EIGENDOM VAN

LEER EN LEVEN VAN DE GROTE KERKHERVORMERS

DR. MAARTEN LUTHER

En

PROF. Ph. MELANCHTON

IN 6 BUNDELS

Luther , monnik ca. 1520

LUTHER, DE GEKNECHTE WIL TEGEN ERASMUS

EN ANDERE GESCHRIFTEN

4e BUNDEL

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2016

ERASMUS

INHOUD BUNDEL 4

Publicatie in Ref. Dagblad over de geknechte wil

1. DE KNECHTELIJKE WIL, TEGEN ERASMUS VAN ROTTERDAM. Blz. 17

2. Luthers leer van de predestinatie in de Knechtelijke wil. Blz 159

3. DE BABYLONISCHE GEVANGENSCHAP DER KERK. Blz. 177

4. BRIEF AAN PAUS LEO X. Blz. 257

5. DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN. Blz. 265

6. HOE MEN BIDDEN MOET. Blz. 293

7. OVER DE GOEDE WERKEN. Blz. 313

8. PUBLICATIES VAN DE EERSTE 10 JAAR VAN DE REFORMATOR. Blz. 369

8.1 AAN DE RAADSLEDEN VAN ALLE STEDEN VAN DUITSLAND DAT ZIJ CHRISTELIJKE SCHOLEN MOETEN OPRICHTEN EN IN STAND HOUDEN. 1524.
8.2 VAN WERELDLIJKE OVERHEID, IN HOEVERRE MEN HAAR GEHOOR-ZAAMHEID VERSCHULDIGD IS. 1523.
8.3 GESCHIEDENIS VAN BROEDER HENDRIK'S VERBRANDING IN DITMAR, MET EEN VERKLARING VAN DE TIENDE PSALM. 1525.
8.4 OVER DE KOOPHANDEL EN WOEKER. 1524.
8.5 EEN TROUWHARTIGE VERMANING AAN ALLE CHRISTENEN, ZICH NIET IN TE LATEN MET OPROER EN MUITERIJ. 1522.
8.6 WAAROM DE BOEKEN VAN DE PAUS EN ZIJN JONGEREN DOOR DOCTOR MARTIN LUTHER ZIJN VERBRAND. 1520.
8.7 VAN LIJDEN TOT HEERLIJKHEID, OVER JESAJA 53
8.8 VOORWOORD BIJ HET EERSTE DEEL VAN DE UITGAVE VAN LUTHERS DUITSE GESCHRIFTEN
8.9 VOORREDEN UIT DE HEILIGE SCHRIFT:
VOORREDE OP HET NIEUWE TESTAMENT. 1545. blz. 478
VOORREDE OP DE BRIEF VAN PAULUS AAN DE ROMEINEN. 1522.
VOORREDE OP DE BRIEF VAN JACOBUS. 1522.
VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1522.
VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1545.

9. DE DRIE ROOMSE MUREN. Blz. 495

10. TROOSTBOEKJE. Blz 507

11. EEN PREEK OVER DE VOORBEREIDING TOT HET STERVEN. Blz. 539

12. VERKLARING VAN DE LOFZANG VAN MARIA. Blz. 553

13. GELIJK LOON. Uitleg van de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard. Mattheüs 20:1- 16. Blz. 605

14. Een nooit gehoorde preek. ***Zo zij u dan bekend, mannen broeders, dat door Dezen u vergeving der zonde verkondigd wordt.*** **Handelingen 13: 38. Blz. 647**

15. VERKLARING VAN PSALM 117, 118, 127. Drie Psalmen. Blz. 655

16. VERKLARING VAN PSALM 90. Blz. 735

17. VERKLARING VAN HET HOGEPRIESTERLIJK GEBED. Blz. 761

18. De Lutherroos. Blz. 779

SERVUM ARBITRUM,

DAT IS

'DE KNECHTELIJKE WIL'

VERKLARENDE DAT ER GEEN VRIJE WIL IS.

GESCHREVEN TEGEN
Dr. D. ERASMUS

VAN ROTTERDAM

DOOR

Dr. MARTINUS LUTHER

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2012

INHOUD

Publicatie geplaatst in Ref. Dagblad 6 november 2010 i.v.m. de nieuwe uitgave. Blz. 9

VOORWOORD van Dr. Jacobus Kimedoncius op de oude uitgave van de Knechtelijke Wil

ERASMUS VAN ROTTERDAM, OVER DE VRIJE WIL

Tegen D. Martinus Luther

MARTINUS LUTHER: DE KNECHTELIJKE WIL

Over Erasmus' voorwoord

1. Christelijk geloof en stelligheid
2. Hoe wezenlijk is het vraagstuk voor het geloof?
3. Moet men elke theologische vraag openlijk bespreken?
4. Open discussie en heldere termen
5. Slotopmerkingen

Over Erasmus' inleiding

1. Het gewicht van de traditie
2. De verborgen kerk
3. Het onderscheiden der geesten
4. Het kerkelijk debat
5. Erasmus schiet in eigen voet
6. Conclusie

Over Erasmus' argumenten voor de vrije keuze

1. Erasmus' definitie van 'vrije keuze'
2. Ecclesiasticus 15 en de drie posities volgens Erasmus
3. Teksten uit het Oude Testament
4. Teksten uit het Nieuwe Testament
5. Conclusie

Over Erasmus' behandeling van argumenten tegen de vrije keuze

1. Letterlijke en figuurlijke uitleg
2. De verharding van farao's hart
3. Jacob en Esau
4. De pottenbakker
5. De teksten uit Luthers Assertio
6. Conclusie

Een eigen betoog aan de hand van Paulus en Johannes

1. Inleiding
2. De verkondiging van Paulus
3. De verkondiging van Johannes
4. Conclusie
5. Slotoverweging: Gods gerechtigheid

Besluit

Toelichting:Luthers leer van de predestinatie in de Knechtelijke wil.

Door Prof. J. Kamphuis

Publicatie geplaatst in Ref. Dagblad 6 november 2010 i.v.m. de nieuwe uitgave

UTRECHT – *De menselijke wil is een trek- en lastdier, niet vrij, maar getrokken; door de duivel óf door God. In dit alles is hij wel voor zijn daden verantwoordelijk*. Dat stelt Luther in zijn boek over de vrije wil. Een nieuwe uitgave werpt licht op zijn betekenis voor deze tijd, al hebben huidige Luthersen moeite met dit werk, zegt de Lutherse prof. dr. Markus Matthias.

In het kader van **Refo500** werd vorige week een geheel nieuwe vertaling van Luthers meesterwerk "De servo arbitrio" gepresenteerd onder de titel "*Kiezen is dienen*. De servo arbitrio. Luthers antwoord aan Erasmus" (uitgave Kok, Kampen). De vertaling is van Max Staudt met medewerking van Krista Mirjam Dijkerman. Prof. Matthias, luthers hoogleraar aan de Protestantse Theologische Universiteit te Utrecht, voorzag de ruim 400 bladzijden tellende uitgave van een uitvoerige inleiding.

Met "De servo arbitrio" reageert Maarten Luther op het vertoog van de humanist Erasmus over de vrije wil (1524) Volgens prof. Matthias markeren beide werken de breuklijn tussen de humanistische en de protestantse benadering van de Reformatie. "De Wittenbergse Reformatie was niet langer te verstaan als een theologische partner in de kritiek van het humanisme op de middeleeuwse scholastiek. En het humanisme vindt zich ten opzichte van de Reformatie plotseling weer in het kamp van de middeleeuwse kerk en de scholastieke theologie."

Het is typerend voor Luther dat hij de Bijbel als bron van theologische kennis neemt, stelt prof. Matthias. "Het is volgens de reformator de taak van de theologie als wetenschap de tegenstrijdige interpretaties te beoordelen en tot een beslissende conclusie te komen. Luther wijst op dit terrein elk beroep op de Geest af. Met deze opvatting van theologie als wetenschap onderscheidt de kerk van de Reformatie zich van de kerk van Rome. Niet de religieuze praktijk of traditie of kerkrecht, maar de theologisch verantwoorde preek kan de zaligheid overdragen."

De insteek van Luther is dat de menselijke keuzevrijheid een illusie is. Dat geldt zelfs in het natuurlijke leven, waar de keuze van de wil bepaald wordt door zijn eigen belang, zijn omgeving, zijn begeerten en emoties. De menselijke wil is een trek- en lastdier, niet vrij, maar getrokken, schrijft Luther.

Prof. Matthias: "Luther heeft al voor zijn reformatorische doorbraak ontdekt dat de mens niet meester is van zijn wil. De mens heeft zijn gedachten en daden niet onder controle. Hij streeft zijn eigen belangen na ook al zegt hij andere, hogere doeleinden te willen bereiken."

Maar zeker ook in theologisch opzicht heeft de mens tegenover God geen vrije wil. Luther formuleert volgens prof. Matthias zijn opvatting tegenover de middeleeuwse systeem van verdienste, dat "op een grove of subtiele manier God tot schuldenaar van de mens wil maken." "De poging om tegenover God een eigen positie te krijgen is voor Luther de rebellie van de mens tegen God met het onbarmhartige gevolg dat een mens zichzelf moet worden, zijn identiteit en heil moet verwerven door nieuwe acties."

De mens is geheel van God afhankelijk. Hij is een instrument in de scheppende hand van God. Dat geldt zowel voor de gelovige christen alsook voor een farao die zich verhardt. Aan God komt alleen het predikaat van de vrije wil toe, aldus Luther. Wat God wil, dat doet Hij 'meteen', dát gebeurt, stelt Matthias.

Maar wat is de wil van God?

"Luther spreekt over de verborgenheid van God (Deus absconditus). Verborgen wil zeggen: er kan geen verdere verklaring gegeven worden."

Luther wil zich volgens prof. Matthias niet vermoeien met een God die Zich schuil houdt achter Zijn openbaring in Christus. "Bij zijn biechtvader Von Staupitz worstelt Luther met de vraag of hij wel uitverkoren is. Het geloof kan echter volledig vertrouwen op de belofte van God in Jezus Christus, tegen alle schijn van verstand en ervaring. De christen kan geloven, ook bij een negatieve ervaring. Uit eigen ervaringen concluderen tot een veranderbare of gewijzigde wil van God is in strijd met de vrijheid, dat wil zeggen met de onveranderlijkheid van Gods wil en wezen."

Weerstand

Intussen heeft het boek van Luther in eigen kring weerstand opgeroepen. De Lutherse theoloog Ägidius Hunnius (1550-1603) herinterpreteerde de predestinatie als verkiezing uit “vooruitgezien” geloof. Melanchthon leerde weliswaar een (beperkte) vrije wil maar sloot zich aan bij de predestinatieleer van Luther en (later) die van Calvijn. Beza probeerde te bewijzen dat Luther in zijn werk reeds de Gereformeerde leer van de uitverkiezing zou hebben geleerd.

Voor Luther was het geding met Erasmus wezenlijk. Hij vond zijn geleerde opponent nog gevaarlijker dan de pelagianen, want die kwamen tenminste openlijk voor de vrije wil uit. Het is de Geest die de mens van binnen vernieuwt maar ook daarna werkt Hij in de gelovige, zij het niet zónder ons.

Aan het slot laat Luther zien hoe fundamenteel de kwestie van de vrije wil voor hem is. Wie de vrije wil leert, miskent de genade, ten diepste Christus. Het brengt de mens in een voortdurende onzekerheid. “Al zou ik ook eeuwig leven en eeuwig werken, nooit zou mijn geweten zekerheid en rust vinden: hóeveel moet ik nu eigenlijk doen, zodat het voor God nu ook genóeg is? Elke keer als ik iets volbracht had, zou die bezorgdheid blijven knagen: behaagt dit God nu of wil hij nog iets anders van mij? Het is de ervaring van alle gerechtigheidshelden.”

VOORWOORD

door Dr. Jacobus Kimedoncius op de oude uitgave van de Knechtelijke Wil

Gelijk de zaak van de genade en vrije wil zwaar is en door weinigen wordt verstaan zoals Augustinus getuigt, zo is het ook met de zaak van de natuur van de verdorven mens en van de eeuwige predestinatie van God, terwijl deze leerstukken geheel aan elkaar zijn samengehecht. Want nadien de natuur door de erfzonde verdorven is, daarom heeft ze de Medicijnmeester nodig, omdat ze niet gezond is; wij kunnen ook niet verstaan hoedanig en hoe groot de Middelen van de genade zijn, tenzij wij eerst begrijpen hoe groot en schadelijk de verderfenis van de natuur, die naar het beeld van God was geschapen, door de zonde geworden is. En de predestinatie, wat is het anders dan een voorbereiding van de genade, waardoor zij zeker verlost worden, die verlost worden? Want allen, die God in de tijd Zijn genade geeft, heeft Hij van eeuwigheid voorgeweten dat Hij ze zou geven en Hij heeft ze in Zijn voorwetenschap, die niet bedriegen noch veranderen kan, voorgenomen te geven, dat is, Hij heeft ze gepredestineerd. En tussen de genade en predestinatie van de heiligen is geen ander onderscheid, zoals Augustinus[1] leert dan dat de predestinatie de voorbereiding van de genade is, maar de genade is het geschenk van die, of de werking van de predestinatie.

Omdat, beminde lezer, in het boek van de *knechtelijke wil,* de gedachtenis van de eerwaardige Dr. M. Luther, niettemin grondig en krachtig en klaar over deze hoofdstukken van de Christelijke Religie handelt, zo is het door iedereen zeer begeerlijk ontvangen geworden, toen het voor het eerst verscheen. Waarvan de vele drukken uit die tijd genoeg getuigen, die zowel uit boekwinkels van Wittenburg, Augsburg en van Neurenberg voortgekomen zijn. En och of er nu ook in onze tijd, in het voorstaan van de waarheid van deze zaken, zo ernstig werd gearbeid. Daarom terwijl de exemplaren van dit boek vast uitverkocht waren, is er derhalve bij velen een groot verlangen geweest, dat het wederom gedrukt zou worden. Daarom twijfelen wij niet of deze druk van dit uitnemende boek zal zeer tot nut zijn en aangenaam aan allen, die meer de waarheid beminnen dan de twist. Laat ons hierbij voegen dat hierdoor vele ongezonde en onbehoorlijke opinies, die zich in deze verdorven tijd meer en meer openbaren, en tegengesproken zullen worden. Want men vindt nu zulke mensen, die, ik weet niet met wat voor verdichtsels van hun hersens, proberen de eenvoudigen wijs te maken, namelijk dat alle. mensen tegelijk in Christus uitverkoren en tot het eeuwige Leven gedestineerd zijn en dat God geen bijzondere raad heeft genomen van de zaligheid van sommigen, dat Zijn wil en genade tot allen en een iegelijk even gelijk toebehoort en dat daarom alle mensen zonder onderscheid in de schoot van de genade door Christus ontvangen en van alle zonden en verdoemenis verlost zijn, hetzij dat zij geloven of niet. Maar dat er sommigen zijn, die van het woord afwijken en zich zo de genade en de verkiezing, die zij met anderen gemeen hebben vernietigen, daarentegen dat er anderen zijn, die dezelve standvastig aanhangen, zonder nochtans dat het welbehagen en liefde van God Zich anders zou uitstrekken tot respect van deze of die. Wat is dit anders dan ontkennen, dat de volstandigheid in het geloof een gave zou zijn, dat Hij sommigen geeft en sommigen niet geeft naar Zijn welbehagen.

Dat zijn voorwaar de rechte zaken van de Pelagiaanse dwaling, in welke niet weinig vergift gevoed wordt, tenzij dat God het genadig afkeert. Want zo wij overdenken wat Prosper Aquitanicus en wat Hilarius ons van de overblijfselen van de Pelagiaanse ketterij hebben beschreven, zo zullen wij zien, dat deze verkeerde redenen uit dezelfde poel geput zijn. Want Prosper betoont expres, dat tussen de dwaling van de halve Pelagianen, van de genade, van de vrije wil en predestinatie, zij ook dit verzekerden, dat er niemand van de verlossing van het vloed van Christus uitgesloten was, al was ook zijn ganse leven geheel van Christus vervreemd, omdat (zo zeiden zij) alle mensen een sacrament van de Goddelijke genade zijn. Alzo, zoveel God aangaat, Hij had allen het eeuwige leven bereid, maar zoveel de vrijheid van de wil aanging, zij ontvangen die, die uit zichzelf God geloofden. Hij voegt er ook bij, dat zij daarom een zodanige genade predikten, omdat zij niet wilden belijden, dat God naar het voornemen en raad van Zijn wil wel door een verborgen oordeel, doch door een openbaar werk, een ander een vat ter ere zou scheppen en een ander een vat ten verderve en hielden niet, dat het getal van de uitverkorenen vermeerderd noch verminderd kon worden.
Hilarius getuigt ook, dat zij zeiden, dat alle mensen een zodanige wil hadden behouden, waardoor zij de aangeboden genade of verwierpen, of gehoorzaam waren en alzo (zo ze meenden) gaven zij de

[1] De Predestio Sancto Cap. 10

oorzaken van de verkiezing of van de verwerping te kennen en was het niet nodig, zeiden ze, enige delen daarvan te stellen, noch moest men er bijvoegen noch afnemen. Maar zo het anders geschiedde, zij riepen en lasterden, dat dan alle geboden ijdel waren, mitsgaders alle bestraffingen van de zondaars en met een woord gezegd, het ganse predikambt; ja dat hierdoor alle oefening van het oprechte leven vernietigd en weggenomen werd en dat men een recht venster opende tot alle goddeloosheid, dat de mensen door wanhoop daardoor gebracht werden, dat de naam predestinatie, een fatale noodzakelijkheid invoerde en velerlei dergelijke lasteringen, die het neuswijze en snaterend vernuft, door een haat tegen de waarheid dicht en voortbrengt.

Dat is hetgeen zij van de overblijfselen van de Pelagiaanse dwaling in hun tijden zeggen. Met welke, zo men die vergeleek met de opinies van sommigen van onze tijd, het zou genoeg blijken, of zij niet de rechtgevoelenden, of met deze ketters geloven en leren. Maar terwijl zij Lutheranen genoemd willen worden, zo durven zij nochtans (hetwelk hun Religie is), degenen die niet met hen gevoelen, met wagens vol lasteringen te bezwaren en de Calvinisten, heidenen en Mathometisten ieder schelden. Maar lieve toch, wat zal Luther zijn van welke u roemt? Hebt u dan het boek van de Knechtelijke Wil nooit gelezen: Of meent u, dat de gedachtenis hieraan gans begraven is?

Want Luther beschermt en leert gewis zeer klaar in dit boek van de genade en de Predestinatie, dat sommige mensen van eeuwigheid door God uitverkoren en sommige door Hem verworpen zijn. Waar is dan nu de algemene uitverkiezing en predestinatie van alle mensen zonder uitneming tot het eeuwige leven in Christus?

Hij leert en beschermt, dat de liefde van God onveranderlijk en eeuwig is over sommigen en Zijn haat ook eeuwig over anderen, zelfs eer de wereld geschapen was, laat staan eer de vrije wil en de verdienste er was. Waar is die even gelijke liefde over allen?

Hij leert en beschermt, dat alle dingen noodzakelijk ,in ons geschieden, naar hetgeen dat Hij van eeuwigheid bemint of niet bemint en dat het geschied(niet door enige van onze werken of verdiensten, maar alleen door de liefde en haat van God, dat sommigen geloven en sommigen niet geloven en dat de gelovigen deelachtig worden de genade en sommigen niet, weliswaar dat de genade alleen gepreekt wordt, maar dat wij de aangeboden genade niet uit onszelf kunnen ontvangen, omdat het een gave van God is waarom de harten van sommigen geraakt en van sommigen niet geraakt worden, dat zij, die de aangeboden genade ontvangen en dezelve verwerpen, dat het voorkomt uit de verborgen wil van God, Die daar in Zijn raad ordineert wie en welke de gepredikte en aangeboden genade deelachtig zullen zijn. Waar is dat nu, dat zij wel sterk maar niet met waarheid zeggen tegen de Heilige Schrift, dat God geen bijzondere raad voor de zaligheid van sommigen gehouden heeft.

Daarenboven leert en beschermt Luther, dat de uitverkorenen door het Woord gesticht en verbeterd worden, maar dat de verworpenen zich aan hetzelve ergeren en boos worden. Dat zij door de Heilige Geest hun leven beteren, maar dat deze in hun onboetvaardigheid vergaan en zo de uitverkorenen in enige dwaling steken, dat zij voor de dood op de rechte weg wederkeren en dat het noodzakelijk is, dewijl zij tot het einde niet verergerd kunnen worden. Hoe fraai komt dan hun fabel hiermede overeen, die ons willen wijsmaken, dat de gemene genade en verkiezing van het meestendeel van de uitverkorenen vernietigd wordt en dat zij daarom eeuwiglijk vergaan?

En nu, dat zij voorwerpen, dat door de predikatie van zo'n genade en predestinatie het predikambt weggenomen en een venster tot alle goddeloosheid geopend wordt, de mensen tot wanhoop gebracht en de zondaars gevrijd worden, dat God als een auteur van de zonden (dat ver van daar is) beschuldigd wordt en dat Hij een God aller ongerechtigheid, geveinsdheid en wreedheid zijn zou, dit en dergelijke meer, dat deze lasteraars voortbrengen, wordt door Luther zo overvloedig en zo aardig omgestoten en vertreden, dat ik mij niet genoeg kan verwonderen met wat onbeschaamdheid zij (die toch voor zijn navolgers willen gehouden worden) deze braking van de Pelagianen en halve Pelagianen nog inzwelgen en weer uitspuwen en dat met zo'n naarstigheid en verbittering.

Wat zult u nu Luther ook voor een heiden en Mahometist, dat ik ook niet zeg voor een Calvinist (zoals u die pleegt te noemen) houden en schelden? Ziet wel toe mannen, dat hij, wiens authoriteit u bovenmate hebt gearbeid om tot de Hemel te verheffen, door u nu tot de hel niet verdrukt wordt. Hij verklaart in dit hoek uitdrukkelijk, dat deze handel door het Woord van God en niet door menselijke authoriteit gehandeld moet zijn, vermanende, dat men de schriften van de heilige mannen altijd met oordeel lezen moet en daarom nooit heeft gewild, dat zijn geschriften anders ontvangen en gelezen zouden worden, hetgeen nochtans door velen is geschied. Maar zo men de authoriteit van de mensen zo zou achten, waarom zal ze dan verzuimd liggen in die dingen die de hoofdstukken van de zaken zijn, welke hij met grote ijver en vaste zekerheid in dit boek nagelaten heeft?

Men mag aanmerken zijn eigen getuigenis van deze zaak in het einde van het boek: “Want ik (zegt hij) heb in dit boek niet naar de zaak geraden, maar ik heb de zaak verzekerd en verzeker ze, niet willend dat het oordeel bij iemand zijn zal, maar ik raad iegelijk de zaak te gehoorzamen, het is de zaak van de Heere”. Daarna schrijft hij zelf tot Wolfgang Fabricium Capitonum over dit boek in het jaar 1537, de 9e juli. “Van mijn boeken te ordonneren ben ik wat trager, omdat ik liever wou, dat zij allen verslonden waren, want ik beken geen mijn boeken recht te zijn, tenzij mogelijk dat van de Knechtelijke wil en mijn Catechismus”. Deze brief met Luthers eigen handschrift is te Straatsburg.

Maar mij dunkt, dat ik enigen bij zichzelf hoor mompelen, dat Luther in zijn commentaar in Gen. Cap.26 deze leer getracteerd en wederroepen heeft. Maar dit is het niet, ja wij zeggen, dat al diegenen, die alles naarstig willen onderzoeken, wel zullen bevinden, dat het ver daarvan is, dat die plaats tegen dit stuk zou strijden, maar ter contrarie, dat ze dit veel meer bevestigt.

Want op de plaats Genesis, verwerpt Luther alleen het misbruik van de lering van de Predestinatie en voorwetenschap van God en de gruwelijke redenen (zoals hij ze noemt) dergenen, die alzo spreken, zo ik gepredestineerd ben, hetzij dat ik goed of kwaad doe, ik zal zalig worden, zonder het aanzien van de werken. Tegen deze goddeloze redenen disputeert hij en dat alzo, dat hij deze propositie evenwel niet ontkent, dat namelijk de mens tot de zaligheid gepredestineerd, of niet gepredestineerd, verkoren of niet verkoren is; al waar hij leert, dat die redenen daaruit niet volgen, ja dat zulks te zeggen gruwelijk, goddeloos en duivels is. Want de predestinatie begrijpt niet alleen het einde, hetwelk is het eeuwige leven, maar ook de middelen tot het einde, als dat is het oprechte geloof in Christus, de bekering en de goede werken, die God bereid heeft, opdat wij daarin zouden wandelen. Hiertoe moeten wij in de onderzoeking van God en van Zijn wils niet speculeren, zoals Luther spreekt, namelijk door een ijdele en curieuse speculatie van de verborgen wil van God van ons, waardoor de Satan de ongestadige mensen, twijfelend en onzeker en eindelijk geheel vervreemd van het Woord maken wil, maar wij hebben de geopenbaarde wil van God, laat ons die ontvangen en hetgeen dat Hij gebiedt in het werk stellen, laat ons de Zoon horen en in Hem geloven, alsdan zullen wij zeker gemaakt worden van onze zaligheid en onze predestinatie tot het leven, zal zich dan vanzelf vertonen. Dit zegt Luther aldaar.

En het is zover vandaar dat hij de lering, die hij van de Knechtelijke wil had gegeven, daar zou verminderen, daar hij ze veel meer versterkt. Want hij zegt expres: “Zo heb ik dan in het boek van de Knechtelijke wil en elders geleerd, hoe men distigueren zal, als men van de kennis of liever van het inbeet of onderwerpsel van de Godheid zal handelen. Want of men moet disputeren over God zo als Hij verborgen is, of zo als Hij geopenbaard is. Van God zoals Hij niet geopenbaard is, is geen geloof, geen kennis noch geen wetenschap en daarin moet men vasthouden dat men zegt: Quae supra nos. Want zulke gedachten, welke boven of buiten de openbaringen van God, was scherpzinnig willen speculeren, zijn gans duivels.

Laat God Zijn geheimen en verborgenheden in het verborgen houden, wij behoeven zo niet te arbeiden dat ze ons geopenbaard zouden worden. Mozes, die het aangezicht Gods wilde zien, heeft voor antwoord gekregen: van achteren zult u Mij zien, maar Mijn aangezicht mag u niet zien. Alzo openbaart God duidelijk Zijn voorwetenschap en predestinatie maar niet door deze vleselijke weg.

Zo u Christus hoort en in Zijn naam gedoopt bent en Zijn woord bemint zo bent u gewis gepredestineerd en zeker van uw zaligheid.” En hierentussen noch veel gesteld hebbend, voegt hij daarbij: “Deze dingen (zegt hij) heb ik zo naarstig en klaar willen vermanen, omdat velen na mijn dood mijn boeken voortbrengen zullen en daaruit allerlei dwalingen en hun dromen zullen willen verdedigen. Ik heb ook tussen anderen geschreven, dat alle dingen absoluut en noodzakelijk waren, maar ik heb daarbij ook gevoegd, dat men God moet aanzien zoals Hij geopenbaard is, zoals wij in de Psalm zingen Erbeyst Jezus Christus des Heeren Zebaoth ond ist kein ander God. Maar al deze plaatsen zullen wij voorbijgaan en zullen ze alleen nemen van God, alzo als Hij verborgen is. U dan (zegt hij) die mij nu hoort, gedenkt dat ik zulks geleerd heb, dat men niet onderzoeken moet van de predestinatie in de verborgenheid van God, maar dat wij ons moeten houden aan hetgeen dat ons geopenbaard wordt, door de roeping en dienst van het Woord. Ditzelve heb ik elders in mijn boeken geprotesteerd, etc.” Dit zegt Luther.

Hier zegt hij niet, dat hij wederroept hetgeen dat hij over de predestinatie en van de onveranderlijke noodzakelijkheid van de Goddelijke wil geschreven had, maar alleen, dat velen deze leer en zijn boeken misbruiken zouden. Hij approbeert dan deze leer, maar hij verwerpt het misbruik en degenen, die ze misbruiken en zullen misbruiken. Want hij zegt niet “daaruit”, dat is uit mijn boeken zullen zij dwalingen trekken, maar hij zegt “daaruit zullen zij bevestigen en verdedigen allerlei dwalingen en hun dromen”, niet de mijne. Hieruit volgt dan dat hij de leer van de Knechtelijke wil in dit boek leert en daar ook bevestigt; namelijk, die leer, dat alle dingen absoluut noodzakelijk zijn, zoveel namelijk

aangaat Gods voorwetenschap en wil. Gelijkerwijs hij ook in de voorrede op de brief aan de Romeinen de onbeweeglijke noodzakelijk-heid van de predestinatie recommandeert en ten hoogste tot vertroosting van de gelovigen noodzakelijk te zijn verklaart, want hij ontziet zich niet te zeggen, dat alle dingen aan de sententie van de predestinatie hangt, namelijk, wie het Woord ontvangen zal en wie niet, wie geloven zal en wie niet, wie van de zonden verlost zal worden, wie verblind zal worden, wie verdoemd zal worden en wie gerechtvaardigd zal worden.

Dit dan alzo zijnde, zo de Satan u kwelt en ongerust maakt, dat u tevergeefs betrouwt zo u niet gepredestineerd bent, u zult dan gedenken de aanvechting van de Satan alzo te wederstaan, als voorheen gezegd is. En in deze mening heeft het Luther verstaan, in hetgeen dat voorheen gezegd is over de Predestinatie van God ten aanzien dat Hij verborgen is; etc., hetwelk het vervolg van de reden openlijk getuigt en het is ook openbaar in hetgeen dat hij over deze zaak in de 5e Psalm verhaalt. Maar hierover genoeg.

Hierover moet ik de lezer nog vermanen, dat de indeling van de hoofdstukken die hier waargenomen wordt dezelfde is die in alle oude edities gevonden wordt, anders dan dat wij die met het cijfer aangeduid hebben, gelijk Erasmus in zijn beschermboek (zijn verdedigingsgeschrift voor een eerste geschrift) heeft gedaan en vermaant dat gedaan moet worden. De aantekening, die wij ook onder aan de kant hebben gesteld, om sommige dingen lichter te verstaan en tegen het lasteren en knagen van sommigen, zult u lezer ten beste nemen en vaart wel.

Te Heidelberg, 11 september 1591

Jacobus Kimedoncius D.

KIMEDONCIUS (Jacobus), Kimmedonck werd geboren ca. 1550 te Kempen bij Keulen. Na onder Monheim, en te Heidelberg (inschrijving juni 1568) en te Genève te hebben gestudeerd, werd hij in 1571 praeceptor secundarius aan het *Collegium Sapientiae* te Heidelberg en collega van Zacharias Ursinus. 18 Dec. 1576 is hij te Genève - tegelijk met Jeremias Bastingius en Johannes Bollius - door Zanchius, met een rede De dignitate studii theologici gepromoveerd. Daarna werd hij te Heidelberg rector van het Collegium Sapientiae. Lang is hij dat echter niet geweest. Toen Frederik III van de Palts gestorven was en zijn zeer Luthersgezinde zoon Lodewijk VI hem opvolgde, werd 7 okt. 1577 Kimedoncius ontslagen. 6 Okt. 1578 was hij reeds weer hoogleraar aan de calvinistische hoogeschool te Gent, terwijl hij tevens in die stad als predikant dienst deed. In 1583 verdedigde hij in negen stellingen uit de brief van Paulus aan de Hebreeën het priesterschap van Christus. Als predikant begeleidde hij o.a. 4 aug. 1584 de bekende Jan van Hembyze bij diens gang naar het schavot. Toen in 1584 Gent werd ingenomen door Parma trok Kimedoncius - daardoor buiten dienst geraakt - naar Vlissingen. In 1585 werd hij predikant te Middelburg. In 1586 fungeerde hij als voorzitter van de nationale synode te 's Gravenhage. In 1587 werd hij benoemd om mee te werken aan de Bijbelvertaling; deze kwam toen echter niet tot stand. 1 Juli 1589 werd hij beroepen te Vlissingen. In hetzelfde jaar keerde hij weer terug naar Heidelberg. Volgens de gewone opgave werd hij daar toen eerst weer rector van het *Collegium Sapientiae* en eerst in 1590 hoogleraar; maar reeds sept. 1589 doceerde hij er de dogmatiek. Hij stierf 26 nov. 1596 te Heidelberg aan de pest. Twee dagen later werd hij daar op het kerkhof van St. Anna begraven.

Kimedoncius is tweemaal getrouwd geweest. Uit zijn laatste huwelijk, dat met Anna de Smet van Gent (gest. 21 Nov. 1596 aan de pest), zuster van Johan de Smet, wiens dochter Margaretha getrouwd is geweest met M. Conrad Decker, rector van de school te Oppenheim, had hij geen kinderen. Uit het eerste, volgens de Frankenthaler raadsprotocollen reeds voor Maart 1578 gesloten met Marie Ackermans, had hij twee zonen: Jacobus, 22 okt. 1596 gestorven, en - daar hij volgens Janus Gruterus 17 jaar, 9 maanden en 8 dagen oud is geworden - 14 jan. 1579 geboren. 30 sept. 1589 werd hij als Gandavensis te Heidelberg ingeschreven, welke inschrijving hij 8 dec. 1591 nog eens liet vernieuwen. Grote verwachtingen werden door zijn vroegtijdige dood verijdeld.

De schriftelijke nalatenschap van Kimedoncius is vrij groot. Ze omvat: *Van der Doope onzes Heeren Jesu Christi. Bekentenisse door Dierick Philips, mitsgaders een beantwoordinghe derselver bekentenisse* (Middelb. 1589); *Dissertatio theologica … De verbo Dei scripto et non scripto* (Heidelb. 1595); *Synopsis de redemptione et praedestinatione, adversus Samuelem Huberum* (Heidelb. 1593); *De redemptione generis humani* (Heidelb. 1592) en een lijkrede tot lof van de paltsgraaf Johan Casimir (1592). Ook vond ik nog vermeld: M. Luther, *De servo arbitrio. In usum studiosae iuventutis ed.* Jac. Kimedoncius (Neustad 1603).

ERASMUS VAN ROTTERDAM, OVER DE VRIJE WIL

Tegen Dr. Martinus Luther

Onder de zwarigheden, die ons in de Schrift niet weinig ontmoeten, is er bijna geen doolhof, waar minder uit te komen is, dan van *de vrije wil.* Want deze materie heeft al over lang de kloeke verstanden van de Filosofen, daarna ook der Godgeleerden, zowel oude als nieuwe, wonderlijk veel te doen gegeven, maar zo ik meen meer moeite dan vrucht veroorzaakt. Onlangs is dezelve vernieuwd door Carolstadium en Eccium, doch heuselijk en niet op het allerhardst; terstond daarna heeft Martinus Luther deze zaak veel heftiger gedreven, wiens gevoelens van de vrije wil nu aan de dag zijn. Die ik, hoewel hij alreeds van meer dan één beantwoord is, nochthans, hoewel het goede vrienden zo goed dunkt, ook zal bezoeken, of uit onze worsteling de waarheid wat klaarder zal ontdekt kunnen worden.

Ik weet wel, dat er hier terstond zullen zijn, die hun oren toestoppend luid zullen roepen "Anopatamon", dat is, durft Erasmus tegen Luther te velde te komen, de vlieg tegen de olifant?

Doch om deze lieden tevreden te stellen, mag ik maar een weinig gehoor krijgen, zal ik tegenwoordig niet anders zeggen, dan hetgeen de waarheid is: dat ik nooit tevoren beloofd heb alles te volgen, dat Luther zou komen te zeggen. Over zulks behoort niemand het onwaardig te nemen, zo ik ergens met gevoelens van hem kwam te verschillen, als hetwelk niets anders zou zijn; dan dat de ene mens van de andere verschillend zou zijn, zover is het vandaar dat het onbetamelijk zou zijn enig leerstuk van hem voorgesteld in twijfel te trekken, veel minder zo iemand uit lust om de waarheid te openbaren, tegen hem inspande met een matig of vriendelijk dispuut. Ik meen gewis, dat Luther zelf het niet kwalijk nemen zal, zo iemand ergens een ander gevoel heeft dat hij, gemerkt dan hij, zelf vrijdom gebruikt om af te wijken, niet alleen van het gevoelen van alle kerkelijke leraren, maar ook van alle scholen en concilies; hetwelk aangezien hij het ronduit vrijmoedig verklaart, zo moeten zijn vrienden mij hierover niet lastig vallen, wat ik hier ook verhaal, opdat nu niemand denkt, dat deze strijd gelijk is die van kampioenen of voorvechters, schermutselen, die tegen elkaar ingelaten zijnde, niet ophouden totdat of de één of de ander terneder ligt, zo zal ik mijzelf stellen tegen één van zijn leerstukken en dat nergens anders om, dan opdat, waar het mogelijk, door deze onderlinge overweging van de Schriftplaatsen en argumenten, de waarheid klaarder voor ogen gesteld wordt, welker onderzoek altijd eerlijk geweest is, de zaak zal zonder schelden afgehandeld worden en dat omdat dit de Christenen allermeest betaamt, of omdat de waarheid op zulke wijze zeker wordt gevonden, die veeltijds door al te veel knibbelingen werd verloren. Mij is niet onbekend, hoe onbekwaam ik tot deze strijd ben: ja daar is bijna niemand anders minder ervaren in deze zaak dan ik, als die altijd van nature van zulke strijdschriften een afkeer gehad heb en daarom altijd veel meer genoegen schiep, om mijzelf in vrije kunsten te oefenen, dan tegen iemand in het veld te trekken: ook heb ik geen vermaak in het vastmaken van enige opinies, maar zou wellicht hen toevallen, die in veel dingen twijfelend stil staan, zonder het één of het ander volkomen te volgen, doch zover als zulk het Goddelijk Schrift en de decreten van de kerk toelaten, wiens autoriteit ik mijn gevoelen over alles gaarne onderwerp, hetzij dat ik, hetgeen zij voorschrijven, kan begrijpen of niet.

Deze aard staat mij beter aan dan de aard en natuur, die ik in sommige lieden bemerk, die uitermate zeer enig gevoelen toegedaan zijnde, gans niet kunnen lijden hetgeen daarmede niet overeen komt, maar alles hetgeen zij in de Heilige Schrift lezen, naar hun opinie, waaraan zij zichzelf onbewegelijk als slaven verbonden hebben, buigen en draaien, gelijk de jonge gezellen, die een dochter door al te grote kalverliefde bemind hebbend, waar dat ze zich keren of wenden, zichzelf inbeelden, dat ze zien, hetgeen zij beminnen. Ja opdat ik een nadere gelijkenis neem, zoals het toegaat met degenen, die in het vechten verhit zijnde, alles, hetzij een kan, schotel of wat het is, dat ze voor de hand zien, aantasten, om daarmede te vechten. Wat zuiver oordeel, kan er toch zijn bij degenen, die zo genegen zijn? Of wat vrucht kan er toch ontstaan uit zulke disputen, anders dan dat ze beiden elkaar lelijk gemaakt hebbend, met schande doorgaan? Altijd zullen er velen zijn, welke de apostel Petrus beschrijft: *ongeleerden en onvasten, die de Heilige Schrift verdraaien tot hun eigen verderf*. Daarom, zoveel mij aangaat, ik beken, dat er veel verscheiden van de vrije wil bij de ouden geleerd worden, die ik nog niet vast kan toestaan: alleen neem ik dit, dat er is enige kracht van de vrije wil. Ik heb genoeg gelezen, het gevoelen van Martinus Luther, ja ik heb het ook gelezen zonder partijschap of vooroordeel, uitgenomen dat ik hem enigszins gunst toegedragen heb, gelijk een Procureur pleegt gunstig te zijn degene die zwaar wordt beschuldigd.

En hoewel hij de zaak grootmoedig en met alle macht verhandelt en drijft, zo heeft hij nochtans (hetwelk ik vrij zeg) mij nog niet bewogen om hem toe te staan. Doch zo iemand zulk, of de traagheid van mijn verstand, of ook mijn onervarenheid wijt, ik zal daarover geen harnas aantrekken: alleen dat men dat toelaat dengenen, die traag van verstand zijn, immers om geleerd te worden, te confereren met degenen, die van God overvloediger begaafd zijn: inzonderheid dewijl toch Luther op de geleerdheid niet veel past, maar alleszins van Gods Geest roemt, Die soms de nederigen enige dingen instort, die Hij de wereldwijzen onthoudt.

Dit wilde ik zeggen om degenen, die daar zo luid roepen, *dat Luther in zijn kleinste vinger meer geleerdheid heeft dan Erasmus in zijn gehele lijf,* hetwelk ik nu niet wil wederleggen.

Nochtans zal ik van dit volk, hoe onbillijk zij zijn, immers (zo ik meen) verwerven, dat zo ik in dit dispuut Luther toelaat, dat hij niet bezwaard werd door het vooroordeel van de doctoren, concilies, academies, pausen en keizers, ook mijn zaak door enig lichtvaardig oordeel niet werd veracht noch verzwakt. Ofschoon het nu zo is, dat mij dunkt, dat ik wel gevat en verstaan heb hetgeen Luther daar verhandelt: nochtans kan geschieden, dat ik in mijn opinie bedrogen ben en daarom zo zal ik mijzelf hier vertonen niet als een rechter of leermeester, maar als één, die disputeert, of om de waarheid te vinden, dezelve onderzoekt, bereid zijnde van een iegelijk te leren, indien er iets beters of zekers voortgebracht werd. Ik zou degenen, die tamelijk van verstand zijn, dit gaarne inplanten, dat ze om zulke kwesties, die de Christelijke enigheid meer kwetsen dan wel de Godzaligheid vorderen, niet al te hard twisten. Want in de Goddelijke Schrift zijn enige verborgenheden, waartoe men niet kan ingaan en God niet heeft gewild, dat wij zullen ingaan. Zo wij ook bestonden die diep te doorgronden, de ogen van ons verstand, zouden hoe verder wij er in kwamen, maar te duisterder en te schemiger worden, opdat wij daardoor tenminste erkenden, aan de ene zijde de ongrondelijke Majesteit van Gods wijsheid, aan de andere zijde de zwakheid van het menselijk verstand. Gelijk Pompanus Mela verhaalt van een zeker spelonk, gelegen in Cocieyen, die in de eerste aanvang met een zoete aangenaamheid degenen, die daaromtrent zijn tot zich lokt en leidt, maar daarna als ze nader en dieper daarin gegaan zijn, zo vertoont zich daar een vervaarlijke en ondragelijke Majesteits van God, die zich al weder uitstoot en verjaagt.

Als men dan zover in de Heilige Schrift gekomen is, zo is mijn gevoelen, dat het raadzamer en Godvruchtiger is uit te roepen met Paulus "*O diepte des Rijkdoms*", Rom. 11: 33 en met Jesaja 40: 13: "*Wie heeft de Geest des Heeren bestierd en wie heeft Hem als Zijn Raadsman onderwezen?*", dan iets zekers te stellen van dingen, die de mate van het menselijk verstand te boven gaan. Veel dingen worden voor ons achtergehouden tot die tijd toe, in welke wij van aangezicht tot aangezicht de Heerlijkheid van God zullen aanschouwen; daar wij hier maar zien *als door een spiegel in een duistere reden*.

Naar mijn oordeel dan, zoveel *de vrije wil* aangaat, laat ons vasthouden hetgeen wij geleerd hebben uit de Heilige Schrift; zijn wij op de weg van de Godzaligheid, dat wij in de goede wandel vlijtig voortgaan, vergetend hetgeen voorbij is: steken wij in zonden, dat wij met alle krachten arbeiden, om ons daaruit te wikkelen, dat wij onze toevlucht nemen tot de bekering en uit zijn om Gods barmhartigheid en genade, in aller voegen te verwerven, zonder welke genade, zo de wil van de mens als zijn streven krachteloos is: is er iets kwaads hij ons, dat wij ons hetzelve wijten: is er iets goeds, dat wij hetzelve gans en gaarne toeschrijven de goedertierenheid van God, van welke wij ook dit hebben, dat wij zijn: voorts wat ons overkomt in dit leven, hetzij blijdschap of droefheid, laat ons geloven, dat zulk al van Hem toegezonden wordt, tot onze zaligheid en dat er niemand is, die ongelijk door God aangedaan kan worden, Die van nature rechtvaardig is, ofschoon het zich soms aanziet, dat ons enig ongeluk treft, dat wij menen niet verdiend te hebben, niemand late af te hopen vergeving van zonden te ontvangen van God, Die de allerbarmhartigste van natuur is.

Deze dingen, zeg ik, alzo vast te houden, waren naar mijn oordeel genoeg om de Christelijke Godzaligheid te bevorderen en men behoorde niet door onnutte neuswijzigheid door te dringen tot deze vetholen, ja nergens toedienende kwesties, of God geschiedelijk of gebeurlijk iets voorziet? Of onze wil iets doet in die dingen die tot de eeuwige zaligheid behoren? Of onze wil alleen lijdt van de daadwerkelijke genade: of hetgeen wij doen, hetzij goed of kwaad, hetzelve als doen door enkel pure noodzakelijkheid, dat is, of wij in alles wat wij doen, hetzij goed of kwaad, eigenlijk zelf niet doen of werken, maar lijden dat een ander, te weten God, zulks door ons werkt en doet. Daar zijn enige dingen, die God gewild heeft, dat ze ons te enenmaal onbekend zijn, gelijk de dag van de dood en de dag van het laatste oordeel. "*Het komt u niet toe te weten de tijden of gelegenheden, die de Vader in Zijn eigen macht gesteld heeft*", Hand. 1: 7 en Marc. 13: 32: "*Maar van die dag en ure weet niemand, noch de engelen die in de hemel zijn, noch de Zoon, dan de Vader*".

Hij heeft gewild dat wij enige dingen zullen onderzoeken, nochtans zo, dat wij Hem met een heimelijk stilzwijgen eren. In de Heilige Schrift zijn vele passages, naar welks grondig verstand, velen wel hebben gesticht, maar nochtans is er niemand die alle twijfelachtigheid te enenmaal weggenomen heeft, als daar is het onderscheid van de personen in het Goddelijke wezen: de vereniging van de Goddelijke en menselijke natuur in Christus: de zonde die nimmer vergeven zal worden. Enige dingen heeft God gewild, dat ons allen zeer wel bekend zouden zijn, als daar zijn wetten en geboden om wel en Godvruchtig te leven. Dit is het Woord van God, om hetwelk uit de hoogste te bekomen, het niet nodig is, op te klimmen in de hemel, noch over de zee te varen, om van ver te halen, maar het is nabij in onze mond en in onze harten.

Dit zijn de dingen, die iegelijk van buiten behoort te leren: van de rest is het best dat ze Gode bevolen worden en dat ze onbekend zijnde, liever met godvruchtigheid aangebeden, dan dat ze, als ondoorgrondelijk zijnde, nauw onderzocht worden. Wat een hoop kwesties, of om beter te zeggen, hoe grote onenigheid heeft ons gebaard het onderscheid van de personen in het Goddelijke Wezen, het onderscheid van de geboorte en het uitgaan van de Heilige Geest? Wat een grote oproer heeft de twist van de ontvangenis van de Moeder van God, de Maagd Maria, in de wereld verwekt? En, lieve, welk voordeel heeft men tot nog toe gedaan met deze moeilijke kwesties, anders dan dat wij, terwijl men boven hetgeen nodig is, weten willen met groot verlies van eendracht, minder liefde tot elkaar hebben? Daar zijn sommige dingen van zulk een natuur, die ofschoon waarachtig waren en geweten konden worden, nochtans niet nut zijn voor alleman aan de klok te hangen.

Wellicht is hetgeen de Sofisten uitsmijten, *dat God naar Zijn wezen niet minder is in het hol van een schallebijter* (opdat ik niet vuiler spreek, voor welke propoosten zij nochtans zich niet schamen), *als in de Hemel;* nochtans zou men daarvan enige discoursen maken bij de gemeente, het zou zonder vrucht geschieden. Alzo, gelijk men wel met de waarheid zou mogen zeggen, na de komst van Dialectica, dat er drie Goden zijn, zo zou het nochtans het onervaren volk tot grote aanstoot en ergernis strekken: zo mij zeker bewust was, gelijk niet, dat de oorbiecht, die nu onder ons in gebruik is, noch van Christus ingesteld is, noch door mensen heeft mogen ingesteld worden en die vervolgens niet van iemand behoorde afgevorderd te worden; alzo dat voldoening niet nodig is voor hetgeen misdaan is: zo zou ik nochtans beschroomd zijn zulk een opinie ruchtbaar te maken, omdat ik zie, dat de mensen in het gemeen wonderlijk geneigd zijn om schandelijke misdaden te bedrijven, die nu nog enigszins bedwongen of immers wat in de toom gehouden worden, omdat ze biechten moeten. Daar zijn enige ziekten van het lichaam, die met minder gevaar worden geduld, dan dat ze gans weggenomen zouden worden: bij exempel, indien iemand zich zelf zou willen wassen in het hete bloed van enige doodgesmeten kinderen, omdat hij vrij van lazerij mocht zijn.

Zo zijn er mede enige dwalingen, die met veel minder schade ongeroerd worden gelaten, dan uitgeroeid. Paulus heeft onderscheid weten te maken tussen dingen, die geoorloofd zijn en dingen, die nut zijn, het is geoorloofd de waarheid te spreken, maar het is niet nut die bij iegelijk noch altijd, noch op alle wijzen te verhalen, Zo ik wist, dat er in een Synode iets kwalijk besloten was, het zou mij wel geoorloofd zijn, de waarheid te verklaren, doch het zou niet nut zijn, mits ik de kwaadwilligen daardoor oorzaak zou geven om de autoriteit en de aanzienlijkheid van de Vaderen te verachten, ook in die dingen, die ze godvruchtig en heilig zouden mogen besloten hebben, zou liever willen zeggen, dat het hun toentertijd na gelegenheid van de tijd zo goed gedacht heeft, hetwelk nochtans nu ter tijd met vrucht zou mogen worden afgeschaft. Genomen dan nu, het is enigszins waarachtig, dat Wiklef heeft geleerd en nu Luther staande wil houden: *dat al hetgeen van ons geschiedt, niet geschiedt door de vrije wil, maar door enkele noodzakelijkheid,* wat is er nochtans dat onprofijtelijker in de wereld kan verkondigd worden, dan deze vreemde en ongehoorde opinie? Noch eens, genomen het is enigszins waarachtig wat Augustinus ergens schrijft: *Dat God beiden het goede en het kwade in ons werkt en in ons straft,* nochtans zo deze leer onder het gemene volk werd verspreid, wat een deur zou deze opendoen voor ontelbare mensen tot de goddeloosheid?

Voornamelijk in zo grote onverstandigheid, zorgeloosheid, kwaadwilligheid en onophoudelijke genegenheid tot allerlei boosheid, die in de mensen bespeurd worden? Wie is er kwaad (die Augustinus hierin gelovend) naarstigheid zal doen, om zijn leven te verbeteren? Wie zal kunnen voornemen in zijn hart, om die God van ganser hart te beminnen, die dat weet hij, de helse poel van het eeuwige vuur gemaakt heeft, opdat Hij daarin de arme ellendige mensen Zijn eigen kwade feiten mocht straffen, niet anders dan alsof Hij lust had in het plagen en pijnigen van de mensen? Want zo zal het toch door velen verstaan worden, mits de mensen bijna al tezamen rauw van verstand zijn, vleselijk genegen tot ongelovigheid, boze daden en Godslasteringen, zo dat er niets is dan olie op vuur gieten.

Daarom ook, Paulus als een wijs uitdeler van het Goddelijk woord, dikwijls te rade gaand met de Liefde, heeft liever willen doen hetgeen hem nut voor zijn naaste dacht, dan hetgeen hem anderszins wel was geoorloofd en hij heeft een wijsheid (waarvan men spreekt) bij de volmaakten, maar onder de zwakken zegt hij, *niet te weten dan alleen Jezus Christus en Die gekruisigd.*

De Heilige Schrift heeft ook haar eigen manier van spreken, haarzelf wegend naar ons begrip; want daar lezen wij, *dat God vertoornd, bedroefd is, Zich verstoort, dreigt hen; wederom, dat Hij zich ontfermt, dat Hem berouwt, dat Hij van mening verandert;* niet dat zulke verandering plaats zou hebben in het Wezen van God, maar de Schrift spreekt alzo om onze zwakheid en ons verstand tegemoet te komen.

Mijn opinie is, dat degenen, die de dienst van het Goddelijk Woord hebben aanvaard, mede zodanig voorzichtigheid behoren te gebruiken. Enige dingen zijn daarom alleen schadelijk, omdat ze niet bekwaam gebruikt worden, als bij exempel: de wijn voor koortsige lieden. Daarom, zulke materies te verhandelen, waren wel beter geoorloofd onder de geleerden of in de scholen van de Theologanten, hoewel dat ik meen, dat het ook hier niet vruchtbaar kan geschieden, zo men de mate te buiten gaat; voorts zulke komedies op een hoge stellage voor alle man, zonder onderscheid van personen te brengen, dunkt mij niet alleen onvruchtbaar te zijn, maar ook schadelijk.

Hierom is het, dat ik wilde, dat de mensen dit wijs te maken was, dat het veiliger is zijn tijd en verstand niet in zulke doolhoven te verslijten, dan zich bezig te houden om Luthers leerstuk (van de vrije wil) óf te wederleggen óf staande te houden. Aan al deze dingen zou ik met recht mogen schijnen een al te lange voorrede gemaakt te hebben, ten ware dat ze bijna meer terzake dient dan het dispuut zelf, dewijl Luther op de autoriteit van geen scribenten past - hoezeer ze ook vermaand mogen zijn, - maar zich alleen beroept op de canonieke Schrift, zo zal ik ook daaruit de waarheid betonen.

Terwijl wil ik de lezer nog dit zeggen, zo ik mijn zaak door Schriftplaatsen en vaste redenen zo schoon voorstel, als Luther de zijne, dat hij dan toch eenmaal zich voor ogen stelt zo'n lange rol van de voortreffelijkste geleerde mannen, die na elkaar gevolgd zijn, die de eendracht van zo menig eeuwen tot op deze dag toe voor goed gekend hebben; van welke velen boven de wonderbaarlijkste ervarenheid in de Heilige Schrift, ook vanwege de vroomheid van hun leven geprezen zijn; sommigen ook de leer van Christus in openbare schriften verdedigd hebben, met hun eigen bloed hebben betuigd, gelijk daar zijn onder de Grieken: "Origenes, Basilius, Chrysostomus, Cirillus, Johannes, Damascenus, Theophilactus"; Onder de Latijnen: "Tertullianus, Syprianus, Arnobius, Hilarius Ambrossius, Hieronymus, Augustinus", ik verzwijg nog: "Thomas, Scotos, Durandus, Gabriels, Agidios, Gregorios, Alexandros", welker kloekheid en diepzinnigheid in het disputeren, niemand ook, zo ik meen, licht zal verachten, opdat ik nu niet verhaal de aanzienlijkheid van zoveel academiën, concilies en pausen.

Voor de tijden van de apostelen tot op deze tegenwoordige dag toe, is er nog nooit enige scribent opgestaan, die de kracht van de vrije wil te enenmale heeft miszaakt, uitgenomen de enige Manicheus en Johannes Wiklef. Want zoveel Laurentius Valla belangt, die bijna met dezen van enerlei gevoelen schijnt te zijn, zijn autoriteit is bij de godgeleerden van kleiner waarde. De leer van Manicheus is wel met recht al overlang met gemener stemmen van de ganse wereld verfoeid en verbannen, nochtans twijfel ik, of zijn leer niet minder schadelijk is tot vordering van de Godzaligheid dan de leer van Wiklef.

Want Manicheus *stelt tot een oorzaak van de goede en de kwade werken twee naturen of beginselen in de mens,* nochtans zodat wij het goede aan God schuldig zijn omwille van de conditie en daarentussen tegen de macht van de duisternis laat hij oorzaken om de hulp van de Scheppers te verzoeken, waardoor wij opgeholpen zijnde, minder zondigen en lichter onszelf begeven tot het goede.

Maar Wiklef leert, *dat alle dingen uit pure noodzakelijkheid voortkomen;* wat reden geeft hij ons óf om te bidden, óf om te streven iets goed te beginnen?

Daarom, opdat ik wederkeer tot hetgeen waarvan ik hiervoor heb aangevangen te spreken; indien de lezer verstaat, dat ik tot mijn dispuut zulke kloeke argumenten breng als mijn tegenpartij, zo wil hij toch dit bij zichzelf overwegen: waarvan dat hij meent dat men meer behoort te houden, of van hetgeen nu alreeds van tevoren voor goed veroordeeld is van zoveel geleerden, rechtvoelenden, zoveel heiligen, zoveel martelaren, zoveel oude en nieuwe Theologanten, van zoveel academicies,

koningen, bisschoppen en pausen; of dat het particulier oordeel van één of twee bij ons meer zal moeten gelden?

Niet dat ik enig gevoelen naar het getal van stemmen of waardigheid van personen afgemeten wil hebben, gelijk toegaat in het voorafgaande; want ik weet wel, dat het dikwijls zo gebeurt, dat de meeste hoop met stemmen de beste adviezen overmeesteren, ik weet, dat het niet altijd allerbest en bekwaamst is, wat velen wel aanstaat; ik weet, dat het in het onderzoeken van de waarheid nimmer ontbreken zal, om iets te kunnen bijvoegen bij hetgeen de Ouden bearbeid hebben. Ik beken, dat het billijk is, dat de enige autoriteit van de Heilige Schrift boven al het zeggen van alle mensen moet gelden.

Maar hier is van de Heilige Schrift geen kwestie; wederzijds omhelzen wij met eerbied dezelfde Heilige Schrift; ***de strijd is over de zin van de Schrift.*** In het verklaren van welke zo men iets ziet op verstand en geleerdheid, wie is er ooit scherpzinniger geweest en die alles dieper doorzien heeft dan de kloeke verstanden van de Grieken? Wie meer ervaren in de Heilige Schrift dan zij? De Latijnen heeft het ook niet aan verstand ontbroken, noch aan kennis van de Heilige Schrift en hoewel ze de natuur niet zozeer te baat hebben gehad, gelijk de Grieken, noch thans door hulp van hun nagelaten schriften, zijn ze zover gekomen, dat ze met de Grieken in kloekheid en geleerdheid in gelijke graad gesteld mogen worden.

Zo men toch in het oordeel van deze zaak meer ziet op de heiligheid van het leven, dan wel op de geleerdheid, u ziet hoedanige mannen dat ze aan hun zijde hebben die de vrije wil stellen.

Ik wil hier geen vergelijking maken tussen personen en personen, die is altijd hartelijk (gelijk de rechtsgeleerden zeggen), laat die dan varen. Want ik zou sommige predikers van het Nieuwe Evangelie, niet met die oude leraars willen vergelijken.

Hier hoor ik nu, *wat heeft men een uitlegger van de Schrift van node, daar dezelve toch helder en klaar is?* Maar is ze zo klaar, waarom zijn dan zoveel uitnemende mannen te alle tijden hier zo blind geweest en dat nog in een zaak van zo'n groot gewicht, gelijk dit volk schijnt te willen voorgeven? Is er geen duisterheid in de Schrift, waartoe was dan ten tijde van de apostelen de profetie nodig? Dat was wel een gave van de Heilige Geest, maar ik weet niet (of die gave opgehouden heeft, gelijk de gaven van gezondmaking en om met tongen te spreken). Is ze niet opgehouden, zo is de vraag, in wie ze overgebleven is, of tot wie voortgevloeid? Indien tot allen, zo zal alle uitlegging van de Schrift onzeker zijn. Indien tot iemand, zal geen uitlegging zeker zijn, enz. enz.

MARTINUS LUTHER WENST DE EERWAARDIGE MAN Dr. ERASMUS TE ROTTERDAM, GENADE EN VREDE IN CHRISTUS.

HOOFDSTUK 1 Over Erasmus' voorwoord

Dat ik wat langzamer op uw schrijven van de Vrije wil geantwoord heb, eerwaardige Erasmus, is gekomen buiten hoop van allen en ook tegen mijn gewoonte, daar ik tevoren zulke oorzaken tot schrijven niet alleen gaarne heb schijnen aan te grijpen, maar ook zelfs te zoeken. Mogelijk zullen velen zich verwonderen over deze nieuwe en ongewone patiëntie of vrees van Luther, die noch het roemen noch het schrijven van de tegenpartij heeft kunnen opwekken, Erasmus (zonder twijfel) de victorie toewensende: en zo de lof toeroepend. "Ziet! heeft deze Maccabeus en hardnekkige verzekeraar eindelijk een held gevonden waartegen hij niet durft kikken?"

Doch ik kan ze niet beschuldigen, maar ik geef u zelf zodanige victorie zoals ik nog aan niemand heb toegelaten. Niet alleen omdat u mij in de gave van welsprekendheid en in verstand ver te boven gaat (hetwelk wij allen te samen u gaarne toeëigenen, hoeveel te meer ik, die in welsprekendheid niet zo geoefend ben), maar ook omdat u mijn gemoed en aandrijven hebt opgehouden en zelfs trager gemaakt voor de strijd; en dat door twee oorzaken.

Ten eerste door uw komst, daar u namelijk de zaak met een wonderlijke en gedurige modestie en stilheid afhandelt, waardoor u mij hebt verhinderd tegen u ontstoken te worden. Of het nu toeval is of door de beschikking van God, u zegt in deze zaak niets, wat niet reeds tevoren is gezegd en dus minder; en eigent de Vrije wil meer toe dan tot nu toe de Sofisten gezegd en toegeëigend hebben, (waarop ik nog dieper zal ingaan) zodat het tevergeefs leek op uw argumenten te antwoorden, daar ik die vroeger genoeg heb samengevat en weerlegd en inzonderheid door het onoverwinnelijk boekje van de theologische plaatsen Philippi Melanthonis2 welk werk naar mijn oordeel niet alleen onsterfelijkheid waardig is, maar ook in de kerk een grote plaats dient in te nemen. Toen ik uw boekje hiermede vergeleek, was dit zo slecht en ongeacht, dat het mij zeer voor u verdroot, dat u uw mooie en verstandige welsprekendheid met deze vuiligheid besmet en ik was verontwaardigd over die onwaardige materie die met zulke schone versieringen van welsprekendheid voortgebracht, was, alsof iemand vuil drek in gouden en zilveren vaten zou dragen. Hetwelk uzelf wel schijnt gevoeld te hebben, die zo lastig en moeilijk bent geweest om tot dit schrijven gebracht te worden, namelijk, omdat uw consciëntie u getuigde, dat ofschoon u met al uw welsprekendheid aankwam, u mij nochtans niet zou kunnen bedriegen of ik zou de vuiligheid van de versiering van de woorden genoeg onderkennen, al ben ik in zulke versierende woorden niet zo bedreven, ik heb nochtans (God lof) de kennis van de zaak zelf. En dus durf ik mij met Paulus, de kennis toeschrijven, en dezelve u ontnemen, hoewel ik u zeer gaarne de welsprekendheid en het verstand toeken en mezelf niet. Daarom heb ik zo gedacht, zo er enigen zijn die ons gevoelen (dat met zoveel geschriften is bevestigd) niet vast aangenomen hebben, zodat zij door de lichte argumenten van Erasmus (al zijn ze versierd) bewogen worden, zij zijn niet waardig met mijn antwoord geholpen te worden. Want zulken kan men niet genoeg zeggen noch schrijven al was het dat men hen duizenden boeken duizendmaal weder verhaalde, men zou het zelfde doen als het zeestrand ploegen en het zaad in het zand werpen of zo men een bodemloos vat met water wilde vullen. Wie met de Geest van de kennis onze boeken hebben gelezen, die hebben wij genoeg gedaan en zij zullen ook het uwe licht verwerpen, maar die zonder geest en kennis lezen, van hen is het niet te verwonderen, dat zij gelijk een riet door de wind omgedreven worden, hetwelk God zelf niet genoeg zou kunnen zeggen al veranderden alle creaturen in tongen. Daarom had ik bijna besloten hen met uw boek in hun ergernis te laten met al degenen die roemen en u de overwinning toeschrijven.

Daarom, noch de veelheid van mijn handelingen, nog de zwaarheid van de zaak, noch de grootheid van uw welsprekendheid, noch uw vrees, maar het louter verdriet, onwaardigheid en verachting (om zo te zetten) mijn oordeel over uw boek, heeft mij verhinderd erop te antwoorden, opdat ik ook dit verzwijge, dat u altoos uzelf gelijk zijnde, wel toeziet dat u niet ergens slipt en altijd willend zeker zijn en u nergens aan stoten, u wilt niet verzekerd hebben; maar nochtans een verzekeraar schijnen; hoe

---

[2] Het oordeel van Luther van de plaatsen Philippi, Melanthonis. Hij ziet op de eerste plaatsen, in welke onder andere staat: ten laatste de Goddelijke Predestinatie ontneemt de mens de vrijheid. Want alle dingen geschieden naar de Goddelijke Predestinatie, zowel de uitwendige werken als de inwendige gedachten, in alle creaturen. En hiertoe hebbende vele getuigenissen uit de Schrift voortgebracht, voeg daarbij: Het oordeel van het vlees heeft een afkeer van deze reden, maar het oordeel van de Geest neemt dit aan. Want gij zult noch de vreze Gods, noch het betrouwen op God nergens zekerder leren, dan als gij in uw gemoed onderwezen zijt van deze leer van de Predestinatie.

zal men met mensen van die aard verhandelen of afmaken? Nochtans wat ik in deze zaak vermag en wat U mag helpen, zal ik door de medewerking van Christus hierna betonen.

HOOFDSTUK 2

Dat ik nu antwoord is niet zonder oorzaak. De gelovige broeders in Christus dringen er op aan, mij voorhoudende de verwachtingen van de mensen en dat de autoriteit van Erasmus niet klein te achten is en dat de waarheid van de Christelijke leer in vele harten in gevaar is. En gewis mij is ook eindelijk in de zin gekomen, dat mijn stilzwijgen niet al te Godvruchtig was, dat ik door de wijsheid en loosheid van mijn vlees werd bedrogen, door niet genoeg aan mijn ambt te denken, waardoor ik de verstandigen en onverstandigen tot een schuldenaar geworden ben, daar ik inzonderheid door zoveel broeders hiertoe gebeden ben. Want al is onze zaak aldus, dat het niet genoeg is de uiterlijke Leraar te hebben maar ook degene die plant en nat maakt, de Heilige Geest die wasdom geeft en ook inwendig leert (welke gedachte mij bedrogen heeft), nochtans omdat Hij een vrije Geest is en blaast niet waar wij willen, maar waar Hij wil, zodat ik de reden van Paulus had behoren waar te nemen: “Houdt aan tijdig en ontijdig, want wij weten niet wat voor ure de Heere komen zal.”

Laat er dan enigen zijn die in mijn boeken de Geest nog niet gesmaakt hebben en die door uw boek geheel bewogen zijn, mogelijk was hun uur nog niet toekomen. En wie weet of God u ook beliefde te bezoeken, mijn beste Erasmus, door mij, Zijn ellendig en zwak vat, opdat ik op een gelukkige ure (hetwelk ik van harte de Vader van de Genade door Christus bid) met dit boek tot u mag komen en een zeer lieve broeder winnen. Want al schrijft u kwalijk van de vrije wil, nochtans ben ik u niet weinig schuldig, daar u mijn mening veel vaster hebt gemaakt, daar ik gezien heb dat de zaak van de Vrije wil door zulk een groot verstand is verhandeld met geweld en kracht en nochtans niets heeft uitgericht: ja dat het daarmee erger is dan tevoren: ’t welk een klaar argument is, dat de Vrije wil een leugen is en dat het daarmede gaat als met het Vrouwke uit het Evangelie, die hoe langer zij dokterde, erger werd. Zo zult u van mij volle dankbaarheid krijgen, indien u door mij zekerder wordt, gelijk ik door u vaster geworden ben, maar beiden zijn een gave van de Geest en geen werk van ons ambt. Daarom moet God gebeden worden, dat Hij mij de mond, maar u en allen het hart opent en dat Hij in ons midden de Leermeester zij, die in mij spreekt en u laat horen. En hier, Erasmus, vraag ik van u, dat u, gelijk ik in deze zaak uw onwetendheid vraag, ook mijn kindsheid in de welsprekendheid wilt verdragen. God geeft niet allen dezelfde gaven, wij kunnen ook niet alle dingen doen, zoals Paulus zegt: En daar is verscheidenheid der gaven, doch het is dezelfde Geest. 1 Cor. 12: 4. Daar zal dat mee bedoeld worden, dat de gaven elkaar zullen helpen en dat de één met zijn gaven de last en zwakheid van de ander zal dragen en zo de Wet van Christus volbrengen.

HOOFDSTUK 3

Ten eerste wil ik enige hoofdpunten van uw[3] voorrede weerleggen, waarmede u onze zaak bezwaart en de uwe versiert. Ten eerste datgene u in mij berispt, ook in andere boeken, namelijk: een hardnekkigheid (zoals u het noemt) in het verzekeren. In dit boek zegt u: dat het zover is, dat het verzekeren en vast besluiten, u zou behagen, dat u licht en liever in de opinie van de Sceptici[4] zou treden, overal en zover als het u door de vaste autoriteit van de geschriften en besluiten van de kerk wordt toegelaten, die u uw mening gaarne onderwerpt, hetzij dat u verstaat en zij gebieden en schrijven voor, of het niet verstaat. En u zegt dat dit u behaagt en naar uw aard is. Nu ik neem dit van u (als het billijk is) en het voortkomt uit een gemoed, dat goedwillend en vredelievend is. Maar wanneer een ander dit zei, ik zou waarschijnlijk naar mijn gewoonte kwaad op hem worden. Nochtans mag ik u, al meent u het wel, in deze opinie niet laten dwalen. Want het komt een Christelijk hart niet toe, in verzekering geen behagen te hebben, ja hij moet behagen hebben in verzekering, anders kan hij geen Christen wezen.

Verzekering noem ik (opdat wij elkander begrijpen) standvastig aanhangen, verzekeren, bekennen, beschermen en onoverwinnelijk daarin te volharden. Ik geloof ook niet dat dit word Assereren bij de Latinisten in onze tijd anders wordt gebruikt. Daarom zeg ik dan die dingen te verzekeren, die God ons in Zijn woord geeft. Anders hebben wij noch Erasmus noch een andere leraar nodig om ons te leren, dat de verzekering in twijfelachtige en ijdele dingen niet alleen dwaasheid is, maar ook godloochenend, twist en kijving verwekkend, hetgeen Paulus op vele plaatsen bestraft. Ik geloof ook dat u vele dingen niet meent, of het moest zijn dat u als een spottend Orateur deed, die iets

[3] Hij disputeert tegen de Voorreden tot het 73e hoofdstuk.
[4] Sceptici waren Filosofen, die geen lering wilden verzekeren, maar aan alle dingen twijfelden.

voorneemt en wat anders trakteert, of als een goddeloze schrijver, die het artikel van de vrije wil voor twijfelachtig en onnodig zou houden en stellen.

HOOFDSTUK 4

Laat dan de Sceptici5 en Academici ver van ons, Christenen, zijn, maar laat liever hen bij ons zijn, die tweemaal vaster houden en verzekeren als de Stoici ooit gedaan hebben. Paulus de Apostel hoe dikwijls eist hij niet die Plerophériam, d.i. die vaste en zekere verzekering van de consciëntie. De belijdenis zegt: "Met de mond belijdt men ter zaligheid." Rom. 10: 10. En Christus: "Een iegelijk dan, die Mij belijden zal voor de mensen, die zal Ik ook belijden voor Mijn Vader, Die in de hemelen is." Matth. 10: 32. Petrus beveelt dat wij "rekenschap zullen geven van de hoop die in ons is." 1 Petrus 3: 15. Wat behoeven wij meer? Er is bij de Christus niets wat meer bekend en vermaard is dan de verzekering. Neem de verzekering weg en u hebt het Christendom weggedaan. Ja, daarom wordt hen de Heilige Geest van de Hemel gegeven, opdat zij Christus zouden verheerlijken en Hem tot de dood belijden, of is dat niet verzekeren, als men op de belijdenis en verzekering van Christus sterft? De Heilige Geest verzekert eindelijk op zo'n manier dat Hij ook uit Zichzelf de wereld aangrijpt en van zonden bestraft, als die tot strijd eisen. En Paulus beveelt: 2 Tim. 4: 2: "dat hij zou straffen en aanhouden tijdig en ontijdig." Ziet toch, wat is een leraar en bestraffer, die zelf datgene, wat hij leert en bestraft, noch zeker gelooft noch standvastig verzekert, het lijkt wel of hij niet bij zinnen is. Maar ik ben zot, dat ik over een zaak die klaarder is dan de zon zoveel woorden schrijf en de tijd verslijt. Wat voor Christen zou het verdragen, dat men de verzekering verwerpt? Dat zou niets anders zijn dan de hele Religie en Godzaligheid te ontkennen, of te verzekeren, dat de Religie en de Godzaligheid en alle leer er inderdaad niet zijn. Waarom verzekert u dan, dat u geen behagen hebt in de verzekering en dat u zulke gevoelens liever hebt als een contrarie, naar uw aard?

HOOFDSTUK 5

Maar zult u zeggen, dat u hier niet schrijft over de belijdenis van Christus noch over Zijn leer. Welaan, ik zal om uwentwil van mijn gewoonte afwijken en ik wil uw gemoed niet beoordelen, maar zal dat tot later bewaren, doch intussen u vermanen dat u uw tong en pen verbetert en u van zulke woorden onthoudt, want hoe oprecht en rein uw gemoed moge zijn, de reden nochtans, die het kenteken van het gemoed is, is dat niet. Want wanneer u meent dat de zaak van de Vrije wil niet nodig is, noch Christus aangaat, u hebt wel gesproken, maar ongoddelijk gemeend. Maar indien u ze nodig acht, u hebt ongoddelijk gesproken en wel gemeend, dan was hier dus geen sprake van zoveel klagen en roepen van de onnodige verzekering en ijdele twist. Want wat dient dit tot de zaak? En wat zult u zeggen van deze uw woorden?

Daar u niet alleen over de vrije wil spreekt, maar in het algemeen van al de leerstukken van de Religie, zo het mij geoorloofd ware (zegt u) door de autoriteit van de Heilige Schrift en door de decreten van de kerk, zou ik de mening onderschrijven van de Sceptici, want ik heb geen behagen in de verzekering. Wat bent u een Protheus6 in die woorden "autoriteit van de Schrift en de decreten van de kerk"?

Ja alsof u de schrift en de kerk zeer acht en toch geeft u te kennen dat u wenst tot de Sceptici toe te treden. Welke Christen zou zo spreken? Zo u nu spreekt van de onnodige en onnutte leringen, wat voor nieuws brengt u voort? Wie zou daarin niet wensen een Scepticus te zijn? Ja welke Christen gebruikt deze vrijheid niet en verwerpt diegene, die zich aan zulke dingen bindt? Tenzij u alle Christenen voor zulken houdt, bij wie alle leringen onnut zijn in welke zo zot twisten en met haar verzekeringen strijden. Maar zo u van nodige dingen zegt, wat kan goddelozer verzekerd worden, als een toelating te wensen om in zulke dingen niet te verzekeren.

Zo zal een Christen liever spreken: Het is ver van hier dat ik een behagen zou hebben in de opinie van de Sceptici, maar zou zelfs van harte begeren, indien het door de zwakheid van het vlees mogelijk zou zijn, de Heilige Schrift alom en in alle delen standvastig aan te hangen, maar ik zou ook wensen in alle onnodige dingen en die buiten de Schrift zijn verzekerd te zijn. Want wat is ellendiger dan onzekerheid?

---

[5] De Sceptici en de Academici waren van een opinie als boven. De Stoici stelden de noodzakelijkheid van alle dingen.

[6] Proteus was één, die zich in velerlei gestalte veranderde, zoals de dichters zeggen.

HOOFDSTUK 6

Wat zullen wij nu over deze woorden zeggen, waar u bijvoegt: “dewelke ik alom zeer gaarne mijn mening en gevoel onderwerp, hetzij dat ik versta en begrijp wat zij ons voorschrijven of niet.” Dat zegt u Erasmus? Moet men ’t ook doen aan de besluiten van de kerk.7 Is het niet genoeg zijn gevoel aan de Schrift te onderwerpen? Wat kan zij instellen wat niet in de Schrift verklaard is? Wat blijft dan die vrijheid en die macht om die instellers te oordelen? Als Paulus in 1 Cor. 14: 29 leert “dat de anderen oordelen.” Wilt u geen oordeler zijn over de instelling van de kerk, hetwelk Paulus nochtans gebiedt? Wat is dat voor een nieuwe Religie en ootmoedigheid, dat u ons door uw voorbeeld de macht ontneemt, de menselijke decreten te mogen oordelen en ons zonder oordeel de mensen onderwerpt? Waar beveelt de Schrift ons dit? Welke Christen zal de geboden van de Schrift en van de kerk alzo in de wind slaan dat hij zal zeggen; hetzij dat ik het versta of niet? Ik onderwerp mij daaraan, u onderwerpt u eraan en u vraagt niet, of u het verstaat en begrijpt of niet? Maar een Christen zij vervloekt zo hij er niet zeker van is en niet aanneemt en verstaat wat hem voorgeschreven wordt; en hoe zal hij geloven datgene wat hij niet verstaat? Maar zult u zeggen, dat men hier bedoelt het woordje Affequi, verstaan of begrijpen datgene wat men zeker begrijpt en daar naar de wijze van de Sceptici niet aan twijfelen; maar zo u dat woordje Affequi verstaan en begrijpen wilt door volkomen een ding te kennen en te weten wat het is, gelijk God alles kent en verstaat: Zo is er geen enkel creatuur, die wij verstaan of kennen. Terwijl niemand een creatuur begrijpen kan, tenzij hij God volkomen kent, zo hij in Hem is. Dat is in dit leven onmogelijk.

HOOFDSTUK 7

In somma luiden uw woorden aldus: “dat het u niet aangaat, wat van een iegelijk alom geloofd wordt, zo de vrede des werelds slechts behouden wordt,” en dat men om het perikel van het leven, van het gebrek en het lijden van de goede faam van de tijdelijke dingen en de gunst van mensen, hem zou mogen navolgen die gezegd heeft in Terentio: ik gebruik die kunst; zeggen zij ja, ik zeg ook ja, zeggen zij nee, ik zeg ook nee. Ja zij luiden zo, alsof u voor de Christelijke leer niets anders voelt als voor de opinies van de Filosofen en van de mensen, over welke het dwaasheid is te twisten, te strijden en te verzekeren, waaruit niets anders voortkomt dan onenigheid en verstoring van de uiterlijke vrede. Het schijnt dat u met Filosofen wilt zeggen, datgene wat boven ons is, gaat ons niet aan. Zo komt u hier tussenbeide om ons te stillen ons aan beide zijden wijs te maken, dat wij over zotte en onnutte dingen twisten en disputeren. Dit houden (zeg ik u) uw woorden in. En wat ik hier nog meer wil zeggen, mijn beste Erasmus, meen ik dat u wel begrijpt. Maar zo ik vroeger reeds gezegd heb, wil ik de woorden laten varen, zodat ik onschuldig ben tussen dit en uw hart, indien u namelijk niet verder uitbreekt; vreest de Geest van God die de nieren en de harten onderzoekt, Die ook niet met dubbelzinnige en versierde woorden te bedriegen is. Ik heb dit hierom gezegd, opdat u zult ophouden voortaan onze zaak en ons doen door hardnekkigheid te bestraffen. Want wat doet u anders dan te kennen geven, dat u in uw hart een Lucianum8 of een Epicurisch zwijn voedt en onderhoudt, die zelf in geen God gelovend, in zijn vuist lacht om allen die aan God geloven en Hem bekennen. Laat ons dan verzekeraars blijven en in de verzekeringen studeren en een behagen hebben, u mag u intussen vermaken met uw Sceptici en Academici, totdat Christus ook u roepen zal. De Heilige Geest is geen Scepticis, Hij heeft ook geen twijfelachtige en opinieuze dingen in onze harten geschreven, maar verzekeringen, veel zekerder en vaster als het leven en alle ervarenheid mogen zijn.

HOOFDSTUK 8

Nu kom ik aan het andere hoofdstuk dat aan het voorgaande hangt. Waarin u de Christelijke leer afdeelt. “In dingen die noodzakelijk zijn geweten te worden en in sommige, die niet nodig zijn voor dingen die duister en verborgen zijn en in dingen die klaar en bekend zijn.” Zo handelt u, zijnde of door de woorden van anderen bedrogen, of om u in de kunst van welsprekendheid te oefenen en tot bevestiging van zulks brengt u de reden van Paulus voort: Rom. 11: 33 “O hoogte des Rijksdoms, wijsheid en kennis Gods.” Alsmede de spreuk van Jes. 40: 13: “Wie heeft de Geest des Heeren bestuurd en wie heeft Hem als Zijn raadsman onderwezen?” Het was gemakkelijk voor u dit te zeggen, of omdat u wist dat u niet voor Luther schreef, maar voor het gewone volk, of omdat u dacht niet voor Luther te schrijven, die u (naar ik hoop) nochtans enig oordeel over de Heilige Schrift

---

[7] De kerk heeft niet dezelfde autoriteit als de Schrift.

[8] Lucianus was een bespotter van God en alle Religiën, evenals Epicurus.

toekent. Doet u dat niet, ik hoop het u te bewijzen. Het is mijn oogmerk om juist niet zo op de welsprekendheid te letten. God en de Schrift van God zijn twee dingen, niet minder dan de Schepper en het schepsel twee dingen zijn. Er is niemand die twijfelt, dat er in God veel dingen verborgen zijn, zoals Hij zelf zegt van de laatste dag: “Van die dag weet niemand dan de Vader.” Matth. 24: 36. En Hand. 1: 7 “Het komt ulieden niet toe, de tijden en stonden te weten.” En wederom: “Ik weet wie ik uitverkoren heb.” En Paulus: “De Heere kent de Zijnen,” en dergelijke.

Maar dat in de Schrift enige duistere verborgen dingen zouden zijn, die niet verklaard zijn, hebben de goddeloze Sofisten9 beweerd, door wier mond u hier spreekt, Erasmus, maar zij hebben nooit een artikel voortgebracht, noch zullen ze ooit voortbrengen, waarmee zij hun uitzinnigheid kunnen bewijzen. Maar met zulke momaanzichten heeft de Satan de mensen afgehouden en afgeschrikt van de Heilige Schrift10, om die te lezen; hij heeft de Heilige Schrift verachtelijk gemaakt opdat hij zijn schandelijke dwalingen uit de Filosofie in de kerk zou doen heersen. Ik erken wel dat er enige plaatsen in de Schrift zijn, die duister en moeilijk te verstaan zijn, maar niet door de Majesteit of de uitnemendheid van de zaak, maar door sommige woorden van de grammatica, die half spreken en daardoor duister zijn, maar nochtans de wetenschap van alle nodige dingen in de Schrift niet verhinderen. Want wat zou er nog in de Schrift verborgen kunnen liggen, nadat de zegels verbroken en de steen van het graf afgewenteld zijn, die hoogste verborgenheid geopenbaard is, dat Christus de zoon van God mens geworden is? Dat er een God is, die drie-enig is? Dat Christus voor ons geleden heeft en in eeuwigheid zal heersen? Zijn niet deze dingen op de wegen en straten getekend en bekend geweest? Neem Christus uit de Schrift wat zult u er in vinden?

Alle dingen dan die in de Schrift zijn, zijn allen geopenbaard, al zijn er nog enige plaatsen, die door de onwetendheid van woorden nog duister zijn. Het is dan dwaas en goddeloos, daar men weet dat alle dingen in de Schrift in een klaar licht gesteld zijn, dat men toch om enige duistere woorden de zaak ook duister noemt. Zijn de woorden op een plaats duister, op een andere zijn ze klaar. En dezelve zaak11, die de hele wereld klaar geopenbaard is, wordt in de Schrift dikwijls met klare woorden uitgedrukt, waar ze nog met duistere woorden op andere plaatsen verhaald staat. Er ligt niets aan gelegen als een zaak in het licht is, al zijn er nog enige duistere tekens, terwijl er evenwel vele in het licht zijn. Wie zal zeggen, dat een openbare fontein in het licht niet openbaar is, omdat diegenen, die in een enge straat zijn, deze niet kunnen zien, daar al degenen die op de markt zijn deze wel kunnen zien.

HOOFDSTUK 9

Het is dan ook niet al hetgeen u van het hoge Coriceuse hol (Pompo Mela) voortbrengt. Zo staat de zaak niet met de Schrift. Want die dingen die van een diepe Majesteit en een bedekte verborgenheid zijn, zijn niet meer binnen het verborgene, maar zijn in de deur en in de openbaarheid gebracht. Want Christus heeft ons de zin geopend, Luc. 24: 45, zodat wij de Schrift kunnen verstaan en het Evangelie is alle creaturen gepredikt: “In alle landen is haar geluid gegaan en al wat geschreven is, dat is tot onzer lering geschreven.” Col. 1. Rom. 10: 15: Ja, “Alle de Schrift is van God ingegeven en oorbaar tot lering,” 2 Tim. 3: 16.

Welaan alle Sofisten en u doen uw best en brengen enige verborgenheid voort, die in de Schrift nog onbekend is. Maar dat nu vele dingen12 voor velen bedekt en onbekend blijven, geschiedt niet door de duisternis van de Schrift, maar door hun eigen blindheid en traagheid, die niet arbeiden om de klare waarheid te zien, gelijk Paulus van de Joden zegt 2 Cor. 3: 15. “Er ligt een deksel op hun hart.” En wederom in 2 Cor. 4: 3 “Doch indien ons Evangelie bedekt is, zo is het bedekt in degenen die verloren gaan, in dewelke de god dezer eeuw de zinnen verblind heeft.” Met dezelfde lichtvaardigheid zou iemand die zichzelf blinddoekt mogen zeggen, dat de zon en de nacht duister zouden zijn, evenals degene, die hem in het duister heeft verborgen. Laten de ellendige mensen dus ophouden de duisternis en de donkerheid van haar hart met godslastering de allerklaarste Heilige Schrift van God te verwijten.

---

[9] Sofist is één die met sierlijke woorden bedriegt, gelijk de geleerden van het Pausdom.
[10] Van de klaarheid en duisterheid van de Schrift. Zie hoofdstuk 63 en volgens.
[11] August 1, de Doet. Chri. cap. 9. In die dingen die klaar in de Schrift gesteld zijn, vind men al die dingen die het geloof aangaan en de manier van leven. Item Epist. 3.
[12] Die dingen zelfs die klaar zijn, zijn de Ketters zwaar te verstaan. Cyrill. in Joan lib. 1 Cap. 4. En als Epiphanus getuigt in Ancorato degenen, die van God de kennis van de waarheid niet ontvangen, zijn alle dingen duister en verkeerd.

HOOFDSTUK 10

Als u dan Paulus aanhaalt, zeggend: “Zijn oordelen zijn onbegrijpelijk,” let wel of hij het “pronomen zijn” aan de Schrift refereert en brengt. Maar Paulus zegt niet dat de oordelen van de Schrift onbegrijpelijk zijn, maar de oordelen van God. Alzo ook in Jes. 40: 13. Hij zegt niet: “Wie heeft de zin van de Schrift gekend”, maar de zin Gods, al is het dat Paulus ook verzekert, dat de Christenen de zin des Heeren bekend is, te weten: in die dingen die ons gegeven zijn als hij zegt. 1 Cor. 2: 17. Ziet u nu, hoe kwalijk u deze plaatsen van de Schrift bekeken hebt en dat u ze zo bekwaam citeert, zoals u bijna alle dingen citeert voor de vrije wil. Alzo desgelijk uw voorbeelden, die u bijvoegt niet zonder argwaan en steken gevend doen niet bij tot de zaak, als die, die u voortbrengt: van de onderscheiding van de personen van Christus, van de band van de Goddelijke en menselijke natuur, van de onvergeeflijke zonde, van welke de twijfelachtigheid, zo u zegt, nog niet is weggenomen. Zo u onder deze twijfelachtigheid verstaat de kwestie van de Sofisten, zo zij deze artikelen verstaan, wat heeft de onnozele Schrift u misdaan, dat u haar zuiverheid met het misbruik van de goddeloze mensen wilt bekladden? De Schrift bevestigt eenvoudig de drie-eenheid van God en de mensheid van Christus en de onvergeeflijke zonde: hier is geen duisterheid noch twijfelachtigheid. Maar op wat voor manier deze dingen zijn, dat zegt de Schrift niet (zo u zegt), het is ook niet nodig te weten. De Sofisten tracteren hier haar eigen dromen, bestraft en verwerpt die, maakt de Schrift vrij. Maar zo u hieronder verstaat de substantie van de zaak zelf, zo zeg ik u wederom, dat u niet de Schrift moet bestraffen maar de Arianen en allen wie het Evangelie bedekt is, zodat zij de klare getuigenis van de drie-enigheid van de Godheid en van de mensheid van Christus, door de werking van de Satan God niet kunnen zien. En ik zeg het kort, er is tweeërlei klaarheid13 van de Schrift, alsmede tweeërlei donkerheid. De eerste, uitwendige, is in de dienst van het Woord gelegen; in de kennis van het hart. Wanneer u nu spreekt van de inwendige klaarheid, is er geen mens die in de Schrift een tittel kan zien, dan die de Geest van God heeft, zij hebben allen verduisterde harten, zodat ofschoon zij de hele Schrift kunnen uitspreken en verhalen, zij nochtans gevoelen, noch bekennen, noch geloven, dat er een God is, noch dat zij zelf schepselen van God zijn, naar hetgeen in Psalm 14: 1 staat: “De dwaas spreekt in zijn hart, er is geen God.” Want om elk deel van de Schrift te verstaan, is de Heilige Geest vereist. Wanneer u van de uitwendige klaarheid spreekt, zo zeg ik dat ze niet duister en twijfelachtig gebleven is, maar alle dingen zijn in een zeker en open licht gebracht en alles wat in de Schrift staat, is de hele wereld geopenbaard.

HOOFDSTUK 11

Maar het alleronverdraaglijkst is, dat u de zaak van de vrije wil onder die dingen stelt, die onnut en niet nodig zijn, inplaats hiervan vertelt u ons, hetgeen volgens u genoegzaam tot de Christelijke Godzaligheid dient, welke vorm ook een Jood of een heiden zou kunnen beschrijven, die Christus niet kent. Want u vermaant niet van Christus, alsof u voelt dat de Christelijke Godzaligheid zonder Christus zou kunnen bestaan, wanneer men slechts God Die van nature de allergenadigste is, met alle krachten dient. Wat zal ik hierop zeggen, Erasmus? U vertoont u als een Lucianus en het schijnt dat Epicurus u met zijn wijn heeft dronken gemaakt. Zo u meent, dat deze zaak de Christenen onnodig is, wijk dan uit het perk, zo hebben wij niets met u te maken. Voorwaar wij achten ze nodig. Zo het ongoddelijkheid, neuswijsheid en ijdelheid is (u zegt het) te weten; of God mogelijk iets voorweet. Of onze wil iets had in die dingen, die de eeuwige zaligheid aangaan en of Hij alleen wordt bewogen door de werkende genade, of wij al het goede en al het kwade dat wij doen, noodzakelijk doen en of het eerst in ons gewrocht wordt;14 wat zal er dan, vraag ik u, goddelijk zijn? Wat zal er treffelijk zijn? Wat is er nodig te weten? Dat deugt niet, Erasmus. Dat is teveel. Dit kan men kwalijk aan uw onwetendheid toeschrijven, daar u nu oud bent en ervaren met de Christenen en ook de Schrift lange tijd onderzocht hebt, u laat hier geen plaats om te tercuseren en u wel te gevoelen. Nochtans worden deze verschrikkelijke dingen door de Papisten vergeven en zij verdragen dit alleen omdat u tegen Luther schrijft, terwijl ze u anders met hun tanden zouden verscheuren, indien Luther er niet was en u zulke dingen niet schreef. Bedenk wat een oudvader zei: “Plato is een vriend, ook Socrates, maar de waarheid nog veel meer.” Want al was het, dat u de Schrift en de Christelijke Godzaligheid weinig begreep; zelfs een vijand van de Christenen behoort dit te weten, wat de Christenen voor nuttig en nodig houden en wat ze hiervoor niet houden; maar u die een Theoloog of een Goddelijke leraar en een meester van de Christenen bent en haar een vorm van het Christendom zult beschrijven, u twijfelt niet alleen naar uw sceptische manier aan wat voor hen nodig

---

[13] Tweeërlei klaarheid en tweeërlei duisterheid van de Schrift.

[14] Of wij eerst lijdend zijn.

en nut is, maar u vervalt geheel tot een tegenovergestelde manier, oordelende tegen uw kennis met een ongehoorde verzekering over de noodzakelijkheid van de dingen, die zo zij gewis niet noodzakelijk en zeker bekend zijn, zo blijft er niets van God, noch Christus, noch Evangelie, noch geloof, ja zelfs niets van het Jodendom, laat staan van het Christendom, over. Lieve God, wat een veld en wat voor venster wordt hier door u, Erasmus, geopend, om tegen u te werken en te spreken. Hoe zou iemand van de vrije wil oprecht en goed kunnen schrijven, die met deze woorden een grote onwetendheid vam de Schrift en van de Godzaligheid bekent en belijdt? Maar ik wil hier mijn zeilen inhalen, omdat ik hier nog niet tegen u handelen wil (hetgeen ik misschien hierna nog zal doen) maar ik zal met uw eigen woorden tegen u komen.

HOOFDSTUK 12

De vorm van het Christendom, door u beschreven, bevat onder andere ook deze woorden: “dat wij met alle kracht zullen arbeiden en gaan tot de remedie van de boetvaardigheid, en dat wij in alle manieren de genade Gods moeten zoeken, zonder welke de wil des mensen noch het vermogen van die iets kan uitrichten,” alsmede: “dat niemand wanhopen moet over de vergeving van zijn zonden, terwijl onze God van nature allergenadigst is.” Deze woorden zonder Christus en zonder Geest, zijn kouder dan ijs, zodat zelfs de fraaiheid vam uw welsprekendheid hierdoor geheel verduisterd wordt; het schijnt voorwaar dat de vrees voor de Paus of voor de tirannieën u gedrongen hebben tot deze woorden, zodat u immers niet geheel een Atheïst zou schijnen; door dezelfde woorden wordt nochtans verzekerd, dat er kracht in ons is, dat er een pogen is met alle krachten, dat er genade van God is, dat er middelen zijn om de genade van God te zoeken, te begeren, dat er een God is die van nature rechtvaardig en genadig is, etc. Maar zo iemand niet weet waar deze krachten zijn, wat zij vermogen, wat zij lijden, wat haar pogen is, wat haar werking is en wat haar krachteloosheid is, wat zal hij doen? Wat zult u hem leren doen? Dit is (zegt hij) “een ongoddelijke curiositeit en het is onnodig te willen weten, of onze wil iets vermag in die dingen die tot de eeuwige zaligheid behoren, en of de wil alleen lijdt, of bewogen wordt door de werkende genade.” Maar u zegt hier nochtans het tegenovergestelde, als u zegt: “Dat er een Christelijke Godzaligheid is en een pogen uit alle krachten en dat de wil zonder de genade van God, krachteloos is.” Hier verzekert u klaar, dat de wil iets werkt tot die dingen die tot de zaligheid behoren, wanneer u zegt: “dat ze poogt.”

En wederom dat ze lijdt, wanneer u zegt: “dat ze zonder genade krachteloos is,” al is het dat u niet verklaart: “wat bij deze woorden werkend en lijdend is verstaan.” Doch het schijnt dat u ons willens onwetend wilt maken wat de genade van God vermag en wat onze wil vermag, met hetzelfde wat u leert wat onze wil en de genade van God doet. Alzo verwart uw grote wijsheid, waardoor u besloten hebt geen van beide partijen aan te hangen, om zo tussen twee klippen in het midden van de baren zonder perikel te mogen ontkomen, als u alles verzekert wat u ontkent en ontkent alles wat u verzekert.

HOOFDSTUK 13

Ik zal uw Theologie met enige gelijkenissen voorstellen. Als een poëet een goed gedicht zou maken en een orator een goede oratie en hij zou niet eens gedenken of onderzoeken hoe zijn verstand was, wat hij vermag en wat hij niet vermag en wat het argument van de aangenomen zaak vereist, maar zou de zaak onverhoops aangrijpen en in ’t werk stellen; men zou zeggen hij moest pogen dat het geschiede. Want het zou curieusheid en ijdelheid zijn te onderzoeken, of hij genoeg geleerdheid, uitspraak en zoveel verstand had. Of zo iemand veel vruchten van een veld wilde hebben, niet eerst zorgvuldig de aard van het aardrijk zou onderzoeken, gelijk Virgilius (in Georgicis) tevergeefs zou leren: maar zou lichtvaardig om niets anders denken dan de arbeid en ploegen en zaaien zonder onderscheid, of het zand, berg of dal zou zijn. Of wanneer een koning of vorst, zich voorgenomen had een grote landoorlog te beginnen en een grote victorie te behalen en hij zou niet eens overleggen of berekenen hoe groot zijn vermogen is, wat zijn inkomsten en schatkist bevatten, wat voor vijand hij zou aanvallen en of hij bekwame soldaten had, maar zou zich blindelings in de Oorlog begeven, zonder eens aan de vermaning van Sallusty te gedenken: (“eer men een ding aangrijpt, zo moet men eerst beraadslagen, als het goed beraadslaagd is, moet men het fluks aangrijpen.”) Ik vraag u nu, Erasmus, wat zou u van zulke poëten, oratoren, akkerlieden, koningen en vorsten zeggen? Ik zal er nog dit uit het Evangelie aan toevoegen: Luc. 14: 28. “Want wie van U willende een toren bouwen, zit niet eerst neder en overrekent de kosten, of hij ook heeft hetgeen tot volmaking nodig is?” Wat oordeelt Christus hierover.

HOOFDSTUK 14

Zo doet u ook Erasmus, u raadt ons aan tot het werk en tot het doen, zonder eerst te onderzoeken en af te meten onze kracht en ons vermogen, wat wij kunnen doen of niet kunnen, alsof dat curieus, ijdel en ongoddelijk is. En terwijl u te grote wijsheid, lichtvaardigheid en onbedachtzaamheid in ons bestraft en verwerpt, komt u zelf zover dat u de hoogste lichtvaardigheid voortbrengt en leert. Want al zijn de Sofisten lichtvaardig en uitzinnig genoeg, wanneer zij zoveel onnodige en neuswijze vragen behandelen, zij zondigen nochtans niet zo grof als u, die ons leert uitzinnig te zijn en lichtvaardig te handelen, zoals wij door de voorgaande gelijkenissen gehoord hebben. En opdat de dwaasheid nog groter wordt, wilt u ons nog wijsmaken dat deze lichtvaardigheid, grote kloekheid, Christelijke Godvruchtigheid, soberheid, religieuze stemmigheid en zaligheid zou zijn; maar indien wij niet zo willen doen, zo verzekert u dat wij goddeloos, neuswijs en lichtvaardig zijn en u verwerpt zelf alle verzekeringen; zo meent u de gracht te ontkomen als u in de put bent gevallen. Maar het vertrouwen op uw eigen verstand heeft u hiertoe gedreven; die u zelf wijs maakt dat u door uw welsprekendheid alle verstandigen kunt bedriegen, dat zij niet zullen gewaar worden wat u in ’t gemoed vraagt en wat u voor hebt met al uw gladde en glibberige woorden en schrijven. Doch God kan niet bedrogen worden en het is niet goed Hem aanstoot te geven. Wanneer u ons ook deze lichtvaardigheid geleerd had in gedichten te dichten, in akkerwerk, in oorlog te voeren, in huizen te bouwen, of in enig ander werk en ambt van dit tijdelijk leven (het zou nog onverdraaglijk zijn geweest in een zo geleerd man), zo zou het u nog enigszins te vergeven zijn geweest, inzonderheid bij de Christenen, die alle tijdelijke dingen verachten; maar zo u de Christenen leert, dat zij onbedachte-lijk zullen handelen en doen in die dingen die de zaligheid aangaan, lerend dat het onnodig is te onderzoeken wat zij vermogen of niet vermogen; dit is voorwaar een onvergeeflijke zonde. Want zij zullen niet weten wat zij zullen doen, als zij niet weten wat zij vermogen en hoeveel en niet wetend wat zij doen, zij kunnen zich ook niet bekeren, als zij dwalen; en onboetvaardigheid is een onvergeeflijke zonde. En daartoe voert, lieve Erasmus, deze vaste en gematigde Theologie van u ons, u die niet verzekeren wil, maar Sceptica (twijfelachtig) wil zijn.

HOOFDSTUK 15

Het is niet ongoddelijk, ijdel en onnut te weten en te kennen of de wil iets vermag in die dingen, die de zaligheid aangaan, maar het is alle Christenen noodzakelijk[15] en ter zaligheid ten hoogste vereist. Ja dit is het hoofdstuk, (lieve Erasmus), waarom het hier gaat en dit is de hele status[16] van onze disputatie. Want dit is al ons doen, dat wij onderzoeken wat de vrije wil vermag, wat hij werkt en wat het in hem werken laat en hoe het geschikt is tot de genade van God. Zo wij deze dingen niet weten, zo weten wij ook niet van Christus, noch van enige Christelijke dingen en zo zijn wij erger dan de heidenen. Wie dit niet verstaat behoeft niet te zeggen dat hij een Christen is. En die het veracht en in een ander bestraft, die zal weten dat hij de grootste vijand van de Christenen is. Want[17] zo ik niet weet wat, hoe en hoeveel ik vermag en doe tegen God, zo zal ik ook geheel niet weten wat, hoe en hoeveel God de Heere in mij vermag en doet, terwijl God de Heere alles in allen werkt. En niet kennend de werken en de macht van God, zo ken ik God Zelf ook niet; en zo ik God niet ken, zo kan ik Hem ook niet dienen, noch loven, noch danken, noch prijzen, daar ik niet weet wat ik God schuldig ben en wat ik Hem en mij mag toeschrijven. Wij moeten dan een gewis en vast onderscheid kennen tussen de kracht van God en de onze, tussen Gods werk en het onze, willen wij godvruchtig leven en de ware Christelijke Religie onderhouden. Zo ziet u dus dat dit het andere stuk is van de som van de Christelijke leer, aan welke hangt de kennis van onszelf en de kennis en eer van God. Daarom is het van u niet verdragelijk, Erasmus, dat u deze kennis ongoddelijk, neuswijs en ijdel noemt. Het is waar, wij zijn u veel eer schuldig, maar God en de waarheid zijn wij nog veel meer schuldig. U zegt zelf en bekent in deze uw aangewezen vorm van het Christendom, dat wij al het goed dat wij doen en hebben God moeten toeschrijven. En dit bekend hebbend, bekent u ook gewis hiermede dat de genade van God alleen alle dingen doet en dat onze wil niets doet, maar hem laat lijden en werken, want anders zou men het God alleen niet toeëigenen. Doch een weinig na die woorden zegt u wederom, dat dit te verzekeren en te kennen ongoddelijk, ijdel en onnut is. Maar aldus openbaart u een gemoed, dat in zichzelf ongestadig als een riet is en dat kan in de Godzaligheid niet vast noch zeker zijn.

---

[15] Noodwendigheid van deze leer.
[16] De status ofwel het hoofdpunt van deze disputatie.
[17] Nota. Hoe nodig de vraag van de vrije wil is.

HOOFDSTUK 16

Het andere deel van de som van de Christelijke leer is, dat men moet weten of de voorzienigheid van God veranderlijk is, of niet en of wij hetgeen, dat wij doen, uit noodzakelijkheid doen. En dit noemt u ook ongoddelijk, neuswijs, ijdel en onnodig, zoals alle goddelozen doen, ja van wie de duivel een spin-vijand is. En het zou u geen dwaasheid zijn, wanneer u zich van deze kwestie kon ontslaan en vrijmaken, zo het een theoloog hierin vrij stond. Maar u toont hiermede dat u een slechte retor en theoloog bent, die zonder deze stukken zich voorneemt over de vrije wil te schrijven. Nu wil ik hier aan de meester het handwerk leren, en de welsprekende Erasmus leren spreken. Zeg mij eens, zo Quintilianus, die de manier van goed en sierlijk spreken onderwijst, u wilde wijsmaken, zeggend: “dat de stukken en leerpunten van de vinding, van de dispositie of ordelijke stelling, van de welsprekendheid, van de memorie en van de uitspraak nagelaten moesten worden” en dat het dwaasheid was zich daarover te bekommeren, maar dat het genoeg was dat men wist, dat de welsprekendheid een fraaie kunst was, zou u deze kunstenaar niet uitlachen? Anders doet u niet. Want zo u van de vrije wil wilt spreken en schrijven, zo verwerpt u het hele lichaam en de delen van de kunst, waarvan u zult spreken. Het is ook niet mogelijk, dat u kunt weten, wat de vrije wil is, tenzij dat u eerst weet wat de menselijke wil vermag, wat God daarin werkt en of alles noodzakelijk geschieden moet, dat God voorziet. Zeg mij toch eens, leren de meesters en geleerden bij u niet, dat wanneer men van een zaak behoorlijk wilt spreken, dat men eerst onderzoekt of zij is; daarna wat het is? wat zijn delen zijn? welke zijn tegenoverstelde of tegenstrijdige is? wat daaraan hangt? wat daarmede gelijk is? etc. Maar u komt en berooft de arme vrije wil van al deze dingen en u verhandelt geen vragen hierover, als alleen of er een vrije wil is en dat met zulke argumenten, als wij zullen zien, dat ik in mijn leven geen ongeschikter boek over de vrije wil heb gelezen, uitgenomen de schone rok van de sierlijke woorden, waarmede het bekleed is. De Sofisten handelen hier gewis beter, die. als zij van de vrije wil willen spreken veel beter onderscheiden en deze kwestie onderzoeken, namelijk: “of daar een vrije wil zij? wat het is? wat het doet? wat zijn vorm en gestalte is? etc.” Al is het waar dat zij niet bewijzen, hetgeen zij voornemen. Zo zal ik dan met dit mijn boek, u Erasmus, zo lang dringen en alle Sofisten met u, totdat u mij de krachten en de werkingen van de vrije wil beschreven hebt; en ik zal u dringen, naar ik hoop met de hulp van Christus, dat ik hoop dat u berouw zult krijgen van uw uitgegeven boekje, genoemd Diatribe.

HOOFDSTUK 17

Nu ik zeg, dat het een Christen niet alleen dienstig, maar ook ter zaligheid nodig is, dat hij weet en kent dat Gods voorzienigheid onveranderlijk is en dat Hij alle dingen voorziet en voorneemt, voor een onveranderlijke en eeuwige onbedriegelijke wil. En met deze bliksem wordt de vrije wil gans terneergeslagen en vertreden. Daarom diegenen die de vrije wil willen verzekeren en vasthouden, moeten hieraan, dat zij dit moeten ontkennen of zich op een andere wijze hiervan ontlasten of bevrijden. Maar eer ik dit met mijn disputatie en met Schriftuurlijke autoriteit bewijs en vastmaak, zo zal ik het eerst met uw woorden verhandelen. Bent u het niet zelf, Erasrnus, die een weinig tevoren hebt verzekerd: “dat God van nature rechtvaardig en van nature allergenadigst is?” Zo dat waarachtig is, volgt er dan niet uit, dat hij onveranderlijk, rechtvaardig en genadig is, dat gelijk Zijn natuur in eeuwigheid niet veranderd wordt, zo ook niet Zijn rechtvaardigheid en genade? Maar hetgeen van Zijn rechtvaardigheid en genade wordt gezegd, moet ook desgelijks van Zijn wijsheid, wetenschap, goedheid, wil en andere Goddelijke eigenschappen gezegd worden. Zo men deze dingen van God godvruchtig en zalig mag verzekeren, wat is u overkomen, dat u uzelf tegenstrijdig bent, nu verzekerend, dat het goddeloosheid, curieusheid en ijdelheid is te zeggen, dat, God onveranderlijk alle dingen voorweet? Ziet toch, u zegt: dat men wel moet weten en leren, dat de wil van God onveranderlijk is en u verbiedt Zijn onveranderlijke voorwetenschap te leren en te houden. Gelooft u dan, dat Hij niet willend iets voorziet, of niet wetend iets wil? Zo Hij willend voorweet, zo is het een eeuwige en onveranderlijke wil, want het is Zijn natuur, zo Hij voorwetend wil, het is een eeuwige onveranderlijke en onbewegelijke voorwetenschap, terwijl dit Zijn Goddelijke natuur en aard is.

HOOFDSTUK 18

Hieruit volgt nu onwederleggelijk, dat al hetgene, dat wij doen en al hetgene dat er geschiedt, al schijnt het voor ons, dat het veranderlijk geschiedt en bij geval, dat het nochtans noodzakelijk en onveranderlijk geschiedt, zo u de wil van God aanmerkt. Want Gods wil is krachtig en kan niet verhinderd worden, terwijl die niets anders is dan de natuurlijke macht en kracht van God; Hij is ook de allerwijste, omdat Hij niet bedrogen kan worden. Als nu de wil niet verhinderd kan worden, zo kan

het werk zelfs niet verhinderd worden, dat het niet zo in plaats, tijd, wijze en mate geschiedt als God het voorziet en wil. En zo de wil van God zodanig was, dat het zou ophouden als het werk volbracht was, zoals de wil van mensen doet, die als zij een huis gebouwd hebben zo zij wilden, daarna ophouden zulks te willen, gelijk het ook in de dood geschiedt; dan zou men met waarheid mogen zeggen, dat er iets bij geval en veranderlijk geschiedt. Maar hier geschiedt het anders, het werk houdt op en de wil blijft, daarom zij het verre dat Zijn werk als het geschiedt en blijft, veranderlijk en gevallig zou blijven; maar hier noemen wij: "bij geval", (opdat wij met woorden niet bedriegen) niet het werk dat bij geval geschiedt, maar hetgene dat uit een veranderlijke wil geschiedt, welke wil niet in God is. Wederom wordt een werk niet anders dan gevallig genoemd, dan alleen ten aanzien, dat het voor ons bij geval en ons onwetend geschiedt, omdat onze wil of hand dat aangrijpt en aanneemt, als bij geval Hem voorkomend, terwijl wij daaraan van tevoren niet gedacht noch gewild hebben.

HOOFDSTUK 19

Hierover hebben de Sofisten nu lange tijd en veel jaren hun hoofd gebroken en getwist[18] maar eindelijk overwonnen zijnde, zijn zij gedwongen te bekennen, dat alle dingen noodzakelijk geschieden, doch door een noodzakelijke consequentie (zo zij zeggen) maar niet voor een noodzakelijkheid consequenties. Met zulke woorden hebben zij tegen de kracht van deze kwestie willen komen, zij zijn hiermede niet ontkomen, maar bedriegen veel meer zichzelf, want dat deze subtiele vond niet bestaat, zal ik licht aantonen. Deze necessitas consequentiae of de noodzakelijkheid van gevolg hebben zij genoemd (omdat ik wat plomp spreek): "wanneer God iets wil dat het noodzakelijk is dat het geschiedt, maar dat het nochtans niet nodig is, hetgeen dat geschiedt, maar kon wel niet zijn." Want God alleen moet noodzakelijk zijn, alle andere dingen kunnen wel niet zijn, zo God wou. Dus zeggen zij, dat de werking van God noodzakelijk is zo Hij wil; maar dat het werk zelf niet noodzakelijk is en wel niet kon zijn. Maar wat richten deze Sofisten uit met deze spottelijke woorden? Wat anders dan dat een gemaakt ding of een creatuur niet noodzakelijk is, dat is: het heeft geen noodzakelijk wezen en dit is niets anders, dan dat een gemaakt ding of creatuur niet God zelf is. Dan blijft niet weiniger dit waar, dat alle dingen noodzakelijk geschieden, zo Gods werking van node of noodzakelijk is, of dat werk niet zulk een wezen heeft, dat het noodzakelijk moet zijn, dat is: Geen God is. Want zo ik noodzakelijk moet worden, zo heb ik er niet veel aan, dat mijn wezen veranderlijk is, als ik niettemin (die veranderlijk ben en geen noodzakelijke God) worden moet. Daarom houdt deze hun spottelijke vond, dat zij in 't Latijn noemen necessitate consequentiae, sed non necessitate consequentis, niets anders in, dan dat alle dingen wel noodzakelijk geschieden, maar dat hetgene dat aldus ontstaan is, niet God Zelf is. Maar was het nodig dit ons te zeggen?, alsof zij vreesden dat wij zouden zeggen, dat de gemaakte dingen of creaturen God zijn, of dat zij een Goddelijke of noodzakelijke natuur hebben. Zo blijft dan ons besluit vast en onoverwinnelijk, dat alle dingen noodzakelijk geschieden, dat is, zo God het voorzien heeft. En hier is geen donkerheid of twijfel. Hij zegt door de profeet Jesaja 46: 10: "Mijn raad zal bestaan en Ik zal Mijn welbehagen doen." Wat voor een kind zou zo dom zijn, die niet verstaan zou wat deze woorden beduiden: "Raad, welbehagen, bestaan, doen."

HOOFDSTUK 20

Maar waarom zouden deze dingen voor ons Christenen duister en verborgen zijn? Waarom zou het ongoddelijk, neuswijs en ijdel zijn, deze te verhandelen; terwijl zelfs de poëten en heidenen en vele andere gemene lieden dit hebben gemerkt en geweten, ja in gemeen gebruik ze altijd in de mond gehad en nu nog dagelijks hebben, wanneer zij zeggen: "Het geschiedt zo God wil, zo het God beliefd, zo Hij alle dingen verordineerd en beschikt heeft, etc." Hoe dikwijls dan gedenkt Virgilius die eeuwige wil, die hij in 't Latijn fatum noemt? Hij zegt "Certe stant omnia lege." Dat is, het is gewis en vast besloten hoe alle dingen zullen gaan en moeten. Alsmede "Stat sua cuique dies," dat is, het is besloten hoe lang een iegelijk leven zal. En deze poëet doet niets anders in het beschrijven van de destructie van Troje en van het opkomen van het Roomse Rijk dan dat hij wil aantonen, dat het "fatum" dat is de eeuwige wil, meer vermag dan al het vermogen en doen van mensen en zo wil hij alle dingen en alle mensen onder de noodzakelijkheid besluiten en onderwerpen. Dezelfde poëet heeft zelfs zijn onsterfelijke goden aan het fatum onderworpen, die zij noodzakelijk zouden moeten ontwijken en zelfs Jupiter en Juno. Daaruit hebben zij ook de drie godinnen[19], die zij Parcas

---

[18] Al wat geschiedt moet noodzakelijk geschieden. Necessitate confequentiae, necessitate consequentis. Dat noodzakelijkheid van het gevolg en de noodzakelijkheid die volkomen is.
[19] Clotho, Achefis en Attropos.

noemden gedicht, waarvan zij zeiden, dat zij waren onveranderlijk, onverzoenlijk en onwederroepelijk. Deze wijze vernuftige mensen hebben waarachtig bevonden, hetgeen hun ervarenheid met de zaak getuigt, dat het de mensen nooit naar hun voornemen en naar hun aanslagen gaat; en dat het gewoonlijk en meestal anders valt en geschiedt als de mensen voorgenomen hebben. Daarom sprak Hector bij Virgilius: “Had Troije met het zwaard of met de vuist behouden kunnen worden, deze mijn vuist en mijn zwaard zou ze ook wel behouden hebben,” alsof hij zeggen wou: “Nu was de rechte tijd gekomen.” etc. Daarom horen wij nog dagelijks deze spreekwoorden onder het gemene volk. “Het geschiede zo God wil. En zo God wil, zullen wij het doen. Ja, het heeft God alzo beliefd, God heeft het alzo willen hebben.” Alsmede: “Zijn tijd was gekomen.” Daardoor kunnen wij horen, dat in de harten van het gemene volk de kennis van de Predestinatie en voorwetenschap van God niet minder gebleven is, dan de kennis van de Godheid zelf. En diegenen die voor wijzen willen doorgaan, zijn met hun disputeren zover gekomen, dat zij hun harten verduisterd hebbende, dwazen zijn geworden. Rom. 1. En hebben durven ontkennen datgene de poëten en het gemene volk, ja hun eigen consciëntie voor gebruikelijk, vast en waarachtig hebben gehouden.

HOOFDSTUK 21

Daarbij zeg ik ook dat deze dingen niet alleen waarachtig zijn, zoals wij hierna ook uit de Schrift zullen bewijzen, maar ook dat dezelve te kennen en te weten, godvruchtig en noodzakelijk is. Want zo men deze dingen niet kent noch weet, zo kan er geen geloof noch godsdienst zijn. Dat zou waarlijk heten God niet kennen, waarmede de zaligheid, zo men wel weet niet zou kunnen bestaan. Want zo u betwijfelt of veracht te weten, dat God alle dingen niet bij geval, maar noodzakelijk en onveranderlijk voorweet en wil, hoe zult u dan Zijn beloften kunnen geloven, Hem vast vertrouwen en op Hem gerust zijn? Want als Hij belooft, zo moet u zeker zijn, dat Hij kan, mag en wil verlenen hetgeen dat Hij belooft, ander zult u Hem niet voor waarachtig houden, noch voor getrouw, hetwelk een groot ongeloof en een hoogste goddeloosheid zou zijn, ja een verzaking van de Almachtige God. En hoe kunt u zeker en gerust zijn, tenzij dat u kent dat Hij zeker onveranderlijk is en onbedrieglijk, als ook noodzakelijk weet en wil en zal doen wat Hij belooft? Wij moeten ook niet alleen zeker zijn, dat God het noodzakelijk en onveranderlijk wil en doen zal, maar wij moeten daarin ook roemen, zoals Paulus: Rom. 3: 4: “God is waarachtig, maar alle mensen leugenach-tig.” En wederom Rom. 9: 6: “Het is niet mogelijk dat Gods woord en toezegging kan falen.” En op een andere plaats: 2 Tim. 2: 19: “Evenwel het vaste fundament Gods staat, hebbende dit zegel: De Heere kent degenen die de Zijnen zijn.” Tit. 1: 2: “welke God, Die niet liegen kan, beloofd heeft vóór de tijden der eeuwen.” En Hebr. 11: 6: “Want die tot God komt, moet geloven dat Hij is en een Beloner is dergenen die Hem zoeken."

HOOFDSTUK 22

Derhalve, zo ons wordt geleerd en wij geloven, dat wij geen kennis moeten hebben van de noodzakelijke voorwetenschap van God en van de noodzakelijkheid van Zijn werken, daarmede wordt gewis het Christelijk geloof geheel uitgedaan, de beloften van God en het gehele Evangelie worden onder de voeten geworpen. Want dit is de enige en hoogste troost van Christenen in alle tegenspoed en zwarigheid, dat zij weten dat God niet liegen kan, maar alle dingen onveranderlijk doet en dat men Zijn wil niet kan weerstaan, noch dezelve veranderen of verhinderen. Ziet nu, Erasmus, waarheen dat ons deze uw gladde, vaste en vredelievende theologie drijft; en verbiedt en raadt ons, dat wij ons niet zullen begeven om de voorwetenschap van God en de noodzakelijkheid in de dingen en in de mensen te leren en u wilt dat wij dit zullen nalaten, schuwen en verachten. Waarmede u ons voorwaar niets anders leert dan de blindheid (die God betert, ons genoeg aangeboren is) te zoeken en de onwetendheid van God en Zijn wil mitsgaders het geloof te verachten, de beloften van God te verlaten en alle vertroostingen van de Heilige Geest en gerustheid van het consciëntie voor ijdel te houden; ja u raadt ons zulks, als Epicurius mogelijk nooit gedaan zou hebben. Daarna, hiermede nog niet tevreden zijnde, scheldt u hem voor een ongoddelijke, ongodvruchtige, neuswijze en lichtvaardige, die deze dingen zoekt te weten; maar daarentegen zegt u dat hij godvruchtig en matig is, die het veracht. Wat doet u anders met deze woorden dan dat u verzekert dat alle Christenen neuswijze, ijdele en ongoddelijke mensen zijn? En dat het Christendom een Religie van generlei waarde is, hetwelk ijdel, dwaas en gans goddeloos zou zijn? Zo geschiedt het wederom dat als u ons allermeest van de lichtvaardigheid wilt afbrengen, dat u als een dwaze contrarie doende, niet anders leert als de grootste lichtvaardigheid, goddeloosheid en verderfenis

zelf. Voelt u nog niet dat uw boek in dit deel zo goddeloos en godslasterlijk is, dat desgelijks niet gevonden zou kunnen worden?

HOOFDSTUK 23

Ik wil hier niet over uw gemoed spreken, zo ik reeds voorheen gedaan heb.[20] Want ik geloof niet, dat u zo gans verdorven en goddeloos bent, dat u deze dingen ernstig en van harte zou schrijven en zou willen leren, maar ik heb zo willen antwoorden, opdat ik u zou aantonen, welke zeldzame, ongeschikte en goddeloze dingen, hij die een kwade zaak wil verdedigen, gedwongen wordt te schrijven en te spreken. En opdat ik u zou laten zien hoe gevaarlijk het is, wanneer iemand Gods woord en de Goddelijke dingen alleen naar de uiterlijke schijn, de mens ten genoegen, tegen zijn eigen hart en consciëntie wil verhandelen. Het is geen spot, noch spel de Heilige Schrift en de Godzaligheid te leren; want in deze zaak geraakt men licht tot de val, waarvan Jacobus spreekt: “Die in één overtreedt, die is in allen schuldig.” Zo gaat het als iemand met de Goddelijke dingen wil schertsen en als men niet ernstig, noch in de vreze Gods de leer van de Heere verhandelt; zo geschiedt het, zeg ik, dat men licht in vele grove zonden en Godslastering vervalt, gelijk het u hier gebeurd is, Erasmus. De Heere vergeve het u en zij u genadig.

Maar dat de Sofisten zoveel onnodige kwesties in deze dingen op de baan hebben gebracht en vele andere onnutte zaken erbij gemengd, dat weten wij en bekennen het met u, wij hebben ze ook veel meer dan u heftig aangevochten. Maar u doet onwijs en lichtvaardig, dat u de reinheid van de Heilige Schrift vermengt en vergelijkt met goddeloze en stoute kwesties van de goddeloze mensen. “Zij hebben dat goud besmet en de fijne verven vervalst,” gelijk Jeremia spreekt in zijn Klaagliederen 4: 1. Maar men moet daarom het goud niet wegwerpen met het drek, zoals u doet. Men moet het goud afzonderen en de reine Schrift moet men onderscheiden van het onnut geklap en ijdele kwesties, zoals ik te allen tijd met alle naarstigheid heb gedaan, opdat een iegelijk zou weten, wat hij voor de Heilige Schrift houdt en wat voor hun ijdel geklap. Het moet ons ook niet bewegen dat zij met haar kwesties weinig goeds hebben gedaan en niets anders uitgericht dan veel twist en onvrede; wij spreken niet over wat de Sofisten hebben uitgericht, maar hoe wij God recht moeten leren kennen en goede Christenen worden, u moet het daarom niet aan de Christelijke leer wijten, dat de bozen kwalijk handelen, want die dingen kwamen niet hier te pas, u had het papier beter tot een andere reis kunnen sparen.

HOOFDSTUK 24

U gaat in het derde hoofdstuk door en wilt stille en vaste Epicurien van ons maken, ons wederom een raad gevend, welke niet veel beter is dan de voorgaande twee, namelijk: dat er sommige stukken zijn, die al waren ze waar en de mensen mochten dit weten, het nochtans niet betamelijk zou zijn dat ze in het openbaar, voor de gemene man, zouden gepredikt of geleerd worden. Hier mengt u wederom en brouwt de Heilige Schrift en de Sofisten en wereldwijze leringen door elkaar, zonder enig onderscheid en weer tot verachting en lastering van de Heilige Naam van God en van de Heilige Schrift. Ik heb hierboven duidelijk geleerd, dat alles wat in de Heilige Schrift wordt voorgehouden en geleerd[21] niet alleen klaar en openbaar is, maar ook noodzakelijk en zalig, opdat het door een iegelijk geleerd wordt; daarom mag men dit zonder alle zorg, vrij en onbeschroomd aan een iegelijk leren, prediken, onderwijzen en uitroepen, zo het immers van enige stukken is, die in de Heilige Schrift staan.

Maar wanneer u van andere dingen spreekt, dat gaat ons niet aan en dat had u hier niet behoeven te zeggen, derhalve verslijt u tijd en papier. U weet trouwens ook wel, dat ik met de Sofisten in geen enkel ding overeenkom, zodat u mij wel had kunnen sparen en verschonen en niet haar misbruiken mij voorwerpen. U behoort in dit boek tegen mij te schrijven. Ik weet waarin de Sofisten misdoen en dit hoeft u mij niet te leren, terwijl ik ze genoeg gestraft heb. Dit wil ik hier eenmaal gezegd en gebeden hebben, namelijk dat u mij niet met de Sofisten vermengt, noch mijn leer met haar dolheid bezwaart. Want u weet zelf heel goed, dat u mij zo onrecht doet.

---

[20] Het is zeer gevaarlijk een kwade zaak te verdedigen, inzonderheid in geestelijke dingen.

[21] Al wat in de Heilige Schrift geleerd wordt, mag men onbeschroomd wel openbaar prediken. Hij wil niet zeggen dat men, die nog kinderen in ’t geloof zijn, met Melk niet zou spijzen, als hij leert in zijn voorrede op de Romeinen.

HOOFDSTUK 25

Nu laat ons de redenen van uw schone raad onderzoeken. Onder andere dingen, die men niet voor iedereen moet leren, zegt u dat ook een stuk is: “Dat God in alle creaturen wezenlijk tegenwoordig zou zijn,” waaruit volgt wilt u zeggen, dat Hij zowel in een heimelijk gemak aanwezig is in den Hemel. En hier bestraft u de Sofisten, die in deze zaak veel dwaze redenen en veel onnut geklap maken. Al was dit zo (zegt u): “het zou evenwel onredelijk en onbehoorlijk zijn dit voor ’t gemene volk voort te brengen.” Ik zeg ten eerste, laat ze praten en disputeren die willen, wij spreken hier niet over datgene dat de mensen doen, maar van datgene dat men behoorde te doen, noch hoe de mensen leven, maar hoe men behoorde te leven, Wie van ons doet alom en leeft zoals hij behoort? Daarom wordt de goede lering noch het welleven niet verworpen noch verdoemd, maar u verwijst en verdoemt ons veel meer. Maar deze vreemde dingen zoekt u ver en u beknaagt alles wat u kon vinden, alleen omdat het artikel van de eeuwige voorzienigheid en voorwetenschap van God u in de weg staat en terwijl u deze op generlei wijze kunt overwinnen, zo wil hij daarom de lezer verdoven en omvoeren met vele ijdele welsprekende woorden. Maar laat deze dingen varen, laat ons komen tot de zaak zelf. Zeg mij, waartoe hebt u voorheen gezegd: “Dat er enige stukken voor het gemene volk verzwegen behoren te worden?” Houdt u de vrije wil voor zulk artikel? Zo zal dan al hetgeen ik voorheen gezegd heb tegen u zijn, dat de vrije wil door iedere Christen noodzakelijk moet geleerd en verstaan worden. En waarom volgt u uw eigen zeggen niet op? En waarom laat u uw Diatriben of dispuutboekje niet blijven? Zo wel u handelt met de vrije wil, waarom laakt u het wel dan? Zo het verkeerd is, waarom doet u het? En zo u het als een onnodige zaak rekent, zo doet u weer teveel en treedt ver buiten uw perk en hebt met onnut geklap de tijd versleten.

HOOFDSTUK 26

Nochtans verhandelt u dit exempel niet goed wanneer u zegt, dat men dit ten onnutte voor het gemene volk disputeert: “Of God ook in de holen en in privaat-huizen tegenwoordig is?” Want u spreekt te menselijk en vleselijk over God. Ik geef gaarne toe dat er wel enige lichtvaardige predikanten zijn, die onbedachtzaam alleen uit nieuwplichtigheid of uit eergierigheid op de stoel licht over deze dingen klappen en brallen. Maar deze behagen noch God noch de mensen, al zouden zij verzekeren dat God in de hoogste Hemel der Hemelen was. Maar als het voortreffelijke en Godvruchtige predikers zijn, die deze zaak met matige, reine en gezonde woorden voordragen, die mogen dit zonder perikel, ja zelfs met grote vreugde aan de gehele menigte leren. Moeten wij niet allemaal leren, dat de Zoon Gods in de buik van Maria is geweest en uit haar geboren is? Maar wat verschilt de buik van de mens van een andere onreine plaats? Zou men dat niet met grove en lelijke woorden kunnen beschrijven? Maar dat laken en verwerpen wij geheel, daar wij genoeg geschikte en beleefde woorden hebben, waarmee wij deze woorden met eer en fraaiheid kunnen verklaren. Alsmede, het lichaam van Christus Zelf is menselijk en natuurlijk geweest als het onze. Wat is in ons lichaam onrein? Mogen wij daarom niet zeggen, dat God lichamelijk in Hem gewoond heeft, gelijk Paulus zegt? Wat is er lelijker dan de dood? Wat is er verschrikkelijker dan de hel? En nochtans roemt de profeet, dat God met en bij hem is in de dood en in de hel. Psalm 139.

HOOFDSTUK 27

Daarom heeft een vroom en Godzalig gemoed er geen afkeer van te zeggen, dat God in de dood of in de hel is, hetwelk lelijker en verschrikkelijker is dan in een hol of in een privaathuis. Ja, terwijl de Schrift getuigt dat God in alle plaatsen is en alle dingen vervult, zo zal een Christen niet alleen zeggen, dat Hij in die plaatsen is, maar hij zal ook noodzakelijk leren en moeten weten, dat Hij in die plaatsen is. En was het dat iemand zou zeggen, dat wanneer ik door een tiran ergens in een vuile gevangenis of in een privaat werd geworpen (gelijk met vele heiligen gebeurd is) dat ik aldaar mijn God niet zou mogen aanroepen, noch geloven dat hij aldaar met mij zou zijn, totdat ik in een versierde kerk zou komen? Daar u ons dan wilt leren zo lichtvaardig over God te spreken en zo nauw te onderzoeken welke plaats voor Zijn tegenwoordigheid waardig is, zo zult u Hem uiteindelijk ook niet in de Hemel laten zitten. Jes. 66: 1: “Want de Hemelen der Hemelen begrijpen Hem niet en zijn ook Zijn tegenwoordig-heid niet waard.” Maar zoals ik al heb gezegd, u handelt naar uw aard, ons gevend heimelijk ziekten, opdat u onze leer zult verzwaren en gehaat maken, omdat u ziet dat u er niets tegen vermag en voor u onoverwinnelijk is. Aangaande het andere exempel, dat er drie Goden zijn; ik beken dat het ergerlijk is, zoals het geleerd wordt, het is ook niet waar en wordt niet in de Schrift geleerd. Maar de Sofisten zo sprekend, hebben een nieuwe grond van redekavelen gesticht. En wat gaat dat ons aan? Waarom verwijt u ons hun dwaasheid?

HOOFDSTUK 28

Nu over hetgeen u van de biecht en van de voldoening zegt; het is een wonder hoe voorzichtig en flink (naar uw aard) u zich hier gedraagt, het lijkt of u hier op eieren loopt en er geen wilt breken, want u wilt de schijn wekken onze leer niet geheel te verwerpen, noch ook tegen de tirannie van de Paus misdoen, die (naar het schijnt) door u gevreesd wordt. Daarom God en het consciëntie op een lijn stellend (want wat gaat het Erasmus aan wat God hierin wil hebben en hoe de consciëntie hierin wordt geholpen), vertoont u een uiterlijke schijn en roept u tegen het gemene volk en beschuldigt hen dat zij naar hun boosheid en predicaties van de vrijheid van biechten en van de voldoening misbruiken tot een vrijheid van het vlees; maar dat zij door de noodzakelijkheid van het biechten bedwongen en in toom gehouden worden.[22] Wat een geweldige reden? Is dit de Goddelijke leer leren? Is dit het ambt van een theoloog die de Heilige Schrift leert? Dat hij de consciënties met wetten bindt, die door God niet zijn gebonden? Ja, die zal helen, vangen en doden, gelijk Ezechiël spreekt; zo wilt u ons weer invoeren de gehele tirannie en alle inzettingen van het Pausdom, als een noodzakelijke en profijtelijke zaak, omdat door dezelve ook de moedwilligheid en boosheid van het volk wordt bedwongen. Maar ik wil hier niet heftig zijn, al verdienen uw woorden het hier wel; ik zal de zaak kort verhalen. Een goede theoloog leert aldus: Het gemene volk moet in bedwang worden gehouden, wanneer zij kwaad doen, met het uiterlijk zweet, gelijk Paulus leert, Rom. 13: 1- 5. Maar hun consciënties moeten niet met valse wetten worden verstrikt, om door zonden te worden gekweld, waar God geen zonden heeft gesteld. Alleen het gebod Gods verbindt de consciënties, opdat de tirannie van de paus, die midden tussen het Woord Gods en het wereldlijk zwaard indringt en de consciënties verschrikt met valse leer, en inwendig de zielen wurgt en uiterlijk ook tevergeefs het lichaam bezwaart, weggedaan en uitgeroeid wordt, want al dwingt ze uitwendig tot de oorbiecht en tot andere lasten, nochtans wordt daardoor het gemoed niet gedwongen noch getemd, maar veel meer ontstoken tot een haat van God en van mensen, zij kwelt tevergeefs het lichaam in de uitwendige dingen en maakt ze tot rechte hypocrieten, zodat de tirannen niet anders zijn dan grijpende wolven en moordenaars van zielen. En deze wilt u ons weer recommanderen als een goede zielszorger, dat is (om kort te zeggen) u bent een auteur van gruwelijke zielsmoorden, dat de wereld vervuld wordt met hypocrieten, met godslasteraars en zodoende die in het hart verachten, wanneer zij slechts een weinig gedwongen worden; alsof er geen andere manier is om de mensen te dwingen, die geen hypocrieten maakt en de ziel wurgt.

HOOFDSTUK 29

En hier brengt u enige gelijkenissen voort, door welke u bijzonder geschikt en een grote meester wilt schijnen, zoals u zegt. “Dat het ziekten zijn, die met minder perikel verdragen, dan weggenomen worden, als de melaatsheid, etc. En u brengt het exempel Paulus, “die onderscheid heeft gemaakt tussen de dingen, die geoorloofd zijn en tussen die, die betamen en tot nut zijn.” Men mag (zegt u) de waarheid zeggen, maar het heeft geen nut dat bij ieder te doen, noch op alle tijden, noch op alle manieren.” Ziet toch hoe Erasmus kan praten, nochtans verstaat hij zelf niet wat hij zegt.[23] In totaal handelt u zo in deze kwestie, alsof onze disputatie gaat over de zorg van een kleine som geld, of om een andere kleine tijdelijke schade, alsof het niet waard was dat men hierom de algemene rust en vrede zou verbreken en verderven, maar dat niemand hen daarom zo behoort te bewegen, of hij mag te zijner tijd en plaats wijken, doen, lijden en laten. Daarmee duidelijk te kennen gevend, dat deze vrede en deze gerustheid van het vlees bij u in groter waarde en achting staat dan het geloof, de consciëntie en de zaligheid, als het Woord van God, als de eer van Christus en als God Zelf. Daarom zeg ik u en ik bid, dat u het verstaat, dat deze zaak mij te allen tijd nodig en ernstig is, ja zodanig en zo groot, dat ze beschermt en verzekerd moet zijn, zelfs tot de dood toe, al was het dat de gehele wereld niet alleen geheel in oproer en in twist daarover zou raken, maar ook tot een afgrond en tot niet verzinken. Zo u deze dingen niet verstaat en er geen lust toe hebt, laat hen die verstaan en lust daartoe hebben, die God de genade heeft gegeven.

HOOFDSTUK 30

En geloof mij, ik ben niet zo gek noch uitzinnig, dat ik om geld, dat ik heb noch begeer, of om eer, die ik in de wereld (die mij zo bitter vijandig is) zeker nimmer zal verkrijgen, of om mijns levens wil,

---

[22] Gevoel van Luther van de oorbiecht, Ezech. 13: 15.

[23] De vrede van de wereld moet niet met de schade van de waarheid onderhouden worden

waarvan ik niet een uur zeker ben, met zo'n grootmoedigheid en standvastigheid (hetgeen u hardnekkigheid noemt) deze zaak, met zoveel perikelen in mijn leven, met zoveel ongunst van de mensen, haat en toorn en in een woord met alle haat en nijd van de duivelen, zo lang zal drijven en beschermen. Meent u, dat het alleen u ter harte gaat, dat er zo'n oproer en onvrede door het Evangelie verwekt wordt, wij zijn ook niet van steen of ijzer, of beren of wolven. Maar het kan met de wereld niet anders zijn, volgens Gods woord. Daarom (Gods vrede en een vrolijke consciëntie bezittend) verkiezen wij ook liever in het midden van deze onvrede en beroeringen van de wereld, deze waarheid met een onoverwinnelijke en onverderfelijke standvastigheid te verzekeren, dan in de eeuwige onvrede, onder de toorn van God, in de eeuwige pijnen en kwellingen te verderven. De Heere Christus geve, dat uw gemoed niet zo is, uw woorden getuigen zeker niet anders, dan of u met Epicurus het Woord van God en het eeuwige leven als een fabel aanmerkt. Aangezien u ons wilt aanraden, dat wij om wille van de paus, koningen en vorsten, en omwille van de vrede van de wereld, de eeuwige waarheid van God en de zaligheid van zielen (waarbij alle koninkrijken van de wereld niet te vergelijken zijn) zouden laten varen en ons naar de gelegenheid, tijd en plaats schikken. Hetwelk niets anders zou zijn dan God, het Evangelie, het geloof, de zaligheid en alle Christelijke dingen te laten varen en vaarwel te zeggen. Maar hoeveel beter leert Christus het ons, Die ons vermaant veel liever de hele wereld te verachten.

HOOFDSTUK 31

U zegt zulke dingen, omdat u mogelijk niet opmerkt, dat dit het lot en de natuur van het Woord is, dat de wereld het nooit heeft kunnen verdragen en hierover altijd in beroering is geweest, hetgeen Christus openlijk verzekert, wanneer Hij zegt: "Ik ben niet gekomen om de vrede te brengen, maar om het zwaard." En in Lucas: "Ik ben gekomen om een ijver te ontsteken op de aarde." En Paulus in 2 Col. 6. "In oproer etc." En de profeet getuigt dit overvloedig, Psalm 2: 1-2, verzekerend dat: "Waarom woeden de heidenen en bedenken de volkeren ijdelheid? De koningen der aarde stellen zich op en de vorsten beraadslagen tezamen tegen den Heere en tegen Zijn Gezalfde," alsof hij zei: de menigte, de hoogheid, de rijkdommen, de macht, de wijsheid, de rechtvaardigheid en al wat in de wereld hoog en verheven is, stelt zich tegen het Woord van God. Zie de Handelingen van de apostelen. Wat er in de wereld is gebeurd door de prediking van een Paulus (om van de andere apostelen te zwijgen), hoe heeft hij alleen al de heidenen en Joden in beroering gebracht, of zo zelfs de vijanden zeggen: "Hij brengt de gehele wereld in beroering." Hand. 24. Onder de profeet Elia, 1 Kon. 18, wordt het koninkrijk Israël in beroering gebracht, als koning Achab klaagt. Wat is er niet voor een beroering geweest onder de andere profeten? Toen zij allen gedood of gestenigd werden, toen Israël gevankelijk naar Assyrië werd gevoerd, desgelijks toen Juda naar Babel gebracht werd. Is dit vrede geweest? De wereld en zijn god kan het Woord van God niet verdragen, het wil het ook niet, de waarachtige God kan en wil ook niet zwijgen. Hoe zou er dan geen twist en beroering kunnen zijn, zolang deze waarachtige God tegen de god van de wereld strijdt?

HOOFDSTUK 32

Het willen stillen van deze beroeringen en twisten, is niets anders dan het Woord van God te willen wegnemen en verbieden. Want zo dikwijls het Woord vam God komt, verandert en vernieuwt het de wereld. Zelfs de heidense schrijvers getuigen dat deze veranderingen zonder twist en beroering, ja zonder bloedstorting niet kunnen geschieden. Het komt de Christenen dan toe, deze met goede moed te verwachten en te verdragen, zoals de Heere Christus zegt: "Als u van oorlogen en oorlogsgerucht hoort, vreest noch verschrikt niet. Want al deze dingen moeten eerst geschieden, maar dan is het nog niet het einde." En zo ik deze beroeringen in de wereld zag, ik zou niet geloven en zeggen, dat het Woord van God in de wereld was. Maar terwijl ik ze nu zie, ik verblijd mij, er zeker van zijnde, dat het rijk van de paus met al zijn aanhangselen gewis ten gronde zal gaan, want het Woord van God heeft het aangegrepen en aangetast. Ik zie gewis, mijn lieve Erasmus, dat u in veel van uw boeken klaagt over deze beroering en dat de vrede en eendracht is verloren. U doet ook naarstig om dit kwaad te genezen, maar het is al tevergeefs. Want u wilt tegen een sterke stroom opzwemmen en het vuur met stro lessen; daarom houdt op met uw klagen en roepen, dit rumoer en deze beroering is van onze God, Hij heeft ze verwekt en aangestoken, het zal ook niet ophouden, totdat alle vijanden van het Woord als potscherven zijn vertreden en tot schande gemaakt. Doch ik beken, dat het te beklagen is, dat men zulk een theoloog als Erasmus, moet onderwijzen in zulke dingen, want het lijkt of hij, die voor anderen een doctor en meester moet zijn, in deze zaak nauwelijks een discipel is.

HOOFDSTUK 33

Hier behoort dan uw gelijkenis: “Dat men sommige ziekten met minder perikel kan verdragen, als dat men zou pogen dezelve door medicijnen weg te nemen.” Die bekwaam genoeg is om waardig aangemerkt te worden, doch zij is niet bekwamelijk door u voortgebracht en zij past niet bij hetgene waartoe u ze gebracht heeft.24 Daarom laten wij ze liever alzo gebruiken, dat wij onder de ziekten die verdragelijk zijn, zullen verstaan: “Deze beroerten, oproeren, twisten, sekten, tweedrachten en oorlogen” en alles wat zo is waarmee de hele wereld “omwille van het Woord van God” geërgerd en in onvrede is. Ik zeg: deze dingen, terwijl ze tijdelijk zijn, moeten wij liever verdragen dan de andere kwaden en oude ziekten, waardoor de ziel noodzakelijk zou vergaan, of het moest zijn dat men van die, door het Woord van God, genezen werd, hetwelk zijnde weggenomen het eeuwige goed, God, Christus en de Heilige Geest ook was weggenomen. Hoeveel beter is het dan de wereld te verliezen, dan God de Schepper van de wereld, die wederom vele duistere werelden kan scheppen? En veel beter is dan oneindig veel werelden? Welke vergelijking hebben de tijdelijke dingen met de eeuwige? Deze ziekte van de tijdelijke kwaden en verdrukkingen moeten wij liever verdragen, dan dat alle zielen gewurgd en gedood zijnde en in de eeuwige verdoemenis geworpen, de wereld door haar verderving in vrede en rust zou worden gebracht, terwijl een ziel met alle kostbaarheden van de wereld niet opnieuw gekocht en verlost kan worden. U gebruikt waarlijk veel mooie gelijkenissen en spreuken, maar wanneer u komt Gods zaken en Heilige Schrift te behandelen, is het een wonder hoe kinderlijk ja hoe verkeerd u deze te pas brengt. U blijft hier op aarde kruipen en wilt alles met uw vernuft en verstand beoordelen. Maar bedenkt, Erasmus, dat het geen kinderlijke noch menselijke dingen zijn, hetgeen dat God werkt; maar dat het Goddelijke zaken zijn25, die het vernuft en begrip van de mens te boven gaan. Want merk toch en ziet hier, hoe zulke beroeringen, oproeren, twisten en sekten in deze wereld door Gods geheugenis26 geschieden en u zult verbaasd zijn en vrezen dat de Hemel zal vallen. Maar ik zie het, Goddank, wel, want ik weet dat op de jongste dag en in het andere leven zulk een grote en verschrikkelijke tempeest van alle onvreden, oproer, twist en van de toorn van God en van mensen over de ongelovige zal gaan, waarbij vergeleken alle onvrede en oproer van deze wereld niets anders is dan een klein blaasje van een zoet windje, ja dat tijdelijke onvrede en twist ten opzichte van de eeuwige wel een geruste vrede en eendrachtigheid mag worden genoemd.

HOOFDSTUK 34

Voorts aangaande onze leer van de vrijheid van de biecht en van de genoegdoening: “die verwerpt u, immers u weet niet dat ze Gods Woord is.” Dit is een andere kwestie; wij weten nochtans en zijn er zeker van dat ze gegrond is op Gods Woord en dat daarmede de Christelijke vrijheid geleerd en vastgemaakt wordt, opdat wij ons niet door menselijke tradities en wetten tot dienstbaarheid laten verleiden. Ik heb dit in andere boeken overvloedig geleerd en ik presenteer mij wederom (zo u het wilt aannemen) die tegen u te verantwoorden en te verdedigen, er zijn nog genoeg van mijn boeken over deze zaak aanwezig. Maar u zult zeggen: “Dat men de pauselijke wetten uit liefde zou verdragen en onderhouden, zo het zonder oproer en onvrede met de eeuwige zaligheid, met het Woord van God en met de vrede van de wereld kan samengaan.” Hierop antwoord ik wederom zoals boven, dat het niet kan geschieden. Want de vorst van deze wereld en de paus met al zijn bisschoppen laten niet toe, dat hun wetten in vrijheid zouden worden onderhouden, maar zij willen de consciënties met geweld vangen en binden; dit kan de oprechte God niet dulden. Want het Woord van God en de menselijke inzettingen verschillen en zijn strijdig tegen elkaar, als God Zelf en de Satan elkaar tegenovergesteld zijn en teniet doen en elkaars lering bedempen als twee koningen, de één het koninkrijk van het ander berovend en verwoestend. “Wie niet met Mij is (zegt Christus) die is tegen Mij.” U nu zegt dat het bezorgd maakt, dat velen die tot boosheid zijn geneigd, deze vrijheid zouden misbruiken; welaan, reken, dat onder de beroeringen en onder de ziekten die met minder perikel worden geleden dan weggenomen.27 Want het zij verre, dat men die zo hoog zou achten, dat men om dezelve te bedwingen het Woord van God zou wegnemen. Worden zij allen niet zalig, zo worden er nochtans enigen zalig, om wie God Zijn Heilig Woord heeft laten komen, deze beminnen

---

[24] De beroeringen en moeilijkheden van de tijdelijke dingen worden met minder schade geleden, als wanneer het Woord van God zou worden weggenomen.
[25] Gods zaak overtreft het menselijk vernuft.
[26] De oproeren en sekten geschieden door Gods wil. Ziet ook hoofdstuk 32.
[27] De Christelijke vrijheid mag niet worden weggenomen, omdat wordt misbruikt.

des te vuriger en geloven des te vaster. Want welk kwaad hebben tevoren de boze mensen niet bedreven toen het Woord van God er nog niet was? Welk goeds hebben zij gedaan? Is de wereld niet altijd vervuld geweest met oorlog, bedrog, gewoel, tweedracht, ja met allerlei gruwelijke daden? Zodat Micheas de allerbesten van zijn tijd vergelijkt met doornen; hoe (meent u) zou hij de anderen genoemd hebben?[28] Maar nu moet men dit alles aan het Evangelie wijten en het Evangelie is er de oorzaak van, dat de wereld boos is. Daar men nochtans, naar waarheid gezegd, behoorde te bekennen, dat het Evangelie dat oprechte licht is, waardoor men nu klaar kan zien hoe boos de wereld is geweest, toen het zonder Evangelie in zijn duisternis lag. Het is precies eender of de ongeleerde de geleerdheid zou verwijten, dat haar ongeleerdheid en onwetendheid aan de dag was gekomen. Dit is de dank waarmee wij God voor 't kostelijk Woord van het leven en de zaligheid betalen. Maar denkt u dat de Joden ook niet deze zorgen hebben gehad toen Christus en de apostelen door het Evangelie de mensen vrij maakten van de wet van Mozes? Meent u dat ook zij niet de zorg hadden, dat de mensen deze vrijheid zouden misbruiken? Daarom is het Evangelie niet nagelaten, maar zij hebben het boze laten varen en de vromen vermaand niet deze vrijheid te misbruiken. Gal. 5.

HOOFDSTUK 35

Ook dit deel van uw kloeke raad deugt niet, daar u zegt: "men mag de waarheid wel zeggen, maar niet bij ieder, noch op alle tijden, noch op alle manieren". U brengt ook Paulus ontijdig te pas, wanneer u zegt: "alle dingen zijn mij geoorloofd, maar niet alle dingen zijn oorbaar." Want Paulus spreekt daar niet over de leer of van de waarheid leren, zoals u zijn woorden aanduidt en verkeert; maar hij leert op veel plaatsen, dat men de waarheid tot alle tijden, op alle plaatsen en manieren zal spreken en verkondigen, zodat hij zelf verheugd wordt, dat Christus door enige oorzaken, ja door haat geleerd wordt en hij getuigt openlijk, dat hij verblijd was op welke manier Christus ook werd gepredikt. Phil. 1. Maar in de spreuk die u aanhaalt, spreekt Paulus van het doen en van het gebruik van de leer, namelijk van diegenen, die de Christelijke vrijheid altijd roemden en zochten wat voor hen was, de zwakken grote ergernissen en oorzaak gevend om te lasteren. De waarheid en de rechte leer moet men altijd openlijk en standvastig prediken, men moet ze niet verbergen of half voortbrengen, want er is geen ergernis in dezelve. Want zij is een roede van de gerechtigheid. Wie heeft u ook de macht of het recht gegeven om de Christelijke leer aan plaats, personen, tijd en aan oorzaken te binden, terwijl Christus wil dat ze openlijk aan de gehele wereld zal gepredikt worden en uitgeroepen zal worden, ja dat ze over de vijanden zal heersen? Psalm 110. Het Woord van God is niet gebonden, zegt Paulus en zal Erasmus dat binden? God heeft ons ook geen woord gegeven, dat aanzien heeft, op plaats, op personen en op tijd, terwijl Christus zegt: "Gaat' de gehele wereld door." Hij zegt niet: "Gaat daarhenen en daar niet," zoals Erasmus; en "Predikt het Evangelie aan alle creaturen." Hij zegt niet, bij sommigen niet. U voert hier in een somma in en maakt een aanzien des persoons, plaats en tijd en van oorzaken, waar deze één van de principieelste heerlijkheden van het Woord is (zoals Paulus zegt), dat bij God of bij Zijn Woord geen aanzien des persoons is. Hier ziet u weer, dat u gans lichtvaardig en onbedacht van het Woord van God oordeelt, alsof uw gedachten en kloeke raad het Woord van God ver te boven ging.

HOOFDSTUK 36

Maar indien wij Erasmus vroegen, dat hij zou aanwijzen de rechte tijd, de personen en de bekwame middelen om de waarheid te spreken en te verkondigen; wanneer zou hij daar een uitspraak in doen. Ik geloof dat hij eerder de Rijn zou leegdrinken dan hier een goede regel en maat te kunnen beschrijven en voortbrengen. Waar blijft daarentussen het predikambt? Hoe moeten de arme zielen geleerd en verzorgd worden? En, Erasmus, hoe zou u dat kunnen? Die geen oprechte kennis heeft van de tijd, noch van de personen, noch van de middelen. En al zou het zijn, dat u daarover een goede kennis zou hebben, u kent daarom de harten van de mensen niet, of het moest zijn, dat u wilt verstaan bij: "plaats, manieren, personen en oorzaken," dat wij de waarheid zo zouden moeten leren, "dat de paus en de keizer niet worden vertoornd," dat "de bisschoppen en de vorsten niet worden beroerd." Alsmede: "dat er in de wereld geen oproer en tweedracht geschiede" en "dat de boze niet erger zou worden." Wat dit voor een kloeke raad is, heb ik boven al gezegd. Doch u moest hier ook naar de kunst wat redekavelen, opdat het niet zou lijken, dat u niets te zeggen had. Wanneer zouden wij dan, ellendige mensen, God deze eer geven en toekennen, die alle harten kent, dat Hijzelf: "de

[28] De beroeringen worden aan het Evangelie geweten.

manieren, de personen en de tijd om de waarheid" te prediken en te leren zou voorschrijven? Want Hij weet en bekent, wat, wanneer, hoe en tot wien men moet spreken. Nu heeft Hij, het zo besteld, dat men Zijn Evangelie en de waarheid, die alleen ter zaligheid nodig is, aan geen plaats, tijd en personen zou binden, maar bij allen, tot alle tijden en op alle plaatsen gepredikt worden. Ik heb boven ook aangetoond en vastgelegd, dat al hetgene ons in de Schrift wordt voorgedragen, zo is, dat het alle mensen in alle talen openlijk ter zaligheid moet worden geleerd en gepredikt, gelijk u ook in uw boek, genaamd Paraclesis, met een veel betere raad duidelijk hebt geleerd. Laat hen het Woord van God binden, die niet de zaligheid van de ziel vragen, zoals de paus en al de zijnen, die het volk het hemelrijk toefluiten en er zelf niet ingaan, noch iemand daarin laten gaan, welke dolheid u, Erasmus, hier met uw raad nog wilt versterken.

HOOFDSTUK 37

En zo'n kloekheid is ook uw raad, dat wanneer de concilies iets ten onrechte hebben besloten, dat men dat toch niet aan alle man zou openbaren, noch openlijk bestrijden, opdat daarmede geen oorzaak wordt gegeven, de autoriteit van de vaderen te verachten. Ja dat is precies het woord dat de paus graag hoort en dat heeft hij liever van u gehoord dan het Evangelie, hij is voorwaar erg ondankbaar, zo hij u voor dit woord niet met een kardinaalshoed met de rente vereert. Maar onderwijl, Erasmus, wat zullen de arme zielen doen, die met dat onrecht en goddeloos besluit gebonden en gedood zijn? Gaat dat u niet aan? En blijft u altijd dit gevoelen en betoont dat u gelooft, dat men de menselijke instellingen29 zonder perikel en schade tezamen met het zuivere Woord van God kan en mag onderhouden. Indien het waar was, ik zou er licht mee instemmen. Zo u het dan niet weet, zo zeg ik u wederom, dat de menselijke inzettingen niet met het Woord van God kunnen worden onderhouden; want zij binden de consciënties en het Woord van God ontbindt ze en zij strijden tegen elkaar als vuur en water, of het ware of men die met vrijheid mocht onderhouden dat ze niet zouden binden noch de consciënties bezwaren; hetgeen de paus niet wil noch mag, of hij zou ineens zijn rijk willen verwoest en bedorven hebben, hetgeen alleen op zulke strikken, vangen van consciënties en zielemoord gebouwd is. Het Evangelie daarentegen bevrijdt, ontbindt en verlost de consciënties. Derhalve zijn de geschriften van de vaders met vrijheid te bezien en te houden. En alle inzettingen die tegen het Woord van God strijden, en zonder het Woord van God besloten zijn, moeten veracht worden en uitgeworpen. Want Christus is groter en meer te achten dan alle vaderen, autoriteiten en menselijke instellingen. In somma, zo u zo voelt van het Woord van God, zo hebt u een goddeloos gevoel; maar spreekt u van andere dingen, zo hebben wij met de ijdele disputatie van uw raad niets te doen; wij disputeren over het Woord van God.

HOOFDSTUK 38

In het eerste deel van uw voorrede, ons ernstig afschrikkend door zulke leer, maakt u uzelf wijs, dat u alreeds de victorie hebt behaald. "Wat is er (zegt u) schadelijker en gevaarlijker dan zulke dingen, voor iedereen te leren en uit te roepen, dat alles wat door ons geschiedt, niet geschiedt door een vrije wil, maar omdat het zo noodzakelijk moet geschieden?" En ook de spreuk van Augustinus zo openlijk uitsprekend; namelijk: "Dat God het goed en het kwaad in ons werkt en dat Hij Zijn eigen goede werken in ons beloont en Zijn kwade werken in ons straft." En hier bent u wonderrijk met veel woorden, om met grote woorden en welsprekendheid de zaak lelijk te maken. "Wat een venster (zegt u) zouden de mensen door deze reden (zo men ze voor alle man predikte) tot alle boosheid geopend worden? Welke boze mens zou zijn leven beteren? Wie zou geloven dat hij door God wordt bemind? Wie zal met zijn vlees willen strijden?" Het verwondert mij zeer, dat u ook niet met zo'n heftigheid vermaant van dit punt "waarvan de vrije wil zal blijven?" Mijn lieve Erasmus, ik zeg u wederom, zo u deze redenen menselijke verdichtsels acht, waarom strijdt u? Is er tegenwoordig iemand op de aarde die heftiger en krachtiger de leer van de mensen heeft tegengestaan en bevochten dan Luther? Zo gaat ons uw vermaning niet aan. Maar zo u denkt dat deze spreuken nu Gods Woord zijn, waar is uw schaamte? Waar is, ik zeg. niet meer Erasmus manieren, maar de vrees en de eerbied voor God? Hoe zegt u dan dat men niets schadelijker zou kunnen voortbrengen dan dit Woord van God? Ja trouwens uw Schepper zal door u, Zijn creatuur leren, wat nut en schadelijk is te prediken en de arme onwetende God heeft tevoren nooit geweten, wat men zou behoren te leren totdat Erasmus Zijn meester zou leren hoe Hij gebieden en leren zou. Zo God heeft gewild, dat zulk een leer openlijk zou worden uitgesproken en voortgebracht, zonder aanzien wat daaruit zou volgen; wie bent u dan, dat u

[29] De pauselijke tradities accorderen niet met Woord van God.

het zou verbieden? Paulus de Apostel heeft in zijn brief tot de Romeinen, niet ergens in een hoek maar openlijk en voor de ganse wereld vrij met open mond hetzelfde, ja met veel hardere woorden gedisputeerd en uitgeroepen, zeggende: “Hij verhardt wie Hij wil.” En wederom: “God wil Zijn toorn bekend maken, etc.” Rom. 9: 18. Wat is er harder (voor het vlees) dan die reden van Christus: “veel geroepen, maar weinig uitverko-ren.” En wederom: “Ik weet wie Ik uitverkoren heb.” Ziet, al deze redenen schijnen zo voor u te zijn, dat men niets zou kunnen voortbrengen, dat schadelijker zou zijn, omdat daardoor, zoals u zegt, de mensen vervallen en storten in wanhoop, haat en in godslastering.

HOOFDSTUK 39

Maar ik zie hier wel, zo men uw raad zou opvolgen, dat men over de waarheid en nuttigheid van de Heilige Schrift zou moeten oordelen naar de zin en mening van de mensen, ja naar de wil van de goddeloze mens, zodat hetgeen dat haar zou behagen en bekoren en verdraaglijk schijnen, dat zou dan eerst waarachtig, goddelijk en zalig zijn. Maar hetgeen daar tegen zou zijn, dat zou straks onnut, vals en schadelijk zijn. Wat zoekt u anders met deze raad dan dat de woorden van God zullen hangen, vaststaan en vervallen naar de wil en de autoriteit van mensen? Daar de Schrift nochtans het tegenovergestelde leert, dat alle dingen naar de wil en de autoriteit van God moeten vastblijven of vervallen. En nog meer: “dat voor het aangezicht van de Heere, de ganse aardbodem stil zij.” Zo zou hij mogen spreken (naar uw raad) die zich zou inbeelden, dat de levende God niets anders is dan een lichtvaardig en onwijs fabeltje, ergens op de stoel afgeroepen, dat Hij zou mogen uitleggen zo het Hem belieft, nemen en verwerpen, nadat Hij had gezien, dat de boze mensen daardoor bewogen en daartoe gezind zouden zijn. U heeft met al deze dingen genoeg te kennen gegeven, hoe het u tevoren ernst geweest is, toen u ons wou wijsmaken en raden, dat men de diepe en verborgen oordelen van de Goddelijke majesteit niet behoorde te onderzoeken. Daar wij namelijk handelen in de leerpunten van de Heilige Schrift, waarin geen zorg was over duisterheid en verborgenheid, terwijl er geen in de Schrift is, daar (zeg ik) wou u ons afschrikken door uw gelijkenissen, ons met veel godvruchtige woorden, zo het scheen, de Coriceusche berg en hol voortbrengend en radend dat wij niet daarin treden zouden, ja het scheen of u ons door vrees voor de straf wilt aanpraten, dat wij ons geheel van het leven van de Heilige Schrift zouden onthouden, waartoe Christus en de apostelen ons nochthans zo ernstig manen en dringen en u zelf ook op een andere plaats. Maar het gaat hier niet om de leerpunten van de Heilige Schrift, noch van het Coriceusche hol, maar gewis van de verborgen en eerwaardige secreten van de majesteit van God, namelijk: “Waarom Hij zo oordeelt en waarom Hij zo werkt?” zoals tevoren gezegd is; hier zeg ik gelijk u deuren en grendelen openbreekt, loopt u zelf hierdoor met kousen en schoenen (gelijk men zegt) bijna God lasterend, als u betoont dat het u schijnt te verdrieten en dat u over God niet tevreden bent, omdat men de raad en de oorzaken van Zijn oordelen niet kan zien en begrijpen. Waarom brengt u hier ook niet de duisterheid en de verborgenheid voort? Waarom houdt u zelf niet op die dingen te onderzoeken, die God heeft willen verborgen houden en niet in de Schrift heeft geopenbaard? Waarom raad u de anderen ook niet zich desgelijks te onthouden? Hier, Erasmus, had u de vinger op de mond behoren te leggen, aanbidden wat verborgen was en eerbiedigen de geheime raad van de majesteit van God en met Paulus uit te roepen: “Maar toch, o mens, wie zijt gij, die tegen God antwoordt?” Rom. 9: 20.

HOOFDSTUK 40

Verder zegt u: “Wie zal zijn leven beteren?”

Ik antwoord: niemand. Want niemand kan door zichzelf zijn leven beteren; en om de betering van het leven, die zonder geloof en Geest geschiedt, vraagt de Heere God niet, terwijl het maar huichelarij is. Maar de uitverkorenen en de vromen zullen zich beteren door de werking van de Heilige Geest, maar de anderen zullen onverbeterd blijvend, verloren gaan. Augustinus zegt ook niet, dat de werken van geen mens gekroond zullen worden, maar van sommigen. Daarom zullen er enigen zijn, die zich beteren zullen. Weer zegt u: “wie zal geloven dat hij van God bemind wordt? “ Ik antwoord: geen mens op aarde kan en zal het geloven, maar de uitverkorenen zullen het geloven, maar de anderen die het niet geloven, zullen vergaan, die God verdrieten en God lasteren zoals u hier doet. Er zullen dan enige mensen zijn die zullen geloven. U zegt ook: “dat men met zulke leringen een venster tot alle boosheid opent.” Laat dat zo zijn en laat ons dit ook rekenen onder die ziekten, waarvan gezegd is, die met minder gevaar kunnen geleden en gedragen worden, dan dat ze geheel weggenomen zouden worden. Doch het is niettemin alzo, dat ook door dezelve leer de deur tot de gerechtigheid en de ingang tot de Hemel en de weg tot God door de gelovigen en vromen geopend wordt. Maar wanneer wij door uw raad van deze leringen afwijken en die leren ophouden, dit woord van God

verbergend voor de mensen, zodat een ieder door een valse waan van de zaligheid bedrogen, God niet zou leren vrezen en zich voor Hem verootmoedigen, opdat hij zo door de vrees eindelijk tot de genade en liefde zou komen, dan zouden wij zeer fraai dit venster van u gesloten hebben. Maar wat zouden wij anders doen dan daardoor voor onszelf en alle anderen de sluizen, ja de kloven en de diepten zouden openen, niet alleen tot alle boosheid, maar ook de diepten van de hel. Zo zouden wij zelf niet de Hemel ingaan en weren allen, die daar willen ingaan.

HOOFDSTUK 41

Weer brengt u iets naar voren, zeggende: "Wat is nodig en nut zulke dingen te verbreiden, terwijl men ziet dat er zoveel kwaad uitkomt?" Hierop behoef ik niets anders te antwoorden, Erasmus, dan: "God wil het zo hebben;" de oorzaak nu van Gods wil en gebod zal niemand onderzoeken, maar met vrees en beving zal men de majesteit van God de eer geven. Die, terwijl Hij rechtvaardig, wijs, waarachtig en goed is, niemand onrecht doet en Hij ook niets onwijs en onbedacht kan doen, hoewel ons vernuft het anders bedenkt. Met deze antwoorden zijn de vromen en Godvruchtigen genoeg tevreden. Maar ten overvloede zal ik er nog deze redenen bijvoegen. Daar zijn twee oorzaken[30] waarom het nodig is deze dingen te prediken. De eerste is, opdat onze hoogmoed verootmoedigd en wij tot de kennis van de genade van God gebracht zouden worden. De tweede oorzaak is het Christelijk geloof. Ten eerste, God heeft de verootmoedigden, dat is degenen, die hun zonden bekennen en wanhopen aan hun eigen zaligheid, de genade beloofd. En nu kan niemand terecht verootmoedigd worden, tenzij dat hij zeker weet dat zijn zaligheid geheel buiten zijn eigen kracht is en buiten zijn vermogen, raad, wil en werking, maar geheel hangt aan eens anders willekeur, raad, wil en werking, namelijk van God alleen. Want zolang iemand zichzelf wijs maakt, dat hij het minste tot zijn zaligheid doen kan, zo blijft hij vertrouwen op zichzelf en zijn eigen krachten, hij mistrouwt niet aan zijn eigen zaligheid te werken, daarom wordt hij voor God niet verootmoedigd, maar hij stelt zichzelf voor of hij hoopt tenminste door enige plaats, tijd of werk tot de zaligheid te komen. Maar hij die niet twijfelt of het hangt alles aan de genade van God, deze twijfelt geheel aan zichzelf, hij verkiest niet, maar hij vermag de werkende God, deze is het dichtst bij de genade om zalig te worden. Om der uitverkorenen wil, Erasmus, moeten deze dingen dan gepredikt worden, opdat zij op deze wijze verootmoedigd en vernietigd zijnde, zalig zouden worden. De anderen, beken ik wel, weerstaan deze verootmoediging, ja zij verwerpen en verdoemen het leren van zulk een wanhoop aan eigen zaligheid, want zij willen dat men iets zal laten behouden, dat zij tot hun zaligheid zullen invloed hebben. Deze blijven inwendig hovaardig en vijanden van de genade van God. Deze is (zeg ik u) de eerste reden: "Opdat de godvruchtigen verootmoedigd zijnde, de beloften van de genade zullen bekennen, aanroepen en ontvangen."

HOOFDSTUK 42

De andere reden is: "Omdat het geloven is van de dingen die niet tegenwoordig verschijnen." Opdat dan het geloof plaats krijgt, zo is het nodig, dat hetgeen men zal geloven verborgen en onzichtbaar is, want hetgeen dat ik zie, geloof ik niet. Maar zij kunnen niet dieper zijn verborgen dan in een tegenovergesteld object of voorwerp en in een tegenovergestelde zin en in een tegenovergestelde bevinding, dat is: als het geheel anders schijnt en geheel anders bevonden wordt in de ervaring en bevinding, als men met het geloof aanneemt. Zo doet God in Zijn werken, want als Hij ons levendig wil maken, zo doodt Hij ons; als Hij ons wil rechtvaardigen, zo maakt Hij ons tot onrechtvaardigen, dat is: Hij doet ons onze onrechtvaardigheid zien en voelen. Als Hij ons ten hemel wil voeren, zo stoot Hij ons eerst in de hel, gelijk de Schrift zegt: "De Heere doodt en maakt levend, Hij doet ter helle dalen en Hij doet weder opkomen," 1 Sam. 2: 6. Waarover nu geen plaats meer is te spreken. Die mijn geschriften hebben gelezen, kennen dit al van buiten. Zo verbergt God Zijn eeuwige genade en barmhartigheid onder Zijn eeuwige toorn en Zijn rechtvaardigheid onder de ongerechtigheid. "Deze is de hoogste trap van het geloof, te geloven, dat Hij genadig is, die zo weinig zalig maakt," en zo veel verdoemt, te geloven, dat Hij rechtvaardig is, die door Zijn wil ons noodzakelijk verdoemelijk maakt, zodat het schijnt (zo Erasmus zelfs verhaalt) dat Hij een behagen heeft aan het eeuwig verderf en tormenten van de verdoemden en dat Hij daarom door sommigen billijk geliefd en gehaat wordt. Zo ik dan enigszins kon begrijpen, hoe deze God barmhartig en rechtvaardig is, die zulk een toorn en ongerechtigheid vertoont, zo was er geen geloof nodig. Maar terwijl het nu niet kan worden verstaan en begrepen, zo wordt daar plaats gemaakt om het geloof te oefenen, terwijl zulks gepredikt

[30] De leer van de knechtelijke wil en van de predestinatie moet niet verzwegen, maar geleerd worden.

en openbaar gemaakt wordt. Wanneer God doodt, zo wordt het geloof van het leven in de dood beoefend. Dit zij genoeg van uw voorrede.

HOOFDSTUK 43

Het was een betere manier geweest, om diegenen, die over deze artikelen handelen, te raden om te doen leren, maar niet door uw raad, waardoor u wil, dat men om de wil van de goddelozen men deze dingen zal verzwijgen, waarmee u nochtans niet vordert. Want zo u gelooft of denkt, dat deze artikelen waar zijn (alsof ze van geen klein gewicht zijn) zo richt u met uw leer van stilzwijgen en met uw vermaningen niets anders uit, dan dat ze eigenlijk des te meer willen onderzoeken en weten. Want u weet wel, dat dit de aard van de mensen is, dat zij zijn ingenomen met een onverzadelijke begeerlijkheid om de heimelijke en verborgen dingen te onderzoeken en inzonderheid als zij verborgen en onbekend moeten blijven. Daarom hebt u met uw kloeke en heftige vermaning niets anders uitgericht, dan dat de mensen nu veel meer willen weten, of deze redenen en artikelen waar zijn, of niet, daartoe ontstoken zijnde door uw menigvuldige woorden en begeerte om die stukken te begraven. U zou dan veel wijzer hebben gedaan, zo u uw begeerte had willen krijgen, door van deze dingen gans te zwijgen. Want het is nu gebeurd, daar u niet geheel ontkent dat ze waar zijn, zij kunnen nu niet verborgen blijven, maar het bedenken dat ze waar kunnen zijn, zal ze veel meer lokken om de zekerheid te onderzoeken. Daarom dan moet u eerst ontkennen, dat ze waar zijn, of eerst stilzwijgen, zo u wilt dat de anderen zwijgen.

HOOFDSTUK 44

Het andere artikel of punt, dat wij zeggen is: “Dat al hetgene dat wij doen, niet geschiedt door een vrije wil, maar dat wij het zo moeten doen door een loutere noodzakelijkheid.” Hier31 moeten wij ook wel toetsen, dat wij dit door geen schadelijke en verkeerde leer laten uitroepen. Hier zeg ik aldus, indien bewezen zal zijn, dat onze zaligheid buiten onze kracht en raad alleen hangt aan de enige werking van God, hetwelk ik hieronder in onze disputatie verder krachtig hoop aan te tonen, volgt daar dan niet klaar uit, dat terwijl God in ons door Zijn werking niet is, dat alles wat wij doen kwaad is? En dat wij noodzakelijk doen, hetgeen dat niet tot de zaligheid deugt? Want zo wij het niet zijn, maar alleen God die onze zaligheid in ons werkt, zo blijft dan zeker en waar, dat wij voor Zijn werking niets zaligs doen, of wij willen of niet willen. Maar let erop dat ik zeg noodzakelijk en niet dwingelijk of uit dwang? maar zo men in de scholen spreekt door een “noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid” en niet door een “noodzakelijkheid van de dwang.”32 Dat is, een mens die de Geest van God niet heeft, doet het kwaad niet door geweld als bij de hals gegrepen en daartoe gedwongen gelijk een dief of moordenaar tegen zijn wil en dank tot de galg geleid wordt, maar hij doet het willens en met een willende en gemengde wil. Het is ook zo, dat hij deze willende en geneigde wil om kwaad te doen, niet door zijn eigen kracht na kan laten, bedwingen noch veranderen, maar hij gaat daarin voort met wil en genegenheid, al werd hij uitwendig door geweld gedwongen anders te doen, nochtans blijft de wil inwendig altijd verkeerd. Degene die hem dwingt en wederstaat, tot vijand en hatend zijnde. En hij zou hem niet in het hart tot vijand zijn, kon hij door zichzelf veranderd worden en zo willend de dwingende in het goede navolgen. Dit noemen wij nu “noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid,” dat is, dat de wil zich niet veranderen noch anders keren kan, maar veel meer wordt getergd en verwekt om het kwaad te willen, als men hem wederstaat; hetwelk getuigt van de vijandschap, die hij degenen die hem dwingen willen, toedraagt. Dit zou niet geschieden. Zo hij vrij was, of een vrije willekeur had. Onderzoek de ervarenheid hoe stijfzinnig en onbewegelijk zij zijn, die met een zaak zijn ingenomen, daaraan blijven vasthangen en daar niet van wijken en zo zij wijken, dat doen door geweld, of enig groot profijt van een andere zaak, maar vrijwillig en van haar wijken zij niet, zijn zij nu niet ingenomen, zo laten zij gaan en geschieden, wat er gaat en geschiedt.

Noot: De vrije wil is in de onwederborenen een knecht van de zonden; het is wel vrij in zoveel als de wil van bedwang vrij is, maar is een knecht van de zonden, omdat zoals Augustinus in Enchir. ad Laurent zegt de mens is niet vrij om rechtvaardiglijk te werken, tenzij dat hij van de zonden verlost, een knecht van de gerechtigheid begint te worden. Want de mens misbruikend de vrije wil, heeft dat en zichzelf verloren. Ditzelfde op een andere plaats. De Spirit. en Litte. Waarom durven dan de arme

[31] Wij doen niets anders dan kwaad, ontbloot zijnde van de genade van God, Zie Augustinus, Enchi. Hoofdstuk 30.
[32] Daar is groot onderscheid tussen noodzakelijkheid en dwang, necessitate immutabilitatis, non coactionis.

mensen te pochen over de vrije wil voor zij verlost zijn? Wat roemen de knechten van de zonden over de vrije wil? De genade beweegt krachtig de wil die ze volgt. Hierom zegt Augustinus tot Simplicium Lib. 1. Hoofdstuk 2. De werking van de genade van God is niet in de macht van mensen, dat de mens niet zou willen en God tevergeefs genadig zou zijn. Want (zegt hij) over wie God zich ontfermt, die roept Hij als Hij weet dat hij bekwaam is, om de roepende niet te weerstaan; hier moet men ook noteren dat Roffensis en andere bestraffers van Luther zijn leer van de loutere noodzakelijkheid verkeerd hebben verstaan, alsof hij had willen ontkennen, dat de mensen uit zichzelf en willend goed of kwaad deden. Het tegenovergestelde kan men hier zien.

HOOFDSTUK 45

Wederom aan de andere zijde, zo God in ons werkt, zo is de wil die door God wordt veranderd en de Heilige Geest ons inblaast, ook niet gedwongen, maar Hij wil en werkt door louter toegenegenheid en van Hemzelf, zodat het door tegenovergestelde dingen niet tot een ander kan veranderen, ja hij kan door de poorten van de hel niet overwonnen noch gedwongen worden, maar hij gaat standvastig voort "willende en beminnende het goed," gelijk hij tevoren het kwaad gewild en bemind heeft. Dit betuigt wederom de ervarenheid hoe onoverwinnelijk en standvastig de heiligen zijn geweest en altijd zijn, als zij met geweld tot andere dingen gedwongen worden, zo dat zij veel meer daardoor getergd worden. Om dat te willen, gelijk het vuur van de wind meer wordt ontstoken dan geblust, zodat hier ook geen vrijheid of vrije wil is, om zich anders te keren en om iets anders te willen, zolang als de Geest van God en de genade in de mensen duurt en blijft. In somma, zo wij onder de God van deze wereld, zonder de Geest van God en Zijn werking zijn, zo worden wij gevangen gehouden tot Zijn wil, gelijk Paulus tot Timotheüs (2 Tim. 2: 26) zegt, zodat wij niet anders kunnen willen, dan hetgeen Hij wil. Want Hij is te sterk bewapend, die Zijn Paulus (Luc. 11: 21) alzo bewaart, dat het alles vrede is, wat hij bezit, opdat zij geen beroerte noch zich tegen hem verzetten; anders zou het rijk van de Satan, dat in zich verdeeld is, niet kunnen bestaan, hetwelk nochtans Christus zegt te bestaan, en dat doen wij willig en gaarne, naar de natuur van de wils, hetwelk zo het werd gedwongen, geen wil zou zijn. Want gedwongen zijnde, is het geen wil. Maar zo de sterkere overkomt en hem overwinnend ons tot Zijn roof neemt, zo zijn wij door Zijn Geest wederom knechten en gevangenen (hetwelk nochtans een koninklijke vrijheid is) zodat wij gaarne willen doen datgene Hij wil. Zo is de wil van de mens in 't midden gesteld als een rijdier. Zo God erop zit, hij wil en gaat waarheen God wil. Gelijk de Psalmist zegt: "Ik ben geworden als een dier en ik altoos met u." Maar zo de satan daarop komt te zitten, hij wil en gaat waar de Satan wil, het is ook zijn willekeur niet tot welke van beiden opzitters hij zal lopen en welke hij zal zoeken, maar de opzitters strijden om hem te verkrijgen en te bezitten.

HOOFDSTUK 46

Maar ik zal u uit uw eigen woorden, waarmede u de vrije wil wilt verzekeren en vastmaken, bewijzen dat er geen vrije wil is, om u te overtuigen dat u onwijs ontkent, datgene dat u met zulke wijsheid poogt te verzekeren? Nu welaan, ik wil u hier zweren dat zo ik het niet doe, dat al hetgeen, dat ik in dit boek tegen u schrijf onrecht zal zijn en daarentegen alles wat u in uw Diatribe hebt geschreven, vast en bondig zal zijn. U maakt de kracht van de vrije wil zeer klein en zo, dat ze zonder de genade van God gans geheel krachteloos is. En bekent u het niet? Nu vraag ik u, zo de genade van God van de kleine kracht wordt afgescheiden en afwezig gemaakt, wat zal ze blijven? Zij is (zult u zeggen) "krachteloos en zij werkt niets goeds, ergo" zij zal niet doen hetgeen God en Zijn genade wil. Want wij hebben nu de genade van God van dezelve afgescheiden en apart gesteld. En hetgeen de genade van God niet doet, dat is niet goed. Derhalve volgt hieruit dat de vrije wil zonder de genade van God gewis niet vrij is, maar dat het onveranderlijk een gevangen dienstknecht van de zonden is, omdat hij hem niet alleen tot het goed kan keren. Dit alzo vaststaand, laat ik u vrij toe, dat u de kracht van de vrije wil niet alleen een kleine kracht toeschrijft, maar ook een engelen- ja zelfs een goddelijke kracht. Zo u nochtans daarbij altijd dat vaste aanhangsel voegt: "dat ze zonder de genade krachteloos is," waarmede u de ganse kracht van de vrije wil wegneemt. Wat is nu een krachteloze kracht? Voorwaar niets anders dan geheel geen kracht. Te zeggen dan, dat er een vrije wil is en dat het enige kracht heeft, maar dat deze kracht krachteloos is, is hetzelve wat de Sofisten "Opposilum in adjecto" noemen. (Als iemand iets verzekert en meteen het tegenovergestelde bekent) alsof u zei: "De vrije wil is een ding dat niet vrij is" en ik zei: "het vuur is koud en de aarde is heet." Want laat het vuur kracht hebben, ja de helse kracht, zo het nochtans niet brandt noch verwarmt, maar het is koud en maakt koud, zo zal niemand mij wijsmaken dat het vuur is, veel minder dat het heet is, al was het dat iemand met geschilderd vuur zou aankomen. Of, zo u de kracht van de vrije wil wou noemen,

datgene waarmede de mens bekwaam is, om van de Geest van God gedreven en door de genade van God te worden onderwezen, als die tot het eeuwige leven of de eeuwige dood geschapen is, zo zou u recht spreken; want deze kracht, dat is: deze bekwaamheid of zo de Sofisten spreken: “Dispositivam qualitamen, & passivam aptitudimen” (in Duits een geschikte hoedanigheid en een lijdende bekwaamheid) bekennen wij ook, terwijl wij ook wel weten, dat in de bomen noch in de beesten zulk een bekwaamheid is, want de hemel (zo zegt men) is niet voor de ganzen geschapen.

HOOFDSTUK 47

Zo staat dan nu vast, ook door uw eigen getuigenis, dat wij alle dingen door noodzakelijkheid doen en niet door de vrije wil, terwijl de kracht van de vrije wil niets is noch geen goed doet noch kan doen zonder de genade; ten ware dat u de kracht van de vrije wil met een nieuwe naam wilde noemen “een volkomelijk volbrengen,” gelijk alsof de vrije wil kon willen en beginnen, maar niet volbrengen, hetwelk ik niet geloof. Maar daarover zullen wij hierna nog meer spreken. Hieruit volgt nu, dat de vrije wil33 een Goddelijke naam is en dat het niemand toegeëigend mag worden dan “alleen de Goddelijke majesteit.” Want deze vrije wil van God “kan en doet alleen (gelijk de Psalmist zegt) alles wat Hij wil in de hemel en op aarde.” Hetwelk, zo het de mensen toegeëigend wordt, niets anders is dan of men hem de Godheid Zelf toeëigende, hetwelk een grote godslastering en verschrikkelijke beroving van de Goddelijke eer zou zijn. Daarom had de Theologie zich van deze namen behoren te onthouden, wanneer zij van de menselijke krachten wilde spreken en God alleen deze titel te laten, zij hadden die behoren te weren uit de mond en het gebruik van mensen en die als een heilige en waardige naam aan de oprechte God als Zijn eigenschap laten behouden. En hadden zij immers de mensen enige kracht willen toeschrijven, zij hadden het volk behoren te leren, dat het met een andere naam had genoemd moeten worden, dan met de naam van de Vrije wil; inzonderheid terwijl ons zeer bekend is, dat het volk met deze naam jammerlijk bedrogen en verleid wordt terwijl zij heel wat anders onder deze naam verstaan en begrijpen dan de theologen en de leraars verstaan, gevoelen en disputeren. Want het is een al te mooi verheven, rijk en volkomen woord, vrije wil, waardoor het volk meent dat het zo’n kracht betekent (gelijk de natuur en kracht van het woord ook meebrengt) waardoor iemand zich vrij kan wenden en begeven, beiden tot goed en tot kwaad en dat deze kracht voor niemand zal wijken noch onderworpen zijn. En voorwaar, zo zij het wisten, dat het namelijk niet de allerminste titel daarvan betekent maar daarentegen dat het gans krachteloos, ja een knecht en slaaf van de duivel is, het zou een wonder zijn, zo zij ons niet doodstenigden als bedriegers en bespotters, die iets anders met woorden te kennen geven, dan wij willen verstaan hebben, ik betwijfel, of wij zelf weten, noch overeenkomen, wat de betekenis is. “Want die bedrieglijk spreekt” (zegt de wijze man) “die is hatelijk”, inzonderheid zo hij zulks doet in dingen van de Godzaligheid, daar het perikel voor de eeuwige zaligheid zou zijn.

HOOFDSTUK 48

Terwijl wij dan de betekenis en de zaak van een zo prachtig woord (Vrije wil) hebben verloren, ja nooit hebben gehad (hetwelk de Pelagianen nochtans hebben willen verzekeren door het woord en de naam bedrogen), waarom willen wij dan nog de ijdele naam zo hardnekkig behouden, tot perikel en bedrog van het gelovige volk? Voorwaar met geen andere wijsheid dan, gelijk sommige koningen en vorsten de ijdele titels en namen van koninkrijken en landschappen, die zij niet hebben noch bezitten zich toe-eigenen en daarop roemen, daar zij bijna bedelaars zijn, én niet minder dan zulke koninkrijken en landschappen hebbend. Doch van hen is dat nog te lijden en te verdragen daar zij niemand bedriegen of bespotten dan zichzelf met ijdelheid vermakend zonder profijt. Maar hier is het perikel van de zaligheid en een allerschadelijkste bespotting en bedriegerij. Wie zou zulk een dwaas niet uitlachen ja haten, die het waagde de woorden en de namen van de dingen zo te veranderen, dat hij tegen alle gebruik van talen en spraken, een bedelaar een rijke wou noemen, niet omdat hij enig goed zou hebben, maar omdat het mogelijk was, dat een koning hem veel rijkdommen kon geven en zou zulks ernstig doen, zonder enige figuurlijke manier van spreken te gebruiken? Zo, wanneer hij iemand, die dodelijk ziek was, volkomen gezond zou noemen, omdat een ander hem zijn gezondheid kon geven? Desgelijks als hij een botterik en onwetende, wijs en welgeleerd zou noemen, omdat een ander hem mogelijk geleerdheid kon geven? Zo luidt dit hier ook: “De mens heeft een vrije wil,” ja voorwaar: zo God de Heere hem zijn vrije wil wou geven. Door dit misbruik van

---

[33] Namelijk in de mening als hijzelf verklaart, dat men door de vrije wil moet verstaan een kracht, die niemand onderworpen is, noch wijkt. Zie het begin van Hoofdstuk 49 en 73.

spreken, zou ieder van alle dingen kunnen roemen. Als[34] deze is een Heere van Hemel en van aarde, zo God hem dat geven wilde. Maar zo te spreken betaamt noch een Theoloog noch een leraar, maar veel meer de batement-spelers, gekken en lodderboeven. Onze woorden moeten eigen, rein, sober en matig zijn, gelijk Paulus spreekt, gezond en onberispelijk.

HOOFDSTUK 49

Maar zo wij immers het woord en de naam Vrije wil niet willen laten varen, hetwelk nochtans het allerzekerst en Godvruchtigst zou zijn, laat ons dan nog getrouw het volk leren, hoe zij dat wel en recht moeten gebruiken, namelijk[35] dat de wil van de mensen enigszins vrije wil genoemd mag worden, te weten: niet ten aanzien van datgene dat boven hem is (als ten aanzien van God), maar alleen ten aanzien van de laagste dingen, die onder hem zijn, dat hij van zijn tijdelijk goed en bezitting, zoals van zijn akker, huis, hof en zodanige dingen mag handelen, doen en laten naar zijn eigen Vrije wil, nochtans wel verstaande, dat het alleen door de vrije wil van God wordt geregeerd, waarheen het Hem belieft. Maar ten aanzien van God of van die dingen, die tot de zaligheid of verdoemenis behoren, heeft hij geen vrije wil, maar zijn wil is gevangen, onderworpen en een knecht of van de wil van God, of van de wil van de duivel. Tot zover heb ik gesproken van de hoofdstukken van uw voorrede, die bijna de hoofdstukken bevatten, meer dan het volgende corpus van het boekje. De somma van beide zijden had nochtans zo mogen verantwoord worden: uw voorrede klaagt of van het Woord van God of over het woord van mensen; dat is van de menselijke leer. Klaagt ze over de menselijke leer, zo is ze geheel tevergeefs en ijdel en zij gaat ons niet aan. Klaagt ze nu over Gods woord en leer, zo is ze geheel goddeloos. Daarom zou het veel nuttiger zijn geweest, dat wij zouden hebben gehandeld, of over datgene waarover wij disputeren, Gods woord is of een menselijk woord en leer. Doch het volgende zal het mogelijk genoeg verhandelen en disputeren. Maar aangaande hetgeen u brengt in het besluit van uw voorrede: “dat u onze leer fabels noemt en onnutte leer en dat men liever naar het exempel Paulus, de gekruiste Christus zou prediken en de wijsheid onder de volmaakten leren, en dat de Schrift op verscheidene wijzen gematigd is, om voorgesteld te worden, naardat de toehoorders zijn en dat het de voorzichtigheid en de liefde van de leraars behoorde bevolen te zijn de naasten en de toehoorders nuttig en vruchtbaar behoorden te leren.” Dit alles beweegt mij niet, terwijl het geheel onwetend en ongeschikt gesproken is. Want wij leren niets anders dan Jezus, de Gekruiste. Maar de gekruiste Christus brengt al deze dingen met zich, ja zelfs de wijsheid, die men onder de volmaakten moet leren, terwijl er geen andere wijsheid is, dan die die in de verborgenheid van het Evangelie is verborgen en tot de volmaakte behoort en niet tot de kinderen van het Joodse en Wettische volk, zonder geloof in de werken roemend, zoals Paulus zegt: 1 Cor.2: 2 of ware het dat u verstond “bij de gekruiste Christus te leren,” niet anders dan de woorden te spreken: “Christus is gekruist.” Maar aangaande deze wijze van spreken: : Dat God vertoornd werd, dat Hij grimmig wordt, dat Hij haat, dat Hem berouwt, dat Hij medelijdend is” en dergelijke passages, die nochtans niet in God vallen, deze zeg ik worden tevergeefs door u erbij gevoegd; want deze maken de Schrift niet duister, dat ze daarom naar de toehoorders zouden moeten worden gematigd, maar u toont lust te hebben om duisternis te maken, waar geen duisternis is. Het zijn figuurlijke manieren van spreken, die men grammatica noemt, die de schoolkinderen genoeg bekend zijn. En hier handelen wij over de leerpunten en niet van de grammaticale wijze van spreken.

HOOFDSTUK 50. Over Erasmus’ inleiding

Dan in disputatie tredend, u belooft, dat u met louter canonieke boeken zult handelen, omdat Luther (zo u zegt) zich met geen autoriteit van enige schrijvers laat genoegen.

Dit behaagt mij wel en ik neem de belofte aan, al is het dat u dit niet om zo’n mening belooft, dat u andere schrijvers hiertoe zou onnodig achten, maar opdat u geen vergeefse arbeid zou doen. Want mijn stoutheid bevalt noch behaagt u, of zo u het mijn vermetelheid wilt noemen. Maar u beweegt (zo u zegt) niet weinig: “een zo groot getal van zoveel geleerde mannen, die zoveel jaren geapprobeerd en goed gekend zijn; onder welke zeer velen zeer wel geleerd in de Heilige Schrift geweest zijn, alsmede veel heilige mannen, sommige martelaars en veel, die door mirakelen en wonderwerken berucht zijn. Laat hierbij zich voegen zoveel nieuwe geleerde theologanten, zoveel hogescholen, zoveel concilies, zoveel bisschoppen en pausen.” In somma, Erasmus heeft aan zijn zijde, de geleerdheid, het kloek verstand, de menigte, de grootheid, de hoogheid, de sterkte, de heiligheid, de

---

[34] Klare gelijkenissen tot verstand.
[35] Hoe de mensen de vrije wil kan worden toegeëigend.

mirakels en wonderwerken en wat heeft hij al niet? Maar och arme, aan mijn zijde is maar (zegt u) “een Wikleff en een Laurentius Valla”, hoewel ook "Augustinus, die u voorbijgaat, het geheel met mij eens is, “doch wat zijn dezen, bij zoveel voortreffelijken, machtigen en uitnemenden?” Voorts is er maar één Luther, één enig arm mens, nieuw opgekomen met zijn aanhang, in welk zulk een geleerdheid niet is, noch zulk verstand, noch menigte, noch grootheid, noch heiligheid, noch mirakels, als die niet een hinkend paard kunnen genezen (hetwelk een arme smid wel doen kan). Zij roemen de Schrift, die zij zowel als de anderen twijfelachtig hebben, zij roemen wel de Geest, dewelke zij nochtans niet kunnen bewijzen. En veel andere dingen, die u bladerend alzo weet op te tellen. Er is dan bij ons niets anders, dan de wolf zei tot het nachtegaaltje, als hij het had opgegeten[36] “je bent slechts een stem en niets anders.” Zo zegt u van ons? “Dat wij slechts zeggen en dat wij op dit enkel zeggen willen geloofd zijn.”

Ik beken wel, mijn Erasmus, dat u niet onbillijk door deze dingen bewogen wordt. Want ikzelf ben daardoor wel 10 jaar bewogen geweest, zodat ik niet meen, dat er niemand zo zou kunnen worden bewogen. En het was ook mij ongelooflijk, dat ons zo machtige en sterke Troje, hetwelk zolang onoverwinnelijk was gebleven, nog zou kunnen worden overwonnen. En ik roep God over mijn ziel aan, dat ik nog heden zo bewogen zou zijn, en daarin zo zou blijven, zo mijn consciëntie en de bevinding mij daartoe bewoog en dwong. U mag voorwaar wel gedenken, dat ik geen stenen hart en gemoed heb en al was ik geheel van steen, zo had ik nochthans, door zulk een grote brand, door zoveel harde stromen van aanvechtingen, die ik heb uitgestaan, wellicht week en vermorzeld kunnen worden, toen ik namelijk deze zaak voor het eerst dorst aan te vangen, waardoor ik wel zag, dat alle autoriteit dergenen, die u nu hebt verhaald, mij als een geweldige watervloed zou overvallen. Maar het is hier geen plaats om een historie van mijn leven of werken te verhalen, want ik heb toen niet de zaak aangevangen, om onszelf te prijzen, maar om Gods genade te roemen. Wie ik ben en door welke Geest en raad ik daartoe ben gekomen, beveel ik Hem, Die daar weet, dat het niet door mijn, maar door Zijn vrije wil is geschied, hoewel de wereld zulks al lang had behoren te merken. En met uw voorrede brengt u mij op zo’n hartelijke plaats, dat tenzij ik mijzelf roem en zoveel vaders verwerp, ik mij er anders niet zou kunnen uitredden. Maar ik zal kort antwoorden aangaande de geleerdheid, kloek verstand, menigte, autoriteit en zulke andere dingen wil ik gaarne wijken en hen hetzelfde allemaal naar uw eigen zeggen ook toegeven. Maar wat de betoning van de Geest is en wat mirakel en wat heiligheid is? Zo ik u vroeg van deze drie dingen, ik meen (zover ik u uit uw schrijven en uit uw boeken ken), dat u daarover zo onwetend zult zijn, dat u met geen letter of syllabe hierop zou kunnen antwoorden. Of zo ik van u begeerde en u drong mij te zeggen en vast te bewijzen, wie van die, die u hebt geroemd, heilig is geweest en is of de Geest van God heeft gehad en waarachtige mirakelen zou hebben gedaan, ik acht dat u vergeefs grote arbeid zou doen. U spreekt en herhaalt zeer veel dingen uit het algemeen gebruik en uit de gemene praat en ’t kouten van de lieden. Maar u zult kwalijk geloven, hoe weinig geloof en autoriteit zulks zou behouden, wanneer het tot het oordeel van de consciëntie zou worden gebracht. Want dat spreekwoord is waar: “dat er veel voor heilig geëerd worden op de aarde, welker ziel brandt in de hel.” Hieronymus.

HOOFDSTUK 51

Maar of wij u toegaven, dat zij allen heilig zijn geweest en allen de Geest van God hadden, en ook al de mirakelen hebben gedaan (hetwelk u niet begeert). Zeg mij nu dit, of iemand van al dezen in de naam of in de kracht van de vrije wil of om de leer van de vrije wil te bevestigen, heilig geweest is, de Heilige Geest heeft ontvangen of mirakelen en wonderwerken heeft gedaan? Dat zij verre (zult u zeggen), maar al deze dingen zijn geschied in de naam en in de kracht van Jezus Christus en voor de lering Jezus Christus. Daarom brengt u dan voort de heiligheid, de geest en de mirakelen voor de leer van de vrije wil, voor welke zij niet gegeven noch geschied zijn? Voor ons zijn het dan die mirakelen, de geest en de heiligheid, die Jezus Christus prediken en niet de menselijke krachten en werken. Welk een wonder zou het dan zijn, dat diegenen, die heilig, geestelijk en wonderlijk in werken zijn geweest, soms door het vlees overrompeld zijnde, ook altemet vleselijk zouden hebben gesproken en gedaan, terwijl zulks zelfs de apostelen wel is gebeurd, toen zij nog bij Christus waren? En uzelf ontkent het niet, maar u verzekert dat de vrije wil geen werk van de Geest noch van Christus is, maar een menselijke zaak en vermogen, daarom door de Heilig Geest, Die beloofd is om Christus te verklaren, de vrije wil niet kon prediken of leren. Hebben de vaders dan somtijds de vrije wil geleerd of gepredikt, voorwaar zij hebben dat (terwijl zij mensen waren) uit het vlees en niet uit de Geest van God geleerd en veel minder hebben zij tot bevestiging hiervan, mirakelen gedaan.

[36] Hij vond het al te luttel om te eten.

Derhalve besluit ik, dat u tevergeefs en onbehoorlijk deze heiligheid, Geest en mirakelen van de vaders aanhaalt, terwijl door dezelve niet de vrije wil, maar de lering van Jezus Christus tegen de leer van de vrije wil vast gemaakt en bevestigd wordt.

HOOFDSTUK 52

Maar welaan kom hier voor u allemaal, die van de vrije wil bent en durft leren dat de leer hierover waarachtig is, dat is: uit de Geest van God is voortgekomen, kom nog voort, zeg ik en bewijst, waar de Geest bij ulieden is? Doe mirakelen en wondertekenen, laat uw heiligheid zien. Van ons, die de kracht van de vrije wil ontkennen, mag u geen Geest, geen heiligheid en geen mirakelen eisen, maar van u, die het wilt verzekeren en vastmaken, mogen wij zulks billijk begeren. Daar de negatieve of de ontkennende niet stelt, niets is en daarom niet schuldig is te bewijzen noch moet worden bewezen. De zaak, die men wil verzekeren en vastmaken, moet men bewijzen. U bekent zelf de kracht van de vrije wil en dat het maar een menselijke zaak is, maar daar is nog geen mirakel of wonderwerk van God gezien of gehoord, tot bevestiging van een menselijke lering, maar alleen voor de Goddelijke waarheid. En het is ons ook geboden, dat wij geen nieuwe leer zullen toelaten of aannemen, tenzij dat zij tevoren met Goddelijke tekens en mirakels is bevestigd. Deut. 18. En zelfs de Schrift noemt de mens ijdelheid, hetwelk niets anders is te zeggen, dan dat alle menselijke dingen louter ijdelheid en leugen zijn. Welaan dan, welaan zeg ik, bewijst uw leer van de menselijke ijdelheid en leugen waarachtig te zijn, waar is hiertoe nu de betoning van de Geest? waar is de heiligheid? waar zijn de mirakels? Ik zie wel kloek verstand, geleerdheid en autoriteit, maar al deze dingen heeft God ook de heidenen gegeven. Nu wij willen u tot geen grote mirakels dwingen, ja niet om een hinkend paard te genezen en beroept u ook niet op deze vleselijke wereld, alsof de Heere daarom nu geen mirakels zou willen doen, want als Hij Zijn Goddelijke leer heeft willen bevestigen met wonderwerken, Hij heeft geen aanzien gehad, of de wereld vleselijk was of niet. Nadermaal Hij niet wordt bewogen door de verdienste of de onverdienste van de vleselijke wereld, maar Zijn loutere barmhartigheid, genade en liefde, beweegt Hem alleen de zielen in Zijn vaste waarheid te bevestigen tot Zijn eer. Ik wil u wel de keur geven, om een zeer klein mirakeltje te doen, kies zelf wat u wilt. Ja, ik wil hier uw Baäl tergen, beroepen en trotseren, laat zien of u in de naam en in de kracht van de vrije wil een vors zult kunnen scheppen, hetwelk nochtans de heidenen en de goddeloze tovenaars in Egypte wel konden doen: Exod. 8: 7-18. Om luizen te scheppen wil ik u niet moeilijk maken, dat konden zij ook niet. Ik zal wat geringer en wat lichter zeggen, vang slechts een luis of een vlo en (terwijl u onze ware God tergt en belacht om een hinkend paard te genezen) brengt nu uw krachten samen, doet naarstig uw best, zowel uw god als u allen en zo u ze in de naam en in de kracht van de vrije wil kon doden, welaan u zult overwinnaars zijn en gewonnen spel hebben, alsdan zullen wij allen komen om de vrije wil, de grote god, de wonderlijke doodslager van een luis met u te aanbidden. Niet dat ik wil ontkennen, dat u zelfs bergen kon verzetten, maar ik wil zeggen, dat het wat anders is te zeggen, dat iets gedaan is uit kracht van de vrije wil en wat anders dan hetzelve te bewijzen.

HOOFDSTUK 53

En hetgeen ik van de mirakels heb gezegd, hetzelfde zeg ik ook van de heiligheid; zo u ons onder al de vaders, die door zoveel honderd jaren voorheen zijn geweest, ja onder al degenen, die u hebt opgeteld, er één kunt aanwijzen, die een enig werk (laat het een struik zijn van de aarde op te heffen geweest, laat het slechts een ik zijn) gesproken heeft of een gedachte (laat het de allerminste verzuchting zijn) hebben gehad; waarmede zij door de kracht van de vrije wil tot de genade bereid, of waardoor zij de heilige Geest verdiend, of waardoor zij vergeving van hun zonden verkregen, of waardoor zij ook iets met God gehandeld hebben, hetzij hoe klein het ook zou zijn (ik laat staan dat zij daardoor geheiligd zouden zijn geweest) zo zult u, zeg ik, wederom overwinnaars zijn en wij overwonnen. Maar ik zeg weder door en uit de kracht van de vrije wil, want hetgeen dat in de mens geschiedt door de kracht van de Goddelijke schepping, dat heeft overvloedige getuigenis in de Heilig Schrift. En voorwaar dat bent u schuldig aan te tonen, opdat u geen belachelijke leraar wordt bevonden, wanneer u met veel gesmukte en opgepronkte woorden en met zulk een autoriteit, zo een leer over de ganse wereld strooit, die u met de minste titel niet kunt bewijzen. Men zal ze immers “dromen” noemen, die niets inhouden, hetwelk zoveel en zulke grote mannen, die zo geleerd, zo heilig en zo vol mirakelen zijn geweest, te schandelijk zou zijn. Alsdan zal men ook de Stoicos en de filosofen ver en boven u achten, die al brachten en beschreven zij zulk een wijsheid, die nooit in een mens is geweest en die zij nooit zagen noch kenden, zij hebben nochtans een deel hiervan willen bewijzen. Maar u kunt zelf niet, ja geen mens de schaduw van uw leer aantonen. Zo zeg ik ook van de Geest. Zo u uit al de verzekeraars van de vrije wil slechts één kon aantonen, die een zo kleine

sterke en kracht van het gemoed heeft gehad, dat hij in de naam en door de kracht van de vrije wil een penningske zou hebben veracht of een brokje brood van harte heeft willen ontberen, of een woordje, ja een teken van het ongelijk en van de toorn van zijn vijand zou hebben kunnen verdragen (want van de verachting van de rijkdommen van het leven en de goede faam wil ik niets zeggen) zo zult u weer de victorie hebben en wij zullen gaarne onderleggen. En deze bent u wederom schuldig te bewijzen, die de kracht van de vrije wil met zo'n volle mond uitroept. Of men zal zeggen, dat al uw disputatie om een vliegevoet zal zijn, of dat u doet als een mens, die ergens op een markt of voor een toneel zit en soms lacht, soms schreit en geneugt betoont, gelijk of zij veel tragediën of comediën spelen, daar nochtans niets met al zou geschieden. Maar ik zal zelf u wellicht het tegenovergestelde bewijzen, die de voortreffelijke en heilige mannen, die u roemt, als zij God hebben willen bidden, of iets anders met God handelden, dat zij vergetend alle krachten van de vrije wil en mistrouwend alle hun werken en verdiensten, alleen de loutere en enige genade van God hebben aangeroepen en zich op dezelve alleen verlieten. Gelijk Augustinus dikwijls heeft gedaan en ook Bernardus, die stervend zei: "Ik heb mijn tijd verloren, omdat ik verdoemelijk heb geleefd." Hier zeg ik niet, dat deze heilige mannen enige kracht voortbrengen, die zich tot de genade bereidt, maar dat zij tegenovergesteld, al hun krachten beschuldigen, dat ze niets anders dan verkeerd zijn geweest. Hoewel het nochtans ook waar is, dat deze heilige mannen soms in hun disputatiën van de vrije wil anders hebben gesproken, gelijk als ik zie en merk, dat het meest geschied is, dat zij anders hebben gesproken in hun woorden en disputaties en wederom ook anders gevoeld als het tot de daad en tot het gemoed is gekomen: daar zeggen zij anders dan zij tevoren gevoeld hebben en hier gevoelen zij anders dan zij tevoren hebben gesproken. En de mensen, zowel de goede als de kwade zijn meer en beter af te meten en te oordelen uit hun ernstig gevoel dan uit hun woorden, die zij soms door enige oorzaak spreken.

HOOFDSTUK 54

Maar nu, wij willen u nog meer toegeven. Wij zullen geen mirakelen, geen geest en geen heiligheid van u begeren, laat ons tot de leer zelf wederkeren. Dat bidden wij alleen, dat u ons toch tenminste dat aanwijst, wat voor een werk, wat voor een woord en wat voor een gedachte deze kracht van de vrije wil beweegt en poogt te maken, dat ze zich tot de genade bereidt. Want het is niet genoeg, dat men zegt: daar is een kracht, daar is een kracht van de vrije wil, wat is lichter te zeggen? Daartoe behoeft men niet zoveel heilige en welgeleerde mannen van zoveel honderd jaren terug aan te halen, maar (als men met het spreekwoord zegt) men behoort het kind een naam te geven, men moet beschrijven welke kracht dit is, wat ze doet, wat ze hen laat doen of wat ze lijdt en wat er gebeurt. Tot een exempel (ik zal wat plomper spreken), dit wordt er gevraagd, of deze kracht moet of poogt te bidden, of te arbeiden, of het lichaam te kastijden, of aalmoezen geven, of iets anders te doen. Want zo het een kracht is zo moet ze enige werking hebben. Maar hier bent u stommer dan de vissen. En het is geen wonder, hoe zou u die beschrijven, terwijl (naar uw eigen getuigenis) u van de kracht zelf nog onzeker bent? zijnde tussen uzelf verscheiden en ongestadig. Wat zal men een definitie, of beschrijving geven, wanneer hetgeen, dat men zal beschrijven, nog niet goed bekend is? Doch laat het zo zijn, dat u na veel duizend jaren, wanneer de jaren van Plato zijn verlopen, met deze kracht zult overeenkomen en dat u die alsdan zult beschrijven, dat haar werking is te bidden, te vasten, of iets anders dergelijks, dat mogelijk in de Platonische Ideis of inbeeldingen nog verborgen ligt. Wie zal ons nu verzekeren, dat zulks waar is, zulks God te behagen en dat wij zonder zorg wel doen? Terwijl u inzonderheid zelf bekent, dat het een menselijke zaak is, die de getuigenis van de Geest niet heeft, als zijnde tevoren door de Filosofen geroemd en die in de wereld was, voor Christus kwam en de Heilige Geest van de Hemel gezonden was, zodat het zeker is, dat deze leer niet uit de Hemel is gezonden, maar tevoren uit de aarde is voortgekomen, waarom ze ook allerlei en grote getuigenissen doet, opdat verzekerd en vastgemaakt wordt dat ze zeker en waarachtig is.

HOOFDSTUK 55

Laat het dan zo zijn, Erasmus, dat wij slecht en weinig zijn, u bent beroemd en velen, dat wij plompe en ongeleerden zijn, ulieden bent de allergeleerdsten en verstandig-sten, wij nieuw geboren en voortgekomen, u ouder dan Adam of Deucalion, onze leer nooit ontvangen, de uwe zoveel honderd jaren lang voor goed aangenomen; uiteindelijk, wij zondaars, vleselijk en onwetend, maar u wonderlijk in heiligheid, in de Geest en in alle mirakelen, dat de duivelen zelf voor u ontzet zijn en bevreesd. Laat ons tenminste het recht toe, dat de Turken en de Joden recht en billijk is, dat wij oorzaken en redenen van uw leer mogen eisen en begeren, hetgeen te doen u uw (want u gunt hem ons niet) Petrus heeft bevolen. Zie, wij eisen immers manierlijk, namelijk: wij overvallen u niet, noch

maken wij het u moeilijk om die te bewijzen met heiligheid, met de Geest en met mirakelen, hetwelk wij nochthans gerechtelijk zouden mogen doen, daar u zulks van anderen vordert. Ja, wij willen u nog meer toegeven (om de maat vol te maken) wij zullen nog niet begeren, dat u met een enig exempel, enige daad, woord, of gedachte, die de vrije wil zou vermogen, zou behoeven te bewijzen. Leer slechts en verklaar ons deze uw leer van de vrije wil, wat u wilt dat men daaronder zal verstaan, in welke vorm of gestalte wij mogen verzoeken en pogen zo u niet wilt of kunt een exempel aanwijzen en geven. Volgt tenminste de paus na en doe als hij met de zijnen, die daar zeggen: "'t geen dat wij u leren en zeggen, doe dat, maar doe niet naar onze werken." Zegt u ook zo, wat voor een werk deze kracht vereist dat men zal doen. Wilt u zelf dat dan nog niet doen, wij zullen u laten rusten en verzoeken zelf te doen. Kunnen wij dan dit nog niet van u verkrijgen of verbidden? Voorwaar hoe groter hoop u bent, hoe ouder, hoe hoger, hoe treffelijker en beroemder u boven ons bent, hoe schandelijker het is, dat u ons (die gans niets bij u zijn), die uw leer willen leren en doen, met niet een mirakeltje, al was het maar een luis te doden, nog niet met een kleine verzuchting van de Geest, of met een klein werkje van heiligheid kunt bewijzen nog geen exempel van enige daad of woord weet voort te brengen. En uiteindelijk, hetwelk zeldzaam en ongehoord is, dat u de vorm of de gestalte zelf en het verstand van deze uw leer weet te verklaren, dat wij ze tenminste zouden kunnen navolgen. O fijne en lieve meesters van de vrije wil, wat bent u nu nog anders dan een steen, naam en titel, en voorts niets meer? Waar zijn ze nu, Erasmus, die de geest roemen en niet bewijzen, die alleen spreken en straks willen worden geloofd? En bent u het niet, die zo tot in de hemel verheven bent, die zelf niet eens weet te zeggen, wat de zaak is en nochtans zozeer roemt en zo veel wonderen van anderen durft te eisen? Daarom bidden wij u, lieve Erasmus, dat u met de uwen ons tenminste nu toelaat, dat wij omwille van de perikels van onze consciëntie mogen vrezen en er een afkeer van hebben uw leer te geloven, of dat het verzekeren van dezelve immers mag opgeschort worden, terwijl u zelf nu genoeg kunt zien en merken,dat het maar een ijdele stem en geluid ener syllabe is, namelijk: "de kracht van de vrije wil, die kracht van de vrije wil." En zal ook niets anders zijn, al was dat u schoon tot het hoogste kwam en dat al hetgeen, dat u kunt voortbrengen, vast en bondig is. Ik laat staan, dat het bij de uwen nog onzeker is of het blote woordje of stem nog bestaat of niet, terwijl zij onder elkaar het oneens zijn en ongestadig. Het is dan geheel ongerechtig, ja jammerlijk en beklagelijk, dat onze consciënties alleen om een ijdele stem en woord, dat nog onzeker is, zullen worden gekweld of gepijnigd, die Christus met Zijn bloed verlost en gekocht heeft. En dat, tenzij wij ons laten kwellen en pijnigen, wij worden beschuldigd van ongehoorde hovaardij, dat wij zoveel vaders, die door zoveel honderd jaren de vrije wil zouden hebben geleerd, verachten, daar men nu klaarlijk ziet, dat zij van de vrije wil niets zekers hebben beschreven en besloten, maar dat op hun pretext en naam de leer van de vrije wil wordt opgericht, waarvan zij nochtans noch gedaante noch naam konden voortbrengen, noch betonen, maar dat met een zodanige leugenachtige naam de wereld bespot en belacht wordt.

HOOFDSTUK 56

En hier, Erasmus, willen wij ons beroepen op uw raad, die u tevoren in uw boek hebt gegeven, dat het beter was, dat men zulke kwesties zou laten varen en dat men Christus, de Gekruiste, zou leren en die dingen alleen, die tot de Christelijk Godzaligheid genoegzaam zijn. Ditzelve hebben wij lang gezocht en begeerd, want wat drijven wij anders, dan dat de eenvoudigheid en de zuiverheid van de Christelijke leer zou regeren, achter latend en verwerpend al hetgeen, dat door de mensen gevonden en gedicht en op de baan gebracht is? Maar u, die ons zulks raadt, doet het zelf niet, ja u doet het tegenovergestelde, u schrijft er boeken over, u looft en prijst de decreten van de paus, u roemt de autoriteit van de mensen en u doet naarstig, aan alle kanten verzoekend om ons daartoe te brengen, dat wij deze vreemde leer, die tegen de Heilig Schrift is, met u zouden aannemen, om alzo de eenvoudigheid en de oprechtheid van de Christelijk Godzaligheid met de menselijke bijvoegselen te verderven en het tezamen te smelten. Uit hetwelk wij licht kunnen verstaan, dat u ons zulks niet van harte hebt geraden en dat al hetgeen dat u schrijft u niet ernst is, maar dat u alleen met uw versierde, hoge en opgepronkte woorden, de wereld bij de neus meent te leiden, waar u wilt. En nochtans nergens legt nog niet uit recht, terwijl u niets met al zegt: maar bent uzelf in alle dingen en overal geheel tegenstrijdig, zodat hij u een rechte naam heeft gegeven, die u een[37] Protheus en een Vertumnes heeft genoemd, en Christus zegt over uw leer: "Meester, geneest uzelf." Gedenkt ook wat Cato zegt: "Dat u een ander blameert, schout 't allen stonde 'T waar schande, waart u met dezelve bevonden."

[37] Die zich in allerlei fatsoen kan veranderen.

HOOFDSTUK 57

Zolang dan, u hetgeen u wilt verzekeren, niet bewijst, blijven wij vast in hetgeen dat wij ontkennen en ofschoon al de heiligen, die u roemt, ja de gehele wereld tot richters waren, zo mogen wij nochtans trotseren en roemen, dat wij niet schuldig zijn iets te houden voor hetgeen ze niet is, dat uzelf met geen titel, woord of werk kunt bewijzen wat het is. En hiermede bewijst u genoeg met wat een ongelovige stoutheid en razernij u bent ingenomen, die wil, dat wij ulieden zulks zullen toelaten en dat om geen andere oorzaak dan omdat u de grootste hoop, de hoogste en de oudste bent, die het hebben goed gedacht dit te houden, daar uzelf ook bekent, dat deze kracht niet is even gelijk of dit de Christelijke leermeester betaamde, dat zij het arme volk in dingen, die de zaligheid aangaan alzo bedriegen, dat zij spreken en zwetsen over dingen die er niet zijn, gelijk of het grote dingen waren, die de zaligheid betreffen. Waar is nu de kloekheid van het Griekse verstand, die voorheen toch met een fraaie schijn de leugen kon stofferen, maar die nu met klare onbedekte woorden liegt? Waar is nu de Latijnse kloekheid, die niet minder dan de Grieken is geweest, die zich nochtans laat bespotten en anderen bespot met een enkel ijdel woord?[38] Maar zo gaat het de onwijze en verkeerde lezers van boeken, die al hetgeen, dat door de heiligen en door de vaders uit zwakheid is beschreven, in de hoogste autoriteit willen houden en gehouden hebben, zodat de schuld niet bij auteurs ligt, maar bij de lezers zelf. Het is alsof men iemand om de heiligheid en autoriteit van de Heilig Petrus zou willen zeggen en houden, dat al hetgeen, dat hij heeft uitgesproken, recht en goed zou zijn en zich daarom zou wijsmaken, dat hetgeen hij uit zwakheid van het vlees (Matth.16) de Heere Christus heeft geraden: “dat hij niet zou lijden,” of als Hij Christus hier “van hem gaan,” wel en recht, zou zijn.

HOOFDSTUK 58

Dezen zijn ook gelijk diegenen, die om te lachen of uit lichtvaardigheid zeggen: “dat alles wat in het Evangelie staat, niet waarachtig is.” en voortbrengen hetgeen de Joden tegen Christus zeggen Joh. 8: 48: “Zeggen wij niet wel, dat gij een Samaritaan zijt en de duivel hebt?” Of deze woorden: “Hij is des doods schuldig.” Of ook: “deze hebben wij gevonden, verkerend ons volk en verbiedend de keizer schatting te geven.” Zo doen dezen ook, hoewel door gescheiden wil en einde, door blindheid en onwetendheid, die namelijk de vrije wil verzekeren; als zij hetgeen, dat van de vaders, door zwakheid van het vlees vallend, door de vrije wil hebben gesproken, zo willen nemen, dat zij het willen stellen tegen hetgeen dat dezelfde vaders door de sterkheid van de Heilig Geest tegen de vrije wil hebben gesproken en drijven dat alzo, dat het goede voor het kwade moet wijken. En alzo geschiedt het, dat zij hetgeen kwalijk is gesproken, veel macht en autoriteit toeschrijven, omdat dat met hun vleselijk vernuft overeenkomt en de goede dingen de autoriteit benemen, omdat dat tegen de zin van hun vlees strijdt. Waarom kiezen wij niet liever hetgeen het beste is?[39] Zie, zulke dingen vindt men veel bij de vaders en opdat ik wat als exempel aanhaal, wat zou men vleselijker, ja wat zou men onchristelijker en godlasterlijker kunnen spreken dan deze spreuk van Hieronimus: “het maagdom vervult de hemel, maar het huwelijk de aarde.” Gelijkerwijs alsof de aarde alleen aan de Heilig patriarchen, profeten, apostelen en andere vrome en Christelijke gehuwde personen behoorde en de Hemel alleen voor de kloostermaagden, die zonder Christus bij de heidenen hebben geleefd? En nog rapen de Sofisten zulke en dergelijke spreuken tezamen uit de boeken van de vaderen, alleen ziende op de veelheid en niet op de deugd en waarachtigheid van dezelve, om hun zeggen slechts tot autoriteit te maken en te geven, gelijk die grove en onreine “Eaber of smid van Constants” heeft gedaan, die een groot dik boek, genaamd de Edele parel heeft uitgegeven, hetgeen voorwaar niets anders is dan een “podrimodri” (zo men zegt) van alle onreine en onsmakelijke dingen, opdat ze immers iets zou zijn, om de Godvruchtigen en geleerden te doen walgen.

HOOFDSTUK 59

Hiermede wil ik dan[40] antwoorden op hetgeen u zegt: “dat het ongelovig is, dat God zoveel honderd jaren lang Zijn kerk zou hebben laten dwalen en dat Hij niemand van de heilige mannen zou hebben geopenbaard, hetgeen door Luther en de zijnen voor het hoofdstuk van de Evangelische leer wordt gehouden.” Eerst zeggen wij niet, dat God deze dwaling in Zijn kerk of in enige heilige personen zou hebben geduld. Want Gods kerk wordt door de Geest Gods geregeerd: “de heiligen worden door Gods Geest geleid,” Rom. 8: 35. “En Christus blijft bij Zijn kerk tot aan de voleinding der wereld.” en

---

[38] Men moet onderscheiden hetgeen de vaders goed en kwalijk hebben geschreven.
[39] De vaders spreken zichzelf en de waarheid dikwijls tegen.
[40] Antwoord op de tegenwerping, dat de kerk niet dwaalt.

“de Kerk Gods is de pilaar en vastheid der waarheid.” Dit zeg ik, weten wij wel. Want zo luidt ook onze algemene geloofssom: “Ik geloof een heilige, algemene kerk”; zodat het onmogelijk is, dat ze zelfs in het minste artikeltje zou dwalen. En al was het, dat wij zo toelieten, dat sommige uitverkorenen in dwaling blijven hun hele leven lang[41], nochtans zij noodzakelijk voor hun dood wederom tot de gezonde leer gebracht worden, omdat de Heere Christus zegt: Joh. 10: “Niemand zal ze uit Mijn handen grijpen.” Maar hier zal arbeid zijn en moeite, want hier moet men eerst zeker weten, of ook diegenen, die u de kerk noemt, de kerk is en of zij hun leven lang hebben gedwaald en voor hun dood wederom op de rechte weg gebracht? Want dat volgt daarom niet terstond, dat zo God al die geleerde mannen, die u aanhaalt van zoveel honderd jaren geleden af, heeft 1aten dwalen, dat Hij daarom Zijn kerk heeft laten dwalen. Zie eens naar het volk van Israel, waaronder zoveel[42] koningen, zo’n lange tijd ook niemand wordt geteld, die niet heeft gedwaald. En onder de profeet Elia al hetgeen, dat onder het volk van Israel enig aanzien had, zowel in de kerk als bij de politie, ja (zo het schijnt) al het volk was tot afgoderij vervallen, zodat Elia meende, dat hij alleen was overgebleven, terwijl de koningen, de vorsten, de priesters, de profeten en al hetgeen, dat het volk en de kerk Gods had mogen worden genoemd, in dwaling verloren ging, nochtans had God de Heere Hem zevenduizend behouden en bewaard. En wie heeft ze toen gezien en wie heeft ze bekend, dat zij het volk van God waren? Wie zou dan ook nu durven ontkennen, dat God onder deze grote, voortreffelijke en prinselijke personen (want u telt geen anderen, dan die in grote, voorname ambten zijn geweest). Zich ook onder het gemene volk, de kerk zou hebben behouden en de anderen in dwaling laten vallen, gelijk Hij onder het volk van Israel had gedaan. Want God pleegt dat te doen, dat Hij de besten straft en de uitverkorenen en de voornaamsten in Israel verootmoedigd en nederstoot. Psalm 27. En dat Hij het verachte en overgeblevene in Israel behoudt en zalig maakt.

HOOFDSTUK 60

Wat is er geschiedt onder Christus Zelf, waar alle apostelen zich hebben geërgerd, daar Hij door het ganse volk is verzaakt en verdoemd geworden, en Nicodemus en een Jozef en een Maria met de moordenaar aan het kruis nauwelijk bewaard en behouden? Werden zij toen het volk van God genoemd? Er was wel een volk van God overgebleven, maar het werd zo niet genoemd, noch ervoor gehouden en die het volk van God genoemd werd, was het niet. Wie weet of vanaf het begin van de wereld (zoals Gods werken heel anders zijn dan het vernuft van mensen kan begrijpen) het met Gods kerk en Zijn volk niet zo is toegegaan, dat sommigen Gods volk en kerk genoemd werden en het nochtans niet zijn geweest en sommigen ook als dat klein, veracht overgebleven hoopje, niet Gods volk werd genoemd en het evenwel geweest zijn, gelijk de historie van Kaïn en Abel, Ismaël en Isaak, Ezau en Jacob tonen, Zie eens naar de tijd van de Arianen, in welke nauwelijks vijf rechtgevoelende bisschoppen in de gehele wereld zijn bewaard, die nog van hun kerken verdreven werden, zodat die Arianen allesbehalve de gemene regering en de ambten in de kerk bedienden, nochtans bewaarde de Heere Christus onder deze ketters Zijn volk en kerk. Maar alzo, dat ze geenszins voor de kerk werd gehouden noch geacht. Nu, wijs mij in het rijk van de paus slechts een bisschop die zijn ambt, recht en trouw bediend heeft, toon mij een Concilie, waarop men alleen over de zaken van de godzaligheid heeft gehandeld, en niet meer van menselijke dingen als de mantels en mijters van de bisschoppen, van de waardigheid en vrijheden van de kerk, over de “prebenden en renten”; van zulke ijdele en wereldse zaken, die niemand, die bij zinnen is, aan de Heilige Geest zou toeschrijven. En niettemin worden zij de kerk genoemd, daar zij allen die daarin blijven en daarnaar leven immers verloren gaan en niet minder dan de kerk zijn; maar onder dezen heeft God Zijn kerk bewaard, doch zo, dat ze de naam en het aanzien van de kerk niet hadden. Hoeveel heilige personen denkt u hebben die kettermeesters alleen al over enige honderd jaren voorheen verbrand en gedood? gelijk Johannes Hus en dergelijke vrome en heilige mannen, waar geen twijfel is, dat er in die tijd velen zijn geweest, die het rechte Evangelie in de enigheid van de Geest hebben gehad. Waarom verwondert u zich niet hierover, Erasmus, dat vanaf het begin van de wereld onder de heidenen, tot alle tijden, uitnemender verstanden, groter geleerdheid en groter vlijtigheid en oefening van alle kunst is geweest, dan onder de Christenen of het volk van God, zoals Christus Zelf bekent, dat de kinderen van deze wereld voorzichtiger en kloeker zijn dan de kinderen van het licht? Ja, wat voor een Christen (opdat ik de kloeke Grieken niet verzwijg) zou men met een Cicero, in verstand, geleerdheid en vlijtigheid kunnen vergelijken? Wat zullen wij dan nu zeggen, dat zij verhinderd werden, dat niemand van hen allen tot de genade kon geraken, die voorwaar nochtans de krachten

[41] NOTA.

[42] In de boeken van de Koningen.

van de vrije wil ten hoogste hebben uitgewerkt en beoefend ? Wie kan nu zeggen, dat er onder hen geen zijn geweest, die de uiterste vlijtigheid en naarstigheid niet zouden hebben aangewend om de waarheid te vinden? en nochtans moeten wij, Christenen, bekennen dat niemand van hen die heeft verkregen. Of wilt u hier ook zeggen, dat het ongelooflijk is, dat God zulke hoge en voortreffelijke mannen vanaf het begin van de wereld zou hebben verlaten en die tevergeefs zou hebben laten arbeiden, zoeken en pogen? Voorwaar, zo de vrije wil iets was, of ooit iets had vermogen, het had gewis in deze mannen zijn krachten betoond, zodat men daar een enig voorbeeld van zou hebben. Doch het heeft niet vermocht, maar heeft zelfs altijd in 't tegenovergestelde zijn krachtlen betoond, zodat men met dit enige argument genoeg kan bewijzen, dat de vrije wil niets is, terwijl daarvan geen teken vanaf liet begin der wereld tot het einde kan worden bewezen en beloond. Maar nu kom ik weer tot mijn propositie. Wat een wonder was het, zo God de grootste kerken of gemeenten op hun wegen liet wandelen, die ook zo "alle heidenen op hun wegen heeft laten wandelen", zoals Paulus in de Handelingen zegt43.

De kerk van God, Erasmus, is niet zulke geringe en algemene zaak, als de naam kerk van God wel is en men vindt ook niet zoveel heiligen van God, als men wel de naam heilige vindt; het zijn voorwaar kostelijke gesteenten en parels, die de heilige Geest niet voor de varkens werpt, maar zoals de Schrift zegt (Hij verbergt ze, opdat goddelozen de heerlijkheid van God niet zouden zien). Want anders, zo zij openlijk gekend waren, hoe zou het kunnen geschieden, dat zij alzo in de wereld zouden gekweld en vervolgd worden? Gelijk Paulus zegt: "hadden zij Hem gekend, zij zouden nooit de Heere der Heerlijkheid hebben gekruisigd." 1 Kor. 2: 8.

HOOFDSTUK 61

Ik zeg dit niet, dat ik ze daarom niet voor een heilige of voor de kerk van God houd, die u hebt voortgebracht en opgeteld, maar dat het niet goed te bewijzen is, dat ze heilig zijn, zo het iemand ontkende, zodat het gans onzeker wordt gelaten en dat derhalve het argument, gegrond op hun heiligheid, niet vast genoeg is om enig leerstuk te bewijzen. Ik noem en houd voor heiligen, ik noem en houd ze de kerk Gods, namelijk daartoe bewogen door de "regel der liefde", niet door de "regel van het geloof". Dat is, de liefde die het beste van de naaste denkt en geen kwaad vermoeden heeft, maar al het goede van de naaste gelooft en hoopt, die noemt hen heilig allen die gedoopt zijn, daar is ook geen perikel al dwalen zij, want de liefde kan bedrogen worden en wordt bedrogen, terwijl ze als een bereide dienstmaagd en dienares voor iedereen is, zowel voor goeden als voor kwaden, gelovigen als ongelovigen, oprechten zowel als bedriegers en die ze recht gebruiken als die ze misbruiken. Maar het geloof noemt niemand heilig, dan die, die eerst door een Goddelijk oordeel voor zulks is verklaard. Want het geloof bouwt op vastigheid en zij kan noch mag worden bedrogen. Daarom al zijn wij wel schuldig elkaar voor heilig te houden en te achten "door de liefde", niemand mag nochtans voor heilig gehouden en verklaard worden "door het geloof", dat is men behoeft niet als een artikel of een punt van het geloof allen voor heilig te houden, die door de paus gecanonizeerd en voor heilig zijn uitgeroepen, want door zo'n daad betoont hij genoeg dat hij een "wederpartij van God" is en dat hij zich in "Gods plaats stelt"44. Dit zeg ik dan alleen over onze en uw heilige vaders en auteurs, die terwijl ze zelf onder elkaar het niets eens zijn, men behoort na te volgen, die, het beste namelijk tegen de vrije wil heeft gesproken en geschreven en Gods genade alleen geprezen hebben. En de anderen, die door vleselijke zwakheid meer van het vlees dan van de geest hebben getuigd, behoort men te laten varen. Zo ook diegenen, die in hun eigen schriften tegen zichzelf schrijven, behoort men aan te nemen en te verkiezen in die dingen, die zij door de Geest van God geschreven en gesproken hebben en hetgene, dat zij uit en door het vlees spreken, behoort men te laten staan. Dit zou een oprechte lezer toekomen en dit zou een rein dier zijn, dat gekloven klauwen had en herkauwde. Maar nu gaat men heen en men raapt zonder oordeel alles op wat leeft, zonder enig onderscheid te maken en wat nog erger is, men verkiest door een verkeerd oordeel het kwaadste en men verwerpt het beste en dat door één en dezelfde auteur en dan bekleedt men het kwaad, dat men uit hun boeken heeft geraapt, met de titel van heiligheid en Geest en dan moet hetgeen, dat vleselijk gesproken is, door de naam van de Geest voor goed erkend worden, daar men nochtans de auteurs alleen om het goede en omwille van de geest wil en niet om het vlees, noch om de vrije wil, heiligen noemt.

---

[43] Handelingen 14. De Kerk van God is niet zo'n algemene zaak als de naam wel is.

[44] De boeken van de heilige mannen moet men met oordeel lezen, daarom zien wij wel, dat Luther niet heeft gewild, dat men zijn boeken anders zou lezen noch ontvangen.

HOOFDSTUK 62

Wat moeten wij dan doen, zult u zeggen? De kerk van God is verborgen, de heilige Christenen zijn onbekend. Wat nu? Wie moeten wij geloven? En zo u subtiel disputeert, wie zal ons nu zeker maken? Hoe moeten wij de Geesten en de Schriften beproeven? Zal men geleerdheid aanzien, aan beide zijden zijn zij meesters en rabbijnen. Ziet men het leven aan, zo zijn het aan beide zijden mensen en zondaars. Beroept men zich op de Schrift, aan beide zijden nemen zij de Schrift aan en roemen daarvan. En de disputatie is niet zozeer om de Schrift zelf als om hun recht verstand. In somma zijn het aan beide zijden mensen, waartoe gelijkerwijs "de veelheid of de grote hoop, de geleerdheid en de waardigheid tot de zaak niets doet, zo ook veel minder het klein hoopke, de ongeleerdheid en de verachtheid"45. Zo blijft dan nu nog de zaak in twijfel, zodat het schijnt wij er goed aan doen, Erasmus, zo wij naar uw mening het met de Sceptici in gevoel eens worden. Maar wilt boven allen zonderling wijs schijnen en kloek te doen, dat u zo uzelf uit de moeilijkheid helpt en zegt dat u daarom zo twijfelt, om daarmede te getuigen, dat u waarheid zoekt en begeert te leren, doch u onderwijl wil voegen aan de zijde dergenen, die de vrije wil houden, totdat de rechte waarheid bekend zal worden. Hier geef ik u dan tot antwoord, dat wel wat schijnt te zeggen, nochtans niet is wat u zegt46. Want gewis, de geesten zijn niet te beproeven, noch door enig argument van geleerdheid, noch van het verstand, noch van de menigte, noch van de waardigheid, noch van de onwetendheid, noch van de kleine hoop, noch ook van de kleine achting. Ik hou ook niet van die, die nergens anders over weten, dan het roemen van de geest. En ik heb dit jaar een harde en sterke strijd genoeg gehad en nog heb ik die, met die geestroemers of geestdrijvers, die de Schrift naar hun eigen geest willen uitleggen, waarom ik ook zo lang met de paus heb gestreden. In wiens rijk men niet gemener vindt en hoort als deze reden: "De schrift is duister en twijfelachtig en men moet de geest der uitlegging uit de Roomse Apostolische Stoel halen en nemen"; daar er immers niets schadelijkers en goddelozer zou kunnen gedaan worden, dan dat goddeloze mensen zich boven de Heilige Schrift verheffen en daarvan hebben gemaakt alles wat zij willen, totdat zij de Schrift met voeten vertreden, ons niets anders hebben doen horen, dan dromen en gedichten van de dolle en onzinnige mensen en aannemen. Kortom (zeg ik) deze stem en dit roemen is niet door mensen voortgekomen, Maar het is gewis van de overste van de duivelen, door zijn onbegrijpelijke schalksheid en boosheid zo bedacht en ingegeven, om de ongelovigen te vergiftigen.

HOOFDSTUK 63

Wij zeggen dan alzo, dat de geesten op tweeërlei wijze of oordeel geprobeerd en beproefd moeten worden. Eerst, door een inwendig oordeel, waardoor ieder Christen, door de Heilige Geest of door een bijzondere gave van God zichzelf en zijn eigen zaligheid alzo verlicht is, dat hij alle leringen en meningen van mensen letterlijk kan oordelen en onderscheiden, waarvan de apostel spreekt, 1 Cor. 2: 15: "De geestelijke mens onderscheidt wel alle dingen, maar hijzelf wordt van niemand onderscheiden". En deze zekerheid behoort tot het geloof en is voor ieder nodig, ja bijzonder voor elk Christen. Dezelve hebben wij boven genoemd: "een inwendige klaarheid van de Heilig Schrift". Dit hebben zij mogelijk gemeend, die u hebben geantwoord, dat men alle dingen door het oordeel van de Geest moet oordelen. Maar deze gave van het oordeel baat niemand, dan degene die het heeft en daarover spreken wij niet en niemand, twijfelt daaraan, naar ik meen, dat een Christen zeker van zijn zaak moet zijn. "Ten anderen": is er een uiterlijk oordeel, waardoor wij niet alleen voor onszelf, maar ook voor de zaligheid van anderen, de geesten en leringen zeker oordelen en onderscheiden. Dit oordeel gaat aan de dienst van het Woord, de bisschoppen en leraars. En dit gebruiken wij, wanneer wij de zwakken in het geloof versterken en de tegensprekers de mond stoppen. Dit hebben wij boven genoemd: "een uiterlijke klaarheid van de Heilig Schrift". Zo zeggen wij aan, dat de Heilige Schrift richter zal zijn om al de geesten en de gemeenten te beproeven. Want dit moeten de Christenen voor alle dingen zeker en vasthouden, dat de Heilige Schrift een geestelijk licht is, veel klaarder dan de zon, inzonderheid in die dingen, die de Christenen nodig en dienstig zijn ter zaligheid. Maar terwijl wij over lang door de duivelse en schadelijke leer van de papistische Sofisten wijs gemaakt zijn, dat de Heilig Schrift donker en twijfelachtig is, zo worden wij gedwongen hier eerst te bewijzen, deze onze "hoofdgrond en eerste fundament", waarop wij alle anderen moeten bouwen, hetwelk bij de Filosofen absurd en onmogelijk zon zijn.

---

[45] "*De geestelijke mens onderscheidt wel alle dingen, maar hijzelf wordt van niemand onderscheiden.*"
[46] De valse regel om de geesten te beproeven.

HOOFDSTUK 64

Ten eerste zegt Mozes, Deut. 17: “Wanneer een zware taak voortvalt etc., men zal tot de priesters des Heeren gaan, die zullen richten en oordelen naar de Wet des Heeren. Zij zullen richten (zegt hij) naar de Wet des Heeren”. Maar hoe kunnen zij oordelen, tenzij de wet van de Heere uiterlijk allerklaarst is en kan worden verslaan, om onderricht te geven, anders was het genoeg geweest, dat hij had gezegd, zij zullen oordelen en richten naar hun geest en goeddunken. Ja, zo gaat het toe met alle regeringen in de wereld, dat alle zwarigheden en alle zaken door de rechten en wetten moeten worden geoordeeld en afgemaakt. En hoe zou men de zaken kunnen richten, tenzij de wetten vast en zeker waren, ja als een licht onder het volk. Want zo de wetten onzeker en twijfelachtig waren, zo zouden niet alleen geen zaken kunnen worden geëxpidieerd en geoordeeld, maar men zou zelfs geen goede zeden kennen en onderscheiden, terwijl de wetten daarom worden gegeven, dat de zeden naar zekere manieren geformeerd en aangelegd, mitsgaders ook dat alle verschillen en onenigheden door dezelve gecomponeerd, verenigd en afgemaakt zouden worden. Hetgene dan, dat een maat en richtsnoer moet zijn, moet geheel klaar, vast en bekend zijn, gelijk de wet is. Zo ligt dit en deze zekerheid van de wetten in de politie en wereldlijke regeringen, waar men van tijdelijke en wereldse goederen spreekt, nodig is en de gehele wereld voor niets uit een milde gave van God gegeven wordt, hoe zou God niet Zijn Christenen en uitverkorenen een veel zekerder en klaarder wet en leer geven, waarnaar zij zich en al hun doen konden richten en aanstellen? Nademaal Hij wil, dat de Zijnen de wereld en alle tijdelijke goederen zullen verachten. Zo God dan het hooi, dat heden staat en morgen in de oven wordt geworpen, zo verteert, hoeveel te meer zal Hij ons deze eer doen? Maar laat ons voortgaan en laat ons dit schadelijk vergift van de Sofisten met de Heilig Schrift overvallen en verdrijven.

HOOFDSTUK 65

Wij lezen in Psalm 19: 9: “Het gebod des Heeren is zuiver, verlichtende de ogen”. Ik geloof dat hetgeen de ogen verlicht, niet duister noch twijfelachtig is. En Psalm 119: 130: “De opening Uwer woorden geeft licht, de eenvoudigen verstandig makende”. Hier kent hij het woord van God toe, dat het een deur is, of iets dat openbaar en open is en dat de kleinen of eenvoudigen verlicht. Jes. 8: 20. Hier wijst hij ons tot de wet en tot “de getuigenissen des Heeren” in alle voortvallende verschillen en zwarigheden, zeggend, dat zo wie de wet niet zal volgen: “dat hij niet de dageraad en het licht zal hebben”. De profeet Maleachi: 2: 7. gebiedt God de Heere: “dat men uit de mond des priesters de Wet zou zoeken, want hij is een engel des Heeren der heirscharen”. Het zou voorwaar een fijne engel of gezant van de Heere zijn, die zulke dingen voortbracht en leerde, die hemzelf en het volk zo duister en twijfelachtig zou zijn, dat hij zelf niet wist wat hij sprak en het volk wat hij bedoelde. En wat is er in het Oude Testament, dat meer en klaarlijker tot lof van de Heilig Schrift wordt gezegd dan dat het een gewis en klaar licht is? Want zo spreekt de profeet David. Psalm 119: 105. “Uw woord is een lamp voor mijn voet en een licht voor mijn pad”. Hij zegt niet alleen Uw Geest is een lantaarn voor mijn voet, hoewel hij de Geest ook Zijn ambt geeft, zeggend: “Uw goede Geest zal mij geleiden op de rechte baan”. Zo wordt de Wet van God ook in deze Psalm daarom geroemd: “een weg, een voetpad en een baan”, namelijk om de gewisse zekerheid en klaarheid aan te wijzen. Laat ons nu komen tot het Nieuwe Testament, Paulus zegt in Rom. 1, dat het “Evangelie door de profeten in de Heilig Schrift is beloofd”. En Hoofdst. 3: 21, dat de gerechtigheid des geloofs “betuigd is door de wet en de profeten”. Wat voor een getuigenis zou dat zijn, zo zij duister was? Daarenboven noemt Paulus in al zijn brieven het Evangelie “een Woord des lichts, en een Evangelie der klaarheid Gods”, hetwelk hij inzonderheid heerlijk en overvloedig doet in de tweede brief tot de Corint. in het 3e en 4e Hoofdstuk, in welke plaatsen hij heerlijk handelt over de klaarheid van Christus en Mozes. De apostel Petrus zegt ook, 2 Petr. 1: 19: “wij hebben dat vaste profetische woord, op welke u acht nemend als een licht dat op duistere plaatsen schijnt, u zeer wel doet”. Hier maakt Petrus van het woord van God een klaar licht en van alle andere dingen duisternis en zullen wij dan het woord duisternis maken? Hoe dikwijls noemt Christus Zichzelf “een Licht der wereld”? En Johannes, de Doper “een schijnend en brandend licht”? Voorwaar Hij noemt Johannes zo niet vanwege de heiligheid van het leven, maar om het woord, gelijk Paulus de Christenen “lichten der wereld” noemt, “het woord des levens” zegt hij “houdende, etc.” Fil. 2: 15. Want het leven zonder woord van God is onzeker en duister.

HOOFDSTUK 66

En wat doen de apostelen, wanneer zij hun preken door de Schrift vestigen, opdat zij met hun duisternis onze donkerheid nog groter zouden maken? Of is het om een onbekende zaak door een

nog onbekendere te bewijzen? Wat doet de Heere Christus als Hij, Joh. 5, de Joden vermaant om de Schrift te onderzoeken, die Zijn getuigen zijn? Is het om deze twijfelachtiger en ongewisser in het geloof aan Hem te maken? Wat deden zij, die in Hand. 17 Paulus gehoord hebbend, dag en nacht de Schrift lazen en onderzochten of het ook zo was? Al deze dingen bewijzen immers, dat Christus en de apostelen zich in alle dingen tot de Schrift hebben beroepen als tot klare en vaste getuigenissen van hun leer en redenen. Met wat voor onbeschaamdheid zullen wij die dan duister noemen? Liever toch zijn deze woorden van de Schrift duister en twijfelachtig "God heeft hemel en aarde geschapen". Alsmede "Het Woord is vlees geworden". En al hetgeen dat in de hele wereld voor de Artikelen van het Geloof ontvangen wordt? Nu waaruit hebben wij dit, is het niet uit de Schrift? En wat doen diegenen, die nog heden ten dage preken, de Schrift uitleggen en verklaren? Is de Schrift nu duister, die zij verklaren, wie zal ons verzekeren, dat hun uitleggingen zeker en waarachtig zijn; zal men nog een andere nieuwe verklaring moeten hebben? En wie zal ons ook die verzekeren en verklaren, waar zal uiteindelijk het einde van de verklaring zijn? In somma, zo de Schrift duister en twijfelachtig is, wat was het nodig dat God ze ons zou geven? En zijn wij niet duister en ongestadig genoeg, dat het zou zijn, dat onze duisternis en twijfelachtigheid en ongestadigheid nog meer door de hemel zou vermeerderd worden? Waar zal dan het zeggen van de apostel blijven "Al de Schrift is van God ingegeven en oorbaar tot lering, tot straffing, tot verbetering"? Nee, nee, Paulus de Schrift is al te duister, maar hetgeen dat u de schrift toeëigent, dat moet men halen uit een hoop vaders, die vele honderd jaren ontvangen zijn geweest en inzonderheid uit de Roomse stoel. Daarom, Paulus, was u nu in de wereld, u zou uw reden en uw zeggen weer in de hals moeten halen en herroepen, inzonderheid hetgeen, dat u tot Titus schrijvend, spreekt "Een bisschop47 moet aan dat getrouwe woord, dat de leer is, vasthouden, opdat hij ook machtig is te vermanen door de gezonde leer en degene, die tegenstaan en de ijdele sprekers te stoppen". Hoe kan een bisschop machtig zijn uit en door een duistere Schrift, dat zou zijn alsof een soldaat naar de oorlog zou gaan met botte en verroeste wapens en met een houten zwaard? Ja, Christus zou ook Zijn stem moeten herroepen en Zijn toezegging zou vals zijn, waar Hij zegt: "Ik zal ulieden mond en wijsheid geven, die al uw vijanden niet zullen kunnen wederstaan". Luc. 21: 15. Hoe zouden zij niet weerstaan, terwijl met duistere en onzekere woorden met hen zouden strijden? En u, Erasmus, waarom schrijft u ons voor een vorm van Christendom, zo de Schrift voor u duister is? Maar ik meen, dat ik hier de onverstandigsten zelfs verdriet aandoe, dat ik een klare en zekere zaak met zoveel woorden zolang wil bewijzen en vastmaken. Maar zo moest ik gans vertreden deze onbeschaamde en duivelse godslastering "dat de Schrift duister zou zijn". Opdat u ook, Erasmus, zou toezien wat u zegt, wanneer u ontkent, dat de Schrift klaar en licht zou zijn, want alzo moet u ook meteen bekennen, dat al uw heiligen en vaders, die u aanhaalt, duister en onzeker zijn, wie zou ons toch verzekeren van hun licht en klaarheid, als u zegt, dat de heilige Schrift duister is? Daarom, diegenen, die de Schrift duister maken, die maken ons alle dingen tot een donkere duisternis.

HOOFDSTUK 67

Maar u zult zeggen, al "dit gaat mij niet aan, want ik zeg niet dat de Schrift alom duister is (wie zou zo razend zijn) maar ik zeg alleen in dit stuk van de vrije wil en in andere dergelijke". Ik antwoord, dit zeg ik ook niet tot u alleen, maar tegen allen, die zo gevoelen. Daarom spreek ik dit van de gehele Heilig Schrift tot u en zeg dat er geen deel van de Heilige Schrift duister is, want dat woord van Petrus staat vast, 2 Petr. 1: 19: "Dat Gods Woord ons een licht is, schijnend op een duistere plaats". Zo nu een deel van dit licht niet lichtte, zou het eerder een deel van een duistere plaats zijn dan van een lichte. Zo heeft Christus ons gewis niet verlicht dat Hij zou hebben gewild, dat een deel van Zijn woord duister zou blijven, terwijl Hij ons voor het gehele Woord achting doet hebben, want Hij zou ons tevergeefs daarop doen achten, zo het niet alom ligt. Daarom, zo de leer van de vrije wil duister is, zo zeg ik dat ze de Christenen noch de Heilig Schrift aangaat en volgens die moet ze worden gerekend tot de fabels, die Paulus bestraft en verwerpt bij de twistende Christenen. En zo deze leer de Christenen en de Schrift aangaat, zo moet ze klaar en zeker zijn, alle andere artikelen geheel gelijk zijnde. Want al de artikelen van de Christenen moetien zodanig zijn, dat ze hen niet alleen klaar en zeker zijn, maar moeten ook tegen de andere met zulke klare en vaste Schriften bevestigd zijn, zodat ze elk de mond stoppen, dat zij die niet kunnen wederspreken, zoals Christus ons beloofd heeft, zeggend: "Ik zal ulieden mond en wijsheid geven, die uw tegenpartij niet zal weerstaan". Is onze mond dan in deze veel te zwak, zodat de tegensprekers kunnen weerstaan, het is dan vals dat hij spreekt, dat geen tegenpartij onze mond zal kunnen tegenspreken. Zo dan de leer van de vrije wil

---

[47] Opziener van alle mensen.

ons niet aangaat, zo zullen wij daartegen geen tegensprekers hebben, of zo ze ons aangaat, wij zullen tegensprekers hebben, maar die onze mond niet zullen kunnen tegenstaan.

HOOFDSTUK 68

Maar[48] laat ons hier wel verstaan, wat de Heere Christus meent, wanneer Hij zegt, dat Hij de Zijnen mond en wijsheid wil geven, dewelke degenen die zich tegen hen zullen zetten "niet zullen kunnen tegenstaan". Het is dan niet te verstaan, dat zij van hun mening zullen moeten afstaan of dat zij zich zullen laten bewegen om de waarheid te belijden of geheel stil te zwijgen (want hoe zou men iemand tegen zijn dank doen geloven of zijn dwaling doen bekennen, of geheel doen stilzwijgen, terwijl degenen, die de ijdelheid voorstaan, als Augustinus zegt, de meeste woorden voeren), maar dat hun mond alzo gestopt zal zijn en wordt, dat zij niet hebben tegen te spreken en is het dat zij daartegen veel spreken en rallen, dat het algemeen vernuft nochtans genoegzaam zal kunnen oordelen, dat zij niets waardigs zeggen. Dit wordt met voorbeeld beter getoond. Toen de Heere Christus in Matth. 22 de Sadduceërs de mond stopte, voortbrengende de Schrift Exod. 3: 6, om te bewijzen de opstanding van de doden, zeggend: "Ik ben een God Abrahams, een God Isaäks, een God Jacobs etc. Hij is geen God der doden, maar der levenden"; dit konden zij niet tegenspreken noch tegenstaan, maar zijn zij daarom van hun opinie en gevoelens geweken? hebben zij opgehouden nog veel te zeggen? Nee, maar zijn maar des te hardnekkiger geworden. En hoe dikwijls heeft Hij de Farizeërs overtuigd met klare Schrift en argumenten, zodat het volk openlijk kon zien en zelfs gevoelen, dat zij overtuigd waren. Lucas in Hand. 6: 10 en 7: 57, zegt van Stephanus, dat hij zo sprak "dat niemand de wijsheid en de Geest kon weerstaan waar hij van sprak". Maar hebben zij daarom zijn leer geweken en plaats gegeven? Och nee. Maar zich schamend dat zij niet konden wederspreken, werden razend dol en stoppend hun oren en ogen, stelden valse getuigen tegen hem, (in het zevende hoofdstuk als hij voor de raad stond, zie toch hoe geweldig wederlegt en overtuigt hij hen, als hij vertelt de grote weldaden, die God vanaf het begin van het volk van de Joden hen heeft betoond en gedaan en bewijst, dat God nooit heeft bevolen, dat men Hem een tempel zou bouwen (want over de tempel ging de kwestie en daarop was de ganse disputatie gegrond), ten laatste laat hij toe, dat onder Salomo een tempel is gebouwd, maar komt te besluiten: "dat de Allerhoogste evenwel in geen tempel woont, die met handen gemaakt is", daartoe aanhalend de profeet Jesaja 66: 1 "Wat voor een huis zult gij mij bouwen?" Zeg Mij toch eens, wat konden deze tegen zo'n klare Schrift spreken, nochtans bleven zij onbeweeglijk in hun opinie, daarom dat hij hen ook alzo scherp heeft aangesproken: "gij hardnekkigen en onbesnedenen van harte en oren, altijd wederstaat gij de Heilige Geest, etc." Zie hier zegt Hij dat zij hebben weerstaan, die nochtans niet kunnen weerstaan.

HOOFDSTUK 69

Laat ons nu tot onze Farizeërs komen. Johannes Hus[49] argumenteert tegen de paus alzo uit Matth. 16: 18: "De poorten der hel zullen Mijn gemeente niet overweldigen". Zeg toch, is hier op deze plaats enige duisterheid of twijfelachtigheid? maar de Paus en de zijnen overweldigen de poorten van de hel, terwijl de gehele wereld door bekend zijn, de gruwelijke zonden en de boosheid van de Roomse stoel. Is dit dan ook nog duister en onbekend? Ergo volgt daaruit, dat de paus en de zijnen de kerk niet zijn, van welke Christus spreekt. Wat zouden zij hiertegen spreken, of hoe zouden zij zijn mond, die Christus hem had gegeven, kunnen weerstaan? Nochtans hebben zij ze tegengestaan en zijn zij hardnekkig gebleven, totdat zij hem verbrandden, zover was het vandaar, dat zij het zouden hebben aangenomen. Christus geeft het ook genoeg te kennen, wanneer Hij zegt: "adversary" dat is "die u tegenstaan, uw wederpartijen zullen niet kunnen wederstaan". Het zijn, zegt Hij uw tegenpartijen; ergo zij zullen u tegenstaan (anders zouden zij niet uw wederpartijen, maar uw vrienden worden) en nochtans zullen zij u niet kunnen weerstaan. Wat is dit anders, dan tegensprekend en tegenstaand en zullen zij niet kunnen tegenspreken noch tegenstaan? Kunnen wij dan ook de vrije wil zo wederleggen, dat onze tegenpartijen dat niet kunnen weerstaan, zo hebben wij (al blijven zij in hun opinie en willen tegen hun eigen consciëntie hardnekkig dat staande houden), genoeg gedaan. Want ik heb genoeg bevonden, dat niemand overwonnen wil zijn en gelijk Quintilianus zegt, daar is niemand "of hij wil liever schijnen te weten, als te leren", al is het dat bij ons dit andere spreekwoord met woorden meer is dan met de daad: "Ik wens geleerd te worden, ik ben bereid mij te laten onderwijzen en het beste na te volgen. Ik ben een mens, ik kan dwalen, etc". En dit spreekt als tot

---

[48] Hoe de spreuk van Christus, Luc. 21: 15 moet worden verstaan.
[49] Joh. Hus' argument, dat de paus met de zijnen de kerk niet zijn.

een dekmantel om vrij te mogen zeggen “Ik ben niet voldaan, ik versta ’t niet, hij buigt en verdraait de Schrift, hij wil slechts zijn opinie vasthouden” en dergelijke redenen. Alsof er niemand was, die zou durven denken, dat zulke ootmoedige mensen hardnekkig zouden willen tegenstaan en de bekende waarheid tegen hun eigen consciëntie zo stijf aanvechten. En alzo geschiedt het ook dikwijls, dat het niet de schuld van hun eigen boosheid is, dat zij zo halsstarrig blijven, maar het moet de schuld zijn van de duisternis en twijfelachtigheid van de argumenten. Zo hebben de filosofen van de Grieken vroeger gedaan, opdat de één niet door de ander zou schijnen overwonnen te zijn, zo begonnen zij allen de “prima principia”, dat is de eerste Hoofdfundamenten te ontkennen, gelijk Aristoteles verhaalt. Hiertussen maken wij onszelf en anderen wijs, dat er veel vrome mannen zijn, die de waarheid gaarne aannemen zouden, zo er iemand was, die ze klaar en zeker leerde en dat men niet behoort te denken, dat zoveel geleerden zoveel honderd jaren lang zouden gedwaald en de waarheid niet gekend hebben. Gelijk50 of wij niet wisten, dat deze wereld het koninkrijk van de satan is, in welke boven de nature aangeboren is, diegenen die Christus niet aannemen, nog meer door de duivel, die over hen heerst en in hen werkt, tot meer verblindheid en hardnekkigheid worden verhard, zo niet alleen in menselijke duisternis zijnde, maar ook in duivelse verblindheid gehouden.

HOOFDSTUK 70

Hierop zult u nu wederom zeggen: “Is de Schrift zo klaar en licht, hoe komt het dat in dit stuk van de vrije wil, zoveel uitnemende en geleerde mannen zo’n lange tijd zijn verblind geweest?” Ik antwoord: Dat zij zo verblind zijn geweest tot een eeuwige lof van de vrije wil, opdat daardoor alzo zou worden betoond, die kostelijke, uitnemende en machtige beroemde kracht van de vrije wil, waardoor de mens zich kan bereiden en oppronken, tot die dingen, die de zaligheid aangaan, die toch “met ziende ogen niet zien, noch met open oren hoort”, veel minder “de geestelijke dingen begeert of verstaat”. Jes. 6: 1, Hand. 28: 26, Joh. 12: 40. Want hier behoort hetgeen, dat Christus en de Evangelisten uit Jesaja zo dikwijls aanhalen: “Ulieden zult met oren horen en niet verstaan en ziende zult u zien en niet bemerken”, Matth. 13: 14, Rom. 11: 8, Ezech. 12: 2. Wat is het anders dan dat alle mensenharten zo in het geweld van de duivel zijn, dat tenzij zij door de wonderlijke mogendheid van God en krachtige werking van de Heilige Geest verlicht worden en opgewekt, zo kunnen zij door henzelf met ziende ogen zelfs niet zien, noch kunnen ook horen hetgeen dat hen reeds in de oren klinkt en in somma kunnen zij noch zien noch horen, hetgeen dat zijzelf met hun handen zouden kunnen voelen en grijpen. In zulk een ellende en blindheid (zeg ik) is het menselijk geslacht door de zonde gestort. En zo hebben zich ook al de Evangelisten verwonderd, hoe het toch kwam, dat de Joden door al de woorden en werken van Christus, die immers machtig, onwedersprekelijk en ontkennelijk waren, nochtans niet te bewegen waren Hem aan te nemen, hierop hebben zij zichzelf met dezelfde spreuk geantwoord, namelijk, dat de mensen, die God op hun eigen wegen laat wandelen, ziende niet zien, horend niet horen. En wat is er wonderlijker dan dat het licht niet schijnt in de duisternis en de duisternis heeft dat licht niet begrepen? Wie zou dat geloven? Wie heeft ons desgelijks gehoord? Dat het licht in de duisternis schijnt en nochtans de duisternis duisternis blijft en dat de duisternis niet wordt verlicht. Daarom is het geen wonder geweest, dat zoveel uitnemende mannen met zo’n kloek verstand, zoveel honderd jaren in Goddelijke dingen blind geweest zijn. In de menselijke dingen zou het een wonder zijn, maar in de Goddelijke dingen zou het eerder een wonder zijn, dat één of twee, of enigen niet blind waren: maar voorwaar geen wonder dat de gehele wereld hier blind is. Wat is toch het gehele menselijke geslacht zonder de Heilige Geest, anders dan (zo wij hebben gezegd) het rijk van de duivel en een gruwelijke verwoesting van de duisternis? Daarom noemt Paulus de duivel een vorst en regent van de duisternis. En in 1 Cor. 2: 6 zegt hij: “Geen vorst dezer wereld heeft God wijsheid gegeven”. Want meent u wat hij over de rest van de mensen voelt, die daar verzekert, dat de oversten van deze wereld knechten van de duisternis zijn? Onder de oversten van deze wereld verstaat hij de voornaamsten, de geleerdsten, de heiligsten en de meest geachten in de wereld, die hij voor de kloekaards en voortreffelijken houdt. Waarom zijn de Arianen allen blind geweest? Meent u dat bij hen geen kloeke geleerde mannen zijn geweest? Hoe komt het, dat Christus de heidenen een dwaasheid is? Zijn er dan onder de heidenen geen uitnemende kloeke verstanden geweest? Waarom is Hij de Joden een ergernis? 1 Cor. 1: 23. Zijn onder de Joden niet veel geleerde en kloeke mannen geweest? “God Die weet (zegt Paulus) dat de wijsheid dezer wereld dwaasheid is”. 1 Cor. 3: 19. De apostel heeft niet willen zeggen: “de gedachten der mensen”, gelijk de tekst (in Psalm 93) heeft, maar heeft hiermede willen te kennen geven, dat hij verstond de voornaamsten en oversten van deze wereld, opdat wij door deze zouden weten, wat wij van de andere mensen moeten achten. Maar wij zullen mogelijk daarna dit wat wijdlopiger verhalen. Dit is genoeg als voorrede, dat de Schrift

[50] De wereld is het rijk van de duivel, Ef. 6: 1.

“niet duister is”, maar “allerklaarst en zeker”, waarmede wij onze leer alzo kunnen bewijzen, zodat onze tegenpartij ons niet kan tegenstaan. Maar wat hiermede niet kan worden bevestigd, is geen leer van Christenen, maar een vreemde leer. En zo er enigen zijn, die deze klaarheid niet zien en zich aan deze klare zonneschijn stoten en gans blind zijn, deze, zo zij goddelozen zijn, geven te kennen hoe groot de mogendheid en de macht van de Satan is in de kinderen van mensen “dat zij dat klaar en helder het Woord van God in de Schrift noch horen, noch verstaan”, evenals of iemand betoverd zijnde, meende dat de zon een koud kolenvuur was, of die de stenen voor goud opraapte. Maar zo dezen, die dit licht niet zien, vrome gelovige lieden zijn, zo moet men ze voor uitverkoren rekenen, die voor een tijd vervoerd worden, opdat God Zijn kracht en mogendheid in ons zou bewijzen, zonder welke wij noch zien, noch horen kunnen, al kunnen wij het met de handen voelen. Daarom is het niet door de zwakheid en kleinheid van ons verstand (zo u klaagt), dat wij Gods Woord niet verstaan. Ja niemand is bekwamer om Gods Woord te begrijpen, dan die klein en zwak van verstand is (want voor de zwakken en tot de zwakken is Christus gekomen en de armen verkondigt Hij het Evangelie), maar het is de schalksheid en de boosheid van de duivel, die in ons zwakke vlees werkt, regeert en het Woord van God wederstaat. Zo de duivel het niet deed, zo zou de gehele wereld door het aanhoren van een predikatie van het Woord van God bekeerd worden en er zouden geen woorden meer nodig zijn.

HOOFDSTUK 71

Doch wat zal ik hier nog meer woorden schrijven? Ik kan immers met deze voorrede de ganse zaak beëindigen en tegen uzelf oordelen en een uitspraak doen uit uw eigen woorden, naar het zeggen van Christus: “want uit uw woorden zult u gerechtvaardigd worden en uit uw woorden zult gij veroordeeld worden”, Matth. 12: 37. Want u zegt, dat de Schrift duister is en niet licht en u (niet willend besluiten) disputeert en spreekt op beide zijden (dat voor en tegen de vrije wil is. U doet ook niet anders in uw boeken), hetwelk u daarom liever Diatriben, “dat is een raad of oefening hebt willen noemen dan “Apophafin”, dat is een antwoord, of vast oordeel, dan dat u vele spreuken en geschriften van de vaders en andere dingen met elkaar wilt vergelijken, zonder nochtans iets in de zaak te besluiten. Zo de Schrift dan duister en niet klaar is, hoe komt het dat de vaders en auteurs, die u zo weet op te tellen en te roemen, in deze zaak van de vrije wil niet alleen ook duister en blind zijn geweest, maar daarentegen zo licht en zo vermetel de vrije wil beschrijven, besluiten en verzekeren als uit een klare, vaste Schrift? Ik meen, Erasmus, al die “geleerde mannen, door u voortge-bracht, die, zo u zegt, over zoveel honderd jaren vroeger door allen voor goed gekend en aangenomen zijn, van welke velen, boven een wonderlijke kennis en geleerdheid van de Schrift, welke zij hebben gehad, ook een heilig leven hebben gevoerd, ja sommigen hebben ook de leer, die zij geleerd hebben, met hun bloed bevestigd”. Zo u nu dit met ernst en van harte spreekt, zo bent u dan verzekerd, dat de vrije wil zulke verzekeraars en voorstanders heeft, die met een wonderlijke kennis en wetenschap van de Schrift zijn begaafd, zodat zij met hun eigen bloed bevestigd en betuigd hebben. Zo dit nu waar is, zij hebben dan een klare Schrift gehad, anders welke zou die wonderlijke kennis en wetenschap van de Schrift zijn? En wat voor een lichtvaardigheid en vermetelheid zou dat zijn, bloed te storten voor een onzekere en duistere zaak? Dit zou een werk zijn, niet van de martelaren van Christus, maar van de duivel. Nu welaan, Erasmus, overleg nu zelf, wie men eerder en meer geloven zal, of zoveel geleerde mannen, zoveel rechtzinnige vaders, zoveel heiligen, zoveel martelaren, zovele oude en nieuwe theologen, zoveel hogescholen, zoveel conciliën, zoveel bisschoppen of zoveel pausen, die geoordeeld en gevoeld hebben, dat de Schrift klaar en helder is en dit zowel met hun geschriften als met hun eigen bloed betuigd hebben, of u alleen, die oordeelt en gevoelt, dat de Schrift duister en niet klaar is, u, zeg ik, die mogelijk nog nooit een traan noch een zucht over de leer van Christus hebt gelaten? Zo u gelooft, dat zij recht gevoeld hebben, waarom volgt u ze niet na? Gelooft u het niet, waarom roemt u dan over dezelve met zoveel opgepronkte woorden? En zo komt u, gelijk of u mij met uw grote welsprekendheid en hoge woorden, als met een tempeest en watervloed wilt overvallen en versmoren, daar toch mijn ark van de waarheid onbeschadigd blijft en boven uw wateren zweeft. Want als u zegt, dat de Heilig Schrift duister en twijfelachtig is en meteen, dat die aangehaalde vaders wonderlijk in de Schrift zijn geleerd geweest en deze met hun geschriften en leven en sterven hebben verzekerd, zo maakt u van hen niets anders dan dwazen, narren en vermetele mensen. Want wat voor een geleerdheid en kennis kan men hebben van een duistere en twijfelachtige zaak? En wat is er dwazer dan te sterven voor een zaak waarvan men niet zeker is? Voorwaar ik, die door u voor een verachter van de vaderen wordt gehouden, zou ze niet gaarne zo eren, gelijk u ze hier zo schandelijk bekladt, die nochthans een openbare prijzer en lover van de vaderen wilt zijn.

HOOFDSTUK 72

Nu, Erasmus, kan ik u aan beide zijden vatten en houden. Want één van beiden moet noodzakelijk vals zijn. Of hetgeen dat u daar zegt: “dat zij wonderlijke kennis en wetenschap van de Heilige Schrift hebben gehad en deze met hun leven en bloed hebben bevestigd”. Of dat, als u zegt: “dat de Heilig Schrift niet klaar is”. Maar terwijl u toont meer geneigd te zijn om te geloven dat de Heilig Schrift niet klaar is (want dit is hetgeen dat u in het gehele boek doordrijft), zo volgt er nu klaar uit, dat u deze vaders niet ernstig prijst, dat zij zo geleerd in de Heilige Schrift en martelaren van Christus zouden zijn geweest, maar dat u het slechts als scherts doet om anderen te vleien, als ook om het gemene volk met deze schijn te bedriegen en om Luther werk te geven en zijn zaken met ijdele woorden, haat en verachting te bezwaren. Maar ik zeg hier ronduit, dat noch het één noch het ander waarachtig, maar beiden vals zijn. Eerst de Heilige Schrift is klaar en licht. Ten andere, dat zij in hetgeen zij over de vrije wil verzekeren en leren, de allerongeleerdsten in de Heilig Schrift zijn geweest en deze noch met hun leven noch met hun dood hebben bevestigd; maar dat zij het allen met hun schrijven daarheen hebben gedreven, door menselijke zwakheid dwalend en als het tot sterven kwam, dat zij heel anders gevoeld en gesproken hebben. Derhalve wil ik deze disputatie en deze voorrede alzo gaan besluiten en eindigen. Eerst, door de Schrift, terwijl ze duister is, zoals u zegt en bekent, heeft men nooit noch kan men de vrije wil bevestigen. Ten tweede, men heeft met alle mensen en heiligen nooit kunnen bewijzen voor de vrije wil, zoals wij boven hebben aangetoond. Zulke dingen openlijk te leren, die in de Schrift met geen woord zijn begrepen, noch buiten de Heilig Schrift met enig werk of voorbeeld bevestigd is, behoort niet tot de leer van de Christenen, maar tot de spotredenen en fabels van Lucianus, uitgenomen nog, dat Lucianus alleen fijntjes tot lust en vermaning schertst, zonder iemand te bespotten, te bedriegen, of schade te doen. Maar deze grote Rabijnen betonen hun grote uitzinnigheid hierin, dat zij willen schertsen in zo’n ernstige zaak behorend tot de eeuwige zaligheid, tot schade en verlies van zoveel duizend zielen. En zo had ik vast de hele kwestie van de vrije wil genoegzaam afgedaan, zelfs na de getuigenis van mijn tegenstrijders, terwijl er geen vastere getuigenis is dan de enige bekentenis en getuigenis van degenen, die schuldig zijn of van de tegenstrijders. Maar terwijl de apostel beveelt, dat men de ijdele sprekers de mond zal stoppen, zo laat ons de zaak zelf bij de hand grijpen en de hoofdzaak verhandelen. Wij zullen dan dezelfde orde volgen, die u in uw boekje Diatriben volgt. Eerst willen wij uw argumenten en spreuken, die u voortbrengt, wederleggen. Ten tweede, willen wij de wederlegging van onze grond weder omstoten en het onze verdedigen. Ten derde, willen wij kloek tegen de vrije wil voor de “genade van God” strijden.

HOOFDSTUK 73. OVER ERASMUS’ ARGUMENTEN VOOR DE VRIJE KEUZE

Zo willen wij dan eerst beginnen met uw definitie of beschrijving, waarmede u de vrije wil alzo beschrijft. “De vrije wil is een kracht van de menselijke wil, waardoor de mens zich kan schikken tot die dingen, die hem tot de eeuwige zaligheid brengen, of kan zich daarvan afwenden".

Het is voorwaar, Erasmus, zeer wijs van u gedaan, dat u de blote beschrijving stelt, zonder enig deel ervan te verklaren (zoals anderen wel plegen te doen), mogelijk of u wel hebt bemerkt en gevreesd, dat u meer dan eenmaal in een schandelijke schipbreuk zou moeten vervallen, of tenminste met geweld tegen harde klippen stoten. Daarom word ik nu zelf gedwongen die eens te onderzoeken. Nu zo wij op deze definitie of beschrijving wat nauw en scherp gaan letten, zo zullen wij vinden, dat daarin niet is begrepen, al hetgeen dat men wel van hetgeen zij beschrijft (dat is over de vrije wil) zou kunnen en behoren te zeggen. De Sofisten die zeggen in de scholen, dat zulk een beschrijving, die niet volkomen vervat hetgeen dat ze beschrijft, niet goed noch gewis is. Want[51] boven hebben wij bewezen, dat de vrije wil niemand toekomt dan God alleen. Een vrijwillige wil zult u de mens mogelijk wel mogen toeschrijven, maar hem een “vrije wil” in Goddelijke dingen toe te schrijven, is voorwaar teveel. Want door dat heerlijk en prachtig woord “vrije wil” zal een iegelijk verstaan zo’n wil, die daar doet en vermag tegen God, alles wat hij wil, door geen wet noch gebod gedwongen. Want een knecht, die onder zijn meester en heer staat, kan ik op geen wijze een vrije noemen, veel minder kan ik een mens of een engel een vrije noemen, over wie God zo’n volkomen macht en geweld heeft (om van de zonde en de dood te zwijgen), dat zij uit zichzelf geen ogenblik kunnen bestaan. Zo zien wij dan hier, dat straks ter opening van de zaak, de beschrijving van het woord of de naam en de beschrijving van de definitie of van de zaak zelf elkaar bestrijden, terwijl dit prachtige woord “vrije wil” wat anders betekent en veel meer dan dat diegenen, die het gebruiken, daaronder menen en verstaan. Men zou het veel beter “een wankel of veranderlijke wil[52]” genoemd kunnen hebben; want

---

[51] Zie boven het 47ste Hoofdstuk.
[52] Vertibile vel mutabile arbitrium.

alzo heeft Augustinus en na hem enige Sofisten zelf de heerlijkheid en de pracht van dit woord verminderd en er afbreuk aan gedaan, zeggend inplaats van “vrije”, dat het is een “wankele wil”. En zo behoren wij te spreken, opdat wij met deze opgeblazen en ijdele opgepronkte woorden de eenvoudigen niet bedriegen. Gelijk ook Augustinus53 gevoelt, dat de leraars na een zekere vaste regel met sobere, reine, duidelijke, zekere woorden, die ons de waarheid en de grond van de zaak voorhouden, men moet zo de geleerden spreken, dialectische redenen en niet met prachtige verbloemde woorden en Rhetorische wijsmaking de mensen omvoeren daar wij willen. Maar opdat wij geen lust schijnen te hebben over het woord zelf te strijden en te twisten, welaan laat ons dat het misbruik toeschrijven, al is het gewis groot en periculeus, dat men een vrije wil voor een wankele zal noemen, laat ons dat ook aan Erasmus schenken en ten goede houden, dat hij alleen de vrije wil noemt een kracht van de menselijke wil, gelijk alsof de engelen geen vrije wil hadden en dat daarom, omdat hij het voornemen heeft in dit boek alleen van de vrije wil van de mensen te spreken, anders ook de definitie in dit veel enger was als zij behoorde te zijn.

HOOFDSTUK 74

Laat ons nu komen tot die stukken, in welke de hoofdzaak is gelegen; van welke sommige woorden klaar genoeg zijn, maar sommigen zo duister, gelijk of het licht wilde vlieden, ergens voor vrezend, daar nochtans niet klaarder behoorde te zijn dan de definitie of de beschrijving van een zaak. Want een zaak duister te beschrijven is zoveel als niet beschrijven. De stukken die in uw deluntie klaar zijn, zijn deze: “een kracht van de menselijke wil”. Alsmede “waardoor een mens zich kan, tot de eeuwige zaligheid”; maar deze zijn geheel duister, zoals: “schikken, tot die dingen die hem brengen”. Verder “zich daar vanaf kan wenden”. Wat zullen wij nu raden, wat dat schikken is? Ja, ook dit “afkeren”; wat zijn dit voor dingen, die ons tot de eeuwige zaligheid brengen? Waar willen deze woorden toch heen? Ik zie gewis wel dat ik hier met een Scotus en een Practicus te doen heb en moet tweeërlei werk doen. Het eerste, dat ik in de holen en in het duister naar mijn tegenpartij moet tasten en zoeken, dat ik mag weten en bevinden waar hij verborgen ligt, opdat ik hier geen vergeefse arbeid doe bij het duister in de lucht slaande. Ten andere, dat ik ook deze arbeid moet doen, dat wanneer ik mijn tegenpartij met grote moeite gevonden heb, gegrepen en met grote vermoeidheid in het licht gesleept en getrokken heb, zo moet ik nog tegen hem de kamp en de strijd beginnen. Onder de kracht van de menselijke wil, verstaat u dan, zo ik dacht, dat de mensen een macht, of mogendheid, of geschiktheid of de bekwaamheid hebben voor andere dingen om een ding te willen of niet te willen, te kiezen of te verwerpen, door goed aan te nemen of af te slaan en zo’n dergelijke werking van de wil. Nu wat het is, dat dezelfde kracht zich kan schikken, of afkeren, kan ik niet anders verstaan, dan dat het hetzelfde is, als willen of niet willen, kiezen of verwerpen, aan te nemen of aan te slaan en met een woord de werking van de wil zelf. Als namelijk deze kracht iets is, dat tussen de wil zelf en tussen de werking van die in ’t midden gezet wordt, waardoor de wil zelf enige werking van willen en niet willen verkiest en voortbrengt en waardoor de werking zelf van de wil en het niet willen verkoren en voortgebracht wordt. Hierbij weet ik niets anders te denken en te verstaan. Zo ik dwaal, de schuld moet zijn bij degene, die de definitie of de beschrijving gemaakt heeft en niet bij mij, die het verstand naarstig na moet zoeken. Want het is een oprecht spreekwoord bij de juristen “dat men de woorden dergene die duister en donker spreekt, als hij wel klaar kon spreken, tegen hem zelf moet duiden en verklaren”. En hier wil ik de nieuwe auteurs met al hun subtielheid voorbijgaan en laten rusten, Want wij moeten hier klaar en verstandig van de zaak spreken, daar het is om anderen te leren en de waarheid te doen verstaan. Hetgeen, dat u nu verstaat onder “die dingen, die ons tot zaligheid brengen”, meen ik is niets anders dan het woord en de werken van God te zijn, dat de menselijke wil wordt aangeboden, zodat het zich (zo u zegt) daartoe kan schikken of afkeren. Onder het Woord van God versta ik de wet en het Evangelie, door de wet worden de goede werken vereist, door het Evangelie het geloof en er zijn geen andere dingen, die ons tot de genade en tot de eeuwige zaligheid brengen, dan het Woord en het Werk van God; want de genade en de Geest is het leven zelf, tot welk wij door het Woord en het Werk van God gebracht en geleid worden.

HOOFDSTUK 75

Maar het leven of de eeuwige zaligheid is een onbegrijpelijke zaak voor het menselijk vernuft, gelijk Paulus uit Jesaja verhaalt: 1 Cor. 2: 9: “Hetgeen het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord en in het hart des mensen niet is opgekomen; hetgeen God bereid heeft dien, die Hem

---

[53] August. De civit. Dei C. I, 23.

liefhebben". Dit wordt ook voor één van de hoogste artikelen van ons geloof geteld, wanneer wij zeggen: En "het eeuwige leven". Wat de vrije wil nu in dit artikel vermag, getuigt Paulus 1 Cor. 2: 10, waar hij zegt: "Doch God heeft het ons geopenbaard door Zijn Geest". Alsof hij zeggen wil, tenzij, dat de Heilige Geest het openbaart, geen mensenhart zal daarvan iets denken of verstaan, zover is het vandaar, dat hij zich daartoe zou kunnen schikken en dat begeren. Zie aan de ervarenheid, wat die kloeke en uitnemende geleerden bij de heidenen van het eeuwige leven en van de opstanding gevoeld hebben? Is het niet zo, dat hoe kloeker en uitnemender van verstand zij waren, hoe belachelijker dat de leer van het eeuwige leven en van de opstanding van de doden hen geweest is? En zijn de filosofen en de wijze Grieken, inzonderheid de Athenen, niet hoge en uitnemend geleerde mannen geweest? Die nochtans Paulus (over deze stukken lerend) bespot hebben, hem noemend: "een klapper en een verkondiger van nieuwe Goden". Porcius Festus, Hand. 26: 24 riep dat Paulus raasde, toen hij sprak van het eeuwige leven. Hoe heeft de geleerde Plinius niet tegen deze leer gelasterd? Wat heeft die kloekaard Lucianus gedaan? En uiteindelijk ondervinden wij alle dagen, dat hoe kloeker en hoe groter iemand in menselijke wijsheid en geleerdheid is, hoe meer hij deze leer een fabel acht en openlijk bespot. Want in 't hart en inwendig is er geen mens ter wereld, dan die door de Heilig Geest verlicht en begaafd is, die van de eeuwige zaligheid weet, die ze gelooft of ernaar verlangt, al is het dat hij met woorden en met schrijven er veel over roemt. En God gave, Eramnsus, dat u en ik van deze zuurdesem geheel zuiver waren. Een oprecht gelovig hart in deze zaak is gewis dierbaar en zelden te vinden. Wat dunkt u nu, Erasmus, heb ik ook de mening van uw definitie getroffen, of niet?

HOOFDSTUK 76

Zo is dan, naar de beschrijving van Erasmus, de vrije wil een kracht van de menselijke wil, die uit haarzelf kan willen of niet willen het woord en de werken van God, waardoor hij geleid en gebracht wordt tot die dingen, die zijn begrip en vernuft te boven gaan". Zo nu deze vrije wil kan willen en niet willen, zo kan het beminnen en haten, zo kan het dan ook enigermate de wet vervullen en het Evangelie geloven. Want het is onmogelijk, zo ik vermag te willen of niet te willen, dat ik ook door deze wil met enig werk zou vermogen, al wordt het mij geheel verhinderd, dat ik het niet kon volbrengen. Terwijl nu onder de werken van God, die ons tot de zaligheid brengen, de dood, het kruis en alle andere kwaden van de wereld gerekend worden, zo zal de menselijke wil, de dood kunnen willen en daartoe tot zijn eigen verderf lust kunnen krijgen, want hij kan alle dingen willen, als hij Gods woord en werken kan willen. Want wat kan er ergens boven, onder, binnen of buiten het woord en de werken van God zijn, dan God Zelf? Zo dat nu zo is, wat blijft er nu over wat de genade van God en de Heilige Geest te doen zal hebben? Dit is gewis niets anders dan de vrije wil tot een God te maken. Want terwijl het lust vermag te hebben tot de wet van God en het Evangelie te geloven, vijand van de zonden te zijn en om Christus' wil tot het sterven lust en wil te hebben, zo heeft men Gods genade en de Heilig Geest dan niet meer nodig. Nochtans zegt Paulus op vele plaatsen, dat zulke dingen, gaven van God zijn. Zodat niemand zo hoog over de vrije wil heeft geschreven dan eerst de Pelagianen en nu Erasmus. Wij hebben boven gezegd, dat de vrije wil een Goddelijke naam is, en dat het een Goddelijke kracht betekent. En niemand heeft ze de vrije wil toegeëigend dan de Pelagianen. De Sofisten, ze zijn wie ze zijn, zij spreken er nochtans heel anders over. En nu is hier Erasmus, die de Pelagianen ver te boven gaat. Want zij schreven de gehele vrije wil een zodanige godheid toe, maar Erasmus eigent het de helft van de vrije wil. Want de Pelagianen deelden de vrije wil in twee delen, de eerste was de redelijkheid, waarmede men onderscheidt wat goed of kwaad is. Het andere deel was de wil, waardoor men aanneemt hetgeen dat te onderscheiden is. En alzo delen de Sofisten het nu ook. Maar Erasmus alle onderscheiding nalatend, verheft en roemt alleen die kracht, waardoor hij het goed kan verkiezen en aannemen, alzo de arme, kreupele en halve vrije wil makend tot een God. Wat meent u wat hij gedaan zou hebben, zo hij de gehele vrije wil beschreven had?

HOOFDSTUK 77

Doch hiermede is hij nog niet tevreden, maar hij gaat al de filosofen en al de wijzen van de heidenen hier te boven. Want dezen zijn het nog niet eens en bij hen is nog niet besloten "of een ding van zichzelf kan beroeren en bewegen". Ja, in de gehele filosofie zijn de platonici en de Peripatetici het in deze zaak nog geheel oneens. Maar bij Erasmus is deze twijfel al weggenomen, want hij durft te zeggen, dat de vrije wil zichzelf, door zijn eigen kracht, niet alleen kan bewegen maar dat het zich ook kan schikken en bereiden tot die dingen die hem tot de eeuwige zaligheid brengen, dat is, tot die dingen, die voor hemzelf onbegrijpelijk en onmogelijk zijn. Dit is voorwaar een zeldzame nieuwe

manier van de vrije wil te beschrijven, hetgeen de filosofen, Pelagianen, Sofisten en alle anderen die de vrije wil ooit hebben voorgestaan en daarover schreven, ver te boven gaat. Maar nog is het hiermede niet genoeg, want zichzelf niet sparend, zo is hij zichzelf meer tegenstrijdig en oneens, dan enige anderen ooit geweest zijn. Want tevoren heeft hij gezegd, “dat de menselijke wil zonder de genade gans krachteloos was” (tenzij dat hij dat mogelijk als leugen gezegd heeft), maar hier, waar hij de zaak ernstig beschrijft, zegt hij “dat de menselijke wil zulk een kracht heeft, waardoor het zichzelf” kan appliceren en schikken, tot die dingen, die de eeuwige zaligheid aangaan, dat is, tot die dingen, die deze kracht ver te boven gaan. En zo verheft Erasmus nu de vrije wil veel hoger dan hijzelf schijnt te voelen. Ziet u nu wel, mijn lieve Erasmus, dat u met deze uw definitie of beschrijving (mogelijk door onvoorzichtigheid) zelf genoeg te kennen geeft, dat u deze zaak in ’t geheel niet verstaat, of dat u gans onbedacht en verachtelijk hierover schrijft, zelf niet wetend, wat u zult schrijven of verzekeren? En zoals ik boven heb gezegd, u bent diegene, die de vrije wil allerminst bewijst en nochtans eigent u hem meer toe en verheft hem hoger dan ooit iemand gedaan heeft, terwijl u de gehele vrije wil niet beschrijft en hem nochtans alle dingen toeschrijft. Het is voorwaar noch tijdelijker, hetgeen de Sofisten, of immers hun vader Petrus Longobardus daarover geschreven hebben54 “Dat de vrije wil een vermogen is, om te onderscheiden en ook aan te nemen, het goede zo er genade is, maar het kwade zo er geen genade is”, en gevoelen met Augustinus, die zegt, dat de vrije wil “door zijn eigen kracht moet vallen en niet anders vermag dan te zondigen”. En55 daarom is het, dat Augustinus hem noemt “Servum arbitrium”, een knechtelijke wil. Maar u geeft de vrije wil aan beide zijden evenveel krachten en vermogen, dat het zelf zonder genade door zijn eigen kracht zich kan schikken tot het goede en wederom zich van het kwade afkeren. U bedenkt weinig, hoe hoog u hem verheft met de woordjes “zich of hemzelf”, als u zegt “zich kan schikken”, want daarmede sluit u de Heilige Geest daarbuiten met al Zijn krachten, als die daartoe niet nodig zijn, maar tevergeefs zouden worden begeerd. Daarom is uw definitie voor de Sofisten geheel verwerpelijk, die ware het niet, dat zij door nijdigheid verbitterd en ontstoken tegen mij waren, zij voorwaar eerder op uw boeken zouden woeden en razen, maar omdat u nu tegen Luther schrijft, is het wel goed, en ofschoon u tegen hen en tegen uzelf schreef, zo is het nochtans heilig en goed katholiek, zo groot is de lijdzaamheid van die heilige mannen.

HOOFDSTUK 78

Ik56 zeg dit niet gelijk of ik de mening van de Sofisten over de vrije wil zo heel goed kende, maar ik wil alleen zeggen, dat ze verdragelijker is dan Erasmus en dat ze de waarheid veel nader komt. Want zij zeggen niet, dat de Vrije wil niets is, gelijk ik zeg, nochtans terwijl zij zeggen, inzonderheid de meester van de sententien, dat de vrije wil zonder de genade niets vermag, zo strijden zij tegen Erasmus. Ja zij schijnen ook tegen zichzelf te strijden en alleen de strijd te hebben, om het woord of de naam. volgens de aard van de Sofisten, die meer geneigd zijn te twisten, dan om de waarheid te hebben en aan de dag te brengen; maar als uitzondering, neem nu, dat een redelijke Sofist bij mij kwam, waarmede ik heimelijk vrijuit van zaken zou mogen spreken en hem zo zou vragen: antwoord mij vrijelijk en met een oprecht oordeel, mag dat ook een vrije wil heten en daarvoor geacht worden, dat zich alleen uit zichzelf op de ene zijde kan wenden en buigen, namelijk tot het kwade. En tot de andere zijde, namelijk tot het goede, kan het zich ook wenden en buigen, maar niet door zichzelf, maar door de hulp van een ander, namelijk door de Heilig Geest, of door de genade, wat antwoord zou hij mij geven? Ik meen dat hij het lachen niet zou kunnen inhouden. Want57 alzo zou ik ook wel staande kunnen houden, dat een steen of een hout, dat zichzelf niet kan bewegen, ook een vrije wil zou hebben, terwijl een steen opwaarts en nederwaarts kan komen, nederwaarts door haar eigen natuur, opwaarts moet door het werpen of drijven van een ander. En58 zoals ik boven heb gezegd, zo mochten wij ten laatste al het gebruik van de talen en van de woorden verkeren en zeggen, geen mens is alle mensen, alsmede is elk ding niet als ik (namelijk) het woord niet zou duiden op niet en

---

[54] Lib. 2:disst. 25.
[55] Lib. 2 cont.: Julia.
[56] Niet in de mening als hij zich terstond verklaart. Want zij, die de engelen en de mensen enige vrije wil toeschrijven, zien op de wil, omdat zij willekeurig bewogen wordt, door haar begeerlijkheid naar het oordeel van de redelijkheid worden gedreven. Daarom schijnt het zeker meer een twist dan het woord zelf te zijn, Damascenus uit het 3e boek, hfdst. 14 verklaart dat de vrije wil namelijk van God van de engelen en van de mensen gezegd mag worden.
[57] In een steen of hout is geen wil.
[58] Maar een mens zijnde ledig van de Heilig Geest, doet wel kwaad maar dat doet hij willend en met een geneigde wil. Wederom als hij door de Heilig Geest weer zoet veranderd wordt, zo wil hij en doet het goede, met een lustige en geneigde wil en graag, als u boven hebt gezien, hfdst. 44 en 45.

het woord elk ding zou duiden op al hetgeen hem zou mogen toevallen (dat is) als men het woord wil duiden op hetgeen dat zelf is en het ander tot alle andere dingen die hem gebeuren en zouden kunnen worden toegebracht. Zo zijn zij door hun lang disputeren op het laatst zover gekomen, dat zij de wil van de mensen vrij hebben genoemd en dat "per accidens" (zo spreken zij) dat is door een toeval, omdat het door de hulp van een ander eenmaal kan worden verlost en vrijgemaakt. Maar de kwestie of de vraag is, of de Vrije wil van zichzelf de vrijheid geeft en of deze vrijheid hem, dat hij iets vermag uit zichzelf, van een ander aankomt, om hierop te antwoorden is er niemand thuis, zij zwijgen allen stil en de vrije wil blijft de vrije wil, immers de blote naam en de letters blijven en daar zal voorwaar niets anders blijven, ze mogen zeggen en doen wat ze willen. En hierin dwalen zij nog meer, dat zij de vrije wil een kracht en vermogen toeschrijven om kwaad van het goede te kunnen scheiden. Verder, dat zij ook niet verstaan, of wetend verzwijgen en deze genade en wedergeboorte en vernieuwing van de Heilige Geest is, maar stellen een vreemde uitwendige kracht, ergens uit hun eigen dromen versierd, waarover wij hierna zullen spreken. Het is nu genoeg van uw definitie. Laat ons nu de argumenten onderzoeken, waarmede u dit ijdel woord zo op kunt blazen en oppronken.

HOOFDSTUK 79

Ten eerste haalt u aan de plaats van "Esclesiasticus" of Jezus Syrach, Hoofdstuk 15: 44: "God heeft de mens van het begin gechapen en heeft hem gelaten naar de hand Zijns raads en heeft daarbij gevoegd en hem gegeven, bevelen en geboden, wilt u de geboden houden, zij zullen u behouden en wilt u een recht betrouwen houden. Hij heeft u vuur en water voorgezet, reikt uw hand waartoe u wilt. De mens heeft voor zich het leven en de dood, het goede en het kwade, wat hij wil, zal hem gegeven worden". Hoewel ik met recht, dit boek mag verwerpen, als een boek dat apocrief is, zo zal ik het nochtans nu ontvangen, opdat ik met verlies van tijd, niet van in het dispuut van boeken, die in de Canon van de Hebreën ontvangen en gehouden zijn, welke Canon u schijnt te belachen en als een muis te beknagen, terwijl u de Spreuk van Salomo en het Canticum of het Hooglied (dat u met een twijfelachtig schimpwoord, het minnelied of boellied noemt), vergelijkt met de twee boeken Ezra/Judith en met de histories van Suzanna, van de draak en van Esther59, al is het dat zij deze in de Canon hebben, nochtans waardig (naar mijn oordeel) boven anderen, dat het daaruit wordt gehouden. Ik zou ook wel kort kunnen antwoorden met uw eigen woorden en zeggen, de Heilige Schrift is op deze plaats duister en twijfelachtig, daarom bewijst ze niets. En terwijl wij op onze ontkenning staan en blijven, zo vorderen wij van u een spreuk van de Schrift, die ons met klaarschijnende woorden overtuigt en aanwijst wat de vrije wil is en wat het vermag, maar u zult dit mogelijk doen, wanneer de rozen op de wilgebomen zullen wassen, al is het dat u om dit te ontkomen, vele goede en fraaie woorden tevergeefs voortbrengt en als op eieren gaat en nergens iets wilt aanroeren, verhalend een hoop meningen en gevoelens van de vrije wil, zodat u schijnt Pelagius voor een goede evangelische man te maken; alsmede u een vierderlei genade dicht, de heidense filosofen enig geloof en liefde toeëigent, alsmede ook de drieërlei wet; 1. van de natuur, 2. van de werken en 3. van het geloof, voortbrengend een zonderlinge nieuwe fabel, dat de leer en de geboden van de filosofen met de Evangelische leer en geboden geheel wel overeen kan komen. Daarna haalt u ook aan Psalm 4: 7 "Verheft Gij over ons het licht Uws aanschijns, o Heer". Welke plaats spreekt voor de kennis van het aangezicht van God, dat is van het geloof en u eigent dat het blind vernuft van mensen toe. Welke allen, zo een Christen ze tegen elkaar afwoog en vergeleek en deze wel aanmerkte, hij voorwaar gedwongen zou worden, om u verdacht te houden, dat u de Christelijke religie en leer bespot. Want hoe zouden wij u zulk een onwetendheid kunnen toeschrijven, die onze leer zo goed doorlezen en doorzocht hebt en in uw memorie zo goed hebt behouden, het is geheel bezwaarlijk. Nochtans zal ik mij onthouden, tevreden zijnde met dit slechts aangewezen te hebben, totdat zich een betere gelegenheid zal voordoen. Doch, ik bid u, Erasmus, verzoek ons niet gelijk diegenen (waar de Psalmist van spreekt), zeggend wie ziet ons? Want het komt u niet toe in zulke ernstige en Goddelijke dingen met zulke bedrieglijke en omkeerlijke woorden bij een iegelijk te spotten en te liegen. Maar laat ons tot de zaak komen.

HOOFDSTUK 80

Van een mening van de vrije wil maakt u er drie. Eerst dunkt u, dat die mening hard is, nochtans bewijselijk, dergenen namelijk, die zeggen: "dat de mens niet het Goede kan willen zonder bijzondere genade", en ook "dat de mensen het goede niet kunnen beginnen, nog daar in voortvaren, nog

---

[59] Dit is vrij stijf gesproken en niet zonde de Canon van de Joden te raken.

hetzelve volbrengen etc.”. Deze eerste mening bevalt u alleen daarom, omdat ze in de mensen de naarstigheid en het pogen nog laat blijven, maar niet dat hij zijn eigen krachten zou toeëigenen. De tweede mening dunkt u nog harder, dergenen die zeggen: “dat de vrije wil nergens tot deugt als tot zondigen en dat alleen de genade al het goede in ons werkt, etc.”. Maar de derde is u het allerhardst, dergenen namelijk die zeggen: “dat de vrije wil een ijdel woord is, maar dat God zowel het goede als het kwade werkt en dat alles wat er geschiedt noodwendig uit Gods voorzienigheid geschiedt”. Tegen deze twee laatsten bekent u, dat u wilt schrijven. Weet u ook wel, lieve Erasmus, wat u spreekt? U maakt hier drie opinies en meningen, zoals van drie sekten, niet verstaande dat het één en dezelve mening is, die door ons als door een sekte, met andere en verscheidene woorden wordt geleerd. Maar[60] laat mij hier toe, dat ik u aanwijs en vermaan uw onvlijt en de onwetendheid van uw oordeel. Ik bid u toch, hoe fijn komt uw definitie of beschrijving (boven gegeven) overeen met deze eerste opinie die (zo u zegt) bewijsbaar is? Want u hebt gezegd, dat de vrije wil een kracht van de menselijke wil is, waardoor een mens kan schikken tot het goede. Maar hier in de eerste mening zegt u (hetzelve voor bewijsbaar houdend) dat een mens zonder de genade geen goed kan willen. De definitie verzekert hetgeen, dat zijn voorbeeld ontkent en in uw vrije wil vindt men het samen ja en nee, opdat u tegelijk ons goed kent en ook verwerpt en uzelf ook in één en dezelve leer en artikel zou verwerpen, verdoemen en tegenspreken. Meent u dan dat het niet goed is, zich te appliceren en te schikken tot die dingen, die de eeuwige zaligheid aangaan, hetwelk uw definitie de vrije wil toeëigent? Terwijl er geen genade nodig is, zo het waar was dat in de vrije wil zoveel goeds is, dat hij zich daardoor tot het goede kan schikken. Daarom is de vrije wil, die u beschrijft, wat anders dan hetgeen u beschermt. En zo heeft Erasmus twee vrije willen die alzo met elkaar accorderen en die overeenkomen als vuur en water.

HOOFDSTUK 81

Nu willen wij de ene vrije wil laten varen, die u in uw definitie gesteld hebt en die bij de hand nemen, die daar tegenstrijdig is en die u voor het eerst in uw voorgaande afbeelding van de vrije wil gesteld hebt en deze willen wij wat onderzoeken. U laat toe, dat een mens zonder bijzondere genade niet het goede kan willen; wij disputeren nu niet over wat de genade van God vermag, maar wat de mens zonder de genade van God kan en vermag. U[61] concentreert en laat dan toe, dat de vrije wil geen goed kan willen, dat is niets anders dan dat de vrije wil zich niet kan schikken tot die dingen, die de zaligheid aangaan, zoals uw definitie nochtans voorheen verzekerd heeft. En een weinig daarvoor zegt u ook, “dat de wil van de mens na de val alzo verdorven is geweest, dat het de vrijheid verloren hebbend, gedwongen wordt de zonde te dienen en dat het ook uit zichzelf tot boetvaardigheid niet kan wederkeren”; en zo ik niet dwaal, zegt u, dat de Pelagianen de auteurs van deze mening zijn geweest. Ik meen nu, dat deze Protheus zich niet eenmaal zal onderwerpen, maar dat hij nu wel vast in zijn eigen woorden gevangen is, namelijk[62] dat de vrije wil zijn vrijheid verloren heeft en dat het gedwongen en gehouden wordt in de dienstbaarheid van de zonde. Wat een schone vrije wil, die zijn vrijheid verloren hebbend, door Erasmus een dienstknecht van de zonde wordt genoemd. Hetwelk toen het door Luther werd gezegd, er geen afgrijselijker nog ongeschiktere leer te vinden was, en het een onnutte en kwade leer was, die men voor het gewone volk niet brengen mocht, of Erasmus moest er boeken tegen schrijven. Indien het mogelijk is, zal niemand hierin geloven, dat dit door Erasmus is gezegd geworden, die het zien wil, die leest zijn boekje Diatribe genaamd en hij zal zich verwonderen. Doch het verwondert mij niet, want wie zulk een zaak niet met ernst behandelt, zodat de zaak hem niet ter harte gaat, maar nauwelijks half bij zinnen is, heeft daar in hetzelfde verdriet, ja waagt erover, hoe hij niet soms zou absurde, ongeschikte, ja tegenstrijdige dingen schrijven en spreken, terwijl hij als een dronken man en als één die half slaperig is, de zaak behandelt en in zijn dromen snurkt, soms wel en soms niet, nadat hem het geluid dergenen, die om hem roepen in de oren komt? Daarom is het dat van Rhetores geëist wordt, dat degenen, die iets met welsprekendheid zullen verkrijgen, de zaak met ernst en met beweging van hun eigen affecten zullen verhandelen,

---

[60] Luther in Hof. 12: cap. Al is het dat de redelijkheid zich kan gebieden en bedwingen om alle begeerlijkheden niet te consenteren, zoveel het het uiterlijk werk zelf aangaat (want tot wat nuttigheid zouden de wetten en alle leringen zijn gegeven, al was het dat dit enigszins in ons is gesteld) nochtans kan men daaruit niet besluiten, dat er een vrije wil is, dat is dat een mens zonder de Heilige Geest zich zou kunnen regeren, recht doen en zich Gode bevelen; hetwelk het hoofdstuk is, waarvan de beschermers van de vrije wil strijden. Voorwaar daar is dan in de mens niets goeds, zo het hart niet eerst door de H. Geest is vernieuwd. En deze is onze reden waarom wij zeggen, dat de vrije wil niets is en dat wij desenderen en beschermen, dat in de mens niets goeds is en dat van hem geen goed kan geschieden, tenzij dat de H. Geest de mens wederbare, etc.

[61] Over deze zaak kunt u meer lezen hfdst. 82, 84 en 87.

[62] Vrij maar niet verlost, vrij van gerechtigheid, maar een dienstknecht van de zonde, zegt Augustinus.

hoeveel temeer behoorde dit in een Theoloog te zijn, dat hetgeen hij anderen leert, met wakkerheid, ernst, opmerking en voorzichtigheid zal voortbrengen.

HOOFDSTUK 82

Nu[63] verder, zo de vrije willekeur zonder de genade de vrijheid verloren hebbend, gedwongen wordt de zonde te dienen en het goede niet kan willen, zo wilde ik wel weten, wat voor een benaarsting en pogen uw eerste bewijselijke opinie de vrije wil behouden laat? Het kan geen goede benaarsting noch een goed pogen zijn, daar u in dezelfde opinie zegt, dat de vrije willekeur geen goed kan willen, zo wordt hem dan een kwade benaarsting en pogen gelaten, dat de vrijheid verloren hebbend, de zonde noodzakelijk dienen moet. Ja, ik zeg wederom, wat is dat gezegd? De vrije wil zal de benaarsting en het pogen behouden en zal nochtans niet behouden, dat men zijn eigen krachten zal mogen toeëigenen. Wie zal dit kunnen verstaan? Zo men de krachten van de vrije wil de benaarsting en het pogen laat behouden, waarom zal men 't dan dezelfde krachten niet mogen toeschrijven, mag men 't haar niet toeschrijven, hoe laat men 't haar behouden? Of wilt u zeggen, dat deze benaarsting en dit pogen, dat de vrije wil voor de genade had, nu de toekomstige genade gelaten wordt en niet de vrije wil, opdat het zo waarachtig blijft, dat de vrije wil die behouden heeft en niet behouden? Is dit niet een zeldzame en vreemde leer, zo weet ik niet wat zeldzaam en vreemd is. Maar mogelijk zal uw Diatribe dit gedroomd hebben, dat tussen deze twee te kunnen het goede willen en niet te kunnen willen, nog een middending kan zijn, hetwelk een absolute of volkomen wil zou zijn, zonder enig aanzien van goed of van kwaad? Opdat u alzo met een nieuwe Sofistenvond deze zwarigheid zou kunnen ontsluipen en zeggen, dat in de wil des mensen wel een zekere wil is, dat geen goed kan willen zonder genade, dat nochtans daarom terstond geen lust tot het kwaad heeft, maar een blote en loutere, wil[64] is, dat door de genade omhoog tot het goede en door de zonde omlaag tot het kwade kan gewend worden. Maar waar blijft dan nu hetgeen, dat gezegd is, dat deze schone vrije wil doordat hij de vrijheid verloren heeft, gedwongen wordt de zonde te dienen? Waar is dan nu de benaarsting en dit pogen? Waar is nu de kracht van zich te kunnen schikken tot die dingen, die de eeuwige zaligheid aangaan? Want deze kracht om zich alzo te kunnen schikken kan geen bloot en louter willen zijn, terwijl de benaarsting ergens op ziet (als het kan op het goede) en niet op een bloot niet gedreven wordt, want zo zou het geen benaarsting zijn. In somma, Erasmus, keert zich in zijn Diatribe waarheen hij wil, hij kan nochtans niet ontgaan de tegenstrijdigheden van zijn woorden en zijn leer, zodat niet alleen zijn vrije wil, die hij beschermt, gevangen wordt, maar hij zelf mede. Want zo wordt hij in 't vrijmaken van de vrije wil zelf zo verward en verstrikt, dat hij de vrije wil vast en met onloffelijke strikken gevangen blijven moet.

HOOFDSTUK 83

Nu dat er een zodanige blote wil zou zijn, dat is een louter Sofistisch verdichtsel en allen die het zeggen kunnen het ook niet bewijzen. Maar terwijl de Sofisten in geestelijke en Goddelijke dingen onwetend zijn geweest, en nochtans daarvan hebben willen spreken door enige subtiele woorden, die zij zelf gedicht hadden, zo wilden zij dat men de zaak terstond zo zou verstaan, gelijk met die woorden gesproken werd, gelijk zulke dingen veel in de boeken van de Sofisten gevonden worden. Maar wij zullen veel meer achten hetgeen dat de Heere Christus zegt: "die niet met Mij is, die is tegen Mij", Hij zegt niet, dat niet met Mij is, noch tegen Mij, maar in 't midden is. Want zo God in ons is, zo is de duivel er niet en dan wil de wil alleen het goede. Maar zo God niet in ons is, zo is er de duivel en dan wil de wil alleen het kwade. God noch de satan laten in ons een blote en loutere wil blijven, maar gelijk u zeer wel gezegd hebt, de vrije wil verloren hebbend, worden wij gedwongen de zonde te dienen, dat is: "wij willen de zonde en het kwaad, wij spreken de zonde en het kwaad en wij doen de zonde en het kwaad". Zie hiertoe heeft de onoverwinnelijke en machtige waarheid u gedreven en uw wijsheid tot dwaasheid gemaakt, zodat u willend tegen ons schrijven, gedwongen bent tegen uzelf voor ons te strijden, doende gelijk de vrije wil, dat als het wat goeds wil doen tegen het kwaad, zo doet het allermeest kwaad en zonde tegen het goed. Zodat Erasmus gelijk is in zijn spreken en schrijven, als de vrije wil is in zijn doen. Hoewel uw boekje Diatribe niets anders is dan een heerlijk werk van de vrije wil, die verwerpt als hij beschermt en beschermt als hij verwerpt, dat is, die dubbel dwaas is als hij wijs wil schijnen.

---

[63] Wij vermogen niets goeds uit onszelf. Fil. 2: 13.
[64] a Perum & merum velle.

HOOFDSTUK 84

Zo[65] was dan de eerste opinie of mening over de vrije wil, dat sommigen zeggen, dat de mens geen goed kan willen en nochtans dat hij zich tot het goede kan benaarstigen en pogen, hetwelk nochthans niet door zijn eigen kracht geschiedt. Laat ons die nu vergelijken met de twee anderen: de tweede (zo spreekt u) is harder, diegenen namelijk, die gevoelen dat de vrije wil niet vermag te zondigen. Dit is Augustinus' gevoel, zoals in vele plaatsen in zijn boeken te zien is, maar[66] inzonderheid in het boek van de "Geest van de letter", (heb ik 't wel onthouden in het 4de of 5de hoofdstuk, waar hij dezelfde woorden gebruikt). De derde opinie en de allerhardste in uw mening is van Wiklev en Luther, namelijk dat de vrije wil maar een ijdel woord is, en dat al hetgeen, dat er is geschied, door loutere noodwendigheid geschied? Tegen deze twee komt u in uw Diatribe te strijden. Hetgeen dat ik in die opinie gezegd heb, heeft Erasmus zo het schijnt, niet wel verstaan, mogelijk omdat ik hem geen duidelijk Latijn of genoeg Duits spreek en omdat wij mogelijk de zaak niet klaar genoeg hebben kunnen uitspreken: maar God is mijn getuige, dat ik niets anders heb willen zeggen, noch doen verstaan door de woorden van de beide laatste opinies, dan hetgeen dat er in de eerste gezegd wordt. En ik dacht ook, dat Augustinus niets anders heeft willen zeggen en ik versta ook niet anders uit zijn woorden dan hetgeen, dat in de eerste opinie staat, zodat de drie opinies, die u in uw Diatribe heeft verteld, bij mij niets anders zijn, dan mijn enige sententie en mening. Want nadermaal dat toegelaten en overtuigd is, dat de vrije wil zijn vrijheid verloren hebbend, de zonde gedwongen wordt te dienen en dat het geen goed kan willen, zo kan ik uit die woorden niets anders besluiten dan dat de vrije wil een ijdel vergeefs woord en naam is, dat de zaak zelf verloren heeft. Een[67] verloren vrijheid is bij mij, in mijn spraak, geen vrijheid. En een ding de titel van vrijheid toe te schrijven, dat geen vrijheid heeft, is maar een ijdele naam toeschrijven. Zo ik hier dwaal, een iegelijk die kan, mag mij beter onderrichten. Zo dit duister en twijfelachtig gesproken is, die het doen kan, mag klaarder en lichter voortbrengen; ik kan, zeg ik wederom, de verloren gezondheid geen gezondheid noemen en zo ik ze een zieke man toeëigende, mij dunkt ik zou hem niets anders dan een ijdele naam toeëigenen.

HOOFDSTUK 85

Maar weg van hier met zulke zeldzame en monstrueuze woorden. Want wie zou zulk een misbruik van spreken verdragen, dat wij zouden zeggen, dat de mens een vrije wil heeft en meteen dat hij de vrijheid verloren hebbend, gedwongen wordt de zonde te dienen en dat hij geen goed kan willen? Het strijdt immers tegen het gemeen vernuft en tegen het gebruik van alle spraken. U zou men billijk in uw Diatribe beschuldigen, dat u uw woorden zo duister uitspreekt, gebruikend de woorden van anderen gedicht, zonder in acht te nemen en te merken wat het zeggen wil? "De mens heeft de vrijheid verloren, hij wordt gedwongen de zonde te dienen en hij kan niets goeds willen". Zo u slechts wakker was uit uw slaap, u zou klaar kunnen zien, dat deze drie opinies maar een mening hebben, daar u nochtans drie verscheidene maakt. Want die de vrijheid verloren heeft en gedwongen wordt de zonde te dienen, noch geen goed kan willen, wat zou men bekwamer van hem kunnen zeggen, dan dat hij noodwendig zondigt en het kwade wil? Zo zouden de Sofisten zelf met hun syllogismen besluiten. Daarom besluit ik wederom, dat u in uw Diatribe tot uw onwil tevergeefs tegen de twee laatste opinies strijdt, terwijl u de eerste aanneemt, die nochtans met die beiden overeenkomt, uzelf alzo condemnerend en onze mening aanprijzend in een en hetzelfde artikel.

HOOFDSTUK 86

Laat ons nu komen tot de plaats "Ecclesiastici" en daarmede ook vergelijken de eerste bewijselijke opinie. De opinie zegt: "Dat de vrije wil geen goed kan willen". Maar deze plaats Ecclesiastici wordt gebracht om te bewijzen, dat de vrije wil iets is en iets vermag. Zo begrijpt deze eerste voorgaande opinie, die u met de spreuk "Ecclesiastici" wilt bewijzen, wat anders dan hetgeen u nu met dezelfde spreuk Ecclesiastici, wilt bevestigen. Het gaat u hiermede gelijk of iemand aangenomen had te bewijzen, dat Christus de Messias was en om zulks te bewijzen voortbracht de plaats, die bewijst, dat

---

[65] Zie Hfdst. 80.

[66] De plaats is in 't 3e hoofdstuk en dezelfde leer heeft hij hoewel met andere woorden in Ench. 2: 30, zie boven Hfdst. 44.

[67] Sommigen onderscheiden de vrijheid: 1. in een vrijheid van bedwang; 2. van zonde; 3. van ellende. Door de zonde is nu verloren de vrijheid van de ellende en van de zonde. Maar de vrijheid van bedwang is een onverlieflijke eigenschap van de wil Bernard, van de vrije wil en genade. En 2. send. dist. 25.

Pilatus president van Syrië geweest is, of iets anders dat de zaak geheel niet gelijkt. Zo68 wordt hier ook bewezen, dat men van de vrije wil, opdat ik verzwijg hetgeen, dat ik voorheen geeist heb, niets zeker kan zeggen of bewijzen wat het is en wat het vermag. Doch deze plaats is waard, dat ze door ons wordt onderzocht. Ten eerste zegt hij (God heeft de mens van het begin geschapen). Hier spreekt hij van de schepping van de mens en hij vermaant noch niet van de vrije wil noch van de geboden. Dan volgt (en heeft hem gelaten in de hand van Zijn raad). Wat is dit? Wordt hier de vrije wil bevestigd? Want hier wordt ook niet van de geboden geroerd, waarom de vrije wil vereist wordt, noch wordt er van deze zaak in de schepping vermaand. Zo men dan wat moet verstaan, "Door de hand van Zijn raad", zo moet men daarbij veel eerder verstaan hetgeen dat in Gen. 1 en 2 gezegd wordt, dat de mens gesteld is geweest tot een heer van alle dingen, opdat hij daarover vrij zou heersen, zoals Mozes zegt: "Laat ons mensen maken; die regeren over de vissen der zee". En hier zal men uit deze woorden niets anders kunnen bewijzen, dan dat de mens over de creaturen naar zijn eigen wil heeft mogen handelen, als die hem onderworpen waren. En dat noemt hij de raad van de mens, omdat het anders is als Gods raad. En nadien hij gezegd heeft, hoe de mens geschapen is geweest en gelaten in de hand van Zijn raad, zo gaat hij voort en zegt: "dat Hij daarbij gevoegd en hem gegeven heeft bevelen en geboden". Waartoe heeft Hij ze hem bijgevoegd? Tot de raad en wil van de mens en boven de bestelling waardoor Hij hem gesteld had tot een heer over de creaturen, met welke geboden Hij de mens eensdeels onttogen heeft die heerschappij over de creaturen (als over de boom van de wetenschap van het goede en het kwade) en heeft alzo daarmede betoond dat Hij hem in geen vrijheid wilde laten. En nadat Hij de geboden daarbij gevoegd had, zo komt Hij tot de willekeur der mens jegens God en die dingen die van God zijn. "Wilt u de geboden houden, zij zullen u behouden, etc.".

HOOFDSTUK 87

Van deze plaats dan (zo u wilt) begint de kwestie van de vrije wil, opdat wij door deze spreuk Ecclesiastici zouden verstaan dat de mens als in twee rijken gesteld is. Het ene, waarin hij gelaten wordt in zijn wil en raad, zonder Gods gebod of verbod in de dingen, die onder hem zijn gesteld. In deze regeert hij en is als een heer, zijnde gelaten in de raad vam zijn wil en raad. Niet dat God hem zo gelaten en in zulk een vrijheid gesteld heeft, dat hij niet in alle dingen zou meewerken, maar dat Hij hen een vrij gebruik van de dingen heeft gelaten, zonder hem met enige wetten of verboden te verbieden. Gelijk als men door gelijkenissen zou mogen zeggen: het Evangelie laat ons in de hand van onze raad, dat is, dat wij met vrijheid de uiterlijke dingen (zoals spijs en drank etc.) mogen gebruiken en daarmede doen zo wij willen. Maar Mozes en de paus hebben ons in deze vrijheid en raad niet gelaten, maar hebben ons met wetten bedwongen en hun eigen wil en bedwang onderworpen en verbonden. Het69 tweede rijk is, waarin hij niet gelaten wordt in de hand van Zijn raad, maar is de raad en de wil van God onderworpen, zodat hij in zijn eigen rijk (waarvan wij nu gezegd hebben) gaat en leeft in vrijheid naar zijn raad en wil, zonder geboden en wetten van anderen, zo moet hij in dit rijk van God gaan en wandelen, onderworpen zijnde de geboden, wetten en wil van God, buiten en tegen zijn eigen vrije wil. En dat is hetgeen, dat Ecclesiasticus zegt: "Hij heeft hem gegeven bevelen en geboden, wilt u etc.". Zodat nu klaar en waarachtig is (zo ik meen dat het is), zo hebben wij nu bewezen, dat deze plaats Ecclesiastici niet voor de vrije wil, maar tegen de vrije wil dient, als die leert, dat de mens onderworpen is aan Gods geboden en wil en dat zijn eigen vrije wil ontnomen wordt. Is het niet klaar genoeg door ons uitgelegd, zo hebben wij nochtans zoveel uitgericht, dat wij bewezen hebben, dat deze plaats van Jezus Sirach voor de vrije wil niet kan dienen, als die een geheel andere zin heeft als waartoe zij die aanhalen, namelijk de zin die wij nu hebben verklaard, welke niet ongeschikt, maar gezond met de gehele Schrift overeenkomt. Daar tegenovergesteld de zin die zij geven met de gehele Schrift duister is en daartegen gebruikt en voortgebracht wordt. Zo staan zij dan gerust en vast op de goede zin die wij gegeven en verklaard hebben, blijvend bij onze ontkenning van de vrije wil totdat zij in hun gedwongen en onbewijsbare verzekering beter bevestigd zullen hebben.

HOOFDSTUK 88

Omadat Jezus Sirach dan zegt: "Zo u de geboden wilt houden, zij zullen ubehouden en wilt u een recht vertrouwen behouden" en kan niet zien hoe men met deze woorden de vrije wil kan bewijzen:

---

[68] Verklaring van de plaats Jezus Sirach. Hfdst. 15.

[69] In het rijk van God moet men leven naar de wetten van God en niet naar zijn Vrije wil of naar de instellingen van mensen.

Want (zo u wilt) is een woord conjunctivi modi, zoals de grammatisten spreken 't welke niet verzekert. En zoals de Dialectici zeggen, een reden die conditionelijk (of op conditie), wat te kennen geeft en besluit niet gelijk bij voorbeeld zulke redenen. "Zo de duivel God is, zo moet hij aanbeden worden", alsmede "zo een ezel vliegt zo heeft hij vleugels", alsmede alzo, zo daar een vrije wil is, zo is de genade niet. Maar zo Sirach de vrije wil had willen verzekeren, had hij aldus moeten spreken: "de mens kan de geboden van God onderhouden", of de mens heeft kracht en vermogen om de geboden te onderhouden. Doch[70] u zult zeggen dat Sirach zeggend "Zo u wilt de geboden onderhouden" te kennen wil geven, dat in de mens een wil is om te onderhouden en om niet te onderhouden, want hoe zou men anders kunnen zeggen tot iemand die geen wil heeft "zo u wilt?" Zou het geen gespot zijn, zo iemand tot een blinde zei: "zo u zien wilt, u zult een schat vinden?" Of tot een dove: "Zo u horen wilt, ik zal u een goede historie vertellen?" Men zou voorwaar alzo hun ellendigheid bespotten. Ik antwoord, dit zijn argumenten van het menselijk vernuft, dat zulke wijsheid placht voort te brengen, derhalve zullen wij nu niet tegen Ecclesiasticum, maar tegen het menselijk vernuft van dit gevolg moeten disputeren. Want de Heilig Schrift trekt en verklaart u met uw Sylogismen en argumenten als u wilt en daarom zullen wij het gaan doen en dat met vertrouwen, wel wetend dat u in uw Diatribe niets anders dan dwaasheid en ongeschiktheid voortbrengt, inzonderheid als u in Goddelijke dingen uw wijsheid wilt betonen.

HOOFDSTUK 89

En ten eerste vraag ik, waarmede dat men zou kunnen bewijzen, dat er terstond een vrije wil moet zijn, zo dikwijls als men zegt: "zo u wilt, zo u het doet, zo u het hoort?" "U zult antwoorden, omdat de natuur van de woorden en het gebruik van spreken zulks schijnt te vereisen tussen de mensen. Zo hoor ik wel, u wilt de Goddelijk dingen en woorden naar het gebruik en naar de menselijke afmeten? En wat is er nog goddelozer, terwijl deze dingen Goddelijk zijn en die aards? U openbaart uzelf in uw Diatribe hoe vleselijk u van God voelt. Wat zult u dan zeggen zo ik bewijs dat de natuur van de woorden en het gebruik van spreken ook bij de mensen niet altijd zulks vereist, dat men met iemand spot als men tot hem zegt zo u het doet, zo u het wilt, zo u het horen wilt etc. al is het dat hij nochtans niet vermag iets daarvan te doen, als bijvoorbeeld de ouders met hun kinderen spelen en schertsen, zoals wanneer een moeder haar kind tot haar lokkend zegt, wilt u komen? kom, kom toch, of iets anders beveelt, dat zij nochtans weet dat het kind nog niets kan doen en dat alleen daarom, opdat het openbaar zou zijn, dat zij immers niet kunnen en opdat de kinderen zouden leren, de hulp en de handreiking van hun ouders te begeren? Alsmede als een trouwe medicijnmeester een eigen-zinnige en hoogmoedige kranke doet en beveelt iets te doen en te laten dat hij wel weet dat hij niet kan doen en dat schadelijk voor hem is, alleen daarom, opdat hij hem door zijn eigen voorbeeld en bevinden tot kennis van zijn krankheid en onvermogen zou brengen, waartoe hij hem door geen andere manier kan brengen. En daar is bijna geen gemener wijze dan het trotseren en tergen, als wij iemand zijn vermogen of onvermogen willen voorstellen, hetzij aan vriend of vijand. Ik verhaal dit alleen daarom, opdat ik uw vernuft zou aanwijzen hoe onbekoorlijk u besluit en welke dwaze gedachten u bij of tot de Schrift brengt en hoe blind dat u bent, dat u niet ziet, dat zelfs in menselijke dingen en woorden uw besluit geen plaats heeft. Maar zo u slechts eens ziet, dat ze zo gebruikt worden (namelijk) zo u wilt, zo u het doet etc., zo wilt u terstond van een particulier voorbeeld een algemene regel maken, maar zulks naar de gewoonlijke wijsheid van het menselijk vernuft.

HOOFDSTUK 90

Zo nu God de Heere als een vader met ons als met Zijn kinderen handelde, dat Hij ons die onwetend zijn, onze onwetendheid en onvermogen betoonde, of dat Hij, als een getrouwe Medicijnmeester ons onze ziekte bekend maakte: of ook dat Hij Zijn vijanden Zijn raad hardnekkig weerstaande, trotste en beriep en Zijn wetten voorstellend (als een bekwaam middel daartoe) zei: "doet dit, hoort dit, onderhoudt dit, of zo u hoort, zo u wilt en zo u het doet"; volgt dan nu niet hier een schoon besluit, ergo wij konden "vrijelijk, horen, zien en doen" of God bespot ons? Waarom[71] zou hier niet eerder uit volgen, dat God ons als Zijn vrienden bezoekt, opdat Hij ons door de wet tot de kennis van ons onvermogen en zwakheid zou brengen, maar zo wij vijanden van God zijn, dat Hij ons dan waarlijk en rechtvaardiglijk trotst, biedt en bespot. Terwijl dit de oorzaak is waarom God de wet gegeven heeft, zoals Paulus leert. Want[72] de menselijke natuur is zo verblind, dat ze zelf niet weet noch kent

---

[70] Tegenwerping.
[71] Het gebruik van de wet van God.
[72] De blindheid van de menselijke natuur en staat.

haar eigen krankheid of onvermogen. Daarbij is zij ook hovaardig, want zij wil alle dingen schijnen te weten en te vermogen, welke hoogmoed en onwetendheid God niet beter kan genezen dan met Zijn wet te bevelen, over hetwelk wij hierna nog spreken zullen. Hiermede zal 't genoeg zijn, dit aangeroerd te hebben, om het vleselijk besluit van uw dwaze wijsheid te wederleggen: "zo u wilt, ergo u zult mogen vrijelijk willen". Uw Diatribe droomt, dat de mens nog gezond en in een goede stand is, omdat hij nog in zijn uiterlijke lidmaten en gestalte onverdorven en gezond schijnt, daarom snatert u zo licht heen, zeggend, dat met deze woorden: "zo u wilt, zo u het doet, zo u het hoort", de mensen bespot worden, tenzij dat zij een vrije wil hebben. De Schrift daarentegen beschrijft, dat de mensen verdorven zijn en gevangen en dat hij hoogmoedig veracht en niet meer weet zijn verderfenis en gevangenis, daarom dat hij hem ook met zulke woorden op moet wekken en wakker maken, opdat hij met de ervarenheid zelf zou zien en bevinden, dat hij niet minder dan deze geboden kan houden, ja niet één van de minste.

HOOFDSTUK 91

Maar hier moet ik uw Diatribe wat meer aanspreken en dit eens vragen, zo u in uw kloek vernuft gevoelt, dat dit besluit (zo u wilt, etc., ergo u mag vrijelijk) straks moet volgen en bestaan, waarom volgt u 't dan zelf niet? Want[73] u zegt in de bewijsbare opinie "dat de vrije wil niets goeds kan willen". Met wat besluit zal dit dan ook uit deze plaats (wilt u de geboden onderhouden) kunnen volgen, waaruit u zegt dat er uit kan volgen, dat een mens vrijelijk het goede zal kunnen willen en niet kunnen willen. Kan dan uit een fontein zoet en zuur samen bloeien? Bespot u hier niet eerder de mens, wanneer u zegt, dat hij kan onderhouden hetgeen dat u ook zegt dat hij niet kan willen noch wensen? Daarom schijnt het klaar, dat u het niet ernstig en van harte gevoelt, dat deze reden "zo u wilt etc. ergo u kunt vrijelijk", wel zou volgen en besluiten hoe stijf en hoe heftig u het ook drijft. Of immers zo moet de andere bewijsbare reden (dat de mens geen goed kan willen) u geen ernst zijn. Zo wordt dit menselijk vernuft fijntjes in zijn eigen besluit en in de woorden van zijn wenselijke wijsheid gevangen en betrapt, dat hier niet weet wat of waarvan het spreekt, doch het is niet beter waard dan dat het zijn vrije wil met zulke argumenten en sluitredenen verdedigt, die elkaar omstoten en teniet maken, gelijk wij lezen van de Midianieten, die zichzelf ombrachten en doodden, toen zij Gideon en het volk van God bevochten. Richt. 7: 22. Ik moet nog wat breder met uw Diatribe en met haar kloekheid handelen. Ecclesiasticus zegt niet "zo u naarstigheid hebt en zo u poogt om de geboden te houden", welke naarstigheid en pogen uw eigen krachten niet wordt toegeschreven, gelijk u bijbrengt; maar hij zegt "wilt u de geboden houden, zij zullen u behouden". Willen wij nu naar uw menselijke wijsheid hieruit besluiten, zo zullen wij dan alzo kunnen zeggen, daar staat geschreven "wilt u de geboden houden etc. Daarom volgt er dat de mens alle geboden kan onderhouden". En zo zullen wij hier in de mens niet een kleine benaarstiging noch een weinig pogens laten, maar daaruit zou volgen, dat hij een gans volkomen en overvloedige kracht en vermogen zou hebben om de geboden te onderhouden. Anders zou Ecclesiasticus de ellende van de mens bespotten, die, daar zou bevelen te onderhouden datgene dat hij wist dat zij niet konden. Het zou ook niet genoeg zijn, dat in de mens enig benaarstigen en pogen was, want alzo zou hij evenwel de suspitie of het vermoeden van bespotting niet ontgaan, tenzij noodzakelijk dat hij ook te kennen geve, dat zij ook de kracht hebben om te kunnen onderhouden.

HOOFDSTUK 92

Nu welaan laat ons toegeven, dat het benaarstigen en het pogen van de vrije wil iets is en dat het enig vermogen heeft. Wat zullen wij nu de Pelagianen antwoorden, die uit deze plaats de genade heerlijk buiten sloten en de vrije wil alle dingen toeëigenden? Voorwaar de Pelagianen hebben victorie bevochten, zo het besluit van dit boekje Diatribe waar is. Want de woorden van Ecclesiasticus luiden het 't onderhouden en niet van te benaarstigen noch van pogen. En zo men de Pelagianen het besluit van het onderhouden wil ontkennen, zij zullen dan wederom en gerechtelijker het besluit van het pogen en benaarstigen ontkennen; en zo u hen de gehele vrije wil wilt ontnemen, zij zullen u ook het deel of het kleine overblijfsel niet laten behouden en zij zullen niet toelaten, dat u een klein deeltje iets zult toeschrijven als u hen niet toelaat dat zij de gehele vrije wil zijn vermogen en kracht toeëigenen. Daarom alles wat u tegen de Pelagianen (die het gehele vermogen van de vrije wil uit deze plaats willen bewijzen) zult zeggen, datzelve zullen wij nog veel billijker tegen het zwak benaarstigen en pogen van de vrije wil dat u hieruit wilt besluiten, mogen inbrengen. En de

[73] Boven Hoofdst. 80.

Pelagianen zullen dit alzo met ons zeggen, dat zo hun mening en opinie uit deze plaats niet kon bewezen worden, dat nog veel minder enige andere meningen als de uwe en enige anderen kan en mag betoond worden. Want zo uit een zodanig besluit (zo u wilt etc.) dat volgen zal, zo zal deze plaats van Ecclesiasticus krachtig voor de Pelagianen zijn, die met klare woorden van het onderhouden spreekt, zeggende: “zo u de geboden wilt houden”, ja zij spreekt ook van het geloof, zeggend: “wilt u een recht vertrouwen behouden”, alzo dat er na uw zeggen uit zal moeten volgen, dat het geloof te behouden ook in onze macht is, hetwelk nochtans een bijzondere en zeldzaam gevonden gave van God is, als de apostel tot de Efezen en op andere plaatsen zegt. In somma terwijl zoveel meningen over de vrije wil voortgebracht worden en allen willen zich met deze plaats van Ecclesiasticus behelpen, daar zij nochtans geheel tegen elkaar strijden, zo is het ook anderen niet mogelijk, ot zij hebben ook Ecclesiasticus tegenover zich gesteld en tegenstrijdig in één en de zelfde woorden. Daarom kunnen zij daaruit niet besluiten, hoewel (als men uw besluit zou toelaten) Ecciesiasticus sterk voor de Pelagianen alleen en geheel tegen al de anderen zou dienen. Daarom is hij ook tegen uw Diatribe, die zich hier met haar eigen mes de keel afsnijdt en zich doodt.

HOOFDSTUK 93

Maar wij zeggen wederom, als wij voorheen gezegd hebben, dat deze plaats van Ecclesiasticus in generlei wijze iets doet voor degenen, die de vrije wil daaruit willen beweren, maar dat ze ter contrarie grotelijks daartegen strijdt. Want wij moeten geenszins uw besluit toelaten, als u zegt “zo u wilt etc. ergo u kunt”, maar wij moeten hieruit verstaan, dat met zulke woorden en met dergelijke de mens vermaant en indachtig gemaakt wordt van zijn onvermogen, hetwelk hij anders onwetend en hoogmoedig zonder deze Goddelijke vermaningen niet zou bekennen noch gevoelen. En hier spreken wij niet alleen van de eerste mens Adam, maar van elk mens, hoewel er niet veel aan gelegen is, of u het van de eerste mens of van alle anderen verstaat. Want hoewel de eerste mens Adam[74] niet onvermogend was, zolang de genade bij hem was, nochtans heeft God hem door het gebod genoegzaam bewezen, hoe onvermogend dat hij was, zonder de genade. Zo nu dan Adam, toen de Geest van God nog bij hem was, met een nieuwe wil niet heeft kunnen willen, het goede dat hem eerst voorgelegd was, dat is de gehoorzaamheid, omdat de Heilige Geest die niet wrocht; wat zouden wij toch zonder de Heilig Geest vermogen in het goede dat wij verloren hebben? Daarom is er aan de eerste mens door een verschrikkelijk exempel aangewezen (om onze hoogmoed te vertreden) wat onze vrije wil vermag die van God verlaten is en dat niet gestadig door de Heilig Geest gedreven en vermeerderd wordt. Hij vermocht niets in een zo hoge en sterke Geest, welker eerstelingen hij had, maar hij is van de eerstelingen van de Geest afgevallen, wat zouden wij vermogen, die in hem gevallen zijn en de eerstelingen van de Geest verloren hebben? Inzonderheid “Terwijl de satan met vol geweld nu in alle natuurlijke mensen werkt en regeert, die de eerste mens, toen hij nog niet in hem heerste, alleen met een verzoeking ter neder heeft gestort en overwonnen”. Ef. 2: 2-3. Ik zou voorwaar de vrije wil niet sterker kunnen bevechten, dan als ik deze spreuk van Ecclesiasticus met de val van Adam wou vergelijken en verhandelen. Maar hier is daartoe geen plaats, mogelijk zal zulks op een andere beter te pas komen. En het zal hier genoeg zijn, dat wij bewezen hebben, dat deze spreuk van Ecclesiasticus op deze plaats niets met al voor de vrije wil zegt, die zij nochtans voor de voornaamste hoofdspreuk-plaats houden en stellen als ook dat deze plaats en dergelijke “zo u wilt, zo u hoort en zo u het doet”, niet betonen wat de mensen vermogen, maar wat zij schuldig zijn.

HOOFDSTUK 94

De andere spreuk, die door uw Diatribe voortgebracht wordt is uit Gen. 4: 11, waar de Heere spreekt tot Kaïn: “Onder u zal zijn de lust der zonde en u zult over hem heersen”, of (zo de Nederduitse[75] overzetting heeft) “laat haar niet haar wil, maar heerst over haar”. Hier wordt getoond" zegt Erasmus in zijn boek Diatribe “dat de lust naar de zonde en het kwaad door ons overwonnen kan worden en dat wij zo niet gedreven worden, dat wij zouden moeten zondigen”. Nu deze reden (de lust tot het kwaad kan overwonnen worden) al is ze twijfelachtig gesteld, nochtans blijkt klaar door de kracht van hetgene, dat voorgaat en van hetgene dat er volgt en door de kracht van de dingen, die hier verhandeld worden, dat ze bijgebracht wordt om te betonen dat dit de mening is, dat de vrije wil vermag en kan overwinnen de lust tot de zonde en tot het kwade en dat hem de lust daartoe niet

[74] De eerste mens heeft ook een nodige hulp van de genade gehad tot het goede, Augustinus de corrept. & grat. c. 11.
[75] De plaats Gen. 4: 11 wordt verklaard.

drijft dat hij juist daarom de zonde moet doen. Wat is hier nu wederom uitgelaten, dat de vrije wil niet wordt toegeëigend? Wat hebben wij met de Heilige Geest van doen? Waarom behoeven wij een Christus te hebben? Ja wat hebben wij met een God van doen, zo de vrije wil de lust tot alle kwaad kan overwinnen? Waar is nu wederom de te bewijzen opinie, welke zegt, dat de vrije wil zelfs niet kan willen het goede te doen? En hier wordt hem de overwinning van het kwaad toegeschreven, die nochtans het goede noch wil noch wenst. Voorwaar uw Diatribe spreekt al te onvoorzichtig.

Nu dit is kort mijn antwoord op deze spreuk Gen. 4. Alzo heb ik gezegd met zulke spreuken wordt de mens betoond wat hij schuldig is en niet wat hij vermag. Tot[76] Kaïn werd dan gezegd, hoe hij over de zonde behoorde te heersen en de lust van die onder zich te houden, maar dat heeft hij niet gedaan, noch heeft hij het kunnen doen, want de duivel en de zonde werkten en heersten in hem. En dat is ook een algemene wijze in de Hebreeuwse taal, dat er een Indicativum futurum gebruikt wordt voor een Imperativum, dat is dat er inplaats van gebiedende in toekomende tijd wordt gesproken. Als Exod. 20: “Gij zult geen andere goden hebben, Gij zult niet doodslaan” en zo zeer velen. Want anders zou men het voor een Indicativus nemen, dat is als te kennen gevend, zo zouden het beloften van God zijn. En terwijl God niet liegen kan, zo zou er volgen uit deze spreuk tot Kaïn gesproken, dat geen mens zondigen zou en dat er geen geboden nodig waren. Daarom zou onze overzetter deze woorden beter zo vertaald kunnen hebben: “Maar onder u zal haar lust zijn, u zult over haar heersen”. Gelijk ook van de vrouw gezegd heeft moeten worden. “U zult onder uw man zijn en hij zal over u heersen”. Dat dit nu niet op een te kennen gevende wijze tot Kaïn gesproken is, wordt daaruit bewezen, want alzo zou het een belofte van God zijn en niet een gebod. Maar het is geen belofte geweest, want het tegenovergestelde is daarna geschied en door Kaïn volbracht.

HOOFDSTUK 95

De derde plaats is uit Deut. 30: 15: “Zie, Ik heb u heden voorgesteld het leven en het goede en de dood en het kwade etc.” Wat zou men (zegt u) klaarder kunnen zeggen? Hij laat de mens de willekeur om te kiezen. Ik antwoord: Wat is er klaarder, dan dat u hier blind bent? Ik vraag u, waar laat Hij hier de mens de willekeur om te kiezen? Is het in hetgeen, dat Hij zegt “kiest”? Zo volgt dan uit uw zeggen, dat zo haast als Mozes zegt “kiest”, dat zij kiezen. Ik zeg dan weer, dat dan de Heilig Geest niet nodig is. En terwijl u zo dikwijls hetzelfde wederhaalt en voortbrengt, zo zal ik dan ook hetzelfde dikwijls mogen zeggen en weder verhalen. Zo de mens dan een vrijheid om te “kiezen heeft”, waarom heeft de voorgaande te bewijzen opinie gezegd, dat “de vrije wil geen goed kan willen?” Kan hij dan kiezen, niet willend en waartoe hij geen lust heeft? Maar laat ons uw gelijkenis horen, die u voortbrengt. “Zou het niet spottelijk en dwaas zijn (zegt u), dat ik tot iemand zei, die op een tweesprong stond, ziet, u ziet twee wegen, kiest die u wilt, waar nochtans maar één weg open stond en de andere verstopt was”. Dit is hetgeen ik voorheen gezegd heb over de argumenten van het vleselijk en dwaas vernuft, die zichzelf wil wijsmaken, dat God de mensen bespot als Hij hen onmogelijke geboden voorstelt en beveelt, daar Hij het nochtans doet om ons te vermanen en op te wekken, dat wij onze zwakheid en onvermogen zouden zien en kennen. Voorwaar het staat alzo, wij staan allen op de tweesprong en de ene weg is alleen open, “ja daar is niet een open weg” en door de wet wordt getoond, hoe zeer dat de andere, de ene weg namelijk, tot het goede onmogelijk is, tenzij dat God Zijn Heilig Geest geve. En de andere tot het kwade hoe breed en licht dat het is, zo God de mens zijn weg laat wandelen en de hand van hem trekt.

Het zou dan geen bespotting zijn, maar wel een ernstige en nodige reden, als tot iemand, die op een zodanige tweesprong stond zou gezegd worden (omdat hij krank en zwak zijnde, sterk zou willen schijnen of staande houden en verzekeren dat geen van deze wegen gesloten was), dat hij zou verkiezen van deze beide wegen, welke hij wilde. Daarom zijn de woorden van de wet alzo gegeven, niet om te betonen wat onze wil vermag, maar opdat ons blind vernuft daardoor als verlicht zou worden om te mogen zien, dat zijn licht niet is en dat zijn wil geen kracht heeft. “De kennis der zonde is door de wet” (zegt Paulus). Hij zegt niet “de uitdelging of de mijding der zonden” is door de wet. De gehele oorzaak waarom de wet gegeven is en de ganse kracht en werking van de wet is, dat wij daardoor komen tot kennis van onze zonden en niet om in ons enige kracht te betonen of te geven. Want “kennis” is geen kracht en geeft geen kracht, maar onderwijst alleen en wijst aan dat er geen kracht is en hoe groot dat het onvermogen is. Want de kennis van de zonden wat kan die anders zijn dan de kennis van onze krankheid en van ons kwaad Hij zegt niet door de wet komt de kennis van de

[76] Anderen verklaren het alzo, hij zal onder u zijn, nl. Abel; alsof Hij zei: hij is u onderworpen als de jongste, zoals Gen. 3 van Eva op dezelfde wijze van spreken gelezen wordt.

kracht of van het goede, maar alles wat de wet doet (als Paulus getuigt) is alleen dat ze ons de zonde doet kennen.

HOOFDSTUK 96

En dit is de plaats waaruit ik dit antwoord genomen heb, dat de mens door de wet vermaand en onderwezen wordt, wat dat hij vermag en wat hij niet vermag, wat hij schuldig is en wat hij niet schuldig is; dat is opdat hij zijn zonden zou bekennen en niet dat hij zou geloven, dat hij enige kracht had77. Derhalve zo dikwijls als u Erasmus zult voortkomen en mij voorwerpen de wet van God, zo zal ik u deze sterke reden van Paulus wederom tegenzetten. “Door de wet is de kennis der zonden” en niet de kracht of het vermogen van de wil. Vergadert dan uit de grote concordantie van de Bijbel al de woorden, die gebiedende wijze gesteld zijn wat bevelende en maakt er een zo grote hoop van als u immers wilt, zo het geen woorden van beloften zijn, zo zal ik terstond zeggen, ja anders niets zeggen, dan dat door dezelve altijd te kennen gegeven wordt, wat de mensen schuldig zijn en niet wat zij vermogen of wat zij doen. En dit weten de schoolkinderen (die Latijns beginnen te leren) zeer wel, dat met de woorden die “imperativi modi” zijn, dat is die in de gebiedende wijze gesteld zijn, niets anders bedoeld wordt dan hetgeen er geschieden moet. Maar hetgeen, dat er geschiedt of kan geschieden, dat moet met woorden die “indicativi modi” zijn, te kennen gegeven worden. Hoe komt het dan dat u, grote rabbijnen en theologen, nu als jonge kinderen alzo prevelt, dat u van een woord dat in gebiedende wijze gesteld is, daaruit terstond een vermogen wilt trekken, gelijk of men zo terstond zo haast men iets gebiedt waaruit zou volgen dat het noodzakelijk moet geschieden en zou kunnen geschieden. Wat kan er al tussen komen, dat hetgeen iemand hem heeft laten inschenken en reeds aan de mond heeft, nochtans niet door hem gedronken wordt, alzo hoevele dingen worden wel geboden, ja die mogelijk zijn te geschieden en nochtans niet geschieden. Alzo wijd verschillen de woorden, die in gebiedende wijze gesteld worden en de woorden die wat te kennen geven zelfs in gemene en lichte dingen. En u wilt nog in die dingen die meer van de anderen verschillen dan Hemel en aarde, die zelfs onmogelijk zijn, straks van een gebod een gedane zaak maken en van een onmogelijke zaak een mogelijke, ja u wilt dat alzo haast als u ’t woord van bevel hoort, doet, onderhoudt, kiest, dat het terstond gedaan, onderhouden en verkozen zal zijn.

HOOFDSTUK 97

Ten vierde brengt u vele dergelijke plaatsen voort uit Deut. 33: 6 en het 30ste hoofd-stuk, namelijk die daar spreken van verkiezen, van onderhouden en van afkeren in deze woorden: “zo u onderhoudt, zo gij u afkeert, zo u verkiest, etc.” Al deze woorden (zegt u) zouden allen ontijdig en tevergeefs gezegd worden, zo de wil van de mensen niet vrij was tot het goede. Ik antwoord, dat uw lieve Diatribe uit deze woorden ontijdig en ijdel de vrije wil wil bewijzen. U had alleen voorgenomen het vermogen en het benaarstigen van de vrije wil te bewijzen en u brengt niet één plaats voort om zulks te bewijzen. Maar u brengt zulke plaatsen voort, door dewelke zo uw besluit goed was, de vrije wil alle krachten zouden toegeëigend worden. Derhalve zullen wij hier wederom een goed onderscheid maken tussen de woorden van de Schrift en tussen het besluit dat de Diatribe daaruit trekt.

De woorden, die voortgebracht worden zijn “imperativa”, gebiedende woorden en zij zeggen niets, dan hetgeen dat er moet geschieden. Want Mozes zegt niet: “Gij hebt de kracht om te verkiezen”, maar hij zegt: “verkiest, onderhoudt en doet”. Hij geeft en leert hetgeen, dat men moet doen, maar hij beschrijft de krachten en het vermogen van de mensen niet. En nochtans wil onze kloeke Diatribe straks daartoe besluiten, ergo, de mens vermag en kan zulks alles, want anders zou Mozes dit tevergeefs gebieden. Waarop men ook kan antwoorden, lieve Diatribe, u besluit kwalijk en u bewijst uw besluit niet, maar het dunkt u slechts omdat u blind en slaperig bent, doch u bent in uw denken ver bedrogen. En nu dit wordt niet tevergeefs noch ontijdig bevolen, maar opdat de hovaardige en blinde mens hierdoor de krankheid van zijn onvermogen zou leren kennen, zo hij verzocht te doen hetgeen er bevolen werd. Alzo deugt uw gelijkenis niet, wanneer u zegt: “Het zou anders zijn alsof iemand tot een mens, die alzo gebonden was, dat hij alleen aan zijn linkerzijde kon reiken, zou zeggen, ziet u hebt aan uw rechterzijde zeer goede wijn en aan uw linkerzijde hebt u vergif, steekt nu uw hand uit en grijpt hetgeen u wilt”. Ik wil zeer wel geloven, dat deze gelijkenis u wel behagen zal en zeer kietelen. Maar u ziet niet, dat zo uw gelijkenissen bestaan dat ze veel meer bewijzen dan u

---

[77] August. de corrept. & gratia. O mens, bekent wat u in het gebod hebben moet, in de bestraffing, bekent dat u door uw gebrek niet hebt en in het gebed, bekent, in het gebod, wat u ontvangen zult, hetgeen dat u hebben wilt.

voorgenomen hebt te bewijzen, ja zij zullen bewijzen hetgeen u ontkent en verwerpt, namelijk, dat de vrije wil alles vermag. En ik merk dat door deze gehele handeling uit de memorie gaat dat u gezegd hebt (dat de vrije wil niets vermag zonder genade) en daarom wilt u bewijzen dat de vrije wil alle dingen vermag zonder genade. Want dit is hetgeen, dat u besluit en al uw gelijkenissen voortbrengen en bewijzen, dat namelijk de vrije wil of van zichzelf vermag de wet en alle geboden te houden of dat ze vergeefs tot bespotting en ontijdig gegeven zou zijn geweest. Deze dingen, Erasmus, zijn de oude liederen van de Pelagianen, die de Sofisten zelf ook uitgeworpen hebben en u ook hebt verworpen. Maar daarentussen geeft u genoeg te kennen met deze uw vergetelheid en kwade memorie, hoe weinig dat u de zaak verstaat en hoe luttel zij u ter harte gaat. En wat is er toch schandelijker voor een orateur, dan dat hij altijd van zijn principiëele materie afdwaalt en dingen voortbrengt, die zich daarmede niet rijmen, ja dat hij altoos tegen zichzelf en tegen de hoofdzaak strijdig is.

HOOFDSTUK 98

Ik zeg dan wederom, de woorden van de Schrift, die u voortbrengt, zijn gebiedende woorden en zij bewijzen niets, noch zij bewijzen de menselijke krachten, maar zij schrijven ons voor wat wij doen en laten moeten. Maar u besluit en uw gelijkenissen, zo ze iets bewijzen, zo bewijzen zij dat de vrije wil alle dingen vermag zonder genade. En zulks te bewijzen, hebt u niet aangenomen, maar hebt ontkend hetzelve te willen doen. Daarom zijn zulke bewijsredenen niets anders dan sterke verwerpingen en ontkenningen van hetgeen, dat u schijnt te willen bewijzen, want zo ik argumenteerde (om de Diatribe de vaak te verjagen) zoals Mozes zegt: “Kiest het leven en onderhoudt de geboden”. Als het waar was, dat de mens het leven kon verkiezen en de geboden onderhouden, zo zou Mozes de mens dit ijdel en tevergeefs, ja spottend bevelen: heb ik nu niet fraai met dit argument bewezen, dat de vrije wil geen goed vermag, noch ook geen pogen heeft zonder zijn krachten? Ja ik heb na uw besluit sterk genoeg vertoont, of dat de mens het leven kan verkiezen en de geboden onderhouden, gelijk bevolen wordt, of dat Mozes een spottend leermeester is. Maar wie zou durven zeggen dat Mozes spottend zou zijn? Zo zou er dan uit volgen dat de mens zou kunnen doen, hetgeen dat er geboden wordt. Zie, op zo’n wijze disputeert uw Diatribe altijd tegen hetgeen, dat ze zelf voorgenomen en beloofd heeft, dat ze niet zou disputeren en bewijzen, maar alleen dat de vrije wil enig benaarstigen en pogen tot het goede heeft, hetwelk nochtans in de gehele disputatie niet eens gedacht wordt, zover is het van daar, dat zij het zou bewijzen.

HOOFDSTUK 99

Nu laat het spottend zijn naar uw gelijkenissen, dat iemand de rechter arm gebonden hebbend, bevolen wordt met zijn rechterhand te grijpen, daar hij alleen zijn linkerhand kan nemen; nu vraag ik zou het ook spottend zijn dat iemand de beide armen gebonden hebbend, nochtans hoogmoedig zou willen roemen, ja met alle manieren pogen om alle dingen met beide handen te willen aangrijpen en uit te richten en dat men dan tot hem zei, dat hij zou aangrijpen met welke hand hij wilde, niet om zijn gevangenis te bespotten, maar opdat zijn hoogmoedig voornemen valse wijsmaking van zijn vrijheid en macht hem zou getoond worden en opdat hij gebracht zou worden tot een kennis van zijn gevangenis en ellende? Zou men dit niet eerst zonder de gebondene te bespotten kunnen doen? Ja, voorwaar. Nochtans uw Diatribe wil ons gestadig wijsmaken, dat de mens zodanig is, die vermogens zou hebben te doen dat er geboden wordt? Of tenminste dat hij kennis zou hebben dat hij het niet doen kon. Maar zulk een mens zal hij ons nimmer op aarde tonen. En zo ergens zulk een mens was, alsdan zou het waar zijn, dat of men zou ijdel zulke onmogelijke dingen gebieden, of de Geest van Christus zou tevergeefs gegeven worden. Maar[78] de Schrift stelt ons de mens alzo voor, die niet alleen gebonden, ellendig, gevangen, krank en dood is, maar die nog boven deze ellende door de werking van de satan zijn vorst, deze andere daar nog bijvoegt, dat hij gelooft en roemt dat hij vrij, ongebonden, machtig, gelukkig, gezond en levendig is. Want de satan weet, dat zo de mens zijn ellendigheid kende, dat hij niemand in zijn rijk zou behouden. Hij weet voorwaar wel, dat God de Heere, de arme mens, die zijn ellendigheid bekent en tot Hem om hulp roept, niet onverhoord zal laten, maar zal Zijn genade hem betonen en te hulp komen. Want Hij is een God, die nabij is dergenen, die Hem aanroepen, gelijk de Schrift alom zo getuigt: Psalm 34: 7. En daarom is het ook, dat Christus uit Jes. 61: 1 betuigt, dat Hij gevonden is om de armen te evangeliseren en de verslagenen van hart te helen. Daarom is het een louter werk van de satan, dat hij de mensen houdt dat zij hun ellende niet kennen, maar zich wijsmaken alles te vermogen en te kunnen doen wat hen

[78] De kennis van de ellende, is de eerste trap tot de verlossing.

bevolen wordt. Maar het werk van Mozes en van de wetgever is tegengesteld, namelijk door de wet de mens zijn ellende te openbaren, opdat hij daardoor tot beschaamdheid en berouw zou gebracht worden en door de wet[79] tot de genade zou bereid en tot Christus gezonden worden, om alzo zalig te worden. Hieruit kunnen wij dan zien, dat het niet spottend noch ijdel, maar wel ernstig is, hetgeen dat door de wet gedaan wordt.

HOOFDSTUK 100

Die nu dit verstaan, vernemen ook licht, dat de Diatribe niet al zijn opgetelde argu-menten geheel niets uitricht, terwijl ze niets anders voortbrengt dan een hoop "gebiedende woorden" die ze uit de Schrift verzamelt, die zij niet verstaat, wat ze willen en waarom zij gesproken worden; daarna voegt ze ook daarbij het zeldzame besluit en de vleselijke gelijkenissen, henzelf met een zo groot pak bezwarend, die zijzelf niet kan dragen, betonend, dat ze zo ik nu gezegd heb, tegen haarzelf is en meer besluit als ze zelf voorgenomen heeft, zodat het niet nodig was geweest op elk afzonderlijk te antwoorden, want met één oplossing had men al de argumenten tezamen kunnen beantwoorden. Maar opdat ze met dezelve stenen gestenigd wordt, waarmede zij mij heeft willen werpen, zal ik enige plaatsen verhalen en onderzoeken. Jes. 1: 19. "Indien gijlieden willig zijt en hoort, zo zult gij het goede dezes lands eten". Hier zegt Diatribe, zo wij geen vrije wil hadden, zo moest dit van God en niet van de mensen gesproken worden, namelijk alzo "zo ik wil, zo ik niet wil". Hierop heb ik tevoren genoeg geantwoord. Daarna wat voor een onbekwame reden zou dat zijn, zo de profeet zei "zo ik wil", u zult de goederen van het land eten? Of meent de Diatribe door haar te grote kloekheid, dat men de goederen van de aarde hebben of eten kan, tegen of zonder Gods wil? Of dat het wat nieuws of zeldzaams is, dat wij niet hebben noch ontvangen dan alleen van God? Zo zeg 't u ook van deze reden Jes. 21: 10: "Zo u Mij zoekt, zo zoek Mij, bekeert en komt". Wat vermaant Hij ons (zegt u) zo wij niet vermogen? Het is (zegt uw Diatribe) gelijk of Hij zei tot iemand die alom vastgehouden was, keert en beweegt u daarheen. Hier antwoord ik wederom: waartoe dient het dat u de spreuken van de Schrift hier alzo bijbrengt, die in henzelf van de vrije wil niet spreken en dat u daaruit ongerijmde besluiten trekt en dicht, dat is dat u deze spreuken verdraait van haar rechte zin en wilt daarmede de ganse vrije wil bevestigen, daar u nochtans alleen had voorgenomen het pogen van de vrije wil te bewijzen? Ditzelfde antwoord zal ook passen en dienen op de spreuk Jes. 45: 20 en 22. "Verzamelt u en komt, wendt u naar Mij toe en wordt behouden". En Hoofdst. 52: 2 "Schud u uit het stof, maak u op, maak u los van de banden van uw hals", alsmede Jer. 15: 19: "Zo gij u bekeert, Ik zal u bekeren". Maar veel klaarder (zegt u) betoont Zacharias het pogen van de vrije wil en dat de genade die bereid is als hij zegt. Zach. 1: 3 "Keert weder tot Mij zegt de Heere der heirscharen, zo zal Ik weder tot ulieden keren, zegt de Heere".

HOOFDSTUK 101

In al de voorgaande plaatsen maakt uw Diatribe geheel geen onderscheid tussen de woorden van de wet en de woorden van het Evangelie, zo blind is zij, dat zij niet weet noch ziet wat de wet en het Evangelie is. Want uit de hele Jesaja, uitgenomen die enige reden "Zo u wilt etc." brengt ze geen woord van de wet voort, de andere woorden zijn alle Evangelische, door welke de verslagen harten en de beangstigde gemoederen door het woord van genade tot troost en zaligheid geroepen worden. Maar uw Diatribe maakt er woorden van de wet van. Zeg mij toch, bid ik u, wat zal hij in de Heilig Schrift weten, die zover nog niet gekomen is, dat hij zou weten, wat de wet[80] en het Evangelie is, of zo hij het weet, dat hij het verachtte te onderscheiden? Deze moet alle dingen menen de Hemel met de hel, het leven met de dood en in somma deze weet niet veel van Christus en hij vraagt er niet naar. Waarvan wij hierna de Diatribe meer zullen vermanen. Merkt nu wel op de spreuk Jeremia en Zacharia 1: 3: "Zo gij u bekeert, zo zal Ik u bekeren". En "Bekeert u tot Mij, zo wil Ik Mij tot u bekeren". Meent u dan dat dit een goed besluit is, bekeert u, ergo u kunt u bekeren? Volgt dit ook wel, meent u, bemint de Heere uw God uit uw ganse hart etc. ergo, u kunt Hem beminnen van ganse harte? Wat besluiten deze uw argumenten anders dan dat de vrije wil de genade niet van doen is, maar dat het door zichzelf alle dingen vermag. Zou het dan niet beter zijn dat men de woorden verstond zo ze daar gesteld zijn "zo u u bekeert, Ik zal u bekeren", dat is, zo u ophoudt met zondigen, zo zal Ik ophouden met straffen en zo u u bekeert en wel leeft, zo zal Ik u ook wel doen veranderen en afkeren uw gevangenis en uw kwaden. Maar hieruit volgt niet, dat de mens door zijn eigen kracht

---

[79] Het gebruik van de wet.
[80] Het is nodig de wet met het Evangelie wel te onderscheiden.

bekeerd wordt, dit zeggen de woorden ook niet, maar zij zeggen slechts eenvoudig: “zo u u bekeert;” waarmede de mens vermaand wordt “wat hij schuldig is” en bekent en gezien hebbend dat hij niet kan, dat hij dan de genade zoekt en de middelen om te kunnen. Maar hier zal de Leviathan Diatribe (dat is het besluit die ze maakt) nog eenmaal willen zeggen, daar is geschreven “convertimini” of bekeert u, hetwelk tevergeefs anders zou zijn gesproken. (zo de mens dat uit zijn eigen kracht niet kon doen). Wat dit nu voor een besluit is, hebben wij boven genoeg gezegd.

HOOFDSTUK 102

Het is voorwaar een grote verblindheid en verstoktheid dat men met deze woorden “bekeert u” of “zo u u bekeert” en dergelijke de vrije wil wil bevestigen en dat men hier niet aanmerkt, dat men op dezelve manier uit deze woorden die ook zou kunnen besluiten. “U zult de Heere uw God liefhebben van ganser harte etc.” nadermaal in beide plaatsen woorden zijn die ons wat gebieden en iets van ons vorderen. En de liefde van God wordt van ons niet minder vereist dan onze bekering of de onderhouding van alle geboden, terwijl de liefde van God onze rechte bekering is; en nochtans is er niemand van u, die de vrije wil uit deze hoofdplaats zoekt te betonen, of vast te maken. Maar zij komen allen voort met deze woorden: “zo u wilt, zo u hoort, bekeert u” en dergelijke. Zo nu dan uit deze woorden (U zult de Heere Uw God liefhebben van ganser harte) niet volgt, dat de vrije wil iets is of iets vermag, zo is het gewis en zeker, dat het ook uit die andere plaatsen niet kan volgen, die zelfs zo ernstig en heftig niet gebieden, als u zult liefhebben etc. Alles wat men dan op deze woorden (bemint uw God) kan antwoorden tegen de vrije wil, dat kan men ook voortbrengen tegen alle andere geboden, die wat van ons vorderen, dat ze voor de vrije wil niets zullen vermogen. Want terwijl door het woord “beminnen”, getoond wordt welke de vorm van de wet is, dat is wat wij schuldig zijn en met “de kracht van de wil, noch wat wij vermogen en niet vermogen”, alzo wordt dat ook getoond door alle andere geboden van de wet. Het is immers ook zeker dat de schoolleraars uitgenomen de Scotisten en de nieuwe auteurs) verzekeren, dat de mens God niet kan liefhebben van ganser harte. Alzo kan hij geen van de andere geboden houden, terwijl allen aan deze ene hangen, zoals Christus Zelf getuigt. Alzo blijft er ook volgens de schoolleraars over dat de woorden van de wet de kracht van de vrije wil niet bestraffen, maar betoont slechts wat wij schuldig zijn en wat wij niet schuldig zijn.

HOOFDSTUK 103

Maar onze Diatribe nog meer razend, die onderstaat verder te bewijzen, dat uit de voorgaande plaats in Zacharia “bekeert u tot Mij”, ook bewezen kan worden het pogen en het benaarstigen van de vrije wil en dat de pogenden de genade bereid is. En hier komt ze immers eens te gedenken van dit haar pogen, dat ze geheel scheen vergeten te hebben; en zij komt op een nieuwe wijze de woorden te verklaren en uitleggen, alzo dat bekeerd worden, zoveel zal te zeggen, zijn, als te benaarstigen of te pogen, alsof deze de mening was: “Bekeert u tot Mij”, dat is, poogt u te bekeren en Ik zal Mij tot u keren, dat is Ik zal pogen Mij tot u te keren". Alzo vindt en dicht deze Diatribe van u God ook een pogen toe, mogelijk of zij ook ergens nog een genade zal vinden, die ze de pogende God zal toeëigenen. Dan, zo “converti”, bekeerd worden, ergens op een plaats betekent pogen, waarom niet overal? en op alle plaatsen? Wederom door de spreuk Jerem. 15: 19: “Zo het kostelijke scheidt van het verachte”, zegt de Diatribe, dat bewezen wordt, dat de mens vrijheid heeft het goede te verkiezen en niet alleen het pogen en het benaarstigen. Daar ze nochtans boven bekend had, dat de vrijheid door de zonde verloren was en dat de mens een knecht van de zonden is. Zo zien wij nu, dat de Diatribe een vrije wil heeft om met de Schrift te handelen, zo ze wil om de woorden van de Schrift, die op een vorm en mening gesteld zijn, op de ene plaats het pogen en op de andere de gehele vrijheid van de wil te doen bewijzen en zulks nadat de Diatribe zal goedvinden. Maar laat ons die ijdelheid laten varen. Het[81] woord, “bekeren” geeft een tweeërlei gebruik in de Schrift: 1. “Naar de wet, 2. naar het Evangelie”. Als het naar de wet gebruikt wordt, dan is het een gebiedend en een aandrijvend woord, hetwelk niet alleen het pogen en het benaarstigen vereist, maar ook de gehele verandering van het gehele leven, zoals Jeremia dat dikwijls gebruikt, zeggend: “een iegelijk bekere zich van zijn boze wegen, alsmede bekeert u tot de Heere”. Want daar begrijpt hij tegelijk alle geboden, vorderen, de onderhouding van allen, als het genoeg blijkt. Ten tweede, als het gebruikt wordt naar het Evangelie, dan zijn het woorden van vertroosting en van Goddelijke beloften, waardoor van ons niet gevorderd wordt, maar de genade van God ons wordt aangeboden en gepresenteerd, zoals David zegt, Psalm 13: 6: “Als de Heere de gevangenis van Sion wenden zal en

[81] Tweeërlei gebruik van het woord bekeren.

keert u weder mijn ziel in de rust". Zacharia wil dan met korte woorden begrijpen de beide predikaties van de wet en van de genade of van het Evangelie. Dat is de gehele wet of de somma van de wet, als hij zegt: "bekeert u tot Mij". En dat is de genade of het Evangelie als hij zegt: "Ik zal Mij tot ulieden keren". Nu zoveel als de vrije wil bewezen wordt, uit die woorden "hebt de Heere lief", of uit enige andere bijzondere woorden van de wet, zoveel wordt het ook bevestigd uit dit sommarisch woord "bekeert u". Daarom zal een verstandig lezer in de Schrift altijd een goed onderscheid maken tussen de woorden van de wet en de woorden van het Evangelie, opdat hij alle dingen niet consundeert of vermengt, gelijk de onreine Sofisten doen en deze slapende Diatribe doet.

HOOFDSTUK 104

Derhalve laat ons eens zien hoe zij deze voortreffelijke plaats, Ezechiel 3: 18 verhandelt, die alzo luidt: "Zo waarachtig als Ik leef spreekt de Heere, Ik wil de dood van de zondaar niet, maar liever dat hij zich bekeert en leeft". Ten eerste (zegt u) wordt in dit hoofdstuk menigmaal verhaalt "wanneer de zondaar zal wederkeren van zijn ongerechtigheid en de gerechtigheid zal doen, etc." en de woorden "afkeren, doen en laten", worden dikwijls weer verhaald, zowel ten aanzien van het goede als het kwade. En waar zijn ze (zegt u) die ontkennen, dat de mens niets doen kan? Zie toch kan de Diatribe besluiten. Zij zou bewijzen, dat de vrije wil alleen kon pogen en enige naarstigheid bewijzen tot het goede en zij komt en maakt zulke argumenten, waarmede zij wil belonen, dat de vrije wil al het goede kan doen en de gehele wet vervullen. Waar zijn zij nu dan die nog willen leren, dat de mens de genade en de Heilige Geest van doen heeft? Want alzo weet ze te snateren en te zwetsen, zeggend: Ezechiel zegt: "Zo de goddeloze zich bekeert en doet gerechtigheid en oordeel, zo zal hij leven, ergo, de goddeloze doet het straks en kan het doen". Ezechiel wil alleen te kennen geven, wat de mens doen moet en de Diatribe verstaat het alzo dat het daarom alzo straks geschiedt en kan geschieden, volgens wederom de nieuwe wijze van uitleggen, dat schuldig te zijn en te kennen, bevelen en doen etc. een ding is. Daarna deze zeer troostelijke Evangelische reden. "Ik wil de dood des zondaars niet, maar dat hij zich etc." verhandelt zij alzo: "hoe fijn rijmt dat (zegt zij) dat de Heere Zich bekommert over de dood van de zondaar, die Hijzelf (zo Luther zegt) in hem zou werken? Zo Hij de dood niet wil, zo is het dan onze schuld dat wij verloren gaan en in de dood komen. En wat schuld zult u hem wijten en opleggen die noch goed noch kwaad kan doen? Dit is zo ik voorheen gezegd heb, Erasmus, het oude lied van de Pelagianen, die niet alleen zeiden dat de vrije wil naar het goede kon pogen en daartoe zich benaarstigen, maar eigenden hem ook de gehele kracht om alle goeds te doen toe. Want zulke krachten volgen uit uw besluit, als wij dikwijls gezegd hebben, doch latend deze dwaasheid staan, laat ons wederom tot de zaak komen.

HOOFDSTUK 105

Het is een Evangelische stem en een allerzoetste troost voor alle arme zondaars, hetgeen Erasmus zegt: "Ik wil de dood des zondaars niet, maar dat hij zich bekere en leve". In alle manieren zoals ook Psalm 30: 6, zegt "Zijn toorn duurt een ogenblik en heeft lust ten leven". En Psalm 68: 21: "Hoe liefelijk is Heere Uw genade", alsmede wat Christus zegt, Matth. 11: 28: "Komt allen tot Mij, die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven". En ook hetgeen in Exod. 20: 6 staat: "Ik doe barmhartigheid aan duizenden, dergenen die Mij liefhebben etc." En de helft van de Heilige Schrift is immers bijna niets anders dan zulke troostelijke beloften van de genade van God, door welke God de Heere de mensen de genade, de vrede en het leven en de zaligheid aanbiedt. Wat willen nu de woorden van de belofte anders dan dit woord: "Ik wil de dood des zondaars niet?" Is het niet hetzelfde of Hij zei: "Ik ben genadig" of dat Hij zei: "Ik wil niet toornen, Ik wil niet straffen, Ik wil niet dat u sterft, Ik wil uw misdaden vergeven en Ik wil u sparen?" En zo deze Goddelijke beloften niet vast waren, waardoor de bedroefde gewetens, die door het gevoel van de zonden en door de vrees voor de dood en de hel verschrikt zijn, wederom opgericht worden, wie zou enig vertrouwen durven hebben en op de genade verwachten? Welke zondaar zou niet mistrouwen? Maar zoals de vrije wil uit andere woorden van genade en beloften niet betoond kan worden, zo ook niet uit deze plaats "Ik wil de dood des zondaars niet, etc."

HOOFDSTUK 106

Maar onze Diatribe, geen onderscheid makend tussen de woorden van de wet en van de beloften, maakt van deze plaats in Ezechiel een stem van de wet en verklaart ze alzo: "Ik wil de dood des zondaars niet", dat is "Ik wil niet dat hij dodelijk zondigt, of dat hij een zondaar wordt des doods

schuldig, maar meer dat hij zich van de zonde afkere zo hij wat gedaan heeft en alzo leve". Zo zij de woorden ook zo niet uitlegden, het zou weinig tot de zaak doen. Maar dat is geheel weggenomen en omgekeerd aan deze troostelijke plaats in Ezechiel "Ik wil de dood etc." Willen wij de Schrift zo naar onze blindheid lezen, zo is het geen wonder dat ze (zo u zegt) duister en twijfelachtig is. Hij zegt immers niet, "Ik wil de zonde" des mensen niet; maar Ik wil de "dood des zondaars niet", klaar te kennen gevend, dat Hij van de straf op de zonde spreekt, die de zondaar voor zijn zonden gevoelt, namelijk de vreze des doods etc. En de zondaar, die in zulke jammer, benauwdheid en wanhoop steekt, richt Hij op en vertroost Hij met deze woorden "Opdat Hij het rokende vlas niet uitdoet en het gekrookte riet niet breke", maar dat Hij door hoop van vergeving en van de zaligheid zou maken, dat hij meer bekeerd wordt, namelijk door een bekering tot zaligheid van de straf des doods en dat hij leve, dat is, dat het hem wel gaat en dat hij door een gerust geweten verheugd en vermaakt wordt. En dit is ook aanmerkingswaardig, dat zoals de stem van de wet niet wordt gesproken dan alleen tot diegenen, die hun zonden niet gevoelen en bekennen, zoals Paulus dat leert. Rom. 3: 2082 "Door de wet is de kennis der zonden". Alzo wordt het woord van de genade niet uitgesproken als tot diegenen, die hun zonden gevoelend in aanvechting steken en tot wanhoop gekweld worden. Daarom kunnen wij zien, dat in alle woorden van de wet de zonde aangewezen wordt, terwijl ons betoond wordt wat wij schuldig zijn. Gelijk daarentegen in alle woorden van beloften wordt gewezen op het kwade en de jammer waarin de zondaar steekt, die troost nodig heeft, als hier "Ik wil de dood des zondaars niet". Zie, hier ziet men klaar dat Hij noemt de zondaar en dat Hij vermaant van de dood, zodat Hij zowel spreekt van het kwaad of de straf, die gevoeld wordt, als van de mens die het gevoelt. Maar hier, waar de wet zegt: "U zult de Heere Uw God lief hebben van ganser harte etc." wordt niets anders te kennen gegeven dan wat wij schuldig zijn en niet wat kwaad en jammer wij gevoelen, opdat wij zouden bekennen, hoe dat wij gans dat goed niet vermogen.

HOOFDSTUK 107

Alzo heeft de Diatribe niets ongeschikters voor de vrije wil kunnen voortbrengen dan deze plaats van Ezechiel, die sterk tegen de vrije wil strijdt? Want83 nademaal God de Heere de zondaar door deze spreuk troost, zo dikwijls bewijst Hij genoeg hoe de vrije wil zich kan dragen en wat het vermag om zich te bekeren, als hij de zonde gevoelt en bekent, namelijk dat het nog tot meerder kwaad zou zijn en tot wanhoop en onboetvaardigheid, tenzij dat God verstond, hem ter hulpe kwam en hem met het woord van de beloften zou wederroepen en weder oprichten. Want dat God alzo trouwelijk voor ons zorgt en ons voorkomt met Zijn troostelijke beloften van genade om ons wederom tot Hem te roepen en op te richten dat is een krachtig argument genoeg, dat de vrije wil in zulke besturing van het geweten niets vermag dan om het hoe langer hoe erger te maken. En zo de Schrift daarvan spreekt om in de hel te dalen en dieper en dieper daarin te zinken; tenzij mogelijk dat u zou willen denken, dat God een lichtvaardige zwetser was, die zonder enige noodzakelijkheid van onze zaligheid alleen lust hebbend om vele woorden te maken, zoveel troostelijke beloftes tot ons zou spreken. Waaruit u nu klaarlijk kunt zien, dat niet alleen al de woorden van de wet tegen de vrije wil zijn, maar ook, dat alle woorden van de beloften hem geheel weerleggen, dat is dat de gehele Schrift tegen de vrije wil strijdt. Daarom wordt met dat woord84: "Ik wil de dood des zondaars niet", niets anders gedaan, dan dat de Goddelijke genade gepredikt en aangeboden wordt in de wereld, die alleen diegenen, die in benauwdheid zijn en ter dood gekweld, met vreugde en dankzegging ontvangen, als in welke de wet haar ambt nu al gedaan heeft; maar diegenen, het ambt van de wet nog niet beproefd hebben, noch hun zonden niet bekennen, verachten deze genade in het Woord beloofd. Eindelijk85 waarom sommigen door de wet geacht worden en sommigen niet, zodat sommigen de aangeboden genade aannemen en sommigen niet, is een andere kwestie en het wordt hier door Ezechiel niet getracteerd, die daar spreekt over de aangeboden en gepredikte genade van God en niet van de heimelijke en verborgen heilige wil van God, waardoor Hij door Zijn raad ordineert en bestelt welke en hoevelen dat er bekwame en medegenoten van Zijn aangeboden genade zullen gemaakt worden. Welke verborgen wil niet na te zoeken, maar met vreze en beven aan te bidden is, als een diepe heilige verborgenheid van de hoogste Majesteit, die Hij voor zichzelf behouden wil en deze ons veel duurder verbiedt als vele duizend Coriceusche holen zou mogen verboden worden. NOTA.

---

[82] De beloften van de genade behoren niet aan de zorgeloze mensen.
[83] Grote nuttigheid van de plaats Ezechiël 18.
[84] De genade van God wordt niet door allen aangenomen, tot wie ze gepredikt wordt.
[85] De verborgen wil van God, waardoor Hij verordineerd heeft, welke en wie de aangeboden en gepredikte genade deelachtig zullen zijn.

HOOFDSTUK 108

Als nu de Diatribe alzo snatert en vraagt "Of God ook treurt en bedroefd is om de dood van de zondaar die Hij zelf zou werken." Want dat dunkt haar zeer zeldzaam te zijn. Zo[86] geven wij hierop ter antwoord, als wij terstond gezegd hebben: men moet anders spreken van God en van de wil van God, die genoemd wordt "de geopenbaarde wil van Gods, die gepredikt, aangeboden en ons geopenbaard is als van de wil van God welke Hij niet heeft laten prediken, noch geopenbaard heeft noch aangeboden en daarom genoemd wordt "de verborgen wil van God". Aangaande de verborgen wil van God dan, die gaat ons niet aan en het komt ons niet toe die te onderzoeken. Want hier mag dat spreekwoord gelden "Wat boven ons is raakt ons niet". En opdat niemand meent, dat ik dit onderscheid gevonden of gedicht heb, ik volg Paulus na, die tot de Thessalonicensen over de Antichrist spreekt "dat hij zich zou verheffen boven al wat God of Godsdienst genoemd wordt", 2 Thess. 2: 4 dat is boven God alzo Hij gepredikt wordt en alzo Hij bevolen heeft Hem te eren of alzo Hij geëerd wordt. Alzo dat Paulus klaar te kennen geeft, dat iemand zich verheffen kan boven God, zo Hij gepredikt en gediend wordt, dat is boven het woord en de dienst waardoor God ons bekend is en met ons handelt; maar boven God zoals Hij nog niet gepredikt noch op aarde gediend wordt, maar zoals Hij in Zijn natuur en Majesteit is, is er niets dat zich boven Hem kan verheffen, maar alle dingen zijn onder Zijn mogende hand. Zo moeten wij God dan in Zijn Majesteit en natuur laten en Zijn verborgen wil moeten wij onbezocht laten, want in dezelve hebben wij met Hem niet te doen en Hij wil ook niet dat wij met Hem te doen zullen hebben. Maar[87] zoals Hij hem heeft vertoond en geopenbaard in Zijn woord, waardoor Hij zichzelf ons aangeboden heeft, hetwelk is het sieraad en het kleed dat Hij aangedaan heeft (zoals de Psalmist spreekt), om tot ons te komen, mogen wij met Hem te doen hebben. Zo[88] zeggen wij dan tot antwoord, God treurt noch beklaagt de dood die Hij vindt in de zondaar en die Hij weg nemen wil. Want dat doet de gepredikte God, dat Hij weg neme de zonden en de dood, opdat wij zalig worden. Want "Hij heeft Zijn woord gezonden en Hij heeft ze geheeld". Maar God zoals Hij in Zijn Majesteit verborgen is, beklaagt noch neemt de dood weg, maar Hij werkt het leven, de dood en alle dingen in allen. Want zo heeft God Zichzelf in 't woord niet begrepen noch vervat, maar heeft zich vrij gehouden over en boven alle dingen.

HOOFDSTUK 109

De Diatribe bedriegt zichzelf door haar eigen onwetendheid, terwijl zij geen onderscheid maakt tussen God, zoals Hij gepredikt en geopenbaard is en tussen God, zoals Hij verborgen en bedekt is, dat is tussen het woord van God en God Zelf. God heeft veel dingen gedaan, die Hij ons in Zijn woord niet geopenbaard heeft. Hij wil ook vele dingen, die Hij niet heeft betoond in Zijn woord dat Hij ze wilde. Alzo[89] wil Hij de dood van de zondaar niet, namelijk als Hij zich openbaart in Zijn woord. Maar Hij wil ze door Zijn verborgen en onbegrijpelijke wil. Daarom moeten wij nu dan Zijn woord aanmerken en die onbegrijpelijke wil laten staan. Want wij moeten ons laten geleiden en regeren door Zijn woord en niet door die verborgen en onbegrijpelijke wil. Wie zou Hem toch kunnen aanstellen naar een wil die geheel onbegrijpelijk en verborgen is? Het is genoeg dat men weet dat er in God zulk een wil is. Maar waarom, hoe en wat Hij door deze wil wil, dat mogen wij in generlei wijze onderzoeken, noch wensen noch begeren, noch bezorgen, noch ook aanraken, maar die alleen vrezen en aanbidden. Daarom wordt dan recht gezegd, zo God de dood niet wil, dat wij het onze wil wijten moeten, dat wij vergaan. Ik zeg recht, zo u het verstaat alzo als God Zich in Zijn woord geopenbaard heeft. Want[90] Hij wil dat alle mensen zalig worden, als Hij met het woord van de zaligheid tot allen komt en het is de schuld van onze wil, dat wij Hem niet aannemen als de Heere Christus zegt, Matth. 13: 37: "Hoe dikwijls heb Ik uw kinderen willen vergaderen en u hebt niet gewild". Maar waarom de Goddelijke Majesteit dit gebrek van onze wil in alle mensen niet wegneemt of verandert, terwijl de wil niet in macht van de mens staat. En waarom God onze wil de schuld toerekent, terwijl de mens toch dit gebrek niet weg kan doen, dit mag niemand vragen noch onderzoeken en onderzocht u dat toch een lange tijd, u nochtans nimmer zult vinden, zoals Paulus tot de Romeinen, Hfdst. 11: 34 "Wie heeft de zin des Heeren gekend, of wie is Zijn raadsman geweest?" Dit is nu genoeg over de plaats in Ezechiel, laat ons tot de andere komen.

---

[86] Gods wil is tweeërlei, 1. de Geopenbaarde, 2. de verborgene.
[87] Wij moeten ons volgens de geopenbaarde wil van God onderwerpen.
[88] Hoe God de dood van de zondaar beklaagt.
[89] Hoe God de dood van de zondaar wil en niet wil.
[90] 1 Tim. 2 Hij wil dat alle mensen zalig worden. En Matth. 23. *Hoe dikwijls heb ik gewild* etc. Moet verstaan worden van de geopenbaarde wil van God, zie hfdst. 115.

HOOFDSTUK 110

Hierna komt de Diatribe en brengt voort “dat er noodzakelijk moet volgen, dat zo veel beloften, zoveel dreigingen, schelden, bestraffingen, protestaties, smekingen, zoveel zegeningen en vermaledijdingen, ja zoveel ontelbare geboden en onderwijzingen door zoveel leraars, alle tevergeefs en onnut zouden zijn, zo het niet in onze macht is die te houden”. Tot antwoord zeg ik wederom, dat het mij zeer verwondert, dat de Diatribe altijd zo vergeet en afloopt van het principiele oogmerk van de disputaties en altijd wat anders voortbrengt als hijzelf voorgenomen had, dat ze ook niet ziet, dat al hetgeen ze voortbrengt, meer, ja sterker tegen haarzelf strijdig, is dan tegen ons. Want uit al deze plaatsen bewijst zij wederom, dat de vrije wil alle geboden kan houden, als het besluit, dat hier uit veel plaatsen getrokken wordt medebrengt. En nochthans was de mening anders geen wil te bewijzen, dan die geen goed kan willen zonder de genade en dat er wel enig streven bij was, maar die nochtans haar eigen krachten niet mocht toegeschreven worden. Nu al zulk streven, zoals u zegt, zie ik nergens bewezen, maar daar wordt alleen (zo wij dikwijls gezegd hebben) vereist, wat wij schuldig zijn te doen. Dit moet ik immers (al verdriet het mij) zo dikwijls verhalen, terwijl de Diatribe altijd het oude liedje zingt en de lezer met een grote hoop woorden wil ophouden.

HOOFDSTUK 111

De laatste spreuk, die u uit het oude Testament voortbrengt is de spreuk van Mozes, Deut. 30: 11: “Want dit gebod, hetwelk Ik u lieden gebiede, dat is voor u niet verborgen en dat is niet verre, het is niet in de hemel om te zeggen: wie zal voor ons ten hemel varen, dat hij het voor ons hale en ons hetzelve horen late, dat wij het doen etc. Want dit woord is zeer nabij u, in uw mond en in uw hart, om dat te doen”. Door deze plaats zegt onze Diatribe wordt niet alleen verklaard en bewezen, dat wij vermogen en houden kunnen, wat ons geboden wordt, maar ook dat het ons ook licht en slecht te doen is, of immers dat het niet bezwaarlijk is. Wij danken hier de Diatribe voor haar grote wijsheid. Zo het dan waar is, dat Mozes zo klaar uitspreekt dat er in ons niet alleen kracht is om de geboden te houden, maar dat wij ze ook allen licht kunnen volbrengen, wat behoeven wij dan nog te twisten, wat behoeven wij meer werk te doen met schrijven en disputeren, waarom is deze plaats niet met de eerste voortgebracht en alzo in open veld terstond bewezen, wat hebben wij ook Christus nodig? Waarom behoeven wij de Heilige Geest? Wij hebben nu Goddank een plaats uitgevonden, die niet alleen de vrije wil zal bewijzen, maar ons ook zal leren dat wij licht al de geboden kunnen onderhouden. Hoe zot en onwijs is Christus geweest, Die Zijn bloed heeft vergoten en de bittere dood van het Kruis geleden om ons de Heilig Geest te kopen en te verwerven, waardoor wij kracht zouden verkrijgen om de geboden van God te doen, terwijl (zo de Diatribe van Erasmus zegt) wij van nature die al licht kunnen onderhouden? Ja, de Diatribe herroept ook hetgeen dat zij tevoren eens verzekerd heeft, namelijk: dat de vrije wil geen goed kan willen en nu durft zij te zeggen, dat de vrije wil van zo’n kracht is, dat hij niet alleen goed wil, maar dat hij ook licht de grootste en hoogste geboden van God kan houden en de wet vervullen. Hier ziet men wat men het doet als iemand een zaak niet met ernst behandelt, daar openbaart het wat er inwendig is. Dunkt de lezer dat het nog nodig is de Diatribe te wederleggen? Hoe zou men ze toch sterker kunnen weerleggen dan zij haarzelf weerlegt? Dit[91] is het rechte dier, dat zichzelf opeet en verslindt. Hoe waarachtig is het spreekwoord: “dat een leugenaar een goede memorie moet hebben”.

HOOFDSTUK 112

Wij hebben nu van deze plaats in Deut. gesproken, nu willen wij dan die (al is het dat Paulus deze in Rom. 10: 6 voortreffelijk verklaard), nog wat breder behandelen. U ziet immers, wel, Erasmus, dat hier niet met een woord of met een syllabe gedacht of aangevoerd wordt over de lichtzinnigheid of over de zwarigheid van de mogelijkheid of onmogelijkheid van de vrije wil, of de mensen om de geboden te houden, of niet te houden, alleen dat degenen, die met hun gedichtselen en besluiten de Schrift willen verklaren of begrijpen, deze haar duister en twijfelachtig maken, zodat zij daarvan maken wat zij willen. Kunt u het dan niet zien, zo hoort tenminste toe of tast het met de handen. Mozes zegt: “Het is u niet te hoog, noch te ver, noch in de Hemel, noch over de zee”. Wat is dat nu te hoog, te ver, in de hemel en over de zee? Of wilt u nu de letterkunst en de klare woorden donker maken, dat wij niets zekers zullen kunnen spreken, alleen om staande te houden, dat de Schrift duister is? De grammatica of de letterkunst leert ons, dat deze woorden geen hoedanigheid of grootheid van de menselijke krachten betekenen, maar de wijdte en de lengte van de plaatsen. Want

[91] Een dier dat zichzelf verslindt.

te hoog betekent hier niet een kracht van de wil, maar een plaats die boven ons is. Alzo ook te ver, over de zee en in de hemel betekent niet een kracht in de mens, maar een plaats boven hem, ter rechter- en ter linkerhand, achter hem en voor hem ergens ver van ons gelegen. Hier zal mogelijk iemand lachen, dat ik zo plomp deze zaak hier met de vingers aanwijs, gelijk of men de kinderen het A.B.C. leert en hen dat voorzei en de letters leerde spellen. Wat zou ik doen, terwijl ik zie dat men mij uit klaar licht duisternis wilde maken?

Ja, dat ik moet zien, dat zij willens en wetens blind willen zijn, zij namelijk, die de vaderen van over zoveel honderd jaren met zoveel kloek verstand, met zoveel heiligen, met zoveel martelaren, met zoveel doctoren en met zulke autoriteit weten op te tellen en te roemen, die ook deze plaats van Mozes zo prachtig en trots voortbrengen, mogen nochthans de moeite niet doen de syllaben of de woorden eens goed aan te zien en er goed op te letten, opdat zij weten wat zij roemen. De Diatribe mag nu heen gaan en zeggen, hoe dat het geschieden kan, dat een particulier of bijzonder mens kan zien, dat zoveel openbare en hoge voortreffelijke mannen zo'n lange tijd nooit hebben gezien. Voorwaar een klein kind zou het hier oordelen dat zij weinig verblind zijn geweest.

HOOFDSTUK 113

Wat wil Mozes nu met deze openbare en zeer klare woorden? Voorwaar niets anders dan dat hij als een getrouwe wetleraar zijn ambt zeer wel had bediend en genoeg gedaan als aan wie het niet feilt noch mangelt, dat zij alle dingen niet weten en een goede kennis van alle geboden hebben en dat hem geen plaats tot enige verontschuldiging gelaten is, dat zij de geboden niet weten of niet hebben, of dat zij ergens op een andere plaats zouden moeten halen, zodat zo zij die niet onderhouden dat de schuld niet zal zijn bij de wet of bij de Wetgever, maar bij henzelf, terwijl de wet daar is, de Wetgever die geleerd heeft, zodat er gans geen onschuld van onwetendheid gelaten is, maar alleen een beschuldiging van hun verzuim en ongehoorzaamheid.

Alsof hij wilde zeggen, het is niet nodig dat men andere wetten uit de hemel of van enige andere verre plaatsen tot u zal afbrengen, u ook niet voortbrengen, dat u dit niet gehoord, noch gezien, noch ontvangen hebt, noch dat u ze niet geweten hebt, want zij zijn u nabij, door voor het bevel van God en door mij van u is aangehoord en ter harte genomen, u hebt ze ook ontvangen, opdat ze gestadig door de mond van de Levieten in het midden van u zouden verklaard worden, als nu dit mijn woord en boek hiervan getuigenis geeft. Er blijft nu niets over dan dat u dit doet en in 't werk stelt. Ik bid u nu, wat wordt hier de vrije wil toegeschreven? Iets anders dan dat er geëist wordt, dat hij de wet, die hem gegeven is zou doen en dat hem hiermede alle onschuld van onwetendheid wordt ontnomen.

HOOFDSTUK 114

Dat is vast hetgeen dat de Diatribe uit het Oude Testament voor de vrije wil voortbrengt. Hetwelk[92] als het beantwoord is, zo blijft er niets over dat hiermede niet beantwoord is, hetzij dat zij meer voortbrengt of meer voortbrengen wil, terwijl zij niet anders kan voortbrengen dan louter gebiedende woorden, of wensende woorden, waarmede betekend wordt niet wat wij vermogen, of wat wij doen (gelijk wij uw Diatribe die ons dit zo menigmaal voortbrengt, dikwijls geantwoord hebben), maar wat wij schuldig zijn en wat van ons geëist wordt, opdat ons onvermogen ons bekend zou worden en wij tot de kennis van onze zonden zouden geraken.

En zo zij iets bewijzen, dat doen zij met bijgevoegde besluiten en gelijkenissen, die uit het menselijk vernuft gedicht zijn, zeggend namelijk dat de vrije wil niet alleen uit zichzelf een weinig kan streven en zich benaarstigen, maar ook dat het alle krachten en vermogen heeft om vrij te werken en te doen, zonder de genade van God en zonder de Heilige Geest. En zo wordt met al uw overvloedige disputatie, die zo dikwijls verhaald en wederhaald is, niet minder bewezen en niet meer vergeten, dan juist hetgeen, dat u bewijzen zou, namelijk: "de eerste mening van de vrije wil, die u voor bewijsbaar houdt", welker inhoud is "dat de vrije wil, geen goed kan willen zonder de genade en de zonde moet dienen, wel wat strevend, maar niet uit zijn eigen krachten". Zodat de vrije wil een monster is, noch vis noch vlees, dat door zijn krachten niets vermag en wederom tegelijk uit zijn eigen krachten kan streven tot het goede, dat is dat openlijk tegen zichzelf strijdt.

---

[92] Hij verhaalt wederom het onderscheid als boven.

HOOFDSTUK 115

Nu[93] komen wij tot het Nieuwe Testament, uit hetwelk wederom een nieuwe toerusting van vele woorden, die gebiedende wijze gesproken zijn, voortgebracht wordt, om die ellendige vrijheid van de wil te bevestigen en daar wordt tot hulp en assistentie bijgebracht, alles wat het vleselijk vernuft besluiten en met gelijkenissen dichten en bedenken kan en zij komen voort in zo'n heirtocht, gelijk of iemand in schilderen of in een droom zou zien een grote hoop vliegen met hun koning, zijnde allen voorzien van een vlasse spiets en een strooien schild en wilden aangrijpen en bevechten een sterk heirleger van kloeke soldaten. Zo zeg ik, strijdt de Diatribe met zijn dromen tegen de onoverwinnelijke heirlegers van de Goddelijke geboden. Ten eerste dan treedt vooraan als de Goliath of als de koning van de vliegen de[94] spreuk uit Matth. 23: 37: "Jeruzalem, Jeruzalem hoe menigmaal heb Ik uw kinderen willen bijeenvergaderen etc. en gijlieden hebt niet gewild". Hierop zegt uw Diatribe nu: "Zo alle dingen noodwendig moeten geschieden, zo hadden die van Jeruzalem de Heere Jezus Christus wel mogen antwoorden, lieve Heere, waarom weent U zo vergeefs. Zo U niet wilt, dat wij de profeten zouden horen, waarom hebt U ze ons gezonden. Waarom geeft U ons de schuld hetgeen dat naar Uw wil en ten aanzien van ons noodwendig heeft moeten geschieden?" Dit zegt de Diatribe van Erasmus en daarop geven wij antwoord. Laat het toch zo zijn, dat het ene, dat de Diatribe hier zegt, wel zou volgen en bewijzen, welaan, wat wordt toch hiermede bewezen? Is het de voorgaande bewijsbare opinie, die daar zegt, dat de vrije wil geen goed kan willen? Nee zeker, maar. Erasmus wil hiermede bewijzen, dat de vrije wil gezond, vrij en machtig is om alles te doen wat de profeten gesproken hebben. Nochtans heeft hij niet voorgenomen een zodanige vrije wil te bewijzen. Doch hij zal hier zelf mogen antwoorden, of zijn Diatribe voor hem: Zo de vrije wil het goede niet kan willen, waarom wordt hem schuld gegeven, dat hij de profeten niet gehoord heeft, dat alzo zij het goede leerden, hij door zijn eigen kracht niet kon horen of aannemen? Waarom schreit Christus zo vergeefs, gelijk of zij hadden kunnen willen, hetgeen dat zij zeker wisten, dat zij niet konden willen? Nu mag de Diatribe deze haar eerste bewijsbare opinie tegen dit gevolg beschutten en betonen hoe Christus niet tevergeefs geschreid heeft. Als zij dat gedaan heeft zo is onze mening dan verlost van deze Goliath en koning van de vliegen. Daarom deze spreuk in Matth. die bewijst of de gehele vrije wil of zij is krachtig tegen de Diatribe als tegen mij en zij wordt door haar eigen zwaard verslagen en omgebracht.

HOOFDSTUK 116

Wij zeggen dan wederom, zoals wij tevoren gezegd hebben, dat men de verborgen wil van de Majesteit van God niet moet onderzoeken, noch daarover disputeren, maar dat het lichtvaardig vernuft daarvan afgetrokken moet worden, hetwelk tot alle tijden Christus, het geloof, de liefde etc. staan laat en wil altijd boven de wolken in de hemel de geheimen van de Majesteit van God onderzoeken, die onbegrijpelijk zijn, terwijl Hij woont in een licht waar men niet bij kan komen, gelijk Paulus getuigt. Maar men moet zich bekommeren met God zoals Hij mens geworden is, 1 Tim. 6: 11, dat is zegt Paulus, met de gekruiste Christus, in welke alle schatten der wijsheid en der wetenschap verborgen zijn, want door Hem verkrijgt men alles wat men weten en niet weten moet. God dan, die mens geworden is, spreekt hier zoals Hij mens is: "Ik heb gewild en gijlieden hebt niet gewild". God, zeg ik, mensgeworden is Christus, die is daarom gezonden, opdat Hij zou willen en dat Hij spreken, doen, lijden en alle mensen zou aanbieden alles wat tot de zaligheid nodig is, al is het dat er velen zich aan Hem ergeren en stoten, die van deze verborgen wil van de Majesteit van God of in hun wegen verlaten of verhard zijn, Hem de Heere Christus, Die daar wil, spreekt, trekt, vermaant, lokt en aanbiedt, zoals Joh. 1: 5 zegt. "Het licht scheen in de duisternis en de duisternis heeft het niet begrepen". En wederom 1: 11 "Hij is gekomen tot het Zijne en de Zijnen hebben Hem niet aangenomen". En deze Christus is het, die weent en zucht, die schreit en klaagt over de verderfenis van de goddelozen, hoewel die eeuwige verborgen wil van de Majesteit van God sommigen naar Zijn voornemen verlaat en verwerpt, opdat zij verloren gaan. En wij moeten ook niet onderzoeken, waarom dat Hij alzo doet, maar wij moeten God met vrees en beven aanbidden, die zulke grote werken kan en wil doen. Maar zo iemand dit wou belasteren en zeggen, dat deze wil waarover deze spreuk spreekt "Hoe dikwijls heb Ik gewild", de Joden ook aangeboden en vertoond zijn geweest eer Christus mens geworden is, nadermaal zij de profeten voor Christus tijden gedood en Zijn wil weerstaan hebben, zoals de tekst hier ook mede brengt. Ik zal antwoorden, dat bij de Christenen

---

[93] Voortgang tot de plaats van het Nieuwe Testament.

[94] NOTA Luther noemt hier de spreuk zo, niet in haarzelf maar ten aanzien dat ze onbehoorlijk in een kwade zin wordt voortgebracht om de vrije wil te bevestigen. Het besluit van de *Diatribe* is zoals de plaats in Rom. 9. *Wie zal Zijn wil weerstaan* etc.

zeer wel bekend is, dat al hetgeen bij de profeten gedaan en gepredikt is, dat het al geschiedt is in de naam van de toekomende Christus, Die beloofd was, God die in het vlees geopenbaard te zullen worden, zodat terecht de wil van Christus genoemd wordt al hetgeen dat van het begin van de wereld aan de mens door de profeten en de bedienaars van het Woord aangeboden en gepredikt is.

HOOFDSTUK 117

Doch het vernuft zal hier willen zeggen, alzo het neuswijs en snaterachtig is. Ja dat een schone vond is, dat zo dikwijls u met krachtige argumenten en redenen gedrongen en overtuigd wordt, u u terstond op de verborgen wil van de Majesteit van God beroept en daartoe loopt, om alzo de tegenspreker te allen tijd te doen zwijgen. Ik antwoord, dat dit onderscheid van de wil van God niet door ons gedicht of eerst gevonden en op de baan gebracht is, maar het is op de Schrift gegrond en geboden, want alzo spreekt Paulus in Rom. 9: 19, 20 en 21: “Wat klaagt Hij dan nog? Want wie heeft Zijn wil weerstaan? Maar toch, o mens, wie zijt gij die tegen God antwoordt? Of heeft de pottenbakker geen macht etc.” En voor hem heeft Jesaja ook gezegd Hoofdst. 58: 2: “Hoewel zij Mij dagelijks zoeken en een lust hebben aan de kennis Mijner wegen; als een volk dat gerechtigheid doet en het recht Zijns God niet verlaat, vragen zij Mij naar de rechten der gerechtigheid, zij hebben lust tot God te naderen”. Ik meen dat met deze woorden genoeg bewezen wordt, dat de mensen de verborgen wil van de Majesteit van God niet moeten onderzoeken. En nadermaal deze zaak van de vrije wil en van de voorzienigheid van God zulk een zaak is, dat daarin het verkeerd vernuft en de dwaze mensen gemeenlijk de verborgen wil van God willen onderzoeken, zo is het noodzakelijk hiertoe in toe te zien, dat mensen vermaand worden stil te zwijgen en de Goddelijke wil en Majesteit Zijn eer te geven. In andere dingen doen wij gewis zo niet, als het dingen zijn, waarvan men rekenschap kan geven en rekenschap te geven ons bevolen is. En zo iemand met onze vermaning zich niet laat bewegen, maar hij vaart voort en wil nog verder onderzoeken de verborgenheid van de Heilig wil van God, deze laten wij varen en laten hem met de reuzen (waarover de poëten schrijven) God in de hemel bevechten, wij zullen gaarne van verre aanschouwen en toezien wat victorie zij bevechten zullen, zeker zijnde dat zij onze zaak geen afbreuk zullen doen en voor haar niet veel prijs verkrijgen. Want dat moest vastblijven, dat de voorschreven spreuk Matth. 23 of bewijst dat de vrije wil alle dingen vermag, of dat de voor verhaalde Schriftplaatsen tegen hem strijdig zijn. Hij neme nu welke hij wil wij hebben victorie bevochten en hij moet onderliggen.

HOOFDSTUK 118

De andere plaats is uit Matth. 19 “Wilt u in het leven ingaan, onderhoudt de geboden”. Hier zegt u wederom: “Hoe kan de Heere tot iemand zeggen, die geen vrije wil heeft, wilt u, of zo u wilt”. Dit zegt de Diatribe. Hierop is mijn antwoord. Is dan de wil van de mens vrij door dit woord van Christus? U wilt nochtans bewijzen, dat de vrije wil geen goed kan willen en dat ze noodzakelijk de zonde dienen moet, zolang zij de genade niet heeft. Met welke onbeschaamdheid wilt u het dan nu een gehele vrije wil maken? Dat zal ik antwoorden tot al deze spreuken. “Zo u volmaakt wilt zijn. Zo iemand mij navolgen wil. Die zijn ziel zal willen behouden. Zo u Mij liefhebt, zo u in Mijn geboden blijft, etc.” Uiteindelijk, gelijk ik gezegd heb, laten ze bijeenzoeken al dergelijke redenen, die met dit woordje (zo) beginnen met al de gebiedende woorden, die zij zullen kunnen vinden, terwijl de Diatribe met een hoop woorden te helpen is. Maar u zult hier zeggen “al deze woorden zijn tevergeefs gesproken zo de mens geen vermogen heeft”. En zegt u nog verder. “Hoe kwalijk komt dit woordje zo overeen met de noodzakelijkheid die Luther leert? Ik antwoord Zijn deze woordjes tevergeefs gesproken, zo is het uw eigen schuld, die zelf zegt, dat “De vrije wil niets vermag en het goede niet kan willen”. En u komt hier wederom zeggen “dat hij alle goeds vermag, kan doen en houden, etc.” En deze zaak is bij u nu warm dan koud, de ene tijd verzekerend en de andere tijd ontkennend. En het verwondert mij zeer wat toch Erasmus bewogen heeft dezelfde dingen zo dikwijls te herhalen, ten alle tijd vergetend hetgeen hij had voorgenomen te behandelen. Ik dacht van hem, dat hij versaagd is en de waarheid (die tegen hem is) gevreesd heeft en dat hij daarom slechts gezien heeft om een dik boek te maken om de lezer verdrietig te maken, opdat hij door het lang en teveel lezen geen acht zou slaan op de principiële hoofdstukken. Zeg mij nu toch hoe kan dat enigszins volgen, zo haast als dat tot ons gezegd wordt “zo u wilt, zo iemand wil, zo u etc.” Dat de wil en het vermogen daar terstond zijn moeten? Geven zij niet dikwijls veel meer met zulke redenen te kennen, dat er onvermogen en onmogelijk-heid is? Gelijk alsof ik zei mijn Messius gelijk zijn, zo moet u anders schrijven en zingen; zo u Socrates en Cicero wilt overtreffen, moet u inplaats van beuzelingen de hoogste welsprekendheid bezitten; wilt u de profeet David gelijk zijn, zo moet u een gelijke geest hebben en zulke Psalmen maken als hij gemaakt heeft. Ziet95 daar of ik wel zeg (wilt u), geef ik niet te kennen

dat het zo is, of van hemzelf zijn kan, al is het dat men alle dingen vermag door Gods kracht en genade. Zo is het ook in de Schrift, dat met zulke spreuken getoond wordt, wat door Gods kracht en genade in ons geschieden kan en wat dat wij niet mogen.

HOOFDSTUK 119

Maar zo nu de wet of de geboden van zulke dingen spraken, die nimmer geschieden zouden en die onmogelijk waren te geschieden, als die God ook in ons nooit zou werken, zo mocht men zeggen, dat de geboden tevergeefs en op spottende wijze gegeven waren. Nu worden de geboden alzo gesproken, dat zij niet alleen aanwijzen het onvermogen van de vrije wil door welke geen geboden onderhouden kunnen worden, maar daarmede wordt ook te kennen gegeven, dat zulke geboden te eniger tijd kunnen gedaan worden, immers van enigen, hoewel door een andere kracht namelijk door de Goddelijke genade, zo wij toelaten dat in zulke spreuken enige betekenis van doen en van mogelijkheid begrepen is. Zoals of iemand zulk een verklaring wilde maken: zo u de geboden wilt houden, dat is, zo u te eniger tijd de wil hebt (want u zult ze niet hebben uit uzelf, maar van God, die ze geeft aan wie 't Hem belieft) om de geboden te onderhouden, zo zullen zij u behouden. Of opdat ik hierover verder spreek, deze woorden "zo u etc." konden ook om de eeuwige predestinatie of voorbeschikking wil alzo gesteld zijn, dat zij dezelfde verborgen wijze mede in zich besluiten alsof zij zeggen wilden "zo u wilt, zo u zult willen", dat is zo u voor God zodanig bent, dat het Hem belieft u deze wil te schenken om de geboden te onderhouden, u zult behouden zijn. Met welke manier van spreken deze beide stukken te kennen gegeven worden, namelijk 1. dat wij niets vermogen en 2. zo wij iets doen, dat het God is, Die dat in ons werkt. Zo zou ik hen ook antwoorden, die niet tevreden zijn met het voorgaande, dat ik gezegd heb uit de woorden van Paulus, dat door de wet de kennis van de zonde komt en dat daardoor alleen ons onvermogen aangewezen wordt. En daarop zouden willen staan en roemen, dat met deze woorden "zo u wilt, wilt u etc." ons vermogen om te onderhouden de geboden zouden aangewezen worden. Alzo blijft het beiden tezamen waar, dat wij niet vermogen te onderhouden hetgeen, dat ons geboden wordt en ook dat wij het al vermogen te doen, het eerste voortkomend uit onze eigen krachten en het andere uit de loutere genade van God.

HOOFDSTUK 120

Ten derde beweegt dit de Diatribe ook dat in de Heilige Schrift dikwijls gedacht en gesproken wordt: "van goede en boze werken en van straf en beloning", hierdoor (zegt hij) kan ik niet verstaan hoe alle dingen door noodzakelijkheid moeten geschieden", Want zegt zij verder "waar noodzakelijkheid is daar kan geen beloning zijn". Ik kan het ook niet anders verstaan, dan dat die eerste mening96 die Erasmus aanneemt, ook de loutere noodzakelijkheid verzekert, als zij zegt "dat de vrije wil geen goed kan willen en noodzakelijk de zonde moet dienen, zolang als het zonder de genade is"; nochtans eigent hij het hier enige beloning toe. Zo dat ik wel zie, dat hoe groter het boek wordt en hoe langer de Diatribe over de zaak disputeert, hoe meer ook de vrije wil wast en toeneemt. Want voorheen hebt u gezegd, dat de vrije wil alleen vermocht tot het goede te streven en daartoe te benaarstigen en dat nog niet uit zijn eigen krachten, maar nu durft u te zeggen, dat het niet alleen vermag het goede te willen en te doen maar dat het het eeuwige leven kan verdienen, daartoe gebruikend Matth. 5: 12: "Verblijdt en verheugt u, want uw loon is groot in de hemelen". Uw loon dat is de vrije wil zegt de Diatribe, deze plaats alzo uitleggend, dat de Heere Christus en de Heilige Geest niets zijn. Want waartoe zouden die ook nodig zijn, terwijl wij de goede werken en de verdiensten van de vrije wil hebben? Dit zeg ik daarom, opdat wij zouden zien, dat het niet zo zeldzaam is, dat uitnemende mannen en kloeke verstanden dikwijls blind zijn en niet kunnen merken, hetgeen dat slechte eenvoudige lieden merken en zien. Dat wij dan alzo beter zouden verstaan, wat een zwak fondament en onkrachtig argument dat het is, als men op en uit menselijke autoriteit wilt bouwen en disputeren van Goddelijke dingen die de zaligheid aangaan, in welke de Goddelijke autoriteit en macht alleen plaats heeft.

HOOFDSTUK 121

---

[95] Schone gelijkenissen.
[96] Hoofdstuk 80.

Hier moeten wij dan over twee dingen spreken. Eerstelijk, van de geboden van het Nieuwe Testament, ten tweede van de verdienste. Over beide zullen wij kort spreken, terwijl wij op andere plaatsen hierover overvloedig gesproken hebben. Het Nieuwe Testament begrijpt in zich niets anders dan troostrijke beloften en vriendelijke vermaningen, zoals het Oude Testament niets anders begrijpt als wetten en bedreigingen. Want in het Nieuwe Testament wordt het Evangelie gepredikt, hetwelk[97] niets anders is dan een woord, waardoor ons genade aangeboden wordt, de Heilige Geest en de genade tot vergeving van zonden, door de gekruiste Christus verworven en verkregen en dat louter voor niet, alleen door de milde genade en goedertierenheid van God de Vader, Die ons gans onwaardig, ja veel meer de verdoemenis verdienend, deze gunst betoond en bewezen heeft. Daarna volgen de vermaningen, waardoor diegenen, die de genade verworven hebben en gerechtvaardigd zijn, verwekt worden, dat zij rijk en dapper zijn in goede werken en in de vruchten van de Geest te bewijzen, in de broederlijke liefde te beoefenen en kloekmoedig het kruis en alle andere verdrukkingen te verdragen.

Dat is de somma van het gehele Nieuwe Testament. Maar hoe weinig de Diatribe deze dingen verstaat, bewijst zij genoeg daarmede, dat ze geen onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament weet te maken. Want in beiden ziet ze niet veel anders dan wetten en geboden, waardoor de mensen onderwezen worden hoe zij hun leven recht en goed moeten formeren en aanstellen. Maar wat de wedergeboorte en de vernieuwing van onze zinnen en gemoed en al de werking van de Geest in ons is, daarvan weet de Diatribe niet met al, zodat het mij een wonder is, ja een wonderbaarlijk wonderwerk, dat zulk een man in de Heilig Schrift niet weet, die zo'n lange tijd daarin gewerkt heeft. Deze plaats in Matth. 25: 22: "Verblijdt en verheugt u, etc." komt met de vrije wil zowel overeen als het licht met de duisternis. Want de Heere Christus vermaant in die plaats niet de vrije wil maar de apostelen, die niet alleen boven het vermogen van de vrije wil, vroom, geestelijk en heilig waren in de kennis van de genade, maar ook in de dienst of de ambt van het Woord en ook in de hoogste plaats van de genade gesteld, om alle verdrukkingen van de wereld te verdragen. Maar wij disputeren en handelen hier voornamelijk van de vrije wil zonder genade, welke door de wetten en dreigingen van het Oude Testament geleerd en gebracht worden tot de kennis van onszelf, opdat wij tot de beloften van het Nieuwe Testament de toevlucht zouden nemen.

HOOFDSTUK 122

Wat is nu verdienste of voorgesteld loon anders dan een belofte? Maar[98] daardoor wordt niet bewezen, dat wij iets vermogen, terwijl met de beloften niets anders te kennen gegeven wordt dan, zo iemand dit of dat doet, dat hij dan loon zal ontvangen. En onze vraag is hier niet, hoe en wat voor een loon dat er gegeven wordt, maar of wij zulke werken kunnen doen, die voor God enig loon verdienen. En dat moest bewezen worden. Zou dit een ongeschikte reden en kwaad besluit zijn, wanneer ik alzo zou spreken; allen die in de loopbaan lopen is een prijs beloofd, ergo ieder kan in de baan lopen en de prijs verkrijgen? Verder zo de keizer de Turk overwint, hij zal het koninkrijk van Syrië verkrijgen, ergo hij kan hem overwinnen en hij verkrijgt Syrië. Alsmede, zo de vrije wil de zonden overwint, hij zal voor God heilig zijn, laten varen, maar de vrije wil is waardig dat hij met schone argumenten en besluitredenen bevestigd wordt.

Wij zullen liever hierover alzo spreken, dat hetgeen uit noodzakelijkheid geschiedt, noch verdienste noch loon heeft. Zo[99] wij van een "gedwongen noodzakelijkheid" spreken, dan is het waar, maar zo wij van de onveranderlijke noodzakelijkheid menen, dan is het vals. Want wie zal een arbeider, die uit bedwang en tegen zijn dank arbeidt, enig loon of verdienste toerekenen? Maar die willig en uit lust goed of kwaad doen, deze al is het schoon, dat zij deze wil door hun eigen krachten niet kunnen veranderen, zo volgt naar de aard en natuur van hun werken, het loon of de straf, gelijk geschreven is. "Gij zult een iegelijk naar zijn werken geven"; gelijk het natuurlijk volgt, zo u in 't water valt en blijft, dat u verdrinken zult, maar zo u daaruit kunt zwemmen, dat u verlost wordt.

HOOFDSTUK 123

---

[97] Wat Evangelie is.
[98] De beloften van het loon dat wij iets vermogen.
[99] Onze goede en kwade werken, al is het dat ze noodzakelijk zijn, nochtans terwijl zij evenwel geschieden (gelijk hier kort en breder in Hfdst. 44 en 45 gezegd is) zo wordt deze gerechtelijk zowel de straf als de beloning toegezegd.

En opdat ik kort zeg100. In verdienste of in beloning wordt gehandeld, of van de waardigheid of van het gevolg, namelijk, wat uit een ieder werk volgt. Zo u de “waardigheid” aanziet, daar is gewis bij ons geen verdienste, noch een beloning. Want101 zo de vrije wil van zichzelf het goede niet kan willen, maar alleen door de genade het goede kan willen (want wij spreken hier over de vrije wil buiten de genade, wat hij uit eigen kracht vermag) wie ziet dan niet, dat de genade alleen de wil tot het goede maakt, en alzo dat de verdienste en beloning mede uit genade geschieden. En hier wederspreekt de Diatribe wederom zichzelf, als zij zegt dat uit de aangeboden verdienste de vrijheid van de wil bewezen wordt en zij is alzo geweldig tegen zichzelf als tegen mij wanneer zij altoos zegt: “de Schrift spreekt van verdiensten en van beloning, daarom kunnen wij loon verdienen etc.” En boven heeft zij gezegd, dat de vrije wil niet vermag goed te willen of lust daartoe te hebben en het was haar voornemen (zo ik dikwijls gezegd heb) alleen dat te bewijzen. Maar zo wij nu het gevolg, dat is, wat op de werken volgt, aanzien zo is er niets hetzij goed of kwaad, dat zijn beloning niet heeft. En daaruit is de dwaling gekomen, dat wij in verdienste en in beloning zoveel ijdele gedachten hebben en onnutte kwesties maken van de waardigheid, zo toch bij ons geen is, maar wij behoren alleen over het gevolg, dat is van hetgeen dat op de werken volgt, te spreken en te handelen. Want op de werken en leven van de Goddelozen volgt door een noodzakelijk gevolg het oordeel van God en de hel of de eeuwige verdoemenis, al is het dat zij zulk een beloning voor hun zonden niet begeerd noch bedacht hebben, ja dezelve zo Petrus zegt vervloeken en lasteren. Alzo blijft de Godvruchtigen het Rijk en dat wordt voor hen bewaard, al is het ook dat zij dat niet zoeken noch bedenken, maar het is hen door de vader bereid, niet alleen eer zijzelf waren, maar al voor de wereld gemaakt was.

HOOFDSTUK 124

Want zo de vrome kinderen van God de goede werken deden alleen om het Koninkrijk te verwerven, zij zouden nooit verkrijgen en zij zouden veel meer behoren onder de Goddelozen, die met een schalks oog het hunne zoeken, ook in geestelijke dingen en bij God. Maar de kinderen van God doen gaarne het goede uit een goede bereide wil, zij zoeken geen loon, maar zij zoeken alleen de eer en de wil van God, bereid zijnde altijd goed te doen, ja al waar het (zo het mogelijk was) dat er geen hemel of hel waren. En ik meen dat dit genoeg bevestigd wordt door de enige spreuk van Christus, die hij verhaald heeft, Matth. 25: 34 “Komt gij gezegenden Mijns Vaders, beërft het Koninkrijk hetwelk u bereid is van de grondlegging der wereld”. Nu hoe konden zij dat Koninkrijk met hun doen verdienen dat hen bereid was eer zij geschapen waren? Wij mochten voorwaar liever zeggen, dat het Koninkrijk van God ons verdient zijn bezitters en dat wij alzo de verdienste daar zetten, waar zij het loon zetten en het loon zetten, waar zij de verdienste zetten. Want het Koninkrijk van God wordt niet bereid, maar is al bereid, maar die kinderen van het rijk worden bereid en zij bereiden het rijk niet, dat is, het rijk verdient de kinderen en de kinderen het rijk niet. Alzo102 verdient de hel meer zijn kinderen, nademaal Christus zegt, gaat van Mij gij vervloekte in dat helse vuur, dat de duivel en zijn engelen bereid is.

HOOFDSTUK 125

Wat willen dan die woorden, die het Koninkrijk beloven en de Hel brengen? En wat wil dat woordje loon dat zo dikwijls in de Schrift verhaald staat? “Daar is noch loon (zegt de Schrift) voor uw werken”. Alsmede “Ik ben uw grootste loon” alsmede “Die een iegelijk beloont naar zijn werken”. En Paulus, Rom. 2: 7: “Degenen wel, die met volharding in goed doen heerlijkheid en ere en onverderfelijkheid zoeken, het eeuwige leven”. En vele dergelijken. Wij geven tot antwoord dat met al deze plaatsen niets anders bewezen wordt dan het gevolg van het loon, dat is hetgeen, dat op de werken volgt en geenszins de waardigheid van het loon, namelijk dat diegenen, die goed doen, het niet uit een knechtelijk onwillig hart doen, noch om het eeuwige leven wil, maar zij zoeken het eeuwige leven, dat is zij zijn op de weg, waardoor zij daartoe zullen komen en het eeuwige leven zullen vinden. Alzo dat die zoeken zoveel als zij met vlijtigheid daartoe te benaarstigen en met gestadige arbeid daarnaar te streven, waarop dan volgt het eeuwige leven. En dit wordt in de Schrift alzo verkondigd, dat na dit leven zulks na een goed of kwaad leven volgen zal, opdat de mensen hier bewogen, opgewekt en verschrikt zouden worden. Want gelijkerwijs door de wet kennis van de zonde komt en ons een vermaning van ons onvermogen gegeven wordt, waaruit men daarom niet kan besluiten dat wij iets

---

[100] Van de verdienste en de beloning.
[101] God kroont in ons niets, als Zijn eigen werken. God kroont Zijn gaven en met uw verdiensten, zegt August. De gratia & Lib. arbit. Hoofdst. 6.
[102] Dit moet voorzichtig verstaan worden.

vermogen. Zo geschiedt door deze beloften en bedreigingen een vermaning tot ons, waardoor wij geleerd worden wat op onze zonden en onvermogen, dat door de wet aangewezen is, volgt en daardoor wordt niet aangewezen wat wij verdienen of dat bij ons enige waardigheid is. Daarom gelijk de woorden van de wet in plaats van onderwijzing en verlichting zijn om ons te leren wat wij schuldig zijn en wat wij niet vermogen. Zo zijn de woorden van beloning, als zij aanwijzen wat toekomen zal, in plaats van vermaning en dreiging, waardoor de vromen verwekt, vertroost en opgericht worden, om voort te gaan, volstandig te blijven en te overwinnen in het goede te doen en in het kwade te verdragen, zonder moede en kleinmoedig te worden, zoals Paulus zijn Corinthiërs vermaant, zeggend: "Zijt standvastig, onbeweeglijk, altijd overvloedig zijnde in het werk des Heeren, als die weet dat uw arbeid niet ijdel is in de Heere". 1 Cor. 15: 58. Zo troost ook God Abraham, zeggend: "Ik ben uw loon zeer groot", Gen. 15: 1. En dit is gesproken op zulke wijze gelijk of iemand wilde vertroosten, dat u hem betoonde dat zijn werk God gewis wel beviel en aangenaam was, welke manier van vertroosting de Schrift dikwijls gebruikt. En voorwaar het is geen kleine troost te weten, dat men God aangenaam is, al was het dat er niets anders op volgde, hetwelk nochtans onmogelijk is.

HOOFDSTUK 126

Hier behoort alles wat in de Schrift van de hoop en van de verwachting gesproken wordt, van de troost en de beloning die gewis komen zal, hoewel de vromen daarom niet hopen of zulks zoeken om harentwil. Alzo ook door de woorden van de dreigementen en van het toekomende oordeel, worden de goddelozen verschrikt en ter neder geworpen, opdat zij van hun zonden zouden aflaten en ophouden, dat zij niet hoogmoedig en zorgeloos en in de zonde stoutmoedig worden. Maar zo het neuswijze vernuft hier het voorhoofd rimpelde en wat zeggen wilde. Waarom[103] God zo'n woord wil gebruiken, terwijl daarmede niets uitgericht wordt en onze wil Hem niet keren kan, noch tot het goede noch tot het kwade en waarom Hij het woord niet ophoudt, terwijl Hij alle dingen zonder woord uitrichten kan? Nademaal inzonderheid onze wil daarom niets meer vermag noch doet ofschoon hij het woord hoort, zo de Heilige Geest, die inwendig beweegt bij hem niet is, noch werkt, ook zo weiniger vermag of doet, ofschoon hij dat woord niet hoort, zo de Heilige Geest bij hem is, terwijl alles hangt in de kracht en werking van de Heilige Geest? Wij zullen daarop antwoorden. Het belieft God alzo, dat Hij niet zonder het woord, maar door het woord de Heilige Geest geeft, opdat wij predikanten alzo Zijn medewerkers zouden zijn, 1 Cor. 3, als wij uitwendig leren en prediken, hetgeen dat Hij inwendig alleen inblaast en werkt waar Hij wil, alleen zeg ik waar Hij wil, hetwelk Hij nochtans zonder woord wel zou kunnen doen, maar Hij wil het niet doen. Nu dan lief vernuft, wie zijn wij, dat wij naar Gods raad en naar de oorzaken van Zijn wil willen vragen? Het is genoeg gewis, dat wij weten, dat God het alzo hebben wil en deze Zijn wil, behoorden wij met alle eerbied te beminnen en te aanbidden, bedwingend en dempend de vermetelheid en lichtvaardigheid van het vernuft. Want Christus Zelf brengt geen andere oorzaak voort, waarom het Evangelie de wijzen verborgen is en waarom het de kleinen geopenbaard is, Matth. 11, dan dat het de Vader alzo beliefd heeft. Zo zou God ons ook zonder brood kunnen voeden en voorwaar Hij geeft de kracht van het voedsel zonder brood, zoals Hij zegt, Matth. 4: 4: "De mens zal bij brood alleen niet leven, maar bij alle woord dat door de mond Gods uitgaat". Nochtans belieft het Hem ons door het brood en met het brood uitwendig en met het Woord inwendig te voeden.

HOOFDSTUK 127

Zo staat het dan vast, dat uit de beloften van de beloning geen verdienste betoond kan worden, immers uit de Schrift. Daarna dat ook uit de verdienste geen vrije wil bewezen kan worden, veel minder zulk een vrije wil als de Diatribe voorgenomen heeft te bewijzen, namelijk die uit zichzelf geen goed kan willen. Want ofschoon ik toeliet, dat wij het konden verdienen en ook toestonden al uw gedichte besluiten en gelijkenissen, namelijk dat de wet tevergeefs met al de geboden zou zijn, dat de beloningen tevergeefs beloofd zouden worden en dat alle dreigementen tevergeefs ook gesproken zouden worden, zo wij geen vrije wil hebben. Ofschoon dit alles, zeg ik, iets kon bewijzen, zo bewijzen zij zulk een vrije wil, die alle dingen uit zichzelf vermag etc. Alzo is de Diatribe tegen zichzelf altoos strijdig, als zij tegen ons wil strijden. Maar het is alleen God, Die door Zijn geest in ons werkt, zowel de verdienste als de beloning en beiden betoont Hij de gehele wereld door Zijn uiterlijk

---

[103] Tegenwerping waarom God het woord gebruikt, terwijl alle dingen hangen aan de kracht van de Heilige Geest.

woord, opdat ook bij de goddelozen en ongelovigen en bij de onwetenden, Zijn eerlijkheid en mogendheid verkondigd en geboodschapt zou worden, mitsgaders ook ons onvermogen en schadelijkheid, hoewel de gelovigen en Godvruchtigen alleen hetzelve aannemen en van harte betrachten en de anderen het verachten.

HOOFDSTUK 128

Maar het zou al te verdrietig zijn, hier al de gebiedende woorden die de Diatribe uit het Nieuwe Testamant weet op te tellen, aan te halen, waarbij zij brengt al haar ongerijmde besluiten, voortgevend, dat alle geboden en alles wat men zegt tevergeefs onnodig ja bespottelijk zou zijn, ingeval de wil niet vrij was. Wij hebben immers overvloedig ja tot walgens toe gezegd en wederhaald, dat met zulke woorden niets bewezen kan worden. En zo er iets bewezen wordt, dat de gehele vrije wil bewezen wordt, hetwelk niets anders is dan de gehele Diatribe om te stoten, die voorgenomen had, zulke vrije wil te betonen, die van zichzelf geen goed vermag, maar zelfs de zonde dient en nu komt ze een vrije wil te bewijzen, die alle dingen vermag, vergetend alzo wat ze leveren gesproken en geleerd heeft. Het[104] zijn dan niets anders dan uitvluchten en spookredenen als zij zo spreekt; "uit haar vruchten (zegt de Heere) zult u ze kennen" en als zij deze woorden alzo uitlegt: "uit haar vruchten, dat is uit haar werken. Ziet (zegt zij) Hij noemt ze onze werken, maar hoe kennen ze ons wezen, zo alle dingen geschieden door noodzakelijkheid?" Ik antwoord hierop, vragend of men niet bekwaam wel noemt het onze te zijn, hetgeen dat wij juist niet zelf gedaan of gemaakt hebben, maar dat ons door anderen gegeven en geschonken is? Waarom zouden dan de werken die God ons door Zijn Geest geschonken heeft niet van ons zijn? Zullen wij dan ook niet mogen zeggen dat Christus "onze Christus" is, omdat wij Hem niet gemaakt hebben, maar ons alleen geschonken en gegeven is? Wederom moeten wij zelf alles maken en doen wat "ons" is, ergo, zo hebben wij "onze" ogen zelf gemaakt, wij hebben onze eigen handen gemaakt en onze voeten, of zij moeten onze eigen handen, oogen en voeten niet zijn? Ja, wat hebben wij dat wij niet "ontvangen hebben" zegt Paulus? 1 Cor. 4: 7. Zullen wij daarop zeggen, of dat alles niet van ons is, of dat wij het alles gemaakt en gedaan hebben. Nu genomen, dat het onze genoemd wordt, omdat wij het gemaakt of gedaan hebben, waar blijft dan de genade en de Heilige Geest, want Hij zegt niet, uit hun vruchten, die zij uit hun weinige kleine krachten van de vrije wil gedaan hebben zult u ze kennen. Daarom is de wet niet tevergeefs en noch tot spot gegeven, maar uw redenen zijn veel meer, ijdele, boze, vergeefse en verdrietige uitvluchten, met welke de heilige woorden van God besmet en ontheiligd worden.

HOOFDSTUK 129

Alzo wordt ook voortgebracht en misbruikt dat woord van Christus "Vader[105] vergeeft het hun, want zij weten niet wat zij doen". Hier meende ik, dat er eenmaal klare spreuken voortgebracht zouden worden, om de vrije wil te bewijzen, maar er wordt wederom niets anders voortgebracht dan enige verdichte kwade besluiten. Want uit deze spreuk trekt de Diatribe een dusdanig besluit, zeggend: (Tegenw.) "Hoeveel billijker en gerechtiger zou deze de Heere alzo verontschuldigd hebben, Vader vergeef het hen, want zij hebben geen vrije wil en al wilden zij anders, zij konden niet", (1e Antwoord). Hierop antwoord ik eerst, dat evenwel met dit besluit niet bewezen wordt de vrije wil, die niets goeds wil, die Erasmus hier verhandelt en voorgenomen heeft te bewijzen, maar daaruit zou moeten volgen zulk een vrije wil, die zonder genade alle dingen vermag en kan uitrichten, dan welke niemand handelt, maar van allen ontkend en verzaakt wordt, uitgenomen alleen de Pelagianen. (2e Antw.) Wederom terwijl Christus openlijk zegt, dat ze niet weten wat ze doen en getuigt Hij niet klaarlijk dat zij geen goed kunnen willen? Want hoe kan ik lust hebben of begeren iets dat ik niet ken of weet, als men tot een spreekwoord zegt "ignoti nulla cupido", dat ik niet ken, dat begeer ik niet. Wat kan nu toch sterker en heftiger tegen de vrije wil gesproken worden, dan dat hij zo geheel niets is, dat hij niet alleen het goede niet kan willen, maar dat hij ook niet weet hoe groot het kwaad is, dat hij doet noch ook wat het goede lis? Is hier nog enige duisterheid? Is dat niet klaar "zij weten niet wat ze doen"? Voorwaar zal men alzo de Schrift verhandelen, zo is er niets in de Bijbel dat iets voor de vrije wil zal doen, terwijl hij deze klare plaats, die zo grotelijks tegen de vrije wil strijdt, nochtans durft te gebruiken om die te bewijzen. Zo licht en goed zou iemand de vrije wil kunnen bewijzen met deze Schriftplaatsen "de aarde was woest en ledig". Alsmede "God rustte op de zevende dag", als de Diatribe met de voorgaande. Zo zal eerst de Schrift duister en twijfelachtig zijn, ja alzo doende zal ze

---

[104] Een uitvlucht dat de goede werken niet de onze kunnen genoemd worden, zo wij geen vrije wil hebben. Antwoord: Zij zijn van God en ons, want God geeft ons genade en door Hem geschieden ze in ons en door ons.
[105] Van de woorden van Christus, Luc. 23: 34.

wel gans ongewis en niets zijn. Gewis de Heilig Schrift zo te behandelen, geeft overvloedig getuigenis, dat er een gemoed is dat een grote verachter van God en van mensen is, waarover men geen geduld kan hebben.

HOOFDSTUK 130

Alzo brengt u ook voort de spreuk Joh. 1:12: “Die heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden”. Hier zegt de Diatribe: “Hoe werd hen macht gegeven kinderen van God te worden, zo onze wil geen vrijheid heeft?” Deze plaats is ook als een grote ijzeren hamer, waarmede de ganse vrije wil vermorzeld en tot stof geslagen wordt, gelijk ook het hele Evangelie van Johannes is, nochtans wordt ze voor de vrije wil voortgebracht. Maar laat ons dezelve eens goed aanmerken, Johannes spreekt hier niet over enige werken van mensen, grote of kleine, maar hij spreekt hier over de wedergeboorte, of van de vernieuwing en verandering van de oude mens, die een knecht van de duivel is, in de nieuwe mens, die een kind van God is. In deze wedergeboorte gedraagt de mens zich “mere passive”, dat[106] is geheel lijdelijk, hij doet niets, maar het wordt aan hem gedaan, hij lijdt Gods werk en wordt geheel wat anders. Johannes spreekt hier van “worden”, want hij zegt “kinderen Gods te worden”, namelijk door de kracht en macht van God, die ons genadig gegeven wordt en niet door de kracht van de vrije wil, die ons ingeplant en aangeboren is. Maar onze Diatribe brengt vele plaatsen voort, om te bewijzen dat de vrije wil zoveel vermogen zou, dat hij de macht zou hebben, om ons kinderen van God te maken, of, zij meent dat Johannes hier op spottende wijze en onbedacht zou spreken. Wie heeft toch ooit de vrije wil zo verheven, dat hij hem zulke kracht en macht heeft toegeschreven, ons kinderen van God te kunnen maken, inzonderheid zulk een vrije wil, die geen goed kan willen, zoals de Diatribe hier heeft voorgenomen zulk één te bewijzen. Maar dit wil ik mede laten doorlopen, met al de andere ongerijmde besluiten, die zo menigmaal wederhaald zijn, met welke gans niets bewezen wordt dan hetgeen (zo er iets mede bewezen wordt), dat de Diatribe ontkent, namelijk dat de vrije wil zonder de genade alles vermag. Maar Johannes wil dit zeggen: Dat Christus in de wereld komend en gepredikt zijnde, door het Evangelie, waardoor de genade ons aangeboden is en geen van onze werken gevorderd worden, dat God alle mensen macht gegeven heeft (hetwelk voorwaar een heerlijke grote genade is) kinderen van God te worden, zo zij geloven willen. Maar aangaande “dit willen” en dit “geloven in Zijn naam”, gelijkerwijs de vrije wil daarvan nooit geweten heeft, ja nooit een gedachte heeft gehad, zo kan hij het veel minder doen door zijn eigen krachten. Want hoe zou het vernuft dan bedenken en in de zin krijgen, dat het geloof in Jezus, de Zoon van God, en de Zoon des mensen, tot de zaligheid alleen nodig zou zijn? Terwijl nog heden de mens met al zijn beste vernuft dit niet kan begrijpen, noch geloven (al was het dat de gehele Schrift het riep en niets anders getuigde), dat er een zodanige persoon is; die samen God en mens is, maar veel meer hieraan geërgerd wordt zoals Paulus, 1 Cor. 1, getuigt. Zover is het dan vandaar, dat hij het zou willen of kunnen geloven. Johannes verkondigt dan[107] en prijst de rijke heerlijke genade van het Koninkrijk van God, die door het Evangelie de wereld wordt aangeboden en niet de krachten van de vrije wil, meteen te kennen gevend, hoe weinig dat er zijn die dezelve ontvangen, de vrije wil namelijk daartegen strijdend, die geen andere kracht heeft, nadermaal de satan over hem heerst, dan dat hij de Heilige Geest en de genade (waardoor alleen de wet vervuld wordt) veracht en verwerpt, zulke schone kracht en vermogen heeft hij om de wet te vervullen. Maar hierna zullen wij wat breder aantonen, wat een krachtige bliksem, dat deze plaats van Johannes is tegen de vrije wil. Maar het gaat mij niet weinig ter harte, dat zulke klare plaatsen, die machtig tegen de vrije wil zijn, nochtans door Erasmus in zijn Diatribe worden voortgebracht om de vrije wil te bewijzen, die zich hierin zo plomp en bot betoont, dat hij geen onderscheid weet te maken tussen de woorden van het Evangelie en van de wet. Want zoals hij zeer onbehoorlijk en ongeschikt met de woorden van de wet de vrije wil heeft willen bewijzen, zo wil hij nog onbehoorlijker en ongeschikter die met de woorden van de Goddelijke beloften bevestigen. Maar zo iemand wil weten, hoe het komt dat Erasmus in deze zaak zo ongeschikt is, die zal weten dat hij diezelfde zaak waarover hij handelt, geheel bij zichzelf veracht en met een vervreemd gemoed daarover schrijft en het is hem geen ernst het hoofdstuk te behouden, het geldt hem gelijk veel of het genade is of vrije wil, of de genade staat of valt, of de vrije wil staat of zit, het is hem alleen daarom te doen, dat hij met vele ijdele vergeefse woorden onze leer in de haat zou brengen om bij de tirannen dank te behalen.

HOOFDSTUK 131

---

[106] Over deze zaak zullen wij wat brede spreken Hfdst. 240.
[107] De aangeboden genade kunnen wij niet aanmerken als uit onszelf, het is Gods gave.

Daarna komt hij tot Paulus, de apostel, die een zonderlinge vriend, dat is, die een afgezworen vijand van de vrije wil is en nog moet hij evenwel de vrije wil bevestigen met deze woorden, Rom. 2: 4 “Of veracht gij de rijkdom Zijner goedertierenheid en verdraagzaamheid en lankmoedigheid, niet wetende dat de goedertierenheid Gods u tot bekering leidt?” Hoort wat hij hier zegt108 (Hoe zegt hij) “rekent God hen schuld de overtreding van het gebod, degenen die geen vrije wil hebben, hoe roept ze en nodigt God ze tot bekering, die de oorzaak is en maakt dat zij zich niet kunnen bekeren? Hoe kan ook de verdoemenis rechtvaardig zijn, daar de rechter zelf tot de overtreding en boze daad dwingt”. Ik antwoord, Erasmus mag zelf deze kwesties of vragen beantwoorden, want wat gaan zij ons aan? Want hij heeft zelf gezegd (in de eerste bewijsbare opinie van dewelke boven genoeg gezegd is) dat de vrije wil geen goed kan willen en dat hij noodzakelijk gedwongen wordt de zonde te dienen. Nu wil ik Erasmus met zijn eigen woorden vragen, zeg toch, hoe wordt de vrije wil schuld gerekend vanwege de verachting van de geboden, terwijl hij geen goed kan willen, noch geen vrijheid heeft, maar noodzakelijk de zonde moet dienen? Hoe roept en nodigt God tot bekering, die Zelf de oorzaak is, dat iemand zich niet bekeert, terwijl Hij hem verlaat en geen genade geeft, degene namelijk die van zichzelf geen goed kan willen? Hoe kan dat een rechte verdoemenis zijn, als de Rechter de hulp onttrekt en maakt dat de boze over zijn boosheid bluft, die van zichzelf niets anders kan? Zie daar, al hetgeen dat hij hier in de Diatribe zo aanhaalt, valt hem wederom op zijn kop. En zo deze zijn volgredenen iets bewijzen, zo is het (zo ik dikwijls gezegd heb), dat ze bewijzen, dat de vrije wil alle dingen zonder genade vermag, hetwelk hij zelf nochtans niet wil bewijzen, maar ontkent het zoals wij en alle anderen. Zulke besluitredenen, die het vernuft naar zijn goeddunken uit de Schrift trekt, liggen hem altijd in ’t hoofd, namelijk dat het spottend of tenminste tevergeefs is, iets met zulke hoge en heftige woorden te vereisen en te bevelen, ons namelijk, die het niets doen kunnen, zo toch de apostel met deze woorden uit Rom. 2, niets anders wil, dan dat hij de goddeloze en hoogmoedige mensen brengen wil tot een kennis van henzelf en hun eigen onvermogen, opdat zij alzo door de kennis van zonden verootmoedigd zijnde, tot de genade bereid worden.

HOOFDSTUK 132

En wat is het nodig al de spreuken bijzonder te verhalen, die uit Paulus worden voortgebracht, terwijl hij niets anders doet dan een grote hoop gebiedende woorden bij elkaar te rapen, of zulke spreuken waarmee Paulus de Christenen vermaant tot de vruchten van het geloof. En Erasmus daarbij voegend zijn menselijke verdichtselen, gaat de vrije wil een zo grote en zulk een kracht verdichten, waardoor het alle dingen zonder genade zou kunnen en vermogen, tot welke hij door Paulus vermaand wordt. Maar de Christenen worden niet door de vrije wil, maar door de Heilige Geest van God gedreven. Rom. 8109. En “gedreven” worden betekent niet “doen”, maar getrokken worden, zoals de zaag of de bijl door de timmerman getrokken en gedreven wordt. En opdat niemand zou twijfelen, dat deze woorden van Luther woorden zijn, zo stelt hij mijn woorden in zijn Diatribe, die ik als mijn woorden erken. Ik110 beken ook dat het artikel Wiklevi (namelijk, dat alle dingen noodzakelijk door noodzakelijkheid geschieden) in het Concilie of veel liever in de coterie of oproer van Constanz ten onrechte en onbillijk verdoemd en verworpen is. Want Erasmus zelf houdt dit artikel met mij en beschermt het in zijn Diatribe, als hij leert dat de vrije wil door zijn eigen kracht het goede niet kan willen en dat hij noodzakelijk de zonde moet dienen, al is het wel waar dat hij in de handeling zelf het contrarie stelt. Dit zou nu genoeg zijn legen het eerste deel van Erasmus’ Diatribe, waarmede hij de vrije wil heeft willen bevestigen.

Laat ons nu het laatste stuk aanmerken waarmede111 onze redenen, die de vrije wil verwerpen, door hem geconsuteerd of tegengesproken worden. Hier zult u (zo God wil) zien wat de rook van mensen tegen de bliksem en het donderen van God vermag en kan.

HOOFDSTUK 133.

OVER ERASMUS’ BEHANDELING VAN ARGUMENTEN TEGEN DE VRIJE KEUZE

---

108 De sluitredenen van het menselijk vernuft, zie hierbij het 122e hoofdstuk.
109 Zie begin hoofdst. 45.
110 Wiclefs leer.
111 Voortgang tot het andere deel na de voorgaande afdeling. Hoofdst. 72.

Eerst nadat de Diatribe ontelbaar veel plaatsen in de Schrift voor de vrije wil heeft bijeengebracht, als een vreselijk leger, om daarmede alle martelaren en al de lieve heiligen van de vrije wil kloekmoedig te maken en daartegenover om de wedersprekers en kleinachters van de vrije wil verbaasd te doen staan en te doen zwijgen? Zo veracht hij ook spijtelijk hetgeen dat tegen hem ingebracht is en daarom alle andere plaatsen verachtend, stelt hij maar twee plaatsen voor, die voor de anderen de klaarste zouden zijn, doch die bij hem geacht zijn alreeds verslagen en van geen groot gewicht. De eerste is uit Exod. 9: "De Heere heeft het hart van Farao verzwaard". De andere is uit Maleachi 1: 2, 3: "Ik heb Jacob liefgehad, maar Ezau heb Ik gehaat". En alzo deze plaatsen beide wijdlopig door Paulus verklaard worden tot de Romeinen, zo wordt zulks, zo het schijnt, door de Diatribe voor een zonderling ijdele en onnutte disputatie gehouden. En zo de Heilige Geest hier ook niet een weinig kan retorieren en redekavelen, daar zou gevaar schijnen, dat hij door de kunst van spreken overwonnen zijnde, geheel aan de zaak zou wanhopen en hij zou de vrije wil de victorie voor de overwinningmoeten toegeven; maar beneden (wil God) zal ik bij deze twee plaatsen, die door hem zo klein geacht worden, ook mijn achterdocht laten komen en betonen, dat ik courage heb om zijn grote hoop aan te vallen. Maar wanneer de strijd zodanig is, dat één tienduizenden verjaagt, zo is er geen meer volk nodig. Zo één plaats de vrije wil overwint, zo zullen hem zijn menigvuldige grote hopen niet helpen.

HOOFDSTUK 134

Hier heeft Erasmus nu een nieuwe kunst gevonden om de allerklaarste plaatsen te ontkomen, namelijk als hij van een eenvoudig klaar woord een "tropus", dat is een figuurlijke manier van spreken maakt. Opdat gelijkerwijs hij voorheen al de woorden, die in de gebiedende wijze gesteld waren, door zijn verdichte besluiten en gevolgen heeft willen verdraaien en naar zijn wil buigen, zo wil hij nu ook onze grond omwerpen met deze uitvlucht, dat hij van al de woorden van de beloften van God figuurlijke redenen wil maken, om alzo te betuigen, dat hij een rechte "Protheus" is, die zich in alle gestalten kan veranderen om nimmer vastgegrepen te worden. En dit meent hij zeer hoogmoedig, dat wij schuldig zijn van hem te lijden en hem toe te laten, terwijl wijzelf zo hij zegt, hiermede dikwijls plegen te ontkomen, dat wij gedwongen zijn onze toevlucht daartoe te nemen, dat wij van sommige spreuken figuurlijke redenen maken. Gelijk als in deze plaats "Strekt uw hand uit tot hetgeen u wilt", deze plaats (zegt hij) leggen wij zo uit, de genade zal uw hand uitstrekken tot hetgeen u wilt. En "maakt U een nieuw hart", dat is de genade zal u een nieuw hart maken en dergelijke. En hier zegt hij, dat het onbillijk is, dat men Luther zou toelaten, dat hij de Schrift zo zou uitleggen en verdraaien en dat men veel meer behoorde te volgen de uitlegging van zoveel voortreffelijke leraars en vaders. Nu zien wij immers dat hij nu niet strijdt om de plaatsen van de tekst zelf, noch ook om de verdichte gelijkenissen en kwade besluiten, maar om de figuurlijke spreuken en omwille van de uitlegging. Wanneer zal het dan eens zijn, dat wij een klare, reine en eenvoudige tekst voor de vrije wil of tegen de vrije wil zullen bekomen? Heeft de Schrift dan nergens zulke teksten en spreuken? Zal de zaak van de vrije wil nu eeuwig twijfelachtig en ononderscheiden blijven, als die met geen klare en eenvoudige spreuken, maar alleen met gedichte gelijkenissen en valse besluiten, die door ongestadige mensen worden voortgebracht, geslagen en heen en weder als riet worden gedreven?

HOOFDSTUK 135

Maar dit zullen wij daarover liever houden en gevoelen, dat men nog geen gevolg of besluit noch een figuur in enige plaats van de schrift moet toelaten, tenzij de omstandigheid van het woord zulks noodzakelijk meebrengt, gelijk als het verstand met de eenvoudigheid van het woord niet zou accorderen en strijdig zou zijn tegen de principiëelste hoofdstukken van de Schrift of tegen het geloof; daarom zal men altijd blijven bij de eenvoudige woorden van de Schrift en bij haar natuurlijke aard en mening, welke het gebruik van spreken en de grammatische manier meebrengt en vereist, zoals God de spraken onder de mensen geschapen heeft. Want zo het een ieder geoorloofd was naar eigen lust in de Schrift besluiten en figuurlijke redenen te dichten, wat zal de gehele Schrift anders zijn dan een riet, dat met alle winden wordt gedreven of een veranderlijke "vertumnus"? Alsdan zal gewis in de Artikelen van het Christelijk Geloof nimmer iets zeker besloten kunnen worden, of het zal met enige figuurlijke reden kunnen verduisterd en in twijfel getrokken worden. Zo moeten wij dan veel eerder; ja als een vergif zulke figuurlijke uitlegging vlieden en verwerpen, tenzij zulke, die de Schrift zelf dwingt te gebruiken. Zie eens hoe het met de Ozigenes is gegaan, die, zo hij al teveel gereed en overvloedig was om de Schrift in figuurlijke wijze te verstaan en uit te leggen, wat

voor een grote oorzaak hij Prophyrio heeft gegeven om te lasteren, zodat Hieronymus zelf niet houdt van degenen, die Ozigenes in deze zaak hebben willen voorstaan. Hoe is het met de Arianen gegaan, die door hun figuurlijke manier van spreken Christus alleen een God maken, met de naam alleen en metterdaad? Alsmede112 hoe is het gegaan met deze onze nieuwe profeten en uitleggers van onze tijd, met de woorden van Christus "dat is Mijn lichaam", waar de één het woordje "dat"113, de andere van het woordje "is", de derde van het woordje "lichaam", een figuurlijke reden gemaakt heeft. Ik heb ernstig achting hierop gehad, dat al de dwalingen en ketterijen in de Schrift niet zijn voortgekomen uit het eenvoudige en naakte verstand van de Schrift, gelijk men bijna door de gehele wereld roept, maar daaruit dat men de klare eenvoudige woorden heeft laten varen en men heeft lust gehad aan besluiten, gelijkenissen en figuurlijke redenen te maken en dat elk naar zijn goeddunken en behagen.

HOOFDSTUK 136

Zoals men bijvoorbeeld kan zien aan de spreuk Ecclesiastici 15 "strekt uw hand uit tot hetwelk u wilt", waarvan de Diatribe zegt dat wij ze uitleggen op figuurlijke wijze. Nochtans weet ik niet (naar mijn gedachten) dat ik deze plaats zo gebogen heb, als hij zegt dat ik zou gezegd hebben en alzo verklaart de genade zal uw hand uitstrekken tot hetgeen dat u wilt. Alsmede ook deze plaats, maakt u een nieuw hart, die ik alzo zou verklaard hebben, de genade zal u een nieuw hart maken etc. Hoewel Erasmus mij in zijn Diatribe zo openlijk durft te beschuldigen en aanklagen, maar ik meen dat hijzelf zo vervuld is met de figuurlijke wijze van spreken en uitleggen, als ook met zijn verdichte gelijkenissen en besluiten, dat hij zelf niet anders weet te spreken en daarom niet weet wat hij over een ander zal zeggen. Deze plaats placht ik dan zo te verklaren "strekt uw hand uit etc.", nemend de woorden simpel en eenvoudig zoals ze luiden en uitsluitend alle figuurlijke verklaringen en gevolgen of besluiten, zo heb ik geleerd dat daarmede niets anders betekend wordt, dan dat van ons vereist wordt de uitstrekking van de hand en ook wat wij doen moeten, gelijk ook de natuur van een gebiedend woord bij de grammatisten en in het algemeen gebruik meebrengt. Maar Erasmus, voorbijgaand de naakte eenvoudige betekenis van het woord en voortkomend met zijn verdichte besluiten en figuurlijke verklaringen legt deze plaats aldus uit: "Strekt uw hand uit, dat is u kunt door uw eigen kracht uw hand uitstrekken;" alsmede "maakt u een nieuw hart", dat is "u kunt een nieuw hart maken", alsmede "Gelooft in Christus" dat is, "u kunt in Christus geloven".

Alzo dat het bij hem voor een wonder gehouden wordt, te gebieden en te kennen geven of de Schrift naar zijn zeggen moet spotten met de mensen en ijdel zijn. En nu zo'n verklaring die in een grammatist niet zou worden geleden, mag men in een theologant niet bestraffen, maar het moet al de uitlegging van de voortreffelijke leraars zijn, over vele honderd jaren ontvangen en goed gekend.

HOOFDSTUK 137

Maar Erasmus maakt kleine zwarigheid door de klare plaatsen van de Schrift op figuurlijke wijze te verklaren, die het niet aangaat of de leer van de vrije wil zeker is, of niet, want daarop schijnt hij uit te zijn, om alles onzeker te maken, zelfs radend dat men veel liever de leer van de vrije wil zou laten varen, dan men die zou onderzoeken.

Daarom is het hem genoeg geweest deze plaats enigszins zo hij best kon, van zich te wijzen, met welke u voelt geperst en gedwongen te worden. Maar wij die de zaak voor nodig houden en deze ook ernstig verhandelen, zoekend de gewisse waarheid om de gewetens te versterken, en te bevestigen, moeten al anders handelen. Ons, zeg ik, is het niet genoeg dat u zegt, in deze woorden mag een Tropus of figuur zijn, maar de vraag is of er ook een figuur, dat u Tropus noemt mag en kan zijn, want zo u het niet kunt betonen, dat er noodzakelijk een Tropus of een figuur in is, u zult gans

---

112 zie volgende bladzijde.

113 *Dat*, dat is dit brood (dat Hij genomen heeft en gebroken had) *is Mijn Lichaam*, zoals Luther zelf zeer wel verklaart (in 't Boek van de Babelse gevangenis en op andere plaatsen). En het geheel wat anders te zeggen in, niet, onder dit brood is Mijn lichaam en wat anders dit brood is Mijn lichaam. En alzo heeft de Heere niet getwijfeld te zeggen (gelijk Augustinus getuigt tegen Adement, hoofdst. 12) *Dat is Mijn lichaam*, toen Hij gaf de figuur en het teken van Zijn lichaams. Namelijk omdat de Sacrementele tekenen ontvangen en aannemen de namen van de dingen, waarvan dat ze tekenen en voorbeelden zijn, gelijk de rechtszinnige reguleert bij Theodoretum dial, 1. Eindelijk, het is wonder dat zij in deze woorden Christus wel willen toelaten een figuurlijke reden Synecdogen genoemd en de figuurlijke manier Tropus genoemd, niet willen verdragen, maar zo zeer verwerpen.

niets bestrijden. Want[114] er staat in het Woord van God “Ik zal het hart van Farao verharden (en verstokken)”. Zo u nu zegt, dat men het alzo moet verstaan of kan verklaren “Ik zal toelaten dat het verhard en verstokt wordt.” Ik hoor wel, dat het zo kan verstaan worden, ik hoor ook wel dat deze figuurlijke manier van spreken gebruikt wordt, als wanneer een vader tot zijn kind zei, ik heb u bedorven, dat ik u niet gestraft heb, dat ik oorzaak gegeven heb, dat u bedorven bent, zo zou dit ook zijn naar Origenes en uw uitlegging. “Ik wil Farao verstokken” dat is “Ik wil oorzaak geven, dat Farao verstokt wordt.” Maar zo’n bewijzing heeft hier geen plaats.

De vraag is niet, of men zo’n manier van spreken gebruikt, noch of men die in deze plaats van Paulus kan gebruiken, maar de vraag is, of dit de mening van Paulus is, dat men alzo verklaren zou, men vraagt niet hoe sommige lezers deze plaats verstaan en gebruiken, maar hoe Paulus ze zelf wil verstaan en gebruikt hebben. Wat zult u doen als iemand met een beroerd geweten u zal vragen? Ziet God zelf die zegt “Ik zal verstokken het hart Farao,” de[115] betekenis van het woordje verstokken (of verharden) is mij wel bekend, maar een mens die het leeft, zegt tot mij verstokken is op deze plaats oorzaak te geven om verstokt te worden, als de zondaar terstond niet gebeterd wordt, maar door welke autoriteit of macht, door wiens raad en door welke noodzakelijkheid wordt een mens bewogen, om de natuurlijke betekenis van het woord verstokken alzo te buigen en te verdraaien. Zo nu de lezer en uitlegger dwaalde, waamede zal nu bewezen worden, dat deze verdraaiing en buiging van het woord hier mag geschieden? Het is voorwaar periculeus, ja Goddeloos, het Woord van God alzo zonder noodzakelijkheid en autoriteit te buigen en te verdraaien.

Zult u nu het arme benauwde geweten daarmee willen paaien, zeggend Origenes heeft zo deze plaats verklaard en verstaan, of alzo, u moet ophouden deze dingen te onderzoeken, terwijl ze neuswijs en ijdel zijn? Maar het geweten zal hierop antwoorden, hiervan had men Mozes en Paulus dan moeten vermanen, eer zij dit schreven en ook God zelf. Wáarom kwellen zij ons dan met neuswijze en ijdele Schriften?

HOOFDSTUK 138

Daarom, Erasmus, mag u hier de arme figuurlijke verklaring niet helpen, doch wij moeten hier onze veranderlijke Protheus vasthouden, dat hij ons gewis zekerheid over deze figuurlijke verklaring aanwijst en betoont, hetzij met klare spreuken van de Schrift, of met oprechte mirakelen. Want zijn mening (al had hij aan zijn zijde de kloekheid van mensen over vele honderden jaren) geloven wij toch niet, maar wij varen voort en zeggen, dat hier geen Tropus of figuurlijke reden zijn kan en dat deze woorden van God simpel moeten verstaan worden, zoals de woorden luiden. Want het staat niet in onze vrije wil (zoals Erasmus zichzelf wijsmaakt) de woorden van God te maken en te vermaken, te buigen en duivelen, of de rechtvaardigen en de onrechtvaardigen? Op zulke manier zullen al degenen, die dat men niet (naar de leer van Anaxagoras) tot alle dingen zou kunnen buigen en van iets alle dingen maken? Want zo zou ik mogen zeggen God heeft hemel en aarde geschapen, dat is, Hij heeft ze geordineerd en niets uit niets gemaakt, alsmede Hij heeft geschapen hemel en aarde, dat is de Engelen en de duivelen, of de rechtvaardigen en de onrechtvaardigen? Op zulke manier zullen al degenen, die slechts de Bijbel kunnen openen, goede Theologanten worden. Zo is dan nu dit gewis en vast, dat wanneer Erasmus niets kan bewijzen, dat in deze spreuken enige figuurlijke wijze van spreken is, die hij nochtans daarmede wil wederleggen, zo is hij gedrongen ons toe te geven, dat de woorden expres verstaan moeten worden, zoals zij eenvoudig luiden, al was het dat hij kon bewijzen, dat in vele andere plaatsen van de Schrift zulke figuurlijke manier van spreken als hij bijbrengt, gebruikelijk was. En daarmede zijn al die plaatsen beschermd en behouden, die wij bijgebracht hebben tegen de vrije wil, die Erasmus in zijn Diatribe heeft willen wederleggen en hierdoor is openbaar geworden, dat zijn wederlegging niets uitricht, niets is en niets vermag.

HOOFDSTUK 139

Wanneer zij dan deze spreuk “Ik zal het hart van Farao verharden” alzo uitleggen “Mijn verdraagzaamheid en goedigheid, waardoor Ik de zondaar verdraag, brengt wel sommigen tot boetvaardigheid, maar zal Farao verstokter maken in zijn boosheid”. Het schijnt dan wel een fraaie uitlegging te zijn, maar er wordt niet bewezen, dat men de woorden zo behoort te verklaren. En wij laten ons gewis niet met zeggen paaien, maar wij willen bewijs hebben. Zo ook de plaats van Paulus in Rom. 9: 18: “Zo ontfermt Hij Zich dan wien Hij wil en verhardt dien Hij wil”, wordt op zo’n wijze ook

---

[114] *Ik zal het hart van Farao verharden*, Exod. 4: 21 en 9: 12, 16 en 10: 20, 27 en 14: 4.
[115] De uitlegging van Erasmus wordt hier op verscheidene wijzen weerlegd.

fijntjes naar het vernuft uitgelegd, wanneer zij zeggen: “God die verstokt als Hij de zondaar niet kastijdt en Hij erbarmt zich, als Hij terstond de zondaar door verdrukking en kastijding tot boetvaardigheid nodigt”. Maar waarmede zal men zo’n uitlegging bewijzen? Alsmede ook de plaats Jes. 63: 17 “Heere waarom doet Gij ons van Uw wegen dwalen, waarom verstokt Gij ons harte dat wij U niet vrezen?” Al is het dat men zegt, dat Hieronymus uit Origenes ze zo verklaard heeft: “Hij wordt gezegd te verleiden, die terstond de dwaling niet wederroept”. Wie zal ons nu verzekeren, dat Hieronymus en Origenes deze plaats niet kwalijk verklaard hebben? U weet ook Erasmus, dat wij ons alzo verbonden hebben, dat deze strijd van ons niet zou geschieden door autoriteit van enige leraars, maar alleen door de enige autoriteit van de Schrift. Hoe komt het dan, dat Erasmus zijn belofte zo vergetend, nu met zijn Origenes en met zijn Hieronymus voortkomt, terwijl dat zelfs onder alle kerkelijke leraars geen zijn geweest, die de Heilige Schrift ongeschikter en onbehoorlijker behandeld hebben als deze twee, Origenes en Hieronymus. En[116] opdat ik het met een woord zeg, hier komt het toe, dat naar een nieuwe ongehoorde wijze van spreken men alle dingen verwart en vermengt, zoals als God zegt: “Ik zal het hart van Farao verharden”, men de personen verandert en alzo uitlegt: “Farao verhardt zichzelf door Mijn verdraagzaamheid en goedigheid”. Alsmede God verhardt onze harten, dat is “wij verstokken onszelf als God de straf uitstelt”. Alsmede Heere U hebt ons laten dwalen uit Uw wegen, dat is “wij hebben onszelf doen dwalen, omdat U ons niet kastijdde”. In somma, dat Gods ontfermen nu niet meer te zeggen is genade te geven of barmhartigheid te bewijzen, de zonden te vergeven, te rechtvaardigen of van het kwaad te verlossen, maar daarentegen moet het betekenen kwaad te zenden en te straffen.

HOOFDSTUK 140

Alzo[117] zal het uiteindelijk zover komen, dat men door deze figuurlijke wijze van spreken zal mogen zeggen, dat God de kinderen van Israël genadig en barmhartig is geweest, als Hij ze in Assyrië en Babylon heeft laten vervoeren, want daar heeft Hij de zondaars gekastijd en daar heeft Hij ze door verdrukking en kastijding tot boete geroepen. En daarentegen zal men mogen zeggen, dat als Hij ze wederom daaruit verlost heeft en weer in hun land gebracht, dat Hij hen toen niet genadig is geweest, noch zich over hen heeft ontfermd, maar dat Hij ze toen verhard heeft, dat is, dat Hij hen door Zijn goedertierenheid en Verdraagzaamheid oorzaak heeft gegeven om verhard te worden. Zo zal men ook mogen zeggen, dat als Hij Christus de Zaligmaker op de wereld gezonden heeft, dat het niet de barmhartigheid van God geweest is, maar dat Hij de mensen verhard heeft, gevend door deze genade de mensen oorzaak om zich te verharden. Maar dat Hij Jeruzalem verwoest heeft en de Joden verslagen en verstrooid heeft tot op deze dag, dat zal genade moeten zijn, want Hij kastijdt daarmede de zondaars, die roepen tot boetvaardigheid. Dat Hij ten dage van het Oordeel de Heiligen ten hemel zal voeren, dat zal geen barmhartigheid zijn, maar verharding, terwijl Hij hen door deze goedertierenheid oorzaak tot misbruik zal geven. En dat Hij de goddelozen in de hel zal verstoten, daar zou Hij genade bewijzen, omdat Hij daarmede de zondaars kastijdt. En lieve toch, wie heeft ooit van zo’n barmhartigheid en toorn van God gehoord? Welaan laat het nog zo zijn, dat de goeden door Gods goedertierenheid en strengheid beter worden, nochtans als wij samen van de goeden en van de kwaden zullen willen spreken, zo zal die manier van spreken maken uit Gods genade en ontferming, Zijn toorn en uit Zijn toorn Zijn ontferming en dat door een gans verkeerde wijze van spreken, als zij dat toorn noemen, als God wel doet en barmhartigheid, als Hij kastijdt en plaagt. En zal men dan moeten zeggen, dat God verhardt, als Hij wel doet en verdraagt en dat Hij erbarmt als Hij kastijdt en plaagt, waarom zegt de Schrift dan meer van Farao dat Hij verhard is, als van de kinderen van Israël, of als de gehele wereld? Doet Hij dan ook de kinderen van Israël niet wel, bewijst Hij hen geen genade, doet Hij niet de gehele wereld ook goed, verdraagt Hij niet de bozen en regent Hij niet op de goeden en op de bozen, waar wordt er gezegd, dat Hij meer de kinderen van Israël genadig is geweest als Farao? Heeft Hij ook de kinderen van Israël in Egypte en in de wildernis niet gestraft en gekastijd? Laat het evenwel zo zijn, dat sommigen deze goedertierenheid en toorn van God misbruiken en sommigen die recht en wel gebruiken, u verklaart nochtans het Woord alzo, dat verharden zoveel zou zeggen, dat wanneer God de zondaars verdraagt door Zijn goedertierenheid en dat erbarmen of genadig zijn, zoveel zou zijn als niet te verdragen, maar te bezoeken en te straffen. Alzo dat, zoveel als God aangaat, Hij door Zijn eeuwige goedertierenheid niets anders zou doen dan te verharden en door Zijn eeuwige bestraffing en kastijding niets anders doet dan te ontfermen.

---

[116] Tegen Origenes en Hieronymus.
[117] Ongeschikte dingen uit Erasmus’ verklaringen volgend.

HOOFDSTUK 141

En dit is voorwaar een schoon stuk, dat gelijk u zegt, God alsdan verstokt, wanneer Hij de zondaars verdraagt door Zijn goedertierenheid. En dat Hij alsdan Zich erbarmt, als Hij bezoekt en straft door Zijn strengheid tot boete roepend. Nu bid ik u, zeg mij eenmaal, wat heeft God nagelaten Farao te kastijden, te straffen en te roepen tot boetvaardigheid? Worden niet in Exodus tien gruwelijke plagen verhaald, die aan Farao gedaan zijn? Zo dan uw definitie of beschrijving mag bestaan, dat genadig zijn niets anders is dan de zondaar terstond te kastijden en te roepen, zo heeft zich voorwaar God de Heere over Farao ontfermd. Waarom zegt God dan niet: "Ik zal Mij over Farao ontfermen", maar "Ik wil Farao's hart verharden?" Want even in hetzelfde dat Hij Zich ontfermt, dat is zoals u zegt, dat Hij hem straft en kastijdt, zegt Hij: "Ik zal hem verharden", dat is zoals u het uitlegt Ik zal hem wel doen en Ik zal hem verdragen. Wat zou men toch zeldzamer, ja verschrikkelijker kunnen horen? Waar zijn nu Erasmus uw figuurlijke wijzen van spreken? Waar is nu Origenes? Waar is Hieronymus? Waar zijn al die voortreffelijke leraars, die Luther zo stout durven tegenspreken? Dit komt ervan, Erasmus, alzo doet de onvoorzichtigheid van het vernuft spreken, als men met het woord van God spelen wil en men niet gelooft, dat het ernstige, voortreffelijke en gewichtige zaken zijn. Zo overtuigt dan nu geweldig de tekst van Mozes dat zulke figuurlijke manieren van spreken, menselijke verdichtselen zijn en van geen waarde en dat de Heilige Geest wat heel anders, ja hoger en gewichtiger dingen met deze woorden (Ik wil Farao's hart verharden) meent, dan alleen de weldaad en straf of bezoeking, terwijl wij niet ontkennen kunnen of beiden zijn in Farao ten hoogste bezocht en in 't werk gesteld. Want welke straf of toorn zou harder en geduriger kunnen zijn geweest, dan hoe hij met zoveel tekenen en plagen werd geslagen, zoals Mozes zelf getuigt, dat zulke dingen nooit tevoren geschied waren? Uiteindelijk wordt Farao zelf dikwijls als boete doende, daardoor bewogen, maar hij is niet ernstig boetvaardig geweest, noch is hij daarin standvastig gebleven. Welke groter goedertierenheid en verdraagzaamheid zou men ook kunnen voortbrengen, dan dat God zo licht de plagen wegnam en zo dikwijls de zonden vergeeft, zo dikwijls het goede wedergeeft en zo dikwijls het kwade wegneemt? Beide deze dingen hebben nochtans hem niet geholpen, want van hem zegt Hij nog: "Ik zal Farao's hart verharden". Ziet u dan wel Erasmus, dat ofschoon ik deze uw verharding en ontferming (dat is uw glosse en uw figuurlijke manier van spreken) toeliet in de hoogste graad gebruikt en als voorbeeld in Farao te zien is, zo blijft evenwel nog de "verharding" en het moet al een ander zijn, van welke Mozes spreekt, als waarover u droomt en dicht.

HOOFDSTUK 142

Maar terwijl wij te doen hebben met zulke lieden, die de Heilige. Schrift een masker willen aantrekken, laat ons dan ook alzo wat vermommen en (al is het onmogelijk) de figuurlijke uitlegging, die Erasmus gedroomd heeft, toelaten dat ze hier bestaan mocht eens bezien, hoe hij dit zal kunnen ontsluiten dat hij niet zal worden gedwongen te verzekeren, dat alle dingen alleen door de wil van God en ten aanzien van ons door noodzakelijkheid moeten geschieden en hoe hij God de Heere verontschuldigt en bevrijdt, dat Hij geen auteur is en de schuld heeft aan onze verharding. Zo het dan waarachtig is, als Hij door Zijn verdraagzaamheid en goedertierenheid de zondaar verdraagt en duldt en niet terstond sterft, zo blijft evenwel nog beiden staande, dat wij geleerd hebben. Ten eerste, dat de mens niet des te weiniger de zonde noodzakelijk dient en het kwade doet: want zo haast is toegelaten, dat de vrije wil geen goed kan willen (als Erasmus in zijn Diatribe aangenomen heeft te bewijzen) zo is het dat Hij door de verdraagzaamheid en goedertierenheid van God niet beter wordt, maar hij moet noodzakelijk erger worden, tenzij dat hem door de ontferming van God de Heilig Geest gegeven wordt. Daarom blijft het dan alzo, dat al onze dingen door noodzakelijkheid geschieden. Ten andere, moet ook alzo wel daaruit volgen, dat God even zo hard en wreed schijnt voor het vernuft, als ons alzo verdraagt door Zijn goedertierenheid en verdraagzaamheid als dat wij schijnen te leren, dat Hij ons wil verharden door Zijn onbegrijpelijke wil. Want terwijl God ziet, dat de vrije wil in ons geen goed kan willen en dat het erger wordt door Zijn verdraagzaamheid, zo schijnt Hij de allerwreedste te zijn, in deze Zijn goedertierenheid en verdraagzaamheid en Hij schijnt lust te hebben aan onze kwaden, terwijl Hij die kon beteren zo Hij wilde en Hij mocht ons niet verdragen zo Hij wilde, ja al was het dat Hij wilde, Hij zou ons niet kunnen dulden noch verdragen. Want[118] wie zal God niet willende, kunnen dwingen? Zolang dan de wil van God zal bestaan, zonder welke niets geschied en toegelaten wordt, dat de vrije wil geen goeds kan willen, zo is het al tevergeefs wat men zegt om God te verontschuldigen en de vrije wil te beschuldigen. Want de vrije wil zegt altijd "ik kan

[118] Er geschiedt niets zonder de wil van God.

niet en God wil niet, wat zal ik doen". En ofschoon Hij Zich over mij erbarmt, mij straffend, zo word ik daarom niet beter maar erger, tenzij dat Hij mij Zijn Geest geeft, maar deze geeft Hij mij niet en Hij zou Hem wel geven zo Hij wilde. Zo is het dan zeker dat Hij Hem niet geven wil.

HOOFDSTUK 143

De gelijkenissen die hij ook gebruikt en bijbrengt, doen zeer weinig tot de zaak, wanneer hij zegt: "gelijk door één en dezelfde zon het slijk hard gemaakt wordt en de was gesmolten wordt en gelijk door de dauw een bereide aarde goede vruchten voortbrengt en een onbereide aarde distels en doornen opbrengt, alzo worden door een goedertierenheid en de verdraagzaamheid van God sommigen verhard en sommigen bekeerd". Om hierop te antwoorden, wij delen de vrije wil niet in twee verscheiden aard119, zodat de één als slijk zou zijn en de andere als was, de één als een bereide aarde en het andere als een onbereid aardrijk, maar wij spreken van een gelijk onvermogen in alle mensen, dat het niets anders is als slijk en onbereide aarde, als die geen goed kan willen. Paulus zegt ook niet, dat God (Die de pottenbakker is) een vat maakt ter ere en een ander ten onere uit verschillend leem of aarde, maar uit een zelfde klomp leem. Daarom zoals slijk of klei hoe langer hoe harder wordt en onbereide aarde hoe langer hoe meer distels en doornen voortbrengt, zo wordt de vrije wil hoe langer hoe erger, hetzij dat de verdraagzaamheid van de zon hem harder maakt, of het onweer en de regen hem zachter maakt. Is het dan dezelfde vrije wil en hetzelfde onvermogen, dat in alle mensen is, zo kan er geen oorzaak gegeven worden, waarom de één meer tot de genade komt en de ander daartoe niet komt, zo er niets anders bijgebracht wordt zoals de goedertierenheid van de verdragende en de kastijdingen van de ontfermende God. De vrije wil zeg ik wederom is gesteld in alle mensen op één en dezelfde wijze, dat hij geen goed kan willen. Want alzo naar Erasmus zeggen zou God niemand verkiezen en er zou tot de verkiezing geen plaats gemaakt worden120 maar het zou alles. hangen aan de vrijheid van de menselijke wil, die de verdraagzaamheid of de toorn van God zou aannemen of verwerpen. En God alzo beroofd zijnde van Zijn mogendheid en wijsheid te mogen kiezen, wat zal Hij toch anders zijn dan een afgod van fortuin en geluk (naar de godslasteringen van de heidenen) door Wie alle dingen geschieden, zonder enige raad en voorzienigheid, maar bij geval naar het raakt? En uiteindelijk zal men zover komen, dat men zeggen zal, dat de mensen zalig en verdoemd worden121, God daarvan niet wetend, als Die geen onderscheid gemaakt heeft door een zekere verkiezing, wie zalig of verdoemd zal worden, maar generalijk een ieder Zijn goedertierenheid aanbiedt, waardoor Hij ze verdraagt en verhardt en Zijn ontferming, waardoor Hij ze straft en kastijdt en zo de mensen in hun willekeur gesteld heeft, wie zalig wil zijn en wie verdoemd wil zijn, God ondertussen ergens in Morenland te gast gereisd zijnde, zoals Homerus van Jupiter zegt.

HOOFDSTUK 144

Zulk een God heeft Aristoteles ook voorgesteld, die namelijk zou slapen en Zijn goedertierenheid en straffen door de mensen zou laten misbruiken. Maar het vernuft kan niets anders over God oordelen, dan hier Erasmus' Diatribe doet. Want zoals het vernuft zelf blind is, slaapt en snurkt, niet kan voelen noch verstaan, hoe dat God werkt en regeert, maar veracht Gods werk, oordeelt zo ook uit zijn eigen blindheid en gevoel, alsof God ook sliep, of Hij ook zulke mogendheid en kracht niet zou hebben, waardoor Hij de Zijnen van eeuwigheid zou verkiezen, maar dat Hij, nalatend Zijn wijsheid om te onderscheiden en de Geest te geven en waardoor Hij alles doet, werkt en krachtig uitvoert in alle creaturen, dat Hij de mensen deze arbeid en deze moeilijke zaak zou bevolen en gelaten hebben, Zijn toorn en Zijn goedertierenheid alzo aan te nemen of te verwerpen, naardat de mensen wilden. Ziet, zeg ik wederom, zover komt men, als men naar het menselijk vernuft God wil afmeten en verontschuldigen, als men de verholenheid en verborgenheid van God niet met eerbied laat staan, maar als de mensen stout deze Majesteit willen onderzoeken, waardoor zij alzo verduisterd worden, dat zij zelfs voor een verontschuldiging, waarmede zij God willen verscho-nen, duizend Godslasteringen moeten uitspuwen en ondertussen zichzelf meteen gans vergetend, snateren tegen God en zichzelf, als dollen en razenden, als zij met de grootste wijsheid voor God en voor zichzelf het beste willen spreken. Hier ziet men wat de glosse en de figuurlijke uitlegging van Erasmus van God maakt. Verder ziet men ook hoe fraai hij het met zichzelf eens is, want tevoren heeft hij maar

---

119 De natuur van de mensen in niet tweeërlei, zoals de Manicheën droomden, maar enerlei.
120 Zo gevoelden de halve Pelagianen. *Prosper Epit ad Aug*.
121 Zij zijn niet allen uitverkoren, maar God heeft door zekere verkiezing onderscheid gemaakt tussen degenen die zalig zullen worden en die verdoemd zullen zijn.

een enige beschrijving van de vrije wil gemaakt en heeft ook in alle mensen maar één en dezelfde wil gesteld. Maar nu in 't disputeren vergetend zijn eigen beschrijving, zo maakt hij er één dat bereid is en een ander dat onbereid is, makend uit verscheidene werken en manieren van mensen, ook verscheidene vrije willen. Het ene dat goed kan doen, het ander dat niets kan doen en dat door zijn eigen krachten zonder de genade, met welke krachten hij tevoren gezegd had, dat het geen goed kan willen. Zo geschiedt het, dat als wij de enige wil van God de wil en de macht niet willen toeschrijven om te verharden, genadig te zijn en alle dingen te doen, zo komen wij zover, dat wij de vrije wil toeëigenen dat het alle dingen vermag zonder genade, van welke wij nochtans hebben ontkend dat hij geen goed kan willen zonder de genade. Zo deugt hier niet de gelijkenis van de zon en de dauw, veel beter zal een Christen deze gelijkenis gebruiken, dat hij onder de zon en de dauw het Evangelie zal verstaan, zoals de 18e Psalm doet en de Brief tot de Hebr. hoofdstuk 10. En onder de bereide aarde de uitverkorenen en de onbereide de verworpenen. Want[122] de uitverkorenen worden door het woord van het Evangelie gesticht en gebeterd, maar de andere worden daardoor geërgerd en bozer. Anders zo is de vrije wil door zichzelf in alle mensen een onbereide woeste aarde en het Rijk van de Satan.

HOOFDSTUK 145

Laat ons ook onderzoeken de oorzaken die hem hier bewegen zulk een figuurlijke uitlegging te maken. Het is (zegt hij) gans een absurde en ongeschikte zaak, dat men zou zeggen, dat God (Die niet alleen rechtvaardig maar ook goed is) het hart van de mens zou verharden, opdat Hij door zijn boosheid Zijn mogendheid zou verklaren. Daarom neemt hij zijn toevlucht tot Origenes, die wel bekent dat de oorzaak van de verharding door God gegeven is, maar werpt nochtans de schuld op Farao. Daarenboven noteert hij deze woorden, die de Heere gesproken heeft: "Hiertoe heb Ik u verwekt", Hij zegt niet hiertoe heb Ik u gemaakt: Anders zou Farao (zegt hij) niet goddeloos geweest zijn, zo God de Heere hem geschapen had, die al Zijn werken aangezien heeft, "zij waren zeer goed". Dit is hetgeen Erasmus zegt. De absurditeit of de ongeschiktheid is dan één van de principiële oorzaken, dat men de woorden van Mozes en Paulus niet simpel en eenvoudig mag nemen. Maar Erasmus deze absurditeit en ongeschiktheid die u maakt, tegen welk artikel van het geloof zondigt ze, of tegen wie wordt hierdoor gezondigd? Het is tegen het menselijk vernuft[123], dat hoewel het in alle woorden en werken van God blind, doof, zot, goddeloos en godslasterlijk is, nochtans hierbij gevraagd wordt als een rechter en oordeler van woorden en werken van God te zijn. Met ditzelfde argument zult u mogen ontkennen al de artikelen van het geloof, terwijl zij voor het vernuft zeer absurd en ongeschikt zijn en dat ze zijn, zoals Paulus getuigt "de heidenen een dwaasheid en de Joden een ergernis", inzonderheid dat God een mens zal zijn, de zoon van een maagd[124], gekruisigd, gestorven, begraven, zittende ter rechterhand Gods. Het is zeg ik, gans absurd en ongeschikt zulks te geloven. Laat ons dan met de Arianen enige figuurlijke uitlegging dichten, opdat Christus niet simpel God is, om Erasmus' absurditeit te ontkomen. Laat ons ook met de Manicheën figuurlijke redenen maken, opdat Christus geen waarachtig mens is, maar slechts een fantasie of schaduw die door Maria gegaan is, als de stralen door een glas, dat er ook niets anders gekruisigd is etc. En alzo mogen wij zien, hoe fijntjes dat wij naar het zeggen van Erasmus de Schrift zullen verhandelen.

HOOFDSTUK 146

Maar nog helpen al deze figuurlijke uitleggingen niet, want men ontkomt daarmede niet de absurditeit of ongeschiktheid, die Erasmus altijd vinden wil. Deze ongeschiktheid zeg ik, blijft altijd naar het oordeel van het vernuft, dat die rechtvaardige en goede God onmogelijke dingen van de vrije wil vereist; en[125] daar de vrije wil geen goed kan willen en noodzakelijk de zonde moet dienen, Hij hem nochtans geen schuld toerekent en als Hij hem de Heilige Geest niet geeft, dat Hij alsdan met hem niet zachter noch genadiger handelt dan of Hij hem verhardt of het verharden. Deze dingen (zeg ik) zal het vernuft dichten niet te behoren aan een goede en genadige God. Want deze dingen gaan het begrip van het vernuft ver te boven, het vernuft kan zich daar ook niet onder gevangen geven, dat hij zou geloven, dat God, die zo doet en oordeelt, niettemin goed en genadig is, maar hij wil (het geloof op een zijde zettend) tasten, zien en begrijpen hoe God goedig is en niet wreed. En het schijnt, dat

---

[122] De uitverkorenen en verworpenen, leest ook het 40e hfdst.
[123] Men moet het menselijk vernuft in Goddelijke dingen niet volgen.
[124] Jes. 7: 14.
[125] Hoe het vernuft over God denkt.

hij het alsdan wel begrijpen zou, als men zo van God zou spreken “Hij verhardt niemand, Hij verdoemt niemand, maar Hij is allen genadig, Hij maakt ze allen zalig”, opdat de hel zo vernield zijnde en de vreze des doods afgeleid, men geen toekomstige straf zou vrezen. Daarom ook is het dat het vernuft zo heftig en pittig is, om God alzo te verontschuldigen en te verdedigen, dat Hij gerechtig en goed is. Maar126 “Het geloof en de Geest” oordelen anders daarover, die geloven dat God goedig is, als was het ofschoon dat Hij al de mensen verdoemde. En wat helpt het toch, dat men zich met zulke gedachten veel kwelt en vermoeit, dat wij de schuld van de verharding op de vrije wil willen leggen, daar toch, hoewel de vrije wil alles doet wat het in de gehele wereld uit al zijn krachten vermag en kan teweeg brengen, hij nochtans niets doen en werken, of waardoor hij zou kunnen vermijden, dat hij niet verhard en verstokt zou worden, tenzij dat God hem de Heilige Geest geeft, of waardoor hij ook barmhartigheid zou kunnen verdienen uit zijn eigen krachten. Dan wat ligt er aan, of hij verhard wordt, of verdient verhard te worden, daar de verharding noodzakelijk bij hem moet zijn, zolang hij in dat onvermogen steekt, waardoor hij geen goed kan willen, zoals de Diatribe zelf getuigt? Daar dan door uw figuurlijke verklaring de absurditeit of de ongeschiktheid niet weggenomen wordt, die u weet te verhalen, of zo die worden weggenomen, evenwel vele andere ongeschiktheden worden bespeurd en het moet toch alles de vrije wil toegeschreven worden, daarom zeg ik, weg met al deze valse verleidende figuurlijke verklaringen en laat ons het zuiver en eenvoudige woord van God aanhangen.

HOOFDSTUK 147

Nu aangaande de tweede oorzaak, waarom Erasmus deze figuurlijke manier van verklaringen wil gebruiken, is deze plaats “God zag dat alles wat Hij gemaakt had zeer goed was”. Alsmede dat God niet tot Farao zegt: “daartoe heb Ik u gemaakt”, maar “daartoe heb Ik u verwekt”. Hierop geef ik dan eerst ten antwoord, dat deze eerste spreuk gesproken is, voor de val van de mens, want toen was alles wat God gemaakt had zeer goed. Maar in het derde hoofdstuk volgt terstond hoe de mens kwaad geworden is, verlaten van God en zichzelf overgegeven. Uit welke mensen, die alzo verdorven waren alle goddeloze mensen geboren zijn en ook Farao, gelijk Paulus zegt, Ef. 2: 3: “Wij waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen”. Daarom heeft God Farao goddeloos geschapen, dat is uit een verdorven en goddeloos zaad, zoals in de Spreuken van Salomo wordt gezegd, hoofdst. 4: “De Heere heeft alles gewrocht om Zijns zelfs wil, ja ook de goddelozen tot de dag des kwaads”127, niet scheppend de boosheid in hem, maar uit een kwade zaak hem formerend en regerend. Er volgt dan niet, God heeft de boze mens geschapen, ergo, hij is niet boos, hoe zou hij niet boos zijn, die uit boos zaad voortgekomen is als in de 51e Psalm “Ziet ik ben in zonde ontvangen”. En Job 14: 4: “Wie zal een reine geven uit een onreine? Niet één”. Want128 al is het, dat God de zonde niet maakt, nochtans houdt Hij niet op de natuur (die door de zonde verdorven is, nadermaal de geest onttogen is) te maken en te vermeerderen, gelijk als een timmerman uit een verdorven hout een beeld maakte. Alzo dat zodanig als de natuur is, zodanig worden ook de mensen, die God uit zo’n natuur maakt en schept. Ten andere, zo u dit woord van alle werken van God na de val ook wilt verstaan, namelijk “alle dingen waren zeer goed etc.” Zo antwoord ik, dat u wel moet merken, dat dit niet door ons gesproken is, maar door God. Want Hij zegt niet de mens zag dat alles wat God gemaakt had zeer goed was. Daar129 er vele dingen zijn, die voor God geheel goed zijn, die ons mensen nochtans schijnen en die wij voor kwaad houden. Zo zijn de verdrukkingen; het kruis, de hel, ja al de goede werken van God voor de wereld geheel kwaad en verwerpelijk. Wat is er beter en kostelijker dan Christus en het Evangelie en wat is en voor de wereld kwader en vervloekter? Daarom hoe die dingen die voor God goed zijn, voor ons kwaad schijnen, dat weet God alleen en degenen, die met Goddelijke en geestelijke ogen zien, dat zijn die de Heilige Geest hebben. Maar een zo diepe disputatie is hier nog niet nodig, op deze reis zal het eerste antwoord genoegzaam zijn.

---

[126] Hoe het geloof en de Geest hierover oordelen.

[127] Hoe God de bozen schept, dit heeft Roffensis (een paaps leraar, art. 36) belasterd, de woorden slechts zonder de verklaring nemend.

[128] Augustinus die leert van deze zaak niets anders als te zien is. Ad artie. also ipsi impositos. Alsmede epist. 150 en veel andere pl.

[129] De dwalingen worden als een straf gerekend, voor de werken van God. Zo heeft hij boven Hfdst. 33 de oproeren en sekten onder de werken van God gerekend. Men mag hierbij voegen de pl. 1 Thess. 2: 11, Rom. 1: 24, 26, 28. En 1 Kon. 22: 22, maar de auteur verklaart zichzelf met vele woorden.

HOOFDSTUK 148

U zult mogelijk vragen, hoe dat God het kwade in ons werkt, als, hoe Hij ons verhardt, hoe Hij ons overgeeft in onze eigen begeerlijkheden, hoe Hij ons verleidt en dergelijke? Voorwaar men behoorde met de woorden van God tevreden te zijn en eenvoudig te geloven wat zij zeggen, daar de werken van God geheel onbegrijpelijk zijn, nochtans om het vernuft, dat is de menselijke dwaasheid wat te dienen, zal ik hier ook wat dwaas en kinderlijk lellen en verzoeken of wij het vernuft ergens toe konden bewegen. Eerst130 dan, zo houdt het vernuft en Erasmus' Diatribe met ons, dat God alles in alles werkt en dat zonder Hem niets geschiedt of gewrocht wordt. Want Hij is almachtig en dit behoort en hangt aan Zijn mogendheid, zoals Paulus tot de Efezen spreekt. Maar nu de satan en de mensen gevallen zijnde en van God verlaten, die kunnen het goede niet willen, dat is hetgeen dat God behaagt of hetgeen dat Hij wil, maar zij zijn altijd tot hun eigen wellustigheid genegen, zodat zij niets anders zoeken dan hetgeen henzelf is. Nu131 de wil en de natuur van deze beiden, die zo van God zijn al gekeerd is niet "niets", maar is nog "wat" al is zij zo verdorven, want de satan en de goddeloze mens zijn niet geheel "niets" en zij hebben niet minder een natuur of wil, hoewel zij een verdorven en van God afgekeerde natuur en wil hebben. Dit overblijfsel dan van de natuur, dat in de goddeloze mens en in de Satan overgebleven is, zijnde een creatuur en het werk van God is niet minder het onderwerp van de Goddelijke mogendheid en werking als alle andere creaturen en de werken van God. Daar dan God alles in alles werkt en beweegt, zo werkt Hij dan ook noodzakelijk en beweegt Hij in de Satan en in de goddeloze mens. Nu Hij werkt in haar alzo en daarnaar als zij zijn en daarna dat Hij ze wint, dat is, daar zij van God afgekeerd zijn en boos en gedreven worden door de beweging van de mogenheid van God, zo kunnen zij niets anders dan kwaad en verkeerdheid doen. Gelijk als een goede ruiter een hinkend paard berijdt, zo berijdt hij dat paard niet beter dan het aan hemzelf is, want al is het dat hij wel rijden kan, zo gaat het paard toch kwalijk, maar wat kan de ruiter daaraan doen? Hij berijdt dat hinkende paard even gelijk een gezond paard, met deze rijdt hij kwalijk, met de andere goed en hij kan met het hinkende paard niet anders rijden, tenzij dat het gezond gemaakt wordt. Hier132 ziet u dan, dat als God in boze en door het boze werkt, dat er wel kwaad geschiedt, maar God kan daarom geen kwaad doen, al is het dat Hij door het kwade kwaad doet, want daar Hij goed is, zo kan Hij geen kwaad doen, toch gebruikt Hij kwade instrumenten, die het drijven en het bewegen van Zijn mogendheid niet kunnen ontgaan. Het gebrek is dan in de instrumenten, die God niet ledig laat zijn, door welke het kwade geschiedt, God hen bewegend, niets anders dan of een goede timmerman met een kwade en scharige bijl kwalijk en oneffen houwt. Hierdoor komt het, dat de goddelozen niets anders kunnen dan altijd dwalen en zondigen, doordat hij door het drijven van de Goddelijke mogendheid bewogen, niet ledig wordt gelaten, maar hij wil, hij begeert en doet alzo als hij is, namelijk kwaad, daar hij kwaad is.

HOOFDSTUK 149

Al dit voorgaande is zeker en vast, zo wij geloven dat God almachtig is. Daarna ook, dat de goddeloze een creatuur van God is, zijnde van God afgekeerd en zichzelf gelaten, die zonder de Geest van God geen goed kan willen of doen. De almogendheid van God doet, wat de goddeloze de beweging en de werking van God niet kan ontgaan, maar moet hem noodzakelijk onderworpen en gehoorzaam zijn. Maar zijn verderf of zijn afkering van God doet, dat hij niet wel bewogen en gedreven kon worden. En God kan Zijn almogendheid niet nalaten om zijn verderfenis en afkerige wil. De goddeloze kan zijn afkeer en verderfenis niet veranderen. Zo geschiedt het dan, dat de goddeloze altijd en noodzakelijk moet zondigen, totdat hij door de Geest van God verbeterd wordt. Maar in al deze dingen regeert de satan nog in vrede en hij bezit zijn paleis nog in gerustheid, onder de beweging van de Goddelijke almogendheid. En133 na dit volgt de behandeling van de verharding, hetwelk zich alzo toedraagt. De natuurlijke of boze mens is (als wij gezegd hebben) geheel van God tot zichzelf gekend en tot zijn eigen dingen, zoals zijn vorst de satan is, hij zoekt God niet, hij vraagt ook niet naar God, noch naar hetgeen dat Goddelijk is, maar hij zoekt alleen zijn rijkdommen, zijn heerlijkheid, zijn eigen werk, zijn eigen wijsheid, zijn eigen vermogen en zo zoekt hij alom zijn gemak en zijn rijk en wil die in vrede gebruiken. En zo iemand hem nu wederstaat en van die dingen iets

---

[130] Hoe men zegt dat God het kwade in ons werkt zoals verharden, over te geven in onze begeerlijkheid.
[131] Hier bakent Luther ook, dat in de satan en in de boze mensen een wil is. Als hij dan ook zo dikwijls spreekt over de loutere noodzakelijkheid, het is zijn mening niet, alsof hij ontkende dat wij willend zouden zondigen, gelijk Erasmus en Roffenis hierover zeer geraasd hebben. Zie boven hfdst. 44 en 45 en 155.
[132] In de zonden komen tezamen de beweging en het feil, of de misdaad. De beweging is van God, maarr de misdaad is van het instrument die de zonde doet.
[133] De verhouding van de bozen.

verminderen wil, zo is het, dat hij met dezelfde afkering en aangeboren verkeerdheid, waarmede hij het voorgaande zoekt, ook toornig wordt, murmureert en raast tegen degene, die hem verhinderen wil en dit razen kan hij niet minder nalaten als hij het voorgaande niet kan zoeken en begeren en hij kan deze verkeerdheid niet minder laten als hij niet kan niets zijn, daar hij wat is en een creatuur van God, al is het dat hij verdorven is. En hieruit komt het woeden en razen van de wereld tegen het Evangelie van God. Want door het Evangelie komt Hij Die sterker is en wil de geruste bezitter van het paleis overwinnen en Hij verdoemt die wellustigheid van eer, van rijkdommen, van eigen wijsheid en gerechtigheid en al die dingen waarop hij vertrouwt. Deze zelfde terging of verwekking der goddelozen dan, wanneer God hen anders aanspreekt of doet, dan zij zouden willen is hun verstokking en verharding. Want alzo zij door zichzelf van God zijn afgekeerd door de natuurlijke verderfenis, zo worden zij nog veel meer afgekeerd en erger als men hun afkering en verkeerdheid tegenstaat of vermindert. Alzo, toen God Farao zijn tiranie en rijk ontnemen en verderven wilde, zo heeft Hij hem getergd en verwekt en heeft hoe langer hoe meer zijn hart verhard en verzwaard als Hij het door het woord en prediken van Mozes heeft aangegrepen (alsof Mozes hem zijn rijk wilde ontnemen en het volk uit zijn tiranie verlossen.) En hem geen genade noch geest gegeven, maar hem in zijn eigen verkeerdheid en verderfenis latend (de satan over hem heersend) liet hem toornig worden, woeden en razen en trots in zijn zorgeloosheid en verachting voortvaren.

HOOFDSTUK 150

Daarom durft bijna niemand denken, dat als wij zeggen, dat God enigen verhardt of kwaad in ons werkt (want verharden is kwaad doen), dat Hij het alzo doet alsof Hij opnieuw in ons kwaad zou scheppen. Als wanneer een boze waard, die zelf kwaad is in een vat dat niet kwaad is vergif goot en legde, het vat daartoe niets doende dan dat het ontvangt en lijdt het ingieten van deze boze waard. Want alzo denken die ons niet verstaan, dat de mens van zichzelf goed of immers niet kwaad is en dat hij alleen lijdt door God, dat er een kwaad werk in hem gewrocht wordt als zij ons namelijk horen zeggen, dat God in ons het goede en het kwade werkt, en dat wij door een loutere passieve of lijdende noodzakelijkheid Gods werking onderworpen moeten zijn. Maar dezelven denken niet, welk een onophoudelijke en ongeruste werkman de Heere God in al Zijn creaturen is: en hoe Hij geen rusten laat. Maar die dit enigszins zal willen verstaan, zal het zo overleggen. Dat God door ons kwaad werkt, niet dat de schuld bij God is, maar het feil, gebrek of mangel is aan ons, die daar wij van nature kwaad en boos zijn, maar God de Heere, die ons naar de natuur van Zijn almogendheid door Zijn werking drijft, kan niets anders doen, dan dat Hij goed zijnde met een kwaad instrument kwaad doet; al is het dat Hij dat kwaad naar Zijn wijsheid wel gebruikt tot Zijn heerlijkheid en onze zaligheid. Zo, de wil van de satan kwaad vindend en niet kwaad scheppend, maar (God hem verlaten hebbend en de satan zondigend) kwaad geworden zijnde, zo grijpt God ze wel door Zijn almachtige werking en beweegt ze daarheen, waar het Hem belieft, hoewel dit Zijn wil niet kwaad laat te zijn door deze beweging van God. Zo[134] heeft David van Simeï gezegd, 2 Sam. 16: 11: “Laat hem geworden dat hij vloekte, want de Heere heeft het hem gezegd.” Hoe kan God nu bevelen te vloeken, namelijk zulk een boos werk? God had gewis geen uitwendig gebod om te vloeken gegeven. Daarom ziet David op die algemene almachtige werking van God (zoals de Psalm zegt) “God spreekt en het geschiedt,” dat is, dat Hij door Zijn eeuwig woord alle dingen gedaan heeft. Daarom de wil van Simeï, die nu al boos was met al zijn ledematen en tegen David verbitterd en ontstoken, dat David zo een vervloeking verdiend had en de zaak zich zo toedroeg, zo dreef God deze boze wil door Zijn almachtige werking en Hij, de goede God, gebiedt door het boze instrument van Simeï, dat is door Zijn woord spreekt en doet Hij (namelijk door het drijven van Zijn almachtige werking) deze vloek en lastering.

HOOFDSTUK 151

Dus verhardt Hij Farao, als Hij (God de Heere) zijn boze en goddeloze wil aanbiedt, Zijn woord en werk dat hij door aangeboren kwaad en natuurlijke verderfenis haat. En zo God nu door Zijn geest deze boze wil niet verandert, maar voortvaart aan te bieden en hem Mozes tegen zijn wil en dank met Zijn woord te zenden en Farao die ziet aan zijn eigen macht, zijn rijkdommen en zijn grote geweld en door zijn natuurlijke verderfenis stelt hij zijn betrouwen daarop, zo geschiedt het, dat hij op de ene zijde door de aanmerking en bedenking van zijn mogendheid opgeblazen en hoogmoedig geworden en op de andere zijde door de kleine verachtelijke gestalte van Mozes en het woord, dat

[134] Het voorbeeld van Simeï 2 Sam. 46: 10.

zulk een arm mens predikt legen zulk een koninklijke Majesteit, daarom een hoogmoedige verachter zijnde, dat hij verhard wordt en dat hoe meer Mozes aanstaat en brengt, hoe meer hij verwekt wordt en verzwaard. Maar deze boze wil van Farao, zou van zichzelf alleen niet bewogen noch verhard worden, maar de almachtige Werker, omdat Hij die drijft met een onvermijdelijke beweging als alle andere creaturen, zo moet ze noodzakelijk wat willen en hierboven biedt Hij dezelfde wil nog uitwendig hetgeen waardoor zij van nature wordt getergd en vertoornd en alzo geschiedt het, dat Farao niet kan vermijden, dat hij niet verstokt en verhard wordt, niet minder als hij ook niet kan vermijden dat zijn wil van nature boos en verkeerd is en dat die almachtige werking van God in hem niet zou werken. Daarom gaat dan Farao's verharding zo toe, God houdt uiterlijk voor zijn boze wil iets dat hij van nature haat en inwendig houdt Hij niet op zijn boze wil, die Hij boos vindt, te regeren door Zijn almachtige werking en hij, Farao, kan niet anders dan te haten hetgeen, dat hem tegen is en op zijn eigen krachten te vertrouwen. Zo wordt hij verstokt en verhard, dat hij noch hoort noch ziet noch merkt, maar wordt door de satan gedreven en bezeten als dol en uitzinnig zijnde.

HOOFDSTUK 152

Zo wij dan nu dit onze partijen wijs kunnen maken en dat staande houden, zo hebben wij ook in deze zaak gewonnen en alzo hebben wij uitgedreven de menselijke figuurlijke uitleggingen en glossen en behouden dat men de woorden van God eenvoudig moet nemen, zodat het nodig is God te verontschuldigen, of van ongerechtigheid te bestraffen. Want als Hij zegt: "Ik zal het hart van Farao verharden", zo spreekt Hij eenvoudig, alsof Hij zei: Ik zal doen dat het hart van Farao verhard wordt, of dat het door Mijn werking en doen verhard wordt. Hetwelk hoe het geschiedt, dat hebben wij gehoord, namelijk alsof God zei: Inwendig door Mijn algemene almachtige werking en kracht, wil Ik zijn boze wil bewegen en drijven, dat het uit zijn eigen loop en hittige lust voortvaart, noch zal Ik ophouden die te bewegen, daar Mijn almachtige werking niet stil kan staan. Maar uitwendig wil Ik hem Mijn woord en werk aanbieden, aan welke zijn boze lust zich stoten zal, daar het niets anders dan kwaad kan willen en Ik zal het kwaad dat Ik vind door Mijn almachtige werking bewegen. Zo was God gewis en zeker en kon ook zeker zeggen, dat Farao verhard zou worden, als diegene die zeker en gewis was, dat de wil van Farao de almachtige werking niet kon weerstaan, noch dat hij zijn boosheid niet kon afleggen, noch de prediking van Mozes aannemen en plaats geven, maar daar zijn boze wil bleef, moest hij erger, bozer en hardnekkiger en stoutmoediger worden, nadermaal hij door zijn eigen loop en wil zich stootte aan hetgene, dat hem tegen was en dat hij verachtte, zich verlatend en betrouwend op zijn eigen geweld en kracht. Zo ziet u hier, dat door ditzelve woord bevestigd wordt, dat de vrije wil niets anders vermag dan kwaad, daar God die door onwetendheid niet feilen kan, ook door boosheid niet kan liegen, zo zeker tevoren belooft, dat Farao verhard zal worden, namelijk zeker zijnde dat een kwade wil, niets anders dan kwaad kan willen en dat als hem het goede, dat tegen hem is wordt aangeboden, dat het niets anders dan erger kan worden. Maar[135] zal het vernuft hier nog meer willen vragen; waarom God niet ophoudt met Zijn almachtige werking, waardoor de wil van de goddelozen bewogen wordt om kwader en erger te worden? Ik antwoord, dat is te wensen, dat God omwille van de bozen zou ophouden God te zijn, als men wenst dat Zijn kracht en werking zou ophouden, dat is, zeg ik te begeren, dat Hij zou ophouden goed te zijn, opdat de boze niet erger wordt. Maar[136] waarom (zal het vernuft vragen) verandert Hij niet meteen de boze willen die Hij beweegt? Deze vragen behoren tot het verborgene van de Majesteit van God, want Zijn oordelen zijn onbegrijpelijk. En het komt ons niet toe, die te onderzoeken, maar met vreze en beven die te aanbidden. En zo vlees en bloed zich daaraan stoot en ergert en daarover murmureert, laat ze murmureren, zij zullen daarmee toch niets uitrichten, God zal daarom niet veranderd worden. En wanneer vele goddelozen zich ergeren en afwijken, God verlaten en verzaken, zo zullen toch de uitverkorenen vastblijven. Hetzelve[137] zal gezegd worden tot degenen, die vragen waarom God Adam heeft laten vallen en waarom Hij ons allen met dezelfde zonde en in verderfelijke natuur geboren laat worden, daar Hij Adam had mogen behouden en voor de val bewaren en ons uit een ander of uit Zijn eerst geheiligd zaad scheppen en maken. Dewelke men ook wijders tot antwoord kan geven. Want[138] terwijl in hemel noch op aarde Zijns gelijke niet is, zo kan men Hern geen regel

---

[135] De eerste kwestie, waarom God alzo de boze wil van mensen en van duivelen beweegt? Antw. Omdat Hij God is.

[136] De tweede kwestie, waarom God de boze willen van de boze mensen niet verandert. A. Dit mag men niet onderzoeken. De oordelen van God zijn een diepe afgrond.

[137] De derde kwestie, vervattend 2 vragen.

[138] De wil van God is de regel van alle dingen. Merkt ook dat hij de toelating van God niet afscheidt van Zijn wil in de val van Adam, zoals ook Aug. spreekt. Ench. 2 ad Laurent, hfdst. 100. Door een wonderlijke en

noch maat, toch wet zetten, maar zelfs Zijn wil is een regel, maat en wet voor alle creaturen. Want zo Zijn wil een regel, maat, wet of oorzaak had, zo konden ze de wil van God niet zijn. Want hetgeen dat God wil is daarom niet recht, omdat God het alzo moet of heeft moeten willen, maar daarentegen hetgeen er geschiedt moet daarom recht zijn, omdat Hij het alzo wil. De creaturen is een wet, regel en maat gesteld, maar niet de wil van de Schepper, tenzij dat u over de Schepper een andere schepper wilt en volgens een andere God.

HOOFDSTUK 153

Hiermede meen ik, hebben wij genoegzaam wederlegt de figuurlijke manier van uitleggen, die Erasmus in zijn Diatribe wil gebruiken. Toch willen wij hier op de tekst komen en zien hoe het met de figuurlijke verklaring kan overeenkomen. Want het is de wijze als dergenen, die met de figuurlijke manier van spreken ontsluipen willen, dat zij de tekst zelf geweldig verachtend, slechts een woord daaruit nemen en buiten, ditzelve met hun figuurlijke verklaringen verdraaien en kruisigen het, zo zij willen zonder enige achting te hebben op de omstandigheden, noch ook op het voorgaande, noch op het navolgende, noch ook op de mening en oorzaak waarom de auteur zulks schrijft. Zo doet ook Erasmus hier in zijn Diatribe, zonder enige achting te hebben en te merken wat Mozes voor heeft en waartoe zijn ganse reden strekt, zo neemt hij alleen uit de ganse tekst deze weinige woorden, aan welke hij zich ergert en stoot, namelijk ik zal verharden en dezelve behandelt hij naar zijn believen, daarentussen niet eens denkend, wanneer hij die alzo besnoeit en behouwen heeft, hoe hij, die wederom in het lichaam van de tekst zal invoegen, dat ze (alzo behandeld) daar in zullen passen en daarmede overeenkomen. En deze is de oorzaak waarom de Schrift door zoveel geleerden en hoog verstandigen donker en niet klaar is. En het is geen wonder, want alzo zou men voorwaar de zon duister maken. Maar opdat ik hier nalaat zoals ik boven aangewezen heb, dat het niet goed gesproken is, als u zegt: “Dat Farao zo verhard is, omdat God hem door Zijn goedheid verdragen heeft en terstond niet gestraft heeft, daar nochtans met zoveel plagen is gestraft geworden.” Wat zou dan nodig geweest zijn, dat God zo dikwijls zou beloven, dat Hij het hart van Farao zou verharden, toen de tekenen en wonderen geschiedden en voor de verharding zodanig was, als die door de goedertierenheid van God verdragen zijnde en niet gestraft, zoveel kwaad aan de kinderen van Israël gedaan heeft, opgeblazen door zijn voorspoed en rijkdommen, zodat verharden is en mag gezegd worden door de goedertierenheid van God verdragen en niet terstond gestraft te worden? Ziet u dan nu wel Erasmus, dat deze Tropus of figuurlijke uitlegging alhier tot de zaak gans niets doet, daar dat generalijk al degenen, die zondigen door de goedertierenheid van God verdragen worden? Want zo zullen wij moeten zeggen, dat alle mensen verhard worden, omdat allen zondigen en niemand zou zondigen, al ware het dat hij door de goedertierenheid van God verdragen werd. Zo is dan deze verharding van Farao al een andere zaak dan de algemene verdraagzaamheid van de Goddelijke goedertierenheid.

HOOFDSTUK 154

Maar Mozes wil hier niet zozeer de boosheid van Farao beschrijven en aanwijzen, maar veel meer de waarheid en barmhartigheid van God in Zijn beloften, opdat namelijk de kinderen van Israël deze beloften van God, dat Hij ze uit Egypte verlossen zou, niet zouden wantrouwen maar vast geloven. En daar deze zaak zeer groot en zwaar was, zo legt Hij hen de zwarigheid van de zaak voor, opdat zij in het geloof niet wankelen zouden, maar zouden weten zoals of God het hen tevoren gezegd had, dat Hij het zo beschikken en uitvoeren zou, alsof God zo gesproken had; Ik[139] wil u verlossen, maar u zult dat moeilijk geloven, de zaak zal gans onmogelijk schijnen, zodat Farao dan daartegen staan kan en die zolang ophouden, maar vertrouwt nochtans, want dat hijzelf die zolang zal tegenstaan zal door Mijn werking geschieden, opdat ik temeer en grotere wonderen en werken doen mag, om u in het geloof te versterken en om Mijn mogendheid te belonen, opdat u Mij voortaan te beter in andere dingen geloven zou. Zo doet ook Christus met Zijn discipelen, toen Hij hen het rijk toezei in het laatste Avondmaal, Hij stelt hen voor veel zwarigheid, zoals Zijn eigen dood en hun verdrukking, opdat als het geschiedt, zij daarna te vaster geloven zouden. Het schijnt ook genoegzaam, dat Mozes deze zin ons voordragen wil, als hij zegt: Exod. 10: 1: “Want Ik heb zijn hart verzwaard, ook het hart zijner knechten, opdat Ik deze Mijn tekenen in het midden van hen zette.” En

---

onuitsprekelijke manier geschiedt niets zonder Zijn wil, dat ook tegen Zijn wil geschiedt, want het zou niet geschieden zo Hij niet toeliet en Hij laat het niet toe, niet willend, maar willend, hetwelk onze auteur boven bevestigd. Hoofdst. 19.

[139] Ik zal het hart van Farao verharden.

wederom “Opdat u voor de oren uwer kinderen en uwer kindskinderen moogt vertellen wat Ik in Egypte uitgericht heb,” Exod. 10: 2. Ziet u hier wel, dat Farao verhard wordt, opdat hij God zou weerstaan en de verlossing zou ophouden, opdat hij de oorzaak zou zijn dat er vele tekenen geschieden zouden en de mogendheid van God betoond worden, opdat men Hem de gehele wereld door geloven zou en Zijn naam grootmaken. Wat is dit anders, dan dat al deze dingen gesproken en gedaan worden, om het geloof te versterken en om de zwakken te verstoten, opdat zij voortaan God als waarachtig, trouw en genadig gaarne zouden geloven, gelijk alsof Hij tot de kleinen vriendelijk gesproken had: En verschrikt u niet door de hardigheid van Farao, want Ik zelf werk die en Ik die u verlost, heb die in Mijn handen, Ik zal die alleen gebruiken om vele tekenen te doen en om Mijn mogende Majesteit te betonen, om uw geloof te versterken.

HOOFDSTUK 155

Dat is ook hetgeen dat Mozes wil te kennen geven als hij bijna na elke plaag, deze woorden wederhaalt: “En het hart van Farao is verhard, opdat hij het volk niet zou laten trekken, gelijk de Heere gesproken had”. Wat is dat “Gelijk de Heere gesproken had?” dan opdat de Heere waarachtig gevonden zou worden, Die hem voorgezegd had te verharden? Zo nu in Farao een veranderlijke- of vrije wil geweest was, die zich naar beide zijden had kunnen wenden, zo zou God zijn verharding zeker niet hebben kunnen voorzeggen. Nu daar Hij, die niet bedriegen noch liegen kan, de verharding belooft, zo moest ze noodzakelijk en zeker komen, hetwelk niet geschied zou hebben, als het waar geweest was, dat deze verharding geheel buiten de kracht en macht van de mens zou zijn geweest en alleen in de macht van God naar zo’n wijze als wij namelijk boven gezegd hebben, dat God zeker was, dat Hij de algemene werking van Zijn Almogendheid in Farao niet zou nalaten, maar ook om de wil van Farao, daar hij die niet kon nalaten. Uiteindelijk was Hij ook zo zeker, dat de wil van Farao van nature boos en verkeerd was, dat ze het woord en het werk van God, dat gans tegen hem is, niet kon aannemen, daarom deze heftigheid van de wil in Farao door de Almachtigheid van God inwendig behouden zijnde en het tegenovergestelde woord en werk uitwendig voorgeworpen, zo kon er niets anders geschieden, dan een aanstoting en verharding in Farao. Want zo God had nagelaten de werking van Zijn almogendheid in Farao, of die had kunnen nalaten. Wanneer Mozes’ woord was gekomen voor Farao, genomen dat Farao’s wil alleen gewrocht had, dan had men kunnen disputeren, aan welke zijde hij zich zou hebben kunnen wenden. Maar nu, daar hij gerukt en gedreven wordt om te willen, zo geschiedt zijn wil evenwel geen geweld, daar hij onwillig of niet willend, niet gedwongen wordt, maar door een natuurlijke werking van God gedreven wordt om natuurlijk te willen, alzo namelijk als de wil is, (die kwaad is) daarom kan het niet anders of hij moet zich aan het woord stoten en verhard worden. Alzo zien wij dat deze plaats sterk tegen de vrije wil strijdt, daar God Die het beloofd had, niet liegen kan en zo Hij niet liegt, zo kan Farao niets anders dan verhard worden.

HOOFDSTUK 156

Laat ons dan nu Paulus onderzoeken, die deze plaats uit Mozes genomen heeft, Rom. 9. Och hoe ellendig kwelt de Diatribe zich op deze plaats? Zij keert zich aan alle hoeken, opdat ze immers de vrije wil niet toelaten zou. Dan zei ze: “dat het een noodzakelijkheid van gevolg is en niet een noodzakelijkheid van het ding, dat er volgt;” dan zegt ze wederom “dat het de verordineerde wil van God is, die men kan weerstaan”, dan wederom “dat het is de wil van het welbevallen, die niemand weerstaan kan.” Nu zegt zij “dat de plaatsen die uit Paulus voortgebracht worden, niet strijdig zijn en dat ze niet spreken over de zaligheid van mensen.” Nu zegt zij “dat de voorwetenschap van God noodzakelijkheid mede brengt” en dan “dat ze geen noodzakelijkheid mee brengt.” Nu “voorkomt de genade de wil, opdat hij zou willen, zij hem vergezelschapt die gaat en een gelukkige uitkomst geeft.” Dan zegt zij “dat de eerste oorzaken alle dingen doen,” wederom zegt zij ook “dat ze stil staat en alle dingen doet door de tweede oorzaak.” Met deze en dergelijke bespottelijke woorden doet Erasmus in zijn Diatribe niets anders dan dat hij de tijd wil toebrengen en verslijten, dat hij ons graag de hoofdzaak voor ogen wou nemen en ons uit de baan voeren. Hij meent dat wij ook zo onverstandig en blind zijn, of dat wij de zaak zo weinig ter harte nemen als hij doet. Hij doet zoals de kleine kinderen, die als zij spelen onvervaard zijn, de handen voor hun ogen houden en menen dat niemand hen ziet, omdat zij niemand zien. Zo doet Erasmus in zijn Diatribe, want zo hij de stralen, ja de bliksem van klare woorden niet verdragen kan, zo houdt hij zich dat hij het niet ziet hetgeen hij nochtans moet zien, ons meteen ook wijs willen makend, dat wij de ogen zouden sluiten en bedekken, opdat wij ook niet zien konden. Maar al deze dingen zijn oprechte tekenen van een overwonnen gemoed en van één die onbedachtelijk (toch al willend) de onoverwinnelijke waarheid

wederstaat. Het verdichtsel van “de noodzake-lijkheid van gevolg” en van de “noodzakelijkheid van het ding, dat er volgt”, is boven140 genoegzaam weerlegd. En de Diatribe mag dichten, weerdichten, denken, zingen, zeggen en lasteren al wat zij wil. Zo God van eeuwigheid voorzien heeft, dat Judas de verrader van Christus zou zijn, zo heeft hij noodzakelijk moeten verraden, noch was het in de macht van Judas noch enig creatuur anders te doen, of deze wil te veranderen al141 is het dat hij het willend gedaan heeft en niet door bedwang, maar dit willen van Judas was een werk van God, dat door Zijn Almogendheid bewogen werd, zoals ook alle andere dingen. Want deze is een vaste en onwedersprekelijke reden “God liegt niet, noch bedriegt Hij.” Deze woorden zijn niet duister of twijfelachtig, al was het ook dat alle geleerden van de wereld blind waren en dat zij anders gevoelen en spreken. En al is het dat u, Erasmus, veel tegen knort, zo is zonder twijfel uw en het geweten van alle mensen hiervan genoeg overtuigd en wordt u gedwongen alzo te spreken: zo God niet kan bedriegen noch bedrogen worden, in hetgeen Hij voorziet, zo is het noodzakelijk dat hetgeen dat Hij voorziet geschiedt, wie zou anders Zijn beloften geloven, wie zou Zijn dreigementen vrezen, zo niet noodzakelijk volgt hetgeen Hij belooft of dreigt? Of hoe zou Hij beloven en dreigen, zo Zijn voorwetenschap kan feilen en door onze veranderlijkheid belet mag worden, voorwaar dit al te klare grote licht moet de monden van alle mensen stoppen en toesluiten, zij neemt weg alle kwesties en vragen en zij overwint krachtig al de menselijke vonden en ijdele uitvluchten.

HOOFDSTUK 157

Maar wij weten zeer wel, dat de voorwetenschap van mensen kan feilen, wij weten dat er daarom geen Eclipsis komt, omdat men die voorweet, maar dat men die voorweet, omdat ze zal komen. Maar142 wat hebben wij met deze voorwetenschap van doen, wij handelen over de voorwetenschap van God, van dewelke zo u niet gelooft dat het noodzakelijk moet geschieden hetgeen dat God voorziet, u hebt de liefde en het geloof van God weggenomen, u hebt al de beloften en dreigementen van God vernietigd en in somma u hebt God verloochend. Maar nadat Erasmus zelf in zijn Diatribe lang geworsteld en alle middelen aangewend heeft, zo wordt hij uiteindelijk door kracht van waarheid gedwongen, onze mening en leer te bekennen, zeggend: “Van de wil en de predestinatie of voorbeschikking van God is wel een zware vraag. Want God wil hetgeen Hij voorziet en dat is hetgeen Paulus zegt, wie zal Zijn wil weerstaan, zo Hij genadig is wie Hij wil en zo verhardt wie Hij wil? Want zo er een koning was, die alles deed wat hij wil en niemand kon hem weren, men zou van hem zeggen, dat hij doet al wat hij wil. Alzo ook de wil van God, daar het de principiële oorzaak van alle dingen is, die geschieden, zo schijnt het dat onze wil ook noodzakelijk moet doen, hetgeen Hij doet.” Rom 9: 16. Dit zegt Erasmus. Welaan wij danken nu God voor dit goede en gezonde oordeel. Waar is dan nu de vrije wil? Maar deze paling wil ons opnieuw haast ontsluipen en ontglijden, zeggend: “Maar deze kwestie verklaart Paulus niet, maar bescheidt degenen, die zich daarover bekommeren en daarover disputeren, als hij zegt: Rom 9: 20: “O mens wie zijt gij, dat gij tegen God antwoordt?”” O dat is zeker een schone uitvlucht: Is dat de schrift verhandelen, zo uit eigen autoriteit uit zijn eigen hoofd, zonder enige Schrift en zonder mirakelen zulk een uitspraak te doen, ja de klarewoorden van God alzo te verkeren en te verdraaien? En verklaart Paulus deze kwestie niet, wat doet hij dan? Hij bestraft de onderzoeker zegt u, is dan nu deze bestraffing en beschuldiging niet een volkomen verklaring. Want wat wordt er met die kwestie over de wil van God gevraagd? Is het niet dit, of Gods wil en voorwetenschap niets doet, dat onze wil noodzakelijk moet doen hetgeen God wil en voorzien heeft? Paulus antwoordt: ja “Hij ontfermt zich (zegt hij) Rom. 9:15, 16 die Ik mij ontferm en zal barmhartig zijn die Ik barmhartig hartig ben. Zo is het dan niet desgenen die wil noch desgenen die loopt, maar des ontfermenden Gods.” En Paulus, niet genoegzaam achtend, dat hij zo klaar geantwoord had, zo voert hij nog in en brengt nog bij de personen dergenen, die om de vrije wil jegens deze verklaring murmureren en twisten willen, dat wij dan buiten onze schuld, zonder onze verdiensten verdoemd worden en opdat hij hun murmureren en hun toornigheid zou bedwingen en nedervellen, zegt hij: Zo zult u dan tot mij zeggen143 “wat beschuldigt Hij nog? Want wie heeft Zijn wil weerstaan?” Ziet u hier dat Paulus dezelfde personen invoert en onder hen spreekt. Want wanneer zij (die naar het vernuft oordelen) merken en horen, dat wij naar Gods eeuwige wil noodzakelijk moeten doen zo Hij wil, zo is het dat zij lasterend murmureren en zeggen “Wat beschuldigt Hij nog?” Dat is, waarom houdt Hij dan zo heftig aan? Waarom drijft Hij ons zo? Waarom eist Hij zo streng? Waarom beschuldigt Hij ons? Waarom bestraft Hij ons? Waarom klaagt Hij over

---

[140] Hfdst. 19.
[141] Zie de aantekening op het 148e hfdst.
[142] Gods voorwetenschap is anders als die van mensen.
[143] Wat beschuldigt hij nog? Rom. 9: 16.

ons? Alsof wij mensen vermochten zo wij willen, hetgeen dat Hij begeert. Hij heeft geen rechte oorzaken om zo te klagen, Hij mag Zichzelf wil beschuldigen, daar mag Hij klagen, daar mag Hij dringen. Want wie zal Zijn wil weerstaan, wie zal genade verkrijgen, als Hij niet wil, wie zal vermurwd worden, zo Hij verharden wil? Het is in onze macht niet om Zijn wil te veranderen, veel minder om die te weerstaan, waardoor Hij ons wil verhard en verstokt hebben, of wij willen niet.

HOOFDSTUK 158

Zo nu Paulus deze kwestie (zo u zegt) niet verklaard heeft, noch zeker gedetineerd, dat de voorwetenschap van God onze wil noodzakelijkheid aanbrengt, wat was er nodig, dat hij de personen van de murmureerders en de klagers, dat men Zijn wil niet kan weerstaan, zou ingevoerd hebben? Want wie zonder murmureren of toornig worden, zo hij deze noodzakelijkheid niet hoorde verklaren en beschrijven? De woorden zijn niet duister, die hij spreekt van de wil van God weerstaan, of zal dat twijfelachtig zijn wat zij weerstaan dat wil zij en over wie hij spreekt als hij over de wil van God spreekt. Laat hier voorwaar blind zijn oneindig, duizend geleerden en hoogverstandige doctoren en voortreffelijke mannen en laat hen zeggen, dat de Schrift duister is en laat hen deze vraag schuwen en over die beschroomd zijn aangaande ons, wij hebben de klare openbare woorden, die alzo luiden: “Hij ontfermt zich over wie Hij wil en Hij verhardt wie Hij wil.” Alsmede “Zo zult u tot Mij zeggen, wat beschuldigt Hij nog? Want wie heeft Zijn wil weerstaan?” En deze kwestie is niet zwaar, ja zelfs voor het menselijk vernuft is ze niet lichter dan dat dit gevolg waarachtig, vast en gewis is. “Zo God het voorweet, zo moet het noodzakelijk geschieden”. Als namelijk dit uit de Schrift aangenomen is, “dat God niet dwaalt noch ook feilt.” Maar ik zal gaarne bekennen, dat het een zware kwestie zou zijn, ja een onmogelijke zaak, zo u deze beide dingen tezamen wilt stellen, namelijk de voorwetenschap van God en de vrijheid van mensen. Want[144] wat is er zwaarder. ja onmogelijker dan dat u zult willen staande houden, dat tegenovergestelde en tegenstrijdige dingen niet strijdig zouden zijn, of dat een getal tezamen tien is en hetzelfde tegelijk negen? In onze kwestie is geen zwarigheid, maar u brengt en maakt er willens zwarigheid en twijfeling, gelijk ook de Schrift niet duister noch twijfelachtig is, zo u de duisterheid en twijfelachtigheid zelf daar niet in bracht en met geweld daarin drong. Daarom is het dan, dat de apostel Paulus de goddelozen, die zich aan de klare woorden stoten en ergeren, bedwingt en stilt, daar zij voelden dat waarachtig is, dat door onze noodzakelijkheid van God wil volbracht wordt en klaar overtuigd waren en zien moesten dat er vast besloten was, dat hen gans geen vrijheid noch vrije wil gelaten is, maar dat het alles alleen aan de enige wil van God hing. En hij stilt ze en bedwingt ze alzo, dat hij ze beveelt de mond toe te houden en te zwijgen en dat ze sidderen, beven en aanbidden zouden de Majesteit van de mogendheid en wil van God, over welke wij noch recht, noch macht hebben, maar daar zij daarentegen recht en macht heeft te doen al wat zij belieft met ons te doen en dat ons geen ongelijk geschiedt, daar Hij ons niets schuldig is en daar Hij van ons niets ontvangen heeft, noch ons iets beloofd heeft, niets meer dan Hem belieft en dan Hij wil.

HOOFDSTUK 159

Hier is dan de rechte plaats, Erasmus en niet de rechte tijd voor het Coriceusche hol, maar ook voor de wonderlijke en onbegrijpe oordelen en rechten van de Goddelijke Majesteit zich te ontzetten en die te aanbidden, zeggend: Matth. 6: 10: “Uw wil geschiede, gelijk in de hemel als ook op de aarde.” Waar[145] (God beter het) wij nergens zo oneerbiedig en zo lichtvaardig zijn, dan om die verborgenheden zelf en om die ondoorgrondelijke oordelen van God aan te grijpen en te bestraffen: daarentussen maken wij grote conscientie en eerbied om de Heilige Schrift te onderzoeken, die God te onderzoeken bevolen heeft. Hier willen wij niet onderzoeken, maar daar Hij verboden heeft te onderzoeken, daar doen wij niets anders dan dat wij met een grote lichtvaardigheid, opdat ik niet zeg lastering, dat willen onderzoeken. Is dat niet lichtvaardig onderzoeken, als wij willen streven, dat de allervrijste voorwetenschap van God met onze vrijheid overeen moeten komen, bereid zijnde de voorwetenschap van God weg te nemen, tenzij dat Hij ons de vrijheid ook toelaat, of zo wij noodzakelijk moeten, dat wij dan murmureren en met de lasteraars zeggen: “waarom beschuldigt Hij dan nog? Wie zal Zijn wil weerstaan?” Ja, hoe is God van nature de allergenadigste, hoe wil Hij de dood van de zondaar niet? Heeft Hij ons daarom geschapen om vermaak en lust te hebben aan de tormenten van mensen? En meer dergelijke, welke woorden het klagen en huilen van de

---

[144] Vrijheid gebruikt hij hier voor veranderlijkheid of bewegelijkheid als hfdst. 155 en doorgaans in dit boek.
[145] De oordelen van God moet men aanbidden en niet onderzoeken.

verdoemden in de hel in eeuwigheid zijn zal. Maar dat de levende en waarachtige God zulk een God moet zijn, Wiens vrijheid en wil de creaturen noodzakelijkheid aanbrengt, dat moet het natuurlijk verstand zelfs oordelen, namelijk dat Hij een bespottelijk God is, ja een afgod zou zijn, Wiens voorzienigheid onzeker en ongewis van de toekomstige dingen zou zijn, of Die daar feilen kon in dingen die geschieden zouden, daar de heidenen zelfs hun goden en hun Jupiter een "fatum" toegeschreven hebben, dat is, zulk een wil, welks besluit niemand kon ontgaan, maar noodzakelijk daarin moest vallen. Evenzo een bespottelijk God zou Hij ook zijn, zo Hij niet alle dingen vermocht en deed, of zo er iets zonder Hem geschiedde. Want146 als wij Zijn voorwetenschap en almachtigheid toegelaten hebben, zo volgt natuurlijk en onwedersprekelijk, dat wij door onszelf niet zijn gemaakt, noch leven, noch iets doen, maar dat alles geschiedt door Zijn almachtigheid. En daar Hij tevoren geweten heeft, dat wij zo zouden zijn en dat Hij ons nu zo maakt, beweegt en regeert, wat zal men, bid ik u, in ons kunnen betonen dat enige vrijheid heeft, of dat anders en anders geschiedt als Hij van tevoren geweten heeft of nu doet? Zo strijdt dan de voorwetenschap en de almachtigheid van God plat tegen onze vrije wil. Of God moet in Zijn voorwetenschap feilen en in Zijn werking dwalen (hetwelk onmogelijk is) of wij moeten doen en met ons laten doen naar de voorwetenschap en werking van God. Nu147 de almachtigheid van God noem ik hier, niet die mogendheid waardoor Hij vele dingen niet doet, die Hij kan doen, maar die werkende mogendheid, waardoor Hij krachtig alles in alles werkt, zoals de Schrift die Almachtigheid noemt. Zo zeg ik dan wederom, dat deze almachtigheid en voorzienigheid van God grondig de leer van de vrije wil vernietigt en uitroeit. Hier kan men ook geen duisterheid van de Schrift voortbrengen, noch ook geen zwarigheid van de zaak. De woorden zijn geheel klaar, de kinderen ook wel bekend. De zaak is klaar, effen en licht, ook bevestigd door het algemene oordeel van het natuurlijke verstand, zodat het hier niet helpt noch verhindert al brengt men hiertegen hetgeen dat enige honderd jaren lang en een menige lange tijd, door vele voortreffelijke personen en doctoren geleerd en geschreven is.

HOOFDSTUK 160

Ik weet ook wel wat zo hoog ergert en waaraan zich alzo stoot dat gemene natuurlijke vernuft, namelijk daaraan, dat God alzo uit Zijn louter willen de mensen verlaat, verhardt en verdoemt, alsof Hij een lust en behagen had aan de zonden en zo grote en eeuwige pijnen en tormenten van ellendige mensen, Hij (zeg ik) van welke gepredikt wordt, dat Hij van zo'n grote genade en goedertierenheid is etc.: dit dunkt het vernuft een gruwzaam onrecht te zijn, ja een geheel onbillijke en onbehoorlijke zaak, dat men zulks van God zou gevoelen, hieraan hebben zich tot alle tijden zeer gestoten, vele hoge en voortreffelijke lieden en doctoren. En wie zou zich niet hieraan stoten? Ikzelf148 moet voorwaar bekennen, dat ik mij hieraan ook wel hard gestoten heb, ja tot in de allerdiepste afgrond van de wanhoop, zodat ik wenste, dat ik nooit als mens geschapen zou zijn geweest, voor ik namelijk wist, wat dit voor een zalige wanhoop was en hoe nabij de genade ze was. Daarover heeft men zo gearbeid en gezweet, om de goedertierenheid van God te verontschuldigen en om de wil van de mens te beschuldigen. Hierover heeft men gaan bedenken en vinden zeker onderscheid van de wil van God, namelijk de verordineerde en absolute wil van God, de noodzakelijkheid van gevolg en de noodzakelijkheid van het ding dat er uit volgt en vele dergelijke, maar met welke distincties men niets heeft uitgericht, dan dat men de slechte bedrogen en ongeboerd heeft met de ijdele woorden en met de tegenstellingen van valse genoemde wijsheid. Evenwel is die prikkel diep in het hart blijven steken, zowel bij de geleerden als bij de ongeleerden, als men tot de ernstige zaak is gekomen, dat zij gevoelden dat de noodzakelijkheid met ons, als zij geloven de voorwetenschap en almachtigheid van God. En het natuurlijk vernuft zelf, die zich aan deze noodzakelijkheid stoot en zo zeer arbeidt, om die weg te nemen, die wordt gedwongen die te bekennen, door haar eigen oordeel overwonnen, al was het dat er schoon geen Schrift was. Want alle mensen vinden deze sententie in hun harten geschreven en gegraveerd en zij bekennen ze en approberen ze (al is het tegen hun eigen dank) als zij die horen behandelen. Als eerste, dat God Almachtig is, niet alleen in mogendheid, maar ook in werking, zoals ik gezegd heb, want anders zou God een belachelijk God zijn. Ten andere, dat Hij alle dingen kent en voorweet en dat Hij noch dwalen, noch feilen kan. Deze twee dingen dan, in het hart en het verstand van alle mensen toegelaten zijnde, zo worden zij terstond door een onvermijdelijk gevolg gedwongen ook toe te laten, dat wij niet worden door onze eigen wil, maar door noodzakelijkheid. Zodat149 wij hetgeen wij willen niet doen naar het recht van de vrije wil, maar

---

[146] De voorwetenschap en de Almachtigheid van God doen dan de werking van mensen noodzakelijk geschieden, namelijk door een noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid en niet van bedwang.
[147] De almachtigheid van God wat het hier is.
[148] Luther over zichzelf.

naardat God het heeft voorgeweten en naar hetgeen Hij werkt door Zijn raad en door Zijn onveranderlijke en onbedriegelijke kracht. Daarom zeg ik ook, dat meteen in aller mensen hart geschreven is, dat de vrije wil niets is, al is het dat het verduisterd wordt door zoveel tegenovergestelde disputen en door zo'n grote autoriteit van zoveel voortreffelijke mannen, die zoveel honder den jaren anders geleerd hebben, gelijk ook anders alle andere wetten (die naar de getuigenis van Paulus) in onze harten zijn, alsdan bekend worden, als zij recht en wel verhandeld worden en worden dan verduisterd als zij door goddeloze leraars verdraaid en met andere valse opinies bezwaard worden.

HOOFDSTUK 161

Ik keer nu weder tot Paulus, die zo hij in Rom. 9 de voorgeschreven kwestie niet verklaart noch verhandelt, wat was het dan nodig, dat hij de gelijkenis van de pottenbakker erbij zou brengen, die uit één en dezelfde klomp leem een vat maakte ter ere en een andere ter onere? En daar het maaksel niet tot zijn maker zegt waarom hebt u mij zo gemaakt? Hij spreekt immers over de mensen, die hij met leem vergelijkt en God met de pottenbakker. Zo is zeg ik deze gelijkenis tevergeefs, ijdel, ja onbehoor-lijk bijgebracht, zo hij niet gevoelt en zeggen wil, dat onze vrije wil gans niets is. Ja de ganse disputatie van Paulus, waardoor hij de genade verdedigt, zou geheel tevergeefs zijn. Want dit is hetgeen, dat de apostel de gehele zendbrief door doet, dat hij betonen wil dat wij niets vermogen, ja zelfs als wij schijnen goed te doen, zoals hij in hetzelfde hoofdstuk zegt, dat Israel zoekend de gerechtigheid, tot de gerechtigheid niet gekomen is, maar dat de heidenen daartoe gekomen zijn, die niet zoekend, waarover ik breder zal spreken, als ik mijn heirleger ook zal voortbrengen. Maar Erasmus, het gehele corpus van de disputatie van Paulus, door de vingeren ziend, niet eens aanmerkend, waartoe deze disputatie van Paulus neemt slechts enige woordjes daaruit en die verdraaiend, stelt zichzelf tevreden. Het kan hem ook niet helpen, dat Paulus daarna in Rom. 11: 20 wederom zo vermaant: "Gij staat door het geloof, wees niet hooggevoelend". Alsmede vers 23: "Indien ze in het ongeloof niet blijven, zullen ingeënt worden". Want hij zegt daar niets over de krachten van de mens, maar hij brengt enige gebiedende en samengevoegde woorden voort, wat men hiermede kan uitrichten, hebben wij boven genoeg gezegd. En Paulus zelf willend op dezelfde plaats al de roemers van de vrije wil tegenkomen, zegt niet, dat zij kunnen geloven. Maar "God (zegt hij) is machtig hen wederom in te enten" Rom. 11: 23. En kort, hij is in zijn Diatribe zo beschroomd en versaagd, om deze plaatsen van Paulus te verhande-len, dat hij gewis in zijn geweten anders schijnt te gevoelen dan hij met woorden te kennen geeft. Want als hij principieel behoorde voort te gaan en zijn zeggen te bewijzen, zo breekt hij gemeenlijk zijn eigen reden af, zeggend: "maar van deze dingen genoeg". Alsmede "nu zullen wij dit niet verhandelen". Alsmede "maar dit behoort niet hier". Alsmede ook "hem zou ik zo zeggen", en vele dergelijke woorden en zo laat hij de zaak daarbij rusten, dat u niet zult weten of hij voor de vrije wil spreekt dan of hij slechts de klare plaats van Paulus met zijn ijdele woorden wil verduisteren, om die zo te mogen ontkomen, doch dit alles naar zijn oude gewoonte en aard, deze zaak niet ernstig menend. Maar[150] wij moeten in deze zaak niet zo lauw zijn, noch zo op eieren gaan, noch als een riet met alle winden waaien, maar wij moeten zeker, standvastig en met ijver verzekeren en vast, krachtig en rijk bewijzen hetgeen wij leren.

HOOFDSTUK 162

Hoe fraai zal hij verder de vrije wil en de noodzakelijkheid tesamen houden (als hij meent), wanneer hij zegt: "een iegelijke noodzakelijkheid neemt de vrije wil niet weg, gelijkerwijs God de Vader Die baart en genereert noodzakelijk Zijn Zoon, nochtans Hij genereert Hem willend en vrijelijk, daar Hij daartoe niet gedwongen wordt". En lieve Erasmus zeg mij toch, disputeren wij hier over een zodanige noodzakelijkheid, waarmede iemand met geweld gedwongen wordt. Hebben wij niet met zoveel boeken getuigd, dat wij over geen andere noodzakelijkheid spreken dan van de "noodzakelijk-heid van de onveranderlijkheid?" Wij[151] weten zeer wel, dat God de Vader willend Zijn Zoon baart. Alsmede ook dat Judas, willend Christus verraden heeft, maar wij zeggen daarbij ook, dat zo'n wil in Judas zeker en onvermijdelijk heeft moeten komen, zoals God zulks had voorgeweten. Of zo men niet wil verstaan hetgeen wij zeggen, zo moeten wij dan onderscheid maken in tweeërlei noodzakelijkheid. 1. Een noodzake-lijkheid wanneer ik met geweld tot enig werk gedwongen word. 2. De andere is een noodzakelijkheid wanneer een ding noodzakelijk moet geschieden op enige tijd. (of

---

[149] Deze is de noodzakelijkheid waar zo dikwijls over gesproken is.
[150] Op eieren gaan.
[151] Necessitas immutabilitatis. Dit heeft hij menigmaal geprotesteerd in dit boek, ziet hfdst. 44 etc.

1. Een met geweld gedwongen noodzakelijkheid tot enig werk, 2. Een onvermijdelijke noodzakelijkheid en aanzien van de tijd). Die ons nu behoort te spreken, die zal weten, dat wij niet menen noch spreken over de eerste noodzakelijkheid, maar over de tweede, dat is, wij disputeren niet of Judas tegen zijn dank of willend een verrader is geworden, maar of het in de tijd, die van God verordineerd is, onvermijdelijk heeft moeten geschieden, dat Judas willend Christus verraden zou. Maar ziet toch eens, wat de Diatribe hier zegt: "Zo u aanmerkt (zegt hij) Gods onvermijdelijke voorzienigheid, zo moest Judas noodzakelijk Christus verraden en nochtans kon Judas zijn wil veranderen". Lieve Erasmus, verstaat u wel wat u zegt? Ik wil hier verzwijgen, dat de wil niets anders dan kwaad kan willen, zoals boven bewezen is, hoe heeft Judas toch zijn wil kunnen veranderen, daar de onvermijdelijke voorwetenschap van God vaststond, heeft hij dan de voorwetenschap van God kunnen veranderen en doen feilen? Hier ligt nu Erasmus' Diatribe verslagen en geeft zij zich gevangen en wordt geheel weerloos, zij werpt het vaandel weg en al haar verweer en neemt de vlucht, want zij wil deze zaak hier en zo'n dispuut van haar wijze tot de Scholastieken en inzonderheid tot haar schone uitvlucht van de noodzakelijkheid van gevolg en van de noodzakelijkheid van het ding dat er volgt en hij zegt nu, dat zij met deze subtiele woorden niets te doen wil hebben. Wonderwijs gedaan van u, Erasmus, dat u zo fijntjes een ander te spinnen wilt geven, wat u zelf berokkend hebt, zoals u de disputatie in het midden hebt gebracht en de kloeke disputeerder en verantwoorder allermeest nodig is, u nu de rug keert en op de loop trekt en anderen de moeite van te antwoorden en te beschrijven beveelt. Deze raad zou u allereerst beter zijn geweest en u had dan het schrijven geheel behoren na te laten. Want dit had men niet van Erasmus verwacht, dat hij deze zware kwestie, hoe God alle dingen zeker voorweet, zou voortbrengen, daar nochtans alle dingen van de wereld bij hem bij geval schijnen te geschieden. Deze zware vraag was lang voor de Diatribe in de wereld, doch men wachtte op Erasmus, dat hij daarop zou antwoorden en de kwestie afmaken. Maar hij gebruikt hier de Rhetorica en de kunstige meestergrepen, menend, daar zachtjes over te glijden en hij maakt zichzelf wijs; dat wij zijn kunstjes niet eens zullen merken en dat wij ons zullen laten bepraten, dat deze stukken en aan de hoofdzaken niet gelegen waren: maar dat het maar ijdele subtiliteiten en schoolkijverijen zijn en als het tot treffen komt, dan pakt Erasmus zich met alle haast weg en dat met zo'n vrijmoedig-heid, alsof hij grote victorie bevochten had en met laurier gekroond was. Maar zo niet lieve broeder. Daar is niet zo'n kunstige Rhetorica, die het geweten zou kunnen bedriegen, want de prikkel van het geweten is veel krachtiger dan alle figuurlijke fraaie beweegredenen van de Rhetorica. Wij zullen hier de retoriek niet zo voorbij laten gaan, noch door de vingers zien, hier is geen plaats om alzo te strijken, want hier ligt de hoofdzaak en daar is het hier om te doen. Hier zal de vrije wil voorwaar gans vernietigd worden of geheel triomferen en victorie hebben. Hier moet het spreekwoord gelden, heden rijk of morgen dood, heden vrije wil of nimmermeer. Maar u, daar u voelt dat hier perikel is, ja dat ons een gewisse victorie tegen de vrije wil toekomt, stelt u zich alzo aan, of het allen te doen was om ijdele sofistische vonden en verdichtselen. Is dat als een trouwe theoloog handelen? Zou de zaak u ernst zijn, lieve Erasmus, die u midden in de zaak, als u op het zwaarste gekomen bent, de zaak alzo midden in de twijfel te laten staan en u wilt nog ongezien zijn, alsof u u geweldig geweerd en de victorie al weg had? Deze list zou enigszins in wereldlijke dingen verdragen kunnen worden, maar in Goddelijke dingen, die de zaligheid van de zielen aangaan, is ze geheel hatelijk en onverdragelijk.

HOOFDSTUK 163

De Sofisten zelf hebben genoegzaam de onoverwinnelijke en onverdragelijke krachten van deze argumenten gevoeld, daarom hebben zij ook om dat te ontkomen, dit onderscheid van de noodzakelijkheid gedicht "In necessitatem consequentiae & consequentis", dat is in de noodzakelijkheid van gevolg en in de noodzakelijkheid van het ding dat er volgt. Maar hoe weinig dit verdichtsel vermag, hebben wij boven genoeg geleerd. Want zij aanmerken zelf niet wat zij zeggen en hoeveel zij wel tegen zichzelf spreken. Want zo u de noodzakelijkheid van het gevolg toelaat, zo is de vrije wil schoon verslagen en vernietigd en al wat men zal kunnen inbrengen of voorwerpen over de noodzakelijkheid of gevalligheid van hetgeen dat er volgt, zal hem geenszins kunnen helpen. Want[152] wat vraag ik daarna, of de vrije wil niet gedwongen wordt, maar willend doet hetgeen hij doet? Het is mij genoeg, dat u toelaat, dat het noodzakelijk is, dat hij willend doet hetgeen hij doet en dat hij niets anders doen kan zo God het alzo voorzien heeft. Zo God voorzien en voorgeweten heeft, dat Judas verraden zou, of dat Hij deze wil van verraden zou veranderen, zo zal hetgeen Hij van beiden voorzien heeft, noodzakelijk komen of zal bedrogen worden en feilen in Zijn voorwetenschap, voor zienigheid en voorzegging, hetwelk onmoge-lijk is. Want dit werkt de noodzakelijkheid van

[152] Willend en niet door geweld en nochtans noodzakelijk, dat is onfeilbaar.

gevolg, dat is, zo God het voorziet en voorweet, zo moet het noodzakelijk geschieden. Dat is zoveel te zeggen, dat de vrije wil niets is. Zo is dan de noodzakelijkheid van gevolg niet duister noch twijfelachtig, zodat ofschoon alle doctoren en leraars van alle tijden blind waren, zo zullen zij nochtans gedwongen worden die toe te laten, daar alzo openbaar en zeker is, dat de mens met handen kan tasten. Maar nu aangaande de noodzakelijkheid van hetgeen, dat er volgt (zo zij het noemen), waarmede zij zich troosten, is een loutere droom en fantasie en strijdt plat tegengesteld de eerste noodzakelijkheid van gevolg. Als bij voorbeeld. Dat is de noodzakelijkheid van gevolg, zo ik zeg, God Die voorziet en voorweet, dat Judas een verrader zal worden, ergo het zal zeker en onvermijdelijk geschieden, dat Judas een verrader zijn zal. Nu tegen deze noodzakelijkheid en tegen dit gevolg troost hij u alzo, maar omdat Judas zijn wil van verraden kan veranderen, daarom is het geen noodzakelijkheid van hetgeen dat er volgt. Ik bid u, zeg mij toch eens hoe komen deze twee dingen met elkaar overeen? Judas kan niet willen verraden? en het is nodig dat Judas wil verraden. Strijden[153] deze twee dingen niet plat tegen elkaar? Maar hij zal (zegt u) tegen zijn dank niet gedwongen worden te verraden. Wat doet dat nu tot de zaak? Want u hebt gesproken over de noodzakelijkheid van het ding dat er volgt, namelijk dat zij niet volgt uit de noodzakelijkheid van het gevolg en u hebt niet gesproken over het bedwang van het ding dat er volgt. Het antwoord is geweest over de noodzakelijkheid en u brengt een voorbeeld voort van het bedwang, u geeft wat anders als ik van u eis en dat doet: dat u de zaak zo onlustig en slaperig verhandelt en dat u geen acht neemt, hoe gans niet dat uw subtiele vond van de tweeërlei noodzakelijkheid bevonden wordt.

HOOFDSTUK 164

Tot dusver hebben wij gesproken over de eerste. plaats, die geweest is van de verharding van Farao, die nochtans ook vele andere plaatsen en veel van onze rusting begrijpt, die nog onoverwinnelijk gebleven zijn. Laat[154] ons nu de andere plaats onderzoeken die er is, van Jacob en Ezau, van welke eer zij nog geboren waren gesproken is. “De meeste zal de minste dienen”. Deze plaats wil onze Diatribe zo ontsluipen, dat dit namelijk: “Niet over de zaligheid gesproken is, want God kan wel willen, dat een mens een knecht is, arm en ellendig, of hij wil of niet, die nochtans niet van de eeuwige zaligheid verworpen wordt”. Ziet toch, hoeveel uitvluchten zoekt de lichtvaardige mens, die de waarheid wil vlieden, maar niet kan ontvlieden. 1. Antw. Genomen toch dat deze plaats niet over de zaligheid spreekt, waarover wij hieronder nog wat meer zullen spreken, zal Paulus dan, die deze voortbrengt, met deze gans niets uitrichten? Zullen wij dan Paulus houden, dat hij onbehoorlijk en ijdel deze plaats heeft voortgebracht? Maar ik weet zeer wel, dat dit in Hieronymus zeggen is, die op sommige plaatsen niet alleen hoogmoedig genoeg, maar ook met een Godslasterlijke mond durft te zeggen, dat veel plaatsen bij Paulus meer bewijzen en tot wat anders gebruikt worden, dan op hun eigen plaatsen bij de profeten, waaruit ze genomen zijn en dat ze daarom weinig tot de zaak doen. Hetwelk niets anders te zeggen is, dan dat Paulus, als hij de fundamenten van de Christelijke Religie wil leggen, niets anders doet, dan dat hij de Schrift verkeert en de gelovige zielen bedriegt en dat hij zijn mening uit zijn hoofd dicht en die niet geweld in de Schrift dringt. Zo zal men de Heilige Geest eren in dat heilige en uitverkoren vat Paulus. En daar men Hieronymus niet goed oordeel behoorde te lezen en dit zijn zeggen onder die dingen te rekenen, die hij goddeloos geschreven heeft, zo neemt Erasmus hem nochtans aan zonder oordeel en enige verklaring, alsof het een Goddelijke spreuk was en daarnaar moet hij de Goddelijke Schrift oordelen en uitleggen. Zo nemen wij dikwijls aan de goddeloze spreuken van de mensen door vaste regels en maten van de Heilige Schrift. En nog zijn wij verwonderd, dat ze duister en twijfelachtig gemaakt wordt en dat zoveel vaders daarin blind zijn, terwijl ze zelfs op zo’n wijze haast goddeloos en godslasterlijk zouden worden.

HOOFDSTUK 165

Hij dan is vervloekt, die durft te zeggen, dat sommige plaatsen bij Paulus meer bewijzen en tot wat anders gebruikt worden, dan op hun eigen plaatsen dan bij de profeten, waaruit ze genomen zijn, want dat werd alleen gezegd en niet bewezen. En het werd gezegd door die, die noch Paulus noch de plaatsen, die door hem bijgebracht worden, verstaan, maar die door enige woorden, die zij daaruit genomen hebben en naar hun (namelijk goddeloze) mening willen nemen en bedrogen worden. Want al was het ofschoon, dat deze plaats in Gen. 25 alleen van de tijdelijke dienstbaarheid sprak

---

[153] De auteurs maken hier zulk onderscheid: één en hetzelfde effect is noodzakelijk ten aanzien van de eerste oorzaak en is gevallig ten aanzien van de tweede en kwaadste oorzaken, van zichzelf tot beiden of tot verscheiden effecten even gelijk bekwaam.
[154] Zie hfdst. 133.

(hetwelk niet waarachtig is), als hij met dezelfde bewijst, dat niet door de verdienste van Jacob of Ezau, maar door “de Roepende” tot Rebecca is gezegd “De meeste zal de minste dienen”. Paulus disputeert of zij door de kracht van de vrije wil gekomen zijn tot hetgeen dat van hen gezegd wordt en hij bewijst dat dit niet zo is, maar dat alleen door genade van de “Roepende”, Jacob is gekomen tot hetgeen waartoe Ezau niet heeft kunnen komen. En dat bewijst hij met onwedersprekelijke woorden van de Heilige Schrift, namelijk dat “toen zij nog niet geboren waren”. Alsmede “toen zij noch goed noch kwaad gedaan hadden”. En in deze bewijzing is de ganse zaak gelegen, dat wordt er behandeld in deze zaak. Maar dit alles gaat de Diatribe slechts voorbij, gelijk of zij dit niet verstond of zag en zij handelt niet over de verdienste waarvan zij nochtans voorgenomen had te doen, hetwelk deze verhandeling van Paulus ook wel vereiste, maar zij geeft slechts voor, dat hier niet over de zaligheid gesproken wordt, maar alleen over de tijdelijke dienstbaarheid, gelijk of die iets tot de zaak doen kon en dat alleen opdat zij door de krachtige woorden van Paulus niet zou schijnen overwonnen en overtuigd te zijn. Wat zou ze toch anders hebben, dat zij tegen Paulus voor de vrije wil zou snateren? Wat heeft de vrije wil Jacob geholpen? Wat heeft het Ezau geschaad? Daar nu door de voorziening en voorwetenschap en door de beschikking van God, toen zij beiden nog niet geboren waren, noch niets gedaan hadden, alreeds besloten was, wat elk ontvangen zou, namelijk dat de één zou dienen en de ander een heer zou zijn. De beloning wordt geordineerd eer de werklieden geboren worden en de werken. Hier moest de Diatribe nu geantwoord hebben. Dit is hetgeen dat Paulus dringt dat zij noch goed noch kwaad gedaan luidden en nochtans wordt de één door Goddelijke sententie geordineerd om heer te zijn en de ander om een dienstknecht te zijn. Er wordt niet gevraagd of die dienstbaarheid de zaligheid aangaat, maar door welke verdienste, die op hem gelegd wordt die ze niet verdiend had? Maar het is gans verdrietig en moeilijk hier zo te handelen en te strijden, die alleen daarop uit zijn, om de klare plaatsen van de Schrift of te verdraaien of met zekere bedriegelijke uitvluchten van zich te wijzen.

HOOFDSTUK 166

Verder dat Mozes niet alleen handelt over de tijdelijke dienstbaarheid, maar dat Paulus ook recht en wel doet, dat hij deze plaats van de eeuwige zaligheid verstaat (al is het dat het niet veel tot de zaak doet, nochtans zal ik niet verdragen, dat Paulus met de belastering van de Godlasteraars bezwaard zal worden) is genoeg openbaar uit de tekst zelf, want alzo is de plaats bij Mozes: “Twee volkeren zijn in uw buik en twee natiën zullen zich uit uw ingewand vaneen scheiden; en het ene volk zal sterker zijn dan het andere volk en de meerdere zal de mindere dienen”. Hier in Gen. 25: 23, worden klaar twee volken onderscheiden; het ene wordt in Gods genade ontvangen, al is het het minste, opdat hij het andere overwinne, niet door zijn eigen kracht, maar door de gunst van God. Anders hoe zal de kleinste de grootste overwinnen, tenzij dat God met hem is? Daar de kleinste dan het volk van God worden zal, zo wordt daar dan niet alleen gesproken over de uiterlijke heerschappij of dienstbaarheid, maar over al die dingen, die tot het volk van God behoren, namelijk van de zegeningen, van het woord van God, van de Geest, verder bevestigt de schrift daarna, als zij ons voordraagt hoe Jacob is gezegend geworden en de beloften en het rijk heeft ontvangen: hetwelk[155] alles Paulus kort te kennen geeft, als hij zegt, dat de grootste de kleinste zal dienen, ons tot Mozes zendend, die de zaak breder verklaart: dat wij wel tegen Hieronymus en Erasmus’ goddeloos oordeel vrij zullen mogen zeggen, dat deze plaats zo sterk, ja krachtig de zaak bevestigt in de plaats waaruit ze genomen zijn, evenals bij Paulus die ze gebruikt, hetwelk niet alleen van Paulus waarachtig is, maar ook van al de apostelen, die de Schrift voortbrengen, om hun leer te bevestigen. Het zou voorwaar belachelijk zijn tot getuigenissen in te brengen, dat niet getuigt en tot de zaak niet doen zou. Want zo zij door de filosofen bespot worden, die een onbekende zaak, met een nog onbekender en door iets dat tot de zaak niet doet, wilden bewijzen met welke onbeschaamdheid dan, zullen wij zo durven zeggen over de hoogste apostelen en kerklieden en auteurs van de Christelijke Religie, waaraan de zaligheid van zielen hangt? Inzonderheid als zij die dingen leren, die de hoofdstukken van het geloof zijn. Maar zo is het werk dergenen, die de Heilig Schrift niet ernstig aannemen.

HOOFDSTUK 167

Maar aangaande de plaats in Maleachi, die Paulus daaraan gehecht heeft, zeggend: “Jacob heb Ik liefgehad, maar Ezau heb Ik gehaat”, Mal. 1: 2, die verdraait Erasmus op drieërlei wijze. Eerst zegt

[155] De beloften aan Jacob zijn ook geweest van geestelijke en eeuwige goederen.

hij, zo u hem met de tekst en letter dringt: “God bemint niet noch haat zo de mensen doen, want in God zijn zulke effecten niet”. Rom. 9: 13. Wat hoor ik toch? Is de vraag dan nu, hoe God bemint en haat? Is dit niet onze kwestie, waarom Hij bemint of haat? Wij vragen dan of Hij door onze verdiensten of zonder onze verdiensten ons bemint of haat. Wij weten zeer wel, dat God niet zo bemint, als wij beminnen noch haat, als wij haten, maar Gods liefde en haat is eeuwig en onveranderlijk. Alzo bekennen wij ook, dat in God zo’n toevalligheid noch zulke affecten niet vallen. En dit, Erasmus, is een vast onwedersprekelijk argument en bewijs, dat de vrije wil niets is, dat namelijk Zijn liefde en haat eeuwig en onveranderlijk is, nadermaal Zijn liefde alzo eeuwig is, dat ze geweest is eer de fundamenten van de wereld gelegd zijn en niet alleen voor de vrije wil, noch voor enige verdienste en werk van de vrije wil. Waaruit[156] dan ook volgt, dat alle dingen met ons noodzakelijk moeten geschieden, nadat Hij van eeuwigheid bemint of niet bemint. Alzo dat niet alleen de liefde van God, maar ook de wijze van Zijn liefde ons die noodzakelijkheid aanbrengt, dat alle dingen met ons moeten geschieden, naardat Gods liefde en haat van eeuwigheid staat. Hier ziet u dan, hoe weinig hem zijn uitvluchten mogen helpen, zodat hij zichzelf in zijn eigen uitvluchten hoe langer hoe meer verstrikt, zo gaat het met degenen, die de waarheid weerstaan. Maar welaan, laat ons u dit loslaten, dat dit een figuurlijke reden zal zijn, dat de liefde van God hier de effecten of de werking van Zijn liefde zal zijn en Zijn haat de werking van Zijn haat, zullen deze effecten en werkingen nu tegen de wil van God geschieden? Of zult u dan hier ook zeggen, dat God niet wil, gelijk wij en dat in Hem geen effecten van de wil vallen. Zo deze effecten en werkingen dan geschieden, zo geschieden ze niet zonder de wil van God. Nu hetgeen dat God wil, Hij bemint dat of Hij haat het. Geef mij dan nu antwoord, door welke verdienste wordt Jacob bemind en Ezau gehaat eer zij geboren waren en enig werk gedaan hadden. Zo heeft Paulus dan zeer goed Maleachi aangehaald, om de mening van Mozes te bevestigen, namelijk dat Hij daarom Jacob geroepen heeft eer hij geboren was, omdat Hij hem bemind heeft en niet omdat Hij eerst door Jacob bemind werd, of dat Hij door enige van zijn verdiensten daartoe zou bewogen geweest zijn, opdat alzo in Jacob en Ezau betoond zou worden wat onze vrije wil vermag.

HOOFDSTUK 168

De[157] andere wijze waarmede hij de plaats Maleachi verdraait, is deze: “dat Maleachi niet schijnt te spreken over de haat van God, waardoor wij verdoemd worden in eeuwigheid, maar over een tijdelijke verdrukking. Want zij worden hiermede bestraft, die Edom weer willen opbouwen”. Dit wordt wederom tot verachting van Paulus gesproken, alsof Hij de Schrift met geweld tot zijn mening zou buigen. Hiermee betoont u hoe weinig dat u de Majesteit van de Heilige Geest vreest, als u slechts uw eigen mening mag vasthouden. Maar laat ons deze smaadheid dragen en laat ons aanmerken wat hij hiermee uitricht. Maleachi (zegt u) spreekt hier over de tijdelijke verdrukking. Wat dan? wat doet dat tot de zaak? Paulus bewijst uit Maleachi, dat die verdrukking Ezau aangedaan is zonder zijn verdienste, alleen uit de haat van God, opdat alzo bewezen zou worden dat de vrije wil niets is. Hier wordt u gedrongen, hier had u behoren te antwoorden. Wij handelen over de verdienste en u komt te spreken over de beloning en u spreekt er zo af, dat u nochtans evenwel in de strik valt, die u hebt menen te ontkennen, ja als u over de beloning spreekt, zo komt u de verdienste te bekennen. Maar u veinst dit alles niet te zien. Zeg dan wat is bij God de oorzaak geweest, dat Hij Jacob liefgehad heeft en Ezau gehaat, toen zij er nog niet waren? Nu is dit ook vals, dat Maleachi alleen over tijdelijke verdrukking zou spreken, hij handelt ook niet over Edom te verwoesten, maar u verkeert met deze uitvlucht geheel de zin en de mening van de profeet. Want hij geeft duidelijk te kennen, wat zijn mening is, namelijk hij verwijt de Israelieten hun ondankbaarheid, dat terwijl Hij ze bemind en liefgehad had, dat zij Hem wederom niet als een vader bemind hebben, noch als een Heere gevreesd. Dat Hij ze nu bemind heeft bewijst Hij zowel met de Schrift als met de daad. Namelijk dat zo Jacob en Ezau broeders waren, gelijk Mozes dat beschrijft in Gen. 25, dat Hij nochtans Jacob liefgehad en hem uitverkoren heeft, eer hij geboren was, gelijk een weinig tevoren gezegd is, maar dat Hij Ezau alzo gehaat heeft, dat Hij zijn landschap en zijn nakomelingen verwoest en vernietigd heeft. En dat Hij in deze haat alzo voortgaat en blijft, dat zo Hij Jacob van de gevangenis verlost en wedergebracht heeft en weder opgericht heeft, dat Hij nochtans niet toelaat dat de Edomieten weder opgericht worden, ja zelfs ofschoon zij zeggen zij willen wederom bouwen, zo dreigt Hij hen, dat Hij ze zal laten verwoesten. Zo dit niet de mening is van de klare openbare tekst van de profeet, zo straft de gehele wereld mij van leugens. Hier worden dan de Edomieten niet bestraft of berispt, maar (zo ik gezegd heb) de ondankbaarheid van de kinderen van Jacob, die niet zien wat God hen voor

[156] De liefde en de haat van God zijn eeuwig, de werking van die zijn de genade of de verharding.
[157] Het tweede bewijs. De plaats Maleachi.

weldaden doet en wat Hij hun broeders, de Edomieten, de nakomelingen van Ezau ontneemt en dat om geen andere oorzaak dan omdat Hij ze bemint en omdat Hij de anderen haat. Hoe zal dan nu kunnen bestaan, dat U zegt dat de profeet van de tijdelijke verdrukking spreekt? Daar hij met klare woorden betuigt, dat hij over twee volkeren spreekt, die uit twee patriarchen, Ezau en Jacob, geboren zijn, de ene van Jacobs afkomst, ontvangen en aangenomen tot een volk en behouden; maar de andere van Ezau's afkomst, verlaten en uiteindelijk verdorven en uitgeroeid. Nu, ontvangen te worden tot een volk en niet ontvangen te worden tot een volk, begrijpt niet allen de tijdelijke goederen alleen, of de tijdelijke kwaden alleen, maar alle dingen. Want onze God is niet alleen een God van de tijdelijke dingen, maar van alle dingen, eeuwige en tijdelijke. En God wil van mij, of van u niet alleen half gediend zijn en hinkende, zoals Elia spreekt maar van ganser harte en met alle krachten, opdat Hij uw God is, zowel hier in deze wereld als in het toekomende en in alle dingen, in alle tijden en in alle werken.

HOOFDSTUK 169

De derde wijze, waarmede hij de plaats Maleachi verkeert is: "dat men door een figuurlijke manier van spreken zou kunnen verstaan, dat God alle heidenen niet bemint; noch alle Joden haat, maar sommigen uit beide volken. En uit deze figuurlijke verklaring volgt (zegt Erasmus) dat deze plaats Maleachi niets doet om de noodzakelijkheid (waarover gesproken is, die wij willen bewijzen), te bevestigen, maar alleen om de stoutmoedigheid van de Joden te weren en te bestraffen". Deze weg zo gemaakt zijnde, meent Erasmus zo hier te ontkomen, dat men de woorden alzo zal verklaren "dat God gezegd wordt te haten diegenen, die nog niet geboren zijn, omdat Hij voorweet dat zij zulke werken zouden doen, die de haat verdienden en waardig waren en zo zou de liefde of de haat van God, de vrije wil niet verminderen". Uiteindelijk besluit Erasmus, "dat de Joden billijk en naar hun verdiensten vanwege hun ongelovigheid uit de olijfboom afgesneden zijn en dat de heidenen, door de verdiensten van hun geloof daar ingeënt zijn, zoals Paulus (zegt hij) dat getuigt. En dat Hij degenen, die afgesneden zijn vertroost en hoop geeft van weer te worden ingeënt en dat Hij ook degenen, die daar ingeënt zijn, dreigt, dat zij nochtans uitgehouwen worden". Het geldt wat een iegelijk wil, zo Erasmus verstaat wat hij zegt. Maar dit is mogelijk één van uw kunsten en een retorische trek, dat u het verstand zo verduistert en verwart, opdat niemand zou verstaan welke mening het is, als u voelt en merkt dat u in uw woorden mag gevangen worden. Aangaande ons, wij zien in deze woorden geen figuur, waarvan hij droomt en hij bewijst ze ook niet. Daarom is het geen wonder of de plaats Maleachi in een figuurlijke manier verstaan en uitgelegd, niets bij u bewijst. Want hier is geen figuurlijke spreuk. Verder spreken wij hier ook niet over de ingriffing, noch van de afsnijding waarvan Paulus spreekt als hij vermaant. Wij weten wel dat de mensen door het geloof ingegrift worden en dat zij door het ongeloof afgehouwen worden. Waarom zij ook vermaand moeten worden, dat zij geloven, opdat zij niet afgehouwen worden. Maar daaruit volgt niet, noch wordt bewezen, dat zij geloven kunnen of niet geloven, uit kracht van de vrije wil, waarover wij handelen. Wij disputeren niet, wie de gelovigen zijn en wie niet, wie de Joden zijn en wie de heidenen zijn, wat de gelovigen verkrijgen en wat de ongelovigen, want zulks behoort tot de vermaning. Maar dit is hetgeen, waarover wij disputeren, namelijk door welke verdienste en door welk werk de mensen tot het geloof geraken, waardoor zij ingeënt worden, of tot het ongeloof, waardoor zij afgehouwen worden en dit behoort tot de onderwijzing. Deze verdienste begeren wij dat u ons eens beschrijft. Paulus158 leert dat zulks geschiedt, niet door enige van onze werken, maar alleen door de liefde en haat van God. En als het geschied is, dat God iemand het geloof gegeven heeft, zo vermaant Hij, dat hij standvastig zal blijven, opdat hij niet afgehouwen wordt. En de vermaning bewijst niet wat wij vermogen, maar wat wij schuldig zijn. Hier ziet u, lieve Erasmus, dat ik gedwongen word meer woorden te maken als recht toe en dat, om mijn partij vast te houden, die mij aan alle kanten zoekt te ontsluipen en van de baan af te lopen. Want het is gewis, dat ik gewonnen heb, kan ik hem slechts op de baan vasthouden, zo klaar en onoverwinnelijk zijn de woorden van de Schrift, daarom doet hij ook niets anders dan dat hij de woorden verduistert en mij zoekt te ontkomen en uit de baan te lopen, andere dingen voortbrengend als hijzelf voorgeeft, dat hij voorgenomen had te behandelen.

HOOFDSTUK 170

De derde plaats neemt hij uit Jes. 45: 9: "Zal ook het kern tot zijn formeerder zeggen: wat maakt Gij?" En uit Jer. 18: 6: "Gelijk leem in de hand des pottenbakkers, alzO zijt gijlieden in Mijn hand, o huis Israëls". Wederom zegt Erasmus hier "dat deze plaatsen bij Paulus meer bewijzen en tot wat anders

---

[158] God Die geeft het geloof, of geeft het niet wie het Hem belieft zonder enig aanzien van werken.

gebruikt worden, dan bij de profeten, waaruit zij genomen zijn, want hij de profeten (zegt hij), spreken zij alleen over de tijdelijke verdrukking en Paulus gebruikt ze om de enige, verkiezing en verwerping te bewijzen", hetwelk niets anders is dan of hij wederom zeggen wil, dat Paulus de Schrift verkeerd en kwalijk gebruikt. Maar voor wij onderzoeken hoe hij bewijst, dat deze beide plaatsen de vrije wil niet uitsluiten, zo wil ik dit nog eerst zeggen, dat het niet schijnt dat Paulus deze plaatsen uit de profeten genomen heeft en Erasmus bewijst het ook niet. Want hij pleegt in het algemeen de naam van de auteurs erbij te voegen, of te protesteren dat hij iets uit de Schrift voortbrengt, hetwelk hij hier geen van beiden doet, daarom is het aannemelijker dat Paulus deze algemene gelijkenissen, die anderen tot andere dingen gebruiken, uit eigen geest tot zijn zaak gebruikt, gelijk hij ook deze gelijkenissen "een weinig zuurdesem bederft het gehele beslag", hetwelk hij in 1 Cor. 5: 7 de kwade manieren toepast en toeëigent en op een andere plaats gebruikt hij ze tegen de valse leraars, gelijk ook Christus de valse leer noemt het zuurdesem van de Farizeeërs en het zuurdesem van Herodes. Of dan nu de profeten in de voorgemelde plaatsen over de tijdelijke straf of verdrukking spraken (waarover ik het nu laat te spreken) zo spreekt Paulus evenwel door zijn eigen geest tegen de vrije wil. Dat de vrije wil nu niet afgebroken zou worden, al is het dat wij voor God (als Hij ons straft en kastijdt) als leem zijn, weet ik niet hoe en op wat voor manier Erasmus zulks zeggen kan, daar er geen twijfel is, of de verdrukkingen en de straffen ons door God gezonden, worden tegen onze dank en wil en de noodzakelijkheid mede brengen, dat wij ze toch moeten dragen en hetzij dat wij willen of niet willen en het is ook niet in onze macht, die van ons te werpen al worden wij vermaand, die willig en graag te dragen.

HOOFDSTUK 171

Maar hoe de reden van Paulus met deze gelijkenissen de vrije wil niet uitsluit, is waardig te horen hoe onze Diatribe van Erasmus dat fraaitjes weet te bewijzen. Want zij brengt voort twee absurditeiten of ongeschiktheden, die daaruit zouden volgen. De ene neemt zij uit de Schrift en de andere uit het algemene vernuft; uit de Schrift wil zij alzo besluiten: Als Paulus 2 Tim. 2, gezegd had, dat er in een groot huis, niet alleen goede en zilveren vaten zijn, maar ook houten en aarden en sommigen ter ere en sommigen ter onere, zo voegt hij daar straks hij: "is het dan dat iemand zichzelf reinigt van deze, dat zal zijn een vat ter ere, etc." Hierop argumenteert Erasmus alzo; "Zou het niet een grote dwaasheid zijn, dat iemand tot een aarden pispot zei, zo u zich reinigt, zo zult u een vat ter ere zijn? Dat kan men nochtans zeer wel tot een mens zeggen, die een vernuftig vat is, die men kan vermanen en die zich kan schikken tot de wil van de Heere". Hieruit wil hij besluiten, dat Paulus' gelijkenissen niet rijmen, noch iets tot de zaak doen. Antwoord. Eerstelijk, opdat hij ons dat niet ontneemt, dat Paulus niet zegt, zo iemand zich reinigt van zijn onreinheid, maar van deze, dat is van de vaten ter onere, opdat de mening, zo iemand afgescheiden blijft en zich niet vermengt nu boze leraars, die zal een vat ter ere zijn etc. Laat ons hem dan ook toelaten, dat deze plaats van Paulus niets tot de zaak doet, dat is, dat deze gelijkenis hier niet krachtig is, hoe zal hij nu bewijzen dal Paulus hetzelfde wil in de plaats Rom. 9 waarover wij disputeren? Is het dan genoeg dat men een andere plaats voortbrengt en dat men niet zorgt, of tot hetzelfde of tot wat anders van de Heilige Geest is verhaald? Voorwaar men kan niet lichter dwalen in de Schrift, dan als men twee verscheidene plaatsen, die van verscheidene mening zijn, tot één mening voegen wil en stellen, daarom zeg ik, dat de vergelijking van de plaatsen, die Erasmus met grote hoogmoed gebruikt, veel onkrachtiger zijn, als de onze, die hij wil wederleggen. Maar opdat wij geen lust schijnen te hebben aan het twisten, laat ons hem ook toegeven, dat de beide plaatsen van Paulus tot een einde en mening op hun plaatsen gesteld zijn en dat alle gelijkenissen niet altijd, noch in alle dingen goed passen of met de zaak overeen komen, hetwelk wij ook gaarne bekennen, anders zouden het geen gelijkenissen maar de zaak zelf zijn, naar het spreekwoord: "De gelijkenissen hinken met één been en lopen niet op vier benen".

HOOFDSTUK 172

Nochtans dwaalt en feilt Erasmus daarin, dat hij voorbijgaand aan de oorzaak van de gelijkenis, waarop hij principieel acht behoorde te nemen, hij alleen de woorden uitpikt en enorm twist. Want de oorzaken van hetgeen, dat er gezegd wordt (zegt Hilarius) moet men het verstand nemen en niet de woorden alleen: alzo zeggen wij ook dat de kracht van de gelijkenis hangt en doorkomt uit de oorzaak van de gelijkenis. Hoe komt het dan dat Erasmus voorbijgaat en verzwijgt hetgeen om wiens wil Paulus deze gelijkenis gebruikt en vat hetgeen dat buiten oorzaak van de gelijkenis van Paulus gezegd wordt? Want dit behoort tot de vermaning wat hij zegt "zo iemand zich reinigt van deze" en dit tot de lering wat hij zegt: "in een groot huis zijn vaten etc." Zodat u uit alle omstandigheden van de

woorden en de spreuk van Paulus kunt verstaan, dat hij spreekt en handelt over de verscheidene vaten en over hun gebruik, zodat dit de mening is: Daar zovelen van het geloof afvallen, zo hebben wij geen andere troost, dan dat wij zeker zijn dat het fundament van God vaststaat, hebbend deze regel, de Heere kent degenen die de Zijnen zijn, een iegelijk die de naam van God aanroept, die wijkt af van de ongerechtigheid. Deze nu is dan de werking en de oorzaak of de kracht van de gelijkenis, namelijk, dat de Heere kent degenen, die de Zijnen zijn. Nu volgt dan de gelijkenis, namelijk dat er verscheidene vaten zijn, sommigen ter te en sommigen ter onere. En hiermede wordt geleerd en besloten, dat de vaten zichzelf niet bereiden, maar de Heere. En dit wil hij ook in Rom. 9: 21. Dat de pottenbakker de macht heeft etc. Zo dan staat de gelijkenis van Paulus vast en krachtig, dat de vrije wil voor God niets is. Na al dit, volgt de vermaning: "Zo iemand hen reinigt van deze etc." Welke kracht dit heeft, hebben wij voorheen genoeg gezegd. Want hieruit volgt straks niet, dat iemand zichzelf kan reinigen, maar zo daarmede iets bewezen wordt, zo wordt er bewezen dat de vrije wil zich zonder genade kan reinigen, daar niet gezegd wordt, zo de genade iemand reinigt, maar zo hij zichzelf reinigt. En over de gebiedende woorden is ook voorheen overvloedig gesproken. En de gelijkenis wordt niet twee woorden voortgebracht, als namelijk met deze woorden, er zijn uitverkorenen en verworpenen, zo zijn er vaten ter ere en ter onere. In somma, zo Erasmus' uitvlucht goed is, zo brengt de gehele disputatie van Paulus niets: Want tevergeefs zou hij dan de murmureerders tegen God de pottenbakker bijbrengen, zo het de schuld van het vat en niet van de pottenbakker scheen te zijn. Want wie zou murmureren, zo hij hoorde verdoemen, die waardig was verdoemd te worden.

HOOFDSTUK 173

De andere absurditeit of ongeschiktheid neemt hij van mejuffrouw vernuft dat menselijk genoemd wordt, namelijk "er zou volgen (zegt hij) dat men de schuld moet leggen niet op het vat, maar op de pottenbakker, inzonderheid daar de pottenbakker zodanig is, die zelf het leem schept en tempert. Hier (zegt hij) wordt het arme vat in het eeuwige vuur geworpen, dat die toch niet verdiend heeft, dan dat zijns zelfs, of in zijn eigen vrijheid niet is". Nergens openbaart Erasmus zich zo klaar als hier op deze plaats. Want hier mogen wij horen, dat wel met andere woorden, maar nochtans met dezelfde mening van hem hetzelfde gezegd wordt als Paulus voortbrengt in die naam der goddelozen: "Wat beschuldigt Hij dan nog? Wie zal Zijn wil weerstaan?" En dit is hetgeen dat het vernuft niet begrijpen noch verdragen kan, hieraan stootten zich zoveel voortreffelijke en kloeke mannen, zoveel vaders honderden jaren. Hier[159] twisten zij met God en eisen dat Hij naar menselijke wijze zal recht doen en dat Hij zal doen wat hen belieft en goeddunkt, of dat Hij zal ophouden God te zijn. En hier mag het God niet helpen, dat Hij de geheimen van Zijn Majesteit wil verborgen hebben, nee Hij moet rekenschap geven, waarom dat Hij God is, waarom Hij wil, waarom Hij zo werkt, dat het toch gans geen schijn van gerechtigheid is. Voorwaar Erasmus meent, dat hij ergens een schoenlapper of karredrijver voor heeft, die hij voor het gericht daagt en doet hem zeggen waarom hij dat en dat gedaan heeft. Och nee, Erasmus, ver van daar, God wil het vlees, noch het vernuft deze eer geven, dat het van Gods goedheid en gerechtigheid zal mogen oordelen naar de keizerlijke en menselijke rechten, of naar die boeken van Justinianus of Aristoteles. Hier moet dan (naar Erasmus zeggen) die hoge Majesteit van God die een Schepper van alle dingen is, wijken voor een arme strondzak, die de vuiligheid zelf is, die ook Zijn creatuur is en alle dingen moeten hier omgekeerd zijn, wij behoeven nu niet meer voor God te sidderen en te beven, maar God moet Zelf voor ons beven en sidderen. Alzo horen wij dan dat het voor het vernuft absurd is, dat God hem verdoemt, die de verdienste van de verdoemenis niet kan ontgaan. En om deze absurditeits wil, moet het vals zijn, dat God zich ontfermt over die, die Hij wil en dat Hij verhardt wie Hij wil, maar men moet Hem van Zijn troon afzetten en Hem wetten en geboden voorschrijven, opdat Hij niemand meer verdoemt dan degene, die het naar ons oordeel en vernuft verdiend zal hebben. En[160] alzo, lieve apostel Paulus bent u voldaan en betaald met uw gelijkenis: namelijk u moet ze nu wederroepen en niet laten deugen, want u moet nu alzo praten (als Erasmus en het vernuft het uitlegt) deze pottenbakker maakt een vat ter onere uit de voorgaande verdiensten, gelijk Hij ook sommige Joden verwerpt om hun ongeloofs wil en Hij enige heidenen aanneemt om hun geloofs wil. Maar zo God dan alzo werkt, dat Hij de verdiensten aanziet, waarom murmureren zij dan tegen God en waarom eisen zij Hem terecht, waarom zeggen zij dan: "Wat beschuldigt Hij dan nog? Wie heeft Zijn wil weerstaan?" Wat behoefde Paulus hen dan de mond te stoppen? Want wie zal verwonderd zijn, dat ik niet zeg vertoornd worden en klagen, zo iemand om

---

[159] Men moet van Gods gerechtigheid niet oordelen naar de wetten van de menselijke gerechtigheid, als August. zegt De Praedest. & gratia c.2.
[160] God Die maakt geen vaten ter ere, of onere, uit de voorgaande verdiensten.

zijn verdiensten verdoemd wordt? Uiteindelijk, waar blijft de macht van de pottenbakker om te doen wat Hij wil, zo hij de verdiensten en de wetten van mensen onderworpen zijnde, niet mag doen wat hij wil, maar van hem vereist wordt, dat hij zal doen wat hij behoorde? Want deze twee dingen zijn strijdig tegen elkaar, dat Hij de verdienste zou moeten aanzien en dat Hij macht en vrijheid zou hebben om te doen wat Hij wil. Als de huisvader in het Evangelie genoeg bewijst, die de murmurerende werklieden, die recht van hem begeerden, zijn macht en vrijheid voorgehouden en tegengesteld hebben, zeggend: "heb ik niet macht met het mijne te doen wat ik wil". En dit is waarom dat de glosse van Erasmus niet deugt.

HOOFDSTUK 174

Nu genomen, dat God de Heere zo'n God moet zijn, die de verdienste aanziet in degene, die Hij verdoemt, zo moeten wij dan ook zowel zeggen en toelaten, dat God ook de verdienste aanziet, in degenen, die Hij zalig maakt. Want zo wij het vernuft willen volgen, zo is het even ook zo onrecht en onbillijk, dat Hij die zalig maakt, die het niet verdiend hebben, als dat Hij verdoemt, die het ook niet hebben verdiend. Laat ons dan ook besluiten, Erasmus, dat God uit de voorgaande verdiensten rechtvaardigen moet, of wij willen met Erasmus zeggen, dat Hij een onrechtvaardige God is, als die aan zonden en aan boze mensen lust heeft en die hun boosheid en zonden met beloning lokt en nodigt. Maar wee ons dan ellendige mensen voor zulk een God. Want wie zal dan zalig worden? Zie dan eens hoe groot is de boosheid van het menselijk hart. Dat God de zondaar en onwaardige zonder verdiensten zalig maakt, ja dat Hij de zondaar die wel anders verdiend heeft, uit genade rechtvaardigt, daar zegt het vernuft niet en hier klaagt hij niet, hij vraagt ook niet waarom God zulks doet en hierover murmureert hij niet, daar het nochtans (naar het vernuft) gans onrechtvaardig gehandeld is, maar omdat het hem profijtelijk is en hem alzo wel aanstaat, daarom is het voor hem recht en goed. Maar161 als God verdoemt degenen, die het niet verdiend hebben, daar hem dit bitter en zuur is en hem niet dient, daar klaagt hij, dat het onrecht en onverdragelijk is, hier eist Hij God terecht, hier murmureert hij en hier lastert hij. Daarom ziet, lieve lezer, dat Erasmus met de zijnen in deze zaak onrechtvaardig oordeelt en niet naar de gerechtigheid, maar alleen naar de genegenheid van hetgeen, dat hem dient. Want zo hij de gerechtigheid aanzag, zo zou hij zowel met God twisten, omdat Hij zalig maakt, die het niet verdiend hebben, als hij murmureert dat Hij de onverdiende verdoemt, hij zou God zowel roemen en loven, omdat Hij degenen die het niet verdient hebben verdoemt, als Hij dat doet omdat Hij zalig maakt, die het ook niet verdiend hebben. Aan beide zijden schijnt evenveel ongerechtigheid, zo men het vernuft laat oordelen. Want beiden is evenzo onrecht en onbillijk, zo iemand de goddeloze Kaïn, om de moord op zijn broeder wilde loven en tot een heer en koning maken, alsof iemand ook de vrome Abel in een toren zou werpen en verworgen. Wanneer nu dan het vernuft God looft, die de onwaardige en onverdiende zalig maakt, maar God wil bestraffen, die de onverdiende verdoemt, zo wordt hij overtuigd, dat hij God niet looft als God, maar als degene, die Hem naar Zijn wil dienstig is, dat is, hij zoekt en looft zichzelf en zijn eigen behagen in God en niet God zelf, noch hetgeen dat Goddelijk is. Maar lieve man vervalt en behaagt u God zo wel, als Hij de onverdienden en onwaardigen zalig maakt, zo moet Hij u ook behagen, als Hij de onverdienden verdoemt. Is Hij daar rechtvaardig, waar zal Hij het hier ook niet zijn'? Daar spreidt Hij Zijn genade en Zijn barmhartigheid over de onwaardigen en hier spreidt Hij Zijn toorn en grimmigheid ook over de onverdienden; aan beide zijden doet Hij teveel en is Hij onrechtvaardig bij de mensen, maar bij zichzelf is Hij rechtvaardig en waarachtig. Want hoe dat het rechtvaardigheid is, dat Hij de onwaardige kroont en zalig maakt is ons nu onbegrijpelijk en wij zullen het verstaan en zien als wij daar komen zullen, waar men het niet geloven zal, maar waar men zulks van aangezicht tot aangezicht zal aanschouwen. Alzo ook hoe zulks rechtvaardigheid is, dat Hij de onverdiende verdoemt, is nu onbegrijpelijk, het wordt nochtans geloofd en zal geloofd worden, totdat de Zoon des mensen Zich in de hemel openbaart.

HOOFDSTUK 175

Maar Erasmus is zonderling kwalijk tevreden over de gelijkenis van Paulus van de pottenbakker en van het leem en hij is ook bijna toornig, dat men hem daarmede zozeer dringt. Eindelijk komt hij zover, dat hij zegt: "dat er enige plaatsen in de Schrift zijn, die bewijzen, dat de vrije wil en de mens alles vermag en dat er ook enigen zijn, die zeggen dat hij niets vermag, maar dat de genade het alles

---

[161] Hetgeen dat hij hier zo dikwijls verhaalt over de onverdiende verdoemenis, dat moet recht verstaan worden. Want God verdoemt niemand dan de goddeloze, zoals men beneden in hfdst. 240 zal lezen. En wat hij onder deze onverdiende verstaat verklaart hij zichzelf genoeg in hfdst. 245 en 247.

doet". En over deze komt hij te snorken en te kijven, zeggend "dat deze plaatsen niet simpel genomen noch verstaan moeten worden, maar moeten gezond en bekwaam verstaan worden. Want anders (zegt hij) zo wij hem met gelijkenissen willen dringen, zo wil hij ons wederom dringen en kwellen met de plaatsen die gebiedende wijze en onderschei-dene wijze gesteld zijn", en inzonderheid die plaats van Paulus: "Zo iemand zich gereinigd heeft van deze etc. En Paulus zal hier tegen zichzelf strijden en hij zal de mens alle krachten toeschrijven, tenzij dat men deze plaatsen gezond verstaat en verklaart. Zo men dan hier (zegt hij verder) moet toelaten, dat deze plaatsen verklaard en uitgelegd moeten worden, opdat de genade plaats mocht bekomen, waarom zal hem ook de gelijkenis van de pottenbakker, niet een uitlegging niet mogen verklaren, opdat de vrije wil ook plaats zou krijgen?" Hierop geef ik dit antwoord. Het gaat mij niet aan, hoe u deze woorden neemt en verstaat, het is eenvoudig, tweevoudig en honderdvoudig. Dit zeg ik, dat met deze gezonde verklaring niets uitgericht noch bewezen wordt, hetgeen dat u voorhebt. Want u zou bewijzen dat de vrije wil geen goed kan willen. Want met deze plaats: "Zo iemand zich reinigt van deze", wordt niets bewezen, want Paulus doet daarmede niets anders dan dat hij vermaant. Maar zo men uw verdichte besluiten daaraan zal lappen, zo zal hij tevergeefs vermanen, zo men zichzelf niet reinigen kan en dan wordt daarmede niets anders bewezen, dan dat de vrije wil alles vermag zonder genade en alzo is Erasmus tegen zichzelf.

HOOFDSTUK 176

Wij verwachten dan nog een zekere plaats uit de Schrift, die ons deze uw mening en verklaring bewijst. Want degenen, die juist uit hun hoofd dichten, geloven wij niets. Want wij ontkennen ronduit, dat er enige plaatsen in de Schrift zouden zijn, die de mens alle krachten zouden toeschrijven. Wij ontkennen ook dat Paulus tegen zichzelf strijdt, als hij zegt: "Zo iemand zichzelf reinigt van deze", maar wij zeggen, dat u zowel deze tegenstrijding in Paulus uit uw hoofd dicht, als de verdraaide verklaring en dat u nochtans geen van beiden bewijst. Maar dit bekennen wij wel, dat, als uw verdichte besluiten en bijvoegsels zouden toegelaten worden, inzonderheid als u zegt, dat de geboden van God tevergeefs geboden zouden worden, zo wij ze niet onderhouden kunnen, dat Paulus dan tegen zichzelf zou zijn, ja de gehele Schrift, want dan zou de Schrift een andere Schrift zijn, dan Zij tevoren geweest is. Zij zou dan ook bewijzen, dat de vrije wil alles vermag. Het zou dan ook geen wonder zijn, dat Ze strijdig zou zijn, want Zij zegt doorgaans, dat God alleen alle dingen doet? Ja de Schrift zo gelapt zijnde met Erasmus' bijvoegsels, zou niet alleen voor ons tegenstrijdig zijn, maar ook voor Erasmus zelf, die boven in de eerste bewijsbare mening besloten heeft, dat de vrije wil geen goed kan willen. Daarom mag Erasmus eerst zichzelf ontstrijken en losmaken en ons eenmaal onderwijzen, hoe deze beide redenen met Paulus overeen komen, namelijk de vrije wil kan geen goed willen; en zo iemand zichzelf reinigt etc., ergo: de mens kan zichzelf reinigen, of het wordt tevergeefs gezegd. Daar ziet u wederom (lieve lezer), dat Erasmus al omgefixeerd, gekweld en overwonnen wordt met deze gelijkenis van de pottenbakker en dat hij niets anders doet, dan dat hij met al zijn woorden fijntjes zoekt te ontsluipen, daarentussen bedenkt hij niet eens, hoe zeer zijn eigen verklaring tegen hem is en hoe hij zichzelf wederlegt en bespot.

HOOFDSTUK 177

Maar wij, (zo ik gezegd heb), hebben nooit een eigen uitlegging gezocht, wij hebben ook niet zo gesproken, strekt uw hand uit, dat is, de genade zal uw hand uitstrekken. Dit alles verdicht Erasmus over ons, om zijn eigen zaken te verschonen. Maar alzo hebben wij gezegd, dat in de Schrift geen tegenstrijding is en dat het geen eigen uitlegging nodig heeft, om de knoop te ontdoen, maar deze verzekeraars van de vrije wil zijn zelf diegenen, die niets anders dan verwarring maken en dromen, dat de Schrift Zichzelf tegenstrijdig is. Als tot voorbeeld, deze plaatsen strijden niet; "zo iemand zichzelf reinigt en God werkt alles in allen". En het is niet nodig om de knoop te ontdoen, dat men zegt, God die doet wat en de mens doet wat, want de eerste plaats is een samengevoegde reden, die geen werk noch kracht in de mensen verzekert en ontkent, maar zij stelt voor wat voor werken en deugden in de mens behoorden te zijn. Hier is een figuurlijke uitlegging nodig, het zijn eenvoudige woorden, het is een eenvoudige zin, zolang als u immers naar de wijze van Erasmus, geen verdichte besluiten en bijvoegselen, daarbij lapt, want alsdan zou er een zin uitgetrokken kunnen worden, die niet oprecht noch gezond zou kunnen zijn, doch niet door de schuld van de plaats zelf, maar van de bijlapper en valse uitlegger van de Schrift. Aangaande de andere plaats: "God werkt alles in allen", dat is een reden die ons onderwijst, dat alle werking en alle krachten in God zijn. Hoe zouden dan deze twee plaatsen tegen elkaar strijden, van welke de één niet handelt noch spreekt over de kracht van de mens, maar de ander God de Heere alles toeschrijft. Ja zij komen in alle manieren met elkaar

overeen. Maar de goede man Erasmus is diep verdronken en versmoord, ja bedorven in de mening van zijn vleselijke gedachten (dat men tevergeefs de onmogelijke dingen gebiedt), alzo dat hij zichzelf niet kan onthouden zo haast als hij enige gebiedende of onderscheidende woorden hoort, zijn bijvoegselen en besluiten daar strak bij te voegen en te roepen, daar wordt wat geboden, ergo wij kunnen doen en wij doen het, anders wordt het tevergeefs en spottend geboden. Daardoor breekt hij zo uit en blaast alom victorie, gelijk of hij alreeds bewezen had dat zijn bijvoegselen en uitleggingen vals en fiks zijn als een Goddelijke autoriteit. Hierdoor zegt hij ook zo vrijmoedig "dat in sommige plaatsen de Schrift alle krachten de mensen toegeschreven worden en daarom daar in tegenstrijd en uitlegging nodig zou zijn" en hij ziet noch verstaat niet, dat zulks niets anders is dan rechte verdichtselen en dromen van zijn hoofd, die op niet één punt van de Schrift gefundeerd zijn, ja zij zijn zodanig, dat zo men ze toeliet, zij zouden niemand sterker bevechten en confuteren als zichzelf, daar ze niets anders bewijzen (zo ze iets bewijzen), dan dat de vrije wil alle dingen vermag, waarvan hij nochtans het tegendeel heeft aangenomen te bewijzen.

HOOFDSTUK 178

Alzo wederhaalt hij dit ook dikwijls "zo de mens niets doet, zo heeft de verdienste ook geen plaats. Is er geen verdienste, zo is er ook geen beloning noch straf". Wederom zegt hij niet, hoe hij zichzelf krachtiger wederlegt dan ons. Want wat zal hij toch met dit besluit en gevolg kunnen bewijzen, dan dat de verdienste geheel het werk van de vrije wil is, waar zal dan de genade plaats hebben? Maar zo de vrije wil maar een weinig verdient en de rest van de genade verdiend wordt (zoals u geleerd hebt), waarom wordt dan de gehele beloning de vrije wil toegeschreven? Of zullen wij de vrije wil ook maar een kleine beloning toeschrijven, dat het mag zijn kopergeld, koperen zielnissen? Zo er verdienste is, opdat de beloning plaats heeft, zo moet er dan ook zoveel verdienste zijn, als er beloning is. Maar wat breng ik de tijd en zoveel woorden om, tot zulke fabels? Schoon het alles bestond dat Erasmus voorgeeft en bedenkt en dat hetgeen wij verdienen half werk van mensen, half Gods werk was, zo zouden nochtans al de leraars van de vrije wil geen voorbeeld noch werk, noch klein noch groot, ja niet een lootje noch onsje kunnen aanwijzen, wat toch of hoeveel de vrije wil vermag, daarom is de disputatie om een handvol wind. En daar hij nu niets bewijst van hetgeen, dat hij zegt en hij niet kan betonen en uitleggen, noch plaatsen die zeggen zouden dat de vrije wil het alles vermag, zo ziet men wel, dat al zijn zeggen niets anders zijn dan zijn eigen dromen en verdichtselen van zijn hersenen, en dat alzo de gelijkenis van Paulus over de pottenbakker en van het leem etc. En dat het niet in onze eigen vrije wil staat, wat voor vaten wij gemaakt worden, vast, zeker en onbeweeglijk blijft. En dat de vermaningen van Paulus: "zo iemand zichzelf reinigt van deze etc." En dergelijke vormen, wijzen en manieren zijn, waarnaar wij ons behoren te schikken en aan te stellen en niet die bewijzen wat wij vermogen of kunnen doen. Dit is nu genoeg gezegd over die plaatsen van de verharding van Farao, van Ezau en over de gelijkenis van de pottenbakker.

HOOFDSTUK 179

Uiteindelijk komt Erasmus zo tot de plaatsen, die door Luther tegen de vrije wil voortgebracht zijn, om die te wederleggen. De eerste dan is uit Gen. 6: 3: "Mijn geest zal niet in eeuwigheid twisten met de mens, daar hij ook vlees is", of naar de Nederduitse overzetting: "de mensen wil hem door Mijn Geest niet laten straffen, want zij zijn vlees". Deze plaats wederlegt hij op verscheidene manieren. Eerst, dat het woordje "vlees" hier niet betekent boze affecten of lusten, maar zwakheid. Verder voegt hij wat van het zijne tot de tekst en zegt alzo: "deze woorden zijn gesproken over de mensen van die tijd en niet tot het ganse menselijke geslacht en dat Mozes daarom zou zeggen in deze mensen". Alsmede "dat ze ook niet gesproken zijn over de mensen van die tijd, daar Noach uitgenomen wordt". En ten laatste zegt hij: "dat deze woorden in het Hebreeuws (Hieronymus' zeggen) anders zouden luiden, namelijk op de goedheid en genade van God en niet op Zijn ernst straft". Hij zal ons dus mogelijk willen wijsmaken, dat, daar deze plaats niet tot Noach, maar tot de goddelozen gesproken is, dat dan de genade van God niet tot Noach behoort, maar tot de goddelozen en daarentegen dat de ernstige straf van God niet voor de goddelozen, maar voor Noach uitgesproken is. Maar laat ons deze zijn spottende redenen laten varen, want hij geeft alom genoeg te kennen, dat hij de Schrift voor een fabel houdt. Want nu Hiernonymus hier raast, daar legt hij ons niet aan, het is altijd gewis dat hij niets bewijst. Wij handelen ook niet over de zin of over de mening van Hieronymus maar over de mening van de Schrift. Want ofschoon een verkeerder van de Schrift zeggen wilde, dat dat woord "geest van God" hier "toorn" zou betekenen, het zou hem nochtans feilen aan tweeërlei bewijzing. Als voor eerst, dat hij niet een plaats in de Schrift zou kunnen aanwijzen, daar dat woord "geest van God" voor Gods toorn gebruikt of genomen zou worden, daar tegengesteld het woordje "geest van God"

doorgaans in de Schrift voor “genade, goedertierenheid en zoetigheid” gebruikt wordt. Daarna, ofschoon hij nu kon bewijzen, dat dit woord “geest van God” ergens voor de toorn van God werd genomen, zo zal hij nochtans daarom niet kunnen bewijzen, dat er terstond moet volgen, dat dit woord hier ook alzo juist genomen moet zijn. Alzo, of hij ook het woord “vlees” hier voor zwakheid wou nemen, zo heeft hij evenwel daarmede niets bewezen. Want aangaande dat Paulus de Corinthiërs vleselijk noemt, zo meent hij hiermede voorwaar niet alleen hun zwakheid, maar ook hun goddeloos zijn en boze aard, daar hij zegt, dat onder hen sekten en twist bespeurd werd. Hetwelk gewis niet alleen zwakheid betekent, en gebrek om de vaste leer niet te kunnen begrijpen, maar boosheid en oud zuurdesem, hetwelk hij beveelt te reinigen en weg te doen. Maar laat ons de Hebreeuwse tekst eens aanzien.

HOOFDSTUK 180

“Mijn geest zal niet in eeuwigheid twisten met de mens, daar hij ook vlees is”, Gen. 6: 3. Alzo staat van woord tot woord in Mozes. En zo wij slechts onze dromen zouden nalaten, mij dunkt dat de woorden daar genoeg klaar en openbaar staan. En dat deze woorden, woorden van een vertoornd God zijn, bewijzen de voorgaande genoeg en de volgende woorden met de zondvloed die gevolgd is. En de oorzaken waarom deze woorden gesproken zijn, is deze geweest, namelijk dat de kinderen van God (dat waren de kinderen van de Heilige vaders) ten huwelijk namen en besliepen alleen uit vleselijke wellusten de dochters van de mensen, uit welke zij kinderen teelden, die geweldig worden, die de aarde met hun tirannie vervulden. Alzo dat God toornig moest worden en met de zondvloed haasten, want Hij verzet nauwelijks honderdentwintig jaren, welke zondvloed Hij anders nooit op aarde zou gezonden hebben. Leest Mozes en merkt naarstig, zo zult u zeggen, dat hij dat klaarlijk zeggen wil. Het is voorwaar geen wonder, Erasmus, dat de Schrift voor u duister is, of dat u door dezelve de vrije, ja een Goddelijke wil wilt bevestigen, zo u zeg ik alzo met deze speelt en deze als buigt, verdraait en wilt lappen alsof u een heidens poëet voor handen had. Is dat de zware knopen van de Schrift los te maken en te ontbinden? Is dat een goede en behoorlijke en klare uitlegging? Maar Hieronymus en zijn Origenes hebben met deze dergelijke fabels de wereld vervuld. Zij zijn ook auteurs en oorzaak van dit schandelijke en vervloekte voorbeeld, dat men op de eenvoudigheid van de Schrift niet gepast heeft, maar dat men die zo geglofeerd heeft. Het was mij genoeg uit deze plaats te bewijzen, dat de Goddelijke authoriteit de mens “vlees” noemde en zo vlees, dat de Geest van God niet langer bij hen kon duren, maar op een bestemde en gezette tijd van hen genomen zou worden. Want dat God zegt, dat Zijn geest niet eeuwiglijk onder de mensen zou richten, dat verklaart en betoont Hij terstond, als Hij honderdentwintig jaren stelt, dat Zijn Geest nog onder de mensen zou richten. Want Hij voegt hier de geest tegen het vlees, dat de mens, daar hij vlees is, de Geest niet kan toelaten noch aannemen; en daar Hij een Geest is, zo kan Hij het vlees ook niet Hem laten behagen, dat daarom geschieden zou, dat de Geest na honderdentwintig jaren van hen genomen zou worden. Zodat hij deze plaats van Mozes alzo zal mogen verstaan: Mijn Geest, die in Noach is en in andere Heilige mannen, bestraft de goddelozen door het woord van de prediking en door het leven van de Godvruchtigen (want onder de mensen richten is onder hen het woord van het ambt oefenen, bestraffen, brengen, smeken, bidden en vertroosten tijdelijk of ontijdelijk), maar het is tevergeefs, want door het vlees verblind en verstokt zijnde, worden zij hoe langer hoe erger, hoe meer zij gericht worden, zoals het algemeen geschiedt zo dikwijls het woord van God in de wereld komt, zodat hoe meer zij onderwezen worden, hoe erger dat zij worden. En dit is de oorzaak geweest, dat de toorn van God gespoed is en de zondvloed haastig gekomen is, toen zij niet alleen zondigden, maar ook de genade verachtten en verwierpen, zoals Christus over de mensen zegt: “Want een iegelijk die kwaad doet, haat het licht”, Joh. 3: 20.

HOOFDSTUK 181

Daar de mensen dan naar het getuigenis van God, zelf vlees zijn, zo kunnen zij niets smaken dan hetgeen vleselijk is, daarom zo deugt de vrije wil tot niets anders dan tot zondigen. En daar zij ook (als de Geest van God schoon onder haar roept en leert), hoe langer hoe erger worden, wat zouden zij doen, henzelf gelaten zijnde zonder de Geest van God? Het kan ook niets tot de zaak doen, dat Mozes alleen zou spreken over de mens van die tijd. Want hetzelfde behoort tot alle mensen, daar zij allen vlees zijn, zoals Christus zegt, Joh. 3: “Wat uit het vlees geboren is, dat is vlees”. Hetwelk, wat voor een groot kwaad en boosheid dat het is, leert Hij daar ook, als Hij zegt: Dat niemand het rijk mag ingaan, tenzij dat hij wedergeboren wordt. Laat dan een oprechte Christen weten, dat Origenes en Hieronymus met al de hunnen schandelijk en schadelijk gedwaald hebben, als zij ontkend hebben dat het woordje “vlees” hier voor kwade affecten of lusten genomen worden moet. Want de woorden

in 1 Cor. 3: 3 “gij zijt nog vleselijk”, behoort tot de boosheid. Want Paulus zegt, dat er onder hen nog goddelozen waren en dat ook de godvruchtigen daar zij vleselijk gezind zijn, vleselijk zijn, hoewel zij door de Geest gerechtvaardigd zijn. Somma, dit zal een Christen aanmerken in de Schrift, dat alom, waar van het vlees gesproken wordt, gesteld zijnde tegen de Geest, dat hij altijd het meest het vlees zal verstaan, alles wat strijdig is tegen de geest. Zoals dit: “Het vlees is niets nut”, Joh. 6: 63. Maar daar het woord “vlees” absoluut en alleen gesteld wordt, daar wordt het dan genomen voor de lichamelijke conditie of natuur, zoals: “die twee zullen tot één vlees zijn”, Matth. 19: 5. Alsmede: “want Mijn vlees is waarlijk spijs”, Joh. 6: 55. En “het Woord is vlees geworden”. In deze plaatsen zou u (het Hebreeuwse woord veranderend) voor vlees lichaam mogen stellen. Want in de Hebreeuwse spraak betekent. het ene woord waarmede zij vlees zeggen, hetgeen wij in twee woorden zeggen “vlees” en “lichaam”. En ik wenste dat de Bijbel alzo overgezet was, dat elk woord distinctelijk en zoals het betekent op zijn plaats was gesteld. Zo hou ik dan vast, dat mijn plaats in Gen. 6 nog vast en onbeweeglijk tegen de vrije wil staat, zoals ik bewezen heb, dat hij vlees is, waarvan Paulus zegt: Rom. 8: 7 “dat het bedenken des vleses vijandschap tegen God is” en God niet onderdanig en onderworpen kan zijn, als wij op zijn plaats zullen zien. En de Diatribe zelf zegt, dat de vrije wil geen goeds kan doen.

HOOFDSTUK 182

De andere plaats is Gen. 6. "De zin, gedachten en het verdichtsel van het menselijk hart, is boos (of geneigd tot boosheid) van der jeugd af aan”. En hfdst. 6. “En al het dichten en pogen haars harten, langs zo bozer was”. Deze plaatsen wil hij zo ontkomen. “De geneigdheid tot het boze (zegt hij) die in vele mensen is, neemt de vrije wil geheel niet weg”. Maar ik bid u, Erasmus, zegt mij nog eenmaal, spreekt God de Heere hier over sommige mensen of spreekt Hij niet eerder over alle mensen? Daar Hij na de zondvloed als berouw hebbend, de overgebleven en toekomende mensen belooft dat Hij niet meer zodanige watervloed zou zenden, om de mensen te verderven, daarbij voegend de oorzaak, dat de mens geneigd is tot boosheid, alsof Hij zei, zo Ik de boosheid van de mens wilde aanzien, zo zou de zondvloed nooit ophouden, maar Ik wil voortaan niet aanzien wat zij verdienen etc. Alzo ziet u, dat zowel voor de zondvloed als na de zondvloed, de mensen van God boos en kwaad uitgesproken worden, zodat het tevergeefs is, dat de Diatribe wil zeggen, dat God maar over sommige mensen gesproken zou hebben. Daarna, schijnt het voor de Diatribe dat “de genegenheid tot het kwaad” (waarvan in de voorgaande plaatsen gesproken is) een lichte en kleine zaak is, gelijk of het in onze macht zou zijn, deze te bedwingen en weder op te richten, daar nochtans de Schrift met deze genegenheid te verstaan wil geven, dat gestadige drijven en geweldige lust van de wil tot het kwade. Of waarom heeft hij hier ook de Hebreeuwse tekst niet aangemerkt, in welke woorden niet over de genegenheid gesproken wordt, opdat hij geen oorzaak zou hebben om daardoor een uitvlucht te maken, want zo zijn de woorden van Mozes, hoofdst. 6 in het Hebreeuws: “col jetzer Mahescheboth libbo rak rachol hajom”. Dat is van woord tot woord: “Al het dichten der gedachten zijns harten zijn alleen kwaad al zijn levens-dagen”. Hij zegt niet geneigd tot kwaad, maar geheel kwaad en dat er niets gedicht en gedacht kan worden over de mens dan kwaad, zijn levens dagen lang. De natuur van zijn boosheid is beschreven, dat niets anders doet noch doen kan dan kwaad, daar zij kwaad is, want een kwade boom kan geen andere vruchten dragen zoals Christus getuigt. Maar dat Erasmus hier wat raaskallen wil, waarom dat God de mensen tijd van boete gaf, zo geen deel van de boetvaardigheid aan de vrije wil hangt, maar alle aan de noodzakelijkheid? Ik antwoord: hetzelfde zult u mogen zeggen van al de geboden van God, waarom dat Hij die beveelt, zo alle dingen uit noodzakelijkheid geschieden? Hij beveelt Erasmus, opdat hij onderwijst en vermaant, wat de mensen schuldig zijn, opdat zij bekennend hun boosheid verootmoedigd worden en tot de genade komen mogen, gelijk overvloedig voorheen gezegd is. Zo slaat deze plaats nog onoverwinnelijk tegen de vrije wil.

HOOFDSTUK 183

De derde plaats is uit Jes. 40: 2: “Zij heeft dubbel ontvangen van de hand des Heeren, voor al haar zonden”. Dit verklaart Hieronymus (zegt Erasmus) als de Goddelijke wraak en straf en niet over de genade, die gegeven zou zijn geweest. Ik hoor nu wel, Hieronymus zegt alzo, ergo, het is waar. Ik handel over Jesaja, die met klare woorden spreekt, zo werpt men mij Hieronymus voor, die (opdat ik het kwaadste niet zeg) een man geweest is, van weinig oordeel en naarstigheid om de Schrift te verklaren. Waar blijft nu de belofte die wij elkaar gedaan hebben, dat wij door de autoriteit van de Schrift zouden handelen en niet door de autoriteit van de vaderen of de mensen? Dit gehele hoofdstuk van Jesaja (zoals de Evangelisten zelf getuigen) spreekt en handelt over de vergeving van

zonden die door het Evangelie verkondigd wordt en zij betuigen ook dat het tot de prediking van Johannes de Doper behoort. En wij zullen nog lijden, dat Hieronymus naar zijn oude wijze, ons de Joodse fabels voor de historie van de tekst zal voortbrengen, en dat hij zijn dromen voor allegorieën of geestelijk verstand ons zal opdringen. En wij zullen de grammatische manier van spreken laten omkeren en ons wijs laten maken, dat men de plaats, die over de vergeving van zonden spreekt als de wraak of de straf van God moeten verstaan. Ik bid u, wat voor een wraak is er vervuld door de gepredikte, Christus? Maar laat ons de woorden aanzien, zoals zij in het Hebreeuws staan. Jes. 40: 1: "Troost (zegt Hij) troost u Mijn volk, of troost Mijn volk spreekt Uw God". Ik meen wel, dat Hij wraak eist, die beveelt te vertroosten. Daar volgt: "Spreekt tot het hart van Jeruzalem en roept haar toe". Nu "tot het hart spreken" is een Hebreeuwse manier van spreken, betekenend, goede, zoete en vriendelijke dingen te spreken, zoals Gen. 34: "Sichem sprak tot het hart van Dina, die hij verkracht had", gelezen wordt, dat is, daar zij bedroefd was, spreekt hij vriendelijk met haar, zoals de onzen hebben overgezet. Want nu die goede, zoete en vriendelijke dingen zijn, die tot troost van Jeruzalem gelast worden te prediken komt hij daarna te verklaren, zeggend: "Dat hun ridderschap (of strijd) een einde heeft, want hun misdaad is vergeven, want zij heeft dubbel ontvangen van de hand des Heeren, voor al hun zonden". Het woord "melitje" ridderschap of strijd, dat in sommige boeken verkeerd gelezen wordt "malitia" kwaadheid of boosheid wordt. door de stoute Joden uitgelegd voor gezette tijd. Want zo verstaan zij de plaats Job 7. De mens moet altoos in de strijd zijn op aarde, dat de mens een tijd is bestemd: Ik hou het nu, dat de plaats van Jesaja simpel voor een strijd of ridderschap verstaan moet worden, zodat Jesaja daarbij verstaan wil, het lopen en de arbeid van het volk onder de wet, als die in een veld streden. Want zo is het dat de Apostel Paulus zowel de predikanten als de toehoorders van het woord bij soldaten vergelijkt, zoals als hij Timotheus 1 Tim. 1: 8, als een goede krijgsknecht een strijd beveelt te kampen. En de Korinthiërs, 1 Cor. 9: 24 in de loopbaan doet lopen, 2 Tim. 2: 4. Alsmede, niemand wordt gekroond dan die wettelijk gestreden heeft, hij wapent ook de Efeziërs, Ef. 6: 11 en de Thessalonicenzen, 1 Thess. 5: 8 met goede wapenen en hijzelf roemt een goede kamp gestreden te hebben en veel meer dergelijke redenen. Alzo leest men ook in 1 Kon. 2: 27 (naar de Hebreeuwse tekst) dat de zonen van Eli sliepen bij de wijven die streden (of die in de ridderdienst waren) aan de deur van de Tabernakel, van welke strijd Mozes in Exodus ook spreekt. En hieruit is het dat de God van Israël, de God Zebaoth, dat is de God van de heirscharen genoemd wordt.

HOOFDSTUK 184

Daarom zo verkondigt Jesaja in die voorschreven plaats, dat die zware last, moeite en arbeid die het volk van de wet, als in een zware strijd en ridderdienst gehad en gedragen, een einde zou hebben en dat zij van de wet zouden verlost worden en dat zij nu in een nieuwe ridderdienst of strijd van de Geest zouden komen. Maar het einde van deze zware strijd van de Wet en de nieuwe willige en zeer vrije strijd van de Geest zou hen niet gegeven worden uit hun verdiensten, daar zijzelf de dienst van de Wet niet hebben kunnen dragen, ja er is niets dan onverdienste bij hen geweest, want zo neemt hun moeilijke en zware strijd een einde dat hun zonden uit genade vergeven zouden worden. Deze woorden zijn hier niet duister of twijfelachtig. De profeet zegt nu, dat de strijd van de Wet een einde hebben zou, daarom "dat hun misdaad vergeven wordt", daarmee klaar bedoelend, dat de strijdknechten en soldaten onder de wet, de wet niet vervuld hebben, noch hebben kunnen vervullen, maar een strijd van zonden hebben geoefend en zulk een strijdknechten geweest zijn, zoals of God zei, Ik moet hen de zonden vergeven, zo Ik wil dat zij de wet onderhouden, ja Ik moet meteen de wet wegnemen, want Ik zie, dat zij niets anders kunnen dan zondigen, inzonderheid als zij strijden, dat is, als zij trachten en arbeiden de wet door hun eigen krachten te vervullen. Want het is een Hebreeuws woord: "Donata est iniquitas, hare misdaad is vergeven", beduidt zoveel als genadig welbehagen, geschonken en om niet gegeven. Omdat deze misdaad vergeven is, zonder enige verdienste, ja met grote onverdienste. En dit is het wat de profeet bijvoegt: "want zij heeft dubbel ontvangen van de hand des Heeren voor al hun zonden". Dit is zo ik gezegd heb, niet alleen vergeving van zonden en misdaden, maar ook een einde van de zware strijd van de Wet, hetwelk niets anders is dan dat de wet, weggenomen zijnde, dewelke was de kracht van zonden en de misdaad vergeven zijnde, die daar was de prikkel van de dood, zij voortaan een dubbele vrijheid zouden heersen door de victorie van Jezus Christus, dat is hetgeen dat Jesaja zegt: "van de hand des Heeren", want zij hebben dit door hun verdiensten en krachten niet verkregen, maar door de overwinning van Christus, die ze dat genadig heeft geschonken: Maar dat in 't Hebreeuws staat "In al hun zonden", is naar de wijze van de Hebreeën te zeggen, voor al hun zonden, of om al hun zonden, als Hosea 12: 13: "Israël moest om een vrouw dienen", dat is om een wijf. En Psalm 16: "Zij hebben mij omsingeld in mijn ziel", dat is om mijns ziel wil. Daarom komt Jesaja onze verdienste af te schilderen, waardoor wij deze dubbele

vrijheid verkregen hebben, mitsgaders het einde van de zware strijd van de wet, en de vergeving van de misdaad, namelijk dat deze verdienste niets anders is geweest dan zonden en misdaden. Zouden wij dan nu deze voortreffelijke en onoverwinnelijke plaats tegen de vrije wil, met de Joodse fabels door Hieronymus en Erasmus vervalsen laten, dat zij verre. Zo staat dan daar nu mijn lieve profeet Jesaja, als een held en overwinnaar van de vrije wil en hij beschrijft en besluit, dat ons de genade vergeven is, niet door de krachten van de vrije wil of door onze verdiensten, maar door onze onverdiensten en zonden, die ons uit genade vergeven zijn en dat de vrije wil door zijn eigen krachten niets anders doen kan dan de zonde dienen, zodat de wet zelf, die hem kan wijzen en helpen zou tot het goede, hem onverdraaglijk geweest is en meerder zondaar gemaakt heeft, zolang als hij daaronder gestreden heeft.

HOOFDSTUK 185

Maar dat Erasmus nu voorgeeft en zegt: “Hoewel de zonde door de wet overhand heeft genomen en waar de zonde overhand genomen heeft, daar heeft ook de genade overvloedig geweest en overhand genomen, dat hieruit noch thans niet volgt, dat de mens voor de genade, (die de mens aangenaam maakt), geholpen[162] zijnde door de hulp van God, zich niet door goede werken zou kunnen bereiden, tot de Goddelijke gunst en genade”. Ik zou wel durven wedden, dat hij dit niet uit zijn eigen hoofd zegt, maar dat hij het mogelijk van een papier, dat hem ergens vandaan gezonden is, overgeschreven heeft en hierin zijn Diatribe getekend. Want de goede man, ziet noch hoort wat zijn eigen woorden willen. Zo de zonde door de wet de overhand neemt en overvloedig wordt, hoe is het mogelijk, dat een mens door de werken van de goede manieren zich kan bereiden en schikken tot de gunst van God, hoe kunnen de werken helpen, daar de wet zelf niet helpt? Of wat is het anders dan de zonde door de wet overvloedig wordt en de overhand neemt, dan dat die werken, die naar de wet gedaan worden zouden zijn? Maar hierover op een andere reis. Maar wat wil hij zeggen met deze woorden: “dat de mens geholpen zijnde door de hulp van God, door goede morele werken zich tot de genade kan bereiden?” Disputeren wij over de hulp van God of over de vrije wil; want wat is er de Goddelijke hulp niet mogelijk?

Maar dat is hetgeen dat ik gezegd heb, dat hij deze zaak en deze verhandeling alzo veracht, dat het hem bijna verdriet te spreken. Maar[163] hij brengt Cornelius de hoofdman bij, als een voorbeeld, wiens gebeden en aalmoezen God behaagd hebben eer hij nog gedoopt was en eer hij de Heilig Geest ontvangen had. Ik heb de Handelingen van de Apostelen ook gelezen, nochtans heb ik niet één woord gevonden, dat te kennen zou geven, dat de werken van Cornelius, goede morele werken, zonder de Heilige Geest zijn geweest, zoals Erasmus’ Diatribe droomt. Maar het tegendeel vind ik wel, dat hij rechtvaardig en godvrezend geweest is. Want zo noemt Lucas hem, Handelingen 10: 22. En nu, iemand rechtvaardig en Godvrezend zonder de Heilige Geest, te zeggen en te noemen, is zoveel als ik zeide dal Belial Christus is.

Immers de gehele verhandeling strekt daartoe en betoont dat Cornelius voor God rein geweest is, zelfs na de getuigenis van het gezicht, dat Petrus vertoond is. Ja[164] met zoveel woorden, werken en wonderen Gods wordt Cornelius’ geloof en gerechtigheid door Lucas geprezen, niettemin is Erasmus hier met al zijn Sofisten, met open ogen in een zo grote klaarheid en billijkheid stekeblind. Dat komt ervan als men de Heilige Schrift zo onvlijtig leest en aanmerkt en dan moet de Schrift nog blind, duister en twijfelachtig berucht worden. Nu laat het zo zijn, hij was nog niet gedoopt en hij had nog het woord van Christus Die verrezen was, niet gehoord. Volgt daarom, dat hij de Heilige Geest niet gehad heeft? Zo mag u dan ook zeggen, dat Johannes de Doper met zijn ouders en Maria de moeder van Christus en Simeon zonder de Heilig Geest geweest zijn, maar weg met zulke tastelijke duisternissen.

HOOFDSTUK 186

De vierde plaats is uit Jesaja in hetzelfde hoofdstuk. “Alle vlees is hooi en al zijn heerlijkheid is als een bloem op het veld. Het hooi is verdord, de bloem is verwelkt, want des Heeren Geest blaast daarin,” etc. Jes. 40: 7. Hier zegt Erasmus dat ik deze spreuk geweldiger op de genade trek dan op de vrije wil, waarom toch? “Omdat Hieronymus (zegt hij) het woord Geest hier voor Gods toorn en het woord vlees voor de zwakke conditie of natuur van mensen, die jegens God niets vermag noch

---

[162] Tegen de werken waardoor de mens tot de genade bereid wordt.
[163] De werken van Cornelius, Hand. 10.
[164] Lombardus die verzekert (3. dist. 25) dat Cornelius geloof heeft.

kan". Hier wordt mij wederom Hieronymus zeggen voor Jesaja voortgebracht. Ik moet heftiger tegen het verdrietig wederhalen strijden, waarmede Erasmus mij naarstig kwelt, dan tegen hemzelf. Maar een weinig tevoren hebben wij ons oordeel van Hieronymus' zeggen verklaard. Laat ons slechts Erasmus tegen zichzelf vergelijken. "Het vlees (zegt hij) betekent de zwakke conditie en natuur van de mensen en de geest de Goddelijke toorn". Heeft de Goddelijke toorn niet anders te verdorren, als die ellendige en zwakke conditie van de mensen, die hij eerder behoorde op te richten? Maar hij meent dat deze verklaring nog beter zijn zal: "de bloem van het veld is de eerlijkheid die voortkomt uit het geluk en voorspoed van de tijdelijke dingen. De Joden roemden op de tempel, op de voorhuid en op de offeranden, de Grieken in de wijsheid, zo is dan nu de bloem van het veld en de eerlijkheid van het vlees, de gerechtigheid van de werken en de wijsheid van de wereld." Hoe wordt dan nu de gerechtigheid en de wijsheid van Erasmus voor tijdelijke dingen gerekend? Wat zal hij dan tot Jesaja zelf zeggen, die zichzelf met zijn eigen woorden verklaart, zeggend: "Ja het volk is het hooi", hij zegt niet het hooi is de zwakke conditie van de mens, maar het volk en dat verzekert en zweert hij. Wat is dan het volk? Is dat alleen de zwakke conditie van de mensen? Nu weet ik ook niet, of Hieronymus onder de zwakke conditie verstaan wil de schepping zelf, of dat arme en ellendige wezen van de mensen. Hij meent wat hij wil, wat was dat toch voor een grote eer, roem of triomf van de Goddelijke toorn, dat Hij een arm creatuur of ongelukkig mens zou verdorren en dat Hij niet veel meer die stouten, hovaardigen en machtigen van de stoel afstoot en de rijken ledig van zich afwijst, zoals Maria dat zingt. Maar wij willen zulke dromen varen laten en Jesaja zelf aanmerken. Het volk (zegt hij) is het hooi, het volk nu is niet alleen het vlees of de zwakke conditie en natuur van de mensen, maar het woord volk begrijpt alles in zich wat tot een volk behoort en wat in een volk is, zoals de rijken, wijzen, rechtvaardigen en de heiligen; ten ware dat u wilde zeggen, dat de Farizeeën, ouderlingen, schriftgeleerden, oversten, de rijken en dergelijken, niet tot het Joodse volk zouden behoren. Onder de bloem wordt wel de heerlijkheid verstaan, omdat zij van hun koninkrijken, politie en inzonderheid van de wet van God en van de gerechtigheid en wijsheid altijd roemden, zoals Paulus dat verhandelt in Rom. 2: 3 en 9.

HOOFDSTUK 187

Daar Jesaja dan zegt "al het vlees", wat is dat anders dan al het hooi of al het volk. Want hij zegt niet simpel vlees, maar al het vlees. Tot het volk behoort immers de ziel, het lichaam, het gemoed, de redelijkheid, het oordeel en al hetgeen dat in een mens voortreffelijk en aanzienlijk mag gehouden worden. Want hij die zegt alle vlees is hooi neemt het er niet uit als de geest die de verdorring aanbrengt. En hij die zegt het volk is het hooi, die neemt het er niet uit. Kom dan vrij voort met de vrije wil, komt voort met hetgeen dat in het volk voor het hoogste of voor het laagste mag gehouden worden, dat alles noemt Jesaja vlees of hooi. Want die drie namen "vlees, hooi, volk" betekenen een ding, zoals Jesaja zelf getuigt, die de auteur van het boek is. Daarna zegt u zelf, dat de wijsheid van de Grieken en de gerechtigheid van de Joden, die door het Evangelie verdord en verwelkt zijn, het hooi en de bloem van het veld is. Meent u niet, dat de wijsheid van de Grieken het bijzonderste,voortreffelijkste en edelste geweest is van hetgeen zij gehad hebben? En dat de gerechtigheid van de Joden het allervoornaamste geweest is, dat zij vermochten? Wijst ons wat voortreffelijker en uitnemender. Waar is nu uw groot vertrouwen waardoor[165] u ook (Filippus meen ik) trots, zeggend: "zo iemand wilde zeggen, dat hetgeen in de mens het voortreffelijkst en uitnemendst is, niets anders dan vlees zou zijn, dat is goddeloos, deze zal ik lichtelijk toestaan, zo hij hetgeen hij verzekert met getuigenissen van de Schrift vastmaakt". Nu dan Erasmus, hier hebt u Jesaja die het volk, dat onder de Heilige Geest is met luider stem vlees uitroept, hoewel u het niet hoort noch acht. U hebt hier ook uw eigen bekentenis, die zelf die wijsheid van de Grieken (mogelijk door onvoorzichtigheid) hooi en bloem van het hooi noemt, hetwelk evenzoveel is alsof u vlees zei, al was het dat u zou willen zeggen, dat de wijsheid van de Grieken niet behoren zou tot het vernuft, of tot dat deel van het vernuft, dat in het Grieks "Egemonicom" heet, dat is dat voornaamste en principieelste deel van de mensen, hoort toch uzelf zo u ons veracht, daar de waarheid u gedwongen heeft met ons de waarheid te zeggen. U hebt ook Johannes die daar zegt: Joh. 3: 16: "Hetgeen uit het vlees geboren is, dat is vlees en hetgeen uit den Geest geboren is, dat is geest". Hier hebt u een klare plaats, die klaarlijk leert, dat alles wat niet uit de Geest geboren is, dat dat vlees is, anders zou deze deling van Christus niet kunnen bestaan, die alle mensen in twee delen afdeelt, in vlees en Geest: nu deze plaats (alsof zij u niet leerde, hetgeen u zoekt), loop u te post voorbij, lopend slechts langs de kant naar uw oude wijze en u werpt ons terwijl een bal toe, om daarmede te spelen, zeggend: "dat Johannes hier zeggen zou, dat de gelovigen uit God geboren worden en kinderen van

[165] Het allerbeste in de mens is niets anders dan vlees en vlees is voor God verdoemelijk, zie Rom. 8: 7.

God worden, ja Goden en nieuwe creaturen". U acht immers niet wat de afdeling besluit, maar u wilt ons slechts met vele ijdele woorden leren, dat het een deel van de afdeling in zich heeft, en het schijnt, dat u grotelijks verlaat op uw retorische kunst en heerlijke grepen, zoals of niemand voor u, tevoren dit zo scherpzinnig aangemerkt had.

HOOFDSTUK 188

Hier kan ik zeer kwalijk laten geloven, dat u met deze arglistigheid omgaat. Want die de Heilige Schrift met zulke list en uiterlijke schijn behandelt als u hier doet, mag wel bekennen, dat hij door de Schrift nog niet onderwezen is en dat hij wel onderwezen wil worden, daar hij niet minder meent en dat hij slechts die spreekt tot verachting van het klaarschijnende licht van de Schrift en om zijn hardnekkigheid te versieren. Zo zeggen ook de Joden tot op deze dag, dat men met de Schrift niet bewijst hetgeen, dat Christus, de apostelen en de gehele kerk geleerd hebben. Zo roepen ook alle ketters dat men ze met de Schrift niet kan onderwijzen. Zo zeggen de Papisten, dat men ze met de Schrift nog niets anders onderwezen heeft, al is het dat de stenen waarheid roepen. Of[166] verwacht u zulk een plaats uit de Schrift, die juist met zoveel syllaben en letters dus zal moeten luiden. Het principieelste deel in de mens is het vlees, of hetgeen dat het voornaamste en voortreffelijkste in de mens is, dat is het vlees, anders zoals het wel schijnt, wilt u onoverwinnelijk en victorieus blijven. Dat zou dan zijn alsof de Joden ook begeerden dat men hen zou betonen een plaats uit de Profeten, juist in deze woordjes en syllaben, Jezus de Timmermanszoon. Te Betlehem uit de maagd Maria geboren, is de Messias en de Zoon van God. Ziet alzo handelt u, Erasmus, als wij u met klare spreuken van de Schrift dringen, dan wilt u juist evenzoveel syllaben en letters hebben? Zo wij u ook overtuigen met evenzoveel klare woorden, zo weet u nog een uitvlucht, want dan beroept u u op figuurlijke uitlegging en op een gezonde verklaring. In somma, hebt u altijd wat in te brengen tegen de Schrift. Het is ook geen wonder, want u doet niets anders dan dat u wat zoekt om te wederspreken. Dan loopt u tot de verklaring van de Ouden, dan tot de absurdigheden van het vernuft en als deze beiden nog niet helpen willen, dan weet u nog andere en vreemde dingen bij te brengen, u arbeidt alleen dat u de plaats van de Schrift met list zult mogen ontsluipen. Wat[167] zal ik meer zeggen? Protheus is veel te slecht geweest zo hij bij u vergeleken wordt. Hoe pochten en roemden de Arianen, omdat men hen deze woorden in dezelfde letters en syllaben, namelijk "Homousion etc." niet vertonen kon, niet tevreden zijnde dat men hen zulks voorkomt uit een goed gemoed laat ik de ongerechtigheid en de reddeloosheid zelf oordelen. Hebt dan de victorie, want ik beken gaarne, dat de woorden juist niet zo in de Schrift staan, namelijk: het voornaamste in de mens is niets anders dan vlees. En umocht er om zien, wat voor victorie uw victorie is, daar wij overvloedig uit de Schrift bewijzen, dat niet alleen een deel of het voornaamste deel van de mens, maar zelfs dat de gehele mens vlees is. En dat nog niet alleen, maar dat het gehele volk vlees is. Noch dat ook niet genoeg, maar dat het gehele menselijk geslacht vlees is. Want Christus zegt: "dat uit het vlees geboren is, is vlees". Nu mag u alleen de knopen die u hier ziet, ontdoen en figuurlijke uitleggingen maken, u mag de uitlegging van de Ouden navolgen, of die u wilt en daarentussen van de Trojaanse krijg handelen, opdat u deze plaats noch hoort noch ziet. Aangaande ons, wij geloven het niet, maar wij zien en bevinden het, dat al het menselijke geslacht uit vlees geboren is, zoals Christus leert. Daarom moeten wij geloven, hetgeen dat wij niet zien, namelijk dat het gehele menselijke geslacht vlees is. Of nu in de gehele mens, in het gehele volk en in het gehele menselijke geslacht begrepen is, dat bijzonderste en uitnemendste deel, dat laat ik de Sofisten afdisputeren en afkibbelen: wij weten dat in het gehele menselijk geslacht begrepen is, het lichaam en de ziel, met al de krachten en werken, met al de deugden en ondeugden, met alle wijsheid en dwaasheid, met alle gerechtigheid en ongerechtigheid. Al deze dingen zijn vlees, want ze smaken allen naar het vlees, dat is hetgeen dat hun eigen is en zij zijn ijdel en ledig van de heerlijkheid van God, van de Geest van God, zoals Paulus zegt, Rom. 3.

HOOFDSTUK 189

En dat u zegt: "dat niet allen en een iegelijk affect van mensen vlees zijn, maar dat er affecten zijn die zielen genoemd zijn en andere Geest, waardoor wij streven tot alle eerbare deugden, zoals de Filosofen gestreefd hebben, die geleerd hebben, dat het beter was duizendmaal te sterven, dan enige oneerbaarheid te bedrijven, al was het ofschoon, dat hij wist dat het geen mens weten zou en dat God het zou vergeven". Daarop geef ik tot antwoord, die niets zekers gelooft, het is hem

---

[166] Er zijn vele dingen die men geloven moet, al zijn ze niet met zoveel woorden en syllaben in de Schrift gesteld.
[167] Erasmus is Protheus, dat is, die zich in allerlei gestalten kan veranderen.

evenveel of hij wat gelooft of niet, en wat dat hij gelooft. Ik wil u niet vragen, maar ik wil het de goddeloze “aucianum zelf laten vragen, of er “een alleen” onder alle mensen van de wereld dat gedaan hebben (al waren zij in vele manieren eerlijker en deugdzamer dan Socrates), dat u zegt dat zij geleerd hebben? Wat helpt dan zo'n ijdel praten? Zij[168] zouden tot de eerbaarheid streven, die niet eens wisten wat eerbaar was? Maar u zult dit mogelijk eerbaarheid noemen, zo ik één van de voortreffelijkste voorbeelden begeer, dat zij om de wil van het vaderland en voor hun vrouwen en kinderen en voor hun ouders zich in de dood begeven hebben; of opdat zij niet zouden liegen of niet zouden verraden, of enig ander oneerbaar stuk bedrijven, liever gehad hebben grote, zware, verschrikkelijke tormenten te verdragen, als zijn geweest: “Q. Scevola, M. Regulus” en meer anderen. Wat zult u in al dezen toch als een uiterlijke gedaante kunnen betonen? Of hebt u hun harten gezien? Ja in het werk zelf is genoeg gebleken, dat zij hun eigen eer gezocht hebben, zo dat zij niet geschroomd hebben zelf te bekennen dat zij hun eigen eer zochten. Want de Romeinen hebben zelf betuigd, dat zij door een brandende begeerte van eer deden uitvoeren, al wat zij uitgericht hebben, dat eerlijk, eerbaar en voortreffelijk was: Zo ook de Grieken[169], zo de Joden en uiteindelijk zo het gehele menselijke geslacht. Maar of zulks nu voor de mens eerbaar is, zo is er nochtans voor God niets oneerbaarder, ja het is zeer goddeloos en godslasterlijk, dat zij het niet voor de eer van God gedaan hebben, noch opdat zij God zouden loven en prijzen, maar het is een gruwelijke en goddeloze kerkroof, God de eer te ontnemen en die zichzelf toe te eigenen, zodat zij nooit oneerlijker en schadelijker geweest zijn, dan als zij in hun hoogste en grootste deugden uitgestoken hebben. En hoe zouden zij iets voor de eer van God doen, daar zij God noch Zijn eer ooit gekend hebben? Niet dat God en Zijn eer niet verscheen, maar dat vlees hen God en Zijn eer niet zien lieten, door de grote razernij die zij tot hun eigen eer hadden. Hier hebt u nu, Erasmus, dat schone principieelste deel van de mens dat tot de eerbaarheid streeft, namelijk, die grote rover van Goddelijke eer en die de Goddelijke Majesteit van de Troon wil afzetten en zelf daarop zitten. Zelfs als het het allereerbaarste en allerheerlijkste is in alle deugden. Ontkent nu ook dat deze vlees zijn en vleselijk gezind.

HOOFDSTUK 190

Ik meen ook niet, dat Erasmus zich zozeer zal stoten aan deze manier van spreken, als wij zeggen, dat de mens gezegd wordt vlees te zijn, of Geest, daar men naar Latijnse wijze van spreken zou zeggen: “Homo est Carnalis vel Spiritualis”, de mens is vleselijk of geestelijk. Want dit moet de aard van de Hebreeuwse spraak ten goede gehouden worden, die, als zij spreekt de mens is vlees of geest, dat is even zo veel dan of wij zeiden, de mens is vleselijk of geestelijk, men in het Latijn zegt: “Iste homo est scelus & ipsa malitia”, deze mens is de boosheid zelf. Zo wordt in de Heilig Schrift de mens genoemd (door een figuurlijke manier van spreken “Epitasin”, vlees), alsof zij wilden zeggen is de vleselijkheid zelf, daar hij toch niets anders smaakt of zoekt dan die dingen die van het vlees zijn: zo wordt hij Geest genoemd, omdat hij niets anders zoekt, noch begeert, noch doet, noch lijdt dan die dingen die van de Geest zijn. Maar of iemand hier nog vragen wilde daar de gehele mens, of dat beste deel van de mens vlees genoemd wordt en is vlees, of dan ook daarom terstond goddeloos genoemd en gezegd moet zijn al wat vlees is? Wij noemen hen goddeloos, die zonder de Geest van God zijn. Want daarom zegt de Schrift dat de Heilige Geest gegeven wordt om de goddelozen te rechtvaardigen. Maar daar Christus de Geest van het vlees onder-scheidt, zeggend: “Dat uit vlees geboren is, dat is vlees” en Hij voegt erbij: “dat degene, die uit vlees geboren is, het rijk Gods niet mag zien”. Zo volgt er noodzakelijk, dat al wat vlees is, ook goddeloos is en onder de toorn van God en vervreemd van het Koninkrijk van God. En is het vervreemd van het Rijk van God en van Zijn Geest, zo volgt er ook noodzakelijk, dat hij onder het rijk en geest van Satan is, daar er geen middenrijk is tussen het Rijk van God en het rijk van satan, die eeuwig elkaar tegenstrijdig zijn. Deze redenen zijn het, die krachtig bewijzen, dat de hoogste deugden in de heidenen, die allerbeste in de filosofen en de allertreffelijkste in de mensen, voor de wereld wel eerlijk, eerbaar en goed gezegd worden en schijnen, maar die nochtans voor God in de waarheid vlees zijn, dienend het rijk van satan, dat is, zij zijn voor God goddeloos en godslasterlijk en kwaad in alle manieren.

HOOFDSTUK 191

---

[168] De werken van de heidenen zijn alleen in de uiterlijke schijn eerlijk en eerbaar. Maar een oprechte deugd geschiedt uit het geloof, niet om zijn eigen eer te zoeken, maar Gods eer. Waarvan August. de Civit. Dei. hb. 5 cap. 12 en 19.

[169] Vicit amor Patriae, laudumque immensia cupido.

Maar nu, genomen dat de mening van Erasmus zou mogen bestaan, namelijk als hij zegt: “dat niet alle affecten vlees zijn, dat is goddeloos en dat het deel van de mens, dat zij geest noemen, eerbaar en goed is”, ziet toch eens hoe vele absurde en ongeschikte dingen zullen er straks uit volgen, weliswaar niet bij het menselijk vernuft, maar in de gehele Christelijke Religie en in de hoogste artikelen van geloof. Want zo het principieelste en voornaamste in de mens niet goddeloos, zondig, verdorven en verdoemd is, maar alleen het vlees, dat is de laagste, grofste en nederig-ste affecten of genegendheden, wat voor een Christus en verlosser zullen wij daardoor maken? Zullen wij dan de prijs van Zijn dierbaar bloed en Zijn bittere dood zo klein achten, dat Hij alleen dat geringste en het slechtste deel van de mensen zou verlost hebben en dat beste, principieelste en voornaamste deel van de mensen in zichzelf en voor zichzelf deugdelijk genoeg zou zijn en Christus niet van doen zou hebben? Zullen wij dan nu Christus voortaan prediken de Verlosser te zijn, niet van de gehele mens, maar van het sterkste deel, namelijk het vlees? En zullen wij de mens roemen te zijn zijn eigen verlosser, in het principieelste deel van zijn persoon? Kiest nu wat u wilt, Erasmus, zo het beste deel van de mens gezond en wel is, zo heeft hij Christus de Zaligmaker niet nodig, zo triomfeert hij in eerlijkheid boven Christus, als hij zichzelf in het principieelste deel bezorgt en verlost, daar Christus maar het minste deel bezorgt en verlost. Daarna zal het rijk van de satan ook niet zijn, als dat alleen regeert over het minste en verachtste deel van de mensen, daar het bijzonderste deel door de mens zelf geregeerd wordt. Zo zal het geschieden, dat door Erasmus’ leer van het principieelste en voornaamste deel des mensen, dat de mens boven Christus verheven worden zal en ook boven de duivel, in somma hij zal een heer der Heeren zijn, ja de God der Goden. Waar Erasmus, is nu de bewijsbare opinie, waardoor u gezegd hebt, dat de vrije wil geen goed kan willen? Maar hier komt u te zeggen, dat het principieelste en voornaamste deel van de mensen gezond en eerbaar is en Christus niet nodig heeft, maar dat ze veel meer vermag dan God zelf en de duivel. Dit zeg ik, lieve man, opdat u weer zien moogt hoe periculeus dat het is, de heilige en Goddelijke dingen zonder de Geest van God te verhandelen, inzonderheid door of naar het lichtvaardige menselijke vernuft. Zo Christus dan het lammetje is, die de zonden van de wereld draagt, zo volgt er dat de gehele wereld onder de zonden verdoemelijk en onder de duivel ligt, alzo dat uw onderscheid of afdeling van de principieelste en voornaamste delen en van de minste en slechtste, gans hierin niet helpen kan. Want de wereld betekent hier al de mensen, die in alle delen de wereld smaken en wereldsgezind zijn.

HOOFDSTUK 192

Verder zegt u ook “Zo de gehele mens, die ook door het geloof wedergeboren is, niets anders is dan vlees, waar is dan nu de Geest, die uit de Geest geboren is? Waar is de Zoon van God? Waar is het nieuwe creatuur? Hierop wil ik wel onderwezen zijn”. Zo spreekt uw Diatribe of boek. Wel wel, waarheen toch mijn lieve Erasmus, wat droomt u? U wilt door ons onderwezen worden, hoe dat de Geest, die uit de Geest geboren is, vlees is? O hoe welgemoed bent u hier, hoe troost u ons hier, wat maakt u uzelf wijs hier een heerlijke victorie over ons te hebben? Hier dunkt u, dat wij de klap zullen krijgen en dat wij geenszins zullen kunnen bestaan. En u wilt hiertegen ons, de autoriteit van de oude vaders wederom misbruiken, die gezegd hebben: “dat in het gemoed van de mensen nog enige zaden van eerbaarheid overgebleven zijn”. Voor-eerst dan of u van de oude vaders grote geroemde namen tegen ons misbruikt of gebruikt, laat ik u vrij, ziet u slechts toe, wat u gelooft, als u de mensen gelooft, die het hunne vast uitspreken zonder Gods Woord. Maar mogelijk kwelt u niet zeer de zorg over de Religie, wat een iegelijk geloven zou, daar u de mensen zo licht gelooft, niet eens ernaar vragend, of het voor God zeker is of niet, hetgeen zij leren. En dit wilde ik ook gaarne van u horen, dat u ons bewijst wanneer wij ooit zulke dingen geleerd hebben, als u hier ons zo stout en openbaar durft te verwijten; wie zou toch zo uitzinnig zijn, dat hij zou zeggen, dat hij uit de Geest geboren is, niets anders dan vlees zou zijn? Wij[170] onderscheiden openlijk het vlees van de geest, als tegenstrijdige dingen en wij zeggen met getuigenissen van het woord van God, dat de mens die door het geloof niet wedergeboren is, vlees is. Daarna zeggen wij ook, dat de wedergeboren mens geen vlees meer is, dan alleen ten aanzien van de overblijfsels van het vlees, die de eerstelingen van de Geest weerstaan. Ik geloof immers niet, Erasmus, dat u zulks uit haat tot onze bezwaring hebt willen dichten, want wat kunt u ons anders schandelijkers, ja gruwelijkers opleggen? Dan of u moet onze leer niet verstaan, of de zaak moet u zo zwaar vallen, dat ze zo drukt en verwart, dat uzelf niet weet wat u voor u en tegen ons zult zeggen. Want u, door autoriteit van enige ouden bewogen wordt te geloven, dat enige zaden van eerbaarheid in het menselijk gemoed overgebleven zijn, dat zegt u, voorwaar ook vergeten hebbend uw voorgaande reden, waar u gezegd hebt, dat de vrije wil geen

[170] Vlees en Geest.

goed kan willen. En geen goed te kunnen willen; ik weet niet hoe dat het bestaan kan, dat er nochtans in de mens zaden van eerbaarheid zullen zijn. Zie ik moet u gestadig vermanen te blijven bij de zaak, waarover wij handelen, waarvan u altijd afwijkt, wat anders voortbrengend als u voorgenomen had.

HOOFDSTUK 193

De andere plaats is uit Jeremia 10: 23: “Ik weet, Heere, dat bij de mensen zijn weg niet is; het is niet bij een man die wandelt, dat hij zijn gang richt”. Deze plaats verklaart Erasmus zo: “deze plaats (zegt hij) behoort meer tot de uitkomst van de tijdelijke, voorspoedige of onvoorspoedige dingen, als tot de vrije wil”. Hier brengt hij wederom met grote vermetelheid een nieuwe glos, naar zijn goeddunken, alsof hij een volle macht had om met de Schrift te handelen naar zijn believen. Maar dat hij op de zin en mening van de profeten wat zou letten, wat behoefde zulk een man als Erasmus is, dat te doen? Het is genoeg, Erasmus zegt het, ergo het is waar. Ja, willen wij de wedersprekers deze vrijheid toelaten om alle dingen alzo te gloseren, wat zou er toch zijn, dat zij alzo naar wens niet zouden kunnen verdedigen? Laat hem dan deze glos uit de tekst zelf bewijzen, zo zullen wij hem geloven. Wij leren dan uit de tekst, dat de profeet alzo merkte, dat hij de goddelozen tevergeefs leerde, niettegenstaande alle naarstigheid, zo bevond hij nochtans dat zijn woord niets vermocht, ten ware dat God inwendig leerde en dat het daarom niet in de macht van mensen is, te horen en het goede te willen. Dit dan gevoelend, zo verschrikt de profeet over het oordeel van God en hij bidt dat God hem in Zijn oordeel zou willen straffen en kastijden (zo hij gekastijd moet zijn) en dat Hij hem slechts niet met de goddelozen in Zijn toorn straffen zou, die Hij liet verharden en ongelovig blijven. Maar genomen, dat deze plaats van de uitkomst van voorspoedige en onvoorspoedige dingen verstaan moest worden, wat zou hij zeggen, zo deze glos zelf de vrije wil krachtig terneder wierp? Men dicht veel zulke nieuwe glossen en uitvluchten, waardoor de trage en domme, slechte mensen bedrogen worden en menen wel voldaan te zijn, zoals er gedaan wordt door de uitvlucht van de noodzakelijkheid van gevolg. Maar zij zien niet hoe zij met deze nieuwe uitvluchten meer en meer verward en verstrikt, zozeer bedriegen de nieuw gevonden woorden. Zo dan de uitkomst van die dingen in onze macht niet zijn, die toch tijdelijk zijn en waarover de mens een heer gesteld is, Gen. 1, ik bid u, hoe zullen die geestelijke dingen in onze macht zijn, zijnde de genade van God en alleen hangend aan de vrije Willekeur van God? Zal dan de macht van de vrije wil de eeuwige zaligheid kunnen verlangen, die niet één penning, noch één haar op zijn hoofd kan behouden? Wij hebben geen macht noch geweld over de creaturen en wij zullen macht en geweld hebben over de Schepper? Zijn wij dan dol en uitzinnig: dat een mens dan nu streeft tot goed of tot kwaad, behoort veel meer tot Gods regiment, want hier failleert hij meest aan beide zijden en hij heeft minder vrijheid dan als hij streeft tot geld en eer, of tot wellustigheid. Hoe fraaitjes is hij dan ontkomen met deze glos, als hij de vrijheid ontkent in kleine geschapen dingen en die wil roemen in de hoogste en Goddelijke dingen. Het is zoals of ik zei “Codrus”, kan niet één duit of penning betalen, maar hij kan wel menig duizend dukaten betalen. En hier verwonder ik mij ook zeer, dat Erasmus tevoren Wiclefs leer over de noodzakelijkheid zo hatelijk vervolgd heeft en dat hijzelf nu toelaat, dat de uitkomst van voorspoedige of onvoorspoedige dingen noodzakelijk met ons naar Gods wil geschieden moet.

HOOFDSTUK 194

Verder zegt Erasmus nog “Ofschoon u deze plaats op de vrije wil zou trekken, zo moet toch een iegelijk bekennen, dat zonder Gods genade niemand zijn leven en wandeling recht en goed kan uitvoeren, nochtans zo is het, dat wij naar ons vermogen streven, want wij bidden alle dagen, Heere mijn God, richt toch alle dagen mijn weg voor U en geleidt mij etc. Die nu om hulp roept, die legt alle vermogens en streven niet af”. Mij dunkt voorwaar, dat Erasmus daarnaar niet vraagt, wat hij antwoordt of spreekt, wanneer hij niet slechts zwijgt, maar wat zeggen mag en hij nog wil schijnen wel te voldoen, zozeer betrouwt hij op zijn eigen autoriteit. Hij moest bewijzen, of wij door onze kracht kunnen streven en hij bewijst dat hij biddend iets streeft. Lieve, zeg mij toch, wat heeft hij voor, belacht hij ons of bespot hij de Papisten? Want wie wel bidt, die bidt in de Geest, ja de Geest Zelf bidt in ons, Rom. 8. Hoe kan men dan door het streven van de Geest de macht van de vrije wil bewijzen? Is dan de vrije wil en de Heilige Geest een ding bij Erasmus? Disputeren wij dan ook wat de Heilige Geest vermag? Alzo moet dan nu Erasmus mij deze plaats van Jeremia onaangeraakt en onverwinnelijk laten behouden, daar hij niets anders voortgebracht heeft dan een glos op zijn kop, namelijk dat wij door ons vermogen wat streven en hij meent dit moest Luther geloven, maar Erasmus, niet eer hij wil.

HOOFDSTUK 195

Er is ook nog een plaats uit Spreuken 16: 1: “De mens heeft schikkingen des harten, maar het antwoord der tong is van de Heere”. Dit zegt hij, behoort ook tot de uitkomst van de dingen, zoals of wij alleen door dit zijn zeggen zonder enige andere autoriteit tevreden moeten zijn. En voorwaar hij doet hier overvloedig genoeg, dat hij deze zin van de uitkomst van de dingen toelatend, ons naar hetgeen voorheen gezegd is, de overwinning geeft. Want zo wij geen vrijheid hebben, in onze eigen dingen en werken, zo hebben wij veel minder enige in Goddelijke dingen. Maar laat ons zijn scherpzinnigheid eens zien. “Hoe kan (zegt hij) de mens zijn hart bereiden, of hem in het hart wat voorzetten, daar Luther zegt dat alle dingen uit noodzakelijkheid geschieden?” Ik antwoord, daar de uitkomsten van de dingen in onze macht niet zijn zoals u zegt, hoe zullen wij dan de dingen zelf regeren en naar onze wil schikken? Hetgeen dan, dat u hier op deze plaats van Salomo zult antwoorden, dat zal het rechte antwoord op uw vraag zijn. Ja daarom zullen wij te meer en te vlijtiger arbeiden, omdat de uitkomst van alle dingen ons onbekend is, zoals Ecclisiastes zegt, Eccles. 1: 9: “Des morgens zaait u zaad en des avonds houdt niet op, want u weet niet of dat dit zal opgaan”. Zij zijn door ons onzeker, wat de kennis aangaat, maar noodzakelijk in de uitkomsten. De noodzakelijkheid verwekt ons tot de vreze Gods, opdat wij niet vermetel en zorgeloos zijn zouden, maar de onzekerheid brengt het vertrouwen voort, dat wij niet mismoedig worden. Nu komt hij wederom voort met zijn oude lied “dat in het boek Proverbiorum veel dingen zijn voor de vrije wil, als dit, opent de Heer uw werken. Hoort u wel (zegt hij) uw werken?” En daar in dlat boek veel woorden zijn die op gebiedende wijze gesteld zijn, alsmede veel anderen die tot een andere persoon spreken, als “u zult dat doen etc. u zult dat laten zien etc.” Al dit bevestigt (zegt hij) de vrije wil. Als “openbaart of opent de Heere uw werken”, ergo u kunt het doen, “uw werken”, ergo u kunt die doen. Zo dan ook deze woorden: “Ik ben uw God”, dat is, u maakt Mij uw God. Laat ons ook deze woorden alzo verklaren “Uw geloof heeft u geholpen”, hoort u wel dat hij zegt “uw”, leg het nu alzo uit: U maakt het geloof, dan hebt u de vrije wil vast bewezen. Ik bespot Erasmus hier niet, maar ik wijs hem slechts aan, dat hij deze zaak zo ernstig niet verhandelt als hij behoorde.

HOOFDSTUK 196

Alzo ook deze plaats Spreuken 16: 4: “De Heere heeft alles gewrocht om Zijns zelfs wille, ja ook de goddeloze tot de dag des kwaads”, formeert hij naar zijn wil, God excuserend, dat Hij geen kwade creaturen geschapen heeft, zoals of ik over de schepping gesproken had en niet meer over die gestadige werking van God in Zijn creaturen. Door welke werking God in de goddelozen werkt, als wij boven in hoofdstuk 147 van Farao gezegd hebben. Maar Hij maakt de goddelozen, niet scheppend in hem de boosheid, of hem makend een kwaad creatuur, hetwelk onmogelijk is, maar uit een verdorven zaad wordt een kwade mens gemaakt als God werkt, niet door de schuld van de Schepper of de maker, maar door de schuld van de verdorven materie.

HOOFDSTUK 197

De plaats die wij ook herhaald hebben uit het tweede hoofdstuk dringt hem niet genoeg, Spreuken 21: 1, namelijk “Des konings hart is in de hand des Heeren, Hij neigt het tot al wat Hij wil”. Hij dwingt (zegt hij) niet terstond, die maar neigt. Gelijk of wij over dwang spraken en niet over de noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid. Dit betekent dan het neigen van God[171] niet een luie en ledige zaak, zoals Erasmus meent, maar het is die krachtdadige eeuwige en Almachtige werking van God, die niemand mijden noch veranderen kan, maar waardoor iemand alzo noodzakelijk moet willen, als God hem een wil geeft en hem drijft door Zijn Almachtige beweging, zoals ik boven gezegd heb. Daarna als Salomo over het hart van de koning spreekt[172] zo meent Erasmus dat dit generalijk of in het algemeen niet getrokken kan worden, maar dat hij niets anders zeggen wil, dan hetgeen Job zegt: Job 34: 30: “opdat de huichelachtige mens niet meer regere en er geen strikken des volks zijn?” Uiteindelijk laat hij toe, dat de koning door God tot het kwade geneigd wordt, waar alzo, dat Hij hem door de genegendheden zijns harten gedreven laat worden, om het volk te kastijden. Hierop antwoord ik: hetzij dat God toelaat of dat Hij neigt, zo geschiedt dat toelaten of dat neigen niet tegen Zijn wil, maar door Zijn werking en wil, want de wil van de Koning kan de werking van de Almogende God niet ontgaan noch vermijden, want ze drijft de wil van allen en een ieder, dat hij moet willen en

[171] Het neigen van God.
[172] Het hart van de Koning.

doen, hetzij dat de wil goed of kwaad is. En dat wij uit de particuliere wil van de koning een algemene setentie gemaakt hebben, ik meen dat wij hetzelfde niet onwijs noch ongeschikt gedaan hebben. Want zo het hart van de koning, dat immer boven allen vrij schijnt en over anderen heerst, nochtans niets kan willen dan waartoe hem de Heere God neigt, hoeveel weiniger dan zal zulks enige andere particuliere mens vermogen. En deze consequentie zou niet alleen voldoen uit het voorbeeld van de koning, maar ook uit het willen van een ieder mens. Want zo een mens, hoe slecht hij ook is, voor God niet kan willen, dan waar God hem toe neigt, zo kan men hetzelfde van alle andere mensen zeggen. Zodat Bileam niet heeft mogen spreken hetgeen dat hij wilde, dat is een klare getuigenis in de Schrift, dat de mens geen vrije verkiezer of werkman van zijn eigen recht of werk is, anders zou in de Schrift geen voorbeeld kunnen bestaan.

HOOFDSTUK 198

Daarna als hij gezegd had "dat vele plaatsen die Luther uit de Spreuken neemt en voortbrengt samen gebracht konden worden, maar zo, dat zij allen door een goede uitlegging, zowel vóór de vrije wil als tegen de vrije wil zouden mogen bestaan en daartoe getrokken zouden kunnen worden", zo brengt hij uiteindelijk voort de geweldige plaats van Luther, die hij niet ontgaan kan[173], namelijk Joh. 15: "Zonder Mij kunt gij niets doen", etc. Ik prijs deze kunstige prater en leraar van de vrije wil, die ons fijntjes leert de getuigenissen van de Schrift, naardat het hem wel bevalt met bekwame glossen en uitleggingen te formeren, opdat ze voor de vrije wil mogen doen, dat is, dat ze mogen uitrichten, niet dat ze behoorden en moeten, maar hetgeen dat hem belieft. Daarna is hij ook hierin te prijzen, dat hij het hem laat of hij deze machtige en geweldige plaats uit Joh. 15 ontziet en vreest, dat doet hij opdat de slechte lezer zou gedenken, dat als Erasmus deze plaats weerlegd heeft, dan al het andere niet veel zijn kan. Maar evenwel wil ik deze held en grootspreker onder de ogen komen, om te beproeven door wat middel hij deze mijn sterke en machtige Achilles zal kunnen ontgaan, of terneder stoten, die voorheen nog niet één van mijn kleinste soldaten heeft geslagen, maar heeft zich in tegendeel alom jammerlijk met hun eigen zwaarden gestoken en gekwetst. Hij komt dan en hij grijpt naar het woordje "niet"[174] en hij wil gaarne met vele woorden en met vele voorbeelden dat overvallen en wil wijsmaken, dat het door een goede uitlegging daartoe zou getrokken kunnen worden, dat "niet" zoveel zou kunnen zijn als "een weinig" en "onvolmaakt", zoals of men zei zonder Mij kunt u niets doen, namelijk "weinig" of "onvolmaakt". Zijnde hetzelfde als de Sofisten op deze plaats geleerd hebben, zo "zonder Mij kunt u niets doen", namelijk volmaakt.

Deze glos die overlang versleten, verroest en gedempt geweest is, wil hij ons door kracht van zijn welsprekendheid wederom vernieuwen en hij komt er zo heftig mee aan, zoals of hij ze eerst bedacht had en nooit tevoren gehoord was, die voortbrengend als een groot mirakel, daarentussen gans zorgeloos zijnde, ziet hij niet eens op de tekst, noch op het voorgaande of achtervolgende, waaruit het verstand gekregen moet worden. Ik zwijg ook, dat hij met zoveel woorden en voorbeelden bewijzen wil, dat dit woordje "niet" zou mogen worden genomen voor weinig of onvolmaakt. Gelijk of wij hier over mogen disputeren, daar hij eerst behoorde te bewijzen, of men die zo moet nemen. Zodat deze voortreffelijke verklaring van Erasmus niets anders doet (zo zij iets doet) dan dat de plaats in Johannes, onzeker en twijfelachtig gemaakt wordt.

Dan, is het geen wonder, want hij doet de gehele Diatribe door niets anders, dan dat de Heilig Schrift door hem alom onzeker en twijfelachtig gemaakt wordt, opdat hij niet gedwongen wordt die te gebruiken, maar de autoriteit van de Vader moet bij hem zeker en klaar zijn, opdat hij die moge misbruiken en dat is bij hem grote Godvruchtigheid, dat de woorden van God onprofijelijk en onnut zijn en de woorden van mensen nuttig en profijtelijk.

HOOFDSTUK 199

Maar dit is nog het fraaiste om te zien, hoe fijn dat hij met zichzelf overeenkomt. "Niets, kan men voor een weinig nemen en naar die mening (zegt hij) is het waarachtig, dat wij zonder Christus niets kunnen doen, want hij spreekt over de vruchten van het Heilig Evangelie, die niemand doet dan diegenen, die in de wijnstok blijven, die Christus is etc." Hier bekent hijzelf dat niemand de vrucht van het Evangelie voortbrengt, dan die in de Wijnstok blijven en dit doet hij na zijn bekwame uitlegging,

---

[173] De plaats Joh. 15: 5.
[174] Niet.

waarmede hij bewijst, dat “niet” hier voor “weinig” en “onvolmaakt” genomen wordt. Maar hij wil mogelijk ook het ontkennende woordje “geen” met een bijzondere uitlegging verklaren, dat het betekenen mag, dat de vrucht van het Evangelie buiten Christus enigszins, of een weinig en onvolmaakt bij de mensen gevonden mag worden, opdat wij dan mogen zeggen, dat de goddelozen, die geheel onder Christus zijn, over welke en in enige manier de vruchten van het Heilig Evangelie kunnen voortbrengen, dat is, dat de vijanden van Christus, God en Christus vruchten kunnen aanbrengen. Maar laat ons deze ijdele dingen varen laten. Ik wou hier gaarne horen, hoe en door welk middel men de ketters zal kunnen weerstaan, die alom in de Heilige Schrift deze vrijheid zullen willen hebben, dat zij zulken mogen argueren, dat “niet” en “geen” voor onvolmaakt genomen zal moeten worden. En zullen deze spreuken alzo mogen uitleggen: “zonder Hem is niets gemaakt”, dat is weinig. En “de dwaas zegt in zijn hart, er is geen God”, dat is God is volmaakt. Alsmede ook: “Hij heeft ons gemaakt en wij Hem niet”, dat is, wij hebben een weinig gemaakt. En wie zou toch de plaatsen tellen kunnen, die in de Schrift staan, waar deze woordjes “niet” en “geen” gevonden worden? Zullen wij hier dan nog zeggen, dat men een bekwame uitlegging moet aanzien? Er is ook geen ketter of zijn uitlegging dunkt hem altijd bekwaam te zijn. Is dat dan nog de zware plaatsen te ontbinden, zulk een venster van zulke toelating van de verdorven zinnen en de bedriegelijke geesten te openen? Ik geloof u wel, Erasmus, die de zekerheid van de Schrift weinig acht, dat deze toelating u wel bekwaam zal zijn, maar wij die de gewetens zoeken op te richten, en te versterken, achten dat er niets onbekwamers, ja niets schadelijkers dan deze toelating kan geschieden. Hoort dan, u grote overwinnaar van Luthers machtige Achilles (ik zeg tot uw boek Erasmus), tenzij dat u bewijst dat het woordje “niet”, hier niet alleen mag, maar dat het ook moet voor een weinig genomen worden, zo hebt u met al uw veelvuldige, hoge en grote woorden en voorbeelden, niet anders uitgericht dan of iemand met een bundel stro tegen een groot vuur vechten wilde. Wat hebben wij met uw “kan” te doen, daar wij eisen dat u ons het “moet” zult bewijzen? Hetwelk zo u het niet doet, zo blijven wij in de natuurlijke grammatische betekenis van het woord, belachend zowel uw groot leger, als uw triomfen en victories.

HOOFDSTUK 200

Waar blijft nu weer uw bewijsbare opinie, die geleerd heeft, dat de vrije wil geen goed kan willen? Maar mogelijk zal hier ook een bekwame uitlegging gevonden worden, zodat geen goed zal betekenen wat goeds, alles, geheel tegen de usantie van de grammatica en dialectica, dat “geen” wat zal zijn, zo deze woorden toch geheel strijdig tegen elkaar zijn. Verder, waar blijft dat de satan een vorst en heer van de wereld is, zoals Christus en Paulus zeggen, die in alle mensenharten en wil dergenen die de Geest van God niet hebben, heerst en regeert, zodat zij zijn gevangenen zijn en hem moeten dienen? Zo deze briesende leeuw, deze onverzoenlijke vijand en onrustige bittere wederspreker van het Goddelijk woord, vam de Goddelijke genaden en van alle mensen, zou hij, zeg ik lijden en verdragen, dat een mens die onder zijn rijk en geweld is, enig ogenblik tijds met de allerkleinste gedachten, zich regeren, keren en streven zou naar het goede, dat hij zijn tirannie ontkwam? Maar zal hij hem niet veel meer trekken, rukken, sporen en drijven, dat hij niet alleen goddeloos gezind is, maar dat hij ook met alle krachten plat tegengesteld aan God en de genade, doet en wil. Ja zeg ik nog eenmaal, zou hij dat lijden van degenen die onder hem zijn, daar de Christenen, die met de Heilige Geest van God begaafd zijn, zijn razen nauwelijks kunnen weerstaan, dat zij goed doen en daarin voortvaren. U dan die uzelf wijs maakt, dat de wil van de mens vrij in het midden gesteld is en hem zelf gelaten is, hebt wel te zeggen, dat onze wil aan beide zijden tot goed of tot kwaad met zijn streven zich kan wenden en keren, want u denkt, dat God en de duivel ver en wijd van ons zijn en dat zij ons maar van verre aanschouwen, op welke zijde wij ons met onze vrije wil zullen keren, niet gelovend, dat zij God en de duivel, zijnde als twee koninkrijken, die eeuwig tegen elkaar strijden, een krachtige werking en drijving hebben in de knechtelijke wil van de mens. Want zo wij slechts dat geloven, zo staat ons besluit vast en onbeweeglijk en de vrije wil ligt verslagen, zoals wij boven geleerd hebben. Of dan, het rijk van de satan zal niet in de mensen zijn en alzo zal Christus een leugenaar moeten zijn, of zo Zijn rijk zodanig is als Christus dat beschreven heeft, zo zal de vrije wil niets anders zijn dan een dier of een paard dat de duivel berijdt, dat niet los kan worden, tenzij eerst de duivel door de vinger van God uitgedreven wordt. Hieruit geloof ik dan, lieve Diatribe, dat u zeer wel kunt merken en ervaren, wat het is en hoeveel dat het vermag, hetgeen dat uw auteur Erasmus dikwijls zegt “hoe dat Luther hardnekkig en stout besluit en hoe dat hij geweldig op de Schrift dringt, hetwelk men toch met een woord licht kan ontbinden en antwoorden”. Wie weet dat niet, dat men met een woord al de Schriftplaatsen kan beantwoorden, als men tot alle plaatsen nee zal antwoorden. dat wisten wij zeer wel eer wij ooit van Erasmus hebben horen spreken. Maar dit is de kwestie, of dat genoeg is de Schrift met een woord te beantwoorden en of de Schrift alzo wel beantwoord is en of

men alzo behoorde te antwoorden? Hierop zou hij wat letten en dan zou hij bevinden, hoe licht dat het is de Schrift te ontbinden en te beantwoorden en hoe verwerpelijk deze hardnekkigheid Luther is. Hij zal immers bevinden, dat de woorden niet alleen kunnen helpen, maar zelfs dat al de poorten van de hel daartegen niets kunnen uitrichten.

HOOFDSTUK 201

Maar daar de Diatribe niet kan, al is het dat wij de ontkennende partij zijn en daarom niet schuldig enig verder bewijs, zo laat ons nochtans door krachtige argumenten bewijzen, dat het woordje "niet", niet alleen mag, maar ook genomen moet worden voor een weinig, maar voor hetgeen het woordje in zijn natuur betekent. En dit zullen wij nog doen tot een toemaat boven dat onoverwinnelijke argument, dat wij alreeds gewonnen hebben, namelijk dat de woorden in hun natuurlijke betekenis gebruikt moeten worden, tenzij dat het tegenovergestelde ons bewezen wordt, hetwelk Erasmus' Diatribe noch gedaan heeft, noch doen kan. Maar[175] wij willen hem hetgeen boven aangewezen is, afdringen en dat uit de wild en de natuur van de zaak in haarzelf, nadermaal wij met open en klare Schrift verdedigd en vastgehouden hebben, dat de satan een zeer machtige vorst en allerlistige heer van de wereld is (als ik gezegd heb), welke dan regerend, zo is de wil van de mens wil nu niet vrij, noch van hemzelf, maar een knecht van de zonden en van de satans en hij kan niets anders willen, dan dat deze zijn vorst wil en belieft. Deze vijand nu zal niet toelaten dat hij enig goed zal willen of doen, hoewel wanneer de satan over de mensen niet heerste, zo waren toch de zonden, onder welke de mens ook een knecht is, hem een last en zwaar pak genoeg, dat hij geen goed zou kunnen doen noch willen. Daar de ganse reden van de Heere Christus dit zelf bewijst en betuigt, al is het dat Erasmus daar weinig op past, hoewel ik in mijn boeken (Affertionis genoemd) dat rijk en overvloedig heb aangewezen. Want zo vervolgt Christus de plaats Joh. 15: 6: "Zo iemand in Mij niet blijft, die is buitengeworpen gelijkerwijs de rank en is verdord; en men vergadert dezelve en men werpt ze in 't vuur en zij worden verbrand". Dit zeg ik, is Erasmus rhetorijkelijk voorbij gegaan en het schijnt dat hij de hoop gehad heeft, dat dit voorbij lopen van de plompe Luthersen niet zou worden gemerkt. Ziet u dan nu wel, dat Christus zelf de allerbeste uitlegger van Zijn gelijkenis van de wijnstok en van de wijnrank, zeer klaar verklaart, wat dat Hij door dat woordje niet verstaan wil hebben, namelijk, dat de mens, die buiten Christus is, uitgeworpen wordt en verdort. Wat kan ook uitgeworpen worden en verderven anders beduiden, dan in het geweld van de satan overgegeven worden en hoe langer hoe bozer worden? Nu bozer worden is niet, iets te vermogen of te streven. Een verdorde tak, hoe langer hoe meer tot het vuur bereid, hoe meer dat hij verdort. Had Christus nu zelf deze gelijkenis niet zo wijd verbreid en geappliceerd, niemand zou het hebben durven doen. Zo staat het dan vast en gewis, dat het woordje niet hier moet genomen worden naar de natuurlijke betekenis van het woord zelf.

HOOFDSTUK 202

Laat ons ook eens de voorbeelden aanmerken, met welke hij bewijst dat het woordje "niet" somtijds voor weinig gebruikt wordt. "Gemeenlijk (zegt hij) wordt hij gezegd niet te doen, die niet verkrijgt hetgeen hij betracht en nochtans brengt hij het wel ergens toe, die daartoe streeft". Ik antwoord: Ik heb nooit gemeenlijk zo horen spreken, maar u dicht alle dingen zo het belieft. Men moet de woorden aanmerken naar de materie, waarover de zaak handelt en naar de intentie en mening van degene, die spreekt. Nu dat wordt nooit "niet" genoemd, hetgeen dat de doender streeft en die van "niet" spreekt, die spreekt niet van het streven, maar van het effect of van hetgeen, dat uit het streven is voortgekomen, want dat is hetgeen men aanziet, als men zegt, hij heeft niets uitgericht, hij heeft niets bedreven, dat is, hij heeft niet verkregen hetgeen waarnaar hij streefde. Daarna, zo dit voorbeeld zou deugen, (waar ze nochtans niet deugt) zo is ze meer voor ons als voor Erasmus. Want dat is hetgeen waarom wij strijden en dat wij staande willen houden, dat de vrije wil vele dingen doet, die nochtans voor God gans niets zijn. Wat zal het hem toch helpen veel te streven zo hij het niet krijgt wat hij begeert? De zaak is hier dan wederom gewonnen, want waar hij zich keert, hij stoot of wederlegt zichzelf. Alzo is het ook, dat hij die plaats van Paulus voortbrengt, "Noch die plant, noch die natmaakt is wat, maar God Die de wasdom geeft. Dat in zichzelf (zegt hij) weinig, van kleinere waarde en onnuttig is, dat noemt hij hier niet". Wat wilt u zeggen, Erasmus, dat de dienst van het woord in zichzelf weinig, van kleiner waarden en onnuttig is, daar de Apostel Paulus, dat alom met zulke lof verheft en groot maakt, als inzonderheid 2 Cor. 3[176] Dat hij het noemt de bediening van de Geest,

---

[175] De wil is een dienstknecht van de duivel en van de zonden.
[176] Van de waardigheid van de dienst van het woord handelt hij in Hfdst. 204.

van het leven en van de rechtvaardigheid? Hier let u wederom niet, noch op de materie van de zaak zelf, noch op de mening van de apostel die hier spreekt. Om wasdom te geven, zo is diegene die plant noch natmaakt niets, maar om te planten en nat te maken, is hij geen "niet", daar het één van de hoogste werken van de Heilige Geest is in de Kerk van God, namelijk te leren en te vermanen. Dat is hetgeen dat Paulus wil zeggen en de woorden geven klaar te kennen, wat deze de mening is. Welaan laat ons hem dit onbekwame voorbeeld ook toegeven, want het is toch wederom voor ons. Daar177 dit hetgeen is wat wij zeggen willen, dat de vrije wil niets is, dat is dat hij onnuttig in zichzelf voor God is, zoals Erasmus zegt, want wij menen ook zo en zeggen, dat de wil van de bozen "wat is" en niet een "louter niet".

HOOFDSTUK 203

Alsmede brengt hij ook voort de plaats 1 Cor. 13: 1 "Zo ik de liefde niet had, ik ware niets". Waarom hij dit voorbeeld bijbrengt, kan ik niet zien, anders dan dat het schijnt, dat hij een grote hoop en getal gezocht heeft, of hij moet gemeend hebben, dat wij geen wapens hadden om hem te slaan. Het is gewis en waarachtig, dat hij voor God niets is, die zonder liefde is. En alzo leren wij van de vrije wil. Daarom is dit voorbeeld nog voor ons en tegen hem, het schijnt ook dat Erasmus nog niet weet, waarom wij kampen. Want wij spreken niet over het wezen van de natuur, maar over het wezen van de genade. Wij weten, dat de vrije wil van de natuur iets doet, zoals eten, drinken, kinderen telen, huishouden, regeren etc. En hij behoeft ons met zijn geklap niet te bespotten en te zeggen: "Dat wij dan zonder Christus niet zullen kunnen zondigen, zo Luther op dat woord (niet) alzo wil dringen". Daar nochtans Luther zelf gezegd heeft, dat de vrije wil niet deugt dan alleen tot zondigen, maar het schijnt dat hij wat lust heeft in zulke ernstige dingen te jokken en te boerten. Wij zeggen wel dat een mens buiten de genade is, evenwel blijft hij onder die generale Almachtigheid van God, die alle dingen doet, beweegt en drijft door een noodzakelijk en onvermijdelijk beloop. Maar dit, wat de mens door deze algemene Almachtige werking van God doet, dat hebben wij gezegd is niets, dat is, het deugt niet voor God, noch wordt het voor iets anders dan zonde gerekend. Alzo in de genade is hij niet, zo hij zonder liefde is. Hoe komt het dan dat u Erasmus, daar u zelf bekent, dat wij hier handelen over de vruchten van liet Evangelie, die zonder Christus niet geschieden, nochtans alzo uit de baan loopt en een ander lied beginnend van de natuurlijke werken en vruchten van mensen spreekt, wat beduidt dit anders, dan dat u uzelf altijd tegengesteld bent, die de waarheid niet hebt? Alzo ook de woorden Joh. 3: 27: "Een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit de hemel niet gegeven is". Johannes spreekt hier van de mens, die nu al wat en iets was en deze zegt hij kan niet ontvangen, namelijk de Geest met Zijn gaven, want daarover sprak hij en niet van de natuur. Hij had ook geen meester nodig, die hem zou leren, dat de mensen ogen, neuzen, oren, mond en handen hebben. Of Erasmus moest menen, dat Johannes de Doper zo uitzinnig is geweest, dat als hij een mens noemde, dat hij met Plato of Aristoteles' ding of enig ander "niet", dat eerst door een hemelse gave zou iets beginnen te worden. Niet dat voorbeelden uit de Schrift voort te brengen in zulk een zaak is te spotten? Wa behoeft hij ook zoveel woorden te maken, dat hij ons eerst zal leren, "dat het vuur, hemel is", zoals of niemand dat wist? Wij spreken nu over de genade en zoals hij zelf zegt van Christus en van de vruchten van het Evangelie of van het geloof en hij klapt daartussen wat over de natuur, om de tijd slechts toe te brengen en om de eenvoudige lezer wat honing om de mond te smeren. En zoals hij voorgenomen had, zo brengt hij nochtans niet een voorbeeld waar "niet" voor "weinig" gebruikt wordt, maar hij openbaart klaar, dat hij niet veel geeft noch daarnaar veel vraagt, om te verstaan wat Christus en de genade is en hoe dat de genade wat anders is dan de natuur, hetwelk nochtans de grofste Sofisten wel weten en dagelijks dat onderscheid in hun scholen gedreven en geleerd hebben en in somma, hij ziet niet dat al zijn voorbeelden voor ons doen en zelfs tegen hem zijn. Want dat is hetgeen, dat Johannes de Doper wil zeggen met de woorden "Een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit de hemel niet gegeven is". Alzo kan Erasmus mijn held Achilles overwinnen, zoals hij zelf in zijn Diatribe wapenen geeft, waarmede dat hij geveld wordt. Zo is het, dat men met een woord de Schrift kan ontbinden en beantwoorden, die Luther die stoute verzekeraar, kan voortbrengen.

HOOFDSTUK 204

Hierna vertelt hij nog vele gelijkenissen, met welke hij niets anders doet, dan dat hij de slechte lezers van de rechte zaak wil afleiden, opdat hij te min op de zaak zou letten. Nu tussen andere gelijkenissen vertelt hij deze. "Zoals (zegt hij) God het schip wel bewaart, nochtans stuurt de schipper het in een goede haven, daarom doet de schipper dan ook wat". In deze gelijkenis maakt hij hier

---

[177] Op welke mening dat hij zegt, dat de vrije wil niets is.

tweeërlei verscheiden werken, één van bewaring en dat eigent hij God toe, het andere is het varen en sturen van de schipper. En immers zo hij iets bewijst, zo bewijst hij dat God alleen het gehele werk van bewaring of behouding toegeschreven worden moet en de schipper de sturing en regering van het schip. En nochtans moet deze een fraaie en bekwame gelijkenis zijn. Alzo ook deze "de bouwman voert de vruchten tezamen en brengt ze bijeen, maar God heeft ze gegeven". Hier maakt hij wederom tweeërlei verscheidene werken, eerst van God en ten andere van mensen, al was het dat hij ook uit de akkerman een schepper wilde maken, die de vruchten geven zou. Maar nu genomen, dat hij zeggen wil, dat zij enerlei werk doen, God en de mens, namelijk dat God de vruchten ook helpt voeren, wat bewijst hij nu met deze gelijkenissen? Niets, dan alleen dat de mens met God werkt. Disputeren wij nu ook over de medewerking? Is het niet over de eigen kracht en de werking van de vrije wil? Waar loopt deze zwetser dan nu, die over de palmboom zou spreken en niets zegt dan over de koewoerde? Er was een kan begonnen en het werd een beker. Wij weten zelf wel, dat Paulus een medewerker van God is, om de Corinthiërs te leren als hij uitwendig predikte en als God inwendig leert, ook in tweeërlei werking. Desgelijks is hij ook een medewerker van God, als hij in de Geest van God spreekt en dat in enerlei werk. Want dat is hetgeen, dat wij verzekeren en waarvoor wij strijden, dat als God buiten de genade van de Heilige Geest werkt alles in alles, dat Hij ook in de bozen werkt, als hij hetgeen hij alleen gemaakt heeft ook alleen door de beweging van Zijn Almachtigheid beweegt, werkt en drijft, hetwelk geen creatuur kan vermijden noch veranderen, maar moeten Hem noodzakelijk volgen en gehoorzaam zijn, elk naar zijn aard en kracht, die hem van God gegeven is en alzo zijn de bozen ook Gods medewerkers. Alzo ook diegenen, in welke de genade Christus door de Heilige Geest werkt, die Hij gerechtvaardigd heeft en in Zijn rijk gesteld, die drijft en beweegt Hij ook en daar zij nieuwe creaturen zijn, zij volgen en werken met God, of zij worden veel meer zoals Paulus spreekt door de Geest van God gedreven. Maar deze dingen hadden hier geen plaats, want wij disputeren hier niet wat wij vermogen, als God met ons werkt, maar wat wij mensen vermogen, namelijk of wij nu die uit niets geschapen zijn, iets doen kunnen en streven door de algemene beweging van de Almachtigheid van God om nieuwe creaturen van de Heilig Geest te worden? Hierop178 moest Erasmus antwoorden en niet terzijde uitlopen. Hierop antwoorden wij dan alzo. Gelijk de mens eer hij geschapen wordt om een mens te zijn, niets doet noch streeft om een nieuw creatuur te zijn: daarna gemaakt en geschapen zijnde, ook niets doet noch streeft dat hij een creatuur mag blijven, maar beiden is geschied en geschiedt alleen door de wil van de almachtige kracht en goedheid van God, die ons, zonder enig toedoen van ons, geschapen en onderhouden heeft, maar Hij werkt niet in ons, zonder ons, als degene, die Hij daartoe geschapen en onderhouden heeft, opdat Hij in ons werken zou en wij niet Hem zouden werken, hetzij dat zulks geschiedt buiten het rijk van de genade door de bijzondere kracht van de Heilige Geest. Alzo hebben wij ook voorheen gezegd, dat de mens, eer hij vernieuwd wordt tot een nieuw creatuur van het Koninkrijk van de Geest, niets doet en niet streeft om zich te bereiden tot de geestelijke wedergeboorte en het Rijk van God. Verder ook, wanneer hij schoon alzo wedergeboren is, kan hij ook niets doen, noch ook niets streven, om alzo te blijven en in het Rijk van God te volharden: maar beiden moet de Geest van God in ons werken, ons zonder ons, wederbarend en wedergeboren zijnde te bewaren en te onderhouden, zoals ook Jacobus zegt, Hoofdst. 1: 18: "Naar Zijn wil heeft Hij ons gebaard door het woord der waarheid, opdat wij zouden zijn als eerstelingen Zijner schepselen". Hier spreekt Hij over het vernieuwde creatuur. Maar Hij werkt niet zo geheel zonder ons, nademaal Hij ons daarom wedergeboren heeft en ons bewaart opdat Hij in ons zou werken en wij met Hem zouden werken. Alzo predikt Hij door ons, alzo helpt Hij de armen en vertroost de benauwden. Maar wat wordt de vrije wil hiermede toegeëigend, ja wat wordt hem gelaten meer als een niet? En voorwaar een louter niet.

HOOFDSTUK 205

Leest dan hier Erasmus boekje "Diatribe" genoemd, geheel vijf of zes blaadjes door, daar hij veel zulke gelijkenissen en fraaie plaatsen en parabels bijeen brengend, niets anders doet dan dat hij ons wil leren, dat men in de Schrift veel plaatsen vindt, die over de medewerking en van de hulp van God spreken. Uit welke, zo ik dan wil besluiten, de mens niets vermag zonder de hulp van God, daarom

---

[178] God schept en vernieuwt ons zonder ons, maar Hij werkt niet in ons zonder ons. Zo leert ook Aug. de gratia & lib. arb. Cap. 5. Dat wij bekeerd worden, dat is alleen het werk van genade, maar dat tot de goede werken die wij bekeerd zijnde doen, tezamen komen de genade van God en onze wil. Want (als hij daarna zegt in Cap. 17) Hij beginnend werkt dat wij willen en wij willend voleindigt Hij met ons werkend. Hij werkt in ons, dat wij willen zonder ons, maar als wij willen en alzo willen wij dat doen, zo werkt Hij met ons: maar alzo (zegt hij) dat wij zonder Hem, hetzij alleen werkend of met ons werkend, tot de werken van de Godzaligheid niet deugen.

zijn geen werken van mensen goed. Zo zal hij daarentegen naar de wijze van een nieuwe verkeerde Rhetorica, alzo fijntjes weten te besluiten en te zeggen: “De mens vermag wat, als de genade van God hem helpt, daarom kunnen alle werken van de mensen goed zijn. En zoveel plaatsen als in de Heilige Schrift zijn, die over de hulp van God spreken, zoveel zijn er die de vrije wil bewijzen en bevestigen, maar deze zijn ontelbaar, daarom heb ik gewonnen, zo de zaak door veelvuldige getuigenissen geacht zal worden”. Dit zijn Erasmus’ Diatribe eigen woorden. Meent u ook lieve lezer, dat de Diatribe (ot de auteur) bij zijn zinnen geweest is, toen hij dit geschreven had? Want ik wil zijn boosheid of schalksheid niet toeschrijven, ten ware dat hij mij met een eeuwig verdriet met zijn woorden verveelde, dewelke zichzelf alom zoals zijnde, altijd wat anders voortbrengt en verhandelt dan het voornemen is. Maar daar hij lust gehad heeft om in zo’n ernstige zaak te spelen en te mallen, zo willen wij ons ook laten gelusten zijn ongeschikte redenen openlijk aan te wijzen. Eerst, wij disputeren niet, wij zijn ook niet onwetend, dat al de werken van de mensen goed kunnen zijn, zo ze namelijk geschieden door de hulp van de genade van God. En ook, dat de mens wel wat kan doen met de hulp van de genade van God. Maar ik kan mij niet genoeg verwonderen over uw grote nalatigheid, Erasmus, die hebbend begonnen te handelen over de kracht van de genade van God. Daarna zoals of de mensen blokken en stenen waren, zo durft u te zeggen in ’t openbaar, dat de vrije wil bevestigd wordt door de plaatsen van de Schrift, die van de hulp van de genade van God spreken: en dit niet alleen, maar u durft ook wel met hoge, statige lof-woorden uzelf te kietelen en de trompet te blazen, eer u de victorie bevochten hebt. Nu voorwaar heb ik uit deze uw woorden en gelaat leren kennen, wat de vrije wil vermag, namelijk, razend en uitzinnig maken. Want wat zou toch in u alzo spreken dan de vrije wil? Hoort toch eens en let eenmaal op uw consequenties en gevolgen. “De Schrift (zegt u) prijst ons aan de genade van God, ergo, de Schrift bewijst de vrije wil”. Alsmede “Zij prijst ons aan de hulp van de genade van God, ergo zij bevestigt de vrije wil”. In welk dialect, Erasmus, hebt u zo leren argumenteren? Waarom niet liever anders, namelijk zo: de hulp van de genade van God wordt ons aangeprezen, ergo, de vrije wil wordt weggenomen? De genade wordt aangeprezen, ergo, de vrije wil wordt vernietigd: want waartoe wordt de genade gegeven? Is het daarom, opdat de hovaardige vrije wil, die in zichzelf sterk genoeg is, met de genade als met een vastenavondkleed, daarmee gepronkt en versierd zou zijn? Daarom zou het tegenovergestelde niet beter zo volgen. Zoveel plaatsen als er in de Schrift zijn, die over de hulp van de genade van God spreken, zoveel zijn er die de vrije wil omstoten en deze zijn ontelbaar. Daarom heb ik zelf gewonnen, zo de zaak door veelvuldige getuigenissen geacht zal worden. Want daarom hebben wij de genade nodig, daarom wordt de hulp van de genade gegeven, omdat de vrije wil door zichzelf niets vermag en zoals u zelf gezegd hebt, geen goeds kan willen. Wanneer dan de genade aangeprezen en de hulp van de genade gepredikt wordt, zo wordt tezamen ook het onvermogen van de vrije wil gepredikt. Dit is een gezond en vast argument, hetwelk de poorten van de hel niet omverwerpen zullen.

HOOFDSTUK 206

Hier willen wij nu een einde maken van onze redenen en argumenten, die Erasmus in zijn Diatribe heeft willen confuteren en wederleggen, te verdedigen, opdat ons boek niet te groot wordt en zo er nog iets is, dat aanmerkenswaard was, wij zullen dat nog genoeg verhandelen, als wij hier beneden onze heirtocht zullen voortbrengen. Want dat Erasmus in zijn besluit wederhaalt en zegt “dat zo onze leer bestond, zoveel geboden, zoveel dreigingen en zoveel beloften van God, tevergeefs zouden zijn en dat noch de verdiensten, noch de onverdiensten, noch de beloningen, noch de straffen geen plaats zouden hebben”, daarna ook “dat de genade en de rechtvaardigheid van God zwaarlijk en kwalijk verdedigd worden, zo God noodzakelijk de zondaars verdoemt” en dergelijke andere ongeschikte dingen, die daaruit volgen, die vele voortreffelijke mannen zo hebben bewogen, dat zij er ook door zijn nedergestort, hierover hebben wij voorheen genoeg gesproken en deze genoeg beantwoord. Wij lijden ook niet, noch willen wij aannemen de middenweg die hij voorstaat, ons radend (als ik uit een goed hart meen), dat wij de vrije wil wat, of een weinig zouden toelaten, waardoor de tegenstrijdige plaatsen en de voorschreven ongeschiktheden zouden mogen verzoend en weggenomen worden. Want door deze raad en middel is de zaak niet geholpen noch gebeterd. Want tenzij u de vrije wil alle en het gehele vermogen toeëigent, zoals de Pelagianen deden, blijft dit altijd, dat de Schrift tegenstrijdig schijnt en vele andere vreemde en ongeschikte dingen, die u wilt mijden en ontgaan, door die kleine en onmachtige kracht van de vrije wil, zoals wij boven genoeg gezegd hebben. Daarom moeten wij liever tot het uiterste gaan, dat wij de vrije wil geheel ontkennen en verzaken en dat wij God alleen alle kracht en vermogen toeschrijven en alzo zullen de plaatsen van de Schrift tegen elkaar niet strijden en zo men de absurditeit en ongeschiktheden, die het vernuft daarin weet te vinden, niet kan wegnemen, zo kan men ze nochtans dulden.

HOOFDSTUK 207

Maar dit bid ik, lieve Erasmus, dat u niet denken wilt, dat ik deze zaak meer uit voornemen en moedwil zou verhandelen dan net oordeel, kennis en van harte. Ik lijd niet, dat men mij zulk een huichelarij zou opleggen, dat ik anders zou gevoelen en anders zou schrijven. Ik ben ook niet eerst (zoals u zegt) in 't disputeren zo heftig geworden, dat ik nu eerst de gehele vrije wil zou ontkennen, daar ik die tevoren wat toegeëigend zou hebben. Ik weet ook zeer wel, dat u mij zulks uit mijn boek niet zult kunnen bewijzen. Daar zijn nog mijn disputaties, proposities en boeken voorhanden, in welke ik altijd en nog op deze ure verzekerd heb, dat de vrije wil niet is en een zaak alleen bestaande (deze formele woorden placht ik te gebruiken) in een blote titel en naam. En zo heb ik gevoeld en geschreven, door de waarheid daartoe gebracht en gedwongen zijnde. Maar dat ik de zaak wat heftig gedreven heb, daarover beken ik mijn schuld, zo daar enige schuld is, ja ik verheug mij grotelijks dat mij deze getuigenissen in Gods zaak door de wereld gegeven wordt. De goede lieve God wil die bevestigen ten uitersten dage. Want, wie zou dan gelukkiger wezen dan Luther, die door de gehele wereld, zijn tijd, getuigenissen zou geprezen worden, dat hij de waarheid niet traag noch bedriegelijk, maar heftig genoeg ja bijna teveel zou verdedigd hebben? Alsdan zal ik gelukkig dat dreigen van de profeet Jeremia ontgaan zijn "vervloekt is hij, die des Heeren werk traag doet". En zo ik tegen uw boek Diatribe wat te scherp en te heftig geweest ben, dat zult u mij vergeven en ten beste houden, want ik heb zulks uit geen kwaadwilligheid gedaan, maar mij heeft bewogen, dat u door uw autoriteit Christus waarheid teveel verdrukt, al was het dat u mij in geleerdheid en aanzien overtreft. Wie zou toch zijn eigen schrijven zo in de macht hebben, dat hij ook niet somtijds wat heftig worden zou? Want u die in dit boek bijna door stilheid koud bent, zo schiet u nochtans somtijds wel bittere en vurige pijlen, alzo dat de lezer licht over u zou oordelen (ten ware dat hij geheel u toegedaan was) dat u uit bitterheid spreekt. Maar dit doet tot de zaak niet, want wij behoren elkaar zulks te beste te houden, daar wij allen mensen zijn en de mensen kunnen feilen.

HOOFDSTUK 208.

EEN EIGEN BETOOG AAN DE HAND VAN PAULUS EN JOHANNES

Nu[179] komen wij tot het laatste deel van het boek, in welk zo wij gezegd hebben, wij onze slagorden zullen voortbrengen tegen de vrije wil. Maar wij zullen ze niet allen voortbrengen, want wie zou dat doen in zulk een klein boekje, daar de gehele Heilige Schrift voor ons is, zelfs in alle woorden, syllaben en stippen. En het is ook niet nodig, daar de vrije wil alreeds met een dubbele victorie nedergeveld is. Eerstelijk, daar wij betoond hebben, dat al hetgeen dat hij meende dat hij voor hem deed, geheel tegen hem strijdig was. Ten tweede, daar wij betoond hebben, dat hetgeen dat hij meende geconfuteerd te hebben, nog vast onoverwinnelijk staande is gebleven? En uiteindelijk ofschoon hij niet overwonnen wil zijn, zo hebben wij genoeg bedreven, als wij hem met een scherpe pijl of twee doorstoten en nedergelegd hebben. Want wat is het nodig, dat men een vijand die alreeds gedood is, nog meer steken en houwen na zijn dood zal geven? Wij zullen dan nu de zaak wat kort (zo het enigszins kan geschieden) afhandelen. En tot een goed begin, zo is het dat wij uit een zo groot heirleger alleen twee dappere kapiteins, elk met zijn vaandel voortbrengen, Paulus namelijk en de Evangelist Johannes. Paulus[180] de. Apostel, schrijvend tot de Romeinen, begint zo zijn strijd en disputatie tegen de vrije wil, tot de verdediging van de genade Gods. Rom. 1: 18: "Want de toorn Gods wordt geopenbaard van de hemel over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der mensen, als die de waarheid in gerechtigheid ten onder houden". Hier hoort u een algemeen vonnis over alle mensen, dat zij onder de toorn van God zijn, wat is dit nu anders dan dat zij de toorn en straf waard zijn? Hij wijst ook de oorzaak van de toorn aan, die niets anders voortbrengt noch doet, dan hetgeen dat toorn en straf waardig is, namelijk dat zij allen goddeloos en onrechtvaardig zijn en dat zij de waarheid in ongerechtigheid onderhouden. Waar is nu de kracht van de vrije wil, die naar wat goeds zou streven? Paulus werpt hem onder de toorn van God en verklaart dat hij goddeloos en onrechtvaardig is. Dat nu de toorn waardig is en goddeloos, dat streeft noch deugt nergens toe, als tegen de genade en niet voor de genade.

HOOFDSTUK 209

---

[179] Het III. En laatste deel, na de afdeling van het 72ste hfdst.
[180] Hij begint Paulus disputatie tegen de vrije wil, uit Rom. 1: 2, 3 en vervolgens.

Hier zult u mogelijk Luther bespotten, zoals of hij Paulus niet wel genoeg bezien noch verstaan had en iemand zal mogen zeggen, dat Paulus daar niet over alle mensen handelt, noch van al het doen van de mensen, maar dat hij spreekt alleen over die, die de waarheid in ongerechtigheid onderhouden en die goddeloos en onrechtvaardig zijn en dat hieruit niet volgt, dat alle mensen zo zijn. Hierop zeg ik, dat het bij Paulus eveneens is, of hij zegt over alle goddeloosheid van mensen, of dat u zegt, over de goddeloosheid van alle mensen. Want Paulus spreekt het meest alom naar de wijze van de Hebreeuwse spraak en het is hier alsof u zei: alle mensen zijn goddeloos en onrechtvaardig en zij onderhouden de waarheid in ongerechtigheid, daarom zijn ze allen de toorn waardig. Daarna staan ook in de Griekse tekst niet de woorden "dergenen die", maar daar moest zo staan "hominum detinentium". De toorn van God is ontdekt over de goddeloosheid en ongerechtigheid van mensen, 't onderhoudend de waarheid in ongerechtigheid. Opdat dit als de lofdicht en titel van alle mensen is, dat zij de waarheid in gerechtigheid ten onderhouden. Gelijk dit een titel is als wij zeggen "onze Vader die in de hemelen zijt", daar men anders zou mogen zeggen onze Hemelse Vader etc. Want dit wordt alzo gezegd tot onderscheid dergenen die geloven en godvruchtig zijn. Welaan laat dit maar al ijdelheid zijn, tenzij dat Paulus' disputatie deze verklaring noodzakelijk vordert. Want een weinig tevoren had hij gezegd, dat het Evangelie de kracht van God is ter zaligheid allen die het geloven, de Joden voornamelijk en de Grieken. Deze woorden "de Joden en de Grieken" zijn geen duistere noch twijfelachtige woorden. Want het is alsof hij zei, alle mensen is het Evangelie van de kracht van God nodig, opdat de gelovigen zalig en verlost worden van de toorn die ontdekt is. Ik bid u toch, zeg mij eens, daar hij door de Joden, die de gerechtigheid en de Wet van God en de kracht van de vrije wil boven alle mensen zouden hebben, zonder onderscheid uitspreekt, dat zij ijdel zijn en dat zij de kracht van God nodig hebben, om van de toorn, die van de hemel ontdekt is, verlost en zalig te worden en rekent hij ze ook niet onder de toorn van God? Wat voor mensen zult u dan nu kunnen voortbrengen, die niet onder de toorn van God zullen liggen, daar u gedwongen wordt te geloven, dat de hoogste mensen van de wereld, namelijk de Joden en de Grieken zodanigen zijn? Nu voort, welke zult u nu uitnemen van onder de Joden zelf en de Grieken, daar Paulus deze allen, zonder onderscheid onder dit vonnis werpt? Of meent u, dat in deze twee voornaamste geslachten, geen mensen geweest zijn, die naar eerbaarheid en deugden streefden? Hebben zij niet gestreefd zoveel als zij door de kracht van de vrije wil hebben vermocht? Maar Paulus die vraagt daar niet naar, maar hij onderwerpt ze allen aan Gods toorn, hij roept dat ze allen goddeloos en onrechtvaardig zijn. Zullen wij ook niet geloven dat de andere apostelen ook alle andere naties zonder onderscheid met dergelijke redenen onder de toorn van God geworpen hebben?

HOOFDSTUK 210

Zo staat dan deze plaats van Paulus vast en machtig, krachtelijk bewijzend dat de vrije wil het voornaamste wat in de mensen is, ja in de allervoornaamste mensen die met de wet, gerechtigheid, wijsheid en allerlei deugden begaafd zijn, nochtans goddeloos is, onrechtvaardig en waardig de toorn van God. Want anders zou Paulus' disputatie niet kunnen bestaan. Maar zo ze bestaat, zo blijft er dan geen middel tussen zijn afdelingen, want hij stelt niet meer dan deze twee delen, dat diegenen, die het Evangelie geloven de zaligheid verkrijgen. En voorts dat al de anderen onder de toorn van God blijven. De gelovigen maakt of noemt hij rechtvaardigen, de ongelovigen maakt hij goddeloze onrechtvaardigen en waardig de toorn van God. Want het is zoveel of hij zeggen wilde. De gerechtigheid die voor God bestaat, die wordt door het Evangelie geopenbaard, dat ze uit het geloof is. Daar volgt dan, dat alle mensen goddeloos en onrechtvaardig zijn. Want God zou dwaas moeten zijn, die de mensen een gerechtigheid zou gaan openbaren, die ze reeds kennen, of waarvan zij de daden ingeplant hadden. Daar Hij dan niet dwaas is en Hij hen nochtans de gerechtigheid van de zaligheid openbaart, zo is het openbaar dat de vrije wil zelfs in de voortreffelijkste mensen niet alleen niets heeft, noch iets vermag, maar dat het ook niets weet, wat dat rechtvaardig voor God is en genoemd wordt. Of ten ware dat iemand zeggen wilde, dat de gerechtigheid van God de voornaamste en hoogste mensen niet geopenbaard wordt, maar alleen de kleinen, geringsten en verachtsten, waartegen Paulus nochtans roemt dat hij een schuldenaar is beiden de Joden en de Grieken, de wijzen en de onwijzen. Daarom heeft Paulus alhier alle mensen in een klomp geslagen, besluitend dat ze allen goddeloos, onrechtvaardig en onwetend waren, van de oprechte gerechtigheid en geloof, zo ver was het vandaar, dat zij iets goeds zouden kunnen willen, of doen. En dit besluit staat vast, daar God, hen die in de duisternis zaten en onwetend waren, de gerechtigheid van de zaligheid openbaart, waaruit volgt, dat zij ze door zichzelf niet kenden. Die nu de gerechtigheid van de zaligheid niet kennen, voorwaar die zijn verre onder de toorn en verdoemenis, noch kunnen zij zich

door de onwetendheid daaruit redden, ja zij kunnen niet streven om daaruit verlost te worden. Want wat zou u streven, zo u niet weet, wat, hoe, waarheen en in welke manieren dat u streven moet.

HOOFDSTUK 211

Met dit besluit accordeert de zaak zelf en ook de ervarenheid. Want toont mij in het gehele menselijke geslacht slechts één, laat hem ook de allerheiligste en rechtvaar-digste zijn, die het ooit in de zin gekomen is, dat deze de weg tot de gerechtigheid en tot de zaligheid is, namelijk te geloven in Hem die daar is God en mens, die voor de zonden van mensen gestorven, verrezen en ter rechterhand van God de Vader gesteld is. Of die ooit gedroomd heeft van deze toorn van God, waarvan Paulus zegt, dat het van de hemel ontdekt is. Zie eens naar die geleerdste filosofen, wat zij van God gevoeld hebben en wat zij over Gods toorn in hun schriften nagelaten hebben. Ziet de Joden aan, die met zoveel tekenen en door zoveel profeten onderwezen zijn geweest, wat zij van deze weg gevoelen, zij hebben deze niet alleen niet ontvangen, maar zij hebben die zo gehaat, dat er geen natie onder de hemel is geweest, die Christus zo moorddadig vervolgd hebben, tot op deze huidige dag. Wie zou nu durven zeggen, dat in dat grote en machtige volk niet één zou zijn geweest, die dat beste niet zou verzocht hebben en door de kracht van de vrije wil daartoe niet zou gestreefd hebben? Hoe komt het dan dat zij allen tegenovergesteld hebben gestreefd en dat de allervoornaamsten deze allervoornaamste zaak niet alleen niet aangenomen hebben, niet alleen niet geweten hebben, maar ook als hen die geopenbaard en verkondigd is, deze ten hoogste gehaat hebben, verstoten, ja vervolgd en willen dempen en verdelgen? Zodat Paulus in 1 Cor. 1: 23, daarom gezegd heeft, dat deze weg de Joden een ergernis is en de heidenen een dwaasheid. Daar Paulus dan de Joden en de heidenen zonder onderscheid noemt en het zeker is, dat de Joden en de heidenen de voornaamste volken van de wereld geweest zijn, zo is het ook zeker, dat de vrije wil niets anders is "dan[181] de grootste vijand van de gerechtigheid en de zaligheid van mensen", daar het anders niet mogelijk geweest is, dat sommigen van de Joden en van de heidenen niet door de kracht van de vrije wil zouden gestreefd hebben en nochtans daardoor niets anders uitgericht hebben, dan dat zij Christus en de genade vijandig hebben vervolgd. Gaat dan nu heen, Erasmus, en zegt dat de vrije wil tot het goede streeft, daar u ziet, dat de gerechtigheid en het Evangelie hen dwaasheid en ergernis is. U kunt hier ook niet zeggen, dat Paulus maar over sommigen en niet over alle mensen spreekt, want hij begrijpt ze allen, zonder een onderscheid, als hij zegt: "Christus is de heidenen een dwaasheid en de Joden een ergernis". Hij neemt er ook geen uit, dan alleen de gelovige "ons (zegt hij) is de kracht Gods en de wijsheid des Vaders". Hij zegt ook niet, sommige heidenen, sommige Joden, maar simpel de heidenen en de Joden die niet uit ons zijn, met een openbaar onderscheid, de gelovigen van de ongelovigen onderscheidend, zonder enig middel te laten. En wij disputeren over de heidenen die zonder de genade werkzaam zijn, van dezen zegt Paulus, dat Gods gerechtigheid hen dwaasheid is, voor welke zij zich schuwen als voor een gruwel. En hier hebt u dat loffelijk streven van de vrije wil tot het goede.

HOOFDSTUK 212

En[182] ziet verder ook, of Paulus niet klaar te kennen geeft, dat hij de hoogsten en voornaamsten onder de heidenen meent en voortbrengt als hij zegt, dat zij die zich voor wijzen hielden, dwazen geworden zijn en hun onverstandig hart is verduisterd geworden en dat zij in zichzelf overleggen, (dat is in hun subtiele disputatie) ijdel geworden zijn. Hij gebruikt hier het Griekse woord "Dialogismos", betekenend haar scherpste en subtielste gedachten, overleggingen en dichten en dat zij daarin ijdel geworden zijn. Zeg mij nu eens, als hij hier spreekt van hun "Dialogismos" meent hij hier niet het hoogste en voortreffelijkste dat in de heidenen was? Want deze zijn hun beste en hoogste gedachten en opinies geweest, die zij voor een vaste en gewisse wijsheid gehouden hebben. Maar deze wijsheid zegt hij hier in hen ijdelheid te zijn, zoals hij gezegd heeft dat ze dwaasheid was en dat ze met veel te bestaan en te streven niets anders dan erger geworden is en dat zij uiteindelijk door een verduisterd hart de afgoden gediend hebben en vele andere gruwelen bedreven, die hij daar verhaalt. Rom. 1. Zo dan het beste benaarstigen en werk, in de allerbesten van de heidenen, boos en goddeloos is, wat zal men nu gevoelen van de rest van het volk, die veel erger zijn geweest? Want hij maakt hier geen onderscheid tussen de besten, als hij zonder aanzien van enige personen, hun beste wijsheid verdoemt en verwerpt. En verdoemend hun werken en benaarsting, zo worden

---

[181] De vrije wil is een vijand van de gerechtigheid.
[182] De wijsheid van mensen is ijdel.

verdoemd al die personen, die daartoe gestreefd hebben, hoewel zij zulks door de hoogste kracht van de vrije wil gedaan hebben. Ik zeg hun beste streven wordt verworpen als zonde, hoeveel meer die het werk zelf gedaan hebben? Alzo verwerpt hij ook een weinig daarna al de Joden zonder onderscheid, die naar de letter en niet naar de Geest Joden zijn en zegt: “Gij onteert God door de letter en besnijding”. Alsmede “Deze is geen Jood, die in het openbaar een Jood is, maar die in ’t heimelijke een Jood is”. Hoe kan men ze klaarlijker onderscheiden? Een openbare of uitwendige Jood is een overtreder van de Wet. Maar hoeveel meent u zijn er wel onder de Joden geweest, die zonder geloof waren, die evenwel naar de wereld, hogen, wijzen, redelijken, onstraffelijken en heiligen geweest zijn, die ook met een hoogste betrachting tot de gerechtigheid en tot de waarheid gestreefd hebben? Zoals Paulus hen dikwijls getuigenis geeft, dat zij om God ijveren, maar met onverstand, Rom. 10, dat zij de gerechtigheid van de Wet navolgen en dat zij dag en nacht bekommerd zijn, om tot de zaligheid te geraken en nochtans zijn zij overtreders van de wet, daar zij in de Geest geen Joden zijn, ja omdat zij hardnekkig de gerechtigheid van het geloof weerstaan. Wat resteert er dan nu nog, dan dat de vrije wil als hij op zijn best is, dat het dan boos en op zijn ergst is en hoe meer dat hij streeft hoe erger hij wordt? De woorden zijn klaar, de afdeling is gewis, wie kan het nu tegenspreken?

HOOFDSTUK 213

Maar laat ons Paulus zelf horen, hoe hij zichzelf verklaart, in het derde hoofdstuk, makend zijn besluit, zo zegt hij alzo “Wat dan? Zijn wij uitnemender? Ganselijk niet, want wij hebben tevoren beschuldigd beiden Joden en Grieken, dat ze alle onder de zonde zijn”. Waar is nu de vrije wil, allen (zegt hij) “Joden en Grieken zijn onder de zonde”. Is hier enige duisternis, of is hier ook een figuurlijke wijze van spreken? Wat zal nu de uitlegging van de gehele wereld vermogen tegen een zo duidelijk vonnis, die allen zegt, die neemt niemand uit en hij laat er niets goeds in, die zegt dat ze allen onder de zonde zijn, dat is, dat ze dienstknechten van de zonden zijn. Waar stelt hij nu de oorzaak dat alle Joden en heidenen onder de zonde zijn? Nergens dan daar wij die aangewezen hebben, namelijk als hij zegt “De toorn van God wordt ontdekt over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der mensen”. En dat bewijst hij door de openlijke ervarenheid, dat zij God ondankbaar zijnde, zoveel gruwelen onderworpen zijn geweest als de vruchten van de overtuiging van hun goddeloosheid, als die niet anders willen, noch doen dan kwaad. Daarna komt hij de Joden in het bijzonder te oordelen als hij zegt, dat de Joden onder de letter overtreders zijn, hetwelk hij desgelijks door hun vruchten en door de ervarenheid bewijst, zeggend: “U predikt dat men niet stelen zal en u steelt. U hebt een gruwel van de afgoden en u bedrijft kerkroof, God het Zijne ontnemend. En hij neemt er geen uit, dan die in de Geest Joden zijn. Het mag ook niet helpen, dat u zou willen zeggen, dat niettegenstaande zij onder de zonde zijn, dat nochtans het beste dat in hen is, als de redelijkheid en de wil, enigszins tot het goede zou streven. Want zo in hen enige goede wil was, zo zou het vals zijn, dat hij zegt, dat zij onder de zonden zijn. Daar hij dan de Joden en de heidenen noemt, zo begrijpt hij meteen, alles wat in de Joden en heidenen is. Al was het dat u Paulus alzo omkeren wilt; aller Joden en heidenen vlees (dat is) hun grofste en laagste affecten zijn onder de zonde. Maar de toorn van God, die over hen van de hemel ontdekt is, zal ze geheel verdoemen, tenzij dat zij door de Heilige Geest gerechtvaardigd worden, hetwelk niet zou geschieden, ten ware dat zij alleen onder de zonde waren.

HOOFDSTUK 214

Laat ons nu eens zien, hoe Paulus zijn mening uit de Schrift bewijst, of ook Paulus de plaatsen die hij gebruikt, meer doet bewijzen dan zij op hun eigen plaatsen beogen. “Gelijk geschreven is: (zegt hij) Rom. 3: 10, 11, 12 daar is niemand rechtvaardig, ook niet één, daar is niemand die verstandig is, daar is niemand die God zoekt. Allen zijn zij afgeweken, zijn zij onnut geworden, daar is niemand die goed doet, daar is ook niet tot één toe”. etc. Die nu kan, die brengt een bekwame uitlegging voort, iemand dicht hier nu figuurlijke spreuken af? Laat ze klagen dat de woorden duister en twijfelachtig zijn, laat nu iemand zo koen zijn, hij beschermt de vrije wil tegen zulk een oordeel. Zo wil ik voorwaar ook wijken, wederroepen en zijn een belijder en verzekeraar van de vrije wil. Het is dan gewis en zeker, dat hij hier spreekt over alle mensen. Want de profeet brengt God voor, aanschouwend over alle mensen en prekend over deze sententie. Hij zegt alzo, Psalm 14: 2: “De Heere heeft uit de hemel nedergezien op de mensenkinderen, om te zien of iemand verstandig ware, die God zoekt". etc. En opdat de Joden niet zouden menen, dat dit vonnis hen niet aanging, zo voorkomt Paulus en hij verzekert dat ze hen ten hoogste aanging? “Wij weten (zegt hij) dat de wet spreekt, dat zij ’t spreekt tot degenen, die onder de wet zijn; opdat alle mond etc." Ditzelfde heeft hij ook willen

zeggen, als hij sprak “De Joden voornamelijk en ook de Grieken”. Hoort u dan wel, dat alle mensenkinderen. dat al die onder de wet zijn, dat is: Zowel de heidenen als de Joden voor God als zodanig gerekend worden. dat zij onrechtvaardig zijn, onverstandig zijn, noch naar God vragen, ook niet één, maar dat ze alle afgeweken zijn en onnuttig geworden? Ik acht ook, dat onder de mensen kinderen en onder die, die onder de wet zijn, geteld en gerekend moet zijn, de allerbesten en de allereerbaarsten, die door de kracht van de vrije wil tot het goede en tot de eerbare deugden gestreefd hebben, van welke Erasmus zegt, dat zij de zaden en vonken van de eerbaarheid in hun gemoederen ingeplant hebben. Of het was dat hij zeggen wilde, dat zij de kinderen van Engelen moesten zijn.

HOOFDSTUK 215

Hoe kunnen zij dan tot het goede streven, die allen over een hoop God niet kennen, ja Hem niet vragen, noch zoeken? Hoe kunnen zij een nuttige kracht tot het goede hebben, die allen van het goede afwijken en onnut zijn? Wij weten immers ook wel, wat het te zeggen is, God niet kennen, onverstandig zijn, God niet zoeken, God niet vrezen, afwijken en onnut zijn. Zijn de woorden niet klaar en leren ze niet dat alle mensen God niet kennen, God verachten, tot het kwaad afwijken en onnut tot het goede zijn? Want hier wordt niet gehandeld over de onwetendheid om de tijdelijke kost te zoeken, noch over de verachting van het geld, maar over de onwetendheid en de verachting van de Religie en van de Godzaligheid. Maar deze onwetendheid en deze verachting, zijn zonder twijfel niet in het vlees, noch in de laagste en grofste affecten, maar in die hoogste en voornaamste krachten van mensen, in welke de gerechtigheid, de Godzaligheid en de kennis en eerbied voor God, plaats behoorden te hebben, namelijk183 in “de redelijkheid” en in de wil en alzo in de kracht van de vrije wil zelf, in dat zaad van de eerbaarheid of in het principieelste dat in de mensen is. Waar bent u nu Erasmus, die boven beloofde dat u gaarne zou toestaan dat het voornaamste in de mens vlees is, dat is goddeloos als men nu zulks uit de Schrift zou bewijzen? Staat het dan nu toe, daar u hoort dat het beste dat in de mens is, niet alleen goddeloos is, maar ook onwetend van God, God verachtend, tot het kwade gekeerd en onnut tot het goede. Want wat is het onrechtvaardig te zijn, anders dan dat de wil (die één van de voornaamste dingen van de mensen is) onrechtvaardig is? Wat is onverstandig te zijn van God en van het goede, anders dan dat die redelijkheid (die het andere is van de voornaamste dingen in de mensen), onwetend is van God en van het goede, dat is, blind in de kennis van de Godzaligheid? Wat is afwijken en onnut zijn, dan dat de mensen in geen delen zelfs niet in de allerbeste, iets deugen tot het goede, maar alleen tot het kwade? Wat is God niet te vrezen, dan dat de mensen in al hun delen, inzonderheid in de voornaamsten, verachters van God zijn. En verachters van God te zijn, is meteen te zijn verachters van al Gods dingen, zoals Zijn Woord, Zijn werken, Zijn wet, Zijn geboden en Zijn wil. Wat zal nu de redelijkheid voor goeds kunnen voortbrengen, die blind en onwetend en onverstandig is? Wat zal de wil voor goeds kiezen, die zelf kwaad en onnuttig is? Ja, wat zou de wil volgen, voor dewelke de redelijkheid niets anders stelt als de duisternissen van hun eigen blindheid en onwetendheid? En uiteindelijk, als de redelijkheid dwaalt en de wil afgekeerd is, wat goeds bid ik u zal de mens kunnen doen of streven?

HOOFDSTUK 216

Maar iemand zal hier mogelijk met Sofisterie voortkomen en zeggen: “dat hoewel de wil afgekeerd is en de rede metterdaad onverstandig is met de werken en metterdaad, dat de wil nochtans wat streven en de redelijkheid wat weten en verstaan kan uit hun krachten, daar wij vele dingen vermogen, die wij nochtans niet doen. Nadermaal wij hier disputeren over de kracht van de vermogens en niet van het werk zelf. Ik antwoord: De woorden van de Profeet die begrijpen in hen zowel de daad of werking dan het vermogen. En het is evenveel of u zegt, de mens vraagt niet naar God, dan of u zei, de mens kan niet naar God vragen. Hetwelk u hieruit zult kunnen verstaan, want zo in de mens het vermogen en de kracht was om het goede te willen, daar hij door het bewegen van de Almachtigheid van God niet ledig noch stil wordt gelaten, zoals wij boven hebben gezegd, zo kon het niet anders zijn, of God zou zich tenminste in enige mensen vertonen en openbaren. Maar dit geschiedt niet, want God ziet van de hemel en Hij ziet niet één die God zoekt en naar Hem vraagt en streeft. Daarom is het gewis dat deze kracht in geen mens is, die daar zou streven en zou willen God zoeken, maar veel meer zijn zij allen afgeweken. Verder zo Paulus niet moest verstaan worden van het onvermogen, zo zou zijn disputatie niets uitrichten. Want hiertoe is Paulus uit, dat hij bewijst dat

---

[183] De redelijkheid en de wil zijn verdorven.

alle mensen de genade nodig hebben. Maar zo zij door zichzelf iets vermochten en beginnen konden, zo zou de genade niet nodig zijn. En daar zij nu niet kunnen noch vermogen, daarom hebben zij de genade nodig. Zo ziet u dan, dat de vrije wil hiermede gans te gronde wordt geworpen en dat in de mens gans geen goeds noch geen eerbaarheid gelaten wordt, als hij uitgesproken wordt, te zijn onrechtvaardig, onwetend van God en gans afgekeerd en ondeugdig voor Hem. En voorwaar, de profeet die bestrijdt dit krachtig, zowel op zijn plaats als bij Paulus die hem citeert. Het is ook geen kleine zaak, als daar gezegd wordt, dat de mens God niet kent en Hem veracht[184] want dit is de fontein van alle gruwelen, de stinkende poel van zonden en de hel van alle kwaad. Want wat kwaad zou er niet zijn, daar de onwetendheid en de verachting van God is? Met één woord, het rijk van de satan heeft in de mens met geen korter, noch met volkomener woorden beschreven kunnen worden, dan dat hij zegt, dat ze onwetend en verachters van God zijn. Want daar is ongeloof, daar is ongehoorzaamheid, daar is kerkroof en Godslastering tegen God en daar is wreedheid en onbarmhartigheid tegen de naasten, daar is de eigenliefde in alle Goddelijke en menselijke dingen. Hier hebt u wederom de heerlijkheid en de mogendheid van de vrije wil.

HOOFDSTUK 217

Paulus gaat dan voort en hij getuigt dat hij over alle mensen spreekt en inzonderheid over de allerbesten en van de voornaamsten. Want zo zegt hij: “Opdat alle mond gestopt worde en de gehele wereld voor God verdoemelijk zij”; Rom. 3: 19, 20 “Daarom zal uit de werken der wet geen vlees gerechtvaardigd worden voor Hem.” Zeg mij toch, hoe wordt alle mond gestopt, zo er nog enige kracht is, waardoor wij nog iets goeds vermogen? Want zo er nog iets is, zo zullen wij tot God mogen zeggen, heere hier is nog wat, hier is nog wat, dat U niet verdoemen kunt, als hetgeen U Zelf Zijn vermogen gegeven heeft, daarin zal hij tenminste de mond niet gestopt zijn en waarin hij God niet schuldig zal zijn. Want zo de kracht van de vrije wil goed en gezond is, zo is het vals, dat de gehele wereld voor God schuldig is, daar deze kracht geen kleine zaak is, noch ook gelegen is in een klein deel van de wereld, maar de gehele wereld door, zijnde de allerbeste en gemeenste, dewelke men de mond niet mag stoppen. of zo men haar de mond stoppen moet, zo moet ze niet de gehele wereld voor God schuldig zijn. En hoe zal ze schuldig zijn, anders dan dat ze goddeloos en onrechtvaardig is, dat is, dat ze straf en pijn schuldig is? Ik zou gaarne zien, met welke uitlegging men zou kunnen bewijzen, dat deze kracht van de mensen van de schuld voor God bevrijd kan worden, of met welke kunsten dat ze uitgenomen kan worden om niet in de gehele wereld begrepen te worden. Voorwaar deze volgende woorden van Paulus zijn machtige donderslagen en een doordringende bliksem en in de waarheid de hamer die de stenen vermorzelt. (Zoals Jeremia het noemt). “Zij zijn alle afgeweken, de gehele wereld is schuldig, er is niemand rechtvaardig etc.” Waarmede vermorzeld wordt niet alleen wat in een mens, of in vele mensen is, maar ook al wat in de gehele wereld en in alle mensen, niet één uitgenomen, zodat de gehele wereld door deze stemmen behoorde te beven, te verschrikken en te vlieden. Wat heeft men krachtiger en sterker kunnen zeggen, dan dat de gehele wereld voor God schuldig, dat aller mensen kinderen afgekeerd zijn en onnut, dat niemand God vreest, dat zij allen ongerechtig zijn, allen onverstandig en niemand die naar God vraagt? Niettemin zo hard en zo razend obstinaat is het hart van de mens, dat hij deze donderslagen en bliksems noch hoort, noch gevoelt, maar wil evenwel nog de vrije wil en zijn krachten boven en tegen al dit verheffen en stellen, zodat in hem zeer wel vervuld wordt het zeggen van de profeet Maleachi 1: 4: “Indien zij bouwen zullen, Ik zal het afbreken.”

HOOFDSTUK 218

Even zo krachtig en zo voortreffelijk wordt dit gezegd: “Uit de werken der wet, zal geen vlees gerechtvaardigd worden.” Dit is een krachtig en aanmerkelijk woord, “uit de werken der wet”, zoals ook; “De gehele wereld”, of dit? “Aller mensen kinderen”. Want men moet aanmerken, dat Paulus zich onthoudt van de personen, maar hij noemt de werken, namelijk opdat hij daarin meteen al de personen zou begrijpen en al wat in hen voornamelijk en aanzienlijk is. Want zo hij gezegd had het gemene volk van de Joden of de Farizeeën, of sommige goddelozen worden niet gerechtvaardigd, zo zou het schijnen, dat hij enigen zou uitnemen, die door de kracht van de vrije wil en door een weinig hulp van de wet niet geheel onnut zouden zijn. Maar daar hij de werken van de wet verdoemt en voor God goddeloos maakt, zo is het openbaar, dat hij ook verdoemt al degenen, die zich bevlijtigen de werken van de wet te volbrengen. En geen deden dit, dan de voornaamsten en dle

[184] De fontein van alle gruwelen en ellende, waarin de mens gevallen is.

allerbesten en dat door hun beste en voornaamste deel namelijk met de redelijkheid en met de wil. Zo dezen dan, die met een hoogste naarstigheid en betrachting, zowel van het vernuft als van de wil, dat is met alle krachten van de vrije wil in de wet en in de werken geoefend werden en met de wet zelf als niet een Goddelijke hulp geholpen werden, waardoor zij onderwezen worden, zo dezen zeg ik, als goddelozen verdoemd worden en voor God alleen voor vlees gerekend worden, wat blijft er dan nu over in het gehele menselijke geslacht, dat niet vlees en goddeloos is? Want al die uit de werken van de wet zijn, worden over één kam gescheerd en tegelijk verdoemd. Al waren zij ten hoogste of maar een weinig of geheel niet in de wet geoefend, daar legt niets aan. Allen konden niet meer dan de werken van de wet volbrengen. Maar de werken van de wet rechtvaardigen niet. Zo ze niet rechtvaardigen, zo bestraffen zij de goddelozen en zij verlaten hun werkers, maar de goddelozen zijn schuldig en waardig de toorn van God. Deze dingen zijn zo klaar, dat er niemand tegen kikken mag.

HOOFDSTUK 219

Maar zij meenden hier een uitvlucht te zoeken en te zeggen: “Dat Paulus onder de werken der wet verstaat de ceremoniele werken van de uiterlijke Godsdienst, dewelke na de dood van Christus verdoemd en afgeschaft zijn.” Ik antwoord, deze is de dwaling en de onwetendheid van Hieronymus, tegen dewelke, hoewel Augustinus zich sterk daartegen stelde, nochtans door de toelating van God en de macht van de satan door de gehele wereld verstrooid is en tot op deze dag gebleven. Waardoor het geschied is, dat men Paulus niet heeft kunnen verstaan en alzo de kennis van Christus verduisterd heeft moeten worden. En voorwaar al was in de kerk geen andere dwaling geweest, deze ene is krachtig en schadelijk genoeg geweest, om het Evangelie te verwoesten, als niet de bijzondere genade van God dit verhinderd had. En hiermede heeft Hieronymus eerder de hel dan de hemel verdiend, zover is het vandaar, dat ik hem zou durven canoniseren of voor een Sint en Heilige houden. Het is dan niet waarachtig, dat Paulus alleen over de ceremoniele werken van de wet zou spreken, hoe zou toch anders zijn disputatie kunnen bestaan, door welke hij besluit, dat ze allen onrechtvaardig zijn en dat ze allen de genade nodig hebben? Want alsdan zou iemand mogen zeggen, welaan, laat het zo zijn, dat wij door de ceremoniële werken niet gerechtvaardigd worden, zo kan nochtans iemand door de werken van de morele wet van de tien geboden gerechtvaardigd worden. Daarom hebt u met uw argument nog niet bewezen, dat de genade alle mensen nodig is. Daarenboven wat voor een nuttige genade zou dit dan zijn, die ons alleen zou verlossen van de werken van de ceremonie of uiterlijke godsdienst, die de allerheiligste dingen zijn te doen en tenminste die men van de mensen door vrees of door eigen liefde kan afdringen? Verder is dit een dwaling dat de ceremoniële werken van de uiterlijke godsdienst na de dood van Christus verdoemelijk zouden zijn en zonde. Dat heeft Paulus nooit gezegd, maar hij zegt dat ze niet rechtvaardigen en voor God niet nut zijn, om van de goddeloosheid vrij te worden. Omdat dat het samen bestaan kan, dat iemand die zou doen en nochtans niets ongeoorloofds deed, zoals eten en drinken werken zijn, die niet rechtvaardigen noch ons voor God aangenamer maken, nochtans doet hij niets ongeoorloofds, die daar eet en drinkt.

HOOFDSTUK 220

Zij dwalen nog verder hierin, daar de ceremoniële wetten in het Oude Testament, zowel geboden en streng gevorderd waren, als de morele wet van de tien geboden, daarom gelden deze niet meer noch minder dan de andere. Zo spreekt Paulus dan de Joden voornamelijk aan, zoals hij zegt in Rom. 1. Daarom zal niemand twijfelen, of door de werken van de wet worden verstaan, al de werken van de ganse wet, want anders moet men ze niet meer werken van de wet noemen, zo de wet afgeschaft en verdoemelijk is, want een wet die afgeschaft is, is nu geen wet meer. Hetwelk Paulus zeer wel wist, daarom zegt hij niets over een afgeschafte wet, als hij van de werken van de wet vermaant, maar van de wet die nog regeerde en in haar kracht was. Anders hoe licht zou het hem geweest zijn te zeggen de wet is nu zelf afgeschaft? Maar laat ons Paulus zelf eens horen, die zichzelf het allerbeste uitlegt tot de Galaten, Hoofdst. 3: 10: “Want zovelen die onder de werken der wet zijn, die zijn onder de vloek; want daar is geschreven: Vervloekt is een iegelijk die niet blijft in al hetgeen geschreven staat in het boek der wet, om dat te doen”" Ziet u hier wel, dat Paulus dezelfde zaak behandelend, die hij tot de Romeinen verhandelt en bijna met dezelfde woorden, dat hij spreekt over al de wetten die in het boek van de wet begrepen zijn, zo dikwijls als hij over de werken van de wet vermaant? En hetwelk nog het wonderlijkste is, hij citeert Mozes, die ze vervloekt die niet in de wet blijven, waar hij Paulus zelf nochtans vervloekt verklaart, die uit de werken van de wet zijn, voortbrengend alzo een tegenovergestelde plaats tot een tegenovergesteld vonnis te bevestigen.

Maar dat doet hij, omdat de zaak alzo voor God staat, dat diegenen die zich het meest benaarstigen tot de werken van de wet, dat zij de wet het minst onderhouden, omdat zij de Geest niet hebben, die alleen de wet vervult, hetwelk zij met hun krachten wel bezoeken kunnen, maar niet uitrichten. Alzo is beiden waar, dat naar Mozes' zeggen zij vervloekt zijn, die niet in de werken van de wet blijven en ook vervloekt die naar Paulus' mening uit de werken van de wet zijn. Want beiden vereist de Geest, zonder wie de werken van de wet, hoeveel zij ook geschieden, nochtans niet rechtvaardigen, zoals Paulus zegt, daarom blijven zij ook niet in al hetgeen dat geschreven is, zoals Mozes zegt.

HOOFDSTUK 221

In somma, bevestigt Paulus genoeg door zijn afdeling, hetgeen wij zeggen. Want hij deelt de mensen, die werkers van de wet zijn in twee, sommigen maakt hij werkers van de Geest, anderen werkers van het vlees, geen in het midden latend. Want alzo zegt hij, Rom. 3: 20: "Geen vlees zal gerechtvaardigd worden uit de werken der wet". Wat is dit anders te zeggen, dan dat zij zonder geest in de wet werken, omdat zij vlees zijn, dat is goddeloos en God niet kennend, die hun werken niet helpen, noch geen profijt doen? Alzo zegt hij in Gal. 3: dezelfde afdeling gebruikend: "Hebt u de Geest ontvangen uit de werken der wet, of uit de prediking des geloofs?" En wederom: "Zo houden wij dan, dat de mens gerechtvaardigd wordt door het geloof, zonder de werken der wet." Door hetwelk alles klaar en openbaar wordt, dat bij Paulus de Geest, de werken van de wet alom tegengesteld wordt, niets anders dan tegen alle andere dingen, die niet geestelijk zijn en tegen alle krachten van het vlees, opdat Paulus' mening zeker deze is, die Christus is, Joh. 3: 6. "Alles wat niet uit de Geest is, dat is vlees," het is ook zo schoon, zo heilig en zo uitnemend, ja zelfs de allerschoonste werken van de Goddelijke wet, door welke kracht zij ook mogen zijn gedaan. Want de Geest van Christus is nodig, zonder dewelke alle werken niets anders zijn dan verdoemelijk. Dit moet dan vast blijven, dat Paulus door de werken van de wet niet verstaat de ceremoniële werken van de uiterlijke godsdienst, maar al de werken van de ganse wet. En dat moet ook vast blijven. dat in de werken van de wet ook verdoemd worden, alle werken, die zonder de geest gedaan zijn. Maar de kracht van de vrije wil is zonder de Geest en daarover disputeren wij. Want hij zegt niet, die in de zonden zijn en in goddeloosheid tegen de wet, maar die uit de werken van de wet zijn, dat is, de besten en de benaarstigers van de wet, die boven de kracht van de vrije wil, ook geholpen zijn door de wet, dat is, zijn onderwezen en verwekt geweest. Zo dan de vrije wil door de wet geholpen en in alle krachten in de wet geoefend niet helpt, noch rechtvaardigt, maar in zijn goddeloosheid en in het vlees gelaten wordt, wat meent u, dat hij zal vermogen, als hij alleen zonder de wet gelaten is.

HOOFDSTUK 222

"Door de wet (zegt hij) is de kennis der zonden". Hier leert hij hoe en hoeveel de wet nut is. Namelijk, dat de vrije wil in zichzelf alleen zo blind is, dat hij zelf de zonde niet kent, maar hij heeft daartoe de wet nodig van doen, om hem te onderwijzen. Die nu de zonde niet kent, wat zal hij doen om de zonde weg te nemen'? Dit namelijk, dat hij de zonde voor geen zonde en geen zonde voor zonde zal oordelen. Hetwelk de ervaring genoeg leert, hoezeer dat de wereld haat en vervolgt, ja door degenen, die zich de gerechtigheid en Godzaligheid meest bevlijtigen, de gerechtigheid van God, die door het Evangelie verkondigd wordt, die scheldend en bewarend voor ketterijen, dwalingen en met andere schandelijke namen: Maar daarentegen ziet men ook, hoe zeer dat de wereld zijn eigen werk en raad, die in de waarheid zonde en dwaling zijn, voor gerechtigheid en wijsheid roemt en uitroept. Zo stopt Paulus dan de vrije wil hiermede de mond, als hij leert, dat hem door de wel de zonde getoond moet worden, als degene die zijn eigen zonden niet kent, zover is het vandaar, dat hij de vrije wil enig streven tot het goede zou toeschrijven. En hiermede wordt de kwestie van Erasmus beantwoord, die hij doorgaans zijn boek Diatribe zo dikwijls wederhaalt, namelijk185 "Zo wij niet vermogen noch kunnen, waartoe zijn dan zoveel wetten, zoveel geboden, zoveel dreigementen en zoveel beloften?" Paulus die antwoordt hier: "Door de wet komt de kennis der zonde." Hier antwoord Paulus heel anders, als de vrije wil en de gehele wereld zou gedacht en verwacht hebben. Hij zegt niet door de wet wordt de vrije wil bewezen, noch door de wet wordt de gerechtigheid betuigd, want door de wet komt de gerechtigheid niet, maar de kennis van de zonden. Want dit is eigenlijk de vrucht, het werk en het ambt van de wet, dat ze de blinden en de onwetenden een licht is, maar zulk een licht, die ons vertoont en aanwijst onze ziekte, zonde, kwaad, dood, hel en toorn van God, maar zij helpt ons niet daaruit, er genoeg aan hebbend, dat ze ons de zonde en onze jammer aangewezen

[185] Het gebruik van de wet.

heeft. En als de mens daardoor tot de kennis van zijn zonden gekomen is, die wordt bedroefd en beangstigd, ja tot wanhoop gebracht. En de wet kan hem niet helpen en veel minder kan hij zichzelf helpen. Daarom is er een ander licht nodig, die ons de remedie aanwijst en deze is de stem van het Heilig Evangelie, ons vertonend Christus, de verlosser van alle kwalen. Deze Christus kan het vernuft noch de vrije wil niet aanwijzen. En hoe zou hij dat doen, daar hij zelf de duisternis is, die het licht van de wet behoeft, die hem zijn eigen ziekte aanwijst, dewelke hij door zijn licht niet ziet noch gevoelt, maar gelooft dat het gezondheid is.

HOOFDSTUK 223

Alzo verhandelt hij dezelfde kwestie tot de Galaten, zeggend Gal. 3: 19: “Waartoe is dan de wet?” Daarop antwoordt hij niet naar de wijze van Erasmus’ Diatribe, dat ze de vrije wil zou bewijzen, maar zo spreekt hij: “Zij is om de overtredingen wil daarbij gesteld, totdat het zaad zou gekomen zijn, dien het beloofd was." “Om der overtreding wil” zegt hij, niet om die te dempen en te weren, zoals Hieronymus droomt, terwijl Paulus daarbij zegt, dat zulks door het beloofde Zaad toegezegd was, die de zonde zou weren en dempen en de gerechtigheid aanbrengen: maar om de overtreding te vermeerderen, zoals hij in Rom. 5: 20 zegt; “Maar de wet is bovendien ingekomen, opdat de misdaad te meerder worde.” Niet, dat er geen zonden zonder de wet geschieden of vermeerderen, maar dat de mensen, die niet kenden, noch wisten dat het zonden en zulke grote zonden waren, maar velen en de meesten, zelfs voor gerechtigheid gehouden werden. En als de zonden bekend zijn, dan heeft de remedie geen plaats, ja daar is zelfs geen hoop van gezondheid, daar zij de hand tot de meester niet uitstrekken, als die zichzelf gezond schijnen en de medicijnmeester niet nodig hebben. Daarom is de wet geheel nodig, die ons de zonde doet kennen, opdat de snoodheid en de grootheid van doen wel bekend zijnde, de hoogmoedige mens en die zichzelf gezond schijnt, verootmoedigd zou worden en naar de genade in Christus voorgesteld, zuchten en verlangen zou. Ziet dan eenmaal wat een slechte reden schijnt dit: “Door de wet komt de kennis der zonden,” en is nochtans alleen als een machtig werktuig om de vrije wil ten gronde te werpen en gans te vernielen. Want zo dit waarachtig is, dat hij bij zichzelf niet weet wat zonde en wat kwaad is, zoals hier in Rom. 7: 7; Paulus zegt: “Want ook ik had de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn, indien de wet niet zeide: Gij zult niet begeren.” Hoe zal hij ooit weten, wat gerechtigheid en wat goed is (die de gerechtigheid niet kent) hoe zal hij daartoe streven? De zonde, in welke wij geboren zijn, in welke wij leven, in welke wij ons bewegen en zijn, ja dat in ons leeft, beweegt en heerst kennen wij niet, hoe zouden wij dan kennen de gerechtigheid die buiten ons in de Hemel heerst? Alzo maken deze woorden de vrije wil tot gans niets.

HOOFDSTUK 224

Omdat de zaak dan zo staat, zo besluit ook de apostel Paulus met een vrolijke en vrijmoedige geest en met volle autoriteit, Rom. 3: 21: “Maar nu is de rechtvaardigheid Gods geopenbaard geworden, zonder de wet, hebbende getuigenis van de wet en de profeten; namelijk de rechtvaardigheid Gods door het geloof van Jezus Christus tot allen en over allen die geloven; want daar is geen onderscheid. Want zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods en worden om niet gerechtvaardigd uit Zijn genade door de verlossing die in Jezus Christus is, welke God voorgesteld heeft tot een verzoening door het geloof in het bloed, etc." Hier dondert Paulus en spreekt louter bliksems tegen de vrije wil. Eerst zegt hij “de rechtvaardigheid Gods wordt geopenbaard zonder de wet”, hiermede onderscheidt hij de gerechtigheid van God van de gerechtigheid van de wet. Hetgeen dat hij zegt zonder de wet, dat kan niet anders zijn, dan dat de Christelijke gerechtigheid zonder de werken van de wet bestaat, zodat de werken van de wet tot deze te verkrijgen, niet deugen noch vermogen, zoals hij terstond beneden zegt: “Zo houden wij dan, dat de mens gerechtvaardigd wordt door het geloof zonder de werken van de wet.” En zoals hij boven gezegd heeft: “uit de werken der wet zal geen vlees voor Hem gerechtvaardigd worden.” Uit welke alles zeker en klaar is, dat het benaarstigen of het streven van de vrije wil gans niets is. Want zo de gerechtigheid van God zonder de wet en zonder de werken van de wet bestaat, hoe zou ze niet meer bestaan zonder de vrije wil? Nadermaal dit de hoogste kracht en benaarstigen van de vrije wil is, waarmede hij voor God niet beter wordt, maar blinder en onvermogender wordt. Zo neemt dan weg dat kleine woordje (zonder) alle uiterlijke gerechtigheid van de werken, het neemt weg al de voorbereidingen tot genade en uiteindelijk bedenkt en dicht al wat u kunt, waardoor de vrije wil iets zou vermogen, zo zal Paulus vaststaan en zeggen “zonder dat alles” kan niemand voor God gerechtvaardigd worden. En ofschoon ik toeliet, dat de vrije wil door zijn streven iets kon uitrichten, zoals goede werken doen redelijk en eerbaar voor de wereld leven, zo kan hij toch de gerechtigheid die voor God geldt niet verkrijgen,

omdat zijn gerechtigheid tegen Gods gerechtigheid, niet door God wordt geacht, als hij zegt, dat zijn gerechtigheid zonder de wet bestaat. En zo ze tot de gerechtigheid van God niet kan dienen noch vorderen, wat zou het hem helpen, ofschoon hij door zijn kracht tot de gerechtigheid van engelen kon komen? Ik meen, dat deze woorden niet duister noch twijfelachtig zijn, noch dat ze geen figuurlijke verklaring behoeven, want Paulus die onderscheidt hier klaar tweeërlei gerechtigheden, de ene van de wet, de andere van de genade, zonder de andere en zonder de werken gegeven wordt, maar dat de andere gerechtigheid van de wet onder deze niet rechtvaardigt noch helpt. Ik wil dan wederom gaarne zien of de vrije wil hiertegen zal kunnen bestaan en zich zal kunnen beschermen.

HOOFDSTUK 225

De andere donderslag tegen de vrije wil is dat Paulus verder zegt: “dat de gerechtigheid die voor God bestaat, openbaar gemaakt wordt tot allen en op allen die in Christus geloven en dat er geen onderscheid is." Hier deelt hij dan wederom het ganse menselijke geslacht in twee delen. De gelovigen geeft en schrijft hij toe de gerechtigheid van God, de ongelovigen ontneemt hij dezelfde gerechtigheid. Daar is nu immers niemand zo razend, die zou twijfelen dat de kracht van de vrije wil wat anders is dan het geloof aan Jezus Christus; nu komt Paulus hier en zegt, dat alles wat buiten dit geloof is, niet kan zijn enige rechtvaardigheid voor God. Zo het voor God geen rechtvaardigheid kan zijn, zo moet er noodzakelijk zonde zijn. Want voor God wordt geen middel gelaten tussen de gerechtigheid en de zonde, dat als geen van beiden zou zijn, noch gerechtigheid noch zonde. Anders zou de gehele disputatie van Paulus niets uitrichten, daar hij zijn disputatie beleidt op deze afdeling, dat het is of gerechtigheid of zonde voor God, wat van de mensen of het in de mensen geschiedt of gedaan wordt. Gerechtigheid zo het geloof daarbij is, zonde zo het daar niet bij is. Bij de mens beken ik wel, staat de zaak alzo, dat er middeldingen zijn, door dewelke de mensen elkaar noch iets schuldig zijn, noch elkaar iets doen. Tegen God zondigt de goddeloze, het zij of hij eet, of drinkt, of iets anders doet, omdat het creatuur God misbruikt met gestadige goddeloosheid en ondankbaarheid, omdat hij ook nimmermeer God daarvoor de eer geeft.

HOOFDSTUK 226

Dat is ook geen stille donderslag, als hij zegt: “Zij hebben allen gezondigd en zijn verhinderd te komen tot de heerlijkheid Gods, want daar is geen onderscheid.” Wat zou er toch, bid ik u, klaarder gezegd kunnen worden? Wijst mij nu eens een werkheilige van de vrije wil en antwoordt of hij ook met al zijn streven tot het goede zondigt of niet, zo hij niet zondigt, waarom neemt Paulus hem niet uit, maar allen op een hoop zonder onderscheid? Voorwaar die daar zegt “allen”, die sluit er niemand uit, noch tijd, noch werk, noch vlijtigheid, noch arbeid. Want zo u enig mens of enig mensenwerk of vlijtigheid daaruit neemt, zo maakt u Paulus vals, want de werkheiligende bevlijtiger van de vrije wil wordt ook begrepen onder het woord “allen”, daarom had Paulus hem behoren te verschonen en alzo onder de gemene zondaars (naar uw zeggen) niet behoeven te rekenen. Alzo zegt hij daar ook “dat hen de heerlijkheid van God gemangeld en ontbroken heeft (of naar de Nederlandse overzetting) zijn verhinderd te komen tot de heerlijkheid Gods.” De[186] heerlijkheid van God kan men hier op tweeërlei wijze verstaan, 1. “aktieve of werkelijk, 2. passieve, lijdelijk.” Hetwelk doet, dat Paulus zeer de manier van de Hebreeuwse spraak volgt. “De aktieve”, of werkelijke heerlijkheid van God is, waardoor Hij in ons wordt geroemd en verheerlijkt. De “passieve” of lijdelijke is, waardoor wij in God roemen of verheerlijkt worden. Nu mij dunkt, dat ze hier moet verstaan worden van de “passieve”, als het geloof in Christus, dat in onze spraak luidt zoals of men verstond het geloof die in Christus is, maar naar de wijze van de Hebreeuwse spraak, dan betekent het geloof dat wij in Christus hebben. Alzo ook de gerechtigheid van God luidt in onze spraak, de gerechtigheid die in God is of die God heeft, maar in de Hebreeuwse taal is de gerechtigheid, die wij uit God en voor God hebben. Alzo ook nemen wij het woord de heerlijkheid van God naar de wijze van de Hebreeuwse taal, die wij God, uit God en voor God hebben en die in God heerlijkheid genoemd en gezegd mag worden. Hij roemt dan en is verheerlijkt in God, die zeker weet, dat God hem gunstig is en hem genadig aanziet, opdat hetgeen hij doet voor Hem aangenaam mag zijn, of hem vergeeft en draagt, Hem niet behaagt.

Zo dan het bevlijtigen en het streven van de vrije wil geen zonde is, maar voor God goed is, zeker mag hij dan roemen en met betrouwen in zijn roem zeggen, dit behaagt God, dit is God aangenaam, die neemt Hij aan, of tenminste God verdraagt het en vergeeft het. Want deze is de heerlijkheid en

---

[186] Waarin de heerlijkheid van God bestaat.

roem van de gelovigen in God, dewelke die ze niet hebben, mogen voor God niet bestaan, maar worden veeleer te schande gemaakt. Maar dit komt de apostel Paulus expres te ontkennen en zegt dat hen deze heerlijkheid of roem ontbreekt en verhinderd zijn daartoe te komen. En dit bewijst hij ook met de ervaring. Want vraagt eens aan alle bevlijtigers van de vrije wil, of zij slechts maar een kunnen bewijzen, die met ernst en van ganser harte, van enig van zijn streven en bevlijtiging zou kunnen zeggen: "Ik weet dat dit Gode behaagt" kan hij dat doen, ik zal overwonnen zijn en hem victorie geven. Maar ik weet dat er niemand gevonden zal worden.

Zo hem dan deze roem ontbreekt, dat het geweten niet zeker weet of betrouwt, dat zulks God behaagt, zo is het gewis dat het God niet behaagt. Want zo iemand gelooft, zo verkrijgt hij, maar hij gelooft niet dat hij God zeker behaagt, hetwelk nochtans noodzakelijk is, daar het anders een laster van ongeloof is aan Gods goedgunstigheid te twijfelen, die daar wil, dat men Hem met vast geloof zal betrouwen, dat Hij gunstig is. Alzo hebben wij hen met de getuigenis van hun eigen geweten overtuigd, dat de vrije wil, als hem de heerlijkheid en de roem van God ontbreekt, tot alle tijd vanwege de laster van het ongeloof voor God schuldig is, zelfs met hem begrepen al zijn krachten, bevindingen en streven tot het goede.

HOOFDSTUK 227

Wat zullen nu de beschermers van de vrije wil uiteindelijk tot dit argument zeggen "worden om niet gerechtvaardigd, door Zijn genade"? Wat is toch dat "om niet". Wat is "door Zijn genade." Hoe kunnen nu het streven en de verdiensten overeenkomen met de gerechtigheid, die geschonken en om niet gegeven wordt? Maar zij zullen mogelijk hier zeggen, dat zij de vrije wil maar een weinig toeëigenen en niet dat hij zou vermogen de genade geheel te verdienen. Maar dit zijn ijdele woorden. Want dit zoeken zij evenwel door de vrije wil, dat de verdienste plaats zou hebben. Als men weet, dat Erasmus door geheel zijn Diatribe niets anders doet dan roepen: "Zo daar geen vrije wil is, waar blijven dan de verdiensten? Zo daar geen verdiensten zijn, waar blijft de beloning? Wie zal men nu iets toerekenen, zo iemand zonder verdienste rerechtvaardigd wordt?" Hier komt Paulus te antwoorden, dat er geen verdienste is, maar dat ze om niet gerechtvaardigd worden, die gerechtvaardigd worden en dat men zulks niemand moet toerekenen dan de genade van God. Als de gerechtigheid geschonken wordt, zo wordt meteen geschonken het Koninkrijk en het eeuwige leven. Waar is nu het streven? Waar is de naarstigheid? Waar zijn de werken? Waar zijn de verdiensten van de vrije wil? Waartoe zijn die allen nut? Hier kunt u niet over duisternis en twijfelachtigheid klagen, de zaak en de woorden zijn gans klaar en eenvoudig. Ten doet ook niet, dat zij de vrije wil maar een weinig toeschrijven, daar zij ons evenwel willen wijsmaken, dat zij met weinig de genade en de gerechtigheid kunnen verkrijgen. Want[187] zij plegen op deze vragen niets anders te antwoorden, waarom God dezen rechtvaardigt en de anderen verlaat, van dat zij de vrije wil stellen en zeggen, dat deze naar het goede gestreefd heeft en de andere niet en dat God deze om zijn strevens wil aanziet en de andere veracht, opdat God niet onrechtvaardig zij, zo Hij anders deed. En of zij wel met woorden en met schrijven voorgeven, dat zij niet van de gehele verdienste dat de Sofisten "meritum condignum" noemen, spreken, zo houden zij nochtans dat men de genade kan verdienen en zij willen ons met deze woorden slechts een duistere bril op de neus zetten. Want wat zouden ze dat verontschuldigen, dat zij zulks geen volle verdienste noemen, daar zij de vrije wil alle dingen toeschrijven, die men zulke verdiensten toeëigent, namelijk dat hij hier bij God genade verdient, die zich benaarstigt tot het goede te streven en dat hij die niet streeft, geen genade verkrijgt. Is dat niet een volle verdienste? Maken zij hiermede God niet een aanziender van de werken, van de verdiensten en van de personen? Is dit niet de verdienste, dat zij "meritum condignum" genoemd hebben, zo wil ik wel onderwezen worden, wat dit dan voor een verdienste is. Alzo mocht iemand wel met al de woorden spotten en zeggen, het is geen verdienste, maar het doet zoveel als verdiensten. Alsmede, een doornenboom is geen kwade boom, maar hij doet hetgeen een kwade boom doet. Een vijgeboom is geen goede boom maar doet hetgeen een goede boom doet. Erasmus' Diatribe is wel niet goddeloos, maar zij spreekt en doet slechts hetgeen dat een goddeloze doet.

HOOFDSTUK 228

---

[187] Zo gevoelden bijna de overblijfselen van de Pelagiaanse dwalingen, als Prosper getuigt in de brief tot Augustinus.

Het gaat met deze beschermheren van de vrije wil naar het oude spreekwoord “hij is de regen ontlopen en hij is in het water gevallen”. Want in hetgeen zij zich vertonen, alsof zij het met de Pelagianen niet eens waren en daarom ontkennen de volle verdiensten, die zij “meritum condignum” noemen, met woorden en met schrijven en in hetzelfde bevestigen zij dezelve met woorden en met werken. En188 zij zijn om tweeërlei oorzaak erger dan de Pelagianen ooit geweest zijn. Eerst dat de Pelagianen simpel en rechtuit deze verdiensten bekend hebben en laten hun ja, ja zijn en hun nee, nee, lerend klaaruit hetgeen dat zij van de zaak gevoelden. Maar deze onze partij, hetzelfde gevoelend en lerend, zo willen zij nochtans met leugenachtige woorden en met valse schijn ons bedriegen, zoals of zij het met de Pelagianen oneens zijn en zo u hun huichelarij aanziet, u zou ze voor de ergste vijanden van de Pelagianen houden, maar ziet de zaak zelf aan en hun gemoed en u zult bevinden dat ze dubbele Pelagianen zijn. Ten andere, zij achten de genade van God veel geringer en onwaarder dan de Pelagianen. Want de Pelagianen die zeggen niet, dat er iets of weinig in ons zijn zou, waarmede wij de genade verdienen zouden, maar zij spreken van gehele, volle, volmaakte, grote en vele werken. En deze willen met een klein, dat bijna niets is, de genade verdienen. Zo men dan dwalen moet zo is het nog eerlijker en lijdelijker dat men met de Pelagianen dwaalt, want zij dwalen zo hoogmoedig niet, die de genade duurder, hoger en groter achten, zeggend dat men de genade met geen kleine werken verkrijgt, maar met grote, zware, kostelijke en duurdere, zoals als zij, die durven leren, dat men met kleine geringe dingen die kan verlangen en maken alzo de genade van God geheel tot niets. Maar Paulus die slaat ze beiden in een klomp, zeggend met een woord “wij worden om niet gerechtvaardigd uit Zijn genade.” Alsmede, zij worden zonder de werken der wet gerechtvaardigd. Want hij verzekert, dat allen, die gerechtvaardigd worden, om niet uit genade gerechtvaardigd worden, die laat er geen overblijven, die door werken, verdiensten of voorbereidingen tot de rechtvaardigheid zouden komen en hij laat geen werk blijven, met welke naam het ook genoemd zou mogen worden en hij werpt ze met een donderslag neder, zowel de Pelagianen met hun ganse grote en volle verdiensten als de Sofisten met hun kleine en geringe verdiensten. De genadige rechtvaardigmaking om niet, die verdraagt geen werkers noch verdieners, omdat het tegen elkaar strijdt, om niet uit genade te geven en door enige werking te verkrijgen. Daarna, uit genade te rechtvaardigen en lijdt niet, dat u met waardigheid van enige personen zult aankomen, zoals hij beneden in het tweede hoofdstuk zegt: “Is het uit de genade zo is het niet uit de werken, anders is genade geen genade.” Gelijk hij ook in het vierde hoofdstuk zegt: “degene, die werkt wordt het loon niet gerekend naar de genade, maar naar schuld.” Daarom zo staat mijn Paulus, de verdelger van de vrije wil, vast en onoverwinnelijk, die met een woord twee sterke heir-legers vernielt en neerlegt. Want zo wij zonder de werken gerechtvaardigd worden, zo worden al de werken verdoemd, hetzij klein of groot, hij verschoont er geen, maar hij dondert en bliksemt even krachtig tegen allen.

HOOFDSTUK 229

En hier moeten wij onze aller nalatigheid en verzuimen beklagen. Want wat helpt het hier, dat iemand zich op zoveel vaders en zoveel honderd jaren lang, verlaat en betrouwt? Hebben zij niet meestal deze heldere en klare woorden van Paulus over het hoofd gezien, ja verzuimd? Lieve, zeg mij toch, wat zou men nu anders voor de genade tegen de vrije wil klaar en zekerder kunnen zeggen, zo Paulus’ reden niet klaar noch zeker genoeg is? Paulus stelt deze twee dingen tegen elkaar, de genade en de werken en hij gebruikt klare eenvoudige woorden en hij zegt, dat wij om niet uit genade gerechtvaardigd worden en dat genade geen genade is, als die door de werken verkregen moet worden, zeer klaar uit de zaak van de rechtvaardigmaking alle werken uitsluitend, opdat hij de loutere genade zou verdedigen en stellen en de geschonken rechtvaardigmaking om niet. En wij zijn in deze klare zonneschijn nog zo blind, dat als wij de vrije wil nog geenszins alle of een groot vermogen kunnen toeëigenen, zo willen wij evenwel die enige kleine krachten toeschrijven om dit slechts staande te houden, dat de rechtvaardigmaking buiten enige werken, door de genade van God alleen om niet geschiedt. Gelijk trouwens of Hij die de allergrootste en voortreffelijk-ste werken in de rechtvaardigmaking verwerpt, ook niet veel meer de kleinste en de weinigste zou verachten, Hij die nochtans ons door Zijn genade, zonder enige van onze werken, ja zonder de wet, maar in alle werken, grote en kleine, vele of weinige, begrepen zijn, voorgenomen heeft te rechtvaardigen. Gaat nu henen en roemt en pocht nu op de autoriteit van de ouden en betrouwt op hun zeggen, dewelke allen, zo u ziet Paulus, de allerklaarste en voortreffelijkste doctor en leraar, verzuimd hebben de duisternis voor klare zon verkiezend, alleen omdat zij naar het vlees oordelend, zichzelf hebben laten dunken, dat het absurd en ongeschikt zou zijn, dat men de verdienste geen plaats zou gunnen.

---

[188] De voorstanders van de vrije wil zijn erger dan de Pelagianen.

HOOFDSTUK 230

Laat ons nu hierbij brengen het voorbeeld, dat Paulus vervolgens van Abraham aanhaalt. “Zo Abraham (zegt hij) uit de werken gerechtvaardigd is, zo mag hij roemen, maar niet bij God, want wat zegt de Schrift? Abraham geloofde God en het werd hem gerekend tot rechtvaardigheid”, Rom. 4: 2. Merkt toch wederom het onderscheid dat Paulus maakt, verhalend tweeërlei gerechtigheid van Abraham. De ene, zegt hij, is uit de werken, dat is een eerbaar geschikt leven voor de wereld, door deze, zegt hij, is Abraham voor God niet gerechtvaardigd, hoewel hij door deze voor de mensen rechtvaardig was, hij heeft ook roem voor de mensen, maar niet voor God, want door deze gerechtigheid ontbreekt hem de roem voor God.

Men behoeft hier ook niet te zeggen, dat het gebruik van de wet of de ceremoniele werken hier verworpen wordt, daar Abraham zoveel jaren voor de wet geweest is. Paulus spreekt simpel over de werken van Abraham en ook van de allerbeste. Want het zou zottigheid zijn te disputeren of iemand door kwade werken gerechtvaardigd wordt. Zo dan Abraham door geen werken rechtvaardig is en tenzij dat hij met een andere gerechtigheid, als namelijk van het geloof bekleed wordt, zo wordt hijzelf zowel als zijn werken, onder de goddeloosheid gelaten, zo is het dan openbaar, dat geen mens met al zijn werken iets tot de rechtvaardigheid zal kunnen vorderen. Verder is het ook zeker, dat geen werken, geen benaarstigen, noch geen streven van de vrije wil voor God iets deugen, maar het wordt alle voor goddeloos, onrechtvaardig en kwaad gerekend. Want zo de persoon zelf niet rechtvaardig is, zo zijn geen van zijn werken, noch ook niet van zijn benaarstigen, dat rechtvaardig is. Zijn dan zijn werken niet rechtvaardig, zo zijn ze verdoemelijk en waardig Gods toorn. De[189] tweede gerechtigheid van Abraham is de gerechtigheid uit het geloof, dewelke bestaat, niet in enige werken maar in de gunst en toerekening van God door genade. En[190] ziet hoe Paulus steunt op het woord “toegerekend”, hoe hij daarop dringt, Hoe hij dat verhaalt en als inscherpen wil. “Degene (zegt hij) die werkt, wordt het loon niet gerekend naar de genade, maar naar schuld. Maar die niet werkt en gelooft in Hem Die de goddelozen rechtvaardigt, deze wordt zijn geloof tot rechtvaardigheid gerekend, naar het voornemen der genade Gods”. Daarna brengt hij David ook bij, die van de toerekening van de genade alzo spreekt: “Zalig zijn zij, wiens ongerechtigheden vergeven zijn, etc. Zalig is de man, welke de Heere geen zonden toerekent. etc.” En bijna tienmaal herhaalt hij dit woordje “toerekenen”.

Met één woord gezegd, Paulus stelt hier de werker, met degenen die niet werkt tegen elkaar en hij laat geen middel blijven, tussen hen beiden. De werker ontkent hij, dat men hem enige gerechtigheid zou toeschrijven, degene die niet werkt, verzekert hij dat hem de gerechtigheid toegeschreven wordt, zo hij maar gelooft. Hier valt geen uitvlucht voor de vrije wil met zijn streven en benaarstigen, hij moet met de werker of met degene, die niet werkt, gerekend worden. Is het met werken, zo hoort u wel, dat hem geen rechtvaardigheid toegerekend wordt, is het met degene die niet werkt, maar in God gelooft, zo wordt hem de gerechtigheid toegerekend. Maar alsdan zal de kracht van de vrije wil niets zijn, maar het nieuwe creatuur, door het geloof. Zo de werker dan geen gerechtigheid wordt toegerekend, zo is het openbaar dat al zijn werken, niets anders voor God zijn dan zonden, kwaad en goddeloosheid. De Sofist mag hier ook niet achteruitslaan en zeggen, dat ofschoon de mens kwaad is, dat nochtans zijn werken niet kwaad kunnen zijn, want daarom grijpt Paulus de mens niet simpel aan, maar de werker, opdat hij met een klaar woord zou getuigen, dat de eigen werken en het benaarstigen van de mens, met welke namen die ook genoemd mogen worden en van welke personen zij gedaan mogen zijn, van God verdoemd worden. Want hij handelt over de goede werken, omdat hij van rechtvaardigen en van verdienen spreekt. En als hij over de werken spreekt, zo spreekt hij in het algemeen van al de werken en al hun werken en voornamelijk van de goede en eerbare werken, anders, zou zijn afdelingen van de werker en van degene die werkt niet kunnen bestaan.

HOOFDSTUK 231

Ik wil hier voorbijgaan, al die geweldige argumenten, die genomen worden uit het voornemen van de genade van God, uit Zijn beloften, uit de kracht van de wet, uit de erfzonde en uit de verkiezing van God, van dewelke de minste de vrije wil tot de wortel toe uitroeit. Want[191] zo de genade uit het voornemen van God, of uit de Predes-tinatie komt, zo komt ze noodzakelijk en niet om onze

---

[189] De gerechtigheid van het geloof.
[190] Het woord toerekenen.
[191] De predestinatie is oorzaak van de genade, daarom Gods oneindige liefde.

benaarstingen noch om onze verdiensten zoals wij boven geleerd hebben. Alsmede, zo God de genade beloofd heeft, eer de wet gegeven was, zoals Paulus hier en tot de Galaten betoont, zo komt ze dan niet uit de werken, noch uit de wet, anders zouden de beloften niets zijn, alzo zou het geloven ook niet zijn, door welke Abraham nochtans voor de wet gerechtvaardigd is, zo de werken bestaan. Alsmede, omdat de wet de kracht van de zonde is, de zonde alleen tonend en niet wegnemend, zo maakt ze het geweten schuldig voor God en zij brengt de toorn en dat is hetgeen hij zegt: "De wet die werkt toorn." Hoe zou het dan kunnen geschieden, dat door de wet de gerechtigheid verkregen zou worden? En zo wij door de wet niet geholpen worden, hoe kunnen wij dan alleen door de kracht van de vrije wil geholpen worden? Alsmede, omdat wij om een misdaad van Adam onder de zonde en verdoemenis zijn, hoe kunnen wij wat doen, dat niet verdoemelijk zo zou zijn? Want omdat hij zegt "allen", zo zondert hij niemand uit, noch de kracht van de vrije wil, noch geen werken, hetzij dat hij werkt of niet, hetzij dat hij streeft of niet, zo moet hij noodzakelijk onder "allen" begrepen zijn. Wij zouden ook door de ene misdaad van Adam niet zondigen, noch verdoemd worden, ten ware dat het ook onze misdaad was. Want wie zou om eens anders misdaad verdoemd worden, inzonderheid voor God? En[192] het wordt ook niet onze zonde, door navolging noch door werking, omdat dat het de enige misdaad van Adam niet zou kunnen zijn, als die het niet alleen maar wij ook deden, maar het wordt en is onze, door de geboorte, omdat wij allen in zonden geboren worden. Maar van deze zaak moeten wij op een andere tijd disputeren. De erfelijke zonde dan, die laat de vrije wil geen vermogen hebben, dan alleen om te zondigen en om verdoemd te worden. Deze argumenten zeg ik ga ik voorbij, omdat zij klaar, vast en krachtig zijn, omdat wij ook daarvan boven een weinig gesproken hebben. En zo wij zouden gaan verhalen, alles wat de vrije wil nedervelt en vernielt, alleen bij Paulus, zo zouden wij niet beter kunnen doen, dan dat wij een gehele verklaring over al de Schriften van Paulus zouden doen, dan zouden wij bijna uit elk woord bewijzen, dat de kracht van de vrije wil weggenomen zou worden. Waar men nochtans zoveel over roemt, zoals wij alreeds uit dit derde en vierde hoofdstuk hebben gedaan, welke plaats ik daarom nu verhandeld heb, om ons aller nalatigheid te betonen, die Paulus alzo gelezen hebben, dat wij nochtans niet minder in deze klaar blinkende woorden hebben gezien, als deze machtige argumenten tegen de vrije wil en ook ons dwaas betrouwen op de autoriteit en schriften van de oude doctoren en dat ik insgelijks meteen te bedenken zou laten, wat deze machtige argumenten wel uitrichten zouden, zo zij eenmaal met ernst, naarstigheid en met oordeel verhandeld werden.

HOOFDSTUK 232

Ik spreek van mijzelf, voorwaar ik verwonder mij zeer, dat alzo Paulus zo dikwijls die algemene woorden gebruikt, namelijk: "Allen, niemand, geen, niet, nergens, zonder", als in Rom. 3: 10: "Zij zijn allen afgeweken, daar is niemand rechtvaardig, daar is er geen die goed doet, daar is er ook niet één, allen zijn zij door een misdaad zondaars geworden en verdoemd, door het geloof, zonder wet, zonder de werken worden wij gerechtvaardigd, etc." Alzo dat ofschoon iemand klaarder en zekerder wilde spreken, hij zou niet kunnen. Ik verwonder mij, zeg ik, hoe het gebeurd is, dat tegen al deze algemene vonnissen en woorden, andere tegengestelde en tegenstrijdige redenen ingevoerd zijn en plaats gekregen hebben, zoals: Sommigen zijn niet afgeweken, niet onrechtvaardig, niet kwaad, geen zondaars, niet verdoemd. Alsmede, daar is wat in de mens, dat zo goed is, dat tot het goede streeft, zoals of hij die alzo zou streven niet begrepen zou zijn, in deze woorden "allen, niemand, geen, niet." Ik zou voorwaar, ofschoon ik wilde, niets hebben, dat ik Paulus zou verantwoorden of tegenzetten, maar ik zou gedwongen worden de kracht van mijn vrije wil met zijn streven en werken, te begrijpen onder dit "allen", of dit "niemand", van welke Paulus spreekt, of het ware dat men een nieuwe grammatica of een nieuwe manier van spreken wilde opdringen. En was het bij aldien, dat hij maar somtijds zulke woorden gebruikte, zo zou men niet een figuurlijke uitlegging kunnen voortkomen. Maar nu, hij gebruikt bijna niets anders en dat stelt hij alzo, met het ene verzekerend en met het andere ontkennend, hij verhandelt ook de zaak, zowel met zijn afdeling als met zijn tegenstellingen zo vast en zo klaar, dat niet alleen de reden zelf en de natuur van de woorden, maar ook hetgeen er voorgaat en dat er navolgt, de omstandigheden, de intentie of mening en in somma het ganse corpus van de disputatie, klaar en vast besluiten, dat Paulus niets anders wil zeggen, dan dat buiten het geloof in Christus, niets anders dan zonde en verdoemenis is. En op deze wijze hebben wij beloofd, dat wij de vrije wil zouden resuteren en wederleggen, zodat alle vijanden onze vaste redenen niet zouden kunnen weerstaan, hetwelk zo ik meen nu wel door de hulp van God van mij gedaan is, ofschoon onze vijanden als zij overwonnen zijn, het niet bekennen willen, noch de

[192] De zonde van Adam is ons aller zonde door de geboorte.

waarheid aannemen. Maar wij moeten dit de Heilige Geest bevelen, het is een gave van God de waarheid aan te nemen.

HOOFDSTUK 233

Maar aleer wij nog tot onze tweede kapitein, de Evangelist Johannes komen, zo wil ik nog een toemaat uit Paulus geven, bereid zijnde zo dit nog niet genoeg is, de ganse Paulus met een gehele verklaring tegen de vrije wil te velde te brengen. Deze Apostel die deelt in Rom. 8. het gehele menselijke geslacht in twee delen, namelijk in geest en in vlees, zoals Christus ook doet. Joh. 3: en hij zegt alzo in Rom. 8: 5: "Want die naar het vlees zijn, bedenken dat des vleses is, maar die naar de Geest zijn, bedenken dat des Geestes is." Dat Paulus ze allen vleselijk noemt, die niet geestelijk zijn, is zeker en gewis, zowel uit zijn afdelingen en tegenstellingen van de Geest en van het vlees, als uit de woorden van Paulus zelf, die alzo spreekt vs. 9: "Maar gijlieden zijt niet in het vlees, maar in de Geest, zo anders de Geest Gods in u woont; maar zo iemand de Geest van Christus niet heeft, die komt hem niet toe." Want wat wil hij met deze woorden (Gij zijt niet in het vlees, omdat de Geest Gods in u woont) anders zeggen dan dat zij noodzakelijk in het vlees zijn die de Geest niet hebben? En die Christus niet toekomt, wie komt hij anders toe dan de Satan? Zo staat dit dan vast, dat diegenen die de Geest niet hebben in het vlees en onder de Satan zijn. Laat ons nu eens zien, wat hij gevoelt van de kracht en van het streven van de vrije wil, dergenen die in het vlees zijn. "Die in het vlees zijn (zegt hij) kunnen God niet behagen", vs. 5, 6, 7. En wederom "Vleselijk gezind te zijn is de dood," alsmede "het verstand van het vlees is vijandschap tegen God." Alsmede ook "het wordt de wet Gods niet onderdanig, want het kan ook niet." Laat nu eenmaal de voorstanders van de vrije wil hier antwoorden, hoe hij tot het goede kan streven, die de dood zelf is, die God mishaagt, die vijandschap tegen God is, die God niet onderdanig is, die ook niet onderdanig kan zijn? Want hij heeft niet willen zeggen, die vleselijk gezind is, is gestorven of een vijand van God, maar hij is de dood zelf, de vijandschap tegen God Zelf, dewelke onmogelijk is de wet van God onderdanig te zijn, of God te behagen, zoals hij een weinig te voren gezegd had "want dat der wet onmogelijk was, daarom dat zij door het vlees krank was, heeft God gedaan, etc." Mij is zeer wel bekend de fabel van Origenes van de drieërlei effecten of genegenheden, waar de ene het "vlees", het andere de "ziel" en het derde de "geest" is. Van welke nu de ziel als in het midden zijnde, zich zou mogen wenden tot het vlees of tot de Geest, maar dit zijn zijn eigen dromen, dewelke hij wel zegt maar niet bewijst. Paulus noemt hier vlees, al wat zonder geest is, zoals wij bewezen hebben. Daarom zo zijn die voortreffelijke deugden van de allerbeste en uitnemendste mannen, in het vlees, of vleselijke, dat is dood en vijanden van God, van de wet van God niet onderdanig, die ook God niet onderdanig kunnen zijn en met één woord, die God niet behagen. Want Paulus die zegt niet alleen dat zij niet onderdanig zijn, maar dat zij ook niet kunnen, zoals ook Christus spreekt. Matth. 7: 18: "Een kwade boom kan geen goede vruchten voortbrengen." En Hoofdst. 22: "Hoe kunt gijlieden goed spreken, omdat gijlieden boos zijt?" Ziet u hier wel, dat wij niet alleen kwaad spreken, maar dat wij ook geen goed spreken kunnen. Luc. 11. En hij die op een andere plaats zegt, dat wij die kwaad zijn, nochtans weten onze kinderen goede dingen te geven, die ontkent nochtans dat wij goed doen, ook in hetzelve dat wij goede dingen geven, namelijk dat het creatuur wel goed is die wij geven, maar wij zijn zelf niet goed, noch wij geven het goede ook niet wel. En hij spreekt tot allen, namelijk ook tot zijn Discipelen, opdat dit dubbele vonnis van Paulus vast blijft "de rechtvaardige leeft door het geloof en al wat uit het geloof niet is, dat is zonde." Alzo dat de één uit de andere volgt. Want zo daar niets is, waardoor wij gerechtvaardigd worden, dan alleen het geloof, zo volgt daaruit, dat diegenen die zondet geloof zijn, nog niet gerechtvaardigd zijn en die niet gerechtvaardigd zijn, die zijn zondaars; maar de zondaars zijn kwade bomen en die kunnen niets anders dan zondigen en kwade vruchten dragen. Daarom is de vrije wil niets dan een knecht van de zonden, van de dood en van de satan, niets anders doende, noch anders kunnend doen dan kwaad.

HOOFDSTUK 234

Laat ik nog hierbij voegen het voorbeeld Jes. 65: 1: "Ik ben gevonden van hen die naar Mij niet vraagden, Ik ben gevonden van degenen, die Mij niet zochten". Dit zegt Hij van de heidenen, die het gegeven is Christus te horen en te kennen, die tevoren van hen zelfs niet konden denken en veel minder zoeken, of zich door de kracht van de vrije wil daartoe bereiden. Door dit voorbeeld is het klaar genoeg, dat de genade alzo om niet komt en geschonken wordt, dat er tevoren niet eens op gedacht is, veel minder dat er enig benaarstigen of streven tot deze zou zijn geweest. Insgelijks Paulus toen hij nog Saulus was, wat heeft hij gedaan door die hoogste kracht van de vrije wil? Het is waar, zo wij het vernuft aanzien, hij overlegde in zijn hart zeer goede en eerbare dingen; maar ziet

door wat streven hij de genade gevonden heeft. Hand. 9: 1, 2, 3 en 4. Hij zocht ze niet alleen, maar zelfs toen hij tegen dezelfde raasde en die vervolgde, toen heeft hij ze gevonden en gekregen. Daarentegen spreekt hij alzo van de Joden, Rom. 9: 30: “De heidenen, die de rechtvaardigheid niet zochten, de rechtvaardigheid verkregen hebben, doch de rechtvaardigheid die uit het geloof is; maar Israel, dat de wet der rechtvaardigheid zocht, is tot de wet der rechtvaardigheid niet gekomen.” Wat kan een beschermer van de vrije wil hier tegen kikken? De heidenen die van alle goddeloosheid en van allerlei boosheid vervuld waren, die ontvangen de rechtvaardigheid voor niet, door de barmhartigheids van God. De Joden die met alle naarstigheid dezelve bevlijtigen, die feilt het en die moeten ze ontberen. Is dat niet zoveel gezegd, alsof hij zei: Al het streven en het benaarstigen van de vrije wil, is tevergeefs als het ook zijn best doet en tot het beste betracht, maar het is met hem hoe langer hoe erger en hij wordt meer terug gedreven? Niemand kan ook anders zeggen dan. dat de Joden met de hoogste kracht van de vrije wil naar het goede zich bevlijtigd hebben. Want Paulus die geeft hen zelf de getuigenis, hoofdst. 10, dat zij een ijver tot God hebben, maar niet naar de wijsheid, daar is dan niet, of het is in de Joden, dat men de vrije wil zou mogen toeschrijven, nochtans zij verkrijgen niet, ja het tegendeel volgt, volgt zeg ik in haar. Maar in de heidenen, is niets van hetgeen men de vrije wil toeschrijft en nochtans volgt in hen en zij verkrijgen de rechtvaardigheid van God. Wat is dit nu anders, dan dat met een klaar voorbeeld van beiden de grootste naties en met een machtige getuigenis van Paulus, bevestigd wordt, dat de genade de onverdienden en onwaardigen om niet gegeven wordt en dat ze niet te bekomen is, noch met benaarstigen, noch met streven, noch met werken, grote of kleine, ja ook de allerbeste en eerbaarste mannen, met welke ijver zij die ook najagen of zoeken.

HOOFDSTUK 235

Laat ons dan eens komen tot Johannes, die ook een machtig verwoester en verdediger van de vrije wil is. Terstond in het begin, schrijft hij de vrije wil zulk een blindheid toe, dat hij zelfs het licht van de waarheid niet zien kan, zover is het vandaar dat u tot deze zou streven, Joh. 1: 5: Want alzo zegt hij: “en het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft hetzelve niet begrepen”. Alsmede: “Hij was in de wereld en de wereld heeft Hem niet gekend, Hij is gekomen tot de Zijnen en de Zijnen hebben Hem niet aangenomen.”" Wat meent u dat hij onder het woord “wereld” verstaat? Zult u nu enig mens hieruit kunnen nemen, dan alleen die door de Heilige Geest wedergeboren zijn? En dat woord is bij Johannes geheel gemeend en hij gebruikt het dikwijls, verstaande daaronder het gehele menselijk geslacht. Al hetgeen dat hij dan van de wereld zegt, dat moet van de vrije wil verstaan worden, als hetgeen het voornaamste in de mens is. Bij deze Apostel dan heeft de wereld het licht van de waarheid niet gekend. De wereld haat Christus en de Zijnen. De wereld kent noch ziet de Heilige Geest. De wereld is geheel in het boze gelegen. “Al wat in de wereld is, is de begeerlijkheid des vleses en de begeerlijkheid der ogen en de grootsheid des levens. En hebt de wereld niet lief. Gijlieden zijt uit de wereld, de wereld kan u niet haten. Mij haat hij, omdat Ik getuig van zijn boze werken.” Al deze en dergelijke plaatsen meer, zijn loutere lofzangen en triomfliederen van de vrije wil, als hetgeen het beste en het hoogste is onder het rijk van de satan en heerst in de wereld. Want Johannes die doet ook als Paulus, stellend tegen elkaar de wereld en de Heilige Geest en noemt het wereld al wat niet geestelijk is, zoals Christus tot Zijn Apostelen zegt “Ik heb u uit de wereld genomen en heb u gezet etc.” Zo er nu enigen in de wereld waren, die door de kracht van de vrije wil tot het goede konden streven, zoals het behoorde te zijn zo de vrije wil iets vermocht, zo zou Johannes om dezer wil zijn reden tenminste gemachtigd hebben, dat hij ze in een algemeen woord niet zou begrepen hebben in zo groot en zoveel kwaad, waarmede hij de wereld beschuldigt. Omdat hij dat dan niet doet, zo is het openbaar dat hij niet al deze namen van de wereld, de vrije wil schuldig maakt, omdat dat al hetgeen dat de wereld doet, dat doet door de kracht van de vrije wil, dat is door de redelijkheid en de wil, die de voornaamste delen van de mensen zijn.

HOOFDSTUK 236

Daar volgt nu bij Johannes 1: 12: “Maar zovelen Hem aangenomen hebben, die heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden, namelijk die in Zijn naam geloven. Welke niet uit den bloede, noch uit de wil des vleses, noch uit de wil des mans, maar uit God geboren zijn.” Door dit volkomen onderscheid en afdeling verwerpt hij wederom uit het rijk van Christus “het bloed, de wil des vleses en de wil des mans”. Bij het “bloed” (meen ik) verstaat hij de Joden, die de kinderen van het rijk willen zijn, omdat zij uit het zaad van Abraham en van de vaders waren, die namelijk van het bloed roemden. Onder de “wil des vleses” versta ik het doen en het benaarstigen van het volk, waardoor zij de wet en in de werken geoefend zijn geweest. Want “vlees” betekent hier de vleselijke zonder

Geest, die wel de wil en het streven hebben, maar omdat zij de Geest niet hebben, hebben het op vleselijke wijze. Onder de “wil des mans”, versta ik in het algemeen het doen en benaarstigen van alle mensen, hetzij dat ze in de wet zijn of zonder de wet, als namelijk van alle heidenen en van alle mensen, opdat deze de mening is, noch door de geboorte van het vlees, noch door het benaarstigen van de wet, noch door enig ander doen en streven van mensen, worden zij kinderen van God, maar alleen door de Goddelijke geboorte, die door de Heilige Geest geschiedt. Zo zij dan uit het vlees niet geboren worden, noch door de wet opgetogen, noch door geen mensen tucht en doen bereid worden, maar uit God geboren zijn, zo is het openbaar dat de vrije wil niet deugt. Het woord “man”, meen ik gebruikt hij hier naar de Hebreeuwse spraak, voor een iegelijk of ieder, zoals door een tegenstelling voor het volk zonder geest, maar onder “wil” verstaat hij de hoogste kracht in de mens, namelijk het principiëelste deel in de vrije wil. Maar nu, genomen dat deze enkele woorden alzo niet verstaan moeten worden, nochtans zo is de mening en de somma van de zaak klaar en vast, namelijk dat Johannes met dit onderscheid verwerpt alles wat geen Goddelijke geboorte is, als hij zegt, dat niemand een kind van God wordt, dan alleen met de geboorte uit God, hetwelk geschiedt zoals hij zelf verklaart, in Zijn naam gelovend. In welke verwerpingen, de wil van de mensen of de vrije wil (omdat hij geen geboorte uit God, noch geloof is) noodzakelijk begrepen is. Want zo de vrije wil iets deugde, zo behoorde Johannes de wil van de man alzo niet te verwerpen, noch de mensen daarvan alzo af te roepen en tot de geestelijke geboorte en geloof alleen te zenden, opdat tot hem het woord Jes. 5 niet gesproken wordt “wee u die het goede kwaad noemt.” Maar nu omdat hij zoals verwerpt het bloed, de wil van het vlees en de wil des mans, zo is het zeker, dat de wil des mans niet meer deugt om kinderen van God te maken als het bloed en de vleselijke geboorte. Maar niemand twijfelt daaraan, dat de vleselijke geboorte geen kinderen van God maakt zoals Paulus in Rom. 9: 8 zegt: “niet die naar het vlees kinderen zijn, zijn Gods kinderen,” hetwelk hij bewijst met het voorbeeld Jacob en Ezau.

HOOFDSTUK 237

Dezelfde Johannes brengt ook Johannes de Doper voort, die alzo over Christus spreekt. “Van Zijn volheid hebben wij allen ontvangen genade voor genade.” Hij zegt, dat wij de genade ontvangen hebben uit de volheid van Christus, maar door welke verdienste of streven? Door de genade (zegt hij), namelijk Christus, zoals Paulus ook zegt in Rom. 5: “Zo is veel meer de genade Gods en de gave door de genade, die daar is door één mens Jezus Christus, overvloedig geweest over velen.” Waar is nu het streven van de vrije wil, waardoor men tot de genade bereid wordt? Hier zegt Johannes, dat niet alleen door geen streven van ons de genade wordt ontvangen en gekregen, maar ook dat het geschiedt door eens anders genade en verdienste, namelijk eens mensen Jezus Christus. Of dit is dan vals, dat wij onze genade ontvangen voor of door eens anders genade, of het is openbaar dat de vrije wil niets is. Want deze beide dingen kunnen samen niet bestaan, dat de genade van God zo slecht en onwaardig zou zijn, dat ze door een iegelijks klein en gering streven zou verkregen worden. En wederom, dat ze zo duur en waardig zou zijn, dat ze ons door een zo voortreffelijke, machtige en allerheiligste mens Jezus Christus genade gegeven moet worden. Hier moet ik ook meteen alle beschermheren van de vrije wil vermanen, dat zij weten moeten, dat zij Christusverzakers zijn, als zij de vrije wil verzekeren. Want zo ik door benaarstigen de genade van God verkrijg, waartoe heb ik Christus genade nodig, om mijn genade te verkrijgen? Of wat ontbreekt mij, als ik de genade van God heb. Maar Erasmus heeft gezegd en al de Sofisten die zeggen, dat wij door ons streven de genade van God verkrijgen en dat wij ons kunnen bereiden om die te ontvangen. Dit is ronduit Christus verzaakt, door Wiens genade alleen, Johannes zegt dat wij de genade ontvangen. Want dat verdichtsel van de gehele of halve verdienste, dat zij noemen “meritum de condigno et de congruo”193, hebben wij voorheen weerlegd als ijdele woorden, die toch de gehele verdiensten met meerdere Godslasteringen leren dan ooit de Pelagianen gedaan hebben, zoals wij genoeg gezegd hebben. Alzo geschiedt het, dat zij veel meer verzaken onze Heere Jezus Christus, die ons gekocht heeft (namelijk die goddeloze boeken van de Sofisten en Erasmus) als ooit de Pelagianen of enige ketters Hem verzaakt hebben. Alzo lijdt noch verdraagt de genade alom bij zich geen delen, noch geen kracht van de vrije wil. Dat ook deze beschermheren van de vrije wil Christus verzaken getuigt niet alleen deze schrift, maar ook hun eigen leven. Want daarom hebben zij ook Christus, Die een genadig, barmhartig en goedertieren Heiland en Middelaar is, tot een vreselijke Richter gemaakt, dewelke zij hebben willen verzoenen door het voorbidden van Zijn Moeder Maria en van de Heiligen, als ook door zoveel nieuwe gevonden werken, ceremoniën, relikwiën en beloften van zoveel monniken en bagijnen, met welk alles zij niets anders gezocht

[193] Boven Hoofdst. 227.

hebben, dan dat Christus verzoend zou worden en hen de genade zou geven. Want zij geloven niet, dat Hij bij de Vader voor ons bidt en ons de genade verkrijgt door Zijn bloed en genade (als hier gesproken wordt) voor genade. En zoals zij geloven, alzo hebben zij ook. Want Christus is hen gewis een onverzoenlijk Richter als zij Hem verlaten, die de allerbarmhartigste Middelaar en Zaligmaker is en als zij Zijn bloed en genade veel slechter en onwaardiger achten, als het benaarstigen en streven van de vrije wil.

HOOFDSTUK 238

Laat ons ook horen een voorbeeld van de vrije wil. Joh. 3. Nicodémus is voorwaar een man, in dewelke u meer zoudt kunnen vereisen van de krachten van de vrije wil. Hij is immers zo vroom, eerbaar, geleerd, onstraffelijk en zo hoog gekomen, als ook een mens of de vrije wil zou kunnen komen. Hij bekent dat Christus waarachtig is en dat Hij van God gekomen is, hij prijst de werken van Christus, hij komt bij nacht tot Hem om Hem te horen en om met Hem van de rest te handelen. Schijnt het niet, Erasmus, dat hij door de krachten van de vrije wil de Godzaligheid en de zaligheid gezocht heeft? Maar ziet eens aan, hoe de goede man hem stoot. Toen hij nu Christus de rechte weg van de zaligheid door de wedergeboorte hoorde leren, bekende hij die ook? Had hij daar behagen in? Of geeft hij te kennen dat hij deze weg ooit gezocht had? Ja hij verwonderde en verschrikte daarover, zozeer, dat hij te kennen geeft, dat hij ze niet alleen niet verstond, maar hij verwierp ze rechtuit als een onmogelijke zaak, zeggend, hoe kan dat geschieden? Hoe mag dat toegaan? Etc. En dat is voorwaar geen wonder. Want wie heeft ooit gehoord, dat een mens om tot de zaligheid te komen door water en geest zou moeten herboren worden? Wie heeft dat ooit bedacht? dat de Zoon van God aan het kruis zou moeten genageld worden, opdat een iegelijk die aan Hem geloofde niet verloren zou gaan, maar het eeuwige leven zou hebben? Hebben ook de allersubtielste, scherpzinnigste en geleerdste Filosofen, die ooit met een woord bedacht of beschreven? Hebben de vorsten van deze wereld deze wijsheid ooit gekend? Heeft iemands vrije wil daartoe ooit gestreefd? En bekent Paulus zelf niet, dat deze wijsheid in verborgenheid verborgen ligt en dat ze van de Profeten wel is voorzegd, maar eerst door het Evangelie geopenbaard, zodat ze van eeuwigheid af de wereld onbekend en verborgen is geweest, wat zal ik zeggen? Laat ons de ervarenheid zelf vragen. De gehele wereld zelf, dat menselijk vernuft, ja de vrije wil zelf moet bekennen, dat zij Christus niet gekend, ook van Hem nooit gehoord hebben eer het Evangelie in de wereld kwam. En zo hij Hem niet gekend heeft, zoveel minder heeft hij Hem gezocht en zo veel weiniger heeft hij daarnaar kunnen streven? Maar Christus is de weg, de waarheid en het leven en de zaligheid. Hij moet dan bekennen, of hij wil of niet, dat hij door zichzelf, noch door zijn eigen krachten niet geweten heeft, noch heeft kunnen zoeken hetgeen, dat het leven, de waarheid en de zaligheid aangaat. Niettemin, zo zijn wij arme mensen tegen deze onze eigen bekentenissen en ervarenheid, alzo uitzinnig, dat wij dit nog durven tegenspreken, hoewel met ijdele vergeefse woorden en zeggen dat in ons zulk een kracht nog overgebleven is, dewelke zich kan en weet te bereiden tot die dingen die de zaligheid aangaan, hetwelk zoveel te zeggen is, alsdat wij van nature zouden weten, dat Christus voor ons zou moeten sterven, daar nochtans niemand dit ooit heeft gedacht of geweten en deze onwetendheid moet nog geen onwetendheid zijn, maar een kennis van Christus, dat is van de dingen die de zaligheid aangaan. En ziet u, noch voelt u niet, dat de voorstanders van de vrije wil gans dol en uitzinnig zijn, omdat zij dit kennis noemen, dat zijzelf onwetendheid bekennen te zijn? Is dat niet gezegd dat de duisternis licht is? Jes. 5. En dat het licht duisternis is? Ziet zo krachtig stopt God de vrije wil de mond met zijn eigen bekentenissen en ervarenheid, noch kan hij evenwel zwijgen en God alleen de eer geven.

HOOFDSTUK 239

Verder omdat Christus in de Schrift genoemd wordt de weg, de waarheid en het leven en Hij met een tegenstelling gesteld wordt tegen al hetgeen dat Christus niet is, alzo dat het ook geen leven is, maar een dood, ook geen weg, maar een dwaling, desgelijks ook geen waarheid, maar niets anders dan een leugen, zo volgt er noodzakelijk, dat omdat de vrije wil Christus niet is, noch ook in de Christus, dat het dan in de leugen, in de dwaling en in de dood begrepen moet zijn. Waar wilt u dan nu een middel vinden, of waar wilt u ons zodanige kracht van de vrije wil aanwijzen, die Christus niet is, dat is de weg, de waarheid en het leven, noch ook geen dwaling noch dood moet zijn? Want voorwaar, zo alle dingen niet gezegd werden met een tegenstelling, die men namelijk van Christus en van de genade spreekt, dat men dat integendeel altijd zou stellen, te weten, dat buiten Christus niets anders is als de Satan, buiten de genade niets anders dan toorn, buiten het licht niets anders dan duisternis, buiten de weg niets anders als dwalingen, buiten de waarheid niets anders als leugens en buiten het

leven niets anders als de dood, waartoe zou het anders strekken (bid ik u) als de predikaties van de apostelen en de gehele Schrift uitrichten? Het zou namelijk alles tevergeefs gezegd worden, omdat zij ons Christus niet noodzakelijk zouden maken, maar men zou een middel hebben, dat in zichzelf noch goed noch kwaad, noch van Christus noch van Satan, noch waar noch leugen, noch levendig noch dood is, mogelijk ook dat noch wat noch niet zou zijn en dat zou men nog noemen het voornaamste en het hoogste in het menselijk geslacht. Kiest nu van beiden wat u wilt. Zo u bekent zoals u moet, dat de Heilige Schrift alle dingen met een tegenstelling spreekt, zo zult u van de vrije wil niet kunnen zeggen, dat hetgeen dat tegen Christus zal strijden, namelijk dat daar in dwalingen, dood, de satan en alle kwaad regeren en heersen. Wilt u nu dat van de Schrift niet bekennen, zo werpt u de gehele Schrift onder de voet en u beneemt haar kracht, zodat ze nergens meer toe dient, ja zij kan dan Christus noodzakelijk te zijn niet meer bewijzen. In somma, als u de vrije wil wilt stellen, het is zoveel alsof u Christus en de Heilige Schrift met voeten treedt. Verder al houdt u met woorden, dat u Christus belijdt, u verzaakt Hem nochtans metterdaad en met het hart, want zo de kracht van de vrije wil geheel niet verdoemelijk en dwalend is, maar ziende en willende hetgeen dat eerbaar en goed is, zo is ze dan gezond, zij heeft dan Christus de Medicijnmeester niet nodig, Christus heeft dan ook dat deel van de mensen niet verlost, want waartoe licht en leven, waar licht en leven is? Deze kracht dan, niet door Christus verlost zijnde, zo is het beste deel in de mensen niet verlost, maar is in zichzelf goed en behouden. Zo[194] is dan God ook onrechtvaardig, zo Hij enig mens verdoemt, want Hij verdoemt in de mens hetgeen in hem goed en gezond is. Daar is ook geen mens of hij heeft de vrije wil. En al is het, dat een kwaad mens die misbruikt, daar wordt geleerd, dat hij evenwel de kracht van die niet kan uitdoen, of hij kan nog streven en streeft tot het goede. En is deze kracht zodanig, zo is ze zonder twijfel goed, heilig en rechtvaardig, daarom moet ze niet verdoemd worden, maar God moet ze van de goddeloze mens, eer Hij hem verdoemt, afzonderen. Nu dit kan niet geschieden. En ofschoon het kon geschieden, dat deze kracht van de mens afgezonderd kon worden, zo was die mens, die zonder vrije wil is, dan geen mens meer, kon dan ook niet meer verdienen noch goed, noch kwaad, kon ook niet verdoemd worden, noch zalig gemaakt worden en hij zou geheel zijn als een ander dier en niet meer onsterfelijk. Daar volgt dan niets anders dan dat God een ongerechtig God zou moeten zijn, dan die de goede, heilige en rechtvaardige kracht verdoemt, dewelke Christus niet nodig heeft, noch in een goed mens, noch in een kwaad mens zijnde.

HOOFDSTUK 240

Maar laat ons in Johannes voortgaan, Joh. 3: 18: “Die in Hem gelooft, wordt niet veroordeeld, maar die niet gelooft is alreeds veroordeeld, omdat hij niet heeft geloofd in de naam des enig geboren Zoon van God.” Geef mij nu antwoord, of de vrije wil van het getal van de gelovigen is, of niet. Zo ja, dan heeft hij wederom de genade niet nodig, omdat hij van zichzelf in Christus gelooft, Dewelke, Die hij van zichzelf niet kent, noch over Wie hij ooit heeft gedacht. Is hij nu niet van het getal van de gelovigen, dan is hij nu geoordeeld, dat is voor God verdoemd. Maar God verdoemt niemand dan de goddelozen. Zo is de vrije wil dan goddeloos. Wat zo ook een goddeloze naar het goede kan streven; ik meen ook dat de kracht van de vrije wil hieruit genomen kan worden, omdat hij spreekt van de gehele mens. Daartoe is het ongeloof geen van de grofste of slechtste genegenheden in de mens, maar een hoogst zittende en heersende boven in het slot van de wil en van de redelijkheid, zoals ook zijn tegengestelde, het geloof. Nu ongelovig te zijn, is God te verzaken en God tot een leugenaar te maken. Hoe[195] zal nu deze kracht, die God geheel tegengesteld is en die Hem tot een leugenaar maakt, tot het goede kunnen streven? Is ook deze kracht niet ongelovig en goddeloos, zo behoorde hij niet van de gehele mens te zeggen, hij is nu geoordeeld; maar alzo, de mens is naar zijn grove en slechtste genegenheden nu geoordeeld, maar naar zijn voornaamste en principiële wordt hij niet geoordeeld, omdat hij tot het geloof streeft, of liever gelovig is. Alzo als de Schrift zegt “alle mensen zijn leugenaars”, zo zullen wij daartegen zeggen uit autoriteit en bevel van de vrije wil, de Schrift die liegt, want de mens is in zijn beste deel, dat is, in de wil en in de redelijkheid geen leugenaar, maar alleen in zijn vlees en bloed en in het merg van zijn benen is hij een leugenaar, zodat het geheel, waaruit de mens zijn naam heeft, namelijk de redelijkheid en de wil, gezond en heilig is. Alsmede, de spreuk van Johannes de Doper: Joh. 3: 36: “Die in de Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven, maar die de Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem”,

---

[194] Hiertegen strijdt niet dat de vrije wil niet is. Wij hebben een vrije wil, dat is een wil die zonder bedwang werkt en nochtans is de vrije wil niets, omdat de wil de knecht van de zonden is en geen goed kan willen zonder de genade.

[195] 1. Joh. 1. Zo wij niet geloven, zo maken wij Hem leugenachtig.

dat is op de grove en slechtste genegenheden van de mensen, blijft de toorn van God, maar op de kracht van de vrije wil namelijk van de redelijkheid en van de wil, daarop blijft de genade en het eeuwige leven. En op deze wijze zullen wij na dit voorbeeld alles wat in de Schrift tegen de goddelozen gezegd wordt, alleen op het ene deel van de mensen, dat is op het dierlijke en het lichamelijke deel, behoeven en mogen duiden, op het andere deel, dat is het deel van de redelijkheid en menselijkheid behouden en gezond zijn. Alsdan zal ik mijn heren, de beschermheren van de vrije wil bedanken en ik zal voortaan zonder enige zorg zondigen, gerust zijnde, dat de redelijkheid en de wil, of de vrije wil niet verdoemd kan worden, omdat het nimmermeer uitgedaan noch verloren wordt, maar altijd gezond blijft, rechtvaardig en heilig. Maar ook, als de wil en de redelijkheid behouden en zalig zijn, ik zal mij daarover verheugen, dat het vuile en beestelijk vlees daarvan afgezonderd en verdoemd is, zoverre is het vandaar dat ik voordien Christus de Zaligmaker zou wensen. Ziet u nu wel, Erasmus, waarheen dat wij draven met de leer van de vrije wil, u ziet dat ze beiden alle Goddelijke en menselijke dingen en alle tijdelijke en eeuwige ontkent en verzaakt en dat ze met zoveel monsterlijke en afgrijselijke dingen zichzelf bespotten.

HOOFDSTUK 241

Alsmede Johannes de Doper die zegt, Joh. 3: 27: “Een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit de hemel niet gegeven is.” Erasmus behoeft hier met vele fraaie woorden niet te prangen en hogelijk te roemen over de grote hoop van de dingen, die hij weet te vertellen, die wij uit de hemel ontvangen hebben. Wij disputeren niet over de natuur, maar over de genade, noch is de vraag hoedanig wij op de aarde zijn, maar hoedanig wij zijn in de hemel voor God. Wij weten, dat de mens tot een Heer gesteld is over die creaturen die onder hem zijn, over welke hij recht en vrije wil heeft, dat ze hem gehoorzaam moeten zijn en doen wat hij wil en wat hem dunkt. Maar dit is de vraag, of hij tegen God ook een vrije wil heeft, alzo dat God moet doen, hetgeen dat de mens wil. Ofwel of God veel meer over de mensen een vrije wil heeft, zodat de mensen doen en willen moeten, hetgeen dat God wil en niets anders kan doen, dan hetgeen dat God wil en doet. Hier zegt Johannes, dat hij niet kan ontvangen, zo het hem uit de hemel niet gegeven wordt. Daarom is de vrije wil niets. Alsmede zegt hij ook “die van de aarde is, is van de aarde en spreekt van de aarde. Die uit de hemel komt is boven allen.” Hier noemt Hij ze wederom alle aards en hij zegt, dat allen die niet van Christus zijn, aards gezind zijn en spreken en hij laat wederom geen tussen beiden in het midden blijven. Maar de vrije wil is die niet die uit de hemel komt, daarom moet hij van de aarde zijn en aards gezind zijn en spreken. Maar zo ergens in de mens een kracht was, die op enige tijd, plaats of in enig werk niet aards gezind was, deze had Johannes behoren uit te nemen en niet alzo in het algemeen van allen degenen die buiten Christus zijn, te spreken, zij zijn van de aarde en spreken van de aarde. Alzo spreekt Christus ook in Joh. 8: 23: “Gijlieden zijt van beneden, Ik ben van boven; gij zijt uit deze wereld, Ik ben niet uit deze wereld.” Maar deze hadden de vrije wil, tot welke Hij sprak, namelijk natuurlijke wil en redelijkheid en nochtans zegt Hij dat zij van de wereld waren. Maar wat zou Hij toch nieuws zeggen, zo zij anders niets zijn, dan dat zij ten aanzien van hun grofste genegenheden en van het vlees van de wereld waren? En heeft de gehele wereld niet wel van tevoren geweten? Wat is het ook nodig te zeggen, dat de mensen in deze delen, waar zij dierlijk en vlees zijn, van de wereld zijn, nadermaal ook de dieren en de beesten ook op deze wijze van de wereld zijn.

HOOFDSTUK 242

Verder met deze woorden, Joh. 6: 44: “Niemand kan tot Mij komen, tenzij de Vader die Mij gezonden heeft hem trekke,” wat laat Hij de vrije wil behouden? Want Hij zegt ook, dat het nodig is, dat wij het van de Vader zelf horen en leren en dat wij van God geleerd moeten zijn. Hier leert Hij voorwaar niet alleen, dat al het pogen en de arbeid van de vrije wil ijdel en vergeefs is, maar ook zelfs het woord van het Evangelie, waarover op deze plaats gehandeld wordt, tenzij dat de Vader zelf van binnen leert en spreekt. Niemand kan, zegt Hij, niemand kan komen, daarmede verzekerend, dat de kracht waardoor de mens tot Christus en tot de zaligheid zou kunnen komen, gans niets is. Het[196] mag ook de vrije wil niet helpen, dat Erasmus voortbrengt uit Augustinus, om deze klaarste en allermachtigste plaats te wederleggen, namelijk dat God ons alzo trekt en lokt, zoals men een schaapje met een groen takje lokt. Met deze gelijkenis wil hij bewijzen, dat in ons een zekere kracht zou zijn om Gods

[196] Dit staat Tract. 27 in Joh, maar de mening van Augustinus is, dat de Vader trekt, niet als door noodzakelijkheid dwingend, maar als gewillig lerende. Want op andere plaatsen zegt hij, dat van de Vader tot Christus getrokken te worden niets anders is, dan de gave te ontvangen, om in Christus te geloven, van de Predestinatie van de Heiligen, Hoofdst. 8.

trekken na te volgen. Maar deze gelijkenis deugt niet op deze plaats. Want God toont ons niet alleen één, maar al Zijn goederen, ja ook Zijn Zoon Jezus Christus Zelf, nochtans daar is geen mens die volgt, tenzij dat de Vader van binnen wat anders vertoont en anders trekt. Ja de gehele wereld die vervolgt Jezus Christus Zijn Zoon, Die Hij vertoont. Maar tot de Godzaligheid past deze gelijkenis wel, die nu al schapen zijn en God hun Herder kennen, deze die volgen alom waar God wil en waar Hij wat toont door de Heilige Geest, waardoor zij leven en bewogen worden. Maar de Goddeloze die komt niet, al hoort hij het woord, tenzij dat de Vader van binnen trekt en leert, hetwelk Hij doet geven Zijn geest. Daar is al een ander trekken, dan die, die van buiten geschiedt, want daar wordt Christus inwendig getoond, door de verlichting van de Heilige Geest, waardoor de mens gelokt en getrokken wordt tot Christus, door een zoet en vriendelijk trekken en hij lijdt veel meer Gods leren en trekken, dan dat hij daarna zelf lopen zou en dat zoeken.

HOOFDSTUK 243

Laat ons nog een plaats uit Johannes voortbrengen, waar hij zegt in Hoofdstuk 16: 8-9: “En die gekomen zijnde zal de wereld overtuigen van zonde en van gerechtigheid en van oordeel; van zonde, omdat zij in mij niet geloven.”

Hier ziet u, dat het zonde is niet in Christus te geloven. Maar deze zonde steekt niet in het vel noch in het haar, maar in de wil zelf en in de redelijkheid. Maar omdat u nu de gehele wereld schuldig maakt aan deze zonde en het door ervarenheid bekend is, dat deze zonde in de wereld onbekend geweest is, zowel als Christus, omdat het nu door de bestraffingen van de Geest openbaar gemaakt wordt; het is dan zeker en gewis, dat de vrije, dat is de menselijke redelijkheid en wil, in deze zonde gevangen en verdoemd voor God gerekend wordt. Daarom zolang als hij Christus niet kent, noch in Hem gelooft, zo kan hij geen goed willen, noch naar geen goed streven, maar hij moet noodzakelijk een knecht van de zonde zijn, die hij zelf niet kent. In somma, omdat de Schrift Christus met een tegenstelling voordraagt (zoals gezegd is) zodat al hetgeen dat zonder Christus Geest is, de Satan, de goddeloosheid, de dwaling, de duisternis, de zonde, de dood en de toorn van God onderworpen is, zo zullen al de getuigenissen die over Christus spreken, allen tegen de vrije wil strijden. Maar deze zijn ontelbaar, ja de gehele Schrift. Daarom, zo de Schrift onze Rechter en Scheidsman zal zijn, zo heb ik de strijd verre gewonnen, omdat er niet een jota of stip is, die de leer van de vrije wil niet verdoemt.

Maar dat de Schrift ons Christus predikt met een tegenstelling, tegen al hetgeen, dat Christus niet is, hoewel de grote Theologen en beschermheren van de vrije wil, zulks niet weten of niet weten willen, zo weten het toch en bekennen het wel openlijk alle Christenen, zij weten, zeg ik, dat er twee koninkrijken in de wereld zijn, die geheel en geweldig tegen elkaar strijden: in de ene zit en heerst de satan, die daarom van Christus een vorst vam deze wereld en van Paulus de God van deze wereld genoemd wordt, die ze allen gevangen houdt naar zijn wil, die door de Geest van God niet gedreven worden, zoals dezelfde Paulus getuigt en hij laat ze hem ook met geen geweld noch kracht ontnemen, dan alleen door de Geest van God, zoals Christus getuigt in de gelijkenis van de sterke, die zijn paleis in vrede bewaart etc.; in het andere rijk heerst en regeert Christus, Die gedurig wederstaat en strijdt met het rijk van de satan, in welk rijk van Christus wij overgevoerd worden, niet door onze kracht, maar door de genade van God, door welke wij verlost worden van deze tegenwoordige boze wereld en worden gerukt uit de macht van de duisternis. De kennis dan en de belijdenis van deze beide rijken, die zo ernstig en krachtig zonder ophouden tegen elkaar strijden, is alleen genoegzaam om de lering van de vrije wil te wederleggen, omdat wij nu gedwongen worden, het rijk van de satan te dienen, tenzij dat wij door de Goddelijke kracht daarvan verlost worden. Dit zeg ik weet, zegt en zingt het gewone volk, ja het is gans algemeen in de dagelijkse spreekwoorden, gezangen, gebeden en dagelijkse oefeningen van de Christenen, namelijk dat het met deze rijken alzo staat, dat niemand het ontkennen kan.

HOOFDSTUK 244

Ik wil nu ook laten rusten mijn machtige Achilles, die Erasmus’ boeken alzo ontzien heeft, dat hij hem stilletjes voorbij gelopen is, zonder hem eens aan te roeren, namelijk, dat in Rom. 7 en Gal. 5 Paulus leert, dat in de Heiligen en Godzaligen, zulk een sterke strijd is, tussen de Geest en het vlees, dat zij zelf niet kunnen doen, wat zij wel wilden. Daarom heb ik alzo besloten: Zo de natuur van de mensen zo boos en snood is, dat ze niet alleen in degenen, die door de Heilige Geest wedergeboren zijn tot het goede niet streeft, maar ook tegen het goede strijdt en dat wederstaat, hoe zou ze in degenen, die (nog niet wedergeboren) de oude mens de satan dienen, tot het goede kunnen streven? En

Paulus die spreekt daar niet alleen van de grove, slechtste affecten of genegenheden (waardoor onze partij, als door een algemene uitvlucht de gehele Schrift door altijd zoekt te ontsluiten) maar hij noemt en telt onder de werken van het vlees, de ketterij, de afgoderij, twist, tweedracht, welke in de hoogste krachten van de mensen, namelijk in de redelijkheid en wil, heersen. Zo dan het vlees met deze genegenheden in de heiligen tegen de Geest strijdt, zo zal ze veel meer tegen God vechten in de goddelozen en in de vrije wil. Daarom noemt hij ze ook in Rom. 8 vijandschap tegen God. Dit argument zeg ik, wou ik gaarne, dat mij de beschermers van de vrije wil zouden wederleggen en dat zij mij betoonden, hoe zij tegen deze mijn machtige sterke Achilles hun vrije wil zullen bewaren en beschutten. Ik[197] wil voorwaar voor mij bekennen, dat ik niet wilde, al wilde men het mij schenken, dat mij een vrije wil gegeven was en enige kracht in mijn hand gelaten was, waardoor ik tot de zaligheid zou kunnen streven, niet alleen daarom, omdat ik zoveel tegenspoed en perikelen, als ook tegen zoveel duivels die ons bevechten niet bestaan noch die ze zou kunnen bewaren, omdat een duivel sterker is dan alle mensen, noch omdat er niet een mens zalig zou worden, maar ook, omdat ik (al was er geen perikel, geen tegenspoed, noch geen duivels) zou altoos in twijfel en tevergeefs moeten arbeiden, als diegenen, die de zee wilden ploegen. Want mijn geweten zou nimmermeer, al leefde ik duizend jaren en al arbeidde ik altijd, zeker en gerust kunnen zijn, hoeveel zij zou moeten doen om God te behagen en te voldoen. Want nadat ik enig werk gedaan zou hebben, zou altijd nog dit knagen in mijn geweten blijven, of ook dat werk God behaagde en of Hij ook nog wat meer vorderde en begeerde, zoals in alle werkheiligen de ervarenheid betoont en zoals ik zelf zoveel jaren lang, tot mijn grote schade geleerd heb. Maar nu omdat God mijn zaligheid buiten mijn vrije wil genomen heeft en in Zijn vrije wil heeft gesteld en mij beloofd heeft, mij niet door mijn eigen werken of lopen, maar door Zijn barmhartigheid en genade te behouden, zo ben ik nu gerust en zeker, dat Hij getrouw is en dat Hij mij niet zal liegen, dat Hij ook groot en machtig is, zodat geen duivels, noch geen tegenspoed Hem moede kunnen maken, noch mij van Hem rukken. “Niemand (zegt Hij) zal ze uit Mijn handen trekken, want de vader Die ze Mij gegeven heeft, is meerder dan allen.” Alzo geschiedt het dan, dat hoewel zij niet allen zalig worden, nochtans worden enigen zalig, daar niemand door de kracht van de vrije wil zalig zou worden, maar zij zouden allen tot één toe verloren gaan. Uiteindelijk zijn wij ook gewis en zeker dat wij God behagen, niet door de verdienste van onze werken, maar door de gunst van Zijn genade, die Hij ons beloofd heeft en of wij wat minder en wat kwalijker doen, dat Hij ons dat niet toerekenen zal, maar uit Zijn vaderlijke goedheid vergeven en verbeteren. Deze is de roem van alle heilige kinderen van God in hun God.

HOOFDSTUK 245

Maar[198] zo u dit beweegt, dat u dunkt dat door onze leer zwaarlijk en kwalijk de genade en de gerechtigheid van God verdedigd kan worden, die de onverdiende verdoemt, dat zijn namelijk zulke goddelozen, die in de goddeloosheid geboren en henzelf door geen middel noch raad kunnen helpen, dat zij in de goddeloosheid blijven en verdoemd worden en moeten door de noodzakelijkheid van hun natuur zondigen en verloren gaan, zoals Paulus zegt “wij waren van nature kinderen des toorns, zoals ook de anderen”, omdat zij ook zodanig door God Zelf geschapen worden, uit een zaad, dat eens door Adams zonde verdorven is: hierop zeg ik, wij zullen God de Heere die eer geven en Hem aanbidden als de allergenadigste, als Hij zich betoont tegen dengenen, die Hij zonder alle verdiensten rechtvaardigt en zalig maakt. Wij moeten ons ook daarin gevangen geven en prijzen Zijn Goddelijke wijsheid, gelovend dat Hij evenwel rechtvaardig is, als Hij ons rechtvaardig schijnt. Want zo Zijn rechtvaardigheid zodanig was, dat ze door menselijk begrip voor rechtvaardig kon geoordeeld worden, voorwaar dan zou het geen Goddelijke rechtvaardigheid zijn en zij zou niet van de menselijke rechtvaardigheid verschillen. Maar omdat Hij de waarachtige en enige God is, zijnde geheel onbegrijpelijk en woont in een licht, waar men met menselijk vernuft niet kan toekomen, zo is het dan billijk en nodig dat Zijn rechtvaardigheid onbegrijpelijk is, zoals Paulus ook uitroept: “O hoogste der rijkdommen, wijsheid en kennis Gods, hoe onbegrijpelijk zijn Zijn oordelen en onbevindelijk zijn Zijn wegen?” Zij zouden nu niet onbegrijpelijk zijn, zo wij in alle dingen konden begrijpen, waarom zij rechtvaardig zijn. Wat is toch de mens om bij God te vergelijken? Wat vermag onze kracht bij Zijn kracht te vergelijken? Wat is onze kennis bij Zijn wijsheid te vergelijken? Wat is ons wezen bij Zijn wezen? In somma, wat zijn al onze dingen bij Gods dingen? Zo wij dan bekennen, zelfs uit de natuur, dat de menselijke macht, sterkte, kennis, wijsheid, wezen en alle dingen van mensen niet zijn, zo men ze tegen Gods mogendheid, sterkheid, wetenschap, wijsheid en wezen wil vergelijken, hoe komt dan deze goddeloosheid en snoodheid in de mens, dat hij alleen Gods

---

[197] De vrije wil stoot om alle vertroosting, maar de genade bevestigt ze.
[198] Antw. op de tegenwerping, dat God wreed en ongerechtig zal schijnen.

rechtvaardigheid en Zijn oordelen zal durven doorsnuffelen dat hij zijn eigen zwak oordeel zoveel toevertrouwt, dat hij de verborgen oordelen van God zal willen begrijpen, oordelen en over die vonnis strijken? Waarom zeggen wij dan hier ook niet, dat ons oordeel niets is, zo men het bij Gods oordeel zal vergelijken? Gaat, vraagt het vernuft zelf en beziet of hij niet zal moeten bekennen, dat het een grote zotheid en razernij is, dat men alleen Gods gerichten begrijpelijk wil maken, daar men bekent dat verder, alles wat in God is, onbegrijpelijk is. Denkt wat een dwaasheid: In alle dingen laten wij God Zijn Majesteit behouden, uitgenomen in Zijn oordelen, noch kunnen wij zolang niet geloven dat Hij rechtvaardig is, daar Hij ons beloofd heeft, dat er een tijd zal komen, dat Hij Zijn heerlijkheid zal openbaren, zodat wij alsdan zullen zien en met handen tasten, dat Hij altijd rechtvaardig geweest is en in eeuwigheid wezen zal.

HOOFDSTUK 246

Ik zal nog een voorbeeld geven, om dit geloof te versterken en die boze ogen gerust te stellen, die God verdacht houden van ongerechtigheid. Ziet alzo verdient en regeert God deze uiterlijke en lichamelijke wereld, in de uiterlijke dingen, dat zo u het oordeel van het menselijk vernuft wilt aanzien en volgen, zo zult u gedwongen worden te zeggen, of dat er geen God is, of dat God onrechtvaardig is, zoals een Poëet zegt:

“Ik bedenk dikwijls in mijn,

Dat er genen God moet zijn.”

Ziet toch eens aan, hoe voorspoedig gaat het met de bozen, daarentegen hoe ongelukkig zijn de vromen, zoals alle spreekwoorden en de ervarenheid, moeder van alle spreekwoorden zijnde, getuigen dat? “Hoe meerder boeven, hoe meer geluk.” Der bozen hutten (zegt Job) zijn in overvloed en in Psalm 73 wordt geklaagd, dat de zondaars in de wereld vol rijkdommen zijn. Zeg mij eens? Is het niet naar het oordeel van alle mensen gans onrecht, dat de kwaden en bozen in voorspoed zijn en dat de vromen geraadpleegd worden? Nochtans de loop van de wereld brengt dat mee. Daardoor zijn veel geleerde en kloeke mannen daarheen vervallen, dat zij ontkend hebben, dat er een God zou zijn, zoals Epicurus en Plinius. Aristoteles ook beschrijvend zijn eerste en hoogste “ens” of wezen van alle dingen, omdat hij dacht dat zulks ongeschikt was, dat God zoveel onbehoorlijke dingen in de wereld zou zien (om staande te houden, dat ten hoogste gelukzalig was) zo gevoelt en dicht hij dat het alleen hemzelf ziet en niet van hetgeen dat op de aarde geschiedt. Daartoe ook de heilige profeten, die oprecht aan God geloofd hebben, nergens over groter aanvechting gehad, als daarin, dat God onrechtvaardig zou zijn, als Job, David, Jeremia, Asaf, Habakuk en anderen. Wat meent u wat Cicero en Demothenes in het laatst gedacht hebben, als zij gedaan hebben al wat zij konden, een zodanig loon, van dat zij jammerlijk omgebracht zijn, hebben bekomen? En deze ongerechtigheid in God, die zo blijkbaar schijnt en zo vast bewezen, zodat geen menselijk verstand de kracht van die kan weerstaan, wordt nochtans lichtelijk door het licht van het Heilig Evangelie en door de kennis van de genade weggenomen als wij door het Evangelie geleerd worden, dat de bozen wel een tijdlang naar het lichaam floreren en bloeien kan, maar dat zij naar de ziel verloren gaan. En het antwoord en de ontbinding van deze zware kwestie is in dit woord gelegen: “Dat er na dit leven een ander leven is”, in dewelke al wat hier niet gestraft noch beloond is, daar beloond en gestraft zal worden, omdat dit leven niet meer dan een voorloop, of een beginsel van het aanstaande leven is.

HOOFDSTUK 247

Zo nu het licht van het Evangelie, die alleen in het woord en geloof bestaat, zoveel vermag, dat deze kwestie die in alle eeuwen verhandeld en nooit ontbonden noch beantwoord is, nu zo licht wordt weggenomen en voldaan, wat meent u, wat er van geschieden zal, als het licht van het woord en het geloof op zullen houden en de zaak zelf en de Goddelijke Majesteit door henzelf geopenbaard zal worden? Meent u niet, dat alsdan het licht van de heerlijkheid, de kwestie licht zal ontbinden, dewelke in het licht van het woord of van de genade ontbindbaar geweest is, omdat het licht van de genade zo licht de kwestie ontbonden heeft, nu in het licht van de natuur onontbindbaar was? Stelt nu een drieërlei licht.

1. Het[199] licht van de natuur.

[199] Een drieërlei licht van de natuur, van het woord of van de genade en de heerlijkheid.

2. Het licht van de genade.

3. Het licht van de heerlijkheid, zoals de algemene en goede onderscheiding medebrengt.

In het licht der natuur is het onontbindbaar, dat de vromen in verdrukking zijn en dat de bozen voorspoed hebben. Maar dit ontbindt en beantwoordt het licht van de genade. In het licht van de genade is het onontbindbaar, hoe God de mens verdoemt, die door al zijn krachten, niets anders doen kan, dan zondigen en schuldig te zijn. Hier dichten zowel het licht van de natuur als het licht van de genade, dat de schuld niet des ellendige mensen is, maar des ongerechtige Gods, want zij kunnen niet anders dan van God oordelen, die een goddeloze mens om niet uit genade kroont en de andere niet kroont, maar verdoemt, die mogelijk minder, of tenminste niet meer goddeloos is. Maar het licht van de heerlijkheid zal anders leren en zal te zijner tijd betonen, dat God Die nu het oordeel uitvoert, van een onbegrijpelijke gerechtigheid, alleen een zeer rechtvaardige en openbare gerechtigheid gedaan heeft. Alzo zullen wij ondertussen geloven, vermaand en bevestigd zijnde door het voorbeeld van het licht van de genade, welke in het licht van de natuur en zulke zware vragen licht gemaakt en zulk een mirakel gedaan heeft.

HOOFDSTUK 248.

BESLUIT

Hier[200] wil ik met dit boek een einde maken, bereid zijnde zo het nodig is, deze zaak wijdlopiger te verhandelen. Hoewel ik meen, dat de Godzaligen en degenen, die de waarheid niet hardnekkig zal willen tegenstaan, genoeg gedaan zijn. Want zo wij geloven waarachtig te zijn, dat God alle dingen voorweet en voorbeschikt, dat Hij ook in Zijn voorwetenschap en predestinatie of voorbeschikking niet feilen, noch verhinderd kan worden. Daarna, dat er niets geschiedt, of God wil het, hetwelk het vernuft zelf moet toestaan, zo kan er naar de getuigenis van het vernuft zelf, geen vrije wil zijn, noch in mens, noch in Engel, noch in geen creatuur. Alzo[201] ook, zo wij geloven dat de satan een vorst van de wereld is, die het rijk van Christus met alle geweld zonder ophouden weerstaat, dat hij de gevangen mensen niet verlaat, tenzij dat hij daartoe door de Goddelijke kracht van de Geest gedwongen wordt, zo blijkt het wederom, dat er geen vrije wil zijn kan. Alsmede, zo wij ook geloven, dat de erfzonde ons alzo verdorven heeft, dat hij ook degenen, die door de Geest geleid worden, werk en moeite genoeg geeft, tegen het goede worstelende, zo is het zeker, dat er in de mens niets over blijft, dat namelijk zonder de Heilige Geest is, dat zich tot het goede zou kunnen wenden, maar alleen tot het kwaad. Uiteindelijk, zo de Joden die met de hoogste krachten, de gerechtigheid nagejaagd hebben, meer in ongerechtigheid gevallen zijn, maar de heidenen die de goddeloosheid najaagden, vergeefs en voor niet, ja onverwacht tot de gerechtigheid geraakt zijn, zo is het ook openbaar door de daad en door de ervarenheid zelf, dat de mensen zonder genade niets anders kunnen willen dan kwaad. Maar in somma, zo wij geloven, dat Christus de mensen door Zijn bloed verlost heeft, zo moeten wij bekennen, dat de gehele mens verloren is geweest of anders, wij zullen Christus tevergeefs maken, of een Verlosser van het slechte deel van de mensen, hetwelk een godslastering en kerkroof is.

HOOFDSTUK 249

Nu bid ik u, mijn lieve Erasmus, door onze Heere Jezus Christus, dat u doen wilt hetgeen dat u beloofd hebt, maar u hebt beloofd, dat u gaarne wilde wijken, degenen die u wat beters leerde. Doet van u dan het aanzien van de personen. Ik beken het, zelf, u bent een voortreffelijk man en met vele edele kostelijke gaven van God begenadigd en versierd en (opdat ik de andere gaven verzwijge) u hebt een heerlijk verstand, grote geleerdheid en welsprekendheid tot aller verwondering. Maar ik heb niets en ik ben niets, alleen dat ik bijna roeme, dat ik een Christen ben. Verder prijs ik in u ook zeer dit, dat u alleen voor alle anderen deze zaak eenmaal tegen mij aangegrepen hebt, die de hoofdzaak van allen is en dat u mij niet moeilijk valt, niet die andere beuzelingen van het pausdom, van het vagevuur, indulgentiën of aflaten en dergelijke, met dewelke mij velen tot nu toe gekweld hebben, maar tot hun schade. U bent alleen de enige man, die gezien heeft het rechte hoofdstuk en hebt gemeend in de kamp u begeven hebbend, de kampvechter recht bij de strop te pakken, waarvoor ik u grotelijks dank: want met deze zaak ga ik liever om, als mij de tijd en de ledigheid zulks wil gunnen en toelaten. Zo degenen die mij tot nu toe overvallen, zulks gedaan hadden, zo ook degenen, die

---

[200] Besluit van het boek.
[201] Zie de Annotatie inhet 24e hoofdstuk.

veel van de Geest en van nieuwe openbaringen roemen dat hadden gedaan, wij zouden meer vrede en eendracht hebben, maar God betaalt alzo door de satan onze ondankbaarheid. Hoewel wanneer u deze zaak niet beter zou verhandelen, dan u in uw Diatribe gedaan hebt, ik grotelijks van uwentwege zou wensen, dat u met uw gaven tevreden zijnde, u zou begeven om de talen en de geleerdheid, zoals u tot nu toe met grote lof en vrucht gedaan hebt, te leren, te versieren en te bevorderen. In welke oefening u mij ook wat gediend hebt, zodat ik beken, dat ik u veel schuldig ben en zekerlijk in deze zaak eer ik u met oprecht hart. Dat u nu in deze onze zaak machtig en genoeg zou zijn, het heeft de Heere God nog niet beliefd, dat Hij u dat zou geven. Hetwelk ik bid, dat u (zonder roem gezegd) alzo wilt achten. Maar ik bid onze getrouwe God, dat Hij u haast alzo wil verlichten, en in deze zaak zoveel verstand geven, dat u hierin ook, zoals u in vele andere dingen doet, mij te boven mag gaan. Want het is niets nieuws, dat Mozes door Jethro onderwezen wordt en dat Ananias Paulus leert. Want dat u zegt, dat u verre van het perk verdwaald zou zijn, zo u Christus niet kende, ik meen dat u het nu wel merkt, wat dat voor een woord is. Gedenkt, zij zullen daarom allen niet dwalen, zo u, of ik dwalen. De Heere is God, Die daar wonderlijk is in Zijn heiligen, zodat wij dikwijls die voor heiligen houden, die verre van de heiligheid zijn. En het is wel mogelijk, nademaal u ook een mens bent, dat u, die bemint de Schriften en de spreuken van de Vaders, door welke u meent de grond te treffen, zelf niet wel verstaat, noch naarstig genoeg aanmerkt, hetwelk genoeg betuigt dit u te zeggen, dat u niet verzekeren wilt, maar dat u alleen hetgeen u schrijft tegen elkaar als ten proeve wilt stellen. Voorwaar hij schrijft zo niet die de zaak wel inziet en verstaat. Maar ik zeg gewis “Dat ik hier mijn zegen en niet hetgeen van een ander is, als ten proeve stelle, maar ik heb verzekerd en verzeker, niet willend, dat het oordeel bij iemand zal zijn,” maar ik bid een iegelijk dat hij de zaak wil gehoorzamen. De Heere God Wiens zaak deze is, Die wil u verlichten en u maken een vat tot Zijn eer en heerlijkheid. Amen.

Luther over het 7e Hoofdstuk van Deuteronomium.

Vox illo impia Liberi arbitry, et quic est dogmatum de eo vulgatum, prorsus det estandum, nec admittendum, quassi bono usu vel glosa aliqua talerari possint.

Dat is:

De Goddeloze naam Vrije wil en al wat voor leer daarvan is voortgebracht, is gans te vervloeken en niet toe te laten, zoals of die door enig goed gebruik, of door enige uitlegging zou kunnen geleden worden.

EINDE

Orininele stoel van Luther in zijn werkkamer

2. Luthers leer van de predestinatie in de Knechtelijke wil[202]

Prof. J. Kamphuis

INLEIDING

Wij beginnen met een tweetal citaten; het ene is van Luther en het andere is van Calvijn. In zijn boek ***De Servo arbitrio*** (Over de onvrije wil); of (Knechtelijke, dienstbare wil) zegt Luther ergens: *'God heeft het leerstuk der predestinatie den volke bekend gemaakt; naar de beweegredenen van de goddelijke wil mag men niet vragen, die heeft men eenvoudig te aanbidden, en men heeft God de eer te geven, omdat Hij alleen wijs en rechtvaardig is, niemand onrecht kan doen, ook niet dwaas of op goed geluk iets doen kan, ook niet al lijkt het ons heel anders toe -, met dit antwoord zijn de vromen tevreden*'2.

Aan Calvijns Institutie ontlenen wij het volgende citaat: 'De Schrift is de school van de Heilige Geest, en evenals daarin niets overgeslagen is, dat nodig en nuttig is om geweten te worden, zo wordt er niets geleerd dan wat nuttig is te weten. Wij moeten er dus op passen de gelovigen niet af te houden van al wat in de Schrift over de predestinatie geleerd wordt: *opdat wij hen niet boosaardig schijnen te beroven van de weldaad van hun God, of de Geest te beschuldigen en te beschimpen, omdat Hij dingen bekend gemaakt zou hebben, welke het nuttig was op enigerlei wijze te verzwijgen*'3.

Deze twee citaten leren ons het volgende. Luther en Calvijn zijn hierin in elk geval eenstemmig geweest, dat zij beiden ervan overtuigd waren, dat de leer der predestinatie bijbels is en daarom nuttig voor de gelovigen. Hun predestinatieleer is niet geboren uit enige zucht naar speculatie, die zij liever overlieten aan de scholastieke theologen, door hen smalend de 'sofisten' genoemd, maar uit hun gehoorzaamheid aan het spreken van de Schrift. In welk dogmenhistorisch kader men Luther of Calvijn, of beiden te samen, ook plaatsen wil, dit primaire gegeven zal men niet over het hoofd mogen zien. Vooral ten aanzien van Luthers predestinatieleer heeft men zich veel beziggehouden met de historische achtergronden ervan, om van daaruit er enig zicht op te krijgen, en heeft men zich ook vaak intens verdiept in de motieven die er in aan te wijzen zijn, maar het allesbepalende motief van niet anders te willen bieden dan een getrouwe vertolking van wat de Schrift over de predestinatie zegt, kwam, naar ons oordeel, in dit onderzoek nog al eens tekort. En dat terwijl Luther juist in dit boek hele stukken gewijd heeft aan het thema van de klaarheid van het Schriftgetuigenis! Tegenover Erasmus die dit stuk van de christelijke leer, dat van de predestinatie, maar liever verzwegen zag, althans voor het volk, omdat de Schrift, naar zijn oordeel op dit punt duister is, heeft Luther staande gehouden, dat het God behaagd heeft ook dit den volke bekend te maken, en dat wij dan verder niet te vragen hebben, daaraan toevoegende dat de gelovigen met dit ene motief volkomen tevreden zijn.

In dezelfde geest, alleen in nog iets toegespitster vorm, sprak Calvijn. Het past ons niet de gelovigen af te houden van wat in de Schrift geleerd wordt over de predestinatie, want de Schrift is de school van de Heilige Geest. Op de vraag of ook Calvijn hierbij gedacht heeft aan Erasmus en diens visie op deze materie kunnen wij geen antwoord geven, maar wij achten het niet onwaarschijnlijk; wel is zo goed als zeker, dat hij gedacht heeft aan ánderen in eigen gelederen, die, hoewel zij principieel van Erasmus verschilden, toch pleitten voor een sterke terughoudendheid in het behandelen van de leer der predestinatie voor het gewone volk, omdat er zo licht verkeerde conclusies uit kunnen worden getrokken, een standpunt dat, merkwaardigerwijs, ook door Luther zelf later is ingenomen, dat wil zeggen in

[202] Luther en het gereformeerd protestantisme. Dr. W. Balke. Drs. K. Exalto. Prof. Dr. J. van Genderen. Prof. Dr. C. Graafland. Dr. J. Hoek. **Prof. J. Kamphuis**. Prof. Dr. W. van 't Spijker. Dr. C. A. Tukker
UITGEVERIJ BOEKENCENTRUM B.V., 's-GRAVENHAGE. 1982

de praktijk van zijn prediking en pastoraat, want in principe heeft hij zijn De servo arbitrio nooit prijsgegeven, zoals wij nog nader horen zullen.

Beide hervormers, Luther en Calvijn, hebben dus, zo zou men kunnen zeggen, onder de druk van het Schriftgetuigenis hun predestinatieleer ontwikkeld. Wij willen hiermee niet beweren dat het voor hen een uiterlijke dwang is geweest; en wij willen evenmin ontkennen, dat hun predestinatieleer een wezenlijk bestanddeel heeft uitgemaakt van heel hun geloofsgetuigenis, als men wil hun dogmatiek, zodat het onderzoek naar de motieven die er in meespraken waarlijk niet zinloos is, maar men zal, naar ons oordeel, niet mogen negeren dat beide hervormers Schrifttheologen waren, zelf gevoed en gevormd werden door de Schrift, en zich door die Schrift lieten leiden en dat dat allesbepalend was voor heel hun theologie. Alleen hier vinden wij de juiste invalshoek in het benaderen van hun predestinatieleer.

Wij stellen nu aan de orde Luthers predestinatieleer. Daarna leggen wij die van Calvijn er naast, om te zien in hoeverre het gereformeerd protestantisme belichaamd in Calvijn op dit punt met Luther overeenstemt of verschilt. Bij de behandeling van Luthers predestinatieleer oriënteren wij ons het sterkst op zijn al genoemd boek De servo arbitrio. Daaraan voorafgaande of daaropvolgende beschouwingen van Luther over ons thema komen vanzelf ter sprake daar waar het nodig is.

I. LUTHERS PREDESTINATIELEER

Het conflict met Erasmus

In zijn ***De servo arbitrio*** (voortaan afgekort DSA) heeft Luther, hoewel het niet het hoofdthema van zijn boek was, zich breedvoeriger over de prae-

destinatie uitgesproken dan waar ook maar elders in zijn werken. Hij was daartoe door zijn opponent, de humanist Erasmus, min of meer uitgedaagd.

Voor het rechte verstaan van zijn standpunt is het dienstig eerst in het kort iets te zeggen over dit conflict'.

Lange tijd heeft Erasmus, die veel ouder was dan Luther, een niet geheel onwelwillende houding tegenover hem aangenomen. Bepaalde stellingen en daden van Luther stonden hem wel aan. Hij ervoer ze als een steun ten aanzien van zijn eigen positie, die ook lang niet altijd gemakkelijk was.

Luther van zijn kant had waardering voor de literaire prestaties van Erasmus en maakte er ook, als het hem te pas kwam, gebruik van. Toch leefden en spraken beiden vanuit een heel verschillende geest. Erasmus was een humanist, Luther een kerkhervormer. De geestelijke achtergrond van Erasmus werd gevormd door de klassieken, de oude Griekse en Romeinse schrijvers, Luther was doordrenkt van de Schrift. De kerkvader bij wie Erasmus zich het meest thuisvoelde was Hieronymus, en dat was nu juist de kerkvader voor wie Luther niet zoveel waardering kon opbrengen, hij vond hem te vlak en te moralistisch, hij koos meer voor Augustinus. Erasmus is de Rooms-Katholieke Kerk trouw gebleven, Luther kwam er buiten te staan.

In zijn mensbeschouwing stond Erasmus op semi-pelagiaans standpunt, hij volgde daarin gelijkelijk de Stoici en de scholastieke theologen van de middeleeuwen, Luther, die in een weg van diepe zondekennis de directe aansluiting bij Paulus had gevonden, had daar radicaal mee gebroken.

Op dit punt kwam het tot een botsing. Erasmus nam kennis van Luthers Assertio (1521), een geschrift waarin Luther zich verweerde tegen de door paus Leo X tegen hem uitgevaardigde banbul *Exsurge domine*. In deze Assertio noemde Luther de vrije wil

rondweg een loze naam, omdat, aldus Luther, alle dingen geschieden met een absolute noodzakelijkheid5.

Er kwamen van de kant van de rooms-katholieke apologeten nogal wat reacties op Luthers Assertio. Eén reactie was die van Erasmus, die hierin ook de rol van een rooms apologeet op zich nam. Van zijn hand verscheen in 1524 *De libero arbitrio* (Over de vrije wil). Erasmus noemde zijn boek een ***Diatribe*** of wel collatio, dat wil zeggen *een gesprek.* Dat de verschijning van dit boek een totale breuk met Luther zou betekenen, besefte hijzelf; dat blijkt uit zijn correspondentie.

Niet onmiddellijk heeft Luther er op geantwoord. Allerlei zaken hielden hem in die tijd bezig, en bovendien heeft hij zijn antwoord weloverwogen. Zijn DSA is geen vlugschrift, het is een der meest doorwrochte werken die Luther ons heeft nagelaten. Maar in 1525 was het dan zo ver. Een uitvoerig antwoord lag ter perse. Het was hoogstaand in stijl en aanpak, ook al spaarde Luther zijn tegenstander niet. Hij waardeerde in hem wat te waarderen viel, sprak ook meermalen uit dat hij over het innerlijke leven, het hart van Erasmus niet wilde oordelen'.

Maar op het punt zelf, dat van de wilsvrijheid, gaf hij geen krimp. Hij handhaafde zijn stelling in de Assertio, die zoveel ergernis bij Erasmus gewekt had, en onderbouwde haar met ettelijke bewijzen uit de Schrift.

Erasmus heeft later nog een keer geantwoord, in zijn Hyperaspistes, een tweedelig werk uit 1526 en 1527, dat evenwel toch niet meer zozeer. de aandacht heeft weten te trekken als zijn *De libero arbitrio.*

Luthers werk, zijn DSA, is in later tijd menigmaal hoog gewaardeerd. Er zijn er geweest die het Luthers belangrijkste boek hebben genoemd, of zelfs het belangrijkste boek van heel de 16e eeuw. Enigszins ligt die waardering in de lijn van die van Luther zelf; die schreef althans eens, in 1537, aan Capito dat hij zijn DSA en zijn Catechismus hield voor zijn beste werken'.

Met de kwestie van de vrije wil was direct gegeven die van de praedestinatio. Als er geen vrije wil is, dan is het menselijke willen en handelen bepaald. Luther heeft dat onbeschroomd vastgesteld. Hij gebruikte daarbij heel krasse uitdrukkingen, sprak van een *Goddelijke necessitas* (noodzakelijkheid) in al wat is en geschiedt. Dat heeft hem het verwijt van determinisme op de hals gehaald. In het Lutheronderzoek heeft men daar steeds mee geworsteld. Er waren er die Luthers predestinatieleer zonder meer verwierpen, anderen die haar vanuit haar motieven trachtten te verstaan en op die wijze trachtten te verzachten. Er waren er ook die tegen een zeker determinisme geen bezwaar koesterden en zich dan op Luther meenden te kunnen beroepen. Het is wel zaak dat wij, rekening houdend met al deze interpretatiemodellen en nochtans onze eigen weg zoekend, met zorgvuldigheid nagaan wat Luther zelf nu precies over dit thema gezegd heeft.

Erasmus' opvattingen

Wat Luther omtrent de predestinatie geleerd heeft stond haaks op de opvattingen van Erasmus. Wij zullen daarom, mede om aan Erasmus recht te laten wedervaren, in het kort op diens opvattingen moeten ingaan. Dan hebben wij niet alleen de ene partij maar ook de andere gehoord.

Al heel wat van zijn kruit heeft Erasmus verschoten in de beide Voorreden die hij aan zijn boekje liet voorafgaan. Daarmee is naar ons oordeel gerechtvaardigd dat Luther, wat men hem wel eens kwalijk genomen heeft, een flink deel van zijn DSA aan die beide Voorreden gewijd heeft. Met name de eerste Voorrede is voor ons thema van belang.

Erasmus betoogt daarin: 'Er zijn in de Heilige Schrift bepaalde ontoegankelijke plaatsen, waarin wij, naar Gods wil, niet dieper mogen indringen en waarin ons, wanneer wij dat toch proberen, een toenemende duisternis omvangt'. Deze duistere teksten in de Schrift zijn er,

aldus Erasmus, opdat wij zouden leren kennen de ondoorgrondelijke verhevenheid der Goddelijke wijsheid en de zwakheid van de menselijke geest. Veel blijft, zegt hij, voorbehouden voor een tijd waarin wij niet meer door middel van een duistere spiegel, maar met onbedekt oog de heerlijkheid des Heeren aanschouwen zullen'.

Erasmus betrekt dit vervolgens op de vrije wil en al wat daarmee samenhangt. Voor de christelijke vroomheid is het genoeg te weten dat ons heil door God veroorzaakt wordt, en dat door Hem geen onrecht kan geschieden, omdat Hij van nature rechtvaardig is. Wij mogen niet, aldus Erasmus, met een onvrome nieuwsgierigheid ons bezighouden met ondoorgrondelijke, ja overtollige vragen als deze, of de voorkennis van God te verenigen is met een niet-noodzakelijk handelen van de mens en of de menselijke wil iets kan bijdragen tot datgene wat van invloed is op ons eeuwig heil, en meer van die vragen. Erasmus bepleit een stilzwijgen over deze en dergelijke zaken. Laten wij het aan God overlaten, zegt hij.

Vooral ergert hij zich eraan, dat zulke dingen soms worden prijsgegeven aan 'gewone oren', dat wil zeggen: de oren van de gewone man. Ook al is iets de waarheid, daarom mag zij nog niet altijd en iedereen worden meegedeeld5.

Het merendeel der mensen is onbeschaafd, en kan het niet verdragen. Erasmus laakt het in Luther, evenals in Wyclif, dat hij in het publiek geponeerd heeft dat alles wat wij doen, niet geschiedt uit vrije wil, maar uit een zuivere noodwendigheid. Wanneer dergelijke kwesties behandeld werden door intellectuelen of in de theologische scholen, zou Erasmus, hoewel hij het nut ervan niet inziet, dat nog plaatsen kunnen, maar het volk moet men in ieder geval erbuiten houden6.

De ironie van het geval is dat Erasmus, waar Luther hem ook attent op gemaakt heeft, met zijn Diatribe zelf er niet weinig toe bijgedragen heeft dat de kwestie tóch algemeen in de discussie kwam, ook wel onder hen die Erasmus telde tot de 'gewone man'. Luther heeft dan ook zijn oproep tot zwijgen nauwelijks serieus kunnen nemen. Als dat werkelijk het motief was dat u bewoog, zegt Luther, dan had u deze Diatribe niet moeten schrijven; er moet een ánder motief zijn dat u drijft om tegen mij te schrijven6.

Ook in zijn tweede Voorrede komt Erasmus er nog een keer op terug, dat de Schrift volledige klaarheid mist. Hier spreekt in Erasmus de scepticus, die dan, geheel in middeleeuwse trant zich beroept op de autoriteit van de Kerk. En wat dat betreft kon hij voor zijn positie bij vele kerkvaders en middeleeuwers volop terecht, maar enkelen hadden gesproken zoals Luther later sprak.

In zijn boekje zelf heeft Erasmus hele reeksen Bijbelteksten aangevoerd om maar te laten zien dat ook de Schrift de mens een vrije wil toekent. Blijkbaar was de Schrift hem toch ook weer niet zó duister dat men zich in het geheel niet op haar zou kunnen beroepen. Verreweg de meeste teksten die Erasmus aanhaalt zijn te rangschikken onder geboden, bevelen, vermaningen.

De naïeve vooronderstelling van Erasmus daarbij is, dat het feit dat dergelijke geboden en vermaningen in de Schrift voorkomen vanzelf impliceert dat zij ook gedaan, gehoorzaamd kunnen worden, dat de mens daartoe in staat is, dank zij een vrije wil. Weet Erasmus dan niet van Gods genade? Zeker wel, hij onderscheidt daarin verschillende soorten's, en dat alleen al ontneemt aan die genade haar radicaal karakter, maar bovendien: hij komt nergens verder dan tot een medewerkende genade, en zelfs die komt niet duidelijk uit de verf. Het zal duidelijk zijn dat predestinatieleer en genadeleer onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, dat was én bij Erasmus zo én bij Luther.

Nu zijn er in de Schrift, en dat wist Erasmus uiteraard wel, ook tal van plaatsen die reeds door Augustinus en anderen tegen de leer van een vrije wil waren aangevoerd, tevens ter verdediging van hun predestinatieleer. Het is uitermate interessant na te gaan, hoe Erasmus getracht heeft daarmee klaar te komen. Wij noemen een paar voorbeelden. Het

eerste is ontleend aan wat Erasmus gezegd heeft over de verharding van de farao van Egypte, die zo lange tijd weigerde de Israëlieten onder leiding van Mozes te laten vertrekken naar het hun door God beloofde land (Exodus 9 en Romeinen 9 : 14vv). Dat het hart van de farao door de Heere zelf verstokt werd (Exodus 9 : 35) was voor Erasmus een Schriftgegeven dat hij moeilijk verwerken kon. Het scheen precies datgene aan te duiden wat Luther geleerd had. En toch wilde Erasmus daar niet aan. Hij zocht een uitweg, en meende die te vinden in de exegese die Origenes van deze woorden gegeven had, toen hij stelde dat deze woorden niet meer zeggen dan alleen dat door de Heere aan de Farao gelegenheid is gegeven om zich te verstokken '6. Luther heeft in zijn DSA, zoals wel te begrijpen valt, deze merkwaardige en zeer willekeurige, dogmatisch bepaalde interpretatie, radicaal van de hand gewezen '7.

Het hele geval heeft Erasmus aanleiding gegeven zich nog wat nader over de predestinatie uit te spreken. Hij spreekt eerst over Gods voorwetenschap (praescientia Dei) en zegt dan:

Gods voorwetenschap is niet de oorzaak van hetgeen geschiedt. Ook ons, zo vervolgt hij, overkomt het wel dat wij al van tevoren iets dat gebeuren gaat zien aankomen, bijvoorbeeld een zonsverduistering; die zonsverduistering komt dan niet omdat de sterrenkundigen het van tevoren voorzegd hebben, maar omdat zij komen zou, daarom kon zij voorzegd worden. Moeilijker wordt het, zegt Erasmus, als wij hier Gods wil of vast besluit bij in aanmerking nemen. God wil namelijk hetgeen hij van tevoren weet. Op de een of andere manier moet Hij hetgeen door Hem van tevoren geweten wordt ook willen; immers, hij verhindert niet dat het komt, terwijl Hij dat wel zou kunnen. Hier schijnt Erasmus zelf de weg der predestinatie op te gaan, en wel onder het gewicht van hetgeen Paulus schrijft in Romeinen 9, waarop hij hier zinspeelt. En toch is dat maar schijn. Want onmiddellijk daarop retireert hij en trekt hij zich terug op onkunde en stilzwijgen. Alleen maar doen wat de Heer zegt, houdt Erasmus zijn lezers voor, en verder niet vragen8.

Een tweede voorbeeld ontlenen wij aan hetgeen door Erasmus geschreven is over de bekende woorden uit Maleachi 1 waar God zegt: Jacob heb Ik liefgehad en Ezau heb Ik gehaat. Om met deze woorden klaar te komen neemt Erasmus zijn toevlucht tot een ander middel, namelijk dat van een bepaalde exegetische methode, hij zegt: deze woorden mag men niet letterlijk nemen, en verder: hij elimineert er het eeuwigheidsaspect uit, en laat deze woorden uitsluitend slaan op tijdelijke lotgevallen, die Jacob en Ezau zijn overkomen '9.

Hiermee hebben wij wel ongeveer het voornaamste weergegeven van hetgeen met betrekking tot ons thema door Erasmus in zijn Diatribe geschreven is. Wenden wij ons tot Luthers antwoord.

Luthers intentie

In het beroemde slot van zijn DSA heeft Luther aan het adres van Erasmus enkele opmerkingen gemaakt, die terecht steeds weer de aandacht hebben getrokken en indruk hebben gemaakt. Na zijn tegenstander Erasmus geprezen te hebben als een groot man, met rijke gaven Gods bedeeld, geeft Luther hem de eer, dat hij hem niet lastig is gevallen met allerlei bijkomstigheden maar het wezen der zaak, de eigenlijke kwestie aan de orde heeft gesteld. Ik prijs u daarin, zegt Luther, omdat u als enige dat gedaan hebt.10

Uit deze woorden moge blijken welk belang de zaak voor Luther heeft gehad. De kwestie van de vrije wil en van de predestinatie was hem waarlijk niet een bijkomstige zaak. Zij raakte het hart van zijn geloofsleven en geloofsbelijdenis. Zij stond in een directe relatie tot zijn visie op geloof en werken, genade Gods en rechtvaardiging. In het handhaven van een menselijke vrije wil zag Luther een handhaven van de gerechtigheid uit de werken, een bedreiging van het sola fide. Luthers rechtvaardigingsleer was hem niet een verenkeld dogma, maar het stond in allerlei verbanden, ook in het verband van de alwerkzaamheid

Gods. Alles was voor Luther met deze kwestie gemoeid. Wat God voor hem was, wie Christus voor hem was, wat het Woord en de belofte Gods voor hem betekende, in hoeverre hij er op vertrouwen kon en zekerheid des geloofs kon hebben.

Spreekt men over Luthers motief in zijn DSA of over zijn intentie daarin, dan kan men niet volstaan met slechts één ding naar voren te brengen, dan komt de hele Luther met zijn hele theologie aan de orde. Dat verklaart ook de bewogenheid waarmee dit boek geschreven is, de passie die er nog steeds voelbaar in is.

Hier vecht een mens, een theoloog van de eerste orde, voor het door hem door veel strijd verworven geloof, dat hij ervaren heeft als een goddelijk geschenk. Maar daarom kon hij in dezen ook niets toegeven en hij heeft ook niets toegegeven. Met hoeveel respect hij Erasmus trachtte te benaderen, hij kon, als het op het wezen der zaak aankwam, niet anders dan scherp op zijn Diatribe reageren.

Wij menen dat men deze allesomvattende intentie van Luther steeds voor ogen moet hebben bij het lezen van zijn werk. Dan zal men hem niet zo licht vastleggen op gewaagde formuleringen of zelfs echte of schijnbare tegenstrijdigheden. Luther zag zich gedwongen soms op paradoxale wijze te spreken, maar ook dat deed hij niet omdat hij louter theoretisch voor deze bepaalde theologische methode koos, maar omdat hij vanuit zijn verstaan van de Schrift in de verantwoording tegenover anderen, in casu Erasmus; meende niet anders te kunnen, daar hij het volle door hem ontdekte Evangelie wenste vast te houden, en dan soms niet anders dan met 'twee woorden' spreken kon.

De kiesvrijheid

Wij memoreerden reeds dat men Luther meer dan eens determinisme verweten heeft. Nu is determinisme een woord met een zeer bepaalde, gewoonlijk kwalijke klank. Het behoort meer in de filosofie dan in de theologie thuis. Luther zelf gebruikt dit woord niet. Men zal dus wel uiterst voorzichtig moeten zijn in het toepassen ervan op hetgeen Luther in zijn DSA naar voren brengt. Ook als men het voor Luther en zijn beschouwingen wil opnemen.

Het is ook nodig dat men weet dat door Luther, en dat is dan bepaald niét deterministisch, nadrukkelijk onderscheid gemaakt wordt tussen necessitas (noodzaak) en coactio (dwang). Het eerste handhaafde hij, het tweede niet. Wij handelen niet onder dwang, ook al doen wij hetgeen wij doen door Gods wil en werk gedwongen. De Farao heeft noodzakelijkerwijs gedaan wat hij gedaan heeft, God verstokte zijn hart, maar dat betekent niet dat hij handelde onder dwang, integendeel hij deed wat hij deed vrijwillig en van harte. En zo is het met de zonde van de zondaar altijd'.

Luther zegt meermalen als hij het heeft over de onvrije wil: ik spreek nu niet over de natuur, maar over de genade".

Niet dat Luther ook maar iets in de mens aan de wil en het werk van God zou willen onttrekken, ook niet zijn natuurlijke kiesvrijheid, maar hier lag in zijn strijd met Erasmus niet zijn eigenlijke interesse. Hem kwam het erop aan dat de mens tegenover de genade Gods volslagen afhankelijk is. Daarmee verbonden is dan echter wel dat God alles in allen doet, dat Hij geen *Deus otiosus* (werkloos God) is, wiens werk uit niets anders zou bestaan dan enkel toezien". Maar daar ligt niet de haard van Luthers beschouwingen, die liggen veeleer op het terrein van de genade en het verkrijgen daarvan.

Het wezen van de menselijke wil is door Luther dus niet ontkend. In dit verband aarzelt hij niet om, zij het met tegenzin, te spreken over een 'vrije wil'. Wij weten, zegt hij, dat de vrije wil, naar haar wezen, steeds iets doet: eten, drinken, kinderen verwekken enz. En wat verder op: Wij weten dat de mens door God aangesteld is als een heer over de lagere dingen en een vrije wil heeft, zodat hij doen kan wat hij wil. Maar, voegt Luther hieraan toe, de kwestie is of hij ook tegenover God een vrije wil heeft, of liever of God tegenover de mens een vrije wil heeft"! Met dit laatste brengt Luther een wending aan in zijn betoog, waarin zijn diepste intentie wordt blootgelegd. Wie is soeverein, is de mens het of is God

het? Moet God doen wat de mens wil, of moet de mens doen wat God wil? Hiermee stelt Luther de zaak op haar scherpste formulering.

Ten aanzien van de lagere dingen zou men dus kunnen spreken van *een vrije wil bij de mens, zij het met de nodige restricties, ten aanzien van God en de goddelijke dingen in geen geval.*

Luther verwijt in dit verband Erasmus dat hij niet natuur en genade weet te onderscheiden. U weet niet, zegt hij, dat de genade anders is dan de natuur. Wij hebben het hier niet over het natuurlijk zijn (esse naturae) van de mens, maar over het wezen der genade (esse gratiae)25.

Desondanks heeft Luther het natuurlijk zijn van de mens niet geheel buiten zijn betoog gelaten. Al sprak hij in dit verband over een vrije wil, het was binnen de perken, te weten die van de almacht Gods (omnipotentia Dei).

Dat blijkt daar vooral heel sterk waar hij spreekt over God en de zonde. Zijn beperkt spreken over een menselijke vrije wil geeft hem dan de mogelijkheid ten volle de menselijke schuld te handhaven, ook al wordt aanvaard dat God alles in allen doet". Het mysterie van de goddelijke predestinatie en de menselijke verantwoordelijkheid is ook door Luther niet geheel opgelost, maar hij heeft wel getracht het zo dicht mogelijk te benaderen. Wij komen daar straks op terug.

Gods voorwetenschap

Wij vernamen reeds Erasmus' visie op Gods voorwetenschap. Hij stond daarmee in een lange traditie. De predestinatio liet men zo goed als geheel opgaan in de praescientia Dei (Gods voorwetenschap). Toen Erasmus onder de indruk van hetgeen Paulus schrijft in de Romeinenbrief over de predestinatie, een ogenblik zich ertoe gedwongen zag om te erkennen dat hetgeen door God voorzien is ook door Hem gewild moet zijn, en dat deze wil van God niet te weerhouden is, retireerde hij onmiddellijk, door een beroep te doen op het mysterie, waarover wij alleen maar zwijgen kunnen.

Luther heeft dit niet geaccepteerd. Ook hij verlangde een eerbiedige erkenning van het mysterie, maar niet daar waar het getuigenis van de Schrift overduidelijk is. Het mysterie mag niet betrokken worden op hetgeen geopenbaard is, maar op hetgeen nièt geopenbaard is".

Erasmus gebruikte het beeld van de zonsverduistering. Luther pikt dit op en geeft er zijn commentaar op. Erasmus wilde met dit voorbeeld zijn stelling ondersteunen: Gods voorwetenschap is niet de oorzaak van hetgeen geschiedt. De zonsverduistering zou toch gekomen zijn, al was zij niet door de sterrenkundigen voorzien en voorzegd. Wat is hierop nu Luthers antwoord? Hij zegt; bij God is het anders! Op uw standpunt, zegt Luther tegen Erasmus, is het mogelijk dat God zich vergist - om het in de taal van het beeld te zeggen: Hij voorzag een zonsverduistering en zij kwam niet; en is het mogelijk dat God in zijn handelen faalt - immers, er is een distantie tussen zijn kennen en zijn handelen, niet al wat Hij kent, weet en voorziet geschiedt ook werkelijk. Het is één van tweeën zegt Luther: Of God kan zich in zijn voorwetenschap vergissen en in zijn handelen falen, óf wij handelen en worden gedreven overeenkomstig zijn voorwetenschap en handelen, en dat betekent: de predestinatie"!

En ook hier grijpen dan weer voor Luther het algemene (Gods raad en almacht) en het bijzondere (Gods genade) in elkaar in, zij het met dit laatste als brandpunt. Want onmiddellijk betrekt Luther hierbij de zekerheid van Gods woord, zijn beloften en bedreigingen. Een God die zich vergissen en falen kan, omdat Hij iets voorzag en voorzegde, wat niet geschiedde, is niet een God op wie men vertrouwen kan. Ge ondergraaft, zegt Luther tegen Erasmus, alle beloften en bedreigingen Gods, ja ge loochent

met deze stelling de godheid zelf'. Met dit laatste bedoelt Luther: wat is dit voor een God die door u ons voorgehouden wordt? Welke grond heeft nog het geloof, als het er niet van verzekerd kan zijn, dat noodzakelijk geschiedt hetgeen door Hem voorzien en voorzegd is! Welk een belachelijk God, of beter welk een afgod, zou Hij zijn die iets voorziet maar niet met zekerheid weet of het wel geschieden zal, of die met de uitkomst bedrogen kan uitkomen". Aan de zekerheid van Gods Woord en beloften was Luther alles gelegen. Alleen al daarom was hem de leer der predestinatie onmisbaar. Wie haar loochent en volstaat met de leer van Gods voorwetenschap, in die bepaalde zin, dat niet alles noodzakelijk geschiedt wat Hij voorziet, doet het hele heil en daarmee het hele christendom wankelen.

Dé geopenbaarde en de verborgen God

Wij komen nu tot een zeer ingrijpend en tegelijk zeer omstreden gedeelte van Luthers predestinatieleer. Zijn spreken over de geopenbaarde en de verborgen God.

Wij willen eerst eens op de voet volgen wat Luther zelf erover gezegd heeft. De passage waarover het gaat staat in de context van een verschil tussen Luther en Erasmus over de interpretatie van Ezechiël 18 : 32. *'Ik heb geen lust aan de dood van de stervende, spreekt de Heere; daarom bekeert u en leeft'.* Erasmus had deze tekst aangehaald als een bewijs voor zijn stelling dat de menselijke wil vrij is. Hij sprak naar het oude recept: Als God iets beveelt, houdt dat in dat men ook doén kan wat Hij beveelt, anders is dat bevel zinloos. Luther kon hier niet meegaan. Zo zet men, heeft hij herhaaldelijk gezegd, de genade, Jezus Christus, de Heilige Geest, God zelf overal buiten. Het heil ligt dan geheel in 's mensen eigen hand. Men heeft dan in feite geen Evangelie meer nodig".

Wat hier, in deze tekst in Ezechiël, bedoeld is als een troostwoord, zegt hij tegen Erasmus, wordt door u veranderd in een wet, een gebod! U weet niet wet en Evangelie te onderscheiden! De tekst bewijst juist, dat er niét een vrije wil is, want God belooft de mens op te richten en het leven te geven, wat niet nodig zou zijn als hij het zelf kon. Met een vrije wil alleen vallen wij nog dieper in de hel, zij kan geen uitkomst bieden".

En dan brengt Luther de vraag ter sprake waarom de een wel de door God aangeboden genade aanneemt en de anderen niet. Het is al een zeer oude vraag. Luthers antwoord is: Dat is de verborgen wil Gods. Hij voegt eraan toe: En deze wil mag men niet onderzoeken, men heeft haar alleen met eerbied te aanbidden. Wil dat dan zeggen, dat God zelf, naar zijn verborgen wil, de dood van de zondaar begeert, te weten van die zondaar die de aangeboden genade niet aanneemt? Om in de taal van de tekst te spreken, betreurt dan de rechtvaardige God de dood van zijn volk, en dat terwijl Hijzelf die dood in hen werkt? Luther beseft dat dit een tegenwerping zou kunnen zijn die Erasmus hem voor de voeten kon werpen. Wat is zijn antwoord?

Hij stelt nu, in een beroemd geworden zinsnede: Men moet anders disputeren over God of over de wil van God, die ons wordt gepredikt, geopenbaard, aangeboden en gediend dan over de God die niet wordt geopenbaard, gepredikt, aangeboden en gediend. Voor zover God zich verbergt, en door ons niet wil gekend worden, gaat Hij ons niets aan. De mens kan zich verheffen boven God voor zover deze gepredikt en gediend wordt, dat wil zeggen boven het Woord en de dienst van God, waardoor Hij ons bekend is en zich met ons in relatie stelt. Maar boven de God die niet gediend en gepredikt wordt, dat wil zeggen, boven God zoals Hij in zijn wezen en majesteit is, kan de mens zich niet verheffen. Als zodanig hebben wij met Hem niets te maken. En Hij heeft ook niet gewild dat wij met Hem als zodanig iets te maken zouden hebben. Alleen in zoverre Hij bekleed en bekend is door het Woord, waardoor Hij zich aan ons aanbiedt, hebben wij met Hem te maken. Want dat is zijn eer. De geopenbaarde God, de God die gepredikt wordt, beklaagt de dood van zijn volk en zoekt die te verwijderen, dus zoekt zijn volk te redden. Maar de verborgen God, verborgen in zijn majesteit, beklaagt die dood niet en neemt hem ook niet weg, want Hij is de God die alles in allen werkt.

Deze God heeft zich de vrijheid over alles voorbehouden. Vele dingen doet God welke Hij niet door zijn Woord ons openbaart; ook wil Hij vele dingen welke Hij niet door zijn Woord bekend maakt als door Hem gewild. Zo wil Hij niet de dood van de zondaar, te weten naar zijn Woord, maar tegelijk wil Hij hem wél naar zijn ondoorgrondelijke wil. Wij moeten echter op dat Woord letten en die ondoorgrondelijke wil laten voor wat zij is. Voldoende is het slechts te weten dat er in God een zekere ondoorgrondelijke wil is; wat, waarom en in hoeverre Hij wil, dat mogen wij niet onderzoeken, dat gaat ons ook niet aan, en dat behoeft ons ook niet bang te maken; dat moeten wij slechts vrezen en aanbidden. Met recht kan men dus zeggen: Als God niet de dood wil, dan is het de schuld van onze eigen wil, dat wij verloren gaan. Ik zeg: dit kunt u met recht zeggen, namelijk wanneer ge het zegt van de God die predikt (Deus praedicatus); want Hij komt met het Woord des heils tot allen; en de menselijke wil die Hem niet aanneemt, staat schuldig. Maar dat God dit kwaad niet bij ieder wegneemt en het de mens, hoewel het die mens niet mogelijk is zich ervan te bevrijden, tóch toerekent, dat mag men niet onderzoeken en dat kán men ook niet onderzoeken, daar kan men niet uitkomen. God woont in een ontoegankelijk licht. Wij moeten ons, zegt Paulus (1 Timotheüs 6 : 16), houden aan de God die vlees geworden is (Deus incarnatus), dat wil zeggen de Gekruisigde. In Hem hebben wij alles wat wij weten moeten.

Ziehier een weergave, in eigen woorden, maar zo getrouw mogelijk en aansluitend bij Luthers taalgebruik, van hetgeen door Luther over deze onderscheiding van de geopenbaarde en verborgen God gezegd is. Wij maken hierbij nu de volgende opmerkingen:

1. Men zal moeten bedenken dat Erasmus' Godsbeeld vlak en moralistisch was. Over de predestinatie make men zich geen zorgen, wij kunnen er toch niets van weten; men volge Gods geboden op, dan is er loon, doet men dat niet, dan is er straf; men doe boete en dan is er vergeving; God is barmhartig!

Met dit Godsbeeld en met deze heilsprediking kon Luther zich onmogelijk verenigen. Zij streed met alles wat hijzelf uit Gods Woord verstaan en ervaren had. Bij Luther, vergeleken met Erasmus, een immense verdieping van de christelijke religie. Zijn theologie is geboren uit de openbaring Gods, die hem door merg en been was gegaan. Als een andere Paulus was hij vastgelopen met de werken der wet en had het Evangelie hem bevrijd. Aan die ervaring herinnert hijzelf hier in zijn DSA. Luthers theologie droeg een uitermate existentieel karakter. Al rustte zij niet op ervaring, maar op openbaring, zij was toch diep gestempeld door de ervaring van die openbaring. God was voor Luther heel anders dan Hij voor Erasmus was. *Een God voor wie hij niets had overgehouden dan lege handen. Een God die het leven schept uit de dood. Die de gebogenen opricht. Die gevangenen vrijheid geeft.*

Deze God is niet gelijk een mens in het groot. Hij is anders. Wij kunnen met onze rede Hem niet vatten. Wij zijn gebonden aan zijn openbaring en hebben daaraan ook genoeg, maar dat wil niet zeggen, dat wij derhalve Hem doorgronden kunnen. Zijn deugden zijn niet af te meten naar onze menselijke maatstaven. Hij zelf maakt uit wat zijn rechtvaardigheid is, en niet wij. Hijzelf maakt uit wat zijn wil is, en niet wij.

Luther weigerde het Evangelie te verbuigen door zich God voor te stellen als beantwoordend aan ons begrip van 'rechtvaardigheid', waardoor Hij alleen maar gebieden kan wat ook volbracht kan worden, en waardoor wij dus zijn handelen doorzichtig kunnen maken. Er is voor Luther in God ondoorzichtigheid. Vandaar dat hij spreekt van Gods verborgen wil en zelfs, heel toegespitst, van de verborgen God (Deus absconditus). Deze onderscheiding tussen de verborgen en geopenbaarde God schrijve men niet toe aan een zekere lust tot speculatie die Luther, zijns ondanks, parten zou hebben gespeeld; zij is veeleer geboren uit het feit dat hij, terwille van het heil, de alwerkzaamheid Gods niet kon loslaten, en toch tegelijk, niets van het Evangelie heeft willen afdoen. Zó kende hij God, uit de Schrift, maar ook, doordat het Woord Gods, hem innerlijk en geestelijk had gevormd, door eigen geloofservaring.

2. Er zitten in Luthers voorstelling van de verborgen en geopenbaarde God enkele onoplosbare antinomieën. Zo'n antinomie bespeuren wij daar waar Luther er Erasmus een verwijt van maakt, dat hij in zijn Diatribe geen onderscheid maakt tussen het Woord Gods en God zelf, terwijl hij anderzijds het Woord Gods en God zelf lijkt te vereenzelvigen, waarbij de vraag rijst of clan de geopenbaarde God niet God zélf is. Het is duidelijk dat Luther in geen geval de kant op wilde gaan van het diotheïsme, de leer van twee goden, maar hoe dan de verborgen God en de geopenbaarde God beide zich verhouden tot het ene wezen Gods wordt niet duidelijk gemaakt. :Een ander punt is de vraag, of bij Luther de verborgen God de volstrekt onkenbare is. Hij is de God die alles in allen werkt, waarlijk niet alleen het kwade maar ook het goede, en is Hij daarin kenbaar of niet? En hoe moet, dat is ook een punt, de verhouding van de christen tot de verborgen God worden gezien? Wij hebben I Ie m volgens Luther te vrezen en toch niet te vrezen. Hij gaat ons niet aan en in zoverre hebben wij Hem niet te vrezen, toch is Hij er en gaat zelfs al het kwaad dat in de wereld is, zij het op een verborgen wijze, op Hem terug, en als zodanig moet men Hem wel vrezen. En toch is bij Luther de verborgen God nimmer een bedreiging voor de betrouwbaarheid van het Evangelie, zodat wij het Evangelie niet zouden kunnen vertrouwen, omdat de verborgen God, geheel in willekeur het weleens anders zou kunnen beslissen dan Hij in het Evangelie ons belooft.

Al deze antinomieën zijn er indien wij de zaak theoretisch-theologisch bekijken. Wij krijgen dan geen antwoord op de door ons gestelde vragen, lijken vast te lopen in tegenstellingen. Met als gevolg dat er heel afwijkende interpretaties van kunnen worden geboden. In welke richting moeten wij zoeken ermee klaar te komen? Naar wij menen zal men twee dingen moeten bedenken.

In de eerste plaats: Luther heeft hier heel sterk vanuit de christelijke ervaring gesproken. Wij moeten zijn spreken over een verborgen en geopenbaarde God in verband brengen met zijn spreken over God en afgod. In een zeer toegespitste vorm kon Luther bij tijden zeggen: het geloof maakt God en het ongeloof afgod. Hier lijkt de mens schepper van God te zijn. Maar het lag Luther verre om dat te beweren. God en geloof zijn echter bij hem zozeer op elkaar betrokken, dat hij dít geloof, het ware geloof in Jezus Christus, en déze God in enen zag, waarbij ze elkaar wederzijds bepalen. In zijn spreken over de verborgen en geopenbaarde God hebben wij te maken met een soortgelijk geval. Voor het geloof is God die in het Evangelie tot ons komt, gepredikt wordt, aangeboden en gediend wordt zonder meer de zich openbarende God (Deus revelatus). En voor datzelfde geloof is al wat wij niet rijmen kunnen, en toch op de wil van God terug gaat, thuis te brengen bij de verborgen God (Deus absconditus). Veel van wat naar Gods wil geschiedt is ons onbekend, in de zin van ondoorzichtig, maar dan belijden wij vanuit onze beperktheid dat het teruggaat op de verborgen God. Eenmaal zal die beperktheid opgeheven zijn, dan zullen de sluiers wegvallen; in het licht der heerlijkheid (lumen gloriae) zullen wij zien dat God tóch rechtvaardig is, en dat ook was, toen wij, naar onze rede te oordelen in Hem niets dan onrechtvaardigheid of althans willekeur bespeurden. In de tweede plaats, menen wij, dat wij, hoewel wij Luther in zijn intentie kunnen volgen, toch moeten opmerken, dat hij beter gedaan had met één stap eerder halt te houden, en in plaats van over de verborgen God, enkel over de verborgen wil Gods had moeten spreken. Zijn formulering was té toegespitst, heeft misverstanden uitgelokt. Hij zou het mysterie geen nadeel hebben berokkend, indien hij, evenals Calvijn (maar dat komt later) bij de wil Gods was blijven staan.

3. Wij zullen in Luther moeten waarderen, dat hij niet alleen het Evangelie ongeschonden heeft bewaard in zijn discussie met Erasmus, maar door zijn spreken over het geopenbaarde en het verborgene het Evangelie heeft gediend. Juist zó kregen Gods beloften bij hem vastheid en zekerheid. En het is dan ook zeker niet bij hem een ontwijken van de moeilijkheden, die hij zelf zou hebben veroorzaakt, geweest, toen hij stelde, met grote nadruk: Houd u aan de geopenbaarde God, houd u aan de God die ons vlees aannam

(Deus indutus), houd u aan het Evangelie! Het is genoeg, zei hij, en dat woordje `genoeg' zegt hier veel, indien ge de verborgen God vreest en aanbidt, ge moet u laten leiden door het Evangelie, door hetgeen u gepredikt wordt. De God die alles in allen werkt, de verborgen God staat er garant voor dat geen woord dat God ooit sprak, ter aarde zal vallen. Hij staat er met zijn almacht en alomtegenwoordigheid en alwerkzaamheid achter.

In nihilum

De predestinatie had voor Luther een direct praktische betekenis voor het leven des geloofs. God die de souvereine is brengt ons tot niets (in nihilum)". Er zijn de geheimen van de goddelijke majesteit. Sommigen worden door Hem behouden, anderen gaan verloren. Zo heeft Hij het zelf in zijn Woord geopenbaard. En Luther doet er niets van af. Hij denkt er niet aan de predestinatie ook maar enigszins te verzwakken. Integendeel, zij is hem onmisbaar, juist ook voor het leven des geloofs. Op de leer der predestinatie breekt de mens stuk. Hij kan het niet vatten. Zij gaat in tegen al wat hij voor rechtvaardig houdt. Erasmus' leer was redelijk, die van Luther was het niet. Tegenover déze God, die zowel verborgen is als openbaar, gaat onze hoogmoed (superbia) er aan. Tegenover Hem kunnen wij ons met onze gedachten en werken niet staande houden. Wij worden vernederden (humiliati), ontredderden (deplorati) en wanhopigen (desperati). Maar - o wonder - daardoor juist zulken aan wie God zijn genade belooft35. Hier staat dus de almachtige God, die alles werkt en die ook verdoemt, en die wij niet volgen kunnen, in dienst van het heil! De mens tot het heil brengen is één werk Gods; daarop is in God, in zijn verborgen werk en in zijn openbaring, alles gericht. Luther offert hier het één niet op aan het andere. Het verborgen werk Gods verdwijnt niet in de openbaring, en de openbaring verdwijnt niet in de verborgenheid. In dienst van het heil worden beide gehandhaafd.

De mens heeft het nodig, zegt Luther, dat hij weet dat zijn heil geheel en al buiten zijn wil en werk ligt, namelijk in Gods wil en werk, in de predestinatie; alleen dat brengt hem tot verootmoediging. Hij vertwijfelt dan aan alles en ziet alleen op de hand des Heeren, die alles doet (Deus operans). En juist dan staat de mens dicht bij de genade (proximus gratiae), zodat hij zalig wordt. Voor deze vernederden is het Evangelie, het geloof behoudt hen.

Het is er dus wel verre van, dat bij Luther de predestinatie het Evangelie wankel en onzeker zou maken, of minder oprecht gemeend, en dat zij dus voor het Evangelie bedreigend zou zijn. De kennis van de predestinatie baant eerder de weg tot het heil. Zij brengt in de vertwijfeling, waarin alleen de beloften Gods houvast bieden, beloften die vast zijn, omdat God zelf, als de Almachtige het willen en het werken in ons werkt, naar zijn welbehagen.

Wezen des geloofs

Maar ook het geloof zélf heeft naar haar wezen de predestinatie nodig. Wat is het geloof? Door Luther is er sterk de nadruk op gelegd dat het geloof een vertrouwen is op de dingen die niet gezien worden (Hebreeën 11 : 1). Wil het geloof gelóóf zijn dan moet haar object verborgen zijn. Welnu, iets kan nooit dieper verborgen zijn dan in zijn eigen tegendeel. Dat God levend maakt is het diepst verborgen als Hij doodt. Dat God behoudt is het diepst verborgen als Hij verdoemt. God verbergt zijn eeuwige goedheid en barmhartigheid onder eeuwige toorn, Hij verbergt zijn gerechtigheid onder ongerechtigheid. De hoogste trap van het geloof is te geloven dat die God die zo weinigen zalig maakt en zovelen verdoemt toch barmhertig en goed is. De menselijke rede staat hier hulpeloos tegenover, zij kan het niet vatten. Luther spreekt van een paradox en vermaant Erasmus deze paradox te aanvaarden37. Een andere paradox is, zo voegt hij er aan toe, dat al wat door ons gedaan wordt, geschiedt niet naar onze vrije wil, maar louter noodzakelijk (necessitate), terwijl toch de mens zelf schuldig is. Niet dat wij gedwongen (coacte) handelen, maar God doet alles in allen - dat blijft Luther volhouden, ook al kan hij er niet anders dan op de wijze van de paradox over spreken.

Het is te begrijpen dat Luthers uitgesproken paradoxale wijze van spreken nog al eens bedenkingen heeft opgeroepen. Maar men zal moeten bedenken, dat Luther zich daar in zijn bezinning innerlijk toe gedwongen gevoelde. Zij was voor hem niet een theologische methode, maar lag diep verankerd in zijn geloofsbeschouwing. Niet de rede maakt zalig, maar het geloof en dat houdt in, dat men soms het een én ander moet zeggen, ook al zijn beide niet redelijk met elkaar te rijmen. Dan is men, als men aan beide wil vasthouden, aangewezen op de paradox.

Men bedenke verder ook, dat Luther over het geloof veel meer heeft gezegd dan dit ene, dat zij een geloof is van hetgeen onzichtbaar is (fides rerum non apperentium), maar wij moeten dit hier laten rusten.

De rijdieren

Er is dus in al wat door de mensen gedaan wordt en in al hetgeen geschiedt een zekere noodzakelijkheid (necessitas). In dat verband wordt door Luther gebruikt het beeld van de rijdieren, een beeld dat veel bekendheid heeft gekregen. De menselijke wil, zegt hij, is als een lastdier of rijdier. Als God erop zit, wil zij en gaat zij waarheen God wil. Als de duivel erop zit, wil zij en gaat zij waarheen de duivel wil.

Dit klinkt nogal dualistisch, maar dat is het maar in zeer beperkte mate. Want ook de duivel heeft volgens Luther geen vrije wil. De enige die een vrije wil heeft is God zelf.

Niettemin, er is een strijd tussen de beide ruiters. Wint God het, dan is de menselijke wil bevrijd. Maar die bevrijding betekent dat zij gaat willen en doen wat God wil en doet.

Minder dualistisch klinken een paar andere beeden die door Luther gebruikt worden en waarin de eigen schuld van de zondaar beter tot uitdrukking is gebracht. De menselijke wil is een mank paard. God berijdt dat paard, maar is niet verantwoordelijk voor het gebrek van dat paard. Hij berijdt het paard zoals het is. Trouwens, dat zegt Luther steeds in zijn DSA: God doet alles, maar Hij doet het in en door de zondaar, zoals Hij deze aantreft, dat wil zeggen als een gevallen mens. Zo houdt Luther God zelf ver van de zonde, terwijl Hij toch voluit de predestinatie belijdt. Het andere beeld dat hij gebruikt is dat van de botte bijl. Het is niet de schuld van de timmerman dat hij met een botte bijl maar slecht werk levert. Was de bijl niet bot, dan zou het anders zijn. God gebruikt de mens zoals Hij hem aantreft, de schuld van het verkeerde en zondige ligt bij de mens, niet bij God.

Zo heeft Luther dus geworsteld met het probleem van de predestinatie, vooral door Erasmus daartoe uitgedaagd.

Wij hebben, wegens ruimtegebrek, achterwege gelaten Luthers exegetische stukken in zijn DSA. Ettelijke Bijbelteksten heeft hij aangevoerd, onder andere uit Paulus' Romeinenbrief. Zijn predestinatieleer is een vertolking van wat hij vond in de Schrift. Maar dat niet alleen. Zij stond ook in verband met heel Luthers heilsleer, ook gewonnen uit diezelfde Schrift, en die zijn persoonlijke geloofsovertuiging stempelde. Luthers theologie draagt een sterk persoonlijk karakter, wil men: het karakter van zijn persoonlijke ervaring. Wij ontkennen niet, dat het Luther weleens parten heeft gespeeld, zodat hij tot formules kwam die niet direct vanuit de Schrift te verantwoorden zijn, maar er staat tegenover, dat Luthers ervaring uit zijn zeer intense omgang met de Schrift geboren was. Daarom draagt Luthers theologie een meer dan individualistisch karakter en heeft zij een bredere betekenis dan voor hemzelf en zijn directe volgelingen alleen.

Luthers predestinatie-aanvechtingen

I rgens midden in zijn DSA releveert Luther, dat vele grote mannen in vele eeuwen aanstoot genomen hebben aan de leer der predestinatie, zoals men die vindt in. de Schrift. En dan zegt hij: En wie zou ook niet? Ik zelf heb er meer dan eens aanstoot aan genomen, en wel tot in de afgrond en hel der vertwijfeling toe, zodat ik wenste nooit als mens geschapen te

zijn. Maar Luther voegt hieraan toe: Totdat ik ontdekte hoe heilzaam die vertwijfeling is en hoe dicht zij staat bij de genade'. Luther kende dus uit eigen leven predestinatie-aanvechtingen, zelfs zeer diepgaande.

Enkele Tischreden bevestigen dit. Uit een ervan blijkt dat Luther niet slechts enkele keren maar vaak onder deze aanvechtingen geleden heeft; hij zegt tenminste: Vaak raadde Von Staupitz mij: Wanneer ge disputeren wilt over de predestinatie, begin dan bij de wonden van Christus, dan zal die disputatie op slag ophouden". Op een andere keer geeft Luther, ook in een *Tischrede,* een wat breedvoeriger verslag van hetgeen hem door Von Staupitz, zijn ordeoverste was geadviseerd, want dan lezen wij: Tegenover Von Staupitz klaagde ik er eens over, dat het zo moeilijk is de predestinatie te verstaan. Hij antwoordde mij: In Christus' wonden wordt de predestinatie verstaan en gevonden, nergens elders, omdat geschreven staat: 'Hem zult ge horen' (Mattheüs 17 : 5). De Vader is te hoog, maar Hij heeft gezegd: Ik wil u een weg wijzen, waarop ge tot Mij komen kunt, namelijk Christus. Ga deze weg, geloof, vertrouw u toe aan Christus, dan zult ge te zijnertijd wel ontdekken wie Ik ben".

Tot zover deze Tischrede.

Bij weer een andere gelegenheid verhaalt Luther: Von Staupitz zei tegen mij: Wil men over de predestinatie disputeren, dan is het beter daaraan niet te denken, maar te beginnen bij de wonden van Christus; prent u Christus in, dan is de predestinatie reeds weg. Ge moogt denken: God heeft mij zijn Zoon gegeven, wie dat gelooft, is zalig".

Wanneer wij deze Tischreden lezen, zullen wij wel moeten bedenken, dat het de latere Luther is die hierin aan het woord is. Het is niet zeker dat Von Staupitz precies zo gesproken heeft, in elk geval heeft hij Luther niet in die zin geholpen dat hij zijn aanvechtingen, waarvan de predestinatie-aanvechtingen slechts een deel vormden, te boven kwam. Er heeft iets anders moeten plaatsvinden om Luther uit zijn nood te verlossen. Het is mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat Luther later in zijn weergave van Von Staupitz' vertroostingen iets heeft laten meeklinken van hetgeen door hemzelf in zijn later leven aan aangevochtenen tot hun vertroosting gezegd is.

De predestinatie in Luthers latere leven

Over Luthers predestinatieleer in zijn later leven kunnen wij kort zijn. Nimmer heeft Luther haar openlijk prijsgegeven. Al zijn er van hem enkele uitspraken die in die zin geïnterpreteerd kunnen worden, zij staan te verenkeld en zijn bovendien te pastoraal gericht dan dat men er verregaande conclusies uit zou kunnen trekken. Dat Luther zijn DSA ook nog in later leven gehandhaafd heeft, hoorden wij al. Terecht heeft men vastgesteld, met een verwijzing naar Luthers laatste colleges over Genesis, dat hij aan de leer van een dubbele predestinatie heeft vastgehouden tot aan het eind van zijn leven. Maar tegelijk heeft men moeten constateren, dat men van Luthers toegespitste formuleringen in zijn DSA later weinig meer bij hem terugvindt. Luther is in zijn uitdrukkingen wat terughoudender geworden. Naar de oorzaken daarvan kunnen wij slechts gissen. Het meest voor de hand liggend is, dat hij daarin gehandeld heeft uit pastorale motieven. Met volledig behoud van zijn vroegere predestinatieleer is hij vooral op die ene daarin voorkomende lijn, die van het vermaan tegen het willen doordringen tot hetgeen voor ons verborgen is, voortgegaan. Herhaaldelijk komen wij in zijn preken, brieven en andere werken tegen de waarschuwing om niet over de predestinatie te piekeren, maar ons te houden aan het geopenbaarde Woord Gods, aan het Evangelie, aan Gods beloften. Luther onttrekt dan heel sterk de predestinatie aan elk ijdel disputeren, wel wetend hoe gevaarlijk dat is. De duivel maakt er misbruik van. Misbruik maken van de leer der predestinatie is een zeer geliefde list van de boze. Luther waarschuwt hier en daar ook voor het fatalisme, en stelt dan als schrikbeeld de leer der Turken voor ogen. Nooit is het Luthers bedoeling geweest, ook niet in de jaren dat hij werkte aan zijn DSA, om door middel van de leer der predestinatie de oproep tot geloof en bekering te verzwakken en de spits van het Evangelie af te breken. Hij was er diep van overtuigd dat het Evangelie een kracht Gods is tot zaligheid, en dat de Geest de

dingen die niet zijn in het aanzijn roept alsof zij er reeds waren. De predestinatie staat niet tegenover het Evangelie, maar is haar diepste grond. Zonder predestinatie zou er alleen maar een krachteloos Evangelie zijn, of beter: helemaal geen Evangelie.

Men heeft soms gesteld dat de predestinatie bij Luther niet meer is geweest dan een grens. Hij zou vanuit zijn zoeken naar heilszekerheid zich hebben laten verleiden tot 'predestiniaanse' gedachten, en die later weer hebben afgeschud. Maar zo verstaat men Luthers theologie toch niet. Zijn predestinatieleer ligt verweven in geheel zijn theologie en is er niet uit te elimineren. En bovendien, zo doet men geen recht aan het feit dat Luther een Schrifttheoloog is geweest.

Al in 1515 kwam, toen hij colleges gaf over de brief aan de Romeinen, hij de leer der predestinatie tegen bij Paulus, en hij verdiepte zich erin, en toen reeds vormden zich de gedachten die hij later in zijn DSA heeft neergelegd. Luthers theologie is uit de Schrift geboren. Het Woord Gods vormde hem tot theoloog. De predestinatie was hem zaak des geloofs!

2. CALVIJNS PREDESTINATIELEER

Het is typisch voor Calvijn. Ook Luther stelde nadrukkelijk de soevereiniteit Gods, maar bij Calvijn is het meer een eigen, zelfstandig motief.

De vergelijking met Luther

Calvijns predestinatieleer behandelen wij hier slechts in zoverre zij stof biedt tot vergelijking met die van Luther. De bundel, waarin deze bijdrage verschijnt, draagt tot titel: Luther en het gereformeerd protestantisme. Dat brengt tot de vraag: Is er ook op dit punt overeenkomst tussen Luther en Calvijn, de hervormer van Genève, die wij met recht mogen houden voor de geestelijke vader van het gereformeerd protestantisme? En als er verschillen zijn, waar liggen die dan?

Er was tussen hen beiden in ieder geval geen verschil omtrent de basis waarop als christen en theoloog gesproken dient te worden. Beiden deden voor elkaar niet onder in hoogachting voor het Woord Gods. Het *sola scriptura* is niet specifiek Luthers, het is ook calvinistisch. Toch is het niet te ontkennen dat ook op deze gemeenschappelijke basis nog wel onderling verschillen mogelijk zijn. Waren die er ook ten aanzien van dit punt?

Een gelijke inzet

Hoogst opmerkelijk is een uitspraak waarmee Calvijn in zijn Institutie zijn uiteenzetting van de leer der predestinatie begint. Nog maar net is hij aan zijn onderwerp toegekomen of hij zegt: 'Nooit zullen wij duidelijk, gelijk past, overtuigd zijn, dat onze zaligheid uit de bron van Gods onverdiende barmhartigheid vloeit, voordat ons zijn eeuwige verkiezing bekend geworden is, die Gods genade verheerlijkt door deze vergelijking, dat Hij niet allen zonder onderscheid aanneemt tot de hoop der zaligheid, maar aan sommigen geeft, wat Hij aan anderen weigert. Hoezeer de onbekendheid met dit beginsel de eer Gods vermindert en hoezeer zij afbreuk doet aan de ware nederigheid, is duidelijk.

Uit dit citaat blijken minstens drie dingen. In de eerste plaats: ook voor Calvijn is de leer der predestinatie geen ijdele speculatie. Hij was evenmin als Luther een middeleeuws scholasticus. De predestinatie staat bij hem in een directe relatie tot ons heil, onze zaligheid. Zij verwijst naar de bron daarvan. Zij dient de verheerlijking van Gods genade. Het heil is niet uit ons, maar het is uit God, uit zijn verkiezing. In de tweede plaats: de leer der predestinatie dient tot onze vernedering. Dat kwamen wij ook al bij Luther tegen. Die zei: zij brengt ons in nihilum, maakt ons tot niets. Calvijn zegt in feite hetzelfde.

Onbekendheid met de predestinatie, zegt hij, doet afbreuk aan de ware nederigheid. In de derde plaats: Calvijn brengt de eer Gods hier reeds onmiddellijk ter sprake. Op déze wijze vinden wij dat bij Luther niet,

De paradoxen

Luther sprak in paradoxen, en kwam daar ook voor uit". Bij Calvijn komt men dat zo niet tegen. Hij spreekt evenwichtiger. Hij stelt niet de verborgen God tegenover de geopenbaarde en omgekeerd, hij spreekt enkel, in de taal van de Schrift; Deuteronomium 19 : 19: over de verborgen dingen die voor de Heere onze God zijn en de geopenbaarde, die voor ons en onze kinderen zijn. Terwijl Luther, als hij het heeft over Gods rechtvaardigheid, ook in het verdoemen van zondaren, die Hij niettemin geroepen heeft, al spoedig zegt: De rede kan het niet vatten, pas in het licht der heerlijkheid (lumen gloriae) zullen wij zien dat God tóch rechtvaardig is, onderneemt Calvijn een poging om die rechtvaardigheid reeds voor het heden, voor zover het mogelijk is, te verklaren. Hij erkent dat de beloften Gods komen tot ieder die ze hoort, maar zij komen, zegt hij, niet tot ieder op gelijke wijze. Zij komen in het bijzonder de uitverkorenen toe.

In hen werkt God ook gelóóf in die beloften, en dat gaat terug op zijn bijzondere verkiezing. Luther zou dit niet ontkend hebben, maar het treedt bij Calvijn sterker naar voren. Bovendien legt Calvijn er grote nadruk op, dat wat God wil, alleen al omdat Hij het wil, rechtvaardig is. Al is God de hoogste oorzaak van alles wat geschiedt, daarom is toch niet in Hem willekeur. God is niet wetteloos. Calvijn kiest nadrukkelijk positie tegen de occamistische bewering, dat God een God is die zelf buiten de Wet staat, zodat bij Hem rechtvaardig kan zijn wat onrechtvaardig is en omgekeerd". Calvijn mijdt dus de paradoxen; bij hem mist men de felle uitvallen van Luther tegen de menselijke rede, al was ook hij waarlijk niet een rationalist.

Dit brengt ook met zich mee, dat hij niet, of althans niet zo sterk, als Luther accentueert dat het geloof een geloof is van dingen die niet gezien worden. Bekend is dat Calvijn het geloof vooral omschreven heeft als kennis (cognitio), waarmee hij beslist niet een louter intellectuele kennis bedoelde. Maar deze omschrijving brengt ons wel in een ander klimaat dan bij Luther.

Er is nóg een verschil tussen Luther en Calvijn ten aanzien van de leer der predestinatie. Luther sprak bij tijden scherp dualistisch, hij stelde dan God en duivel tegenover elkaar, als in het krasse beeld van de twee rijdieren, bereden of door God of door de duivel. Zulk een scherp dualistisch spreken lal men in verband met ons onderwerp bij Calvijn niet tegenkomen.

En tenslotte, Luther kon zich geheel terugtrekken op de geopenbaarde God, diens Woord en beloften, en vond het dan genoeg te erkennen dat er ook een verborgen God is. Wanneer die maar niet ontkend werd, en wanneer de verborgen God maar aangebeden werd, was het Luther genoeg. Het zij onderstreept dat hiermee niet gezegd is dat de verborgen God bij Luther kon worden gemist, of slechts een deductie was uit zijn heilsleer, maar een feit is, dat Luther vooral in zijn verder leven zich geheel concentreerde op Gods openbaring, op de algemeenheid der beloften Gods en sterk vermaande zich met de predestinatie niet bezig te houden.

Dit alles ligt bij Calvijn heel anders. Wel is het waar, dat ook hij, met name tegenover alle misbruik dat gemaakt kon worden van de leer der predestinatie, steeds vermaand heeft toch zich te houden aan het geopenbaarde Woord Gods en aan het Evangelie, maar de leer der predestinatie is door hem nimmer naar de rand verschoven. Luthers oproep om bij het Evangelie te volharden klinkt, relatief gesproken, feller en bewogener bij hem, dan bij Calvijn.

Al deze verschillen waren niet absoluut van aard, maar slechts relatief; daarom echter niet onbelangrijk.

Christus

Men heeft zowel van Calvijn als van Luther beweerd dat zij christologische theologen waren. En met recht. Maar niet zonder verschil. Een klein en toch sprekend verschil vinden wij in hun beider predestinatieleer. Luther had geleerd in predestinatie-aanvechtingen te zien op Christus' wonden, en dat gaf hij later ook zelf door, als pastor, aan anderen. Christus ziende mag men de predestinatie vergeten. Zij is er wel en zij blijft de dragende grond van het Evangelie en van het geloof, maar in de concentratie op Christus en zijn Evangelie is het niet direct nodig aan de predestinatie te denken, en kan dat zelfs gevaarlijk zijn, omdat de duivel er zo gauw bij is en er misbruik van maakt.

Calvijn spreekt anders. Hij spreekt over Christus als de spiegel der verkiezing en stelt met nadruk, in navolging van Paulus (Efeziërs 1, 4), dat de verkorenen verkoren zijn in Hem. Alle gelovigen zijn in Hem begrepen, in Hem verkoren". Dat wijst dus, net als bij Luther, naar Christus - maar toch anders. Het 'in Christus' grenst af; Calvijn spreekt particularistischer dan Luther.

Toch hadden beiden in elk geval dit gemeen, dat zij, juist ook in hun predestinatieleer, naar Christus wezen. Voor beiden was de leer der predestinatie onmisbaar. Zij stond voor hen niet buiten, en nog minder tegenover het Evangelie, maar was er de dragende grond en mogelijkheid van. Zonder predestinatie geen Evangelie en geen geloof! Het komt nooit van ons, het kan alleen maar komen van Hem, onze God en Heere.

Beiden, Luther en Calvijn, hebben Gods almacht beleden, zijn alomtegenwoordigheid en alwerkzaamheid. Maar de soteriologie, *de leer van het heil,* was het centrum van hun belijden, de haard waarin het vuur brandde. Men kan niet het bijzondere, het heil, overhouden als men het algemene, Gods absoluut handelen, waarin Hij alles in allen doet, laat schieten. Maar in het algemene blijven steken en niet tot het bijzondere, de eigenlijke haard, komen, is wel wereldbeschouwing, maar geen geloof. Bij Luther en Calvijn beluisteren wij de taal van het geloof. Dat daar een wereldbeschouwing mee gegeven is, is een andere zaak.

Luther en Calvijn stonden dichter bij elkaar dan hun volgelingen. Dat is voor een niet gering deel hieraan te wijten, dat Luthers volgelingen al spoedig het spoor van hun meester verlieten. Melanchthon heeft daar het Zijne toe bijgedragen. Dit verschil is het laatste punt dat wij aan de orde willen stellen.

3. LUTHERANISME EN CALVINISME

In het laatste Lutherse belijdenisgeschrift, de ***Formula Concordiae van 1580*** wordt een nadrukkelijk onderscheid gemaakt tussen Gods voorwetenschap (praescientia) en zijn voorbestemming (predestinatio). Luther had beide nauw op elkaar betrokken: wat God van te voren weet, dat geschiedt ook noodzakelijkerwijs, maar in de Formula Concordiae worden beide meer gescheiden dan onderscheiden. De predestinatie laat men hier samenvallen met de verkiezing (electio), zij betreft alleen de vromen. Dus: geen dubbele predestinatie, maar een predestinatie zonder verwerping. Onder de voorwetenschap Gods verstaat de Formula Concordiae niet anders dan alleen maar dat God alle dingen weet vóór ze plaatsvinden. Luther zou zeggen: dat betekent een werkloos toeziende God! Verder, terwijl Luther vaststelde dat God, zonder zijn barmhartigheid en rechtvaardigheid prijs te geven, in een zekere zin ook het kwaad in de mensen bewerkt; omdat Hij in de mens werkt zoals Hij hem aantreft, stelt de Formula Concordiae daar resoluut tegenover, dat er geen enkele relatie is tussen God en het kwaad, dan alleen dat Hij het paal en perken stelt. Het gaat er in de Formula Concordiae om, steeds weer en nadrukkelijk de oproep tot geloof en bekering te laten horen, maar dat die oproep alleen effect kan hebben, wegens de

predestinatie, bij de uitverkorenen, hoort men niet. Men laat de verkiezing zo goed als geheel opgaan in de prediking van het Evangelie, predestinatie en Evangelie worden bijkans synoniemen. Het Evangelie krijgt daarbij een universalistisch karakter. Zo heeft men dan één lijn bij Luther opgevat en die doorgetrokken, ten koste van wat er overigens bij Luther te vinden is. Het Lutheranisme verloor het spoor van Luther zelf.

Het gereformeerd protestantisme ging verder in het spoor van Calvijn. Met name te Dordrecht (1618-1619). Geen wonder dat de Lutheranen mede zich veroordeeld hebben gevoeld door de Canones van Dordrecht. Hun positie was niet ver van die der remonstranten.

Zo zou men kunnen zeggen, dat de erfenis van Luther, althans op dit punt, door het calvinisme beter is bewaard dan door het Lutheranisme. Was Calvijn dan toch, zoals men wel beweerd heeft, Luthers beste leerling? Fanatieke Lutheranen hebben hem een epigoon van Luther genoemd, maar dat komt toch wel in een heel merkwaardig licht te staan als wij zien en nagaan wat zij zelf met Luthers erfenis gedaan hebben, met name ten aanzien van de leer der predestinatie.

Er is met deze leer veel gemoeid. Dat wisten Luther en Calvijn beiden en zij hebben het ook meer dan eens uitgesproken.

Men kan haar ook gruwelijk misbruiken. Daarvan geeft de geschiedenis van het gereformeerd protestantisme voorbeelden. Maar dat wettigt nog niet om, van de weeromstuit, zoals de Lutheranen gedaan hebben, haar te elimineren, of zozeer te verzwakken dat zij nog maar een schijn is van wat de reformatoren op grond van de Schrift omtrent haar beleden hebben.

Het christendom verliest haar pit en merg wanneer zij de dubbele predestinatie prijsgeeft. Dan valt men toch weer, ondanks allerlei betuigingen van het tegendeel, terug in wat in de middeleeuwen hieromtrent geleerd is, en laat men de predestinatie opgaan in of schuilgaan achter de voorwetenschap Gods, waarin een plaats is ingeruimd voor de zelfbeslissende mens, die dan voor geloof of ongeloof kiest. Het wordt dan de mens in plaats van God, het worden, zeker op den duur, weer de werken in plaats van de genade. De reformatoren ging het om God én om de genade, Zijn soevereiniteit en Zijn barmhartigheid, in één. Daarom beleden zij de predestinatie!

Noten

1. Enkele voor deze bijdrage speciaal benutte studies zijn: Klaus Schwarzwaller, Sibboleth, Die Interpretation von Luthers Schrift De servo arbitrio seit Theodorus Harnack, München 1969; Dezelfde, Theologia crucis, Luthers Lehre von Pd.- destination nach De servo arbitrio, München 1970; Gerhard Rost, Der Praedestinationsgedanke in der Theologie Martin Luthers, Berlin 1966; Harry J. McSorley, Luthers Lehre vom unfreien Willen, München 1967; Eduard Schweingruber, Luthers Erlebnis des unfreien Willens, Zürich 1947; Walther von Loewenich, Luthers theologia crucis, Witten 19675; J. T. Bakker, Coram Deo, Kampen 1956; Paul Wernle, Der evangelische Glaube, I. Luther (cap VII); Ferdinand Kattenbusch, Deus absconditus bei Luther, Festschrift für Kaftan, Tübingen 1920; Heinrich Bornkamm, Erasmus und Luther, Luther-Jahrbuch 1958; Alfred Adam, Die Herkunft des Lutherwortes vom menschlichen Willen als Reinier Gottes, Luther-Jahrbuch 1962; Oskar Jahannes Mehl, Erasmus contra Luther, Luther-Jahrbuch 1962; Alfred Adam, Der Begriff 'Deus absconditus' bei Luther nach

Herkunft und Bedeutung, Luther-Jahrbuch 1963; Wolphart Pannenberg, Der Einfluss der Anfechtungserfahrung auf der Pradestinationsbegriff Luthers, KuD 3, 2 (1957). Met betrekking tot Erasmus: Erasmus, Vom freien Willen (vert. Otto Schumacher), Goittingen 1956; J. Lindeboom, Erasmus, Onderzoek naar zijn theologie en zijn godsdienstig gemoedsbestaan, Leiden 1909; C. Augustijn, Erasmus en de Reformatie, Amsterdam 1962; Dezelfde, Hyperapistes I, Erasmus en Luther's leer van de Claritas Scripturae, Erasmiana, V. Th 1969. Met betrekking tot Calvijn en gereformeerd protestantisme: Max Scheibe, Calvins Pradestinationslehre, Halle 1897; Paul Jacobs, Pradestination und Verantwortlichkeit bei Calvin, Darmstadt 1968; Heinz Otten, Prädestination in

Calvins theologischer Lehre, Neukirchen 1968; A. D. R. Polman, De predestinatieleer van Augustinus, Thomas van Aquino en Calvijn, Franeker 1936; J. Loosjes, Lutherschen en Remonstranten in den tijd van de Dordsche Synode, 's-Gravenhage 1926.

2. Een historische inleiding van de hand van A. Freytag vindt men in de Weimarer Ausgabe, Band 18, 551w, een Theologische Einleitung van Hans Joachim Iwand in de Münchener Ausgabe (Borchert-Merz), Erönzungsreihe, Bd I.

De zwaan is een symbool, dat veel in het interieur van Nederlandse Lutherse kerken te vinden is.

Honderd jaar voordat Luther zijn 95 stellingen bekend maakte, was er een hervormer in Tsjechië, genaamd Johannes Hus (de naam Hus betekent gans). Hus had veel kritiek op de katholieke kerk en kreeg steeds meer volgelingen. De katholieke kerk vond Hus te gevaarlijk en liet hem verbranden op de brandstapel als ketter.

Vlak voordat Hus werd vermoord, heeft hij gezegd: *"Gij zult nu een gans (= Hus) braden, maar over honderd jaar zult gij een zwaan horen zingen, die zult gij moeten verdragen."*

Luther werd op oude afbeeldingen vertoond met een zwaan en een zwanenveer (ouderwetse pen). De zwaan is het symbool geworden van de Lutherse Kerken. Vandaar een oud gedichtje:

De Doopsgezinden hebben een houten huisje,
de Roomsen hebben een kruisje,
de Calvinisten hebben een haantje
en de Lutheranen hebben een zwaantje!

3. DE BABYLONISCHE GEVANGENSCHAP DER KERK

BRIEF AAN PAUS LEO X

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN

DRIE GESCHRIFTEN

door

DR. MAARTEN LUTHER

Vertaling van

DR. C. N. IMPETA

Ingeleid door

PROF. DR. W.J. KOOIMAN

J. H. KOK N.V. KAMPEN 1959

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2012

INHOUD

INLEIDING VAN PROF. DR. W.J. KOOIMAN

INLEIDEND WOORD VAN DE VERTALER

DE BABYLONISCHE GEVANGENSCHAP DER KERK

EEN INLEIDING VAN MAARTEN LUTHER

I. HET SACRAMENT VAN HET BROOD
II. HET SACRAMENT VAN DE DOOP
III. HET SACRAMENT VAN DE BOETE
IV. HET VORMSEL
V. HET HUWELIJK
VI. DE GEESTELIJKE STAND (DE CLERUS) EN DE PRIESTERWIJDING
VII. HET SACRAMENT VAN HET LAATSTE OLIESEL

BRIEF AAN PAUS LEO X

MAARTEN LUTHER WENST LEO X, PAUS TE ROME, HEIL IN CHRISTUS JEZUS, ONZE HEERE, AMEN

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN

OPDRACHT

BESLUIT

TER INLEIDING

Nu in dit herdenkingsjaar van Calvijn naast een uitgave van diens *Institutie* in de Boeket-reeks ook enkele geschriften van Luther verschijnen, worden we weer bepaald bij het merkwaardige verschil van aard en aanpak, dat tussen beide reformatoren bestaat en dat niet in de laatste plaats blijkt uit hun literaire arbeid.

Calvijn dacht en werkte systematisch. Reeds als jonge man schreef hij zijn hoofdwerk, waarin hij zijn theologische gedachten samenvatte. Voortdurend bleef hij bezig met dit dogmatisch meesterstuk. De strijd met de tegenstanders, nieuwe problemen die op zijn weg kwamen, zijn dieper doordringen in de geheimen van de Schrift, dit alles gaf hem aanleiding om het boek telkens opnieuw te bewerken en te volmaken.

Hoe geheel anders Luther. Stellig niet minder dan Calvijn werd hij heel zijn leven door slechts één gedachte bezield, bij alle innerlijke beweeglijkheid en onder alle schokkende gebeurtenissen trouw aan het getuigenis, waartoe hij zich eenmaal geroepen wist. Nimmer echter schreef hij een afgeronde studie, waarin hij zijn theologische visies ordende, hoezeer dit ook aan de zaak van de reformatie ten goede zou zijn gekomen. Slechts één keer in zijn leven maakte Luther een plan en ontwerp voor een boek, dat hij wilde schrijven. Het zou handelen over *de rechtvaardiging door het geloof,* het centrale thema van zijn theologie. En juist dat werk heeft hij nooit klaar gekregen!

De honderden boekjes en tractaten, die Luther het licht deed zien, waren alle min of meer gelegenheidsgeschriften, door de situatie bepaald, pastoraal bedoeld of pole-misch geladen, vrijwel altijd persoonlijk gericht. Hij keek er later niet meer naar om; zijn literaire productie had z.i. slechts voorbijgaande waarde en hij had eigenlijk een hekel aan boeken. Van de meeste publicaties bezat hij zelf geen exemplaar en toen zijn vrienden een uitgave van zijn verzamelde geschriften het licht wilden doen zien en hij zich daar na lang tegenstribbelen bij neergelegd had, bleek hij er zelfs geen lijst van te hebben. Het oeuvre van Luther draagt, hij alle inspanning die hij zich getroost voor het rechte verstaan van de objectieve christelijke waarheid, toch steeds het stempel van het incidentele en individuele. Juist daarom is zijn gestalte zo raadselachtig en boeiend - niet omdat we zo weinig, maar omdat we zo veel van hem weten.

In deze uitgave van de Boeket-reeks vindt men twee van de drie befaamde “reformatorische geschriften” uit het jaar 1520: dat over *De Babylonische gevangen-schap der kerk* en dat over de *Vrijheid van een christen*, het laatste ingeleid door de *Brief aan paus Leo X*, aan wie de auteur de Latijnse uitgave van dit geschrift opdroeg. Voorafgegaan aan deze tractaten was de oproep ***Aan de christelijke adel*** over de verbetering van de kerkelijke en sociale toestanden, een felle aanval op de clericalisering van de middeleeuwse maatschappij.

Het Preludium over ***de Babylonische gevangenschap*** is een verweerschrift van de jonge reformator tegen de Roomse theologen, die hem van alle kanten attaqueerden (“ze kleven aan me als modder aan een wiel”). Het is bedoeld om de clerus een schok te geven. Luther treft hier de Roomse theologie in het hart: de leer van het sacrament. Niet alleen, dat hij het zevental sacramenten op grond van de Schriftuurlijke gegevens tot twee of ten hoogste drie reduceert, niet alleen dat hij de leer van transsubstantiatie en misoffer scherp afwijst, van betekenis blijft vooral de nieuwe visie die hier wordt voorgedragen en die, uitgaande van de begrippen belofte van God en geloof, de eschatologische betekenis van het sacrament laat zien.

De auteur deed aan de hofprediker Spalatinus mededeling van de verschijning van dit boekje juist op het ogenblik, dat in Wittenberg de komst van Joh. Eck met de pauselijke banbul werd aangekondigd. Met de publicatie van deze sacramentstheologie was de

teerling geworpen. Ook zij, die tot nu toe, zoals Erasmus, nog gehoopt hadden op een overeenkomst, begrepen thans, dat een compromis niet mogelijk was.

Spoedig daarna volgde het meest beroemde geschrift, dat uit Luthers pen vloeide, het tractaat over de ***Vrijheid van een christen*****,** ingeleid door de brief aan de paus. De Engelse methodist Gordon Rupp heeft de verhouding tussen de drie reformatorische geschriften mooi getekend in het Bijbelse beeld: "Toen het brandend vuur van "De christelijke adel" voorbijgegaan en de aardbeving van de "Babylonische gevangen-schap" geëindigd was, volgde een zachte, stille stem, lieflijker dan de duistere apocalyptische achtergrond had kunnen doen verwachten, de tedere evenwichtigheid, niet van Aristoteles maar van Christus"[203].

In het boekje over de Vrijheid van de christen doet de jonge reformator, in tonen, die aan de taal van de beste mystici verwant is, verantwoording van zijn nieuwe inzichten in de verhouding tussen Christus en de gelovige en in de samenhang van geloof en leven, een korte maar rijke samenvatting van zijn theologie en ethiek op dit hoogtepunt van zijn leven.

De Babylonische gevangenschap verschijnt hier voor de eerste maal in een Nederlandse vertaling. Het betoog is niet altijd eenvoudig, Luthers Latijn niet altijd gemakkelijk hanteerbaar. Dr. C.N. Impeta heeft de tekst met veel toewijding en grote nauwkeurigheid zo letterlijk mogelijk in onze taal overgebracht - met meer precisie dan Luther, die er in dit opzicht nog al vrije opvattingen op na hield, in zijn vertaalarbeid placht toe te passen! Men late zich niet afschrikken door enkele passages in dit geschrift, die voor een niet-theoloog vrij zwaar zijn om te verstaan. Misschien verdient het zelfs aanbeveling om eerst het tweede boekje te lezen, waarvan door Luther naast een Latijnse ook een Duitse uitgave werd gepubliceerd, dat dus niet speciaal voor theologen werd geschreven en vrij is van scholastieke terminologie[204].

W. J. KOOIMAN

---

[203] Gordon Rupp, *Luther's Progress to the Diet of Worms*, 1951, p. 90.

[204] Over dit geschrift en zijn achtergrond schreef ik uitvoerig in het door mij bewerkte hoofdstuk van *Kerkelijke Klassieken*, Wageningen 1949, p. 160-170.

INLEIDEND WOORD VAN DE VERTALER

Maarten Luther was een goedmoedige Duitser. Men ziet het aan zijn gezicht; men leest het uit zijn liederen.

Maar hij kon óók toornen. Gelijk Kuyper het aangaande de z.g. vloekPsalmen heeft opgemerkt: “de liefdevlam heeft een verterende spits”.

Luther is meermalen een vuurspuwende berg. En nu wilde het ongeluk: hij was van vele vuurspuwende bergen omringd!

Hij kon het nog niet van de Indianen in Amerika hebben geleerd; maar hun methode was ook de zijne: vuur met vuur bestrijden.

De Kardinaal Cajetanus bulkte tegen Luther - na één gesprek: “Met jou praat ik niet langer. jij hebt eenvoudig te bukken, onder het jou, monnikje, verpletterend gezag van de Heilige kerk. Te bukken, te buigen, te zwijgen ... alleen éven je mond opendoen, maar dan om ... te herroepen!”
Luther antwoordde: “Man, dat noem ik niet anders dan goddeloze tirannie”.

De Paus komt met zijn banbul.
Luther antwoordt: “Beste Leo, als mens wil ik je eren. Maar als Paus ben je voor mij niet anders dan de Antichrist”.
Het ging in die tijden hard tegen hard. Vuur tegen vuur.
Alleen maar: Rome koos als wapen: het vuur van de daad. Rome richtte brandstapels op en verbrandde de ketters. Luther koos als wapen: het vuur van het Woord.
Wie dit begrijpt zal de Kerkhervormer geen enkel kras woord, door hem gebruikt, kwalijk nemen.
Evenwel: bij Rome verteerde het aangestoken vuur èn de ketters èn de brandstapel - Rome's wapen. In onze tijd is Rome dit zijn wapen kwijt.
Maar Luthers wapen, dat van het Woord, bleef.
“Das Wort” - sprak hij - “Sie sollen stehen lassen!” Zijn God deed het “stehen bleiben”.

En wij, als zonen van de gezegende Kerkhervorming, gebruiken nu hetzelfde wapen nog!
In Luthers tijd ging het hard tegen hard. Men had nog niet - gelijk wij nu - een gemeenschappelijke vijand. Men was alleen elkander vijandig gezind, van weerszijden om wat men als de waarheid zag.
Wij willen als Protestanten in deze twintigste eeuw - tegenover godsdienstig nihilisme en 't felste antagonisme - in Rome nog veel goeds waarderen. Maar weten óók dat Rome - als Rome - zichzelf precies gelijk gebleven is. En daarom lezen we Luther nog met grote belangstelling en warme instemming Oók als we zelf in de leerschool van Calvijn zijn grootgebracht.
Het was mij een genot deze beide Tractaten en deze Brief te vertalen. De gedragen stijl van de Vervaardiger heb ik - te zijner eer - niet anders dan in een even gedragen stijl, als Vertaler, willen weergeven.

Ik bid God dat dit boekje met zegen zal worden gelezen door velen.

En dat allen, die het ter hand nemen, de lezing ervan beeindigen met het bekende, dat waarde houdt tot in eeuwigheid: Sola fide! Sola gratia!

Uit en door en tot God alle dingen.

En daarom: *Soli Deo Gloria!*

DE VERTALER[205]

---

[205] Ik heb, volgens de raad van prof. Kooiman, in hoofdzaak tot grondslag van mijn vertaling genomen: de Latijnse tekst van Otto Clemen, *Luthers Werke*, Erster Band, Bonn 1925, p. 426-512.

DE BABYLONISCHE GEVANGENSCHAP DER KERK

EEN INLEIDING VAN MAARTEN LUTHER[206]

Maarten Luther, Augustijner brengt zijn vriend Herman Tulich zijn groet.

Of ik nu wil of niet, ik word welhaast gedwongen om dagelijks geleerder te worden daar zóvele en zó voorname Magistri om strijd zich tot mij wenden en mij bewerken. Over de aflaat heb ik twee jaar geleden geschreven, maar zó dat ik er nu buitengewoon veel spijt van heb dat ik het boekje heb uitgegeven. Immers toen ter tijd had ik me nog niet kunnen losmaken van een bepaalde grote bijgelovigheid ten aanzien van de roomse tirannie, zodat ik meende dat de aflaat niet volstrekt te verwerpen was, daar ik duidelijk opmerkte, dat hij met zo grote eenstemmigheid door allen werd goedgekeurd. En het was toch geen wonder, daar ik het toen alléén was die dit rotsblok niet gunstig gezind was. Maar later, ondersteund door de vriendelijkheid van Sylvester en de broeders, die hem krachtig verdedigden, heb ik leren inzien dat deze aflaten niet anders zijn dan zuiver bedriegerijen van roomse vleiers[207], door welke zij èn het geloof in God te gronde richten èn de mensen het geld uit hun zak kloppen. En zelfs wilde ik graag dat ik van de boekverkopers kon gedaan krijgen, en allen die ze gelezen hebben kon overreden, dat ze al mijn boekjes, die over de aflaat handelen, verbrandden en in plaats van alles wat ik er over geschreven heb, alleen deze stelling zich inprentten: *Aflaten zijn nietswaardigheden van roomse vleiers*.

Daarna zijn Eck en Emser met hun saamgezworenen ermee begonnen om mij te onderwijzen inzake het primaat van de paus. En ook hier, opdat ik toch zo geleerde mannen niet ondankbaar moge zijn, erken ik dat hun werken mijn kennis aanmerkelijk verder hebben gebracht. Immers, terwijl ik had ontkend dat het pausdom aan goddelijk recht zijn oorsprong had te danken, had ik er wel van willen weten dat het die dankte aan menselijk recht. Maar nu ik de zó fijn-uitgesponnen spitsvondigheden van deze trosknechten, waarmee zij hun afgod kunstig-knap op zijn plaats zetten (want ik heb in deze zaken niet een verstandelijke aanleg die zich nooit en nergens wil laten leren) heb gehoord en gelezen, nú weet ik en ben ik er zelfs zeker van, dat het pausdom het rijk van Babel is en de heerschappij van Nimrod, de robuste, sterke jager. Daarom, opdat alles voor mijn vrienden heel voorspoedig moge aflopen, verzoek ik ook hier de boekhandelaars, en verzoek ik de lezers, dat zij wat ik over deze zaak heb uitgegeven, zullen verbranden en in plaats daarvan deze stelling aanvaarden:

***Het Pausdom bereidt de roomse paus een geweldig-uitgestrekt jachtterrein*.**

Dit wordt bewezen door de redeneringen en overwegingen van Eck en Emser en van de leraar in de Bijbelse theologie te Leipzig.

Nu wordt mij college gegeven in het ontvangen van het avondmaal in beiderlei gestalte en in sommige andere zaken van hoog belang. Op dit punt is het voor mij zaak dat ik niet ook deze mijn Cratippi[208] zonder vrucht aanhoor. Een zekere Italiaanse kloosterbroeder uit Cremona heeft geschreven een “Terug-roep van Maarten Luther naar de heilige Stoel”, d.w.z. niet een herroeping - revocatio - van mijn zijde, wat het woord toch eigenlijk betekent, maar een roep waarin hij mij terug-roept (zó nl. beginnen tegenwoordig de Italianen Latijn te schrijven!). En een andere, Duitse, kloosterbroeder uit Leipzig heeft tegen mij geschreven over “de beiderlei gestalte van het sacrament”; gelijk u weet: die lector in de canoniek van

---

[206] Het woord: gevangenschap, ballingschap, ontleent Luther aan Jes. 5: 13, welke Schriftuitspraak hij ook zelf aanhaalt in het laatst van dit tractaat, bij de verhandeling over de priesterwijding; zie p. 112. [Vert.].

[207] Prof. Dr. L. Lemme tekent hierbij aan: hier en later steeds: flikflooiers, courtisanen. Dikwijls in de zin van: bedriegers.

[208] Cratippus: een Peripateticus te Athene, bij wie Cicero zijn zoon in de leer zond. [Vert.].

de gehele Bijbel, en die (naar ik hoor) nog groter en wonderbaarlijker wonderen zal doen. De Italiaan is zo wijs geweest zijn naam te verzwijgen, wellicht uit vrees dat het hem zó zou vergaan als het Cajetanus en Sylvester vergaan was[209]. Maar de man uit Leipzig, gelijk het een flinke, kloeke Duitser betaamt, heeft, onder hele rijen titels, van zijn naam, zijn leven, zijn heiligheid, zijn kennis, zijn ambt, zijn glorie, zijn eer, bijna ook van de maat van zijn schoenen, hoog opgegeven. Hier zal ik zonder twijfel niet onbeduidende dingen leren, daar aan de Zoon van God Zelf een brief geschreven is, waarin het boekje Hem wordt gewijd; zó vertrouwd zijn deze heiligen met Christus, Die in de hemel op Zijn troon zit. Vandaar dat het mij toeschijnt dat hier drie kwebbelaars spreken, de één in goed Latijn, de ander in nog beter Grieks, de derde in uitstekend Hebreeuws. Wat denk je, Herman, dat ik hier anders doen moet, dan de oren spitsen? De zaak wordt te Leipzig te berde gebracht onder observantie van het heilig kruis[210].

Tot hiertoe heb ik dwaselijk gemeend, dat het heel mooi was indien een *Algemeen Concilie* zou besluiten dat het sacrament onder beide gestalten (brood en wijn) de leken moest worden toebediend. De meer dan geleerde broeder evenwel meent dat dit gevoelen een correctie moet ondergaan. Immers het is z.i. noch een bevel, noch een goede raad, hetzij door Christus, hetzij door de Apostelen gegeven, dat het sacrament onder beide gestalten aan de leken moet worden verstrekt. En daarom, zegt hij, is het overgelaten aan de beoordeling van de kerk, die we moeten gehoorzamen, wat hier gedaan of nagelaten moet wonden. Zó denkt hij erover.

Nu zou u kunnen vragen, wat de man bezielt of tegen wie hij nu eigenlijk schrijft, daar ik immers het gebruik van het sacrament onder één gestalte niet veroordeeld heb en het aan het oordeel van de kerk heb overgelaten, het gebruik onder beiderlei gestalte te verordenen. Juist ten aanzien van datgene waarop hij voor zich zelf poogt aanspraak te maken, zal hij nu mij gaan bestrijden! Ik antwoord u dat deze manier van disputeren allen eigen is, die tegen Luther schrijven: dat ze voor zichzelf aanspraak maken op wat zij bestrijden, of verzinnen wat ze dan willen gaan bestrijden. Zó Sylvester, zó Eck, zó Emser, zó de theologen van Keulen en van Leuven; en ware deze kloosterbroeder van deze manier van strijden afgeweken, dan zou hij tegen Luther niet geschreven hebben.

Maar deze man is iets gelukkigers boven de anderen overkomen. Want toen hij zou gaan bewijzen dat het gebruik in beiderlei gestalte noch voorgeschreven, noch aangeraden, maar aan het oordeel van de kerk overgelaten was, haalde hij de Schriften aan om daarmee te bewijzen dat volgens het gebod van Christus slechts één gestalte aan de leken is toegewezen. Zodat, indien dit waar zou zijn, volgens deze nieuwe Schriftuitlegger de éne gestalte niet en tegelijk wèl door Christus zou zijn geboden. U weet hoe deze dialectici uit Leipzig in het bijzonder zich bedienen van dit soort nieuwerwets disputeren. Is het niet zó dat Emser, terwijl hij in zijn eerste boekje openlijk verklaarde dat hij eerlijk en oprecht over mij wilde spreken, in een tweede boekje, nadat ik hem bewezen had dat hij zich had schuldig gemaakt aan de ergste verdachtmaking en de afschuwelijkste leugens, waarin hij mij weerleggen wil, mij beide volledig toegeeft, dat hij geschreven heeft èn met een zwarte èn met een blanke ziel? Een goede man natuurlijk, gelijk u weet.

Maar hoor verder naar onze zwierige kleinhandelaar in pietepeuterigheden, voor wie het oordeel van de kerk en het gebod van Christus hetzelfde is en evenzo een gebod van Christus en niet een gebod van Christus - hoor met welk een handigheid hij wil beproeven te bewijzen dat slechts één gestalte van het Sacrament volgens het gebod van Christus, dat is, naar het goeddunken van de kerk, de leken gegeven is. Hierop maakt hij opmerkzaam

---

[209] Sylvester, door Luther afgetuigd, was er zelfs te Rome om gehoond. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

[210] De schrijver van het boek, waarop Luther doelt, Alfeld, behoorde tot de strengere richting van de orde van de Franciskanen, die zich de observantie, het waarnemen, van de oorspronkelijke regels van de Orde ten plicht stelde en volgens die: Observanten werden genoemd. En het klooster in Leipzig, waar Alfeld "broeder" was, droeg de naam van: klooster van het heilige Kruis. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

op deze wijze dat hij met kapitale letters er boven schrijft: EEN ONBEDRIEGLIJK FUNDAMENT.

Vervolgens handelt hij over het zesde hoofdstuk van het Evangelie naar Johannes met een wijsheid die ongelooflijk [zonderling] moet heten; het hoofdstuk, waarin Christus spreekt van het brood des hemels en het brood des levens, hetwelk Hijzelf is. Van deze woorden meent de geleerde man niet alleen dat zij betrekking hebben op het sacrament van het altaar, maar hij doet ook dit, dat hij - omdat Christus gezegd had: “Ik ben het levende Brood” en niet: “Ik ben de levende Beker” - hieruit de gevolgtrekking maakt dat slechts één gestalte van het sacrament op deze plaats voor de leken is verordend. Maar als er dan volgt: “Mijn vlees is waarlijk spijs en mijn bloed is waarlijk drank”, en evenzo: “Tenzij gij het vlees van de Zoon des mensen eet en Zijn bloed drinkt”, dan moest voor het verstand van de kloosterbroeder dit toch onweerlegbaar schijnen te pleiten voor de beiderlei gestalte en te strijden tegen de éne - hoe gelukkig en geleerd ontspringt hij de dans, op déze wijze dat hij beweert dat Christus met deze woorden niets anders heeft gewild dan [te zeggen], dat wie het sacrament onder één gestalte verkrijgt, onder die éne: beide: zijn vlees en zijn bloed, ontvangt. En dit zegt hij nu om als fundament te dienen voor zijn onbedrieglijk gebouw, dat een heilige hemelse beschouwing zó waardig moet heten.

Leer ook u, bid ik u, nu met mij daaruit dat Christus in hoofdstuk 6 van het Evangelie naar Johannes één gestalte verordent, maar zó dat dit voor te schrijven gelijk staat met: het over te laten aan het oordeel en de beslissing van de kerk. En voorts, dat Christus in datzelfde hoofdstuk slechts spreekt van de leken en niet van de priesters. Want hún komt het levende woord uit de hemel niet toe, dat is: één gestalte van het sacrament, maar misschien het dode brood uit de hel. En dan, wat zal er geschieden met de diakenen en sub-diakenen, die noch leken noch priesters zijn? Zij moeten, volgens deze uitnemende schrijver, het sacrament noch onder de éne, noch onder de andere gebruiken. U begrijpt, beste Tulich, welke de nieuwe methode van de Observanten is om met de Schrift om te gaan. Maar ook dit zult u [van hen] leren, dat Christus in Joh. 6 van het sacrament van het Avondmaal spreekt, terwijl Hijzelf leert dat Hij spreekt van het geloof in het Vleesgeworden Woord, als Hij zich alzó uitdrukt: “Dit is het werk Gods, dat gij gelooft in Die, Die Hij gezonden heeft”. Maar dit moet men deze professor uit Leipzig in de Bijbelkunde vergeven, dat hij met wélke Schriftplaats ook, wát ook bewijst! Hij is immers een theoloog uit de school van Anaxagoras, veel meer nog: van Aristoteles, voor wie namen en woorden, als men ze verplaatst, hetzelfde èn alles betekenen. Want zó maakt hij, door heel zijn boek heen, getuigenissen van de Schrift van pas, dat hij, als hij wil bewijzen dat Christus in het sacrament aanwezig is, het aandurft om alsdán te beginnen: Een lezing over het Boek “De openbaring” van de apostel Johannes; want zó van pas als dit woord hier gebruikt wordt, zó staat het erbij met al wat hij zegt; toch meent deze verstandige man dat hij met een menigte aangehaalde Schriftuurplaatsen zijn dwaasheid luister kan bijzetten.

Het overige ga ik maar liever voorbij, opdat ik u niet langzaam doodmartel door het leegscheppen van dit wel zéér onwelriekend riool. Aan het slot haalt hij 1 Cor. 11 aan, waar Paulus zegt dat hij van de Heere ontvangen heeft en aan de Corinthiërs overgeleverd: het gebruik van brood en wijn. Hier leert onze kleinhandelaar weer, zoals overal een uitstekend gebruik makend van de Heilige Schrift, dat Paulus het gebruik van beiderlei gestalte heeft toegestaan, maar niet heeft overgeleverd en doorgegeven als bevel. U vraagt, hoe hij dit bewijst? Hij haalt het uit zijn eigen hoofd, evenals ook die mening over Joh. 6. Want het past deze lector niet om bewijzen te leveren voor hetgeen hij zegt, omdat hij behoort tot het genre van die lieden die uit de gezichten die ze ontvangen, alle dingen bewijzen en leren. Wij leren dus ook hier dat de Apostel op deze plaats niet aan de gezamenlijke Corinthiërs heeft geschreven, maar slechts aan de leken; dat hij dus de priesters daar niets heeft toegelaten, maar dat zij van het gehele sacrament beroofd zijn. Vervolgens dat volgens een nieuwe taalleer de uitdrukking: “Ik heb van de Heere ontvangen” geheel gelijk is aan deze andere: “Het is door de Heere voor geoorloofd verklaard”. En: “Ik heb u overgeleverd”, dat is: “Ik heb u toegestaan”. Ik bid u, dat u hiervan zeer ter dege nota neemt. Want, hieruit vloeit voort dat het [in het vervolg] niet alleen de kerk, maar ook hier en daar en overal de

één of andere losbol, vrij zal staan - volgens deze Leraar - om van alle geboden, instellingen en verordeningen van Christus en de Apostelen “toelatingen” te maken.

Ik zie dus dat deze man, door een engel van de Satan er toe aangedreven, en zij die met hem onder één hoedje spelen, dit nastreven dat zij door het geding met mij in de wereld een goede naam zullen verkrijgen, alsof zij waardig waren bevonden met Luther slaags te raken. Maar in deze hoop zullen ze worden teleurgesteld en ik zal hen verachten en hun namen nooit ofte nimmer noemen. Ik zal mij tevreden stellen met dit éne antwoord op al hun boeken. Zijn ze waardig door Christus tot een gezond inzicht te worden gebracht, dan bid ik dat Hij dit moge doen door zijn barmhartigheid bewogen. Zijn ze het niet waardig, dan bid ik, dat zij er niet mee zullen ophouden om zulke brieven te schrijven, en dat zij, vijanden van de waarheid die ze zijn, zich niet verdienstelijk maken om andere boeken te lezen. Want het wordt algemeen, en naar waarheid, gezegd: “Dit weet ik zeker, dat, als ik met mest vecht, ik altijd weer, hetzij ik overwin of overwonnen word, er mee bezoedeld word”[211].

Vervolgens, daar ik zie dat zij overvloed hebben van vrije tijd en papier, zal ik er moeite toe doen dat zij tot schrijven overvloedige aanleiding hebben. Immers ik wil voorthollen, opdat, terwijl zij die mij, naar 't hun voorkomt, op zo allerroemvolste wijze overwonnen hebben in het bestrijden van de ene of andere ketterij van mij, ik intussen al weer een nieuwe opbouw. Want ook ik begeer dat zulke uitstekende aanvoerders in de krijg met vele eretitels worden getooid. Derhalve, terwijl zij er over murmureren dat de avondmaalsviering onder beiderlei gestalte door mij geprezen wordt en zij zich met deze zeer belangrijke en hun waardige zaak op de gelukkigste wijze bezig hielden, zal ik verder gaan en nu trachten aan te tonen, dat zij allen goddeloos zijn, die de avondmaalsviering onder beide gestalten de leken ontzeggen. En opdat ik dit te geschikter zal doen, zal ik een inleiding houden over de gevangenschap van de roomse kerk, om te zijner tijd nog weer heel veel te geven, wanneer de Papisten, de allergeleerdsten hunner, over dit boek de overwinning zullen hebben weggedragen.

En dit doe ik dáárom opdat niet, zo ergens een vroom lezer mij zou zijn tegemoet getreden, hij aanstoot zou nemen aan die door mij besproken woorden, die zijn als mest en drek en terecht er zich over zou beklagen dat hij niets las dat òf zijn verstand van dienst ware en hem wijzer zou maken òf althans hem stof zou bieden tot geleerde gedachten. Want u weet hoezeer mijn vrienden er misnoegd over zijn, dat ik mij inlaat met de gemene streken van die lieden, van welke zij zeggen dat, als men ze leest, de weerlegging ervan zich reeds meer dan voldoende aan ons opdringt, maar dat men van mij zoveel betere dingen verwacht, tegen welke de Satan door hen een barrière tracht op werpen. Ik ben eindelijk vast besloten hun goede raad op te volgen en de bezigheid van te twisten en te schelden aan die horzels over te laten.

Van die Italiaan, de broeder uit Cremona, wil ik niets zeggen, dan dat deze eenvoudige en ongeleerde man mij met enige retorische gemeenplaatsen tracht terug te roepen tot de heilige Stoel, van welke ik mij nog niet bewust ben mij te hebben afgewend. Ook heeft niemand mij dit ooit aangetoond. Hij is immers met voorliefde in de weer met die belachelijke punten waaruit hij argumenteert dat ik mij moet laten leiden door de gedachte aan de gelofte van mijn orde en aan het feit dat het Keizerrijk aan de Duitsers is gekomen. Het heeft er ten volle de schijn van dat hij niet zozeer heeft willen schrijven om mij terug te roepen [tot de pauselijke Stoel], als wel om de lof te zingen van de Fransen en van de Paus te Rome. Men mag hem toestaan dat hij door dit boekje, hoedanig het zij, zijn gehoorzaamheid betuigt. En hij verdient niet om hard behandeld te worden, daar het er alle schijn van heeft dat hij niet door enige boosaardigheid wordt gedreven; hij verdient evenmin op geleerde wijze wederlegd te worden, daar hij uit puur onverstand en pure onwetendheid al wat hij zegt leutert.

---

[211] De Latijnse woordspeling gaat, zoals vrijwel altijd bij vertaling, zo ook nu verloren. “Ik weet zeker” en “ik strijd” is in het Latijn hetzelfde woord (scio pro certo, en: certo). En: “overwin of overwonnen wordt” verschilt in het Latijn maar één letter (vinco vel vincor). [Vert.].

Vooreerst moet ik ontkennen dat er zeven sacramenten zijn en overeenkomstig de omstandigheden, waarin we nu verkeren, stellen dat er maar drie zijn: de Doop, de Boete en het Brood; en deze alle zijn ons door de roomse Curie in een ellendige gevangenschap gevoerd en de kerk is van heel haar vrijheid beroofd. Hoewel, indien ik volgens de gewoonte van de Schrift wilde spreken, dan zou ik maar één sacrament overhouden, en drie sacramentele tekenen; te zijner tijd zal ik daar breder over handelen. Nu allereerst over:

I. HET SACRAMENT VAN HET BROOD

Ik wil dan eerst zeggen in hoeverre ik inzake de bediening van dit Sacrament, toen ik er over nadacht, verder gekomen ben. Want, ten tijde dat ik mijn sermoen over de eucharistie uitgaf[212], zat ik nog vastgeworteld in de algemene gewoonte, en bekommerde ik mij nog niet over de vraag of de paus hierbij in zijn recht stond, al dan niet. Maar nu, uitgedaagd en opgezweept, ja zelfs met geweld in dit strijdperk binnengesleept, zal ik vrijuit zeggen, wat ik er nu van denk; de papisten mogen er dan over lachen of er over huilen, zij allen tot de laatste man toe.

Vooreerst moeten we het zesde hoofdstuk van het Evangelie naar Johannes geheel en al terzijde leggen, daar het zelfs met geen woord over het sacrament spreekt. Niet slechts om deze reden, dat het sacrament toen nog niet was ingesteld, maar veel meer nog omdat de gang van Christus' reden en al zijn uitspraken in dit hoofdstuk duidelijk bewijzen dat Hij daar spreekt (gelijk ik al vroeger gezegd heb) over het geloof in Hem als het Vleesgeworden Woord. Immers Hij zegt: “Mijn woorden zijn geest en leven” en daarmee toont Hij aan dat Hij over een geestelijk eten spreekt, waardoor hij, die eet, leeft; terwijl de Joden het er voor hielden, dat Hij van het vleselijk eten sprak en daarom daarover met Hem twistten. Maar generlei eten maakt levend dan alleen het eten van het geloof. Want dit is het ware en het geestelijke eten; gelijk Augustinus zegt: “wat maakt u uw maag en uw tanden gereed? Geloof; dan hebt u gegeten!” Want het gebruik van het sacrament als zodanig maakt niet levend, daar immers ook velen onwaardig eten; zodat wat Hij te dezer plaatse gezegd heeft niet kan verstaan worden van het sacrament.

Zonder twijfel zijn er geweest die deze woorden bij hun leer aangaande het sacrament hebben misbruikt, zoals gedaan is in het Geestelijk Recht, in het decreet “Dudum”, en door vele anderen. Maar het is iets anders om de Schrift foutief, en iets anders om dezelfde Schrift zuiver te verstaan; anders zou Christus, toen Hij zei: “Tenzij gij Mijn vlees eet en Mijn bloed drinkt, zult gij het leven niet hebben”, alle kinderen, alle zieken, alle afwezigen of die, uit welke oorzaak ook, verhinderd waren om het sacrament te gebruiken, verdoemen[213], door hoe groot een geloof ze ook zouden uitmunten - indien Hij te dezer plaatse het sacramentele eten gebiedend voorgeschre-ven had. Zo ook bewijst Augustinus in zijn tweede boek tegen Julianus met beroep op Innocentius[214], dat ook de kinderen, buiten het sacrament om, Christus' vlees eten en Zijn bloed drinken, dat wil zeggen: door hetzelfde geloof deel hebben aan [het leven van] de kerk. Zo moge dan dit gevoelen van kracht zijn dat het zesde hoofdstuk van het Evangelie naar Johannes niets te maken heeft met de zaak van het sacrament. Vandaar dan ook dat ik op een andere plaats[215] geschreven heb dat de Bohemers zich niet met goed vertrouwen op deze plaats kunnen beroepen om te verdedigen dat het Sacrament onder beiderlei gestalte mag worden gebruikt.

---

[212] Luther doelt hier op de uitgave van zijn sermoen over “het hoogwaardig Sacrament van het heilige, ware lichaam van Christus”, van 1519. [Noot van prof. Lemme].

[213] We moeten niet lezen: “aut quoquo mode impeditos, a sacramentali manducatione damnaret”, zoals Otto Clemen de punctuatie plaatst; maar: “aut quoquo mode impeditos a sacramentali manducatione, damnaret”, zoals bijv. Borcherdt en Merz, blijkens hun vertaling, goed hebben begrepen [Vert.].

[214] Paus Innocentius I, 5e eeuw.

[215] In de “Verklaring van enige artikelen” in het Sermoen van het Sacrament, Jan. 1520. [Noot van prof. Lenome].

Het zijn dus twee plaatsen, die heel duidelijk over deze aangelegenheid handelen: de Evangeliën als ze ons spreken van het Avondmaal dat Christus instelde en Paulus in 1 Cor. 11. Laten we deze beide plaatsen bezien.

Immers Mattheus, Markus en Lukas stemmen hierin overeen dat Christus aan al Zijn discipelen het gehele sacrament heeft gegeven en dat Paulus 't sacrament in beide gestalten overgeleverd heeft is zó zeker dat niemand ooit zo onbeschaamd is geweest om het anders voor te stellen. Voeg hier nu aan toe, dat Mattheus verhaalt, niet dat Christus van het brood gezegd heeft: “Eet allen daarvan”, maar wel van de beker: “Drinkt allen daaruit”. En Markus evenzo zegt niet: “Allen hebben [van het brood] gegeten”, maar wel: “Zij allen hebben uit die beker gedronken”; beide evangelisten dus verbinden de mededeling dat allen het sacrament gebruikten niet aan het brood, maar aan de beker. Het is alsof de Heilige Geest van te voren gezien heeft dat dit meningsverschil (deze scheur, dit “schisma”) in de toekomst zou komen, waarin de éne partij aan bepaalde mensen de gemeenschap aan de beker zou ontzeggen, terwijl Christus heeft gewild dat die voor allen gezamenlijk zou zijn. Met welk een woede zouden zij tegen ons razen, indien zij [in de Heilige Schriften] hadden gevonden dat het woordje “allen” bij het brood was vermeld en niet bij de beker; zij zouden ons geen uitweg, geen gelegenheid om te ontvluchten laten, zij zouden luid schreeuwen, zij zouden ons voor ketters uitmaken, zij zouden ons als schismatici, brekers van de kerk, verdoemen. Maar nu dit woordje vóór ons pleit, vlak tegen hen in, laten zij zich door geen syllogisme, door geen sluitrede vangen; deze mensen van de totale wilsvrijheid[216] , om ook in de dingen, die van God zijn, veranderingen aan te brengen, opnieuw te veranderen en alles door elkaar te haspelen.

Maar stel u nu eens een ogenblik voor: ik stond aan de tegenovergestelde zijde en ik ondervroeg mijn superieuren, de papisten [en zei tot hen]: “Het gehele sacrament, oftewel, de twee gestalten in het avondmaal des Heeren, is dat nu gegeven alléén aan de priesters of tevens ook aan de leken?” Indien alléén aan de priesters (immers zó willen zij het), dan is het toch in generlei wijze geoorloofd ook maar één van de beide gestalten te geven aan de leken. Want wij mogen niet brutaalweg iets geven aan zulken, wie Christus het bij de instelling van het avondmaal niet gegeven heeft. Anders toch, zo wij ons veroorloven in één instelling van Christus verandering aan te brengen, wel, dan maken wij àlle instellingen van Christus ongeldig en iedereen, wie ook, zal dan durven zeggen zich niet gebonden te gevoelen door enige wet of instelling [van Christus]. Want één individuele [op zichzelf staande] [opheffing] heft in de Schriften geheel en al àl het ingestelde op. Maar indien het sacrament tevens ook de leken is gegeven, dan volgt daar met onafwijsbare consequentie uit, dat het gebruik van beiderlei gestalte aan die leken niet mag worden ontzegd. Indien men dan zulken die het sterk begeren, het nochtans weigert, handelt men goddeloos en tegen begeren, daad, voorbeeld en instelling in.

Ik beken dat ik door deze zienswijze en redenering, die mij onweersprekelijk voorkomt, ben overwonnen en dat ik nergens iets heb gelezen of gehoord of gevonden dat ik er tegen kan inbrengen, omdat hier Christus' woord en voorbeeld zo onwrikbaar vaststaat, daar Hij niet bij wijze van vergunning, maar gebiedend zegt: “Drinkt allen daaruit!” Indien dan allen moeten drinken en men dit niet zó kan verstaan dat het alléén van de priesters zou gelden, is het stellig goddeloos de leken, die er om vragen, ervan àf te houden, zelfs indien een engel uit de hemel het zou doen. Want als men nu zegt dat het aan het oordeel van de kerk overgelaten is om het sacrament uit te delen onder welk van beide gestalten zij dat maar zal willen, dan wordt dat zonder bewijskracht gezegd, zonder een dit woord dekkend gezag naar voren gebracht en het kan met hetzelfde gemak met verachting worden afgewezen als met toestemming aanvaard. Dit heeft ook geen betekenis tegen die tegenstander, die tegen ons opponeert met het woord en de daad van Christus; dan moet hij met een woord van Christus weerlegd worden, maar dát hebben we niet.

---

[216] Liber arbitrium; ja, liberrimum arbitrium, die Rome in het ethische vóórstaat. [Vert].

Indien nu één van de beide gestalten van het Avondmaal de leken ontzegd mag worden, dan zal men hun óók een deel van de doop en van de boete mogen afnemen, volgens datzelfde oordeel van de kerk, daar het oordeel over deze dingen en de macht om er over te beschikken overal gelijk is. Daarom, juist zoals de gehele doop en de gehele absolutie, de kwijtschelding van de zondeschuld, zó moet men dan ook het gehele sacrament van het brood aan de leken geven, indien zij er naar verlangen en er om vragen. Het verwondert mij nu zeer, dat zij verzekeren dat het de priesters in geen geval vrijstaat in de Mis slechts één van de beide gestalten aan te nemen, te ontvangen; dit zou voor hen een doodzonde zijn; om geen andere reden, (gelijk zij allen eenparig getuigen) dan deze, dat, onder elk van beide gestalten ontvangen, het sacrament eerst het éne, volledige sacrament is, dat immers niet mag worden gedeeld. Maar ik bid hen dat zij mij zullen zeggen, waarom het dan wèl geoorloofd zou zijn het in tweeën te delen voor de leken en alleen hùn niet het éne gave, ongedeelde sacrament te geven? Erkennen zij nu niet door hun eigen getuigenis dat, één van beide: òf het sacrament ook aan de leken gegeven moet worden onder beiderlei gestalte, òf dat, onder één gestalte hun verstrekt, het sacramen hun niet als een volledig wettig sacrament wordt toebediend? Hoe is het mógelijk dat voor de priesters het sacrament, onder één gestalte hun gegeven, niet, en voor de leken wèl een volledig sacrament zon zijn? Wat geeft men hier dan hoog op van het oordeel van de kerk en het gezag van de Paus? Niet dáárdoor worden de woorden van God en de getuigenissen van de waarheid van kracht beroofd!

Verder volgt hieruit dat, indien de kerk de leken de gestalte van de wijn kan ontnemen, zij dan óók de gestalte van het brood hun kan weigeren; derhalve: dan kan zij het gehele sacrament van het altaar de leken onthouden, en zo de instelling van Christus geheel en al voor hen vernietigen. Maar ik vraag: welke macht heeft zij daartoe ontvangen? Mag de kerk evenwel het brood of beiderlei gestalte niet ontroven, dan mag zij ook de wijn niet roven. Ook kan zij niet handhaven wat hier als tegenwerping tegen zou kunnen worden ingebracht, dit nl. dat er énerlei macht moet zijn, die zowel zeggenschap heeft over één gestalte als over elk van beide. Immers: heeft de kerk over één gestalte als over elk van beide. Immers: heeft de kerk met een willekeurig uit te oefenen zeggenschap over beide gestalten, dan ook niet over één van die beide! Ik zou héél graag willen horen wat de roomse vleiers hierover zouden willen opmerken.

Maar wat van de allergrootste en voor mij beslissende betekenis is: Christus zegt: “Dit is Mijn bloed dat voor u en voor velen vergoten wordt, tot vergeving der zonden”. Hier ziet u op het allerduidelijkst dat Zijn bloed gegeven wordt voor allen, voor wier zonden het is gestort. Wie zou nu echter durven zeggen dat het niet voor de leken is vergoten? Of ziet u niet tot wie Hij spreekt als Hij de beker aanreikt? Geeft Hij die niet aan allen? Zegt Hij niet dat [zijn bloed] voor allen is vergoten? “Voor u,” zegt Hij - laten dit nu priesters zijn; “en voor velen” [voegt Hij er aan toe] - zij kunnen niet [allen] priesters zijn; en toch zegt Hij: “Drinkt allen daaruit.” Ik zou hier ook wel gemakkelijk onzinnigheden kunnen zeggen, en door mijn woorden een spel spelen met en mij vergrijpen aan de woorden van Christus, zoals mijn praatjesmaker[217] doet; maar met de Schriften moeten zij weerlegd worden, die tegen ons op de Schriften steunen. Dit is het wat mij weerhouden heeft de Bohemers te veroordelen, die, hetzij ze er verkeerd voorstonden hetzij goed, toch zeker de woorden en daden van Christus hadden als vóór hen getuigende; wij echter hebben daar niets van, maar alléén dat ijdele menselijke verzinsel: “De kerk heeft het zó verordend”, terwijl echter niet de kerk, maar de tirannen van de kerken, buiten de toestemming van de kerk (dat is: van het volk van God) om, die verordeningen hebben vastgesteld.

Maar ik bid u, wat is de noodzakelijkheid ervan; is er een godsdienstig bezwaar? welk nut werpt het af, om de leken het gebruik onder beide gestalten, dat is: het zichtbare teken, te weigeren, wanneer toch allen hun de inhoud van het sacrament[218] toestaan, zonder het teken? Als zij de zaak, de inhoud, toestaan, het meerdere, waarom staan zij dan het teken,

---

[217] Alfeld, tegen wie Luther hier opponeert. [Vert.].
[218] De “res sacramenti” schrijft Luther.

het mindere, niet toe? In elk sacrament immers is het teken, als teken, in onvergelijkbare zin, het mindere; zoveel minder dan de zaak, de inhoud, zelf. Maar wat is er dan op tegen, vraag ik, dat het mindere gegeven wordt wanneer het meerdere gegeven wordt; behalve dat het mij toeschijnt dat dit gebeurd is onder toelating van de vertoornde God, opdat het een oorzaak zou worden van scheuring in de kerk, opdat daardoor zou worden te kennen gegeven dat wij, na de inhoud van het sacrament reeds lang verloren te hebben, om het teken, dat is dus om het mindere, tegen de zaak die ons het grootst en het enige-van-betekenis moest zijn, gaan strijden, op de wijze van zulken, die vóór ceremoniën strijden, maar tegen de liefde. Ja, het schijnt dat dit verschrikkelijke begonnen is te dien tijde dat wij begonnen zijn terwille van de rijkdommen van deze wereld te woeden tegen de christelijke liefde, opdat God ons door dit vreselijk teken zou laten zien dat wij de tekenen hoger aansloegen in waarde dan de zaken zelf [die er door worden afgebeeld]. Welke (perverse) verkeerdheid zou, indien men toegaf dat hem die gedoopt zal worden, het geloof dat bij de doop hoort, gegeven wordt, evenwel weigeren hem het teken van dit geloof te geven, dat is dan: het water?

Ten slotte blijft Paulus de onoverwonnene als hij allen de mond snoert, uitroepend in 1 Cor. 11: “Ik heb van de Heere ontvangen, hetgeen ik u ook overgegeven heb”. Hij zegt niet, zoals de kloosterbroeder, uit 't hoofd aanhalend, liegend betuigt: “Ik heb u toegelaten”. 't Is ook niet zo, dat hij om hun strijdlustig hartstochtelijk begeren hun de beiderlei gestalte gegeven heeft. Nee; want, ten eerste, gelijk het tekstverband zelf aanwijst, er was geen strijd geweest over de beiderlei gestalte, maar over de verachting [van het sacrament] bij zulken die in overvloed leefden en de afgunst van hen die gebrek leden, zoals het tekstverband het heel duidelijk zegt: “De één is hongerig, de ander dronken en gij maakt degenen die niet hebben, beschaamd”. Vervolgens: hij spreekt niet van de eerste maal dat hij hun zijn overlevering gaf[219]; want hij zegt niet: “Ik ontvang van de Heere en ik geef u over”, maar: “Ik heb ontvangen en ik heb u overgeleverd”, d.w.z.: in het begin van mijn prediking; lang vóór deze strijd; daarmee te kennen gevende dat hij het gebruik onder beiderlei gestalte hun overgeleverd bad; want het overleveren was: het gebieden; gelijk hij op een andere plaats [voor beide] hetzelfde woord gebruikt. Het betekent derhalve niets, wat de zotteklap van de kloosterbroeder hier bijeenhaalt en opéénstapelt over “toelating”', zonder Schriftbewijs, zonder gegronde reden en zonder oorzaak. Zijn tegenstanders vragen niet daarnaar wat hij voor droomdenkbeelden heeft, maar daarnaar wat de Schrift in deze oordeelt, uit welke hij zelfs geen letter kan aanvoeren ten bewijze dat zijn dromerij betrouwbaar kan heten; terwijl die tegenstanders woorden als bliksemstralen voor hun geloof naar voren brengen.
Welaan dan, rijst hier op, u allen die vleiers van de Paus bent; staat hier op als één man, stelt u flink in het geweer, biedt weerstand aan uw goddeloosheid, aan uw tirannie, aan uw praktijk om de majesteit van het Evangelie te kwetsen, aan uw onrechtmatige daden om uw broeders met smaadreden te overladen; u, die er hoog van opgeeft dat zij ketters zijn, die niet wijs willen zijn in overeenstemming met een puur droomdenkbeeld dat in uw hoofden is opgekomen, tégen de zo klare en zware, bewijskrachtige, uitspraken van de Schriften in. Indien al sommigen ketters en scheurmakers moeten heten, dan zijn dat niet de Bohemers en niet de Grieken - deze immers steunen op het Evangelie - maar dan bent u, roomse christenen, de ketters en goddeloze scheurmakers, daar u op niets dan op uw eigen verzinsels alleen uw gevoelens en verwachtingen bouwt, tegen de zo duidelijke Schriften van God in. Wast u schoon van deze [vuile] dingen, mannen!

Wat is evenwel méér belachelijk en het brein van deze kloosterbroeder méér waardig, dan dat hij heeft kunnen zeggen, dat de Apostel deze dingen aan een afzonderlijke kerk, te weten die van Corinthe, heeft geschreven en ze aan haar heeft toegestaan, maar niet aan de gehele kerk? Waar haalt hij het bewijs voor deze stelling vandaan? Uit zijn gebruikelijke voorraadschuurtje, nl. uit zijn eigen en goddeloze hoofd! Maar, als de gehele kerk deze

[219] Paulus bedoelt blijkbaar dat het nú niet de eerste maal was, het was veel vroeger reeds gebeurd. [Vert.].

Brief voor zich accepteert, leest, in alles er naar leeft, waarom dan niet ook wat aangaat dit onderdeel? Indien wij toegeven dat de ene of andere Brief van Paulus, of ook maar één plaats uit een willekeurig gekozen Brief van hem, niet betrekking heeft op de kerk in haar geheel, dan is héél het gezag van Paulus als Auteur vernietigd. Immers dan zullen de Korinthiërs zeggen dat hetgene Paulus inzake het geloof aan de Romeinen schrijft, hen niet raakt. Wat méér godslasterlijk en dwaas dan deze dwaasheid kan iemand uitdenken? Verre, verre zij het daarvandaan, dat er ook maar een letter in al wat ons van Paulus bewaard is gebleven zou staan, waarnaar niet héél de kerk zich zou moeten voegen en die zij niet zou moeten in ere houden. Zó is dan ook niet het gevoelen van de Vaderen geweest tot op deze gevaarlijke tijden, van welke reeds dezelfde Paulus heeft voorzegd dat er - later - godslasteraars zouden zijn en blinden en mensen zonder waarnemingsvermogen. Van welker getal dan deze broeder er één is; misschien is hij wel de voornaamste!

Maar: als we deze ontoelaatbare dwaasheid nu eens voor een ogenblik een plaatsje gunnen, [dan vragen we toch:] indien Paulus dan dat [waarover wij nadenken] aan een afzonderlijke kerk heeft toegestaan, dan doen de Grieken goed en dan handelen de Bohemers zuiver, ook volgens uw eigen woord; het zijn immers “afzonderlijke kerken”. En daarom is deze omstandigheid dan reeds voldoende om vast te stellen dat zij niet tegen Paulus in 't geweer komen, als hij het tenminste “toestaat”. Verder: Paulus kon niets toestaan tegen Christus' voorschrift in. Daarom, Rome, ik werp u en al uw vleiers deze uitspraken van Christus en Paulus tegen, die pleiten vóór de Grieken en vóór de Bohemers en gij zult geen greintje waarheid aan uw zijde hebben als u zou willen aantonen dat ú macht is gegeven om in deze dingen verandering aan te brengen, veel minder om als ketters te brandmerken anderen, die uw vermoeden van zich werpen. Maar u maakt het u waard van de misdaad van goddeloosheid en tirannie beschuldigd te worden.
Wat deze dingen aangaat lezen we hij Cyprianus[220], die alléén al genoeg in zijn mars heeft om alle Roomsen het hoofd te kunnen bieden, hoe bij in het vijfde boek van zijn werken, in het sermoen “over de gevallenen” opmerkt dat in zijn kerk het de gewoonte was aan vele leken, ook aan kinderen, het sacrament te bedienen onder beide gestalten, ja zelfs het lichaam des Heeren hun in handen te geven, gelijk hij dit met vele voorbeelden toelicht. Onder meer berispt hij sommigen uit het gewone volk met deze woorden: “En omdat hij niet terstond het lichaam des Heeren met vuile handen mag aannemen of met een bezoedelde mond het bloed des Heeren mag drinken - daarover wordt de heiligsehenner op de priesters boos.” U ziet: hier spreekt hij over leken, die hij “heiligschenners” noemt, die het lichaam en het bloed [des Heeren] uit de handen van de priesters wilden ontvangen. Hebt u hier, armzalige vleier, reden om te keffen? Durf eens te zeggen dat ook deze heilige martelaar een begenadigd doctor van de kerk met een apostolische geest begaafd, een ketter is en in een afzonderlijke kerk van het recht, dat de “toelating” hem gaf, heeft gebruik gemaakt!

Op diezelfde plaats [in zijn Boek] vertelt hij een geschiedenis, iets dat gebeurd is in zijn tegenwoordigheid en terwijl hij er dus getuige van was. Open en bloot maakt hij er melding van dat een diaken de beker aan een jong meisje had gegeven, dat zij evenwel terugdeinsde en weigerde te drinken en dat hij haar toen het bloed des Heeren in de mond gegoten had. Iets dergelijks lezen we van de heilige Donatus, wiens beker was gebroken - o de armzalige vleier, hoe “ijskoud” zoekt hij een uitvlucht! “Ik lees wel” - zegt hij - “dat de beker is gebroken, maar ik lees niet dat het bloed gegeven was!”[221] Wat wonder? Wie, in de heilige Schriften lezend, er in leest wat hij wil, zal ook in historische geschriften lezen wat hij er in wil vinden. Maar hiermee zal toch de beschikking van de kerk niet bevestigd worden of zullen ketters worden weerlegd? - Maar, hiervan heb ik nu meer dan genoeg gezegd; want niet om hèm te beantwoorden, die geen antwoord waard moet heten, ben ik dit [betoog] begonnen, maar opdat ik de waarheid van de zaak openbaar zou maken.

---

[220] Bisschop van Karthago (Afrika), + 258.
[221] In één van de vele “Levensbeschrijvingen van heiligen” staat het er wèl bij: “Toen de heilige Donatus eens voor zijn volk de Mis had bediend en hij zijn volk verkwikt had met het lichaam en bloed van Christus ...” [Noot van prof. Lemme, Vert.].

Ik maak dus de slotsom op: het sacrament in beiderlei gestalte de leken te weigeren is goddeloos en tyrannisch; staat dan ook niet in de macht zelfs van enige Engel, veel minder is enige Paus of welk concilieook er toe bevoegd. Ik geef daarbij ook niet om het Concilie van Constanz; want als de autoriteit van dit concilie voldoende rechtskracht aan een beslissing zou verlenen, waarom dan niet die van het concilie van Bazel, dat het tegendeel heeft vastgesteld nl. dat het de Bohemers zou geoorloofd zijn om het sacrament in beide gestalten te ontvangen, welke beslissing na brede bespreking daar genomen is, gelijk de nog voorhanden zijnde kronieken en de officiële stukken bewijzen. De vleier in zijn onwetendheid haalt deze aan ten bewijze van de juistheid van zijn droomdenkbeeld. Met zó wijs inzicht behandelt hij alles [waarover hij schrijft]!

Dit is dan nu dus de eerste gevangenschap van dit sacrament- met betrekking tot zijn wezen of, wil men: zijn zuiverheid[222] - welke de tirannie van Rome ons met geweld ontnomen heeft. Het is niet zó, dat zij tegen Christus zondigen, die het sacrament in één van de gestalten gebruiken, want Christus heeft niet gebéden om ook maar één van beide te gebruiken, maar Hij heeft het aan ieders vrije wilsbeslissing overgelaten, daar Hij immers zei: “Zo dikwijls gij dit zult doen, doet het tot mijn gedachtenis”. Maar het is zó dat zij zondigen, die verhinderen dat aan zulken, die door zulk een wilsbeslissing het begeren te gebruiken, het sacrament in beiderlei gestalte gegeven wordt. De schuld ligt niet bij de leken, maar bij de priesters. Het sacrament is niet van de priesters, maar van allen, en de priesters zijn niet heersende heren, maar dienaren, die het sacrament in beiderlei gestalte moeten geven aan wie er om vragen, zo dikwijls als zij er om zullen vragen. Maar voorzover zij dit hun recht de leken hebben ontroofd en met geweld hebben ontzegd, zijn ze tirannen; en de leken ontberen buiten hun schuld hetzij één gestalte, hetzij beide, maar kunnen toch behouden worden door hun geloof en door hun verlangen om het gehele sacrament te ontvangen. Gelijk zij, als zelf [slechts] dienstknechten, de doop en de kwijtschelding van zondeschuld[223] móéten geven aan wie er om vraagt, die er dan immers ook een recht op heeft; en als zij die niet zouden geven, dan heeft hij, die er om vraagt, toch de volle verdienste van zijn geloof, en zullen zij voor Christus als slechte, nietswaardige dienstknechten worden aangeklaagd. Zoals oudtijds heilige Vaders in de woestijn vele jaren lang onder geen van beide gestalten aan enige Sacramentsbediening hebben kunnen deel-nemen.
Ik wil dus volstrekt niet dit doordrijven, dat men met geweld het sacrament in beiderlei gestalte moet nemen, alsof we door de dwang van een gebod daartoe zouden worden gedwongen; maar ik onderricht ieders geweten, opdat men de tirannie van Rome [als 't moet] zal dulden, maar men dan goed wete, dat, indien met geweld zijn recht op het sacrament hem ontnomen wordt, dit [alléén] geschiedt door zijn eigen zonde. Maar dit alléén wil ik, dat niemand de roomse tirannie zal goedpraten, alsof zij juist en rechtvaardig zou handelen, als zij één van de gestalten de leken onthoudt; maar dat we haar vervloeken en het niet met haar ééns zijn; en toch haar verdragen, maar dan op geen andere wijs, als waarop wij ons bij de zaak zouden moeten neerleggen indien we bij de Turken in gevangenschap zaten en het ons dan [natuurlijk] niet mogelijk zou zijn onder énige gestalte het sacrament te gebruiken. Dit is het wat ik heb gezegd dat mij heel mooi toeleek: indien door het besluit van een Algemeen Concilie deze gevangenschap werd ontbonden en ons uit handen van de roomse tirannie die Christelijke vrijheid weer werd teruggegeven en aan een ieder zijn wilsbeslissing om het sacrament te vragen en te gebruiken werd overgelaten, zoals die bij doop en boete wordt vrijgelaten. Maar nu dwingt men ons jaar op jaar met dezelfde tirannie het sacrament onder slechts één gestalte te ontvangen en zo is de vrijheid, ons door Christus gegeven, vernietigd; zó heeft onze goddeloze ondankbaarheid het verdiend.

---

[222] Latijns integritas.
[223] Latijn: absolutio.

De tweede gevangenschap van hetzelfde sacrament is meer gematigd, wat een er tegen in te brengen gewetensbezwaar betreft, maar verre het gevaarlijkst is het om er ook maar aan te raken, laat staan: te veroordelen. Hier zal ik een aanhanger van Wiclef en onder duizend [verschillende] namen een ketter heten. Wat zou het? Sinds de bisschop van Rome heeft opgehouden een bisschop te zijn en een tyran is geworden, ben ik niet bang voor zijn algemene decreten, omdat ik weet dat hij geen bevoegdheid heeft om nieuwe geloofsartikelen op te stellen en uit te vaardigen en ook een Algemeen Concilie mag dat niet doen. Vóór enige tijd, toen ik de Scholastieke Theologie bestudeerde, gaf dit mij de gelegenheid te denken aan doctor kardinaal van Cambray[224], die in het vierde boek van zijn Sententies zeer scherpzinnig uitéénzet dat het veel meer waarschijnlijk is en minder overtollige wonderen zou onderstellen, zo men betoogde dat op het altaar echt brood en echte wijn en niet alleen maar "accidentia"[225] aanwezig zijn - indien niet de kerk het tegendeel had vastgesteld. Maar toen ik later inzag wat voor een kerk het was, die dit had vastgesteld, nl. de Thomistische, dat is de Aristotelische[226], ben ik stoutmoediger geworden en - terwijl ik eerst in de klem zat[227] - heb ik eindelijk mijn geweten bevredigd door het eerstgenoemd gevoelen te aanvaarden, nl. door te stellen: het is stellig waar brood en ware wijn, in welke Christus' waarachtig vlees en Zijn waarachtig bloed aanwezig is, niet anders en niet minder dan zij [de roomsen] stellen, dat Hij is onder wat zij noemen hun accidentia. En dit heb ik gedaan, omdat ik zag dat de meningen van de Thomisten, hetzij ze door de Paus, hetzij door een Concilie zijn goedgekeurd, "meningen" blijven en niet geloofsartikelen worden, al zou ook een engel uit de hemel iets anders vaststellen. Immers, wat zonder de Schriften wordt beweerd of zonder wat bewezen is openbaring te zijn, mag men "als mening" aanvaarden, maar moet men niet noodzakelijk geloven. Deze mening van Thomas [van Aquino] nu is in die mate "zwevend", niet gegrond op de Schriften of op redelijk denken, dat het mij toeschijnt dat hij noch zijn filosofie noch zijn dialectiek goed schijnt te kennen. Want geheel anders spreekt Aristoteles van accidentiën en subject, dan de heilige Thomas. Zodat het mij een droeve zaak toeschijnt voor zulk een man, dat hij zijn meningen inzake het geloof niet slechts uit Aristoteles genomen aan de kerk heeft overgeleverd, maar ook heeft getracht die te gronden op de man, die hij niet heeft begrepen. Een heel ongelukkig bouwwerk, rustend op een heel ongelukkig fundament.

Ik laat dus toe, zo iemand het één of het ander wil, elk van beide meningen als de zijne te aanvaarden; hierom alleen is het mij nu te doen: de gewetensbezwaren uit het midden weg te nemen, dat toch niemand moge vrezen schuldig te staan aan een ketterij, indien hij gelooft dat op het altaar waar brood en echte wijn aanwezig is. Maar hij wete, dat het hem vrijstaat, buiten gevaar voor zijn zaligheid, het één of het ander zich voor te stellen, te menen en te geloven, omdat hier geen geloofsnoodzakelijkheid aanwezig is.

Ik ga nu echter mijn gevoelen nader uiteenzetten.
Vooreerst: ik wil niet luisteren naar noch ook van enig belang achten het doen van hen die luid zullen roepen dat dit is de leer van Wiclif en van Huss en ketterij en indruisend tegen de beslissing van de kerk - omdat zij aleen dit zullen doen, van wie ik op velerlei wijs heb bewezen dat zij ketters zijn in het stuk van de aflaten, van de vrije wil, van de genade van God, de goede werken en de zonden, enz., zodat indien Wiclif éénmaal een ketter was, zij tienmaal ketters zijn en het iets moois is door zulke ketterse en slechte drogredenaars beschuldigd en belasterd te worden, terwijl het de grootste goddeloosheid zou zijn hem te behagen. Daar komt nog bij dat zij hun meningen door niets anders kunnen trachten waar te maken, noch ook een er aan tegengesteld gevoelen om een andere reden kunnen verwerpen, dan door te zeggen: dit is Wiclifiaans, Hussiaans, ketters. Want dit flauwe smoesje

---

[224] Dit is de bekende Pierre d'Ailly. [Vert.].
[225] Vorm, smaak, reuk, kleur, zelfs de voedende kracht van brood en wijn, terwijl de ouwel intussen, volgens Rome, krachtens de transsubstantiatie, in het lichaam en bloed van Christus is overgegaan. [Vert.].
[226] In leer afhankelijk van Thomas en déze weer van Aristoteles. [Vert.].
[227] Bekende, maar onvertaalbare, Latijnse woordspeling: stare (of haerére) inter sacrum saxumque: staan of vastzitten tussen het offer en het offermes: aarzelen wat te zeggen of te doen. [Vert.].

zit hun voortdurend op de spits van hun tong, en niets anders; immers, zo u Schriftbewijs vraagt, zeggen zij: “Wij zijn van dit gevoelen en de kerk (dat is: wijzelf) heeft het zo bepaald”; zó durven deze mensen, verworpenen in de zaak van het geloof en ongeloofwaardigen, ons hun fantasiebeelden, gedekt door het gezag van de kerk, als waren het geloofsartikelen, voor te stellen.

Er bestaat echter een sterk argument voor mijn gevoelen: in de eerste en voornaamste plaats dit, dat aan de goddelijke woorden geen geweld mag worden aangedaan, noch door enig mens, noch door een engel, maar, voorzover mogelijk, moeten we die in de allereenvoudigste zin ervan op hun plaats laten staan, en, indien er geen omstandigheid is die daartoe heel duidelijk dwingt, moeten we ze verstaan naar de grammaticale en hun eigen betekenis, opdat er geen gelegenheid zij voor tegenstanders om de gehele Schrift te verijdelen. Volgens dit juiste inzicht en naar deze maatstaf is indertijd Origenes terecht afgewezen, omdat hij omtrent de bomen en al wat van het paradijs geschreven staat, de grammatische zin had verworpen, en het alles allegorisch had opgevat; [dit is afgewezen] omdat hieruit kon worden afgeleid dat de bomen niet door God geschapen waren. Zo ook hier, omdat de Evangelisten duidelijk schrijven dat Christus het brood genomen en gezegend heeft en het Boek: De Handelingen der Apostelen en Paulus het daarna ook brood noemen, moet men daaronder waar brood en echte wijn verstaan, zoals ook een echte beker. Want van die beker zeggen zij zelf niet dat er een wezensverandering bij plaats vindt! Daar het echter niet noodzakelijk is te stellen dat er een transsubstantiatie, een wezensverande-ring, heeft plaats gevonden, door goddelijke macht bewerkstelligd, moeten wij haar houden voor een verzinsel van mensen, omdat zij op geen enkele Schriftplaats en op geen redelijke grond steunt, zoals we zullen zien.

Het is dus een nieuw staaltje van iets in te leggen in de gewone woordzin, om onder “het brood” te verstaan: wat op brood gelijkt, of: de accidentiën, de bijkomstigheden, en onder “wijn”: wat op wijn gelijkt, of: de bijkomstigheden. Waarom zullen we dan niet onder al het andere de schijn van die dingen en 't bijkomstige verstaan? Maar al zou dat nu van al die overige dingen vaststaan, dan zou het nóg ongeoorloofd zijn aan de woorden van God zozeer afbreuk te doen en ze met zó groot onrecht aan hun wezenlijke zin; zó te ontledigen.

Maar ook heeft de kerk meer dan twaalf honderd jaren rechtzinnig geloofd en nergens en nooit maken de Heilige Vaders - het is immers ook een wonderbaarlijk-onnatuurlijk woord en droomdenkbeeld! - van zulk een transsubstantiatie gewag; totdat de voorgewende filosofie van Aristoteles ruw begon te werk te gaan in de kerk; in deze laatste driehonderd jaar, gedurende welke ook vele andere dingen in verkeerde zin zijn besloten en verordend, als daar zijn: “dat het goddelijke wezen noch gegenereerd werd noch genereerde”, of: “dat de ziel een wezenlijke vorm[228] van het menselijk lichaam is”, en dergelijke; beweringen die in het geheel niet staande zijn te houden door bewijzen genomen uit de rede of uit enig oorzakelijk verband, zoals zelfs de kardinaal van Cambray zelf erkent.

Misschien zullen zij zeggen dat het gevaar van er afgoderij mee te bedrijven, ertoe drong om niet van waar brood en echte wijn te spreken. Dit is echter zeer belachelijk. Want leken zouden nooit een zo ragfijne, subtiele, filosofie over het wezen en de bijkomstigheden[229] hebben begrepen en zelfs als ze er in onderricht werden, hadden ze die toch niet kunnen vatten en dat gevaar zou even groot zijn indien we van accidentiën spreken, die zij zien, als [wanneer we spreken] van een substantie, die ze niet zien. Indien ze immers de accidentiën niet aanbidden, maar de daar verborgen Christus, waarom zullen zij het brood aanbidden, dat zij niet zien?

Waarom echter zou Christus Zijn lichaam niet kunnen doen ingesloten zijn binnen de substantie van het brood, even goed als binnen de accidenties? Zie hier: vuur en ijzer, twee substanties; zij worden zó onderéén vermengd in het gloeiend ijzer, dat welk deel óók èn

---

[228] Forma substantialis, schrijft Luther.
[229] De substantia et accidentibus.

ijzer èn vuur is. Waarom zou niet des te meer het verheerlijkt lichaam van Christus juist zó in elk deel van de substantie van het brood kunnen zijn?

Wat zullen zij doen? Christus is - zo gelooft men - uit de schoot van zijn moeder geboren, welke schoot daarbij ongeschonden bleef[230]. Zij zouden ook hierbij kunnen zeggen dat dit vlees van de maagd intussen vernietigd was geworden[231], of, zoals gewoonlijk op meer gepaste wijze gezegd wordt, getranssubstantieerd, zodat Christus, in haar accidentiën ingewikkeld, tenslotte door deze accidentiën ter wereld kwam. Hetzelfde zou te zeggen zijn van de "gesloten deur en de "gesloten poort" van het graf, door welke, terwijl zij ongeschonden bleven, Hij inkwam en uitging. Maar hieruit is ontstaan het Babel van die filosofie inzake de voortdurende hoeveelheid onderscheiden van de substantie, totdat het zóver gekomen is, dat zij zelf niet meer weten wat de accidenties zijn en wat de substantie is. Want, wie heeft ooit met zekerheid aangetoond dat warmte, kleur, koude, licht, gewicht, vormen, accidentiën zijn? Eindelijk hebben zij zich genoodzaakt gezien te verzinnen dat voor die accidentiën op het altaar een nieuw wezen door God is geschapen; vanwege de uitspraak van Aristoteles die zegt: "het zijn van een accidens is: in iets anders te zijn". En talloze zulke monsterachtigheden, van welke alle zij ontslagen zouden zijn, indien ze maar heel eenvoudig toegaven dat het brood een waar brood is. En ik verheug mij er ten zeerste in dat althans bij het gewone volk het eenvoudige geloof dat het sacrament zó is [als ik het zie], is gebleven. Want daar het 't niet begrijpt, maakt het er ook geen strijdvraag van, of de accidentiën er zijn zonder de substantie, maar met een eenvoudig geloof neemt het aan dat Christus' lichaam en bloed daar worden ingesloten, en het laat die lediggangers de moeitevolle bezigheid over, om er over te disputeren wat het is, dat dit lichaam en bloed des Heeren in zich bevat[232].

Maar wellicht zullen zij zeggen: "Wij leerden van Aristoteles dat subject en praedicaat [onderwerp en gezegde] van een bevestigend oordeel op hetzelfde moeten slaan"; of - om de woorden van het beest-zelf uit het VIe boek der metafysica neer te schrijven: - "Voor een bevestigend oordeel wordt het verbonden-zijn van de uitersten vereist." Onder dit "verbonden zijn van de uitersten" verstaan zij: het betrekking hebben op hetzelfde. Vandaar dat, wanneer ik zeg: "Dit is mijn' lichaam", het subject [het onderwerp, nl. "dit"] niet betrekking kan hebben op "brood", maar op "het lichaam van Christus"[233].

Wat zullen we hierover zeggen? Wanneer maken wij Aristoteles en menselijke leervoorstellingen tot beoordelaars van zulke verheven en goddelijke zaken? Waarom - met verwerping van zulke wijsneuzigheid - blijven wij niet eenvoudig staan bij de woorden van Christus, bereid om onze onwetendheid te belijden met betrekking tot wat daar geschiedt en er mee tevreden [het er voor te houden] dat door de kracht van de [instellings-] woorden het ware lichaam van Christus daar aanwezig is? Of is het soms noodzakelijk ons de wijze waarop het goddelijk werk geschiedt, geheel en al te begrijpen?

Maar, wat zullen zij met betrekking tot Aristoteles zeggen? Hij schreef aan alle categorieën van de accidenties een dragend subject toe, ook al was zijns inziens de substantie het eerste dragende subject. Zodat dus volgens hem "dit witte", "dit grote", "dit wat-dan-ook" subjecten zijn, van welke iets gezegd wordt. Zijn deze dingen nu waar, dan vraag ik: indien dáárom de transsubstantiatie geleerd moet worden, opdat niet van het brood naar waarheid

---

[230] Utero illaeso.
[231] Fuisse annihilatam.
[232] Dato ociosis illis negotio, de eo, quod continet, disputandi. Het komt mij voor dat het, om het zinsverband, hier noodzakelijk is, het woordje "quod" als subject te nemen. [vert.].
[233] In grote dank ontving ik van een hooggeachte en hooggeleerde deskundige, op mijn verzoek deze vertaling van de zeer moeilijke zes-regelige alinea: "Maar wellicht zeggen zij: wij hebben van Aristoteles geleerd dat subject en predicaat van een bevestigende volzin met elkaar moeten overeenstemmen — of, om de eigen woorden van dat beest uit het zesde boek van zijn Metafysica aan te halen: Voor een bevestigend zinsverband is het nodig dat beide delen met elkaar in overeenstemming zijn. En dat legt men dan zo uit, dat beide delen aan elkaar gelijk moeten zijn. Als ik dus zeg: "Dit is mijn lichaam", zou het subject "dit" niet voor het brood kunnen staan, maar alléén voor "het lichaam van Christus". [Vert.].

zal worden verzekerd dat het “het lichaam van Christus” is, waarom leert Rome dan niet óók een transaccidentatio, opdat ook niet van het accidens (het bijkomstige) gezegd zal worden, dat het “het lichaam van Christus” is? Immers: hetzelfde gevaar blijft bestaan, indien iemand onder het subject verstaat: “dit witte” of “dit ronde”[234] [en dan zegt]: “[het] is mijn lichaam” en om dezelfde reden, waarom men van een transsubstantiatie wil spreken[235], moet men dan ook van een trans-accidentatio spreken, vanwege dat in de plaats stellen van het één ten aanzien van het ander.

Indien u nu echter, boven het begrip uit, het accidens uitzondert, zodat u niet wilt aanvaarden dat het subject er mee vereenzelvigd wordt, als u zegt: “Dit is mijn lichaam” - waarom klimt u dan niet met hetzelfde gemak[236] op tot de substantie van het brood, zodat u ook van. dit brood niet wilt aanvaarden dat het subject er mee vereenzelvigd wordt, opdat “dit mijn lichaam” niet minder in de substantie dan in het accidens zij[237]; voornamelijk, daar het een werk is van almachtige kracht, die even zo sterk en op gelijke wijze in de substantie als in een accidens kan werkzaam zijn?

Maar, opdat we niet al te veel met filosoferen ons bezig houden: Schijnt het niet dat Christus deze wijsneuzigheid op treffende wijze is tegemoetgetreden, inzover Hij niet van de wijn gezegd heeft: “Dat is Mijn bloed”, maar: “dit is Mijn bloed”; en nog veel duidelijker toen Hij het woord “beker” gebruikte en zei: “Dit is de beker van het Nieuwe Testament, in Mijn bloed”? Lijkt het er niet heel veel op dat Hij ons heeft willen houden bij het eenvoudige geloof, alleen opdat wij zullen geloven dat Zijn bloed in de beker is? Ik voorzeker, indien ik het niet kan bevatten, op welke wijze brood het lichaam van Christus zou zijn, geef nochtans mijn verstand gevangen in de gehoorzaamheid van Christus; ik ga op Zijn woorden zeer eenvoudig af en geloof vast, dat niet alleen het lichaam van Christus in het brood is, maar ook dat het brood het lichaam van Christus is. Immers daartoe zullen mij zijn woorden steunen, als er geschreven staat: “Hij nam het brood, dankte, brak het en zei: Neemt, eet, dit (dat is: dit brood dat Hij genomen en gebroken had) is mijn lichaam”. Zo vraagt ook Paulus: “Het brood, dat wij breken, is dat niet een gemeenschap met het lichaam van Christus?” Hij zegt niet: “het is in het brood”, maar: “het brood zelf is een gemeenschap met het lichaam van Christus”. Wat zou het, indien de filosofie dit niet begrijpt? De Heilige Geest is méér dan Aristoteles. Begrijpt zij soms de transsubstantiatie, die zij leren? Zijzelfn erkennen dat die leer de hele filosofie omverwerpt.. In zover nu echter in het Grieks en in het Latijn het voornaamwoord “dit” op “het lichaam” wordt toegepast, wordt hier [in deze beide talen] de gelijkheid van het geslacht in acht genomen”[238]; maar in het Hebreeuws, dat geen onzijdig geslacht kent, heeft het betrekking op “brood”, zodat men kan zeggen: “Dit [brood] is mijn. Lichaam”; gelijk ook het spraakgebruik en het gewone mensenverstand[239] bevestigt, dat nl. het subject heenwijst naar, betrekking heeft op het brood en niet op het lichaam, als Hij zegt: “Dit is mijn lichaam”: “das ist meyn leyp”, dat is: “dat brood daar is mijn lichaam”.

Daarom: zó als het met deze zaak gesteld is in Christus, zó is het óók in het sacrament. Immers tot lichamelijke inwoning van de godheid is niet nodig dat de menselijke natuur een wezensverandering ondergaat, zodat de Godheid begrepen zou zijn onder de accidentia van de menselijke natuur. Maar terwijl elk van die twee naturen volkomen gaaf en dezelfde blijft, wordt toch naar waarheid gezegd: “Deze mens is God, deze God is mens”. En al begrijpt de filosofie dit nu niet,, het geloof begrijpt het wel. En groter is het gezag van Gods Woord, dan het bevattingsvermogen van ons verstand[240]. Zó is het in het sacrament, opdat

---

[234] Men weet: Rome verstrekt het “brood” in de vorm van een (min of meer ronde) ouwel. [Vert.].
[235] Waardoor dus éérst “het brood” in het waarachtig lichaam van Christus is óvergegaan, zodat men het dan ook naar waarheid “het lichaam van Christus” kan nóémen. [Vert.].
[236] Of: “gaat u niet met hetzelfde gemak (in de bespreking van deze dingen) over tot ...” [Vert.].
[237] Borcherdt en Merz vertalen “non minus ... quam” door “weder in der Substanz noch in dem Aczidens sei ...”; door welke vertaling de zin stellig wint aan duidelijkheid. [Vert.].
[238] Het lichaam: onzijdig; daarom het onzijdig voornaamwoord: dit. [Vert.].
[239] Sensus communis.
[240] De woordspeling gaat bij vertaling verloren: Verbi Dei autoritas . . . nostri ingenii capacitas.

er een waar lichaam en waar bloed zij, niet nodig dat er met brood en wijn een wezensverandering plaats vindt, zodat Christus onder de accidentia begrepen zou zijn. Maar, terwijl beide dezelfde blijven, wordt naar waarheid gezegd: “Dit brood is mijn lichaam, deze wijn is Mijn bloed”, en omgekeerd.

Zó moge ik het voorlopig verstaan, tot eer van de heilige woorden van God, aan welke ik niet wil dat door menselijke redenerinkjes geweld zal worden aangedaan en dat ze verdraaid zullen worden tot andere betekenissen dan die ze blijkbaar hebben; maar ik sta toe dat anderen een andere mening huldigen, die in een pauselijke zendbrief met het aanvangswoord Firmiter is vastgelegd[241]; als zij maar niet dwingend voorschrijven dat (gelijk ik gezegd heb) hun meningen, als waren het geloofsartikelen, door ons moeten worden aanvaard.

De derde gevangenschap van hetzelfde sacrament is dat verre het meest goddeloze misbruik, waardoor het ze, ver is gekomen dat bijna niets in de kerk heden ten dage méér aanvaard en méér tot geloofsovertuiging is geworden dan dat de Mis een goed werk en een offer is. En dit misbruik heeft vervolgens ons overspoeld met een oneindig aantal andere misbruiken, totdat, nadat het geloof aan het sacrament geheel was teloor gegaan, men van het goddelijk sacrament weekmarkten, kroegbezoek en winstgevende handelszaken heeft gemaakt. Hieruit werden weer deelgenootschappen, voorbeden, verdiensten, jaarlijkse feesten, gedenkdagen geboren; en dat soort zaken werden in de kerk verkocht, ingekocht, verhandeld en geregeld en daaruit wordt het gehele levensonderhoud gewonnen van de priesters en de monniken.

Een moeilijke zaak grijp ik hier aan en die het misschien onmogelijk is omver te werpen, omdat zij geconsolideerd is door de machtige gewoonte van eeuwen her en aller goedkeuring heeft verkregen; en daardoor is zij zó ingeworteld en ingeburgerd, dat het nodig zou zijn om het grootste deel van de boeken, die heden in tel zijn en bijna de gehele gedaante van de kerk op te heffen en te veranderen, en een totaal ander soort ceremoniën in te voeren of liever: weer te herstellen. Maar mijn Christus leeft en zorgvuldiger moet men het Woord van God in acht nemen dan de denkbeelden van alle mensen en engelen samen. Ik voor mij, ik wil mijn dienst waarnemen zó, dat ik de zaak, waar het om gaat, in het licht hoop te stellen en “om niet”, gelijk ik haar gratis heb ontvangen, wil ik de waarheid aan anderen meedelen, zonder haat of nijd. Overigens hebbe een ieder zijn wijze van zalig worden; maar voor het oordeel van Christus, dat over mij gaan zal, wil ik er trouw moeite toe doen dat niemand de schuld van zijn ongelovigheid en gebrek aan waarheidskennis op mij zou kunnen afwentelen.

Ten eerste, opdat wij tot een ware en vrije kennis van dit sacrament op een veilige weg en op gelukkige wijze mogen komen, moeten wij er vóór alles voor zorgen dat wij eerst alles terzijde stellen, wat bij de oorspronkelijke en eenvoudige instelling van dit sacrament door menselijke hartstocht en onstuimigheid is toegevoegd, als daar zijn: klederen, versierselen, gezangen, gebeden, orgels, lampen en heel die praal van zichtbare dingen, om oog en hart te verpanden alléén aan de zuivere instelling-zelf van Christus, en op niets anders de blik richten dan op het woord van Christus Zelf, met hetwelk Hij het sacrament heeft ingesteld en volmaakt en ons bevolen heeft. Want in dat woord en verder in niets anders is de kracht, de aard en heel het wezen van de Mis gelegen. Al die andere dingen zijn menselijke bemoeisels, die bij het woord van Christus bijkomen maar zonder welke de Mis heel best kan bediend worden en bestaan.

De woorden nu, waarmee Christus dit sacrament heeft ingesteld, zijn deze:

---

[241] Firmiter: Vast [staat of sta, Vert.].

“En terwijl zij aten, nam Jezus een brood, sprak de zegen uit en gaf het aan Zijn discipelen en zeide: Neemt, eet, dit is mijn lichaam, dat voor u overgegeven wordt. En Hij nam een beker, sprak de dankzegging uit en gaf hun die en zeide: Drinkt allen daaruit. Deze beker is het nieuwe verbond in Mijn bloed dat voor u en velen uitgegoten wordt tot vergeving der zonden. Doet dit tot Mijn gedachtenis”.

De Apostel in 1 Cor. 11 geeft deze woorden door en legt ze breder uit. En op deze woorden moeten wij steunen en er op bouwen als op een vaste rots, indien we niet door elke wind van leer willen om en om gevoerd worden, gelijk we tot nog toe heen en weer in 't rond geslingerd zijn door de goddeloze leerstellingen van mensen die de waarheid tegenstaan. Want in deze woorden is niets onaangeroerd gelaten, dat tot de gaafheid, het rechte gebruik en de vrucht van dit sacrament behoort; en er is niets in neergelegd dat voor ons overtollig en niet noodzakelijk zou zijn om het te weten. Want wie met een terzijdelaten van deze woorden over de Mis òf nadenkt òf leert, zal afschuwelijke goddeloosheden doceren, gelijk dat is geschied door hen die een opus operatum, een werk waarvan het voldoende is dat het gewerkt wordt, en een offer ervan, hebben gemaakt.

Het moge dus vóór alle dingen onbedrieglijk vaststaan dat de Mis, of: het sacrament van het altaar, het testament van Christus is, dat Hij, stervende, ons naliet, om het uit te delen aan allen die in Hem geloven. Want zei betuigen Zijn woorden het: “deze beker is het nieuwe verbond (testament) in mijn bloed”. Moge, zeg ik, deze waarheid vaststaan, als een onwrikbaar fundament, waarop wij alles wat gezegd moet worden, zullen bouwen. Want dit zult u zien, dat wij ondersteboven zullen werpen alle goddeloosheden van mensen, waarmee Zij dit allerzoetste sacrament hebben aangevallen. De waarachtige Christus zegt dus naar waarheid: Dit is het nieuwe verbond in Zijn bloed, voor ons vergoten. Niet voor niets scherp ik u deze dingen in; het is waarlijk geen kleine zaak, maar één die diep in 't hart moet worden weggelegd.

Laten we ons dus afvragen wat een testament is en dan zullen wij tegelijk weten wat de Mis is, hoe die moet worden gebruikt, hoe die kan worden misbruikt en welke vruchten zij draagt. Een testament is zonder twijfel de belofte van een stervende, waarin hij de erfenis beschrijft en zijn erfgenamen benoemt. Een testament derhalve onderstelt (involveert) ten eerste de dood van de erflater, vervolgens de belofte van een erfenis en de benoeming, de aanwijzing, van erfgenamen. Zó immers ook handelt Paulus in Rom. 4 en Gal. 3 en 4 en Hebr. 9, op verschillende plaatsen uitvoerig over een testament. En dat staat ook in die aangehaalde woorden van Christus duidelijk te lezen: Christus vermaakt - bij wijze van testament - Zijn dood, als Hij zegt: “Dit is Mijn lichaam dat overgegeven wordt; dit is Mijn bloed, dat wordt uitgestort”. De erfenis omschrijft Hij en wijst Hij aan, zeggende: “tot vergeving der zonden”. En de erfgenamen benoemt Hij, met deze woorden: “voor u en voor velen, dat is: die de belofte van de erflater aannemen en er in geloven”. Het geloof immers maakt hier tot erfgenamen, zoals wij zullen zien.

U ziet dus dat de Mis (zoals we haar gewoon zijn te noemen) een belofte van zondevergeving is, door God ons gedaan en zúlk een belofte, die door de dood van de Zoon van God is vastgemaakt. Want belofte en testament verschillen in niets anders, dan inzover het testament tevens involveert de dood van de erflater. En deze erflater is dezelfde als degene die de beloften doet, terwijl Hij sterven gaat; en Hij die de belofte doet is (om mij zó uit te drukken) een erflater die gaat leven!

Dit testament van Christus is voorafgeschaduwd in al de beloften van God, van het begin van de wereld af gedaan. Ja zelfs, meer nog: alle beloften van de oudheid waren, inzover zij geldige waarde hadden, alléén van kracht in die nieuwe, destijds nog toekomstige, belofte van Christus en waren daarvan afhankelijk. Zó komt het dat die bekende woorden: toezegging, verbond, testament van de Heere in de Schriften zó gebruikelijk zijn, zó dikwijls voorkomen. Daardoor werd aangeduid dat God eenmaal sterven zou. Want, gelijk we in Hebr. 10 lezen: waar een testament is, daar is het noodzakelijk dat de dood van de erflater

tussenbeide komt. God nu hoeft een testament gemaakt, daarom was het noodzakelijk voor Hem te sterven. Maar Hij kon niet sterven, tenzij hij een mens was. Daarom staat in dezelfde woorden van het testament, zo kort mogelijk samengevat, èn de vleeswording èn de dood van Christus opgetekend.

Volgens deze dingen wordt nu uit de aard van de zaak reeds openbaar welke het juiste gebruik van de Mis is en hoe men haar kan misbruiken; hoe zij op waardige en hoe zij op onwaardige wijze wordt bediend. Indien zij immers een belofte is, zoals ik gezegd heb, dan komt men tot haar niet door de verdienste van enig werk, niet in eigen krachten, niet op grond van enige verdiensten, maar alléén door het geloof. Immers dáár waar het woord is van de belovende God, daar is nodig: het geloof van de mens, die deze belofte aanneemt; zodat het duidelijk is dat het begin van ons behoud het geloof is, dat rust op het woord van de belovende God, die buiten al onze inspanning om, door gratuite en onverdiende barmhartigheid bewogen, ons vóórkomt en het woord van Zijn belofte ons aanbiedt. Want "Hij heeft zijn woord gezonden en hen alzó genezen". Maar Hij heeft niet ons werk aangenomen en in die weg ons genezing geschonken. Het woord van God is het eerste van alle dingen, en daarop volgt dan het geloof, en op het geloof de liefde. En dan vervolgens doet de liefde elk goed werk, omdat zij niet iets slechts doet; zij is immers veelmeer "de vervulling der wet". En niet langs enige andere weg kan de mens met God samenkomen of iets doen dan door het geloof. Dit betekent dat niet de mens door enige van zijn werken, welke ook, maar dat God door Zijn belofte de Auteur is van ons behoud, de Bewerker van onze zaligheid. Zodat alles afhangt van, gedragen en bewaard wordt door het woord van Zijn kracht, waardoor Hij ons heeft voortgebracht om in zekere zin eerstelingen te zijn onder Zijn schepselen.

Zo heeft Hij Adam na zijn val, om hem er uit op te richten, deze belofte gegeven, toen Hij zei tot de slang: "Ik zal vijandschap zetten tussen u en deze vrouw, tussen uw zaad en haar zaad; zij (Ipsa) zal u de kop vermorzelen en gij zult u vastbijten in zijn hiel". In het woord van deze belofte is Adam met de zijnen als in Gods schoot overgebracht en door het geloof in de waarheid ervan bewaard, terwijl hij geduldig wachtte op de vrouw, die de kop van de slang zou vermorzelen, gelijk God had beloofd. En in dit geloof en in deze verwachting is hij ook gestorven, niet wetend wanneer zij zou komen en wie zij zou zijn, maar zonder dat hij twijfelde dat zij komen zou. Want zulk een belofte, omdat zij een stuk waarheid van God is, redt ook in het dodenrijk hen die geloven en haar verwachten. Na deze is een andere belofte gevolgd die aan Noach is geschied, tot aan Abraham toe en als teken van Gods verbond is hem gegeven de regenboog en door het geloof aan deze belofte heeft hij en hebben zijn nakomelingen een genadige God gevonden.

Na dezen heeft Hij aan Abraham beloofd dat in zijn zaad alle volken zouden gezegend worden. Dit nu is "Abrahams schoot", waarin zijn nakomelingen opgenomen zijn. Daarop heeft Hij aan Mozes en aan de kinderen Israëls, voornamelijk aan David, de duidelijkste belofte omtrent Christus gegeven, door Wie Hij eindelijk heeft geopenbaard, welke belofte de Ouden was gegeven.

Zo was de weg gebaand tot de allervolmaaktste belofte van alle, die van het Nieuwe Testament, waarin met zoveel woorden het leven en de zaligheid om niet worden toegezegd, die gegeven worden aan allen die de belofte geloven. En door een belangrijk kenmerk onderscheidt Hij dit Testament van het Oude, als Hij het noemt: het Nieuwe Testament. Immers het Oude Testament, door Mozes gegeven was een belofte, niet van de zondevergeving of van eeuwige goederen, maar: van tijdelijke, nl. het land Kanaän, waardoor niemand zó, geestelijk, vernieuwd werd dat hij de hemelse erfenis zou deelachtig worden; daarom moest ook een onvernuftig dier als afschaduwing van Christus gedood worden, in welks bloed dat Testament bevestigd werd, opdat het zou zijn: zó het bloed, zó het Testament; gelijk het offer, zó ook de belofte. Maar hier zegt Hij: "het Nieuwe Testament in Mijn bloed", - niet het bloed van een vreemde, maar - "in Mijn eigen bloed"; waardoor, door de Geest, tot vergeving van zonden, tot een in bezit nemen van de erfenis, de genade wordt beloofd.

Derhalve is de Mis, naar haar wezen, feitelijk niets anders dan de voornoemde woorden van Christus: “Neemt, eet ...” enz., alsof Hij wilde zeggen: “Zie, u zondige en veroordelenswaardige mens, uit zuivere en om niet geschonken liefde, waarmee Ik u liefheb, volgens de wil van de Vader der barmhartigheid, beloof Ik u met deze woorden, vóór al uw verdienste en begeerte, de vergeving van al uw zonden en het eeuwige leven. En opdat u van [de waarachtigheid van] deze Mijn onherroepelijke belofte toch maar volkomen zeker zult zijn, zal Ik Mijn lichaam geven en Mijn bloed [laten] vergieten, om door die dood zelf deze belofte te bevestigen en beide u tot teken van en gedachtenis aan diezelfde belofte na te laten. Zo dikwijls u die bij herhaling zult gebruiken, moet u aan Mij gedenken en mijn liefde jegens u en mijn mildheid verkondigen en prijzen en Mij daarvoor danken”.

Uit deze dingen merkt u op dat tot het op waardige wijze de Mis vieren, niets anders vereist is dan het geloof waarmee u in goed vertrouwen op deze belofte steunt, Christus in Zijn woorden acht waarachtig te zijn en niet twijfelt dááraan dat deze geweldig grote goederen geschonken zijn. Op dit geloof zal dan terstond als vanzelf de zoetste toegenegenheid van het hart volgen, waardoor de geest van de mens (dat is: de liefde, door de Heilige Geest, in geloofséénheid met Christus, hem geschonken) in de ruimte gezet en op Hem geworpen wordt, zodat hij naar Christus heengetrokken wordt als naar een zó mild en goedertieren Erflater en hij een door en door veranderd en vernieuwd mens wordt. Want wie zou niet innig wenen, ja zelfs van vreugde in Christus bijna buiten zichzelf zijn, als hij met een geloof dat niet twijfelt mag verzekerd zijn dat deze onschatbaar-rijke belofte van Christus hèm geldt? Hoe zal hij zulk een Weldoener niet weder-liefhebben, die aan een onwaardig mens en die geheel andere dingen verdiend heeft, zulk een rijkdom en deze eeuwige erfenis in voorkomende liefde aanbiedt, toezegt en schenkt?

Daarom is het onze geheel enige ellende dat wij zoveel Missen in de wereld hebben, maar niemand van ons of weinigen deze beloften en de erin voorgestelde rijkdom kennen, beschouwen en ons toeëigenen, terwijl toch in der waarheid in de Mis het ons om geen andere of grotere zaak moet gaan, ja, waarop alleen we ál onze belangstelling samentrekken, dan dat we déze woorden, deze beloften van Christus, die inderdaad de Mis zelf zijn, ons voor ogen zullen stellen en zullen overdenken en “herkauwen”, telkens weer genieten, opdat we daardoor ons geloof in die woorden oefenen, voeden, vermeerderen en sterken, door dit dagelijks gedenken. Dit is het toch wat Hij bevolen heeft, toen Hij zei: “Doet dat tot Mijn gedachtenis”. En juist ditzelfde moet de prediker zich ten doel stellen, nl. dat hij deze belofte het volk met getrouwheid inprent en aanbeveelt en aannemelijk maakt om toch maar hun geloof aan haar steeds weer op te wekken en uit te lokken. Maar nu, welk deel [van de kerkleden] weet dat de Mis de belofte van Christus is? (opdat ik maar zwijge van die goddeloze fabeltjes-vertellers die menselijke leringen in de plaats van een zo grote belofte onderwijzen). En indien ze al de woorden van Christus onderwijzen, dan doen ze het toch nog niet onder de naam van: belofte, of: testament; en op die wijze geven zij door deze hun leer nog geen onderwijs dat strekt tot verkrijging van het geloof.

Welaan dan, waarover wij ons beklag doen, ten aanzien van deze ballingschap, dat is: dat men tegenwoordig met alle ijver er voor op zijn hoede is dat niet één leek die woorden van Christus hoort, alsof ze te heilig zijn, dan dat ze ook aan het gewone volk behoren te worden doorgegeven. Want zó onzinnig zijn we en wij, priesters, matigen ons aan om de woorden van de consecratie (gelijk men ze noemt) voor ons alleen heimelijk uit te spreken, als raakten ze verborgenheden; zó evenwel, dat ze zelfs óns niet ten nutte komen omdat zelfs wij-zelf die woorden niet als beloften en als een testament aanmerken en verstaan, om het geloof er mee te voeden, maar, ik weet niet door welke bijgeloviqheid en goddeloze mening, vereren we ze liever dan dat we ze geloven! Wat anders werkt de Satan, door deze onze ellende, onder ons uit, dan dat er niets van wat de Mis voor ons betekenen wil in de kerk overblijft; terwijl hij er intussen toch voor zorgt dat zelfs alle uithoeken van de wereld vol van Missen zijn, dat wil zeggen: vol van misbruik maken en aanfluiting van het testament van God; vol van de zwaarste zonden van afgoderij, opdat de wereld gestadig meer en meer er mee zou beladen worden tot vermeerdering van zwaarder oordeel. Immers:

welke zonde van afgoderij kan ernstiger zonde zijn, dan dat men de beloften van God, door een geheel verkeerde mening er over te hebben, misbruikt en men aan het geloof eraan of voorbijgaat of zelfs het vernietigt?
Immers (gelijk ik betoogd heb): God heeft Zich nooit anders tot de mensen in betrekking gesteld, of doet dat nog, dan door het woord van de belofte. En omgekeerd is het zó, dat wij ons nooit anders met God in betrekking kunnen stellen, dan in de weg van het geloof aan het woord van Zijn belofte. Om werken geeft Hij niets[242] en Hij heeft die ook niet nodig. Met werken zijn we veelmeer bezig als we ons jegens mensen en met mensen samen en met onszelf inlaten. Maar dit heeft Hij nodig, dat wij Hem voor waarachtig houden in Zijn beloften, en Hem als de zodanige met geduldige verwachting in Zijn eer hooghouden en Hem met geloof en hoop en liefde dienen. Daardoor geschiedt het dat Hij Zijn eer in ons behoudt, omdat wij, niet daar wij lopen, maar omdat Hij de medelijden tonende, belovende en gevende God is, alle goederen ontvangen en bezitten. Zie, dit is de ware dienst en verering van God, die we in de Mis Hem moeten bewijzen. Wanneer echter de woorden van de belofte niet dóórgegeven worden, welke geloofsoefening kan men dan hebben? Maar wie kan hopen en liefhebben zonder geloof? En welke verering en dienst van God kan er zijn zonder geloof en hoop en liefde? Daarom is het aan geen twijfel onderhevig dat tegenwoordig de gezamenlijke priesters en monniken, samen met de bisschoppen en al hun oversten, afgodendienaars zijn en die leven in een staat van allergrootst gevaar, vanwege deze onkunde omtrent en misbruik en tot een aanfluiting maken van de Mis of het Sacrament of de belofte.

Immers een ieder kan gemakkelijk begrijpen dat deze twee gelijk-op noodzakelijk zijn: de belofte en het geloof. Zonder belofte toch kan men niets geloven; daar echter waar het geloof ontbreekt is de belofte van geen nut, omdat zij door het geloof wordt bevestigd en gevuld. En omdat dit zo is kan een ieder evenzo gemakkelijk begrijpen dat men tot de Mis, omdat zij niets anders is dan belofte, kan toegaan, om haar herhaaldelijk te gebruiken, alléén door dit geloof. Want ontbreekt dit geloof, dan zijn al die dingen: korte gebeden, voorbereidingen[243], werken, tekenen, gebaren, meer lokmiddelen tot goddeloosheid dan handelingen die vrome zin openbaren, daar het immers gewoonlijk zó er mee voorstaat dat zij het er voor houden dat, als deze dingen maar in orde zijn gebracht, zij langs wettige weg tot de altaren toegaan, terwijl zij in der waarheid te gener tijd en krachtens generlei arbeid er meer ongeschikt toe waren, vanwege het ongeloof dat ze met zich mee naar het altaar dragen. Hoevele offerpriesters ziet u niet op allerlei plaatsen en dag in dag uit, als ze of niet met het bij de gelegenheid passend gewaad gekleed of met ongewassen handen of indien ze bij het bidden even stotterden, ook maar de kleinste fout begingen, zich schuldig zouden achten aan een zware misdaad, de armzaligen! Maar, dat ze de Mis zelf, dat is: de goddelijke belofte, niet op de rechte waarde hebben geschat noch geloofd, dáárvan klaagt hun geweten hen niet in de allergeringste mate aan! O die onwaardige. religie, in onze eeuw, wel de meest goddeloze en ondankbaarste van alle!

Een waardige voorbereiding tot en een op gewettigde wijze gebruiken van de Mis is derhalve niet mogelijk of aanwezig als die niet bestaat juist in het gelóóf; dát geloof waarmee men aan de Mis gelooft als zijnde de goddelijke belofte. Daarom, wie tot het altaar wil toegaan of het sacrament ontvangen, die hoede zich dáárvoor dat hij niet leeg voor het aangezicht van de Heere verschijne[244]. Die hand zal echter ledig zijn, indien hij het geloof aan de Mis of aan dit Nieuwe Testament niet bezit. Welke ernstiger zonde dan die van dit ongeloof zou hij echter kunnen begaan tegen de goddelijke waarheid? Immers door deze zijn ongelovigheid beschuldigt hij haar, zoveel in hem is, van leugenachtigheid en van een ijdel beloven. De veiligste en zekerste weg zult u dus bewandelen, wanneer u tot de Mis niet met een andere gezindheid toetreedt, dan indien u wilde komen om een andere belofte

---

[242] Met recht tekent Lemme hierbij aan dat Luther in deze gehele uiteenzetting van de Mis zich te weer stelt tegen het roomse gevoelen dat de Mis een goed werk zou zijn. [Vert.].
[243] In roomse zin: vasten en dgl. [Vert.].
[244] Ex. 23: 15 en gelijkluidende teksten. [Vert.].

van God, welke ook, aan te horen; dat wil zeggen: dat u mag bereid zijn niet veel te werken en aan God toe te brengen, maar alles te geloven en aan te nemen, wat u daar wordt beloofd of als het beloofde wordt verkondigd door de dienst van de priester. Indien u niet zou aangaan met zulk een gezindheid, hoedt u dat u niet aankomt, want zonder twijfel zou u dan aankomen. zó dat u een oordeel over u bracht.

Vandaar dat ik met recht gezegd heb dat de gehele kracht van de Mis bestaat in de woorden van Christus, door welke Hij verzekert dat de vergeving van zonden wordt gegeven aan allen, die geloven dat voor hen Zijn lichaam is gegeven en Zijn bloed gestort; en dat, daarom, degenen die de Mis komen aanhoren niets meer nodig is dan dat zij die woorden zelf ijverig en met een volkomen geloof overdenken. Doen zij dit niet, dan is het alles tevergeefs wat zij dan wèl doen. Dit is zeker waar: God is bijna altijd gewoon, bij elk van Zijn beloften die Hij ons doet, het één of ander teken te voegen, óf als een gedenkteken óf als een herinneringsteken van Zijn belofte, waardoor deze met des te groter trouw wordt in acht genomen en met des te meer vrucht tot dit in acht nemen ervan zou opwekken. Zo gaf Hij bij de belofte, die Hij aan Noach deed, dat Hij de aarde niet door een tweede zondvloed zou verderven, Zijn boog in de wolken, waarmee Hij betuigde dat Hij zou gedenken aan Zijn verbond. En aan Abraham, na de belofte van de erfenis van zijn zaad, gaf Hij de besnijdenis tot een zegel van de gerechtigheid van het geloof. Zo gaf Hij aan Gideon het teken van het droge en bedauwde vlies, om te bevestigen Zijn belofte omtrent de Midianieten die hij overwinnen zou. Zo ontving Achaz door de dienst van Jesaja een teken, dat hij de koning van Syrië en die van Samaria zou overwinnen, opdat Hij daardoor het geloof aan Zijn belofte in zijn hart zou versterken. Vele van dergelijke tekenen van de beloften van God vinden we in de Schriften.

Zó nu heeft Hij ook in de Mis, deze voornaamste van alle beloften, als gedenkteken van zulk een belofte, aan haar toegedaan Zijn eigen lichaam en Zijn eigen bloed, in brood en wijn, en heeft daarbij gezegd: “Doet dit tot Mijn gedachtenis”. Zo ook voegt Hij bij de woorden van de belofte het teken van de onderdompeling in het water. Daaruit bemerken wij dat in iedere belofte van God, welke ook, twee dingen ons worden voor ogen gesteld: woord en teken, opdat wij het zullen verstaan: het woord is het testament, het teken echter het sacrament, gelijk in de Mis het woord van Christus het testament is, en brood en wijn het sacrament zijn. En gelijk nu meer kracht in het woord is gelegen dan in het teken, zo ligt ook meer kracht in het testament dan in het sacrament. Daarom kan een mens het woord of het testament hebben en daarvan gebruik maken, zonder het teken of sacrament. “Geloof”, zei Augustinus, “en u hebt gegeten”. Maar wat anders zullen we geloven dan het woord van Hem Die wilde beloven? Zo kan ik dan dagelijks, ja ieder uur, de Mis hebben, aangezien ik, zo dikwijls ik maar wil, de woorden van Christus mijzelf kan in de herinnering terugroepen en mijn geloof aan de woorden kan voeden en versterken. Waarlijk, dit is geestelijk eten en drinken.

Hier ziet u wat en hoeveel de theologen van de Sententiën[245] in dit stuk hebben gepresteerd: wat de hoofdzaak aangaat, nl. testament en woord van belofte - dit behandelt niemand van hen en op die wijze hebben zij het geloof en heel de kracht van de mis ons in vergetelheid gebracht. Vervolgens, het tweede deel ervan, nl. het teken of sacrament - dat bespreken zij alléén, maar nu zó dat zij ook in dit stuk niet het geloof in hun onderwijs op de voorgrond brachten, maar hun eigen voorbereidingen en de “opera operata”[246] de deelgenootschappen en de vruchten, totdat ze in de diepte afdaalden en gingen leuteren over de transsubstantiatie en talloze andere bovennatuurlijke beuzelachtigheden en zij het afweten en het ware gebruik zowel van het testament als van het sacrament mét het geloof

[245] De Sententiën van Petrus Lombardus, de “magister sententiarum”, + 1164, lagen nadat hij ze schreef, tot de dagen van de Reformatie toe, ten grondslag aan alle roomse dogmatische verhandelingen. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[246] Het werk als werk, verdienste hebbende in zichzelf. [Vert.].

als zodanig terzijde stellen en deden verloren gaan en er de oorzaak van waren dat het volk van God, zoals de Profeet daarvan spreekt, gedurende talloze dagen zijn God vergat.
U evenwel, láát anderen vele vruchten van het de-mis-aanhoren opsommen, maar richt u uw volle aandacht dáárop dat u met de Profeet[247] zegt en gelooft dat u hier van Godswege tegen allen die u drukken, een tafel bereid is voor uw aangezicht, waaraan uw geloof geweid, gevoed en "vetgemest" wordt. Immers uw geloof wordt niet geweid of gevoed dan door het woord van de goddelijke belofte. Want de mens zal bij brood alléén niet leven, maar bij alle Woord Gods dat de mond Gods uitgaat. Daarom moet u in de Mis vóór alles met de grootste weetgierigheid acht geven op het woord van de belofte, als op een overvloedig gastmaal, weide van allerlei aard en uw heiligste verkwikking, opdat u dit boven alle andere dingen van waarde acht, 't meest dáárop vertrouwt en ten sterkste daarop steunt zelfs dwars door de dood en alle zonden heen. Doet u dit, dan zult u niet alleen die druppeltjes en kleine deeltjes vrucht van de Mis, waarvan sommigen bijgelovig fabelen, maar de hoofdbron van het leven zelf de uwe mogen noemen, dat is: het geloof aan het woord, waaruit alle goed vloeit, zoals het te lezen staat in Joh. 4: "Die in Mij gelooft, stromen van levend water zullen uit zijn binnenste vloeien", en wederom: "Wie zal drinken van het water, dat Ik hem geven zal - dit water zal in hem worden tot een fontein van water, dat springt ten eeuwigen leven".

Nu zijn er twee dingen, die ons plegen te bestoken, opdat we toch maar de vruchten van de Mis niet zullen deelachtig worden. Het eerste is: dat wij zondaars zijn en door al te grote geringheid zulke zaken onwaardig. Het tweede: dat, al zouden wij ze ons ook waardig maken, de grootheid van die zaken een zódanige is dat onze heel klein van zichzelf denkende natuur ze niet zou durven begeren of er op hopen. Immers: vergeving van zonden en het eeuwige leven, wie verbaast zich er niet meer over dan dat hij die voor zichzelf zou durven verlangen, als hij naar waarde schat en afweegt de grootheid van de goederen die daaruit voortvloeien: nl. God als Vader te hebben, Zijn kind te zijn, erfgenaam van alle goederen die God schenkt.

Tegen deze tweevoudige kleinmoedigheid, moet u het woord van Christus in 't geloof aangrijpen, en veel sterker op Hem zien dan deze overwegingen van uw zwakheid aankweken. Want "groot zijn de werken van de Heere, na te speuren door allen die er behagen in hebben"; Hij die machtig is te geven boven al ons bidden en denken. Indien zij immers onze waardigheid, ons bevattingsvermogen, ja heel ons begrip niet ver zouden te boven gaan, zouden zij niet goddelijk zijn. Zo bemoedigt Christus ons ook als Hij zegt: "Vrees niet, klein kuddeke, het heeft immers uw Vader behaagd u het Koninkrijk te geven". Immers juist deze onbegrijpelijke. overvloed van God, door Christus over ons en in ons uitgegoten, maakt dat wij Hem wederom boven alles vurig liefhebben, met de grootste overgave aan Hem ons toevertrouwen, alles [dat ons van Hem zou aftrekken] verachten, bereid zijn om alle dingen voor Hem te lijden. Daaruit is het te verklaren dat, met recht en reden, dit sacrament wel is genoemd: een bron van liefde.

Neem in dit stuk u een voorbeeld uit het menselijk leven. Indien een zeer rijk heer aan de één of andere bedelaar, of zelfs een onwaardige en slechte dienstknecht, duizend goudstukken zou vermaken, zou hij die stellig in 't geloof dat ze hem nu toekwamen opeisen en aannemen, zonder rekening te houden met zijn onwaardigheid of met de rijkdom van de testamentaire beschikking. En indien iemand zich tegen hem zou keren en hem zijn onwaardigheid zou tegenwerpen en zou wijzen op de grote waarde van de erflating, wat denkt u dat hij zou antwoorden? Hij zou zeggen: "wat gaat het u aan? Wat ik aanneem, neem ik niet aan op grond van mijn verdienste noch krachtens enig recht dat ik er op zou hebben; ik wéét mij een onwaardige en die aanstonds veel meer ontvang dan ik verdien, ja zelfs: die het tegendeel verdiend had; maar wat ik vraag te ontvangen, vraag ik naar het recht dat het testament mij er op geeft en krachtens de goedheid van een ander; indien het voor hem niet iets onwaardigs was dat hij mij, de zozeer onwaardige, zulk een schat

[247] Ps. 23.

legateerde, waarom zal ik dan, vanwege mijn onwaardigheid, het met geringschatting weigeren om die aan te nemen? Ja integendeel, om deze oorzaak zal ik te meer de genadig geschonken gave van een mij vreemde met blijdschap aanvaarden, te méér, naarmate ik die meer onwaardig ben. Met deze zelfde gedachten moet ook eens ieders geweten zich wapenen, tegen alle bezwaren en knagingen in; niet een geloof dat niet twijfelt moeten we ons aan deze belofte van Christus vastklemmen en met alle kracht die in ons is, ons er voor wachten dat niemand tot het altaar zou naderen met vertrouwen op de biecht, op zijn gebed, op de voorbereiding ertoe, maar [er op uit zijn], met een wanhopen aan de kracht van die alle (alléén toe te gaan) in een prachtig-verheven vertrouwen op de belovende Christus. Want, gelijk nu voldoende is in 't licht gesteld: het woord van Zijn belofte moet hier alléén heersen in een zuiver geloven, hetwelk enig en alleen de genoegzame voorbereiding is [om toe te gaan].

Hieruit zien wij als gevolg van hoe grote toorn van God het is geschied dat goddeloze leraars ons de woorden van dit testament verborgen hebben en daardoor het geloof zelf hebben vernietigd, zoveel aan hen stond. Het is nu gemakkelijk te zien, wat noodzakelijkerwijs op deze vernietiging van het geloof moest volgen, nl. het meest goddeloze bijgeloof inzake de kracht van de werken. Immers waar het geloof te gronde gaat en het woord van het geloof verstomt, daar rijzen spoedig de werken op in hun plaats en de overleveringen dat de werken nodig zijn. En door deze zijn wij als het ware uit ons land weggevoerd in een Babylonische ballingschap, terwijl daarbij gevangen werd genomen en geroofd al datgene wat ons was een zo begerenswaard bezit. Zo is het ook gegaan met de Mis, die door de leer van goddeloze mensen is veranderd in een goed werk, dat zij zelf noemen een opus operatum [dat reeds goed is vanwege het enkele feit dat dit werk gewerkt wordt], waardoor zij verwachten en beweren alles bij God te kunnen doen. Vandaar ging men voort tot een uiterste dwaasheid, nl. dat zij, omdat zij liegende beweerden dat de Mis uit kracht van “het gewerkte werk” geldende waarde had, er aan hebben toegevoegd dat zij, al zou zij een goddeloze priester die haar opdroeg, schaden, nochtans de overige mensen [aan of voor wie zij werd bediend] niet minder nuttig zou zijn. En op deze zandgrond hebben zij hun toepassingen, deelgenootschappen en broederschappen, jaarfeestdagen en dergelijke talloze zaken van voordeel en winst gebouwd[248].
Tegen deze boosheden die krachtig zijn en vele en diep-ingeworteld, zult u nauwelijks kunnen standhouden en weerstand bieden, indien u niet met aanhoudende zorg er acht op geeft, wat de Mis eigenlijk is en u heel goed herinnert wat er tot dusver over is gezegd. U hoorde immers, dat de Mis niets anders is dan een goddelijke belofte en het testament van Christus, in het sacrament van Zijn lichaam en Zijn bloed aanbevolen en ons toebetrouwd. Is dit waar, dan begrijpt u dat dit sacrament op geen enkele wijze zelf een werk kan zijn en dat er niets in gebeurt en dat er door niemand met enige ijver in gehandeld wordt, dan alléén door het geloof; het geloof nu is niet een werk, maar de meester en het leven van de werken. Immers wie is ooit zo onzinnig dat hij een ontvangen belofte of een geschonken testament een “goed werk” zou noemen dat hij die het ontvangt krachtens dit ontvangen zijn erflater ten goede doet? Wie is zulk een erfgenaam die meent dat hij zijn vader, de erflater, een weldaad bewijst, wanneer hij de testamentaire verklaring, tezamen met het vermaakte erfdeel aanvaardt? Welke is derhalve onze goddeloze lichtzinnigheid [te menen] dat we kunnen toetreden [tot het altaar] om het goddelijk testament te ontvangen, maar dan met het doel om zódoende een goed werk te verrichten? Is niet zulk een onkunde omtrent [de ware aard] van het sacrament en het in gevangenschap gevoerd zijn van zúlk een sacrament niet meer dan beschreienswaard? Terwijl we voor ontvangen gaven dankbaar moeten zijn, komen wij trots om te geven wat we moeten ontvangen, zodat wij, in ongehoorde verkeerdheid, de ontfermende liefde van de Gever bespotten, daar we Hem geven als een werk, wat we ontvangen als gave, opdat de erflater niet meer een schenker

[248] Uit de leer dat de Mis als volbracht werk een offer en een goed werk zou zijn volgde de bewering dat de uitwerking van de Mis iedereen ten goede kon komen. Deze “toepassing" door het bijzonder dit zich ten doel stellen door de priester bij het lezen van de Mis werd voor geld verkocht. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

van Zijn goede gaven, maar een ontvanger van de onze zou zijn? Ach, welk een goddeloosheid!

Maar wie is ooit zo krankzinnig geweest om het er voor te houden dat de doop een goed werk zou zijn? Of dat de dopeling geloofde dat hij een werk deed, hetwelk hij voor zichzelf en voor anderen God aanbood om er Hem aan te doen deelhebben? Indien dus in het éne sacrament en testament generlei goed werk is dat we kunnen meedelen aan anderen, dan zal er ook geen zijn in de Mis, daar ook zij niet anders is dan een testament en sacrament. Vandaar dat het een klaarblijkelijke en goddeloze dwaling is om de Mis voor zonden, tot verzoening van zonden, voor afgestorvenen of welke noden ook van zichzelf of van anderen, ten offer aan te bieden of hun ten goede aan te wenden. U verstaat zeer gemakkelijk dat dit een klaarblijkelijke waarheid is, als u met kracht er aan vasthoudt dat de Mis een goddelijke belofte is, die niemand kan tot oordeel zijn, niemand ten goede kan worden aangewend, niemand kan begunstigen, en waarvan niemand deelgenoot kan worden gemaakt, tenzij hij zelf gelooft met een eigen geloof. Immers wie kan een belofte van God, die van ieder mens afzonderlijk geloof eist, voor een ander aannemen of hem ten goede van toepassing doen zijn? Kan ik ooit aan een ander de belofte van God geven, ook terwijl hij niet gelooft? Of zou ik voor een ander kunnen geloven? Of kan ik maken, dat een ander gelooft? Maar dit zou toch moeten geschieden, indien ik de Mis anderen kon doen ten goede komen en hem de vrucht ervan mededelen, daar in de Mis niet anders aanwezig zijn dan deze twee: de goddelijke belofte en het menselijk geloof dat aanneemt wat die belofte toezegt. En als die andere mening de ware is, dan kan ik ook voor anderen het Evangelie horen en geloven, dan kan ik voor een ander worden gedoopt, dan kan ik voor een ander kwijtschelding van zonden erlangen, dan kan ik ook voor een ander deelnemen aan het sacrament van het altaar, dan kan ik ook - om de rij van hun sacramenten, die doorlopend, op te sommen - voor een ander een vrouw trouwen, voor een ander priester worden, voor een ander het vormsel of de sacramenten van de stervenden ontvangen.

Eindelijk, waarom heeft Abraham niet voor alle Joden geloofd? Waarom wordt van de Joden, ieder afzonderlijk, het geloof geëist aan dezelfde belofte, die Abraham is toevertrouwd? Moge dus de onoverwinnelijke waarheid vaststaan: dáár, waar de goddelijke belofte is, daar staat ieder voor zichzelf, daar wordt zijn geloof geëist, daar zal ieder voor zichzelf verantwoording moeten afleggen en zijn eigen last moeten dragen, zoals we in het slot van het Evangelie naar Marcus lezen: “Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, die zal zalig worden, wie echter niet geloofd zal hebben, zal veroordeeld worden”. Zo ook wat de Mis aangaat, een ieder zal haar slechts voor zichzelf nuttig kunnen doen zijn, door zijn eigen geloof en voor niemand kan hij op enigerlei wijs aan het sacrament deelnemen; zoals een priester aan niemand voor een ander het sacrament kan toedienen, maar hij ieder afzonderlijk hetzelfde sacrament uitreikt. Immers de priesters zijn tot het wijden en uitdelen onze dienstknechten, door welke wij niet een goed werk aanbieden, of actief aan het communiceren deelnemen, maar via hun dienst nemen wij de beloften en het teken ervan aan en wij communiceren passief, wat ook bij de leken tot dit ogenblik toe zó gebleven is. Want van deze zegt men niet dat zij iets goeds doen, maar dat ze het ontvangen. Maar de priesters zijn van de goede weg afgeweken tot hun goddeloosheden en zij hebben zich een goed werk gemaakt uit het sacrament en testament van God, om dat mee te delen en als offer aan te brengen, terwijl het had betaamd dat het als een goed werd aanvaard.

Maar u zult zeggen: Wat? Werpt u zó niet omver het gebruik en het gevoelen van alle kerken en kloosters, door welke zij door zoveel eeuwen heen al sterker zijn geworden, daar toch op de Mis de jaarlijkse feestdagen, de voorbeden, de toepassing op anderen, de mededelingen enz., dat betekent: de vetste opbrengsten werden gegrond?

Ik antwoord daarop: Dit is het nu juist, wat mij er toe heeft aangedreven om van de gevangenschap van de Kerk te schrijven. Want alzó is het eerwaardige testament van God gekluisterd in de slavernij van de meest goddeloze gewinzucht, door de meningen en overleveringen van goddeloze mensen, die Gods Woord terzijde hebben gesteld en de overleggingen van hun hart ons hebben voor ogen gesteld en de wereld hebben verleid tot

het bewandelen van verkeerde wegen. Wat raakt mij de macht en de menigte van hen die dwalen? Sterker dan zij allen is de waarheid. Indien u Christus tot een leugenaar kunt maken, die leert dat de Mis een testament en een sacrament is, dan ben ik bereid te geloven dat zij gelijk hebben. Vervolgens, zo u kunt waarmaken dat hij een goed werk doet, die de weldaad van het sacrament ontvangt, of juist met dat oogmerk het sacrament van de belofte gebruikt, dan zal ik met genoegen mijn mening als onjuist veroordelen. Daar u echter dit geen van beide kunt, waarom aarzelt u de grote hoop, die zich tot het kwade toewendt, met verachting aan de kant te zetten, God de eer te geven en zijn waarheid te belijden? Nl. deze dat heden ten dage alle priesters in dwaling leven, de Mis als een werk beschouwen waarmee zij de noden en behoeften hetzij van zichzelf, hetzij van anderen, hetzij van de doden, hetzij van de levenden, te hulp komen. ik zeg dingen die u ongehoord schijnen en waarover men zich moet verbazen. Maar als u de Mis er op aanziet, wat zij eigenlijk is, dan zult u erkennen dat ik de waarheid heb gesproken. Dit heeft nu die te grote zekerheid teweeggebracht, waardoor wij de tegen ons voortschrijdende toorn van God niet hebben opgemerkt.

Dit echter geef ik heel gaarne toe, dat de gebeden welke zij, die tot het ontvangen van de Mis ergens zijn samengekomen, tot God opzenden, goede werken zijn of ook weldaden, waarmee we elkander wederkerig begiftigen, die we op elkaar van toepassing doen zijn en waarvan we elkander deelgenoot maken en die we beurtelings voor elkaar tot God brengen; zoals Jacobus het ons leert dat we wederkerig voor elkander zullen bidden dat we zalig mogen worden. Ook Paulus, 1 Tim. 2, verordent dat er zullen zijn: smekingen, voorbeden en dankzeggingen voor alle mensen, voor koningen en alle hooggeplaatsten. Maar dit zijn niet Missen, maar werken bij de Mis behorende, indien althans de gebeden met hart en mond [tot God opgezonden] werken mogen of moeten heten, omdat ze geschieden uit een geloof dat in het sacrament is aangegrepen of er door is vermeerderd. Immers de Mis of de belofte van God wordt niet vol gemaakt door te bidden, maar alléén door te geloven. In het gelóóf toch bidden wij en doen wij het goede werk, welk óók. Maar wie van de priesters draagt in die zin de Mis op dat hij meent en bedoelt alléén zijn gebeden God aan te bieden, te offeren? Allen verbeelden zich dat ze Christus-Zelf God de Vader offeren, als een volkomen voldoenende offerande en dat zij een goed werk doen voor allen, wie zij zich voorstellen van nut te zijn, omdat zij vertrouwen op het “gewerkte werk”, welk vertrouwen zij niet op het gebed vestigen. Zo hebben zij, terwijl de dwaling langzamerhand groeide, dat wat de gebeden toekomt op het sacrament overgebracht en 't daaraan toegekend. En wat zij als een weldaad moeten ontvangen, dat brengen zij God als offer.

Daarom moet men met nauwkeurigheid onderscheid maken tussen het testament en sacrament zelf én de gebeden, die we tegelijkertijd tot God opzenden. En dit niet alleen, maar men moet ook goed weten dat deze gebeden in het geheel niets waard zijn, noch voor de bidder-zelf noch hen voor wie zij gebeden worden, indien niet éérst het testament door het geloof is in ontvangst genomen, opdat 't het geloof zal zijn, dat bidt; het geloof, dat ook alléén verhoord wordt, zoals Jac. 1 ons leert. Zózeer is het gebed geheel iets anders dan de Mis. Het gebed kan ik rekken, zolang ik wil; de Mis ontvangt niemand dan alléén wanneer hij voor zichzelf gelooft en in de mate waarin hij gelooft; en zij kan noch aan God noch aan de mensen gegeven worden, maar God alleen geeft haar door de dienst van de priester aan de mensen, die haar aannemen door het geloof alléén, zonder enige werken of verdiensten. Immers niemand mag het toch wagen om een zódanige dwaasheid te verkondigen, dat hij zou beweren een goed werk te doen, wanneer hij als arme en behoeftige kwam om een weldaad uit de hand van een rijke aan te nemen. Maar de Mis - zoals ik heb uiteengezet - is een weldaad van de goddelijke belofte, door de hand van de priesters alle mensen aangeboden.

Het is derhalve zeker, dat de Mis niet een werk is dat anderen kan worden meegedeeld, maar een voorwerp (een object, gelijk men het noemt) van geloof, om eens ieders eigen persoonlijk geloof te voeden en te sterken.

Maar nu moet er nog een tweede steen des aanstoots worden weggenomen, die nog veel groter is en nog veel meer door uiterlijke schijn misleidend. En die steen is deze dat men wijd en zijd gelooft dat de Mis een offerande is, die men God aanbrengt. Met deze mening schijnen ook de woorden van de Canon[249] overeen te stemmen, als het daar heet: "deze geschenken, deze giften, deze heilige offeranden"; en later: "deze aanbieding". Evenzeer wordt in duidelijke bewoordingen begeerd dat "het offer moge, als welaangenaam, aangenomen worden, zoals het offer van Abel" enz. Vandaar dat Christus "het offer van het altaar" wordt genoemd. Hierbij komen uitspraken van de Heilige Vaders, zoveel voorbeelden en zulk een gewoonte-gebruik doorlopend over heel de wereld heen in acht genomen.

Tegenover alle deze dingen, moeten we, omdat ze zo hardnekkig hebben wortel geschoten, steeds weer opnieuw stellen de woorden en het voorbeeld van Christus. Immers indien we er niet aan vasthouden dat de Mis de belofte van Christus is, of Zijn testament, gelijk zijn woorden daarmee in overeenstemming zijn en dit geluid luid doen weerklinken, dan verliezen we het gehele Evangelie en al onze troost. Laten we toch niet toelaten dat iemand in enig opzicht zou trachten over deze woorden de overhand te verkrijgen, zelfs indien een engel uit de hemel iets anders zou leren. Want die woorden bevatten niets dat heenwijst naar enig werk of offer. Derhalve getuigt ook Christus' voorbeeld voor ons. Immers Christus heeft in het laatste Avondmaal toen Hij dit sacrament instelde en het testament stichtte, Zichzelf niet aangeboden, geofferd, aan God Zijn Vader of het als een goed werk God aangebracht, maar aan de tafel aanzittend heeft Hij de afzonderlijke personen hetzelfde testament voorgelegd en het teken aangeboden. Nu is de Mis des te christelijker, naarmate zij de eerste Mis van alle, die Christus aan Zijn tafel instelde, meer nabij komt en er meer gelijk aan is. Maar de Mis van Christus was allereenvoudigst, zonder enige praal van gewaden, gebaren, gezangen en andere ceremoniën. En indien het nu toch nodig was geweest haar aan te bieden als een offerande, dan zou Christus haar niet in volmaaktheid hebben ingesteld.
Nu is het niet zo dat we de gehele kerk van kwade trouw moeten aanklagen; de kerk, die met vele andere riten en ceremoniën de Mis heeft gesierd en uitgebreid; maar dit begeren wij, dat toch niemand, door de uiterlijke gedaante van de ceremoniën op een dwaalspoor gebracht en in de veelheid van praalvertoningen verstrikt, de eenvoudig-heid van de Mis uit het oog zou verliezen en zo inderdaad voor een zekere "wezens-verandering" zou zorg dragen[250], immers indien hij het eenvoudige wezen van de Mis teloor zou laten gaan en zich zou vastbijten in de menigvuldige bijkomstigheden van de praal en pracht. Want, wat er buiten het Woord en het voorbeeld van Christus bijgekomen is, dat is een bijkomstigheid bij de Mis, en over die alle moeten we geen ander oordeel vellen dan we doen over de Monstransen, zoals men ze noemt, en de Pallia van het altaar waarin de hostie zelf wordt bewaard[251]. Daarom, gelijk het een tegenstrijdigheid is: het uitdelen van een testament of

---

[249] Lemme zegt in een noot: "De Mis-Canon in engere zin bevat voorbeden, offergebeden en het consecratieformulier". En dan citeert hij: "Het wordt in de roomse kerk als een geheime tweespraak van de priester met God zacht uitgesproken. Het heet canon, omdat het a.h.w. het vaste, onveranderlijke richtsnoer vormt, volgens hetwelk het onbloedige offer van het Nieuwe Testament op enerlei gelijkvormige wijze in de kerk wordt gecelebreerd". [Vert.].
[250] Let op deze fijne humor: deze op een dwaalspoor gebrachte mens zou de Mis op heilloze wijze van karakter doen veranderen! [Vert.].
[251] De monstrans [eig.: aantonen] is van edel metaal vervaardigd, goud, zilver, soms koper. Hij wordt gebruikt ons de H. Hostie aan de gelovigen te tonen tot aanbidding. Hij deed zijn intrede voornamelijk in de Middeleeuwen, toen de devotie tot de H. Hostie sterk naar voren kwam. De oude vorm was die van een gothisch kerkje; tegenwoordig ziet men ook andere, bijv. ronde, modellen.
Het pallium is een witte wollen band met zes kruisjes versierd, die de Paus en de Aartsbisschoppen dragen als teken van hun waardigheid en van hun herderlijke macht bij het uitoefenen van liturgische functies. Het wordt over het kazuifel gedragen en om de hals heen gedrapeerd. Dit distinctivum (onderscheidingsteken) komt waarschijnlijk uit de Oosterse liturgieën. Op afbeeldingen van oude muurschilderingen, mozaïeken en dgl. vindt men de bisschoppen dikwijls met dit pallium bekleed. De vertaling: altaardoek, die we in een enkele Duitse uitgave vinden, is dus onjuist, al ontken ik niet dat Luthers woordenkeus tot deze vertaling enige aanleiding geeft. [Vert.].

een belofte aannemen èn een offer offeren, zo is het ook een innerlijke tegenstrijdigheid dat de Mis een offer zou zijn, omdat ze haar (de Mis) ontvangen, het offer echter geven. En men kan nu eenmaal onmogelijk hetzelfde tegelijkertijd ontvangen en offeren, gelijk het onmogelijk is dat iets door Dezelfde tegelijk gegeven en ontvangen, aangenomen wordt. Evenzo weinig als het gebed en de verkregen zaak hetzelfde kunnen zijn, gelijk het ook niet hetzelfde is om te bidden en datgene waarom we bidden te ontvangen.

Wat zullen we dan zeggen met betrekking tot de Canon en de gezaghebbende uitspraken van de Vaderen?

Ik antwoord, vooreerst: wanneer men niets heeft om ervan te zeggen, dan is het veiliger en meer zeker om de waarheid van die alle te ontkennen, dan toe te geven dat de Mis een werk of een offer zou zijn en de waarheid van de woorden van Christus te ontkennen en het geloof tegelijk met de Mis te gronde te richten. Nochtans, om die uitspraken toch ook nog in ere te houden, laten we zeggen dat de Apostel in 1 Cor. 11 ons leert dat Christus' gelovigen, tot het vieren van de Mis saamgekomen, gewoon waren spijs en drank met zich mee te brengen, die ze collecten noemden, die zouden uitgedeeld worden aan allen die er behoefte aan hadden, naar het voorbeeld van de Apostelen, ons verhaald in Hand. 4, uit welke gaven genomen werd dat wat als brood en wijn gewijd werd voor de sacramentsbediening.

En omdat nu alle deze dingen geheiligd werden door het woord en het gebed, volgens de Hebreeuwse ritus, die meebracht dat zij omhooggeheven werden, zoals Mozes het beschrijft; zijn de woorden en de ritus van het omhoogheffen of aanbieden gebleven ook nadat het gebruik om mee te brengen en aan te dragen de dingen waaruit men zou nemen om aan te bieden en omhoog te heffen reeds lang was afgeschaft. Zo beveelt Hiskia, Jes. 37, Jesaja om zijn gebed voor de overgeblevenen omhoog te heffen voor Gods aangezicht. En in Ps. 134 lezen we: “Heft uw handen omhoog tot het Heiligdom”. Evenzo, Ps. 63: “Tot U zal ik mijn handen omhoogver-heffen”. En in 1 Tim. 2: “Opheffend heilige handen in alle plaatsen”. Daarom moeten de woorden offer en het offeren niet in betrekking worden gebracht tot het sacrament en het testament, maar op de collecten zelf; vandaar dat ook het woord “collecten” is overgebleven, om er de gebeden mee aan te duiden die in de Mis worden opgezegd.

Ditzelfde heeft nu ook tengevolge dat de priester terstond na ***de consecratie*** van brood en beker die omhoogheft, waardoor hij niet te kennen geeft dat hij God iets aanbiedt of offert, daar hij bij die gelegenheid met geen enkel woord gewag maakt van de hostie of het offer. Maar ook dit is óf een overblijfsel van de Hebreeuwse ritus, krachtens welke de dingen die met dankzegging ontvangen en nu God weer terug werden gegeven, omhoog geheven werden, of het was een vermaan, tot ons gericht waardoor wij werden opgeroepen om aan dit testament te geloven; (dit testament) dat de priester daar met de woorden van Christus heeft naar voren gebracht en tentoongesteld, opdat hij tegelijk ook het teken ervan zou laten zien, en opdat het aanbrengen van het brood in het bijzonder zou corresponderen met dit aanwijzend woord “Dit is Mijn lichaam", en ons, die er om heen staan, in zekere zin zou aanspreken met de taal van dit teken-zelf. Zo ook correspondeert het aanbieden van de beker in het bijzonder met dit aanduidend woord: “deze beker van het Nieuwe Testament...” en wat daar volgt. Immers de priester moet in ons het geloof opwekken, door die rituele gewoonte van het opheffen. En och of het zo ware dat, gelijk hij voor onze ogen openlijk het teken of het sacrament omhoogheft, hij zo ook tegelijk voor onze oren met een heldere en luide stem het woord of het testament verkondigde en dat in ieders landstaal, waardoor het geloof met veel rijker uitwerking zou worden opgewekt. Immers waarom zou het geoorloofd zijn de Mis in het Grieks of in het Latijn en Hebreeuws te bedienen en niet ook in het Duits of in welke andere taal ook?
Daarom is het zo gewenst dat de priesters, in deze verdorven en zeer gevaarlijke tijd, als zij de Mis bedienen, dit in acht nemen: vooreerst dat zij de woorden van de grote en van de

kleine Canon met de collecten, die heel duidelijk al te zeer van een offer gewag maken, niet op het sacrament betrekken, maar hetzij op het brood en de wijn die gewijd moeten worden, hetzij op hun gebeden. Want brood en wijn worden tevoren aangebracht om gezegend te worden, opdat zij door het woord en het sacrament zullen worden geheiligd. Nadat het echter gezegend en gewijd is, wordt het niet meer aangebracht, maar wordt het als gave van God ontvangen. En in deze gehele aangelegenheid moet de priester bedenken dat het Evangelie te stellen is boven alle canones en collecten, die. door mensen zijn in elkaar gezet, maar het Evangelie ons niet toelaat te menen dat de Mis een offer is, zoals u dit nu gehoord hebt.

Vervolgens, hij die de Mis tot het einde toe bedient, stelle eerst bij zichzelf vast dat hij niets anders doet dan dat hij en anderen het sacrament ontvangt, door de Mis; dat hij tegelijk daarbij zijn gebeden voor zichzelf en voor anderen God aanbiedt; maar dat hij daarbij er zich voor heeft te hoeden dat hij het er niet voor houdt dat hij de Mis als offer aanbiedt. Wie evenwel alleen voor zichzelf [privatim] een Mis bedient, die stelle bij zichzelf vast dat hij zelf het sacrament ontvangt. Kortom, de private Mis verschilt in niets van een gewone en heeft geen rijker gevolg dan de gewone Mis, waarbij elke aanwezige leek uit de hand van de priester de ouwel ontvangt, met uitzondering van de gebeden en van het feit dat hij [alleen] voor zichzelf de wijding volbrengt en de Mis bedient. In waarheid zijn wij ten aanzien van de Mis allen gelijk, priesters en leken.

Wanneer door anderen verlangd wordt zogenaamde **Votief-missen** te bedienen[252], hoede zich de priester ervoor dat hij voor zulk een Mis geen beloning aanneemt, of anders in 't geheel geen Votief-mis aanvaardt, maar hij beijvere zich die geheel betrekking te doen hebben op de gebeden, die hij hetzij voor overledenen, hetzij voor nog levenden mag opzenden; en dan denke hij daarbij: “kijk, ik zal gaan en voor mij-zelf alleen het sacrament bedienen, maar onder die bediening zal ik voor dezen of genen bidden”. Zó zal hij dan een beloning ontvangen, ten goede van zijn levensonderhoud en zijn kleding, vanwege zijn gebed; niet voor de Mis, die hij bediende. En dan late hij zich er niet door beïnvloeden, al zou nu heel de wereld van een ander gevoelen zijn en er een andere gewoonte op na houden. U hebt het allerzekerst Evangelie, waarop u vertrouwend gemakkelijk de gevoelens en meningen van mensen met verachting zult kunnen terzijde stellen. Maar indien u, naar mij niet horend, er mee doorgaat om de Mis te offeren en niet alleen gebeden, weet dan dat ik u getrouw gewaarschuwd heb en in de dag van het oordeel verontschuldigd zal zijn; uw eigen oordeel zult u dan dragen. Ik heb gezegd datgene waartoe ik gehouden was dat ik het u moest zeggen, als een broeder zijn broeder, tot uw heil; doet u ernaar, het zal u ten voordeel zijn, maar ten oordeel zo u het naast u hebt neergelegd. Maar als sommigen dit als onwaar zouden veroordelen, dan antwoord ik met het bekende woord van Paulus: “Slechte mensen en bedriegers zullen van kwaad tot erger komen; zij verleiden en worden verleid,” 2 Tim. 2.

Daaruit kan een ieder gemakkelijk begrijpen wat Gregorius zegt in een zeer dikwijls aangehaald woord: dat de Mis bediend door een slecht priester voor niet minder waarde is te houden dan die van een goede en dat de Mis die Petrus opdroeg niet beter zou zijn geweest dan die van Judas de verrader, stel dat zij beiden er één bediend hadden. Immers met deze dekmantel bedekken sommigen hun goddeloosheden en daaruit stamt de onderscheiding die zij hebben uitgevonden tussen “het gewerkte werk” en “het werk van die het werkt”, waarvan ze verwachten dat zijzelf rustig slecht kunnen leven en toch aan anderen kunnen. weldoen[253]. Evenwel, Gregorius heeft het goed gezegd, maar zij hebben

---

[252] Missen, gecelebreerd met een bepaald doel, opdat zij tot voordeel mogen zijn voor levenden of voor gestorvenen. De opbrengst hiervan bracht een goed deel in van het levensonderhoud van de lagere geestelijkheid. [Vert.].

[253] De onderscheiding tussen het opus operatum en het opus operantis raakt de werking van het sacrament. Werkt, zoals dc scholastiek verzekerde, het sacrament krachtens het simpele feit dat het werk (van de Misbediening) naar orde en regel gewerkt was of spreekt de innerlijke harte-gesteldheid van de ontvanger een

hem verkeerd begrepen. Immers het is zéér waar dat door de dienst van goddeloze priesters niets minder van het testament en het sacrament gegeven en aangenomen wordt dan uit de handen van sommige zeer heilige. Immers wie twijfelt er aan dat [ook] door goddelozen het Evangelie gepredikt wordt? Welnu, de Mis is een deel van het Evangelie, ja de hoofdsom, de samenvatting van het Evangelie. Immers wat is het geheel van het Evangelie anders dan de goede boodschap van de vergeving van zonden? Maar al wat op te merken valt omtrent de vergeving van zonden op de breedvoerigste en rijkste wijze, is in het kort in het Woord van het Testament begrepen. Vandaar dat ook populaire predikingen niet anders zouden behoeven te zijn, dan uiteenzettingen van de Mis, dat is: het kenbaar maken van de goddelijke belofte van dit Testament. Want dit zou zijn: het geloof prediken en in waarheid de kerk bouwen. Maar zij die tegenwoordig de Mis uitleggen, die spelen en spotten maar zo'n beetje met haar, zich bewegend op het terrein van allegorieën van menselijke ceremoniën.

Dus, gelijk een goddeloos mens kan dopen, d.w.z. het woord van de belofte en het teken van het water over de dopeling brengen, zó kan hij óók de belofte van dit sacrament uitdragen tot en bedienen aan hen die het nuttigen, en tegelijk ook zelf het gebruiken, zoals Judas de verrader, toen hij aanzat aan de tafel van de Heere; het blijft er toch hetzelfde sacrament en testament om, dat in de gelovige zijn werk werkt, in de ongelovige een aan het sacrament vreemde werking uitoefent.

Maar bij het aanbrengen van een offer ligt de zaak geheel anders. Aangezien immers niet de Mis, maar de gebeden God worden aangeboden als offer, is het duidelijk dat de offers van een goddeloze priester generlei waarde hebben. Maar (gelijk diezelfde Gregorius zegt), wanneer een onwaardige tot het doen van gebeden uitgezonden wordt, wordt de geest van de rechter tot ongunstiger oordeel geprikkeld. Deze twee moeten dus niet met elkaar verward worden: Mis en gebed, sacrament en werk, testament en offer, omdat het eerste van God komt tot ons door de dienst van de priester en om geloof vraagt, het tweede van de zijde van ons geloof door de dienst van de priester gaat tot God en vraagt om verhoring. Het eerste daalt neer, het tweede stijgt op. Het eerste vraagt niet noodzakelijkerwijze een waardig en vroom dienstknecht, het tweede vraagt zulk één wèl - omdat God de zondaars niet hoort en omdat Hij een God is die er van weet om door de dienst van slechte mensen heen wèl te doen en te zegenen, maar het werk van een kwaaddoener niet aanneemt, zoals Hij dit aan Kaïn heeft getoond en gelijk Spr. 15: 5 zegt: “Het offer der goddelozen is de Heere een gruwel” en Paulus in Rom. 14: 23: “al wat niet uit geloof is, is zonde”.

Om nu echter een einde te maken aan dit eerste deel - wat er meer over te zeggen valt zal ik wel naar voren brengen, als soms een bestrijder van mijn gevoelen zou opstaan - wij maken de slotsom op uit al wat gezegd is en stellen vast voor wie de Mis gereed ligt, voor wie zij bedoeld is en wie waardig is er aan deel te nemen. Dat zijn dan nl. alléén zij, die een bedroefd, verslagen, ontrust, ontsteld en onzeker geweten hebben. Want, daar het woord van de goddelijke belofte in dit sacrament vergeving van zonden aanbiedt kan een ieder rustig toetreden, die door de knaging en de prikkel van zijn zonden wordt gepijnigd. Immers dit testament van Christus is een geheel-énige medicijn voor de schuld van verleden, tegenwoordige en toekomstige zonden. Zo u maar met een geloof dat niet twijfelt Hem aanhangt en gelooft dat u geheel gratis dat zal gegeven worden, waarvan de woorden van het sacrament een loflied zingen. Maar wanneer u niet gelooft, dan zult u uw geweten nergens en nooit, door geen werken of een u beijveren tot vrede kunnen brengen. Immers alléén het geloof is: vrede voor het geweten; het ongeloof echter alleen de verontrusting ervan.

---

woord mee? Het is duidelijk dat, zo. men dit laatste ontkende, deze ontkenning de zedelijke lichtvaardigheid zowel van de ontvanger als van. de bedienende priester in de hand moest werken. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

II. HET SACRAMENT VAN DE DOOP

Gezegend zij de God en Vader van onze Heere Jezus Christus, die naar de rijkdom van Zijn barmhartigheid althans dit éne sacrament in zijn kerk bewaard heeft, ongedeerd en niet bezoedeld door instellingen van mensen en het vrij heeft gemaakt voor alle volken en alle standen onder de mensen en niet heeft geduld dat ook dit sacrament door zeer afschuwelijke misgeboorten van winzucht en de meest goddeloze wangedrochten van bijgelovigheden werd overweldigd; en dat wel niet dit doel, dat Hij de kleine kinderen, die niet ontvankelijk zijn voor de zonde van hebzucht en bijgeloof, hierdoor heeft willen inwijden [in zijn heilige kerk] en door een zeer eenvoudig geloof aan de waarheid van zijn Woord laten heiligen; de kinderen, wie ook allermeest nu de doop tot voordeel kan zijn. Want, indien aan volwassenen en anderen dit sacrament moest worden toebediend, dan zou het naar alle uiterlijke schijn onmogelijk zijn geweest dat ook zijn kracht en heerlijkheid het had uitgehouden tegen de tirannie van hebzucht en bijgeloof die ons alle goddelijke dingen heeft ter aarde geworpen. Het lijdt geen twijfel of ook hier zou de scherpe blik van ons vlees zijn voorbereidingen en waardigheden uitgevonden hebben, vervolgens zijn verschillende manieren van voorbehoud en zijn beperkingen, en indien er meer dergelijke netten zijn om er geld in te vangen, door welke het water niet goedkoper zou verkocht zijn, dan nu aflaatbrieven worden verkocht.

Maar, nu de Satan de kracht van de doop in kleine kinderen niet heeft kunnen vernietigen, heeft hij toch dit overwicht verkregen, dat hij die bij alle volwassenen heeft vernietigd, zodat er nu bijna niemand is, die ooit aan zijn doop terugdenkt, nog veel minder er in roemt, daar er immers zoveel andere wegen zijn gevonden om vergeving van zonden te verkrijgen en in de hemel te komen. Tot deze meningen heeft de weg gebaand het bekende gevaarlijke woord van de heilige Hiëronymus - hetzij het verkeerd is gezegd, hetzij het verkeerd is begrepen - dat hij de boetedoening noemt: “de tweede plank na de schipbreuk”[254], alsof de doop niet boetedoening zou zijn! Want dàt is er de oorzaak van dat zij die in zonden gevallen waren, in vertwijfeling over de eerste plank of het schip, dat ze verloren achtten, uitsluitend op de tweede begonnen te vertrouwen, en hun vertrouwen gaven aan die tweede, dat is aan de boetedoening. Hieraan danken hun ontstaan die bekende talloze lasten, bestaande in geloften, geestelijke orden, werken, genoegdoeningen, bedevaarten, aflaten en secten en met betrekking tot deze een vloed van boeken, vragen, meningen en menselijke overleveringen, welke heel de wereld niet meer kan bevatten, zodat deze tirannie de kerk van God veel erger plaagt dan zij ooit de [Joodse] synagoge of enig volk onder de hemel geplaagd heeft.

Het was evenwel de taak van de bisschoppen al deze dingen uit de weg te ruimen en dc christenen met alle zorgvuldigheid tot de zuiverheid van de doop terug te roepen, opdat zij mochten verstaan wie zij waren en wat christenen moeten doen. Maar hun eigen taak is het tegenwoordig om de volken zo ver mogelijk van de doop af te voeren en allen in de zondvloed van hun tirannie onder te dompelen en te maken dat Christus' volk (zoals de profeet het noemt) Hem voortdurend vergeet. O al die ongelukzaligen, die heden ten dage beschouwd worden als behorende tot de categorie van de bisschoppen, die niet weten en niets verrichten van wat bisschoppen betaamt, maar ook geheel onwetend zijn ten aanzien van de vraag wat zij moeten weten en doen. In hen komt tot vervulling het woord. uit Jes. 54: “De wachters zijn blind, zij allen hebben geen kennis, zij zijn herders die niet weten acht te geven, zij wenden zich allen naar hun eigen weg”.

Vooreerst is dus in de Doop in acht te nemen de Goddelijke belofte, die zegt: “wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, die zal zalig worden”. Deze belofte is onvergelijkelijk hoger te achten dan alle praal van werken, geloften, geestelijke orden en wat ook, als zuiver menselijk, is ingevoerd. Want van haar hangt heel ons heil af; want zó moeten we er ons aan houden, dat we geloof in haar onderhouden, in het geheel niet twijfelende dat we behouden zijn nadat we zijn gedoopt. Want, als dit geloof niet aanwezig is of verkregen

---

[254] Bedoeld wordt: de uitwendige boetedoening, waarbij biecht en absolutie op de voorgrond traden. [Vert.].

wordt, baat de doop geenszins, ja zelfs: is hij een sta-in-de-weg en schaadt niet alleen dan wanneer hij wordt aanvaard, maar ook door het gehele latere leven. Een ongelovigheid toch van die aard beticht de goddelijke belofte ervan dat zij leugen is, en dit is de ergste zonde van alle. Indien we deze oefening in het geloof ons eigen maken, zullen wij terstond begrijpen, hoe moeilijk het is om deze goddelijke belofte in het geloof te aanvaarden. Immers voor de menselijke zwakheid, van haar zonden zich bewust, is het aller-moeilijkste om te geloven dat zij behouden is of behouden zal worden, en toch, tenzij zij gelooft, zal zij niet behouden kunnen worden, omdat zij niet gelooft de goddelijke waarheid, welke de behoudenis, de zaligheid, toezegt.

Deze verkondiging had men het volk met grote ijver moeten naprenten; deze belofte had men voortdurend, haar aanprijzend, moeten prediken, steeds had men de doopsbediening moeten herhalen, het geloof zonder ophouden opwekken en voeden. Immers zo als, nu deze goddelijke belofte eenmaal ons geschonken is, haar waarheid tot de dood toe standhoudt, zó moet ook het geloof aan haar nooit onderbroken werden, maar tot de dood toe zich voeden en sterken door het zich voortdurend weer te binnen brengen dat deze belofte in de doop ons is gedaan. Daarom, indien wij van de zonden opstaan [tot een nieuw leven] oftewel: berouw hebben en boete doen, dan doen wij niets anders, dan dat wij tot de kracht en het geloof van de doop, waarvan wij waren afgevallen, terugkeren en tot de belofte, toen gedaan, teruggaan, die wij in een zondige weg hadden verlaten. Want te allen tijde blijft de waarheid van de eenmaal geschiede belofte, die, als wij tot haar terugkeren, bereid staat om ons met een tot ons uitgestrekte hand te ontvangen. En dat willen, als ik mij niet bedrieg, ook zij die, zij het in onduidelijke taal, zeggen dat de Doop het eerste en het fundament is van alle sacramenten, zonder hetwelk ook geen van de andere sacramenten kan worden verkregen.

Daarom zal het in niet geringe mate nuttig zijn, indien een berouwvol zondaar, die tot boete wil komen, vóór alle dingen de herinnering dat hij gedoopt is, aangrijpt en de goddelijke belofte, waaraan hij ontrouw was geworden, met vertrouwen zich weer te binnen brengt, haar weer belijdt voor het gezicht van de Heere, zich verheugt dáarover dat hij tot nog toe zózeer in de bescherming van het heil heeft geleefd, dat hij gedoopt is, en terwijl bij zijn goddeloze ondankbaarheid verfoeit, daarin bestaande dat hij van het geloof en van de waarheid ervan is afgevallen. Want dan zal zijn hart wonderlijk vertroost worden en tot een hopen op ontferming worden bemoedigd als hij er acht op geeft dat de goddelijke belofte hem is gedaan, die onmogelijk kan liegen, die onverlet en onveranderd is gebleven en niet veranderd kan worden door enige zonden; zoals Paulus zegt in 2 Tim. 2: “Indien wij niet geloven, Hij blijft getrouw, want Zichzelf verloochenen kan Hij niet”. Deze waarheid van God, zeg ik, zal hen behouden, zo dat, wanneer al het andere in puin stort, nochtans deze waarheid, als hij ze maar gelooft, hem niet in de steek zal laten. Immers door haar heeft hij iets wat hij de tartende tegenstander tegenwerpt, wat hij de zonden, die het geweten in de grootste verwarring willen brengen, tegenvoert; iets dat opgewassen is tegen de schrik voor de dood en de angst voor het oordeel; heeft hij, eindelijk, iets dat als troost dient bij alle beproevingen en verzoekingen. Namelijk: deze éne waarheid, die ons zegt: God is waarachtig en betrouwbaar in zijn beloften, waarvan ik het teken en zegel heb ontvangen in de doop; zo God vóór mij is, wie zal tegen mij zijn?[255]

Want indien de kinderen Israëls, indien ze [tot God] wilden terugkeren om boete te doen, het eerst van alle dingen de uittocht uit Egypte zich herinnerden, en, door hieraan te gedenken tot God, Die ze uitgeleid had, terugkeerden en dit zich-herinneren en deze hun verleende redding zelf hun zó dikwijls door Mozes werd ingescherpt en David dit herhaalde - hoeveel te meer betaamt het dan ons dat wij gedenken aan de uittocht uit ons Egypte en door deze herinnering daartoe uitgedreven, terugkeren tot Hem, Die ons heeft uitgeleid door het bad van de wedergeboorte, waaraan te gedenken juist dáártoe ons bevolen is? En dit

[255] Deze exegese van 2 Tim. 2: 13 is zonder twijfel onjuist. De K. V. noemt deze troost “vals”; Paulus bedoelt: indien wij niet geloven en ontrouw zijn, dan houdt God ook Zijn dreigingswoord en zal Hij Zijn dreigingen zeker ten uitvoer leggen. [Vert.].

kan het allerpassendst gebeuren in het sacrament van brood en wijn. Want zó werden eertijds die drie sacramenten: boete, doop, brood tegelijk tot hetzelfde doel gebruikt en het ene sterkte het andere. Zo leest men van een zekere heilige maagd, die, zo dikwijls zij in enige verzoeking kwam, alleen met haar doop tegenstand bood en heel kernachtig zeide: “ik ben een christin”; want dan begreep de vijand dadelijk welk een kracht er was gelegen in haar doop en in haar geloof, dat steunde op de waarachtigheid van de belovende God - en hij vluchtte van haar weg!

Zo ziet u hoe rijk een christen oftewel een gedoopte is die, zelfs al zou hij het willen, zijn behoudenis niet kan verliezen door hoeveel en hoe grote zonden ook, tenzij hij niet langer zon willen geloven. Generlei zonde toch kan hem verdoemen, dan alléén het ongeloof. Alle andere toch, indien het geloof terugkeert tot of staande blijft in de goddelijke belofte de dopeling gedaan, worden in een ogenblik verzwolgen, door datzelfde geloof, ja, door de waarheid van God, die Zichzelf niet kan verloochenen, indien u Hem had beleden en aan Hem als de belovende God met vertrouwen u had vastgeklemd. Berouw echter en belijden van zonden in de biecht en genoegdoening geven en al dergelijke door mensen uitgedachte ijverige pogingen, zullen u plotseling in de steek laten en nog ongelukkiger maken, indien deze goddelijke waarheid bij u in het vergeetboek was gekomen en u uw vertrouwen had gevestigd op die dingen van ú. Immers ijdelheid der ijdelheden en vermoeienis des geestes is al wat nagejaagd wordt buiten het geloof aan de waarheid van God om.

Tevens ziet u dan hoe gevaarlijk, ja onwaar het is om te menen dat de boete “de tweede plank na de schipbreuk” zou zijn en hoe verderfelijk de dwaling moet heten, indien men de overtuiging is toegedaan dat door de zonde de kracht van de doop is vernietigd en dit schip op de rots is lekgeslagen. De kracht van de doop blijft, als één, solide, niet te verbrijzelen schip en het wordt nooit tot een stel planken uitééngeslagen; en in dit [heel gebleven] schip varen allen, die varen naar de poort van het heil, en dit heil is de waarheid van God, Die in de sacramenten ons haar beloften doet. Dit geschiedt stellig wel: dat velen uit het schip onbezonnen, roekeloos in de zee springen en omkomen; het zijn dezen die het geloof aan de belofte verzaken en zich voorover in de zonde storten. Maár: het schip zelf blijft en gaat gaaf verder in zijn vaart. Maar indien hij die er uitsprong door enigerlei genade weer [naar het schip] mag terugzwemmen, wordt hij niet door de ene of andere plank, maar door het schip zelf, ten leven gedragen; dit is dan degene die tot de standvastig-trouwe en blijvende belofte van God door het geloof wordt teruggevoerd. Vandaar dat Petrus in 2 Petr. 1 hen díe zondigen ervan beschuldigt dat zij de reiniging van hun vroegere zonden hebben vergeten; terwijl God dan zonder twijfel de ondankbaarheid, daar zij toch de doop ontvangen hebben, en de goddeloosheid van hun ongeloof, straft.

Wat baat het derhalve om zoveel over de doop te schrijven, maar dit geloof aan de belofte niet door levend onderwijs aan te bevelen? Alle sacramenten zijn dáártoe ingesteld dat zij het geloof zullen versterken; maar van dat geloof reppen zij zelfs niet, die, goddeloze mensen als ze zijn, zelfs verzekeren dat een mens niet zeker behoeft te zijn van de vergeving van zonden, of van de genade van de sacramenten; door welke goddeloosheid zij de gehele wereld waanzinnig maken en het sacrament van de doop, waarin de voornaamste roem van ons geweten gelegen is, gevangen nemen [en ons daardoor ontroven], ja zelfs het grondig vernielen. En ondertussen razen zij tegen de armzalige zielen, met hun “verbrijzelingen van het hart”, angstige biechten, omstandigheden, genoegdoeningen, werken en talloze dergelijke beuzelachtigheden. Wees dus een verstandig lezer, en vooral een verwerper van de Magister sententiarum [Leraar van stellingen en gevoelens, Petrus Lombardus] het vierde boek, en van allen die in dezelfde trant schrijven als hij, die alléén over inhoud en vorm van de sacramenten schrijven, àls ze nog op z'n best iets ervan schrijven; dat is: het dan hebben over de dode en dodende letter van de sacramenten. Het overige, de geest, het leven, het rechte gebruik, dat is: de waarheid van de goddelijke belofte en ons geloof - dat alles laten ze verder onaangeroerd.

Daarom zie toe, dat de uiterlijke pracht en praal van de werken u niet bedriege noch de bedriegerijen van menselijke overleveringen, opdat u geen onrecht mag doen aan de goddelijke waarheid en aan uw geloof. Met het geloof aan de sacramenten moet u beginnen, zonder enige werken, als u wenst behouden te worden; op dit geloof zullen de werken zelf zeker volgen; alleen maar: houd het geloof toch niet voor een waardeloos ding, want juist dit geloof is van alle werken het voortreffelijkste én het moeilijkste werk, waardoor alléén u behouden zult worden, al zou u ook zelfs noodzakelijkerwijze al de overige werken moeten ontberen. Want het is een werk van God en niet van een mens, zoals Paulus ons dit leert. De andere werkt Hij met ons en door ons, dit alleen in ons en zonder ons.

Hieruit kunnen we duidelijk onderkennen, welk onderscheid er is tussen de menselijke bedienaar van de doop en God, die hem heeft ingesteld. De mens immers doopt en doopt niet; hij doopt, in zover hij het werk volbrengt als hij de dopeling onderdompelt; hij doopt niet, in zover hij bij dat werk niet "werkzaam is op eigen gezag, maar staande in de plaats van God. Derhalve moeten we de doop uit de handen van een mens op geen andere wijze ontvangen dan alsof nu Christus-Zelf, ja God-Zelf met Zijn eigen handen ons doopte. Want de doop, hoewel we die uit de hand van een mens ontvangen, is niet van een mens, maar van Christus en van God. Gelijk ook elk ander schepsel, dat we gebruiken door eens anders hand, alleen van God is. Denk er dus aan dat u bij de doop niet zó onderscheidt, dat u het uitwendige aan de mens toeschrijft maar het inwendige dankt aan God, maar dank beide alléén aan God en neem de persoon van hem die u de doop toebedient als een plaatsvervangend instrument van God, door welk instrument de Heere, Die in de hemel zit, u als met Zijn eigen handen in het water dompelt en op aarde de vergeving van zonden toezegt, door de stem van een mens tot u sprekende, door de mond van Zijn dienstknecht.

Dit zeggen u ook de woorden zelf, als hij zegt: "Ik doop u in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, Amen". Hij zegt niet: "Ik doop u in mijn eigen naam". Alsof hij wilde zeggen: "Dat wat ik doe, doe ik niet op mijn eigen gezag maar in plaats en in naam van God; opdat u het voor niets anders zult houden dan alsof God Zelf het zichtbaar had gedaan. Auteur en dienstknecht zijn onderscheiden, maar beider werk is hetzelfde, of liever: het is het werk alléén van de Auteur, door mijn dienst". Want ik houd het daarvoor dat "in naam van" betrekking heeft op de persoon van een Auteur; dat het niet alleen betekent: de naam van de Heere er vóór spannen of die naam erbij inroepen, bij het werk, maar: het werk zelf ten einde toe afwerken als een ons vreemd werk, in naam van een ander en in zijn plaats. Op dezelfde wijze als het de bedoeling van Christus is wanneer Hij zegt, Matth. 24: "Velen zullen komen in mijn naam" en van Paulus in Rom. 1: "door Wien wij genade en het apostelschap ontvangen hebben om gehoorzaamheid des geloofs te bewerken voor Zijn naam onder al de heidenen".

Dit gevoelen maak ik zo héél graag tot het mijne, omdat het zo overvol is van vertroosting en een zo krachtig hulpmiddel tot het geloven zich gedoopt te weten niet door een mens, maar door de Drieënige God Zelf, zij het: door de dienst van een mens, die in Zijn naam bij ons het werk verricht. Zien we het zó, dan zal die nutteloze twist ophouden waarmee zij vechten over de vorm van de doop (zoals zij de woorden zelf noemen); als de Grieken zeggen: "een dienstknecht van Christus wordt gedoopt" en de Latijnse: "Ik doop u ...". Op dezelfde wijze weer anderen, onverzettelijk in het leuteren, veroordelen ten strengste dat gezegd wordt: "Ik doop u in de naam van Jezus Christus", naar welke ritus het zeker is dat de Apostelen hebben gedoopt, zoals we in de Handelingen van de Apostelen lezen, en zij willen niet dat in het vervolg een andere ritus geldigheid zal hebben dan deze: "Ik doop u in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest, Amen".

Maar hun strijd is ijdel, want zij bewijzen niets en geven slechts uiting aan wat niet meer dan hun droomdenkbeelden zijn. Op welke wijze de doop ook bediend wordt, als hij maar niet in de naam van een mens, maar in de naam van de Heere bediend wordt, maakt hij waarlijk zalig; ja zelfs ik wil er niet aan twijfelen: indien iemand in de naam van de Heer de doop aanvaardt, zelfs indien een goddeloos bedienaar die doop niet zou gegeven hebben in de naam van de Heere, dan zal hij waarlijk in de naam van de Heere gedoopt zijn. Want niet

zozeer in het geloof of het gebruik van hem die toebedient, maar in het geloof en gebruik van hem die aanvaardt, rust de kracht van de doop. Zoals men leest van het voorbeeld van een komediant, die in scherts gedoopt was. Met deze en dergelijke kleingeestigheden, strijdvragen en kwesties hebben zij ons opgescheept die van het geloof niets, maar van de werken en riten alles verwachtten; terwijl wij alles aan het geloof en niets aan de riten, de gebruiken, moeten toeschrijven; het geloof, dat ons in onze geest vrij maakt van al die bezwaren, bezorgdheden en meningen.

Het tweede, dat tot de doop behoort, is het teken of het sacrament, dat is: de indompeling-zelf in het water, waaraan de doop ook zijn naam ontleent.

Want "baptiso" naar het Grieks is gelijk aan "mergo" in het Latijn en de baptisma is de mersio: de indompeling in het water. Want, zoals gezegd is: naast de goddelijke beloften werden ook tekenen gegeven die datgene wat de woorden betekenden, moesten afbeelden; of, zoals men in later tijd zeide: "afbeelden, wat het sacrament in zijn krachtdadigheid betekent". En hoe het hier nu mee staat, zullen we bezien.

Zeer velen hebben gemeend dat er enige verborgen geestelijke kracht school in het woord en in het water, die in de ziel van de ontvanger Gods genade inwerkte. Anderen, dit tegensprekende, houden staande dat er geen enkele kracht in de sacramenten is te vinden, maar dat de genade alleen door God wordt gegeven, die naar Zijn raad en wil, bij de sacramenten, die Hij heeft ingesteld, Zich werkzaam loont[256]. Allen echter stemmen hiermee in dat de sacramenten werkzame tekenen en zegelen van de genade zijn, tot welke instemming zij zich laten dringen door dit enige argument, dat anders niet is in te zien in welke zin de sacramenten van het Nieuwe Testament van groter waarde zouden zijn dan die van het Oude, indien zij alleen iets aanduidden en afbeeldden [en niet iets werkten]. En door deze gedachte geleid werden zij er toe gedreven om zóveel toe te kennen aan de sacramenten van het Nieuwe Verbond, dat zij meenden te mogen vaststellen dat deze sacramenten van voordeel waren ook ten gunste van hen die in de staat van doodzonde verkeren, en dat geloof en genade niet een vereiste was, maar dat het voldoende mocht heten, niet een hinderpaal in de weg te hebben gelegd, bestaande in: een werkzaam voornemen om opnieuw te gaan zondigen.

Voor deze beweringen nu, omdat ze goddeloos en ongelovig zijn, in strijd met het geloof en met de ware aard van de sacramenten, moet men zich ijverig wachten en men moet ze ontvlieden. Immers het is een dwaling te menen dat de sacramenten van het Nieuwe Verbond verschillen van die van het Oude, wat betreft de uitwerking van wat ze betekenden. Beider betekenis toch was enerlei. Dezelfde God toch, Die ons nu door doop en brood behoudt, heeft Abel de behoudenis geschonken vanwege zijn offer, Noach door de ark, Abraham door de besnijdenis en alle anderen door hún tekenen. In niets derhalve verschilt het sacrament van het Oude van dat van het Nieuwe Verbond, wat de betekenis ervan aangaat; behalve dat men zegt tot het Oude Verbond te behoren al wat God in de dagen van de patriarchen en anderen ten tijde van de Wet heeft gedaan. Want die tekenen, die in de tijden van de patriarchen en de vaderen gegeven zijn, moeten scherp onderscheiden worden van de dingen die Mozes in zijn wetgeving ingesteld heeft, als daar bijv. zijn: de ceremoniële gebruiken van de priesters, gewaden, vaten, spijzen, huizen en dergelijke. Van deze immers zijn niet alleen zeer ver verwijderd de sacramenten van het Nieuwe Verbond, maar ook de tekenen zelf die, overeenkomstig de toenmalige tijdsomstandigheden, God gegeven heeft aan de vaderen die in de bedeling van de Wet leefden, als daar waren: Gideon in het vlies, Manóach in zijn offer, en wat Jesaja aan Achaz, Jes. 7, aangeboden heeft. Immers bij alle deze werd tegelijk iets beloofd, waardoor geloof in God werd geëist.

Hierin derhalve zijn de bijzonderheden van de wetgeving van de nieuwe en oude tekenen onderscheiden, dat aan die bijzonderheden van de wetgeving niet een belofte-woord

---

[256] Resp. de gevoelens van Thomas van Aquino en Duns Scotus. [Vert.].

verbonden is, dat geloof eist zodat ze niet tekenen van de rechtvaardiging zijn, omdat ze niet sacramenten van het geloof zijn, die alleen rechtvaardigen, maar ze zijn sacramenten alléén van het werk. Heel haar kracht en aard was het werk, niet het geloof. Wie dus die dingen deed, die volbracht ze, zelfs als hij er in werkzaam was zonder enig geloof. Maar met de tekenen of sacramenten van ons en onze vaderen is het woord van de belofte verbonden, dat geloof eist, en door geen ander werk kan volbracht worden; daarom zijn zij tekenen of sacramenten van de rechtvaardiging, omdat zij sacramenten zijn van het geloof dat rechtvaardigt en niet van enig werk. Vandaar ook dat heel hun werkkracht het geloof zelf is en niet een werk. Want wie ze gelooft, die volbrengt ze, ook wanneer hij generlei werk doet. Vandaar het bekende gezegde: niet het sacrament, maar het geloof bij het sacrament behorende, rechtvaardigt. Zo heeft ook de besnijdenis Abraham en zijn zaad niet gerechtvaardigd, en nochtans noemt de Apostel haar een zegel van de gerechtigheid van het geloof. Omdat immers het geloof aan de belofte, met welke de besnijdenis was verbonden, rechtvaardigde en datgene vervulde wat de besnijdenis betekende. Het geloof toch was de besnijdenis van de voorhuid van het hart in de geest, die afgebeeld werd door de besnijdenis van het vlees in de letter. Zo ook rechtvaardigde Abels offer hem in het geheel niet, maar: zijn geloof, waarmee hij zich God geheel tot Zijn dienst wijdde, hetwelk het uitwendige offer [dat hij bracht] afbeeldde.

Juist zó rechtvaardigt de doop niemand, noch ook is hij iemand tot voordeel, maar het geloof aan het woord van de belofte, waaraan de doop toegevoegd wordt; immers dit geloof rechtvaardigt en brengt tot vervulling datgene waarvan de doop het teken is. Het geloof toch is de onderdompeling van de oude mens en het omhoog duiken van de nieuwe mens. Daarom is het onmogelijk dat de nieuwe sacramenten verschillen van de oude sacramenten. Want zij hebben in gelijke zin goddelijke beloften en dezelfde geest van het geloof, hoewel zij van de bijzondere dingen [der wetgeving] zoveel verschillen dat vergelijking onmogelijk is, vanwege het woord van de belofte, dat het enige en meest doorslaggevende middel is om de rechte onderscheiding te treffen. Zo kunnen ook nu in deze tijd de pracht van de gewaden, de plaatsen, de spijzen en talloze ceremoniën zonder twijfel treffelijke dingen afbeelden, die in de Geest tot vervulling moeten worden gebracht; en tóch, omdat geen woord van goddelijke belofte erbij aanwezig is, kunnen ze op generlei wijze met de tekenen van doop en brood vergeleken worden, en ook rechtvaardigen zij niet of zijn, in welke zin ook, tot voordeel, daar het tot vervulling brengen ervan is: het gebruik dat ervan gemaakt wordt of het werk dat er mee gedaan wordt, maar zonder geloof; immers terwijl zij geschieden of gedaan worden, komen zij reeds tot hun vervulling. Gelijk dan ook de Apostel in Col. 2 ervan zegt: “dat alles zijn dingen die door het gebruik teloor gaan, zoals het gaat met voorschriften en kringen van mensen ... enz.” Maar sacramenten worden niet tot vervulling gebracht terwijl ze plaats vinden, maar terwijl zij worden geloofd.

Zo kan het ook niet waar zijn dat “een werkzame kracht ter rechtvaardiging in de sacramenten inwoont” of dat zij “werkzame tekenen van de genade” zijn. Want al die dingen worden alleen gezegd ten koste - met opoffering van - het geloof, uit onwetendheid ten aanzien van de goddelijke belofte; behalve dan, dat men ze in déze zin krachtdadig zou kunnen noemen, dat, indien een geloof hetwelk geen twijfelingen kent, aanwezig is, zij heel zeker en met het krachtigst gevolg de genade met zich meebrengen. Maar dat men niet in déze zin hun krachtdadige werkzaamheid toeschrijft, wordt hierdoor bewezen dat zij beweren: de sacramenten zijn van nut ook de goddelozen en ongelovigen, als ze maar geen hinderpaal in de weg leggen, alsof juist deze ongelovigheid zelf niet de halsstarrigste en vijandigste hinderpaal was van alle, die we op de weg van de genade kunnen leggen! Zozeer hebben zij het aangedurfd van het sacrament een gebod en van het geloof een werk te maken. Want, als het sacrament mij de genade geeft omdat ik het aanvaard, dan verkrijg ik toch zeker die genade ten gevolge, van mijn werk en niet uit het geloof en dan neem ik de belofte in het sacrament niet aan maar alleen het door God ingestelde en bevolen teken. Zo ziet u duidelijk dat de sacramenten in het geheel niet begrepen zijn door de theologen van de sententies, omdat ze bij de sacramenten in het geheel geen rekening hebben gehouden

met het geloof of met de belofte, maar zich slechts vastklemden aan het teken en het gebruik daarvan en terwijl zij ons wegsleurden uit het geloof naar het werk, uit het woord naar het teken-als-zodanig. En daarmee - ik heb het reeds gezegd - hebben zij de sacramenten niet slechts gevankelijk weggevoerd en dus ons ervan beroofd, maar hebben zij die, voorzover het in hun macht was, grondig vernietigd.
Wij willen derhalve de ogen openen en meer het woord dan het teken, meer het geloof dan het werk of het gebruik leren beschouwen, in de wetenschap dat overal waar de goddelijke belofte is gegeven, het geloof wordt gevraagd en dat deze beiden zó noodzakelijk zijn dat onmogelijk één van beide, zonder het andere, van kracht kan zijn. Want niemand kan geloven, als er geen belofte is en de belofte verkrijgt geen vastigheid, tenzij zij wordt geloofd; maar staan zij beiden niet elkaar in wisselwerking, dan geven zij aan de sacramenten de ware en de zekerste krachtdadigheid. Daarom: de krachtdadige werking van het sacrament buiten de belofte en het geloof te zoeken, is: een zich tevergeefs inspannen en de veroordeling vinden. Zo zegt Christus: “wie gelooft en zich laat dopen zal behouden worden, maar wie niet gelooft zal veroordeeld worden”, Marc. 16. Hierdoor toont Hij aan dat het geloof in het sacrament zózeer iets noodzakelijks is, dat het ook zonder sacrament kan behouden; vandaar dat Hij er niet aan heeft willen toevoegen: “wie niet zal geloofd hebben en niet gedoopt zal zijn”.

De doop heeft dus tweeërlei betekenis: dood en opstanding, dat is: een volledige en volbrachte rechtvaardiging. Immers, dat de bedienaar een kind in het water indompelt, dit betekent: de dood; dat hij het er echter daarna weer uitneemt, dit betekent het leven. Zo legt Paulus het uit in Rom. 6: “Wij zijn dan met Christus begraven door de doop in de dood, opdat, gelijk Christus uit de doden opgewekt is door de majesteit des Vaders, zo ook wij, in nieuwheid des levens zouden wandelen”. Deze dood en opstanding noemen. wij “een nieuw schepsel”, “de wedergeboorte”, “de geestelijke geboorte”, die we niet maar allegorisch moeten verstaan van de dood van de zonde en het leven van de genade, zoals velen dit plegen te doen, maar van de ware dood en opstanding. Want de doop is niet een verzonnen teken. En niet geheel en ál sterft de zonde of staat de genade op [tot een nieuw leven], óók “het lichaam der zonde”, dat we in dit leven met ons omdragen, afgebroken wordt, zoals de Apostel terzelfder plaatse zegt. Want zolang wij in het vlees zijn, drijven ons voort en worden zelf gedreven de lusten van het vlees. Daarom, van het ogenblik dat wij beginnen te geloven, beginnen wij tegelijkertijd aan deze wereld te sterven en God te leven in toekomstig leven, opdat het geloof waarlijk moge zijn: dood en opstanding; d.w.z.: die geestelijke doop waarin wij ingedompeld worden en waaruit wij omhoogstijgen.

Derhalve, wat betreft dat aan de doop wordt toegeschreven de afwassing van de zonden, zo geschiedt dat weliswaar naar waarheid. Maar déze betekenis aan de doop te hechten is een te lauwe en zwakke, dan dat ze de betekenis, die de doop heeft, ten volle zou tot uitdrukking doen komen. Immers hij is veelmeer een symbool van het sterven én het weder opstaan. Door deze overweging geleid zou ik gaarne willen dat de dopelingen geheel in het water werden ingedompeld, zoals het woord-zelf dit ook aangeeft en het mysterie [van de doop] deze zin heeft. Niet dat ik het volstrekt noodzakelijk acht, maar omdat het iets moois zou zijn als het teken [de afbeelding] van een zo volmaakte en [door God] gevulde zaak ook vol en volmaakt zou zijn, zoals het ook zonder twijfel zó de instelling van Christus is. Want de zondaar moet niet zozeer afgewassen worden als wel: sterven, opdat hij geheel vernieuwd worde tot een ander schepsel en opdat hij in overeenstemming moge zijn met Christus Die stierf én opstond, met Wie hij door de doop mede sterft en mede opstaat. Want ofschoon men van Christus zeggen kan dat Hij is afgewassen van de sterfelijkheid, inzover Hij gestorven is en weder opstond, zo zou dit toch een zwakkere manier van zeggen zijn dan wanneer u zei: Hij is geheel en al veranderd en vernieuwd; zó is het een sterkere wijze-van-spreken als we belijden dat de doop ons “betekent” dat we geheel en al sterven èn weder opstaan tot een eeuwig leven; dàn [wanneer we belijden] dat we van de zonden worden gereinigd.

Hier ziet u wederom dat het sacrament van de Doop, óók wat betreft het teken[257], niet is de handeling van een ogenblik, maar één, die voortduurt. Want hoewel de handeling van de bediening zelf heel spoedig voorbijgaat, duurt nochtans de betekende zaak zelf tot aan de dood toe, ja tot de opstanding op de jongste dag. Want zolang we leven, doen we steeds datgene wat de doop betekent, dat is: sterven wij en staan wij weer op. Wij sterven, zeg ik, niet slechts wat aangaat een stemming van de ziel en geestelijk, waardoor wij afsterven van de zonden en van de ijdelheden van de wereld, maar in waarheid: wij beginnen dit lichamelijke leven te verlaten en het toekomstige leven aan te grijpen, opdat er moge zijn een reële (gelijk men het noemt) en ook lichamelijke overgang uit deze wereld tot de Vader.

Daarom moeten we ons hoeden voor zulken die de kracht van de doop in die mate hebben verzwakt en verkleind, dat zij zeggen: wel wordt in die doop de genade in ons ingegoten, maar later wordt zij door de zonde weer uit ons uitgegoten; en dan moet men over een andere weg, juist alsof de doop nu geheel en al ongeldig was geworden, naar de hemel gaan. Deze mening moet u niet tot de uwe maken, maar u moet begrijpen dat dit de betekenis van de doop is dat u daardoor sterft en leeft; en dat u dus niet door boetedoening of langs welke andere weg ook kunt terugkeren, dan alleen als u terugkeert tot de kracht van de doop en dan daarna dat gaat doen, tot hetwelk te doen u gedoopt bent en dat wat uw doop betekende. De doop wordt nooit ongeldig, al zou u vertwijfelen en zou weigeren terug te keren tot het heil. Wel kunt u een tijdlang van het leven afdwalen maar daarom is het teken als zodanig nog niet ongeldig! Zo bent u éénmaal gedoopt op sacramentele wijze, maar te allen tijde moet u gedoopt worden door het geloof; altijd moet u sterven, en altijd moet u leven. De doop heeft het gehele lichaam in zich opgenomen èn weer teruggegeven; zó moet de kracht van de doop[258] heel uw leven met lichaam en ziel in zich opnemen en teruggeven in de jongste dag, omkleed met het gewaad van luister en onsterflijkheid. Daarom zijn wij nooit zonder de doop, hetzij zonder het teken ervan, hetzij zonder de zaak, de kracht, ervan; ja, steeds meer en meer moeten wij gedoopt worden, totdat wij het teken op volmaakte wijze zullen tot vervulling brengen in de jongste dag.

U begrijpt dus dat wat wij in dit leven doen in zover het van kracht is tot doding van het vlees en tot levendmaking van de geest, tot de doop behoort en dat we, in hoe korter tijd wij uit het leven worden weggenomen, wij te spoediger onze doop tot vervulling brengen en dat, hoe vreselijker dingen we moeten doorstaan, wij op des te gelukkiger wijze met de idee van de doop in overeenstemming zijn, en dat dus de kerk tóén het gelukkigst is geweest, toen martelaren dag aan dag gedood werden en geacht werden als schapen ter slachting; immers tóén kwam in de kerk de kracht van de doop tot heerschappij, in volle heersersmacht; die wij heden ten dage in het geheel niet kennen, vanwege de menigte van werken en van leervoorstellingen. Immers al wat we leven, - [wat ons leven kenmerkt en vult] - moet “Doop” zijn, en moet zijn: een het teken of het sacrament van de doop in vervulling doen gaan, als we, van alle andere dingen bevrijd, alléén die éne doop toegewijd zijn, dat is: toegewijd aan sterven en wederopstaan.
Dat deze heerlijkheid van onze vrijheid en dit inzicht in het wezen van de doop heden ten dage in gevangenschap verkeert, van wie kunnen wij het als ontvangen boeken dan alleen van de tirannie van de Paus te Rome? Hij, zoals dit een Opperheer betaamt, had als de éne uit allen het méést prediker en handhaver van deze vrijheid en dit inzicht moeten zijn, zoals Paulus zegt in 1 Cor. 4: “Zo moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie is toevertrouwd het beheer van de geheimenissen - of sacramenten - Gods”[259]. Maar hij jaagt alleen dit na, om met zijn decreten en rechten te onderdrukken en in de tirannie van zijn macht gevankelijk te verstrikken. Ik bezweer u: met welk recht (opdat ik niet zeg: hoe goddeloos en veroordelenswaardig het is dat hij nalaat deze mysteriën tot inhoud van zijn

---

[257] Ten aanzien van de Doop als belofte was ditzelfde aangetoond in het eerste deel dat over de Doop handelt, zie boven. [Vert.].
[258] Res baptismi.
[259] Luther heeft het recht om in de tekst 1 Cor. 4: 1 in te voegen: of sacramenten. Want het in het Grieks gebezigde woord: mysterie, is hetzelfde als het Latijnse: sacramentum. [Vert.].

leeronderricht te maken) ontwerpt hij wetten over ons? Wie gaf hem het recht en de macht om deze onze vrijheid, ons gegeven door de doop, aan banden te leggen? Eén ding (gelijk ik gezegd heb) in het hele leven is ons als taak gesteld, nl. dat we ons laten dopen, d.i. dat wij gedood worden en leven door het geloof in Christus; en uitsluitend dit geloof had men ons moeten leren, en wel 't meest had de Opperherder dit moeten doen. Maar nu, terwijl over 't geloof volstrekt gezwegen wordt, is de kerk verdelgd door ontelbare wetten betreffende werken en ceremoniën; is de kracht van het inzicht in de doop weggenomen en het geloven in Christus belemmerd.

Daarom zeg ik: noch een Paus noch een Bisschop noch enig mens heeft het recht om ook maar een syllabe, een letter, vast te stellen over een christen, tenzij dat het geschiedt met diens toestemming. Alles wat op een andere wijze gedaan wordt, geschiedt in tirannische geest. Daarom: de korte gebeden, de vasten, de schenkingen en al die dingen welke de Paus in alle zijn zo talrijke als onrechtvaardige geboden verordent en opeist, eist hij en verordent hij volstrekt zonder enig recht en hij zondigt tegen de vrijheid van de kerk, evenzo dikwijls als hij één van deze dingen beproeft. Vandaar dat het er toe gekomen is dat de tegenwoordige kerkelijke hoogwaardigheids-bekleders voortvarende beschermers zijn van de kerkelijke vrijheid, maar dat is dan: van de stenen en het hout en de akkers en de vermogens (op deze wijze immers worden heden ten dage kerkelijke goederen [ecdesiastica] voor geestelijke dingen [spiritualia] gehouden!), maar met dezelfde gehuichelde woorden nemen zij de ware vrijheid van de kerk niet alleen gevangen, maar richten die ook geheel en al te gronde, zelfs meer nog dan de Turk het doet, tegen het woord van de Apostel in, die zegt: “wordt niet dienstknechten van mensen”. Immers dit is inderdaad knechten van mensen worden: om zich te moeten onderwerpen aan hun verordeningen en tirannieke wetten.

Deze goddeloze en verdorven tirannie van de Paus wordt bevorderd door de leerlingen van de Paus, hierbij verdraaiend en misvormend het woord van Christus: “wie u hoort, hoort Mij”. Immers met bolle wangen blazen zij dit woord op ten gunste van hun overleveringen; terwijl Christus dat heeft gezegd tot de Apostelen, toen die uitgingen om het Evangelie te verkondigen, en dit woord dus alleen tot het Evangelie in betrekking mag worden gebracht; maar met terzijdestelling van het Evangelie maken zij dit woord van pas alleen ten gunste van hun fabeltjes. Want Hij zegt in Joh. 5: “Mijn schapen horen naar mijn stem, maar naar de stem van vreemden horen zij niet”. Daarom is ook het Evangelie achterwege gelaten waardoor de Bisschoppen de stem van Christus hadden moeten laten weerklinken; maar ze laten hun eigen stemmen weerklinken en willen nu toch dat zij gehoord worden. Ook de Apostel zegt dat hij gezonden is niet om te dopen, maar om het Evangelie te verkondigen; derhalve is niemand in onderworpenheid afhankelijk van pauselijke overleveringen en inzettingen; en het is ook niet betamelijk naar hem te luisteren zo hij niet het Evangelie van Christus leert; en het past hem niet iets anders te leren dan het geheel vrije geloof. Indien echter Christus zegt: “Wie ulieden hoort, die hoort Mij” - waarom hoort dan de Paus ook niet naar anderen? Immers Hij zegt niet alleen tot Petrus: “wie u [enkelvoud] hoort ...” Ten slotte: daár waar het ware geloof is, dáár moet noodzakelijk óók het woord van het geloof zijn. Waarom dan hoort een ongelovige Paus niet, wanneer ook, naar zijn gelovige dienstknecht indien deze het woord van het geloof heeft [en laat horen]? Blindheid, blindheid heerst bij het Pausdom!

Anderen evenwel - nog veel onbeschaamder! - matigen uit de bekende tekst in Matth. 16 voor de Paus het recht en de macht aan om wetten uit te vaardigen. Dáár lezen we: “Alles wat gij gebonden zult hebben” enz.; terwijl toch Christus daar van zonden spreekt, om ten aanzien van die te binden en te ontbinden; niet echter van enig recht om de gehele kerk in gevangenschap te zetten en door wetten te onderdrukken. Zo is die tirannie met alles in de weer, door middel van haar eigen verzonnen woorden, terwijl zij met geweld verdraait en verminkt de woorden van God. Dit geef ik stellig toe, dat deze vervloekte tirannie door christenen moet verdragen worden, zoals welke andere geweldpleging ook die van deze wereld uitgaat, overeenkomstig het bekende woord van Christus: “wie u een slag geeft op de rechterwang, keer hem ook de andere toe”; maar hierover beklaag ik mij dat de

goddeloze Pausen er zich op laten voorstaan dat zij dit met recht kunnen doen en doen en beweren dat zij door dit hun Babel de christelijke zaak dienen; terwijl zij ook zelfs dit waandenkbeeld iedereen trachten op te dringen. Immers indien zij die dingen deden in het bewustzijn onvroom én tyrannisch te handelen of wij van ditzelfde gezichtspunt uit hun tirannie ondergingen, dan konden we dat rustig rekenen onder de dingen die behoorden tot de doding van dit leven en tot het in vervulling doen gaan van onze doop; terwijl dan onze wetenschap dat we mochten roemen, wijl onrecht ons was aangedaan, onverlet bleef. Maar nu willen zij zó 't bewustzijn van onze vrijheid verstrikken, dat we er toe zouden komen te geloven dat zij alles wat ze deden wél hadden gedaan en dat het niet geoorloofd zou zijn er 'n berispend woord over uit te spreken of ons te beklagen dat, wat gedaan werd, op onrechtvaardige wijze werd gedaan. Terwijl zij wolven zijn, willen ze herders schijnen; terwijl ze Antichristen zijn willen ze geëerd worden als waren ze Christus. Wel te verstaan: ten goede van deze vrijheid en van dit bewustzijn vrijen te zijn roep ik luid en roep ik moedig: aan christenen kan niets wettelijks met enig recht opgelegd worden, hetzij door mensen, hetzij door engelen, dan alleen in zoverre zij er mee instemmen; immers wij zijn vrij van allen.

Maar indien er bepaalde dingen worden opgelegd, moeten wij ze zó dragen dat ons bewustzijn van vrijen te zijn onverlet blijft; opdat we weten en met zekerheid kunnen bevestigen dat ons onrecht geschiedt, hetwelk we roemend kunnen dragen. Zó zullen we er ons voor hoeden om de tiran te rechtvaardigen maar ook om te murmureren tegen de tirannie. Want “wie zal kwaad doen”, vraagt Petrus, “als gij u beijvert voor het goede?” “Alle dingen werken de uitverkorenen mede ten goede”. Maar, omdat slechts weinigen deze heerlijkheid van de doop en deze gelukzaligheid van de christelijke vrijheid kennen, en vanwege de pauselijke tirannie niet kunnen kennen, bevrijd ik mij hier en koop mijn geweten vrij en ik zou gaarne de Paus en alle papisten tot de overtuiging dwingen dat, indien zij hun [vermeende] rechten en overleveringen niet opheffen en aan de kerken van Christus haar vrijheid teruggeven en die tot voorwerp van leeronderricht maken, zij zich bezondigen aan alle zielen, die door deze ellendige gevangenschap omkomen, en dat het pausdom in waarheid niets anders is dan het rijk van Babel en van de echte Antichrist. Inuners wie is “de mens der zonde” en “de zoon der verderfenis” anders dan hij die door zijn leringen en instellingen de zonden en het verderf van de zielen in de kerk vermeerdert, hoewel hij nochtans in de kerk ten troon zit als ware hij een god[260]. Maar dit alles heeft de pauselijke tirannie, reeds vele eeuwen lang, meer dan overvloedig tot vervulling gebracht; zij die het geloof heeft vernietigd, de sacramenten verduisterd, het Evangelie onderdrukte, maar haar eigen niet slechts goddeloze en heiligschennende, maar ook barbaarse en heel domme wetten heeft opgelegd en eindeloos vermenigvuldigd.

Zie derhalve de ellende van onze gevangenschap: “Hoe zit u eenzaam neder, de eens volkrijke stad; als een weduwe is zij geworden, die eens machtig was onder de volken; de vorstin onder de landschappen is onderworpen aan herendienst ... Niemand is er die haar troost ... al haar vrienden werden haar ontrouw ...” enz.[261] Zóveel orden, zóveel riten [gebruiken], zóveel secten, zóveel geloften, zóveel bemoeienissen, zóveel werken, waarmee heden ten dage de christenen zich bezig houden, dat zij hun doop vergeten en niemand, vanwege de menigte van deze sprinkhanen, rupsen en kevers, zich vermag te herinneren dat hij gedoopt is of wat hij in de doop heeft verkregen. Want wij hadden moeten zijn als kleine, jonge dopelingen, die door generlei zich beijveren en door geen werken bezet en bezig gehouden, tot alles vrij zijn, veilig en behouden door de heerlijkheid van de doop alléén. Immers ook wij zelf zijn kinderen in Christus, steeds opnieuw gedoopt.

Misschien zou iemand tegenover de dingen die ik gezegd heb, willen stellen de doop van de kinderen, die de belofte van God niet begrijpen noch het geloof dat bij de doop hoort kunnen bezitten; [met de conclusie]: dus: of het geloof wordt [bij de doop] niet vereist, òf de kinderen worden tevergeefs gedoopt [hun doop is een ijdele ceremonie].

---

[260] 2 Thess. 1: 3, 4.
[261] Klaagl. 1: 1, 2.

Hier zeg ik, wat allen zeggen, dat het geloof van "vreemden" die kleinen te hulp komt; het geloof van hen, die de kinderen ten doop aanbieden. Want zoals het woord van God machtig is, als het weerklinkt, om ook het hart van een goddeloze te veranderen, dat niet minder doof en onontvankelijk is, dan enig klein kind, zo wordt ook het kleine kind door het gebed van de kerk die het ten doop aanbiedt en die gelooft, en voor welke alle dingen mogelijk zijn, door de ingieting van geloof veranderd, gereinigd en vernieuwd. Ik zou er niet aan willen twijfelen dat ook een volwassen goddeloze, wanneer diezelfde kerk voor hem bad en hem tot het sacrament toebracht, in elk sacrament tot een ander mens zou kunnen worden gemaakt, gelijk we van de verlamde knaap in het Evangelie lezen, dat hij genezen werd door het geloof van anderen [die hem tot Jezus brachten]. En op deze grond zou ik gaarne willen erkennen dat de Sacramenten van het Nieuwe Verbond krachtdadig zijn tot het geven van genade, niet slechts hun ten goede die geen hinderpaal in de weg leggen, maar zelfs voor zulken die op de hardnekkigste wijze wèl een hinderpaal in de weg leggen. Immers wat zou het geloof van de kerk en het gebed van het geloof niet uit de weg kunnen ruimen, zo men mag geloven dat Stephanus door deze kracht de Apostel Paulus heeft bekeerd[262]. Maar dan doen de sacramenten datgene wat zij doen niet uit eigen kracht, maar uit kracht van het geloof, zonder hetwelk zij, gelijk ik gezegd heb, in het geheel niets doen.

Ook is nog de vraag opgeworpen[263] of een nog niet geboren kind op een uit het lichaam van de moeder uitgestoken arm of beentje gedoopt mocht worden.

Hierover wil ik niet zo maar, op goed geluk, een oordeel vellen; ik belijd dat ik het niet weet. Ik weet ook niet of dit genoeg is, wat men dan als grond aangeeft, dat nl. de ziel geheel aanwezig zou zijn in welk deel van het lichaam ook. Immers niet de ziel, maar het lichaam wordt uitwendig gedoopt met het water. Maar hierover vel ik geen oordeel, als men zegt, dat hij niet wedergeboren kan worden, die nog niet geboren is; ook al zou deze bewering geldende kracht schijnen te hebben. Daarom laat ik deze kwesties over aan de leerschool van de Geest, terwijl ik intussen ieder toelaat vast te staan in zijn eigen mening.

Eén ding nog voeg ik hieraan toe, met de wens: mocht ik allen hiervan kunnen overtuigen en hiertoe overreden, nl. ***dat volstrekt alle geloften werden opgeheven of vermeden.*** Hetzij die dat men de gelofte doet tot de geestelijke stand te willen behoren, hetzij die om bedevaarten te zullen doen of [in het algemeen] die tot het doen van welke werken ook, en dat we bleven in de allergeestelijkste en aller-werkzaamste vrijheid van de doop. Men kan niet in woorden tot uitdrukking brengen hoezeer dit meer dan te veel geprezen waandenkbeeld, dat het goed zou zijn allerlei geloften te doen, de doop tot schade verstrekt en verduistert; opdat ik nog zwijge van de onuitsprekelijke en eindeloze gevaren voor de ziel, welke deze gril om maar geloften te doen en deze onbezonnen lichtzinnigheid nog dagelijks meerder maakt. O u goddeloze pausen en onzalige herders, die rustig snurkt en uw lusten botviert en u geenszins bekommert omtrent deze schadelijke en gevaarlijke "verbreking van Jozef"[264].

Hier had men door een algemene verordening, òf de geloften, en voornamelijk de blijvend-geldige moeten opheffen en allen terugroepen tot de geloften van de doop, en ijverig vermanen, dat niemand op goed geluk af een gelofte zou afleggen, niemand daartoe uitnodigen, veelmeer bezwaren opgeven en traag zijn in het toelaten van geloften. Immers we hebben een overvloed van geloften gedaan in de doop en méér dan we in vervulling kunnen doen gaan, en zullen werk genoeg hebben als we alle krachten inspannen om die alleen al na te komen. Maar nu "trekken we zee en land rond"[265] om vele bekeerlingen te maken en vullen de wereld met priesters en monniken en nonnen en we kerkeren die allen in, in altijddurende geloften. Hierbij kunt u er aantreffen, die beweren en staande houden,

---

[262] Luther zinspeelt hier blijkbaar op het medegedeelde in Hand. 7: 54-60. [Vert.].
[263] Één van de smakeloze vragen van de Scholastiek. [Noot van prof. Lemme, Vert.],
[264] Vgl. Amos 6: 6.
[265] Matth. 23: 15.

dat een werk onder beslag van een gelofte gedaan zoveel voortreffelijker zou zijn dan één buiten en zonder gelofte gedaan, en dat zulk één in de hemel ik weet niet hoeveel hoger zou worden aangeslagen en zoveel hoger loon zou ontvangen dan andere. De blinde en goddeloze farizeeërs, die naar de grootte en veelheid of een andere hoedanigheid van werken de gerechtigheid en de heiligheid zouden afmeten, die bij God alleen naar het geloof wordt afgemeten; bij Hem is geen onderscheid tussen de werken, dan alleen voorzover er onderscheid is tussen geloof en geloof.

Goddeloze mensen pogen met grote mond voor hun verzinsels een goede dunk te verwerven en ze blazen de werken van mensen op, om het domme gepeupel te verleiden, dat zich in de regel door de schijn van werken laat leiden, tot groot nadeel van het geloof, tot een vergeten van de doop, en tot een schade doen aan de christelijke vrijheid. Immers omdat de gelofte een soort wet en eis is, worden, in de mate dat de geloften vermenigvuldigd worden, ook de wetten en werken vermenigvuldigd; maar door de vermenigvuldiging van deze wordt het geloof vernietigd en de vrijheid van de doop in de gevangenis opgesloten. Met deze goddeloze verleidelijkheden niet tevreden voegen anderen hieraan nog toe: het intreden in een religieuze orde is als een nieuwe doop, die men daarna zoveel malen mag vernieuwen, als het plan van zulk een orde opnieuw wordt hernieuwd. Zó hebben die mensen van de geloften zichzelf alleen gerechtigheid, heil en zaligheid toegekend, de gedoopten evenwel niets overgelaten waardoor ze zich met hen zouden kunnen vergelijken. Ja, de Paus van Rome, de bron en auteur van alle bijgeloviglheden, bevestigt, keurt goed en eert met prachtige bullen en aflaten deze levenswijzen, maar niemand keurt de doop enige herinnering waard. En, gelijk ik gezegd heb: met deze verblindende praal drijven zij het volgzame volk van Christus in welke Symplegaden zij maar willen[266], zodat zij, zonder enige dank voor hun doop, voor zeker aannemen dat zij door hun werken betere dingen tot stand brengen, dan anderen door hun geloof.

Daarom bewerkt God van Zijn zijde: “de verkeerden zich een tegenstander tonende”[267], om de ondankbaarheid en de hoogmoed van de mensen van de geloften te straffen, dat zij hun geloften niet houden of ze alleen met ontzaglijk grote moeite houden en er in weggezonken blijven, terwijl ze nooit de genade van het geloof en van de doop onderkennen en dat zij, daar hun geest niet vertrouwd is met God, voor immer in hun huichelachtigheid volharden en eindelijk de hele wereld tot een voorwerp van spot zijn, omdat ze steeds op de gerechtigheid jacht maken maar nimmer tot de Gerechtigheid komen, opdat ze het bekende woord in Jes. 2 tot vervulling brengen: “ook is zijn land vol afgoden”.

Stellig zou ik het niet willen pogen te verhinderen en het niet bestrijden indien iemand voor zichzelf naar eigen goedvinden de ene of andere gelofte wilde afleggen; [dit erken ik] om de geloften als zodanig niet volstrekt te verachten of te veroordelen; maar dat er een algemene levenswijs mee zou worden vastgelegd en dat die bestendigd zou blijven, dit zou ik geheel en al ontraden. Voor een ieder zij het voldoende dat er een persoonlijke vrijheid voor hem is om een gelofte te doen, voor eigen rekening en op eigen risico; maar dat het zou aanbevolen worden er een algemene levenswijze van te maken om geloften af te leggen, houd ik voor verderfelijk voor de kerk en voor de eenvoudige zielen. Vooreerst omdat het in niet geringe mate tegen de [ware] aard van het christelijk leven indruist, in dit opzicht dat de gelofte een soort ceremoniële wet en een menselijke traditie of inbeelding moet heten, van welke de kerk door de doop is bevrijd; een christen immers is aan geen andere wet toegewezen dan aan de goddelijke. Ten tweede, omdat er geen Schriftuurlijk voorbeeld is, in het bijzonder niet ten aanzien van de gelofte van de “kuisheid” [de ongehuwde staat], de armoede en de altijd durende gehoorzaamheid. Wat nu echter in de Schriften geen

---

[266] Symplegaden, eig.: “die tegen elkaar slaan”. Naam van twee rotsen aan de ingang van de Pontus Euxinus, die, vóór het doorvaren van het schip de Argo, voortdurend tegen elkaar sloegen en alles verbrijzelden; volgens het verhaal uit de Griekse mythologie. [Vert.]
[267] Ps. 18: 27.

voorbeeld heeft, is gevaarlijk, niemand zonder meer aan te raden, veel minder als algemene en publieke levensregel te verordenen, al kan het ook aan een ieder overgelaten worden om op eigen risico te ondernemen, wat hij wil. Want sommige werken werkt de Geest in enkele weinigen, welke in genen dele als tot voorbeeld gesteld of tot een algemene levensregel gegeven zijn te noemen.

Maar ik vrees zéér dat de bekende levensregels van de kloostergeloften te rekenen zijn tot het getal van die, van welke de Apostel heeft voorzegd: Er zullen er zijn "die leringen uitgeven in de huichelarij van leugensprekers, het huwelijk verbiedende en het genot van spijzen, welke God toch geschapen heeft om met dankzegging te worden gebruikt"[268].

En niemand mag mij tegenwerpen [het voorbeeld van] de heilige Bernardus, Franciscus, Dominicus en dergelijken, die orden hebben gesticht of het getal ervan hebben vermeerderd. Want te vrezen en wonderbaar is God in Zijn raadsplannen ten aanzien van de mensenkinderen. Kon Hij een Daniël, een Ananias, een Azarja, een Misaël in het bestuur van het Babylonische Rijk (dat is: midden in de goddeloosheid) in heiligheid bewaren - waarom had Hij ook dezen niet in een gevaarlijke wijze van leven kunnen heiligen of door een bijzonder werk van zijn Geest kunnen leiden en regeren, zonder dat Hij echter nog wilde dat dit tot een voorbeeld voor anderen zou strekken? En dit is zeker dat geen van hen door zijn geloften afleggen en zijn religieuze orde behouden is, maar door het geloof alléén, in hetwelk allen behouden worden, waartégen echter het meest van alle deze door 'n uiterlijke schijn misleidende servituten strijden.

Maar laat een ieder hier in ruime mate zijn eigen gevoelen hebben; ik wil verder vervolgen wat ik begonnen ben uiteen te zetten; daar ik voor de vrijheid van de kerk en voor de heerlijkheid van de doop nu spreek, moet ik in het algemeen belang overwegen wat ik door de lessen van de Geest heb leren begrijpen.

Daarom geef ik de machthebbers in de kerken de raad om al die geloften of de levenswijze van door geloften gebondenen op te heffen of althans: niet goed te keuren en te prijzen. Of, indien zij dit niet doen, raad ik allen, die meer vrij van vrees begeren behouden te worden, zich van het doen van alle geloften, vooral de zwaarwichtige en de voortdurend-bindende, te onthouden, in 't bijzonder de opgroeienden en de jongeren. Dit raad ik in de eerste plaats daarom, daar deze levenswijze, gelijk ik reeds gezegd heb, geen getuigenis en voorbeeld heeft in de Schrift, maar alleen door menselijke - pauselijke - bullen (ja waarlijk bullen, dat is: waterblazen) is opgeblazen; en in de tweede plaats, wijl zij een neiging toont tot huichelarij, vanwege haar uiterlijke schijn en het buitengewone dat haar eigen is, waaruit hoogmoed geboren wordt en een geringachten van het gewone christelijk leven. En indien er geen enkele andere reden was om de geloften op te heffen, dan zou deze, toch een genoegzaam gewicht in de schaal leggen dat door haar geloof en doop worden neergehaald en de werken worden verheerlijkt, die niet kunnen verheerlijkt worden zonder dat dit verderfelijk werkt. Want onder de vele duizenden is er nauwelijks één die niet in de Orden de werken hoger aanslaat dan het geloof, in welke dwaasheid zij ook nog wederkerig om de voorrang strijden, als strengeren en meer-laksen, gelijk zij het noemen!

Derhalve raad ik niemand aan om intrede te doen in een religieuze orde of in het priesterambt - ja veelmeer: ik ontraad het - zo hij niet van te voren versterkt is en veilig gesteld door deze wetenschap dat hij inziet dat de werken van monniken en priesters, hoe heilig en bezwaarlijk te verrichten ze ook mochten zijn, in de ogen van God volstrekt niet hoger staan aangeslagen in waarde dan de werken van een boer die op zijn akker werkt, of van een vrouw die in haar huis verzorgt wat om haar zorg roept, maar dat alles door Hem alléén naar de maatstaf van het geloof wordt gemeten, zoals Jer. 5 zegt: "Heere, Uw ogen letten op het geloof"[269] en Jezus Sirach 32: "Geloof bij elk werk, krachtens het geloof dat in

---

[268] 1 Tim. 4: 2.
[269] Jer. 5: 3. N. V.: "HERE, zien uw ogen niet naar oprechtheid?"

uw ziel leeft, want dát is het houden van Gods geboden"; ja, dat het veelvuldiger geschiedt dat een gering, huiselijk werk van een dienstmeisje of knecht [God] méér welaangenaam is dan alle vasten en werken van een monnik en een priester, vanwege het ontbreken van het geloof.

Daar het dus waarschijnlijk is dat heden ten dage de werken slechts dienen tot een pralen met en verwaand zijn op de werken, staat het te vrezen dat nergens minder van de kerk en van het geloof aanwezig is dan bij priesters, monniken en bisschoppen en dat zij zelven juist heidenen en hypocrieten zijn, die zichzelf de kerk wanen te zijn of [zelfs] het hart der kerk en de geestelijken en de leiders der kerk, terwijl ze in waarheid niets minder dan dat zijn. Het staat te vrezen dat dit nu inderdaad het in ballingschap gevoerde volk is, onder hetwelk alle dingen in gevangenschap leven die ons in de doop als vrije Godsgeschenken gegeven zijn; terwijl het arme en eenvoudige landvolk [in het land] achtergebleven is, dat, gelijk het de gehuwden vergaat, in hun ogen[270] een volk van geringen schijnt.

Hieruit leren wij twee in het oog vallende dwalingen van de Paus te Rome kennen.

I. De eerste is deze dat hij van geloften dispensatie verleent en dat doet alsof hij alleen, boven alle andere christenen uit, daartoe de macht en het gezag heeft; zó groot is de lichtzinnigheid en euvelmoed van goddeloze mensen. Want indien van een gelofte dispensatie kan worden verleend, dan kan iedere mogelijke broeder ten opzichte van zijn naaste en ook ten aanzien van zichzelf dispensatie verlenen en kan de naaste geen dispensatie verlenen, dan heeft ook de Paus er generlei recht toe. Vanwaar toch zou hij de macht daartoe hebben? Uit de sleutelmacht? Maar deze sleutels zijn allen gemeen en hebben slechts geldende kracht ten opzichte van de zonden, Matth. 18. En als zij nu zelf erkennen, dat de geloften tot het goddelijk recht behoren, wat bedriegt en verderft hij dan de arme zielen, dispensatie verlenend in zaken van goddelijk recht van welke geen dispensatie kán worden verleend? Hij leutert wel over de titel [het hoofd]: "Over de geloften en losmaking van geloften" dat hij in geloften veranderingen kan aanbrengen, zoals oudtijds de wet toestond dat het eerstgeboren veulen van een ezel tegen een schaap kon worden uitgewisseld - alsof het eerstgeboren veulen van een ezel hetzelfde zou zijn als een gelofte, ten aanzien van welke hij zo standvastig overal eist dat er uitvoering aan moet worden gegeven; of alsof, indien een heer in zijn verordeningen bepaalt dat een schaap mag verruild worden tegen een ezel, terstond daarop ook de Paus, die toch maar een mens is, in de zaak van een wet, die niet de Zijne is, van God maar eenzelfde macht zou hebben! Niet de Paus heeft dit decreet gemaakt, maar een voor een Paus ingeruilde ezel - zó aanwijsbaar waanzinnig en goddeloos is het.

II. De tweede [dwaling] is deze dat hij van de andere kant verordent *dat een huwelijk mag ongeldig verklaard en verbroken worden, indien de één, ook zelfs tegen de wil van de andere partij, in een klooster wil gaan, indien het huwelijk nog niet voltrokken is.*

Ik bezweer u: welke duivel geeft de Paus deze monsterlijke dingen in? God beveelt de mens trouw te blijven en jegens elkander de waarachtigheid in ere te houden. En vervolgens, dat een ieder met het zijne het goede zal doen. Immers Hij haat het dat een geroofde buit Hem ten brandoffer wordt aangeboden, zoals Hij zegt door de dienst van Jesaja[271]. Maar de ene echtgenoot is de ander door de gedane belofte trouw verschuldigd en is niet [meer] zijn eigen eigendom; en hij heeft geen enkel recht die trouw te breken en wat hij met zichzelf doet, doet hij met iets dat geroofd is, indien het tegen de zin van de ander indruist. Of waarom zou niet naar deze zelfde regel een mens die door een geldelijke schuld in druk verkeert, [maar rustig] in een religieuze orde intrede doen en daarin opgenomen worden, opdat hij van zijn schulden moge worden bevrijd, als het vrij zou staan

---

[270] Luther bedoelt: in de ogen van priesters en monniken. [Vert.].
[271] Jes. 61: 8; N. V.: "Ik haat onrechtmatige roof".

trouw te breken? O blinden, blinden die u bent! Wat is méér: trouw, door God bevolen of een gelofte, door een mens uitgedacht of uitgekozen? Bent u een zieleherder, u Paus? En bent u leraars in de heilige Godgeleerdheid, die deze dingen tot voorwerp van uw onderricht maakt? Waarom toch leert u dit? Is het niet hierom dat u de gelofte een luister hebt bijgezet alsof zij een beter werk dan het huwelijk zou zijn; maar niet het geloof, dat alle dingen heerlijk maakt, nee, de werken verheerlijkt, die niets zijn voor God, of: alle gelijk in betekenis zijn, wat de verdienste [ervan] aangaat?

Derhalve: ik voor mij twijfel er niet aan: bij de geloften, indien ze recht zijn, kunnen noch mensen noch engelen dispensatie verlenen. Maar ik ben er voor mijzelf nog niet geheel zeker van of al die dingen die heden ten dage onder "de geloften" worden betrokken, wel onder "de geloften" vallen. Daar is bijvoorbeeld dat wonderbaar belachelijke en dwaze doen, dat ouders omtrent een kind, hetzij zelfs nog niet geboren, hetzij nog heel jong en klein, de gelofte doen dat het [later] in een religieuze orde zal treden of dat het voortdurend kuis [levend in de ongehuwde staat] zal blijven; ja zelfs veelmeer, dit is toch wel zéker dat zo iets onder geen "gelofte" mag vallen en het schijnt in een bepaalde zin een bespotting van God te zijn, daar zij een gelofte doen omtrent dingen die op generlei wijze in hun macht staan. - Ik kom nu tot hen, die tot een religieuze orde behoren. Hoe meer ik hun drie geloften bezie, hoe minder ik ze begrijp; en ik vraag mij met verwondering af vanwaar deze invordering van geloften gekomen is, die zich [in de kerk] heeft vastgezet. En dit begrijp ik nog veel minder, in welk levensjaar zulke geloften kunnen worden gedaan zodat ze wettig en rechtmatig zijn en geldende kracht bezitten. Ik ben van mening dat zij in dit stuk allen overeengekomen zijn dat hun geloften vóór de jaren van volwassenheid geen geldende kracht bezitten, ofschoon zij hier een groot aantal van kinderen misleiden, dat onwetend is zowel omtrent de jaren van hun ouderdom als omtrent de zaak die ze in hun gelofte betrekken, want bij het opnemen in de orden houdt men geen rekening met de jaren van volwassenheid, en dan, als ze de gelofte officieel hebben afgelegd, houdt men hen, in een wrede pijniging van het geweten, gevangen, alsof de toestemming later ware gevolgd, en men neemt hen gretig [in hun orden] op; alsof de gelofte, die ongeldig is geweest, eindelijk tot een geldende werd door de voortgang van jaren!

Maar het komt mij dwaas voor dat de termijn waarop een gedane belofte rechtskracht verkrijgt, van te voren vastgesteld zal worden door anderen, die voor zichzelf niets van te voren kunnen vaststellen. Ook zie ik niet in waarom een gelofte op het achttiende levensjaar afgelegd, rechtsgeldigheid zou hebben en een die op het tiende of twaalfde jaar is afgelegd, niet. Dit geeft mij ook geen voldoening dat [iemand zou beweren dat] men op het achttiende jaar zijn vleselijke begeerten voelt werken. Wat zal men dan zeggen, als hij die op zijn twintigste of dertigste jaar nog nauwelijks gevoelt? Of op zijn dertigste jaar méér dan toen hij nog maar twintig was? Of waarom stelt men ook voor de armoede en de gehoorzaamheid niet op gelijke wijze een bepaalde termijn? Maar wat voor een tijd wilt u bepalen, waarop een mens zich hebzuchtig of hoogmoedig gevoelt, indien het vaststaat dat de allerheiligsten deze gevoelens nauwelijks bij zich waarnemen? Derhalve zal enige gelofte, welke ook, nooit wettig zijn en rechtskracht hebben, dan alleen wanneer we geestelijke mensen zullen zijn geworden, maar dán geen geloften meer nodig hebben! - U ziet daarom dat die dingen onzeker en heel gevaarlijk zijn. En daarom zou de raadgeving heilzaam zijn, om deze verheven levenswijzen, van geloften vrij, alleen aan de Geest over te laten, zoals ze vroeger dat waren en ze in geen geval zó te veranderen in een soort bevelschrift voor het gehele leven.

Intussen echter zij dit nu genoeg gezegd over *de Doop en zijn vrijheid.* Te bestemder tijd zullen wellicht de geloften in bredere behandeling komen; een zodanige bredere behandeling zou er inderdaad heel nodig voor zijn[272].

HET SACRAMENT VAN DE BOETE

[272] Deze volgde in 1522. [Vert.].

In de derde plaats moet ik iets zeggen over het sacrament van de boete.

Daarover heb ik reeds enige tractaten en disputaties het licht doen zien, waardoor ik reeds tamelijk vele lezers aanstoot heb gegeven. Ik heb reeds in den brede uiteengezet welk gevoelen dienaangaande het mijne is. Maar nu moet ik dat in het kort herhalen, om de tirannie in het volle licht te stellen, die hier in niet mindere mate ruw te werk gaat, dan in het sacrament van het brood. Immers daar bij deze beide sacramenten winstbejag en de zucht om er voordeel uit te trekken een grote rol spelen, heeft de hebzucht van de priesters gewoed tegen Christus' schapen - ofschoon, zoals we reeds ten aanzien van de geloften hebben opgemerkt, ook de doop, opdat die zou worden dienstig gemaakt aan de hebzucht, voor de volwassenen jammerlijk in zijn graf is neergelegd.

Het eerste en voornaamste euvel is bij dit sacrament, dat men het sacrament als zodanig geheel en al heeft uitgewist, vernietigd, zodat men zelfs geen spoor ervan heeft overgelaten. Want terwijl het zelf, evenals die twee andere, bestaat uit het woord van de belofte en ons geloof daaraan, heeft men beide onderstboven geworpen. Immers het woord van de belofte, als Christus zegt in Matth. 16: “wat gij [Petrus] op aarde zult binden ...” enz., en in Matth. 18: “wat gij [de discipelen] op aarde bindt ...” enz. en Johannes, in het slot: “Wie gij [de discipelen] de zonden kwijtscheldt, die zijn ze kwijtgescholden ...” enz., door welke woorden het geloof van hen die boete willen doen wordt geëist en opgeroepen, opdat zij de vergeving van zonden mogen verkrijgen, hebben zij pasklaar gemaakt voor hun tirannie. Want met en in al hun boeken, studies, preken, ging het er hun niet om, dat zij zouden leren (onderrichten) wat de christenen in deze woorden als belofte was toegezegd, wat zij moesten geloven en hoeveel troost daarin voor hen lag opgesloten, maar hierom hoe breed en lang en diep zij zelf met hun macht en geweld tirannie zouden uitoefenen; totdat sommigen zelfs er mee begonnen om de Engelen in de hemel opdrachten te geven, en zij er in ongelooflijke en verwoede goddeloosheid prat op gingen dat zij met deze woorden heersersrechten in hemel en op aarde hadden ontvangen, en zelfs macht bezaten om in de hemel te binden. Zo zwegen ze dan geheel over het heilzaam geloof van het volk, maar leuterden op alle mogelijke wijze over de tyrannische macht van de Pausen, terwijl het bij Christus [en Zijn woorden] in het geheel niet gaat om enige macht, maar uitsluitend om het geloof.

Immers niet rijken en machten en heerschappijen, maar diensten heeft Hij in Zijn kerk ingesteld, zoals wij dit van de Apostel lezen, als hij zegt: “Zo moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen van God is toebetrouwd”. Daarom, gelijk Hij daar, waar Hij zegt: “Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden”, het geloof van de dopelingen heeft willen eisen en oproepen, opdat door dit belofte-woord de mens er zeker van moge zijn dat, als hij gelooft en gedoopt wordt, hij de zaligheid zal deelachtig worden - waar [dus] in het geheel geen macht is toebedeeld, maar alléén van zulken die dopen is ingesteld - zó ook hier, als Hij betuigt: “Wat gij zult gebonden hebben ...” enz. roept Hij om, en wekt Hij, het geloof van de boetvaardige, opdat hij door dit beloftewoord ervan verzekerd zij dat, indien hij gelooft en “ontbonden” wordt, hij zéker “ontbonden” is in de hemel; daar, waar in het geheel niets dat ook maar zweemt naar macht, maar alleen de dienst van hem die “ontbindt” fungeert. En het is heel wonderlijk, wat die blinde en zich zoveel aanmatigende mensen overkomen is, dat zij uit de doopbelofte zich niet evenzeer een tyrannisch optreden hebben aangematigd; of, indien ze het hier niet deden, waarom ze dan ten aanzien van de beloften van de boete wèl hebben gemeend het te kunnen doen, terwijl toch op beide terreinen het een gelijke dienst is en een gelijksoortige belofte, en dezelfde grond voor het sacrament, zodat men niet kan ontkennen, dat indien de doop niet alleen voor Petrus bestemd is, dan de sleutels alléén door een goddeloze tirannie voor de Paus alleen zouden gereserveerd blijven.

Zo wanneer Hij zegt: “Neemt, dit is Mijn lichaam dat voor u overgegeven wordt”; “Dit is de beker in Mijn bloed ...” enz. eist Hij het geloof van en wekt het in hen die eten; opdat zij, met een door het geloof aan de waarheid van deze woorden bekrachtigd geloofsbewustzijn, er zeker van zijn dat zij de vergeving van zonden verkrijgen, als zij gegeten zullen hebben.

Hier hoort u niets van macht, maar alleen van dienst. Maar de doopbelofte is, hoe dan ook, in elk geval nog bij de kinderen gebleven; de belofte van brood en beker is vernietigd, in de knechtschap, de dienstbaarheid, van hebzucht overgegaan en uit het geloof is het werk, uit het testament het offer geboren. De belofte die bij de boete behoort is overgegaan in de gewelddadigste tirannie en in de oprichting van een meer dan wereldlijke heerschappij.

Daarmee nog niet tevreden heeft ons Babylon ook het geloof alzó vernietigd, dat het met een gelaat zonder schaamte heeft ontkend dat het in dit sacrament noodzakelijk zou zijn, ja met antichristelijke goddeloosheid verklaard dat het een ketterij zou zijn, indien iemand staande hield dat het geloof noodzakelijk was. Wat heeft deze tirannie méér dan dit kunnen doen en niet gedaan? Waarlijk: "Aan Babels stromen, daar zitten wij, ook wenen wij, als wij u, o Sion, gedenken. Aan de wilgen aldaar hangen wij onze citers". Moge de Heere die onvruchtbare wilgen bij deze rivieren vervloeken, Amen! Zo dan de belofte en het geloof tot de vergetelheid gebracht en vernietigd zijn, laten we zien wat zij in de plaats daarvan hebben gesteld. Drie delen gaven zij aan de boetedoening: de verbrijzeling, de biecht, de genoegdoening, maar zo, dat ze uit ieder van die, wat er goed in was, wegnamen en in plaats daarvan hun lust en tirannie vestigden.

Vooreerst hebben zij omtrent de verbrijzeling [van het hart, of: het berouw] zulke leringen opgesteld dat zij die de voorrang verleenden vóór het geloof aan de belofte en ze haar tot iets veel geringers maakten, nl. als een zaak die niet was een geloofswerk, maar een verdienste; ja zij denken daarbij aan het geloof zelfs niet. Want zó zijn zij in de werken blijven hangen en hebben ze alléén gelet op die voorbeelden van de Schriften, waarbij van velen verhaald wordt dat zij vergeving zijn deelachtig geworden vanwege harteverbrijzeling en verootmoediging, dat ze echter niet hebben gelet op het gelóóf dat de verbrijzeling van en de droefheid in het hart heeft gewerkt, zoals in Jona 3 geschreven staat: "En de mannen van Ninevé geloofden God en riepen een vasten uit ..." enz. - Zij die nog euvelmoediger en slechter waren hebben verzonnen dat [inplaats van een contritio] een attritio[273] voldoende was, die door de werking van de sleutelmacht (van welke zij geen ware kennis hebben) in contritio, verbrijzeling, kan overgaan; en deze schenken zij dan aan de goddelozen en ongelovigen, zodat op deze wijze de gehele contritio vernietigd werd. O, de niet te dragen toorn van God [daartegen ontwaakt] om iets dergelijks in de kerk van God te leren! Zo stappen we rustig voort, terwijl we èn het geloof èn het werk waartoe het leidt, hebben afgeschaft; we gaan voort in onze menselijke leringen en waandenkbeel-den en we gaan ten verderve! Een verbrijzeld hart is een zaak van groot belang, maar alleen als de vrucht van een geloof dat brandt van liefde tot de goddelijke belofte en van vrees voor de goddelijke bedreiging, die met het gezicht op de onwankelbare waarheid van God, het geweten doet beven, verschrikt en zó verbrijzelt èn - als het verbrijzeld is - ook weer opbeurt en vertroost en bewaart, dat de waarheid van de dreiging oorzaak is van de verbrijzeling en de waarheid van de belofte oorzaak van de vertroosting, indien men deze belofte gelooft en de mens in de weg van dit zijn geloof de vergeving van zonden verdient. Daarom moet men vóór alle dingen het geloof leren en er toe opwekken; immers hebben we het geloof verkregen, zo zullen de verbrijzeling en de vertroosting, als onvermijdelijk gevolg ervan, vanzelf komen.
Daarom, al heeft het enige waarde wat zij leren, die zeggen dat zij, uit wat zij noemen de samenstelling en de beschouwing van hun zonden[274], zich de verbrijzeling van het hart bereiden, is deze hun leer toch gevaarlijk en verkeerd, omdat zij niet eerst de gronden [principia] en oorzaken van de verbrijzeling leren, nl. de onveranderlijke waarheid van de goddelijke dreiging en van de belofte die tot geloof opwekt; opdat zij inzien dat zij met veel grotere geestelijke inspanning op de goddelijke waarheid het oog moeten richten, om daardoor èn verootmoedigd èn bemoedigd en opgebeurd te worden, dan op de grote menigte van hun zonden, die, indien ze zonder de waarheid van God worden beschouwd,

---

[273] Niet een "verbrijzeld", maar enigermate "stuk-gewreven" hart. [Vert.].
[274] Het is in het Latijn een woordspeling, die in de vertaling moeilijk behouden kan blijven: ex peccatorum suorum collectu et conspectu. [Vert.].

veel meer wonden zullen openrijten en de lust om te zondigen vermeerderen, dan dat ze tot verbrijzeling zullen voeren. Ik zwijg hier van de onoverkomelijke chaos van arbeid en moeite, die zij ons hebben opgelegd, nl. dat wij over al onze zonden berouw zouden moeten hebben; onoverkomelijk, omdat dit onmogelijk is en wij maar van een klein deel van onze zouden afweten; eindelijk, omdat ook goede werken bevonden worden zonden te zijn, volgens het woord dat we lezen in Ps. 143: "Ga niet in het gericht met Uw knecht", als wij smart gevoelen over die zonden die ons kwellen omdat ons geweten er ons nu over aanklaagt en zij in het gezichtsveld van ons geheugen staan en dan licht worden gekend. Want wie in deze stemming van de ziel verkeert, die is zonder twijfel bereid over al zijn zonden smart te gevoelen en daarom te vrezen, en hij zal droefheid hebben en vrezen als zij in toekomstige tijden openbaar worden.

Wacht u er dus voor om op uw verbrijzeling te vertrouwen, of aan uw smartgevoel de vergeving van zonden toe te schrijven. God zal u daarom niet aanzien, maar Hij ziet u [in genade] aan om uw geloof, waarmee u Zijn dreigingen en beloften geloofd hebt en dat in u een zodanige smart heeft gaande gemaakt. En daarom moet datgene wat goed in de boetedoening is geweest niet op rekening van de ijver in het optellen van zonden worden geschreven, maar op die van de waarheid van God en van ons geloof. Al die andere dingen zijn werken en vruchten die als vanzelf volgen en zij maken de mens niet goed, maar zij geschieden door een reeds tevoren door het geloof aan de waarheid van God goedgemaakte mens. Zo steeg rook op in Zijn toorn, omdat Hij, vertoornd zijnde, de bergen deed sidderen en in brand stak, gelijk Ps. 18 zegt. Eerst is er de schrik voor Zijn dreiging, die de goddelozen in brand steekt; maar het geloof neemt deze schrik in zich op en maakt er de rook en de nevel van de verbrijzeling van.

[Ten tweede: **de biecht**].

De verbrijzeling van het hart [het berouw] is minder blootgesteld [ten prooi gevallen] aan tirannie en winzucht, dan geheel en al aan goddeloosheid en verderfelijke lerin-gen. Maar de biecht en de genoegdoening zijn bijzonder geschikte werkplaatsen geworden voor gewin en geweld.

Eerst dan: over de biecht.

Het is aan geen twijfel onderhevig dat belijdenis doen van zonden noodzakelijk is en van Godswege geboden, Matth. 3: 6: "Zij lieten zich in de rivier, de Jordaan, door Johannes dopen, onder belijdenis van hun zonden". Vgl. 1 Joh.: 9, 10: "Indien wij onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, om ons de zonden te vergeven en ons te reinigen van alle ongerechtigheid. Indien wij zeggen dat wij niet gezondigd hebben, maken wij Hem tot een leugenaar en Zijn woord is in ons niet". Indien het dan de heiligen niet geoorloofd is te ontkennen dat zij zondaren zijn, hoeveel te meer betaamt het dan hun die schuldig zijn aan openbare of zware zonden, die te belijden. Maar op de overtuigendste wijze wordt in Matth. 18 bewezen dat de belijdenis van zonden een goddelijke instelling is, als Christus daar leert de broeder die zondigt te vermanen, [aan de gemeente] bekend te maken, in staat van beschuldiging te stellen, en, als hij [u] niet hoort, buiten te sluiten. Immers dan zal hij horen, wanneer hij, naar de vermaning zich voegend, zijn zonde erkent en belijdt.

De geheimblijvende biecht echter, die sinds kort door velen wordt gezocht, ook al zou er geen aanwijzing toe in de Schrift te vinden zijn, bevalt mij verwonderlijk goed en is nuttig, ja zelfs noodzakelijk en ik zou niet graag willen dat zij niet bestond; ik verheug mij er veelmeer in dat zij in de kerk van Christus in gebruik is, daar juist zij voor ontruste gewetens het enige redmiddel is. Nl. in zóverre als, nadat wij aan onze broeder een blik in ons geweten hebben gegund en het kwade dat wegschool hem in een vertrouwelijk gesprek hebben bekend gemaakt, wij uit de mond van onze broeder, maar als door God uitgesproken, het woord van de vertroosting ontvangen, waardoor, indien we het in het geloof aannemen, wij vrede verwerven in de barmhartigheid van God, die door de dienst van onze broeder tot ons spreekt. Dit alleen wijs ik af en verfoei ik, dat deze biecht is ingekerkerd in de tirannie en

geldinvordering van de pausen. Immers ook de geheime zonden bewaren zij voor zichzelf ter bestraffing en vervolgens geven zij aan door hen met name genoemde biechtelingen de opdracht om die zonden openbaar te maken, nl. om de gewetens van de mensen te kwellen; zodat ze wel "de priester uithangen", maar de ware plichten van predikers als daar zijn: het Evangelie verkondigen en verzorgers zijn van de armen, ten enenmale verwaarlozen. Ja, deze goddeloze tyrannen behouden het liefst die zonden voor zich, die van minder belang zijn, maar de zware laten zij in de regel over aan de grote hoop van de priesters. Zo zijn daar die belachelijke en verzonnen zonden die genoemd worden in de Bul coenae domini[275]. Maar daartegenover - opdat de goddeloosheid van hun verkeerde zin des te duidelijker openbaar worde - die dingen, die indruisen tegen de dienst van God, het geloof en de voornaamste geboden, behouden zij zich niet alleen niet voor, maar zij leren ze en keuren ze goed, als daar zijn: het overal heentrekken om bedevaarten te doen, de verkeerde verering van heiligen, de leugenachtige legenden omtrent heiligen in omloop, allerlei goed vertrouwen hebben in en zich inspannen tot het doen van allerhande werken en ceremoniële gebruiken, door welke alle het geloof in God wordt vernietigd en de afgoderij begunstigd. En zo staat het er dan heden ten dage zó voor, dat wij geen andere bisschoppen hebben dan zulke als Jerobeam weleer in Dan en Berseba heeft aangesteld, dienaren van gouden kalveren, mensen die niet afweten van de wet van God en het geloof en datgene wat behoort tot het weiden van Christus' schapen, maar die alleen hun verdichtsel, met vrees aanjagen en geweld, het volk opdringen.

En ofschoon ik de overtuiging tracht bij te brengen dat men de gewelddadigheid van dit voorbehoud moet dragen, gelijk ook Christus ons beveelt de gezamenlijke uitoefening van tirannie van wie ook te verdragen en Hij ons leert zulke gewinzuchtigen te gehoorzamen, toch geloof ik niet dat zij dit recht van voorbehoud hebben en ook geloof ik niet dat ze een jota of tittel kunnen aanvoeren om te bewijzen dat zij het hebben. Ik wil echter het tegendeel bewijzen. Vooreerst: Indien Christus in Matth. 18 van de openbare zonden zegt dat wij de ziel van onze broeder hebben gewonnen, als hij naar onze vermaning luistert en hij alleen dan aan de gemeente moet worden bekend gemaakt, als hij niet heeft willen horen en zó de zonde tussen broeders tot een goed einde gebracht kan worden - hoeveel te meer zal het dan waar zijn ten aanzien van de geheime, verborgen zonden, dat die uit de weg kunnen worden geruimd indien de broeder ze vrijwillig aan zijn broeder zal hebben beleden, zodat het niet nodig is dit bekend te maken aan de gemeente, dat is dan: aan de prelaat of aan de priester (zoals zij zelf wauwelen, als ze ons deze dingen trachten uit te leggen)? Tot dit gevoelen hebben wij ook nog een andere gezagsuitspraak van Christus, die in dezelfde plaats zegt: "wat gij zult binden op de aarde zal ook in de hemelen gebonden zijn en wat gij ontbinden zult op de aarde, zal ook in de hemelen ontbonden zijn". Dit toch wordt tot alle christenen en tot een ieder van hen gezegd. En daar ter plaatse zegt Hij nogmaals hetzelfde: "Wederom zeg ik u, dat, als twee van u op de aarde iets éénparig zullen begeren, het zal hun ten deel vallen van Mijn Vader, Die in de hemelen is". Maar een broeder die aan een broeder zijn verborgen zonden bekend maakt en om vergeving vraagt, is zeker met zijn broeder op de aarde één van gevoelen, in de waarheid, die Christus is. Met betrekking daarop zegt Christus in dezelfde plaats, met nog duidelijker bevestiging van wat Hij even te voren betuigd had: "Immers voorwaar zeg Ik u: waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn naam, daar ben Ik in het midden".

Daarom twijfel ik er niet aan dat een ieder van zijn verborgen zonden de kwijtschelding heeft verkregen, die, hetzij na vrijwillige belijdenis, hetzij na vermaand te zijn, vergiffenis heeft gevraagd en de zaak tot een goed einde heeft gebracht, in het verborgen onder vier ogen, ten opzichte van welke broeder ook. En dan doet het er niet toe wat pauselijke gewelddadigheid hiertegen in dwaasheid opmerkt, indien toch immers Christus onmiskenbaar zeker [de macht tot] het vergiffenis schenken aan een ieder van Zijn gelovigen heeft geschonken. Voeg nog dit bewijsje hieraan toe: indien enig voorbehoud zou moeten gelden voor de verborgen zonden, nl. dat men zonder vergiffenis van deze te

[275] Bul: van het Avondmaal des Heeren.

erlangen er geen zaligheid zou mogelijk zijn, dan zouden juist die dingen die ik hierboven genoemd heb: juist die goede werken en afgoderijen, die heden ten dage door de pausen noodzakelijk worden genoemd, het meest het zalig worden in de weg staan; maar indien deze zeer zware zonden de zaligheid niet in de weg staan, dan heeft men toch zoveel te minder reden om op de meest dwaze wijze de zoveel lichtere tot een zaak van voorbehoud te maken. Maar in waarheid: de onwetendheid en de blindheid van de herders werken deze monsterachtig fantastische voorstellingen in de kerk uit.

Daarom zou ik deze vorsten van Babel en deze bisschop-pen van Beth-Aven[276] willen vermanen, dat zij zich ervan zullen onthouden om van enige gevallen zich een voorbehoud te maken. Het ware wenselijk dat zij de bevoegdheid om de belijdenis van verborgen zonden aan te horen voortaan toebetrouwen aan alle broeders en zusters, opdat een zondaar zijn verborgen zonde zou mogen bekendmaken aan wie hij maar wilde, om vergiffenis en vertroosting, dat is: het woord van Christus uit de mond van zijn naaste te verkrijgen. Immers zij [de Pausen en Bisschoppen] bereiken niets met hun onbezonnenheden, dan dat zij de gewetens van de zwakken zonder oorzaak verstrikken, hun eigen goddeloze tirannie in stand houden en met de zonden en het verderf van hun broeders hun eigen hebzucht voeden. Want zó bezoedelen zij hun handen met het bloed van de zielen en de kinderen worden door de ouders verslonden en Efraïm verslindt met wijdgeopende mond Juda en Syrië Israël, zoals Jesaja zegt[277].

Aan deze kwade dingen hebben zij nog toegevoegd de “omstandigheden”; eveneens moeders, dochters, zusters, verzwagerden, takken en vruchten van zonden, die namelijk zijn uitgedacht door zeer scherpzinnige en vlijtige mensen die ook in de zonden een soort stamboom van bloedverwantschap en aanverwantschap vonden; zó vruchtbaar is de goddeloosheid en de onwetendheid. Immers deze gedachte, van welke windbuil ze ook afkomstig was, is overgegaan in een algemene wet, gelijk ook vele andere. Want zó waken de herders over Christus' kerk, dat van welke bijgelovigheid of van welk nieuw werk die zeer dwaze “mensen van de geloften” ook hebben gedroomd, zij dit spoedig in 't openbaar bekend maken, versierd met aflaten en versterkt door bullen; zover is het er vandaan. dat zij het tegenhielden en ten goede van het volk van God het ware geloof en de vrijheid bewaakten. Immers wat voor gemeenschap heeft de vrijheid met de Babylonische tirannie? Ik echter zou gaarne de goede raad willen geven om wat men ook van “omstandigheden” spreekt, daarmee niets van doen te willen hebben. Onder Christenen is er één “omstandigheid”, nl. dat de broeder gezondigd heeft. Want geen corporatie is te vergelijken met de corporatie van de christelijke broederschap. En de beschouwing van plaatsen, tijden, dagen, personen of zo er enige andere bijgelovige bombast is, heeft geen ander gevolg dan dat het die dingen verheerlijkt die waardeloos zijn, tot groot nadeel van die dingen die alles zijn; alsof er iets van meer gewicht of groter betekenis zou kunnen zijn dan de heerlijkheid van de christelijke broederschap. Zó binden zij ons aan plaatsen en dagen en personen, opdat het hoog-denken van de broeder-naam tot iets waardeloos zou worden en wij in plaats van door de vrijheid door de gevangenschap ons zouden laten beheersen; wij, voor wie alle dagen, plaatsen, personen en al wat tot de uitwendigheden behoort, dingen zijn van volstrekt gelijke waarde.

De genoegdoening

Op hoe onwaardige wijze zij zich over de genoegdoening hebben uitgelaten, heb ik in den brede uiteengezet toen ik schreef over de zaken van de aflaat. Die genoegdoening hebben zij op zeer bijzondere wijze misbruikt, tot een verderven van de christenen, naar lichaam en

---

[276] Jerobeam richtte twee gouden kalveren op, één te Dan en één te Bethel, 1 Kon. 12: 29. Maar Hosea zegt: “Dit heeft Bethel u aangedaan” 10: 15, en: “om dat kalf van Beth-Aven”, 10: 5. Beth-el is: Huis Gods, en Beth-Aven is: huis van de afgoden. [Vert.].

[277] Jes. 9: 20, 21: “Ieder verslindt het vlees van zijn eigen arm: Manasse Efraïm en Efraïm Manasse, en samen keren zij zich tegen Juda”. [Vert.].

ziel. Vooreerst hebben zij het onderricht in de ware aard van de genoegdoening zó gegeven, dat het [gewone] volk die ware aard van de genoegdoe-ning in het geheel niet verstond - die immers is: de vernieuwing van het leven. Vervolgens leggen zij er zich zó op toe en verklaren haar zó noodzakelijk, dat zij voor het geloof in Christus geen plaats overlaten, maar zij martelen op de ellendigste wijs de gewetens dood door hun bezorgdheid, terwijl de één naar Rome loopt, de één hierheen, de ander daarheen, deze naar de Karthuizers, gene naar een andere plaats; terwijl de één zich met roeden geselt, de ander zich met waken en vasten doodt, terwijl allen in één razernij roepen: “Zie hier is Christus en zie dáár is Hij” en menen dat het Rijk van God, dat in ons is, zal komen op waarneembare wijs. Deze wangedrochten hebben wij aan u te danken, Stoel te Rome en uw mensen-moordende wetten en riten, waardoor u de gehele wereld zozeer hebt verdorven dat de mensen nu menen dat zij God genoegdoening kunnen verschaffen door hun werken; Hem, Wie alleen genoeg wordt gedaan door het geloof dat woont in een verslagen hart. Maar door uw in verwarring brengende woorden maakt u niet alleen dat dit geloof wordt doodgezwegen, maar gij onderdrukt het ook, alleen opdat uw onverzadigbare bloedzuiger er hebbe, tot wie hij roept: “breng [geld] binnen, breng het aan!” en hij de zonden verkoopt.

Uit hun getal zijn sommigen zóver voortgeschreden tot het toebereiden van werktuigen om de zielen tot vertwijfeling te brengen, dat zij vaststelden dat alle zonden door de biechteling nog eens opnieuw moesten worden opgebiecht, die zonden nl. voor welke de opgelegde genoegdoening niet was ingelost. En wat zouden zulken ook al niet durven doen, die daartoe geboren zijn, om alles in een tienvoudige gevangenschap te brengen? Verder vraag ik: welk deel van de mensen is doordrenkt van de overtuiging dat zij “in staat van behoudenis” zijn en voor de zonden genoegdoening geven, indien ze door de priester hun opgelegde korte gebeden woord voor woord hebben na-gemurmeld? Ook al zouden zij onderwijl er zelfs niet aan dènken om hun levenswijze te verbeteren. Immers zij geloven dat in het éne ogenblik van berouw en biecht hun leven veranderd is en dat nu alleen nog overbleef dat zij voor de verleden zonden genoegdoening moesten geven. Hoe zouden zij er anders over denken, als 't hun nooit anders is geleerd? Maar zó denkt men in het geheel niet aan de doding van het vlees, en het voorbeeld dat Christus geeft is hun van geen waarde die toch, de echtbreekster vergiffenis schenkende, tot haar zeide: “Ga heen en zondig niet meer”, met welke woorden Hij haar immers het kruis van de doding van de leden van het lichaam oplegde. Niet geringe aanleiding tot dit verkeerde doen heeft het feit gegeven, dat wij de zondaren de kwijtschelding van de zonde geven vóórdat de genoegdoening ten volle is aangebracht. Dit heeft tengevolge dat zij zich meer laten gelegen liggen aan het volbrengen van de genoegdoening, die duurzame gevolgen heeft, dan aan de verbrijzeling van hart [de contritio], omdat men gelooft dat deze onder het belijden geschiedt maar van voorbijgaande aard is; terwijl toch geheel integendeel de absolutie, de kwijtschelding - gelijk het in de oude kerk de gewoonte was - ná de genoegdoening moest vallen, als zij geheel was aangebracht. Immers dit had tot gevolg dat als 't werk achter de rug was men zich daarna meer in het geloven en in de vernieuwing van het leven oefende.

Maar, omtrent deze dingen heb ik hier nu wel genoegzaam herhaald wat ik vroeger in mijn geschriften over de aflaat meer in den brede heb gezegd. En hiermee is nu in het algemeen voorlopig weer genoeg gezegd over die drie sacramenten, waarover gehandeld - en niet gehandeld! - is in zoveel en schadelijke hoeken, die gewagen van sententies en van het recht. Nu blijft over om ook over de andere sacramenten nog iets in het midden te brengen, opdat het niet de schijn zou hebben als had ik die zonder reden verworpen.

IV. HET VORMSEL

Het is wonderlijk, wat hun in de zin is gekomen - dat ze een sacrament van confirmatie, van het vormsel, hebben gemaakt uit de oplegging van de handen, waarmee Christus de kinderen heeft aangeraakt, zoals we [van Hem] lezen; waarmee de Apostelen de Heilige Geest hebben gegeven, en opzieners hebben aangesteld en zieken hebben genezen, zoals de Apostel schrijft aan Timotheüs: “Leg niemand overijld de handen op”. Waarom hebben zij ook niet uit het sacrament van het brood een “confirmatie” [letterlijk: bekrachtiging] gemaakt, gelijk er toch geschreven staat in Hand. 9: “en toen hij voedsel genomen had, werd hij versterkt”? En in Ps. 104: “Brood, dat het hart des mensen versterkt”? Zó zou de confirmatie drie sacramenten omvatten: het brood [het avondmaal] en de aanstelling in een ambt en het vormsel zelf. Indien 't soms ál “sacrament” is, wat de Apostelen hebben gedaan, waarom hebben zij niet veelmeer de woordverkondiging tot een sacrament gemaakt?

Dit zeg ik niet opdat ik de zeven sacramenten zou veroordelen, maar om te ontkennen dat er schriftbewijs voor zou aanwezig zijn. Och, mocht er in de kerk een dergelijke hand-oplegging worden gevonden als er was in de tijd van de Apostelen, 't zij we die dan confirmatie of curatie [geneeskundige behandeling, genezing] zouden willen noemen. Maar nu is daarvan niets overgebleven, behalve zoveel als we zelf hebben uitgedacht om de ambten van Bisschoppen te sieren, opdat zo niet geheel en al zonder enige arbeid in de kerk zouden zijn. Want nadat zij de sacramenten die vele bezigheden meebrachten, tezamen met het Woord, aan anderen, lageren in rang, als [in hun ogen] nederiger [sacramenten] hadden overgelaten (zeker omdat wat goddelijke majesteit had ingesteld door de mensen veracht moest zijn!), was het behoorlijk, dat we iets gemakkelijks uitvonden, dat voor zulke verfijnde en grootmachtige helden niet onaangenaam-lastig zou zijn en dit in geen geval als iets gerings aan geringeren zouden toevertrouwen; want wat menselijke vrijheid heeft ingesteld, behoort bij mensen geëerd te zijn. Zo dan, zoals de priesters zijn, zulk een dienst en taak hebben zij. Immers een Bisschop die niet het Evangelie verkondigt en niet zorg draagt voor de zielen, wat is hij anders dan een afgod in de wereld, die alleen de náám van “bisschop” draagt en zijn uiterlijke gestalte vertoont? Wij echter zoeken in plaats hiervan sacramenten die van Godswege zijn ingesteld. En dan vinden wij geen enkele reden onder hun getal ook de confirmatie te rekenen. Tot het ingesteld zijn van een sacrament immers behoort vóór alles een woord van goddelijke belofte, waaraan het geloof zich vastklemt. Maar we lezen nergens dat Christus aangaande de confirmatie een belofte heeft gegeven, ofschoon Hij Zelf toch velen de handen opgelegd heeft en het Evangelie naar Markus in het slot ervan onder de tekenen ook dit noemt: “Op zieken zullen zij de handen leggen en zij zullen genezen worden”. Maar dit heeft nog nooit iemand - zoals het ook onmogelijk is - in betrekking gebracht met een sacrament. Daarom is het voldoende om de confirmatie te houden voor een zeker kerkelijk gebruik en een sacramentele ceremonie, gelijk aan de andere ceremoniën van de wijding van het water en andere dergelijke dingen. Want indien alle andere schepselen geheiligd worden door woord en gebed, waarom zou het niet veel meer vrijstaan dat de mens geheiligd wordt door beide diezelfden, die echter, omdat zij geen goddelijke belofte hebben, niet sacramenten van het geloof kunnen heten. Ook werken zij de zaligheid niet. Maar de sacramenten bewaken en bewaren hen die de goddelijke beloften geloven.

V. HET HUWELIJK

Het huwelijk wordt niet alleen voor een sacrament gehouden zonder dat hiervoor enige Schriftuurlijke grond is op te geven, maar door diezelfde overgeleverde leringen, met welke men met ophef verkondigt dat het een sacrament is, is het tot een puur voorwerp van spot geworden. Wij hebben gezegd dat men in elk sacrament een woord van goddelijke belofte vindt, waaraan een ieder die het teken ontvangt geloof moet schenken, en dat niet een teken alleen op zichzelf een sacrament is. Men leest echter nergens [in de Schrift] dat hij die trouwt, in enig opzicht genade van God zal ontvangen. Ja zelfs, ook het teken in het huwelijk is niet een goddelijke inzetting. Immers men leest nergens dat het huwelijk door God is ingesteld opdat het iets zou betekenen, hoewel alle dingen, die in het zichtbare geschieden mogen worden verstaan als te zijn tekenen en zinnebeelden van onzienlijke dingen, Maar teken en zinnebeeld zijn niet sacramenten, op de wijze en in de zin, zoals wij van sacramenten spreken.

Vervolgens, daar het huwelijk er is geweest van het begin van de wereld aan, en ook bij de ongelovigen tot de dag van heden bestaat, zijn er geen redenen waarom men er van zou kunnen zeggen dat het een sacrament zou zijn van het Nieuwe Verbond en van de kerk alleen. Immers de huwelijken van de vaderen waren niet minder heilig dan de onze en die van de ongelovigen niet minder echt dan die van de gelovigen en zij stellen toch bij hen geen sacrament. Bovendien zijn er ook bij de gelovigen goddeloze echtgenoten, die erger (goddeloos) zijn dan welke heidenen ook; waarom zou men dan hier van een sacrament moeten spreken en bij de heidenen niet? Of zijn we soms van plan om aangaande Doop en kerk in dier voege te leuteren dat, zoals sommigen raaskallen, alsof de wereldlijke heerschappij alleen bij de kerk zou worden gevonden, wij zó zouden moeten zeggen dat het huwelijk een sacrament zou zijn, alléén in de kerk te vinden? Dat zijn toch kinderachtige en belachlijke redeneringen, door welke wij onze onkunde en verkeerdheid van inzicht den ongelovigen tot een belaching maken.

Maar - zullen zij zeggen - de apostel zegt toch maar in Efeze 5: “Die twee zullen tot één vlees zijn; dit geheimenis [sacramentum] is groot” - u zult toch een zo duidelijke uitspraak van de Apostel niet tegenspreken? Ik antwoord dat ook dit argument van grote slaperigheid getuigt en gevolg is van een onbezonnen en ondoordacht lezen. Want de gehele Heilige Schrift heeft deze naam: sacrament nergens in die betekenis, die wij, in ons gebruik maken van het woord, er aan hechten; integendeel zelfs. Want overal is de zin van het woord niet: “teken van een heilige zaak”, maar: “een heilige, heimelijke en verborgen zaak”. Zo spreekt Paulus ervan in 1 Cor. 4: “Zo moet men ons beschouwen als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen (dat is: “sacramenta”) Gods is toebetrouwd”. Want als wij in het Latijn van “een sacrament” spreken, wordt in de Griekse taal het woord mysterium (mysterie, peilgeheim) gebruikt; welk woord de vertaler soms overzet in “geheimenis”[278], op een andere plaats laat hij het Griekse woord “mysterie” staan. Zó staat nu ook hier [Ef. 5: 32] volgens de Griekse tekst: “zij zullen tot één vlees zijn: dit mysterie, [dit sacramentum], dit geheimenis, is groot”. Hier was nu een aanleiding om er uit te begrijpen, dat het een sacrament van het Nieuwe Verbond zou zijn. Maar zij zouden iets heel anders hebben gedaan, als zij het woord “mysterie” [goed] gelezen hadden, gelijk dat woord toch staat in de Griekse tekst.

Zo noemt 1 Tim. 3 Christus-zelf een sacrament, als hij zegt: “En buiten twijfel, groot is het geheimenis [sacrament, dat is: mysterie] van de godsvrucht: Die Zich geopenbaard heeft in het vlees - is gerechtvaardigd door de Geest - is verschenen aan de Engelen - is verkondigd onder de heidenen - geloofd in de wereld - opgenomen in heerlijkheid”. Waarom hebben zij hieruit niet een achtste sacrament van het Nieuwe Verbond ontleend, daar zij

[278] Bijv. 1 Tim. 3: 16: “groot is het geheimenis der godsvrucht”.

toch een zo duidelijk gezag er toe konden aanvoeren, nl. dat van Paulus? En als zij hier nu zich daarvan hebben onthouden; hier, waar zij buitengewoon geschikt overvloedig hadden kunnen zijn in het uitvinden van sacramenten, waarom zijn ze dáár dan zo uitgelatenweelderig [in 't scheppen van "sacramenten"]? Natuurlijk, stellig dáárom, omdat de onkunde omtrent zaken én woorden hen heeft misleid, zodat ze op de klank van de woorden hun denkbeelden hebben geformeerd en daarin zijn blijven hangen. Immers toen ze eenmaal naar zuiver-menselijk oordeel het woord "sacrament" voor een teken zich hadden aangenomen, hebben ze vervolgens zonder enig oordeel of bezwaar er een teken uit gemaakt, wáár ze het ook in de Heilige Schriften hadden gelezen. Gelijk ze ook betekenissen van woorden in menselijke gewoonten en andere dingen in de Heilige Schriften hebben ingedragen en die in hun dromen hebben omgezet, terwijl zij ze van gedaante deden veranderen, wat ook fabricerend uit wat ook! Zo hebben ze voortdurend dwaas gedaan ten aanzien van deze woorden: goed werk, slecht werk, zonde, genade, gerechtigheid, kracht en van bijna alle dingen en woorden van voorname zin. Want ze hebben deze alle "gebruikt" naar eigen welgevallen en willekeur, gewonnen uit menselijke geschriften; en zij deden dit tot verderf van de waarheid Gods en ons heil.

Derhalve: sacrament en mysterie is bij Paulus: de wijsheid zelf van de Heilige Geest in het mysterie verborgen, zoals hij in. 1 Cor. 2 zegt, welke Christus is en die daarom ook de beheersers van deze eeuw niet bekend is, waarom zij Hem ook gekruisigd hebben; en tot heden blijft Hij hun een dwaasheid, een ergernis, een steen des aanstoots en een teken dat wedersproken wordt. De uitdelers van deze geheimenissen noemt hij verkondigers, die Christus verkondigen, de kracht en de wijsheid van God, maar zo dat, indien u het niet gelooft, u het ook niet zult verstaan. Daarom is een sacrament een mysterie en een verborgen zaak, die met woorden aangekondigd maar door het geloof van het hart aangegrepen wordt. Zo is het gesteld met datgene waarover wij op deze plaats nu spreken: "Twee zullen één vlees zijn, dit geheimenis [sacramentum] is groot"; waarvan zij menen dat het van het huwelijk gezegd is, terwijl toch Panlus zelf deze woorden heeft van toepassing verklaard op Christus en de kerk en zijn bedoeling duidelijk verklaard heeft, toen hij zei: "Ik zeg dit van Christus en de gemeente". Zie hoe Paulus en zij overeenstemmen! Paulus zegt dat hij een groot "sacrament", een groot geheimenis predikt met betrekking tot Christus en de gemeente; zij evenwel prediken het ten aanzien van man en vrouw! Indien het op zulk een wijs geoorloofd is naar eigen lust in de Heilige Schriften te vrijbuiteren, valt het dan te verwonderen als het zou vrijstaan in die Schriften hetzij welk sacrament ook, hetzij er zelfs wel honderd, te vinden?

Derhalve: Christus en de gemeente is het mysterie, dat is: een verborgen en grote zaak, die zeker wel door het huwelijk als door een bepaald wezenlijk zinnebeeld kan en moet worden afgebeeld; maar daarom moet het huwelijk nog niet een sacrament heten! De hemelen vonnen een beeld van de Apostelenschaar, zoals Ps. 19 ons leert[279], en de zon [is een beeld van] Christus; de wateren: van de volken; maar daarom zijn ze nog geen sacramenten. Immers bij die allen ontbreekt het aan een instelling en belofte van Godswege, die een sacrament kenmerken. Vandaar dat Paulus in Ef. 5 de bekende woorden over het huwelijk in Gen. 2 gesproken òf naar eigen inzicht op Christus betrekt òf met een algemene uitspraak ons leert dat ook het geestelijk huwelijk van Christus [met Zijn gemeente] daarin is geschetst, als hij zegt: "Zoals Christus Zijn gemeente verzorgt, omdat wij leden van Zijn lichaam zijn, van Zijn vlees en van Zijn gebeente; daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen, en die twee zullen tot één vlees zijn. Dit geheimenis is groot; ik zeg liet [echter] van Christus en Zijn gemeente". U ziet hoe hij deze gehele uitspraak omtrent Christus wil gezegd zijn en opzettelijk vermaant hij de lezer dat hij het woord sacrament - het geheimenis - van Christus en Zijn gemeente zal verstaan en niet van het huwelijk.

---

[279] Volgens een allegorische uitlegging van die Psalm. [Vert.].

Weliswaar erken ik dat er ook onder het Oude Verbond een sacrament van de boete heeft bestaan, ja van het begin van de wereld aan[280]. Maar de nieuwe belofte van boete en de begiftiging met de sleutels is aan het Nieuwe Verbond eigen. Zoals we immers in de plaats van de besnijdenis de doop hebben, zo hebben we nu in de plaats van de offeranden of andere tekenen, bij de boetedoening behorende, de sleutels. Immers we hebben boven reeds betoogd dat dezelfde God naar de aard en de behoeften van verschillende tijden verschillende beloften en verschillende tekenen heeft gegeven, tot vergeving van zonden en tot de behoudenis van mensen en dat tóch allen dezelfde genade hebben ontvangen. Zoals we lezen in 2 Kor. 4: "Maar nu wij dezelfde Geest des geloofs hebben ... geloven ook wij en daarom spreken wij ook". En in 1 Cor. 10: "Gij weet dat onze vaderen allen ... hetzelfde geestelijk voedsel aten en allen dezelfde geestelijke drank dronken. Want zij dronken uit een geestelijke rots ... en die rots was de Christus". Juist zo staat het te lezen in Hebr. 11: "Deze allen zijn gestorven, zonder het beloofde te hebben verkregen, daar God iets beters met ons voorhad, zodat zij niet zonder ons tot de volmaaktheid konden komen." Want Christus is gisteren en heden Dezelfde, en tot in eeuwigheid en Hij is Zelf het Hoofd van Zijn kerk van het begin van de wereld tot aan haar einde. Onderscheiden zijn daarom de tekenen, maar hetzelfde is het geloof dat bij hen allen behoort. Immers zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen; door dat geloof heeft ook Abel een welgevallen van God getrokken, Hebr. 11.

Het huwelijk wil dus een afbeelding zijn van [de verhouding tussen] Christus en de gemeente, maar niet een van Godswege ingesteld sacrament; veelmeer een uitvindsel van mensen, in de kerk; die op een dwaalspoor zijn gebracht door onkunde zowel omtrent de zaak zelf als omtrent het woord. En als zulk een onkunde het geloof geen hinderpaal in de weg legt is het in liefde te verdragen, zoals ook vele andere menselijke meningen, die aan zwakheid van verstand of onwetendheid te wijten zijn, in de kerk verdragen worden, zolang en mits zij aan het geloof en aan [de waarheid van de] goddelijke Schriften niet in de weg staan en die niet schaden. Maar wij zijn nu in de weer ten gunste van de stoerheid en de onbedorvenheid van het geloof en van de Schrift; opdat we niet - indien we hadden verzekerd dat het één of ander in de Heilige Schriften begrepen en in de artikelen van ons geloof opgesloten lag en men ons later overtuigde dat dit onjuist was -reden hadden gegeven dat ons geloof bespot werd, en wij, onwetenden bevonden in het stuk van onze eigen zaken, bij de tegenstanders én bij de zwakken in het geloof tot een ergernis werden, ja, erger nog: wij aan het gezag van de Heilige Schrift zouden afbreuk doen. Want een héél groot onderscheid moeten we maken tussen de dingen die van Gods wege in de Heilige Schriften zijn overgeleverd en de andere die door mensen in de kerk zijn uitgedacht, al hadden ze ook groot gezag vanwege hun heilige zin en geleerdheid.

[De zgn. beletselen voor een huwelijk].
Tot zover dan over het huwelijk zelf. Maar wat zullen we nu zeggen van de goddeloze menselijke wetten door welke deze van God ingestelde levenswijs ingewikkeld en op en neer geworpen is? Goede God, hoe huiver ik ervan, de ogen te richten op het verkeerde doen van de roomse tyrannen, die zozeer naar hun lust de huwelijken òf uit elkander scheuren òf in een dwangjuk samenpersen. Ik bezweer u, is dan het menselijk geslacht aan hun lust en willekeur overgegeven alleen dáártoe dat zij er zich aan vergrijpen en er mee spelen en op allerlei wijze misbruiken en er wat óók van maken om het verderfelijke van er geld uit te willen slaan?

In veler handen is een boek gekomen dat bij menigeen in hoge achting staat waarvan de inhoud door vermenging is bijeengebracht uit allerlei menselijke overleveringen als uit een kwalijkriekend riool; een boek dat tot opschrift draagt: Summa Angelica - hoofdsom van als

[280] Prof. Dr. O. Clemen, die de Latijnse uitgave van het tractaat, dat hier in Nederlandse vertaling wordt aangeboden, heeft verzorgd, merkt in een noot terecht op dat de gehele alinea, die met deze volzin aanvangt, storend inwerkt op de samenhang van het geheel van deze opmerkingen over het huwelijk, en waarschijnlijk bij vergissing hier is ingeslopen. [Vert.].

Engelen zo reine waarheden[281], terwijl het meer met de waarheid zou stroken het een meer dan duivelse Hoofdsom te noemen. Immers in dit boek, waardoor men biechtelingen meent te kunnen onderrichten, terwijl ze echter op de verderfelijkste manier worden in verwarring gebracht, worden, onder een ontelbare menigte wangedrochtelijke voorstellingen, achttien verhinderingen om te trouwen opgesomd, omtrent welke, zo u ze met een rechte en vrije geloofsblik beschouwt, u zult moeten erkennen dat ze voortkomen uit de gedachtenwereld van zulke lieden, aangaande wie de Apostel heeft voorzegd: er zullen er zijn die "boze geesten volgen, door de huichelarij van leugensprekers ..., het huwelijk verbieden ..."[282] Wat betekent dat: "huwelijken verbieden", indien dit geen "verbieden" is: om zoveel belemmeringen te verzinnen en strikken te leggen, opdat de lieden zich niet in een huwelijk verenigen, of, indien ze dat wel gedaan hebben, om dan die huwelijken weer te ontbinden? Wie gaf aan mensen deze macht of dit recht? Laat het zo zijn: laten ze heilige bedoelingen hebben gehad en door heilige ijver gedreven zijn geworden, wat zal de heiligheid van anderen mijn vrijheid teisteren? Wat zal de ijver van mensen mij aan banden leggen? Laat heilig en ijverig zijn wie dat wil en in de mate waarin hij het wil, mits hij aan zijn naaste geen schade berokkene en mijn vrijheid mij niet trachte te roven!

Desondanks verheug ik mij erin dat die mens-onterende, schandelijke wetten toch de roem te beurt is gevallen die haar toekomt. Immers, zij hebben bewerkt dat de roomsen heden ten dage handelaars en sjacheraars zijn geworden. Wat verkopen ze dan? Omhulsels en schaamdelen. Inderdaad, een zeer waardige koopwaar voor deze handelaars, vanwege hun hebzucht en goddeloosheid alleronreinst en afzichtelijk. Want er is tegenwoordig niet één van die "hindernissen" die niet met hulp van de mammon een wettelijke is geworden, zodat het er op lijkt dat die menselijke wetten uit geen andere oorzaak geboren zijn dan om tenslotte de hebzuchtige en de roofzuchtige Nimrods als netten om geld te vangen en strikken voor de zielen te dienen en opdat in de kerk van God op de heilige plaats die Verfoeilijke zal staan[283], die aan de mensen van beiderlei geslacht openlijk "de schaamte" zal verkopen, of (gelijk de Schrift die noemt) de smaadheden en de schandelijkheden[284], die ze echter eerst vooraf in de weg van hun wetten zich hadden toegeëigend. Och wat een waardige handelszaak voor onze Pausen waarmee ze zich ophouden, in plaats van zich in dienst te stellen van het Evangelie, dat ze vanwege hun hebzucht en eerzucht verachten en terwijl ze daarom met grote smaad en schande tot een verkeerde, ondeugdelijke zin zijn overgegeven.

Maar wat zal ik [nog verder] zeggen of doen? Zo ik de afzonderlijke punten één voor één zou nagaan, werd het een buiten alle maat lange "preek". Want alles is zo te enenmale verward en "in de knoop" dat men niet weet waar men zal beginnen, langs welke weg men zal voortgaan en waar men halt zal houden. Dit weet ik zeker dat geen "gemenebest" door wetten [zonder meer] op gelukkige, doeltreffende wijze kan worden bestuurd. Want indien een overheid wijs is, zal zij alles met zegenrijker gevolg besturen door een leiding-geven naar de aard van de dingen, dan door wetten; en als zij die wijsheid niet bezit, zal zij door wetten niets bevorderen dan het kwaad, omdat zij die wetten niet op de juiste wijze weet te hanteren, en ook er niet van weet om ze naar de eisen van de tijd te regelen. Daarom moet men in "gemenebesten" er meer voor zorgen, dat goede en wijze mannen aan het hoofd ervan staan, dan dat er wetten worden uitgevaardigd; zij zelf immers zullen de beste wetten zijn, en zij zullen de gehele verscheidenheid van gevallen [die zich voordoen] met van leven tintelende rechtvaardige onpartijdigheid beoordelen. En als hier nu bijkomt een onderwijzing van de zijde van de goddelijke wet, gepaard aan een natuurlijke wijsheid, dan is het geheel

---

[281] Het boek: "Hoofdsom van gewetensgevallen" droeg de naam van Summa Angelica naar zijn vervaardiger Angelus Carletus de Clavassio, een generaal-vicaris van de orde van de Franciskanen, + 1494 of 1495. Luther verbrandde deze casuistiek tegelijk met de pauselijke Bul. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[282] 1 Tim. 4: 3.
[283] Vgl. Dan. 9: 27: "op een vleugel van gruwelen een Verwoester"; Matth. 24: 15: "de gruwel der verwoesting op de heilige plaats". [Vert.].
[284] Lev. 18: 1-20.

overbodig, ja: schadelijk, om [daarnaast ook nog] geschreven wetten te hebben. Maar boven alle dingen is het de Liefde, die in het geheel geen wetten nodig heeft.

Ik zeg evenwel en ik doe ernaar zoveel het in mijn macht staat: ik vermaan en bid alle priesters en broeders: indien zij ergens enig beletsel zien, in hetwelk de Paus dispensatie kan verlenen, en waarover in de Schrift geen nadrukkelijke uitspraak is gegeven, dat zij zeker al die huwelijken bevestigen, die op enigerlei wijs tegen de kerkelijke en pauselijke wetten gesloten zijn. Laten zij zich dan wapenen met de goddelijke wet die zegt: "Wat God saamgevoegd heeft, scheidt de mens niet". De vereniging toch van man en vrouw is een zaak van goddelijk recht, dat zijn plaats bezet houdt en aanblijft, op welke wijze het ook tegen wetten van mensen zou botsen; en dan moeten wetten van mensen voor dit goddelijk recht zonder enig bezwaar wijken. Want indien een mens zijn vader en moeder zal verlaten, om zijn vrouw aan te hangen, hoeveel te meer zal hij dan waardeloze en onrechtvaardige menselijke wetten met voeten treden, om zijn vrouw aan te hangen?[285]
En indien een Paus of een bisschop of een officiaal[286] het één of ander, tegen een menselijke wet in, gesloten huwelijk ontbindt, is hij een Antichrist en een schender van de natuur en schuldig aan majesteit-schennis ten aanzien van God, omdat de uitspraak daar staat, onwrikbaar vast: "wat God samengevoegd heeft, scheide de mens niet!"

Voeg nu nog hier aan toe dat een mens geen recht heeft om dergelijke wetten uit te vaardigen en dat aan christenen door Christus een vrijheid is geschenen, die boven alle wetten van mensen staat, en dat wel héél in het bijzonder daar, waar een goddelijke wet tussenbeide komt; zoals we lezen in Markus 2: "De Zoon des mensen is een Heere, óók van de Sabbath. En de mens is niet gemaakt om de Sabbath, maar de Sabbath om de mens". Vervolgens, dat zulke wetten te voren veroordeeld zijn door Paulus, toen hij voorzei dat er in de toekomst zouden zijn, die zouden verbieden te huwen. Daarom moet hier wijken de harde gestrengheid van de huwelijksverhinderingen die samenhangen met verzwagering, geestelijke of wettelijke verwantschap[287], en met bloedverwantschap, voorzover de Heilige Schriften die toelaten. Want in die Heilige Schriften vormt alleen de tweede graad van bloedverwantschap een verhindering, zoals er staat geschreven in Lev. 18, waar twaalf personen met name worden genoemd die een huwelijksverhindering opleveren, als daar zijn: moeder, stiefmoeder, natuurlijke zuster, schoondochter, schoonzuster: broersvrouw, schoonzuster: vrouwszuster, stiefdochter, tante: oomsvrouw. Bij deze wordt alleen de eerste graad van zwagerschap en de tweede van bloedverwantschap een beletsel om te huwen genoemd en toch weer niet zonder uitzonderingen, gelijk dat duidelijk is in te zien; want de dochter van broer of zuster of de kleindochter worden niet onder "de verboden graden" genoemd, hoewel hier toch sprake is van de tweede graad. Derhalve, indien eens ooit een huwelijk buiten deze graden was aangegaan, terwijl men nergens [in de Schriften] leest dat andere [huwelijken] door God verboden zijn, dan moet men in geen geval zulke huwelijken ontbinden omdat menselijke wetten het gebieden; daar immers het huwelijk zelf als goddelijke instelling in onvergelijkelijke mate hoger staat dan de wetten; zodat niet het huwelijk vanwege de wetten, maar de wetten vanwege het huwelijk naar recht moeten verbroken worden.

Zo moet al die onzin van gemeenschappelijke vader- en moeder- en broeder- en zuster- en dochterschappen totaal verdwijnen, indien eenmaal het huwelijk gesloten is. Wie toch heeft die "geestelijke verwantschap" uitgevonden, dan alleen de menselijke bijgelovigheid? Zo het hem die laat dopen of uit de onderdompeling opheft niet geoorloofd zou zijn niet de ge-

---

[285] Ter verklaring van deze ietwat cru schijnende uitspraken merkt prof, Lemme in een korte maar voldoende herinnering op dat hier, als Luther "mensenwetten" zo sterk bestrijdt, steeds moet worden bedacht dat hij vecht tegen zo vele, geheel willekeurige, pauselijke wetsafkondigingen. [Vert.].
[286] Officialen zijn bisschoppelijke beambten tot uitoefening van de kerkelijke jurisdictie. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[287] Wettelijke of burgerlijke verwantschap is zulke die door adoptie is ontstaan; de geestelijke dankt haar aanzijn aan de doop, die verwantschap schept tussen de dopeling en de dopenden en de peter en meter. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

doopte of uit het doopwater omhooggehevene te huwen, waarom is het dan wel geoorloofd dat een christen een christin huwt? Of is het soms een meer waardevolle verwantschap, zij die voortvloeit uit de ceremoniën of het teken, dan de verwantschap die voortvloeit uit de zaak zelf van het sacrament? Of is soms een christen niet de broeder van zijn zuster, de christin? Of is niet de gedoopte man de geestelijke broeder van iedere gedoopte vrouw? Wat zullen we toch dwaasheden bedenken en doen? Hoe zal het zijn, wanneer iemand zijn vrouw onderwijs geeft door middel van het Evangelie en ten aanzien van het geloof in Christus en hij juist daardoor in waarheid haar "vader in Christus" is geworden - zal het dan ongeoorloofd zijn dat zij zijn vrouw blijft? Zou het Paulus niet hebben vrijgestaan met een meisje uit de Corinthische gemeente te trouwen, terwijl hij er zich toch in beroemt dat hij alle leden ervan als zijn kinderen in Christus heeft "geteeld"? U ziet aan zulke voorbeelden, hoe de christelijke vrijheid door de blindheid van menselijke bijgelovigheid wordt in boeien geslagen.

Nog veel meer ijdel en ongegrond is de wettelijke, burgerlijke, verwantschap en nochtans heeft men die hoog verheven zelfs boven het van God gegeven huwelijksrecht. Ik zou ook mijn instemming niet willen betuigen met dit "beletsel", dat men "de ongelijkheid in godsdienst" noemt, nl. dat het noch zonder meer, noch alleen onder voorwaarde van een eerst zich tot het geloof toewenden, geoorloofd zou zijn een niet gedoopt meisje te huwen. Wie, heeft dit verboden? God of een mens? Wie heeft de mensen het recht gegeven zulk een huwelijk te verbieden? Stellig de geest die werkt in "de huichelarij van leugensprekers", gelijk Paulus hen noemt[288]. Omtrent hen moet worden opgemerkt: "Mijn vijanden hebben mij fabeltjes verteld; maar het is niet naar Uw wet"[289]. De heiden Patricius huwde met Monica, de moeder van de heilige Augustinus, een christin; waarom zou heden ten dage hetzelfde niet geoorloofd zijn? Een gelijke dwaze, ja, goddeloze gestrengheid, is het, om te spreken van een beletsel, voortvloeiend uit een misdaad; d.w.z.: indien iemand een vrouw trouwt, die hij tevoren heeft bezoedeld door de zonde van echtbreuk; of indien hij kwade plannen beraamd had om de ene echtgenoot te doden, opdat hij met de overlevende een huwelijk kon aangaan. Ik bid u, vanwaar komt de mensen deze gestrengheid tegen andere mensen toe, om eisen te stellen die God nooit heeft gesteld? Of veinzen zij er onwetend van te zijn dat Batseba, de vrouw van Uria, nadat beide misdaden waren begaan, dat is dus: na het bevlekt zijn door de zonde van echtbreuk en nadat haar man gedood was, toch door David, die allerheiligste man, tot zijn vrouw is genomen? Heeft de goddelijke wet dit toegestaan en gedaan, wat doen dan nu de tyrannische mensen tegen hun mede-dienstknechten?

Nóg een omstandigheid wordt voor een huwelijksbeletsel gehouden, nl. die men noemt: "het beletsel van het verband"; dit betekent: indien iemand met een ander verbonden is door huwelijksbeloften. Hier stellen zij vast: indien zulk een niet een tweede meisje huwelijksgemeenschap heeft, houdt zijn belofte, aan de eerste gedaan, op van kracht te zijn[290]. Hier begrijp ik niets van. Ik ben van oordeel: hij die zich in de belofte heeft weggegeven, is niet meer zijn eigen heer. En daarom, volgens het goddelijk recht dat hem verhindert [anders te doen], hoort hij toe aan de eerste, niet wie hij niet in gemeenschap heeft geleefd, ook al heeft hij wèl alzó geleefd met de andere. Immers: hij kon niet geven, wat hij niet had; hij heeft haar bedrogen en in werkelijkheid echtbreuk gepleegd. En als anderen dit nu anders zien, komt het hiervandaan, dat zij meer op de vleselijke één-wording, die plaats vond, letten, dan op het goddelijk gebod, volgens hetwelk hij aan de eerste, aan wie hij [echtelijke] trouw beloofd had, ook altijd trouw moet blijven. Want wie iets wil geven, moet

---

[288] 1 Tim. 4: 1.
[289] Vgl. Ps. 119: 85.
[290] Prof. Lemme, wiens vertaling in het Duits, over het algemeen genomen, m.i. een uitmuntende is, laat deze gehele volgende alinea, zonder rekenschap te geven van de redenen die hem ertoe hebben geleid, met een kleinere letter drukken; door welke maatregel hij de inhoud ogenschijnlijk toch wel enigermate stelt buiten of althans naast het doorlopend verband met bet betoog. Borcherdt en Merz plaatsen deze alinea tussen vierkante haakjes. [Vert.].

geven van wat hij heeft. En God wil niet dat iemand zijn broeder door misleiding zou ten val brengen in enige zaak die in ere is te houden meer dan en boven alle overleveringen van alle mensen. Daarom geloof ik dat zulk een man niet niet een goed geweten met de tweede kan samenleven en dat dit dusgenaamd beletsel te enenmale moet worden afgewezen. Want indien het afleggen van een gelofte om in een monnikenorde in te treden van een vrouw ontvreemdt, waarom dan niet de trouw, toegezegd en in de belofte terugontvangen, terwijl die toch is naar het goddelijk gebod en vrucht van de Geest, Gal. 5, gene echter [uit-vloeisel] van een menselijke beschikking? En gelijk het een gehuwde vrouw vrijstaat een man voor zich op te eisen, terwijl de gelofte om in een orde te treden niet in de weg staat, waarom mag een verloofde dan niet haar bruidegom voor zich opeisen, ook al zou hij met een andere vrouw gemeenschap hebben gehad? Maar - we hebben boven reeds betoogd dat hij, die een meisje trouw heeft beloofd, niet een gelofte om in een monnikenorde intrede te doen afleggen mag, maar hij is verplicht met haar te trouwen, omdat hij onder de verplichting leeft om de trouw niet te schenden; die men niet mag verbreken met beroep op enige menselijke traditie, omdat zij door God geboden is. Nog des te meer moet het geschieden dat hij de eerste trouw blijft, omdat hij de overgave niet anders dan niet een leugenachtig hart aan de andere kon schenken en daarom die niet echt geschonken heeft, maar hij zijn naaste tegen Gods wil in heeft bedrogen. Daarom grijpt in zulk een geval “het beletsel van de dwaling” plaats; en moet het vaststaan dat de bruiloft niet de tweede van geen waarde, ongeldig, is.

Ook het beletsel voortvloeiend uit het behoren tot de priesterstand is zuiver een verzinsel, vooral wanneer zij wauwelend beweren dat daardoor ook zelfs een eenmaal gesloten huwelijk wordt opgeheven, waarbij zij altijd weer hun overleveringen en beslissingen boven de goddelijke geboden verheffen in waarde. Ik wil hier nu niet een oordeel uitspreken over de priesterstand, zo als die heden ten dage is, maar ik lees hoe Paulus beveelt dat een opziener ener vrouwe man moet zijn, en dat daarom geen huwelijk van een diaken, een priester, en bisschop of van wie ook, van welke kerkelijke stand hij moge zijn, mag opgeheven worden. Hoewel Paulus dit soort priesters en deze geestelijke orden, die wij heden hebben, niet heeft gekend. Mogen daarom al die vervloekte inzettingen van mensen vergaan, die niet anders dan tot een vermeerdering van gevaren, zonden en kwaden, in de kerk intrede hebben gedaan. Een huwelijk van een priester met een vrouw is derhalve een waar huwelijk waarin geen scheiding mag plaats vinden; een huwelijk, door goddelijke geboden goedgekeurd. Wat dan, indien goddeloze mensen het willen verhinderen of ontbinden, door pure tirannie hunnerzijds? Laat het dan ongeoorloofd genoemd worden door mensen, het is evenwel geoorloofd van Godswege, Wiens gebod, indien het tegen menselijke inzettingen indruist, de overhand moet hebben!
Een gelijkwaardig verzinsel is het dusgenaamde beletsel ontleend aan de openlijke eerbaarheid, waardoor gesloten huwelijken tot scheiding worden gevoerd. Die euvelmoedige goddeloosheid, zó gemakkelijk er toe te bewegen om te scheiden wat God saamgevoegd heeft, schrijnt en ergert mij. Hier merkt u het doen van de Antichrist op, die zich keert tegen alles wat Christus heeft gedaan en geleerd. Om welke reden, vraag ik, zou geen bloedverwant, zelfs tot in de vierde graad toe, van een verloofd man, die gestorven is vóór zijn huwelijk inging, niet de achtergebleven verloofde mogen trouwen? Hier is geen recht van publieke eerbaarheid, maar alleen onkunde. Waarom bestond onder het volk van Israël, dat verordeningen ontving en de beste goddelijke wetten, deze gerechtigheid uit hoofde van openbare eerbaarheid niet? Ja ook zelfs werd de naaste door een gebod van God gedwongen om de na de dood van haar man achtergebleven vrouw van zijn naaste te trouwen! Of betaamt het om het volk van de christelijke vrijheid met gestrenger wetten te bezwaren, dan het volk van de wettelijke dienstbaarheid? En, opdat ik tot een einde kom met het vermelden van deze dingen, die meer verzinsels omtrent dan [wettige] verhinderingen om te huwen zijn, zeg ik, dat mij tot nog toe geen verhindering onder de ogen kwam, die rechtens in een gesloten huwelijk tot scheiding zou nopen, dan alleen de impotentie van de man, liet onbekend zijn met een vroeger aangegaan [ander] huwelijk en de gelofte van kuisheid [niet te zullen huwen]. Omtrent zulk een gelofte echter ben ik zelf tot

op deze dag niet tot een vaste overtuiging gekomen; in déze zin: dat ik niet weet op welke tijd die moet afgelegd zijn, zal zij geldende kracht bezitten, zoals ik ook boven gezegd heb toen ik handelde over het sacrament van de doop. Daarom, let bij de zaak van het huwelijk bovenal op deze ene zaak: hoe ongelukkig, ja hopeloos alle dingen zijn in verwarring gebracht, versperd, verstrikt en aan gevaren onderworpen door verdorven, ondeskundige en goddeloze menselijke tradities en instellingen, die in de kerk ingang vonden; zodat er geen hoop op herstel meer bestaat, tenzij dan dat men weer terugkeert tot het Evangelie van de vrijheid en wij weer volgens dit Evangelie - na eenmaal alle wetten van alle mensen terzijde gesteld. te hebben - alles beoordelen en besturen. Amen!

Van het geslachtelijk onvermogen[291]

Over het geslachtelijk onvermogen moet ook iets gezegd worden, opdat men gemakkelijker raad kan geven aan zulken die aan het gevaar van misvatting blootstaan en daarmee hebben te worstelen. Dit zij echter vooropgesteld, dat alles wat ik van de verhinderingen, de beletselen, gezegd heb, ik wil doen doelen op de tijd dat het huwelijk gesloten is, nl. opdat door zulke beletselen geen enkel huwelijk tot ongeldigheid zou worden gebracht. Overigens zal ik over het huwelijk dat nog gesloten moet worden, in 't kort opmerken, dat ik boven reeds heb gezegd: indien de verliefdheid van de jeugd of enige andere noodzakelijkheid u dringt, die de reden is dat de Paus u dispensatie verleent, laat dan toch de één of andere broeder zijn broeder dispensatie verlenen, of u uzelf, opdat volgens deze raad uw vrouw gerukt moge worden uit de hand van de tirannieke wetten, op de wijze waarop 't maar zal kunnen. Want waarom zal mijn vrijheid worden van mij genomen door het bijgeloof en de onwetendheid van anderen? Of indien de Paus voor geld dispensatie verleent, waarom zal ik niet ten voordele van mijn heil aan mijzelf of aan mijn broeder dispensatie verlenen? Stelt dan de Paus de wetten vast? Die stelle hij dan maar vast voor zichzelf; als mijn vrijheid daarbij maar voor mij behouden blijft of in 't verborgen aan zijn macht ontrukt!

Laten we dus nu zien hoe het met het geslachtelijk onvermogen er voor staat.

Ik wil een vraag stellen over een geval als bijv. dit: indien een vrouw gehuwd is met een man die aan geslachtelijk onvermogen lijdt, en zij kan niet, of wellicht: wil niet, met zoveel getuigenissen en rumoerige woorden, als het gerecht eist, rechtens het onvermogen van de man aantonen, en zij wil toch zo gaarne kinderen hebben of zij kan zich niet onthouden ... en ik zou haar dan aanraden dat zij scheiding van haar man moest zoeken te verkrijgen, om daarna met een andere man te trouwen, en zij zich dan daarmee moest tevreden en gerust stellen, dat het geweten en de ervaring van haar zelf en van haar man voldoende getuigenis gaven aan het feit van zijn onvermogen; maar de man zou het niet willen; en ik zou haar dan voorts raden dat zij, met bewilliging van haar man (daar hij toch eigenlijk haar “man” niet is maar een louter en van kracht beroofd mede-inwoner [van het huis]) zich zou geven aan een ander, bijv. aan de broeder van de man, echter in een geheim huwelijk, en een

---

[291] Zowel Kawerau als Borcherdt en Meer hebben er in hun uitgaven van Luthers werken op gewezen, dat in een geval als door Luther gesteld wordt de R. Kath. Kerk het huwelijk als niet voltrokken beschouwt, maar dat een proces tot ongeldigheidsverklaring zeer omslachtig was en gepaard ging met een voor de betrokken partijen zeer pijnlijke bewijsvoering. Verder schijnt in grote streken van Duitsland volgens het toen geldende volksrecht de man in een dergelijk geval gedwongen geweest te zijn zijn vrouw aan zijn naaste af te staan. In dat licht gezien is de houding van Luther begrijpelijker dan ze ons op het eerste gezicht lijkt. Hij tracht een openlijk schandaal te voorkomen en kiest, niet ten onrechte, partij voor de willens en wetens bedrogen echtgenote, daar er (gezien het bedrog, dat in het spel is) naar de toen geldende wetten van een huwelijk geen sprake is. Luther heeft over dit staaltje van pastoraal advies overigens nogal wat te horen gekregen. In zijn “Vom chelichen Leben” van 1520 komt hij er nog eens op terug en verklaart daar, dat hij er nog precies zo over denkt: “Dat kan beslist niet. z'n naaste in zulke geweldige zaken, die lichaam, goed, eer en zaligheid raken, zo lichtvaardig bij de neus nemen. Dat zou men zo'n man behoorlijk betaald moeten zetten”. Men vergete verder niet, dat het Luthers bedoeling niet was, dat het geschrift over de Babylonische gevangenschap een volksboek zou worden. Hij noemt zijn advies later uitdrukkelijk een raad aan de biechtvaders. Vgl. Borcherdt-Merz, Luthers Werke II, blz. 378. En Luther, W.A. X-II-279. [Noot v. d. vert.].

kind [dat geboren werd] zou toegerekend worden aan de vermeende man als ware die de vader - ik vraag: zou deze vrouw dan een behoudene mogen heten en geacht kunnen worden te verkeren in de staat van heil?- dan antwoord ik: ja. Want de vergissing en de onwetendheid omtrent het geslachtelijk onvermogen van de man verhindert hier het huwelijk, maar de tirannie van de wetten laat de scheiding niet toe; maar dan is de vrouw vrij krachtens de goddelijke wet en zij kan niet gedwongen worden tot de onthouding. Daarom moet dan de man van zijn recht afstand doen en de ander zijn vrouw overlaten, die hij slechts naar de uiterlijke schijn als de zijne bezit.

Verder: zou de man er geen genoegen mee nemen en wilde hij ook niet scheiden, dan zou ik, vóór ik haar zou toestaan zich door haar hartstocht te laten verteren of echtbreuk te plegen, haar raden dat zij een huwelijk met een andere man zou sluiten en met hem zou wegvluchten naar een onbekende ver-afgelegen plaats. Welke andere raad toch kan men geven aan één, die steeds in gevaar verkeert omdat ze zo grote moeite heeft met haar hartstochtelijke begeerten?

Ik weet wel dat het sommigen ontroert en schokt, dat het kind, uit dit verborgen huwelijk geboren, een feitelijk hem niet toekomend erfstuk is van de vermeende vader. Indien het met zijn instemming geschiedde, zou er niets onbillijks in zijn. Indien het echter geschiedde buiten zijn weten of tegen zijn wil, dan moet in deze zaak het vrije en christelijke overleg de doorslag geven, ja meer nog: de liefde, [om te beoordelen] wie van beiden de ander de grootste schade doet lijden. De vrouw vervreemdt het erfstuk van de man, zij draagt het over aan een ander; maar de man heeft zijn vrouw bedrogen en berooft haar van heel zijn lichaam en van heel haar leven. Of zondigt soms een man niet méér, als hij zijn vrouw naar haar lichaam en leven te gronde richt, dan de vrouw, indien zij alleen tijdelijke zaken van de man aan een ander overdraagt?

Daarom moet hij of in de scheiding willen toestenimen of verdragen dat hij vreemde erven krijgt; daar hij immers door zijn schuld een onschuldig meisje heeft bedrogen en geheel beroofd van het gebruik gelijkelijk van haar leven en lichaam, en bovendien haar een bijna onverdraaglijke aanleiding heeft gegeven om echtbreekster te worden. Laat die beide dan maar gelegd worden in een weegschaal, waarin ze tegen elkaar opwegen! Ongetwijfeld moet geheel naar recht [de schuld van] het bedrog op de bedrieger neerkomen, en het is zijn plicht de schade, die hij berokkende, te vergoeden. Welk onderscheid toch is er tussen zulk een man, en hem, die de vrouw van iemand met haar man gevangen houdt? Is zulk een man niet verplicht die vrouw en haar kinderen en haar man te onderhouden of hen vrij te laten gaan? Waarom dan zou het in het onderhavige geval dan niet op gelijke wijze geschieden? Daarom ben ik van oordeel, dat men deze man moet verplichten of te scheiden, of als erfgenaam het kind van een ander te onderhouden. Zonder twijfel zal de liefde tot dit oordeel dringen. In dit geval zal de man, die aan geslachtelijk onvermogen lijdt en feitelijk niet een “man” is, het kind van de vrouw met geen ander toegenegenheidsgevoel onderhouden, als wanneer eventueel zijn vrouw ziek was of bezocht met enig ongemak van andere aard en hij dan toch, alle en zware uitgaven, die het meebracht, zich getroostend, haar zou verzorgen. Immers het is zijn - en niet haar - schuld, dat zijn vrouw aan deze onaangenaamheid is ten prooi gevallen. Dit zeg ik naar mijn inzicht als man om bezwaarde consciënties te onderwijzen; met de begeerte dat ik mijn broeders in zulk een gevangenschap met enige vertroosting heb gediend.

De echtscheiding

Inzake de echtscheiding moge de vraag nog worden opgeworpen, of zij geoorloofd mag heten. Weliswaar verafschuw ik de echtscheiding in die mate dat ik bigamie, een dubbelhuwelijk, nog boven echtscheiding zou verkiezen; maar of zij geoorloofd is, durf ik zelf niet niet zekerheid te zeggen. Christus Zelf, de Opperherder, zegt in Matth. 5: “Een ieder die zijn vrouw wegzendt om een andere reden dan ontucht, maakt dat er echtbreuk met haar wordt gepleegd; en al wie een weggezondene trouwt, pleegt echtbreuk”. Derhalve

staat Christus echtscheiding toe, maar alleen in het geval dat er ontucht is gepleegd. Daarom moeten we stellig zeggen dat de Paus dwaalt, zo dikwijls hij op andere gronden echtscheiding wettig verklaart; daarom mag niemand zich maar op staande voet gedekt achten, wanneer hij meer door de bekende pauselijke lichtzinnigheid dan krachtens enige bevoegdheid die hij daartoe zou hebben, dispensatie heeft verkregen. Indien toch Christus scheiding voor geoorloofd verklaart in het geval van bedreven ontucht en Hij niemand dwingt ongehuwd te blijven en Paulus veel liever wil dat wij trouwen dan door hartstochten te worden verteerd, schijnt het volkomen geoorloofd te zijn dat men in de plaats van de gescheidene een andere trouwt. Het ware zeer te wensen dat deze zaak dóórgesproken en voor zeker vastgesteld was, opdat men raad zou kunnen geven in de zaak van de oneindige gevaren welke zulken bedreigen, die buiten hun schuld heden ten dage gedwongen worden ongehuwd te blijven. D.w.z. in het geval van hen of haar, wier vrouwen of mannen weglopen en de ander berooid achterlaten, en dat om eerst na zeg een tiental jaren, of nooit, terug te keren. Een geval als dit zit mij dwars en doet mij verdriet, daar de voorbeelden [schier] dagelijks zich herhalen, hetzij hier nu een bijzondere liederlijkheid van Satan of een verwaarlozen [van de lessen en waarschuwingen] van het Woord van God in het spel is.

Ik evenwel, die op mijn eentje tegen allen in, in deze aangelegenheid niets kan vaststellen, zou heel ernstig wensen dat het leven tenminste naar het bekende woord uit 1 Cor. 7 werd ingericht: “Maar indien de ongelovige haar verlaat, láát hij haar verlaten! De broeder of zuster is in dit geval niet gebonden”. Hier noemt de Apostel het geoorloofd dat men de ongelovige die weggaat, láát heengaan en laat glippen, en aangaande de gelovige partij verklaart hij dat het hem of haar vrijstaat een ander te nemen. Waarom zou dezelfde regel niet geldende kracht bezitten indien een gelovige, ik bedoel: een gelovige-in-naam, in feite gelijk aan een ongelovige, de echtgenoot verlaat, vooral wanneer hij het doet om nooit terug te keren? Ik kan echt tussen deze beide gevallen geen onderscheid ontdekken. Ik geloof evenwel: indien ten tijde dat de Apostel leefde de ongelovige, die de andere partij had verlaten, na verloop van tijd weer was teruggekeerd, zelf gelovig was geworden of beloofd had weer met de gelovige te willen samenwonen, dan zou hij niet toegelaten zijn maar dan zou hem het recht zijn gegeven een andere te trouwen.

Maar ik breng in deze dingen (zoals ik reeds zei) niets tot een beslissing, hoewel ik niets liever zou wensen dan dat men wel tot een beslissing zou zijn gekomen; omdat heden ten dage niets mij, en vele anderen, meer bekommernis geeft dan juist deze zaak. Ik wil echter niet dat hierin een beslissing valt alleen op gezag van de Paus en de Bisschoppen; maar, indien twee geleerde en vrome mannen in Christus' naam te dezer zake zouden tot overeenstemming kunnen komen, dan zou ik hun oordeel en einduitspraak de voorkeur geven zelfs boven dat van kerkvergaderingen, gelijk men er nu zulke pleegt samen te brengen, terwijl men dan hoog opgeeft alléén van het groot getal van de deelnemers en het gezag dat men hun toeschrijft, zonder te letten op kunde en heiligheid. Daarom hang ik hier mijn harp aan de wilgen en houd op met spelen - totdat een ander, een wijzere dan ik, met mij er over van gedachten wisselt.

VI. DE GEESTELIJKE STAND (DE CLERUS) EN DE PRIESTERWIJDING

Dit sacrament [van de ordening of wijding tot de priesterstand] kent de kerk van Christus niet, maar het is uitgevonden, verzonnen, door de kerk van de Paus. Immers niet alleen heeft het geen enkele belofte van genade, ergens, wáár ook, haar gegeven; maar het gehele Nieuwe Testament spreekt er met geen enkel woord over. Belachelijk is het dan om te verzekeren dat het een sacrament van God is, terwijl men niet kan aantonen dat het ergens ooit door God is ingesteld. Ik wil niet zeggen dat ik dit ritueel gebruik, zoveel eeuwen lang in eer gehouden, te enenmale veroordelenswaardig acht te zijn, maar ik wil er niet van weten dat in heilige dingen verdichtsels van mensen worden verzonnen en het is ook niet geoorloofd de mening door bewijzen te pogen te steunen dat iets van Godswege is verordend, terwijl het van Godswege niet verordend is; opdat we een tegenstander niet tot een aanfluiting worden. En we moeten er naar staan, dat al die dingen waarvan we roemend betuigen dat ze geloofsartikelen zijn, ons zeker zijn en rein en door duidelijke Schrift-uitspraken bevestigd; iets evenwel, waarvoor we in dit sacrament, waarover we nu gaan spreken, niet in de geringste mate kunnen instaan.

Ook heeft de kerk geen bevoegdheid om van nieuwe goddelijke genadebeloften vast te stellen dat ze kracht zullen betonen; zoals sommigen daarvan bazelen, die beweren dat alles wat door de kerk wordt vastgesteld, niet een minder gezag bezit dan datgene wat wordt vastgesteld door God; omdat zij wordt bestuurd door de Heilige Geest. Immers de kerk wordt geboren uit het belofte-woord, door het geloof aangenomen, en door datzelfde woord wordt zij onderhouden, gevoed en bewaard. En dit betekent nu: zijzelf wordt gesticht door de beloften van God en niet wordt de belofte vastgesteld door haar. Het Woord van God toch staat onvergelijkelijk hoog boven de kerk. En in dit Woord heeft de kerk niets vast te stellen, te verordenen, te verrichten, maar voor haar, die immers schepsel is, ligt alleen de taak om zich te láten vaststellen, gebieden en in te richten. Immers wie doet zijn ouders geboren worden? Wie heeft als eerste zijn Maker in 't leven geroepen? Dit zonder twijfel heeft de kerk [als voorrecht], dat zij het Woord van God kan onderscheiden van de woorden van mensen, zoals Augustinus belijdt dat hij het Evangelie heeft geloofd, daartoe bewogen door het gezag van de kerk, die als waarheid verkondigde dat dit het Evangelie was. Niet dat daarom de kerk boven het Evangelie zou staan, immers dan zou de kerk óók staan boven God, in Wie we geloven, omdat de kerk aangaande Hem verkondigt dat Hij God is. Maar het is, gelijk Augustinus op een andere plaats zegt: “Door de Waarheid zelf wordt de ziel zo in beslag genomen, dat zij bij háár licht over alle dingen met de grootste zekerheid een oordeel kan vellen, maar over de Waarheid oordelen kan zij niet, maar met een onfeilbare zekerheid wordt zij er toegebracht te zeggen: “Dit is de Waarheid!” Om een voorbeeld te nemen: ons verstand verklaart met onfeilbare zekerheid: drie plus zeven is tien, en toch kan het er geen rekenschap van geven waarom dit zo is, terwijl het toch niet kan loochenen dat het zo is - dat het “waar” is; immers ons verstand is door deze waarheid in beslag genomen en wordt meer door de waarheid als beoordelaarster beoordeeld dan dat het zelf beoordelaar van de waarheid zou zijn. Zó staat het nu óók in de kerk geschapen met het waarnemingsvermogen en de uitgesproken mening, onder voorlichting van de Heilige Geest, ten aanzien van de beoordeling en goedkeuring van de leervoorstellingen; de kerk kan wat zij waarneemt en uitspreekt niet bewijzen en houdt het al toch voor zéér zeker. Want zó als hij de filosofen niemand over de algemene begrippen een oordeel velt, maar allen juist er dóór geoordeeld wórden, zó is het bij ons ten aanzien van “de geestelijke mens”: hij beoordeelt alle dingen, zelf echter wordt hij “door niemand beoordeeld”, gelijk de Apostel zegt[292].

Maar over deze dingen spreek ik op een andere plaats. Dit zij dus onder ons zéker: de kerk kan niet genade toezeggen; dit is alléén Gods werk en behoort Hem alléén toe. Daarom kan de kerk ook niet een sacrament instellen. En ook zelfs wanneer zij dat heel goed kon doen,

---

[292] 1 Kor. 2: 15.

zou daaruit toch maar niet terstond de gevolgtrekking te maken zijn, dat de priesterwijding een sacrament zou zijn. Immers wie weet wèlke de kerk is die de Heilige Geest heeft, daar immers, als er een kerk wordt geïnstitueerd slechts enige weinige bisschoppen of geleerden daarbij plegen aanwezig te zijn? En het is mogelijk dat deze niet "van" de kerk zijn, en dat zij allen dwalen, gelijk maar al te dikwijls kerkvergaderingen gedwaald hebben; in het bijzonder het concilie van Konstanz, dat op de meest goddeloze wijze van alle tot dwalingen is vervallen. Dit toch alleen is op betrouwbare wijze vastgesteld, wat door de algemene kerk, niet alleen die van Rome, wordt vastgesteld en goedgekeurd. Daarom stem ik toe dat de priesterwijding een bepaalde kerkelijke ritus is, gelijk er ook vele andere zulke riten en gebruiken door de kerkvaders in de kerk zijn ingevoerd, als bijv. het inwijden van gereedschappen, huizen, gewaden, wijwater, zout, kandelaars, kruiden, wijnen en dergelijke, bij welke alle niemand het er voor houdt dat het een sacrament zou zijn, gelijk er ook bij die generlei belofte aanwezig is; en zó is ook het zalven van de handen van een man, het scheren van de kruin en de andere dingen van die aard die geschieden[293] niet het geven van een sacrament, het verrichten van een sacramentele handeling, omdat er niets aan of bij is toegezegd; maar zij worden alleen, als werktuigen en instrumenten, ter beschikking gesteld, ten dienste gesteld, van bepaalde diensten.

Maar u zult wellicht zeggen: Wat zegt u dan wel met betrekking tot Dionysius[294] die zes sacramenten opsomt in zijn boekje over "De kerkelijke hiërarchie" en onder die ook de priesterwijding noemt?

Ik antwoord daarop: ik weet dat men deze auteur alleen uit het getal van de Ouden heeft tot een bewijs dat er zeven sacramenten zijn, hoewel hij, omdat hij van het huwelijk als sacrament niet spreekt, er slechts een zestal noemt. Maar overigens lezen we bij de overige Vaders over de sacramenten in het geheel niets. Zij hebben ook, zo dikwijls zij van die dingen gesproken hebben, ze nooit beoordeeld onder de naam van "sacramenten". De vondst om ze "sacramenten" te noemen is van recente datum, is nieuw. En mij - opdat ik nog stoutmoediger worde - stuit het zeer tegen de borst dat men aan deze Dionysius, wie hij ook geweest moge zijn, zoveel gezag toeschrijft, terwijl hij toch bijna niets van een degelijke geleerdheid bezit. Want die dingen, die hij in zijn boek: "Over de hemelse hiërarchie onder de engelen" verzint - een boek waarop nieuwsgierige en bijgelovige vindingrijke mensen zich zozeer hebben afgetobd - ik vraag u: niet wiens gezag of met welke bewijsvoering maakt hij ze waar? Zijn het niet al te zamen bedenksels van hem zelf en haast zeer veel gelijkend op droomdenkbeelden, als u vrij van vooroordeel leest en oordeelt?

Maar in de mystieke Theologie, welke enige zeer onwetende theologanten zozeer opblazen, is hij één van de verderfelijkste, meer sprekend overeenkomstig Plato dan zich houdend aan Christus, zó dat ik niet graag wil dat een gelovige ziel ook maar de geringste aandacht aan deze boeken zou schenken. Christus leert u daaruit zó weinig, zó in het geheel niet kennen, dat, zo u Hem al kende, u Hem dan zou verliezen! Ik spreek uit ervaring. Laten we liever naar Paulus luisteren, opdat we Jezus Christus leren kennen en Die gekruist. Hij toch is de Weg, de Waarheid en het Leven; Hij is de Ladder langs welke men tot de Vader komt. Zoals Hijzelf gezegd heeft: "Niemand komt tot de Vader, dan door Mij".

Zo in [het boek] "De kerkelijke hiërarchie", wat doet [Dionysius] daar anders dan dat hij enige kerkelijke gebruiken beschrijft, terwijl hij met zijn allegorieën speelt, zonder ze te bewijzen? Op de manier waarop dat bij ons gedaan is door de man die zijn boek Rationale divinorum heeft uitgegeven[295]. Zulke voóringenomen beoefening van de studie van

---

[293] Nl. bij de priesterwijding. [Vert.].
[294] Een schrijver van enige geschriften wellicht in de 1e eeuw n. Chr. ontstaan. Hij staat onder invloed van het Neo-Platonisme. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[295] Rationale divinorum officiorum, geschreven door W. Durandos, bisschop van Menda, + 1296. [Noot van prof.

allegorieën is alleen het werk van lediggangers. Of denkt u soms dat het mij moeilijk zou vallen ten opzichte van welk ook van de geschapen dingen met allegorieën te spelen? Heeft Bonaventura[296] de vrije kunsten en wetenschappen niet op allegorische wijze pogen terug te voeren tot de theologie? Eindelijk, Gerson heeft "de kleine Donatus" gemaakt tot een mystiek theoloog[297]. Het zou mij ook niet zwaar vallen een betere "hierarchie," te schrijven, dan Dionysius deed, daar hij van een Paus en Kardinalen en Bisschoppen niets heeft afgeweten en de Bisschop heeft gemaakt tot de hoogste gezagsdrager. En wie is zo schraal van vernuft, dat hij zich niet aan allegorieën zou kunnen wagen? Ik zou willen dat niet één theoloog zich voor het gebruik van allegorieën moeite zou geven, vóór hij zich de rechte en eenvoudige zin van de Schrift volledig eigen had gemaakt; anders zal hij, zoals het Origenes is gegaan, niet buiten gevaar om, aan de theologie zich wijden.

Het behoeft dus niet dadelijk een sacrament te zijn, omdat Dionysius het één of ander beschrijft. Anders, waarom maakt men ook de processie, die hij terzelfder plaatse beschrijft, die tot heden toe voortbestaat, niet tot een sacrament? Ja, dán zouden er zoveel van hun sacramenten zijn, als de riten en ceremoniën in de kerk tot groter tal zijn gestegen. Maar, steunend op dit zo zwakke fundament, hebben zij karaktertrekken uitgedacht, welke zij aan dit hun sacrament hebben toegeschreven, welke zij de gewijden als onuitwisbare achtten te zijn ingedrukt. Vanwaar kwamen, wil ik vragen, zulke bedenksels? En welk gezag dekte ze? Door welke gronden werden zij gestabiliseerd, versterkt? Niet, dat wij hun willen ontzeggen vrij te zijn tot het verzinnen, uitspreken, verzekeren, wat hun beliefde; maar ook wij handhaven onze vrijheid; opdat zij zichzelf niet het recht aanmatigen, om uit hun bedenksels geloofsartikelen te maken, zoals zij tot nu toe dat hebben gedaan. Het is genoeg dat wij, omwille van de eendracht, ons aan hun riten en liefhebberijen aanpassen, maar wij willen niet ons laten dwingen door dingen die niet noodzakelijk zijn ter zaligheid, alsòf ze dat wèl waren. Laten zij zelf de dwingende eis van hun tirannie opgeven, dan zullen wij een vrijwillig-betoonde gehoorzaamheid bewijzen aan hun gevoelen, opdat wij alzo in wederkerige vrede met elkander leven. Immers het is iets schandelijks en onrechtmatig-slaafs dat een christenmens, die een vrij man is, aan andere overleveringen en leringen dan hemelse en goddelijke zou onderworpen zijn.
Hierna wenden zij het uiterste van hun kracht aan. Zij herinneren er nl, aan, dat Christus bij het Avondmaal gezegd heeft: "Doet dat tot Mijn gedachtenis". "En zie nu," zo merken zij hierbij op, "hier heeft Christus hen tot priesters gewijd". Hieruit hebben zij, onder andere, ook deze gevolgtrekking gemaakt: alleen aan de priesters moet het Avondmaal onder beiderlei gestalte worden uitgereikt. Tenslotte hebben zij hieruit gezogen wat zij maar wilden, als mensen die zich de vrije wil aanmatigden, om uit Christus' woorden, waar ook gesproken, wat hun maar lustte, te halen en te beweren. Maar is dit nu: het Woord van God uitleggen?

Antwoord hierop, bid ik u! Christus belooft hier niets; Hij gebiedt alleen, dat het zal geschieden tot Zijn gedachtenis. Waarom komen zij niet tot de gevolgtrekking dat ook daar mensen tot priesters zijn gewijd, waar Hij hen met het ambt van de bediening van het Woord en van de Doop bekleedt en tot hen zegt: "Gaat heen in de gehele wereld en predikt het Evangelie aan alle creaturen, hen dopende in de naam ...", daar het toch de taak van priesters is om te prediken en te dopen? Vervolgens, daar immers heden ten dage het zelfs het voornaamste en [naar men zegt] hem niet te ontnemen werk van een priester is om de Canonische uren te lezen[298], waarom hebben zij dan niet uitgesproken dat het sacrament van de priesterwijding in dat ogenblik ingesteld werd, toen Christus gebood dat men moest

---

Lemme, Vert.].
[296] Veelzijdig geleerde, + 1274.
[297] Gerson (+ 1429) maakte Donatus die een grammatica schreef op allegorische wijze tot een theoloog! [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[298] De dagtijden of canonische uren vallen op 6, 9, 12, 3 en 6 uur op de dag en in de nacht: juist voor het gaan slapen en 3 uur 's morgens (de Metten), ook soms nog op 't uur van middernacht. De gebeden die op deze dag- (en nacht-)tijden moeten gesproken worden, staan in het Brevier. Tot het lezen van de Breviergebeden of de Canonische uren is ieder priester verplicht. [Noot van prof. Lemme, Vert.].

bidden - gelijk op vele andere plaatsen, zo heel in het bijzonder in de Hof, dat zij niet in verzoeking zouden vallen? Indien zij nl. zich niet uit deze moeilijkheid vrijmaken, dat zij zeggen: 't gaat niet om een gebod van het gebed, immers het is voldoende om de Canonische uren te lezen, zodat alzo met geen Schriftuitspraak zou kunnen bewezen worden dat dit een priesterlijk werk is en dientengevolge zulk een gebeds-priesterschap niet uit God zou zijn, gelijk het ook inderdaad niet is.

Wie echter van de oude vaders heeft ooit beweerd dat met deze woorden mensen tot priesters zijn gewijd? Maar indien niet één van hen, waar komt dan dit nieuwe inzicht vandaan? Zeker hiervandaan, dat men met deze handigheid er naar heeft gestreefd dat men een kweekplaats van onverzoenlijke tweedracht zou hebben, opdat daardoor geestelijken en leken verder van elkaar of zouden komen te staan dan hemel en aarde van elkaar verwijderd zijn, tot ongelooflijk grote schade van de doopsgenade en tot een verwarring aanbrengen in de evangelische gemeenschap. Immers, hieruit begon voort te spruiten die verfoeilijke tirannie van geestelijken (clerici) ten opzichte van de leken. Want in hun groot vertrouwen op de lichamelijke zalving, waarmee hun handen waren gewijd, en verder op het geschoren zijn van hun hoofdkruintje en op hun gewaden, hebben zij zich niet alleen in hun waan hoog gesteld boven de overige christenen, de leken, die met de Heilige Geest zijn gezalfd, maar hielden zij deze welhaast voor onwaardige honden, die met hen tot de kerk werden geacht te behoren. Dat is de reden dat zij van alles durven te gebieden, te eisen, te dreigen, op allerlei dingen aan te dringen en te benauwen. Kortom: het sacrament van de priesterwijding was en is een zeer voortreffelijk werktuig tot het in stand houden van al de monsterachtigheden, die tot nu toe zijn geschied en tot heden toe nog geschieden in de kerk. Hier is de christelijke broederschap te gronde gegaan; hier zijn uit herders wolven, uit dienstknechten tyrannen, uit geestelijken erger dan wereldlijken geworden.
Indien men deze kon dwingen heen te gaan, zouden wij allen in gelijke zin priesters zijn, zovelen wij gedoopt zijn, zoals we inderdaad zijn; en zou voor hen alleen een ambtelijke dienst overblijven, die hun met onze vrijwillig-gegeven toestemming was opgedragen, en dan zouden zij tevens weten dat zij generlei zeggenschap over ons zouden hebben, dan in zover wij vrijwillig die hun hadden toegekend. Zo immers staat het te lezen in 1 Petr. 2: “Gij echter zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom”. Daarom zijn wij allen priesters, zovelen wij christenen zijn. Maar die wij “priesters” noemen, zijn dienaren, uit ons getal uitgekozen, die in naam van ons alles doen. En een priesterambt is niets anders dan een dienst. Zo lezen we in 1 Cor. 4: “Zo moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen Gods is toebetrouwd”.

Hieruit vloeit voort dat hij, die het Woord niet verkondigt, terwijl hij toch juist hiertoe door de kerk geroepen is, in het geheel geen priester is. En: dat het sacrament van de priesterwijding niet iets anders kan zijn, dan een zeker gebruik om de verkondigers van het Woord in de kerk te kiezen. Zó immers omschrijft God Zelf door de dienst van Maleachi 2: 7, de priester: “De lippen van de priester bewaren kennis en uit zijn mond zoekt men onderricht in de wet, want een bode van de HEERE der heerscharen is hij.” Daarom moet u er zeker van zijn: hij die niet een bode van de HEERE der heirscharen is of tot iets anders dan (om het zo te zeggen) tot het een-boodschap-brengen geroepen wordt, is in het geheel geen priester, zoals het luidt bij Hosea 4: “Omdat gij de kennis verworpen hebt, verwerp ik u dat gij geen priester meer voor mij zult zijn”. Vandaar immers dat zij óók herders worden genoemd, omdat zij moeten weiden, dat is: leren, onderwijzen. Daarom [moet u óók hiervan zeker zijn] dat zij, die slechts de priesterwijding ontvangen om Canonische uren te lezen en missen op te dragen, wel paapse priesters zijn, maar niet christelijke, omdat ze niet alleen niet het Woord verkondigen maar daartoe óók niet geroepen worden. Ja zelfs, juist dit beoogt men dat zulk een priesterambt een ander ambt is dan dat van de Woordverkondiger. Daarom zijn zij dagtijden- en mispriesters, dat is: in een bepaalde zin: levende afgoden, die wel de naam van “priester” dragen, maar niets minder dan dit zijn, op de wijze gelijk Jerobeam te Beth-aven tot priesters heeft gewijd: mensen uit de onderste heffe van het volk, niet behorend tot het geslacht van de Levieten.

Derhalve: zie waarheen en tot hoever de heerlijkheid van de kerk van haar is geweken: de gehele wereld is vol priesters, bisschoppen, kardinalen en clerus, van wie evenwel, voorzover het zijn ambt raakt, niemand het Woord verkondigt, tenzij hij weer krachtens een andere roeping, buiten de sacramentele priesterwijding om, er toe geroepen wordt. Maar hij denkt dat hij in overvloedige zin aan de roeping die zijn sacrament voor hem meebrengt, voldoet, indien hij het geklapper van de gebeden, die hij moet lezen, mompelt en missen opdraagt. En verder bidt hij die dagtijden eigenlijk nooit, of als hij ze bidt, bidt hij ze voor zichzelf; en zijn missen - en dit is het toppunt van verkeerdheid - biedt hij aan als een offer (terwijl toch de mis een gebruiken van het sacrament moet zijn), zodat het ten volle duidelijk is dat de priesterwijding die, als ware het een sacrament, dit soort mensen tot geestelijken wijdt, in waarheid en louter en geheel en al een verzinsel is, in een menselijk brein geboren, in het brein van zulke mensen die niets begrepen van de zaak van de kerk, niets van het priesterambt, niets van de dienst van het Woord en van de Sacramenten - opdat, zoals het sacrament is, het ook zulke priesters moge hebben. Door deze dwalingen en blindheden is dat blijk van nog zwaarder gevangenschap er nog bijgekomen: opdat zij zich toch maar nog verder van de overige christenen, als de profanen, zouden afscheiden, hebben zij zichzelf, zoals de Galliërs die priesters van Cybelê waren, ontmand en zich bezwaard met een zeer gehuicheld ongehuwd leven.
En het was voor de huichelarij en de werkzaamheid van deze dwaling nog niet genoeg het dubbel-huwelijk te verbieden; dat is: dat iemand twee vrouwen tegelijkertijd had, gelijk dit ten tijde van het Oude Verbond wel geschiedde (want wij weten dat het woord digamie [bigamie] dit betekende); maar zij hebben dat woord digamie evenzeer toegepast op het geval dat iemand na elkaar met twee meisjes huwde; ook kon er éénmaal een weduwe bij zijn. Ja zelfs, deze allerheiligste heiligheid van het allerheiligst sacrament heeft een dergelijke waarde dat, wie zulk een jonkvrouw heeft gehuwd, niet tot priester kan worden gewijd, zolang deze vrouw leeft. En opdat dit nu tot de allerhoogste top van heiligheid zou reiken, wordt ook hij van het priesterambt geweerd die buiten zijn weten en in het geval van een louter ongeluk een gevallen vrouw heeft gehuwd. Maar wanneer iemand zeg zeshonderd publieke vrouwen had bevlekt of hoeveel vrouwen en meisjes ook had verkracht, of ook zelfs als een Ganymedes[299] zich vele zulke had “onderhouden”, het zou geen verhindering voor hem zijn gewéest om òf Bisschop òf Kardinaal òf Paus te worden. En dan leggen zij het bekende woord van Paulus: “hij zij de man van één vrouw” zó uit dat het zou betekenen: de prelaat van één kerk! Daaruit vloeiden de onverenigbare prebenden voort, tenzij de Paus, de grootmachtige verlener van dispensaties, aan één [“vrouw”] drie, twintig, honderd “vrouwen” dat is: kerken, wilde verbinden, wanneer hij, door geld of gunst omgekocht, dat heette dan: “door heilige liefde bewogen” en “door zorg voor de kerken gedreven”, zo handelde.

O gij waardige Pausen, die [mede] waardigheid ontleent aan dit eerwaardige sacrament van de priesterwijding! O u vorsten, niet van katholieke kerken, maar van satans-synagogen, ja: vorsten van de duisternis! Ik gevoel mij gedrongen hier met Jesaja 28: 14 te roepen: “o gij spotters, heersers over dit volk in Jeruzalem!” Of met Amos 6: 1: “Wee de zorgelozen op Sion en die zich veilig weten op de berg van Samaria, de uitgelezenen van de keur der volken, tot wie het huis Israëls komt!” O de schande en de smaad van de kerk van God, die deze kerk uit het feit dat er zulke priestergedrochten zijn, zich op de hals haalt! Waar zijn de bisschoppen of priesters die het Evangelie kennen, om er nog maar van te zwijgen of ze het verkondigen? Waarom geven zij er dan zo hoog van op dat zij priesters zijn? Waarom willen zij voor heiliger en beter en machtiger worden gehouden dan de andere christenen, die “maar” leken zijn? Dagtijden lezen, welke ongeleerde gaat dat te hoog? of (gelijk de Apostel zegt), welke, die in tongen spreekt? Dagtijden lezen, de gebeden van uren lezen, is de taak van monniken, kluizenaars, private personen en leken. Het ambt van een priester is: het

[299] Ganymedes, zoon van de Trojaanse koning Tros, die om zijn buitengewone schoonheid door Jupiter was geroofd en tot zijn schenker gemaakt.

Woord verkondigen en als hij dat niet doet dan is hij op die wijze “priester” als een mens op een schilderij “een mens” is! Of maakt dit iemand tot bisschop, als hij zulke zwetsers tot priesters wijdt? Of als hij kerken en klokken wijdt, of kinderen het vormsel geeft? Nee! Dit zou ook iedere diaken of leek kunnen doen. De dienst van het Woord maakt iemand tot priester en tot Bisschop.

Daarom: volgt mijn raad en vlucht, u allen die een rustig en veilig leven wilt leiden; vlucht, jongelingen, en laat u niet tot priesters wijden door deze heilige handelingen, tenzij u het Evangelie wilt verkondigen en tenzij u wilt geloven dat u door het sacrament van deze priesterwijding volstrekt niet beter bent geworden dan de leken. Immers: dagtijden lezen, dat betekent niets.
Verder: een mis opdragen, dat wil zeggen: het sacrament ontvangen. Derhalve: wat blijft u toebedeeld, dat niet elke leek toebedeeld wordt? Het scheren van de kruin en uw priesterlijk gewaad? Een jammerlijke priester die uit een geschoren kruin en een priesterlijk kleed bestaat! Of zit het hem in de olie waarmee uw vingers zijn bevochtigd? Maar ieder christen, wie hij ook zij, is gezalfd met de olie van de Heilige Geest en geheiligd naar lichaam en ziel en vroeger ging hij met het sacrament met zijn eigen handen om, niet minder dan nu de priesters doen, ofschoon onze bijgelovigheid het nu de leken tot een zware schuld aanrekent als hij alleen maar een kelk of een lijfdoek[300] aanraakt. Zelfs een heilige kloostermaagd mag de gewijde altaardoeken en het gewijde linnen niet wassen. Ik bezweer u, zie welke vorderingen de hooggewijde heiligheid van deze priesterwijding heeft gemaakt. Ik hoop dat het nog eens zal gebeuren dat het de leken zelfs zal verboden zijn het altaar aan te raken, tenzij dan alleen wanneer zij geld neertellen! Ik barst bijna van ergernis, als ik nadenk over deze meer dan goddeloze tirannieën van alleronbezonnenste mensen die met zulke beuzelachtige en kinderachtige nietigheden de vrijheid en de heerlijkheid van de christelijke religie bespottelijk maken en te gronde richten.

En daarom: een ieder die zich als een christen heeft leren kennen, zij er zeker van en kenne daarbij zichzelf, dat wij allen gelijkelijk priesters zijn, dat wil zeggen: dat wij dezelfde bevoegdheid hebben ten aanzien van het Woord en van elk sacrament. Maar tevens, dat het niemand vrijstaat van die bevoegdheid gebruik te maken, tenzij met bewilliging van de [christelijke] gemeenschap, of krachtens een roeping van een meerdere dan hij. Want wat allen gemeen is, kan niemand persoonlijk zich aanmatigen; hij kan het alléén zich toeëigenen, als hij er toe wordt geroepen. Derhalve, dat dit sacrament van de priesterwijding, als het iets is, niets anders is, dan een zeker gebruik om iemand tot de dienst van de kerk te roepen.
Vervolgens dat het priesterschap naar zijn eigenlijke aard niet anders is dan een Dienst van het Woord; ik bedoel: niet van de Wet, maar van het Evangelie. En dat het diakenambt[301] een dienst is, niet om de Evangeliën of de Brieven te lezen, zoals het heden ten dage de gewoonte is, maar een ambt dat tot taak heeft de gelden van de kerk uit te delen aan de armen, opdat de priesters bevrijd mogen worden van de last om voor de tijdelijke dingen zorg te dragen en vrijer en gemakkelijker zich kunnen geven aan het gebed en aan [de prediking van] het Woord.

Immers uit deze overweging is, gelijk we lezen in Hand. 6, het diakenambt ingesteld; en zo komt het dat hij die het Evangelie niet kent en niet verkondigt, niet alleen niet een priester of een Bisschop is, maar een verderf voor de Kerk, die onder de valse naam van priester en Bisschop, als in een schaapsvacht het Evangelie naar beneden drukt en wurgt en de wolf in de kerk uithangt. Daarom zijn die priesters en Bisschoppen van wie heden ten dage de kerk overvol is, indien ze niet op een andere wijze hun zaligheid najagen, d.w.z., als ze niet erkennen dat ze noch priesters noch Bisschoppen zijn, en er zich over bedroeven dat ze een naam dragen, ja, maar terwijl ze òf het werk dat er aan verbonden is, niet kennen óf het

---

[300] Lijfdoek: corporale: een linnen doek die op het altaar ligt waarop de hostie gelegd en de kelk gezet wordt. [Noot van prof. Lemme, Vert.].
[301] Luther bedoelt hier: het diakenambt gelijk de Rooms-katholieke kerk het heeft.

niet kunnen volbrengen en op die wijze met gebeden en tranen het ellendige lot van hun geveinsdheid, betreuren - in waarheid een volk van eeuwige verdoemenis, en in hen wordt het bekende woord van Jesaja (5: 13 vv.) bewaarheid: “Daarom gaat mijn volk in ballingschap wegens gemis aan begrip; zijn edelen worden hongerlijders en zijn menigte versmacht van dorst. Daarom doet het dodenrijk zijn keel wijd open en spert het zijn muil op, mateloos, zodat daarin verzinkt de luister van dit volk, zijn menigte, zijn gedruis en al wat daarin dartel is.” O woord verschrikkelijk voor onze tijd, waarin de christenen in de bodemloze diepten van een maalstroom worden verzwolgen!

Zoveel wij dus uit de Schriften weten nl. dat wat wij het priesterschap noemen, een dienst is, zie ik in het geheel niet in waarom iemand die eenmaal. tot priester is gewijd, niet weer leek zou kunnen worden, aangezien hij van een leek in niets verschilt dan inzoverre hij met die dienst is bekleed. Immers ook het afgezet worden en uit de dienst ontslagen, is zo weinig onmogelijk, dat nu ook op allerlei plaatsen deze straf wordt toegepast op priesters die zich schuldig gemaakt hebben aan de één of andere zonde, terwijl ze dan of voor een tijd worden geschorst of voorgoed hun ambt hun wordt ontnomen. Immers dat verzinsel van het “onvernietigbaar karakter” (character indelebilis) [van de priesterwijding] is reeds lang bespot. Ik erken dit, dat de Paus dit karakter [aan de priesterwijding] indrukt, [maar] zonder dat Christus daarvan iets wil weten en dat juist daardoor een priester gewijd is niet zozeer als een voortdurende dienstknecht en gevangene van Christus, als wel van de Paus, zoals het heden ten dage is.
Overigens zal, als ik mij niet bedrieg, wanneer dit sacrament, dit verzinsel, eenmaal inéénstort, het Pausdom zelf met zijn karakters nauwelijks of niet stand kunnen houden, en zal de blijde vrijheid weer tot ons terugkeren, waarin men van ons allen zal verstaan dat wij gelijken zijn in. enig recht of enige bevoegdheid en wij, als het juk van de tirannie van onze schouders is afgeschud, zullen weten dat wie christen is Christus heeft, en dat wie Christus heeft, alles bezit wat van Christus is; aller dingen machtig is; waarover ik nog veel meer en in nog krachtiger bewoordingen wil schrijven als ik bemerkt zal hebben dat zulke woorden het onbehagen wekken van mijn vrienden, de papisten.

VII. HET SACRAMENT VAN HET LAATSTE OLIESEL

Tot het bekende gebruik van de zalving van [ernstig] zieken hebben onze theologen twee hun waardige toevoegselen toegedaan.

Dit eerste, dat zij het een sacrament noemen. Dit tweede, dat ze het tot “het laatste” sacrament maken: zo zal het dan nu zijn het sacrament van de laatste zalving dat niet mag worden toebediend dan aan zulken die verkeren in het uiterste levensgevaar; misschien (overeenkomstig het feit dat zij spitsvondige redeneer-kunstenaars zijn) [hebben zij het de láátste zalving genoemd] terugziende op de eerste zalving die van de doop en op de twee volgende: die van de vorming [confirmatie] en de priesterwijding. - Máár: zij hebben hier wel een mogelijkheid om mij in het aangezicht te weerstaan. Nl. hiermee, dat we op het gezag van de apostel Jacobus hier een belofte en een teken hebben, waarvan ik zelf tot op dit ogenblik toe heb vastgesteld dat dit de beide kenmerken van een sacrament zijn. Deze apostel immers zegt: “Is er iemand bij u ziek? Laat hij dan de oudsten der gemeente tot zich roepen, opdat zij over hem een gebed uitspreken en hem met olie zalven in de naam des Heeren. En het gelovige gebed zal de lijder gezond maken en de Heere zal hem oprichten”. Ziehier dan, zeggen zij, de belofte van vergeving van zonden en het teken van de olie!

Maar ik antwoord: als er nu ergens waanzinnig is gesproken, dan is het toch wel heel in het bijzonder in dit geval! Ik laat nu nog dáár dat velen met naar mijn inziens grote waarschijnlijkheid beweren dat deze brief niet de apostel Jacobus tot auteur heeft en niet een apostolische geest ademt, ofschoon ik toestem dat deze Brief, door wie hij dan ook is geschreven, door de gewoonte [om hem te lezen en aan te halen] gezag heeft verkregen. Maar ook zelfs als hij door de Apostel Jacobus geschreven zou zijn, zou ik durven zeggen dat het niet geoorloofd mag heten dat een Apostel op eigen gezag een [nieuw] sacrament zou instellen: dat is dus: een goddelijke belofte zou afkondigen met een er aan verbonden teken. Immers dit recht kwam alleen Christus toe. Zo verklaart Paulus, dat hij het sacrament van het Avondmaal van de Heere heeft ontvangen en dat hij niet gezonden is om te dopen, maar om het Evangelie te verkondigen. En we lezen nergens in het Evangelie ook maar iets van een sacrament van deze laatste zalving. Maar: we willen ook zelfs dát maar dáárlaten. Wij willen de woorden zelf van de Apostel, of van wie ook die de auteur van deze Brief geweest is, nader bezien, en dan zullen we daarbij opmerken hoezeer zij, die aan het getal van de sacramenten er één hebben toegevoegd, die woorden in het geheel niet met scherpe blik hebben bekeken.

Vooreerst - indien zij de uitspraak van de Apostel een ware achten en die bindende kracht heeft, welke bevoegdheid hebben zij dan om haar te veranderen en tegen te spreken? Waarom maken zij op eigen gezag een zalving, waarvan de Apostel wil dat zij een algemene zal zijn, tot een laatste en bijzondere? Immers de Apostel heeft niet gewild dat deze zalving een laatste zou zijn en die alleen aan stervenden moest worden gegeven. Maar hij zegt in volstrekte zin: indien iemand ziek is, en niet: indien iemand op sterven ligt. Want ik hecht geen waarde aan wat Dionysius in zijn [boek] De Kerkelijke hiërarchie hier als wijsheid voorschotelt; de woorden zelf van de Apostel zijn duidelijk, op welke en hij en zij zich gelijkelijk beroepen, maar intussen volgen zij hem niet; waaruit blijkt dat zij op niemands gezag, maar alleen door eigen willekeurig oordeel er toe gebracht, uit de slechtbegrepen woorden van de Apostel een sacrament en een laatste zalving hebben gefabriceerd, tot nadeel van de overigen die ziek zijn van wie ze op eigen gezag de weldaad van de zalving, door de Apostel ingesteld, hebben afgenomen.

Maar dit is nog mooier, dat de belofte van de Apostel met zoveel woorden zegt: “Het gebed des geloofs zal de zieke gezond maken en de Heere zal hem oprichten ...” Zie toch: de Apostel beveelt dat de zalving en het gebed zal geschieden tot dit doel, dat de lijder genezing zal ontvangen en opgericht zal worden, dat is dus: dat hij niet zal sterven, en dat het niet een “laatste” zalving zal zijn, wat ook de gebeden bewijzen die tot heden toe onder de acte van de zalving worden opgezegd, die er om vragen dat de zieke tot herstel moge komen! Zij evenwel beweren daartegenover dat de zalving niet mag worden gegeven dan aan zulken, die op 't punt zijn van te overlijden, dat is dus: opdat zij niet genezing verkrijgen en worden opgericht! Indien een zaak niet zo ernstig was, wie zou zich kunnen weerhouden te lachen om zulke schone, geschikte, gezonde kanttekeningen, gemaakt bij Apostolische

woorden? Is het niet heel duidelijk dat men hen die zó spreken, hier betrapt op een sofistische dwaasheid, die - én hier én op zo vele andere plaatsen - tot waarheid verklaart wat de Schrift ontkent en ontkent wat zij verzekert? Waarom derhalve zullen wij onze zo uitnemende Leraars niet dankbaar zijn? - Het is dus juist wat ik gezegd heb: nooit is op meer klaarblijkelijke wijze waanzin gesproken, dan te dezer plaatse.

Voorts, indien deze zalving inderdaad een sacrament is, dan moet zij zonder twijfel (zoals zij zeggen) een "werkzaam teken" zijn dat "betekent" [afbeeldt] en belooft. Maar het belooft gezondheid en herstel van de zieke, gelijk de duidelijke woorden hiervoor instaan. "Het gebed des geloofs zal de lijder gezond maken en de Heere zal hem oprichten". Wie echter ziet niet voor zijn ogen dat deze belofte ten goede van weinigen, ja feitelijk ten goede van niemand, wordt vervuld? Onder duizend "gezalfden" immers komt er nauwelijks één tot herstel en niemand gelooft dan dat dit geschiedt door de kracht van het sacrament, maar door de weldaad van een sterk gestel of van de medicijnen: immers: aan het sacrament schrijft men de tegenovergestelde werking toe! Wat zullen wij er dus van zeggen? Of: de Apostel liegt met deze zijn belofte of die zalving zal geen sacrament kunnen zijn. Want een sacramentele belofte is zeker en betrouwbaar; deze evenwel stelt in de meeste gevallen teleur. Welaan dan - opdat we het wijs inzicht en de waakzaamheid van deze theologen bij vernieuwing mogen opmerken - dáárom noemen zij deze zalving de láátste, opdat die belofte geen geldende kracht zal hebben, dat is: opdat het sacrament geen sacrament zij. Indien het immers het láátste is, dan geneest het niet, maar moet het bukken voor de oppermacht van de ziekte; en indien het geneest, dan kan het niet het laatste zijn. Hieruit volgt, naar de uitlegging van deze Leraars, dat men omtrent Jacobus moet verstaan dat hij zichzelf heeft tegengesproken, en dat hij om niet een sacrament in te stellen, een sacrament heeft ingesteld; omdat zij dáárom willen dat deze zalving de laatste zij opdat het niet waar zou zijn dat de lijder door haar genezing zou deelachtig worden, gelijk Jacobus dat toch heeft vastgesteld. Indien dit nu niet dwaasheid-spreken mag heten, ik vraag u: wat dan wèl "dwaasheid-spreken" is!

En dan komt dit woord van de Apostel Paulus op hun weg, dat hij spreekt in 1 Tim. 1: 7: "Zij willen leraars der wet zijn, zonder ook maar te beseffen wat zij zeggen of waarover zij zo stellig spreken". Zo lezen zij [alle Heilige Schriften] en volgen die, maar zonder over de zin ervan zich een juist oordeel te vormen. Met dezelfde onverschillige slaperigheid hebben ze ook de oorbiecht geput uit het woord van de Apostel, als hij zegt, Jac. 5: 16: "Belijdt elkander uw zonden". Maar zij geven geen acht hierop, dat de Apostel beveelt de oudsten van de gemeente erbij te roepen opdat zij over de zieke een gebed uitspreken. Tegenwoordig wordt nauwelijks één priestertje er heen gezonden, terwijl toch de Apostel beveelt dat er velen bij zullen zijn, niet vanwege de zalving, maar vanwege het gebed. Immers hij zegt: "Het gebed des geloofs zal de zieke gezond maken ..."; hoewel ik er niet zeker van ben of hij dit wil verstaan hebben van priesters, daar hij zegt: "de presbyters", dat is: de oudsten. Want híj is niet altijd maar [tevens] een priester of dienaar van de kerk, die oud is; zodat u kunt vermoeden en van mening zijn dat de Apostel heeft gewild dat de oudsten en aanzienlijksten in de kerk de lijder zouden bezoeken, opdat zij, dit werk van barmhartigheid verrichtende en in het geloof voor hem biddende, hem zouden gezond maken. Hoewel men niet kan ontkennen dat de kerken in die oude tijden door de oudsten werden bestuurd, zonder zulke ordeningen en wijdingen [als wij nu kennen], maar die vanwege hun leeftijd en de langdurige ervaring in deze zaken, daartoe waren gekozen.
Daarom houd ik het ervoor dat deze zalving dezelfde is als die waarover Markus 6: 13 geschreven wordt met betrekking tot de Apostelen: "En zij dreven vele boze geesten uit en zalfden vele zieken met olie en genazen hen"; voorzeker een bepaald gebruik van de oude Kerk, waarmee ze wonderen deden ten gunste van zieken; een gebruik dat reeds voorlang is in onbruik geraakt; op de wijze gelijk ook volgens Marc. 16 Christus de gelovigen gaf dat zij slangen opnamen en op zieken de handen legden en deze zouden genezen worden. Het is wel een wonder dat zij uit deze woorden ook niet een sacrament hebben gefabriceerd, daar zij toch een gelijke kracht en belofte in zich dragen als deze woorden van Jacobus!

Derhalve is deze “laatste”, dat is: als zodanig verzonnen zalving geen sacrament, maar een raadgeving van Jacobus waarnaar wie het maar wil kan handelen, genomen en overgebleven, gelijk ik zei, uit het Evangelie naar Marcus, want ik geloof niet, dat deze raad alle mogelijke zieken is gegeven, omdat ziekte een eer is van de kerk en de dood is een gewin, maar alleen aan degenen onder hen die te ongeduldig en zwakgelovig hun lijdenskruis droegen. En zulken heeft de Heere dáártoe laten overblijven, opdat in hen de wonderen en de kracht van het geloof zouden tot uitblinking komen.

En juist dit heeft Jacobus ook met behoedzaamheid en oplettendheid voorzien, toen hij de belofte van de gezondmaking en van de vergeving van zonden niet heeft verbonden aan de zalving als zodanig, maar aan het gebed des geloofs. Want alzó spreekt hij: “En het gebed des geloofs zal de lijder gezondmaken en de Heere zal hem oprichten”, en: “Zo hij in zonden heeft geleefd, ze zullen hem vergeven worden”. Immers een sacrament eist niet het gebed of het geloof van de dienaar die het toebedient, want ook een ongelovige kan dopen en wijden, zonder gebed. Maar het rust alléén in de belofte en instelling van God en eist geloof bij hem die het ontvangt. In het gebruik echter van onze tegenwoordige laatste zalving - wáár is daar het gebed des geloofs? Wie bidt met zulk een geloof ten goede van een zieke, dat hij niet twijfelt of hij zal herstellen? Want zulk een gebed des geloofs beschrijft hier Jacobus, van hetwelk hij in 1: 6 had gezegd: “Hij moet bidden in geloof, in geen enkel opzicht twijfelende”. En Christus zei ervan, Marc. 11: 24: “Alwat gij bidt en begeert, gelooft dat gij het hebt ontvangen, en het zal u geschieden”.

Het lijdt ook geen twijfel: indien heden ten dage zulk een gebed zou worden opgezonden, over een zieke; dat wil zeggen: door oude, gezaghebbende en heilige mannen, die vol van geloof waren: er zouden er zovelen genezen als wij maar begeerden! Immers wat zou het geloof niet vermogen? Maar wij, terwijl we dit geloof (dat dit met [goddelijk] gezag geschreven woord van de Apostel toch boven alles vordert!) veronachtzamen - wij denken - als we van “oudsten” horen: mannen dan toch zeker die uitmunten door leeftijd en geloof - aan wat voor een doodgewone grote hoop priesters ook. En dan maken wij uit de dagelijkse en vrije zalving een “laatste”; en eindelijk: het door de Apostel beloofde gevolg: de gezondheid, verkrijgen we niet alleen niet, maar wij vernietigen het en stellen er zelfs het tegenovergestelde voor in de plaats! En niettemin geven we er toch hoog van op dat ons sacrament - ik moet liever zeggen: ons verzinsel! - door deze uitspraak van de Apostel, hoewel die er met meer dan het dubbele van de volle omvang van stemmen[302] tegen strijdt, zou worden gefundeerd en bewezen! O gij theologen!

Ik veroordeel dus ons sacrament van de laatste zalving niet, maar ontken standvastig dat het dit is wat door de Apostel Jacobus wordt voorgeschreven omdat noch de vorm, noch het gebruik, noch de kracht, noch het doel van het zijne met het onze overeenstemt. Wij willen het nochtans onder die sacramenten rekenen die wij hebben ingesteld, als daar zijn: de wijding van en besprenging met zout en water. Want we mogen en kunnen niet ontkennen dat het één of ander schepsel wel door woord en gebed geheiligd wordt; immers dit leert de Apostel Paulus ons; en daarom ontkennen wij niet dat door het Laatste Oliesel schuldvergiffenis en vrede gegeven wordt. Niet omdat het een sacrament is, van Godswege ingesteld, maar omdat hij, die het ontvangt, gelooft dat hem dit zal gebeuren. Immers het geloof van hem die het [sacrament] ontvangt dwaalt niet, in welke mate ook de dienaar, die het hem toebedient, zou mogen dwalen. Wanneer hij immers “voor de grap” zou dopen en schuld kwijtschelden, dat is: niet zou kwijtschelden (voorzover het hem als bedienaar betrof) maar in waarheid toch kwijtscheldt en doopt, indien hij, die gedoopt wordt en wien zondevergeving wordt geschonken, gelóóft - hoeveel te meer brengt hij vrede, wanneer hij met de laatste zalving zalft, ook zelfs indien hij in waarheid hem geen vrede kan brengen, als u op zijn dienstbetoon let, omdat hier geen [eigenlijk] sacrament aanwezig is. Immers het geloof van de ontvanger ontvangt ook dat, wat hij die het hem toebrengt of niet kon of

[302] Beeld ontleend aan muziek en zang: “bisdiapason”.

niet wilde geven. Het is toch voor hem die gezalfd wordt voldoende het Woord te horen en te geloven. Want wat wij ook geloven dat wij zullen ontvangen, dat ontvangen wij ook in der waarheid - wat ook de bedienaar doet of niet doet, hoe hij ook huichelt of spot. Immers Christus' uitspraak staat vast: “Alle dingen zijn mogelijk hem die gelooft”. En wederom: “U geschiede naar uw geloof”. Onze sofisten evenwel spreken bij de sacramenten in het geheel niet over dit geloof; maar zij bazelen alleen met alle ijver over de echte kracht van de sacramenten, “altijd lerende maar terwijl ze nooit komen tot de kennis der waarheid”.

Toch is het nuttig geweest dat deze “laatste” zalving is ingesteld; want door deze zegen is zij het minst van alle geteisterd door en onderworpen aan de tirannie en hebzucht en nu is voorzeker deze éne barmhartigheidsbetoning de stervenden gebleven dat zij zich vrij kunnen laten zalven, ook zonder biecht en zonder communiceren. En indien zij eens voor dagelijks gebruik ware toegewezen gebleven, en indien zij ook zieken genezing had gebracht, ook al zou zij de zondeschuld niet weggenomen hebben, hoevele landen in de wereld zouden nu de Pausen niet onder hun macht gekregen hebben; zij, die nu reeds door het éne sacrament van boete en door de sleutelmacht en door het sacrament van de priesterwijding geworden zijn tot zulke heersers en vorsten? Maar nu is het een gelukkige omstandigheid dat zij, zoals zij het gebed des geloofs verachtelijk terzijde stellen, zó geen enkele zieke genezen en uit een oud gebruik zich een nieuw sacrament hebben verdicht.

Met deze woorden moge ik dan nu over deze vier sacramenten genoeg hebben gezegd. Ik weet hoezeer het onwelgevallig zal zijn hùn, die menen dat zij het getal en het gebruik van de sacramenten moeten zoeken aan de weet te komen niet uit de Heilige Schriften, maar uit [de beginselen van] de Roomse Stoel. Alsof die Roomse Stoel deze sacramenten had gegeven en ze niet veelmeer had ontvangen van de Universiteiten, aan welke hij ontegenzeggelijk alles dankt wat hij bezit. Want de pauselijke tirannie zou nooit een zo machtig en omvangrijk bestand hebben gekregen, indien zij niet zó veel van de universiteiten had ontvangen; omdat er onder de beroemde bisdommen nauwelijks één ander is geweest, dat zó weinig geleerde mannen onder zijn bisschoppen heeft geteld. Alléén door geweld, list en bijgeloof heeft het Roomse Episcopaat tot heden toe de overhand op de andere verkregen. Zij immers die vóór duizend jaren dóór op de Bisschoppelijke Stoel hebben gezeteld, staan ván hen die in die tussentijd machtig zijn geworden, op een dèrgelijke afstand, dat men zich wel genoodzaakt ziet om tegen die of tegen deze Roomse Pausen positie te kiezen.
Er zijn bovendien nog verschillende andere zaken, van welke het schijnt dat men ze onder “de sacramenten” kan meetellen. Nl. alle die, aan welke een goddelijke belofte verbonden is. Als de zodanige noem ik: het Gebed, het Woord, het Kruis. Immers Christus heeft hun die bidden op vele plaatsen verhoring toegezegd, met name in Luk. 11: 5 vv., waar Hij in vele gelijkenissen ons er toe nodigt om toch gedurig te bidden. En wat het Woord betreft zegt Hij: “Zalig zijn zij die het Woord Gods horen en het bewaren”. En wie zou zonder iets te vergeten kunnen opsommen, hoe dikwijls Hij bekommerden, lijdenden, verootmoedigden hulp en heerlijkheid toezegt? Ja, wie zou àl de beloften van God kunnen opnoemen? Daar immers de gehele Heilige Schrift zich dit ten doel stelt, dat zij ons maar tot het geloven oproept, hier met geboden en dreigingen ons er toe dringend, dáár met beloften en vertroostingen ons nodigend. Daar immers al wat geschreven is òf geboden òf beloften zijn, vernederen de geboden de hovaardigen die door hun eisen en verhogen de beloften de zich verootmoedigenden door haar toezegging van vergeving.

Toch komt het mij voor dat in eigenlijke zin “sacramenten” genoemd moeten worden: de beloften die verbonden worden aan en met tekenen. De overige, omdat er niet tekenen aan verbonden zijn, zijn alléén “beloften”. Vandaar dat, indien we ons nu zeer nauwkeurig willen uitdrukken, er eigenlijk in de kerk maar twee sacramenten van God zijn: de Doop en het brood (het Avondmaal), omdat we alléén bij deze èn het van Godswege ingestelde teken èn de belofte van vergeving van zonden opmerken. Immers het sacrament van de boete, dat ik bij deze twee gevoegd heb, mist het zichtbare en van Godswege ingestelde teken, en

daarom heb ik gezegd dat het niets anders is dan de weg en de terugkeer tot de doop. Maar ook de Scholastici[303] kunnen niet zeggen dat hun nauwkeurige omschrijving van wat een sacrament is past op het “sacrament” van de boete, omdat ook zijzelf aan het sacrament een zichtbaar teken toeschrijven, dat “vorm” wil geven aan de betekenis en bedoeling van de zaak, die het op onzichtbare wijze uitwerkt. Maar de boete of absolutie (schuldvergeving) heeft een dergelijk teken niet; zodat zij zelf gedwongen worden door hun eigen omschrijving ervan, òf te loochenen dat de boete een sacrament is en dus het getal van hun sacramenten met één te verminderen, òf een andere omschrijving te geven van “een sacrament”.
Van de doop evenwel, die wij van betekenis voor het gehele leven verklaren, kunnen we met recht verklaren dat hij genoegzame inhoud heeft voor alle sacramenten samen, die ons in 't leven nodig zijn. Het avondmaal echter is in waarheid een sacrament voor stervenden, voor hen die uit dit leven heengaan, aangezien we immers daarbij het heengaan van Christus uit deze wereld gedenken. Zo kunnen we Hem navolgen en deze twee sacramenten zó [over ons leven] verdelen, dat de doop wordt toegewezen aan de aanvang en verder aan de gehele loop van het leven, het avondmaal aan het einde en aan de dood. Maar het is gewenst dat een christen door beide gesterkt wordt in zijn arme lichaam, tot hij, volkomen gedoopt en voorzien van krachten, uit deze wereld scheide en herboren wordt in een nieuw, eeuwig leven, om met Christus te eten in het Koninkrijk van Zijn Vader, zoals Hij bij de instelling van het avondmaal beloofd heeft, toen Hij zei: “voorwaar zeg Ik u: ik zal van nu aan voorzeker niet meer van deze vrucht van de wijnstok drinken, tot op die dag dat Ik haar met u nieuw zal drinken in het Koninkrijk mijns Vaders”; opdat duidelijk zou blijken dat Hij het sacrament van het avondmaal heeft ingesteld tot het ontvangen van het toekomende leven. Immers dan als het doel van beide sacramenten tot vervulling zal zijn gebracht, zullen doop en avondmaal ophouden te bestaan.

En hier wil ik dan nu een einde maken aan deze Inleiding, die ik alle vrome christenen, die begerig zijn een recht inzicht in de Heilige Schrift te ontvangen en van het rechte gebruik van de sacramenten het juiste verstand te hebben, gaarne en met vreugde aanbied. Want het is een geschenk van niet weinig betekenis, te weten de dingen die ons geschonken zijn, zoals het gezegd wordt in 1 Cor. 2: 12: “Opdat wij zouden weten wat ons door God in genade geschonken is”, en op welke wijze wij het ons gegevene moeten gebruiken. Immers indien ons zulk een inzicht, dat de Geest ons schenkt, is toebedeeld, zullen we ons niet op bedrieglijke wijze toevertrouwen aan de dingen, die zij anders voorstellen.

Deze twee zaken, die onze theologen ons nergens hebben gegeven maar wel met alle kracht die in hen was verduisterd hebben, heb ook ik wel niet gegeven, maar wel stellig niet verdonkerd; en anderen heb ik de gelegenheid verschaft er zich betere voorstellingen van te maken. In elk geval heb ik gepóógd, om van beide een juiste verklaring te geven. Evenwel: niet allen kunnen alles. De goddelozen echter en die in plaats van de goddelijke zaken ons de hunne met een hardnekkige tirannie opdringen, werp ik dat wat ik schreef gelovig en vrij tegen; en dan geef ik niets om hun domme woede, ofschoon ik ook hun zelf een gezond verstand toewens en hun ijver niet veracht; alleen echter wil ik onderscheid maken tussen hen en de wettige en ware christenen.

Immers ik verneem een gerucht dat opnieuw bullen tegen mij zijn gereedgemaakt en pauselijke verwensingen, door welke drang op mij zal worden uitgeoefend dat ik zal herroepen, òf ik zal voor een ketter worden verklaard.

Bevatten deze geruchten waarheid, dan wil ik dat dit boekje van mij zal worden beschouwd als een deel van die “herroeping”, die zij voor de toekomst van mij wensen, opdat zij er zich niet over beklagen dat hun tirannie vruchteloos is ontvlamd; het andere deel zal ik dan binnenkort in het licht geven, met Christus' hulp; in dier voege, als tot heden de roomse

---

[303] Middeleeuwse theologen en wijsgeren en alle theologen die uit de theologie en de wijsbegeerte van de Scholastieken leven. [Vert.].

Stoel nog niet van mij heeft aanschouwd of gehoord, om daarmede dan mijn gehoorzaamheid overvloedig te betonen!

In de Naam van onze Heere Jezus Christus, Amen.

Goddeloze vijand, Herodes,
Wat vreest gij, dat Christus geboren is?
Hij grijpt de sterfelijke dingen niet aan,
Hij, die met hemelse rijken begiftigt[304].

[304] Noot van prof. Lemme: Het is duidelijk dat Luther deze regels wil doen betrekking hebben op het in tegenstelling tot het ware Christendom staande Pausdom — Luther zelf heeft de strofe van de oude Latijnse hymne (een lied van Coelius Sebulius op Epiphanias) later zó overgezet:

Wat vreest gij, vijand Herodes, zo zeer
Dat ons geboren is Christus, de Heer?
Hij zoekt geen sterflijk Koninkrijk,
Hij brengt tot ons zijn Hemelrijk. [Vert.].

BRIEF AAN PAUS LEO X

4. BRIEF AAN PAUS LEO X

MAARTEN LUTHER WENST LEO X, PAUS TE ROME, HEIL IN CHRISTUS JEZUS, ONZE HEERE, AMEN.

In God allerheiligste Vader!

Te midden van de wonderlijk-vreselijke wezens van deze tijd, met welke ik nu reeds bijna drie jaren lang in aanraking kom en in strijd gewikkeld ben, zie ik mij nu en dan genoodzaakt tot u op te zien en aan u te gedenken, Leo, gezegende vader; ja zelfs, omdat men wijd en zijd het er voor houdt dat u alleen de oorzaak bent waarom ik strijd voer, kan ik niet nalaten steeds aan u te denken. Want hoewel ik door uw onchristelijke vleiers, die zonder oorzaak tegen mij woeden, er toe gedrongen werd mij in mijn zaak van uw Stoel en rechtspraak op een toekomstig christelijk-vrij concilie te beroepen - zonder bevreesd te zijn voor de zeer lichtvaardige bepalingen van uw voorgangers Pius en Julius, die zulk een in beroep gaan in dwaze tirannie verboden - zo ben ik toch in mijn gemoed nog niet zozeer van uw Gelukzaligheid vervreemd, dat ik niet met alle kracht, die in mij is, u en uw Stoel steeds het beste gewenst en dat in herhaaldelijk voor u opgezonden, hartelijke gebeden, zo veel het in mijn vermogen lag, bij God voor u heb gezocht. Het is waar dat ik hen die tot heden toe hebben gepoogd met de hoogheid van uw gezag en naam mij bang te maken en tegen te houden, begonnen ben vrijwel te verachten en mij boven hen te plaatsen. Maar naar ik zie is één ding overgebleven dat ik niet kan of mag verachten, en dit is dan ook de reden waarom ik mij opnieuw tot u richt; het is dit dat ik bemerk hoe ik ervan beschuldigd word, en men het mij ten hoogste kwalijk neemt, dat ik zo lichtzinnig zou zijn geweest, dat ik ook uw Persoon niet onaangetast zou hebben gelaten.

Ik wil echter openlijk en eerlijk verklaren, dat ik mij van niets anders bewust ben, dan dat ik, zo dikwijls ik aan uw Persoon heb gedacht, steeds van u gesproken heb in goede en oprechte zin en de beste getuigenissen van u heb gegeven. Maar zou ik ooit anders hebben gedaan, dan zou ik zelf dit in generlei wijze kunnen goedkeuren en dan zou ik het vonnis van mijn aanklagers volledig onderschrijven en dan zou ik niets liever willen dan tegen mijn misdaad en slechtheid rechtdraads ingaan en mijn woord, dat bestraffing verdiende, herroepen. Ik heb u genoemd een Daniël in Babel; en hoe ik uw onschuld heel naarstig heb verdedigd tegen Silvester, die u uw eer trachtte te ontroven, moge een ieder, die het leest in overvloedige mate duidelijk zijn.

Er gaat van uw zuivere levenswandel in de gehele wereld zulk een goed gerucht uit en die wandel wordt door vele hooggeleerden met zulk een roem geprezen, dat het niemand, welk een hoge positie hij ook zou bekleden, zou kunnen gelukken die op enigerlei wijze te besmeuren. Ik ben niet zulk een dwaas dat alléén ik een zodanige zou aanvallen, wie een ieder prijst. Bovendien heb ik mij altijd hieraan gehouden, en zal mij ook in de toekomst daaraan houden, om ook zulke mensen niet te bekladden die overigens bij anderen in een slecht blaadje staan. Ik wil niet graag anderen beschuldigen, terwijl ik heel goed weet dat ik ook zelf een grote balk in mijn eigen oog heb en waarlijk niet de eerste mag zijn die de eerste steen op een echtbreekster werpt.

Ik ben wel scherp geweest in het aanvallen, maar in hoofdzaak op bepaalde leervoorstellingen die onchristelijk waren en heb tegen mijn tegenstanders niet zachtzinnig van mij afgebeten, maar niet vanwege hun onchristelijk leven, nee: om hun onchristelijke leer en stellingen die zij in bescherming namen; en hierover heb ik zo volstrekt niet enig berouw, dat ik integendeel het voornemen heb opgevat, met gelijke ijver en scherpte hen te blijven tegenstaan, geheel afgezien daarvan wat sommigen dan van mij zullen zeggen; en hierin is Christus zelf mij dan tot voorbeeld., die immers ook zijn tegenpartijders in niets-ontziende scherpte slangengebroed noemt, huichelaars, blinden, kinderen van de duivel; en Paulus, die van de tovenaar zegt dat hij een kind van de duivel is en vol boosheid en bedrog; en sommige valse leraars maakt hij uit voor honden, bedriegers en die het Woord

van God omkeren in het tegendeel; wanneer weekhartigen en die alleen het tere eren het hadden gehoord, zouden zij ook wel gezegd hebben dat niemand zo bits en vinnig en onmatig-overmoedig optrad als deze Paulus. En wie is ooit scherper van. taal geweest dan de Profeten? Maar in de tijden waarin wij leven, zijn onze oren[305] zo kieskeurig geworden door de menigten van waanzinnige, schadelijke vleitaal-sprekers, dat, als we niet in alles geprezen worden, wij het uitschreeuwen dat men zo bits tegen ons optreedt; en omdat we de waarheid van de beschuldigingen niet ontzenuwen kunnen en daartegen geen afweer hebben, pogen we ons dan maar liever er van los te maken door het verzinsel dat de oorzaak van ons beschuldigd worden ligt in de vinnigheid, de ongeduldigheid, de onbescheidenheid van onze beschuldigers. Wat is echter de waarde van zout, als 't niet scherp bijt? Wat betekent de snede van een zwaard als die niet scherp genoeg is om te snijden? Zegt niet de profeet: Vervloekt is de man, die Gods gebod oppervlakkig doet en te zeer spaart?[306]

Daarom bid ik u, heilige vader Leo, dat u deze mijn verontschuldiging u wilt laten welgevallen en dat u mij stellig voor zulk één zult houden, die tegen uw persoon nooit iets verkeerds heeft ondernomen en die een goede gezindheid jegens u heeft, die u het allerbeste wenst en gunt, die ook geen twist of gekrakeel met iemand wil hebben om iemands slecht leven, maar die alleen in het geweer komt als het gaat om het Woord van Gods Waarheid.

In alle dingen wil ik gaarne voor iedereen wijken, maar het Woord van God wil en mag ik niet verlaten noch verloochenen.

Heeft iemand een andere kijk op mij of iets anders in mijn geschriften gelezen, die dwaalt en heeft mij niet goed begrepen.

Dit is echter waar, ik heb inderdaad een aanval gedaan op de roomse Stoel, die men noemt het roomse Hof[307]; waarvan ook uzelf en iedereen op aarde niet kunt ontkennen, dat hij meer verdorven en schandelijker is dan ooit een Sodom of Gomorra of Babel is geweest. En zoveel ik kan inzien is er voor het vervolg voor zijn boosheid noch raad noch hulp; deze boosheid is zo bovenmate erg dat men er aan moet vertwijfelen en zij is grondloos diep. Daarom heeft het mij verdroten dat men onder de dekmantel van uw naam en onder de schone schijn van de goedkeuring van de roomse kerk, het arme volk van Christus in de gehele wereld bedroog en het schade toebracht; dáártegen heb ik mij verzet en zal ik mij opnieuw verzetten, zolang in mij mijn christelijke geest, de geest van het geloof, leeft. Niet, dat ik mij zo onmogelijke dingen vermeet, of hoop, alleen in eigen kracht, iets ten goede te bewerkstelligen in het allergruwelijkst-verwarde roomse Babel, bovenal omdat mij zoveel woedende vleiers tegenstand bieden. Maar het is zó dat ik mij een dienstknecht belijd te zijn van alle christenen, mijn broeders, wier schuldenaar ik mij weet; vandaar dat het mij betaamt hun goede raad te geven en hen te waarschuwen, opdat zij toch maar in zo gering mogelijk aantal en in zo gering mogelijke mate, verdorven worden door de roomse verwoesters.

Want dit is voor uzelf toch niet verborgen gebleven, hoe, nu vele jaren lang, van Rome uit, in heel de wereld, niet anders dan verderf van de lichamen, van de zielen, van de goederen en de allerschadelijkste voorbeelden van alle boosheden de mensen gelijkelijk overspoeld en gesloopt hebben. Voor een ieder zijn tegenwoordig deze dingen, die openbaar geschieden, zo klaar als de dag. En daardoor is de Roomse Kerk, die vroeger de allerheiligste was, een moordkuil geworden boven alle moordkuilen, een boevenhuis boven alle boevenhuizen, een hoofdplaats en rijk van alle zonde, dood en verdoemenis, zodat

---

[305] Andere latijnse tekst: mores (zinnen) i.p.v. aures (oren).
[306] Zie Jer. 48: 10, waarop Luther waarschijnlijk doelt: “Vervloekt, wie het werk des Heeren met lauwheid verricht, wie zijn zwaard van bloed weerhoudt!” [Vert.].
[307] Curia Romana.

men niet kan bedenken hoe de boosheid neg meer zou kunnen toenemen, wanneer terstond de Antichrist zelf eens verscheen[308].

Intussen zit u, heilige vader Leo, als een schaap onder de wolven, als Daniël onder de leeuwen en met Ezechiël onder de schorpioenen. Wat kunt u als éénling uitrichten tegen zó vele woeste wangedrochten? En of ook al drie, vier geleerde, vrome kardinalen uw partij kozen, wat betekende het als u was temidden van zulke benden? U zou eerder allen door vergif omkomen dan dat u verwachten kon uit te maken welk genees- of redmiddel moest worden aangewend. Het is uit met de Roomse Stoel. Gods toorn is over hem gekomen, zonder onderbreken, tot het einde toe. Hij staat vijandig tegen, hij haat kerkvergaderingen; hij wil zich niet laten onderrichten noch reformeren, hij is bang voor reformatie, hij kan het woeden van zijn goddeloosheid niet beteugelen en moet zó wel het woord in vervulling doen gaan, dat ten aanzien van zijn moeder, het oude Babel, is gesproken door de dienst van Jeremia: "wij hebben aan Babel veel gedokterd; toch is het niet gezond geworden; wij zullen het laten varen"[309].

Het was wel het werk van u en van de kardinalen geweest om [te pogen] dit kwaad te stuiten en te herstellen, maar deze jicht spot met het geneesmiddel; paard en wagen geven geen acht op de voerman die de teugels hanteert. Door deze genegenheid tot u geleid heb ik het altijd betreurd, beste Leo, dat u in déze tijd paus bent geworden, u, die het had verdiend in betere dagen paus te zijn. De roomse curie immers is u en uws gelijken niet waard, maar de boze geest moest paus zijn, die ook stellig méér dan u in uw Babel regeert.

Och, beschikte God het maar zó dat u, afstand gedaan hebbende van de eer - zoals ze het noemen, maar het zijn uw vijanden die u de grootste schade berokkenen, zij, die zó spreken ! - maar zou kunnen leven van een prebende[310] of van uw vaderlijk erfdeel! Voorzeker, met zúlk een "eer" moest naar billijkheid niemand dan een Judas Ishkarioth en zijns gelijken, die God verstoten heeft, - zonen van het verderf - geëerd zijn! Want, zeg het mij: waartoe bent u nog van nut in het pausdom, beste Leo, dan dat een ieder, hoe bozer en vervloekter hij is, des te meer en krachtiger uw heerschappij en titel misbruikt, door er zich op te beroepen, om de lieden te beschadigen aan goederen en zielen, zonde en schande te vermenigvuldigen, geloof en waarheid te versmoren. O u waarlijk allerongelukzaligste Leo! u die daar zit op de allergevaarlijkste Stoel; waarlijk, ik zeg u de waarheid; want ik gun u het goede. Indien de heilige Bernhardus zijn paus Eugenius beklaagt in een tijd waarin de roomse Stoel, ofschoon hij ook toen reeds ten zeerste bedorven was, toch nog met goede hoop op beterschap regeerde; hoeveel te meer moeten wij u beklagen, aangezien in de driehonderd jaren, die sedert dien verliepen, de boosheid en het verderf op zo onweerstandelijke wijze de overhand hebben genomen.

Is het niet waar dat er onder de ruime hemel niets is dat meer boos, vergiftig en te haten moet heten dan het roomse Hof? Want het overtreft zo zeer de ondeugd van de Turken dat we er naar waarheid van moeten getuigen: Rome was tijden geleden een toegangspoort tot de hemel en nu is het geworden een wijd opengesperde muil van de hel en helaas zulk een muil, die, vanwege Gods toorn, niemand kan toesluiten; terwijl er maar één goede raad meer over is voor de ongelukkigen, indien we enkelen kunnen doen terugkomen en behouden, opdat zij door deze grote roomse muil niet verslonden worden.

Zie hier, mijn heilige vader Leo! Dit is de oorzaak, de drangreden, waarom ik zo geraasd heb tegen deze pestilente Stoel. Want zó zeker heb ik mij niet voorgenomen, om een hard

---

[308] Zó de Duitse tekst. Volgens de Latijnse zegt Luther: "Zo dat men niet meer zou kunnen bedacht zijn op iets dat er nog bij zou kunnen komen; zelfs de Antichrist niet, indien hij verschijnt".
[309] Hier doelt Luther op Jer. 51: 9: "Wij hebben Babel trachten te genezen, maar het is niet genezen; verstaat het en laten wij gaan, een ieder naar zijn land, want tot de hemel reikt zijn oordeel en het verheft zich tot de wolken". [Vert.].
[310] Inkomen, verbonden aan het bekleden van enig geestelijk ambt.

woord tegen uw persoon te spreken, dat ik de hoop heb gekoesterd dat ik van uwentwege goedkeuring en dank zou verdienen, en dat u zelf zou erkennen dat wat ik deed, ik dat deed om uw bestwil. Immers wat ik aantastte, moedig en scherp, was: uw dusdanige kerker, ja, uw hel. Want ik houd het ervoor dat alles wat scherpzinnige en geleerde mannen tegen de zo barbaarse chaos van uw onchristelijke curie zouden kunnen inbrengen, voor u en vele anderen alleen maar goed en nuttig zou zijn. Voorzeker, zij doen een werk dat u moest doen; zij allen, die zulk een curie alleen maar leed doen en krenken. Zij allen eren Christus, zij, die deze curie het allermeest tot schande maken. Kort gezegd: zij allen zijn goede christenen, die slechte - die niet - roomse christenen zijn.

Ik wil nog verder gaan: het zou nooit in mijn hart opgekomen zijn om tegen die roomse curie rumoer te verwekken of in een fel betoog tegen haar op te zetten. Want omdat ik zag dat alle middelen om te helpen geen baat konden brengen; dat kosten en moeite, tot hulp besteed, verloren zouden zijn geweest, heb ik met verachting, mij er van afgewend, haar een afscheidsbrief gegeven en gezegd: “Vaarwel, Rome-lief, láát dan maar voortaan vuil zijn wie vuil is en voortdurend onrein blijven wat daar onrein is”; en toen heb ik mij afgezonderd tot het stille, rustige bestuderen van de Heilige Schrift, opdat ik tot een zegen zou zijn voor mijn broeders, die rondom mij leven.

En daar dit niet zonder vrucht bleef, deed de boze geest zijn ogen open en werd het gewaar. Vlug verwekte hij tot een onzinnige, ontembare eergierigheid zijn dienaar, Johannes Eck, een bijzondere vijand van Christus en van de waarheid, bewoog hem ertoe dat hij mij geheel onverwacht in het strijdperk trok en in een twistgesprek wikkelde en dat hij mij aanviel op een woordje, door mij over het pausdom gezegd, dat mij eigenlijk enigermate ontvallen was. Daarop wierp zich de snoevende held, hij schuimbekte van woede en knarsetandde; hij brieste, als had hij mij reeds gevangen. Hij gaf voor dat hij tot eer van God en tot lof van de heilige roomse kerk al het mogelijke wilde wagen; hij blies zich op en blufte en misbruikte uw gezag voor eigen eer; want het was hem te doen niet om het primaat van de pauselijke zetel, maar om zelf als primus van alle theologen ter wereld uitgeroepen te worden, en hij dacht dat het in niet geringe mate tot zijn roem zou bijdragen als hij doctor Luther op zijn triumftocht gevankelijk met zich zou kunnen voeren.

Nu hem dit mislukte, stelt de sofist zich aan als een dwaas, want nu beseft hij dat het alleen zijn schuld is, dat schande en smaad van de roomse Stoel door mij aan het licht zijn gebracht.

En laat mij nu hier, bid ik u, heilige Vader, mijn zaak ook eens voor ú mogen brengen en uw eigenlijke vijanden bij u aanklagen. Het is u zonder twijfel bekend hoe te Augsburg de kardinaal van St Sixtus, uw legaat, met mij gehandeld heeft; stellig ongepast, onrechtmatig, ja ook onoprecht. In zijn hand heb ik, om uwentwil, al mijn zaken alzó gesteld, dat hij vrede zou gebieden. Ik wilde dan een eind aan de zaak maken en stilzwijgen, indien mijn tegenstanders evenzeer wilden stilzwijgen; en dit had hij gemakkelijk met één woord tot stand kunnen brengen. Maar de kriebeling van de begeerte naar eigen tijdelijke roem jeukte hem te zeer; hij verachtte mijn aanbod, durfde mijn tegenpartij in het gelijk te stellen, hun de vrije teugel te laten en mij te gebieden dat ik alles moest herroepen, waartoe hij geen opdracht had. Zó is het geschied, door zijn moedwillig vergrijp, dat de zaak, die tóén in het reine had kunnen worden gebracht, nu veel erger is geworden. Daarom: alles wat later daarna is gebeurd, is niet mijn schuld, maar die van deze kardinaal die mij niet gunnen wilde dat ik zou zwijgen, gelijk ik dat toch zo met nadruk verzocht. Wat moest ik toen nog doen?

Daarna is de heer Karel von Miltitz gekomen, evenzeer een boodschapper van Uwe Heiligheid, die zich veel zorg heeft gegeven om heen en weer te reizen en zich veel moeite heeft getroost om de zaak weer in goede staat te brengen, nadat kardinaal Cajetanus die roekeloos en hooghartig vertroebeld had. Tenslotte heeft hij, met de hulp van zijne Doorluchtigheid, de hooggeboren keurvorst Frederik van Saksen het zóver gebracht, dat hij

de zaak enige malen met mij heeft besproken. Hier heb ik mij voor de tweede maal laten overreden en er in bewilligd om ter ere van uw naam te zwijgen en goed te vinden dat de aartsbisschop van Trier of de bisschop van Naumburg de zaak zou onderzoeken en tot een beslissing brengen. Zó is dat ook geregeld en afgesproken. Toen er dus ten aanzien van deze dingen goede hoop was op vrede, viel uw grootste vijand Johannes Eck erin binnen met zijn disputatie te Leipzig die hij had georganiseerd tegen dr. Carlstadt en met zijn onberekenbare woorden neemt hij die nieuwe kwestie van wat ik gezegd had omtrent het pausdom ter hand en stelt onverwacht zijn vaandels en zijn gehele leger op tegen mij, waarmee hij het voorgenomen voorstel om tot vrede te komen geheel vernietigde.

Intussen wacht heer Karel von Miltitz; de disputatie wordt gehouden; scheidsrechters worden aangewezen, maar er is niets tot stand gekomen, hetwelk mij in het geheel niet verwondert. Want Eck vertroebelde de zaak, bracht haar in verwarring en verergerde haar door zijn leugens, geveinsdheden, kunstgrepen, zendbrieven en geheime practijken zózeer, dat, naar welke zijde ook het eindoordeel zou uitgevallen zijn, nochtans zonder twijfel een groot vuur zou zijn ontvlamd; want hij zocht zijn eigen roem en niet de waarheid.

Derhalve: ik heb steeds gedaan wat mij betaamde en niets nagelaten van datgene wat ik had moeten doen.

Ik erken, dat dit er de oorzaak van is dat een stellig niet klein deel van het onchristelijk wezen van Rome in het licht van de openbaarheid is gekomen; evenwel, wanneer u hier van schuld wilt spreken, is het niet de mijne, maar die van Eck, die zich een zaak heeft aangemeten, tegen welke hij niet opgewassen was; door zijn dolle eerzucht heeft hij de roomse eerloosheid in de gehele wereld aan de kaak gesteld.

Deze man, heilige Vader Leo, is een vijand van u en nog meer van de Stoel te Rome. Van zijn voorbeeld alleen al kan een ieder leren dat er geen vijand is die grotere schade aanricht dan een vleier. Wat heeft hij met zijn vleitaal nu teweeggebracht, anders dan zulk een ongeluk als geen koning had kunnen te weeg brengen? De naam van de roomse Curie staat nu in een onwelriekende reuk in heel de wereld; het gezag van en de achting voor de paus is gering; het roomse onverstand heeft een slechte naam; en van dit alles zou niets zijn geschied, indien Eck niet Karels en mijn vredesvoorstel had in stukken gebroken; wat hij nu ook zelf gewaar wordt, ofschoon te laat en tevergeefs; en nu is hij verontwaardigd over de door mij in het licht gegeven boekjes. Dit had hij tevoren moeten bedenken, toen hij, gelijkend op een briesend in de renbaan losgelaten ros, alleen maar dolzinnig uit was op eigen roem en niets anders dan, in uw naam, het zijne zocht, maar tot uw zeer groot nadeel. Hij meende - de ijdele man - dat ik vrees zou koesteren voor uw naam, hem de ruimte zou laten en zou zwijgen - want ik houd het er voor: door vernuft en geleerdheid het te winnen, zou hij niet hebben durven hopen! En nu hij ziet dat ik maar al te zeer rustig in goed vertrouwen voortleef en verder van mij laat horen, komt het late berouw over zijn misslag bij hem op en wordt hij er zich van bewust - zo hij althans zich van iets bewust wordt! - dat er Eén in de hemel is, Die de hoogmoedige weerstaat en de al te vermetele geesten vernedert.

Daar wij door dit dispuut niets gevorderd waren en er alleen maar méér oneer voor de Stoel van Rome uit was voortgesproten, heeft de heer Karel von Miltitz zich voor de derde maal tot de vaders van mijn Orde gewend en heeft hun raad gevraagd, met het doel om de zaak te beslechten en te bereiken dat men er over zou zwijgen, daar deze zaak nu tot een hachelijk en gevaarlijk punt was gekomen. Toen zijn enkele moedige mannen uit hun getal tot mij gezonden, die, omdat niet aan te nemen was dat men met geweld iets tegen mij (als God mij genadig was) bereiken zou, van mij hebben verlangd, dat ik, heilige Vader, uw persoon toch zou eren, en met een onderdanig geschrift uw en mijn onschuld zou aantonen. Immers zij meenden dat de zaak nog niet in een afgrond verloren lag en nog niet tot een punt, dat men aan redding moest vertwijfelen, was gebracht, indien maar de heilige Vader Leo, in overeenstemming met zijn aangeboren, hooggeroemde goedheid, zijn

reddende hand ernaar wilde uitsteken. Omdat ik echter altijd vrede heb aangeboden en begeerd, opdat ik mij aan het stille en zoveel meer nut afwerpende studeren zou kunnen wijden, was dit voor mij een prettige, blijde boodschap, die ik met dankbaarheid aannam; en ik heb mij gewillig laten leiden en het als een bijzondere genade aangemerkt, indien het alzo, gelijk we hopen, zou mogen geschieden; want ik heb ook om geen andere reden zozeer met grote moed, sterke woorden en krachtige taal mijn geschriften in elkaar gezet en de gemoederen in opschudding gebracht, dan opdat ik hèn zou ontwapenen en tot stilzwijgen brengen, die, zoals ik wel zag, mij toch eigenlijk te zeer ongelijk in krachten waren om met hen als gelijkwaardige tegenstanders in 't krijt te treden.

Zo kom ik dan nu tot u, heilige Vader Leo, ik lig aan uw voeten en ik bid u: zo het mogelijk is, wil u uw handen tot mijn zaak reddend uitsteken en de vleiers, die de vijanden van de vrede zijn en toch voorgeven dat zij vrede zoeken, een breidel aanleggen. Dat ik echter mijn leer zou moeten herroepen, gelukzalige Vader, dáárvan kan niets komen; dit mag ook niemand zich ten doel stellen, want dan zou hij de zaak in nog veel groter verwarring brengen. Daarbij wil ik niet hebben dat er regels of maatstaven zouden zijn om de Schrift uit te leggen, omdat het Woord van God, dat de pretentie heeft vrij te zijn van al wat er vreemd aan is, niet mag of moet gebonden zijn. Indien deze twee dingen mij maar gewaarborgd blijven, dan kan overigens niets van mij gevraagd worden, dat ik niet met alle goede wil zal aanvaarden en doen. Ik ben een vijand van alle getwist en wil niemand prikkelen of tergen; maar wil óók niet geprikkeld worden. Word ik nochtans geprikkeld, dan zal ik, zo God wil, niet sprakeloos of zonder schriftelijk verweer te bieden, daartegenover staan. Moge toch uwe Heiligheid met kalme, korte woorden al dat getwist naar u betrekken en uitdelgen en daarnevens zwijgen en, naar beide zijden, vrede gebieden; woorden, waarnaar ik altijd zeer begerig ben geweest om ze te horen.

Daarom, mijn heilige Vader, wil toch nooit horen naar uw zoetsappige vleiers, die zeggen dat u niet louter een mens zijt, maar aan God verwant, die alle dingen zou te gebieden en te eisen hebben. Maar het zal zó niet geschieden; u zult het ook niet winnen. U bent een dienstknecht van alle dienstknechten van God en in een meer gevaarlijke en ellendige staat dan enig mens op aarde. Laten u niet bedriegen die huichelachtig u beliegen en zeggen: u bent een heer van de wereld; die niemand als een christen willen erkennen, tenzij dan dat hij u onderworpen is; die wauwelend-zwetsend verzekeren: “u hebt heerschappij in. de hemel, in de hel en in het vagevuur”. Zij zijn vijanden van u en beproeven uw ziel te verderven, zoals Jesaja zegt: “Mijn volk, zij die u prijzen en omhoog heffen, zij bedriegen u”. Allen dwalen zij, die daar zeggen: “U staat boven het concilie en boven de gewone christenheid”. Zij dwalen, die u alleen het recht geven om de Schrift uit te leggen. Zij altezamen jagen geen ander doel na dan hoe zij onder uw naam goddeloosheden in de kerk mogen inplanten en hun onchristelijke plannen in de christenheid mogen versterken, gelijk helaas de boze geest dit gedaan heeft door middel van velen van uw voorgangers. In het kort: geloof toch niemand van degenen die u verheffen, maar alleen hen die u verootmoedigen. Dit is Gods gericht, gelijk er geschreven staat: “Hij heeft de geweldenaars van hun tronen gestoten en de nederigen verhoogd”.

Zie, welk een verschil tussen Christus en Zijn Stedehouders op aarde, terwijl zij toch allen zijn Stedehouders willen zijn; en ik voor mij vrees: de meesten van hen zijn al te waarachtig Zijn “stadhouders”: want een stadhouder is een stadhouder alléén in de afwezigheid van zijn heer. Wanneer dan een paus regeert in de afwezigheid van Christus, Die niet waarlijk in zijn hart woont, is zulk één niet in al te ware zin: stadhouder van Christus? Evenwel, wat kan zulk een kerk, zulk een hoop mensen, anders zijn dan een vergadering van lieden zonder dat Christus bij hen is? Wat kan dan echter zulk een paus anders zijn dan een antichrist en een afgod? Hoeveel beter deden de apostelen, die zich alleen knechten van de in hen wonende Christus, echter niet stadhouders van de Afwezende noemden en lieten noemen?

Ik ben misschien een onbeschaamde dat ik mij er op laat aanzien om iemand die zo geweldig hoog staat te onderrichten, van wie veel meer een ieder onderricht moet ontvangen en gelijk enigen van uw giftige vleiers u omhoogsteken dat alle koningen en rechters onder uw gerichtspraak staan. Maar ik volg hierin St Bernhardus in zijn boek: "Over de beschouwing", opgedragen aan paus Eugenius[311], dat redelijkerwijs alle pausen zouden moeten van buiten kennen. Ik doe het heus niet met de bedoeling u onderricht te verstrekken, maar uit zuivere, trouwe zorg voor u en uit een plichtsgevoel, dat redelijkerwijze er ons toe dringt om, ten goede van onze naaste, ook ten aanzien van die dingen voor hem bezorgd te zijn, die voor óns beveiligd vaststaan, en ons niet toelaat te letten op waardigheid of onwaardigheid, maar dat veelmeer nauwgezet rekening houdt met de vraag of de naaste al dan niet in gevaar verkeert. Daar ik nu weet hoe Uwe Heiligheid te Rome reilt en zeilt, dat wil zeggen: midden in zee, op de hoogste toppen van de golven, terwijl talloze gevaren van alle zijden op u aanstormen en u in zulk een noodtoestand leeft en arbeidt, dat u ook de geringste hulp van de allergeringste christen wel dringend nodig hebt - zo heb ik het als niet onjuist gezien dat ik uw majesteit maar zolang vergeet, tot ik in liefde mijn broederplicht jegens u zal hebben volbracht. Ik heb er geen lust in om te vleien in zulk een ernstige, gevaarlijke zaak, in welke, indien sommigen niet willen begrijpen, dat ik uw vriend en u méér onderdanig dan de onderdanigste ben, er toch wel Eén zal worden gevonden, die het verstaat en goedkeurt.

Eindelijk, opdat ik voor Uw Heiligheid niet kom te staan met lege handen, breng ik met mij mee een boekje, onder uw naam uitgegeven, om een goede wens voor u uit te spreken en bedoeld als begin van en goede wil tot de vrede tussen u en mij, en met een goede hoop dat Uwe Heiligheid daaruit moge proeven, met wat voor zaken ik mij gaarne en met meer vrucht wil bezig houden, als het mij mogelijk zou zijn vanwege uw onchristelijke vleiers en het mij tot nog toe mogelijk is geweest. Het is een klein boekje als u het uiterlijke aanziet en op de omvang let, maar toch, zo ik mij niet vergis, is de gehele hoofdsom van het christelijk geloof hierin begrepen, indien maar de bedoeling ervan goed wordt verstaan. Ik ben arm; ik heb niets anders, waarmee ik u van dienst zou kunnen zijn; maar u hebt ook niets anders nodig dan om met geestelijke goederen te worden verrijkt.

Hiermee beveel ik mij Uwe Heiligheid aan, die Jezus Christus voor eeuwig moge behoeden! Amen.

Wittenberg, 6 Sept. 1520[312]

---

[311] In dit boek stelt St. Bernardus (+ 1155) aan paus Eugenius III, zijn vroegere leerling en beschermeling, de plichten en gevaren van het pausdom voor ogen.

[312] Volgens afspraak met Von Miltitz is deze Brief teruggedateerd op 6 sept. 1520. Dit kwam in zóverre met de juiste feiten overéén, als het voorstel om zulk een schrijven tot de Paus te richten door Von Miltitz inderdaad omstreeks die tijd was gedaan. Na het bekend werden van de pauselijke bul wilde Luther van het verzenden van de Brief afzien, maar Von Miltitz hield hem aan de gedane toezegging. Toen was evenwel de datering op een latere tijd echter onmogelijk. [Noot in de Duitse editie bezorgd door prof. Lemme].

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTENMENS

5. DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN

Inleiding

In 1520 verschenen drie van Luthers belangrijkste geschriften, die stuk voor stuk zijn breuk met Rome documenteren. Het eerste was 'An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung', waarin de wereldlijke overheid werd opgeroepen haar verantwoordelijkheid voor de reformatie van de samenleving op zich te nemen. Het tweede, Latijnse, 'De Babylonische gevangenschap der kerk' was een diepgravende kritiek op de scholastieke sacramentsleer en het daarop rustende kerkrecht. En in november verscheen een betrekkelijk kort traktaat met de inspirerende titel 'Von der Freiheit eines Christenmenschen'. De Latijnse tekst 'De libertate christiana' kwam tegelijk uit; en tot vandaag is de vraag, wat het origineel was onbeslist.

Ik heb die beide andere titels uit 1520 erbij genoemd, omdat het 'vrijheidstraktaat' te vaak geïsoleerd gelezen of becommentarieerd wordt. Soms meent men dan in deze bladzijden het eigenlijke en echte thema van de Reformatie te vinden: vrijheid en emancipatie van autoriteit. Anderen daarentegen zien in de onderscheiding tussen de innerlijke en de uiterlijke mens waarmee het traktaat inzet, al meteen het verlies van de echte vrijheid, omdat ze daarmee beperkt zou worden tot de innerlijkheid. Alleen al daarom is het goed de oorspronkelijke context in de politieke en kerkelijke realiteit in het oog te houden.

Het geschrift was eigenlijk in eerste instantie bestemd voor paus Leo X. De pauselijke kamerheer Karl von Miltitz had al meer dan twee jaar vrijwel op eigen houtje geprobeerd de kloof tussen Rome en Luther te overbruggen. Nu, herfst 1520, was Eck in Duitsland verschenen met de tekst van de dreigende banbul, die in Rome tegen Luther vervaardigd was. In een uiterste en amateuristische poging de definitieve breuk te voorkomen, haalde von Miltitz Luther over een brief aan de paus de schrijven, waarin hij nog eens betuigde, dat hij hem nooit persoonlijk had aangevallen, maar zich enkel had willen verweren tegen z'n tegenstanders en tegen Eck in het bijzonder. Bij deze brief, die vanzelfsprekend geen enkel effect had - daarvoor was de scheiding tussen paus en pausdom al te kunstmatig - werd het geschrift over de christelijke vrijheid gevoegd. Vooral de Duitse tekst, vermoedelijk in een paar dagen op papier gezet, is - alleen al om de titel en de dubbelthese over vrijheid en dienstbaarheid - onvergetelijk geworden. Juist de vrijheid, die het geloof schenkt, schept de ruimte voor de onvoorwaardelijke liefde tot en dienst aan de naaste.

Maar dan moeten de beide thesen, die elkaar zo radicaal lijken te weerspreken, niet alleen beide tot hun recht komen, maar ook tot in de wortel verbonden zijn. En voor velen is het de vraag, of Luther die worteleenheid niet zelf op het spel zet door zijn onderscheiding tussen de 'innerlijke' en de 'uiterlijke' mens.

De kritiek richt zich, zeker na zoveel eeuwen Lutherse en Duitse geschiedenis, vooral op dit kernpunt. Max Scheler en Herbert Marcuse hebben haar het felst en welsprekendst verwoord. Men kan het eigenlijk in één zin samenvatten: in hart en geweten regeert een verinnerlijkte en in wezen machteloze Christus, maar op straat de onderofficieren. Op hetzelfde moment, dat Luther de vrijheid proclameert heeft hij haar, door deze onderscheiding die op een tweedeling uitloopt, ook al weer prijsgegeven. Is de geestdrift, waarmee de christelijke, innerlijke vrijheid wordt opgehemeld niet gekocht tegen de prijs van haar onwerkzaamheid naar buiten toe? Heeft het geloof zich niet zo laten terugdrijven in de innerlijkheid, dat de liefde, zeker in het publieke leven, geen enkele echte kans weer krijgt? En is Luther zo niet het slachtoffer geworden van zijn eigen paradoxen?

Het mooiste van zo'n discussie is, dat ze duidelijk maakt, dat er heel wat op het spel staat; dat je blijkbaar op de ene of op de andere manier je vingers brandt. De doorbraak van 'bevrijdingstheologian' enerzijds en het gruwelijke fiasco van het marxisme, dat de mensheid 'via de maatschappij' probeerde te emanciperen anderzijds, laten zien, dat Luther met dit geschrift nog altijd een levende zenuw raakt.

Veel misverstanden komen daaruit voort, dat men er als het ware stilzwijgend van uitgaat, dat het vanzelf spreekt, wat er met de 'innerlijke' en de 'uiterlijke' mens bedoeld is; en dan lijkt het verder enkel een kwestie van gevoel, religieuze ligging of politieke intuïtie te zijn of je met Luthers onderscheiding, die teruggaat tot op Plato, Paulus en Augustinus iets beginnen kunt. En misschien wordt Luther dan vandaag zelfs wel weer wat welwillender gelezen dan een paar decennia geleden; de innerlijkheid is immers terug van weggeweest? Maar zo missen we precies de kern.

'Geestelijk, nieuw en innerlijk' zijn niet primair antropologische categorieën, evenmin als 'lichamelijk, oud en uiterlijk'. Het 'innerlijk' of de 'ziel' is allereerst de plek, waar de mens door God, door het Woord wordt aangesproken. De plek, waar de beslissing valt, waar hij bevrijd wordt door Christus of slaaf blijft van de zonde. Noch de gerechtigheid, noch de gebondenheid zijn uiterlijk van aard. Het is ook niet zo, dat het innerlijk als het ware vanzelfsprekend van huis uit vrij is, zodat 'in het ergste geval' enkel de buitenkant tot slavernij zou kunnen vervallen. Integendeel, juist in het hart, het innerlijk, zetelen vrijheid òf onvrijheid. Het gaat Luther niet om de onaantastbaarheid van het geweten of de superioriteit van de innerlijkheid of de geest. Integendeel; de kern van het verhaal is, dat de mens moet worden weggeroepen uit de gevangenis, waarin hij zit opgesloten en waaruit geen enkele ethische of religieuze krachtsinspanning, geen enkel goed werk en geen enkele kerkelijke hiërarchie hem kan bevrijden. Daarom is het Evangelie de enige ruimte, waarin de ziel kan ademen en leven; want enkel het Evangelie kan met zijn bevrijdend woord doordringen tot in de ziel om daar het gehoor, het geloof te wekken. Want de mens moet 'aus sich und von sich' - dat is uit de gevangenis, die hij in wezen zelf om zich heen metselt - bevrijd worden.

Het gaat dus in wezen niet om een 'vrijheid' die altijd wel ergens aanwezig is en blijft, als men maar diep genoeg zoekt, maar het gaat om een bevrijdings-gebeuren. Daarom staat dan ook de bekende passage van de 'vrolijke ruil' tussen Christus en de ziel, (d.i. de hele mens!) in het hart van het traktaat. Je kunt dat er niet uit weg halen om een vrijheidstraktaat over de waarde van het innerlijk boven het uiterlijk, de geest boven de materie of iets dergelijks over te houden. Het traktaat vertelt de geschiedenis van een wénding van onvrijheid naar vrijheid en in die geschiedenis is de naam van Christus even concreet als mijn eigen naam.

In wezen beschrijft het traktaat de omtrekken van de revolutie, die met deze wending gegeven is. Hoe weinig ze zich tot het innerlijk beperkt, blijkt uit de omwenteling, die ze betekent voor wat voortaan en wat 'profaan' zal heten. Een hele religieuze cultuur, die nog het meest had van een levensverzekering, wordt tot in de fundamenten aangetast. In wezen wordt het onderscheid tussen geestelijken en leken opgeheven, doordat allen tot in de kern van hun bestaan delen in Christus' eerstgeboorterecht, Zijn koningschap en in priesterschap. En vanuit die kern gaat dan het geloof zich realiseren en manifesteren als liefde, die overvloeit naar buiten en de gestalte van dienstbaarheid aanneemt. Als ergens de eenheid en samenhang van binnen en buiten evident zijn, dan in deze twee-eenheid van geloof en liefde. Want daarin treedt aan de dag, dat de mens zich werkelijk heeft laten wegroepen uit zijn gevangenis.

Literatuur: Eberhard Jüngel, Zur Freiheit eines Christenmenschen, Eine Erinnerung an Luthers Schrift, 1978.

Martin Brecht, Martin Luther, sein Weg zur Reformation 1483-1521, 1981, 386-390.

Onze vertaling berust grotendeels op die van dr. W.J. Kooiman uit 1955 in: Maarten Luther, *Door het geloof alleen.*

OPDRACHT

Aan de verstandige en wijze heer
Hieronymus Muhlpfort
Schout van de stad Zwickau
mijn bijzonder-goedgunstige vriend en beschermer,
bied ik, Dr Martinus Luther, Augustijner,
mijn toegewijde diensten
en wens ik al wat goed is.

Verstandige, wijze heer en goedgunstige vriend!

De eerwaarde Magister Johan Egran, predikant in uw lofwaardige stad, heeft bij mij hoog opgegeven van uw liefde en grote belangstelling voor de Heilige Schrift, volgens welke u niet nalaat naarstig te leven en die u niet ophoudt de mensen aan te prijzen.

En nu het zijn verlangen is dat ik met u zal kennis maken, verklaar ik mij daartoe gaarne en met blijdschap gewillig en bereid. Want het geeft mij grote vreugde te vernemen dat op de ene of andere plaats de Waarheid van God met liefde wordt aangenomen.

Inmers zó velen - en met name zij die zich als haar verdedigers opwerpen - staan haar met alle geweld en list tegen.

Al weet ik ook dat het zo móét zijn dat aan Christus, Die immers gezet is tot een ergernis en tot een teken dat wedersproken zal worden, velen zich stoten en vallen terwijl anderen door Hem zullen opstaan.

Daarom heb ik, om onze kennismaking en vriendschap daarmee aan te vangen, dit tractaatje, in het Duits geschreven, u willen opdragen, dat ik in de Latijnse tekst heb opgedragen aan de Paus en ik heb daarin voor een ieder duidelijk gemaakt welke, naar ik hoop door niemand af te wijzen of te berispen reden ik meen te hebben om zó te leren en te schrijven inzake het Pausdom, als ik doe.

Hiermede beveel ik mij, u, en allen aan Gods genade aan.

Amen.

Wittenberg, 1520[313]

[313] Deze opdracht vindt men bijv. in Luthers “Sämmtlichen Schriften”, uitg. dr. J.G. Walch, 1889.

DE VRIJHEID VAN EEN CHRISTEN

1. Velen komt het voor dat het Christelijk geloof een gemakkelijke zaak is; niet weinigen daarnevens geven het een plaats onder de deugden.

Zij kunnen dit alléén doen omdat zij het nooit hebben onderzocht om het door ondervinding te leren kennen noch ooit de voortreffelijkheid ervan hebben gesmaakt en genoten. Het moet immers onmogelijk heten dat iemand op juiste wijze erover zou schrijven of wat er op juiste wijze over geschreven was goed zou verstaan, die niet de geest ervan onder hem in het nauw brengende droefenissen eens had geproefd.

Wie evenwel er ook maar iets, zij het nog zo weinig, van geproefd heeft, die kan er nooit genoeg over schrijven en spreken en nadenken en er van horen, want het is een levende fontein van water, die springt tot in het eeuwige leven, zoals Christus zegt in Joh. 4. Ik nu, hoewel ik niet durf roemen in een ontvangen overvloed en weet hoe ik maar gebrekkig toegerust ben, hoop toch dat ik, ofschoon gekweld door vele en onderscheidene beproevingen, een weinig van dit geloof heb verkregen en dat ik, indien al niet met schoner woorden, dan toch in degelijker zin daarover kan spreken dan die letter-lievende en stellig zeer scherpzinnige, spitsvondige betogers tot dusver hebben gedaan, die zelf niet verstaan wat zij erover te berde brengen.

Om echter de ongeleerden (want alleen zùlken begeer ik te dienen) een weg te wijzen die gemakkelijk te bewandelen is, laat ik deze twee stellingen voorafgaan, die handelen over de vrijheid en de gebondenheid van de geest.

een christen is een zeer vrije heer over alle dingen, aan niemand onderworpen;

een christen is een zeer dienstvaardige knecht van allen, onderworpen aan allen.

Hoewel deze twee uitspraken elkaar schijnen tegen te spreken, zullen ze toch, daar waar men ontdekt zal hebben dat ze samenstemmen, het goed doen voor ons doel.

Het zijn immers uitspraken van Paulus zelf, die beide zegt: 1 Cor. 9: 19: “Want hoewel ik vrij sta tegenover allen, heb ik mij allen dienstbaar gemaakt”, en Rom. 13: 8: “Zijt niemand iets schuldig, dan elkander lief te hebben”. Immers de liefde is naar haar aard tot dienst bereid en zij wijdt zich toe aan wat zij bemint.

Zo ook Christus, schoon Heere van allen, is nochtans geworden uit een vrouw, geworden onder de wet, tegelijk vrije en dienstknecht, tegelijk in de gestalte van God en in de gestalte van een knecht.

2. Laten we deze dingen uit een dieper liggend en breder beginsel ophalen.

De mens immers bestaat uit een tweevoudige natuur: een geestelijke en een lichamelijke. Naar de geestelijke, die men ziel noemt, wordt hij een geestelijke, inwendige, nieuwe mens geheten; naar de lichamelijke, die we vlees noemen, heet hij de vleselijke, uitwendige, oude mens, over wie de Apostel in 2 Cor. 4: 16 zegt: “al vervalt ook onze uiterlijke mens, nochtans wordt de innerlijke van dag tot dag vernieuwd”. Deze onderscheidenheid is er de oorzaak van dat in de Schrift tegenstrijdige dingen van dezelfde mens worden gezegd, daar ook inderdaad in dezelfde mens twee mensen met elkander strijden, omdat het vlees begeert tegen de geest en de geest tegen het vlees, Gal. 5: 17.

3. Beginnen we nu eerst te spreken over de inwendige mens en laten we dan zien op welke wijze hij een vroom, vrij en waarachtig christen wordt, dat is: een geestelijk, nieuw, inwendig mens. En dan staat het vast dat volstrekt geen van de uitwendige dingen, met welke naam ze ook zouden moeten worden aangeduid, ook maar iets zou kunnen bijdragen tot het verkrijgen van de gerechtigheid en de christelijke vrijheid, evenmin als van de staat van ongerechtigheid of gebondenheid, wat aannemelijk gemaakt wordt door gemakkelijk aan te voeren redenen. Immers wat zou het de ziel kunnen baten, als het lichaam welvarende is,

ongehinderd en met eetlust spijzen gebruikt en drinkt en doet wat het hart begeert? We zien toch dat door dezelfde dingen ook de meest onvrome dienstknechten van alle zonden een bloeiend leven leiden? Aan de andere zijde, wat schaadt een slechte gezondheid of gevangenschap of honger en dorst, of welke andere uiterlijke onaangenaamheid of ongemak, de ziel, wanneer ook de meest vrome en vrije mensen, die met een goed geweten door het leven gaan, door deze dingen worden gekweld? Van alle deze dingen raakt er niet één aan de ziel, hetzij om haar vrij te maken hetzij om haar gebonden te doen zijn.

4. Zo zal het dan de ziel in geen enkel opzicht van voordeel zijn of het lichaam al met heilige klederen, naar de wijze van de geestelijken, is versierd, dan wel in gewijde plaatsen vertoeft of met heilige uitoefening van plichten zich bezig houdt of bidt, vast, zich van zekere spijzen onthoudt en welke werken ook doet die door en in het lichaam kunnen worden gedaan. Er zal nog heel iets anders nodig zijn voor de ziel om haar gerechtigheid en vrijheid te verzekeren. Want de dingen, die ik daar noemde kunnen onderhouden worden door welke onvrome ook. En uit het beoefenen ervan kunnen niet dan hypocrieten geboren worden.
En daartegenover staat dat het de ziel geen kwaad zal doen of het lichaam al bekleed is met ongewijde klederen, verkeert in ongewijde plaatsen, gewoon gemeenschappe-lijk eet en drinkt en met geen vasten zich inlaat, niet met luider stem bidt en al die dingen nalaat die door bovengenoemde hypocrieten plegen gedaan te worden,

5. En opdat we alles afwijzen: ook speculaties en meditaties en al wat door de ijverige bezigheden van de ziel onderhouden kan worden - het baat alles niets!
Eén ding en dat alléén is nodig tot het christelijk leven, tot de gerechtigheid en tot de christelijke vrijheid. En dat is: het heilige Woord van God, het Evangelie van Christus, zoals Johannes zegt, hfdst. 11: 25: “Ik ben de Opstanding en het Leven, wie in Mij gelooft zal niet sterven in eeuwigheid”. En evenzo, 8: 36: “Wanneer de Zoon u vrijgemaakt heeft, zult gij werkelijk vrij zijn”. En Matth. 4: 4: “Niet alleen van brood zal de mens leven, maar van alle woord, dat uit de mond Gods uitgaat”.

Wij houden dus voor zeker en beschouwen het als een vastgestelde waarheid dat de ziel alle dingen kan ontberen behalve het Woord van God en zonder dat Woord is er niets waardoor voor haar zorg kan worden gedragen. Maar wanneer zij dit Woord heeft, is zij rijk, heeft zij geen behoefte aan iets anders, want met en in dit Woord heeft zij het leven, de waarheid, het licht, de vrede, de gerechtigheid, het heil, de vreugde, de vrijheid, de wijsheid, de kracht, de genade, de heerlijkheid en alle goede dingen, in niet te schatten rijke overvloed. Dit is de reden waarom de profeet in de gehele 119e Psalm en op zoveel andere plaatsen met zoveel zuchten en weeklachten hijgt en smacht naar het Woord van God. En te anderer zijde is er geen strenger straf, in de toorn van God, dan wanneer Hij nederzendt een ontbreken van het gehoor van zijn Woord, gelijk Hij in het boek Amos daarvan spreekt. Terwijl er daarentegen geen groter genade is dan wanneer Hij Zijn Woord vrij laat verkondigen, zoals te lezen staat in Ps. 107: 20: “Hij zond Zijn Woord en genas hen en deed hen aan de groeve ontkomen”. En Christus is tot geen andere taak gezonden dan tot de prediking van het Woord. En de gehele bediening van Apostelen en Bisschoppen en de gehele geestelijke stand is tot niet anders geroepen en ingesteld dan tot de Dienst van het Woord.

6.[314] Vraagt u echter: “Wat is dan dit Woord of op welke wijze moeten wij het gebruiken, daar er toch zoveel woorden van God zijn?” - dan antwoord ik:

---

[314] Deze zesde § luidt in de Latijnse editie ietwat anders dan in de Duitse en is daar iets uitvoeriger. Ik houd mij hier aan de Latijnse. [Vert.]. Wil echter iemand ook de Duitse tekst vernemen, deze luidt aldus: Vraagt u echter: “Wat is dan dit Woord of op welke wijze moeten wij het gebruiken, daar er toch zovele woorden Gods zijn”, dan antwoord ik: Het is niets anders dan de prediking, die Christus bracht, gelijk het Evangelie haar bevat. En deze prediking is nu noodzakelijkerwijze in zulke bewoordingen ingekleed dat u er uit hoort hoe uw God tot u spreekt en zegt dat heel uw leven en al uw werken niets zijn voor Hem, maar dat u, niet alles wat in u is, het eeuwig

De Apostel legt dit in Rom. 1 ons uit, als hij daar nl. spreekt over het Evangelie van God aangaande zijn Zoon Die vlees is geworden, heeft geleden, is opgewekt en verheerlijkt door de Geest van de heiligmaking. Want Christus te prediken, dat is: een ziel te weiden, te rechtvaardigen, te bevrijden, te zaligen, indien zij de prediking gelooft. Het geloof toch is het enige zaligmakende en vruchtdragende gebruik van het Woord van God, vgl. Rom. 10: 9: "Indien gij met uw mond belijdt dat Jezus Heere is en met uw hart gelooft dat God Hem uit de doden heeft opgewekt, zult gij behouden worden". En wederom vs 4: "Christus is het einde der wet, tot gerechtigheid voor een ieder, die gelooft". En Rom. 1: 17: "De rechtvaardige zal uit geloof leven". Immers het Woord van God kan niet door enige goede werken, maar alleen door het geloof ontvangen en in eer gehouden worden. Het is daarom duidelijk dat de ziel tot het leven en de gerechtigheid alléén aan het Woord behoefte heeft en zo ook alléén door het geloof en niet door enig werk wordt gerechtvaardigd. Want indien zij door iets anders kon gerechtvaardigd worden, zou zij niet aan het Woord behoefte hebben en daarom ook niet aan het geloof.

Maar dit geloof kan volstrekt niet bestaan met de werken samen; dat wil zeggen: indien u verwacht door die werken, welke ze ook zijn, tezamen met het geloof gerechtvaardigd te worden, want dit zou zijn een hinken op twee gedachten, Baäl aanbidden en hem de hand kussen, wat de grootste zonde is, zoals Job zegt. Als u dus begint te geloven, leert u tegelijkertijd erkennen, dat al wat in u is u volstrekt schuldig stelt, zondig is en veroordelenswaard. Overeenkomstig datgene wat ook staat te lezen in Rom. 3: 23: "Allen hebben gezondigd en derven de heerlijkheid Gods" en in vs 10-12: "niemand is rechtvaardig, ook niet één; er is niemand die doet wat goed is; allen zijn zij afgeweken, tezamen zijn zij onnut geworden". Want als dit nu voor u een bekende zaak is geworden, zult u weten dat u Christus nodig hebt, Die voor u geleden heeft en is opgewekt, opdat u, in Hem gelovende, door de kracht van dit geloof een ander mens zou worden, terwijl dan al uw zonden vergeven zijn en u gerechtvaardigd zijt door u vreemde verdiensten, namelijk: die van Christus alléén.

Daar echter dit geloof slechts in de inwendige mens heerschappij kan voeren, zoals Paulus zegt, Rom. 10: 10: "met het hart gelooft men ter gerechtigheid" en omdat dit geloof alléén (de mens) rechtvaardigt, is het duidelijk dat de inwendige mens stellig door niet een enkel werk of enige bezigheid kan gerechtvaardigd worden en vrijgemaakt en behouden en welke werken óók, hem in geen enkel opzicht tot voordeel zijn, gelijk hij anderzijds alleen door goddeloosheid en ongeloof van het hart een schuldige wordt en een verdoemelijke slaaf der zonde, in genen dele door uitwendige zondige daden.

7. Om deze reden moet het welke christen óók allereerst ter harte gaan dat hij toch, na alle betrouwen op werken te hebben laten varen, zijn geloof alléén meer en meer zal versterken en door dit geloof zal opwassen in de kennis niet van de werken, maar van Jezus Christus Die hem ten goede geleden heeft en is opgewekt, gelijk Petrus in zijn eerste brief, het laatste gedeelte ervan, leert; geen ander werk toch maakt dat een mens een christen mag heten. Zo schrijft Christus - lees Joh. 6: 27, 28, 29 -, toen de Joden Hem vroegen wat zij moesten doen opdat zij de werken Gods mochten werken - waarbij Hij de menigte van de werken waaronder Hij zag dat zij bedolven werden, afwees - hun maar één werk voor, als

---

verderf tegemoet gaat. Indien u dit nu waarachtig gelooft, gelijk u daartoe verplicht zijt, dan moet u vertwijfelen aan uzelf en erkennen dat de uitspraak, te vinden bij Hosea, 13: 9, waar is: "O Israël, in u is niets dan uw verderf, alleen in Mij echter staat uw hulp" (De Nieuwe Vertaling (1951) geeft hier te lezen: "Het is uw verderf, Israël, dat gij u keert tegen Mij, uw helper"[Vert.].). Opdat u evenwel uit u en van u, dat is uit uw verderf [als een verloste] moogt te voorschijn konten, stelt Hij zijn lieve Zoon Jezus Christus vóór u, en laat u door zijn levend en troostrijk Woord aanzeggen: "U moet met een rotsvast geloof u aan Hem overgeven en blijmoedig op Hem vertrouwen".
Dan zullen, omwille van dit geloof, al uw zonden u vergeven en zal al uw verderf overwonnen zijn en zult u rechtvaardig voor God, waarachtig, bevredigd en vroom zijn; alle geboden zullen vervuld zijn, van alle dingen zult u vrij zijn, gelijk Paulus zegt, Rom. 1: 17: "een gerechtvaardigd christen leeft alleen van zijn geloof" en in Rom. 10: 4: "Christus is het einde der wet, tot gerechtigheid voor een ieder, die gelooft".

Hij tot hen zegt: “Dit is het werk Gods, dat gij gelooft in Hem, die Hij gezonden heeft”, “want op Hem heeft God de Vader Zijn zegel gedrukt”.
Hieruit vloeit voort dat het rechte geloof in Christus een onvergelijkelijk rijke schat is, aangezien het met zich brengt het universele heil en bevrijdt van alle kwaad, gelijk Marcus in het laatst van zijn evangelie, 16: 16, zegt: “wie gelooft en zich laat dopen, zal behouden worden; maar wie niet gelooft, zal veroordeeld worden”. Deze schat heeft Jesaja nauwkeurig bezien en toen voorzei hij ervan (10: 22, 23): “Een kort en voleindigend woord zal God op de aarde doen en de voleindigde verkorting zal de gerechtigheid overstromen”, alsof hij wilde zeggen: “Het geloof dat een korte en voleindigde volle vervulling van de wet is, zal de gelovigen met zulk een gerechtigheid vervullen, dat zij niet anders tot hun rechtvaardiging van node hebben”[315]; gelijk ook Paulus (10: 10) betuigt: “Met het hart gelooft men ter gerechtigheid”.

8. U vraagt nu echter: op welke manier gaat dat dan toe dat alléén het geloof rechtvaardigt en zonder onze werken ons een schat van zoveel goederen schenkt, terwijl toch zo vele werken, ceremoniën en wetten ons in de Heilige Schrift voorgeschreven zijn? Ik antwoord: vóór alle dingen moet u gedachtig zijn aan wat gezegd is, dat het geloof alléén, zonder de werken, rechtvaardigt, redt en behoudt, wat we aanstonds duidelijker zullen maken.
Intussen moet worden vastgesteld: het gehele Woord van God bestaat in twee delen: geboden en beloften. De geboden geven wel áán welke de goede werken zijn, maar als we weten welke ze zijn, geschieden ze daar nog niet mee: de geboden maken ons duidelijk wat wij moeten doen, maar zij geven niet de kracht om het te doen; tot dit doel dan zijn zij bij verordening vastgesteld: dat zij de mens zelf tot een aanwijzing zullen dienen opdat hij in deze weg zijn onvermogen tot het goede zal leren kennen en aan zijn krachten zal vertwijfelen. Daarom ook heten zij en zijn zij het Oude Testament. Om een voorbeeld te nemen: het “Gij zult niet begeren” is een gebod, waardoor we ervan worden overtuigd dat wij allen zondaars zijn, omdat niemand buiten alle begeren kan blijven, wat hij er ook tegen zou ondernemen. Opdat hij echter toch niet moge begeren en het gebod moge nakomen, wordt hij gedwongen aan zichzelf te vertwijfelen en elders en bij een ander de hulp te zoeken, die hij bij zichzelf niet vindt, zoals Hosea zegt: “Uwer is het verderf, Israël; alléén in Mij is uw hulp”[316]. Wat nu evenwel van dit ene gebod geldt, hetzelfde geldt ook van alle geboden; het is ons immers omtrent die alle onmogelijk ze te volbrengen.

9. Indien nu evenwel een mens door de geboden van de wet indachtig is gemaakt op zijn onvermogen [om ze te houden] en nu zeer bezorgd is geworden of hij wel langs enige weg van ijverig pogen aan de wet voldoening zal kunnen verschaffen, terwijl hij toch weet dat dit zal moeten, dat hij zelfs niet aan een jota of tittel der wet zal kunnen voorbijgaan, of anders zal hij zonder enige hoop op verlossing verdoemd worden - dan vindt hij, in waarheid verootmoedigd en tot niets teruggebracht in eigen oog, in zichzelf niets, waardoor hij zal gerechtvaardigd en behouden worden.
En hier is nu het tweede deel van het goddelijk Woord: Gods beloften, die de heerlijkheid van God aankondigen en die zeggen: Wilt u de wet vervullen, wilt u komen tot het “niet begeren”, gelijk de wet eist, wel, ziehier: geloof dan in Christus, in Wie u worden toegezegd genade, gerechtigheid, vrede, vrijheid en alle dingen. Indien u gelooft, zo zult u ze hebben; indien u niet gelooft, zo zult u ze missen. Want hetgeen u onmogelijk is, al deed u alle werken van de wet, die vele zijn en nochtans onnut, dat zult u langs de gemakkelijkste en kortste weg vervullen door het geloof. Want God de Vader heeft alle dingen in het geloof

---

[315] Luther heeft Jesaja's bedoeling in de geciteerde uitspraak niet goed begrepen; zie de N. V.: “Verdelging is vastbesloten, overvloeiende van gerechtigheid; ja, een verdelging, die vastbesloten is voltrekt de Heere ... in het midden der ganse aarde”. Maar zijn betoog is niet afhankelijk van dit éne, onjuiste, citaat. [Vert.].
[316] Luther moet hier doelen op Hosea 13: 9; de St. Vert. heeft daar: “Het [wild gedierte, vs 8] heeft u bedorven, o Israël, want in Mij is uw hulp”. Maar de N.V. geeft: “Het is uw verderf. Israël, dat gij u keert tegen Mij, uw Helper”. De gedachte, waarop Luther doelt, ligt echter wel in hfdst. 11: 7 en 8: “Mijn volk volhardt in het afdwalen van Mij ... Hoe zou Ik u prijs geven ... ? ... Mijn hart keert zich om in Mij; ten volle wordt mijn erbarming opgewekt”. [Vert.].

gelegd, opdat wie dit zal hebben alles zal hebben terwijl wie het niet zal hebben niets zal hebben. Want God heeft hen allen onder ongehoorzaamheid besloten, om zich over hen allen te ontfermen, Rom. 11: 32. Zo geven de beloften van God datgene, wat de geboden eisen en zij vervullen wat de wet beveelt, opdat het alles moge zijn van God alléén, zowel de geboden als ook de volle vervulling ervan. Hijzelf alléén gebiedt; Hij ook alléén vervult. Daarom behoren de beloften van God tot het Nieuwe Testament; ja zelfs: zij zijn het Nieuwe Testament.

10. Omdat nu deze beloften van God heilige woorden zijn en ware, rechtvaardige, vrije, vredige en die Hij gevuld heeft met een universele goedheid, gebeurt het dat de ziel, die ze met een sterk geloof aanneemt, zózeer er mee verenigd wordt, ja zelfs er geheel en al door verzwolgen wordt, dat zij niet alleen deel verkrijgt aan, maar zelfs verzadigd wordt met en geestelijk dronken gemaakt door de grote kracht ervan. Want als het Christus aanraken genezing bracht, hoeveel te meer zal dan niet deze allerteerste geestelijke aanraking, ja, een indrinken van het Woord alles wat van het Woord is aan de ziel mededelen? Op deze wijze dus wordt de ziel door het geloof alléén, zonder de werken, uit het Woord van God gerechtvaardigd, geheiligd, van leugen gezuiverd, tot vrede gebracht, bevrijd en met alle goed vervuld en waarlijk tot een “dochter van God” gemaakt, gelijk Johannes, 1: 12, zegt: “Hij heeft macht gegeven kinderen Gods te worden hun die in zijn Naam geloven”.

Hieruit is gemakkelijk te verstaan hoe het komt dat het geloof zó veel vermag en waarom geen enkel goed werk noch alle goede werken tezamen aan het geloof gelijk te stellen zouden zijn; immers geen enkel goed werk hecht zich zo aan het Woord noch ook kan zó in onze ziel leven; immers alléén het geloof en het Woord heersen in haar. Zó als het Woord is, zó wordt ook de ziel door het Woord, gelijk het ijzer even gloeiend rood wordt als het vuur door de vereniging met het vuur. Hierdoor wordt het duidelijk dat een christen aan zijn geloof genoeg heeft tot alle dingen en de werken hem niet nodig zijn om gerechtvaardigd te worden; maar indien hij de werken niet nodig heeft, heeft hij ook de wet niet nodig; en indien hij de wet niet nodig heeft, is hij toch zeker vrij van de wet en blijkt het wáár: “de rechtvaardige is geen wet gesteld”.

En dit is nu die (bekende) Christelijke vrijheid: ons geloof dat maakt, niet dat we werkeloos blijvend ledig gaan, of slecht zouden leven, maar dat niemand wet of werken nodig heeft tot zijn rechtvaardiging en zijn behoud.

11. Dit moet dan de eerste kracht en vrucht van het geloof heten.

Laten we nu ook de tweede bezien. Immers ook dit is een eigenaardigheid van het geloof, dat het hem, die het vertrouwt, vereert met de trouwste en hoogste goede dunk die het van hem heeft, immers omdat het hem, die het vertrouwen wil, houdt voor een ten volle betrouwbaar en eerwaardig mens. Want er is geen eerbewijs dat we gelijk kunnen stellen niet dit, dat we iemand houden voor betrouwbaar en rechtvaardig, en dáármee eren we hem wie we geloven. Wat hogers kunnen we iemand toekennen dan betrouwbaarheid en rechtvaardigheid en voorts: volstrekte goedheid? En nu daartegenover is het voor hem de meest krenkende smaad als we iemand publiek houden voor schuldig aan leugentaal en onrechtvaardigheid of wij houden hem voor verdacht; en dit doen we als we hem geen geloof en vertrouwen schenken.

Zo nu houdt de ziel, als ze vast gelooft in God die ons Zijn beloften doet, Hem voor waarachtig, betrouwbaar en rechtvaardig en als zij zo handelt kan zij Hem niets voortreffelijkers toekennen; dit is het hoogste in de dienst van God om Hem toe te kennen betrouwbaarheid, gerechtigheid en al wat we Hem moeten toekennen in Wie we geloven. Doet zij dit, dan stelt zij zich onvoorwaardelijk ter beschikking van al Zijn wilsbegissingen, dan heiligt zij Zijn Naam, en vindt goed dat met haar gedaan wordt zó als het God welbehaaglijk zal zijn, omdat zij, zich verlatende op zijn beloften, niet twijfelt of Hij is waarachtig, rechtvaardig, wijs, een God Die al wat Hij doet op de beste wijze zal doen, zal

beschikken en verzorgen. Maar nu, is zulk een ziel door dit haar geloof niet in alle dingen volkomen gehoorzaam aan God? Immers welk gebod blijft nog over, hetwelk zulk een gehoorzaamheid niet overvloedig heeft volbracht? Welke volheid kan overvloediger zijn dan een volledige gehoorzaamheid? Maar deze brengen niet de werken, maar brengt alleen het geloof tot stand.

Daartegenover, hoe kan men driester rebelleren, hoe groter goddeloosheid bedrijven tegen God, hoe kan men Hem méér smaad aandoen dan dat men Hem, die zóveel belooft, niet gelooft? Immers wat is dit anders dan óf God voor een leugenaar uitmaken of (althans) betwijfelen of Hij wel waarachtig betrouwbaar is? Dit is toch feitelijk: zichzelf waarachtigheid toeschrijven, maar het er voor honden dat er hij God leugenachtigheid en ijdelheid is; is dit niet een God verloochenen en terzijde stellen en een afgod voor zichzelf oprichten in het eigen hart? Wat zullen dus werken baten die gedaan zijn in zulk een staat van goddeloosheid, ook al zouden het werken van Engelen of van apostelen zijn? Terecht heeft derhalve God niet in toorn of wellust, maar in de zonde van het ongeloof al wat zonde is, samengevat, opdat niet zulken, die ten onrechte menen door wetswerken van kuisheid en vriendelijke zachtmoedigheid de wet te vervullen (al zijn dit ook maatschappelijke en menselijke deugden) zich inbeelden zalig te zullen worden; nee, in de zonde van het ongeloof verstrikt zullen zij òf om vergeving moeten vragen òf door een rechtvaardig vonnis veroordeeld worden.

Maar indien God ziet dat we Hem waarachtig betrouwbaar noemen en dat Hij door het geloof, dat in onze harten woont, geëerd wordt met zulk een eer als Hij waardig is te ontvangen, dan eert ook Hij van Zijn zijde ons en ziet ons aan als waarachtigen en rechtvaardigen vanwege dit ons geloof. Het geloof immers houdt God voor waarachtig en rechtvaardig en geeft Hem daarin het zijne en daarom geeft God ons van zijnentwege de heerlijkheid van onze gerechtigheid. Want het is waarachtig en rechtvaardig dat God waarachtig en rechtvaardig is en deze goddelijke deugden Hem gelovig toe te kennen en Hem als de zódanige te belijden, dat is: waarachtig en rechtvaardig te zijn. Zó staat het geschreven: 1 Sam. 2: 30: “Wie Mij eren, zal Ik eren, maar wie Mij versmaden, zullen gering geacht worden”. En zo zegt ook Paulus, Rom. 4: 3: “Abraham geloofde God en het werd hem tot gerechtigheid gerekend”, omdat hij door dit zijn geloof in zeer overvloedige mate God verheerlijkte en ook ons zal ons geloof om dezelfde reden tot gerechtigheid gerekend worden, indien wij zullen geloofd hebben.

12. In de derde plaats is de onvergelijkelijke heerlijkheid van het geloof deze, dat het de ziel verbindt met Christus, als een bruid met haar bruidegom. Door welke sacramentele vereniging, gelijk de Apostel zegt, Christus en de ziel worden gemaakt tot één vlees. Maar indien zij één vlees zijn en het een waarachtig huwelijk tussen die beide is, ja, van alle huwelijken verre het volmaaktste tussen Christus en de ziel voltrokken wordt, daar de menselijke huwelijken van dit huwelijk, dat énig in zijn soort is, slechts zwakke afbeeldingen zijn - zo volgt hieruit dat ook alle dingen hun beiden gemeen worden, zowel de goede als de kwade, zodat de gelovige ziel de dingen die Christus heeft als de hare mag beschouwen en aannemen en daarin mag roemen, terwijl Christus de dingen, die de ziel heeft, voor zich aanvaardt als de Zijne.

Laten wij deze dingen samenvatten en wij zullen onschatbaar rijke zaken aanschouwen!

Christus is vol van genade, leven en zaligheid, de ziel is vol van zonden, dood en verdoemelijkheid. Laat nu echter maar het geloof tussenbeide komen en laat het erop vertrouwen dat van Christus zijn de zonden, de dood en de hel en dat de ziel genade, leven en zaligheid deelachtig wordt. Want het betaamt Hem, zo Hij de Bruidegom is, tegelijkertijd die dingen die de bruid heeft, mede mét haar, te aanvaarden en de dingen, die van Hem zijn, aan de bruid mee te delen. Immers hoe zou Hij die Zijn lichaam en Zichzelf haar geeft, niet alles wat het Zijne is geven? En wie het lichaam van de bruid aanneemt, hoe zou Hij niet al wat de bruid is mede met haar aanvaarden?

Hier stelt Hij in het licht het zo bijzonder boeiend schouwspel niet alleen van gemeenschap, maar ook van een heilzame strijd en overwinning en behoud en verlossing. Aangezien immers Christus in één Persoon en mens én God is, die niet alleen niet gezondigd heeft noch sterft noch veroordeeld wordt, maar ook zelfs niet zondigen, sterven of veroordeeld worden kan en Zijn gerechtigheid, leven en heil onoverwinnelijk, eeuwig en almachtig is - aangezien, zeg ik, een zódanig Persoon de zonden, de dood en de hel van de bruid, ook vanwege de bruidsring van het geloof, voor zich in gemeenzaamheid met haar aanvaardt, ja die tot Zijn eigen gemaakt heeft en zich daarin niet anders gedraagt dan alsof zij de Zijne zijn en alsof Hij Zelf zou gezondigd hebben en Hijzelf in arbeid van Zijn ziel verkeerde en stierf en ter helle nederdaalde, opdat Hij in alles overwinnaar zou zijn en de zonde, de dood en de hel Hem niet konden verzwelgen - zo zijn déze noodzakelijkerwijze verzwolgen in Hem, in een verbijsterende tweekamp. Want Zijn gerechtigheid is de zonden van allen te sterk, Zijn leven is alle dood te machtig, en Zijn kracht tot behoud is de gehele hel te onoverwinnelijk. Zo wordt de gelovige ziel door de bruidsschat die haar geloof in Christus, haar bruidegom, haar meebrengt, van al haar zonden vrij, bevrijd ook van de dood en op een veilige plaats gebracht voor de hel; voorts begiftigd met eeuwige gerechtigheid, eeuwig leven en het heil dat haar wordt aangebracht door haar bruidegom Christus. Zo stelt Hij Zichzelf voor ogen een bruid zonder vlek of rimpel, tot heerlijkheid, terwijl Hij haar reinigt door het bad in het Woord des levens, dat is door het geloof des Woords, des levens, der gerechtigheid en der zaligheid. Zo maakt Hij haar tot Zijn bruid in geloof, in ontferming, in medelijden, in gerechtigheid en rechtspraak, zoals Hosea zegt, 2: 18.

Daarom, wie zal deze Koninklijke bruiloft op de rechte waarde schatten? Wie de rijkdom van deze heerlijkheid en genade in (prijzende) woorden samenvatten? Nu deze rijke en trouwe bruidegom Christus tot echtgenoot neemt dit heel arm, ontrouw, overspelig meisje, terwijl hij haar vrijkoopt van al haar kwaden en haar versiert met al Zijn goederen. Het is dan nu onmogelijk dat haar zonden haar in het verderf storten, omdat die op Christus zijn gelegd en in Hem verzwolgen zijn en zij zelf heeft die gerechtigheid in Christus, haar Bruidegom, welke zij zich mag voor ogen stellen als haar eigen en met goed vertrouwen tegen al haar zonden, tegen dood en hel kan overstellen, en zeggen: Al heb ik dan ook gezondigd - mijn Christus, in Wie ik geloof, heeft niet gezondigd en al het Zijne is het mijne en al het mijne is het Zijne, zoals er staat in het Hooglied: “Mijn Liefste is mijn en ik ben zijn”. Dit is het wat Paulus schrijft 1 Cor. 15: 57: “Maar Gode zij dank, Die ons de overwinning geeft, door onze Heere Jezus Christus”; de overwinning nl. op zonde en dood, zoals dezelfde apostel het uitdrukt: “De prikkel des doods is de zonde en de kracht der zonde is de wet”, vers 56.

13. Uit deze dingen verstaat u weer wat er de oorzaak van is, dat er zóveel aan het geloof moet worden toegeschreven, dat het, alléén, de wet volbrengt en zonder enige werken rechtvaardigt. Immers u ziet dat het eerste gebod, hetwelk aldus luidt: “De ene God zult gij dienen”, alléén door het geloof kan worden gehoorzaamd. Want indien u zelf van de voetzool af tot de hoofdschedel toe niet anders zou bestaan dan uit goede werken, zou u des ondanks niet rechtvaardig zijn en God niet dienen en het eerste gebod niet vervullen, daar God niet gediend kan worden noch ook Hem kan worden toegebracht de eer voor Zijn waarheid en universele goedheid, zoals die Hem in waarheid toegebracht moet worden; immers dit doen de werken niet, maar doet alléén het geloof des harten. Want niet door te werken maar door te geloven verheerlijken wij God en belijden wij Hem als de Waarachtige. In deze zin is alleen het geloof de gerechtigheid van een christen en de vervulling van alle geboden. Hij immers die het eerste gebod vervult, die zal ook gemakkelijk alle overige volbrengen. De werken evenwel, omdat zij gevoelloze [dode] dingen zijn, kunnen God niet verheerlijken, hoewel zij, als het geloof aanwezig is, tot eer van God kunnen geschieden. Maar wij zoeken op dit moment niet de dingen die gedaan worden, gelijk dit met de werken het geval is, maar hem die ze doet, die God verheerlijkt en de goede werken Hem toebrengt. En dit is het geloof des harten, hoofd en wezen van heel onze gerechtigheid. Daarom is het een duistere en gevaarlijke leer die beweert dat de geboden door werken

volbracht kunnen worden, omdat de geboden voor alle werken moeten volbracht zijn en de werken op het volbrengen ervan moeten volgen, zoals we in het vervolg zullen horen.

14. Opdat we nu echter deze genade die deze onze inwendige mens in Christus heeft, verder bezien, moeten we weten dat God in de dagen van het Oude Testament elk mannelijk eerstgeborene zichzelf heiligde[317]. De eerstgeboorte was van grote waarde en bracht een tweevoudige eer aan boven de andere kinderen, nl. het priesterschap en de heerschappij. De broeder toch in een gezin, die het eerstgeboorterecht bezat, was priester en heer over al de andere kinderen. Deze figuur wees heen naar Christus, in waarheid en in geheel enige zin de Eerstgeborene van God de Vader en de maagd Maria, de ware Koning en Hogepriester, niet naar het vlees en niet uit de aarde aards. Immers Zijn rijk is niet van deze wereld. In hemelse en geestelijke goederen regeert Hij en Hij wijdt die, welke zijn: gerechtigheid, waarheid, wijsheid, vrede, zaligheid, enz.

Hiermee is niet gezegd dat ook alle dingen die op en onder de aarde zijn Hem niet onderworpen zouden wezen (want hoe kon Hij anders ons tegen deze beschermen en uit deze redden?), maar wèl gezegd dat niet in en uit deze zijn koninkrijk bestaat. En zo bestaat Zijn priesterschap ook niet in uitwendige praal van klederen en gebaren, gelijk dit wel het geval was bij het menselijk priesterschap van Aäron en nog heden ten dage is bij onze kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, maar in geestelijke zaken, door welke Hij in de hemel in een onzichtbaar priesterschap voor ons pleit bij God, en daar zichzelf offert en al datgene doet wat een hogepriester betaamt te doen, zoals Paulus Hem ons beschrijft in de Brief aan de Hebreeën, met verwijzing naar de figuur van Melchizédek. Want niet alleen dat Hij voor ons bidt en pleit, maar ook inwendig in onze geest leert Hij ons door de levende leringen van zijn Geest; welke de twee hem eigen en hem kenmerkende werkzaamheden zijn van de hogepriester, die bij de priesters onder de mensen afgebeeld worden door gebeden en predikingen in het zichtbare.

15. Gelijk nu Christus door Zijn eerstgeborene zijn deze twee waardigheden heeft verkregen, zo deelt Hij die ook mee aan en maakt ze het gemeenschappelijk eigendom van elkeen van Zijn gelovigen krachtens het tevoren besproken huwelijksrecht, waardoor al wat van de bruidegom is ook het bezit wordt van de bruid. Hieraan is het te danken dat wij allen in Christus priesters en koningen zijn, zovelen wij in Christus geloven. Zoals Petrus zegt, 1 Petr. 2: 9: “Gij echter zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilige natie, een volk (Gode) ten eigendom, om de grote daden te verkondigen van Hem, die u uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht”. En deze beide dingen geschieden op de navolgende wijze:

Vooreerst, wat het koningschap aangaat: ieder christen wordt door het geloof zó hoog verheven boven alle dingen, dat hij heer van die alle wordt door geestelijke macht, zodat niet één ding op enigerlei wijs hem kan schade doen; ja, alle dingen moeten hem onderworpen zijn en hem dienen tot zijn zaligheid, zoals Paulus dit ons leert in Rom. 8: 28: “Wij weten nu dat [God] alle dingen doet medewerken ten goede voor hen, die God liefhebben, die volgens Zijn voornemen geroepenen zijn”. En voorts in 1 Cor. 3: 22, 23: “Alles is het uwe... hetzij leven of dood, hetzij heden of toekomst ... maar gij zijt van Christus”.

Dit wil niet zeggen dat een christen, wie hij ook zij, met macht in het stoffelijke boven alle dingen zou zijn gesteld, om ze te bezitten en te gebruiken; een wijd verbreid waandenkbeeld, waarin vele geestelijken op onzinnige wijze zijn verstrikt; (want dit komt toe aan koningen en vorsten, aan mensen op aarde); wij bemerken immers ook uit de ervaring zelf, dat we aan alle dingen onderworpen zijn, veel moeten lijden en ten slotte ook allen zullen sterven. Ja, hoe meer iemand een waarachtig christen is, aan des te groter rampspoed,

[317] De Duitse tekst noemt nadrukkelijk ook het vee en verwijst naar Ex. 13: 2. [Vert.].

lijden en sterven is hij onderworpen, gelijk wij dit zien in de hoogste Eerstgeborene, Christus, en in het leven van al Zijn heilige broeders. Deze heerschappij is een geestelijke die kracht betoont ook als we van vijanden aan alle zijden zijn omringd en macht ontwikkelt midden onder verdrukkingen, wat niet anders is dan dat de kracht in zwakheid wordt volbracht, zich eerst ten volle in zwakheid openbaart, 2 Cor. 12: 9, en dat ik in alle dingen winst kan maken voor de ziel tot zaligheid, zo dat kruis en dood er toe gedwongen worden om mij te dienen en mede te werken tot mijn zaligheid. Dit nu is een verheven en aanzienlijke waardigheid en een waarachtige, almachtige heerschappij, een geestelijk rijk, in hetwelk geen zaak zo goed en geen zo kwaad is, of zij moet mij medewerken ten goede, indien ik maar geloof. En toch heb ik er niet één van nodig, daar het geloof alléén voldoende is ter zaligheid; alleen maar: het geloof oefent daarin zijn kracht en de heerschappij van zijn vrijheid uit. Zie dan: deze is de niet hoog genoeg te schatten macht en vrijheid van alle christenen!

16. We zijn nu evenwel niet alleen als koningen de meest vrije van alle mensen, maar we zijn ook priesters tot in eeuwigheid. Dat is nog van veel groter belang dan koning te zijn, want vanwege ons priesterschap zijn wij waardig voor God te verschijnen, voor anderen te bidden en elkander, de één de ander, op zijn beurt te onderwijzen inzake de dingen van God. Dit toch is de taak van de priesters, die voorts aan geen ongelovige kan worden overgelaten, want dit heeft Christus ons verworven, indien wij in Hem geloven; gelovende dat wij gelijk wij zijn broeders zijn en mede-erfgenamen en mede-koningen, zo óók zijn medepriesters zijn, die met vertrouwen door de Geest des geloofs voor God durven verschijnen en “Abba, Vader” roepen en die de één voor de ander bidden en alles doen wat wij zien dat de zichtbare en lichamelijke priesterstand doet en afbeeldt. Als echter iemand niet gelooft, dan dient hem niets en werkt niets hem mede ten goede, maar dan is hij een slaaf van alle dingen en werkt alles hem ten kwade, omdat hij, onvroom, alles gebruikt tot eigen voordeel en niet tot Gods eer. Zo is hij dan niet een priester, maar een ongewijde, wiens gebed tot zonde wordt en nooit tot voor Gods aangezicht opklimt, omdat God de zondaars niet hoort.

Wie kan derhalve de grootheid van de waardigheid van een christen vatten?

Door zijn koninklijke macht heerst hij over alles, over de dood, over het leven, over de zonde, kortom: over alle dingen. En door zijn priesterlijke heerlijkheid vermag hij alle dingen bij God, omdat God doet wat hij van Hem vraagt en begeert, zoals er geschreven staat: “Hij vervult de wens van wie Hem vrezen, Hij hoort hun hulpgeroep en verlost hen”, Ps. 145: 19. Maar tot deze heerlijkheid komt hij stellig niet door enig werk, maar alleen door het geloof.

Hieruit kan ieder mens, wie ook, met heldere blik opmerken hoe een christen van alle dingen vrij is en boven alle dingen verheven zó, dat hij geen goede werken nodig heeft om een gerechtvaardigde en behoudene te worden, want het geloof geeft hem dit alles in rijke en overvloedige mate. En indien hij dwaaslijk meende door enig goed werk rechtvaardig, vrij, behouden, een christen te worden, dan zou hij terstond het geloof, met alle daaraan verbonden goederen, verliezen, welke dwaasheid treffend verbeeld is in de fabel, die aldus luidt: toen een hond in het water liep en een flink stuk vlees in zijn bek meedroeg liet hij zich bedriegen door de afschaduwing van dat stuk vlees in het water, en toen hij zijn bek opendeed om naar dat stuk vlees, dat hij daar aanwezig waande, te happen, verloor hij het echte stuk vlees, terwijl ook in hetzelfde ogenblik de afschaduwing ervan verdween.

17. Nu ligt het voor de hand dat u vraagt: indien dan inderdaad allen, die kerkleden zijn, priesters zijn, op welke wijze onderscheiden we dan hen, die we nu priesters noemen, van de leken? Ik antwoord u, aan die benaming: priesters, clerici, geestelij-ken, kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, is onrecht aangedaan, toen zij van al de overige christenen zijn overgebracht op die weinigen in getal, die nu door een schadelijk gebruik van het woord “ecclesiastici”, kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, worden genoemd. Immers de Heilige

Schrift maakt in geen enkel opzicht tussen hen allen onderscheid, tenzij in zover zij bedienaren (van het Woord), dienstknechten en verzorgers (van de armen) noemt hen, die nu pausen, bisschoppen en heren met ophef genoemd worden, terwijl zij toch de anderen alleen maar moesten dienen door de dienst van het Woord om hen te onderwijzen ten aanzien van het geloof in Christus en de vrijheid waarin gelovigen zich mogen verheugen. Want hoewel het waar is dat wij allen in gelijke zin priesters zijn, toch kunnen we niet allen, en, indien we het al kónden, móésten we niet allen, in het publiek dienen en onderwijzen. Dienovereenkomstig zegt Paulus, 1 Cor. 4: 1: "Zó moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen van God is toevertrouwd".

Maar dat beheer heeft zich in deze tijd tot zulk een praalzieke macht en verschrikkelijke tirannie ontwikkeld, dat geen volkerenrijk noch enige macht ter wereld er mee kan vergeleken worden, alsof de leken iets anders dan gewone christenen zijn. En door dit te enenmale verkeerde is het geschied dat het inzicht in de aard van de christelijke genade, het christelijk geloof, dc christelijke vrijheid en in het wezen van de gehele Christus Zelf te enenmale is verloren gegaan, terwijl daarvoor in de plaats is gekomen een onverdraaglijke gevangenschap in de macht van menselijke werken en wetten en we zijn overeenkomstig de klachten van Jeremia geworden tot dienstknechten van de meest waardeloze lieden die er op deze aarde zijn, die, onze ellende misbruiken tot de schandelijkheden en smadelijkheden van hun lust.

18. Terugkerend tot datgene waarmee we begonnen zijn, meen ik dat het uit wat gezegd is, duidelijk is geworden, dat het niet voldoende is noch ook christelijk indien we de werken, het leven en de woorden van Christus prediken slechts in geschiedkundige zin, als alleen maar historische gebeurtenissen, welke te kennen ons voldoende zou zijn om tot een voorbeeld te dienen daarvan hoe we ons leven zouden moeten inrichten - op welk een wijze zij, die nu nog de besten zijn, Hem prediken ; veel minder nog dat we van Hem geheel en al zouden mogen zwijgen en men menselijke wetten en verordeningen van Vaders in de plaats van Hem zou mogen onderwijzen. Verder zijn er niet weinigen die op zulk een wijze Christus prediken en hun zienswijze omtrent Hem voordragen, dat zij de affecten, de gevoelens van mensen in beweging brengen opdat ze met Christus medelijden zullen hebben en verontwaar-digd zullen zijn over de handelwijze van de Joden en andere kinderachtige en verwijfde onzinnigheden van datzelfde soort. Maar het betaamt dat Hij met dit doel gepredikt wordt, dat het geloof in Hem wordt opgewekt, opdat Hij maar niet alleen Christus zij, maar opdat Hij dit moge zijn voor u en voor mij, en datgene in ons worde ingewerkt wat van Hem wordt getuigd en wat Hijzelf wordt genoemd [wat in zijn Naam ligt opgesloten]. Dit geloof nu wordt geboren en onderhouden dááruit, dat van Christus gepredikt wordt waarom Hij in de wereld is gekomen, wat Hij aangebracht en geschonken heeft, welke de praktijk moet zijn van het Hem aannemen en welk nut dit brengt en welke vrucht het draagt. Dit gebeurt daar, waar de christelijke vrijheid op de juiste wijze geleerd wordt; de vrijheid die we als gift van Hem bezitten, en op welke wijze wij en alle christenen koningen en priesters en in welk opzicht wij heer over alle dingen zijn en mogen vertrouwen dat al wat we doen Gode welbehaaglijk en aangenaam is, zoals ik dat tot hiertoe heb uitééngezet.

Immers, hoe zal het hart van enig mens, die deze dingen hoort, niet tot in het diepste binnenste zich verheugen, en, als het zulk een vertroosting ontvangt, niet vertederd worden tot het liefhebben van Christus, tot welke liefde het door geen wetten of werken zich ooit kon uitgedreven gevoelen? Wie is het, die zulk een hart zou kunnen schade doen of het zou kunnen verschrikken? Indien het bewustzijn van zonde of de huivering van de dood er op losstormt, dan is het er toe toegerust om te hopen op God en het vreest niet als het van al die kwaden hoort en wordt niet verontrust, zolang het maar met verachting op zijn vijanden neerziet. Immers het mag geloven dat Christus' gerechtigheid de zijne is en zijn eigen zonde niet de Zijne maar door Christus overgenomen is. Maar, bezien bij het licht van Christus' gerechtigheid, is het noodzakelijk, vanwege het geloof in Christus, dat alle zonde verzwolgen wordt, zoals we boven hebben betoogd; en een christen leert met de Apostel

dood en zonde te tarten en te zeggen: “Dood, waar is uw overwinning? Dood, waar is uw prikkel? De prikkel des doods is de zonde en de kracht der zonde is de wet. Maar Gode zij dank, die ons de overwinning geeft, door onze Heere Jezus Christus”, 1 Cor. 15: 55-57. De dood is immers verslonden door de overwinning, niet alleen die van Christus, maar ook door de onze, omdat zij door het geloof de onze wordt en in Zijn overwinning overwinnen ook wij.

19. Moge dit nu (genoeg) gezegd zijn over de inwendige mens, over zijn vrijheid en over zijn voornaamste gerechtigheid, die uit het geloof is, die noch wetten noch goede werken nodig heeft; ja, deze zijn er zelfs schadelijk aan, indien iemand zou verwachten erdoor gerechtvaardigd te worden.

Laten we dan nu tot *het tweede deel* ons toewenden, *tot de uitwendige mens*.

Hier nu zullen wij een antwoord geven aan hen allen, die zeggen dat zij zich hebben geërgerd aan het woord des geloofs en aan de dingen, die ik daarover gezegd heb. Zij werpen tegen: “Indien dan het geloof alles doet en alléén reeds tot het gerechtvaardigd worden volstaat, waarom zijn dan de goede werken voorgeschreven? We zullen dan dus maar onbekommerd voortleven en niets verrichten en ons tevreden stellen met het geloof alléén”. Ik antwoord dezulken: Niet alzó, goddelozen, niet alzó! Het zou er inderdaad met deze zaak zó voorstaan, indien wij door-en-door en in volmaakte zin inwendige en geestelijke mensen waren, wat we echter niet zijn vóór de jongste dag is aangebroken, de dag van de opstanding der doden. Maar zolang wij in het vlees leven, is er nog niet meer dan dat we beginnen en enige vorderingen maken, wat echter eerst in het toekomende leven tot voltooiing zal worden gebracht. Het is hierom dat de Apostel, Rom. 8: 23, er van spreekt dat het nog maar eerstelingen van de Geest zijn, datgene, wat we in dit leven ontvangen, maar dat we de tienden en de overvloedige volheid van zijn vruchten in het toekomende leven zullen deelachtig worden. Daarmee hangt samen wat we vroeger gezegd hebben: een Christen is een dienstknecht van alle dingen en aan die alle onderworpen. Want voorzover hij vrij is, doet hij niets, maar inzover hij dienstknecht is, doet hij alles. Laat ons nu zien, hoe dit toegaat.

20. Ofschoon de mens (gelijk ik gezegd heb) naar zijn innerlijk leven, naar de geest, in overvloedige mate voldoende door het geloof gerechtvaardigd wordt, en alles heeft wat hij hebben moet, behalve dat het betaamt dat én dit geloof en de overvloed ervan van dag tot dag toeneemt tot in het eeuwige leven, blijft hij toch in dit sterfelijk leven zolang hij op aarde is, en moet hij daarin zijn eigen lichaam regeren en omgaan met andere mensen. Hier dan nu beginnen de werken; hier kan men niet werkloos zijn; hier moet er stellig voor worden gezorgd dat het lichaam door vasten, waken, werken en andere behoorlijke tuchtmaatregelen wordt geoefend en onderworpen aan de geest opdat het de inwendige mens in het geloof gehoorzaam zij en zich er aan conformere en niet ertegen in opstand komt of hindernissen in de weg legt, zoals het zijn aard is wanneer hij niet in bedwang wordt gehouden.

Want de inwendige mens is gelijkvormig aan Gods wil en door het geloof herschapen naar Gods beeld en hij verheugt zich en is vrolijk om Christus' wil, in wie zoveel goederen hem zijn saamgevat, weshalve hij zich dit alleen tot taak stelt, dat hij met vreugde en zonder op loon te zien God dient in vrijwillige wederliefde.

Maar terwijl hij dit doet, stoot hij helaas in zijn eigen vlees op een het tegenovergestelde begerende wil die er zich toe inspant om de wereld te dienen en te zoeken wat het zijne is [wat hem lust]. Maar dit is nu iets wat de geest van het geloof niet kan dulden en hij vermag dat ook niet en hij valt die wil van het vlees aan met vrolijke moed, om hem te onderdrukken en te beteugelen; zoals Paulus zegt, Rom. 7: 22 vv.: “Naar de inwendige mens verlustig ik mij in de wet Gods, maar in mijn leven zie ik een andere wet, die strijd voert tegen de wet van mijn verstand en mij tot krijgsgevangene maakt van de wet der zonde, die in mijn leven

is”; en elders, 1 Cor. 9: 27: “Ik tuchtig mijn lichaam en houd het in bedwang, om niet, na anderen gepredikt te hebben, wellicht zelf afgewezen te worden”; en in Gal. 5: 24: “Want wie Christus Jezus toebehoren, hebben het vlees met zijn hartstochten en begeerten gekruisigd”.

21. Maar deze werken moeten niet gedaan worden uit deze overweging dat iemand daardoor voor Gods gericht zou gerechtvaardigd worden, want het geloof kan met deze verkeerde mening geen instemming betuigen omdat juist dit geloof alléén onze gerechtigheid voor God is. Maar zij moeten gedaan worden alleen uit deze andere overweging dat het lichaam tot dienstbaarheid moet worden gebracht en gereinigd van zijn boze begeerten, zodat het oog niet anders op de boze lusten gericht wordt dan met het verlangen dat we ervan gezuiverd worden. Want wanneer de ziel door het geloof gereinigd is en gemaakt tot zulk één, waarin de liefde tot God woont, zou zij gaarne willen dat alle dingen op gelijke wijze gereinigd werden, in de voornaamste plaats: het eigen lichaam, opdat alle dingen met haar God zouden liefhebben en prijzen. Zo komt het dat de mens, vanwege het feit dat zijn eigen lichaam het eist, niet werkeloos kan blijven en dat hij vanwege dit lichaam zich genoodzaakt ziet om vele goede werken te doen, opdat hij het tot dienstbaarheid moge brengen. En toch zijn die werken zelf niet de reden waarom hij voor God gerechtvaardigd wordt, maar hij moet ze doen uit vrije liefde, tot gchoorzaamheids-betoon aan God, terwijl hij zijn geest en begeerte alléén richt op het goddelijk welbehagen, dat hij door al wat hij doet, met volledige dienstvaardigheid wil gehoorzaam zijn.

Naar deze regel kan een ieder zichzelf gemakkelijk onderrichten in welke mate en met welke door hem te maken onderscheidingen, gelijk men wel zegt, bij zijn lichaam moet kastijden; immers hij moet in die mate vasten, waken en werken als het hem voorkomt voldoende te zijn om buitensporige uitgelatenheid en vleselijke begeerlijkheid van het lichaam te onderdrukken. Maar zij die het van de werken verwachten om daardoor gerechtvaardigd te worden, stellen zich niet de doding van de begeerten (als doel) voor ogen, maar het is hun om de werken zelf te doen, in de mening dat wanneer zij maar zo veel mogelijk, en zo belangrijk mogelijke werken verrichten, zij het daar goed mee zullen hebben en er door tot rechtvaardigen zullen worden gemaakt, waarbij zij soms hun verstand krenken en hun innerlijk levensvuur uitdoven of althans onvruchtbaar maken. Wat is het een reusachtige dwaasheid en hoe spruit die voort uit algehele onbekendheid met de aard van het christelijk leven en van het geloof: zonder geloof door werken te willen gerechtvaardigd en behouden worden!

22. Opdat men wat we tot nog toe gezegd hebben gemakkelijker zal kunnen verstaan, wil ik de waarheid en de bedoeling ervan aantonen met enige aangelegenheden die er veel gelijkenis mee hebben.

We moeten de werken van een christen, die uit zijn geloof krachtens zuivere en uit genade geschonken barmhartigheid van God is gerechtvaardigd en gered, uit geen ander oogpunt beschouwen dan we doen als we letten op de werken van Adam en Eva in het paradijs en van al hun zonen, indien zij niet gezondigd hadden; deze werken zouden dan juist zó zijn geweest als nu die van een christen. Daarvan staat geschreven, Gen. 2: 15: “God nam de mens en plaatste hem in de hof van Eden om die te bewerken en te bewaren”.

Nu was Adam rechtvaardig en in de staat der rechtheid door God geschapen en zonder zonde, zodat het niet nodig was dat hij door zijn werk en goede zorg gerechtvaardigd werd en in een rechte staat ten opzichte van God gesteld; maar opdat hij niet werkeloos zou zijn gaf God hem bezigheid, dat hij het paradijs zou bewerken en bewaren. En dit zijn nu waarlijk geheel vrije werken geweest, die nergens om gedaan werden dan om God welgevallig te zijn; niet: om gerechtigheid te verkrijgen, die hij reeds overvloedig bezat, die ook ons allen aangeboren was.

En zo is het ook met het werk van een mens, die gelooft, die door zijn geloof weer overgeplaatst is in het paradijs en opnieuw geschapen; hij heeft geen werken nodig opdat hij daardoor rechtvaardig worde of zij; maar opdat hij niet werkeloos zal zijn en zijn lichaam zou verzorgen en bewaren moeten er werken van dezelfde vrije aard door hem gedaan worden alleen met het oog op het welgevallen van God - behalve dat wij nog niet geheel herschapen zijn door een volkomen geloof en volmaakte liefde, die nog vermeerderd moeten worden, echter niet door werken, maar door innerlijke kracht.

Een ander voorbeeld. Indien iemand die tot bisschop is gewijd, een kerk inwijdt, aan kinderen het vormsel toedient of iets anders doet dat tot zijn ambt behoort, wordt hij door deze werken zeld niet tot bisschop gewijd, integendeel; indien hij niet reeds tevoren tot bisschop was gewijd, zou geen van deze werken enige waarde hebben; ze zouden dwaas zijn en kinderlijk en speels. Zo nu ook een christen. Door zijn geloof tot christen gewijd doet hij goede werken; maar hij wordt door deze niet een gewijde of een christen; dat immers is vrucht van het geloof alléén; ja zelfs, indien hij niet van tevoren reeds geloofde en een christen was, zouden al zijn werken volstrekt geen waarde hebben, maar zouden ze goddeloze en veroordelenswaardige zonden zijn.

23. Derhalve zijn deze twee uitspraken waar: “Goede werken maken niet een goede man, maar een goede man doet goede werken. Slechte werken maken niet een slechte man, maar een slechte man doet slechte werken”. Zodat altijd het wezen of de persoon zelf goed moet zijn voor enig goed werk kan worden gedaan en de goede werken volgen en zij komen aan het licht uit een goed persoon die ze doet. Zoals ook Christus zegt: “Een goede boom kan geen slechte vruchten dragen of een slechte boom goede vruchten dragen”. En nu is het toch duidelijk dat de vruchten de boom niet dragen en de boom niet groeit aan de vruchten. Maar integendeel: de bomen dragen de vruchten en de vruchten groeien aan de bomen. Zó als het dus noodzakelijk is dat de bomen er zijn vóór hun vruchten, en de vruchten de bomen niet maken, noch de goede noch de slechte, maar integendeel zodanig als de bomen zijn, zódanig ook de vruchten zullen zijn - zó is het noodzakelijk dat eerst de persoon van de mens goed of slecht is, vóór deze mens een goed of een slecht werk doet, en zijn werken maken hem niet slecht of goed, maar hijzelf doet zijn òf slechte òf goede werken.

Hetzelfde kunnen we zien bij alle ambachten. Een slechtgebouwd huis of een goed maakt niet de slechte of goede timmerman, maar de goede of slechte timmerman maakt het goede of slechte huis. En geheel in het algemeen: geen enkel werkt maakt zulk een ambachtsman als het zelf is, maar de ambachtsman maakt zulk een werk als hijzelf is. Zó staat het er nu óók voor met betrekking tot de werken van mensen; zoals de mens zelf is hetzij ten opzichte van geloof hetzij van ongelovigheid, zó is ook zijn werk: het is goed als het in geloof, het is slecht indien het in ongeloof is gedaan. Maar dit kan niet worden omgekeerd, zodat, gelijk het werk is, zo ook de mens wordt ten aanzien van geloof of van ongeloof. Want de werken maken de gelovige niet, noch ook de rechtvaardige. Maar het geloof, gelijk het de gelovige en de rechtvaardige maakt, zo levert het ook de goede werken op. Daar echter de werken niemand rechtvaardigen, maar de mens een rechtvaardige moet zijn vóór hij enig goed werk zal kunnen doen, is het overduidelijk dat het alléén het geloof is dat, uit zuivere barmhartigheid van God door Christus in gemeenschap met Zijn Woord, een mens op waardige wijze en in voldoende zin rechtvaardigt en behoudt, en geen werk en geen wet voor de christen noodzakelijk zijn ter zaligheid, omdat hij door het geloof vrij is van alle wet en uit zuivere vrijheid alle dingen, zonder met loon rekening te houden, doet, die hij doet en hij er niets door zoekt te verkrijgen, hetzij voordeel hetzij de zaligheid, omdat hij reeds verzadigd en behouden is door de genade van God uit zijn geloof, maar hij zoekt alleen te verkrijgen het welgevallen van God.

24. Zo ook baat de ongelovige geen enkel goed werk tot het verkrijgen van gerechtigheid en zaligheid. En daartegenover, geen slecht werk maakt hem slecht of verdoemelijk, maar het ongeloof, dat de persoon en de boom slecht maakt, heeft de slechte en. verdoemelijke daden voor zijn rekening. Daarom, wanneer iemand goed of slecht gemaakt wordt, begint dit niet bij de werken, maar bij zijn geloof of ongeloof, zoals de wijze Jezus Sirach, 10: 14, 15, zegt: "Het begin van het zondigen is het afvallen van God", en dit is: het niet geloven. Paulus zegt het ook, Hebr. 11: 6: "Wie tot God komt, moet geloven". Ook Christus zegt hetzelfde, Matth. 12: 33, als Hij opmerkt: "Maak de boom goed, maar dan ook zijn vrucht, Of maak de boom slecht, maar dan ook zijn vrucht, want aan zijn vrucht kent men de boom[318]. Alsof hij daarmee zeggen wilde: wie goede vruchten wil hebben, moet bij de boom beginnen en zal dan zulk een goede boom moeten planten [die goede vruchten oplevert]. Zo dan ook: wie goede werken wil doen, moet niet bij het werken maar bij het geloven beginnen, dat de mens goed maakt. Immers, niets of niemand maakt de mens goed, dan alléén het geloof, en niets of niemand maakt de mens slecht, dan alleen het ongeloof.

Dit is ongetwijfeld waar dat de werken de mens goed of slecht maken voor het oog van de mensen; dit "maken" is hier echter gelijk aan: "laten zien" en "doen kennen", zodat blijkt wie goed of slecht is, zoals Christus zegt, Matth. 7: 16, 20: "Aan hun vruchten zult gij hen kennen". Maar dit blijft alles bij de schijn en bij het uiterlijke, waardoor velen zich laten bedriegen, die dan zich inbeelden te mogen schrijven en leren dat het de goede werken zijn, door welke we gerechtvaardigd worden, terwijl ze intussen daarbij van het geloof niet de minste melding maken. Zij wandelen op hun wegen, in leugenachtigheid en als bedriegers en vervallen van kwaad tot erger, maar komen nooit tot de ware gerechtigheid. Van hen zegt Paulus, 2 Tim. 3: 5, 7: "Die met een schijn van godsvrucht, de kracht daarvan verloochend hebben ...; die zich te allen tijde laten leren, zonder ooit tot erkentenis der waarheid te kunnen komen".

Wie derhalve met deze blinden niet wil wandelen op doolwegen, moet verder zien dan op de werken, de wetten of de leerstellingen omtrent de werken; ja zelfs: hij moet zijn blik van de werken afwenden en die blik op de mens vestigen en zich afvragen hoe die gerechtvaardigd wordt. Deze wordt echter niet door werken noch door wetten, maar door het Woord van God (dat is: door de toezegging van Zijn genade) en door het geloof gerechtvaardigd en behouden, opdat vaststa de heerlijkheid van zijn goddelijke, majesteit, welke ons, die geloven, niet door de werken van een gerechtigheid, die wij gedaan hebben, maar naar Zijn barmhartigheid door het woord van Zijn genade heeft zalig gemaakt.

25. Uit dit alles is gemakkelijk op te merken in hoeverre goede werken te verwerpen of te aanvaarden zijn en welke maatstaf men moet aanleggen om te verstaan of de leervoorstellingen van allen, die er hun meningen over ten beste hebben gegeven, juist of onjuist zijn. Want indien de werken op één lijn gesteld worden met de gerechtigheid en gedaan worden in de slechte duivelswaan en de leugenachtige, bedrieglijke, overtuiging dat we kunnen verwachten door die werken gerechtvaardigd te worden, dan willen zij ons inprenten dat zij noodzakelijk zijn, dan vernietigen ze ons èn de vrijheid èn het geloof en juist door dit kwade gevolg zijn ze dan niet meer goed, maar ten volle verdoemelijk. Want ze zijn niet vrij en lasteren de genade van God, Wie alléén het toekomt ons door het geloof te rechtvaardigen en te behouden, wat de werken niet vermogen te bewerkstelligen; en toch grijpen zij daarnaar en zoeken het te bereiken door een onvrome verwachting, in onze dwaasheid, bij ons op te wekken; en op deze wijze doen zij in hevige mate God geweld aan, in de uitoefening van de deugd van Zijn genade en in Zijn heerlijkheid.

Derhalve: wij verwerpen de goede werken niet, maar met ons gehele hart aanvaarden en leren wij ze; en als wij ze veroordelen, veroordelen we ze niet om henzelf, maar om het ongodvruchtig gevolg: de verkeerde mening dat men de gerechtigheid er door kan zoeken te bereiken. En daar komt het dan van, dat deze werken slechts naar de uiterlijke schijn

---

[318] De N. V. heeft hier "acht de boom goed ...".

goed zijn, terwijl ze het in waarheid niet zijn; waardoor de bedrijvers ervan zichzelf en anderen bedriegen, als roofzuchtige wolven, in schaapsklederen gehuld.

En deze duivelse en verkeerde mening in het stuk van de werken is onoverwinnelijk en onuitroeibaar, dáár, waar het oprechte geloof ontbreekt. Want die mening kan uit verstand en hart van die werkheiligen niet wijken vóór het geloof, verwoestend als een verterend vuur, in hun hart inkomt en daar gaat regeren. Onze natuur is uit zichzelf niet in staat haar uit te drijven, zelfs niet om haar als dwaling te onderkennen; zij houdt haar zelfs voor de heiligste wilsuiting. En komt dan nog de gewoonte daarbij en versterkt die deze verdorvenheid van onze natuur, (zoals dit gebeurt hij ongodvruchtige Leraars), dan wordt het tot een ongeneeslijk kwaad en het verleidt en verderft een onbegrensd aantal mensen, zonder dat ze meer te herwinnen zijn. Hoe goed het daarom ook is om over berouw, schuldbelijden en boetedoening te preken en te schrijven - indien men hierbij blijft staan en niet verder voortgaat met zijn onderwijs om ook tot het geloof door te dringen, dan zijn het zonder enige twijfel bedrieglijke en duivelse kringen. Zo heeft ook Christus, mèt zijn (voorloper) Johannes niet alleen gezegd: “Bekeert u!” maar het woord van het gelóóf er bijgevoegd, door op te merken: “het Koninkrijk der Hemelen is nabij gekomen”.

Immers men moet niet alleen het éne Woord van God prediken, maar ook het andere; men moet nieuwe en oude dingen uit de schat tevoorschijn brengen; zowel de stem van de wet als het woord van de genade [doen horen]. Men moet de stem van de wet doen weerklinken, opdat [de zondaren] verschrikt worden en tot kennis van hun zonden worden gebracht en vandaar uit zich bekeren, om te komen tot berouw en tot het leiden van een beter leven. Maar daarbij mogen we niet blijven staan. Want dit zou alleen betekenen: wonden en niet verbinden, doorsteken en niet helen, doden en niet weer levendmaken, in de hel neerstoten en niet daaruit weer omhoog halen, vernederen zonder te verhogen. Daarom moet óók het woord van de genade en van de toegezegde vergeving van zonden gepredikt worden tot een onderwijzen in en uitlokken van het geloof, zonder hetwelk de wet, de verbrijzeling van het hart, het berouw en al de andere [hiermee samenhangende] dingen tevergeefs plaatsvinden en geleerd worden.

Er zijn er wel is waar nog wel overgebleven, die beide: berouw [over de zonden] én genade prediken, maar zij leggen de dingen van Gods wet en van de belofte niet tot dit doel en in déze geest uit dat [wie hen hoort] zal kunnen verstaan vanwaar het berouw en de genade komen. Het berouw immers ontspruit uit de wet van God, maar geloof en genade worden uit de belofte van God geboren, zoals de apostel zegt in Rom. 10: 17: “Zo is dan het geloof uit het horen en het horen door het woord van Christus”.

Daardoor gebeurt het dat de mens door het geloof aan de goddelijke belofte getroost en opgeheven wordt, nadat hij door de dreiging en de schrik van de goddelijke wet vernederd is en tot kennis van zichzelf is gebracht. Zoals Ps. 30: 6 zegt: “Des avonds vernacht het geween tegen de morgen is er gejuich”.

26. Dit moge nu zijn opgemerkt over de werken in het algemeen en tevens over die, welke een christen doet om zijn eigen lichaam te bedwingen. Tenslotte willen we nog iets zeggen over zulke die hij in de verhouding tot zijn naaste heeft te doen. Immers de mens leeft in dit sterfelijk lichaam niet voor zich alleen, om met dat lichaam bezig te zijn, maar ook voor andere mensen op de aarde, ja, goed beschouwd, leeft hij alleen voor die anderen en niet voor zichzelf. Tot dit doel immers onderwerpt hij zich zijn lichaam, opdat hij te eerlijker en vrijer anderen zou kunnen dienen; zoals Paulus zegt, Rom. 14: 7 vv.: “Niemand onzer leeft voor zichzelf en niemand sterft voor zichzelf; want als wij leven, het is voor de Heere, en als wij sterven, het is voor de Heere”. Daarom kan het niet gebeuren, dat hij werkeloos in dit leven zou zijn en generlei werk zou doen ten goede van zijn naasten. Het is immers noodzakelijk, dat hij met de mensen spreekt en handelt en met hen omgaat, zoals ook Christus de mensen gelijk is geworden en in gedaante gevonden is als een mens en met de mensen heeft verkeerd, zoals Baruch opmerkt, 3: 38.

Evenwel is niet één van deze werken de mens nodig tot gerechtigheid en zaligheid. Daarom moet hij in al deze Zijn werken door deze gedachte geleid worden en moet hij alleen dit bedoelen, dat hij anderen er mee dient en hun ten nutte is in alles wat hij doet, zodat hem niets anders voor ogen staat dan wat de ander nodig heeft en hem voordelig is. Zo immers beveelt het de Apostel dat wij met onze handen zullen werken opdat we kunnen geven aan hem die gebrek heeft; terwijl hij toch had kùnnen zeggen: "opdat we onszelf zullen onderhouden"; maar hij zegt: "opdat we kunnen geven hem die gebrek heeft". Want juist tot dit doel is het christelijk om voor zijn lichaam zorg te dragen, opdat we, gesterkt door de gezondheid en het in goede toestand verkeren van dat lichaam, kunnen arbeiden, bezittingen verwerven en bewaren, tot hulp en ondersteuning van hen, die het nodig hebben opdat alzo het sterke lid het zwakke lid moge dienen en wij zonen van God zijn, de één voor de ander zorgzaam en werkzaam bezig, wederkerig elkanders lasten dragen en op deze wijze vervullen de wet van Christus.

Zie, dit is een waarlijk christelijk leven, hier is waarlijk het geloof "in de liefde werkende", dat wil zeggen: met vreugde en in liefde geeft het zich aan het werk van de volkomen vrije dienstbaarheid, waarmee het de naaste onbaatzuchtig en geheel vrijwillig dient, terwijl het zelf overvloedig verzadigd is door de volheid en rijkdom van het geloof, waaruit het leeft.

Zo vermaant Paulus de Filippensen, nadat hij hen onderricht heeft hoe rijk zij geworden zijn door het geloof in Christus, in hetwelk zij alles hadden verkregen, vervolgens met deze woorden, hfdst. 2: 1 vv.: "Indien er dan enig beroep (op u gedaan mag worden) in Christus, indien er enige bemoediging is der liefde, indien er enige gemeenschap is des geestes, indien er enige ontferming en barmhartigheid is, maakt dan mijn blijdschap volkomen door eensgezind te zijn, één in liefdebetoon, één van ziel, één in streven, zonder zelfzucht of ijdel eerbejag; doch in ootmoedigheid achte de één de ander uitnemender dan zichzelf; en ieder lette niet slechts op zijn eigen belang, maar ieder (lette) óók op dat van anderen".

Hier zien wij duidelijk dat de Apostel aan het christelijk leven déze maatstaf aanlegt dat al onze werken op het welzijn van de naasten moeten gericht zijn, daar immers een ieder christen door zijn geloof in zo grote overvloed leeft, dat alle andere werken en heel het leven hem zó overstromen, dat hij de naaste met een vrijwillige welwillendheid kan dienen en [bij hem kan] wel doen.

Tot deze dingen stelt hij Christus ten voorbeeld, als hij zegt, vs 5: "Laat die gezindheid bij u zijn, welke ook in Christus Jezus was, die, in de gestalte Gods zijnde, het Gode-gelijk-zijn niet als een roof heeft geacht, maar Zichzelf ontledigd heeft en de gestalte van een dienstknecht heeft aangenomen en de mensen gelijk geworden is. En in zijn uiterlijk als een mens bevonden, heeft Hij Zich vernederd en is gehoorzaam geworden tot de dood, ja, tot de dood des kruises".

Dit zo geweldig heilzaam woord van de Apostel hebben zij voor onze ogen verdonkerd, die de apostolische uitdrukkingen: "de gestalte Gods", "de gestalte van een dienstknecht", "in zijn uiterlijk als een mens" volstrekt niet hebben begrepen en op zijn goddelijke en menselijke natuur hebben overgebracht; terwijl Paulus dit heeft willen zeggen, dat Christus, daar Hij vol was van de gestalte Gods en overvloed bezat van alle goederen, zodat Hij generlei werk en generlei lijden nodig had om rechtvaardig en zalig te worden - immers Hij bezat alle deze dingen terstond van het begin - daardoor toch niet opgeblazen werd en Zich niet boven ons verheven gevoelde en niet enige heerschappij over ons Zich aanmatigde, ofschoon Hij dit naar recht had kunnen doen. Maar integendeel heeft Hij Zich zó gedragen: arbeidende, werkende, lijdende, stervende, dat Hij Zich gelijk maakte aan alle andere mensen en, in gedaante en gedrag niet anders dan een. mens, alsof Hij alles behoefde en niets bezat van "de gestalte Gods"; wat Hij echter geheel en al gedaan heeft om onzentwil, opdat Hij ons zou dienen, opdat al die dingen de onze zouden worden, die Hij in deze zijn knechtsgestalte [voor ons] had uitgewerkt[319].

---

[319] Deze laatste alinea wordt in de Duitse tekst niet gevonden.

27. Zo moet nu een christen - zoals zijn Hoofd Christus volzalig was - door zijn geloof vol en verzadigd, geheel tevreden zijn met deze gestalte Gods die hij door zijn geloof heeft verkregen, behalve dat hij, gelijk ik heb gezegd, dit geloof zelf moet vermeerderen, totdat het volmaakt zal zijn geworden; want dit is zijn leven, zijn gerechtigheid en zijn zaligheid, die de gelovige mens zelf bewaart en welaangenaam maakt en hem alles meedeelt wat Christus heeft, zoals boven gezegd is. En Paulus, Gal. 2: 20, bevestigt dit, zeggende: “En voorzover ik nu (nog) in het vlees leef, leef ik door het geloof in de Zoon van God”. En ofschoon hij zó vrij is van alle werken, moet hij toch weer, in deze vrijheid, zich ontledigen, de gestalte van een dienstknecht aannemen, als een mens worden en in gedaante gevonden worden als een mens en dienen en te hulp komen en in allen dele met zijn naaste handelen gelijk hij opmerkt dat God in Christus met hem gehandeld heeft en nog handelt en dit alles belangeloos en uit geen anderen hoofde dan om God welbehaaglijk te zijn. En dan moet hij daarbij uitgaan van deze gedachte: Zie, daar heeft mijn God mij, dit onwaardig en verdoemelijk mensje, tegen alle waardigheid in, in zijn zuivere, gratis geschonken barmhartigheid, in Christus alle rijkdom van gerechtigheid en zaligheid geschonken, zodat ik voortaan niets meer nodig heb dan het geloof dat gelooft dat het dit alles bezit. Waarom zal ik dan niet voor zulk een Vader, die mij met zijn onschatbaar-waardevolle rijkdommen heeft overstelpt, in rijke mate en met opgewekte zin, met heel mijn hart en met blij vrijwillige ijver alles doen wat ik weet dat Hem welgevallig en aangenaam is? Ik wil mij derhalve aan mijn naaste geven als, in zekere zin, een Christus, zoals Christus zich aan mij gegeven heeft en ik zal in dit leven niets doen dan wat ik zie dat voor mijn naaste noodzakelijk, voordelig en heilzaam zal zijn, aangezien ik door het geloof alle dingen in overvloed heb verkregen.

Zie, zo vloeit uit het geloof de liefde voort en de vreugde in de Heere, en uit de liefde een opgewekte, vergenoegde, vrije geest, gewillig tot een gaarne dienen van de naaste; zodat hij geen rekening houdt met dankbaarheid of ondankbaarheid, lof of blaam, winst of verlies. Want hij jaagt er niet naar om de mensen aan zich te verplichten en maakt ook geen onderscheid tussen vrienden en vijanden, heeft er ook geen vermoeden van of zij dankbaar dan wel ondankbaar zullen zijn; maar heel vrij en heel vrijgevig geeft hij zichzelf en deelt het zijne uit, hetzij hij ze verspilt aan ondankbaren, hetzij ze geschonken worden aan wie ze verdienen. Zó immers doet óók zijn Vader, Die alles aan allen overvloedig en vrijgevig uitdeelt, Die Zijn zon laat opgaan over bozen en goeden. Zó doet de zoon niets en laat hij niets toe, dan met een belangeloze vreugde, waarmee hij zich verheugt in God door Christus, de Schenker van zoveel goederen.

U ziet dus: indien we de dingen, die ons geschonken zijn, hebben leren kennen als zeer groot en kostbaar, zoals Paulus zegt, dan wordt spoedig door de Geest in onze harten een liefde uitgestort, door welke wij vrije, opgewekte, alles vermogende werkers zijn, in alle droefenissen overwinnaars blijven, dienstknechten van onze naasten ons willen betonen en nochtans toch heer zijn van alle dingen. Wie echter de gaven, hun geschonken, niet leren onderkennen als hun geschonken om Christus' wil - voor hèn is Christus tevergeefs geboren; zij gaan de weg van de werken, maar zullen tot het genietend smaken van en het blij gevoel van het genot van die zaken nooit komen. Zoals derhalve onze naaste in nood verkeert en behoefte heeft aan onze overvloed, zó verkeren ook wij voor Gods aangezicht in nood en hebben behoefte aan Zijn barmhartigheid. Daarom, gelijk onze hemelse Vader in Christus, door Zichzelf bewogen, ons is te hulp gekomen, zó moeten ook wij belangeloos met ons lichaam, en met de werken die het doet, onze naaste te hulp komen, en iedereen moet zijn naaste in een bepaalde zin een Christus worden, opdat wij over en weer als het ware tot Christussen worden voor elkaar. Dan leeft Christus in al de zijnen en zijn wij waarlijk christenen.

Daarom: wie kan de rijkdom en de heerlijkheid vatten van het christelijk leven, dat alles vermag en bezit en niets ontbeert, over zonde en dood en hel heerst en tegelijk voor allen in dienstbetoon èn inschikkelijk èn nuttig begeert te zijn? Maar, ach hoe droef! - het is tegenwoordig in heel de wereld onbekend, het wordt niet gepredikt en niet gezocht, zodat

wij zelf met de zin van onze eigen naam volstrekt onbekend zijn en niet weten waarom wij christenen zijn en genoemd worden; stellig heten wij zo naar Christus, maar dan niet naar een van ons afwezige, nee, naar een in ons inwonende Christus, dat is: wanneer we in Hem geloven en op onze beurt wederkerig de één voor de ander een Christus zijn, die voor de naasten doen [wat we kunnen], zoals Christus [zoveel] doet voor ons. Maar in deze tijd leren de mensen ons dat wij alleen naar verdiensten, beloningen en naar de dingen die de onze zijn zullen jagen en op deze wijze hebben wij van Christus iemand gemaakt Die eisen stelt, veel strenger dan Mozes ooit deed[320].

28. Vóór anderen uit heeft ook de gezegende maagd [Maria] van hetzelfde geloof een voorbeeld gegeven, toen zij, zoals Luk. 2 ons meedeelt naar de wet van Mozes zich liet reinigen, naar de wijze van alle vrouwen, ofschoon zij toch door zulk een gebod [van de reiniging] niet gebonden was, en zij aan reiniging geen behoefte had. En nochtans onderwierp zij zich aan het gebod, vrijwillig en met liefde, en zij stelde zich op één lijn. met de andere vrouwen, om deze niet te ergeren of te verachten. Zij is derhalve niet gerechtvaardigd door dit werk, maar als rechtvaardige deed zij het door eigen aandrift en vrijwillig; zó moeten ook onze werken door ons worden gedaan niet opdat wij er door gerechtvaardigd worden, daar wij, tevoren door het gelóóf gerechtvaardigd, alles vrijwillig en met opgewekte zin moeten doen, omwille van anderen.

Ook de heilige Paulus besneed zijn leerling Tirnotheüs, niet omdat deze de besnijdenis nodig had ter gerechtigheid, maar om niet de Joden, die zwak waren in het geloof, aanstoot te geven en om hen niet te verachten; zulke Joden, die er nog niet toe waren gekomen om te staan in de vrijheid van het geloof. Maar daartegenover, toen zij de vrijheid, waarin het geloof ons stelt, verachtten en betoogden dat de besnijdenis noodzakelijk was tot gerechtigheid, heeft hij daartegen weerstand geboden en heeft er niet in bewilligd dat ook Titus zou besneden worden, Gal. 2: 3. Want evenals hij niemands zwakheid in het geloven wilde ergeren of verachten en dus op de tijd dat hem dit nodig scheen naar hun wens handelde, zo ook heeft hij te anderer zijde niet gewild, dat de vrijheid, waarin het geloof ons stelt, zou beledigd of veracht worden door verstokte werkheiligen; en daarom sloeg hij een middenweg in; ten tijde dat 't nodig bleek verschoonde hij de zwakken, maar steeds weerstond hij degenen die zich in hun dwaling hadden verstokt, om allen te bekeren tot de vrijheid waarin het geloof de christen stelt. Met hetzelfde ijverig streven naar het betamende moeten ook wij handelen, nl. zó dat we de zwakken in het geloof opvangen, zoals Rom. 14: 1 ons leert, maar de leraars die met verstoktheid de werken aanprijzen ten sterkste weerstaan - waarover we hierna meer in den brede zullen spreken.

Ook Christus - in Mattheüs 17 wordt het ons verhaald - toen de ontvangers het hoofdgeld van zijn discipelen eisten - stelde aan Petrus de vraag of koningskinderen niet van belasting betalen waren vrijgesteld; maar nadat Petrus een bevestigend antwoord op die vraag had gegeven, liet Hij hem toch naar het meer gaan en zeide: “Opdat we hun geen ergernis geven, ga vissen, en neem de vis die het eerst zal bovenkomen, en open de bek van het dier en gij zult er een stater in vinden, een zilverstuk; welnu, neem dat en geef het [de belastinggaarder] voor is en voor mij”. Dit voorbeeld heeft grote waarde voor het vooropgestelde woord waarin Christus Zich en de zijnen vrijen en koningskinderen noemt die aan niets gebrek hebben, en toch vrijwillig zich aan wetten onderwerpt en belasting betaalt. Zo weinig derhalve dit werk voor Christus noodzakelijk of nuttig was tot gerechtigheid of zaligheid, even zo weinig hebben alle andere werken van Hem of van de zijnen waarde tot [het verkrijgen van] gerechtigheid, omdat ze alle, nádat de gerechtigheid er te voren reeds was en geheel vrijwillig, gedaan zijn, alleen tot dienstbetoon van anderen en als voorbeelden [voor hen].

Van gelijke betekenis zijn de dingen die Paulus in Rom. 13 en Titus 3 beveelt, dat we de over ons gestelde machten onderdanig moeten zijn en bereid tot alle goed werk, niet opdat

[320] De Duitse tekst is t.a.v. de laatste drie alinea's veel beknopter.

we daardoor gerechtvaardigd worden, immers we zijn reeds gerechtvaardigd door het geloof, maar opdat we in vrijheid van geest daardoor anderen en de over ons gestelde machten zullen dienen en hun wil in vrijwillig liefdebetoon zullen gehoorzaam zijn. In zodanige zin moeten ook de werken van alle college's, kloosterlingen en priesters gedaan worden, dat ieder de werken, die bij zijn beroep en staat behoren, alleen met dit doel ten uitvoer legge, opdat hij daardoor, niet gerechtigheid zou beoefenen, maar zijn eigen lichaam zou oefenen in de onderwerping en beheersing ervan, anderen tot een voorbeeld die ook zelf behoefte hebben aan zelfbedwang naar het lichaam nl. opdat hij hun alleen maar ter wille zou zijn in vrijwillig liefdebetoon; mits men echter maar steeds en met de grootste zorg dit in acht neme dat niemand in ijdel vertrouwen de verwachting zon koesteren door de werken gerechtvaardigd te zullen worden, verdienstelijkheid te verwerven of zalig te worden, omdat dit alléén door het geloof geschiedt, gelijk ik al meermalen heb opgemerkt.

Indien dus iemand er maar deze goede kijk op had zou hij zich gemakkelijk buiten al de gevaren kunnen houden waarmee hij wordt bedreigd door de talloze opdrachten en geboden van de paus, van bisschoppen, van kloosters en kerken, van vorsten en overheidspersonen, welke sommige dwaze Herders de mensen zo sterk opdringen, alsof zij tot gerechtigheid en zaligheid noodzakelijk zouden zijn, terwijl zij ze geboden van de kerk noemen, hoewel ze dit volstrekt niet zijn. Want een vrij christen spreekt aldus: ik zal vasten, ik zal bidden, ik zal dit en dat doen, dat door mensen geboden is, niet omdat ik dit moet doen om gerechtigheid en zaligheid te verkrijgen, maar omdat ik de paus, de bisschop, de gemeenschap, deze of gene magistraat ter wille wens te zijn of om mijn naaste een voorbeeld te geven; dáárom doe en lijd ik alles, zoals Christus mij ten goede veel meer dingen heeft gedaan en geleden, aan welke Hij volstrekt geen behoefte had om te doen of te lijden, toen Hij om mijnentwil is geworden onder de wet, hoewel Hij onder de wet niet was. En hoewel tirannen geweld plegen en onrecht doen, als ze dit eisen, toch zal het ook niet schade doen, zolang het maar niet gedaan wordt tegen God.

29. Uit al deze dingen kan een ieder zich een zuiver oordeel vormen over en een waarheidsgetrouw onderscheid maken tussen alle werken en wetten, en weten welke de blinde en dwaze en welke de ware en goede Herders zijn. Want ieder werk dat niet hierop alleen wordt gericht, dat het geschiedt tot kastijding van het lichaam, of tot dienstbetoon aan de naaste (mits het niets eist dat tegen God indruist), is geen goed christelijk werk. En hierom vrees ik zeer dat er weinige, of geen, college's, kloosters, altaren, kerkendienaren in deze tijd christelijk zijn, evenmin als het vasten en de korte gebeden tot bepaalde heiligen in het bijzonder gedaan. Ik vrees, zeg ik, dat men in alle deze slechts zoekt onze eigen dingen, zolang als men meent dat door deze onze zonden worden goedgemaakt en wij de zaligheid er door vinden; en zo wordt de christelijke vrijheid grondig vernietigd, en dit is dan te wijten aan onwetendheid omtrent het christelijk en geheel vrij geloof.

Deze onwetendheid en onderdrukking van de vrijheid maken zeer vele zeer blinde Herders ijverig erger, doordat zij tot deze neigingen prikkelen en drijven door ze te prijzen en door het vuur aan te blazen met hun aflaten, terwijl ze echter van het geloof nooit reppen. Ik wil u echter deze goede raad geven: wilt u om iets bidden, of vasten, of in de kerken (gelijk men dat noemt) een stichting in het leven roepen, draag er zorg voor dat u het doet niet met dit doel, dat u uzelf er een tijdelijk of eeuwig gewin mee bereidt. Want dan zou u schade doen aan uw geloof, dat, alléén, u alles in de schoot werpt; daarom moet u hier alleen naar jagen dat dit uw geloof vermeerderd worde en geoefend, hetzij door goede werken hetzij door lijden; maar geef, wat u geeft, vrij en gratis, opdat anderen door u en door uw goedheid verrijkt worden en het goed hebben. Zó immers zult u een waarlijk goed mens èn een waar christen zijn. In welk opzicht immers zullen uw goederen en uw werken, die tot tuchtiging van uw lichaam meer dan overvloedig zijn, u baten, daar u immers, u ten goede, overvloed hebt door uw geloof, in en door hetwelk God u alle dingen heeft geschonken?

Ziet, naar deze regel moet het gaan, dat de goederen, die wij van God hebben ontvangen, van de één naar de ander overvloeien en worden tot gemeenschappelijk bezit; opdat ieder

afzonderlijk zich het lot van zijn naaste aantrekke en zich zó ten opzichte van hem moge gedragen, alsof hij stond in diens plaats. Uit Christus zijn zij gevloeid en vloeien zij tot ons; uit Christus, die zó zich ons lot heeft aangetrokken en voor ons zijn werk heeft gedaan, alsof Hijzelf ware wat wij zijn. Uit ons vloeien zij dan weer tot hen, die ze nodig hebben, in die zin dat èn mijn geloof èn mijn gerechtigheid voor God moet worden gesteld om de zonden van mijn naaste te bedekken en door bidden de bestraffing ervan te zoeken af te wenden; zijn zonden die ik op mij wil nemen, en er zó mee in arbeid zijn, om mijn naaste daarmee te dienen, alsof het mijn eigen zonden waren. Zó immers heeft Christus voor ons gedaan. Dit toch is de waarachtige liefde en de zuivere regel, te stellen aan het christelijk leven. Want dáár alléén is de liefde waar en echt, waar het waarachtige en echte geloof gevonden wordt. Vandaar dat de Apostel, 1 Cor. 13: 5, als kenmerk aan de liefde toeschrijft, dat zij zichzelf niet zoekt.

30. Samenvattende concluderen wij nu, dat een christen niet voor zichzelf leeft, maar dat hij leeft in Christus en voor zijn naaste, of anders geen christen is; in Christus door het geloof, in zijn naaste door de liefde. Door het geloof wordt hij naar omhoog gevoerd, boven zichzelf uit, tot God, en door de liefde daalt hij weer af, onder de plaats waar hij stond, tot de naaste, hoewel hij daarbij steeds blijft in God en in Diens liefde, zoals Christus betuigt, Joh. 1: 52, als Hij daar zegt: “Voorwaar, voorwaar, Ik zeg ulieden: gij zult de hemel open zien en de engelen Gods opstijgen en nederdalen op de Zoon des mensen”.

En dit zij nu genoeg gezegd over de vrijheid, die, zoals u ziet, geestelijk en waarachtig is; die onze harten vrij maakt van alle zonden, wetten en opdrachten, zoals Paulus opmerkt, 1 Tim. 1: “de wet is niet gesteld voor de rechtvaardige”. Zij gaat alle andere uitwendige vrijheden zóver te boven, als de hemel hoog verheven is boven de aarde. Háár moge Christus ons doen verstaan en behouden, beide!

AMEN

TEN BESLUIT

Ten besluite moge ik, ten goede van hen, tot wie men niets zó duidelijk kan zeggen of zij maken er door misverstand nog een karikatuur van, nog iets aan het dusver gezegde toevoegen; indien dit nu tenminste tot hun begrip zal kunnen doordringen!

Er zijn er nog zeer velen die, als ze van deze vrijheid door het geloof horen gewagen, deze heel spoedig verkeren in een reden voor het vlees om nu van oordeel te zijn dat thans dadelijk maar alle dingen hun geoorloofd zouden zijn en die nu door niets anders vrijen en christenen willen schijnen te zijn, dan door het verachten van en vele aanmerkingen maken op alle menselijke ceremoniën, tradities en wetten; alsof ze daarom christen zouden zijn, indien ze maar niet op gezette tijden vasten, of, als anderen vasten, zelf vlees eten of de gebruikelijke korte gebeden nalaten, met opgetrokken neus de voorschriften van mensen bespotten, en al de overige zaken die tot het wezen van de christelijke religie behoren volkomen op de achtergrond dringen.

Aan de andere zijde stellen op de hardnekkigste wijze tegenóver dezen zich zoveel anderen, die op het inachtnemen van en eerbied betonen aan de ceremoniën steunen, in de mening dat ze daardoor zalig worden, alsof ze op een dusdanige wijze zalig worden, omdat zij op bepaalde dagen vasten of zich van alle vlees onthouden of voorgeschreven gebeden opzeggen, met ophef van voorschriften van de Kerk en van de Vaderen gewagen, maar terwijl zij zelf geen zier doen van de dingen, die toch tot ons zuiver geloof behoren. Beide groepen van mensen staan zeer schuldig dááraan, dat zij, terwijl ze ernstiger dingen en die tot de zaligheid noodzakelijk zijn te enenmale verwaarlozen, over die veel onaanzienlijker dingen en die niet noodzakelijk [ter zaligheid] mogen heten, niet zoveel heftigheid strijd voeren.

Hoeveel juister is het dan toch dat de apostel Paulus ons leert om de middenweg in te slaan en alle eenzijdigheid streng veroordeelt, als hij zegt Rons. 14: 3: “Wie wèl eet, minachte hem niet, die niet eet en wie niet eet, oordele hem niet, die wèl eet”. Hier ziet u, dat zij die de, ceremoniën niet uit vrome zin maar uit pure verachting nalaten en er met sterke afkeuring over spreken, berispt worden, als de apostel vermaant om ze niet te verachten, want de kennis maakt hen opgeblazen. Aan de andere zijde onderwijst hij anderen die met hardnekkigheid zich aan de ceremoniën hechten, dat zij de eersten niet zullen oordelen. Want beiden op hun beurt maken zich hieraan schuldig dat zij niet uit de opbouwende liefde leven. Daarom moeten we in dit stuk naar de Schriftvermaning luisteren, die ons leert dat we noch naar de rechterzijde noch naar de linker van de rechte weg mogen afwijken, maar de rechte gerechtigheden van de Heere zullen navolgen, die het hart verheugen. Want gelijk iemand, wie ook, niet rechtvaardig is daarom dat hij tot werken en gebruiken van ceremoniën zich dienstvaardig betoont en zich daaraan toewijdt, zo zal hij ook niet dáárdoor alleen een rechtvaardige geacht worden omdat hij die dingen [integendeel] nalaat en veracht.

Immers door het geloof in Christus zijn we niet vrij van de werken, maar van een bepaalde mening over de werken, nl. deze: de dwaze verwachting dat men de rechtvaardiging in de weg van de werken zou kunnen zoeken. Want het geloof maakt onze gewetens vrij en rechtvaardigt en redt ze; immers door dit geloof komen wij tot de wetenschap dat de gerechtigheid niet is uit de werken, ofschoon de werken daarbij niet kunnen en niet mogen afwezig zijn, gelijk we niet kunnen leven zonder spijs en drank en alles waaraan ons sterfelijk lichaam behoefte heeft; en toch is onze gerechtigheid niet in die werkers gelegen, maar in het geloof; al is het ook dat vanwege deze waarheid de werken toch niet veracht of nagelaten mogen worden. Zó zijn we in de wereld bevangen onder de noodzakelijkheden die het leven in dit ons lichaam meebrengt, maar niet daaruit zijn wij gerechtvaardigden. “Mijn Koninkrijk”, zegt Christus, “is niet van hier en niet van deze wereld”. Maar Hij zegt niet: “Mijn Koninkrijk is niet hier en niet in deze wereld”. En Paulus merkt op: “Ofschoon wij in het vlees wandelen, mogen we toch niet met vleselijke wapenen strijden”. En, in Gal. 2: 20:

“Voor zover ik nu (nog) in het vlees leef, leef ik door het geloof in de Zoon van God”. Zo dan, wat wij doen, leven en zijn in werken en ceremoniën, dat bewerkt de dwang van dit leven en de zorg die we moeten dragen om ons lichaam te besturen; nochtans zijn we daarin niet gerechtvaardigd, maar in het geloof in de Zoon van God.

Daarom moet een christen de middenweg bewandelen en die twee soorten van mensen zich voor ogen stellen. Want één van beiden: òf hem ontmoeten hardnekkige, verstokte ceremoniën-onderhouders die als dove, ongevoelige adders de waarheid aangaande de vrijheid niet willen horen, maar van hun ceremoniën hoog opgeven, die anderen bevelen en er bij anderen op aandringen ze toch te doen, alsof ze rechtvaardiger zouden zijn, maar zonder enig geloof; zoals vroeger de Joden zich mensen betoonden die niet wilden verstaan in welke weg ze goed zouden kunnen handelen; zùlken moeten we weerstaan, het tegendeel doen van wat zij doen, en hun dapper sterke aanstoot geven, opdat zij niet door die goddeloze leer zeer velen met zich op een doolweg voeren. Het is dienstig om voor hun ogen vlees te eten, vasten te breken en andere dingen te doen ten gunste van de vrijheid waarin het geloof staat; dingen, die zij voor de ergste zonden houden. Van hen moet gezegd worden: “Laat hen gaan, het zijn blinden en leidslieden van blinden”. Uit deze overweging heeft ook Paulus geweigerd Titus te besnijden, hoe zij er ook op aandrongen, en heeft Christus Zijn apostelen verdedigd, toen zij op de sabbath aren afbraken; en er zijn vele dergelijke gevallen.

Of die christen ontmoeten eenvoudigen, ondeskundigen, onwetenden en zwakken in het geloof (zoals de Apostel hen noemt), die deze vrijheid van het geloof nog niet in zich op kunnen nemen, ook al zouden zij het wel willen; met dezen moet men verschonend omgaan, opdat zij niet geërgerd worden en men moet met hun zwakheden geduld hebben, totdat men hen uitvoeriger zal hebben onderwezen. Omdat immers deze niet uit verstokte boosheid zo handelen en denken, maar alleen uit zwakheid van het geloof, moet men, om te voorkomen dat zij aanstoot nemen, vasten en andere dingen, die zij noodzakelijk achten, onderhouden; dit is immers eis van die liefde, die niemand wondt maar allen dient. Ze zijn immers niet door hun eigen schuld zwakken, maar het is de schuld van hun Herders, die hen door de strikken en wapenen van hun tradities hebben gevangengenomen en zwaar gewond; uit wier macht zij moeten worden bevrijd en genezen door de leer van het geloof en van de vrijheid. Zo zegt het de Apostel in Rom. 14: “Indien wat ik eet mijn broeder aanstoot geeft, wil ik in eeuwigheid geen vlees meer eten”[321]. En wederom: “Ik weet, dat in Christus niets uit zichzelf onrein is: alleen voor hen, die iets onrein acht, is het onrein ... maar het is verkeerd voor een mens, als hij door zijn eten tot aanstoot is”, Rom. 14: 14 en 20.

Daarom, ofschoon men sterke wederstand moet bieden aan die leraars van de traditie en de inzettingen van priesters scherp af te keuren zijn, waarmee zij tegen het volk van God woeden, moet men toch de angstige mensen sparen, die de goddeloze tirannen gevangen houden in de netten van diezelfde wetten, totdat zij uit die strikken worden losgemaakt en bevrijd. Zo dan: strijd krachtig tegen de wolven en ten goede van de schapen, maar niet tegelijk tegen de schapen; en dat zult u doen, indien u op de wetten en de wetgevers aanvalt en toch tegelijk die wetten onderhoudt met de zwakken mee, opdat zij niet geergerd worden; totdat zij ook zelf de tiran leren kennen en begrijpen hoe ze in de vrijheid zijn gesteld. Maar indien u uw vrijheid wilt gebruiken, doe dat dan in het verborgen, gelijk Paulus zegt, Rom. 14: 22: “Houd gij het geloof, dat gij hebt, bij uzelf, voor het aangezicht Gods”. Hoed u er echter voor dat u die niet gebruikt in uw omgang met de zwakken. Gebruik daarentegen haar in de verhouding tot tirannen en verstokten wèl, tot hun verachting, en doe dat dan niet de grootste vastberadenheid en volharding, opdat zij ook zelf leren verstaan dat zij goddelozen zijn en dat hun wetten niets bijdragen tot gerechtigheid, ja, dat zij zelfs geen recht hadden om ze vast te stellen en uit te schrijven!

---

[321] Luther citeert hier als gewoonlijk uit het hoofd; Paulus spreekt wel over dezelfde zaken in Rom. 14, maar het woord dat Luther hier aanhaalt, staat in 1 Cor. 8: 13. [Vert].

Daar men dus dit leven niet kan leiden zonder ceremoniën en werken, ja de vurige en onervaren leeftijd van de jeugdigen er behoefte aan heeft om door deze banden binnen de perken gehouden en beschut te worden en daar een ieder zijn lichaam met zo grote ijver moet tuchtigen, moet een dienaar van Christus verstandig en getrouw zijn, dat hij Christus' gemeente in al deze dingen zó regere en lere, dat hun geweten en hun geloof geen aanstoot ontvangt, dat in hen geen gedachte aan of wortel van bitterheid opkome en velen daardoor bezoedeld zouden worden, gelijk Paulus de Hebreeën tevoren vermaand heeft, nl, dat zij toch niet, na het geloof verloren te hebben, zich zouden verontreinigen met de inbeelding, dat de gerechtigheid vrucht van werken zou kunnen zijn, alsof ze door déze moesten gerechtvaardigd worden, wat gemakkelijk geschiedt en de zeer velen bezoedelt, indien niet tegelijk het geloof met standvastigheid wordt ingeprent. Maar het kan onmogelijk worden vermeden indien het geloof zwijgt en alleen inzettingen van mensen worden geleerd, zoals tot op heden geschied is door de verpeste, goddeloze, zieldodende overleveringen van onze Pausen en de leringen van de theologen, zodat een onbegrensd aantal zielen door deze hun gespannen strikken naar de hel zijn gesleept, zodat u daarin de Antichrist kunt herkennen.

Om kort te gaan: gelijk de armoede door rijkdom, de trouw door zaken doen, de nederigheid door eerbewijzen, de onthouding door gastmalen, de kuisheid door zingenot aan gevaren wordt blootgesteld, zó de gerechtigheid van het geloof door ceremoniën. “Zal iemand”, vraagt Salomo, “vuur in zijn boezem omdragen, zonder dat zijn klederen in brand geraken?” Spr. 6: 27. En toch mag men, gelijk in rijkdom, in zaken, in eerbewijzen, in genietingen, in maaltijden, zó dan ook in ceremoniën, dat is dus in gevaren, verkeren; maar, gelijk het voor jonge kinderen heel, héél nodig is om gekoesterd te worden aan de boezem en door de goede diensten van meisjes, opdat ze niet omkomen, terwijl het toch voor hen, als zij volwassen zijn geworden, een gevaar voor de ziel meebrengt ons onder meisjes te verkeren, zó is het de onervaren mensen van de [jonge] vurige leeftijd nodig dat zij door de zelff ijzeren kluisters van de ceremoniën worden in boeien geslagen en gekastijd, opdat niet hun geest zonder zelfbeheersing vanwege de misdaden in het verderf worde gestort; en toch zal het hun dood zijn, indien zij zouden hebben volhard in de waan dat hun rechtvaardiging in die dingen gelegen was, terwijl zij veelmeer daarin onderwezen moeten worden, dat zij niet dáártoe zo ingekluisterd zijn geweest, opdat zij daardoor gerechtvaardigden zouden zijn en vele verdiensten zich zouden hebben verworven, maar opdat zij geen verkeerde dingen zouden doen en lichter tot de gerechtigheid van het geloof zouden worden heengeleid, wat ze door de onstuimigheid, hun leeftijd eigen, indien die niet zou worden onderdrukt, niet voor zich zouden hebben verkregen.
Daarom moeten de ceremoniën in het christelijk leven geen andere plaats hebben dan bij ambachtslieden en kunstenaars de tot het bouwen en tot de arbeid geschikte voorbereidende benodigdheden hun plaats krijgen, die niet dáártoe worden gereedgelegd omdat ze voor het bouwwerk van wezenlijke en blijvende betekenis zouden zijn, maar omdat zonder die niets kon worden gebouwd of tot stand kon komen; als echter het gebouw voltooid is worden ze terzijde gelegd. Hier ziet u, dat zij niet werden veracht, integendeel: zeer gezocht; maar de waan van de inbeelding, die wordt veracht, omdat niemand het er voor houdt dat deze dingen nu het echte en blijvende gebouw zijn. Indien echter iemand zo buitengewoon dwaas was en deed, dat hij zijn gehele leven lang zich om niets anders had bekommerd dan om deze voorbereidende toerustingen tot het werk zo weelderig, zo zorgvuldig, zo aanhoudend mogelijk in orde te brengen, maar hij er nooit aan toe kwam om te denken aan het gebouw zelf dat er door moest verrijzen; indien hij er zijn behagen in stelde en er hoog van opgaf dat hij zich zoveel moeite getroostte in het opstellen van uitrustingen en van die onbeduidende steigers, zouden dan niet alle mensen medelijden hebben met zijn dwaasheid en van mening zijn dat met al die nu weggeworpen grote uitgaven iets heel groots had kunnen worden opgebouwd?

Zo nu verachten wij de ceremoniën en de werken niet, integendeel: wij zoeken ze en achten ze op 't hoogste; maar wij verachten de waan die men zich omtrent die werken vormt, en wij

doen dat, opdat toch maar niemand mene dat dit nu de ware gerechtigheid is; zoals de hypocrieten, de huichelaars, dat doen, die heel het leven in deze met ijver gedane werken vasthechten en het er in verspillen en datgene, waartoe al die dingen geschieden, niet bereiken; of, gelijk de Apostel zegt: “die zich te allen tijde laten leren, zonder ooit tot erkentenis der waarheid te komen”, 2 Tim. 3: 7. Want het schijnt dat zij willen bouwen en zij bereiden zich daartoe voor; en toch bouwen zij nooit werkelijk; zo blijven ze ronddolen in de uiterlijke schijn van vroomheid, maar de kracht ervan raken ze zelfs met geen vinger aan. Toch hebben zij intussen een welgevallen in zichzelf, om hun ijver en zij durven zelfs een afkeurend oordeel over anderen te vellen, die ze niet zien blinken in een dergelijke praal van werken, terwijl ze toch met een dergelijke verkwisting en zodanig misbruik van de gaven van God, indien die doortrokken waren geweest door het geloof, indrukwekkend-grote resultaten hadden kunnen bereiken tot hun eigen heil en dat van anderen.

Maar aangezien de menselijke natuur en de zogenaamde natuurlijke rede naar haar aard bijgelovig is en, als enige wetten en werken hun worden voorgelegd, bereid is zich in te beelden dat men daardoor de gerechtigheid kan verkrijgen - en voeg dan daaraan toe dat zij door de praktijk van alle aardse wetgevers er in is geoefend en gesterkt om datzelfde gevoelen te koesteren - is het onmogelijk dat zij in eigen kracht zich zou kunnen losmaken uit de slavernij van deze werkgerechtigheid, tot het opmerkzaam worden op dé vrijheid van het geloof.

Daarom is het noodzakelijk te bidden, dat de Heere ons moge trekken en ons moge maken: “theodidacten”, dat is: “door God geleerden”[322] en dat Hijzelf, zoals Hij beloofd heeft, in onze harten Zijn wet moge schrijven; anders is het met ons gedaan. Want indien Hijzelf niet deze wijsheid, als een mysterie, in het verborgene binnen in ons hart ons leert[323], dan kan onze natuur niet anders doen dan haar veroordelen en voor ketters achten, omdat zij zich aan haar stoot en die wijsheid haar “dwaasheid” voorkomt te zijn; zoals wij zien dat het oudtijds de profeten en apostelen is overkomen, en zoals nu de goddeloze en blinde pausen het mij en mijns gelijken aandoen, met hun vleiers - over wie God Zich eens, gelijk over ons, moge ontfermen en Hij doe Zijn aangezicht over ons lichten, opdat we op aarde zijn weg leren kennen, onder alle volken het heil van Hem, Die geprezen zij tot in eeuwigheid. Amen.

---

[322] Joh. 6: 45.
[323] 1 Kor. 2: 7.

6. HOE MEN BIDDEN MOET

EN

OVER DE GOEDE WERKEN

Toegevoegd:

KORTE GEBEDEN

DOOR

MAARTEN LUTHER

Verschenen in:
Stemmen uit Wittenberg
Preken, artikelen, brieven enz.
Van Dr. Maarten Luther en zijn tijdgenoten
Deel I
Bundel XII

De Gereformeerde Bibliotheek te Goudriaan (Z.-H.)
1972

HOE MEN BIDDEN MOET

BRIEF VOOR MEESTER PETER BARBIER

Waarde Meester Peter,

ik geef het u zo goed als ik het heb en zoals ik zelf mij bij het bidden gedraag. Onze Heere God geve u en iedereen het beter te doen. Amen.

In de eerste plaats: Wanneer ik voel, dat ik door bezigheden en gedachten, die mij afleiden, onverschillig ben geworden voor het gebed en daarin geen lust heb - daar immers het vlees en de duivel altijd het gebed weren en verhinderen - neem ik mijn Psalmboekje, ga in de kamer of, zo dag en tijd het toelaat, in de kerk tot de gemeente en vang aan, de Tien geboden, het Geloof en, zover ik tijd heb, enige woorden van Christus, van Paulus of uit de Psalmen hardop bij mij zelf op te zeggen, juist zoals kinderen doen. Daarom is het goed, dat men 's morgens vroeg van het gebed zijn eerste en 's avonds zijn laatste werk maakt, en zich ijverig in acht neemt voor die valse en bedriegelijke gedachten, die zeggen: wacht een ogenblik, over een uur zal ik bidden, ik moet eerst dit of dat in orde brengen; want met zulke gedachten komt men van het gebed tot bezigheden, die ons vasthouden en boeien, zodat van het dagelijks gebed niets terechtkomt.
Weliswaar kunnen zich enige werken voordoen, die even goed of beter dan het gebed zijn, in het bijzonder wanneer de noodzakelijkheid ze vordert - zoals er een spreuk is op de naam van Hieronymus: Alle arbeid van de gelovigen is een gebed; en een spreekwoord: Wie getrouw arbeidt bidt dubbel. Hetgeen op grond hiervan moet zijn gezegd, dat een gelovig mens bij zijn arbeid God vreest en eert en aan Zijn gebod denkt, om niemand onrecht te doen, noch te stelen of zich te bevoordelen of trouweloos te handelen; zulke gedachten en zulk geloof maken zonder twijfel van zijn werk een gebed en een dankoffer daarenboven. Omgekeerd staat daartegenover de waarheid, dat het werk van een ongelovige louter vloeken is, en: Wie niet getrouw arbeidt, die vloekt dubbel. Want de gedachten van zijn hart moeten bij zijn arbeid zó zijn, dat hij God veracht en zich niet ontziet, Zijn gebod te overtreden en zijn naaste onrecht te doen, te stelen en te verduisteren. Zulke gedachten, wat zijn zij anders dan louter vloeken tegen God en de mensen, waardoor zijn werk en bezigheid ook een dubbele vloek wordt, waarmede hij zichzelf vervloekt? En dat blijven ook ten slotte bedelaars en knoeiers. Van dit gestadige gebed zegt ongetwijfeld Christus, Lucas 11: Men moet bidden zonder ophouden[324]. Want men moet zich zonder ophouden voor zonden en onrecht in acht nemen, hetgeen niet kan geschieden, als men God niet vreest en Zijn gebod niet voor ogen heeft, zoals Ps. 1: 2 zegt: Wel hem, die dag en nacht denkt aan Gods gebod, enz.

Maar men moet ook daarop letten, dat wij aan het rechte gebed niet te kort doen en ten slotte werken voor noodzakelijk houden, die het toch niet zijn, en daardoor ten laatste traag en lui, koud en onverschillig worden voor het gebed. Want de duivel rondom ons is niet lui noch traag, en zo is ook ons vlees nog maar al te krachtig, te ras geneigd tot zonde en tegen de geest van het gebed gezind.

Wanneer nu het hart door zulk een mondeling gesprek is verwarmd en tot zichzelf gekomen, kniel dan neer of sta met gevouwen handen en met ten hemel geslagen ogen, en spreek of denk zo kort als u kunt.

Ach, hemelse Vader, lieve God, ik ben een onwaardige, arme zondaar, niet waard, dat ik mijn ogen of handen tot U ophef of bid. Maar daar U ons allen hebt geboden te bidden en ons ook verhoring beloofd, daarenboven zelf ons beide, zowel het woord als de wijze,

---

[324] Lucas 11: 5 - 13; vgl. 1 Thessal. 5: 17.

waarop wij bidden zullen hebt geleerd door Uw lieve Zoon, onze Heere Jezus Christus, zo kom ik op Uw gebod tot U, om U gehoorzaam te zijn, en verlaat mij op Uw genadige belofte en in de naam van mijn Heere Jezus Christus bid ik met al Uw heilige christenen op aarde, zoals Hij mij geleerd heeft: Onze Vader, Gij die zijt enz. (voluit, woord voor woord)[325].

Herhaal daarna een gedeelte, of zoveel als u wilt, namelijk.

De eerste bede.

Uw Naam worde geheiligd, en spreek aldus: Ach ja, God en Heere, lieve Vader, heilig toch Uw Naam zowel in onszelf als in de gehele wereld. Doe teniet en verdelg de gruwelen, afgoderij en ketterij van de Turk, van de paus en van alle valse leraars of sektarische geesten, die op Uw Naam zich valselijk beroepen en die zo schandelijk misbruiken en gruwelijk lasteren, die roemen en zeggen, dat het Uw Woord en het gebod van de kerk is, terwijl het toch leugen en bedriegerij van de duivel is, waardoor zij in Uw Naam zo vele arme zielen op jammerlijke wijze in de gehele wereld verleiden en bovendien ook doden, onschuldig bloed vergieten en vervolgen, menende dat zij U daarmede vereren. Lieve God en Heere, bekeer hier en weer: bekeer hen, die nog moeten bekeerd worden, opdat zij met ons en wij met hen Uw Naam heiligen en prijzen, zowel door de rechte, zuivere leer als door een goed en heilig leven. Weer echter degenen, die zich niet willen bekeren, zodat zij moeten ophouden Uw heilige Naam te misbruiken, te schenden en te onteren en de arme mensen te verleiden.

De tweede bede.

Uw rijk kome, en spreek: Ach lieve Heere, God en Vader, U ziet, hoe niet alleen de wijsheid en het verstand van de wereld(lingen) Uw Naam onteert en Uw eer aan de leugen en de duivel prijs geeft, maar hoe zij al hun heerschappij, macht, rijkdom en eer, die U hen gegeven hebt op aarde, om de wereldlijke regering uit te oefenen en U daarmede te dienen, tegenover Uw rijk stellen, om dit tegen te streven. Zij zijn groot, machtig en veel, dik, vet en zat, en plagen, hinderen, vernietigen de kleine gemeente van Uw rijk, die zwak, veracht en gering is, willen haar op aarde niet dulden; menen niettemin U daarmede in hoge mate te dienen en te vereren. Lieve Heere, God en Vader, bekeer hier en weer. Bekeer hen, die nog kinderen en leden van Uw rijk moeten worden, opdat zij met ons en wij met hen U in Uw rijk in het rechte geloof en in oprechte liefde dienen en uit dit hier aangevangen rijk in het eeuwige rijk komen; weer echter degenen, die met hun macht en grootheid niet willen aflaten van de vernietiging van Uw rijk, opdat zij, van hun zetel geworpen en vernederd, het moeten opgeven. Amen.

De derde bede.

Uw wil geschiede, gelijk in de hemel, alzo ook op aarde, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, U weet, hoe de wereld(lingen), indien zij Uw Naam niet geheel kunnen teniet doen en Uw rijk geheel vernietigen, toch dag en nacht met boze plannen en streken omgaan, veel listen en zonderlinge aanslagen bedenken, raad houden en met elkaar fluisteren, elkaar bemoedigen en sterken, dreigen en woeden, zich vol kwaadwilligheid opmaken tegen Uw Naam, Woord, rijk en kinderen, om te zien hoe zij die ombrengen.

Daarom, lieve Heere, God en Vader, bekeer en weer. Bekeer die Uw goede wil nog moeten erkennen, opdat zij met ons en wij met hen Uw wil gehoorzaam zijn en bovendien alle kwaad, kruis en tegenspoed gaarne, geduldig en blijmoedig dragen en Uw goede, genadige, volkomen wil hierin erkennen, ervaren en ondervinden; weer echter degenen, die van hun woeden, razen, haten, dreigen en van hun boze wil om schade te doen niet willen

[325] Dit gebed kan bij elke volgende bede vooraf worden uitgesproken.

aflaten, en doe teniet en maak te schande hun raad, boze aanslagen en praktijken, dat het met hen gaat, zoals Psalm 7: 16 luidt[326]. Amen.

De vierde bede.

Geef ons heden ons dagelijks brood, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, geef ook Uw zegen in dit tijdelijke, stoffelijke leven. Geef ons genadig de lieve vrede. Behoed ons voor oorlog en onvrede. Geef onze waarde Heer de keizer geluk en zegen tegen zijn vijanden. Geef hem wijsheid en verstand, dat hij zijn aards rijk rustig en gelukkig besture. Geef aan alle koningen, vorsten en heren een goed inzicht en de wil om in hun land en volk orde en recht te handhaven; in het bijzonder help en leid onze waarde landsheer N.[327], onder wiens bescherming U ons bewaart, opdat hij voor alle kwaad behoed, veilig voor kwade tongen en ontrouwe lieden, gelukkig regere. Geef aan alle onderdanen de genade, trouw te dienen en gehoorzaam te zijn. Geef aan alle standen, burgers en boeren, dat zij vroom worden en elkaar liefde en trouw bewijzen. Geef gunstig weer en een goede opbrengst van de grond. Ik beveel U ook huis, hof, vrouw en kind: help mij, dat ik ze goed mag besturen, Christelijk opvoeden en opleiden. Weer en stuit de verderver en alle boze engelen, die dit schaden en verhinderen. Amen.

De vijfde bede.

Vergeef ons onze schulden, gelijk wij onze schuldenaren vergeven, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, ga niet met ons in het gericht, want voor U is geen mens, die leeft, rechtvaardig. Ach, reken ons ook niet tot zonde, dat wij helaas zo ondankbaar zijn voor al Uw onuitsprekelijke weldaden, geestelijke en lichamelijke, en dat wij dagelijks menigmaal struikelen en zondigen, meer dan wij kunnen weten en bemerken (Ps. 19: 13). Zie toch niet aan, hoe vroom of hoe slecht wij zijn, maar denk aan Uw grondeloze barmhartigheid, ons geschonken in Christus, Uw lieve Zoon. Vergeef ook al onze vijanden en allen, die ons leed of onrecht doen, zoals ook wij hun van harte vergeven. Want zij doen zichzelf daarmede het grootste leed, dat zij U vertoornen door zo tegen ons te handelen; en hun verderf baat ons niets, veeleer zouden wij hen veel liever met ons zalig zien. Amen.

En wie hier voelt, dat hij niet licht vergeven kan, die moge om genade bidden, dat hij vergeving lere schenken. Maar dat behoort in de preek thuis.

De zesde bede.

En leid ons niet in verzoeking, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, houd ons wakker en fris, ijverig en vlijtig in Uw Woord en Uw dienst, dat wij niet gerust, lui en traag worden, alsof wij nu alles bezaten[328]. Opdat ons niet de grimmige duivel besluipt en ons te gauw af is en ons tegen Uw dierbaar Woord inneemt, tweedracht en partijtwist onder ons aanricht of ons op een andere wijze in zonde en schande brengt, zowel geestelijk als lichamelijk; maar geef ons door Uw Geest wijsheid en kracht, dat wij hem ridderlijk weerstaan en de zege behouden. Amen.

De zevende bede.

Maar verlos ons van de boze, en spreek: Ach, lieve Heere, God en Vader, dit ellendige leven is toch zo vol jammer en ongeluk, zo vol gevaar en onzekerheid, zo vol ontrouw en boosheid - zoals Paulus zegt: de dagen zijn boos (Efeze 5: 16) -, dat wij met recht het leven moe moesten zijn en verlangen naar de dood. Maar, lieve Vader, U kent onze zwakheid.

---

[326] Hij heeft een kuil gegraven en uitgedolven, maar valt in de kuil, die hij gemaakt heeft.
[327] Hier moet zijn naam worden ingevuld.
[328] N.l. Wat wij behoeven om zalig te worden.

Sta ons daarom bij om door zo veelvuldig kwaad en boosheid veilig heen te komen en wanneer de tijd daar is, geef ons dan een genadig uur en een zalig afscheid van dit jammerdal. Dat wij voor de dood niet vervaard mogen zijn noch terugschrikken, maar met een vast geloof onze zielen in Uw handen bevelen. Amen.

Let er ten slotte op, dat u vooral op het "Amen" de nadruk moet leggen en niet twijfelen, dat God vol genade naar u luistert en op uw gebed "Ja" zegt, en vergeet niet, dat niet alleen u daar neerknielt en staat, maar de ganse Christenheid, of wel alle vrome Christenen met u en u te midden van hen in gemeenschappelijk, ééndrachtig gebed, dat God niet verachten kan; en eindig uw gebed niet zonder te hebben gezegd of gedacht: welaan, dit gebed is bij God verhoord; dat weet ik zeker en gewis. Dat betekent: "Amen".

U moet ook wel weten, dat ik niet wil, dat al deze woorden[329] in het gebed uitgesproken worden. Want daarvan zou ten slotte toch maar een geprevel worden en een hol en leeg gepraat, iets dat opgelezen wordt uit een boek en uit letters, zoals de rozenkransen bij de leken en de gebeden van de papen en monniken zijn geweest; maar ik wil, dat daardoor het hart wordt opgewekt en onderricht om te beseffen, welke gedachten het bij het Onze Vader moeten vervullen. Zulke gedachten kan het hart echter, wanneer het een warme begeerte kent tot het gebed, wel met vele andere woorden, ook wel met minder of meer woorden uitspreken; immers ik zelf bind mij ook niet aan zulke woorden en gezegden, maar ik zeg heden de woorden zó en morgen weer anders, net zo als ik voel en wens. Ik blijf echter, zo dicht als ik maar kan, toch bij dezelfde gedachten en dezelfde zin; ook komt het vaak voor, dat ik bij een enkel gedeelte en een enkele bede in zulk een rijkdom van gedachten beland, dat ik al de zes andere beden laat rusten. En wanneer zulke rijke en goede gedachten komen, moet men de andere gebeden laten varen en aan zulke gedachten ruimte geven, stil toeluisteren en ze vooral niet storen: want daarin predikt de Heilige Geest Zelf. En één woord van Zijn prediking is heel wat beter dan duizend van onze gebeden. En ik heb ook vaak meer geleerd in één gebed dan ik door veel lezen en nadenken had kunnen verkrijgen.

Daarom komt 't er bovenal op aan, dat het hart zich bevrijdt van allerlei andere gedachten en de rechte begeerte tot het gebed verlangt. Zoals ook Prediker 4: 17 zegt: Bereid uw hart voor het gebed, opdat u God niet verzoekt. Wat is het toch anders dan God verzoeken, wanneer de lippen prevelen en het hart verstrooid is? Zoals die paap bad, n.l. op deze wijze: Deus, in adjutorium meum intende[330] - Knecht, heb je uitgespannen?

Domfine, ad adjuvandum me festina[331] - Meid, ga de koe melken. - Gloria patri et filio et Spiritui Sancto[332] - Jongen, loop, dat je de koorts krijgt, enz. Gebeden, zoals ik in mijn tijd onder het pausdom veel heb gehoord; bijna al hun gebeden zijn van dien aard. Daarmee wordt met God slechts de spot gedreven, en het zou beter zijn, indien zij in plaats daarvan maar een spelletje deden, wanneer zij tenminste niets beters konden of wilden doen. Ik zelf heb zulke horae canonicae[333] indertijd veel gebeden, helaas zó, dat de Psalm of het gebed uit was, vóór ik merkte, of ik in het begin was of in het midden. En ofschoon niet allen zich zó laten gaan en in hun praat, zoals bovengenoemde paap, zaken en gebeden door elkaar gooien, zo doen zij het toch in hun hart en in gedachten; zij maken er een volslagen poespas van, en wanneer zij klaar zijn, weten zij niet, wat zij gedaan hebben of hoe zij er doorheen zijn gekomen; zij heffen aan "Laudate" en zijn zó in Luilekkerland, zodat ik het ervoor houd, dat niemand de indruk kan krijgen van een belachelijker goochelspel dan indien hij de gedachten zou zien, die zulk een koud en onverschillig hart in het gebed dooreen haspelt.

---

[329] De omschrijving en verklaring van de zeven gebedswoorden, die Luther in 't voorafgaande gegeven heeft.

[330] God, neig U tot mijn hulp.

[331] Haast U, Heer, om mij bij te staan.

[332] Eer zij de Vader en de Zoon en de H. Geest.

[333] Vastgestelde gebedsuren. Hier gebruikt voor de voor die uren voorgeschreven gebeden.

Maar nu merk ik, God zij dank, wel, dat indien iemand vergeet, wat hij heeft gezegd, er ook niet recht gebeden is. Want in een goed gebed blijft ten volle de herinnering aan alle woorden en gedachten van het begin tot het einde van het gebed. Zoals een goed barbier heel nauwkeurig gedachten, zinnen en ogen moet hebben bij het scheermes en bij het haar en niet behoort te vergeten, waar hij scheert of knipt; wanneer hij onder de hand echter veel wil praten, aan iets anders denken of naar wat anders kijken, dan kan hij wel iemand de mond en de neus en de keel erbij afsnijden. Daaruit blijkt, dat iedere bezigheid, ten minste indien ze goed zal worden gedaan, de mens geheel opeist, met zijn zinnen en leden, zoals men zegt: Pluribus intentus, minor est ad singula sensus: "wie denkt aan allerlei, die denkt aan niets en doet ook niets naar behoren".

Maar hoeveel te meer wil dan het gebed het hart geheel alleen hebben, zal het een goed gebed zijn.

Zie daar kort een en ander gezegd over het *Onze Vader* of het gebed, zoals ik het zelf pleeg te bidden. Want nog heden zuig ik aan het *Onze Vader* als een kind, drink en eet er van als een groot mens en kan er toch niet van verzadigd worden; voor mij staat het boven de Psalmen, al zijn die me ook nog zó lief, als het allerbeste gebed. Voorwaar, wel lijkt het, dat de rechte Meester het heeft gesteld en geleerd, en meer dan jammer is het, dat zulk een gebed van zulk een Meester zo maar zonder enige aandacht overal in de wereld uit den treure moet worden opgezegd en gepreveld, zodat er niets van heel blijft. Velen bidden in een jaar wellicht enige duizenden Paternosters, en wanneer zij duizend jaar zo zouden bidden, dan hadden zij toch niet een tittel of jota daarvan recht geproefd en gebeden. Kortom, het *Onze Vader* is de grootste martelaar op aarde - evenals de Naam en het Woord van God -; want iedereen kwelt en misbruikt het. Slechts weinigen zijn er, die het troosten en het blij maken door het wèl te gebruiken.

Wanneer ik echter tijd genoeg heb voor het Onze Vader, handel ik met de Tien geboden ook zo en neem het éne deel na het andere, opdat ik zoveel mogelijk, van alle storende gedachten bevrijd, voorbereid ben voor het gebed en maak van ieder gebod een vierdelige of een viervoudig gevlochten krans. Bijvoorbeeld ongeveer op deze wijze: ik neem ieder gebod ten eerste als een leer, zoals het op zichzelf beschouwd is en bedenk wat onze God en Heere daarin met zoveel ernst van mij eist.

Verder ontleen ik daaraan een dankzegging. Ten derde een biecht. Ten vierde een gebed. N.l. zo, of met dergelijke gedachten en woorden.

Het eerste gebod.

Ik ben de Heere, uw God, enz. Gij zult geen andere goden nevens Mij hebben, enz.

Hier bedenk ik ten eerste, dat God van mij verlangt en mij leert hartelijk op Hem te vertrouwen in alle dingen en dat het Hem ten volle ernst is, dat Hij mijn God wil zijn. En dat ik op straffe van verlies van de eeuwige zaligheid Hem daarvoor zal houden en dat mijn hart verder op niets zal bouwen en zich verlaten, wat het ook zij, goed, eer, wijsheid, macht, heiligheid of enig ander schepsel.

Ten tweede dank ik Zijn grondeloze barmhartigheid, dat Hij Zich zo vaderlijk tot mij, verloren mens, neerbuigt en Zichzelf, zonder dat ik Hem heb gebeden en gezocht, zonder dat ik het verdiend heb, mij aanbiedt om mijn God te zijn en Zich over mij te ontfermen, ja dat Hij in alle noden mijn troost, bescherming, hulp en sterkte wil zijn. Ware het anders, wij arme, blinde mensen zouden allerlei goden gezocht hebben en nog moeten zoeken, indien n.l. Hij zelf niet zo duidelijk Zich liet horen en ons in onze menselijke taal aanbood, dat Hij onze God wil zijn. Wie kan Hem daarvoor eeuwig en altijd genoeg danken?

Ten derde belijd en beken ik mijn grote zonde en ondankbaarheid, dat ik zulk een heerlijke leer en verheven gave door mijn ganse leven zo schandelijk heb veracht en met ontelbare afgoderijen Zijn toorn gruwelijk heb geprikkeld; dat smart mij en ik bid om genade.

Ten vierde bid ik en spreek: Ach, mijn God en Heere, help mij door Uw genade, dat ik zulk een gebod van U dagelijks beter moge leren en begrijpen en dat ik daarnaar met hartelijk vertrouwen moge handelen. Behoed toch mijn hart, dat ik niet meer zo vergeetachtig en ondankbaar word, geen andere goden noch anderen troost op aarde of in enig schepsel zoek, maar dat ik alleen bij U, mijn enige God, blijf met heel mijn hart. Amen, lieve Heere, God en Vader, Amen.

Daarna, indien ik wil en tijd heb, het tweede gebod, ook zo in vieren gevlochten, aldus.

Het tweede gebod.

Gij zult de Naam van de Heere, uw God, niet misbruiken enz.

Ten eerste leer ik, dat ik Gods Naam hoog, heilig en rein moet houden, daarbij niet zweren, vloeken en liegen, niet hovaardig mag zijn noch eigen eer en aanzien zoeken, maar ootmoedig Zijn Naam aanroepen, aanbidden, prijzen en roemen, en dit beschouwen als mijn enige eer en roem, dat Hij mijn God is en ik Zijn arm schepsel ben en onwaardige knecht.

Ten tweede dank ik voor de heerlijke gave, dat Hij mij Zijn Naam heeft geopenbaard en gegeven, dat ik op Zijn Naam kan roem dragen en mag heten dienaar, schepsel van God, enz., dat Zijn Naam mijn toevlucht is, als een vaste burcht, zoals Salomo zegt (Spreuken 18: 10), waarheen de rechtvaardige vlucht en waar hij wordt beschermd.

Ten derde belijd en beken ik mijn schandelijke, zware zonde, tegen dit gebod mijn leven lang te hebben gehandeld: doordat ik Zijn heilige Naam niet alleen niet heb aangeroepen, geprezen en geëerd, maar ook ondankbaar ben geweest voor zulk een gave en die heb misbruikt tot allerlei schande en zonde, n.l. met zweren, liegen en bedriegen, enz., dat dit mij leed doet, en ik bid om genade en vergeving.

Ten vierde bid ik om hulp en sterkte, dat ik voortaan zulk een gebod wel moge leren en God mij behoede voor zulke schandelijke ondankbaarheid, misbruik van en zonde tegen Zijn heilige Naam, dat ik echter dankbaar moge worden bevonden, bereid om Zijn Naam waarlijk te vrezen en te eren.

En zoals ik boven bij het Onze Vader gezegd heb, zo vermaan ik opnieuw. Voor het geval dat de Heilige Geest tijdens zulke gedachten mocht komen en in uw hart mocht beginnen te prediken met rijke, u verlichtende gedachten, bewijs Hem dan de eer, laat deze uw eigen door u opgevatte gedachten varen, wees stil en luister naar Hem, Die het beter kan dan u; en wat Hij predikt, geef daarop acht en schrijf het op; dan zult u wonderen zien, zoals David zegt, in Gods wet (Ps. 119: 18).

Het derde gebod.

Gij zult de vierdag heiligen.

Hierin leer ik ten eerste, dat de vierdag ingesteld is niet tot lediggang noch tot vleselijke lust, maar hiertoe, dat hij door ons zal worden geheiligd. Door onze werken en ons doen echter wordt hij niet geheiligd, want onze werken zijn niet heilig, maar door het Woord van God, dat alleen geheel rein en heilig is en alles heiligt, wat daarmede in aanraking komt, 't zij tijd, plaats, persoon, werk, rust, enz. Want door 't Woord worden ook onze werken heilig, zoals Paulus zegt 1. Tim. 4: 5, dat alle schepsel geheiligd wordt door het Woord en het gebed. Daarom kom ik hierin tot de erkentenis, dat ik op de vierdag allereerst Gods Woord moet horen en er mij rekenschap van moet geven, daarna in gemeenschap met datzelfde Woord moet danken, God prijzen voor al Zijn weldaden en bidden voor mij en voor allen. Wie zich

dus aan de vierdag houdt, die heiligt de vierdag; wie het niet doet, die doet erger dan zij, die op die dag werken.

Ten tweede dank ik in dit gebod voor de grote, heerlijke weldaad en genade van God, dat Hij ons Zijn Woord en prediking gegeven heeft en ons bevolen, ons in het bijzonder op de vierdag daarin te oefenen, van de waarde van welke schat toch geen menselijk hart zich voldoende rekenschap kan geven. Want Zijn Woord is het enige licht in de duisternis van dit leven, en een Woord van leven, van vertroosting en zaligheid, en waar het dierbare, heilzame Woord niet is, daar is louter vreselijke, gruwelijke duisternis, dwaling, dweperij, dood, onheil van allerlei aard en de tirannie van de duivel zelf, zoals wij dagelijks voor ogen zien.

Ten derde belijd en beken ik mijn grote zonde en schandelijke ondankbaarheid, dat ik n.l. de vierdagen mijn leven lang zo slecht heb doorgebracht en Zijn dierbaar, kostelijk Woord zo jammerlijk heb veracht, zo traag, zo weinig begerig en zo onverschillig ben geweest om het te horen, laat staan, - dat ik het ooit hartelijk begeerd en daarvoor gedankt heb. Zo heb ik mijn goede God tevergeefs mij laten prediken, heb de edele schat laten varen en die met voeten getreden, hetgeen Hij met louter goddelijke goedheid van mij heeft verdragen, en waarom Hij toch niet heeft afgelaten, mij altijd door te prediken en mij te roepen tot de zaligheid van mijn ziel met geheel Zijn vaderlijke, goddelijke liefde en trouw. Dat is mij leed en ik bid om vergeving.

Ten vierde bid ik voor mij en voor allen, dat de lieve Vader ons bij Zijn heilig Woord wil bewaren en het niet van ons wil nemen wegens onze zonde, ondankbaarheid en traagheid. Dat Hij ons wil behoeden voor dwepers en valse leraars, en ons zenden trouwe en goede arbeiders in Zijn wijngaard, dat is: trouwe en vrome geestelijken en predikers. Geve Hij ons allen de genade dat wij hun woorden als Zijn eigen woorden met ootmoed horen, aannemen en eren, en er Hem ook van harte voor danken en loven, enz.

Het vierde gebod.

Gij zult uw vader en uw moeder eren.

Ten eerste leer ik hier God, mijn Schepper, erkennen, en verstaan hoe wonderbaar Hij mij met lichaam en ziel geschapen heeft, mij uit mijn ouders het leven heeft gegeven, en hun de wil verleend om mij als de vrucht van hun lichaam met alle krachten te dienen, hoe Hij mij ter wereld heeft gebracht, gevoed, bewaard, verzorgd en opgevoed met grote ijver en zorgzaamheid, met gevaar, moeite en arbeid, en mij, Zijn schepsel, tot op dit uur naar lichaam en ziel voor talloze gevaren en noden heeft behoed en ook vaak mij uitkomst geschonken, alsof Hij mij alle uren opnieuw schiep. Want de duivel gunt ons geen ogenblik het leven.

Ten tweede dank ik de rijke, goede Schepper voor mij en voor allen, dat Hij in dit gebod heeft gesticht en bewaard de vermeerdering en instandhouding van het menselijk geslacht, dat is: gezin en staat, of Oeconomia en Politica, want zonder deze twee instellingen zou de wereld niet één jaar kunnen bestaan, daar zonder wereldlijk bestuur er geen vrede is; waar geen vrede is kan geen gezinsleven zijn; waar geen gezinsleven is, daar kunnen geen kinderen verwekt noch opgevoed worden en zou de stand van vader en moeder geheel verdwijnen. Maar daarentegen waakt dit gebod en houdt beide in wezen, gezin en staat, beveelt kinderen en onderdanen gehoorzaamheid en zorgt ervoor, dat het ook zo geschiede. Of, waar het niet geschiedt, laat dit gebod het niet ongestraft: anders hadden de kinderen al lang door ongehoorzaamheid alle gezinsleven en de onderdanen door opstand de staat verscheurd en verwoest, omdat hun aantal veel groter is dan dat van ouders en bestuurders. Daarom is zulk een weldaad ook onuitsprekelijk.

Ten derde belijd en beken ik mijn erbarmelijke ongehoorzaamheid en zonde, dat ik in strijd met dit gebod van mijn God mijn ouders niet heb geëerd noch hun gehoorzaam ben geweest, hen dikwijls heb vertoornd en beledigd, hun vaderlijke straf met ongeduld heb

aangenomen, tegen ze gemord, hun trouwe vermaning veracht, veeleer lichtzinnig gezelschap heb gezocht en met ondeugende rakkers ben meegegaan. Gelijk God Zelf toch zulke ongehoorzame kinderen vervloekt en hun een lang leven ontzegt, zoals dan ook velen daarom schandelijk omkomen en te gronde gaan, eer zij mannen worden. Want wie vader en moeder niet gehoorzaamt, moet de beul gehoorzamen of op een andere wijze door Gods toorn droevig zijn leven verliezen, enz. Dit alles is mij leed en ik bid om genade en vergeving.

Ten vierde bid ik voor mij en voor allen, dat God ons Zijn genade wil verlenen en dat Hij Zijn zegen rijkelijk wil uitstorten, zowel over het gezin als over de staat. Dat wij voortaan vroom worden, onze ouders in ere houden, de overheid gehoorzamen, de duivel weerstaan en door zijn verlokkingen ons niet laten verleiden tot ongehoorzaamheid, die ons slechts onrust baart, en op deze wijze metterdaad meehelpen om gezin en land te verbeteren en de vrede te bewaren, God tot roem en eer, ons zelf tot voordeel en tot zegen, en dat wij zulke gaven erkennen en daarvoor danken. Hier moet mede ingesloten worden ook het gebed voor ouders en overheden, n.l. dat God hun verstand en wijsheid moge verlenen om ons vredig en gelukkig te besturen en te regeren. Hij beware hen, dat zij niet vervallen tot tirannie, tot razen en woeden en doe hen integendeel het Woord van God eren, niet vervolgen noch iemand onrecht aandoen. Want zulke kostbare gaven moet men door gebed verkrijgen, zoals Paulus leert. Anders zit de duivel op de troon en gaat 't er slecht en woest toe.

En wanneer u zelf vader en moeder bent, dan hebt u hier gelegenheid om u zelf niet te vergeten, noch uw kinderen en dienstboden; maar met ernst te bidden, dat de lieve Vader, die u de ereplaats heeft verleend van Zijn Naam en ambt en wil, dat ook u vader genoemd en als vader geëerd wordt, aan u moge schenken de genade en de zegen om uw vrouw, kind en dienstboden naar Gods wil Christelijk te regeren en te onderhouden, wijsheid en kracht om hen goedop te voeden, en aan hèn de goede gezindheid en de wil, uw leer op te volgen en daaraan gehoorzaam te zijn. Want Gods gaven zijn beide: kinderen en hun voorspoedige groei, hun goed terecht komen en hun goed blijven. Anders wordt een huis niets dan een zwijnenstal of een school van schelmen, zoals men dat ziet bij goddeloos, ruw volk.

Het vijfde gebod.

Gij zult niet doden.

Hier leer ik ten eerste, dat God van mij vraagt, dat ik mijn naaste zó liefheb, dat ik hem aan zijn lichaam geen leed doe, noch met woorden noch met daden, dat ik mij niet aan hem wreek of hem schaad door toorn, ongeduld, nijd, haat of enige andere slechtheid; ik moet veeleer bedenken, dat ik schuldig ben hem te helpen en te raden bij alle lichamelijke noden. Want Hij heeft mij in dit gebod bevolen het lichaam van mijn naaste te beschermen, en mijn naaste op zijn beurt bevolen, mijn lichaam te beschermen. Gelijk Sirach 9: 21 zegt: Hij heeft ieder onzer zijn naaste aanbevolen.

Ten tweede dank ik hier voor zulk een onuitsprekelijke liefde, zorg en trouw jegens mij, dat Hij ter bescherming van mijn lichaam zulk een sterke muur daaromheen heeft geplaatst, dat alle mensen schuldig zijn mij te sparen en te behoeden, zoals ik op mijn beurt alle mensen; Hij waakt ook zelf daarvoor, en wanneer het niet gebeurt heeft Hij het zwaard bevolen ter bestraffing van hen, die het niet doen. Anders, wanneer zulk een gebod en instelling niet bestond, zou de duivel zulk een gemoord onder ons mensen aanrichten, dat niemand ook maar één uur zeker zou kunnen zijn; zoals het dan inderdaad gebeurt, wanneer God in Zijn toorn de ongehoorzame en ondankbare wereld straft.

Ten derde belijd ik en klaag ik hier over mijn slechtheid en die van de wereld, dat wij niet alleen zo gruwelijk ondankbaar zijn voor zulk een vaderlijke liefde en zorg voor ons, maar dat wij, wat toch vooral zo schandelijk is, zulk een gebod en zulk een leer niet kunnen noch willen leren, maar ze verachten, als ging het ons niet aan en hadden wij daaraan niets. Wij voelen ons zo zeker en maken er ons geen gewetenszaak van, dat wij onze naaste in strijd met dit gebod verachten, verlaten, ja vervolgen en kwetsen, ja, hem doden in het hart; wij

geven toe aan onze toorn, onze grimmigheid en alle mogelijke slechtheid, alsof wij daaraan wel deden en er het recht toe hadden. Voorwaar, hier is gelegenheid om te klagen en schande te spreken over ons, ondeugende kwajongens en blinde, wilde, slechte mensen, die als grimmige dieren elkaar trappen, stoten, krabben, verscheuren, bijten en opvreten zonder te vrezen voor zo'n ernstig gebod van God, enz.

Ten vierde bid ik, dat de lieve Vader ons wil leren zulk een heilig gebod te erkennen en ons helpen, dat wij ons ook daarnaar gedragen en leven; dat Hij ons allen met elkaar behoeden moge voor de moordenaar, die een meester is in 't moorden en schade doen van allerlei aard en ons Zijn genade schenken, dat de mensen en wij met hen vriendelijk worden jegens elkaar, zachtmoedigen goedgezind, elkaar hartelijk vergeven en elkaars fouten en gebreken Christelijk en broederlijk verdragen en op die wijze leven in ware vrede en in eendracht, zoals dit gebod ons leert en eist.

Het zesde gebod.

Gij zult niet echtbreken.

Hier leer ik nog eens, welke gedachten God ten aanzien van mij heeft en wat Hij van mij vraagt, n.l. dat ik kuis, rein en matig zal leven, en dat niet alleen met gedachten maar evenzo in woorden en daden en dat ik ieders vrouw, dochter of dienstmaagd ongerept zal laten, ja haar zal helpen redden, beschermen en alles doen, wat dient tot behoud van haar eer en kuisheid; ook meewerken om de onnutte monden te stoppen, die haar haar eer ontrukken en ontstelen. Want dit alles ben ik verplicht en God eist dit van mij, dat ik de vrouw van mijn naaste en de zijnen niet alleen ongerept zal laten, maar mij ook zal verplicht weten, zijn reinheid en eer te helpen behouden en bewaren, zoals ik wilde, dat mijn naaste tegenover mij zich zou gedrongen voelen te handelen en dit gebod jegens mij en de mijnen te houden.

Ten tweede dank ik de trouwe, lieve Vader voor Zijn genade en weldaad, dat Hij met dit gebod in Zijn hoede en bescherming neemt mijn man, zoon en knecht, vrouw, dochter en dienstmaagd en zo ernstig en streng verbiedt, dat men hen niet te schande zal maken. Want Hij verleent mij een veilig geleide, waakt er ook over en laat het niet ongestraft, al zou Hij het ook zelf moeten doen (n.l. straffen), wanneer iemand zulk een gebod of geleide overtreedt en verbreekt. Hem ontloopt niemand, hetzij hij het hier moet betalen of zulk een lust ten laatste boeten in het helse vuur, want Hij verlangt kuisheid en wil echtbreuk niet dulden. Zoals wij het dan dagelijks zien aan alle onboetvaardige, roekeloze mensen; ten slotte achterhaalt hen de goddelijke toorn, die hen schandelijk doet omkomen. Het zou anders niet mogelijk zijn, voor de gemene duivel één ogenblik de tucht en eer van vrouw, kind en dienstboden te bewaren. Er zou niets van worden dan een hondenbruiloft en beestachtig gedoe, zoals het gaat, wanneer God in Zijn toorn Zijn hand wegneemt en alles ondersteboven keert.

Ten derde belijd ik en beken ik mijn zonde (en die van iedereen), hoe ik tegen dit gebod heb gezondigd, hetzij met gedachten, woorden of daden mijn leven lang, en niet alleen ondankbaar ben geweest voor zulk een verheven leer en gave, maar ook wel tegen God heb gemord, dat Hij zulk een reinheid en kuisheid heeft geboden en niet allerlei ontucht en ondeugendheid vrij en ongestraft heeft gelaten, het huwelijk aan verachting, bespotting en verwerping niet heeft prijsgegeven, enz. Zoals dan de zonden tegen dit gebod grover en duidelijker kenbaar zijn dan alle andere, zonder bedekking of enig sieraad. Dat doet mij leed, enz.

Ten vierde bid ik voor mij en voor allen, dat God ons de genade schenken wil, zulk een gebod met lust en liefde te houden, zodat niet alleen wij kuis leven, maar ook anderen daartoe helpen en hun goede raad geven.

Zo ga ik voort ook met de andere geboden, indien ik tijd, gelegenheid en lust heb. Want zoals ik gezegd heb, ik wil niemand binden aan mijn woorden of gedachten, maar slechts

mijn voorbeeld geven, dat ieder die wil mag volgen of ieder die het kan mag verbeteren. Wil hij in één keer alle geboden nemen of zoveel als hij wenst, hij kan 't gerust doen. Want wanneer de ziel zich met iets bezig houdt, hetzij iets slechts of iets goeds, en het haar daarmede ernst is, dan kan zij in een enkel ogenblik meer denken dan de tong in tien uur kan zeggen of de pen in tien dagen schrijven. Zulk een vlug, subtiel en tegelijk machtig ding is de ziel of de geest. Daarom is zij met de Tien geboden in al hun vier onderdelen heel spoedig klaar, wanneer zij dat wil en het haar ernst is.

Het zevende gebod.

Gij zult niet stelen.

Ten eerste leer ik hier, dat ik het goed van mijn naaste tegen zijn wil niet mag nemen noch in mijn bezit hebben, noch heimelijk, noch openlijk, niet ontrouw noch vals mag zijn in de handel, bij het dienen en arbeiden, opdat ik het mijne niet oneerlijk gewin, maar dat ik in het zweet van mijn aanschijn mijn eigen brood zal verdienen en als een eerlijk man het zal eten. Verder, dat ik ertoe medewerken zal, dat aan mijn naaste, zoals aan mij zelf, het zijne niet op een dergelijke wijze ontnomen wordt. Ik leer ook, dat God door dit gebod mijn goed met een veilige muur omgeeft uit vaderlijke goedheid en met grote ernst bezield, daardoor dat Hij verbiedt, dat men mij iets zou ontstelen. Wanneer men naar dit gebod niet doet, heeft Hij de straf daarvoor bepaald, galg en strop aan meester Hans (de beul) bevolen; of wanneer die niet kan, straft Hij zelf en laat ze ten slotte bedelaars worden; zoals men zegt: Wie jong gaarne steelt, die moet in zijn ouderdom gaan bedelen. Idem: Onrechtvaardig goed gedijt niet. En: zó gewonnen, zó geronnen.

Ten tweede dank ik Zijn trouw en goedheid, dat Hij mij en ons allen een zo goede leer en daarmede veiligheid en bescherming heeft gegeven. Want wanneer Hij ons niet behoedde, dan zou niemand een cent of een stuk brood in huis overhouden.

Ten derde belijd ik al mijn zonde en ondankbaarheid, wanneer ik iemand in mijn leven te kort heb gedaan, of hem onrechtvaardig en trouweloos heb behandeld.

Ten vierde bid ik, dat Hij genade wil verlenen, dat ik en ieder van ons dit Zijn gebod moge leren en in acht nemen, mij ook van het kwaad mag beteren, opdat toch het stelen, roven, afzetten, verduisteren en alle overige ongerechtigheid minder worde en daaraan binnenkort bij de komst van de jongste dag, waarnaar alles, het gebed van alle heiligen en van alle schepselen met verlangen uitziet, een einde komt (Rom. 8: 19). Amen.

Het achtste gebod.

Gij zult geen vals getuigenis spreken, enz.

Dit leert ons ten eerste om onder elkaar oprecht te zijn en allerlei leugens en lasteringen na te laten, om gaarne van anderen het beste te zeggen en te vernemen; daarmede is onze goede naam en onze onschuld omgeven door een veilige muur ter bescherming tegen boze en valse tongen, die God ook niet ongestraft laat, zoals bij de andere geboden is gezegd. Daarvoor zullen wij Hem danken, n.l. èn voor de leer èn voor de bescherming, die Hij ons zo genadig hiermee verleent, en ten derde zullen wij belijden en hiervoor genade vragen, dat wij ons leven lang zo ondankbaar en zondig zijn geweest, hebben gelogen, vals gehandeld, kwaad van onze naaste gesproken, wiens eer en onschuld wij toch verplicht zijn te redden, zoals wij zelf dat gaarne zouden ondervinden. Ten vierde bidden wij om hulp, om dit gebod voortaan te houden door van de naaste veel goeds te spreken.

Het negende en tiende gebod.

Gij zult niet begeren uws naasten huis. Idem: *zijn vrouw*, enz.

Dit leert ons ten eerste, hoe wij met generlei schijn van recht onze naaste zijn goederen en al wat het zijne is zullen ontnemen, ontfutselen en afhandig maken, maar dat wij zullen helpen om het te behouden, zoals wij zelf gaarne zouden willen, dat tegenover ons geschieden mocht. En dit gebod betekent ook bescherming tegen de spitsvondigheden en listen van de wijzen van deze wereld[334], die zeker eindelijk ook hun straf wel zullen krijgen. Ten tweede zullen wij daarvoor danken; ten derde onze zonde met berouw en smart belijden; ten vierde bidden om hulp en sterkte, om vroom te worden en dit gebod te houden.

Ziedaar de Tien geboden op viervoudige wijze behandeld, n.l. als "leerboekje", als "dankboekje", als "biechtboekje" en als "gebedenboekje". Daardoor moet een ziel tot zichzelf komen en warme begeerte krijgen naar 't gebed. Denk er echter om, dat u niet alles of te veel tegelijk aanvat, opdat de geest niet moe wordt. Een goed gebed behoort ook niet lang te zijn en ook niet lang uitgerekt te worden. Maar het moet vaak worden gebeden en vurig zijn. Het is genoeg, wanneer u een gedeelte of de helft[335] neemt, waarmede u binnen in u een vuurtje kunt ontsteken. Nu, dat moet de Geest u zelf geven en verder in het hart onderrichten, wanneer dat door Gods Woord bevrijd is van allerlei bezigheden en gedachten, die het afleiden.

Van het Geloof en van de Heilige Schrift behoeft hier niet gesproken te worden, want dat zou iets zijn zonder einde. Wie recht goed op de hoogte is, kan best de ene dag de Tien geboden, de andere dag een Psalm of een hoofdstuk uit de Schrift nemen en daardoor zijn hart doen ontbranden in heilig vuur.

Toelichting.

Meester Peter, Luther 's "guter Freund", was zijn barbier. Hij was bij alle hoogleraren te Wittenberg welbekend. Melanchthon prijst hem als *Treinen um viele wohl verdienten Greis.*

Meester Peter sprak gaarne over godsdienstige onderwerpen. Wij vernemen van hem, dat hij rondliep met het voornemen een boek te schrijven over de krachten en listen van de duivel, waarvan hij ondervinding had en waarvoor hij zijn medemensen wilde waarschuwen.

Van Luther wenste hij te weten, *hoe men bidden moet.*

Luther antwoordt hem in dit geschriftje. Na een inleiding geeft hij een parafrase van het Onze Vader en hij voegt er één van de Tien geboden aan toe, maar hij legt er de nadruk op, dat hij daarmee niemand wil binden. Zijn schets wil niet anders zijn dan een woord tot aanmoediging en tot onderricht.

Wij leren Luther hier kennen in zijn omgang met de eenvoudigen, ernstig, hartelijk en welgemoed.

De wapens in de titelomlijsting zijn die van:

Martin Luther,

Philipp Melanchthon,

Justus Jonas,

Johann Bugenhagen en

Caspar Cruciger.

---

[334] Dit ziet op de juristen.

[335] Bijv. van het Onze Vader of de Tien geboden.

KORTE GEBEDEN VAN MAARTEN LUTHER[336]

Heere, nog eer ik was, eer ik leefde en iets kon doen, was U boven mij in het lichaam van mijn moeder, nam mij genadig aan, zorgde voor mij met tederheid en hield mij in leven op wonderlijke wijze. Hoeveel meer doet U, trouwe Mensenhoeder, voor mij, ik, die nu als mens geboren ben, leef, ga, sta, werk en door Uw Woord U ken, hoewel het voor de ogen van mensen heel anders lijkt en mijn oude Adam het tegendeel voelt. Maar hoe het ook lijkt en hoe het voelt, ik richt mij daar niet naar, laat me niet van de wijs brengen, maar houd me aan Uw Woord, dat U mijn Heere bent vanaf de moederschoot - dát liegt niet en bedriegt niet. Daarop verlaat ik mij, daardoor wek en sterk ik mijn geloof, dat niet ziet op wat zichtbaar is, maar op wat onzichtbaar is, door hoop en geduld verwacht. Geloofd bent U, mijn God en mijn Heere, in eeuwigheid.

Heere, het is niet mijn eigen wil, dat ik bid of niet bid, U heeft het geboden, daarom zie ik in, dat ik aan U gehoorzaam moet zijn. Ben ik onwaardig, dan is toch Uw wil en gebod waardig, waaraan ik moet gehoorzamen, zo is ook Uw belofte waardig, waarop ik me mag verlaten. Mijn God U hebt me geboden te bidden en te geloven, dat het gebed wordt verhoord. Daarom bid ik en daarop verlaat ik mij: U zult me niet verlaten en mij het rechte geloof geven. Daarom bid ik niet vanuit mijn eigen waarde, niet vanuit de waarde van Maria en van Petrus, maar vanuit de waarde van de naam van Jezus, en van de Naam van God, die mij heeft gezegd en mij heeft bevolen te bidden.

Lieve Heere, ik moet en ik wil bidden op grond van Uw gebod en belofte. Kan ik het niet goed doen, deugt en geldt het niet in mijn naam, laat het dan gelden en goed zijn in de naam van mijn Heere Christus.

Lieve God en Vader, ik weet heel zeker, dat U me liefheeft; want ik heb Uw zoon en mijn Verlosser lief. In zo'n vertrouwen en overgave wil ik U nu getroost bidden. U wilt naar me luisteren en me schenken, wat ik vraag. Ik weet, dat U, om Jezus' wil graag alles wilt schenken en geven: in Zijn Naam treed ik nu voor U en vraag - zonder dat ik twijfel - dat U mijn gebed verhoort hoe het ook verder met me moge gaan.

Lieve God, hoe goed zou het zijn als we ijverig waren in het bidden, op z'n minst met zuchten van het hart - zoals U vol ijver bent, door ons te prikkelen, te lokken, te gebieden, te beloven en te nodigen tot gebed. Ach, wij zijn immers lui en ondankbaar. Vergeef ons dat, lieve God, en sterk ons geloof. Heere, omdat U wilt en beveelt, dat ik moet bidden en tot U moet komen, wil ik komen en genoeg meenemen om te bidden: Juist dat wat me het meest hindert, wat van U aftrekt, mijn zonden die me zwaar op het hart liggen. Neem ze van mij en vergeef ze mij.

Goede God, U heeft ons pover gebed barmhartig verhoord. Zwak en toch sterk Goede God, U zij lof en dank, dat U ons in woord, geloof en gebed dagelijks staande houdt.

Goede Vader, geef ook verder een dankbaar hart, opdat wij deze genade kennen, aanvaarden en er een juist gebruik van maken tot Uw lof, tot Uw eer. Zo kunnen wij in ootmoed en godsvrucht voor U wandelen, ons niet laten voorstaan op eigen wijsheid en gerechtigheid, eigen inzicht en vermogen, maar slechts roemen in Uw grote kracht. Als wij zwak zijn, bent U sterk en U behaalt de overwinning door ons, zwakken. U zij lof en dank in eeuwigheid.

---

[336] Maarten Luther; gebeden. Uitgave Ten Have, Baarn, 1979 Zie ook homepage van Pfarrer Jacob Stehle.

Genade Almachtige God, U heeft ons Uw Zoon gegeven: dit geschenk moge ons overeind houden. Goede Heiland, hoe wijs bent U begonnen. U bent immers mijn Broeder, dat weet ik. Ook al bent U nu gelijk aan God, mijn Heere Christus, en koning van hemel en aarde, toch kan ik voor U niet bang zijn. U bent mijn Metgezel, mijn Broeder, mijn vlees en bloed. Ik zie ook, hoe in Uw stamboom goede en slechte mensen worden genoemd, van wie U afstamt. U wilt immers de vreesachtige en moedeloze gewetens troosten, opdat ze opnieuw op U vertrouwen. Wij vallen en struikelen vaak met gedachten, woorden en werken; dat bederft voor ons de vreugde, die we in dit geschenk zouden moeten hebben. Daarom, ook als we dagelijks zondigen, lui en ondankbaar zijn, blijf toch onze God, wees vriendelijk en toegenegen, opdat we behouden worden in de vrede en vreugde van de Heilige Geest.

Neem, Heere Jezus, onze geboorte van ons en dompel haar onder in Uw geboorte. Schenk ons de Uwe, opdat we daarin rein en nieuw worden, als was het onze eigen geboorte, opdat een ieder van ons zich in Uw geboorte niet minder zou kunnen verheugen en roemen, dan alsof hij, als U, lijfelijk uit Maria geboren was. Sterk ons geloof, dat U helemaal de onze bent, een Kind ons geboren, een Zoon ons gegeven

Mijn Heere Christus, U hebt door Uw opstanding overwonnen en met voeten getreden, wat mij van U scheidt. Waarom zou ik bang zijn en schrikken, waarom zou mijn hart niet goede moed hebben en vrolijk zijn?

Heere Jezus Christus, U bent mijn gerechtigheid, maar ik ben Uw zonde; U hebt op Zich genomen, wat van mij is, en mij gegeven, wat van U is. U hebt op zich genomen, wat U niet was, en hebt mij gegeven, wat ik niet was. Heere, richt mij op, help mij en schenk mij de kracht en de gave dat ik het kan geloven: een nieuw, rein hart ben ik niet in staat te maken - het is Uw schepping, Uw werk. Zoals ik de zon en de maan niet kan maken, zodat ze opgaan en helder aan de hemel schijnen, zo min slaag ik er in een rein hart te hebben, een vaste overtuiging, en een sterk vertrouwen, zó onwrikbaar, dat ik niet wankelmoedig dub of twijfel aan Uw Woord. Waar het op aan komt Heere, wanneer wij met elkaar in het recht zouden treden, over hoe ik leef en wat ik doe, ik zou niet bestaan. Maar omdat U mij vergeeft zonder ophouden en beloofd heeft, dat U mij door Uw Christus barmhartig wilt zijn, daarom kan ik mij erop beroemen U te eren en Uw dienaar te zijn. Ben ik niet goed, Christus is het wel, ben ik niet Gods dienaar, Hij is het immers, ben ik niet zonder zorg en vrees, Hij is toch vrij van alle zorgen en zonder vrees. Heere Christus, ik blijf bij U, en hang aan U en geloof in U, want U bent de enige op wie het aan komt. Daarom zal ik heengaan en de tien geboden voor mijn rekening nemen en mij oefenen in goede werken. Maar voor mij zal het voornaamste zijn, dat ik mij aan U wil houden, en dat door U mij het leven wordt geschonken. Zo ontstijg ik aan mezelf tot U en beroem mij er op, dat ik in U, en door U, Heere Christus, een gelovend mens ben. U zij de lof in eeuwigheid.

Heere en goede Vader, ik wil zijn noch niet zijn, sterven noch leven, weten noch niet weten, bezitten noch gebrek lijden: Uw wil geschiede. Ik wil niet het uwe, ik wil U zélf hebben, U bent me niet liever, als het me goed gaat, en ook niet minder lief, als het me slecht gaat. Maar ik roep U aan en strek mijn handen naar U uit met het Woord en het teken dat mij wèl aangaat, en wel zo: Heere, Gij die mij hebt verlost door het bloed van Uw Zoon Jezus Christus, dit Woord gaat mij aan en doordringt de hemel. Met dit Woord tref ik U zeker, daaraan hebt U zich verbonden, dat ik U hierin zou kunnen grijpen en treffen.

Hemelse Vader, Gij, die alle dingen hebt geschapen, die de kinderen Israëls uit Egypte door de Rode Zee, door de woestijn en door de Jordaan hebt geleid, uit de hand van Farao hebt verlost, met brood uit de hemel hebt gevoed en met water uit de rots hebt gelaafd; dat alles

gaat mij niet aan. Gij, die met Noach grote wonderen hebt verricht; ook dat gaat mij niet aan. Gij die Petrus op het water liet lopen, en de melaatse het bevel gaf om zich aan de priester te tonen, dat gaat me al evenmin aan.

Mijn Heere Jezus Christus, U bent immers de enige Herder, en ik helaas het verloren schaap, dat jammerlijk verdwaald is. Ik ben bang en angstig, ik zou zo graag rustig wezen, een genadige God hebben en vrede in mijn geweten. Hoor nu naar mij, opdat U naar mij verlangt, zoals ik naar U. Het is met vrees en beven, dat ik tot U kom en hulp van U ontvang. Zo bent U in angst en zorgen en begeert niet anders dan dat U mij weer tot U brengt. Zo kom ik nu tot U, zoek en vind mij, opdat ik evenzo tot U kom en U lof en eer bewijs tot in eeuwigheid.

Goede God, laat ons Uw genadig Woord horen, behoud ons bij Uw belofte, zodat we niet vervallen in gemor en ongeduld. Verhef U, plant Uw banier, laat Uw Woord vast staan bij ons, zodat we ons daarnaar richten, zoals men zich in het leger richt naar de veldtekens.

Goede God, geef ons de Heilige Geest, die het gehoorde Woord in onze harten schrijft, zodat wij het aannemen en geloven ons er in verheugen en ons er door laten vertroosten tot in eeuwigheid. Eeuwige God en Vader van onze Heere Jezus Christus, verleen ons Uw genade, dat wij de Heilige Schrift goed en ijverig bestuderen, Christus daarin zoeken en vinden en door Hem het eeuwige leven hebben. Help ons daartoe, goede God, met Uw genade.

Geef, goede Heere God, Uw genade, dat ik Uw Woord recht versta, en meer nog, dat ik het ook mag dóen. Heere Jezus Christus: als mijn studeren niet uitsluitend tot Uw eer zou strekken, laat mij dan liever geen letter begrijpen. Geef me slechts, zo veel als voor mij nuttig is, tot Uw eer.

Lieve God, verklaar Uw Woord in onze harten en maak het zo licht en warm dat wij er troost en vreugde van ervaren. Goede Vader in de hemel, schenk ons om der wille van Uw lieve Zoon Jezus Christus Uw Heilige Geest, opdat we goede leerlingen van Christus worden en een hart hebben, waarin een onuitputtelijke bron van liefde is, die nooit ofte nimmer uitdroogt.

Ik dank U, mijn Heere Christus; met hart en mond prijs en loof ik U voor de wereld, dat U het bent, die mij genadig is en helpt. Want zo heb ik het aanvaard in de doop dat U mijn Heere en God zou zijn en niemand anders. Ik geloof in Christus, die geboren is uit de maagd Maria, die geleden heeft en gestorven is, en ik verlaat me er op, dat Hij zelf zegt: *wie tot Mij komt, zal Ik niet buitenstoten.* Op deze woorden verlaat ik mij en op grond van deze woorden kom ik tot U, lieve Heere Christus, want het is Uw wil. De woorden zijn mij genoeg en geven me zekerheid, want ik weet, dat U me niet beliegt. Uw woorden zullen me niet op een dwaalspoor brengen, U zult niet verstoten die tot U komen.

Heere, het is waar, dat ik niet waardig ben, dat U onder mijn dak komt, maar Uw hulp en genade heb ik nodig. U nodigt me aan Uw tafel, en zegt mij, onwaardige, toe dat ik vergeving van al mijn zonden verkrijg door Uw lichaam en Uw bloed, wanneer ik het eet en drink in dit sacrament. Lieve Heere, Uw Woord is waar, daaraan twijfel ik niet en op grond van die woorden eet en drink ik met U. *Mij geschiede naar Uw woorden.* Hebt U me de schat gegeven en geschonken, geef dan ook, dat hij vrees in mij brengt, mijn wezen verandert, en tot zijn recht komt jegens mijn naaste. Ik heb een zo grote schat ontvangen, die bij me blijft liggen en rusten, deze nood klaag ik U. Heere Christus, ik kom tot Uw sacrament en ken niettemin geen vrees. De hemel is ons om niet gegeven en geschonken. We hebben er niets aan bijgedragen en er niets aan kunnen toevoegen. Christus, onze

Heere, heeft hem door zijn bloed duur gekocht. Dat hebben we op schrift, een oorkonde: de eeuwige belofte van het evangelie, en daarop het zegel, namelijk, wij zijn gedoopt en wij ontvangen naar het bevel van Christus Zijn lichaam en bloed in het Avondmaal, wanneer wij onze zwakheid en nood voelen. God, geef nu genade en help, dat wij de brieven van de belofte goed bewaren, opdat de duivel ze ons niet verscheurt. Geef ook, dat wij in welvaart niet zelfverzekerd en in tegenspoed niet droef en moedeloos zijn, maar steeds in godsvrucht leven, vast en bestendig in het geloof en de belijdenis van Jezus Christus blijven en het heilige *Onze Vader* steeds met mond en hart uitspreken.

Ik behoor daartoe Heere, U bent er mee begonnen, U hebt mij Uw heilig Woord gegeven en mij aangenomen onder hen, die Uw volk zijn, die U kennen, loven en prijzen. Geef dan Uw genade, dat ik bij Uw Woord blijf en mij nooit afscheidt van Uw christenheid. Niet zonder gevolgen Christus, goede Heere en meester, U hebt ons de juiste betekenis van Uw Woord getoond. Vermeerder en versterk ons inzicht en help ons, dat wij daarnaar ook leven en handelen. U èn de Vader en de Heilige Geest zij lof en dank in eeuwigheid. Ik heb me vast verbonden Heere, als U het niet doet, blijft het ongedaan. Heere, als U niet wilt helpen, wil ik graag te schande worden. De zaak is niet mijn zaak, daarom wil ik de eer niet krijgen. Ik wil graag Uw werktuig zijn, maar U alleen zult de strijd moeten voeren. De daad bij het woord voegen Goede God, geef ons allen, dat we ook leven, zoals we zeggen dat het moet, en de woorden ook in daden omzetten. Velen zeggen met ons: *Heere, Heere!* en loven Uw leer, maar het doen volgt er niet op. Laat toch niet door ons zelf het heilige Woord van God ontheiligd worden.

Heere Jezus, kom tot mij en beschik over mijn brood, mijn zilver en goud. Want hoe goed wordt dat alles besteed, wanneer ik het aan U besteed. Het voorbeeld Heere, daaraan ontbreekt het mij, U geeft zich zo rijkelijk en in overvloed, maar ik kan dat niet evenzo doen tegenover mijn naaste. Deze nood klaag ik U en bid, laat me toch zo rijk en krachtig worden, dat ik het ook kan. Wie zijn wij? Goede God, verleen ons een vreedzaam hart en goede moed in strijd en onrust, zodat we niet alleen verdragen en aan het eind overwinnen, maar ook midden in strijd en onrust vrede hebben, U loven en U danken. Laat ons niet morren of ongeduldig worden jegens Uw goddelijke wil, opdat de vrede in ons hart de overwinning behale. Help ons, dat wij innerlijk en uiterlijk jegens God en mensen stil en vreedzaam blijven, tot eindelijk de echte en eeuwige vrede komt. Heere God, wie zijn wij, als U ons laat vallen? Wat kunnen we nog doen, als U Uw hand van ons aftrekt? Wat vermogen we nog, als U Uw licht niet meer doet schijnen? Is dat de vrije wil en zijn kracht, dat al zo gauw uit de geleerde een onmondige, uit de vernuftige een nar, uit de wijze een dwaas wordt? Laat ons wandelen in het licht, zolang we het hebben, opdat ons de duisternis niet grijpt. Ik ben arm, U bent rijk en U bent gekomen, om U over de armen te erbarmen. Ik ben een zondaar, U bent rechtvaardig. Bij mij heet de ziekte zonde, maar in U is de volheid van gerechtigheid. Daarom blijf ik bij U, aan U moet ik niet geven; van U kan ik nemen. Zie, Heere, ik ben een leeg vat, dat het zeer nodig heeft, gevuld te worden. Mijn Heere, vul het, ik ben zwak in geloof; sterk mij ik ben koud in de liefde. Verwarm mij, geef mij zoveel vuur, dat mijn liefde uitstroomt op mijn naaste. Ik heb geen vast, sterk geloof, soms twijfel ik en kan U niet volkomen vertrouwen. Ach Heere, help mij, vermeerder het geloof en vertrouwen. Alles wat ik heb, ligt in U besloten

Ik dank U, mijn hemelse Vader, door Jezus Christus, Uw lieve Zoon, dat U mij deze nacht voor alle leed en ongeval hebt behoed. En ik bid U, dat U mij deze dag behoedt voor zonden en kwaad, dat U welgevallen heeft aan al mijn doen en laten. Want in Uw handen beveel ik mijn lichaam, mijn ziel, mijn alles. Uw heilige engel zij met mij, opdat de boze vijand geen macht over me krijgt. Goede God, in mijn werk geldt Uw Woord en bevel. Daarop ga ik heen werp mijn net uit en laat aan U over hoe het zal gelukken. Ach God, ik

ben Uw schepsel en Uw werk. U hebt mij immers geschapen. Ik wil het helemaal in Uw handen overlaten. U zorgt - meer dan ikzelf - dat ik in leven blijf. U zult mij wis en zeker onderhouden, mij voeden, kleden en mij helpen, waar en wanneer U het het beste vindt.

Heere God, mijn have en mijn dagelijks werk staan niet in mijn macht, ik ben slechts een werktuig en doe daarbij, wat ik kan. Ik werk en ben bezig, arbeid en zorg, wijs aan en beveel, waak en maak me er niet van af. Geeft Gij, goede Heere, onder wiens macht alles berust, vruchtbare groei, anders zal alle moeite en arbeid vergeefs zijn. Gij goede, barmhartige God, wij zijn alleen maar aanschouwers van Uw werken, wij kunnen niet anders dan slechts uit Uw milde hand Uw hemelse genade en gaven ontvangen. Wij kunnen U niets geven, want het is alles zonder meer van U. Nemen moeten wij, anders zijn we verloren. Zo komen we nu tot U met onze arme en geringe werken, die U ons heeft opgelegd, en bidden, dat U ze bij ons wilt bevorderen en zo in stand houden, dat ze U behaaglijk en aangenaam zijn.

Aller ogen wachten op U, Heere, en U geeft hen hun eten en drinken te gelegener tijd. U opent Uw handen en verzadigt al wat leeft met welgevallen. Heere God, hemelse Vader, zegen ons en deze Uw gaven, die wij uit Uw milde goedheid tot ons nemen door Jezus Christus, onze Heere. Dankt de Heere, want Hij is vriendelijk en zijn goedheid duurt in eeuwigheid. De Heere heeft een welgevallen aan hen die Hem vrezen en zijn goedheid beiden. Lieve Heere, ik weet, dat U nog meer heeft, U heeft veel meer, dan U ooit kunt schenken. Wij danken U, Heere God, hemelse Vader door Jezus Christus onze Heere, voor al Uw weldaden, Gij die leeft en regeert tot in eeuwigheid. Ik zal in U nooit gebrek lijden. Want als het nodig zou zijn, zou het desnoods guldens van de hemel regenen. Wilt U mijn proviandkast zijn, mijn kelder en mijn voorraadschuur; in U heb ik alle schatten; wanneer ik U heb, dan heb ik genoeg.

Lieve Heere God, wat U me zult geven, wil ik met een vrolijk hart in dank aannemen. Wat U me echter niet wilt geven, daarvan wil ik graag afzien. Ik wil graag genoegen nemen zowel met gering bezit als met grote rijkdom. Lieve God, ik heb geld en goed, goud en zilver. Het is echter niet mijn werk, maar Uw geschenk, Heere, dat U me heeft gegeven door mijn werk. Hoe ik me ook heb uitgesloofd: als U het me niet had willen geven, dan zou ik helemaal niets hebben gehad. Lieve Heere, geef mij een vrolijk gemoed, lust en vreugde. Want dit goed te hebben is een gave, die ik van mijzelf uit niet kan hebben, als U me die niet geeft. Daarom bid ik U om Christus' wil, geef mij een vrolijk gemoed, een zuivere vreugde en lust, dat ik vandaag met mijn vrienden blijdschap heb, maar zonder zonde.

Ik dank U, mijn hemelse Vader, door Jezus Christus, Uw lieve Zoon, dat U mij deze dag zo genadig heeft behoed. En ik bid U, dat U mij al mijn zonden wilt vergeven, waar ik onrecht heb gedaan, en mij deze nacht ook genadig wilt behoeden. Want ik beveel mijn ziel en lichaam en alles in Uw handen. Moge Uw heilige engel met mij zijn, opdat de boze vijand geen macht over me krijgt. Ik slaap in de Naam van de Heere en weet, dat ook mijn slaap Gode welgevallig is. Maar als ik wakker ben en mijn normale werk doe in mijn beroep met schrijven, lezen, mediteren of nadenken en met bidden, dan twijfel ik er niet aan, dat ook zulk werk Gode welgevallig is. Hiervan ben ik echter zeker, dat ik God welgevallig ben met al wat ik doe; het is niet om mijzelfs wil, dat ik zulks doe, maar om Gods wil, die zich over mij ontfermt, mij de zonden vergeeft, mij liefheeft en leidt en met de Heilige Geest mij regeert.

Heere, ik weet, dat ik uit mezelf zelfs niet een kruimel van mijn dagelijks brood kan maken of ontvangen. Ik kan mij zelf ook niet behoeden voor nood en ongeval. Daarom wil ik het

van U verwachten en bidden zoals U me beveelt en belooft te geven. U bent immers mijn gedachten vóór en neemt me aan in mijn nood. Lieve Heere, ik heb immers Uw Woord en sta op de plaats die U me heeft toegewezen. Nu ziet U dat ik overal gebrek aan heb, zodat ik geen hulp weet dan van U. Daarom, Heere, help, omdat U gezegd en bevolen heeft, dat we moeten bidden, zoeken, aankloppen. Zo zullen we zeker ontvangen, vinden, krijgen, wat we graag willen. Ik ben bang Naar Uw belofte, Heere, bid ik: geef me geen goud en zilver, maar een sterk, vast geloof. Op grond van Uw belofte zoek ik: laat me vinden geen lust of plezier in de wereld, maar troost en verkwikking door Uw heilzaam Woord. Op grond van Uw belofte klop ik aan: doe mij open, ik begeer niets wat de wereld hoog en groot acht, maar schenk mij Uw Heilige Geest, opdat die mijn hart verlicht, mij in mijn angst en nood sterke en trooste.

Zie, mijn Heere Christus, mijn naaste heeft me een beetje beschadigd, me enigszins in mijn eer gekrenkt, me in zekere zin bevooroordeeld behandeld dat kan ik niet verdragen, daarom zou ik graag willen dat hij dood was. Ach, mijn God, laat U deze nood geklaagd zijn; ik wilde graag goed voor hem zijn, maar ik kan het helaas niet. Zie hoe ik helemaal koud, ja zelfs helemaal dood ben. Ach Heere, ik kan mij niet meer helpen, dat red ik niet. Maak Gij mij anders, dan ben ik vroom en oprecht, anders blijf ik, zoals ik voordien geweest ben. Ik weet zeker, dat onze Heere God mij hartelijk liefheeft, ook als ik, als nu, in grote nood ben en niet zie, hoe ik kan worden geholpen. Ik leg het echter in de handen van mijn God, die in deze ellende op mij neerziet zoals een moeder op haar kind dat ze onder haar hart heeft gedragen. Hij zal het wèl met mij maken, want ik wil bidden en zeker geloven, dat Hij mij zal horen en redden.

Het gevaar is voorbij God, geef ons om der wille van Christus, onze Verlosser, door Zijn Heilige Geest zodanige geestelijke ogen, dat we alle ongeval en ellende anders bezien dan de wereld dat doet, en zodanige troost behouden om aan het eind zalig te worden. Lieve Heere God, hoe ben ik in zo grote kommer en druk geweest, en daarbij in angst. Maar God zij geprezen en gedankt, ik ben eruit gekomen en ben genezen. Mijn ziel is verlost en gered uit al deze angst. Nu dank ik de Heere. Lieve Vader, ik weet weliswaar niet waar het met me naar toe gaat en waar de rust is. Maar daar ik geproefd heb wat geloof is, wil ik mij weer aan het Woord vastklemmen. U hebt mij vroeger geholpen. Omdat ik het ook toen al niet kon zien of begrijpen, zult U me ook nu helpen en er een eind aan maken.

Lieve Heere God en Vader, dit leven, zo vol jammer, ellende en onzekerheid, zo vol ontrouw en boosheid, - dit leven verdriet ons te leven en wij wensen onszelf de dood toe zodat we niets meer te lijden of te doorstaan hoeven. Maar U lieve Vader, kent onze zwakheid. Verleen ons daarom geduld in alle lijden, laat ons de moeiten van het leven met graagte dragen en geleidt ons door het veelvuldige leed en alle boosheid in veiligheid. En als de tijd komt, geef ons een genadig stervensuur, opdat we voor de dood niet schrikken of de moed verliezen, maar met vast geloof onze ziel in Uw handen leggen. Heere, ik weet niemand, noch in de hemel noch op de aarde, tot wie ik kan gaan om troost en als toevlucht dan tot U, door Christus. Ik moet me nu naakt uitkleden van alle vrienden, werken en verdiensten. Heere, ik heb geen toevlucht tot U en Uw genade dan door Uw Zoon; als ik die hoop niet heb, ben ik verloren. Ik moet sterven Goede God, in Uw handen bevindt zich mijn ziel, U hebt mijn ziel in mijn leven behouden, ik heb nooit kunnen vaststellen waar ze zich bevindt. Daarom wil ik ook niet weten, waarheen Gij die nu zult brengen. Dit alleen weet ik zeker: ze bevindt zich in Uw handen, Gij zult haar zeker helpen.

Vader en God van alle troost, verleen ons door Uw heilig Woord en Uw Geest een vast, opgewekt en dankbaar geloof, opdat wij deze en alle nood zalig kunnen overwinnen. Laat ons eindelijk proeven en ervaren, dat het de waarheid is, wanneer Uw lieve Zoon Christus

zelf spreekt: *wees getroost, Ik heb de wereld overwonnen.* Het doel Heere Jezus Christus, U hebt ons bevolen het Onze Vader te bidden: *Uw rijk kome.* Help ons, dat wij daar ijverig om bidden en daarnaast vast geloven, dat wij aan het eind tot deze heerlijkheid zullen komen. Geef ook, dat de blijde en zalige dag van onze verlossing en heerlijkheid spoedig komt en dat we dan alles ervaren, zoals we het nu in Uw Woord horen en geloven.

7. OVER DE GOEDE WERKEN (1520)

VOORWOORD

Aan de doorluchte, hooggeboren vorst en heer, de heer Johan, hertog van Saksen, landgraaf van Thüringen, markgraaf van Meissen, mijn genadige heer en beschermheer.

Doorluchte, hooggeboren vorst, genadige heer.

Aan Uw vorstelijke genade ten allen tijde allereerst mijn onderdanige diensten en eenvoudig gebed: Genadige vorst en heer, ik zou gaarne reeds lang mijn onderdanige dienst en plicht jegens Uw vorstelijke genade met enig geestelijk goed, dat tot mijn bevoegdheid behoort, hebben betoond, heb echter, mijn vermogen in aanmerking genomen, mij steeds te gering bevonden, iets te ondernemen, dat waard was Uw vorstelijke genade aan te bieden.

Daar echter mijn genadigste[337] heer, heer Frederik, hertog van Saksen, keurvorst en vicarius van het Heilige Roomse Rijk enz., broeder van Uw vorstelijke genade, mij niet versmaadt, maar goedgunstig mijn gebrekkig boekje[338] aangenomen heeft, dat, aan Zijne keurvorstelijke genade opgedragen, nu ook in druk verschenen is, wat ik niet van zins was geweest: zo heb ik door zulk goedgunstig voorbeeld moed gevat en mij vermeten te menen, dat evenals het vorstelijk bloed, zo ook het vorstelijk gemoed, vooral in goedgunstige mildheid en welwillendheid, één en hetzelfde is. Ik hoop dus, dat ook Uw vorstelijke genade dienovereenkomstig dit mijn arm onderdanig aanbod niet wil versmaden, waarvan 't mij veel nodiger voorkwam dat het in druk verscheen, dan één van mijn overige preken of boekjes, daar de grootste vraag, namelijk die van de goede werken, zich heeft voorgedaan. Op dit punt immers heerst onnoemelijk veel meer list en bedrog dan in enig ander opzicht. Hierin wordt de argeloze mens heel licht verleid, zodat ook onze Heere Christus ons bevolen heeft, dat wij volijverig moeten acht geven op de schaapskleederen, waarin de wolven zich hullen.

Noch met zilver of goud, noch met edelgesteente of enige andere kostbaarheid wordt zoveel omhaal gemaakt als met de goede werken, die alle tezamen van één enig ongekunsteld goed gehalte moeten zijn, of ze zijn niets dan vernis, veinzerij en bedrog.

Ofschoon ik er echter vele ken en dagelijks hoor, die mijn armoedigheid gering achten en zeggen, dat ik maar traktaatjes en Duitse preken maak voor de ongeleerde leken, zo laat ik mij daardoor toch niet afhouden. Gave God, dat ik in mijn hele leven met al mijn vermogen slechts één leek tot zijn bestwil had gediend, dan zou ik reeds tevreden zijn en God danken en heel rustig al mijn boekjes te gronde laten gaan. Of het maken van grote en vele boeken een kunst is en of dat beter is voor de Christenheid, daarover laat ik anderen oordelen. Ik meen echter, dat, als ik zin had volgens hun kunst dikke boeken te schrijven, het mij misschien gemakkelijker af zou gaan, dan 't hun gelukken zou, op mijn manier een kleine preek te maken. Als goede 'ge'-volgen van zijn werk te zien even gemakkelijk was als "ver"-volgen, dan zou Christus al lang weer uit de hemel geworpen en Gods rechterstoel omgestoten zijn. Kunnen wij niet allen dichten, dan willen we toch allen richten.

Ik wil van harte gaarne aan iedereen de eer laten grotere dingen te doen en mij gans en al niet schamen voor de ongeleerde leken in het Duits te prediken en te schrijven. Ofschoon ik het zelf weinig ken, geloof ik toch, dat er, indien wij tot nu toe ons meer beijverd hadden Duits te gebruiken en het voortaan ook wilden doen, voor de Christenheid geen geringer voordeel tot verbetering uit zou zijn ontsproten dan uit al die hoogdravende lijvige boeken en strijdvragen, die op de hogescholen alleen onder de geleerden behandeld zijn.

Bovendien heb ik nog nooit iemand gedwongen of verzocht mij aan te horen of mijn preken te lezen. Ik heb vrijuit in de Gemeente gediend met datgene, wat God mij gaf en wat ik

---

[337] Genadigste i.p.v. genadige, want Frederik (de Wijze) was regerend vorst.
[338] "Veertien vertroostingen voor vermoeiden en beladenen", door wijlen Ds . J.W. Brass.

schuldig ben. Wie er niet van houdt, leze en hore anderen. Ook is er niet veel aan gelegen, of zij van mij gediend zijn. Mij is 't juist genoeg, ja, meer dan genoeg, dat hier en daar enkele leken, maar deze dan ook uit de grond van hun hart, zich verootmoedigen mijn preken te lezen. En al dreef mij ook niets anders, dan zou deze reden mij al voldoende zijn, dat ik bemerkt heb, hoezeer zulke Duitse boekjes Uw vorstelijke genade behagen en dat u zeer berig bent goede werken en onderricht van het geloof te leren kennen. Daarom heeft het mij ook billijkerwijze betaamd, hiermede met de grootst mogelijke ijver onderdanig van dienst te zijn.

Derhalve verzoek ik, ootmoedig en onderdanig, dat Uw vorstelijke genade deze mijn pennevrucht in goedgunstig oordeel aanvaarden wil, totdat ik, indien God mij de tijd laat, ook het geloof in een Duitse uitlegging geheel moge verklaren. Want voor dit maal heb ik slechts willen aantonen, hoe wij het geloof moeten beoefenen, betrachten en het voornaamste werk doen zijn. Als God het geeft, dan wil ik een andere keer het geloof op zichzelf behandelen, zoals wij het dagelijks moeten bidden en belijden. En hiermee wil ik mij bij Uw vorstelijke genade onderdanig aanbevolen houden.

Te Wittenberg, de 29ste maart na Christus' geboorte 1520.

Uw vorstelijke genade onderdanig kapelaan

Dr. Martinus Luther.

De goede werken.

Ten eerste dient men te weten, dat er geen andere goede werken zijn dan alleen die God geboden heeft, zoals er ook geen zonde is dan alleen die God verboden heeft. Daarom, wie goede werken kennen en doen wil, die heeft niets anders dan Gods geboden te kennen. Alzo spreekt Christus, Matth. 19: "Wilt gij zalig worden, zo houd de geboden". En toen dan de jongeling vroeg, wat hij moest doen, om zalig te worden, hield Christus hem niets anders voor dan de tien geboden. Volgens dit woord dienen wij het kenmerk van de goede werken uit de geboden van God te leren en niet uit de uiterlijke hoedanigheid, de grootte of het aantal van de werken zelf, ook niet uit het goeddunken van mensen of menselijke wetten of manier van doen, zoals wij zien dat geschied is en nog steeds geschiedt door onze blindheid met grote minachting voor Gods geboden.

Ten tweede. Het eerste en hoogste, alleredelste goede werk is het geloof aan Christus, zoals Hij zegt Joh. 6: 28: "Toen de Joden Hem vroegen, wat moeten wij doen, opdat wij de werken Gods werken? antwoordde Hij: "dat is het goddelijke goede werk, dat gij aan Hem gelooft, Die God gezonden heeft." Als wij dat nu horen of prediken, lopen wij er achteloos aan voorbij en achten het heel gering en gemakkelijk te doen, terwijl wij er toch lang bij moesten blijven stilstaan en er diep over moesten nadenken. Want in dit werk moeten alle werken opgaan en hun deugd moet daaruit vloeien. Daarop moeten wij sterk de nadruk leggen, opdat men het begrijpen kan.

Wij vinden er velen, die bidden, vasten, stichtingen maken[339], van allerlei doen en een goed leven leiden voor de mensen. Als u hen vraagt, of ze ook zeker zijn, dat het God behaagt, wat ze aldus doen, zeggen ze: nee, weten doen ze 't niet, of ze twijfelen eraan. Bovendien zijn er verscheidene grote geleerden, die hen verleiden en zeggen, dat het ook niet nodig is, daarvan zeker te zijn, en die toch niets anders doen, dan goede werken te leren. Zie, al die werken gaan buiten het geloof om; daarom zijn ze niets. Want zoals hun geweten tegenover God staat en gelooft, zo zijn ook de werken, die daaruit voortkomen. Nu is er geen geloof, geen goed geweten voor God; daarom ontbreekt het hoofd aan de werken en al hun leven

[339] N.1. altaren, heiligen-beelden of -schilderijen, kapellen, enz. schenken.

en goed-doen is niets. Daardoor komt het dat zij, als ik het geloof zo hoog stel en zulke ongelovige werken verwerp, mij beschuldigen, dat ik goede werken verbied, terwijl ik toch graag echte goede werken van het geloof wilde leren.

Ten derde. Vraagt u ze voorts, of ze dat ook voor goede werken houden, als zij arbeiden in hun handwerk, gaan, staan, eten, drinken, slapen en allerlei werken voor lichamelijk onderhoud of algemeen welzijn verrichten en of zij geloven dat God een welbehagen daaraan jegens hen koestert, dan zult u bevinden, dat zij nee zeggen en de goede werken zo nauw begrenzen, dat zij slechts in de kerk bidden, vasten, aalmoezen geven als zodanig beschouwen. De andere houden ze voor nutteloos, waaraan God Zich niets gelegen laat liggen. Zo verkorten en verkleinen zij door hun vervloekte ongeloof de diensten, die men verrichten kan voor God, Wie toch alles dient, wat ook maar in het geloof gedaan, gesproken of gedacht kan worden.

Alzo leert de Prediker Salomo 9: 7: "Zo ga dan heen, vrolijk, eet en drink en weet, dat uw werken God behagen. Laat uw kleed altijd wit zijn en de olie op uw hoofd ontbreke nimmer. Geniet het leven met de vrouw, die gij liefhebt, alle dagen van deze ongestadige tijd, die u gegeven zijn". De witheid van het kleed, dat betekent: al onze werken moeten goed zijn, hoe zij ook heten mogen, zonder enig onderscheid. Dan echter zijn ze wit, als ik zeker ben en geloof, dat ze God behagen. Zo ontbreekt mij de olie van een vrolijk geweten nimmer op het hoofd van mijn ziel.

Alzo spreekt Christus Joh. 8: 29: "Ik doe altijd, wat Hem behaagt". Hoe deed Hij dat altijd, terwijl Hij toch at en dronk en sliep te zijner tijd? En Johannes zegt (1 Joh. 3: 19): "Daaraan kunnen wij weten, dat wij in de waarheid staan, als wij ons hart voor Zijn ogen vertroosten kunnen en een goed vertrouwen hebben. En indien ons hart ons veroordeelt of aanklaagt, zo is God groter dan ons hart en wij hebben het vertrouwen, dat wij ontvangen zullen, wat wij bidden. Want wij houden Zijn gebod en doen wat Hem welbehagelijk is". Evenzo: "Wie uit God geboren is (dat is: wie gelooft en op God vertrouwt), die zondigt niet en kan niet zondigen". Evenzo Psalm 34: "Allen, die op Hem vertrouwen, zullen niet zondigen". Ja, in de tweede Psalm staat zelfs: "Welgelukzalig, die op Hem vertrouwen". Is dat waar, zo moet alles goed zijn, wat zij doen, of terstond vergeven zijn, wat zij misdoen. Ziedaar nu, waarom ik het geloof zo hoog verhef, alle werken erin betrek en alle werken verwerp, die er niet uit voortvloeien.

Ten vierde. Hier kan nu een ieder zelf bemerken en gevoelen, wanneer hij goed en niet goed doet: bevindt hij dat zijn hart leeft in 't vertrouwen, dat het God behaagt, zo is het werk goed, al was het ook nog zo gering als het oprapen van een strohalm. Is dat vertrouwen niet aanwezig, of twijfelt hij hierin, dan is het werk niet goed, al wekte het alle doden op en al liet de mens zich verbranden. Dat leert Paulus, Rom. 14: "Alles wat niet uit of in het geloof geschiedt, dat is zonde". Vanwege het geloof en van geen ander werk, hebben we de naam, dat wij gelovigen in Christus heten, als zijnde het hoofdwerk. Want alle andere werken kan een heiden, Jood, Turk of zondaar ook doen; maar vast vertrouwen, dat hij God behaagt, is slechts een Christen mogelijk, door genade verlicht en bekrachtigd.

Dat echter deze woorden vreemd klinken en verschillende lieden mij erom voor een ketter uitschelden komt daardoor, dat ze volgens het blinde verstand en de heidense leer het geloof niet boven, maar naast andere deugden gesteld hebben en er een apart werk van gemaakt hebben, afgezonderd van alle werken van de overige deugden. Het geloof toch alleen maakt alle andere werken goed, aangenaam en waardig en wel daardoor, omdat het op God vertrouwt en niet twijfelt, dat voor Zijn aangezicht alles welgedaan is, wat de mens doet. Ja, ze hebben het geloof niet eens een werk laten blijven, maar er een "habitus", zoals ze zeggen, van gemaakt, terwijl toch de Schrift aan niets anders de naam van een goddelijk goed werk verleent, dan alleen aan het geloof. Dit geloof brengt onmiddellijk met zich mede: liefde, vrede, vreugde en hoop. Want wie op God vertrouwt, aan die geeft Hij terstond Zijn

Heilige Geest, zoals Paulus tot de Galatiërs zegt: "U hebt de Geest ontvangen, niet door uw goede werken, maar omdat gij het Woord Gods geloofd hebt".

Ten vijfde. In dit geloof worden alle werken gelijk en is het ene zoals het andere; alle onderscheid van de werken valt weg, ze mogen groot, klein, kort, lang, veel of weinig zijn. Want de werken zijn niet uit zichzelf aangenaam, maar uit hoofde van het geloof, dat alleen en zonder onderscheid in alle werken en in ieder werk afzonderlijk aanwezig is, werkt en leeft, hoe veel en hoe verschillend zij ook zijn. Evenals alle ledematen dank zij het hoofd leven, werken en hun naam hebben, maar zonder het hoofd geen ledematen kunnen leven, werken of een naam hebben.

Hieruit volgt dan verder, dat een Christenmens, die in dit geloof leeft, geen leraar in goede werken nodig heeft, maar wat hem voor de hand komt, dat doet hij en het is alles welgedaan. Zo sprak Samuel tot Saul. "Gij zult een ander mens worden, als de Geest in u komt; doe alsdan, wat u voor de hand komt, God is bij u". Zo lezen wij ook van Hanna, Samuels moeder: toen zij de priester Eli geloofde, die haar Gods genade beloofde, is zij vrolijk en welgemoed naar huis gegaan en heeft zich voortaan nergens meer aan gestoord. Dat wil zeggen: alles wat haar voor de hand kwam is enerlei en hetzelfde geworden. Ook Paulus zegt: "Waar de Geest van Christus is, daar is alles geoorloofd". Want het geloof laat zich niet binden aan enig werk, maar laat zich er ook geen ontnemen, maar, zoals de eerste Psalm zegt: het geeft zijn vrucht, als het tijd is, dat is, zoals het komt en gaat.

Ten zesde. Dat kunnen wij zien aan een gewoon voorbeeld: als een man of een vrouw van de ander liefde en toegenegenheid verwacht en dat vast gelooft, wie onderricht hen dan, hoe zij zich gedragen moeten en wat ze doen, laten, zeggen, zwijgen of denken moeten? Alleen het vertrouwen leert hen dat alles en meer dan nodig is. Zij kennen geen verschil in werken; zij doen het grote, lange, vele even gaarne als het kleine, korte, weinige en dat wel met een vrolijk, vredig en gerust hart en ze zijn daarbij zo vrij als een vogel.

Is er echter twijfel, dan begint elk te zoeken wat het beste is. Dan begint hij zich voor te stellen, dat er verschil is in goede werken, waardoor hij zich gunst zou kunnen verwerven en loopt toch nog rond met bezwaard gemoed en met grote onbehagelijkheid bovendien, is terstond verlegen, bijna geheel vertwijfeld en raakt erdoor verward.

Zo staat het met een Christenmens, die in dit vertrouwen jegens God leeft: hij weet alle dingen, kan alle dingen, durft alles aan en doet dat alles vrolijk en vrijuit. Niet om vele goede verdiensten en werken te verzamelen, maar het is hem een lust, God alzo te behagen, in oprechtheid God om niet te dienen, tevreden, omdat het God behaagt. Anderzijds, wie niet met God in vrede leeft of daaraan twijfelt, die probeert, zoekt en is bezorgd, hoe hij toch God genoegdoening kan geven en met vele werken overreden. Hij draaft naar St. Jacob[340], Rome, Jeruzalem, hierheen en daarheen, bidt tot St. Brigitta[341], bidt dit en dat, vast die en die dag, biecht hier, biecht daar, vraagt deze en gene, en vindt toch geen rust. Alles doet hij met bezwaard gemoed, met onrust en onlust van hart, zoals ook de Schrift zulk soort goede werken in 't Hebreeuws noemt: "aven amal", of zoals wij zeggen: moeite en arbeid[342]. Daarenboven zijn het geen goede werken en is alles vergeefs. Velen zijn daarvan gek geworden en in allerlei narigheid geraakt. Van hen staat geschreven in het Boek der Wijsheid van Salomo, hoofdstuk 5: "Wij zijn moede geworden op de verkeerde weg en hebben gedwaald op moeizame en woeste wegen, maar de weg des Heeren hebben wij niet geweten en de zon der gerechtigheid is over ons niet opgegaan".[343]

---

[340] St. Jacob di Compostella, beroemde bedevaartsplaats in Spanje.
[341] St. Brigitta, gest. 523, stichtster van een naar haar genoemde nonnen-orde in Ierland.
[342] Zinspeling op Luther's vertaling van Ps. 90: 10: "amal waawen".
[343] Verkorte weergave van vs. 6 en 7.

Ten zevende. In de werken is het geloof nog klein en zwak. Laat ons nu verder vragen of zij, als het hun slecht gaat naar lijf, goed, eer, vrienden, of wat ze hebben, ook dan nog geloven, dat zij God behagen en dat Hij hun zwarigheden en hun leed, hetzij klein of groot, in genade over hen beschikt. Hier is 't de kunst, een goed vertrouwen te stellen op God, Die Zich toornig betoont, en niets beters van Hem te verwachten, dan men (schijnbaar) ondervindt. Hier is Hij verborgen, zoals de Bruid zegt in Hooglied 2: 9: "Zie, hij staat achter de muur en ziet door de vensters". Dat betekent zo veel als: God staat achter het lijden, dat ons weliswaar van Hem scheidt als een wand, verborgen, maar toch ziet Hij op mij en verlaat mij niet, want Hij staat en is bereid in genade te helpen en door het venster van het donkere geloof[344] laat Hij Zich zien. Evenzo Klaagliederen van Jeremia: "Hij verwerpt de mensen, maar Hij doet het niet van harte"[345].

Dit geloof kennen zij in 't geheel niet en ze denken, dat God hen heeft verlaten en hun kwalijk gezind is. Ja, ze geven mens en duivel de schuld van dat kwaad en vertrouwen op God bestaat er niet bij hen. Daarom strekt het leed hun ook ten allen tijde tot ergernis en schade, en toch gaan ze heen en doen een paar goede werken naar hun mening, zonder acht te slaan op hun ongeloof. Maar voor hen, die in zulk een lijden op God bouwen en een vast en goed vertrouwen op Hem behouden, dat Hij in hen een welbehagen heeft, zijn de droefenissen en zwarigheden niets dan kostelijke verdienste en de edelste goederen, die niemand hoog genoeg kan waarderen. Want het geloof en het vertrouwen maken alles in Gods oog kostelijk, wat voor de anderen het aller- schadelijkste is, zoals ook van de dood geschreven staat in de 116de Psalm: "De dood Zijner heiligen is kostelijk geacht in Gods ogen". Zoveel het vertrouwen en het geloof in deze graad beter, hoger en sterker is vergeleken bij dat van de eerste graad, evenzeer overtreffen de smarten, in dat geloof ondergaan, alle werken in het geloof gedaan. Alzo heerst er in het doen van goede werken en in het dragen van het leed een onmetelijk groot verschil, wat aangaat de levensheiliging.

Ten achtste. Boven dat alles bereikt het geloof de hoogste graad, als God niet met tijdelijke droefenissen, maar met dood, hel en zonde het geweten straft en genade en barmhartigheid weigert, alsof Hij eeuwig wilde verdoemen en toornen. Slechts weinigen ervaren het, zoals David klaagt in de zesde Psalm: "Heere, straf mij niet in Uw grimmigheid". Hier te geloven, dat God genadig welbehagen jegens ons heeft, is het hoogste werk, dat geschieden kan door en in het schepsel, waarvan de werkheiligen en "goed-doeners" totaal niets afweten. Want hoe zouden zij Gods goedheid en genade willen verwachten, daar ze in hun werken niet zeker zijn en, verkerende in die laagste graad van geloof, twijfelen.

Zie, zo heb ik, zoals gezegd, het geloof ten allen tijde geprezen en alle werken, die zonder dat geloof geschieden, verworpen, om daardoor de mensen van de valse, farizese, ongelovige schijn-goede werken, waarvan nu alle kloosters, kerken, godshuizen, lage en hoge standen boordevol zijn, te leiden tot de rechte, waarachtige, gelovige echt-goede werken. Daarin zal niemand mij tegenstreven dan alleen de onreine dieren, wier hoeven niet gespleten zijn (zoals in de wet aan Mozes geopenbaard is), die geheel geen verschil in goede werken willen velen, maar die maar voort sjokken; als maar voldaan wordt aan het vereiste bidden, vasten, stichtingen maken, biechten, is hun alles goed, ook al hebben ze generlei geloof aan Gods genade en welbehagen in dat alles. Ja, dan houden ze het 't meest voor goed, als ze daarvan maar veel, groot en lang gedaan hebben zonder enig vertrouwen op God. Diensvolgens willen zij allereerst voor zichzelf de vruchten ervan plukken. Zo bouwen zij niet op het goddelijk welbehagen hun vertrouwen, maar op de door hen gedane werken, dat is op zand en water, ten gevolge waarvan zij ten laatste een gruwelijke val moeten doen, zoals Christus zegt in Matth. 7. Gods goede wil en welbehagen jegens ons, waarop ons vertrouwen is gegrondvest, hebben de Engelen van uit de hemel

---

[344] Vergelijk 1 Cor. 13: 12, want wij zien nu door een spiegel, in een donker woord.
[345] Bedoeld is Klaagl. 3: 33.

verkondigd, toen ze in de Kerstnacht zongen: Gloria in excelsis Deo, Ere zij God in de hoogste (hemelen), vrede voor de aarde, genadig welbehagen voor de mensen[346].

Ten negende. Zie, dat is het goede werk van het eerste gebod, waar bevolen wordt: gij zult geen andere goden hebben. Dat wil zoveel zeggen als: daar Ik alleen God ben, zult u op Mij alleen uw ganse verzekerdheid en geloof, uw ganse vertrouwen stellen en op niemand anders. Want dat betekent niet een God te hebben, zo u slechts uiterlijk met de mond God noemt of door te knielen of met gebaren aanbidt, maar zo u Hem hartelijk vertrouwt en alle goeds en genadig welbehagen van Hem verwacht, hetzij in werken of in lijden, in leven of sterven, in lief en leed. Zoals Christus de Heere in Joh.. 4: 28 tot de heidense vrouw[347] zegt: "Ik zeg u, wie God wil aanbidden, moet Hem in geest en in waarheid aanbidden". En dit diepe geloof, deze trouw en verzekerdheid des harten is waarachtige vervulling van het eerste gebod, zonder hetwelk er geen werk bestaat, dat aan dit gebod kan voldoen. En zoals dit gebod het allereerste, hoogste en beste is, waaruit alle andere voortvloeien, waarin ze begrepen zijn, waarnaar ze gericht worden en waaraan ze gemeten worden, zo is ook de gehoorzaamheid eraan (dat is het geloof of het vertrouwen op Gods gunst ten allen tijde) het allereerste, hoogste en beste werk, waaruit alle andere voortvloeien, waaruit ze volgen, waarin ze bestaan, waarnaar ze beoordeeld en gemeten worden. Met andere werken staat het ten opzichte van dit eerste werk zó, alsof de andere geboden zonder het eerste gebod bestonden, namelijk als bestond er geen God. Daarom zegt zeker Augustinus, dat de werken van het eerste gebod geloven, hopen en liefhebben zijn.

Nu is boven gezegd, dat zulk vertrouwen en geloof liefde en hoop met zich mede brengen. Ja, als wij het goed bezien, dan is de liefde het eerste en geheel gelijk met het geloof. Want ik zou God niet willen vertrouwen, als ik niet bedacht, dat Hij mij goedgunstig en genegen was, waardoor ik Hem wederom genegen word en bewogen om Hem hartelijk te vertrouwen en alle goeds van Hem te verwachten.

Ten tiende. Nu ziet u zelf, dat al diegenen, die God niet ten allen tijde vertrouwen en Zijn gunst, genegenheid en welbehagen niet in al hun werken en lijden, in leven en sterven verwachten, maar deze bij andere dingen of bij zichzelf zoeken, dit gebod niet houden en ware afgoderij bedrijven, ook al deden ze de werken van alle andere geboden en al hadden zij bovendien nog het gebed van alle heiligen, vasten, gehoorzaamheid, geduld, kuisheid en onschuld bij elkaar. Immers het hoofdwerk is niet aanwezig, zonder hetwelk die andere alle niets zijn dan louter onechtheid, schijn, vernis, waarvoor Christus waarschuwt in Matth. 7: "Wacht u voor de valse profeten, die tot u komen in schaapsklederen". Dat zijn allen, die door vele goede werken, zoals ze zeggen, bij God in het gevlei willen komen en Hem Zijn gunst willen afkopen, alsof Hij een sjacheraar of dagloner was, die Zijn genade en gunst niet voor niets wilde geven. Die mensen zijn de meest verkeerde ter wereld en zijn moeilijk of nooit tot de rechte weg te bekeren[348].

Even erg zijn allen, die in moeilijkheden her en der lopen en overal raad, troost en hulp zoeken behalve juist bij God, bij Wie het te zoeken hun 't allermeest geboden is. Deze bestraft de profeet Jesaja aldus (9: 13): "Het onzinnige volk bekeert zich niet tot Hem, die het slaat". Want God sloeg ze en zond hun lijden en allerlei moeilijkheden, opdat ze tot Hem zouden vlieden en Hem vertrouwen. Zo lopen ze van Hem weg naar de mensen, nu eens naar Egypte, dan weer naar Assyrië en ook wel naar de duivel. Over zulke afgoderij staat bij die profeet en in de boeken van de Koningen veel geschreven.

Zo doen ook alle schijnvromen, als hun iets overkomt, zodat ze niet tot God, maar van en voor Hem vlieden en slechts erop bedacht zijn, hoe er door hen zelf of door menselijke hulp

---

[346] Men lette op de betere vertaling van later jaren. Luther bleef levenslang de Bijbelvertaling volmaken.
[347] Lees: de Samaritaanse vrouw.
[348] Let op de tegenstelling: verkeerd-bekeerd.

in hun nood voorzien kan worden, maar zichzelf daarbij toch voor vrome lieden houden en laten houden.

Ten elfde. Dat is de mening van Paulus op vele plaatsen, waar hij het geloof zo hoog stelt, dat hij zegt: "De rechtvaardige leeft uit het geloof en het geloof is datgene, waarom hij als rechtvaardig voor God geacht wordt. Bestaat dan de gerechtigheid uit het geloof, dan is het duidelijk, dat het geloof alle geboden vervult en al hun werken rechtvaardigt, daar immers niemand gerechtvaardigd is, tenzij hij alle geboden Gods doet".

Anderzijds kunnen de werken niemand rechtvaardig maken voor God zonder het geloof. Zozeer verwerpt de heilige apostel openlijk en volmondig de werken en prijst hij het geloof, dat sommigen, door zijn woorden geërgerd, spreken: "Welnu, dan willen wij geen goed werk meer doen". Zulken echter veroordeelt hij als dwalenden en onverstandigen.

Zo geschiedt het nog heden ten dage, dat men, als wij de grote schijn-goede werken, die zonder enig geloof gedaan worden, verwerpen, zegt: men moet slechts geloven en niets goeds doen. De werken van het eerste gebod noemt men n.l. tegenwoordig: zingen, lezen, orgel spelen, mis houden; ook metten, vesper en andere getijden bidden; kerken, altaren, kloosters. stichten en versieren, klokken, kleinodiën, gewaden, sieraad en andere schatten verzamelen, naar Rome, naar de heiligen gaan ter bedevaart. Voorts, als wij in boetekleed ons bukken, de knieën buigen, rozenkrans bidden en Psalmboek lezen en dat alles niet voor een afgod, maar voor het heilige kruis van God of voor de beelden van Zijn heiligen: dat noemen wij God eren, aanbidden en, zoals het eerste gebod luidt, geen andere goden hebben. Maar zulks kunnen ook woekeraars, echtbrekers en allerlei zondaren doen en die doen het ook dagelijks.

Welaan dan: Geschieden deze dingen met zulk een geloof, dat wij het daarvoor houden, dat dat alles God wel behaagt, dan zijn ze prijzenswaardig, niet wegens hun deugdzaamheid, maar wegens dat geloof, want alle werken hebben gelijke geldigheid, zoals gezegd is. Twijfelen wij echter daaraan of houden wij het niet daarvoor, dat God ons genegen is en behagen in ons heeft, of vermeten wij ons allereerst door en volgens de werken Hem te behagen, dan is het louter bedriegelijkheid, dan wordt God wel uiterlijk geëerd, inwendig echter maakt men zichzelf tot afgod.

Dat is de reden, waarom ik zo vaak tegen de praal, pracht en overdaad heb gesproken en ze verworpen heb. Het is klaar als de dag, hoe zij niet alleen in twijfel of zonder zulk geloof geschieden, maar ook is er onder de duizend niet één, die niet zijn vertrouwen erin stelt, daardoor Gods genegenheid te verwerven, en op Zijn genade meent vooruit te lopen. Zodoende wordt daarvan een jaarmarkt gemaakt, hetgeen God niet velen kan, die immers Zijn gunst om niet beloofd heeft en wil, dat men met vertrouwen daarop aanvangt en alle werken, hoe ze ook mogen heten, volbrengt.

Ten twaalfde. Maak nu zelf daaruit op, hoe ver van elkaar het ligt, of men het eerste gebod slechts met uiterlijke werken of met innerlijk vertrouwen vervult. Want dit laatste maakt ons tot waarlijk levende kinderen van God, dat andere echter veroorzaakt slechts ergere afgoderij en kweekt de verderfelijkste huichelaars, die er op aarde zijn, die talloos velen met hun groot vertoon op hun manier leiden, maar hen toch zonder geloof doen blijven, zodat ze jammerlijk verleid blijven steken in het uiterlijk geteem en zelfbedrog. Van zulken zegt Christus, Matth. 24: 23: "Wacht u, als zij zullen zeggen: zie, hier of daar is Christus". Evenzo, Joh. 4: 21: "Ik zeg u, dat de tijd zal komen, dat gijlieden noch op deze berg, noch te Jeruzalem God zult aanbidden, want de Vader zoekt geestelijke aanbidders".

Deze en dergelijke woorden hebben mij bewogen en moeten ieder bewegen, het grote gepraal met bullen[349], zegels, vaandels, (bij processies) aflaat te verwerpen, waarmee het

[349] Pauselijke decreten.

arme volk tot kerken bouwen, giften geven, stichtingen maken, bidden gebracht wordt en toch het geloof geheel verzwegen, ja geheel onderdrukt wordt.

Want daar het geloof geen verschil maakt onder de werken, kan daarnaast niet het ene werk boven het andere staan met zo grote opgeblazenheid en bedrijvigheid. Het wil alleen godsdienst zijn en de naam en de eer aan geen ander werk laten, dan alleen aan dat wat het de mens schenkt, wat het doet, wanneer het werk in en uit het geloof geschiedt. Deze wantoestand wordt ook in het Oude Testament aangewezen, waar de Joden de tempel verlieten en op andere plaatsen offerden, in de groene lusthoven en op de bergen. Aldus doen deze ook. Alle werken beijveren zij zich te doen, maar dit ene hoofdwerk van het geloof nemen zij nooit in acht.

Ten dertiende. Waar zijn nu degenen, die vragen: welke werken zijn goed; wat moeten wij doen; hoe moeten we vroom zijn? Ja, waar zijn ook zij, die zeggen dat wij, als wij van het geloof prediken, geen werken leren of doen moeten? Geeft niet dit eerste ene gebod meer te doen dan iemand kan? Als één mens duizend of alle mensen of alle schepselen tegelijk was, dan was hem hier nochtans genoeg opgedragen en meer dan genoeg, daar hem immers geboden wordt, dat hij ten allen tijde in geloof en vertrouwen God leven en wandelen moet, op niemand anders zijn geloof bouwen en aldus slechts één, de ware, geen andere God moet hebben.

Daar dan het menselijk wezen van nature geen ogenblik bestaan kan zonder iets te doen of te laten, te ondergaan of te ontvluchten (want het leven rust nimmer, zoals wij zien): welaan, zo beginne dan al wie vroom wil zijn en vervuld van goede werken wil worden, en oefene zichzelf in alle leven en werken ten allen tijde in dit geloof, lere voortdurend alles in zulk vertrouwen te doen en te laten. Dan zal hij ondervinden, hoeveel hij te doen heeft en hoe waarlijk alle dingen tot het gebied van het geloof behoren; hoe hij nooit traag mag worden, daar het nietsdoen ook in de oefening en het werk van het geloof geschieden moet. Kortom, niets kan er in of aan ons zijn of ons ten deel vallen, of het moet goed en verdienstelijk zijn, indien wij geloven, dat het alles God behaagt. Aldus zegt Paulus: "Lieve broeders, alles wat gij doet, hetzij gij eet of drinkt, doet het alles in de naam van Jezus Christus, onze Heere". Nu kan het in deze naam niet geschieden, of het geschiedt ook in dat geloof. Evenzo Rom. 8: 28: "Wij weten, dat alle dingen de heiligen Gods medewerken ten goede".

Daarom is de bewering: "goede werken zijn verboden, als wij alleen het heilige geloof prediken", zoals sommigen zeggen, zoals aan de uitspraak, als wanneer ik tot een zieke zou zeggen: had u de gezondheid, zo had u ook de functies van de ledematen allemaal; zonder gezondheid echter is het met het fungeren van alle ledematen mis; en hij nu daaruit de gevolgtrekking wilde maken, dat ik 't fungeren van de ledematen had verboden. Ik heb toch integendeel bedoeld: vooraf moet er gezondheid zijn, dan werken alle functies van alle ledematen. Aldus moet ook het geloof werkmeester en aanvoerder in alle werken zijn, of ze zijn totaal niets.

Ten veertiende. U zou kunnen zeggen: "waarom heeft men dan zoveel geestelijke en wereldlijke wetten en vele ceremoniën van kerken, kloosters, bedevaartplaatsen, om de mensen daardoor tot de goede werken te brengen en aan te wakkeren, indien het geloof door het eerste gebod alle dingen doet?" Antwoord: "Juist daarom, omdat wij het geloof niet allen hebben of in acht nemen. Had iedereen het geloof, dan zouden wij geen wetten meer nodig hebben, maar een ieder zou uit zichzelf ten allen tijde goede werken doen, zoals zulk een vertrouwen hem ook wel leert".

Nu zijn er echter vier soorten mensen. De eerste (bovengenoemd) zijn zij, die geen wet nodig hebben, van wie Paulus zegt, 1 Tim. 1: 9: "De rechtvaardige (dat is de gelovige) is geen wet gegeven", maar zij doen vrijwillig wat ze weten en kunnen, slechts in het vaste vertrouwen, dat Gods welbehagen en genegenheid hen in alle dingen omzweeft.

De anderen willen zulk een vrijheid misbruiken, verlaten zich valselijk daarop en worden lui. Van hen zegt Petrus, 1 Petr. 2: 16: "Gij zult leven als dezulken, die vrij zijn, maar die deze vrijheid niet tot een dekmantel der zonde maken", als wilde hij zeggen: de vrijheid van het geloof geeft geen verlof om te zondigen, zal dit ook niet bedekken, maar geeft verlof allerlei werken te doen en alles te ondergaan, hoe het zich voordoet, opdat iemand niet aan een werk of een paar werken gebonden wordt. Zo zegt ook Paulus, Gal. 5: 13: "Ziet toe, dat gij deze vrijheid niet tot een oorzaak laat worden van vleselijk leven". Deze soort mensen moet men met de wet aansporen en met leringen en vermaningen vasthouden.

De derde soort zijn slechte mensen, altijd tot zonde bereid; die moet men met geestelijke en wereldlijke wetten dwingen, als de wilde paarden en honden, en waar dat nog niet wil helpen, ze van het leven beroven door het wereldlijk zwaard, zoals Paulus zegt, Rom. 13: 1: "De wereldlijke macht draagt het zwaard en dient God daarin, niet om de vromen, maar om de slechten vrees in te boezemen".

De vierde soort zijn zij, die nog onbekommerd en kinderlijk zijn in het verstaan van de dingen van het geloof en van het geestelijk leven. Deze moet men als de jonge kinderen lokken en met de uiterlijke, daartoe bestemde en daarmee verbonden praal aansporen, met lezen, bidden, vasten, zingen, kerken versieren, orgels en wat er overigens in kloosters en kerken ingesteld of gehouden wordt, zolang, totdat ook zij het geloof leren verstaan. Weliswaar is hier groot gevaar, waar de machthebbers, zoals het helaas toegaat, zich met zulke ceremoniën en uiterlijke werken ophouden, als waren dat de rechte werken, het geloof echter veronachtzamen, dat zij daarnaast altoos moesten leren, zoals een moeder aan het kind naast melk ook andere spijzen geeft, zo lang, totdat het kind zelf de vaste spijs eten kan.

Ten vijftiende. Daar we dan niet allen gelijk zijn, moeten wij ons met zulke mensen verdragen, en met hen meeleven en hen niet verachten, maar hen onderrichten in de rechte weg van het geloof. Zo leert Paulus, Rom. 14: 1: "Hem, die zwak is, in 't geloof, neemt die aan, om hem te onderwijzen". Zo deed hij ook zelf, 1 Cor. 9: 20: "Met degenen, die onder de wet waren, heb ik mij gedragen, als ware ik ook daaronder, terwijl ik er toch niet onder was". En Christus disputeert met Petrus, Matth. 17: 25, toen Hij schatting moest betalen, waartoe Hij toch niet verplicht was, of koningskinderen belasting moesten betalen of slechts de andere mensen. Petrus antwoordt: "Alleen de anderen". Christus sprak: "Zo zijn dan koningskinderen vrij. Maar opdat wij hen niet ergeren, zo ga heen naar de zee en werp de angel uit. De eerste vis, die opkomt, neem die; en in zijn mond zult gij een penning vinden, geef die voor Mij en voor u".

Hier zien wij, dat een Christen vrij is in alle werken en dingen door zijn geloof; hij gedraagt zich echter toch, hoewel de anderen nog niet geloven, evenals zij en houdt zich aan hetgeen, waartoe hij niet verplicht is. Dat doet hij echter uit vrijheid, want hij is verzekerd, dat het aldus God behaagt, en hij doet het gaarne, neemt het aan evenals een ander werk, waartoe hij niet verplicht is, dat hem zonder zijn verkiezing voor de hand komt, daar hij slechts begeert en zoekt God welbehaaglijk te werken in zijn geloof.

Daar wij in dit sermoen ons voorgenomen hebben te leren, wat waarlijk goede werken zijn, en wij nu van het hoogste werk spreken, is het duidelijk, dat wij niet van de anderen, de derde en vierde soort mensen spreken, maar van de eersten, aan wie de anderen allen gelijk moeten worden en die door de eersten zo lang geduld en onderwezen worden. Daarom moet men zulke zwakgelovigen, die het gaarne goed zouden willen doen en beter willen leren en het toch niet begrijpen kunnen, in hun ceremoniën niet verachten, als ze daaraan geloven, als ware het met hen geheel verloren, maar men moet aan hun ongeleerde blinde meesters de schuld geven, die hun het geloof nooit geleerd hebben en ze zo diep in de werken geleid hebben. Men moet ze zachtjes en met kalme behoedzaamheid weer eruit tot het geloof leiden, zoals men met een zieke omgaat, en toelaten, dat zij enkele werken een poos lang ter wille van hun geweten nog trouw blijven en

doen als noodzakelijk voor de zaligheid, zolang zij het geloof nog niet goed begrijpen, opdat niet, indien wij ze te snel eruit willen rukken, hun gewetens geheel verstoord en verward worden en noch geloof noch werken behouden. Maar de hardnekkigen, die, in de werken verstokt, geen acht geven op wat men van het geloof zegt, en er ook tegen vechten, hen moet men laten varen, opdat de ene blinde de andere leide, zoals Christus deed en leerde[350] .

Ten zestiende. Zegt u echter, hoe kan ik met zekerheid verwachten, dat al mijn werken God behagen, daar ik toch somtijds val, teveel spreek, eet, drink, slaap of in enig ander opzicht buiten de perken ga, hetgeen ik onmogelijk kan vermijden? Antwoord: deze vraag toont aan, dat u het geloof nog beschouwt als een ander werk en het niet boven alle werken stelt. Want juist daarom is het geloof het hoogste werk, dat het ook blijft en deze dagelijkse zonden uitdelgt, daardoor dat het niet twijfelt, dat God u gunstig is, dat Hij zulk dagelijks vallen en in gebreke blijven door de vingers ziet. Ja, ofschoon er ook een dodelijke val geschiedt (hetgeen weliswaar hun, die in 't geloof en 't Godsvertrouwen leven, zelden of nooit overkomt), zo staat toch het geloof altijd weer op en twijfelt er niet aan of zijn zonde is reeds weggenomen; zoals 1 Joh. 2: 1 zegt: "Dit schrijf ik u, geliefde kinderen, opdat gij niet zondigt. Zo echter iemand valt, dan hebben wij een voorspraak bij God, namelijk Jezus Christus, Die een vergeving is voor al onze zonden". En Wijsheid 15: 2: "Ofschoon wij zondigen, zo zijn wij toch de Uwen en erkennen dat Gij groot zijt". En Spreuken 24: 16: "De rechtvaardige kan zeven keer vallen, maar staat even vaak weer op". Ja, dit vertrouwen en geloof moet zo hoog en zo sterk zijn, dat de mens weet, dat al zijn leven en werken louter doemwaardige zonden voor Gods gericht zijn, zoals geschreven staat, Psalm 143: 2: "Voor U wordt geen levend mens rechtvaardig bevonden". Men moet aan zijn werken zozeer vertwijfelen, dat ze niet anders goed kunnen zijn, dan door dit geloof, dat geen oordeel, maar louter genade, gunst, genegenheid en barmhartigheid verwacht, zoals David zegt, Psalm 26: 3: "Uw barmhartigheid staat mij steeds voor ogen en ik heb goedsmoeds gewandeld in Uw waarheid"; Psalm 4: 7: "Het licht van Uw Aangezicht zweeft over ons (dat is het beleven van Uw genade door het geloof) en daardoor hebt Gij mijn hart vrolijk gemaakt"; want zoals het hart verwacht, zo ontvangt het.

Zie, zo zijn de werken uit Gods barmhartigheid en genade, en niet vanwege hun natuur, in volle schuldvergeving goed omwille van het geloof, dat zich op die barm-hartigheid verlaat. Zo moeten wij wegens de werken ons beangstigen, maar wegens de genade Gods ons troosten, zoals geschreven staat, Psalm 147: 11: "God heeft een genadig welbehagen aan degenen, die Hem vrezen en toch vertrouwen op Zijn barmhartigheid". Zo bidden wij met vol vertrouwen "Onze Vader", en vragen toch: "vergeef ons onze schuld"; wij zijn kinderen en toch zondaren; zijn aangenaam bij God en toch niet genoeg. Dat alles doet het geloof, in Gods goedgunstigheid bekrachtigd.

Ten zeventiende. Vraagt u echter, waar het geloof en het vertrouwen kunnen gevonden worden of waar ze vandaan komen, zo is 't zeker het nodigste dat te weten. Ten eerste: zonder twijfel komen zij niet uit uw werken of verdienste, maar alleen uit Jezus Christus, om niet beloofd en gegeven, zoals Paulus zegt, Rom. 5: 8: "God maakt ons Zijn liefde zeer zoet en vriendelijk, daarin, dat Christus voor ons gestorven is, toen wij nog zondaars waren". Hij wil zeggen: zou dat ons niet een sterk, onoverwinnelijk vertrouwen geven, dat, vóór wij daarom gebeden of daarvoor gezorgd hebben, ja, toen wij nog steeds maar voort wandelden in zonden, Christus voor onze zonde stierf? Hieruit volgt: als dan Christus reeds lang tevoren voor ons gestorven is, toen wij nog zondaars waren, hoeveel te meer zullen wij, nu wij door Zijn bloed gerechtvaardigd zijn, door Hem zalig worden: En als wij met God verzoend zijn door de dood van Zijn Zoon, toen wij nog Zijn vijanden waren, hoeveel te meer zullen wij, nu wij verzoend zijn, door Zijn leven worden behouden:

---

[350] Vgl. Matth. 15: 13 b en 14 en Luc. 6: 39.

Zie, zo moet Christus een gestalte krijgen en moet u leren zien, hoe God in hem Zijn barmhartigheid u voorhoudt en aanbiedt zonder enige voorafgaande verdienste uwerzijds en uit die genaderijke gestalte het geloof en het vertrouwen in de vergeving van al uw zonden putten. Daarom begint het geloof niet bij de werken; zij maken het ook niet, maar het moet uit het bloed, de wonden en het sterven van Christus ontspringen en voortvloeien. Als u daarin ziet, dat God u zozeer genegen is, dat Hij ook Zijn Zoon voor u geeft, moet uw hart vertederd en wederkerig God genegen worden en zo moet het vertrouwen uit louter gunst en liefde ontspruiten, van God jegens u en van u jegens God. Zo lezen wij nooit, dat aan iemand de Heilige Geest gegeven wordt, als hij gewerkt heeft, maar altijd als zij het evangelie van Christus en de barmhartigheid van God gehoord hebben. Uit datzelfde Woord moet ook nog heden en ten allen tijde het geloof, en nergens anders uit, ontstaan. Want Christus is de Rots, waaruit men boter en honing zuigt, zoals Mozes zegt in Deut. 32: 13.

Over het tweede goede werk.

Ten achttiende. Zie, tot nu toe hebben wij het eerste werken het eerste gebod behandeld, maar toch slechts kort, in grove trekken en terloops, want er zou heel veel van te zeggen zijn.

Nu willen wij de werken verder zoeken aan de hand van de navolgende geboden. Het tweede en 't meest tot het geloof behorende werk is dat van het tweede gebod, dat wij de Naam van God moeten eren en niet onnut gebruiken. Dit kan, evenals alle andere werken niet zonder het geloof geschieden; want is dit het geval, dan is het louter huichelarij en schijn. Na het geloof kunnen wij niets groters doen, dan Gods lof, eer en naam prijzen, prediken en zingen en op allerlei wijze verheffen en groot maken.

Ofschoon ik boven gezegd heb, wat ook waar is, dat er geen verschil is tussen de werken, waar het geloof aanwezig is en werkt, zo is dit toch slechts te verstaan, als zij aan het geloof en zijn werken getoetst worden. Maar onderling aan elkaar gemeten is er wel verschil. Dan is het ene hoger dan het andere. Evenals in het lichaam de ledematen, uit het oogpunt van de gezondheid beschouwd, geen verschil hebben, en de gezondheid in het ene evenzeer werkt als in het andere, zo zijn toch de functies van de ledematen verschillend en is de ene hoger, edeler en nuttiger dan de andere.

Zo ook hier: Gods eer en Naam te prijzen is beter dan de volgende werken van de andere geboden; maar het moet toch in hetzelfde geloof geschieden als alle andere. Ik weet echter wel, dat dit werk gering geacht wordt en ook onbekend geworden is. Daarom zullen wij het verder beschouwen en menen reeds voldoende gezegd te hebben, dat dit werk geschieden moet in het geloof en in het vertrouwen, dat het God behaagt. Ja, er is geen werk, waarin men zozeer het vertrouwen en het geloof ervaart en gevoelt als in het eren van Gods naam. Dit helpt ten zeerste mede het geloof te versterken en te vermeerderen, ofschoon alle werken ook daartoe medehelpen, zoals Petrus zegt, 2 Petrus 1: 10: "Geliefde broeders, benaarstigt u, door goede werken van uw roeping en verkiezing verzekerd te worden".

Ten negentiende. Het eerste gebod verbiedt ons andere goden te hebben en gebiedt daarmede, dat wij één, de ware God moeten hebben door vast geloof, vertrouwen, verzekerdheid, hoop en liefde, hetwelk alleen de werken zijn, waardoor men een God hebben, eren en behouden kan. Want door geen ander werk kan men God verwerven of verliezen dan alleen door geloof of ongeloof, door vertrouwen of twijfel. Van de andere werken reikt er geen tot aan God.

Evenzo wordt ook in het tweede gebod verboden, Zijn naam onnut te gebruiken. Toch mag dit niet als voldoende beschouwd worden, maar hieronder wordt ook geboden, dat wij Zijn naam zullen eren, aanroepen, prijzen, prediken en loven. En het is onvermijdelijk, dat Gods naam onteerd wordt, waar Hij niet recht geëerd wordt. Want of Hij al met de mond, kniebuigen, kussen en andere gebaren geëerd wordt, zo het niet van harte door het geloof

aan Gods genegenheid en trouw geschiedt, dan is het toch niets anders dan een vertoning en vernis van huichelarij.

Zie nu eens, hoeveel goede werken de mens in dit gebod alle uren kan doen en hoe dit gebod nooit zonder goede werken zijn kan, als hij wil, zodat hij waarlijk geen verre bedevaarten behoeft te doen of heilige plaatsen op te zoeken. Want zeg mij, welk ogenblik kan voorbijgaan, waarin wij niet zonder ophouden Gods goedertierenheid ontvangen of wel treurige wederwaardigheden ervaren? En wat is dat alles anders dan een voortdurende Godsverering, en een aansporing, Hem te loven, te eren, te zegenen en Zijn naam aan te roepen? Ook als u nu verder niets deed, zou u 't dan niet reeds met dit gebod alleen druk genoeg hebben met Gods naam zonder ophouden te zegenen, te bezingen, te loven en te eren? En waartoe zijn de tong, de stem, de spraak en de mond anders geschapen? Zoals Psalm 51: 17 zegt: "Heere, open mijn lippen, opdat mijn mond Uw lof verkondige". Evenzo: "Mijn tong zal Uw barmhartigheid verheffen".

En wat bestaat er in de hemel voor ander werk, dan dit van het tweede gebod? Zoals Psalm 84: 5 zegt: "Zalig zijn zij, die wonen in Uw huis, zij zullen U eeuwig loven". Zo zegt ook David in de 34ste Psalm: "Gods lof zal altijd in mijn mond zijn". En Paulus, 1 Cor. 10: 31: "Hetzij gij eet, hetzij gij drinkt of iets anders doet, zo doet het alles ter ere Gods". Evenzo Col. 3: 17: "Al wat gij doet, hetzij met woorden of werken, doet dat in de naam van Jezus Christus, tot lof en dank van God de Vader". Als wij dit werk verrichten, dan hadden wij hier op aarde een hemelrijk en steeds genoeg te doen, evenals de gezaligden in de hemel.

Ten twintigste. Vandaar komt het wonderlijke en juiste oordeel van God, dat soms een arm mensenkind, dat bij niemand in aanzien staat, vele en grote werken in zijn huis doet, God blijde looft, als het hem wel gaat, of met vol vertrouwen aanroept, als hem iets overkomt, en daarmede een groter en aangenamer werk doet dan een ander, die veel vast, bidt, kerken sticht, ter bedevaart gaat en hier en daar zich met grote daden inlaat. Hierbij kan het zulk een dwaas overkomen, dat hij hoog van de toren blaast, slechts oog heeft voor grote werken en zozeer verblind is, dat hij dit grootste werk in 't geheel niet gewaar wordt en God te loven in zijn ogen een zeer geringe zaak is, vergeleken bij de droombeelden van zijn door hemzelf uitgedachte werken, waarin hij misschien zichzelf meer eert dan God, of waarin hijzelf meer behagen schept dan God. Zo loopt hij met goede werken storm tegen het tweede gebod en de werken daarvan.

Hiervan geeft eveneens het evangelieverhaal van de Farizeeër en de zondaar in de tempel een voorbeeld. Want de zondaar roept God aan in zijn zonden, looft Hem en vervult zodoende juist de twee hoogste geboden, het geloof en de eer van God; de veinzaard mist beide en loopt te pronk met andere goede werken, waardoor hij zichzelf en niet God roemt, en zijn vertrouwen meer stelt op zichzelf dan op God. Daarom is het billijk, dat hij verworpen werd en gene verkoren. Daaruit volgt dat, hoe hoger en beter de werken zijn, ze des te minder huichelen. Daarenboven meent iedereen ze gemakkelijk te kunnen volbrengen, aangezien het duidelijk blijkt, dat niemand zozeer zich aanstelt alsof hij Gods naam en eer prijst, dan juist zij, die het nooit doen en met zulk gehuichel dit kostelijke werk verachten, daar het hart zonder geloof is.

Daarom mag de apostel Paulus in Rom. 2 vrijuit zeggen, dat zij de naam van God het meeste lasteren, die zich beroemen in de wet van God. Want Gods naam te noemen en Zijn eer op papier of op muren te schrijven, dat is gemakkelijk te doen; Hem echter waarachtig te loven en te zegenen in Zijn weldaden en Hem welgetroost aan te roepen in alle bekommernissen, dat zijn voorwaar de aller-zeldzaamste, hoogste en 't dichtst bij het geloof staande werken, zodat, als wij zouden zien, hoe gering het getal van zulken in de Christenheid was, wij van jammer zouden versagen. En toch vermeerdert zich nog steeds al wat de mensen aan hoge, fraaie schijnwerken hebben bedacht, of wat op deze echte werken lijkt, wat echter alles gespeend is aan geloof en vertrouwen, kortom, waarin niets deugt. Zo bestraft ook Jesaja 48: 1 het volk van Israël: "Hoort, gijlieden, die de naam hebt

Israël te heten, gij, die zweert bij de naam Gods en Hem gedenkt noch in waarheid, noch in gerechtigheid". Dat is: zij deden het niet in waar geloof en vertrouwen, welke de echte waarheid en gerechtigheid zijn, maar zij vertrouwden op zichzelf, hun werken en hun macht en riepen toch Gods naam aan en loofden Hem, wat niet met elkaar valt te rijmen.

Ten een en twintigste. Zo is nu het eerste werk van dit gebod: God te loven wegens al Zijn weldaden, die ontelbaar vele zijn, zodat billijkerwijze die lof en dank moeten geschieden zonder onderbreking en zonder einde. Want wie kan Hem volkomen danken reeds voor het natuurlijke leven, om niet te spreken van alle tijdelijke en eeuwige goederen? Beschouwt men het gebod van deze kant, dan is de mens overstelpt met goede, kostelijke werken. Als hij deze in het rechte geloof verricht, heeft hij voorwaar niet onnut hier beneden geleefd. Op dit punt zondigt niemand zo zeer als die allerergste schijnheiligen, die zichzelf behagen, zich gaarne roemen of gaarne hun lof, eer en prijs openlijk horen verkondigen.

Daarom bestaat het tweede deel van dit gebod hierin, zich te wachten voor alle tijdelijke eer en lof, deze te ontvluchten en te vermijden en niet zijn eigen roem, roep en ruchtbaarheid te zoeken, zodat ieder ervan zingt en spreekt, hetgeen een zeer gevaarlijke en toch de algemeenste zonde is, waarop helaas weinig gelet wordt. Iedereen wil wel wat in aanzien staan en niet de geringste zijn, hoe gering hij ook is. Zozeer leeft de natuurlijke mens in eigenwaan en zelfgenoegzaamheid in onmin met deze eerste twee geboden.

Nu houdt men deze gruwelijke zonde in de wereld voor de hoogste deugd, waarom het voor hen, die niet in Gods geboden en de geschiedenissen van de Heilige Schrift onderricht en ervaren zijn, ten hoogste gevaarlijk is, de heidense boeken en historiën te lezen. Want alle heidense boeken zijn met dit vergift van roem- en eerzucht doorzuurd. Men wordt daarin onderricht volgens het verblinde verstand. Alsof dat geen werkzame en edele mensen waren, of het konden worden, die niet door lof en eer te verleiden waren; en of slechts die voor de besten gehouden worden, die lijf en leven, vriend en goed en alles ten achter stellen om lof en eer na te jagen. Alle kerkvaders hebben over deze zonde geklaagd en eendrachtig vastgesteld, dat het de moeilijkste zonde is om te overwinnen. Augustinus zegt: "Alle andere zonden geschieden in slechte werken; alleen eigen roem en zelfverheerlijking geschiedt in en door de goede werken".

Daarom, als de mens niet meer te doen had dan dit tweede werk van het tweede gebod, zou hij nochtans levenslang zeer zeker meer dan genoeg te stellen hebben, om deze zonde te bestrijden, die zo lelijk en listig is, en die zo handig en arglistig tegenstand biedt, als men haar wil uitdrijven. Nu echter laten wij deze goede werken alle liggen en oefenen ons in vele andere, die geringer zijn; ja, wij verwerpen en vergeten deze geheel en al door andere goede werken. Zo wordt de heilige naam van God, die alleen moest geëerd worden, nutteloos aangenomen en onteerd door onze vervloekte naam en door 't zoeken van eigenroem en zelfbehagen. Deze zonde is zwaarder in Gods oog dan doodslag en echtbreuk. Maar de slechtheid ervan ziet men niet zo goed als die van de doodslag, omdat ze verfijnder is, want ze wordt niet misdreven in 't grove vlees, maar in de geest.

Ten twee en twintigste. Sommigen menen, dat het goed is voor jonge lieden, als ze met roem en eer, of ook door schande en smaad geprikkeld en aangespoord worden tot goed doen. Want velen doen goed en laten 't kwade uit vrees voor schande en uit begeerte naar eer, wat ze anders ten enen male niet zouden doen en laten. Die laat ik hun gang gaan. Maar wij onderzoeken nu, hoe men echte goede werken doen moet. Die daartoe genegen zijn, hebben waarlijk niet nodig door vrees voor schande of begeerte naar roem aangedreven te worden. Maar zij hebben en moeten hebben een hogere en veel edeler drang, dat is Gods gebod, de vreze Gods, het welbehagen Gods en hun geloof in en liefde tot God. Wie deze aandrang niet hebben of er niet mee rekenen, maar zich door schande of eer laten drijven, die hebben daarin ook hun loon, zoals de Heere zegt in Matth. 6; en zoals

de beweegreden is, zo is ook het werk en het loon; geen van beide zijn goed, dan alleen voor de ogen van de wereld.

Nu ben ik van mening, dat men een jong mens nooit zo goed kan wennen en aansporen als met de vreze Gods en met de geboden. Maar waar dit niet wil baten, moeten wij dulden, dat zij door schande en terwille van de eer 't goede doen en 't kwade laten, evenzo als we ook slechte mensen moeten dulden of ook de onvolmaak-ten, van wie boven sprake is; we kunnen ook niet meer doen dan hun zeggen, dat hun gedrag niet bevredigend en niet goed is in Gods ogen, en hen hun gang laten gaan, totdat zij leren ook terwille van Gods gebod te handelen. Evenals de jonge kinderen met geschenken en beloften van de ouders aangespoord worden te bidden, te vasten, te leren enz. (hun leven lang zo te doen zou zeker niet goed zijn) en niet leren in godsvrucht goed te doen. Het is veel erger, als ze om lof en eer gewend worden goed te handelen.

Ten drie en twintigste. Dat is echter ook waar, dat we toch een goede en eervolle naam moeten hebben. Iedereen moet zich zo gedragen, dat men niets slechts van hem kan zeggen en dat niemand zich aan hem kan ergeren, zoals Paulus zegt in Rom. 12: "Wij moeten ons beijveren goed te doen, niet alleen voor God, maar ook voor alle mensen". En in 2 Cor. 4: "Wij gedragen ons zo eerlijk, dat niemand iets anders van ons te zeggen heeft". Maar hiermee moeten grote vlijt en voorzichtigheid gepaard gaan, opdat die eer en goede naam het hart niet opgeblazen en zelfvoldaan maken. Hier geldt de spreuk van Salomo: "Zoals het vuur in de oven het goud echt bevindt, zo wordt de mens goed bevonden door de mond van wie hem prijst". Weinigen zijn het en geestelijk zeer hoogstaande mensen, die in eer en roem gelaten en zichzelf gelijk blijven, dat zij er zich niet te veel van aantrekken, geen eigendunk en zelfbehagen erin vinden, maar geheel vrij en los daarvan blijven en al hun eer en naam God toerekenen, Hem alleen opdragen en ze niet anders gebruiken dan tot eer van God, de naaste tot verbetering en zichzelf in geen geval tot eigenbaat en voordeel. En wel zó, dat hij zich niet beroemt of verheft wegens zijn eer boven de aller-slechtste, meest verachte mens ter wereld, maar zich beschouwt als een dienstknecht van God, die hem die eer gegeven heeft, Hem en zijn naaste ten dienste. Het is niet anders dan alsof God hem bevat een paar gulden om Zijnentwil aan de armen uit te delen.

Aldus spreekt Jezus in Matth. 5: 16: "Uw licht moet lichten voor de mensen, opdat zij uw goede werken zien en Uw Vader, die in de hemel is, prijzen". Hij zegt niet, dat zij hen moeten prijzen, maar: uw werken moeten alleen dienen tot hun verbetering, opdat zij daardoor God in u en bij zichzelf loven. Dat is het rechte gebruik van Gods naam en eer, als God geprezen wordt, wanneer anderen door ons zich verbeteren. En als de mensen ons en niet God in ons loven willen, moeten wij dat niet toelaten, maar 't met al onze krachten afweren en ontvluchten als de allerzwaarste zonde en diefstal van goddelijke eer.

Ten vier en twintigste. Vandaar dat God menigmaal een mens in zware zonde laat vallen of liggen, opdat hij voor zichzelf en iedereen te schande wordt, als hij zichzelf niet bewaren kan voor dit grote kwaad van ijdele eer en naam, terwijl hij 't er toch goed had kunnen afbrengen met zijn grote gaven en deugden. Zo moet God met andere zware zonden ook deze zonde weren, opdat Zijn heilige naam alleen in ere blijft; en zo wordt de ene zonde tot artsenij voor de andere wegens onze slechtheid, die niet alleen het kwade doet, maar ook al het goede misbruikt.

Zie nu, hoe druk de mens het heeft, als hij goede werken wil doen, die zich altijd in grote getale aan hem voordoen en waardoor hij aan alle kanten omringd wordt. Helaas laat hij ze door zijn blindheid liggen en zoekt en beoogt andere naar eigen goeddunken en behagen, zodat niemand er genoeg tegen getuigen en er zich voor hoeden kan. Daarmee hebben alle profeten te stellen gehad en ze zijn alleen daarom omgebracht, omdat zij zulke zelfbedachte werken verwierpen en alleen Gods gebod predikten. Eén van hen, Jeremia, zegt, 7: 21: "Aldus doet de God van Israël u weten: neemt uw offers weg en doet ze bijeen

met al uw gaven en eet uw offers en vlees zelf; want Ik heb u niets daarvan geboden, maar dat heb Ik u geboden, dat gij Mijn stem zou horen (dat is: niet wat u recht en goed dunkt, maar wat Ik u beveel) en zou wandelen in de weg, die Ik geboden heb". En Deut. 12 zegt: "Gij zult niet doen wat u recht en goed dunkt, maar wat uw God u geboden heeft".

Deze en talloos vele dergelijke woorden van de Schrift zijn gezegd, om de mens niet alleen van de zonden, maar ook van die werken los te scheuren, die hem goed en recht toeschijnen, en opdat de mens zich naar Gods gebod en ondubbelzinnige bedoeling richt. Dat zullen zij uitsluitend en altoos ijverig betrachten, zoals geschreven staat in Exodus 13: 9: "Gij zult deze Mijn geboden doen zijn als een merkteken in uw hand en als een blijvend voorbeeld voor uw ogen". En Psalm 1: 2: "Een vroom mens spreekt ook met zichzelf over het gebod van God dag en nacht".

Want wij hebben meer dan genoeg en te veel te doen, als wij alleen Gods geboden voldoende zullen opvolgen. Hij heeft ons zulke geboden gegeven, welke, indien wij ze recht verstaan ons voorwaar geen ogenblik ledig konden doen gaan en ons alle andere werken wel konden doen vergeten. Maar de boze geest, die niet rust, als hij ons niet naar de linkerzijde tot slechte werken kan verleiden, vecht nu ter rechterzijde door zelfbedachte, schijn-goede werken, waartegen God geboden heeft in Deut. 28: 14 en Jozua 23: 6: "Gij zult niet wijken van Mijn geboden, noch ter rechter- noch ter linkerhand".

Over het derde werk van dit tweede gebod.

Ten vijf en twintigste. Het derde werk van dit gebod is Gods naam aan te roepen in alle noden. Want dat houdt God voor het heiligen en hooghouden van Zijn naam, als wij Hem in aanvechting en nood noemen en aanroepen. Ook is dat de oorzaak, waarom Hij veel nood, lijden, aanvechting, en ook de dood over ons beschikt, ons bovendien nog in veel slechte, zondige neigingen doet leven, dat Hij daardoor de mens dringt en grotelijks reden geeft tot Hem te vlieden, te klagen, Zijn heilige naam aan te roepen en aldus het werk van dit tweede gebod te vervullen, zoals Hij zegt in Psalm 50: 15: "Roep Mij aan in uw nood, zo wil Ik u helpen en gij zult Mij prijzen; want een offerande van lof wil Ik ontvangen. En dit is de weg, waardoor gij tot de zaligheid komen kunt". Want door zulke werken bemerkt en ervaart de mens, wat Gods naam is, hoe machtig Hij is om allen te helpen, die Hem aanroepen, en daardoor groeien ten zeerste het vertrouwen en het geloof, waardoor het eerste en hoogste gebod vervuld wordt. Dat heeft David, Psalm 54: 9, ervaren: "Gij hebt mij verlost uit alle nood; daarom wil ik Uw naam vermelden en belijden, dat hij liefelijk en zoet is". En in Psalm 91: 15 spreekt God: "Ik wil hem verlossen, daarom, omdat hij op Mij hoopt. Ik wil hem helpen, daarom, omdat hij Mijn naam gekend heeft".

Zie nu eens aan: welk mens is er ter wereld, die niet zijn leven lang ook met dit werk genoeg te doen zou hebben? Want wie is één uur lang zonder aanvechting? Ik wil van de aanvechtingen, van de bekommeringen, die ontelbaar vele zijn, zwijgen. Want dat is toch al de gevaarlijkste aanvechting, als er geen is en dat alles in goede welstand toegaat, dat de mens alsdan God niet vergeet, te vrij wordt en de gelukkige tijden misbruikt. Ja, hier heeft hij tien keer meer nodig Gods naam aan te roepen dan in tegenslagen. Waarom ook geschreven staat in Psalm 91: 7: "Duizend vallen ter linker- en tienduizend ter rechterzij".

Ook zo zien wij, dat op klaarlichte dag, in de dagelijkse ervaring van alle mensen, gruwelijke zonde en ondeugd geschieden, zowel in vredestijd, als alle dingen goedkoop zijn en het een goede tijd is, als ook wanneer oorlog, pestilentie, ziekten en allerlei ongeluk ons overstelpt hebben. Daarom was Mozes ook voor zijn volk bezorgd, dat het door geen andere oorzaak Gods gebod zou verlaten dan doordat het te vol, te verzadigd was en te veel rust had, zoals hij zegt in Deut. 32: 15: "Mijn geliefd volk is rijk, vol en vet geworden, daarom heeft het zijn God weerstreefd". Daarom deed God ook vele van zijn vijanden overblijven en wilde deze niet verdrijven, opdat zij geen rust zouden hebben en zij zich moesten oefenen Gods geboden te houden, zoals in Richteren 3 geschreven staat. Zo doet Hij ook ons, als Hij allerlei ongeluk over ons beschikt. Zo zeer zorgzaam is Hij voor ons,

opdat Hij ons leert en aanspoort Zijn naam te eren en aan te roepen, vertrouwen en geloof in Hem te verwerven en alzo de eerste twee geboden te vervullen.

Ten zes en twintigste. Hier handelen nu de dwaze mensen gevaarlijk en in 't bijzonder de werk-heiligen en al wat iets bijzonders zijn wil. Daar leren zij, dat men zich moet zegenen[351]; deze beveiligt zich met aflaatbrieven, de ander loopt naar waarzeggers; de één zoekt dit, de ander dat, opdat zij toch maar het ongeluk ontlopen en veilig zijn. Het is niet te vertellen, wat voor duivels spook hier in 't spel is en regeert met toveren, bezweren, bijgeloof. Alles gebeurt daarom, opdat ze toch vooral maar niet Gods naam zouden nodig hebben en in niets op Hem vertrouwen. Hier wordt aan de naam van God en aan de beide eerste geboden grote oneer aangedaan, dat men bij duivel, mens of ander schepsel zoekt, wat alleen bij God gezocht en gevonden moest worden door een rein, louter geloof, vertrouwen en blijmoedig gedenken en aanroepen van Zijn heilige naam.

Nu mag u met alle klaarblijkelijkheid bespeuren, of dat niet een grote dwaze omkering is; in de duivel, in mensen en schepselen moeten zij geloven en van hen het beste verwachten; zonder zulk geloof en vertrouwen kan niets standhouden en baten.

Waarom moet toch de goede en getrouwe God het ontgelden, dat men in Hem niet evenveel of veel meer gelooft en vertrouwt dan in mens en duivel, daar Hij toch niet alleen hulp en zekere bijstand belooft, maar ook vertrouwen daarin beveelt en allerlei oorzaak geeft en verschaft om zulk geloof en vertrouwen in Hem te stellen? Is dat niet jammerlijk en erbarmelijk, dat de duivel of de mens, die niets te bevelen of te verwezenlijken hebben, maar alleen maar toezeggen en beloven, boven God gesteld worden, die wel belooft, aanspoort en gebiedt, en dat zij hoger geacht worden dan God Zelf ? Wij moesten ons billijkerwijze schamen en een voorbeeld nemen aan hen, die op duivel of mens vertrouwen. Want als de duivel, die toch een boze, leugenachtige geest is, allen trouw blijft, die zich aan hem verbinden, hoeveel temeer zal de aller-goedertierenste en waarachtigste God trouw houden degenen, die op Hem vertrouwen? Een rijk man vertrouwt en verlaat zich op zijn geld en goed en deze helpen hem; en wij zouden niet willen vertrouwen en ons verlaten op de levende God, dat Hij ons helpen wil en kan? Men zegt: goed geeft moed. En dat is waar, zoals Baruch 3 schrijft: "Het goud is een ding, waarop de mensen zich verlaten; maar heel veel groter is de moed, die het hoogste eeuwige goed geeft, waarop niet mensen, maar alleen Gods kinderen zich verlaten".

Ten zeven en twintigste. Al kon nu geen van deze tegenheden ons dwingen Gods naam aan te roepen en Hem te vertrouwen, dan was toch wel alleen de zonde reeds genoeg om ons in dit werk te oefenen en ertoe aan te sporen. Want de zonde heeft ons met drieërlei sterke en grote legerscharen omringd. De eerste is ons eigen vlees, de tweede de wereld, de derde de boze geest. Door deze worden, wij zonder ophouden belaagd en aangevochten, opdat God ons oorzaak geeft zonder ophouden goede werken te doen, namelijk met de vijanden en zonden te strijden. Het vlees zoekt lust en rust, de wereld zoekt goed, gunst, macht en eer, de boze geest zoekt hovaardij, roem, zelfbehagen en verachting van anderen.

Deze zaken zijn allen tezamen zo machtig, dat elk daarvan op zichzelf reeds voldoende is om een mens aanvechting te bezorgen. Wij kunnen ze immers op generlei wijze overwinnen dan alleen met 't aanroepen van de naam van de heilige God in een vast geloof, zoals Salomo zegt in Spr. 18: 10: "De naam Gods is een vaste burcht, de gelovige vlucht daarheen en wordt boven alles verheven". Zo ook David in Psalm 116: 13: "Ik wil de kelk des heils drinken en Gods naam aanroepen". Evenzo Psalm 18: 4: "Ik wil met lofzegging God aanroepen, zo zal ik behouden worden voor al mijn vijanden". Deze werken

---

[351] D.i. dat men zich moet voorzien van Gods zegen, die men zich kan verschaffen door allerlei handelingen te verrichten. De magie, die men ook in de heidenwereld aantreft.

en de kracht van Gods naam zijn ons onbekend geworden, daarom, omdat wij ons niet aan Hem gewend hebben en nooit ernstig met de zonden gestreden en het gemis van Zijn naam niet gevoeld hebben. Dat betekent: wij zijn alleen bekwaam tot onze zelfbedachte werken, die wij uit eigen kracht konden doen.

Ten acht en twintigste. Werken tot dit gebod behorend zijn ook, dat wij niet mogen zweren, vloeken, liegen, bedriegen en toveren met en door de heilige naam van God en ander misbruik ervan maken, hetwelk alle zeer krasse zonden zijn. En iedereen weet wel, welke zonde men bijna alleen al op het stuk van dit gebod gepredikt en verkondigd heeft. Daarin is voorts inbegrepen, dat wij ook anderen ervan moeten afhouden met liegen, zweren, bedriegen, vloeken, toveren of anderszins zich aan Gods naam te bezondigen. Hierdoor wordt ons evenwel aanleiding te over gegeven, goed te doen en kwaad te bestrijden. Maar het grootste en allermoeilijkste werk van dit gebod is, de heilige naam van God tegen een ieder te beschermen, die hem op geestelijke wijze misbruikt, en hem onder alle mensen uit te breiden. Want het is niet genoeg, dat ik voor en in mijzelf de goddelijke naam loof en aanroep in geluk en ongeluk; ik moet voor de dag komen en voor Gods eer en naam de vijandschap van alle mensen op mij laden, zoals Christus tot zijn jongeren sprak: "Om Mijns naams wil zullen alle mensen u haten". Hier moeten wij vader, moeder en onze beste vrienden vertoornen; hier moeten wij de geestelijke en wereldlijke overheid tegenstreven en als ongehoorzamen gescholden worden; hier moeten wij de rijken, geleerden, heiligen en alles, wat iets is in de wereld, tegen ons in het harnas jagen.

En hoewel zij, aan wie de prediking van Gods Woord is opgedragen, in 't bijzonder verschuldigd zijn dit te doen, zo is toch ook ieder Christen daartoe verplicht, waar tijd en plaats dit eisen. Want wij moeten voor de heilige naam van God alles op 't spel zetten en geven wat wij hebben en vermogen, en metterdaad bewijzen, dat wij God en Zijn naam, eer en lof boven alle dingen liefhebben en Hem boven alle dingen vertrouwen en goeds van Hem verwachten, om daardoor te belijden, dat wij Hem voor het hoogste goedhouden, om welks wil wij alle andere goederen laten varen en ten offer brengen.

Ten negen en twintigste. Hier moeten wij allereerst elk onrecht weerstaan, waar waarheid en gerechtigheid geweld wordt aangedaan en waar ze in 't gedrang komen. En wij mogen hierin geen onderscheid des persoons maken, zoals sommigen doen, die heel vlijtig en naarstig tegen het onrecht strijden, dat rijken, machtige vrienden wordt aangedaan; maar waar het de arme of verachte of vijanden wordt aangedaan zijn ze stil en geduldig. Dezen zien de naam en de eer van God niet in Hemzelf aan, maar door een gekleurd glas. Zij meten de waarheid of gerechtigheid naar de personen en bemerken niet de onoprechtheid van hun oog, dat meer de persoon dan de zaak aanziet. Dat zijn huichelaars in hart en nieren, die slechts in schijn de waarheid beschermen. Want ze weten wel, dat het zonder gevaar is, als men de rijken, machtigen, geleerden, vrienden bijstaat en dat men wederzijds ervan genieten kan, door hen beschermd en geëerd te worden.

Op deze manier is 't heel gemakkelijk te vechten tegen 't onrecht, dat aan pausen, koningen, vorsten, bisschoppen en andere grote hanzen overkomt. Hier wil een ieder de vroomste zijn, waar het niet zo nodig is. O, hoezeer is hier de valse Adam heimelijk aanwezig met zijn strevingen; hoe mooi bedekt hij zijn begeerte met de naam van de waarheid en gerechtigheid en eer van God: Waar echter een arm of gering mens iets overkomt, daar vindt het onoprechte oog niet veel winst, maar het ziet wel de ongunst van de machtigen; daarom laat hij de arme maar hulpeloos zitten. En wie zou de menigte van deze zonden in de Christenheid kunnen vertellen? Aldus spreekt God in de 82ste Psalm: "Hoe lang richt gij onrechtvaardig en trekt gij de persoon van de onrechtvaardige voor? Doet recht voor de arme en voor de wees en helpt de ellendige en behoeftige tot hun recht, redt de arme en de verlatene uit de macht van de onrechtvaardige". Maar men doet het niet; daarom volgt aldaar: "Zij weten niets en verstaan ook niets; zij wandelen in duisternis". Dat

is: de waarheid zien ze niet, maar ze hechten alleen aan het aanzien van de groten, hoe onrechtvaardig die ook zijn; ze letten ook niet op de armen, hoe rechtvaardig die ook zijn.

Ten dertigste. Zie, daar zouden nog eens veel goede werken voorhanden zijn, waar het merendeel van de machtigen en rijken en vrienden onrecht doet en geweld oefent tegen de armen, geringen en tegenpartijders: Hoe groter, hoe erger; en waar men geen macht heeft om tegenstand te bieden en de waarheid te helpen, laat men er dan toch voor uitkomen en het met woorden betuigen, de onrechtvaardigen niet bijvallen, hun geen gelijk geven, maar ronduit de waarheid zeggen.

Wat zou het baten, als de mens allerlei goeds deed, naar Rome en alle heilige plaatsen liep, alle aflaten verwierf, alle kerken en stichtingen bouwde, indien hij hier schuldig bevonden werd aan de naam en de eer van God, doordat hij in dit opzicht gezwegen had en nalatig geweest was; zijn goed, eer, gunst en vrienden hoger geacht had dan de waarheid (die zelf de naam en de eer van God is)? Of waar is de man, bij wie zulke goede werken niet dagelijks voor de deur en in huis komen, zodat hij niet ver behoeft te lopen en naar goede werken te vragen? En als wij het menselijk leven beschouwen, hoe het in dit opzicht allerwege zo vlot en gemakkelijk toegaat, dan moeten wij met de profeet uitroepen: "Omnis homo mendax", alle mensen zijn onoprecht, liegen en bedriegen, want de ware goede werken laten zij staan, pronken en pralen intussen met de kleinste goede werken en willen daarbij nog voor vroom doorgaan en stil en rustig ten hemel varen.

Maar nu zegt u weer: waarom doet God het niet alleen en waarom doet Hij het niet Zelf, daar Hij toch wel een ieder vermag en weet te helpen? Ja, Hij kan het ook wel; Hij wil het echter niet alleen doen. Hij wil, dat wij met Hem medewerken, en doet ons de eer aan, dat Hij met ons en door ons Zijn werk doen wil. En als wij die eer niet willen aanvaarden, dan zal Hij het toch wel alleen klaarspelen de arme te helpen; en wie Hem niet willen aannemen en de grote eer, Zijn werk te doen, versmaden, die zal Hij tezamen met de onrechtvaardige verdoemen, daar zij 't met de onrechtvaardige gehouden hebben. Zo is Hij alleen zalig, maar Hij wil ons eer aandoen en niet alleen zalig zijn, maar ons met Zichzelf zalig weten. Ook zouden Zijn geboden tevergeefs ingesteld zijn, als Hij het alleen deed, daar niemand dan reden had, zich in de grote werken van deze geboden te oefenen. Niemand zou ook zijn best doen, God en Zijn naam voor het hoogste goed te houden en om Zijnentwil alles op te offeren.

Ten een en dertigste. Tot dit werk behoort ook de taak, alle valse, verleidelijke, ketterse leringen, alle misbruik van geestelijke macht tegen te gaan. Dit nu is veel moeilijker, want deze dingen vechten juist met de heilige naam van God tegen Gods naam. Daarom schijnen ze heel wat te zijn en daarom schijnt het gevaarlijk hen te weerstaan, daar zij voorgeven, dat wie hen weerstreeft, die weerstreeft God en al Zijn heiligen, op wier plaats zij zitten en wier macht zij uitoefenen, zeggende, dat Christus van hen getuigd heeft: "Wie u hoort, die hoort Mij en wie u veracht, die veracht Mij". Aan deze woorden ontlenen zij een sterke ruggesteun, en ze worden zo onbeschaamd en vermetel, alles te zeggen, te doen en te laten, wat ze willen: in de ban doen, vervloeken, roven, doden en al hun misdadigheid botvieren, naar dat het hun lust en naar dat ze bedenken, en dat alles zonder enige hinder.

Nu heeft Christus niet bedoeld, dat wij naar hen moesten luisteren in al wat ze zeggen en doen, maar alleen dan, als ze Zijn woord, het evangelie, niet hun eigen woord, Zijn werk en niet hun eigen werk ons voorhouden. Hoe zouden wij anders kunnen weten of hun leugens en zonden te vermijden waren? Er moet toch een regel zijn, in hoeverre men hun gehoor en gevolg te geven heeft. Deze regel is niet door hen ingesteld, maar moet door God boven hen zijn ingesteld; daarnaar moeten wij ons weten te richten, zoals wij zullen horen in het vierde gebod. Het moet nu eenmaal zo zijn, dat ook in de geestelijke stand het merendeel een valse leer predikt en de geestelijke macht misbruikt, opdat ons aanleiding zou gegeven

worden het werk van dit gebod te betrachten en wij op de proef gesteld zouden worden, wat wij tegen zulke godslasteraars ter wille van de eer van God willen doen en laten.

O, als wij hierin vroom waren, hoe vaak moesten dan die schurken van de rechtbank[352] hun pauselijk en bisschoppelijk banvonnis voor niets vellen. Hoe zwak zouden de Roomse donderslagen klinken. Hoe vaak moest dan menigeen zijn mond houden, waarnaar nu de hele wereld luisteren moet. En hoe weinig predikers zou men dan in de Christenheid vinden. Maar het heeft zich ingeburgerd als vaste regel, dat alles goed moet zijn, hoe of wat ze maar beweren. Hier is niemand, die voor Gods naam en eer strijdt, en ik ben van mening, dat er geen grotere en slechtere zonde in de uiterlijke werken geschiedt dan op dit punt. Het is zo duister, dat slechts weinigen het verstaan en daarbij zo onaantastbaar hoog - getooid als het is met Gods naam en macht - dat het gevaarlijk is, het aan te vallen. Maar de profeten in oude tijden zijn meesters hierin geweest, ook de apostelen, vooral Paulus, die er zich in 't geheel niet door van hun stuk lieten brengen, of de hoogste of laagste priester het gezegd had, en of die het in Gods naam of in zijn eigen naam gezegd had. Zij letten op de werken en woorden en toetsten die aan Gods gebod, afgezien van de vraag of een grote Hans dan wel een Klein Duimpje het gezegd had, het in Gods naam of in mensennaam gedaan had Daarom moesten zij ook sterven, waarvan in onze tijden veel meer zou te zeggen zijn, want tegenwoordig gaat het nog veel erger toe. Maar Christus, Petrus en Paulus moeten dat alles met hun heilige namen dekken, zodat er geen schandelijker dekmantel op aarde gekomen is dan juist de allerheiligste, hooggebenedijde naam van Jezus Christus.

Men zou kunnen gruwen van het leven, alleen wegens het misbruik en de lastering van Gods heilige naam, waardoor wij (als het nog langer moest duren), naar ik vrees, nog eens de duivel openlijk als een god zullen aanbidden. Zo onbeschrijfelijk kras springen de geestelijke machthebbers en geleerden met de zaken om. Het is hoog tijd, dat wij God met ernst bidden, dat Hij Zijn naam heiligt. Het zal echter bloed kosten, en zij, die in de glans van de heilige martelaren zitten en met hun bloed gewonnen zijn, moeten zelf op hun beurt martelaars maken. Daarvan een andere keer meer.

Over het derde gebod.

Ten eerste. Nu hebben wij gezien, hoeveel goede werken er in het tweede gebod opgesloten liggen, welke echter op zichzelf niet goed zijn, tenzij ze geschieden in het geloof en het vertrouwen op Gods goedgunstigheid; en voorts, hoeveel wij te doen hebben, als we alleen al dit gebod in acht nemen, en hoe wij helaas veel met andere werken omgaan, die daarmee niets te doen hebben. Nu volgt het derde gebod: "Gij zult de vierdag heiligen". In het eerste wordt geboden, hoe wij ons jegens God te gedragen hebben in gedachten; in het tweede, hoe zich de mond te gedragen heeft met woorden. In dit derde wordt geboden, hoe wij ons jegens God te gedragen hebben met werken.

Dit is de eerste en ware tafel van Mozes, waarop deze drie geboden geschreven zijn, die de mens ter rechterzijde regeren, namelijk, in de dingen, die God betreffen en waarin God met de mens en deze met God te maken heeft, zonder bemiddeling van enig schepsel.

De eerste werken van dit gebod zijn enkel van uitwendige aard. We noemen ze gewoonlijk "godsdienstoefening", als daar zijn: mis horen, bidden, prediking horen op de heiligendagen. Volgens gangbare mening zijn er maar heel weinig werken in dit gebod; bovendien, als ze niet in Gods gunst, in vertrouwen en geloof geschieden, zijn ze niets, zoals boven gezegd is. Daarom zou het ook wel goed zijn, als er minder heiligen-dagen waren, vooral daar hun doen en laten in onze tijden grotendeels bedenkelijker zijn dan die van de werkdagen, te weten lediggang, overdaad in eten en drinken, spelen en andere slechte daden. Bovendien worden de mis en de prediking zonder enig geestelijk profijt aangehoord en wordt het gebed zonder enig geloof uitgesproken. Het gaat bijna zó toe, dat men meent,

[352] N.1. de leden van het "officium sanctum", de magistraten van de Inquisitie.

dat er genoeg geschied is, als wij de mis met de ogen gezien, de prediking met de oren gehoord en het gebed met de mond uitgesproken hebben. Zo uiterlijk en oppervlakkig gaat het toe. Wij houden 't er niet voor, dat wij van de mis iets in het hart ontvangen, iets uit de prediking leren en onthouden, iets in het gebed zoeken, begeren en verwachten. De grootste schuld hebben hier de bisschoppen en priesters of zij, aan wie de prediking is opgedragen, doordat zij het evangelie niet leren en de mensen niet onderrichten, hoe zij de mis zien, de prediking aanhoren en bidden moeten. Daarom willen wij deze drie werken in 't kort uitleggen.

Ten tweede. In de mis is het nodig, dat we ook met het hart erbij zijn. Alleen dan echter zijn we erbij, als wij het geloof in het hart koesteren. Hier moeten we de woorden van Christus vermelden, waar Hij de mis instelt en spreekt: "Neemt en eet, dit is Mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt". Desgelijks over de kelk: "Neemt en drinkt allen daaruit. Dit is een nieuw, eeuwig testament in Mijn bloed, dat voor u en voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonden. Doet dit, zo dikwijls gij het doet, tot Mijn gedachtenis". In deze woorden heeft Christus Zichzelf een vierdag of jaardag van de herinnering ingesteld, om deze dagelijks overeenkomstig Zijn wil te vieren onder de gehele Christenheid en Hij heeft daartoe een heerlijk, rijk, groot testament gemaakt, waarin geen sprake is van schatting, geld of tijdelijk goed, maar van vergeving van alle zonden, genade en barmhartigheid ten eeuwig leven, opdat allen, die tot deze plechtigheid komen, hetzelfde testament zouden hebben. En Hij is daarna gestorven, waardoor dit testament bestendig en onherroepelijk geworden is. Tot een teken en getuigenis hiervan heeft Hij, in plaats van brief en zegel, Zijn eigen lichaam en bloed onder de gestalte van brood en wijn niet op aarde gelaten.

Hier nu is het nodig, dat de mens het eerste werk van dit gebod recht goed beoefent. Hij twijfele er slechts niet aan, dat het alzo is en zij verzekerd van dit testament, opdat hij Christus niet tot een leugenaar maakt. Want wat is het anders, als u bij de mis toeziet en er niet aan gedenkt of niet gelooft, dat Christus u aldaar door Zijn testament vergeving van alle zonden toebeschikt en gegeven heeft, dan alsof u zou zeggen: "ik weet niet of geloof niet, dat 't waar is, dat mij hier vergeving van mijn zonden toebeschikt en gegeven wordt?" O, hoeveel missen zijn er tegenwoordig in de wereld: Hoe weinig missen echter, die men met zulk een geloof gebruikt en aanhoort: Zeer zwaar wordt God daardoor vertoornd. Daarom kan iemand bij de mis onmogelijk goede vrucht voortbrengen, tenzij hij in droefenis begerig is naar goddelijke genade-bewijzen en gaarne van zonde vrij. Of zo hij nog boze opzet heeft, dat hij dan toch tijdens de mis zich verandert en begeerte krijgt naar dit testament. Daarom liet men oudtijds geen openbare zondaar tot de mis toe.

Als het nu goed staat met dit geloof, dan moet het hart door het testament blij worden en in Gods liefde warm worden en versmelten. Daar volgt dan lof en dank op uit een verkwikt hart. Daarom heet de mis in het Grieks "eucharistia", dat is dankzegging, omdat wij God loven en danken voor zulk een troostvol, rijk, heerlijk testament, zoals hij dankt, prijst en verheugd is, aan wie een goede vriend duizend en meer gulden toebeschikt heeft. Ofschoon het Christus meermalen gaat als degenen, die door hun testament sommigen rijk maken, welke nooit meer aan de erflaters denken, noch ook lof en dank zeggen. Zo-staat het tegenwoordig met onze missen, dat ze alleen gehouden worden, zonder dat men weet waartoe of waarom ze dienen; daarom ook danken, beminnen noch loven wij, maar blijven dor en verstokt erbij en volstaan met ons gebed. Daarvan straks meer.

Ten derde. De prediking nu moest niets anders zijn dan de verkondiging van dit testament. Echter, wie kan het horen, als niemand het predikt. Maar nu weten zij, die 't moeten prediken, het zelf niet. Daarom dwalen de preken af naar andere ondeugdzame fabelen[353] en zo wordt Christus vergeten. Het gaat ons als die koning in 2 Kon. 7: 19, dat wij ons goed

[353] Legenden van heiligen of spreuken van de heidense wijsgeer Aristoteles werden in de prediking behandeld.

zien en niet genieten. Daarom zegt ook de prediker: "Dat is een groot kwaad, als God iemand rijkdom geeft en hem die nooit laat genieten". Zo zien wij ontelbaar vele missen en weten niet of het een testament is, dan wel of 't dit of dat is, juist alsof het een gewoon goed werk op zichzelf was. O God, hoe zijn wij zozeer verblind. Waar dit testament echter recht gepredikt wordt, daar is het nodig, dat men het met ijver aanhoort, aanneemt, behoudt, vaak eraan denkt en aldus het geloof versterkt tegen alle aanvechting van de zonde, in het verleden, in het heden of in de toekomst.

Zie, dat is de enige ceremonie of godsdienstoefening, die Christus heeft ingesteld, waarbij zijn Christenen zich verenigen en die zij eendrachtig beoefenen en onderhouden moeten. Hij heeft haar toch niet, zoals andere ceremoniën, alleen als goed werk bedoeld, maar er een bovenmatig rijke schat in neergelegd, die aan alle gelovigen overhandigd en toegeëigend moet worden.

Deze prediking moet er toe opwekken, dat de zondaren leed krijgen over hun zonde en dat de begeerte naar de schat ontstoken wordt. Daarom moet het als een zware zonde gelden, het evangelie niet te horen en zulk een schat en rijke maaltijd, waartoe wij genodigd worden, te verachten. Veel groter echter is de zonde, het evangelie niet te prediken en zo veel volk, dat het gaarne zou horen, te laten versmachten, daar toch Christus zo streng bevolen heeft, het evangelie en dit testament te prediken, zodat Hij niet wil, dat de mis gehouden wordt, tenzij het evangelie gepredikt wordt. Hij zegt: "Zo dikwijls gij dit doet, zo gedenkt Mijner daarbij". Dat is, zoals Paulus zegt: "Gij zult van Zijn dood prediken". Derhalve is het verschrikkelijk en gruwelijk in onze dagen, bisschop, pastoor en prediker te zijn, want niemand kent meer dit testament, laat staan dat ze het prediken, wat toch hun hoogste en enige plicht en taak is. Hoe bezwaarlijk zullen zij rekenschap afleggen over zoveel zielen, die wegens deze tekortkoming in de prediking moeten versmachten.

Over het gebed.

Ten vierde. Men moet bidden, niet zoals de gewoonte is, door vele blaadjes of kraaltjes[354] te tellen, maar u moet u enige noden, die u na aan het hart liggen, voor de geest roepen, met volle ernst de voorziening daarin begeren en daardoor het geloof en het vertrouwen tot God zódanig beoefenen, dat wij er niet aan twijfelen, verhoord te worden. Zo onderricht Bernhard[355] zijn broeders en zegt: "Lieve broeders, u mag uw gebed vooral niet gering achten, als ware het tevergeefs, want voorwaar, ik zeg u, dat, voordat u de woorden uitspreekt, het gebed reeds in de hemel is opgeschreven. U moet zeker van God verwachten, dat uw gebed verhoord zal worden, of zo het niet verhoord wordt, dat het u dan niet goed en nuttig geweest was verhoord te worden".

Alzo is het gebed een bijzondere oefening van het geloof, dat voorzeker het gebed zo aangenaam maakt voor God, dat het òf zeker verhoord wordt, òf dat ons iets beters, dan waarom wij bidden, daarvoor in de plaats gegeven wordt. Zo spreekt ook Jacobus: "Wie tot God bidt, die mag niet twijfelen in het geloof, want als de mens twijfelt, stelt hij zich niet voor, dat hij iets van God zal verkrijgen". Dit is een duidelijke tekst, die regelrecht toe- en ontzegt: wie niet vertrouwt, die verkrijgt niets, noch wat hij bidt, noch iets beters.

Om zulk een geloof ook te wekken, heeft Christus in Marcus 11 zelf gezegd: "Ik zeg u, al wat gij bidt, gelooft slechts, dat gij het ontvangen zult, zo geschiedt het gewis". En in Matth. 7: 7: "Bidt, zo wordt u gegeven; zoekt, zo zult gij vinden; klopt aan, zo zal u open gedaan worden. Want wie bidt, die ontvangt; wie zoekt, die vindt; wie aanklopt, die wordt open gedaan. Welke vader onder u geeft zijn zoon een steen, als deze hem om brood vraagt; of een slang, als hij hem om een vis vraagt; of een schorpioen, als hij vraagt om een ei? Zo gij echter weet uw kinderen goede gaven te geven, terwijl gij zelf niet van nature goed zijt, hoeveel te meer zal uw hemelse Vader een goede geest geven allen, die Hem bidden."

---

[354] N.l. van bidprentjes en rozenkransen.
[355] Bernhard van Clairvaux, gest. 1153.

Ten vijfde. Wie is zo hard en zo van steen, dat hij door zulke machtige woorden niet bewogen zou worden met vol vertrouwen blij en gaarne te bidden? Maar hoeveel gebeden zou men ook moeten hervormen, als men overeenkomstig deze woorden goed zou moeten bidden: Nu zijn wel alle kerken en kloosters vol gebed en gezang, maar hoe gaat het daar toe, daar er zo weinig verbetering en nut uit voortvloeit en het nog dagelijks erger wordt? Er is geen andere oorzaak dan die Jacobus aanwijst, zeggende: "Gij bidt veel, maar u gewordt niets, daarom, omdat gij niet goed bidt". Want waar dit geloof en vertrouwen niet in het gebed aanwezig is, daar is het gebed dood en niets meer dan een zware moeite en arbeid. Als men er iets door ontvangt, is het toch niets anders dan tijdelijk nut, zonder enig heilsgoed en zonder enige hulp voor de zielen. Ja, het strekt tot grote schade en verblinding van de zielen, waarbij de mensen maar voortleven en veel met de mond prevelen, ongeacht, of ze het waarlijk verkrijgen of begeren of vertrouwen. Ze blijven in dat ongeloof verstokt, wat de slechtste gewoonte is, indruisend tegen de oefening van het geloof en het wezen van het gebed.

Daaruit volgt, dat de ware bidder er nooit aan twijfelt, dat zijn gebed zeker aangenaam is en verhoord wordt, ofschoon hem ook niet juist datgene gegeven wordt, waarom hij bidt. Want men moet God de nood voorleggen in het gebed, maar Hem niet maat of wijze, doel of plaats voorschrijven, maar zo Hij het beter of anders geven wil, dan wij het ons denken, het Hem overgeven, want wij weten dikwijls niet, wat wij bidden, zoals Paulus zegt in Rom. 8: "God werkt en geeft hoger, dan wij begrijpen". Zo zegt hij ook in Eféze 3, dat er alzo om ons gebed geen twijfel mag bestaan, of het aangenaam is en verhoord wordt, en wij toch aan God tijd en plaats, maat en doel moeten overlaten, verzekerd dat Hij het wel zal doen, zoals het moet zijn.

Dat zijn de ware aanbidders, die Hem in geest en in waarheid aanbidden. Want wie niet geloven, dat ze verhoord worden, die zondigen ter linkerzijde tegen dit gebod en raken er ver vandaan met hun ongeloof. Wie Hem echter een doel voorschrijven, die zondigen ter rechterzijde en komen Hem te na, doordat ze God verzoeken. Zo heeft Hij beide verboden, dat men noch ter linker-, noch ter rechterzijde afwijkt, dat is noch met ongeloof, noch door God te verzoeken, maar met eenvoudig geloof op de rechte weg blijft, Hem vertrouwt en Hem toch niet een doel voorschrijft.

Ten zesde. Zo zien wij, dat dit gebod, evenals het tweede, niet anders moet zijn dan beoefening en betrachting van het eerste gebod, dat is van geloof, trouw, overgave, hoop en liefde jegens God, opdat het eerste gebod onder alle geboden de hoofdman, en het geloof het hoofdwerk en het leven van alle werken is, zonder hetwelk zij (zoals gezegd) niet goed kunnen zijn.

Zo u echter zegt: hoe staat het, als ik niet geloven kan, dat mijn gebed verhoord wordt en aangenaam is? dan luidt het antwoord: juist daarom worden geloof, gebed en alle andere goede werken bevolen, opdat u zult inzien, wat u kunt en niet kunt. En als u bevindt, dat u tot zulk geloof en zulke werken niet de kracht hebt, dan moet u zich deswege ootmoedig voor God beklagen en alzo met een zwakke vonk van het geloof aanvangen, die u dan dagelijks meer en meer door oefening in alle leven en werken moet aanwakkeren. Want op het stuk van geloof is er niemand ter wereld, die niet groot gebrek lijdt. Ook de heilige apostelen in het evangelie en voornamelijk Petrus waren zwak in 't geloof, zodat zij ook Christus baden, zeggende: "Heere, vermeerder ons het geloof", en zodat Hij hen ook vaak berispt, omdat zij een klein geloof hadden.

Daarom moet u niet versagen en niet maar erop los leven, ook al bespeurt u, dat u niet zo sterk gelooft in uw gebed of in andere werken, als u wel zou moeten en willen. Ja, u moet God uit de grond van het hart danken, dat Hij u aldus uw zwakheid openbaart, waardoor Hij u dagelijks leert en vermaant, hoezeer u nodig hebt u te oefenen en u dagelijks in het geloof te versterken. Want hoevelen ziet u er niet, die maar voortleven, bidden, zingen, lezen,

werken onder de schijn van grote heiligen te zijn, en die er toch nooit toe komen in te zien, hoe het bij hen gesteld is met het hoofdwerk, het geloof. Zelf verblind, verleiden zij nog anderen; menen er heel goed aan toe te zijn en bouwen alzo heimelijk op het zand van hun werken zonder enig geloof en niet op Gods genade en belofte door een vast en zuiver geloof. Daarom hebben wij in dit leven, hoe lang het is, handen vol werk door leerlingen te blijven in het eerste gebod en in het geloof bij al ons doen en laten en wij mogen nooit ophouden met leren. Niemand weet, welk een grote zaak het is op God te vertrouwen, dan alleen hij, die het begint en beproeft te doen in zijn werken.

Ten zevende. En zie nu nogmaals: als er geen ander goed werk geboden was, was niet het bidden alleen reeds genoeg om het ganse mensenleven in het geloof te oefenen? Tot dit werk zijn in het bijzonder de geestelijke standen geordend, zoals dan ook in oude tijden sommige heilige vaders dag en nacht baden. Ja, er is voorzeker geen Christenmens, die niet tijd heeft zonder ophouden te bidden. Ik bedoel echter het geestelijke bidden, dat is: niemand wordt, indien hij wil, zozeer met zijn arbeid bezwaard, of hij kan tegelijkertijd in zijn hart met God spreken, Hem zijn eigen nood of die van anderen voorleggen, hulp begeren, bidden en in dat alles zijn geloof oefenen en versterken.

Dat bedoelt de Heere in Lucas 18, waar hij zegt: men moet zonder ophouden bidden en nooit aflaten, terwijl Hij toch in Matth. 6 vele woorden en lange gebeden verbiedt. Hij bestraft de huichelaars, niet, omdat het lange mondgebed slecht is op zichzelf, maar omdat dit niet het ware bidden is, dat ten allen tijde geschieden moet en omdat dit niets is zonder het innerlijk bidden van het geloof. Want ook het uiterlijke gebed moeten wij te zijner tijd in acht nemen, vooral in de mis, zoals dit gebod eist en ook overigens, waar het maar bevorderlijk is voor het innerlijk bidden en geloven, hetzij in huis of op het veld, in dit of in dat werk. Maar hierover meer te zeggen is 't nu niet de tijd. Want dat behoort tot het Onze Vader, waarin al onze vragen en het bidden met woorden in het kort zijn samengevat.

Ten achtste. Waar zijn nu degenen, die begeren goede werken te kennen en te doen? Laten zij het bidden alleen maar eens in acht nemen en zich goed in het geloof oefenen, dan zullen zij bemerken, dat het waar is, wat de heilige vaders gezegd hebben, dat er geen moeizamer arbeid bestaat dan het bidden. Prevelen met de mond is gemakkelijk, maar de zin van de woorden te volgen met alle ernst van het hart, het in diepe vroomheid te doen (dat is met begeerte en geloof), zodat men ernstig begeert wat de woorden zeggen, en niet te twijfelen aan de verhoring: dat is een grote daad voor Gods ogen. Hier biedt de boze geest met alle krachten tegenstand. O, hoe vaak zal hij hier de lust tot bidden verhinderen, door niet toe te laten tijd en plaats te vinden, ja, hoe vaak ook zal hij twijfel aankweken, of de mens waardig is zulk een majesteit als God is te smeken. Hoe vaak ook zal hij zozeer verwarring stichten, dat de mens zelfs niet weet of het ernst is, dat hij bidt, of niet; of het mogelijk is, dat zijn gebed God aangenaam is en meer zulke wonderlijke gedachten. Want hij weet wel, hoe machtig het gebed is en hoezeer het hem pijn doet en hoe nuttig 't voor alle mensen is, zulk een echt gelovig gebed van een mensenkind Daarom ziet hij niet gaarne, dat het gebed in 's mensen hart opkomt.

Hier moet de mens voorwaar wijs zijn en er niet aan twijfelen, dat hij en zijn gebed onwaardig zijn tegenover zulk een onmetelijke majesteit. Op generlei wijze mag hij zich op zijn waardigheid verlaten of wegens zijn onwaardigheid verslappen, maar hij moet Gods gebod in acht nemen, het Hem voorhouden, de duivel tegenstand bieden en aldus spreken: als het op mijn waardigheid aankwam, zou ik niets kunnen beginnen, maar vanwege mijn onwaardigheid laat ik niet af; ik bid en werk alleen daarom, omdat God enkel uit goedertierenheid aan alle onwaardigen verhoring en genade beloofd heeft, ja, niet alleen beloofd, maar Hij heeft ten strengste bevolen op straffe van Zijn eeuwige ongenade en toorn, om te bidden, te vertrouwen en te aanvaarden. Is het voor de hoogste Majesteit niet te veel geweest aan ons, onwaardige wormen, een zo dure en zware verplichting op te

leggen, om te vragen, te vertrouwen en alles van Hem aan te nemen, hoe mag het mij dan te veel zijn, zulk een gebod met alle vreugde op mij te nemen, hoe waardig of onwaardig ik ook zijn mag? Zo moet men de ingevingen van de duivel door Gods gebod uitstoten. Dan houdt hij op en anders nooit.

Ten negende. Wat voor zaken en behoeften zijn het echter, die men in het gebed de almachtige God moet voorleggen en klagen, om daardoor het geloof te oefenen? Antwoord: het zijn ten eerste ieders eigen nood en benauwdheden, die hem op 't hart liggen, waarvan David spreekt in Psalm 32: "Gij zijt mijn toevlucht in alle angst, die mij omgeeft; U bent mijn troost, door mij te verlossen van alle kwaad, dat mij omringt". Evenzo Psalm 142: 2: "Ik heb met mijn stem tot God de Heere geroepen, ik heb met mijn stem tot God gebeden, ik wil mijn gebed voor Zijn ogen ontvouwen en wil voor Hem uitstorten al wat mij ter harte gaat". Zo moet een Christenmens zich in de mis de zeer vele tekortkomingen, die hij gevoelt, voor ogen stellen en dat alles vrij voor God uitstorten met wenen en weeroepingen, zo klagelijk als hij maar kan, als voor zijn getrouwe Vader, Die bereid is te helpen.

En kent of ziet u niet uw nood of hebt u geen aanvechting, zo weet dan, dat u er 't allerergst aan toe bent. Want dat is de grootste aanvechting, dat u uzelf zo verstokt, verhard en onaandoenlijk bevindt, dat geen aanvechting u beweegt.

Er is echter geen betere spiegel, waarin u uw nood kunt leren zien, dan juist de tien geboden, waarin u vindt, wat u ontbreekt en wat u te zoeken hebt. Als u daarom bemerkt, dat u zwak bent in 't geloof, weinig hoop hebt en geringe liefde tot God; ook, dat u God niet prijst en eert, maar eigen eer en roem liefhebt, dat u mensengunst hoogacht, niet gaarne mis en prediking aanhoort, traag bent in 't gebed, in welke opzichten ieder tekortkomingen heeft, dan moet u deze tekortkomingen belangrijker achten dan alle stoffelijke schade aan goed, eer en lichaam. Zij zijn ook erger dan de dood en alle dodelijke ziekte. Deze moet u met ernst aan God voorleggen en klagen en om hulp smeken, met alle vertrouwen daarop wachten, opdat u verhoord wordt en hulp en genade verwerft.

Ga dan zo voort tot de tweede tafel van de geboden en zie, hoe ongehoorzaam u geweest bent en nog bent tegen vader, moeder en alle overheid; hoe u u met toorn, haat en scheldwoorden tegen uw naaste keert; hoe onkuisheid, gierigheid en onrecht, daad en woord tegen uw naaste u belaagt, dan zult u ongetwijfeld gewaar worden, dat u vol nood en ellende bent en reden genoeg hebt zelfs bloeddruppels te wenen, als u 't zou kunnen.

Ten tiende. Ik weet echter wel, dat velen zo dwaas zijn, zulke dingen niet te willen afsmeken. Zij schikken zich erin en houden het daarvoor, dat God niemand hoort, die in zonden ligt. Dat alles doen de valse predikers, die leren, dat men niet moet beginnen bij het geloof en het vertrouwen op Gods goedgunstigheid, maar bij de eigen werken. Zie, u ellendig mens, als u een been gebroken hebt of het gevaar van de lichamelijke dood u overvalt, dan roept u God aan, en deze of gene heilige; dan talmt u niet zo lang, totdat uw been weer gezond wordt of het gevaar voorbij is; dan bent u niet zo dwaas, dat u denkt, dat God niemand verhoort, die zijn been gebroken heeft of in doodsgevaar verkeert.

Ja, u meent dat God dan 't allermeest moet verhoren, als u in de grootste nood en angst bent. Welnu, waarom bent u hier dan zo dwaas? Waar onmetelijk grotere nood is en eeuwige schade, wilt u daar niet des te meer smeken om geloof, hoop, liefde, ootmoed, gehoorzaamheid, kuisheid, zachtmoedigheid, vrede, gerechtigheid, tenzij u eerst zonder alle ongeloof, twijfel, hovaardij, ongehoorzaamheid, onkuisheid, toorn, gierigheid en ongerechtigheid bent? Hoe meer u gevoelt dat u in deze punten in gebreke blijft, des te meer en des te ijveriger moet u bidden en wenen.

Zo blind zijn wij. Met lichamelijke ziekte en nood lopen wij haastig tot God; maar met de ziekte van de ziel ontlopen wij Hem en willen niet eerder terugkomen, tenzij wij tevoren

gezond zijn. Dat is juist, alsof er één God is, Die het lichaam, en een andere, Die de geest kan helpen, of alsof wij in geestelijke nood, die toch groter is dan de lichamelijke, ons zelf wilden helpen. Dat is een duivels oogmerk en plan.

Niet alzo, mijn waarde: Wilt u van uw zonden gezond worden, dan moet u zich niet aan God onttrekken, maar nog veel getrooster tot Hem vlieden en Hem smeken dan wanneer een lichamelijke nood u overvallen had. God is de zondaren niet vijandig gezind, slechts de ongelovigen, dat zijn diegenen, die hun zonde niet inzien, klagen, geen hulp daarvoor bij God zoeken, maar door eigen vermetelheid zichzelf willen reinigen, Gods genade niet nodig achten en Hem niet voor een God houden, die aan een ieder geeft zonder iets daarvoor te nemen.

Ten elfde. Dat alles is in het algemeen gezegd over het uit eigen nooddruft opkomende gebed. Maar het gebed, dat eigenlijk bij dit gebod behoort, en een werk van de vierdag heet, is veel beter en groter. Dit moet gebeden worden voor de gezamenlijke Christenheid, voor alle nood van alle mensen, van vriend en vijand, in 't bijzonder voor de nood van iedere parochie of ieder bisdom.

Zo beval Paulus aan zijn leerjongen Timotheüs: "Ik vermaan u, dat gij ervoor zorg draagt, dat men doet smekingen en gebeden voor alle mensen, voor de koningen en allen, die in hoogheid gezeten zijn, opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in godsvrucht en eerbaarheid. Want dat is goed en aangenaam voor God, onze Zaligmaker". Daarom gebood Jeremia in het 29e hoofdstuk aan het volk Israël[356], dat ze moesten bidden tot God voor de stad en het land Babylon, omdat de vrede van de stad ook hun vrede was. En Baruch 1: "Bidt voor het leven van de koning te Babylon en voor het leven van zijn zoons, opdat wij in vrede onder hun bestuur leven".

Dit gemeenschappelijk gebed is kostelijk en van grote kracht. Omwille van het gebed komen wij ook tezamen. Daarom heet ook de kerk een bedehuis, omdat wij aldaar eendrachtig en gezamenlijk onze en de nood van alle mensen moeten bedenken, die aan God voorleggen en Hem om genade aanroepen. Dit moet echter met hartelijke bewogenheid en ernst geschieden, zó dat de nooddruft van alle mensen ons ter harte gaat en wij, in waarachtig medelijden jegens hen, in recht geloof en vertrouwen bidden. Waar zulke gebeden niet in de mis-godsdienstoefening geschieden, was het beter de mis achterwege te laten.

Want hoe kan dat in orde zijn, dat wij gezamenlijk in een bedehuis bijeenkomen (waardoor toch beduid wordt, dat wij voor de ganse gemeente in haar geheel aanroepen en bidden zullen), als wij deze gebeden verdelen en zo splitsen, dat een ieder slechts voor zichzelf bidt en niemand zich het lot van de ander aantrekt of zich om iemands nooddruft bekommert? Hoe kan het gebed nuttig, goed, aangenaam en gemeenschappelijk of een werk van de vierdag en van de vergadering genoemd worden, als ieder zijn eigen gebeden doet, de een hiervoor, de ander daarvoor, terwijl het slechts baatzuchtige, zelfzuchtige gebeden zijn, waarvan God een vijand is?

Ten twaalfde. Een aanduiding van dit gemeenschappelijk gebed is nog ouder gewoonte overgebleven, als men aan het eind van de prediking de schuldbelijdenis uitspreekt en op de kansel voor de gehele Christenheid bidt. Maar zoals het nu te doen gebruikelijk is, moet het niet toegaan. Doch er moet een vermaning mede gepaard gaan, om gedurende de gehele godsdienstoefening te bidden voor die noden, die de prediker ons op het hart bindt. En hij moet ons van tevoren vermanen en daardoor verootmoedigen, opdat wij waardig bidden. Deze vermaning moet zo kort mogelijk zijn, waarna de menigte van het volk al tezamen God haar zonde zelf klaagt en voor iedereen met ernst en geloof bidt.

---

[356] N.1. in de ballingschap.

O, indien het God behaagde, dat enige gemeente op deze wijze de mis zou aanhoren en zou bidden, dat er uit het gehele volk een gemeenschappelijke ernstige hartekreet tot God omhoog ging, welke onmetelijk rijke en heilzame vruchten zou het gebed dan dragen. Wat ergers zouden alle boze geesten kunnen ondervinden? Wat groters zou op aarde kunnen geschieden? Vele vromen zouden behouden, vele zondaren daardoor bekeerd worden.

Want voorwaar, de Christelijke kerk op aarde heeft geen grotere macht noch taak dan zulk een gemeenschappelijk gebed in de strijd tegen al wat haar overkomen kan. Dat weet de boze geest zeer wel. Daarom doet hij al wat hij kan om dit gebed te verhinderen. Daar laat hij ons flink kerken bouwen, veel stichtingen maken, pijpen, lezen en zingen, veel missen houden en alle perken te buiten gaande praal bedrijven. Dat verdriet hem niet, nee, hij helpt nog mee, dat wij zulk gedoe voor 't allerbeste houden en menen het daardoor keurig klaar gespeeld te hebben. Maar dat daarnaast dit gemeenschappelijke sterk en vruchtbaar gebed te gronde gaat en door die veinzerij ongemerkt achterwege blijft, daardoor krijgt hij zijn zin. Want waar het gebed terneer ligt, kan niemand hem iets ontnemen en weerstaan.

Bemerkte hij echter, dat wij dit gebed in acht wilden nemen, al was het onder een strooien dak of in een varkensstal, hij zou 't voorwaar niet toelaten, maar veel banger zijn voor zulk een varkensstal dan voor alle hoge, grote en schone kerken, met haar torens en klokken, waar ook, waarin zulk een gebed afwezig was. Het ligt waarlijk niet aan plaats en gebouw van samenkomst, maar alleen aan dit onoverwinnelijk gebed, dat wij op de rechte wijze bijeen moeten snoeren en tot voor Gods aangezicht brengen.

Ten dertiende. De kracht van dit gebed bemerken wij uit hetgeen in overoude tijden Abraham bad voor de vijf steden, Sodom en Gomorra (Genesis 18). Hij bracht het zo ver, dat God ze niet zou hebben verdelgd, als daarin tien vrome mensen, twee in elk, geweest waren. Wat zou men dan kunnen bereiken, als velen tezamen als één man hartelijk en met ernstig vertrouwen God aanroepen.

Ook zegt Jacobus: "Lieve broeders, bidt voor elkaar, dat gij moogt zalig worden. Want het gebed van een vrome vermag veel, als het aanhoudt en niet aflaat (dat is: dat niet ophoudt steeds meer te bidden)", al geschiedt hem niet terstond wat hij afsmeekt, zoals sommige wankelmoedigen doen. En Jacobus stelt hiervan als voorbeeld Elia de profeet. Die was een mens, zo spreekt hij, zoals wij. En hij bad, dat het niet zou regenen en het regende niet in drie jaren en zes maanden. Wederom bad hij en het regende en alles is vruchtbaar geworden. De spreuken en voorbeelden in de Heilige Schrift, die ons aansporen te bidden, zijn groot in getal, maar steeds zó, dat het met ernst en geloof moet geschieden. Gelijk David zegt: "Gods ogen zien op de vromen en Zijn oren luisteren naar hun gebed". Evenzo: "God is nabij degenen, die Hem aanroepen, als zij Hem in waarheid aanroepen". Waarom voegt hij er aan toe: "in waarheid aanroepen"? Daarom, omdat dat geen bidden en aanroepen mag heten, als de mond alleen prevelt.

Wat zou God moeten doen, als u daar zo aankomt met uw gepraat, met boek of paternoster, terwijl u aan niets anders denkt dan de woorden klaar en het getal vol te krijgen, zodat u 't zelf niet zou weten, als iemand u vroeg waarom het ging of wat u van plan was te bidden, want u hebt u er niet over bedacht, dit of dat aan God voor te leggen of van Hem te begeren. Uw enige reden tot gebed is, dat men u het een of ander opgelegd heeft te bidden en dat wilt u houden en volbrengen. Is het wonder, dat bliksem en donder vaak kerken in brand steken, daar wij van het bedehuis een spothuis maken en dátgene gebed noemen, waarin wij niets aan God voorleggen en van Hem begeren?

Wij moesten echter doen zoals degenen, die iets willen afsmeken van grote vorsten. Die gaan niet een zeker aantal woorden babbelen. De vorst mocht anders eens denken, dat ze hem bespotten of dat ze niet goed wijs waren; maar zij kleden het zeer eenvoudig in en beijveren zich hun nood voor te leggen, bevelen het echter in zijn genade aan in vol vertrouwen op verhoring. Zo ook moeten wij met God spreken over bepaalde dingen, te weten: de één of andere nood, die wij hebben, te berde brengen, deze in Zijn genade en

goedgunstigheid aanbevelen en niet twijfelen of de bede wordt verhoord. Want Hij heeft aan zulk bidden verhoring toegezegd, hetwelk aardse heren niet doen.

Ten veertiende. Wij verstaan meesterlijk de kunst op deze wijze te bidden, als wij lichamelijke nood hebben. Zijn we ziek, dan roept men St. Christoffel aan, dan weer St. Barbara; dan weer doet men een gelofte aan St Jacob, hier dit, daar dat; dan is er wel een ernstig gebed, goed vertrouwen op allerlei wijzen. Maar als wij in de kerken tijdens de mis zijn, dan staan we met de mond vol tanden, weten geen woord uit te brengen of te zeggen; dan klapperen de kralen, ruisen de blaadjes en de mond prevelt. Dat lijkt nergens meer naar.

Nu vraagt u echter, wat u in het gebed moet te berde brengen en klagen. Wel, u bent toch goed onderricht in de tien geboden en het Onze Vader. Doe dan de ogen open en zie in eigen leven en dat van de ganse Christenheid, vooral van de geestelijke stand. Dan zult u gewaar worden, hoezeer geloof, hoop, liefde, gehoorzaamheid, kuisheid en alle deugd ter neer liggen, en allerlei gruwzame misdaden de overhand nemen; hoe groot gebrek er is aan goede predikers en prelaten; hoe enkel schurken, kinderen, dwazen en vrouwen regeren. Dan zult u bemerken, dat 't nodig is, met louter bloedtranen alle uren zonder ophouden te bidden, dat er een eind komt aan die gruwelijke toorn van God in de wereld.

En het is waar, dat het nog nooit noodzakelijker geweest is te bidden dan in deze tijd en van nu af aan steeds meer tot aan 't einde van de wereld. En wordt u door zulke gruwelijke wantoestanden niet tot klacht en jammer bewogen, verbeeld u u dan maar niets over uw stand, orde[357], goede werken of gebed; ik zeg u: dan hebt u geen druppel echt Christenbloed in de aderen, al bent u zo vroom als u wilt. Het is echter alles reeds verkondigd, dat, ten tijde van Gods hoogste toorn, als de Christenheid de zwaarste nood lijdt, er dan geen voorbede en voorspraak bij God mogen worden gevonden, zoals Jesaja wenend zegt in het 64e hoofdstuk: "Gij zijt vertoornd over ons en er is helaas niemand, die opstaat en zich aan U vasthoudt". Evenzo Ezechiël 22: "Ik heb onder hen gezocht, of er niet iemand was, die een muur opwierp tussen ons en voor het land in de bres sprong tegen Mij, om Mij tegen te houden, maar Ik vond niemand. Daarom stortte Ik Mijn toorn over hen uit en met de hitte Mijner grimmigheid heb Ik hen verdelgd". Met deze woorden toont God aan, hoe Hij wil, dat wij Hem zullen weerstaan en voor elkaar Zijn toorn zullen tegengaan, zoals van de profeet Mozes meermalen geschreven staat, dat hij God ervan weerhield, Zijn toorn over het volk Israël uit te storten.

Ten vijftiende. Waar blijven nu evenwel degenen, die niet alleen zulk een ramp voor de Christenheid over ’t hoofd zien en er niet tegen opkomen in hun gebeden, maar die ook nog erover lachen, er welbehagen in scheppen, vonnissen, lasteren, andermans zonde luidruchtig bepraten en toch zonder blikken of blozen naar de kerk durven gaan, de mis horen, gebeden zeggen en zich voor vrome Christenen houden en laten houden? Die hebben wel nodig, dat men twee keer voor ze bidt, als men één keer bidt voor degenen, die zij vonnissen, bepraten en belachen. Dat er te allen tijde zulk soort lieden zou bestaan is als het ware al aangekondigd door de misdadiger ter linkerzijde[358], die Christus lasterde in Zijn lijden, gebrokenheid en nood. Evenzeer door allen, die Christus aan 't kruis hoonden, terwijl zij Hem 't allermeest moesten geholpen hebben. O God, hoe blind, ja uitzinnig zijn wij Christenen geworden! Wanneer zal er een einde komen aan de toorn, hemelse Vader? Wij vergaderen ons in de kerk en bij de mis om te bidden voor het onheil, dat de Christenheid getroffen heeft en wij spotten, lasteren en vonnissen in zondige verdwazing.

Als de Turk steden, land en lieden te gronde richt en kerken verwoest, dan zijn wij van mening, dat er aan de Christenheid veel kwaad is gedaan. Dan klagen wij, roepen koningen

---

[357] D. i. de kloosterorde, waartoe u behoort.
[358] N.1. op Golgotha.

en vorsten ten strijde, maar nu het geloof ten onder gaat, de liefde verkoelt, Gods Woord veronachtzaamd wordt en allerlei zonde de overhand neemt, nu denkt niemand eraan ten strijde te trekken. Ja, paus, bisschoppen, priesters en geestelijken, die in de geestelijke strijd tegen deze geestelijken veel erger zijn dan de Turken, moesten hertogen, hoofdlieden en vaandrigs zijn[359]. Maar die zijn juist zelf vorsten en voorgangers van zulk een Turken- en duivelslegioen, zoals Judas aanvoerder van de Joden was, toen zij Christus grepen.

Het moest een apostel, een bisschop, een priester, één van de besten zijn, die het begin maakte bij de ter dood brenging van Christus[360]. Zo moet ook de Christenheid door niemand anders dan juist door hen, die haar beschermers moesten zijn, verwoest worden. En terwijl zij de Turk wel wilden verslinden, blijven ze toch zo waanzinnig, dat ze thuis zelf hofstede en schapenstal in brand steken en met de schapen en al wat er in is laten verbranden, terwijl ze niettemin loeren op de wolf in 't struikgewas. Zo is het tegenwoordig gesteld en dat is ons verdiende loon wegens onze ondankbaarheid voor de oneindige genade, die Christus voor ons om niet verworven heeft door Zijn dierbaar bloed, Zijn zwaar lijden en bittere dood.

Ten zestiende. Ziedaar, waar zijn de leeglopers, die niet weten, hoe zij goede werken moeten doen? Waar zijn ze, die naar Rome, St. Jacob, hierheen en daarheen draven? Denk alleen maar aan dit ene werk van de missen, aanschouw de zondeval van uw naaste, ontferm u over hem, heb deernis met hem, klaag het God en bid voor hem. Doe dat eveneens voor alle andere nood van de Christenheid, vooral van de overheid, die God op zo gruwelijke wijze doet vallen en verleid worden, ons allen tot een ondragelijke straf en plaag. Doet u dit vol ijver, zo wees dan verzekerd, dat u eén van de beste strijders en hertogen bent, niet alleen tegen de Turk, maar ook tegen duivel en helse macht. Doet u dit echter niet, wat zou het u dan baten, zo u de wondertekenen van alle heiligen deed en alle Turken ombracht en toch schuldig bevonden werd, de nood van uw naasten veron-achtzaamd en daardoor tegen de liefde gezondigd te hebben. Want Christus zal op de jongste dag niet vragen, hoeveel u voor uzelf gebeden en gevast hebt, bedevaarten, dit of dat gedaan hebt, maar hoeveel u de naaste, de allergeringste, hebt welgedaan.

Nu zijn er onder de geringsten ongetwijfeld ook, die in zonden, in geestelijke armoede, gevangenschap en nooddruft gezeten zijn. Van dezen zijn er tegenwoordig veel meer dan van hen, die lichamelijke nood lijden. Daarom, let op: onze zelfbedach-te goede werken leiden ons tot aan en in onszelf, zodat wij alleen ons nut en onze zaligheid zoeken; maar Gods geboden drijven ons uit tot onze naaste, opdat wij daardoor slechts voor anderen nuttig zullen zijn ter zaligheid, gelijkerwijs Christus aan het kruis niet voor Zichzelf alleen, maar veel meer ons ten goede bad, toen hij sprak: "Vader, vergeef het hun, want zij weten niet, wat zij doen". Zo moeten wij ook voor elkaar bidden. Daaruit kan iedereen opmaken, dat de kwaadsprekers, misdadige rechters en verachters van andere mensen een verkeerd en slecht volk zijn, die niet anders doen dan minachten degenen, voor wie zij moesten bidden. In dat soort misdadigheid zit niemand zo diep dan juist zij, die veel zelfbedachte goede werken doen en voor 't oog van de mensen iets bijzonders schijnen en in achting staan om hun mooie schijnvertoon in menigerlei goede werken.

Ten zeventiende. Geestelijk bezien, behoort bij dit gebod nog een veel hoger werk, hetwelk de gehele natuur van de mensen omvat. Hierbij moet men weten, dat "sabbath" in 't Hebreeuws betekent vrije tijd of *rust,* omdat God op de zevende dag rustte en ophield met al Zijn scheppingswerken, zie Genesis 2. Daarom gebood Hij ook, dat men de zevende dag moest vieren en dat wij dan onze werken, die wij in zes dagen verrichten, moeten laten rusten. Deze sabbath is bij ons op de zondag overgegaan en de andere dagen heten

---

[359] Treffend voorbeeld van Luthers, haast al te kernachtige manier van spreken. Op geestelijke wijze bestrijdt de kerkelijke overheid zichzelf veel kwaadaardiger dan de Turken doen met wapengeweld. De Watergeuzen zouden later zeggen: "liever Turks dan paaps".
[360] N.1. Judas "één van de twaalf".

werkdagen: de zondag heet rustdag of vierdag of heilige dag. Gave God, dat, er in de Christenheid geen vierdag was dan de zondag; en dat men de feesten van Onze Lieve Vrouw en van de heiligen alle op de zondag verlegde, want dan zouden veel slechte ondeugden, dank zij de arbeid van de werkdagen, achterwege blijven. Dan zouden de landen ook niet zo arm en uitgemergeld zijn. Maar nu worden wij geplaagd met vele vierdagen, tot ondergang van de zielen, lichamen en goederen; waarover nog veel zou te zeggen zijn.

Dit rusten of neerleggen van de arbeid is van tweeërlei aard: lichamelijk en geestelijk. Daarom moet dit gebod ook op tweeërlei wijze opgevat worden. De lichamelijke viering van de rusttijd is die, waarvan boven gezegd is, dat wij ons handwerk en onze arbeid opschorten, opdat wij in de kerk ons vergaderen, de mis bijwonen, Gods Woord horen en gemeenschappelijk eendrachtig bidden. Deze viering is slechts lichamelijk en in de Christenheid niet door God bevolen, zoals de apostel zegt in Colossenzen 2 16: "Laat u door niemand dwingen tot enige feestdag, want die zijn voorheen een schaduw van de toekomende dingen geweest"[361]. Nu echter is de waarheid in vervulling gegaan, zoals Jesaja zegt, in hoofdstuk 66: 23: "De ene feestdag zal komen na de andere; of wel: alle dagen zullen werkdagen zijn"[362].

Toch is de vierdag nodig en door de Christenheid verordend ter wille van de onvolkomen leken en arbeiders, opdat die ook tot de prediking van Gods Woord kunnen komen. Want zoals wij zien, houden de priesters en geestelijken alle dagen de mis, bidden zij alle uren en bekwamen zich in het Woord van God door studeren, lezen en luisteren. Daarom worden zij ook meer dan anderen van de arbeid vrijgesteld, door de opbrengst van belastingen verzorgd en hebben zij alle dagen vierdag, doen ook alle dagen de werken van de vierdag en hebben zij geen bepaalde werkdag, maar de ene dag is als de andere. En als wij allen volkomen waren en het evangelie verkondigden, konden wij alle dagen werken, indien wij wilden, of vierdag houden, indien wij het evangelie verkondigden. Want de vierdag is niet nodig of bevolen, maar is er alleen om het Woord van God te onderwijzen en te bidden.

Ten achttiende. De geestelijke viering, die God in dit gebod voornamelijk bedoelt, is, dat wij niet alleen de arbeid en het handwerk opschorten, maar veeleer dat wij alleen God laten werken in ons en met al onze krachten niets voor onszelf verrichten. Hoe gaat het echter? Het gaat aldus toe: de mens, door de zonde bedorven, heeft veel boze begeerte en neiging tot alle zonden, zoals de Schrift zegt in Genesis 8: 21: "'s Mensen hart en zinnen zijn altijd geneigd tot het kwade", dat is tot hovaardij, ongehoorzaam-heid, toorn, haat, gierigheid, onkuisheid, enz. Summa summarum: in al zijn doen en laten zoekt hij meer zijn eigen nut, wil en eer, dan die van God en zijn naaste. Daarom zijn al zijn werken, al zijn woorden, al zijn gedachten, geheel zijn leven slecht en niet goddelijk.

Zal God nu in hem kunnen werken en leven, dan moeten al deze zonden en al dit slechte verdelgd en uitgeroeid worden, zodat er rust komt en alle werken, woorden en gedachten, en alle eigen leven ophoudt, opdat voortaan (zoals Paulus in Gal. 2: 20 zegt) niet wij leven, maar Christus in ons leeft, arbeidt en spreekt. Dit nu geschiedt niet in aangename, goede dagen, maar hier moet men de natuur pijn doen en pijn laten doen. Hier vangt de strijd aan tussen de geest en het vlees, hier weerstaat de geest de toorn, de wellust, de hoogmoed, terwijl het vlees in lust, eer en behagelijkheid wil zijn. Daarvan zegt Paulus in Gal. 5: 24: "Die onze Heere Christus toebehoren, die hebben hun vlees gekruisigd met al zijn zonden en lusten". Hier volgen nu de goede werken, vasten, waken, arbeiden, waarover sommigen zoveel spreken en schrijven zonder er iets van af te weten. Daarom willen wij nu ook daarover spreken.

---

[361] D.w.z. zij hadden een symbolische betekenis van profetische strekking.
[362] Zeer vrije weergave van de tekst.

Ten negentiende. De viering, waarbij oins werk ophoudt en God alleen in ons werkt, geschiedt op tweeërlei wijze. Ten eerste door onze eigen oefening. Ten tweede doordat anderen ons oefenen en aansporen. Onze eigen oefening moet aldus geschieden en geregeld worden, dat wij ten eerste, als wij zien dat ons vlees, onze wil, onze zinnen en gedachten geprikkeld worden, daaraan weerstand bieden en geen gehoor geven, zoals de wijze zegt: "Volg uw begeerten niet op". En Deut. 12: 8: "Gij zult niet doen, wat u goed dunkt". Hier moet de mens dagelijks zich oefenen in de gebeden, die David bidt: "Heere, leid mij op Uw weg en laat mij niet gaan op eigen wegen". En veel dergelijke gebeden, die alle inbegrepen zijn in dit ene: "Uw rijk kome tot ons". Want de begeerten zijn zo vele en velerlei, daarbij soms door influistering van de boze zo listig, verfijnd en fraai van gedaante, dat het een mens onmogelijk is zichzelf te besturen op zijn levensweg. Hij moet zich geheel en al overgeven, zich toevertrouwen aan Gods leiding, niets aan zijn verstand overlaten, zoals Jeremia zegt: "Heere, ik weet, dat de mens geen macht heeft over zijn wegen".

Dit is ook bewezen, toen de kinderen van Israël uit Egypte door de woestijn trokken, waar geen weg, geen spijs, geen drank, geen hulpmiddel was. Daarom ging God hun voor, overdag in een lichte wolk, 's nachts in een vurige zuil, spijzigde hen van uit de hemel met hemelbrood en bewaarde hun klederen en schoenen, dat ze niet versleten, zoals wij in de boeken van Mozes lezen. Daarom bidden wij: Uw rijk kome tot ons, opdat U ons regeert en niet wijzelf. Want er is in ons niets gevaarlijkers dan ons verstand en onze wil. En dit is het hoogste en eerste werk in ons en de beste oefening om van eigen werken afstand te leren doen, als wij, bevrijd van de heerschappij van verstand en wil, niets doen, en onszelf God bevelen in alle dingen, vooral als ze van geestelijke aard zijn en een schone schijn hebben.

Over het vasten.

Ten twintigste. Dan volgt de oefening om de verkeerde boze lusten van het vlees te doden en om gewijde rust te verwerven. Wij moeten ze met vasten, waken en werken doden en stillen. Hiervan uitgaande leren wij, hoeveel en waarom wij vasten, waken en arbeiden moeten. Er zijn helaas veel blinde mensen, die hun zelfkastijding, hetzij vasten, waken of werken, alleen daarom beoefenen, omdat zij menen, dat het goede werken zijn, waarmee zij veel kunnen verdienen. Daarom komen zij er soms toe, zichzelf zoveel aan te doen, dat zij hun lichaam erdoor te gronde richten en zich het hoofd op hol brengen. Nog veel blinder zijn zij, die het vasten afmeten niet alleen naar het aantal keren of de lange duur, zoals dezen doen, maar ook naar de spijs. Ze houden 't voor veel kostelijker, als zij geen vlees, eieren of boter eten. En boven dezen staan weer zij, die zich bij het vasten naar de heiligen richten en vastentijd uitkiezen naar de dagen: dezen op woensdag, genen op zaterdag; dezen op Sint Barbara, genen op Sint Sebastiaan, enz. Deze allen zoeken in het vasten niet meer dan het werk op zichzelf. Als zij dat gedaan hebben, achten zij het in orde. Ik wil er hier van zwijgen, dat sommigen zó vasten, dat ze zich toch vol drinken; dat sommigen z6 rijkelijk met visgerechten en andere spijzen vasten, dat ze met vlees, eieren en boter nog veel dichter aan het vasten toe waren en bovendien veel betere vrucht van het vasten zouden plukken[363]. Want zulk vasten is geen vasten, maar spotten met vasten en met God.

Dat ieder dag, spijs en duur van het vasten zelf uitkiest, naar hij wil, laat ik daarom daar, voor zover hij het daarbij niet laat, maar ook acht geeft op zijn vlees. Naarmate dit zondig en boosaardig is, vermeerdert hij zijn vasten, waken en werken, maar niet te zeer, al komen er geboden van paus, kerk, bisschop, biechtvader of wie ook. Want maat en regel van vasten, waken en werken moet niemand vaststellen naar de hoeveelheid spijs of het aantal dagen, maar naar vermindering of toeneming van de vleselijke lust en overmoed. Want alleen om die te doden en te beheersen zijn vasten, waken en werken ingesteld. Was deze lust er niet, dan was eten even goed als vasten, slapen even goed als waken, niets doen even goed als werken, en het ene was niet beter dan het andere, zonder enig onderscheid.

---

[363] Luther doelt hier vooral op het kloosterleven.

Ten een en twintigste. Wanneer iemand nu bevond, dat er door het eten van vis meer zondigheid in zijn vlees opkwam dan door het eten van eieren en vlees, dan moest hij vlees en geen vis eten; andersom, als hij bevond, dat zijn hoofd suf en dol, of lichaam en maag ziek werden van het vasten, of als hij niet nodig had zijn zondigheid in het vlees te doden, dan moet hij het vasten geheel laten varen en eten, slapen en rust nemen zoveel als hij voor de gezondheid nodig heeft, afgezien van de vraag, of het tegen het kerkelijk gebod of tegen de wetten van monnikorde of geestelijke stand is.

Want geen gebod van de kerk, geen wet van een orde kan het vasten, waken en werken hoger stellen of verscherpen dan voor zoveel en zover het dienstig is, om het vlees en zijn lusten te doven en te doden. Waar dat doel voorbij wordt gezien en vasten, eten, slapen en waken scherper toegespitst wordt dan het vlees kan verdragen of nodig heeft tot het doden van de lust, en als daardoor aan de natuur geweld en aan het hoofd pijn wordt aangedaan, dan houdt niemand hem voor, dat hij goede werken gedaan heeft, of dan verontschuldigt hij zich niet met kerkgebod of ordewet. Hij zal beschouwd worden als iemand, die zichzelf verwaarloost en, voor zover het aan hem ligt, is hij zijn eigen moordenaar geworden[364].

Want het lichaam is ons niet daarom gegeven, om het natuurlijke leven en werken ervan te doden, maar om alleen de boosaardigheid ervan te doden. Tenzij dan, dat deze zo sterk en groot was, dat men zonder krenking en beschadiging van het natuurlijke leven er geen voldoende tegenstand aan kon bieden. Want, zoals gezegd, bij het beoefenen van vasten, waken en werken moet men het oog niet op de werken als zodanig gericht houden, niet op de dagen, de duur of de spijzen, maar alleen op de lusten en zonde van de oude Adam, opdat men daaruit de prikkel uitdrijft.

Ten twee en twintigste. Hieruit kunnen wij opmaken, hoe wijs of hoe dwaas sommige vrouwen doen, als zij zwanger zijn, en hoe men zich gedragen moet in geval er zieken zijn. Want de dwaze vrouwen hangen zo sterk aan het vasten, dat zij eerder de vrucht en zichzelf op het spel zetten dan in het vasten onder te doen bij anderen. Ze maken zich een gewetenszaak, waar er geen is, en waar er wel een is, maken ze zich geen gewetenszaak. Dat is alles de schuld van de predikers, omdat men zo dom over het vasten praat en nooit het rechte gebruik, de maat, de vrucht, de oorzaak en het doel ervan aanwijst.

Zo moest men ook de zieken alle dagen laten eten en drinken, wat ze maar wilden. Kortom, waar de boosheid van het vlees ophoudt, daar heeft ook alle reden tot vasten, waken, werken, dit of dat te eten opgehouden te bestaan en is geen bindend gebod meer voorhanden. Andersom moet men zich ervoor wachten, dat uit deze vrijheid geen nalatigheid en luiheid ontstaat, om de boosheid van het vlees te doden, want de ondeugende Adam is heel listig in het zoeken van vrijstelling voor zichzelf en in het voorwenden van lichaamspijn of hoofdpijn. Zo leven sommigen maar raak, zeggende, dat het niet nodig is en ook niet bevolen, te vasten en zich te kastijden en zij willen onbeschroomd van allerlei eten, als hadden ze zich lange tijd geoefend in het vasten, terwijl ze het toch nooit beproefd hebben.

Niet minder moeten wij ons wachten voor het geven van ergernis aan hen, die niet verstandig genoeg zijn en het voor grote zonde houden, als men niet op hun manier met hen vast of eet. In dit geval moet men hen welwillend onderrichten en ze niet ruwweg verachten of allerlei eten om hen te trotseren, maar de reden aantonen, waarom het juist is, zo te handelen en hen aldus rustig tot een beter begrip brengen. Als zij echter halsstarrig zijn en zich niet laten gezeggen, moet men ze laten varen en doen zoals we weten dat 't goed is.

---

[364] Luther heeft hierbij zeker gedacht aan de veel te strenge zelfkastijding tijdens zijn vroegere kloosterjaren.

Ten drie en twintigste. De tweede oefening, die niet in onszelf, maar in anderen haar oorzaak vindt, doet zich voor, als wij door mensen of duivels beledigd worden, als ons ons goed ontnomen, de eer ontroofd wordt en ons lichaam ziek gemaakt wordt en al wat ons verder tot toorn, ongeduld en onrust kan bewegen. Want Gods werk regeert in ons volgens Zijn wijsheid, niet volgens ons verstand; het regeert volgens Zijn reinheid en heiligheid, niet volgens de boosheid van ons vlees. Want Gods werk is wijsheid en reinheid, ons werk is dwaasheid en onreinheid, die wij moeten loslaten. Zo moet ook Zijn vrede in ons regeren en niet onze toorn, ons ongeduld en onze onvrede. Want vrede is ook Gods werk; ongeduld is het werk van ons vlees, dat losgelaten en gedood moet worden. Zo moeten wij in alle omstandigheden een geestelijke vierdag vieren, onze werken laten rusten en God in ons laten werken.

Daarom, om deze onze werken en de oude Adam te doden, legt God vele stenen van aanstoot op onze weg, die ons bewegen tot toorn, veel lijden, dat ons prikkelt tot ongeduld, en tenslotte ook de dood en de smaad van de wereld. Daardoor zoekt Hij niets anders dan toorn, ongeduld en onvrede uit te drijven en Zijn werk te volvoeren, dat is vrede in ons binnenste te brengen. Alzo spreekt Jesaja, in hoofdstuk 28: 21: "Hij handelt op vreemde wijze, om Zijn werk te volvoeren". Wat is dat? Hij zendt ons leed en onvrede toe, opdat Hij ons leert geduld en vrede te hebben. Hij doet sterven, opdat Hij weer levend maakt, zolang totdat de mens ten einde toe geoefend is en zo kalm en stil wordt, dat hij niet meer in onrust gebracht wordt, het gaat hem goed of slecht, hij sterft of leeft, hij wordt geëerd of gesmaad. Dan woont God Zelf alleen in 't hart; dan zijn er nooit meer werken van mensen. Dat mag dan eerst waarlijk de vierdag houden en heiligen genoemd worden. Daar leidt de mens zichzelf niet, daar leidt hem niet zijn eigen lust of leed, maar God zelf leidt hem, louter goddelijke lust, vreugde en vrede is daar met alle andere werken en deugden.

Ten vier en twintigste. Deze werken acht Hij zo groot, dat Hij de vierdag gebiedt te houden en dat niet alleen, maar hem ook te heiligen of heilig te houden Daardoor toont Hij aan, dat er niets kostelijkers is dan lijden, sterven en allerlei ongeluk. Want zij zijn heilsmiddelen, die de mens heiligen om, van zijn eigen werken bevrijd, tot Gods werken te komen, zoals een kerkgebouw, dat niet voor menselijke doeleinden, maar voor godsdienstoefeningen gewijd wordt. Daarom moet de mens ze ook erkennen als een heilige zaak en blij worden en God danken, als ze hem overkomen. Want als zij komen, dan heiligen ze hem, zodat hij dit gebod vervult en zalig wordt, verlost van eigen zondige werken Zo spreekt David: "De dood Zijner heiligen is een kostelijk ding in Zijn ogen". Om ons daartoe te sterken, heeft Hij ons niet alleen zulke vierdagen geboden - want de menselijke natuur sterft en lijdt zeer ongaarne en het is haar een bittere vierdag, haar werken vaarwel te zeggen en te sterven -, maar Hij heeft ons ook in de Schrift met menigerlei woorden getroost en ons doen zeggen in Psalm 91: 15: "Ik ben bij hem in al zijn lijden en wil hem daaruit helpen". Evenzo in Psalm 34: 19: "De Heere is nabij allen, die leed dragen en zal hen helpen". En als was dit niet genoeg, heeft Hij bovendien een krachtig sterk voorbeeld gegeven, Zijn enige Zoon Jezus Christus onze Heere, die op de sabbat de gehele rustdag heeft in 't graf gelegen, rustende van al Zijn werken, en die als eerste dit gebod vervuld heeft, ofschoon Hijzelf 't niet nodig had te doen, maar alleen ons tot vertroosting, opdat wij ook in alle lijden en sterven stil zullen zijn en vrede hebben. Want zoals Christus na Zijn rusten en stil zijn is opgewekt en voortaan alleen in God leeft en God in hem, zo worden ook wij door het doden van onze oude Adam - hetwelk slechts volkomen geschiedt door het sterven en begraven worden van de menselijke natuur - in God verheven, opdat God in ons leeft en eeuwig werkt. Zie, dit zijn de drie levensuitingen van de mensen, waarvan hier sprake is: het verstand, de lust, de onlust; daaruit vloeien al zijn werken voort. Die moeten dus gedood worden door deze drie oefeningen: Gods regering, onze eigen kastijding en het leed, dat anderen ons aandoen. En zo moet men op geestelijke wijze God "vieren", dat is: plaats voor Hem inruimen, om Zijn werken te doen.

Ten vijf en twintigste. Zo te werken en te lijden moet echter geschieden in geloof en vertrouwen op de goddelijke genade, opdat, zoals gezegd, alle werken in het eerste gebod en het geloof besloten blijven en opdat het geloof zich daarin oefent en versterkt, want omwille van het geloof zijn alle andere geboden en werken ingesteld.

Zie daarom, welk een schone gouden ring uit deze drie geboden en hun werken als vanzelf ontstaat en hoe uit het eerste gebod en het geloof het tweede voortvloeit en overgaat op het derde; terwijl het derde ons wederom door het tweede tot het eerste voert. Want het eerste werk is geloven, goedsmoeds en vertrouwend jegens God te zijn. Daaruit vloeit het tweede goede werk voort, Gods naam te prijzen, Zijn genade te erkennen en Hem alleen de eer te geven. Daarna volgt het derde: zich te oefenen in het dienen van God door bidden, de prediking aan te horen, en al zijn denken en streven te richten op Gods weldaad aan ons, en daarbij zich te kastijden en zijn vlees te bedwingen. Als nu de boze geest zulk een geloof, zulk een eren en dienen van God bespeurt, dan raast hij en vangt aan ons te vervolgen, grijpt lichaam, goed, eer en leven aan en laadt op ons ziekte, armoede, smaad en dood, naardat God het beschikt en beveelt.

Zie, hier treedt het tweede werk op, dat is de tweede manier om het derde gebod te houden. Daardoor wordt het geloof ten zeerste beproefd, zoals het goud in het vuur, want het is een grote zaak, een goed vertrouwen op God te behouden, ofschoon Hij ons dood, smaad, ziekte en armoede toezendt en Hem zelfs bij zulk een gruwzame uiting van Zijn toorn te houden voor de meest goedertieren Vader, zoals het in dit werk van het derde gebod geschieden moet. Daar wakkert dan het lijden het geloof aan, zodat het Gods naam moet aanroepen en in dat leed loven. En zo komt men door het derde gebod weer tot het tweede en door dat aanroepen en loven van de goddelijke naam groeit het geloof, komt het tot zichzelf en versterkt het zichzelf door de beide werken van het derde en tweede gebod.

Alzo uit het geloof zich in de werken en komt weer door de werken tot zichzelf, zoals de zon opgaat tot aan haar ondergang en weerkeert tot haar opgang. Daarom wordt in de Schrift de dag gelijk gesteld met het leven in vrede en arbeid, de nacht met het leven in lijden en tegenspoed, en het geloof leeft en werkt aldus in beide, gaat uit en in, zoals Christus zegt in Johannes 6.

Ten zes en twintigste. Deze volgorde van de goede werken doet zich ook voor in het "Onze Vader". Het eerste is, dat wij zeggen: "Onze Vader, Die in de hemel zijt". Dit zijn woorden van het eerste werk van het geloof, dat overeenkomstig het eerste gebod er niet aan twijfelt of het heeft een genadige God en Vader in de hemel. In het tweede: "Uw naam worde geheiligd" wordt gestreefd naar geloof, worden Gods naam, lof en eer geprezen en aangeroepen in alle nooddruft, zoals het tweede gebod luidt. In het derde: "Uw rijk kome tot ons" bidden wij om de rechte sabbath en de stille wijding ervan en om rust van al ons werk, opdat God alleen in ons werkt en alzo in ons regeert als in Zijn eigen rijk, zoals Hij zegt: "Geeft acht, het rijk Gods is nergens anders dan binnen in u zelf".

Het vierde gebed luidt: "Uw wil geschiede". Daarin bidden wij, dat wij de zeven geboden van de andere wetstafelen mogen houden, waarin ook het geloof ten opzichte van de naaste beoefend wordt, zoals het in de eerste drie alleen in de werken jegens God beoefend wordt. En dat zijn de gebeden, waarin het woordje Uw staat, omdat die slechts zoeken wat aan God toekomt. De andere zeggen alle ons, onze, onzen enz., want wij bidden daarin om ons goed en onze zaligheid. En hiermee besluiten wij de eerste wetstafel van Mozes, waardoor wij voor de eenvoudigen in grove trekken de hoogste goede werken hebben aangewezen. Nu volgt de tweede tafel van de wet.

DE TWEEDE TAFEL VAN DE WET VAN MOZES

HET EERSTE GEBOD

Gij zult uw vader en uw moeder eren.
Uit dit gebod leren wij, dat er na de hoge werken van de eerste drie geboden geen beter werk is dan gehoorzaamheid en dienstvaardigheid jegens allen, die als overheid over ons gesteld zijn. Daarom is ook ongehoorzaamheid groter zonde dan doodslag, onkuisheid, diefstal, bedriegerij en wat daartoe verder mag behoren. Want het verschil, welke zonde groter is dan de andere, kunnen wij niet beter leren kennen dan uit de volgorde van de geboden van God, ofschoon elk gebod op zichzelf ook verschil in uitingheeft. Want wie weet niet, dat vloeken groter is dan toornen, slaan meer dan vloeken, vader en moeder slaan meer dan een gewoon mens slaan. Zo leren ons deze zeven geboden, hoe wij ons moeten oefenen in goede werken jegens de naaste en ten eerste jegens hen, die boven ons gesteld zijn.

Het eerste werk is, dat wij onze lichamelijke vader en moeder moeten eren. Deze eer bestaat niet alleen daarin, dat men haar met uiterlijke gebaren betoont, maar dat men hun gehoorzaam is, acht geeft op hun woorden en werken, deze hoogacht en er waarde aan hecht, hun gelijk geeft in hetgeen zij spreken, voorts door stilzwijgend te ondergaan wat zij met ons doen, als het niet ingaat tegen de eerste drie geboden, en daarenboven hen verzorgen, als zij het nodig hebben, met voeding, kleding en woning. Want Hij heeft niet voor niets gezegd: "Gij zult hen eren". Hij zegt niet: "Gij zult hen liefhebben", hoezeer ook dit geschieden moet. Maar hen eren is hoger in waarde dan hen gewoon liefhebben, want dat brengt met zich mee een vrees, met liefde verbonden, die de mens ertoe brengt, minder bevreesd te zijn voor straf dan voor het gevaar, zijn ouders te beledigen.

Het is ermee evenals wanneer wij een heiligdom met vreze eren[365] en er toch niet voor vluchten als voor een straf, maar veeleer begeren ertoe te naderen. Zulk een vrees, verbonden met liefde, is de rechte eer. Die andere vrees zonder enige liefde is gericht tegen de dingen, die wij verachten of ontvlieden, zoals men de beul of de straf vreest Daar is geen eer, want het is vrees zonder enige liefde, ja vrees met haat en vijand-schap.

Daarover bestaat een spreekwoord van St. Hiëronymus: "Wat wij vrezen, dat haten wij ook". Met deze vrees wil God niet gevreesd en geëerd worden en Hij wil ook niet, dat de ouders zo geëerd worden, maar wel met de eerste, die met liefde en vertrouwen verbonden is.

Ten tweede. Dit werk schijnt gemakkelijk; maar weinigen nemen het op de rechte wijze in acht. Want als de ouders echt vroom zijn en hun kinderen niet naar de wijze van het vlees liefhebben, maar (zoals zij moeten doen) hen met woord en daad volgens de eerste drie geboden onderwijzen en regeren, daar wordt voortdurend de eigen wil van het kind gebroken en daar moet het doen, laten en ondergaan, wat het van nature gaarne heel anders zou doen. Daardoor krijgt het kind reden zijn ouders gering te achten, tegen hen te murmureren of nog erger te doen, en liefde en vrees verdwijnen, als Gods genade 't niet verhoedt. Evenzo, als zij straffen en tuchtigen, hetzij terecht of soms ook ten onrechte, hetgeen nochtans niet ten nadele is van de zaligheid van de ziel, dan neemt de slechte natuur het met wrevel aan.

En daarenboven zijn sommigen zo slecht geaard, dat zij zich over hun ouders schamen wegens hun armoede, nederige stand, simpel voorkomen of omdat zij laag in aanzien staan. Hierdoor laten zij zich meer leiden dan door het hoge gebod van God, die boven alle dingen staat en die hun naar Zijn opzettelijk welbehagen zulke ouders gegeven heeft om hen te oefenen en te beproeven ten opzichte van dit gebod.

---

[365] Men denke aan het woord "Ehrfurcht" = eerbied.

Maar dit wordt nog sterker, als het kind op zijn beurt kinderen heeft. Dan stijgt de liefde in het gezin en de liefde en de eer jegens de ouders nemen zeer af.

Wat echter aangaande de ouders geboden en gezegd is moet ook, wanneer de ouders gestorven of afwezig zijn, als geldig beschouwd worden voor degenen, die hun plaats innemen, als daar zijn vrienden, peten en andere familieleden, wereldlijke heren en geestelijke vaders. Want iedereen moet geregeerd worden en aan anderen onderdanig zijn. Derhalve zien wij hier, hoeveel goede werken er in dit gebod geleerd worden, daar immers ons gehele leven erdoor aan andere mensen onderworpen wordt gemaakt. Vandaar, dat de gehoorzaamheid zo hoog geprezen wordt en alle deugd en goede werken erin opgesloten liggen.

Ten derde. Er is nog een andere manier om de ouders niet te eren, veel gevaarlijker en verfijnder dan deze eerste, en wel één, die zich fraai voordoet en zich laat aanzien voor de rechte eer. Deze doet zich voor, wanneer het kind zijn eigen zin doet en de ouders dat in vleselijke liefde toestaan. Hier eert en bemint het kind zichzelf en alles ziet er al even mooi uit; het behaagt alles de ouders evenzeer als het kind. Deze plaag komt zo vaak voor, dat men slechts zelden voorbeelden ziet van de eerstgenoemde manier om de ouders niet te eren. Het komt alles daardoor, omdat de verblinde ouders God niet erkennen en eren volgens de eerste drie geboden. Daardoor kunnen zij ook niet zien, wat hun kinderen ontbreekt en hoe zij deze moeten onderrichten en opvoeden. Daarom gaat hun begeerte uit naar de eer, de lust en de goederen van deze wereld, om toch maar omhoog en bij de mensen in aanzien te komen. Dat is de kinderen aangenaam en daarom zijn zij heel graag gehoorzaam zonder ooit tegen te spreken.

Zo gaat dan Gods gebod ongemerkt te gronde onder een fraaie schijn en het wordt vervuld, wat geschreven staat bij de profeten Jesaja en Jeremia, dat de kinderen door hun eigen ouders vernietigd worden[366], zoals koning Manasse zijn kind aan de afgod Moloch liet offeren en verbranden[367]. Wat is 't anders dan zijn eigen kind aan de afgod offeren en verbranden, als de ouders hun kinderen meer in liefde tot de wereld dan in liefde tot God opvoeden, als zij hen maar hun gang laten gaan en hen laten verbranden in wereldse lusten in liefde, vreugde, goed en eer van de wereld, maar liefde tot God, lust in de eeuwige en goede dingen in hen laten uitdoven? O, hoe gevaarlijk is het vader en moeder te zijn, als slechts vlees en bloed regeren, want voorwaar, het ligt geheel aan dit gebod, of de eerste drie en de laatste zes erkend en gehouden worden, daar aan de ouders bevolen is de kinderen zodanig te onderwijzen, zoals Psalm 78: 6 zegt: "Hoe ernstig heeft Hij aan onze ouders geboden, Gods gebod aan de kinderen bekend te maken, opdat de nakomelingen het zouden weten en aan kind en kindskinderen verkondigen".

Dat is ook de reden waarom God beveelt de ouders te eren, dat is lief te hebben met vreze, want deze liefde is van nature zonder vrees. Daarom ontvangen de ouders meer oneer dan eer.

Welnu, zie dan eens of iedereen niet goede werken genoeg te doen heeft, hetzij vader of kind. Maar wij blinden laten dat terzijde en zoeken daarnaast menigerlei andere werken, die niet geboden zijn.

Ten vierde. Als nu de ouders dwaas zijn en de kinderen werelds opvoeden, mogen de kinderen hun in genen dele gehoorzaam zijn. Want God is volgens de eerste drie geboden hoger te achten dan de ouders. Een wereldse opvoeding noem ik het, als zij leren niet anders te zoeken dan lust, eer, goederen en macht van deze wereld. Gepaste tooi dragen en voor verstandige voeding te zorgen is nodig en geen zonde. Maar toch moet het kinderhart dusdanig geneigd zijn of geneigd worden, dat het betreurt, dat men in dit

---

[366] Vgl. Jesaja 57: 5 en Klaagliederen van Jeremia 2: 20 en 4: 10.
[367] Vgl. 2 Kon. 21: 6 en 2 Kron. 33 : 6.

ellendige leven van de aanvang af slechts goed kan leven, tenzij niet meer tooi en bezit dan nodig is tot bedekking en voeding van het lichaam, om kou te weren. Zo moet het niet ter wille van zichzelf, maar ter wille van de wereld, meedoen met die dwaasheid en zulk een kwaad dulden, om ter wille van het betere het ergere te vermijden.

Zo droeg koningin Esther haar koninklijke kroon en sprak toch tot God[368]: "Gij weet, dat het teken van mijn praal mij nog nooit heeft behaagd; en ik beschouw het als een kwaadaardige lont en draag het nooit, als ik alleen ben, maar slechts, als ik 't doen moet en voor de mensen treed". Wiens hart zo gezind is, die draagt zonder gevaar sieraad, want hij draagt het en hij draagt het niet, danst en danst niet, leeft welgedaan en leeft niet-welgedaan. Dat zijn de stil-geruste zielen, verborgen bruiden van Christus; maar zij zijn zeldzaam, want het is moeilijk, geen lust te hebben in 't pralen met grote tooi. Zo droeg St. Caecilia[369] op bevel van haar ouders gouden gewaden, maar daaronder droeg ze een haren hemd op het lijf.

Hier zeggen sommigen: "Ja maar, hoe zou ik mijn kind anders onder de mensen kunnen brengen en met eer uithuwelijken? Ik moet wel zo'n praalvertoon maken". Zeg mij of dat geen woorden zijn van een hart, dat vertwijfelt aan God en meer op eigen, dan op Gods zorg vertrouwt? Petrus leert ons immers: "Werpt al uw zorg op Hem en wees verzekerd, dat Hij voor u zorgt". Dat ze zo spreken bewijst, dat zij God nog nooit gedankt hebben voor hun kinderen, nog nooit waarachtig voor ze gebeden hebben, noch ook ze aan Hem opgedragen hebben, hoezeer zij het uithuwelijken van hun kinderen ook van God moesten af smeken en verwachten. Daarom laat Hij hen ook in hun eigenzinnigheid met zorgen en angsten voortleven zonder enig welslagen.

Ten vijfde. Zo is het waar, wat men zegt, dat de ouders, al hadden zij overigens niets te doen, aan hun eigen kinderen de zaligheid kunnen verdienen; indien zij deze waarlijk tot godsvrucht opvoeden, hebben zij voorwaar beide handen vol goede werken. Want welke waarde heeft hier de zorg voor hongerigen, dorstigen, naakten, gevangenen, zieken en vreemdelingen[370] vergeleken bij de zielen van uw eigen kinderen, waardoor God van uw huis een sanatorium maakt en u tot hun geneesmeester, om hen te verzorgen, hen met goede woorden en werken te spijzigen en te drenken, waardoor zij moeten leren op God te vertrouwen, in Hem te geloven en Hem te vrezen, hun hoop op Hem te stellen, Zijn naam te eren, niet te zweren noch te vloeken, zich te kastijden met bidden, vasten, waken, werken, aan het bedehuis te gedenken, Gods Woord in acht te nemen en de sabbath te vieren, opdat zij de tijdelijke dingen leren verachten, rampspoed geduldig dragen, de dood niet vrezen en dit leven niet liefhebben.

Zie toch, hoe grote taak dit is, hoeveel goede werken u in uw huis hebt te doen aan uw kind, dat al deze dingen nodig heeft als een hongerige, dorstige, naakte, arme, gevangen, zieke ziel. O, welk een zalig huwelijk en huis ware dat, waarin zulke ouders woonden. Voorwaar, het ware een echte kerk, een uitverkoren klooster, ja een paradijs[371]. Daarvan zegt Psalm 128: "Zalig zijn degenen, die God vrezen en in Zijn geboden wandelen. U zult u voeden van het werk uwer handen; daarom zult gij zalig zijn en het zal u wel gaan. Uw vrouw zal zijn als een vruchtbare wijnstok in uw huis en uw kinderen zullen zijn als de jonge twijgen van de olijfboom in volle wasdom rondom uw tafel. Zie, zo wordt de man gezegend, die God vreest", enz.

Waar zijn zulke ouders? Waar zijn zulken, die naar goede werken vragen? Er is niemand, die hier aan wil. Waarom? God heeft het bevolen; duivel, vlees en bloed trekken er vanaf. Maar het heeft geen schone schijn; daarom heeft het geen waarde. Daar loopt er één naar St. Jacob, ginds doet er een een gelofte aan Onze Lieve Vrouw; maar niemand doet de

---

[368] Toevoegsel op het boek Ester 3: 11.
[369] Een heilig verklaarde jonkvrouw, in 232 om het geloof ter dood gebracht, een Christelijke muze, beschermheilige van de muziek; volgens de sage heeft zij het kerkorgel uitgevonden.
[370] Zie Mattheüs 25: 31 - 46.
[371] Als het ware een schone profetie van Luther's eigen huwelijk, vijf jaren later.

gelofte, dat hij, God ter eer, zichzelf en zijn kind goed zal regeren. Die God hem bevolen heeft te bewaren naar lichaam en ziel laat hij zitten, maar hij wil God op een andere plaats dienen, wat hem niet bevolen is. Zulke verkeerde toestanden houdt geen bisschop tegen, bestraft geen prediker, ja uit hebzucht houden zij die in stand en denken slechts dagelijks meer bedevaarten, heiligenverering, aflaat en jaarmarkten[372] uit. God erbarme zich over zulke blindheid.

Ten zesde. Daartegenover kunnen de ouders de hel niet gemakkelijker verdienen dan aan hun eigen kinderen, in hun eigen huis, als zij deze veronachtzamen en hun de bovengenoemde dingen niet leren. Wat zou het baten of zij zich dood vastten, baden, ter bedevaart gingen en alle goede werken deden? God zal hun daarnaar niet vragen in de dood en op de jongste dag, maar zal van hen de kinderen opeisen, die Hij hun toevertrouwd heeft. Dat toont het woord van Christus aan, Lucas 23: 28: "Gij dochters van Jeruzalem, weent niet over mij, maar weent over uzelf en uw kinderen. De dagen zullen komen, waarop zij zeggen zullen: zalig zijn de lichamen, die niet gebaard hebben en de borsten, die niet gezoogd hebben".

Waarom zullen zij zo klagen? Omdat hun verdoemenis enkel in hun kinderen haar oorzaak zal vinden: als zij deze niet gehad hadden, waren ze misschien zalig geworden. Waarlijk, deze woorden mochten de ouders wel de ogen openen, om hun kinderen en de kinderziel op geestelijke wijze te leren aanzien, opdat de arme kinderen door hun valse, vleselijke liefde niet bedrogen worden, als hadden zij wel hun ouders geëerd, daar deze immers niet toornig op hen worden, of omdat zij gehoorzaam zijn in wereldse praal, waardoor hun zelfzucht versterkt wordt. Het gebod echter eist juist daarom de eer van de ouders, omdat de eigenzinnigheid van de kinderen gebroken moet worden en zij ootmoedig en zachtmoedig moeten worden.

Evenals nu van de andere geboden gezegd is, dat zij moeten opgaan in het voornaam-ste werk, zo ook hier. Niemand denke, dat het onderricht in en de strenge handhaving van dit gebod voor de kinderen op zichzelf genoeg is, tenzij dit geschiedt in vertrouwen op en onder de zegen van God, waardoor de mens niet twijfelt of zijn werken zijn God behagelijk en waardoor hij deze werken niet anders beschouwt dan als een vermaning en oefening om te geloven, God te vertrouwen en goeds van Hem en Zijn genadige wil te verwachten. Zonder dit geloof kan geen werk bestaan, kan geen werk ook goed en aangenaam zijn. Want vele heidenen hebben hun kinderen keurig opgevoed: maar het was alles vergeefse moeite door de schuld van het ongeloof.

Ten zevende.
Het tweede werk van dit gebod is: *te eren en te gehoorzamen de geestelijke moeder, de heilige Christelijke kerk, de geestelijke macht.* Wat zij gebiedt en verbiedt, instelt en verordent, bant en ontbindt, daarnaar hebben wij ons te richten; en evenals wij lichamelijke ouders eren, vrezen en liefhebben, zo ook de geestelijke overheid: wij hebben ons naar haar te schikken in alle dingen, die niet tegen de eerste drie geboden zijn.

Nu gaat het in dit werk bijna nog erger toe dan in het eerste. De geestelijke overheid moest de zonde met ban en wet bestraffen en haar geestelijke kinderen aansporen om vroom te zijn, opdat ze daarin een spoorslag zouden vinden zich ook waarlijk te oefenen in gehoorzaamheid en eerbied jegens haar. Maar men bemerkt tegenwoordig generlei ijver, want zij gedragen zich jegens hun onderdanen zoals de moeders, die haar kinderen in de steek laten en naar haar boeleerders lopen, zoals Hosea zegt. Zij prediken niet, leren niet, verbieden niet, straffen niet en er is geen geestelijk bewind meer onder de Christenheid. Wat kan ik dan nog over dit-werk zeggen? Er zijn nog enkele vastendagen en feestdagen overgebleven, die beter afgeschaft konden worden. Daarop geeft echter niemand acht, ook

[372] Aan de jaarmarkten waren kerkelijke feesten verbonden, die geld opbrachten.

niet op wat nog gebruikelijk is, op de ban, die ook niet moest bestaan, daar hij uitgevaardigd wordt om schuld.

De geestelijke macht moest er veeleer op bedacht zijn, echtbreuk, onkuisheid, woeker, overdaad, wereldse praal, overbodige weelde en dergelijke openbare zonde en schande ten strengste te straffen en te verbeteren, bovendien stichtingen, kloosters, parochies, scholen ordelijk te beheren en daarin ernstig de Godsverering in stand te houden, voor jonge lieden, jongens en meisjes, in scholen en kloosters geleerde, vrome mannen aan te stellen, opdat zij allen goed opgevoed worden en de ouderen zodoende een goed voorbeeld zouden geven aan de jeugd en de Christenheid gesierd zou worden door een overvloed van degelijk jong volk. Zo leert Paulus zijn leerjongen Titus, dat hij alle standen, jong en oud, man en vrouw, goed onderwijzen en besturen moet. Maar nu gaat ieder zijn gang, regeert en leert zichzelf; ja, het is helaas zover gekomen, dat de plaatsen, waarin men het goede moest onderwijzen, leerscholen voor schurken zijn geworden en niemand let op de verwilderde jeugd.

Ten achtste. Als er aan dit gebod van Paulus voldaan werd, dan eerst zou men kunnen zeggen, hoe er aan de eer en de gehoorzaamheid voldaan kon worden. Nu gaat het echter evenals met de lichamelijke ouders, die hun kinderen hun zin geven. De geestelijke overheid straft en heft straffen op, neemt gelden en laat nog meer zonden behouden dan zij kan kwijtschelden. Ik wil hier verder het zwijgen toe doen. Wij zien van deze dingen meer dan ons lief is. De geldgierigheid regeert. Juist dat, wat de overheid moest bestrijden, onderwijst ze. Het springt in 't oog, hoezeer de geestelijke stand in alle opzichten wereldser is dan de wereldlijke zelf. Daardoor moet de Christenheid omkomen en dit gebod te gronde gaan.

Als er een bisschop was, die al die standen ijverig zou verzorgen, er toezicht op zou houden, ze zou bezoeken en dat alles goed zou behartigen, zoals hij verplicht is: waarlijk, één stad zou hem reeds te veel worden. Want ook ten tijde van de apostelen, toen het 't best gesteld was met de Christenheid, had elke stad haar bisschop, ofschoon het kleinste deel van de stad Christelijk was. Hoe kan het dan goed gaan, als de ene bisschop zóveel, de andere zóveel, de derde de ganse wereld, de vierde de helft wil hebben?

Het is tijd, dat wij God om genade smeken. Geestelijke overheid hebben we veel, maar geestelijke regering weinig of niet. Intussen helpe wie kan, dat stichtingen, kloosters, parochies en scholen goed geregeld en bestuurd worden. Het zou ook één van de werken voor de geestelijke overheid zijn, dat zij het aantal stichtingen, kloosters en scholen verminderde, waar men ze niet verzorgen kon. Veel beter geen klooster of stichting, dan een met slecht bestuur, waardoor God slechts te meer vertoornd wordt.

Ten negende. Aangezien dan de overheid haar plicht zo verzaakt en het zo mis loopt, moet daaruit vanzelf volgen, dat zij haar macht misbruikt en ertoe overgaat zonderlinge slechte dingen te doen, evenals de ouders, als ze iets gebieden, dat tegen God is. Daar hebben wij wijsheid nodig, want de apostel heeft gezegd, dat zulk een tijd gevaarlijk zal zijn, waarin zulk een overheid regeren zal. Want het heeft de schijn, alsof men zich verzet tegen haar macht, als men niet alles doet of laat, wat zij wil. Zo moeten wij dan de eerste drie geboden namelijk de rechtertafel van de wet ter hand nemen en vast verzekerd zijn, dat geen mens, noch bisschop, paus of engel iets bevelen of instellen kan, wat in strijd is met, hinderlijk of niet bevorderlijk voor deze drie geboden en de daaraan verbonden werken; en of ze al zo iets gelasten, het heeft geen bindende kracht noch geldigheid. Wij echter zondigen daarin ook, als wij volgzaam en gehoorzaam zijn of het dulden.

Daaruit is gemakkelijk in te zien, dat de bevolen vasten geen betrekking hebben op zieken, zwangere vrouwen of wie overigens niet zonder nadelige gevolgen vasten kunnen. Laat ons nog verder gaan - uit Rome komt tegenwoordig niets anders dan een jaarmarkt in geestelijke goederen, die men zonder schroom in 't openbaar koopt en verkoopt, aflaat,

parochies, kloosters, bisdommen, proosdijen, prebenden en al wat ooit heinde en ver gesticht is tot instandhouding van de godsdienst[373]. Daardoor wordt niet alleen alle geld en goed van de wereld naar Rome getrokken en gedreven, wat nog maar het kleinste nadeel zou zijn, maar de parochies, bisdommen en prelaturen[374] worden kapot gemaakt, verlaten, verwoest, en zodoende wordt het volk verwaarloosd, Gods Woord, eer en naam gaan te gronde, het geloof verwildert, zodat ten laatste zulke stichtingen en ambten in handen vallen van ongeleerden en onbekwamen, maar grotendeels ook aan de grootste Roomse aartsschurken, die er ter wereld zijn. Alzo: wat gesticht is om God te dienen, om het volk te prediken, het te regeren en te verbeteren, moet nu stalknechts en ezeldrijvers, ja, om het niet ruwer te zeggen, de Roomse hoeren en boeven dienen. Wij echter krijgen er geen beter loon voor, dan dat ze met ons bovendien als met dwazen de spot drijven.

Ten tiende. Waar dan zulk een onverdraaglijk schandaal onder de naam van God en St. Pieter geschiedt, juist alsof Gods naam en de geestelijke macht ingesteld waren om Gods eer te lasteren en de Christenheid naar lijf en ziel te verdelgen, - voorwaar, daar zijn wij verplicht, zoveel als in ons vermogen ligt, rechtmatige tegenstand te bieden. Wij moeten hier handelen zoals vrome kinderen, wier ouders gek of waanzinnig zijn geworden, en allereerst zien, waar men het recht vandaan haalt, datgene, wat in onze landen gesticht is ten behoeve van de godsdienst of ingesteld is om onze kinderen te verzorgen, te laten dienen ten voordele van Rome en het hier, waar het behoort te zijn, prijs te geven. Hoe dwaas zijn wij toch.

Daar dan de bisschoppen en geestelijke prelaten hier werkeloos toezien, generlei tegenstand bieden of bevreesd zijn en zodoende de Christenheid laten omkomen, moeten wij allereerst God deemoedig om hulp aanroepen, om hiertegen op te komen, en vervolgens metterdaad ingrijpen om de Roomse hovelingen en gezanten de weg te versperren; hun op verstandige, zachtmoedige wijze doen weten, als zij de prebenden eerlijk willen behartigen, zich er op toe te leggen, met prediken of goede voorbeelden het volk te verbeteren. Als zij dat niet doen, en te Rome of elders zitten, de kerken verwoesten en ondermijnen, dan late men de paus te Rome, die zij dienen, hun te eten geven. Het komt niet te pas, dat wij ten voordele van de paus zijn knechten, zijn volk, ja zijn schurken en hoeren voeden, tot schade en verderf van onze zielen.

Zie, dat zijn eigenlijk de ware Turken, welke de koningen en vorsten en de adel het eerst moesten aanpakken, niet uit eigenbaat, maar alleen ter verbetering van de Christenheid, om het lasteren en smaden van de goddelijke naam te verhinderen en om alzo met die geestelijkheid om te gaan als met de vader, die zijn verstand verloren heeft. Als men zulk een man niet vasthoudt en weerstaat (maar met ootmoed en in eer), dan zou hij kind, erfgoed en iedereen in het verderf storten. Zo moeten wij de Roomse macht in eer houden als onze hoogste vader[375] en haar toch, daar zij gek en zinneloos geworden is, haar zin niet geven, opdat daardoor de Christenheid niet te gronde gaat.

Ten elfde. Sommigen zijn van mening, dat men dat moet uitstellen tot een gemeenschappelijk concilie. Daarop zeg ik: nee, want we hebben veel concilies gehad, waar men voorgaf zo iets te willen, namelijk te Constanz, Bazel en het laatste te Rome[376]; er is echter niets tot stand gebracht, maar het is al erger geworden. Ook zijn zulke concilies van generlei nut, daar de Roomse wijsheid de list verzonnen heeft, dat de koningen en

---

[373] Zie over simonie en dergelijke misbruiken: "Sendschreiben an den christlichen Adel deutscher Nation: von des christlichen Standes Besserung", 1520.
[374] Gebieden, waarover een prelaat of hoge geestelijke regeert.
[375] Luther was nog niet in de ban gedaan. Hij beriep zich nog van de verkeerd ingelichte paus op de beter in te lichten paus.
[376] De concilies te Constanz (1414 - 1418, waar Johannes Hus veroordeeld werd), te Bazel (1431 - 1443) en te Rome in het Lateraan (1512 -1518) streefden een hervorming der kerk na "in hoofd en leden". Ze waren tot mislukking gedoemd door de tegenwerking van de pausen.

vorsten van tevoren bij ede moeten beloven, de Roomse macht te laten blijven wat ze is en te laten houden wat ze heeft. Zo is er een grendel voorgeschoven, om zich tegen alle hervorming te verweren, en alle schurkerij te beschermen en ongestoord te handhaven; ofschoon deze eed tegen God en alle recht in geëist, afgedwongen en afgelegd wordt, en de Heilige Geest, die de concilies regeren moet, juist daardoor buitengesloten wordt.

Maar dat ware het beste en ook het enige middel, dat overblijft, als koning, vorsten, adel, steden en gemeente zelf de zaak aanpakten en er een eind aan maakten, opdat de bisschoppen en geestelijken (die nu bevreesd zijn) wel zouden moeten volgen. Want hier moet en mag men op niets anders acht geven dan op Gods eerste drie geboden, tegen welke noch Rome noch hemel noch aarde iets kunnen gebieden. Aan ban en dreigement, waarmee zij menen zich te kunnen verweren, is niets gelegen, evenmin als wanneer een zoon zijn gek geworden vader, die hem bedreigt, zou weerstaan en gevangen nemen.

Ten twaalfde. Het derde werk van dit gebod is gehoorzaam te zijn aan de wereldlijke overheid, zoals Paulus in Rom. 13 en Titus 1 leert en Petrus in 1 Petr. 2: 13: "Weest onderdanig aan de koning als de hoogste en aan de landvoogden als zijn gezanten en aan alle ordening van de wereldlijke macht".

Het werk van de wereldlijke macht echter is: de onderdanen te beschermen, diefstal, roof, echtbreuk te straffen, zoals Paulus zegt in Rom. 13: 4: "Zij draagt het zwaard niet tevergeefs; zij dient God daarin, de slechten ter verschrikking, de vromen ten goede".

Hier zondigt men op tweeërlei wijze. Ten eerste, als men haar beliegt, bedriegt en haar ontrouw is; als men niet volgt en doet naar zij bevolen en geboden heeft, hetzij met lijf of met goed. Want al doet zij onrecht, zoals de koning van Babylonië het aan het volk Israël deed, God wil toch dat de gehoorzaamheid gehandhaafd blijft, zonder enige list en risico. Ten tweede, als men kwaad van haar spreekt, haar vervloekt en, als men zich niet wreken kan, met morren en boze woorden op haar schimpt, in het openbaar of in het geheim.

In dit alles moeten wij letten op wat Petrus ons voorhoudt, namelijk, dat haar macht, hetzij ze recht of onrecht doet, niet de ziel, maar alleen lijf en goed kan schaden. Behalve wanneer zij openlijk er op wilde aandringen, tegen God of mensen onrecht te doen, zoals voorheen, toen zij nog niet Christelijk was en zoals de Turk nog doet, naar men zegt. Want onrecht te lijden berokkent niemand schade aan de ziel, ja, het verbetert de zielen, al ontneemt het iets aan lijf en goed; maar onrecht te doen, dat verderft de ziel, ook al kwam het iedereen ten goede.

Ten dertiende. Dat is ook de reden, waarom de wereldlijke macht niet zo gevaarlijk is als de geestelijke, als zij onrecht doet, want wereldlijke macht vermag niet te schaden, daar zij niets te maken heeft met het prediken, het geloven en met de eerste drie geboden. Maar de geestelijke macht richt niet alleen schade aan, als zij onrecht doet, maar ook, als zij haar ambt veronachtzaamt en iets anders doet, al was dat ook iets beters dan de allerbeste werken van de wereldlijke macht. Daarom moet men zich tegen haar verzetten, als zij geen recht doet, en niet tegen de wereldlijke, ook al doet zij onrecht. Want het arme volk gelooft en handelt, al naardat het 't van de geestelijke macht ziet en hoort; ziet en hoort het niets, dan gelooft en doet het ook niets, omdat deze macht nergens anders voor is ingesteld dan om het volk in het geloof tot God te leiden. Dit alles komt niet voor bij de wereldlijke macht, want die mag doen of laten wat zij wil, mijn geloof in God gaat toch zijn gang en werkt op eigen gelegenheid, aangezien ik niet behoef te geloven, wat zij gelooft.

Daarom is de wereldlijke macht een zeer geringe zaak in Gods ogen en wordt door Hem veel te gering geacht dan dat men zich om harentwil, zij doe recht of onrecht, zou moeten verzetten in ongehoorzaamheid en tweedracht. Anderzijds is de geestelijke macht een zeer groot, onmetelijk goed en wordt door God veel te kostelijk geacht dan dat zelfs de allergeringste Christenmens 't zou mogen dulden en zou mogen zwijgen, als zij een

haarbreed van haar ambt afwijkt, laat staan dan, als zij gans en al tegen haar ambt ingaat, zoals wij nu alle dagen zien.

Ten veertiende. Bij deze macht heersen ook menigerlei misbruiken. Ten eerste, als zij de vleiers volgt, hetwelk een algemeen voorkomende en bijzonder schadelijke plaag is bij deze macht. Men kan zich daartegen nooit genoeg verweren en in acht nemen. Zij wordt in dat geval bij de neus genomen en het arme volk is er het slachtoffer van. Het wordt een bestuur, waar, zoals een heiden zegt, het spinnenweb wel de kleine vliegen vangt, maar waar de molenstenen doorheen vallen[377]. Zo houden de eenvoudigen de wetten, instellingen en bevelen van de heersers, maar de groten zijn vrij. Als de heer niet zelf zo verstandig is, dat hij niet buiten de raadgevingen van zijn onderdanen kan, of als hij niet zo in aanzien staat, dat zij bevreesd voor hem zijn, dan ontstaat er (en het kan ook niet anders, tenzij God een bijzonder teken wilde doen) een kinderachtig bestuur. Daarom heeft God slechte, ondeugdelijke regeerders als de grootste van alle plagen beschouwd, waarmee Hij dreigt in Jesaja 3: 4: "Ik wil van hen wegnemen alle dappere mannen en hun kinderen en kinderachtige heren geven".
Vier plagen heeft God in de Schrift genoemd in Ezechiël 14. De eerste en kleinste, die ook David verkoos, is de pestilentie. De tweede is duurte, de derde is oorlog, de vierde zijn allerlei wilde dieren, als leeuwen, wolven, slangen, draken: dat zijn de slechte heersers. Want waar die zijn stort het land in het verderf, niet alleen naar lijf en goed, zoals bij de andere plagen, maar ook wat betreft eer, tucht, deugd en de zaligheid van zielen. Want pestilentie en duurte verwekken vrome en goede lieden, maar oorlog en slechte regering vernietigen alles aan tijdelijke en eeuwige goederen.

Ten vijftiende. Een heer moet ook zo wijs zijn, dat hij niet altijd met het hoofd door de muur poogt te breken, ook al heeft hij het volste recht en staat hij de beste zaak ter wereld voor. Want het is een veel edeler deugd schade te lijden inzake het recht, dan aan lijf en goed, indien dat de onderdanen nuttig is, vooral daar het wereldlijke recht slechts aan tijdelijke goederen hangt. Daarom is het een heel dwaze redenering te zeggen: ik heb recht daarop, daarom wil ik het stormenderhand halen en behouden, al moest er het ene ongeluk na het andere uit voortspruiten.

Zo lezen wij van keizer Octavianus, dat hij geen oorlog wilde voeren, hoezeer hij in zijn recht zou staan, tenzij er een zekere aanwijzing was, dat er meer nut dan schade uit zou volgen of dat de schade dragelijk zou zijn. Hij sprak: "Oorlog voeren is zoals als wanneer iemand vist met een gouden net, waarmee hij nooit zoveel vangt, als hij kans heeft te verliezen. Want wie een wagen bestuurt moet anders lopen, dan wanneer hij alleen loopt. Dán kan hij gaan, springen en doen wat hij wil; maar als voerman moet hij zich voegen en schikken, opdat paard en wagen hem kunnen volgen; dan moet hij daarop meer acht geven dan op zijn eigen wil!"

Zo mag ook een heer, die een schare met zich voert, niet handelen en wandelen, zoals hij wil, maar zo als waartoe de schare in staat is en hij moet meer acht geven op haar nooddruft en nut dan op zijn eigen wil en lust. Want als een heer regeert naar wat zijn dolle brein hem ingeeft en naar eigen goeddunken handelt, dan is hij als een dwaze voerman, die met paard en wagen recht doorholt door struikgewas, heggen, greppels, water, berg en dal, zonder op wegen en bruggen te letten. Die zal niet lang rijden of alles valt in duigen. Daarom zou het hoogst nuttig zijn voor de heersers, van jongs af aan de historiën te lezen of zich te laten voorlezen, beide, de heilige zowel als de heidense boeken, waarin zij meer leerzame voorbeelden voor de kunst van regeren zouden vinden dan in alle rechtsboeken; zoals men ook leest, dat de koningen van Perzië deden, zie Esther 6. Want voorbeelden en historiën bieden altijd meer nut en onderricht dan de wetten en het recht; daar onderricht

[377] Vgl. Matth. 23: 24: "Gij verblinde leidslieden, gij, die de mug uitzift en de kameel inzwelgt".

ons de zekerheid van de ervaring, hier onderrichten ons slechts de woorden zonder ervaring en zonder zekerheid.

Ten zestiende. Drie bijzonder nodige werken zouden allen die regeren in onze tijden hebben te doen, voornamelijk in deze landen. Ten eerste, af te laten van de gruwelijke overdaad in eten en drinken, niet alleen om de overdadigheid zelf, maar ook om de kosten. Want door kruiden, specerijen en dergelijke dingen meer, zonder welke men heel goed zou kunnen leven, is er een niet gering verlies aan tijdelijke goederen ontstaan in deze landen, dat nog dagelijks toeneemt. De wereldlijke macht zou voorwaar genoeg te doen hebben met het voorkomen van zulke grote nadelen, want dat is een diep ingeworteld en alom verbreid kwaad. Hoe zouden de machtigen van de aarde God beter kunnen dienen en hun land beter kunnen maken.

Ten tweede, de overdreven kosten voor kleding te beperken, waardoor zoveel goed verdaan wordt en waardoor toch slechts de wereld en het vlees gediend worden, zodat het vreselijk is te bedenken, dat zulk een misbruik gevonden wordt bij een volk, dat door de doop de gekruisigde Christus is toegewijd en toegeëigend, dat zijn kruis met Hem moet dragen en zich door dagelijks afsterven moet voorbereiden tot het hiernamaals. Als sommigen uit onwetendheid hierin dwaalden, was het nog te verdragen; maar dat het zo vrijuit, ongestraft, onbeschaamd en ongehinderd toegaat, ja, dat men zich erop beroemt, is een onchristelijke toestand.

Ten derde, de bestrijding van de huurkoop, die woekerrente beoogt en die alom in de wereld alle landen, luiden en steden te gronde richt, vernietigt en door haar listige en bedriegelijke schijn verwoest. Want het ziet er niet als woeker uit, terwijl het in werkelijkheid erger dan woeker is, omdat men zich niet ervoor in acht neemt, zoals voor de openlijke woeker. Zie, dat zijn drie Joden (zoals men zegt), die de gehele wereld uitzuigen. Hier zouden de heren niet mogen slapen noch nalatig zijn, als zij aan God goed rekenschap wilden geven van hun ambt.

Ten zeventiende. Hier ware ook te wijzen op de snoodheid, die door de geestelijke rechtbank en andere bisschoppelijke en geestelijke ambtsdragers bedreven wordt, die het arme volk met zware belasting straffen, bezwaren, opjagen en voortdrijven, zolang er nog een penning aanwezig is. Zo iets moest men met het wereldlijke zwaard bestrijden, omdat er geen andere hulp, geen ander middel voorhanden is. O, gave God in de hemel, dat er nog eens een regering opstond, die de publieke huizen uitroeide, zoals dit bij het volk Israël geschiedde. Het is een toonbeeld van onchristelijkheid, een publiek huis van zonde onder de Christenen te hebben, iets waarvan men vroeger niet wist. Er moest een regeling getroffen worden, dat men jongens en meisjes bijtijds met elkaar leerde omgaan en die ondeugd voorkwam. Zulk een regeling en levenswijze moesten beide, geestelijke en wereldlijke overheid, nastreven. Is het bij de Joden mogelijk geweest, waarom zou het dan niet ook bij de Christenen mogelijk zijn? Ja, als het in dorpen, marktplaatsen en sommige steden mogelijk is, zoals het geval blijkt te zijn, waarom zou het dan niet overal mogelijk zijn?
Het komt evenwel daardoor, omdat er geen regering in de wereld is. Niemand wil arbeiden. Daarom moeten de patroons hun knechts vrijaf geven. Zijn deze eenmaal vrij, dan kan niemand ze meer in toom houden. Als er echter een regeling bestond, dat zij zich gehoorzaam hadden te gedragen en dat niemand hen op andere plaatsen mocht aannemen, dan had men dit kwaad reeds aanmerkelijk ingeperkt. Ach God, ik vrees dat hier de wens 't grootst, de hoop echter klein is; toch zijn wij daarmee niet verontschuldigd. - Ziedaar dan, zo heb ik enige werken van de overheid aangewezen; maar ze zijn wel zo vele en goede, dat het genoeg goede werken zijn, om God alle uren te dienen. Deze moeten echter, evenals als de andere, ook in het geloof geschieden, ja, het geloof oefenen, opdat niet deze of gene zich inbeeldt, door de werken God te behagen, maar ze doet in vertrouwen op Zijn

goedgunstigheid, alleen zijn genadige, lieve God tot eer en prijs, om daarin zijn naaste te dienen en hem van nut te zijn.

Ten achttiende. Het vierde werk van dit gebod is de gehoorzaamheid van het personeel en het werkvolk aan hun heren, vrouwen, aan meester en meesteres. Daarvan spreekt Paulus in Titus 2: "Gij moet de knechten of dienaren prediken, dat zij hun heren in alles eren, hun gehoorzaam zijn, doen wat hun behaagt, hen niet bedriegen, noch hen tegenstreven, ook daarom, omdat zij aldus de goede naam van Christus' leer en ons geloof bevorderen, zodat de heidenen niet over ons klagen en zich ergeren kunnen". Ook 1 Petrus 2: 18 zegt: "Gij, knechten, zult aan uw heren gehoorzaam zijn uit godsvrucht, niet alleen de welgezinden en welwillenden, maar ook de onredelijken en twistzieken, want dat is Gode aangenaam, als iemand onschuldig onaangenaamheden verdraagt".

Nu wordt er in de wereld 't meest geklaagd over het personeel en het werkvolk, hoe zij ongehoorzaam, ontrouw, ongemanierd en baatzuchtig zijn. Dat is een plaag van God. En waarlijk, hier gaat het nu om het enige werk van het personeel, waardoor het zalig worden kan. Zij mogen waarlijk niet tè veel vertier hebben, niet dit doen of dat, want zij hebben genoeg te doen, als hun hart er slechts op gericht is, gaarne te doen en te laten wat hun heren en vrouwen behaagt, en dat alles in een eenvoudig geloof, niet om door de werken veel te willen verdienen, maar om dat alles te doen om niet, in vertrouwen op God en Zijn genade (want daarin alleen zijn alle verdiensten gelegen), louter en alleen uit liefde en genegenheid tot God. Uit zulk een vertrouwen moeten deze werken alle voortspruiten, als een oefening en aansporing, om dat geloof en vertrouwen steeds meer en meer te versterken. Want zoals nu reeds vaak is opgemerkt: dit geloof maakt alle werken goed; ja, het geloof moet ze doen en moet hun werkmeester zijn.

Ten negentiende. Wederzijds mogen de heren en vrouwen hun knechts, meiden en werklui niet razend en tierend regeren, niet alles heel precies controleren, maar somtijds iets toegeven en in vredesnaam door de vingers zien. Want alle dingen kunnen niet altijd helemaal in de haak zijn, in geen enkele stand, daar wij hier op aarde nu eenmaal in de onvolkomenheid leven. Daarvan zegt Paulus in Col. 4: 1: "Gij, heren, moet uw knechts naar recht en billijkheid behandelen en bedenken, dat gij ook een Heere in de hemel hebt". Daarom: zoals de heren willen, dat God hen niet het aller-strengst zal behandelen, maar in vele dingen genadig en toegeeflijk zijn, zo moeten zij ook jegens hun werkvolk des te zachtmoediger zijn en het een en ander toegeven, maar toch volijverig ernaar streven, dat de knechts hun plicht doen en God leren vrezen.
Ziedaar, wat voor goede werken de heer en de vrouw des huizes kunnen doen. Hoe schoon legt God ons alle goede werken voor, zo vlakbij, zo voortdurend en in zulk een verscheidenheid, dat wij waarlijk niet naar goede werken behoeven te vragen en gerust die schijnheilige, wijdlopige, zelfbedachte mensenwerken kunnen vergeten, als daar zijn: ter bedevaart gaan, kerken bouwen, aflaat kopen en dergelijke.

Hier moest ik ook nog zeggen, hoe een vrouw haar man als haar hoofd gehoorzaam en onderdanig moet zijn, de minste moet zijn, zwijgen en hem gelijk geven, waar het niet tegen God is; wederkerig, hoe de man zijn vrouw moet liefhebben, haar één en ander toegeven en niet vitten, waarover Petrus en Paulus veel gezegd hebben. Maar dat behoort bij de verdere uitlegging van de tien geboden en is trouwens uit het hier gezegde gemakkelijk op te maken.

Ten twintigste. Alles evenwel, wat over deze werken gezegd is, ligt opgesloten in deze twee: gehoorzaamheid en zorgzaamheid. Gehoorzaamheid past de onderdanen, zorg-zaamheid de overheden, om zich te beijveren hun onderdanen goed te regeren, vriendelijk met hen om te gaan en alles te doen, waarmee zij hun nuttig en behulpzaam kunnen zijn. Dat is voor hen de weg, die ten hemel leidt. Dat is het beste werk, dat zij op aarde kunnen doen. Daarmee zijn zij God meer behaaglijk dan indien zij verder niets dan wondertekenen

deden. Aldus spreekt Paulus in Rom. 12: 8: "Regeert iemand, zo doe hij het met zorgvuldigheid", als wilde hij zeggen: hij late zich niet misleiden door wat andere lieden of standen doen; hij lette niet op dit of dat werk met of zonder fraaie schijn, maar hij geve acht op zijn plaats en bedenke slechts, wat hun, die onder hem staan, van nut kan zijn. Daarbij blijve hij en hij late zich daarvan niet aftrekken, al stond de hemel voor hem open, noch daarvan afjagen, al zat de hel hem op de hielen. Dat is de rechte weg, die hem ten hemel leidt.
O, wie aldus acht gaf op zich en zijn stand, om die alleen te behartigen, welk een aan goede werken rijk mens zou hij in korte tijd worden, zo stil en in 't verborgen, dat niemand dan God alleen het wist. Maar nu laten wij dat alles in de steek en lopen naar de kloosters, de één hierheen, de ander daarheen, net alsof de goede werken en de geboden van God in een hoek geworpen en verstopt waren; terwijl er toch geschreven staat in Spreuken 1, dat de goddelijke wijsheid haar gebod openlijk op de wegen uitroept, midden onder het volk en in de poorten van de steden, waarmee aangeduid wordt, dat zij op alle plaatsen en tijden in alle standen overvloedig voorhanden zijn, maar dat wij ze niet zien en in verblindheid elders zoeken. Dat heeft Christus verkondigd in Matth. 24: 26: "Als zij u zullen zeggen: zie hier is de Christus of daar, zo gelooft het niet. Als zij zullen zeggen: zie ginds in de woestijn is hij, zo gaat er niet heen; zie daar in de binnenkamers is hij, zo gelooft het niet. Het zijn valse profeten en valse Christenen".

Ten een en twintigste. Anderzijds past het de onderdanen gehoorzaam te zijn, dat zij al hun vlijt en aandacht aanwenden om te doen en te laten wat hun heren van hen begeren; dat zij zich daarvan niet laten aftrekken en weerhouden. Een ander mag doen wat hij doet, als hij zich dan maar niet verbeeldt goed te leven of goede werken te doen, hetzij bidden, vasten of hoe het heten mag, als hij zich niet ernstig en vlijtig oefent in gehoorzaamheid.

Kwam het echter voor, zoals vaak geschiedt, dat wereldlijke macht en overheid, zoals zij heten, een onderdaan zouden dwingen tegen de geboden van God te handelen, of als zij hem zouden verhinderen volgens deze geboden te handelen, dan neemt de gehoorzaamheid een einde en is de plicht daartoe reeds opgeheven. Hier moet men zeggen, wat Petrus tot de oversten van de Joden zei: "Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen". Hij zegt niet: men moet de mensen ongehoorzaam zijn, want dat zou onjuist zijn, maar "Gode meer gehoorzaam dan de mensen". Als alzo een vorst oorlog wilde voeren, die een klaarblijkelijk onrechtvaardige zaak voorstond, dan moest men hem geenszins volgen en helpen, omdat God bevolen heeft, dat wij onze naaste niet mogen doden of hem onrecht aandoen. Evenals of hij beval valse getuigenis te geven, te roven, te liegen, te bedriegen of iets dergelijks. Hier moet men liever goed, eer, lijf en leven prijsgeven, opdat Gods gebod gehandhaafd blijft.

HET VIJFDE GEBOD

Gij zult niet doden.

De werken van de vier vorige geboden liggen in de redelijkheid van de mensen, dat wil zeggen, dat zij de mens gevangen nemen, beheersen en onderdanig maken, opdat hij niet over zichzelf regeert, zichzelf niet voor goed houdt, geen dunk van zichzelf heeft, maar zich ootmoedig betoont en laat leiden, opdat de hoogmoed bestreden wordt. De volgende geboden handelen over de begeerten en lusten van de mensen, namelijk dat men die doden moet.

Ten eerste de begeerte van toorn en wraakzucht. Daarvan zegt het vijfde gebod: "Gij zult niet doden". In het werk van dit gebod ligt veel opgesloten en het drijft veel zonde uit. Het heet zachtmoedigheid. Deze is van tweeërlei aard. De ene soort lijkt heel mooi. Wij betrachten haar jegens onze vrienden en hen, die ons van nut en voordeel zijn in goed, eer en gunst of die ons niet beledigen, noch met woorden noch met daden. Zulk een zachtmoedigheid hebben ook de redeloze dieren, leeuwen en slangen; heidenen, Joden, Turken, boeven, moordenaars, slechte vrouwen. Zij allen zijn tevreden en zachtzinnig, als

men doet wat zij willen of als men hen met rust laat. Niet weinigen, door zulk een ondeugdelijke zachtmoedigheid bedrogen, bedekken en verontschuldigen hun toorn met deze woorden: "Ik zou wel niet boos worden, als men mij maar met rust liet". Ja, waarde vriend, zo zou de boze geest ook zachtmoedig zijn, als hij zijn zin kreeg. Maar daarom juist ontmoet u onmin en belediging, omdat zij u aan uzelf willen tonen, hoe vol toorn en boosheid u bent. Daardoor wordt u vermaand naar zachtmoedigheid te streven en de toorn uit te drijven.

De tweede zachtmoedigheid is waarlijk goed. Zij betoont zich jegens haar tegenstanders en vijanden, brengt hun geen schade toe, wreekt zich niet, vloekt niet, lastert niet, spreekt geen kwaad, beraamt geen kwaad tegen hen, ook al hadden zij goed, eer, welzijn, vriend en alles ontnomen. Ja, als zij kan, vergeldt zij hun kwaad met goed, spreekt goed van hen, gedenkt hun ten goede, bidt voor hen. Daarvan zegt Christus in Matth. 5: 44: "Doet wel degenen, die u leed doen, bidt voor uw vervolgers en lasteraars". En Paulus in Rom. 12: "Zegent die u vervloeken, en vervloekt ze niet, maar doet hun goed".

Ten tweede. Zie nu eens, hoe het met dit kostelijke hoge werk onder de Christenen is gegaan, zodat niet anders dan twist, oorlog, onmin, toorn, haat, nijd, kwaadspreken, vloeken, lasteren, benadelen, wraak, allerlei harde woorden en daden met volle macht alom regeren, terwijl wij daarnaast voortgaan vele feestdagen te vieren, mis te horen, gebedjes te zeggen, kerken te stichten, met geestelijke praal, die God niet bevolen heeft, zo prachtig en overdadig vroomheid te veinzen, als waren wij de heiligste Christenen, die ooit geleefd hebben. Zo laten wij door deze namaak- en maskeradevertoning Gods gebod te gronde gaan, zodat niemand meer erop bedacht of opmerkzaam is, hoe ver of dichtbij hij staat ten opzichte van de zachtmoedigheid en de vervulling van dit Godsgebod, terwijl God toch gezegd heeft, dat niet hij, die zulk soort werken doet, maar hij, die Zijn geboden houdt, zal ingaan in het eeuwige leven.

Zo leeft er dan niemand op aarde, wie God niet een mens toezendt op zijn levensweg, die hem zijn eigen toorn en boosheid doet zien, namelijk zijn vijand en tegenpartijder, die hem leed berokkent in goed, eer, lichaam of vriend, en die daardoor de proef neemt, of hij nog toornig is, of hij zijn vijand genegen kan zijn, goed van hem kan spreken en geen kwaad tegen hem beraamt. Laat daarom maar opkomen de man die vraagt, wat hij doen moet om goede werken te verrichten en om godgevallig en zalig te worden. Hij neme zijn vijand voortdurend in gedachte, houde zich in zijn hart zijn beeld voortdurend voor ogen om zich zodoende te oefenen, zijn ik daarop te breken en zijn hart te wennen aan vriendelijke gezindheid jegens hem, om hem het beste te gunnen en voor hem te zorgen en te bidden; en vervolgens, als het te pas komt, goed van hem te spreken en hem wel te doen.

Beproeve het, wie maar wil. Zou hij niet levenslang genoeg te doen krijgen, dan mag hij mij logenstraffen en zeggen, dat mijn redenering foutief is geweest. Als God evenwel dit zo hebben wil en zich op geen andere wijze wil laten voldoen, wat baat het dan, als wij ons met andere grote werken bezighouden en dit werk nalaten? Daarom spreekt God in Matth. 5: 22: "Ik zeg u, wie op zijn naaste toornig is, die is voor het gericht schuldig; wie tot zijn broeder zegt *raka* (dat betekent: wie hem op gruwelijke, toornige, afschuwelijke wijze brandmerkt), die is voor de raad schuldig. Wie echter tot zijn broeder zegt: gij dwaas (dat betekent allerlei scheldwoorden, vloeken, lasteren, kwaadspreken), die verdient het helse vuur". Waar blijft dan de daad met de hand, als slaan, wonden, doden, mishandelen, enz., indien toornige gedachten en woorden reeds zo zwaar verdoemd zijn?

Ten derde. Waar echter waarachtige zachtmoedigheid is, daar jammert het iemand in zijn hart over alle kwaad, dat zijn vijand ervaart; daar zijn de ware kinderen en erfgenamen van God en broeders van Christus, die 't ons allen alzo heeft voorgeleefd aan het heilige kruis. Zo zien wij, dat een vrome rechter met smart een oordeel over de schuldige velt en dat hem de dood leed doet, die het recht over deze beschikt. Hier heeft het werk de schijn van toorn

en ongenade. Zo door en door goed is de zachtmoedigheid, dat zij zelfs onder zulke toornige werken blijft bestaan, ja, juist het hart het heftigst kwelt, als zij zo ernstig moet toornen.

Toch moeten wij hier oppassen, dat onze zachtmoedigheid niet in strijd komt met Gods eer en gebod. Want er staat geschreven van Mozes, dat hij de allerzachtmoedig-ste mens ter wereld was en toch sloeg hij, toen de Joden het gouden kalf aangebeden en God vertoornd hadden, er velen dood, waardoor hij God weer verzoende. Zo past het de overheid niet, werkeloos toe te zien en de zonde te laten heersen, terwijl wij daarbij stilzwijgen. Op mijn goed, mijn eer, mijn schade wil ik niet letten, noch daarom toornig worden, maar Gods eer en gebod moeten wij verdedigen en onze naaste beschermen tegen schade of onrecht, de overheid met het zwaard, de anderen met woorden en straffen en toch alles met smart over degenen, die de straf verdiend hebben.

Dit hoge, fijne, vriendelijke werk is gemakkelijk te leren, als wij het in het geloof doen en het geloof daardoor oefenen. Want als de gelovige niet twijfelt aan Gods gunst, daaraan, dat hij een genadige God heeft, dan zal het hem heel gemakkelijk vallen, ook jegens zijn naaste genadig en goedgezind te zijn, hoezeer deze het verbruid heeft. Zie, het is een kort gebod, maar een lange, grote oefening in goede werken en geloof wordt erin aangewezen.

HET ZESDE GEBOD

Gij zult niet echtbreken.

In dit gebod wordt ook een goed werk bevolen, dat veel inhoudt en veel zonden verdrijft, genaamd reinheid of kuisheid. Daarvan is veel geschreven, gepredikt en alom bekend, ofschoon men dit gebod niet zo ijverig betracht en beoefent, als men bij andere werken, die niet bevolen zijn, doet. Zo licht zijn wij bereid te doen wat niet geboden, en te laten wat wel geboden is. Wij zien, dat de wereld vol is van schandelijke werken van onkuisheid, schaamteloze woorden, verhaaltjes en liedjes; bovendien wordt dagelijks de prikkel vermeerderd door overdaad in eten en drinken, door lediggang en overbodig sieraad. Toch doen wij als waren wij Christenen, wanneer wij maar naar de kerk zijn geweest, ons gebedje gedaan en vasten en vierdag gehouden hebben. Daarmee menen wij te kunnen volstaan.

Welnu, als er niet meer werken geboden waren dan alleen de kuisheid, hadden wij allen genoeg daarmee te doen, zulk een gevaarlijke, razende zonde is het. Want zij woedt in alle ledematen, in 't hart door gedachten, in de ogen door het gezicht, in de oren door het gehoor, in de mond met woorden, in handen en voeten en 't gehele lijf met werken. Dat alles te bedwingen eist arbeid en moeite. Zo leren ons de geboden van God, welk een grote zaak is het, rechtschapen, goede werken te doen, ja, dat het onmogelijk is, uit eigen krachten een goed werk te beramen, laat staan dan aan te vangen en te volbrengen. Augustinus zegt, dat van alle strijd van de Christenen de strijd om de kuisheid de zwaarste is, alleen reeds daarom, omdat hij dagelijks zonder ophouden duurt en zelden tot overwinning voert. Alle heiligen hebben erover geklaagd en geweend, zoals Paulus zegt in Rom. 7: 18: "Ik vind in mij, dat is in mijn vlees, niets goeds".

Ten tweede. Zal dit werk van de kuisheid bestaan, dan dringt het vanzelf tot vele andere goede werken, tot vasten en matigheid tegen de vraatzucht en drankzucht, tot waken en vroeg opstaan, tegen de luiheid en overbodige slaap, tot arbeid en inspanning tegen de lediggang. Want schrokken, zuipen, veel slapen, luiheid en lediggang zijn als wapenen van de onkuisheid heel geschikt om de kuisheid te overwinnen. Daarentegen noemt de apostel Paulus vasten, waken en werken goddelijke wapenen, waardoor de onkuisheid bedwongen wordt, maar zo, zoals boven gezegd, dat deze oefeningen niet verder gaan dan tot beteugeling van de onkuisheid, niet tot verwoesting van de natuur.

Boven dit alles staan als sterkste afweermiddelen het gebed en het Woord van God, namelijk dat, als de boze lust opstaat, de mens naar het gebed moet grijpen, Gods genade en hulp aanroepen, het evangelie lezen en overdenken en daarin Christus' lijden beschouwen. Alzo zegt de 137e Psalm: "Zalig hij, die de jonge kinderen van Babylonië opneemt en ze tegen de rots verplettert", dat betekent: zalig het hart, dat met zijn boze gedachten, zolang ze nog jong en in de kiem zijn, tot Christus snelt, die een rots is, waartegen zij stukgewreven en vernietigd worden.

Zie, daar zal een ieder, die aangevochten wordt, genoeg arbeid vinden en in zichzelf veel goede werken te doen krijgen. Maar nu gaat het aldus toe, dat niemand het gebed, vasten, waken, arbeiden daartoe gebruikt, maar zij beschouwen dat als een werk op zichzelf. Intussen moest dat alles toch dienstbaar gemaakt worden aan de vervulling van dit gebod en aan dagelijkse gestadige levensheiliging.

Sommigen hebben nog meer dingen aangewezen, die men moet vermijden, als daar zijn: zachte bedden en klederen, overbodige sieraden, gezelschap van vrouwen of manspersonen, dingen, waarover men niet moet spreken en waarnaar men niet moet kijken en al wat nog meer de kuisheid kan bevorderen. In dat alles kan niemand een vaste regel en maat aangeven. Een ieder zie op zichzelf, wat voor zijn kuisheid bevorderlijk is, op het wat en het hoeveel en hoelang. Als hij dat zelf niet kan, moet hij zich een poos lang aan de leiding en hoede van een ander onderwerpen, totdat hij in staat is zichzelf te regeren. Want daartoe zijn oudtijds de kloosters gesticht om aan jonge mensen zelfbeheersing en reinheid te leren.

Ten derde. Bij dit werk helpt ten zeerste een goed, sterk geloof, meer nog dan elders, zodat Jesaja 11 daarom ook zegt: "Het geloof is een gordel der lendenen", dat is een bewaring van de kuisheid. Want wie zo leeft, dat hij alle genade van God verwacht, die behaagt de geestelijke reinheid zeer wel. Daarom kan hij des te gemakkelijker weerstand bieden aan de vleselijke onreinheid. Voorzeker zal de Geest hem bij een zodanig geloof zeggen, hoe hij slechte gedachten en al wat in strijd is met de kuisheid moet vermijden, want het geloof aan de goddelijke genade, zoals het zonder ophouden levend is en alle dingen werkt, laat ook niet na, ons te vermanen in alle dingen, die God aangenaam of onbehagelijk zijn, zoals Johannes in zijn brief zegt[378]: "Gij hebt niet nodig, dat iemand u leert, want de goddelijke zalving, dat is de Geest van God, leert u alle dingen".

Toch mogen wij niet ontmoedigd raken, als wij de aanvechting niet spoedig kwijt raken. Ja, wij mogen niet menen, dat zij ons met rust laat, zolang wij leven, en mogen haar niet anders beschouwen, dan als een prikkel en vermaning tot bidden, vasten, waken, werken en tot andere oefeningen ter betoming van het vlees, in het bijzonder tot betrachting en beoefening van het geloof in God. Want dat is geen kostelijke kuisheid, die stille rust geniet, maar die met de onkuisheid kampt en strijdt en zonder ophouden het gif, door het vlees en de boze geest ingezaaid, uitdrijft.

Zo zegt Petrus: "Ik vermaan u, dat gij u onthoudt van vleselijke begeerten en lusten, die tegen de ziel strijden"[379]. En Paulus in Rom. 6: "Gij zult aan de lusten van uw lichaam niet gehoorzamen", enz. In deze en dergelijke teksten wordt erop gewezen, dat niemand zonder boze lust is, maar ieder is verplicht en gedwongen dagelijks daartegen te strijden. Hoewel dit echter onrust en onlust met zich brengt, is het toch een aangenaam werk in Gods oog, en dat moet ons tot troost en voldoening zijn. Want wie menen, aan deze aanvechting gevolg te mogen geven, wakkeren haar slechts te meer aan en, al staat zij een poos lang stil, zij komt toch op een ander ogenblik weer terug en vindt dan de natuur meer verzwakt dan voorheen.

---

[378] Vgl. 1 Joh. 2: 27.
[379] Vgl. 1 Petrus 2: 11.

HET ZEVENDE GEBOD

Gij zult niet stelen.

Aan dit gebod is ook een werk verbonden, dat zeer veel goede werken bevat en tegen veel zonden te velde trekt. Het heet mildheid. En dit is het werk: dat iedereen gewillig is, met zijn goed te helpen en te dienen. Het strijdt niet alleen tegen diefstal en roverij, maar tegen alles, waardoor de één de ander in tijdelijke goederen kan tekort doen, als daar zijn hebzucht, woeker, prijsopdrijving, doorslaan van de weegschaal, gebruiken van valse waren, valse maat, vals gewicht. Wie zou alles kunnen opsommen, al die handige, steeds nieuwe, venijnige listen, die dagelijks in allerlei bedrijven vermeerderen, waarbij iedereen in het nadeel van een ander zijn voordeel zoekt en de wet vergeet, die zegt, wat u wilt dat anderen u doen, doe u hun ook alzo?

Als ieder deze regel in zijn handwerk, bedrijf en handel jegens zijn naaste voor ogen hield, zou men heus wel een mogelijkheid vinden, hoe men kopen en verkopen kon, nemen en geven, lenen en voor niets geven, beloven en zich eraan houden, en dergelijke dingen meer. En als wij de wereld bekijken zoals ze is, hoe de hebzucht in alle handel het bewind voert, zouden wij niet alleen genoeg te doen krijgen, wilden wij ons met God en met eer voeden, maar ook met schrik en beven bevangen worden voor dit gevaarlijke, ellendige leven, dat door zorgen voor tijdelijk voedsel en redeloze jacht daarnaar zo zeer overstelpt, verstrikt en in beslag genomen wordt.

Ten tweede. Daarom zegt de Wijze man[380] niet tevergeefs: "Welgelukzalig is de rijkaard, die zonder blaam bevonden wordt, die het goud niet najaagt en zijn vertrouwen niet gesteld heeft op schatten geld. Wie is hij? Wij zullen hem loven, omdat hij een wonderdaad gedaan heeft in zijn leven". Het is als wilde hij zeggen: men vindt er geen één of zeer weinigen, ja, zij zijn zeer weinigen, die deze geldzucht bij zichzelf opmerken en erkennen. Want de hebzucht heeft bij ons een heel fraaie, fijne dekmantel, die heet lichaamsonderhoud en natuurlijke nooddruft. Onder deze dekmantel handelt zij mateloos en onverzadigd, zodat wie zich hierin rein wil houden, waarlijk, zoals de Wijze man zegt, een wonderteken of wonderdaad in zijn leven doen

moet.

En zie, wie niet alleen goede werken wil doen, maar ook wondertekenen, die God kan loven en met welgevallen kan aanzien, waaraan zal hij nog anders denken? Hij neme zich in acht en zie toe, dat hij het goed niet naloopt en zijn vertrouwen niet op het geld stelt, maar late het goud hem nalopen en late het geld voor nem zorgen en hoede zich ervoor, geen van beide te beminnen noch zijn hart eraan te verpanden. Dan is hij de ware, milde, wonderdadige, welgelukzalige man, zoals Job 31: 24 zegt: "Ik heb mij nog nooit op het goud verlaten en het geld nog nooit mijn troost en toeverlaat doen zijn". En Psalm 62: 11: "Indien u rijkdom toevloeit, zo hecht er uw hart niet aan" Zo leert ook Christus in Matth. 6: 31: "Wij mogen niet bezorgd zijn, wat wij zullen eten en drinken en hoe wij ons zullen kleden, aangezien God daarvoor zorgt en weet, dat wij dat alles behoeven".

Maar sommigen zeggen: ja, verlaat u daar maar op, heb geen zorg en zie, of u een gebraden hoen in de mond vliegt.

Ik zeg niet, dat niemand behoeft te werken en voedsel te zoeken, maar dat niemand mag bezorgd zijn en begerig, mag vertwijfelen of hij wel genoeg krijgt, want wij zijn in Adam allen tot arbeid veroordeeld. Want God zegt in Genesis 3: 19: "In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten: " En Job 5: 7: "Gelijk de vogel tot vliegen, zo is de mens tot arbeid geboren". Nu vliegen de vogels zonder zorg en begeerte, zo zullen wij ook arbeiden zonder zorg en begeerte. Indien u echter bezorgd bent en begeert, dat u het gebraden hoen in de mond vliegt, ga dan maar uw gang en zie, of u Gods gebod vervullen en zalig worden kunt.

---

[380] D.i. het Boek der Wijsheid.

Ten derde. Het geloof leert ons vanzelf dit werk te doen. Want zo het hart wacht op de goddelijke genade en zich daarop verlaat, hoe is het dan mogelijk, dat het begerig en vol zorg zou blijven? Het moet verzekerd zijn zonder twijfeling, dat God zich zijner ontfermt; daarom kleeft het aan geen geld, het gaat er ook mee Om met blijmoedige mildheid, de naaste ten nutte; het weet wel, dat het genoeg zal hebben, hoe veel het ook weggeeft, want zijn God, op Wie het vertrouwt, zal het niet bedriegen noch verlaten, gelijk Psalm 37: 25 zegt: "Ik ben jong geweest en oud geworden, maar heb nog nooit gezien, dat een gelovig mens, die op God vertrouwt (dat is: een rechtvaardige) verlaten werd, noch dat zijn kind om brood ging". Daarom noemt de apostel geen andere zonde afgoderij dan de geldgierigheid, die zich daarin op de grofste wijze vertoont, dat zij niet op God vertrouwt en meer goeds van haar geld dan van God verwacht. Van dat vertrouwen hangt het af, of God geëerd of onteerd wordt, zoals gezegd is.

Voorwaar, in dit gebod kan men duidelijk opmerken, hoe alle werken moeten opgaan in en voortkomen uit geloof, want hier ervaart een ieder voorzeker, dat de oorzaak van de geldgierigheid wantrouwen is, de grond van de milddadigheid echter geloof. Want omdat hij op God vertrouwt, daarom is hij mild en twijfelt niet, steeds genoeg te hebben; daarentegen is hij daarom begerig, en vol zorg, omdat hij niet op God vertrouwt. Gelijk nu in dit gebod het geloof hoofdman en aandrijver van het goede werk van de mildheid is, zo is het dat ook in alle andere geboden. Zonder dat geloof is de mildheid niets nut, maar een onbezonnen geldverspilling.

Ten vierde. Hierbij dient men ook te weten, dat deze milddadigheid zich tot de vijanden en tegenstanders moet uitstrekken. Want wat is dat voor een weldaad, als wij alleen voor onze vrienden mild zijn, zoals Christus leert in Lucas 6? Dat is een slecht mens, ook voor zijn vriend, evenals ook de redeloze dieren jegens hun gelijken goed doen en mild zijn. Daarom moet een Christenmens hoger stijgen, zijn mildheid ook in dienst stellen van degenen, die 't niet verdienen, de boosdoeners, vijanden en ondankbaren, en, zoals zijn hemelse Vader, zijn zon ook doen opgaan over goeden en bozen en doen regenen over dankbaren en ondankbaren.

Hier zal men echter ondervinden, hoe zwaar 't valt, goede werken te doen volgens Gods gebod, hoezeer de natuur daartegen in verzet komt en er zich onder kromt en wringt, terwijl ze toch haar zelfgekozen werken gemakkelijk en gaarne doet. Stel u dus uw vijanden voor ogen, de ondankbaren, doe hun wel, dan zult u bemerken, hoe nabij of hoe ver u van dit gebod afstaat en hoe u levenslang met de beoefening van dit gebod te doen zult hebben. Want als uw vijand u nodig heeft en u hem niet helpt, als u 't kunt, dan is 't even goed, als had u hem 't zijne ontstolen. Want u bent dan schuldig geweest hem te helpen. Zo zegt Ambrosius: spijzig de hongerige; spijzigt u hem niet, dan hebt u hem omgebracht, voor zoveel 't aan u ligt. In dit gebod zijn de werken van de barmhartigheid inbegrepen, die Christus op de jongste dag eisen zal[381].

Toch moesten de heren en steden erop bedacht zijn, dat landlopers, zwervers en wat er meer zijn van die vreemde bedelaars verboden werden of dat ze slechts toegelaten werden in één groep en met orde, zodat het de boeven niet vrijstond om onder de naam van bedelen rond te zwerven en hun schurkerij, die nu veelvuldig voorkomt, niet werd toegelaten. Voor 't overige heb ik over de werken van dit gebod in mijn verhandeling over de woeker gesproken.

---

[381] Vgl. Matth. 25:31 - 46.

HET ACHTSTE GEBOD

Gij zult geen vals getuigenis geven tegen uw naaste.

Dit gebod schijnt klein en is toch zo groot, dat wie 't waarlijk houden wil, lijf en leven, goed en eer, vriend en al wat hij heeft, eraan moet wagen en op 't spel zetten. Toch bevat het niet meer dan het werk van het kleine lid, namelijk de tong, en het betekent: de waarheid zeggen en de leugens tegenspreken, waar het nodig is. Daarom worden vele boze werken van de tong hierin verboden.

Ten eerste die, welke door spreken, en andere, die door zwijgen geschieden. Door spreken: als iemand voor het gericht een kwade zaak heeft en deze op valse gronden wil winnen en handhaven, met listigheid zijn naaste vangen, en allerlei beweert, wat zijn zaak mooi maakt en bevordert, alles verzwijgen en verbergen, wat de goede zaak van zijn naasten kan steunen, waardoor hij zijn naaste niet doet, zoals hij wil dat hem gedaan wordt. Dat doen sommigen om voordeel te behalen, anderen om schade en schande te vermijden Daarmee zoeken zij meer het hunne dan het gebod van God, zich aldus verontschuldigend: "vigilanti iura subveniunt", "wie waakzaam is, die helpt het recht"; net alsof ze niet even schuldig waren voor de zaak van de naasten te waken, als voor hun eigen. Zo laten zij moedwillig de zaak van de naasten verloren gaan, waarvan zij weten, dat ze rechtvaardig is. Dit euvel komt tegenwoordig zo algemeen voor, dat ik vrees, dat er geen rechtszaak en handel geschiedt of één van de partijen zondigt tegen dit gebod en, al kunnen zij het niet volbrengen, ze hebben toch de moed en de wil tot onrechtvaardigheid, om gaarne te willen, dat de goede zaak van de naasten het verliest en hun slechte zaak het wint.

In het bijzonder geschiedt deze zonde, als de tegenpartij een grote Hans of vijand is. Want aan de vijand wil men zich gaarne wreken, de grote Hans wil niemand tegen zich in 't harnas jagen. Dan begint het vleien en mooi praten of het verzwijgen van de waarheid. Daar wil niemand ongenade, ongunst, nadeel en gevaar afwachten ter wille van de goede zaak. Zo moet het gebod van God ondergaan. Dat is zo 's werelds bestel; wie dit gebod wilde houden zou wel alle handen vol goede werken hebben, wilde hij alleen reeds die van de tong volbrengen.

Hoevelen zijn er bovendien, die zich met geschenken en giften tot zwijgen laten brengen en van de waarheid laten verjagen, zodat het voorwaar in elk opzicht een hoog, groot, zeldzaam voorkomend iets is, niet een vals getuige tegen zijn naaste te zijn.

Ten tweede. Daarenboven is er een ander getuigenis van de waarheid, dat nog groter is, waardoor wij tegen de boze geesten moeten vechten. Dit getuigenis doet zich niet horen om tijdelijke dingen, maar terwille van het evangelie en de waarheid van het geloof. Dit heeft de boze geest nog nooit kunnen lijden en hij schikt het altijd zo, dat de grootsten in het volk er tegen zijn en het moeten vervolgen. Het is moeilijk de groten van de aarde te weerstaan. Daarvan staat in de 82e Psalm: "Verlost de arme uit de macht van de onrechtvaardige en helpt de verlatene zijn gerechte zaak te behouden".

Ofschoon nu deze vervolging zeldzaam geworden is, zo is het toch de schuld van de geestelijke prelaten, die het evangelie niet hebben aangewakkerd, maar hebben omgebracht. Zij hebben de zaak neergeveld, waarvoor dit getuigenis en de vervolging daarvan konden plaats vinden; zij leren in plaats daarvan hun eigen wetten en wat hun belieft. Daarom blijft de duivel ook stilzitten, daar hij door de nederlaag van het evangelie ook het geloof in Christus overwonnen heeft en alles nu gaat, zoals hij 't wil. Zou echter het evangelie ontwaken en zich weer doen horen, dan zou ongetwijfeld de gehele wereld weer in beweging komen, zodat het merendeel van de koningen, vorsten, bisschoppen, doctoren, geestelijken en al wat groot is zich ertegen zou aangorden en woeden, zoals dan ook altijd geschied is, als het Woord van God aan het licht trad. Want de wereld mag niet lijden wat van God komt. Dat is in Christus bewezen, die de allergrootste, liefste en beste was en is, die God bezit. Hem heeft de wereld niet alleen niet aangenomen, maar zij heeft hem gruwelijker vervolgd dan al wat ooit van God gekomen is.

Daarom, zoals in zijn tijd, zo zijn het ten allen tijde maar weinigen, die de goddelijke waarheid toegedaan zijn en lijf en leven, goed en eer en al wat zij hebben voor haar op 't spel zetten en wagen, zoals Christus verkondigd heeft: "Gij zult omwille van Mijn Naam door alle mensen gehaat worden". Evenzo: "Zeer velen zullen zich aan Mij ergeren". Ja, als deze waarheid door de boeren, herders, stalknechten en geringe lieden aangevochten werd, wie zou en wilde haar dan niet gaarne belijden en betuigen? Maar als de paus, de bisschoppen samen met de vorsten en konigen haar bestrijden, dan vlucht, dan huichelt iedereen, om maar niet zijn goederen, eer, voorspoed en leven te verliezen.

Ten derde. Waarom doen zij dat? Daarom: zij hebben geen geloof aan God en verwachten van Hem niets goeds. Want waar dit vertrouwen en geloof is, daar is ook een moedig, onversaagd, onverschrokken hart, dat waagt en de waarheid bijvalt, hetzij het gaat om hals of om mantel, hetzij tegen paus of tegen koningen, zoals wij zien, dat de goede martelaren gedaan hebben. Want zulk een hart stelt zich ermee tevreden en gerust, dat het een genadige, goedgunstige God heeft. Daarom veracht het gunst, genade, goed, eer van de mensen, laat het varen en komen wat niet blijven wil. Zoals in de 15de Psalm geschreven staat: "Het veracht wie God verachten en eert de godvre-zenden"; dat is: de tirannen, de machtigen, die de waarheid vervolgen en God verachten, vreest het niet; het kijkt ze niet aan, het veracht hen. Daarentegen hangt zulk een hart aan degenen, die om de waarheid vervolgd worden en God meer vrezen dan de mensen, het staat hen bij, kiest hun partij, eert hen, wie het ook mag mishagen, zoals van Mozes geschreven staat in Hebr. 11, dat hij zijn broeders bij stond, de machtige koning van Egypte ten trots.

Zie, in dit gebod verneemt u in 't kort, dat het geloof de werkmeester van dit werk moet zijn; dat zonder het geloof niemand zo moedig is het aan te durven. Zo berusten alle werken in het geloof, zoals nu reeds vaak is gezegd. Daarom zijn buiten het geloof alle werken dood, al schijnen en heten zij zo mooi ze maar kunnen. Want zoals niemand het werk van dit gebod doet, tenzij hij vast en onverschrokken staat in het geloof aan Gods genade, evenzo doet hij ook met het werk van alle andere geboden zonder dat geloof. Zo kan een ieder met dit gebod gemakkelijk de proef nemen, in hoeverre hij er gewicht aan hecht, en ook of hij een Christen is en waarlijk in Christus gelooft, en om aldus tevens te zien of hij goede werken doet of niet.

Nu zien wij, hoe de almachtige God ons onze Heere Jezus Christus niet alleen gegeven heeft om met zulk een vertrouwen in Hem te geloven, maar dat Hij ons in Hem ook een voorbeeld heeft gegeven van dat vertrouwen en van die goede werken, opdat wij in Hem geloven, maar Hem ook navolgen en eeuwig in Hem blijven, zoals Hijzelf in Joh. 14: 6 zegt: "Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven". De weg, waarop wij Hem volgen; de waarheid, waardoor wij in Hem geloven; het leven, waardoor wij eeuwig in Hem leven.

Uit dit alles blijkt nu duidelijk, dat alle werken, die niet geboden zijn, gevaarlijk zijn en gemakkelijk te herkennen, als daar zijn: kerken bouwen en versieren, ter bedevaart gaan en alles, wat in de geestelijke rechtspraak veelvuldig is voorgeschreven, de wereld verleid, belast en verdorven, de gewetens onrustig gemaakt, het geloof verzwegen en verzwakt heeft, - en ook hoe de mens aan de geboden van God, ook al laat hij al het andere na, met al zijn krachten genoeg te doen heeft en nimmermeer de goede werken alle kan vervullen, die hem geboden zijn. Waarom zoekt hij dan andere, die hij niet nodig heeft en die hem niet geboden zijn, terwijl hij die, die nodig en geboden zijn, nalaat?

HET NEGENDE EN TIENDE GEBOD

De laatste twee geboden, die de slechte begeerten verbieden, de lust van het vlees en de begeerte naar tijdelijke goederen, zijn op zichzelf duidelijk. Ook zij duren tot in het graf en de strijd in ons tegen deze beide blijft tot in de dood. Daarom zijn deze twee geboden door Paulus tot één samengevoegd in Rom. 7, en hij richt ze beide tot één doel, dat wij niet bereiken en waarnaar we slechts streven kunnen tot in de dood. Want niemand is ooit zo

heilig geweest, dat hij geen boze neiging in zich gevoeld heeft, vooral wanneer de oorzaak en de prikkel aanwezig waren. Want de erfzonde is ons van nature aangeboren, die zich wel laat beteugelen, maar niet geheel laat uitroeien, dan alleen door de lichamelijke dood, die ook daarom nuttig en begeerlijk is; daartoe helpe ons God. Amen.

TOELICHTING

Dit geschrift van Luther, dat tijdens zijn ontstaan uitgroeide van een "sermoen" (leerrede) tot een "tractaat" (verhandeling), is één van de eerste van groot formaat, die in het Duits verschenen. Sedert de publicatie van zijn 95 stellingen, waarvan de Latijnse tekst spoedig in het Duits werd vertaald, begreep Luther, dat zijn zaak niet die was voor geleerden alleen, die in dikke boeken genoeg studie-materiaal vonden om zich te onderrichten, maar dat zij een zaak was voor de gehele mensheid. Reeds blijkt hier Luther's taalgenie, hetgeen niet wegneemt, dat hij hier nog niet het volle meesterschap bereikt en soms nog worstelt om de juiste uitdrukking. De zinnen "vloeien" nog niet altijd uit de pen. Intussen was het voor Luther een uitnemende scholing voor volgende geschriften, met name voor de drie grote reformatorische geschriften, die de wereld nog in hetzelfde jaar zou ontvangen.

Luther geeft hier de eerste reformatorische ethiek. Hij betoont zich een boeteprediker. Allerlei misstanden in het openbare leven legt hij bloot in klachten en aanklachten, die voor alle tijden gelden. Bewijst dit enerzijds Luther's grootheid, anderzijds is zijn woord een artsenij voor degenen, die nog aan vooruitgang geloven. De hoofdzaak is intussen, dat Luther zich, als staande op Bijbelse bodem, tegen de misbruiken in de kerk keren moest.

Scheppende oorzaak en beweegreden van alle goeddoen ligt in het geloof, n.l. het geloof in de genadige God. Want hierdoor alleen is het mogelijk God lief te hebben, dus het eerste gebod - en daarin zijn alle geboden begrepen - gehoorzaam te aanvaarden. Vandaar het telkens wederkerende leidmotief: alle handel en wandel geschiede "in het geloof en 't volle vertrouwen op Gods genade".

Allen, die de Kleine Catechismus kennen, zullen bemerken hier op bekend terrein te komen. Wat betekent het, dat alle geboden in het eerste gebod begrepen zijn? Het betekent, dat alle zedelijkheid wordt verheven tot en opgenomen in de godsdienst, dat alle maatstaf van en alle vraag naar goed en kwaad staat onder het oordeel van de tegenstelling: heiligheid - zonde. Voor de praktijk betekent het: bij iedere daad, ook de nederigste huishoudelijke of sociale verrichting moet men kunnen geloven, dat God daarop in genadig welbehagen neerziet en daaraan de belofte van Zijn zegen verbindt. Is men daarvan niet overtuigd, dan is die daad zonde. Al wat niet uit het geloof geschiedt is zonde en al wat uit het geloof geschiedt is geen zonde. Dit geloof geeft dus voorlichting en wekt lust en kracht om goed te doen. Dit geloof belijdt immers: God werkt uit genade in ons, beide het willen en het kunnen, en verlost ons uit genade, beide van de onwil en de onmacht.

Deze twee-eenheid "zonde - genade" vindt haar parallel in het "simul justus - simul peccator", "tegelijk rechtvaardig - tegelijk zondaar". Als zondaar kan de mens niets zonder genade, als rechtvaardige kan hij alles door het geloof.

Het verwijt, dat Luther trof, *als zou hij leren, dat goede werken verkeerd zijn, omdat men niets anders behoeft te doen dan te geloven,* is dus ongerijmd. Paulus had ook daarmee te kampen, dat men zijn leer beschouwde als een rem voor, ja zelfs een bestrijding van goede werken. Hiermee bewijst de tegenstander zelf - zij 't ook tegen wil en dank -, dat Luther op Bijbelse bodem staat. Hier groeit een beginselvraag, die vele eeuwen lang een strijdvraag was in de kerk, uit tot een wereldhistorisch conflict.

Rome gaat ook uit van het geloof, maar dit bezien als een goed werk, zij 't ook zeer voornaam, in de rij van de andere goede werken. Hierdoor wordt, in tegenstelling met hetgeen Luther wil, de godsdienst opgenomen in de moraal. Anders gezegd: het Christendom, dat verlossings-godsdienst is, wordt herleid tot moraal-godsdienst. In

samenhang daarmee wordt de genade herleid tot gunst (men vergelijke het verschil tussen gratie-verlening en een ridderorde).

Deze "samenwerking" tussen God en mens vindt men ook terug in de leer over de kerk. Zij beschikt over de schat van de goede werken, waaronder ook het Heilandswerk van Christus begrepen is. Daarom: "extra ecclesiam nulla salus", "buiten de kerk geen heil". Deze pretentie van alleen-zaligmakende kerk te zijn brengt eerst waarlijk gevaar met zich mede voor de goede werken. Men behoeft immers slechts lid van de kerk te zijn en men is veilig. Daarom moet er een prikkel zijn om toch goede werken te doen, welke prikkel gevonden wordt in de angst voor het vagevuur, als een dreigend zwaard van Damocles.

Deze leer is in strijd met de pretentie van alleen-zaligmakende kerk te zijn. En het feit, dat men in Luther's dagen steeds duidelijker de ongerijmdheid van deze leer besefte, is zeker de diepere oorzaak voor de geweldige opgang van de 95 stellingen (zie vooral de stellingen 82 en 83). De goede werken, die men aldus doen moet, dragen, overeenkomstig de bestemming van de schat van de goede werken, waarover de kerk beschikt, het karakter van kerkelijke plichten, waarvan Luther herhaaldelijk een reeks opsomt (bedevaarten, enz.). Uiterlijk dienen zij tot meerdere eer van de kerk, innerlijk tot de zaligheid van wie ze doen. Luther moet aan deze plichten het wezen van een "goed werk" ontzeggen. Want ze worden niet geboren uit de stuwende kracht van het geloof, uit dankbaarheid voor de genade, uit het vaste vertrouwen van Gods genadig welbehagen, maar integendeel uit vrees voor vagevuur en ongenade, dus uit nog-niet-geloven in en wantrouwen jegens Gods genade. Ook het doel is een ander: niet, zoals de Bergrede wil, "opdat de mensen uw goede werken zien en uw Vader in de hemel prijzen", maar opdat God u prijst en zegent in dit aardse leven en met korter verblijf in het vagevuur.

Door de grote nadruk op de goede werken in de zin van kerkelijke plichten werd het zedelijk gehalte van het gewone dagelijkse leven te laag gewaardeerd. De grote schare die, gebogen onder het juk van de aardse zorgen, aan de "goede-werken" niet kon toekomen, werd door de Moederkerk stiefmoederlijk behandeld. Doordat Luther de moraal verheft tot de sfeer van de godsdienst, de goede werken eert als een prediking, opdat men daardoor de hemelse Vader prijst, vermag hij ook ten volle huisvrouw en werkman in hun aards bedrijf zedelijk te waarderen. Let men op de stellingen 41 tot 46, dan zou men de 95 stellingen het program kunnen noemen, waarop de uitwerking volgt in dit geschrift. Hoe men dan zijn eigen zaligheid moet werken met vreze en beven, toont Luther genoeg aan. Allereerst wordt de naastenliefde in de zin van armenzorg gezien als innerlijk verbonden aan de liefde tot God. Zij vormen tezamen het ene grote gebod. Maar ook elk ambacht of bedrijf is, in het geloof gedaan, een "goddelijk beroep". Dat deze beschouwing speciaal aan Calvijn te danken zou zijn, blijkt hier dus niet juist te zijn.

Wij zijn nu gevorderd tot de gevolgtrekking ten opzichte van dit aards bestaan. Tegelijk met de verheffing van de moraal tot godsdienst wordt de moraal ook geseculariseerd, onttrokken aan de kerkelijke voogdijschap, ontdaan van het kerkelijk keurslijf van plichten en voorschriften. Armenzorg wordt tot een erezaak van de kerk, tot "kerkelijke plicht". Streef eerst naar het Rijk van God en Zijn gerechtigheid en al het andere zal u toegevoegd worden. Men kere dit gebod van Christus om en denke daarbij aan de enorme rijkdom van de Franse kerk voor de revolutie van 1789 en van de Spaanse kerk voor de revolutie van 1930; maar tevens op de schone arbeid van de Roomse kerk in landen, waar het Protestantisme niet kon uitgeroeid worden. Dan leert men de wereld-historische invloed van Luther, ook door dit geschrift verstaan.

Het grootste werk door en ten dienste van de kerk te verrichten is natuurlijk de evangelie-prediking zelf. Sinds Graaf von Zinzendorf is het opgevallen, dat Luther niet aan uitwendige zending heeft gedacht. Luther, de geestelijke ontdekker van de nieuwe wereld, was pas een kind van negen jaren, toen Columbus, de aardrijkskundi-ge ontdekker van de nieuwe wereld, de Oceaan overstak. Als zoon van de Middeleeuwen is inderdaad het "vom Fels zum Meer" nog niet in zijn brein opgekomen, waar hij door de nood van zijn "liebe Deutschen" geheel werd opgeëist en in beslag genomen. Intussen sprak hij tot geheel

Europa en spreekt hij ook nu nog tot de gehele wereld. Men lette bij de behandeling van het gebed (onder het derde gebod, ten elfde) op zijn gebod tot voorbede voor de gezamenlijke Christenheid op aarde en (ten zestiende) op de schone passage over de roeping ten opzichte van het zieleheil van de naaste. En als Luther vermaant, de zwakgelovigen in hun ceremoniën niet te verachten (eerste gebod, ten vijftiende), dan vinden wij daar een uiteenzetting van de zendingsmethode, zoals die ook heden ten dage nog wordt gevolgd.

De betekenis van Luther's ethiek voor het sociale leven werd boven reeds belicht. Luther gevoelde zich levenslang als de agrariër, de boerenzoon, getuige zijn uitleggingen van het eerste gebod en van de vierde bede in de Kleine Catechismus. Als zodanig kon Luther voornamelijk die arbeid waarderen, waardoor de mens in het zweet van het aanschijn zijn dagelijks brood verdient. Dit betekent allereerst een vonnis over de bedelarij, wel te verstaan het bedelmonnik-wezen. Ook stond hij daarom uiterst schichtig tegenover het pas ontstane groot-kapitalisme. Geen luxe maar nooddruft zij het deel van de mens. De "ordening" gezien als zedelijk richtsnoer, om de zucht naar winst te temperen door het streven naar nooddruftvoorziening, kan zich met goed recht op Luther beroepen.

Zo openbaart Luther zich hier als een boete-profeet, niet in de geest van de dweepzieke Savonarola, van uit de hoogte fulminerend, maar vol mensenkennis en levenswijsheid de vinger op de wonde plek leggend, en tevens het geneesmiddel aanwijzend.

Zo staat hij voor ons als eenvoudig Godskind en verheven kerkvader, die zelf gezegend, zegent, die zelf gedragen, draagt, die de mensen doet, zoals hij wil, dat zij hem doen zullen.

Collegezaal in het Lutherhuis te Wittenberg

PUBLICATIES VAN DE EERSTE 10 JAAR VAN DE REFORMATOR

8. PUBLICATIES VAN DE EERSTE 10 JAAR VAN DE REFORMATOR

En een belangrijke preek over het sterven

DR. MAARTEN LUTHER

Verschenen in:
Stemmen uit Wittenberg
Preken, artikelen, brieven enz.
Van Dr. Maarten Luther en zijn tijdgenoten
Deel III

De Gereformeerde Bibliotheek te Goudriaan (Z.-H.)
1974[382]

[382] Helaas moeten we u de droeve mededeling doen dat onze volijverige vertaler, Ds. D. van Dijk te Leeuwarden op 25 februari is overleden en op zaterdag 28 februari te Oosterend (Ameland) werd begraven.

De Gereformeerde Bibliotheek. L. Janse

INHOUD

8.1 AAN DE RAADSLEDEN VAN ALLE STEDEN VAN DUITSLAND DAT ZIJ CHRISTELIJKE SCHOLEN MOETEN OPRICHTEN EN IN STAND HOUDEN. 1524.

8.2 VAN WERELDLIJKE OVERHEID, IN HOEVERRE MEN HAAR GEHOORZAAMHEID VERSCHULDIGD IS. 1523.

8.3 GESCHIEDENIS VAN BROEDER HENDRIK'S VERBRANDING IN DITMAR, MET EEN VERKLARING VAN DE TIENDE PSALM. 1525.

8.4 OVER DE KOOPHANDEL EN WOEKER. 1524.

8.5 EEN TROUWHARTIGE VERMANING AAN ALLE CHRISTENEN, ZICH NIET IN TE LATEN MET OPROER EN MUITERIJ. 1522.

8.6 WAAROM DE BOEKEN VAN DE PAUS EN ZIJN JONGEREN DOOR DOCTOR MARTIN LUTHER ZIJN VERBRAND. 1520.

8.7 VAN LIJDEN TOT HEERLIJKHEID, OVER JESAJA 53

8.8 VOORWOORD BIJ HET EERSTE DEEL VAN DE UITGAVE VAN LUTHERS DUITSE GESCHRIFTEN

8.9 VOORREDEN UIT DE HEILIGE SCHRIFT
VOORREDE OP HET NIEUWE TESTAMENT. 1545.
VOORREDE OP DE BRIEF VAN PAULUS AAN DE ROMEINEN. 1522.
VOORREDE OP DE BRIEF VAN JACOBUS. 1522.
VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1522.
VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1545.

8. 1. AAN DE RAADSLEDEN VAN ALLE STEDEN VAN DUITSLAND DAT ZIJ CHRISTELIJKE SCHOLEN MOETEN OPRICHTEN EN IN STAND HOUDEN. 1524.

TOELICHTING

Het onderwijs bevond zich in Luther's dagen in soortgelijke toestand als het kerkelijk leven. Ook hier, naast droevige toestanden, menig moedgevend symptoom voor de toekomst. Reeds sedert de 12e eeuw waren er, eerst onbewust, pogingen gedaan, om de school aan de uitsluitende voogdij van de kerk te ontworstelen; de stadsscholen waren daarvan het begin. Aanvankelijk was men nog op de oude monniksleerstof aangewezen; met de opkomst van het humanisme werd dat wel beter, maar de geschikte leerkrachten ontbraken. Onderwijzers en leerlingen hadden slechts een pover bestaan en trokken veelal van plaats tot plaats.

Luther heeft in zijn jeugd het tekort van het onderwijs wel van zo nabij meegemaakt, dat hij er diep van doordrongen was, dat terwille van het Duitse volk, hetwelk hier naar lichaam en ziel aan gevaren blootstond, een reorganisatie vereist was. Kerk en school hadden beide mannen nodig, opgewassen tegen de grote taak, waartoe de tijd hen riep. De nieuw bevochten evangelische vrijheid vroeg een onderbouw van algemene ontwikkeling van de massa, die de bestaande scholen niet konden geven. Staat en overheid schenen hier geen taak te zien, het humanisme bereikte alleen de bovenlaag van de maatschappij. Toch werd het Luther meer en meer duidelijk, dat zijn reformatie een hervorming ook van het schoolwezen dringend eiste.

Zo richt Luther zich in dit geschrift op de hem eigen, hartstochtelijke wijze tot de stadsoverheden, om hun de ogen voor deze noodzakelijkheid te openen. Hij geeft hier een ontwerp van een nieuwe onderwijsmethode, waarbij ons een kijkje gegeven wordt op de leerstof, die Luther daarbij onontbeerlijk achtte. Geheel in de lijn van de huma-nisten geeft Luther daarbij de taalstudie een ereplaats, waarbij hij nadrukkelijk betoogt, dat hij aan deze de mogelijkheid van zijn hervorming goeddeels dankt.

In dit geschrift breekt Luther ook een lans voor de inrichting van boekerijen, waarbij hij een ontwerp-minimum-catalogus voegt. De praktische uitwerking van de hier gegeven projecten vertrouwde hij toe aan zijn vriend Melanchthon; hem was het genoeg de stoot op de trompet gegeven te hebben. Wij beluisteren daarin Luther in zijn ook wel klein-menselijke, maar vooral grote kwaliteiten.

Aan de Burgemeesters en Raadsheren van alle steden in Duitsland

Martinus Luther,

Genade en vrede van God onze Vader en van Jezus Christus onze Heere.

Waakzame, wijze en geliefde Heren,
Hoewel ik, die nu reeds drie jaar verbannen en door de ban getroffen ben, indien ik het gebod van mensen meer had geacht dan God, had moeten zwijgen; waar dan ook velen in Duitsland, zowel groten als kleinen mijn woord en geschrift om dezelfde reden nog steeds vervolgen en veel bloed daarom vergieten; God mij echter de mond heeft geopend, en mij bevolen heeft te spreken, waarbij Hij mij zo krachtig terzijde staat, en mijn zaak, zonder mijn raad of daad, zoveel sterker maakt en verder uitbreidt, hoe meer zij razen, en Zich houdt, als lachte en spotte Hij met hun geraas, zoals Psalm 2 vers 4 zegt, waaruit ieder, die niet verstokt is, kan opmaken, dat dit Gods eigen zaak moet zijn - daar hier Gods manier van spreken en werken aan de dag treedt -, die het krachtigst groeit, naarmate zij meer vervolgd en gesmoord wordt, wil ik, gelijk Jesaja zegt, spreken en niet zwijgen mijn dagen door, tot de gerechtigheid van Christus uitbreekt in heerlijkheid, en Zijn genade, die ons met heil wacht, als een lamp wordt ontstoken (Jes. 62: 1). En ik vraag U allen, geliefde heren en vrienden, wilt mijn geschrift en mijn vermaning vriendelijk ontvangen en ter harte nemen.

Want al ben ik dan ook, die ik ben, zo kan ik toch voor God met een zuiver geweten mij er op beroemen, dat ik daarmede niet mijn voordeel zoek, waar ik veel beter met stilzwijgen in slagen zou, maar dat ik het van harte goed meen met u en met geheel Duitsland, waarin God mij heeft gesteld, of men het al gelooft of niet. En dit zeg ik u ronduit en welverzekerd, dat, wanneer u mij hierin gehoorzaamt, u ongetwijfeld niet mij maar Christus gehoorzaamt; en dat wie mij niet gehoorzaamt, niet mij maar Christus veracht (Lukas 10: 16). Want ik weet en ben er van verzekerd, wat en waartoe ik spreek en leer; dat zal ook ieder wel bemerken, die wat ik leer op de goede wijze wil beschouwen.

Ten eerste moeten wij nu in Duitsland ondervinden, hoe men overal de scholen laat vervallen. De hogescholen tanen, de kloosters kwijnen, gelijk Jesaja zegt (40: 7): "Het gras verdort en de bloem verwelkt, als Gods Geest, door Zijn Woord, erover blaast", en er zo fel op brandt door Zijn evangelie. Want nu bespeuren wij door Gods Woord, hoé zulk bedrijf onchristelijk en slechts op de buik gericht is. Ja, nu de wereldlingen gewaar worden, dat zij hun zonen, dochters en vrienden niet meer in kloosters en gestichten moeten of behoeven weg te stoppen, uit huis en goed te verjagen en op erven van vreemden te plaatsen, wil niemand zijn kinderen meer laten leren of studeren. "Och", zeggen zij, "wat zal men hen laten leren, als zij geen pastoor, monnik of non behoeven te worden?" Men late hen te meer dat leren, waarmee zij in hun onderhoud kunnen voorzien.

Welke gezindheid en voornemens deze mensen echter hebben, toont hun verklaring genoegzaam. Want hadden zij niet alleen de buik en de tijdelijke voeding voor hun kinderen gezocht, in kloosters en gestichten, of in de geestelijke stand, en was het hun ernst geweest, behoud en zaligheid voor hun kinderen te zoeken, dan zouden zij de handen er riet van aftrekken, ze laten zakken en zeggen: "Wanneer de geestelijke stand niets is, dan zullen wij ook het leren maar opgeven, en er niets aan doen"; maar dan zouden zij zeggen: "Wanneer het waar is, gelijk het evangelie leert, dat zulk een beroep voor onze kinderen gevaarlijk is, mijn waarde vriend, leer ons dan toch een andere methode, die Gode aangenaam en voor onze kinderen heilzaam is, want wij zouden zo graag niet alleen voor de buik, maar ook voor de zaligheid van onze kinderen willen zorgen." Dat zouden waarlijk goede Christelijke, trouwe ouders over zulke dingen zeggen.

Dat de boze duivel zulks onderneemt, en dit de werelds zinlijke harten ingeeft, n.l. de kinderen de jeugd zo in de steek te laten, is echter niet te verwonderen. En wie zal het hem euvel duiden? Hij toch is een vorst en godheid van deze wereld (Joh. 14: 30); hoe zou het

dan mogelijk zijn, dat hij het nu met genoegen zou aanzien, hoe hem zijn broeinesten, de kloosters en de geestelijke kliek, waarin hij de jeugd het meest bederft, waaraan hem veel, ja alles gelegen is, door het evangelie worden verstoord? Hoe zou hij het kunnen goed vinden of bevorderen, dat men de jeugd goed zou opvoeden? Ja, hij zou een dwaas zijn, wanneer hij in zijn rijk datgene zou laten en zou helpen oprichten, waardoor het ten snelste zou moeten ondergaan. Gelijk toch zou geschieden, wanneer hij dat lekkere hapje, de lieve jeugd, zou verliezen, en het zou moeten verdragen, dat zij op zijn kosten opgevoed werd tot Gods dienst.

Daarom heeft hij ten tijde, dat de Christenen hun kinderen christelijk lieten dopen en leren, zeer wijs gehandeld. De jongste lichting wilde hem waarlijk ontlopen, en in zijn rijk iets onduldbaars verrichten. Toen greep hij in, spande zijn netten uit en richtte op zulk een voet kloosters en scholen op, dat het zonder een bijzonder wonder van God niet mogelijk was, dat een jongen hem zou ontsnappen. Maar nu hij ziet, dat deze toeleg door Gods Woord gedwarsboomd wordt, werpt hij het roer om, en wil nu helemaal niets meer laten leren. En wederom: goed en verstandig handelt hij, met voor zijn rijk te behouden, dat de jonge garde hem trouw blijft. Als hij die maar heeft, dan groeit zij onder zijn leiding op, blijft zij in zijn hand; wie zou hem dan wat kunnen ontnemen? Hij houdt de wereld dan wel zonder strijd in zijn macht. Want als hem schade zal worden toegebracht, die doel treft, dan moet het door de jeugd geschieden, die in godsvrucht opgroeit, Gods Woord verbreidt en anderen leert.

Maar niemand, niemand begrijpt, wat voor een schadelijk duivelachtig plan dat is; en hij gaat maar zo stil zijn gang, zonder dat iemand het bemerkt, opdat hij de schade toegebracht zal hebben, voordat men zich beraden, zich verweren en helpen kan. Men is bevreesd voor de Turken, oorlogen en overstromingen, want op dat punt begrijpt men wat nadeel en wat voordeel is; maar niemand ziet, wat hier de duivel in de zin heeft; niemand is er ook bevreesd voor, het woekert rustig verder. Als het hier eerlijk toeging, zou wie één gulden geeft om tegen de Turken te vechten, wanneer dezen het ons lastig maken, hier honderd gulden moeten geven, hoewel men daarmede slechts één jongen zou kunnen opvoeden tot een oprecht Christen, want één oprecht Christen is beter en tot meer nut dan alle mensen op aarde.

Daarom smeek ik u allen, beste heren en vrienden, omwille van God en om de arme jeugd, deze zaak toch niet zo gering te achten, als velen doen, die niet inzien, wat de vorst van deze wereld in de zin heeft. Want het is een ernstige en grote zaak, waar Christus en de hele wereld veel aan gelegen is, dat wij de jonge mensen helpen en met raad terzijde staan. En bedenkt, dat zo'n stille, heimelijke, arglistige aanvechting van de duivel met grote christelijke ernst geweerd moet worden.

Mijne heren, moet men jaarlijks zoveel besteden aan geweren, wegen, voetpaden, dijken en ontelbare dergelijke zaken meer, opdat een stad tijdelijk vrede en rust heeft; waarom zou men dan niet liever ook zoveel uitgeven voor de hulp en steun behoevende jeugd, opdat men tenminste één of twee mannen als geschikte schoolmeesters zou kunnen onderhouden?

Ook moet een ieder burger wel bij zichzelf overleggen, dat, waar hij tot nu toe zoveel geld en goed kwijt raakte aan aflaten, missen, vigiliën, gestichten, testamenten, verjaardagsmissen, bedelmonniken, broederschappen, bedevaarten en wat er nog meer voor dergelijke dingen zijn, hij nu voortaan door Gods genade, vrij van al dat roven en geven is; en uit dankbaarheid en tot eer van God voortaan een deel daarvan, dat zo uitstekend belegd zal zijn, geven aan een school, om die arme kinderen op te voeden. Want als het Licht van het evangelie niet gekomen was, en hem daarvan had bevrijd, dan had hij nog tienmaal zoveel en nog steeds meer aan de bovengenoemde rovers moeten geven, voor niets. En begrijp toch, dat wanneer men zich hiertegen verweert, beklaagt, verzet, dat dan zeker de duivel nabij is, die niet in verzet kwam, toen men het aan kloosters en missen gaf, ja, het met handen vol daarin wierp. Want hij begrijpt, dat dit werk niet tot zijn voordeel is. Laat dit dan het eerste motief zijn, mijne heren en vrienden, dat u bewegen moet, hierin de duivel te weerstaan, als de allerschadelijkste, arglistigste vijand.

De tweede reden is deze, dat wij, zoals Paulus zegt (2 Cor. 6), de genade van God niet tevergeefs mogen hebben ontvangen, en de zalige tijd niet voorbij mogen laten gaan. Want de almachtige God heeft de Duitsers nu toch genadiglijk bezocht en een goed jaar gegeven. Wij bezitten nu de beschaafdste en geleerdste jongemannen, met talenkennis en allerlei wetenschap toegerust, die van zoveel nut zouden kunnen zijn, als men hen gebruiken wilde om de jeugd te onderwijzen. Is het niet zo, dat men tegenwoordig in drie jaar tijd een jongeman zoveel kan leren, dat hij op zijn 15e of 18e jaar meer weet dan tot nu toe alle hogescholen en kloosters samen aan kennis bijeengaarden? Ja, wat heeft men onderwezen in hogescholen en kloosters tot nu toe anders, dan om ezels, lummels en blokken te worden? Twintig, dertig jaar had men geleerd, en tenslotte kende men noch Latijn noch Duits. En dan zwijg ik maar van het schandelijk slechte leven, waardoor de bloem van de jongelingschap zo jammerlijk werd bedorven.

Waarlijk, ik zou liever willen, dat geen jongen meer iets zou leren en dom blijven, dan dat ik zou willen, dat de hogescholen en kloosters bleven wat zij tot dusver waren en geen andere methode van leren en leven voor de jeugd zou worden betracht. Want ik meen, wens en begeer in alle ernst, dat deze ezelsstallen en duivelsscholen of in de afgrond verdwijnen, of in christelijke scholen veranderd worden. Maar nu God ons genadig zo talrijke lieden heeft gegeven, die de jeugd goed kunnen onderwijzen en opvoeden, nu is het waarlijk wel nodig, dat wij de genade van God niet in de wind slaan, en Hem niet vergeefs laten aankloppen. Hij staat voor de deur! Het zal ons goed zijn, zo wij Hem opendoen: Hij groet ons; zalig die Hem antwoorden! Laten wij oppassen, dat Hij niet voorbij gaat; wie zou Hem terughalen?

Laat ons indachtig zijn de vroegere nood en de duisternis, waarin wij verkeerden. Ik meen, dat Duitsland nog nooit zoveel van Gods Woord gehoord heeft als thans; men bespeurt er in het verleden tenminste niets van. Laten wij nu deze kans voorbijgaan, zonder dank en eer daaraan te bewijzen, dan is het te vrezen, dat wij nog gruwelijker duisternis en nood zullen moeten doorstaan. Duitse vrienden, koopt, nu de markt voor de deur wordt gehouden, zamelt in, nu de zon schijnt en het weer goed is; grijpt Gods genade en Woord aan, nu het u wordt geboden. Want weet dit wel, Gods Woord en genade zijn als een voorbijtrekkende plasregen, die niet weerkomt waar hij eenmaal is geweest. Bij de Joden is hij geweest, maar weg is weg; nu hebben zij niets. Paulus bracht hem in Griekenland, maar ook daar is hij weg; nu hebben zij de Turken. Rome en het Latijnse land hebben ook hun beurt gehad, maar weg is weg; nu hebben zij de paus. En u Duitsers moet niet denken, dat u hem eeuwig hebben zult. Want de ondankbaarheid en de verachting zullen hem verdrijven. Daarom, grijpt toe en houdt vast, wie grijpen en vasthouden kan; luie handen zullen een slecht jaar hebben.

De derde drijfveer is wel de allerbelangrijkste, namelijk Gods gebod, dat door Mozes zo vaak dringt en eist, dat de ouders de kinderen moeten onderwijzen, gelijk ook de 78e Psalm zegt: "Hoe ernstig heeft Hij onze vaderen geboden, het de kinderen te verkondigen, en het kindskinderen te onderwijzen." En daarop duidt ook het 4e gebod van God, waarin Hij de kinderen zozeer tot gehoorzaamheid aan de ouders verplicht, dat men zelfs ongehoorzame kinderen langs gerechtelijke weg zou moeten laten ter dood brengen (Deut. 21: 20). En waartoe leven wij ouderen anders, dan om de jongeren te behoeden, te onderwijzen en op te voeden? Dat stuurloze volkje kan toch onmogelijk zichzelf onderwijzen en in de hand houden. Daarom zegt Mozes dan ook tot hen: "Vraag het uw vader, die zal het u zeggen, de ouderen, die zullen het u tonen" (Deut. 32: 7).

Met dat al, het is zonde en schande, dat het zover met ons gekomen is, dat wij moeten beginnen met opwekken en ons te laten opwekken, om onze kinderen en het jonge volkje op te voeden, en om hun bestwil te denken, waar toch de natuur ons reeds daartoe zou moeten aanzetten, en ook voorbeelden uit de heidenwereld ons daar veelvuldig op wijzen. Er is wel geen redeloos dier, dat op zijn jongen niet past en leert, wat zij nodig hebben,

behalve de struisvogel, waar God over zegt (Job 39: 17), dat hij tegen zijn jongen zo hard is, alsof ze niet van hem waren, en dat hij zijn eieren op de grond laat liggen. En wat zou het baten, wanneer wij verder al alles bezaten en deden en leefden als louter heiligen, wanneer wij dat nalieten, waartoe wij in de allereerste plaats leven, namelijk, om onze aandacht te geven aan de jeugd? Ik meen dan ook, dat van de uiterlijk waarneembare zonden de wereld voor God door geen zo belast is, en ook zo gruwelijke straf verdient, als juist door deze, die wij de kinderen aandoen, wanneer wij hen niet opvoeden.

Toen ik jong was had men op school een spreekwoord: *Non minus est negligere scholarem, quam corrumpere virginem,* de belangen van een leerling verwaarlozen is even erg als een maagd verkrachten. Dat zei men om de schoolmeesters bang te maken, want men kende toentertijd geen erger zonde dan meisjes verkrachten.

Maar, lieve Heere God, hoe veel minder erg is het meisjes of vrouwen te onteren (wat toch als een lichamelijke, beleden zonde geboet kan worden) dan dit, dat de ziel veronachtzaamd en bedorven wordt, daar zulke zonde niet geteld wordt, noch beleden en nimmer geboet. Wee, de wereld voor nu en immer: Daar worden dagelijks kinderen geboren en ze groeien bij ons op, en er is helaas niemand, die zich de arme jeugd aantrekt of haar leiding geeft; men laat het maar gaan zoals het gaat. De kloosters en gestichten zouden het moeten doen, maar die zijn het nu juist waarvan Christus zegt: "Wee de wereld vanwege de ergernissen; wie één van deze kleinen verleidt, die in Mij geloven, die ware het beter dat hem een molensteen aan de hals gehangen én hij verdronken werd in de zee, waar zij het diepst is." Het zijn louter jeugdverslinders en verdervers.

"Ja", zegt u, "dat alles betreft de ouders, maar wat gaat dat Raadsleden en Overheid aan?" en daar hebt u gelijk in. Maar hoe, als de ouders nu nalatig zijn? Wie moet het dan doen? Moet het dan maar nagelaten worden, de kinderen verwaarloosd? Hoe zullen zich dan Overheid en Raad verontschuldigen, dat het niet onder hun bemoeiingen viel? Dat de ouders het nalaten heeft velerlei oorzaak.

Ten eerste zijn meerderen niet zo vroom en verstandig, dat zij het zouden doen, al konden zij het; maar juist als de struisvogels verharden zij zich ook tegen hun jongen, en vinden het voldoende, de eieren te hebben gelegd en kinderen te hebben verwekt; meer doen zij daar niet aan. Nu, deze kinderen moeten toch even goed onder en bij ons leven, in dezelfde stad. Hoe zal dan nu verstand en christelijke liefde verdragen, dat zij zonder opvoeding opgroeien, en voor de andere jeugd gif en ongedierte zijn, waardoor tenslotte een hele stad zou ondergaan, zoals het te Sodom en Gomorra, Gaba en nog verschillende andere steden gegaan is?

Ten andere zijn de meeste ouders helaas onbekwaam hiertoe, en weten zij niet, hoe men kinderen opvoeden en onderwijzen moet. Want zij hebben zelf niets geleerd, dan voor eten en drinken zorgen, en men moet een apart mens zijn, om kinderen goed en op de juiste wijze te kunnen onderwijzen en opvoeden.

Ten derde, zo de ouders er al de bekwaamheid toe hadden, en het graag zelf zouden willen doen, dan hebben zij er, door andere bezigheden, het huishouden, de tijd noch de ruimte voor, zodat de nood dringt, schoolmeesters voor de jeugd aan te stellen. Ieder zou dan voor zichzelf er één moeten hebben. Maar dat wordt voor de gewone man te kostbaar, zodat vele pientere jongens daarbij tekort zouden komen. Daarbij sterven vele ouders en laten hun kinderen als wezen achter. En hoe dezen door voogden verzorgd worden, kan ons, wanneer onze ervaring te gering is, wel het feit duidelijk maken, dat God Zelf Zich Vadervan dewezen noemt (Psalm 68: 6), als van hen, die door iedereen verlaten zijn. Ook zijn er velen, die geen kinderen hebben; die laten zich er ook niets aan gelegen liggen.

Daarom past het Raad en Overheid, voor de jeugd de grootste zorg en toewijding te betonen. Want, aangezien goed, eer, lijf en leven van de gehele burgerij aan hun handen zijn toevertrouwd, zouden zij toch niet eerlijk voor God en de wereld staan, als zij niet dag

en nacht alles zouden in 't werk stellen voor de welvaart en de vooruitgang van de stad. Nu is welvaart voor een stad niet alleen daarin gelegen, dat men grote schatten verzamelt, sterke muren, mooie huizen, veel geweren en harnassen; ja, als daar veel van is, en dwaze mensen daarover gaan, is dat te erger, en berokkent het de stadte meer schade; maar voor een stad is dit de grootste en rijkste voorspoed, zegen en sterkte, dat zij knappe, geleerde, verstandige, eerlijke, goed opgevoede burgers heeft, die daarná dan wel schatten en al het goedevan deaarde mogen vergaren, behouden en recht aanwenden.

Hoe heeft de stad Rome[383] niet gehandeld, die de jongens zo liet opvoeden, dat zij binnen vijftien, achttien, twintig jaar uitstekend op de hoogte waren met Latijn, Grieks en allerlei vrije kunsten (zoals men dat noemt)[384]; daarna fluks in militaire en in regeringsdienst. Daar kwamen gevatte, verstandige en voortreffelijke mannen uit voort, met allerlei kennis en ervaring toegerust, zodat, wanneer men nu alle bisschoppen, priesters en monniken in Duitsland tezamen zou smelten, men daarin niet zóveel zou vinden, als men toentertijd in één Romeinse soldaat vond. Daarom ging het hun ook goed; daar vond men mensen, die voor alles bekwaam en geschikt waren. Zo heeft de noodzaak er de mensen altijd toe gedwongen, en het ook bereikt in de wereld, ook bij de heidenen, dat men, als men wat goeds van een volk wilde maken, tucht- en schoolmesters moest hebben. Daar vandaan ook het woord "tuchtmeester " bij Paulus (Gal. 3: 24), aan het gewone dagelijkse leven ontleend, als hij spreekt van de wet, die onze tuchtmeester is geweest.

Daar nu een stad flinke mensen nodig heeft, en het juist overal de grootste nood, een tekort en klacht is, dat men aan flinke mensen gebrek heeft, moet men niet wachten, tot zij van zelf opgroeien, (men kan ze ook niet uit steen hakken, of uit hout snijden), want God zal geen wonderen doen, zolang men met andere, door Hem geboden middelen tot het doel kan geraken. Daarom moeten wij het zelf doen, moeite en geld daaraan besteden, om hen zelf op te voeden en te vormen. Want aan wie de schuld, dat er op het ogenblik in alle steden zo weinig knappe mensen zijn, zo niet aan de Overheid, die de jeugd heeft laten opgroeien als de bomen in het bos, en die niet heeft toegezien, dat men hen onderwees en vormde? Daarom is het ook zo slordig gegroeid, dat het voor geen bouwwerk, slechts voor wat waardeloos geknutsel en vuurtje stoken geschikt is.

Er moet toch een wereldlijk gezag blijven. Moet men het dan maar aanzien, dat louter lomperds en sukkels regeren, als men er wat aan doen kan? Dat zou een onbesuisd, dwaas inzicht zijn. Zo laat men steeds meer zwijnen en wolven op het kussen komen en heersen over lieden, die zich het niet kunnen indenken, hoe zij door mensen geregeerd zouden worden. Zo is het ook een onmenselijke domheid, als men niet verder denkt dan zo: "Wij hebben nu de macht, wat kan het ons schelen, hoe het hun gaat die na ons komen." Niet over mensen, maar over zwijnen en honden moesten zulke mensen regeren, die in de regering slechts hun eigen baat en eer zoeken. Als men er dadelijk met de grootste vlijt zich op toe legde, louter knappe, geleerde, geschikte mensen op te voeden om te regeren, dan zou het nog moeite en inspanning genoeg kosten, om te zorgen, dat alles goed ging. Hoe zal het dan toegaan, als men er niets voor doet?

"Ja", zegt u weer, "als men dan al scholen moet hebben, wat hebben wij er aan, Grieks Latijn, Hebreeuws en andere vrije wetenschappen te leren? Wij kunnen toch wel in het Duits de Bijbel en Gods Woord, die ons voldoende ter zaligheid zijn, leren kennen?"
Antwoord: Ja, ik weet helaas wel, dat wij Duitsers altijd wilde dieren en dolle beesten moeten zijn en blijven, zoals ons ook de omliggende landen noemen, en wij het wel verdienen. Het verwondert mij echter, waarom wij ook niet eens zeggen: "Wat moeten wij met zijde, wijn, worst en al die vreemde buitenlandse waar, als wij toch zelf wijn, koren, vlas, hout, wol en steen, in Duitsland niet alleen in overvloed hebben voor voeding, maar ook te kust en te keur voor sier en opsmuk?" De vrije wetenschappen en talenkennis, die

---

[383] Ten tijde van het oude Romeinse Rijk.

[384] Benaming voor de kennis, die de vrije man paste, en die de slaaf bij de Romeinen niet nodig had.

ons geen schade berokkenen, integendeel, tot sieraad, nut, eer en voedsel zijn, zowel om de Heilige Schrift te begrijpen, als om het wereldlijk bestuur te voeren, zullen wij verachten, en de waar uit het buitenland die wij niet nodig hebben, en die tot geen nut is, daarbij ons verarmt tot op het merg, willen wij niet missen? Spreekt men dan niet terecht van Duitse dwazen en beesten?

Ja zelfs al wierp talenkennis geen ander nut af, dan zou toch werkelijk dit ons moeten verheugen en met geestdrift vervullen, dat het toch zo'n mooi, fijn Godsgeschenk is, waarmede God ons Duitsers nu zo rijkelijk, wel meer dan alle andere landen begiftigt en begenadigt. Men ziet het niet vaak, dat de duivel deze door hoger onderwijs en kloosters heeft laten gedijen. Ja, zij hebben zich altijd ten zeerste daartegen te weer gesteld, en doen het nog. Want de duivel had het wel door; waar de talenkennis toenam, ontstond een scheur in zijn rijk, die hij niet gemakkelijk weer kon dicht maken. Daar hij het nu niet heeft kunnen voorkomen, dat zij gedijden, is het zijn bedoeling, hen zo klein te houden, dat zij vanzelf weer vergaan en wegkwijnen. Hij heeft daarmede geen welkome gast in huis gekregen; daarom wil hij hem zo onthalen, dat hij niet al te lang blijft. Deze boze streken van de duivel doorzien maar weinigen, mijne heren. Daarom mijn Duitsers, laat ons toch goed toezien, God danken voor dat edele kleinood, en het goed vasthouden, dat het ons niet weer ontrukt kan worden, en de duivel zijn luimen niet kan botvieren. Want dit kunnen wij toch niet tegenspreken: hoewel het evangelie slechts door de Heilige Geest is gekomen en dagelijks komt, zo is het toch door middel van de talen gekomen en is het ook daardoor verbreid, moet het ook daardoor behouden worden. Want terzelfder tijd, dat God door de hele wereld het evangelie door de apostelen wilde verspreiden, gaf Hij ook de talenkennis erbij. Tevoren had Hij ook door de Romeinse regering de Griekse en Latijnse taal zo in alle landen verbreid, om Zijn evangelie maar te spoediger wijd en zijd vrucht te laten dragen. Zo heeft Hij ook nu gedaan. Niemand heeft begrepen, waarom God de talen liet ontstaan, tot men nu eerst inziet, dat het terwille van het evangelie is gebeurd, wat Hij nu heeft willen openbaren, en daardoor het rijk van de antichrist openleggen en verstoren. Daarom heeft Hij ook Griekenland aan de Turken gegeven, opdat de Grieken, verjaagd en verstrooid, de Griekse taal zouden uitdragen en een beginpunt zouden worden om ook andere talen te leren.

Zo lief nu als ons het evangelie is, zo stevig moeten wij de talen bestuderen. Want God heeft Zijn Woord niet voor niets alleen in die twee talen laten schrijven, het Oude Testament in het Hebreeuws, het Nieuwe in het Grieks. De taal, die God niet veracht heeft, maar voor Zijn Woord heeft verkoren boven alle andere, zullen ook wij voor alle andere eren. Want Paulus roemde het als een bijzondere eer en onderscheiding voor de Hebreeuwse taal, dat Gods Woord daarin gegeven is, toen hij zei (Rom. 3: 1): "Welk voordeel of nut heeft de besnijdenis? Zeer veel. Ten eerste is hun toevertrouwd wat God gesproken heeft." Dit roemt ook koning David (Psalm 47: 19): "Hij maakt aan Jacob Zijn Woord bekend, aan Israël Zijn instellingen en rechten." Zo doet Hij aan geen ander volk, en laat aan hen Zijn rechten niet weten. Daarom wordt ook de Hebreeuwse taal heilig genoemd. En Paulus (Rom. 1: 2) noemt haar de Heilige Schrift, ongetwijfeld wegens het heilige Woord van God, dat daarin vervat is. Daarom moet ook de Griekse taal heilig worden genoemd, omdat die boven alle andere verkoren is, om het Nieuwe Testament daarin te schrijven en omdat het daaruit, als uit een bron, in andere talen is overgevloeid en deze heeft geheiligd.

En laat het ons gezegd zijn, dat wij het evangelie niet wel kunnen behouden zonder talenkennis. De talen zijn de schede, waarin dit mes van de geest steekt. Zij zijn het schrijn, waarin men dit kleinood draagt. Zij zijn het vat, waarin men deze drank bewaart. Zij zijn de kamer, waarin deze spijs geborgen is. En, zoals het evangelie zelf zegt, zij zijn de korven, waarin men brood, vis en brokken bewaart. Ja, als wij de fout begingen, dat wij de talenkennis zouden laten varen, (wat God verhoede), dan zouden wij niet alleen het evangelie verliezen, maar het zou ook eindelijk zover komen, dat wij noch Latijn, noch Duits goed zouden kunnen spreken of schrijven. Laat ons daarvoor het afschuwelijke en ellendige voorbeeld van de hogescholen en kloosters als waarschuwing en bewijs aannemen, waar men niet alleen het evangelie heeft leren misverstaan, maar waar men ook het Latijn en

Duits bedorven heeft, zodat de ellendigen schier louter dierlijk zijn geworden, noch Duits, noch Latijn goed kunnen spreken of schrijven en nagenoeg ook hun gewone verstand hebben verloren.

Daarom hebben de apostelen het ook nodig geacht het Nieuwe Testament in het Grieks te schrijven en vast te leggen. Zonder twijfel, opdat zij het ons daar veilig en goed zouden bewaren, als in een heilige bergruimte. Want zij hebben al datgene voorzien, dat in de toekomst zou zijn en nu geschied is; hoe er, wanneer het alleen in de hoofden geborgen zou zijn, een wilde, woeste wanorde en verwarring zou ontstaan, hoe allerlei mening, eigenwaan en leerstellingen zouden opkomen, waartegen men zich slecht zou kunnen verdedigen en waarvoor men de eenvoudigen van geest slecht zou kunnen behoeden, als niet het Nieuwe Testament in geschrift en taal was vastgelegd. Daarom is het zeker, dat het evangelie ten ondergang gedoemd is, wanneer de talenkennis niet blijft bestaan.

Dat heeft ook de ervaring bewezen en toont zij nog aan. Want aanstonds na de tijd van de apostelen, toen de talenkennis afnam, taanden ook het evangelie, het geloof en de hele Christenheid steeds meer, tot, onder de paus, zij helemaal in het niet verzonken is. En, sedert de tijd, dat de talenkennis in verval geraakte, is er niet veel bijzonders in de Christenheid gebeurd, maar wel veel afschuwelijks, uit onbekendheid met de talen. Dus nog eens, omdat nu de talenkennis weer zo toeneemt, brengt dat zulk een groot licht met zich mede, en doet dat zulke grote dingen, dat zich de gehele wereld erover verwondert, en moet bekennen, dat wij het evangelie zo zuiver en schoon bezitten, bijna zoals de apostelen het hadden, zoals het in eerste schoonheid gekomen is. En nog veel schoner dan het ten tijde van Hieronymus[385] of Augustinus geweest is. En tenslotte, de Heilige Geest is geen dwaas, bemoeit zich ook niet met futiele of nutteloze zaken; Hij heeft de talenkennis zo nodig en nuttig geoordeeld in de Christenheid, dat Hij die vaak van de hemel met zich bracht[386]. Welk feit alleen voor ons al genoeg moest zijn, om deze met vlijt en toewijding te beoefenen, en niet gering te schatten, daar Hijzelf haar nu weer op aarde tot leven brengt.

"Ja", zegt u, "velen van de vaderen zijn zalig geworden en hebben onderwezen zonder talenkennis."
Dat is waar. Maar waar schrijft u het aan toe, dat zij zo vaak in de Schrift zich vergist hebben? Hoe vaak vergist zich Augustinus in de Psalmen en andere uitleggingen, gelijk ook Hilarius[387], ja allen, die het hebben ondernomen, de Schrift uit te leggen zonder talenkennis? En, als zij het al bij het rechte eind hadden, zijn zij er toch niet zeker van geweest of datgene, naar de betekenis die zij er in legden, wel precies op die plaats stond. Zo, om een voorbeeld te noemen: het is goed gezien, dat Christus de Zoon van God is. Maar hoe bespottelijk moest het klinken in de oren van de tegenstanders, als zij daarvoor een bewijs zochten in Psalm 110 vers 3: Tecum principium in die virtutus tune[388], daar er toch in het Hebreeuws niets over de Godheid geschreven staat. Wanneer men echter op deze wijze, op onzekere gronden en met verkeerde zegswijzen het geloof beschermt, is dat dan geen smaad en hoon voor de Christenen tegenover de tegenstanders, die de taal wel beheersen? Die worden dan nog meer verstokt in hun dwaling en houden ons geloof met schijn van recht voor een menselijke illusie.

Wie draagt nu de schuld, als ons geloof zo te schande wordt gemaakt? Toch wel ons gebrek aan talenkennis? En hier is slechts één redmiddel, talen leren. Werd niet Hiëronymus gedwongen, de Psalmen opnieuw uit het Hebreeuws te vertalen, omdat de Joden, toen men met hen de Psalmen behandelde, spottend opmerkten, "dat het zo niet in

---

[385] Vervaardiger van de kerkelijk erkende Latijnse Bijbelvertaling. de zgn. Vulgata (340 - 420).
[386] Hand. 2: 4; 1 Cor. 12: 10.
[387] Bisschop van Pictabium (Poitiers), 300 - 366.
[388] "Met U het begin ten dage Uwer schittering." Woordelijk vertaald luidt deze plaats: Uw volk zal U offeren ten dage Uwer schittering. Bijbelvertaling van Luther: Na Uw overwinning zal het volk U gewillig een offer brengen. De verkeerde vertaling is ontstaan, doordat de eerste vertaler de klinker van het eerste Hebreeuwse woord van de tekst verkeerd heeft gelezen, wat nadien zonder vergelijking met de oorspronkelijke tekst niet te ontdekken was.

het Hebreeuws stond, als de onzen het naar voren brachten?" Nu is het met alle tekstverklaringen van de kerkvaders, die zonder talenkennis de Heilige Schrift onderzochten, (om verkeerde uitlegging te voorkomen), zo gesteld, dat zij zeer vaak een onzekere, rammelende, niet in het tijdsverband passende woordenkeus bezigen, en als een blinde langs de muur tasten, zodat zij zich vaak in de juiste tekst vergissen, en er, naar de smaak van hun vroomheid, maar wat van maken, zodat met dat vers bovengenoemd, "tecum principium etc. ", zodat ook Augustinus zelf moet toegeven, wanneer hij zijn "De doctrina Christiana" schrijft, "dat een Christenleraar, die de Schrift wil uitleggen, verlegen zit met Latijn, Grieks en Hebreeuws." Anders moet hij wel overal vastlopen, ja, wanneer men de talen wel meester is heeft men nog moeite en werk genoeg.

Zo is er een groot verschil tussen een eenvoudig prediker van het geloof en een uitlegger van de Schrift, of, zoals Paulus het noemt, een profeet. Weliswaar beschikt een eenvoudig prediker, dank zij de vertalingen, over zoveel klare spreuken en teksten, dat hij Christus verstaan, begrijpen, naleven en anderen prediken kan. Maar hij is niet in staat om de Schrift te verklaren en zelf uit te leggen, evenmin om de dwalende Schriftvervalsers te weerleggen. Dat lukt niet zonder talenkennis. Nu moet men te allen tijde in de Christenheid de beschikking hebben over bezielde mensen, die zich in de Schrift verdiepen, haar verklaren, en ook bekwaam zijn tot weerlegging; men kan niet volstaan met een goed leven en de juiste leer. Daarom is talenkennis een onmisbaar vereiste voor de Christenheid, zo goed als profeten of tekstverklaarders, ofschoon men niet behoeft of moet eisen, dat ieder Christen of prediker zulk een profeet zij, naar het woord van de heilige Paulus, 1 Cor. 12: 8; Ef. 4: 11.

Zo is het te verklaren, dat sedert de tijd van de apostelen de Schrift zo duister is gebleven, en er nergens vaststaande, blijvende Schriftverklaringen zijn geschreven. Want ook de kerkvaders hebben zich vaak, zoals ik al opmerkte, vergist, en daar zij de talen niet beheersten, trekken zij zelden één lijn; de één zegt het zus, de ander zo. St. Bernard[389] is een man geweest van grote geestesgaven, zodat ik hem bijna zou willen stellen boven alle leraren, die beroemd zijn geworden, zowel uit vroeger als uit later tijd; maar let eens op, hoe vaak hij met de Schrift, al is het in geestelijke[390] zin, speelt en haar uit het rechte verband rukt. Daarom hebben de sofisten[391] ook gezegd, dat de Schrift duister was; zij meenden, dat Gods Woord naar de aard zo duister was en zich van zo vreemde taal bediende. Maar zij begrijpen niet, dat het hele euvel voortspruit uit de talenkwestie; wanneer wij de talen maar beheersten, zou er nooit iets gesproken zijn, gemakkelijker verstaanbaar dan Gods Woord. Een Turk moet, omdat ik zijn taal niet ken, voor mij wel onverstaanbaar spreken, terwijl toch een Turks kind van zeven jaar hem wel verstaat.

Daarom was het ook een dwaas voornemen, om de Schrift te willen leren kennen door de verklaringen van de kerkvaders en het lezen van veel boeken en glossen[392]. Men moet zich daarvoor op talenkennis hebben toegelegd. Want de kerkvaders hebben, daar zij geen talen kenden, vaak veel woorden aan een tekst besteed, om dan tenslotte er maar net een vermoeden van te krijgen, dat half juist en half mis was. Op die wijze volgt u iemand met veel moeite, terwijl u, wanneer u de taal beheerst, zelf hem veeleer kunt inlichten, beter dan hij het kan, die u nu volgt. Want zoals de zon staat tot de schaduw, zo staat de talenkennis tegenover alle uitlegging van de kerkvaders.

Waar het nu de Christenen past, de Heilige Schrift als hun Boek van gans enige waarde ter hand te nemen, en het zonde en schande is, dat wij ons eigen Boek niet kennen, noch de taal en spraak van God, daar is het te meer zonde en schande, dat wij ons niet toeleggen op talenkennis, vooral waar God ons nu de beschikking geeft over mensen, boeken en allerlei zaken, die daartoe dienstbaar zijn; ons als het ware er toe aanzet, en Zijn Boek zo graag open wil hebben. Wat zouden de kerkvaders blij geweest zijn, wanneer zij, op

---

[389] Bernard van Clairvaux (1091 - 1153).
[390] D.w.z. allegorisch.
[391] Zo noemt Luther bij voorkeur de voormannen van de scholastiek of wijsgerige godgeleerden van de middeleeuwen.
[392] Verklaringen of toelichtingen.

dezelfde wijze, als het ons nu gegeven is, de Heilige Schrift hadden kunnen benaderen en talen hadden kunnen leren! Hebben zij niet, met toch zó grote inspanning en vlijt, nauwelijks brokken verworven, terwijl wij met de helft, ja zonder enige inspanning het hele brood kunnen verwerven? O, hoe maakt hun ijver onze luiheid te schande, ja, hoe zwaar zal God deze onze luiheid en ondankbaarheid op ons wreken.

Daarbij komt nog, dat, wil men, naar het inzicht van Paulus (1 Cor. 14: 29), in de christelijke gemeenschap kunnen oordelen over allerlei leerstellingen, men daarvoor toch in ieder geval talen zal moeten kennen. Want een prediker of leraar mag dan nog zoveel in de Bijbel lezen, wanneer er niemand is, die kan beoordelen, of hij het goed doet, of niet, kan hij het daarbij goed of verkeerd verstaan. Wil men een oordeel kunnen uitspreken, dan moet men de talen meester zijn, anders is het niets gedaan. En daarom, al is het dan mogelijk, dat het geloof en het evangelie door een eenvoudig prediker, die geen talen verstaat, wordt verkondigd, zo gaat het toch niet met ware kracht; men wordt het tenslotte moe, krijgt er genoeg van en legt er het bijltje bij neer. Maar waar die kennis er wel is, daar gaat het fris en flink toe, wordt de Schrift door en door geproefd, en ontdekt men het geloof telkens weer van een andere kant, in steeds weer andere woorden en werken. Gelijk Psalm 104 vers 18 zulk indringen in de Schrift vergelijkt met een jacht en zegt: "God opene de herten de dichte bossen"; en Psalm 1 vers 3 het vergelijkt met een boom, die immer groen blad heeft en aan frisse wateren staat.

Wij moeten ons ook niet in de war laten brengen door het feit, dat sommigen zich op voorlichting van de Heilige Geest beroemen, en de Schrift gering achten, anderen ook, zoals de broeders Waldenzen[393], aan de taal geen betekenis hechten. Mijn beste vriend, Geest en nog eens Geest, ik ben ook door de Geest gegrepen, en heb ook de werking van de Geest gespeurd, (wanneer men dan zichzelf mag roemen), misschien meer dan zij het nog in jaren zullen gewaar worden, hoezeer zij ook pochen. Ook heeft mijn deelhebben aan de Geest wel duidelijk van zich gesproken, terwijl bij hen de Geest zich in een hoekje verstopt, en niet anders doet dan eigen roem verkondigen. Ik weet zeer wel, dat het de Geest is, die alleen alles tot stand brengt. Ik zou toch nooit het kreupelhout[394] bereikt hebben, als talenkennis mij niet geholpen had, en mij de weg in de Schrift terdege had geleerd. Ik had wel een vroom mens kunnen zijn, en in stilte een goed prediker, maar dan zou ik de paus en de sofisten, met heel hun onchristelijke aanhang, hebben moeten laten voor wat zij zijn. De duivel let niet zozeer op mijn geest dan wel op wat ik met mijn talenkennis en pen in de Schrift werk. Want mijn geest ontneemt hem niets, dan alleen mijzelf; maar de Heilige Schrift en de talenkennis maken hem de wereld te klein en berokkenen hem nadeel in zijn rijk.

Daarom kan ik het ook in de broeders Waldenzen niet loven, dat zij de talenkennis verachten[395]. Want al is hun leer al juist, zo moeten zij toch vaak de goede tekst ontberen en blijven zij ook slecht toegerust en ongeschikt om vóór het geloof tégen het ongeloof te vechten. Daarbij is hun zaak zo duister, op een aparte manier opgebouwd, buiten de Schrift om, dat ik bang ben, dat zij niet meer zuiver is of zal blijven. Want het is een gevaarlijk werk, over de zaak van God anders te spreken, of met andere woorden, dan God Zelf gebruikt. Kortom, zij mogen dan voor zichzelf een heilig leven leiden, en een goede leer aanhangen, waar zij de talen niet kennen, moet hun ontbreken, wat ook aan alle anderen ontbreekt, dat zij de Schrift niet met vaste hand en grondig kunnen bestuderen, noch daarin andere volken van nut kunnen zijn. Waar zij dit echter wel zouden kunnen, maar het niet willen doen, moeten zij maar zien, hoe zij dat voor God verantwoorden.

---

[393] De Waldenzen, de bekende, ondanks vele en harde vervolgingen nog in de dalen van Piemont en Savoye verspreide sekte, is in de middeleeuwen door Petrus Waldus omstreeks 1200 gesticht op de grondslag van de evangelische vrije toegang voor ieder tot Gods Woord in zijn volkstaal. Sedert 1532 hebben zij zich meer bij de Gereformeerde leer aangesloten.

[394] Luther vergelijkt de leer van de kerk, gegrond op in de vertaling onduidelijke Bijbelplaatsen, met verward kreupelhout, waarin wij eerst met kennis van de taal, waarin de Bijbel oorspronkelijk geschreven is, kunnen doordringen.

[395] Dit is nog tijdens het leven van Luther anders geworden.

Dit alzo over het nut en de noodzakelijkheid van talenkennis en christelijke scholen voor het geestelijk leven en het heil van de zielen. Maar laat ons nu eens het lichamelijk welzijn in het oog vatten en stellen: al was er ziel noch hemel noch hel, dan moet men toch letten op het tijdelijk wereldlijk bewind en zich afvragen, of daarvoor nog niet veel meer goede scholen en knappe mensen nodig zijn, dan voor het geestelijke? Want tot nu toe hebben de sofisten zich daar helemaal niet om bekommerd, en hebben zij het onderwijs zozeer op de geestelijke stand ingesteld, dat men het schandelijk vond, wanneer een geleerde in het huwelijk trad, en hij moest aanhoren dat men zei: Kijk eens, dat wordt een man van de wereld en geen geestelijke. Net, alsof slechts hun geestelijke stand God aangenaam was, en de wereldlijke, zoals zij dat noemen, duivels en onchristelijk. En dat, terwijl voor God zijzelf aan de duivel zijn vervallen, en slechts de kleine man, (juist als in de Babylonische ballingschap met het Joodse volk gebeurde), in het land en zijn stand is gebleven, terwijl de voornaamsten en hoogsten naar de duivel te Babel zijn gevoerd, met hun tonsuur en pij.

Nu behoef ik wel niet te zeggen, dat het wereldlijk bestuur een goddelijke instelling en werk is, omdat ik daar al zoveel over gesproken heb, dat ik hoop, dat niemand daar meer aan twijfelt. Het gaat erom, hoe men de goede, geschikte mensen daarvoor krijgt. En hier overtroeven de heidenen, die vroeger, in 't bijzonder de Romeinen en Grieken, helemaal niet geweten hebben, of zulk werk Gode aangenaam was of niet, en toch met zulk een ernst de jongens en meisjes hebben laten onderwijzen en opvoeden om hen daartoe te bekwamen, ons zo smadelijk, dat ik mij, als ik daar aan denk moet schamen voor ons Christenen, en wel in 't bijzonder voor ons Duitsers, dat wij toch zulke stukken hout en ezels zijn, dat wij durven zeggen: "Wat moeten wij met scholen, als men geen geestelijke behoeft te worden?" Terwijl wij toch weten, of tenminste moesten weten, hoe noodzakelijk en goed het is en Gode aangenaam, wanneer een vorst, heer, raadslid, of wie maar regeert, onderlegd en bekwaam is, zijn werk op christelijke wijze te doen.

En al bestond nu (zoals ik al zei) de ziel niet, en had men geen scholen of talenkennis nodig voor de Bijbel en Gods zaak, dan nog zou dit reden genoeg zijn, om de allerbeste scholen, zowel voor jongens als meisjes, op alle plaatsen op te richten, dat de wereld, om haar wereldlijk bestuur naar buiten goed te voeren, toch degelijke, bekwame mannen en vrouwen nodig heeft. Zodat de mannen bekwaam zijn om land en volk te regeren, de vrouwen om het goed te laten marcheren met huis, kinderen en personeel. Nu moeten zulke mannen uit knapen groeien, en zulke vrouwen uit meisjes. Daarom is het zaak, de jongens en meisjes daarvoor goed te laten leren en op te voeden. Nu heb ik boven gezegd: de kleine man bemoeit zich daar niet mee, kan dat ook niet, wil het ook niet en weet ook niet hoe. Vorsten en heerschappen moeten het doen; maar die maken zich druk met arretochten, drinkgelagen en maskeraden, en hebben de handen vol met voorname, opmerkelijke bezigheden in kelder, keuken en hof. En al zouden er sommigen zijn, die het graag zouden willen doen, dan moeten zij zich in acht nemen voor de anderen, om niet voor dwazen of ketters gehouden te worden. Daarom blijft het U, waarde Raadsleden, alleen toevertrouwd, u hebt ook ruimte en gelegenheid daartoe, beter dan vorsten of heerschappen.

Nu antwoordt u: "Ieder kan zijn eigen zonen of dochters toch wel flink opvoeden."
Daarop antwoord ik: Men merkt wel, hoe het met dat opvoeden en onderwijzen gaat. En wanneer die opvoeding zo hoog mogelijk wordt opgevoerd en goed slaagt, zo bereikt men toch niet meer, dan een enigszins opgelegde, fatsoenlijke manier van optreden, maar verder blijven het louter houtblokken, die nergens iets van weten, noch iemand raden of helpen kunnen. Wanneer men hen echter onderwees en opvoedde in scholen of anderszins, waar geleerde, flinke onderwijzers en onderwijzeressen waren, die daar talen en andere wetenschappen, ook de geschiedenis doceerden, dan zouden zij op de hoogte komen van de geschiedenis en de wijsheid van alle volken, hoe het deze stad, dit rijk, deze vorst, gene man, die vrouw gegaan was; dan zouden zij in korte tijd, als keken zij in een spiegel, zich de hele wereld, van het begin af, voor ogen kunnen stellen, met al, wat daar aan leven, plannen, voornemens, successen en mis-lukkingen was. Daarnaar zouden zij dan hun plannen kunnen vormen en hun koers in het leven bepalen, in eerbied voor God;

daarbij zouden zij met geest en inzicht uit de geschiedenis kunnen leren, wat men in het wereldlijk leven moet nastreven, en wat vermijden; anderen zouden zij dan ook daarnaar kunnen raden en regeren. Maar zou de opvoeding, die men thuis, zonder zulke scholen betracht, ons wijs maken, door eigen ondervinding? Voor dat gebeurt, zijn wij al honderdmaal gestorven en hebben wij ons leven lang al alles verkeerd gedaan, want om uit eigen ondervinding wijs te worden kost heel veel tijd.

Waar nu de jeugd wil dansen en springen en wat dies meer zij, wat het hart maar ingeeft, en men dat toen niet kan tegengaan, en het ook niet goed zou zijn, dat allemaal te verbieden, waarom zal men dan niet zulke scholen oprichten, als ik bedoel, en zulke kennis ook onderwijzen, daar het nu door Gods genade toch zo gesteld is, dat de kinderen al spelende talen en andere kennis, ook geschiedenis kunnen leren. Want onze scholen zijn toch niet meer zulk een hel en zulk een vagevuur als waarin wij gemarteld zijn over de Casualia en Temporalia (grammatica), en waar wij onder veel slaag, sidderen, angst en ellende niets en nog eens niets geleerd hebben. Wanneer men zoveel tijd ervoor over heeft om de kinderen het kaartspel, zingen en dansen te leren, waarom heeft men het er dan ook niet voor over, om hen te leren lezen en andere nuttige dingen, terwijl ze nog jong en vol werklust zijn, bekwaam en vol animo. Wat mij betreft: als ik kinderen had, zouden zij niet alleen talen en geschiedenis moeten leren, maar ook zingen en muziek maken en wiskunde. Want wat is dit alles anders dan louter kinderspel, waarin vroeger de Grieken hun kinderen opvoedden, en wat zijn daaruit toch wonderlijk bekwame mensen voortgekomen, voor alles geschikt. Ja, wat verdriet het mij nu, dat ik niet meer dichters en geschiedwerken heb gelezen, en ook niemand mij daarin wegwijs heeft gemaakt. Daarvoor in de plaats heb ik de vuiligheid van de duivel moeten lezen, de werken van filosofen en sofisten, wat mij veel geld kostte en werk en schade bracht, zodat het mij moeite genoeg kost, die rommel weer op te ruimen.

Nu zegt u: "Ja, maar wie kan zijn kinderen zo lang missen en hen als jonkers laten grootbrengen?" Daarop antwoord ik: Ik wil ook niet zulke scholen oprichten, als wij tot nu toe hadden, waar de jongens twintig of dertig jaar zich over Donatus[396] of Alexander[397] het hoofd moesten breken, en dan nog niets wisten. Nu leven wij in een andere tijd en gaat het anders toe. Mijn bedoeling is, de jongens een uur of twee per dag naar school te laten gaan, zodat zij de rest van de dag in huis bezig kunnen zijn, een handwerk leren of wat men maar wil, zodat men het één en het ander bereikt, terwijl zij nog jong zijn en de tijd hebben. Anders brengen zij toch tienmaal zoveel tijd door met knikkeren, hardlopen, ballen en stoeien.
Zo heeft ook een meisje best de tijd, om een uur per dag naar school te gaan en toch in huis haar bezigheden te verrichten; zij brengt toch heel wat meer tijd door met slapen, dansen en spelen. De kwestie is alleen maar, dat men geen zin heeft, om ernst te maken met de opvoeding van de jeugd, noch om de wereld te helpen en raad te verschaffen door haar aan verstandige mensen te helpen. De duivel heeft veel liever met grove blokken hout en mensen zonder betekenis te maken, opdat het de mensen op aarde maar niet al te goed gaat.

De bloem daarvan echter, waarvan men hopen mag, dat zij geschikt zijn om opgeleid te worden tot onderwijzers en onderwijzeressen, tot het predikambt en andere geestelijke betrekkingen, moet meer tijd daaraan besteden, of zelfs zich daar geheel aan wijden; zoals wij dat lezen van de heilige martelaren, die St. Agnes, St. Agatha en St. Lucia opvoedden;

---

[396] Aelius Donatus, leraar van Hiëronymus, vervaardigde omstreeks 400 een "Ars grammatica", die eeuwen lang het voornaamste handboek was voor het Latijn.
[397] Alexander de Villa Dei, d.w.z. uit Villedieu in Normandië, Franciskaner monnik, schreef in het begin van de 13e eeuw drie leerboeken op rijm, om de heidense dichters te verdringen, en waaruit men alle wetenschap zou kunnen putten. Het "Doctrinale" voor grammatica, het "Ecclesiale" voor kerkelijke rekenkunde (den Computus, d.w.z. de vaardigheid, om de kerkelijke feestdagen vast te stellen, waartoe rekenen, een beetje sterrenkunde en een beetje wiskunde nodig was), voor de liturgie en het kanonieke recht; en een derde over de overige godgeleerde wetenschap.

waaraan ook de kloosters hun ontstaan te danken hebben, ofschoon die nu op een gans andere, vervloekte manier worden benut. En dat is ook hoognodig, want het aantal getonsuurden neemt snel af; voor het merendeel zijn zij ook onbekwaam om les te geven of te besturen; zij kunnen niets anders dan hun maag volstoppen; dat is ook het enige, wat men hun geleerd heeft. Wij moeten mensen hebben, die ons Gods Woord en de sacramenten kunnen uitreiken, en zielszorgers voor het volk kunnen zijn, Waar moeten wij hen echter vandaan halen, als men de scholen laat verkommeren, en geen andere christelijke scholen opricht? Waar de tegenwoordige scholen, al bleven zij bestaan, toch niets anders kunnen afleveren, dan louter ten verderve gedoemde, schade verwekkende misleiders?

Daarom is het hoog tijd niet alleen terwille van de jeugd, maar ook terwille van beide standen, zowel de geestelijke als de wereldlijke, te bewerkstelligen, dat te dezer zake met grote ernst en op tijd iets gebeurt, opdat wij het niet later, wanneer wij het verzuimd hebben, moeten laten liggen, al zouden wij het dan graag doen, en het berouw tevergeefs eeuwig aan ons zou knagen. Want God schenkt de gelegenheid, reikt de hand en geeft daarbij wat nodig is. Verachten wij dat, dan hebben wij, met het volk Israël ons oordeel reeds te pakken, gelijk Jesaja zegt (65: 2): "Ik heb het ongelovige volk, dat Mij weerstreeft, de ganse dag Mijn hand geboden"; en Spreuken 1: 24: "Ik heb Mijn hand gereikt, en niemand let er op; gij allen hebt Mijn raad veracht: welnu, dan zal Ik om u lachen wanneer gij in het verderf komt, en met u de spot drijven, wanneer het ongeluk u treft." Laat ons daar toch voor oppassen. Let eens op het voorbeeld, dat koning Salomo hier met zoveel toewijding heeft gegeven. Hoe heeft hij zich de jeugd aangetrokken, waar hij temidden van zijn koninklijke bezigheden nog een boek voor de jeugd heeft vervaardigd, Spreuken genaamd: En Christus Zelf, hoe roept Hij de kinderen niet tot Zich: Met welk een nadruk draagt Hij ze aan ons op, en prijst Hij ook de engelen, die over hen waken (Matth. 18: 10), waardoor Hij ons zegt, van welke waarde het is, dat men de jeugd goed opvoedt; omgekeerd, hoe hevig toornt Hij, wanneer men hen misleidt en ten verderve voert:

Neemt daarom, mijne heren, toch het werk op, dat God zo nadrukkelijk van u eist, waartoe uw ambt u verplicht, waar de jeugd zo naar vraagt, en dat de wereld noch het rijk van de geest ontberen kan. Helaas, te lang zijn wij in duisternis tot luiheid en verderf vervallen; te lang zijn wij Duitsers, beesten geweest. Laten wij ook eens ons verstand gebruiken, opdat God onze dank voor Zijn goedheid bespeurt, en andere landen gewaar worden, dat ook wij mensen zijn, die wat goeds of van of aan hen kunnen leren, opdat ook wij ons deel bijdragen tot de opbouw van de wereld.
Ik heb het mijne gedaan. Ik wilde Duitsland graag raden en helpen. Wanneer sommigen mij daarom willen verachten en zulke goede raad in de wind willen slaan, als wisten zij het beter, dan moet ik dat laten gebeuren. Ik weet wel, dat anderen het beter hadden kunnen doen; maar, waar zij zwijgen, doe ik het nu naar beste krachten. Het is toch beter er van te spreken, hoe onbeholpen dat ook gebeuren mag, dan er geheel over te zwijgen. Ik hoop maar, dat God enigen van u het werk zal doen aangrijpen, zodat mijn goede raad niet in het water valt, en dat zij er niet op zullen letten, wie het zegt, maar de zaak en zichzelf op gang zullen brengen.

Ten laatste mogen allen, die verlangend en voornemens zijn om zulk onderwijs, ook in talenkennis, in Duitsland tot stand te brengen en in stand te houden, ook wel bedenken, dat men moeite noch kosten mag sparen, om goede boekerijen en bibliotheken, in 't bijzonder in de grote steden, die dat wel kunnen bekostigen, in te richten. Want als het evangelie en allerlei wetenschap zal blijven bestaan, moet het in boeken en geschriften opgenomen en vastgelegd zijn. Gelijk de profeten en apostelen ook zelf gedaan hebben, naar ik boven reeds zei. En niet alleen, opdat wie vooraan staan op geestelijk en wereldlijk gebied materiaal hebben om te lezen en te studeren, maar ook om de goede boeken te behouden en ze niet verloren te laten gaan, net als de wetenschap en talenkennis, die wij nu door Gods genade het onze mogen noemen, Hierop heeft ook St. Paulus zich toegelegd, waar

hij Timotheüs (1. 4: 13) op het hart drukt, dat hij toch moet blijven lezen, evenzo (2. 4: 13), dat hij de perkamenten rol, die in Troas is achtergelaten, moet meebrengen.

Ja, daar hebben alle koninkrijken, die wat betekend hebben, voor geijverd, en in 't bijzonder het Joodse volk, waaronder Mozes als eerste zulk werk begon, Hij beval, het boek van de wet in de ark van God te bewaren, en vertrouwde het toe aan de Levieten, zodat ieder, die een afschrift nodig had, het bij hen moest halen, gelijk hij ook de koning gelastte, door bemiddeling van de Levieten een afschrift van dit boek te laten vervaardigen. Geeft daar maar eens goed acht op, hoe God de Levieten naast andere bezigheden ook de hoede en zorg voor de boeken heeft opgedragen. Daarna heeft Jozua deze boekerij vermeerderd en verbeterd, vervolgens Samuel, David, Salomo, Jesaja, en zo voortgaande nog veel meer koningen en profeten. Zo is ontstaan de Heilige Schrift van het Oude Testament, welke nooit zou zijn samengebracht of gebleven, wanneer God niet gelast had, zich zo vlijtig daarop toe te leggen.

Naar dit voorbeeld hebben ook de gestichten en kloosters voorheen boekerijen aangelegd, zij het ook met weinig goede boeken. En hoe schadelijk het geweest is, dat men destijds is opgehouden met het scheppen van goede leesgelegenheid en boekerijen, toen men nog boeken en mensen genoeg daarvoor had, heeft men later wel bemerkt, waar langzamerhand alle wetenschap en talenkennis in verval is geraakt, en, in de plaats van de behoorlijke boeken, de dwaze, nutteloze monniksboeken: Catholicon, Florista, Graecista, Labyrinthus, Dormi secure, en al zulk ezelsspul door de duivel zijn ingevoerd, zodat daarmee het Latijn is verprutst en geen enkele goede school, leerstof of studiemethode meer is overgebleven. Ook heeft men, naar wij gehoord en gezien hebben, met grote inspanning en vlijt, de talen en andere wetenschappen, zij het ook zeer ten dele, uit verschillende brokstukken en resten van oude boeken, uit stof en wormen, weer te voorschijn gehaald, en zoekt en werkt men dagelijks daarin, juist zoals men in een verwoeste stad in de as naar schatten en kleinodiën graaft.

Daarin, dat wij Zijn weldaad niet indachtig waren en geen voorraad opstapelden, toen het nog tijd was en wij nog in de mogelijkheid waren, om ons het bezit van goede boeken en geleerde mannen te verzekeren, is ons wel recht geschied, en heeft God onze ondankbaarheid wel met goede munt betaald. Wij lieten het maar gaan, als hadden wij er niet mee te maken; toen betaalde Hij met gelijke munt, en liet, inplaats van de Heilige Schrift en goede boeken, Aristoteles komen met ontelbare schadelijke boeken, die ons steeds verder van de Bijbel afvoerden. Daarbij nog die larven van de duivel, de monniken, en het gespuis van de hogescholen, die wij met onschatbare goederen verrijkt hebben, veel doctoren, predikheren, magisters, priesters en monniken, dat wil zeggen, grote, grove, vette ezels met rode en bruine baretten getooid, als een zwijn, met een gouden keten en paarlen, die wij hebben in stand gehouden en als een last gedragen, terwijl zij ons niets goeds leerden, maar steeds blinder en dwazer maakten. Daarvoor aten zij dan al ons goed op, en zij stapelden slechts alle kloosters, ja elk hoekje, vol met het vuil en de smerigheid van hun vunze, giftige boeken. Het is gruwelijk daaraan te denken.

Is het tot nu toe niet iets verschrikkelijks geweest, dat een jongeman twintig jaar of langer moest studeren, alleen om zoveel slecht Latijn te leren, dat hij priester mocht worden en de mis lezen? En wie dat bereikt heeft, die is zalig geweest. Zalig was ook de moeder, die zulk een kind gedragen had. En toch is het zijn leven lang een arm dom mens gebleven, dat noch kakelen, noch een ei leggen kon. Met zulke onderwij-zers en meesters hebben wij het overal moeten doen, die zelf niets vermochten, en het goede noch het rechte konden onderwijzen, ja, die zelfs de manier niet kenden, waarop men iets moest leren en onderwijzen. Aan wie de schuld? Men had geen andere boeken dan die dwaze monniks- en sofistenboeken. Wat kon daar dan anders uit groeien, dan dwaze leerlingen en leraren, juist als de boeken, die zij bestudeerden? Een kraai teelt geen duiven, en een dwaas maakt geen verstandige mensen. Dit nu is de bezoldiging van de ondank, waar men zich niet heeft toegelegd op de boekerijen, maar de goede boeken heeft laten vergaan, de slechte heeft behouden.

Intussen raad ik niet aan, om zonder oordeel van onderscheid maar allerlei boeken in huis te vergaren, en alleen aandacht te schenken aan de hoeveelheid en de opstapeling van de boeken.

Ik zou een keurcollectie willen maken, want het is toch niet nodig, om alle juridische commentaren[398], de sententiae van alle theologen[399], de quaestiones[400] van alle filosofen, de preken van alle monniken te verzamelen. Ik zou die rommel helemaal willen bannen, en mijn bibliotheek voorzien van goede boeken, waarover ik de raad van geleerde mannen zou willen inwinnen.

Ten eerste zou de Heilige Schrift, zowel in het Latijn, Grieks, Hebreeuws en Duits en zo mogelijk nog in meerdere talen erin moeten zijn.
Vervolgens de beste en de oudste verklaringen, zowel in het Grieks, in het Hebreeuws als in het Latijn, waar ik ze maar kon vinden.
Vervolgens boeken, die dienstig zijn om talen te leren, de dichters en redenaars, ongeacht, of het Christenen of heidenen waren, Grieks of Latijn. Want daaruit moet men de grammatica leren.
Vervolgens de boeken betreffende de vrije wetenschappen[401], en verder betreffende alle andere wetenschap.
Tenslotte ook de boeken over rechtswetenschap en medische wetenschap, hoewel ook hier een goede keuze uit de commentaren wel nodig is.
Tot de belangrijkste zou ik willen rekenen de kronieken en geschiedbeschrijvingen, in welke taal men ze maar krijgen kon. Want deze zijn van wonderbaar nut, om de wereldgeschiedenis te leren verstaan, en om te leren regeren, ja ook om de wonderen en het werk van God te leren zien. Hoeveel mooie geschiedenissen en zegswijzen zou men nu moeten hebben, die in Duitsland zijn gebeurd en volksbezit zijn geweest, waarvan wij nu helemaal niets weten. Dat wil zeggen: er is niemand geweest, die ze beschreven heeft, of, als zij al beschreven zijn, niemand heeft de boeken bewaard. Zo weet men van ons Duitsers in andere landen ook niets, en worden de Duitsers overal beesten genoemd, die niets anders kunnen dan vechten, zwelgen en zuipen. Maar de Grieken en de Romeinen, ja, ook de Joden, hebben hun geschiedenis zo nauwkeurig en vlijtig opgeschreven, dat, waar ook maar een vrouw of een kind iets bijzonders hebben gedaan of gezegd, de hele wereld het moet lezen en weten. Toch zijn wij Duitsers nog altijd Duitsers en willen dat ook blijven.

Waar God ons nu zo genadig bedacht heeft met overvloed, zowel op het gebied van kunst, geleerde mannen als boeken, is het tijd, dat wij oogsten, en het beste grijpen dat wij kunnen krijgen, en schatten verzamelen, om uit deze gouden jaren iets te bewaren voor de toekomst, en deze rijke oogst niet onbenut te laten. Want men moet vrezen, en het begint alweer, waar men steeds nieuwe en andere boeken produceert, dat het weer zover komt, dat door het werk van de duivel de goede boeken, die nu door de druk zijn verspreid, weer verdrongen worden, terwijl de heilloze boeken over nutteloze en dwaze dingen weer naar voren komen, en alle hoeken vullen. Want dat is gewis het plan van de duivel, om de mensen zich weer met louter Catholicon, Floristen, Modernisten[402] en de vervloekte

---

398 Toelichtingen.
399 Een groot gedeelte van de in de M.E. ontstane theologisch-dogmatische werken werd "Sententiae" genoemd.
400 Vraagstukken.
401 Hieronder verstond men: grammatica, spraakleer, redekunst, rekenkunde, meetkunde, muziek, sterrenkunde; de drie eerste vormden in de middeleeuwse scholen het Trivium en werden in de daarnaar genaamde triviaal- of lagere scholen onder wezen; de vier laatste, het Quadrivium genaamd, vormden de leerstof van de hogere scholen.
402 Modernisten is misschien een drukfout voor Modisten; Modistae, d.w.z. boeken die over de "modi" (aantonende wijs, veronderstellende wijs etc. van het werkwoord) handelden, verschenen sedert de 13e eeuw in grote getale. "Modernen" noemde men in Luther's tijd de humanisten. Het is niet waarschijnlijk, dat Luther op de spraakleer van de humanisten zou afgeven, en ze mét de taalboekjes van de monniken tegelijk zou doodverven. Juist in dit geschrift heeft hij nadrukkelijk erkend, dat de humanisten zich voor de taal zeer verdienstelijk hebben gemaakt.

vuiligheid van monniken en sofisten te doen ophouden en afmartelen, zoals voorheen, terwijl men maar altijd leert en nooit iets wijzer wordt.

Derhalve smeek ik u, mijne heren, laat mijn trouw en toewijding bij u toch vrucht mogen dragen. En wanneer er onder u mochten zijn, die mij te gering achten om mijn raad op te volgen, of die mij, daar ik door de tirannen vervloekt ben, verachten, mogen zij toch bedenken, dat ik niet mijn belang, maar het belang van het hele Duitse volk zoek. En al was ik een gek, en bedreef ik toch iets goeds, dan zou het voor geen verstandig mens een schande zijn om mij te volgen. En al was ik een Turk of een heiden, waar men toch gewaar wordt, dat ik er geen nut van zou hebben, maar de Christenen, zou men toch in redelijkheid mijn dienst niet hoeven te verwerpen. Eens heeft een dwaas beter geraden, dan een ganse groep wijzen. Mozes moest zich door Jethro laten onderrichten (Exodus 18: 17) .

En hiermede beveel ik u allen aan Gods genade; die moge uw harten ontvankelijk maken en in geestdrift ontsteken, zodat u zich het lot van de arme, ellendige, verlaten jeugd ernstig aantrekt, en u door hemelse bijstand de weg laat wijzen en bekwaam maken tot een God welgevallig en christelijk bestuur van Duitsland, naar lichaam en ziel, naar Zijn volheid en overvloed, tot prijs en eer van God de Vader, door Jezus Christus, onze Heiland.

Amen.

8.2. VAN WERELDLIJKE OVERHEID, IN HOEVERRE MEN HAAR GEHOORZAAMHEID VERSCHULDIGD IS. 1523.

De doorluchtige, hooggeboren Vorst en Heer, de Heer Johannes, Hertog van Saksen, landgraaf in Thüringen en markgraaf te Meiszen, mijn genadige Heer, genade en vrede in Christus.

Wederom[403] dwingen mij, doorluchtige, hooggeboren Vorst, genadige Heer, de nood en het verzoek van vele lieden, bovenal de begeerte van uw vorstelijke Genade, te schrijven over de wereldlijke overheid en haar zwaard, hoe men dit als Christen gebruiken moet en in hoeverre men daaraan gehoorzaamheid verschuldigd is. Want zij zijn getroffen door het woord van Christus, Mattheüs 5: 39: "Gij zult de boze (mens) niet weerstaan, maar wees toegevend jegens uw tegenstander, en wie u de rok ontneemt, laat die ook de mantel." En Rom. 12: 19: "Mij is de wraak, spreekt de Heere, Ik zal vergelden." Welke spreuken ook de vorst Volusianus lang geleden aan S. Augustinus voorhield, toen hij bestreed, dat de christelijke leer de bozen verlof zou geven kwaad te doen en (leerde), dat zij in 't geheel niet kon worden verenigd met het wereldlijke zwaard.

Evenzo hebben ook de sofisten in de hogescholen zich eraan gestoten, daar zij die beide niet met elkander konden rijmen. Opdat zij namelijk de vorsten niet tot heidenen zouden maken, hebben zij geleerd, dat Christus dat niet heeft geboden maar 't slechts heeft aangeraden aan de volkomenen. Zodoende moest Christus een leugenaar worden en ongelijk hebben, opdat de vorsten er met eer zouden afkomen. Want zij konden de vorsten niet verheffen, of ze moesten Christus omlaag stoten, die blinde, ellendige sofisten. En zo diep is hun venijnige dwaling alom ingeworteld, dat iedereen die leer van Christus voor "raadgevingen" aan de volkomenen en niet voor dwingende "geboden", bedoeld voor alle Christenen, houdt; zó ver zijn ze gegaan, dat ze ook de volkomen stand van de bisschoppen, ja zelfs de meest volkomen stand van de paus, niet alleen de onvolkomen stand van de wereldlijke overheid, veroorloofd hebben, het zwaard te voeren, ja, dit aan niemand op aarde zozeer toegekend hebben als juist aan genen. Zo geheel en al zijn de sofisten en hogescholen van de duivel bezeten, dat ze zelfs niet zien, wat en hoe ze spreken en leren.

Ik hoop echter, dat ik de vorsten en de wereldlijke overheid zodanig moge onderrichten, dat zij Christenen blijven en Christus de Heere, en nochtans de "geboden" van Christus niet terwille van zichzelf tot "raadgevingen" behoeven te maken. Dat wil ik uw vorstelijke Genade tot een onderdanige dienst, en ieder, die het nodig heeft, tot nut, en Christus, onze Heere, tot lof en prijs doen. Hiermede beveel ik uw vorstelijke Genade met al uw verwanten aan in Gods genade, aan welke u zich liefderijk moogt bevelen. Amen.

Te Wittenberg, op Nieuwjaarsdag 1523.

Uwer vorstelijke Genade onderdanige

Martinus Luther

---

[403] Luther behandelde dit onderwerp in 1520 (Aan de christelijke adel van de Duitse natie, over de verbetering van de christelijke stand) en in 1522 (Een trouwe vermaning aan alle Christenen om zich te wachten voor oproer en muiterij) en in twee leerreden van het jaar 1522.

Tevoren heb ik een boekje aan de Duitse adel geschreven en aangetoond, waarin zijn christelijk ambt en werk bestaat; maar hoe zij ernaar gehandeld hebben, staat duidelijk genoeg voor ogen[404]. Daarom moet ik mij op andere wijze beijveren en nu schrijven, wat zij moeten laten en niet mogen doen. En ik hoop[405], dat zij zich daarnaar evenzo zullen richten; als zij zich naar dat andere gericht hebben, opdat zij immers vorsten blijven en vooral nooit Christenen worden. Want God de Almachtige heeft onze vorsten dol gemaakt, zodat zij niet anders menen, dan dat ze maar doen kunnen en hun onderdanen bevelen, wat ze willen (en de onderdanen dwalen ook door te geloven, dat ze verschuldigd zijn dat alles op te volgen). En zij gaan nu reeds zover, dat ze begonnen zijn de mensen te bevelen, boeken van zich weg te doen, en te geloven en aan te nemen, wat zij als juist aangeven; waarmede zij zich verstouten, ook in het gestoelte van God te gaan zitten en de gewetens en het geloof te bedillen en volgens hun dolgeworden brein zelfs de Heilige Geest de les te lezen. Niettemin beweren zij, dat men hun dit niet mag zeggen en dat men hen nog genadige heren noemen moet.

Zij schrijven en laten door plakkaten bekend maken, dat de keizer het heeft bevolen[406] en dat ze christelijke, gehoorzame vorsten willen zijn; net alsof het hun ernst was en alsof men niet zou bemerken, dat zij het achter de mouw hebben. Want we zouden eens zien, als de keizer hun bijvoorbeeld een kasteel of een stad ontnam, of hun iets anders beval, dat niet in de haak was, hoe handig ze er iets op zouden vinden, om de keizer te weerstaan en ongehoorzaam te zijn. Nu het er echter op aankomt, de arme man te villen en hun moedwil aan Gods Woord te koelen, nu moet het gehoorzaamheid aan het keizerlijk gebod heten. Zulke lieden noemde men vroeger schurken; nu moet men ze christelijke, gehoorzame vorsten noemen. En toch staan ze niemand toe, verhoord of tot verantwoording geroepen te worden, hoezeer men zich daartoe ook bereid verklaart, wat voor henzelf toch waarlijk een onverdragelijk ding zou zijn, als de keizer of iemand anders zo met hen te werk ging. Dat zijn nu de vorsten, die in Duitse landen het keizerrijk helpen besturen; daarom moet het wel in alle landen zo fijn toegaan, als we dan ook zien.

Aangezien dan het woeden van die dwazen slechts dient tot verdelging van het christelijk geloof, verloochening van het goddelijke Woord en tot lastering van de goddelijke majesteit, wil en kan ik tegenover mijn ongenadige heren en toornige jonkers niet langer blijven toezien en moet hun ten minste met woorden weerstaan. En waar ik hun afgod, de paus, niet heb gevreesd, die mij de ziel en de hemel dreigt te ontnemen, daar moet ik ook tonen, dat ik zijn schubben[407] en waterblazen[408] niet vrees, die mij het lichaam en de aarde dreigen te ontnemen. God geve dat zij moeten blijven toornen tot de grijze pijen vergaan[409], en helpe ons, dat wij door hun dreigen niet omkomen. Amen.

---

[404] Zij hebben er n.l. in het geheel niet naar gehandeld.
[405] Let op de ironie!
[406] N.l. door het edict van Worms van 1521.
[407] Zie Job 41: 6 (beschrijving van de leviathan of krokodil): zijn trotse schubben zijn als vaste schilden, vast en nauw in elkander gesloten.
[408] Bulla = waterblaas; capsule, waarin het zegel van de paus gestempeld was, dat aan de banbul hing. Als "pars pro toto" ("deel voor 't geheel") was "waterblaas" een spotnaam voor banbul. Luther stelt de banbul van de paus op één lijn met de ondoordringbare schubben van de krokodil.
[409] Totdat er geen monniken meer zijn; spreekwoordelijke uitdrukking voor: "zonder ophouden." Luther hoopt dus, dat de tegenstand tegen de vorsten zo standvastig moge zijn, dat de vorsten altijd door moeten toornen.

DEEL I

De wereldlijke overheid is een verordening van God

Ten eerste moeten wij aan de begrippen wereldlijk recht en zwaard (n.l. van de overheid) een hechte grondslag geven, opdat niemand betwijfelt, dat deze door Gods wil en verordening in de wereld zijn. De teksten nu, waarop dit berust, zijn deze: Rom. 13: 1 en vervolgens: "een ieder zij onderdanig aan de overheid, die macht over hem heeft; want er is geen overheid dan van God. En overal waar een overheid is, is zij door God ingesteld. Wie zich nu tegen de overheid verzet, die weerstaat Gods instelling; en wie deze weerstaat, zal over zichzelf het oordeel brengen." Evenzo 1 Petrus 2: 13 en vervolgens: "weest onderdanig aan alle menselijke instelling, hetzij de koning als de voornaamste, hetzij de landvoogden, als die door hem gezonden zijn tot bestraffingvan demisdadigers en tot lofvan devromen."
Ook is het recht van dit zwaard er van af het begin van de wereld geweest. Want toen Kaïn zijn broeder Abel versloeg, vreesde hij zo zeer, dat men hem zou doden, dat God daar ook een bijzonder verbod voor opstelde en het zwaard om zijnentwil ophief, opdat niemand hem doden mocht[410]. En daarvoor zou Kaïn niet bevreesd geweest zijn, als hij niet gezien had en van Adam gehoord had, dat men de moordenaars moest doden. Daarenboven heeft God het met uitdrukkelijke woorden na de zondvloed wederom vastgesteld en bevestigd, waar Hij spreekt in Gen. 9: 6: "wie mensenbloed vergiet, diens bloed zal ook door mensen vergoten worden." Dit moet echter niet als een plaag en straf van God over de moordenaars worden opgevat - want vele moordenaars blijven door boete of gunst levend en sterven zonder zwaard -, maar het wordt van het recht van het zwaard gezegd, n.l. dat een moordenaar de dood schuldig is en men hem van rechtswege door het zwaard moet doden. Al zou nu het recht verhinderd worden of het zwaard in gebreke blijven, zodat een moordenaar een natuurlijke dood sterft, daarom is de Schrift niet in dwaling, als zij zegt: als iemand mensenbloed vergiet, dan moet zijn bloed door mensen vergoten worden. Want de mensen zijn zelf de schuld of de oorzaak, dat zulk een recht door God bevolen, niet wordt uitgevoerd; zoals trouwens ook andere geboden van God overtreden worden.

Daarna is het ook door de wet van Mozes bevestigd in Exodus 21: 14: "wie met moedwil iemand doodt, die moet men van Mijn altaar rukken, opdat hij gedood wordt." En aldaar nogmaals, vs. 24: lijf om lijf, oog om oog, tand om tand, voet om voet, hand om hand, wond om wond, buil om buil. Daarenboven bevestigt Christus het ook, daar Hij tot Petrus sprak in de hof: "wie het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan", Matth. 26: 52. Hetwelk ook evenals het woord in Gen. 9: 6 te verstaan is: "Wie mensenbloed vergiet, enz." En zonder twijfel wijst Christus met dit woord daarop en brengt Hij deze tekst daarmede in het geding en wil Hij hem daarmee bevestigen. Evenzo leert ook Johannes de Doper; toen de krijgsknechten hem vroegen, wat zij moesten doen, sprak hij: "doet niemand geweld noch onrecht aan en vergenoegt u met uw soldij." Ware het zwaard (de krijgsdienst) niet een goddelijke instelling, dan had hij ze moeten aanraden af te treden, daar hij het volk volkomen moest maken en recht christelijk moest onderwijzen. Alzo is het zeker en duidelijk genoeg, hoezeer het Gods wil is, het wereldlijke zwaard en het wereldlijke recht te handhaven tot bestraffing van de slechten en tot bescherming van de vromen.

Ten tweede. Daartegenover klinkt nu machtig, hetgeen Christus spreekt Matth. 5: 38 en vervolgens: "gij hebt gehoord, dat tot de ouden gezegd is: oog om oog, tand om tand. Ik echter zeg u: gij zult de boze (mens) niet weerstaan, maar zo iemand u een slag geeft op uw rechterwang, bied die ook de andere; zo iemand met u wil rechten en u de rok nemen, laat die ook de mantel; en zo iemand u dwingt één mijl te gaan, zo ga er twee met hem." Evenzo ook Paulus (Rom. 12: 19): "mijne geliefden, wreekt uzelf niet, maar geeft ruimte aan

[410] Gen. 4: 14 en vervolgens.

de toorn Gods, want er staat geschreven: Mij is de wraak. Ik zal vergelden, spreekt de Heere." Evenzo Matth. 5: 44: "hebt uw vijanden lief, doet wel degenen, die u haten." En 1 Petr. 3: 9: "niemand vergelde kwaad met kwaad, noch scheldwoord met scheldwoord." Deze en dergelijke spreuken klinken wel zó beslist, alsof de Christenen in het Nieuwe Testament geen wereldlijk zwaard zouden mogen dragen.

Daarom zeggen ook de sofisten, dat Christus de wet van Mozes daarmee heeft opgeheven en zij maken van dergelijke geboden raadgevingen[411] voor de volkomenen en delen de christelijke leer en de christelijke stand zo in twee delen. Het ene deel noemen zij de stand van de volkomenen, aan welke zij de raadgevingen toewijzen; het andere noemen zij die van de onvolkomenen, aan welke zij de geboden toewijzen. En dat doen zij enkel en alleen door hun eigen misdadigheid en moedwil, zonder enige Schriftuurlijke grond en zij zien niet, dat Christus terzelfder plaatse Zijn leer zo duidelijk ons voorhoudt, dat Hij ook het kleinste gebod niet wil laten ontbinden en allen ter helle verdoemt, die hun vijanden niet liefhebben. Daarom moeten wij daarover anders oordelen, en wel zo, dat de woorden van Christus algemeen geldig blijven voor iedereen, hij zij "volkomen" of "onvolkomen." Want volkomenheid of onvolkomenheid is niet afhankelijk van werken, vormt ook geen aparte uiterlijke stand onder de Christenen, maar ligt in het hart, in het geloof en in de liefde, zó, dat wie vast gelooft en innig liefheeft, die is volkomen, hij zij naar het uiterlijk man of vrouw, vorst of boer, monnik of leek. Want geloof en liefde maken geen sekten of uitwendige verschillen[412].

Ten derde: hier moeten wij Adams kinderen en alle mensen in twee groepen indelen: de eersten behorende tot het Rijk Gods, de anderen tot het rijk van de wereld. Tot het Rijk Gods behoren allen, die waarachtig in Christus geloven en onder Hem staan. Want Christus is de Heere en Koning in het Rijk Gods zoals de tweede Psalm zegt in vers 6 en de gehele Heilige Schrift; en daarom is Hij ook gekomen, opdat Hij het Rijk Gods in de wereld zou stichten en opbouwen. Daarom spreekt Hij ook voor Pilatus (Joh. 18: 36 en vervolgens): "Mijn Rijk is niet van deze wereld, maar wie uit de waarheid is, die hoort Mijn stem." En daarom vermeldt Hij telkens in het evangelie het Rijk Gods en spreekt in Matth. 3: 12: "bekeert u, want het Rijk Gods is nabij gekomen"; evenzo Matth. 6: 33: "zoekt eerst het Rijk Gods en Zijn gerechtigheid." Ook noemt Hij het evangelie een evangelie van het Rijk Gods, omdat het het Rijk Gods onderwijst, regeert en in stand houdt.
Ziet, deze mensen hebben zwaard noch recht van de wereldlijke overheid van node. En als het gehele mensdom bestond uit goede Christenen d.i. uit goede gelovigen, dan zou geen vorst, koning, heer, zwaard of recht nodig of nuttig zijn (want waartoe zouden deze hun dienen?), daar zij de Heilige Geest in ’t hart dragen, die hen leert, en maakt, dat zij niemand onrecht doen, iedereen liefhebben en van iedereen gaarne en blijmoedig onrecht, ja ook de dood. ondergaan. Waar uitsluitend onrecht geleden en recht gedaan wordt, daar is geen getwist, gekijf, rechtspraak, rechter, straf, recht of zwaard nodig. Daarom is het onmogelijk, dat zwaard en recht van de wereldlijke overheid onder Christenen iets te doen zouden hebben, daar zij uit zichzelf veel meer doen, dan alle recht en lering kunnen eisen. Zoals Paulus zegt in 1 Tim. 1: 19: "de rechtvaardige is geen wet gegeven, maar de onrechtvaardige." En waarom? Daarom, omdat de rechtvaardige uit zichzelf alles en meer doet, dan alle rechten eisen. Maar de onrechtvaardigen doen niets rechtvaardigs. Daarom hebben zij het recht nodig, dat hen leert, dwingt en dringt goed te doen. Een goede boom heeft geen leer of recht nodig om goede vruchten te dragen, maar zijn natuur brengt het met zich mede, dat hij zonder enig recht of onderricht voortbrengt, wat naar zijn aard is. Want dat zou toch wel een grote dwaas zijn, die voor een appelboom een boek vol wetten en rechten zou maken, hoe hij appels en geen doornen moest voortbrengen, daar hij het van nature beter doet dan de ander het met al zijn boeken kan beschrijven of gebieden. Zo zijn ook alle Christenen, door hun geest en hun geloof bezield, alleszins van nature

---

[411] "Consilia evangelica", d. i. evangelische raadgevingen. Zie Luther's brief hiervóór.
[412] Zie Galat. 3: 28 en Galat. 5: 6.

geneigd, het goede en rechtvaardige te doen, meer dan men hen met alle wetten leren kan en hebben voor zichzelf wet noch recht van node.

Maar nu zegt u: "waarom heeft God zoveel wetten gegeven aan alle mensen en leert Christus in het evangelie zoveel wat wij moeten doen ?" Daarover heb ik reeds eerder in de postille[413] en elders veel geschreven. Om nu kort te gaan, Paulus zegt: "de wet is gegeven terwille van de onrechtvaardigen" (1. Tim. 1: 9), d.w.z. dat degenen, die geen Christenen zijn, door de wet, althans naar het uiterlijke, van slechte daden worden afgehouden, zoals wij verder horen zullen. Daar nu geen mens van nature Christen of ook maar vroom is, maar allen zondaren en slecht zijn, houdt God hen allen door de wet ervan terug, dat zij het zouden wagen hun slechtheid moedwillig met daden te uiten. Bovendien kent Paulus aan de wet nog een taak toe (Rom. 7: 7 en Gal. 3: 19 en 24) n.l. dat zij onderricht in kennis van de zonde, opdat zij de mensen verootmoedigt tot de genade en het geloof in Christus. Zo doet ook Christus in Matth. 5: 39, waar Hij leert, dat men de boze niet moet weerstaan, waarmee Hij de wet verklaart en leert, hoe een goed Christen zich behoort te gedragen, gelijk wij verder horen zullen.

Ten vierde: tot het rijk van de wereld en onder de wet behoren allen, die geen Christenen zijn. Want daar weinigen geloven en slechts de minderheid zich gedraagt, gelijk de Christen betaamt, n.l. dat hij de boze niet weerstaat, ja, dat hijzelf geen kwaad doet, heeft God voor hen behalve de christelijke stand en het Rijk Gods nog een ander bestuur ingesteld en ze onderworpen aan het zwaard, opdat zij, ofschoon ze graag zouden willen, toch hun boosheid niet zouden kunnen tonen, en ook al doen ze kwaad, dat ze het dan toch niet zonder vrees voor straf, noch ook met vrede en geluk kunnen doen. Gelijk men een wild, boosaardig dier aan ketenen en banden legt, opdat het niet kan bijten en kan verscheuren naar zijn aard, ofschoon het graag zou willen; wat toch een tam en mak dier niet nodig heeft, dat zonder kettingen en banden nochtans onschadelijk is. Want als dat wereldlijke zwaard niet bestond - aangezien de gehele wereld slecht en onder duizenden nauwelijks één echte Christen is - zou de één de ander verslinden, zodat niemand vrouw en kinderen onderhouden, zichzelf voeden en God dienen kon, waardoor de wereld tot een woestenij zou worden. Daarom heeft God de twee soorten van bestuur ingesteld: het geestelijke, dat door de Heilige Geest Christenen en vrome lieden maakt, onder Christus, en het wereldlijke, dat de niet-Christenen en slechten in toom houdt, opdat zij, naar het uiterlijke, vrede bewaren en zich stil moeten houden tegen wil en dank[414]. Zo legt Paulus ook het wereldlijke zwaard uit (Rom. 13: 3): "niet voor de goede werken, maar voor de kwade zijn de overheden te vrezen." En Petrus zegt in zijn eerste brief 2: 14: het is "tot strafvan demisdadigers" gegeven.

Als nu iemand de wereld volgens het evangelie wilde regeren en alle wereldlijke recht en zwaard opheffen en zou beweren, dat allen gedoopt en Christenen waren, onder wie het evangelie dus niet wil, dat recht of zwaard bestaan en voor wie ze ook niet nodig zijn, eilieve, raad eens, wat zou zo iemand bewerken? Hij zou voor de wilde en verscheurende dieren de banden en kettingen losmaken, zodat ze iedereen konden stukbijten en stukrijten, en zou tevens beweren, dat het zijn tamme en makke beestjes waren. Ik zou het echter aan mijn wonden wel voelen: Zo zouden de slechte mensen onder de naam van Christenen de evangelische vrijheid misbruiken, hun schurkerij bedrijven en zeggen, dat ze Christenen waren en aan geen wet of zwaard onderworpen; gelijk nu reeds sommigen tieren en razen[415]
.

Tot zulken moest men zeggen: ja, weliswaar zijn Christenen ter wille van zichzelf aan geen recht of zwaard onderdanig en hebben zij die ook niet nodig; maar zie eerst, dat u de wereld

---

[413] Van Luther's kerk-postille was in 1522 het eerste deel, bevattende de preken van Advent tot Epifaniën, verschenen.
[414] Letterlijk: zonder hun dank; vergelijk "Een vaste burcht", het vierde couplet: "und kein'n Dank dazu haben."
[415] Kritiek op de wederdopers; zie ook art. 16 van de Augsburgse geloofsbelijdenis.

vol echte Christenen krijgt, voordat u haar volgens Christendom en evangelie regeert. Dat zal u echter nooit gelukken. Want de wereld en de grote menigte is en blijft on-christelijk, ofschoon ze allen gedoopt en Christenen heten. Maar de Christenen wonen, gelijk men zegt, ver van elkander. Daarom kan het nooit gebeuren, dat een christelijk bestuur algemeen wordt in de wereld, zelfs niet eens over één land of grote menigte; want de slechten zijn altijd veel meer in getal dan de vromen. Daarom: het aan te durven een geheel land of de wereld met het evangelie te regeren, dat is hetzelfde, als wanneer een herder in één stal wolven, leeuwen, arenden en schapen bijeen deed en elk vrijuit te midden van de anderen liet gaan en zou zeggen: "ziedaar, weidt u en weest vroom en vreedzaam onder elkander, de stal staat open, weide hebt u genoeg, honden en knuppels hebt u niet te vrezen." Hier zouden de schapen wel vrede houden en zich op deze manier vreedzaam laten weiden en regeren; maar zij zouden niet lang leven en geen dier zou er overblijven.

Daarom moet men de beide soorten van bestuur nauwkeurig scheiden en beide laten bestaan: het ene, dat godvrezend maakt; het andere, dat uiterlijk vrede schept en slechte daden afweert. Geen ervan is zonder het andere voldoende in de wereld. Want zonder Christus' geestelijke regering kan niemand vroom worden voor God door de wereldlijke regering. Zo gaat Christus' regering niet over alle mensen, maar te allen tijde zijn de Christenen in de minderheid en leven midden onder de niet-Christenen. Waar nu het bestuur of de wet van de wereld alleen regeert, daar moet louter huichelarij ontstaan, al zouden het ook Gods geboden zelf zijn. Want zonder de Heilige Geest in 't hart wordt niemand waarlijk vroom, hij doet nog zulke goede werken als hij kan. Waar echter het geestelijk bestuur alleen regeert over land en mensen, daar wordt aan de slechtheid vrije teugel gelaten en ruimte gegeven voor alle schurkerij, want de gewone wereld kan het niet aannemen en verstaan.

Daar ziet u nu, waarnaar Christus' woorden heenwijzen, die wij boven vermeld hebben uit Matth, 5: 39, dat de Christenen niet moeten twisten, noch het wereldlijke zwaard onder elkander moeten voeren. Welbeschouwd zegt Hij 't ook alleen tot Zijn geliefde Christenen. Die alleen nemen het ook aan en handelen er ook naar, maken er ook geen raadgevingen van, zoals de sofisten, maar zijn, door de Heilige Geest bezield, van nature geneigd, niemand kwaad te doen en van iedereen gewillig kwaad te dulden. Als nu de gehele wereld uit Christenen bestond, dan gingen al deze woorden hun aan en zouden zij er naar doen. Nu zij echter geen Christenen zijn, zeggen die woorden hun niets en doen zij er ook niet naar, maar behoren zij tot een ander bestuur, waarbij men de niet-Christenen uiterlijk dwingt en dringt tot vrede en tot het goede.

Daarom heeft Christus ook geen zwaard gedragen en het in Zijn Rijk ook niet ingesteld, want Hij is een Koning over Christenen en regeert zonder wet alleen door Zijn Heilige Geest. Want ofschoon Hij het zwaard wettigt, heeft Hij het toch niet gebruikt; immers het is niet dienstig voor Zijn Rijk, waar enkel vromen wonen. Daarom mocht David eertijds niet de tempel bouwen, omdat hij veel bloed vergoten had en het zwaard had gevoerd. Niet alsof hij daaraan onrecht had gedaan, maar omdat hij niet een profetische voorafspiegeling kon zijn van Christus, Die zonder zwaard een vreedzaam Rijk zou regeren. Maar Salomo moest het doen, dat betekent "Frederik"[416] of "vreedzaam." Want hij had een vreedzaam rijk, waarmee het ware vreedzame Rijk van Christus, de rechte Frederik en Salomo, kon worden aangeduid. Evenzo hoorde men bij de gehele opbouw van de tempel nooit een ijzeren werktuig, zegt 1 Kon. 6: 7. En dat alles daarom, omdat Christus zonder dwang of geweld, zonder wet of zwaard een vrijwillig volk zou hebben. Dat bedoelen deprofeten in Ps. 110: 3: "Uw volk zullen de vrijwilligen zijn"; en Jes. 11: 9: "zij zullen niet doden noch leed doen op geheel Mijn heilige berg"; en Jes. 2: 4: "zij zullen hun zwaarden tot ploegijzers en hun spiesen tot sikkels maken en niemand zal tegen de ander het zwaard opheffen en zij zullen voortaan niet meer leren oorlogen", etc. Wie deze en dergelijke teksten zo ver zou willen

[416] D.i.: rijk aan vrede.

doorvoeren als de naam van Christus genoemd wordt, die zou de Schrift geheel verdraaien; maar zij zijn alleen gezegd van de echte Christenen, die zeker zo handelen onder elkander.

Ten vijfde. Nu zegt u: daar dus de Christenen zwaard noch recht van deze wereld nodig hebben, waarom spreekt Paulus dan in Rom. 13: 1 tot alle Christenen: "een ieder zij onderdanig aan de machtvan deoverheid"? En 1 Petr. 2: 13: "weest onderdanig aan alle menselijke inzetting" enz., gelijk boven vermeld is? Antwoord: nu heb ik gezegd, dat de Christenen bij en onder elkaar en voor zichzelf geen recht of zwaard behoeven; want voor hen heeft het geen noodzaak of nut. Want daar een goed Christen niet voor zichzelf maar voor zijn naaste leeft en hem dient, zo doet hij, door de geaardheid van zijn geest, ook datgene, waaraan hij zelf geen behoefte heeft, maar wat voor zijn naaste nodig en nuttig is. Nu echter het zwaard een zeer nodig en nuttig ding is in de wereld, opdat allerwege de vrede bewaard, de zonde gestraft en de misdadiger geweerd wordt, zo stelt hij zich het allermeest gewillig onder het bewind van het zwaard, betaalt belasting[417], eert de overheid, dient, helpt en doet alles, wat hij kan, tot bevordering van de macht, opdat zij gehandhaafd en geëerbiedigd blijft; ofschoon hij voor zichzelf niets daarvan nodig heeft of behoeft, want hij let daarop, wat anderen nuttig en goed is, zoals Paulus leert in Rom. 13: 7 en vervolgens. Evenzo doet hij ook alle andere werken van de liefde, zonder eigen voordeel. Want hij bezoekt de zieken niet, opdat hijzelf daarvan gezond wordt; hij spijzigt niemand, omdat hijzelf spijs nodig heeft; zo dient hij ook de overheid niet, omdat hij haar behoeft, maar omdat de anderen haar nodig hebben, opdat zij beschermd en de misdadigers niet nog erger worden. Want hijzelf komt daarbij niets te kort en zulk een dienst berokkent hem geen schade en brengt toch aan de wereld groot nut. En deed hij het niet, dan handelde hij niet als een Christen en bovendien tegen de liefde. Ook zou hij een slecht voorbeeld geven aan de anderen, die dan eveneens geen overheid boven zich zouden dulden, ofschoon ze geen Christenen waren. Zodoende zou het evangelie te schande worden, alsof het oproer leerde en eigenzinnige mensen kweekte, die niemand van nut of van dienst wilden zijn, terwijl het toch een Christen tot ieders knecht maakt. Zo gaf Christus de cijnspenning (Matth. 17: 27) opdat Hij aan de overheid geen ergernis zou geven, terwijl Hij het toch niet behoefde te doen.

Zo ziet u ook uit de woorden van Christus, boven uit Matth. 5: 39 aangehaald, dat Hij wel leert, hoe de Christenen onder elkander geen wereldlijk zwaard of recht moeten gebruiken. Hij verbiedt echter niet, dat men dienstvaardig en onderdanig is aan hen, die het wereldlijk zwaard en recht bezitten. Maar juist omdat u ze niet meer nodig hebt of dragen moogt, moet u veeleer hen dienen, die niet zo ver gekomen zijn als u en die ze nog nodig hebben. Of u er al geen behoefte aan hebt, dat men uw vijand straft, zo heeft uw naaste, die ziek is, er nog wel behoefte aan. Hem moet u helpen, opdat hij vrede heeft en opdat men tegen zijn vijand krachtig optreedt. Want slechts waar dit geschiedt, kan de macht van de overheid waarlijk geëerbiedigd worden. Christus zegt niet: "gij zult de overheid niet dienen noch haar onderdanig zijn." Maar: "gij zult de boze niet weerstaan." Alsof Hij wilde zeggen: "gedraag u zó, dat u alles duldt, opdat de macht van de overheid u niet behoeft te helpen en te dienen, of voor u niet nuttig en nodig behoeft te zijn, maar omgekeerd, dat u haar helpt en dient en haar nuttig en nodig bent. Ik wil hebben dat u hoger staat en veel te edel bent, dan dat u behoefte aan haar zou hebben, maar zij moet behoefte hebben aan u."

Ten zesde. Nu vraagt u: of dan ook een Christen het wereldlijk zwaard mag dragen en de slechten bestraffen, daar toch Christus' woorden zo klaar en duidelijk klinken ("gij zult de boze niet weerstaan"), dat de sofisten er een "raadgeving" van moesten maken? Antwoord: u hebt nu twee punten gehoord. Ten eerste: dat onder Christenen het zwaard niet kan bestaan. Daarom kunt u het over en te midden van Christenen, die het niet nodig hebben, niet voeren. Daarom moet u uw vraag betrekken op de andere groep, die geen Christenen

[417] Zie Rom. 13: 6.

zijn, of u het daar als Christen gebruiken moogt. Hier is het tweede punt n.l. dat u verschuldigd bent het zwaard te dienen en het moet bevorderen, waarmee u kunt, het zij lijf, goed, eer of leven. Want het is een werk dat gij niet nodig hebt, maar dat voor de gehele wereld en voor uw naaste heel nuttig en nodig is. Daarom, wanneer u zou zien, dat er gebrek was aan beulen, rakkers, rechters, heren of vorsten en u zich daartoe bekwaam acht, dan moet u zich daarvoor aanbieden en daarnaar dingen, opdat de onmisbare macht niet veracht zou worden of zou verslappen en ondergaan. Want de wereld kan haar niet missen. Dit is de reden. In dat geval zou u geheel en al moeten overgaan in de dienst van anderen, om een werk te doen, dat niet u noch uw goed of eer, maar slechts de naaste en anderen nuttig was. En u zou het ook niet doen in de mening, dat u zich wreken en kwaad met kwaad vergelden wilde, maar uw naaste ten goede en tot handhaving van de bescherming en de vrede van anderen. Want voor uzelf blijft u bij het evangelie en houdt u aan Christus' Woord, dat u gaarne de slag ook op uw andere wang verdraagt en bij de rok ook de mantel afstaat, wanneer het alleen u en uw zaak betreft.

Zo gaan dan deze beide heel goed samen, dat u tegelijkertijd aan het Godsrijk en aan het rijk van de wereld voldoet, zo uiterlijk als innerlijk, tegelijk kwaad en onrecht verdraagt en toch kwaad en onrecht bestraft, tegelijk de boze niet weerstaat en toch weerstaat. Want met het ene ziet u op uzelf en op het uwe, met het andere op uw naaste en op het zijne. Wat u en het uwe betreft, houdt u zich aan het evangelie en lijdt u onrecht als een goed Christen, voor uzelf; wat de ander en het zijne betreft, houdt u zich aan de liefde en lijdt geen onrecht, ten dienste van uw naaste. En het evangelie verbiedt dit ook niet, maar gebiedt het veeleer op andere plaatsen. Op die wijze hebben alle heiligen van de aanvang van de wereld af het zwaard gevoerd, Adam en zijn nakomelingen. Zo voerde Abraham het zwaard, toen hij Lot, de zoon van zijn broeder, redde en de vier koningen versloeg (Gen. 14: 14 en vervolgens), terwijl hij toch geheel en al een evangelisch man was. Zo sloeg Samuël, de heilige profeet, koning Agag (1 Sam. 15: 33) en Elia de Baäl-priesters (1 Kon. 18: 40). Zo hebben ook Mozes, Jozua, de kinderen Israëls, Simson, David en alle koningen en vorsten in het Oude Testament het zwaard gevoerd, evenzo Daniël en zijn vrienden Hananja, Azarja en Misael in Babylonië, evenzo Jozef in Egypte enzovoort.

Als iemand echter wilde beweren, dat het Oude Testament opgeheven was en geen geldigheid meer had, en dat men daarom de Christenen zulke voorbeelden niet kon voorhouden, dan antwoord ik: dat is niet zo. Want Paulus zegt in 1 Kor. 10: 3 en vervolgens: "zij hebben dezelfde geestelijke spijs gegeten en dezelfde drank gedronken uit de Rots, welke is Christus, als wij." D.w.z. zij hebben precies dezelfde geest en hetzelfde geloof aan Christus gehad als wij hebben en zijn evengoed Christenen geweest als wij[418]. Daarom: waarin zij recht gehandeld hebben, daarin doen alle Christenen recht, van het begin van de wereld tot aan het einde[419]. Want tijd en uiterlijke levenswijze maakt onder Christenen geen scheiding. Ook is het niet waar, dat het Oude Testament zo opgeheven is, dat men het niet mag houden, en ieder, die het hield, onrecht zou doen, gelijk Hiëronymus[420] en anderen verkeerd geleerd hebben. Maar het is zó opgeheven, dat het vrij staat ernaar te doen of het te laten[421] en het niet meer nodig is op straffe van verlies van zaligheid, gelijk het toentertijd was. Want Paulus zegt in 1 Kor. 7: 19 en Gal. 6: 15, dat noch voorhuid noch besnijdenis iets is, maar een nieuw schepsel in Christus; d.i. het is geen zonde, een voorhuid te hebben, zoals de Joden meenden, en het is ook geen zonde zich te (laten) besnijden, zoals de heidenen meenden, maar beide is vrij en goed, als men maar niet meent daardoor vroom of zalig te worden. Zo staat het ook met alle andere punten in het Oude Testament: hetzij men het laat of doet, het is geen van beide zonde, maar in alles staat het vrij het te doen of te laten. Ja, als het de naaste nuttig of nodig was ter zaligheid, dan moesten alle voorschriften gehouden worden. Want een ieder is verschuldigd te doen wat zijn naaste nuttig en nodig

---

[418] Deze mening blijft voor Luther's rekening; zo in 't algemeen is zij onjuist. Zie Matth. 11: 11; Lukas 9: 55.
[419] Ook deze mening mag Luther verantwoorden; zonder reserve, bijv. ten aanzien van de moraal, is ook zij onjuist.
[420] In zijn brief aan Augustinus (112: 16).
[421] Men denke in de eerste plaats aan de ceremoniële wetten.

is, hetzij Oude of Nieuwe Testament, hetzij een Joodse of een heidense zaak, zoals Paulus leert in 1 Kor. 9: 19. Want de liefde gaat door alles en boven alles en ziet slechts op hetgeen anderen nuttig en nodig is en vraagt niet of 't oud of nieuw is. Zo staat het ook bij de bovengenoemde voorbeelden, over het voeren van het zwaard, vrij of u ze wilt navolgen of niet. Behalve waar u ziet dat uw naaste het behoeft, daar dringt u de liefde datgene noodzakelijkerwijs te doen, wat u anders vrijstaat te doen of te laten. Met dien verstande, dat u daardoor niet meent vroom of zalig te worden, gelijk de Joden zich door hun werken aanmatigden, maar dat moet u aan het geloof overlaten, dat u zonder werken tot een nieuw schepsel maakt.

En opdat wij 't ook door het Nieuwe Testament kunnen bewijzen staat hier (n.l. in het N.T.) Johannes de Doper, die ongetwijfeld van Christus moest getuigen, Hem tonen en prediken. D.i. zijn leer moest volkomen nieuw-testamentisch en evangelisch zijn, als van één, die een waarlijk volkomen volk tot Christus moest leiden. Hij bevestigt het ambt van de krijgslieden en spreekt: "vergenoegt u met uw soldij." Indien het nu onchristelijk geweest was het zwaard te dragen, dan zou hij ze daarvoor gestraft hebben en bevolen hebben, dat ze beide, soldij en zwaard, moesten laten varen, of hij zou hun de christelijke levenswandel niet op de rechte wijze geleerd hebben. Zo ook Petrus, toen hij tot Cornelius aangaande Christus predikte (Hand. 10: 34 en vervolgens). Hij beval hem niet zijn ambt in de steek te laten, hetgeen hij toch gedaan zou hebben, als dit voor Cornelius een bezwaar zou geweest zijn in zijn Christen zijn. Bovendien kwam de Heilige Geest op hem, nog voordat hij gedoopt werd en Lucas prijst hem als een man van vrome gezindheid jegens de prediking van Petrus en hekelt geenszins aan hem, dat hij een hoofdman van krijgslieden in dienst van de heidense keizer was. Wat nu de Heilige Geest bij Cornelius onveranderd heeft gelaten en niet heeft gestraft, behoren wij billijkerwijze ook zo te laten en niet af te keuren. Een dergelijk voorbeeld geeft ook de kamerling uit Morenland (Hand. 8: 27), die Filippus de evangelist bekeerde en doopte en in zijn ambt liet blijven en weer huiswaarts liet trekken, terwijl hij toch voor de koningin van Morenland niet zulk een machtig ambtsdrager had kunnen zijn zonder zwaard. Evenzo is het geweest met Paulus Sergius, landvoogd van Cyprus (Hand. 13: 7), die Paulus bekeerde en toch landvoogd liet blijven over en te midden van heidenen. Evenzo hebben vele heilige martelaren gedaan, die, gehoorzaam aan de Romeinse heidense keizers, onder hen ten strijde trokken en ongetwijfeld daarbij mensen doodden, terwille van het behoud van de vrede. Zo vermeldt men aangaande S. Mauritius[422], Achatius[423], Gereon[424] en vele anderen onder keizer Julianus[425]. En boven dat alles staat er dit duidelijke, krachtige woord van Paulus geschreven (Rom. 13): "de overheid is door God ingesteld", en: "de overheid draagt het zwaard niet tevergeefs, want zij is Gods dienares, u ten goede en een wreekster over degene, die kwaad doet.

Welaan, wees nu toch niet zo moedwillig om te zeggen: een Christen mag niet datgene doen, wat Gods speciale werk, instelling en scheppingsordening is. Anders zou u ook moeten zeggen, dat een Christen niet mocht eten, drinken of huwen, want ook dat is Gods werk en instelling. Maar is dit zo, dan is het ook goed en kan iedereen het als Christen in acht nemen, zoals Paulus zegt in 1 Tim. 4: 4: "want alle schepsel Gods is goed en niets is verwerpelijk voor de gelovigen en voor hen die de waarheid kennen." Tot alle scheppingsordeningen Gods moet u te allen tijde niet alleen eten en drinken, kleren en schoenen, maar ook heersersmacht en onderdanigheid, bescherming en straf rekenen[426]. In één woord: aangezien Paulus hier in Rom. 13 zegt: de overheid is Gods dienares, moet men van oordeel zijn dat zij niet alleen door de heidenen, maar door alle mensen in acht moet genomen worden. Want wat betekent het anders, als men zegt: zij is Gods dienares, dan dit: de overheid is van nature van zulk een geaardheid, dat men God daarmede dienen

---

[422] S. Mauritius was, omstreeks 300, onder keizer Maximianus (niet onder Julianus) bevelhebber van het Thebaïsche legioen, dat echter weigerde te strijden tegen de Christenen in Gallië en daarom werd vernietigd.
[423] Eveneens veldheer onder Maximianus, in 311 gestorven als martelaar te Byzantium.
[424] Soldaat in het Thebaïsche legioen.
[425] Julianus, de Afvallige (van het Christendom), regeerde van 361 - 363.
[426] Zie de uitlegging van de vierde bede in Luther's Kleinen Katechismus.

kan. Nu zou het toch heel onchristelijk zijn, als men zei, dat er een bepaalde manier om God te dienen was, die een Christen niet mocht in acht nemen, daar het niemand zo zeer past God te dienen, als juist Christenen. En het zou toch ook zeer goed en nodig zijn, dat alle vorsten echte goede Christenen waren. Want het zwaard en de overheid, als een bijzondere wijze om God te dienen, behoort bij Christenen boven alle andere mensen op aarde.

Daarom moet u het zwaard en de overheid hoogachten, evenals het huwelijk of het akkerwerk of enig ander handwerk, door God ingesteld. Zoals nu een man God kan dienen in de echtelijke staat, door akkerwerk of handwerk, anderen ten nutte, en bereid moet zijn te dienen, als zijn naaste het nodig heeft, zo kan hij ook in de machtsuitoefening God dienen en moet hij daarin dienen, wanneer de nood van de naaste het eist. Want zij, die de misdaad straffen en het goede beschermen, zijn Gods dienaren en handwerkslieden. Maar het staat ook vrij het na te laten, als het niet nodig is, evenals huwen of akkerwerk bedrijven vrij staat, als het niet nodig is.

Nu zegt u: *waarom hebben dan Christus en de apostelen het overheidsambt niet bekleed?* Antwoord: zeg mij, waarom Hij ook niet gehuwd is geweest of schoenmaker of kleermaker is geworden? Zou een levensstaat of ambt niet deugen, omdat Christus het niet bekleed heeft? Waar zouden dan alle soorten ambten blijven, behalve het predikambt, dat Hij alleen bekleed heeft? Christus heeft het Zijne bekleed, maar daarmee heeft Hij nog geen ander ambt verworpen. Het stond Hem niet vrij, het zwaard te voeren, want Hij moest slechts dat ambt bekleden, waardoor Zijn Rijk bestuurd wordt en dat in de eigenlijke zin dienen moet voor Zijn Rijk. Nu behoort tot Zijn Rijk niet, dat Hij gehuwd, schoenmaker, kleermaker, akkerman, vorst, beul, of beulsknecht is; voorts behoort tot Zijn Rijk noch zwaard noch wereldlijk recht, maar slechts Gods Woord en Geest. Daardoor worden de Zijnen innerlijk bestuurd. Dit ambt bekleedde Hij toenmaals en tot op heden en Hij verleent ons nog steeds de Geest en het Woord van God. En in dat ambt moesten Hem de apostelen en alle geestelijke machtshebbers opvolgen. Want zij hebben met het geestelijke zwaard, het Woord van God, wel zoveel te doen, om dit hun handwerk op de rechte wijze te volvoeren, dat zij het wereldlijke zwaard rustig moeten ter zijde laten en het anderen moeten afstaan, die niet hebben te prediken, alhoewel het zoals gezegd met hun levensstaat niet in strijd is, het te gebruiken. Want een ieder neme zijn eigen beroep en werk waar. Daarom, ofschoon Christus het zwaard niet gevoerd of gepredikt heeft, zo is het toch voldoende, dat Hij het niet heeft verboden of opgeheven, maar het bekrachtigd heeft. Evenals het ook voldoende is, dat Hij de echtelijke staat niet opgeheven, maar bevestigd heeft, ofschoon Hijzelf geen vrouw genomen noch iets daaromtrent geleerd heeft. Want wie Hij was moest Hij uitsluitend betonen met zulk een levensstaat en -werk, die uitdrukkelijk alleen tot bevordering van Zijn Rijk dienden, opdat men aan Zijn leven niet een grond en dwingend voorbeeld zou kunnen ontlenen, om te leren en te geloven, dat Gods Rijk niet zonder huwelijk en zwaard en dergelijke uiterlijke dingen zou kunnen bestaan (immers Christus' voorbeelden hebben een dwingende kracht)[427]. Want het hangt toch alleen van Gods Woord en Geest af wat het bijzondere ambt van Christus geweest is en wezen moest, als de hoogste Koning in dat Rijk. Nu echter niet alle Christenen hetzelfde ambt hebben (ofschoon zij het kunnen hebben)[428], kunnen zij gevoegelijk ook een ander hebben, waardoor God kan worden gediend.

Uit dit alles volgt nu wat het juiste begrip is van Christus' woorden (Matth. 5: 39): "gij zult de boze niet weerstaan." N.1. dat een Christen in staat moet zijn allerlei kwaad en onrecht te dulden, zichzelf niet wreekt, geen bescherming zoekt voor zichzelf bij de rechter, maar dat hij in het geheel niet de wereldlijke machten het recht voor zichzelf nodig heeft. Maar voor anderen kan, ja moet hij wraak, recht, bescherming en hulp zoeken en daartoe doen, wat hij

---

[427] Christus betaamde het te leven in de sfeer, die Hem in staat stelde, het Godsrijk in diepste innerlijkheid en hoogste reinheid eer te geven. Hem persoonlijk verbood deze grootse roeping huwelijk en zwaard.
[428] Ieder waarachtig Christen kan een prediker zijn van Gods Woord.

vermag. Evenzo moet de overheid, of uit zichzelf of op aansporing van anderen, hem helpen en beschermen zonder zijn eigen klacht, verzoek of aansporing. En als zij dit niet doet, moet hij zich laten onteren en schenden en de boze niet weerstaan, gelijk Christus' woorden luiden. En wees er van verzekerd, dat deze leer van Christus niet een raadgeving aan de volkomenen is, zoals onze sofisten smadelijk en leugenachtig leren, maar een algemeen-geldig en streng gebod voor alle Christenen. Weet dus, dat zij, die zich wreken of bij de rechter om eigen goed en eer aankloppen en twisten, allemaal heidenen zijn onder de naam van Christenen. Want daaruit ontstaat niets dan onmin; dat zeg ik u: En richt u niet tot de grote menigte of naar de gewoonte; want er zijn weinig Christenen op aarde, twijfel daaraan maar niet. Bovendien, het Woord van God is heel iets anders, dan de gewoonte[429].

Want hier ziet u, dat Christus de wet niet opheft, waar Hij spreekt: "gij hebt gehoord dat tot de Ouden gezegd is: oog om oog; Ik echter zeg u: weerstaat de boze niet." Maar Hij legt de bedoeling van de wet uit, en hoe men haar moet opvatten, als wilde Hij zeggen: u, Joden, meent dat het in Gods oog recht en goed gehandeld is, als u met het recht in de hand het uwe terugneemt, en vertrouwt erop, dat Mozes heeft gezegd: oog om oog, enz. Ik echter zeg u dat Mozes daarom zulk een wet gegeven heeft wegens de slechte mensen, die niet tot Gods Rijk behoren, opdat deze zichzelf niet wreken of nog ergere dingen doen, maar door zulk een recht van boven af gedwongen worden het kwade te laten, en door recht en regering onder de overheid gesteld worden[430]. U echter moet u zo gedragen, dat u zulk een recht niet behoeft en begeert. Want ofschoon de wereldlijke overheid zulk een wet moet hebben, volgens welke zij de ongelovigen kan oordelen en u haar ook zelf moogt gebruiken om anderen te oordelen, zo moogt u voor uzelf en in eigen zaak haar niet zoeken of gebruiken, want u hebt het Hemelrijk. Daarom moet u het aardrijk overlaten aan wie het u ontneemt.

Welnu, daar ziet u nu hoe Christus Zijn woorden niet zo bedoelt, dat Hij de wet van Mozes opheft of de wereldlijke macht verbiedt, maar Hij onttrekt de Zijnen eraan, opdat zij voor zichzelf er geen gebruik van zullen maken, maar haar overlaten aan de ongelovigen, die zij toch ook met zulk een recht kunnen dienen, aangezien er nu eenmaal niet-Christenen zijn en men niemand tot het Christendom dwingen kan. Dat echter Christus' woorden alleen de Zijnen betreffen, blijkt daaruit, dat Hij later (Matth. 5: 44) zegt, dat zij hun vijanden moeten liefhebben en volkomen zijn, gelijk hun hemelse Vader. Wie echter zijn vijanden liefheeft en volkomen is, die laat de wet liggen en gebruikt haar niet, om een oog voor een oog te eisen. Hij belet echter ook de niet-Christenen niet, die hun vijanden niet liefhebben en de wet wel gebruiken willen; ja, hij helpt mee, dat zulke wetten de misdadigers aanpakken, opdat ze niet nog ergere dingen doen.

Zo is nu, naar ik meen, het woord van Christus tot overeenstemming gebracht met de tekstwoorden, die het zwaard instellen en wel zo, dat de bedoeling deze is: het zwaard mag geen Christen voor zich en zijn zaak dragen of te hulp roepen; maar voor een ander kan en moet hij dat doen, opdat de misdadigheid ingetoomd en de vroomheid beschermd wordt, Evenals de Heere ook terzelfder plaatse (vs. 35- 37) spreekt: een Christen mag niet zweren, maar zijn woord zij ja ja, nee nee; dat is: voor zichzelf en uit eigen wens of begeerte mag hij niet zweren. Als echter de nood, het nut of de zaligheid, of ook Gods eer het eist, dan moet hij zweren; zo neemt hij dan, anderen ten dienste, de verboden eed te baat, evenals hij, anderen ten dienste, het verboden zwaard te baat neemt. Evenzo zweren Christus en Paulus ook vaak[431], om hun leer en getuigenis bij de mensen te bevorderen en geloofwaardig te maken. Zoals men dan ook doet bij verbonden en verdragen, enz. Daarom zegt Ps. 63: 12: "zij worden geprezen, die bij Zijn Naam zweren."

---

[429] Vergelijk het woord van Tertullianus: Christus heeft niet gezegd: "Ik ben de gewoonte", maar "Ik ben de waarheid" (De virginibus velandis 1: 1).

[430] Luther's bedoeling is dus deze: Het strafrecht heeft tweeërlei taak: le. de niet-Christenen, die er wel gebruik van willen maken, worden belet zich op eigen gelegenheid recht te verschaffen; 2e. de misdadigers vinden er een voortdurende en dreigende waarschuwing in om hen van het kwade af te houden.

[431] Men denke aanplechtige verklaringen, als: "voorwaar, voorwaar, God is mijn getuige" enz.

Hier gaat u nu vragen, of dan ook de beulen, beulsknechten, juristen, advocaten en al wat tot deze klasse behoort, Christenen kunnen zijn en godzalig kunnen leven: Antwoord: als het dragen van overheidsambt en zwaard een dienen van God is, gelijkboven is aangetoond, dan behoort daartoe ook alles, waarin de overheid het zwaard nodig heeft. Er moet steeds iemand zijn, die de misdadigers gevangen neemt, aanklaagt, ter dood brengt, de goeden beschermt, vrijspreekt, verdedigt en redt. Daarom, als zij het doen in de overtuiging dat zij niet zichzelf daarin zoeken, maar alleen het recht en de macht helpen handhaven, opdat de misdadigers in toom gehouden worden, dan kunnen zij hun ambt gerust waarnemen, zoals niemand anders een ander handwerk als broodwinning waarneemt. Want, zoals gezegd, liefde tot de naaste ziet niet op het hare, ook niet hoe groot of gering, maar hoe nuttig en nodig de werken zijn voor de naaste of voor de gemeenschap.

Vraagt u: hoe nu? zou ik dan niet voor mijzelf en voor mijn eigen zaak het zwaard te baat kunnen nemen in de overtuiging, dat ik daarmee niet het mijne zocht, maar alleen, dat het kwaad gestraft zou worden?

Antwoord: zulk een wonder is niet onmogelijk, maar heel zeldzaam en gevaarlijk. Waar de geest rijk is, daar kan het wel geschieden. Zo lezen wij van Simson (Richt. 15: 11), dat hij sprak: "ik heb hun gedaan, zoals zij mij gedaan hebben"[432]. Spr. 29: 29 zegt daarentegen: "zeg niet: ik wil hem doen, gelijk hij mij gedaan heeft." En Spr. 20: 22: "spreek niet: ik wil hem het kwade vergelden." Want Simson was door God daartoe opgeroepen, dat hij de Filistijnen zou tuchtigen en de kinderen Israëls moest redden. Ofschoon hij nu wel bij hen een aanleiding zocht en zijn eigen zaak voorwendde, toch deed hij het niet om zichzelf te wreken of het zijne te zoeken, maar anderen ten dienste en tot bestraffingvan deFilistijnen. Maar dat voorbeeld mag niemand opvolgen, tenzij hij een waarachtig Christen, vol van de Heilige Geest is. Waar het menselijk verstand ook zo wil handelen, zal men wel beweren niet het zijne te willen zoeken. Maar in de grond zal het onoprecht zijn, want zonder genade is het niet mogelijk. Daarom: word eerst als Simson, dan kunt u ook handelen als Simson.

[432] Luther heeft eens deze tekst voor zichzelf aangehaald in het felle geschrift "Waarom de boeken van de paus en zijn jongeren door Dr. Martin Luther verbrand zijn."

DEEL II

Hoe ver de macht van de wereldlijke overheid reikt

Hier komen we tot het voornaamste deel van deze verhandeling. Want nadat wij geleerd hebben, dat er een wereldlijke overheid moet bestaan op aarde, en ook, hoe men als vroom Christen daarvan ook gebruik moet maken, moeten wij nu leren, hoe lang haar arm is en hoe ver haar hand reikt, opdat zij zich niet te ver uitstrekt en God in Zijn Rijk en bestuur aantast. En het is heel nodig dit te weten. Want er volgt een ondragelijke en gruwelijke schade uit, als men haar te veel ruimte geeft en het is evenmin zonder schade, als zij te kort gehouden wordt. Hier straft ze te weinig, daar straft ze te veel. Ofschoon het verdraaglijker is als zij naar deze kant zondigt en te weinig straft, aangezien het te allen tijde beter is, een schurk te laten leven dan een vroom man te doden, daar de wereld toch schurken heeft en moet hebben, maar arm is aan vrome mensen.
Ten eerste moet opgemerkt worden, dat de twee groepen van Adamskinderen, waarvan de ene tot het Rijk van God onder Christus behoort en het andere tot het rijk van de wereld onder de overheid (zoals boven gezegd is) tweeërlei wetten hebben. Want elk rijk moet zijn eigen wetten en rechten hebben en zonder wet kan geen rijk noch bewind bestaan, gelijk de dagelijkse ervaring dat voldoende aantoont. Het wereldlijk bestuur heeft wetten, die zich niet verder uitstrekken dan over lichaam en goed en al wat tot het uiterlijke behoort op aarde. Want over de ziel kan en wil God niemand laten regeren, dan alleen Zichzelf. Daarom, waar de wereldlijke macht zich aanmatigt aan de ziel de wet te stellen, daar tast zij God in Zijn bestuur aan en verleidt en verderft slechts de zielen. Dat willen we zo duidelijk maken, dat men het moet aannemen, opdat onze adellijke heren, de vorsten en bisschoppen, zien, wat voor dwazen zij zijn, als zij de mensen met hun wetten en geboden willen dwingen zus of zo te geloven.

Als iemand aan een ziel een menselijke wet oplegt, dat ze zus of zo geloven moet, al naar dat 't die mens aanstaat, dan is Gods Woord daar zeker niet aanwezig. En is Gods Woord er niet, dan is het ook onzeker, of God het hebben wil. Want men kan er nooit zeker van zijn of datgene, dat Hij niet beveelt, Hem wel behaagt; ja, men is er zelfs zeker van, dat het Hem niet behaagt. Want Hij wil, dat ons geloof louter en alleen op Zijn Woord gegrondvest is, zoals Hij spreekt in Matth. 16: 18: "op deze steenrots wil ik Mijn Kerk bouwen" en in Joh. 10: 27 en 5: "Mijn schapen horen Mijn stem en kennen Mij; maar de stem van de vreemden horen zij niet, maar zij vluchten voor hen." Daaruit volgt, dat de wereldlijke macht de zielen in de eeuwige dood drijft met zulk een misdadig gebod, want zij dwingt iets te geloven, als zou het vast en zeker Gode behaaglijk wezen, terwijl het toch onzeker is, ja, terwijl het zelfs zeker is, dat het Hem mishaagt, daar geen duidelijk Woord van God aanwezig is. Want wie datgene voor zeker aanneemt, wat onjuist en onzeker is, die verloochent de waarheid, welke is God Zelf, en gelooft aan leugens en dwalingen en beschouwt als juist, wat onjuist is.

Daarom is het wel een bovenmate dwaas ding, als zij bevelen, dat men de kerk, de kerkvaders en concilies moet geloven, ofschoon Gods Woord dat nergens zegt. Duivels-apostelen bevelen zo iets en niet de Kerk[433], want de Kerk beveelt niets, of zij moet zeker weten, dat het Gods Woord is. Zoals Petrus in 1 Petrus 4: 11: "wie spreekt, die spreke als Gods Woord." Ze zullen echter lang niet kunnen bewijzen, dat de uitspraken van de concilies Gods Woord zijn. Veel dwazer is het echter nog, als men zegt: "de koningen en vorsten en de grote menigte geloven ook alzo"[434]. Eilieve, we zijn niet gedoopt in de naam van koningen, vorsten of de grote massa, maar in de Naam van Christus en van God Zelf. We heten ook niet koningen, vorsten of de massa, maar wij heten Christenen. Niemand mag en kan de ziel bevelen, tenzij hij haar de weg ten hemel wijst. Dat kan echter geen mens doen, dat kan God alleen. Daarom: in zaken, die de zaligheid van de ziel betreffen,

---

[433] De ware, onzichtbare Kerk.
[434] Met andere woorden: geloof dus maar op gezag, u aansluitend bij de meerderheid.

mag niets dan alleen Gods Woord geleerd en aangenomen worden. Voorts: ofschoon ze grote dwazen zijn, moeten zij toch toegeven, dat zij geen macht over de zielen hebben. Want geen mens kan een ziel doden of levend maken, ten hemel of ter helle zenden. En of ze dat van ons al niet willen aannemen, daar zal Christus Zelf het krachtig genoeg betuigen, waar Hij spreekt in Matth. 10: 28: "weest niet bevreesd voor degenen, die het lichaam doden en daarna niets meer kunnen doen; maar vreest veeleer Hem, die, nadat Hij het lichaam gedood heeft, macht heeft in de hel te werpen." Ik meen stellig, dat hier duidelijk genoeg aan alle mensen de ziel uit handen is genomen en alleen onder de heerschappij van God is gesteld.

Zeg mij nu eens, hoeveel verstand die mens hebben moet, die op die plaats bevelen uitvaardigt, waar hij in 't geheel geen macht heeft? Wie zou die mens niet voor onzinnig houden, die de maan beval te schijnen, als hij 't wilde? Hoe mooi zou dat samengaan, als zij daar te Leipzig ons te Wittenberg of andersom wij te Wittenberg hun te Leipzig wetten gingen stellen! Men zou aan die gebieders zeker nieskruid als dank geven, om hun hersens ermee schoon te vegen en hun hoofdverkoudheid te genezen. Toch gaan onze keizer en onze knappe vorsten zo te werk en laten zich door paus, bisschoppen en sofisten ertoe brengen (de ene blinde die de andere leidt!), om hun onderdanen te gebieden te geloven, zoals het hem goeddunkt. En toch willen ze nog christelijke vorsten heten; dat verhoede God! Bovendien kan men toch heel goed begrijpen, dat iedere macht slechts daar handelend mag en kan optreden, waar zij ook zien, weten, rechtspreken, oordelen, wijzigen en verhelpen kan. Want wat zou me dat voor een rechter zijn, die blindweg de zaak wilde beoordelen, die hij hoort noch ziet? Zeg mij eens: hoe kan een mens de harten zien, kennen, oordelen, vonnissen en veranderen? Dat is alleen aan God voorbehouden, zoals Ps. 7: 10 zegt: "God beproeft de harten en de nieren." Evenzo vs. 9: "de Heere is rechter over de mensen." En Hand. 15: 8: "God is een kenner van de harten." En Jer. 17: 9 en vervolgens: "boos en ondoorgrondelijk is het menselijk hart, wie kan het doorgronden? Ik, de Heere, Die de harten en nieren beproef." Een rechtbank moet heel zeker zijn, als zij moet oordelen en alles ten volle aan het licht gebracht hebben. Maar de gedachten en gezindheden van de ziel kunnen aan niemand dan alleen aan God bekend zijn. Daarom is het onmogelijk en tevergeefs, iemand te bevelen of met geweld te dwingen, zus of zo te geloven. Dat moet anders worden aangepakt; de macht doet het niet. En ik verbaas mij over de grote dwazen, daar ze zelf allemaal zeggen: "de occultis non judicat Ecclesia", "over geheime zaken oordeelt de Kerk niet." Indien dan de Kerk met haar geestelijk bestuur slechts openbare zaken bestuurt, hoe waagt de onzinnige wereldlijke macht het dan, over zulk een geheim, geestelijk, verborgen ding als het geloof, te oordelen en te school-meesteren?

Vervolgens: ieder moet dus op eigen verantwoording weten, hoe hij gelooft en moet voor zichzelf toezien, dat hij recht gelooft. Want evenmin als een ander voor mij naar de hel of de hemel kan gaan, evenmin kan hij ook voor mij geloven of niet geloven. En evenmin als hij mij hemel of hel kan openen of sluiten, evenmin kan hij mij tot geloof of ongeloof brengen. Daar het dus voor ieder afzonderlijk een gewetenszaak is, hoe hij gelooft of niet gelooft, en aangezien daardoor aan de wereldlijke overheid geen afbreuk gedaan wordt, moet deze ook tevreden zijn en haar eigen zaak behartigen en ieder laten geloven, hoe hij kan en wil, en niemand met geweld dwingen. Want geloven is een vrij werk, waartoe men niemand dwingen kan. Ja, het is een goddelijk werk in de geest: Laat staan dan, dat uitwendige macht het zou kunnen dwingen of bewerken. Vandaar het spreekwoord, dat Augustinus reeds kent: "tot 't geloof kan en mag men niemand dwingen."

Daarbij zien die blinde ellendige lieden niet, welk een totaal vergeefs en onmogelijk ding ze in de zin hebben. Want hoe hard ze bevelen en razen, ze kunnen de mensen toch nooit verder brengen, dan dat ze hen met de mond en de hand volgen. Het hart kunnen zij niet dwingen, al zouden ze zichzelf in stukken scheuren. Want het spreekwoord is waar: gedachten zijn tolvrij, Wat is dat nu toch, dat zij de mensen willen dwingen met het hart te geloven, terwijl ze zien dat dat onmogelijk is? Ze brengen daarmee de zwakke gewetens met geweld ertoe te liegen, te verloochenen en anders te spreken dan ze 't in hun hart voor

waar houden en laden zodoende andermans gruwelijke zonden op zich. Want alle leugens en valse belijdenissen, die zulke zwakke gewetens doen, komen ten laste van hem, die ze afgedwongen heeft[435]. Het zou toch veel beter zijn te dragen, dat zij, als hun onderdanen dwaalden, ze eenvoudig lieten dwalen, dan dat zij hen dwongen te liegen en anders te spreken dan zij van mening zijn. Ook is het niet goed, dat men het slechte met het slechtere bestrijden wil.

Maar wilt u weten, waarom God beschikt, dat de wereldlijke vorsten op zulk een gruwelijke manier moeten te keer gaan? Ik zal 't u zeggen. God heeft hen overgegeven aan een verkeerde gezindheid en wil er met hen een eind aan maken, evenals met de geestelijke heren. Want mijn ongenadige heren, paus en bisschoppen, moesten bisschoppen[436] zijn en Gods Woord prediken. Dat laten ze na en ze zijn wereldlijke vorsten geworden en regeren met wetten, die slechts betrekking hebben op lichaam en goed. Ze hebben het heel mooi omgedraaid! Innerlijk moesten ze de zielen regeren door Gods Woord, maar ze regeren met uiterlijke macht kastelen en steden, land en luiden, en martelen de zielen met onuitsprekelijke moorddadigheid. Evenzo moesten de wereldlijke heren land en luiden regeren met uiterlijke macht. Dat laten zij na. Ze wisten niets meer te doen dan geld bij elkaar te schrapen en te rapen, de ene tol na de andere, de ene belasting na de andere te heffen, daar een beer, hier een wolf vrij te laten[437], bovendien te maken, dat er bij hen geen recht, trouw en waarheid meer gevonden wordt en zo te handelen, dat het zelfs voor rovers en boeven te bont was, zodat hun wereldlijk bestuur even diep gezonken terneer ligt, als dat van de geestelijke tirannen. Daarom verkeert God hun verstand, zodat zij waanzinnig te werk gaan en geestelijk over de zielen willen regeren, evenals die anderen wereldlijk willen regeren, om kalmweg andermans zonden en de haat van God en alle mensen op zich te laden, totdat ze te gronde gaan met bisschoppen, papen en monniken en al, de ene schurk met de andere, om daarna de schuld van dat alles aan het evangelie[438] te geven en in plaats van zich te bekeren God te lasteren door te zeggen: onze (d.i. Luther's) prediking heeft dat alles veroorzaakt. Maar hun ondeugd en boosheid hebben het verdiend en verdienen het nog onophoudelijk. Zo deden ook de Romeinen, toen zij te gronde gingen[439]. Zie, daar bespeurt u de raad van God over de grote hanzen. Maar ze mogen 't niet geloven, opdat zulk een ernstige raad van God niet verhinderd wordt door hun boetedoening[440].

Nu zegt u: Paulus heeft toch gezegd in Rom. 13: 1: "een ieder zij onderdanig aan de overheid." En Petrus zegt in 1 Petrus 2: 13: "wij moeten aan alle menselijke ordening onderdanig zijn."
Antwoord: daarin hebt u gelijk. Want die teksten getuigen voor mij. Paulus spreekt van de overheid en haar macht. Nu hebt u gehoord dat niemand dan God alleen macht over de zielen hebben kan. Dan moet Paulus ook geen andere gehoorzaamheid bedoelen, dan daar, waar macht kan wezen. Daaruit volgt, dat hij niet spreekt van het geloof. Hij bedoelt dus niet, dat de wereldlijke overheid macht moet hebben om over het geloof te gebieden, maar om op aarde over de uiterlijke goederen te heersen en te beheren. Dat geven zijn woorden ook duidelijk en helder aan. Want aan beide, aan de macht en aan de gehoorzaamheid stelt hij paal en perk en zegt (Rom. 13: 17): "geeft ieder het zijne, schatting, wie de schatting, tol, wie de tol, eer, wie de eer, vrees, wie de vrees toebehoort." Ziedaar: gehoorzaamheid en macht in de wereld slaagt alleen op belasting, tol, eer en vrees, dus uiterlijk. Evenzo waar hij zegt in vs. 4: "de macht is niet te vrezen voor degenen, die goede, maar voor degenen, die kwade dingen doen"; daar perkt hij nogmaals de macht in,

---

[435] Vgl. Matth. 27 25: "Zijn bloed kome over ons en onze kinderen", en Hand. 5: 28.
[436] Epi-scopus bis-schop toe-ziener, dus bisschop in de ware zin van het woord,
[437] N.l. voor de jacht, om ze daarna weer te vangen.
[438] N.l. aan Luther en de ketters.
[439] De Romeinse keizers gaven de schuld van rampen aan de Christenen en vervolgden de Christenen, toen het Romeinse rijk ten ondergang neigde.
[440] Hun harten moeten verstokt blijven.

(zeggende) dat zij niet over geloof of Gods Woord, maar alleen over kwade werken heer en meester moet zijn.

Dat bedoelt ook Petrus als hij in vs. 13 spreekt van menselijke ordening. Nu kan menselijke ordening zich nooit uitstrekken tot in de hemel en tot over de ziel, maar slechts op aarde over de uiterlijke levenswandel van de mensen onder elkander, waar mensen zien, weten, vonnissen, oordelen, straffen en redden kunnen. Dat alles heeft ook Christus heel goed onderscheiden en kort samengevat, als hij zegt in Matth. 22: 21: "geeft de keizer, wat van de keizer is en God, wat van God is." Als nu de keizerlijke macht zich uitstrekte tot het Rijk en de macht van God en niet iets afzonderlijks was, zou Hij het niet zo onderscheiden hebben. Want, zoals gezegd, de ziel staat niet onder de macht van de keizer. Hij kan haar noch leren, noch leiden, noch doden, noch levend maken, noch binden, noch ontbinden, noch oordelen, noch vonnissen, noch vasthouden, noch vrijlaten[441], wat toch het geval moest zijn, als hij macht had wetten of bevelen aan haar op te leggen. Maar over lichaam, goed en eer heeft hij zulks wel te doen, want die staan onder zijn macht.

Dat alles heeft ook David reeds lang te voren in een korte, mooie tekst samengevat, waar hij zegt in Ps. 115: 16: "de hemel heeft Hij aan de Heere des hemels, maar de aarde heeft Hij aan de mensenkinderen gegeven." Dat betekent: wat op aarde is en tot het tijdelijke aardse rijk behoort, daarin heeft een mens wel macht van God; maar wat tot de hemel en tot het eeuwige rijk behoort, dat staat alleen onder de hemelse Heere. Ook Mozes heeft dit niet vergeten, als hij spreekt in Gen. 1: 26: "God sprak: laat Ons mensen maken, die over de dieren op aarde, de vissen in het water en de vogels in de lucht regeren." Daar is de mens slechts uiterlijk bestuur toegekend. In één woord: dat is ook de bedoeling, zoals Petrus zegt in Hand. 5: 29: "men moet Gode meer gehoorzamen dan de mensen." En daarmee stelt hij ook eens en voor goed duidelijk paal en perk aan de wereldlijke macht. Want als men aan alles wat de wereldlijke macht wilde, moest gehoorzamen, dan zou het woord "men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen" geen zin hebben.

Als nu uw vorst of wereldlijk heer u gebiedt, de zijde van de paus te kiezen, zus of zo te geloven, of boeken weg te doen, dan moet u zeggen: "het past Lucifer niet, naast God te zitten. Waarde heer, ik ben verschuldigd u te gehoorzamen met lijf en goed, beveel mij naar de mate van uw macht op aarde, zo zal ik volgen. Beveelt u mij echter te geloven of boeken weg te doen, zo zal ik niet gehoorzamen; want dan bent u een tiran en grijpt te hoog en beveelt, waar u noch recht noch macht hebt, enz." Ontneemt hij daarom uw goed en straft bij zulke ongehoorzaamheid: zalig bent u en dank God ervoor, dat u waardig bent ter wille van Gods Woord te lijden. Laat hem maar razen, de dwaas, hij zal zijn rechter wel vinden! Want ik zeg u, als u hem niet tegenspreekt maar hem toestaat u het geloof of de hoeken te ontnemen, dan hebt u waarlijk God verloochend. Laat ik daarvan een voorbeeld geven: In Meiszen, Beieren en in de Mark Brandenburg en op andere plaatsen hebben de tirannen een gebod doen uitgaan, dat men de nieuwe testamenten her en van dein de overheidsgebouwen moet uitleveren. Hier moeten hun onderdanen alz6 doen: niet één blaadje, niet één letter moeten zij uitleveren, op straffe van verlies van zaligheid. Want wie dat doet, levert Christus over in de handen van Herodes; want zij handelen dan als moordenaars van Christus, zoals Herodes. Maar in dat alles moeten zij lijden, ook al beval men bij hen huiszoeking te doen en met geweld boeken of goederen af te nemen. Misdadigheid moet men niet weerstaan, maar ondergaan; men moet haar echter niet billijken, noch daarin helpen, volgen of gehoorzamen met één schrede of met één vinger. Want zulke tirannen handelen zoals wereldlijke vorsten moeten handelen, het zijn "wereldlijke"vorsten[442]
.

De wereld echter is Gods vijandin. Daarom moet zij ook doen wat tegen God en overeenkomstig de wereld is, opdat ze niet van hun beroepseer beroofd worden maar

---

[441] Zie Matth. 16: 19.
[442] Vgl. Matth. 20: 25.

wereldlijke vorsten blijven. Verwonder u daarom niet, als zij tegen het evangelie razen en tieren. Zij moeten aan hun titel en naam voldoen.

En u moet weten, dat een wijs vorst van het begin van de wereld af een zeldzame vogel is en een vrome vorst nog veel zeldzamer. Zij zijn gewoonlijk de grootste dwazen en de ergste schurken op aarde[443]. Daarom moet men bij hen altijd op het ergste bedacht zijn en weinig goeds van hen verwachten, vooral in godsdienstige zaken, die het zieleheil raken. Want zij zijn Gods gevangenbewaarders en beulen en Zijn goddelijke toorn gebruikt hen, om de slechte mensen te straffen en naar het uiterlijke vrede te bewaren[444]. Onze God is een groot Heere.

Daarom moet Hij ook zulke edele hooggeboren rijke beulen en beulsknechten hebben en daarom wil Hij, dat zij van iedereen rijkdom, eer en vrees in overvloed en in menigte ontvangen. Het behaagt Zijn goddelijke wil, dat wij Zijn beulen genadige heren noemen, hun te voet vallen en met alle ootmoed onderdanig zijn, voorzover zij hun handwerk niet te ver uitbreiden en herders in plaats van beulen willen zijn. Valt het nu zo uit, dat een vorst wijs, vroom of een Christen is, dan is dat één van de grootste wonderen en het aller-kostelijkste teken van goddelijke genade over dat land. Want meestal gaat het volgens het woord van Jesaja 3: 4: "Ik wil hun kinderen tot vorsten geven en dwazen zullen hun heren zijn"; en Hosea 13: 11: "Ik wil u een koning geven in Mijn toorn en zal hem u ontnemen in Mijn verbolgenheid." De wereld is te boos en niet waard, dat zij te veel wijze en vrome vorsten heeft. Kikvorsen zijn voer voor ooievaars.

Maar nu zegt u wederom: ja zeker, wereldlijke macht dwingt niet te geloven, maar belet slechts uiterlijk, dat men de mensen niet met valse lering verleidt; hoe zou men anders de ketters kunnen bestrijden?
Antwoord: dat moeten de bisschoppen doen; hun is dat als ambt opgedragen en niet aan de vorsten. Want ketterij kan men nooit met geweld beletten, men moet dat anders aanpakken en hier is een ander soort van twist dan die met het zwaard. Gods Woord moet hier strijden. Als dat het niet kan klaar spelen, dan zal het door wereldlijke macht wel nooit gelukken, al wordt de wereld met bloed overstroomd. Ketterij is een geestelijke zaak, die men niet met ijzer kan stuk hakken, met vuur kan verbranden of met water kan verdrinken. Alleen Gods Woord is daartoe in staat, zoals Paulus zegt in 2 Cor. 10: 4: "onze wapenen zijn niet vleselijk, maar machtig in God, om alle raad en hoogheid omver te werpen, die zich verheft tegen de kennis Gods en alle verstand gevangen te nemen onder de gehoorzaamheid van Christus." Nooit hebben geloof en ketterij grotere kracht, dan waar men ze zonder Gods Woord, alleen met geweld bestrijdt. Want dan kan men zeker zijn, dat zulk geweld ongelijk heeft en tegen het recht handelt, daar het zonder Gods Woord te werk gaat en zich niet anders dan alleen met geweld weet te behelpen, gelijk de redeloze dieren.

---

[443] In dit aan hertog Johannes opgedragen geschrift uit Luther zich ongedwongen, onderscheid makende weliswaar tussen ambt en persoon, en in overeenstemming met menig Schriftwoord, zoals Ps. 118: 9; 146: 3; Pred. 10: 16; Jes. 3: 4; Matth. 10: 18; 20: 25; Hand. 4: 26.
[444] Vergelijk Vondel in "Josef in Dothan": Ja, Vader, laat de mensen ruiken hoe Gij de kwaden kunt gebruiken ten goede van dit aards geslacht.

8.3. GESCHIEDENIS VAN BROEDER HENDRIK'S VERBRANDING IN DITMAR, BENEVENS EEN VERKLARING VAN DE TIENDE PSALM DOOR M. LUTHER. 1525.

TOELICHTING

Hendrik van Zutfen werd omstreeks 1488 geboren. Hij trad in de Augustijner orde en ging in 1508 studeren te Wittenberg, waar hij Luther leerde kennen. In 1509 behaalde hij de graad van baccalaureus (candidaat) in de wijsbegeerte en in 1511 die van magister (doctorandus). Nadat hij in 1514 plaatsvervangend prior van het Augustijner klooster te Keulen was geweest, werd hij in 1515 prior van het klooster van zijn orde te Dordrecht. Van 1520 tot 1522 vertoefde hij weer te Wittenberg, waar hij tot de vriendenkring van Luther en Melanchthon behoorde en nu ook baccalaureus in de theologie werd. Toen werkte hij enige maanden te Antwerpen, maar werd op aanstoken van de Dominikanen door de landvoogdes Margaretha gevangen genomen. Het volk bevrijdde hem echter en nu week Hendrik naar Duitsland uit. Hij had de bedoeling naar Wittenberg te reizen, maar werd door geestverwanten te Bremen vastgehouden. Het verdere verloop van Hendrik's geschiedenis is door Luther op sobere wijze getekend.
De gegevens hiervoor heeft Luther o.a. van de Bremer predikant Jacobus Propst ontvangen, die hem verzocht aan de gemeente aldaar een brief te schrijven, om haar over de marteldood van de geliefde leraar te troosten.
De wijze, waarop Luther aan dit verzoek gevolg heeft gegeven, getuigt ervan, welk een voortreffelijk trooster hij was. En volkomen terecht heeft men gezegd, dat zijn troostbrief een waarlijk apostolisch karakter draagt.

Martinus Luther, prediker te Wittenberg, aan alle geliefde uitverkoren vrienden van God in Christus te Bremen.

Genade en vrede van God onze Vader en de Heere Jezus Christus.

Zeer geliefden in Christus, ik heb van de geschiedenis van het martelaarschap van de zalige broeder Hendrik van Zutfen, die ik door geloofwaardige en vrome lieden heb laten onderzoeken, nauwkeurig kennis genomen. En ik heb haar niet in duisternis of twijfel verborgen willen laten liggen. Nee, het heeft mij goed gedacht, om haar aan de dag te brengen tot lof en eer van de goddelijke genade, welke in deze tijd in zo rijke mate aan ons, verdoemden, onwaardigen en verlorenen geschonken is, dat wij niet alleen het zuivere Woord van God bezitten, horen en lezen en het ook op vele plaatsen als de heldere zon zien opgaan, maar tevens gevoelen en bespeuren, dat de Geest van God Zijn Woord met sterke en machtige daden bewijst en bevestigt, gelijk Hij van de aanvang af[445] placht te doen. Dit geschiedt vooral hierdoor, dat Hij zulke dappere en kloeke harten geeft, dat predikers en toehoorders beiden op vele plaatsen dagelijks het aantal van de heiligen aanzienlijk vergroten. Immers verscheidenen vergieten hun bloed, verscheidenen zijn gevangen genomen of door de hunnen verjaagd en allen tezamen dragen zij de smaad van Christus' kruis. Zo is thans weer een waar christelijk leven zichtbaar geworden, dat met zijn lijden voor de wereld gruwelijk is om aan te zien, maar kostelijk en van waarde voor het oog van God. Zo zegt het Psalmboek: Kostelijk is voor de Heere de dood Zijner heiligen en nogmaals: Hun bloed is kostelijk voor Zijn ogen (Ps. 72: 14).

Onder hen schittert zeker het aller-helderst deze Hendrik van Zutfen, uw prediker, die in Ditmar zulk een schandelijke marteling omwille van Gods Woord ondergaan en het evangelie op zo machtige wijze met zijn bloed bevestigd heeft. Trouwens de twee te Brussel, Johannes en Hendrik[446], zijn als de eersten ook twee heerlijke lichten geworden

[445] D.w.z. vanaf de dagen van het oudste Christendom.

door de schone dood, waardoor zij geofferd zijn, een offer Gode tot een liefelijke reuk. Hierbij behoort ook Gaspar Tauber, die te Wenen werd verbrand, en George, een boekhandelaar in Hongarije. En nu is onlangs, naar ik vernomen heb, te Praag in Bohemen iemand verbrand, omdat hij zijn orde van de onreine kuisheid[447] heeft verlaten en in de goddelijke echtelijke staat en de orde van de reine kuisheid getreden is. Het zijn dezen en hun gelijken, die in hun bloed het pausdom benevens zijn god, de duivel, zullen verdrinken. Zij ook zijn het, die het Woord van God tegenover de onreine lasteraars, de nieuwe valse profeten[448], die thans overal opstaan en scheuringen verwekken, rein en zuiver zullen handhaven. Want zonder twijfel laat God hen in deze tijd, waarin zoveel dwalingen en secten opkomen, uit genade sterven en hun bloed vergieten, om ons te waarschuwen en door hen te getuigen, dat de leer, die zij verkondigd en gehandhaafd hebben, waarvoor zij gestorven zijn en met hun martelaarschap getuigenis hebben afgelegd, de rechte leer is, waardoor de ware geest gegeven wordt. Zo stierven oudtijds ook de heilige martelaren terwille van het evangelie en bezegelden en verzekerden zij het met hun bloed.

Zulk een roem hebben degenen, die de wereld over goede werken, menselijke gerechtigheid en vrije wil geleerd en haar op een dwaalspoor geleid hebben, nog nooit kunnen verwerven. Terwille van zulk een leer doodt de duivel niemand; hij kan hen goed verdragen, ja geeft hun grote rijkdommen, eer en wereldse macht, zodat zij rust hebben en een aangenaam leven leiden. En zo zij daarvoor al stierven, dan zijn zij toch geen martelaren van God, maar van zichzelf en van de duivel. Zo zijn ook de heidenen om tijdelijk recht, goed en eer gestorven, gelijk Paulus Rom. 5: 7 zegt: dat terwille van het goede misschien iemand zou kunnen sterven, dat wil zeggen terwille van allerlei, dat de wereld goed noemt, zoals rijkdom, eer, macht. Want om het recht wil nauwelijks iemand sterven. Maar sterven terwille van Gods Woord en van het geloof, dat is de dierbare, kostelijke, edele dood, die alleen het deel is van de kinderen van Gods Geest. Want zulk sterven sluit in en brengt mede, dat men voor de onrechtvaardigen en zelfs voor hen, die de dood aandoen, sterft en in zijn sterven voor hen bidt, zoals Christus heeft gedaan volgens het woord van Jesaja: En Hij bad voor de overtreders (Jes. 53: 12). Daarom lezen wij ook geen voorbeeld ervan, dat ooit een Christen terwille van de leer van de vrije wil en van de werken gestorven is, maar alleen terwille van het Woord van God.

Daar nu de barmhartige God u te Bremen zo genadig bezoekt en u zo nabij is, daarbij de kracht van Zijn Geest zo duidelijk onder u in deze Hendrik betoont, dat u het met handen kunt tasten, heb ik het goed geoordeeld, u de geschiedenis van zijn lijden schriftelijk mede te delen en haar openbaar te maken, opdat ik uw hart in Christus vermaan, dat u niet bedroefd bent, noch kwaad spreekt van zijn moordenaars in Ditmar, maar verheugd bent, God dankt en prijst, die u waardig heeft gemaakt om zulke wonderen en genadegaven van Zijnentwege te aanschouwen en te bezitten. Want zijn moordenaars hebben reeds al te veel en al te grote straf gekregen, dat zij hun handen zó jammerlijk met het onschuldige bloed bevlekt en zich voor God zo diep en verschrikkelijk bezondigd hebben. Daarom is het veel meer nodig over hen te wenen en te klagen, dan over de zalige Hendrik, en voor hen te bidden, dat niet alleen zij, maar het gehele Ditmarse land bekeerd wordt en tot kennis van de waarheid komt. En het is een troost te kunnen hopen, dat dit als vrucht uit dit lijden van Hendrik zal voortkomen, vooral omdat reeds velen in dat land verlangend naar het evangelie zijn en het hun leed doet, dat zulk een moord onder hen is gepleegd. Want het is zeker de bedoeling van God, die de zalige Hendrik daar heeft willen laten lijden, niet alleen de goddelozen, die zich niet bekeren, te straffen, maar ook een zodanige moord voor velen in dat land heilzaam te maken en hen daardoor tot het eeuwige leven te voeren.

Derhalve verzoek ik u en beveel u aan, om in dit geval de **tiende Psalm**[449] te zingen en te lezen, die hierop volkomen en duidelijk toepasselijk is. Dan zal men niet bedroefd over de

---

[446] Johannes van Esschen en Hendrik Voes, twee Augustijner monniken werden de 1ste juli 1523 te Brussel verbrand. Te van hun nagedachtenis schreef Luther een gedicht: "Lied von den zwei Märtyrern Christi."
[447] D.i. zijn kloosterorde.
[448] Karlstadt, Thomas Münzer e.a.

martelaren zijn, maar blijde God loven om de vrucht, die God door hun martelingen op aarde werkt. En het zal mij waarlijk niet verdrieten deze Psalm met u, als in de geest tegenwoordig, door te zingen en er een beknopte verklaring van te geven.

Een beknopte verklaring van de tiende Psalm over de martelaren van Christus, welke aldus begint:

Een Psalm van David, om luide te zingen van de jeugd des Zoons.
Deze titel geeft aan, waarvan de Psalm zingt en hoe hij gezongen moet worden. Luid moet men zingen, dat wil zeggen blij en met lust; en van de jeugd van de Zoon, dat wil zeggen van de martelaren van Christus, de Zoon van God, die Zijn jonge, sterke mannen zijn en dit in hun dood door het geloof in alle volkomenheid zijn geworden.

Ik dank de Heere van ganser harte en wil Uw wonderen verhalen.
Deze wonderen zijn, gelijk straks volgt, dat God de wereld bedwingt en bekeert niet met geweld, maar door het bloed en de dood van Zijn heiligen en dat Hij de levenden door de stervenden en doden overwint: welk een wonderbare zegepraal:

Ik verblijd mij en ben vrolijk en loof Uw Naam, Gij Allerhoogste!
Zijn Naam is even wonderbaar als Zijn werk; want door dat werk heeft Hij de Naam, dat Hij door de dood het leven bevordert en Zich daardoor een Heere over leven en dood betoont (Rom. 14: 9).

Dat Gij mijn vijanden achterwaarts gedreven hebt: zij zijn gevallen en omgekomen voor Uw aangezicht.
Welk een zalig drijven, vallen en omkomen, dat van Gods Aangezicht, dat wil zeggen door de kennis van Zijn genade komt, waardoor de goddelozen zó vallen, dat zij opstaan en zalig worden.

Want Gij hebt mijn rechtszaak ten einde gebracht; Gij zit op de troon, een rechtvaardig Rechter.
De zaak is het Woord van God, waarom de goddelozen ons vijandig gezind zijn. Maar God brengt het zover, dat onze leer de rechte blijft en genen te schande worden. Derhalve is het ons tot een troost, dat Hij onze rechtvaardige zaak niet in de steek kan laten.

Gij scheldt de heidenen en brengt de goddelozen om; hun naam verdelgt Gij voor altijd en eeuwig.
Aldus brengt U mijn zaak ten einde, dat U hen door Uw Woord straft en bekeert en al hun bedoelen teniet doet, zodat men er geen acht meer op slaat.

De zwaarden des vijands hebben een einde, de steden verwoest Gij; hun gedachtenis is met hen heen.
Dat wil zeggen: zij laten af van het vervolgen en worden gelovig, zodat zij hun vroegere gezindheid niet meer prijzen of gedenken.

De Heere echter blijft eeuwig; Hij heeft Zijn zetel ten gerichte bereid.
Dat wil zeggen: Zijn Woord en rijk bestaat en Hij verdoemt alle goddelozen met hun gezindheid.

Hij richt de aarde met recht en regeert de mensen rechtvaardig.
Dat wil zeggen: door Zijn Woord leidt en leert Hij de wereld op de rechte en goede wijze.

De Heere is de schuts van de armen, een schuts ten tijde van nood.

---

[449] Wij hebben hier met een vergissing van Luther te doen; **bedoeld is de negende Psalm.**

Want al laat Hij toe, dat wij aangevochten worden en dat ettelijken worden gedood, Hij beschermt hen toch naar de geest, zodat zij moedig zijn en de dood niet vrezen, maar hem overwinnen. Bovendien voegt Hij het toch zó, dat wij niet allen omkomen, zoals de goddelozen gaarne wilden. En alzo blijft Zijn kuddeke immermeer in leven en neemt het toe.

Daarom hopen op U wie Uw Naam kennen; want Gij, Heere, verlaat niet wie U zoeken.
Het is een grote steun en troost, dat God ons belooft, dat Hij niet zal verlaten hen, die naar Hem vragen, dat wil zeggen: hen die Zijn Woord bezitten, waarin Zijn Naam erkend en geprezen wordt, niet ons doen en onze naam, gelijk de werkheiligen doen.

Looft de Heere, die op Sion woont, verkondigt onder de mensen Zijn werken.
Dat wil zeggen: zoekt en prijst alleen Zijn Naam en predikt Zijn Woord, dan zal Hij van Zijn kant u zoeken en prijzen, zoals het volgende zegt:

Want Hij denkt aan en vraagt naar hun bloed; Hij vergeet niet het gekrijt van de armen.
Hij laat hen doden en hun bloed vergieten, houdt zich alsof Hij hen vergeten heeft. Doch Hij denkt sterk aan hen en beschikt, dat hun bloed zó gewroken wordt, dat het getal gelovigen steeds groter wordt en dat van de goddelozen geringer, hoe meer bloed zij vergieten.

Wees mij, Heere, genadig, zie mijn ellende onder de vijanden aan, Gij die mij verheft uit de poorten des doods.
Dat wil zeggen: ga voort, gelijk U begonnen bent en help ons steeds verder door de dood talrijker worden. Want het is Uw gewoonte ons uit de poorten van de dood, dat is uit de macht van hen, die doden, te verlossen en hen ten onder te brengen.

Opdat ik Uw ganse eer verkondig in de poorten van Sions dochter, dat ik verheugd zij in Uw heil.
Dat ik ook des te meer in het vervolg U moet loven, hoe meer U helpt, opdat Uw Naam steeds groter wordt bij de gelovigen, zoals volgt:

De heidenen zijn in de groeve verzonken, die zij bereid hadden, hun voet is gevangen in het net, dat zij gespannen hadden.
Dat wil zeggen: met hun doden en vervolgen doden zij zichzelf en brengen zichzelf om. Want God maakt daardoor Zijn Woord sterker, zodat het meer mensen dan anders bekeert.

Er is erkend, dat de Heere recht doet; de goddeloze is verstrikt in het werk zijner handen. Sela.
Hij laat Zijn Woord niet in de steek, doch maakt het op het eind openbaar, dat het goed is en de goddelozen met hun eigen woorden en uitspraken worden gevangen.

De goddelozen moeten ter helle gevoerd worden, alle heidenen die God vergeten.
Zo moeten wij tegen hun eigen wens in bidden, dat God hen in het geweten treft en door ons woord verschrikt, opdat zij tot ons komen.

Want Hij vergeet de armen niet geheel en de verwachting van de ellendigen zal niet voor eeuwig verloren zijn.
Dit wilden wel gaarne de goddelozen en God laat het ook wel de schijn ervan hebben en de goddelozen het erop toeleggen.
Doch Hij troost ons hier, dat wij ons niet naar de schijn moeten richten, maar naar Zijn Woord.

Heere, sta op, opdat mensen niet de overhand krijgen; laat alle heidenen voor U geoordeeld worden.
Dat wil zeggen: doe gelijk U gesproken hebt en laat Uw Woord ver onder de heidenen weerklinken, zodat zij in hun geweten verdoemd en verschrikt worden.

Stel hun, Heere, een leraar, opdat de heidenen erkennen, dat zij mensen zijn. Sela.
Wie zich bewust is een mens te zijn, die weet, dat hij niets en nietig is voor God. Daarom laat hij wel af van zijn razernij en vermetelheid en begeert in deemoed van iedereen te leren. Zulke kennis brengt echter het uiterlijk gepredikte Woord. Daarom vraagt hij daartoe leraars, gelijk Christus zegt: Bidt de Huisvader, dat Hij arbeiders in Zijn oogst uitzendt (Matth. 9:38). Hij wil niet met geesten zonder leer of zonder uitwendig Woord aan ons werken, zoals thans ettelijke dolle profeten dwaas verkondigen.

Zo ziet u hier, geliefde heren en vrienden, hoe deze Psalm ons troost en gebiedt te hopen, dat God door het dierbare bloed van Hendrik veel goeds en nuttigs tot stand zal brengen. Daarom laat u troosten door zulk een goddelijk troostwoord en helpt bidden met deze Psalm, dat Zijn Naam geheiligd en Zijn rijk vermeerderd wordt.
Ik bid u om Godswil: laat de goede lieden in Ditmar u bevolen zijn; wilt hen op vriendelijke wijze troosten en helpen tot ons te komen. Want ik hoor, dat het velen bovenmate leed doet, dat door de monniken zulk een groot ongeluk in hun land aangericht is. Dit is een goede, door God ontstoken vonk; daaruit zal wel een goed vuur ontstaan, als u met vriendelijke, zachte geest ervoor zorgt, dat het niet uitgeblust wordt.

Laat u ook Jacobus Propst, uw prediker, benevens de anderen bevolen zijn, die God met u allen sterkte en genade schenke, zodat u in de leer, die door Hendrik's bloed bezegeld is, blijft en, zo God het eist, hem navolgt.

U groeten al onze broeders in Christus. Bidt voor ons. De genade Gods zij met u! Amen.

DE GESCHIEDENIS VAN BROEDER HENDRIK VAN ZUTFEN

In het jaar onzes Heeren 1522 kwam Hendrik naar Bremen, niet omdat hij daar wilde prediken, want hij wilde naar Wittenberg reizen, daar hij door de tirannen omwille van het evangelie uit Antwerpen verdreven was. Hem werd echter door verscheidene vrome Christen-burgers het verzoek gedaan een predicatie te houden. Uit christelijke liefde weigerde hij dit niet, doch hield de eerste preek op de zondag vóór St. Maarten[450]. Toen het volk hoorde, dat hij het Woord van God leerde, richtte de ganse gemeente van die parochie herhaaldelijk het dringend verzoek tot hem, dat hij hun het Woord van God zou prediken en daartoe bij hen zou blijven. En hij nam aan dit enige tijd met hen te beproeven.

Toen echter de lieden, die men geestelijken noemt, met name de domheren alsmede de monniken en de priesters hiervan kennis kregen, deden zij hun uiterste best hem en het Woord van God tot zwijgen te brengen en te verdrijven terwille van hun hebzucht, zoals dat in alle landen immers de manier is. Derhalve verzochten zij de edelachtbare wijze Raad zulk een boze ketter te verdrijven; want - zo heette het - zijn leer en prediking was tegen de heilige christelijke kerk gericht. Toen liet de wijze Raad op grond van dit verzoek de bouwmeesters[451] en oversten van de parochie, waar Hendrik predikte, ontbieden en hun de klacht van het kapittel en alle priesters voorleggen.

Daarop antwoordden de bouwmeesters van de parochie, dat zij niet anders wisten, dan dat zij een vrome en geleerde prediker hadden beroepen, die het Woord van God rein en zuiver onderwees. Wanneer echter het kapittel of iemand anders, klein of groot, kon bewijzen, dat hij iets in strijd met Gods Woord of een andere ketterij onderwezen of gepredikt had, dan wilden zij hem geenszins dulden of bij zich houden, maar hem samen met het kapittel helpen vervolgen. Wanneer echter de heren van het kapittel alsmede de andere geestelijken hem niets ten laste konden leggen, dat hij in strijd met Gods Woord had geleerd, en de bedoeling hadden hem met geweld zonder enig vergrijp te verjagen, dan zouden zij dat op generlei wijze dulden. Zij verzochten derhalve de edelachtbare Raad aller-onderdanigst zoiets niet van hen te vergen, maar het recht te handhaven; zij waren ook bereid hun predikant te allen tijde te verplichten, om zich aan het recht te houden. Dit antwoord liet de edelachtbare Raad door zijn afgevaardigden aan het kapittel overbrengen. Toen echter de geestelijken bemerkten, dat zij met goede woorden niets bereikten, begonnen zij te toornen en te dringen en liepen terstond naar hun bisschop[452] en deelden hem mede, hoe de regenten van Bremen ketters geworden waren en de geestelijkheid niet wilden gehoorzamen. En zij uitten vele klachten, dat het te duchten was, dat de ganse stad zou worden verleid.

Nu zond de bisschop twee van zijn raadsheren naar Bremen en liet verzoeken de monnik tot hem te willen zenden. Toen men echter vroeg, om wat voor reden men hem moest uitleveren, antwoordden zij, dat hij tegen de heilige kerk predikte. Maar vroeg iemand, in welk opzicht en in welke geloofsartikelen, dan wisten zij niets te antwoorden. Onder deze raadsheren was ook de wijbisschop van de Dominikanerorde, die zich grote moeite gaf, om de vrome Hendrik gevangen te nemen, uit vrees dat het anders met zijn ambt gedaan zou zijn. Tenslotte werd hun door de edelachtbare Raad geantwoord: dat zij op generlei wijze bij hun burgers wisten te bereiken, dat zij de predikant zouden laten vertrekken, nadat hij door hen beroepen was, terwijl hij in geschrifte nooit was weerlegd en ook niemand een geloofsartikel kon aanwijzen, waartegen hij in zijn prediking zondigde. Het was derhalve hun onderdanig verzoek, dat de bisschop, hun genadige heer, zijn hooggeleerden naar Bremen wilde zenden, om met hun predikant te disputeren. Werd hij onrechtzinnig bevonden, dan wilden zij hem met toepassing van een gepaste straf verwijderen; zo niet, dan wisten zij niet, waarom zij hem zouden ontslaan, enz. Doch de wijbisschop verzocht in zijn antwoord

---

[450] St. Maarten valt op de 11e november. De zondag daarvóór was in 1522 de 9e november.
[451] Bouwmeesters of bouwheren zijn de hoogste bestuurders van een parochie.
[452] Van 1511 - 1558 was Christoffel van Brunswijk-Wolfenbüttel aartsbisschop van Bremen en Verden.

dringend terwille van de rust van het gehele land, dat men hem de predikant zou uitleveren en verzekerde plechtig, dat hij niets anders dan de zaligheid van hun zielen zocht. Hij heeft echter niets kunnen bereiken, want de regenten van Bremen volhardden bij hun eerste antwoord.

De wijbisschop was derhalve vertoornd, vertrok uit Bremen en wilde later uit grote boosheid aan de kinderen van de ketters het vormsel niet toedienen. Toen nu de wijbisschop bij zijn heer terugkwam, deelde hij hem het bovengenoemde antwoord mede en tevens, wat hij van de priesters en de .monniken had gehoord. Toen daarna dagelijks nieuwe berichten kwamen, hoe de predikant iedere dag steeds heftiger tegen de geestelijkheid predikte, dachten zij een ander plan uit en vaardigden enige voortreffelijke mannen af, om de regenten van Bremen te waarschuwen, welk nadeel de stad wegens de predikant zou lopen, omdat hij in strijd met het gebod van zijne heiligheid de paus en zijne majesteit de keizer predikte. Bovendien wezen zij erop, dat hij de gevangene van vrouwe Margaretha was, hetgeen hun toch groot nadeel zou berokkenen. Ook wisten zij van vrouwe Margaretha dreigbrieven te verkrijgen, waarin zij uitlevering van haar gevangene eiste, en die zij openbaar maakten. Dit alles heeft echter niet kunnen helpen. Want de edelachtbare wijze Raad gaf steeds zowel schriftelijk als mondeling een onberispelijk antwoord. Nu bedacht de bisschop met zijn kliek een ander plan, om het Woord van God tot zwijgen te brengen. Zij belegden een provinciaal concilie, doch niet te Bremen, zoals de gewoonte is, maar te Buxtehude, om gelegenheid te hebben met broeder Hendrik te doen wat zij wilden. Daarheen werden alle prelaten en geleerden van het bisdom dringend opgeroepen, om besprekingen te voeren over het geloof, dat men moest aanvaarden.

Naar dit concilie werd ook de predikant geroepen, doch met dit verschil, dat men met en tegen hem als met een ketter een proces aanhangig wilde maken, terwijl men hem toch niet had kunnen weerleggen en hij ook geen verhoor had ondergaan. Daarom hielden de oversten met de ganse gemeente hun predikant bij zich, want de boze bedoelingen van zijn vijanden waren helder als de dag. Broeder Hendrik echter vatte het geloof, dat hij in zijn prediking verkondigde in enige korte artikelen samen en zond deze in een zendbrief aan de aartsbisschop. Hierin gaf hij naast de artikelen een betuiging van zijn onschuld en verklaarde zich bereid om, wanneer hij dwaalde en men hem dit uit de Schrift kon aantonen, deze dwaling op te geven en te herroepen. Men moest hem echter zijn dwaling uit de heilige Schrift aantonen, want hij kon zijn leer of zijn prediking uit de Schrift bewijzen.

Doch dit aanbod wees men, evenals de artikelen, met verachting af, want hij kreeg geen antwoord. Hoe echter het oordeel uitviel kan men uit het volgende opmaken. Immers terstond daarna lieten zij het bevelschrift van paus Leo X alsmede dat van de keizer[453], dat te Worms uitgevaardigd was, afkondigen en aanslaan. Niettemin ging de vrome prediker steeds zonder ophouden met zijn prediking voort. Bovendien gaf hij steeds te kennen, dat hij volkomen bereid was zich tegenover iedereen te verantwoorden over zijn leer en prediking. De papisten echter bleven niet rustig, maar zonden iedere dag hun kapelaans naar de preekdienst, om hem zo mogelijk in zijn eigen woorden te vangen. Maar God toonde Zijn wondermacht en bekeerde verscheidenen van hen. Zo heeft het merendeel van hun kapelaans, die zij daarheen zonden, beleden, dat de in deze prediking verkondigde leer de waarheid en uit God was en niemand daaraan weerstand kon bieden; want hun leven lang hadden zij van geen mens zulk een leer gehoord. Daarom moesten zij van hun boosheid afstand doen en het Woord van God niet vervolgen, maar erin geloven, opdat zij zalig werden. Maar hun boosheid had hen verblinden evenals Farao verstokt, zodat zij door eigen schuld nog erger werden. Ook heeft tot op de huidige dag geen van alle monniken ook maar een enkel woord tegen hem kunnen inbrengen, hoewel zij dagelijks "ketterij! ketterij!" schreeuwden. En zij zullen het ook nooit kunnen.

---

[453] Hiermede worden bedoeld de bul van Leo X van de 3de januari 1521, waarbij Luther definitief uit de kerk wordt gestoten en het z.g. "Wormser Edict" van de 8ste mei 1521, waarbij de rijksban over hem wordt uitgesproken. Beide documenten werden de 21ste maart 1523 aan de Dom en het raadhuis te Bremen aangeslagen.

Toen nu God de Almachtige de tijd voorzag, dat de goede Hendrik van de door hem gepredikte waarheid met zijn bloed getuigenis zou afleggen, zond Hij hem uit onder de moordenaars, die Hij daartoe had bereid. Het geschiedde namelijk in het jaar 1524 na de geboorte van Christus, dat hij door de pastoor Nikolaas Boye en andere vrome Christenen van de zelfde gemeente te Meldorf in Ditmar geroepen werd, om hun het Woord van God te verkondigen en hen uit de muil van de antichrist te redden. Want deze heerste daar met grote macht. Hij beschouwde deze roep als een roeping van God en beloofde hun derhalve, dat hij gaarne tot hen zou komen. Daarop verzocht hij op de dag vóór St. Catharina zes vrome broeders en medeburgers bij hem te komen. Hij deelde hun mede, hoe hij naar het Ditmarse geroepen was en gaf hun te kennen, dat hij voornemens was naar 't Ditmarse te reizen en af te wachten, wat God met hem wilde doen, omdat hij verplicht was niet alleen hun, maar ieder, die het begeerde, Gods Woord te verkondigen. Hij verzocht hun daarom, hem een goede raad te willen geven, hoe hij het geschiktst daarheen kon gaan, zonder dat de ganse gemeente het bemerken en zijn reis verhinderen zou, zoals te verwachten was. De vrome Christenen verzochten hem in antwoord hierop, dat hij bij hen wilde blijven en acht erop geven, hoe zwak het evangelie nog onder het volk was, vooral in de omliggende steden, en dat de vervolging nog groot was; ook mocht hij in aanmerking nemen, dat hij door hen beroepen was, om het Woord van God te prediken. Wilden de Ditmarsers een predikant hebben, dan moest hij er een ander heenzenden; want zij wisten heel goed, wat voor een volk die Ditmarsers waren. En bovendien gaven zij hem te verstaan, dat zij niet wisten, hoe zij hem konden laten vertrekken zonder de toestemming van de ganse gemeente.

Hoewel de goede Hendrik toegaf, dat hij door hen beroepen was, antwoordde hij toch, dat zij anders nog genoeg vrome, geleerde mannen hadden, om voor hen te prediken. De papisten waren ook ten dele overwonnen, zodat nu ook voortaan vrouwen en kinderen hun dwaasheid inzagen en veroordeelden. Hij had toch ook twee jaren voor hen gepredikt. Maar de Ditmarsers hadden geen predikant en daarom kon hij hun een dergelijk verzoek niet met een goed geweten weigeren. Hun bewering, dat zij hem zonder medeweten en toestemming van de ganse gemeente niet konden laten vertrekken, had geen betrekking op zijn geval, omdat hij haar niet voor altijd wilde verlaten. Want hij was van plan slechts een korte tijd in Ditmar te prediken, n.l. één of twee maanden, totdat hij zelf door zijn woord een vaste grondslag zou gelegd hebben, en daarna tot hen terug te keren. Het was daarom zijn bedoeling en zijn verzoek, dat zij na zijn vertrek de gemeente met het beroep, dat hij niet kon afwijzen, in kennis zouden stellen en tevens zijn heimelijke afreis verontschuldigen. Want hij moest in het geheim reizen ter wille van zijn vijanden, die hem zo gaarne leed zouden toebrengen en, zoals zij zelf wel wisten, dag en nacht op middelen zonnen, hoe zij hem konden ombrengen en doden. Hij gaf ook de verzekering, dat hij spoedig weer bij hen wilde zijn. Met deze woorden stelde hij hen tevreden, zodat zij hem toestonden te vertrekken; want zij hoopten, dat de Ditmarsers, die anders veel meer dan andere mensen met afgoderij beladen zijn, tot de rechte kennis van Gods Woord mochten komen.

Daarop reisde Hendrik op de maandag van de eerste adventsweek[454] dwars door het aartsbisdom Bremen naar Ditmar en kwam te Meldorf, waar hij beroepen was en ook met grote blijdschap door de pastoor en andere vrome Christenen ontvangen werd.
Zodra hij aangekomen was en hoewel hij nog geen preek had uitgesproken, werd de duivel met zijn aanhangers toornig en hitste hij in het bijzonder op Augustinus Torneborch, de prior van het zwarte klooster, waarvan men de monniken Jacobieten of Predikheren[455] noemt. Hij liep terstond naar zijn compagnon magister Johannes Snicken, de plaatsvervanger of commissaris van de officiaal[456] van Hamburg, en beraadslaagde, wat hun te doen stond om te voorkomen, dat het met hun rijk uit zou raken.

---

[454] De 28ste november 1524.
[455] Dominikaner monniken.
[456] Een bisschoppelijk rechterlijk ambtenaar.

Tenslotte kwamen zij tot het besluit, dat zij vóór alles moesten voorkomen, dat hij predikte; want wanneer hij zou prediken, zodat het gewone volk hem hoorde, dan zou hun doortraptheid aan de dag komen en zouden zij daarna niets meer kunnen uit-richten; want zij wisten heel goed, hoe het te Bremen gegaan was. Ingevolge dit besluit maakte de prior van het Dominikaner klooster zich 's morgens vroeg op - want van bezorgdheid sliep hij 's nachts niet veel - en verscheen op de zaterdag vóór de tweede Adventszondag[457] te Heide voor de acht en veertig regenten van het gehele land[458]. Hier beklaagde hij zich ten zeerste en bracht hun onder het oog, hoe de monnik van Bremen gekomen was, om in het gehele land Ditmar een ommekeer teweeg te brengen, zoals hij ook met de Bremers had gedaan. Tot helpers had hij ook magister Günther, de gemeente-secretaris van het land, en Peter Hanne, twee grote vijanden van het Woord van God. Deze twee hielpen de prior met de grootste ijver en hielden het de andere zes en veertig ongeleerde, eenvoudige mannen voor hoe grote lof in geheel Beneden-Duitsland en hoe grote dank in het bijzonder bij de bisschop van Bremen zij zich verwerven zouden, wanneer zij deze ketterse monnik ter dood zouden brengen. Toen zij dit hoorden, die arme ongeleerde lieden, stelden zij terstond een schriftelijk besluit op, om hem te doden, hoewel zij hem niet gezien, nog minder gehoord en weerlegd hadden.

Tenslotte wist de prior van de acht en veertig regenten een brief of bevelschrift aan de pastoor te verkrijgen, om de monnik te verjagen, voordat hij begon te prediken op straffe van de hoogste boete volgens het daar te lande geldende recht. Terstond vertrok de prior ijlings naar Meldorf met het bevelschrift en overhandigde dit in de nacht aan de vrome pastoor. Want hij hoopte, dat deze Hendrik zou willen verhinderen te prediken; immers hij wist heel goed, wat daarbij voor hem op het spel stond. Toen de pastoor deze brief of dit bevelschrift las, verwonderde hij zich ten zeerste over zulk een bevel, aangezien het tegen het gewoonterecht indruiste, dat de acht en veertig regenten zich om kerkelijke zaken bekommerden. Het kerkbestuur toch kwam volgens oud gebruik van het land aan de gehele tot een parochie verbonden gemeente toe. Want het is krachtens een beslissing van het gehele land lange tijd gebruik geweest, dat iedere parochiekerk de bevoegdheid had om naar eigen goeddunken een pastoor of prediker aan te stellen en te ontslaan.

Deze brief gaf de pastoor aan Hendrik ter inzage en wees hem er daarbij op, wat het gebruik en de gewoonte van het land was. Daarop antwoordde Hendrik: aangezien hij door een gehele parochie beroepen was om het Woord van God te prediken, wilde hij dit beroep volgen, zolang het de ganse gemeente behaagde; want men moest meer het Woord van God gehoorzamen dan de mensen (Hand. 5: 29). Verlangde God van hem, dat hij in Ditmar zou sterven, de hemel was daar even nabij als elders; hij zou toch eenmaal om Gods Woord zijn bloed moeten vergieten.

Met deze onverschrokken gezindheid trad hij zondags daarna op en hield de eerste preek over de tekst uit de brief van Paulus aan de Romeinen 1: 9: Testis est mihi Deus etc.[459] en over het evangelie van die dag[460] . Zodra de predikdienst ten einde was, werd de ganse gemeente van de parochie bijeengeroepen. In die bijeenkomst werd haar door de bovengenoemde prior een brief van de acht en veertig regenten van het land overhandigd, inhoudende, dat zij op straffe van duizend Rijnse guldens de monnik niet zouden laten prediken en voorts hun afgevaardigden met volmacht naar Heide moesten zenden, omdat aldaar het ganse land voor een belangrijke aangelegenheid zou samenkomen.

Toen zij deze brief hoorden voorlezen, werden zij zeer vertoornd erover, dat hun tegen alle landsgebruik in zulk een bevel gegeven was, daar toch iedere parochiekerk de bevoegdheid had een prediker te kiezen, wie zij wilde. Zij besloten dan ook eenparig, dat zij de vrome Hendrik tot prediker houden en hem beschermen zouden. Want zij waren geheel in

---

[457] Zondag de 4de december.
[458] De uit oude boerengeslachten gekozen regering van Ditmar, die zitting hield te Heide.
[459] "God is mijn getuige" enz. Luther citeert hier de Vulgata, omdat het tot oktober 1525 ook nog in de evangelische godsdienstoefeningen gewoonte was, de Schrift in het Latijn te lezen.
[460] Luk. 21: 25 vv.

vervoering geraakt door de eerste preek, die zij hadden gehoord. In de namiddag hield Hendrik zijn tweede preek over de tekst van Paulus Rom. 15: 1: Debemus nos, qui potentes etc.

's Maandags daarop[461] zonden de burgers van Meldorf hun afgevaardigden naar Heide en verklaarden zich bereid tegenover een ieder uit het gehele land zich aan een openbaar gerechtelijk onderzoek te onderwerpen. Daarbij verhaalden zij ook, wat voor een christelijke prediking zij van Hendrik hadden gehoord. Bovendien schreef de pastoor aan de acht en veertig regenten van het land, dat hij noch Hendrik van oordeel waren, dat zij oproer maakten, maar alleen het zuivere, reine Woord van God leerden. En hij beriep zich erop, dat hij met broeder Hendrik voor iedereen terecht wilde staan. Daarom verzocht hij onderdanig, dat zij de monniken geen geloof wilden schenken, die uit haat en hebzucht de waarheid trachten te onderdrukken, en dat zij het Woord van God niet zouden veroordelen, maar eerst de gehele waarheid onderzoeken en niemand onverhoord veroordelen. Was het zo gesteld, dat zij bevonden werden ongelijk te hebben, dan waren zij bereid hun straf te ondergaan.

Deze verklaring van de afgevaardigden sloegen zij evenals het getuigenis van de pastoor in de wind en gaven geen antwoord erop, maar iedereen voerde het woord, de één zo, de ander weer anders. Tenslotte antwoordde Peter Detleff als één van de oudsten het volgende: hoewel er in alle landen grote tweedracht inzake het geloof bestond, maar zij, als geheel ongeleerden, zonder het geringste inzicht daarover geen oordeel konden vellen, was het hun ernstige mening, dat men deze kwestie tot een later concilie moest uitstellen, dat, naar zij van hun landssecretaris Mag. Günther vernomen hadden, binnenkort zou worden gehouden. Wat dan hun goede buren zouden aanvaarden en geloven, dat waren zij ook van plan aan te nemen. Was echter het Woord van God niet voldoende helder onderwezen, zoals men zegt, en kon iemand het helderder en zuiverder leren, dan waren zij niet voornemens dit te verbieden, want zij waren niet van plan oproer in het land te dulden. Derhalve moest iedereen tevreden zijn en de zaak laten rusten tot het eerstvolgende Paasfeest; in de tussentijd zou zich wel uitwijzen, wat recht of onrecht was. Na dit antwoord was een ieder tevreden en reisden de afgevaardigden van Meldorf naar huis. Met grote blijdschap deden zij van het antwoord aan de gehele gemeente verslag en spraken de hoop uit, dat de zaak in het reine zou komen.

Op St. Nicolaasdag hield Hendrik twee preken, de eerste over het evangelie: Homo quidam nobilis etc.[462] (Luk. 19: 12 vv) , de tweede over de tekst: Plures facti sunt sacerdotes etc.[463] (Hebr. 7: 23 vv) en wel met zulk een geestdrift, dat iedereen zich erover verwonderde en zij God innig baden hun zulk een prediker lang te laten. Op de dag van Maria's Ontvangenis hield hij eveneens twee preken over het evangelie "Liber generations"[464] (Mattheüs 1: 1 vv), waarin hij op de aan de vaderen gedane belofte van Christus wees en op het geloof, dat zij bezeten hadden. Daarnaast wees hij erop, hoe ook wij door zulk een geloof zalig moesten worden zonder enige verdienste van onze zijde. En dit alles met zulk een geestdrift, dat iedereen zich verwonderde en zij God innig dankten, dat Hij hun zulk een prediker gezonden had. Want nu zagen zij helder, hoe zij door monniken en priesters misleid waren. Zij verzochten hem ook dringend, dat hij met Kerstmis bij hen wilde blijven en alle dagen tweemaal prediken, want zij waren bevreesd, dat hij naar een andere plaats beroepen zou worden. Inmiddels rustten de prior en M. Johannes Snicken niet. Want toen de prior zag, dat zijn boze plannen geen voortgang konden hebben, begaf hij zich met de Dominikaan Dr. Wilhelm naar Lunden, naar de grijze monniken, die men Barrevoeters of Minores[465] noemt, om daar hulp en raad te zoeken, hoe hij zijn plan ten uitvoer zou kunnen leggen. Want de

---

[461] De 5e december
[462] "Een zeker voornaam man", enz.
[463] "Van gene zijn er vele, die priesters worden", enz.
[464] "Het boek van het geslacht."
[465] Minderbroeders of Franciskanen.

genoemde monniken zijn er zeer handig in, om met hun huichelarij de arme, ellendige mensen te verleiden.
Terstond zonden de grijze monniken iemand naar verschillenden van de regenten, met name naar Peter Nannen, Peter Swin en Klaus Roden, en wezen hen onder luid geweeklaag, zoals hun gewoonte is, erop, hoe de ketter predikte en het volk verleidde, dat hem ten dele aanhing; wanneer zij daarop geen acht zouden slaan en de ketter niet doodden, zouden de verering van Maria en de twee heilige kloosters te gronde gaan. Dit was de aanklacht, waarmede zij de ketter dachten om hals te brengen. Toen de arme, domme lieden dit hoorden, werden zij toornig, en antwoordden Peter Swin, dat men de pastoor benevens Hendrik geschreven had, waaraan zij zich moesten houden; was het nodig, dan wilden zij nog eens schrijven. De prior antwoordde: "Nee, want u moet de zaak anders aanpakken. Immers als u de ketter begint te schrijven, dan zal hij u antwoorden en zou u ongetwijfeld eveneens in ketterij vervallen, voordat u het bemerkt; want als hij aan het woord zou komen, dan zou men geen vat op hem kunnen krijgen." Nu besloten zij tot een aanslag, dat men hem n.l. 's nachts in het geheim gevangen moest nemen en terstond verbranden, voor dat men het in het land zou bemerken en voordat hij aan het woord zou komen. Zulk een aanslag beviel hun allen en vooral de grijze monniken goed.

Voor het volvoeren van die aanslag wilde Peter Nannen als bijzondere vriend van de prior dank verdienen en liet met behulp en op raad van mag. Günther verschillende leiders uit andere dorpen bij zich komen.

Men zou hier liever geen namen noemen. Maar aangezien zij getracht hebben eer te behalen, moet men hen niet van hun eer beroven. Dit zijn de namen van de hoofdaanleggers: Peter Nannen, Peter Swin's zoon, Henning te Lunden, Johannes Holm, Laurens Hannemann, Lodewijk Hannemann, Bostel Johannes Preen, Klaus van Weslingburen, Brosi Johannes te Wockenhausen, Marquard Kramer te Henstedt, Lildecke Johann te Wessing, Peter Grossvogt te Hemmingstedt. Deze hoofdlieden werden met de anderen, die zij bij zich hadden, naar de parochie Neuenkirchen ontboden, kwamen bijeen in het huis van de secretaris mag. Günther en beraadslaagden daar, hoe zij hem gevangen zouden nemen en niet aan het woord laten komen; want het vonnis was reeds geveld, dat zij n.l. de goede Hendrik wilden verbranden.

Zij spraken af, de dag na Maria's Ontvangenis[466] te Hemmingstedt, een halve mijl van Meldorf, samen te komen en bezetten met zorg de wegen naar Meldorf, opdat niemand de mensen daar zou waarschuwen.

Verder werd gelast, dat men in alle dorpen, als de avond aanbrak en met het Ave-Maria luidde, bijeen zou komen. En zo kwamen er ongeveer vijfhonderd boeren samen. Toen dezen nu verzameld waren, werd openlijk medegedeeld, om welke reden zij waren opgeroepen. Want niemand, behalve de hoofdlieden, wist de reden en wat men moest doen. Toen de gewone burgers dit hoorden, wilden zij teruggaan en zulk een slechte daad niet plegen. Maar de hoofdlieden bevalen hun, onder bedreiging hen aan lijf en goed te zullen straffen, voorwaarts te gaan. Zij dronken daar ook drie vaten Hamburgs bier, om meer moed te krijgen, en klokslag middernacht kwamen zij gewapenderhand te Meldorf.

De Jacobieten of Predikheren gaven hun licht en fakkels, opdat zij konden zien en de goede Hendrik niet kon ontvluchten. Ook hadden zij een verrader bij zich, Hennings Hans geheten, die alles verraden had. Met geweld drongen zij de pastorie binnen, sloegen alles, wat zich daar bevond, kort en klein, zoals dat de gewoonte van dronken, uitzinnige boeren is, kannen, ketels, kleren, bekers. Wat zij echter aan zilver en goud vonden namen zij mede. Zij vielen ook met geweld de pastoor aan, hieuwen en staken en schreeuwden: Sla dood: sla dood: Eén troep wierp hem naakt in het vuil op straat, nam hem gevangen en wilde, dat hij met hen mee zou gaan. De andere troep schreeuwde, dat men hem moest laten lopen, want zij hadden geen bevel om hem gevangen te nemen. Nadat zij hun moedwil aan de

[466] De dag na Maria's Ontvangenis was vrijdag de 9e december.

pastoor gekoeld hadden, drongen zij bij de goede broeder Hendrik binnen, haalden hem naakt uit bed, sloegen en staken hem op de manier van uitzinnige dronken boeren. Zij bonden zijn handen zeer stijf op zijn rug en trokken en stieten hem zó lang, dat zelfs Peter Nannen, die toch anders een giftige vijand van Gods Woord was, met ontferming bewogen werd en zei, dat men hem moest laten lopen; hij zou wel volgen.
Zij bevalen Balke Johann hem te leiden, maar die sleepte hem meer dan dat hij hem leidde. Toen zij hem naar Hemmingstedt brachten, vroegen zij hem, hoe hij in het land was gekomen. Hij antwoordde hun vriendelijk naar waarheid, zodat zij zelfs bewogen werden en uitriepen: Weg met hem: als wij lang naar hem luisterden, zouden wij ketters worden zoals hij. Toen verzocht hij, dat men hem op een paard zou zetten, want hij was zeer vermoeid en afgemat en zijn voeten waren geheel stuk, omdat men hem in de koude vriesnacht naakt en barrevoets had laten lopen.

Toen zij dit hoorden, lachten zij hem spottend uit en zeiden, of men voor de ketter paarden zou houden? Hij moest maar lopen. Zo sleepten zij hem in de nacht naar Heide. Daar brachten zij hem in het huis van iemand, die Raldenes heette en wilden, dat hij met ijzeren ketenen aan een blok zou worden geklonken. Maar de huisvader had medelijden met hem en wilde dit niet dulden. Toen hij aan hun moedwil niet tegemoet wilde komen, brachten zij de goede Hendrik naar het huis van een priester met name heer Reimer Hotzeck, in dienst van de officiaal van Hamburg, sloten hem in een kelder op en lieten hem door de dronken boeren bewaken, die hem verder de ganse nacht bespotten en hoonden. Onder andere kwamen heer Simon, pastoor van Altenworden, en heer Christiaan, pastoor van Neuenkirchen, beiden zeer ongeleerde vervolgers van Gods Woord, bij hem en vroegen hem, om welke reden hij het heilige gewaad had afgelegd. Hij antwoordde hun vriendelijk met woorden uit de Schrift; maar zij begrepen niet wat hij zei.

Ook magister Günther kwam bij hem en vroeg hem, of hij liever naar de bisschop van Bremen wilde gezonden worden of in Ditmar zijn loon ontvangen. Hendrik antwoordde: "Als ik iets onchristelijks geleerd of gedaan heb, dan kunnen zij mij daarvoor wel straffen; Gods wil geschiede." Daarop zei mag. Günther: "Hoort, goede vrienden, hij wil in Ditmar sterven." Het volk echter bleef voor 't merendeel de gehele nacht door drinken. 's Morgens om acht uur hielden zij op de markt een bijeenkomst om te beraadslagen over hetgeen hun te doen stond. Daar riepen de dronken boeren: "Verbranden in het vuur, dan zullen wij heden bij God en mensen eer verwerven;want hoe langer wij hem laten leven, des te meer verleidt hij er met zijn ketterij . Wat baat lang overleg? Hij moet toch sterven! "Zo werd de goede Hendrik onverhoord tot de brandstapel veroordeeld. Daarop werd afgekondigd, dat allen, die hadden geholpen hem gevangen te nemen, met hun wapenen naar de brandstapel moesten uitrukken. Ook waren er de grijze monniken of Barrevoeters; zij spraken de arme mensen moed in met de woorden: "Nu pakt u de zaak goed aan" en hitsten het arme, ellendige dronken volk op. Toen namen zij hem, boeiden hem aan hals, voeten en handen en voerden hem onder luid geschreeuw naar de brandstapel. Toen dit geschiedde, stond een vrouw aan haar huisdeur en bij het zien van al deze jammer en ellende begon zij bitter te wenen. Maar de goede Hendrik zei tot haar: "Goede vrouw, ween niet over mij." Toen hij op de plaats aankwam, waar de brandstapel was opgericht, zonk hij van grote zwakheid neer. Nu kwam de plaatselijke rechter, Schlitter Maes[467], die volgens een geloofwaardig bericht omgekocht was, en veroordeelde de goede broeder Hendrik tot de vuurdood met de volgende sententie of uitspraak: "Deze booswicht heeft gepredikt tegen de Moeder Gods en tegen het christelijk geloof, om welke reden ik hem in naam van mijn genadige heer, de bisschop van Bremen veroordeel tot de vuurdood." Daarop antwoordde de goede broeder Hendrik: "Dat heb ik niet gedaan; doch Heere, Uw wil geschiede: "En hij sloeg de ogen ten hemel en sprak: "Heere, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen; Uw Naam alleen is heilig, hemelse Vader!"

---

[467] Deze Maes, die vroeger het rechterambt bekleed had, verklaarde zich bereid, om voor tien gulden vonnis te vellen. De rechter, die op het ogenblik van de moord op Hendrik van Zutfen in functie was, had men hiertoe niet kunnen bewegen.

Nu trad een goede christelijke vrouw, de echtgenote van Klaus Jungen, een zuster van Peter Nannen, te Meldorf woonachtig, voor de brandstapel en bood aan zich aan de schandpaal te laten slaan en te laten geselen, tot hun toorn bevredigd was. Bovendien wilde zij duizend gulden geven, als men de man maar weer wilde insluiten tot de volgende maandag, opdat hij ten overstaan van het gehele land verhoord en dan verbrand zou worden. Toen zij dit hoorden, werden zij razend en buiten zichzelf, sloegen de vrouw tegen de grond, liepen haar onder de voet en ranselden met alle macht de goede martelaar van Christus. Iemand sloeg hem met een stootdegen op de schedel. Johannes Holm van Neuenkirchen sloeg hem met een handhamer; de anderen staken hem in zijn zijden, in de rug, in de armen, waar zij hem maar konden bereiken; en dat niet één keer, doch telkens als hij begon te spreken.

Nu spoorde magister Günther het volk aan, hitste het op en riep het toe: "Vooruit, goede vrienden, hier is God tegenwoordig!" Daarop bracht diezelfde magister Günther een ongeleerde grijze monnik bij hem, opdat hij zou biechten. Doch de martelaar van Christus sprak tot hem: "Broeder, heb ik u soms iets kwaads gedaan of ooit vertoornd?" En toen de monnik "nee" antwoordde, zei de goede broeder Hendrik tot hem: "Wat moet ik u dan biechten, dat u mij zou vergeven?" Toen schaamde de grijze monnik zich en trad terug. Het vuur wilde echter niet branden, hoe vaak zij het ook aanstaken. Niettemin bedreven zij hun moedwil aan hem en sloegen hem met hellebaarden en spiesen. Dit duurde wel twee uur lang en gedurende al die tijd stond hij met slechts een hemd aan voor de boeren, de ogen ten hemel geslagen. Tenslotte haalden zij een grote ladder, waarop zij hem stijf vastbonden, om hem in het vuur te werpen. Nu begon de goede martelaar van Christus zijn geloof te belijden. Iemand sloeg hem echter met de vuist op zijn mond en zei, dat hij eerst moest branden en daarna kon bidden wat hij wilde. Nu zette iemand hem zijn voet op de borst en bond zijn hals zó stijf aan een sport van de ladder, dat hem het bloed uit mond en neus kwam, teneinde hem te laten stikken, want hij zag, dat hij aan al de hem toegebrachte wonden toch niet kon sterven.

Toen zij hem daarop met de ladder omhoog hieven, zette iemand de hellebaard tegen de ladder, om die te helpen oprichten; want men heeft daar te lande geen scherprechter. De hellebaard gleed van de ladder af en doorboorde de heilige martelaar van Christus geheel. Zo wierpen zij dan de goede man met ladder op het hout. Maar de ladder gleed ter zijde af. Toen liep Johannes Holm toe, greep de handhamer en sloeg hem zó lang op de borst, dat hij stierf en tenslotte bewegingloos neerlag.

Zo verbrandden zij hem op de smeulende kolen, want het hout wilde niet branden.

Dit is in korte woorden de ware geschiedenis van het lijden van de heilige martelaar Hendrik van Zutfen.

8. 4. OVER DE KOOPHANDEL EN WOEKER. 1524

TOELICHTING

Luther leefde in een tijd, waarin niet alleen een religieuze crisis, de reformatie, met onweerstaanbaar geweld opkwam, maar waarin tegelijkertijd het economisch leven een geheel nieuwe gestalte verkreeg, het ontstaan van het kapitalisme. Door het gelijktijdig optreden van de ze twee verschijnselen raakt men licht geneigd, een verband tussen beide te leggen, en de opbloei van het kapitalistisch stelsel aan de werking van de reformatie toe te schrijven. Hoe dikwijls dit ook is gedaan, en hoezeer het ontwijfelbaar is, dat juist de landen, waarin de reformatie ingang vond, ook het kapitalisme tot bloei brachten, toch is van een innerlijke samenhang tussen deze twee geen sprake, althans niet voorzover het Luther en het oorspronkelijke Lutheranisme betreft. Luther heeft zich met hartstochtelijke scherpte tegen het opkomend kapitalisme gekeerd, niet alleen in dit geschrift, dat in 1524 verscheen, maar evenzeer en op dezelfde gronden reeds in 1519 in zijn: Preken over woeker, en nog in 1540 in zijn: Aan de predikanten, om tegen de woeker te preken.

Voor Luther is iedere rente woeker. Inderdaad, zijn standpunt maakt ieder kapitalisme onmogelijk. Terwijl de rooms-katholieke kerk in het begin van de 16e eeuw uitdrukkelijk rentegevend lenen gaat toestaan, houdt Luther aan de middeleeuwse veroordeling van de rente vast, ook al voelt hij, dat de economische ontwikkeling in de richting van het kapitalisme drijft. Vandaar zijn diep-pessimistische beschouwingen over de gehele ontwikkeling van de cultuur van zijn dagen, zijn verwachting van een spoedig einde van de wereld, omdat God dit niet langer dulden kan.

Luther heeft niet ingezien, dat de nieuwe tijd, die was aangebroken door de ontdekking van Amerika en de ontsluiting van het verkeer op Indië, een ander stelsel nodig had dan dat van het ruilverkeer van de goederen alleen. Men had geld nodig, om de rijkdommen van die landen te kunnen gebruiken voor zichzelf. De landerijen verliezen hun waarde; landarbeid boet in aan betekenis; het geld, goedkoop geworden, speelt zijn zelfstandige rol. Gevolg daarvan is een economische crisis, een prijsstijging van minstens 50%, met als resultaat een algemene verarming van de boeren en mensen met vaste inkomens, naast een ongehoorde rijkdom en weelde. Verschijnselen, ons te goed bekend ook uit onze dagen. Maar terwijl deze economische ontwikkeling drijft tot rentegevend bezit van kapitalen, ziet Luther dit gevolg als de oorzaak, en plaatst hij zich tegenover de woekeraars, ja, tegen de gehele handel. Het kon niet anders, of zijn woord bleef krachteloos, al heeft zijn standpunt de overwinning van het kapitalistisch stelsel in Duitsland wel geremd en zijn vaderland achtergehouden in economisch opzicht tegenover de calvinistische landen, Nederland en Engeland.

Heeft Luther 's geschrift in dit opzicht dus in zijn dagen meer vertragende betekenis dan opbouwende waarde gehad, en heeft hij de ontwikkeling van het kapitalistisch stelsel niet kunnen tegenhouden, hij heeft toch opmerkingen gemaakt, die een religieus mens, juist ook in onze dagen, niet achteloos voorbij kan gaan, De religieuze bezwaren tegen het kapitalisme heeft hij scherp gezien, het ideaal van een Christen daartegenover geplaatst. Ook hier is Luther de strijder voor de evangelische vrijheid. Was voor hem als voor de middeleeuwer iedere rente te veroordelen, wanneer het louter ging om geld uitzetten zonder verdere eigen arbeid, dan is toch daarbij dit onderscheid, dat de middeleeuwen dit eisten als een rechtsgebod, Luther het wilde zien slechts als zedelijk gebod, een uiting van de christelijke liefde. Hij laat de handel over aan de boze wereld, en blijft onderscheid maken tussen wereldlijk recht en evangelische zedelijkheid. Nog wijs ik even op de verheerlijking van Jozef. Hier gaat Luther in de richting van een absoluut staatssocialisme. In hoever hier Luther 's eigen ideaal spreekt, of dat hij hier beïnvloed wordt door zijn eerbied voor Gods Woord, wordt aan de lezer overgelaten.

In ieder geval is het interessant en leerzaam, de economische theorieën van nu aan die van Luther te toetsen. Vele nieuw schijnende opvattingen zal men tot zijn verbazing reeds bij

hem vinden; de autarkie, de zeer ver gaande staatsbemoeiing voor het economisch leven, bovenal de religieuze veroordeling van het kapitalistisch stelsel.

Het heilig evangelie, aan de dag getreden, bestraft en stelt in 't licht allerlei werken van de duisternis, zoals Paulus ze Rom. 13: 12 noemt. Want het is een helder licht, dat voorlichting geeft aan de gehele wereld en leert, hoe boos de werken van de wereld zijn, en 't wijst aan de goede werken, zoals men ze tegenover God en de naaste moet verrichten. Daardoor zijn ook ettelijken onder de kooplieden ontwaakt en tot het besef gekomen, dat onder hun handel menige boze kneep en schadelijke geldmakerij gebruikelijk is, en dat men vrezen moet, dat het hier toegaat, zoals Jezus Sirach zegt, dat kooplieden moeilijk zonder zonde kunnen zijn. Ja, ik ben van oordeel, dat de spreuk van Paulus, 1 Tim. 6: 10, hen treft: De geldgierigheid is een wortel van alle kwaad. En verder vers 9: Wie rijk willen worden, die vallen de duivel in de strik en in vele nutteloze, schadelijke begeerten, die de mensen doen verzinken in het verderf en de verdoemenis.

Maar hoewel ik denk, dat mijn schrijven bijna tevergeefs zal zijn, omdat het onheil zover is doorgedrongen en ongetwijfeld in alle landen hand over hand toegenomen is, en daarenboven diegenen, die het evangelie verstaan, zelf uit eigen geweten wel kunnen oordelen in zulke uiterlijke en gemakkelijke zaken, wat billijk en onbillijk is, heeft men mij toch gemaand en gebeden, om zulke geldmakerijen aan te roeren en enige aan de dag te brengen, ook al zal de grote hoop 't niet graag willen, opdat toch enkelen, hoe weinigen het ook mogen zijn, uit de afgrond en de kaken van de hebzucht verlost zouden worden. Want het moet toch wel zo wezen, dat men er nog enkelen vindt onder de kooplieden gelijk onder de andere mensen, die Christus toebehoren en die liever met God arm, dan met de duivel rijk zouden willen zijn, zoals de 37ste Psalm vers 16 zegt: Het weinige, dat een rechtvaardige heeft, is beter dan de grote schatten van de goddelozen. Welaan, terwille van hen moeten wij spreken.

Dat kan men echter niet loochenen, dat kopen en verkopen een noodzakelijk ding is, wat men niet ontberen en ook christelijk in praktijk brengen kan, inzonderheid in de dingen, die tot behoefte en tot eer dienen. Want zo hebben ook de aartsvaders verkocht en gekocht vee, wol, graan, boter, melk en andere goederen. Het zijn Gods gaven, die Hij uit de aarde schenkt en onder de mensen verdeelt. Maar de buitenlandse koophandel, die uit Calicuta en Indië, en dergelijke, waren aanbrengt, zoals dat kostelijke zijde- en goudwerk en specerijen, en die alleen voor de pronk en voor geen enkel nut dient en land en lieden het geld uitzuigt, die moest niet worden toegelaten, waar wij toch een bestuur en vorsten hebben. Doch hierover wil ik nu niet schrijven, want ik meen, dat het tenslotte, als wij helemaal geen geld meer hebben, vanzelf zal moeten ophouden, zoals ook de opschik en de smulpaperij. Want schrijven noch leren kan trouwens helpen, tot ons de nood en de armoede dwingt.

God heeft ons Duitsers daarheen geslingerd, dat wij ons goud en zilver in vreemde landen moeten werpen, de gehele wereld rijk moeten maken en zelf bedelaars blijven. Engeland zou wel minder goud hebben, als Duitsland het zijn laken liet houden. En de koning van Portugal zou ook minder hebben, als wij hem zijn specerijen lieten houden. Reken eens, hoeveel geld bij een jaarmarkt in Frankfort uit het Duitse land gebracht wordt zonder noodzaak en reden, dan zult u zich verwonderen, hoe het komt, dat er één penning in de Duitse landen over is. Frankfort is het zilver- en goudgat, waardoor uit het Duitse land stroomt wat maar opwelt en groeit, gemunt of geslagen wordt bij ons. Was het gat dichtgestopt, dan behoefde men nu de klacht niet te horen, hoe er allerwege louter schuld en geen geld is, alle landen en steden met rente bezwaard en uitgewoekerd zijn. Maar laat het gaan; het moet toch zo gaan, dat wij Duitsers Duitsers moeten blijven. Wij houden niet op, wij moeten wel. Wij willen hier over het misbruik en de zonden van de koophandel spreken, voorzover het het geweten betreft. Hoe het schade toebrengt aan de buidel, daarvoor laten wij vorsten en heren zorgen, dat zij hun plicht dienaangaande doen.

Ten eerste hebben de kooplieden onder elkaar een algemene regel, dat is hun hoofdbeginsel en de grond van alle geldwezen, dat zij zeggen: ik mag mijn waar zo duur verkopen als ik kan. Dat houden zij voor een recht. Dat is ruimte geven aan de hebzucht en de deur en het venster openen voor de hel. Wat zegt dat anders dan: ik vraag helemaal niet naar mijn naaste, als ik maar mijn winst en hebzucht botvier; wat gaat het mij aan, dat het mijn naaste in één slag tien nadelen berokkent? Daar ziet u, hoe dit beginsel direct onbeschaamd niet alleen tegen de christelijke liefde, maar ook tegen de natuurlijke wet ingaat. Wat zou er nu goeds in de koophandel zijn? Hoe zou die zonder zonde zijn, waar zulk onrecht het voornaamste stuk en de regel is van de gehele handel? Koophandel kan op zo'n wijze niets anders zijn dan het goed van anderen roven en stelen.

Want waar het listige oog en de begerige buik hier gewaar wordt, dat men zijn waar moet hebben, of de koper ook arm is en ze nodig heeft, - daar maakt hij ze voor hem onmisbaar en duur. Daar let hij niet op de waarde van de waar, of op 's mans zich begeven in zorg en risico, maar alleen op de nood en het gebrek van zijn naaste, niet om in deze te helpen, maar om ze te gebruiken tot eigen voordeel, om zijn waar op te slaan, die hij anders wel zonder prijsverhoging liet, wanneer de nood van de naaste er niet was. En daarom moet door zijn hebzucht de waar zoveel meer kosten, naarmate de naaste er meer behoefte aan heeft, zodat de nood van de naaste gelijk moet zijn aan de geldswaarde van de waar. Zeg mij, heet dat niet onchristelijk en onmenselijk gehandeld? Wordt daar de nood van de arme niet tegelijk aan hem zelf verkocht? Want omdat hij tengevolge van zijn nood de waar des te duurder moet betalen, is het precies, alsof hij zijn nood moet kopen. Want niet de enkele waar wordt hem verkocht, zoals deze op zichzelf is, maar met de toevoeging en het aanhangsel, dat hij haar nodig heeft. Zie, deze en dergelijke misstand moet volgen, waar dit recht geldt: ik mag mijn waar zo duur verkopen als ik kan.

Het moest niet zo luiden: ik mag mijn waar zo duur verkopen als ik kan of wil; maar zo: ik mag mijn waar zo duur verkopen als ik moet, of als recht en billijk is. Want uw verkopen moet niet een werk zijn, dat vrij in uw macht en wil staat, zonder enige wet of maat, alsof u een god was, die aan niemand gebonden is; maar, omdat zulk verkopen door u een werk is, dat u tegenover uw naaste uitoefent, moet het gedaan worden met zulk een regel en zo'n geweten, dat u het doet zonder schade en nadeel voor uw naaste, en er veeleer acht op slaat, dat u hem geen schade doet dan hoe u er aan verdient. Ja, waar zijn zulke kooplieden? Hoe weinig kooplieden zouden er komen, en hoe zou de koophandel achteruitgaan, als zij dit slechte recht wilden verbeteren en het brengen tot een christelijke, billijke maatstaf .

Zo vraagt u dan: ja, hoe duur moet ik het dan verkopen? Waar tref ik het recht en de billijkheid, zodat ik mijn naaste niet overvraag of afzet? Antwoord: dat zal zonder twijfel nooit in een geschrift of in een rede vastgesteld worden; niemand heeft het ook nog ondernomen, om de prijs van iedere waar vast te stellen, te verhogen of te verlagen. De oorzaak is deze: niet iedere waar is gelijk; want men haalt de ene verder dan de andere, op de ene komen meer kosten dan op de andere, zodat hier alles onzeker is en blijven moet en niets bepaalds kan worden vastgesteld, zo min als men een enkele bepaalde stad kan aanwijzen, waar men ze alle vandaan haalt, of bepaalde kosten vaststellen, die er bovenop komen; omdat het gebeuren kan, dat dezelfde waar uit dezelfde stad, in dezelfde straat, dit jaar meer kost dan een jaar geleden, dat misschien de weg en het weer slechter zijn, of er soms een omstandigheid komt, die tot meer onkosten dringt dan anders. Nu is het echter billijk en rechtvaardig, dat een koopman op zijn waar zoveel verdient, dat zijn kosten betaald, zijn moeite, arbeid en risico beloond worden. Een landarbeider moet toch voedsel en loon van zijn arbeid hebben. Wie kan om niet dienen of werken? Zo zegt het evangelie: Een arbeider is zijn loon waard (Matth. 10: 10).

Maar, opdat wij hierover niet helemaal zwijgen: het was de beste en zekerste manier, dat de wereldlijke overheid hier verstandige, redelijke mensen aanstelde en instrueerde, die over allerlei waren de kostprijs omsloegen en daarnaar paal en perk stelden aan wat zij kosten mochten, zodat de koopman uit kon komen en zijn redelijk inkomen er uit trekken; zoals

men op ettelijke plaatsen voor wijn, vis, brood en dergelijke een prijs vaststelt. Maar wij Duitsers hebben meer te doen, te drinken en te dansen, zodat wij zo'n bestuur en regeling niet verwachten kunnen. Omdat dus op deze regeling niet te hopen valt, is het de naastliggende en beste raad, dat men de waar laat kosten zoals de algemene markt haar geeft en neemt, of zoals 's lands gewoonte is te geven en te nemen. Want hierin mag men het spreekwoord laten gelden: doe als andere mensen, dan doet u niet dol. Wat op zo'n manier wordt verdiend acht ik redelijk en wel verdiend, aangezien hier het gevaar bestaat, dat men soms aan waar en kosten moet verliezen, en men zich ook niet al te zeer kan verrijken.

Waar echter de prijs van de waar niet vastgesteld noch door het gebruik bepaald is en u haar het eerst zult en moet vaststellen, waarlijk, hier kan men niets anders voorschrijven, dan dat men u op 't geweten bindt, dat u toeziet, en uw naaste niet afzet en niet de hebzucht, maar uw redelijk inkomen zoekt. Sommigen hebben hier als maat willen vaststellen, dat men aan alle waren de helft mag verdienen, anderen weer anders. Maar niets is hierin vast of zeker, tenzij het door de wereldlijke overheid en het algemene recht zo werd bepaald, dat deze hierin de prijs vaststelden; dat zou zeker zijn. Daarom moet u zich voornemen, niets dan een redelijk inkomen te zoeken in zulk een handel, daarna de kosten, de moeite, en het werk en het risicoberekenen, en dat er bovenop zetten, en op zodanige wijze dan de prijs van de waar zelf vaststellen, verhogen of verlagen, dat u beloning ontvangt voor al uw arbeid en moeite.

Ik wil echter hier het geweten niet zo gevaarlijk gevangen houden, en het zo nauw niet binden, alsof men de maat zo juist zou moeten treffen, dat er geen penning aan zou schelen. Want dat is niet mogelijk, dat u zo juist zou mikken, hoeveel u verdiend hebt met uw moeite en arbeid; het is genoeg, dat u met een goed geweten er naar streeft, gaarne de juiste maat te treffen, daar het toch de eigenaardigheid van de handel is, dat het niet mogelijk is, dit precies te doen; de spreuk van de wijze zal ook voor u wel waar blijven, Jezus Sirach 26: 28: Een koopman kan moeilijk zonder zonde handel drijven en een winkelier zal bezwaarlijk een eerlijke mond bewaren. Of u nu een weinig te veel neemt, onwetend en ongaarne, laat dat aan het Onze Vader over, waar men bidt: Vergeef ons onze schuld. Er is toch geen mensenleven zonder zonde. Ook komt het wel andersom voor, dat u voor uw moeite iets te weinig vraagt; laat het dan tegen elkaar opwegen en elkaar opheffen, als u te veel hebt genomen.

Bijvoorbeeld, wanneer u een zaak had, die per jaar op honderd gulden kwam, en u nam boven alle kosten en het redelijk loon, dat u voor uw moeite, arbeid en risico daaraan verdiende ongeveer één, twee of drie gulden te veel winst, dan noem ik dat een fout in de handel, die men niet best vermijden kan, in 't bijzonder wanneer men een jaar lang zo handel drijft. Daarom moet u uw geweten daarmee niet bezwaren, maar als een andere onoverwinnelijke zonde, zoals zij ons allen aanhangen, met het Onze Vader voor God brengen en aan Hem overgeven. Want tot zulk een fout dringt u de nood en de aard van het werk, niet moedwil en hebzucht; want ik spreek hier van de goedhartige en godvrezende mensen, die niet gaarne onrecht zouden doen. Evenals de echtelijke plicht niet zonder zonde geschiedt en toch God terwille van de noodzaak dit werk door de vingers ziet, omdat het niet anders kan.

Hoe hoog echter uw loon geschat moet worden, dat u aan zulk een handel en arbeid moet verdienen, dat kunt u niet beter berekenen en vaststellen dan dat u tijd en omvang van het werk begroot en het vergelijkt met dat van een gewone dagloner, die aan 't werk is, en dan ziet, wat deze op een dag verdient; reken daarna uit, hoeveel dagen u bezig bent geweest, om de waar te halen en te verkrijgen en hoeveel werk u er voor hebt gedaan en hoeveel risico u daarbij hebt gelopen. Want grote arbeid en veel tijd moet ook des te hoger en meer loon hebben. Nauwkeuriger en beter en zekerder kan men in deze zaak niet spreken noch leren; wie het niet bevalt, die make het beter. Mijn grond staat, zoals gezegd, in het evangelie, Matth. 10: 10, dat een arbeider zijn loon waard is. En Paulus spreekt ook 1 Kor.

9: 7: Wie het vee hoedt zal de melk genieten. Wie kan op eigen kosten en bezoldiging reizen? Hebt u een betere grond, dan gun ik die u graag.

Overigens is nog een algemene fout, die niet alleen onder de kooplieden, maar ook in de gehele wereld een gebruikelijke gewoonte is, namelijk dat de één voor de ander borg wordt. En hoewel dat werk zonder zonde en een deugd van de liefde schijnt te zijn, richt het toch gewoonlijk veel mensen te gronde en brengt hun onoverkomelijke schade. Koning Salomo heeft zo iets veelvuldig verboden en verworpen in zijn spreuken en zegt hoofdstuk 6: 1 vv.: Mijn kind, zijt gij voor uw naaste borg geworden, zo hebt gij uw hand gebonden; gij zijt verstrikt door de rede van uw mond en door de rede van uw mond gevangen. Zo doe toch, mijn kind, aldus en red u, want gij zijt uw naaste in de handen gekomen; loop, snel en laat uw naaste niet met rust, laat uw ogen niet slapen, noch uw oogleden sluimeren; red u als een ree uit de hand en als een vogel uit de hand van de vogelaar. Vervolgens hoofdstuk 20: 16: Neem hem zijn kleed, die voor een ander borg wordt, en neem pand van hem voor de vreemde. Vervolgens hoofdstuk 22: 26: Wees niet onder hen, die hun hand verplichten en voor schulden borg worden. En wederom hoofdstuk 27: 13: *Neem hem zijn kleed, die voor een ander borg wordt, en een pand van hem voor de vreemde.*

Ziedaar, hoe de wijze koning in de Heilige Schrift zo hard en heftig verbiedt, voor anderen borg te worden. Ook klopt het met het Duitse spreekwoord: borgen moet men worgen. Alsof het wilde zeggen: de borg geschiedt recht, dat hij geworgd wordt en betalen moet, want hij doet er lichtzinnig en dwaas aan, dat hij borg wordt. Zo is het naar de Schrift besloten, dat niemand voor anderen borg moet worden, tenzij hij er toe in staat is en volkomen bereid, zelf schuldig te zijn en te betalen. Nu schijnt het wonderlijk, dat zulk werk verkeerd en verwerpelijk zou zijn. Want dat het een dwaas werk is, hebben heel velen zelf ervaren, die erom op hun hoofd krabben. Wat is dan de oorzaak, dat het verworpen wordt? Dat willen wij zien.

Borg worden is een werk, dat te hoog is voor een mens en hem niet toekomt, en dat met vermetelheid in Gods werk ingrijpt. Want ten eerste verbiedt de Schrift, dat men op een mens vertrouwen stelt of zich op hem verlaat; alleen mag hij vertrouwen op God. Want de menselijke natuur is vals, ijdel, leugenachtig en onzeker, zoals de Schrift zegt en ook de ervaring dagelijks leert. Wie echter borg wordt, die vertrouwt op een mens en plaatst zich met lichaam en goed in het gevaar, op een valse, onzekere grond; daarom geschiedt hem recht, dat hij valt en faalt en in het gevaar te gronde gaat.

Verder vertrouwt hij ook op zichzelf en maakt zichzelf tot God, want dat, waarop een mens vertrouwt en zich verlaat, dat is zijn God. Nu hij echter geen ogenblik zeker en gewis is van zijn lichaam en goed, zo weinig als van hem, voor wie hij borg wordt, maar alles in Gods hand alleen rust, die niet wil, dat wij in de toekomst een haarbreed macht of recht zullen hebben, en daarom geen ogenblik zeker en gewis zullen zijn: zo doet hij onchristelijk en geschiedt hem recht, omdat hij dat omkeert en belooft, wat niet van hem is, noch in zijn macht staat, maar alleen rust in Gods hand. Zo lezen wij Gen. 43: 9 en 44: 32, hoe de aartsvader Juda voor zijn broeder Benjamin borg werd tegenover zijn vader Jakob, dat hij hem zou terugbrengen of zelf voor eeuwig schuldig zijn. Maar God strafte die vermetelheid echt goed en liet hem zinken en falen, zodat hij Benjamin niet terug kon brengen, totdat hij zichzelf voor hem gaf en toen uit genade nog vrij kwam. En hem geschiedde recht, want zulke borgen doen juist, alsof zij God daarvoor niet eens behoeven te vragen of er aan denken, of zij ook morgen zeker zullen zijn van hun lichaam en goed en zij handelen zo geheel zonder vrees voor God, alsof zij het leven en het goed van zichzelf hadden en het in hun macht hadden, zolang zij wilden; wat niet anders is dan een vrucht van het ongeloof. Zoals ook Jacobus in zijn brief hoofdstuk 4: 13 vv. dit als hoogmoed laakt en zegt: Welaan nu, gij, die zegt: heden of morgen zullen wij gaan naar die of die stad en daar koopmanschap drijven en winst doen; gij, die niet weet, wat morgen geschieden zal. Want wat is uw leven? Een damp is het, die een kleine tijd duurt en daarna verdwijnt. In plaats

daarvan moet u zeggen: zo God wil en wij leven, zullen wij dit of dat doen; nu echter roemt u in uw hoogmoed.

Ook heeft God zulke vermetelheid tegenover de toekomst en minachting voor God op meerdere plaatsen verdoemd. Bijvoorbeeld Lukas 12: 16 vv., waar de rijke man veel koren van het (oogst)jaar had, zodat hij zijn schuren wilde afbreken en grotere bouwen en daar zijn goederen in opslaan en tot zijn ziel sprak: lieve ziel, u hebt veel goed voor vele jaren, eet en drink en wees goedsmoeds. Maar God sprak tot hem: gij dwaas, in deze nacht zal men uw ziel van u eisen, en van wie zal het zijn, hetgeen gij bereid hebt? Zo gaat het allen, die niet behoren tot het rijk van God. Zo antwoordt Hij ook Hand. 1: 7 de discipelen: Het betaamt u niet, tijd of uur te weten, welke de Vader in Zijn macht heeft. En Spreuken 27: 1: *Beroem u niet op de dag van morgen, want u weet niet, wat nog heden gebeuren kan.* Daarom heeft Jezus ons ook in het Onze Vader bevolen, niet om meer te bidden, dan om het dagelijks brood, heden te geven, opdat wij met vrees leven en handelen zullen, en weten, dat wij geen uur zeker zijn van leven of goed, maar alles uit Zijn handen hebben te verwachten en aanvaarden; zoals een recht geloof doet. En wij zien het wel ook dagelijks aan vele werken van God, dat het zo moet toegaan, of wij het gaarne of ongaarne doen.

Salomo heeft bijna zijn gehele boek, dat Prediker heet, op deze leer gericht, en hij toont aan, hoe allerwege het voornemen en de vermetelheid van de mensen zo volkomen ijdel is en niets dan moeite en ongeluk, wanneer niet God ermee in betrokken wordt, zo, dat men Hem vreest en zich tevreden stelt met het tegenwoordige en zich daarover verheugt. Want God is vijandig gezind tegen de zekere, ongelovige vermetelheid, die Hem vergeet. Daarom handelt Hij daartegen met al Zijn werken, laat ons falen en vallen, ontrukt ons lichaam en goed, wanneer wij er het minst aan denken, en komt op dat uur, waarop wij er in het geheel niet op verdacht waren, zodat de goddelozen, zoals de 55ste Psalm vers 24 zegt, hun leven nooit tot de helft brengen, maar altijd onvoorzien, juist als ze eerst recht willen beginnen, heengaan en weg moeten, zoals Job ook herhaaldelijk zegt (Job 15: 32; 18: 14).

Zo zegt u dan: hoe moeten de mensen dan met elkaar handelen, als borg worden niet goed is? Dan zou menigeen achter moeten blijven, die anders wel vooruit gekomen was.
Antwoord: er zijn vier manieren, om uiterlijk goed christelijk met anderen te handelen; zoals ik meer gezegd heb.

De eerste is, dat men zijn goed laat nemen en roven, zoals Christus leert Matth. 5: 40: Wie u de mantel ontneemt, laat hem ook de rok, en eis die niet van hem terug. Deze manier wordt nu niets waard geacht onder de kooplieden; men heeft dit ook niet voor een algemene christelijke leer gehouden noch het gepredikt, maar het beschouwd als een raad en goede gedachte voor de geestelijken en volmaakten, die het intussen nog minder houden dan een koopman. Maar ware Christenen houden het, want zij weten, dat hun Vader in de hemel hun Matth. 6: 11 zeker beloofd heeft, het dagelijks brood heden te geven. En wanneer men zo zou doen, dan zouden niet alleen zoveel ontelbare misbruiken in alle handel achterwege blijven, maar dan zouden zeer velen geen koopman worden, omdat het verstand en de menselijke natuur zo'n gevaar en schade ten zeerste ontvlucht en schuwt.

De andere manier is, aan ieder, die het nodig heeft, om niet te geven, zoals Christus aldaar ook leert (Matth. 5: 42). Dit is ook een hoog christelijk werk, waarom het ook niet veel geldt onder de mensen en er zouden ook zowel minder kooplieden als handelszaken zijn, wanneer men dit in zwang zou brengen. Want wie dit zal doen moet waarlijk aan de hemel vasthouden en altijd op Gods handen en niet op zijn voorraad of goederen letten, wetende, dat God hem wil en zal onderhouden, ook al zouden alle hoeken ledig zijn. Want hij weet, dat waar is, wat God tot Jozua zegt, 1: 5: Ik wil u niet verlaten, noch de hand van u aftrekken, en zoals men zegt: God heeft meer dan Hij ooit schonk. Daar behoort echter ook een ware Christen toe, het zeldzame dier op aarde; wereld en natuur slaan op hem geen acht.

De derde manier is lenen of borgen, zodat ik mijn goed afsta, en het terugneem, als het mij terug wordt gebracht, en het moet missen, als men het niet terug brengt. Want Christus noemt Lukas 6: 34 deze manier van borgen en spreekt: Gij zult zo lenen, dat u niets ervan verwacht. Dat is, u zult vrij uitlenen en het wagen, of het weer u terug gegeven wordt of niet: komt het weer, dat men het neme; komt het niet weer, dat het geschonken zij. Zodat tussen geven en borgen geen onderscheid is volgens het evangelie, behalve dan dit, dat geven niet terugneemt, maar borgen wel terugneemt, als het terugkomt, en toch het er op waagt, alsof het een geven is. Want wie zo leent, dat hij dat beter of meer wil terugnemen, die is een openbare en verdoemde woekeraar; aangezien ook zij nog niet christelijk handelen, die zo borgen, dat zij weer juist hetzelfde vorderen of daarop hopen, en niet vrij 't er op wagen, of het al of niet terugkomt.

Dit is dan ook, naar ik meen, een hoog, christelijk en zeldzaam werk, als men 's werelds loop beschouwt, en het zou, als het in gebruik zou komen, allerlei handel heel erg verminderen en afbreken. want deze drie stukken houden dat zo meesterlijk vast, dat zij niet vermetel zijn ten opzichte van de toekomst, noch op mensen of zichzelf vertrouwen, maar God alleen aanhangen, en dat alles hier contant wordt overhandigd en dit woord ook wordt toegepast: Zoals God het wil, zo geschiede het, zoals Jacobus leert 4: 15. Want hier handelt Hij met de mensen als met hen, die kunnen falen en onzeker zijn, en overhandigt hen om niet het ware geld, of waagt het er op, dat verloren gaat wat men borgt.
Hier zal men zeggen: wie kan dan zalig worden en waar zullen wij Christenen vinden?
Ja, op deze manier zou er geen handel op aarde blijven, zou aan ieder het zijne ontnomen of afgeleend worden en zou de deur worden opengedaan voor de bozen, de luie buiken, om alles te nemen, te bedriegen en te liegen, waar van de wereld vol is. Antwoord: ik heb toch gezegd, dat Christenen zeldzame mensen op aarde zijn. Daarom is er in de wereld nog een streng, hard, wereldlijk bestuur, dat de bozen dwingt en dringt, om niet te nemen, noch te roven, en terug te geven wat zij borgen, ook al zal een Christen het niet terugvragen, noch er op hopen; opdat de wereld niet woest wordt, de vrede ondergaat, en de handel en de gemeenschap van de mensen geheel te gronde gaat, wat alles zou geschieden, als men de wereld volgens het evangelie zou regeren, en de bozen niet met wetten en geweld zou nazitten en dwingen, om te doen en te dulden wat recht is.

Daarom moet men de straten zuiver houden, vrede in de steden stichten en het recht in de landen handhaven en het zwaard flink en getroost laten neerkomen op de overtreders, zoals Paulus Rom. 13: 4 leert. Want dat wil God, dat de onchristelijken beteugeld worden, zodat zij geen onrecht of ongestraft onrecht doen. Niemand mag menen, dat de wereld zonder bloed geregeerd wordt, het wereldlijk zwaard moet rood zijn en met bloed bevlekt; want de wereld wil en moet boos zijn; daarom is het zwaard Gods roede en wraak over haar. Doch daarover heb ik genoeg gezegd in het boekje over de wereldlijke overheid.

Zo zou dan het borgen een mooi ding zijn, als het onder Christenen gebeurde. Dan zou een ieder gaarne teruggeven wat hij geborgd had, en hij die geleend had zou het gaarne ontberen, wanneer de ander het hem niet teruggeven kon. Want Christenen zijn broeders, en de één laat de ander niet in de steek; zo is ook niemand zo lui en onbeschaamd, dat hij zonder arbeid zich zou willen verlaten op het goed en de arbeid van een ander, en in lediggang teren op een anders have. Maar waar geen Christenen zijn, daar moet de wereldlijke overheid er toe aansporen, dat men betaalt wat men geleend heeft; zet zij er niet toe aan en is zij nalatig, dan moet de Christen zulk een roof verdragen, zoals Paulus 1 Kor. 6: 7 zegt. Waarom lijdt gij niet liever onrecht? De onchristelijke echter late men manen, terugvragen en doen wat hij wil; er is aan hem niets gelegen, omdat hij een onchristelijke is en op Christus' leer geen acht geeft.

Ook hebt u nog een kleine troost, dat u niet verplicht bent uit te lenen, dan alleen dat wat u over hebt en kunt ontberen van uw nooddruft; zoals Christus van de aalmoezen zegt, Lukas 11: 41: Wat u over hebt, geef dat als aalmoes, dan is alles u rein. Wanneer men nu van u zoveel zou willen lenen, dat u, wanneer het niet teruggegeven werd, zou moeten te gronde

gaan, en uw nooddruft het niet missen kan, daar bent u niet verplicht te lenen. Want u bent het meest en het eerst verplicht, uw vrouw en kind en personeel het nodige te verschaffen, en moet hun niet ontnemen wat hun van u toekomt. Daarom is dit de beste regel: als de leensom u te groot voorkomt, geef dan liever iets om niet, of leen zoveel, als u meent, dat u zou willen geven, en waag het er op, of het misschien verloren gaat. Want Johannes de Doper sprak niet: Wie een rok heeft, die geve die weg; maar wie twee rokken heeft, die geve er één aan hem, die er geen heeft, en wie spijs heeft doe desgelijks, Lukas 3: 11.

De vierde manier is kopen en verkopen, en het met contant geld, of waar met waar betalen. Wie nu deze manier gebruiken wil, die schikke zich er in, dat hij moet weten, zich op niets toekomstigs te verlaten, maar op God alleen, en dat hij met mensen moet omgaan, die zeker zullen falen of liegen.
Daarom is dit de eerste raad, dat ieder, die verkoopt, niets borge noch borgen aanneme, maar zich contant late betalen. Wil hij echter lenen, dan moet hij het met Christenen doen; zo niet, dan moet hij beter op wagen, dat het verloren is, en niet meer lenen dan hij anders wilde geven en dan zijn nooddruft het toelaat; of waar het wereldlijk bestuur en de wet hem niet verder daarin helpt, daar moet hij het maar verloren laten gaan en er voor oppassen, dat hij voor niemand borg wordt, maar veel liever geeft, wat hij kan. Dat zou een echt christelijk koopman zijn, hem zou God ook niet verlaten, omdat hij Hem zo gul vertrouwt en met blijdschap het met zijn gevaarlijke naaste waagt en hem zo behandelt.
Wanneer het borg worden eens niet in de wereld bestond en het vrije evangelische lenen in zwang raakte, en alleen contant geld of gerede waar in de koophandel omging, dan zouden de allergrootste, schadelijkste gevaren en fouten en gebreken in de koophandel reeds verdwenen zijn, en zou het gemakkelijk wezen, met allerlei kooplui om te gaan, en des te beter konden dan ook de andere zondige gebreken belet worden. Want wanneer zulk borg worden en verzekerd lenen niet bestond, zou menigeen bescheiden blijven en zich met een matig inkomen tevreden stellen, die zich anders op lenen en borgen verlaat en dag en nacht streeft naar hogerop; waarom ook iedereen koopman en rijk wil worden. Daaruit nu moeten zulke ontelbare, vlugge en boze knepen en streken voortvloeien, die nu als handigheidjes door de kooplieden worden beschouwd, zodat ik er al aan wanhoop, of het geheel zou kunnen worden verbeterd; het is zo met allerlei boosheid en bedrog overladen, dat het zich op den duur niet kan handhaven en vanzelf in elkaar storten moet.

Hiermede heb ik in het kort in een woord van verweer ieder onderricht over deze grote, wilde, uitgebreide handel van het koopmanschap. Want als men het zo zou laten begaan en laten blijven, dat een ieder zijn waar zo duur verkoopt, als hij kan en het borgen en het gedwongen lenen en borg worden als correct beschouwen, en toch raad en onderricht zou geven, hoe men hierin christelijk handelen en een goed, zeker geweten behouden zou; dat zou precies hetzelfde zijn, alsof men wilde raden en leren, hoe slecht goed kon zijn en hoe tegelijk naar de goddelijke Schrift en tegen de goddelijke Schrift in geleefd en gehandeld kon worden. Want deze drie gebreken, dat een ieder het zijne geeft zo duur als hij maar wil, vervolgens het borgen en het borg worden, zijn als drie bronnen, waaruit alle gruwel, onrecht, list en bedrog naar wijd en zijd stroomt. Wanneer men nu die stroom zou zoeken te keren en de bron niet zou stoppen, waren moeite en arbeid vergeefs.
Daarom wil ik hier enkele van die streken en boze, stukken, zoals ik zelf ze heb opgemerkt en zoals ze mij door vrome, goede harten zijn aangewezen, vertellen, waaruit men kan bespeuren en bemerken, hoe deze mijn boven beschreven argumenten en conclusies tot stand kwamen en moeten worden gehandhaafd, opdat de gewetens in de koophandel voorlichting ontvangen en geholpen worden. Ook kan men alle andere boze stukken uit deze leren kennen en ze er naar afmeten, welke hier niet worden verteld; want hoe zou het mogelijk zijn, dat men ze allemaal vertelde? Aangezien immers door de genoemde drie bronnen voor de hebzucht en de boze, bedriegelijke, zelfzuchtige natuur deur en vensters zijn geopend en daarom lucht en ruimte gegeven, verlof en macht verleend is, om allerlei listen en streken vrij te doen en er dagelijks meer en meer te bedenken, zodat het alles van hebzucht stinkt, ja, in hebzucht verdronken en gedompeld is, als in een grote zondvloed:

Ten eerste maken sommigen er zich geen gewetensbezwaar van, dat zij hun waar borgen op termijn en duurder verkopen dan contant. Ja, sommigen willen geen waar contant verkopen, maar alles op termijn, en dit wel daarom, opdat zij er veel geld mee verdienen. Hier ziet u, dat dit stuk zeer grof tegen Gods Woord, tegen rede en alle billijkheid in, uit louter vrije, moedwillige hebzucht zondigt tegen de naaste, op wiens schade men geen acht slaat, maar hem het zijne rooft en ontsteelt en er niet een redelijk bestaan in zoekt, maar uit hebzucht en winstbejag alleen. Want naar goddelijk recht moest men niet duurder borgen of op termijn geven, maar voor contant geld.

Vervolgens, het wordt ook zowel gedaan, dat sommigen hun goed duurder verkopen dan het op de open markt geldt en in de handel gebruikelijk is, en zo de waar opslaan om geen andere reden, dan dat zij weten, dat van dat goed niets meer in het land is of binnenkort niets meer zal komen, en men het dan hebben moet. Dat is het listige oog van de hebzucht, dat slechts ziet naar de nooddruft van de naaste, niet om deze te verhelpen, maar om zichzelf daardoor te verbeteren en met de schade van zijn naaste rijk te worden. Dat zijn allemaal openlijke dieven, rovers en woekeraars.

Vervolgens, dat sommigen een bepaald goed of koopwaar in een land of stad geheel en al opkopen, opdat zij alleen zulk goed volkomen in hun macht hebben en daarna de prijs vaststellen, het opslaan en verkopen kunnen, zo duur als zij het willen of kunnen. Nu is boven gezegd, dat de regel vals en onchristelijk is, iemand zijn goed zo duur verkoopt als hij wil en kan; veel gruwelijker is het, dat men daartoe een bepaald goed alleen opkoopt. De keizerlijke en wereldlijke wetten verbieden dit ook en noemen het monopolies, dat zijn baatzuchtige aankopen, die in landen en steden in het geheel niet te verdragen zijn, en vorsten en heren moesten zo iets weren en bestraffen, wanneer zij hun ambt goed bekleden willen. Want zulke kooplieden doen juist, alsof de schepselen en goederen van God alleen voor hen geschapen en gegeven waren en alsof zij die aan anderen mochten ontnemen en maar handelen naar believen.

En als iemand het voorbeeld van Jozef, Gen. 41: 48 v., zou willen aanhalen, hoe de heilige man alle koren in het land ingezameld heeft en daarna in de dure tijd daardoor alle geld, vee, land en mensen voor de koning van Egypte heeft gekocht, wat wel schijnt, alsof het ook een monopolie of zelfzucht geweest is, hierop is het antwoord: dat de koop en handel van Jozef geen monopolie, maar een redelijke, gewone koop is geweest, zoals in het land gebruikelijk was. Want hij belet niemand, te rechter tijd in te kopen. Het was echter zijn wijsheid, door God gegeven, dat hij het koren van de koning, toen het de zeven jaren goed uitviel, inzamelde, terwijl de anderen niets of weinig inzamelden. Want de tekst zegt niet, dat hij alleen het koren ingekocht heeft, maar het ingezameld heeft in de steden van de koning. Hebbende anderen het niet gedaan, de schade zij voor hen; zoals de gemene man gewoon is zonder zorgen te teren. maar ook soms niet heeft om in te zamelen. Zoals wij het ook nog zien, dat, waar vorsten of steden zich niet van voorraad voorzien, ten gunste van het gemeenschappelijk land, er geen voorraad of heel weinig blijft bij de gemene man, die van het ene jaar op het andere leeft van het jaarlijks inkomen. En zulk inzamelen is toch geen eigen baat of monopolie, maar een echt goede, christelijke voorzichtigheid ten bate van de gemeente en anderen. Want het gebeurt niet zo, dat zij alles alleen aan zich trekken, zoals deze kooplieden, maar dat zij uit dat, wat de open markt of het jaarlijks inkomen aan ieder, wie ook, opbrengt, een schat verzamelen, terwijl anderen niet willen of wensen te verzamelen, maar slechts daaruit wensen te putten hun dagelijks onderhoud. Ook vermeldt de Schrift niet, dat Jozef daarom het koren heeft ingezameld, om het zo duur te verkopen als hij wilde. Want de tekst zegt duidelijk, dat hij het gedaan heeft, niet uit hebzucht, maar opdat land en mensen niet zouden omkomen. Maar de handelshonger verkoopt het, zo duur hij wil en zoekt eigen voordeel alleen, zonder er op te letten, of land en lieden daardoor te gronde gaan.

Dat intussen Jozef daarenboven alle geld en vee en daarbij alle akkers en mensen onder de koning gebracht heeft, schijnt wel niet christelijk gehandeld, aangezien hij de behoeftigen

om niet moest geven, zoals het evangelie en de christelijke liefde leert. Maar hij handelde toch juist en goed, want Jozef voerde het wereldlijk bestuur in plaats van de koning. Zo heb ik al herhaaldelijk geleerd, dat men de wereld niet naar het evangelie en de christelijke liefde moet en mag regeren, maar naar strenge wetten, met het zwaard en met geweld, omdat de wereld boos is en noch het evangelie, noch de liefde aanneemt, maar naar haar goeddunken handelt en leeft, waar ze niet met geweld gedwongen wordt. Anders, als men louter liefde wilde oefenen, zou ieder willen eten, drinken en een goed leventje hebben van andermans goed, en niemand zou werken, ja, ieder zou de ander het zijne ontnemen en 't zou een toestand worden, waarbij niemand, naar de wil van anderen, kon leven.

Daarom heeft Jozef juist gehandeld, omdat God het zo beschikt heeft, dat hij door een gelijke, rechtmatige koop, zoals de tijd die bood, alles tot zich heeft getrokken en volgens wereldlijk recht het volk in bedwang hield en zichzelf en alles, wat het had, liet verkopen. Want in die landen is er altijd een streng bestuur geweest, en bestond het gebruik, dat men mensen verkocht als ander goed. Daarnaast heeft hij zonder twijfel als een Christen en vroom mens geen arme van honger laten sterven, maar, zoals de tekst zegt, nadat hij het wereldlijk recht en bestuur van de koning verkregen heeft, dit koren ten bate en nutte van land en lieden ingezameld, verkocht en weggegeven. Daarom is het voorbeeld van de trouwe Jozef zo ver af van de daad van de ontrouwe, baatzuchtige kooplieden, als hemel en aarde van elkander zijn. Laat dit zo terloops als toevallig zijn gezegd.

Nu komen wij weer tot de zaak zelf.

Vervolgens, wanneer sommigen hun monopolies en zelfzuchtige handelsondernemin-gen anders niet kunnen oprichten, omdat er anderen zijn, die ook dergelijke waar en dergelijk goed hebben, haasten zij zich en geven hun goed zo goedkoop, dat de anderen er niet mee uit kunnen, en dwingen hen daarmee, om of niet meer te kunnen verkopen, of tot hun eigen ondergang zo goedkoop, als de anderen, te verkopen. Zo komen zij toch tot een monopolie. Deze mensen zijn niet waard, dat zij mensen heten of onder mensen wonen, ja, zij zijn niet waard, dat men hen zou onderwijzen of vermanen, aangezien de afgunst en hebzucht hier zo grof en onbeschaamd is, dat zij ook met eigen schade anderen tot schade brengt, opdat zij alleen de plaats behoudt. Hier zou de wereldlijke overheid goed doen, om zulke mensen alles te ontnemen wat ze hadden en hen het land uitjagen. Het was misschien niet nodig, zulke stukjes te vertellen, maar ik wil ze er daarom inmengen, opdat men zou zien, welke grote schelmerij er in de koophandel is en het aan de dag zou worden gebracht voor ieder, hoe het in de wereld toegaat, om daardoor te weten, zich voor zulk een gevaarlijke stand te hoeden.
Vervolgens, dit is ook fraai, als de één een ander met woorden in de zak een waar verkoopt, die hij zelf niet heeft. Namelijk aldus: een vreemde koopman komt bij mij en vraagt, of ik deze of die waar te koop heb. Ik zeg: ja, en toch heb ik ze niet, en ik verkoop hem die voor tien of elf gulden, die men anders voor negen of nog minder koopt, en belooft hem, over twee of drie dagen ze te leveren. Intussen ga ik heen en koop zulke waar, omdat ik te voren wel wist, dat ik ze goedkoper kon kopen, dan ik ze hem verkocht heb, en lever hem die en hij betaalt ze mij en ik drijf dus handel met zijn geld en goed, dat dus aan een ander toebehoort, zonder enig gevaar, moeite en arbeid en ik word rijk. Dat noemt men fraai op de straat de kost verdienen door vreemd geld en goed, zodat men niet over land en zee behoeft te trekken.

Vervolgens, dat heet ook op de straat de kost verdienen: als een koopman de buidel vol geld heeft en niet meer met zijn goederen over land en zee avonturen wil doormaken, maar een zekere handel hebben, dan blijft hij maar in een grote koopstad, en als hij een koopman weet, die gemaand wordt door zijn schuldeisers, zodat hij geld moet hebben om te betalen en hij heeft het niet, maar wel nog goede waar, dan stuurt hij iemand uit van zijnent wege, die hem de waar moet afkopen, en hem acht gulden bieden, waar die anders gemakkelijk tien doet; wil hij niet, dan stuurt hij een ander uit, die hem zes of zeven biedt, zodat de arme man bezorgd moet worden, dat de waar zal afslaan, en nog blij is als hij de acht neemt, om contant geld te krijgen en niet al te grote schade en schande te moeten tijden. Ook gebeurt

het, dat zulke in nood verkerende kooplieden zelf zulke tirannen opzoeken en hun waar aanbieden terwille van het contant geld, opdat zij betalen kunnen; dan houden die zich stroef, totdat zij de waar goedkoop genoeg krijgen en dan geven wat zij willen. Zulke geldmensen noemt men gorgelstekers of keelstekers, maar niettemin worden ze voor grote, knappe mensen gehouden.

Vervolgens, dit is ook een kneep van de eigenbaat, dat drie of vier kooplieden één of twee soorten waar in handen hebben, die andere mensen niet hebben of niet te koop hebben. Wanneer zij nu merken, dat zulke waar geld zal gaan kosten en alle dagen duurder zal worden ten gevolge van oorlog of ramp, dan rotten zij samen en vertellen aan de anderen, hoe die waar zeer gezocht is en er niet veel zijn, die haar te koop hebben. Zijn er echter enigen, die ze ook hebben, dan richten zij een vreemdeling af, die zij al zulke waar laten opkopen. Als zij dan die waar helemaal in hun handen hebben, sluiten zij een bond met elkaar, op deze manier: wij willen deze waar, omdat er geen meer voorradig is, zo en zo hoog fixeren, en hij, die ze goedkoper afgeeft, moet zo en zo veel boete betalen.

Dit stukje halen, zoals ik hoor, de Engelse kooplieden het grofst en het meest uit, wanneer zij Engelse of Londense doeken verkopen. Want men zegt, dat zij een bijzondere raad voor deze handel hebben, als een raad in een stad, en aan die raad moeten alle Engelsen, die Engelse of Londense doeken verkopen, gehoorzamen, op bovengenoemde straf. En door deze raad wordt bepaald, hoe duur men zijn doeken verkopen moet en op welke dagof welk uur men wel of niet zal verkopen. De overste in deze raad heet de Koyrtmeester[468] en hij wordt als weinig minder dan een vorst beschouwd; hier ziet men, wat de hebzucht vermag en durft ondernemen.

Vervolgens, ik moet ook dit stukje vermelden:

Ik verkoop iemand op een half jaar peper of iets dergelijks, en weet, dat hij die terstond weer moet verkopen, om contant geld te krijgen. Daarom ga ik zelf heen of doe het door middel van een ander, en laat hem de peper voor contant geld weer verkopen; maar zo, dat ik, wat hij van mij op een half jaar gekocht heeft voor twaalf gulden, van hem koop voor acht. En de gewone koop is tien gulden. Zo koop ik het twee gulden goedkoper van hem dan op de open markt, en hij heeft van mij voor twee gulden hoger gekocht dan op de open markt. Zo win ik achter en voor, alleen daardoor, dat hij geld krijgt en crediet behoudt; hij zou anders met schande ondervinden, dat niemand hem meer crediet gaf.

Wie zich met zulke geldzaken ophoudt of op moet houden, zoals dat hun overkomt, die meer op crediet kopen dan zij betalen kunnen: zoals wanneer iemand nauwelijks tweehonderd gulden bezit en handel drijft voor vijf of zeshonderd gulden - wanneer nu mijn schuldenaars niet betalen, kan ik ook niet betalen, zo vreet het onheil verder door, en komt het ene verlies op het andere, hoe meer ik mij met deze geldzaken ophoud, totdat ik bemerk, dat het misloopt en ik vluchten moet of in de toren zitten. Dan houd ik mij stil en bak bij mijn borgen zoete broodjes, dat ik hun eerlijk betalen zal. Intussen ga ik heen en neem nog zoveel goederen op crediet als ik kan en maak die te gelde, of ik neem anders geld op een wisselbrief op, of ik leen zoveel als ik krijgen kan. Als het mij dan het best gelegen komt, of als mijn schuldeisers mij niet met rust laten, dan sluit ik mijn huis af, sta op en loop weg, verstop mij ergens in een klooster, waar ik vrij ben, zoals een dief en moordenaar op een kerkhof. Dan zijn mijn schuldeisers nog blij, dat ik niet helemaal uit het land ga, en zij schelden mij de tweede en derde penning van al mijn schulden kwijt, mits ik het achterstallige in twee of drie jaren betaal; daarvan geven zij mij brief op zegel. Zo keer ik weer naar mijn huis terug, en ben een koopman, die met zijn er vandoor gaan twee of drie duizend gulden verdiend heeft, die ik anders in drie of vier jaren met rennen noch met draven had kunnen verkrijgen. Of, wanneer dit niet helpt, en ik zie, dat ik vluchten moet, dan trek ik naar het hof van de keizer of naar zijn stadhouders; daar kan ik voor één of tweehonderd gulden een Quinquernelle[469] krijgen, dat is een keizerlijke brief op zegel, dat ik

[468] D.i. het Engelse "Courtmaster."

twee of drie jaren met rust moet worden gelaten, mag gaan en staan voor 't oog van al mijn schuldeisers, omdat ik grote schade geleden heb, naar mijn eigen opgave; zodat de Quinquernelle een gezicht trekt, alsof het goddelijk en rechtvaardig toeging. Dat heten echte schurkenstreken.

Vervolgens, een ander stukje, dat bij vennootschappen gangbaar is.
Een burger belegt voor zes jaar bij een koopman twee duizend gulden; daarmee moet de koopman handel drijven, winst maken of verliezen, en de burger jaarlijks twee honderd gulden vaste rente daarvan geven; wat hij meer wint is voor hem. Wint hij echter niets, dan moet hij toch rente betalen. En de burger bewijst daarmee de koopman een grote dienst. Want de koopman meent met tweeduizend wel driehonderd te winnen. Daarentegen bewijst de koopman de burger een grote dienst, want zijn geld moest anders stil liggen en geen winst opbrengen. Hoe dit gemene stukje onrecht is en een echte woeker, dat heb ik in de preek over de woeker genoeg verteld.
Nog iets moet ik vertellen als een voorbeeld, hoe het verkeerde borgen en lenen in het ongeluk brengt. Er zijn sommigen, wanneer zij bemerken, dat de koper twijfelachtig is en niet op tijd betaalt, dan kunnen zij zich zelf fraai betalen op deze manier: ik zorg voor een vreemde koopman, dat hij naar de man toegaat en van hem zijn waar koopt, voor honderd gulden of iets dergelijks, en ik zeg: wanneer u al zijn waar gekocht heb, beloof hem dan contant geld of verwijs hem naar een zekere schuldenaar van u; en wanneer u de waar hebt, breng hem dan naar mij toe, alsof ik uw schuldenaar ben; en doe net, alsof u niet wist, dat hij mij iets schuldig is; zo word ik betaald en geef hem niets.

Dat noemt men zaken doen en de arme man in de grond boren met allen, aan wie hij misschien ook geld schuld is. Maar zo moet het gaan, als men onchristelijk borgt en leent.

Vervolgens: men heeft ook geleerd, om een waar of goed zo te plaatsen of neer te leggen, dat het toeneemt; als peper, gember, saffraan in een vochtig gewelf of een kelder, zodat het in gewicht zwaarder wordt. Zo ook, om wollen kleren, zijde, marterbont, sabel, in donkere gewelven of winkels te koop te hebben en de lucht te verstoppen, zoals het gebruik overal is, zodat men bijna voor iedere waar een bepaalde lucht weet te maken. Ook is er geen waar, of men weet er een bijzonder voordeeltje op, hetzij met meten, tellen, met el, maat of gewicht. En dat men ze een kleur geeft, die ze van zichzelf niet heeft. Of men legt het mooiste onder en boven, en het slechtste middenin; zodat zulk bedrog geen eind heeft, en geen koopman de ander verder kan vertrouwen, dan hij hem ziet en tast.

Nu bestaat er bij de kooplieden een grote klacht over de edellieden of rovers, hoe zij met groot gevaar moeten handel drijven en dan nog worden gevangen genomen, geslagen, gebrandschat en beroofd, enz. Wanneer zij dit echter omwille van de gerechtigheid leden, dan waren de kooplui wel heiligen, die dat te lijden hadden. Hoewel het gebeuren kan, dat misschien aan iemand voor God ten onrechte overkomt, wat hij voor de anderen, in wier bende hij zich bevindt, ontgelden moet, en betalen voor wat een ander gezondigd heeft. Maar omdat er zulk groot onrecht en onchristelijke dieverij en roverij over de gehele wereld door de kooplieden ook zelfs onder elkaar geschiedt, wat wonder is het dan, dat God het beschikt, dat hun vele goed, met onrecht verkregen, weer verloren gaat of geroofd wordt, en zij zelf daarenboven op hun kop krijgen of gevangen genomen worden. God moet steeds het recht handhaven; zoals Hij Zich dan ook een rechtvaardig Rechter laat roemen, Ps. 10: 16.

Niet, dat ik daarmee de straatrovers of struikrovers zou willen zien verontschuldigd of hun de vrijheid gegeven, om hun roverij te plegen. Het is de schuld van de landsvorsten, die hun straten zuiver moeten houden, even goed terwille van de bozen als van de vromen. En het komt de vorsten toe, zulke onrechtvaardige koophandel met ordelijk geweld te straffen en tegen te gaan, zodat hun onderdanen niet zo schandelijk door de kooplieden uitgezogen

---

[469] D.i. een moratorium, eigenlijk voor vijf jaar (quinquennale).

worden. Omdat zij dat niet doen, daarom heeft God de ridders en rovers nodig en straft Hij door hen het onrecht aan de kooplieden, en moeten zij Zijn duivels zijn; zoals Hij Egypteland en de gehele wereld met duivels plaagt, of door vijanden te gronde richt. Zo geselt Hij de ene boef met de andere; zonder dat Hij daarmee te verstaan geeft, dat de ridders mindere rovers zijn dan de kooplieden, aangezien de kooplieden dagelijks de gehele wereld beroven, terwijl een ridder in een jaar er één of tweemaal één of twee berooft.

Over de vennootschappen zou ik wel veel kunnen zeggen, maar het is alles grondeloos en bodemloos van louter hebzucht en onrecht, zodat er niets aan te vinden is, dat met een goed geweten gedaan kan worden; want wie is zo grof, dat hij niet ziet, hoe de vennootschappen niets anders zijn dan monopolies. Die ook door het wereldlijke, heidense recht verboden worden als een openbaar schadelijk ding voor de gehele wereld; ik wil van het goddelijk recht en de christelijke wet maar zwijgen. Want zij hebben alle waar in hun handen en doen ermee, wat zij willen en halen zonder enige schroom de bovengenoemde stukjes uit, zodat zij opslaan en af slaan naar welgevallen, en verdrukken alle kleine kooplieden en richten hen te gronde, juist als de snoek de kleine vissen in het water, net alsof zij heren waren over Gods creaturen en vrij van alle wetten van het geloof en de liefde.

Daardoor komt het, dat men in de gehele wereld de specerij zo duur moet kopen, als zij het willen en er verandering in aanbrengen. Dit jaar slaan zij de gember op, het volgend jaar de saffraan, of andersom; zodat men altijd van de wal in de sloot komt en zij zelf geen verlies, schade noch risico behoeven te lijden, maar als het met de saffraan misgaat of mislukt, dan herstellen zij zich aan de gember en andersom, opdat zij zeker blijven van hun winst. Maar dit is tegen de aard en de natuur niet alleen van de koopgoederen, maar van alle tijdelijke goederen, waarvan God wil, dat zij onder het risico en de onzekerheid zullen staan. Maar zij hebben het gevonden en bereikt, dat zij door gevaarlijke, onzekere, tijdelijke waar zich een zekere, gewisse en eeuwige winst verschaffen. Maar daarvoor moet intussen de gehele wereld geheel worden uitgezogen en moet al het geld in hun zak zinken en zwemmen.

Hoe zou het ooit voor God rechtvaardig kunnen gebeuren, dat iemand in zo'n korte tijd zo rijk wordt, dat hij koningen en keizers zou kunnen uitkopen? Maar omdat zij het zover gebracht hebben, dat de gehele wereld in gevaar en verlies handel moet drijven, dit jaar verdienen, het volgend jaar verliezen, maar zij altijd en eeuwig verdienen en hun verlies met vergrote winst kunnen boeten, is het geen wonder, dat zij spoedig het goed van de gehele wereld aan zich trekken. Want een eeuwige zekere penning is beter dan een tijdelijke onzekere gulden. Nu drijven hier zulke vennootschappen met louter eeuwige, zekere guldens handel voor onze tijdelijke onzekere penningen. En zou het dan nog een wonder zijn, dat zij koningen en wij bedelaars worden?

Koningen en vorsten moesten hier toezien en dit naar streng recht verhinderen. Maar ik hoor, dat zij het hoofdaandeel er in hebben, en dat het gaat naar de spreuk Jesaja 1: 23: Uw vorsten zijn de metgezellen van de dieven geworden. Daarom laten zij de dieven hangen, die een gulden of een halve gestolen hebben, en werken samen met hen, die de gehele wereld beroven en meer stelen dan alle anderen, zodat het spreekwoord waar blijft: grote dieven hangen de kleine dieven; en zoals de Romeinse senator Cato sprak: eenvoudige dieven liggen in de toren en het blok, maar openbare dieven gaan in goud en zijde. Maar wat zal God daar tenslotte van zeggen? Hij zal doen, zoals Hij door Ezechiël zegt, vorsten en kooplieden, de ene dief met de andere in elkaar smelten als lood en erts, zoals wanneer een stad verbrandt, zodat er noch vorsten, noch kooplieden meer zijn; en ik ben bang, dat dit al voor de deur staat. Wij denken er toch niet aan, om ons te verbeteren, hoe groot ook de zonde en het onrecht is. Daarom kan Hij het onrecht ook niet ongestraft laten.

Daarom behoeft niemand te vragen, hoe hij met een goed geweten in vennootschappen kan zijn. Geen andere raad is er dan: laat er van af; dat is niet anders. Zullen de vennootschappen blijven, dan moet recht en redelijkheid te gronde gaan. Zal recht en redelijkheid blijven, dan moeten de vennootschappen te gronde gaan. Het bed is te nauw, zegt Jesaja, één moet er uit vallen, en het dek is te smal en kan niet beiden bedekken. Nu

weet ik wel, dat mijn schrijven slecht bevallen zal en dat zij misschien alles in de wind zullen slaan, en blijven zoals zij zijn. Maar dan ben ik toch verontschuldigd en heb ik het mijne gedaan, opdat men ziet, wanneer God nu met de roede zal komen, hoe eerlijk wij dit verdiend hebben. Had ik één ziel hiermee onderricht en uit de afgrond verlost, dan zou ik niet tevergeefs gewerkt hebben.

Hoewel ik hoop, dat het (verderf) door zichzelf zo hoog en zwaar is geworden, zoals ik boven ook al gezegd heb, dat het zich niet langer kan houden en men er tenslotte van moet aflaten. Samengevat: een ieder zie op zichzelf. Uit liefde of dienst voor mij mag niemand het laten: zo mag ook niemand het beginnen of er mee doorgaan, om mij te trotseren en leed te doen. Het geldt u, niet mij. God verlichte ons en sterke ons, om Zijn goede wil te doen: Amen.

8. 5. EEN TROUWHARTIGE VERMANING AAN ALLE CHRISTENEN, ZICH NIET IN TE LATEN MET OPROER EN MUITERIJ. 1522.

TOELICHTING

Reformatie, geen revolutie: Meermalen heeft Luther deze gedachte uiteengezet. Reeds 16 januari 1521 schrijft hij: "Ik wil niet, dat men met geweld strijdt voor het evangelie. Door het Woord is de wereld overwonnen, door het Woord is de kerk gered, door het Woord zal de kerk ook weer hersteld worden." Luther is er van overtuigd, dat de paus en de zijnen de ergste vijanden van Christus zijn en daarom juist tot de wederkomst van Christus gespaard zullen blijven, opdat de straf hen des te zwaarder treffen zal. Hij verwacht deze wederkomst binnenkort, en hoopt dus getuige daarvan te zijn. Van uit de Wartburg heeft hij "De trouwhartige vermaning" geschreven. Spoedig daarop zou hij persoonlijk in Wittenberg de opstandige elementen tot rust brengen door zijn onwrikbare houding en zijn strenge woord. De directe aanleiding tot "De vermaning" was de houding van Karlstadt en Zwilling bij de gebeurtenissen te Wittenberg, eind 1521.

Verschillende Augustijner monniken verlieten toen op rumoerige wijze hun klooster, om daarna studenten en burgers tegen het klooster op te hitsen. Enkele dagen later werden priesters in de parochiekerk tijdens de bediening van de mis door binnendringende benden met geweld verdreven. De dag daarop was het Franciscaner klooster zelfs gedwongen de bescherming van de stad in te roepen tegen de studenten. Bij verschillende geestelijken werden de vensters ingegooid. Men beweert, dat studenten van Erfurt de aanstichters waren. Daar had enige malen vroeger het beruchte "Pfaffenstürmen"plaats gehad, dat door Luther als het werk van satan scherp werd veroordeeld. Hij dringt er op aan, dat men de overheid als de "feitelijke macht" het hare zal laten doen. Zij heeft het recht en de plicht, de vijanden van het evangelie te bestrijden. Verder moet men het antichristelijk geweld stil dragen, boete doen, bidden en de eigen mond laten zijn "de mond van Christus."

De grootste kracht van het evangelie moet het Woord blijven; wie daar buiten gaat, begrijpt de Geest van Christus niet.

Het gehele stuk legt getuigenis af van een sterke overtuiging, die onwrikbaar bleef, ondanks grote gevaren, waaraan de held van de Reformatie door zijn houding bloot stond.

Aan alle Christenen, die deze brief lezen of horen, geve God genade en vrede. Amen!

Door Gods genade is in deze tijd het heerlijk licht van de christelijke waarheid, dat door de paus en de zijnen zozeer onderdrukt is geworden, wederom opgegaan. Daardoor is hun veelvuldige schadelijke en schandelijke misleiding, allerlei misdaad en tirannie aan het licht gekomen en nu ziet het er naar uit, dat er wel eens oproer zou kunnen komen en papen, monniken en bisschoppen met heel de geestelijke stand er wel eens uitgejaagd zouden kunnen worden, tenzij ze ernstig willen gaan werken aan een merkbare verbetering. Want de grote massa, die geprikkeld en opgejaagd is door alle onrust en verdriet, dat ze heeft moeten verduren, en door de schade, die haar zowel aan lichaam als aan ziel toegebracht is doordat ze op de meest trouweloze manier onderdrukt is geworden, kan en wil dat niet langer verdragen, en heeft nu een goede reden om er met gaffels en vlegels op los te slaan, zoals de boer dreigend zegt.

Hoewel ik het nu geenszins ongaarne hoor, dat de geestelijke heren in angst zitten, en van harte hoop, dat ze daardoor eens tot zichzelf zullen inkeren en hun heerszucht wat zullen temperen (ik wenste zelfs, dat God hun angst en schrik nog mocht vergroten!), zo ben ik toch van mening, ja, ik ben er zeker van, dat ik helemaal niet bezorgd behoef te zijn over een mogelijk oproer of muiterij, die allengs over iedereen zal losbarsten, om de eenvoudige reden, dat ik niet in twijfel trekken mag noch kan, dat God Zijn Woord gestand zal doen, en dat veeleer hemel en aarde zullen voorbijgaan, eer één tittel of jota daarvan zal teniet gedaan worden, zoals Mattheüs (5: 18 en 24: 35) zegt.

En daarom, wie dat dan wil moet maar dreigen en proberen schrik aan te jagen; zo zal slechts vervuld worden wat de Schrift over zulke boosdoeners zegt: Ps. 36: 3: "Hun boosheid is aan het licht gekomen, opdat de mensen hun vijanden worden mogen" (Vulg. vert.). Of Ps. 14: 5: "Zij vrezen, al is er geen reden tot vrees." En Spr. 28: 1: "De goddelozen vluchten, al worden zij door niemand opgejaagd." En Lev. 26: 36: "Een dor blad zal hun schrik aanjagen"; en. Deut. 28: 65: "God zal u een bang hart geven, zodat u uw leven steeds aan een draad ziet hangen. 's Morgens zult u zeggen: mocht God willen, dat ik de avond overleef; 's avonds zult u zeggen: geve God, dat ik de morgen overleef!" Zulk een schrik en angst kondigt de Schrift aan voor de vijanden Gods bij het begin van hun ondergang. Daarom is het billijk en ik juich dat ook ten zeerste toe, dat deze plaag begint bij de papisten, die de goddelijke waarheid vervolgen en haar geweld aandoen. Het zal nog wel erger voor hen worden:

Ik wil hieraan wel toevoegen, dat, als ik tien lichamen had, en God zou mij zo genadig zijn, dat Hij ze met de geringe straf van de lichamelijke dood of van oproer wilde kastijden, ik ze van ganser harte alle geven zou voor deze armzalige bende. Maar, Heere God! zulk een kleine straf staat er niet voor de deur: Er is reeds een geweldige ernst en een verschrikkelijke toorn, waaraan geen einde is, over hen losgebarsten. De hemel is koper en de aarde ijzer! daar helpt geen bidden meer: 1 Thess. 2: 16 zegt Paulus immers over de Joden: "De toorn is over hen gekomen tot het einde." Bij God gaat het niet om oproer alleen. Gave God, als ze dan niet allen te helpen zijn, dat wij er toch enkelen mochten losrukken en van de gruwelijke muil van de afgrond redden.

De Schrift stelt voor de paus en de zijnen een heel wat zwaardere straf dan lichamelijke dood en oproer. Dan. 8: 25 zegt: "Zonder hulp van mensen zal hij verbrijzeld worden", d.w.z. niet door het zwaard en niet met lichamelijke kracht. En Paulus zegt 2 Thess. 2: 8: "Onze Heere Jezus zal hen doden met de adem van Zijn mond en Hij zal hen vernietigen door de glans van Zijn wederkomst." De schilders schilderen Christus daarom ook zittend op de regenboog met roede en zwaard uitgaande uit Zijn mond, een beeld ontleend aan Jes. 11: 4, waar gezegd wordt: "De aarde zal Hij slaan met de roede van Zijn mond en met de geest van Zijn lippen zal Hij de goddelozen doden." Dat de schilders er nu een bloeiende staf van maken, is niet juist. Het moet staf of roede zijn, en beide gaan alleen over de verdoemden. Zo ook in Ps. 10: 15: "Verbrijzel de arm van de goddeloze. Vergeld zijn slechtheid; dan zal zijn goddeloosheid niet meer bestaan."

Uit deze woorden leren wij, dat de antichristelijke heerschappij van de paus vernietigd worden zal door het woord van Christus, hetwelk is: geest, roede en zwaard van Zijn mond.

Daardoor zal de schandelijke bedriegerij, sluwheid, heerszucht en verleiding aan de gehele wereld geopenbaard en te schande gemaakt worden. Immers alleen reeds door ze openbaar te maken wordt leugen en bedrog van zijn kracht beroofd. Zodra de leugen bekend is, heeft ze geen duw meer nodig; ze verdwijnt vanzelf met al haar schande. Dat is ook de bedoeling van Ps. 10: 15: "Spoor slechts de slechtheid op, dan is ze ook reeds verdwenen." Er is niets anders nodig dan zoeken en erkennen.

Nu is het wezen van het pausdom met zijn stichtingen, kloosters, hogescholen, wetten en leerstellingen niets dan leugen, uit leugen geboren. Het heeft de wereld ook alleen door schijn en schone woorden bedrogen en verleid, onderdrukt en naar lichaam en ziel te gronde gericht. Daarom is er niet anders nodig, dan dit erkennen en openbaar te maken, en verdwenen met smaad en schande zijn paus, papen, monniken en al, wat er bijhoort. Want geen mens is zo dwaas, dat hij erkende leugen en valsheid volgen zou. Als nu de pauselijke schanddaden aan de openbaarheid zijn prijsgegeven, en de adem van Christus' Geest in beweging is gekomen, zodat de paus met zijn leugens niets meer doen kan en veracht wordt, dan zal de jongste dag aanbreken, en, zoals Paulus zegt (2 Thess. 2: 8), dan zal Christus toeslaan door Zijn komst en de paus geheel en al vernietigen. Bij dat gebeuren is dit het mooiste, dat de paus en de zijnen het in hun verstoktheid niet zullen geloven en er om zullen lachen; daarmede brengen ze Paulus' woord in vervulling, 1 Thess. 5: 3: "Cum dixerunt: Pax:" als zij zich zeker voelen, en zij zullen zeggen: "het is nog zover niet" - dan

staat juist hun vernietiging voor de deur! En opdat nu de papisten zich niet zullen veranderen en redding zoeken, daarom mogen ze dit ook niet geloven en moeten ze zeggen: "De jongste dag is nog ver" en dan in een ommezien, eer ze er erg in hebben, liggen ze met elkaar in het helse vuur op een grote hoop.

Terwijl ik dan door deze Schriftwoorden, zoals ik al gezegd heb, er zeker van ben, dat het pausdom en de hele geestelijke stand niet door menselijke hand of oproer vernietigd worden zal, maar dat hun slechtheid zo verschrikkelijk is, dat geen straf zwaar genoeg is dan de goddelijke toorn zelf, zonder enige bemiddeling, heb ik er nog niet toe kunnen besluiten hen te keren, die dreigen met vuist en dorsvlegel. Ik weet immers, dat het hun toch niet gelukken zal, al worden ook velen er toe aangedreven; een algemeen oproer kan het niet worden. Er zijn vroeger wel meer papen uit de weg geruimd zonder enig rumoer en opstand, toen men nog angst had voor hun ban en toen de toorn Gods nog niet over de wereld was gekomen; maar nu die gekomen is en de angst voor de ban verdwenen is, nu moeten zij zich maar eens voor niemendal bang maken, zoals zij zo dikwijls angst verspreid hebben met hun leugenachtige ban en daarin hun trots plezier hebben gehad!

Maar al zal het dan met het geweld niet zover komen en is het dus niet nodig, dat ik me daartegen verzet, dan is het toch goed, dat ik de harten eens een klein beetje onderricht. Daarbij laat ik de wereldlijke overheid en de adel thans rusten; zij mogen plichtsgetrouw het hun opgelegde volbrengen, iedere vorst en elke heer in zijn eigen land. Als dit ordelijk geschiedt, mag men het geen oproer noemen. Maar nu laten zij alles maar zijn gang gaan; de één hindert de ander. Sommigen helpen en rechtvaardigen zo de zaak van de antichrist. Dat zal God hun betaald zetten en hun geven al naar zij hun macht en heerschappij tot redding of tot verderf van hun onderdanen hebben aangewend. De gewone burger echter moet tot rust gebracht worden en men moet hem duidelijk maken, dat hij niet aan een oproer mag deelnemen, ook geen begeerten mag hebben of woorden spreken die ertoe zouden kunnen leiden, en dat hij in deze zaak niets mag ondernemen zonder uitdrukkelijk bevel of toedoen van de overheid.

En wel om deze reden:

Ten eerste: Dat het nooit tot daden komen zal en het alles slechts ijdele woorden en gedachten zijn, omdat, zoals geschreven staat, God Zelf de wreker zijn zal en de vijand zulk een lichte straf ook helemaal niet waard is. Wij zien immers ook, dat de vorsten en de heren het met elkander niet eens zijn en daardoor niet gereed en bereid de grote zaak te dienen. Dat dit alles zo door God wordt beschikt, opdat Hij alleen straffen zou en Zijn toorn over hen zou kunnen uitgieten. Nu is dit nog geen verontschuldiging voor vorsten en heren! Wat ze kunnen doen moeten ze ook doen, en met het zwaard, dat ze dragen, moeten ze zoveel mogelijk proberen Gods toorn, althans ten dele, te voorkomen en te verzachten. Mozes liet (Ex. 32: 28) wel drieduizend man van het volk neerslaan, opdat Gods toorn van het volk zou worden afgewend. Hetzelfde zegt de Schrift ook van Elia (1 Kon. 18: 40) en van Pinehas (Num. 25: 7). Het is niet nodig, dat men thans de papen doodt; eerst moet men met woorden en pas daarna met geweld opkomen tegen de daden, die zij ten nadele van het evangelie verrichten. Men kan met woord en geschrift meer dan voldoende bereiken; er op los slaan is waarlijk niet nodig!

Ten tweede: Wanneer het al mogelijk was dat er opstand kwam en God hen dan zo genadig wilde straffen, dan zou het op die wijze toch nog van geen nut zijn; zo kan de verbetering, die men wenst, nooit komen. Oproer immers is redeloos en treft gewoonlijk eerder de onschuldigen dan de schuldigen. Daarom is een oproer ook nooit rechtvaardig, hoe rechtvaardig de zaak zelf ook mag zijn; er komt altijd meer schade dan verbetering door, en daarmede wordt dan bewaarheid het woord: "van kwaad tot erger"! De overheid en haar zwaard zijn daartoe ingesteld om de bozen te straffen en de vromen te beschermen, opdat het oproer voorkomen wordt, zoals Paulus dat zegt Rom. 13: 1 en eveneens 1 Petr. 2: 13. Maar als Jan en alleman opstaat, die geen onderscheid kent tussen bozen en goeden, dan

wordt er op losgeslagen en het loopt nooit af zonder gruwelijke ellende en onrechtvaardigheid,

Luistert daarom naar de overheid. Zolang zij niet begint en beveelt, kunt u zich rustig houden met hand, mond en hart. Is het echter mogelijk de overheid er toe te bewegen om te beginnen en te bevelen, dan mag u dat gerust doen. Wil zij niet, dan moet u ook niet willen. Gaat u dan toch uw gang, dan doet u niet goed, dan doet u erger dingen dan de tegenpartij. Ik zal altijd aan de zijde staan van degene, die door het oproer getroffen wordt, hoe onrechtvaardig zijn zaak ook mag zijn, en ik zal mij altijd verzetten tegen hem, die oproer maakt, hoe zuiver zijn zaak ook mag zijn, omdat oproer nooit kan verlopen zonder onschuldig bloedvergieten en verdere ellende.

Ten derde: Oproer is door God verboden, als Hij zegt door Mozes (Deut. 16:20): "Wat recht is moet door het recht worden uitgemaakt." En Deut. 32: 35: "De wraak is aan Mij, Ik zal vergelden." Vandaar het juiste spreekwoord: "Wie terugslaat doet onrecht"; of: "Niemand mag zijn eigen rechter zijn." Een oproer is niets anders dan zichzelf recht verschaffen en zichzelf wreken. Dat kan God niet dulden; daarom is het niet anders mogelijk, dan dat oproer de zaak altijd veel erger moet maken, want het gaat tegen God in en God staat niet aan zijn zijde.

Ten vierde: Oproer is niet anders dan een onmiskenbare influistering van satan. Want satan ziet wel het heldere licht van de waarheid, dat zijn afgoden, paus en papisten, aan de wereld toont, zoals ze zijn, maar hij kan het niet keren! De glans is hem n.l. in de ogen geslagen; daardoor is hij verblind geworden en kan niets meer uitbrengen dan leugen, laster en allerlei dwaasheid; zo zelfs, dat hij schijn en kleur en schittering, die hij tot nu toe nog naar voren heeft kunnen brengen (dat bewijzen immers wel de grote leugenaars, de paus en Eck en Emser, en anderen met hun bullen en geschriften), vergeet. Nu wil hij het over een andere boeg gooien en een oproer laten beginnen door hen, die zich op het evangelie beroemen, en zo hoopt hij dan onze leer in een verkeerd daglicht te plaatsen, alsof ze uit satan was en niet uit God: Er zijn nu immers al velen, die dat van de kansel af verkondigen: Dat komt door het spel, dat hij in Erfurt met de papen begonnen is!

Maar zo God wil, zal hem dat nooit gelukken. Wij zullen maar zijn beledigingen moeten lijden, maar ook hij zal iets moeten verdragen, dat hem rijkelijk vergeldt. Zij, die mijn leerstellingen goed lezen en begrijpen, maken geen oproer; ze hebben het van mij niet geleerd. Wij kunnen er niet voor zijn, dat velen zich wel daaraan schuldig maken en zich daarbij op onze naam beroepen. Hoeveel doen de papen niet in de naam van Christus, wat Christus niet alleen verboden heeft, maar wat zelfs het Christendom verscheurt? Zullen wij ons koor zo zuiver kunnen houden, dat zelfs de heilige Petrus onder ons niet meer struikelen kan, waar er onder de papisten niets dan Judassen zijn en niets dan Judaswerk wordt verricht: Toch willen ze hun leer daarom niet aan de duivel gewijd hebben! Maar zoals gezegd, satan zoekt een manier om onze leer te schande te maken, zoveel hem mogelijk is. Als hij nog iets ergers kon bedenken, hij zou het niet nalaten: Maar nu is hij vermoeid geworden, en naar Gods wil moet hij halt houden, omdat hij zulke lamme, zulke nietszeggende, ellendige aanslagen pleegt. Maar het mag en zal hem niet gelukken om oproer te maken, hoe graag hij het ook zou willen.

Daarom smeek ik ieder, die zich op de Christennaam beroept, zichzelf in toom te houden, zodat wij, naar Paulus' woord (2 Cor. 6: 3), de tegenstanders geen reden geven onze leer te belasteren. Wij zien immers, dat de papisten zo aangelegd zijn, dat ze de balk in hun eigen oog laten zitten, en met alle ijver zoeken, om een splintertje in de onze te vinden. Maar wij willen hun niet voor de voeten werpen, dat ze helemaal geen goeds bezitten. Als er onder ons echter ook maar een is, die niet geheel en al engel is, dan moet ook onze zaak onrechtvaardig zijn. Dan verheugen ze zich, dan dansen en springen ze, alsof ze de hele zaak al gewonnen hadden: Wij moeten dus op onze hoede zijn, aanleiding te geven tot hun

laster, waar ze vol en nog eens vol van zijn; niet om hunnentwille, zij kunnen niet anders, waar het hart vol van is, daar loopt de mond van over, ook bij wie omgaan met leugens, zoals wij zien, dat zij doen, maar omwille van het heilige evangelie, opdat wij daar van de schande afwenden en tegelijk hun mond laten zwijgen. Petrus zegt immers (1 Petr. 3: 16), dat men ons in de waarheid nooit schade berokkenen kan. Kunnen ze iets verkeerds van ons persoonlijk vinden, dan dragen ze dat onmiddellijk op onze leer over; en zo moet dan Gods heilig Woord, waarvan wij alle eer ontvangen, de schande dragen. Maar zij willen hun leer ongerept houden, terwijl ze niets dan schandelijke dingen doen, zulk edel, braaf en rechtvaardig volk!

Vraagt u echter: Wat moeten wij nu doen, als de overheid niet wenst te beginnen? Moeten wij 't nog langer verdragen en hen daardoor sterken in hun overmoed? Dan is mijn antwoord: Nee, dat zult u niet! U zult drie dingen doen, n.l.:

1. U zult uw zonden erkennen, welke God in strenge gerechtigheid gestraft heeft met de heerschappij van de antichrist! zoals Paulus zegt, 2 Thess. 2: 10: God zal hun dwaalleringen zenden en misleidend regiment, omdat ze de leer van de waarheid niet hebben aangenomen, opdat ze zalig zouden worden. Het is alles onze schuld, wat de paus en de zijnen schade berokkend hebben aan ons goed, ons lichaam en onze ziel. Daarom zult u eerst uw zonde erkennen en afleggen, eer u van de straf en de plaag kunt worden verlost; anders zult u juist tegen de speer ingaan en de steen, die u boven u uit naar de hemel werpt, valt terug op uw eigen hoofd.

2. In deemoed zult u uw gebeden opzenden, dat de pauselijke macht mag verdwijnen, zoals ook Ps. 10: 12 leert: "Sta op, Heere God! verhef Uw hand en vergeet de armen niet. Waarom lastert U de goddeloze en zegt: U bekommert U niet om hen? U ziet en kent immers hun moeite en wrevel, opdat Gij hen zou overgeven in Uw handen. De arme is U overgelaten, de wees zult U helpen. Verbreek de arm van de goddeloze, vergeld zijn slechtheid, en zijn goddeloosheid zal verdwenen zijn."

3. Laat uw mond vol zijn van Christus' Geest, zoals Paulus zegt 2 Thess. 2:8: "De Heere Jezus zal hem doden met de adem van Zijn mond." Dat doen wij, wanneer wij rustig voortgaan, zoals we zijn begonnen: de mensen onder het oog brengen de leugen en de bedriegerij van de paus en de zijnen door spreken en schrijven, totdat hij in de gehele wereld is bekend geworden en te schande gemaakt. Woorden moeten hen vernietigen! De mond van Christus moet het doen. Zo wordt hij uit de harten van de mensen uitgetrokken en zullen zijn leugens veracht worden. En als hij eenmaal uit de harten weg is en zijn zaak niet meer telt, dan is hij ook vernietigd. Op deze wijze zult u eerder met hem klaar komen dan met honderd oproeren. Met geweld breken wij hem niet, zal hij eerder gesterkt worden, zoals het tot nu toe velen is overkomen. Maar in het licht van de waarheid, als men hem tegenover Christus, en zijn leer tegenover het evangelie stelt, dan zal hij vallen, dan zal hij vernietigd worden zonder enige moeite of inspanning. Zie slechts naar mij. Heb ik niet alleen met mijn woord, zonder enig ander wapen, de paus, de bisschoppen, de papen en monniken meer schade gedaan dan keizers, koningen en vorsten met al hun macht tot nu toe hebben kunnen doen? Waarom? Hierom, omdat Dan. 8: 25 zegt: "Deze koning zal zonder geweld ondergaan." En Paulus 2 Thess. 2: 8: "Hij zal door de adem van Christus vernietigd worden." Nu mag ik mij, en ieder die Christus' woord predikt mag dat: vrijmoedig er op beroemen, dat zijn mond Christus' mond is. Ik ben er zeker van, dat mijn mond Christus' mond is, mijn woord niet het mijne, maar dat van Christus. Zo moet mijn mond ook de mond zijn van Hem, Wiens woord hij spreekt.
Daarom mag u nooit verlangen naar een opstand door geweld. Christus Zelf is een opstand begonnen met Zijn mond, die de paus zorgen genoeg geven zal; laat ons die volgen en voortzetten. Dat is niet het werk van onze handen, wat op het ogenblik door de wereld vaart. Het is ook niet mogelijk, dat een mens alleen dat zou kunnen beginnen en doorzetten. Zonder mijn bedoeling en mijn toedoen is het zover gekomen; het zal ook

zonder mij voortgaan; de poorten van de hel zullen dat niet kunnen verhinderen. Het is een andere Man, Die het wieltje drijft! Die zien de papisten niet, daarom geven ze ons de schuld; maar spoedig genoeg zullen ze het weten! Satan is al lang genoeg bang geweest vóór deze jaren; hij heeft het gebraad al van verre geroken; hij heeft ook heel wat profetieën daartegen uitgezonden, waarvan er verscheidene mij bedoelen; wat heb ik me al vaak over zijn sluwheid verbaasd! Wat zou hij mij ook graag gedood hebben! En nu wil hij dan maar al te graag, dat er een gewapend oproer ontstaat, opdat het geestelijke oproer te schande en belet zou worden. Maar, zo God wil, zal hem dat niets baten. Het is niet anders mogelijk, zonder hand en alleen door het Woord zal hij worden vernietigd!

Ziet dan nu toe: werkt en laat werken het heilig evangelie! Leert, spreekt, schrijft en predikt, dat mensenwerk niets is. Past er voor op, en doet er uw best voor, dat niemand paap, monnik of non wordt, en wie zich op dat terrein reeds heeft begeven, dat hij terugtrede: Geeft geen geld meer uit voor bullen, kaarsen, klokken, wijtafeltjes, kerken, maar verkondigt, dat een christelijk leven bestaat in geloof en liefde. Laat ons dat nog twee jaar volhouden en u zult zien, waar paus, bisschop, kardinaal, paap, monnik, non, klokken, toren, mis, vigiliën, pijen, kappen en tonsuur, orderegels, statuten, en de hele verdere rommel van de pauselijke overheersing zijn gebleven! Als rook zal het alles verdwijnen! Maar als we deze dingen niet uitdrukkelijk verkondigen en onder de mensen brengen, zodat dat alles hun uit het hart wordt gerukt, dan blijft de paus zeker, al zouden wij ook duizendmaal oproer tegen hem beginnen. Wat heeft dit enkele jaar (1521) niet reeds uitgewerkt, nu wij aldus de waarheid hebben gepredikt, in woord en schrift: Wat is de papisten de deken niet kort en smal geworden. De doortrekkende monniken klagen al, dat ze bijna van honger moeten sterven. Wat kan het worden, als Christus' mond nog twee jaren zo doorgaat te dorsen met Zijn Geest! De duivel zou dit spel maar al te graag door een gewoon oproer verhinderen. Maar laat ons verstandig zijn, God danken voor Zijn heilig Woord, en dan fris en krachtig ons woord lenen aan dit heilig geestelijk oproer.

Allerwegen kent men nu de onwetendheid van de papisten, hun geveinsdheid, leugen en bedrog in hun wetten en orden, de valse tirannie van hun ban. Kortom, alles is nu bekend, waarmee ze tot nu toe de wereld hebben betoverd, verschrikt en misleid. Men ziet nu in, dat het niets dan goochelarij is geweest. Men is nu nergens meer bang voor, dan voor het kleine beetje geweld, dat ze nog gebruiken kunnen. Maar de glans is er af en ze moeten zichzelf beschermen met wat machtsvertoon, en daarom zal dat ook nooit lang kunnen duren. En wat door de mond van Christus mogelijk nog gespaard zal blijven, dat zal bij Zijn wederkomst vernietigd worden. Paulus heeft dat reeds 2 Thess. 2: 8 gezegd. Laat ons dus ferm volhouden, ons woord blijven spreken en de mensenwetten doen verdwijnen, dan zal Christus het pausdom doden door ons. Reeds klinkt het: "Eloi, Eloi! Een dodelijk schot!" Spoedig zal het zijn: "hij heeft de geest gegeven"!

Hier moet ik nu echter nog eens velen waarschuwen, die grote afval en schade toebrengen aan het heilig evangelie. Er zijn er, die, als ze één of twee bladzijden gelezen hebben of één preek gehoord, er maar op los redeneren. Daardoor brengen ze de mensen alleen maar in de war. Anderen berispen ze over hun levenswijze, dat die niet evangelisch is! Ze denken er niet aan, dat er eenvoudige lieden zijn, die stellig de waarheid zouden aannemen, als deze hun op een goede wijze werd meegedeeld. Zo heb ik dat ook aan niemand geleerd en Paulus heeft dat ook streng verboden. Ze doen het alleen zo, omdat ze graag wat nieuws willen vertellen en voor goed Luthers willen doorgaan. Maar ze misbruiken op die manier het heilig evangelie in hun overmoed. Zo brengt u het evangelie nooit tot de harten; u zult ze veeleer afschrikken, en het zal u zwaar worden aangerekend, dat u de mensen van de waarheid hebt verwijderd.

Nee, dwazen, zo niet! hoort en luistert:

Ten eerste: Ik verzoek vriendelijk over mijn naam te zwijgen en zich niet Luthers, maar Christen te noemen. Wat is Luther ? De leer is toch niet van mij? Ik ben ook voor niemand gekruisigd! Paulus duldde het ook niet, dat de Christenen zich Paulinisch of Petrinisch

noemden (1 Cor. 3: 4, 5). Hoeveel minder zou ik, arme, stinkende madenzak, er dan toe mogen komen, dat men zich gaat noemen met mijn heilloze naam! Nee, vrienden, laat ons de partijnamen er buiten houden en Christenen heten, naar Hem, wiens leer wij aanhangen. Dat de papisten een partijnaam hebben spreekt vanzelf, omdat Christus' leer en naam hun niet voldoende is. Zij willen daarnaast ook papisten zijn; zo laat ze dan, naar de paus, pauselijk zijn, want de paus is hun meester! Ik ben en wil niemands meester zijn! Ik heb met de gemeente samen de enige algemene leer van Christus, Die ons aller Meester is (Matth. 23: 8).

Ten tweede: Wanneer u over het evangelie christelijk wilt spreken, dan moet u letten op de persoon, tot wie u spreekt. Die zijn tweeërlei. Eerstens zijn er de verstokten, die niet willen horen en dan de anderen met hun leugentaal verleiden en vergiftigen, zoals b.v. de paus, Eck, Emser, verschillende bisschoppen, papen en monniken. Met dezen moet u er niet over spreken, maar u houden aan het woord van Christus (Matth. 7: 6): "Geeft het heilige niet aan de honden, werpt uw paarlen niet voor de zwijnen, opdat zij ze niet met de voeten vertreden, zich omkeren en u verscheuren." Laat ze honden en zwijnen blijven; 't is toch verloren moeite. Zo ook Sirach 32: 6: "Als er niemand is om naar u te luisteren, verspil uw woord niet." Merkt u echter, dat diezelfde leugenaars hun gif nog in anderen indruppelen, dan kunt u ze gerust van u afstoten en hen bestrijden. Zo stiet Paulus Elymas van zich (Hand. 13: 10) met harde, scherpe woorden; en Christus noemde de Farizeeën addergebroed (Matth. 23: 33). Dat doet u niet om henzelf; zij luisteren toch niet; maar omwille van hen, die ze vergiftigen. Zo beveelt Paulus Titus, dat hij de onnutte zwetsers en zielverdervers straffen moet (Tit. 1: 10).

Ten derde: Er zijn er velen, die van de ze dingen nog niet gehoord hebben, maar ze toch wel zouden willen leren kennen, als men ze hun wilde mededelen. Er zijn er ook, die wat dom zijn, zodat ze niet gemakkelijk begrijpen. Zulken moet u niet te veel tegelijk geven, hen niet overrompelen, maar hen vriendelijk en met geduld onderwijzen en hun reden en grond verklaren; en als ze die niet dadelijk vatten, moet u een poos geduld met hen hebben. Paulus zegt van zulken (Rom. 14: 1): "De zwakken in het geloof zult u aannemen." En Petrus (1 Petr. 3: 16): U zult steeds bereid zijn tot antwoorden een ieder, die met zachtmoedigheid en godsvrucht van u begeert te leren kennen de reden en de grond van uw hoop." Daaruit ziet u dus, dat wij het geloof in zachtmoedigheid moeten onderrichten aan een ieder, die dit begeert of nodig heeft.
Als u nu tegenover zulke mensen uw grote geleerdheid eens wilt laten zien, scherp en kort, en uiteenzet, dat ze niet op de goede manier bidden, vasten, de mis bijwonen, e.d., terwijl u wilt, dat ze vlees en eieren en zo eten op vrijdag, maar u vertelt hun niet zachtmoedig en voorzichtig waarom, dan kan zulk een eenvoudig hart niet anders denken, dan dat u een trots en brutaal mens bent (waarin ze dan ook gelijk hebben!) en menen, dat het helemaal niet meer nodig is om te bidden, goede werken te verrichten, de mis bij te wonen e.d. Van zulk een aanstotelijke dwaasheid draagt u dan de schuld. Daaruit komt dan voort, dat men verkeerd gaat oordelen en spreken over het heilig evangelie, en dan meent, dat men u zulke enormiteiten heeft geleerd. Wat bereikt u nu met zo uw naaste naar beneden te halen en een belemmering te zijn voor het evangelie? Uw betweterij hebt u dan een ogenblik gekoeld, maar zij zeggen: wij zullen maar in ons geloof blijven! en ze sluiten hun hart voor de waarheid.

Als u ze echter met zachtheid en vriendelijkheid, zoals Paulus zegt, het waarom van de dingen aantoont, en u zegt: lieve vriend: vasten, eieren eten, vlees en vis eten zijn geen zaken, waar uw zaligheid van afhangt; ze mogen gedaan worden met goede bedoelingen; ze mogen ook nagelaten worden; alleen het geloof maakt zalig, enz., wat u dan nog verder meent te moeten zeggen; en dan b.v. de mis is wel goed, als ze maar op de juiste manier wordt opgedragen, enz., dan komen ze wat dichter bij u, ze luisteren, en ten slotte begrijpen ze, dat u op de hoogte bent. Maar als u er zich op laat voorstaan, dat u de dingen weet, dan doet u als de Farizeeën in het evangelie (Lukas 18: 11);u vindt het verschrikkelijk, dat ze

niet hetzelfde weten als u, en zo valt u onder het oordeel van Paulus (Rom. 14: 15), dat u niet in de liefde wandelt; u veracht uw naaste, terwijl u hem toch in vrees en zachtmoedigheid moest dienen.

Onthoud deze gelijkenis: Als uw broeder op een gevaarlijke manier met een strik om zijn hals gebonden was door zijn vijand, en u wordt, als een dwaas, boos op de strik en de vijand, en u loopt toe en trekt met grote kracht aan de strik en u steekt met uw mes er naar, dan hebt u grote kans uw broeder te worgen of te doorsteken, en u brengt hem meer schade toe dan strik of vijand. Wilt u hem waarlijk helpen, dan moet u op deze wijze handelen: voor de vijand kunt u niet hard genoeg zijn, maar met de strik moet u zacht en behoedzaam omgaan, totdat u hem van de hals hebt bevrijd, opdat u uw broeder geen schade toebrengt.

Zo moet u ook de leugenaars en de verstokte tirannen hard aanpakken en met hen kunt u gerust naar hun eigen leer en werken doen; zij willen immers niet horen; maar de eenvoudigen, die op een gevaarlijke manier in de strikken van hun leer gebonden zijn, moet u op een heel andere wijze behandelen, met vrees en zachtmoedigheid van de leer van de mensen losmaken, het waarom en het waartoe meedelen, en zo mettertijd hen bevrijden. Zo deed ook Paulus, toen hij, alle Joden ten spijt, Titus niet wilde laten besnijden (Gal. 2: 3) en toch besneed hij Timotheüs. Zo moet u de honden en de zwijnen anders behandelen dan de mensen, de wolven en de leeuwen anders dan de zwakke schapen. Voor de wolven kunt u niet hard genoeg zijn, voor de zwakke schapen niet zachtzinnig genoeg. Wij moeten ons, nu we nog onder de papisten zijn, juist zo gedragen, als leefden wij onder de heidenen. Want eigenlijk zijn zij zevenvoudige heidenen: Daarom moeten wij, zoals Petrus leert (1 Petr. 2: 12), een goed voorbeeld geven aan de heidenen, zodat ze ons naar waarheid niets verkeerds kunnen nageven, wat ze wel graag zouden doen. Ze zouden het al te graag horen, dat u u op uw leer beroemde en een ergernis was voor de zwakken: Dan konden ze de hele leer als ergerlijk en schandelijk uitroepen, terwijl ze die nu niet kunnen afbreken en erkennen moeten, dat ze waar is.

God geve ons allen, dat wij leven, zoals wij leren, en onze woorden omzetten in daden. Er zijn nog te velen onder ons, die roepen: Heere, Heere! en de leer prijzen, maar er naar doen: nee, dat gaat hun niet goed af!

Laat het ditmaal genoeg zijn tot nieuw vermaan. Hoedt u voor oproer en ergernis, opdat niet door ons Gods heilig Woord ontheilig wordt! Amen.

8. 6. WAAROM DE BOEKEN VAN DE PAUSEN EN ZIJN JONGEREN DOOR DOCTOR MARTIN LUTHER ZIJN VERBRAND.

Laat ieder wie wil ook aangeven, waarom zij Doctor Luther's boeken verbrand hebben. 1520.

Allen, die de christelijke waarheid lief hebben, genade en vrede van God!

Ik, Martinus Luther met name, Doctor van de heilige Schrift, Augustijner te Wittenberg, doe te weten, dat met mijn wil, voorkennis en medewerking op maandag na Sint Nikolaas van het jaar 1520 verbrand zijn de boeken van de paus te Rome en van enige van zijn jongeren. Mocht iemand zich daarover verwonderen en, wat ik wel verwacht, vragen, uit welken hoofde en oorzaak ik zoiets heb gedaan, die zij beantwoord met het volgende:
Ten eerste is het een oud overgeleverd gebruik, giftige, kwade boeken te verbranden, gelijk wij lezen in de Handelingen van de Apostelen 19: 19, dat zij voor 5000 penningen aan boeken verbrandden, ingevolge de leer van de heilige Paulus.

Ten andere ben ik (hoewel onwaard) een gedoopt Christen, daarbij beëdigd Doctor van de heilige Schrift, bovendien dagelijks Prediker, die aan zijn naam, stand, eed en ambt verplicht is valse, misleidende, onchristelijke leringen te verdelgen of ten minste te weren. En al zijn velen meer hiertoe verplicht - die het echter niet willen of wagen te doen, mogelijk uit onverstand of uit laffe vrees - zo zou ik daarin toch geen verontschuldiging hebben, indien mijn geweten genoegzaam verstandig en mijn geest moedig genoeg door Gods genade was gemaakt, en ik toch door iemands voorbeeld mij liet weerhouden.

Ten derde had ik mij tot zulk een werk toch nog niet verstout, ware het niet, dat ik had ervaren en gezien, dat de paus en de pauselijke dwaalleraars niet alleen dwaalden en misleidden, maar, ondanks herhaalde terechtwijzing mijnerzijds, in hun onchristelijke en zielverdervende dwaalleer zozeer verstokt en verhard zijn, dat zij niet enkel zich niet willen laten terechtwijzen of onderwijzen, maar blindweg met verbonden ogen en oren de evangelische leer verdoemen en verbranden, om maar hun antichristelijke, duivelse leringen te handhaven en hoog te houden.

Ten vierde. Ik geloof ook niet, dat zij daartoe bevel hebben van paus Leo X persoon-lijk - al verneem ik het ook anders -, wie, naar ik hoop, deze door mij verbrande boeken - al zijn ze van zijn voorgangers - zelf niet bevallen; maar al bevielen ze hem, zo stoorde ik mij daar toch niet aan. Ik weet ook en heb daarvan zeker bericht, dat die te Keulen en Leuven, die zich beroemen van Zijne Majesteit de Keizer verlof en bevel te hebben om mijn boekjes te verbranden, aan de waarheid te kort doen; want zij hebben zulke toestemming met geschenken, vele duizenden guldens waard, van enige beambten gekocht.

Ten vijfde. Aangezien dan dit boeken verbranden voor de waarheid groot nadeel en bij het eenvoudige, gemene volk een wanbegrip ten gevolge kon hebben tot schade van vele zielen, heb ik op aandrift van de (naar ik hoop Heilige) Geest, ten einde die zielen te versterken en te behouden, op mijn beurt de boeken van de tegenstanders verbrand, aangezien op hun verbetering niet is te hopen.

Daarom mag een ieder zich niet bezorgd laten maken om de hoge titels, namen en het groot geschreeuw van de pauselijke stand, het Geestelijk Recht, het langdurig gebruik van deze verbrande boeken, maar eerst aanhoren en toezien, wat de paus in zijn boeken geleerd heeft, en wat in het heilige Geestelijk Recht voor vergiftigde en gruwelijke leringen staan, en wat wij tot nu toe hebben aangebeden in plaats van de waarheid, en daarna vrij oordelen of ik rechtens of ten onrechte deze boeken heb verbrand.

Artikelen en onwaarheden in de boeken van het Geestelijk en Pauselijk Recht, om welke het billijk is ze te verbranden en te mijden.

Eerste artikel.

De paus en de zijnen zijn niet verschuldigd aan Gods geboden onderdanig en gehoorzaam te zijn.

Deze gruwelijke lering schrijft hij duidelijk neer in het hoofdstuk: Solitae, de majoritate et obedientia[470], alwaar hij Petrus' woord (1 Petr. 2: 13): "Zijt onderdanig aan alle overheid" aldus uitlegt: Petrus heeft daarmede niet zich of zijn opvolgers, maar zijn onderdanen bedoeld.

Tweede artikel.
Het is geen gebod, slechts een raadgeving[471] van Petrus, als hij leert: alle Christenen moeten de Koning onderdanig zijn. (ter aangehaalde plaatse).

Derde artikel.
De zon betekent (t.a.p.) de pauselijke, de maan de wereldlijke macht in de Christenheid (t.a.p.).

Vierde artikel.
De pauselijke Stoel is niet onderworpen aan de christelijke concilies en concilie-besluiten. (hoofdstuk: Significasti de elect.)

Vijfde artikel.
De paus heeft in zijn hart vrije macht over alle recht. (In Prol. Sexti.)

Zesde artikel.
Daaruit volgt, dat de paus macht heeft alle concilies en besluiten te vernietigen, te wijzigen en weer te herstellen, wat hij dan ook dagelijks doet, zodat er geen macht of nut overblijft aan de concilies en christelijke verordeningen.

Zevende artikel.
De paus heeft recht, eed en verplichting te vorderen van de bisschoppen voor hun inkleding (hoofdstuk Significasti).
Daartegen geldt de spreuk Matth. 10: 8: U hebt het om niet ontvangen, geeft het ook om niet.

Achtste artikel.
Al was de paus zo slecht, dat hij ontelbare mensen al tezamen naar de duivel joeg, zou niemand hem toch daarover mogen bestraffen (Distinctio 40: Si Papa).
Alleen dit artikel zou genoegzaam grond geven om al de boeken van de paus te verbranden. Wat kunnen zij niet duivels, onchristelijks beramen, als zij zonder schroom zo gruwelijke dingen voorschrijven en leren? Christenmens, zie hier wat het Geestelijk Recht leert;

Negende artikel.
Naast God hangt de zaligheid van de gehele Christenheid af van de paus (t. a.p. Zie daarentegen: "Ik geloof één heilige kerk", enz.). Zo moeten dus alle Christenen verloren gaan, zo dikwijls een paus slecht is.

---

[470] D.w.z. Decretale Gregor. IX, liber 1, titulus 33 de majoritate et obedientia, caput. 6, Solitae - vorm van aanhaling uit het Corpus juris canonici.

[471] Naar katholieke leer zijn de "geboden" voor alle mensen verplichtend, de "evangelische raadgevingen" slechts voor wie naar hogere "volkomenheid" streven.

Tiende artikel.
De paus mag niemand oordelen op aarde, ook niemand over het oordeel van de paus richten, wel zal de paus alle mensen op aarde richten (Decreti sec. pars, causa 9, quaest. 3, cap. 17: Cuncta) .

Dit artikel is het hoofdartikel, en opdat het maar goed inslaat, wordt het vele hoofdstukken achtereen en bijna het gehele Geestelijk Recht door altijd weer aangehaald, zodat het wel schijnt of het Geestelijk Recht alleen daarom is gefrabiceerd, opdat de paus vrij zou mogen doen en laten wat hij wilde, verlof tot zonden geven en verhindering van het goede. Staat dit artikel, zo valt Christus en Zijn Woord. Staat het echter niet, dan vervalt het gehele Geestelijk Recht met pauselijke Stoel en al.

Nu bestaat het natuurlijk niet, want 1 Petrus 5: 5 gebiedt: "Weest allen elkander onderdanig en bekleedt u met de ootmoedigheid", en Paulus Romeinen 12: 10: "Ieder houde de ander voor hoger dan zichzelf", en Christus zegt herhaaldelijk: "Wie de grootste wil zijn, die zij de minste." Evenzo bestraft Paulus Petrus Gal. 2: 11 en vv., dat hij niet recht wandelde naar het evangelie, en Hand. 3: 14 wordt Petrus met Johannes door de andere apostelen uitgezonden als een onderdanige dienaar. Daarom is het niet waar, en kan het niet zijn, dat de paus aan niemand noch aan iemands oordeel onderworpen is, waar hij juist aan ieder onderdanig en door ieder te richten moet zijn, omdat hij de hoogste wil wezen, en druist het Geestelijk Recht, omdat zo zijn grondslag en gehele wezen is, in alle delen in tegen het evangelie.

Wel is waar, dat de wereldlijke macht niet behoeft onderdanig te zijn aan haar onderdanen. Maar Christus keert en wendt dat juist om en spreekt: "Gij zult niet zijn als de wereldlijke opperheren", en wil, dat de oversten van Zijn volk aan iedereen onderdanig zijn en van hen gericht zullen aannemen. Gelijk hij zegt Lukas 22: 25 en vv.: "De vorsten van de heidenen oefenen geweld over hen; gij echter zult niet zo zijn, maar wie onder u de opperste wil zijn, die zij de onderste". Hoe kan hij echter onderste zijn als hij niemand toestaat hem te richten? Wil men (zoals sommigen) Christus' Woord dwingen te zeggen: hij zal in zijn hart zich de onderste achten, niet uiterlijk zich zo tonen, dan moet men ook zeggen, dat hij zich in zijn hart voor de opperste zal houden, maar zich uiterlijk niet zo moet betonen, en aldus òf beide geestelijk in zijn hart zijn òf beide uitwendig vertonen, opdat Christus' woorden bestaansrecht mogen hebben.

Dit is het artikel, waaruit alle ongeluk is voortgekomen in de gehele wereld, waarom het billijk is het Geestelijk Recht als een giftig ding te verdelgen en te mijden. Want het heeft ten gevolge, zoals openbaar is voor iedereen, dat men geen kwaad kan weren, geen goed bevorderen, en wij zienderogen het evangelie en het geloof moeten laten ondergaan.

Elfde artikel.
De Stoel te Rome verleent wel macht en kracht aan alle rechten, maar hij is zelf aan geen ervan onderworpen. (causa 25, quaest. 1)

Dat wil zoveel zeggen als: wat hij wil, dat is recht, maar hij is niet verschuldigd iets daarvan te houden. Juist wat Christus Matth.23: 4 zegt van de Joodse Farizeeën: "zij laden de mensen zware lasten op de rug, maar zij willen ze niet met een vinger aanroeren." Daartegen zegt Paulus Gal. 5: 1: "Staat in Uw vrijheid en weest niet onderdanig aan inzettingen van de mensen."

Twaalfde artikel.
De rots, waarop Christus (Matth. 16: 13) Zijn kerk bouwt, heet de Stoel te Rome (Dist. 19: cum proximis suis); terwijl toch alleen Christus die rots is (1 Cor. 10: 4).

Dertiende artikel.
Dat de Sleutels alleen aan Petrus zijn gegeven; terwijl toch Matth. 18: 18 Christus ze aan de gehele gemeente geeft.

Veertiende artikel.
Dat Christus' priesterschap door hem op Petrus is overgedragen. (De constit. c. Translato). Daartegen zegt David Ps. 110: 4 en Paulus aan de Hebreeën, dat Christus een enig, eeuwig priester is, wiens priesterschap nimmer wordt overgedragen.

Vijftiende artikel.
Dat de paus macht heeft, wetten uit te vaardigen over de christelijke kerk (25 p. 1: Ideo permittente), waartegen Paulus zegt Gal. 5: 13: "Gij zijt tot vrijheid door God geroepen."

Zestiende artikel.
Dat hij de spreuk Matth. 16: 19: "Wat u binden zult" enz. doet beduiden, dat hij macht heeft de gehele Christenheid met zijn moedwillige wetten te bezwaren, waar toch Christus daarmee niets anders bedoelt dan de zondaars tot straf en boete te drijven en in het geheel niet de andere onschuldigen met wetten te beladen, zoals de woorden duidelijk uitspreken.

Zeventiende artikel.
Dat hij, bij ban en zondeverklaring, gebiedt enige dagen geen vlees, eieren, boter, dit en dat te eten, waarover hij toch geen macht heeft en waartoe hij slechts vriendelijk moest vermanen, een ieders wil vrij en onaangetast latende.

Achttiende artikel.
Dat hij aan de gehele priesterstand de echt verboden heeft, waardoor veel zonde en schande zonder noodzaak is teweeg gebracht, tegen Gods gebod en de christelijke vrijheid.

Negentiende artikel.
Dat paus Nikolaus de Derde of Vierde in zijn anti-christelijk Decretale onder meer slechte stukken schrijft: Christus heeft met de Sleutels aan Petrus en zijn opvolgers macht gegeven over het hemelse èn het aardse rijk; waar iedereen wel weet, dat Christus juist het aardse rijk en koningschap ontweek, en alle priesters, die de sleutelmacht hebben, toch niet alle keizers zijn over het hemelse en over het aardse rijk.

Twintigste artikel.
Dat hij de grote onchristelijke leugen, dat Keizer Constantijn hem Rome, land, rijk en macht op aarde gegeven heeft, voor waar houdt en dit voor zich opeist, waartegen Christus zegt Matth. 6: 19: "Gij zult geen schatten verzamelen op aarde"; evenzo vs. 24: "Gij kunt niet tegelijk het goed en God dienen."

Een en twintigste artikel.
Dat hij zich beroemt de erfgenaam van het Romeinse rijk te zijn (de sent. etre iud. c. Pastoralis), waar toch iedereen wel weet, dat geestelijk ambt en wereldlijk regiment zich niet met elkander verdragen. En Paulus gebiedt (Tit. 1: 9), dat een bisschop het Woord van God zal bedienen.

Twee en twintigste artikel.
Dat hij leert dat het billijk is, dat een Christen zich tegen geweld met geweld bescherme, tegen en boven Christus (Matth. 5: 40): "Wie u de rok neemt, laat die ook de mantel."

Drie en twintigste artikel.
Dat de onderdanen ongehoorzaam mogen zijn aan hun overheden en hij koningen mag ontzetten uit hun macht, zoals hij dat op vele plaatsen schrijft en dikwijls gedaan heeft, tegen en boven God.

Vier en twintigste artikel.
Dat hij ook macht wil hebben alle eden, verbonden en verplichtingen, tussen hogere en lagere standen bestaande, te verbreken, tegen en boven God , die gebiedt, dat ieder de ander woord en trouw zal houden.

Vijf en twintigste artikel.
Dat de paus macht zou hebben, van geloften, jegens God gedaan, te ontslaan en ze te veranderen (de vot. et vot. redempt.); wat ook tegen en boven God gaat.

Zes en twintigste artikel.
Wie in gebreke blijft zijn gelofte te vervullen, overeenkomstig dit pauselijk gebod, die is niet schuldig aan gelofte-verbreking, (t.a.p.). Dat wil zeggen: de paus staat boven God.

Zeven en twintigste artikel.
Dat niemand, die gehuwd is, God mag dienen, waar toch Abraham en vele heiligen gehuwd zijn geweest en God, ongetwijfeld, Zelf het huwelijk heeft ingesteld. Hier verheft zich de antichrist andermaal boven God.

Acht en twintigste artikel.
Dat hij zijn onnutte wetten gelijk stelt aan de evangeliën en aan de heilige Schrift, gelijk dat in het Decreet vele malen geschiedt.

Negen en twintigste artikel.
Dat de paus macht zou hebben de heilige Schrift naar zijn wil uit te leggen en aan te wenden, en hij niemand toelaat ze anders te verklaren dan hij wil. Waarmee hij zich boven Gods gebod plaatst en dat in stukken scheurt en verdelgt. Daar toch Paulus 1 Cor. 14: 30 zegt: de hogere zal voor de openbaring aan de geringere wijken.

Dertigste artikel.
Dat niet de paus aan de Schrift ontleent, maar de Schrift aan hem, geloofwaardigheid, kracht en eer. Wat één van de hoofdartikelen is, waarom hij, als een rechte antichrist, verdient dat Christus van de hemel Zelf hem vernielt met heel zijn regiment, zoals Paulus heeft voorspeld.

In deze en dergelijke artikelen, waarvan er nog ontelbaar veel meer zijn, maar alle daarheen gaande, dat de paus boven God en mensen staat en hij alleen aan niemand, maar ieder aan hem, ook God en engel, onderdanig moet zijn - zodat ze ook zelf zeggen, zijn jongeren: de paus is een wonderlijk iets, hij is niet God, hij is ook niet mens (mogelijk de duivel?) -, wordt nu vervuld de spreuk van Paulus, 2 Thess. 2: 3 en vv.: "Er zal te voorschijn komen een mens van de zonde en een kind des verderfs, die zal weerstreven en zich verheffen boven alles wat als God geëerd en genoemd wordt, door werking van de boze geest", enz. Daarmee dat hij hem een mens van de zonde en een zoon des verderfs noemt, meent hij niet zijn persoon alleen, want dat bracht kleine schade toe, maar dat zijn regiment niet anders is dan zonde en verderf, en hij slechts regeren zal om de gehele wereld tot zonde en ter helle te doen varen. Gelijk het dan wel te merken en aan de dag gekomen is, dat uit zulke artikelen van de paus niets dan zonde en verderf in de wereld is gekomen en nog dagelijks steeds meer komt.

Hebben zij toch zelf, die het Geestelijk Recht voorstaan, hoewel achter de hand, bekend dat het stinkt naar enkel hebzucht en heerszucht. Dat is ook waar, en wie niet wil liegen, moet het bekennen. Want, wilt u weten in het kort wat in het Geestelijk Recht staat, zo luister. Het is Summa Summarum: de paus is een God op aarde boven alle hemelse, aardse, geestelijke en wereldlijke machten, en alles is zijn eigendom. Want niemand mag zeggen: wat doet u? - Dat is de gruwel en stank, waarvan Christus zegt Matth. 24: 15: "Wanneer gij zult zien de stinkende gruwel, die alle dingen verwoest, dat hij staat in de heilige plaats,

waarvan Daniël gesproken heeft - wie het leest, die versta het wel" enz., en Paulus (2 Thess. 2: 4): "hij zal zitten in de tempel Gods (dat is in de Christenheid) en voorgeven dat hij God is."

Dat nu de paus niemand of slechts weinigen zijn gruwel onder het oog hebben durven brengen, is geen wonder, want er is bekend gemaakt, dat hij allen zou laten verbran-den, die hem weerstreven, en dat hij daarbij de hulp zou hebben van alle koningen en vorsten. Wanneer de misleiding van de antichrist zo grof was, dat iedereen ze kon merken, of zo gering, dat de koningen en grote pieten daarin niet de voornaamsten waren, hadden profeten en apostelen vergeefs zo veel en zo ernstig daarover geroepen en geschreven. Toen Christus op aarde ging, spraken vele mensen, die Zijn woorden hoorden en Zijn werken zagen, tegen degenen, die hem geen Christus wilden laten zijn: "Wanneer Christus nog moet komen, hoe kan hij dan meer wonderen doen dan Deze al doet?" Zo mompelt men nu ook: wanneer de antichrist nog moet komen, wat kan hij dan meer kwaad doen dan het regiment van de paus gedaan heeft en nog dagelijks doet? 't Is toch niet aan te nemen, wanneer zijn regiment uit God was, dat hij dan daaruit zoveel verderf en zonde zou hebben laten voortkomen en de boze geest er zo geweldig in hebben laten regeren. Maar toch geloven wij het niet, totdat wij verloren zijn, en al, te laat, de antichrist onderkennen. Gelijk van het begin van alle creaturen het grootste onheil altijd is u komen van de besten. Want in het opperste koor van de engelen, waar God het machtigst gewerkt had, zondigde Lucifer en veroorzaakte grote schade. In het paradijs aan de eerste, beste mens geschiedde de grootste zonde en beschadiging; daarna (Genesis 6: 4) groeiden de reuzen en tyrannen op van niemand anders dan van de heilige kinderen Gods. En Christus, Gods Zoon, werd nergens anders gekruisigd dan in de heilige stad Jeruzalem, waar hij het allermeest geëerd was en vele wonderen gedaan had, en door niemand anders dan door de vorsten en de hoogste priesters en de allergeleerdsten, allerheiligsten, en Judas moest ook geen geringere dan de apostelstand schenden. Zo heeft God ook geen stad op aarde met zoveel genaden en heiligen gezegend als Rome, en meer aan haar gedaan dan aan enige andere. Daarom moet zij Hem ook, ten dank, als Jeruzalem, de grootste schade aanrichten en van de wereld geven de rechte, schadelijkste antichrist, die meer kwaad doet dan Christus tevoren goeds gedaan heeft. En zo gaat het wis en zeker, en moet alles toegaan onder de naam en schijn van Christus en van God, opdat niemand het gelooft totdat "Hij Zelf komt en verlicht zulke duisternis met het licht Zijner toekomst", gelijk Paulus zegt.

Voor ditmaal genoeg van de artikelen. Is echter iemand de paus verwant en heeft hij lust, zo onderwindt hij zich ze te beschermen en te verdedigen, en ik zal ze hem nog wel duidelijker onder de neus wrijven en nog vele meer ervan op het tapijt brengen. Dan zal het ernst en menens worden, want tot nog toe heb ik toch alleen nog maar geschertst en gespeeld met de zaak van de paus. Ik ben het in Gods Naam begonnen, en hoop, dat het de tijd is, dat het ook in Hem zonder mij zich zelf volvoert.

Hiermee wil ik die artikelen, die door de boden van de antichrist nu van Rome's wege in de laatste Bul verdoemd en verbrand zijn, als christelijk en waar begrepen hebben, en zo veel artikelen de paus als antichristelijk en onchristelijk hebben aangewezen, als er van mijn artikelen zijn verketterd. Durven zij mijn artikelen, waarin meer evangelie en schriftgrond is (wat ik zonder te roemen met waarheid zeggen en bewijzen wil) dan in al de boeken van de paus, verbranden, dan verbrand ik met veel meer reden en recht hun onchristelijke rechtsboeken, waarin niets goeds staat. En al staat er iets goeds in, zoals ik het Decreet in ere moet nageven, dan wordt het toch alles daarheen verdraaid, dat het schade moet doen en de paus stijven in zijn antichristelijk regiment; bovendien wordt daarvan nooit iets gehouden, van overlopende ijver om alleen wat er slecht en schadelijk in is te houden.

Ik laat een ieder zijn goeddunken, mij beweegt allermeest, dat de paus nog nooit ook maar een enkele maal met schrift of rede weerlegd heeft iemand, die tegen hem heeft gesproken, geschreven of gehandeld, maar altijd met geweld en ban, door koningen, vorsten en andere aanhangers, of met list en valse woorden heeft verdrukt, verjaagd, verbrand of op andere

wijze vermoord, wat ik hem uit alle geschiedboeken wil bewijzen; hij heeft daarom ook nog nooit een gericht of oordeel willen dragen, altijd de mond vol ervan gehad, dat hij staat boven alle schrift, gericht en macht.

Nu is het immers waar, dat de waarheid en gerechtigheid juist niets liever heeft dan licht en gericht, zich gaarne laat bezien en op de proef stellen. De apostelen lieten hun vijanden recht spreken en zeiden: "Oordeelt u zelf of het recht is, u meer dan God gehoorzaam te zijn" (Handelingen 4: 19); zo zeker van haar zaak was de waarheid. Maar de paus wil iedereen de ogen toe binden, niemand laten oordelen, maar zelf iedereen richten: zo geheel onzeker en bevreesd is hij over zijn zaak en handel. En dit gemier van hem in het donker en zijn lichtschuwheid maakt, dat al was de paus louter engel, ik hem toch in niets kon loven. Iedereen haat met recht het werk van de duisternis en bemint het licht. Amen.

In dit alles bied ik mij aan terecht te staan voor iedereen.
Simson, Richteren 15: 11: "*Zoals zij mij gedaan hebben, zo heb ik hun wedergedaan."*

15 Juni 1520 had paus Leo X te Rome de "Bulla: Exsurge Domine" uitgevaardigd, die Luther de ban aankondigde voor het geval hij 41 zinnen uit zijn geschriften niet herriep - om welke zinnen die geschriften al waren te verbranden.
10 Juli 1520 schrijft Luther al aan Spalatinus (geheimschrijver van de Saksische keurvorst): "Ik veracht Rome's woede evenals Rome's gunst, ik wil mij niet met hen verzoenen noch gemeenschap met hen hebben in van de eeuwigheid; verdoemen en verbranden zij het mijne, ik op mijn beurt zal, als het mij niet aan vuur ontbreekt, verdoemen en openlijk verbranden het gehele pauselijk Recht, die slangenpoel van ketterij" - het Corpus juris canonici, het kanoniek of geestelijk rechtsboek, dat toen de rechtsorde bepaalde in heel de Westersche Christenheid.

Begin oktober krijgt Luther pas de pauselijke banbul onder de ogen, en hoort eind november, dat reeds boeken van hem zijn verbrand, op aanstoken van de pauselijke gezant Aleander, in de Vlaamse erflanden van Karel V, maar ook al in de Duitse steden Keulen en Mainz, in aanwezigheid van de Keizer.

De 3de december weet Spalatinus de Keurvorst te melden, dat Luther voornemens is de pauselijke Decretalen (andere naam voor het pauselijk rechtsboek) te verbranden; ook, indien zijn vijanden zich niet matigen, de bul openlijk op de kansel ten vure te doemen.

Het was dus geen daad van romantieke heldhaftigheid, maar een weloverwogen en straf beheerste handeling, als "op de maandag na St. Nikolaas (6 december) van het jaar 1520", dus 10 december - nadat in de vroege morgen op het aanplakbord van de hogeschool had gestaan: "Ieder die de studie van de evangelische waarheid liefheeft, verschijne om 9 uur buiten de stadsmuur bij de kerk van het Heilig Kruis, waar, naar oud, apostolisch gebruik, de goddeloze boeken van de pauselijke inzettingen en van de scholastieke Theologie verbrand zullen worden; want de vermetelheid van de vijanden van het evangelie is zo ver gegaan, dat zij de vrome en evangelische boeken van Luther verbrand heeft. Welaan dan, gelovige studerende jeugd, woon dit vrome en godsdienstige schouwspel bij; wellicht is het de tijd, waarin de antichrist openbaar wordt" - ter gezette tijd en plaatse Luther verscheen, omringd door de gehele Universiteit, en eigenhandig de pauselijke rechtsboeken op de brandstapel legde, die een Magister aanstak; daarna ook de bul in de laaiende vlammen wierp met de woorden: "Omdat u de Heilige Gods (Christus) bedroefd hebt, vertere u het eeuwige vuur:" Toen ging Luther naar huis en zette zich aan het schrijven van zijn verdedigingsschrift (tevens verweer tegen de bul): Waar om de boeken van de paus en zijn jongeren door Doctor Martin Luther verbrand zijn 1520, een geschrift even klaar doordacht en streng zakelijk, al gloeit er ook een hartstocht in en is het gespannen van toorn, die "doet muren breken tot puin in 't end", als hij tot uitbarsting komt.

Luther plaatst tegenover de 41 artikelen, die door de bul in zijn geschriften als ketters zijn gebrandmerkt, 30 (maar zo men wil, meer) woordelijke aanhalingen uit de pauselijke decreten, die niet slechts als ketters doch als onchristelijk, antichristelijk, goddeloos zijn te

verdoemen en te verbranden. En het verdient aandacht met wat trefzekere hand hij uit dat "arsenaal des duivels" de hoofdzaken naar voren haalt, om welke het in zijn reformatorische strijd zal gaan: het privilegie van de paus de Schrift uit te leggen - de pauselijke macht boven de wereldlijke macht - de paus zelf een aardse macht - de paus vergadert schatten op aarde en gebruikt aards geweld - de paus boven de concilies - grotere volkomenheid door de raadgevingen dan door de geboden - het verplichte celibaat van de priesters. En heerlijk stromen, bij de scherpe aanvallen daarop, al de milde evangelische gezindheden uit Luther's hart van het dienen in plaats van heersen, van lijdensbereidheid inplaats van geweldplegen, "beter God te dienen dan het goed", en het huwelijk een goddelijke instelling waarboven geen "volkomenheid" gaat.

Maar daaronder spant het van toorn, van heilige verontwaardiging, van geestelijke ontzetting en ontzettend wraken van twee dingen:

1. Dat de paus de vrijheid van het geweten aanrandt.
2. Dat het pausdom zich plaatst "boven God."

Reeds, al is het maar met een vinger, te wijzen naar de vrijheid van eigen overtuiging, maakt het geweten tot een geduchte macht.

Als het geweten echter gekrenkt wordt in zijn godsdienstige overtuiging, dan kan het niets ontzien, moet het volstrekt zijn in zijn oordelen, de paus zien als de "Endechrist (vielleicht der Teufel selbst)."

En nu is het merkwaardige, dat Luther deze ontzettende dingen zegt niet zonder een zweem van humor. Maar dat doet hij altijd: als hij de ernstigste dingen heeft te doen, trekt hij graag het narrepak aan (zoals hij zelf eens heeft gezegd); en als zijn gelaatstrekken op het strengste worden gespannen, moet hij even met de zotskap schudden. Zijn gepreste ziel schijnt dan behoefte aan ontspanning te hebben in het tinkelen van de schellen van de vrolijkheid. In het middenstuk van dit geschrift volgt hij de "Juristen" op de voet, paragraaf na paragraaf; en de inleiding en het besluit zijn een nabootsing van een ambtelijk stuk in stadhuisstijl en lichtelijk lachwekkende omhaal van woorden.

In het slot vooral is ook een Ciceroniaanse betoogtrant te onderkennen, en in het gehele "boekje" zijn Schriftkennis en Schriftgebruik te bewonderen.

8.7. VOORWOORD BIJ HET EERSTE DEEL VAN DE UITGAVE VAN LUTHERS DUITSE GESCHRIFTEN

INLEIDING

Luthers 95 stellingen tegen de aflaat (31 oktober 1517) en de nasleep daarvan maken hem in korte tijd tot een interessant theoloog voor uitgevers. In 1518 liet de drukker Froben in Basel een aantal Latijnse werken van Luther in één band verschijnen, die na een half jaar reeds was uitverkocht. Een tweede oplage is nooit verschenen door acties van Erasmus. Maar in 1519 en 1520 verschenen in Straatsburg en Basel (bij een andere uitgever) opnieuw verzamelingen van Luthers Latijnse geschriften en van zijn Duitse geschriften. Als gevolg van het Edict van Worms (1521), waarbij Luther in de rijksban werd gedaan, was het daarna enige tijd weinig aantrekkelijk voor drukkers om werk van Luther uit te geven.

Luther heeft zich eigenlijk steeds tegen een uitgave van zijn verzamelde werken verzet. In 1533 verschijnt in Wittenberg een catalogus van alle geschriften van Luther, die tussen 1518 tot 1533 waren gepubliceerd. In het voorwoord bij deze catalogus, die mogelijk was samengesteld met het oog op de voorbereiding van een uitgave van de verzamelde werken van Luther, schrijft hij, dat wat hem betreft al zijn werken verloren mogen gaan, want het gaat er slechts om dat de heilige Schrift en de goddelijke waarheid aan het licht komen. Nu dat gebeurd is, zijn zijn werken niet meer nodig. Zij hebben dan alleen nog historische betekenis, namelijk om de strijd tegen het pausdom te documenteren[472]. Uit een brief van 9 juli 1537 aan Wolfgang Capito in Straatsburg blijkt dat Luther Caspar Cruciger de opdracht heeft gegeven, als het dan zo nodig moet, de uitgave van de verzamelde werken voor te bereiden[473]. In 1539 verschijnt het eerste (Duitse) deel van de zogenaamde 'Wittenberger Ausgabe', die zou bestaan uit een Duitse en een Latijnse reeks, systematisch gerangschikt.

Luthers verzet tegen het uitgeven van zijn verzamelde werken komt voort uit zijn visie op de geschiedenis van de theologie. Volgens Luther deden veel boeken van kerkvaders en theologen afbreuk aan de waarde van de heilige Schrift. Wanneer men naar die kerkvaders en theologen luistert, luistert men niet meer naar het woord van God. Het 'Voorwoord van Maarten Luther bij het eerste deel van de uitgave van zijn Duitse geschriften, Wittenberg 1539' is niets anders dan een nauwkeurige beschrijving hoe men door het lezen van de heilige Schrift en door goed te luisteren naar Gods woord een goed theoloog wordt.

De methode die Luther aanbeveelt om dat doel te bereiken is die van de trits 'oratio, meditatio, tentatio' (gebed, meditatie, aanvechting). Luther sluit hier aan bij de middeleeuwse monastieke traditie van de geestelijke lezing. In de Middeleeuwen was de volgorde: 'meditatio, oratio, contemplatio'. Luther draait dus 'meditatio' en 'oratio' om. Voor Luther moet het gebed om de verlichting door de heilige Geest voorafgaan aan de meditatie om iedere schijn te vermijden dat je door meditatie (een activiteit van de mens) tot gebed komt, dat wil zeggen je tot God kunt wenden. Mediteren is eigenlijk niets anders dan steeds opnieuw zorgvuldig de tekst van de Bijbel bestuderen. Een opvallend verschil met de middeleeuwse traditie is verder, dat Luther hier grote nadruk legt op het belang van de openbare verkondiging en het geschreven woord. Meditatie gebeurt dus niet alleen in het hart, maar is gericht op de verkondiging in het openbaar. De 'tentatio' komt in de plaats van de 'contemplatio'. In de middeleeuwse monastieke traditie liep de meditatie uit op de contemplatie, op het 'schouwen van God'. Dat 'schouwen van God' is een ervaren van God, een gegrepen worden door God. Het is een goddelijke activiteit. Bij Luther krijgt het ervaren van God een ander accent vergeleken met de Middeleeuwen: het is een ervaren van God in de aanvechting. De tentatio[474] is 'de toetssteen, die je niet alleen leert kennen en begrijpen, maar je ook leert ervaren, hoe zoet, hoe lieflijk, hoe machtig, hoe troostrijk Gods woord is,

---

[472] WA 38, 133-134.
[473] WA Br. 8, 99, 5-9.
[474] Het 'Voorwoord van Maarten Luther bij het eerste deel van de uitgave van zijn Duitse geschriften' is in het Duits geschreven. Op sommige plaatsen haalt Luther echter Latijnse teksten aan. Deze Latijnse gedeelten zijn hier in vertaling opgenomen, maar in de voetnoten is de oorspronkelijke tekst afgedrukt.

wijsheid boven alle wijsheid'. Opvallend is dat eerst over de positieve gevolgen van de 'tentatio' wordt gesproken: hoe het woord van God wordt ervaren als zoet, lieflijk, machtig en troostrijk. Pas daarna wordt over de negatieve kant van de 'tentatio' gesproken. Maar de verborgen betekenis van het werk van de duivel is positief, want op die manier wordt van iemand, die mediteert, dat wil zeggen die steeds opnieuw de Schrift leest, een goede doctor en een tamelijk goed theoloog gemaakt.

Graag had ik gezien, dat mijn boeken allemaal vergeten waren en verloren waren gegaan. Één van de redenen is onder andere, dat ik schrik voor de voorbeeldfunctie daarvan: want ik zie zeer goed, wat het nut is geweest voor de kerk, sinds men buiten en naast de heilige Schrift vele boeken en grote bibliotheken begon te verzamelen, en met name begon zonder enig onderscheid allerlei kerkvaders, concilies en leraren bijeen te rapen. Daarmee is niet alleen kostbare tijd vermorst en heeft men verzuimd in de Schrift te studeren, maar is ook de zuivere kennis van het goddelijke woord uiteindelijk verloren gegaan, tot de Bijbel (zoals met het boek Deuteronomium gebeurde ten tijde van de koningen van Juda) onder de bank in het stof vergeten raakte[475]. Hoewel het nuttig en nodig is, dat de geschriften van enkele kerkvaders en concilies bewaard gebleven zijn als getuigen en geschiedschrijvingen, denk ik toch, dat het nodig is in de dingen maat te houden[476] en dat het niet erg is, dat de boeken van vele kerkvaders en concilies door Gods genade verloren zijn gegaan. Want waar hadden ze allemaal moeten blijven? Er zou niemand meer naar binnen of naar buiten kunnen gaan vanwege de boeken en zij zouden toch niet beter zijn geweest dan de heilige Schrift.

Ook wij waren dat van mening, toen wij zelf de Bijbel begonnen te vertalen in het Duits, en wij hoopten, dat er minder geschreven zou worden en dat er meer in de Schrift gestudeerd en gelezen zou worden. Want ook al het andere schrijven moet naar de Schrift wijzen, zoals Johannes naar Christus wijst, - wanneer hij zegt: 'Ik moet kleiner worden, Hij moet groter worden'[477] - opdat een ieder zelf uit de frisse bron kan drinken, zoals alle Kerkvaders moesten doen om iets goeds te maken.

Want hoe goed en hoe hoog het niveau ook is, zo goed als de Schrift, dat wil zeggen God zelf, het gedaan heeft, zullen concilies, kerkvaders, en ook wij het niet doen. Omdat wij immers de Heilige Geest, het geloof, het goddelijk woord en werk nodig hebben om zalig te worden, moeten wij de profeten en apostelen achter de lessenaar laten zitten en moeten wij onder de lessenaar aan hun voeten zittend horen, wat zij zeggen, en niet zeggen, wat zij moeten horen.

Nu ik het echter toch niet kan tegen houden en men tegen mijn wil mijn boeken thans door middel van de drukpers (voor mij een kleine eer) wil verzamelen, moet ik ze de kosten en het werk daaraan maar laten wagen. Het troost mij, dat mettertijd mijn boeken toch vergeten in het stof zullen blijven, behalve die waarin ik (door Gods genade) iets goeds geschreven heb. 'Ik ben niet beter dan mijn vaders'[478]; het andere moet wel op de eerste plaats blijven. Want als men de Bijbel zelf onder de bank heeft kunnen laten liggen, en de kerkvaders en concilies, hoe beter zij zijn des te meer heeft kunnen vergeten, is er goede hoop, dat, wanneer de eigenwijsheid van deze tijd zich heeft gebotvierd, mijn boeken ook niet lang hoeven te blijven, met name omdat er een lawine van boeken en meesters is gekomen. Vele daarvan zijn ook al vergeten en liggen er verrot bij. Men herinnert zich zelfs de namen niet meer van hen, die toch zeker gehoopt hadden dat zij voor eeuwig op de markt te koop zouden zijn en de kerk zouden beleren.

Welaan, laat het in Gods naam maar gebeuren. Alleen vraag ik vriendelijk, dat wie mijn boeken op dit moment beslist hebben wil, ze in geen geval een belemmering voor hem laat

---

[475] Luther neemt in de lijn van de traditie aan dat het wetboek, waarvan in 2 Kon. 22 gezegd wordt dat het is teruggevonden, het boek Deuteronomium.
[476] 'Est modus in rebus'. Horatius, Satirine 1, 1, 106.
[477] Joh. 3: 30.
[478] 'Non ero melior Patribus meis.' 1 Kon. 19:4.

zijn om de Schrift zelf te bestuderen, maar dat hij ze neer legt, zoals ik de decreten en decretalen van de paus[479] en de boeken van de sofisten[480] neer leg, dat wil zeggen: voor het geval, dat ik bij tijd en wijle wil zien, wat zij gedaan hebben, of de geschiedenis van de tijd wil begrijpen, niet om daarin te studeren of precies te doen, wat zij zich verbeeldden. Met de boeken van de kerkvaders en de concilies doe ik niet veel anders. Hierin volg ik het voorbeeld van de heilige Augustinus[481], die onder andere de eerste en bijna enige is, die - niet bevooroordeeld door de boeken van alle kerkvaders en heiligen - alleen aan de heilige Schrift onderworpen wil zijn en daarover in een fel gevecht gewikkeld raakte met de heilige Hieronymus, die hem de boeken van zijn voorgangers voor de voeten wierp. Maar hij heeft zich daarvan niets aangetrokken. En als men het voorbeeld van de heilige Augustinus gevolgd had, dan zou de paus geen antichrist geworden zijn en zouden de ontelbare ondieren, wormen en zweren van de boeken niet in de kerken gekomen zijn en zou de Bijbel wel op de kansel gebleven zijn.

Behalve dat wil ik je een goede manier laten zien om theologie te studeren, want ik heb mij daarin geoefend. Wanneer jij die manier volgt, zul je zo geleerd worden, dat je zelf even goede boeken kunt maken (wanneer dat nodig zou zijn) als de kerkvaders en de concilies. Zo durf ik mij er (in God) zelfbewust en zonder hoogmoed en leugen op te beroemen, dat ik voor enkele kerkvaders niet veel zal onderdoen, wanneer het gaat om het maken van boeken. Dat geldt op geen stukken na wat het leven betreft. En dat is de manier, die de heilige koning David in Psalm 119 leert (en die ongetwijfeld ook alle aartsvaders en profeten gevolgd hebben). Daarin vind je drie regels, die in heel de Psalm uitvoerig beschreven worden, en die luiden als volgt: gebed, meditatie en aanvechting[482].

In de eerste plaats moet je weten, dat de heilige Schrift een boek is, dat de wijsheid van alle andere boeken tot dwaasheid maakt, omdat geen ander dan zij alleen het eeuwig leven leert. Daarom moet je ophouden zonder meer op verstand te vertrouwen. Want daarmee zal het je niet lukken, maar met zo'n aanmatigende houding zul je zelf en zullen anderen met je uit de hemel vallen (zoals met Lucifer gebeurde) in de afgrond van de hel. Maar kniel neer in je kamertje en bid met echte deemoed en ijverig tot God, dat Hij je door Zijn lieve Zoon Zijn heilige Geest wil geven, die je verlicht en leidt en inzicht geeft.

Zoals je ziet, bidt David in de bovengenoemde Psalm steeds: 'Leer mij, Heere, onderricht mij, leid mij, wijs mij' en veel meer van die woorden. Want ook al kende hij de tekst van Mozes en andere boeken zeer goed, hoorde en las hij ze dagelijks, toch wil hij daarbij nog de echte leermeester van de Schrift zelf hebben, opdat hij in ieder geval niet met zijn verstand in de val loopt en zijn eigen leermeester wordt. Want daaruit komen scheurmakers[483] voort, die zich verbeelden dat de Schrift aan hen onderworpen is en gemakkelijk met het verstand is eigen te maken, alsof het ging om Markolf[484] of de fabels van Aesopus[485],

---

[479] Met een decreet wordt hier bedoeld een pauselijk besluit, dat voor heel de kerk geldt. Een decretale is een pauselijk schrijven, waarin ten aanzien van een disciplinaire kwestie bindende uitspraken worden gedaan die slechts voor bepaalde personen of gebieden gelden.

[480] Met deze term duidt Luther gewoonlijk de scholastieke theologen aan.

[481] Vgl. hier Augustinus, Ep. 82,1,3 (Migne PL. 33, 277): 'Alleen de boeken van de heilige Schrift, die nu canoniek genoemd worden, heb ik (Augustinus; vert.) zozeer leren eerbiedigen, dat ik rotsvast daaraan geloof, dat geen enkele schrijver van die boeken bij het schrijven ergens een fout gemaakt heeft. Maar andere schrijvers, ook al munten ze uit in heiligheid en geleerdheid, lees ik zo, dat ik niet iets als waar aanneem, omdat zij dat van mening zijn, maar omdat zij mij daarvan hebben kunnen overtuigen met behulp van die canonieke schrijvers of met behulp van een aannemelijke redenering, voorzover die niet strijdig is met de waarheid. Vgl. voor de strijd tussen Augustinus en Hieronymus: A. Sizoo, Augustinus; leven en werken. Kampen, 1957. p. 168-183.

[482] 'Oratio, meditatio, tentatio'.

[483] Luther gebruikt hier het woord 'Rottengeister', een woord dat hij bij voorkeur gebruikt voor mensen, die zich beroepen op een speciale ingeving van de heilige Geest bij het uitleggen van de Schrift.

[484] Markolf (Luther gebruikt de Latijnse versie: Marcolfus) was een figuur uit het boek 'Salomon und Markolf', dat in de 15e eeuw zeer populair was. In dit boek is de slimme boer Markolf, die een zeer lelijke man wordt genoemd, in discussie met koning Salomo. Tegenover Salomo's wijsheid en geleerdheid plaatst hij platvloerse, grove grappen en grollen.

[485] Aesopus was een slaaf, die geleefd zou hebben in de 6e eeuw voor Chr. en wiens sluwheid en lelijkheid

waarvoor de Heilige Geest en het gebed niet nodig zijn. In de tweede plaats moet je mediteren, dat wil zeggen: niet alleen in het hart, maar ook in het openbaar de mondelinge verkondiging en de letterlijke tekst in het Boek[486] steeds bestuderen en opnieuw bezien, lezen en herlezen, met grote aandacht voor wat de Geest daarmee bedoelt. Zorg ervoor, dat je daarvan niet genoeg krijgt of denkt dat je het na één of twee keer voldoende gelezen, gehoord en gezegd hebt en het volledig begrijpt. Want daaruit komt nooit een goede theoloog voort: zij zijn als onrijpe vruchten, die afvallen, voordat zij half rijp worden.

Daarom zie je in dezelfde Psalm, hoe David zich er steeds op beroemt, dat hij wil spreken, dichten, zeggen, zingen, horen, lezen, dag en nacht en altijd, maar dan alleen Gods woord en geboden. Want God wil jou Zijn Geest niet geven zonder dat het Woord in het openbaar verkondigd wordt. Daar moet je je op richten, want Hij heeft niet voor niets de opdracht gegeven in het openbaar te schrijven, te preken, te lezen, te horen, te zingen, te zeggen enz.

In de derde plaats is er de 'tentatio', de aanvechting. Die is de toetssteen, die je niet alleen leert kennen en begrijpen, maar je ook leert ervaren, hoe goed, hoe waarachtig, hoe zoet, hoe lieflijk, hoe machtig, hoe troostrijk Gods woord is, wijsheid boven alle wijsheid. Daarom zie je dat David in de genoemde Psalm zo vaak klaagt over allerlei vijanden, slechte vorsten of tyrannen, over kwade geesten en rotten[487], die hij moet verdragen, omdat hij mediteert, dat wil zeggen: op allerlei manieren met Gods woord omgaat (zoals gezegd). Want zodra Gods woord door jou ontkiemt, zal de duivel je op de proef stellen, een goede doktor van je maken en je door zijn aanvechtingen leren Gods woord te zoeken en lief te hebben. Want ik zelf (om mijzelf, muizekeutel, tussen de peperkorrels te mengen[488]) heb zeer veel aan mijn papisten[489] te danken. Zij hebben mij door het te keer gaan van de duivel zo gebroken, zo in elkaar gedrukt, zo benauwd dat wil zeggen, tot een betrekkelijk goede theoloog gemaakt, die ik anders niet zou zijn geworden. Wat zij aan mij aan voordeel gehad hebben, daarvan gun ik hen van harte de eer, de zege en de overwinning, want zij wilden het zo.

Zie, daar heb je Davids regel. Wanneer je goed volgens dit voorbeeld studeert, dan zul je ook met hem zingen en loven in dezelfde Psalm: 'De wet van Uw mond is mij liever dan vele duizenden goud- en zilverstukken'[490] En ook: 'Gij maakt mij met Uw gebod wijzer dan mijn vijanden zijn; want het is eeuwig mijn schat. Ik ben geleerder dan al mijn leermeesters, want Uw getuigenissen zijn mijn spreken. Ik ben verstandiger dan de ouden, want ik onderhoud Uw bevelen'[491] enz. Je zult ervaren, hoe verschaald en onfris de boeken van de kerkvaders je zullen smaken. Je zult niet alleen de boeken van de tegenstrever verachten, maar ook je eigen geschrijf en onderwijs zullen je hoe langer hoe minder aanstaan. Wanneer je dat punt bereikt hebt, mag je met een gerust hart erop hopen, dat je begonnen bent een goede theoloog te worden, die niet alleen de jonge onvolmaakte christenen, maar ook de in heiligheid groeiende en volmaakte kan onderwijzen. Want de kerk van Christus biedt onderdak aan allerlei christenen, jonge, oude, zwakke, zieke, gezonde, sterke, onbedorven, lakse, onnozele, wijze enz.

Maar denk je en verbeeld je je, dat je er zeker van bent, en vlei je je met je eigen boekje, onderwijs of geschrijf, dat je volgens je zelf prachtig gemaald hebt en voortreffelijk hebt gepreekt, bevalt het je zeer, dat men je voor anderen looft, wil je misschien geprezen worden, omdat je anders teleurgesteld zou zijn of zou opgeven, heb je zulke haren, beste vriend, grijp dan je zelf bij de oren. Pak je zelf goed beet, dan zul je een mooi paar grote, lange, behaarde ezelsoren vinden. Waag daar dan de kosten aan en tooi ze met gouden

---

spreekwoordelijk waren. Zijn naam is verbonden aan een reeks fabels die in de 15e eeuw zeer populair was. Luther heeft deze fabels in 1530 tijdens zijn verblijf op de Coburg opnieuw vertaald en bewerkt. Deze bewerking werd overigens pas gepubliceerd na Luthers dood.

[486] Bedoeld is de Bijbel.

[487] Zie noot 102.

[488] Iets waardeloos vermengen met iets heel kostbaars. Hier door Luther ironisch gebruikt.

[489] Volgelingen van de paus (papa).

[490] Ps. 119:72.

[491] Ps. 119: 98-100.

bellen, opdat men je kan horen, waar je gaat, met de vingers naar je kan wijzen en zeggen: ziet, ziet, daar gaat dat fijnbesnaarde dier, dat zulke mooie boeken kan schrijven en zo uitstekend kan preken. Dan ben je zalig en meer dan zalig in het hemelrijk. In elk geval daar waar voor de duivel met zijn engelen het helse vuur is bereid. Samenvattend, laten wij eer zoeken en trots zijn waar wij mogen, in dit boek is de eer alleen van God. Er staat immers geschreven; 'God weerstaat de hoogmoedigen, de deemoedigen echter geeft hij genade'[492]. Aan Hem komt de eer toe in de eeuwen van de eeuwen. Amen.

[492] 1 Petrus 5: 5.

8. DOOR LIJDEN TOT HEERLIJKHEID

Verklaring van Jesaja 53[493]

Jesaja 52

13a Zie, Mijn Knecht zal verstandiglijk handelen

13b Hij zal verhoogd en verheven, ja, zeer hoog worden

14a Gelijk als velen zich over U ontzet hebben

14b Alzo verdorven was Zijn gelaat, meer dan van iemand, en Zijn gedaante,

meer dan van andere mensenkinderen

15 Alzo zal Hij vele heidenen besprengen, ja, de koningen zullen hun mond over Hem toehouden; want dewelke het niet verkondigd was, die zullen het zien, en welke het niet gehoord hebben, die zullen het verstaan

Jesaja 53

1 Wie heeft onze prediking geloofd? En aan wie is de arm des HEEREN

geopenbaard?

2 Want Hij is als een rijsje voor Zijn aangezicht opgeschoten, en als een

wortel uit een dorre aarde; Hij had geen gedaante noch heerlijkheid; als wij

Hem aanzagen, zo was er geen gestalte, dat wij Hem zouden begeerd

Hebben

3 Hij was veracht en de onwaardigste onder de mensen, een Man van smarten en verzocht in krankheid; en een iegelijk was als verbergende het aangezicht voor Hem; Hij was veracht, en wij hebben Hem niet geacht

4a Waarlijk, Hij heeft onze krankheden op Zich genomen, en onze smarten, die heeft Hij gedragen

4b Doch wij achtten Hem dat Hij geplaagd, van God geslagen en verdrukt was

5a Maar Hij is om onze overtredingen verwond, om onze ongerechtigheden is Hij verbrijzeld

5b De straf die ons de vrede aanbrengt, was op Hem

5c En door Zijn striemen is ons genezing geworden

6 Wij dwaalden allen als schapen, wij keerden ons een iegelijk naar zijn weg; doch de Heere heeft onzer aller ongerechtigheid op Hem doen aanlopen

7 Als dezelve geëist werd, toen werd Hij verdrukt; doch Hij deed Zijn mond niet open; als een lam werd Hij ter slachting geleid, en als een schaap, dat stom is voor het aangezicht zijner scheerders, alzo deed Hij Zijn mond niet open

8a Hij is uit de angst en uit het gericht weggenomen

8b En wie zal Zijn leeftijd uitspreken

8c Want Hij is afgesneden uit het land der levenden; om de

overtreding mijns volks is de plaag op Hem geweest

9 En men heeft Zijn graf bij de goddelozen gesteld, en Hij is bij de rijke in Zijn dood geweest, omdat Hij geen onrecht gedaan heeft, noch bedrog in Zijn mond geweest is

10 Doch het behaagde de HEERE Hem te verbrijzelen; Hij heeft Hem krank gemaakt

10b Als Zijn ziel Zich tot een schuldoffer gesteld zal hebben, zo zal Hij zaad zien, Hij zal de dagen verlengen

~~10c En het welbehagen d~~es HEEREN zal door Zijn hand gelukkiglijk voortgaan

[493] De eerste druk verscheen in 1955 bij J. Bout & Zonen te Huizen vertaald door Dr. G. Oorthuys

11a Om de arbeid Zijner ziel zal Hij het zien en verzadigd worden

11b Door Zijn kennis zal Mijn Knecht, de Rechtvaardige, velen rechtvaardig maken

11c Want Hij zal hun ongerechtigheden dragen

12a Daarom zal Ik Hem een deel geven van velen, en Hij zal de machtigen als een roof delen, omdat Hij Zijn ziel uitgestort heeft in de dood

12b En met de overtreders is geteld geweest

12c En Hij veler zonde gedragen heeft

12d En voor de overtreders gebeden heeft.

Voorrede

De heilige profeet Jesaja heeft tot hiertoe in de vorige hoofdstukken heerlijk en schoon geprofeteerd van de toekomstige verlossing door de Heere Christus en van Zijn Rijk, dat is de christenheid die door het Woord van het Evangelie zou worden gebouwd en onder kruis en vervolgingen zou toenemen en in stand gehouden worden. Hij heeft daarin veel lieflijke vertroosting gegeven, tot versterking van de christenheid en haar gelovigen.

Maar in dit hoofdstuk spreekt hij voornamelijk over de Koning van dit Rijk en het Hoofd van de christelijke kerk, dat is: over de Heere Christus Zelf. En hij beschrijft daartoe de wijze waarop de verlossing door deze Koning zou verworven en tot stand gebracht worden.

Zeer zeker is er in de gehele Schrift van het Oude Testament geen duidelijker tekst of profetie te vinden, zowel aangaande het lijden als de opstanding van Christus, dan in dit hoofdstuk. Daarom moest het redelijkerwijs alle christenen wél bekend, ja, wij behoorden het van buiten te kennen om ons geloof te sterken en te verdedigen, allermeest tegen de halsstarrige Joden, die deze hun eigen beloofde Christus verloochenen, alleen om de ergernis van Zijn kruis.

Want dat kan toch niemand loochenen, dat de profeet Jesaja in dit hoofdstuk zeer nadrukkelijk spreekt over de beloofde Christus of Messias, van Wie hij duidelijk zegt dat Hij zal verhoogd worden boven alle koningen van de wereld. En toch beschrijft hij tevens hoe Hij zal vernederd, geslagen en gemarteld worden als de verachtste onder alle mensen, zó, dat men ook het aangezicht voor Hem verbergen zal.

Men kan dus het Rijk van deze lieve Heere Christus niet uitleggen als een uiterlijk werelds rijk. Ook dit is wel op te merken, dat Jesaja met duidelijke woorden zegt dat het Rijk van de Messias, ja, wel het allerheerlijkste en geweldigste zal zijn, maar pas na Zijn dood. Daaruit kan men grondig en zeker besluiten dat Christus' Rijk geen werelds rijk (zoals de Joden dromen), maar een geestelijk Rijk moet zijn, gelijk wij straks in de tekst verder zullen vernemen.

Jesaja 52 vers 13a. *Zie, Mijn Knecht zal verstandig handelen.*

ZIE, MIJN KNECHT ZAL WIJS REGEREN, volgens vertaling Luther

Hij noemt Christus 'Zijn Knecht', niet zoals Mozes dat was, of zoals zich de werkheiligen en monniken Gods dienaren en knechten roemen en noemen. Maar daarom, dat Hij het ambt bekleedt dat Hem door God is toevertrouwd, namelijk de nieuwe prediking van het Evangelie de wereld in te dragen, en omdat Hij waarlijk de gestalte van een knecht heeft aangenomen en daarin Gods wil gediend heeft, tot onze verlossing.

Als hij verder zegt: Hij zal wijs regeren, roemt hij daarmee het predikambt dat onze Heere Christus heeft uitgeoefend toen Hij op aarde wandelde. En dit woordje 'wijs' omvat de raad en de wijsheid waarmee Hij Zijn taak zou aangrijpen, en de voorspoedige groei waartoe het werk ten slotte zou geraken.

Toen Christus kwam en Zijn ambt wilde gaan uitoefenen, vond Hij alles geheel verward, verwoest en verdorven door de valse leraars, en het scheen een onmogelijke zaak in die staat van zaken raad te verschaffen en hulp te bieden. Maar Hij heeft met zulk een wijsheid Zijn ambt vervuld, dat het in alle aangelegenheden goed en gelukkig is gegaan. Want Hij is niet met geweld en dwang op de mensen afgegaan, en heeft niet stormenderhand en met gebulder de vijanden aangegrepen, noch Zich in andermans zaken en bestuur ingedrongen. Maar zonder enig rumoer, ontwrichting en opstand en zonder iemands schade heeft Hij vol tact stil en vreedzaam gepredikt.

Hij heeft met grote zachtheid en vriendelijkheid de mensen tot Zich getrokken, zodat zij Hem gáárne aangenomen hebben. Hij heeft met zachtmoedigheid en geduld de vijanden overwonnen, en op de rechte wijze er Zich doorgeworsteld, door goed en kwaad heen Zijn ambt vervuld, en de christenheid gebouwd en in stand gehouden tegen de duivel en de hele wereld.

Zo is in het Woord aangekondigd dat Hij door de prediking van het Evangelie zou regeren. Daartegen hebben zich echter teweergesteld zowel de heerschappij van Mozes als die van andere leermeesters, die ook de gewetens willen regeren. Maar dat zijn heftige en stormachtige leermeesters, die er op los gaan met gebieden en drijven, dreigen en schrik aanjagen, waardoor ze de mensen angstig doen wegkruipen.

Maar Christus, wil hij zeggen, zal zulk een Prediker zijn Die wijs, met verstand en zuiver met de arme gewetens, door de wetten en de werkdrijvers verschrikt en geplaagd, omgaat. Die de dolende, zwakke, verloren zondaars niet voor het hoofd stoot of van Zich wegdrijft, maar ze vriendelijk en goedertieren tot Zich lokt, ze vergadert en leidt, vertroost, opricht en heelt. Die ons allen verlost van zonde, dood en hel met geen ander machtsmiddel dan daardoor, dat Hij ons geeft het Woord des levens, waardoor wij, als wij erin geloven, Gods kinderen zijn en zalig worden.

Dat kan niet anders dan een Goddelijke wijsheid en beleid zijn, dat zulke dingen uitricht en op zulk een wijze, terwijl het voor de hele wereld onmogelijk is.

Vers 13b, *Hij zal verhoogd en verheven zijn, ja, zeer hoog worden.*

HIJ ZAL VERHOOGD EN ZEER HOOG VERHEVEN ZIJN.

De vorige woorden zijn van het ambt van Christus gezegd. Deze echter spreken van Zijn heerlijkheid en eer, namelijk dat Christus, na de uitoefening van Zijn ambt hier op aarde, in eeuwige eer en heerlijkheid wezen zal, boven alle koningen en vorsten.

En al zou men deze woorden ook van toepassing kunnen achten op de eer en prijs om Zijn ambt, zoals Hij die hier op aarde reeds van de Zijnen ontving wegens Zijn prediking en Zijn wonderwerk, toch bevalt mij beter de mening dat met deze woorden kort de hele samenvatting gegeven is van datgene, waarvan hij spreken wil, namelijk van zulk een Koning, Die eerst Zijn dienstambt wijs en goed zou uitrichten en vervullen, zolang dat dienstwerk Hem opgelegd bleef. Maar daarna, na dat volbrachte dienstwerk, zou Hij in hoogste ere zijn.

Vers 14a *Gelijk als velen zich over U ontzet hebben.*

DAT VELEN ZICH OVER U ERGEREN ZULLEN.

Christus zal wel in heerlijkheid zijn. Maar toch zal Hij zulk een uiterlijke gestalte vertonen, dat het merendeel van Zijn eigen volk zich aan Hem ergeren zal en slechts weinigen zullen geloven en aannemen dat Hij de Christus en hun Koning is, in de hoge Goddelijke heerlijkheid. Omdat Hij zo vol schande gekruisigd en gedood wordt, gelijk hij hierna zal beschrijven.

Het woord dat hij hier gebruikt: 'zich ergeren', betekent eigenlijk: zich zó (tegen Hem) stellen als tegen iets, waartegen men een afkeer en een gruwel heeft.

Vers 14b *Alzo verdorven was Zijn gelaat; meer dan van iemand, en Zijn gedaante, meer dan van andere mensenkinderen.*

DAAR ZIJN GESTALTE LELIJKER IS DAN DIE VAN ANDERE LIEDEN, EN ZIJN AANZIEN DAN DAT VAN DE MENSENKINDEREN.

Hier begint de heilige profeet te beschrijven de hoge heerlijke Koning in Zijn grootste deemoed en nederigheid, opdat Zijn Joden toch niet zouden denken dat Hij zou binnenrijden en verschijnen in wereldlijke pracht. Zijn gestalte, zo zegt hij, is lelijker dan die van andere lieden, en Zijn aanzien dan dat van de mensenkinderen.

Daar volgt uit, dat wij geen Messias moeten verwachten Die een wereldlijke koning zal zijn, maar dat wij er een moeten verwachten in allerverachtelijkste en afzichtelijk-ste gestalte en vertoning. Want hij spreekt niet van de gedaante van Zijn lichaam, maar hoe het met Christus zal schijnen te zijn, en wat voor voorkomen het zal hebben, wanneer Hij in Zijn ambtsvervulling alles zal uitrichten.

Het zal er namelijk zo uitzien, dat zich geen wijze van doen aan Hem zal vertonen van een heerlijke Koning, maar enkel een verachtelijke knechtsgestalte zal men aan Hem zien. En dat is de oorzaak van de grote ergernis, waarvan hij daarstraks gesproken heeft.

Op deze wijze spreekt ook Paulus in1 Korinthe 1: 'Wij prediken Christus de Gekrui-sigde, de Joden wel een ergernis...'

Vers 15 *Alzo zal Hij vele heidenen besprengen, ja, de koningen zullen hun mond over Hem toehouden; want dewelke het niet verkondigd was, die zullen het zien, en welke het niet gehoord hebben, die zullen het verstaan.*

MAAR ALZO ZAL HIJ VELE HEIDENEN BESPRENGEN, DAT OOK KONINGEN HUN MOND TEGEN HEM TOEHOUDEN. WANT WIE NIETS DAARVAN VERKONDIGD IS, DIE ZULLEN HET MET VREUGDE ZIEN, EN WIE NIETS DAARVAN GEHOORD HEBBEN, DIE ZULLEN HET MERKEN.

Nu komt de profeet Jesaja weer tot de heerlijkheid van Christus. Velen zullen zich aan Hem ergeren vanwege Zijn verachtelijke aanzien. En toch zal Zijn Naam en Zijn lof ver onder de heidenen doordringen, zodat Hij heerlijker zal zijn dan alle koningen op aarde. Daarom dan is Christus een Koning boven alle koningen, en toch de allerverachtelijkste voor alle mensen op aarde. Waaruit zeker en duidelijk volgt dat het Rijk van onze Heere Christus een geestelijk rijk moet zijn.

'Besprengen' betekent hier prediken. Daarom zegt hij: wanneer Hij zal geleden hebben, dan zal een nieuwe prediking van het Evangelie uitgaan, niet alleen onder de Joden, maar ook tot alle heidenen.

Dit zal echter de prediking zijn: dat Hij voor ons gekruisigd is, en dat Hij tóch een Heere aller heren is. Gelijk Paulus ook spreekt aangaande zijn ambt: dat hij niets anders wist te prediken dan deze gekruisigde Christus, Die wel voor heilige mensen een ergernis en voor de wijzen een dwaasheid is, maar toch moet Hij in zulk een nietige en ergerlijke gestalte de Koning der heerlijkheid zijn.

En terwijl Hij als Gekruisigde gepredikt wordt, zal Hij toch aangenomen en geëerd worden, in geloof, als een Heere en God. Nu, dit kunnen de Joden van geen andere koning roemen die ooit onder hen geregeerd heeli, dat de koningen van alle heidenen hun mond tegenover Hem stil- en toegehouden hebben (dat is: Zijn woord zonder tegenspreken gehoord en aangenomen hebben), dan alleen tegenover deze Koning, onze Heere Jezus Christus.

Ten slotte wijst Jesaja aan de loop en de verkondiging van de prediking van de gekruisigde Christus. En daarmee legt hij zelf uit wat hij met het besprengen van vele heidenen bedoelt, als hij spreekt: 'Want wie niets daarvan verkondigd is, die zullen het met vreugde zien.' Dat is: waar men van Christus nooit iets gehoord heeft, noch geweten, daar zal men Hem horen. Want Zijn leer en prediking zal niet alleen geplant en gegeven worden onder de Joden, die de belofte en toezegging van God aangaande Christus gehoord en geleerd hebben, maar zij zal ook aan alle heidenen verkondigd worden, die toch zulk een heerlijke toezegging van God nimmer ontvangen hadden, noch ervan onderricht waren. Hij wil dus ook bewijzen dat het Rijk van deze Heere een geestelijk rijk zal zijn, als hij zegt: 'Wie niets daarvan verkondigd is.' Want men zal deze Koning leren kennen en aannemen, niet uit datgene waarvoor Hij door de wereld wordt gehouden, en niet daaruit dat Hij met hoge en grote macht en met koninklijke pracht Zich vertoont. Maar men zal Hem horen en aannemen in Zijn woord en leer, en zo zal men Hem kennen.

Daarom bevestigt de profeet krachtig ons geloof dat wij onze Heere Christus geloven en prediken, namelijk dat Hij geleden heeft en toch ook tot heerlijkheid verheven is, en dat men dit zonder ophouden van Hem zal prediken.

Jesaja 53 Vers 1. *Wie heeft onze prediking gelooid? En aan wie is de arm des HEEREN geopenbaard?*

MAAR WIE GELOOFT ONZE PREDIKING? ENAAN WIE WORDT DE ARM DES HEEREN GEOPENBAARD?

De profeet Jesaja ziet in de geest de onuitsprekelijk heerlijke glorie van onze Heere Christus en van Zijn wonderbaarlijke Rijk dat Hij geestelijk regeert, dat het vol ergernis zal zijn. En vooral wanneer hij aan zijn Joden denkt, verwondert hij zich en begint tegelijk luid te roepen, en spreekt: 'Ach, Heere, wie zal evenwel dat alles geloven, wanneer het volbracht wordt?' Als wilde hij zeggen: het zal zulk een afschuwelijk, ergerlijk en ongelooflijk ding zijn, dat dit volk, onder hetwelk toch deze prediking zal uitgaan en nu van tevoren door ons verkondigd wordt, deze boodschap het allerminst geloven zal, en deze prediking bij hen voor het grootste deel tevergeefs zal zijn. Want de Joden, die nog heden onder ons leven, geloven alles eerder en gemakkelijker dan dat onze Heere Christus de beloofde Messias zou zijn.

Wij zien ook in het Evangelie welk een groot ongeloof tegenover Christus de Joden getoond en gehad hebben, daarom, dat de zwakke, ellendige gestalte van onze Heere Jezus Christus hen zo heftig ergert.

Daarom moet dit geloof in Christus door God de Heilige Geest ons gegeven en ingegoten worden. Want wat zou het blinde verstand hiervan verstaan? Daarom zegt hij: 'Wie zal het geloven, dat in deze ellendige gestalte een zo grote heerlijkheid aanwezig zou zijn?'

Vers 2 *Want Hij is als een rijsje voor Zijn aangezicht opgeschoten, en als een wortel uit een dorre aarde; Hij had geen gedaante noch heerlijkheid; als wij Hem aanzagen, zo was er geen gestalte dat wij Hem zouden begeerd hebben.*

WANT HIJ SCHIET VOOR HEM OP ALS EEN RIJSJE, EN ALS EEN WORTEL, UIT EEN DOR AARDRIJK. HIJ HEEFT GEEN GESTALTE NOCH SCHOONHEID. WIJ ZAGEN HEM; MAAR ER WAS GEEN GESTALTE, WAARAAN WIJ EEN WELGEVALLEN ZOUDEN HEBBEN GEHAD.

Tot hiertoe heeft Jesaja twee stukken tegenover elkaar geplaatst, zowel de geringheid of kruisgestalte, als Zijn heerlijkheid. Nu gaat hij verder en neemt het eerste stuk, van Zijn lijden, voor zich en schildert ons dat in den brede en met onopgesmukte, duidelijke woorden voor ogen. En hij spreekt: Hij groeit op, zoals een schone twijg of uitspruitsel opschiet en groent, doch uit een dor aardrijk, waar anders niets pleegt te groeien, maar, wanneer er al

iets opgekomen is en groeien zal, het veel meer verdort, omdat het geen sap en vochtigheid heeft. Alzo doet niets bij deze Christus wasdom verwachten, wil hij zeggen, evenmin als een jong uitspruitsel zou groeien in zulk dor, onvruchtbaar land, hetgeen men toch voor onmogelijk houdt.

Zo is nu Christus waarlijk zulk een twijg die opgroeit, maar niet voor de wereld, want daar heeft Hij in het geheel geen aanzien, zoals gezegd is, maar Hij groeit op voor Hem (God). Daar gaat het om, daarop ligt de nadruk, dat de eer en heerlijkheid van Christus geestelijk te verstaan is. En zo zien wij dat deze Christus, Die in het geheel geen gestalte noch schoonheid heeft, toch de allerschoonste van gestalte is. In de diepste deemoed en nietigheid is Hij de allerhoogste en heerlijkste. In armoede en ellende is Hij de rijkste. Door dood en schande wordt Hij levend en heerlijk. Het dorstige, harde aardrijk betekent Zijn lijden.

Maar dat Hij van de dood opstaat, daarin is Hij als een rijsje dat daar opgroeit en groent op een dorre, steenachtige plaats.

'Hij heeft geen gestalte noch schoonheid.' Met dit 'geen' is Hem duidelijk genoeg alle heerlijke gestalte en aanzien ontnomen. Zodat er niets dan een louter ergerlijke, verachtelijke gestalte overblijft. Dieven, moordenaars, schelmen en alle andere boosdoeners zijn wel ellendig om te aanschouwen. Maar toch voelt ieder nog erbarming voor hen, wanneer men ze naar de strafplaats voert, zodat zij niettegenstaande alles niet alleen maar schandelijk sterven.

Maar bij onze lieve Christus is alles ellendig en verschrikkelijk. Want bij Zijn grote lijden en Zijn marteling wordt Hij bovendien nog door de Joden op de hatelijkste en krenkendste wijze gesmaad, vervloekt en bespot.

Daarom zegt Jesaja ook: 'Wij zagen Hem...' toen Hij daar in het openbaar gekruisigd en tot een schouwspel geworden was. En alzo, dat aan Hem niets te aanschouwen was waaraan wij een welgevallen konden hebben, maar alleen het allersmadelijkste lijden en de smadelijkste dood, waarvan ieder mensenkind zich met afschuw moet afkeren.

Vers 3 *Hij was veracht en de onwaardigste onder de mensen, een Man van smarten en verzocht in krankheid; en een iegelijk was als verbergende het aangezicht voor Hem; Hij was veracht, en wij hebben Hem niet geacht.*

HIJ WAS DE ALLERVERACHTSTE EN ONWAARDIGSTE, VOL SMARTEN EN KRANKHEID. HIJ WAS ZO VERACHT, DAT MEN HET AANGEZICHT VOOR HEM VERBORG. DAAROM HEBBEN WIJ HEM NIETS GEACHT.

Dat moet toch niet maar een gewoon lijden zijn, maar het allerschandelijkste boven al wat er onder mensen ooit aan ellende, lijden, verachting en schande geweest is. Deze woorden kunnen dan ook niet toepasselijk geacht worden op een heerlijke koning, van wie de Joden dromen. Ja, die zijn door deze woorden van de heilige profeet daartoe gedreven, omdat zij ze toch niet over het hoofd konden zien dat ze twéé Messiassen hebben verzonnen. Eén, Die lange tijd geleden reeds gekomen zou zijn en ook nog op de aarde wandelt als een ellendige bedelaar, om op die wijze te betalen en te voldoen voor de zonde van de Joden, Welke zij toch niet willen aannemen. Ja, ze kunnen ook zelfs niet zeggen, wie of waar Hij is.

De andere Messias, Die een machtige, heerlijke Koning zal zijn, Die verwachten zij nog alle dagen. Maar daardoor missen zij beiden, zowel de lijdende als de heerlijke Messias.

Vers 4a *Waarlijk, Hij heeft onze krankheden op Zich genomen, en onze smarten, die heeft Hij gedragen.*

WAARLIJK, HIJ DROEG ONZE KRANKHEID, EN LAADDE OP ZICH ONZE SMARTEN.

Wij hebben gehoord hoe de heilige profeet Jesaja het lijden en ook de heerlijkheid van onze Lieve Heere Jezus Christus zeer lieflijk gepredikt heeft. Nu voegt hij er ook aan toe waarom Hij heeft moeten lijden en wat Hij daarmee heeft uitgericht en verworven.

En hier grondt en bouwt hij op het hoge noodzakelijke artikel van ons geloof van de rechtvaardigmaking, namelijk dat wij geloven dat Christus is gemarteld en gedood om onzentwil. Gelijk ook de heilige Paulus leert, dat Christus voor ons tot een vloek is geworden. Want het is niet genoeg dat iemand weet: Christus heeft geleden. Hij moet ook de vrucht daarvan kennen, dat is, hij moet ook geloven wat de profeet hier getuigt, dat Hij onze krankheden gedragen heet. Dat Hij niet om Zijns Zelfs wil of om Zijner zonden wil, maar voor ons geleden heeft. Namelijk dat Hij al die plagen en krankheid gedragen en al die smarten op Zich geladen en gestapeld heeft, die wij arme zondaren hadden moeten lijden en dragen.

Daarom, wie deze uitspraak recht verstaat en weet, die heeft daarmee reeds de hoofdsom en inhoud van het gehele christendom en van ons geloof geleerd. Want uit deze overvloedige, volle bron heeft de heilige apostel Paulus zoveel genaderijke brieven geschept en zulk een overvloed en menigte van zoveel zalige spreuken en rijke troost geput.

Hieruit kan men nu besluiten en machtig bewijzen, op zékere grond, dat aller mensen vlijt en moeite verdoemd is, ook alle wijsheid, gerechtigheid en heiigheid, alle goede werken en verdiensten vervloekt zijn, waarmee de lieden de zaligheid zoeken en verdienen willen, zonder de lieve Heere Christus.

Dit alles, wat de mens vermag, valt weg en stort ineen door de ene uitspraak, die hier staat: dat Christus voor ons geleden heeft. Want als dat waar is, dat Hij voor ons geleden heeft, dan moet men al onze gerechtigheid, goede werken en verdiensten waarop wij vertrouwden voor niets, ja, gelijk Paulus tot de Filippenzen in het derde hoofdstuk zegt, voor drek achten. En wij moeten alzo uit onszelf uittreden en wegwijken, en van ganser harte ons op een vreemde gerechtigheid verlaten en het wagen dat wij, als tussen hemel en aarde zwevend, met vast geloof ons vastgrijpen en hangen aan de gerechtigheid die men noch zien noch voelen kan, welke ons alleen in het Woord aangeboden en geschonken wordt.

En dit is de oorzaak waarom niemand deze leer van de christelijke rechtvaardiging begrijpen noch verstaan kan, zonder de rechte Meester en Leraar, de Heilige Geest.

Want de Joden namen Christus alleen daarom niet aan, omdat zij zich hun eigen gerechtigheid en heilig leven niet wilden laten afnemen noch bestraffen, noch de werken der Wet laten verdoemen. Terwijl Christus toch daarom in het vlees gekomen en mens geworden is, opdat wij, die kinderen des toorns waren en ter verdoemenis veroordeeld, door Zijn gerechtigheid zalig en behouden zouden worden.

Daarom moet men voornamelijk het woord *onze* krankheid en *onze* smarten zich goed indenken. Want door het woord *onze* wordt ons het zalig, heilzaam lijden van Christus toegerekend en medegedeeld, ja, het wordt zó ons eigendom, als hadden wij het zelf verworven. Want daar Hij heeft gedragen *mijn* smarten en *mijn* krankheid, dat is: mijn zonde en de gruwzame straf van mijn overtreding, zo is het zeker en gewis dat ik ook geheel vrij ben, niet alleen van al mijn schuld, maar ook van mijn welverdiende straf. En daarom behoef ik volstrekt niet te vrezen noch te versagen voor het ernstig gericht van God.

Vers 4b *Doch wij achtten Hem dat Hij geplaagd, van God geslagen en verdrukt was.*

WIJ ECHTER HIELDEN HEM VOOR IEMAND, DIE GEPLAAGD EN VAN GOD GESLAGEN EN GEPIJNIGD WAS.

Dat is: wij meenden dat Hij van God gestraft werd omwille van Zijn eigen zonde. Want de wereld en het wijze verstand oordelen en verklaren dit voor recht, dat een ieder getuchtigd en gestraft zal worden omwille van eigen verkeerde handeling en schuld.

Daarom komt zij spoedig tot de slotsom: Is Hij van God geslagen en gepijnigd, zo moet Hij ook Zelf het voor God verzondigd en Zich schuldig gemaakt hebben. Want zo spreekt ook de Wet in Deuteronomium 24: de vaders zullen niet voor de kinderen, noch de kinderen voor de vaders sterven; maar een ieder zal voor zijn eigen zonde sterven.

Hier zien wij echter dat het geheel tegen de rede gaat, tegen alle Goddelijke en menselijke rechten en wetten, die pijn en straf uitspreken en opleggen over dezulken die zelf schuldigen en daders zijn. Want Christus lijdt, zo zegt Jesaja, om onzentwil, en Zijn krankheid en smarten zijn onze krankheid en smarten. Zodat Hij alzo zonder en boven alle wetten en werken, en de gerechtigheid van de hele wereld, ons door Zijn lijden en smarten tot gerechtigheid brengt.

Dit verstaat het verstand niet, noch kan het begrijpen; maar dit moet alleen in het Woord, door Christus, door het geloof vastgehouden worden.

Vers 5a *Maar Hij is om onze overtredingen verwond, om onze ongerechtigheden is Hij verbrijzeld.*

MAAR HIJ IS OMWILLE VAN ONZE MISDAAD VERWOND, EN OM ONZER ZONDEN WIL VERBRIJZELD

Zie, hoe Jesaja dit woord (onze) steeds herhaalt en leert. Want hij wil het rijkelijk en duidelijk genoeg voor ogen stellen, opdat men er niet overheen loopt of het door valse uitlegging van kracht berooft. En hier stelt de heilige profeet Jesaja onze lieve Heere Jezus Christus eigenlijk tot imitatie, evenbeeld en definitie, om Hem gans lieflijk en troostvol te beschrijven en af te beelden. Men moet deze schildering vlijtig beschouwen en ter harte nemen, en zo gebruiken, dat men haar verheft, naar voren haalt en plaatst tegen alle andere leer en godsdienst, welke er ook in de wereld wezen mogen.

Want als hij zegt dat Christus omwille van onze misdaad verwond is, wat is dat anders dan als wilde hij zeggen, gelijk de apostelen Petrus en Paulus ook zeggen, dat wij door de Wet en door onze goede werken niet rechtvaardig kunnen worden voor God? Want onze zonde blijft vóór en na op ons rusten; zo blijft ook de schuld, de verdoemenis en de eeuwige onontkoombare straf altijd in ons geweten. Doch Christus alleen draagt onze schuld.

Dit heeft ook Johannes de Doper in één woord samengevat: 'Zie, dat is Gods Lam, Dat der wereld zonde draagt.' Want dat Johannes Christus een Lam noemt, daarmee toont hij aan dat Christus een offer moet zijn, waarin hij het gehele Levietische priesterschap met al zijn offeranden samenvat. Dat hij echter daarbij zegt dat dit Lam de zonde der wereld draagt, betekent precies hetzelfde als wat Jesaja hier zegt: dat onze zonden alleen door Hem moeten betaald en verzoend worden.

Zo hebben de apostelen uit deze uitspraak al hun wijsheid gehaald en daarmee het gehele Jodendom overwonnen. Gelijk wij ook thans het pausdom met dit enige artikel ondersteboven geworpen en ten onder gebracht hebben.

Want als dat vaststaat, dat Christus is verwond geworden om onzer zonden wil, dan is de paus gewis en noodzakelijk de antichrist, omdat hij leert en gebiedt dat wij de zonden moeten betalen en verzoenen met onze eigen genoegdoening en goede werken. Dan zijn ook al de werken en heiligheid van de monniken afgodisch en verdoemd. Dan zijn ook van nul en gener waarde onze verdiensten, waarmee wij vergeving van zonden en Gods genade ons kopen en verwerven willen.

Het is een groot wonder dat men zulk een hechte en voortreffelijke uitspraak zo geheel heeft laten liggen en er niet op gelet noch haar op haar waarde geschat heeft, terwijl zij toch in de kerken zo dikwijls gezongen is. Want dit woord vecht en stormt geweldig tegen alle menselijke verdienste en werk. Daarom moet het ijverig gebruikt worden.

Behalve dat ieder mens vooral daarmee aangevochten wordt, dat hij zijn vertrouwen en toeverzicht op zijn goede werken moet stellen, zijn er bovendien ook hier en daar veel woorden in de Heilige Schrift te vinden, die er alle schijn van hebben dat zij aan de goede werken die betekenis toekennen die alleen aan het gelooft toekomt. Ze zeggen bijvoorbeeld dat het geloof zonder de werken niets is. En daarover wordt veel gestreden en gedisputeerd. Maar veel grotere en hardere strijd is er in ieders geweten dan uitwendig en openlijk met onze tegenpartijders. Tegen deze laatsten is het lichter staande te blijven en hun gezwets te weerleggen. Want daar kunnen wij de leer rein en zuiver geven en verdedigen met goede en duidelijke onderscheiding, hoe de werken te verwerpen, of ook toe te laten en te bevestigen zijn. Wij verwerpen ze alleen in zoverre men daardoor vergeving van zonden en gerechtigheid voor God verkrijgen wil.

En wederom, in zoverre prijzen en bevestigen wij de goede werken, als men leert dat zij het geloof (als goede vruchten) moeten volgen.

Maar inwendig in het geweten is het niet zo gemakkelijk naar deze leer tot een goed besluit te komen en juist te onderscheiden, wanneer er gestreden moet worden tegen de aanvechting van de duivel en tegen eigen aanvechting vanwege onze zonden. Daar is het heel moeilijk voor een mens om niet door zulke schriftwoorden over de werken bewogen en voor het hoofd gestoten te worden, vooral omdat onze natuur ook daartoe neigt en daarmee overeenstemt.

Daarbij komt dan ook nog de verkeerde boze leer en onderwijzing, en de halsstarrige, ons aanklevende gewoonte.

Daarom is het een groot, en voor ons vlees en bloed een onmogelijk ding, om ten volle en zuiver aan het geloof alleen te hangen en vast te houden. Zodat wij niet versagen vanwege onze grote zonden, maar ons ook niets meer aantrekken van alle Schriftwoorden, leringen en gedachten van werken, en zeggen: Ik mag dan geleefd en gehandeld hebben zoals ik wil, goed of slecht, wat gaat mij dat aan? Ik hoor toch Gods Woord, dat ik door mijn doen niet rechtvaardig word, en dat ik mijn vertrouwen niet op mijn doen en leven, maar op Christus stellen moet?

Hoe ik doen en leven moet, daarover gaat de strijd nu niet. Maar wel hoe ik van de zonden afkom, of vergeving van zonden en gerechtigheid deelachtig word. Daar heb ik mijn lieve Heere Christus, Die voor mij geleden heeft en mijn zonde draagt. Die wil ik mij niet laten ontnemen, enzovoort.

Deze strijd winnen en de overwinning behalen in de aanvechting, dat is nu juist de overwinning en de kracht van Christus Zelf. Deze moet het geloof aangrijpen, zó, dat de mens in dit ogenblik tot geen verdere redetwist zich leent en van geen werken iets wil weten, maar van die werken volkomen afgescheiden en afgestorven zij; omdat zij op dit gebied en in deze strijd in het geheel niet thuishoren en hier geen recht tot meespreken hebben over wat wij zijn of doen. Hier geldt alleen wat Christus voor ons doet en lijdt. Daarom, wanneer ons zulke Schriftwoorden voorgehouden worden, die spreken over ons doen, onze zonden berispen en veroordelen, met dreiging en schrik van de eeuwige vloek en de verdoemenis, of die aan de andere kant goede werken eisen, roemen en verheffen, dan staan wij vast op deze tekst, welke is het voornaamste stuk en de grond van de ganse Schrift. Daarnaar moeten zich alle andere Schriftwoorden richten en laten sturen, namelijk: Hij droeg onze zonden, en: *Hij is om onzer zonden wil geslagen.*

Daar staat, zeg ik, de grond van deze zaken, die stand houdt tegen alle Schriftwoorden over werken welke hiertegen zouden mogen aangehaald worden, ja, zij lost ze alle op.

Want als Christus de Persoon is Die onze zonde draagt, dan volgt hieruit duidelijk en onweersprekelijk dat wij zelf onze zonden met onze werken niet kunnen dragen noch wegnemen. Want onze werken zijn toch niet Christus. Zo worden dan ook niet wij, maar wordt Hij geslagen om onze zonden.

En waarom zou toch Christus gekomen en mens geworden zijn, en zulk lijden op Zich genomen hebben, wanneer wij onszelf raad hadden kunnen schaffen en redden?

Daarom moet u òf deze tekst laten staan, dat Hij door Zijn lijden en wonden onze zonden draagt en betaalt en niet wij met onze werken, òf u moet Christus verloochenen en zeggen dat Hij tevergeefs gestorven is. Is Hij echter niet tevergeefs gestorven, dan moet men dit niet aan de goede werken toeschrijven, en de Schriftwoorden die over de waardigheid en verdienste van de werken spreken niet zó verklaren en wringen alsof wij daarmee zonden moeten afleggen en verdelgen.

Wij kunnen best verdragen dat men ze hoog verheft en leert als nodige vruchten van het geloof, welke ook grote beloning hebben, ook van het eeuwige leven; alleen, laat aan de goede werken niet toegeschreven worden die verdienste van het lijden van Christus, welke heet: onze zonde dragen en daarvoor betalen, verzoening en vergeving ons verwerven.

Ik houd daarom zoveel van deze tekst, omdat hij zo onomwonden en geweldig dit artikel stelt: Christus heeft onze zonde gedragen, en daarmee het gehele Nieuwe Testament instelt en bevestigt. Ja, hij is de enige grond en hoofdpijler, waarop het gehele Evangelie gegrond en gebouwd is. Zodat, waar dit artikel staat, daar staan ze alle.

Want als wij dat geloven en vasthouden, dat Hij voor ons gestorven is, zo moet ook het andere volgen: dat Hij ons de Heilige Geest geeft, en ons alzo waarachtig tot lidmaten van de christelijke kerk en tot heiligen maakt, zodat wij dagelijks vergeving van zonden en eeuwig leven hebben.

Daarom heeft ook de duivel met geen enkel artikel zoveel te stellen als met dit artikel, om het om te stoten. Want hij weet dat daarop alles rust.

En dit artikel alleen is het, dat een groot, eeuwig onderscheid maakt tussen alle andere menselijke religie op aarde en tussen de onze. Want alleen de christenen geloven dit Schriftwoord en heten alleen daarvandaan christenen. Niet daarom, dat zij werken doen gelijk de anderen, maar daarom, dat zij dit artikel geloven dat Christus voor ons gestorven is, en dat zij hangen, niet aan hun eigen werk, maar aan het vreemde werk dat Christus gedaan heeft, en zich dat toe-eigenen.

Daarom, wie dit artikel vast en waarachtig gelooft, die is zeker en wel bewaard voor alle andere dwalingen, en God de Heilige Geest is gewis en ongetwijfeld bij hem. Want men kan deze leer niet prediken, noch vernemen en begrijpen, tenzij het geschiedt door de Heilige Geest. Wie echter van dit hoofdartikel wijken en afvallen, die zijn in gevaar dat zij door iedere valse, dwalende leer kunnen verleid worden, als iemand die door de wind heen en weer gedreven wordt.

Daarom moet een christen bijzonder wijs en verstandig zijn, zodat hij weet de Wet en alle goede werken hun juiste plaats en hun recht gebruik te geven; maar hij moet dit artikel, namelijk dat Christus onze zonden droeg, zo hoog en ver boven alle Wet en alle goed werk stellen en verheffen, als hemel en aarde van elkaar gescheiden zijn.

Want een christen, als hij in zijn rechte christendom staat, tussen God en hem alleen, moet van geen enkele zonde noch verdienste bij zichzelf weten, precies alsof hij in een andere, nieuwe wereld leefde. En al voelt hij ook zonden, zo moet hij die niet in zichzelf aanzien, maar in de Persoon op Wie zij gelegd zijn door God. Dat wil zeggen, dat hij die zonden beschouwt niet als zonden die in zijn geweten steken en als een juk op zijn hals liggen en hem gevangen houden, maar dat hij ze zo aanziet en beoordeelt als zij in Christus zijn, namelijk zoals ze verzoend en overwonnen zijn. Maar God wil ze niet op ons gelegd hebben, omdat wij ze niet kunnen dragen; want wij zouden onder haar gewicht moeten ondergaan en verderven.

Maar deze Christus heeft Hij tot Zondendrager gemaakt, Die een sterkere rug heeft dan wij, en de zonden alzo draagt, dat zij onder Hem komen te liggen en verdelgd worden.

Zo moet een christen leren dat zijn hart en geweten rein en onbevlekt blijft van alle zonden. En dat verkrijgt hij door niets anders dan door het geloof, hetwelk gewis en standvastig daarbij blijft, dat onze zonde en misdaad in Christus overwonnen zijn. Zo zijn wij ook zeker en wel bewaard tegen de eeuwige dood en hebben nu door dezelfde Christus de eeuwige gerechtigheid en zaligheid. Dit alles brengt dit éne woord van de heilige profeet rijkelijk met zich.

Daarom moet het geloof door zulke woorden zich oefenen, wanneer het erop aankomt te strijden tegen de schrik en de aanvechting van het geweten, dat het dit vasthoudt en zich eigen maakt, dat het de zonde nergens elders dan in Christus aanziet. Want dat aanzien van onze zonden, waarbij wij ze aanschouwen alsof ze in onze harten geschreven stonden, is een godslasterlijk en onchristelijk aanzien, dat de duivel, onze vijand, ons voorschildert en ons op het geweten drijft, tegen God en het geloof. Derhalve moet men daarentegen Christus in het hart schilderen en in Hem zich voortdurend spiegelen, gelijk Hij onze zonden draagt; dan kunnen ze ons niet schaden.

Zo wordt het geloof getroost, en wij kunnen in waarheid zeggen: mijn zonden zijn niet de mijne, maar van Christus. Want ze liggen immers niet op mij, maar op Christus (zegt deze tekst). Wanneer ze echter niet op mij liggen, dan kunnen ze mij ook niet verdoemen.

Het is echter wezenlijk een zware kunst, en er behoort een grote strijd en oefening van het geloof toe, om dit alles te kunnen vasthouden en zich eigen te maken, en alzo het eigen geweten te overwinnen, als u door de zonden aangevochten wordt. Om te durven zeggen: heb ik gezondigd zo heb ik toch niet gezondigd, want de zonde is niet meer van mij, maar van Christus.

In de *Exempelen der oude kluizenaars* leest men van iemand die aangevochten werd vanwege zijn zonden, aan wie een andere oude vader deze leer en raad gaf: dat een mens zijn eigen gedachten moet weerstaan en het geweten niet toelaten hem aan te klagen, maar dat hij zulke gedachten met geweld moet uitdrijven en zeggen: en toch heb ik niet gezondigd.

Dat is wel niet een waardevol voorbeeld, noch het rechte geneesmiddel tegen zulk een aanvechting; want het zegt niets over Christus en leert ons om door onszelf ons van de zaak af te helpen en met eigen gedachten het geweten te stillen, hetgeen toch niet mogelijk is. Toch kan het daartoe dienen, om ons te doen zien hoe ook de ervaring getuigt dat het geweten nimmer tot rust kan komen, tenzij de zonde ver, ver uit het gezicht uitgeworpen en vergeten wordt.

Dán echter is er raad om de zonde uit het oog te verliezen en ervan bevrijd te worden, wanneer u niet uw werken, niet uw leven en uw gedachten daartegen stelt, maar alleen Christus aanziet, en deze woorden in uw hart neemt, door het geloof dat God uw zonden op Christus gelegd heeft, en dat Hij voor die zonden gestorven is.

Op deze wijze zult u uit uzelf uitgetrokken en in Christus ingeplant en ingelijfd worden. Zoals een tak uit een wilde olijfboom uitgehouwen en tegen de natuur in een goede olijfboom geënt wordt. Zo wordt ook u uit uzelf en uit de wilde, verdoemde wereld verlost en uitgesneden en in Christus, de ware goede olijfboom, geënt. Gelijk Paulus in de brief aan de Romeinen leert.

Ik leg niet tevergeefs zoveel nadruk op dit schriftwoord. Want ik weet zeer wel hoeveel ik mij met dit woord genezen en getroost heb. Want heel ons christelijk geloof en onze godsdienst is niet anders dan een dagelijkse, ijverige beoefening van dit hoogheerlijke artikel: namelijk dat men Christus zo kan aanzien, dat Hij voor ons heeft geleden of onze zonden op Zich heeft geladen, en dat Hij alzo onze enige, eeuwige Zaligmaker en Verlosser van zonde, dood en hel is. Gelijk immers de Schrift zegt dat Hij het Lam Gods is, Dat de zonde der wereld draagt.

Daar het nu onweersprekelijk en duidelijk is dat geen mens de vergeving van zonden hebben kan dan alleen door Christus, Die met Zijn heilig, dierbaar bloed voor ons heeft genoeggedaan, zo volgt daaruit gewis: ten eerste, dat al onze werken ons niet van zonde en dood vermogen te redden. Ten tweede, dat er veeleer een ander nut en gebruik van de goede werken moet zijn dan dat zij ons rechtvaardig voor God zouden maken, waarover wij elders gehandeld hebben.

Wij zien ook dat de heilige apostel Paulus vanuit dit schriftwoord een zo welbespraakt prediker en troostvol leermeester geworden is, dat hij zo rijkelijk en meesterlijk van de vergeving van zonden spreken kan. Want dit hoofdartikel besluit en vat in zich samen bijna al de andere artikelen van de christelijke leer, zoals daar zijn: die van dood, leven, zonde, goede werken, enzovoort.

Niemand echter versage het en geve het op, al gevoelt hij dit alles nog niet zo volkomen in het hart als hij het behoorde te ondervinden; maar hij is nog zwak in het geloof. Want de satan pleegt ons zo aan te grijpen en te verleiden, dat hij uit zijn helse gif gezonde spijs en geneesmiddel, en omgekeerd uit het heilzame geneesmiddel een schadelijk gif maakt. Dat wil zeggen: degenen die onboetvaardig en verstokt hun weg gaan, die sterkt de satan met zekerheid en valse troost in hun zonden; en daarentegen: de arme, bedroefde gewetens, die brengt hij juist door datgene wat hun troost en vreugde moet zijn in treuring en schrik, en uit hun gerechtigheid en heiligheid schildert hij hun enkel zonde en dood. Bijvoorbeeld: dit is onze hoogste troost tegen alle zonden, dood en hel, als wij hier horen dat Christus onze zonden gedragen heeft.

Hieruit kan de duivel mij zulke gedachten in het hart drijven: o, ik, arm onzalig mensenkind kan dit in mijn hart niet gevoelen noch ervaren; daarom is er voor mij geen raad noch troost.

Zie, dat is nu het rechte geneesmiddel tot een dodelijk gif gemaakt. Zo wordt uit de gedachten des levens enkel vertwijfeling en dood, ja, uit Christus een duivel gemaakt.

Daarom zal men tot troost van de zwakken ook dit weten, dat geen mens onder alle heiligen Gods dit artikel volkomen in deze wereld begrijpen en hebben kan. Want het wordt ook niet daarom gepredikt alsof men het zomaar in een oogwenk zou kunnen uitleren, en weldra in het geheel geen zonde meer zou ervaren.

Ja, zulke vermetele scholieren mogen wel op hun hoede zijn, dat zij niet zorgeloos komen toelopen en in de strik van de satan vallen. Want de ketters plegen gewoonlijk, naar zij zich verbeelden, in het christelijk geloof op eenmaal vlug en volleerd te zijn.

Maar de vrome christenen, die zien de zwakheid van hun geloof heel goed, en worden bovendien ook voortdurend aangevochten en gedreven tot vertwijfeling; zo sterk en krachtig voelen zij de zonden. Waar nu niets schadelijkers noch verderfelijkere is dan zelfvertrouwen en vermetelheid, zo moet u zich oprichten en troost ontvangen, wanneer u de zwakheid van uw geloof gevoelt. Want zulke schuchterheid is een zeker teken van een vroom, godvruchtig hart. Want u bent gewis een lid van Christus, al bent u ook een zwak lid.

Bovendien heeft God geboden dat wij de zwakke christenen niet zullen verachten noch verstoten. Daarom zal onze Heere God de zwakken in het geloof niet vijandig gezind zijn, noch ze voor het hoofd stoten. Want er blijft ook in de vrome en heilige mensen vrees en beven voor de dood, een beangst, schuchter hart en menigerlei gebreken.

Daarom zal men diegenen, die deze dingen niet zo snel begrijpen of in zich opnemen kunnen, vermanen dat zij daarom niet verschrikt moeten zijn, of zich van de wijs laten brengen, al zijn zij aanvankelijk een weinig zwak en onhandig' Maar laten zij met de apostelen bidden en spreken: 'Heere, sterk ons het geloof' Want u bent daarom nog niet zonder geloof of buiten deze leer, al kent en gevoelt u deze leer nog niet zo grondig. Want de heilige Paulus, de hoog verlichte apostel, belijdt zelf dat hij het nog niet gegrepen heeft.

Daarom moet men ook die voor een christen houden - en hij is het ook - die Christus ingelijfd is en aan Hem hangt, zo zwak hij kan, hoewel hij toch niet zo afgerond en volkomen alles verstaat. Want die mens heeft de gerechtigheid van onze lieve Heere Jezus Christus reeds ontvangen, omdat hij haar begint te bezitten.

In het Evangelie staat overal zó geschreven: Jezus sprak tot Zijn jongeren... Hij noemt Zijn apostelen nimmer meesters, maar altijd leerlingen. En de lieve apostelen hebben hun naam 'discipel' van het werkwoord 'leren', daarom, dat zij Christus' scholieren zijn, niet daarom, dat zij Hem reeds ten volle gekend en geleerd hebben.

En hoewel deze hun kennis onvolkomen is, zo is het nochtans het rechte kennen van Christus, waarin ook de apostelen jongeren en scholieren van Christus blijven.

De leer is wel geheel en volkomen; diegenen echter die haar leren zijn niet genoeg geleerd, noch volkomen. Maar wij hebben slechts de eerstelingen des Geestes, strekken ons uit naar het meerdere en zijn eropuit om nog verder te komen. Daarom zijn ook zij 'christenen' die de dood en de macht van de zonden sterk en grimmig voelen.

Wat doen zij echter? Wanneer zij de zonden en de dood zien en voelen, zo blijven zij nochtans in Christus, zoveel als zij maar kunnen, ofschoon zij zich zwak weten, en zij verloochenen ook het Woord Gods niet, ondergaan daarvoor alle lijden en volharden nochtans in de lieve Heere Jezus Christus; zij zoeken en verwachten ook van niemand anders hulp, heil en vrede.

Dit alles moet men wel ter harte nemen, opdat wij niet uit de christenen stokken maken die in het geheel geen zonde ervaren of voelen. Want een christen heeft immers nog vlees en bloed; zo moet hij dan ongetwijfeld ook zonde en zwakheid van het geloof voelen.

Dit heb ik daarom zo met vele woorden uitgelegd, opdat ik dit troostrijke schriftwoord aan de ijverige lezers en predikers hiermee getrouw aanbeveel en hun oorzaak geef het te behartigen. Want het is de grond van het Nieuwe Testament en het hoofdleerstuk uit hetwelk allerlei schatten van de Goddelijke wijsheid opwellen en zich uitgieten, als uit een volle overlopende bron.

Vers 5b *De straf die ons de vrede aanbrengt, was op Hem.*

DE STRAF LIGT OP HEM, OPDAT WIJ VREDE ZOUDEN HEBBEN.

Dit woord heeft de heilige Petrus aangehaald in zijn eerste brief. De heilige profeet Jesaja heeft woorden genoeg en een volle prediking willen gebruiken om van dit artikel te leren, opdat hij ons bevestige en verzekere in ons geloof, opdat wij er zeker van zouden zijn dat Christus niet een rechter en verderver is, maar zulk een genadige Heere, Die ook onze zonden op Zich neemt en draagt.

Want wij arme mensen zijn bevreesd en beven van nature voor God als voor een toornig Rechter. Daarom heeft ook de paus met de zijnen andere zaligmakers opgeworpen dan de enige Middelaar Jezus, namelijk Maria en andere heiligen. Daardoor is onze boze natuur slechts gesterkt geworden, omdat zulk een leer haar stijfde.

Daarom: wél diegenen, die reeds in hun jeugd deze leer van Jesaja 53 horen, welker harten nog niet bezoedeld en vergiftigd zijn door de leringen van de afgodische duivel. Daarom, wanneer u de Naam Jezus hoort noemen, zo zult u aan geen rechter denken, die daar zit en ter helle verdoemt, maar aan een Zondendrager, Die al onze zonden op Zich genomen heeft.

Een iegelijk moet geen andere gedachte in zijn hart toelaten, opdat onze harten alzo zich gewennen en oefenen in het geloof, dat zij in allerlei droefenis troost bij de lieve Heere Jezus Christus kunnen halen. Want alzo spreekt de Heilige Geest door de profeet duidelijk en fris uit: Hij, de lieve Messias, is gestraft geworden, opdat wij vrede zouden hebben.

Daarom, wanneer wij vrede willen hebben, dan kan dat niet anders geschieden dan door Zijn lijden. Eigenlijk had Hij vrede moeten hebben naar recht. En wij hadden de straffen over onze zonden van rechtswege eeuwig moeten lijden Maar hier is alles omgekeerd. Deze zondigt, en een Ander wordt daarom gestraft. Ik wens de scheurmakers[494], die thans allerwege veel verdeeldheid aanrichten, alleen dit toe, dat zij eens een tijdlang verzocht werden met schrik en angst des doods, opdat zij alzo mochten gaan leren wat dat voor heilzame krachtige woorden zijn: Jezus Christus is voor ons gestorven. Wanneer zij dat begonnen te verstaan, zo zouden zij heel spoedig de nutteloze, vergeefse gedachten laten vallen, waardoor zij de wereld met ergernis vervullen.

Vers 5c *En door Zijn striemen is ons genezing geworden.*

EN DOOR ZIJN WONDEN ZIJN WIJ GENEZEN.

Dit is toch werkelijk een schone, liefelijke en bovenmate vertroostende leer, dat wij, kranke, melaatse en verwonde mensen zulk een heerlijke, krachtige, heilzame pleister en een geneesmiddel hebben op onze verdorven en ontstoken wonden en oude beschadigingen. Namelijk: de wonden van onze lieve Heere Christus.

Wij, arme zondaren toch, hadden ons schuldig gemaakt, en juist wij waren die goddeloze deugnieten en vijanden van God die ter straf en ter verdoemenis veroordeeld en overgegeven waren. Hij echter, onze Heere Christus, had gezond, ongedeerd en ongestraft moeten blijven.

Daarom: wilt u gezond en behouden zijn? Troost u dan niet met uw eigen kastijding of lijden of kruis, want daarmee wordt u niet verbonden en behouden; maar wend en sla uw ogen op Christus, en vertrouw op Hem uit de grond des harten, dan zult u genezen worden, dat is: u zult een eeuwige gerechtigheid en leven hebben.

Vers 6 *Wij dwaalden allen als schapen, wij keerden ons een iegelijk naar zijn weg; doch de HEERE heeft onzer aller ongerechtigheid op Hem doen aanlopen.*

WIJ DWAALDEN ALLEN ALS SCHAPEN, EEN IEGELIJK ZAG OP ZIJN WEG. MAAR DE HEERE WIERP AL ONZE ZONDEN OP HEM.

Dat is het besluit van deze prediking van de kracht en de vrucht van het heilig lijden van Christus. En hiermee geeft hij een confutatio (weerlegging) waardoor hij wil weerspreken, bestraffen en beschamen die goochelen en dromen op deze manier: wanneer ik mij dag en nacht in een streng, heilig leven afmartel en oefen, zo zal ik vroom en rechtvaardig worden voor God. Want meent u, zo zeggen de werkheiligen, dat ons geestelijk leven en zoveel duizenden verdiensten vergeefs zouden zijn?

Deze wederspannigen komt de Heilige Geest tegen in de profeet en antwoordt hun alzo: 'U, moeizame werkheiligen, al uw doen en heiligheid is louter dwaling en duisternis.' Dat is, meen ik, recht neergeslagen en verdoemd alle gerechtigheid en vroomheid die uit de Wet komt en alle ander geestelijk leven te schande gemaakt, ook de heerlijke, schone en uitgelezen dienst van God, die God Zelf vanuit de hemel gesticht en zo ordelijk daargesteld en ingezet had door Mozes.

Deze tekst heeft de heilige Paulus zo moedig gemaakt, dat hij zo hard daarop aangedrongen en daarbij gebleven is, dat hij alle gerechtigheid van de Wet van Mozes opheft en leert dat wij christenen vrij en ongebonden zijn ten opzichte van de Wet van Mozes.

Op dezelfde wijze heeft deze tekst ook ons geleerd en openlijk overtuigd, dat wij moeten bekennen en spreken dat alle geestelijk en vroom kloosterleven, alle scholastieke wijsheid en alle andere mensengodsdienst niet anders zijn dan enkel dwaling en bedriegerij. En dat

[494] Met die scheurmakers ('Rottengeister') bedoelt Luther allereerst de rumoerige wederdopers.

alleen daarom, dat dezulken door zodanige werken en uiterlijke tucht en ceremoniën rechtvaardig en vroom willen zijn voor God.

Om deze oorzaak worden zij zo door God verdoemd. Want, gelijk u hoort, de heilige profeet Jesaja oordeelt en verwerpt al zulke werken, moeite en arbeid, en beschrijft ze alle onder deze titel en naam, dat zij waarlijk voor God bijwegen, doolpaden en leugen zijn.

Wij moeten echter met grote ijver acht geven en opmerkzaam zijn op de woorden die hij hier schrijft, namelijk *onzer aller* en *op Hem*. Want dat is het voornaamste, hoogste artikel van ons geloof, dat wij het voor waarachtig houden, aannemen en geloven wat God ons hier prediken en verkondigen laat door de heilige profeet. Dat wij deze troost en de uitdagende moed tegenover de zonde hebben, dat onze eigen zonden niet onze zonden zijn, maar zij alle gelegd zijn op onze Heere Jezus Christus.

Want dit enige hoofdartikel is de grond en steenrots, waarop de ganse christenheid en gemeente van God gebouwd is. Welk artikel ook onze muur en borstwering is tegen alle scheurmakerij en ketterij, zodat geen valse leermeester en insluiper ons verleiden of vangen kan, omdat wij dit artikel rein en onvervalst behouden. Er is geen leer of godsdienst in de wereld die de duivel en zijn rijk zo volkomen wederstaat en hem zoveel schade toebrengt. De satan is ook tegen geen enkele prediking op aarde zo vijandig en grimmig hatend als tegen deze prediking. Daarom vervolgt hij met zoveel aanvechting en ellende zowel ieder in het bijzonder alsook allen in het algemeen, en verwekt tegen deze leer allerlei afgodische leer, ketterij, scheuring en ergernis, om deze leer maar gehaat en ergerlijk te maken voor de wereld, opdat zij zo veracht en gedempt zou worden.

Daarom kan ook de wereld het best verdragen dat allerlei valse dwaalleer hooggeëerd en gepredikt wordt, en er is nog nooit een nieuwe godsdienst, hoe schandelijk en leugenachtig ook, ter tafel gebracht die de wereld niet beter zou kunnen verdragen dan deze rechte leer en prediking.

Die kan en wil zij niet verdragen, maar zij vervloekt en vervolgt haar, waar zij kan en mag. Want dat heeft de wereld gaarne aangehoord en aangebeden, dat men openlijk op de kansel geleerd heeft dat de monnikskap van iemand die barrevoets gaat zo heilig is dat hij, die ze aantrekt op het doodsbed, zalig wordt; en dergelijke dolle, dwaze predikingen, zonder maat of end, heeft zij gaarne aangenomen en verdedigd.

En dit is de oorzaak de wereld heeft een lust en welgevallen aan die leringen en godsdiensten, die met het verstand overeenstemmen en die de heiligheid en wijsheid van onze vrije wil bevestigen, zodat de roem en eer aan haar kunnen en aan haar verdienste verbonden blijft.

Deze enige leer echter, die niemand schade berokkent, ja, welke alleen een Goddelijke, zalige leer is, heeft nergens plaats noch ruimte. Maar zij wordt verjaagd en gesmaad door de besten in de wereld, doch geheel onbillijk en tegen God.

Want dat men haar ervan beschuldigt dat zij goede werken en deugd zou verbieden en verhinderen, dat is een leugen van de lasterende wereld, en uit haar spreekt de duivel zelf.

Ja, juist deze leer, en geen enkele andere, geeft hulp en kracht, waardoor een christen rechte, goede en Gode-welgevallige werken doen kan; anders blijven de goede werken wel ongedaan. Bovendien maakt deze leer ons volkomen gewis en zeker, dat ons doen Gode van harte welgevallig is en dat wij waarachtige goede werken hebben, hetwelk geen andere leer zeker kan aanwijzen.

Alleen dit gebrek en deze berisping kan de wereld deze leer aanwrijven, dat zij ónze werken terneer werpt en aantoont, dat deze niet rechtvaardig maken voor God, maar dat onze gerechtigheid vanuit de hemel ons geschonken wordt, omdat wij in Christus geloven en niet in onszelf. Omwille van deze prediking, dat wij aan de goede werken de kracht en de eer onttrekken die Christus alleen voor Zichzelf opeist, namelijk dat ons Christus' vroomheid geschonken wordt, en dat onze werken daartoe niets deugen om voor God vroom en

rechtvaardig te maken, maakt dit de helse toorn en de wraakgierige, bloeddorstige vervolging in de wereld gaande tegen het heilig Evangelie.

Want dat onze vijanden zo schaamteloos tegen hun eigen geweten en de openbare waarheid in liegen, en zeggen dat onze leer veroorlooft een iegelijk ongestraft te doen en te laten naar zijn moedwil en boosheid, deze grijpbare leugen zal God wel richten. Want het is uit onze boeken openbaar dat wij de overheid haar eer geven en de mensen leren dat zij schuldig zijn de overheid te eren. Bovendien ziet iedereen hoe ons Evangelie goede, stille vrede sticht en handhaaft. Evenzo weert het ontucht en hoererij, en eist echtelijke kuisheid en trouw.

Insgelijks bedreigt het alle boosaardigen en kwaaddoeners en trekt en drijft daarentegen de christenen tot allerlei vruchten en deugden, die uit het geloof groeien. Zodat zij ons deswege niet kan straffen, en ook om die oorzaak niet vervolgt.

Maar alleen dit is de oorzaak van hun toorn en van hun woede, dat wij Christus leren en belijden dat Hij alleen onze gerechtigheid is, en dat wij deze gerechtigheid niet aan ons eigen vermogen en doen willen toeschrijven.

Daarom moeten wij lijden en scheldt men ons uit voor beide ketters en oproermakers, verstoorders van de kerk en van de wereldlijke vrede. Wij willen echter de schandelijke, ondankbare, goddeloze wereld met haar boze, verkeerde aard laten varen, want zij wil haar oude huid toch niet uittrekken.

Wij moeten ons des te vlijtiger en dankbaarder tonen jegens ons lieflijke Evangelie dat ons niet mensengerechtigheid, maar een vreemde gerechtigheid, de gerechtigheid van onze Heere Jezus Christus ten eigendom geeft, en ons de allergrootste en waardevolste schat in hemel en op aarde geheel en al schenkt.

En deze christelijke en Goddelijke gerechtigheid alleen is het die ontelbare, waarachti-ge, goede werken en deugden draagt en baart. Zonder welke gerechtigheid er niets anders in de wereld is dan enkel en alleen een goddeloos bestaan en huichelachtig leven, de wereld moge zich dan opsmukken en opschilderen zoveel zij wil.

Dit kan echter niemand op aarde begrijpen en uitspreken wat het betekent wat de heilige profeet zegt: *al onze zonden*. Wie zijn deze *al onze*?En wat heeft Christus ontvangen van ons allen voor Zijn lijden en al Zijn weldaden? Waarmee verdienen wij het, dat Hij voor ons de zonde draagt en betaalt, en ons rechtvaardig en zalig maakt? Wij ruilen dus met Hem, wil Jesaja zeggen, zodat wij Hem niet anders dan slechts zonde en schande geven voor Zijn onschuld en hartelijke liefde en gerechtigheid die wij van Hem ontvangen, terwijl wij van Hem ontvangen en aannemen allerlei gaven en vruchten van de Heilige Geest, die ons dagelijks en rijkelijk gegeven worden.

Want wij arme mensen hebben van onszelf noch gerechtigheid noch wijsheid, noch welke troost ook. In Christus echter hebben wij dat alles overvloedig, zodat wij vol van gerechtigheid, wijsheid en krachtige troost zijn in Christus, en hebben in Hem de onnaspeurlijke rijkdom van de genade en barmhartigheid van God.

Deze woorden van de profeet: 'Maar de HEERE wierp al onze zonden op Hem', zijn ook met grote ijver daarbij gesteld, opdat ons geweten des te zekerder en onversaagder zou zijn, opdat het zich niet verontruste en beangstige wegens de aanblik en de ondervinding van de een of andere zonde.

Het is alsof de heilige profeet wilde zeggen: Niet wij hebben onze zonden op Hem gelegd. Ook heeft Hij ze niet op eigen gezag of uit eigen voornemen op Zich genomen. Maar de Heere heeft ze Zelf op Hem gelegd. En Hij heeft ze op Gods bevel en in gehoorzaamheid aan de Vader gewillig op Zich genomen.

Dat is de welgevallige wil van God in de hemel, dat u uzelf door uw verschrikt geweten niet zult laten beangstigen noch bedroeven, alsof God het met u anders bedoelde of meende

dan onze Heere Christus, of als wilde Hij u doden om die zonden, die Christus op Zich geladen en weggenomen heeft.

Nee, lief geweten, u moet geloven dat de Heere en Vader in de hemel, uw God, precies hetzelfde vriendelijke, genadige hart en dezelfde wil jegens u heeft als de Zoon van God heeft. Namelijk: dat Christus u verlossen en van alle zonden vrijmaken zou.

Wat is dat voor een God, Die u zou kunnen aanklagen om uw zonden? Want God in de hemel Zelf, Die uw Heere is, en voor Wie u zozeer vreest, Die Zelf heeft uw zonde niet op u gelegd, maar op Christus, tegen alle recht en Wet van Mozes en van de anderen.

Mozes bedreigt de zondaar zo, dat een ieder mens moet sterven omwille van zijn eigen zonden en misdaden. Zo staat het ook bij de wereldlijke heerschappij; daar blijven uw zonden voor uw rekening. Zullen wij echter voor God rechtvaardig worden, dan zijn onze zonden niet van ons, maar van Christus.

Zo is het afgebeeld en voorgespeeld in het Oude Testament, toen Abraham en zijn zoon Izak alleen op de berg klommen, waar het offer geschieden moest. Dat betekent: het geloof handelt alleen met God, en grijpt ook de barmhartigheid die in Gods Woord gegeven is.

De knechten echter, die met Abraham gekomen waren, en de dieren, dat is: onze werken, bleven onder aan de berg; die behoren in het geheel niet tot de heerlijkheid, waarin ons de zonden vergeven worden.

Vers 7 *Als dezelve geëist werd, toen werd Hij verdrukt; doch Hij deed Zijn mond niet open; als een lam werd Hij ter slachting geleid, en als een schaap, dat stom is voor het aangezicht zijner scheerders, alzo deed Hij Zijn mond niet open.*

TOEN HIJ TERECHTGESTELD EN GEMARTELD WERD, DEED HIJ ZIJN MOND NIET OPEN, ALS EEN LAM DAT TER SLACHTBANK GEVOERD WORDT, EN ALS EEN SCHAAP DAT VERSTOMT VOOR ZIJN SCHEERDER EN ZIJN MOND NIET OPENDOET.

Deze tekst is in het Latijn anders vertaald, want voor de eerste woorden hebben zij gesteld: 'Oblatus est quia ipse' voluit: 'Hij heeft Zich ten offer gegeven, omdat Hij het Zelf gewild heeft', en uitgelegd tégen de ergernis van het kruis.

Want dat is voor de niet-christenen zeer belachelijk om te horen, dat wij zulk een Christus prediken, Die Zich heeft laten kruisigen en Zichzelf niet heeft kunnen redden.

Daartegenin zeggen de christenen dat Christus geleden heeft, maar toch vrijwillig. Als Hij niet gewild had, zou Hij genoeg vermogen gehad hebben om daarmee Zijn leven te kunnen beschermen en verlengen.

Dat is wel een goede mening, maar wij willen toch de Hebreeuwse tekst volgen. Want tot hiertoe heeft de heilige profeet Jesaja het lijden van Christus beschreven, en wat voor groot onuitsprekelijk voordeel het ons gebracht heeft. Maar nu wil hij ons ook voor ogen schilderen hoe Hij Zich daarbij gedragen heeft, welk een groot Goddelijk geduld Hij daarbij gehad en betoond heeft in Zijn bitter lijden.

En hier stemmen de heilige Petrus en Jesaja geheel overeen; want de heilige Petrus zegt: 'Die, toen Hij gescholden werd, niet wederschold, en toen Hij leed, niet dreigde, maar Hij gaf het over aan Hem Die rechtvaardig oordeelt' (1 Petr. 2: 23).

Zo wil de profeet Jesaja onze Heere Jezus Christus ons voor ogen stellen, zoals Hij dit lijden heeft aanvaard en zoals Hij het alles met verheven, onuitsprekelijk geduld heeft overwonnen. Hij wil dus zeggen: ofschoon Zijn lijden groot en menigvuldig was, dreigt Hij nochtans niet en zoekt ook geen wraak.

En zo behoorde ook het lijden van alle christenen te zijn, dat zij niet doen als de wereld die zich altijd zou willen wreken als zij iets lijden moet. Maar de christenen zullen niet naar wraak uitzien, gelijk ons hier ook onze Heere Christus voor ogen geschilderd wordt, Die niet

alleen geen wraak begeert, maar gezegend heeft degenen die Hem vloekten, en heeft de Vader gebeden voor degenen die Hem kruisigden.

Deze grote zachtmoedigheid en vriendelijke gezindheid en goedheid van het geduldige hart van Christus tekent Jesaja ons in de fijnzinnige, lieflijke gelijkenis van een onschuldig lam dat men slachten en offeren gaat en dat daaronder geheel stilzwijgt, zodat het zelfs ook geen zucht slaakt, terwijl toch ieder ander dier een groot, gruwelijk geschreeuw doet horen als men het aangrijpt voor de slachting.

Zo geduldig is ook Christus geweest, dat Hij Zijn mond niet heeft opengedaan noch geweeklaagd heeft, toen Hij gruwelijk en grimmig gemarteld werd. En hiermee is de hoogste strijd en de hevigheid van Christus' lijden beschreven.

Maar nu neemt het woord van de heilige profeet een wending en gaat over tot de prediking van de heerlijkheid en de vreugdevolle opstanding van onze lieve Heere Jezus Christus, waarmee God onze hemelse Vader het grote lijden van Christus, Zijn Zoon, rijkelijk begiftigd, beloond en betaald heeft.

Vers 8a *Hij is uit de angst en uit het gericht weggenomen.*

HIJ IS ECHTER UIT DE ANGST EN HET GERICHT WEGGENOMEN.

De heilige profeet belijdt en roemt hiermee openlijk dat onze Heere Christus van de doden is opgestaan. Want hij heeft tevoren duidelijk getuigd van Zijn dood, hoe Hij geslacht en geofferd is geworden als een lam.

Maar nu zegt hij precies het tegenovergestelde en spreekt: Christus is niet dood, maar Hij is uit de angst en het gericht, of het doodvonnis, weggenomen. Dit had hij niet van Hem kunnen zeggen als Hij in de dood en het graf was blijven liggen.

Daaruit moet ongetwijfeld de gevolgtrekking worden gemaakt, dat hij spreekt en verstaan wil worden dat hij spreekt van de heerlijke opstanding van Christus, Die wel veroordeeld en terechtgesteld is door Pilatus, maar Hij is ook weer uit het gericht verlost en uitgerukt door God.

Vers 8b *En wie zal Zijn leeftijd uitspreken?*

WIE ZAL DE LENGTE ZIJNS LEVENS UITSPREKEN?

'Leven' betekent op deze plaats: bestendig wezen, of een mensenleeftijd. Gelijk ook de prediker Salomo zegt: Een geslacht vergaat... (Pred. 1: 4).

Jesaja bedoelt echter dit, dat Christus ook een volkomen, bestendig wezen heeft, en dat het zo langdurig en onvergankelijk is dat niemand het ten einde toe kan uitmeten. Want het leven van onze Heere Jezus Christus is een eeuwig leven en wezen, waarin God Hem gesteld heeft en tot een Heere gemaakt heeft, zodat aan Zijn leeftijd geen einde zijn zal, daarom, dat Zijn leven eeuwig is.

Dit zegt ook de heilige Petrus in de Handelingen der Apostelen, hoofdstuk 2: 24: 'Deze heeft God opgewekt, de smarten des doods ontbonden hebbende...' Maar dit eeuwig-zijn en dit oneindig wezen is onbegrijpelijk als men het niet met het geloof omvat.

Vers 8c *Want Hij is afgesneden uit het land der levenden; om de overtreding mijns volks is de plaag op Hem geweest.*

WANT HIJ IS UIT HET LAND DER LEVENDEN WEGGERUKT TOEN HIJ OM DE MISDAAD MIJNS VOLKS GEPLAAGD WERD.

Dit behoort ook tot de vreugdevolle opstanding van Christus. Dat Jesaja daarbij echter de prediking van Zijn lijden en van de eeuwige, zalige verdienste van Zijn lijden (dat Hij voor

ons betaald heeft) herhaalt, is niet overbodig. Want de heilige profeet Jesaja wil juist dit artikel van het lijden diep en vast in onze harten planten, en grondig leren, zodat wij de troostvolle geschiedenissen van het lijden van Christus niet op dezelfde wijze horen en eroverheen lopen, zoals wij dat doen met andere gebeurtenissen en geschiedenissen in de wereld. Maar zo, dat wij ons hart goed oefenen en daarheen richten, dat het de bedoeling en de onuitsprekelijke winst en vrucht van het lijden van Christus voortdurend in het oog houdt, namelijk dat Hij om onzer zonden wil geleden heeft.

Wanneer hij echter daarbij zegt dat Christus uit het land der levenden weggerukt is, dan wil de profeet ons daardoor leren dat er tweeërlei leven is: een wereldlijk, tijdelijk leven onder de mensen op aarde, waarin wij nu verkeren, en daarna ook nog een ander, nieuw, eeuwig leven, gelijk Christus nu reeds leeft.

De Joden verwachten Hem dus tevergeefs; want uit dit leven is Hij weggerukt toen Hij gekruisigd en gedood werd, en door de dood is Hij in een ander leven overgegaan. Gelijk Hij Zelf zegt: 'Ik ga heen tot de Vader.'

Zo is dus Christus' lijden niets anders geweest dan een verlossing uit de angst en een weg tot een onsterflijk leven, in hetwelk Hij door God gesteld en gewijd is tot Koning en Hoofd van Zijn gemeente, die Hij regeert en leidt, en door Zijn heilig Woord en door de Heilige Geest in stand houdt en bewaart.

Daarom dwalen de Joden wel heel grof, waar zij op een tijdelijk, wereldlijk rijk van hun Messias zich blindstaren en wachten.

Vers 9 *En men heeft Zijn graf bij de goddelozen gesteld, en Hij is bij de rijke in Zijn dood geweest, omdat Hij geen onrecht gedaan heeft, noch bedrog in Zijn mond geweest is.*

EN HIJ IS BEGRAVEN ALS DE GODDELOZEN, EN GESTORVEN ALS EEN RIJKE. HOEWEL HIJ NIEMAND ONRECHT AANGEDAAN HEEFT, NOCH BEDROG IN ZIJN MOND GEWEEST IS.

Of nu al de Joden afkeuren en lasteren, en ook de zwakken nog in twijfel trekken dat de heilige profeet Jesaja hierboven gesproken heeft van het lijden en de dood van Christus, hier, in deze tekst maakt hij toch gebruik van zulke woorden, die klaar en duidelijk tonen en geen andere uitleg toelaten dan dat Christus waarachtig mens geweest is, en dat Hij ook waarlijk gestorven is en begraven, zodat de Joden het niet kunnen vervalsen noch verdraaien.

Wij maken daarom uit dit woord de zekere gevolgtrekking: heeft Christus moeten sterven, zoals Jesaja het hier duidelijk uitdrukt, dan volgt daaruit noodzakelijk dat Zijn Rijk niet een wereldlijk rijk heeft moeten zijn, in dit leven, zoals de Joden koppig volhouden.

'Als een rijke.' De Hebreeuwse taal heeft zulk een wijze van spreken - ofschoon duister genoeg - dat een rijke zoveel zeggen wil als: een goddeloos mensenkind. Zulk een wijze van spreken is misschien daaruit ontstaan, dat de rijken meestentijds goddeloze lieden zijn.

Zo noemt ook Christus in het Evangelie de rijkdom: 'de onrechtvaardige Mammon.' Ook zegt Hij: 'Een rijke zal bezwaarlijk in het hemelrijk komen.' Daarom geeft de heilige profeet te verstaan, dat Christus zo terechtgesteld en gestorven is als een oproerling, een goddeloze en verleider.

Omdat nu echter onze Heere Jezus Christus juist zo gestorven is, gelijk Jesaja hier Zijn dood verkondigt, zo is dit een genoegzaam bewijs, dat juist Hij de waarachtige Messias is.

'Ofschoon Hij niemand onrecht gedaan heeft.' Deze uitspraak heeft de heilige Petrus ontleend aan Jesaja en geplaatst in zijn eerste brief, het derde hoofdstuk: 'Christus heeft éénmaal voor onze zonden geleden, Die geen zonde gedaan heeft, maar onze zonden heeft Hij van ons genomen en ze geofferd in Zijn lichaam aan het hout...'

Daarom neemt de heilige profeet het hier voor Christus op en pleit Hem vrij van schuld en geeft Hem een groot en waarachtig getuigenis van de onschuld van Zijn hart.

Hij getuigt dat Hij niet voor Zichzelf of om Zijn eigen zonden geleden heeft, maar dat Hij zo geheel zonder zonde en onstraffelijk geweest is, dat ook geen enkel mensen-kind over Hem heeft kunnen klagen, dat Hij iemand zou hebben beledigd met woorden of daden, maar dat beide, Zijn leer en Zijn leven, geheel onstraffelijk voor God en mensen geweest is.

En van deze roem getuigt hij dat die alleen Christus toekomt en aan geen ander mens gegeven kan worden. Want er is er niet één wiens woord en werk beide niet zouden kunnen aangeklaagd worden, gelijk Jesaja zelf hierboven beleden heeft: 'Wij dwaalden allen als schapen.' Eveneens: 'Al onze zonden wierp Hij op Hem.' Hoe kan hij Christus hoger loven en Zijn onschuld heerlijker uitspreken en ons voor ogen stellen, dan wanneer hij zegt dat Christus geen mensenkind ooit, met woorden of met werken, bedroefd of schade toegebracht heeft? Dat ook niemand Hem iets zou kunnen aanwrijven of Hem er de schuld van geven?

Nochtans is deze Alleronschuldigste als de grootste misdadiger en overtreder terechtgesteld.

Vers 10a *Doch het behaagde de HEERE Hem te verbrijzelen, Hij heeft Hem krank gemaakt.*

MAAR DE HEERE WILDE HEM ALZO BEZOEKEN MET KRANKHEID.

Het is niet door de schuld van Zijn eigen zonde, noch door raadslagen en samenspanning van mensen dat Hij heeft moeten lijden. Maar het was het Goddelijk welbehagen van de Heere, Die op deze wijze de onuitputtelijke schat en afgrond van Zijn genade jegens ons heeft uitgegoten, dat deze Zijn liefste Zoon onschuldig voor ons, verdoemden, de schuld en straf zou dragen en betalen.

Vers 10b *Als Zijn ziel Zich tot een schuldoffer gesteld zal hebben, zo zal Hij zaad zien, Hij zal de dagen verlengen.*

WANNEER HIJ ZIJN LEVEN TOT EEN SCHULDOFFER GEGEVEN HEEFT, ZO ZAL HIJ ZAAD HEBBEN, EN TOT IN LENGTE VAN DAGEN LEVEN.

Dit is het laatste stuk van deze prediking. Want nadat hij de persoon van Christus beschreven en van Zijn lijden en Zijn opstanding gesproken heeft, beschrijft hij nu ook de vrucht daarvan. Namelijk het Rijk, dat Hij daardoor verworven heeft. Want al wat Hij geleden en gedaan heeft, zou nog alles tevergeefs zijn geweest, wanneer het ons niet ten goede was gekomen en Hij Zijn Koninkrijk en de christenheid niet had opgericht.

En hieruit volgt onwedersprekelijk dat geen mens voor zijn eigen zonde heeft kunnen genoegdoen. Want alleen het lijden van onze lieve Heere Jezus Christus is het rechte, genoegzame lijden tot betaling voor onze zonde en misdaad, gelijk de heilige profeet hier leert.

Het zaad, waarvan hij hier spreekt, is de christelijke gemeente. 'Zijn zaad zal Hij zien', spreekt Jesaja, dat is: Hij zal een Koninkrijk hebben, daartoe ook koninklijk zaad en kinderen die koningen zijn. En Hij Zelf zal ook eeuwig regeren. Daarmee toont hij aan dat Christus een andere Koning zal zijn dan de koningen die op aarde heersen, welke niet voor eeuwig in hun heerschappij kunnen blijven, maar na hun dood nakomelingen nalaten die in hun plaats regeren. Zij zelf echter behouden de heerschappij niet lang, maar sterven weg.

Maar Christus is niet zulk een sterflijk koning, die zijn koninkrijk aan anderen moet nalaten wegens zijn heengaan, maar Hij Zelf, en met Hem Zijn kinderen, leven en heersen tot in eeuwigheid.

Vers 10c *En het welbehagen des HEEREN zal door Zijn hand gelukkig voortgaan.*

EN DES HEEREN VOORNEMEN ZAL DOOR ZIJN HAND VOORTGANG HEBBEN.

Dat is: Hij zal de Heilige Geest hebben en rijkelijk uitgieten. Door deze Geest zal Christus Zijn Evangelie planten, uitbreiden en vruchtbaar maken.

Maar dit is de eeuwige wil of het voornemen van God - zoals Jesaja gezegd heeft - dat wij onze eigen zonde niet dragen zullen; maar God Zelf heeft ze van ons afgenomen en ze Christus opgelegd, dat Hij ze uitdelgen zou.

Deze wil nu zal gelukkiglijk en onverhinderd voortgaan, hoe ook duivel en wereld zich daartegen stellen.

Vers 11a *Om de arbeid Zijner ziel zal Hij het zien en verzadigd worden.*

DAAROM DAT ZIJN ZIEL GEARBEID HEEFT, ZAL HIJ ZIJN LUST ZIEN EN DE VOLHEID HEBBEN.

De profeet noemt de nood en de angst van de Heere Christus, en al Zijn smarten en Zijn hartenleed: een arbeid. Zijn arbeid, zegt hij, zal Hem heel goed en rijk beloond worden. Want Hij zal zulk een heerlijke, christelijke gemeente hebben, dat ze Hem dag en nacht dient met rein, onvervalst geloof en van harte, en Zijn weldaad verkondigt tot aan het einde der wereld.

Het woordje 'zien' betekent in de Hebreeuwse taal zoveel als 'met lust en vreugde zien, of met welgevallen iets beschouwen waar men allang met verlangen naar uitgezien heeft.'

'De volheid hebben' betekent dat Hij alle dingen en goederen van God zal machtig worden en beheersen. Hij zal onder Zijn gebied en bedwang duivel en de dood hebben, zodat ze tegen Christus en Zijn Rijk en gemeente niets vermogen, noch ze verderven kunnen.

Vers 11b *Door Zijn kennis zal Mijn Knecht, de Rechtvaardige, velen rechtvaardig maken.*

EN DOOR ZIJN KENNIS ZAL HIJ, MIJN KNECHT, DE RECHTVAARDIGE, VELEN RECHTVAARDIG MAKEN.

Met deze woorden wil hij leren hoe het zal toegaan en op welke wijze Christus het zal aangrijpen om Zijn Koninkrijk een zo gelukkige voortgang en wasdom te doen hebben. En dit is één van de voornaamste uitspraken van onze leer van het geloof en van de christelijke gerechtigheid. 'Door Zijn kennis zal Hij velen rechtvaardig maken', dat is: al degenen die met hartelijk vertrouwen en geloof aannemen en zich daarop verlaten, dat Christus hun zonden op Zich genomen en uitgedelgd heeft, die zijn allen hierdoor godvruchtig en rechtvaardig voor God. En door dit geloof worden zij de kracht van Zijn lijden en opstanding deelachtig.

Een omschrijving, 'definitie', en wezensbepaling van de christelijke gerechtigheid geeft de heilige profeet op zijn kortst op deze wijze, dat zij niets anders is naar haar wezen en natuur dan dat wij Christus recht kennen. Wat dit echter inhoudt, verstaat geen sofist en onnutte woordgoochelaar. Want met redeneringen en haarkloverijen menen ze dit te kunnen vaststellen: 'Het kennen geschiedt door 's mensen verstand. De gerechtigheid komt tot stand door 's mensen wil en niet door het verstand. Derhalve kan het Christus-kennen niemand rechtvaardig of zalig maken, omdat het niet door de wil, maar door het verstand aangenomen en gegrepen wordt.'

De Heilige Geest echter spreekt hier door Jesaja juist het tegenovergestelde, en logenstraft hen zo duidelijk mogelijk en belijdt openlijk, dat alleen Christus rechtvaardig en heilig is, en dat Hij al die mensen rechtvaardig en godvruchtig maakt, die Hem kennen (Zijn kennis hebben).

Derhalve kan niemand de christelijke gerechtigheid verwerven of ontvangen als hij niet eerst Christus recht heeft leren kennen.

Nu kan men echter nooit anders Hem leren kennen dan door Zijn leer en Zijn heilig Woord, door dat te horen en te bewaren. Derhalve is het lieflijk Evangelie zoveel als een slede, of een pijpleiding, op welke en door welke Christus tot ons gebracht en Zijn werk en genade in ons gegoten wordt. Want door dit middel, door Zijn Woord en de heilige sacramenten, wordt ons uitgedeeld en toegereikt, in overvloedige mate, Christus met Zijn gerechtigheid, en al Zijn hemelse gaven.

Dit leren ook de filosofen ten opzichte van hán stelsels: zal iemand een ding weten en kennen, dan moet hij het eerst gezien of gehoord hebben.

Daarom moeten ook wij Gods Woord eerst horen en tevoren Zijn Evangelie en prediking lézen, alvorens te kunnen geloven. Daarna, wanneer wij het eerst door de oren in het hart hebben laten zinken en het begrepen hebben, dan wortelt en wast de boom van het geloof, en wordt ons langs deze weg de gerechtigheid geschonken.

Waar nu Jesaja kort en duidelijk zegt dat de kennis van Christus (Christus te kennen) rechtvaardig maakt, zo is het openbaar en vastgesteld dat noch Franciscus' noch Dominicus' kloosterregel, noch kap, noch mis, noch gebeden, noch zelfverzonnen werken, ja, zelfs ook niet de werken die wij doen in gehoorzaamheid aan de Tien Geboden van God en aan de Wet van Mozes, tezamen met alle andere geboden en werken, ons voor God rechtvaardig noch godvruchtig kunnen maken. En de reden daarvan is deze, dat al deze werken samen nog niet de kennis van Christus zijn. Daarom zijn ze alle tezamen krachteloos tot de gerechtigheid voor God. Ja, zij zijn bovendien, als het gaat om de gerechtigheid, verdoemde werken, en ze verdoemen al degenen die zulke werken doen, met de bedoeling en het vertrouwen daardoor voor God rechtvaardig te zullen worden.

Zo ziet u dan zelf dat de heilige profeet kortweg alle geestelijke regels (van de monnikorden), alle geboden en werken verwerpt en verdoemt. En daaruit hebben de heilige Paulus en de heilige Petrus zoveel troostvoller leer en prediking geput en uitgegoten aangaande de genaderijke kennis van Christus, zoals daar waar ze ons vermanen dat wij moeten opwassen in de kennis van Christus. Als wilden ze zeggen: u bent nog niet volmaakt en u moet steeds voortvaren in deze kennis.

Zo ziet u dus dat er met betrekking tot deze dingen, voor wie verlost wil worden van de zonden en van de dood, geen andere raad noch hulp bestaat dan dat wij Christus recht leren kennen, en alleen deze kennis zal ons vrij en onriedigd maken van alle kwaad.

De profeet spreekt echter, gelijk ik gezegd heb, nadrukkelijk van die kennis, die wij verkrijgen als wij door Zijn prediking en Evangelie onderwezen worden. Wie Christus is en wat Hij om onzentwil gedaan heeft. Namelijk dat Hij de ware Zoon van God is, ontvangen van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria en dat Hij geleden heeft onder Pontius Pilatus, en dat niet om Zijn eigen zonden wil - want Hij was geheel heilig en onschuldig - maar om de zonden van de gehele wereld, die Hij op Zich genomen en geladen heeft, opdat wij verlost en vrij van de zonden zouden zijn en met Hem in eeuwige gerechtigheid zouden leven.

Deze kennis, die niet alleen weet na te praten wat Christus gedaan heeft - want dat weten de duivelen ook - maar gelooft dat dit alles ons ten goede geschied is, deze kennis maakt ons rechtvaardig. Daarom moeten wij deze woorden niet zo koud en slaperig opdreunen en eroverheen lezen, maar wij moeten ze nauwkeurig overdenken en ze ons in het hart scherpen en ze in beweging houden. Want ze zijn zeer vurig en krachtig, en weldoordacht eraan toegevoegd in de tekst, opdat wij wel zouden overwegen zowel wat deze kennis is als tegenover welke andere leer zij hier opzettelijk gesteld is. Namelijk: tegenover alle menselijke vermogen, vlijt, werk en wijsheid. Want de Schrift pleegt overal zó te spreken, dat zij altijd tegenover elkaar stelt en afweegt, door antithesen, het Rijk van Christus en al wat het met zich brengt, tegenover alles wat de wereld is en vermag.

Het is evenwel een nieuwe, wonderbare leer en omschrijving van de christelijke gerechtigheid, dat zij geheel en al daarin bestaat en niets anders is, dan deze kennis, waarbij het hart van niets anders dan van de lieve Heere Christus, de Gekruisigde, wil weten en zich daarop verlaat. Gelijk ook de profeet Jeremia in het negende hoofdstuk zegt: 'Wie zich beroemen wil, die beroeme zich daarop, dat hij van Mij weet en Mij kent...'

Want het wezen, de substantie en de eigenschap van de christelijke gerechtigheid is niets anders dan de kennis van Christus, dat is: het geloof, waardoor wij Christus omhelzen en in ons hart sluiten, en er zeker van worden 'dat Hij Zichzelf voor ons allen en voor onze zonden gegeven heeft ter verlossing', gelijk de heilige Paulus spreekt in 1 Timotheüs 2.

Maar deze kennis is niet onze rede, noch het werk van ons eigen verstand en vermogen. Het Woord van God verkondigt wel en biedt ons allen onze Heere Christus aan, en dat Hij ons is gegeven als het offer voor onze zonden. Wanneer echter daarnaast niet de Heilige Geest onze harten verlicht en beroert, zodat we ziende worden en geloven, dan blijft het toch alles zonder verstaan te worden, zodat het hart er zich niet mee vertroost.

Dán echter wordt ervaren wat voor kracht en troost erin besloten is, wanneer wij ons op de toezegging en belofte van God verlaten en er ons aan toevertrouwen, en in ons hart schrijven de belofte, dat in het Zaad Christus gezegend worden alle heidenen en de ganse wereld.

Daarom is dit de grote roem en eer van een christen, dat hij in waarheid weet, dat zijn gerechtigheid alleen het geloof in deze Heere Jezus Christus is. En dat alleen dáárom, dat God door Zijn barmhartigheid dit alzo verordent en ons belooft en toerekent. En daarom is de gerechtigheid van de christenen slechts een geschonken, vreemde gerechtigheid, namelijk dat God ons de zonde niet toerekent, om Christus' wil, ook al zijn wij nog niet geheel en al zonder zonden.

Deze leer moeten wij wél ter harte nemen en ons erin oefenen, haar ijverig en ordelijk het volk vóórprediken en erin hameren, zodat ze welonderlegd en geleerd worden, en weten dat wij om geen enkel ander ding rechtvaardig worden of voor God bestaan en aangenaam in Zijn ogen kunnen zijn dan alleen door het kennen van Jezus Christus. Niet om onze eigen goede werken, ook niet door de Tien Geboden, niet door welke andere wetten of ceremoniën ook. Niet door wereldlijk recht, gericht of straf; ze moge zo hard en streng zijn als ze wezen kan, of we die onszelf opleggen of door anderen ons opgelegd worden tegen onze wil. Dit alles wordt buitengesloten en verworpen door dit éne woord, wanneer wij letten op datgene wat eruit volgt, tegen welke leringen dit woord strijdt en waartegenover het gesteld is. Want dat het altemaal nutteloze en vergeefse dingen zijn, is genoegzaam aangetoond, want niet één van dergelijke werken is er, die een stuk of het geheel van de kennis van Christus is, die alleen rechtvaardig maakt.

Daarom is de staat van de monniken en nonnen, en die van alle andere farizeeërs en huichelaars niets, en wat er verder voor orden zijn, die zijn ook niets en kunnen niets toebrengen tot de gerechtigheid voor God.

Alles samengevat: noem wat u noemen wilt en kunt: als het niet deze kennis van Christus is, zo is zij van alle kracht en roem beroofd, alleen reeds daardoor, dat zij voor God niet rechtvaardig kan maken.

Vers 11c *Want Hij zal hun ongerechtigheden dragen.*

WANT HIJ DRAAGT HUN ZONDE.

Hier herhaalt de profeet de oorzaak waarom alleen dit kennen van Christus rechtvaardig maakt. Want, zo zegt hij, Hij is de Knecht van God, Die alleen onze zonde draagt. Daarom moeten wij onwrikbaar volharden bij deze beschrijving van de christelijke gerechtigheid, opdat wij niet in de waan en de vertwijfeling geraken dat Christus een verschrikkelijke rechter of gevangenbewaarder zou zijn.

Want een hart dat zonder geloof en zonder het lieflijk Evangelie is, kan God niet anders zich voorstellen of beschouwen dan als een toornig rechter. Ja, een Rechter zal Hij ongetwijfeld zijn, maar in de toekomende wereld; dan zal Hij ten vierschaar dagen en gericht houden ten jongsten dage, en alsdan veroordelen alle goddelozen en ze eeuwig straffen. De rechtvaardigen daarentegen zal Hij het eeuwige leven geven.

Maar in de tegenwoordige tijd en in dit leven laat Hij aangaande Zichzelf prediken dat Hij het Lam van God is, Dat onze zonden en die van de gehele wereld draagt.

Een ieder nu die dit weet en verstaat, is vol wijsheid en kennis van God, en kan iedere nieuwe afgodische leer proeven en onderscheiden.

Maar allereerst kan een christen uit deze kennis dit putten, dat wij onze zonden niet zelf dragen, en dat een christen die gelooft en gedoopt is geen verdoemelijke zonden heeft; want hij heeft Christus.

Bovendien kan een christen leren dat alle inblazingen en gedachten, die het geweten terneerslaan en versaagd maken, eigenlijk giftige pijlen van satan en godslasterlijke gedachten zijn. Want Christus heeft al onze zonden van onze hals afgerukt en op Zich geladen, en die gedood door Zijn sterven. Al die zonden zou de nijdige duivel graag weer op onze schouders opeenhopen en laden.

Een christen kan ook dit hieruit leren, dat alle leringen, en evenzo allerlei kloosterre-gels en pogingen om heilig te leven en wat nog verder de goddelozen kunnen opbrengen om vergeving van zonden te verdienen zonder en buiten Christus, tegen Christus ingaat en een afgodisch, verdoemelijk ding is. Dat alles bijeen voor dit enige woordje verstuift en vergaat als rook, met alle levensstaten en nieuwe monnikerijen, die naar de gerechtigheid streven.

Gelijk dan ook de heilige Paulus zegt: 'Israël (dat de besnijdenis had) heeft de Wet der gerechtigheid niet verkregen, maar de heidenen hebben de gerechtigheid verkregen' (Rom. 9: 30, 31).

Daarom is het nodig dat wij vóór alle dingen dit geloofsartikel wél verstaan, scherp stellen en onderwijzen, opdat onze harten ermee toegerust en gewapend worden tegen al onze vijanden. Want er zijn ook veel predikers, die toch als meesters geroemd willen worden, die dit artikel zonder warmte aan het volk voordragen en leren.

Wie echter dit stuk niet op de rechte wijze aangenomen en zich eigen gemaakt heeft, die is als een man die zijn aangezicht in een spiegel heeft beschouwd, zoals de heilige Jakobus zegt. 'Want nadat hij zichzelf beschouwd heeft, gaat hij meteen weer weg, en vergeet hoe hij eruitzag' (Jak. 1: 23, 24).

Zo beschouwen ook de dwepers deze leer als in een spiegel, wanneer zij van de christelijke gerechtigheid horen. Maar wanneer ze in aanvechting geraken, met vreemde leringen in aanraking komen, of ook in de werken onderduiken, dan worden ze overstemd en overrompeld, zodat zij deze reine leer totaal vergeten. Want het beeld dat ze eerst gezien hadden, is uit hun ogen verdwenen en verbleekt sinds zij zich van de spiegel van deze leer afgewend hebben.

Daarom is het een wondergroot en voortreffelijk ding dat wij in deze kennis van onze Heere Christus bestendig kunnen blijven en ons daarop kunnen laten zinken.

Vers 12a *Daarom zal Ik Hem een deel geven van velen, en Hij zal de machtigen als een roof delen, omdat Hij Zijn ziel uitgestort heeft in de dood, en met de overtreders is geteld geweest, en Hij veler zonden gedragen heeft, en voor de overtreders gebeden heeft.*

DAAROM ZAL IK HEM EEN GROTE MENIGTE TOT BUIT GEVEN, EN HIJ ZAL DE STERKEN TOT ROOF HEBBEN. DAAROM DAT HIJ ZIJN LEVEN IN DE DOOD GEGEVEN HEEFT, EN MET DE KWAADDOENERS GELIJK GEREKEND IS, EN HIJ VELER ZONDEN GEDRAGEN HEEFT EN VOOR DE KWAADDOENERS GEBEDEN HEEFT.

De heilige profeet Jesaja herhaalt één en dezelfde zaak dikwijls, met grote aandrang, omdat zijn hart huppelt en juicht van vreugde en gelukzaligheid daarover, dat hij zulk een genade en weldaad heeft leren kennen en belijden. Daarom zegt hij: 'Daarom dat Hij Zijn leven in de dood gegeven heeft (...) zal Ik Hem een grote familie en nakomelingschap geven.'

Daarmee vat hij tot besluit samen de ganse prediking van het lijden van Christus en van de vrucht daarvan.

Want het is voorwaar een grote ergernis, dat wij de Heere Jezus aannemen en belijden dat Hij de waarachtige Messias is, tegen het geschreeuw en de waan van de onbesneden Joden in, die tot op de huidige dag blijven bij hun oude standpunt en een messias verwachten, die een onoverwinnelijke wereldse keizer en heerser zal zijn. Ze zien echter niet, deze blinde verbitterde lieden, dat de heilige profeet hier zegt dat de ware Messias sterven zal, en niet een wereldlijke koning, maar een geestelijk Heere zal zijn.

Vers 12b *En met de overtreders is geteld geweest.*

EN MET DE KWAADDOENERS GELIJK GEREKEND IS.

De ware beloofde Messias zal niet alleen een natuurlijk mensenkind zijn, maar Hij zal zulk een schandelijke dood ondergaan als nog nooit een aartsmisdadiger geleden heeft. Het is alsof Jesaja zeggen wilde: Wanneer u uw Messias wil kennen, wat voor iemand Hij is, vestig dan met alle inspanning de ogen op Hem, want Hij zal niet in grote pracht en macht komen, maar als een moordenaar, die men ombrengen zal met andere moordenaars. Maar deze openbare, getrouwe waarschuwing van de profeet hebben de Joden niet ter harte genomen, en zij trekken er zich ook nu nog niets van aan. Want toen Christus gekruisigd werd, toen dacht geen enkele Jood aan deze duidelijke tekst. Daarom houden ze ook heden ten dage nog niet op met spuwen en smaden, maar blijven hun heerlijke Messias verwachten en willen in geen enkel opzicht geloven in onze gekruisigde Christus.

Vers 12c *En Hij velen zonden gedragen heeft.*

EN HIJ VELER ZONDEN GEDRAGEN HEEFT.

De profeet getuigt opnieuw van de zalige vrucht en het rechte gebruik van het heilig lijden van Christus. Want hij weet en beseft dat dit artikel van de verlossing het grootste en belangrijkste is. De dood van deze Heere dient niet daartoe, zegt hij, dat Christus terechtgesteld en uitgeroeid wordt, maar dat anderen daardoor zalig zijn en verlost worden, en alzo de Goddelijke, heerlijke beloften vervuld worden met de daad. Want de schone, troostvolle beloften konden niet vervuld worden, noch onze verlossing volbracht, wanneer Hij niet aldus was gedood, en onze zonden niet had gedragen en weggedragen.

Daarom zegt hij nóg eens dat Hij, en niet wij, de zonden gedragen heeft.

Vers 12d *En voor de overtreders gebeden heeft.*

EN VOOR DE KWAADDOENERS GEBEDEN HEEFT.

Hiermee prijst de heilige profeet Jesaja het onuitsprekelijk geduld van Christus, Dat Hij in zulk een liefde en met zulk een zoet, vriendelijk hart jegens ons Zijn lijden heeft aanvaard. Dat Hij niet alleen niet teruggevloekt, ook geen wraak gezocht noch begeerd heeft. Maar Hij was zo vol brandende, Goddelijke liefde en goedheid, dat Hij Zijn eigen lijden en marteling geheel vergeten heeft, van hartelijk medelijden en zorg is vervuld geweest en gebeden heeft voor alle kwaaddoeners en verdoemde zondaren. Ja, Hij heeft ook voor hen die Hem kruisigden gebeden.

Waar zijn ze echter, de harten, die dit alles ter harte nemen en zich over deze troostvolle woorden verblijden kunnen, gelijk deze woorden het wel waard zijn? Wanneer wij dat doen konden, dan waren wij metéén reeds zalig.

Zo zien wij dan, dat in Christus niets anders is dan een uitgegoten volheid van de barmhartigheid van God en van vergeving van zonden. Laat dit genoeg zijn tot uitlegging van dit hoofdstuk, dat het wel waard is dat wij het dikwijls en onophoude-lijk vlijtig lezen en zingen, zodat het als in ons hart uitgebeeld staat, opdat wij niets zien noch horen dan alleen maar Christus. Hoe Deze in onze plaats treedt en voor ons onze zonde draagt, ons troost en een zoete, hartelijke liefde jegens ons heeft.

Wel lezen de goddelozen het ook, maar oppervlakkig, alsof ze het al slapend lezen. Daarom bekeren zij zich in het geheel niet. Wie het echter met vrucht lezen willen, die moeten wakker zijn en vlijtige lezers zijn.

8.VOORREDEN UIT DE HEILIGE SCHRIFT

8.9. VOORREDE OP HET NIEUWE TESTAMENT. 1545.

Zoals het Oude Testament een boek is, waarin Gods wet en gebod beschreven zijn en tevens de geschiedenis van hen, die ze gehouden hebben en niet gehouden; zo is ook het Nieuwe Testament een boek, waarin het evangelie en Gods belofte, als ook de geschiedenis van hen, die daarin geloven en niet geloven, beschreven is. Want "evangelie" is een Grieks woord en betekent: goede boodschap, goede mare, goede nieuwe tijding, waarvan men zingt, spreekt en waarover men blij is; zoals na de overwinning van David over de grote Goliath een goede roep en troostrijke nieuwe tijding onder het Joodse volk gehoord werd, dat hun verschrikkelijke vijand verslagen was en zij zelf verlost waren en tot vreugde en vrede gebracht, zodat zij daarover zongen en dansten en vrolijk waren.

Zo is ook het evangelie van God en het Nieuwe Testament een goede boodschap en tijding, die in de gehele wereld gehoord is door toedoen van de apostelen, over de volkomen David, die met zonde, dood en duivel gestreden heeft en overwon, en daardoor allen, die in zonden gevangen, door de dood geplaagd en door de duivel overwonnen waren, zonder hun verdienste verlost, levend, rechtvaardig en zalig gemaakt heeft en daardoor tot innerlijke vrede gebracht en tot God teruggevoerd heeft. Daarvan zingen zij, en danken en loven God en zijn eeuwig blij, indien zij dit vast geloven en in het geloof standvastig blijven.

Zulke boodschap en troostrijke mare of evangelische en goddelijke nieuwe tijding heet ook een Nieuw Testament, omdat als in een testament, waarin een stervende bepaalt, hoe zijn goed verdeeld moet worden onder de genoemde erfgenamen, zo ook Christus vóór Zijn sterven bevolen en bepaald heeft, dat dit evangelie na Zijn dood gepredikt zou worden in de gehele wereld, en daardoor allen, die geloven, Zijn goed ten eigendom gegeven heeft, d.i. Zijn leven (waardoor Hij de dood verslonden heeft), Zijn gerechtigheid (waardoor Hij de zonde vernietigd heeft) en Zijn heerlijkheid (waardoor Hij de eeuwige verdoemenis heeft overwonnen). Nu kan de arme mens, dood in zonde en in de netten van de hel gevangen, nooit troostrijker tijding horen, dan deze dierbare en liefelijke boodschap van Christus, zodat hij in het diepst van zijn hart lachen kan en vrolijk daarover zijn, indien hij gelooft, dat het waar is.

Zo is nu het evangelie niets anders dan een prediking van Christus, de Zoon van God en de Zoon van David, waarachtig God en mens, die door Zijn sterven en opstanding zonde, dood en hel overwonnen heeft voor ons, die in Hem geloven. Het evangelie kan kort of lang weergegeven worden; de één beschrijft het in korte woorden, de ander breder. Wie er veel over schrijft, geeft vele werken en woorden van Christus, zoals de vier evangelisten doen; de ander spreekt niet over Christus' werken, maar duidt in 't kort aan, hoe Hij door Zijn sterven en opstaan zonde, dood en hel overwonnen heeft voor hen, die in Hem geloven, zoals Petrus en Paulus doen.

Daarom ziet toe, dat u niet van Christus een Mozes maakt, noch van het evangelie een wet of leerboek, zoals tot nu toe geschied is, en zoals enkele inleidingen, als van Hiëronymus[495] , doen. Want het evangelie eist van ons geen werk, waardoor wij vroom en zalig worden (ja, het veroordeelt zelfs dergelijke werken); maar het evangelie vraagt het geloof in Christus, n.l. dat Hij voor ons zonde, dood en hel overwonnen heeft en ons dus niet door ons werk, maar door Zijn eigen werk, lijden en sterven vroom, levend en zalig maakt, opdat wij Zijn dood en overwinning mogen aanvaarden, als hadden wij het zelf gedaan.

Dat Christus echter in het evangelie en ook Petrus en Paulus vele geboden en leringen geven en de wet uitleggen, dit moet men op gelijke lijn stellen met alle andere werken en weldaden van Christus. En zoals het kennen van Zijn werken en Zijn levensbeschrijving nog

---

[495] Hiëronymus (gestorven 420) vervaardigde de Latijnse Bijbelvertaling (Vulgata), in de Roomse kerk gebruikt.

niet betekent, dat men het echte evangelie kent (want daarmee weet men nog niet, dat Hij zonde, dood en duivel overwonnen heeft): zo is ook dàt niet het ware kennen van het evangelie, als men die leringen en geboden kent, maar als de stem tot ons komt, die zegt: Christus is uw eigendom met Zijn leven, Zijn leringen, Zijn werken, sterven, opstaan en alles, wat Hij is, heeft, doet en vermag.

Zo zien wij ook, dat Hij niet dwingt, maar vriendelijk lokt en zegt: Zalig zijn de armen enz. En de apostelen gebruiken deze woorden: Ik vermaan, ik smeek, ik bid u; waaraan men telkens meer ziet, dat het evangelie geen wetboek is, maar eigenlijk een prediking over de weldaden van Christus, Die aan ons bewezen en ten eigendom gegeven worden, indien wij geloven. Maar Mozes, in zijn boeken, drijft, dringt, dreigt, slaat en straft zwaar, want hij is een wetschrijver en wetdrijver.

Daardoor komt het ook, dat aan een gelovige geen wet gegeven is, waardoor hij rechtvaardig wordt voor God, zoals Paulus zegt in 1 Tim. 1: 9, omdat hij door het geloof rechtvaardig, levend en zalig is. Verder heeft hij nu nog slechts dit geloof in daden te tonen. Ja, waar geloof is, kan het zich niet rustig houden; het betoont zich, openbaart zich door goede werken, belijdt en leert dit evangelie voor de mensen en waagt er zijn leven voor. En alles, wat hij leeft en doet, dat doet hij in het belang van de naaste, om hem te helpen niet alleen tot diezelfde genade te komen, maar ook om hem behulpzaam te zijn in het lichamelijke, in goed en eer, zoals hij ziet, dat Christus ook aan hemzelf gedaan heeft; op deze wijze volgt hij het voorbeeld van Christus na.

Dat bedoelt ook Christus, wanneer Hij bij Zijn afscheid geen ander gebod heeft, dan de liefde, waaraan men erkennen zal, wie Zijn jongeren en ware gelovigen zijn (Joh. 13: 35). Want waar de werken en de liefde niet te voorschijn komen, daar is het geloof niet echt, daar heeft het evangelie nog geen vaste bodem gevonden en wordt Christus nog niet goed gekend. Daarom ziet toe, dat u u alzó schikt tot het lezen van de boeken van het Nieuwe Testament, dat u ze op deze wijze verstaat.

Uit[496] dit alles kunt u u nu een juist oordeel vormen over alle boeken en onderkennen, welke de beste zijn. Immers, het Johannes-evangelie en de brieven van Paulus, vooral die aan de Romeinen, en de eerste brief van Petrus vormen de echte kern en het merg van het evangelie: deze zouden dan ook zeker tot de eerste gerekend moeten worden en aan ieder Christen zou aangeraden moeten worden, deze het allereerst en het allermeest te lezen en er zich, door ze dagelijks te lezen, mee vertrouwd te maken als met het dagelijks brood. Want in deze boeken vindt men niet vele werken en wonderen van Christus beschreven, maar men vindt er meesterlijk uitgebeeld, hoe het geloof in Christus zonde, dood en hel overwint en het leven, gerechtigheid en zaligheid geeft. Hetwelk juist de ware inhoud is van het evangelie, zoals u gehoord hebt.

Want, indien ik ooit één van beide zou moeten missen, de werken of de prediking van Christus, dan zou ik liever de werken dan Zijn prediking missen. De werken zouden mij toch niet helpen; maar Zijn woorden geven het leven, zoals Hij Zelf zegt in Joh. 6: 63 en 8: 51. Daar nu Johannes weinig over de werken van Christus, maar veel over Zijn prediking schrijft, terwijl de andere drie evangelisten veel van Zijn werken en weinig van Zijn woorden geven: zo is het Johannes-evangelie het geheel enige, tere, ware hoofd-evangelie en ver te verkiezen en te stellen boven de andere drie. Zoals eveneens de brieven van Paulus en Petrus ver boven de drie evangeliën van Mattheüs, Marcus en Lucas uitgaan.

Kortom het evangelie van Johannes en zijn eerste brief, de brieven van Paulus, vooral die aan de Romeinen, Galatiërs, Efeziërs en de eerste brief van Petrus, dat zijn de boeken, die Christus laten zien en alles leren, wat nodig te weten is en tot zaligheid strekt, al zou men verder geen ander boek of lering zien of kennen. Daarom is de brief van Jacobus een echt strooien brief in tegenstelling met deze, omdat daaraan het evangelisch karakter ontbreekt. Maar daarvan meer in andere voorreden.

---

[496] Slot van de voorrede van de zogenaamde September-Bijbel van 1522; in de latere uitgave weggelaten.

VOORREDE OP DE BRIEF VAN PAULUS AAN DE ROMEINEN. 1522.

INLEIDING

Deze brief is zeer zeker één van de belangrijkste brieven in het Nieuwe Testament. Het is het allerzuiverste evangelie. Het is zeker de moeite van een Christen waard, niet alleen om het woord voor woord uit het hoofd te leren, maar ook om zich daar dagelijks mee bezig te houden, alsof dat het dagelijks brood voor de ziel was. Het is onmogelijk om te vaak in deze brief te mediteren. Hoe vaker men zich met dat boek bezighoudt, hoe kostbaarder het wordt en hoe beter het smaakt. Ik wil daarom mijn plicht doen door deze brief te behandelen en met deze inleiding beginnen, voor zover God mij daartoe in staat stelt, zodat iedereen het zo goed mogelijk kan begrijpen.

Tot nu toe is dat begrip verduisterd door de verklarende aantekeningen die deze tekstgedeelten vergezelden en door de vele nutteloze aanmerkingen die daarover werden gemaakt, maar op zichzelf is het een helder licht, bijna sterk genoeg om licht te werpen op de gehele Schrift. We moeten allereerst vertrouwd raken met het taalgebruik dat in deze brief wordt gebezigd en begrijpen wat Paulus bedoelt met de woorden: wet; zonde; genade; geloof; rechtvaardigheid; vlees; geest, enz., anders heeft het geen zin om dit boek te lezen.

Het woordje 'wet' moet niet op een 'natuurlijke' wijze vertaald worden, d.w.z., een wettelijk voorschrift dat ons vertelt wat we wèl, of wat we niet doen kunnen. Zo is het met de wetten die door de mensen zijn opgesteld, d.w.z. u voldoet aan de eisen van de wet met werken, of u het eens bent met die eisen of niet. Maar God beoordeelt ons op grond van wat er in de diepten van ons hart is. Daarom vereist Zijn wet dingen van ons die in de diepten van ons hart zijn, en Hij laat niet toe dat wij tevreden zijn met werken alleen; maar in plaats daarvan beschuldigt ons hart ons van schijnheiligheid als we de dingen die we doen niet met ons hart menen. Alle mensen worden leugenaars genoemd Psalm 116, aangezien er niet één is die de wet met hart en ziel kan onderhouden.

Allereerst moeten wij de taal leren verstaan en weten, wat Paulus bedoelt met deze woorden: wet, zonde, genade, geloof, gerechtigheid, vlees, geest en dergelijke; anders heeft het lezen geen nut.

Het woordje wet moet men hier niet verstaan op menselijke wijze, alsof het een leer zou zijn over de werken, die men doen en laten moet; zoals het bij mensenwetten gaat, waaraan men door de werken voldoet, al is men er met het hart niet bij. God oordeelt naar de grond van het hart. Daarom eist ook Zijn wet de grond van het hart en is niet tevreden met de werken, maar bestraft veeleer de werken, die niet uit de grond van het hart gedaan worden als huichelarij en leugen. Vandaar dat alle mensen leugenaars heten (Ps. 116: 11), omdat niemand uit de grond van zijn hart Gods wet houdt of houden kan. Want ieder mens vindt in zichzelf tegenzin tegen het goede en lust tot het kwade. Waar nu niet de vrije begeerte tot het goede is, daar is de grond van het hart niet bij Gods wet: daar is dan ook stellig zonde en toorn verdiend bij God, hoewel ogenschijnlijk vele goede werken en eerbaarheid het leven sieren.

Iedereen heeft in de diepten van het hart een afkeer om goed te doen, en is geneigd tot het kwade. Waar geen wens bestaat om het goede te doen, daar heeft ons hart zich ook niet voorgenomen om Gods wet te onderhouden. De zonde en de toorn van God kan dáár worden gevonden, of er uitwendig een hoop goede werken en een voorbeeldig leven zichtbaar is of niet.

Daarom voegt Paulus in hoofdstuk 2 eraan toe dat de Joden allemaal zondaren zijn en hij vertelt ons dat alleen de daders van de wet gerechtvaardigd zullen worden. Wat hij zegt is dat niemand door middel van werken een dader van Gods wet is. Integendeel, zegt hij tegen hen: *"Die zegt, dat men geen overspel doen zal, doet gij overspel?" (…) "En denkt gij dit, o mens, die oordeelt degenen, die zulke dingen doen, en dezelfde doet, dat gij het oordeel Gods zult ontvlieden?"* Het is alsof hij wilde zeggen, "Uitwendig leven jullie naar de

werken der wet en veroordeel diegenen die niet dezelfde levensopvatting hebben; en jullie willen het anderen leren. Jullie zien de splinter in een andermans oog, maar de balk in jullie eigen oog kun je niet zien". Uitwendig wordt de wet onderhouden, omdat men bang is voor de gevolgen of uit verlangen naar het loon. Evenzo, alles wordt gedaan zonder ware liefde en vermaak te hebben in de wet van God, alles wat jullie doen, wordt met onwil en onder dwang gedaan. Jullie zouden de dingen liever anders doen als er geen geboden waren.

De gevolgtrekking kan dus gemaakt worden, dat men in het binnenste van het hart een vijand van de wet van God is. Wat bedoelen we dan als we een ander voorhouden dat men niet mag stelen, terwijl we in ons hart zelf óók dieven zijn, en zouden het uitwendig óók doen, als we daar de moed voor hadden? Uiterlijk vertoon duurt daarom nooit lang bij zulke huichelaars. Dus we onderwijzen anderen, maar we doen het zelf niet. Wij weten vaak niet eens wat het is, wat we anderen voorhouden. Men heeft nooit de juiste bedoeling van Gods wet begrepen.

Verder, in hoofdstuk 5 vertelt Paulus ons: *"Maar de wet is bovendien ingekomen, opdat de misdaad te meerder worde;…"* Dat is zo, omdat iemand steeds méér een vijand van Gods wet wordt, hoe méér die wet dingen van hem vergt die onmogelijk gedaan kunnen worden. Daarom zegt Paulus in hoofdstuk 7: *"Want wij weten dat de wet geestelijk is, maar ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde"*. Wat betekent dat? Als de wet van God vleselijk was, dan zouden we aan die wet kunnen voldoen met werken, maar omdat het geestelijk is, kan niemand aan die wet voldoen, tenzij alles wat gedaan wordt uit de diepten van het hart voortkomt. Maar alleen de Geest van God kan zo'n hart aan ons geven, dat ons in staat stelt om dat gebod te onderhouden, zo dat we feitelijk een diep verlangen krijgen om aan Gods eisen te voldoen, en vanaf dat ogenblik wordt de wet onderhouden, niet als iets dat onder dwang wordt gedaan, maar het is iets dat van harte wordt gemeend. De wet is geestelijk, want alleen een geestelijk hart is in staat om die geboden lief te hebben en uit te voeren. Als de Geest niet in het hart is, dan is daar alleen maar zonde, afkeer en vijandigheid aanwezig, tegen een gebod dat op zichzelf goed, rechtvaardig en heilig is.

Men moet het feit erkennen dat het één ding is om de geboden te *onderhouden,* maar iets héél anders om die geboden te *vervullen.* De werken der wet is alles wat iemand uit eigen vrije wil of uit eigen kracht kan doen om de geboden te onderhouden. Maar wanneer het op die manier gedaan wordt krijgt het hart een diepe afkeer voor de geboden van God, daar men gedwongen wordt om ze te gehoorzamen, zulke werken zijn absoluut nutteloos.

Dàt is wat Paulus bedoelt in hoofdstuk 3 wanneer hij zegt: *"Daarom zal uit de werken der wet geen vlees gerechtvaardigd worden, voor Hem."* Hieruit kunnen we opmaken dat de tuchtmeesters (d.w.z. de geleerde theologen en de 'wijzen') verleiders zijn wanneer ze ons vertellen dat we genade ontvangen op grond van de werken die we doen. Hoe kan iemand de gunst van God verwachten met werken, als die werken met tegenzin en uit een soort plicht gedaan worden? Hoe kan zoiets God behagen, als het voortkomt uit een afkerig en onwillig hart?

Maar *vervulling* van de wet betekent dat we de dingen die van ons worden verlangd 'met lust en liefde doen, zonder gedwongenheid; het betekent op de juiste manier leven en op een manier dat God behaagt, alsof er geen wet of straf op het overtreden van die wet, bestond. Het is echter de Heilige Geest die de liefde om de geboden te onderhouden aan ons geeft, zoals Paulus dat zegt in hoofdstuk 5. Maar de Heilige Geest wordt alleen maar uit- en door middel van geloof in Jezus Christus gegeven, zoals Paulus in zijn inleiding zegt. Zo óók komt geloof alleen door Gods Woord, het Evangelie, waarin Christus wordt verkondigd: waarin ons verteld wordt dat Hij zowel de Zoon van God, als de Zoon des mensen, is, dat Hij voor ons stierf en is opgestaan. Paulus zegt al die dingen in hoofdstukken 3, 4 en 5.

Daaruit komt voort *dat iemand alleen uit geloof gerechtvaardigd wordt* en alzo de wet *vervult;* het is uit geloof dat de Heilige Geest in het hart werkt, op grond van wat Christus voor ons heeft verdiend. Daarbij geeft de Geest ons een blijmoedig hart, zoals de wet het eist. Dàn komen goede werken voort uit het geloof! Dat is het wat Paulus in het 3e hoofdstuk bedoelt, wanneer, nadat hij de werken der wet verworpen had, het lijkt alsof hij de wet onnodig acht als het geloof aanwezig is. Nee, zegt hij, uit het geloof handhaven wij de wet, met andere woorden: wij *vervullen* die uit het geloof.

De zonde waarover in de Schriften wordt gesproken betekent niet alleen maar de uiterlijke dingen die wij in ons leven doen, maar óók de verdorvenheid die in de diepten van het hart ligt, en ons ertoe beweegt om het met heel ons lichaam en ziel uit te voeren, zodat het uiterlijk zichtbaar wordt. Geen zonde is uiteindelijk uiterlijk zichtbaar, tenzij de gedachten die in het hart zijn worden uitgevoerd. In de Schriften worden vooral de dingen die in het hart zijn, behandeld; dàt is de oorsprong van alle zonden - *ongeloof* in de diepten van het hart. Dus, daar geloof alléén iemand rechtvaardigt en iemand de Geest en het verlangen geeft om goede werken die uiterlijk zichtbaar zijn, te verrichten, zo ook is het slechts ongeloof dat iemand doet zondigen en stoffelijke dingen doet vereren en het verlangen geeft om het kwade te doen. Dat is wat er met Adam en Eva in het paradijs gebeurde, Genesis 3.

Daarom wordt het ongeloof alleen door Christus 'zonde' genoemd, zoals Hij in Johannes, hoofdstuk 16 zegt: *"En Die gekomen zijnde, zal de wereld overtuigen van zonde en van gerechtigheid, en van oordeel: Van zonde, omdat zij in Mij niet geloven;…."* Verder, voordat goede of kwade werken geschieden, welke de goede of de boze vruchten van het hart zijn, moet er in het hart óf geloof óf ongeloof aanwezig zijn; ongeloof is de wortel en sappen en drijfkracht van alle zonden. Daarom wordt ongeloof *de kop van de slang* en *de oude slang* genoemd, welke door de nakomeling van de vrouw, namelijk Christus, moet worden vermorzeld, zoals dat Adam beloofd werd, Genesis 3.

Er is een verschil tussen *genade en geschenken.* Genade wijst eigenlijk op Gods gunst en genegenheid voor ons, waarmee Hij Christus en de Geest met Zijn gaven aan ons geeft, zoals dat in hoofdstuk 5 duidelijk wordt gemaakt, waar door Paulus wordt gezegd: *"…en de gave door de genade, die daar is van een mens Jezus Christus, overvloedig geweest over velen".*
De *gaven* en de Geest vermeerderen dagelijks in ons, en tóch zijn ze niet compleet, daar boze wensen en zonden bij ons blijven, dingen die tegen de Geest strijden, zoals Paulus ons in hoofdstuk 7 vertelt, en ook in Galaten, hoofdstuk 5. En in Genesis, hoofdstuk 3 wordt de vijandschap verklaard die er zijn zal tussen de nakomeling van de vrouw en de slang. Maar *genade* houdt in dat we geheel en al gerechtvaardigd zijn voor God. Gods genade is niet, zoals de gaven in aparte categorieën verdeeld, maar genade brengt ons terwille van Christus, onze Voorspraak en Middelaar, geheel en al in de gunst van God, zodat de gaven die we ontvangen in ons hun werk doen.

Op die manier moet hoofdstuk 7 worden gezien, waar Paulus zichzelf nog steeds als een zondaar ziet, terwijl hij in hoofdstuk 8 zegt dat er nu niets verdoemelijks meer is voor diegenen die in Christus zijn, ondanks dat de gaven van de Geest nog onvolkomen zijn. We zijn nog steeds zondaars vanwege ons ongedode vlees, maar omdat we in Christus geloven en het begin van de Geest bezitten, is God ons zo gunstig en genadig, dat Hij nóch op zulke zonden reageert, nóch ze ons toerekent. In plaats daarvan behandelt Hij ons overeenkomstig ons geloof in Christus totdat die zonden zijn verdwenen.

Geloof is geen ijdele waan en droom zoals sommige mensen denken. Zij horen ervan en spreken er veel over, maar als er geen verbeteringen van leven zichtbaar worden, en geen goede werken als gevolg van dat geloof, dan maakt men een vergissing door te beweren dat "geloof alléén niet voldoende is. Je moet werken doen als je deugdzaam wilt zijn en naar de hemel wilt gaan". Het gevolg is, wanneer die mensen het Evangelie horen, dan struikelen ze en hebben hun eigen gedachten erover en zeggen dan: "ik geloof". Dit beschouwen ze als waarlijk geloven. Maar aangezien het een menselijk uitvinding en een

waanidee is, en niet iets dat ze met hun hart ervaren hebben, komt er niets tot stand, en is er geen verandering in hun leven zichtbaar. Geloof is een werk dat God in ons hart doet, het verandert ons leven en het doet ons opnieuw geboren worden door God, Johannes 3. De oude Adam wordt daardoor gedood, en het verandert ons in totaal andere mensen, in hart en ziel en in wilskracht, en het brengt de Geest in ons.

O, wat is het geloof een levendig, scheppend, voedend en machtig iets! Het is onmogelijk als er geloof is, om geen goed te doen. Geloof vraagt niet of er wel goede werken gedaan moeten worden, maar vóórdat zoiets wordt gevraagd, wordt het al gedaan. Het is altijd bezig. Iedereen die niet op die manier werken verricht, heeft geen geloof; men tast en zoekt naar geloof en goede werken, maar men weet niet wat geloof en goede werken zijn. Maar tóch kletst men met veel woorden over geloof en goede werken.

Geloven is een levend, onwankelbaar vertrouwen in de genade van God; men is er dan zo zeker van, dat men daar duizend keer voor zou willen sterven. Dit soort vertrouwen in en die wetenschap van Gods genade geeft iemand vreugde, blijdschap en goede moed in de dingen van God en in alles wat Hij heeft geschapen. Dat doet de Heilige Geest voor ons door het geloof. Uit geloof doet men voor iedereen goede dingen, zonder het uit plicht te doen, men doet het met genoegen en men is blij om het te doen; men is voor iedereen een dienaar, men is bereid om alle ontberingen te lijden uit liefde en tot lof van God, die hen zoveel genade gegeven had. Het is net zo onmogelijk om werken en geloof te scheiden, als branden en licht geven te scheiden is van vuur. Wees daarom voorzichtig met eigen onjuiste denkbeelden en met de mooie woorden van mensen die menen dat ze genoeg bekwaamheid bezitten om een oordeel te kunnen vellen over geloof en goede werken, maar in werkelijkheid de grootste dwazen zijn. Bidt dat God het geloof in u werke; anders blijft men eeuwig zonder, wát men ook probeert of hoe men dat ook nabootst.

Welnu, het geloof wordt de ware gerechtigheid genoemd. Het heet *Gods gerechtigheid* of de gerechtigheid die door God waardig geacht wordt, omdat God het ons geeft en het ons, terwille van Christus onze Middelaar, toerekent als gerechtigheid. Het beïnvloedt iemand om iedereen te geven wat men aan een ander verschuldigd is. Want door het geloof wordt iemand zondeloos gemaakt en men krijgt een diep verlangen om Gods geboden te onderhouden. Daardoor krijgt God Zijn eer en geeft men Hem waar Hij recht op heeft. Men is ten volle bereid om andere mensen te dienen met de middelen die beschikbaar zijn. Op deze manier doet men z'n plicht tegenover iedereen. We zijn van nature niet geneigd om uit eigen vrije wil anderen zó rechtvaardig te behandelen, want niemand kan zichzelf niet alleen geen geloof geven, maar men kan het óók niet wegnemen. Hoe kan men dan zelf de kleinste zonde verwijderen? Daarom, álles wat buiten geloof, of uit ongeloof wordt gedaan, is een leugen, gehuichel, en zonde (Romeinen 14), hoe goed alles ook lijkt te verlopen.
U moet *'vlees'* hier niet zien als iets dat alleen wijst op onzedelijkheid, en dat met Geest alleen bedoeld wordt alles wat geestelijks is. Hier noemt Paulus vlees (evenals Christus dat doet in Johannes 3) alle dingen die uit vlees geboren zijn, d.w.z. de gehele mens, lichaam en ziel, verstand en zintuigen, aangezien alles daarin op het vlees is gericht. Daarom hoort men te weten dat iemand "*uit het vlees*" is, als hij of zij, zonder genade ontvangen te hebben, zich mooi voordoet en met gepaste woorden ons onderwijst in belangrijke geestelijke dingen. Men kan dezelfde dingen in Galaten, hoofdstuk 5, vinden, waar Paulus ketterij en haat "*werken des vleses*" noemt. En in Romeinen, hoofdstuk 8, zegt hij, dat de wet krachteloos is gemaakt door het vlees. Hij spreekt hier niet alleen over onzedelijkheid, maar over alle zonden, vooral ongeloof, de meest ongrijpbare van alle ondeugden.

Aan de andere kant horen we óók te weten wie *'geestelijk'* is, iemand die zich bezig houdt met de meest uiterlijk zichtbare werken, evenals Christus dat Zelf deed, toen Hij de voeten van de discipelen ging wassen, en Petrus, toen hij met zijn boot ging varen om te vissen. Dus, iemand is "uit het vlees" als men innerlijk en uiterlijk alleen maar leeft om die dingen te doen die voor het vlees en ons tijdelijk bestaan van belang zijn. Iemand is 'geestelijk', als men innerlijk en uiterlijk alléén maar leeft om dingen te doen die van nut zijn voor de geest

en voor het toekomstige leven. Tenzij men deze woorden op die manier opvat, kan men nóch deze brief van Paulus, nóch enig ander boek in de Schriften, begrijpen.

Wees daarom op uw hoede voor iedere leermeester die een andere uitlegging heeft voor deze woorden, het geeft niet wie het is, of het nu Hiëronimus, Augustinus, Ambrosius, Origenus of enig ander is, of leermeesters die nog vermaarder zijn dan zij.

Laten wij ons nu wenden tot de brief zelf.

De allereerste plicht van iemand die het Evangelie preekt, door middel van de uitlegging van de geboden en door anderen duidelijk te maken wat *zonde* is, is om hun van zulke zonden te overtuigen en alle dingen in het leven die niet uit de Geest en het geloof in Christus voortkomen, als zonde te beschouwen. Door dat te doen leidt hij de mensen naar een erkenning van hun ellendige toestand, iets wat ze nederig maakt en doet verlangen naar hulp. Dàt doet Paulus.

[Hier, en op andere plaatsen in deze inleiding van Luther, en in Romeinen zelf, is het niet altijd duidelijk of 'geest' 'Heilige Geest' betekent, of 'de nieuwe mens', zoals Luther dat in het voorafgaande beschreef].

Hij begint in **hoofdstuk 1** met het bestraffen van de grove zonden en ongeloof die duidelijk zichtbaar waren, evenals de zonden die door heidenen, die Gods genade niet hebben, bedreven werden, en ze nog steeds bedrijven. Hij zegt tegen hen, dat door de hele Bijbel heen God Zijn toorn tegen de mens openbaart, omdat ze goddeloos leven en onrechtvaardig handelen. Want, ofschoon ze iedere dag kunnen zien dat er een God is, de menselijke natuur zonder genade is zo slecht, dat God nóch geëerd, nóch gedankt wordt. Deze natuur is verblindend en laat iemand voortdurend in zonde vallen, zelfs zó ver dat men afgoderij en andere verschrikkelijke zonden en onzedelijkheden begaat. Die natuur maakt iemand schaamteloos en laat zonde ongestraft toe bij andere mensen.

In **hoofdstuk 2** breidt Paulus zijn bestraffende toon verder uit over hen die uiterlijk vroom lijken, of mensen die in het geheim zondigen. Dat kon worden gezegd van de Joden, en dat geldt voor alle huichelaars die deugdzame levens leiden, maar zonder enige geestdrift en liefde; in hun hart zijn ze vijanden van Gods geboden en veroordelen anderen graag. Hypocrieten gedragen zich op die manier, ze denken dat ze heilig zijn, maar zitten in werkelijkheid vol haat en wrok, hebzucht, trots en andere vuiligheid (Mattheüs, hoofdstuk 23). Zíj zijn het die Gods goedheid minachten, en ze ervaren de toorn van God, omdat hun hart zich heeft verhard. Dus Paulus legt de wet op de juiste manier uit als hij zegt dat niemand zonder zonde is, en leert ons, dat de toorn van God op iedereen rust, die op een natuurlijke manier of uit vrije keuze deugdzaam wil leven. Ze verschillen niets met publieke zondaars; hij vertelt ons dat die mensen hun hart hebben verhard en geen berouw hebben.

In **hoofdstuk 3** wordt geen onderscheid gemaakt tussen publieke en geheime zondaren: hij zegt dat er geen verschil is tussen de ene of de andere; in Gods ogen zijn ze beiden zondaren. Bovendien, de Joden hadden Gods Woord, al waren er veel die het niet geloofden. Maar dat betekent niet dat Gods waarheid en geloof in Hem daarmee waardeloos wordt gemaakt. Paulus haalt terecht de tekst aan uit Psalm 51 *dat God wáár is in Zijn woorden.* Dan keert hij weer terug naar zijn onderwerp en bewijst uit de Schriften dat ze allen zondaars zijn en dat niemand door de werken van de wet gerechtvaardigd wordt, maar dat God alleen maar de wet gaf om ons onze zonden te leren kennen.
Verder leert en onderwijst Paulus ons de rechte weg die wij moeten gaan om zalig te worden. Hij zegt dat ze allen zondaren zijn, en niet in staat om God te eren. Zij moeten echter gerechtvaardigd worden zonder verdienste, door geloof in Christus, Die dit met Zijn bloed voor ons verdiende, en de verzoening voor ons bij God werd, Die al onze zonden vergeeft. Door dit te doen bewijst God dat het alleen Zijn gerechtigheid is, iets dat Hij door het geloof geeft, en iets dat ons kan helpen. Gerechtigheid die in het Evangelie op de

bestemde tijd was geopenbaard, waarover in de geboden en door de profeten die daarvóór waren, werd gesproken. En zo is de rechtvaardigheid Gods *zonder de wet en worden alle werken der wet uitgesloten, opdat niemand zou roemen,* hfd. 3:21, 27.

In de hoofdstukken 1 tot 3 heeft Paulus ons duidelijk gemaakt wat zonde is en hij heeft ons de betekenis geleerd *van de geloofswijze die tot gerechtigheid leidt.* Nu, in **hoofdstuk 4** spreekt hij over wat bezwaren en kritiek die er tegen zijn. Hij begint met het eerste bezwaar dat mensen hebben, die, zodra zij horen dat men zonder werken uit geloof wordt gerechtvaardigd, zeggen "wàt? Moeten we geen enkele goede werken doen?" Hier wordt Abraham als een voorbeeld gesteld door Paulus. Hij zegt dan: "wat bereikte Abraham met zijn (goede) werken? Waren ze allemaal nutteloos?" Hij komt tot de slotsom dat Abraham niet door werken gerechtvaardigd werd, maar door het geloof alléén. Zelfs vóór zijn 'besnijdenis-werk' wordt hij in de Schriften geprezen: *"En hij geloofde in den HEERE; en Hij rekende het hem* tot *gerechtigheid",* (Genesis 15:6). Nu, als zijn 'besnijdenis-werk' hem niet kon rechtvaardigen, een werk dat God hem opdroeg, dus een werk dat hij uit gehoorzaamheid deed, dan is het wel duidelijk dat er geen andere werken zijn die iemand kunnen rechtvaardigen. Op dezelfde manier dat Abrahams besnijdenis een uitwendig teken was, zo zijn goede werken óók uiterlijke tekenen die uit geloof voortvloeien en de vruchten van het geloof zijn; zij zijn het bewijs dat iemand innerlijk rechtvaardig is voor God.
In hoofdstuk 4 bekrachtigt Paulus zijn onderwijs over het geloof met een sterk voorbeeld uit de Schriften. Hij haalt David aan, die in Psalm 32 zegt, dat iemand *zonder werken wordt gerechtvaardigd,* maar dat men niet zonder werken blijft, als men eenmaal gerechtvaardigd is. Dan breidt Paulus dat voorbeeld verder uit en past het toe op alle andere werken der wet. Hij besluit dat alléén op grond van het feit dat ze zijn bloedverwanten zijn, kunnen de Joden Abrahams erfgenamen niet zijn, nog mínder op grond van het onderhouden van de wet van Mozes. Liever, het is noodzakelijk dat ze het geloof dat Abraham had, beërven, als ze zijn echte erfgenamen willen zijn, aangezien het vóór de tijd was dat er een wet van Mozes en besnijdenis bestond, dat Hij voegt er aan toe dat de wet meer toorn dan genade teweegbrengt, omdat niemand die uit liefde en van harte gehoorzaamt. De werken der wet veroorzaken méér ongenade dan genade. Daarom kan alléén geloof ons de genade geven, die aan Abraham was beloofd. Deze voorbeelden zijn voor ons voordeel gegeven, opdat wij óók zouden geloven.

In **hoofdstuk 5** heeft Paulus het over de *vruchten- en werken uit geloof,* namelijk: vreugde, vrede, liefde voor God en alle mensen. Hier kunnen we aan toevoegen: zekerheid, standvastigheid, vrijmoedigheid, moed, en hoop in tijden van droefheid en lijden. Dit alles is het gevolg als geloof echt is, vanwege de overvloedige goedheid die God ons in Christus betoont. Hij liet toe dat Hij voor ons stierf, vóórdat we dat aan Hem konden vragen, ja, zelfs toen we nog Zijn vijanden waren. We hebben dus het feit vastgesteld, dat we uit geloof alléén worden gerechtvaardigd, zonder enige goede werken. Daaruit moeten we echter niet de gevolgtrekking maken dat we geen goede werken doen moeten; het betekent liever dat deugdzame werken niet uitblijven. De 'werk-heiligen' weten daar niets vanaf; zij verzinnen voor zichzelf eigen werken, die niet de vrede, vreugde, zekerheid, liefde, hoop, standvastigheid geven, zoals echte werken uit geloof die geven.

Paulus weidt daar verder over uit, een aangename omweg, en toont aan waar zonde en rechtvaardigheid, dood en leven allemaal vandaan komen. Hij plaatst deze twee tegenover elkaar: *Adam en Christus.* Wat hij daarmee wil zeggen is dit: Christus, de Tweede Adam, moest komen, teneinde ons erfgenamen van Zijn gerechtigheid te maken door middel van een nieuwe geestelijke geboorte, die door middel van geloof plaatsvond, op dezelfde manier dat de eerste Adam ons erfgenamen van zonde door middel van onze natuurlijke geboorte had gemaakt. Daarmee stelt hij voor vast dat niemand door middel van zijn eigen werken zichzelf kan veranderen van een zondaar in een rechtvaardig mens; hetgeen niet minder onmogelijk is dan iemand die denkt dat iets aan het natuurlijke geboorteproces kan worden veranderd. Paulus bewijst óók dat Gods wet, die theoretisch zéér geschikt behoort

te zijn om mensen recht te verschaffen, niet alleen absoluut geen hulp kon geven toen zij gegeven werd, maar dat die de zonden zelfs deed toenemen. De boze menselijke natuur heeft tot gevolg, dat men zich daar steeds meer tegen gaat verzetten; hoe méér de wet ons verbiedt om te doen wat we zelf willen, des te meer willen wij dat juist wèl. Aldus wordt Christus steeds noodzakelijker gemaakt door de wet en de wet eist meer genade van God, om de menselijke natuur te verlossen.

In **hoofdstuk 6** neemt Paulus op zich over de bijzondere dingen die het werk des geloofs met zich meebrengt te schrijven: *de strijd die de Geest tegen het vlees voert,* teneinde de zonden en begeerten die nog blijven bestaan nadat iemand gerechtvaardigd is, te doden. Hij leert ons, dat geloof ons niet zó van de zonde bevrijdt, dat we nu niets meer hoeven te doen, dat we nu lui kunnen zijn, dat we er nu zijn, alsof er geen zonde meer in ons leven was. De zonde is er nog steeds, maar, omdat geloof zich daartegen verzet wordt dat niet meer door God dan zonde toegerekend, als iets dat verdoemenis verdiend heeft. Daarom zijn er dingen in ons hart, die ons bezig kunnen houden zolang wij leven; ons lichaam moet gedwee worden, onze begeerten moeten worden vernietigd, onze ledematen moeten gedwongen worden om de Geest te gehoorzamen en niet de lusten te dienen. Daardoor worden wij *gelijkvormig aan de dood en opstanding van Christus,* en opdat we onze doop daarmee voltooien; hetgeen wijst op doding van de zonden en een nieuw leven van genade. Ons doel is geheel van zonde te worden gereinigd en om dán lichamelijk met Christus op te staan en eeuwig te leven.

Paulus zegt dat wij al deze dingen kunnen bereiken omdat we uit *genade* en niet uit de *wet* leven. Hij legt uit dat, "zonder de wet" zijn niet hetzelfde is als geen wet bezitten en maar te doen wat men graag wil. Nee, "onder de wet" zijn betekent zonder genade leven, omringd zijn door de werken der wet. Als dát het geval is, dan regeert de zonde in het hart zeer zeker door middel van de wet, aangezien er niemand is die van nature geneigd is om de wet te onderhouden. Het is echter juist die toestand, die de grootste zonde is. Maar de genade die we ontvangen hebben maakt dat wij de wet liefhebben, zodat er dan geen zonde is. Hieruit volgt dat de wet niet langer meer tegen ons, maar één met ons is geworden.

Dít is de ware bevrijding van de zonde en van de wet. Paulus schrijft hierover vanaf het begin en in de rest van dit hoofdstuk. Hij zegt dat het alleen maar *een vrijheid* is om goede werken vrijwillig te doen, en om een goed leven te leiden zonder door de wet daartoe gedwongen te worden. Daarom is deze vrijheid een geestelijke vrijheid die de wet niet ongedaan maakt, maar een vrijheid die zich uitstrekt tot al wat de wet eist, met bereidwilligheid en liefde. Die dingen brengen de wet tot zwijgen, zodat er geen reden meer is om mensen aan te sporen en dingen van ze te eisen. Het is net als iemand die geld voor een lening aan iemand verschuldigd is, maar hem niet kan betalen. Er zijn één of twee verschillende manieren om van hem af te komen: óf hij neemt niets van je aan, en verscheurt zijn rekening, óf een vroom mens betaalt het voor je en geeft wat je nodig hebt om die schuld af te lossen. Op deze manier heeft Christus ons van de wet vrijgemaakt. Daarom is onze vrijheid niet een wilde, vleselijke vrijheid die geen verplichtingen met zich meebrengt. Integendeel, het is een vrijheid waarmee veel, ja allerlei dingen worden gedaan, maar tóch vrij te zijn van de eisen *van* en de schulden *aan* de wet.

In **hoofdstuk 7** bevestigt Paulus het voorafgaande met een voorbeeld van een huwelijk. Wanneer een man sterft, is zijn vrouw vrij; de één is losgemaakt van de ander. Het is niet langer meer zo dat zijn vrouw niet behoort of niet mag trouwen met een andere man. Integendeel, ze heeft nu voor pas de vrijheid om met iemand anders te trouwen. Ze kon dit niet doen vóórdat ze los was van haar eerste man. Ons geweten is op dezelfde manier aan de wet verbonden, zolang aan de zondige oude mens verbonden zijn. Maar wanneer die oude mens door de Geest gedood is, is het geweten vrij. Geweten en wet zijn nu los van

elkaar. Dat betekent niet dat ons geweten nu niet meer nodig is; het tegenovergestelde is éérder waar, het behoort nu voor de eerste keer waarlijk trouw te blijven aan de tweede Man, Christus, en kan nú de vruchten van het leven voortbrengen.

In het tweede gedeelte schetst Paulus verder de zondige natuur en de wet. Het is de wet die ons de zonde werkelijk laat zien, omdat de oude mens zich steeds meer tegen de wet verzet, daar hij niet in staat is om de schuld die de wet van hem eist, te betalen. Want de zonde is zijn natuur; uit zichzelf kán men zich niet anders gedragen. Op die manier is de wet zijn ondergang en een vorm van marteling. Nu is de wet zelf niet verkeerd, maar het is onze zondige natuur die niet dulden kan dat de goede wet goede dingen van ons verlangt. Het is evenals iemand die ziek is, zo iemand kan niet verdragen dat je van hem verlangt dat hij rent en springt als iemand die gezond is. Paulus maakt dan de gevolgtrekking hier dat wij de wet op de juiste manier zien en begrijpen, dat de enige functie van de wet is om onze zonden te laten zien en dat wij onder het doodsvonnis liggen en ons te overtuigen dat wij de toorn van God verdienen. Ons bewustzijn leert en ervaart al deze dingen héél duidelijk wanneer het door de wet getroffen wordt. We kunnen dan de gevolgtrekking maken dat wij iets anders nodig hebben, iets dat boven de wet verheven is, iets dat de mensen Godvrezend en zalig kan maken. Maar diegenen die de wet niet op de juiste manier zien, zijn blind; zij gaan op verwaande wijze hun eigen gang en denken dat ze aan de verplichtingen van de wet kunnen voldoen met goede daden. Ze beseffen niet wàt de wet eist, namelijk een bereidwillig en een geestdriftig hart. Dát is de reden dat ze Mozes niet onder ogen kunnen komen, omdat de bedekking op zijn aangezicht het hun verhindert.

[Zowel in de Joodse, als in de Christelijke leer, werd Mozes beschouwd als de schrijver van de Pentateuch, de eerste vijf boeken in de Bijbel. Lees dáár over de beeldspraak betreffende het aangezicht van Mozes en de sluier waarmee het was bedekt, zie 2 Korinthe 3:7-18.]

Daarom laat Paulus zien hoe geest en vlees in één persoon met elkaar strijden. Hij gebruikt zichzelf als een voorbeeld, opdat wij kunnen leren en erkennen hoe wij de zonden in ons hart kunnen doden. De geest en het vlees geeft hij beiden de naam "wet", omdat evenals de Goddelijke wet iemand aanspoort en zekere dingen van hen eist, zó spoort het vlees iemand ook aan en stelt zijn eisen en verzet zich fel tegen de geest en wil z'n eigen zin hebben. Aan de andere kant werkt en dringt de geest tegen het vlees en wil zijn zin doen. Deze vijandschap in ons hart duurt zo lang als we leven, in de één meer, in een ander minder, het hangt ervan af óf de geest, óf het vlees sterker is. Niettemin, de mens bestaat uit beiden: geest en vlees, die tegen elkander strijden totdat hij geheel geestelijk wordt.

In **hoofdstuk 8** troost Paulus zulke strijders en toont hen aan dat dit vlees hen niet zal verdoemen. *Hij gaat verder door ze te laten zien wat de eigenschappen van het vlees en de geest zijn.* Geest, zegt hij, komt bij Christus vandaan, Die aan ons zijn Heilige Geest gegeven heeft; de Heilige Geest maakt ons geestelijk en houdt het vlees in bedwang. De Heilige Geest geeft ons de zekerheid dat wij toch Gods kinderen zijn, hoe groot de zonde in ons hart ook is, zolang wij de Geest volgen en tegen die zonde strijden, teneinde die te doden. Omdat niets zo doeltreffend is om het vlees ten onder te brengen als kruis en lijden, troost Paulus ons in ons lijden. Hij zegt dat de Geest de liefde en alle schepselen ons bij zullen staan; de Geest in ons hart zucht en alle schepselen zuchten met ons mee, opdat wij van zonde en vlees verlost mogen worden. We kunnen dus zien, dat deze drie hoofdstukken: 6, 7 en 8, allen met hetzelfde werk des geloofs bezig zijn, dat is: de doding van de oude Adam en het in bedwang houden van het vlees.

In de **hoofdstukken 9, 10 en 11** leert Paulus ons *de eeuwige voorbeschikking van God.* Het is de oorspronkelijke bron die bepaalt wie zou geloven en wie niet, wie van zonden verlost zal worden en wie niet. Daarmee wordt het geheel uit onze handen genomen en alleen in Gods hand gesteld wat er van ons zal worden. Het is zeer noodzakelijk dat het op

die manier gebeurt, want uit onszelf zijn wij zo zwak en zo onzeker van onszelf, dat niemand zalig zou worden als het van ons afhing. De duivel zou ons allen overweldigen, als hij de kans had. Maar God is onwrikbaar; Zijn voorbeschikking kan niet falen en niemand kan die afwenden. Daarom is er hoop, niettegenstaande de zonde.

Maar nu moeten wij de mond snoeren van die goddeloze en hoogmoedige geesten die niets anders zijn dan leken, die in deze zaak hun eigen inzicht volgen en die dan, vanuit hun verheven positie, de peilloze diepten van Gods voorbeschikking onderzoeken en die zich nutteloos druk maken over de vraag of ze wèl of niet voorbeschikt zijn. Die mensen gaan vanzelf verloren, want ze hebben zichzelf overgegeven *aan een leven van toeval.* Die echter de redenering en de volgorde in deze brief volgen bekommeren zich om Christus en het Evangelie, opdat zij hun zonden en Zijn genade kunnen zien. Strijdt dan tegen zonde, zoals de hoofdstukken 1-8 dat u hebben geleerd. En als u daarna, zoals in hoofdstuk 8, onder het kruis en lijden bent gekomen, dan zullen die dingen in de hoofdstukken 9-11 leren wat Gods voorbeschikking betekent en wat een troost dàt is. Dan zal men onder lijden, kruis en doodsnoden de voorbeschikking niet tekort doen, noch in heimelijke toorn tegen God handelen. De oude Adam behoort héél gedood te worden voordat men dit kan verduren en deze sterke wijn kan drinken. Wees er daarom zeker van dat men niet van die wijn drinkt, terwijl men nog steeds een zuigeling is. Er is een gepaste grens, tijd en leeftijd voor het begrijpen van ieder leerstuk.

In **hoofdstuk 12** leert Paulus ons wat de wáre liturgie is die van iedere Christen een priester maakt, opdat ze een offer brengen mogen, niet geld of vee, zoals priesters dat volgens de wet deden, maar het offer van hun eigen lichaam, door hun begeerten te vernietigen. Vervolgens *beschrijft hij het uitwendige gedrag van Christenen* wiens levens door de Geest bestuurd worden; hij vertelt hoe zij leren, preken, hun levensregel, hun dienen, hun geven, hun lijden, hun liefde, de manier waarop ze zich gedragen tegenover vriend, vijand, iedereen. Dat zijn de werken van een Christen, want, zoals ik al eerder zei, geloof faalt niet.

In **hoofdstuk 13** leert Paulus ons dat men de *wereldlijke overheid behoort te eren* en te gehoorzamen. Hij voegt dat erbij, niet omdat dit iemand in Gods ogen vroom maakt, maar het verzekert ons dat de vromen uitwendige vrede en bescherming hebben en dat boosdoeners niet ongestoord en zonder vrees kwade dingen kunnen doen. Daarom is het de plicht van zulke rechtschapen mensen om de wereldlijke overheid te eren, al is het, eerlijk gezegd, niet nodig dat ze dat doen. Tenslotte vat Paulus alles in de liefde samen en besluit met het voorbeeld van Christus: wat Hij voor ons heeft gedaan behoren wij óók te doen, wij behoren Hem daarin ook te volgen.

In **hoofdstuk 14** leert Paulus ons dat men voorzichtig moet zijn *hoe wij de zwakken in het geloof leiden* en dat we ze behoren te ontzien. Men behoort de *Christelijke vrijheid* niet te gebruiken om de zwakken kwaad te doen, maar eerder, om ze daarmee te helpen. Onenigheid en een afkeer van het Evangelie is het gevolg waar dat niet wordt gedaan, iets waar alle andere dingen van afhangen. Het is beter om iets in te geven aan de zwakken in het geloof totdat ze sterker worden, dan om de dingen die het Evangelie leert geheel verloren te laten gaan. Dit werk is een bijzonder liefdewerk dat vooral noodzakelijk is, in het bijzonder wanneer er nu mensen zijn die, door het eten van vlees en andere vrijheiden, brutaal en vrijpostig de zwakken in het geloof, die nog niet de waarheid kennen, onnodig doen wankelen.

In **hoofdstuk 15** gebruikt Paulus *Christus als voorbeeld* om te laten zien dat wij óók geduld moeten hebben met de zwakken in het geloof, zelfs hen die te kort schieten door openlijk te zondigen, of door hun eigenzinnig gedrag. Wij moeten zulken niet opzij schuiven, maar we moeten ze verdragen tot ze beter worden. Dat is de manier waarop Christus ons behandelde en nog steeds behandelt; Hij verdraagt onze gebreken, ons slechte gedrag en

al onze onvolmaaktheden, Hij helpt ons onophoudelijk. Ten laatste bidt Paulus voor de Christenen in Rome; hij prijst ze en vertrouwd ze aan God toe. Hij wijst op zijn eigen ambt en de boodschap die hij brengt. Hij vraagt op een bescheiden manier om een bijdrage voor de armen in Jeruzalem. Zuivere liefde is de basis van alles wat hij zegt en doet.

Het **laatste hoofdstuk** bestaat uit *begroetingen.* Maar Paulus voegt óók een groet toe met een waarschuwing tegen menselijke leringen die náást het Evangelie worden verkondigd en die ergernis aanrichten. Het is alsof hij duidelijk heeft voorzien dat uit Rome en door middel van de Romeinen de bedrieglijk, schadelijke leerstellingen en pauselijke beslissingen zouden komen, tezamen met een heel gebroed en zwerm menselijke wetten en geboden die nu de hele wereld overspoelt; en die deze brief en de gehele Schriften, tezamen met de Geest en geloof, onzichtbaar heeft gemaakt. Zodat er niets overgebleven is dan afgodendienst en een dienen van de buik, zoals Paulus hier beschrijft, vers 18. Moge God ons van hen verlossen. Amen.

In deze brief vinden we dus de rijkste leerstelling die ons onderwijst wat een Christen behoort te weten: *de betekenis van de wet, het Evangelie, zonde, straf, genade, rechtvaardiging, Christus, God, goede werken, liefde, hoop en het kruis. We leren hoe we ons tegenover iedereen behoren te gedragen, tegenover vromen en zondaren, sterken en zwakken, vriend en vijand, en tegenover onszelf. Paulus baseert alles heel grondig op de Schrift en bewijst wat hij beweert met voorbeelden over zijn eigen ervaring en die van de profeten, zodat er niets meer aan toegevoegd hoeft te worden.* Daarom krijgen we de indruk dat Paulus, bij het schrijven van deze brief, een samenvatting van alle Christelijke en evangelische leerstellingen wilde schrijven, hetgeen óók als een inleiding dient tot het hele Oude Testament. Er is geen twijfel dat iedereen die deze brief begrijpt het licht en de kracht van het Oude Testament bezit. Daarom behoort iedere Christen deze brief zich eigen te maken door een voortdurende studie. *Moge God ons Zijn genade schenken om dat te doen.*

Amen.

VOORREDE OP DE BRIEF VAN JACOBUS. 1522.

Deze brief van Jacobus, hoewel door de Ouden verworpen, prijs ik en acht hem daarom goed, omdat hij in 't geheel geen mensenleer geeft en Gods wet naar voren brengt. Maar ik zeg als mijn mening, zonder iemand anders te kort te doen, dat ik deze brief niet houd voor die van een apostel; en daarvoor heb ik de volgende redenen:

Ten eerste, dat hij lijnrecht tegen Paulus en alle andere Schrift in aan de werken de gerechtigheid verbindt en zegt: Abraham is door zijn werken gerechtvaardigd geworden, toen hij zijn zoon offerde; terwijl Paulus in Rom. 4: 2 leert, dat Abraham zonder de werken rechtvaardig geworden is alléén door zijn geloof, en hij bewijst dit met Gen. 15: 6, vóórdat hij zijn zoon offerde. Hoewel nu misschien ten gunste van de ze brief wel een uitlegging gevonden zou kunnen worden ter verdediging van deze gerechtigheid uit de werken, kan men deze brief toch niet in bescherming nemen, waar hij in 2: 23 de uitspraak van Gen. 15: 6 (die alleen over het geloof van Abraham en niet over zijn wet spreekt, zoals Paulus in Rom. 4: 3 aanhaalt) toch op de werken betrekt; dit gebrek bewijst dus, dat deze brief niet van een apostel kan zijn.

Ten tweede, dat hij Christenmensen wil onderwijzen en toch in deze hele, lange onderwijzing het lijden, de opstanding en de Geest van Christus niet noemt. Hij noemt Christus enige keren; maar hij leert niets over Hem, en spreekt slechts in het algemeen over het geloof in God. Het is immers het ambt van een ware apostel, dat hij predikt over het lijden, de opstanding en het werk van Christus en de grond legt voor dit geloof, zoals Christus Zelf zegt in Joh. 15: 27: "Gij zult van Mij getuigen." En daarin stemmen alle echte, heilige boeken overeen, dat zij allen Christus prediken en over Hem handelen. Dat is dan ook de ware toetssteen voor alle boeken n.l. te zien, of zij over Christus spreken of niet, aangezien alle Schrift Christus toont (Rom. 3: 21) en Paulus niets anders weten wil dan Christus alleen (1 Cor. 2: 2). Waar Christus niet gepredikt wordt, daar ontbreekt het apostolisch kenmerk, al zou Petrus of Paulus het leren. En wederom, wat van Christus predikt, dat is apostolisch, al deed Judas het of Annas, Pilatus of Herodes.

Maar deze Jacobus doet niets anders dan spreken over wet en werken en werpt alles zo onordelijk door elkaar, dat het mij voorkomt, dat hij een of ander goed, vroom man geweest is, die enige uitspraken van de jongeren van de apostelen heeft opgevangen en zo maar neergeschreven, of wel: een ander heeft uit zijn prediking één en ander opgetekend. Hij noemt de wet een wet van de vrijheid, terwijl toch Paulus spreekt van een wet van de slavernij, van de toorn, van de dood en van de zonde: Gal. 3: 23, Rom. 7: 11, 23. Bovendien haalt hij in 5: 20 de woorden aan van Petrus (1 Petrus 4: 8): "De liefde bedekt een menigte van zonden"; en evenzo (in 4: 10) het woord uit 1 Petrus 5: 6: "Verootmoedigt u onder de hand Gods"; en in 4: 5 Paulus' uitspraak in Gal. 5:17: "De Geest begeert tegen het vlees"; terwijl toch Jacobus door Herodes te Jeruzalem vóór Petrus gedood is, wordt hier de schijn gewekt, alsof hij nog lang na Petrus en Paulus geleefd heeft[497].
Kortom, hij heeft diegenen willen afwijzen, die zich verlieten op het geloof zonder de werken, en heeft het niet aangekund, en wil daarom door de wet bereiken, wat de apostelen bereiken met de prikkel van de liefde. Daarom kan ik hem niet onder de voornaamste echte boeken rangschikken; ik wil echter daarmee niemand verhinderen, om deze brief te plaatsen en te prijzen, zoals men wil; want hij bevat overigens vele goede woorden.

---

[497] Deze gedachtengang berust op de overweging, dat de schrijver van deze brief de zoon van Zebedeus zou zijn, die onder Herodes te Jeruzalem gedood werd. Als schrijver komt eerder in aanmerking Jacobus, de broeder des Heeren (Hand. 15 en Gal. 2).

VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1522.

Ten opzichte van dit boek van de Openbaring van Johannes laat ik ieder vrij in zijn gedachten; niemand behoeft zich door mijn mening of oordeel gebonden te achten. Ik zeg, wat mijn gevoelen is. In meer dan één opzicht ontbreekt aan dit boek iets, waardoor ik het niet voor apostolisch of profetisch houden kan. Allereerst en allermeest hierom, omdat de apostelen niet met visioenen omgaan, maar met klare, nuchtere woorden profeteren, zoals Petrus, Paulus en Christus in het evangelie ook doen; immers, het behoort tot het apostolisch ambt om duidelijk en zonder beelden of visioenen over Christus en Zijn werk te spreken. Er is ook geen enkel profeet in het O.T. (om nog te zwijgen van het N.T.), die zó geheel en al in visioenen en beelden leeft, dat ik het bijna gelijk stel met het vierde boek Ezra[498] en ik in elk geval niet bespeuren kan, dat het door de Heilige Geest zou zijn ingegeven.

Bovendien lijkt het mij een beetje te kras, dat hij zo streng over zijn eigen boek (meer dan in enig ander heilig boek, waar veel meer aan gelegen is) beveelt en dreigt: "Wie iets ervan af doet, van die zal God ook afnemen enz." En wederom: "Zalig zij, die houden, wat daarin staat", terwijl toch niemand begrijpt wat het is, laat staan, dat hij het zou kunnen navolgen; zodat het evengoed is, als bezaten wij het niet; er zijn trouwens veel edeler boeken, die na te volgen zijn. Vele kerkvaders hebben dit boek reeds vroeg verworpen, en hoewel Hiëronymus het met hoge woorden aanhaalt en zegt, dat het boven alle lof verheven is en er evenveel verborgenheden als woorden in zijn, kan hij er toch niets van bewijzen en is op vele plaatsen in zijn lof te mild.

Tenslotte houde ieder dit boek zó, als de Geest hem ingeeft. Mijn geest kan zich in dit boek niet vinden; voor mij is deze oorzaak voldoende, om het niet hoog te achten, omdat Christus daarin noch geleerd noch gekend wordt, wat toch voor alle dingen de taak van een apostel is, zoals Hij zegt in Hand. 1: "Gij zult mijn getuigen zijn." Daarom blijf ik bij die boeken, die Mij Christus duidelijk en zuiver bieden.

VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1545.

Velerlei profetie vindt men in de Christenheid. De ene geeft uitlegging van de Schriften van de profeten, zoals in 1 Cor. 12: 10 en op andere plaatsen. Deze is het meest nodig, en men moet ze dagelijks hebben, omdat zij het Woord van God leert, de grond legt voor de Christenheid en het geloof verdedigt, en tenslotte, omdat zij het predikambt beheerst, in stand houdt en organiseert. Andere profetie spreekt over toekomstige dingen, die niet tevoren in de Schrift staan, en deze profetie is in drie soorten te onderscheiden:

1. De eerste spreekt in woorden zonder beelden en figuren, zoals Mozes, David en meer dergelijke profeten over Christus profeteren; en Christus en de apostelen over de "Endchrist" en over de valse leraars enz.

2. De tweede soort profetie geeft beelden, maar plaatst daarnaast de uitlegging in woorden, zoals Jozef de dromen uitlegt, en zoals Daniël beide, dromen en visioenen, uitlegt.

3. De derde geeft geen woord of uitlegging, maar alleen beelden en figuren, zoals het boek van de Openbaring en zoals de dromen, gezichten en visioenen van vele heiligen, die ze ontvangen hebben door de Heilige Geest; gelijk in Hand. 2: 17 Petrus uit de profeet Joël predikt: "Uw zonen en dochters zullen profeteren, en uw jongelingen zullen gezichten zien, en uw oudsten zullen dromen dromen."

---

[498] Joods apocalyptisch geschrift, uit de tijd na de verwoesting van Jeruzalem; in de Vulgata opgenomen met christelijke toevoegsels.

En zolang zulke profetie onverklaard blijft en geen duidelijke uitlegging verkrijgt, is zij een verborgen, zwijgende profetie, en is zij nog niet nuttig en vruchtdragend geworden, zoals zij voor de Christenheid behoort te zijn.

Zo is het dan ook tot nu toe met dit boek gegaan. Velen hebben het wel geprobeerd, maar tot op heden nog niets zekers te voorschijn gebracht; er zelfs veel ongeschikts uit hun eigen brein in gefantaseerd. Om deze onzekere uitlegging en dit onvolkomen begrip hebben wij het tot nu toe ook laten rusten, vooral ook omdat bij enkele oude kerkvaders de veronderstelling gevonden wordt, dat het niet van de apostel Johannes zou zijn, zoals in Eusebius' Hist. Eccl. III: 25[499] staat, voor welke vraag wij nog geen oplossing durven geven. Niemand worde echter verhinderd het te houden voor een geschrift van Johannes de apostel, of zoals hij het wil.

TOELICHTING

Wie de lezing van dit boekje op de eerste bladzijde begonnen is, zal beseffen, dat toelichting van deze voorreden van Luther vrijwel overbodig is. De eenvoudige, klare wijze, waarop hij zijn gedachten weergeeft, moge voor zichzelf spreken. In enkele woorden geeft hij de kern van een geheel geschrift weer, ofwel hij legt een maatstaf van beoordeling aan, die, met eerbied voor de mening van anderen, zijn voorkeur of verwerping motiveert.

Toch worde nog één en ander opgemerkt over deze korte inleiding op de Bijbel-boeken, waarvan hier slechts een bloemlezing kon gegeven worden. Wat is de bedoeling van Luther geweest, toen hij deze voorreden schreef en uitgaf in zijn Bijbelvertaling? De Bijbel, voor slechts een klein gedeelte bekend bij de grote menigte, was omringd door een sterk traditionele Schriftuitlegging, die het verstaan van het evangelie bemoeilijkte. Toen Luther dan ook de noodzakelijkheid besefte de Bijbel in verstaanbare taal te laten spreken, was het eveneens nodig de reformatorische visie op de Schrift ingang te doen vinden. Vandaar, dat de inleidingen hier en daar een polemisch karakter dragen, afwijzend, waar het zuivere evangelie in het gedrang komt, prijzend, waar de waarheid in Christus gebracht wordt, verhelderend, waar traditioneel besef kans op misverstand zou kunnen bieden.

Luther geeft in zijn voorreden geen wetenschappelijke inleiding op het geschrift, dat hij onder handen heeft; hij spreekt niet over de historische gegevens: schrijver, tijd en plaats, zoals wij dat misschien zouden verwachten, maar hij tracht zijn lezer voor te bereiden op het horen van de stem van het zuivere evangelie van de Christus, Die gestorven en opgestaan is om zonde, dood en duivel te overwinnen. Die klanken moeten beluisterd worden bij de lezing van de geschriften van Oude en Nieuwe Testament; waar Christus niet gepredikt wordt, daar is geen leven en zaligheid te vinden, al waren de geschriften ook van Paulus of Petrus zelf.

Door deze zuiver religieuze instelling behouden deze inleidingen van Luther haar waarde voor alle tijden. Een wetenschappelijke inleiding kan verouderen bij het voortschrijden van het onderzoek van taal en omgeving; de gloed van overtuiging, bewondering, liefde en dankbaarheid blijft uit deze inleidingen spreken, ook al zou hier en daar het Bijbelonderzoek tot een ander resultaat moeten komen. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is zeker Luther's houding tegenover de Openbaring van Johannes; de meerdere kennis van gelijksoortige literatuur zou hem waarschijnlijk tot grotere voorzichtigheid in zijn afkeurend oordeel geleid hebben, en een juist inzicht in de betekenis van dit geschrift doet zien, dat ook daar Christus gebracht wordt in de vorm van het Lam, Dat geslacht is. Wanneer wij dit constateren, bemerken wij, dat wij vanzelf de maatstaf van Luther hebben overgenomen en vragen naar hetgeen van Christus spreekt: Wie de verborgen schat wil vinden in de akker van de Bijbel, doet goed Luther als gids te nemen en zijn aanwijzingen te volgen.

---

[499] Kerkgeschiedenis, geschreven door Eusebius van Caesarea (± 320).

Het Lutherportret vóór de titel is een copie in houtsnede van 't jaar 1522, naar Lukas Cranach's "Junker Jörg" van 1521. Op de Wartburg heeft Luther in 1521 een aanvang gemaakt met de vertaling van het Nieuwe Testament, die in september 1522 werd in 't licht gegeven. In 1534 volgde de eerste uitgave van de vertaling van de gehele Heilige Schrift.

Luther met collega's

9. De drie Roomse muren

Een open brief gericht aan de Christelijke adel in Duitsland.

Beroep op Zijne Keizerlijke Majesteit en de Christelijke adel der Duitse Natie omtrent de hervorming van het Christendom.

Eerste gedeelte

Met een aanspraak aan de Heer Nicolaus von Amsdorf.

Door

Dr. Maarten Luther

Aan de Hooggeachte en Eerwaarde Heer
De Heer NICHOLAAS VON AMSDORF
Licentiaat van de Heilige Schrift en domheer in Wittenberg,
mijn bijzondere en goede vriend.

De genade en vrede van God zij met u, hooggeachte en eerwaarde Heer en Vriend.

Geliefde,

1. De tijd om te zwijgen is voorbij en de tijd om te spreken is nu aangebroken[500], zoals Prediker ons dat leert, (Pred. 3:7). Wat wij van plan waren heb ik uitgevoerd, en verschillende dingen aangaande de hervorming van de Christelijke erfenis heb ik samengevat, dingen die door de Christelijke adel van de Duitse natie bestudeerd kunnen worden, en hoop dat God, de pogingen die door leken voor Zijn Kerk worden gedaan, wil zegenen aangezien de leiders van de Kerk aan wie deze taak eigenlijk toebehoort, erg onverschillig zijn geworden. Ik stuur alles naar u toe, zodat u dat eerst kunt beoordelen, en, indien nodig, het kunt verbeteren. Ik begrijp heel goed dat ik de beschuldiging van vooroordeel niet kan ontlopen, omdat ik, een monnik waar men op neer kijkt, het aandurft om die hoge en aanzienlijke Heren over zulke belangrijke zaken toe te spreken, alsof er niemand in de wereld zou zijn dan Dr. Luther die zich de zaak van de Christelijke Standen aantrok, en zulke geleerde mensen raad te geven.

2. Ik hoef mij tegenover niemand te verontschuldigen, wie het ook is die mij wil terechtwijzen. Misschien ben ik mijn God en de wereld nog meer 'dwaasheid verschuldigd; ik ben nu bereid om, indien mogelijk, die prijs te betalen, en deze keer ben ík de 'hofnar'. Als dit niet lukt, heb ik één ding in mijn voordeel – niemand hoeft een kap voor me te kopen,[501] of de kruin te scheren. (Een hofnar -een clown- had dezelfde soort kap als monniken). De vraag is echter: wie is hier de ware dwaas? Zo moet ik het spreekwoord vervullen: "Wat de wereld doet, dat moet een monnik ook doen, al moet hij er in worden geschilderd". Heel vaak heeft een nar wijze dingen gezegd, en wijze mensen doen vaak dingen die op een nar lijken, zoals Paulus zegt: *"Zo iemand onder u dunkt, dat hij wijs is in deze wereld, die worde dwaas, opdat hij wijs moge worden".* (1 Kor. 3:18)

3. En bovendien, aangezien ik niet alleen een 'dwaas' ben, maar óók een beëdigde dokter in de Godgeleerdheid, ben ik blij dat ik nu de kans heb de eed als dokter op deze 'dwaze' manier te kunnen vervullen. Ik hoop dat mensen die niet geleerd zijn mij dit niet kwalijk nemen, want ik weet niet hoe ik anders de waardering van geleerde mensen kan ontvangen, ofschoon ik dat vaak geprobeerd heb, met pijnlijke gevolgen. Het kan me niet meer schelen of ze mijn opinie op prijs stellen of niet. *Moge God ons helpen om niet onze eigen eer te zoeken, maar Zijn weg alleen! Amen.*

Wittenberg, in het huis van de Augustiniërs, op de dag vóór de dag van Johannes de Doper (23 juni), in het jaar vijftien honderd twintig.

---

[500] De eerste brief van Luther nadat hij door de Paus in de ban werd gedaan.

[501] Een hofnar had dezelfde soort kap als monniken.

INLEIDING

1. Het is niet uit vermetelheid dat ik die slechts een gemeen mens ben, onderneem om tot u, tot zulke grote heren te spreken. De ellende en verdrukking, welke op dit ogenblik al de staten der Christenheid en vooral Duitsland drukken, persen mij een kreet van angst af. Ik moet om hulp roepen; ik moet zien of God Zijn Geest niet, aan enig mens en Zijn hand niet aan onze ongelukkige natie toereikend zal. God heeft ons een jong en edelmoedig bloed (vorst keizer Karel V) tot hoofd gegeven en alzo harten met grote verwachting vervuld. Maar wij moeten van onze kant alles doen wat wij kunnen.

2. Nu dan de eerste nodige zaak is dat wij niet op onze grote kracht of op onze hoge wijsheid vertrouwen. Indien men een goed werk aanvangt met op zichzelf te vertrouwen, werpt het omver en vernietigt het. Frederik I, Frederik II, en nog veel andere keizers, waarvoor de wereld beefde, zijn door de pausen met voeten getreden worden, omdat zij meer op hun kracht dan op God vertrouwden. Zij hebben moeten vallen. Het is tegen de machten der hel dat wij in deze krijg te strijden hebben. Niets te wachten van de kracht der wapenen en nederig op de Heere te betrouwen; nog meer te zien op den nood der Christenheid dan op de misdaden der goddelozen; ziedaar hoe men het moet aanvangen. Anders zal het werk mogelijk met schone schijn beginnen, maar eensklaps, zal zich te midden van de worstelstrijd de verwarring openbaren; de boze geesten zullen een onbeschrijfelijk onheil veroorzaken, en de gehele wereld zal in het bloed zwemmen…. Hoe meer macht men heeft, hoe meer men zich ook blootstelt wanneer men niet in de vreze des Heeren wandelt.

3. De Roomsen hebben met grote behendigheid drie muren om henzelf heen gebouwd, waarachter zij zichzelf tot nu toe hebben verdedigd, op een manier die het onmogelijk maakte om ze te hervormen; en het gevolg was dat er in de Christelijke wereld sprake was van een groot verval.

4. Ten eerste, als hun volmacht door een wereldse macht werd betwist, maakten zij regels op waarin staat dat die wereldse macht geen bevoegdheid over hen heeft, integendeel, ze zeggen dat geestelijke regels boven wereldse reglementen staan.

Ten tweede, wanneer men hen door middel van de Schriften wilt vermanen, gebruiken hebben ze geantwoord, dat alléén de paus recht heeft om de Schriften uit te leggen.

Ten derde, als men dreigt om ze voor de concilie te brengen, antwoorden ze met het verzinsel dat alléén de paus die raad bijeen kan roepen.

5. Op deze manier hebben ze op een geslepen manier drie roeden waarmee ze vermaand kunnen worden, van ons gestolen, zodat ze ongestraft blijven, en ze hebben zichzelf verborgen binnen het veilige bolwerk van deze drie barrières, zodat ze alle schelmenstreken en verdorvenheden die we nu zien uit kunnen voeren. Zelfs toen men ze dwong om een concilie bijeen te roepen, hadden zij al van tevoren de kracht van die concilie verminderd door de raadslieden met een eed te laten zweren dat ze aan hun reglementen niets zouden veranderen. Bovendien, ze gaven de paus volledige volmacht over alle beslissingen die door de concilie gemaakt werden, zodat het niets uitmaakt, of er nu veel conciliën zijn, of niet één - ze bedriegen ons tóch met een poppenvertoning en het voeren van een spiegelgevecht. Zo vreselijk bang zijn ze om hun eigen huid te verliezen in een werkelijk vrije concilie te houden! En ze hebben koningen en raadsheren bevreesd gemaakt, door hen te doen geloven, dat ze een overtreding tegen God begaan als ze in al die oneerlijke bedriegerij niet gehoorzaamd worden.

6. Nu, Gode helpe ons, en geve ons één van de bazuinen waarmee de muren van Jericho werden omvergeworpen, Jozua 6:20. Zodat wij met onze adem deze muren van stro en papier kunnen omverstoten en dat de Christelijke wapenen waarmee de zonde gestraft wordt, hersteld mogen worden, en dat de sluwheid en de bedriegerij van de duivel aan het licht komt, opdat wij door middel van vermaning ons leven beteren en wij Gods genade weer mogen ontvangen.

De eerste muur

7. Men heeft gezegd, dat de paus, bisschoppen, priesters en al degenen die de kloosters bewonen, 'de geestelijke klasse', of de kerkelijke stand uitmaken; en dat vorsten, edelen, burgers en boeren tot 'de wereldlijke klasse', of lekenstand uitmaken. Dat is fraaie geschiedenis. Maar niemand moet zich door die dingen te laten afschrikken. Iedere Christen behoort bij 'de geestelijke klasse', en tussen hen is geen ander onderscheid, alleen in het ambt wat zij bedienen, zoals Paulus ons zegt in 1 Kor. 12:12: *"Want gelijk het lichaam één is, en vele leden heeft,…."* We behoren allen bij één lichaam, en toch heeft ieder lid een eigen taak waarmee we elkaar dienen. Dit alles omdat we één doop hebben, één Evangelie, één geloof, en dat maakt iedere Christen gelijk; want de doop, het Evangelie en geloof alleen maakt ons 'geestelijk' en Christenen.

8. Maar het feit dat een paus of een bisschop mensen zalft, hun kruin scheert, de ordening, inwijding, of dat ze anders gekleed zijn dan de leken, maakt ze huichelaars en valse goden; het maakt iemand zeker geen Christen of een "geestelijk" mens. Door de doop zijn we allen priesters geworden, zoals Petrus ons leert in 1 Petrus 2:9: *"Maar gij zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk…."* En in Openbaring 5:10 staat: *"En Gij hebt ons onzen God gemaakt tot koningen en priesteren; en wij zullen als koningen heersen op de aarde."* Hoewel het niet aan allen toekomt zulke ambten uit te oefenen, want niemand kan iets dat aan allen eigen is aannemen, zonder de wil der gemeenschap. Maar als de zalving van God niet op ons was, zou de zalving, of inwijding door de paus nooit een priester kunnen maken, en niemand zou ooit de mis kunnen bedienen of kunnen preken of zonden vergeven. Daarom, wanneer de bisschop iemand inwijdt, is het zó dat hij in de plaats van de gehele gemeente, waarvan ieder lid hetzelfde vermogen heeft, iemand uitpikt uit die gemeente, en hem dan aanstelde om dit vermogen voor anderen te beheren. Het is evenals tien broeders die allen zonen van dezelfde koning zijn, allen met dezelfde rechten op de troon dus, maar ze stellen één van hen aan om het bewind te voeren. Ze zouden allemaal koning kunnen zijn, maar alleen één van de tien heeft de volmacht gekregen van hun gemeenschappelijke macht. Zo is het ook in de kerk.

9. Het kan nog duidelijker worden gemaakt; als een kleine groep vrome Christelijke leken gevangen genomen werd en in een wildernis werd achtergelaten, en er was geen priester in hun gezelschap die door een bisschop was ingewijd, en als ze daar in die wildernis het eens werden om iemand in hun groep aan te stellen, of die persoon nu getrouwd was of ongetrouwd, en vertrouwden hem het ambt toe, om te dopen, het bedienen van de mis, vergiffenis schenken en om te preken, dan was zo iemand net zo goed een priester als iemand die door alle bisschoppen en pausen was ingewijd. Daarom kan iedereen een ander dopen en 'absolutie geven' in tijd van nood, iets wat onmogelijk zou zijn, tenzij we allen priesters waren. Dit grote voorrecht en de machtiging om te dopen dat bij het Christelijk erfgoed behoort, hebben zij door hun 'geestelijke klasse' nagenoeg vernietigd en zij waren de oorzaak dat we dit (erfgoed) bijna waren vergeten. Het was op de voornoemde manier dat Christenen van vroeger bisschoppen en priesters uit hun gezelschap kozen, die later dan werden bevestigd door andere bisschoppen, zonder al dat uiterlijk vertoon dat nu noodzakelijk geacht wordt. Zo werden Augustinus, Ambrosius en Cyprianus verkoren.

10. Aangezien de wereldlijke overheden dezelfde doop als wij hebben ontvangen en hetzelfde geloof en Evangelie als wij hebben, mogen we aannemen dat zij inderdaad priesters en bisschoppen zijn, en beschouwen hun ambt een nuttig iets, dat een plaats in de Christelijke gemeente inneemt. Want iedereen die met water is gedoopt kan zich beroemen op hetzelfde wat een priester, bisschop of paus heeft, al is het niet betamelijk dat iedereen dat ambt bekleedt. Nee, omdat we allemaal op gelijke manier priester zijn, betekent dat nog niet dat we ons erop toe moeten leggen om priester te worden, zonder toestemming en zonder daartoe gekozen te zijn, al hebben we het volste recht om dat te worden. Want al kan iedereen dat worden, niemand heeft zonder de wil en de opdracht van de Christelijke gemeente recht om dat te doen. En als het zou gebeuren dat iemand die dat ambt bekleedde door het begaan van een misdrijf werd afgezet, dan zou hij weer worden wat hij was vóórdat hij dat ambt bekleedde. In de Christelijke wereld is een priester daarom niets meer dan een ambtsdrager. Zolang hij dat ambt heeft, heeft hij voorrang; maar wanneer hij is afgezet, is hij een gewoon mens of een stedeling net als wij. Er is dan geen twijfel, dat een priester niet langer meer een priester is, wanneer hij afgezet is. Maar nu hebben ze onuitwisbare tekens verzonnen, en vertellen het fabeltje dat een afgezette priester wel degelijk verschilt van een leek. Ze beweren zelfs, dat een priester nooit een leek kan worden, of iemand anders dan een priester kan zijn. Dit alles zijn alleen maar verzinsels en wetten die door mensen zijn opgesteld.

11. Van dit alles mogen we aannemen dat er werkelijk geen verschil is tussen leken en priesters, prinsen en bisschoppen 'geestelijken' en 'leken', zoals zij die noemen, alleen in het ambt dat zij doen. Zij hebben allen dezelfde geestelijke stand, maar hebben niet allen hetzelfde werk te verrichten. Ze zijn ware priesters, bisschoppen en pausen, al hebben ze dan niet allen dezelfde taak, zoals priesters en monniken. Dit wordt ons door Paulus in Romeinen 12:4 en 1 Korinthe 12:12, en door Petrus in 1 Petrus 2:9 duidelijk gemaakt, zoals ik in het bovenstaande gezegd heb, n.l. dat we allemaal tot hetzelfde Lichaam van Christus, het Hoofd, behoren; en dat wij allen leden van elkaar zijn. Christus heeft niet twee verschillende lichamen, één 'stoffelijk' lichaam en een ander dat 'geestelijk' is. Hij is één Hoofd en Hij heeft één Lichaam.

12. Daarom, net als diegenen die nu "geestelijk" worden genoemd, priesters, bisschoppen of de paus, ze verschillen niets van andere Christenen, en ze staan niet boven hen, ze hebben slechts de taak om Gods Woord en sacramenten te bedienen, hetgeen hun ambt is. Zo is het ook met de wereldlijke overheid, zij draagt het zwaard en een roede om daarmee het kwade te straffen en het goede te beschermen. Een schoenlapper, een smid, een boer, ieder doet de taak die bij hun beroep behoort, en tóch zijn ze allemaal hetzelfde, evenals priesters en bisschoppen die ingewijd zijn, en het is hun taak om door middel van hun beroep anderen van dienst te zijn, zodat op die manier vele soorten werk gedaan mag worden tot lichamelijk en geestelijk welzijn van de gemeenschap, zodat alle leden van het Lichaam elkaar dienen.

13. Welnu, hoe Christelijk is de 'verordening' die ons vertelt dat de wereldlijke overheid niet boven de 'geestelijken' staat, en dat dezen niet door de overheid gestraft mogen worden? Dat is hetzelfde als te zeggen dat de hand geen hulp mag bieden wanneer het oog pijn lijdt. Is het niet onnatuurlijk, ja, onchristelijk zelfs, dat het ene lid een ander lid niet zou helpen om onze ondergang te voorkomen? Waarlijk, hoe eervoller dat lid is, des te belangrijker het is dat anderen helpen. Ik zeg dan, aangezien de wereldlijke macht door God is aangesteld om boosdoeners te straffen, en om hen die goed doen, te beschermen, behoren ze daarom niet vrij te zijn om hun taak door de gehele Christelijke wereld heen onbelemmerd uit te voeren, zonder aanzien des persoon, of het nu de paus betreft, bisschoppen, priesters, monniken, nonnen of enig anderen? Want als het waar is dat aardse beroepen zoals: kleermakers, schoenmakers, metselaars, timmerlieden, loodgieters, boeren, enz. een minder belangrijke plaats innemen dan de ambten van predikers of mensen die de biecht afnemen, of de geestelijkheid, dan is het ook niet belangrijk dat zij de paus, bisschoppen,

priesters, monniken, van schoenen, kleren, huizen, eten en drinken, voorzien; of het is niet nodig dat men ze eer bewijst. Maar als deze leken worden toegestaan om hun taak ongehinderd te verrichten, wat bedoelen die Roomse schriftgeleerden dan met hun voorschriften, waarmee zij zichzelf vrijstellen van de rechtsbevoegdheid van de wereldlijke macht? De enige bedoeling is vrij te zijn om kwaad te doen en te vervullen wat Petrus schreef: *" En er zijn ook valse profeten onder het volk geweest, gelijk ook onder u valse leraars zijn zullen, die verderfelijke ketterijen bedektelijk invoeren zullen, ook den Heere, Die hen gekocht heeft, verloochende, en een haastig verderf over zichzelven brengende".* (2 Petrus 2:1).

14. Daarom behoort de Christelijke overheid hun wereldlijke taak ongehinderd te kunnen verrichten, of het nu de paus, bisschop of priester betreft; laat iedereen die verkeerd doet de gevolgen aanvaarden. Alle dingen die door de kerkelijke regels zijn opgesteld, en die met de Bijbel botsen, zijn alleen maar Roomse veronderstellingen en verzinsels. Want de heilige Paulus zegt het volgende tegen alle Christenen: *"Alle ziel zij den machten, over [haar] gesteld onderworpen; want er is geen macht dan van God, en de machten, die er zijn, die zijn van God geordineerd. Alzo dat die zich tegen de macht stelt, de ordinantie van God wederstaat; en die ze wederstaan, zullen over zichzelven een oordeel halen. Want de oversten zijn niet [tot] een vreze den goeden werken, maar den kwaden. Wilt gij nu de macht niet vrezen, doe het goede, en gij zult lof van haar hebben; Want zij is Gods dienares, u ten goede. Maar indien gij kwaad doet, zo vrees want zij draagt het zwaard niet tevergeefs; want zij is Gods dienares, een wreekster tot straf dengene, die kwaad doet."* (Romeinen 13:1-4). De heilige Petrus zegt ook in 1 Petrus 2:13,15: *"Zijt dan alle menselijke ordening onderdanig, om des Heeren wil…."* Hij profeteerde ook dat er mensen zouden komen die de wereldlijke overheden zullen verachten. Maar dank zij de kerkverordeningen, is dit waarheid geworden.

15. Welnu, ik denk dat deze eerste papieren muur omvergeworpen is, aangezien de wereldlijke macht ook een lidmaat is van de Christelijke wereld, en deel uitmaakt van 'het geestelijke erfgoed', al heeft zij een aardse taak. Daarom behoort haar taak zonder enige hindernis de gehele Christelijke wereld te omvatten; ze moet kunnen straffen en druk kunnen uitoefenen wanneer en waar dan ook, als schuld of noodzaak het vereisen, of het nu de paus, bisschoppen of priesters zijn. Laten ze maar dreigen met geboden of uitbannen! Waar komt het vandaan dat een priester die schuldig is en zich voor het wereldlijk gerecht moet verantwoorden, van tevoren wordt verklaard, geen moord gedaan te hebben? Dat zou niet gebeuren als men naar de Goddelijke wet het zwaard over zulke misdaden liet gaan.

16. Het is ook niet goed dat zij in het kerkelijk recht zo'n grote vrijheid toekent aan lijf en goederen van de geestelijkheid, alsof de leken niet even zo geestelijk en goede christenen zijn, dan zijzelf; alsof zij niet bij de Kerk behoorden. Waarom is hun lijf, leven, goed en eer zo belangrijk, en het mijne niet, daar wij toch gelijke Christenen zijn? En wij dezelfde doop, geloof, en de Geest hebben, als gelijke Christenen? Alleen uit mensengeboden en inzettingen!

17. Bovendien, die uitzonderingen kunnen niet door een goede Geest zijn verzonnen, noch door iemand die zulke zonden ongestraft toeliet. Want als wij de plicht hebben om tegen de werken en de woorden van de boze geest te strijden en die te vertreden, als wij de opdracht hebben om hem op welke manier dan ook uit te drijven, zoals Christus en Zijn apostelen ons opdragen om dat te doen, moeten we het dan oogluikend toelaten dat de paus of zijn handlangers tot duivelse woorden en werken geneigd zijn? Moeten wij, ter wille van mensen, toelaten dat Goddelijke geboden en waarheden worden tegengehouden, iets dat we door middel van de doop beloofd hadden met ons lijf en leven te verdedigen? Als dat het

geval is, is het zeker dat we schuldig zijn tegen alle zielen die daardoor verlaten worden en verloren gaan.

18. Het moet daarom de duivel zèlf zijn geweest die het volgende heeft gezegd in de kerkverordeningen: "Al was de paus ook zo slecht dat hij mensenmassa's naar de duivel leidde, dan kan hij nóg niet worden afgezet". Op dit vervloekt en duivels fundament bouwt men te Rome, en ze dachten dat we liever de hele wereld naar de duivel zouden laten gaan, in plaats van hun bedriegerij te weerstaan. Als het feit dat de ene mens boven de ander staat genoeg reden was waarom hij straf behoorde te ontlopen, dan kon geen één Christen een ander bestraffen, aangezien Christus de opdracht gaf dat ieder mens zichzelf minder behoort te achten dan een ander en dat men de minste moet zijn. Matth. 18:4; Lukas 9:48.

19. Op plaatsen waar zonde aanwezig is, is ontsnappen van de straf op die zonde iets onmogelijks; zoals St. Gregorius ook schrijft dat we inderdaad allen gelijk zijn, maar het zijn schuldgevoelens die ons aan anderen doet onderwerpen. Nu kunnen we zien hoe zij - die door God en de apostels waren opgedragen om zich aan de wereldlijke macht te onderwerpen, - zich tegenover de Christelijke wereld gedragen, hoe zij door hun eigen verdorvenheid en zonder schriftuurlijke grond haar van vrijheid beroofde. Er is reden om te vrezen dat dit een spel van de Antichrist is, of van zijn nabootser.

De tweede muur

20. De tweede muur is nòg meer brokkelig en waardeloos. Zij willen de baas spelen over de Heilige Schrift, al leren zij hun hele leven daar niets van. Ze wanen dat zij de enige autoriteit zijn, en met een onbeschaamde verdraaiing van woorden willen ze ons wijsmaken dat de paus in dingen van geloof onfeilbaar is, of hij nu een slecht- of een goed mens is, ondanks het feit dat zij geen woord daarvan kunnen bewijzen. Vandaar dat er zoveel ketterse en onchristelijke, ja, zelfs onnatuurlijke verordeningen in de kerkreglementen zijn, iets, waarover we nu maar niet zullen spreken. Want zij maken onbeschaamd verordeningen, wanneer het hun uitkomt, aangezien zij denken dat de Heilige Geest hen niets ten laste zal leggen, al gedragen zij zich nog zo onkundig en duivels. Als dat waar was, waarom is het gebruik van de Heilige Schriften dan nuttig en nodig? Laten we ze dan maar verbranden, laten we dan maar tevreden zijn met de ongeleerde heren in Rome die onkundig zijn van de waarheid, die beweren dat ze de Heilige Geest bezitten - ofschoon Hij alleen in godvruchtige harten woont! Ik kon bijna niet geloven dat de duivel zulke onbenullige opgeblazenheid vertoonde, en ondanks dát nog navolgers had in Rome, als ik het met mijn eigen ogen niet had gelezen.

21. Maar in plaats van met onze eigen woorden met hen te redetwisten, laten we liever de Schriften aanhalen. Paulus zegt in 1 Kor. 14:30: *"Doch indien een ander, die er zit, [iets] geopenbaard is, dat de eerste zwijge".* Wat voor zin zou dit gebod hebben, als we alleen maar dingen moesten aannemen van degenen die het woord voeren, of alleen van hen die een ambt hebben? Christus zegt ook in Johannes 6:45: *"Er is geschreven in de profeten: En zij zullen allen van God geleerd zijn…."* Het kan dus zeer zeker waar zijn dat de paus en allen die hem volgen goddeloze mensen en geen echte Christenen zijn, en dat ze niet door God geleerd zijn, en dat ze de dingen niet op de juiste manier uitleggen. Daarentegen, een eenvoudig mens kan de dingen soms wèl op de juiste manier uitleggen; waarom horen we zulke mensen dan niet na te volgen? Is de paus niet vaak fout geweest? Wie is er dan om Christenen te helpen als de paus de dingen verkeerd ziet, als er niemand anders is die wij kunnen geloven om de Schriften te verklaren?

22. Daarom is het een oudwijfse fabel dat de uitleg van de Schriften, of de bevestiging daarvan, alleen de paus toebehoort, al zijn zij niet in staat om één woord ter verdediging voort te brengen. Zíj waren het die zich die macht hebben toegeëigend; en ofschoon ze

beweren dat deze macht aan St. Petrus gegeven was, toen de sleutels (van het koninkrijk) aan hem werden gegeven, is het duidelijk genoeg om te zien dat die sleutels niet aan Petrus alleen waren gegeven, maar aan de gehele Christen gemeenschap. Matth. 16:19 en 18:18. Bovendien, de sleutels waren niet gegeven als gezaghebbend over de leer of om daarmee over anderen te heersen, maar alleen omtrent de zonde, om daarmee vast te binden en los te maken, volgens het gebod. En wat zij zichzelf toe-eigenen uit Joh. 20: 22, 23 is een ijdele aanmatiging. De woorden van Christus in Lukas 22:32, die aan Petrus waren gericht: *"Maar Ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude"…*kan ook niet op de paus worden toegepast, aangezien de meeste pausen geen geloof hadden, iets wat ze zelf moesten toegeven. Bovendien, Christus bad niet alleen voor Petrus, maar Hij bad ook voor alle apostelen en Christenen, zoals Hij in Johannes 17:9,20 zei: *"Vader, Ik bid voor hen; Ik bid niet voor de wereld, maar voor degenen, die Gij Mij gegeven hebt, want zij zijn Uwe…. En Ik bid niet alleen voor dezen, maar ook voor degenen, die door hun woord in Mij geloven zullen."* Is dat niet duidelijk genoeg gezegd?

23. Denk daar maar eens over na! Zij moeten dus erkennen dat er vrome Christenen onder ons zijn die ware gelovigen zijn, die de Geest en de rechte kennis van Christus hebben. Waarom moeten we dan de dingen die dezen zeggen en hun zienswijze verwerpen, en in plaats daarvan de paus volgen, die nóch geloof, nóch de Geest heeft? Dat te doen betekent de verloochening van het geloof en van de Christelijke Kerk. Bovendien, het is niet de paus alléén die de dingen altijd juist ziet. Het geloofsartikel zegt: *"Ik geloof in één heilige Christelijke Kerk."* Want anders moest men zeggen: "Ik geloof in de paus te Rome." Maar dan beperken wij daarmee de Christelijke Kerk tot één persoon en dat zou niets anders dan een duivelse en de grootste vergissing zijn.

24. Maar, zoals al eerder gezegd werd, wij zijn allen priesters, en als we allen hetzelfde Evangelie en sacrament bezitten, waarom zouden we dan allen ook niet de macht bezitten om de dingen die met het geloof te maken hebben te beproeven en te beoordelen of die dingen juist zijn? Wat betekenen de woorden van Paulus dan in 1 Korinthe 2:15*: " Doch de geestelijke [mens] onderscheidt wel alle dingen, maar hij zelf wordt van niemand onderscheiden.* Of 2 Korinthe 4:13: *"Dewijl wij nu denzelfden Geest des geloofs hebben,…."* Waarom zouden wij dan niet onderscheid mogen maken tussen wat wèl of niet klopt met de dingen van het geloof, iets wat een ongelovige paus ook doet?

24. Al deze en vele andere teksten behoren ons vrijmoedig en vrij te maken, en we moeten niet toestaan dat de Geest der vrijheid, zoals Hij door Paulus wordt genoemd in 2 Kor. 3:17 weggejaagd wordt door de verzinsels van de pausen, maar we behoren onbevreesd alle dingen die ze doen of niet doen, te testen met onze interpretatie van de Schriften, die op geloof berust, en ze dan verplicht om niet hun eigen-, maar de juiste uitlegging te volgen.

In de tijd van het Oude Testament moest Abraham toch doen wat zijn vrouw Sara tot hem zei, die door hem beter onderwezen was dan wie ook in de wereld. De ezel van Bilëam was ook wijzer dan de profeet zelf. Als God toen in staat was om door middel van een ezel tot een profeet te spreken, waarom zou Hij dan nu niet in staat zijn om door middel van een rechtvaardig mens tegen de paus te spreken? Op die wijze vermaant St. Paulus St. Petrus als iemand die fout was, Gal. 2:11. Daarom hoort iedere Christen het geloof te omhelzen, om het te begrijpen en het te verdedigen en de dwalingen te verdoemen.

De derde muur.

25. De derde muur valt vanzelf naar beneden wanneer de eerste twee gevallen zijn. Want wanneer de paus dingen doet die tegen de Schrift ingaan, is het onze plicht om ons aan de Schrift te houden, om hem (de paus) daarmee te vermanen, volgens de woorden van

Christus in Mattheus 18:15,16,17: *"Maar indien uw broeder tegen u gezondigd heeft, ga heen en bestraf hem tussen u en hem alleen; indien hij u hoort, zo hebt gij uw broeder gewonnen. Maar indien hij [u] niet hoort, zo neem nog een of twee met u; opdat in de mond van twee of drie getuigen alle woord besta. En indien hij denzelven geen gehoor geeft; zo zegt het der gemeente; en indien hij ook der gemeente geen gehoor geeft, zo zij hij u als de heiden en de tollenaar.* Ieder lid wordt hier bevolen om zich om andere leden te bekommeren. Het is nog belangrijker als het lid die kwade dingen doet, een leider is, en als dat lid, door zijn slecht gedrag, de oorzaak is van veel schade en krenking voor de anderen! Maar als ik hem voor de gemeente beschuldig, dan behoor ik de gemeenteleden bijeen te brengen.

Voor hun bewering dat alleen de paus kan beslissen om een concilie bijeen te roepen of de beslissingen van die raad kan bevestigen is geen enkele grond in de Schrift, dan hun eigen inzettingen. Deze eigengemaakte stellingen gelden alleen maar zolang ze geen nadelige gevolgen hebben voor de Christenheid, of zolang die stellingen niet tegen Gods geboden ingaan. Wanneer de paus een vermaning heeft verdient, gelden die niet meer, aangezien het schade veroorzaakt aan de Christenheid, als hij niet door middel van een concilie vermaand wordt.

Zo lezen we in Handelingen 15:6 op het Apostolisch Concilie dat het niet Petrus alleen was die besluit nam, maar dat de apostelen en ouderlingen tezamen beslisten. Als Petrus alleen recht daartoe had, dan zou het geen Christelijk Concilie zijn geweest, maar zou een ketterse conciliabulum geweest zijn. De concilie van Nicéa zelfs - de beroemdste van allemaal - werd niet door de bisschop van Rome alleen bijeengeroepen, noch door hem alleen bevestigd, maar door keizer Constantijn, en vele andere keizers die daarna kwamen deden hetzelfde, maar toch waren die de meest Christelijke Conciliën. Maar als de paus alleen recht had om een concilie bijeen te roepen, dan moeten al die concilies ketters zijn geweest. Bovendien, als ik de concilies beschouw die door de paus bijeengeroepen zijn, dan kom ik tot de conclusie, dat daar geen bijzondere dingen tot stand kwamen.

26. Daarom, als dat nodig blijkt te zijn, wanneer de paus een ergernis voor de Christelijke gemeenschap is, behoort een ieder die in staat is, en een trouw lid van het lichaam van Christus is, alles in het werk te stellen om een concilie die waarlijk is, bijeen te roepen. Niemand kan dat beter doen dan de wereldlijke overheid, aangezien daar ook mede-Christenen, mede-priesters, mede-geestelijken zijn. En wanneer dat nodig is, behoren die mensen hun ambt te gebruiken waarin God ze boven anderen heeft geplaatst. Zou het niet onnatuurlijk zijn, als er in de stad brand uitbrak, en als niemand iets deed, terwijl alles wat brandbaar was uitbrandde, alleen maar omdat alléén de burgemeester wat te zeggen heeft in zo'n toestand, of misschien omdat de brand in het huis van de burgemeester begon? Als zoiets gebeurt, is het dan niet de plicht van iedere inwoner om anderen daarvoor te waarschuwen? Is dat niet nog noodzakelijker in de geestelijke stad van Christus, als daar een 'vuur der zonder' uitbreekt, of dat nu door de paus wordt veroorzaakt of door anderen? Als een stad door een vijand wordt aangevallen, hoort men dan niet diegene die de eerste is om anderen te waarschuwen te bedanken? Waarom behoort iemand die de aanwezigheid van de vijand uit de hel aankondigt en Christenen bijeenroept, dan niet te worden bedankt en geprezen?

27. Maar al hun grootdoenerij over een gezag dat zich niet eens durft te verzetten betekent niets. Niemand in de Christelijke wereld mag een ander kwaad doen, of iemand die wordt gekwetst verbieden zichzelf daartegen te verzetten of verdedigen. De enige volmacht die aan de Kerk werd gegeven, is zichzelf op te bouwen. Daarom, als de paus zijn gezag zou gebruiken om het bijeenroepen van een concilie te verhinderen, en op die manier een belemmering tot de opbouw van de Kerk wordt, dan behoren we geen achting voor hem, noch voor zijn gezag, te hebben. En als hij met uitbannen gaat bulderen, dan behoren we zijn gedrag als die van een dwaas te beschouwen, en moeten het verwerpen en hem met

Gods Woord tegengaan en bedreigen. Want dit brutale gezag dat hij heeft is niet juist; hij heeft geen volmacht. En zijn aanmatiging kan snel worden weerlegd met de Heilige Schrift, want Paulus zegt tegen de Korinthiërs: 2 Kor. 10:8: *"Want indien ik ook iets overvloediger zou roemen van onze macht, welke de Heere ons gegeven heeft tot stichting, en niet tot uw nederwerping zo zal ik niet beschaamd worden"* Wie mag deze tekst opzij schuiven? Alleen de invloed van de duivel en de antichrist veroorzaken de weerstand om de dingen die tot opbouw van de Christelijke wereld dienen, te verhinderen. Daarom behoren wij hem in het geheel niet te gehoorzamen, maar wij moeten hem met ons leven en bezittingen, en met alle macht weerstaan.

Zelfs als er een wonder ten voordele van de paus gebeurde, tegen de wereldlijke overheid, of als iemand ineens met een ziekte wordt bezocht - iets wat, zij pochen, soms gebeurd is - moeten wij niet anders zien dan het werk van de duivel om ons geloof te verzwakken. Christus Zelf profeteerde in Mattheus 24:24: *"Want er zullen valse christussen en valse profeten opstaan, en zullen grote tekenen en wonderheden doen, alzo dat zij (indien het mogelijk ware) ook de uitverkorenen zouden verleiden",* en Paulus zegt in 2 Thessalonicenzen 2:9, dat de antichrist, door de kracht van satan, wonderen der leugen zal doen.

28. Laten we daarom hiervan overtuigd zijn: er is geen Christelijke macht die boven Christus staat; zoals Paulus dat in II Kor. 13:8 zegt: *"Want wij vermogen niets tegen de waarheid, maar voor de waarheid".* Alle dingen die Christus tegenwerken zijn beïnvloed door de antichrist en de duivel. Dit is zelfs waar wanneer het wonderen en plagen zou regenen en hagelen. Wonderen en plagen bewijzen niets, vooral niet in deze laatste kwade dagen, waar de Heilige Schrift schrijft over valse wonderen, 2 Thess. 2:9, 10. Wij behoren daarom met een onwankelbaar geloof op Gods Woord te steunen; en dan zal de duivel zijn 'wonderen' wel laten!

29. Daarom hoop ik dat de valse leugens en de bangmakerij die de roomsen een lange tijd hebben gebruikt om ons geweten daarmee bang te maken, hiermee omvergeworpen is. Zij, net als wij allen, zijn aan het zwaard van de overheid onderhevig; ze hebben niet de volmacht om de Heilige Schrift met het gebruik van geweld uit te leggen; ze hebben ook niet het recht om het bijeenbrengen van een concilie te verhinderen, of, om het naar hun eigen zin door te drukken en ons de vrijheid te benemen. Maar als dat toch gedaan wordt, dan zijn ze in feite het werktuig van de antichrist en de duivel, en hebben niets met Christus te maken dan alleen maar in naam.

Einde van het eerste deel.

10. HET TROOSTBOEKJE

DOOR

MAARTEN LUTHER

Verschenen in:
Stemmen uit Wittenberg
Preken, artikelen, brieven enz.
Van Dr. Maarten Luther en zijn tijdgenoten
Deel I
BUNDEL X

De Gereformeerde Bibliotheek te Goudriaan (Z.-H.)
1972

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2012

HET TROOSTBOEKJE

Inleiding

Het is niet voor de eerste keer dat dit boekje van Luther in een Nederlandse vertaling verschijnt. Reeds een jaar nadat het in Wittenberg uitgegeven werd, namelijk in 1521 verscheen het in het Nederlands vertaald te Antwerpen. Of hier in de 16e eeuw nog meerdere vertalingen in onze landstaal op gevolgd zijn, is ons niet bekend.

Wel kennen we een vertaling van veel recenter datum. In de jaren 1930 - 1938 gaf de "Vereniging Doctor Maarten Luther" 21 geschriftjes van de hervormer in vertaling uit, en daaronder bevonden zich ook de "Veertien Vertroostingen", van de hand van de evangelisch-lutherse predikant ds. J.W. Brass.

Dit is intussen ongeveer 30 jaar geleden. Het werkje is niet meer in de handel en bovendien wat stijl en schrijfwijze betreft verouderd. Voor ons waren dat voldoende motieven om het opnieuw te vertalen en uit te geven.

De oorspronkelijke titel is "Tessaradecas consolatoria pro laborantibus et oneratis". Luther schreef het dus in het Latijn. Maar de man voor wie het in eerste instantie geschreven was, Frederik de Wijze, was deze taal niet machtig; daarom heeft zijn hofkapelaan, Georg Spalatinus, het voor hem in het Duits vertaald. De nieuwe Duitse titel was nu "Ein tröstliches Büchlein D.M. Lutheri, in aller Widerwärtigkeit eines jeden christgläubigen Menschen".

Dit brengt als vanzelf ons ertoe iets mee te delen over de aanleiding tot het ontstaan van dit troostboekje.

In de zomer 1519 werd Frederik de Wijze, keurvorst van Saksen, Luthers landsheer ernstig ziek; zozeer dat velen voor zijn leven vreesden. De reeds genoemde hofkapelaan Spalatinus vroeg daarop aan Luther of hij een troostboekje wilde schrijven. Luther deed dit. Overigens geheel op de hem eigen manier, zoals we straks nog zullen zien. Ongetwijfeld zal zijn vorst hem er dankbaar voor geweest zijn. Dat blijkt ook wel hieruit dat hij na zijn herstel de schrijver verzocht een nieuw en groter werk, n.1. een preekboek te schrijven; dus een aanmoediging om voort te gaan op de ingeslagen weg. Daar zat evenwel ook dit achter, dat men te Torgau aan het hof, zich nogal bezorgd maakte over Luthers in deze tijd steeds scherper wordende pen in zijn zuiver polemische geschriften. Men zag hem liever in het stichtelijke genre bezig.

Het was in de maand augustus, dus midden in de zomer dat Luther zijn boekje schreef. In ieder geval is hij er op de 29e augustus mee bezig geweest, want daar zinspeelt hij zelf op als hij even memoreert dat het de dag van Johannes de Dopers dood is. Toch was het, wel als gevolg van de overstelpende drukke bezigheden van de reformator, reeds 22 september eer hij het aan de keurvorst verzenden kon. Aan Spalatinus deelde hij mee, dat hij hem de vrijheid gaf om het "vrij" te vertalen. Deze kwam daar pas eind november mee klaar. De keurvorst had het op dat moment niet meer zo dringend nodig als enkele maanden tevoren, want hij was inmiddels geheel genezen.

Tot dusver was het evenwel alleen nog maar in handschrift ter beschikking. Dit was niet naar de wens van Spalatinus die dit werkje graag breder verspreid zag. Op zijn verzoek verscheen het dan ook in febr. 1520 te Wittenberg in druk, dat wil zeggen zowel de Latijnse tekst als de Duitse vertaling van Spalatinus.

Het vond blijkbaar nogal aftrek, want jaren later vermeldt Luther zelf dat het telkens opnieuw gedrukt werd. Echter lang niet altijd in zijn oorspronkelijke staat. Op de duur kwam het er zo misvormd en verminkt uit te zien, dat Luther zich gedwongen gevoelde het zelf nog eens, gecorrigeerd, uit te geven, wat ook gebeurde in de jaren 1535/36. Het Voorwoord dat Luther bij die gelegenheid schreef hebben we eveneens vertaald en achterin opgenomen.

Wat de inhoud van het boekje betreft, die spreekt ten dele voor zichzelf. Het beeld dat aan de opzet ten grondslag ligt behoeft echter wel enige verduidelijking. Men moet denken aan een schilderstuk, bestaande uit twee panelen. Luther ziet op elk van de beide panelen zeven afbeeldingen: op het eerste paneel zeven afbeeldingen van het kwade, en op het tweede zeven afbeeldingen van het goede. Het parallellisme tussen de beide panelen is tot in de onderdelen volgehouden. Dus ook wat vorm betreft is het boekje een meesterwerkje.

Maar die vorm staat bij Luther, ook hier, beslist niet los van de inhoud. Het beeld dat hij gebruikt en uitwerkt sluit geheel aan bij wat menig lezer van die tijd dagelijks in de kerk zien kon. Op de altaarpanelen vond men vaak afgebeeld de veertien zogenaamde "Nothelfers". Dat waren veertien heiligen, wier namen we maar achterwege zullen laten. Zij waren de heiligen die men in alle dagelijkse zorgen en noden van het leven het meest placht aan te roepen.

Voor Luther betekende dat in deze tijd reeds bijgeloof. Hij heeft dat in zijn Voorwoord en Opdracht aan de keurvorst onomwonden gezegd. Hoewel hij heel goed wist dat ook Frederik, althans tot voor kort, sterke neiging had tot dit bijgeloof. Bij al de onderdanigheid die Luther hier jegens zijn vorst aan de dag legt, mag dit niet over het hoofd worden gezien. Onder zijn kloosterlijke deemoed verborg zich een kritische en vrijmoedige geest.

Hoewel dus in het boekje zelf vrijwel alle polemiek ontbreekt, zit zij toch wel degelijk in het geheel verweven. Tegenover de veertien "noodhelpers" die het bijgeloof zich gevormd heeft stelt hij veertien vertroostingen aan de Heilige Schrift ontleend. God en de Schrift zijn, als het gaat over het gebed in nood, gekomen in de plaats van de heiligen.

Intussen betekent dit niet dat Luther op dit moment reeds het eindpunt van zijn ontwikkeling zou hebben bereikt. Als hij later, in 1535, het boekje opnieuw voor de druk gereed maakt, bekruipt hem de lust hier en daar wat te veranderen of aanvulling te geven. Hij ziet verschillende dingen dan beter en scherper dan 15/16 jaar geleden. En toch weerstaat hij deze verzoeking. Omdat hij, zoals hij zelf zegt, zijn tegenstanders in de gelegenheid wil stellen "tegenstrijdigheden" tussen de jongere en de oudere Luther aan te tonen. Dit is die uitdagende toon, die men zo vaak bij de hervormer beluisteren kan, verankerd in de bittere ernst van de strijdsituatie waarin men zich toen bevond. Maar er zullen toch ook wel geen overwegende bezwaren tegen een ongewijzigde herdrukvan zijn boek bij Luther bestaan hebben. Zijn kritiek trof details, niet de hoofdzaken van wat hij beweerd had

Als wij zelf, thans, enige punten mogen noemen waarop mogelijk de hervormer later kritiek bij zichzelf op zijn vroeger werkje voelde opkomen, dan is het eerste waar we op wijzen Luthers wat overdreven verlangen naar de dood en het lijden. Er zijn uit de geschiedenis van de kerk erger voorbeelden van zulk een verlangen, dat is zeker waar, maar toch overschrijdt ook Luther de grens, als hij beide zo verheerlijkt als hier het geval is. Later is hij daar voorzichtiger in geworden. Dan zegt hij op zijn karakteris-tiek Lutherse manier dat het vroeg genoeg is om aan het lijden te denken als we "het kruis krijgen thuisgestuurd", want dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen het lijden dat we zelf zoeken en op ons halen én het lijden dat van God komt en door Hem ons opgelegd wordt. Voor dit laatste geldt dan echter vrijwel alles, zouden we kunnen zeggen, wat hier in dit boekje geschreven staat.

Kortom, Luther is later, naarmate hij zich meer ontworstelde aan de typisch klooster-lijke geest waar hij jarenlang in gedrenkt was, positiever gaan spreken over de dingen van het aardse leven; hoewel dat zelfs in de verte niet lijkt op wat in onze tijd daarover gezegd wordt, nu men, onzes inziens, naar de andere kant de grens overschrijdt.

Van minder belang maar toch niet onbetekenend is verder dat Luther zich in ons boekje nog niet geheel vrij heeft kunnen maken van de laat middeleeuwse termen, die gebruikelijk waren in de theologie. Zo vallen hier en daar nog de woorden "verdienste" en "verdienen". Zij functioneren niet meer als vroeger, maar blijkbaar heeft de hervormer zich er nog niet van kunnen ontdoen.

En tenslotte, ook in zijn Schriftgebruik vinden we bij hem nog typisch middeleeuwse resten. Hij citeert even vrijmoedig allerlei apocriefe boeken als canonieke, vooral Jezus Sirach en het Boek der Wijsheid.

Dit alles doet intussen weinig af van de grote, onvergankelijke waarde van dit geschrift. Het is een waar troostboekje. Niet alleen in zieke dagen, maar in alle tegenspoeden van het leven. En ook in tijd van voorspoed nuttig te lezen en te overwegen. Geen welvaart, hoe groot ook, kan verdoezelen dat dood en lijden er zijn. Dan in 't bijzonder hebben we troost nodig. Zulke troost als ons hier geboden wordt. Luthers boekje is "menselijk", maar bovenal is het "Schriftuurlijk"; het wijst heen naar het Woord, dat blijft in der eeuwigheid, terwijl alle vlees als gras is; en naar Hem van Wie de kerk belijdt, dat Hij heden, gisteren en tot in eeuwigheid Dezelfde is.

K. Exalto

Luthers Voorwoord bij de uitgave van 1520

Aan de doorluchtige Vorst en Hoogheid, Heer Frederik, Hertog van Saksen, Aartsmaarschalk en Keurvorst van het Heilige Roomse Rijk, Landgraaf van Thüringen en Markgraaf van Meissen, zijn zeer genadige Heer.

Onze Heere en Heiland Jezus Christus heeft een gebod nagelaten, dat alle christenen, zonder enig onderscheid, aangaat, namelijk dat wij medemensen die beproefd worden en lijden menselijkheid betonen moeten, of eigenlijk, zoals de Schrift zegt: werken der barmhartigheid; dat wij het dus als onze taak beschouwen moeten de zieken te bezoeken, de gevangenen te bevrijden en meer van zulke dingen voor onze naasten te doen, om daardoor het leed dat over hen gekomen is, enigszins te verzachten.

Onze Heere Jezus heeft in eigen persoon aan dit gebod het mooiste voorbeeld gegeven, door - uit onmetelijke liefde voor het menselijk geslacht - de schoot van Zijn Vaders te verlaten en in onze ellende en onze gevangenschap af te dalen, dat wil zeggen: in ons vlees en leven dat vol leed is, en door de straf op onze zonden op Zich te nemen, opdat wij gered zouden worden; zoals Hij zegt in Jes. 43: "Gij hebt Mij moeite gegeven met uw zonden, gij hebt Mij vermoeid met uw ongerechtigheden" (Jes. 43: 24). Al wie door dit treffende voorbeeld niet geprikkeld wordt tot navolging, en al wie door de majesteit van het goddelijk gebod niet aangepord wordt tot het verrichten van deze werken van liefde, zal gewis bij het Laatste Gericht de stem van de toornige Rechter horen, die zeggen zal: "Gaat weg van Mij, gij vervloekten, in het eeuwige vuur, hetwelk de duivel en zijn engelen bereid is; want Ik ben hongerig geweest en gij hebt Mij niet te eten gegeven, Ik ben dorstig geweest en gij hebt Mij niet te drinken gegeven; Ik was een vreemdeling en gij hebt Mij niet geherbergd, naakt en gij hebt Mij niet gekleed, ziek en in de gevangenis en gij hebt Mij niet bezocht" (Matth. 25: 41-43).

Nu heb ik vernomen, zeer doorluchtige Vorst, dat Uw vorstelijke Hoogheid met zware ziekte bezocht bent en dat dus in u Christus ziek geworden is; en daarom voel ik het als mijn plicht Uw vorstelijke Hoogheid te bezoeken namelijk door middel van dit geschriftje.

Want ik mag niet doen alsof ik niet Christus' stem vanuit het lichaam en vlees van Uw vorstelijke Hoogheid mij hoorde toeroepen en zeggen: "Zie, Ik ben ziek". Want dingen als ziekten en dergelijke lijden niet wij christenen, maar Christus Zelf, onze Heere en Heiland, in Wie wij leven, zoals Hijzelf in het evangelie duidelijk betuigd heeft, toen Hij zei: "Voorwaar zeg Ik u, voor zoveel gij dit één van deze Mijn minste broeders gedaan hebt, zo hebt gij dat Mij gedaan" (Matth. 25: 40).

Ofschoon wij nu deze liefdedienst alle mensen die door ziekte bezocht werden schuldig zijn, geldt dit toch wel in bijzondere mate wanneer het geloofsgenoten betreft. Want ook Paulus maakt duidelijk onderscheid tussen de geloofsgenoten en de anderen, daar wij aan de eerstgenoemden met zeer nauwe banden verbonden zijn (Gal. 6: 10).

Ik heb echter ook nog andere redenen om mij aan U verplicht te gevoelen. Ik erken dat ik als één van de onderdanen van Uw vorstelijke Hoogheid samen met al Uw andere onderdanen door ziekte mij persoonlijk getroffen moet voelen en zelf er als het ware deel aan hebben moet als een lichaamsdeel dat pijn lijdt omdat het hoofd ziek is, waarop heel onze welvaart, 't welzijn en de vrede van het land rust. Want wij zien in Uw vorstelijke Hoogheid als het ware een Naäman, door wie God heden ten dage voor Duitsland heil beschikt, zoals eertijds Syrië door hem (2 Kon. 5: 1). 't Is om die reden dat het hele Roomse Rijk op Uw vorstelijke Hoogheid alleen het oog gericht heeft, U eert en huldigt als de vader des vaderlands, als een sieraad van het hele Rijk, voornamelijk echter als kroon en schild van de Duitse natie.

Wij zijn Uw vorstelijke Hoogheid echter niet alleen schuldig, U naar vermogen te troosten en Uw leed als ons eigen leed te dragen, maar nog veel meer God ten behoeve van Uw

gezondheid en genezing aan te roepen, wat, naar ik hoop, de onder-danen van Uw vorstelijke Hoogheid ook met de grootste vlijt en ernst zullen doen.

En ik, die U, Uw vorstelijke Hoogheid, meer dan anderen aan zich verplicht hebt door talrijke en bijzondere weldaden, acht het mijn roeping U met een bijzondere dienst mijn dank te betuigen. Daar ik echter arm van geest ben en geen middelen bezit, zodat ik niets bijzonders presteren kan, kwam het mij zeer gelegen dat Uw vorstelijke Hoogheids hofkapelaan, de heer Georg Spalatinus, zich tot mij richtte met het verzoek een geestelijke vertroosting op schrift te stellen en die Uw vorstelijke Hoogheid toe te zenden, want dat zulk een dienst Uw vorstelijke Hoogheid zeer welkom zou zijn. Ik heb toen dit verzoek van mijn vriend niet af willen wijzen, maar heb deze veertien hoofdstukjes opgesteld, als het ware als fragmenten van een gedenkbord of schilderstuk en daar de naam "Veertien Vertroostingen" aan gegeven, met de bedoeling dat zij komen in de plaats van de veertien heiligen van wie ons bijgeloof helpers in alle noden gemaakt heeft en die de naam dragen van "de veertien noodhelpers". Dit bord is echter, niet van zilver, maar geestelijk van aard; de bestemming ervan is niet de kerkmuren te sieren, maar een vroom hart op te beuren en te sterken; en het zal, naar ik hoop, Uw vorstelijke Hoogheid bij zijn huidige ziekte van groot profijt zijn.

Het bestaat evenwel uit twee delen; het eerste deel bevat zeven afbeeldingen van het kwade - de beschouwing hiervan zal het lijden in dit aardse leven zeker temperen; het andere deel stelt op gelijke wijze zeven afbeeldingen van het goede voor ogen, die tot hetzelfde doel zijn samengesteld.

Het moge Uw vorstelijke Hoogheid behagen deze mijn geringe arbeid welwillend te aanvaarden en zo te gebruiken dat het vlijtig lezen en beschouwen van deze afbeeldingen hem een weinig troost brenge. Aan Uw vorstelijke Hoogheid beveel ik mij in alle ootmoed aan

Uw vorstelijke Hoogheids onderdanige

Martinus Luther Doctor

Luthers Voorwoord bij de uitgave van 1535/36

Dit boek heb ik in het begin van mijn optreden geschreven voor en opgedragen aan de edele vorst Frederik, hertog van Saksen, toen hij ernstig ziek was.

Op de wens van velen is het gedrukt. Toen het echter steeds opnieuw gedrukt werd, was het op de duur zo misvormd en verminkt dat ik vele woorden miste, waarvan ik zelf nu niet eens meer vermoeden kan hoe ze precies geluid hebben. Ik heb ze echter zoveel me mogelijk was verbeterd, en, naar ik meen, in hun oude, oorspronkelijke staat hersteld.

Ik heb opzettelijk vermeden iets in het boekje te veranderen of breder uiteen te zetten, al had ik dat wel gekund.

Want ik wil met dit boekje een blijk geven van mijn innerlijke ontwikkeling en hen die mijn "tegenstrijdigheden" vergaren een dienst bewijzen, opdat zij iets hebben waaraan zij hun kwaadwilligheid kunnen botvieren.

Wat mijzelf betreft, 't is mij genoeg mijn Heere Christus en Zijn heiligen te behagen. Dat de duivel en zijn dienaren - die draak met zijn schubbige staart - een hekel aan mij hebben, dat verheugt mij zeer en daar dank ik mijn God voor.

Inleiding

Als de apostel Paulus het heeft over de troost der christenen, zegt hij: "Want al wat te-voren geschreven is, dat is tot onze lering te voren geschreven, opdat wij door lijdzaamheid en vertroosting der Schriften hoop hebben zouden" (Rom. 15: 4). Met deze woorden toont de apostel duidelijk aan, dat wij onze troost uit de Heilige Schrift moeten putten.

De Heilige Schrift vertroost echter op tweeërlei manier; doordat zij ons twee dingen tegelijk voorhoudt; twee dingen, die zij heilzaam met elkaar vermengt, namelijk het kwade en het goede dat ons overkomt.

Ik denk nu aan wat Jezus Sirach zegt: "Vergeet in kwade dagen het goede niet, en denk in goede dagen aan het kwade" (Jezus Sirach 11: 26).

De Heilige Geest weet namelijk dat de mens de dingen die hem overkomen, beoor-deelt naar de mening die hij er over heeft. Iets wat wij gering achten, kan, als wij het bezitten, weinig bijdragen tot onze vreugde, en, als wij het verliezen, ons weinig leed veroorzaken. Daarom stelt de Heilige Geest alles in het werk om de mens van zijn verkeerde waardering en liefde tot de dingen te bevrijden; want als Hem dat eenmaal gelukt is, dan zijn voor de mens immers alle dingen gelijk!

Deze bevrijding nu wordt het beste bereikt door een of ander woord, waardoor immers onze gedachten afgeleid worden van de zaak die ons op dat moment dwars zit en gevestigd worden op iets anders dat niet aanwezig is of althans ons op dat ogenblik niet kwelt. Pas volop geldt dit van de troost van de Schrift; daardoor komen wij tot de ware bevrijding! Die Schrift wendt in dagen van tegenspoed onze blik daarvan af, om ons in plaats daarvan te doen zien de goederen die heden of toekomst ons bieden; en in dagen van voorspoed laat zij ons het kwade overdenken. Wij hebben hier dus als het ware een schilderij bestaande uit twee panelen. Om er een beter gezicht op te krijgen, willen we elk paneel in zeven stukken verdelen. Het eerste paneel stelt "het kwade" voor; wij zullen nagaan: ten eerste het kwade in ons, ten tweede het kwade vóór ons, ten derde het kwade achter ons, ten vierde het kwade onder ons, ten vijfde het kwade aan onze linkerkant, ten zesde het kwade aan onze rechterkant, ten zevende het kwade boven ons. Dezelfde indeling handhaven wij bij het tweede paneel dat "het goede" voorstelt.

I. Het eerste paneel: het kwade.

1. De voorstelling van het kwade in ons

Of de mens het gelooft of niet, dit staat vast en is waar: geen pijn in 's mensen lichaam kan ooit zo groot zijn, dat zij het grootste kwaad in hem zou wezen, want er zijn in hem niet alleen nog veel méér erge dingen, maar ook veel ergere dan die hij gevoelt. Zou een mens zijn innerlijke ellende gevoelen, hij zou zich in de hel wanen; hij draagt de hel namelijk in zich.

U vraagt wellicht: hoe kan dat? De profeet antwoordt: "Alle mensen zijn leugenaars" (Ps. 116: 11) en: "Immers is ieder mens, hoe vast hij staat, enkel ijdelheid" (Ps. 39: 6). Een leugenaar en enkel ijdelheid zijn, dat betekent alle waarheid en vastheid missen; dus, zonder God en geheel niets zijn; en derhalve in de hel en verdoemd zijn.

Omdat God ons echter niet meer dan slechts vaderlijk kastijden wil, laat Hij ons alleen maar de veel geringere pijnen, namelijk die van het lichaam gevoelen en dragen. Hij weet heel goed dat de mens vergaan zou op hetzelfde moment dat Hij hem zijn ganse ellende te aanschouwen zou geven; al zijn er wel enkelen geweest die Hij er een proefje van gegeven heeft en van wie in de Heilige Schrift geschreven staat: Hij doet ze ter helle nederdalen en Hij doet ze wederom opkomen (1 Sam 2: 6).

Ik geef daarom hen gelijk die zeggen dat de pijnen van het lichaam eigenlijk niet meer zijn dan een herinnering aan 's mensen innerlijke ellende. De apostel noemt ze Gods vaderlijke kastijdingen, als hij zegt: "Hij geselt een iegelijk zoon, Die Hij aanneemt" (Hebr. 12: 6). Dat

doet God om deze reden: Hij wil door zulke kastijdingen ofwel kleine ellende, verdrijven die veel grotere ellende die Hij ons besparen wil, zoals in Spreuken 22 staat: "De dwaasheid is in het hart van de knaap; de tuchtroede zal haar vandaar verdrijven" (Spr. 22: 15). Zeg zelf, dragen goede en vrome ouders niet veel meer leed om hun zoons wanneer zij dieven of booswichten worden, dan wanneer zij gewond zijn? Ja, zijzelf slaan die zoons weleens tot zij bloeden, om maar te voorkomen dat zij booswichten worden.

Wellicht is de vraag bij u opgekomen, hoe het komt dat deze ware ellende door de mens niet gevoeld wordt. Ik herhaal dat God het zo ingesteld heeft. Hij wil niet dat de mens vergaat bij het zien van zijn nood, namelijk in zijn innerlijk wezen. Daarom, vergeet in uw kwade dagen het goede niet (Jezus Sirach 11: 26). Let in zulke dagen er op, wat een groot geluk het is, dat u uw ganse ellende niet kent - dan zal het uiterlijk leed u minder zwaar vallen! Maar anderzijds, denk in uw goede dagen aan het kwade! al voelt u uw eigenlijke ellende niet, u mag haar evenwel niet vergeten, u moet er veel aan denken en dankbaar zijn - u zult dan gewis en zeker uw uiterlijk leed, als het komt, minder pijnlijk gevoelen. U ziet dus, de pijn wordt ons in dit leven altijd meer bespaard dan opgelegd. Niet dat 's mensen ganse ellende er niet zijn zou, maar God houdt ze voor hem verborgen, zodat hij er niets van bemerkt en er niet door aangevallen wordt.

Maar zie ook eens die mensen, die, omdat God het zo beschikt heeft, wèl hun ware ellende kennen! Zie hoe heftig zij tegen zichzelf te keer gaan, hoe zij alles wat zij hier op aarde in dit leven ooit zouden kunnen lijden, geringachten, als hun die hellepijn maar bespaard bleef. En zo zou het bij iedereen zijn als hij zijn innerlijke ellende gevoelde of van het bestaan ervan overtuigd was. Hij zou vrijwillig allerlei ander leed gaarne op zich nemen, het zou hem als niets zijn; en hij zou nooit bedroefder zijn dan wanneer hem alle leed bespaard bleef; daarvan hebben we vele voorbeelden bij de heiligen, bijvoorbeeld David in Psalm 6.

Een mens zal daarom zichzelf op deze wijze moeten toespreken: "O mens, gij kent en weet waarlijk uw ellende niet; verheug u en dank God, dat gij niet gedwongen wordt haar te gevoelen". Hoe vertroostend als u dit uzelf voorhoudt! Want dan wordt het kleine dat u opgelegd is, doordat u het vergelijkt met het allergrootste en zwaarste dat u opgelegd zou kunnen worden, gemakkelijk te dragen. Dit is het dan ook wat anderen ertoe gebracht heeft te zeggen: Ik heb iets wat veel erger is, ja de hel zelf verdiend! - eenwoord dat zo gemakkelijk op de lippen genomen kan worden, maar, als je er goed bij nadenkt, iets vreselijks inhoudt.

's Mensen grootste ellende is dus geheel innerlijk, en daarom verborgen. Toch komt zij in pijnlijke vruchten openbaar. Ik denk aan de angst en onzekerheid van een geweten dat verschrikt is. Als een mens niet weet of er aan twijfelt of hij een genadig God heeft, dan wordt het geloof aangevochten. Deze vrucht is dan ook des te bitterder naarmate het geloof zwak is. En deze zwakheid alleen al weegt, als men beide goed tegen elkaar afweegt, heel wat zwaarder dan alle zwakheid van het lichaam, daar zij geestelijk van aard is; ja, bij zorgvuldige vergelijking, blijkt de lichaamszwakte zo licht als een veer.

Verder behoren tot deze innerlijke ellende ook al die droeve ervaringen die de Prediker (Salomo) beschrijft als hij het zoveel en zo vaak heeft over de ijdelheid en kwellingen des geestes (Pred 1: 2,14). Wat een plannen die wij tevergeefs maken; hoe vele wensen die onvervuld blijven! Hoe vele dingen zien en horen wij tegen onze wil! En hoeveel dingen die dan wèl naar onze wens verlopen, stellen ons uiteindelijk teleur. Niets is áf en volmaakt. En al deze kwalijke zaken zijn groter en erger, naarmate iemand hoger van stand is en meer eer geniet. Want zo iemand moet wel meer en grotere aanvechtingen, kwellingen en stormen verduren dan andere lieden, als hen hetzelfde overkomt. Psalm 104 (vs 25) zegt dan ook terecht, dat het in de zee van deze wereld krioelt van grote en kleine dieren, zonder getal, dat betekent: er zijn in deze wereld ontelbare soorten aanvechtingen. Job noemt dan ook terecht het leven van de mens een voortdurende strijd en aanvechting (Job 7: 1).

En al deze kwalijke zaken in ons binnenste zijn natuurlijk niet daarom minder kwalijk omdat zij niet zo erg gevoeld worden, daar wij er aan gewoon geraakt zijn of er dank zij Gods ge-

nade de aandacht voor verloren hebben en het gevoel ervan afgesleten is. Vandaar dat de noden die ons slechts zelden overkomen, veel meer onrust in ons verwekken dan de andere waaraan wij gewend geraakt zijn, daar wij nog niet geleerd hebben ze gering te achten. 't Is dus volkomen waar, dat wij nauwelijks het honderdste deel van onze ellende gevoelen en dat wij, in het algemeen gesproken, onze noden niet op hun eigenlijke gewicht taxeren, maar naar onze inbeelding, naar wat wij ervan voelen of niet voelen.

2. De voorstelling van het kwade vóór ons, ofwel het toekomstig kwaad

Ook dit geeft een mens in zijn noden een aanzienlijke verlichting, als hij zich probeert in te denken welke noden wel eens voor hem weggelegd konden zijn. Er is zoveel, van allerlei aard en van elk formaat wat ons zou kunnen overkomen. Vandaar de vrees, namelijk voor de toekomst, die één van de hevigste gemoedsaandoeningen is. De apostel zegt: Wees niet hoogmoedig, maar vrees (Rom. 11: 20). Dit kwaad is des te groter naarmate we minder weten van welke aard en hoe groot het precies wezen zal. Het spreekwoord zegt: Je kunt op elke leeftijd schrammen oplopen - iets wat toch het meest bij kinderen, ja kleine kinderen voorkomt. Geen mens is algeheel beveiligd tegen welk leed ook dat ergens en ooit onder de mensen is voorgekomen, want alles wat de één lijdt kan ook de ander overkomen.

Hier hoort thuis heel de geschiedenis van het lijden van alle eeuwen, al het geklaag van de hele wereld, een heirleger van meer dan driehonderd ziekten - zoveel beweert men er tegenwoordig te kennen! - die het menselijk lichaam kwellen kunnen. Welnu, als er alleen al zoveel ziekten zijn, hoe groot moet dan niet het getal zijn van andere onheilen, die have en goed, onze vrienden, ja ook onze eigen geest bedreigen, die meer dan iets anders openstaat voor alle mogelijke ellende, als de plaats waar droefheid en ander lijden binnentreden!

Hoe hoger en aanzienlijker wij van stand zijn, des te meer nemen het gewicht en het gevoel van zorgen en moeiten toe, daar men dan armoede, schande, en vernedering van allerlei aard, vooral omdat zij zo plotseling ons overvallen kunnen, ieder uur van de dag - daar alles immers aan een zijden draad hangt - te vrezen heeft, net als het zwaard dat de tyran Dionysius opgehangen had boven het hoofd van de gast die hij aan tafel genodigd had

Alles nu wat ons van al deze kwalijke zaken die ons bedreigen, niet overkomt, moet door ons als winst gezien worden, en benut worden tot troost in hetgeen ons wel overkomt. Zodat u gedwongen bent met Jeremia te zeggen: "Het zijn de goedertieren-heden des Heeren dat wij niet vernield zijn" (Klaagl. 3: 22). Want al het kwaad dat ons niet getroffen heeft, is uitgebleven doordat de rechterhand van de Allerhoogste het tegenhield; een hand die van alle kanten zo krachtig ons beschermt (zoals de geschiedenis van Job leert) dat satan en alle boze machten mokken dat zij tegengewerkt worden.

Laten wij hierdoor leren hoe hartelijk wij de Heere moeten liefhebben, zo vaak ons enige tegenspoed overkomt, want dan herinnert de hemelse Vader, door dit kleine geval, er ons zeer vriendelijk aan hoeveel leed ons eigenlijk wel zou kunnen overkomen als Hij het niet tegenhield. Dan is 't of Hij wil zeggen: de duivel en een onafzienbare menigte gevaren hebben het op u gemunt, om u als het ware met de zeef te ziften (Luk 22: 32), maar Ik heb de zee paal en perk gezet en gezegd: Tot hiertoe en niet verder zult gij komen, hier zal de trots uwer golven blijven staan (Job 38: 10).
Echter één van al deze gevaren zult u onmogelijk ontgaan kunnen. Te zijner tijd zal de koning der verschrikking, de dood, tot u komen. Hij komt zeker en gewis, hoewel niets onzekerder is dan het moment waarop hij komt.

De dood is een groot kwaad. Wij zien dan ook dat vele mensen liever alles wat wij tot dusver aan leed hebben opgesomd, zouden willen ondergaan dan eenmaal te moeten sterven en het einde van al hun ellende mee te maken. Ook de Schrift zegt dat dit kwaad van de dood gevreesd moet worden, hoewel zij overigens al het andere gering acht; want zij zegt: Gedenk aan uw uiterste, dan zult gij in eeuwigheid niet zondigen (Jezus Sirach 7: 38).

Zie toch, hoeveel overwegingen, hoeveel boeken, hoeveel wegen en middelen reeds bijeengebracht zijn om door de herinnering aan de dood de mensen van de zonden te weerhouden, de wereld verachtelijk voor te stellen, hun leed en kwaad te verzachten, de aangevochtenen te troosten. Dit alles dus door ons te plaatsen voor dit vreselijk, groot en onvermijdelijk kwaad! Niemand is er die niet liever elk ander leed op zich nemen zou, als hij daardoor het kwaad van de dood maar ontgaan kon. Ook de heiligen hebben voor dit kwaad gevreesd; en ook Christus, want Die heeft het al bevend en bloed zwetend op Zich genomen (Luk 22: 44), zodat Gods barmhartigheid in geen grotere nood dan deze onze zwakheid ooit krachtiger te hulp is gekomen, zoals wij verderop nog zien zullen.

Deze noden nu zijn alle mensen op aarde gemeen, evenals ook hun heilzaamheid alle mensen gemeen is. Toch heeft een christenmens nog meer redenen om bang te zijn voor het toekomstig kwaad dan anderen, want daaronder kan zich iets bevinden wat nog erger is dan wat wij genoemd hebben. Ik heb het oog op wat de apostel zegt in 1 Kor. 10: "Zo dan wie meent te staan, zie toe dat hij niet valle" (1 Kor. 10: 12). Zo glibberig is namelijk de weg, zo machtig is de vijand, die met onze eigen krachten gewapend is, dat wil zeggen met de machtsmiddelen van ons vlees en alle boze begeerlijkheden, omringd door ontelbare heirlegers van deze wereld aan zijn rechterhand wellusten en genietingen, aan zijn linkerhand vele wederwaardigheden en de kwade wil van mensen; waar dan nog bij komt zijn listigheid, waarin hij een meester is, om op duizenderlei wijze kwaad te doen, te verleiden en te verderven. Wij leven zó, dat wij ook niet één ogenblik zeker kunnen zijn van eigen goede voornemens. Cyprianus die in zijn geschrift "Over de sterfelijkheid" veel daaromtrent ophaalt, leert dan ook dat men verlangen moet naar de dood als de snelle redder uit al deze noden. En inderdaad is het zo, dat waar men mensen vindt die een juist inzicht hebben in de ontelbare gevaren van de hel, men opmerken kan dat zij leven en dood verachten, dus al het kwaad dat we tot nu toe hebben opgesomd, en dat zij verlangen naar hun levenseinde, om verlost te zijn van het kwaad van de zonde, zowel de zonde in ons, dus het aanwezige kwaad waar we het in onze eerste voorstelling over hadden, als de zonde die voor ons ligt, dus ons in de toekomst bedreigt, waar we het thans over hebben.

En voorzeker, dit zijn de beide beste gronden, niet alleen voor het verlangen naar de dood, maar ook voor het gering achten van alle menselijk leed, om maar te zwijgen over het gemakkelijk dragen van slechts een klein beetje leed, wanneer de Heere u dat heeft opgelegd; namelijk om er door voortgestuwd te worden - dit laatste is in elk geval een gave van God.

Welk oprecht christenmens zou zich niet toewensen te sterven, in leder geval ziek te zijn, als hij ziet en gevoelt dat hij zijn gezonde dagen in zonden doorbrengt en in steeds meer zonden vallen kan, ja dagelijks, en aldus zonder ophouden de wil van Zijn goede Vader overtreedt? Denk aan Paulus die in grote moedeloosheid, omdat hij het goede dat hij wilde niet deed, en het kwade dat hij niet wilde wèl deed, klagend uitriep: "Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?" (Rom 7: 24). Zijn antwoord is: De genade Gods door Jezus Christus! Daarom, de mens die het kwaad van de zonde niet voor groter en erger houdt dan het kwaad van de dood, heeft God zijn Vader niet lief zoals het behoort; daar God de dood geen andere taak toebedeeld heeft dan alleen deze: een einde te maken aan het kwaad van de zonde. De dood is dus de dienaar van het leven en van de gerechtigheid, zoals uit het vervolg blijken zal.

3. De voorstelling van het kwaad achter ons, ofwel het kwaad in 't verleden

Vooral deze derde voorstelling biedt ons een beeld van Gods vriendelijke barmhartigheid, in staat om ons in al onze noden en angsten te troosten. Geen mens immers gevoelt Gods beschermende hand krachtiger over zich uitgestrekt dan wanneer hij zich herinnert de jaren van het leven dat achter hem ligt. Augustinus zegt: "Wanneer de mens voor de keus gesteld zou worden, te sterven of zijn leven dat voorbij is nog eens over te doen, dan verkiest hij, bij het zien van zoveel gevaren en rampen waaraan hij slechts ternauwernood ontsnapt is, de dood". Ieder die de zaak goed overweegt geeft Augustinus hier gelijk. Op dit punt komt de

mens tot het inzicht dat hij vaak veel dingen gedaan en geleden heeft, zonder ze te willen of na te streven, ja zelfs tégen zijn wil, dingen die hij vóór ze plaatsvonden of zelfs nog terwijl zij plaatsvonden zo weinig op het oog had, dat hij, toen ze voorbij waren, verwonderd moest uitroepen: Wat is het toch heel anders gelopen dan ik gedacht had! Hier blijkt de waarheid van het spreekwoord: De mens wikt, maar God beschikt! dat wil zeggen, God maakt dat het heel anders gaat en heel anders uitkomt dan de mens dacht. Zo kunnen we reeds op dit ene punt onmogelijk loochenen dat ons leven en onze daden bestuurd worden door Gods wonderbare macht, wil en goedheid, en niet door onze wijsheid en ons inzicht. Wij belijden dat God menigmaal bij ons geweest is, zonder dat wij het zagen of voelden, zoals Petrus zegt: "Hij zorgt voor u" (1 Petrus 5: 7).

Daarom, al bestonden er geen boeken of preken dan zou alleen al ons leven, dat door zovele noden en gevaren is heengegaan, meer dan genoeg getuigen van de goedheid van God, die ons zeer liefelijk nabij is. Deze goedheid van God heeft ons ver boven al ons denken en voelen als in haar schoot gedragen, zoals Mozes zegt: De Heere heeft hem als Zijn oogappel behoed en hem geleid en op Zijn schouders gedragen (Deut 32: 10).

Vandaar al die herinneringen en vermaningen in het Psalmboek: "Ik gedenk aan de dagen van ouds, ik overleg al Uw daden; ik spreek bij mijzelve van de werken Uwer handen" (Ps. 143: 5). "Ik zal gedenken Uw wonderen van ouds her" (Ps. 77: 12). "Ik heb gedacht, o Heere, aan Uw oordelen van ouds af, en heb mij getroost" (Ps. 119: 52). Al deze en dergelijke woorden kunnen hier aangehaald worden, opdat wij weten dat God zonder twijfel altijd bij ons zijn zal, ook al lijkt Hij wel eens ver weg, zoals Hij ook bij ons was in het verleden, al dachten we van niet en al zagen wij Hem niet. Hij die reeds in zovele noden onze zaak behartigd heeft, zonder dat wij er zelf iets aan deden, zal ons ook in kleinere noden en gevaren niet verlaten, ook al denken wij van wel. Hoor maar wat Hij zegt bij Jesaja: "Voor een klein ogenblik heb Ik u verlaten, maar met grote ontfermingen zal Ik u vergaderen" (Jes. 54: 7).

Verder, wie heeft zorg voor ons gedragen gedurende de vele nachten dat wij sliepen? Wie heeft voor ons gezorgd zo vaak wij ons werk verricht, gespeeld en al die ontelbare dingen gedaan hebben, waarbij wij in 't geheel niet aan onszelf dachten? Of anders gezegd: Als 't gaat over zorg dragen voor onszelf, is het werkelijk waar, dat wij daar zoveel tijd aan besteden? Moet zelfs een vrek, hoewel hij er op uit is geld te winnen, niet bij tijden, midden in zijn bezigheden, zijn zorg laten varen?

Zo zien we dat alle zorg voor ons, of wij het willen of niet, alleen op God neerkomt en dat wij slechts zeer zelden aan onszelf overgelaten zijn. Slechts zo nu en dan komt de Heere God hiertoe ons aan onszelf over te laten, namelijk om ons te leren Zijn goedheid te belijden, en om ons te laten zien welk een groot verschil er is tussen Zijn zorg en de onze. Vandaar dat Hij ons soms met een of andere lichte ziekte of iets anders wat onaangenaam is, op de proef stelt en dan doet alsof Hij op dat moment niet voor ons zorgt; hoewel Hij in werkelijkheid altijd voor ons zorgt. Als blijk daarvan verhindert Hij, dat de vele onheilen die van alle kanten ons bedreigen, ons allen tegelijk zouden overvallen. Zo beproeft Hij ons als Zijn lieve kinderen. Hij wil zien of wij vertrouwen willen op Zijn zorg, die wij reeds in heel ons leven ervaren hebben, of wij inzien hoe nutteloos en machteloos ons eigen zorgen is. Immers, wij die niet eens wat pijn aan het been, zelfs niet voor eventjes, stillen kunnen, wat moeten wij beginnen, wat zouden wij kunnen? En waarom zijn wij dan toch nog zo bang op een moment dat slechts één enkel gevaar of kwaad ons bedreigt? Waarom laten we de zorg niet aan Hem over, te meer daar wij toch, zoals ons eigen leven getuigt, reeds uit zovele noden door Hem gered en bewaard zijn, zonder dat wij er zelf iets toe bijdroegen? Deze dingen te verstaan betekent Gods werken te verstaan, Zijn werken te gedenken en daardoor getroost te worden in moeilijke levensomstandigheden. Maar die het niet verstaan, vallen onder wat er staat in Ps. 28 "Omdat zij niet letten op de daden des Heeren, noch op het werk Zijner handen, zo zal Hij hen afbreken en zal hen niet bouwen" (Ps. 28: 5). Want zij die de zorg voor zichzelf niet voor een klein poosje aan God willen afstaan tonen grote ondankbaarheid jegens alles wat Hij reeds gedurende hun leven voor hen gedaan heeft.

4. De voorstelling van het kwaad onder ons, ofwel het kwaad dat van beneden komt

Wij hebben in alles wat ons ooit is overkomen tot nu toe enkel en alleen de goedheid van God gezien, die zo groot en ons zo nabij is, dat onder de talloze noden waardoor wij in dit leven omringd zijn en waardoor wij gevangen gehouden worden, er toch altijd slechts een paar zijn die op ons losgelaten worden en dan nog maar voor een poosje, zodat elk kwaad afzonderlijk, als het er is en ons drukt, ons slechts ernstig vermant om toch te denken aan Gods grote goedheid, dat Hij niet toelaat dat de hele menigte van gevaren en noden waar wij midden in zitten op ons afkomt.

Want is het niet een wonder als iemand op wie ontelbare pijlen afgeschoten worden slechts zo nu en dan door één ervan getroffen wordt? Een gunst is het dat niet allen, en een wonder is het dat niet velen van hen doel treffen!

Als eerste kwaad dat van beneden komt noemen wij de dood, en als tweede de hel.

Als wij in ogenschouw nemen de zo verschillende manieren waarop sommige mensen de dood gevonden hebben en de zo verschrikkelijke dood waarmee sommige zondaren gestraft zijn, dan gaan onze ogen er voor open dat wij veel minder lijden dan we verdiend hebben. Want hoevelen worden opgehangen, verdronken, gewurgd of onthoofd, die misschien heel wat minder zonden gedaan hebben dan wij! Hun dood wordt ons door Christus als een spiegel voorgehouden waarin wij zien kunnen wat wij verdiend hebben. Want toen Hem melding gemaakt werd van sommige Galileeërs, wier bloed Pilatus met hun offer vermengd had, antwoordde Hij: "Meent gij dat deze Galileeërs zondaars zijn geweest boven al de Galileeërs, omdat zij zulks geleden hebben? Ik zeg u: Neen; maar indien gij u niet bekeert, zo zult gij alles desgelijks vergaan. Of die achttien, op welke de toren in Siloam vielen doodde ze; meent gij, dat deze schuldenaars zijn geweest boven alle mensen die in Jeruzalem wonen? Ik zeg u: Neen; maar indien gij u niet bekeert, zo zult gij allen insgelijks vergaan" (Luk 13: 2-5). Want wij kunnen toch niet de mening toegedaan zijn dat wij minder straf verdiend hebben dan anderen, als wij dezelfde of zelfs nog grotere zonden begaan hebben? God gerechtigheid en waarheid zal toch niet terwille van ons een uitzondering maken en tot leugenaarster worden! Zij heeft bepaald dat aan een ieder gegeven zal worden naar zijn werken (Rom 2: 6), behalve wanneer we haar vóór zijn en althans door het geduldig dragen van een beetje leed haar voldoening geven.

Wat de hel en de eeuwige verdoemenis betreft, hoeveel duizenden mensen zijn daar, die nauwelijks het duizendste deel van onze zondeschuld op zich hebben. Hoeveel meisjes en jongens die wij "onschuldige" kinderen noemen! Hoeveel monniken, priesters, maar ook gehuwden, die naar het scheen gedurende heel hun leven God dienden, en nu eeuwig gestraft worden, wellicht omdat zij één enkel keertje in zonde vielen. Want het mag niet verzwegen worden: Gods gerechtigheid eist vergelding voor elke zonde, en haat en verdoemt de zonde zonder enig onderscheid te maken, bij wie ze ook ooit gevonden wordt. Hoe groot is derhalve Gods barmhartigheid dat Hij mensen die deze eeuwige verdoemenis reeds menigmaal verdiend hebben toch nog de hel bespaard heeft! Al uw lijden valt hierbij vergeleken weg. Van hoeveel gewicht is het nog, zo vraag ik u, als het wordt afgewogen tegen de eeuwige pijn die de verdoemden lijden, misschien om slechts één overtreding? Is het geen wonder, dat wij tot dusverre er nog vrij van bleven, ongedeerd, ondanks onze vele zonden, die God in Zijn genade ons niet toerekende? Als wij bij deze weldaden van God niet stilstaan of er onverschillig onder blijven, dan is dat de ondankbaarheid en verhardheid van een gevoelloos ongeloof.

Hier wijzen wij op zovele ongelovigen, heidenen, Joden en kinderen, die, als aan hen de genade gegeven was die ons gegeven is, nu niet in de hel zouden zijn, maar in de hemel en veel minder gezondigd zouden hebben. Christus Zelf heeft ons dit voorgehouden, toen Hij zei: "Wee u Chorazin, wee u Bethsaïda! Want zo in Tyrus en Sidon de krachten waren geschied, die in u geschied zijn, zij zouden zich eertijds in zak en as bekeerd hebben. Doch Ik zeg u: Het zal Tyrus en Sidon verdraaglijker zijn in de dag des oordeels dan u. En gij

Kapernaüm, dat tot de hemel toe zijt verhoogd, gij zult tot de hel toe neergestoten worden; want zo in Sodom die krachten waren geschied, die in u geschied zijn, zij zouden tot op de huidige dag gebleven zijn. Doch Ik zeg u, dat het het land van Sodom verdraaglijker zal zijn in de dag des oordeels dan u" (Matth. 11: 21-24). Zo zien wij dan hoeveel lof en liefde wij onze genadige God schuldig zijn, bij alle leed dat wij in deze wereld ervaren, daar het nauwelijks één druppeltje is van het leed dat wij verdiend hebben, en dat door Job vergeleken wordt met de zee en het zand der zee (Job 6: 3).

5. De voorstelling van het kwaad aan onze linkerkant

U moet u nu voor ogen stellen de hele menigte van onze tegenstanders en kwaadwilligen. En laten we dan eerst zien wat voor kwaad zij ons, ons lichaam, onze goederen, onze goede naam en faam en onze zielen, nièt gedaan hebben, hoewel zij 't wel begeerden, en ook zeker gedaan zouden hebben als zij daarin door Gods beschikking niet verhinderd waren. Hoe hoger iemand van stand en aanzien is, des te meer is hij blootgesteld aan de listen en lagen, kwaadsprekerij en aanvallen van deze vijanden. Hier kan men opnieuw bemerken en ervaren hoe doeltreffend Gods hulp is. En waarom zouden wij ons dan verwonderen als op een keer één van deze beproevingen ons treft? Laten wij dan liever acht geven op het kwaad dat onze tegenstanders en de slechte mensen zélf overkomt - niet om ons daarover te verheugen, maar om medelijden met ze te hebben. Zij zelf zijn immers, net als alle andere mensen, prijsgegeven aan dezelfde gevaren als wij; dat is uit het voorafgaande wel gebleken. Maar zij zijn daarbij er veel ellendiger aan toe dan wij, want zij staan buiten die lichamelijke alsmede geestelijke gemeenschap waarin wij ons bevinden. Ons lijden betekent dan ook niets vergeleken bij het hunne, omdat zij in zonden, in ongeloof, onder de toorn van God en de heerschappij van de duivel leven en arme slaven van de zonde zijn, zodat, al zou de hele wereld ze vervloeken, men hen niets ergers zou kunnen toewensen. Welbeschouwd ziet u hier dat wij dan toch maar beter een beetje pijn in ons lichaam, als God dat wil, verdragen kunnen, wij die door Gods goedheid leven in het geloof, in het Rijk van Christus en onder Gods heerschappij. Eigenlijk zouden wij die pijn niet eens mogen voelen, daar wij een overvloed van de meest edele gaven van God genieten. Een christelijk en vroom hart vindt de ellende van deze mensen zo groot dat het eigen lasten, daarbij vergeleken, zelfs aangenaam vindt. Dat gebiedt Paulus in Fil. 2: "Een iegelijk zie niet op het zijne, maar een iegelijk zie ook op hetgeen der anderen is. Want dat gevoelen zij in u, hetwelk ook in Christus Jezus was, Die in de gestaltenis Gods zijnde, geen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn, maar heeft Zichzelf vernietigd, de gestaltenis eens dienstknechts aangenomen hebbende, enz" (Fil 2: 4vv) . Dat wil zeggen, in heilige liefde nam Hij onze gestalte aan en deed Hij met onze pijnen of ze de zijn waren; zozeer vergat Hij het zijn en ontdeed Hij Zich ervan, dat men bevond dat Hij in alles ons mensen gelijk was geworden; niets menselijks heeft Hij beneden Zich geacht, Hij heeft Zich geheel aan ons lijden overgegeven.

Bezield en bewogen door dezelfde liefde hebben de heiligen de gewoonte voor de goddelozen, ja ook voor hun persoonlijke vijanden te bidden en alles te doen wat Christus gedaan heeft, en ook het hun aangedane onrecht zogoed als hun eigen braafheid te vergeten en alleen te bedenken hoe zij hun vijanden of de mensen die slecht zijn bevrijden kunnen van hun ondeugden; want daardoor worden zij heel wat meer gepijnigd dan door hun lichamelijke ongemakken; zoals van Lot geschreven staat (2 Petrus 2: 8), namelijk dat hij gewoond heeft onder zulken die dagelijks zijn rechtvaardige ziel met hun onrechtvaardige werken pijnigden. U ziet hier, derhalve, hoezeer ook de diepte van de ellende van de goddelozen een oorzaak is om zich over hen te ontfermen, medelijden met ze te hebben, en tegelijkertijd ons eigen leed te vergeten; tenminste als de liefde van God in ons is en het besef dat God ons eigenlijk niets dragen laat, vergeleken bij de lasten die zij dragen.

Maar die gedachte heeft helaas weinig vat op ons. Want het oog van ons hart is niet rein genoeg om te kunnen zien hoe groot de smaad en de ellende is van de mens die onder de

zonde bedolven ligt, dat wil zeggen, die van God gescheiden en door de duivel bezeten is. Maar wie is zo hard dat hij niet schrikt bij het zien van de erbarmelijke gestalte van hen die voor de kerkdeuren en op de straten liggen met verteerde en door etter en vuil mismaakte aangezichten, neuzen, oren en andere lichaamsdelen; ja zozeer schrikt, dat het hem tegen de borst stuit aan deze mensen te denken, laat staan ze eens goed te bekijken? Wat zou God echter door deze vreselijke en verschrikkelijke gestalte van mensen die onze broeders zijn, ons anders laten zien dan de ziel van de zondaar die er nog vreselijker uitziet? Ook zij ligt in etter en vuil, zelfs al gaat de zondaar als het ware in purper, goud, rozen en leliën, ja als een paradijskind door het leven. O hoeveel erger staat het met de zondaars in deze wereld dan met één van deze melaatsen. Daar wil God onze ogen voor openen!

Waarlijk, omdat wij niet letten op de onpeilbare en ontelbare noden van onze naaste, daarom houden we alle tegenspoed die ons weleens overkomt, hoe weinig het ook is, dadelijk voor de enige en allergrootste nood die er bestaat. En toch zijn onze vijanden er erger aan toe dan wij, ook lichamelijk. Want zij hebben een verontrust geweten en wat zou hen dan ooit echt aangenaam kunnen zijn of reine vreugde kunnen geven, zelfs al hadden en verkregen zij alles wat zij wilden en begeerden? Is er iets wat vreselijker is dan de onrust van een knagend geweten? Jesaja zegt: "Doch de goddelozen zijn als een voortgedreven zee, want die kan niet rusten en haar wateren werpen slijk en modder op; de goddelozen, zegt mijn God, hebben geen vrede" (Jes 57: 20 - 21). Aan hen kunnen we zien wat Mozes zegt: "De Heere zal u aldaar een bevend hart geven, en bezwijking der ogen en matheid der ziel; en uw leven zal tegenover u hangen; en gij zult nacht en dag schrikken, en gij zult van uw leven niet zeker zijn. Des morgens zult gij zeggen: Och, dat het avond ware! En des avonds: Och, dat het morgen ware! Vanwege de schrik uws harten, waarmede gij zult verschrikt zijn, en vanwege het gezicht uwer ogen, dat gij zien zult" (Deut 28: 65 - 67).

Kortom, wie met opmerkzaamheid de nood aller noden, zowel bij zijn vrienden als bij zijn vijanden gadeslaat, die zal niet alleen zijn eigen noden vergeten en het er voor houden dat wat hij zelf lijdt niets is, maar die zal ook een brandend verlangen hebben, met Mozes (Exod 32: 32) en Paulus, dat het hem gegeven mocht worden om voor anderen te sterven en van de Heere Christus verbannen te zijn en uit het boek des levens gedelgd te worden, zoals in Rom 9 (vs 3) geschreven staat, opdat die anderen daardoor vrijuit gaan. Zulk een brandende liefde was er in Christus, toen Hij voor ons stierf en in de hel nederdaalde, waarbij Hij ons een voorbeeld naliet om, evenals Hij, zorg te dragen om de nood en het lijden van anderen en onze eigen noden te vergeten, ja zelfs ernaar te verlangen.

6. De voorstelling van het kwaad aan onze rechterkant

Hier staan onze vrienden die met hun lijden ons in ons lijden troosten, zoals Petrus zegt: Wederstaat de duivel, vast zijnde in het geloof, wetende dat hetzelfde lijden aan uw broederschap, die in de wereld is, volbracht wordt (1 Petrus 5: 9). En de heilige christelijke kerk bidt in haar gebeden ('t Romeinse brevier), dat wij ons door de voorbeelden van de heiligen zullen laten overhalen tot het navolgen van hun lijden; immers zij zingt: "Hoeveel martelingen hebben alle heiligen geleden, opdat zij de palmtak van het martelaarschap gewis behalen mochten". Door deze Schriftwoorden en liederen van de kerk leren wij dat de feesten, herinneringsdagen, kerken, altaren, namen en beelden van heiligen daartoe gevierd en vermeerderd worden opdat wij door het voorbeeld dat zij gegeven hebben getroost en vermaand worden om het lijden dat zij leden ook te lijden. Als niet op deze wijze die dagen enzovoorts gevierd worden dan kan de verering van heiligen, in welke vorm ook, onmogelijk vrij blijven van bijgeloof. We zien dan ook, dat velen inderdaad wel het lijden van de heiligen gedenken en vieren maar allerminst met de bedoeling het ook zelf op zich te nemen; integendeel, juist met het vooropgezette doel dit niet te doen. Zij handelen hierdoor volkomen in strijd met het voorbeeld en de gedachtenis aan de heiligen. Wel vieren zij hun feesten zogenaamd om er een voorbeeld aan te nemen, maar in werkelijkheid is er geen sprake van.

Hoe treffend vertroost in dit opzicht de apostel ons als hij zegt: "Gij hebt nog ten bloede toe niet tegengestaan, strijdende tegen de zonde; en gij hebt vergeten de vermaning, die tot u als tot zonen spreekt: Mijn zoon, acht niet klein de kastijding des Heeren, en bezwijk niet, als gij van Hem bestraft wordt. Want die de Heere liefheeft, kastijdt Hij, en Hij geselt een iegelijk zoon, Die Hij aanneemt. Indien gij de kastijding verdraagt, zo gedraagt Zich God jegens u als zonen (want wat zoon is er, die de vader niet kastijdt?); maar indien gij zonder kastijding zijt, welke allen deelachtig zijn geworden, zo zijt gij dan bastaarden en niet zonen. Voorts, wij hebben de vaders van ons vlees wel tot kastijders gehad en wij ontzagen hen: zullen wij dan niet veel meer de Vader der geesten onderworpen zijn, en leven? Want gene hebben ons wel voor een korte tijd, naar dat het hun goeddacht, gekastijd, maar Deze kastijdt ons tot ons nut, opdat wij Zijn heiligheid zouden deelachtig worden. En alle kastijding als die tegenwoordig is, schijnt geen zaak van vreugde, maar van droefheid te zijn; doch daarna geeft zij van zich een vreedzame vrucht der gerechtigheid, die door dezelve geoefend zijn" (Hebr. 12: 4 - 11) Aldus spreekt Paulus. Wie zou niet door zulke woorden verschrikt worden? Paulus verklaart toch duidelijk, dat zij die Gods kastijding missen, niet kinderen Gods zijn?

Aan de andere kant, wie wordt krachtiger vermaand en uitnemender vertroost dan de mens die hoort dat degenen die door de Heere gekastijd worden door Hem geliefd zijn, Zijn kinderen zijn en leven in de gemeenschap der heiligen, en daarom, ook als zij lijden, niet verlaten zijn? Dit krachtig troostwoord maakt de kastijding zelfs liefelijk en aangenaam.

Niemand mag hier tegen in brengen*, dat nu eenmaal sommigen weinig en anderen veel lijden, de één meer tegenspoed heeft dan de ander.*

Want een ieder wordt beproefd met mate en niet boven zijn vermogen, zoals in Ps. 80 geschreven staat: Gij spijzigt ons met tranenbrood en geeft ons tranen te drinken met mate (Ps. 80: 6); wat ook Paulus zegt: "God is getrouw, die u niet zal laten verzocht worden boven hetgeen gij vermoogt, maar Hij zal met de verzoeking ook de uitkomst geven, opdat gij ze kunt verdragen" (1 Kor 10: 13). Hoemeer leed en aanvechting, des te meer hulp en goddelijke bijstand, zodat de pijnen en aanvechtingen meer ongelijk schijnen dan zij in werkelijkheid zijn. Maakt ook Johannes de Doper, wiens onthoofding door Herodes wij vandaag (29 augustus) gedenken, niet ons allen beschaamd? Staan wij niet verwonderd dat een man die zo groot was, dat onder allen die uit vrouwen geboren zijn, niemand is opgestaan die groter is dan hij (Matth 11: 11), hij de enige "vriend des Bruidegoms" (Joh 3: 29), de voorloper van Christus, dat hij niet eens op grond van een openbaar vonnis gedood werd, niet eens onder het voorwendsel van een bepaalde schuld (zoals Christus) aange-klaagd werd, ook niet op wens van het volk, maar, in de kerker, op verzoek van een danseresje, de dochter van een echtbreekster? De smadelijke en totaal nutteloze dood van deze ene heilige, en zijn - op zulk een onwaardige wijze - prijsgegeven leven aan de gril van zijn ergste vijandin, die echtbreekster, moge voor ons in al ons lijden een verzachting betekenen. Waar is hier God, dat Hij dit kon aanzien? Waar is hier Christus, dat Hij het verhaal aanhoren en er geheel over zwijgen kon? Johannes kwam om, als was hij bij God, de mensen en alle schepselen onbekend! Ach, ons lijden, wat is dat vergeleken bij de dood van deze man! Moeten wij bij zo'n vergelijking ons niet schamen? En zouden we eigenlijk ons daarbij niet op ons eigen lijden moeten beroemen? Waar durven we nog ons gezicht te laten zien, als we geen enkel leed dragen willen, terwijl zulke grote mannen zelfs een zo verachtelijke dood sterven wilden, zonder hem verdiend te hebben, terwijl bovendien hun lichamen na hun dood aan de smaad van vijanden prijsgegeven werden? "Zie", zegt de Heere bij Jeremia, "degenen welker oordeel het niet is de beker te drinken, zullen ganselijk drinken; en zou gij enigszins onschuldig gehouden worden? Gij zult niet onschuldig gehouden worden, maar gij zult ganselijk drinken" (Jer 49: 12). Terecht klaagde daarom die kluizenaar die gedurende een heel jaar gezond geweestwas, terwijl hij tevoren steeds ieder jaar een keer ziek geweest was; hij klaagde zeer en weende, want hij dacht dat God hem

vergeten en hem Zijn genade onttrokken had. Zo nodig en zo heilzaam is namelijk de kastijding des Heeren voor alle christenen.

Laat ons bedenken hoe weinig ons lijden te betekenen heeft, als wij daar naast leggen wat de lieve heiligen geleden hebben aan pijn en gevangenschap, door vuur en zwaard, door wrede wilde dieren en talloze martelingen. En in ieder geval heeft ons lijden maar weinig te betekenen als wij in rekening brengen de aanvechtingen die onze tijdgenoten doormaken als zij de zwaarste hinderlagen van de duivel verdragen moeten; want er zijn er velen die door de duivel zwaar belaagd worden en naar lichaam en ziel veel zwaarder lijden dan wij.

Sommigen zeggen echter: 'Ik keur het af dat mijn lijden vergeleken wordt met dat van de lieve heiligen; want ik ben een zondaar en het niet waardig dat ik met hen vergeleken word. Terwijl zij gemarteld werden omdat zij onschuldig waren, lijd ik om mijn zonden. Daarom is 't ook geen wonder dat zij al hun lijden en hun noden gewillig en van harte gedragen hebben.' O wat een dwaze redenering! Want als het waar is dat u lijdt om uw zonden, verheug u dan dat op deze wijze uw zonden afgewist en van u weggenomen worden. U meent toch niet dat de heiligen zonder zonden waren? Hebt u soms een even grote vrees dat u gelijk bent aan Herodes en de moordenaar aan Christus' linkerhand? Nee, u bent hun niet gelijk, mits u geduldig lijdt. Want wat maakte onderscheid tussen de moordenaar die aan Christus' rechterhand hing en die aan Zijn linkerhand hing? Toch immers alleen het geduld in het lijden, dat de één wèl en de ander nièt had. Bent u een zondaar? Accoord! de moordenaar aan Christus' rechterhand was het ook, maar met zijn geduld heeft hij de eer van de gerechtigheid en heiligheid verdiend. Doe u dat ook! U kunt niet het minste leed dragen of het is òf om de zonde òf terwille van de gerechtigheid. Beide maken de mens heilig en zalig, mits hij het lijden liefheeft. Daarom kunt u u met niets verontschuldigen. Zodra u belijdt dat u naar recht straf lijdt, namelijk om uw overtredingen bent u even rechtvaardig en heilig als de moordenaar ter rechterzijde. Want een schuldbelijdenis maakt de mens rechtvaardig en heilig, omdat hij daarin de waarheid spreekt. Op hetzelfde ogenblik dat hij zijn zonden belijdt, lijdt hij niet meer om die zonden; hij lijdt dan onschuldig. Een rechtvaardig mens lijdt altijd louter onschuldig. U wordt echter pas rechtvaardig als u belijdt dat u uw aanvechting, uw lijden en uw noden verdiend hebt door uw zonden. Daarom is het geheel juist en betamelijk dat uw lijden vergeleken wordt met dat van de lieve heiligen. Immers het was ook juist en betamelijk dat uw schuldbelijdenis met die van de lieve heiligen vergeleken werd. Er bestaat voor allen maar één waarheid, één schuldbelijdenis, één kruisdragen en één ware gemeenschap van de heiligen in alle dingen en door alle dingen.

7. De voorstelling van het kwade boven ons

Aan het eind van alles moet men het hart verheffen en met de Bruid de mirreberg beklimmen (Hooglied 4: 6), dat is: onze gekruisigde Heere en Zaligmaker, Jezus Christus, het Hoofd van alle heiligen en de koning van alle noodlijdenden, over Wie velen veel en allen alles geschreven hebben, zoals ook betaamt! De Bruid wordt opgewekt aan Hem te denken, hoor maar: "Zet mij als een zegel op Uw hart, als een zegel op Uw arm" (Hooglied 8: 6). Het bloed van dit Lam, gestreken aan de deurposten, houdt de doodsengel ver weg (Exodus 12: 7-13). Hem roemt de Bruid met deze woorden: Uw haar is als het purper van een koning (Hooglied 7: 5), dat betekent: het denken aan Hem wordt rood gekleurd door de herinnering aan Zijn lijden. Hij is het hout dat Mozes in de bittere wateren van Mara - dat is: in de bittere smarten - werpen moest, en waardoor zij zoet geworden zijn (Exod. 15: 23v). Want geen lijden is zo bitter, dat het lijden van Christus, onze Heere, het niet zoet maakt, de dood zelfs niet uitgezonderd, want de Bruid zegt: "Zijn lippen zijn als leliën, druppende van vloeiende mirre" (Hooglied 5: 13). Hoe zijn echter leliën en lippen met elkaar te vergelijken, daar immers deze rood en gene wit zijn? De woorden van de Bruid hebben deze geestelijke betekenis: Christus' woorden zijn geheel wit en rein, daarin is niets van bitterheid of afgunst, ze zijn zacht en teder en toch vloeien zij over en geven zij getuigenis van de meest edele en uitgelezen mirre, dat is: van Zijn bittere dood; deze reine en liefelijke lippen zijn in staat zelfs

de allerbitterste dood, die - zoals de edelste mirre - alle vuil van de zonde in één keer wegneemt, zoet, licht, wit en aangenaam te maken.

Hoe gebeurt dat dan?

Op deze wijze: Als u hoort dat Jezus Christus, de Zoon van God - door Zijn heilig lijden - alle lijden, ja ook de dood zelf gewijd en geheiligd, en de vloek tot zegen gemaakt, de schande en oneer geëerd en de armoede rijk gemaakt heeft, zodat de dood noodgedwongen "de poort van het leven", de vloek "een bron van zegen" en de schande "een moeder van de eer" geworden is; hoe kunt u dan nog, vraag ik u, zo hard en ondankbaar zijn, dat u weigert het lijden te begeren en lief te hebben; het lijden dat tot uw heil en uw zegen toch met Christus' allerreinst en allerheiligst vlees en bloed gekleurd, geheiligd, schuldeloos, heilzaam en zalig gemaakt is?

Eens heeft Hij door de aanraking met Zijn heilig lichaam alle water tot de doop geheiligd, ja nog meer: alle schepsel geheiligd (Mattheüs 3: 13v). Hoeveel te meer heeft Hij door de aanraking met ditzelfde reine vlees en bloed alle dood, alle lijden, alle onrecht, alle vloed, alle smaad geheiligd, gewijd tot een geestes- of bloeddoop! Hij spreekt dan ook over Zijn eigen lijdensdoop aldus: "Maar Ik moet met een doop gedoopt worden, en hoe word Ik geperst, totdat het volbracht zij!" (Lukas 12: 50). Ziet u wel, hoe bezorgd de Heere is, hoe begerig Hij is en hoe Hij er naar dorst om het lijden en de dood te heiligen en liefelijk te maken? 't Is Hem namelijk niet ontgaan, dat wij voor het lijden terugschrikken en dat wij voor de dood bang zijn en hem schuwen. Daarom heeft Hij als een goede herder en trouwe geneesheer er haast mee gemaakt aan onze nood een einde te maken en vol ijver Zich er op toegelegd te sterven en onze pijnen zoet te maken, door ze zelf op Zich te nemen. Nu kan men in de dood van een gelovig christenmens hetzelfde zien als in de koperen slang van Mozes (Exodus 21: 8v). Zij had in alles het voorkomen van een echte slang, maar in werkelijkheid leefde en verroerde zij zich niet, had zij geen gif en geen tanden om te bijten. Welnu, op soortgelijke wijze hebben de dwazen de heiligen onrechtvaardigen voor gestorvenen gehouden, terwijl zij in werkelijkheid in vrede rusten. We gelijken inderdaad wel op stervenden, en ook is het wel waar dat onze dood geen ander voorkomen heeft dan de dood van andere mensen, maar toch is 't bij ons anders - want voor ons is de dood reeds dood!

En precies zo is het nu ook met elk ander leed dat ons overkomt; het lijkt alleen maar op het leed van anderen, in werkelijkheid is het iets anders. In werkelijkheid immers is al ons lijden het begin van een leven zonder lijden, zoals onze dood het begin van het leven is. Zoals de Heere zegt: Wie Mijn Woord zal houden, zal de dood niet zien in eeuwigheid (Joh. 8: 30v). Hoe zal hij de dood niet zien? Als hij sterft begint het leven, zodat hij vanwege het zien van het leven de dood niet zien kan. Hier wordt de nacht zo licht als de dag, doordat het licht van het aanbrekende leven veel helderder is dan dat van de verdwijnende dood. En dit valt metterdaad alle mensen te beurt, die in de Heere Christus geloven; de ongelovigen echter missen deze genade.

Wanneer u nu Christus' rok te Trier, het vaatwerk, de waterkruiken en alles wat Christus aangeraakt en gebruikt heeft kust, liefkoost en vereert als belangrijke heilsmiddelen (relikwieën), die Hij - door ze aan te raken - geheiligd heeft, waarom zou u dan niet veelmeer de droefheid, het lijden van deze wereld, schande en oneer en de dood liefhebben, kussen en eren, daar Hij dit alles niet alleen geheiligd heeft door het aan te raken, maar ook bestreken heeft met Zijn rein bloed en gezegend heeft met een gewillig hart, en het omhelsd heeft met het alleredelste liefdesverlangen, en u bovendien hierin veel meer verdienste en loon en een veel groter goed bezit dan in andere heilsmiddelen? Hierin hebt u immers de overwinning over dood en hel en alle zonden - in de andere heilsmiddelen hebt u niets daarvan!

O, dat men toch Christus' hart zien mocht toen Hij aan het kruis hing. Zie, hoe Hij Zich inspant om de dood te doden en verachtelijk te maken. Zie, hoe vurig en vriendelijk Hij voor de vreesachtigen, die bang zijn voor dood en pijn die beide op Zich genomen heeft, en hoe

bereidwillig Hij deze kelk de zieken voorgedronken heeft, opdat ook wij niet ervoor zouden terugschrikken deze drank te drinken, waar wij toch zien, dat daaruit niets kwaads, maar juist iets goeds, namelijk door Zijn opstanding, ontstaan is. Ongetwijfeld zou dan deze edelste mirre, die van Christus' lippen vloeit en die Zijn woorden bij ons aanbevelen, ons zeer liefelijk en aangenaam worden, gelijk de welriekende geur en de schoonheid van de leliën. Hiertoe vermaant Petrus ons, met deze woorden: "Daar nu Christus voor ons in het vlees geleden heeft, zo wapent gij u ook met dezelve gedachte" (1 Petrus 4: 1); en Paulus doet het als volgt: "Aanmerkt Deze, Die zodanig een tegenspreken van de zondaren tegen Zich verdragen heeft, opdat gij niet verflauwt en bezwijkt in uw zielen" (Hebr. 12: 3).

Waarlijk, wanneer wij dank zij de voorafgaande voorstellingen van het kwaad onder ons en náást ons geleerd hebben ons leed geduldig te dragen, dan worden wij thans, door deze laatste voorstelling, namelijk van een lijden dat boven en buiten ons ligt, toch wel geheel in Christus verplaatst en boven alle leed verheven; wij zullen het niet alleen gewillig lijden, maar ook liefkrijgen, wensen en zoeken. Hoe verder iemand hiervan verwijderd is des te geringer is bij hem de uitwerking van Christus' lijden, zoals bij hen die hun toevlucht nemen tot het kruisteken en het wapen van Christus om maar het leed en de dood te weren, dus om maar niet te lijden en te moeten sterven - een gezindheid die regelrecht tegen het kruis en lijden van Christus indruist.

Daarom moet in deze zevende en laatste voorstelling van het kwaad verslonden en verteerd worden alle leed dat wij te dragen hebben, zodat het ons geen pijn meer doet, maar ons lief en dierbaar is. Dit zal zeker zo zijn als de voorstelling van Christus' lijden werkelijk doordringt tot in ons hart en zich in het diepst van ons gemoed een plaats verovert. Tot zover over het eerste paneel.

II. Het tweede paneel: het goede

Ook op dit tweede paneel zien we zeven voorstellingen, tegengesteld aan die van het eerste paneel. De eerste voorstelling is die van het inwendig goed, de tweede die van het toekomstig goed, de derde die van het goede in het verleden, de vierde die van het goede dat van beneden komt, de vijfde die van het goede aan de linkerkant, de zesde die van het goede aan de rechterkant, de zevende die van het goede dat van boven komt.

1. De voorstelling van het goede in ons.

Wie zou in staat zijn de vele goede dingen op te sommen die ieder mens in zich heeft en bezit? Ten eerste, hoe groot zijn de sierlijkheden en gaven van het menselijk lichaam, de schoonheid, de kracht, de gezondheid, de levendigheid van het gevoel; waar dan voor de man nog bijkomt het voorrecht van zijn geslacht, dat hem in staat stelt zowel in het gezins- als in het openbare leven vele en voortreffelijke dingen te doen, waar de vrouw buiten staat!

Welnu, welk een groot voorrecht geniet u, als u door Gods genade deze heerlijke gaven tien, twintig of dertig jaar met smaak genoten hebt en dan misschien eens een dag of tien ziek bent of moeilijkheden ondervindt. Volgens 't spreekwoord zeggen deugnieten wel eens: Het is maar om één uurtje kwaad te doen! of: Een goed uur is wel een kwaad uur waard! En zullen wij dan, die zoveel goede uren in ons leven hebben, niet eens een paar kwade uren willen verdragen? Met zoveel goede dingen heeft God ons overladen, en hoe weinig kwade dingen hebben ons ternauwernood getroffen, althans de meesten onder ons - dat ziet u toch wel?

Maar bij deze weldaden alleen laat de algoede God het niet, Hij geeft ons bovendien rijkdom en een overvloedig genot van alle mogelijke dingen en goederen. En al geeft Hij dat niet aan allen, toch wel aan velen en nog het meest aan hen die te zwak zijn om zwarigheden te verdragen. Want, zoals reeds eerder gezegd is: aan wie God te weinig voorspoed of gezondheid schenkt, die geeft Hij des te meer moed, zodat alle dingen aan elkaar gelijk worden en Hij een rechtvaardige Rechter over alle mensen is. Immers, veel

rijkdom geeft niet zoveel troost als een blij, vrolijk en getroost hart en gemoed. Bovendien geeft Hij aan sommigen nakroost en wat men het hoogste geluk pleegt te noemen: macht, heerschappij, eer, aanzien, roem, gunst enz - allemaal dingen, die, als het iemand vergund wordt er langer of korter tijd van te genieten, ons zonder veel moeite leren kunnen wat ons te doen staat als ons een beetje leed overkomt.

De gaven van 's mensen geest evenwel, zijn verstand, kennis, inzicht, gebruik van de taal, wijsheid, zijn nog waardevoller. En ook hierin toont zich, niet minder dan in wat we eerst noemden, de rechtvaardigheid waarmee God de wereld regeert. Want als Hij de één wat meer geeft dan de ander, komt toch die ander daardoor niet tekort, daar God in plaats van de genoemde gaven vrede, rust en een opgewekt gemoed geven kan Met dankbaarheid moeten we in dit alles Gods goede hand opmerken. Ook moeten we er ons door laten troosten als we kleinmoedig zijn. En als God in al deze menigvuldige en grote weldaden zo nu en dan een scheutje bitterheid en tegenspoed mengt, dan moet ons dat niet te zeer verbazen.

Lekkerbekken lusten geen wildbraad zonder zout; trouwens, er is vrijwel geen eten dat lekker smaakt als het niet van zichzelf of doordat er kruiden aan toegevoegd zijn een pittige bijsmaak heeft; altijd alleen maar zoetigheid gebruiken, dat houdt men niet uit. Terecht heeft iemand eens gezegd: Elk genot, als 't lang duurt, wekt tegenzin! en een ander: Zelfs de lust wordt op de duur een last! Want ons leven is er wegens de overvloed van goede dingen niet geschikt voor om het goede te genieten als er niet wat leed aan toegevoegd wordt. Vandaar ook het spreekwoord: 't Zijn sterke benen die de weelde dragen kunnen! Ik heb al vaak over dit spreekwoord nagedacht en mij er over verwonderd dat het zo raak is. Inderdaad, in de mens zijn tegenstrijdige verlangens; de mensen die alleen maar goede dagen wensen, kunnen, als zij ze verkrijgen, ze nog slechter verdragen dan de kwade dagen.

Wat leert God ons hiermee? Niet anders dan dat het kruis zelfs bij de vijanden van het kruis wonderen doet. Aan ons leven moet wel een stukje kruis zitten, 't moet daardoor geheiligd worden opdat het niet verderft, zoals ook vlees gezouten moet worden opdat er geen wormen in komen. En waarom nemen we dan deze kruiden, die God ons doet toekomen, niet met vreugde aan? Ons leven zelf, dat het niet verdragen kan dat we alleen maar plezier hebben en weelde genieten, zou er om vragen en roepen als God deze kruiden eens niet ons deed toekomen. We moeten erkennen dat de wijze Salomo terecht van God gezegd heeft: "Hij reikt van het ene einde tot het andere einde, en regeert alle dingen nuttig" (Boek der Wijsheid 8: 1). Want als wij metterdaad het oog vestigen op al deze goederen, dan wordt ons duidelijk dat Mozes' woord waarheid is: Hij droeg hem op Zijn schouders, Hij leidde hem en behoedde hem als Zijn oogappel (Deut. 32: 10). Hiermee wordt de ondankbare mensen de mond gestopt; ik bedoel de mensen die zwetsen dat ons aardse leven veel meer kwaad verduurt dan goed geniet. 't Ontbreekt waarlijk niet aan goede dingen en aan ontelbare aardse goederen, maar alleen maar aan mensen die zo verstandig zouden moeten zijn als de psalmdichter, die zegt: "De aarde is vol van de goedertierenheden des Heeren" (Ps. 33: 5) en: "Ik zal juichen over de werken Uwer handen" (Ps. 92: 5), of als Habakuk, die zegt: "Zijn heerlijkheid bedekte de hemelen, en het aardrijk was vol van Zijn lof" (Hab. 3: 3). Daarom zingen wij dagelijks in de mis, namelijk in het Sanctus: "Hemel en aarde zijn vol van Uw heerlijkheid" (Jesaja 6: 3). Waarom? Omdat er zeer vele goede dingen zijn, waar God om geprezen wordt, maar dan alleen door die mensen die er open ogen voor hebben. Want hier geldt weer hetzelfde als wat ik gezegd heb bij de eerste voorstelling op het paneel van het kwaad, namelijk dat ieder mens evenveel lijdt als hij zelf ziet en meent. Ten aanzien van de goede dingen, de aardse goederen is het zó, dat de mens daarvan geniet evenveel als hij ziet en meent. Wel vallen die goede dingen van alle kanten ons toe en omringen zij ons, maar 't komt ermaar op aan hoe hoog ze door ons gewaardeerd worden. Alle dingen die God gemaakt heeft zijn zeer goed, maar niet alle mensen houden ze daarvoor. Denk maar aan hen van wie de psalmist zegt: "Zij versmaadden ook het gewenste land" (Ps. 106: 24).

Job biedt ons hier het mooiste en meest leerzame voorbeeld. Toen hij al zijn goederen verloren had, zei hij: "Zouden wij het goede van God ontvangen en het kwade niet ontvangen?" (Job 2: 10). Waarlijk, dit is een woord van goud, het bevat een zeer krachtige vertroosting in aanvechting. Temeer omdat Job niet alleen veel leed, maar bovendien door zijn vrouw in verzoeking gebracht werd om ongeduldig te worden, want ze zei tegen hem: "Houdt gij nog vast aan uw oprechtheid? Zegen God en sterf" (Job 2: 9). Zij wilde zeggen: "Dat is geen God, die je zo in de steek laat; waarom vertrouw je nog op Hem? Zweer Hem af, vloek Hem en erken dat je maar een sterfelijk mens bent die na dit leven niets meer te verwachten heeft!" Iets dergelijks wordt ieder man ingefluisterd door zijn vrouw, dat wil zeggen door de zinnelijkheid, namelijk in aanvechting; want onze zinnen verstaan niet de dingen die van God zijn.

Nu zijn al deze goederen áárds en alle mensen gemeen. Een christenmens echter heeft nog veel beter en voortreffelijker goederen in zich. Want hij bezit het geloof in Christus, waarvan in Ps. 45 staat: "'s Koningsdochter is geheel verheerlijkt inwendig; haar kleding is van gouden borduursel" (Ps. 45: 14). Zoals ik bij de eerste voorstelling van het kwaad, op het eerste paneel, gezegd heb, dat geen kwaad onder de mensen ooit zo groot kan zijn dat het het kwaad dat in de mens is overtreft; zo zeg ik nu, dat het allerbeste en voortreffelijkste dat bestaat, gezocht moet worden niet buiten maar in de christenmens, en dat hij het dus zelf niet zien kan. Zou namelijk een christenmens zichtbaar ervaren wat nu nog verborgen in hem is, dan was hij reeds in de hemel; want het koninkrijk der hemelen is, zoals Christus zegt, in ons. Immers, wie het geloof heeft, heeft de waarheid en het Woord van God, wie het Woord van God heeft, heeft God Zelf, de Schepper van alle dingen. Als aan de ziel geopenbaard werd wat dit voor grote goederen zijn, dan zou zij op hetzelfde ogenblik van het lichaam gescheiden zijn, wegens een overvloeiende volheid van genade. Daarom zeg ik met reden dat alle andere goederen als het ware slechts herinneringen zijn aan deze goederen die wij in ons hebben en die God ons door gene aanduidt, daar dit tijdelijk leven het niet toelaat dat zij ons geopenbaard worden. Zij worden door God genadiglijk verborgen gehouden, tot zij de maat van hun volheid bereikt zullen hebben; net zoals goede en vrome ouders soms hun kinderen speelgoed en andere kleinigheden geven om daardoor in die kinderen de hoop op grotere dingen wakker te roepen.

Soms echter vertonen deze innerlijke goederen zich. Zij treden aan de dag als het hart met blijmoedig geloof en vertrouwen zich in God verheugt en van Hem getuigt, met lust en liefde Zijn Woord hoort en bereid en vaardig wordt om Hem te dienen in goede werken en leed te verdragen. Dit alles zijn tekenen van een wel verborgen maar toch aanwezige oneindige en onvergelijkelijke genade die deze kleine straaltjes in zacht gemurmel opborrelen laat - hoewel 't ook weleens voorkomt dat deze innerlijke genade schouwende zielen geheel en al ontsloten wordt, waardoor zij zo in verzonkenheid geraken dat zij niet weten waar zij geweest zijn, zoals Augustinus en zijn moeder (Belijdenissen IX.10) en vele anderen van zichzelf getuigen

2. De voor stelling van het toekomstig goed ofwel het goede vóór ons

De mensen die geen christenen zijn zullen in hun levensnoden weinig troost vinden in toekomstige goederen, doordat zij voor hen zeer ongewis zijn. Hoewel die zieledrift die men de "hoop" noemt, roept vaak een grote spanning op, als wij als mensen onder elkaar, wanneer wij converseren, ons ertoe laten verleiden op betere tijden te hopen. Door deze hoop maken wij ook dikwijls op goed geluk grote plannen, ofschoon wij er steeds bedrogen mee uitkomen, zoals Christus in het evangelie leert van die man die tot zichzelf zei: "Dit zal ik doen; ik zal mijn schuren afbreken en grotere bouwen, en zal aldaar verzamelen al dit mijn gewas en deze mijn goederen; en ik zal tot mijn ziel zeggen: Ziel, gij hebt vele goederen, die opgelegd zijn voor vele jaren: neem rust, eet, drink en wees vrolijk. Maar God zei tot hem: Gij dwaas, in deze nacht zal men uw ziel van u afeisen; en hetgeen gij bereid hebt wiens zal het zijn? Alzo is het met dien, die zichzelven schatten vergadert, en niet rijk is in God" (Lukas 12: 18-21).

Toch heeft God de mensenkinderen ook weer niet zozeer verlaten dat Hij hen de hoop, dat het kwade zal wijken en het goede zal komen, ontnomen heeft, want het is hun troost. Ofschoon zij in het onzekere verkeren wat de toekomst betreft, hebben zij toch hoop en vertrouwen en dat houdt ze overeind, zodat niet het kwaad van de vertwijfeling er nog bijkomt en zij, daar zij het levensleed niet aan kunnen, iets doen wat nog veel erger is (zelfmoord plegen). Daarom is ook 's mensen natuurlijke neiging om te hopen een goede gave van God. Niet dat Hij wil dat wij ons daar op verlaten zouden, maar wèl, dat wij door deze natuurlijke hoop ons zouden laten vermanen tot de enig betrouwbare hoop, dat wil zeggen de hoop die zich op God alleen richt. Opdat de mensen tot bekering zouden komen is God lankmoedig (Rom. 2: 4). Hij laat niet terstond en ook niet iedereen met zijn onbetrouwbare hoop beschaamd uitkomen; want wie weet, zij mochten het eens ter harte nemen en tot de ware hoop komen!

Doch de christenen hebben behalve deze natuurlijke hoop nog andere goede gaven van God, de allergrootste zelfs, die gewis en zeker eens hun deel zullen zijn – hoewel de weg er naar toe door dood en lijden heen loopt! Natuurlijk verheugen ook zij zich in die algemeen menselijke, maar onbetrouwbare hoop, dat de nood van het heden eens zal ophouden en het goede in ons leven zich vermeerderen zal. Hoewel, er is iets anders wat hen meer ter harte gaat, namelijk dat Gods bijzondere gaven, die alleen zij ontvangen hebben, vermeerderd worden, te weten: de waarheid in Christus, waarin zij van dag tot dag toenemen, en waarvoor zij leven en hopen. Bovendien hebben zij, zoals ik al opmerkte, nog twee weldaden van God tegoed als zij gaan sterven.

Immers, dan zal, ten eerste, door de dood voor hen een einde gemaakt worden aan alle leed en moeilijkheden van het aardse leven, zoals geschreven staat: "Kostelijk is in de ogen des Heeren de dood Zijner gunstgenoten" (Ps. 116: 15), en: Ik leg me neder en slaap geheel in vrede (Ps. 4: 9), en: "De rechtvaardige indien hij vroeg komt te sterven, zal in de rust zijn" (Boek der Wijsheid 4: 7).

Hier staat tegenover dat de dood van de goddelozen voor hen het begin van alle smarten is; zoals geschreven staat: Verschrikkelijk is de dood der zondaren (Ps. 34: 22), en: "De goddeloze man zullen de verschrikkingen aangrijpen als hij te gronde gaat" (Ps. 140: 12). Lazarus zal getroost worden maar de rijke man zal gepijnigd worden, want de één heeft het kwade en de andere het goede reeds in dit leven ontvangen (Luk. 16: 25). Vandaar dat het de christen altijd goed en voorspoedig gaat, hetzij hij leeft hetzij hij sterft. Zo heerlijk is het een christenmens te zijn en in Christus te geloven! Paulus zegt daarvan: "Het leven is mij Christus, en het sterven is mij gewin" (Fil. 1: 21), en: "Niemand van ons leeft zichzelve en niemand sterft zichzelve; want hetzij dat wij leven, wij leven den Heere, hetzij dat wij sterven, wij sterven den Heere; hetzij dan dat wij leven, hetzij dat wij sterven, wij zijn des Heeren" (Rom. 14: 7-8).

Dit geloofsvertrouwen heeft Christus voor ons verworven, doordat Hij gestorven en opgestaan is, opdat Hij een Heere over levenden en doden zijn zou, die de macht bezit ons vrij te maken, ons te verlossen, ons de zekerheid des geloofs te geven in leven en sterven, zoals Ps. 23 zegt: "Al ging ik ook in een dal der schaduw des doods, ik zou geen kwaad vrezen, want Gij zijt met mij; Uw stok en Uw staf die vertroosten mij" (Ps. 23: 4). Zie hier welke winst de dood ons oplevert! Raakt ons dit niet, dan is dat een bewijs dat ons geloof in Christus nog zwak is. Dan waardeert men blijkbaar niet genoeg het loon en de winst van een zalige dood; dan gelooft men nog niet dat de dood iets goeds is; dan ondervindt men nog last van de oude Adam en van de wijsheid van het vlees, die dan nog al te sterk zijn. Wij moeten er alles op zetten dat we nog eens zo ver komen dat wij de dood als een weldaad zien en liefhebben. 't Is iets geweldigs dat de dood, die voor anderen het ergste van alles is, voor ons de grootste weldaad werd. Als het dit niet was wat Christus voor ons verwierf, wat heeft Hij dan wèl verworven dat die hoge prijs die Hij betaald heeft, namelijk de gave van Zichzelf, waard was? Wat Hij gedaan heeft is ongetwijfeld een goddelijk werk geweest - laat daarom niemand er zich over verwonderen dat Hij het kwade veranderd heeft in het hoogste goed.

Voor de gelovigen is de dood dus zelf dood. Hij heeft voor hen niets afschrikwek-kends meer, dan alleen zijn uiterlijk aanzien. Het is met hem net als met een slang, die, als hij gedood is, er even schrikwekkend uitziet als tevoren, maar het is maar uiterlijke schijn, want in werkelijkheid is het monster dood en onschadelijk. Ja, zoals de levende slangen in de woestijn eens stierven bij het zien van de koperen slang die op bevel van God opgericht was (Num. 24: 8v), zo sterft thans onze dood als wij maar gelovig zien op Christus' dood; er blijft dan van hem niet meer dan een schim over. Zo heeft God in Zijn grote barmhartigheid ons zwakken in het geloof reeds eeuwen geleden als in een mooi beeld laten zien dat Hij de kracht van de dood, hoewel deze zelf nog voortbestaat, gebroken heeft, zodat er nog maar een schaduw van hem overgebleven is; de dood wordt in de Schrift meestal een "slaap" genoemd.

Vervolgens, ook dit behoort tot het goede van de dood dat hij niet alleen het levens-leed afsluit en afsnijdt, maar ook - en dat is nog veel meer - aan onze zonden en overtredingen een grens stelt. En dit maakt, zoals we reeds zagen, voor gelovige zielen de dood nog begeerlijker dan wat wij zoëven noemden. Want de noden van de ziel: onze zonden, zijn onvergelijkelijk veel erger dan de noden van het lichaam. Alleen al deze noden maken, als wij maar open ogen er voor hebben, de dood zeer lief. En is dat niet zo, dan hebben wij daarmee een bewijs dat wij de noden van onze ziel nog niet voldoende kennen en ervaren, en ook niet voldoende haten. Daar echter ons leven hoogst gevaarlijk is, omdat de zonde in haar slangengedaante ons aan alle kanten belaagt en wij helaas niet zonder zonden leven kunnen - daarom is de dood het beste wat er is; hij verlost ons van deze aanvechtingen en snijdt de zonde geheel van ons af. Daarom staat er tot lof van de rechtvaardige dit geschreven: "Hij heeft God behaagd en is door Hem bemind; en levende onder de zondaren werd hij weggenomen. Hij werd weggerukt, opdat de boosheid zijn verstand niet zou veranderen, of list zijn ziel bedriegen. Want de betovering der boosheid verdonkert het goede; en omdrijving van de lust keert een gemoed om, dat zonder kwaad is. In weinig tijds volmaakt geworden zijnde, heeft hij lange tijden vervuld. Want zijn ziel was de Heere aangenaam, daarom heeft Hij gehaast hem uit het midden der boosheid weg te nemen" (Boek der Wijsheid 4: 10-14).

Zo is dan de dood, die voor de mens een straf op de zonde was, door Gods barmhartigheid voor de christen het einde van de zonden en het begin van het leven en de gerechtigheid geworden. Daarom, wie het leven en de gerechtigheid liefheeft, die moet als vanzelf ook de dienaar van het leven en de gerechtigheid, ofwel de plaats waar beide ons bereid worden, niet vrezen maar liefhebben; anders zal hij nooit tot het leven komen, noch de gerechtigheid ooit verkrijgen. Wie hier nog niet aan toe is, moet er om bidden. Daartoe immers zijn ons geleerd de woorden: "Uw wil geschiede" (Matth. 6: 10). Van onszelf kunnen we namelijk Gods wil niet doen, vandaar deze bede. Juist doordat wij de dood vrezen hebben wij dood en zonde lief, terwijl wij het leven en de gerechtigheid zouden moeten liefhebben.

De dood is er op Gods bevel, met als taak de zonden te vernietigen. Dit kunnen we hieruit afleiden, dat God hem Adam opgelegd heeft onmiddellijk na zijn val, als het ware als een middel om van de zonde bevrijd te worden, en zelfs nog vóór Hij Adam uit het paradijs verdreef - om ons te tonen dat de dood helemaal niet kwaad is, maar ons enkel het goede brengt; immers nog in het paradijs is hij ons als het ware als boete- en genoegdoening opgelegd: Zeker, het is waar, dat de dood in de wereld gekomen is door de arglistigheid van de duivel; maar Gods goedheid is het dat Hij deze dood - aldus bij ons binnengedrongen - niet enkel schade aanrichten laat, maar hem van het begin af ingesteld en gebruikt heeft als straf op de zonde, om de zonde te doden.

God heeft dat hierdoor aangetoond dat Hij, hoewel Hij Adam reeds - toen Hij hem Zijn gebod gaf - tevoren de dood aangezegd had, daarna toch niet zweeg, maar hem opnieuw de dood oplegde en tegelijk aan Zijn gebod de scherpte ontnam, ja daarbij zelfs de dood niet met één syllabe vermeldde, maar zei: Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren: en: Totdat gij tot de aarde wederkeert, omdat gij daaruit genomen zijt: (Gen. 3: 19) zodat het

lijkt of God hier reeds de dood haatte, zozeer dat Hij hem niet eens bij de naam noemen wilde, overeenkomstig het woord van de Psalmdichter: Hij haat de toornen heeft lust tot het leven (Ps. 30: 6). Naar het schijnt spreekt Hij zo omdat Hij, als de dood niet noodzakelijk was geweest om de zonde uit de wereld te ruimen, niets van hem had willen weten noch hem had willen noemen, laat staan hem de mens opleggen. Zie hier dan, hoe God, tegenover de zonde, die de oorzaak van de dood is, van Zijn kant niets anders dan juist die dood gezet heeft, zodat men zien kan hoe waar het woord is van die dichter, die zegt: "Wie tot doden aanzet, gaat aan zijn eigen kunst te gronde" (Ovidius). Dit geldt ook van de zonde, zij wordt door de dood, die zij zelf voortgebracht heeft, gedood en omgebracht, zoals adders door haar eigen jongen (Plinius). Welk een verrukkelijk schouwspel: De zonde die te gronde gaat, niet door toedoen van een vreemde maar door wat zij zelf voortgebracht heeft, gedood met haar eigen zwaard, net als Goliath, wiens hoofd afgeslagen werd door zijn eigen zwaard (1 Sam. 17: 51). Want ook Goliath was een beeld van de zonde, die reus voor wie allen bang waren behalve de kleine David, dat is Christus, Die geheel alleen hem verslagen heeft, hem met zijn eigen zwaard het hoofd afslaat en dan zegt dat er geen beter zwaard is dan dit (1 Sam. 21: 9).

Als wij denken aan de grote blijdschap die er te genieten is in de kennis van Christus' kracht en aan de gaven van Zijn genade, hoe zou een beetje levensleed ons dan nog kwellen kunnen? Hoeveel leed ons mogelijk nog te wachten staat, wij zien er evenveel goeds in!

3. De voorstelling van het goede achter ons ofwel het goede in het verleden

Als wij uitgaan van het tegendeel, namelijk van de voorstelling van het kwáde dat achter ons ligt, zoals door ons reeds beschreven, zullen wij het goede als vanzelf in het oog krijgen - maar laten we hem die dit goede graag zien wil te hulp komen! Op dit punt is Augustinus in zijn ***"Belijdenissen"*** een voortreffelijk leidsman, want in dit boek verhaalt hij zeer kostelijk de weldaden die God hem vanaf de moederschoot bewezen had. Hetzelfde doet de mooie 139e Psalm: "Heere, Gij doorgrondt mij" (Ps. 139: 1), waar de dichter in grote verwondering over Gods voorzienigheid, onder meer dit aan toevoegt: "Gij weet mijn zitten en mijn opstaan, Gij verstaat van verre mijn gedachten" (Ps. 139: 2), als wilde hij zeggen: Wat ik ooit gedacht, wat ik ooit gedaan heb, en hoeveel ik ooit bereik of bezit - ik zie nu dat ik het niet aan mijzelf, mijn kracht en inspanning, maar aan Uw zorg, die al sinds lang zich over mij uitstrekt, te danken heb; kortom: "Al mijn wegen zijn U bekend. Als er nog geen woord op mijn tong is, zie, Heere, Gij weet het alles" - dus, alles is in Uw handen! (Ps. 139: 2-4).

Dit alles kunnen we leren uit eigen ervaring; want als wij op ons leven terugzien, verwonderen wij ons er dan niet over, dat wij zoveel dingen gedacht, gedaan, gewild en gezegd hebben die wij in het geheel niet voorzien konden? O hoeveel zouden wij anders gedaan hebben als het in onze vrijheid gestaan had! Nu pas bemerken wij dat; wij zien namelijk dat Gods zorg zo bestendig over ons uitgestrekt en ons zo nabij geweest is, dat wij noch tot spreken, noch tot willen, noch tot denken in staat zouden zijn geweest als Hij het ons niet gegeven had. Daarom staat er in het Boek der Wijsheid: "Want in Zijn hand zijn beide wij en onze woorden" (Boek der Wijsheid 7: 16). En Paulus zegt: "Het is dezelfde God, Die alles in allen werkt" (1 Kor. 12: 6). Waarom schamen we ons dan niet, wij gevoelloze en verharde mensen, wij die toch door eigen ondervinding geleerd hebben en met onze eigen ogen aanschouwen hoe trouw de Heere tot op deze dag toe voor ons gezorgd en al wat nodig is ons gegeven heeft? En desondanks zijn wij niet in staat om, bij het levensleed dat ons overkomt, ons aan Hem toe te vertrouwen en doen wij alsof Hij ons verlaten heeft of althans ons zou kunnen verlaten! Geheel anders deed de dichter van Psalm 40, die immers zei: "Ik ben wel arm en nooddruftig, maar de Heere denkt aan mij". Augustinus, in zijn commentaar op deze Psalm, merkt hier bij op: "Moge Hij voor u zorgen die u geschapen heeft! Zou Hij die al voor u gezorgd heeft eer u op deze wereld kwam, u nu, nu u er bent, in de steek laten?"

Maar zie, wij matigen ons aan God gedeeltelijk van Zijn heerschappij over ons te beroven! Hem laten wij weliswaar het feit dat Hij ons geschapen heeft - hoewel, dat doen we slechts ternauwernood en zeer lauw! aan onszelf echter kennen wij toe de zorg voor onszelf. Alsof Hij die ons geschapen heeft, daarna terstond Zijn hand van ons zou hebben afgetrokken en het aan óns zou hebben overgelaten ons leven te besturen!

Wanneer onze eigen wijsheid en onze wereldse berekeningen ons trachten te verhinderen Gods zorg voor ons te zien, geholpen door het feit dat wellicht veel inderdaad gebeurd is volgens ons plan en voornemen, laten we dan met Ps. 139 weer daartoe terugkeren dat wij op onszelf zien en zeggen: "Mijn gebeente was voor U niet verholen, als ik in het verborgen gemaakt ben" (Ps. 139: 15), dat wil zeggen: Gij zag en vormde mijn gebeente in het moederlichaam, "en als een borduursel gewrocht ben, in de nederste delen der aarde", dat wil zeggen: Gestalte en vorm van mijn lichaam waren U niet verborgen, toen ik inwendig in de schoot van mijn moeder rustte, want U was het die er vorm aan gaf!

Wat zou de psalmdichter met al deze woorden anders willen zeggen dan dat God ten allen tijde zonder ons zorg voor ons gedragen heeft? Daarvoor gebruikt hij dit geweldige beeld. Immers wie zou zich er op beroemen kunnen, er ook maar iets toe bijgedragen te hebben dat hij in 's moeders lichaam gevormd is? Wie heeft onze moeder haar zorgzaamheid gegeven, zodat zij ons te drinken gaf, liefkoosde, koesterde en al die moederplichten vervulde, terwijl wijzelf ons nog niet eens bewust waren te leven? Kortom: die diensten ons bewees, waarvan wij niemendal wisten en zelfs nu nog niets weten zouden als wij niet bij anderen zagen gebeuren wat eertijds onze moeder voor ons deed, en op die grond geloofden, dat het ook met ons zo gegaan is? Deze diensten vielen ons immers ten deel als werden zij bewezen aan slapenden of doden, ja: ongeborenen - tenminste wat ons zelf-bewustzijn betreft.

Zo zien we dus dat Gods ontfermingen en vertroostingen ons dragen, zonder dat wij er zelf ook maar iets toe bijdragen. En toch twijfelen wij, ja vertwijfelen wij zelfs of Hij ook tot op de dag van heden voor ons zorgt. Maar die ervaring dan, die ik zoëven noemde? Als die er niet toe in staat is de mens te leren op God te vertrouwen, wat dan nog wel? Ik zou het echt niet weten. Wij zien haar allerwege plaatsvinden, waar ook maar kleine kinderen ons onder de ogen komen. Zij worden ons tot een voorbeeld gesteld. Zo komt God tegemoet aan ons onverstand en de hardheid van ons hart. Het moet alles dienen tot onze beschaming, wanneer ook maar de geringste twijfel bij ons opkomt of het goede en het kwade wel van God komen, door Zijn zorg ons ten deel vallen. Petrus zegt dan ook: "Werpt al uw bekommernis op Hem, want Hij zorgt voor u" (1 Petrus 5: 7). En in Psalm 55 staat: "Werp uw zorg op de Heere, en Hij zal u onderhouden" (Ps. 55: 23). En Augustinus zegt in zijn "Belijdenissen" tot zichzelf: "Wat staat gij op uw eigen voeten en kunt toch niet op eigen voeten staan? Werp u op Hem, vrees niet; Hij zal Zich niet onttrekken, zodat gij valt" (VIII. XI. 27). En in 1 Petrus 4 staat: "Zo dan ook die lijden naar de wil Gods, dat zij hun zielen Hem als de getrouwe Schepper bevelen met weldoen" (1 Petrus 4: 19).

O als een mens op deze wijze zijn God erkende, hoe zeker, hoe gerust en hoe vrolijk zou hij leven! Hij zou in waarheid een God hebben, want hij zou met zekerheid weten dat alles wat hem wedervaart, hem overkomen is en nog steeds overkomt naar Gods goede wilsbeschikking. Petrus' woord staat vast: "Hij zorgt voor u". Zou er een woord zijn dat ons zoeter in de oren klinkt? "Daarom", zegt hij, "werpt al uw bekommernis op Hem". Doen wij dat niet, willen wij toch voor onszelf zorg dragen, wat doen we dan anders dan in vermetelheid Gods zorg over ons tegenwerken en tegelijk ons eigen leven door veel bezorgdheid en onrust somber, moeitevol en angstig maken? En dat alles voor niets, want we bereiken er niets mee wat ons tot zegen strekt.

Het is zoals de Prediker zegt "ijdelheid der ijdelheden" en "kwelling des geestes" (Pred. 1: 2 en 14). Over deze ervaring spreekt dit hele boek van de Schrift, daar het geschreven is door iemand die in zijn leven veel meegemaakt heeft, maar in dit alles niets dan moeite, ijdelheid en hartzeer gevonden heeft, zodat hij tot de slotsom komt (Pred. 5: 18; 9: 7 en 9), dat het

een gave van God is als een mens eet en drinkt en vrolijk is met zijn vrouw, dat betekent: zonder zorg geleefd heeft, de zorgen aan God gelaten heeft! Wij moeten daarom voor niets anders zorg dragen dan alleen voor dit ene, dat wij het zelf zouden doen en God de zorg voor ons uit handen zouden nemen.

Al het andere zal ieder zelf vinden kunnen als hij het tegenovergestelde na gaat van wat ik reeds gezegd heb over het kwade uit het verleden, en trouwens ook uit de beschouwing van eigen leven, in zoverre het achter hem ligt.

4. De voorstelling van het goede van beneden ofwel onder ons

Tot nu toe hebben wij het goede nagespeurd dat ons bezit is en dat zich in ons bevindt. Laten we nu ook zien op het goede in anderen en dus buiten ons.

Wij bezien dan ten eerste het goede in hen die onder ons zijn, dat wil zeggen de doden en verdoemden. Dat moet toch wel iets merkwaardigs zijn: het goede bij doden en verdoemden: En toch, zo groot is allerwege de kracht van Gods goedheid dat ook daar waar het ergste kwaad en het hoogste leed gevonden worden, toch nog iets goeds te zien en op te merken valt. En werkelijk, het is zo: Want niet zodra gaan wij die mensen, de doden en verdoemden vergelijken met onszelf of wij zien welk een onschatbaar voorrecht wij genieten - immers, hoeveel moeten zij lijden waar wij vrij van zijn! Zovele smarten van dood en hel! En daartegenover bij ons even zovele voorrechten. En naarmate die smarten groter zijn, zijn ook onze voorrechten groter. Dit alles mag men niet in lichtzinnigheid gering achten, want het predikt ons op geweldige wijze de barmhartigheid van God. Wanneer wij deze dingen toch gering achten, wat is het gevaar dan groot dat wij ondankbaar bevonden worden en met hen hetzelfde oordeel ondergaan of in nog erger pijnen komen zullen. Daarom, wanneer die anderen zien lijden en horen kermen, moeten wij ons in Gods goedheid jegens ons des te meer verheugen; volgens hetgeen wij lezen in Jes. 65 "Ziet, Mijn knechten zullen eten, doch gij zult hongeren; ziet, Mijn knechten zullen drinken, doch gij zult dorsten; ziet Mijn knechten zullen blijde zijn, doch gij zult beschaamd zijn; ziet, Mijn knechten zullen juichen van ganser harte, maar gij zult schreeuwen van harteleed en van verbreking des geestes zult gij huilen; en gij zult uw naam Mijn uitverkorenen tot een vervloeking laten... " (Jes. 65: 13-15).

Kortom, zoals ik gezegd heb: de voorbeelden van hen die in zonden sterven en verdoemd zijn - voorbeelden waarvan Gregorius in zijn "Dialoog" er zoveel geeft - zijn ons nuttig tot vermaning en brengen ons dit voordeel dat wij wijs worden. "Gelukkig is de man die uit het onheil van de ander voorzichtigheid leert", zegt het spreekwoord. Helaas maken deze voorbeelden en het profijt dat we er van hebben slechts weinig indruk op ons, omdat het alles zo bekend en vanzelfsprekend is. Toch moeten zij gerekend worden tot de grootste gaven van God, en zij worden dan ook bij hen die een verstandig hart hebben hoog geacht.

Een groot deel van de Heilige Schrift is op deze vermaning en de zegen er van gericht; namelijk elke plaats de Schrift die spreekt over Gods toorn, Zijn oordelen en bedreigingen. Hoeveel heilzaam onderwijs wordt ons hier gegeven! En dat alles heilzaam bevestigd door de voorbeelden van die ongelukkigen. Deze voorbeelden zullen echter pas dán indruk op ons maken als wij ons in de gemoedstoestand van hen verplaatsen die ons deze voorbeelden bieden en wij tot op zekere hoogte hun plaats innemen, als waren wij wat zij thans zijn. Want dan zullen deze voorbeelden ons schokken en uitdrijven tot het loven en prijzen van de goedheid van God, die ons voor hun lot bewaard heeft.

Maar laten wij hen nu ook vergelijken met God Zelf, opdat wij aan hen Gods gerechtigheid zien. Weliswaar is dat een hachelijke zaak, maar toch willen wij het wagen. Want daar God een rechtvaardig Rechter is, moeten wij ook Zijn gerechtigheid liefhebben en loven. Ja wij dienen vreugde in Hem te hebben ook dan wanneer Hij zondaren naar lichaam en ziel te gronde laat gaan, omdat in dit alles Zijn allerhoogste en onuitsprekelijke gerechtigheid zo heerlijk schittert. En zo is dus ook de hel niet minder dan de hemel vol van God en het

hoogste goed. Daarom moeten wij zowel Zijn gerechtigheid of Zijn oordeel als Zijn barmhartigheid beide gelijkelijk liefhebben, loven en prijzen.

In deze zin zegt David: "De rechtvaardige zal zich verblijden, als hij de wraak aanschouwt, hij zal zijn voeten wassen in het bloed van de goddeloze" (Ps. 58: 11). En om deze reden verbood de Heere Samuel, dat hij nog langer om Saul treurde en zei Hij: "Hoelang draagt gij leed om Saul, die Ik toch verworpen heb, dat hij geen koning zij over Israel?" (1 Sam. 16: 1); als wilde Hij zeggen: Mishaagt Mijn wil u zozeer dat u 's mensen wil boven Mij stelt?

Kortom, door heel het Psalmboek heen hoort u een stem van lofprijzing en vreugde die zegt: De Heere is "een Rechter der weduwen" (Ps. 68: 6), en dat Hij "de rechtzaak van de ellendige" en "het recht der nooddruftigen" (Ps. 140: 3) uitvoert; verder, dat Zijn vijanden te schande worden, de goddelozen omkomen zullen en meer van dien aard.

Wil iemand met het geslacht der bloeddorstigen, dat de rechtvaardigen, ja Gods Zoon doodt en met de bende der goddelozen uit verdwaasde barmhartigheid medelijden hebben, dan zal hij geacht worden als iemand die uit hun goddeloosheid vreugde schept en hun daden goedkeurt. Zulk één verdient met hen op dezelfde wijze om te komen. Hij wil hun zonden niet gewroken zien en daarom zal hij te horen krijgen wat er staat in 2 Samuel 19: Gij hebt lief die u haten en haat die u liefhebben (2 Sam. 19: 6). Dit zei Joab tegen David, toen hij om Absalom, die hem goddeloos had willen vermoorden, zo hevig treurde. Laten wij daarom bij deze voorstelling, namelijk van het goede beneden ons, samen met alle heiligen ons verheugen in de vroomheid die hun aller deel is, maar ook in Gods gerechtigheid die hun vervolgers rechtvaardig straft, om Zijn uitverkorenen uit hun handen te verlossen. En zo ziet u, hoe aan de doden en verdoemden geen kleine en geringe maar grote dingen zich heerlijk openbaren, namelijk de bezoeking van het onrecht dat alle heiligen hier op aarde hebben moeten lijden en ook u lijdt, tenminste als ook u tot de rechtvaardigen behoort.

Geen wonder, dat God wraak neemt op uw vijand ook door hetgeen u thans lijdt. Ik bedoel de vijand van de zonde, in uw vlees! Treur daar niet over, maar verblijd u veeleer! Het is Gods heerlijke gerechtigheid. Ofschoon u Hem daar niet om gebeden hebt, doodt en vernietigt Hij op deze wijze in u uw ergste vijand: de zonde. Heb geen medelijden met deze vijand. Hebt u dat toch dan wordt u geacht een vriend van de zonde - die haar vreselijk werk in u doet, en een vijand van de gerechtigheid te zijn. Hoed u daarvoor met alle ijver, opdat niet ook tot u gezegd moet worden: U hebt lief die u haten en haat die u liefhebben (2 Sam. 19: 6). U moet twee dingen doen. Van harte instemmen met Gods gerechtigheid als zij strijd voert tegen uw zonde. Maar dan ook, met diezelfde gerechtigheid Gods instemmen als zij strijd voert tegen de zondaren, de vijanden van de heiligen en van God Zelf! U ziet nu, hoe onder het ergste leed nog het hoogste goed openbaar komt, en hoe wij onder het zwaarste lijden nog vrolijk kunnen zijn, niet vanwege dat lijden zelf, maar vanwege Gods gerechtigheid, die ons recht verschaft.

5. De voorstelling van het goede aan onze linkerkant

Hier zien wij onze tegenstanders die nog in leven zijn - in onze vorige voorstelling immers hadden wij het oog op hen die hun vonnis reeds ontvangen hebben en aan de duivelen gelijk geworden zijn. Het past ons hen met andere gedachten aan te zien dan de vorigen; en een tweevoudige weldaad van God in hen op te merken.

Ten eerste, wij zien dat zij tijdelijke goederen in zo grote overvloed bezitten, dat zij om hun groot aards geluk bijna ook door de profeten benijd zijn. Zie Ps. 73 "Maar mij aangaande, mijn voeten waren bijna uitgeweken, mijn treden waren bijkans uitgeschoten. Want ik was nijdig op de dwazen, ziende der goddelozen vrede" (Ps. 73: 2-3) en wat verderop: "Ziet, deze zijn goddeloos, nochtans hebben zij rust in de wereld, zij vermenigvuldigen het vermogen" (Ps. 73: 12). Zie ook Jer. 12 "Gij zoudt recht-vaardig zijn, o Heere, wanneer ik tegen U zou twisten; ik zal nochtans van Uw oordelen met U spreken; waarom is der goddelozen weg voorspoedig, waarom hebben zij rust, allen die trouweloos trouweloosheid

bedrijven?" (Jer. 12: 1). Want waartoe anders stort de Heere God zoveel goederen vergeefs over ze uit en laat Hij hen te gronde gaan dan om óns te troosten en te tonen hoe goed en mild Hij is voor hen die oprecht van hart zijn, zoals diezelfde Psalm 73 zegt? Hij die voor de bozen al zo goed is, hoeveel te meer zal Hij het zijn voor de goeden!
Maar 't is waar, Hij bezoekt de goeden ook met vele tegenspoeden, en dat terwijl Hij de goddelozen alle leed bespaart. Waarom? Opdat deze oprechten niet alleen als het goede zichtbaar is, maar ook als het verborgen en nog toekomstig is, toch Hem belijden als hun goede God en met dezelfde Psalm 73 zeggen: "Maar mij aangaande, het is mij goed nabij God te wezen, ik zet mijn betrouwen op de Heere HEERE, om al Uw werken te vertellen" (Ps. 73: 28). 't Is alsof de dichter hier wil zeggen: Ook als mij lijden overkomt waarvan ik anderen vrij zie, heb ik toch het vertrouwen dat God mij nog veel meer genegen is dan hen. Zo wordt het zichtbare geluk van de bozen ons een prikkel om te hopen op onzichtbare goederen en tevens om de tegenspoeden die wij lijden gering te achten; net zoals Christus ons geleerd heeft in het evangelie naar Mattheus, waar Hij beveelt te zien op de vogelen des hemels en de leliën des velds (Matth. 6: 26) en dan zegt: "Indien nu God het gras des velds, dat heden is en morgen in de oven geworpen wordt, alzo bekleedt, zal Hij u niet veel meer kleden, gij kleingelovigen?" (Matth. 6: 30). Zo wordt dan, als wij de goederen die de bozen in overvloed bezitten, vergelijken met de tegenspoeden die wij lijden, ons geloof geoefend. Wij leren ons vertroosten in God - en die troost alleen is heilig. Op deze wijze geschiedt wat er staat in Rom. 8 "En wij weten dat degenen die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, namelijk degenen die naar Zijn voornemen geroepen zijn" Rom. 8: 28.

Het tweede dat we hier zien is nog veel wonderbaarlijker: ook de boosheden en zonden van anderen zijn voor ons goede dingen, doordat God ons daardoor opvoedt! Want hoewel ze voor de zwakken een aanstoot en ergernis zijn, zijn ze daarentegen voor de sterken een oefening in de deugd en een aanleiding om tegen de zonden te strijden en de verdiensten te vermeerderen. Immers, "zalig is de man die de verzoeking verdraagt; want als hij beproefd zal geweest zijn, zal hij de kroon des levens ontvangen" (Jak. 1: 12). Bestaat er een grotere verzoeking dan een menigte slechte voorbeelden? Dat de wereld één van de vijanden van Gods heiligen genoemd wordt is toch om deze reden dat zij met haar verleidingen en haar goddeloze werken ons bekoort, nodigt en van Gods weg lokt op haar weg, zoals in Gen 6 beschreven staat: "En het geschiedde, als de mensen op de aardbodem begonnen te vermenigvuldigen, en hun dochters geboren werden, dat Gods zonen de dochteren der mensen aanzagen, dat zij schoon waren, en zij namen zich vrouwen uit allen, die zij verkozen hadden" (Gen. 6: 1-2), en in Num. 25 "En Israël verbleef te Sittim, en het volk begon te hoereren met de dochteren der Moabieten" (Num. 25: 1).
Daarom is het heilzaam voor ons steeds door één of ander ongemak gekweld te worden, opdat wij zwakken ons niet stoten aan de ergernissen van de wereld, in de zonde verstrikt raken en vallen. Zie hoe Petrus Lot gelukkig geprezen heeft omdat hij geleden heeft onder de schandelijke levenswandel van de mensen in Sodom, om daardoor in zijn rechtvaardigheid toe te nemen (2 Petrus 2: 7). 't Is beslist nodig dat er zulke ergernissen zijn, die ons zowel strijd als overwinning brengen. Maar "wee de wereld van de ergernissen" (Matth. 18: 7). Welnu, als God ons reeds zoveel goeds geeft in de zonden van anderen, hoeveel te meer wil Hij dan - naar wij geloven - ons in ons eigen ongemak, dus onze tegenspoeden, veel goeds bereiden; al zijn helaas wij en ons vlees geneigd daar anders over te oordelen.

Niet minder voordeel en goeds brengt de wereld ons door haar vijandschap, die ook een bepaalde kant van haar boosheid is. Want wat zij met haar lokmiddelen niet inpalmen en met haar ergernissen niet ten val brengen en naar zich toe halen kan, dat poogt ze door lijden van zich te stoten en door straffen in onrust en beroering te brengen. Zij tracht zonder ophouden of door haar verkeerd voorbeeld ons in verzoeking te brengen of haar woede aan ons te koelen, ons te kwellen met haar straffen. Want zij is dat monster Chimaera waarvan het hoofd er zo bekoorlijk uitziet als dat van een jonge vrouw, het lichaam zo schrikwekkend

als dat van een leeuw en de staart zo giftig is als die van een slang - want wat de wereld uiteindelijk brengt is niets dan vergif en dood; en dat geldt zowel van haar genot als van haar tyrannie. Maar God die ons in de zonden van de wereld veel goeds laat vinden, laat ook haar vervolgingen ons tot voordeel zijn. Hij heeft bepaald dat ze ons niet tevergeefs en zonder profijt treffen; zij vermeerderen ons welzijn. Ja, juist door wat onze vijanden bedoelen als ons nadeel, verkrijgen wij voordeel. 't Is met ons in dit opzicht als met de kleine kinderen die Herodes doden liet (Matth. 2), waarvan Augustinus zegt: "Nooit had Herodes hen van zoveel profijt kunnen zijn wanneer hij aan Gods wil gehoorzaam was geweest dan nu, door zijn haat". En de heilige Agatha, toen ze juichend de gevangenis inging, alsof ze naar een bruiloft ging, verklaarde: "Als gij niet mijn lichaam door uw beulen zo mishandelen liet, kon mijn ziel niet met de zegepalm van de overwinning het paradijs ingaan, zomin de tarwekorrels in de schuren verzameld kunnen worden als zij niet op de dorsvloer hard geslagen en van kaf gezuiverd worden" (Legenda aurea).

Maar wat praat ik nog, ik die arm aan woorden ben, daar de hele Schrift, de geschriften en woorden van alle vaderen, de werken en daden van alle heiligen op dit punt overeenstemmen en allen zeggen dat zij de gelovigen het meest profijtelijk zijn die hen het meest kwaad doen, namelijk als men het maar op de rechte wijze weet te dragen; zoals Petrus zegt: "En wie is het, die u kwaad doen zal, indien gij navolgers zijt van het goede?" (1 Petrus 3: 13); en Psalm 89 "De vijand zal hem niet dringen, en de zoon der ongerechtigheid zal hem niet onderdrukken" (Ps. 89: 23).

Maar hoe zit dat, vraagt u? Immers de vijand slaagt er zo vaak in één van ons te doden. En kan men dan toch zeggen, dat hij ons niet schade toebrengt? Zeker, want juist hierdoor is hij ons het meest profijtelijk.

Zo zien we - tenminste als we wijs zijn - dat we omringd zijn van het goede, te midden van het louter goede, en toch tegelijk te midden van het kwade wonen. Alle dingen zijn wonderlijk gemengd, liggen door Gods goede regering door elkaar heen.

6. De voorstelling van het goede aan onze rechterkant

Hier zien wij de gemeente van de heiligen, de nieuwe schepping van God, onze broeders en vrienden bij wie wij het louter goede zien, loutere troost vinden. Wij zien dat wel niet altijd met de ogen van het lichaam - want voor de lichamelijke ogen lijken zij vaak tot het tegenovergestelde, dus de kwade dingen te behoren - maar met onze geestelijke ogen. Evenwel, er zijn aan hen ook goede dingen die men wèl met de ogen van het lichaam zien kan, en die zijn niet te versmaden; veeleer moeten we erkennen dat God ook daarmee ons troost.

Immers ook Psalm 73 waagt het niet allen te veroordelen die in deze wereld rijkdom verkregen hebben, maar zegt: "Indien ik zou zeggen: Ik zal ook alzo spreken: ziet, zo zou ik trouweloos zijn aan het geslacht Uwer kinderen" (Ps. 73: 15), dat betekent: als ik zou hebben willen zeggen, dat allen die rijk, gezond en geëerd zijn slecht zijn, dan had ik ook Uw heiligen veroordeeld, want ook velen van Uw heiligen behoren hiertoe. Ook Paulus heeft de mensen niet verboden rijk te zijn, hij heeft Timotheüs slechts geleerd de rijken van deze wereld te gebieden niet hoogmoedig te zijn (1 Tim. 6: 17). En van Abraham, Izaäk en Jakob vermeldt de Schrift dat zij rijk geweest zijn (Gen. 13: 2; 26: 12; 32: 11). Verder, Daniël en zijn vrienden behoorden tot de aanzienlijken, zelfs in Babel (Dan. 2: 48v). En vele koningen in Juda, hoewel koningen, waren heilige mannen. Op dezen heeft de psalmdichter het oog als hij zegt: "Zo zou ik trouweloos zijn aan het geslacht Uwer kinderen", dat wil zeggen: ook Uw kinderen veroordelen.

God geeft dus, zoals ik al zei, de Zijnen ook aardse goederen, soms in overvloed, hun en anderen tot troost. Maar hun eigenlijke goederen zijn het niet. Ze zijn voor hen een schaduwbeeld en een teken van de eigenlijke, ware goederen: geloof, hoop, liefde en andere genadegaven en geschenken, die allen door de liefde ons meegedeeld worden.

Dit is nu de "gemeenschap der heiligen", waarin wij roemen. En wie zou, ook in de grootste tegenspoed, niet vol moed zijn, als hij - geheel naar waarheid - gelooft dat al wat die heiligen aan goeds bezitten van hem is en dat omgekeerd al zijn leed ook hen toebehoort? Immers, het is toch wel zeer liefelijk en aangenaam wat de apostel de Galatiërs voor ogen gesteld heeft, toen hij zei: "Draagt elkanders lasten en vervult alzo de wet van Christus" (Gal. 6: 2). Is het niet iets goeds dat wij leven in een gemeenschap, waarin, zoals in 1 Kor. 12 (vers 26) geschreven staat alle leden lijden als één lid lijdt en alle leden zich verheugen als één lid eer ontvangt? Daarom, wanneer ik moet lijden, dan lijd ik niet alleen; samen met mij lijden Christus en alle heiligen, zoals geschreven staat: "Wie u aanraakt, die raakt Mijn oogappel aan" (Zach. 2: 8). Anderen dragen dus samen met mij mijn last, terwijl ik bovendien deel heb aan hun kracht. 't Geloof van de kerk komt mijn zwakheid en gebrek aan moed te hulp; de kuisheid van anderen weerstaat de aanval van mijn onreine begeerten; het vasten van anderen is mij ten voordeel; het gebed van anderen geschiedt mij ten goede; kortom: de leden onder elkaar dragen zorg voor elkaar; met als gevolg, dat de meer eervolle leden de minder eervolle bedekken, behoeden en eervol maken, zoals Paulus in 1 Kor. 12 zo mooi beschrijft.

Op deze wijze kan ik naar waarheid mij beroemen op de bezittingen en goederen van anderen als waren zij van mij, en op dat moment zijn ze ook werkelijk van mij, namelijk wanneer ik dankbaar er mij in verheug. Laat ik zo lelijk en onrein zijn als ik ben, die ik liefheb en bijval zijn schoon en bevallig! En door deze liefde maak ik niet alleen hun goederen en bezittingen mij ten eigendom, maar ook henzelf. Mijn schande wordt daarom bedekt onder hun eer en daardoor als vanzelf eervol. Mijn armoede wordt rijkdom door hun overvloed. Mijn zonden worden genezen door hun verdiensten. Wie zou nu nog vertwijfelen kunnen in zijn zonden; wie zou zich in zijn straffen niet willen verheugen, nu hij zijn zonden en straffen niet meer zelf draagt of in elk geval niet meer alleen draagt, maar van zovele heilige kinderen van God, ja tenslotte van Christus Zelf bijstand ontvangt? Zie hier wat een heerlijke zaak de gemeenschap der heiligen en de kerk van Christus is.

Wie niet gelooft dat dit zo is en dat het er zo aan toe gaat, is een ongelovige, loochent Christus en Zijn kerk. Want ook al is er niets van te zien en te bemerken, toch gaat het in waarheid er zo aan toe. Maar wie zou daar niet iets van bemerken? Want dat u niet in vertwijfeling valt, en dat u niet ongeduldig wordt, aan wie hebt u dat te danken? Aan uw eigen kracht? Allerminst!

Maar aan de gemeenschap der heiligen. Anders zou u ook niet één - hoe geringe - zonde dragen en ook niet één kwaad woord dat een ander u toevoegt verduren kunnen. Christus en Zijn kerk zijn steeds dicht bij u. Dit is het wat wij belijden: Ik geloof in de Heilige Geest, een heilige, katholieke kerk.

Wat zou "geloven in een heilige kerk" anders betekenen dan geloven in de gemeenschap der heiligen? En waarin hebben de heiligen gemeenschap? Natuurlijk zowel in het goede als het kwade dat er onderling is! Alles behoort allen toe. Zoals ook het sacrament van het altaar (het avondmaal) ons uitbeeldt in het brood en in de wijn. Met het oog daarop spreekt de apostel over één lichaam, één brood en één drank - zo zijn wij! (1 Kor. 10: 17).

Trouwens, wie kan een klein lichaamsdeel pijn doen zonder dat het hele lichaam pijn voelt? Wat kan het uiterste punt van één van uw tenen overkomen zonder dat het het hele lichaam overkomt? Of wat goeds kan maar uw voeten gedaan worden zonder dat het hele lichaam er plezier van heeft? Nu zijn wij als christenen echter één lichaam. Dus alles wat de ander lijdt, lijd ik; al het goede dat hem overkomt, overkomt mij. Christus zegt dat alles wat wij aan één van Zijn geringste broeders gedaan hebben, wij aan Hem gedaan hebben (Matth. 25: 40). Als iemand van het brood van het altaar ook maar een klein stukje brood ontvangen heeft, zeggen wij dan niet dat hij "het Brood" ontvangen heeft? En als iemand dat kleine stukje brood veracht heeft, zeggen wij dan niet dat hij "het Brood" veracht heeft? Daarom, als wij smarten hebben, als wij lijden, als wij sterven, laten wij dan onze ogen hierheen richten! Laten wij dapper geloven en verzekerd zijn dat niet wij of wij alleen maar Christus en Zijn kerk samen met ons smarten hebben, lijden en sterven. Christus heeft er zorg voor

gedragen dat wij de weg van de dood niet eenzaam behoeven te gaan, waar ieder mens voor terugschrikt, maar dat wij de weg van het lijden en van de dood gaan onder het geleide van de hele kerk. Daarbij is de draagkrachtvan de kerk groter dan die van ons. Met recht kunnen wij het woord dat Eliza eens tot zijn bevreesde knecht sprak, toepassen op onszelf: "En hij zeide: Vrees niet; want die bij ons zijn, zijn meer dan die bij hen zijn. En Eliza bad en zeide: Heere, open toch zijn ogen, dat hij zie. En de Heere opende de ogen van de jongen, dat hij zag; en ziet, de berg was vol vurige paarden en wagens rondom Eliza" (2 Kon. 6: 16-17). Dit ene blijft ook voor ons over, dat wij er om bidden dat ons de ogen geopend worden en wij de kerk om ons heen zien - ik bedoel de ogen van het geloof; dan is er niets meer waarvoor wij vrezen, zoals ook in Psalm 125 staat: "Rondom Jeruzalem zijn bergen; zo is de Heere rondom Zijn volk van nu aan tot in eeuwigheid" (Ps. 125: 2) Amen.

7. De voorstelling van het goede boven ons

Hier spreek ik niet van de eeuwige en hemelse goederen, waarvan de zaligen genieten in de klare aanschouwing van God; ook niet over de wijze waarop die goederen in het geloof gegrepen worden en over de manier waarop zij door ons begrepen kunnen worden. Deze zevende en laatste voorstelling spreekt van Jezus Christus, de Koning der ere, hoe Hij uit de doden is opgestaan, gelijk de zevende voorstelling van het kwade Hem ons toonde in Zijn lijden, sterven en begrafenis.

Hier kunnen wij de hoogste vreugde van ons hart zien en de goederen die eeuwig blijven, waarin geen enkel kwaad meer is; want "Christus, opgewekte zijnde uit de doden, sterft niet meer; de dood heerst niet meer over Hem" (Rom. 6: 9). Dit is "de bakoven van de liefde en van het vuur Gods in Sion" (Jes. 31: 9), zoals Jesaja zegt; want Christus is niet slechts geboren, maar óns geboren, en ook óns gegeven, daarom behoort Zijn opstanding mij toe en alles wat Hij door Zijn opstanding verworven heeft, zoals Paulus zegt, ja uitroept met grote blijdschap: "Hoe zal Hij ons met Hem niet alle dingen schenken?" (Rom. 8: 32). Wat zijn dan de vruchten van Zijn opstanding, zo vraagt u. Voorwaar, Hij heeft de dood vernietigd, gerechtigheid verworven, de dood verslonden en het leven gebracht, de hel overwonnen en de eeuwige heerlijkheid weggeschonken. Dit zijn goederen van onschatbare waarde, zodat een mensenkind het nauwelijks waagt te geloven dat zij ook hem geschonken zijn. Zoals Jakob, die toen hij hoorde dat zijn zoon Jozef nog leefde en koning was in Egypte, zich gevoelde als ontwakend uit een diepe slaap, totdat de wagens, die Jozef meegezonden had, het bewijs leverden voor wat zijn zoons hem herhaaldelijk verzekerd hadden (Gen 45: 26w). Zeker en gewis zou het ons een moeilijke zaak zijn te geloven dat ons, onwaardigen, zulke grote goederen in Christus ten deel gevallen zijn, als Hij het ons niet reeds met vele woorden betuigd had, en het ook ons evenals Zijn discipelen door zijn talrijke verschijningen - tenslotte als het ware door Jozef' wagens dat betekent: door veelvuldige ervaring, geleerd had te geloven.

Waarlijk, dat is een wagen die rijke troost met zich meebrengt als wij horen dat Hij ons "van God geworden is tot gerechtigheid, heiligheid, verlossing en wijsheid" (1 Kor. 1: 30), zoals de apostel zegt. Ik ben een zondaar, maar ik rijd als het ware daar heen in Zijn gerechtigheid die mij geschonken is; ik ben onrein, maar Zijn heiliging is mijn heiliging, waarin ik moedig kom aanrijden; ik ben dwaas, maar Zijn wijsheid schraagt mij; ik heb de verdoemenis verdiend, maar Zijn vrijheid is mijn verlossing, de wagen waarin ik veilig geborgen ben, zodat een christen - als hij maar voldoende geloof heeft - in de verdiensten van Christus en al Zijn goederen niet anders kan roemen dan alsof ze zijn eigen werk waren. Zo geheel behoren zij de christen toe, dat hij getroost en moedig zelfs Gods oordeel, waarin toch geen mens bestaan kan, durft afwachten. Zo iets groots is het geloof, zulke heerlijke goederen geeft het ons. Want wij kunnen geen kinderen zijn als wij niet ook 's Vaders goederen erven. Daarom mag een christen vol vertrouwen zeggen: "Dood, waar is uw prikkel? Hel waar is uw overwinning? De prikkel nu des doods is de zonde, en de kracht der zonde is de wet. Maar Gode zij dank, die ons de overwinning geeft door onze Heere Jezus Christus" (1 Kor. 15: 55-57). Dat betekent: de wet maakt ons tot zondaars en de

zonde maakt ons des doods schuldig - wie heeft deze beide overwonnen? Onze gerechtigheid? Ons leven? Nee, maar Jezus Christus, Die van de doden opgestaan is, zonde en dood verdoemd heeft, Zijn gerechtigheid ons meedeelt, Zijn verdienste ons schenkt, Zijn hand boven ons houdt. Zo gaat het ons goed! Zo volbrengen wij de wet en overwinnen wij zonde en dood. Daarvoor zij God eer, lof en dank in alle eeuwigheid! Amen.

Zie hier de meest verheven voorstelling, die we geven konden. Hier worden we niet alleen boven onze noden, maar ook boven onze goederen verheven. Wij bevinden ons en zitten in de goederen van een Ander, door een Ander verworven. Wij die tevoren lagen in nood en ellende; veroorzaakt door de zonde van een ander (Adam) en vermeerderd door onze eigen zonden. Nu zitten wij, zeg ik, in de gerechtigheid van Christus, dat is de gerechtigheid waardoor Hijzelf rechtvaardig is. Want wij houden ons aan die gerechtigheid, waardoor Hijzelf God behagelijk is en voor ons als Middelaar tussenbeide treedt en Zich geheel en al aan ons ten eigendom geeft, Hij de beste Priester en Beschermer die er is. Zo onmogelijk het is, dat Christus met Zijn gerechtigheid God niet behagen zou, zo onmogelijk is het ook dat wij met ons geloof, waardoor wij die gerechtigheid van Christus aanhangen, God niet behagen zouden.

Vandaar dat een christen een almachtig heer over alle dingen is, geheel zonder enige zonde. Want al is hij nog in zonden, die zonden kunnen hem toch niet meer schade berokkenen, maar worden vergeven door de alles overwinnende en alle zonden vernietigende gerechtigheid van Christus, waarop ons geloof zich verlaat; doordat het voor waar en vast aanneemt dat Christus werkelijk zo is als we Hem zojuist hebben voorgesteld. Wie dat niet gelooft, is iemand met dove oren; voor hem predikt men tevergeefs; hij kent Christus niet en begrijpt ook niet waarvoor hij Hem nodig zou hebben en wat hij met Hem zou moeten doen. Zo is dan deze laatste voorstelling meer dan elke andere, in staat ons met zulk een troost te vervullen - mits zij met een gevoelig en opmerkzaam hart in ogenschouw genomen wordt - dat wij niet alleen onze zorgen en noden niet meer voelen, maar zelfs roemen kunnen in onze beproevingen en die met vreugde, namelijk vreugde in Christus, blijmoedig dragen kunnen.

Zulk roemen moge Christus zelf ons leren, onze Heere en onze God, zeer geprezen in eeuwigheid! Amen.

Slotwoord bij de uitgave van 1520

Met dit gezwets, zeer doorluchtige Hoogheid, dat U een bewijs moge zijn van mijn dienstwilligheid, voor zover mij mogelijk is, beveel ik mij bij Uw vorstelijke Hoogheid aan; ik die gaarne bereid ben U iets beters aan te bieden als nog eens het vermogen van mijn geest beantwoorden zal aan mijn wensen.

Want ik zal ten allen tijde ieder die mijn naaste is een schuldenaar blijven, maar inzonderheid Uw vorstelijke Hoogheid, die onze Heere Jezus Christus naar Zijn grote goedheid in gezondheid sparen en tenslotte door een zalig einde tot Zich nemen moge, Amen.

Uwer vorstelijke Hoogheidsvoorbidder

broeder Martinus Luther augustijner te Wittenberg

11. EEN PREEK OVER DE VOORBEREIDING TOT HET STERVEN[502]

Inleiding

Begin mei 1519 zendt Markus Schart, raadsheer aan het hof van Frederik de Wijze, via Spalatinus een verzoek aan Luther om geestelijke lectuur ter voorbereiding op het sterven. Wellicht hoopte hij op een geschrift van Luthers hand, maar deze werd op dat moment geheel in beslag genomen door de talrijke verwikkelingen rond zijn persoon. Daarom verwijst hij Schart in eerste instantie naar het succesvolle stervensboekje van zijn confrater Johann von Staupitz dat in 1515 verschenen was[503]. Deze had het thema van 'de kunst van het sterven' (ars moriendi) uitstekend behandeld, beter wellicht dan hij het ooit zou kunnen doen als hij meer tijd zou hebben. Toch vergeet hij Markus Schart niet en een half jaar later verschijnt deze 'Sermon'. Een Sermon lijkt op een preek, maar is naar vorm en inhoud meer uitgewerkt, meer gestileerd en vaak ook sterker gesystematiseerd. Zo zou je kunnen zeggen, dat zij het midden houdt tussen een kort theologisch traktaat en een gewone preek. Het is een literaire vorm, waarvan Luther zich tussen 1518 en 1520 verscheidene malen bediend heeft. Daarbij schuwt hij het niet, zich omwille van een brede lezerskring van het Duits te bedienen. Het werkje blijkt in een behoefte te voorzien en wordt alleen al tot 1525 21 maal gedrukt. Ook verschijnt het al spoedig in Latijnse, Deense en Nederlandse vertaling

Luthers geschrift ter voorbereiding op het sterven was zeker niet het enige in zijn soort. Wij noemden al het boekje van zijn ordegenoot Johann von Staupitz. Met deze Sermon knoopt hij in feite aan bij de laatmiddeleeuwse ars moriendi-literatuur die sedert de vijftiende eeuw een grote bloei beleefde (b.v. in de kringen van de Moderne Devotie). De talrijke geschriftjes hadden als doel de mens te leren de eigen dood onder ogen te zien en hem al tijdens dit leven voor te bereiden goed sterven. De dood werd aan het einde van de middeleeuwen steeds minder beleefd als een collectief lot en steeds meer als een individuele 'eigen' dood. Daarbij had de laat-middeleeuwse mens niet slechts angst voor de lichamelijke dood, maar vooral voor de geestelijke dood, nl. voor eeuwig afgesneden te worden van God en de eeuwige zaligheid.

In de *ars moriendi* ging het om een puntsgewijze meditatie, waarbij het eigen leven met zijn fouten en tekorten overwogen werd in het licht van dood, oordeel en hel. Deze drie verschrikkingen moest de mens zich voor ogen stellen om tot radicale inkeer en bekering te komen. Een grote hulp bij het bekeringsproces konden de sacramenten van de kerk bieden. Het schrikbeeld van de laat-middeleeuwse mens (ook dat van de jonge Luther) was een onverwachte of ontijdige dood, zonder dat men nog in de gelegenheid geweest was de troostvolle sacramenten te ontvangen. Men werd dan onverwacht en onvoorbereid geconfronteerd met de levende God van het gericht. Hoe kon een mens in het uur van de waarheid ooit voor Gods rechterstoel standhouden?

De middeleeuwse *ars moriendi*-geschriften werden veelal verluchtigd met houtsneden. Stonden aan de ene kant de positieve beelden die de mens zich moest inprenten (waarbij vooral de beeltenis van de gekruisigde Christus een centrale plaats innam), zo stonden aan de andere kant de angstaanjagende beelden van dood, oordeel en hel die hem moesten drijven tot oprecht berouw en verzoening met God.

Deze beeldenreeksen maakt Luther tot thema van zijn 'Sermon von der Bereitung zum Sterben'. De opbouw van het geschrift is strak en puntsgewijs. Langs meditatieve weg leidt Luther de mens tot een afstand nemen van gedachten aan zonde, dood en hel om te komen tot een volledige overgave aan het beeld van Christus en Zijn heiligen met gedachten aan genade, leven en gelukzaligheid.

---

[502] DOOR HET DONKERER VENSTER VAN HET GELOOF. Teksten van Maarten Luther. Vertaald en toegelicht onder redactie van Dr. J.T. Bakker en Dr. K. Zwanepol. Meinema, Zoetermeer, 1993.
[503] WA Br 1, 381, 17f.

In 1518 heeft Luther het sacrament herontdekt als zichtbare gestalte van het Woord dat in het geloof werkelijkheid wordt. Hiervan vinden wij een duidelijke weerslag in deze Sermon. Het sacrament is een goddelijk teken van genade én uitverkiezing, waaraan de mens niet twijfelen mag. In de goddelijke belofte ligt de kern van de geloofszekerheid bij Luther. Kan de mens de sacramenten in het stervensuur niet ontvangen, dan is er geen nood; hij kan ze dan altijd nog geestelijk ontvangen in het geloof. Om het geloof gaat het immers; daarin klampt de mens zich vast aan Gods Woord en belofte. Omwille van een getroost geweten neemt Luther krachtig stelling in de kwestie van het niet waardig ontvangen van de sacramenten. Met de gewetensvraag naar het al of niet in-staat-van-genade-zijn, waarover men nooit volledige zekerheid kon krijgen, hadden de laat-middeleeuwse kerk en theologie twijfel gezaaid in de harten van de mensen en hen afgeleid van het enige, waarom het in het sacrament te doen is: geloof in Gods Woord, verkondigd in deze tekens.

In de tijd van deze Sermon zien wij bij Luther nog reformatorische en katholieke gedachten dwars door elkaar heen lopen. Zo nemen hier de heiligen nog een heel bijzondere plaats in. Te gemakkelijk heeft men dit als een 'restant van de katholieke voorbede der heiligen' (Karin Bornkamm) willen afdoen. Hoewel de gedachte van de voorbede der heiligen hier ook nog duidelijk aanwezig is, is er in dit geschrift meer aan de hand. Wie zijn hier de heiligen?

Op de eerste plaats zijn het diegenen die ons voorgegaan zijn in een zalig sterven. Het zijn zij, van wie wij zeker mogen zijn dat zij nu reeds met Christus bij God leven. De innige eenheid tussen Christus' lijden en dood en die van de heiligen is in dit geschrift een opmerkelijk gegeven. Hieraan ten grondslag ligt de gedachte van de gelijkvormigheid en navolging van Christus in lijden en sterven. 'Christus und alle Seyne liebe heyligen' vormen één solidaire levensgemeenschap. Zoals gezegd, gaat het hier op de eerste plaats om de gestorven heiligen die de stervende tot voorbeeld kunnen zijn. In navolging van Christus hebben immers ook zij - door de genade van God - de dood overwonnen. Deze christenen zijn voor eeuwig verenigd met hun Heere. Uit de gemeenschap met Christus komt de gemeenschap der heiligen onder elkaar voort. Zoals Christus onze lasten gedragen heeft, zo dragen de heiligen nu onze lasten, een taak die christenen reeds in dit leven ten opzichte van elkaar dienen te verrichten (Gal. 6: 2). Vandaar dat er onmiddellijk bij gezegd moet worden, dat het Luther nooit om de gestorven heiligen *alleen* gaat, maar altijd ook om de heiligen in dit leven, die doorgaans als christenen aangeduid worden. Het deelkrijgen aan deze gemeenschap met Christus geschiedt door het geloof. Daardoor wordt de mens immers ingelijfd in de gemeenschap van de heiligen (communio sanctorum) het lichaam van Christus (nr. 15). De sacramenten (vooral de eucharistie) zijn daarvan een teken en een bevestiging; zij zijn een bevestiging van Christus' lijden en sterven voor mij en bovendien een teken dat ook ik opgenomen ben in de gemeenschap der heiligen.

Worden de heiligen met hun lijden en sterven en hun werken voor de gehele gemeenschap dan niet een soort aanvulling op Christus' offer?

Van concurrentie tussen Christus en de heiligen is hier echter geen sprake. Veeleer moet het lijden van de heiligen beschouwd worden als een eschatologische voortzetting van Christus' unieke offer tot het einde der tijden (Peter Manus). Luther schrikt er zelfs niet voor terug om de heiligen aan Christus' inzet voor ons deel te laten hebben, 'zodat zij met jou in Christus sterven, de zonden dragen en de hel overwinnen'. Men dient dit echter juist te verstaan: hun werkzaamheid is niets anders dan de vrucht van Christus' eigen werk.

Met de idee van de 'communio sanctorum' gaat Luther in feite terug op oud katholiek gedachtegoed. In de vroege kerk werd de gemeenschap der heiligen in de hemel gevormd door de martelaren. Van hen was men zeker, dat zij reeds nu definitief in Gods heil deelden. Zij vormden de waarborg voor het toekomstig heil van alle christenen en hen riep men dan ook aan op hun graven. 'Communio sanctorum' betekende niet alleen gemeenschap der heiligen, maar ook deelname aan het heilige middels de sacramenten (vooral door de eucharistie) die de christenen nu reeds verbonden met het eeuwige heil.

Luther komt in zijn Sermon tot een nieuwe reflectie op de theologie van de heiligen die veraf staat van de laat-middeleeuwse heiligenverering met haar uitwassen en bijgeloof. De gemeenschap der heiligen omvat voor hem zowel de hemelse als de aardse gemeenschap in Christus. Christologie, rechtvaardigingsleer en ecclesiologie zijn daarbij op innige wijze met elkaar verstrengeld.

Een bijzonder accent valt in dit geschrift (dankzij zijn thematiek) op het hemelse deel van de gemeenschap en zijn inzet voor het noodlijdende aardse deel. Toch kunnen en mogen de heiligen nooit tegen Christus worden uitgespeeld. Zij zijn verankerd in Hem en geheel betrokken op de geloofs- en levensgemeenschap met hem. Daaruit komt de 'communio sanctorum' voort en daaruit leeft zij.

Luther heeft in deze jaren (1518-1520), de aanzet tot een christocentrische heiligen-theologie Bijbeltheologisch verdiept en pastoraal verwoord[504]. Dit gaat dus veel verder dan de katholieke aanroeping en bemiddeling van de heiligen in de hemel. Luther ontdekt opnieuw de grote rijkdom van het oude begrip van de kerk als 'communio sanctorum', dat in de Middeleeuwen sterk op de achtergrond was geraakt. Het gaat hier om een fundamentele doordenking van de leer van Paulus, van het Hoofd en het lichaam die tezamen één liefdesgemeenschap vormen. Tot dit ene lichaam behoren alle gelovigen, zowel de nog levenden als de reeds gestorvenen. De hemelse en de strijdende kerk vormen tezamen in Christus één solidaire gemeenschap van heiligen die zich bekommert en inzet voor ieder lidmaat afzonderlijk.

Daarom ook mogen de aardse stervelingen een beroep doen op de heiligen die reeds aan deze wereld ontrukt zijn. Dat is de plaats van de voorbede; dan wordt de gemeenschap van de heiligen ook een gemeenschap met de heiligen. Enkele jaren later (1522) zal Luther in de strijd die rond de heiligenverering ontbrandt, het aanroepen van heiligen onder kritiek stellen en als 'niet noodzakelijk' voor het heil karakteriseren. Omwille van het misbruik zal hij zelfs aanraden de heiligenverering helemaal achterwege te laten.

Wij noemden reeds terloops het troostgeschrift van Staupitz, waarvoor Luther zoveel lof had. Toch zijn bij nadere beschouwing de verschillen met Staupitz opmerkelijk. Deze mediteert over de dood van de mens die God niet gewild heeft en over de zeven kruiswoorden van Christus. Het gaat Staupitz ten diepste om de navolging van Christus al in dit leven; in lijden en sterven moet men leren de eigen wil met die van God conform te laten worden. Ook gaat Staupitz uitvoerig in op de personen rond het sterfbed, waarvan de stervende mens afscheid moet nemen.

Bij Luther staat het afscheid helemaal aan het begin van het geschrift. Daarna dient de mens zich nog uitsluitend te concentreren op Christus en Zijn heil.

Het meest opmerkelijke verschil schuilt echter in de sacramenten; terwijl deze bij Staupitz geheel ontbreken, nemen zij in Luthers geschrift een centrale plaats in (nr. 4-5, 15-19). Tegenover deze sacramenten staan de beelden van zonde, dood en hel als de hoge aanvechtingen die de mens beter achter zich kan laten, wil hij in zijn laatste uur niet in totale vertwijfeling raken.

‘Je moet - zo zegt Luther - de dood in het licht van het leven, de zonde in de genade, de hel in de hemel zien en je moet je door niets van deze blik laten afbrengen’ (nr. 9). God heeft de sacramenten geschonken als tekens van Zijn trouw. Midden in de zonde schenkt Hij genade en midden in de dood schenkt Hij het leven. Van de mens wordt slechts een waarachtig geloof gevraagd. Hij moet het in een zeker geloof op deze God wagen, die steeds Zijn Woord gestand gedaan heeft en die ook Zijn Zoon niet in de dood en de eeuwige verwerping gelaten heeft. Daarom zal Hij nu opnieuw de dood vernietigen en leven

---

[504] Helaas is over dit thema - behoudens enkele uitzonderingen - in het Lutheronderzoek relatief weinig te vinden. Wij verwijzen slechts naar Peter Manns, Luther und die heiligen, in: *Reformatio Ecclesiae*, FS Erwin Iserloh, Paderborn-München-Wenen-Zürich, 1980, p. 535-580. Zie daar voor verdere literatuur.

schenken aan al degenen die op Hem hun vertrouwen stellen, zelfs al willen de opdoemende beelden van zonde, dood en hel de mens op het laatst anders laten geloven. Alleen het geloof kan de mens doen inzien, dat de dood in werkelijkheid een 'nieuwe geboorte' en een 'enge poort tot het leven' is.

Midden in de dood bevinden wij ons in het leven, zo draait Luther dit vers graag om. Wie dit vermag in te zien, heeft de dood in feite reeds overwonnen.

Vertaling

1. Omdat de dood een afscheid van deze wereld en al haar bekommeringen is, is het nodig dat de mens eraan denkt zijn aardse goed op een goede en ordelijke wijze te verdelen, zoals het moet zijn of zoals hij denkt dat het goed is, zodat er na zijn dood geen reden is tot haat en nijd of andere misverstanden onder zijn achtergebleven vrienden. Dit is een lichamelijk of uiterlijk afscheid van deze wereld en er wordt afscheid genomen van het aardse goed.

2. Men dient ook geestelijk afscheid te nemen. Dat is: men vergeeft van harte, louter om Gods wil, alle mensen die ons beledigd hebben. Omgekeerd verlangt men ook om Gods wil vergeving van alle mensen, waarvan wij er velen ongetwijfeld zwaar beledigd hebben, op zijn minst door een slecht voorbeeld of aan wie wij minder weldaden bewezen hebben dan die wij verschuldigd waren krachtens het gebod van de christelijke naastenliefde. Wij moeten de vergeving verlangen, opdat de ziel niet over één of andere aardse aangelegenheid blijft inzitten.

3. Wanneer zo iemand afscheid van de aarde genomen heeft, dan moet hij zich alleen op God richten, waarheen de weg van het sterven zich dan ook keert en ons voert. En hier begint de enge poort, de smalle trap die tot het leven voert. Daarop moet ieder zich met een gerust gemoed voorbereiden. Want deze doorgang is weliswaar erg nauw, maar niet lang. Het gaat hier, zoals bij een kind dat uit de kleine woning van het moederlijf met gevaar en angsten in deze wijde hemel en aarde, dat is op onze wereld, geboren wordt. Op eenzelfde wijze gaat ook de mens door de enge poort van de dood uit dit leven. En ofschoon de hemel en de wereld, waarin wij nu leven, voor groots en wijd aangezien worden, is toch alles in vergelijking met de toekomstige hemel zo veel nauwer en kleiner, zoals ook het moederlijf nauw en klein is vergeleken met dit uitspansel. Daarom wordt het sterven van de heiligen een nieuwe geboorte genoemd en hun feest noemt men in het Latijn 'natale', hetgeen geboortedag betekent. De nauwe doorgang van de dood maakt, dat ons dit leven wijd en dat aan de andere kant nauw lijkt. Daarom moet men dit geloven en van de lichamelijke geboorte van een kind leren, wat Christus zegt: 'Een vrouw, die baart, heeft angst. Maar wanneer het voorbij is, denkt zij niet meer aan die angst, omdat door haar een mens in de wereld geboren is' (Joh. 16: 21). Zo moet men ook in het sterven op die angst voorbereid zijn en weten, dat er daarna een grote ruimte en vreugde zal zijn.

4. De voorbereiding op deze tocht bestaat op de eerste plaats daarin, dat men zich met een oprechte biecht (in het bijzonder van de grootste zonden en van diegenen, die men zich mogelijkerwijs in herinnering kan roepen) en met de heilige christelijke sacramenten van de eucharistie en het oliesel verzorgd weet[505]. Men dient deze met devotie te verlangen en met groot vertrouwen te ontvangen, zo dit mogelijk is. Wanneer dit echter niet mogelijk is, dan moet desalniettemin het verlangen ernaar troost bieden en moet men zich hierdoor niet al te zeer laten beangstigen. Christus zegt: 'Alle dingen zijn mogelijk voor hem die gelooft' (Mc. 9: 23). Want de sacramenten zijn niets anders dan tekenen die tot geloof dienen en ertoe aansporen, zoals wij nog zullen zien. Zonder dit geloof zijn zij niets waard.

---

[505] In 1519 rekent Luther de biecht en het oliesel nog tot de sacramenten. In de katholieke sacramentenpraktijk gaat de biecht vooraf aan het sacrament der stervenden.

5. Men moet er echter in alle ernst op toezien, dat men de heilige sacramenten hoog acht, ze in ere houdt, zich vrij en getroost erop verlaat en ze tegen zonde, dood en hel zo in de weegschaal werpt, dat de balans ver naar de kant van de sacramenten doorslaat. Men dient zich dan ook meer met de sacramenten en hun krachten[506] bezig te houden dan met de zonden. Men moet weten, hoe men deze op de juiste wijze in ere houdt en wit hun krachten zijn. In ere houden betekent, dat ik geloof dat het waar is en mij geschiedt, al wat de sacramenten betekenen en alles wat God erin belooft en aanduidt, zodat men met Maria, de moeder Gods, in vast geloof, kan zeggen: 'Mij geschiede naar uw Woord en teken (Lukas 1: 38)'[507]. Want omdat God daar door middel van de priester spreekt en een teken geeft, kan men God geen grotere oneer aandoen dan te twijfelen aan Zijn Woord en werk. En men kan Hem geen grotere eer bewijzen dan te geloven dat het waar is en er zich vrij op te verlaten.

6. Om de krachten van de sacramenten te kennen, moet men eerst de tegenkrachten kennen, waartegen zij strijden. Er zijn ons drie tegenkrachten gegeven: het eerste is het schrikbeeld van de dood, het tweede is het gruwelijke beeld van de zonde dat vele gestalten heeft, het derde is het onverdraaglijke en onontkoombare beeld van hel en verdoemenis. Elk van deze drie beelden groeit en wordt groot en sterk door datgene wat eraan toegevoegd wordt. Zo wordt de dood groot en angstaanjagend, doordat de zwakke natuur zich dit beeld te diep inprent en het te sterk voor ogen heeft. De duivel doet daar nog een schepje bovenop, zodat de mens het gruwelijke gelaat van de dood diep in de ogen kijkt en daardoor tot verwarring en twijfel vervalt. Want de duivel zal hem daar beslist alle verschrikkelijke, vroegtijdige en kwade vormen van doodgaan voorhouden, die een mens ooit gezien, gehoord of gelezen heeft. Daarnaast zal hij de toorn van God in het spel brengen en laten zien hoe deze eertijds zondaars gekweld en in het verderf gestort heeft om daarmee de zwakke natuur tot angst voor de dood en tot liefde voor en bekommernis om dit leven te drijven. Daardoor vergeet de mens, die te zeer onder zulke gedachten gebukt gaat, God. Hij vlucht voor de dood en haat deze en wordt tenslotte God blijvend ongehoorzaam. Want hoe dieper over de dood wordt nagedacht, hoe moeilijker en gevaarlijker het sterven is. In het leven, wanneer de dood nog ver weg is en de mens nog niet in het nauw drijft, moet men zich gedachten erover voor de geest roepen. Maar in het sterven, wanneer de doodsgedachte vanzelfsprekend al sterk aanwezig is, is het gevaarlijk en van geen enkel nut. Daar moet men het beeld van de dood uitbannen en niet willen zien, zoals wij nog zullen horen. Zo heeft de dood zijn kracht en sterkte in de zwakheid van onze natuur en in het feit, dat men op het verkeerde moment er teveel naar omziet en ermee bezig is.

7. Ook de zonde neemt toe en wordt daardoor groot, dat men teveel met haar bezig is en men er te diep over nadenkt. De zwakheid van ons geweten draagt daartoe een steentje bij, doordat het geweten zich voor God schaamt en zichzelf gruwelijk straft. Daarin heeft de duivel een zweetbad gevonden, dat hij gezocht heeft. Daar doet hij zijn werk, daar maakt hij de zonden zo talrijk en groot. Daar stelt hij de mens al degenen voor ogen die gezondigd hebben en laat hij zien, hoevelen met minder zonde toch verdoemd zijn, zodat de mens daardoor opnieuw in vertwijfeling raakt of onwillig wordt om te sterven. Hij vergeet God en wordt ongehoorzaam tot de dood, in het bijzonder wanneer hij meent, dat hij op dat moment de zonden moet overwegen en er goed aan doet zich ermee bezig te houden. Zo zal hij zichzelf onvoorbereid en ongeschikt achten, zozeer zelfs dat ook al zijn goede werken tot zonde geworden zijn. Daaruit kan dan slechts een onwillig sterven, ongehoorzaamheid jegens Gods wil en eeuwige verdoemenis volgen. Want het overwegen van de zonden is

---

[506] Letterlijk staat hier 'Tugend', hetgeen een directe vertaling van het Latijnse 'virtus' is. Sinds de kommentaar op de Romeinenbrief verstaat Luther 'virtus' als de kracht waarmee God de mens sterk maakt.
[507] De toevoeging van het 'teken' op deze Bijbelplaats is van Luther zelf. Het vers dient hem hier ter illustratie van zijn sacramentsopvatting. Het teken geldt als een gestalte van het Woord als belofte.

daar niet op zijn plaats; dat moet men tijdens het leven doen. Zo draait de geest van het kwaad alle dingen om: in het leven, waarin wij de beelden van dood, zonde en hel steeds voor ogen dienen te hebben zoals in Psalm 51: 5 staat: 'Mijn zonden staan mij altijd voor ogen'[508], doet hij onze ogen dicht en verbergt deze beelden voor ons. In de dood, waarin wij slechts leven, genade en gelukzaligheid voor ogen dienen te hebben, doet hij ons pas weer de ogen open en jaagt ons schrik aan met de ontijdige beelden, opdat wij de juiste beelden niet zullen zien.

8. Ook de hel wordt groot en wordt nog groter door er teveel acht op te slaan en er op het verkeerde moment te diep over na te denken. Dat wordt bijzonder sterk in de hand gewerkt door het feit, dat men Gods oordeel niet kent. Zo zet de geest van het kwaad de ziel daartoe aan, dat zij in een grenzeloze en nutteloze nieuwsgierigheid het aller-gevaarlijkste plan opvat, het geheim van het goddelijk raadsbesluit te willen doorgronden om te weten of men uitverkoren is of niet[509]. Hier spreidt de duivel zijn laatste, grootste en meest listige macht ten toon. Want daarmee voert hij de mens (wanneer dele niet op zijn hoede is) boven God uit[510], doordat de mens tekenen van Diens goddelijke wil zoekt en ongeduldig wordt, omdat hij niet weten mag, of hij uitverkoren is. De duivel maakt God bij de mens verdacht, zodat deze bijna naar een andere God begint te verlangen; kortom, hier is hij erop uit om de liefde tot God met een stormwind uit te doven en haat jegens God te doen ontsteken. Hoe meer de mens de duivel volgt en deze gedachten toelaat, des te gevaarlijker is het met hem gesteld, en tenslotte kan hij niet langer standhouden, doch vervalt hij tot haat jegens God en tot godslastering. Want als ik weten wil, of ik uitverkoren ben, wat is dat anders dan dat ik alles wil weten, wat God weet en aan Hem gelijk wil zijn, zodat Hij niets méér weet dan ik en zo dus God geen God meer zou zijn, als Hij niet meer zou weten dan ik. Daar houdt de duivel hem voor ogen, hoeveel heidenen, Joden en christenen verloren raken voert hij met zulke gevaarlijke gedachten de mens zo ver, dat deze, ook al was hij tot sterven bereid, toch op dit punt onwillig wordt. Dat heet met de hel aangevochten worden, nl. wanneer de mens met gedachten aan zijn eigen uitverkiezing beproefd wordt, waarover in het boek van de Psalmen veel geklaagd wordt. Wie hier overwint, heeft hel, zonde en dood in één klap overwonnen.

9. Nu dient men in deze zaak al het mogelijke te doen om geen van deze drie beelden in huis te halen en geen slapende honden wakker te maken; zij zullen zich vanzelf wel sterk opdringen en zich van het hart willen meester maken door indruk te maken met hun machtsvertoon en disputeerkunst. En waar dat gebeurt, is de mens verloren en vergeet hij God totaal. Want deze beelden zijn in dit aardse leven alleen van nut om ertegen te strijden en om ze uit te bannen. Wanneer echter alleen nog maar deze beelden aanwezig zijn, zonder dat er nog perspectief is op andere (nl. positieve) beelden, horen ze nergens anders thuis dan in de hel tussen de duivels.
Voor degene die deze beelden nu op de juiste wijze wil bestrijden en uitbannen, zal het niet genoeg zijn, zich intensief ermee bezig te houden en met hen de strijd aan te binden. Want zij zullen hem te sterk zijn en dan wordt het alleen maar van kwaad tot erger. Het is de kunst om ze helemaal te laten vallen en er niets meer mee te maken te willen hebben. Hoe gaat dat precies? Dat gaat zo: je moet de dood in het leven, de zonde in de genade, de hel in de hemel zien en je moet je niet van deze blik laten afbrengen, ook al zouden alle engelen en alle schepselen je iets anders voor ogen houden, ja zelfs wanneer het je toeschijnt, dat God Zelf je iets anders voor ogen houdt. Dit is slechts schijn, want dat doen zij niet. Maar de geest van het kwaad doet dit echter wel. Hoe moet men daarop reageren?

---

[508] Bij Luthers Schriftcitaten gebruiken wij zoveel mogelijk Luthers eigen vertaling, die aan de Vulgaat-tekst ontleend is en op sommige punten afwijkt van de nu gangbare vertalingen.
[509] Pred. 9: 1.
[510] 2 Thess. 2: 4.

10. Je moet de dood niet in zichzelf, noch in jezelf of in je natuur, noch in degenen die door Gods toorn gedood zijn, noch in degenen die door de dood overwonnen zijn, willen schouwen - anders ben je verloren en word je door deze beelden overmeesterd. Je moet echter je ogen, de gedachten van het hart en alle zintuigen vastberaden van dit beeld afwenden en de dood onafgebroken slechts in diegenen willen zien die in Gods genade gestorven zijn en die de dood overwonnen hebben, vooral dus in Christus en vervolgens in al Zijn heiligen. Zie, in deze beelden wordt de dood noch verschrikke-lijk, noch gruwelijk voor je; veeleer wordt zij zelfs veracht en gedood en in het leven gewurgd en overwonnen. Hoe dieper je jezelf dit beeld inprent, des te meer valt het beeld van de dood weg en verdwijnt vanzelf zonder enige moeite of strijd. En zo heeft je hart vrede en kun je rustig met Christus sterven, zoals in de Openbaring staat: 'Zalig zijn zij, die in Christus de Heere sterven' (Openb. 14: 13). Daarop doelt ook Numeri 21: 9: Toen de kinderen van Israel, door vurige slangen gebeten, zich niet met deze slangen moesten bezig houden, maar moesten opzien naar de dode koperen slang, vielen de levende slangen van hen af en vergingen. Evenzo moet jij je alleen om de dood van Christus bekommeren. Dan zul je het leven vinden. En als je de dood ergens anders aanschouwt, zal hij je met grote onrust en pijn doden. Daarom zegt Christus: 'In de wereld (dat is ook in onszelf) zullen jullie onrust hebben, maar in mij echter de vrede' (Joh. 16: 33).

11. Evenzo moet je de zonden niet aanschouwen in de zondaars, noch in je eigen geweten noch in hen, die uiteindelijk in hun zonden gebleven zijn en verdoemd zijn. Het zal je slechts tot nadeel strekken en je uiteindelijk gaan beheersen. Je moet je echter van deze gedachten afkeren en de zonde niet anders dan in het beeld van de genade willen zien en je dit beeld uit alle macht inprenten en voor ogen hebben. Het beeld van de genade is niets anders dan Christus aan het kruis en al zijn beminde heiligen. Hoe moet men dat verstaan? Dit nu is genade en barmhartigheid, dat Christus aan het kruis jouw zonden van jou wegneemt, ze voor jou draagt en ze wurgt; en dit vast geloven en voor ogen hebben, niet daaraan twijfelen, dat nu is het genadebeeld aanschouwen en het zichzelf inprenten. Evenzo dragen ook alle heiligen in hun lijden en sterven jouw zonde op hun schouders en lijden en zwoegen voor jou, zoals geschreven staat: 'De één draagt de lasten van een ander, zo vervult gij het gebod van Christus' (Gal. 6: 2). Zo spreekt Hij Zelf: 'Komt allen tot mij die beladen zijt en zwoegt, Ik wil u helpen' (Matth. 11: 28)[511]. Zie, zo mag je je zonde zeker aanschouwen, nl. buiten je eigen geweten, want daar zijn de zonden niet langer zonden, maar zijn ze overwonnen en in Christus verslonden. Want zoals Hij jouw dood op Zich neemt en deze wurgt, zodat deze je geen schade meer berokkenen kan, als je het maar gelooft dat Hij dat doet en jij jouw dood in Hem, en niet in jezelf aanschouwt: zo neemt Hij ook jouw zonden op zich en overwint ze in Zijn gerechtigheid uit louter genade[512]. Wanneer je dat gelooft, berokkenen zij je nooit meer schade. Zo is Christus het beeld van leven en genade, onze troost tegen het beeld van dood en zonde. Dat zegt Paulus: ‘God zij lof en dank, dat Hij ons in Christus overwinning van de zonde en de dood geschonken heeft’ (1 Kor. 15: 57).

12. Je mag jezelf ook niet de hel en de eeuwige pijn tezamen met de verwerping voor ogen stellen, noch deze op zichzelf, noch met betrekking tot de mensen die verdoemd zijn. Ook moet je je niet bezig houden met het idee van zoveel mensen op de hele wereld, die niet uitverkoren zijn. Want als je niet oppast, zal dit beeld je snel in een afgrond laten glijden. Daarom moet je hier alles op alles zetten en de ogen stevig sluiten voor dit beeld. Want het

---

[511] De verbinding van Gal. 6: 2 met Mt. 11: 28 laat zien, dat de inzet van de heiligen niet concurrerend is met Christus' offer. De inzet van de heiligen wordt door die van Christus gedragen.

[512] Hier klinkt het beroemde christologische motief door van de 'fröhliche Wechsel und Streit', dat Luther het jaar daarop (1520) in 'Von der Freiheit eines Christenmenschen' (nr. 12) op klassieke wijze zou verwoorden. Dit oud-kerkelijke motief met haar ongekende dynamiek krijgt bij Luther opnieuw een grote betekenis. De uitwisseling tussen Christus en de mens bevrijdt de mens van zonde en dood die hij aan Christus overdraagt. Deze wurgt en verslindt zonde en dood krachtens zijn gerechtigheid. De mens krijgt in 'ruil' Christus' genade en leven. Deze wonderlijke ruil heeft plaats in het geloof.

is volstrekt niet nuttig, ook al zou je er duizend jaar mee omgaan, en vooral: het stort je in het verderf. Je moet God God laten zijn, want Hij weet meer over jou dan jij zelf. Daarom: kijk naar het hemelse beeld van Christus, die omwille van jou naar de hel is afgedaald en door God in de steek gelaten is als een voor eeuwig verdoemde, toen hij sprak aan het kruis: 'Eli, Eli, lama sabachthani? Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?' (Matth. 27: 46). Zie, in dit beeld is jouw hel overwonnen en jouw onzekere uitverkiezing zeker gemaakt. Wanneer jij je alleen daarmee bezig houdt en gelooft, dat het voor jou geschied is, dan zul je in dit geloof zeker gered worden. Daarom: laat dit beeld niet uit je ogen wegnemen en zoek jezelf slechts in Christus en niet in jezelf, dan zul je jezelf voor eeuwig in hem vinden.
Evenzo wanneer je Christus en al Zijn heiligen aanschouwt en behagen hebt in Gods genade, die hen op zo'n wijze uitverkoren heeft en wanneer je maar vast in dit welbehagen blijft, ben jij ook reeds uitverkoren, zoals Hij in Genesis 12: 3 zegt: 'Allen, die u zegenen, zullen gezegend zijn'. Als je hieraan niet vasthoudt, zal er onbehagen in je ontstaan jegens God en Zijn heiligen en zul je daardoor in jezelf niets goeds vinden. Wees daarvoor op je hoede, want daar probeert de geest van het kwaad je met veel listen heen te voeren.

13. Over deze drie beelden en hun strijd[513] is geprofeteerd in Richteren 7: 16, toen Gideon de Midianieten met driehonderd man van drie kanten aanviel. Hij deed echter niet meer dan de trompetten laten schallen en kruiken met fakkels kapot laten slaan, waarop de vijanden vluchtten en zichzelf om het leven brachten. Zo (ook) vluchten dood, zonde en hel met al hun krachten, wanneer wij slechts de lichtende beelden van Christus en Zijn heiligen in ons oproepen in de nacht, dat is in het geloof, dat de kwade beelden niet ziet en ook niet wil zien. Tot dit geloof worden wij aangespoord door Gods Woord als door trompetten. Op lieflijke wijze hanteert Jesaja 9: 3 dezelfde zegswijze tegen de drie beelden van dood, zonde en hel en spreekt zo over Christus: 'De last van zijn bepakking, de roede op zijn schouders en de scepter van zijn drijver hebt gij overwonnen als in de tijden van Midian'[514]. Het is alsof hij hier wil zeggen: de zonde van uw volk (die als een zware last van de bepakking op zijn geweten rust), de dood (die als een mede of straf op zijn schouders drukt) en de hel (die als een scepter en macht van de drijver is, waarmee eeuwige straf geëist wordt voor de zonde), hebt u overwonnen, zoals gebeurd is in de dagen van Midian, dat is door het geloof, waarmee Gideon zonder slag of stoot de vijanden verjaagd heeft.
Wanneer heeft Christus dat gedaan? Aan het kruis. Want daar heeft hij zichzelf aan ons als een drievoudig beeld gepresenteerd, om aan ons geloof voor ogen te houden tegen de drie beelden, waarmee de geest van het kwaad en onze natuur ons aanvechten met de bedoeling ons van het geloof af te brengen. Hij is het levende en onsterfelijke beeld tegen de dood, die Hij geleden heeft en toch met Zijn opstanding van de doden overwonnen heeft in zijn leven. Hij is het beeld van Gods genade tegen de zonde, die Hij op zich genomen heeft en door zijn onoverwinnelijke gehoorzaamheid overwonnen heeft. Hij is het hemelse beeld: Hij die door God verlaten was als een verdoemde en die door zijn aller-machtigste liefde de hel overwonnen heeft, verzekert (ons), dat Hij de geliefde zoon is en dat dit alles ons tot eigendom wordt, als wij het geloven.

14. Ten overvloede heeft hij niet alleen in zichzelf zonde, dood en hel overwonnen en aan ons voorgehouden te geloven, maar tot nog grotere troost heeft Hij ook Zelf de aanvechting doorstaan en overwonnen, die wij door dit beeld hebben. Want ook Hij is net als wij aangevochten met de beelden van dood, zonde en hel. Het beeld van de dood hielden zij Hem voor ogen, toen de Joden zeiden: 'Laat Hij nu van het kruis afkomen. Hij heeft anderen gezond gemaakt. Laat Hij nu zichzelf helpen' (Matth. 27: 40, 42), alsof zij wilden zeggen: ‘Kijk, daar zie je nu de dood. Nu moet je sterven en er is niets dat daartegen helpt.’ Zo ook stelt de duivel een stervende mens het beeld van de dood voor ogen en drijft met

---

[513] Bedoeld is de strijd tussen de positieve en de negatieve beelden, zoals voorafgaande door Luther geschetst.
[514] Luther volgt hier duidelijk de tekst van de Vulgaat. Wij volgen hier Luthers vertaling vanwege de allegorische uitleg die hij aan Jes. 9: 3 verbindt.

verschrikkelijke beelden de zwakke natuur in het nauw. Ook hielden zij hem het beeld van de zonden voor: 'Hij heeft anderen gezond gemaakt. Als Hij Gods zoon is, laat Hem dan van het kruis afkomen enz.', als wilden zij daarmee zeggen: Zijn werken zijn vals en louter bedrog geweest. Hij is niet de zoon van God, maar van de duivel en hem behoort Hij met lichaam en ziel toe. Hij heeft nooit iets goeds gedaan, doch enkel kwaad.
Ook het beeld van de hel hielden zij hem voor ogen, toen zij zeiden: 'Hij vertrouwt op God. Laat ons eens kijken, of God Hem los maakt, Die zegt Gods zoon te zijn.' Alsof zij zeggen wilden: hij hoort in de hel thuis. God heeft Hem niet uitverkoren, Hij eeuwig, verworpen. Hier helpt geen hoop of vertrouwen meer; hier is alles tevergeefs.
En zoals de Joden Christus deze drie beelden door elkaar heen voor de geest riepen, zo wordt de mens door deze allemaal tegelijk en dwars door elkaar heen bestormd, zodat hij gek gemaakt wordt en al spoedig in vertwijfeling raakt. Het is zoals de Heere de verwoesting van Jeruzalem beschrijft: haar vijanden omringen de stad met een wal, zodat de inwoners er niet meer uit kunnen (dat is de dood). Zij drijven hen van alle kanten in het nauw en boezemen hen angst in, zodat zij niet weten waar zij blijven moeten (dat zijn de zonden). Ten derde gaan zij hen tegen de grond en laten geen enkele steen op de andere (dat is de hel en de vertwijfeling).
Wij zien nu, dat Christus tegenover alle woorden en gruwelijke beelden het zwijgen ertoe doet, niet met hen strijdt, doet alsof Hij niets hoort of ziet en dat Hij geen antwoord geeft. Want als Hij erop geantwoord zou hebben, had Hij er slechts aanleiding toe gegeven, dat zij zich nog luider aan Hem opgedrongen hadden. Hij vertrouwt alleen op de beminnelijkste wil van Zijn Vader, en wel zo volledig, dat Hij zijn eigen dood, zonde en hel, die Hem bestoken, vergeet en voor zijn vervolgers bidt, voor hun dood, zonde en hel. Wij zullen deze beelden ook moeten laten vallen en slechts daaraan denken, dat wij alleen op Gods wil bouwen, dat is: dat wij ons aan Christus vastklampen en vast geloven, dat onze dood, zonde en hel in Hem overwonnen zijn en ons niet kunnen schaden, zodat alleen nog het beeld van Christus in ons is en wij met hem disputeren[515] en omgaan.

15. Nu komen wij weer terug op de heilige sacramenten en hun krachten om te leren, waartoe zij dienen en hoe zij gebruikt moeten worden. Aan wie nu de genade en de tijd geschonken zijn om te biechten, de absolutie te krijgen, de communie en het laatste oliesel te ontvangen, heeft beslist alle reden om God lief te hebben en te danken. Hij kan gerust sterven, als hij zich maar getroost in het geloof op de sacramenten verlaat, zoals hierboven gezegd is[516]. Want in de sacramenten handelt door middel van de priester jouw God Christus Zelf met je en daar geschieden geen werken of woorden van mensen. Daar belooft God zelf aan jou alle dingen, die nu van Christus gezegd zijn, en wil Hij, dat de sacramenten een waarmerk en een bewijs ervan zijn, dat Christus' leven jouw dood, Zijn gehoorzaamheid jouw zonde en Zijn liefde jouw hel op zich genomen en overwonnen heeft. Bovendien word je door deze sacramenten ingelijfd en verenigd met alle heiligen en kom je in de echte gemeenschap der heiligen, zodat zij met jou in Christus sterven, de zonden dragen en de hel overwinnen[517]. Daaruit volgt, dat de sacramenten - dat zijn de uiterlijke woorden van God[518], door een priester gesproken - een zeer grote troost en als een zichtbaar teken voor de goddelijke goedgunstigheid zijn, waaraan men zich moet vasthouden met een onwrikbaar geloof als aan een goede staf, waarmee de aartsvader

---

[515] Luther spreekt hier over een 'disputeren' met beelden alsof het mensen zijn. Zoals de beelden van zonde, dood en hel de mens met hun disputeren in verwarring kunnen brengen (vgl. nr. 9), is het dispuut tussen het beeld van Christus en de gelovige een heilzame conversatie in het geloof.
[516] Zie nr. 4.
[517] Luther geeft hier enige boeiende gedachten over de 'communie sanctorum', waarbij het om veel meer gaat dan om een voorspraak van de heiligen. De eenheid tussen Christus, het hoofd, en de heiligen, het lichaam, gaat hier zover, dat de mens met deze heiligen in Christus sterft. Door te participeren aan de gemeenschap der heiligen krijgt de mens deel aan Christus' unieke verlossingswerk. Natuurlijk moet hier gelijktijdig bij bedacht worden, dat deze gemeenschap slechts tot stand kon komen door en op grond van Christus' verlossingswerk zelf.
[518] Het sacrament is dus het zichtbare Woord van God, zoals ook Augustinus het heeft uitgedrukt. PL 35, 1840 = CChL 36, 529.

Jacob door de Jordaan trok, of als een lantaarn, waarnaar men zich moet richten en die men met alle inspanning, in het oog moet houden op de duistere weg van dood, zonde en hel. Zoals ook de profeet gezegd heeft: 'Uw Woord, Heere, is een licht voor mijn voeten' (Ps. 119: 105). En de heilige Petrus: 'Wij hebben een zeker Woord van God, en gij doet goed eraan, als gij het waarneemt' (2 Petrus 1: 19)[519]. Anders kan het in doodsnood niets uitrichten, want met het teken worden allen behouden, die behouden zullen blijven. Het wijst op Christus en Zijn beeld, zodat je tegen het beeld van dood, zonde en hel kunt zeggen: God heeft het mij beloofd en een zeker teken van genade in de sacramenten gegeven, nl. dat Christus' leven mijn dood in Zijn dood overwonnen heeft, Zijn gehoorzaamheid mijn zonde in Zijn lijden verdelgd heeft, Zijn liefde mijn hel in Zijn godverlatenheid vernietigd heeft. Het teken, de belofte van mijn zaligheid, zal mij niet beliegen of bedriegen. God heeft het gezegd, Hij kan niet liegen, noch door woorden noch door werken. En wie zo daarop vertrouwt en op de sacramenten bouwt, die zal zijn uitverkiezing en voorbeschikking vanzelf, zonder zorg of inspanning, zeker vinden.

16. Hierop komt het nu het allermeeste aan: dat men de heilige sacramenten, waarin Gods woorden, zijn beloften en tekenen geschieden, hoog acht, in ere houdt en op hen vertrouwt, dat is: dat men noch aan de sacramenten noch aan andere zaken, waarvan het (goddelijke) teken zeker is, twijfelt. Immers, als hieraan getwijfeld wordt, is alles verloren. Want zoals wij geloven, zo zal ons ook geschieden, zoals Christus zegt (Mt. 21: 21). Wat zou het je immers helpen, als je je zou inbeelden en geloven, dat de dood, zonde en hel van anderen in Christus overwonnen zijn, als je niet gelooft, dat ook jouw dood, jouw zonde en jouw hel voor jou overwonnen zijn en verdelgd zijn en jij evenzeer verlost bent. Dan zou het sacrament volledig tevergeefs zijn, omdat je niet gelooft dat de dingen die je daarin aangeduid worden, gegeven en beloofd worden. Dat is echter de meest gruwelijke zonde, die men begaan kan, nl. die waardoor God Zelf in Zijn woord, teken en werk voor een leugenaar gehouden wordt, Die iets zegt, laat zien en belooft, dat Hij niet meent noch wil nakomen. Daarom valt er met de sacramenten niet te spotten. Het geloof moet aanwezig zijn, dat zich op de sacramenten verlaat en het getroost waagt op zulke godstekens en beloften. Want wat zou dat voor een Zaligmaker of God zijn, Die ons niet zou kunnen of willen zalig maken en bevrijden van de dood, zonde en hel? (Daarom) moet het groot zijn, wat de werkelijke God belooft en bewerkt.
Zo komt dan de duivel en fluistert je in: hoe zit het, wanneer ik de onwaardig ontvangen zou hebben en mijzelf door mijn onwaardigheid van zo'n genade beroven zou? Maak hier een kruisteken, laat je niet aanvechten door waardigheid of onwaardigheid. Zie er slechts op toe dat je gelooft, dat het zekere tekens en ware woorden van God zijn. Zo ben je en blijf je waardig. Geloof maakt waardig, twijfel onwaardig. Daarom wil de geest van het kwaad je een andere waardigheid of onwaardigheid voorspiegelen. Daarmee wil hij twijfel in je zaaien en daardoor de sacramenten met hun werken te niet doen en God in Zijn woorden tot een leugenaar maken.
God geeft je niets omwille van je waardigheid. Hij laat ook Zijn Woord en sacrament niet afhangen van jouw waardigheid, maar uit louter genade grondvest hij jou onwaardige op Zijn Woord en teken. Houd je slechts daaraan vast en spreek: Degene die mij Zijn teken en Woord geeft en gegeven heeft, dat Christus' leven, genade en hemel mijn dood, zonde en hel voor mij onschadelijk gemaakt hebben, dat is God Die mij deze zaken als zeker voorhoudt. Als de priester mij de absolutie geeft, verlaat ik mij op Gods Woord zelf. Zijn het Gods woorden, dan moet het waar zijn. Daarbij blijf ik, daarmee sterf ik. Ook jij moet vast op de absolutie van de priester vertrouwen, alsof God je een speciale engel of apostel zendt, ja alsof Christus Zelf je persoonlijk de zonde vergeeft.

17. Zie, een dergelijk voordeel heeft hij die de sacramenten ontvangt. Hij ontvangt daarmee een teken van God en een belofte, waaraan hij zijn geloof, dat hij in het beeld van Christus en Zijn gaven geroepen is, oefenen en versterken kan. De anderen, die niet deze tekenen

[519] Aan dit vers is het beeld van de lantaarn ontleend.

kunnen ontvangen, moeten deze enkel in geloof oproepen en hen met de begeerte van het hart ontvangen. En ook zij zullen behouden blijven, als zij maar in hetzelfde geloof standhouden[520]. Zo moet je ook bij het sacrament van het altaar zeggen: heeft de priester mij het heilig lichaam van Christus gegeven, dat een teken en een belofte is van de gemeenschap van alle engelen en heiligen, dat zij mij liefhebben, voor mij zorgen en bidden, met mij lijden, sterven, de zonde dragen en overwinnen, zo zal en moet dat zo zijn. Het goddelijk teken bedriegt mij niet en ik laat het mij niet ontnemen. Eerder zou ik de hele wereld en mijzelf willen verloochenen dan dat ik eraan zou twijfelen, dat mijn God mij zeker en waarachtig is in dit teken van Hem en Zijn belofte.
Al ben ik Hem waardig of niet, toch ben ik een lid van de christengemeenschap zowel naar de letter als naar de betekenis van dit sacrament[521]. Het is beter, dat ik onwaardig ben als dat ik God niet voor waarachtig houden zou. Scheer je weg, duivel, als je het mij anders zegt.
Zie nu, men vindt veel mensen, die graag zeker willen zijn en een teken van de hemel willen hebben, hoe het er met hen bij God voorstaat en zo dus hun voorbestemming willen weten[522]. Als ze echter zo'n teken zouden krijgen en toch niet zouden geloven, wat zou het hen baten? Wat helpen alle tekenen zonder geloof? Wat hielp het de Joden dat zij Christus hadden en de tekenen van de apostelen? Wat helpen vandaag de dag de verheven tekenen van de sacramenten en de woorden van God? Waarom houden zij zich niet aan de sacramenten, die zekere en door God ingestelde tekenen zijn? Zij zijn door alle heiligen beproefd en als zeker bevonden door al degenen die erin geloofd hebben en die ook alles gekregen hebben wat in de sacramenten aangeduid is. Zo zouden wij de sacramenten moeten leren kermen, wat zij zijn, waartoe zij dienen en hoe ze men gebruiken moet. Zo menen wij, dat er geen groter ding op aarde is, dat het terneergeslagen hart en het boze geweten op een liefelijker wijze tot troost kan zijn. Want in de sacramenten zijn de woorden van God aanwezig, die daartoe dienen dat zij ons Christus tonen en beloven met al Zijn goed, dat Hij zelf is, tegen dood, zonde en hel. Nu is er niets dat aangenamer klinkt en begerenswaardiger is om te horen dan dat dood, zonde en hel vernietigd worden. Dat geschiedt door Christus in ons, als wij van het sacrament op de juiste wijze gebruik maken. Het juist gebruiken is niet anders dan te geloven, dat het zo is als de sacramenten door Gods Woord beloven en verzekeren. Daarom is het nodig, dat men niet alleen de drie beelden in Christus aanschouwt en de tegenbeelden daarmee uitdrijft en laat vallen, maar dat men ook een zeker teken heeft, dat ons verzekert, dat het ook ons gegeven is. Dat zijn de sacramenten.

18. Geen christen mag op het einde daaraan twijfelen, of hij niet alleen is in zijn sterven. Hij mag er zeker van zijn, dat volgens datgene dat het sacrament te zeggen heeft, vele ogen op hem gericht zijn.
Ten eerste die van God Zelf en die van Christus, omdat hij Zijn Woord gelooft en op Zijn sacrament vertrouwt; daarna die van de lieve engelen, de heiligen en alle christenen. Want er is geen twijfel mogelijk, zoals het sacrament van het altaar aantoont, dat zij allen tezamen als één geheel lichaam naar het lidmaat toesnellen, het in de dood helpen, de zonde en de hel overwinnen en alles met hem dragen. Daar is het werk van de liefde en van de gemeenschap der heiligen in alle ernst in volle gang en een christen moet zich dit ook voor ogen houden en er niet aan twijfelen. Hij kan daaruit moed putten om te sterven. Wie echter eraan twijfelt, gelooft niet aan het verheven sacrament van het lichaam van Christus, waarin gemeenschap, hulp, liefde, troost en bijstand van alle heiligen in alle noden getoond, beloofd en verzekerd wordt. Want als je gelooft aan de tekenen en woorden van

---

[520] Het gaat hier om de sacramenten van begeerte, d.i. een geestelijk ontvangen van de sacramenten, wanneer een normaal ontvangen ervan door omstandigheden niet mogelijk is. Dit was een praktijk, die m.n. met betrekking tot de deelname aan de eucharistie, in de late Middeleeuwen wijd verbreid was.
[521] Luther duidt hier op het Latijnse woord 'communio', dat hij verbindt met de '*communio santorum*'.
[522] Luther duidt hier op de *revelatio specialis*, een bijzondere openbaring van God aan de individuele mens, die in de middeleeuwse theologie als enige mogelijkheid gezien werd om in dit leven reeds van de eigen uitverkiezing zeker te zijn.

God, dan rust Gods oog op je, zoals Hij zegt in Psalm 32: 8: 'Firmabo enz. Ik wil mijn oog steeds op je gevestigd houden, opdat je niet ten gronde gaat'.
Wanneer echter God naar je omziet, zo zien ook alle heiligen, alle heiligen en alle schepselen naar je om; en wanneer je in het geloof blijft, zo houden zij allen de handen onder je. Als je ziel het lichaam verlaat, dan zijn zij er om haar te ontvangen, zodat je niet ten gronde kunt gaan. Daarvan geeft Elisa getuigenis, die tot zijn knecht spreekt: 'Vrees niet, want zij die bij ons zijn, zijn talrijker dan die bij hen zijn' (2 Kon. 6: 16). En dat zei hij, terwijl toch de vijanden hen omsingeld hadden en zij niemand anders zagen. Maar God opende de ogen van de knecht en daar was rondom hen een grote macht van vurige paarden en wagens. Zo is het zeker ook gesteld met een ieder die op God vertrouwt. Daarop wijzen dan ook uitspraken als Psalm 34: 8: 'De engel van God zal zich legeren rondom hen die God vrezen en hij zal hen verlossen'. Psalm 125: 1v.: 'Zij die op God vertrouwen, zullen onbeweeglijk zijn als de berg Sion. Hij zal eeuwig blijven. Hoge bergen (dat zijn engelen) omgeven hem en God Zelf omgeeft zijn volk van nu aan tot in eeuwigheid'. Psalm 91: 11-16: 'Hij heeft U bij Zijn engelen aanbevolen. Op hun handen zullen zij u dragen en bewaren, waarheen gij ook gaat, opdat gij uw voet niet aan een steen zult stoten. Over slangen zult gij lopen en op de leeuw en de draak zult gij treden (dat is, alle kracht en list van de duivel zullen u niet deren). Want (zo zegt God) Hij heeft in mij vertrouwen gesteld. Ik wil hem bevrijden. Ik wil bij hem zijn in al zijn aanvechtingen. Ik wil hem eruit redden en hem tot eer brengen. Ik wil hem vervullen met eeuwigheid. Ik wil hem Mijn eeuwige genade openbaren'. Evenzo zegt ook de apostel Paulus, dat de engelen, waarvan het aantal ontelbaar is, ‘allen dienstbaar zijn en uitgezonden worden omwille van hen die zalig worden’ (Hebr. 1: 14).
Dit zijn allemaal grote dingen. Wie kan ze geloven? Daarom moet men weten, dat het de werken van God zijn die groter zijn dan men zich kan voorstellen en die toch in zulke kleine tekenen van de sacramenten werkt om ons te leren, wat voor iets groots een waarachtig geloof in God is.

19. Niemand zal echter zo vermetel zijn te pogen deze dingen uit eigen kracht te bewerkstelligen. Een ieder dient echter God deemoedig te vragen, of hij zo'n geloof en zo'n begrip van zijn heilige sacramenten in ons schept en bewaart, opdat dit alles in deemoed en vrees gebeurt en wij niet onszelf een dergelijk werk toeschrijven, maar God de eer laten. Bovendien zal de christen alle engelen, in het bijzonder zijn engelbewaarder[523], de moeder Gods, alle apostelen en lieve heiligen aanroepen, vooral diegenen tot wie God hem een bijzondere devotie gegeven heeft. Hij moet echter zo bidden, dat hij niet eraan twijfelt, dat zijn gebed verhoord wordt. Daarvoor heeft hij twee redenen.
De eerste reden is: hij heeft nu uit de Schrift gehoord hoe God het hen[524] bevolen heeft en hoe het sacrament schenkt, dat zij allen die geloven, liefhebben en helpen moeten. Dat moet men hen voorhouden en voor de voeten werpen, niet vanwege het feit dat zij het niet zouden weten of anders niet zouden doen, maar opdat het geloof en het vertrouwen tot hen en door hen tot God des te sterker en opgewekter wordt om de dood onder ogen te zien.

De tweede reden is, dat God geboden heeft, dat wij, als wij willen bidden, vast moeten geloven, dat geschieden zal, wat wij vragen. En dit is een waarachtig Amen. Dit gebod moet men God voor de voeten werpen door te zeggen: ‘*Mijn God*, U hebt het gebod gegeven te vragen en te geloven dat de bede verhoord wordt. In dit besef vraag ik en verlaat mij erop, dat U mij niet aan mijzelf zult overlaten en mij een waarachtig geloof zult geven.’

Ook moet men zijn hele leven lang God en zijn heiligen vragen om een waarachtig geloof in het laatste uur, zoals zo prachtig gezongen wordt op de dag van Pinksteren:

> *'Nu vragen wij U heilige Geest /*
> *om het waarachtig geloof het allermeest, /*
> *wanneer wij huiswaarts gaan uit deze ellende’* enz.*'*[525]

---

[523] Persoonlijke beschermengel.
[524] Apostelen, heiligen en engelen. Luther wijst hier terug op de vele Schriftplaatsen in nr. 18.

En als het uur gekomen is om te sterven, moet men God aan dit gebed herinneren, bovendien aan Zijn gebod en Zijn beloften. Zonder enige twijfel wordt het verhoord. Want als Hij geboden heeft, in het gebed te vragen en te vertrouwen en de genade gegeven heeft om te vragen, hoe zal men dan nog twijfelen, dat Hij alles daarom gedaan heeft met de bedoeling het te verhoren en te vervullen.

20. Zie, wat moet jouw God nog meer voor jou doen, opdat je de dood bereidwillig aanvaardt, niet vreest en overwint? Hij toont en geeft je in Christus het beeld van het leven, de genade en de zaligheid met de bedoeling dat je niet ontsteld raakt door het beeld van de dood, zonde en hel. Bovendien legt Hij jouw dood, jouw zonde en jouw hel op Zijn geliefde zoon, overwint ze voor jou en maakt ze voor jou onschadelijk en ook nog dragelijk. Bovendien geeft Hij aan jou voor dit alles een zeker teken van vertrouwen met de bedoeling dat je er niet aan twijfelt, nl. de heilige sacramenten. Hij beveelt Zijn engelen, heiligen en alle schepselen dat zij met Hem samen naar jou omzien, op jouw ziel letten en haar ontvangen. Hij gebiedt, dat jij dit van Hem dient te vragen en dat jij van verhoring zeker mag zijn. Wat kan of moet Hij nog meer doen? Daarom zie je, dat Hij een waarachtige God is en echte, grote en goddelijke werken in je bewerkt. Waarom zou Hij jou dan niet iets groots opleggen (nl. het sterven), als Hij er zo veel profijt, hulp en kracht bij schenkt, waarmee Hij laat blijken, waartoe Zijn genade in staat is, zoals geschreven staat in Psalm 111: 2: 'De werken van God zijn groot en uitgekozen naar heel Zijn welgevallen'.
Daarom, zie erop toe dat je met grote vreugde in liet hart zijn goddelijke wil dank zegt, omdat Hij ons tegen dood, zonde en hel op zo'n wonderlijke, rijkelijke en onmetelijke wijze genade en barmhartigheid betoont. En de mens moet niet zozeer angst hebben voor de dood, maar uitsluitend zijn genade prijzen en liefhebben. Want de liefde en de lofprijzing verlichten het sterven buitengewoon, zoals Hij zegt door de mond van Jesaja: 'Ik wil jouw mond beteugelen met Mijn lof, opdat je niet ondergaat' (Jes. 48: 9). Dat God ons daartoe helpe. Enz. Amen.

Lieve vader, geef ons dat wij gewillig en vrolijk sterven en de dood naar U wil gaarne aanvaarden. Geef dat wij bij het sterven niet door ongeduld of wanhoop u ongehoorzaam zijn. Maar dat al onze ledematen, ogen, tongen, harten, handen en voeten niet een begeerte en wereld zullen voortbrengen, maar in Uw wil gevangen, gebonden en gebroken worden. Bewaar ons voor alle kwaadwilligheid wederspannigheid, om barmhartigheid, onbuigzaamheid, eigenzinnigheid, begrijp en voor onze eigen wereld. Geef ons ware gehoorzaamheid en een volkomen onderworpenheid in alle dingen zowel geestelijk als maatschappelijk, eeuwig en tijdelijk. Amen.

Eine kurze From des Vaterunsers, 1520. W.A. 7, 224, 24.

---

[525] EKG, nr. 241. Het lied stamt uit de 13e eeuw.

12. DE LOFZANG VAN MARIA

HET MAGNIFICAT, 1521

DOOR

MAARTEN LUTHER

Verschenen in:
Stemmen uit Wittenberg
Preken, artikelen, brieven enz.
Van Dr. Maarten Luther en zijn tijdgenoten
Deel I
BUNDEL XIV

De Gereformeerde Bibliotheek te Goudriaan (Z.-H.)
1973

LOFZANG VAN MARIA
HET MAGNIFICAT (1521)

Aan de Doorluchtige en Hooggeboren Heer, Heer Johan Frederik, Hertog van Saksen, Landgraaf van Thüringen en Markgraaf van Meissen, mijn genadige Heer en Beschermer,

Zijn onderdanige kapelaan

Dr. Maarten Luther.

Doorluchtige, Hooggeboren Vorst, Genadige Heer,

Uw Vorstelijke Genade sta mijn schamel gebed en dienst steeds ter beschikking. Genadige Heer, ik heb Uwer Vorstelijke Genade iets genadig schrijven, mij onlangs overhandigd, onderdanig ontvangen en met vreugde van de gehele troostrijke inhoud kennis genomen. Aangezien ik echter Uw Vorstelijke Genade reeds voor geruime tijd beloofd heb en dus schuldig ben, het "Magnificat" uit te leggen, waarvan de onaangename praktijken van vele tegenstanders mij zo dikwijls hebben afgehouden, heb ik mij voorgenomen Uwer Vorstelijke Genades brief tegelijk met dit boekje te beantwoorden, bedenkende, dat mijn uitstel op den duur mij wel het schaamrood op de kaken zou kunnen brengen en het mij niet zou betamen, tot verdere voorwendsels mijn toevlucht te nemen, opdat ik het jeugdig gemoed van Uwe Vorstelijke Genade niet zou bezwaren, dat liefde heeft voor de goddelijke Schrift en door verdere beoefening daarvan meer aangevuurd en versterkt zou worden, waartoe ik Uwe Vorstelijke Genade Gods genade en bijstand toewens. Zoals ook ten zeerste nodig is, aangezien van de persoon van zulk een groot vorst het welzijn afhangt van vele mensen, indien hij, aan zijn eigen wil ontheven, door God genadig geleid wordt, daarentegen veler verderf, indien hij aan zichzelf wordt overgelaten en zonder genade wordt geleid.

Want ofschoon de harten van alle mensen zich in de Hand van de almachtige God bevinden, is er toch niet voor niets van de koningen en vorsten gezegd: Het hart van de koning is in Gods Hand; Hij kan het keren, waarheen Hij wil; daarmede wil God Zijn vrees de grote heren inboezemen, opdat zij mogen leren, dat het hun niet past, iets te willen bedenken, dat hun niet speciaal door God ingegeven wordt. Wat andere mensen doen brengt alleen hunzelf of maar weinigen voordeel of schade aan; maar overheden zijn slechts daartoe ingesteld, dat zij voor anderen tot schade of tot voordeel zijn, en dit te meer, naarmate hun gebied zich verder uitstrekt. Daarom noemt ook de Schrift vrome, godvrezende vorsten engelen Gods, ja zelfs goden; slechte vorsten daarentegen noemt zij leeuwen, draken en wilde dieren, die God Zelf als één van Zijn vier plagen vermeldt, waartoe Hij pest, hongersnood, oorlog en wilde dieren rekent.

Aangezien nu het hart van een mens, van nature vlees en bloed, uit zichzelf reeds licht hoogmoedig wordt, maar vooral wanneer hij over macht, goed en eer beschikt, komt het er, als er zulk een sterke aanleiding tot vermetelheid en een vals gevoel van zekerheid aanwezig is, nog eerder toe, om God te vergeten en zich om zijn onderdanen niet te bekommeren, en omdat het gelegenheid heeft om zonder straf kwaad te doen, gaat het zijn gang en wordt een dier, doet slechts wat hem behaagt, en is in naam een heer, maar inderdaad een boze geest, zodat ook terecht de wijze Bias heeft gezegd: "Magistratus virum ostendit", regeren laat zien, wat iemand voor een man is. Want de onderdanen mogen zich niet verzetten, uit vrees voor de overheid. Derhalve is het voor alle overheden noodzakelijk, dat zij, omdat zij niet bang behoeven te zijn voor mensen, God nog meer vrezen dan anderen, Hem en Zijn werken goed leren kennen en met zorgvuldigheid wandelen, zoals Paulus zegt in Rom. 12: "Regeert iemand, zo zij hij zorgvuldig".

Nu is mij in de gehele Schrift niets bekend, dat hiertoe zo uitnemend dienstig is, als dit heilige lied van de hooggebenedijde Moeder Gods, dat werkelijk al diegenen, die naar behoren zouden willen regeren tot zegen voor het land en voor zichzelf, zich goed mogen inprenten en onthouden. Hierin zingt zij inderdaad allerliefelijkst van de godsvruchten van wat God voor een Heere is, in het bijzonder welke Zijn werken zijn voor hoog en laag. Laat een ander naar zijn liefje luisteren, dat een werelds lied voor hem zingt, deze zedige maagd is bij een vorst en heer in een sfeer, die haar past; hem zingt zij een geestelijk, rein en heilzaam lied. Het is dan ook geen verkeerde gewoonte, dat dit lied dagelijks in alle kerken bij de vesper, in onderscheiding van andere liederen, op bijzonder plechtige wijze wordt gezongen.

Moge die tedere Moeder Gods mij (door haar voorbede) de geest willen verwerven, om dit haar lied stichtelijk en grondig te verklaren en om daaraan het heilzaam inzicht en het lofwaardig leven te ontlenen, dat aan Uwe Vorstelijke Genade en aan ons het Magnificat allen ten goede komt, opdat wij daardoor in het eeuwige leven (Gode) mogen lofzingen met dit eeuwig "Magnificat" Daartoe helpe ons God! Amen.

Hiermede beveel ik mij aan Uwe Vorstelijke Genade, onderdanig Uwe Vorstelijke Genade verzoekend, om het weinige dat ik vermag genadig te willen aanvaarden.

Te Wittenberg, de 10de maart, anno 1521.

HET MAGNIFICAT

(De tekst van Lucas 1: 46 - 55, uit de Latijnse Bijbel vertaald).

1. Mijn ziel verheft God, de Heere,

2. en mijn geest verheugt zich in God, mijn Heiland.

3. Want Hij heeft mij, Zijn geringe dienstmaagd, aangezien, daarom zullen zij, van kind tot kind, mij zalig prijzen eeuwig.

4. Want Hij, Die alle dingen doet, heeft grote dingen aan mij gedaan, en heilig is Zijn Naam.

5. En Zijn barmhartigheid duurt van geslacht tot geslacht bij allen, die Hem vrezen.

6. Hij werkt machtig met Zijn arm en verstrooit allen, die hovaardig zijn in de zin hunner harten;

7. Hij ontzet machtigen uit hun heerschappij, en verhoogt nederigen en geringen;

8. Hij verzadigt hongerigen met allerlei goederen en laat rijken ledig;

9. Hij helpt Zijn volk Israël, dat Hem dient, nadat Hij Zijn barmhartigheid gedacht heeft.

10. Gelijk Hij gesproken heeft tot onze vaderen, Abraham en zijn kroost, in eeuwigheid.

VOORREDE EN INLEIDING

Het "Magnificat" als getuigenis van de ervaring van Gods werken.

1. *De ervaring leert, dat God het nederige verhoogt en het hoge vernedert.*

a) Gods Wezen moet door de Heilige Geest Zelf geleerd worden.

Om deze heilige lofzang in zijn volgorde te verstaan, dient erop gelet, dat de hooggeloofde maagd Maria spreekt uit de eigen ervaring, waarin zij door de Heilige Geest is verlicht en onderwezen. Want niemand kan God of Gods Woord juist verstaan dan rechtstreeks door de Heilige Geest; niemand kan het echter van de Heilige Geest ontvangen, tenzij hij het zelf ervaart, meemaakt en ondervindt. In deze ervaring onderwijst de Heilige Geest als in Zijn eigen school; daarbuiten wordt niets onderwezen dan slechts zinledige woorden en beuzelpraat. Zo is het bij de heilige Maagd. Nadat zij aan zichzelf ondervonden heeft, dat God in haar zulke grote dingen werkte, hoewel zij maar gering, onaanzienlijk, arm en veracht was geweest, leert de Heilige Geest haar deze rijke kennis en wijsheid: dat God zulk een Heere is, dat Hij met niets anders Zich inlaat, dan slechts te verhogen wat nederig is, te vernederen wat hoog is, kortom, te verbreken wat heel is, en heel te maken wat is verbroken.

b) Gods wijze van doen is het, vanuit de hoogte in de diepte te schouwen.

Want gelijk God in den beginne de wereld uit niets geschapen heeft (waardoor Hij "Schepper" en "almachtig" genaamd wordt), zo volhardt Hij standvastig bij deze wijze van handelen; nog is het met al Zijn daden tot de voleinding der wereld zó gelegen, dat Hij uit dat wat niets is, gering, veracht, ellendig en dood, iets maakt, iets kostbaars, eervols, zaligs en levends; aan de andere kant maakt Hij alles wat iets, wat kostbaar, eervol, zalig, levend is, tot niets; Hij maakt het gering, veracht, ellendig en stervend. Op deze wijze kan geen schepsel te werk gaan; het vermag niet uit niets iets te maken. Dit is de oorzaak, dat Gods ogen alleen in de diepte, niet in de hoogte zien, gelijk Daniël (Gezang van de drie mannen in het vuur, vers 31) zegt: "Gij zit op de cherubs, en ziet in de diepte (of in de afgrond)". En in Ps. 138: 6 heet het: "God is de Allerhoogste en ziet neer op de nederigen, en de hogen kent Hij van verre"; voorts in Ps. 113: 5 v.v.: "Waar is een God gelijk de onze? Hij is het

hoogst gezeten en ziet toch op de nederigen in de hemel en op de aarde". Want omdat Hij de Allerhoogste is en boven Hem niets bestaat, kan Hij niet zien naar iets bóven Hem; Hij kan ook niet naar iets naast Hem zien, daar immers niemand Hem gelijk is. Daarom moet Hij noodzakelijkerwijze naar Zichzelf en naar beneden zien, en hoe dieper iemand beneden Hem is, des te beter ziet Hij hem.

c) De aard der mensen is het, uit de diepte naar de hoogte te zien.

Maar de ogen der wereld en der mensen doen het tegenovergestelde: zij zien alleen naar boven en willen zich beslist naar omhoog richten, zoals in Spr. 30: 13 staat: "Het is een volk, wiens ogen naar de hoogte zien, en zijn oogleden verheft". Dagelijks maken wij mee, hoe ieder slechts boven zich uit streeft naar eer, macht, rijkdom, kennis, genietingen, en alles, wat groot en verheven is. En wáár zulke (hoge en grote) mensen zich bevinden, hangt elk hen aan; daar loopt men op toe, daar biedt men gaarne zijn diensten aan, daar wil iedereen wezen om aan hun hoogte deel te krijgen. In de Schrift worden daarom niet voor niets zo weinig koningen en vorsten als rechtschapen voorgesteld. Omgekeerd wil niemand in de diepte zien, waar armoede, smaad, nood, ellende en angst zijn; daarvan wendt ieder de ogen af. En waar zulke (arme en ongelukkige) mensen zich bevinden, daar loopt ieder vandaan, daar ontvlucht, daar schuwt, daar verlaat men hen, en niemand denkt erover, hen te helpen, bij te staan en te zorgen, dat zij ook iets worden. Aldus moeten zij in de diepte en op de lage, verachte plaats blijven. Onder de mensen is er geen Schepper, Die uit niets iets zou willen maken, al verlangt niettemin Paulus het in Rom. 12: 16, waar hij zegt: "(Geliefde broeders) tracht niet naar hoge dingen, maar voegt U bij de nederige".

d) Uit de ervaring van Gods wijze van doen vloeit liefde en lof voor God voort.

Daarom blijft zij alleen Gods zaak, deze manier van zien, die in de diepte, in nood en jammer ziet; Hij is nabij al degenen, die in de diepte zijn, en gelijk Petrus zegt (1 Petr. 5: 5): "God weerstaat de hovaardigen, maar de nederigen geeft Hij genade". Uit deze allereerste ondervinding vloeit nu de liefde tot God en de lof aan Hem voort. Niemand kan ooit God prijzen, wanneer hij Hem niet eerst liefheeft; eveneens kan niemand God liefhebben, wanneer hij God niet 't liefderijkst en 't allerbest leert kennen. Door niets kan men God zo leren kennen, als door de werken, die aan ons geopenbaard, en in ons gevoeld en ervaren worden; waar men echter ervaart, hoe Hij een God is, die in de diepte ziet, en slechts de armen, verachten, ellendigen en verlatenen helpt, alsmede hen, die volstrekt niets zijn, daar krijgt men Hem zo hartelijk lief daar loopt het hart van vreugde over, 't huppelt en springt vanwege het grote behagen, dat het in God gevonden heeft. En daarbij is dan de Heilige Geest aan het werk; want Hij is het, die een zo overvloedige kennis en genot in een ogenblik heeft leren smaken.

2. ***Deze ervaring van Gods doen is het deel van alle Christenen.***

a) In de diepte leren de Christenen God lief te hebben en te loven.

Daarom heeft God ook ons allen aan de dood onderworpen en het kruis van Christus met onnoemelijke smarten en noden aan Zijn allerliefste Christenkinderen gegeven, ja, somtijds laat Hij hen ook in zonde vallen: want Hij wil immers veel in de diepte zien, om velen te helpen, veel te werken, Zich een echte Schepper te betonen, en Zich daardoor bekend, beminnens- en prijzenswaardig te maken. Maar helaas, de wereld staat Hem daarin tegen met haar ogen, die steeds en onophoudelijk boven zich uit zien, en hindert Hem bij Zijn zien, werken, helpen, zodat Hij niet bekend, bemind en geprezen wordt, en berooft Hem van al deze eer, en bovendien zichzelf van haar vreugde, genoegen en zaligheid. Zo heeft Hij ook Zijn enige, liefste Zoon Christus Zelf in de diepte van alle ellende nedergeworpen en heeft aan Hem bijzonder duidelijk getoond, wat de strekking van dit alles is, waarin Zijn zien, Zijn werken en helpen, Zijn doen en raad en wil bestaat. Daarom blijft Christus, Die voortreffelijk de proef heeft doorstaan, ook vol kennis, vol liefde en lof Gods, tot in eeuwigheid. Zoals Psalm 21: 7 zegt: "Gij hebt hem met louter vreugde voor Uw aangezicht verheugd", d.w.z. omdat hij U ziet en kent. Hiervan spreekt ook Ps. 44: 9, dat alle heiligen

niets anders zullen doen dan God in de hemel prijzen, omdat Hij hen in hun diepte aangezien, en juist daar Zich aan hen bekend en voor hen beminnens- en prijzenswaardig gemaakt heeft.

b) Ook Maria prijst God, omdat Hij haar in haar nederige staat aanzag.

Zo doet hier ook de aanminnige moeder van Christus en leert ons door het voorbeeld van haar eigen ondervinding en in woorden, hoe men God kennen, liefhebben en loven moet. Want met een geest, die van vreugde vrolijk opspringt, prijst zij zich gelukkig en looft God; dat Hij haar heeft aangezien, hoewel zij gering, ja niets was; daaruit moet men afleiden, dat zij arme, onaanzienlijke, geringe ouders heeft gehad. En om het voor de eenvoudige mensen duidelijk te maken: zonder twijfel waren de dochters van de overpriesters en raadsheren in Jeruzalem rijk, bekoorlijk, jong en ontwikkeld, en in de ogen van het ganse land, gelijk dit thans eveneens met de dochters van koningen, vorsten en rijke mensen het geval is; precies zo was het ook nog in vele andere plaatsen. Echter te Nazareth, in haar vaderstad, was Maria niet de dochter van de hoogste regeringspersoon, maar van een doodgewoon, arm burger, op wie niemand veel heeft gelet of achtgeslagen. En onder haar buren en hun dochters is zij maar een eenvoudig meisje geweest, dat voor het vee en het huishouden zorgde, ongetwijfeld niet meer dan wat tegenwoordig een arm dienstmeisje is, dat moet doen, wat men haar in 't huishouden opdraagt.

c) Naar menselijke berekening was Christus' geboorte uit Maria niet te verwachten.

Want aldus heeft Jesaja verkondigd (Jes. 11: 1 v.v.): "Er zal een rijsje voortkomen uit de stam van Jesse en een bloem uit zijn wortel opgroeien, waarop de Heilige Geest rusten zal". De "stam" en de "wortel" is het geslacht van Jesse of David, in het bijzonder de maagd Maria, het "rijsje" en "de bloem" is Christus. Welnu, evenals het er niet naar uitziet, integendeel ongelofelijk is, dat uit een dorre stam en een aangestoken wortel een mooi rijsje en een fraaie bloem opgroeit, zo zag het er ook niet naar uit, dat de maagd Maria van zulk een kind moeder zou worden. Want ik ben van mening, dat zij niet alleen hierom "stam" en "wortel" genoemd wordt, omdat zij bovennatuurlijk, in ongerepte maagdelijkheid moeder is geworden, gelijk het boven de natuur uitgaat, dat een rijsje op een dood stuk hout groeit, maar ook nog om een tweede reden. De koninklijke stam en het geslacht van David, dat eens in grote ere, macht, rijkdom en voorspoed groende en bloeide in de tijden van David en Salomo, stond toen ook bij de wereld in aanzien; maar ten laatste, toen Christus zou verschijnen, hadden de priesters zich deze eer toegeëigend, en het koninklijke geslacht van David was van armoede en verachting als een dood stuk hout, zó dat er geen hoop bestond en het er niet meer naar uitzag, dat daaruit nog eens een koning tot grote eer zou komen. En juist, als deze voortgang tot onaanzienlijkheid haar diepste punt heeft bereikt, verschijnt Christus en wordt uit de verachte stam, uit het geringe, arme maagdeke geboren; daar groeit het rijsje en de bloem uit haar, die de dochter van heer Annas of Kajafas niet voor haar minste dienares had waardig gekeurd. Aldus voltrekt zich, wat God werkt en aanziet, in de diepte, terwijl mensen zien en streven alleen naar het hoge.

Dat nu is de aanleiding tot haar loflied; dit willen wij thans woord voor woord beluisteren.

EERSTE DEEL

De rechte lof aan God, als geestesdaad van de ziel, die gelooft.

1. *Mijn ziel verheft God, de Heere*[526].

Inleiding: Gods lof is alleen Gods werk, niet dat van mensen.

Dit woord spruit voort uit een grote geestdrift en een overweldigende vreugde, waartoe heel haar gemoed en haar leven van binnen uit in de Geest zich verheft. Vandaar dat zij niet zegt: "Ik verhef God", maar "mijn ziel", als wilde zij zeggen: Mijn leven met al mijn zinnen gaat op in Gods liefde, lof en hoge blijdschap, zodat ik, mijzelf niet meer machtig, meer verheven word dan dat ik mij zèlf verhef tot de lof van God. Zo gebeurt het n.l. met allen, die door Gods zoetheid en Gods Geest overstroomd worden, dat zij meer gevoelen dan zij kunnen zeggen. Want het is geen mensenwerk, God met blijdschap te loven. Het is veeleer een blij ondergaan en alleen een werk van God, dat in woorden niet kan worden uitgedrukt, maar dat men slechts uit eigen ervaring kan leren kennen. In deze zin zegt David Ps. 34: 9: "Smaakt en ziet, hoe zoet God de Heere is; zalig de mens, die op Hem vertrouwt". Eerst spreekt David van "smaken", daarna van "zien", daarom, omdat men het niet kan kennen zonder eigen ervaring en ondervinding. Hiertoe komt echter niemand, die, wanneer hij in de diepte en in nood is, niet van ganser harte op God vertrouwt; vandaar dat David er onmiddellijk op laat volgen: "Zalig is de mens, die op God vertrouwt"; want zulk één zal Gods werken in zich ervaren, en zo tot die zoetheid van het zelf ondervinden en tevens tot alle verstaan en alle kennis geraken.

I. De gelovige lofprijzing Gods is zaak van de gehele mens.

1. **De Bijbelse verdeling van het gehele menselijk wezen in drieën (en in tweeën).**

a) Het woord van Paulus, dat opheldering geeft, is 1 Thess. 5: 23.

Wij willen woord voor woord nagaan. Het eerste is: "Mijn ziel". De Schrift ontleedt de mens in drie delen. Paulus zegt n.l. in I Thess. 5: 23: "God, die een God van de vrede is, heilige u geheel en al, zodat uw geest met ziel en lichaam onstraffelijk bewaard blijve voor de toekomst van onze Heere Jezus Christus". Voorts wordt bij elk van deze drie delen evenals bij de gehele mens nog op een andere manier een verdeling in twee delen voltrokken, die geest en vlees heten. Dit is een verdeling, niet volgens de natuur, maar volgens de eigenschappen, d.w.z. de natuur bestaat uit drie stukken, geest, ziel en lichaam, en deze kunnen al te zamen goed of slecht zijn, dat betekent dan "geest" en "vlees" zijn, ... hetgeen thans niet aan de orde is.

b) Het eerste deel, de geest, is de mens, als wezen, dat naar God is toegekeerd.

Het eerste deel, de geest, is het hoogste, diepste en edelste van de mens, waardoor hij in staat is gesteld, onbegrijpelijke, onzichtbare en eeuwige dingen te vatten. Kortom, het is het huis, waarin het geloof en Gods Woord woont. David zegt hiervan in Ps. 51: 12: "Heere, schep in mijn binnenste een rechte geest", d.w.z. een oprecht, waarachtig geloof. Omgekeerd heet het van de ongelovigen Ps. 78: 37: "Hun hart was niet tot God gericht, en hun geest stond niet in het geloof aan God".

c) Het tweede deel, de ziel, is de mens als redelijk wezen. Het tweede deel, de ziel, is naar haar natuur weliswaar hetzelfde als de geest, maar dan de geest in een andere hoedanigheid, n.l. daarin, dat hij het lichaam levend maakt en daardoor werkt; vaak beduidt hij in de Schrift hetzelfde als "leven"; want de geest kan wel zonder het lichaam leven, maar het lichaam leeft niet zonder de geest. Bij dit deel zien wij, hoe het ook in de slaap zonder

[526] Lucas 1: 46.

ophouden leeft en arbeidt. Zijn taak is het niet, de onbegrijpelijke dingen te vatten, maar datgene, wat de rede kan waarnemen en doorgronden. De rede is hier n.l. in dit huis het licht;waar niet de geest, door het geloof als door een hoger licht beschenen, het licht van de rede regeert, daar kan zij nooit zonder dwaling zijn. Want zij is te minderwaardig, om met goddelijke dingen om te gaan Aan deze beide delen kent de Schrift onderscheidene eigenschappen toe, b.v. sapientia en scientia, wijsheid aan de geest, kennis aan de ziel[527]; voorts ook haat, liefde, lust, afgrijzen en dergelijke.

d) Het derde deel, het lichaam, is de mens als zichtbaar handelend wezen.

Het derde deel is het lichaam met zijn ledematen. Zijn verrichtingen bestaan slechts in het volbrengen en uitvoeren van wat de ziel waarneemt en de geest gelooft.

e) De Mozaïsche tabernakel is een beeld van de Christen.

Om daarvan uit de Schrift een vergelijking bij te brengen: Mozes vervaardigde een tent met drie verschillende afdelingen. De eerste heette sanctum sanctorum[528]; daarin woonde God en daarbinnen was geen licht. De tweede heette sanctum; daarin stond een kandelaar met zeven armen en zeven lampen. De derde heette atrium, voorhof; deze bevond zich onder de blote hemel, open, in het licht der zon. In deze zinnebeeldige voorstelling is een Christen getekend. Zijn geest is het sanctum sanctorum, Gods woning in de duisternis van het geloof zonder licht; want hij gelooft wat hij noch ziet, noch gevoelt, noch begrijpt. Zijn ziel is het sanctum. Daar zijn zeven lichten, d.w.z. vermogens van allerlei soort om de stoffelijke, zichtbare dingen te verstaan, te onderscheiden, te weten en te kennen. Zijn lichaam is het atrium; dit is voor iedereen zichtbaar, zodat men zien kan, wat het doet en hoe het leeft.

2. **De gesteldheid van de geest als beslissende factor bij de mens.**

a) Het gevaar voor de geest is, dat hij tot de werken vervalt.

Nu bidt Paulus (1 Thess. 5: 23), dat God, die een God van de vrede is, ons heilig moge maken, niet alleen in één deel, maar geheel en al, door en door, dat geest, ziel en lichaam en alles heilig zij. Over de achtergrond van dit gebed zou veel te zeggen zijn; in 't kort slechts dit: wanneer de geest niet meer heilig is, dan is niets meer heilig. Nu wordt de heiligheid van de geest het heftigst aangevochten en het meest in gevaar gebracht; want zij bestaat slechts enkel in het naakte geloof, omdat, gelijk gezegd, de geest zich niet met tastbare dingen ophoudt. Zo komen dan valse leraren en lokken de geest te voorschijn; de één houdt hem het werk voor, de ander de methode om rechtvaardig te worden. Wanneer dan de geest hier niet behoed wordt en wijs is, dan wordt hij aan zijn karakter ontrouw, laat zich leiden, begeeft zich tot uiterlijke werken en methoden, en denkt daardoor rechtvaardig te worden: weldra is het geloof verloren en de geest voor God dood.

b) Het gevolg van deze werkheiligheid is boze onenigheid.

Zo komen er dan velerlei sekten en orden aan 't woord: de één wordt Karthuiser[529], de ander barrevoeter[530], deze meent met vasten, gene met bidden, de één met dit, de ander met een ander werk zalig te worden. En toch zijn dit allemaal eigenwillige werken en orden, die nooit door God geboden zijn, maar alleen maar door mensen zijn uitgedacht. Naast deze schenken zij aan het geloof geen aandacht meer, en leren steeds verder op de werken bouwen, net zo lang, dat zij er zozeer in opgaan, dat zij er onenigheid over krijgen. Ieder wil de beste zijn en veracht de ander, zoals thans onze Observanten[531] zich verheffen

---

[527] Sapienta (= wijsheid) wordt in de Bijbel met de "geest" verbonden, b.v. Ex. 28: 3 e.a.; Wijsheid 7: 7; Jezus Sirach 39: 8; Eph. 1: 17. Scientia (= kennis) wordt in de Latijnse tekst met het begrip "ziel" verbonden, b.v. Spr. 2: 10 en 19: 2.

[528] De tabernakel met het allerheiligste (sanctum sanctorum), het heilige (sanctum) en de voorhof (atrium); vergl. Ex. 26: 33 v.v. en 40: 1 v. v.

[529] De Karthuisers zijn een kluizenaarsorde, die de naam had van buitengewoon streng te zijn.

[530] "Barrevoeters" noemde het volk de Franciscanen; deze behoorden tot de bedelorden. Franciscus van Assisi, de stichter, is gestorven in 1226.

en opblazen. Met het oog op zulke werkheiligen en vroom schijnende leraren bidt hier (1 Thess. 5: 23) Paulus, wanneer hij zegt, dat God een God van vrede en van eendracht is. Want Hem kunnen zulke twistende, kibbelende heiligen niet bezitten, noch vasthouden, tenzij dan dat zij hun eigen zaak loslaten en allen met elkander in de geest en in het geloof samenkomen en inzien, dat de werken slechts verschillen, zonde en onvrede veroorzaken, terwijl alleen het geloof rechtvaardig, eensgezind en vreedzaam maakt. Zo staat het in Ps. 68: 7: "God maakt, dat wij eensgezind in het huis wonen". En Ps. 133: 1: "Zie, hoe goed en lieflijk is het, dat broeders eendrachtig bij elkander wonen".

c) Vrede wordt slechts geboren, wanneer de geest in plaats van in werken leeft in het geloof.

De vrede komt nergens anders dan hieruit voort, dat men leert, hoe geen woord, geen uitwendige manier van doen vromen, rechtvaardigen zalig maakt, maar alleen het geloof, d.w.z. het waarachtige vertrouwen op de onzichtbare genade van God, die ons is toegezegd; hierover heb ik in het geschrift over de "goede werken"[532] uitvoerig gesproken. Waar nu dit geloof niet aanwezig is, daar moeten vele werken zijn, die dan onvrede en onenigheid ten gevolge hebben, zodat God zich geheel terugtrekt. Vandaar dat Paulus hier (1 Thess. 5: 23) zich niet tevreden stelt met te zeggen: "dat uw geest, uw ziel enz.", maar "uw gehele geest"; want hieraan is het alles gelegen. Hij gebruikt hier in de Griekse taal een mooi woord: to holokleron pneuma hymon, d.w.z. "uw geest, die het ganse erfdeel bezit", als wilde hij zeggen: "Laat u door geen leer betreffende de werken op het dwaalspoor brengen; de gelovige geest bezit het alleen geheel en al". Het gaat slechts om het geloof van de geest. Moge God u, zo bid ik, deze het ganse erfdeel bezittende geest voor valse leringen behoeden, die door werken vertrouwen op God willen wekken; dit zijn immers op het dwaalspoor gebrachte gewetens, omdat zij zulk vertrouwen niet uitsluitend bouwen op Gods genade.

d) Vanuit het geloof van de geest worden ook lichaam en ziel geheiligd.

Wanneer nu een zodanige geest, die het ganse erfdeel omvat, bewaard blijft, dan kan ook de ziel en het lichaam vrij blijven van dwaling en boze werken. In het andere geval, waar de geest zonder geloof is, is het niet mogelijk, dat de ziel en het gehele leven niet verkeerd en op een dwaalweg zou gaan, ook dan wanneer zij van haar goede mening[533] en goeddunken gebruik zou maken en daarenboven een stemming van vroomheid en voldaanheid bij zichzelf zou opmerken. Evenzo zijn dan door deze dwaling en verkeerde opvatting, die de ziel koestert, ook alle werken van het lichaam slecht en bedorven, zelfs dan wanneer iemand zich dood vastte en het werk van alle heiligen deed. Daarom is het nodig, dat God ons eerst de geest, dan ziel en lichaam behoedt, opdat wij niet tevergeefs werken en leven; alsdan zullen wij inderdaad heilig worden, niet alleen vrij van openbare zonden, maar veeleer ook van valse en schoonschijnende goede werken.

Dit zij tot verklaring van de twee woorden "ziel" en "geest" opgemerkt, hierom, omdat zij zeer veel in de Schrift voorkomen; voor ditmaal moge dit voldoende zijn.

II. De gelovige lofprijzing Gods roemt in vreugde en smart alleen God.

1. *Slechts uit het geloof in Gods daden welt de echte lof op.*

a) Het geloof is een zeer persoonlijk vertrouwen op wat God doet.

---

[531] "Observanten" noemde men de strengere richting in verschillende bedelorden; wanneer Luther hier van "onze Observanten" spreekt, bedoelt hij daarmee de Observanten van de Augustijnerorde, waartoe hij zelf eens heeft behoord.

[532] Luther doelt op het geschrift "Sermon von den guten Werken" van 1520.

[533] Volgens de R.K. zedenleer is voor een goed werk een "goede mening" noodzakelijk, d.w.z. de bedoeling, met deze handeling het gebod van God resp. van de kerk te vervullen.

Dan komt het woordje "Magnificat". Dit betekent: "groot maken", "verheffen" en "hoog tegen iemand opzien"; het wordt gebruikt van hem, die vele grote en goede dingen vermag, kan en wil doen, zoals dan verder in dit loflied volgt. Zoals dus het woord "Magnificat"gelijk de titel van een boek aangeeft, waarover het handelt, evenzo duidt ook Maria met dit woord aan, wáárvan in haar loflied sprake zal zijn, n.l. van grote daden en werken van God, om ons geloof te versterken, alle nederigen te troosten en alle hooghartige mensen op aarde te verschrikken. Tot dit drievoudige gebruik of doel moet ons deze lofzang dienen; want Maria heeft niet voor zich alleen, maar voor ons allen gezongen, opdat wij haar zouden nazingen. Nu is het onmogelijk, dat iemand verschrikt of getroost wordt op grond van zo grote daden van God, wanneer hij niet gelooft dat God grote daden doen kan ; maar dit niet alleen, maar hij moet ook geloven, dat God ze doen wil, en dat Hij er een voorliefde in heeft, ze te doen. Ja, het is ook niet voldoende, dat u gelooft, dat Hij wèl aan anderen, maar niet aan u grote daden wil doen en u dan van zulk een goddelijke daad uitsluiten; aldus denken diegenen erover, die God niet vrezen, wanneer zij sterk staan, en de moed laten zinken, wanneer zij zich in nood bevinden.

b) Het geloof, dat Gods werken ervaart, stemt ootmoedig en getroost.

Zulke vormen van geloof zijn niets waard en volkomen dood. als een waan, die uit een verzinsel is voortgesproten. U moet veeleer zonder enig wankelen, zonder enige twijfel de wil van God jegens u zich voor ogen stellen, zodat u vast gelooft, dat Hij ook met u grote dingen zal en wil doen. Dit geloof leeft en is beweeglijk; het doordringt en verandert de gehele mens; het dwingt u om in vreze te verkeren, als u zich hoog voelt, en getroost te zijn, wanneer u in de diepte bent. En hoe hoger u zich voelt, des te meer moet u vrezen; hoe dieper bedrukt u bent, des te meer kunt u getroost zijn. Dit bewerkt geen geloof van andere aard. Hoe zult u het in doodsnood stellen? Dan is het toch niet voldoende slechts te geloven, dat God tot helpen *bekwaam* en in staat is, maar dan is het noodzakelijk te geloven, dat Hij u helpen *wi1*; er moet immers een onuitsprekelijk grote daad geschieden, opdat u van de eeuwige dood verlost, eeuwig zalig en Gods erfgenaam wordt. Dit geloof vermag alle dingen, gelijk Christus zegt (Marc. 9: 23), dit alleen houdt stand, dit brengt het ook tot het ervaren van Gods werken en daardoor tot liefde jegens God; zo komt het dan jegens God tot loven en zingen, dat de mens hoog naar Hem opziet en Hem waarlijk groot maakt.

c) Het geloof is een naar-God-toe bewogen-zijn van de ziel.

Want wanneer wij God grootmaken, dan verandert Hij niet naar Zijn natuur, dat Hij immers onveranderlijk is, maar wel naar ons inzicht en gevoel, d.w.z. doordat wij naar Hem opzien en Hem hoogschatten, vooral in betrekking tot Zijn goedheid en genade. Daarom zegt de Heilige Moeder[534] niet: "mijn stem" (of "mijn mond"), ook niet: "mijn hand", evenmin: "mijn gedachten" of "mijn verstand" of "mijn wil" "maakt groot de Heere". Want er zijn vele mensen, die God met luide stem prijzen, in kostelijke bewoordingen over Hem prediken, veel over Hem spreken, disputeren, schrijven en fantaseren; velen, die zich over Hem druk maken, en met hun verstand en hun bespiegelingen Hem trachten te benaderen; bovendien velen, die in valse vroomheid en verkeerde gezindheid Hem verheffen. Maar Maria spreekt aldus: "Mijn ziel maakt Hem groot", d.w.z. "Mijn gehele leven en bewegen, mijn zintuigen en krachten, zien naar Hem op. Zo is zij a.h.w. in Hem opgegaan en gevoelt zij zich omhooggeheven in Zijn genadige, goede wil, zoals het volgende vers (Luc. 1: 47) ons toont.

Op soortgelijke wijze maken wij het bij onszelf mee: wanneer iemand ons een bijzondere weldaad bewijst, dan gaat a.h.w. al wat in ons leeft, naar hem uit, en wij zeggen: "Wat schat ik hem hoog", dat wil feitelijk zeggen: "Mijn ziel maakt hem groot". Hoe veel te meer zal een zodanig gevoel ons bewegen, wanneer wij Gods goedheid ondervinden, die overweldigend groot is in Zijn werken: Woorden en gedachten zullen dan alle tekort schieten en het ganse leven (de ziel) moet in beweging komen, daar alles van wat in ons leeft wil zingen en getuigen.

---

[534] In de Middeleeuwen was het gewoonte Maria "Heilige Moeder" of "Moeder Gods" te noemen.

2. *Slechts op God, onverschillig hoe Hij werkt, richt zich de rechte lof.*

a) Wie God alleen maar prijst, wanneer Hij hem weldoet, bemint en prijst Hem niet recht.

Maar nu zijn er tweeërlei valse geesten, die het "Magnificat" niet kunnen zingen, zoals het behoort: de eersten zijn de lieden, die God niet prijzen, vóórdat Hij hun een weldaad bewijst, gelijk David zegt in Psalm 49: 19: "Zij loven U, wanneer Gij hun weldoet"[535]. Naar het schijnt, prijzen zij God luid. Maar omdat zij nimmer willen lijden en door de diepte willen gaan, kunnen zij nooit het echte werken van God ervaren, en derhalve ook nooit God echt beminnen en prijzen. In deze geest is tegenwoordig de gehele wereld vol van de dienst en de lof van God met zingen, prediken, orgelspelen en muziek maken; het "Magnificat" wordt schitterend gezongen; maar intussen is het bedroevend, dat zulk een kostelijk lied zo helemaal zonder kracht en pit door ons gebezigd wordt. Want wij zingen niet eerder, dan wanneer het ons goed gaat; zo gauw gaat het niet mis, of het is met het zingen gedaan. Dan ziet men niet meer tegen God op en wij denken, dat God niet meer bij ons kan of wil werken; het "Magnificat" moet dan vanzelf achterwege blijven.

b) Wie zichzelf met Gods goederen verrijkt, prijst God niet naar waarheid.

De anderen, die naar de tegenovergestelde kant afwijken, zijn nog gevaarlijker: zij verrijken zich met Gods goederen, zonder deze eerlijk aan de goedheid van God toe te schrijven; zij willen er zelf ook iets aan hebben, zij willen daarvoor door andere mensen geëerd en erkend worden. Wat God bij hen heeft gedaan, beschouwen zij als hun eigen verdienste, zij klemmen er zich aan vast en maken er als op hun bezit aanspraak op en tegenover anderen, die er zoiets niet op na houden, verbeelden zij zich iets bijzonders te zijn. Dit is inderdaad een gladde, glibberige situatie: Gods goederen maken hier de harten, zoals met hun natuur overeenkomt, hoogmoedig en zelfingenomen.

c) Maria roemt op voorbeeldige wijze uitsluitend de daad van God.

Derhalve is het hier noodzakelijk, aandacht te schenken aan het laatste woordje: "God". Immers Maria zegt niet: "Mijn ziel maakt groot - zichzelf" of "ziet tegen zichzelf op"; van zichzelf wil zij trouwens ook niet de geringste dunk hebben. Integendeel: zij maakt God alleen groot; aan Hem schrijft zij het volkomen en uitsluitend toe. Zij ontgeeft zich alles en brengt het weer volkomen tot God terug, van Wie zij het ontvangen heeft. Want ofschoon zij zulk een overweldigende daad van God in zich ervoer, was zij en bleef zij toch zó gezind, dat zij zich niet boven de geringste mens op aarde verhief; wanneer zij het had gedaan, dan zou zij met Lucifer[536] in de afgrond van de hel zijn gestort. Haar gedachtengang was eenvoudig deze: indien een andere maagd deze goederen van God had ontvangen, zou zij even vrolijk hebben willen zijn en het haar net zo goed gegund hebben als aan zichzelf, ja zij zou zichzelf zulk een eer onwaardig en alle anderen waardig hebben geacht; en zij zou zelfs dan nog weltevreden zijn geweest, indien God haar deze goederen ontnomen en voor haar ogen aan een ander gegeven had; zij is niet meer dan een vrolijke woonstee en dienstvaardige gastvrouw voor deze gast geweest Daarom ook is zij dit alles, blij en dienstvaardig, steeds gebleven.

d) Maria overwint de grote verzoeking van zelfverheffing.

Ziet, dat is God alleen groot maken, alleen tot Hem hoog opzien en voor zichzelf geen eisen stellen. Hieruit kan men opmerken, hoe menigmaal er aanleiding voor haar geweest is om te vallen en te zondigen, zodat het wonder, dat zij zich van hoogmoed en aanmatiging heeft vrijgehouden, niet kleiner is dan dit, dat zij zulke goederen heeft ontvangen Komt u van het bijzondere van dit gemoed niet onder de indruk? Als Moeder Gods ziet Maria zich boven alle mensen uitgeheven, en toch blijft zij zo eenvoudig en kalm hieronder, dat zij een

---

[535] Luther volgt hier de Latijnse vertaling.

[536] Lucifer (= morgenster) was een benaming van de duivel in verband met Jes. 14: 12. Op grond van schaarse gegevens van de Bijbel zag men in de duivel een gevallen geest, die vóór zijn val in de hemel bij God was.

geringe dienstmaagd niet als beneden haar staande zou hebben beschouwd. O, wij arme mensen: Wanneer wij enig goed, macht of eer hebben, ja een weinig aantrekkelijker zijn dan anderen, dan zijn wij niet in staat ons met een mindere gelijk te stellen, en kennen wij in onze pretenties geen grenzen; wat zouden wij dan doen, indien wij grote, hoge goederen bezaten?

Daarom laat God ons dan ook arm en ongelukkig blijven, omdat wij Zijn lieflijke goederen niet onbevlekt houden; wij spelen het niet klaar, over onszelf evenzo te denken, als tevoren[537], maar laten ons zelfgevoel steeds meegroeien en verminderen, naar gelangde goederen komen of gaan. Maar dit hart van Maria blijft te allen tijde vast en gelijk; zij laat God in zich werken naar Zijn wil en neemt voor zichzelf daaruit niets meer dan een goede troost, vreugde en vertrouwen in God. Zo moesten ook wij doen; dat zou een echt zingen van het "Magnificat" zijn.

TWEEDE DEEL

II. God Zelf is allereerst voorwerp van de lofprijzing der gelovigen.

2. ***En mijn geest verheugt zich in God, mijn Heiland.***

1. **Gods lof staat en valt niet met eigen ervaren en begeren.**

a) Maria prijst Gods loutere goedheid, ook wanneer zij niets daarvan ervaart.

Wat de geest is, is reeds gezegd: hij is het namelijk, die de ondoorgrondelijke dingen door het geloof in zich opneemt. Vandaar dan ook dat Maria God ook haar Heiland of haar zaligheid noemt, hoewel zij het noch had aanschouwd, noch ondervonden; integendeel: zij vertrouwde met vaste zekerheid daarop, dat Hij haar Heiland en haar zaligheid was, welk geloof zij uit het goddelijk werk, dat in haar geschied was, had ontvangen. En inderdaad, overeenkomstig de juiste volgorde begint zij, wanneer zij God eerst haar Heere noemt, en daarna haar Heiland, en eerst van haar Heiland en vervolgens van Zijn werken spreekt. Daarmede leert zij ons, hoe wij God op Zichzelf en naar de juiste volgorde moeten liefhebben en loven, en niets, wat van ons is, bij Hem zoeken; diegene echter heeft God alleen lief en looft Hem op de juiste wijze, die Hem uitsluitend daarom prijst, omdat Hij goed is, en aan niets meer denkt dan aan Zijn loutere goedheid, en daarin slechts zijn lust en vreugde vindt. Dit is een hoge, reine, lieflijke manier om lief te hebben en te loven, die bij zulk een hoge, lieflijke geest als deze maagd bezit, uitnemend past.

b) De zelfzuchtigen prijzen God alleen, wanneer zij Zijn goedheid ondervinden.

De onzuivere en verkeerde minnaars, wie het om niets anders dan om genot alleen te doen is en wat van hun gading is bij God zoeken, zij minnen en loven niet Zijn loutere goedheid, maar zien op zichzelf en letten er slechts op, in hoeverre God ten opzichte van hen goed is, m.a.w. in welke mate Hij Zijn goedheid aan hen voelbaar maakt en hun weldoet. Zij zien zeer tegen Hem op, zijn welgemoed, zingen en loven Hem, zolang dit gevoel duurt. Wanneer God Zich echter verbergt en de glans van Zijn goedheid tot Zich trekt, zodat zij naakt en ellendig zijn, dan is het tegelijkertijd ook met hun lieven en loven gedaan en zijn zij niet in staat de loutere, onvoelbare goedheid, zoals deze in God verborgen is, lief te hebben en te loven. Hiermede geven zij het bewijs, dat niet hun geest zich in God, de Heiland heeft verheugd; het is niet het echte liefhebben en loven van de loutere goedheid geweest, maar zij hebben zich veel meer in het heil verlustigd dan in de Heiland, méér in de gaven dan in de Gever, méér in het schepsel dan in God. Want zij kunnen niet dezelfden blijven in beziten gebrek, in rijkdom en armoede, gelijk Paulus zegt (Fil. 1: 12): "Ik heb geleerd, overvloed te hebben en gebrek te lijden".

---

[537] N.l. toen wij Zijn goederen nog niet bezaten.

Van zulken zegt Psalm 49: 19: "Zij prijzen U, zolang Gij hun weldoet", als wilde hij zeggen: "Zij hebben zichzelf op het oog. en niet U; U zou hun onverschillig zijn, wanneer zij maar genot en goed van U zouden ontvangen". In deze zin verklaart ook Christus (Joh. 6: 26) aan degenen, die Hem zochten: "Voorwaar, ik zeg u, gij zoekt Mij niet, omdat gij tekenen gezien. maar omdat gij gegeten hebt en verzadigd zijt geworden". Zulke onreine valse geesten bezoedelen alle gaven van God en staan Hem in de weg, zodat Hij hun niet veel geeft, ook niet tot hun zaligheid aan hen werken kan.

c) Dienovereenkomstig bestaat er drieërlei verhouding tot God.

Hiervan willen wij een mooi en treffend voorbeeld vernemen. Eens zag een rechtschapen vrouw in een gezicht, hoe drie maagden bij een altaar zaten[538]. Gedurende de mis kwam een aardig knaapje van het altaar gelopen en begaf zich tot de eerste van de drie. Het bejegende haar vriendelijk, liefkoosde haar en lachte haar aanvallig toe. Vervolgens ging het tot de tweede, bejegende haar echter niet zo vriendelijk en liefkoosde haar ook niet: niettemin hief het haar sluier op en glimlachte tegen haar.

Tot de derde maakte het echter geen enkel vriendelijk gebaar, maar sloeg haar in het gezicht, schudde en duwde haar, en behandelde haar zeer onvriendelijk; daarna liep het snel weer het altaar op en verdween.

Toen werd aan deze vrouw dit gezicht als volgt uitgelegd: De eerste maagd betekent de onreine, zelfzuchtige geesten; aan hen moet God veel goeds bewijzen en meer hun eigen zin doen dan de Zijne; zij willen het zich aan niets laten ontbreken, maar altijd troost en genoegen van God genieten, zonder met Zijn goedheid tevreden te zijn. De tweede maagd betekent de geesten, die met het dienen van God een begin hebben gemaakt en wel enig gebrek lijden, maar niet ten volle; zij zijn niet vrij van eigenbaat en zelfzucht. God moet hun somtijds een liefderijke blik toewerpen en hun Zijn goede gezindheid doen ondervinden, opdat zij daardoor ook Zijn loutere goedheid leren liefhebben en loven. Maar de derde maagd, de arme assepoester, heeft niets dan enkel gebrek en berooidheid, vraagt niet naar voordeel en laat het zich voldoende zijn, dat God goed is, zelfs indien zij dat nooit zou ondervinden (hetgeen trouwens onmogelijk is). Zij blijft één en dezelfde en onveranderd, bemint en prijst Gods goedheid evenzeer als deze niet, als wanneer zij wel te zien is: zij klemt zich niet vast aan haar aards bezit, wanneer het er is en wordt ook niet afvallig, wanneer het er niet is.

Dit is de ware bruid, die tot Christus spreekt: "Ik wil niet het Uwe bezitten, ik wil Uzelf; U bent mij niet liever, als het mij goed gaat, en ook niet minder lief, wanneer het mij slecht gaat".

2. **Al onze lotgevallen moeten ons drijven tot lof aan God.**

a) Een waarachtige lofprijzing Gods zoekt in de nood niet het eigen voordeel.

Zulke geesten brengen in vervulling dat, wat in Jesaja 30: 21 staat geschreven[539]: "Gij zult niet afwijken van de rechte, juiste Godsstraat, noch ter linker- noch ter rechterzijde", d.w.z., zij zullen getrouw en waarachtig God liefhebben en loven, niet zichzelf zoeken en hun eigen voordeel. Een zodanige geest bezat David. Toen hij door zijn zoon Absalom uit Jeruzalem werd verdreven en het weinig scheelde of hij zou voor altijd verworpen worden, voor altijd zijn koningschap verliezen, en nooit meer de gunst van God terugwinnen, toen sprak hij (2 Sam. 15: 25 vv.): "Gaat heen; heeft God in mij een welgevallen. dan zal Hij mij wel weer terugbrengen; zegt Hij echter: "Ik kan u niet gebruiken", dan leg ik mij daarbij neer". O, welk een edele geest is dit geweest, die in de hoogste nood niet nalaat. Gods goedheid lief te hebben, te loven en haar te volgen. Een zodanige geest vertoont hier ook Maria, de Moeder Gods: hoewel zij toeft temidden van de grote, overweldigende goederen, klemt zij er zich

---

[538] Namelijk om de mis bij te wonen en het avondmaal te ontvangen.
[539] Uit deze plaats blijkt evenals uit andere. dat Luther de Bijbelteksten doorgaans uit het hoofd citeert.

toch niet aan vast, zoekt er niet haar eigen voordeel in, maar houdt haar geest zuiver in het liefhebben en loven van de loutere goedheid van God; zo is zij bereid, het gewillig en zonder tegenspreken te aanvaarden, indien God haar van de goederen weer zou willen beroven en haar alleen nog een arme, gebrek lijdende geest zou overlaten.

b) Waarachtige lofprijzing van God kan ook door eerbewijzen geen schade worden toegebracht.

Nu staat men echter veel meer aan gevaar bloot, wanneer men in het bezit van rijkdom en grote eer of grote macht maat moet houden, dan wanneer men in armoede, smaad en zwakheid verkeert; want rijkdom, eer en macht vormen een sterke aansporing en aanleiding tot het boze. Dienovereenkomstig is de wonder haar reine geest van Maria des te meer prijzenswaard; want aan haar valt zulk een buitengewone eer te beurt, en toch laat zij er zich niet door in verzoeking brengen, maar gedraagt zich, als bemerkte zij er niets van, en blijft zonder afwijken op de rechte weg. Zij heeft zich slechts vastgeklemd aan de goddelijke goedheid, die zij niet ziet noch gewaar wordt, en laat de goederen, die zij wel gewaar wordt, varen; zij schept daarin geen behagen en zoekt niet haar eigen voordeel. Zo zingt zij inderdaad uit de grond van haar hart: "Mijn geest verheugt zich in God, mijn Heiland". Waarlijk, elk is een geest, die alleen in het geloof juicht en jubelt; zij is niet vrolijk over de goederen van God, die zij zag, maar slechts over God, die zij niet zag, als over haar heil, zoals zij Hem alleen in het geloof kende. O, dit zijn de echte, nederige, lege, hongerige, godvrezende geesten. Hierover in het volgende meer.

3. **Ook al ons doen mag geen ander doel dan God Zelf hebben.**

a) Het is verkeerd, werken te verrichten terwille van de goederen, die God geeft.

Hieruit kunnen wij verstaan en opmaken, hoe vol tegenwoordig de wereld is van valse predikers en heiligen, die tot het arme volk tal van preken houden over de goede werken. Nu zijn er inderdaad wel enkelen, die ook prediken hoe men goede werken moet doen[540]; maar het grootste deel verkondigt mensenleer en mensenwerken, die zij zelf verzonnen en uitgedacht hebben. Maar helaas zijn zelfs de allerbesten onder hen nog zeer ver van de rechte, juiste weg verwijderd, zodat zij het volk steeds naar de rechterzijde dringen[541]; want zij leren niet dat men goede werken moet verrichten en een deugdzaam leven leiden uit hoofde van Gods loutere goedheid, maar tot eigen voordeel. Want indien er geen hemel en geen hel bestond, en indien zij van Gods goedheid geen genot mochten verwachten, dan zouden zij Zijn goedheid, zonder haar lief te hebben en te loven, wel laten varen. Zulken zijn alleen maar genieters en huurlingen, knechten en geen kinderen, vreemdelingen en geen erfgenamen. Zichzelf maken zij tot afgod, en God moet hen liefhebben en prijzen, en juist voor hen datgene doen, wat zij voor Hèm doen moesten. Zij hebben geen geest; God is dan ook niet hun Heiland. maar Zijn goederen, waarmede God hen als een knecht moet dienen, zijn hun Heiland. Dat zijn de kinderen van Israël, die in de woestijn niet tevreden waren met het brood uit de hemel, maar ook vlees, uien en knoflook wilden eten (Num. 11: 4 v.v.).

b) Wij moeten werken verrichten, uit liefde tot God, niet uit loonzucht.

Thans is helaas de gehele wereld, alle kloosters, alle kerken vol met zulke lieden, die allen tezamen de valse, verkeerde, onjuiste geest aanhangen, voorstaan en najagen. Zij verheffen de goede werken zo hoog, dat zij daarmede de hemel denken te verdienen, terwijl toch vóór alles de loutere goedheid van God verkondigd en gekend moet worden. Want - het is noodzakelijk, dat wij dit weten - evenals God uit enkel goedheid ons zalig maakt zonder enige verdienste door werken, zo moeten wij op onze beurt ook de werken doen, zonder enig loon of voordeel te zoeken, terwille van de loutere goedheid van God, en daarin

---

[540] Goede werken verricht men door Gods geboden te volgen, niet zelf-verzonnen menselijke geboden.
[541] Vergl. de elders aangehaalde tekst uit Jesaja (30: 31) . Luther maakt onderscheid tussen de zonde ter linker- (de "boze" werken) en de zonde ter rechterhand (de zelfverzonnen en in eigen kracht ondernomen "goede" werken).

niets meer begeren dan Zijn welbehagen. Wij moeten ons niet om het loon bekommeren; dit zal vanzelf wel in orde komen en zonder ons toedoen volgen. Want hoewel het onmogelijk is, dat het loon niet zou volgen, wanneer wij met een zuivere, op de juiste wijze ingestelde geest, zonder loon of voordeel te zoeken, weldoen, zo moet God van deze zelfzuchtige, onreine geest toch niets hebben; aan zulk een geest valt ook nooit het loon te beurt. Het is precies als bij een kind, dat, hoewel zijn erfgenaam, zijn vader gaarne voor niets dient, alleen terwille van de vader; maar wanneer een kind zijn vader uitsluitend om de erfenis en het bezit dient, dan maakt het zich met reden gehaat en is het waard, dat zijn vader het verstoot.

DERDE DEEL

Lof aan God, omdat Hij Zich met de menselijke nietigheid inlaat.

3. Want Hij heeft de nietigheid van Zijn dienstmaagd aangezien; daarom zullen allen mij, van kind tot kind, zalig prijzen.

I. **De menselijke nietigheid, waarmede God Zich inlaat.**
1. *Onze nietigheid is onze nood en duldt geen roemen.*

a) Maria spreekt van haar nietigheid, niet van haar ootmoed. Van het woordje "humilitas" hebben velen "ootmoed" gemaakt, als zou de maagd Maria op haar ootmoed hebben gewezen en zich daarop hebben beroemd. Vandaar komt het, dat zich vele prelaten ook "humiles" noemen, wat zeer ver van de waarheid verwijderd is. Want voor Gods ogen kan zich niemand op iets goeds zonder zonde en bederf beroemen. Men mag zich voor Hem op niets anders beroemen dan op Zijn loutere goedheid en genade, die Hij aan ons onwaardigen bewezen heeft; want niet voor onszelf, maar alleen voor God mogen wij liefde en lof hebben, en dit zal ons bewaren, zoals Salomo in Spr. 25: 6 v.v. leert: "Gij zult niet met eigenroem voor de koning verschijnen en niet staan (d.w.z. iets zijn) voor de grote heren; het is voor u beter, dat men tot u zegt: "Kom hogerop zitten", dan dat gij voor de vorst vernederd wordt". Hoe zou men dan aan deze zuivere, rechtschapen maagd zulk een vermetelheid en zulk een hoogmoed toeschrijven, dat zij zich op haar ootmoed voor God zou beroemen: Dit is toch de allerhoogste deugd, en niemand houdt zich voor ootmoedig of roemt zich om die reden dan wie de allerhoogmoedigste is. God alleen kent de ootmoed; Hij beoordeelt en openbaart die ook alleen, zodat de mens nooit minder zich zijn ootmoed bewust is dan juist, wanneer hij recht ootmoedig is.

b) "Nietigheid" is onze toestand in al zijn noden.

Volgens het spraakgebruik van de Schrift is "humiliare" "vernederen" en "tot niets maken", en daarom heten de Christenen in de Schrift op vele plaatsen "pauperes", "afflicti", "humiliati", "arme", "nietige", "verworpen" schepselen, zoals in Psalm 116: 10: "Ik ben geheel tot niets (of vernederd) geworden". Zo is "humilitas" niets anders dan een gesteldheid of toestand, waarbij men veracht, onaanzienlijk en gering is, zoals arme, kranke, hongerige, dorstige, gevangene, lijdende en stervende mensen dit zijn. Zo was het bij Job in zijn aanvechting en bij David, toen hij uit zijn rijk verstoten werd, en bij Christus en alle Christenen in hun noden. Dit zijn de diepten, waarvan boven gezegd werd, dat Gods ogen slechts in de diepte zien, mensenogen daarentegen alleen in de hoogte (d.w.z. zij kijken naar datgene, wat aanzienlijk en schoonschijnend is en er prachtig voor staat). Daarom heet Jeruzalem in de Schrift een plaats, waarop Gods ogen zien. D.w.z. de Christenheid ligt in de diepte en is onaanzienlijk voor de wereld; daarom ziet God haar aan en heeft Zijn ogen onafgewend over haar, zoals Hij zegt in Psalm 32: 8: "Ik wil Mijn ogen onafgewend op u richten"[542] . Zo zegt ook Paulus in 1 Cor. 1: 27 v.v.: "God verkiest alles wat voor de wereld dwaas is, opdat Hij te schande zou maken alles wat voor de wereld wijs is, en verkiest wat

[542] Naar de Vulgata.

zwak en onbekwaam is, opdat Hij te schande zou maken wat sterk en machtig is. Hiermede maakt Hij de wereld met al haar wijsheid en haar vermogen tot dwaasheid, en geeft een andere wijsheid en een ander vermogen. Omdat het nu eenmaal Zijn aard is, in de diepte op de onaanzienlijke dingen te zien, heb ik het woordje "humilitas"vertaald met "nietigheid" of "onaanzienlijk wezen".

c) Maria roemt niet haar nietigheid, maar Gods genade.

Wat Maria dus wil zeggen, is dit: "God heeft mij arm, veracht, onaanzienlijk meisje aangezien, ofschoon Hij toch wel rijke, hoge, edele, machtige koninginnen had kunnen vinden, dochters van vorsten en grote heren. Hij zou toch wel de dochter van Annas of Kajafas hebben kunnen vinden, die de hoogste in het land geweest zouden zijn, maar Hij heeft tot mij Zijn ogen vol louter goedheid gericht en zulk een geringe, verachte maagd daartoe gebruikt. Want voor Hem zou zich niemand erop mogen beroemen, dat hij dit waardig is geweest of waardig zou zijn; en ook ik moet belijden, dat het enkel genade en goedheid is en in het geheel niet mijn verdienste of mijn waardigheid".

Nu hebben wij er boven reeds genoeg over gezegd, hoe de lieflijke maagd met haar onaanzienlijk wezen en staat geheel onvoorzien tot deze eer is gekomen, dat God haar zo buitengewoon genadig heeft aangezien. Daarom beroemt zij zich niet op haar waardigheid noch op haar onwaardigheid, maar alleen daarop, dat God haar heeft aangezien en dat het zo buitengewoon goedertieren en zo buitengewoon genadig is van God, dat Hij zelfs een zo geringe maagd heeft aangezien en haar zo heerlijk en eervol aanzien wilde. Derhalve doen diegenen haar onrecht, die zeggen, dat zij zich wel niet op haar maagdelijkheid, maar op haar ootmoed heeft beroemd. Zij heeft zich echter noch op haar maagdelijkheid, noch op haar ootmoed beroemd, maar uitsluitend daarop, dat God haar genadig heeft aangezien; daarom ligt de nadruk niet op het woordje "humilitatem", maar op het woordje "respexit". Want haar nietigheid behoort niet geprezen te worden, maar dat God haar heeft aangezien; precies zoals wanneer een vorst een arme bedelaar de hand toesteekt niet de geringheid van de bedelaar, maar de genade en de goedheid van de vorst geprezen moeten worden.

2. *Echte ootmoed is het zich niet bewust en beroemt er zich dus ook niet op.*

a) Opzettelijke omgang met het geringe is nog geen ootmoed.

Opdat echter deze valse voorstelling wordt uitgeroeid en de echte ootmoed in zijn onderscheid van de valse wordt onderkend, willen wij een weinig daarover uitweiden en over de ootmoed iets zeggen; want daaromtrent heerst bij velen een zeer verkeerde opvatting. Ootmoed noemen wij in onze taal wat Paulus in het Grieks "tapeino-phrosyne" noemt, en wat in het Latijn "affectus vilitatis" of "sensus humilium rerum" (d.w.z. een neiging tot of een zin voor geringe, verachte dingen) heet. Nu treft men op dit gebied velen aan, die water naar de bron dragen; zij vertonen zich in een armelijke kledij, houden zich aan geringe plaatsen op en nemen opzettelijk nederige gebaren en woorden aan, echter met de bedoeling, om daardoor door de hooggeplaatsten, rijken, geleerden en heiligen, ja zelfs door God als mensen te worden aangezien, die gaarne met het geringe zich ophouden. Want indien zij wisten, dat men hier niets om gaf, dan zouden zij het gauw achterwege laten. Dit is een geveinsde ootmoed. Want hun huichelachtig oog kijkt slechts naar het loon en het resultaat van de ootmoed, en niet naar het geringe, afgezien van het loon en het resultaat. Daarom is het met de ootmoed gedaan, waar er geen beloning of succes meer van te verwachten valt. Zulke mensen kan men niet "affectos vilitate" noemen; hun wil en hun hart is niet bij het geringe, maar het is slechts een zaak van de gedachten, de mond, de hand, het kleed en de gebaren. Hun hart echter ziet omhoog naar het hoge en grote; daartoe denkt het met zulk een ootmoedige ogenverblinding te komen. En zulken houden nu zichzelf voor ootmoedige, heilige mensen:

b) Zij, die waarlijk ootmoedig zijn, zijn zicn hun ootmoed niet bewust.

Degenen, die waarachtig ootmoedig zijn, zien niet op het resultaat van de ootmoed, maar met eenvoudig hart zien zij op het nederige, houden er zich gaarne mee bezig en worden zelf nimmer gewaar, dat zij ootmoedig zijn: zoals het water uit de bron welt, zo is het een natuurlijk, ongezocht gevolg (van de ootmoed), dat hun gebaren, woorden, plaats, houding en kleding nederig en bescheiden zijn, en daartegenover, waar zij kunnen, het grote en hoge vermijden. Hiervan zegt David in Psalm 131: 1: "Heere, mijn hart is niet hovaardig en mijn ogen hebben niet omhoog gezien, enz." En in Job 22: 29 heet het: "Wie zich vernedert, die zal tot eer komen, en wie zijn ogen neerslaat, die zal zalig worden". Dit is dan ook de oorzaak, dat aan zulken de eer onvoorzien ten deel valt en hun verhoging komt, zonder dat zij daaraan denken. Want in alle eenvoud zijn zij met hun nederig bestaan tevreden en hebben nooit naar het hoge getracht. Maar de valse ootmoedigen verwondert het, dat hun eer en verhoging zo lang uitblijft, en hun verborgen, valse hoogmoed stelt zich niet tevreden met zijn nederig bestaan, maar is in stilte slechts op al maar hoger en hoger bedacht. Daarom, gelijk ik gezegd heb: echte ootmoed is zich nooit bewust, dat hij ootmoedig is; want indien hij er zich van bewust zou zijn, dan zou hij hoogmoedig worden van het zien naar deze schone deugd. Integendeel: hij hangt met hart, gemoed en alle zinnen aan het geringe; dat heeft hij onafgebroken in het oog; dat zijn de zaken[543], waarmede hij zich bezig houdt. En aangezien hij deze in het oog heeft, kan hij zichzelf niet zien, noch zichzelf gewaar worden[544]; veel minder let hij op dat wat hoog is.

c) Ware ootmoed wordt door het groot geluk, dat hem ten deel valt, verrast.

Daarom moet eer en grootheid de ootmoed onvoorzien ten deel vallen, in gedachten, die aan eer en grootheid vreemd zijn. Zo zegt Lucas (1: 29); dat de groet van de engel aan Maria als iets bijzonders voorkwam en dat zij erover nadacht, wat dit voor een groet kon zijn, waarop zij in het geheel niet was voorbereid. Wanneer de groet aan de dochter van Kajafas zou zijn gebracht, dan zou deze er niet over gepeinsd hebben, wat deze groet te betekenen had; zij zou hem terstond aangenomen hebben en gedacht: "Wel, dat is goed en mooi zo".

d) Valse ootmoed ziet met spanning uit naar iets groots.

Omgekeerd weet valse ootmoed nooit, dat hij feitelijk hoogmoed is. Want indien hij dit wist, dan zou hij weldra ootmoedig worden vanwege het lelijke voorkomen van deze ondeugd. Hij hangt echter met hart, gemoed en gezindheid aan het hoge; dat heeft hij onafgebroken in het oog; dat zijn de zaken, waarmede hij zich bezig houdt. En zolang hij zich daarmede bezig houdt, kan hij zichzelf niet zien noch zichzelf waarnemen[545]. Daarom komt de eer niet onverwachts en onvoorzien tot hem, maar treft soortgelijke (op eer zinnende) gedachten aan; maar de ontering en vernedering besluipen hem onvoorzien, terwijl hij zich bezighoudt met velerlei andere gedachten.

e) Ware ootmoed hangt van de gezindheid, niet van iets anders af.

Daarom baat het niets, wanneer men aldus ootmoed leert, dat men zich geringe, verachte dingen voor ogen stelt; omgekeerd wordt niemand hoogmoedig, die hoge dingen voor ogen heeft. Niet de voorwerpen, maar het zien moet men wegdoen; wij moeten hier onder wat hoog en laag is leven, maar (gelijk Christus in Matth. 18: 9 zegt) het oog moet zijn uitgerukt. Mozes verhaalt in Gen. 3: 7 niet, dat Adam en Eva na de val andere dingen gezien hebben dan tevoren, maar hij zegt, dat hun ogen zijn geopend, zodat zij zagen dat zij naakt waren, ofschoon zij tevoren ook naakt waren, maar het niet hadden bemerkt. Koningin Esther droeg een kostbare kroon op het hoofd en zei toch (Toevoegselen op het boek Esther 3: 11), dat deze in haar ogen was als een onreine doek. Het grote rondom haar was niet van haar weggenomen, integendeel dit stond juist in menigte vóór haar, de machtige koningin, en niets gerings bevond zich in haar omgeving. Maar haar wijze van zien was nederig; hart

---

[543] Luther spreekt hier van "voorstellingen", door ons met "zaken" (ook "voorwerpen") vertaald, omdat hij daarmede het object bedoelt, waarop zich de opmerkzaamheid richt.
[544] Deze ootmoed ziet dus niet, dat hij ootmoedig is.
[545] Hij bemerkt dus niet, dat hij hoogmoedig is.

en gemoed keken niet naar grote dingen. Daarom verrichtte God wonderen door haar. Zo moeten niet de dingen, maar wij naar gemoed en gezindheid veranderd worden; dan zullen wij vanzelf het hoge leren verachten en ontvluchten en het nederige waarderen en zoeken. Dan is de ootmoed inderdaad zuiver en bestendig in elk opzicht, en is hij 't zichzelf toch niet bewust. Het gaat van harte en het gemoed blijft zich steeds gelijk, hoe de dingen zich ook mogen veranderen of zich mogen voordoen, hoog of laag, groot of klein.

3. *Echte ootmoed ziet zijn geringheid en roemt God alleen.*

a) God kan alleen beoordelen, wie waarlijk ootmoedig is.

O, dan huist onder de ootmoedige klederen, woorden en gebaren, waarvan de wereld tegenwoordig vol is, wel een zeer grote hoogmoed. Zij maken zichzelf zo verachtelijk, dat zij toch door niemand veracht willen worden; zij ontvluchten op zo'n wijze de eer, dat zij toch willen, dat deze hun ten deel valt; zij vermijden de trotse dingen met de bedoeling, dat men zich moeite voor hen geeft, hen prijst en hun zaak niet voor de geringste aanziet. Maar de maagd Maria spreekt van niets anders dan van haar geringheid, waarin zij gewillig verkeerd heeft en is gebleven; nooit heeft zij aan eer of hoogheid gedacht; het is ook niet tot haar doorgedrongen, dat zij ootmoedig is geweest. De ootmoed is iets zo teers en zo kostbaars, dat hij het niet verdragen kan, zichzelf op te merken; maar het is alleen aan het goddelijk zien voorbehouden, hem te aanschouwen, zoals Psalm 113: 6 zegt: "Hij ziet aan de nederigen in de hemel en op de aarde". Want wie zijn eigen ootmoed kon zien, die zou over zichzelf het oordeel uitspreken, dat hij tot de zaligheid komt, en daarmee zou Gods oordeel al overbodig zijn; wij weten immers, dat God de ootmoedigen zeker zalig maakt. Derhalve moet God het aan Zichzelf voorbehouden, de ootmoed te herkennen en aan te zien, en moet hem voor ons verbergen door het geringe ons voor ogen te plaatsen en ons daarin ons te laten oefenen; bij dit alles vergeten wij het, op onszelf te letten. Daartoe dient nu zo veel lijden, sterven en allerlei last op aarde, opdat wij 't ons moeite en arbeid zouden laten kosten, om het boze oog uit te rukken.

b) Maria is een kostelijk voorbeeld van deze ware ootmoed.

Nu bemerken wij duidelijk uit dit woordje "humilitas" (nederigheid), dat de maagd Maria een veracht en gering en onaanzienlijk meisje is geweest, dat God heeft gediend, zonder te weten, dat haar onaanzienlijke staat in zo hoog aanzien stond bij God. Hierdoor moeten wij ons laten vertroosten: het kan best zijn, dat wij in vernedering en verachting zijn; nochtans moeten wij hierin niet de moed verliezen, als zou God toornig op ons zijn, maar integendeel verwachten, dat Hij ons genadig is. Wij dienen alleen hierover bezorgd te zijn, dat wij niet gewillig genoeg en gaarne in zulk een vernedering ons bevinden, opdat niet misschien het boze oog te wijd open sta en ons zou bedriegen, doordat het tersluiks naar het hoge of naar eigen genoegen zoekt, waardoor de ootmoed geheel te gronde gaat. Want wat baat het de verdoemden, dat zij tot de onderste trede zijn verlaagd, zolang zij niet bereidvaardig en gewillig hierin zijn? En wat schaadt het alle engelen, dat zij tot de hoogste hoogte verheven zijn, wanneer zij niet met verkeerde blijdschap daaraan hechten? Om kort te gaan: dit vers leert ons God recht kennen, doordat het toont, dat God op de nederigen en verachten neerziet. En hij kent God recht, die weet, dat God op de nederigen neerziet, zoals reeds boven gezegd is, en uit deze kennis vloeien dan voort liefde en vertrouwen op God, zodat de mens zich gewillig aan Hem overgeeft en Hem volgt.

Jeremia (9: 23 v.v.) zegt hiervan: "Niemand beroeme zich op zijn sterkte, op zijn rijkdom of op zijn wijsheid, maar wie roemen wil, die beroeme zich daarop, dat hij U kent", zoals ook Paulus leert in 2 Cor. 10: 17: "Wie roemt, die roeme in God".

II. **De lof, welke uit 't ervaren van Gods werk voortvloeit.**

Inleiding: Na de lof aan God volgt de lof over Gods werken.

Zo heeft de Moeder Gods haar God en Zaligmaker met loutere, zuivere geest geprezen, zonder zich iets van Zijn goederen toe te eigenen; daardoor heeft zij op de rechte wijze van Zijn goedgunstigheid gezongen. In volgorde komt zij er thans toe, ook Zijn werken en goederen te prijzen. Want, gelijk gezegd, men mag zich niet aan Gods goederen vastklampen of ze voor zich opeisen, maar door deze goederen moet men tot God opklimmen, Hem alleen aanhangen en Zijn goedgunstigheid hoogschatten. Dan moet men Hem ook in Zijn werken prijzen, waarin Hij ons zulk een goedgunstigheid om (Hem) lief te hebben, te vertrouwen en te loven bewezen heeft; derhalve dienen de werken niets anders te zijn dan een veelvoudige aanleiding, om Zijn loutere goedheid, die over ons regeert, lief te hebben en te loven.

1. *De lof van Gods werken is vrucht van persoonlijke ervaring.*

a) Alleen Gods werken aan onszelf kan ons iets baten.

Maria begint eerst weer bij zichzelf en bezingt, wat God aan haar gedaan heeft. Daarmede leert zij ons twee dingen. Ten eerste: ieder moet daarop acht slaan, wat God met hem werkt, meer dan op alle werken, die Hij met anderen doet. Want niemands zaligheid zal bestaan in wat God bij een ander, maar in wat Hij bij u werkt; in deze zin antwoordt Christus in Joh. 21: 21 v.v. , toen Petrus van Johannes sprak: "Maar wat zal deze doen?" zeggende: "Wat gaat het u aan? Volg gij Mij", als wilde Hij zeggen: "Aan die werken van Johannes hebt u niets; het komt op uzelf aan, en u moet afwachten, wat Ik met u wil doen". Weliswaar heerst juist tegenwoordig in de wereld een afschuwelijk misbruik, doordat men goede werken uitdeelt en verkoopt[546]. Enige vermetele geesten denken daarbij andere mensen te helpen, in het bijzonder diegenen, die zonder persoonlijk goddelijk werk leven of sterven, net alsof zij zelf teveel goede werken zouden hebben. En Paulus verklaart toch duidelijk (1 Cor. 3: 8): "Een ieder zal loon ontvangen naar zijn arbeid", dus zeker niet naar de arbeid van een ander.

b) Het kopen en verkopen van goede werken van anderen is waardeloos.

Men kon er zich bij neerleggen, indien zij voor andere mensen baden of hun werken als een voorbede aan God voordroegen. Aangezien zij daarmede echter niet anders handelen dan alsof zij iets konden weggeven, is het een schandelijke onderneming. En wat nog het allerergste is: zij geven hun werken weg, ofschoon zij van deze niet weten, hoe zij voor God gelden. Want God ziet niet de werken, maar het hart aan en het geloof, waardoor Hij ook bij ons werkt. Hieraan schenken zij in het geheel geen aandacht; zij bouwen slechts op de uitwendige werken en leiden zichzelf en iedereen om de tuin. Ja, zij gaan zelfs zover, dat zij de mensen bepraten, om bij het sterven een monnikspij aan te trekken; zij beweren n.l. dat wie in zulk een heilig kleed sterft, aflaat heeft van alle zonden en zalig wordt. Zo beginnen zij de mensen niet alleen met een andermans werken, maar ook met een andermans kleding zalig te maken.

Ik geloof dat, als men niet oppast, de boze geest hen nog zover zal brengen, dat zij de mensen door kloostervoeding, -behuizing en -begrafenis in de hemel brengen. God beware, welk met de handen te tasten duisternis is het, wanneer een monnikspij iemand rechtvaardig en zalig kan maken: Wat heeft men dan het geloof nog nodig? Laten wij dan maar allen monniken worden of allen in pijen sterven: Er zou op die manier heel wat laken mee gemoeid zijn, alleen al voor monnikspijen: Wees op uw hoede, wees op uw hoede voor de wolven in zulke schaapskleren; zij verscheuren en verleiden u!

c) Anderen kunnen ons slechts door hun voorbede ondersteunen.

---

[546] Volgens Roomse opvatting kan het overschot aan goede werken, dat door het vrome leven van de heiligen, kloosterlingen, enz . voortgebracht wordt, aan diegenen worden overgedragen, uitgedeeld en verkocht, die zelf niet voldoende "goede werken" kunnen opbrengen. Op een soortgelijke gedachte berust ook de "aflaat", waarbij het echter niet om een overdracht van verdiensten, maar van verschuldigde prestaties gaat.

Draag zorg ervoor, dat God ook bij u Zijn werk verricht, en dat u uw zaligheid slechts grondvest op de werken, die God in u alleen doet, en op geen andere, zoals u hier de maagd Maria ziet doen. Indien u u echter door de voorbede van anderen daartoe behulpzaam laat zijn, dan is dit goed en uitnemend: voor elkander moeten wij allen bidden en iets doen. Maar niemand mag zich zonder persoonlijke door God gewerkte daden op de werken van anderen verlaten, maar ieder moet met inspanning van alle krachten het oog gericht houden op zichzelf en op God, op geen andere wijze, dan als zouden hij en God alleen in de hemel en op de aarde zijn en alsof God met niemand dan met hem iets te maken zou hebben; dan kan hij ook zien op de werken van andere mensen.

2. *De lof voor wat God doet is een dank voor dat, wat wij bezitten.*

a) De persoonlijk ondervonden genade dringt ons, evenals die van anderen, tot lof.

Het tweede, dat Maria hier leert, is: een ieder moet de eerste willen zijn in het prijzen van God en moet de werken van God, die in hem zijn geschied, bekend maken en daarna God ook in de werken van anderen prijzen. Zo lezen wij in Handel. 15: 22, dat Paulus en Barnabas aan de apostelen verkondigden wat God door hen gedaan had en laatstgenoemden op hun beurt wat God door hen had verricht; precies zo deden zij (Luc. 24: 34 v.v.) na de opstanding van Christus, toen Hij hun was verschenen. Dan begint daar een gemeenschappelijk zich verheugen en prijzen, dat tot God zich verheft, waarbij elk de genade van de ander en toch de zijne het eerst prijst, ook al zou deze geringer zijn dan die van de ander; hij verlangt niet de eerste of de voorste te zijn ten aanzien van de goederen, maar in het prijzen en liefhebben van God. Want aan God en aan Zijn loutere vriendelijkheid hebben zij genoeg, moge ook de gave gering zijn. Zo echt eenvoudig is hun hart. De egoïsten en zelfzuchtigen daarentegen zien scheef en scheel, wanneer zij bemerken, dat zij met betrekking tot de goederen niet de hoogsten en de besten zijn; in plaats van te loven morren zij, omdat zij aan anderen gelijk zijn of geringer, zoals diegenen in het evangelie van Mattheüs 20: 11 v.v., die tegen de huisvader mopperden, niet omdat hij hun onrecht deed, maar omdat hij hen in hun daggeld met de anderen gelijk stelde.

b) Een jaloers zich met anderen vergelijken verstikt de lof. Tegenwoordig treft men er velen aan, die Gods vriendelijkheid niet prijzen, omdat zij zien, dat zij niet precies zo veel bezitten als Petrus of een andere heilige of als deze of gene op aarde. Zij denken, dat, indien zij ook zoveel bezaten, zij ook wel God zouden willen loven en liefhebben; zij zien voorbij, dat zij toch ook met Gods goederen zijn overladen, waarvoor zij geen oog hebben, zoals lichaam, leven, verstand, bezit, eer, vrienden benevens de dienst, die de zon en alle schepselen hun bewijzen. Al zouden zij ook alle goederen van Maria bezitten, dan zouden zij toch daarin God niet erkennen en loven: Want, gelijk Christus in Lucas 16: 10 verklaart, "wie in het kleine en weinige getrouw is, die is ook in het grote en vele getrouw en wie in het weinige ontrouw is, die is ook in het vele ontrouw". Daarom hebben zij het verdiend, dat hun het vele en grote niet ten deel valt, omdat zij het kleine en weinige versmaden; zouden zij God in het kleine prijzen, dan viel hun ook het grote in overvloed ten deel. Dit komt daardoor: zij kijken naar boven en niet naar beneden. Wanneer zij naar beneden keken, dan zouden zij die wellicht nog niet voor de helft aan hen gelijk weltevreden zijn en Hem loven.

c) De waarachtig dankbare prijst God zowel voor veel als voor weinig.

Een vogel zingt en is vrolijk over wat hij kan, en moppert niet, dat hij niet kan spreken. Een hond springt vrolijk en is vergenoegd, ofschoon hij niet in het bezit is van verstand. Alle dieren zijn tevreden en dienen God met liefhebben en loven. Alleen het boze, zelfzuchtige oog van de mens, dat is onverzadelijk. En toch wil het er zich niet goed in voegen, dat het voldaan zou kunnen zijn, omdat het zo ondankbaar en hoogmoedig is; want het wil bovenaan zitten en als de beste gelden; het wil niet God eren, maar van Hem geëerd zijn.

Zo lezen wij, dat ten tijde van het concilie van Constanz twee kardinalen, toen zij over het veld reden, een herder zagen staan wenen. De ene kardinaal, een vriendelijk man, wou niet door rijden, maar de man troosten; hij reed op hem toe en vroeg hem, wat hem scheelde.

Toen weende de herder luid en wilde het lange tijd niet zeggen, zodat de kardinaal ongerust werd. Eindelijk begon hij en wees naar een pad en sprak: "Daarom ween ik, dat God mij als zulk een heerlijk schepsel geschapen heeft en niet zo wanstaltig als de worm, en dat ik dit nooit heb ingezien en Hem nooit daarvoor dank en lof heb gebracht". De kardinaal keerde tot zichzelf in en was van het woord zó onder de indruk, dat hij van zijn muilezel viel; men moest hem binnendragen terwijl hij riep: "O heilige Augustinus, hoe naar waarheid hebt u gezegd, dat de eenvoudigen opstaan en onze plaats in de hemel innemen, en wij met onze geleerdheid leven bij vlees en bloed". Nu houd ik het ervoor, dat de herder noch rijk noch aantrekkelijk noch machtig is geweest; nochtans heeft hij Gods goederen aandachtig gadegeslagen en daarvoor gedankt, dat hij meer in zich ontdekte dan hij heeft kunnen vermoeden.

III. **Gods Zich inlaten met de menselijke nietigheid.**

1. *Maria gaat voor in de lofprijzing van Gods barmhartigheid.*

a) Zij roemt het "haar aanzien" van God als Gods grootste daad.

Als het eerste werk van God in haar belijdt Maria, dat het het "aanzien" is. Dit is tevens het grootste, waarvan al de andere afhangen en waaruit zij alle voortvloeien. Want waar het daartoe komt, dat God iemand Zijn gelaat toekeert, om hem aan te zien, daar is louter genade en zaligheid, daar moeten alle gaven en werken volgen. Zo lezen wij in Genesis 4: 4 v.v., dat God Abel en zijn offerande aanzag; maar Kaïn en zijn offer zag Hij niet aan. Vandaar ook de veelvuldige gebeden in het Psalmboek, dat God Zijn aangezicht tot ons wende, het niet verberge, het over ons late lichten enz. Dat Maria zelf het ook als het grootste beschouwt, dat bewijst zij hierdoor, dat zij zegt: "Zie, omdat God mij heeft aangezien zal het nageslacht mij zalig spreken".

b) In het loven van Gods haar-aanzien geeft zij God alleen de eer.

Let op de woorden: Zij beweert niet, dat men haar veel goeds zal nageven, haar deugd prijzen, haar maagdelijkheid of haar ootmoed verheffen of b.v. een versje op haar daad zal zingen; maar slechts hierom, dat God haar heeft aangezien, hierom zou men haar zalig noemen. Dat betekent toch: God zó volkomen de eer geven, dat volkomener niet mogelijk is. Daarom wijst zij ook op dit aanzien, door te zeggen: "Ecce enim, ex hoc... ", "Zie, van nu aan zullen mij zalig spreken", d.w.z. "vanaf de tijd, waarop God mijn nietigheid heeft aangezien, zal ik worden zalig gesproken". Hierdoor wordt zij niet geprezen, maar Gods genade over haar; integendeel, zij wordt zelfs vernederd en vernedert zichzelf, doordat zij zegt, dat God haar nietigheid heeft aangezien. Daarom roemt zij ook haar zaligheid, voordat zij de werken opnoemt, die God aan haar gedaan heeft, en schrijft alles volkomen hieraan toe, dat God haar nietigheid aanzag.

2. *Maria wijst ons hiermede aan, hoe wij God op de juiste wijze in haar eren.*

a) Juist geëerd wordt Maria, wanneer wij Gods aan haar betoonde genade prijzen.

Hieruit kunnen wij leren, op welke wijze men Maria moet eren en dienen. Hoe moet men tot haar spreken? Ga de woorden na, zo leren zij u zo te spreken: "O, gij zalige Maagd en Moeder Gods, hoe bent u zo volstrekt niets, gering en veracht geweest, en heeft God u nochtans zo bovenmate genadig en gunstig aangezien en grote dingen in u gewerkt. Geen daarvan bent u immers waard geweest, en ver en hoog boven al uw verdienste uit rijst de rijke, overvloedige genade van God in u. Heil u; zalig bent u, die zulk een God gevonden hebt, van nu aan tot in eeuwigheid". U behoeft niet te denken, dat, wanneer men haar zulk een genade onwaardig noemt, zij dit ongaarne hoort. Want zeker heeft zij niet gelogen, toen zijzelf haar onwaardigheid en nietigheid beleed, die God geenszins wegens haar verdienste, maar louter uit genade heeft aangezien.

b) Verkeerd wordt Maria geëerd, wanneer men haar eigen verdienste roemt.

Ongaarne luistert zij naar de dwaze praatjesmakers, die veel over haar verdienste prediken en schrijven. Dezen willen daarmede een bewijs geven van de grootheid van hun eigen kennis en beseffen niet, dat zij het "Magnificat" onderdrukken, de Moeder Gods logenstraffen en de genade van God kleineren. Want voor zoveel men haar waardigheid en verdienste toekent, voor zoveel doet men de goddelijke genade afbreuk en kleineert de waarheid van het "Magnificat". De engel groet haar ook alleen maar als de door God begenadigde[547], en zegt, dat de Heere met haar is, waarom zij onder alle vrouwen gezegend is. Derhalve zijn diegenen, die haar zoveel lof en eer opdringen en dit alles aan haar toeschrijven, er niet ver vandaan, om uit haar een afgod te maken, alsof het er bij haar om begonnen was, dat men haar zou eren en van haar goeds verwachten: Terwijl zij het toch van de hand wijst en wenst, dat God in haar geprezen worde en door haar ieder tot oprecht vertrouwen op Gods genade worde gebracht.

c) Maria wil ons niet tot haarzelf, maar alleen tot God leiden. Wie haar daarom op de rechte wijze eren wil, die mag haar niet afzonderlijk plaatsen voor zich, maar moet haar voor God en diep beneden God plaatsen en haar "ledig" maken en het oog vestigen op haar nietigheid. Alsdan verwondere hij zich over Gods overvloedige genade, die zulk een gering en nietig mensenkind zo rijk en genadig aanziet, omvangt en zegent. Door deze aanblik moet u er dus toe gedrongen worden, om voor zulk een genade God lief te hebben en te loven, en moet u u er door laten aansporen, van zulk een God alle goeds voor u te verwachten, die geringe, verachte, nietige mensen zo genadig aanziet en niet versmaadt. Zo moet uw hart jegens God in het geloof, in de liefde en in de hoop worden versterkt. Wat schoners, meent u, kan haar ten deel vallen, dan wanneer u op zulk een wijze door haar tot God komt en 't aan haar leert, op God te vertrouwen en te hopen, ook indien u veracht en tot niets gemaakt wordt, in welk opzicht ook, in leven of sterven? Zij begeert niet, dat u tot Maria maar dat u door haar tot God komt. Aan de andere kant moet u leren vrezen voor al het hoge, waarnaar de mensen haken, wanneer u bemerkt, dat God zelfs bij Zijn eigen Moeder een voornaam uiterlijk noch aantrof noch begeerde.

d) De ervaring van haar genade maakt Maria tot een vertroostend voorbeeld.

Maar de kunstenaars, die ons de zalige Maagd zodanig schilderen en op het doek brengen, dat niets verachtelijks aan haar valt op te merken, maar louter schoons en verhevens, wat doen zij anders dan dat zij ons alleen voor de Moeder Gods en niet voor God Zelf plaatsen? Hierdoor maken zij ons beschroomd en angstig en verbergen het vertroostend genadebeeld: zoals men in de vastentijd de beelden verbergt[548]. Want dan is geen voorbeeld meer voorhanden, waardoor wij ons kunnen troosten, maar wordt zij boven alle voorbeelden uitgeheven. En toch zou en wou zij graag het allervoornaamste voorbeeld van de genade van God zijn, om de ganse wereld jegens de goddelijke genade tot vertrouwen, tot liefde en tot lof aan te sporen; alle harten moesten door haar zulk een vertrouwen op God verwerven, dat zij met volkomen overtuiging zouden kunnen zeggen: "O, u zalige Maagd en Moeder Gods, welk een grote troost heeft God ons aan u getoond, omdat Hij uw onwaardigheid en nietigheid zo genadig heeft aangezien; hierdoor kunnen wij ons ook in de toekomst bewust worden, dat Hij naar dit voorbeeld ook ons arme, nietige mensen niet zal verachten, maar genadig zal aanzien".

e) Het geloof zoekt bij Maria een voorbeeld, het bijgeloof hulp.

Wat denkt u? David, Petrus, Paulus, Maria Magdalena en hun gelijken zijn door de grote genade, die hun, zonder dat zij het waard waren, tot troost van alle mensen is gegeven, voorbeelden, om het vertrouwen en het geloof in God te versterken. Verdient dan ook niet de zalige Moeder Gods terecht als zulk een voorbeeld voor de gehele wereld te gelden? Weliswaar kan zij het niet zijn voor de overdadige lofredenaars en de nutteloze praatjesmakers, die niet in staat zijn, op grond van dit vers duidelijk te maken, hoe bij haar

---

[547] De groet van de engel begint letterlijk naar de Latijnse Bijbel: "Gegroet zijt gij, die vol van de genade (Gods) zijt" (Luc. 1: 28).
[548] In de vastentijd werden de beelden in de R.K. kerk bedekt.

de overweldigende rijkdom van God met haar diepe armoede, de goddelijke eer met haar nietigheid, de goddelijke waardigheid met haar verachtelijkheid, de goddelijke grootheid met haar geringheid, Gods goedheid met haar gebrek aan verdienste, Gods genade met haar onwaardigheid zich hebben verenigd. Daaruit zou in vol vertrouwen geneigdheid en liefde tot God voortvloeien; met deze bedoeling zijn dan ook haar leven en daden en die van alle heiligen beschreven. Maar thans vindt men heel wat mensen, die bij haar als bij een godheid hulp en troost zoeken, zodat ik vrees, dat er tegenwoordig meer afgoderij in de wereld is, dan er ooit heeft bestaan. Dit moge voor ditmaal voldoende zijn.

3. **Maria weet zich van geslacht tot geslacht zalig geprezen.**

a) Nooit zal het aan zulken ontbreken, die Gods aan haar betoonde genade prijzen.

Het Latijnse "omnes generationes" heb ik vertaald met "kindskinderen", ofschoon het letterlijk betekent "alle geslachten". Dit laatste blijft echter zo onduidelijk, dat velen zich met de vraag hebben bezig gehouden, in hoeverre het juist is, dat "alle geslachten haar zalig heten", waar immers Joden, heidenen en vele slechte Christenen haar onteren of voor het minst het toch afwijzen, haar zalig te noemen; dat komt daardoor, dat zij onder het woordje "geslacht" de gehele mensheid verstaan. Hier betekent het veeleer: de op de natuurlijke geboorte berustende volgorde, zoals de één na de ander geboren wordt: vader, zoon, kleinzoon en voorts ieder verder lid vormen een geslacht. Zo bedoelt de maagd Maria niets anders dan dat haar lof ook zal voortduren van het ene geslacht op het andere, zodat er géén tijd zal komen, waarin haar geen lof ten deel vallen zal. En dit verduidelijkt zij door te zeggen: "Zie, van nu aan alle geslachten"; d.w.z. "nu neemt het een aanvang en 't duurt voort van geslacht tot geslacht".

b) Zij wordt "zalig gemaakt", wanneer Gods werk aan haar wordt geprezen.

Ook het woordje "makariusi" gaat in zijn betekenis verder dan "zalig spreken"; het betekent "zaligen" of "zalig maken". Het moet dus niet alleen met praten of woorden gebeuren of door knieën te buigen, het hoofd te buigen, de hoed af te nemen, beelden te maken, kerken te bouwen[549] - dat doen immers ook de slechten uitnemend -; maar daarvoor zijn alle krachten en' volkomen oprechtheid nodig. Dit geschiedt, wanneer het hart (zoals boven is gezegd) door haar nietigheid en Gods genadig aanzien om harentwil vreugde en welgevallen in God verkrijgt en men van ganser harte spreekt of denkt: "O u zalige maagd Maria". Zulk een "zaligen" is, gelijk wij hebben gehoord, voor haar het rechte eerbetoon.

VIERDE DEEL

Persoonlijke lofprijzing van Gods tijdelijke werken en gaven.

4. ***Want Hij heeft grote dingen aan mij gedaan, Hij, Die machtig en Wiens Naam heilig is.***

Inleiding: *Eerst ná het roemen der genade komt de lof der gaven.*
Hier zingt zij samenvattend van alle werken, die God aan haar gedaan heeft, en neemt daarbij een juiste volgorde in acht. In het voorafgaande vers heeft zij over het feit, dat God haar aangezien heeft en van Zijn genadige wil over haar gezongen, hetgeen trouwens, gelijk gezegd, het grootste en voornaamste stuk van alle genade is; hier zingt zij van werken en gaven. Want weliswaar geeft God aan verscheidene mensen vele goederen en tooit hen er sierlijk mede; Hij werpt Zijn gaven onder de grote massa; maar dat betekent nog niet, dat Hij hen genadig aanziet. De goederen zijn slechts geschenken van tijdelijke aard, maar Zijn genadig aanzien is de erfenis, die eeuwig blijft, zoals Paulus zegt in Rom. 6: 23:

[549] In al deze uiterlijke vormen trad de Mariaverering naar voren: in de prediking en in geschriften, in gebed en lofgezang, in afbeeldingen van de "Moeder Gods" en het bouwen van kerken, aan haar gewijd.

"De genade is het eeuwige leven". In de goederen geeft Hij het Zijne, in het genadig aanzien geeft Hij Zichzelf; in de goederen ontvangt men Zijn hand, maar in het genadig aanzien ontvangt men Zijn hart, Zijn Geest, Zijn zin en Zijn wil: daarom schrijft de zalige Maagd het grootste en eerste aan het "aanzien" toe. Zij zegt niet allereerst: "Alle kindskinderen zullen mij zalig prijzen, omdat Hij aan mij zo grote dingen gedaan heeft"; hiervan spreekt immers dit vers. Maar zij zegt eerst: "Dat Hij naar mij, nietig mensenkind, en naar mijn nietigheid heeft gezien"; daarvan spreekt het voorafgaande vers. Waar een genadige wil aanwezig is, daar zijn ook gaven; maar niet is er omgekeerd ook reeds een genadige wil aanwezig, waar de gaven zijn. Derhalve is het juist, dat dit vers pas volgt op het voorafgaande. Zo lezen wij in Genesis 25: 5 v.v., dat Abraham aan de kinderen van zijn bijvrouwen geschenken gaf; maar Isaäk, de echte zoon van de echte huisvrouw Sara, schonk hij het gehele erfgoed. Zo begeert God, dat Zijn echte kinderen hun troost niet zoeken in Zijn goederen en geschenken, al mogen deze zo groot en zo talrijk zijn als zij willen, van geestelijke en van stoffelijke aard; maar hun troost moet liggen in Zijn genade en in Hemzelf, zonder daarom de gaven te verachten.

I. **De ervaring van de werken en de goederen, die van God komen.**

1. *Het grote, dat God doet, eist een lof van het hart, niet van woorden alleen.*

a) Met weinige woorden prijst Maria het grote, dat God aan haar deed.

Zij somt de goederen ook niet één voor één op, maar in één woord vat zij ze alle samen, door te zeggen: "Hij heeft grote dingen aan mij gedaan", d.w.z. "Het is alles groot, wat Hij aan mij gedaan heeft". Daarmede leert zij ons, dat hoe groter de innerlijke vroomheid is, des te minder woorden zij gebruikt. Want Maria gevoelt, dat zij het onmogelijk in woorden kan weergeven, zoals zij het zelf begeert en graag zou willen. Daarom zijn deze weinige woorden van de geest te allen tijde zo groot en diep, dat niemand ze begrijpen kan, dan hij, die ten minste voor een deel dezelfde geest bezit; maar aan hen, die deze geest missen, schijnen zulke woorden beslist onbetekenend toe en helemaal zonder sap en smaak, terwijl zij met vele woorden en grote drukte hun zaken afdoen. Zo leert ons ook Christus in Mattheüs 6: 7, dat wij, wanneer wij bidden, niet vele woorden moeten gebruiken; want zulks doen de ongelovigen, die denken, dat zij terwille van hun vele woorden zullen worden verhoord. Op deze wijze treft men tegenwoordig in alle kerken veel klokgelui, muziek, gezang, geroep en gelees aan, maar ik vrees, heel weinig lof aan God; want, zoals Hij in Joh. 4: 24 zegt: Hij wil in geest en in waarheid geprezen zijn.

b) Met vele woorden, die niet uit het hart komen, wordt God onteerd.

Salomo zegt in Spr. 27: 14: "Wie zijn naaste met luider stemme prijst en daartoe vroeg opstaat, moet als een lasteraar beschouwd worden"; immers hij maakt de zaak verdacht, omdat iedereen denkt, dat hij een slechte zaak wil vergoelijken; doordat hij echter zo heftig te werk gaat, maakt hij de zaak alleen maar erger. Wie omgekeerd zijn naaste met luider stemme lastert en daarbij 's morgens vroeg opstaat (d.w.z. niet traag is, een grote ijver aan de dag legt), kan als een lofredenaar beschouwd worden. Want dan meent men: het is niet waar, hij doet het uit haat en boosaardigheid; daarmede maakt hij zijn eigen zaak slechter en die van zijn naaste beter. Precies zo is het ook, wanneer men God meent te loven met veel woorden, geroep en klokgelui; dan doet men net, alsof Hij doof was of nergens van wist, als moesten wij Hem wakker maken en onderrichten[550]. Zulk een valse voorstelling van God strekt Hem meer tot smaad en oneer dan tot lof. Daarentegen staat het anders, wanneer iemand Zijn goddelijke daden diep in het hart wel overlegt en ze met bewondering en dank gadeslaat; dan uit hij zich met geestdrift en hij zucht meer dan dat hij spreekt; de woorden breken dan vanzelf in een vloed te voorschijn, niet van tevoren overdacht en geordend, zodat als het ware de geest mee uitstroomt en de woorden leven, handen en

[550] Luther zinspeelt hier wel op de roepende Baälspriesters op de Karmel en de spot van Elia met hen (1 Kon. 18: 21 v.v.).

voeten krijgen, ja dat tegelijkertijd het gehele lichaam in heel zijn levensvolheid en in al zijn leden gaarne zou willen spreken. Dat is eerst recht God prijzen in geest en in waarheid; daar zijn de woorden louter vuur, licht en leven, zoals David in Psalm 119: 140 zegt: "Heere, het spreken over U is gans vurig"[551]. Voorts (Psalm 119: 171): "Van mijn lippen zal Uw lof opbruisen"[552], precies zoals heet water als het kookt overloopt en opbruist, omdat het vanwege de grote hitte het in de ketel niet meer kan uithouden. In deze geest zijn ook alle woorden van de zalige Maagd in dit lied slechts weinig in aantal, maar toch diep en groot. Zulke mensen noemt Paulus in Romeinen 12: 11: spiritu ferventes, "die geestelijk vurig zijn en bruisen", en hij leert ons, ook van zodanige geest te zijn.

2. *Als Gods grote daad verheerlijkt Maria deze, dat zij "Moeder Gods" is geworden.*

a) Doordat zij Moeder Gods werd, ervoer zij het allergrootste.

De "grote dingen" zijn niets anders dan dat Maria Moeder Gods is geworden. In deze zaak zijn haar zo vele en grote goederen gegeven, dat niemand ze begrijpen kan; want daaruit vloeit alle eer en alle zaligheid voort, daarvan komt het, dat zij temidden van het ganse menselijk geslacht boven allen een persoon is, geheel enig in haar soort. Want niemand is aan haar gelijk, omdat zij met de hemelse Vader een kind, en wel zulk een kind bezit. En zelf kan zij het wegens zijn overweldigende grootheid geen naam geven en moet het erbij laten, dat zij in haar opbruisende geestdrift losbreekt, dat het grote dingen zijn, die men in woorden noch vertolken noch vatten kan. In één woord heeft men daarom al haar eer samengevat: wanneer men haar namelijk Moeder Gods noemt; niemand is in staat iets groters over haar of tot haar te zeggen, ook al zou hij net zoveel tongen hebben als er loof en gras, sterren aan de hemel en zand aan de zee is. Het is nodig ook in het hart te overleggen, wat het betekent, Moeder Gods te zijn.

b) Uit genade, niet door verdienste is Maria Moeder Gods geworden.

Zij schrijft het ook geheel aan de genade van God en niet aan haar eigen verdienste toe. Want ofschoon zij zonder zonden is geweest, overtreft deze genade toch alles zózeer, dat zij haar geenszins waardig geweest is. Hoe zou een schepsel waardig zijn, Moeder Gods te zijn? Weliswaar praten vele schrijvers in dit verband veel over Maria's waardigheid voor zulk moederschap. Maar ik voor mij heb meer vertrouwen in haar dan in hen. Zij zegt, dat haar nietigheid is aangezien en niet, dat God haar dienst daarmede bekroond heeft, maar: "Hij heeft grote dingen aan mij gedaan. Uit Zichzelf heeft Hij het gedaan, zonder een dienst mijnerzijds". Immers haar leven lang heeft zij er nooit aan gedacht, laat staan zich daarop voorbereid en toegerust, dat zij Moeder Gods zou worden. Deze boodschap kwam, zoals Lucas schrijft (1: 29), geheel onvoorzien tot haar. Een verdienste daarentegen staat tegenover haar beloning niet onvoorbereid, maar is er ten zeerste op bedacht en op ingesteld.

c) Daarom is het zaak, Gods genade, niet Maria's waardigheid te prijzen.

Dat men echter in het "Regina coeli laetare etc."[553] zingt: "Die u verdiend hebt te dragen...", en op een andere plaats: "Die te dragen u waardig bent geweest", bewijst niets. Men zingt immers deze woorden ook van het heilige kruis[554], dat toch uit hout bestond en niets "verdienen" kon. Dit moet aldus opgevat worden: zou zij Moeder Gods zijn, zo was het nodig, dat zij vrouw was, maagd, van het geslacht van Juda, en dat zij de boodschap van de engel geloofde; want daartoe moest zij geschikt zijn, zoals de Schrift van haar heeft gezegd. Precies zoals het hout overigens geen verdienste en geen waardigheid heeft

---

[551] Naar de Latijnse vertaling (Vulgaat): Ignitum eloquium tuum vehementer.
[552] Eveneens naar de Latijnse overzetting: Eructabant labia mea hymnum.
[553] Aldus de aanhef van een Latijnse kerkzang uit de 14de eeuw ("Koningin des hemels, verheug U... ").
[554] Zinspeling op een strofe uit de hymne "Vexilla regisprodeunt" (des Konings standaard gaat vooruit), voorkomend in het Breviarium Romanum, welke op Goede Vrijdag in de R.K. kerken wordt gezongen. Van het kruishout wordt in dit lied gezegd: "Electa digno stip ite tam sancta membra tangere" (uw stam werd waardig geacht, om zulke heilige ledematen aan te raken).

bezeten dan dat het voor het kruis bruikbaar en door God daarvoor bestemd was, zo heeft zij geen andere waardigheid voor dit moederschap gehad dan dat zij daartoe geschikt en bestemd is geweest. Want het moest louter en alleen genade zijn en niet een beloning worden, opdat men niet, door haar te veel toe te schrijven, Gods genade, lof en eer te kort zou doen.

d) Men mag van de verering van Maria geen afgoderij maken.

Het is beter, dat men Maria tekort doet dan Gods genade, ja men kan haar volstrekt niet te veel te kort doen, daar zij evenals alle schepselen uit niets geschapen is. Maar aan Gods genade doet men al gauw te veel afbreuk; dat is gevaarlijk en Maria doet men er geen genoegen mee. Het is waarlijk nodig, dat men maat houdt en dat men het met eretitels niet te ver drijft en haar Koningin des hemels noemt. Dat is wel juist; maar daarom is zij toch nog geen afgod, dat zij in staat zou zijn iets te geven of te helpen, zoals velen denken, die meer tot haar dan tot God roepen en hun toevlucht nemen. Zij geeft niets, maar God alleen, zoals het onmiddellijk in het volgende wordt gezegd.

II. Alle werken en goederen worden tot God Zelf teruggebracht.

1. *God is de Enige, die macht heeft, Hij de alleen werkzame.*

a) Maria ontzegt aan alle schepselen de macht en geeft ze aan God.

"Hij, die machtig is". Hiermede ontneemt zij alle macht en kracht aan alle schepselen en geeft ze aan God alleen. Van zulk een jong, klein meisje is dat wel een hoogst vermetele "roof": zij verstout zich met één woord alle machtigen zwak, alle geweldigen krachteloos, alle wijzen tot dwazen en alle beroemdheden te schande te maken, en uitsluitend aan de enige God alle macht, daad, wijsheid en roem toe te kennen. Want het woordje "Hij, die machtig is" wil zo veel zeggen als: Er is niemand, die iets doet, maar God alleen werkt, gelijk Paulus Ef. 1: 11 zegt, alles in allen: ook de werken van alle schepselen zijn werken Gods. In deze zin zeggen wij ook in de geloofsbelijdenis: "Ik geloof in God de Vader, de Almachtige". Hij is almachtig, zodat in allen en door allen en boven allen niets werkt dan Zijn macht alleen. Aldus zingt ook de moeder van Samuël, Hanna, 1 Sam 2: 9: "Niemand is in staat iets uit eigen vermogen te doen". En Paulus zegt 2 Cor. 3: 5: "Wij zijn niet bekwaam van onszelf iets te denken, maar alles waartoe wij bekwaam zijn is uit God". Dit is een zeer verheven geloofsartikel, waarin veel is opgesloten; het slaat alle hovaardij en vermetelheid, alle overmoed, roem, vals vertrouwen in één slag neer en verheft God alleen; ja, het wijst de reden aan, waarom God alleen verheven moet worden: namelijk omdat Hij alle dingen doet. Dat is gemakkelijk gezegd, maar moeilijk om te geloven en in het leven toe te passen. Want lieden, die dit in praktijkbrenger, zijn echt vreedzame, kalme, eenvoudige mensen; zij eisen niets voor zich op en beseffen duidelijk, dat het niet hun, maar God toebehoort.

b) Maria weet, dat Gods macht niet rust, maar te allen tijde werkt.

Zo komt nu het gevoelen van de heilige Moeder Gods in deze woorden uit: Van al deze grote zaken en goederen is niets het mijne, maar Hij, die alleen alle dingen doet en Wiens macht in alles alleen werkt, Hij heeft aan mij zulke grote dingen gedaan Want het woordje "machtig" slaat hier niet op een macht, die in werkeloze rust verkeert, zoals men van een aards koning zegt, dat hij machtig is, ook wanneer hij stil zit en niets uitvoert; maar op een macht, die arbeidt en voortdurend bezig is, die onophoudelijk werkt en aan de gang is. Want God rust niet, maar werkt zonder ophouden, zoals Christus zegt in Joh. 5: 17: "Mijn Vader werkt tot nu toe, en ik werk ook". In deze geest zegt ook Paulus in Ef. 3: 20: "Hij is machtig meer te doen, dan wij bidden, d.w.z. Hij doet altijd meer dan wij bidden; dat is Zijn aard, zo handelt Zijn macht". Daarom zei ik: Maria wil geen afgod zijn. Zij doet niets; God doet alles. Men moet haar aanroepen, dat God om harentwil geeft en doet, waarom wij bidden; in dezelfde geest moeten ook alle andere heiligen aangeroepen worden, opdat (ja waarlijk:) het werk steeds uitsluitend de zaak van God blijft[555].

2. *God is de Enige, Wie eer toekomt, de Alleenheilige.*

a) Omdat God alles werkt, geeft Maria Hem alleen eer.

Daarom voegt Maria er nog iets aan toe met te zeggen: "En heilig is Zijn Naam" d.w.z. "Evenmin als ik het werk voor mij opeis, evenmin eis ik de naam en de eer voor mij op". Want Hem alleen komt de eer en de naam toe, die het werk doet. Het is onbillijk, dat de één het werk doet en de ander daarvan de naam heeft en zich daarom laat eren. Ik ben slechts de werkplaats, waarin Hij werkt, maar ik heb niets tot het werk bijgedragen. Daarom ook moet niemand mij loven en mij de eer geven, dat ik Moeder Gods ben geworden, maar God en Zijn werk moet men aan mij eren en prijzen. Het is voldoende, dat men zich met mij verheugt en mij zalig prijst, omdat God mij heeft gebruikt, deze Zijn werken in mij te verrichten.

Merk op, hoe volledig zij alle dingen tot God terugleidt; hoe zij in 't geheel geen werk, geen eer, geen roem voor zichzelf opeist. Zij gedraagt zich nog juist als vroeger, toen zij niets daarvan bezat, vraagt ook niet méér naar eer dan vroeger; zij zet geen hoge borst op, laat er zich niet op voorstaan, bazuint het niet uit, dat zij Moeder Gods is geworden, verlangt geen eerbewijs, maar gaat als te voren in huis haar gang, melkt de koeien, kookt, wast de borden, veegt en is in de weer, zoals dit aan een dienstmeisje of huismoeder past, met geringe en eenvoudige werkzaamheden, als lieten zulke overweldigende goederen en genadeblijken haar onverschillig. De vrouwen en de buren beschouwen haar niet als voornamer dan vroeger; dat verlangt zij ook niet; maar blijft een arme burgervrouw te midden van de grote massa van de kleine lieden. O, welk een eenvoudig, rein hart is dat, welk een wonderbaar mensenkind is dat: Hoe zijn daar zo grote dingen verborgen onder zo nederige gedaante: Hoevelen zijn met haar in aanraking gekomen, hebben met haar gesproken, gegeten en gedronken, die haar misschien veracht en voor een doodgewone, arme, simpele burgervrouw hebben gehouden, terwijl zij vol ontzag tegen haar zouden hebben opgezien, indien zij zó iets van haar hadden geweten.

b) Gods Naam wordt aangetast, wanneer men zichzelf roemt.

Dit betekent nu: "Zijn Naam is heilig". Want "heilig" betekent, wat afgezonderd is en aan God toebehoort, wat men niet aanraken en bevlekken, maar in ere houden moet. "Naam" daarentegen wil zeggen een goede reputatie, roem, lof en eer. Zo moet ieder zich verre houden van de Naam van God en hem niet aantasten en zich hem toeëigenen. In verband hiermede staat in Ex. 30: 25 v.v. met zinnebeeldige betekenis, dat op Gods bevel door Mozes een kostbare heilige zalf werd gemaakt en dat het strenge gebod werd uitgevaardigd, dat niemand daarmede zijn lichaam mocht zalven. Dat betekent, dat niemand zich Gods Naam mocht toekennen; want dit is Gods Naam ontheiligen, wanneer wij onszelf laten roemen of eren of aan onszelf een welbehagen hebben en ons om onze werken of goederen roemen, zoals de wereld het doet, die Gods Naam voortdurend ontheiligt en ontwijdt. Nee, evenals de werken alleen Gods eigendom zijn, zo moet ook de naam Hem alleen voorbehouden blijven, en allen, die aldus Zijn Naam heiligen en afstand doen van eer en roem, die houden Hem recht in ere. Daarom worden zij daardoor ook geheiligd, zoals in Ex. 30: 29 staat geschreven, dat de kostbare zalf zo heilig was, dat zij alles heiligde, waarmede zij in aanraking kwam. D.w.z.: wanneer Gods Naam door ons geheiligd wordt, en wij geen werk, geen roem, geen zelfbehagen voor ons opeisen, dan wordt Hij recht geëerd. Dan raakt Hij ons aan en heiligt ons.

c) Wanneer mensen ons eren, moeten wij toch aan God de eer laten.

---

[555] Het onderscheid, waarvan Luther hier uitgaat tussen "aanroepen" van en 'bidden" tot de heiligen, heeft hij later volkomen laten vallen.

Daarom is het zaak, hier waakzaam te zijn, omdat wij het op aarde niet zonder Gods goederen kunnen stellen, en daardoor ook niet zonder naam en eer. Indien iemand ons prijst en daardoor een (goede) naam verschaft, dan moeten wij op het voorbeeld van de Moeder Gods letten en steeds bereid zijn, met dit vers (v. 49) daarop te antwoorden. Wij moeten van de eer en de lof een goed gebruik maken en openlijk zeggen of toch tenminste in het hart denken: "O Heere God, het is Uw werk, dat geprezen en geroemd wordt, laat ook U daarvoor de naam zijn. Niet ik, o Heere, maar U hebt dit gedaan, die in Uw macht alle dingen doet, en heilig is Uw Naam". Zo moet men de lof en de eer niet afwijzen, alsof ze een onrecht waren, noch ze verachten, alsof ze niets waren, maar men moet ze niet voor zich opeisen, als gold het een al te edel, kostbaar ding; men moet Hem, die in de hemel is, laten wat Hem toebehoort. Zie, dat leert dit voortreffelijke vers. Hiermede is tevens het antwoord gegeven, indien iemand vraagt, of niemand een ander eren mag. Ja, Paulus zegt, dat wij ons daarin moeten beijveren, dat de één de ander voorkomt in eerbetoning, Rom. 12: 10. Maar niemand mag het eerbewijs aanvaarden, als zou het hem gelden of het daarbij laten, maar men moet het heiligen en God toewijden, Wie het toebehoort, met alle goed en werk, waaruit de eer voortspruit. Niemand immers mag een oneerbaar leven leiden. Indien nu iemand eerbaar moet leven, dan kan er de eer niet ontbreken; maar gelijk het eerbare leven Gods gave is, zo zij ook de naam uitsluitend Zijn eigendom, heilig en niet besmet door ingenomenheid met zichzelf. Dat bidden wij in het onze Vader: "Uw Naam worde geheiligd".

VIJFDE DEEL

Algemene lofprijzing van Gods tijdelijke werken en gaven.

5. ***En Zijn barmhartigheid duurt van geslacht tot geslacht bij degenen, die Hem vrezen.***

Inleiding: Overzicht over de werken Gods aan de mens.
a) Gods werken gelden alle "geslachten", kind en kindskinderen.

Wij moeten aan de Schrift gewend raken, die onder "geslachten" de opeenvolging van de natuurlijke voortbrenging of geboorte verstaat, dat namelijk steeds weer de ene mens uit de andere geboren wordt, zoals reeds boven is gezegd. Daarom is het woord "geslachten" niet voldoende; ik weet echter nu eenmaal geen beter. Wij immers bedoelen met "geslacht" de familie en onderlinge bloedverwantschap. Hier echter betekent het de natuurlijke opeenvolging van vader tot kindskinderen, zodat ieder lid van deze opeenvolging een "geslacht" heet; de volgende vertaling is, dunkt mij, dan ook niet onjuist: "En Zijn barmhartigheid duurt van kind tot kind bij degenen, die Hem vrezen". Deze spreekwijze is in de Schrift zeer gangbaar; zij heeft haar oorsprong in de woorden, die God op de berg Sinaï bij het eerste gebod tot Mozes en het ganse volk aldus heeft gesproken: "Ik ben Uw God, sterk en ijverig, Die de zonden der vaderen aan de kinderen straft tot in het derde en vierde geslacht bij degenen, die Mij haten, en ben barmhartig in vele duizenden geslachten bij degenen, die Mij liefhebben en Mijn geboden houden" (Ex. 20: 5 v.v.).

b) Maria prijst nu Gods werken met het oog op alle mensen.

Nadat Maria thans klaar is met zingen van zichzelf en van de goddelijke goederen, speciaal aan haar geschonken, en God daarvoor geprezen heeft, gaat zij nu al die werken door, die God bij alle mensen in 't algemeen werkt, en zingt Hem ook daarom toe; zij doet ons de werken, de aard, de natuur en de wil van God recht kennen. Vele hoogontwikkelde mensen en wijsgeren hebben zich daarmede eveneens bezig gehouden; zij zouden gaarne hebben geweten, wie God toch was, en hebben veel over Hem geschreven, de één zus en de ander zo; maar allen hebben zich daarin verblind en hebben de rechte blik niet verworven. En waarlijk, het grootste in hemel en op aarde - wanneer het iemand kan ten deel vallen - is, dat men God recht kent. De Moeder Gods leert het hier zeer juist, wanneer iemand haar wil verstaan; het komt overeen met wat zij ook boven aan en in zichzelf leert. Hoe kan men

evenwel God beter kennen dan uit Zijn eigen werken? Wie Zijn werken recht kent, die kan zich in de kennis van Zijn natuur, van Zijn wil, van Zijn hart en gezindheid niet vergissen. Daarom is het een kunst, Zijn werken te kennen.

c) Deze werken Gods aan de mensen zijn zesvoudig van aard.

En om het samen te vatten, telt Maria zes goddelijke werken aan zes soorten mensen in deze vier verzen (v. 50 - 53) achtereenvolgens op en deelt de wereld daarbij in twee delen; aan elke kant zijn het drie werken en drieërlei soort mensen, en het ene deel staat steeds tegenover het andere deel. Nu laat zij zien, wat God aan beide kanten doet, en beeldt Hem zo uit, dat Hij niet beter uitgebeeld kan worden.

Deze indeling is in schone volgorde samengesteld en steunt op verscheidene plaatsen van de Schrift, met name Jeremia 9: 23 v.v., waar God aldus spreekt: "Geen wijze beroeme zich op zijn wijsheid; geen machtige beroeme zich op zijn macht; geen rijke beroeme zich op zijn rijkdom. Maar wie roemen wil, die beroeme zich daarop, dat hij Mij kent en weet, dat Ik een God ben, Die barmhartigheid, gericht en gerechtigheid op aarde oefen. Zo behaagt het Mij, spreekt God". Dit is een prachtige tekst, die overeenstemt met dit gezang van de Moeder Gods. Hier zien wij tevens, dat God alles, wat de wereld bezit, in drie delen splitst: in "wijsheid", "macht" en "rijkdom", en dat Hij dat alles aan stukken breekt doordat Hij zegt, dat men er zich niet op moet beroemen, want dan zal men Hem niet vinden, en dat Hij er ook geen behagen in heeft. Drie andere dingen stelt Hij daar tegenover: "barmhartigheid", "gericht", "gerechtigheid". "Daar ben Ik", zegt Hij; "ja, Ik volvoer dat alles; zo nabij ben Ik: Ik volvoer het niet in de hemel, maar op aarde; daar vindt men Mij. Wie Mij daaruit kent, die kan daarop zich wel beroemen en laten voorstaan. Want is hij niet wijs, maar arm van geest, dan is Mijn barmhartigheid met hem; is hij niet sterk, maar wordt hij onderdrukt, zo zal Mijn gericht hem redden. Is hij niet rijk, maar arm en behoeftig, zo is bij hem zo veel te meer van Mijn gerechtigheid".

d) Gods werken hebben betrekking op wijsheid, macht en rijkdom.

Onder "wijsheid" vat Hij alles wat er aan geestelijke goederen en edele gaven bestaat, samen, op grond waarvan een mens welbehagen, roem en een hoge dunk kan bezitten, zoals het volgende vers zal laten zien, bijvoorbeeld verstand, rede, wijsheid, vermogen, rechtschapenheid, deugd, een behoorlijk leven; kortom, alles wat in de ziel is, wat men goddelijk en geestelijk noemt, hoe verheven gaven het ook mogen zijn, zonder dat het God Zelf is. Onder "macht" vat Hij samen alle overheidsfuncties, adellijke rang, vriendschap, waardigheid en eer; daarbij kan het gaan om macht over tijdelijke of geestelijke goederen en in staat of in kerk, benevens alle rechten, vrijheden en voordelen, die daaraan verbonden zijn. In de Schrift is weliswaar geen sprake van "geestelijke overheid of macht", maar slechts van dienstbaarheid en onderdanigheid[556]. Onder "rijkdom" is begrepen gezondheid, schone gestalte, genoegen, sterkte en alles wat aan uitwendig goed het lichaam ten deel kan vallen. In tegenstelling hiermede staan nu drie andere soorten van mensen: de armen van geest, de onderdrukten en de lichamelijk behoeftigen. Nu willen wij de zes werken en stukken achtereenvolgens beschouwen.

Het eerste werk van God.

De barmhartigheid.

I. Gods eerste werk is de gave van Zijn genade aan de geestelijk armen. Daarvan spreekt dit vers (v. 50): *Zijn barmhartigheid duurt van kind tot kind bij degenen, die Hem vrezen.*

1. *Gods geestelijke goederen zijn voor de mens geen aanleiding tot eigen roem.*

---

[556] Terloops komt Luther hier in verzet tegen wat zich in de R.K. Kerk de geestelijke overheid noemde.

a) Die zichzelf handhaven zijn van alle vreze Gods verre.

Maria begint bij het hoogste en het grootste, n.l. bij de geestelijke, inwendige goederen; deze maken immers tevens ook de hoogmoedigste, hovaardigste, halsstarrigste mensen op aarde. Geen rijke en geen machtige is zo opgeblazen en onbeschaamd als zulk een waanwijze; deze voelt zich en beeldt zich in, dat hij gelijk heeft en dat hij de zaak goed begrijpt en dat hij wijzer is dan andere mensen. Vooral indien het zaak wordt, dat hij moet toegeven en ongelijk erkennen, dan is hij zo overmoedig en aan alle godsvrucht gespeend, dat hij zich erop waagt te beroemen, dat hij niet dwalen kan, dat God aan zijn zijde staat en de anderen de duivel toebehoren; en hij waagt het zich op Gods gericht te beroepen. Krijgt hij daartoe de gelegenheid en de macht, dan trekt hij erop los en zet hij zijn wil door: hij vervolgt, veroordeelt, lastert, worgt, verjaagt, verdelgt allen, die hem weerstaan; én achteraf zegt hij dan, dat hij het gedaan heeft om God te dienen en te eren, en is hij van zijn verdienste en zijn recht op dank voor God zó vast overtuigd, dat de engelen in de hemel nauwelijks zó overtuigd zijn. O, welk een grote opgeblazenheid is dat: O, hoe menigmaal handelt de Schrift over zulke lieden, hoe verschrikkelijk bedreigt zij hen; maar zij voelen het nog minder dan het aambeeld van de smid de hamerslagen voelt. En in dit deel gaat het om een belangrijke, wijdverbreide zaak.

b) Op vele plaatsen verwerpt de Bijbel zulke hoogmoedige mensen.

Van deze mensen zegt Christus Joh. 16: 2: "De tijd zal komen, dat zij, die u doden en verjagen, zullen menen, dat zij God een grote dienst bewijzen". En Ps. 10: 5 v.v. zegt van de menigte van diezelfde mensen: "Zij overweldigt al haar wederpartijders en spreekt: mij zal geen kwaad overkomen", als wou zij zeggen: Ik heb gelijk, ik handel goed; God zal mij daarvoor een grote beloning geven enz. Zulk een volk was Moab, waarvan Jer. 48: 29 v.v. en Jes. 16: 6 verklaart: "Wij hebben van Moab gehoord, dat hij bovenmate hoogmoedig is; zijn hoogmoed, zijn opgeblazenheid, zijn vermetelheid, zijn hovaardij, en zijn toorn zijn groter dan zijn macht". Daaruit zien wij, dat zulke mensen uit grote overmoed gaarne meer zouden doen dan zij kunnen. Zo'n volk waren de Joden in hun houding tegenover Christus en de apostelen. Zulke mensen waren de vrienden van Job, die overmatig wijs tegen hem redeneerden en God luid prezen en predikten. Zulke mensen luisteren niet en zijn voor geen rede vatbaar; het is niet mogelijk, dat zij ongelijk hebben of toegeven. Zij hún zin - ook al zou de wereld erbij geheel in puin vallen: De Schrift kan zulk een treurige troep niet genoeg laken. Nu eens noemt zij hem een slang, die zijn oren dichtstopt om niets te horen (Ps. 58: 5), dan weer een ontembare eenhoorn (P s. 22: 22), nu eens een woedende leeuw (Ps. 7: 3), dan weer een grote, onbewegelijke rots (Jer. 5: 3), dan weer een draak (Ps. 74: 13), enzovoorts.

c) Het best zijn zij gekenschetst door het beeld van de "behemoth" bij Job.

Maar nergens zijn zij beter geschilderd dan in Job 40: 15 v.v. en 41: 1 v.v.: Daar noemt God deze troep Behemoth[557]. Behema betekent "een dier", Behemoth "een menigte dieren". Dat zijn dus lieden, die het verstand van een dier hebben en niet Gods Geest in zich laten regeren. Daar beschrijft God hen: "Ogen heeft hij als de dageraad" (Job 41: 10); want hun verstand is onbegrensd. "Zijn huid is zo hard, dat hij er de spot mee drijft, wanneer men daarop schiet of daarin steekt" (Job 41: 18 - 21), d.w.z. wanneer men een preek tegen ze houdt, dan lachen zij er om, want aan hun recht mag men niet raken. Voorts (Job 41: 7 - 9): "De ene schubbe raakt aan de andere, dat geen wind er tussen kan komen"; want zij zitten aan elkander vast, dat geen Geest van God bij hen kan komen. "Zijn hart", spreekt God (Job 41: 16), "Is verhard als het aambeeld van een smid". Het is de belichaming van de duivel; daarom schrijft God op dezelfde plaats[558] dat alles aan de duivel toe. Zo'n volk is in

---

[557] Behemoth is in het Hebreeuws het meervoud van behema; het betekent soms nijlpaard, het beest, dat door zijn omvang bij wijze van spreken het meervoud van een enkel dier is. Ten onrechte verbindt Luther hier de behemoth (nijlpaard) Job 40: 15 -20 met de leviathan (krokodil) Job 40: 25 v.v. en 41: 1, v.v. Wat van deze dieren gezegd wordt draagt hij over op de zelfverzekerden en hoogmoedigen.

[558] Vooral de Latijnse tekst gaf Luther gerede aanleiding, om bij de schildering van het nijlpaard en de krokodil te denken aan de duivelse macht, die werkt in de "treurige troep" van de trotsen en zelfverze-kerden.

onze tijd vooral de paus[559] met zijn bende, en hij was het reeds sedert lange tijd. Die doen ook zo, tegenwoordig méér dan ooit tevoren: zij weten niet van luisteren of zichzelf herzien; hier baat geen spreken, geen raden, geen smeken, geen dreigen, kortom niets meer. Want: wij hebben gelijk en daarbij blijft het, ondanks wie ook, al was het de ganse wereld.

d) Eigenmachtige verdediging bederft Gods goederen.

Nu zou iemand kunnen zeggen: Hoe laat zich dat samenrijmen? Moet men dan niet op zijn recht staan? Moet men de waarheid prijsgeven? Is het niet een gebod, dat men terwille van het rechten de waarheid zelfs moet sterven? Heeft Christus Zelf ook niet gewild, dat Hem recht wedervoer? Het komt in ieder geval voor, dat zulke lieden openlijk (en, zoals zij zeggen, voor God) gelijk hebben, goed en wijs handelen: Daarop antwoord ik: hier is het van pas en noodzakelijk, de ogen te openen; hier zit de feitelijke knoop; het komt er thans geheel op aan, dat men omtrent het "gelijk-hebben" juiste onderrichting geeft. Het is ongetwijfeld waar, dat men terwille van de waarheid en het recht alles moet verdragen en ze niet verloochenen, ook al gaat het daarbij om zo iets onbeduidends, als maar mogelijk is. Het kan ook zijn, dat zij soms gelijk hebben. Maar daarin ligt het bederf, dat zij hun recht niet op de juiste wijze oefenen, er niet in vreze mee omgaan, zich God niet voor ogen stellen; zij denken, dat het voldoende is, dat zij gelijk hebben, en nu moeten en willen zij op eigen gezag voortgaan en zo het spel ten einde spelen: hiermede veranderen zij hun, recht in onrecht, ook al zou het door en door recht zijn; veel gevaarlijker is het echter, indien het hun alleen maar toeschijnt, dat het recht is, zonder dat zij dit zeker weten, zoals dat voorkomt bij de verheven dingen, die betrekking hebben op God en Zijn rechten. Maar wij willen eerst over het gemakkelijk te begrijpen menselijke recht spreken en een eenvoudig, duidelijk voorbeeld nemen.

2. *Ook Gods andere gaven zijn geen onvervreemdbaar eigendom.*

a) De aardse goederen mogen wij niet onvoorwaardelijk vasthouden.

Is het niet waar, dat geld, goed, lichaam, eer, vrouw, kind en vrienden, enz. ook goede dingen zijn, die God Zelf geschapen en gegeven heeft? Neem nu het geval: omdat het Gods gaven zijn en niet uw eigendom, wil Hij u beproeven, of u ook in staat zou zijn, ze om Zijnentwil prijs te geven en meer aan Hem alleen dan aan deze Zijn goederen te hangen; Hij zendt u een vijand, die ze u geheel of gedeeltelijk ontneemt en u schade berokkent, of u raakt ze kwijt door sterven of anderszins. Denkt u, dat u nu terecht een reden zou hebben om te razen, te woeden, te trachten met kracht en geweld ze terug te krijgen, of ongeduldig te zijn, totdat u ze weer in bezit zoudt hebben? U zult in het midden brengen, dat het goede dingen zijn en Gods schepselen, die Hij Zelf gemaakt heeft, en dat de gehele Schrift zulke dingen goed noemt; daarom zult u zich aan Gods Woord willen houden en dit goed met lichaam en leven beschermen en het terug zien te krijgen, of u zult ze toch in ieder geval niet vrijwillig ontberen en ze geduldig prijsgeven. Is dat niet een mooi voorwendsel? Zou u in dit geval u werkelijk juist gedragen, dan mag u niet uw zin willen doordrijven. Wat dan? U moet God vrezen en aldus spreken: Wel, lieve God, het zijn goede dingen en goederen, die U toebehoren, gelijk Uw eigen Woord, de Schrift, het zegt; maar ik weet niet of U ze mij wilt vergunnen. Indien ik wist, dat ze niet voor mij bestemd zijn, zo zou ik zelfs geen haar willen terug hebben. Wist ik echter, dat U ze liever bij mij wilt hebben dan bij een ander, zo zou ik U daarin ten dienste willen zijn en ze met inzet van goed en bloed terug trachten te krijgen. Aangezien ik echter geen van beide weet en slechts het feit aanschouw, dat U ze mij in het huidige ogenblik laat ontnemen, laat ik de zaak aan U over. Ik wil afwachten, wat ik hierin moet doen en bereid zijn, ze te bezitten en te ontberen.

b) Ook voor de verhouding tot de natuurlijke goederen geldt Gods bevel.

---

[559] In de Schmalkaldische Artikelen van 1537 laat Luther zich niet minder scherp over de paus uit.

Zie, dat is een juiste zielsgesteldheid; zij vreest God, en bij haar is daarom ook barmhartigheid, gelijk de Moeder Gods hier (vers 50) zingt. Daaruit kan men afleiden, uit welk beginsel Abraham, David en het volk Israël in vroeger tijden streden en velen vermoordden: zij gedroegen zich naar Gods wil, stonden in vreze en streden niet om (stoffelijk) goed, maar omdat God het van hen verlangde. Zo verhalen het de geschiedkundige boeken, en doorgaans wijzen zij tevoren op het bevel van God. Zie hier nu: de waarheid wordt hier niet verloochend; de waarheid zegt, dat het goede dingen en Gods schepselen zijn. Ja, juist dezelfde waarheid spreekt en leert óók, dat u zulke goede dingen moet prijsgeven en elk uur bereid zijn, daarvan afstand te doen, wanneer God het eist, en dat u alleen aan God moet zijn gebonden. Daarmede, dat de waarheid verklaart, dat de goederen goed zijn, noodzaakt zij u niet, om ze weer machtig te worden; zij noodzaakt evenmin om te zeggen, dat zij niet goed zijn. Integendeel moet u er met kalmte tegenover staan en erkennen, dat zij goed zijn en niet slecht.

c) Evenzo mag men zich niet laten voorstaan op de geestelijke Godsgaven.

Precies dezelfde houding moet men aannemen tegenover het recht en de velerlei goederen van verstand of wijsheid. Recht is een goed ding en een gave van God; wie twijfelt daaraan? Gods Woord zegt zelf (Ps. 37: 28; 94: 15), dat het recht goed is, en zeker mag nooit iemand, wanneer zijn zaak goed is en recht, toegeven dat zij verkeerd en slecht is; liever moet hij ervoor sterven en alles wat niet God is laten varen. Het eerste zou immers betekenen, dat men God en Zijn Woord verloochende; want Hij zegt, dat het recht goed is en niet slecht. Zou u nu echter hierom willen schreeuwen, woeden, misbaar maken en de gehele wereld uitmoorden, indien u dit recht zou worden ontnomen of onderdrukt? Zo doen velen, die de hemel aanroepen[560], niets dan jammer veroorzaken, land en lieden ten onder brengen en de wereld vervullen met oorlogen en bloedvergieten. Wat weet u, of God u deze gave en dit recht wil laten behouden? Het is toch Zijn eigendom, en Hij kan het u ontnemen vandaag en morgen, buiten en binnen, door vijand en vriend en zo Hij wil. Hij beproeft u, of u bereid bent om Zijnentwil van het recht afstand te doen en onrecht te ondergaan en te lijden, om Zijnentwil de schande te dragen en gehecht te blijven aan Hem alleen.

d) Van geestelijke Godsgaven moet men afstand kunnen doen.

Bent u nu godvrezend, dan denkt u: Heere, het is het Uwe, ik wil het niet hebben, tenzij ik weet, dat U het mij wilt vergunnen; wat mij ook ontvalle, als U mijn God maar bent. Zie, dan wordt dit vers van kracht: "En Zijn barmhartigheid is bij degenen, die Hem vrezen", die niets willen doen zonder Zijn wil. Zie, Gods Woord valt in twee delen uiteen: ten eerste belijdt u, dat het recht, uw verstand, uw kennis, uw wijsheid en geheel uw bedoeling juist en goed is, zoals Gods Woord zelf daarvan spreekt (Ps. 26: 1 v. v. , enz.); ten tweede ontbeert u zulke goederen gaarne om Gods wil en laat u gaarne in strijd met alle recht te gronde richten en voor de wereld te schande worden, gelijk Gods Woord ook leert (Matth. 5: 10 v.v., enz.).

3. *Het staan op ons recht in wereldse aangelegenheden is niet onze zaak.*

a) Wij hebben van het recht te getuigen; God geeft winst of verlies.

Twee dingen zijn juist en goed: getuigen en verkrijgen. U moet volstaan met het getuigenis, dat u het goede en rechte bezit; kunt u het niet verwerven, geef het aan God over; God heeft Zich het verwerven voorbehouden. Begeert Hij, dat u het ook zult verkrijgen, dan zal Hij daar Zelf voor zorgen, of, zonder dat u daaraan hebt gedacht, het zo voor u leggen, dat u het in de hand moet nemen en verkrijgen moet op een wijze, zoals u het nooit gedacht en gewenst had. Wil Hij het niet, laat dan Zijn barmhartigheid u genoeg zijn. Ontneemt men u ook al de zege van wat recht is, het getuigenis kan men u toch niet ontnemen. Zie, zo moesten wij afstand doen niet van Gods goederen, maar van het slechte, verkeerde, eraan

---

[560] D.w.z. God om wraak aanroepen, bij Gods wraak zweren. Luther denkt, zoals uit het volgende blijkt, vooral aan de vorsten en landsheren, die terwille van hun eer en heerschappij de ene oorlog voeren na de andere.

verkleefd te zijn; wij moeten ze met gelatenheid kunnen ontberen èn gebruiken, opdat wij in alle omstandigheden alleen aan God zijn gebonden.

b) Op dit terrein bezondigen zich tot grote schade vele overheden.

O, van deze stand van zaken moesten zich alle vorsten en overheden bewust zijn, die zich niet tevreden stellen met het getuigen voor wat recht is, maar zonder enige vreze Gods 't koste wat 't kost willen verwerven en de bovenhand hebben. Zij vervullen de wereld met bloed en ellende, en denken dat zij daarmee goed en juist handelen, omdat zij een goede zaak voorstaan of menen voor te staan. Wat is het anders dan het trotse, overmoedige Moab, dat zichzelf inbeeldt, dat het het edele goed en het schone geschenk van God, het recht, behoort te bezitten. Terwijl het, als het zichzelf in Gods tegenwoordigheid zou gadeslaan, niet waard zou zijn, dat de aarde het droeg en de korsten van het brood at, - om zijn zonden. O blindheid: O blindheid: Wie heeft ook maar op het kleinste schepsel Gods recht? En wij willen de hoogste scheppingen, het recht, de wijsheid en haar eer niet alleen in ons bezit hebben, maar ook met geweld, bloedvergieten en allerlei rampen vasthouden en veroveren. En dan gaan wij bidden, vasten, wij wonen de mis bij, en stichten kerken, van zulk een bloeddorstige, moorddadige en onmenselijke gezindheid vervuld, dat het geen wonder zou zijn als de stenen voor onze ogen stuk sprongen.

c) De overheid verwere zich voor haar onderdanen, maar met bedachtzaamheid.

Hier doet zich een bijkomstige vraag voor: moet dan een heer zijn land en zijn onderdanen niet tegen onrecht beschermen, en maar zonder meer werkeloos blijven en zich alles laten ontnemen? Wat zou daar in de wereld van moeten worden? Daarover wil ik thans in 't kort mijn mening zeggen[561]. Wereldlijke macht is verplicht haar onderdanen te beschermen, zoals ik al dikwijls heb gezegd[562]. Want daartoe draagt zij het zwaard, om hen, die zich niet richten naar deze goddelijke leer[563], in vreze te houden, opdat zij de anderen met vrede en in rust laten. Ook zoekt zij daarin niet haar eigen belang, maar het welzijn van de naaste en de eer van God; gaarne zou zij zich op de achtergrond houden en haar zwaard laten liggen, indien God haar niet had gelast, om de bozen tegen te gaan. Nochtans mag dit beschermen niet zó in zijn werk gaan, dat daarbij een veel grotere schade ontstaat en een lepel wordt opgeraapt, terwijl men een schotel stuk trapt[564].

d) Wanneer het gemeenschappelijk welzijn het vordert, doe de overheid afstand van haar recht.

Het is een verkeerde bescherming, indien men om één persoon een gehele stad in gevaar brengt, of om één dorp of kasteel het ganse land op het spel zet. Uitgezonderd het geval, dat God als voorheen, Zelf het bevel geeft, dit te doen. Een struikrover ontneemt aan een burger zijn bezit, en u staat met een leger op, om het, onrecht te straffen, en plaagt het gehele land met belastingen: Wie heeft meer schade veroorzaakt, de struikrover of de heer? David zag menigmaal iets door de vingers, waar hij niet zonder schade voor anderen kon straffen. Evenzo moet elke overheid handelen; aan de andere kant moet ook een burger wat toegeven terwille van de gemeenschap, en hij mag niet verlangen, dat om zijnentwil al de anderen grotere schade lijden. Het kan niet altijd op dezelfde wijze toegaan. Christus wilde niet, dat het onkruid werd uitgeroeid, opdat niet tevens ook de tarwe uitgeroeid zou worden. Zou men om elke rechtsschennis strijd willen voeren en volstrekt niets over het hoofd zien, dan kwam er nooit vrede en nog slechts verderf bovendien. Daarom is het recht of onrecht nooit en te nimmer een genoegzame grond, om zonder onderscheid te straffen of te strijden, hoewel voldoende aanleiding aanwezig is, naar behoren en zonder schade voor een ander te straffen; in ieder geval moet een souverein of een overheid méér erop letten, wat in het belang is van het gehele volk dan op hetgeen

---

[561] In het geschrift "Van de wereldlijke overheid" (1523) bespreekt Luther deze aangelegenheid uitvoerig.
[562] Vergl. het geschrift: "Over de goede werken" (1520).
[563] Dat men n.l. onrecht moet lijden en van wraak afstand doen.
[564] Luther bezigt hier een spreekwoord, dat gebruikt wordt in gevallen, dat men door een handeling meer bederft dan goed maakt.

slechts een onderdeel dient. Een huisvader zal niet rijk worden, wanneer hij de gans weggooit, omdat men haar een veer heeft uitgeplukt. Maar het is hier niet de plaats, om over oorlogen te spreken.

4. *Ook bij geestelijke goederen is de overwinning alleen Gods zaak.*

a) Wij hebben te getuigen en, zo God wil, onrecht te lijden.

Evenzo moet men ook handelen met die zaken, die God betreffen, zoals met het geloof en het evangelie, welke de hoogste goederen zijn; niemand mag ze prijsgeven. Maar of aan deze recht, gunst, eer, bijval en instemming ten deel valt, - dat moet men eveneens rustig afwachten en aan God overgeven. Niet voor 't verkrijgen, maar voor 't getuigen moet men zorgdragen, en men moet het zich gewillig laten welgevallen, indien men daarom als een onrechtvaardige, een verleider, een ketter, een dwaallicht, een misdadiger enz. door de gehele wereld gesmaad, vervolgd, verjaagd, verbrand en op andere wijze wordt omgebracht. Want Gods barmhartigheid ontbreekt daaraan niet. Men kan iemand tenminste het geloof en de waarheid niet ontnemen, ook al ontneemt men hem het leven. Weliswaar zijn er, als het dit punt geldt, slechts weinigen, die, zoals dit bij het tijdelijk bezit en recht het geval is, misbaar maken en zich vreemd gedragen, om te winnen en de baas te blijven; want het zijn er ook maar weinigen, die het naar waarheid en van harte belijden.

b) Terwille van anderen doet ons de onderdrukking van Gods Woord leed.

Toch zal zo iemand[565] om anderen leed dragen en klagen, omdat hun door de nederlaag van het evangelie een hindernis wordt bereid voor de zaligheid van hun zielen; ja, hij zal hier, echter voor Gods oog[566], om zulk een gevaar voor de zielen tegen te gaan veel luider klacht aanheffen en zich inspannen, dan de Moabieten het doen voor hun tijdelijk bezit en recht, gelijk boven werd gezegd. Want het is bedroevend, wanneer Gods Woord niet zegeviert en de bovenhand heeft, niet voor de belijder maar voor hen, die daardoor gered hadden moeten worden. Vandaar dat wij bij de profeten, bij Christus en de apostelen zo groot verdriet en treurigheid opmerken, omdat het Woord Gods werd onderdrukt, ofschoon zij toch vrolijk en bereid waren, elk onrecht en elke schade te lijden; want hier, bij het Woord van God, is een andere oorzaak aanwezig om te willen winnen dan bij alle andere goederen. Weliswaar mag niemand in deze zaak geweld gebruiken en het recht, dat het evangelie kan laten gelden, onbesuisd en onverstandig vasthouden of veroveren; maar men dient zich voor God te verootmoedigen, daar men immers misschien niet waardig is, dat zulk een groot goed aan een mens zou zijn te danken; men moet alles onder bidden en smeken aan Zijn barmhartigheid toevertrouwen.

c) God is barmhartig jegens de armen van geest, die niet zichzelf handhaven.

Zie, dit is het éérste werk van God, dat Hij barmhartig is jegens allen, die hun mening, hun recht, hun wijsheid en wat tot de geestelijke bezittingen behoort, gewillig loslaten en uit vrije beweging arm van geest blijven. Dit zijn de ware godvrezenden: zij menen op niets recht te hebben, hoe onbeduidend het ook moge zijn; zij tonen zich gaarne voor God en de wereld naakt en bloot; hetgeen zij echter aan goederen bezitten beschouwen zij als iets, dat hun uit louter genade zonder enige verdienste geschonken werd, en gebruiken het onder lof, dank en vreze als vreemde goederen; daarbij zoeken zij niet hun eigen wil, lust, lof en eer, maar alleen die van God, aan Wie zij toebehoren. En Maria maakt duidelijk, hoe veel liever God zulke barmhartigheid, Zijn edelste werk, bewijst dan het tegendeel[567], de gestrengheid, als zij zegt, dat het eerstgenoemde werk Gods duurt van kind tot kind bij degenen, die Hem vrezen, terwijl het laatste werk slechts duurt tot in het derde en vierde geslacht (Ex. 20: 5),

---

[565] Die, wat zijn persoon betreft, gewillig lijdt, wanneer hij om het evangelie vervolgd wordt.
[566] D.w.z. slechts met gebruik van middelen, die God behagen.
[567] Luther gebruikt gaarne de termen "opus proprium" en "opus alienum", Gods "eigen werk" en Gods "vreemde werk". De toorn is Gods "vreemde", Zijn "oneigenlijke" werk; de liefde is Zijn "eigen", Zijn "eigenlijke" werk.

terwijl er in het onmiddellijk volgende vers in 't geheel geen grens en geen tijd wordt bepaald, zoals uit het hiernavolgende blijkt.

Het tweede werk van God. *De uitroeiing van geestelijke hoogmoed.*

II. Gods tweede werk is het onttrekken van Zijn genade aan de hovaardigen.

6. **Hij heeft macht geoefend met Zijn arm en verstrooit hen, die hovaardig zijn in de zin hunner harten**[568].

1. *Gods rechtstreeks werken geschiedt in het verborgene.*

a) Het werken Gods draagt steeds hetzelfde karakter.

Niemand late zich op het dwaalspoor brengen door het feit, dat ik aan het begin vertaald heb: "Hij werkt machtig", en thans: "Hij heeft macht geoefend". Het is dáárom, opdat wij de woorden des te beter verstaan; want zij mogen aan geen tijd gebonden zijn, maar moeten Gods wijze van doen en Zijn werken, zoals Hij het altijd heeft verricht, altijd verricht en altijd verrichten zal, vrijuit doen kennen. Het zou dus ongeveer hierop neerkomen, dat ik het op de volgende wijze in onze taal uitdruk: "God is zulk een Heere en met Zijn werken gaat het aldus toe, dat Hij de hoogmoedigen krachtig verstrooit en jegens de godvrezenden barmhartig is".

b) Gods rechtstreeks werken wordt alleen in het geloof gekend.

Gods "arm" betekent in de Schrift de macht, die Hem toebehoort, waarmede Hij zonder tussenkomst van de schepselen werkt. Het gaat daarbij stil en verborgen toe, zodat niemand het bemerkt, voordat het is geschied; en wel zó, dat deze macht of Gods arm alleen slechts door het geloof begrepen en gekend kan worden. Zo klaagt ook Jesaja erover, dat zo weinigen geloof bezitten aan deze arm, wanneer hij in het 53ste hoofdstuk zegt: "Wie gelooft onze prediking, en wie zijn zij, aan wie de arm van God bekend is?" Dit alles komt daardoor, dat het, gelijk het juist daar (Jes. 53: 2 v.v.) verder wordt uitgewerkt, verborgen toegaat, zodat deze macht geen uitwendig voorkomen heeft. Ook Habakuk (hoofdstuk 3: 4) spreekt ervan, dat er hoornen[569] in Gods handen zijn, om Zijn grote sterkte aan te duiden; en toch klaagt hij, dat Zijn sterkte aldaar verborgen was. Hoe zit dat in elkaar?

c) Slechts het werken Gods door tussenkomst van schepselen is openbaar.

Het zit zo in elkaar: wanneer God door tussenkomst der schepselen werkt, dan ziet men duidelijk, waar macht of zwakheid is. Vandaar het spreekwoord: God helpt de sterke. Wanneer dus een vorst de oorlog wint, dan heeft God hem als middel gebruikt om de anderen te slaan; wordt iemand door een wolf opgegeten of overkomt hem een ander ongeluk, dan is dat eveneens door tussenkomst van het schepsel geschied. Op zo'n manier maakt en verbreekt God het ene schepsel door middel van het andere; wie ligt, ligt, wie staat, staat. Wanneer Hij daarentegen Zèlf werkt door Zijn arm, dan gaat het anders toe; dan is het verwoest, voordat men eraan denkt, of, omgekeerd, opgebouwd, voordat men eraan denkt en voordat iemand het ziet. Op deze wijze werkt Hij slechts met betrekking tot de rechtvaardigen en de bozen[570], bij de twee soorten mensen, waarin men de mensheid kan verdelen.

---

[568] Lucas 1: 51.

[569] Het Hebreeuwse woord "Karnaim", dat in Hab. 3: 4 voorkomt, kan zowel "hoornen" als "stralen" betekenen; de Latijnse Bijbel, die Luther nog volgt, vertaalde het met "hoornen".

[570] D.w.z. het gaat hier meer om oordeelvellingen, die de verhouding van de mens t.o.v. God (rechtvaardig zijn resp. slecht zijn) betreffen, niet om oordeelvellingen, die in verband staan met de verhouding van de mens tot zijn omgeving (overwinning of nederlaag en derg.). Dit laatste, het werken Gods door tussenkomst van de schepselen kan worden waargenomen, daar het in het uiterlijk groot of klein worden van de mensen openlijk aan de dag treedt. Het rechtstreekse werken van God blijft menigmaal onder de schijn van het tegendeel verborgen;

d) De rechtvaardigen ondervinden ongemerkt Gods kracht in hun zwakheid.

Zo laat Hij de rechtvaardigen van hun kracht beroofd en onderdrukt worden, zodat ieder meent, dat het met hen gedaan is en het einde daar; maar juist dán is Hij met Zijn kracht het dichtst nabij, zo volkomen verborgen en onopgemerkt, dat zij, die de verdrukking ondergaan, het zelfs niet eens gevoelen; veeleer zijn zij op het geloof aangewezen. Daar is dan de volle sterkte en de gehele arm van God. Want waar mensenkracht weggaat, daar komt de goddelijke kracht naar voren, indien het geloof aanwezig is en daarop wacht. Wanneer dan de verdrukking voorbij is, dan treedt aan de dag, welk een sterkte onder de zwakheid voorhanden was. Zie, zo werd Christus aan het kruis krachteloos, en juist daar openbaarde Hij de grootste kracht: Hij overwon zonde, dood, wereld, hel, duivel en alle kwaad. In deze geest zijn alle martelaren sterk geweest en hebben het gewonnen, en zo winnen het ook heden nog alle lijdenden en onderdrukten. Daarom getuigt Joël (3: 10): "Wie geen kracht heeft, die zegge: ik ben rijk aan kracht", maar in het geloof en niet in de ervaring, totdat het einde komt (en de overwinning is behaald) .

e) De bozen laat God ongemerkt aan hun eigen kracht te gronde gaan.

Aan de andere kant laat God toe, dat het andere deel van de mensen, de bozen, zich geweldig en machtig verheft. Hij onttrekt hun Zijn kracht en laat hen slechts uit eigen kracht zich opblazen. Immers, waar mensenkracht naar voren komt, daar verdwijnt goddelijke kracht. Wanneer nu de blaas vol is en iedereen meent, dat zij er bovenop zijn en het gewonnen hebben, en wanneer zij zelf ook verzekerd zijn, dat zij het hebben klaargespeeld, dan prikt God een gat in de blaas en dan is het helemaal gedaan. De dwazen weten niet, dat juist doordat zij toenemen en sterk worden zij door God zijn uitgestoten en Gods arm niet met hen is. Daarom duurt hun zaak de haar bestemde tijd; dan verdwijnt zij als een waterbel, en wordt zo, alsof zij nooit had bestaan Daarvan is in Psalm 73 sprake, waar de Psalmdichter er zich zeer over verbaast, dat de bozen in de wereld zo rijk, veilig en machtig zijn; ten laatste sprak hij (Ps. 73: 16 v.v.): "Ik heb het niet kunnen begrijpen, totdat ik in het goddelijk geheim inzicht kreeg en ik waarnam, hoe het tenslotte met hen gaan zou. Toen zag ik, dat zij slechts verheven waren, opdat zij zichzelf bedrogen en dat zij juist daarin vernederd waren, waarin zij waren verheven[571]. Hoe spoedig zijn zij vernietigd, hoe snel komt er aan hen een eind, als waren zij er nooit geweest, zoals een droom verdwijnt bij één, die ontwaakt". En in Ps. 37: 35 v.v. heet het: "Ik heb een goddeloze gezien. hoog opgeschoten als een cederboom op de berg Libanon; ik was slechts even voorbij, en zie, hij was er niet meer. Ik vroeg naar hem, er was niets meer van hem over".

f) Alleen het geloof is nodig om dit werken Gods te herkennen.

Het ontbreekt ons slechts aan het geloof, dat ook wij niet een weinig de tijd kunnen afwachten; anders zouden wij het ook prachtig zien, hoe Gods barmhartigheid met alle kracht het deel is van alle godvrezenden, terwijl de arm van God in alle ernst en alle macht zich richt tegen de hovaardigen. Wij ongelovige mensen grijpen met ruwe hand naar de barmhartigheid en naar de arm van God, en wanneer wij daarvan niets bespeuren, dan denken wij, dat het met ons verloren en bij de vijanden gewonnen is, als zou Gods genade en barmhartigheid van ons geweken en Zijn arm tegen ons gekeerd zijn. Dit komt daardoor, dat wij Zijn eigenlijke werken niet kennen; daarom kennen wij ook Hem niet, noch Zijn barmhartigheid, noch Zijn arm; want Hij moet en Hij wil in het geloof gekend worden. Daarom moeten de zinnen en het verstand het oog sluiten: het ergert ons, daarom dient men het uit te rukken en weg te werpen (Marc 9: 47). Zie, dat zijn twee tegenovergestelde werken van God; daaruit leren wij, hoe God zulk een gezindheid heeft, dat Hij ver is van de

---

het is onzichtbaar.

[571] De Bijbelteksten, die Luther aanhaalt, citeert hij vaak uit het geheugen. Vandaar het verschil met de oorspronkelijke tekst. Voor een deel vloeit het onderscheid ook voort uit het feit, dat Luther de Vulgata (de Latijnse Bijbel) aanhaalt.

wijzen en verstandigen en nabij de niet-wijzen en hen, die onrecht moeten lijden. Dat maakt God beminnens- en prijzenswaard, en troost ziel en lichaam en alle krachten.

2. *De geestelijk hovaardigen, die rijk zijn in zichzelf, treft Gods arm.*

a) God onttrekt aan de geestelijk hovaardigen Zijn eeuwige wijsheid.

Beschouw nu de woorden: "Hij verwoest[572] hen, die hovaardig zijn in de zin van hun hart". Het verwoesten vindt plaats, juist, wanneer zij het allerverstandigst en vol van eigen wijsheid zijn; dan is Gods wijsheid zeker nooit aanwezig. Hoe zou Hij ze echter beter kunnen verwoesten dan indien Hij hun Zijn eeuwige wijsheid onttrekt en ze vervuld laat worden van hun tijdelijke, korte, vergankelijke wijsheid? Maria zegt immers: "Hen die hovaardig zijn in de zin hunner harten", d.w.z. zij hebben behagen in hun eigen gevoelen, gedachten en opvattingen, zoals niet God, maar hun hart ze hun ingeeft, alsof deze alleen de juiste, beste en wijste van alles waren. Daarmede verheffen zij zich tegen de godvrezenden, onderdrukken hun mening en recht, maken die te schande en vervolgen ze tot het uiterste, opdat n.l. uitsluitend hun eigen zaak gelijk krijgt en in stand blijft; en wanneer zij dàt bereiken, dan roemen en verheffen zij zich hoog. Aldus handelden de Joden tegen Christus, maar zij zagen niet, hoe daardoor hun eigen zaak verwoest en bedorven werd, terwijl Christus tot de hoogste eer werd verheven.

b) De gelovige laat daarom de hovaardigen kalm gelijk hebben.

Zo bemerken wij, dat dit vers (51) spreekt van de geestelijke goederen, en hiervan, hoe men daarin Gods werken naar beide zijden kan leren kennen. Wij moeten dus gaarne arm van geest zijn, zelf ongelijk en onze tegenstanders gelijk laten hebben. Zij zullen het toch niet lang maken; de belofte is hier te sterk; zij kunnen de arm van God niet ontlopen, zij moeten het onderspit delven, hoe hoog zij zich ook hebben verheven. Dit blijft voor ons echter een zaak van geloof. Waar dit geloof ontbreekt, daar doet God dit werk niet; Hij laat begaan en werkt openlijk door tussenkomst van schepselen, gelijk boven is gezegd. Dat zijn evenwel niet de èchte werken, waaraan men Hem kan leren kennen;want hier lopen er de vermogens van de schepselen onderdoor en zijn het niet uitsluitend eigen werken van God. Deze laatste moeten zó zijn, dat niemand met God samenwerkt, maar Hij alléén aan het werk is; dat is dan het geval, indien wij krachteloos worden en in ons recht of onze wens onderdrukt worden en Gods kracht in ons toelaten; dat zijn de edele werken.

c) De geestelijk hovaardigen schijnen naar buiten heilig en vroom.

Hoe meesterlijk treft Maria weer de huichelaars! Zij kijkt hen niet op de handen of onder de ogen, maar in het hart, wanneer zij zegt: "De hovaardigen in de zin van hun hart". Daarmede treft zij in het bijzonder de vijanden van de goddelijke waarheid, gelijk de Joden dat waren tegenover Christus en zoals er ook tegenwoordig nog mensen zijn. Deze geleerden zijn n.l. niet hovaardig in hun klederen of gebaren: zij bidden veel, vasten veel, prediken en studeren veel, lezen ook de mis; zij lopen met gebogen hoofd en dragen geen kostbare klederen. Zij weten zelf niet beter, of er bestaat geen groter vijand van hovaardij, onrecht en kruiperigheid dan zijzelf en geen groter vriend van God en de waarheid dan zij: hoe zouden zij trouwens ook de waarheid kunnen benadelen, indien zij niet zo heilig, rechtvaardig en geleerd waren?[573] Dat wat hen kenmerkt veroorzaakt een schone schijn en schittert en maakt indruk op de menigte. Ach, zij menen het zo echt goed, roepen Onze lieve Heere aan en uiten hun leedwezen over de arme Jezus, omdat Hij zoveel onrecht doet en hoogmoedig is en niet zo rechtvaardig als zij. Van hen zegt Christus in Matth. 11: 19: "De goddelijke wijsheid wordt door haar eigen kinderen gerechtvaardigd", d.w.z. zij zijn rechtvaardiger en wijzer dan Ikzelf ben, dan Ik, Die de goddelijke wijsheid ben. Zoals Ik het doe deugt het niet, en door hen word Ik gekapitteld.

---

[572] Luther spreekt hier van "verwoesten"; elders spreekt hij van "verstrooien".

[573] Juist doordat zij zovele uitnemende kwaliteiten schijnen te hebben, heeft hun dwaling des te ernstiger gevolgen.

d) De geestelijk hovaardigen verstrooit God als Zijn ergste vijanden.

Dat zijn de giftigste en gevaarlijkste mensen op aarde; dat is een peilloos diepe, duivelse hoogmoed van het hart, waarmede niets te beginnen valt. Want zulke mensen luisteren niet; wat men zegt, achten zij niet op zichzelf van toepassing; het heeft, volgens hen, betrekking op de arme zondaar, die zulk een onderwijzing nodig heeft; zijzelf hebben het niet nodig. Johannes noemt hen adderengebroedsel (Luc. 3: 7), en Christus evenzo (Matth. 23: 33). Dit zijn de werkelijk schuldigen, omdat zij God niet vrezen; zij deugen slechts hiertoe, dat God hen in hun hoogmoed verstrooit. Want niemand vervolgt recht en waarheid méér dan zij, echter, zoals gezegd, terwille van God en de gerechtigheid. Daarom moeten zij aan deze zijde onder de drie vijanden van God[574] vooraan staan. Want de rijken zijn de minst gevaarlijke vijanden; veel meer onheil stichten de machtigen; maar deze geleerden overtreffen alles, omdat zij anderen tot navolging prikkelen. De rijken verdelgen de waarheid bij zichzelf, de machtigen verjagen ze bij anderen, maar de geleerden doven haar geheel uit, zoals ze is, en komen met iets anders voor de dag, de eigendunk van hun hart, zodat de waarheid er niet meer bovenop kan komen. Zoveel beter nu de waarheid, gelijk zij op zichzelf is, is dan de mensen, in wie zij woont, zoveel erger zijn de geleerden dan de machtigen en de rijken. O, God is hun, zoals 't ook behoort, bijzonder vijandig.

Het derde werk van God. *De vernedering van de in hoogheid gezetenen. Gods derde werk is Zijn gericht over de machthebbers.*

7a. ***Hij heeft de machtigen afgezet van hun tronen***[575]*.*

1. *De machthebbers, die onrecht doen, staan onder Gods toorn.*
a) De val van de machtigen komt overeen met de verwoesting van de wijzen.
Dit werk en de volgende zijn nu licht te begrijpen uit de twee voorafgaande; God gaat hier n.l. precies zo te werk als bij de ingebeelde wijzen. Hen doet Hij teniet in hun eigen overleggingen en gedachten; want daarop vertrouwen zij en daarmede bedrijven zij tegenover de godvrezenden hun hoogmoed: die moeten ongelijk hebben en hun gezindheid en recht worden verdoemd, zoals het dan doorgaans om het Woord van God geschiedt. Evenzo doet Hij het bewind en de heerschappij van de machtigen en groten te niet en zet Hij hen af; want op die heerschappij vertrouwen zij en daarmede vieren zij hun overmoed bot t.o.v. de ondergeschikten en de waarachtig ootmoedigen: zij moeten door hen schade, pijn, dood en allerlei soort kwaad worden berokkend. En gelijk Hij hen troost, die onrecht en schande moeten lijden terwille van hun recht, de waarheid en het Woord, zo troost Hij ook degenen, die schade en kwaad moeten lijden. En zoals Hij deze vertroost, zo verschrikt Hij de anderen. Ook dit echter moet in het geloof worden verstaan en afgewacht. Want Hij vernietigt de machtigen niet zo spoedig als zij het verdienen; Hij laat hen een poos begaan, totdat hun macht haar hoogste en uiterste punt bereikt heeft. Dan houdt God haar niet vast; zij is evenmin in staat om zichzelf vast te houden, en zo vergaat zij in zichzelf zonder rumoer of gewelddadige vernietiging. Maar dan komen de onderdrukten omhoog, óók zonder enig rumoer; want Gods kracht is in hen; die alleen houdt zich staande, wanneer gene is ingestort.

b) God vernietigt niet de macht, maar hen, die er misbruik van maken.

Merk evenwel op, dat Maria niet zegt (vers 52a), dat God de tronen verbreekt, maar: "Hij werpt de machtigen eruit". Zij zegt ook niet (v. 52b): "Hij laat de geringen in hun geringheid", maar: "Hij verheffen". Want zolang als de wereld staat moeten overheid, regering, macht en tronen blijven. Maar dat men ze op verkeerde en Gode vijandige wijze aanwendt, om de

---

[574] Jeremia 9: 23.
[575] Lucas 1: 52.

rechtvaardigen onrecht en geweld aan te doen, en dat men daarin behagen schept, er zich op laat voorstaan en ze niet in godsvrucht gebruikt tot Zijn lof en tot bescherming van de gerechtigheid, - dat gedoogt Hij niet lang. Zo weten wij uit alle geschiedenisboeken en uit eigen ondervinding, hoe God het ene rijk opricht en het andere omverwerpt, het ene vorstendom verheft en het andere onderdrukt, het ene volk vermeerdert en het andere uitroeit. Dat heeft Hij met Assyrië en Babylon, met de Perzen, Grieken en Romeinen gedaan, ofschoon dezen toch 't ervoor hielden, dat zij tot in eeuwigheid op hun troon zouden blijven zitten. Evenzo vernietigt Hij ook niet verstand, wijsheid en recht - want zal de wereld in stand blijven, dan zijn verstand, wijsheid en recht onontbeerlijk -, maar de hoogmoed en de hoogmoedigen, die zichzelf daarmee dienen, daarin behagen scheppen, God niet vrezen, de rechtvaardigen en het goddelijke recht daarmede vervolgen en aldus de schone gaven Gods tegen God misbruiken.

2. *De machthebbers zijn meestal op de hand van de wijzen en rijken.*

a) De 'besten" in de wereld leven in vijandschap tegen God. Nu gebeurt het met zaken, die met God in verband staan, dat waanwijzen en hovaardigen met hun inbeelding zich gewoonlijk aan de kant scharen van de machtigen en dezen tegen de waarheid ophitsen, zoals in Ps. 2: 2 staat: "De koningen der aarde zijn opgestaan, en de vorsten hebben zich verzameld tegen God en Zijn Gezalfde, enz.". Zo verzetten zich de wijzen, de machtigen, de rijken, d.w.z. de wereld met haar grootste en hoogste macht, tezamen tegen recht en waarheid. Daarom troost de Heilige Geest ze[576] door de mond van deze Moeder, om zich niet van de wijs te laten brengen noch verschrikken: Laat ze wijs, machtig, rijk zijn; het zal niet lang duren. Want gesteld eens, dat de heiligen en geleerden samen met de machtigen en heren voor het recht en de waarheid opkwamen, waar zou dan het onrecht blijven? Wie zou nog iets slechts moeten ondervinden? Maar zo is het niet; de geleerden, de heiligen, de machtigen, de groten, de rijken en het beste wat er in de wereld is kunnen niet anders dan tegen God strijden en het eigendom zijn van de duivel. In deze zin heet het in Hab 1: 16: "Zijn[577] spijs is smakelijk en uitgelezen", d.w.z. de boze geest is een lekkerbek en eet graag het allerbeste, het fijnste, het uitgelezenste, zoals een beer de honing.

b) Met al hun doen gaan zij het verderf tegemoet.

Daarom zijn de geleerden, de veinzende "heiligen", de grote heren en rijken lekkere beten voor de duivel; daarentegen, wat de wereld verwerpt verkiest God, gelijk Paulus in 1 Cor. 1: 28 zegt; Hij maakt, dat het minste deel van de wereld onder het beste[578] moet lijden; opdat duidelijk verstaan worde: niet in dat wat mensen, maar alleen in dat wat God vermag bestaat ons heil, zoals ook Paulus leert (1 Cor. 2: 5). Vandaar dat men zo terecht zegt: "De geleerden, de verkeerden"[579]. "Een vorst is een witte raaf in de hemel". "Hier rijk, daar arm"[580]. Immers de geleerden geven niet de hoogmoed van hun hart prijs, de machtigen niet hun gewelddaden, de rijken niet hun begeerte: zo loopt het uit op de ondergang.

Het vierde werk van God. *De verhoging van de nederigen. Gods vierde werk is de verheffing van de geringen.*

7b. ***En Hij heeft de nederigen verhoogd***[581]*.*

1. *De belofte geldt hun, die gaarne gering zijn.*

Onder "nederigen" moet men hier niet ootmoedigen verstaan, maar allen, die voor de wereld geen aanzien genieten en volkomen nietig zijn. Want dat is juist het woordje, dat

---

576 N.l. het recht en de waarheid.
577 De Latijnse tekst spreekt hier van de goddeloze.
578 Het is nu wel duidelijk in welke zin Luther dit woord hier opvat.
579 Spreekwoord.
580 Spreekwoord ontleend aan de gelijkenis van de rijke man en arme Lazarus.
581 Lucas 1: 52.

Maria boven (vers 48) met het oog op zichzelf bezigt: "Hij heeft de nietigheid van Zijn dienstmaagd aangezien". Evenwel zijn diegenen, die van harte gaarne zo nederig en nietig zijn en niet hoog zoeken te zijn, zeker tegelijk ook ootmoedig.

2. *De "verheffing" van de nederigen geschiedt op geestelijke wijze.*

Het "verheffen" moet nu niet zó worden opgevat, dat God hen op de zetels en op de plaatsen stelt van diegenen, die Hij heeft afgezet, evenmin als Hij de godvrezenden, wanneer Hij hun barmhartigheid bewijst op de plaats stelt van de hooggeleerden (d.w.z. de hovaardigen); nee, Hij geeft hun veel meer, zodat zij, in God en in de geest verheven, hier en ginds rechters zullen zijn over tronen, machten en krachten. Want zij weten meer dan alle geleerden en machtigen. Hoe dit nu toegaat is boven bij de bespreking van het eerste werk uiteengezet en behoeft niet herhaald te worden. Het is alles gezegd tot troost van de lijdenden en tot schrik van de dwingelanden; als wij maar zoveel geloof bezitten, dat wij het als waarheid aanvaarden.

Het vijfde en zesde werk van God. *De verzadiging van de hongerigen en het ledig laten van de rijken.*

8. ***Hongerigen heeft Hij met goederen verzadigd en rijken heeft Hij ledig gelaten***[582]*.*

1. *De belofte en de bedreiging hangen af van de houding t.o.v. het bezit.*
a) De belofte Gods geldt gewillig aanvaarde honger.

Gelijk boven reeds is gezegd moet men onder "nederigen" niet mensen verstaan, die in een onooglijke, verachte toestand verkeren, maar mensen, die zich gewillig daarin bevinden en dat ook wensen, in het bijzonder indien zij om Gods Woord en om het recht daarin gedreven zijn. Dienovereenkomstig zijn "hongerigen" ook niet zij, die weinig of geen voedsel bezitten, maar die zelf gaarne gebrek lijden, vooral wanneer zij door anderen met geweld om God en omwille van de waarheid daartoe worden gedwongen. Wat is lager, nietiger, behoeftiger dan de duivel en de verdoemden; voorts diegenen, die om hun wangedrag gemarteld en geworgd worden of de hongerdood moeten sterven, en tenslotte al diegenen, die tegen hun zin in nederige en behoeftige omstandigheden leven? En toch helpt hun dat niets, integendeel het vermeerdert en het vergroot slechts hun ellende. Over dezen spreekt de Moeder Gods niet, maar wel over hen die met God zijn verbonden en met wie God verbonden is, die in Hem geloven en op Hem vertrouwen.

b) De bedreiging treft slechts die rijken, die aan hun rijkdom verslaafd zijn.

Omgekeerd, wat deert het de heilige aartsvaderen, Abraham, Izaäk en Jacob, dat zij rijk waren? Wat deerde David zijn koningstroon, Daniël de macht, waarover hij in Babylonië de beschikking had? Wat deert het allen, dat zij in hoogheid gezeten zijn of grote rijkdom bezaten of nog bezitten, wanneer hun hart er niets om geeft noch er zijn geluk in zoekt? Salomo zegt in Spr. 16: 2: "God weegt de geesten", d.w.z. Hij oordeelt niet naar het uitwendig aanzien en de uiterlijke schijn: of zij rijk of arm, hoog of laag zijn, maar hoe zich de geest daarin gedraagt. Zulk een verscheidenheid van personen, rangen en standen moet op aarde in dit leven blijven bestaan; maar het is aan het hart niet geoorloofd eraan te hangen noch ervoor uit de weg te gaan: niet te hangen aan het hoge en rijke, noch uit de weg te gaan voor het lage en arme. Evenzo zegt ook Ps. 7: 10, 12: "God doorzoekt het hart en de nieren; daarom is Hij een rechtvaardige Rechter". Mensen echter oordelen naar hetgeen voor ogen is; daardoor vergissen zij zich zo vaak.

c) Ook deze beide werken Gods geschieden in het verborgene.

---

[582] Lucas 1: 53.

Deze werken geschieden evenals de bovengenoemde in stilte, zonder dat iemand tot het laatste toe er iets van gewaar wordt. Een rijk man bespeurt niet hoe volkomen leeg en ellendig hij is, tenzij dan dat hij sterft of op een andere wijze omkomt; dan ziet hij, hoe alles, al zijn bezit, niets is geweest. In deze zin heet het in Ps. 76: 6: "Zij zijn ontslapen d.w.z. gestorven; en toen bemerkte men, dat allen, die rijkdommen bezaten, lege handen hadden"[583]. De hongerigen aan de andere kant weten niet, hoe vol zij zijn, totdat het op sterven aangaat; dan ondervinden zij hoe waar het woord van Christus is: "Zalig zijn de hongerigen en dorstigen, want zij zullen verzadigd worden", en hoe waar hier (vers 53) de troostvolle verzekering is van de Moeder Gods: "Hongerigen heeft Hij met goederen vervuld".

2. ***De waarheid van de belofte en van de bedreiging wordt in het geloof beleefd.***

a) Het geloof ervaart Gods hulp in de nood, zoals de Schrift getuigt.

In ieder geval is het niet mogelijk, dat God iemand, die op Hem vertrouwt, lichamelijk van honger laat sterven; eerder zouden alle engelen moeten komen om hem te voeden. Elia werd door de raven gespijzigd (1 Kon. 17: 6) en met een handvol meel werd hij met de weduwe te Sarepta lange tijd gevoed (1 Kon. 17: 15 v.v.). God kan hen, die op Hem vertrouwen, niet verlaten; daarom spreekt David Ps. 37: 25: "Ik ben jong geweest en oud geworden en heb nog nooit een rechtvaardige verlaten gezien of zijn kinderen zoekende naar brood". "Rechtvaardig" echter is hij, die op God vertrouwt. Voorts Ps. 34: 11: "Rijken zijn behoeftig en hongerig gebleven; zij echter, die God zoeken, hebben geen gebrek aan enig goed". En de moeder van Samuel, Hanna, 1 Sam. 2: 5: "Zij, die tevoren verzadigd en vol waren, hebben zich moeten uitstrekken[584] om brood te verkrijgen, en de hongerigen zijn verzadigd geworden".

b) Het ongeloof zou voor de nood wel geheel en al bewaard willen blijven.

Het ellendige ongeloof veroorzaakt echter steeds, dat God zulke werken in ons niet kan verrichten, en wij ze niet kunnen ondervinden en verstaan. Wij willen verzadigd zijn en van alle dingen genoeg hebben, voordat de honger en de nooddruft komt en wij zorgen voor provisie met het oog op honger en nooddruft in de toekomst, zodat wij God en Zijn werken niet meer nodig hebben. Wat is dat voor een geloof, dat op God vertrouwt, zolang men voelt en weet, dat men zich met zijn eigen voorraad kan behelpen? Het ongeloof is de schuld, dat wij Gods Woord, de waarheid en het recht het onderspit zien delven en het onrecht triumferen en het zwijgen daarop toedoen, niet berispen, geen woord erover verliezen, 't niet keren, maar 't alles zijn gang laten gaan. Waarom? Omdat wij bang zijn, dat men ook ons aantast en ons arm maakt, zodat wij dan van honger zouden sterven en voor altijd vernederd worden. Dat wil toch feitelijk zeggen, dat wij tijdelijk goed hoger achten dan God en het in Zijn plaats tot een afgod maken. Maar dan maken wij ons onwaardig om deze vertroostende Godsbelofte te horen en te verstaan, dat Hij de nederigen verheft en de hogen vernedert, de armen vervult en de rijken ledig maakt; vandaar dat wij ook nooit tot kennis van Zijn werken komen, zonder welke er toch geen zaligheid bestaat, en aldus eeuwig verdoemd moeten worden, zoals Ps. 28: 5 zegt: "Zij hebben van de werken Gods geen kennis, verstaan ook de scheppingen Zijner handen niet. Daarom zult U ze verbreken en nooit meer oprichten". En dat is ook behoorlijk; want zij hechten geen geloof aan deze Zijn beloften, houden Hem voor een lichtvaardige, leugenachtige God en hebben niet de moed, op Zijn Woord iets te wagen of te ondernemen. Voor Zijn waarheid hebben zij niet het minste ontzag. Nochtans moeten wij het met Zijn woorden wagen en aandurven; want Maria zegt niet: "Hij heeft de verzadigden vervuld, de hooggeplaatsten verheven", maar "de hongerigen vervuld, de nederigen verheven".

---

[583] Luther volgt hier de Latijnse Bijbel. Later heeft hij dit vers anders vertaald.

[584] Eigenlijk staat er - ook in de Latijnse Bijbel -: "hebben zich moeten verhuren"; Luther's vertaling blijft hier duister.

c) Gods hulp veronderstelt de aanwezigheid van de nood.

U moet midden in de honger en de nooddruft terecht zijn gekomen en ondervinden, wat honger en nooddruft betekenen, zó, dat enigerlei voorraad en hulp bij u of de mensen ontbreken, maar alleen bij God voorhanden is; want het werk moet steeds uitsluitend een zaak van God zijn, als iets, dat aan ieder ander onmogelijk is. Evenzo mag u niet maar slechts aan vernedering denken en erover spreken, nee, u moet erin terecht komen, er middenin zitten, bij niemand meer hulp vinden, zodat God alleen hier wat doen kan; of voor 't minst moet u ingeval het zover metterdaad niet komt, daarnaar verlangen en er niet bang voor zijn. Daartoe zijn wij Christenen en bezitten het evangelie, dat de duivel en de mensen niet kunnen verdragen, opdat wij erdoor tot nooddruft en vernedering komen en aldus God ook in ons tot Zijn werken komen kan. Ga zelf maar eens na: zou Hij u willen verzadigen, vóórdat u honger hebt, of verhogen, vóórdat u vernederd zoudt zijn, dan zou Hij Zich alleen als een kunstenmaker aanstellen en dat wat Hij voorgaf zou Hij niet kunnen doen, en Zijn werken zouden niets dan een bespotting zijn, terwijl toch in Ps. 111: 7 geschreven staat: "Zijn werken zijn waarheid en ernst". Zou Hij voorts al dadelijk gaan werken, wanneer uw nooddruft en vernedering pas in het beginstadium zich bevinden, of te hulp komen, wanneer uw nooddruft en vernedering nog klein zijn, dan zouden de werken te gering zijn voor Gods macht en majesteit, waarvan toch Ps. 111: 2 zegt: "Gods werken zijn groot en uitgezocht naar al Zijn begeren"[585].

d) Omgekeerd onderstelt Gods gericht over de rijken de rijkdom.

Let op het tegendeel: Zou Hij de hooggeplaatsten ten val brengen, eer zij hooggeplaatst en rijk waren geworden, hoe zou Hij dat moeten doen? Eerst moeten zij zó geheel hoog op en tot rijkdom komen, dat het hunzelf en iedereen zo toeschijnt, ja in wezen ook zo is, dat niemand hen ten val kan brengen en niemand hen kan tegenhouden; zij moeten zeker van hun zaak worden en zeggen, zoals Jesaja 47: 8 van hen en van Babylon zegt: "Hoor toe, gij die in weelde leeft en zo gerust zit en in uw hart spreekt: Hier ben ik en niemand kan mij iets maken; ik ben er zeker van, dat ik nooit weduwe of kinderloos (d.w.z. zonder sterkte en bijstand) zal zijn: maar die beide zullen u overkomen, schielijk, op één dag, enz.". Dan is God in staat in hen Zijn werk te verrichten. Aldus liet Hij toe, dat Farao zich boven de kinderen Israels verhief en hen onderdrukte, zoals in Ex. 9: 16 God Zelf van hem zegt: "Daartoe heb Ik u verheven, opdat Ik aan u Mijn daden zou tonen en Mijn lof daardoor verkondigd worde, zo ver de wereld is"[586]. En van zulke voorbeelden is de Bijbel vol; hij leert immers niets anders dan Gods werk en Woord, en verwerpt het werk en het woord van de mensen.

3. *De belofte en de bedreiging geldt alle aards bezit.*

a) "Hongerig" en "verzadigd" betekent gebrek en overvloed aan alle tijdelijk goed.

Zie, een sterke troost is daarin gelegen, dat niet een mens, maar God Zelf de hongerigen niet slechts iets geeft, maar ze vervult en "verzadigt". Bovendien zegt Maria: "met goederen"; d.w.z. dit vervullen veroorzaakt geen schade, maar is nuttig en heilzaam, zodat het lichaam en ziel alle krachten ten goede komt. Maar dit wijst er ook op, dat zij tevoren van alle goederen verstoken en vol van allerhande gebrek zijn. Want, gelijk boven is gezegd, onder "rijkdom" moeten hier allerlei soort tijdelijke goederen, die voorzien in lichamelijke behoefte, mede worden verstaan, waardoor ook de ziel blijmoedig wordt. Dienovereenkomstig betekent aan de andere kant "honger" niet slechts gebrek aan voedingsmiddelen, maar aan alle tijdelijke goederen. Tenslotte kan een mens desnoods alles missen behalve voedsel: daarom zijn bijna alle goederen er voor het onderhoud; ook al zou men kunnen leven zonder kleding, woning, geld, goed en mensenhulp, buiten voedsel kan niemand het stellen. Bijgevolg rekent de Schrift hier het tijdelijke goed tot

[585] Naar de Vulgata.
[586] Naar de Vulgata.

datgene, wat men het allernoodzakelijkst behoeft en gebruikt en het allerminst missen kan en noemt zij eveneens daarom de gierigaards en hen, die op vergankelijke dingen belust zijn, "dienaren van de buik" (Rom. 16: 18), en noemt Paulus de buik hun god (Phil. 3: 19).

b) Deze belofte en bedreiging boeit of verschrikt in zeer sterke mate.

Hoe zou iemand nu krachtiger en troostrijker tot vrijwillig hongerlijden en arm zijn kunnen opwekken dan de Moeder Gods in zulke voortreffelijke woorden, volgens welke God alle hongerigen met goederen wil vervullen? Degene, die door deze woorden en door zulk een verering en lof van de armoede niet opgewekt wordt, is zeker zo ongelovig en goddeloos als een heiden. Hoe zou men aan de andere kant de rijkdom sterker kunnen veroordelen en de rijken ontzaglijker schrik kunnen inboezemen dan hierdoor, dat God hen ledig laat? O, hoe zijn het beide grote en geweldige dingen, hetzij dat God iemand vervult, hetzij dat God hem verlaat: Wat is het dan voor een schepsel ten enen male onmogelijk, om daar raad te schaffen en te helpen: Een mens schrikt, wanneer hij hoort, dat zijn vader de hand van hem aftrekt of dat hij de gunst van zijn meester heeft verloren, en wij hooggeplaatsten en rijken schrikken niet, wanneer wij horen, dat God ons aan ons lot overlaat, ja dat niet alleen, maar ook dreigt ons ten val te brengen, te vernederen en arm te maken. Omgekeerd geeft het vreugde, wanneer onze vader welgezind is en onze meester goedgunstig is, en menigeen vertrouwt er zo op, dat hij lijf en goed er voor vergeet. En nu bezitten wij zulk een goddelijke belofte, zulk een sterke troost, en wij kunnen ze niet eens gebruiken noch ervan genieten, noch er dankbaar voor zijn noch ons daarover verheugen: O, ellendig ongeloof, hoe bent u ongevoelig als een stok en dor als een steen; dat u voor zulke geweldige dingen niet ontvankelijk bent!

Hiermede moge over de zes werken Gods voldoende zijn gezegd.

ZESDE DEEL

Lofprijzing van Gods grootste werk: de menswording van Christus.

I. Gods belofte is genade voor het Israël, dat Hem dient.

9. *Hij heeft Israël, Zijn dienaar, aangenomen, nadat Hij gedacht heeft aan Zijn barmhartigheid*[587].
Inleiding: *Maria weet zich dienares van het ware Israël.*

Na over de werken van God aan haar en aan alle mensen gesproken te hebben, komt Maria terug op het eerste begin, en eindigt het "Magnificat" met het grootste werk van al Gods werken, n.l. de menswording van de Zoon van God. En zij belijdt hier onomwonden, dat zij dienstmaagd en dienares van de ganse wereld is, wanneer zij belijdt, dat dit werk, dat in haar is volbracht, niet alleen haar, maar geheel Israël[588] ten goede is geschied. Maar zij splitst Israël in twee delen en houdt zich slechts bij dat deel, dat God dient; niemand echter dient God dan hij, die Hem zijn God laat zijn en Hem Zijn werken in zich laat doen, waarvan boven sprake was.

1. *Wat 't ware Israël is komt tot uiting in de aard van de godsdienst.*

a) Een godsdienstoefening in de kerk is nog geen godsdienst. Tegenwoordig - zover is men gekomen - gebruikt men en vat men het woordje "godsdienst" helaas wel in een geheel andere betekenis op, zodat hij, die het hoort, helemaal niet aan zulke werken denkt, maar

[587] Luc. 1: 54.
[588] Luther denkt hierbij niet alleen aan het Oudtestamentische Godsvolk, maar ook aan de Christenheid als erfgename van de beloften aan Israël. Zowel bij de ene als bij de andere groep dient onderscheiden te worden tussen een "vleselijk" en een "geestelijk" Israël.

aan klokgelui, aan wat in de kerken is van steen en hout, aan het wierookvat, aan het flikkeren van de kaarsen, aan het gebler in de kerken[589], aan het goud, de zijde en de edelgesteenten van de koormantels en misgewaden, aan de kelken en monstransen[590], aan de orgels en de beelden, aan de processie en de kerkgang, en, wat het belangrijkste is, aan hetprevelen en tellen van paternosters. Zover is het helaas met de dienst van God gekomen, ofschoon God daar niets van weten wil en wij niets dan dit weten; dagelijks zingen wij het "Magnificat" met luide stem en uitbundige Praal, en toch zwijgen wij de juiste toon en de juiste betekenis ervan hoe langer hoe meer dood.

b) Waarachtige godsdienst is alleen dáár aanwezig, waar men Gods werken leert en beleeft.

Maar de tekst staat vast. Indien wij deze werken van God niet leren en ons niet laten welgevallen, dan is er ook geen waarachtige godsdienst, geen Israël, geen genade, geen barmhartigheid, geen God, ook al zouden wij ons tot het uiterste inspannen met zang en spel, en al zouden wij al het goed van de wereld aan nieuwe stichtingen besteden. God heeft daarvan niets bevolen; daarom schept Hij er ook ongetwijfeld volstrekt geen behagen in. Aan een zodanig Israël nu, dat God dient, daaraan komt de menswording van Christus ten goede; dat is Zijn eigen, geliefd volk, terwille waarvan Hij ook mens is geworden, om het uit de macht van de duivel, van de zonde, van de dood en van de hel te verlossen en het naar de vrijheid, tot de gerechtigheid, het eeuwige leven en de zaligheid te brengen. Dat is het "aannemen", waarvan hier Maria zingt. In deze zin zegt Paulus in Titus 2:14, dat Christus zich voor ons gegeven heeft, opdat Hij Zich een volk tot erfgenaam en eigendom zou reinigen. En Petrus schrijft (1 Petr. 2: 9): "Gij zijt het heilig volk, het volk, dat God Zelf verworven heeft, een koninklijk priesterdom, enz. ".

2. *Het ware Israël ontvangt de barmhartigheid van God.*

a) Christus' belofte is vrije genade, geen vrucht van verdienste.

Dat zijn de schatten van de goddelijke, ondoorgrondelijke barmhartigheid, die wij niet door verdienste, maar louter uit genade hebben ontvangen. Daarom zegt Maria: "Hij heeft gedacht aan Zijn barmhartigheid"; zij zegt niet: "Hij heeft gedacht aan onze verdienste en waardigheid". Wij waren behoeftig, maar volkomen onwaardig. Daarin bestaat nu Zijn roem en Zijn eer en daarbij moet onze roem en onze zelfverheffing, verstommen. Niets heeft Hij "aangezien", dat Hem had kunnen bewegen, voor ons barmhartig te zijn. Maar deze naam "de Barmhartige", wilde Hij bekend maken. Waarom zegt Maria echter, dat Hij aan Zijn barmhartigheid heeft "gedacht" en niet, dat Hij haar heeft "aangezien"? Wel, omdat Hij haar had beloofd, zoals het volgende vers (v. 55) zegt. Nu heeft Hij er lang mee gedraald, haar te schenken, zodat het de schijn had, als had Hij haar vergeten, gelijk het immers met al Zijn werken de schijn heeft, als vergat Hij ons. Maar toen Hij (in Christus) verscheen, toen bleek, dat Hij haar niet vergeten had, maar onafgebroken aan de vervulling had gedacht.

b) De belofte geldt het geestelijk Israël, de gelovigen.

Intussen valt het niet te ontkennen, dat met het woordje "Israël" uitsluitend de Joden bedoeld zijn[591] en niet wij heidenen[592]. Echter waren de eerstgenoemden niet van Hem gediend; nochtans heeft Hij enigen van hen uitverkoren, de naam "Israël" tot zijn recht laten komen en voortaan een geestelijk Israël gesticht. Dit werd in Gen. 32: 25 v.v. aanschouwelijk voorgesteld, toen de aartsvader Jacob met de engel worstelde en deze hem

---

[589] Luther heeft hier vooral het altaar- en koorgezang op het oog, dat de leken, doordat het in het Latijn werd gezongen, niet konden volgen. Vergel. Amos 5: 23.
[590] Bij het opdragen van de mis bevindt de wijn zich in kostbare kelken. De monstrans is een vaatwerk van goud of zilver, waarin de gewijde hostie wordt tentoongesteld.
[591] N.l. door Maria.
[592] D.w.z. wij, wier voorvaderen heidenen en geen Joden waren. Luther leidt ten onrechte de naam Israël af van sar = vorst, heer, en el = God. De juiste etymologie is die van sarah =strijden en el = God. Israël betekent dus feitelijk "strijder Gods". Zie iets verder in de tekst.

verlamde in de heup. Dit betekende, dat zijn nakomelingen zich voortaan niet op hun natuurlijke geboorte mochten beroemen, zoals de Joden doen. Daar kreeg hij ook de naam Israël, die hij in het vervolg zou dragen, als een aartsvader, die niet slechts, als Jacob, de vader van lichamelijke, maar ook, als Israël, de vader van geestelijke kinderen zou moeten zijn. Dat is ook de zin van het woordje "Israël", dat betekent "een Heere Gods"[593]. Dat is een zeer verheven en heilige naam, die het wonder onderstelt, dat een mens door de goddelijke genade als het ware macht kreeg over God, zodat God doet, wat de mens verlangt. Op deze wijze is, zoals wij zien, voor Christus de Christenheid zo met God verbonden als een bruid met haar bruidegom, zodat de bruid recht en macht heeft over het lichaam van de bruidegom en over alles, wat hij bezit. Dat alles geschiedt door het geloof; daarin doet de mens wat God wil, en aan de andere kant God wat de mens wil. Zo is dus Israël een mens, die aan God gelijk is en over God macht heeft, die in God, met God en door God een heer is, om alle dingen te doen en te vermogen[594].

II. Gods belofte schenkt Christus aan een zondige wereld.

10. ***Gelijk Hij gesproken heeft tot onze vaderen, Abraham en zijn zaad in eeuwig-heid***[595]
.

1. *De belofte Gods aan Abraham oordeelt en begenadigt de wereld.*

a) De belofte geschiedde uit genade en sluit elke verdienste uit.

Daar is het uit met alle verdienste en alle aanmatiging en is de loutere genade en barmhartigheid van God omhoog geheven; want God heeft hen, die van Israël zijn, niet om hun verdienste aangenomen, maar alleen uit hoofde van Zijn eigen belofte. Uit louter genade heeft Hij het vast beloofd, uit louter genade heeft Hij het ook vervuld. Daarom getuigt Paulus in Galat. 3: 17 v. v. , dat God vierhonderd jaar vóórdat Hij Mozes de wet gaf, aan Abraham een stellige belofte heeft geschonken, opdat niemand zou kunnen roemen of zeggen, dat hij deze genade en toezegging door de wet of door wetswerken verdiend of verworven heeft. Juist deze belofte prijst en verheft hier de Moeder Gods ook boven alles en brengt dit werk van de menswording van God geheel in verband met de goddelijke, genadige, onverdiende toezeggingen, die Hij aan Abraham heeft gedaan. De belofte van God aan Abraham vinden wij voornamelijk in Gen. 12: 3 en 22: 18; maar ook elders wordt op vele plaatsen er naar verwezen. Zij luidt als volgt: "Ik heb bij Mijzelf gezworen: in uw zaad zullen alle geslachten (of volken) der aarde gezegend worden". Deze woorden van God worden door Paulus en alle profeten, zoals ook betaamt, geëerbiedigd. Want door deze woorden zijn Abraham en al zijn nakomelingen gered en gezaligd, en ook wij moeten nog allen daarin zalig worden; immers hierin is Christus besloten en wordt Hij beloofd als de Heiland van de ganse wereld. En dat is de "schoot van Abraham" (Luc. 16: 22), waarin allen, die vóór de geboorte van Christus zalig geworden zijn, in veiligheid zijn gebracht, en zonder deze woorden is geen mens zalig geworden, ook al had hij alle goede werken verricht. Dit willen wij nader beschouwen.

b) De belofte toont ons, dat de wereld buiten Christus staat onder de vloek.

Allereerst volgt uit deze woorden van God, dat de gehele wereld buiten Christus in zonden en verdoemenis ligt en met al haar doen en laten is vervloekt. Want wanneer God zegt, niet dat "enige", maar dat "alle" volkeren in Abraham's zaad gezegend zullen worden, dan zal er

---

[593] Zie, dat wil "Israël" zeggen. Want "sar" betekent "heer", "vorst"; el betekent God; voeg het samen, dan krijgt men in het Hebreeuws "Israël". Zo'n Israël begeert God; toen Jacob met de engel had geworsteld en het had gewonnen, sprak deze naar aanleiding hiervan tot hem (Gen. 32: 29): "Gij zult Israël heten; want als gij sterk zijt tegenover God, dan zult gij ook sterk zijn tegenover de mensen". Veel is hiervan te zeggen, want dat "Israël" is een bijzonder hoog mysterie.

[594] Vergl. Luther's beroemde woorden uit het geschrift van 1520: "Over de vrijheid van een Christenmens": "Een Christen is een vrij heer over alle dingen en niemands onderdaan (in het geloof); een Christen is een dienstbare knecht aller dingen en ieders onderdaan (in de liefde)".

[595] Luc. 1: 55. Opmerkelijk is het, dat Luther de afzonderlijke verzen anders citeert dan het gehele "Magnificat".

zonder dit zaad van Abraham onder geen enkel van de volkeren zegen zijn. Wat had God nodig, meteen zo grote ernst en een zo dure eed zegen te beloven, indien reeds zegen en niet louter vloek voorhanden was geweest? Uit deze uitspraak hebben de profeten verstrekkende gevolgtrekkingen gemaakt, n.l. dat alle mensen boos, nietswaardig, leugenachtig, vals, blind, kortom zonder God zijn, zodat het in de Schrift geen grote eer is, mens te heten. Want voor God geldt deze naam even zoveel als voor de wereld iemand, die een leugenaar en bedrieger wordt genoemd; zo volkomen is de mens door Adam's val verdorven, dat de vloek hem is aangeboren, ja zelfs zijn natuur en wezen wordt.

c) De belofte eist, dat Christus Gods Zoon en mensenzoon is. Ten tweede volgt daaruit, dat dit zaad van Abraham niet langs natuurlijke weg uit man en vrouw geboren mocht worden; want deze soort geboorte is vervloekt en draagt slechts vervloekte vrucht, gelijk zo even werd gezegd. Zou nu in dit zaad van Abraham de gehele wereld van deze vloek verlost en daardoor gezegend worden, zoals de woorden en de eed van God luiden, zo diende het zaad tevoren reeds gezegend te zijn: het mocht door deze vloek noch aangeraakt noch besmet zijn, maar moest louter zegen, vol van genade en waarheid zijn. Wanneer nu God, Die niet liegen kan, verzekert en zweert, dat het een natuurlijk zaad van Abraham zal zijn, d.w.z. een echt, natuurlijk kind, uit zijn vlees en bloed voortgesproten, dan moet dit zaad aan de andere kant een waarachtig, natuurlijk mens zijn van het vlees en bloed van Abraham. Zo staat dus het een tegenover het ander: werkelijk vlees en bloed van Abraham, en toch niet uit man en vrouw langs de natuurlijke weg geboren; want daarom bezigt God het woord "uw zaad" en niet het woord "uw kind", opdat het vooral duidelijk zou zijn en vast zou staan, dat het inderdaad van hem zou moeten afstammen, zoals met "zaad" het geval is; een "kind" kan immers best, zoals men weet, aangenomen zijn. Wie vindt hier een middenweg, waarbij Gods Woord en eed zijn kracht behoudt en zulke tegenstrijdige dingen tot elkander zijn gebracht?

d) Deze belofte vervulde God in de maagdelijke geboorte van Christus.

God Zelf heeft het gedaan. Hij kan wat Hij belooft ook in vervulling doen gaan, ofschoon niemand het kan begrijpen, voordat het geschiedt. Daarom eisen Zijn Woord en werk geen verstandelijke overwegingen, maar een spontaan en oprecht geloof. Zie, hoe Hij deze twee zaken tot overeenstemming heeft gebracht: voor Abraham schept Hij het zaad, als een echte zoon van één van zijn vrouwelijke nakomelingen, van een reine maagd, Maria, door de Heilige Geest, zonder medewerking van een man. Geen natuurlijke geboorte en ontvangenis, met de daaraan verbonden vloek, is hier aanwezig; deze vloek heeft dit zaad niet kunnen aantasten; en toch is het echte zaad van Abraham hier even waarachtig aanwezig als in alle andere kinderen van Abraham. Zie, dat is het gezegende zaad van Abraham, waarin de gehele wereld van haar vloek wordt bevrijd. Want hem, die in dit zaad gelooft, het aanroept, het belijdt en er vast aan verbonden blijft, die is alle vloek vergeven en alle zegen gegeven, naar luid van de woorden en de eed van God: "In uw zaad zullen alle volkeren der aarde gezegend worden", d.w.z. alles wat gezegend zal worden moet en zal door dit zaad en op geen andere wijze gezegend worden. Zie, dat is het zaad van Abraham, dat niet uit één van zijn zonen - waarnaar de Joden altijd hebben uitgezien en waarop zij hebben gewacht - maar alleen uit zijn enige dochter Maria is geboren.

2 ***In de menswording van Christus wordt Gods heilsplan met de wereld verwezenlijkt.***

a) Christus geboorte is de vervulling van het Oude en de grondslag van het Nieuwe Testament.

Dat bedoelt nu hier (v. 54 v.v.) de lieve moeder van dit "zaad", wanneer zij zegt, dat God Israël heeft aangenomen naar Zijn belofte, die Hij aan Abraham gegeven heeft, aan hem en al zijn zaad. Zij zag wel, dat de belofte in haar was vervuld, daarom zegt zij, dat het nu volbracht is, dat Hij Israël heeft aangenomen, Zijn Woord gestand heeft gedaan, uitsluitend omdat Hij aan Zijn barmhartigheid gedachtig is geweest. Hier zien wij de grond van het evangelie en bemerken, waarom de ganse verkondiging en prediking daarin op geloof aan

Christus en de schoot van Abraham[596] aansturen; daarnevens bestaat er immers geen uitweg en geen hulp, waar dit geloof niet is, waardoor het gezegende zaad wordt aanvaard. Inderdaad: de ganse Bijbel staat en valt met deze eed van God; alles in de Bijbel heeft Christus tot middelpunt. Voorts zien wij, dat alle vaderen in het Oude Testament evenals alle heilige profeten hetzelfde geloof en hetzelfde evangelie hebben bezeten, dat wij bezitten, gelijk Paulus zegt in 1 Cor. 10: 1 v.v.; want zij allen hebben zich in vast vertrouwen aan deze eed van God gehouden en zijn in Abrahams schoot gebleven en aldus gered; met dien verstande, dat zij geloofden in het toekomstige en belóófde zaad, terwijl wij geloven in het zaad, dat verschenen en geschonken is. Het is echter alles één waarheid van belofte, gelijk ook één geloof, één Geest, één Christus, één Heere (Ef. 4: 5), heden gelijk in vroeger tijd en in eeuwigheid, zoals Paulus zegt in Hebr. 13: 8[597].

b) De wet werkt kennis van de zonde en verlangen naar Christus.

Dat echter later aan de Joden de wet is gegeven, komt met deze belofte niet overeen; het is daarom geschied, opdat zij bij het licht van de wet hun met vloek beladen natuur des te beter zouden leren kennen en des te vuriger en sterker zouden verlangen naar de zegen van dit beloofde zaad. Daarmede hebben zij iets vóór gehad op de heidenen van de gehele wereld. Maar dit voordeel hebben zij in een nadeel verkeerd, doordat zij zich ertoe zetten, de wet in eigen kracht te volbrengen, inplaats van daaruit hun armoede en vervloeking te leren kennen; daarmede hebben zij de deur voor zichzelf dichtgedaan, zodat het zaad voorbij is moeten gaan, en zij volharden daar nog bij, ***God geve, niet lang.*** Amen.

En dat is de strijd van alle profeten met de Joden geweest. Want de profeten begrepen de bedoeling wel van de wet, n.l. dat men daardoor onze gevloekte natuur zou leren kennen en Christus aanroepen; derhalve verwierpen zij alle "goede" werken en het "goede" leven van de Joden, omdat het zich niet in deze richting bewoog. Zo werden die dan toornig op hen en doodden hen, omdat zij van godsdienst, goede werken en een goed leven afkerig waren. Aldus gedragen zich immers nog altijd de huichelaars en de heiligen, die aan de genade geen deel hebben, Hierover zou veel te zeggen zijn.

c) De eeuwige belofte is voor de Joden bestemd ondanks hun ongeloof.

Wanneer Maria echter zegt: "zijn zaad in eeuwigheid", dan moet "eeuwigheid" in deze zin worden opgevat, dat die genade bij het geslacht van Abraham, dus van de Joden, van die tijd af alle eeuwen door zal duren tot op de jongste dag. Want hoewel de grote massa van de Joden verstokt is, zijn er toch nog steeds - hoe weinig ook in aantal -, die zich tot Christus bekeren en aan Hem geloven: want deze belofte[598] van God liegt niet, wanneer zij verzekert, dat aan Abraham en zijn zaad de belofte is geschonken niet voor één jaar, niet voor duizend jaar, maar "in saecula"[599], d.w.z. van de ene mensheidseeuw op de andere, zonder ophouden.

d) Door Gods vrije genade kregen de heidenen deel aan Christus.

Daarom moeten wij de Joden niet onvriendelijk bejegenen, want er zijn onder hen nog toekomstige Christenen, en dagelijks komen erbij. Bovendien bezitten alleen zij, en niet wij heidenen zo'n belofte, dat er onder het nakroost van Abraham altijd Christenen zullen zijn, die het gezegende zaad erkennen; wat ons aangaat, wij zijn uitsluitend aangewezen op het welbehagen van God, die ons geen nadrukkelijke belofte geschonken heeft, van welke men niet weet, hoe en wanneer zij vervuld zal worden[600]. Wanneer wij Christelijk leven en de Israëlieten met zachtmoedigheid tot Christus brengen, dan is dit wel de juiste methode[601].

---

[596] Zie blz. 86.
[597] Toen Luther het "Magnificat" schreef (1521) beschouwde hij Paulus nog als schrijver van de Hebreeënbrief ; in 1522 oordeelde hij, blijkens zijn voorrede op de Hebreeënbrief, reeds anders.
[598] De nieuwe belofte van God, die hierin gelegen is, dat Maria (vers 55) de oude toezegging aan Abraham aanduidt als geldende "tot in eeuwigheid".
[599] Zo luidt het slot van vers 55 in de Vulgata; letterlijk tot in (alle) eeuwen.
[600] Luther doelt hier op de "heidenen", aan wie God Zich niet door een bepaalde belofte gebonden heeft; slechts uit genade krijgen wij deel aan de aan Israël geschonken toezegging. Vergl. Rom. 11.

Wie zou Christen willen worden, als hij Christenen zo onchristelijk met medemensen ziet omgaan? Dit moet alzo niet zijn, waarde Christenen; men zegge hun op vriendelijke wijze de waarheid; willen zij niet, laat ze dan hun gang gaan. Hoevele Christenen zijn er niet, die Christus niet achten, naar Zijn woorden niet luisteren, die erger dan heidenen en Joden zijn: en dezen laten zii niettemin met vrede, vallen hun zelfs te voet en bidden hen straks aan als een afgod.

Hierbij laten wij het voor ditmaal en smeken God om een juist verstaan van dit "Magnificat", opdat het niet alleen lichte en spreke, maar brande en leve in lichaam en ziel. Dat verlene Christus ons door de voorbede en de wil van Zijn lieve moeder Maria. Amen.

Aan het slot kom ik wederom tot Uw Vorstelijke Genade, Genadige Heer, en verzoek Uw Vorstelijke Genade mij mijn vermetelheid ten goede te houden.

Want ofschoon het mij wel bekend is, dat de jeugd van Uw Vorstelijke Genade rijk is aan goede onderwijzing en vermaning, kan ik toch niet afzien van wat de U verschuldigde onderdanigheid en trouw, bovendien nog de zorg van mijn geweten voor Uw welzijn mij voorschrijven. Want wij allen hopen, dat God het in de toekomst door Zijn genade en goedertierenheid zo beschikt, dat de regering in Saksen in Uw Vorstelijke Genade's hand zal komen, hetgeen dan een schone en kostelijke zaak is, zo het wel gelukt, daarentegen gevaarlijk en treurig, zo het slecht uitvalt. Wij moeten in alle dingen het beste hopen en bidden, maar niettemin vrezen en op het ergste bedacht zijn.

Uw Vorstelijke Genade moge hieraan denken, dat God in de gehele Schrift geen enkele heidense koning of vorst ooit lof heeft waardig gekeurd, zo lang als de wereld bestaan heeft, maar hen altijd meer heeft laten straffen. Dat is voor alle overheden een belangrijk, schrikaanjagend voorbeeld. Daarenboven heeft Hij onder het volk Israël, dat toch Zijn eigen volk was, eveneens geen koning ooit lofwaardig en onstraffelijk bevonden. Tenslotte, onder het volk Juda, dat toch het voornaamste deel van het gehele menselijk geslacht is geweest, dat God boven allen verheven en bemind heeft, zijn nochtans weinige, en niet meer dan zes koningen geprezen.

En wat betreft de aller-tederste loot, de dierbaarste vorst David, die in de wereldlijke heerschappij achter zich en naast zich geen gelijke heeft gehad of nagelaten, hoewel hij, vervuld van godsvrucht en wijsheid, bij alles wat hij deed uitsluitend op Gods bevel, niet naar eigen inzicht, te werk ging, toch struikelde hij vele malen. Vandaar dan ook dat de Schrift, aangezien zij op zijn regering geen aanmerking kon maken en toch moest vertellen van de ramp, die door David over het volk gekomen is, niet David, maar het volk de schuld gaf en zei, dat God toornig op het volk was geweest en David, de heilige man, door de duivel had laten bewegen, om het volk te tellen, tengevolge waarvan zeventig duizend man aan de pest moesten sterven (2 Sam. 24: 1).

Dit alles heeft God zo beschikt, om de overheid schrik in te boezemen en in vreze te houden en haar te vermanen met het oog op de gevaren, waaraan zij bloot staat. Want het grote bezit, de grote eer, de grote macht, de grote gunst, daarenboven de vleiers, zonder welke geen heerser zijn kan, liggen vlak bij het hart van een vorst en bestormen het tot hovaardij, tot vergeten van God, tot onverschilligheid t.o.v. het volk en het algemeen belang, tot wellust, tot misdaad, tot vermetelheid, tot ledigheid, kortom, tot allerlei onrecht en ondeugd, zodat voorzeker geen slot noch stad zo hevig belegerd en bestormd kan worden. Wie zich niet zulk een voorbeeld voor ogen stelt, en zich de vreze Gods laat zijn tot een deugdelijke muur en omwalling, hoe zal hij standhouden? Want wanneer een heer en

---

[601] De manier, waarop de Joden in de Middeleeuwen behandeld werden, was inderdaad geen aanbeveling voor het Christelijk geloof en maakte de weinige geneigdheid van de Joden om Christen te worden verklaarbaar. Is 't nu veel beter?
Een even welwillende houding t.o.v. de Joden komt tot uiting in Luther's geschrift van 1526: "Dat Jezus Christus een geboren Jood is geweest". Later wordt Luther in zijn beoordeling van het Jodendom van zijn dagen scherper, vanwege hun onbekeerlijkheid.

overheid zijn volk niet liefheeft en (niet) alleen hierop bedacht is, niet of het hemzèlf goed gaat, maar hoe hij zijn volk vooruit kan helpen, dan is het reeds met hem gedaan en leidt de stand, waarin hij als overheid geplaatst is, slechts tot ondergang van zijn ziel, en zal het hem niets baten, al zou hij, om dat te verhoeden, grote instellingen, kloosters, altaren en wat dies meer zij stichten. God zal voor zijn stand en ambt rekenschap van hem eisen, en op niets anders letten.

Daarom, mijn genadige Heer en vorst, beveel ik Uw Vorstelijke Genade het "Magnificat" aan, in het bijzonder het vijfde en zesde vers, dat het middelpunt vormt; ik bid en vermaan Uw Vorstelijke Genade om Uw leven lang voor geen ding op aarde, ja zelfs niet voor de hel, zo te vrezen als voor datgene wat hier de Moeder Gods noemt "mens cordis sui", (de hovaardij). Dat is de grootste, meest nabij zijnde, machtigste, schadelijkste vijand van alle mensen, in het bijzonder van de overheden, zijnde verstand, zelfingenomenheid of eigendunk, waaruit alle overleggingen en heerschappij moeten voortvloeien; en Uw Vorstelijke Genade kan daar niet tegen beveiligd zijn, indien zij niet altijd daarop verdacht is en in de vreze Gods Hem alleen volgt. Ik bedoel niet Uw Vorstelijke Genade's inzicht alleen, maar ook dat van al degenen, die met U beraden; niets mag veracht worden, maar ook mag op niets vertrouwd worden. Hoe dan?

Ook dit, dat Uw Vorstelijke Genade het gebed niet overlate aan monniken en priesters, zonder het zelf te doen, zoals tegenwoordig de ellendige gewoonte heerst, om op het gebed van andere mensen te bouwen en te vertrouwen, met nalaten van het eigen gebed; Uw Vorstelijke Genade moge veeleer vrij en blij moed vatten en de verlegenheid afleggen, zelf in het hart of in de binnenkamer met God spreken en Hem open de sleutels in de hand geven en met een beroep op Zijn eigen gebod tot Hem naderen, op deze wijze: Zie, mijn God en Vader, dit is Uw werk en gebod, dat ik geboren en geschapen ben, om in deze stand te regeren; dat kan immers niemand loochenen, en U Zelf erkent het ook. Ik moge waardig of onwaardig zijn, toch ben ik er, zoals U en iedereen ziet; geef mij daarom, mijn Heere en Vader, dat ik Uw volk moge besturen tot Uw lof en tot hun welzijn. Laat mij niet mijn verstand volgen, maar wees U mijn verstand, enz.

Met zulk een gezindheid gebeure er wat er gebeurt, in Gods Naam. Hoe zulk een gebed en gemoedsgesteldheid God behaagt, toont Hij Zelf bij Salomo, die ook zo'n gebed deed, dat ik hierbij heb vertaald, opdat Uw Vorstelijke Genade het tot een voorbeeld van deze prediking tenslotte beware en het een troostrijk vertrouwen wekke op Gods genade; dat beide dus bestendigd blijven, godsvrucht en barmhartigheid, zoals het vijfde vers zingt. Hiermede beveel ik mij aan Uw Vorstelijke Genade met de bede, dat God Uw regering zegenen moge. Amen.

TOELICHTING LOFZANG VAN MARIA

Indien men boven deze verklaring van Maria's lofzang een opschrift zou wensen te plaatsen, dan zou er gegronde reden zijn om als titel te kiezen: "Luther als zielzorger". Want in dit geschrift treedt vóór alles de pastor, de zieleherder op, die met zijn arbeid aan bepaalde praktische behoeften tegemoet wil komen. Luther's kommentaar op het "Magnificat" biedt ongetwijfeld kundige, zakelijke exegese; maar hij geeft méér dan dat: hij probeert de lezer te laten zien, hoe Gods "wijze van doen" is in deze wereld; hoe God anders handelt dan ons goed toeschijnt of ons wenselijk voorkomt; hoe God de nederigen verhoogt en de hovaardigen vernedert. Hij tracht met name de onmisbaarheid van het geloof in het licht te stellen. Want alleen in en door het geloof worden Gods werken gekend; door het geloof aanschouwt men wat anders verborgen bleef; door het geloof moet men aan God vasthouden, ook dan, wanneer het tegendeel het geval schijnt van wat Maria getuigt: "Machtigen ontzet Hij uit hun heerschappij en verhoogt nederigen en geringen".

Inderdaad wilde de hervormer zich in 't bijzonder van zijn taak van zielzorger kwijten, toen hij in november van het jaar 1520 zich zette tot het schrijven van deze verklaring. Tot zijn

werk bestond evenwel nog een speciale aanleiding. Een schoon relief krijgt het bovenstaande geschrift, wanneer men bij het lezen ervan bedenkt, dat het in de eerste plaats bestemd was voor hertog Johan Frederik van Saksen, de latere keurvorst, en dat het mede de bedoeling had een soort van "regentenspiegel" te zijn. Johan Frederik had, kort nadat de bul "Exsurge Domfine" van 15 juni 1520, die een volstrekte veroordeling bevatte van de leer en het optreden van Luther, bekend was geworden, bij zijn oom Frederik de Wijze de belangen van de hervormer bepleit en diens zaak verdedigd. Luther was hem daarvoor hoogst dankbaar. Als bewijs van erkentelijkheid beloofde Luther hem een verklaring aan te bieden van de lofzang van Maria. In de opdracht aan Johan Frederik drukt hij zijn leedwezen erover uit, dat hij de vorst zo lang heeft moeten laten wachten, maar hij wijst erop, dat zijn tegenpartijders hem bij zijn arbeid voortdurend hebben belemmerd. Indien men zich herinnert, dat de tijd, waarin dit geschrift is ontstaan, tot de meest bewogen perioden van Luther's leven, misschien wel van de ganse kerkgeschiedenis behoort, zal men beseffen, dat deze verontschuldiging meer is dan een goedkope uitvlucht.

Eerst de rust van het Wartburgverblijf stelde de hervormer in de gelegenheid, om het in Wittenberg begonnen werk te voltooien. Begin juni was het geschrift reeds voor de pers gereed. Intussen duurde het nog tot het najaar, alvorens het in druk verscheen.

Wat, gelijk in andere pennevruchten van Luther, ook in zijn verklaring van het "Magnificat" ons treft, is de grote vrijmoedigheid, waarmede hij zijn inzichten t.o.v. de taak en de roeping van de vorsten te kennen geeft. Wanneer hij, in het bijzonder bij de behandeling van het vijfde en zesde vers, nader op die roeping ingaat, dan schroomt hij niet, wat in zijn ogen verkeerd is met name te noemen en fouten, waaraan overheden zich niet zelden schuldig maken, openlijk aan de kaak te stellen. Men kan zich niet onttrekken aan de gedachte, dat Luther's uiteenzettingen voor onze tijd niets van hun waarde hebben verloren. Geen ogenblik geeft de hervormer toe aan de gevaarlijke zucht, om bij de vorst, tot wie hij zich wendt, in het gevlei te komen; al lezende verbaast men er zich schier over, dat het onderhavige geschrift speciaal tot een aanstaand keurvorst is gericht, zó radicaal rekent Luther met alle menselijke grootheid af, zó beslist stelt de hervormer Maria's geesteshouding als noodzakelijk ook voor de koningen van de aarde in het licht.

Van een Mariolatrie is in dit geschrift natuurlijk geen sprake. Aan het slot van het "Magnificat" doet Luther weliswaar een beroep op Maria's voorbede, maar daarmede verheft hij de Moeder des Heeren niet boven andere gelovigen; immers gelijk wij aan een levend mede-Christen kunnen vragen om voor ons te bidden, zo ook aan een lid van de triumferende kerk. Met nadruk wijst Luther een verering van Maria af, zoals hij die bij het R. Katholicisme gevonden had. Het zou juist, naar Luther meent, tegen de geest van de "heilige Maagd", gelijk deze in haar lofzang tot uiting komt, indruisen, indien zij tot een soort van heilsmiddelares tussen Christus en de gelovige werd gepromoveerd. Men doet haar onrecht, indien men haar zèlf verhoogt om de genade, die haar ten deel is gevallen, in plaats van God, Die haar deze genade geschonken heeft. "Maria wil niet, dat u tot háar komt, maar wel door haar tot God".

Het gaat tenslotte om God, en God alleen. Niet aan Zijn goederen en Zijn gaven mag men hangen, maar uitsluitend aan Hemzelf. Gods grootste werk is, dat Hij Zich met de mensen in hun nietigheid heeft ingelaten, gelijk de komst van Jezus Christus bewijst. Eerst wanneer men voor Zijn barmhartigheid en goedheid oog heeft gekregen, ontdekt men Gods overige werken, waarvan er zes verschillende worden genoemd.

De taal, waarin het "Magnificat" geschreven is, vertoont nog niet overal het krachtige, dat Luther's latere geschriften kenmerkt; evenals in zijn "Sermon von goten Werken" is de stijl enigszins omslachtig en onbeholpen en staat hij nog onder de invloed van de Latijnse syntaxis. Opmerkelijk is naast de beslistheid, waarmede de hervormer zijn gevoelens weergeeft, - een beslistheid, die ons laat zien, hoe Luther's overtuiging tot volle rijpheid was gekomen -, de zelfbeheersing, waardoor men slechts zelden uitdrukkingen zal tegenkomen, die de tegenstander kunnen kwetsen. In latere publicaties is Luther in zijn aanvallen heftiger.

Het is een echt evangelisch-reformatorisch geluid, dat ons in Luther's verklaring van het "Magnificat" tegenklinkt. Zo behoort dit geschrift tot de parels van de 16e-eeuwse godsdienstige literatuur en bezit het, gelijk gezegd, in meer dan één opzicht ook voor onze tijd bijzondere betekenis.

Aan deze onze vertaling is in hoofdzaak de Duitse tekst van de Calwer uitgave van 1932 ten grondslag gelegd.

13. GELIJK LOON

Luthers uitleg van de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard

Vertaald en toegelicht door Drs. K. Exalto[602]

Inleiding

I. *De inhoud van Luthers prediking over de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard; preken uitgesproken in het jaar:*

1. 1517
2. 1521
3. 1523
4. 1524
5. 1525
6. 1526
7. 1528
8. 1529
9. 1534
10. 1537
11. 1544

Vb. *Luthers exegese van de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard en de daarin behandelde thema's*

A. LUTHERS EXEGESE

1. Afwijzing van de interpretatie der patres
2. Zondag-Septuagesima
3. Interpretatiemoeilijkheden
4. Rechtvaardigheid
5. Heilshistorische interpretatie
6. De toepassing

B. DE THEMA'S

1. Hoogmoed en ootmoed
2. Wet en Evangelie
3. De verkiezing
4. Twee rijken
5. Geloof en werken
6. Verdienste of genade

Vc. *Evaluatie*

Verantwoording

---

[602] Uitgave: Willem de Zwijgerstichting . WILLEM DE ZWIJGERSTICHTING APELDOORN - 1983

Druk: Buijten & Schipperheijn

INLEIDING

Luther, de Duitse hervormer, is een man van veelzijdige bekwaamheden geweest. Hij was rijk begaafd naar hoofd en hart. Niet zonder reden heeft men al meermalen hem geniaal genoemd. Op allerlei terreinen heeft hij zijn kwaliteiten getoond. Hij was een bekwaam hoogleraar, aanvankelijk in de filosofie, later in de theologie. Hij was een Hervormer, en zelfs de eerste in de rij der zestiende-eeuwse Hervormers van de kerk. Hij liet zijn stem horen in de sociale en politieke kwesties van zijn tijd. Hij was een Bijbelvertaler, die als zodanig onvergankelijk werk heeft geleverd. Hij was een dichter. Hij was een musicus. En hij was ook een prediker.

Wanneer wij dat laatste even apart nemen, dus dat hij ook een prediker is geweest, dan mogen wij zeggen dat hij ook in deze hoedanigheid, niet minder dan in zijn andere, zojuist genoemde hoedanigheden, een man van veel betekenis is geweest. Dat was hij voor de stad waarin hij werkzaam was en het grootste deel van zijn leven heeft doorgebracht, Wittenberg, maar ook voor andere steden waar hij preekte, en zelfs voor heel Duitsland. Luthers preken werden door leerlingen opgeschreven, daarna uitgegeven en allerwege gelezen. Soms werkte hij zelf een door hem gehouden preek uit tot een Sermoen. Op die wijze zijn enkele van zijn belangrijkste geschriften ontstaan.

Tot op de dag van vandaag zijn meer dan 2000 van Luthers preken bewaard gebleven. Zij vullen met elkaar heel wat forse delen van de zogenaamde *Weimarer Ausgabe* van Luthers werken, die nu pas, na ongeveer 100 jaar, voltooid is.

Reeds zijn Luthers preken een paar maal object van onderzoek geweest. Wij denken nu vooral aan de studies van Gerhard Ebeling, Heinrich Heintze en Ulrich Nembach. Luthers preken bieden ongeveer evenveel stof tot onderzoek als zijn Bijbelcommentaren, die ons bewaard bleven in de vorm van collegedictaten; al moeten wij toegeven dat over het algemeen gesproken aan deze commentaren in het Lutheronderzoek heel wat meer aandacht is geschonken dan aan Luthers preken.

Nu is dat ook wel te begrijpen. In zijn preken sprak Luther voor de gemeente; in de eerste tijd ook wel voor zijn medebroeders, de monniken van het Zwarte klooster te Wittenberg. Luther liet zich dan gáán. Hij moge een schets voor zich gehad hebben, meer was het in elk geval niet. Zijn preken waren, vanzelfsprekend, populair. Ja, voor Luthers preken geldt dat zelfs in hoge mate. Al het gekunstelde ontbreekt erin. Aan bepaalde homiletische regels heeft Luther, indien hij ze al gekend heeft, zich weinig laten gelegen liggen. Vandaar dat het zo moeilijk is om aan Luthers eigen preekwerk een homiletiek te ontlenen. Niet dat Luther voor zijn homiletische arbeid niet enige algemene beginselen erop nagehouden heeft; dat heeft hij gewis, en hij heeft ze ook in praktijk gebracht, maar zij waren materieel, niet formeel van aard.

Met Luthers colleges, waaruit zijn Bijbelcommentaren zijn ontstaan, is dit alles heel anders geweest. Als theologisch hoogleraar bedreef hij wetenschappelijke arbeid, naar de eisen die zijn tijd daaraan stelde. Hij stond daarin voor studenten. Hij behandelde hele Bijbelboeken aan één stuk. Hij bereidde zich op zijn colleges nauwgezet voor. Hij gaf daarin het beste wat hij als docent te bieden had. Geen wonder dus, dat in het Lutheronderzoek steeds deze colleges de hoofdaandacht hebben gehad.

En toch zijn voor onze kennis van Luther, en voor onze kennis van zijn theologische inzichten, zijn preken niet te versmaden. Dezelfde thema's die hij in zijn colleges behandelde, zien wij in zijn preken terugkeren. En omdat zoveel van zijn preekwerk is bewaard gebleven, zien wij ze herhaaldelijk terugkeren. En dan vaak in een andere belichting dan elders. Luther was er namelijk de man niet naar om steeds, met dezelfde bewoordingen, zichzelf te repeteren. Daarvoor was hij te levendig, te bewegelijk, te dynamisch, en ook te origineel. Natuurlijk waren herhalingen ook door hem niet steeds te vermijden; temeer niet omdat hij vaak - wat straks aan de orde komt - over dezelfde tekst preekte. Maar toch valt op hoe Luther, ook in zijn preken voor de gemeente, met veel

variatie de thema's van zijn geloofsinzicht, men kan ook zeggen van zijn theologie, heeft behandeld.

Wij hebben bovendien in Luthers preken, als wij ze vergelijken met zijn commentaren, een waardevolle aanvulling in die zin, dat zij meest nieuwtestamentische teksten behandelen, terwijl zijn colleges bijna alle gewijd zijn geweest aan oudtestamentische Bijbelboeken. Hadden wij Luthers preken niet, dan zouden wij veel missen, dan zouden wij veel minder weten van zijn inzicht in het Nieuwe Testament en het daarin verhaalde. Dan had nooit kunnen verschijnen, wat nu wèl het geval is, een vijfdelig werk onder de titel Luthers *Evangelien-auslegung.* Dit werk steunt namelijk bijna geheel op Luthers preekwerk!

Luther heeft zich in zijn prediking gehouden aan het in die tijd gangbare pericopenstelsel. Volgens dit stelsel stond het voor de predikanten vast wat zij op elke zondagmorgen van het kerkelijk jaar te preken hadden. Voor elke zondag was een pericoop voorgeschreven. Luther heeft weleens kritiek op dit stelsel uitgebracht, maar heeft zich er toch aan gehouden.

Als gevolg hiervan beschikken wij vaak over een hele reeks van preken van Luther over een en dezelfde pericoop. Er zijn pericopen waarover wel 10 of nog meer preken van Luther bewaard bleven. Hierdoor zijn wij in staat ons wel een zeer goed beeld te vormen van de wijze waarop Luther deze pericoop verstaan heeft.

In het geheel van het zojuist genoemde pericopenstelsel nemen de teksten uit de Evangeliën een aanzienlijke plaats in. Wij denken nu aan de verhalen rond de heilsfeiten die wij gedenken op de kerst-, de paas- en de pinksterdagen. Aan elke van deze feiten heeft Luther, aan de hand van de voorgeschreven pericopen, in zijn prediking, veel aandacht geschonken. Vooral Luthers kerstpreken bieden rijke en boeiende stof. Maar Luther heeft ook herhaaldelijk over allerlei andere verhalen gepreekt, als bijvoorbeeld de geschiedenis van de hoofdman over honderd (Mattheüs 8), de jongeling te Nafin (Lukas 7) en de Kananese vrouw (Mattheus 15). En niet alleen over historische stoffen uit de Evangeliën preekte hij, ook over diverse gelijkenissen van Jezus. Wij noemen: de gelijkenis van het zaad in de akker; die van de onrechtvaardige rentmeester; die van de barmhartige Samaritaan, die van de farizeeër en de tollenaar.

En ook over de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard; een gelijkenis die men vindt in Mattheüs 20:1-16.

In dit boekje willen wij ons bezighouden met Luthers prediking over deze laatstgenoemde gelijkenis.

Wij hadden vanzelfsprekend ook een ándere gelijkenis kunnen nemen. Maar om bepaalde redenen kozen wij voor deze. Het is in elk geval een gelijkenis die Luther ertoe uitgelokt heeft om aan de gemeente duidelijk te maken wat voor hem het hart van het Evangelie was. De hoofdthema's van zijn preken zijn ook in de preken over deze gelijkenis verwoord. Geloof en werken, wet en Evangelie en zoveel andere dingen meer, vindt men in deze preken helder en soms zelfs tamelijk breedvoerig uiteengezet.

Wij treffen het dat wij kunnen beschikken over een flink aantal preken van Luther over deze gelijkenis. In het totaal 2 postilles en 9 preken. Zij stammen bovendien uit verschillende perioden van Luthers leven. De oudste uit 1517, de laatste uit 1544.

Het verschil tussen postilles en preken is niet groot. *Postilles* zijn door Luther eigenhandig geschreven preken. Zij zijn dus in hoge mate authentiek. Luther schreef zijn postilles om daar andere predikers van het Evangelie mee te dienen. Hij wilde er hen preekstof mee aanreiken. Zij werden echter ook al spoedig door niet-predikanten tot stichting gelezen. En er zijn predikers geweest die, tegen de bedoeling van de auteur in, deze preken in de eredienst voorlazen en op deze manier het zich dus wel wat al te gemakkelijk maakten.

De preken die van Luther bewaard zijn gebleven zijn, omdat zij door anderen werden opgeschreven, niet altijd geheel volledig. En er bestaan vaak van een en dezelfde preek diverse versies. De ene versie vult de andere dan aan.

Wij willen in het eerste hoofdstuk van dit boekje een beknopte weergave bieden van de door Luther over deze perikoop (de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard) gehouden preken. Zo krijgen de lezers een indruk van het geheel. In het tweede hoofdstuk gaan wij na, hoe Luther met de gelijkenis als zodanig is omgegaan, en gaan wij verder aantonen en ontleden wat Luther in deze preken over diverse thema's gezegd heeft. In een laatste hoofdstuk willen wij komen tot een beknopte evaluatie. Met het geheel hopen wij duidelijk te maken wat Luthers boodschap is geweest in deze preken. Want als één ding vaststaat, dan is het dit: Luther had een boodschap!

I. **DE INHOUD VAN LUTHERS PREDIKING OVER DE GELIJKENIS VAN DE ARBEIDERS IN DE WIJNGAARD**

De volgorde waarin wij Luthers preken en postilles over de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard willen behandelen is de chronologische. Wij kozen voor deze methode omdat zij ons de gelegenheid biedt om in te gaan op eventuele wijzigingen, verschuivingen of ontwikkelingen in Luthers verstaan van deze gelijkenis. Heeft Luther in een bepaalde preek ongeveer dezelfde dingen gezegd als in een voorafgaande, dan volstaan wij met een korte aanduiding, om nodeloze herhalingen te voorkomen. Boven elke paragraaf zetten wij het jaartal van de preek. Daarmee wordt ook in het vervolg van dit boekje de bedoelde preek steeds aangeduid. Hetzelfde geldt van de postilles.

1. 1517.

De eerste ons bewaard gebleven preek van Luther over ons onderwerp dateert van 1517. Luther vervulde toen nog maar sinds kort, ongeveer 5 jaar, het predikambt. In 1512 was hij predikant geworden. De preek is van 8 februari 1517. In het begin van de preek geeft Luther enige zakelijke informatie. Tot recht verstaan van de perikoop licht hij zijn hoorders in omtrent de Joodse dagindeling. Wanneer het bij ons 6 uur is in de morgen, begon bij de Joden de dag. Het derde uur bij de Joden is dus wat bij ons 9 uur is in de morgen. Het elfde uur bij hen, is bij ons 5 uur in de namiddag.

Vervolgens vestigt Luther er reeds nu de aandacht van zijn hoorders op, wat hij later ook steeds gedaan heeft, dat wij in de gelijkenis alleen van de werkers van het eerste uur lezen, dat zij met de heer van de wijngaard een huurcontract gesloten hebben. Hun loon stond vast. De afspraak was dat zij aan het einde van de dag een penning zouden ontvangen voor hun arbeid.

In deze arbeiders ziet Luther het beeld van de mensen die God dienen alleen om loon. Dat wil zeggen, zegt Luther, zij dienen God om zichzélf. Het gaat hen om hun stoffelijk welzijn, om de temporalia, het tijdelijke. Hun dienen van God is niet van harte, niet vrijwillig. En daarom moeitevol en zwaar. Zij zouden het eigenlijk veel liever niet doen; maar zij voelen zich gedwongen door hun begeerte naar loon, dus door hun hebzucht. Zij vormen met elkaar een wettisch volk. Luther denkt hierbij, zoals hij zegt, onder andere aan de Joden. Maar toch niet alleen aan hen, dat zullen wij later horen.

Over de tweede groep arbeiders die gehuurd werd, de mannen van het derde uur, die dus om 9 uur onze tijd in de wijngaard gingen, lezen wij in de gelijkenis dat zij slechts een belofte hebben ontvangen. De heer van de wijngaard zei: *Ik zal u geven wat billijk is.* In deze arbeiders ziet Luther een beeld van de mensen die wat meer vertrouwen op God hebben dan de eerstgenoemden. Zij wagen het op de belofte Gods. En toch: Ook zij zoeken God en dienen Hem om gewin. Alleen, zij bepalen niet zelf het loon, maar leggen dat in Gods hand; op dit punt steken zij gunstig af de arbeiders van het eerste uur. Niettemin: zij zijn loondienaren (mercenarii).

Wat betreft de derde en vierde groep arbeiders, die op het zesde en negende uur de wijngaard ingingen, zij gingen zonder enige vaste afspraak. Over loon is door de heer van de wijngaard met hen niet gesproken. En toch kan Luther ook hen evenmin als hun voorgangers, positief beoordelen. Zij hebben, zegt hij, gewerkt op bevel! Er was bij hen niet de minste lust tot werken, zij misten de ware bereidheid. Slechts node hebben zij een 'heer' aanvaard.

Pas de vijfde, ofwel laatste groep arbeiders krijgt Luthers lof. Met een duidelijke zinspeling op Jezus' eigen woorden aan het slot van de gelijkenis*: 'Want velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren'* -, zegt Luther: Dit is het uitverkoren geslacht. Ziehier Gods ware dienaren. Hij zegt ook: *Zij verdienden het loon.*

Deze laatste uitspraak vereist wel enige toelichting. Wij mogen haar niet opvatten in deze zin, dat er voor Luther sprake zou hebben kunnen zijn van een écht verdienen en van een loon in de gebruikelijke betekenis. Maar wij hebben hier te maken met een verschijnsel dat bij de jonge Luther heel gewoon was. De woorden uit het traditionele taalgebruik nam hij over, maar hij legde er een nieuwe zin en betekenis in. De wijn van zijn nieuw inzicht goot hij in de oude vaten van de traditionele kerktaal. Pas op wat langere termijn heeft Luther ook die oude kerktaal laten vallen, en sprak hij dus niet meer van 'verdiensten' en 'loon', en keerde hij zich zelfs tegen dit taalgebruik.

Maar van een écht verdienen was ook al in het begin van 1517 bij hem geen sprake meer. Daarvoor koos Luther te duidelijk positie al in die tijd, en ook in deze preek, tegen de 'loondienaren'.

Ten aanzien van deze laatste groep, de werkers van het elfde uur, zegt Luther: 0 hoe graag wilden zij werken! Zij zeiden: Och, dat iemand ons wilde huren, en dat wij toch waardig bevonden werden om in de wijngaard te mogen werken. Er was bij hen dus een hoge mate van gewilligheid. Loondienaren werken onwillig, deze arbeiders werkten gewillig en graag.

Luther ziet in deze laatste groep arbeiders ook een toonbeeld van ootmoed, en nederigheid. Hij gebruikt hiervoor het Latijnse woord *humilitas,* dat vooral in zijn vroege theologie zulk een belangrijke rol heeft gespeeld. Eindeloos vaak komt men in zijn vroege preken, en ook in andere geschriften uit de eerste periode van zijn theologische werkzaamheid, tegen de tegenstelling tussen de humilitas enerzijds en de supetbia, de hoogmoed anderzijds. Voor superbia noemt hij ook weleens de arrogantia, een Latijns woord waarin duidelijk ons woord 'arrogantie' is te herkennen.

Wat voor Luther het kenmerk is geweest van al die, overigens, verschillende groepen arbeiders, die in de wijngaard aantraden, hetzij op het eerste, hetzij op het derde, hetzij op het zesde, hetzij op het negende uur, was hun *superbia,* hun hoogmoed. Zij kwam tot uitdrukking vooral aan het einde van de dag, toen het uur van uitbetaling was aangebroken, en er gemurmureerd werd omdat de heer van de wijngaard aan allen hetzelfde loon uitbetaalde, ook aan hen die maar één uur in de wijngaard gewerkt hadden. Allen waren zij, zoals hier blijkt, loondienaren. Allen hebben zij gewerkt, omdat het móest, op bevel, of op contract. En dus niet gewillig, maar onwillig; niet gaarne, maar ongaarne. Allen hebben zichzelf gehouden voor arbeiders die hun loon waardig waren. Allen waren zij trots op hun prestaties. Dat alles brengt Luther onder bij de superbia, de hoogmoed.

Daartegenover is volgens hem het kenmerk van de laatste groep, de werkers van het elfde uur geweest hun humilitas. Bij hen viel geen enkel woord over loon. Luther veronderstelt zelfs (al staat het niet in de tekst), dat zij nog meer gedaan hebben dan hun bevolen was. Zij waren een en al gewilligheid. Zij hebben betreurd dat nog niemand hen geroepen had. Zo graag wilden zij werken. En aan het einde van de dag maakten zij nergens aanspraak op, zij lieten alles over aan de goedheid van de heer van de wijngaard.

Luther roept dan uit: *Zie, hoe bij hen één uur van vrije en gewillige dienst in humilitas meer heeft uitgericht dan een hele dag van hebzuchtige en onwillige dienst in superbia!*

Wij merken hierbij op: Luthers theologie blijkt in deze preek nog niet volgroeid te zijn. Het geloof staat nog niet centraal. De plaats die later het geloof bij hem zal innemen, wordt in dit stadium ingenomen door de humilitas. Die humilitas draagt echter al enige karaktertrekken van het geloof, terwijl omgekeerd later het geloof bij Luther bepaald niet zonder humilitas zal zijn.

Na nu op deze wijze een eerste schets te hebben gegeven van zijn interpretatie van de gelijkenis, komt Luther vervolgens tot een nadere uitwerking.

Hij zegt: De verschillende soorten van arbeiders zijn er in de kerk steeds. En dan stelt hij scherp tegenover elkaar de 'eersten' en de 'laatsten'.

- Tot de 'eersten' rekent hij nu vooral de clerici, de priesters. Hij verwijt hen dat zij loondienaren zijn. Van zulke priesters, zegt hij, is de hele wereld heden vol.
- Ook voor de tweede groep arbeiders uit de gelijkenis, de mannen van het derde uur, weet hij een groep van eigen tijdgenoten aan te wijzen. Hij ziet in hen de bedelmonniken (mendicantes). Zij werken wel niet voor een bepaald, vastgesteld loon, zij hebben immers gekozen voor de vrijwillige armoede, maar zij werken wel voor een óribepaald loon. Luther zal hier niet zozeer aan tijdelijk loon als wel aan geestelijke beloningen hebben gedacht.
- De derde en vierde groep arbeiders uit de gelijkenis, de werkers van het zesde en negende uur kan Luther wat moeilijker in eigen tijd situeren. Zij treden voor hem veel onbepaalder aan de dag. Hij spreekt over hen die werken om 'ijdele eer' en over hen die tegen hun zin en wil toch dagelijks bezig zijn in de 'mysteria Christi' (de geheimenissen van Christus), waarmee hij ongetwijfeld de sacramenten op het oog heeft gehad.

Het is duidelijk dat Luther in al deze vier soorten arbeiders géestelijken, en dus niet leken, op het oog heeft gehad. Zijn kritiek was gericht op de geestelijken.

Tenslotte stelt hij de 'laatsten' aan de orde, de werkers van het elfde uur. Deze 'laatsten' zijn, naar Christus' woord, de 'eersten'. Hun loopbaan is kort, zegt Luther, en toch behalen zij de krans. Hun preken en werken in de dienst van God is uit liefde.

Wat in dit alles opvalt is, dat Luther zo vrijmoedig de gegevens van zijn tekst op eigen omstandigheden, op personen en situaties van eigen tijd heeft toegepast. Hij noemt immers priesters en bedelmonniken, en ziet in hen de eerste twee groepen arbeiders in de gelijkenis. En deze wijze van omgaan met de gegevens van de Schrift, vindt men niet alleen in deze preek van Luther. Zij is een kenmerk geweest en gebleven van heel zijn prediking. Soms krijgt men zelfs de indruk dat Luther bepaalde eigentijdse figuren en omstandigheden in de Bijbeltekst die hij behandelde in-gelezen heeft. Dan wordt de exegese mede bepaald door wat Luther in eigen tijd om zich heen zag. Wij zullen hem niet mogen verwijten, dat hij de tekst van daaruit steeds geweld heeft aangedaan; hij heeft eerlijke exegese bedreven. Maar die was toch ook niet zo louter objectief dat eigen levenservaring er niet in mee resoneerde. De diepere oorzaak hiervan heeft gelegen in het feit, dat voor Luther de Heilige Schrift niet maar een boek was met talloze verhalen uit het verleden, maar het Woord Gods dat functioneerde ook in het heden. Bovendien, hij zag dat in feite zich altijd en overal hetzelfde voordoet. De superbia is niet slechts beperkt tot een bepaalde groep mensen, maar zij is de houding van de zondige en verdorven mens wanneer en waar die ook leeft. En de hurnilitas is een gave Gods die evenmin aan tijd en plaats gebonden is. Zo konden voor Luther in zijn exegese de eeuwen als het ware wegvallen. Een uiterlijke blijk daarvan is het feit dat hij zijn tekst vaak uitlegt in de tegenwoordige tijd.

Luther heeft in zijn uitleg, hier in deze preek, maar ook elders, soms openlijk soms verborgen kritiek geleverd op de wijze waarop de oudkerkelijke en middeleeuwse schrijvers, de patres (vaderen) deze gelijkenis hadden uitgelegd. Zij hebben ons, zegt hij, geleid in diepe doolhoven; wij willen die laten rusten, en wij willen uit deze gelijkenis tenslotte slechts

een lering (doctrina) trekken, en dat is deze, dat ons hier, evenals in heel de Schrift, de humilitas alleen wordt aanbevolen! Op deze nederigheid komt het aan!

Wat is hét kwaad geweest van de 'eersten'?

Dat zij hoogmoedigen (superbi) waren. Dat is de reden waarom zij, nadat zij door de heer van de wijngaard geroepen waren, omdat hij hen wilde uitbetalen, gemurmureerd hebben. Zij namen in hun hoogmoed het hun heer kwalijk dat hij de andere arbeiders die veel korter gewerkt hadden, of zelfs maar één uur, en die de hitte van de dag niet hadden behoeven te dragen, aan hen gelijk maakte, door aan allen hetzelfde loon uit te betalen, te weten één penning. Ziehier, zegt Luther, wat een kenmerk is van alle ware werkheiligen (iustitiarii). Zij kennen Gods genade niet. Zij menen dat hetgeen door hen gedaan is hun verdienste bij God is. Zij willen niet beoordeeld worden als anderen, zij willen niet Gods genade, zij verwerpen zijn goedheid; zij willen alleen maar beoordeeld worden naar hetgeen door hen gepresteerd is. Ten aanzien van anderen, aan wie God zijn goedheid betoont hebben zij een 'scheel oog', dat wil zeggen: hun oog is boos, zij zien die anderen met nijd aan. Vandaar dat de heer van de wijngaard tegen hen heeft kunnen zeggen: *Is uw oog boos, omdat Ik goed ben?*

O mens, zo roept Luther aan het einde van de preek uit: *Waarom zijt ge nog hoogmoedig; wat gaat het u aan, over wie God zich ontfermt, en aan wie en hoeveel Hij anderen omniet schenkt. Laat zijn heilige en rechtvaardige wil u genoeg zijn. Verhef u toch niet tegen God!*

Overzien wij deze preek, dan bespeuren wij daarin nog veel wat thuishoort in de denkwijze van de jónge Luther. Als wij straks andere preken van hem besproken hebben zal dat nog duidelijker zijn dan nu. En toch mogen wij constateren, dat al in deze preek, een der oudste preken van Luther die ons bewaard zijn gebleven, enkele grondlijnen te vinden zijn die later steeds zullen terugkeren. Reeds nu stelt Luther, zij het nog niet in alle klaarheid, de genade tegenover de werken. Het is immers het vertrouwen op de werken dat de 'eersten' maakt tot dé 'laatsten'. De superbia, de hoogmoed, brengt ten val, de nederigen worden verhoogd.

2. 1527

Bijna 4 jaar later, op 27 januari 1521, hield Luther over de perikoop die ons hier bezighoudt, opnieuw een preek die ons bewaard is gebleven. Zij werd gehouden in het klooster, dus voor de monniken, niet voor de gemeente.

Hier blijkt voor het eerst dat Luther in het verstaan van de gelijkenis bepaalde moeilijkheden heeft gehad. Wat de strekking van de gelijkenis betreft, die stond voor hem vast; maar ten aanzien van de uitleg der onderdelen had hij zijn aarzelingen. De arbeiders, zegt hij, zijn geroepen op verschillende uren, maar ik kan niet met zekerheid zeggen wat dat alles beduidt en op wie het achtereenvolgens betrekking heeft. En toch heeft Luther zich van deze stof niet willen ontdoen. Hij heeft een uitleg gegeven die hijzelf voor de beste hield.

De wijngaard, zegt hij, is *een beeld van de christelijke kerk.* En onder de arbeiders moeten verstaan worden de predikers. In de wijngaard hebben vijf soorten van arbeiders hun werk gedaan. Alleen met de eerste groep, die al vroeg in de morgen gehuurd werd, sloot de heer van de wijngaard een overeenkomst. Tegen degenen die daarna kwamen, op het derde, het zesde, het negende en het elfde uur, zei hij alleen *dat hij hen geven zou wat billijk is*.

En dan gaat Luther deze gegevens invullen. Onder de werkers van het eerste uur verstaat hij de mensen die geleefd hebben ten tijde van Mozes. Heeft niet God met Mozes een verbond gemaakt? Gaf Hij niet aan Mozes zijn wet? Noach, Abraham en anderen, vóór Mozes, hadden alleen maar de belofte. Zij hadden, aldus Luther, geen wet nodig, zij werden geleerd door de Heilige Geest. Maar tegen Mozes zei God*: Ik zal u geven een land vloeiende van melk en honing* (Exodus 3, 8). Dat was de 'penning'. God beloofde Mozes en het volk aardse goederen: het land Kanaän en overvloed. Hield Israël zich aan de wet, dan zouden ze het land Kanaän erven en welvaart genieten. Luther ontkent niet dat daarmee tegelijk aan Israël ook geestelijke goederen werden beloofd, een geestelijk vaderland,

geestelijke vreugde en het eeuwige leven, maar dan onder het beeld van een aards land en aardse zegeningen. Hiermee zijn dus getypeerd de werkers van het eerste uur.

Maar hoe zit het met de werkers van het derde, het zesde en het negende uur? Zij beduiden, zegt Luther, de tempora prophetarum, dat wil zeggen: *de tijden der profeten.* Na Mozes kwamen de profeten. Zij horen allen thuis in de tijd van het Oude Testament. God zond steeds opnieuw profeten. Op verschillende tijden betraden zij de wijngaard. En zij hebben zwaar werk moeten verrichten en lang moeten werken. Maar hoe vruchteloos was hun arbeid. Het was de tijd van de wet.

Toen kwam Christus, de tijd van het Nieuwe Testament. Het was het elfde uur, het laatste. Nu gaat alles veel gemakkelijker en sneller. Nu heeft men niet veel tijd nodig, slechts één uur. Het is de tijd van de vrijheid des Geestes. Nu dient men niet meer om loon. En toch geniet men dezelfde of nog meer vrucht dan de vaderen in de tijd van het Oude Testament.

Wet en liefde stelt Luther tegenover elkaar. De weg der wet, de weg der goddelijke geboden is een lange weg, een hele dag. Maar in de liefde gaat alles vlug. Dan is maar één preek nodig. Mozes en de profeten hadden vele preken nodig, en wat leverde het op? De wet maakt de mens niet vroom. Het is immers onmogelijk dat de mens in eigen kracht Gods geboden zou kunnen houden. Ja in schijn, dus uiterlijk, voor de mensen, maar niet innerlijk, voor God. Daartoe is het Evangelie nodig. Het Evangelie maakt ons vrij.

Zo wordt, zegt Luther, in deze gelijkenis niets anders aangetoond dan *de onderscheiding van de bediening van de letter en de bediening des Geestes.* De bediening van de letter is die van de wet, de bediening des Geestes is die van het Evangelie. De vruchten van het werk der wet zien wij in de eerste groep arbeiders, in die vooral, en de vruchten van het Evangelie zien wij in de laatste groep arbeiders, de werkers van het elfde uur. *Te allen tijde,* aldus Luther, *al vanaf het begin der wereld zijn er predikers van de wet en predikers van het Evangelie.*

Deze laatste opmerking leert ons dat Luther 'Oude Testament' en 'Nieuwe Testament' niet geheel laat samenvallen met twee opeenvolgende perioden van de heilsgeschiedenis. Al vanaf het begin der wereld waren er predikers van het Evangelie, zegt hij, die dus thuishoorden in het Nieuwe Testament. Het Evangelie was er dus ook al in de tijd van de wet. En omgekeerd, in de tijd van het Evangelie, ofwel de tijd van het Nieuwe Testament, zijn er niettemin nog predikers van de wet. De tijd van het Oude Testament en die van het Nieuwe Testament vormen bij Luther een relatieve, geen absolute tegenstelling. Desniettemin laat hij zijn heilshistorische indeling niet geheel vallen. En hij verwijt dan ook de Joden, dat zij, toen het Evangelie kwam, als arbeiders van het eerste uur, gemurmureerd en geklaagd hebben. Zij gunden niet de werkers van het laatste uur, levend in de vrijheid van de Geest, de genade die hen bewezen werd. Zij bleven hangen aan de 'penning' die hun loon was en begeerden nog meer. Zij hielden vast aan hun áárdse verwachtingen. Daardoor verloren zij het Evangelie, dat ging aan hen voorbij; en het kwam bij hen niet tot vruchtdragen. Zij wilden hoger staan en beter geacht worden dan de anderen; zij eisten een hoger loon dan die anderen. Maar dat ging niet door. De heer van de wijngaard zei tegen hen: *Mag ik niet doen met het mijne wat ik wil!*

Het is duidelijk dat Luther in deze preek heel de gelijkenis gezet heeft in het kader van de tegenstelling letter en Geest, Wet en Evangelie. Dus niet meer, zoals in 1517, in het kader van hoogmoed en ootmoed. En hiermee was Luther gekomen tot zijn eigenlijke, reformatorische verstaan van deze gelijkenis.

3. 1523

De derde preek van Luther die wij willen analyseren is door hem gehouden op 1 februari 1523. Er is ons maar een betrekkelijk kort verslag van deze preek overgeleverd.

Aan het begin releveert Luther heel kort hoe de gelijkenis door de patres, de vaders is uitgelegd. Die hebben, zegt hij, aan de hand van deze gelijkenis de tijd ingedeeld in vijfperioden: de tijd van Adam, die van Noach, die van Abraham, die van Mozes en die van

Christus. Luther laat deze uitleg voor wat zij is. Ik prijs haar niet aan, zegt hij, en ik verwerp haar evenmin.

Maar zelf wil Luther, zoals hij zegt, blijven bij de eenvoudige zin der woorden. Het is niet nodig dat wij er meer in leggen dan zonder meer duidelijk is. Hoofdsom (summa) van deze gelijkenis is: Al wat de Heere met zijn volk doet is goed; in de ogen der mensen is het echter niet goed, die vinden het onbillijk. *God wil door deze gelijkenis wegnemen alle vermetelheid* (vermessenheit) *en hovaardigheid der mensen, opdat niemand zal menen door zijn werken bij God iets te verkrijgen. Niemand mag menen dat hij om zijn eigen gerechtigheid door God zal worden aangenomen.*

De werkers van het eerste uur krijgen bij Luther in deze preek extra aandacht. Zij zijn de mensen die zich beroemen op hun werken. In de tijd van de Heere Jezus Christus waren het de Joden, thans zijn het de religieuzen, de kloosterlingen. Zij houden zichzelf voor de besten. Zij verkeren in groot gevaar. De mens zal altijd, hoe heilig hij ook is, voor ogen moeten houden Christus' woord: *Velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren;* en ook: *De eersten zullen de laatsten zijn.*

En dan verwijst Luther naar Kain en Abel. Kain was veel edeler dan Abel. Adam en Eva hebben vast geloofd dat Kain boven Abel stond en beter was. Maar wij weten wat God met hem gedaan heeft. En zie ook Ezau en Jakob. Ezau kreeg van zijn vader Izaak de zegen, en toch heeft God gezegd*: Ezau heb Ik gehaat* (Maleachi 1, 3). In de tijd van het Nieuwe Testament was Judas een zeer bijzonder man. Hij stond boven de andere discipelen. Maar 'zie, in een oogwenk was het anders. Demas had lange tijd Paulus geholpen en toch weten wij hoe het hem vergaan is. Al wie wat groots is moet toezien; vandaag is hij zus en morgen is hij zo!

Zolang er geloof is, heeft de mens hoop. Hij hoopt op Gods genade. Maar laten wij bedenken dat wij kunnen vallen. Ook al staan wij in het ware geloof, wij kunnen niet zonder vrees zijn. Wij weten niet of ons geloof blijvend zal zijn. En anderzijds: al is een zondaar nog zo slecht, wij mogen hem niet verachten. Wij moeten ieder ander voor beter en heiliger houden dan wij zelf zijn. Ieder moet vrezen en toch moedig zijn. Ieder moet hopen, en vertrouwen dat de Heere hem genadig is, maar hij mag niet menen dat het in zijn eigen hand ligt. Ieder moet zichzelf voor de 'laatste' houden. Ook al zou ik de hoogste zijn, toch moet ik denken dat de ergste hoer aan mij gelijk is, en dat ik aan die ergste hoer gelijk ben. Sommige mensen leven onberispelijk en toch kan men niet op grond daarvan zeggen dat zij door God aangenomen zijn. Teksten als deze, zegt Luther, vernederen ons, houden ons 'in fide en tinvore', dat wil zeggen: tegelijk in vrees en vertrouwen; opdat niemand zich zal verheffen op de staat waarin hij verkeert. Stond dit er niet, ge zoudt blijven in uw hoogmoed, ge zoudt nooit komen tot kennis van uzelf.

Deze tekst is een verschrikkelijke tekst (locus terribilis) en toch ook een zeer troostvolle tekst (locus consolatorius). Zij dwingt ons tot de belijdenis dat ons heil geheel in Gods hand ligt. Teksten als deze dienen tot onze vernedering (humiliatio) èn tot onze opbeuring (exaltatio). Zij brengen ons enerzijds tot kennis van onszelf, en anderzijds troosten zij ons. Zelfs al regeert de duivel in ons, God staat erboven. Hij wil ons in genade aannemen.

Als één ding duidelijk is in deze preek dan is het dit, dat Luther zelf iets heeft gevoeld van het huiveringwekkende in deze gelijkenis. 'Eersten' werden 'laatsten'; geroepenen bleken toch geen verkorenen te zijn.

Het heeft een ogenblik de schijn alsof Luther zijn hoorders alleen maar vrees wilde inboezemen. Toch is dat niet het geval geweest. Hij wilde dat zij niet alleen maar in vrees, maar ook in geloof zouden leven. Geloof is echter wat anders dan valse rust. En bovendien: verslagenen richtte Luther op. Want even waar als het is dat 'eersten' 'laatsten' worden, mag worden gezegd dat 'laatsten' 'eersten' worden. Gods genade staat vast, ook al is er bij ons het wankelen.

4. 1524

Op 24 januari 1524 preekte Luther opnieuw over de gelijkenis. Hij situeert haar nu heel sterk in Jezus' onderwijs. Aanleiding daartoe vindt hij in de woorden waarmee de gelijkenis begint: *Want het koninkrijk der hemelen is gelijk een heer des huizes. Met Christus is Gods rijk gekomen, met Hem kwam het laatste, het elfde uur.* Wij ontkennen niet, zegt Luther, dat ook de vaderen van het Oude Testament in het rijk van Christus hebben geleefd, en dat zij eenzelfde geloof hebben gehad als wij hebben, maar toch was dit rijk niet zo openbaar als toen Christus kwam, die preekte: *Het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen.*

Wat is nu de áárd van dit rijk van Christus, ofwel rijk Gods? Luther antwoordt het is een rijk van genade en barmhartigheid (regnum gratiae). Andere rijken hebben als kenmerk allerlei wetten en aardse bezittingen, als goud en zilver. Maar koning Christus heeft geen andere uitrusting clan barmhartigheid en trouw. Hij dwingt niet met zwaard en geweld, maar lokt met genade en barmhartigheid. Deze koning troont op het verzoendeksel, Hij is een Koning der barmhartigheid (rex misericordiae). In zijn rijk wordt niet een schrikbewind uitgeoefend; men kan, in dit rijk, juichen en zingen.

Dit rijk is vervolgens verspreid over de ganse aarde. Het zit niet ergens weggescholen in een hoekje. Dood en duivel hebben het tegen Christus moeten afleggen, daarom is Christus' rijk wereldwijd. En het is ook onvergankelijk. Hoevelen er ook tegen strijden, toch blijft het. Dat alles is een bron van vreugde: Wie dit rijk kent, wordt verblijd, Het zal tot in eeuwigheid niet wankelen. Ziet toe dat ge in dit rijk blijft.

En dan komt Luther tot een nadere uitleg van de gelijkenis. Heersen in Gods rijk barmhartigheid en genade, dan volgt daaruit dat in dit rijk voor verdienste geen plaats is. Het is onmogelijk dat ik met mijn verdiensten dit rijk verkrijg, omdat het immers een 'rijk van barmhartigheid' is. Gods rijk duldt geen wetten, werken en verdiensten! Nu hebben de paus en de zijnen, zegt Luther, ook hun Bijbelteksten. Staat er niet in de Schrift dat Christus, als Hij zal wederkomen, ieder zal oordelen naar zijn werken? Wordt er gepreekt over een tekst waarin Gods loutere genade beschreven staat, dan stoppen zij de oren. Zij hebben het steeds over werken en verdiensten. Zij menen dat zij zelf eenmaal in het rijk van God de hoogste plaats zullen innemen. En toch blijf ik erbij, zegt Luther, dat in het rijk van God geen verdiensten worden geduld. Allen die geroepen worden waarschuwt God en Hij verschrikt allen die bouwen op hun werken, Hij zegt: *Ik zal met het Mijne doen naar Mijn welbehagen.*

En dan betrekt Luther in zijn uitleg van de gelijkenis ook de voorafgaande perikoop, Mattheüs 19, waar wij lezen van de rijke jongeling, zijn gesprek met Jezus en van het daaropvolgende gesprek van Jezus met zijn discipelen. Heeft Jezus niet gezegd: 'Zo wie zal verlaten hebben, huizen, of broeders, of zusters, of vader, of moeder, of vrouw, of kinderen, of akkers, om Mijns Naams wil, die zal honderdvoud ontvangen, en het eeuwige leven beërven' (vs 29)?

Luther weet dat zijn tegenstanders zich op deze en dergelijke teksten plachten te beroepen. Toch geeft hij hun niets toe. Zij verstaan, zegt hij, deze tekst niet goed, want zij betrekken hem op de werken. Maar Christus zelf zegt in het vers dat hierop volgt: 'Maar vele eersten zullen de laatsten zijn, en vele laatsten de eersten' (vs 30), en laat dan vervolgens de gelijkenis horen van de arbeiders in de wijngaard, die weer met dezelfde woorden eindigt.

Wie het aandurft om Jezus' woorden te betrekken op de werken, die zal, aldus Luther, op de Jongste dag bemerken dat hij de tekst geheel verkeerd verstaan heeft. Een arme drommel, die niets gepresteerd heeft, zal dan door God worden aangenomen; hij zal de zaligheid genieten, en u zult buiten gesloten worden. Kartuizers en andere monniken zullen aantreden en zeggen: Ik heb mijn vader, mijn moeder, enz verlaten; en nu, o Christus, U hebt zelf gezegd: *Zo wie zal verlaten,* enz. Met andere woorden: zij zullen zeggen: *Geef ons ons loon!*

Luther zegt: Deze lieden hebben dit woord van Jezus even slecht begrepen als de doctores, die ons hebben veroordeeld en ons hebben voorgehouden: Ziet ge niet, dat de Schrift spreekt over de werken! Luther vraagt: Wat moeten wij hun antwoorden? Hij heeft maar één

antwoord: *De eersten zullen de laatsten zijn!* Het is genade, en het zijn niet de werken waardoor wij behouden worden. Christus heeft met deze tekst niet bedoeld, dat God ooit onze schuldenaar zal zijn. Het 'honderdvoudig vergelden' mag niet doel zijn, het is slechts een vanzelfsprekend gevolg van ons dienen van God. Wees wijs, zegt Luther tegen de gemeente: Houden zij u woorden voor uit de Schrift waarin enig gewicht wordt toegekend aan de werken, stel daar dan tegenover andere woorden uit de Schrift, die spreken over de genade en volhard daarbij. Teksten die spreken over de werken, moet ge zó verstaan, dat het gaat over hetgeen volgt. Leef uit de genade en reken niet op verdiensten, voor de rest zal de Heere wel zorgen.

En dan, terugkerend tot de gelijkenis, zegt hij: Zij werpt al het onze ter aarde. Het rijk van Christus vraagt er niet naar of men man of vrouw is, knecht of heer, het begeert niet verdiensten, die de mens alleen maar verheffen. Voor de zwakke gaat de deur niet dicht, en voor de rijke gaat hij niet open. De deur gaat open voor allen die weten dat het een 'rijk der genade' (regnum gratiae) is. Christus is voor allen gelijk, en daarom ook zijn rijk. Paulus heeft in zijn leven meer gearbeid dan de andere apostelen, en toch stond hij voor God niet boven die anderen. De natuur van de mens en zijn rede willen hier niet aan. Natuur en rede hangen aan de werken, willen van de genade niet weten.

Weg, roept Luther uit, met alle hovaardigheid (praesumptio)! Houd u aan de middenweg. Onder de 'middenweg' verstaat Luther, dat wij nóch hovaardig nóch wanhopig zijn, dat wij ons niet door onze zonden laten ontmoedigen en dat wij niet op onze werken ons verheffen. Het Evangelie, aldus Luther, zegt: Ben je iets - *vrees!* Ben je niets - *verheug je!* Het is gevaarlijk om een christen te zijn. Als wij leefden ten tijde van de martelaren, dan zou het niet zo gevaarlijk zijn; dan zouden wij er niet zo gemakkelijk toe komen om ons te verheffen.

Luther zelf heeft, zoals ook uit deze preek blijkt, de ernst van de gelijkenis gevoeld. In die mate, dat hij kon zeggen: *Om paus en duivel bekreun ik mij niet, maar teksten als deze, waarin staat dat eersten laatsten worden, drukken mij neer. God behoede mij, dat ik niet een laatste worde!*

5. 1525

Nu zijn wij toegekomen aan een postille. Wij treffen haar aan in de zogenaamde Fastenpostille van het jaar 1525.

Weer begint Luther met te verwijzen naar de exegese der vaders. Zij hebben, zoals wij al vernamen, de 'uren' in de gelijkenis betrokken op verschillende tijden, te beginnen bij Adam. In een voorafgaande preek heeft Luther deze exegese gelaten voor wat zij is. Nu is dat anders. Hij is scherper in zijn oordeel. Hij noemt haar 'gezwets' en zegt van haar dat zij goed is om tijd te verdrijven als men niets anders te preken heeft. Luthers hoofdbezwaar tegen deze uitleg der vaders is, dat hierin Adam en de heilige patriarchen gedegradeerd worden tot mensen die door de heer van de wijngaard moesten worden bestraft, en die, om hun morren en klagen, buiten het hemelrijk zijn gezet. Neen, zegt Luther, zo is het niet, dit is een 'fabel', en die laten wij varen, wij willen blijven bij de eenvoudige zin en bedoeling van de Heere Christus, die met deze gelijkenis heeft willen aantonen hoe het toegaat in het koninkrijk der hemelen, dat wil zeggen in de christenheid hier op aarde, namelijk dat God daarin wonderlijk oordeelt en werkt, in die zin dat Hij van de eersten de laatsten maakt en van de laatsten de eersten. Dat wordt ons voorgehouden om degenen die iets zijn te verootmoedigen, opdat zij zich op niets zullen verlaten dan op de goedheid en barmhartigheid Gods alleen. En omgekeerd om degenen die niets zijn te bemoedigen, opdat zij zich zullen verlaten op Gods goedheid.

Daarom moet men, zegt Luther, in deze gelijkenis niet zozeer op de details letten als wel op de hoofdzaak.

Wat de 'penning' precies is, en wat precies met het eerste en het laatste uur bedoeld wordt, dat is zo belangrijk niet. Maar men lette erop wat de heer van de wijngaard wilde, hoe hij gezind was. Het is duidelijk dat hij zijn goedheid hoger gewaardeerd wilde zien dan alle

werken en verdiensten. Niet alles in deze gelijkenis kan voor ons een regel zijn om naar te handelen. Evenmin als in de gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester (Lukas 16, 1-13). De wijze waarop deze rentmeester zijn heer heeft bedrogen, is voor ons niet een voorbeeld. Het komt er alleen maar op aan dat wij letten op de verstandigheid van de rentmeester, die heel bekwaam en wijs voor zichzelf zorgde; zij het ook tot schade van zijn heer. Gelijkenissen als deze zijn niet door Christus uitgesproken met de bedoeling dat alles wat erin staat door ons zou moeten worden nagevolgd.

God heeft in de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard laten zien, dat het louter goedheid is wat Hij ons geeft, en dat niet de één boven de ander staat. Christus heeft hiermee aan de kaak willen stellen de vermetelheid en hovaardigheid van hen die met hun werken zich willen indringen in de hemel. Zo was het in Jezus' tijd gesteld met de Joden. Zij stonden het dichtst bij God, en zij achtten zich de hoogste plaats waardig. Heden vindt men bij de geestelijken hetzelfde.

Allen hebben gewerkt om een bepaald loon. Zij hebben Gods wet geheel verkeerd opgevat. Als zouden zij die wet moeten vervullen om daarmee loon te verdienen. Zij beseften niet dat het bij God alleen op genade aankomt. Dat is de zin van het zich verhuren voor een penning in deze gelijkenis. En dat is de reden waarom hun het leven zuur en bitter werd.

En toen kwam het Evangelie. Dat maakte alles gelijk. Paulus zegt in Romeinen 3, 23: *Allen hebben gezondigd en derven de heerlijkheid Gods!* Degenen die vele goede werken hebben gedaan, zijn niet meer dan openbare zondaren, ook zij moeten zondaren worden en het verdragen dat God zegt, dat door de werken der wet niemand gerechtvaardigd wordt.

Maar daar willen velen niet aan. Verachtelijk zien zij neer op degenen die helemaal niets gedaan hebben. Zou hun inspanning en arbeid niet meer waard zijn dan de lediggang en het gemakkelijke leven van vele anderen? Dat accepteren zij niet. Zij gaan morren tegen de heer van de wijngaard. Zij vinden het niet billijk. Zij lasteren het Evangelie en worden daarin steeds harder. En zo verliezen zij dan de gunst en genade Gods; zij krijgen hun tijdelijk loon, de 'penning', en worden verdoemd. Zij krijgen precies wat zij begeerd hebben: tijdelijk loon, en méér niet.

De anderen echter belijden dat zij noch de penning noch de genade verdiend hebben. Zij blijven bij de genade. En daardoor worden zij zalig, terwijl het hun bovendien aan het aardse niet zal ontbreken. Alles komt aan op de goedheid van de heer van de wijngaard.

Hoewel Luther, zoals wij al hoorden, over de penning niet speculeren wilde, blijft hij daarin toch zien een beeld van tijdelijke goederen. Hij zegt: wanneer men letterlijk interpreteren wil, dan moet men in de 'penning' de tijdelijke goederen zien, en dan moet men in de gunst en goedheid van de heer van de wijngaard het eeuwig goed zien.

De 'dag' en 'hitte' wil Luther niet betrekken op de tijdsduur, maar op het geweten. De werkheiligen verrichten lange en zware arbeid - ,waarom? Omdat zij het doen met een bezwaard en onwillig hart, door de wet gedwongen en gedreven. Het 'ene uur' is dan: het lichte geweten, dat, door de genade geleid, gewillig en zonder het drijven van de wet goed leeft.

Allen hebben eenzelfde penning ontvangen. Dat wil zeggen dat aan beide tijdelijk goed gegeven wordt. Maar de laatsten hebben het niet gezocht, het viel hun zomaar in de schoot, omdat zij het koninkrijk Gods eerst zochten (Mattheüs 6, 33); en bovendien ontvingen zij de genade en het eeuwige leven. De werkers van het eerste uur zochten alleen het tijdelijk goed, zij werkten met het oog alleen daarop. Zij hebben met een hard leven de hel verdiend. Maar de werkers van het ene uur zagen niet op de penning, en toch kregen zij alles. Zij steunden niet op hun verdiensten, maar op 's Heeren goedheid. Ziehier, zegt Luther, hoe wij die twee woorden 'eersten' en 'laatsten' moeten verstaan.

Voor God worden de rollen steeds omgekeerd. Zij die, voor het oog der mensen en ook in eigen oog, de eersten zijn, zijn bij God de laatsten; en zij die bij de mensen, en ook in eigen oog, de laatsten zijn, zijn bij God de eersten. Degenen die wanen dat zij het dichtst bij God

staan, staan in werkelijkheid het verst van Hem af. En zij die naar hun besef het verst van Hem af staan, staan in werkelijkheid het dichtst bij Hem.

Men moet zich houden, zegt Luther, aan de spreuk: *Wie zich verhoogt zal vernederd worden en wie zich vernedert zal verhoogd worden.* De eerste voor de mensen is de laatste voor God, de laatste voor de mensen is de eerste voor God; de eerste voor God is de laatste voor de mensen, en de laatste voor God, is de eerste voor de mensen.

Het gaat hier niet, aldus Luther, over 'eersten' en 'laatsten' in de gewone zin des woords. Het is wel waar dat niemand voor God bestaan kan, ook niet de hooggeplaatsten, die men de eersten zou kunnen noemen, maar dat is hier niet aan de orde. Het gaat hier over zulken die menen dat zij voor God de eersten zijn; en over zulken die menen dat zij voor God de laatsten zijn.

En daarom treft dit oordeel juist zeer treffelijke, zeer vrome vromen, ja de allerheiligsten. Men bedenke, dat Christus deze gelijkenis zijn discipelen allereerst heeft voorgehouden. Hiermee zinspeelt Luther op wat wij lezen in het voorafgaande hoofdstuk, Mattheüs 19, waarin wij tegenkomen de vraag van de discipelen: *'Zie, wij hebben alles verlaten, en zijn U gevolgd, wat zal ons dan geworden'?* (vs 27).

Ook mensen die naar het uiterlijk te oordelen helemaal niet behoren tot de eersten, omdat zij arm zijn, omdat zij zwak zijn, omdat zij veracht zijn, en omdat zij om Gods wil het een en ander lijden, kunnen toch nog wel een hart vol zelfbehagen hebben en als zodanig behoren tot de 'eersten'. Ook in zijn armoede enz kan de mens zich voor God beroemen. Men kan trots zijn op eigen nederigheid. En zo behoort men dan, ook al is de schijn anders, toch tot de werkers van het eerste uur. Het hangt dus niet van het uiterlijke af. God oordeelt het hart. De gelijkenis ziet meer op hart en geweten dan op uiterlijke omstandigheden.

Ook naar de andere kant werkt Luther dit uit. Iemand, zegt hij, kan rijk zijn, een naam hebben, eer genieten, maar toch nederig voor God, zodat hij in eigen oordeel een 'laatste' is, terwijl hij toch een eerste is. Vandaar, zegt Luther, dat men in de Psalmen zoveel vrees voor zelfverheffing tegenkomt. Juist de hoogste heiligen hadden een heilige vrees voor de innerlijke zelfverheffing voor God. En ook vindt men in de Psalmen dat menig heilige op dit punt gestruikeld is. Dan dachten zij: Wij hebben het bereikt! Dan meenden zij God te kennen. Dan dachten zij: Wij hebben dit gedaan of dat gedaan! Zonder het zelf te bemerken maakten zij zichzelf tot 'eersten' voor God. Dat werd hun dan ten val. Zo is David gevallen. Zo is later Petrus gevallen.

Luther betrekt het ook op zichzelf en de zijnen. Waarschuwend houdt hij deze gelijkenis ook zichzelf en de zijnen voor. Wij hebben, zegt hij, een naam gekregen. Bijkans de hele wereld hebben wij onderwezen. Men zou het er voor kunnen houden dat wij het dichtst bij God staan, en dat wij Gods Geest als het ware met veren en al opgegeten hebben. Luther wil zeggen: *Welk een gevaar bedreigt ons daarin!*

Maar ook op anderen betrekt Luther de inhoud van de gelijkenis. Allereerst op de *sectariers.* En dan, vooral, op de paus. De paus heeft zich Gods stedehouder genoemd, hij verhief zich, hij werd in eigen oog en in het oog der wereld de allerhoogste. Juist daardoor, zegt Luther, werd hij een stedehouder van de duivel. Geen mens heeft ooit zozeer tegen Gods Woord gewoed als de paus doet. En toch heeft hij het zelf niet bemerkt. Hij kende geen vrees, ook niet voor het scherpe oordeel dat door God zelf in onze gelijkenis is uitgesproken: De eersten zullen de laatsten zijn. Hij leefde zorgeloos en welverzekerd.

Zo is dan, zegt Luther, de hoofdsom van deze tekst, dat geen mens zo hoog is, noch ooit zo hoog zal klimmen, dat hij niet te vrezen heeft, dat hij de allerlaagste wordt; en omgekeerd, dat niemand ooit zo diep gevallen is, of zal kunnen vallen, dat hij niet meer mag hopen dat God hem genadig zal zijn en hem tot de hoogste zal maken. Alle verdiensten van mensen zijn hier opgeheven, en de goedheid Gods alleen wordt geprezen.

Met de woorden: *De eerste zal de laatste zijn,* ontneemt de Heere Christus u alle eigenwaan, en verbiedt Hij u dat ge ook maar boven iemand, al zou het een hoer zijn u verheft, ook al was u een Abraham, een David, een Petrus of een Paulus.

En met de woorden: *De laatste zal de eerste zijn,* bewaart Hij u voor alle vertwijfeling en wanhoop en gebiedt Hij u, dat ge u begeeft onder zijn heiligen, ook al was u een Pilatus, een Herodes, een inwoner van Sodom en Gomorra. Evenmin als wij oorzaak hebben ons iets in te beelden en ons te verheffen, hebben wij oorzaak om te vertwijfelen. Door dit Evangelie wordt de 'middenweg' bekrachtigd en gehandhaafd; een weg waarop men niet verlangend uitziet naar de penning, maar wel naar de goedheid van de heer des huizes, een goedheid die enerlei is over hogeren en lageren, over eersten en laatsten, over heiligen en zondaren. Want God is - zo eindigt Luther deze indrukwekkende preek niet alleen een God der Joden maar ook der heidenen, ja, een God van alle mensen, wie zij ook zijn en hoe zij ook heten.

6. 1526

Nu een preek die gehouden werd op 26 januari 1526. Al dadelijk zet Luther uiteen wat voor hem de eigenlijke inhoud van de gelijkenis is. Die inhoud is voor hem geen andere dan de inhoud van het hele Evangelie. *Het komt op de genade aan, en niet op de werken.* Sommigen willen het heil met hun werken verdienen. Anderen begeren door genade alleen zalig te worden. Al vanaf het begin der wereld is hierover strijd gevoerd; en dat zal zo blijven. De wereld zal nooit komen tot de erkenning dat men enkel uit genade zalig wordt. Het merendeel der mensen houdt het bij werken. En daarom is deze gelijkenis Luther veel waard. Hij wil haar boodschap niet missen.

Luther betrekt ook nu weer, al zegt hij nadrukkelijk dat hij over de uren niet wil speculeren, het laatste uur op de tijd van het Nieuwe Testament. De apostelen en hun dienaren hebben nauwelijks één uur gewerkt. En toch hebben zij evenveel ontvangen als degenen die twaalf uren hadden gewerkt. Hierin zal men niets anders kunnen zien dan de goedheid (bonitas) van de heer van de wijngaard.

De gelijkenis gaat, zegt Luther ook nu, niet over uiterlijke omstandigheden maar zij heeft betrekking op de gewetens, op de harten der mensen. Men kan ook zeggen: over de gezindheid der mensen. Hoe zijn wij gezind, tegenover God? Wat aan de arbeiders in de wijngaard ten deel ingevallen was overeenkomstig hun gezindheid. Zij kregen naar zij begeerden. Zoals zij zich de heer van de wijngaard voorstelden, zo geschiedde hun ook.

Luther komt hiermee op een thema dat hij menigmaal heeft behandeld in zijn preken. Vaak heeft hij zich daarvoor beroepen op Jezus' woord: *U geschiede naar uw geloof* (Mattheüs 8, 13). Als men zich God als een rechter voorstelt, zegt hij in deze preek, dan is Hij dat ook. Stelt men zich Hem voor als een vader, dan is Hij ook een vader. Stelt men zich Hem voor als een duivel, dan is Hij dat ook. Als ik Hem voor een koopman houd, dan is Hij ook een koopman.

Luther heeft wel beseft, dat hij zich hiermee gewaagd heeft uitgedrukt. En daarom voegt hij er onmiddellijk een verduidelijking aan toe. Hij zegt: Niet dat God zo is naar Zijn Wezen (natura), *maar in mijn geweten is Hij zo.* Het staat met niet één geweten goed, tenzij het God houdt voor een barmhartig God, voor een God die om niet zijn genade schenkt. Alleen een zodanig geweten is goed. Maar zulk een geweten geven wij onszelf niet. De Heilige Geest moet ons verlichten zodat wij aldus over God gaan denken. Het is de natuur van de mens om van God een vijand, een rechter, een koopman te maken. Vandaar dat wij zo bang voor Hem zijn. De natuur van de mens, ofwel zijn rede, is blind. Zij meent dat zij Gods toom zelf zal moeten afwenden. Zij maakt van God een sjacheraar. Zo doen bijvoorbeeld, zegt Luther, de geestelijken (clerici). Zij leven in de waan dat zij Gods volk zijn, dat zij van Hem niets te duchten hebben. Maar zij zijn loondienaren.

God is niet een koopman. Men moet Hem houden voor een goedertieren Vader. En daar moet men bij blijven. Ongeacht of men gewerkt heeft of niet, of men veel gedaan heeft of weinig. God wil, net als de heer van de wijngaard, dat wij zijn goedheid prijzen; dat alleen.

Het christenhart moet afzien van alle werken en zeggen: *Heere, ik kom tot U als een arm en ellendig mens, ik zie alleen op uw goedheid en barmhartigheid.* Een christen mag dus niet zien op zijn werken. Maar, in zekere zin, ook niet op zijn zonden, namelijk in die zin dat de kennis van zijn zonden hem zou weerhouden van het gaan tot Christus. Luther laat de christen zeggen: Ik weet niets van verdiensten en ik weet niets van zonden! Een christen, zegt hij, wendt de ogen af zowel van zijn verdiensten als van het door hem bedreven kwaad. Het geweten heeft de neiging om zich blind te staren, is het niet op verdiensten dan op eigen zonden. Kijk ik naar mijn zonden, dan vertwijfel ik; kijk ik naar mijn goede werken, dan word ik hovaardig, èn: stort ik in de hel. Ik moet beide loslaten: de zonde en de arrogantie.

Een christen kijkt niet naar zonden en niet naar werken. Hij hangt alleen aan de goedheid Gods, die is zijn troost. Het christenhart wordt door de zonden niet al te zeer verschrikt en het wordt niet trots en hoogmoedig vanwege de werken. Zonden gelden niet en goede werken gelden ook niet. U hebt geen reden om u te verheffen en u hebt ook geen reden om te wanhopen. Houd u vast alleen aan de goedheid Gods.

7. 1528

In deze preek, gehouden op 9 februari 1528, komt Luther nog weer eens terug op het thema van de middenweg (mittler stras). Het is trouwens een thema dat Luther ook in vele andere preken heeft aangeroerd. *Er is enerzijds de zorgeloosheid, zelfverheffing, hovaardigheid en er is anderzijds de wanhoop, de desperatio.* Het ene, zegt Luther, is het gevaar ter rechterzijde en het andere het gevaar ter linkerzijde.

Als God ons versierd heeft met rijke gaven, tijdelijke en geestelijke gaven, dan gaan wij ons gevoelen, dan voelen wij ons boven anderen verheven. Mannen als Augustinus, Hilarius en Bernard waren boven anderen door God met gaven versierd. En ook heden zijn er, zegt Luther, in de christenheid zeer voortreffelijke mensen. Maar God mag ze wel met beide handen tegenhouden, omdat de oude Adam de neiging heeft zichzelf in deze gave te spiegelen. Men zegt dan wel met de mond dat men aan deze gaven niet hangt en dat men ootmoedig is, maar de hovaardigheid is een kwaad dat weinig bemerkt wordt, het zit diep in ons verborgen. Wij worden onbemerkt trots en menen als het ware in Gods schoot te liggen. Dit is het gevaar ter rechterzijde.

En ter linkerzijde? Daar is het gevaar van de vertwijfeling. Wie niet behoort tot de geleerden, tot de begaafden, en maar een gering mens is, meent dat God aan hem niet denkt. Men denkt dan: Waarom heeft God niet ook mij versierd met zulke gaven, dan zou ik anderen tot nut kunnen zijn? Waarom ben ik niet rijk? Waarom ben ik niet knap? Men heeft dan allerlei sombere gedachten, men meent zelfs verloren te zijn. Vooral als iemand tot zijn oren in de zonden zit, is hij twijfelmoedig. Dit is het gevaar ter linkerzijde. De Heere wil ons op de middenweg houden.

De eerstgenoemden boezemt Hij vrees in, en de laatstgenoemden richt Hij op. Het gevaar van de rechterkant ziet Luther vervolgens gestalte aannemen bij de Schwermeri, de dwepers, de spiritualisten en Wederdopers. Hij erkent: Er zijn onder hen voortreffelijke lieden, zeer begaafd. Zij hebben veel kennis, zijn wel ter tale en leiden een goed leven. Maar zij zijn zo eigenzinnig en zelfverzekerd dat niemand met hen iets beginnen kan. Men kan tegen hen schrijven wat men wil, het is alles slaan op een aambeeld, zo hard zijn zij. Zij lijden aan hovaardigheid. Het zou, zegt Luther, voor hen beter zijn, dat zij niet zoveel kennis en gaven hadden, dat zij leefden in de onkunde. Dan zouden zij niet zo hoogmoedig zijn.

Luther denkt ook aan de Joden. Voor hen was deze gelijkenis het eerst bedoeld. Zij waren het die als eersten in 's Heeren wijngaard gezonden werden. Maar zij wandelden niet op de middenweg. Zij namen het de Heere kwalijk dat Hij hen gelijk maakte aan anderen, die later

kwamen en maar één uur werkten. Zij meenden dat zij niet één penning zouden krijgen, maar twaalf. Naar hun besef heeft de heer van de wijngaard onrechtvaardig gehandeld. Wat Jezus noemde het koninkrijk der hemelen (regnum toelorum) dat was in hun ogen een hels rijk (regnum infernale). En toch, zegt Luther, gaat het nu eenmaal zo in het koninkrijk der hemelen.

Luther geeft toe: niet in het wereldlijk rijk (regnum mundi). Hier gaat Luther voor het eerst in zijn preken over deze perikoop onderscheid maken tussen het *wereldlijk* rijk enerzijds en het *geestelijk rijk* ofwel het hemelrijk anderzijds.

Het koninkrijk der hemelen bestaat niet in werken, het wordt uit louter genade geschonken. In zijn Latijn zegt Luther: het bestaat niet in opera, maar in gratig Dei!

Was dat niet zo, dan was het niet werkelijk een hemelrijk, dan was het een aards rijk (regnum terrenum). Als een knecht voor zijn heer meer werk gedaan heeft dan een ander deed, dan ontvangt hij ook meer loon. Zo gaat het in de wereld! Maar hier is het anders. Hier heersen alleen de barmhartigheid en de genade Gods.

De werkers van het eerste uur waren zeer verstoord. Smalend zeiden zij: Wat hebben die anderen gedaan, vergeleken bij wat wij gedaan hebben? Wij hebben toch veel meer gedaan? Wat is nu 's Heeren antwoord, vraagt Luther, op de verwijten van zulke loondienaren? De Heere zegt: ‘Wat Ik u gegeven heb, had ge moeten gebruiken ten dienste van anderen. Waarom gaf Ik u intellect? Om anderen ermee tot nut te zijn. Waarom gaf Ik u een blijmoedig hart? Om anderen ermee op te beuren. Ge hadt moeten werken alleen om Mij te behagen, niet om loon.’

Maar zij willen hier niet aan, zegt Luther, zij gaan klagen en murmureren. Ze zeggen: Dan heb ik voor niets gewerkt. Niet zodra, zegt Luther, horen zij dat onze werken niet het fundament van het koninkrijk der hemelen is of zij beginnen te lasteren.

En dan gaat Luther wijzen op het langdurige, het bittere en zure van hun dienst. Het werk van valse heiligen, zegt hij, is veel zwaarder dan dat van de ware heiligen. Wie niet in Christus gelooft, heeft een zuur leven. Deze lieden martelen zichzelf. Hun geweten verkeert in angst en nood. Eén uur duurt voor hen wel twaalf uren.

En nu denkt Luther weer aan de Joden, en met name aan de farizeeën, als eerste hoorders van deze gelijkenis. Zij vastten veel en deden vele andere werken; hun werk was zwaar. En wat keken zij boos toen Christus genade bewees aan hoeren en tollenaren. En met een scheel oog keken zij naar de heidenen die in Christus geloofden en behouden werden. Zij vroegen zich af of Christus wel werkelijk een 'vrome doctor' was. Zou het hemelrijk voor hoeren en tollenaren zijn? Dat konden zij niet geloven.

Aan het eind van de preek komt Luther nog een keer terug op het onderscheid dat er is tussen het koninkrijk der hemelen en het wereldlijk rijk. Het laatste is gegrond op recht, het eerste op genade . In het koninkrijk der hemelen kan niet het recht heersen, alleen de genade. Door de roomse clerus worden de beide rijken vermengd; zij past het recht toe ook in het koninkrijk der hemelen, dat wil zeggen in kerk en christenheid. Welnu, wil men recht, dan zegt de Heere: *Ge waart eersten, maar ge wordt laatsten.* Het is een van beide: recht of genade. Alleen wie genade begeert wordt van een laatste een eerste. In het hemelrijk heerst uitsluitend de genade.

8. 1529

Een jaar later, 24 januari 1529, preekte Luther opnieuw over de gelijkenis. Al dadelijk, dus aan het begin van de preek zegt Luther: *Deze gelijkenis leert ons het grote onderscheid dat er is tussen onze werken en de genade Gods.* Het is een geloofsartikel waarover wij vaak, ja altijd preken. Wij hebben dat nodig. Want de mens meent dat hij met zijn eigen gerechtigheid voor God kan bestaan, wat toch niet waar is.

Wie zijn in deze gelijkenis de 'eersten'?

Antwoord: De voornaamsten, de allerheiligsten, de mensen die veel goeds hebben gedaan, die zichzelf in allerlei werken gepijnigd hebben; maar die ook blind zijn zodat zij enkel zien op werken, verdiensten en loon. Tot zo ver horen wij bij Luther opnieuw de bekende klanken. En toch heeft deze preek iets eigens. Dat zit in de toepassing. Hij spitst haar dit keer toe op eigen gemeente. Het zit hem dwars dat men in Wittenberg zo weinig over heeft voor de dienst des Heeren en voor de naasten.

Hij zegt: Toen wij nog leefden onder de prediking van de wet en van de werken, waren wij zeer ijverig in het geven van aalmoezen, in het vasten, enz. Huis en hof, alles wat wij hadden offerden wij. Wij waagden er zelfs ons lichaam aan. Wij namen zeer naarstig onze plichten waar. Wij gaven ook veel geld aan de geestelijken, om tegen betaling hun verdiensten te kopen.

En zie, nu dat alles voorbij is, nu de dwang er af is, nu ons gepreekt wordt dat wij in vrijheid God moeten dienen, en dat wij de eer van God en het welzijn van de naasten op het oog moeten hebben, nu wil niemand vasten, nu wil niemand een ander helpen, nu wil niemand tot het sacrament (het avondmaal) komen. Men doet alsof er gepreekt wordt met de bedoeling dat niemand iets goeds zal doen. Blijkbaar kan men de prediking van de Zaligmaker niet verdragen. Zo droevig staat het er voor met ons vlees en met onze rede. Vroeger, toen wij ons heil nog zochten in de werken, waren wij ijverig, en wij werden bedrogen; en dan moet men nu er eens om komen! Terecht zegt het spreekwoord: *De wereld wil bedrogen worden.*

De wereld wil niet Gods Woord, zij wil dwaze en bedrieglijke meningen. Kon men Christus zo duur verkopen als een monnikskap, men zou eens zien, maar nu de genade om niet is, heeft men er niets voor over. Vroeger, zo vaart Luther voort, hebt ge aan de bedelaars en aan de monniken aalmoezen gegeven, en nu sluit ge uw buidel toe. Vroeger hebt ge aalmoezen gegeven aan uw verleiders, en nu wilt ge nog niet een tiende deel daarvan afstaan voor vrome leraars. Meent ge soms God, die een Vader is, lief te hebben als ge nog geen penning om zijnentwil geven wilt aan de armen? Toen het vroeger om uw eigen behoud ging, hadt ge er veel voor over, ge zoudt nu nog meer moeten over hebben voor God en uw naaste.

Uit deze krenterige houding van de Wittenbergers jegens God en de naaste leidt Luther nu vervolgens af, dat ook zij behoren tot de 'booswichten' in de gelijkenis. Hij zegt: *Hieruit is op te maken dat zij booswichten zijn, die naar God niet vragen, maar alleen naar verdiensten.* Dus ook het niets over hebben voor de dienst van God en voor de naaste is volgens Luther loondienst, zij het in een verkapte vorm. Een bewijs dat Luther deze loondienst niet alleen maar bij zijn tegenstanders zag. Wanneer het Evangelie van de genade om niet werkelijk wordt gehoord, komt dat tot uitdrukking in een leven in de dienst van God en de naaste. Luther was niet tegen de goede werken, het ging hem juist ook om goede werken. Maar dan vrij van alle baatzuchtigheid.

In het laatste gedeelte van de preek spreekt hij daarover. Hij toont dan aan wat de aard is van de ware goede werken. Hij zegt: De werken die geschieden uit het geloof in de genade Gods, hebben geen uiterlijke schijn. Zij worden daarom in de wereld veracht. Het had geen uiterlijke schijn dat de apostelen het Evangelie preekten. Het offeren in de tempel had wèl uiterlijke schijn. Het heeft geen uiterlijke schijn wanneer ouders hun huis wel regeren, wanneer een boer, wonend ergens in een dorp, zijn land ploegt. Het dragen van een ruw haren kleed (zoals de monniken deden) en het vasten, enz heeft wèl uiterlijke schijn. Bij het zien van dit soort werken valt de mond der mensen open van verbazing, n.l. over zoveel vroomheid. Een goed werk is niet een werk dat vroom lijkt in de ogen der wereld, of een werk dat zwaar en moeilijk is, zoals de werken der monniken. Als dat waar was, zegt Luther, als het dus zou zitten in de zwáárte van wat men doet, dan zouden ezels vooral het koninkrijk der hemelen verdienen, immers, zij doen zwaar werk. Nee, het komt aan op wèldoen! Het onbaatzuchtig dienen van de naaste!

9. 1534

Deze preek is gehouden op 1 februari 1534. In haar blijkt dat Luther zich in toenemende mate bewust is geworden dat het optreden van de heer in de wijngaard, als men het enkel menselijk bekijkt, vooral voor de arbeiders van het eerste uur ergernisgevend is geweest. Niet dat hun morren, hun klagen te verontschuldigen zou zijn. Zij ontvingen immers precies, en dus niet minder, dan het hun toekomende loon. De penning waarvoor zij zich verhuurd hadden, kregen zij ook. Maar het is, menselijk bekeken, begrijpelijk, dat zij benijdden de werkers van het elfde uur, die eenzelfde loon kregen, terwijl zij maar één uur gewerkt hadden.

Luther brengt in deze preek dan ook sterk naar voren het onderscheid tussen het rijk Gods en het rijk van deze wereld. Hij zegt: Menselijk bekeken is door de heer van de wijngaard onrecht gepleegd. Het was niet billijk wat hij deed. In de wereld moet men zo nièt doen. Maar de Heere Christus heeft met het verhalen van deze gelijkenis zijn rijk willen onderscheiden van het wereldlijk rijk (regnum mundi), en heeft laten zien dat het in zijn rijk er heel anders aan toegaat dan in de wereld.

In de wereld mág niet alles gelijk zijn. Daar is het een eis dat men aan hem die meer werk gedaan heeft ook meer uitbetaalt. Hij zegt: een heer heeft meer goederen dan zijn knecht, en toch moet de knecht harder werken dan zijn heer. Zo is het in de wereld! Maar in het rijk van Christus is er gelijkheid, daarin zijn allen gelijk, daarin moet de een zijn als de ander. Of iemand nu een koning, een vorst, een heer, een vrouw óf een dienstknecht of een dienstmaagd is, zij hebben allen dezelfde doop, hetzelfde Evangelie, hetzelfde sacrament (avondmaal), hetzelfde geloof, dezelfde Christus, dezelfde God. Allen begeven zij zich onder dezelfde evangelieprediking. Een knecht hoort daar hetzelfde als ik. Het geloof dat Petrus en Paulus hadden, had ook Maria Magdalena, en had ook de moordenaar aan het kruis. Hier is er niets aan gelegen, dat de een hoger en de ander lager is. Welk een troostvol Evangelie, dat wij in Christus allen gelijk zijn.

In de wereld is het anders, en, herhaalt Luther, móet het ook anders zijn. In de wereld moet het zó zijn dat een vader staat boven zijn zoon, en dat een heer staat boven zijn knecht, en dat een koning staat boven zijn volk. Dat wil God zo hebben. Deze verschillen komen van Hem.

Maar hiermee mogen wij ons troosten, dat wij, ongeacht hoe hoog of laag wij zijn, toch allen één Christus, één doop, één Evangelie hebben. Al geeft God aan de een meer dan aan de ander, hij heeft daarom nog niet een andere God. Daarom moet men leren onze Heere God, in welke stand het ook is van harte te dienen. Laat ieder met vreugde zijn werk doen, en zeggen: In Gods naam, al is mijn positie zwaarder dan die van een vorst, ik zal daarom toch niet murmereren, maar in mijn stand blijven. Waar de Heere mij geplaatst heeft, daar wil ik Hem dienen.

Laten wij, zegt Luther, roemen in de schat die ons is toevertrouwd, dat wij allen gelijk zijn en laten wij dan gewillig doen wat wij doen moeten. Zo kan ieder in zijn eigen positie zowel vroom als blijmoedig zijn.

En dan doet Luther een uitval naar de monniken en nonnen, dat 'volkje'. Zij leggen aan de Heere God een heel register voor van al de werken die zij gedaan hebben, opdat Hij in aanmerking zal nemen, dat zij veel meer gedaan hebben dan andere mensen, en opdat zij in de hemel een hogere plaats zullen verkrijgen. Zij rekenen de Heere God vóór wat zij allemaal hebben.

En dan wendt Luther zich speciaal tot de nonnen. Maar ik zeg: Lieve Dochter, naar het uiterlijk te oordelen mag je beter zijn dan anderen, toch heb je geen betere doop, geen betere Christus en geen beter Evangelie dan een gehuwde vrouw. Ik weet het, zegt Luther, en daarmee dient hij zijn tegenstanders van repliek, ik weet het: als zij horen dat wij zeggen dat een maagd, die in een klooster leeft, wat het geloof aangaat, niet beter is dan een gehuwde vrouw, dan roepen zij: o die ketter! Maar: Christus heeft ons allen gelijk gemaakt. Hij zegt: In Mijn rijk is de een net zoveel als de ander! Niemand, zegt Luther, houdt een

meisje tegen als zij maagd wil blijven, maar als zij dat als een 'goed werk' de Heere wil aanbieden, dan zeggen wij: *het is goddeloos.* En dat is nu juist het punt waarop het aankomt.

De paus zegt, dat wij goede werken verbieden. Hij liegt. Wij zeggen alleen maar: Allen zijn in Christus gelijk, en verder: Wees een schoolmeester, wees een knecht, wees een vrouw, wees een maagd en laat ieder in zijn eigen stand doen hetgeen hij schuldig is te doen. In Christus moet alles gelijk zijn; maar daar stoten de paus en de zijnen zich aan.

En dan keert Luther tot de gelijkenis terug. De Joden waren dol en onzinnig toen zij hoorden en zagen, dat ook heidenen zalig werden, hoewel zij niet besneden waren en de sabbat niet hielden. Hadden niet zijzelf de hele dag gewerkt, van de morgen tot de avond en de hitte en de last van de dag verdragen? Zij eisten dat God hun méér zou geven. Maar Hij antwoordde: Neen, ge hebt al uw loon, de 'penning': het land Kanaan. Ik wil nu een ander rijk oprichten; en daarin moet men gelijk zijn!

Zo verwierpen de Joden het Evangelie. Zij wilden niet met ons heidenen gelijk zijn.

Leer, zegt Luther aan het einde van de preek, goed onderscheid te maken tussen een wereldlijk én een christelijk leven. Hier, in het rijk Gods, zijn alle dingen gelijk. De een is niet meer dan de ander; wij hebben allen dezelfde doop, enz. Ik heb net zoveel als de paus, ja ik heb net zoveel als alle heiligen en engelen in de hemel. Hoe dan? Door Christus! En nu? Nu wil ik heengaan, en een vader zijn, en mijn arbeid ter hand nemen, met lust en liefde. Niemand mag morren en klagen. Laat ieder God danken. Onze Heere God helpe ons. Amen.

10. 1537

De preek is gehouden 12 december 1537. Ergens, midden in deze preek, legt Luther een persoonlijke belijdenis af: 'Ik heb nu al 20 of 30 jaar met preken en doceren, samen met vele anderen, veel arbeid verricht en vele zorgen doorstaan; maar daarmee verkrijg ik toch maar precies hetzelfde als de kinderen die vroeg gestorven zijn, en maar één uur in de wijngaard zijn werkzaam geweest. Ik zou het ook wel met lede ogen kunnen aanzien en kunnen klagen - God mocht het mij vergeven -, omdat Hij mij zo lang laat werken en zo laat zweten, terwijl ik daarvoor toch niets meer ontvangen zal dan een kind dat, nadat het gedoopt is, nog maar één of twee dagen leeft . . . Ik moet mij echter laten welgevallen dat God zo goed en barmhartig is, dat Hij aan hem die weinig werk doet evenveel geeft als aan hem die veel werk gedaan heeft'.

Zo heeft Luther dus de strekking van de gelijkenis ook op zichzelf toegepast.

Wat verderop zegt hij: Zouden wij het ons niet van harte moeten laten welgevallen, dat God doet zoals Hij doet? Maar wij hebben onze boze aard en natuur tegen. Zij wil zich graag laten gelden en gezien worden. En de duivel, de boze, sterkt ons daarin. Als wij ook maar iets meer gepresteerd hebben dan een ander, dan is God nauwelijks rijk genoeg om ons naar waarde te belonen.

Laat mij, zegt Luther, in dit verband een fabel mogen vertellen. En dan vertelt hij, wat hij wel meer gedaan heeft in zijn preken, een legende uit de zogenaamde *Vitrae Patrum,* een middeleeuws heiligenboek.

Het is treffend dat Luther ditzelfde verhaal tezelfdertijd, n.l. november/december 1537 ook in een Tischrede heeft verhaald. Ik houd het, zegt Luther in onze preek, niet voor waar gebeurd, maar het is wel een bijzonder aardig en goed verzonnen verhaal. In ieder geval past het heel goed bij deze gelijkenis.

Wij geven nu dit verhaal weer, in de versie die Luther eraan gegeven heeft in zijn preek. 'Er was eens een oude kluizenaar, die ernstig ziek was geworden. Een andere oude kluizenaar wilde naar hem toe gaan en hem bezoeken. Hij nam een jonge kluizenaar met zich mee, om een metgezel te hebben. De jonge was verstandiger dan de twee oude dwazen. Nu wilde het geval dat tezelfdertijd een rover uit het bos ook naar de kluis van de zieke kwam.

Maar deze rover waagde het niet om de heilige vader in zijn kluis te bezoeken, wat de twee anderen wel deden. Hij bleef buiten staan, en gluurde op enige afstand door een gat naar binnen, en zei tegen de zieke: Ach, gave de Heere God dat het met mij ook zo goed er voorstond als met u! De zieke antwoordde daarop: Uw wens is terecht (Volgens de Tischrede zou hij gezegd hebben: Inderdaad, om zalig te worden, had ge moeten leven zoals ik geleefd heb). De jonge kluizenaar, dit horende, begon bitter te wenen, maar hij zei niet waarom.

Toen zij tenslotte naar huis waren teruggekeerd (de oude kluizenaar was gestorven) snelde de rover hen van verre achterna, om te biechten en absolutie te verkrijgen. In zijn haast sprong hij over een gat in de weg, hij viel en brak zijn nek. Op datzelfde ogenblik zag een andere kluizenaar die daar vlakbij woonde, dat engelen uit de hemel neerdaalden en de ziel van de rover meenamen. Hij vertelde daarna aan de twee kluizenaars wat hij gezien had. De jonge kluizenaar begon te lachen. Maar de andere, de oude kluizenaar begon te schelden. En hij vroeg de jonge kluizenaar waarom hij lachte, terwijl hij eerst bij de dood van de oude kluizenaar in de kluis geweend had. De jonge kluizenaar antwoordde: Zou ik niet hebben moeten wenen toen ik hoorde en bemerkte dat de oude, stervende kluizenaar zich verhief op zijn vroomheid en toen naar de hel ging; en zou ik niet lachen nu ik hoor, dat die rover, die van harte leed had over zijn zonden ten hemel is gevaren? De andere kluizenaar die het gezicht gezien had (n.l. van de engelen die de ziel van de rover ophaalden) zei toen: Ach, wat martel ik me dan nog langer, en waarom pijnig ik mezelf zo mijn levenlang; ik had toch ook voor mijn plezier kunnen leven, en dan zou ik, net als die rover, die in een bos leefde naar eigen wil en lust, toch zalig worden'.

Luther zegt: Ziehier het verhaal; het toont precies aan wat er in de gelijkenis staat. De rover kwam te elfder ure in de wijngaard en kreeg toch de penning. En dat heeft die kluizenaar, die zoveel werk had gedaan, zeer verdroten, en daarmee verloor hij tegelijk zijn werk en zijn penning. En met de stervende kluizenaar is het ook zo gegaan. Hij troostte zich niet met de goedheid en genade van de Heere van de wijngaard, maar met zijn eigen werk, en daardoor voer hij naar de duivel. God duldt het niet dat wij ergens op pochen, dan alleen op zijn genade. Arme zondaren die hun leven- lang niets dan kwaad hebben gedaan is Hij, als zij om zijn hulp schreien, genadig, en Hij geeft hun hetzelfde als Hij geeft aan hen die hun leven goed besteed hebben, eerbaar hebben geleefd en veel werk hebben gedaan. Want al is het dat God wil dat wij kuis en eerbaar leven - Hij stuurt ons waarlijk niet naar een herberg of bordeel -, toch kunnen wij met onze werken nooit de vergeving der zonden verdienen. Wie klagen wil, moet toezien dat hij niet een 'laatste' wordt, terwijl anderen die de laatsten zijn de eersten worden.

11. 1544

Tot slot nog een postille. Zij is ontleend aan de Hausposlille van 1544, overgeleverd door Luthers medewerker en leerling Veit Dietrich.

Het eerste waar Luther in deze postille over uitweidt is het thema van de gelijkheid en ongelijkheid. De Heere, zegt hij, heeft deze gelijkenis verteld om daarmee zijn rijk te onderscheiden van het wereldlijk rijk, en ons te leren dat het er in zijn rijk heel anders aan toegaat dan in de wereld. In zijn rijk heft de Heere Christus alle ongelijkheid op. In het wereldlijke leven echter moet de ongelijkheid blijven. Een boer leidt een ander leven dan een burger; een vorst staat in een andere stand dan een edelman. Hier is alles ongelijk en dat moet ook zo blijven. God zelf heeft de standen geschapen en het alzo verordend dat er ongelijkheid zal zijn. Wie op dit terrein alles gelijk maken wil, zodat een knecht gelijk zou moeten zijn aan zijn heer, en een dienstmaagd evenveel macht zou hebben als haar vrouw, en een boer evenveel als zijn vorst, die keert de orde Gods om. Dat hebben de opstandige boeren ons kunnen leren, zegt Luther, die daarmee zijn gemeente herinnert aan de boerenopstand.

Laat ieder blijven in zijn stand, en daarin God met lust en liefde dienen. Laat hij zeggen: Ik ben wel geen keizer en ik ben wel geen paus, en ik heb geen steden en burchten zoals de

vorsten hebben, maar ik heb wel een heilige doop, ja zelfs Christus, die voor mij gestorven is en voor mij het eeuwige leven verworven heeft.

Het is voor mij geen aanvechting, zegt Luther, dat ik wat de tijdelijke goederen aangaat het een en ander missen moet; als ik maar aan alle heiligen gelijk mag zijn in het bezitten der eeuwige goederen. Een christen moet zeggen: al is mijn stand niet die van een vorst, hij is wel die van een christen!

In het tweede gedeelte van zijn postille gaat Luther, voor het eerst, in op de laatste woorden van de perikoop. Volgens een aantal handschriften zou Jezus aan het slot van de gelijkenis hebben gezegd: ***'want velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren'*** (vs 16b); in andere oude handschriften ontbreken deze woorden.

Al te grote ijveraars, zegt Luther, putten uit deze woorden vele ongerijmde en ongoddelijke gedachten. En dan gaat hij uitvoerig in op de kwestie van de verkiezing. Hoewel het een flink stuk is, menen wij de vertaling ervan de lezers toch niet te mogen onthouden. In een volgend hoofdstuk hopen wij er nader op terug te komen.

Luther zegt: "Zij menen: wie God verkoren heeft, die wordt zonder meer zalig, en voor hem die niet verkoren is staat het zonder meer vast, dat hij vallen moet en niet kan zalig worden, ook al doet hij wat hij kan en al is hij nog zo vroom en gelovig als men maar wil; en daarom: ik wacht het maar af, laat alles op z'n beloop; als het voor mij weggelegd is dat ik in de hemel kom, dan kom ik er ook, en zo niet, dan is toch alles voor niets, wat ik ook doe en wat ik ook onderneem. Wat voor verkeerde en zorgeloze lieden uit zulke goddeloze redeneringen voortkomen, kan ieder zelf constateren. - Maar toen wij op Epiphanias-zondag een woord uit de profeet Micha hebben behandeld, is genoegzaam aangetoond, dat men zich voor zulke gedachten hoeden moet als voor de duivel zelf, en dat men zich een heel andere wijze van onderzoeken en overdenken van Gods wil moet eigen maken, n.l. dat men God in Zijn majesteit moet laten, en dat men zijn voorzienig bestel moet respecteren. Want onbegrijpelijk is Hij. En het is niet mogelijk dat een mens de ergernis ontgaat; dat wil zeggen, hij moet door zulke gedachten (als ik net noemde) óf in wanhoop vallen óf geheel en al goddeloos en gewetenloos worden. - Wie echter God en Zijn wil recht kennen wil, die moet de rechte weg bewandelen; dan wordt hij niet geërgerd, maar gebeterd. De rechte weg nu is de Heere Christus, die gezegd heeft: *Niemand komt tot de Vader dan door Mij* (Joh. 14, 6). Wie de Vader recht kennen en tot Hem komen wil, die moet allereerst tot Christus komen en Hem leren kennen, n.l. als Gods Zoon en almachtig en eeuwig God. Wat deed nu Gods Zoon? Hij werd mens om onzentwil, Hij begaf zich onder de wet, om ons van de wet te verlossen, Hij liet zich kruisigen en stierf om voor onze zonden te betalen, en stond op uit de doden om ons door zijn opstanding een toegang tot het eeuwige leven te verlenen en ons te redden van de eeuwige dood; en Hij zit nu aan de rechterhand Gods, om ons daar te vertegenwoordigen en ons de Heilige Geest te schenken, en ons door die Geest te regeren en te leiden, en om zijn gelovigen te bewaren in alle aanvechtingen en ingevingen des duivels. - Waar nu deze kennis gevonden wordt en in het hart aanwezig is, daar vange men aan en stijge men op naar de hemel en trekke men de conclusie, hoe Gods hart, nu Gods Zoon dit alles gedaan heeft om onzentwil, jegens ons mensen gezind moet zijn, daar toch immers Gods Zoon dit alles naar 's Vaders wil en bevel gedaan heeft.

Zal uw eigen rede u er niet toe dwingen om te zeggen: Daar God op deze wijze zijn eniggeboren Zoon voor ons heeft overgegeven, kan Hij met ons mensen onmogelijk iets anders dan het goede voorhebben? Zou Hij willen dat de mensen verloren gaan, terwijl Hij de hoogste middelen uitgedacht en te baat genomen heeft om hen te brengen tot het leven? Zie, zo komt men op de rechte wijze tot God. Christus zelf heeft gepreekt: 'Alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe' (Joh. 3, 16).

Stel nu deze gedachten eens tegenover die andere, die voortvloeiden uit bovengenoemde redenering, bevindt men dan niet dat het gedachten des duivels zijn, zodat een mens

geërgerd moet worden en óf wanhopen Of gewetenloos en goddeloos moet worden? Immers, hij kan dan van God niets goeds verwachten. –

Nu zijn er echter die tot nog andere gedachten komen en de woorden: 'Velen zijn geroepen' aldus uitleggen: God biedt zijn genade velen aan, maar: 'Er zijn weinigen uitverkoren', dat wil zeggen: Hij laat maar weinigen die genade ondervinden, immers: er worden maar weinigen zalig!

Dit is een goddeloze opvatting. Wie van God niet anders weet en gelooft dan dit, kan niet anders dan Hem vijandig gezind zijn; men houdt Hem dan voor een God, aan wiens wil het ontbreekt, zodat wij niet allen zalig worden. Men stelle deze mening eens tegenover die andere, die daar gevonden wordt waar men allereerst wijst op de kennis van de Heere Jezus Christus, en dan zal men bevinden dat zij een pure duivelse godslastering is. –

De bedoeling van dit woord is dan ook een geheel andere. Als de Heere zegt: *Velen zijn geroepen,* bedoelt Hij dat de prediking van het Evangelie algemeen en openbaar is, en dat zij is voor ieder die het maar horen wil en het wil aannemen. En daarom laat God het zo algemeen en zo openbaar prediken, opdat iedereen het zal geloven en aannemen en zal zalig worden. Maar ach, hoe gaat het?

De tekst zegt: *Maar weinigen zijn uitverkoren.* Dat betekent: Slechts weinigen gedragen zich jegens het Evangelie zo, dat God een welbehagen in hen heeft. Want zij horen het niet, zij geven er geen acht op. Of zij horen het wel, maar behouden het niet, zij willen er niets voor lijden. Of zij horen het wel maar geven meer om geld en goed en wereldse wellusten; en dat behaagt God niet. In zulken heeft Hij geen welbehagen. Het niet verkoren zijn noemt Christus het zich zó gedragen dat God geen welgevallen aan ons heeft. Uitverkoren, Gode welbehagelijke mensen zijn zij die naarstig het Evangelie horen, in Christus geloven, van het geloof blijk geven in het vruchtdragen, en daar dan ook voor willen lijden, al wat zij lijden moeten. –

Deze uitleg is de ware; zij kan niemand ergeren, maar zij betert de mensen, zodat zij bedenken: Kom, wil ik God behagen en uitverkoren zijn, dan is het niet te dulden dat ik leef met een slecht geweten, tegen Gods gebod zondig en niet de zonden tegenga; ik moet naar de kerk gaan, de prediking horen, God bidden om zijn Heilige Geest, het Woord bewaren, weerstand bieden tegen de duivel en zijn instellingen, en bidden om bescherming, geduld en goddelijke bijstand. Zie, zo worden wij ware christenen. Anderen echter, die het er voor houden dat God een God is die niet iedereen de zaligheid gunt, worden óf vertwijfelde óf zorgeloze en goddeloze mensen, die leven als het vee, en denken: *Het staat toch al vast, of ik behouden zal worden of niet, waarom doe ik dan nog enige moeite?*

Nee, zo mag het niet! U hebt van Godswege het bevel om zijn Woord te horen en in Christus te geloven, dat Hij uw Heiland is, en voor uw zonden betaald heeft; geef er acht op dat ge dat bevel nakomt; en bevindt ge u ongelovig en zwak, bid God om zijn Heilige Geest, en twijfel er niet aan, dat Christus uw Heiland is, en dat ge door Hem, als ge in Hem gelooft, dat wil zeggen, u met Hem troost - behouden wordt. Dat geve ons allen, onze lieve Heere Jezus Christus. Amen".

Zo preekte Luther de verkiezing. Het is tevens zijn laatste woord geweest over deze perikoop. Twee jaar later overleed hij.

Het zal de lezers gebleken zijn in hoe grote gevarieerdheid Luther over de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard gepreekt heeft. Er lopen wel enige vaste lijnen door deze preken heen, maar die klinken allerminst eentonig. Tot die vaste lijnen behoort in ieder geval het thema van het gelijke loon voor alle arbeiders. Hiermee stond of viel het reformatorisch karakter van Luthers prediking. Wij willen nu nader aandacht gaan schenken aan Luthers exegese, en de door hem behandelde thema's nader analyseren.

1. LUTHERS EXEGESE VAN DE GELIJKENIS VAN DE ARBEIDERS IN DE WIJNGAARD EN DE DAARIN BEHANDELDE THEMA'S

A. LUTHERS EXEGESE

De gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard is in de christelijke kerk niet altijd op dezelfde wijze geïnterpreteerd. Een overzicht van niet minder dan 5 verschillende interpretatie-modellen vindt men in het boek van Joachim Jeremias, *Die Gleichnisse Jesu.* Over Luthers uitleg het volgende.

1. *Afwijzing van de interpretatie der patres*

De wijze waarop de oudchristelijke en middeleeuwse exegeten de gelijkenis hadden uitgelegd, was Luther niet onbekend. Namen noemt hij in dit verband slechts zelden, maar toch komen wij althans één keer de naam van Gregorius (de Grote) tegen. Jeremias noemt voor de door Luther hier bedoelde exegese ook nog de naam van Irenaeus. Elders kwamen wij ook nog de namen van Hilarius, Chrysostomus en Hieronymus tegen. Hun exegese is door Luther in de loop der jaren steeds negatiever gewaardeerd. Al in 1521 zegt Luther: 'Vele uitleggers hebben aan deze locus (perikoop) al hun krachten gewijd, maar ik twijfel eraan of zij in de roos geschoten hebben'. Nog in 1523 zegt Luther met het oog op de uitleg der patres: Ik prijs deze uitleg niet, maar ik keur haar ook niet af. Toch vermaant hij reeds dan zijn hoorders om te blijven bij de 'eenvoudige zin der woorden'. Hieruit blijkt dat hij de uitleg der patres te gezocht, te gekunsteld vond. Een inhoudelijk bezwaar ertegen was, zoals blijkt (maar dat bespreken wij straks) dat de verhouding van wet en Evangelie eraan ontbrak.

De exegese der vaderen kwam hier op neer dat men de 5 uren die in de gelijkenis worden genoemd betrok op 5 verschillende perioden in de heilsgeschiedenis. Het eerste uur ving aan met Adam, het tweede met Noach, het derde met Abraham, het vierde met Mozes en het vijfde met Jezus Christus. In zijn preek uit 1524 zegt Luther: *Laten wij de woorden van Christus heel eenvoudig opvatten.* Tot dat eenvoudig opvatten behoort volgens Luther dat men zich houdt aan de tekst, en niet gaat speculeren. Luther wilde er rekening mee houden wanneer en tot wie deze gelijkenis gesproken werd, en dat het een gelijkenis is die begint met: *Het koninkrijk der hemelen is gelijk aan .. .*

In 1525 heeft Luther geen enkele twijfel meer. De exegese der patres noemt hij nu 'gezwets' en een 'fabel'. Hij ziet er allerlei 'ongerijmdheden' in; en bovendien gaat zij, volgens Luther, voorbij aan de eigenlijke, heel eenvoudige, zin der woorden. Vanaf nu komt Luther zelden meer op deze exegese terug. Zij heeft voor hem afgedaan.

2. Zondag-Septuagesima

Voor het recht verstaan van Luthers exegese van de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard is het van belang na te gaan op welke zondagen door Luther hierover gepreekt werd. Men kan uit de beschrijving van de inhoud van Luthers preken, welke wij hierboven gaven, nagaan dat verreweg de meeste van deze preken gehouden zijn eind januari of begin februari. Dat was de zondag die in het kerkelijk jaar de naam droeg van 'septuagesima', de zondag waarop voor de clerici, de geestelijken de vastentijd begon. Er is wat het tijdstip van Luthers prediking over deze perikoop betreft, in de bewaard gebleven preken slechts één uitzondering. De preek van 1537 is gehouden op 12 december. Maar die preek begint Luther dan ook aldus: 'Men is gewoon over dit Evangelie te preken op een zondag kort na de feestdagen; maar daar de kerkorde (van Wittenberg) voorschrijft, dat op die zondag over de doop zal gepreekt worden, opdat men die doop in de christenheid in ere zal houden, en omdat om die reden dit jaar een preek over dit evangelie achterwege is gebleven, willen wij daar nu over gaan spreken, opdat het toch niet overgeslagen zal

worden, daar het zeer nodig en nuttig onderwijs bevat'. In 1537 was dus niet op de daarvoor bestemde zondag, zondag septuagesima, over deze gelijkenis gepreekt. Er was over de doop gepreekt. *De Wittenberger kerkorde* zou dat hebben voorgeschreven. De uitgevers van de *Weimarer Ausgabe* van Luthers werken hebben dit nog nergens kunnen vinden. Het belangrijkste voor ons is echter dat Luther blijkbaar deze gelijkenis toch wel van zulk een betekenis heeft geacht dat hij haar later, zelfs veel later, pas in de maand december, voor de gemeente behandeld heeft.

Dat de gelijkenis gewoonlijk behandeld werd op de eerste zondag van het vasten van de geestelijken heeft Luthers uitleg mede bepaald. Hij wendt zich in zijn preken over deze gelijkenis herhaaldelijk tot de clerici. Zijn kritiek in deze preken richt zich eveneens in hoofdzaak op de clerici. Hij betrekt de gelijkenis herhaaldelijk op de praedicatores, de predikers. De aard van de zondag waarop hij over deze stof preekte, bracht dat als vanzelf met zich mee.

3. Interpretatiemoeilijkheden

Luther heeft kennelijk met het verstaan van deze gelijkenis meermalen geworsteld. Hij achtte deze gelijkenis hoog, dat bleek al. Zij bevatte volgens hem veel nodig en nuttig onderwijs. Maar gemakkelijk vond hij haar niet. Pas in de loop van vele jaren werd deze gelijkenis voor hem helderder. Wij willen hiermee niet zeggen dat Luther niet al vroeg de strekking van de gelijkenis begrepen zou hebben. Dat wèl. Maar daarmee was nog niet de héle gelijkenis verklaard. Gaandeweg meer heeft Luther zich op de strekking in hoofdzaak teruggetrokken.

In zijn eerste preek, die van 1517, zegt Luther dat hij zich niet begeven wil in de 'diepe doolhoven der interpretatie'. Bepaalde moeilijkheden lijkt Luther dan met deze gelijkenis nog niet te hebben. Hij past haar regelrecht toe op personen en omstandigheden uit eigen tijd, zonder rekening te houden met enig heils-historisch verband. De werkers van het eerste, derde, zesde en negende uur zijn alle loondienaren, en dan noemt Luther de priesters en de bedelmonniken. Luther kan ze ook superbi, hoogmoedigen noemen. Tegenover die allen staan de werkers van het elfde uur, die de ootmoedigen waren. Omdat Luther nog het heils-historisch verband buiten beschouwing laat, is hij spoedig met de gelijkenis klaar. Bovendien, hij heeft de scherpte van deze gelijkenis nog niet volledig gevoeld. Dat kwam later.

Al vanaf 1521 begint het heel anders te worden. Dan klaagt Luther erover dat de gelijkenis hoog en duister is. Hij zegt aan het begin van de preek dat hij niet goed weet waar hij beginnen moet. Hij gevoelt zijn onmacht. De werkers zijn op verschillende uren geroepen -, wat is de zin daarvan? Eén ding weet Luther echter wel: *de wijngaard is de kerk,* en zo gaat Luther dan verder, voetje voor voetje. Hij waagt het ook om toch de 'uren' in te vullen. Het eerste uur laat hij beginnen bij Mozes, en de volgende uren houdt hij voor de 'tijden der profeten' en het laatste uur voor de tijd van Christus en de apostelen.

Als Luther in 1524 zich opnieuw opmaakt om voor de gemeente de gelijkenis uit te leggen is het voor ons alsof hij er wat onder zucht. Deze stof keert jaarlijks terug, zegt hij dan, en daarom móet zij behandeld worden. Wij hoorden al dat Luther deze gelijkenis 'hoog' noemde. Elders zegt hij, dat zij een 'subliem evangelie' bevat. Maar hij zegt ook weleens: zij is 'scherp', en hij noemt haar zelfs een 'obstaculum' te weten voor de dwazen die zich eraan ergeren. Luther meende dat de inhoud van de gelijkenis wel erg moeilijk was voor de eenvoudigen en voor het jonge volk. Maar, zegt hij, wij kunnen niet aan haar voorbijgaan, en elders zegt hij zelfs, wij willen niet aan haar voorbijgaan.

4. Rechtvaardigheid

Eén van de punten in de gelijkenis die Luther als exegeet hebben beziggehouden is de vraag of de heer van de wijngaard wel geheel recht gedaan heeft met aan alle arbeiders

hetzelfde loon uit te betalen. Theologisch had Luther hier wel een oplossing voor: In het rijk Gods gaat het anders dan in het wereldlijke rijk, maar exegetisch lag hier toch voor hem een moeilijkheid.

De wijze waarop Luther de kwestie heeft opgelost, geeft er blijk van dat hij zich wel terdege bezonnen moet hebben op het karakter der gelijkenissen. Een gelijkenis is niet zomaar een verhaal waarvan elk onderdeel toepasbaar is op de omstandigheden waaronder wij heden leven. En niet elk onderdeel geeft een richtlijn voor een ethisch verantwoord handelen.

Het tijdstip waarop Luther voor het eerst op deze kwestie is ingegaan, was het jaar 1523. Hij verwijst hier allereerst naar Lukas 16, 1 vv, waar men leest de gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester. Mogen wij die rentmeester navolgen in hetgeen hij gedaan heeft? Allerminst. Het gaat in deze gelijkenis er duidelijk om dat de Heere Christus ons de prudentie, de voorzichtigheid van deze man onder ogen heeft willen brengen, maar er is geen sprake van dat zijn daad op zich voor ons navolgingswaardig zou zijn. Luther verwijst vervolgens naar Romeinen 5, waar door Paulus gezegd wordt, n.l. als hij beide Adam en Christus met elkaar vergelijkt en tegenover elkaar stelt, dat zij similes dat wil zeggen *gelijken* zijn. Dan is dat, zo wil Luther zeggen, toch slechts in een bepaald opzicht. Het wil helemaal niet zeggen dat zij in álles aan elkaar gelijk waren. En zo is nu in de gelijkenis van de arbeiders van de wijngaard het koninkrijk der hemelen wel gelijk aan een heer des huizes, die op verschillende tijden arbeiders huurde, maar dat wil niet zeggen dat het koninkrijk der hemelen in álles gelijk is aan wat deze heer des huizes gedaan heeft.

Luther heeft dus beseft: Het is een gelijkenis, en men lette op de hoofdzaak. Niet elk detail van het verhaal is van even grote waarde. Niet alles is 'overdrachtelijk' van aard. Het is niet nodig dat men elk detail verkláárt. Men mag in het uitleggen van een gelijkenis het een en ander laten liggen, als men maar acht geeft op de hoofdzaak. In de postille van 1525 heeft Luther dit alles nog nader uitgewerkt. Niet alles in deze gelijkenis, zegt hij daar, wordt ons voorgehouden tot een regel, evenmin als in de gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester het geval is; als zouden ook wij ertoe opgewekt worden om onze heer te bedriegen. Wie in deze gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester in de lengte en breedte zou willen naspeuren wie de 'schuldenaars' zijn, wat het 'handschrift' is, wat de 'olie' is en wat de 'tarwe' is, enz, die geraakt van het rechte pad en loopt gevaar zijn eigen fantasieën na te volgen, welke nergens toe deugen.

En dan noemt Luther ook opnieuw Romeinen 5. Als Paulus Adam en Christus met elkaar vergelijkt, dan heeft dat alleen hierop betrekking, dat uit de een, Adam, zonde en dood zijn voortgekomen en uit de ander, Christus, gerechtigheid en leven. Een gelijkenis heeft steeds één punt van vergelijking, en daar moet men van uitgaan. En wat is nu in de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard het punt van vergelijking? Dat is, zegt Luther, niet de penning, en men moet het ook niet zoeken in de verschillende uren, maar het is gelegen *in de wijze waarop de penning verkregen werd.* Er waren er die meenden dat zij de penning verkregen als verdienste, en de anderen kregen hem enkel uit goedheid van de heer van de wijngaard. Het gaat hier dus om het verschil tussen verdienste en genade.

5. Heilshistorische interpretatie

In de loop der jaren geraakte de betekenis der verschillende uren bij Luther steeds meer op de achtergrond. Hij hield dan gewoonlijk alleen de 'eersten' en de 'laatsten' over, zoals ook trouwens in de gelijkenis zelf aan het slot ervan het geval is.

Dit brengt ons ertoe opnieuw stil te staan bij Luthers afwijzing van de exegese der patres. Zij lieten het eerste uur aanvangen bij Adam. Wat had Luther daar op tegen? Antwoord: zonder enige wettige grond worden Adam en de oudste patriarchen gerekend tot de 'eersten' die 'laatsten' werden, en die wel 'geroepen' waren maar niet 'uitverkoren'. Luther zelf ging het steeds meer in een andere richting zoeken. Hij werd daarbij geholpen door allerlei woorden uit het Oude Testament waarin Israël vergeleken wordt bij een 'wijngaard'. De arbeiders in de wijngaard kunnen dus niemand anders zijn dan diegenen die in de kerk,

in de christenheid werkzaam zijn. Men bedenke dat voor Luther de kerk niet pas begonnen is met de prediking van Jezus Christus en zijn apostelen, al kwam toen wel openbaar wat het koninkrijk der hemelen is. Wij willen nu Luther zelf van stap tot stap even volgen in dit alles.

In 1517 had Luther, zoals wij al hoorden, nog geen zicht op het heils-historisch karakter van de gelijkenis. Maar in 1521 is het anders. Dan verwijst hij naar Jesaja 5, waar Israël de wijngaard des Heeren wordt genoemd. De wijngaard, zegt hij, is dus de christelijke kerk, en die is even breed als de hele wereld. In 's Heeren wijngaard zal moeten worden gewerkt. De aarde moet worden omgewoeld, de wijnstokken moeten worden gesnoeid, enz. Dat alles is nu in 's Heeren wijngaard met name het werk van de predikers. Die werken met hun 'tong'.

In de werkers van het eerste uur ziet Luther vervolgens degenen die geleefd hebben ten tijde van Mozes; de werkers van het derde, zesde en negende uur waren met name de profeten die daarna kwamen. De 'penning' was het aardse land Kanaän. Te elfder ure kwam Christus. Nu gaat alles veel gemakkelijker, en het werken is vruchtbaarder.

In de preek van 1524 zet Luther niet in bij het begin van de gelijkenis, maar bij het einde. Hij ziet het koninkrijk der hemelen waarvan de gelijkenis een beeld biedt, een aanvang nemen bij Christus' doop in de Jordaan. Toen brak het elfde uur aan. Maar hoe was het dan gesteld met de arbeiders die al langer in de wijngaard dienden? Luther wil hen niet, ook al leefden zij onder de wet, buiten het rijk van Christus zetten. Wij zouden kunnen zeggen, al is de terminologie niet van Luther: het heilsordelijke loopt dwars door het heilshistorische heen. Luther zegt: Wij ontkennen niet dat de vaderen van het Oude Testament in dit rijk van Christus zijn geweest en eenzelfde geloof hebben gehad als wij, maar dat rijk is nimmer zo geopenbaard als in de tijd dat Hij op aarde kwam, en het regnum Christi, het rijk van Christus preekte, wat ook de apostelen hebben gedaan.

In zijn preek uit 1526 zegt Luther: Wij weten, dat de kerk het regnum coelorum, *koninkrijk der hemelen* wordt genoemd, en verder ook datgene wat het Evangelie ons biedt. En Luther laat dan verder de werkers van het eerste uur samenvallen met de geveinsden die door Jezus bestraft zijn in Mattheüs 6, en van wie Hij gezegd heeft dat zij hun loon 'weg' hadden. Luther geeft hier aan de gelijkenis een eschatologische spits. Eens, bij het Laatste Oordeel, zal Christus zeggen: Neemt het uwe en gaat heen; gij hebt Mij gediend om loon, Ik heb u uw loon gegeven, te weten hier op aarde.

In 1528 zegt Luther: Dit evangelie, dat wil zeggen deze perikoop, is allereerst gericht tegen de Joden. En dan noemt hij weer met name de farizeeën. Zij vastten veel. Het was een zwaar werk. Christus heeft hen in deze gelijkenis bespot. Zij hebben zich geërgerd aan het Evangelie. Christus ontfermde zich over hoeren, tollenaren en heidenen, en dat was een doorn in het oog der farizeeën, zij hadden een 'boos' oog.

Heel sterk uitgedrukt vindt men Luthers heilshistorische visie op de gelijkenis in de preek die hij gehouden heeft in 1537. In de Schrift, zegt Luther, wordt allerwege het Joodse volk vergeleken bij een wijngaard. Profeten als Jesaja hebben steeds dat beeld gebruikt. De Joden waren dus aan dit beeld gewend. De farizeeën hebben, toen zij Jezus hoorden, heel goed geweten wat Hij bedoelde als Hij sprak over een wijngaard en arbeiders in die wijngaard. Zij beseften terdege dat Jezus het over hén had. Daarom moeten wij, zegt Luther, die daarmee weer kritiek uitoefent op de exegese der patres, het woord 'wijngaard' niet te ruim opvatten. Wij moeten dat woord allereerst betrekken op het volk dat God zich in het bijzonder verkoren had, dus het Joodse volk. Dat volk was, in eerste instantie, zijn wijngaard. En daarin heeft Hij arbeiders gezonden, de profeten. Die herstelden telkens opnieuw de ware dienst des Heeren. Want telkens kwam het onder Israël tot afval en verval. Dan moest God een Jeremia zenden, een poosje later een Haggai en Zacharia. En tenslotte kwam Christus zelf. Hij en zijn apostelen hebben de wijngaard uitgebreid, zo breed als de wereld is, bestaande nu uit Joden èn heidenen.

Zo exegetiseerde Luther deze gelijkenis. Hij heeft niet, zoals Origenes deed, het historisch aspect ervan allegorisch vervluchtigd. Origenes betrok de 'uren' op de verschillende

'leeftijden' waarop mensen christenen worden. In een enkele preek mag men bij Luther een herinnering hieraan tegenkomen, wanneer hij zeer in het algemeen zegt, dat er zijn die vroeg komen en dat er ook zijn die laat komen, dit is toch bij hem niet de hoofdzaak. Hoofdzaak is voor hem dat met Jezus' komst het elfde uur is aangebroken; de tijd van de wet is voorbij, de tijd van het evangelie kwam. Maar er waren Joden die vasthielden aan de wet als heilsweg. En dan noemt Luther met name de farizeeën.

Daardoor werden zij van eersten laatsten. Hoeren, tollenaren en heidenen werden van laatsten eersten, doordat zij ingingen in het door Christus gepredikte koninkrijk der hemelen. Luther leest de gelijkenis dus heilshistorisch, hetwelk overigens een woord is dat in de geschriften der reformatoren nergens voorkomt. En dit is ook niet exclusief. De heilsweg van de wet en die van het Evangelie staan al vanaf het begin der wereld tegenover elkaar, en dat zal ook zo blijven. En tenslotte, het slot van de gelijkenis verlegt Luther zo nu en dan naar de Oordeelsdag. Hij doet dat niet altijd, maar soms wel. Hij geeft dan aan de gelijkenis een eschatologische spits.

6. De toepassing

Luthers preken bieden niet toepassingen die pas komen ná eerst uitleg te hebben gegeven. Wij hebben het al geconstateerd: exegese en toepassing liggen bij hem door elkaar heen. Luther kan zonder enige overgang te maken van het verleden naar het heden, de gelijkenis situeren in eigen tijd en omstandigheden. Is de záák die in deze gelijkenis behandeld wordt niet immers altijd aanwezig, altijd actueel? Wetsdienaren staan nog altijd tegenover Evangeliedienaren. De mensen die het gaat om verdiensten en loon zijn er ook heden. En ook zijn er heden die het oog enkel gericht hebben op 's Heeren goedheid en genade. Nog altijd worden eersten laatsten, en omgekeerd.

Er zijn bepaalde eigentijdse groepen en personen die bij Luther in de toepassing van de inhoud van de gelijkenis op eigen tijd steeds weer terugkeren. Het zijn de paus, de clerici, de monniken, de nonnen. Het gaat dan steeds over 'eersten'. Men lette erop, Luther noemt niet bepaalde pausen, priesters, monniken of nonnen bij name. In zijn polemische geschriften noemde hij wel menigmaal namen. Dan keerde hij zich openlijk tegen Eck, Emser, Faber enz. Maar in zijn preken heeft hij dat niet gedaan. Hij volstond met algemene aanduidingen. En opvallend is verder ook dat hij, in zijn spreken over laatsten die éérsten worden, nóg terughoudender is geweest, zich nóg algemener heeft uitgedrukt. Dan komen niet bepaalde groepen uit eigen tijd naar voren. Dan gaat het over 'tollenaren', 'hoeren' en 'heidenen'.

Men zal verder in rekening moeten brengen, dat Luther de toepassing ook nog dichter bij huis heeft gebracht. Het gevaar van het worden van een 'laatste' terwijl men een 'eerste' is geweest, ziet Luther ook aanwezig bij de apostelen. En hij herinnert dan aan de context waarin de gelijkenis voorkomt. Heeft Jezus niet deze gelijkenis uitgesproken naar aanleiding van een gesprek met de apostelen, verhaald in Mattheüs 19?

Luther betrekt er vervolgens ook bij oudtestamentische figuren als David en andere. Zij kwamen soms ten val. Zij vervielen tot het kwaad van de zelfverheffing, en zo vielen zij. Luther wil daarmee niet zeggen dat hun val absoluut was, dat zij verloren gingen, maar hij wil anderzijds toch ook weer niet hun val bagatelliseren.

Juist degenen die het dichtst bij God staan, zegt Luther in zijn postille van 1525, lopen het meest gevaar diep te vallen. De paus heette een stedehouder van Christus te zijn, en zie, hij werd een stedehouder van de duivel. Wie ver van God afstaat kan tot Hem gebracht worden, en wie dicht bij Hem staat kan ver van Hem verwijderd geraken.

Luther houdt dit ook zichzelf en de zijnen voor. Wij hebben het al eerder opgemerkt: Luther heeft ten aanzien van deze gelijkenis ook zelf een zekere huiver gevoeld. Hij paste haar niet alleen maar op anderen toe, ook op zichzelf. Hij wist dat hij en de zijnen een zekere naam hadden gekregen, en dat daarin een gevaar gelegen was. Op een wat al te grove wijze, die

hem dan ook weleens kwalijk is genomen, zei hij: men houdt het er voor dat wij Gods Geest met veren en al hebben opgegeten. Het zal duidelijk zijn, dat Luther hier heel plastisch de Heilige Geest voorstelt als een duif. Hij wil zeggen: Het kan lijken alsof wij de Geest Gods ons geheel eigen hebben gemaakt. Maar: hier loert het gevaar van de zelfverheffing! Of Luther dit gevaar dus ook onderkend heeft!

Onze conclusie is, dat men moeilijk zal kunnen zeggen dat Luther in zijn toepassing eenzijdig is geweest. Hij betrok zichzelf er bij. En ook zijn gemeente. Wij herinneren aan de preek waarin hij de Wittenbergers te lijf ging om hun schrielheid. Hij zag de mercenarii, de *loondienaren* niet alleen maar in het kamp van de tegenstanders. Hij was in zijn toepassing eerlijk en oprecht, ook ten aanzien van zichzelf, zijn medestanders en zijn gemeente.

B. DE THEMA'S

Hoe exegetisch Luther in zijn preken ook te werk ging en hoe praktisch hij daarin ook was, hij verloochende zijn theologische inzichten niet. Hoe zou het ook kunnen? Het is een boeiende bezigheid na te gaan hóe hij ze aan de man gebracht heeft.

Er is, dunkt ons, een tweevoudige beweging. Er is bij Luther ongetwijfeld de beweging van zijn theologische inzichten naar de tekst toe, waarbij in bepaalde gevallen de tekst weleens wat meer gaat zeggen dan er eigenlijk staat; maar er is ook duidelijk de beweging van de tekst naar de theologie toe. Een perikoop als deze heeft niet weinig Luthers theologische inzichten bepaald. Waar heeft Luther zijn theologie anders vandaan gehaald dan uit de Schrift? En die Schrift las hij consciëntieus. En daarin komt ook deze gelijkenis voor, die sterker dan menige andere gelijkenis ons leert, dat de goedheid Gods, zijn genade en niet enigerlei verdienste bij ons, ons Gode welbehaaglijk maakt.

De door Luther in de bovenvermelde preken behandelde thema's willen wij nu achtereenvolgens aan de orde stellen. De volgorde daarin is uiteraard een door ons gekozene; wij menen dat zij van dien aard is dat zij ons successievelijk steeds dichter brengt bij wat voor Luther de summa, hoofdzaak is geweest.

1. Hoogmoed en ootmoed

Luthers eerste preek over de gelijkenis, die van 1517, had zo goed als geen ander thema dan dat van hoogmoed en ootmoed, superbia en humilitas. En dat is niet alleen in deze ene preek zo. Tal van andere preken uit Luthers begintijd vertonen hetzelfde. Wij kwamen dit thema in Luthers prediking het eerst tegen in een preek die hij hield op 26 december 1514. Breder ging hij er op in in een preek over Psalm 113, gehouden op 27 juli 1516, waarin hij farizeeër en tollenaar tegenover elkaar stelde.

Nu stond Luther met dit alles in een lange traditie. Walther von Loewenich zegt in zijn boek *Luthers theologia crucis:* De humilitas (ootmoed) is het oude monnikenideaal. Luther heeft dit hem zo goed bekende begrip opgenomen in zijn denken. Maar het werd bij hem een uitdrukking van zijn nieuwe inzichten. Al in zijn oudste Psalmencommentaar, 1513-1515 krijgt bij Luther de 'ootmoed' karaktertrekken van het 'geloof, soms gebruikt hij de woorden humilitas en fides (geloof) zelfs door elkaar heen. Bovendien, de humilitas is bij de jonge Luther niet meer, zoals in de monnikentraditie, een louter menselijke daad, maar zij wordt hundliatio, vernedering, als daad Gods, door middel van de wet. Zo kwam Luther boven de monnikenvroomheid uit!

Opvallend is dat Luther in zijn eerste ons bewaard gebleven preek over de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard, uit 1517, de hoogmoed en de ootmoed niet behandelt als een zelfstandig thema, maar in verband met een al of niet loonzuchtig dienen van God. De superbia, de hoogmoed komt hier niet, zoals in de monnikentraditie tot uiting in een zeker trots gedrag, dat voor iedereen constateerbaar is, maar in een loonzuchtige houding

tegenover God, die zeer verborgen kan zijn. Luthers superbia-opvatting gaat dus veel dieper dan die der monnikentraditie, zelfs dan die van Bernard.

Hiermee hangt samen, dat bij Luther ook de humilitas, dus de ootmoed evenmin opgaat in een zeker ootmoedig gedrag, hetwelk voor ieder zichtbaar was. Als monnik was Luther getraind in het beoefenen van de ootmoed. Elke monnik onderging deze training. Maar reeds in 1517 blijkt Luther tot een heel ander inzicht in het wezen van de humilitas gekomen te zijn. Hij stelt in zijn preek de superbi, de hoogmoedigen gelijk met de iustitiaru, de werkheiligen, en zegt dan: die Gods genade niet kennen! Tegenover de hoogmoed staat dus het kennen van Gods genade. De ware ootmoed bestaat in het kennen van Gods genade!

Met dit al ontkennen wij echter niet dat in deze vroege preek van Luther nog allerlei trekjes te vinden zijn die aan het verleden herinneren. Luther heeft zich in begin 1517 nog niet geheel ontworsteld aan de middeleeuwse theologie en vroomheid. Het is de tijd waarin zijn theologia crucis, kruistheologie (in tegenstelling tot een theologia gloriae, een theologie der heerlijkheid) nog een zeer bepaald karakter droeg.

Duidelijker is Luther in de preek die door hem gehouden is in 1523. Hij zegt hier: Door deze gelijkenis wil God bij ons wegnemen alle vermessenheit (vermetelheid, hoogmoed). De werkers van het eerste uur waren de hoogmoedigen. Zo was het met de Joden in Jezus' tijd en zo is het met de religiosi (de kloosterlingen) in onze tijd. En waarin bestaat nu volgens Luther deze vermessenheit? Antwoord: in de werkheiligheid! Men denkt het heil te verkrijgen door werken. Men zegt: wij hebben zoveel gedaan! Men rekent op loon. Men houdt zichzelf voor beter dan anderen. Kortom, alle loondienaren zijn hoogmoedigen.

Omgekeerd, alle zondaren die zichzelf kennen, n.l. als zondaar, zijn ootmoedigen. Zij vertrouwen op God, hopen op zijn genade. Zij houden zichzelf niet voor beter dan de ergste hoer. Hoogmoed en ootmoed hebben bij Luther beide een geheel nieuwe inhoud gekregen. Zij staan bij hem binnen de context van wet en Evangelie. Wie de wet als heilsweg kiest, is hoogmoedig, wie de heilsweg van het Evangelie gaat, is ootmoedig. De ware ootmoed ligt in het kennen van de genade Gods.

Jezus' woord: Wie zich verhoogt zal vernederd worden, en wie zich vernedert zal verhoogd worden (Lukas 18, 14) heeft op Luther diepe indruk gemaakt; het staat aan het slot van de gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar, een gelijkenis waarover Luther ettelijke malen gepreekt heeft, terwijl zij bovendien in tal van andere preken en geschriften van Luther wordt aangehaald.

Hij kon in dit gegeven ook voluit uitleven zijn paradoxale wijze van spreken. Wie hoog is wordt laag en wie laag is wordt hoog; wat laag is bij de mensen is hoog bij God en wat hoog is bij de mensen is laag bij God, en wat laag is bij God is hoog bij de mensen en wat hoog is bij God is laag bij de mensen. Deze wijze van spreken heeft sterk bijgedragen tot het boeiende in Luthers preken en schrijven.

Aan het eind van de preek uit 1523 zegt Luther: Teksten (loci) als deze dienen tot onze hurniliatio (vernedering) en \altati‘) (verhoging). En dat ziet dus op de gelijkenis in haar geheel.

Zijn levenlang, dus tot het eind toe, is Luther blijven vasthouden aan het thema van de hoogmoed en de ootmoed. Wij willen nog één voorbeeld daarvan geven. Wij kiezen daarvoor uit de preek die hij gehouden heeft in 1528. Al dadelijk stelt Luther in deze preek de zonde van de hovaardigheid aan de orde. Een mens heeft altijd de neiging om zich te verheffen. Met de gaven die God hem gegeven heeft, hetzij het lichamelijke of geestelijke gaven zijn, wil hij pronken. Er zijn er die God met bijzondere gaven begiftigd heeft. Zij zijn rijk, of gezond, of geleerd, of zeer ervaren en wijs, of zij zijn schoon van aanzien, of zij hebben een blijmoedige geest. Voor deze gaven moet men God danken. Maar men bedenke ook dat ze gevaarlijk zijn. Als wij er trots op worden. Luther zegt: Mannen als Augustinus, Hilarius en Bernard waren boven anderen versierd met gaven, maar o, die oude Adam! Eer wij het zelf bemerkt hebben, heeft de hoogmoed beslag op ons gelegd. En

de hovaardigheid is toch voor God zulk een gruwelijk kwaad. Luther noemt in dit verband ook de Schwermeri, met wie hij lieden als Karlstadt en vele anderen bedoelde. Hij erkent: God heeft ze met heerlijke gaven versierd, maar zij zijn, in hun trots en zelfverzekerdheid geheel onhandelbaar geworden.

Zo waarschuwde hij zijn gemeente voor de hoogmoed. Hoogmoed is in deze preek zelfverheffing, trots, een prat gaan op de geschonken gaven. Maar daarin zit op een verborgen wijze ook de werkheiligheid. Men roemt in wat men zelf is en doet, wat men presteert; men leeft niet uit de genade Gods.

Zo heeft Luther, in zijn later leven, over hoogmoed en ootmoed nooit anders kunnen spreken dan vanuit zijn inzicht in de boodschap van het Evangelie: de verkondiging van de genade Gods. Of wij hoogmoedig zijn of ootmoedig zijn, wordt beslist door het antwoord op de vraag, of wij het heil verwachten van onszelf en onze prestaties, of van wat wij zijn en hebben (ook al kregen wij het van God), Of enkel en alleen van de goedheid van de Heer des huizes, de God van alle genade, in Jezus Christus.

2. Wet en Evangelie

Wij hebben al geconstateerd dat Luther pas tóen de gelijkenis goed is gaan verstaan, toen hij haar plaatste in het kader van de verhouding van wet en Evangelie. Het elfde uur was het uur van de verkondiging van het Evangelie, nadat men eeuwenlang had geleefd onder de wet. Luther heeft hiermee recht willen doen aan het unieke van Christus komst en optreden, waarmee hét beslissende uur is aangebroken, wat ook in de gelijkenis zelf verwoord is. Niet dat hij de vaderen uit de tijd van het Oude Testament buiten het rijk Gods zette, maar wel allen die volhardden in het zoeken van het heil in de werken der wet, wat tot uitdrukking kwam in hun klagen en murmureren tegen Christus, die zich met zijn heil ook tot hoeren en tollenaren wendde, en ook tegen de apostelen van de Heere Jezus Christus, die zich met het heil tot de heidenen wendden.

In feite worden al Luthers preken beheerst door de dialectiek van wet en Evangelie. Er zit een voor ieder mens vernederende en verootmoedigende strekking in die preken. Steeds stelt Luther 's mensen natuur en rede aan de kaak. En dan niet alleen maar in hun houding ten aanzien van de temporalia, *de tijdelijke dingen*, en in de wijze waarop zij zich kunnen uitleven in allerlei vleselijke uitspattingen of ook ijdele speculaties. Dat alles ontbreekt in Luthers preken niet. Maar op de bodem van dit alles ziet hij liggen dat de mens zich verweert tegen Gods genade. Omdat hij niet wil weten van Gods genade; daarom misbruikt hij de temporalia, de gaven die God hem geschonken heeft en zoekt hij zichzelf erin. Daarom zoekt Luther de slechtste mens niet bij de hoeren, enz, maar juist bij de allerheiligsten. De farizeeën, de kartuizers, de braven en besten in eigen oog; die staan het verst van God af. Steeds weer tracht Luther hen te ontmaskeren. Dat is zijn acute wetsprediking. Die loopt door al zijn preken heen.

Daarin spaart hij niemand. Hij zegt: Een David, een Petrus, een Paulus, of wie ge ook zijt, kan vallen. Niemand kan ooit zeggen: *ik ben een eerste en ik kan nooit een laatste worden.*

Maar hier tegenover staat bij Luther, dat ook niemand die een laatste is niet een eerste zou kunnen worden. Al heet hij Pilatus, Herodes of hoe dan ook. En voor iedere gevallene is het mogelijk opgericht te worden. Luthers wetsprediking heeft altijd naast zich zijn Evangelieprediking.

Met dat al wil Luther ons houden op wat hijzelf ettelijke malen noemt de middenweg, in het Duits de mittler stras, of de middel stras. Die weg loopt tussen twee altijd aanwezige gevaren heen, door Luther aangeduid met de woorden praesumptio of arrogantia, zelf-verheffing èn desperalio, wanhoop. Deze twee gevaren hebben de wonderlijke eigenschap dat zij heel gemakkelijk kunnen omslaan van de een in de ander; met name de omslag van praesumptio, het zich verheffen op eigen waardigheid en verdiensten, in de barre, naakte wanhoop en vertwijfeling voltrekt zich gemakkelijk, en doet zich menigmaal voor.

In zijn postille uit 1525 heeft Luther het over Jezus' tegenstanders, de Joden die aan de wet vasthielden en het Evangelie afwezen. Zij hebben Gods wet geheel verkeerd opgevat, zegt hij. Zij verstonden de wet niet recht. Zij dachten bij de wet aan loon. De wet had hun iets anders moeten leren. Het gevolg was dat hun dienen van God hard, bitter en zuur was.

Toen kwam het Evangelie. Nu waren er twee mogelijkheden, of zij zouden zich verharden of zij zouden geloven. Die niet geloofden verhardden zich. Zij vielen in het kwaad van de praesumptio, de eigengerechtigheid. Maar, zegt Luther aan het einde van de postille, er is ook het kwaad van de vertwijfeling. Wij hebben geen oorzaak om te vertwijfelen evenmin als wij oorzaak hebben ons in eigengerechtigheid te verheffen: houd de middenweg! Wat is die middenweg? Leven uit het Evangelie, zien op de goedheid van Heere van de wijngaard, dat wil zeggen de genade Gods in Jezus Christus.

Steeds herhaalt Luther: *Blijf op de middenweg;* God wil dat ge op de middenweg blijft! Op een bijzonder treffende wijze heeft hij daarover gesproken in de preek van 1526. Aan het slot van deze preek heeft Luther het over het ware christenhart. Het is een hart dat afziet van alle werken. Het zegt: Heere, ik kom tot U als een ellendig mens. Ik zie op niets anders dan uw goedheid en barmhartigheid. Een christen, zegt Luther ziet dus niet werken. Maar, wandelend op de middenweg, laat hij zich ook niet van de wijs brengen door zijn zonden. Hij staart zich niet blind op die zonden. Ware ootmoed is heel wat anders dan vertwijfeling. Ware ootmoed is niet een blijven steken in het eenmaal bedreven kwaad. In de ware ootmoed doet men ook de zonden uit eigen ogen weg. De ware christen gaat waarlijk niet op zoek naar de zonden. Dat is zelfs gevaarlijk, dan stort hij in de hel. Ik moet beide loslaten: de eigengerechtigheid en mijn zondegevoel. Kijk ik alleen maar naar de werken, dan word ik eigengerechtig, kijk ik alleen maar naar de zonden dan vertwijfel ik. En in beide gevallen bevind ik mij niet meer op de middenweg.

Luther weet wel degelijk van zondekennis. En toch kan hij ook zeggen dat een christenhart door de zonden niet verschrikt wordt. Hij bedoelt daarmee: niet zodanig verschrikt, dat het niet tot Christus vlucht om zijn genade. Het ware christenhart verheft zich niet op de goede werken en het wordt niet verschrikt door de zonden, het wendt zich regelrecht tot Christus, de bonitas Dei, *de goedheid Gods,* is zijn troost. Houd, zegt Luther aan het eind, vast aan de goedheid Gods. Dan hebt ge geen causa arroganliae, geen reden tot arrogantie, maar ook geen causa desperationis, geen reden tot wanhoop.

3. De verkiezing

Wij hebben reeds in een uitvoerig citaat Luther laten uitspreken, toen hij in de postille van 1544 de verkiezing Gods aan de orde stelde. Nu zijn wij er aan toegekomen dit nader te analyseren. Het eerste wat wij dan moeten opmerken is dat Luther de woorden 'Want velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren' zonder enig bezwaar op deze plaats heeft laten staan. Tegenwoordig doet men dat niet meer, en ook Calvijn heeft, op teksthistorische gronden wel elders maar niet hier deze woorden laten staan. Toch is Luther maar één keer in al de ons van hem bewaard gebleven preken over deze perikoop, op deze woorden nader ingegaan. In andere preken vindt men soms wel een zinspeling erop, maar er wordt niet een nadere uitleg gegeven.

Vervolgens, het is duidelijk dat Luther zich hier in deze postille uitdrukkelijk keert tegen een misbruik maken van de leer der verkiezing. Hij spreekt over al te grote 'ijveraars', met 'ongerijmde' en 'ongoddelijke' gedachten. Waarin bestonden dan die gedachten? Hierin dat men meende, dat Gods verkiezing alle menselijk zoeken, bidden en geloven uitsluit. Je bent er bij of je bent er niet bij! Uit zulke gedachten, zegt Luther, ontstaat een zorgeloos en goddeloos leven. Zulke gedachten komen dan ook van de duivel.

Een andere mogelijkheid is, volgens Luther, dat deze gedachten leiden tot vertwijfeling. Men krijgt een schrikbeeld van God. God krijgt de trekken van een tiran die naar pure willekeur met de mensen handelt.

Het is in deze preek allerminst Luthers bedoeling de leer der goddelijke verkiezing te bestrijden. Integendeel. Het is bekend dat hij hetgeen hij eens, in de strijd met Erasmus, geschreven heeft in zijn boek De onvrije wil, zijn levenlang gehandhaafd heeft. Trouwens ook in de postille waarover het hier gaat, roept hij nadrukkelijk de lezers op om God te laten in zijn majesteit, te respecteren in zijn voorzienigheid, dat wil zeggen in zijn goddelijke verkiezing. *God is,* zegt Luther, *onbegrijpelijk.* Dat alles heeft Luther dus laten staan.

En mogelijk dat Luther juist daarom zo geijverd heeft tegen het maken van misbruik van de goddelijke verkiezing. Hij roept zijn lezers op in dezen toch de 'rechte weg' te bewandelen. Men neme geen aanstoot aan een woord als dit, dat er velen geroepen zijn en weinigen verkoren. Die aanstoot kan er zijn, zoals wij al hoorden, door te vallen in het kwaad van de zorgeloosheid óf te vallen in het kwaad van de wanhoop.

En wat is nu die 'rechte weg' waartoe wij door Luther opgeroepen worden om die te bewandelen? Hij verwijst naar het slot van Johannes 14, 6: 'Niemand komt tot de Vader dan door Mij'. Er is maar één weg tot God, en die Weg is Christus zelf. Het komt er dus op aan dat wij Hem kennen. En dan gaat Luther zeggen wat dat inhoudt. Christus is Gods Zoon, Hij werd mens, verloste ons van de wet, stierf voor onze zonden, verwierf voor ons het eeuwige leven, schenkt ons zijn Geest die ons leidt en regeert. Deze kennis van Christus prente men zich in, zodat zij een kennis des harten wordt. En is daarmee dan alles gedaan? Nee. Dán stijge men op naar de hemel, en zegge men: En zo is nu God! Men gaat dan God met heel andere ogen zien dan wanneer men, zoals de zorgelozen en de vertwijfelden doen, Hem buiten Christus aanschouwt. Buiten Christus levert Gods verkiezing alleen maar ergernis op. In Christus wordt het heel anders. Dan ziet men dat God goed is, dat Hij ons behoud wil.

Luther heeft altijd gepreekt en geschreven, ook in zijn boek over *De slaafse wil,* dat wij ons moeten houden aan de 'geopenbaarde God' (deus revelatus), dat wil zeggen aan Christus en aan het Evangeliewoord. Hij beleed dat diezelfde God ook een 'verborgen God' (deus absconditus) is, zodat wij Hem in Zijn majesteit en verkiezing zullen moeten respecteren en aanbidden. Maar waar wij ons aan houden moeten, is God in Christus.

Daarom stelde Luther, ook in deze postille, dat de prediking van het Evangelie algemeen is, voor ieder die haar maar horen en aannemen wil, en dat God dat Evangelie laat preken, opdat iedereen het zal geloven, aannemen en zalig worden.

Daarom brengt Luther het niet-verkoren zijn ook in direct verband met het niet willen aannemen van het Evangelie. En wie zijn dan de uitverkorenen?

Dat zijn, zegt hij, degenen die het Evangelie horen, in Christus geloven en dat geloof tonen in een waar christelijk leven! Luther heeft hiermee allerminst willen beweren, dat de verkiezing afhangt van een vooruitgezien geloof -, dan zou hij een streep hebben gehaald door zijn boek over *De slaafse wil,* en dan zou hij, langs een omweg, toch weer de leer der goede werken hebben ingevoerd, en de genade hebben verduisterd. Het geloof wordt dan immers een prestatie, een werk, waarmee de goddelijke verkiezing zou zijn verdiend.

Nee, er is geen sprake van dat Luther deze kant ooit is opgegaan, of ook zou hebben kunnen opgaan. Maar wel mogen wij zeggen, dat hij de goddelijke verkiezing (en verwerping) geen ogenblik heeft willen scheiden van de verkondiging van het Evangelie. Zijn eigenlijke bedoeling heeft hij op een wijze die voor geen misverstand vatbaar is, naar voren gebracht aan het slot van de postille, waar hij zegt: ‘Ge hebt het bevel dat ge Gods Woord moet horen en in Christus moet geloven, dat Hij uw Heiland is, en voor uw zonden betaald heeft; geef er acht op, dat ge dat bevel van God nakomt. Twijfel er niet aan dat Hij uw Heiland is, en dat ge door Hem, als ge in Hem gelooft, dat wil zeggen, u met Hem troost - behouden wordt!’

Luther wilde dus niet dat men in zorgeloosheid zou leven, ook niet onder de vrome schijn van: Als ik niet uitverkoren ben, dan kom ik er toch niet, maar tegelijk ijverde hij ervoor dat men de klip van de vertwijfeling, van de wanhoop zou omzeilen. Daarom riep hij op tot de kennis van Christus en het geloof in Christus, waarbij hij tevens bemoedigde allen die

aarzelden, met deze woorden: *Bevindt ge u ongelovig en zwak, bidt God om zijn Heilige Geest!*

Vervolgens is er in verband met dit onderwerp ook op een nog andere preek van Luther te wijzen. Het is de preek die hij gehouden heeft in 1526. Hier keert Luther zich voor de zoveelste keer tegen een verkeerd Godsbeeld. Men kan, zegt hij, God houden voor een koopman en zelfs voor een sjacheraar. Dat is het kwaad van de mercenarii, de loondienaren. Ook kan men God houden voor een rechter, of zelfs voor een satan, en dan is men voor Hem alleen maar bevreesd. Het aangrijpende is, dat God in al deze gevallen voor de mens dan ook is, waar men Hem voor houdt. Houd ik God voor een koopman, dan is Hij dat ook, dan zal Hij mij mijn 'loon' uitbetalen; houd ik Hem voor een rechter, dan zal Hij ook mijn rechter zijn, en zich dus niet over mij ontfermen; houd ik Hem voor een satan, dan zal ik Hem als zodanig ook ondervinden. Dit is een gedachte die men bij Luther niet alleen hier aantreft, maar die hij ettelijke malen naar voren heeft gebracht.

Luther heeft hiermee niet willen zeggen, dat God in al deze gevallen naar Zijn Wezen zo is als men Hem zich voorstelt. Dat wijst hij zelfs nadrukkelijk af. Maar Luther was ervan overtuigd, dat er een correspondentie is tussen onze houding tegenover God, welke tot uitdrukking komt in ons Godsbeeld èn Gods houding jegens ons. Het heeft de schijn alsof wij God kunnen maken tot wat wij willen, maar zo heeft Luther het zeker niet bedoeld; wat hij wèl bedoelde was, dat er nimmer tegenover God een neutrale houding mogelijk is, en dat ons geweten een spiegelbeeld is van Gods werkelijkheid. Luther zegt: Ik spreek hier over het geweten, *hoe God in mijn geweten is.*

De 'eersten' uit de gelijkenis waren loondienaren. Het werken om loon was hun gezindheid. Welnu, zoals zij gezind waren, zo geschiedde hun ook. Zij kregen inderdaad hun 'loon'. De 'laatsten' in de gelijkenis waren geen loondienaren, zij hadden vertrouwen in de goedheid van de heer van de wijngaard; en zo geschiedde hun ook, zij zijn in hun vertrouwen niet beschaamd.

Want dat is de andere kant van de zaak. Het is niet alleen waar dat God inderdaad een koopman, rechter en satan is, n.l. voor degenen die Hem daarvoor houden, maar het is óók waar, dat Hij een vader is en barmhartig en genadig is voor degenen die Hem daarvoor houden. En Hij is het dan ook werkelijk. Het geloof vergist zich niet, het komt niet bedrogen uit. En Luthers bedoeling is, op te wekken en aan te moedigen tot dit geloof. Hij zegt: ‘Men moet God houden voor een goedertieren Vader, en daar moet men bij blijven. God wil dat zijn goedheid en genade verheerlijkt worden. Het is met Hem als met de heer van de wijngaard. Hij betoonde zijn goedheid, en het was hem genoeg dat die goedheid geaccepteerd en geprezen werd!’

Zo was voor Luther het geloof het hebben van het juiste, het ware Godsbeeld.

4. Twee rijken

Wij hebben er al op attent gemaakt, dat Luther na verloop van tijd steeds meer heeft gevoeld dat in de houding van de heer van de wijngaard voor de wereld iets aanstotelijks was gelegen. Zijn gelijktrekken van alle arbeiders, zodat zij allen een en hetzelfde loon uitbetaald kregen, móest wel ergernis wekken bij hen die van de morgen tot de avond in de wijngaard gewerkt hadden en de last en de hitte van de dag gedragen hadden. Formeel gesproken hadden zij geen reden tot klagen. Zij waren nadrukkelijk met de heer van de wijngaard overeengekomen, dat zij een penning zouden ontvangen, en een penning was het gebruikelijke dagloon. Vandaar dat de heer van de wijngaard aan de avond van de dag, toen er door de werkers van het eerste uur gemurmureerd werd, omdat zij niet meer ontvingen dan anderen, kon zeggen: Ik doe u geen onrecht! Toch wil Luther verdisconteren dat in gewone, wereldse omstandigheden een handelwijze als deze ongewoon is, en ook niet aanbevelenswaardig is. Er is ook de 'billijkheid' die men betrachten moet.

Zo kwam Luther ertoe om naar aanleiding van deze gelijkenis te gaan spreken over twee rijken, en onderscheid te maken tussen het regnum mundi, *het wereldlijk rijk* en het regnum Christi, *Christus' rijk*. In die beide rijken heersen verschillende wetten. In het wereldlijk rijk heerst het recht, in Christus' rijk heerst de genade. In het wereldlijk rijk kan niet alles gelijk zijn, in het rijk van Christus kan niets ongelijk zijn. Het wereldlijk rijk herleidt Luther tot de schepping, het rijk van Christus heeft zijn oorsprong in Hem. Luther is in zijn preken over deze gelijkenis sinds 1524 herhaaldelijk op dit thema teruggekomen. Wij willen het op de voet volgen. In de preek van 1524 is Luther nog niet diepgaand op het thema ingegaan. Hij stelt nog vrij algemeen de twee rijken tegenover elkaar. De wereld regeert met geweld. In het rijk van Christus is het anders. Hier geen wet, geen schrikbewind, maar enkel genade. Christus lokt met zijn genade, Hijzelf is *een Koning der barmhartigheid* (rex misericordiae). Zijn troon is op het verzoen- deksel. Zijn rijk is een regnum gratiae, *een rijk der genade.* Dit rijk zal nimmer wankelen.

Ook in de preek van 1528 heeft Luther het thema van de twee rijken nog maar van terzijde behandeld. Maar toch toont hij nu reeds enig begrip te hebben voor het murmureren van de werkers van het eerste uur. Tenminste, zolang men de gelijkenis neemt als een verhaal dat zich in de werkelijkheid van het dagelijkse leven zou hebben kunnen afspelen. Zodra Luther de overdrachtelijke betekenis ervan in aanmerking neemt, wordt bij hem de zaak anders. Maar louter menselijk bekeken kan men inderdaad zeggen dat er in het optreden van de heer van de wijngaard iets onbillijks gelegen was. Luther brengt in deze preek het aanstotelijke van dit optreden zelfs een ogenblik heel scherp naar voren. Hij spreekt van een regnum infernale*, een hels rijk* inplaats van een hemels rijk. Hij kan zich dus voorstellen dat de mensen geneigd zijn om te denken: Als het er zó aan toegaat in het hemelrijk, dan is dat meer hels dan hemels! Maar Luther geeft geen krimp, hij zegt: ja, en toch, zo gaat het nu in het koninkrijk der hemelen! Want dat rijk bestaat niet in werken, en niet in loon, maar het wordt om niet uitgedeeld, uit louter goedheid en barmhartigheid.

Ging het in het koninkrijk der hemelen er anders aan toe, dan was het op datzelfde ogenblik niet meer het *koninkrijk der hemelen*, dan was het gelijk aan het regnum terrenum, aan *een wereldlijk rijk*. Heeft in het dagelijks leven een knecht meer dan anderen gepresteerd, dan is het vanzelfsprekend dat hij ook meer loon ontvangt. Maar in het koninkrijk der hemelen is het anders. Daar gelden alleen barmhartigheid en genade. Luther heeft beseft en ook naar voren gebracht, dat er in het koninkrijk der hemelen voor de mens dus iets aanstotelijks is gelegen. Het is de ergernis van het Evangelie. Het koninkrijk der hemelen verschilt wezenlijk van alle andere koninkrijken. Het is anders dan de wereld.

Maar wij willen daar niet aan. Wij dragen op het koninkrijk der hemelen over al hetgeen in de wereld geldt. Luther heeft daar de priesters een verwijt van gemaakt. Zij vermengden, zegt hij, recht en genade. Zij bedierven de genade door wet en recht erin aan te brengen. Maar Luther ziet dat kwaad niet alleen bij hen. Niemand wil eraan, om uit genade zalig te worden. Wij allen hebben krachtens onze natuur, en dank zij onze rede, de neiging om van God een koopman te maken, die ons uitbetaalt hetgeen wij menen verdiend te hebben.

Reeds in deze preek herinnert Luther aan het verhaal van de rover die zijn nek brak, maar als een boetvaardig mens de hemel inging, terwijl de kluizenaar die roemde in zijn werken verloren ging; een verhaal dat hij later uitvoeriger verteld heeft. Wij zijn niet zo maar bereid om een streep te halen door het onze: onze goede werken. Hoe heiliger de werken die wij gedaan hebben, des te vaster zitten wij eraan gebonden. Wij zijn geboren loondienaren. Wij willen de hemel werelds veroveren.

De preek waarin Luther pas voor het eerst naar aanleiding van onze gelijkenis breedvoerig het onderscheid der rijken heeft uiteengezet is die van 1534. Wij zouden dus nu deze preek kunnen analyseren. Maar het geval wil, dat deze preek in haar geheel zeer veel gelijkt op de tien jaar later, in 1544, door Luther geschreven postille, alleen met dit verschil, dat de postille uitvoeriger is. Daarom wenden wij ons nu tot deze postille.

Luther is nu zo ver gekomen, dat hij het onderscheid der beide rijken, te weten het wereldlijke rijk en het rijk van Christus ziet als de eigenlijke scopes van heel de gelijkenis. Christus zou dus deze gelijkenis verteld hebben met het speciale doel ons te leren, dat er twee rijken zijn, en dat die twee onderscheiden zijn, en ook om ons te leren dat het er in zijn rijk heel anders aan toegaat dan in de wereld.

Luther herhaalt dat het, werelds gesproken, onbillijk is om bij gelijke arbeid gelijk loon uit te betalen. In de wereld kan en mag niet alles gelijk zijn, maar moet alles ongelijk zijn. Op allerlei wijzen werkt Luther dat uit. Er is een boerenstand en een burgerstand; er is een vorstenstand en een adelstand; Luther aanvaardt dus een *standenmaatschappij*. Hij zegt: Zo is het en zo moet het blijven. Een vader is meer dan een zoon, een heer meer dan zijn knecht, een vorst meer dan zijn onderdanen. De ene stand staat boven de andere.

Luther zegt nadrukkelijk dat God het zo verordend heeft. De standen gaan terug op de schepping Gods. Het moet nu eenmaal zo zijn, zegt hij, dat er in het uiterlijke leven ongelijkheid is en dat de een veel en de ander weinig heeft, dat de een heer en de ander knecht is. Een christen aanvaardt dit. Hoevele aanvechtingen hij ook heeft, deze ongelijkheid is voor hem geen aanvechting. Een christen zegt: Het baart mij geen zorg, dat ik in uiterlijke en tijdelijke dingen het een en ander missen moet, als ik maar delen mag in de goederen van het koninkrijk Gods.

Luther was afkerig van het optreden der revolutionairen, die de orde Gods wilden omkeren. Hij was zeer beducht voor de chaos; hij zag daarin onheil voor het ganse volk. In zijn postille roept hij voor zijn lezers het schrikbeeld van *de boerenopstand* op. De boeren koesterden het ideaal der gelijkheid. Maar Luther zegt: Wie op dit terrein alles gelijk wil maken, zodat de knecht gelijk is aan zijn heer, de dienstmaagd evenveel te zeggen heeft als haar vrouw, en een boer evenveel macht heeft als zijn vorst, die zet alles op zijn kop en maakt er een janboel van. In verband met deze en dergelijke uitlatingen heeft men Luther al vaak van een onuitstaanbaar conservatisme beschuldigd.

Men zal echter minstens twee dingen moeten bedenken.

Ten eerste, dat Luther niet ten onrechte zich heeft kunnen beroepen op Gods ordening in de schepping. Dat reeds met de schepping gegeven is het onderscheid van man en vrouw en een zekere gezagsstructuur kan niet worden ontkend.

Ten tweede: Luther had hiermee ieders welzijn op het oog! Steeds herhaalt hij: De aanvaarding van deze door God zelf gestelde orde en het leven en werken daarin, geeft een gerust en vrolijk leven. Ieder kan in zijn stand God van harte en met vreugde dienen. Omgekeerd, in het murmureren is geen rust en vreugde. Geen stand is te gering dan dat men er niet God in zou kunnen dienen.

En bovendien: De christen stand gaat bovenal. Deze stand heeft Luther verheven boven alle andere standen. Tegenover de ongelijkheid in de wereld stelde hij de gelijkheid in het rijk van Christus. De christenstand is voor ieder toegankelijk: voor een knecht evengoed als voor zijn heer; voor een onderdaan niet minder dan voor zijn vorst; voor armen en rijken; voor geringeren en hooggeplaatsten. Hier is geen onderscheid. *Er is één God, er is één Christus, er is één geloof, er is één doop, er is één avondmaal voor alle christenen.* Hier geldt geen man of vrouw, geen vader of kind, geen vorst of onderdaan. De geringste dienstknecht en de geringste dienstmaagd hebben geen andere Christus dan hun heer of vrouw. Alle gelovigen delen gelijkelijk in Christus en al zijn weldaden, in zijn dood, zijn opstanding, zijn hemelvaart, zijn voorbede. En dit weegt de christen het zwaarst. Dus niet de ongelijkheid in de wereld maar de gelijkheid in het rijk Gods. Een christen zegt: *Al leef ik niet in een vorstenstand, ik leef niettemin in een christenstand.* Het rijk van Christus onderscheidt zich van het wereldlijk rijk dat allen daarin gelijk zijn, en dat alle goederen gezamenlijk bezit zijn. Krachtig verzet Luther zich tegen elke vermenging van deze twee rijken. Met name de monniken en de nonnen, dus de kloosterlingen, die zich van alle anderen hebben afgezonderd, verwijt hij, dat zij in het rijk van Christus een wereldse ongelijkheid hebben ingevoerd. Zij stellen een non boven een gehuwde vrouw. Zij eisen dat

aan hen een hoger loon zal worden uitbetaald, omdat zij meer dan anderen gepresteerd hebben. Zij rekenen God vóór wat zij verdiend hebben. Zij beweren dat zij een hoger Evangelie en dat zij een hogere en betere wet hebben dan de leken. Zij verheffen hun eigen stand ver boven de lekenstand. Op deze wijze hebben zij de ongelijkheid ingevoerd in het rijk van Christus, gedreven door hun loonzucht.

Maar Christus heeft juist alles gelijk gemaakt. De gelijkenis kan het ons leren. De eersten ontvingen niet meer dan de laatsten en de laatsten ontvingen niet minder dan de eersten. Gelijk loon! Christus wil in zijn rijk geen enkele ongelijkheid dulden. Want dan zou in zijn rijk niet meer de genade heersen. Luther zegt: In het rijk van Christus móet alles gelijk zijn, omdat God met ons wil handelen niet naar verdienste, maar alleen naar zijn genade, omwille van zijn Zoon Jezus Christus! Met het al of niet gelijk zijn van allen in het rijk van God, staat of valt dan het Evangelie der genade Gods. Er was hier Luther alles aan gelegen. De gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard bracht hem bij de kern van de Evangelieverkondiging.

Dit heeft niet betekend dat Luther het b.v. een ongehuwd meisje verbood om ongehuwd te blijven. Dat is hem verweten. Maar ten onrechte. Hij zegt in zijn postille: Op zichzelf genomen is het niet kwaad en mag ook niemand het weren of verbieden dat, wie de genade daartoe heeft, maagd blijft; alleen, men mag zich daar niet op beroemen voor God! Het moet dus vrij van alle loonzucht zijn, en van alle zelfverheffing. Maar Luther weet: Hiermee tref ik de pijnlijke zenuw van heel het monastieke leven. Ik mág dit niet zeggen, zegt hij; de paus en de zijnen nemen het mij hoogst kwalijk; dit is voor hen de steen des aanstoots. Voor Luther zou het pausdom het pausdom niet meer zijn als het de ongelijkheid prijsgaf, en aanvaardde dat in het rijk van Christus alles gelijk is. Op datzelfde moment zou de genade het winnen van de werken.

Men beschuldigt ons, zegt Luther, *dat wij de goede werken verbieden*, maar dat is niet waar, wij zeggen alleen, dat in Christus' rijk alles gelijk is.

Zo ging het Luther in zijn twee rijken-leer dus om de genade! In de gestalte van deze twee rijken-leer treedt ons Luthers prediking van het sola gratia tegemoet. En er is tevens in te beluisteren dat Luther het rijk van Christus stelde boven het wereldlijke rijk. De ongelijkheid in de wereld is te verdragen als men maar weet van de gelijkheid die er is in Christus, en dan is zij ook te aanvaarden. Ben ik een christen, zegt Luther, ik zal heengaan, en ik zal gewillig huisvrouw, vader, knecht, dienstmaagd zijn, en met vreugde, moed, lust en liefde doen alwat mijn positie vereist; immers: ik heb een grote schat, in Jezus Christus, mijn Heere.

5. Geloof en werken

Het thema van geloof en werken keert in Luthers preken onophoudelijk terug. Deze beide begrippen vertegenwoordigen voor hem twee verschillende heilswegen, maar dan in die zin dat de weg der werken wel voor een heilsweg gehouden wordt maar het in werkelijkheid niet is; zij leidt tot niets. In de preek van 1521 toont Luther dit alles aan door het Nieuwe Testament te stellen tegenover het Oude. De werkers van het elfde uur zijn bij hem de apostelen en allen die leven onder het Nieuwe Testament. Zij hebben maar één uur nodig gehad. Dank zij het Evangelie gaat alles nu veel gemakkelijker en sneller dan in de tijd van Mozes en de profeten. En de vruchten zijn veel meer en groter. In de gelijkenis staat dat deze werkers hetzelfde loon kregen als de arbeiders die al eerder in de wijngaard kwamen. Luther gaat daar in deze zin bovenuit, dat hij hun meer vrucht op hun werk toeschrijft. Hij zegt: zij komen vlug klaar; zij dragen veel vrucht, komen tot een rechtschapen vroomheid, die in hun harten leeft en bestaat in het geloof, hetwelk niets anders is dan vrijheid des geestes.

Luther ziet dus bij deze werkers van het elfde uur een bewandelen van de weg des geloofs. En die weg is de ware, de beste, zij draagt vrucht, gemakkelijk en snel. Luther illustreert dit aan een geschiedenis uit Exodus. De Joden hadden, nadat zij uit Egypte vertrokken waren

er niet lang over behoeven te doen om in Kanaän te komen, slechts drie dagreizen, maar zij hadden geen geloof, waren bang voor de inwoners van Kanaan, en daarom moesten zij een lange omweg maken en duurde het wel veertig jaren voor zij het land der belofte ingingen. Hadden zij geloof gehad, dan zouden zij , aldus Luther er veel eerder zijn geweest.

Zoals reeds hierboven bleek, stelt Luther geloof gelijk met *vrijheid des geestes.* Wie gelooft is vrij. Hij doet niet goede werken uit dwang, maar gewillig en van harte. De werkers van het elfde uur deden volgens Luther hun werk met vreugde. Zij hadden nog wel meer willen doen dan hun opgedragen werd. Zij waren blij dat de heer van de wijngaard werk voor hen had. Het contrabeeld zag Luther in de werkers van het eerste uur. Telkens benadrukt hij, dat hun werk hun zwaar en moeilijk viel. Immers, zij zeiden zelf, dat zij de last en de hitte van de dag verdragen hadden!

Zo is het nu met alle wetswerkers, de mercenarh, de loondienaren, de huurlingen. Zij dienen God met een onwillig hart. Zij zouden het veel liever niet doen, maar voelen zich ertoe gedwongen, omdat zij hun loon niet willen missen. Zij martelen zichzelf af, onder andere door hun bidden en vasten, zij werken zich in het zweet, maar alle vreugde ontbreekt daarin. Het is een 'zure arbeid' die zij verrichten. Er kan niets zijn of zij murmureren en klagen. Hun murmureren getuigt dat hun werk alle vrijwilligheid en spontaneïteit heeft gemist. Luther ziet dit vooral bij de kloosterlingen, en in het bijzonder bij de kartuizers, die naar een zeer strenge regel leefden.

Luther heeft de gezindheid van deze wetswerkers vooral in de fabel van de kluizenaars geïllustreerd gezien. Vandaar dat hij die fabel meer dan eens, in een preek, maar ook in een Tischrede, verteld heeft. Toen de oude kluizenaar die in een visioen zag dat de arme rover, als een berouwvol zondaar, door engelen ten hemel werd gedragen, hiervan verslag deed aan de twee andere kluizenaars, die zojuist het sterven van een hunner hadden meegemaakt, zei hij geërgerd: Wat martel ik mijzelf dan nog langer; waarom plaag ik mijzelf zo; waarom zou ik niet voor mijn plezier leven; men kan immers toch wel zalig worden, net als deze rover! Heel zijn kluizenaarsbestaan mishaagde hem. Hij deed wel vele goede werken, maar niet van harte. Hij deed het alleen om loon. En daarmee zijn wij gekomen tot ons laatste punt.

6. Verdienste of genade

Men kan zeggen dat het voor Luther in deze gelijkenis steeds daarom ging: het is genade en geen verdienste! Het rijk Gods, zegt hij steeds, tolereert geen meritum, verdienste, enkel gratia, genade. Al in zijn oudste preek, die van 1517 heeft Luther zich gekeerd tegen de loondienaren. En dan reeds wijst hij op het gedwongen karakter van hun dienst. Hij stelt tegenover de 'eersten' de 'laatsten', van wie hij zegt dat zij niet op loon hebben gezien. Het dienen van God om loon wijst Luther nu al radicaal af. Hij ziet er een vorm van zelfzucht in. Niet elke loongedachte heeft Luther in deze preek al terzijde geschoven. Hij gebruikt ook voor de werkers van het elfde uur nog het woord loon, maar in een oneigenlijke zin, want hij laat dit loon rusten enkel in de goedheid Gods, het is geen verdiend loon.

In zijn latere preken keert Luther zich nog scherper tegen het dienen van God om loon. Het is hem bekend dat zijn roomse tegenstanders zich juist op deze gelijkenis beriepen om maar te kunnen handhaven, dat er loon is in het dienen van God. Luther zegt: Zij hebben er *een Locus de mercede* (een bewijsplaats van de loongedachte) van gemaakt. Zij deden dat door de gelijkenis in verband te brengen met de eraan voorafgaande perikoop over het gesprek tussen Jezus en zijn discipelen, naar aanleiding van het vertrek van de rijke jongeling. Hebben wij niet alles verlaten? vroegen de discipelen. Christus antwoordde dat de discipelen honderdvoudig alles vergoed zouden ontvangen, in dit en in het toekomende leven. Is nu niet de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard een illustratie van het tóch loon ontvangen?

Luther heeft deze gedachte verworpen. Hij zag in de gelijkenis juist een tegenovergestelde strekking. Hij persisteerde bij het slot van de gelijkenis: *De eersten zullen de laatsten zijn en de laatsten zullen de eersten zijn.*

Op de dag van het laatste Oordeel, zegt Luther, zullen zij gewaar worden dat zij de gelijkenis verkeerd verstaan hebben, evenals dat woord 'honderdvoudig' dat eraan voorafgegaan is. Men zal nimmer mogen bouwen op de werken. Teksten als Mattheüs 19: 19 mag men niet betrekken op de werken. Er zal zeker 'loon' gegeven worden, Luther ontkent dat niet, maar nooit verdiend loon! Die gedachte, dat er verdiend loon wordt gegeven, wordt juist in deze gelijkenis krachtig bestreden. Immers, degenen die naar ons redelijk besef in het geheel geen loon verdiend hadden kregen evengoed als de anderen een penning. Er werd gelijk loon uitbetaald, en dat betekent dat men van loon in de eigenlijke zin van het woord niet meer spreken kan.

Herhaaldelijk betrekt Luther het woord 'penning' in de gelijkenis op tijdelijke goederen. Hij stelt het zo voor, dat God aan de Joden het land Kanaän als een penning beloofd had. Niet dat God aan de Joden niet nog meer beloofd had, maar ook het land Kanaän, en dat was de penning, waarover het hier gaat in de gelijkenis. Welnu, die penning hebben zij ook gehad.

En alle loondienaren zullen hun penning ontvangen. Op de Oordeelsdag zal God tegen hen zeggen: *U hébt uw loon al.* Degenen die niet gezien hebben op loon, maar alleen op de genade Gods ontvangen ook de penning. God zorgt ervoor, dat het hun in het tijdelijke leven aan niets ontbreekt. Zij zullen bovendien het eeuwige leven ontvangen.

Luther is ten aanzien van de wereld pessimistisch. In zijn preek van 1526 zegt hij: Nooit zal de wereld ertoe komen om te belijden dat het louter genade en niet verdienste is. Natuur en rede houden aan de verdienste vast, het is genade om het van de genade Gods te verwachten en daarbij te blijven. Altijd weer maakt men van God een koopman, of zelfs een sjacheraar, en toch is Hij dat niet. *Hij is,* zegt Luther, *een goedertieren Vader.*

Met het oog op de gelijkenis zegt Luther: Ik zie hier geen verdienste, ik zie hier enkel goedheid en genade. Het rijk van Christus is een regnum gratiae, een rijk van genade. Christus zelf is een rex mi.s.ericordiae, een koning der barmhartigheid. Allen die bij de genade volharden ontvangen hetzelfde: *Christus en het eeuwige leven. Gelijk loon.*

3. EVALUATIE

De gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard is vaak heel verschillend uitgelegd; dat hoorden wij reeds. Het reeds vermelde boek van Joachim Jeremias, *Die Gleichnisse Jesu* (Munthen 1965) biedt daar vele voorbeelden van.

Treffend is wat Jeremias verhaalt over een rabbijnse parallel van deze gelijkenis in de Jeruzalemse Talmud. Een zekere koning had een groot aantal arbeiders gehuurd. Twee uren nadat het werk begonnen was, visiteerde hij de arbeiders. Hij zag dat een der arbeiders uitmuntte boven de anderen door ijver en bekwaamheid. Hij nam hem bij de hand en wandelde met hem op en neer, tot aan de avond. Toen de arbeiders kwamen om hun loon te ontvangen, kreeg deze ene arbeider net zoveel als de andere arbeiders. Deze begonnen te murmureren en zeiden: Wij hebben de hele dag gewerkt en deze slechts twee uren, en toch hebt u hem het volle loon uitbetaald. De koning antwoordde: Daarmee doe ik u geen onrecht; deze ene arbeider heeft in twee uren méér gepresteerd dan u op de hele dag! Dit verhaal, dat hier eindigt, wordt dan verder in de Talmud toegepast op een jonge rabbijn, die op de jeugdige leeftijd van 28 jaren gestorven was, en die meer gepresteerd zou hebben dan menig vergrijsde rabbi in honderd jaren. De vraag is of de Heere Jezus Christus deze gelijkenis misschien gekend heeft. Indien dat het geval is, dan heeft hij haar in ieder geval totaal vervormd, en wel op een zodanige wijze, dat Luthers exegese de kern van de zaak getroffen heeft. Immers, het is wel waar, dat in deze rabbijnse gelijkenis de arbeider die slechts twee uren werkte, hetzelfde loon kreeg uitbetaald als de andere arbei-

ders die de hele dag werkten, maar hij kreeg dat loon omdat hij in twee uur tijds evenveel gepresteerd had! Hij had zijn loon dus ten volle verdiend! Van genade is in deze gelijkenis geen sprake.

Heeft de Heere Jezus Christus deze gelijkenis gekend, wat op zich niet onmogelijk is, dan heeft Hij haar welbewust omgevormd tot een boodschap van zijn genade. Dan kan de tendens van deze gelijkenis geen andere zijn dan een afwijzing van alle verdienstelijkheid der werken. En dat is precies hetgeen Luther erin gelezen heeft.

Het is onze bedoeling niet hier allerlei andere interpretaties te toetsen. Zelfs al zouden wij ons genoodzaakt voelen op bepaalde punten van Luthers exegese te moeten afwijken, dan nog zullen wij niet kunnen ontkennen, dat zij Jezus' boodschap in haar kern getroffen heeft.

Nog altijd is deze gelijkenis een scherp requisitoir over alle loonzucht in de dienst van God, en een indrukwekkend getuigenis van het genadekarakter van het heil des Heeren. Alles is gelegen aan de goedheid van de Heere van de wijngaard. Zijn rijk is een rijk van genade. Daarom ontvangen allen die in dat rijk leven hetzelfde. *Eenzelfde Christus, eenzelfde geloof, eenzelfde doop en hetzelfde eeuwige leven. Gelijk loon.*

VERANTWOORDING

Voor geïnteresseerden bieden wij de volgende verantwoording van de vindplaatsen der door ons besproken preken van Luther.

Wij gebruikten de *Weimarer Ausgabe* van Luthers werken.

1. W.A. 1, 132-134
2. W.A. 9, 562-565
3. W.A. 11, 12-14
4. W.A. 15, 421-425
5. W.A. 17.11, 135-141
6. W.A. 20, 235-239
7. W.A. 27, 38-41
8. W.A. 29, 37-45
9. W.A. 37, 275-278
10. W.A. 47, 370-373 11. W.A. 52, 136-142

De arbeid van de ***Willem de Zwijgerstichting*** heeft ten doel verdieping en versterking der reformatorische beginselen in ons volksleven, alsmede de verlevendiging van het historisch besef en verdediging van het protestants-nationaal karakter van ons volk, gelijk dit onder invloed van de Hervorming en onder leiding van Oranje zijn stempel ontving.

De vorm van een Stichting werd gekozen, om daarmee uit te drukken dat het streven der Stichting niet gebonden is aan enige kerk of politieke actie, terwijl de Stichting zich onthoudt van inmenging in of beoordeling van kerkelijke en politieke aangelegenheden.

WILLEM DE ZWIJGERSTICHTING

Postbus 642, Apeldoorn; Postgiro 352347

14. EEN NOOIT GEHOORDE PREEK
OVER
HANDELINGEN 13: 18

Zo zij u dan bekend, mannen broeders, dat door Dezen u vergeving der zonde verkondigd wordt.

1. Dat is een evangelie voor zondaars, niet voor heiligen. Het is een evangelie voor hen die zich door de vloek der wet doodgeslagen kennen, die het leven niet meer door voorschriften van de paus terug weten te krijgen. Een evangelie voor doden, voor dezulken die in hun dood de stem van de Zoon van God horen,en daardoor leven! Leven door het geloof van de Zoon, niet door werken. ***Zondaars*** moet het bekend gemaakt worden, dat God zulk een evangelie voor hen geopenbaard heeft, waarvoor de duivel in de hel met de paus sidderen en knarstanden, omdat hun rijk er door verstoord wordt, en de hemel ontsloten voor al het volk dat voor de hel niet deugt, vanwege zijn zonde! Die dat vatten kan die vatte het.

2 Het is wel altijd een verschrikkelijke ellende geweest, die de zonde met zich bracht, dat de mens hen de leringen van de duivel geloofden, maar de hel kan toch de zodanigen niet in haar opnemen, die dat beleden. De Joden geloofden de duivel meer dan Mozes en de profeten en van daar dat zij hun Messias niet wilden geloven. Toen Paulus te Antiochië vrijheid kreeg om in de Synagoge een woord van troost te spreken, wenkte hij met de hand, dat zij aandachtig horen zouden. En wat hoorden zij? Een nieuwe leer? Nee, de oude beproefde leer, waarbij men leefde toen er noch geen bisschop te Rome als paus zat, maar die heden ten dage ook al niet meer geloofd wordt, omdat de lieden even als de Joden, de duivel, dat is de paus geloven.

3. Zij hoorden dan een troostleer, dat namelijk zij Israëlitische mannen die de duivel geloofden, tot het uitverkoren volk van God behoorden, voor wie de Messias gekomen was. De aanleiding hiertoe was, dat enigen van de oversten van de Synagogen tot Paulus en degenen die met hem waren zonden, om te vragen of zij geen woord van troost hadden; waarop Paulus opstond, met de hand wenkte en hen de geschiedenis van hun volk in korte trekken open legde, totdat hij hen bewees dat Christus uit het geslacht van David voortgekomen was. En na dit met onwederlegbare bewijzen gestaafd te hebben, sprak hij de woorden van de tekst uit: "Dat zij u bekend, mannen broeders," alsof hij hen zeggen wilde: wij zijn allen uit één stamvader! Abraham, zult u menen? Ja, maar dat maakt ons zozeer geen broeders! Adam is onze stamvader, en in hem zijn wij één van bloed, en of u nu Israëlitische mannen, of christelijke mannen, of heiden mannen zijt, uit één bloed zijn wij allen, en dat bloed is zonde voor God, dat bloed is onrein; Hoe wil er nu een reine uit zulk onrein bloed voortkomen? Meent nu niet dat de paus uit rein bloed gekomen is, en dat hij daarom de naam van heilige vader verdient; nee, hij is uit de vader, de duivel, zo wel als alle overige afstammelingen van Adam.

4. Gelooft daarom de duivel niet langer, om, zoals hedendaags de paus leert, dat u door goede werken de vergeving van uw zonden kunt verkrijgen. Weet toch dat uw bloed, dat is uw leven, uw innerlijk bestaan onrein is, en dat dus uw werken onrein zijn. Onrein bent u, en al wat u doet is onrein, omdat uw bloed, dat is uw leven, voor God een vloek is. Vervloekt zijn dus uw werken, vervloekt uw pater nosters, die u zich tot uw reiniging oplegt. Vervloekt is dus niet die of die van wegen zijn afkomst uit Adam, vanwege het bloed waaruit hij gesproten is, maar vervloekt zijn wij mannen broeders!

5. Mannen broeders, noemt Paulus de Joden, en ook wij zijn het, omdat de één met de andere uit Adam voortgekomen is. Hier helpt dus geen vleierij van devotie, van vroomheid of Godzaligheid naar voorschriften van de paus of van bisschoppen, zo min als van andere

ketters of valse profeten. Allen zijn vervloekt. Wij zijn allen uit de aarde aards, duivels en in opstand tegen God; en daarom, omdat wij zo gesteld zijn, omdat de zaak van onze eeuwige zaligheid door ons verloren is, die door geen gebeden, noch boetedoeningen, noch goede werken hersteld kan worden, daarom zij het u bekend, dat door Deze, door Jezus Christus en niet door de paus, noch door aflaatventers u vergeving van zonde verkondigd wordt.

6. Er lopen heden ten dage zo veel venters rond met aflaatbrieven, en ik vrees dat die handel nog in een andere vorm zal overslaan, dat er nog venters zullen komen met lasten, bekruipt mij veeltijds; want de mensen willen maar niet geloven dat hun innerlijk bestaan vervloekt is, omdat zij uit onrein bloed voortgekomen zijn. Het "*Vervloekt is een iegelijk die niet blijft in hetgeen in de wet geschreven is*," passen zij op anderen toe, en bovenal geloven zij dat de paus een heilige is. Tussen een heilige en de paus is zoveel onderscheid als tussen Christus en de duivel.

Wij maken daarom de woorden van Paulus dienstbaar tot lering voor onze tijd en willen u er uit aantonen:

1. **Dat wij gruwelijke zonden hebben, ja geheel zonde zijn.**
2. **Dat de zonden vergeven zijn, en dat wij die vergeving te verkondigen hebben.**

1. Wij hebben, ja zijn gruwelijke zonde.

7. Wij hebben u niet te verkondigen dat wij zonden hebben, dat wij bijvoorbeeld straatschenderij bedreven hebben, of dat wij onze naasten belogen, bedrogen of bestolen hebben; want deze en meer andere verfijnde gruwelen, zijn slechts uitvloeisels van één zonde. Die ene zonde, waarvan wij u vergeving verkondigen, is onze afval van God, de gehoorzaamheid die wij aan de duivel bewezen hebben, toen deze tot ons zei dat wij God gelijk zouden worden, als wij van de boom der kennis van goed en van kwaad aten; toen hij ons van heilig worden predikte en verlichting van ogen beloofde, om goed en kwaad te kennen. De duivel had ons door zijn verleiding ineens tot dieven gemaakt, toen wij van de boom aten, waarvan God gezegd had: "*ten dage als gij daarvan eet, zult u de dood sterven*." En daar nu de paus leert kuisheid en eerlijkheid in de kloosters te kunnen beoefenen, zo maakt hij God tot een leugenaar en daarom moet daar de dieverij en ontucht nog meer uitbreken; want de paus spreekt God openlijk tegen, en de lust van dat vlees wil dat gaarne, ofschoon God u zegt dat u dood bent, en dat u het gebod des levens verbroken hebt.

8. En die zonde bekrachtigen wij door de paus te geloven die leert dat de mensen door bidden, boete en goede werken de hemel kunnen verdienen. Wij verharden in die zonde, zo lang wij de duivelse leer van de paus geloven, zo lang wij voortgaan met ons penitentie aan te doen, of tegen de zonde te strijden, op een wijze die uit het overleg van het diep bedorven verstand voorkomt. Wij bewijzen juist door onze zogenaamde godsdienst, dat wij midden in de zonde verstrikt zijn, dat wij van God af, de voorschriften van de duivel opvolgen, die zijn leer, in het paradijs aangevangen, met voorschriften van bidden en nederigheid voortzet. Wij dienen de duivel, zo lang wij zijn leer opvolgen, en de paus, die een getrouw stedehouder van hem is, niet verzaken, om Christus alleen aan te hangen. Vervloekt is hij die een nonnen- of monnikenkap draagt en God er mee denkt te behagen, en al het volk zal zeggen: **Amen!** Vervloekt zij die een blinde op de weg doet dolen, gelijk de paus en alle valse profeten met hun valse leer van werken en heiligheid doen, en al het volk zal zeggen: **Amen!** O, die valse leer, waarmee wij de duivel behagen, houdt de mens in het verderf! Hij behaagt de duivel, die door zijn dienaar de paus, tot die goddeloze heiligheid aanspoort, om de arme mens voor eeuwig te vermoorden.

9. Daarom gelooft geen paus, geen predikant, die u niet predikt volle aflaat van zonde. Er zijn heden ten dage vele valse predikanten opgestaan, die nog erger zijn dan de

aflaatkramers! Het zijn dezulken die om de eer van mensen of om een broodwinning zichzelf predikant maken. Zij verstaan het woord van God niet, maar profeteren ijdelheid en leugen. Zij leggen de mensen lasten op die zwaar zijn om te dragen. Het zijn dezulken die niet weten dat hun bloed, dat is hun leven, voor God niet deugt, en dat ze daarom als enkel zonde voor God staan. Zij maken hun zonde nog groter, door hun voorwendsel dat zij heilig willen leven, en dat door hun gewaad en gebaren vertonen, alsof God aan zulke duivelse mismaaksels een welbehagen had. Zij verstaan niet wat het zegt: "*Zalft uw hoofd en wast uw aangezicht, opdat de mensen uw vasten niet zien.*" O ik vrees dat de wereld nog vol zal worden van zulke predikanten, die in hun eigen naam komen, om hun eigen belang te bejagen. Zij begrijpen niet dat God predikanten maakt, en dat Hij die zowel van arme vissers als van geleerden maken kan. Een orgeldraaier of een liedjeszanger langs de straat, die van God geleerd is, is een betere predikant dan dat legio dat van de universiteiten komt, of van seminarien, al hebben zij ook de grootste geleerden tot leermeesters gehad; zo God niet hun leermeester geweest is, zijn zij beter voor komedianten, maar voor de kerk van Christus niets waard; want zij verleiden het volk door hun aangenomen autoriteit en strekken door hun praal maar tot ongerief, nog meer dan geschilderde kerkglazen, die het licht belemmeren en de aandacht afleiden. Men moest het toch ter harte nemen, dat God uit steen Abraham kinderen verwekken kan! Maar ik vrees dat men Gods Woord in de wind zal slaan en de paus en de bisschoppen weer zal navolgen, om van het prediktambt een broodwinning te maken, en in plaats van Gods gemeente te weiden, er alleen maar voor zorgen dat men lekker eten en drinken kan, en het voor grote zonde houden, als er niet gezorgd wordt dat het gemeste en de wol aan hen gebracht wordt.

10. O, gruwelijke zonde, die evenals de zonde van eigen heiligheid, alleen daaruit voortvloeit, dat zij niet geloven, dat Adams zonde, ook hun zonde is, en dat zij allen met de gehele wereld dood in zonde en misdaden zijn. O, wist het volk het maar hoe gruwelijk het in de zonde steekt, ja dat zijn ganse wezen zonde voor God is, het zou voor de prediking van het woord, dat aflaat verkondigt, een geopend oor hebben. Het zou de grote liefde van God verstaan, dat Hij aflaat doet prediken, alleen de waarachtige boete die Christus gedaan heeft. Het zou dan tot de Joden, die de duivel geloven, en tot de heidenen kunnen zeggen, evenals Paulus: Mannen broeders! Maar nu maken zij hun zonden nog groter, door aan heiligen de broederhand te willen reiken en niet aan zondaars, daar God toch alleen maar aan zondaars van Zijn liefde laat verkondigen, dat Christus voor hen gestorven is.

11. Maar dit is ook nog een gruwelijke zonde, dat men meent door eigen werken, door bidden, kastijdingen en boete, die men zelf verzint, of die naar voorschriften van de paus of valse predikers gedaan worden, om in de gunst van God hersteld te kunnen worden. Het is een gruwelijke zonde vroom te willen zijn voor God, maar voor de mensen of onder de mensen schijnheilig, bedriegelijk, godloos, daar men voor God in de grond godloos is, en dit moest willen weten, maar onder de mensen behoorde men vroom en oprecht te zijn en met geen bedriegerijen om te gaan. O, de Turken en barbaren zijn nog zo gruwelijk niet dan zij die zich het christenvolk noemen, dat niet wil komen tot de erkentenis van Gods gerechtigheid en daarbij met alle vlees te gronde gaan. Gruwelijke zonde is het zichzelf te willen behouden, en niet behouden te willen zijn alleen op de wijze zoals God behoudt en zoals Hij die behoudenis door het Evangelie laat verkondigen.

12. Waar zal het nog weer heen gaan als men zich niet rein aan het woord houdt; als men de duivel en de paus weer begint te geloven, die niet willen dat het bloed van Jezus Christus van alle zonde reinigt! maar die willen, om hun rijk te handhaven, dat de arme mensen zich afsloven in voorschriften van werken waarmede zij ter helle varen.

13. Daarom, gelukkig volk, dat zonde heeft, of dat weet: ***ik ben geheel zonde!*** dat overtuigd is, er geen mensen op de aardbodem bestaan die middelen gevonden hebben, om de zonde uit te roeien: en dat allen die het beproefd hebben, vervloekt zijn, zo zij hun middelen niet hebben opgegeven. Die geen zonden heeft behoeft geen vergeving. De paus

noemt men heilige vader. Dat is reeds zijn veroordeeling; en allen die zijn raad opvolgen om van de zonde af te komen, zullen de vergeving, door het bloed van Christus, niet deelachtig worden, tenzij de overtuiging ontsta dat geen middelen ter ontzondiging baten dan het bloed van het Lam. Eeuwig verdoemd zijn allen die dat bloed niet rein genoeg achten! Zij zullen met de paus en al zijn volgelingen door de duivel in de hel uitgelachen worden. Daarom o mens, vliedt de mens der zonde, de zoon des verderfs!

Ik zal nu ten tweede betrachten:

Dat de zonden vergeven zijn, en dat wij die vergeving te verkondigen hebben. "Zo zij u dan bekend mannen broeders, dat door Deze u vergeving der zonde verkondigd wordt."

14. a. De duivel heeft de mensen zo opgeblazen dat hij vol eigen wijsheid zit. Hij wil het in natuurlijke zaken niet alleen beter weten dan zijns gelijken, maar bovenal verheft hij zich met Zijn wijsheid boven God. Hij weet alles veel beter. Al zegt God duizendmaal: Ik heb u lief gehad met een eeuwige liefde, en al leren de Apostelen, dat de zonde vergeven zijn, toch komt de mens met zijn heiligheid en lust, dat God Zijn liefde zal betonen als wij eerst beginnen ons tot zijn liefde voor te bereiden, en de zonde vergeven zal worden als wij vlijtig bidden en de voorschriften van de paus opvolgen, of van andere geestelijke raadgevers. Die gezindheid zit in ons aller hart, en waar wij er blind voor blijven, daar drijven wij die leer zo ver, dat zij van geslacht tot geslacht voortgeplant wordt. De leer, "*dat God Zijn liefde jegens ons bevestigd heeft, dat Christus voor ons gestorven is toen wij nog zondaars waren,*" keren wij om en zeggen: God zal Zijn liefde betonen aan een ieder die Hem begint te voet te vallen, of Hij bevestigt Zijn liefde aan heiligen, aan dezulken die geen zondaars zijn.

15. Evenwel storen wij ons niet aan de leer van de duivel, al vinden wij die ook, wat ons oordeel aangaat veel aannemelijker dan de leer van Christus. De duivel, dat weten wij, leert heiligheid van het lichaam, van de ogen, van de gebaren, in kleding en in al wat uiterlijk is. Hij heeft de paus een driedubbele kroon gegeven en hem "heilige vader" genoemd, op dat de mens, die de duivel gelooft, hem voor de hoogsten heilige zou houden. En waarlijk ik vrees dat er nog een tijd zal komen, dat, velen hem weer zullen navolgen, wanneer de gezonde leer door de macht van dwaalgeesten verdrongen zal worden. O wat zullen er dan duizenden door zelfheiliging, en door voorschriften van het verstand tot allerlei dweping vervallen ! Want het zal niet meer geduld worden hetgeen de Apostel zegt: Ik verkondig u door Deze, namelijk door JEZUS CHRISTUS, dat u vergeving van zonde ontvangen hebt. Zij zullen de ganse RAAD GODS tot zaligheid verdraaien en ook niet ongeschonden willen laten: "*Alzo lief heeft GOD de wereld gehad.*"Zij zullen liever willen dat geschreven stond: "Alzo lief heeft God de Joden gehad", want dan zouden zij daaruit kunnen afleiden, dat die liefde onder het Nieuwe testament alleen op christenen van enige betekenis doelde, op bekeerde christenen; zonder te begrijpen, dat juist dezulken onder bekeerde christenen behoren, die Gods woord alleen laten gelden en dat zonder spitsvondige aanmerkingen geloven. Maar, zal wellicht deze of gene vragen, hoe zijn dan bekeerde christenen, die Gods woord onvoorwaardelijk geloven? Het zijn dezulken, die weten en geloven dat hun bloed, met dat van de gehele wereld onrein voor God is, en daarom van de wereld niet onderscheiden willen zijn. Zij zijn alleen onderscheiden van de paus en van allen die menen dat zij niet tot de wereld maar tot de heiligen of geestelijken behoren; dat zij door hun werken of boetedoeningen van de wereld afgescheiden zijn; maar ik zeg ronduit dat zij geen deel kunnen hebben aan de reine prediking van de vergeving van zonde.

16. b. De vergeving van zonde is geen stelsel, naar hetwelk de mens zich die kan toeeigenen, maar zij wordt u verkondigd, dat zij aangebracht is door Jezus Christus.
De vergeving van zonde is dus door geen paus noch priester te schenken! Zij is geschonken door Jezus Christus aan alle uitverkorenen! En u bent een uitverkorene, omdat

tot u de blijde boodschap van de vergeving van uw zonden gebracht wordt, tenzij u tot de heiligen of tot de aanhangers van de paus mocht willen behoren. Er wordt u niet gevraagd of u de vergeving van zonde wilt aannemen; ook wordt er niet gezegd dat u er iets voor doen moet. Zij wordt u verkondigt! Het wordt u luide toe geroepen: "ontwaakt gij die slaapt en staat op uit de doden, en Christus zal over u lichten!" Of wilt u in de slaap van uw zonde voortsluimeren? U geruststellende met de gedachte dat u reeds onwaakt bent; dat u reeds een orde onder de heiligen verkregen hebt en dat uw dagelijkse gebeden, die u toch maar prevelt, bewijzen dat u van de wereld afgezonderd bent? O, als u van de wereld afgezonderd wilt zijn en niet tot haar behoren, om daar in het midden van uw bloed-verwanten en natuur-genoten te betonen dat u met al het uwe geen waarde voor God bezit, maar dat u zich verheugt in de blijde boodschap, dat u door Jezus Christus vergeving van zonde verkondigd wordt, dan kan de verzoendag, die God bevolen heeft dat de Joden jaarlijks zouden vieren, u geen vertroosting aanbrengen, nu die jaarlijkse dag in een dag is overgegaan, namelijk de dag waarin u thans leeft!

17. U leeft thans in de grote Verzoendag, u die met al uw afstammelingen van God afgevallen bent, en wel hem die het gelooft en God het loflied aanheft voor zijn verlossing! Die dag, ja het heden waarin u de stem van God hoort is u het bewijs dat God alleen waarachtig is, dat Hij de verkondiging van de vergeving van uw zonde aan geen voorwaarden verbindt, maar, zonder naar een offer van uw hand om te zien, u verkondigt, dat door Jezus Christus de vergeving van zonde verworven is.

18. Wat is u nu nodig, o mens! om u van die weldaad te vergewissen? God heeft het Zijne gedaan! Hij is om de onveranderlijkheid van Zijn raad te bevestigen met een eed daartussen gekomen en heeft gezegd: "*waarlijk zegenende zal Ik u zegenen!*" Dat wil toch zoveel zeggen als: terwijl Ik al de zegeningen die tot uw eeuwige gelukzaligheid in Mijn vrederaad vastgesteld heb, zal Ik voortgaan u die zegeningen met een daad te bevestigen, dat IK Mijn enig geliefde Zoon overgeef in uw plaats, om aan Hem het strenge recht van de wet uit te voeren, opdat alzo door Hem ook het recht van de wet in u vervuld zij. Daarenboven bevestigt IK dat met een eed? Gods eed moet dus een einde maken aan al het tegenspreken. Zijn eed moest u tot de overtuiging gebracht hebben, dat de voorschiften van de paus bevelen van de duivel zijn, die gehele koninkrijken verwoesten, omdat zij zulk een nasleep hebben, dat de volgende geslachten weer onder Zijn heerschappij zullen komen. En wee die landen en volken waar de paus zijn rol speelt. Zij zullen eindigen met verwoesting en ondergang. Daarom vrees ik voor allerlei menselijke leringen van voorwaarden en conditien, waarmede men de lieden voor de waarachtige woorden van het leven terug doet deinzen; ik vrees dat men van heiligheid van ogen, van handen en voeten zal gaan prediken, en zodoende het pausdom weer zal beginnen na te volgen. Meent u eerst te moeten gestreden en geworsteld hebben naar voorschiften van menselijke vroomheid, om daaruit het recht te ontlenen dat de vergeving u aangaat? Daardoor grijpt u in het werk van Jezus Christus! Door dat te beweren acht u Zijn strijd onvolkomen, en u meent dat Paulus raast als hij u toeroept: "*Mannen broeders, het zij u bekend dat door Deze u vergeving der zonde verkondigd wordt,* " Is dat niet duidelijk, dat al die u op een andere wijze de vergeving van uw zonde verzekert, vervloekt is. Is het u dan nog niet duidelijk dat de paus met al de valse profeten vervloekt zijn, omdat zij Christus voor u willen bedekken? Zij zijn dienstknechten van de duivel, die bang zijn dat u Christus alleen zult aanhangen en zo één geest met Hem zult zijn. Hij wil van u vrome aanhangers en geestverwanten maken van dezulken die de vrije genade vijandig bestrijden, opdat het rijk van de duivel, met allerlei papen en monniken in stand blijve.

19. Alles wat u dus tot uw behoudenis wilt aangrijpen, is vergeefse arbeid, want Jezus heeft een volkomen werk ten uitvoer gebracht. Hij heeft de wet Gods, die u vertreden hebt, geheel volbracht en alzo God een volkomen voldoening geschonken. Hij heeft dat niet voor Zich gedaan, maar voor u mannen broeders; voor u, die uit één bloed, uit Adam voortgekomen bent! Of meent u geen deel te hebben aan het onreine bloed van Adam?

Meent u, zoals de paus leert, door het beklimmen van de Pilatus trap te Rome, de vergeving van zonde te kunnen verwerven? O dan bent u verdoemd en zult in eeuwigheid zo min als de paus, geen deel hebben aan de eeuwige heerlijkheid, die God bereid heeft in Zijn lieve Zoon voor degenen die Hem vrezen; want die niet gelooft is alrede veroordeeld, omdat hij niet gelooft in de Naam van Zijn eniggeborene Die Hij gezonden heeft. Want God heeft Zijn Zoon niet gezonden in de wereld, opdat Hij de wereld veroordelen, maar behouden zou; en om die reden liet hij door de Apostel u vergeving van zonde verkondigen.

20 De duivel, de geslagen vijand van het rijk van God, is de grootste dwaalleraar, die zijn invloed weet te gebruiken om de wereld onder de macht van de paus te houden, al is het maar dat hij onder een andere vorm zijn leringen kan doen onderhouden; hij zoekt uw oren te sluiten voor de verkondiging dat u zelf een koninklijk priesterdom bent, een heilig volk, een verkregen volk om de deugden te verkondigen Desgenen Die u geroepen heeft uit de duisternis tot Zijn wonderbaar licht, Die prediking is uit God, opdat u de paus en al de priesters zou laten varen, die u lasten opleggen, zwaar om te dragen en die zij zelf met hun vingers niet aanroeren.

21 Mannen broeders! u bent tot vrijheid geroepen; alleen gebruikt de vrijheid niet tot een oorzaak voor het vlees! Laat uw vleselijke godsdienst varen; laat varen de pauselijke aflaten en bedriegerijen; prikkelt uw zinnen niet met de gedachten dat u God behagen kunt als u iets doet dat onder het pausdom godsdienst heet, of dat er als ware godzaligheid uitziet; want nergens weet de duivel u meer mede van de vergeving van zonde af te houden, dan door heiligheid te bedrijven. Laat vlees geen rust door het de waan te ontzeggen dat het geestelijk is, dat het de godzaligheid volmaakter geleerd heeft dan anderen. Paulus roept de Joden toe: "*Mannen broeders, dit zij u bekend, dat door Dezen u vergeving der zonde verkondigd wordt.*" Er is dus geen groter Godzaligheid dan zich hoegenaamd niets aan te matigen maar te geloven dat de vergeving van zonde, niet door eigen paternosters of boetedoeningen, maar door Jezus Christus, niet voor anderen, maar voor u verworven is; want dat hij er alleen een deelgenoot van is die zichzelf verwerpt en gelooft dat Hij, die de vergeving van zonde teweeg gebracht heeft, waarachtig en getrouw is en alle mensen, de paus met alle bisschoppen en prelaten, leugenachtig; want zij zijn, met de gehele wereld uit de vader der leugenen, die een mensenmoorder was van den beginne.

22. Ik beantwoord dus de vraag nog eens, wat u nodig is, om van de weldaad dat door Jezus Christus u vergeving van zonde verkondigd wordt, u te vergewissen dat de Apostel ook u bedoelt.

23. Het ligt in de woorden genoegzaam opgesloten, dat het nodig is voor u te weten, dat u niet alleen zonden, gruwelijke, hemeltergende zonden hebt, maar dat u zelf met uw gehele wezen zonde voor God bent, en dat u dus de hoop op zelfbehoud, de hoop om door enig werk van de zonde verlost worden, op te geven hebt. U moet geloven dat de paus met zijn ganse aanhang zonde voor God is: dat hij uit de duivel is, uit de vader der leugenen, die een mensenmoorder van den beginne was en daarom, ook zelf een mensenmoorder is, door de mensen van Christus af te houden. Die overtuiging moet bij u leven, dat het met de paus zowel als met u voor het gericht van God zo gesteld is, als met één, wiens zaken door een frauduleus bankroet ten enenmale verloren zijn.

24. Er is immers voor een bankroetier, die alles doorgebracht heeft, geen herstel meer mogelijk, tenzij er één, uit louter lust om hem te redden, tevoorschijn treedt, met een voldoend vermogen alles voor hem betaald en bovendien zijn verloren zaak weer geheel in de vorige staat terug brengt!

25. Zo staat het nu in de hemel alles hersteld, voor allen die het willen weten en bekennen, dat zij als frauduleuze bankroetiers, alles verloren hebben, en buiten staat geraakt zijn om iets van enige waardij tot zelfredding bij te brengen. Zo staan de zaken hersteld in de

hemel, omdat Jezus CHRISTUS Zich vrijwillig in uw frauduleuze toestand ingestoken, ja de straf gedragen heeft, die u door uw moedwillig doorbrengen u op de hals gehaald had; en de Vader in de hemel, Die geen welbehagen kon hebben in uw frauduleuze toestand, had een welbehagen in de losprijs van Zijn geliefde Zoon! Die losprijs was Zijn Bloed, dat Hij voor u uitgoot, omdat u in uw bloed, dat in uw stamvader Adam, onrein was, onder de last van de eeuwige toorn van God moest vergaan.

26. Welaan dan u allen, o zondaars! reinigt uw harten en handen van alle uw dodelijke inbeeldingen, als zou u toch nog door een enkele zucht iets vermogen; werpt uzelf zonder schroom in de nood van uw ziel op het Altaar CHRISTUS, zo zult u uw lichamen gesteld hebben tot Gode welbehagelijke offeranden, welke is uw redelijke Godsdienst en u zult de gerechtigheid en heiligheid van Hem om niet deelachtig geworden zijn. *JEZUS CHRISTUS is gisteren en heden dezelfde en in der eeuwigheid*! Hij zond Zijn Apostelen niet uit om alleen aan de Joden te laten bekend maken, dat door Hem de vergeving van zonde tot hen gekomen was, maar ook voor de heidenen. Allen zijn zij van de genade vervallen, die door hun werken en leringen van de paus gerechtvaardigd zoeken te worden, die de vergeving van zonden met aflaten willen verkrijgen, of met lichamelijke oefeningen op last van de priesters. Maar u, mannen broeders, die weet en gelooft geen andere waarde te bezitten, dan dat u uit één bloed, het bloed van Adam voortgekomen bent en daardoor voor God niet deugt, u zij heden bekend, *dat door deze JEZUS*, die door de paus en alle farizeeën verloochend werd, *u vergeving van zonde verkondigd wordt. Amen.*

15. DRIE PSALMEN

UITLEG VAN DE 117ste PSALM

UITLEG VAN DE 118de PSALM

UITLEG VAN DE 127ste PSALM

AAN DE CHRISTENEN TE RIGA IN LIJFLAND, 1524

DOOR
MAARTEN LUTHER

Verschenen in:
Stemmen uit Wittenberg
Preken, artikelen, brieven enz.
Van Dr. Maarten Luther en zijn tijdgenoten
Deel I
BUNDEL XIII EN XVI

De Gereformeerde Bibliotheek te Goudriaan (Z.-H.)
1973

TOELICHTING OP PSALM 117

Op het in het jaar 1518 gehouden ordekapittel van de Augustijnen in Duitsland verdedigde Luther de stelling, dat alleen diegene waarlijk een theoloog mag worden genoemd, die al wat van Gods wezen naar de wereld is toegekeerd ziet gerealiseerd in lijden en kruis, zulks in tegenstelling tot hen, die God menen te kunnen begrijpen uit de werken en de schepping. De theologia crucis, de theologie van het kruis - dat is de enige werkelijkheidstheologie. Het kruis, de Joden een ergernis, de Grieken een dwaasheid, maar niettemin de enige mogelijkheid voor de mens om God te ontmoeten. "Wie Mij ziet, ziet ook de Vader", antwoordde Jezus toen Filippus vroeg: "Heere, toon ons de Vader". Alleen dus in de Christus, en Die gekruisigd, concludeert Luther, kan de mens God naderen.

Dat is ook de grondtoon, die steeds weer doorklinkt in het geschrift van Luther over de 117de Psalm, die hier voor ons ligt. Onverbiddelijk bestrijdt Luther allen, die menen God te kunnen vinden buiten de gekruisigde Christus om. Hij weet, dat de mens in nood er niet komt met zijn eigen werken en willen en kunnen. Zeker, zegt hij, het gaat goed over werken en genoegdoening te praten zolang het uur niet daar is, waarop de duivel en Gods gericht het geweten beroeren; komt echter dat uur van de duisternis en benauwenis, dan blijft er slechts één mogelijkheid: af te zien van alle eigen willen en kunnen, om het hoofd te buigen voor de Gekruiste. Dan verstomt de klacht van de mens, zijn zorgen schrompelen ineen, omdat hij ineens beseft: Hij stierf ook om mij - ook ik sta onder Zijn oordeel, ondanks al mijn willen en werken. De mens weet zich zondaar, maar toch is daar plotseling óók het blijde weten: door de gekruiste Christus komt Gods liefde ook tot mij, kleine, zondige mens, - en zo dringt er een alles overstralend licht door zelfs in de diepste duisternis, het licht van Gods vergevende en rechtvaardigende liefde, het licht van Zijn genade, die ons overkoepelt gelijk de stralende blauwe hemel, zoals Luther het zegt. Dit is het grote wonder van God: het doorbreken van het licht juist in de diepste duisternis, het omzetten van dood in leven.

Voor het menselijk verstand is deze weg van het kruis een dwaasheid. Denken ook wijzelf niet altijd weer, vraagt Luther, dat God ons in de steek laat en Zijn Woord niet zal houden, zodat Hij een leugenaar is? En dan spreekt Luther het diepzinnige woord uit, dat Gods genade een grote leugen moet worden, ook in onszelf, voordat ze waarheid wordt. Omgekeerd weet ik, zo gaat hij verder, dat het woord van de duivel eerst lieflijke, goddelijke waarheid wordt, voordat het zich als leugen doet kennen. Wij komen niet in de hemel, zonder eerst in de hel te zijn geweest. Gods reddende liefde is juist daar, waar wij haar niet zouden verwachten; Gods weg met deze wereld is voor de mens onnaspeurlijk, want Hij verwerkelijkt Zijn doel op Zijn wijze (blz. 41).

In de "woestijn" van de Koburg, waar Luther vertoefde tijdensde rijksdag te Augsburg, is de waarheid van 't "via crucis via lucis" opnieuw met kracht aan zijn ziel bevestigd. Met grote welsprekendheid heeft hij er in zijn "117e Psalm" van getuigd.

Aan de gestrenge en eerzame Heer Ridder **Hans von Sternberg**, mijn beschermer en vriend; genade en vrede zij U in Christus, onze Heere.

Gestrenge en vereerde heer, mijn beschermer en vriend.

Onlangs heb ik een boekje over de 117de Psalm het licht doen zien. Omdat het echter in deze vorm haastig en onverwacht zo uitvoerig is geworden en bovendien zo simpel en zonder enige toevoeging is uitgegeven, heb ik het opnieuw in bewerking genomen, opdat het in beter gewaad gestoken vriendelijker onthaal moge vinden en meer vrucht dragen. De Heilige Schrift immers is het waard, dat men haar ook uiterlijk zo goed mogelijk verzorgt en

siert, opdat ze aldus ook bewonderaars mag vinden; vijanden en vervolgers heeft ze al genoeg.

Ik heb het boekje echter onder Uw naam willen verspreiden, niet alleen om het zo bij sommigen, die alle wetenschap en elke leer verachten, meer aanzien te geven, maar ook, opdat het een getuigenis zij van het feit, dat er onder de adel nog wel voortreffelijker mensen te vinden zijn dan men zou menen.

Het grootste deel van de adel gedraagt zich immers zo lasterlijk en stelt zich zo schandelijk aan, dat het daardoor bij de eenvoudige man kwaad bloed zet en de verkeerde mening doet postvatten, als diende de gehele adel nergens meer toe. Toch is zulk een waan onder het volk gevaarlijk, terwijl het ook niet goed is, dat men hen, die tot regeren zijn geroepen in de wereld, zo geringschat. Er zouden eens andere ongewenste dingen uit voort kunnen vloeien, wanneer slechts de duivel er de kans schoon toe ziet; probeerde hij het niet reeds in het oproer onder Münzer?[603]

We hebben bovendien het voorbeeld voor ogen van de geestelijken, die ook zo zeker waren van hun positie en die zo schandelijk leefden, dat de gehele wereld hen wel moet verachten. Hoewel zij het voor onmogelijk hielden, dat zij op een dergelijke wijze aan de verachting zouden worden prijsgegeven en van hun voetstuk zouden vallen, toch is het gebeurd en het is te vrezen, dat zij zich nimmer meer dat aanzien zullen verwerven, dat zij eenmaal genoten. Naar het voorbeeld van de geestelijken nu richt zich op dit ogenblik de adel, maar ik vrees ten zeerste, of het aan die adel zal gelukken alleen de voorspoed vande geestelijkheid te erven; zo niet, dan is hun lot bezegeld. Want God houdt Zich aan Zijn Woord, wanneer Hij spreekt: "Wie Mij veracht, die zal ook veracht worden"[604]. Ja, ze menen, dat het geen nood heeft, omdat tot nu toe het onweer steeds overdreef; zij trotseren en weerstaan beide, God en mensen, verachten Gods Woord en bekommeren zich niet om eer en goede zeden. Maar evenals God onverwacht toch de geestelijken getroffen heeft zal Hij zeker ook de adel aangrijpen. Hun macht zinkt voor de Zijne in het niet, zodat Hij hen zo zal weten te slaan en te teisteren, dat zij verstuiven als as in de wind.

Als ze willen worden geëerbiedigd en gevreesd, moeten zijzelf waarlijk tevoren ook God eerbiedigen en vrezen, opdat hun een goede roep onder het volk ten deel valt. Wil men het echter alleen met pralen en bluffen, met hooghartigheid en aanmatiging klaarspelen, dan zal zulks gauw de adel tot boeren maken. Zij zijn eigenlijk ook met recht boeren, al pronken ze nu nog met adellijke veren en namen, zolang het duurt, want God verstaat de kunst, om de hoogmoedigen te vernederen en de verachters veracht te maken; Hij duldt ze niet.

Om nu zulk een boze waan niet te sterk om zich heen te laten grijpen, is het niet overbodig de enkele leden van de adel, die zulks nog waard zijn, te loven en te prijzen. Want God beschikt het toch altijd weer zo, dat er in een stand, die Hijzelf in het leven heeft geroepen, steeds wel enige vromen en rechtschapenen worden gevonden, al zijn het er ook weinigen, opdat Zijn schepping en ordening niet geheel en al nutteloos worden - ware het ook, dat er slechts één Lot in Sodom zou zijn. Welke stand op aarde is zó goed, dat niet het grootste deel ervan verdorven is? Zou men nu alleen op dit laatste deel letten, dan moest men wel tot de verkeerde mening komen, dat de gehele stand tot niets meer dient; maar ook al wijst men enige rechtschapenen aan, het stemt toch gemelijk, dat men ter wille van de weinige goeden zo vele slechten en verdorvenen moet dulden. Waar nu God de Hemelse Vader U begiftigd heeft met oprechte ijver en liefde voor Zijn Heilig Woord en voor al wat rechtschapen is, heb ik niet na willen laten zulk een genade Gods (want het is Gods genade en niet Uw eigen vermogen) in U te loven en te prijzen. Ik koester daarbij de hoop, dat althans sommigen van het ongemanierde en lichtzinnige deel van de adel door zulk een voorbeeld ertoe worden bewogen, eveneens ernaar te streven, zich meer als edellieden en minder als boeren en zwijnen te gedragen. Omdat zij vooraan willen staan in deze wereld

---

[603] Thomas Münzer (1480 - 1525), leider van de boerenopstand.

[604] 1 Sam. 2: 30.

zijn zij verplicht aan de mindere man een voorbeeld te geven in rechtschapenheid en deugd; God eist het van hen. Doen zij zulks niet, dan zal Hij hun al het kwaad vergelden, dat uit hun ergerlijk en schandelijk gedrag is voortgekomen.

Bereik ik zulks door deze opzet niet, welaan, dan wil ik toch ertoe bijdragen de verderfelijke waan tegen te gaan, dat de adel, of welke andere stand ook, alle nut en betekenis zou hebben verloren. Integendeel, God behoudt Zijn deel onder allen en vraagt van allen ook Zijn schatting.

Ik hoop bovendien, dat dit en dergelijke boekjes u zullen bevallen en dat uw hart er een betere en zaliger bedevaart in moge vinden dan die, welke u b.v. naar Jeruzalem hebt gemaakt. Niet, dat ik verachtelijk neer zou zien op het doen van zulk een pelgrimstocht, want ik zou zelf gaarne zulk een reis ondernemen; nu ik dat niet meer kan, mag ik er graag iets over horen of erover lezen, zoals ik onlangs met genoegen en belangstelling ook naar u heb geluisterd. We moeten er ons echter voor hoeden, dat we zulke reizen niet doen met vrome bijbedoelingen, zoals mij zelf overkwam in Rome, toen ik ook zulk een dwaze heilige was, en ik door alle kerken en spelonken heenliep, alles gelovende, wat daar aan gemene leugens verkocht werd. Zelf heb ik wel een stuk of tien missen in Rome gelezen, en het speet me in die dagen bijna, dat mijn vader en moeder nog leefden, want ik had ze gaarne met mijn missen en andere voortreffelijke werken en gebeden uit het vagevuur verlost. In Rome gaat het gezegde: "Zalig is de moeder, wier zoon 's avonds vóór Sint Jan[605] een mis opdraagt". Hoe gaarne had ik toen mijn moeder zalig willen maken. Maar 't was te vol; ik kon niet aan de beurt komen en at een gezouten haring[606].

Welaan, zo deden wij, maar we wisten niet beter en de Stoel van Rome logenstrafte zulke laag-bij-de-grondse dingen niet. Nu hebben wij echter goddank de evangeliën, de Psalmen, en de andere boeken der Heilige Schrift, waarin wij met profijt en zaligheid een pelgrimstocht kunnen ondernemen. Wij kunnen daarin nu het ware beloofde land, het ware Jeruzalem, ja, het ware paradijs en hemelse rijk bezoeken en aanschouwen; nu hoeven wij niet te zwerven langs de graven van de heiligen en de plaatsen, die aan hun aards bestaan herinneren, maar wij kunnen als het ware heengaan door hun harten, door hun gedachten en hun geest.

Mag ik eindigen met de wens, dat het u en de uwen goed mag gaan en dat u mij mijn gepraat mag vergeven, want het is mij een vreugde, godvruchtige adel te zien en te horen, nu het geschreeuw van de anderen alles dreigt te overstemmen. Moge God ons allen bijstaan, Amen.

Uit de woestijn[607], zaterdag na Bartholomeus[608], 1530.

Uw dienstwillige

Martinus Luther

---

[605] 24 juni; herdenking Johannes de Doper

[606] D.i. keerde onverrichter zake naar huis terug.

[607] D.i. vanuit de Koburg.

[608] 24 augustus.

DE HONDERD ZEVENTIENDE PSALM

"Looft de Heere, alle heidenen, prijst Hem, alle volken. Want Zijn goedertierenheid en trouw zijn machtig over ons tot in eeuwigheid. Hallelujah".

Dit is een korte, gemakkelijke Psalm, zonder twijfel daarom zo gemaakt, dat een ieder des te eerder zijn aandacht eraan zal besteden en des te beter zal bewaren wat erin wordt gezegd. Niemand heeft nu ook het recht om te klagen over de lengte of de veelheid van woorden, veel minder nog over de scherpte, de hoogte of de diepte ervan. Het zijn immers korte, klare, duidelijke, algemeen gebruikte woorden, die een ieder kan verstaan, wanneer hij er slechts bij stil wil staan en erover nadenken.

Dat laatste zal men overigens ten aanzien van elk woord uit de Schrift, moeten doen; men mag er niet licht overheen lopen en zichzelf wijsmaken, dat men het tot in alle diepten heeft gepeild, zoals de lichtvaardige, zelfvoldane, vadsige geesten doen. Als zij een Schriftwoord eenmaal hebben gehoord moet het voor hen daarmee uit zijn en schuiven zij het als een oud ding aan kant, terwijl ze zich al weer aan iets nieuws vergapen, alsof ze alles, wat ze hebben gehoord, ook werkelijk ten volle hebben verstaan. Niets anders is dat dan een gevaarlijke bezoeking en een boze, heimelijke list van de duivel, die op deze wijze de mensen onbevreesd, zelfverzekerd, brutaal, en bovendien geschikt en bereid heeft gemaakt tot allerlei dwalingen en partijschappen. Ja, dit is eigenlijk ook de zonde, die men "acedia" noemt, laksheid ten aanzien van de godsdienst, waartegen Paulus in Rom. 12 gebiedt, dat men vurig in de geest moet zijn, terwijl in Openb. 3 de Geest van zulken zegt: "Och, dat ge koud of warm waart; maar omdat gij lauw zijt, en noch koud noch warm, zal Ik u uit Mijn mond spuwen.

Inderdaad is het waar, dat zulke halfgeleerden de meest nutteloze mensen op aarde zijn en het voor hen veel beter zou zijn, dat zij in het geheel niets wisten. Want ze luisteren naar niemand, weten alles zelf beter dan wie ter wereld ook en matigen zich een oordeel aan over alles, wat er op het gebied van kunsten en wetenschappen verschijnt. Tenslotte zijn ze niet in staat om iemand wat behoorlijks bij te brengen, maar zij laten zich ook zelf door niemand onderwijzen. Zij verbeelden zich, dat zij zoveel in hun mars hebben, dat zij geen meester boven zich kunnen dulden, maar in werkelijkheid hebben zij, om zo te zeggen, nog geen boekje in hun hoofd, waaruit zij anderen de eerste beginselen van de wetenschap zouden kunnen bijbrengen. Zulke heilloze lieden heeft de duivel op het ogenblik buitengewoon veel onder de partijen en sekten. De eerste en beste knoeier onder hen, die een preek hoort of een Duits kapittel kan lezen, maakt zichzelf tot doctor en kroont zijn ezel, terwijl hij zichzelf wijsmaakt, dat hij nu alles beter kan dan allen, die hem onderwezen. Meester Haarklover noemt men zulken, die het paard achter de wagen spannen. Dat alles, zeg ik, komt daardoor, dat men Gods Woord zo lichtvaardig leest of aanhoort, zonder de nodige schroom, ootmoed en vlijt.

Zulke duivelse aanvechtingen heb ik dikwijls bij mijzelf ook voelen opkomen en nog kan ik mij er vandaag de dag nauwelijks voldoende voor hoeden en bewaren. Ik beken dat eerlijk, om daarmee tot voorbeeld te strekken aan allen, die zich in deze willen laten leiden. Want zie, al ben ik dan ook een oude doctor en prediker, die zeker zo goed thuis is, althans behoort te zijn, in de Schrift als al die drogredenaars, toch moet ik als een kind worden en alle dagen 's morgens vroeg voor mijzelf opzeggen het "Onze Vader", de "Tien Geboden", de "Geloofsartikelen" en wat ik verder. Voor geliefde Psalmen en spreuken nemen wil; dus precies zo als men tegenwoordig deze goede gewoonte de kinderen bijbrengt. Hoewel ik bovendien dagelijks met de Schrift moet omgaan en met de duivel moet strijden, toch mag ik in mijn hart nimmer zeggen: het Onze Vader is oud; u kent de Tien Geboden wel; u kent ook de Geloofsartikelen, enz. Nee, ik leer in deze nog alle dagen en blijf een leerling van de Catechismus en ik merk ook, dat het mij wezenlijk helpt, terwijl ik nu ook uit eigen ervaring kan zeggen, dat men met de studie van het Woord van God nooit klaar komt, want het is

met recht waar, wat de 147e Psalm zegt: "Zijn wijsheid gaat alle begrip te boven". Zo zegt de wijze man[609] het: "Wie van mij drinkt zal altijd meer naar mij dorsten". Waar het mij nu zo gaat, hoe zou het dan wel met die zelfverzekerde, zelfgenoegzame duisterlingen moeten zijn gesteld, die noch strijden, noch iets tot stand brengen ?

Toch houd ik het ervoor, dat al deze lieden ervan overtuigd zijn, dat ze alles weten, wat de Heilige Geest in deze Psalm heeft willen zeggen; moeten ze er echter iemand iets uit vertellen of onderwijzen, dan weten ze niet, hoe ze moeten beginnen en staan ze met de mond vol tanden. Om nu deze heilloze lieden te schande te maken en het Woord van God te eren, heb ik mij ertoe gezet om deze Psalm uit te leggen, opdat men kan zien, hoe Gods Woord, al moge het ook naar de vorm klaar en duidelijk zijn, desniettemin grondeloos diep is. En al ware het met het verstand te doorgronden (wat niet het geval is), dan nog is het onpeilbaar diep wat betreft de zedelijke waarde en de kracht, die erin verborgen liggen. Het vernieuwt en verfrist altijd weer het hart; het verkwikt, het laaft, het troost, het sterkt zonder ophouden. Ik zie en leer dagelijks, hoe de geliefde profeten zich in de Tien Geboden hebben geoefend en waaruit hun predikaties en profetieën opwellen en stromen. Zo willen wij nu bij deze Psalm vier delen onderscheiden, n.l. een profetie, een openbaring, een lering en een vermaning.

Over de profetie.
"Looft de Heere, alle heidenen", zo zegt de Psalm en zo profeteert en verkondigt hij het grote werk en wonder van God, namelijk het evangelie en het Rijk van de Christus, hetwelk tezelfder tijd beloofd, maar nog niet geopenbaard was. Want met deze woorden is immers niets minder gezegd dan dat God niet alleen de God van de Joden is, maar ook van de heidenen[610], en dan niet van een klein deel van de heidenen, maar van alle heidenen, zo wijd de wereld is. Want wie alle heidenen noemt, sluit daarbij er niet één uit. Daarmede worden wij heidenen ervan verzekerd en gewis, dat ook wij tot Gods kinderen behoren, die de hemel kunnen binnengaan en die niet zullen worden verdoemd, al zijn we dan niet van Abrahams vlees en bloed in de letterlijke zin van het woord. U weet, de Joden beroemen zich erop, dat zij alleen Gods kinderen en erfgenamen van de hemel zouden zijn vanwege de lichamelijke afstamming van Abraham en de heilige aartsvaders, koningen en profeten. Waar is het, dat zij alleen onder alle mensen de eer genieten kinderen te zijn van zulk een heilige Vader; maar de eer van kinderen te zijn van God en erfgenamen van Zijn hemelrijk is niet alleen voor hen weggelegd: integendeel, deze Psalm zingt en getuigt ervan, dat deze eer ook ons, heidenen, te beurt valt.

Immers, *wanneer alle heidenen God zullen moeten loven,* dan moet van tevoren vast staan, dat Hij ook hun God geworden is. Zal Hij hun God zijn, dan moeten zij Hem kennen en aan Hem geloven en alle afgoderij laten varen, aangezien men God niet kan loven met een afgodische mond of met een ongelovig hart. Zullen zij geloven, dan moeten ze tevoren Zijn Woord horen, om daardoor de Heilige Geest deelachtig te worden, die hun harten door het geloof reinigt en verlicht. Want men kan tot het geloof niet komen, noch deel krijgen aan de Heilige Geest, wanneer niet tevoren het Woord wordt gehoord, zoals Paulus zegt in Rom. 10: "Hoe zullen zij in Hèm geloven, van Wie zij niet gehoord hebben?" En in Gal. 3: "Gij hebt de Geest ontvangen door de prediking van het geloof". En zullen zij Zijn Woord horen, dan zullen predikers tot hen gezonden moeten worden, die hun Gods Woord verkondigen, want alle heidenen kunnen niet naar Jeruzalem gaan of zich onder de kleine schare Joden ophouden. Zo zegt het Psalmwoord ook niet: Laat alle volken naar Jeruzalem komen; nee, het laat hen blijven waar zij zijn en spreekt daar tot hen, dat zij God moeten loven.

Dat zeg ik daarom zo, voor het geval iemand met een Joodse glosse deze Psalm in die zin zou willen uitleggen, dat alle heidenen naar Jeruzalem zouden moeten komen en Joden zouden moeten worden. Daartoe zou Jeruzalem veel te klein zijn, zelfs al was het zo groot als eenmaal het ganse koninkrijk van David en Salomo is geweest. Ook afgezien dus van

---

[609] D.i. de schrijver van het Boek der Wijsheid.
[610] D.i. niet-Joden.

het feit, dat de tekst zo iets niet bedoelt, zou het onmogelijk zijn, omdat alle heidenen van de ganse wereld daartoe veel te talrijk zijn. Bovendien hebben wij nu ook het feit zelf voor ogen, dat God inderdaad Zijn apostelen en jongeren naar alle heidenen heeft gezonden en hun het evangelie heeft laten prediken, de Heilige Schrift heeft gegeven, hen van zonde, dood en duivel heeft bevrijd, hun harten door het geloof heeft gereinigd en hen aldus tot Zijn kinderen en erfgenamen en tot Zijn volk heeft aangenomen, terwijl Hij ze toch niet naar Jeruzalem heeft opgeroepen, noch hun bevolen Joden te worden. Zo zijn er overigens ook woorden genoeg in de Schrift, die aantonen, dat Gods Woord aldus tot de heidenen moest komen en onder hen moest worden verbreid, terwijl zijzelf bleven in hun woonplaatsen; zo staat er in ps. 19: "Over de ganse aarde gaat hun klank, tot het einde van de wereld gaan hun woorden". Evenzo profeteert de profeet Zefanja, dat de heidenen zullen blijven wat zij zijn, d.w.z. ze zullen niet tot het Jodendom overgaan en toch zullen ze Gods volk worden, want, zo staat er: "God zal alle goden der aarde verdelgen en alle volken der eilanden zullen Hem aanbidden, elk op zijn plaats". Zulke uitspraken nu zijn er vele.

Zie nu, welk een rumoer deze kleine Psalm in de ganse wereld veroorzaakt, hoe hij stormt en huishoudt onder de afgoden. Immers de wereld is vol afgoderij, sekten en dwalingen geweest, zozeer zelfs, dat de Romeinen, die toch de allermachtigsten en verstandigsten waren, meer dan honderd goden hadden. Zo was de wereld door ontelbare dwalingen versplinterd en toch durfde deze Psalm de gedachte aangrijpen en vrijmoedig uitspreken, dat er een einde zal moeten komen aan al deze sekten en afgodendienst en dat alle heidenen tot één geloof moeten komen en één God eren en loven; dat dus door het Woord van God uit deze bonte menigte van godsdiensten één enkele, eendrachtige kudde zou moeten groeien onder één Herder.

Dat een menselijk hart deze gedachte durfde te koesteren, en te geloven en als absolute zekerheid durfde te voorspellen dat die gedachte eenmaal werkelijkheid zou worden, mag met recht een wonder worden genoemd. Het liet zich immers gemakkelijk indenken, hoe de duivel er zich met hand en tand tegen zou verzetten, en met alle macht en wijsheid van deze wereld het zou trachten te verhinderen, zodat het wel iets totaal onmogelijke moest lijken. Toch durfde de Psalmist deze gedachte uitspreken, terwijl ze nadien in vervulling is gegaan ook; het menselijk geloof aan deze dingen is een even groot wonder als de vervulling ervan.

Zo zien we dus, dat het Woord van God een almachtige kracht van God moet zijn (Rom. 1, vers 16). Het heeft immers de afgoderij, het sektarisme en allerlei dwalingen, die toentertijd machtig in de wereld heersten, zo grondig opgeruimd, dat er geen haar van overgebleven is, ondanks het feit, dat keizers, vorsten, wijsgeren, heiligen en alle duivels, ja, de gehele wereld er ongemeen heftig en halsstarrig tegen tekeer zijn gegaan Nog nimmer heeft de wereld zich tot dusver opgemaakt om tegen afgoderij te strijden. Allerlei dwalingen kan ze verdragen, maar wanneer Gods Woord komt, wordt ze als razend en bezeten en wil het niet dulden. Toch heeft ze het moeten dulden en het onderspit moeten delven.

Dit werk is het grootste, dat God op aarde gedaan heeft, veel groter dan de uittocht van de kinderen Israëls uit Egypte. Toen immers verdronk alleen de Farao met zijn gevolg in de Rode Zee; nu is de ganse vertoornde en waanzinnige wereld verdronken, terwijl Gods Woord is gebleven en de Christenheid is behouden. Zulk een werk moeten wij prijzen en ons troosten met de gedachte, dat Gods Woord, gelijk we aan dit grote voorbeeld wel zien, zal, ja moet stand houden, ook al razen en tieren de duivel en de wereld nog zozeer; het heeft vele grote wonderen gedaan in de wereld en het zal ook nu niet verzwakken.

In latere tijd hebben ook de ketters in grote getale ertegen samengespannen met alle macht en kracht; maar waar zijn ze gebleven? Zij zijn weg, maar het Woord is staande gebleven en de Christenen zijn er nog. Nu in deze tijd stellen de Turk, de Antichrist en vele sekten er zich tegen te weer, maar zij zullen evenmin resultaat behalen als hun voorgangers. Laat men er maar aan denken, dat het wat ruimte geeft, wat terugwijkt en bij tijden volgzaam schijnt, tenminste dat raad ik- wanneer het Woord iemand aangrijpt, dan kan het niet anders dan overwinnen. Zo niet goedschiks, dan kwaadschiks; want er staat geschreven: "Verbum

domini manet in aeternum", Gods Woord blijft tot in eeuwigheid. Wilt u dat niet geloven, welaan, ondervind het dan.

Het heeft de wereldse macht, die de afgoderij beschermde, ten val gebracht. Het heeft de wereldse wijsheid, die de ketterij verdedigde, verslagen. Het zal zeker ook de boosheid van de wereld, die nu beide, afgoderij en ketterij, verdedigt, overwinnen, opdat niets tegenover Gods Woord stand houdt. Dat is in deze tijd onze troost en reeds zien wij, dat het krachtig gaat optreden met de klaarblijkelijke bedoeling om zijn recht te handhaven en zijn wil door te zetten. Vele aanslagen immers en plannen, die er tegen waren gericht, zijn totaal mislukt en groot geraas en geweld is erdoor te schande geworden.

"Looft de Heere, alle heidenen".

Met het woord "heidenen", dat in het Hebreeuws "gojim" luidt, duiden de Joden gewoonlijk alle niet-Joodse volken aan, evenals wij doen, wanneer we alle niet-christelijke volken heidenen noemen. Toch is de eigenlijke betekenis van het woord: natie, of het ganse volk van een land; zo zijn wij Duitsers een natie of goj, evenals Bohemen, Hongarije, Polen, enz. Ook het Joodse volk wordt dikwijls goj genoemd; b.v. in Ex. 19: "Gij zult mij een heilig goj zijn"; in Jes. 1 staat: "Wee het zondige goj", enz. Wanneer er dus staat: "Looft, alle gojim", dan zijn ook de Joden daaronder begrepen, want er wordt bedoeld: alle landen, alle naties of alle volken van alle talen, koninkrijken, vorstendommen, enz. Wij Duitsers hebben daarvoor geen afzonderlijk woord, waarom ik mij heb gehouden aan het algemene gebruik om "gojim" door "heidenen"[611] te vertalen, omdat dit het recht verstaan van de tekst niet belet.

Wanneer echter de Psalm zegt: "Prijst de Heere, alle volken"[612], dan houd ik het ervoor, dat dit woord volken, "ummim", in het Hebreeuws, eigenlijk betekent "plebs"[613], d.w.z. de bevolking van elke afzonderlijke stad of gemeente. Onder gojim wordt dus verstaan de bevolking van een geheel land onder één koning, vorst of heer, terwijl ummim de mensen omvat van elke afzonderlijke stad of gemeente.

Dat zeg ik daarom, omdat de Antichrist en de zijnen menen, dat het geen Christenen zijn, die zich niet onder hun tirannie buigen. De Geest zegt hier: Alle heidenen en volken, en de Geest zal zeker geen onwaarheid spreken. Alle heidenen zijn evenwel nimmer onder één heer of één bisschop verenigd geweest, en dat zal wel nooit gebeuren ook. Want zulk een heerschappij over alle heidenen komt alleen toe aan Hem, van wie deze Psalm zingt in de woorden: "Looft de Heere, alle heidenen". Alle andere vorsten en koningen zullen zich met minder tevreden moeten stellen en niet aan God gelijk willen worden.

Zo is ook niet iedereen een ketter, die zich niet stelt onder de paus. Ware het immers een noodzakelijk artikel van het geloof dat geheel de wereld onder de paus zou moeten staan, dan zou God een leugenaar zijn, aangezien zulk een artikel tot dusver nooit in vervulling is gegaan en werkelijkheid is geworden, terwijl het ook nimmer zover zal komen. Nu moeten alle artikelen van het geloof, als Woord en beloften Gods, wáár zijn en vervuld worden; zo is ook het artikel aangaande de opstanding, hoewel het iets zegt over de toekomst, toch reeds aan enigen en dan wel in het bijzonder aan Christus Zelf, in vervulling gegaan. Dat echter heel de wereld onder de paus zou staan is nooit maar één ogenblik vervuld of werkelijkheid geworden; en gesteld, dat alle pausen zulks hadden bereikt op één na, dan zou door die ene nog het artikel vals blijken te zijn, want als hij een paus was, dan had hij naar Christus' Woord ook over heel de wereld moeten regeren, hetgeen niet het geval was.

Daarom kan het ook niet een artikel van het geloof zijn: zo ooit, dan had het immers ten tijde van Petrus in vervulling moeten gaan, die zij tot de eerste paus maken en die ook

---

[611] In Hollandse Bijbelvertalingen wordt het Woord "gojim" hier meestal vertaald door "volken ". Voor het goed begrip van Luthers uiteenzetting is hier evenwel zijn vertaling "heidenen" behouden.
[612] In de Nederlandse Lutherbijbel wordt vertaald: "Prijst de Heere, alle natiën".
[613] "Plebs" betekende in het oude Rome: het gewone volk, tegenover senaat en patriciërs.

redelijkerwijs de grootste is; met hem heeft Christus zelf gesproken en hem de sleutels toegezegd en gegeven. Petrus had de alleenheerschappij zeker moeten hebben en toch had hij ze niet; zo heeft Christus Zijn woord niet gehouden en geen paus mag hopen, dat het aan hem nog eens bewaarheid zal worden. Het is een leugen en bovendien een dwaasheid.

Hoe kan het echter waar zijn, dat alle heidenen zullen buigen voor de ene Christus en God zullen loven, waar toch alle heidenen Christus vervolgen, gelijk Hijzelf zegt in Mattheüs 5 en Mattheüs 24: "Gij zult door alle mensen gehaat worden omwille van Mijn naam?" Het antwoord op deze vraag is: de Psalm zegt niet, dat alle mensen of wel alle heidenen Hem zullen loven, maar dat het evangelie zal komen tot alle heidenen, d.w.z. overal daarheen, waar heidenen, landen en steden gevonden worden en dat het sommigen dan tot het geloof in het Rijk van Christus zal brengen. Ofschoon nu niet alle mensen geloven, heerst toch Christus overal, waar mensen wonen; Zijn Woord en de doop en het sacrament houdt hij er in stand tegen alle duivelen en mensen in. Want het kan niet anders of het evangelie en de doop zullen overal in de wereld doordringen, hetgeen dan ook geschied is, ja, hetgeen dagelijks nog geschiedt overeenkomstig het woord uit het slot van het Marcus Evangelie: "Gaat heen in de gehele wereld en predikt het evangelie aan alle schepselen". In Psalm 19 heet het: 'De hemelen verkondigen Gods eer en het uitspansel verkondigt het werk Zijner handen", d.w.z. zover de hemelen en het uitspansel reiken predikt men overal Christus.

Waar nu het evangelie, de doop en het sacrament zijn, daar is Zijn kerk en daar zijn zeker ook levende heiligen; daar looft men Hem en Hij heerst over hen, al zouden het ook enkel en alleen jonge mensen en kinderen zijn. Er zijn echter ook ouderen onder; het kan niet anders of dat moet wel.

Maar, zegt u nu, dat is dan wel een klein rijk, dat de weinige Christenen onder de heidenen samen vormen. Mijn waarde vriend, het is niet een klein rijk en ook niet een onaanzienlijke macht, want ten eerste moet Christus terwille van die weinigen reeds zo machtig zijn, dat Hij alles, duivel, wereld, dood en leven in Zijn hand moet houden. Was dat niet zo, dan zou de duivel hem geen uur, ja, geen ogenblik het evangelie en de doop laten behouden, terwijl de wereld Hem geen Christen nog een uur liet leven. Dat evenwel evangelie, doop en Christenen stand houden, bewijst Zijn onbegrensde macht over alle duivelen en alle mensen, onder alle heidenen, waar ze ook wonen, zoals de 110e Psalm zegt: "Heers in het midden Uwer vijanden", en de 45e Psalm: "Koningsmensen zullen U aanbidden te midden van Uw vijanden"[614].

Daar komt bij, dat Christus met diezelfde macht Zijn volgelingen beschermt en bewaart en hen dienovereenkomstig op wonderlijke wijze n.l. door de Heilige Geest regeert, van zonde, dood en hel verlost en vroom, levend en zalig maakt. Daarom, hoe minder Christenen en hoe meer Christusloochenaars en duivels er op een plaats zijn, des te geweldiger en machtiger heerst Christus daar. Heeft Hij daar al weinigen te regeren, als Beschermer en Beschutter zal Hij er des te krachtiger moeten optreden.

Dit over het eerste deel van de Psalm.

Over de openbaring.

Ook deze Psalm openbaart een groot, wonderlijk geheimenis, dat reeds ten tijde van de apostelen aan slechts weinigen bekend was, en nu onder het pausdom bijna geheel verborgen is, n.l. dit, dat zulk een rijk van Christus niet een tijdelijk, vergankelijk, aards rijk zal zijn, dat men met wetten en verordeningen moet regeren; veeleer is het een geestelijk, hemels rijk, dat boven alle wetten en verordeningen uitgaat en op geen enkele uiterlijke wijze geregeerd kan worden. Deze Psalm zegt immers de heidenen, heidenen te blijven; er wordt niet van hen gevraagd, gelijk boven ook al gezegd is, dat zij uit hun land of stad

[614] Foutieve vertaling van Ps. 45: 6, van welk vers de Hebreeuwse tekst corrupt is.

zouden moeten trekken om naar Jeruzalem te gaan; er wordt van hen niet 'geëist, hun wereldlijk recht, hun zeden en gewoonten te laten varen of af te schaffen om Joden te worden, evenmin als van de Joden zelf wordt gevraagd, hun wetten te laten varen.

Wat er geëist wordt is iets anders en hogers dan uiterlijk, wereldlijk recht, wetten of ceremoniën. Elk land en iedere stad kan zijn recht in stand houden, want daar vraagt deze Psalm niet naar; waar men het behoudt staat het het Godsrijk niet in de weg, want er wordt immers gezegd: "Looft de Heere, alle heidenen". Heidenen zijn echter mensen in landen en steden, zoals gezegd, en landen en steden kunnen niet bestaan, of ze moeten hun wetten en zeden en instellingen hebben, opdat ze kunnen regeren, rechtspreken, straffen, beschermen en de vrede bewaren; mogen zij al deze dingen ook veranderen naar omstandigheden, ontberen kunnen zij ze evenwel niet.

Wanneer wij n.l. over heidenen of koningen horen spreken in de Schrift, moeten wij niet alleen denken aan de persoon met de kroon, maar ook aan zijn hele regiem met alle wetten, departementen, rechtsinstellingen, zeden, gebruiken en gewoonten, waardoor zijn rijk bestaat en in stand blijft; wat zouden het anders voor koningen of heren zijn? Koningen van de fantasie en heren van de verbeelding zouden het moeten zijn, zoals wanneer Psalm 72 zegt: "De koningen aan de zee en op de eilanden zullen geschenken brengen".

Ja, met zulke woorden bekrachtigt juist de Heilige Geest het wereldlijk recht en regiem van alle landen en stelt het op één lijn met koningen, daarmee te kennen gevende, dat zij in hun heerschappij moeten blijven en dat een ieder zijn koning of heer onderdanig en gehoorzaam moet zijn. God bestraft ze er niet om, dat zij koningen of heidenen of volkeren zijn; Hij heeft ze Zelf geschapen, geordend en de wereld onder hen verdeeld om erover te heersen, gelijk Paulus in Hand. 17 ook getuigt. Als Hij ze wilde terecht wijzen of tuchtigen, zou Hij hen geen koningen, heidenen of volkeren noemen, maar hen wel met andere woorden aanspreken. Waar Hij ze dus koningen en heidenen noemt, en hen als zodanig erkent, daar moeten wij ze zeker ook koningen en heidenen, d.w.z. naties en wereldlijke heerschappijen laten zijn en als zodanig in ere houden.

Daarmee bekrachtigt Hij tegelijkertijd het bestaan van de verschillende standen van kooplieden en ambachtslieden, zoals we die in zulke wereldlijke rijken vinden, hoe ze ook mogen worden genoemd, als ze maar eerlijk en achtbaar zijn overeenkomstig het recht van het eigen land. Zo moeten er burgers, boeren, schoenmakers, kleermakers, schrijvers, ruiters, meesters, knechten enz. zijn, want zonder al dezen (zegt Prediker) bestaat geen land of stad. Men moet dus weten, dat zulke standen op zichzelf niet tegen God zijn en men mag er, als men God wil dienen, geen afstand van doen, om in een klooster te kruipen of een sekte in het leven te roepen. Ja, alle standen zijn door God ingesteld, opdat zij Hem zullen dienen, overeenkomstig het woord uit Gen. 3: "Ge zult uw brood eten in het zweet uws aanschijns". Dat woord nu wil Hij zien gehouden.

Er is nog iets anders, dat Hij van volkeren en mensen eist in deze Psalm. Hij zegt niet: "Drijft uw handwerk, alle heidenen", want dat is reeds in Gen. 3 bevolen, zoals wij zagen, maar Hij kan er toch geen behagen in vinden, dat u een Karthuizer, een monnik, een non, een paap wordt; ja, het behaagt Hem minder dan het geringste ambacht ter wereld. Hij verwerpt en verdoemt het zelfs, omdat het zelfgekozen standen zijn, die het zweet des aanschijns, in Gen. 3 aan alle mensen geboden, ontvluchten, schuwen en verachten, als wilden zij een betere wijze van God te dienen in het leven roepen dan God Zelf met dat "zweet des aanschijns" heeft ingesteld, zoals altijd weer het sluwe en slimme verstand God wil bemeesteren en het eigene bij God zoeken.

Wat is het dan wel, dat Hij vraagt? Het is het loven van de Heere. Dat is een zware eis en een ondragelijke, bovenmenselijke schatting en last, die op de wereld is gelegd, zoals deze zelf het tenminste verstaat en uitlegt; daarom wordt deze Psalm als ketterij en als de giftigste prediking beschouwd, die op aarde gekomen is. Want wat wil het zeggen, de Heere loven? Het wil dit zeggen: alle andere goden verloochenen, alle andere godsdiensten laten

varen, alle eigen heiligheid, wijsheid en verdienste verdoemen. Geen land of volk, geen koning of heer verdraagt het evenwel, dat men hun goden en godsdienst wil verdoemen en hun wijsheid en heiligheid wil verwerpen. Hoort, zo zeggen ze, deze leer wil ons onze goden ontnemen (gelijk in Hand. 19 Demetrius klaagt) en beweert, dat onze godsdienst niets is, dat onze vaderen en wij zelf allen dwazen zijn geweest, dat onze gewoonten, zeden en oude overleveringen dwalingen zijn. Deze schelmen zijn oproerlingen en lasteraars; ze willen ons een nieuwe god geven en een nieuw geloof leren; in het vuur met hen, naar de galg, naar de beul met deze boeven: Dan gaat het, zoals de tweede Psalm zegt: "Wat razen de volken en hoe spreken de lieden zo lichtvaardig? De koningen der aarde staan op en de vorsten beraadslagen met elkander tegen de Heere en Zijn Gezalfde, zeggende: Laat ons hun boeien verscheuren en hun banden van ons werpen:"

Het is werkelijk wonderlijk en het vragen wel waard, waarom zij zo razen tegen de Heere, Die zij redelijkerwijs toch zouden moeten loven; vreemd is het ook, dat zij Zijn rijk en heerschappij voor boeien en ketenen uitmaken, als moesten zij Zijn gevangenen zijn, terwijl Hij hun toch niets doet en hun niets ontneemt; Hij noemt ze immers koningen, landen en volkeren, laat ze ook koningen, landen en volkeren blijven en laat hen behouden, wat ze hebben. Hij begeert alleen, dat Hij hun God zal zijn, wat hun toch geen schade berokkent; integendeel, het brengt hun alle goeds, het tijdelijke en het eeuwige beide (zoals wij in een volgend vers zullen zien); Hij verlost hen uit de boeien van de duivel en maakt hen vrij van de ketenen van dood en zonde. Zo vraagt Hij niets anders dan wat Hem rechtens toekomt en eist alleen het Zijne op, n.l. dat Hij, als de godheid, ook waarlijk als God moge worden erkend, en daarbij dan nog dat, wat voor henzelf het allernodigst en van het grootste nut is, n.l. hun eigen ziel en zaligheid. Maar het heeft slechts dit ten gevolge, dat men beweert, dat dit alles boeien en banden zijn, ondragelijke lasten, ketterij en duivelsleer, oproer, tweedracht en twist, een nieuwe god en een nieuw geloof; ja, ze durven zelfs te beweren, dat het razen en woeden, dat zijzelf ontketenden, alles de schuld zou zijn van de leer. Zelf willen ze kinderen, vaders, meesters en vrienden van de vrede heten, al is dat nog zo onzinnig, gezien hun moorden, branden en vervolgen. Toch, de leer laat hen blijven wat ze zijn en noemt hen koningen, vorsten, heren, landen en volkeren en predikt vrede met alle schepselen.

Dat de wereld van de duivel is en blind, bezeten, verdwaasd en zinneloos, toont ze wel aan door haar vervolging van God, die haar niet alleen de tijdelijke vrede en alle aardse goederen schenkt en doet behouden, maar haar bovendien deel doet krijgen aan de eeuwige vrede, de hemelse goederen en een oneindig, zalig leven. Ja, erger dan dat: God moet nog worden gelasterd ook, als een ketter en oproerling, en bovendien de schuld dragen van het spektakel, dat deze lasteraars zelf veroorzaken en op gang houden.

Wie zulks niet gelezen of gehoord heeft van de wereld uit de tijden van de apostelen, martelaren en ketters, die kan het nu in onze dagen tastbaar en duidelijk zien aan de sofisten en papisten, aan wie ook niets wordt ontnomen, integendeel, wier verworven bezit door deze leer wordt erkend; het enige, dat van hen gevraagd wordt, is dit, dat zij de Heere loven, van hun oude afgoderij afstand doen en hun onchristelijke godsdienst veranderen, opdat zij hier en ginds vrede en leven mogen hebben. Hoe ze zich evenwel daartegen teweer stellen ziet een ieder wel, zodat ik er nu niet veel van behoef te zeggen.

Dat is het ook, wat de Joden nog vandaag de dag belet en ervan weerhoudt, om Christenen te worden; immers, ze kunnen het niet verdragen, dat de heidenen *Gods volk* moeten worden genoemd en desniettemin heidenen blijven. Zij menen, dat men zich zou moeten besnijden en zich houden aan hun oude wet van Mozes; zij horen en zien niet, dat God hier in deze Psalm, evenals op vele andere plaatsen, de volkeren oproept tot Zijn lof, terwijl Hij ze toch volkeren of heidenen laat blijven wat betreft hun uiterlijke instellingen en wetten. Daarmee toch heft Hij radicaal de wet van Mozes op, als zijnde niet nodig om God te loven of Gods volk te worden; Hij gebiedt hier immers de heidenen God te loven, de heidenen d.w.z. de onbesneden volkeren, die zonder Mozes' wet leefden naar hun eigen wetten,

maar die toch niet God zouden kunnen loven, als ze niet tevoren Gods volk waren geworden door Zijn Woord, gelijk boven gezegd.

Niet, dat God hiermede de wet van Mozes zou verachten of zou verdoemen, als zou er zonde en dwaling aan kleven; alleen, Hij eist wat hogers en anders dan het leven en handelen naar Mozes' wet en wel dit, dat men onder alle heidenen God zal loven. Wanneer de Joden dat niet willen doen, zal hun gehele op de wet van Mozes gebaseerde doen en laten verloren, verdoemd en zonde moeten heten. Zo ook stond Paulus overal de Joden toe, zich te besnijden en Mozes' wet in ere te houden, als ze maar boven dat alles aan Christus geloofden en voor de zaligheid alleen nodig hielden het geloof, ook zonder de wet; dan moesten ze evenwel ook de heidenen hún wetten en hún recht laten behouden, wanneer zij slechts aan dezelfde Christus geloofden en alleen dit geloof nodig oordeelden voor de zaligheid, ook zonder hun wet en recht, zoals Paulus spreekt in 1 Kor. 7: "De besnijdenis is niets en het onbesneden zijn is niets, maar Gods geboden houden". Evenzo in Rom. 3: "Door de werken der wet wordt niemand voor God rechtvaardig". En in Gal. 6: "Want in Christus geldt noch besneden te zijn iets, noch onbesneden te zijn, maar een nieuw schepsel". Tenslotte zegt Paulus in 1 Kor. 7: "Is iemand, die besneden is, geroepen, hij houde zich aan de besnijdenis; is iemand geroepen, die niet besneden is, hij late zich niet besnijden".

Ja maar, zeggen ze, *wij loven de Heere door de wet van Mozes en dus zijn we zeker Zijn volk.*

Antwoord: zij loven echter niet die Heere, die door alle heidenen wil worden geloofd, hetgeen ook geschiedt. Omdat zij immers niet willen geloven, dat de heidenen God kunnen loven zonder de wet van Mozes, houden zij ook niet die God, die onder alle volkeren wordt geloofd, voor de Heere, hoewel deze Psalm er van zingt en heel de Schrift ervan spreekt. Immers, zal het waar zijn, wat deze Psalm zingt, dan moet God onder alle heidenen waarlijk God zijn, terwijl zij toch heidenen blijven in die zin, dat ze niet de wet van Mozes op zich nemen.

Waar is evenwel ooit ter wereld een God geweest, die alle volkeren hebben geloofd, uitgezonderd deze, onze God, die wij Christenen loven en eren? En waar is een God, wiens Woord zo tot in alle uithoeken van de wereld heeft geklonken, Wiens Woord zich zo krachtig heeft doorgezet en is aanvaard, als het evangelie van Christus, al hebben ook koningen en vorsten er zich zonder ophouden tegen verzet? Of, hoe zou er ooit nog een God kunnen komen, die alle volkeren zouden moeten loven, na eerst Joden te zijn geworden; dus niet, zoals deze Psalm toch profeteert, dat het zal geschieden, zonder zich te besnijden? Zullen nu alle heidenen God loven en toch heidenen heten en blijven, zonder Joden te moeten worden, dan valt er niet aan te twijfelen, dat de wet van Mozes onnodig is om God te loven of Gods volk te worden.

Daaruit volgt ook, dat het vaststaat, dat er voor de wet van Mozes een einde komt en zij moet worden opgeheven, wanneer datgene, waarvan deze Psalm spreekt, zal zijn geschied, n.l. dat alle heidenen God loven en Gods volk worden zonder wet en besnijdenis; dan moeten de Joden zelf heidenen worden, d.w.z. zij moeten geloven, dat de God, die alle heidenen loven, hun eigen ware God is, de God van al hun vaderen en profeten, de God, die hun door deze Psalm verkondigt, dat Hij niet alleen de God van de Joden, maar de God van alle heidenen moet worden. Doen ze dat niet, dan verloochenen zij hun eigen God en geloven zij Zijn Woord niet, dat hier zegt, dat Hij de God van alle heidenen wil zijn.

Trouwens, ook reeds aan Abraham heeft God deze belofte gedaan, nog voordat hem de besnijdenis werd gegeven en lang voor Mozes' tijd; immers, God sprak tot hem: "Gij zult niet meer Abram heten, maar Abraham zal uw naam zijn; want Ik heb u tot een vader van vele heidenen gemaakt"[615]. Hier wordt dus gezegd, dat Abraham niet de vader van één enkel volk zal zijn, maar van vele volken of heidenen. Nu is het wel zeker, dat de Joden

[615] Gen. 17: 5.

slechts één enkel "goj" zijn en niet vele "gojim". Zal dus de Schrift waar zijn, dan moet Abrahams God de God van vele heidenen zijn en niet alleen die van de Joden; zij zouden echter geen heidenen zijn in de zin van onbesnedenen, wanneer zij allen Joden moesten worden.

Daarom is de wet van Mozes niet meer nodig vanaf het ogenblik, waarop die God gekomen is, die alle heidenen loven en als God erkennen. Willen de Joden daarenboven zich besnijden en hun Mozaïsche wet handhaven, dan kan dat God niets schelen, wanneer zij maar niet menen, dat zulks nodig zou zijn om Gods volk te blijven. Zouden ze het wel voor noodzakelijk houden, dan zouden ze daarmee zoveel als dit willen zeggen: onbesnedenen kunnen niet Gods volk zijn - dus kan God ook niet de God van de heidenen zijn, als dezen de wet van Mozes niet aanvaarden. Daarmee zou dan gezegd zijn: God liegt en bedriegt ons in deze en dergelijke Psalmen.

Hoe komt men erbij, dat men nu onder alle heidenen de wet van Mozes zou moeten naleven, om Gods volk te kunnen zijn? Het is toch ook niet nodig geweest eertijds, toen Jeruzalem en het Joodse volk en Mozes nog op hun hoogtepunt stonden, nog vóórdat God onder alle heidenen kwam? De profeet Jona getuigt er immers in vele bewoordingen van, dat de stad Ninevé Gods stad was, die ook de ware God van de Joden aanbad; toch waren de inwoners heidenen, d.w.z. onbesnedenen, en zij leefden niet volgens de wet van Mozes, maar volgens eigen wetten. Zo waren toch ook Lot en Job Gods dienaren zonder besnijdenis en wet; evenzo de Farao en de zijnen in Egypte ten tijde van Jozef; verder de vorst van Naäman uit Syrië en de weduwe uit Zarfath ten tijde van Eliza. Zo waren er velen, die allen in de ware God van Abraham hebben geloofd en Hem aanbaden en toch geen Joden zijn geworden. Daarom is het een onbegrijpelijke verblinding van de Joden, dat zij hopen, alle heidenen tot Joden te zullen maken in de Messiaanse tijd; voorheen is dat immers voor geen enkel volk nodig geweest om volk van God te kunnen worden. Het is voldoende, zegt hier deze Psalm, dat men God looft. d.w.z. dat men Hem belijdt als God, dat men in Hem gelooft en Hem lof en dank brengt: dat maakt een volk tot Gods volk.

Dit alles heb ik niet alleen gezegd tegen de Joodse dwaling, maar veel meer nog tegen sommige dwaalgeesten[616], die ons, heidenen, het juk van de wet van Mozes willen opleggen, dat toch God Zelf van de Joden heeft afgenomen. Zij praten er zonder ophouden over en willen zowel de geestelijke als wereldlijke heerschappij onder de tucht er van stellen; de gewetens willen ze er door verwarren en de aardse wetten er door veranderen, alsof het evangelie ons waarlijk niet wat anders en hogers wil bijbrengen dan wereldlijk recht of uiterlijke instellingen.
Wel is het waar, dat in de wet van Mozes de wereldlijke heerschappij en de uiterlijke leefwijze voortreffelijker zijn vervat dan in de wetten en gebruiken van welk volk ook, zodat het zeker te wensen ware, dat de gehele wereld althans in hoofdzaak zulk een wet zou bezitten. Omdat het echter niet nodig is en zulk een verandering niet zonder grote gevaren en zeker niet zonder grote schade aan te richten tot stand zou zijn te brengen, late men het een vrome wens blijven en men houde zich in elk land aan eigen wetten, zeden en gewoonten, gelijk ook een spreekwoord zegt: zoveel landen, zoveel zeden. Houdt uw geweten zuiver zonder het te binden aan Mozes' wet en weet, dat God niet meer eist van alle heidenen, dan de lof en de eer, die Hem toekomt, gelijk het evangelie overal ter wereld predikt; weest dus gehoorzaam aan alles, wat Hij in het evangelie heeft geleerd en bevolen en u bent Zijn volk en u looft de enige Heere, samen met alle heidenen en met de Joden, in één geloof en godsdienst.

Ja, het is zeer goed en zelfs van groot nut, dat God zo met Jeruzalem heeft gehandeld; dat Hij het rijk van de Joden uiteen heeft gescheurd, de wet van Mozes heeft opgeheven en het volk zo grondig uit elkaar heeft geslagen, dat het nimmer meer zal opkomen. Als we zien, dat ze zo halsstarrig zijn, dat ze ondanks de gruwelijke plagen en rampen, die over hen zijn

---

[616] Luther doelt hier op de beweging der Wederdopers, die aan het Godsrijk een concrete gestalte op aarde wilden geven en daartoe o.m. de wetten van het O.T. in staat en maatschappij wilden toepassen.

gekomen omdat ze de God van de heidenen (die toch ook hun God is) niet willen aannemen, dan vragen we ons af, wat ze wel zouden hebben gedaan, wanneer zij hun rijk, hun wet en hun Jeruzalem in volle glorie nog zouden bezitten.

Eveneens is zulk een toorn van God een voorbeeld, verschrikkelijk voor de tirannen, maar troostvol voor de gelovigen in heel de wereld. Verschrikkelijk, zeg ik; immers, als God Jeruzalem niet heeft willen verschonen, de heerlijkste stad die er ooit op aarde geweest is, de stad ook, door God eenmaal het meest bemind, Zijn eigen huis en woning, waarin bovendien nog de allergrootste heiligen en profeten begraven liggen; en als God ook niet gespaard heeft de allerschoonste heerschappij en wetgeving op aarde, die Hijzelf eens heeft ingesteld; als Hij er ook geen acht op heeft geslagen, dat de Joden toch Zijn eigen volk waren, erfgenamen en naar vlees en bloed afstammelingen van de heilige vaderen; als Hij integendeel dat alles heeft uiteengerukt en verstrooid, omdat de Joden Hem, de Heere van alle heidenen, niet als hun God hebben willen erkennen: hoe zou Hij dan andere koningen, landen en mensen verschonen, die zich ook niet voor Hem als hun Heere willen buigen?

Zo zal het in onze tijd ook met de stichtingen en kloosters gaan. Ook zij zullen a.h.w. in stukken worden gesmeten en uiteengerukt, gelijk het nu reeds hier en daar gebeurt, al schijnt hun wezen dan nog zo fijn, schoon en goed te zijn. Zij echter lasteren ook de Heere van alle heidenen, die zij zouden moeten loven; zij buigen zich niet voor Hem, maar verheffen en loven hun eigen werk en wezen zozeer, dat ze menen daardoor niet alleen Christenen te zijn en zalig te worden, maar ook hoger en beter te zijn dan de gewone Christenen; ja, ze wagen het zelfs om te beweren, dat ze, door het verkopen en uitdelen van hun werken hun verdienste aan andere Christenen, dezen de toegang tot de hemel openen; dat alles is zeker wel een onuitsprekelijke gruwel.

En wat willen zij daarmee eigenlijk anders zeggen dan dit: een gewoon, eenvoudig Christenmens is niets bij ons vergeleken; de christenstand is veel geringer dan onze stand; door de doop kan niemand zó hoog stijgen als door onze tonsuren en kappen; een Christen zou nooit meer zalig kunnen worden als onze stand hem niet hielp. Wat wil dat echter anders zeggen dan dit: de doop betekent niets, Christus' bloed niets, Christus' leven en sterven niets, Gods Woord niets, God Zelf niets; wij, wij zijn hoger en beter dan doop, Christus en God. Want zouden ze zich geringer achten dan God, dan zouden ze zich waarlijk ook geringer achten dan Christus en Diens bloed; zouden ze zich geringer achten dan Christus' bloed, dan zouden ze zich minder weten ook dan de doop, die door Christus' bloed gezegend is, ja, die door dat bloed eerst van kracht wordt; zouden ze zich evenwel geringer achten dan de doop, dan zouden ze zich ook geringer achten dan de gewone Christenen en hun stand geringer dan de gewone christenstand; waar bleven ze dan? Zullen ze dus blijven in hun pracht en roem, dan moeten ze van zichzelf wel wat hogers, beters en heiligers maken dan de gewone Christenen zijn, d.w.z. ze moeten zich hoger schatten dan de ganse heilige christenheid of christelijke kerk, hoger dan de doop, hoger dan Christus' bloed, hoger dan de Heilige Geest en God Zelf. Dat betekent evenwel: zichzelf loven en daardoor de Heere van alle heidenen lasteren. Nu kan wel niemand loochenen, dat zij inderdaad zo gehandeld hebben en hun eigen stand bovenmate hebben geprezen boven de gewone Christenen: de brieven en boeken, ook het werk zelf is voorhanden, waardoor deze dingen overtuigend worden bewezen.

Als zij echter hun kloosters beschouwden en gebruikten als inrichtingen, waar men de christelijke jeugd zou kunnen opvoeden in geloof en tucht, opdat men geschikte personen kreeg voor het vervullen van christelijke ambten, m.a.w. als het niets anders waren dan christelijke scholen, dan zouden het prachtige inrichtingen zijn. Trouwens, als zodanig zijn ze ook in den beginne gesticht, zoals de namen van prelaten als proost, deken, scholasticus, cantor, enz. nog aanduiden. Maar er een stand uit maken, die beter zou zijn dan de gewone christenstand, is totaal verkeerd, ja, is eigenlijk een verloochening en lastering van Christus. Zij zullen de christenheid moeten helpen en dienen, zoals de scholen, de opvoeding thuis, de staat en alle andere instellingen; zij zullen zich echter niet

in het minst moeten verheffen boven de gewone christenheid. De christenheid zal alles en allen moeten overkoepelen, gelijk de hemel de aarde; de christenheid is immers Christust eigen stand, ingesteld door God Zelf. Omdat ze nu zich daarnaar niet willen voegen, moeten ook zij gelijk het halsstarrige Jeruzalem worden uiteengerukt en in stukken gesmeten; daar helpt niets aan. De Heere van alle heidenen zal men moeten loven en in ere houden, of alles zal te gronde gaan.

Zo heeft God het gezegd in de 2de Psalm, *want Hij wil als Koning en God worden erkend onder alle heidenen;* wat zich niet hiernaar wil voegen zal tot puin vergaan, al schijnt het dan ook nog zo groot en machtig, zo flink, volmaakt en heilig. Alle heidenen zullen deze Heere moeten loven. Zo zien we ook, hoe Hij Rome, de grootste stad en het machtigste rijk ter wereld, om deze redenen in de as heeft gelegd en heel die geweldige heerschappij zo heeft uiteengerukt en verpletterd, dat er nauwelijks nog enkele scherven van overbleven. Want Hij spreekt: "Gij zult hen met een ijzeren scepter verslaan, als potten zult Gij ze in stukken smijten"[617]. En op een andere plaats: "Kust de Zoon, opdat Hij niet toornig wordt en gij omkomt op de weg"[618].
Dat betekent, dat u dit voor ogen moet houden: brengt u de Zoon geen hulde meer, dan is er slechts verderf, geen genade meer; beide, u en uw weg (d.w.z. uw wezen, uw doen, uw bestuur, wetten, recht, godsdienst, enz.) zullen te gronde gaan en nimmer weer opstaan. Want Hij wil van geen godsdienst, geen staatsinstellingen, geen heiligheid, geen verstand, geen macht, geen hoogheid, geen grootheid, geen volk en land en mensen weten, als ze niet de Heere loven, die onder alle heidenen tot koning en God is geworden en onder hen wordt gepredikt, gelijk onze Psalm zegt; zo is het en niet anders. Wie het niet wil geloven zal het door eigen ervaring wel leren, gelijk het de Joden en de Romeinen is gegaan. Dat is voor ons, die wel geloven, tot troost en maakt de hoop op onze verlossing onwankelbaar.

Dat was hetgeen er te zeggen was over de openbaring in deze Psalm. Het is immers nog heden ten dage een bewijs van een groot en diep inzicht, wanneer iemand blijkt te weten, dat het wezen van het christendom iets hogers en iets totaal anders is dan alle wereldlijke en geestelijke verordeningen en wetten en alle uiterlijke heiligheid en instellingen, hoe men die dingen ook moge noemen en bij wie ze ook voorkomen, bij Joden of bij onbesnedenen. Paulus ook getuigt er in Ef. 3 van, dat het een openbaring is, de apostelen ten deel gevallen, te weten, dat de heidenen Gods volk zullen zijn zonder de wet van Mozes - ja, zonder welke wet dan ook. Zo lezen we ook in Hand. 10 en 11, dat zelfs Petrus van deze dingen niet wist, totdat hem in een gezicht van de hemel duidelijk werd, dat hij tot de heiden Cornelius moest gaan.

Voorzover ik het begrijp, is het gehele boek van de Handelingen der Apostelen geschreven terwille van de nu door ons besproken Psalm en meer dergelijke Schriftgedeelten, opdat bewezen zou worden, dat de heidenen zonder Mozes' wet Gods volk mogen worden. Zo wordt zelfs in Hand. 15 verhaald van een merkwaardig concilie, over deze kwestie in Jeruzalem gehouden; alleen Petrus, Paulus en Barnabas hielden daar in deze voet bij stuk tegenover de ganse schare gelovigen, waaruit wel blijkt hoe moeilijk het voor het verstand en de menselijke natuur te aanvaarden is, dat de geestelijke en wereldlijke standen niets te betekenen hebben, vergeleken bij de gewone christenstand. Het verstand wil deze dingen altijd weer dooreenmengen en uit de christelijke stand een uiterlijk rijk van wereldlijke of geestelijke aard vormen, dat door wetten en instellingen in stand gehouden en geregeerd kan worden, maar het verraadt daarmee bovenal, dat het niet weet, wat Christus en christenstand willen zeggen. Dat hebben wij, jammergenoeg, maar al te zeer ervaren onder het pausdom.

Dit heet een openbaring en dit blijft een openbaring, want van dit alles vindt u niets in het kerkelijk recht, in geen van de wetten van welke paus ook, of ze nu Clementinussen, Sextussen, Extravaganten[619] of nog anders heten; niets vindt u ervan bij de schrijvers van

---

[617] Ps. 2: 9.
[618] Ps. 2: 12.

de Summae en Sententiae[620] of in de predikaties van monniken; niets in al de verordeningen van stichtingen en kloosters, niets in de regelen van allerlei monniken en nonnen; niets in de postillen[621] over de Heilige Schrift, niets in de statuten van concilies, niets in de hele Hiëronymus en Gregorius[622], niets in de quaestiones van theologen[623] of in de voorlezingen van hogescholen; niets vindt u in al de missen en vigiliën[624] en ceremoniën van kerken, niets in de stichtingen, niets in de broederschappen van secten, niets in de bedevaarten, waar ter wereld ook, niets in de Maria- en heiligenverering, niets in de aflaatbullen, niets in de hele kanselarij en het hele hof van de paus, niets in de paleizen van de bisschoppen; niets, niets vindt u, zo zeg ik, van deze openbaring bij al wat ik u noemde; veeleer zelfs belemmering en verdoezeling er van.

Hebben pausen en bisschoppen van het evangelie en de kerk niet iets totaal anders dan een geestelijk, ja, zelfs een wereldlijk rijk gemaakt? Wat zoeken op het ogenblik de sektariërs, de dwepers en verdwaasde heiligen anders dan opnieuw van het evangelie een uiterlijke heiligheid of nieuw monnikendom te maken, met grauwe rokken en zure gezichten? Er staat: Looft de Heere, alle heidenen. Zeker, weest en blijft het volk, dat u bent, sticht geestelijke orden, stelt regels op en verordeningen, maakt wetten en wereldlijke instellingen, weest kuis of treedt in het huwelijk, doet alles, wat u verder aan uiterlijke zaken kunt bedenken: hoedt u echter ervoor te menen, dat u daardoor christen zijt en zalig zult worden; denkt niet, dat zulke dingen het wezen van het christendom uitmaken. Want al die dingen kunnen door het verstand worden uitgedacht en gesticht en Christus is er niet voor nodig; boven al wat u kunt verzinnen en doen, moet nog iets hogers komen, n.l. dat u de Heere looft. Met het genoemde evenwel looft u uzelf en niet de Heere, want het is iets van uzelf, bij u en door u tot stand gebracht, door het verstand bedacht en tevoren in de natuur ingeplant en geschapen.

Over de leer.

In deze Psalm wordt de hoogste wijsheid geleerd, die op aarde gevonden wordt en wel het geloof, dat een goddelijke en geen menselijke, een verborgene en geen openbare, een hemelse en geen aardse wijsheid is; het is een wijsheid aan geen mens bekend, zelfs niet aan de oversten van deze wereld, gelijk Paulus getuigt in 1 Cor 2. Daarom kan het ook niet anders, of de wereld moet het wel de ergste ketterij noemen en als duivelsleer verdoemen.

Het is dan ook een onverdraaglijk iets, dat deze Psalm durft zingen, dat Gods goedertierenheid waakt over ons en dat dit de reden is, waarom alle heidenen Hem moeten loven, want deze genade en barmhartigheid, ja, al het goede ontvangen zij van God om niet, d.w.z. zonder énige verdienste, werken en wet.

Daartegenover beroemen de Joden zich er op, dat zij Gods wet en hun eigen werken hebben, gelijk Paulus in zijn brief aan de Romeinen zegt en zoals het ook staat in de 147ste Psalm: *"Hij maakt aan Jacob Zijn Woord bekend, aan Israël Zijn instellingen en rechten; zo doet Hij aan geen ander volk en laat aan hen Zijn rechten niet weten".* En het is waar, de wet en de profeten hebben alleen zij bezeten tot aan Christus' tijd, zoals Paulus in Rom. 3 schrijft. Sinds Christus' komst evenwel bezitten alle heidenen het evangelie, de prediking van de genade, waarvan ook deze Psalm getuigt.

---

[619] Verschillende kerkelijke wetten, aldus genoemd naar de pausen die ze uitvaardigden of de verzamelingen, waarin ze voorkwamen.
[620] Summae en Sententiae: bepaalde vormen van theologische werken in de Middeleeuwen.
[621] Postille: korte uitlegging of prekenboek over de Heilige Schrift.
[622] Hiëronymus (±331 - 420), kerkvader, vertaalde o.a. de bijbel in het Latijn. Gregorius I (590 - 604), zeer invloedrijk kerkvader.
[623] Quaestiones: eveneens een vorm, waarin theologische werken werden geschreven.
[624] Vigilie: avond vóór een R.K. feestdag; nachtwake, inz. nachtelijke gebeden voor een overledene, voordat hij begraven wordt.

Er staan in dit vers evenwel zulke prachtige woorden, dat men er maar niet zonder meer over heen mag lopen.

(1) Zo wordt er allereerst gesproken over ***Zijn goedertierenheid,*** d.w.z. niet over onze werken, onze heiligheid en wijsheid, maar over Zijn genade en barmhartigheid.

Wat is eigenlijk Gods genade? Het is dit, dat Hij louter uit barmhartigheid en om Christus wil, die immers onze ware bisschop en Middelaar is, Zijn toorn geheel doet bedaren en ons al onze zonden vergeeft, van afgoderij en dwaling tot waarheid voert, door geloof en Heilige Geest ons hart reinigt, verlicht, heiligt en rechtvaardig maakt en ons tot Zijn kinderen en erfgenamen kiest, ons met Zijn gaven siert en tooit, ons van het geweld van de duivel bevrijdt en ons beschermt, terwijl Hij ons niet alleen het eeuwige leven en de zaligheid schenkt, maar ook nog dit tijdelijk leven geeft en in stand houdt en in al onze behoeften voorziet door de dienst en de medewerking van alle schepselen van hemel en aarde. Het is uitgesloten, dat zelfs het gehele mensdom van al die dingen ook maar het geringste zou kunnen verdienen, laat staan alles bij elkaar of een groot deel ervan; veeleer verdient de wereld door haar afgoderij, haar ondank en verachting, door haar velerlei zonden, eigenlijk onophoudelijk niets dan toorn, dood en hel. Wanneer dat echter waar is, en dat is ongetwijfeld zo, dan volgt daaruit, dat onze werken, onze wijsheid en heiligheid voor God niets zijn. "Want is het Gods goedertierenheid, dan is het niet onze verdienste; is het onze verdienste, dan is het niet Gods goedertierenheid" (Rom. 11: 6). Daarom kunnen de Joden met hun wet en werken geen stand houden; veel minder nog de heidenen met hun afgoden en evenmin de sofisten met de gruwelen van hun missen, kapittels, kloosters, bedevaarten en meer dergelijke menselijke werken en bedenksels.

Waarom vervolgen zij dan allen deze leer over de genade van God en noemen het *ketterij?* Omdat zij natuurlijk hun eigen leer en werk niet willen zien veracht en verworpen. Dat Gods genade ons zoveel schenkt, als gezegd is, ach, dat zouden ze misschien nog aanvaarden; maar dat hun eigen werken niets zouden zijn en voor God enkel en alleen de genade zou gelden, zie, dat moet wel een grove ketterij zijn. Want geheel uitgeschakeld willen zij het niet zijn, maar door hun vrije wil zoveel tot stand brengen, dat ze Gods genade daardoor verdienen en Hem a.h.w. die genade met alle bovengenoemde goede dingen afkopen. Dan zou niet Gods genade in de eerste plaats komen, maar onze verdienste, waardoor we die genade verkrijgen, zodat wij de gezellen zouden zijn, die de eerste hoeksteen leggen, waarop God dan naderhand Zijn genade en goedertierenheid kan funderen, alsof Hij daarmee ons zou moeten loven en aanbidden, als waren wij Zijn goden geworden en niet andersom: dat wij Hem zouden moeten danken, loven en aanbidden, omdat Hij onze God is, gelijk deze Psalm zegt.

Zulke lieden prevelen deze Psalm met de mond, maar in hun hart lezen en verstaan zij hem aldus: laat de ganse wereld ons loven en alle volken ons prijzen, want onze werken waken over hen en onze leer zal eeuwig blijven. Dat ze hem in hun hart aldus lezen, kunnen zij niet loochenen; overtuigend zijn in deze al hun kapittel- en broederschapsbrieven, waarin zij bezegelen en beschrijven, toezeggen en verkopen, stipt en nauwkeurig als gold het een duurzame, eeuwige koopacte, hun doden- en zielmissen en al hun goede werken, die zij eveneens ten goede laten komen aan hun schenkers, alsmede aan de voorvaders en nakomelingen daarvan, zo, dat dezen daardoor van zonden verlost en uit het vagevuur bevrijd en zalig worden, zelfs als zij nimmer gedoopt of Christenen zouden zijn geweest.

Waar is hier sprake van Gods genade, die dit zonder goede werken tot stand brengt? Nergens; die genade moet ook eerst doorwerken, door vreemden gedaan, gekocht worden. Betekent dat echter niet op een lasterlijke en gruwelijke wijze onze eigen werken boven Gods genade stellen en verheffen ? En betekent dat niet, aan God diens godheid ontnemen en Christus verloochenen? Nog doen zij geen boete en keren 't niet ten goede, maar, verstokt als zij zijn, trachten zij deze dingen nog te verbergen en een mooie schijn te geven. Hun gezegelde stukken en brieven, hun bullen en boeken zijn echter te zeer bekend en getuigen zo onweerlegbaar tegen hen, dat geen verdoezeling of misleidende opsiering hier helpen kan.

Kies nu wat u wilt, want men legt dit vers op drieërlei wijze uit.

Ten eerste zo: onze eigen werken komen voor ons in de eerste plaats, vóór Gods genade.

De tweede opvatting luidt: ons eigen werk zorgt voor ons, zonder Christus, maar náást de genade van God.

De derde uitleg is deze: Gods genade zorgt voor ons, zonder en buiten al onze werken om, alleen door Christus.

De eerste beide uitleggingen zijn in het brein van Joden, Turken, sofisten en alle andere valse Christenen verzonnen; de derde is die van de Heilige Geest en alle ware Christenen. Dat de eerste beide opvattingen ook die van de sofisten zijn, waardoor ook zij met recht Joden en Turken zijn, bewijzen niet alleen hun brieven, documenten, bullen en boeken, maar zij bekrachtigen het ook bij voortduring door hun daden; zij verdedigen immers nog steeds al hetgeen zij doen, en op een gruwelijke wijze vermoorden en verbranden en vervolgen zij de mensen, die het daarin niet met hen eens zijn. Hadden zij evenwel de derde uitlegging van deze Psalm als de juiste aanvaard, dan zouden ze niet alleen de vervolgingen moeten staken, maar ook al hun kapittels en kloosters naar hun ganse wezen moeten veranderen en verbeteren, want tot dusverre hebben ze daarin niet veel anders gedaan dan het eigen werk aan de mensen verkopen, om hen aldus van zonde te verlossen en toegang tot de hemel te verschaffen; dat is niet te loochenen. Immers, ikzelf en wij allen zijn mede in zulke gruwelen verstrikt geweest; we hebben ertoe medegewerkt om zo te leren en te doen, maar wij danken God, die ons er uit heeft verlost.

(2) Verder wordt er in deze Psalm gezegd, ***dat Gods goedertierenheid over ons heerst,*** d.w.z. over ons regeert, "imperat et regnat gratia".
Daar is een rijk van de genade, dat meer macht heeft in ons en over ons dan alle toorn, zonde en boosheid. Dit woord is ook nimmer door sofisten of werkheiligen begrepen - en ze kunnen het ook niet, evenmin als een Jood of een Turk. Willen ze immers met werken een voorsprong krijgen en aldus de genade deelachtig worden, dan is het uitgesloten, dat ze zouden weten wat eigenlijk het rijk van de genade, het hemelrijk of het rijk van Christus is; integendeel, in hun hart moeten zij er van overtuigd zijn - en dat was ik ook, toen ik nog een sofist was - dat zij, wanneer zij het goede doen, ook de genade bezitten; en dat zij, wanneer zij zondigen of struikelen of vervuld zijn van zondebesef, dat dan ook de genade van hen is afgevallen en voor hen verloren is gegaan en dat zij deze opnieuw moeten zoeken en vinden door hun werken; anders kunnen zij het zich niet denken. Maar dat zou dan niet betekenen een rijk van genade, dat heerst over de werken, maar omgekeerd een rijk van werken, dat heerst over de genade. "Heersen", in het Hebreeuws "gabar", beduidt hier evenwel: staan boven, de overhand hebben of geweldig zijn; m.a.w. u moet het rijk van genade eenvoudig zo verstaan, dat God door het evangelie een nieuwe hemel wijd over ons heen heeft doen koepelen, een hemel van genade, waarin wij geloven, en die veel en veel groter is en schoner dan deze zichtbare hemel en die bovendien eeuwig en onvergankelijk is.
Wie nu onder deze hemel verkeert kan niet zondigen, noch in zonde zijn, want het is een hemel van genade, eeuwig en oneindig. En al struikelt en zondigt nu iemand, dan valt hij daarom nog niet uit die hemel, zelfs al zou hij er niet in willen blijven maar met de duivel ter helle willen varen, gelijk de ongelovigen 't doen. En al doet de zonde zich voelen, al laat de dood zijn tanden zien, al jaagt de duivel schrik aan - we hebben niets te vrezen, want de genade is sterker dan alle zonde, het nieuwe leven sterker dan de dood, God sterker en machtiger dan de duivel. We zouden het zo kunnen zeggen: zonde, dood en duivel zijn in het rijk van God niets anders dan de donkere wolken, die langs de zichtbare hemel drijven; wel kunnen ze dezen een tijdlang bedekken, maar ze kunnen er nimmer over heérsen. Ze moeten er altijd onder blijven en de hemel over zich laten heersen en regeren; ten slotte drijven ze weg en verdwijnen ze in het niet. Al bijt nu de zonde, al verschrikt de dood, al doet de duivel zich door zijn aanvechtin-gen gelden - toch zijn ze slechts als wolken; de

hemel van genade heerst en behoudt de macht en zij moeten onder hem staan en tenslotte wijken. Zoiets kan nimmer tot stand worden gebracht door werken, maar alleen door het geloof, dat er zeker van is, dat er zulk een genadehemel over de mens heen welft, onafhankelijk van zijn werken; een hemel, die hij ook kan aanschouwen zo dikwijls als hij zondigt of zich zondig voelt, waardoor hij getroost wordt zonder énige eigen verdienste en werken.

Wie echter met werken de zonde en de dood verdoven wil, moet noodzakelijkerwijs in vertwijfeling geraken, omdat het tenslotte onmogelijk is alle zonden te kennen (Ps. 19). Ja, het is zo, dat men slechts het kleinste deel kan kennen en dat de duivel of Gods gericht die zonden openbaart, die men niet kan kennen en dat de duivel of Gods gericht die zonden openbaart, die men niet kan kennen of weten; dat moet het geweten natuurlijk verschrikken en doen uitroepen: o God, voor deze zonde heb ik nog nimmer iets gedaan: Want het had er zich aan gewend voor de zonden met werken te boeten, maar wordt nu ineens achterhaald door vele en grote zonden, waarvan het nooit geweten heeft, nog veel minder en natuurlijk voor geboet - en zie, dan kan het niet anders of het geweten vertwijfelt.

Dan slaat de duivel zijn slag en maakt ook alle goede werken van de mens tot zonden. Waar moet hij nu heen? Hij weet niets van het rijk van genade, hij weet niet dat Gods goedertierenheid over ons regeert, hij is ook niet gewend om op Zijn genade te vertrouwen. Dan gaan beide, werk en werkleer, te gronde en vervliegen als rook. Zeker, het gaat goed om van werken en genoegdoeningte praten en geld er mee te verdienen, zolang het uur niet daar is, waarop de duivel en Gods gericht het geweten beroeren; komt dat evenwel, dan blijkt pas, hoe vergiftig, schadelijk en verwerpelijk zulk een leer is. Maar er is dan te lang gewacht, tenzij God een bijzonder teken geeft en wonderen doet.

Wie echter in het rijk van genade leeft, hem is het aldus te moede: drukken werkelijke zonden hem of niet, verzint de duivel zonden of niet, doet hij de goede werken te niet of niet, dreigt ook al Gods gericht en jaagt het schrik aan - de gelovende mens weet bij zichzelf: dat zijn wel dreigende, donkere wolken, maar Gods genade heerst en waakt over ons; de hemel van genade is machtiger dan de wolken van de zonde; de eerste blijft tot in eeuwigheid, de laatste verdwijnen. Want het vers, waarover we nu spreken, loochent niet, ja, het erkent zelfs, dat ook de gelovigen Gods gericht, zonde, dood en de macht van de duivel wel degelijk voelen en er ook door verschrikt worden; maar daartegenover stelt het eveneens, dat zij staande blijven en niet terugdeinzen, want de genade gaat boven alles en behoudt de overhand en de heerschappij, zodat zij kunnen zingen: geloofd zij God, want Zijn genade heerst over ons en is machtiger dan onze zonde, enz.

Zie, dat alles geschiedt zonder werken en dat moet ook wel, want anders waren beide, genade en hemel, in één ogenblik verloren, gelijk David het ook heeft ondervonden; in Ps. 119 klaagt hij immers: "Zou niet Uw wet mijn lust zijn, zo kwam ik om in mijn ellende". Wie echter deze ondervinding nog niet heeft, weet van deze dingen niets en moet wel de zonde aangrijpen met het wapen van de werken, om op die wijze genoegdoening te geven en zijn zonden te delgen. Dat is eigenlijk niets anders dan het blussen van vuur met strohalmen of het meten van de wind met schepels of andere dergelijke verloren en onnutte moeite.

(3) In de derde plaats spreekt dit vers over "ons".

Wie zijn dat? Immers door dit woord zondert het "ons" af van alle anderen, die niet "ons" zijn. Welnu, ermee wordt bedoeld, dat Gods goedertierenheid, gelijk boven gezegd, alleen heerst over de arme zondaren, die voelen en erkennen, dat ze in zonde, dood en allerlei ongelukken zijn vervallen. Werkheiligen daarentegen hebben de genade niet nodig; zij voelen in zich niets van zonde, dood en duivel, maar slechts heiligheid, leven en het hemelrijk, m.a.w. zij voelen zich brave kinderen.

Zo komt het, dat dit vers ook op dit punt vals en leugenachtig wordt uitgelegd, en wel in dubbele zin: in de eerste plaats zeggen onze tegenstanders, dat zulk een leer en geloof als van ons niet op Gods genade, maar op het werk van de duivel en op Gods toorn moet

berusten; ten tweede, dat ons uiterlijke doen en laten duidelijk laat zien, dat God onze vijand is en de duivel onze meester; uit beide, uit leer en leven, zo zeggen ze, blijkt slechts, dat de duivel over ons heerst en niet Gods genade. Anderzijds laat het zich bij onze vijanden aanzien, alsof God hun beschermer is, die zowel over hun leer als over hun leven regeert. Daarom moet men zulke woorden geestelijk, d.w.z. alleen door het geloof naar de geest verstaan en dus niet oordelen naar uiterlijke dingen; anders zou uit deze Psalm slechts ergernis voortkomen en leugen, aangezien het dan inderdaad wel in tegenstelling met de woorden van deze Psalm zou mogen heten: jammert en lastert, alle heidenen, want Gods toorn en gramschap heersen over ons, altijd, zonder ophouden.

Laten we dan evenwel zien naar de heilige profeet en koning.

David, die in deze Psalm een afvallige Jood wordt en zich bij de heidenen schaart; die Mozes en het gehele Jodendom in de steek laat en een heiden wordt. Hij spreekt immers tot de onbesneden volkeren en niet tot de Joden en vraagt hun, de Heere te loven; dat is klaar en duidelijk. Hij zegt bovendien niet: Gods goedheid heerst over u, heidenen, maar: over ons, alsof hijzelf onder die heidenen verkeerde en een heiden was. Want met dat woord "ons" maakt hij zichzelf tot heiden en niet de heidenen tot Joden; in elk geval maakt hij op zijn minst genomen de heidenen en de Joden tot één volk, onder één God, zonder énige wet en zonder Mozes, alleen door het loven en prijzen van God. Daarmee heft hij de oude wet geheel op en toont door zijn getuigenis aan, dat het niet nodig is om die wet te handhaven; dat men zich toch aan die wet gehouden heeft, moet dan ook alleen als een soort lofprijzing van God worden opgevat en niet als werk of verdienste of buitengewone godsdienstigheid, gelijk de Joden, Turken, sofisten en al dergelijke spitsvondige lieden menen. Nu evenwel alle volken ter wereld God loven, moeten wij niet dat éne teken van lof zo hoog schatten, maar veeleer de lofprijzing zèlf een plaats in ons leven geven en enkel en alleen mensen worden, die God loven - niet langer dus Joden of heidenen blijven.

(4) In de vierde plaats wordt er in deze Psalm gesproken over ***Gods trouw,*** waarmede bedoeld wordt de waarheid van Zijn belofte, die Hij ons gegeven heeft in Zijn heerlijk Woord

Namelijk, dat Hij onze God wil zijn en dat Hij Zijn genade niet van ons af zal nemen, zodat wij daarvan altijd zeker kunnen zijn. Heeft Hij ons eenmaal Zijn genade geschonken, dan zal deze ook altijd blijven en voortduren; deze zekerheid behoedt ons voor twijfel aan Zijn belofte zelfs dan, wanneer we ervaren, dat uiterlijk alles vaak heel anders schijnt te zijn, ja, dat er eer toorn dan genade over ons schijnt te heersen, gelijk we reeds zeiden. Want Hij wil trouw zijn en vasthouden aan Zijn belofte, zo wij er ook slechts aan vasthouden met ons geloof en niet afvallig worden door ongeduld of ongeloof. Het gaat slechts om een weinig geduld en om de bereidheid, om het kruis te dragen en niet moede noch mat te worden; want de hoop beschaamt ons niet (Rom. 5: 5) en God kan niet liegen (Rom. 3 en Titus 1). Daarom moeten wij leren, dat genoemde goedertierenheid en genade niet zichtbaar zijn, maar wèl het kruis en de tegenstand; dat voelen we. Onze tegenstanders immers schijnen de uiterlijke goedertierenheid en genade te bezitten, hoewel zij het niet inzien, veel minder evenwel slaan ze acht op de heimelijke toorn, waarmede God hen door Zijn Woord bedreigt.

Zo is en blijft dit rijk van genade een geheim, voor de wereld een verborgen rijk, in het Woord en in het geloof bewaard tot de tijd van zijn openbaring. Daarom ook willen de goddelozen er niets van weten, maar spreken zij met Ps. 2: "Laat ons Zijn boeien verscheuren en Zijn banden van ons werpen"; wij willen het niet verdragen, dat zulk een rijk over ons zou heersen. Evenzo zeggen ze met de woorden van Luc. 19: "Wij willen niet, dat deze over ons zou heersen". Waarom niet? Omdat zulk een rijk, gelijk boven al gezegd, al hun eigen uiterlijke doen en laten, waarop ze vertrouwen, verdoemt en verwerpt en vraagt, alleen te vertrouwen op Gods genade, die geheim en verborgen is en die alleen door Zijn Woord beloofd en door het geloof wordt aangegrepen. Zo geschiedt het dan, dat zij i.p.v. vervuld te zijn van lof en dank, met laster, vervloeking en vervolging tegen het genaderijk

tekeer gaan, gelijk de waanzinnigen, die hun eigen heil en zaligheid bekampen en bestrijden, totdat zij te gronde gaan en zij het doel bereiken, waarnaar zij streefden, gelijk Ps. 119 zegt: "Hij heeft de vloek bemind, die zal hem ook overkomen; hij wilde de zegen niet, dus zal die ook verre van hem blijven". "Volenti non fit injuria", voor hem, die het onrecht zelf wilde, is het onrecht geen onrecht meer.

Evenals het gaat met de genade, gaat het ook met de trouw of de waarheid van God. Uiterlijk zou men zeggen dat de genade enkel gramschap is, zo diep ligt ze verborgen, bedekt als het ware met twee dikke pantsers of huiden; in de eerste plaats immers verdoemen en schuwen onze tegenpartij en de wereld haar als een plaag en als de toorn van God, in de tweede plaats voelen ook wijzelf in ons niets anders; zodat Petrus (2 Petr. 1: 19) met recht kan zeggen: maar het Woord licht in ons als in een duistere plaats. Inderdaad, zeg wel: een duistere plaats.

Zo moeten *Gods trouw en waarheid* eigenlijk altijd eerst tot een grote leugen worden„ vóór hun waarheid wordt bewezen. Want voor de wereld is Gods trouw een grote ketterij; denken ook wijzelf niet altijd weer, dat God ons in de steek zal laten en Zijn Woord niet zal houden, zodat we in ons hart beginnen te geloven, dat Hij een leugenaar is? En per slot: God kan niet God zijn zonder eerst een duivel te worden; wij kunnen niet in de hemel komen zonder eerst ter helle te varen; wij kunnen niet Gods kinderen worden zonder eerst kinderen van de duivel te zijn geweest. Van alles immers, wat God zegt en doet, beweert men, dat de duivel het moet hebben gezegd en gedaan; zo redeneert ook ons eigen vlees; maar de Geest in het Woord licht ons juist en nader in en leert ons anders geloven.

Omgekeerd kan evenwel de leugen van de wereld ook niet tot leugen worden, zonder eerst tevoren waarheid te zijn geweest; de goddelozen varen niet ter helle, zonder eerst in de hemel te zijn geweest; zij worden niet kinderen van de duivel, zonder eerst Gods kinderen te zijn geweest. En per slot, de duivel is en wordtgeen duivel zonder eerst God te zijn geweest; hij wordt geen engel der duisternis, zomer eerst een engel des lichts te zijn geweest. Immers, van wat de duivel zegt en doet beweert men dat God het moet hebben gezegd en gedaan; dat gelooft de wereld, maar neigen we ook zelf niet dikwijls tot dat geloof?

Daarom is het een diepzinnig woord en is er ook een diep inzicht nodig om te begrijpen wat hier staat: dat Gods genade en waarheid of Zijn goedertierenheid en trouw machtig zijn over ons en over ons waken. Maar troostvol is het voor hem, die het kan verstaan; immers, al laat het zich uiterlijk anders aanzien, hij is er toch zeker van dat het Gods genade en trouw zijn, die over hem waken, zodat hij vol van geestelijke kracht kan zeggen: welaan, ik weet van tevoren, dat Gods genade een grote leugen moet worden, ook in mijzelf, voordat ze tot waarheid wordt. Omgekeerd weet ik ook, dat het woord van de duivel eerst lieflijke, goddelijke waarheid moet worden, voordat het zich als leugen doet kennen; ik moet een ogenblik aan de duivel de godheid gunnen en erin berusten, dat aan God duivelse eigenschappen worden toegeschreven. Aan de duivel is evenwel niet het laatste woord, want tenslotte staat er toch geschreven: Zijn goedertierenheid en trouw zijn machtig over ons.

(5) In de vijfde plaats wordt er in deze Psalm gezegd, ***dat Gods genade tot in eeuwigheid over ons heerst***, d.w.z. altijddurend, zonder ophouden, zonder einde.

Want dit rijk van genade zal niet alleen duren en blijven hier op aarde, tijdens dit leven, maar ook ten eeuwigen dage na dit leven, ginds in de hemel; te allen tijde, zowel nu als later, zal het dus vaststaan en nimmer wankelen of bezwijken. Want al verkeren wij ook in onzekerheid, al struikelen en vallen wij bijwijlen door zonde en dwaling, dan valt en wankelt daarom de genade nog niet; ik behoef dan ook geen nieuwe genade en een ander rijk te zoeken, want nog altijd staat de hemel open en hetzelfde rijk van genade wacht op mij, wanneer ik terugkeer.

Het is ook niet zo, gelijk sommige leugengeesten het willen doen voorkomen, dat Christus alleen voor de vroegere zonden, vóór de doop begaan, genoegdoening heeft verschaft, zodat wij voor de toekomstige, de volgende zonden zèlf genoegdoening zouden moeten geven. Evenmin heeft Hiëronymus gelijk, wanneer hij zegt, geheel onjuist en nogal gevaarlijk, dat de boete is de plank, waarop men drijvende kan blijven, wanneer het schip van onschuld na de doop is vergaan Die plank heb ik niet nodig, want er is geen sprake van, dat het schip vergaat; de doop verliest zijn werking niet en het rijk van genade stort niet ineen. Integendeel, het waakt in eeuwigheid over ons, gelijk deze Psalm zegt. Val ik toch eens uit het schip, welnu, ik kan er weer inklimmen. Wend ik mij af van de doop, niets belet mij, om er mij weer naar toe te wenden. Dwaal ik af van het rijk van genade, welnu, ik kan erweer binnen gaan. Doop en genade blijven in eeuwigheid en wankelen en vallen niet door mijn wankelen en vallen. Dan zou immers God Zelf ook moeten vallen, God, Die beloofd heeft zulk een genade tot in eeuwigheid te zullen laten voortduren.

Over de vermaning.
In deze Psalm wordt ons de vermaning gegeven, ***God te dienen en Hem te loven en te danken.***

Aangezien wij nu eenmaal niets van onszelf, maar alles van God hebben, doen wij er goed aan te bedenken, dat wij Hem niets kunnen geven, noch Zijn genade kunnen betalen of vergelden; trouwens, dat vraagt Hij ook niet van ons. Het enige wat ons daarom overblijft is dit, dat wij Hem loven en danken, allereerst hierdoor, dat wij in eigen hart erkennen en geloven, dat wij alles van Hem hebben gekregen en dat Hij onze God is; vervolgens, door uit te gaan in de wereld en zulks openlijk en vrij te belijden voor een ieder en aldus te prediken, te roemen, te loven en te danken. Dat is de enige ware godsdienst, het ware priesterlijke ambt en het welgevallige, aangename offer, gelijk Petrus zegt in 1 Petr. 2: 9: "Gij zijt het koninklijk priesterdom, om te verkondigen de deugden Desgenen, Die u geroepen heeft uit de duisternis tot Zijn wonderbaar licht".

Ja, maar de wereld snoert ons de mond dicht, wanneer wij het wagen aldus God te loven; ze kan en wil het niet horen.

Inderdaad, dat moet men wel bedenken, als men God dit offer wil brengen. Er staat ook: looft de Heere, alle heidenen, en niet: looft de mensen of de wereld. Looft alleen dus de Heere en Zijn werk of genade en niet het werk van mensen; verdoemt het veeleer.

Met dit lof- en dankoffer is geheel de godsdienst en elk offer van het Oude Testament vervuld; meer hebben we daarvan niet nodig. Deze Psalm immers legt de heidenen geen andere godsdienst meer op dan het loven en danken, het belijden en prediken van Gods genade en trouw. Ja, reeds in het Oude Testament hadden de offers geen waarde; integendeel, ze waren zelfs vervloekt en verdoemd, wanneer ze gebracht werden in de mening, dat men God er mee dienen kon, alsof men Hem in zulk een offer of werk iets schenken kon. Lees daarover Ps. 50, Jesaja 1, Jeremia 7 en vele andere plaatsen. Met die bedoeling had Mozes ze ook niet bevolen; veeleer zouden zulke offers worden gebracht, gelijk hij zegt in Deut. 26, als lof en dank; de Joden moesten dus niet menen, dat ze God daarmede een grote dienst bewezen, alsof Hij ossenvlees en kalverenbloed nodig zou hebben. Nee, God zegt: offer Mij dankoffers, en een andere keer: prijst Mij met dankoffers. En wel heel bijzonder staat het in die prachtige Ps. 51: "Hadt Gij aan offers lust, zo zou ik ze U gaarne geven; maar brandoffers behagen U niet". De Psalmdichter wil daarmee zeggen: als het met offers en werken in orde zou kunnen komen, zo ware ik een koning, want ik zou nog wel ergens het geld vinden, om een offerkoe te kopen; er worden echter heel andere offers gevraagd.

Daar de Joden echter van hun offers geen afstand hebben willen doen, heeft Hij ze tot in de grond vernietigd en er overal ter wereld het ware offer, het lof- en dankoffer, voor in de plaats gesteld, gelijk Hij hier zegt en het ook in Maleachi 1 aldus staat: "Ik heb geen behagen in u, spreekt de Heere Zebaoth, en het spijsoffer van uw handen is Mij niet aangenaam; want van de opgang tot de ondergang der zon toe is Mijn Naam groot onder

de heidenen en aan alle plaatsen wordt Mij een heerlijk, rein offer gebracht, enz." Dat is het lof- en dankoffer, dat gebracht wordt door overal ter wereld door prediking en belijdenis de Naam des Heeren groot te maken en te verheerlijken.

Wanneer nu zulke offers bij de Joden verdoemd zijn, omdat zij er de valse overtuiging op na houden, dat ze een goed werk en een verdienste zijn, hoe zouden dan bij ons Christenen de misoffers, kloostergeloften, bedevaarten, heiligendienst en dergelijke dingen waarde kunnen hebben? Ja, deze dingen zijn nog veel erger dan de offers van de Joden; in de eerste plaats zijn de Joodse offers tenminste nog door God ingesteld en in de Schrift gegrond en geboden, terwijl onze offers en geloften in het geheel niet schriftuurlijk zijn, maar louter en alleen eigen, menselijke verdichtsels en bedenksels. Alleen daarom al zijn ze verwerpelijk, want een mens zal geen godsdienst instellen of stichten, noch God bemeesteren en Hem leren, hoe men Hem het beste kan dienen. Daar komt dan nog bij, dat volgens het Nieuwe Testament het dankoffer de ware godsdienst is, terwijl werkoffers geen waarde hebben. Want het laat zich niet rijmen met het rijk van genade, dat wij God iets zouden willen geven of betalen met onze werken; integendeel, het is de grootste lastering en afgoderij en niets anders dan een verloochening en bespotting van God, want door dat werkoffer zou het dankoffer te gronde gaan; naast elkaar kunnen ze niet blijven staan Want wie met werken iets wil verdienen of winnen, gelooft niet uit genade of om niet iets te zullen ontvangen, maar wil met God handelen en marchanderen; wie evenwel niet uit genade ontvangt zal ook niet danken.

Ja maar, zeggen zij, *wat men beloofd heeft moet men houden; dat leert zowel het goddelijk als het wereldlijk recht.*

Zeker, maar beloven en beloven is twee: het beloven aan God en het beloven aan mensen. Aan God kunnen wij eigenlijk niets anders beloven dan dat wij Hem voor onze God willen houden en Hem willen loven en danken voor al Zijn weldaden en genade, gelijk de aartsvader Jacob in Gen. 28: 22 Hem lof brengt en zegt: "De Heere zal mijn God zijn". Zulk een gelofte vraagt ook het eerste gebod van ons. We kunnen Hem niets geven en Hij heeft van het onze ook niets nodig; dat is wel zeker; want Hij heeft het ons immers zelf tevoren gegeven. Onze God wil Hij echter gaarne zijn.

Daarom, de teksten in de Psalmen en elders in de Schrift, waarin sprake is van geloften tegenover God, worden door de sofisten niet begrepen, zij betrekken ze op zelfgekozen geloften, terwijl het louter dankgeloften zijn, die gehoorzaamheid inhouden aan het eerste gebod. Zo zegt ook Ps. 116: "Hoe zal ik de Heere vergelden al Zijn weldaden, die Hij aan mij bewezen heeft? Ik zal de beker des heils nemen en de Naam des Heeren aanroepen; ik zal de Heere mijn geloften betalen in tegenwoordigheid van al Zijn volk". Daar ziet u, dat de Psalmdichter niet weet, hoe hij het de Heere anders zal vergelden dan door het prediken en het danken van God in tegenwoordigheid van al het volk en zo zijn gelofte overeenkomstig het eerste gebod te willen nakomen. Dat noemt hij de beker van zijn heil, d.w.z. het maakt hem zalig, gelijk ook Ps. 50 zegt: "Wie dank offert, prijst Mij; en wie die weg behartigt, die zal ik Mijn heil doen zien". Evenzo staat in Rom. 10: "Met de mond belijdt men en wordt men zalig". Met het woord beker wordt in de Schrift bedoeld het deel, dat een ieder toekomt; willen sommige mensen God met werken omkopen, dan laat ik hen hun deel hebben, d.w.z. een beker van het verderf; mijn beker, mijn deel zal zijn het loven van God, en dat is: heil en zaligheid.

Wanneer nu geloften in strijd zijn met deze gelofte van dank, - hetgeen het geval is met alle klooster- en andere bovengenoemde geloften, - dan moeten ze worden verworpen en ingetrokken; die kloostergeloften immers werden afgelegd in de goddeloze, verwerpelijke mening, dat men er God door kan winnen en aldus de genade verdienen; onverdiende genade wil men blijkbaar niet hebben. Trouwens, de paus zegt zelf: "In mails promissis non expedit servare fidem", d.w.z. boze geloften zal men niet houden. Evenzo: belooft men mensen iets, dan moet daarbij te allen tijde het voorbehoud worden gemaakt, of het uitdrukkelijk wordt vermeld of niet, dat de gelofte alleen zal worden gehouden voorzover ze niet strijdig is tegen God. Tegen God immers kan men geen gelofte afleggen. Wanneer bij-

voorbeeld de keizer bij zijn kroning dit en dat voor de paus moet bezweren en het blijkt later, dat een of meer van die geloften strijdig zijn met Gods Woord en wil, dan behoeft hij van die eed geen absolutie. Het is immers nooit een eed geweest en hij had die woorden ook niet met de kracht van een eed mogen nazeggen en bezweren, want hij had tevoren al bij de doop aan God gezworen, dat hij niets tegen de wil van God zou doen; integendeel, dat hij Zijn evangelie en Naam zou helpen loven en prijzen. Tegen deze doopeed in kan de paus niets van hem eisen, hoe het ook moge worden genoemd. Ook heeft God zulk een eed nadrukkelijk verboden in dat andere gebod: "Gij zult de Naam van Uw God niet ijdel gebruiken".

Wat ik hier evenwel van *de eed van de keizer* zeg, geldt van elke menselijke eed. Men kan immers niet loochenen, dat niet elke eed goed is en dat inzake het afleggen van een eed evenzeer kan worden gedwaald als bij alle andere dingen. Daarom is het ook niet goed om er zo op te hameren: dat hebt u beloofd en bezworen, dat moet u ook houden. Mijn beste vriend, het is niet voldoende, dat ik het heb gezworen; ik zou wel kunnen bezweren, dat ik een Jood of Turk zou willen worden. Ik heb bij de doop tegenover God een gelofte afgelegd en die gelofte bindt mij meer dan alle andere. Komen nu mijn andere geloften ook maar een haarbreed in strijd met die ene, tegenover God afgelegd, dan zal ik ze met voeten treden, opdat ik niet mijn God zou verloochenen of Zijn genade zou verachten. Het is dringend noodzakelijk, dat er eens een grondig onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende geloften, waar hier een groot gevaar schuilt; vele van die geloften schijnen namelijk zo godsdienstig te zijn, dat ook hooggeplaatste mensen van grote geestelijke ontwikkeling in dit stuk van zaken kunnen falen en dwalen; het is ook lang niet ieders taak om zulks te beoordelen, gelijk onbeschaamde en vrijpostige lieden wel eens menen.

Zo heb ik deze kleine Psalm 117 vanuit vier verschillende gezichtspunten belicht en ik houd het er voor, dat dit ook de vruchtbaarste wijze is om de Heilige Schrift te behandelen, gelijk ook Paulus in 1 Cor. 14 te kennen geeft, wanneer hij zegt: "En nu, broeders, ware het dat ik tot u kwam en met tongen sprak, wat zou ik u nut zijn, zo ik tot u niet sprak òf met kennis, òf met openbaring, òf met profetie, òf met lering?" Hij schrijft hier over het spreken met tongen, wat niets anders is dan het mondeling lezen van de Schrift; toch wil hij dat op vier verschillende wijzen doen. Niet, dat hij vier verschillende betekenissen er uit tracht te halen, gelijk Origenes, Hieronymus en hun gelijken het met hun allegorische verklaringen doen, maar hij wil in één eenvoudige zin véél geven, zoals ik, naar ik hoop, hier ook heb gedaan.
Profeteren noemt Paulus het uitleggen van de geschriften van de profeten van Christus uit. Leren, zegt hij, is het prediken van het geloof, dat ons (Titus 2) uit genade vroom maakt, zonder verdienste. Onder kennis verstaat hij het mededelen en het leren onderscheiden van uiterlijke vormen en gebruiken (1 Cor. 8), hetgeen ik hier vermaning heb genoemd, hoewel ik daarin tevens een uiteenzetting van offers en geloften heb gegeven. Openbaring betekent nog wel wat meer dan allegorie en wel het zien van iets bijzonders in de Schrift, dat niet een ieder ziet, ook al zou hij van de andere genoemde gaven er één of ook alle drie bezitten.

Ik doe dit alles nog het meest met de bedoeling om op deze wijze allen, die het nodig hebben, aanleiding of aanwijzingen te geven om het voornaamste deel van onze christelijke leer overal in de Schrift te zoeken en bij elke gelegenheid te spreken over dat ene, waar het bovenal op aankomt, n.l. dat wij zonder enige verdienste, louter door Gods genade, in Christus ons geschonken, vroom, levend en zalig kunnen worden, want dat er anders geen weg of steg is en geen handeling of werk om ons in deze te helpen, Ik zie en ervaar immers alle dagen maar al te goed, hoezeer de ellendige duivel het op dit hoofdpunt van de leer heeft voorzien en hoe hij het tracht uit te roeien. En al vinden die zelfvoldane heiligen[625] het nu ook totaal overbodig om altijd maar weer hun aandacht bij deze dingen te bepalen en al vinden ze, dat ze het nu wel weten en er al lang aan zijn uitgeleerd, ik weet toch heel goed, hoezeer zij in hun eigendunk mis zijn en eigenlijk in het geheel niet beseffen, hoeveel aan dit leerstuk gelegen is. Indien immers aan dit leerstuk de plaats wordt ingeruimd, die het

[625] Luther bedoelt hier waarschijnlijk de leiders van de Wederdopers.

toekomt, dan blijft de christenheid rein en eendrachtig, zonder enige sektevorming, want alleen deze leerstelling en niets anders vormt de basis van het christendom en is tevens de kracht, die het in stand houdt. Alle andere leerstukken mogen bij valse Christenen en huichelaars ook nog zo schitteren: waar dit ene niet bewaard blijft, kan men onmogelijk dwaling en sektarisme weren. Dat weet ik heel zeker, want ik heb al zovele malen ervaren, dat ik noch het Turkse, noch het Joodse geloof met goed gevolg zou kunnen bestrijden, wanneer ik het zonder dit leerstuk zou moeten doen.

Wanneer dan ook afscheidingen en sekten ontstaan en optreden, kunt u er zeker van zijn, dat ze afvallig zijn geworden van dit hoofdpunt van de leer, ondanks het feit, dat ze met de mond veel over Christus praten en met veel ophef en vertoon optreden.

Dit leerstuk toch láát geen secten opkomen, want het is onmogelijk, dat de Heilige Geest ook in die partijschappen te vinden zou zijn; de Heilige Geest immers laat geen sectevorming toe, maar geeft en bewaart de eendracht.

En het zonderlinge is dit: hoort u zo'n groene en onrijpe heilige, die er zich op beroemt dat hij heel goed weet, dat wij niet door eigen werk maar alleen door Gods genade zalig moeten worden en die het laat voorkomen, alsof het voor hem een heel eenvoudige kunst is, dan kunt u er zeker van zijn, dat zo iemand niet weet wat hij zegt en ook wel nimmer de zoete smaak van dit alles zal proeven. Want het is geen kunst, die zich laat aanleren en waarvan men vol trots zou kunnen zeggen, dat men haar machtig is; integendeel, het is een kunst, die ons altijd leerlingen wil doen blijven en zelfs als meesteres boven ons blijft staan

Trouwens, zij, die het wezen van deze kunst wel goed hebben verstaan, zullen er zich nooit op beroemen, dat zij haar in alles machtig zijn; zij ervaren er wel iets van als een lieflijke smaak en reuk, die ze nalopen en najagen, zich steeds verwonderend, maar nimmer in staat ze te grijpen of voorgoed vast te houden, zoals zij zo gaarne zouden willen. Zij hongeren en dorsten en verlangen hoe langer hoe meer ernaar en worden niet moede er iets over te horen of er zelf over te spreken, zoals Paulus ook bekent, dat hij het nog niet gegrepen heeft, en Christus in Matth. 5 zalig spreekt allen, die op zulk een wijze hongeren en dorsten naar gerechtigheid.

En wie het begeert, denke aan hetgeen ik u over mijzelf als voorbeeld wil bekennen. Ettelijke malen heeft de duivel mij overvallen op een ogenblik, dat ik aan dit voornaamste leerstuk niet dacht; dan dreef hij mij met teksten zo in het nauw, dat hemel en aarde me te eng werden. Dan leek me alle mensenwerk en elke wet goed toe en het gehele pausdom zonder dwaling. Kortom, niemand had ooit gedwaald behalve Luther en al mijn beste werk, mijn leer, mijn prediking en boeken leken mij verdoemenswaard. Ja zelfs leek me de verschrikkelijke Mohammed een profeet toe en Turken en Joden schenen me waarlijk heiligen. Daarom, waarde broeder, wees niet trots, noch al te zeker en gewis, dat u Christus wel kent; u hoort nu, hoe ik u biecht en beken, wat de duivel vermocht tegen Luther, die toch zeker wel een doctor zou moeten zijn in deze wetenschap; hij heeft er al zoveel over gepredikt, gedicht, geschreven, gesproken, gezongen en gelezen en toch kan ook hij slechts een leerling in deze dingen blijven - ja, soms is hij noch leerling noch meester. Laat u daarom raden en spreek niet te boud. U staat; zie echter toe, dat u niet valt. U kunt alles; zie echter toe, dat uw kunnen u niet in de steek laat. Hoed u, wees ootmoedig en bid, dat u in dit weten mag wassen, opdat u behoed wordt voor de slagvaardige duivel, die sofist en betweter heet, één, die alles meent te weten en alles in een ommezien meent te kunnen leren.

Als u dan over zaken wilt of moet spreken, die de wet en de werken of de spreuken en exempels[626] van de vaderen betreffen, houd dan voor alles dit voornaamste leerstuk in het oog en laat het nimmer los, opdat op die wijze het licht van Christus' zon u in het hart schijnt. Dan kunt ge vrij en verzekerd over alle wetten, spreuken, exempels en werken oordelen en zeggen: welaan, houden ze goede en juiste dingen in, dan weet ik wel dit, dat

[626] Boeken, waarin het leven van heiligen en kerkvaders tot voorbeeld wordt gesteld.

ze goed en juist zijn slechts voor dit leven, want voor het verkrijgen van de genade en het toekomstige leven is alleen Christus goed en juist. Doet u dat niet, dan zult u zeker ervaren, dat de wetten, spreuken, exempels en werken door hun mooie schijn én door het grote aanzien der personen u dusdanig in de war zullen brengen, dat u niet meer weet waar u blijft. Ik heb dit ook gezien inde werken van de heilige Bernardus; wanneer deze over Christus begint te spreken, is het een lust om naar hem te luisteren; verlaat hij evenwel dit punt en gaat hij over regelen en werken praten, dan is hij dezelfde heilige Bernardus niet meer. Evenzo gaat het met Augustinus, Gregorius en al die anderen; wanneer Christus niet in het middelpunt staat, zijn het slechts wereldlijke leraren gelijk de filosofen en juristen.

Daarom heet in de Heilige Schrift Christus ook de Hoeksteen, waarop alles moet worden gegrondvest en gebouwd, wat voor God wil bestaan. Wat zonder Hem en niet op Hem wordt gegrond en gebouwd kan niet bestaan en moet te gronde gaan. En wat mankeert op het ogenblik de partijschappen en de verdwaasde heiligen anders dan dat ze deze hoeksteen hebben laten vallen en weer in de werken verstrikt zijn geraakt? Nu kunnen ze er niet meer uitkomen en moeten ze wel verder gaan en ook uit doop en sacrament, die toch Gods Woord en gebod zijn, slechts eigen mensenwerk maken.

Zo zeggen, om maar iets te noemen, de Wederdopers, dat de doop niets betekent, wanneer de mens tevoren niet gelovig was; zij willen niet door de doop gelovig worden, maar door hun eigen vroomheid de doop heilig en goed maken. Dat wil m.i. echter zeggen, dat de hoeksteen van Christus totaal verloren is gegaan, want niet door Christus' genade, in de doop ontvangen, zouden wij heilig worden, maar door eigen werk, tevoren al door ons verricht. De doop zou niets geven, niets tot stand brengen, niets uitwerken, maar wij zouden tevoren aan de doop alle waarde en betekenis geven door het eigen werk, waardoor die doop dan wordt tot een geheel overbodig teken, waaraan men zulke heiligen zou kunnen herkennen. Zulk een blijvend teken of merk, waaraan men iemand zou kunnen herkennen, kan trouwens de doop nimmer zijn, want hij wordt eenmaal bediend en daarna kan men het niemand meer aanzien. Zo doen de dwepers ook met hun sacrament: dat moet niet vroom maken of genade schenken, maar het moet laten zien en ervan getuigen, hoe vroom en heilig zij zonder zulk een sacrament wel zijn.
Wat hebben onder het pausdom al die ontelbare afscheidingen, secten, partijschappen en afgoderijen, al die dwaze heiligen en papen, monniken en nonnen anders bewerkt dan dat ze van Christus zijn afgevallen door te geloven, dat ze door goede werken vroom zouden worden? Daarom leert Paulus de Efeziërs en Kolossers zo ijverig, dat Christus ons Hoofd is en dat wij ons met ijver aan dat Hoofd moeten houden en aldus bij elkaar blijven als leden van één lichaam, om zo toe te nemen. Want de duivel slaapt niet en is niet werkeloos; gaarne zou hij ons van dat hoofd scheiden; hij weet wel, dat dit leerstuk hem de nek breekt en zijn slangenkop vertreedt, gelijk het in Gen. 3 is voorspeld.

Moge echter God, onze trouwe eeuwige Vader, Die ons door Zijn geliefde Zoon en onze Heere en Heiland Jezus Christus zo rijkelijk verlicht heeft, ons ook door Zijn Heilige Geest een sterk geloof geven en ons aldus de kracht schenken om zulk een licht ook trouw en ijverig te volgen en Hem met alle heidenen te loven en te prijzen, met leven en leer beide. Hem zij dank en eer voor al Zijn onuitsprekelijke genade en al Zijn gaven tot in eeuwigheid. Amen.

DE 118e PSALM

verklaard door

MAARTEN LUTHER

1530

DE 118e PSALM

TOELICHTING

Lichamelijk en geestelijk had Luther in het jaar 1528 moeilijke dagen, vooral hoofdpijn en oorsuizen maakten hem soms het werken onmogelijk. De lijfarts van de keurvorst zond hem geneesmiddelen uit Augsburg, maar als zijn vrouw voorzichtig informeert of hij soms weer niet in orde is, antwoordt Luther: *je ziet toch, hoeveel geschriften ik publiceer, zo iemand kan toch niet ziek zijn?*
Inderdaad, wat hij, niettegenstaande de aanvallen van ziekte, produceerde, is verbazingwekkend. Naast al het andere houdt hij zich vooral met de Psalmen bezig, waarvan hij een betere vertaling hoopt te maken dan tot nu toe gelukte.

In de uitgave van 1528 had hij een voorrede geschreven, waaruit we weten wat Luther aan de Psalmen had. Een Bijbel in de Bijbel, waarin alles kort is samengevat wat in alle andere boeken staat; een handboek, door de Heilige Geest zelf geschreven, een fijne, heldere, zuivere spiegel, die ons het beeld toont van wat de christenheid moet zijn. Want hier vinden we geen legendarische verhalen over wat een of andere heilige deed, maar de geschiedenis van wat het hoofd van alle heiligen gedaan heeft en wat alle ware heiligen nog doen: hoe zij staan tegenover God, tegenover vrienden en vijanden in alle gevaar en nood. Hier zien we de lieve heiligen in het hart. Hier vinden we de geheiligde vreugde, een tuin waar de prachtigste bloemen groeien, allerlei goede, blijde gedachten over God en Zijn weldaden. En waar vindt u diepere, donkerder, bewogener woorden over de droefheid? Het klagend hart vindt hier zijn echo en ze komt van God.

In de tweede helft van juni, juist toen in Augsburg de Confessie van de Protestanten werd opgesteld om op de 25e van die maand te worden voorgelezen aan de keizer en de zijnen (het meest beslissende moment in deze jaren van Reformatie), hield Luther zich bezig met de 118e Psalm, een “verkwikking in een moeilijke tijd in de woestijn”, zoals hij zelf zegt. Deze Psalm noemt hij in bijzondere zin de zijne: “Hij moet de mijne heten en zijn, want hij heeft zich vaak zeer verdienstelijk gemaakt jegens mij en mij uit veel grote noden geholpen, waaruit mij anders geen keizer of koning, geen wijzen, verstandigen of heiligen hadden kunnen helpen. Dit zijn geen lezenswoorden, maar *levens*woorden, niet geschreven om er over te speculeren of te dichten, maar om er uit te leven en naar te doen”.

En om het steeds voor ogen te hebben, schreef hij het 17e vers: “Ik zal niet sterven, maar leven en de daden des Heeren verkondigen” op muziek aan de muur van zijn kamer en menigmaal zong hij zichzelf dit Woord van God toe. Ja, dat was zijn Psalm, maar hij wilde hem niet voor zich behouden. “Ik wil mededeelzaam zijn in mijn blijdschap, opdat ook anderen tot de Schrift en tot deze Psalm zeggen: “u bent mijn lieve boek, u zult mijn eigen Psalmpje zijn”. Daarom geeft hij zijn prachtige uitleg van de 118de Psalm uit voor het volk, het “Schöne Confitemini”, zoals hij het betitelt, naar het begin- en slotwoord in de Vulgaat: “Dankt de Heere, want Hij is vriendelijk en Zijn goedheid duurt eeuwig”.

Dat was ook de grondtoon van zijn stemming, toen hij bericht kreeg van de standvastigheid van de vorsten, al was hij de laatste tijd boos geweest, dat hij te weinig uit Augsburg gehoord had. Hijzelf had de belijdenis kloeker, positiever geformuleerd willen hebben, dan ten slotte in de Augsburgse confessie geschiedde. Over verschillende punten had men het zwijgen bewaard uit vrees voor een openlijk conflict. Luther zegt: 'ik kan zo zachtjes niet lopen. Ja, - schrijft hij naar Augsburg, - u hebt gelijk, de vrede hangt aan een zijden draad, maar u vergeet, dat die draad de hand van God is.

En beroemd is zijn brief aan de Saksische kanselier Brück, die bij de onderhandelingen zo'n grote rol speelde, over het wonder, dat hij 's nachts gezien had voor z'n venster: 'het ontzaglijk gewelf van Gods hemel vol sterren, er zijn geen pijlers te zien, toch stort het niet in. Maar wij mensen willen altijd pijlers zien en grijpen kunnen, anders bibberen en sidderen we'.

In de maand juni van het jaar 1530 schreef Luther de verklaring van de 118de Psalm uit. 't Was in de spannende tijd van de Rijksdag te Augsburg, toen de verenigde Protestantse vorsten van Duitsland hun keizer het door Melanchthon zo voorzichtig gestelde verweerschrift aanboden, dat als "Confessio Augustana" het voornaamste belijdenisschrift van de Lutherse Kerk zou worden.

Luther mocht niet op de Rijksdag tegenwoordig zijn, omdat hij onder de ban van kerk en rijk stond. Terwijl de strijd te Augsburg gevoerd werd, vertoefde hij op het slot Coburg, "in de woestijn", zoals hij zegt. Daar in de eenzaamheid, door de ernst van de tijdsomstandigheden te meer gekweld, omdat hij zich op de achtergrond moest houden, heeft hij de verklaring van de 118de Psalm geschreven, "het schone Confitemini", zoals hij zijn lievelingslied noemde, naar het beginwoord van de Latijnse tekst (d.i. "Belijdt").

Wilhelm Heinsius, die de in 1931 bij Christ. Kaiser te München gedrukte bewerking van dit geschrift heeft uitgegeven, wijst er op, dat Luther reeds in december 1529 de humanist Eoban Hess te Neurenberg verzocht had, hem een Latijns gedicht op de 118de Psalm te maken en dat hij hem Latijnse aantekeningen daarvoor, zogenaamde scholiën, toegezonden had.

Hoe na de stof hem aan het hart lag beschrijft Luther zelf in de opdracht, die hij aan zijn werk vooraf laat gaan, de brief aan Frederik Pistorius, abt van het Sint Egidiusklooster te Neurenberg. In de kamer, waar hij werkte, had de reformator het 17de vers van de Psalm aan de wand geschreven: "Non moriar sed vivam et narrabo opera Dei" - "Ik zal niet sterven maar leven en de werken des Heeren verkondigen".

"Het schone Confitemini" is in zekere zin een aanvulling op de Augsburgse Confessie, n.l. in zoverre als het met krachtig geluiden spontane bezieling Luther's geloofs-beleven in de dagen van de Augsburgse Rijksdag vertolkt. 't Is een gepassionneerd getuigenis van de reformator, een particuliere confessie, waarin Luther niet "behoedzaam voortschrijdt", zoals zijn vriend Melanchthon in de officiële belijdenis, maar uit de volheid van zijn onwrikbare overtuiging neerschrijft wat hem uit het hart opwelt, zonder ernaar te vragen, of hij daarmee zijn tegenstanders ook tegen zich in 't harnas jaagt. Krachtig en soms onstuimig bruist de brede stroom van zijn welsprekendheid voort.

Luther vindt zelf die breedheid soms wel wat rijkelijk en spreekt van een "verbosus commentarius", een woordenrijke verklaring. Soms laat de waardigheid te wensen over, waar hij al te pittig veroordeelt wat zijn vijanden zeggen en doen. Maar 't zijn in zijn oog Gods vijanden, de verwerpers van "de enige Hoeksteen", de bestrijders van de "gekruisigde God". Dienovereenkomstig hekelt hij de heren van de wereld soms wat al te ongezouten. Maar daar bovenuit klinkt altijd weer het zegelied van het geloof, de juichende heilsverzekerdheid van de man van het geloof, die eigen onmacht erkend heeft, maar tevens de genade van God als de enige onoverwinnelijke, reddende en regenererende kracht heeft ervaren.

't Mag zijn, dat men, al lezend, zich dikwijls verwondert over de ongemene gedachtengang van de reformator en zijn inzichten niet kan delen. Maar telkens weer zal ook de meest kritische lezer, die de geestelijke dingen geestelijk kan verstaan, zijn bedenkingen even op de achtergrond dringen bij een nieuwe, frisse uiting van Luther's levendige geest, en erkennen, dat "het schone Confitemini" een hartverheffend werk is, dat ons binnenleidt in 't heiligdom van het innerlijke leven van de geloofsheld Maarten Luther.

Aan de Eerwaarde Heer Frederik, Abt van Sint Egidius te Neurenberg,
mijn mij welgezinde heer en beschermer.

Genade en vrede zij U in Christus, onze Heere en Heiland.

Eerwaarde en waarde heer en beschermer: Ik wilde mij gaarne dankbaar betonen voor de liefde en gunst, die u mij bewezen hebt. Nu ben ik naar de wereld een arme bedelaar. En al zou ik ook veel bezitten, dan nog zou uw persoonlijkheid van dien aard zijn, dat ik U daarmee niets buitengewoons zou kunnen vereren. Daarom heb ik mij tot de rijkdom, die ik als een bijzondere schat van mijn leven beschouw, gewend en mijn geliefde Psalm vóór mij genomen, het schone Confitemini. En ik heb mijn gedachten daarover op het papier samengevat, omdat ik hier in de woestijn, uitgeschakeld uit het praktische leven, zoveel tijd voor mijn studiën heb, en toch soms, om mijn hoofd te sparen, wat rusten en mij verpozen moet bij het grotere werk, n.l. de volledige vertaling in het Duits van de profeten, een arbeid, die ik spoedig hoop te voltooien.

Deze mijn gedachten heb ik u in geschrift willen doen toekomen als een geschenk; iets beters heb ik niet te geven. Al wordt het door sommigen ook beschouwd als een groot en wellicht ook onnut gepraat, zo weet ik toch, dat er niets slechts of onchristelijks in is. Want het is mijn Psalm, die ik liefheb. Alhoewel 't gehele boek van de Psalmen en de Heilige Schrift in haar geheel mij ook lief is, omdat ze mijn enige troost en mijn leven is, ben ik toch in 't bijzonder aan deze Psalm verknocht geraakt, zodat hij bij uitnemendheid mijn Psalm genoemd mag worden. Want hij heeft zich inderdaad terdege tegenover mij verdienstelijk gemaakt en mij uit grote noden geholpen, waarin geen keizers, koningen, wijzen, verstandigen of heiligen mij hadden kunnen helpen. En hij ligt mij nader aan het hart dan de eer, de goederen of de macht van paus, Turk, keizer of de gehele wereld en ik zou tot de prijs van deze Psalm niet gaarne met hen allen ruilen.

Maar wanneer nu iemand mij er wat vreemd om aanziet, dat ik deze Psalm roemend de mijne noem, terwijl hij toch een ieder toebehoort, dan mag hij weten, dat die Psalm door het feit, dat hij de mijne is, aan niemand ontnomen wordt. Christus is ook mijn eigendom, maar Hij blijft desniettegenstaande voor alle heiligen dezelfde Christus. Ik wil niet jaloers op mijn bezit zijn, maar blijmoedig met anderen delen. Gave God, dat de hele wereld aanspraak maakte op de Psalm zoals ik. Dat zou de vriendelijkste strijd van de wereld worden, waarmee nauwelijks enige eensgezindheid en liefde vergeleken zou kunnen worden. Helaas zijn er maar weinigen, ook onder degenen van wie men het billijkerwijze eerder dan van anderen verwachten mocht, die tot de Heilige Schrift of tot een Psalm in hun hele leven ook maar één keer van harte zeggen: *U bent mijn geliefde boek; u moet mijn eigen Psalmke zijn.*

En 't is inderdaad één van de grootste plagen op aarde, dat de Heilige Schrift zo veracht is, ook bij degenen, wier ambt hen op de Schrift bij voorkeur doet zijn aangewezen. Aan alle andere dingen, aan kunst, aan boeken, wijdt men dag en nacht zijn tijd, in eindeloos arbeiden en zwoegen. Alleen de Heilige Schrift laat men liggen, alsof men haar niet nodig had. En wie haar dan nog wel eens de eer willen aandoen, haar te lezen, die menen al heel gauw, dat ze er alles van weten. Er is nooit enige kunst of enig boek op aarde gekomen, waarin iemand zo spoedig volleerd is, als de Heilige Schrift. En toch bevat ze niet enkel woorden om te lezen, maar 't zijn allemaal woorden voor het leven, die niet tot bespiegeling en verheven fantaseren, maar voor het leven en de praktijk geschreven zijn. Maar ons klagen baat niet. Ze slaan er toch geen acht op.

Christus, onze Heere, helpe ons door Zijn Geest, dat wij Zijn heilig Woord met ernst liefhebben en eren. Amen.

Ik beveel mij hierbij in uw gebeden aan.

Uit de woestijn, de eerste juli 1530. Martinus Luther

1. ***Dankt de Heere, want Hij is vriendelijk en Zijn goedheid duurt in eeuwigheid.***

Dit vers is een algemene dankzegging voor alle weldaden, die God de Heere dagelijks aan de gehele wereld zonder ophouden in alles, zowel aan goede als aan slechte mensen, bewijst. Want dat is de wijze van handelen van de heilige profeten, dat ze, wanneer ze God voor bijzondere dingen willen loven en danken, hoog instemmen en breed opzetten en Hem tegelijk in 't algemeen om al Zijn wonderen en weldaden loven. Zo hier. Aangezien deze Psalm God in het bijzonder looft wegens de hoogste aan de wereld bewezen weldaad, namelijk wegens Christus en Zijn genaderijk, die eens de wereld toegezegd en nu geopenbaard zijn, begint hij met een algemene lofverheffing en spreekt: Dankt de Heere, want Hij is immers een ons hartelijk genegen, genadige, goede, welgezinde God, die altijd door weldoet en de ene goedheid na de andere over ons uitstort.
Want u moet die woorden: "vriendelijk" en "Zijn goedheid" niet koud en grofweg lezen en er ook niet overheen lopen, zoals de nonnen de psalter lezen, of zoals de koorheren en koorleerlingen zulke mooie woorden in hun kerken blèren en huilen, maar u moet bedenken , dat het levende, voortreffelijke en rijke woorden zijn, die alles, ja alles inhouden en in beeld brengen. Namelijk, dat God vriendelijk is, niet als een mens, maar als een God, die uit de grond van Zijn hart ons genegen is en gunstig gezind, om te helpen en wèl te doen; die niet gaarne toornt en straft, behalve wanneer Hij het moet doen en ertoe gedwongen en gedrongen wordt door hardnekkige, onboetvaardige, verstokte, kwade gezindheid van mensen, zó dat, waar Hij moet toornen en straffen, geen mens zo lang geduld zou kunnen oefenen, maar honderdduizend maal eerder en harder zou straffen dan Hij het doet.

En deze vriendelijke en genadige gunst bewijst Hij boven alle mate rijkelijk en machtig met Zijn dagelijkse en eeuwige goedheid, zoals het hier heet: Zijn goedheid duurt in eeuwigheid. Dat betekent: zonder ophouden doet Hij voor ons steeds het beste, schenkt ons lichaam en ziel, behoedt ons dag en nacht, onderhoudt zonder ophouden ons leven, laat zon en maan over ons schijnen en hemel, vuur, lucht en water ons dienen, doet uit de aarde wijn, koren, voedsel, spijze, kleren, hout en al onze nooddruft opwassen, geeft ons goud en zilver, huis en hof, vrouw en kind, vogels, vissen, - kortom: wie kan het alles optellen? En dat alles in volle mate en in overvloed, alle jaren, alle dagen, alle uren, alle ogenblikken. Want wie kan, al is 't maar alleen deze goedheid naar waarde schatten, dat Hij ons gezonde ogen of handen geeft en die onderhoudt? Wanneer wij ziek zijn of één van onze ledematen ontberen moeten, dan bemerken wij eerst wat voor weldaad het is, een gezond oog, een gezonde hand, voet, been, hoofd, neus, vinger te hebben. Evenzo, wat voor grote genade het is, brood, kleren, water, vuur, huis, enz. te hebben. En als wij mensen niet zo blind en ten aanzien van Gods goede gaven niet zo oververzadigd en onachtzaam waren, dan zouden wij moeten erkennen, dat er geen mens op aarde is, die niet zovele goederen bezit, dat, wanneer het op een ruil aankwam, hij geen keizerschap of koninkrijk zou aanvaarden, wanneer hij daarvoor van zijn goederen beroofd zou worden. Want wat is een koninkrijk, vergeleken met een gezond lichaam? Wat zijn alle geld en goed van de wereld, vergeleken met één dag, die ons de lieve zon dagelijks schenkt? Wie zou niet liever dood zijn, dan dat de zon één dag niet scheen? Of wat baatte ons alle goed en heerschappij? Wat ware alle wijn van de hele wereld, wanneer wij één dag het water zouden moeten ontberen ? Wat zouden wij aan onze sloten, huizen, fluweel, zijde, purper, gouden ketens en edelstenen, aan alle pracht, sieraden en andere voorwerpen onzer hovaardij hebben, wanneer wij de lucht ook maar de tijd, die 't bidden van één Onze Vader ons kost, zouden moeten missen?

Zulke goede gaven van God zijn de grootste en tevens de meest geringschatte, en omdat ze algemeen zijn, denkt niemand daaraan. We nemen ze aan en maken er dagelijks zo maar gebruik van, alsof het zo zijn moet en alsof wij 't volste recht erop hadden en alsof wij er God helemaal niet voor behoefden dank te weten. Ondertussen gaan wij onze gang en scheppen ons harteleed met ons doen, zorgen, kijven, strijden, worstelen en woeden om overtollig geld en goed, om eer en wellust, kortom: om alles, wat bij die bovengenoemde goede dingen niet halen kan en ons honderdmaal minder nut kan brengen, maar integendeel ons bij het blij en vreedzaam gebruik van de algemene goederen hinderlijk is, in

zoverre als wij daardoor de waarde ervan niet erkennen, noch ook God daarvoor kunnen danken. Die ellendige duivel, die ons niets gunnen wil, maakt, dat wij Gods goedheid en Zijn rijke dagelijkse weldaden niet gebruiken, noch ook erkennen, hoe overgelukkig wij zijn.

Zeg nu eens: hoeveel mensen zijn er wel op aarde, die dit vers verstaan? Dit is de waarheid: wanneer de bedenkelijkste schelm dit vers in de kerk zingt of bij enige andere gelegenheid hoort, dan verbeeldt hij zich, dat hij het wel heel best begrijpt en het onderste uit de kan gedronken heeft, terwijl hij toch zijn hele leven lang er niet over heeft nagedacht, noch ooit dankte voor de melk, die hij van zijn moeder heeft gezogen, om nog maar te zwijgen van de goedheid, die God hem zijn ganse leven lang in ontelbare gevallen en in zo onuitsprekelijk hoge mate bewezen heeft, zodat hij wel elk uur alleen al, door zijn ondankbaarheid, meer zonden op zijn rekening zou krijgen dan er loof en gras is in het bos, wanneer God maar een woekeraar was en nauwkeurige afrekening zou vorderen.

Daarom moest dit vers wel elke mens dagelijks, ja alle ogenblikken in het hart en mond zijn, zo vaak hij at, dronk, zag, hoorde, rook, ging, stond, of hoe, waar en wanneer ook zich bediende van zijn ledematen, zijn lichaam, zijn goed, of van welke schepping van God ook, opdat hij zou bedenken, dat, wanneer God hem deze dingen niet ten gebruike gaf en ze niet tegenover de duivel in stand hield, hij ze wel zou moeten ontberen. Daarom moest hij aan dit Psalmwoord gedenken, om zich zelf te vermanen tot en te gewennen aan een vrolijk hart en een opgewekt geloof voor God, met dankzegging voor zulke dagelijks weer bewezen goedheid, en moet hij zeggen: U bent toch wel inderdaad een vriendelijke en goede God, daar U eeuwig, dat is: altijd door, zonder ophouden mij onwaardige en ondankbare zulke rijkelijke goedheden en weldaden bewijst: lof en dank behoren U te worden gebracht.

En dit is ook daartoe dienstig, dat men zich bij alle ongeval kan troosten. Want wij zijn zulke kleinzerige wezens en zulke weke martelaars, dat wij, wanneer ons maar een been pijn doet, of we slechts een puistje krijgen, hemel en aarde bij elkaar kunnen schreeuwen met klagen, huilen, morren en vloeken, en niet inzien, welk een gering kwaad zo'n puistje is vergeleken met de ontelbare goede gaven van God, die wij nog volkomen en geheel tot onze beschikking hebben, evenals wanneer een koning om het verloren gaan van een penning zijn verstand verliest, terwijl hij bijna de halve wereld bezit, en ontelbaar veel geld en goed, en zich daarover het hoofd breekt, Sint-Vitusdans en pestilentie krijgt, Gods Naam ontheiligt, vloekt en opspeelt, zoals tegenwoordig de martelaars van de koude grond met vloeken hun manhaftigheid bewijzen.

Nu laat de goede God zulke weinig betekenende kwade dingen ons alleen daarom wedervaren, opdat Hij ons daardoor krachtiger uit de slaap wekt en ons daartoe aandrijft, dat wij tegenover die wederwaardigheden de grote, ontelbare goede gaven, die nog voorhanden zijn, leren in het oog vatten en leren inzien, wat ervan zou worden, wanneer Hij Zijn goedheid geheel en al van ons afwendde en ons ontnam, zoals de vrome Job dat leerde, toen hij sprak: "Hebben wij het goede van de Heere ontvangen, waarom willen wij het kwade dan niet lijden?" Zie, die verstond opperbest de kunst, dit schone "Confitemini" en dit vers te zingen en te spreken: zoals het God behaagt, zo moge het gaan; de Naam van de Heere zij geloofd, enz. Hij blijft niet alleen bij het kwade staan, zoals wij poppenheiligen het doen, maar hij stelt alle goedheid en weldaden van de Heere zich voor ogen, troost zich daarmee en overwint het kwade met geduld.

Zo behoorden wij ook al ons ongeluk niet anders te bezien en aan te nemen, dan alsof God ons daarmee een licht aanstak, waarbij wij Zijn goedheid en weldoen in andere ontelbare gevallen mochten zien en erkennen, opdat het ons voorkomen mocht, alsof zulke onbetekenende wederwaardigheden nauwelijks te vergelijken waren met een druppel water, die in een groot vuur, of een vonkje dat in een groot water gevallen was, - en dat alles, opdat het vers van onze tekst ons bekend en geliefd zou worden: "Dankt de Heere, want Hij is immers vriendelijk en Zijn goedheid duurt in eeuwigheid". Dit heet in het Duits niet anders dan aldus: O, wat bent U toch een getrouwe, ons hartelijk genegen, goede Heere, dat U mij en de gehele wereld voortdurend zulke grote en vele goede dingen doet wedervaren; U zij dank daarvoor gebracht, enz.[627]

Want het Hebreeuwse woordje "chesed", dat in 't Grieks "eleëmosyne" heet en tot nog toe in 't Duits met *barmhartigheid* weergegeven werd, en dat ik met *"goedheid"* vertaalde, beduidt eigenlijk zoveel als wat wij weldaad of "Gutthat" noemen, zoals Christus het ook Zelf gebruikt in Mattheüs 12:, 7: "Ik heb lust aan weldaad en niet aan offer", en zoals Paulus in 1 Timotheüs 6 zegt: De knechten moeten hun gelovige heren, als die de weldaad van Christus deelachtig zijn, met des te meer liefde dienen. En in Mattheüs 6: 1 zegt Christus: "Hebt acht, dat gij uw weldaad"enz., hetgeen wij ouder gewoonte aalmoes noemen, overeenkomstig het Griekse woord eleëmosyne. Ofschoon wij het woord aalmoes in de loop der tijden verkeerd zijn gaan gebruiken, zodat men onder aalmoes niets anders verstaat dan een stuk brood, dat men een bedelaar aan de deur geeft, terwijl het toch eigenlijk chesed, eleëmosyne, weldaad of "Gutthat" heet, zoals God ons weldoet en wij op onze beurt elkaar ook behoren te doen.

En onder het woord "in eeuwigheid" moet men niet alleen de goedheid in de hemel na dit leven, waar een eeuwig leven zal zijn, verstaan, maar het Hebreeuwse woord "olam" heet in onze taal "steeds" of "voortdurend", hetzij dan *eeuwig of tijdelijk,* zoals men b.v. van een onrustig mens zegt: Och, dat *eeuwige* rondlopen; wat moet toch dat eeuwige rondlopen, enz.

Deze woorden moest ik uitleggen en verklaren, opdat men dit vers toch vooral goed zou verstaan. Want het komt in de Schrift en vooral in het boek van de Psalmen dikwijls voor. Dat laatste leert ons toch het rechte offer, dat God het meest welgevallig is, omdat wij tegenover God geen groter en beter werk kunnen doen, noch ook edeler godsdienst bewijzen kunnen, dan dat wij Hem danken, zoals Hij zelf in Psalm 50: 23 zegt: "Dankoffer is Mijn eer of godsdienst, en dat is de weg daartoe, dat Ik Mijn heil laat zien". Dit offer behaagt Hem meer dan alle andere offers, schenkingen, kloosters en dergelijke, zoals Psalm 69: 31 zegt:"Ik wil de Naam Gods loven met een lied en wil Hem hogelijk eren met dank. Dat zal de Heere meer behagen dan een var, die hoorns en hoeven heeft".

Zoals nu God te loven en dankbaar te zijn de hoogste vorm van godsdienst, zowel tijdelijk als eeuwig, is, zo is daarentegen ondankbaarheid de allerschandelijkste slechtheid en de hoogste ontering van God, en toch is de wereld daarvan vol, vol, vol tot aan de hemel toe. Maar God is een zo goede Heere (zoals dit vers zingt), dat Hij toch niet wegens zulke ondankbaarheid ervan afziet of ophoudt wel te doen, maar dat, zoals het heet, Zijn goedheid duurt tot in eeuwigheid. Steeds laat Hij, altijd maar door, Zijn zon opgaan, zowel over goeden als bozen, en laat Hij regenen, zowel over dankbaren als ondankbaren, zoals het heet in Mattheüs 5: 45; en Hij geeft slechtaards wèl zoveel goederen: kinderen, macht, enz. als de heiligen en dikwijls veel meer; Hij behoedt immer voor oorlog, pestilentie, dure tijd en alle plagen van de duivel. Dat is en heet een goddelijke goedheid, die omwille van generlei slechtheid aflaat of moe wordt goed te doen. Zo'n goedheid is een mens onmogelijk; want geen mens kan ondankbaarheid verdragen, en velen zijn daarom razend, dol, waanzinnig geworden, zoals van Timon (van Athene) verhaald wordt. Voor de menselijke natuur is het te moeilijk, wèl te doen en alleen kwaad ervoor terug te ontvangen.

2. ***Nu zegge Israël: Want Zijn goedheid duurt tot in eeuwigheid.***

Hier begint het dankoffer voor het wereldlijk regiment en de lieve vrede, die een zeer grote gave van God zijn, en wel de allergrootste onder de tijdelijke gaven. Want waren er geen regering en geen vrede, dan zouden wij in 't geheel niet kunnen voortleven. Het koninkrijk was voor Israël door God gegrondvest en geordend en aan koning David opgedragen, zoals hij in de 78ste Psalm (70) zegt: "Hij verkoos David, Zijn knecht, dat hij Zijn volk Israël zou weiden", enz. Daarom dankt hij ook hier God voor zulk een koninkrijk en vermaant een ieder, met hem te danken, en hij geeft daarmee ook alle koningen, vorsten, heren, landen, lieden en onderdanen een voorbeeld en lering, dat ze God loven en danken moeten

---

[627] Bij het vertalen heb ik n.l. niet al te ver willen afwijken van de Hebreeuwse woorden

daarvoor, dat er regering en vrede in het land en onder de mensen is, een ieder voor het zijne, en elke gemeente, die ook in zekere zin een Israël is, voor het hare.

Want dat er niet steeds zonder ophouden niets dan oorlog, onvrede, duurte, bloedvergieten, oproer, moord en jammer in landen, steden, dorpen is, en allerlei handwerk, handen en kostwinning voortbestaan, dat is een even groot wonder en een even grote openbaring van Zijn macht als dat Hij de wereld uit niets geschapen heeft en haar nog dagelijks onderhoudt. Want de wereld is vol duivels, en er zijn, zoals wij dagelijks voor ogen zien, onder boeren, burgers, adel, heren en vorsten zoveel kwade en baldadige schelmen, die lust hebben in stelen, roven, liegen, bedriegen, schaden en ongeluk aanrichten, dat het met menselijke wijsheid niet mogelijk zou zijn, ook maar één dag vrede te hebben en regering en overheid te handhaven, wanneer God hier niet met alle kracht bestierde, hielp en de duivel weerde. Daarom vermaant de heilige David ons niet voor niets, dat wij God voor wereldlijke vrede, overheid en regering moeten danken.

En hier dienden zowel heren als vorsten, evenzeer als de onderdanen, te leren verstaan, dat het regeren en in gehoorzaamheid houden van land en volk enkel en alleen een goedheid en gave van God is. Want met ons zwaard en onze wijsheid richten wij niets uit, al vermeten sommige vorsten en heren zich ook, te menen, dat zij het zijn, die land en volk met hun macht bedwingen of met hun verstand regeren. En vooral de schraaphanzen onder de adel en de wijsneuzen in de steden kunnen het zich niet anders voorstellen, dan dat zij het zijn, bij wie de macht geheel en al berust, en dat God hen niet ontberen kan. Maar verstandige vorsten en edellieden weten dat wel beter, en David, de uitnemendste van alle koningen en vorsten, getuigt hier ook in geheel andere geest. En wie het niet geloven wil, die leze alle geschiedenissen, zowel in de Heilige Schrift als ook in de geschriften van Romeinen en heidenen: daarin zal men het telkens weer bevestigd vinden.

En in het pas achter ons liggende (boeren-) oproer (1525) heeft God ons het wel heel tastbaar getoond, dat niet macht en kunst de wereld regeren, maar God alleen. Want dezelfde schraaphanzen, die thans Zijn eer roven, beroemen en verhovaardigen er zich nu wel op, dat zij het zijn, die alles hebben klaargespeeld, maar in de kwade tijd zelf waren het zulke moedeloze schelmen als ik nog nooit in mijn leven gezien heb. Nu vergeten ze God, die hen in die tijd redde, toen ze zo jammerlijk hun broek bevuilden, dat het nog stinkt waar zo 'n schraaphans staat of gaat. De ridderschap had toentertijd helaas hart noch moed. Het komt mij voor als wilden ze nu met hun schrapen en pochen God trotseren en verzoeken, om een nieuw oproer uit te lokken, opdat Hij hun nog eens zou laten zien, of de schraper dan wel Gods goedheid en macht het gepeupel in toom houdt. Welaan dan: als er één komt, die de boom schudt, dan moeten me die schrapers maar flink naar beneden tuimelen; want ze zijn overrijp en ze gevoelen zich alles behalve lekker bij de lieve kleine vrede, die God nog zo genadig en, naar het ons schijnt, alleen door groot krachtsbetoon en nauwelijks in stand houdt.

Ofschoon, wat mij betreft zie ik het gaarne, dat ze zo trots aan het pochen en schrapen zijn. Want het is daartoe dienstig, dat men 't niet vergeet, hoe ridderlijk ze toen bij het oproer bang waren en vluchtten voor de onmachtige boeren. Anders had ik die geschiedenis in een steen moeten laten graveren of ter eeuwige gedachtenis in een boek moeten schrijven. Nu bespaar ik kosten en moeite. Want waar men zo'n schraaphans ziet of hoort, daar is dat oproer in levende lijve in hem geschilderd, zodat ieder denken moet: mijn beste man, is dat niet één van die lui, die 't vroeger met de keizer wilden opnemen, maar die hun bevestigde sloten voor een strowis en een brandhout prijsgaven, de onversaagde helden en manhaftige ijzervreters, die tegenwoordig donderen en vloeken: bij Sint Velten: Potzmacht: bij Sint Quirinus: bij Sint Antonius:, maar vroeger niets dan ach en wee konden zingen?

De Schrift zegt nochtans: van God komen zowel heren als onderdanen en de wereldlijke heerschappij behoort Hem toe, zoals David zegt in Psalm 18: 48: "Heere, Gij maakt mij volkeren onderdanig". En van zijn eigen volk spreekt hij in Psalm 144: 2: Gij maakt mij mijn

volk ten onderdaan". Hij roemt hier niet met veel ophef, dat hij zelf zijn eigen volk met macht en wijsheid zou regeren, ofschoon hij de allerschoonste rechten en zeden, door Mozes in Gods Naam vastgesteld, en de profeten tot hulp had, die hem op Gods bevel tot koning gezalfd en bevestigd hadden. Hij had het ook terdege ervaren en was er heel wel van op de hoogte, wat de heerschappij en 't beleid van koningen en vorsten over een volk vermogen, wanneer God Zelf niet mede de gang van zaken regelt. Zijn eigen zoon Absalom en daarna Simeï leerden hem verstaan, wie koning in het land was. Zo zegt ook Daniël 4: 14 en 5: 21: "De Allerhoogste in de hemel voert heerschappij over de koninkrijken van de mensen en geeft ze aan wie Hij wil", niet aan degene, die wij willen of op het oog hebben. Dat betekent zoveel als: wereldlijke regering is enkel en alleen een genadige gave en goedheid van God, die geen mens door eigen bekwaamheid en kracht erlangen en verkrijgen kan.

Daarom is het niets gedaan, onderdanen, hetzij dan boer of burger, met schraperij en plagerij te willen dwingen. Want een boer kan even goed als een adellijke schraaphans zijn mes trekken en er op los gaan; maar God bestiert het alles; Die laat hun Romeinen 13: 2 aanzeggen: "Wie de overheid weerstreeft, moet gestraft worden". Zulke woorden zijn afdoende en God houdt er ook de hand aan, en datgene, waarmee hij dreigt, moet ook gebeuren. Wanneer daarom de onderdanen rijp zijn, zoals de boeren bij het oproer dat waren, dan beschikt God over hen, dat ze oproer maken en tot verzet overgaan, opdat ze terdege op hun kop krijgen. Ofschoon de heren met zulk een oproer ook gestraft worden, omdat ze zo ondankbaar zijn ten aanzien van Gods goedheid en weldaden en niet de eer geven aan Hem, die toch zonder ophouden vrede, gehoorzaamheid, recht en heerschappij in stand houdt en beschut, zoals dit vers zingt, dat Israël behoort te danken en te erkennen, dat Gods goedheid eeuwig duurt. Dat beduidt: voortdurend houdt Hij vrede en heerschappij in stand, hoe ondankbaar en onwaardig wij ook zijn. Anders zou er niets dan moord en oorlog in de landen, oproer en ongehoorzaamheid in de steden zijn.

En in 't bijzonder onderhoudt Hij thans in de Duitse landen met uitnemende machtsoefening de vrede, ofschoon er ook maar weinig van voorhanden is. Want het ligt voor het grijpen, dat er onder de Duitsers thans geen mens is, die tegenover die ongehoorzame en roofzuchtige adel de overheid zou kunnen handhaven, of tegenover deze ontrouwe en diefachtige onderdanen de heren zou kunnen beschermen. Zo'n roven en stelen is er over en weer. Ook zijn er vele wonderlijke sluipmoordenaars met zeldzaam rare praktijken, ophitserij en opzetterij; en toch maakt niemand zich daarvan een gewetenszaak, dat dit zonde is voor God; daarom komt het mij voor, dat de huidige vrede en de gehele toestand, waarin wij verkeren, aan een zijden draad hangt, ja dat hij alleen maar zo in de lucht zweeft in Gods handen, boven en tegen ons willen en denken en tegen het woeden en razen van alle duivels in. Want als menselijke wijsheid en heerschappij Duitsland zouden moeten regeren, dan zou het morgen overhoop liggen. Daarom laat ons danken en bidden, dat Gods goedheid eeuwig, zoals tot nu toe, bij Israël blijven moge.

3. ***Nu zegge Aäron's huis: Zijn goedheid duurt in eeuwigheid.***

Dit is een nieuw dankoffer, voor een ander bijzonder deel van Gods goedheid, namelijk voor het geestelijk regiment, voor priesters, predikers, leraren, kortom: voor het dierbare Woord van God en voor de heilige Christelijke kerk. Wat dit voor een gave is kan deze hele wereld zich niet voorstellen noch begrijpen. Want dat er niet louter dwaling, rotten, sekten, ketterij overal in de wereld is, maar dat geloof, geest, doop, Heilige Schrift, sacrament, Christenen, enz. zich nog enigermate kunnen staande houden, dat komt niet van menselijke macht en wijsheid, maar is enkel en alleen genade en gave van God. Anders zou de duivel het alles overhoop gooien en alles omverhalen, zoals hij het zo bar bij de Turk en de Paus gedaan heeft en thans doet bij de rotten en vroeger bij de ketters deed. De wereld zou dat niet kunnen verdragen en het vlees zou het moe worden; God Zelf moet het in de hand houden.

Want Aäron was hogepriester; hem was het ambt opgedragen, de wet van Mozes te onderwijzen en het koninkrijk Israël in de geest en voor God te regeren, evenals David

uiterlijk voor de wereld over lichaam en goed regeren moest. Maar evenmin als David zijn wereldlijk rijk met zijn eigen macht en wijsheid regeren kon, evenmin, ja nog veel minder kon Aäron zijn geestelijke heerschappij over geest en ziel, door eigen verstand en kracht in stand houden, ofschoon hij tot zijn voordeel alles wat hij onderwijzen en hoe hij regeren moest zeer omstandig in de wet van Mozes kon beschreven vinden. Ook hem moest de Heilige Geest bij zijn bestier behulpzaam zijn, zoals hij dat ook ervaren heeft, toen Korach hem het priesterdom ontnemen wilde en het gehele volk tegen hem en Mozes in opstand bracht (Numeri, hoofdstuk 16).

Hieruit kunt u opmaken, hoe hoog en groot de wijsheid van de Paus en zijn ontuig is, die de Christelijke kerk allereerst met hun wijsheid, met uiterlijke wetten en bannen, zonder Gods Woord, zonder bidden en onderwijzen in hun greep willen vasthouden. Daarna proberen zij het met wereldlijke macht, met branden, moorden, vervolgen, verdedigen. En daartoe hebben zij Gods goedheid helemaal niet nodig, maar zingen dit vers aldus: dankt onze ban en ons zwaard, want hun macht duurt eeuwig. - De ware Christenheid predikt Gods Woord, dwingt niemand ertoe. Wie het niet geloven wil, die laat ze varen en ze zondert zich van hem af, zoals Christus in Mattheüs 10: 14 en 18: 17 leert en Paulus het in de Handelingen der Apostelen overal doet, ze overlatende aan Gods oordeel. Maar onze bloedhonden en moordenaars verzwijgen Gods Woord, stellen vervolgens hun eigen artikelen op en wel naar eigengoeddunken, en wie deze niet geloven wil, die moet branden. Dat is de teerhartige, nieuwe Christenheid, waarvan God noch Schrift iets afweten.

Maar laat die vuiliken varen: ze zijn niet waard, dat men ze hier in deze mooie Psalm gedenken zou. Wij behoren God met dit vers te loven en te danken, dat Hij Zijn Woord en Zijn heilig rijk tot ons laat komen en het ook onder ons onderhoudt tegenover duivel, vlees en wereld uit pure genade en goedheid, ondanks het feit, dat wij al te ondankbaar, lui, nalatig en verachtelijk daarmee omgaan en zeker deze grote schat van 't eeuwige leven niet waard zijn. Christus Zelf heeft het Woord gebracht; wij hebben het niet uitgevonden; Hij moet het ook zelf in stand houden, wij zullen het met onze macht en kunst niet kunnen doen. Christus zelf heeft de Christenheid gesticht, gegrondvest en gebouwd; Hij moet haar ook zelf behoeden en voorthelpen. Onze wijsheid en macht of zwaard en vuur zullen het niet kunnen, zoals Paulus zegt 1 Cor. 3: 9: "Gij zijt Gods bouwwerk, Gods akkerwerk"; wij zijn de dienaars, die daartoe moeten meewerken. Maar noch hij die plant noch die begiet is iets, maar God is het, die het gedijen geeft.

4. ***Nu zeggen die de Heere vrezen: Zijne goedheid duurt tot in eeuwigheid.***

Dat is het vierde dankoffer voor de ware groep, namelijk voor de uitverkoren kinderen van God en alle heiligen op aarde, die de ware Christenen zijn, omwille van wie deze Psalm, die ook tot op het einde van hen spreekt, gedicht is. Want in de drie groepen der voorafgaande, bijvoorbeeld in het geestelijk regiment en in het predikambt, zijn er zeer velen, die daarvan ten bate van hun begerigheid, lust en eer misbruik maken, zoals de ketters, de rotten en onze tegenwoordige geestelijken; hoewel de stand met dat al toch goed, heilig en een goddelijke gave is en ondanks het misbruik niet verdoemd; immers de hele wereld misbruikt ook de heilige Naam Gods, de doop, sacramenten en evangelie, ja God Zelf en al Zijn gaven op de schandelijkste wijze en vreest God in het geheel niet boven alles.

Zo misbruikt in de andere groep, die van het wereldlijk regiment, het grootste deel die goede gaven tot eigenzinnigheid, pracht, lust, misdaad en alle moedwil, zonder schroom en vrees voor God. Maar toch blijft het desondanks op zichzelf Gods goede en nuttige gave en weldaad. En in de derde groep, die van de gemeente, is bijna niet anders dan enkel misbruik, daar ieder zijn stand, handwerk, kunst, geld, goed en wat hij heeft tegen zijn naaste of tenminste niet ten bate en ten nutte van zijn naaste gebruikt, zoals God, die het daarom alles geeft en onderhoudt, het toch hebben wil. Maar er is geen vrees voor God noch schroom voor de mensen. En toch onderhoudt God allen, en daarom is Hij te loven en moet men Hem danken.

Maar een klein groepje vreest God en is vroom en wordt uit de drie vorige groepen verzameld. Want men vindt nog wel vrome, godvruchtige, rechtgeaarde bisschoppen, pastoors, predikers en zielszorgers. Evenzo vindt men vrome, godvruchtige vorsten, heren, edelen, raadsheren, rechters en ook menige vrome, godvruchtige burger, handwerksman, boer, knecht, dienstbode enz., al zijn 't er ook nog zo weinig. Ja, om hunnentwil houdt God de drie vorige groepen en de hele wereld in stand en waagt zoveel goedheid en gaven aan hen, terwijl toch, wanneer het van hun doen afhing, de wereld terstond zou vergaan als Sodom en Gomorra.

Want de heilige profeet David zondert ze nauwkeurig van de andere drie groepen af, waar hij aanwijst, hoe dezen God geheel voor niets houden, Hem noch vrezen noch dienen, maar zichzelf dienen en het hunne in dit leven zoeken en bezitten. Bovendien vervolgen zij ook nog die kleine groep zonder ophouden en op het ergst; ze kunnen en willen die niet verdragen en wel om geen andere reden, dan dat zij God vrezen en vertrouwen, dat heet: omdat ze Gods Woord eren en liefhebben, terwijl genen het niet wensen te horen of te zien. Want God vrezen heet in 't Hebreeuws eigenlijk dat wat in onze taal God dienen genoemd wordt, en godsvrucht is zoveel als godsdienst. Nu kan men God op aarde niet zichtbaar en lichamelijk dienen, want men ziet Hem niet; maar men dient Hem geestelijk, wanneer men Zijn Woord eert, leert, belijdt en ernaar leeft en doet. Dat baart dan kruis en lijden, alle ongeluk van de duivel, de wereld en ons eigen vlees.

Ik vraag u, *wat mogen zij nu wel voor weldaden van God genieten, waarvoor zij Hem dank moeten offeren?*

Het geestelijke ambt kan het niet alleen zijn: want dat geeft God in de derde groep. Ook niet wereldlijke heerlijkheid, eer, macht, vrede, gehoorzaam-heid enz.; want dat geeft God in de tweede groep. Ook geld, goed, huis, hof, gezondheid, vrouw, kind enz. kunnen het niet zijn, want dat alles geeft God in de eerste groep. Het moet iets hogers en edelers zijn, dat deze gaven van het tijdelijke, vergankelijke leven zeer verre overtreft. Want de Psalmist spreekt ervan tot op het einde, terwijl hij van de drie groepen slechts in drie verzen spreekt. Wat is het dan? Hij zal het zelf heel duidelijk zeggen en vertellen: 't is troost en hulp in allerlei lijden, nood en angst; dat is niets anders dan een begin van het eeuwige leven, waarvan de wereld in alle drie groepen (wanneer de godvruchtigen zich ervan afscheiden) met al haar goed, macht en kunst geen druppel vermag te geven. Want het is een slechte troost, wanneer men iemand, die in doodsnood verkeert, van dans, vreugde, goed, eer, macht, kunst, vrouw en kind wil zingen.

Omdat ze Gods Woord eren en God dienen willen, moeten ze het waarlijk zeer ontgelden, en van de zijde van de drie groepen spot, schande, schade, haat, nijd, laster, vuur, zwaard, dood en alle ongeluk, bovendien van de duivel en zijn engelen veel giftige, gevaarlijke en kwade streken, en van 't eigen vlees en de zonde onrust en harteleed genoeg verdragen, zoals Paulus zegt (2 Timotheus 3: 12): "Allen, die godzalig willen leven, moeten vervolging lijden", - en Christus Zelf (Luc. 9: 23): "Wie Mij volgen wil, die neme zijn kruis op zich", - en Handelingen 14: 22: "Wij moeten door menigerlei droefenis in het hemelrijk gaan", en de wijze man, Ecclesiasticus (Jezus Sirach) 2: 1: "Mijn zoon, wanneer u God wilt dienen, zo bereid uw ziel voor op de verzoeking".

Daarom is de weldaad van God, die Hij aan dit groepje bewijst, voor de wereld geheel verborgen, en laat het zich voor haar niet anders aanzien, dan alsof het enkel eeuwige toon, straf en plaag van God Zelf was. En de goddelozen onder de drie groepen schijnen daarentegen enkel kinderen van God te zijn, omdat ze de zichtbare, tijdelijke, klaarblijkelijke weldaden van God in volle rijkdom bezitten. Daarom behoort er kunst en genade toe, om deze heimelijke, verborgen weldaad te zien en te erkennen, in het bijzonder omdat de dichter daarvan roemt, dat ze altijd duurt en eeuwig aanhoudt. En daarom kost het hem ook, zoals wij zullen horen, zo vele en rijkelijke woorden. Want ofschoon de geest willig en bereid is, zo is toch het arme vlees zwak en onwillig. Het zou immers ook liever klaarblijkelijke tijdelijke troost en hulp hebben en van angst en nood ontlast zijn. Maar 't moet en kan nu eenmaal niet anders zijn, er is geen andere weg naar het eeuwige leven,

dan dat enge, smalle pad, dat weinigen weten te treffen (Matth. 7); en dat alleen deze kleine groep vindt. Om kort te gaan: de weldaad voor de drie groepen bestaat in dit tijdelijke leven en wat ertoe behoort; de weldaad van dit kleine groepje bestaat in 't eeuwige leven: dat is het juiste, eigenlijke onderscheid.

5. ***In de angst riep ik de Heere aan, en de Heere verhoorde mij in de wijde ruimte.***

Hier hoort u, waar dat groepje te vinden is. Het zweeft niet in openbare vreugden van de wereld, maar angst heet zijn woning of herberg. Hier schildert hij zichzelf, hoe het met hem staat, namelijk dat hij in menigerlei lijden bevangen is, en hij vat hier in het kort (zoals het behoort, wanneer men van een zaak begint te spreken) allerlei lijden als in één bundel tezamen en noemt dat "angst". Maar later zal hij verder vertellen en uitleggen. Hij drukt zich hier uit zoals ik het zou doen, wanneer ik bijvoorbeeld zou zeggen: Ach, wat heeft de heilige Paulus niet moeten lijden: Daarbij is dan nog geen bijzonder lijden aangehaald, maar slechts in 't algemeen aangeduid, dat hij heeft geleden, maar nog niet wat hij geleden heeft. Evenzo wijst hij ook voorshands in het algemeen en kort de troost en hulp van God aan, door te zeggen: "De Heere verhoort mij". Hij wil dus zeggen: Ik moet steeds lijden, maar ik word ook steeds vertroost. Hoe dat toegaat en wat de troost of de verhoring is, zal hij ook spoedig hierna verder vertellen.

"Angst" is in 't Hebreeuws zoveel als engte, en, naar ik meen, komt het woord "angst" van engte, waarin het iemand bang en wee om het hart wordt, en men als het ware geklemd, gedrukt en geperst wordt, zoals aanvechtingen en ongeluk dit immers doen, naar de spreekwijze: "De wijde wereld was mij te eng". Daarentegen klinkt in 't Hebreeuws de uitdrukking: "In de wijde ruimte" zo, dat evenals de engte of angst droefenis en nood beduiden, "De wijde ruimte"troost en hulp betekent. Dienovereen-komstig wil dit vers zoveel zeggen als: Ik riep de Heere aan in de nood, en Hij verhoorde mij en hielp mij op troostrijke wijze. Want zoals de nood voor ons een enge ruimte is, die ons bedroeft en beklemt, zo is de hulp Gods voor ons een wijde ruimte, die ons vrij en vrolijk maakt.

Maar nu moet u hier de grote kunst en wijsheid van het geloof opmerken, dat het in de nood niet naar hier en naar ginds loopt, alle oren vol klaagt, de vijanden vloekt en scheldt, ook niet tegen God mort: Waarom doet God mij dat aan? Waarom doet Hij het niet anderen aan, die slechter zijn dan ik? Hij geeft ook het vertrouwen op God, die hem zoiets toezendt, niet vertwijfelend prijs, houdt het er daarom ook niet voor, dat God toornig of hem vijandig is, zoals toch ons vlees, de wereld en de duivel met veel nadruk hem trachten diets te maken; maar hij verheft zich tegenover en boven dat alles en kan Gods vaderlijk hart zien door zulk een onvriendelijk voorkomen heen, en de zon waarnemen door zulke ondoorzichtige, dikke, duistere wolken en onweersbuien heen, en hij mag Hem, die hem slaat en Zich zeer streng tegenover hem betoont, van harte aanroepen.

Dat is een kunst boven alle kunst en alleen het werk van de Heilige Geest, de god-vruchtige en ware Christenen bekend, maar waarvan de werkheiligen niets weten, ofschoon ze intussen veel van goede werken praten, die ze zelf nooit hebben leren onderscheiden noch zelf hebben gedaan noch kunnen doen. Want voor de menselijke natuur is die kunst een onmogelijkheid: zo spoedig God haar slechts even met enige nood aanraakt, verschrikten versaagt ze en dan kan ze niet anders denken dan dat het uit is met de genade en dat er nog alleen maar toorn bij God tegenover haar bestaat. De duivel helpt dan daarbij nog een handje mee, met alle macht en list, totdat hij haar in twijfel en treurigheid verdrinkt. Ook draagt de ergerniswekkende aanblik van de overvloedige weldaden van God in de drie andere groepen daartoe bij; want die brengen haar in de waan, dat dáár enkel genade van God en geen toorn bij zulken gevonden wordt. Daarbij wordt dan het kortzichtige geweten zwak en zinkt het ineen, wanneer er geen hulp en troost van God óf door vrome zielszorgers óf door het woord van andere vrome Christenen komt, en het loopt er dan op uit, dat sommigen zich daarom ophangen, verdrinken, overhoop steken of anders versmachtend en verdorrend hun weg gaan.

Daarom mag hier leren wie leren kan, en een valk worden, die in zulke nood zich in de hoogte verheft. Vóór alles moge hij weten, zonder te twijfelen, dat God zulk een nood hem niet toezendt tot zijn verderf, zoals wij dat later in het 18de vers zullen horen, maar dat Hij hem daarmee alleen tot het gebed, tot het aanroepen van God en tot de strijd wil aandrijven, om zijn geloof te oefenen en God te leren kennen, en wel van een andere zijde dan hij het tot nog toe heeft gedaan, en om zich ook eraan te gewennen, met de duivel en zijn zonden te strijden en met Gods hulp te overwinnen. Anders zouden wij nooit leren, wat geloof, Woord, Geest, genade, zonde, dood en duivel zijn, wanneer het altijd vrede was en alles zonder aanvechting zou toegaan; daarmee zouden wij God nooit leren kennen; om kort te gaan: wij zouden nooit ware Christenen worden, noch ook Christenen blijven. Nood en angst dwingen ons daartoe en handhaven op een uitnemende wijze het Christendom in ons. Daarom zijn droefenis en kruis even noodzakelijk als het leven zelf, en nog veel nodiger en nuttiger dan het goed en de eer van de gehele wereld.

Er staat: "Ik riep de Heere aan". U moet leren roepen (dat hoort u goed!) en niet bij de pakken neerzitten, of op de bank liggen, het hoofd laten hangen en het schudden, terwijl u zich opvreet van chagrijn en zorgt en zoekt hoe u zich van uw leed kunt losmaken, terwijl u niets anders opmerkt dan hoe slecht het u gaat, hoeveel verdriet u hebt, welk een rampzalig mens u bent. Nee, zo niet, pak je zelf aan, luie knaap, val op je knieën, hef handen en ogen ten hemel, neem een Psalm ter hand, bid een Onze Vader, leg je nood met tranen God voor, klaag Hem die, roep Hem aan zoals dit vers hier leert en zoals het ook in de 142ste Psalm (3) heet: "Ik stort mijn klacht voor Hem uit, ik maak Hem mijn nood bekend", en Psalm 141: 2: "Mijn gebed moge voor U gebracht worden als een reukoffer, en het opheffen van mijn handen zij als een avondoffer". Hier hoort u het: bidden, uw nood bekend maken en de handen opheffen, dat zijn in Gods oog de aangenaamste offers. Hij begeert het, Hij wil het hebben, dat u Hem uw nood voorlegt, die niet op u zelf laat liggen, u niet zelf daarmee voortsleept, hem niet aan uw geluk laat knagen en uzelf er niet mee afmartelt, waarmee ge immers uit één ongeluk twee, nee, tien en honderd maakt. Hij wil, dat ge te zwak zult zijn, zulk een nood te dragen en te overwinnen, opdat u leert sterk te worden in Hem en Hij in u met Zijn sterkte geprezen wordt. Zie, daaruit worden mensen gevormd, die Christenen mogen heten, terwijl ze anders niets dan zwetsers en babbelaars zouden gebleven zijn, die veel beweren over geest en geloof, maar niet weten, wat het beduidt of wat ze zelf zeggen.

Maar u moet er ook niet aan twijfelen, dat God uw nood ziet en uw gebed verhoort en u moet ook niet zomaar op avontuur en in de wind bidden; want daarmee bespot en verzoekt u God, zodat het beter zou geweest zijn, dat u in 't geheel niet gebeden had, - zoals papen en monniken bidden. Want u moet ook dit stuk in ons vers leren roemen: "En de Heere verhoorde mij in de wijde ruimte". De Psalmist belijdt zowel dat hij gebeden en geroepen heeft, als dat hij zeker is verhoord. En wanneer nu de duivel u op de inval brengen mocht, dat u niet zo heilig, waardig en vroom als David zoudt zijn, en dat u daardoor ook niet zo zeker zoudt kunnen wezen (van verhoring), sla dan een kruis voor uzelf en spreek: Laat vroom en waardig zijn wie het is; maar ik weet wel, dat ik een kind ben van dezelfde God als David, en dat David, hoe heilig hij ook wezen moge, nochtans daarom geen andere, betere en grotere God heeft dan ik.

Er is immers maar één God, zowel van heiligen als van zondaren, zowel van waardi-gen als van onwaardigen, zowel van groten als van kleinen; kortom: hoe ongelijk wij ook onder elkaar zijn, Hij is toch ons aller zelfde en enige God, die door allen geëerd, aangeroepen en gebeden wil zijn. Wat hebben de heiligen en waardigen meer dan ik gehad, vóór ze heilig en waardig werden? Of zijn zij door zichzelf zo heilig en waardig geworden? Hebben zij het niet als onwaardigen en zondaars van die God tevoren ontvangen, bij Wie ik het thans ook zoek en van Wie ik het ontvangen wil als een onwaardige, arme zondaar? Hij, Die 't hun heeft gegeven, beloofde het ook mij en Hij heeft mij geboden te verlangen, te zoeken, te bidden en aan te kloppen, Mattheüs 7: 7. Op grond van deze belofte en dit gebod kniel ik neder en hef ik mijn ogen ten hemel, en bid om troost en hulp. Daarmee wordt Hij geëerd als een rechte God, van Wie ik hulp en troost bid, en van Wie het betaamt als een rechte

God, die te bidden. Daardoor word ik voor Hem waardig geacht en Hij zal Zich ook tegenover mij een rechte God betonen, waarvoor Hij door mij gehouden wordt, en Hij zal Zijn goddelijke eer en naam niet ten aanzien van mij alleen in de steek laten; dat weet ik zeker. Want wie niet bidt, noch God in zijn nood aanroept, die houdt Hem zeker niet voor een God en geeft Hem ook niet Zijn goddelijke eer, die wij Hem toch schuldig zijn als Zijn creaturen. - Hierover hebben wij elders veel gezegd.

6. ***De Heere is met mij, daarom vrees ik niet: wat kunnen mensen mij doen?***

Nu vermeit de dichter zich in geestelijke sprongen en eeuwige vreugden; hij laat zien, hoe het toegaat, wanneer zijn roepen verhoord wordt, en zegt: zó gaat het toe: in de eerste plaats geeft Hij mij de troost inwendig m het hart, waarover dit vers spreekt en later in het achttiende vers verder gesproken wordt. Vervolgens geeft Hij ook de hulp uitwendig en verlost van de nood, waarvan het volgende vers gewag maakt. Van de troost spreekt hij aldus: De Heere is met mij, alsof hij zeggen wil: mijn roepen wordt verhoord en wel zo, dat ik, ofschoon de nood niet van mij wijkt, toch o, zulk een machtige, krachtdadige, sterke ruggensteun krijg, die bij mij is en mij bijstaat, zodat het weldra aangenaam en licht wordt, zulk een juk te dragen. Mattheüs 11: 30. Wie is het? Ach, het is de Heere Zelf, die ik aanriep. Die vervult mijn hart van Zijn eeuwig Woord en Zijn eeuwige Geest midden in de nood, zodat ik die nauwelijks gevoel. Want wij moeten ons niet, zoals de ketterse partijdrijvers, voorstellen, dat God ons zonder middelen en zonder het Woord in onze harten troost. Want het geschiedt niet zonder het uiterlijke Woord, hetgeen de Heilige Geest heel goed in ons hart weet in herinnering te brengen en aan te wakkeren, al zou het ook tien jaar geleden zijn, dat het gehoord werd.

Zie, hoe de dichter met zulk een troost fier en moedig wordt, ermee prijken en erop roemen mag: Ik vrees niet; ik ben onverschrokken en onbeangst ; ik ben niet bedroefd, ik ben goedsmoeds en maak mij geen zorgen. Want weliswaar is er droefenis en verdriet, die mij zuur aanzien en gaarne zouden willen, dat ik voor ze zou vrezen en ze om genade zou smeken. Maar ik wijs hen spottend af en zeg: *Boeman, vrind, vreet mij maar niet op; je kijkt zo lelijk, om er bang voor te worden.* Maar ik heb een andere kijk op de dingen, die veel lieflijker is; die licht mij, als de zon, voor tot in 't eeuwige leven, zodat ik jou, klein, tijdelijk, duister wolkje en toornig windje, acht voor niets.

Daarop braveert en praalt hij overal vol grote fierheid en overmoed op Gods troost en spreekt: Wat kan de mens mij doen? Dat mag toch heten de ander in 't roemen de loef afsteken. Daar zouden koningen, vorsten en heren toch met recht dol en gek bij kunnen worden, dat een arme zondaar hen zo heel uit de hoogte veracht en ze allemaal samen op een hoop werpt, hen vertreedt, over hen heen loopt en kijkt, alsof er niets dan strohalmen in de weg lagen, en de mond tegen hen openspert, zeggende: Wie ligt daar? Weet je dan niet wat "mens" betekent? 't Is de gehele wereld, alles wat mens is: Turkse, Tartaarse, Romeinse keizers, paus, koningen, vorsten, bisschoppen, heren, met al hun macht, wijsheid, rijkdom, land, volk enz. enz., kortom: al wat de wereld met haar god, de duivel en zijn engelen, kan presteren. Die dienden toch met recht voor gruwelijk gehouden te worden, ja tegenover een enkele van hen behoorde een ellendige verlaten mens toch ontzet te zijn. Toch spreekt hij, zich tegenover hen allen stellend: Mijn hemel, wat willen ze mij doen?

Ze zullen je worgen: En dan verder? Zullen ze je misschien weer opwekken en nog eens doden? Of zullen ze misschien het lichaam ook lijfelijk opvreten? Een aardig hapje: Ofschoon ze toch kunnen noch mogen doden, tenzij mijn Heere het hun van tevoren veroorloofd heeft, en het mij heeft aangezegd, dat Hij van plan is, het hun te veroorloven. Anders moeten ze jaar en dag beraadslagen, dreigen, tandenknarsen, zich verbijten, zuur kijken en dan nog uit Psalm 112: 10 horen: "De goddeloze moet toezien, 't verdriet hem en hij knarst zijn tanden, en er komt niets van. Want hetgeen de goddelozen willen, moet niet geschieden" enz. Ze pochen op hun macht en goed: dat is hun God en bravade. Maar mijn bravade heet de Heere; die mogen ze vrij als wrijfpaal gebruiken. Ik geloof, dat ze roem

inoogsten en zich aan de hoeksteen stoten zullen, zodat ze een tuimeling maken en verpletterd zullen worden. Ondertussen zing ik: Wat kan de mens mij doen?

Want wat betekenen keizer, paus, koningen, vorsten en de gehele wereld tegenover God? Jesaja (41: 11) zegt, dat ze een "chen" zijn, dat is: "unum sic", een knip, die men met de vingers klapt. En op een andere plaats (33: 11) zegt hij: "ze gaan zwanger van stro en zullen kaf baren", dat betekent: groot en treffelijk is hun dreigen en schrik aanjagen, hun buik bolt hun gruwelijk, als wilden ze bergen baren, zodat de zwelling verschrikkelijk is om aan te zien, maar het is toch maar stro en mooi vuurwerk. En als het goed en wel ter wereld gekomen is, is het kaf. Dat is dan de toorn en de vrucht van hun dreigen. Kaf is het, dat in de wind verwaait. Want zolang als de Heere ons bijstaat, zal 't ons wèl gaan. En wanneer zij ons al daarbij doden, welnu, dan hebben ze daarom de Heere nog niet gedood, Die met ons is. Want Hij blijft, en waar Hij blijft, daar zullen wij ook blijven, zoals Hij in Joh. 14: 19 zegt: "Ik leef en gij zult ook leven", en met vreugde erop zien, hoe Hij met hun strobuik en het kaf ten dage van Zijn grote vuur zal handelen. Zo zal het dan blijken, wat het betekent: "Wat kan een mens mij doen?" Aldus:

7. ***De Heere is met mij om mij te helpen, en ik zal mijn lust zien aan mijn vijanden.***

Dat moet wel een goede, beminnenswaardige God zijn, die niet alleen in de nood bij staat en door Zijn Woord en Geest troost en versterkt, zodat wij het verdragen kunnen, maar die ook tenslotte helpt om de zege te behalen en te overwinnen, en aan het spel zulk een einde maakt, dat men meer wraak over de vijand ziet komen, dan men ten tijde desnoods zou hebben durven wensen en bidden.

En dat geschiedt op tweeërlei wijze. 't Geschiedt met genade, zodat zij die ons vijandig zijn (zoals de tekst zegt:) "oderunt", d.i. kwalijk gezind zijn, eindelijk bekeerd en onze vrienden worden, hetgeen de grootste lust en vreugde is van alle heiligen op aarde; of 't gaat aldus: wie niet met genade in Gods Naam anders willen worden, die moeten met toorn in 's duivels naam te gronde gaan en toch de Christenen levend achterlaten, tegen wil en dank, zoals het de Joden, de Romeinen en alle heidenen tot nu toe, en heel lang geleden koning Farao en de vijanden van het volk Israël geschied is, en in onze dagen, God zij dank, menigeen die ons in drie weken heel en al verslinden wilde, maar thans daar ligt te rotten onder de wormen, terwijl wij nog leven. Zo zal het dan tenslotte ook al wat nog aan vorsten, bisschoppen, papen en hun consorten woedt, vergaan; ze zullen ondergaan en na hen zal onze leer overblijven.

Want als onze leer Gods Woord is, dan behoort dit vers ons toe. En wie het als Gods Woord beschouwt, die mag daaraan niet twijfelen. Ze zullen 't niet ten uitvoer brengen, wat ze tegenover ons in 't schild voeren; dat zullen wij zien. En ten aanzien van degene, die het niet voor Gods Woord houdt, komt het er ook minder op aan wat hij of levend of stervend voor ervaringen opdoet. Van 't begin van de Christenheid af tot nu toe heeft de hele wereld, - keizers, koningen, heren, verstandigen en wijzen, - zoveel aanslagen ondernomen; maar dit vers heeft zich tegenover hen allen gehandhaafd, heeft het veld behouden, zingt en spot vrij en blij: "Ik zie mijn lust aan mijn vijanden". Maar de vijanden, - waar zijn zij? Waar is hun toorn, waar zijn hun aanslagen? Waarom hebben ze dit vers niet verdelgd? En waar zijn thans die vele aanslagen, die de paus en zijn geestelijkheid nu bij de tien jaar de één na de ander hebben zien mislukken ? Maar 't is zomaar het beste, dat ze harde koppen hebben en niet bemerken, dat ze zo vaak hun doel gemist hebben, en zich tevergeefs beroemd en gejuicht hebben, opdat ze door hun verstoktheid tenslotte dit vers in vervulling zouden doen gaan, en er niets meer over zou blijven, zoals het Psalmboek dat alles op meerdere plaatsen rijkelijk betuigt.

8. ***Het is goed, op de Heere te vertrouwen en zich niet op mensen te verlaten.***

9. ***Het is goed, op de Heere te vertrouwen en zich niet op vorsten te verlaten.***

De dichter heeft van troost en hulp gesproken, die God volgens de voorgaande verzen geeft. Hier spreekt hij van de troost en de hulp van mensen en spot er mee; ja, hij spreekt alsof hij medelijden heeft met de ellendigen, die zonder God zich op mensentroost en -hulp verlaten. Want het is een ellendige, onzekere troost, die gegrondvest is op mensen, die immers zelf geen ogenblik van hun leven zeker zijn, zoals Jesaja zegt en David in de 146ste Psalm (3): "Verlaat u niet op vorsten noch op mensen; ze kunnen toch niet helpen; want hun ziel moet van hen heervaren en zij moeten weer tot aarde worden. Dan zijn al uw plannen verijdeld". En dat is zo ten volle waar, dat men zich ook op heilige mensen en vrome vorsten niet moet verlaten en nog veel minder op tirannen en geweldenaars. Want de vromen neemt God gewoonlijk gaarne vroeg weg. Dan valt de verwachting en troost, die op hen gegrond was, ook weg. En kwade tirannen laat Hij lang leven, zoals Salomo zegt, - opdat degenen, die God ontrouw zijn, zich des te verstokter aan menselijke vertroosting vastklampen.

Toen de ons zo dierbare en waarde vorst Hertog Frederik van Saksen (die men niet mag vergeten) nog leefde, trooftten zich zowel de geestelijke als de wereldlijke tirannen met de hoop op zijn dood en zeiden: 't Is om twee ogen te doen; als die zijn gesloten, ligt de ketterij van Luther ook op haar rug. Voor hen heeft er hun hele leven geen zekerder waarheid bestaan dan deze, hun voorspelling. Ze hadden het in de greep als de vedelaars; want ze dachten niet anders dan dat onze leer stond en viel met Hertog Frederik en dat onze troost en hulp mensentroost en vorstenhulp was. Daarbij beoordeelden zij ons naar zichzelf. Want evenals zij, vertwijfeld en van God afvallig als ze waren, al hun troost en hulp van vorsten en heren verwachtten, zo meenden zij, dat wij 't ook deden, omdat zij geen andere troost en hulp kennen. Ik heb ook nog nooit gehoord, dat één van hen er blijk van gegeven heeft, dat zijn troost op God is gebouwd, want al hun schreeuwen, pochen, schrapen en braveren tot nu toe is altijd gebaseerd geweest op de keizer, de vorsten, de heren. En daarbij zijn ze zo onbeschaamd, dat openlijk neer te schrijven als een loffelijke belijdenis van hun heilig geloof in God. - 't Mocht wat: 't Is juist andersom.

Zo gaan zij ook nog altijd voort in zulk een vertrouwen en al hun gedachten, woorden, overleggingen en plannen gaan dag en nacht over niet anders dan over de vraag, hoe ze ons met geweld zullen bestrijden, en ze troosten zich met niets zozeer als daarmee, dat zij zien hoe groot hun getal en hoe klein het onze is. Maar ze denken er zelfs niet aan, ook God eens aan te roepen en om hulp te bidden. Ze hebben Hem daarvoor niet nodig en kunnen het zonder Hem wel af. 't Is genoeg, dat ze zeggen: zo en zo zullen wij handelen, zo en zo zullen wij doen. Zo zijn ze zeker van hun zaak, en 't zal hun niet mislukken. Want hoe zou God het kunnen bewerken, dat zovele machtige, schrandere lieden zouden falen? Dat kunt u toch wel begrijpen: dat is onmogelijk; zij zijn hem veel te schrander en te sterk. Toen koning Farao de kinderen van Israël bij de Rode Zee vervolgde, zag hij niet op God, dat hij op één of andere wijze gezegd zou hebben: Heere God, geef raad en hulp, maar hij zei: Ik zal mijn zwaard trekken, en.... dood zijn ze: O, wee: jazeker: 't Scheelde geen haar; zo goed wist hij het doel te treffen, dat hij de volgende morgen in de Rode Zee lag, verdronken met al zijn volk, zodat niemand eraan ontkwam. Dat is 't einde van menselijke troost en vorstelijke hulp, wanneer men Gods troost en hulp veracht.

Daarom zegt de dichter hier tweemaal: "Het is schoon, op de Heere te vertrouwen". 't Is als wilde hij zeggen: mensen kunnen troosten noch raden; dus kunnen vorsten niet helpen of redden. Want mensen beschikken niet over zulk een woord en geest, dat ze daarmee een bedroefd hart zouden kunnen troosten en behouden. Evenzo hebben vorsten ook niet een zo krachtige vuist, dat ze daarmee ellendigen konden uithelpen en een vijand machteloos slaan. God is de enige, die beide heeft, zowel troostwoord als helpende vuist, hoe groot en menigerlei de nood en de vijanden ook zijn. Dat leert de ervaring ons ook; want zeg mij, waarmee zullen, waar een mens in 't diepst van zijn hart bedroefd is, keizers, koningen, vorsten en de macht van de ganse wereld, kunst, goed en eer kunnen troosten? Zij zijn allen, zelfs tegenover een kleine aanvechting van een kleine dagelijkse zonde, minder dan niets, wanneer Gods Woord hier niet raad en troost geeft.

Zo ook, wanneer een dodelijke ziekte of doodsgevaar zich voordoet, wat baat daar alle macht en heerschappij der wereld? En wanneer ze al zouden kunnen helpen, wat zou het waard zijn? 't Is toch alles onzeker, en zij zelf worden dagelijks door de dood weggerukt en moeten ten laatste toch al hun hulp en troost aan de dood afstaan. Dat alles ziet men voor ogen; maar toch oefent de duivel in deze zo sterke invloed uit, dat wij het niet geloven. En het blijft zo'n zeldzame, grote kunst, niet op mensen te vertrouwen en zich niet op vorsten te verlaten, dat de gehele wereld niets anders is en niet anders blijft dan dat ze op mensen en vorsten vertrouwt en bouwt, dat is: vertwijfelt aan God en Zijn eerste gebod met voeten treedt. Op alle valse goden kan men zijn vertrouwen stellen, alleen niet op deze enige, de ware God: Daarom vertroost ons de profeet niet alleen, maar hij klaagt ook in deze twee verzen de tegenpartij aan, dat er namelijk zulke armzalige, ellendige lieden zijn en dat die geen God hebben, maar dat keizers en vorsten (die geen ogenblik zeker van hun leven zijn) hun goden zijn; op dezen, zegt hij, vertrouwt, steunt, pocht hun hart, van hen verwacht het zijn troost, en wel zo openlijk en onbeschaamd, dat ze zich ook nog op zulk een schandelijke afgoderij beroemen, zoals de onzinnige Filistijnen zich op hun verminkte Dagon beroemden, over wie ze zich toch ten diepste hadden behoren te schamen. Maar hun wedervaart recht: ze willen het zo hebben, dat ze, evenals de Filistijnen, ook een eeuwige schande zullen achterlaten.

Hier is het nu wel de juiste tijd en plaats, om spreuken en voorbeelden, zowel schriftuurlijke als niet-schriftuurlijke aan te halen, hoe altijd degenen, die zich op mensen hebben verlaten, jammerlijk ondergegaan en verpletterd zijn. Hoe prediken en getuigen in deze de profeten allen zonder uitzondering tegen hun volk Israël, dat telkens weer verbonden sloot, nu met de Egyptenaren, dan met de Assyriërs, nu met deze dan met gene koning, om zich maar niet op God te moeten verlaten, maar op mensen te kunnen vertrouwen; en hoe werden ze toch telkens weer jammerlijk daarbij neergeslagen: De heidenen zelfs schrijven daarover vele geschiedenissen, fabels en histories. En ik neem aan, alleen uit mijn leven een zak vol voorbeelden aan te voeren, enkel uit Duitse landen, waarin ik, zo eens rondziende in hoge en lage standen, heb kunnen vaststellen, wat verbonden, verenigingen, troost zoeken bij mensen hebben aangehaald, en hoe schandelijk dat alles is teniet gegaan. Maar ons vers is waar gebleven: "Het is goed op de Heere te vertrouwen en niet op mensen en vorsten". En Psalm 146: 3 zegt eveneens: "Gij moet niet op vorsten of mensen vertrouwen; want ze helpen toch niet". Of zoals de wijze man (Sirach 2: 22) zegt: "Wie op mensen vertrouwt moet vallen". God verdraagt dat ook niet, mag en kan het niet verdragen; want het is een afgoderij, die Hem Zijn Godheid ontnemen wil.

Daarom wie iets goeds wil beginnen, die zie toe, dat hij daarbij zijn vertrouwen stelt op God en het wage met Zijn goedheid en zeer zeker niet met menselijke troost en hulp. Daartegenover vreze hij ook niet voor mensen noch voor de hele wereld. Want dit vers: "Het is goed op de Heere te vertrouwen" zal niet liegen. En de wijze man (Jezus Sirach 2: 10) spreekt: "Ziet rond, geliefde kinderen, onder alle geslachten der mensen, dan zult u ontdekken, dat geen mens, die op de Heere vertrouwd heeft, ooit te schande geworden is". En Psalm 25: 3: "Want niemand wordt te schande, die op U wacht". Wie het evenwel wil noch kan wagen met vertrouwen op God, die moge er voorshands van afzien en beginne niets, wat naar Gods wil en heilzaam is, met vertrouwen op troost van mensen.

Toen ik voor de eerste maal de aflaat aangreep en de gehele wereld grote ogen opzette en meende, dat het overdreven was, kwamen mijn prior en mijn subprior, opgewonden over het moord en brand schreeuwen en zeer bevreesd tot mij en smeekten mij, *geen schande over de orde te brengen.* Want de andere orden dansten al van plezier, vooral die der Predikheren (Dominicanen), omdat zij nu niet alleen in schande verzonken waren. De Augustijnen zouden nu ook eens moeten branden en deel hebben aan de schande. Toen antwoordde ik: *Beste vaders, wanneer het niet in Gods Naam begonnen is, dan zal 't weldra gevallen zijn. Maar is het in Zijn Naam begonnen, laat God de zaak dan volbrengen.* Toen zwegen zij. En zo gaat het nog tot nu toe en 't zal wel tot het einde voortgezet worden, zo God het wil. Amen.

Van een uitnemende bisschop Frederik van Magdeburg, die een graaf van Beichlingen geweest is, heb ik niet lang geleden gehoord, dat een Saksisch vorst, hertog Frederik, als zijn verklaarde vijand van zins was, tegen hem oorlog te voeren. Daarom zond hij een spion naar het hof van de bisschop, om na te gaan, hoe hij zich uitrustte en weerbaar maakte. De spion kwam in opgewekte stemming bij zijn heer terug en berichtte hem, dat de bisschop in het geheel geen krijgstoerustingen maakte: het was al een gewonnen zaak. Toen vroeg de vorst: *Wat zegt de bisschop dan van de oorlog?* De spion antwoordde: Hij zegt alleen maar, dat hij door zou gaan met de bediening van zijn ambt, met kloosters visiteren en arme mensen aanhoren, en dat hij God voor zich zou laten strijden; die zou intussen de strijd wel voeren. Toen de vorst dat hoorde sprak hij: Zegt de bisschop dat, dan mag de duivel in mijn plaats de oorlog voeren, en hij liet de oorlog achterwege, bevreesd om met God te oorlogen.

Nu vraag ik u: Wie heeft de bisschop zo spoedig en zo gemakkelijk geholpen en 't hart van de vorst zo geheel omgekeerd? Alleen de Naam van de Heere. Het machteloze woordje God doet zulke grote dingen, zo snel, zo geweldig en gemakkelijk.

Ik wil zwijgen van de voorbeelden van de vijandig gezinden, hoe zij gevallen zijn, die zich op mensen verlaten hebben: daarvan hebben wij dagelijks al te veel voor ogen.

Daar dus God zulk een Heere is, dat Hij de vromen laat nood lijden en de goddelozen laat woeden, de vromen in de nood niet ongetroost laat en ten laatste de geweldenaars ten val brengt en de zijnen uit de moeiten helpt, zo wil de dichter hier met zijn voorbeeld en ervaring door deze verzen ons vriendelijk aanmanen en lokken, om op God te leren vertrouwen en hopen, zoals het eerste gebod ons leert. Want dat is goed, uitnemend en heilzaam, hier tijdelijk en ginds eeuwig. Ook wordt daarmee aan God het Hem dierbaarste offer en de schoonste dienst en eer gebracht Daarentegen wil de Psalmdichter ons afschrikken en in trouw waarschuwen, dat wij onze troost, steun en hoop niet op mensen mogen bouwen, noch ons daarop beroemen, zoals de wereld en de kinderen en dienaars van de duivel doen, die aan God vertwijfelen en afvallig worden, tegen de bevelen van het eerste gebod in. Want dat is kwaad en schandelijk, hier tijdelijk en ginds eeuwig; bovendien wordt God daarmee de grootste oneer, smaad en roof aangedaan.

Maar laat mij hier nu niet één of ander ketterse partijganger op toeschieten, om zijn gif uit deze schone roos van de heilige profeet te zuigen, lerende, dat men alle vorsten behoort dood te slaan, of de overheid moet verachten en niet gehoorzaam zijn, omdat David hier zingt, dat men ook niet moet vertrouwen op vrome vorsten, die hij hier "nedibim" noemt, dat is, zoals Christus Zelf het vertolkt: genadige heren. (Benifici vocantur). Dat zijn heren, aan wie God de opdracht gegeven heeft, door hun ambt vele en grote goede dingen te doen, zoals te anderer plaatse genoegzaam gezegd is. Men moet gebruik maken van het vorstelijke ambt en het wereldlijk regiment, en er de voordelen van genieten, ten bate van lichaamsonderhoud, bescherming en vrede op aarde, waartoe God ze heeft ingesteld. Maar men moet niet op hen vertrouwen, prat gaan, hopen en roemen; zoals wij andere tijdelijke goederen moeten gebruiken, geld, vee, huis en hof, maar er niet op vertrouwen en hopen, noch ons op 't bezit ervan laten voorstaan. Vertrouwen en gebruiken zijn tweeërlei: vertrouwen behoort aan God alleen; gebruiken behoort bij de creaturen.

10. ***Alle heidenen omringen mij, maar in de Naam des Heeren wil ik ze in stukken houwen.***

11. ***Ze omringen mij; ze omringen mij, maar in de Naam des Heeren wil ik ze in stukken houwen.***

12. ***Zij omringen mij als bijen en worden uitgeblust als een vuur in doornen; maar in de Naam des Heeren wil ik ze in stukken houwen.***

13***. Men stoot mij, opdat ik zal vallen, maar de Heere helpt mij.***

In deze verzen vertelt de dichter, wie het zijn, die hem vervolgen en waar de nood vandaan komt, waarvan hij hierboven gesproken heeft, en hij wil hiermee als met zijn eigen voorbeeld de treffelijke leer en vermaning, waarmee hij ons zegt, dat wij op God en niet op mensen moeten vertrouwen, krachtig bewijzen. 't Is alsof hij wil zeggen: Ik wil u mijn eigen voorbeeld en ervaring mededelen, opdat u zien mag, hoe goed het is, op God te vertrouwen en opdat u zich wacht voor het vertrouwen op mensen. Zie, alle heidenen hebben mij met grote macht, vlijt, toorn, grimmigheid, list en slinkse streken van alle zijden aangegrepen. Maar nog hebben zij met al hun woeden en razen niets bereikt, maar daardoor is alleen gestaafd en bevestigd geworden, dat God de vromen troost, bewaart en sterkt in alle nood door Zijn Woord en Zijn Geest en ze niet verlaat en bovendien de tegenstanders verminkt en vernielt, waarbij Hij ons ook eindelijk uit de nood helpt en metterdaad redt.

Nu is mij er niets aan gelegen, of de profeet hier met de woorden: "Alle heidenen omringen mij" van zichzelf of van de Christenheid spreekt, zoals sommigen als twistvraag opwerpen. 't Is een voorbeeld, dat bij alle heiligen past, of ze vóór of na Christus geleefd hebben. Ik vat het thans evenwel zo op, alsof David hier van zichzelf en van zijn volk gesproken heeft, zoals hij ook in 't begin van de Psalm Israël en Aäron aanhaalt. Want alle heidenen rondom waren het Joodse koninkrijk zeer kwalijk gezind. Zij grepen het aan en plaagden het van alle zijden, waar zij maar konden, en dat wel in 't bijzonder in Davids tijd. Maar David bleef tegenover hen ook niet in gebreke en sloeg welgemoed om zich heen en duchtig op zijn vijanden in. Maar hij deed het op Gods bevel, zolang tot hij ze met Gods hulp door het gekletter van zijn wapenen overblufte en bedwong, zoals hij het hier uitdrukt: In de Naam Gods zal ik ze stukslaan, enz. En zo stelt hij zichzelf alle gelovigen, die ook zo lijden maar eindelijk zullen overwinnen, tot een voorbeeld. Maar thans niet meer met het zwaard, maar door het Woord en het zwaard van God. Want de Christenheid vecht niet met een stoffelijk zwaard.

Maar let er hier nu op, hoe groot de nood is en hoe menigvuldig de vijanden zijn.

- Ten eerste zegt hij: "Alle heidenen". Die zijn overmatig groot in aantal en kracht vergeleken met het kleine groepje. Maar het moet zo zijn, dat alles zich tegenover Goden Zijn Woord stelt, opdat het tastbaar en algemeen bekend wordt, hoe menselijke aanmatiging en troost tegenover God in het geheel niets te betekenen hebben, zoals ook Psalm 2: 2 zegt: "De heidenen razen en de koningen stellen zich tegen Christus" enz. Alle andere leer en goden kan men verdragen, zodat geen land of volk zich daartegen verzet. Alleen wanneer Gods Woord komt, verheft zich de gehele wereld daartegen, dan begint het razen en woeden aan alle einden en heet het: "Zij omringen Mij"; Mij, Mij, zegt Hij: Ik ben het alleen, die ze omringen moeten. De Romeinen hadden alle goden vande wereld, verscheidene honderden; die konden ze verdragen. Maar de enige Christus konden ze niet verdragen. Evenals nu alle leerstellingen van monniken en papen, hoe schandelijk ze ook geweest zijn en hoezeer ze ook iedereen tot op het bloed geschonden en bovendien lichaam en ziel geplaagd en gemarteld hebben, liet men nochtans alle onaangetast. Maar nu Gods Woord komt en enkel vrede en genade leert, en daarenboven van hun schendig bedrijf verlost, nu moeten ze allen zich verenigen, lasteren en vervolgen. Waarom? Ze hebben niets anders te doen (spreekt Hij) dan Mij, Mij, die het Woord heeft, te omringen. Op Mij moet zich de duivel werpen, zoals Christus in Joh. 15: 19 zegt: "Waart gij van de wereld, dan had de wereld u lief. Maar omdat Ik u uit de wereld verkoren heb, is de wereld u vijandig".
- Ten tweede. Zij zijn niet alleen groot in getal, maar ze gebruiken ook hun macht en pakken de zaak met alle kracht, ernst, vlijt en arbeid aan. Want hij zegt twee maal in het elfde vers: "Circumdederunt me, circumdederunt me", ze omringen mij, ze omringen mij, waarmee hij aanwijst, hoe ze aanhouden, voortdringen, niet aflaten, niet moede worden, al maar door aan de gang zijn en niet ophouden, totdat zij te gronde gaan. Ze bekommeren zich er niet om, dat het hun dikwijls mislukt; ze

maken plan op plan, het ene voornemen verdringt het andere. Want de duivel, hun god, die hen zo aandrijft, laat hen geen ogenblik verpozen of rusten, zo lang ze nog iets vermogen te doen. Want wat zulke heidenen tegen Christus en Zijn Woord razen, is duivelswerk. Anders was het onmogelijk; als 't alleen mensenwerk was, zouden zij 't spoedig moe zijn en er hun bekomst van hebben, vooral dan wanneer zij gevoelden, dat het zo dikwijls spaak gelopen is en ze gefaald hebben en te schande geworden zijn, zoals het zulke vervolgers altijd gebeurt.

- Ten derde. Ze zijn ook niet slechts ernstig bezig en onrustig, maar ook ten heftigste bitter, hatelijk en giftig, hetgeen hen ook zo onrustig maakt. En omgekeerd maakt hun vergeefse onrust en razen hen nog grimmiger en heftiger, wanneer ze niet zoveel tot stand brengen, of het niet zo gauw kunnen doen als ze wensten, maar dikwijls falen en menig plan en voornemen moeten laten varen en vallen. Hoe meer ze falen en hoe langer de zaak vertraging heeft, des te doller worden ze, in plaats dat ze daardoor tot boete aangemaand worden, en zo zet steeds de ene euveldaad de andere aan en scherpt de ene ondeugd de andere. Onrust maakt hen grimmig en grimmigheid maakt hen onrustig, en zo moeten ze in de dienst van de duivel ronddraven, stormlopen en tieren, al naardat ze gedreven en gejaagd worden. Ze kunnen het niet nalaten noch ermee ophouden. Daarom zegt de Psalmdichter hier: "Ze omringen mij als bijen". Een bij is, wanneer ze boos wordt, zo'n toornig, heftig diertje, dat het zijn angel in zijn vijand steekt, zonder er zich rekenschap van te geven, dat het zijn leven daarbij moet laten of geen honig meer bereiden kan. Want als een bijtje zijn angel verliest, en daardoor niet sterft, kan het voortaan geen honig meer maken en heeft het zo bij zijn toorn en wraakzucht zijn edel en zoet beroep schandelijk ingeboet. Het moet dan voortaan waterdrager zijn en de andere bijen water toevoeren, wil het ook mogen meeëten, en 't is dan een knecht in huis onder de andere bijen. Zo zijn de vijanden van Christus ook: Zo wraakgierig en heetgebakerd, dat ze liever erbij te gronde gaan, dan dat ze geen schade zouden doen of zich niet zouden wreken. Want ze verliezen in alle eeuwigheid de genadegave, goed te doen en ware Christenen te worden. Ze gonzen en suizen ook met hun vleugels en stoten hun angels in de Christus, koelen hun povere moed, tot eigen eeuwige schade, zowel hier alsook hiernamaals. Daarom noemt de 8ste Psalm (3) ze ook wraakgierig en zegt: "Uit de mond der jonge kinderen en zuigelingen hebt U Zich macht bereid, opdat Gij de vijand en de wraakgierige zou te gronde richten". Maar 't is een wonderlijke wraakzucht: niet menselijk, maar gewoonweg duivels, omdat ze er namelijk geen reden toe hebben. Want het Woord van God doet hun geen kwaad, maar brengt en biedt hun alle goeds aan: genade, vrede, heil, leven en zaligheid. Maar, zoals wij zeiden, die wraakzucht over 't feit, dat ze falen en niet kunnen doen wat ze willen en niet kunnen handelen zoals en wanneer ze het wensen, - deze verhinderde en geremde onrust en boosheid doet ze tot zulk een duivelse wraakzucht ontbranden.
- Ten vierde. Daar ze zich tot in de grond van hun hart erover schamen moeten, dat ze niet alleen zo dikwijls falen en geen reden voor hun toorn, woede en wraakzucht hebben, schieten ze er op af met veel schone schijn van redenen en verzinnen het mooie voorwendsel, dat het Woord van God oproer veroorzaakt en de algemene vrede nadelig is. En als ze dan die schandelijke bemanteling van hun slechtheid uitgedacht hebben, behoeven zij zich niet meer zo te schamen, ofschoon ze dikwijls falen en geen grondige redenen kunnen aanvoeren. Nu kunnen ze roemen en zeggen, dat de duivel hen zo hindert bij hun godzalige, heilige plannen. En daarom hebben ze nu ook voortaan grote en billijke redenen tot toorn, razen, moorden en wraakzucht, omdat zij nu altemaal kinderen van God zijn, en God een grote dienst bewijzen, door vrede en eenheid te bewaren en de oproerlingen en lasteraars te bestraffen. Zo wordt dan de arme Christus deerlijk om de tuin geleid. Want hoe zou Hij het kunnen merken, dat ze zulke dingen verzinnen en zulke deugnieten en slechtaards in hun hart zijn? Omdat ze Hem zo fijn een neus draaien en Hem zo'n mooie strobaard vlechten?[628] Hij zal ze bepaald nog tot heiligen maken. Zo dom en

dwaas zal Hij tegenover die driemaal overgehaald knappe kerels toch wel zijn. Zoals in de Raad te Jeruzalem, - toen ze zich voorgenomen hadden, de Zoon van God te doden en daarbij ook de plank telkens weer mis geslagen hadden, waardoor ze steeds toorniger geworden waren, terwijl ze toch geen reden tot zulk een toorn en zulk een voornemen hadden, - de heer Kajafas er ook toe overging, God de neus te draaien en een strobaard te vlechten, aldus sprekend: Gij weet niets en bedenkt niets; het is beter, dat één mens sterft, dan dat een heel volk omkomt. Wat moest God, die arme man, beginnen? Hij moest de neus en de baard wel dragen, en eenvoudigweg geloven, dat het welgedaan was en dat Hem de grootste godsdienst bewezen werd daarmee, dat men Zijn Zoon geheel onschuldig kruisigde, opdat vrede en eendracht in het land bleven en zijn volk toch niet mocht omkomen, zoals de heer Kajafas Hem dreigt en voorspelt.
Daarom zegt de dichter hier: "Zij doven uit of worden uitgeblust, zoals een vuur in doornen", Wanneer een brand op het veld in heggen en omtuiningen uitbreekt, dan moet een ieder toelopen en helpen blussen, uitdoven en redden, alsof men een algemene landplaag en ramp bestreed. Want hij zou anders het koren op het veld, wijnbergen en tuinen aantasten en land en volk in het ongeluk storten. Voor die brand, die in heggen of doornhagen om akkers, wijnbergen en tuinen uitbreekt, heeft Mozes de Joden speciale wetsbepalingen gegeven, hoe men n.l. de schuldigen moet straffen en moet laten boeten. Exod. 22: 6. Hetzelfde geldt van een brand, die in het bos, op de heide of in het struikgewas uitbreekt. Een ieder nu, die daar te hulp snelt, handelt prijzenswaardig en goed. Met zulk werk (heet het) vergelijken zij hun razen en woeden, zodat wanneer iemand Gods Woord onderwijst, hij, zoals men in 't Duitse land zegt, *de Rijn aangestoken heeft* (wat in 't Hebreeuws genoemd wordt: Omtuiningen of heggen aansteken); daar moet men toelopen en uitdoven, zulke ketters en oproerlingen doden, en zo voor de goede God Zijn volk en Zijn eer verdedigen en redden. Daarmee heeft men dan niet alleen een goede, maar ook een loffelijke en eerlijke reden om te moorden en tegen God te razen. En wanneer het misloopt, dan heeft men een dubbele eer: men is in dit goede en heilige werk martelaar en heeft grote belemmeringen van de duivel moeten doorstaan. Dat helpt en is een kostelijk, goed recept tot het vormen van een verstokt en onboetvaardig hart.

Ziedaar nu wat voor lieden het zijn, die de vromen angstig en bang maken, nood en droefenis aandoen, zodat ze de Heere moeten aanroepen en bidden.

1. Zij zijn groot in getal, namelijk alle heidenen met hun gehele macht, dat is de wereld met alle duivels.

2. Daarbij zijn ze heftig, ernstig en onrustig en niet lui of laks.

3. Zij zijn ook bitter, hatelijk, grimmig, zodat men niet op genade en verzoening hopen mag.

4. En tenslotte zijn zij ook de allergrootste heiligen in de hemel en de allervroomste lieden op aarde.

Ik vraag u, wat heeft deze schilder vergeten, die hiermee de vervolgers zo afgeschilderd heeft? Maar welk van die vier punten zou niet voldoende zijn, om een Christen smart en leed aan te doen? Welk zou hem niet angstig en bang maken?

Bij de Christenen is het in vierderlei opzicht precies anders gesteld: want ze staan op zichzelf en zijn klein in getal; daarenboven zijn ze zwak en machteloos in hun doen; ten derde zijn zij zachtaardig en geduldig; en ten vierde zijn ze de ergste ketters in de hel en de schadelijkste lieden op aarde.

---

[628] Hier is een letterlijke vertaling noodzakelijk, daar de beelden verderop in de tekst nader uitgewerkt worden. (Vert.)

Hoe wil een Christen zulke vijanden nu weerstaan? Waar is de overwinning, waarop hij zou mogen hopen? Naar de schijn is alles volmaakt verloren; want die anderen hebben hem onder de knie, zoals wij uiteenzetten.

Maar ons verweer ligt hierin, dat hij zegt: ***"In de Naam des Heeren smijt ik hen stuk en verpletter ik hen".*** Dat is zijn antwoord op alle vier punten en met één en hetzelfde wapen wil hij allen tegemoet treden. Wel, dat is nu toch wat te veel: de arme hovaardij speelt hem hier zeker parten, dat hij niet slechts gered en verdedigd wil worden, maar ook de gehele wereld tezamen met haar macht, toorn en heiligheid wil - ja, inderdaad - wil bedwingen: Verpletteren en stukslaan wil hij ze, en wel met één stuk geschut. Dat zou inderdaad de duivel en al zijn toornige jonkers wel verdrieten, wanneer zij het wisten. Wat is het dan voor een buks of zwaard, waarmee jij, arme hovaardige mens, dat wil volbrengen? Ik zou de kartouw of zangeres (een kanon) wel eens graag willen horen: 't moet wel een stuk van belang zijn. Ik zal 't u zeggen (spreekt hij): Het heet de Naam des Heeren: - Maar, dat is een kanon van papier, goed voor een schermutseling, zo één, dat ze "schraaphans" noemen. Goed, zij 't papier: te gelegener tijd zult u wel vernemen, hoe het daarmee staat. Maar ik leg u de vraag voor: Hoe laadt men dat schietgeweer? Of hoe schiet men het af? Hoe knalt het? Wat voor kogel schiet het?

In de eerste plaats weten wij allen, dat God almachtig is en alle heidenen tegenover Hem niets zijn, zoals het eerste gebod ons leert. Dat is één. Voorts is het onmogelijk, dat Hij Zijn Naam in de schande laat blijven steken, even onmogelijk als het is, dat Hij Zijn Godheid laat varen.
Want Hij heeft in het tweede gebod gezegd, *dat Hij Zijn Naam niet wil laten misbruiken.* Dat is twee. Wanneer wij nu Zijn Naam eren en aanroepen, maar onze vijanden ons daarom lasteren, ik vraag u, wie vervolgen of lasteren zij dan? Ziet u de buks alhaast geladen? Aangezien God dus op Zichzelf genomen reeds niet dulden wil, dat Zijn Naam gelasterd wordt, en wij Hem bovendien nog aanroepen en bidden, dat Zijn Naam geheiligd en geëerd wordt, meent u dan niet, dat zulk een gebed het schietgeweer zal aansteken? De kogel nu zal wellicht de Turk of een andere toorn of plaag van God zijn, die dood en verderf brengen. Dan zal het zo uit elkaar springen, dat hier een vorst, daar een bisschop, hier een heer, daar een paap, hier een jonkertje, daar een monnikje zal liggen en schreien en klagen zal, zodat het gegil in de hemel zal weerklinken en het op aarde zal schallen. Men wil niet anders. Op de Joden, die ook geen kamp geven wilden, schoot hij door de Romeinen; op de Romeinen door de Gothen en Wenden (Vandalen); op de Chaldeeërs door de Perzen; op de Grieken door de Turken. Hij zal voor ons Duitsers ook nog wel één of andere kogel vinden, die ons treffen en niet missen zal; want wij hebben het reeds al te ver gedreven en houden nog niet op.

Zo heet het dan, dat wij Christenen de heidenen verpletteren, terwijl God het door ons roepen doet, om ter wille van Zijn Naam, die aan onze zijde staat en die wij eren. Want als men iets doet op andermans raad, bede of verzoek, dan beschouwt men het met volle recht als gedaan door degene, die het u vroeg te doen of u daartoe raadde of u ertoe aanzette; zodat wij met een goed geweten kunnen zeggen: "Ik wil de hele wereld verpletteren", en daarmee bedoelen: ik zal God met vast geloof bidden, dat Hij Zijn Naam moge heiligen; dan heb ik het reeds gedaan. Want Hij zal mij verhoren (dus zegt deze Psalm in het vijfde vers). Zo heeft ook David, die met zijn stoffelijk zwaard zijn vijanden versloeg, niets uit de kracht van zijn zwaard gedaan, zoals hij zeer rijkelijk betuigt in Psalm 18 en op verscheidene plaatsen; maar waar hij Gods Naam eerde, heiligde en aanriep en om de bevordering van Gods eer bad, daar moest zijn zwaard wel meer dan honderdduizend zwaarden zijn. De Naam des Heeren doet het, wanneer men die aanroept en eert. Want waar men die niet aanroept, daar doet hij het zijne nochtans. Maar dat komt ons dan niet ten goede en het betreft ons ook niet, omdat wij daarbij niet lijden of God aanroepen; zoals Hij in andere gevallen de heidenen ook straft, zonder daarbij tevens iemand onder de vromen te verlossen. Zo gingen de Romeinen b.v. elkaar te lijf en voltrokken aldus Gods straf, en dergelijke.

Ja, zult u zeggen, *u roemt de Naam des Heeren, maar die anderen geven ook voor, de Naam des Heeren te zoeken en daarmee godsdienstig te zijn, zoals dat hierboven reeds gezegd is.*

Maar de moeilijkheid ligt in de vraag, wie van beiden het ten aanzien van de Naam des Heeren eerlijk meent. Als u dat niet oplost, is uw redenering niets waard.

Daarop antwoord ik: In de eerste plaats ga in deze een ieder met zijn geweten te rade; dat zal God niet bedriegen. Vervolgens, opdat ook de mensen niet bedrogen worden, zie men op de vruchten: aldus zal men wèl kunnen onderscheiden, of de boom goed is. Want wij voor ons deel zoeken geen troost in 't ons verlaten op mensen, wij kunnen dat ook niet doen, wij zijn te gering, te klein in aantal en te zwak. Wij moeten ook in vrees, zorgen en gevaar onze weg gaan en in alle deemoed zowel God als mensen bidden en smeken. Zo vermoorden wij ook niemand om Zijn leer, ontnemen ook niemand iets, laten ieder geloven wat hij wil, dwingen, drijven niemand, laten de overheid oproer, onvrede, tweedracht berechten en straffen, hebben ook geen gedachten en overleggingen, om iemand schade te doen, maar gaan dat alles tegen waar en zoals wij kunnen; wij onderwijzen en handhaven zo vlijtig mogelijk de vrede, maar moeten moord, bloedig geweld, armoede en vervolgingen op de allergruwelijkste wijze lijden. Dat zijn steeds tekenen van een rechtgeaarde geest en dat stemt overeen met deze Psalm en de gehele Schrift.

Maar die anderen zoeken troost en weerstandskracht bij mensen en hun hulp bij keizers en vorsten en stellen daar hun betrouwen op; ze gevoelen zich veilig, zonder zorg of gevaar; ze vrezen noch ons noch iemand anders, ze roepen ook God niet aan en verdeemoedigen zich nog veel minder voor mensen, maar ze gaan vol trots, zelfvertrouwen en overmoed hun weg, dwingen en drijven ertoe, dat men zal geloven wat zij willen; ze moorden, plagen, ontnemen, verjagen, dat het de perken te buiten gaat, en dat gaat dag en nacht door; ze bedenken en proberen zo nauwkeurig mogelijk, hoe ze een ander maar leed en smart kunnen aandoen, verdriet en schade berokkenen; ze kunnen en willen geen vrede houden, - hetgeen alles klaar als de dag is. Dit en dergelijke dingen kunnen toch geen tekenen van een goede geest zijn en ze druisen toch lijnrecht in tegen de gehele Schrift. Want 't zal toch lang duren, vóór men bewezen heeft, dat Christenen mogen moorden of ook iemand door een rechtspraak mogen doden, of met raad en hulp daaraan deel behoren te nemen. Daartoe is de wereldlijke overheid voor wereldlijke zaken geroepen, zoals ook in Handelingen 18: 14 de heiden Gallio zegt: De Christenen hebben een andere rechtsoefenmg, een ander oordeel, andere straffen (Matth. 18: 17).

Bovendien wordt bij ons een wild, ontuchtig, woest leven ijverig gestraft en niet geduld, en publiek concubinaat, hoererij, lasteren, vloeken en dergelijke houden (Gode zij dank) op; de echtelijke staat wordt in ere gehouden en de lieve jeugd wordt bij Gods Woord en in christelijke tucht op uitnemende wijze en met alle ijver opgevoed. Daarentegen ziet men, welk een schandelijke, ontuchtige, onbeschaamde begerigheid en hovaardij onder de papisten gangbaar is, tot overgrote ergernis van de gehele wereld, en dat is bij de hoogstgeplaatsten 't allermeest het geval. Daar kent men straf noch schande; daar verwaarloost men de edele jeugd en laat ze jammerlijk te gronde gaan: men leert ze geloven noch bidden. En zij, die de leraarsplaatsen innemen, kunnen het zelf niet, en ze schamen zich er ook over, dat zij van ons zo iets moeten leren en aan ons een voorbeeld moeten nemen. Maar daarvan komt niemendal.

Maar 't bedenkelijkste komt nog: wij schamen ons toch niet, vrij en openlijk schuld te belijden en God de eer te geven, wanneer wij vroeger in menigerlei wangeloof en misbruik in strijd met Gods Woord gedwaald hebben; wij verbergen onze ondeugden niet en smukken ze niet op. Maar dáár vindt men niets dan zwijgen, verbergen, schijnheiligheid en opsmukkerij. En al hun schreeuwen, pralen en lasteren over ons is daarop gericht, dat men intussen de balk in eigen oog niet zal zien, om slechts de splinter in onze ogen aan te wijzen en te berispen, ofschoon zij zelf weten en van mening zijn, dat wij in vele opzichten de allerbeste leer hebben. Want zij weten wel, hoe schandelijk zij met de mis gehandeld en gesjacherd hebben, hoe gruwelijk pausen, kardinalen, bisschoppen, domheren, pastoors

met allerlei ondeugden, inhaligheid, hoererij, hovaardij, ja zelfs met valse dwaalleer over aflaat, vagevuur, bedevaarten en dergelijke publieke gruwelen de wereld geplaagd hebben. Dat alles bedekken ze en er is niet één, die deze dingen belijden of bestraffen zou tot eer van God; zoals de predikheren te Bern onder de dekmantel van deugdzaamheid onbekommerd in hun onboetvaardigheid hun gang gaan, niet eraan denken, daarvoor boete te doen of zich te beteren, maar alleen op ons gebeten zijn: wij moeten gedood worden en hun schandelijke, verkeerde, slechte wijze van doen moet vrijelijk gehandhaafd worden. Dat zijn zonden tegen de Heilige Geest. Aan zulke vruchten moet toch ieder erkennen, met welk een ernst het hun om de Naam van God te doen is.

Dat zij over de verzen 10, 11 en 12 opgemerkt.

Het 13de vers nu zegt, wat zulke heidenen, van welke er zo vele, zo machtige, zo toornige en zo heilige zijn, met hun van alle kanten omringen en vervolgen bedoelen en hoe ver zij het wel brengen; we lezen: ***"Men stoot mij, opdat ik zal vallen",*** dat betekent: zij willen kort en goed, dat ik geheel geslagen zal neerliggen, dat het met mij totaal uit zal zijn, dat niets meer zal blijven staan: een uitroeien met wortel en tak, gelijk Jeremia 11: 19 zijn volk bedreigt.
Nu, dat zij mij stoten, verdrijven, verjagen, dat geschiedt inderdaad met geweld; zover brengen zij het wel. Maar God behoedt mij nochtans tegenover hun gedachten en stelt hun voornemens perken, dat ze niet zullen volbrengen wat ze in hun zin hebben. Ze kunnen mij stoten, maar niet neer vellen; ze kunnen mij martelen, maar niet uitroeien; ze kunnen mij in het blok sluiten, maar niet bedwingen; ze kunnen mij hinderen, maar niet weren; knarsetanden kunnen ze, maar opvreten niet; moorden, branden, ophangen en verdrinken kunnen ze, maar niet uitdoven; verjagen, roven, ontnemen kunnen ze, maar ze kunnen mij niet tot zwijgen brengen. Kortom: iets moeten ze doen, maar niet zullen ze doen, wat ze in hun hart wel zouden willen. Want de perken zijn gesteld: De Heere helpt mij. Wie zouden tegenover de hulp van de Heere iets vermogen? Dat staat vast: Gods Woord blijft eeuwig. Wanneer God Zelf en Zijn Naam niet blijven, mogen zij dan terstond maar dol en dwaas worden.

14. ***De Heere is mijn macht, mijn Psalm en mijn Heil.***
Na het verhalen van zulke wonderen van God tot troost en hulp van de Zijnen, zingt de Psalmdichter vol vreugde een schoon, kort danklied, een lofgezang, ten spijt, hoon en spot van al zijn vervolgers en tot lof en eer van God, zodat zij huns ondanks moeten horen, dat zijn God en hijzelf toch zijn blijven bestaan en nog leven tegen al hun woeden en razen in. En het is hetzelfde vers dat Mozes, Exodus 15: 2, in zijn lied, ook als een triomf over de verdronken Farao zingt. Eveneens zingt Jesaja 12: 2 dit lied, zodat het wel schijnt, dat dit vers een algemeen gezang en een zegswijze onder het volk Israël geweest is, en het is wel waard, ook bij ons een algemeen gezang of roemlied te zijn, zo dikwijls wij uit de nood verlost worden, zoals wij dan ook vaak ten tijde van de uitredding gezongen hebben, maar in komende tijden nog meer en tot aan 't einde zullen zingen. Amen.

Zie nu, hoe keurig hij alles indeelt en in drie stukken splitst: *De Heere is mijn macht, mijn Psalm en mijn heil.*
't Eerste is, dat hij met zuivere gezindheid op God vertrouwt, ervan doordrongen, dat God alles in hem werkt, spreekt en doet beleven, en hij niet op eigen kracht, vermogen, verstand, wijsheid en heiligheid of werken pocht. Hij wil niets zijn, opdat God in hem alles zij en doe. O, dat is een hoog lied en een vreemd gezang op aarde: het verheft en verlaat zich op geen mens of vorst, op geen wereldse macht, rijkdom, vrienden, verbonden, bijstand, wijsheid, werk, troost of hulp, maar, tegen zichzelf en alle macht, wijsheid en heiligheid ter wereld in, enkel en alleen op God. 't Is nog hoger gestemd: God alleen moet zijn macht, troost en toeverlaat zijn. –

Het tweede is, dat hij daarvan niet zwijgen kan en er een Psalm van maakt; hij zingt, predikt, leert, belijdt en verkondigt, hoe hij gelooft in God. Want het geloof laat 't niet achterwege, maar spreekt uit, wat het gelooft, Rom. 10: 10. De wereld kan het dan niet verdragen of horen, dat haar macht, wijsheid, heiligheid, werk, raad en daad verdient veroordeelden voor niets geacht te worden; dat mensen en vorsten en hun heil en troost verworpen en veracht moeten worden en hun leer als ijdel en vals moet worden beschouwd. Dientengevolge moet de zanger van deze Psalm het ontgelden en zich het het oordeel laten welgevallen, dat zijn Psalm niet een lofverheffing van God en zijn prediking niet een verering van God, zijn belijdenis niet de waarheid, maar lastering, ketterij, dwaling, leugen, oproer en verleiding van de wereld zou zijn en dat er geen schandelijker lied op aarde zou zijn verschenen noch ook een schandelijker prediking onder de zon zou bestaan. Vlug met hem naar de kerker, ten vure, het land uit, vervloekt, verdoemd: Gode tot een grote dienst, moge hij worden gedood, verbrand, verdronken, opgehangen of op een andere wijze vermoord; alle ongeluk moge hem toegevoegd worden. –
Maar het derde deel volgt nu, n.l. dat God zijn heil is, die zijn zanger en Zijn Psalm tenslotte niet verlaat. Hij helpt hem uit de ellende, 't zij door sterven of leven, en geeft de zege. En al zouden alle poorten van de hel en de gehele wereld dol en dwaas worden, zo wordt nochtans God ons heil, zodat wij en onze Psalm of leer blijven en alle tegenstanders schipbreuk lijden. Want Gods Woord blijft eeuwig: daar tegen helpt geen woeden of razen, geen lasteren of verdoemen.

Daarom stelt hij het keurig tegenover elkaar, als wilde hij zeggen: De macht van dat andere deel is zijn eigen mensen- en vorstenmacht; daarop vertrouwen zij, zoals boven gezegd is. *Maar mijn macht, waarop ik vertrouw, is de Heere.*

Wie evenwel de macht toekomt, Die komt met recht ook Psalm, lof, roem, eer en dank toe. Daarom moeten zij hun goden loven, eren en roemen, n.l. zichzelf, mensen en vorsten, zoals ze dan ook openlijk schaamteloos doen, aldus het uitnemendste goede werk en de beste godsdienst, namelijk het dankoffer, de ware God ontstelend en ontrovend, terwijl ze zich lasterlijk tot sterfelijke, ellendige mensen wenden en hen offeren. Laat dan al wat spotten kan spotten met die ellendige, verstokte lieden, die zulke ellendige goden hebben en hun godsdienst moeten bewijzen aan een madenzak en een tot ontbinding overgegaan lijk, waaruit hun toch in 't geheel geen hulp gedijt. Want evenals hun macht en hun Psalm, dat is: hun vertrouwen en loven, verloren is, zo is er ook geen heil of overwinning, maar enkel falen en verderf. Want bij mensen is geen heil, zegt Psalm 146: 4. Maar mijn overwinning en heil is de Heere, Die helpt en helpen kan. Onder "heil" moet men hier verstaan overwinning of hulp, dat God ons in Zijn Naam en Woord eindelijk toch de overwinning doet behouden en ons helpt, zodat wij ons handhaven en blijven, terwijl de vervolgers ondergaan en te schande worden.

15. ***Er is een stem van vreugde en heil in de hutten der rechtvaardigen.***

Tot nu toe heeft de dichter van zijn eigen voorbeeld gewaagd en het uitgezongen, hoe God hem geholpen heeft. Nu gaat hij over tot het algemeen voorbeeld van alle heiligen en zegt, dat het alle rechtvaardigen evenzo vergaat, dat ze namelijk omwille van Gods Woord en Naam vervolgd worden. Maar omdat ze op God vertrouwen en niet op mensen bouwen, helpt Hij hen, zodat ze ook zulk een lied zingen en God loven. Zo zong Mozes met de kinderen Israels in Exodus 15; zo zong Debora in Richteren 5; zo zong Hanna in 1 Samuël 2, en zo voort, allen gelijkerwijs. "Er is een stem van vreugde en heil in de hutten der rechtvaardigen". Dat beduidt: wanneer ik let op alle heiligen, in het bijzonder op die in het Nieuwe Testament, dan gaat het hun evenzo, dan hoor ik ook in hun hutten zulk een stem van vreugde, dat is: vrolijk gezang en een lied van heil en overwinning, over de hulp van God. Zodat wij dadelijk medezingen en in lof en dank samenstemmen, zoals wij ook in geloof en vertrouwen op één en dezelfde God eendrachtig, in 't lijden evenzeer als in alle andere dingen, aan elkaar gelijk zijn. Zo troost ons St. Petrus in 1 Petr.5: 9: "Weet, dat uw broeders in de wereld hetzelfde lijden verduren".

Wanneer het niet zo'n bijzondere troost was, te weten en te zien, dat het alle heiligen als ons gaat, dan zou St. Petrus het niet zo hebben vermeld en deze Psalm er ook niet zo ijverig over gesproken hebben. Want het moet een hart wel vertroosten en versterken, te zien hoe St. Paulus en de andere apostelen het Woord, God, geloof, kruis en alles juist zo gehad hebben als ik het heb, naar het spreekwoord: "gaudium est miseris, socios habere poenarum" - het vertroost de ellendigen, wanneer zij niet alleen lijden. Dat is in de eerste plaats een uitnemend woord, wanneer men het op de rechte wijze gebruikt en het omzichtig onder Christenen toepast. Want bij een ongehoord groot lijden wordt de mens ten zeerste verschrikt door het gevoel, dat hij, als een uitzondering, een bijzonder lijden ten aanschouwe van alle mensen dragen moet. Maar het is daarentegen vertroostend, wanneer velen hetzelfde lijden; dan dringt zich immers de verschrikkelijke gedachte niet op, dat men alleen niet deugt en een verworpeling is. Maar nog veel vertroostender is het, wanneer allen gelijkelijk lijden en geen enkele ervan vrij blijft, zoals het bij de Christenen het geval is.

De Psalm spreekt hier evenwel niet van het lijden van de rechtvaardigen, maar van overwinning en vreugden, opdat de troost des te sterker zij, wanneer wij hen vóór ons zien als blijde mensen, als verlosten, en wij er zeker van mogen zijn, dat het bij ons en bij alle rechtvaardigen daartoe komen zal, dat ook wij zo vrolijk zingen. Maar hij duidt nochtans wel zeer bepaald het lijden van de rechtvaardigen aan als "heil", en daarop kenschetst hij het met nog meer woorden, waarin hij geeft te verstaan, dat de rechtvaardigen naar behoren geleden en in de geloofsstrijd gekampt hebben. Anders zou er geen sprake zijn van heil of overwinning en zou er ook niet zo'n vreugdezang zijn. Maar nu is er, zoals er immer veel lijden is (gelijk St. Paulus zegt, dat er veel lijden van Christus in ons is), ook anderzijds veel heil, overwinning, gezang en vreugde, lof en dank, waar rechtvaardigen zijn. Zo ben ik nu van mening, dat het nu wel haast ieder bekend is, dat in de Schrift "rechtvaardigen" heten de gelovigen, die op God vertrouwen. Rom. 1: 17 "De rechtvaardige leeft door zijn geloof". Maar wie op vorsten en mensen vertrouwt, die is ongelovig en goddeloos. Daarom is er in hun hutten ook geen vreugdelied van heil en overwinning, maar geschreeuw, God vloeken, schelden, lasteren en daarna huilen, klagen en tandengeknars in de hel. Hoe luidt dan het vreugdelied en het lofgezang van de rechtvaardigen in hun hutten? Het luidt aldus:

De rechterhand des Heeren oefent macht.

16. ***De rechterhand des Heeren is verhoogd; de rechterhand des Heeren oefent macht.***
17. ***Ik zal niet sterven, maar leven en de werken des Heeren verkondigen.***

18. ***De Heere kastijdt mij wel, maar geeft mij niet over aan de dood.***

Dat is de vreugdezang der rechtvaardigen en zo zingen alle heiligen in hun hutten, dat betekent: waar zij tezamen zijn en wonen. En daarmee zijn in 't bijzonder de rechtvaardigen in 't Nieuwe Testament bedoeld, waar men toch op verschillende plaatsen in de kerken het evangelie predikt van de grote wonderen, die Christus gedaan heeft. Merk daarbij wèl op: 't is geen lied van de goddelozen, maar van de rechtvaardigen, dat is: van de gelovigen. Want wie niet gelooft, maar op mensen vertrouwt, die kan het niet zingen en verstaat er bovendien geen woord van, al klapt hij ook met de mond, zoals in stiften en kloosters deze mooie Psalm alle zondagen, zo schandelijk stuk gehuild en geschonden wordt. Want hun hart zingt aldus: de rechterhand van de mensen doet krachtige daden: de rechterhand van de vorsten is geweldig. Want ze moeten zingen zoals ze gebekt zijn: de soort verloochent zich niet. Met zingen bedoel ik hier niet alleen het krachtig klinken of luid uitschreeuwen van een lied, maar ook elke prediking of openlijke belijdenis, waardoor voor de wereld Gods werk, Zijn raad, hulp, troost, overwinning en heil vrijelijk geroemd wordt. Want zulk zingen bedoelt de Heilige Geest, waarover op verschillende plaatsen in het boek van de Psalmen of in de Schrift van zingen, liederen en Psalmen wordt gesproken, zoals hier boven in vers 14: "De Heere is mijn macht, mijn Psalm en mijn heil". Want God wil door ons in Zijn werken en wonderen geloofd, geprezen, geëerd en erkend worden, zoals dan ook het geloof dit ook doet en er niet van zwijgen kan. Hij moet zeggen en verkondigen wat hij over God denkt en

van Hem weet, God ter ere en de mensen ter lering, zoals Psalm 116: 10 zegt: "Ik geloof, daarom spreek ik". En als hij zijn hart niet uitstortte, niet spraken beleed, dan zou zijn geloof het ware niet zijn; met dat al moet hij eronder lijden, dat hij vervloekt en vervolgd wordt, zoals in dezelfde Psalm spoedig volgt: "Maar ik word zeer verootmoedigd". Maar daartegenover staat weer, dat hij een Helper heeft, Die zijn heil is, zoals vers 14 hierboven zegt, dat zulk een vervolgen toch niet schaden kan, maar bevorderlijk moet zijn voor het heil, in zover als God daarmee getrotseerd en gelasterd wordt, zodat Hij helpen moet en de rechtvaardigen zich gedwongen zien, God aan te roepen en te bidden. Zo verloopt alles mooi en op de rechte wijze.

Uit het hierboven verklaarde 14de vers kan men het gehele lied van de rechtvaardigen wèl verstaan; want het is geheel van dezelfde mening als dat vers, namelijk dat de rechtvaardigen in hun vergadering niet zingen, verkondigen, prediken, belijden of roemen van mensen werk, heiligheid en wijsheid, noch ook vorstenmacht, -troost of -hulp, zoals de huichelaars, hovaardigen, eigengemaakte heiligen en de goddeloze, afvallige christenen doen in hun vergadering. Maar de rechtvaardigen verwerpen en verachten zulke stinkende eigen heiligheid en zulke hulp en troost van mensen, vorsten en wereld. Ze loven alleen Gods genade, werk, Woord en macht, in Christus ons bewezen: dat is hun prediking, gezang, lof en lied. Want dit vers zet met overleg "dextera domini", de rechterhand des Heeren, "contra dexteram hominum", tegenover de hand van mensen, opdat men wete, dat in Gods oog voor niets geldt wat mensenhanden vermogen, en dat mensenwerk ook in 't geheel niet ter zaligheid dienstig is, geen zonde uitdelgt en geen goed werk doet, noch ook iets weet en verstaat van de waarheid en de rechte aard van de zaligheid. Nog veel minder kan het raadgeven en uit nood, gevaar, dood en hel redden of leven en zaligheid schenken.

Maar de rechterhand van God, die is het, die doet het.

- In de eerste plaats oefent ze macht uit; van deze machtsoefening hebben wij hierboven reeds gesproken en aangetoond, hoe ze vertroost, maar ze dient thans nog wat beter toegelicht te worden. Dit nu is de macht van God, dat wie in Hem gelooft en Hem vertrouwt, verlost wordt van alle zonden, van een kwaad geweten, bedroefd hart, dwaling, leugen, bedrog, duisternis en alle macht van de duivel en tot genade, gerechtigheid, waarheid, kennis, troost en tot het ware licht gebracht wordt, zodat aldus God voortaan onze macht is, en wij niet onszelf maar Hem leven en Hij in ons alles doet en spreekt. Maar dat zijn enkel grote geweldige goddelijke werken en wonderen, waarvan verstand, kracht en macht van mensen in 't geheel niets verstaan, daargelaten nog dat ze daartoe niet het minste kunnen helpen, maar veeleer door hun valse vertroosting, leringen en beloften ervan afleiden en hoe langer hoe meer in de dwaling drijven, al schijnt hun zaak in 't oog van de wereld ook voortreffelijk en al ziet ze er ook uit, alsof ze pure kracht is en zeer snel tot in de hemel voert. Maar wie aan Gods macht gelooft, die ziet in, dat daar enkel mensenwerk en een ondeugdelijk, loos en ijdel bedrog is. En wie daarop vertrouwt, die bouwt zichzelf de hel.
- Ten tweede is de rechterhand verhoogd, heft zich krachtig omhoog, legt zich op de tegenstander en overwint steeds, dat heet: de gelovigen hebben niet alleen de troost Gods, dat ze bevrijd van zonden en voor God gerechtvaardigd zijn, maar ook, dat ze door Hem geholpen worden, dat ze ten laatste zegevieren over duivel, mensen en wereld en aldus van de dood, de hel en alle kwaad verlost worden, en geen mensen- of vorstenhulp daarvoor nodig hebben. Die is ook tot niets nut en vermag zulke grote werken en wonderen niet te doen; maar de hoge, heerlijke hand van God openbaart zich in zulke verheven wonderwerken en helpt uit alle noden. En wanneer wij daarbij sterven, dan brengt ze ons eerst recht tot het leven, dat geen einde heeft. Want deze rechterhand is te hoog dan dat droefenis of angst, zwaard of honger, engel of vorst haar omlaag zouden kunnen trekken. Rom. 8: 35. Wanneer wij met vast geloof ons daaraan vastklampen, zoals alle rechtvaardigen doen, dan zijn wij even hoog en dan zullen droefenis noch angst, vorst noch duivel, vuur noch

water, noch enig ander schepsel ons onderdrukken. De overwinning zal aan ons zijn. Wie daarentegen zich aan mensenarm vastklampt en zich met een vorstenhand troost, die moet omlaag naar de afgrond van de hel, al voer hij ook boven de wolken of zat hij in de hemel.

- Ten derde herhaalt de Psalmdichter het eerste stuk nog eens en spreekt: "De rechterhand des Heeren oefent macht". Een goed lied mag men wel tweemaal zingen. Zo plegen alle mensen te doen, dat ze, wanneer ze van harte blij en vrolijk zijn, een woord twee, drie maal herhalen en het niet dikwijls genoeg kunnen zeggen. Wie hen ontmoet, moet het horen. Zo wordt het hier ook luide verkondigd, dat de heiligen zó van harte blij en vrolijk zijn over de grote wonderwerken, die God aan hen doet, dat Hij hen van zonde en dood (dat is van alle kwaad naar lichaam en ziel) verlost, dat zij van blijdschap hun lied steeds weer van voren af aan beginnen, alsof ze wilden zeggen: "De hand des Heeren oefent macht", ja waarlijk de hand des Heeren oefent macht. Dus is er niets dat helpen en troosten kan, behalve Gods rechterhand. Och, wat zouden toch de goddelozen kunnen uitrichten, die op zichzelf staan, zich op hun werk en wijsheid verlaten, op mensen- en vorstentroost en -hulp bouwen en pochen?

Wie er nu lust in heeft, moge deze drie stukken op de drie werken van Christus betrekken, dat Hij ons van de wet, van de zonde en van de dood verlost heeft, zoals Jesaja 9: 4 en Paulus 1 Korinthe 15: 54 die mededelen. Maar, zoals ik reeds zei, de grote kunst is, te weten, dat deze woorden alle louter geest zijn en met het geloof gehoord, gezongen en verstaan moeten worden. Wie overigens met de rede, met het lichamelijk oog zich aan de dingen wil vergapen, die zal zich ergeren en het tegendeel bij de rechtvaardigen en heiligen waarnemen, dat zij namelijk voor de wereld niets dan de lijfeigenen van de duivel moeten zijn, dat niemand voor minder heilig en recht-vaardig, niemand voor groter zondaar en ketter gehouden wordt dan zij, niemand hartgrondiger ter dood en ter helle veroordeeld wordt dan zij, zodat hun rechterhand de rechterhand van de duivel moet heten. Daar-entegen zijn dan hun tegenstanders alleen heilig en zalig. - Daar verheft zich de rechterhand van God met macht, heft zich omhoog, overwint en legt zich op de tegenstander: want die anderen zijn Gods kinderen en niemand anders.

Het zeventiende vers van dit lied: ***"Ik zal niet sterven, maar leven"*** enz. roert aan en erkent de nood, waaruit Gods hand de heiligen helpt, n.l. de dood. Ze gevoelen werkelijk de dood, wanneer ze in doodsgevaar komen en voor het vlees is het geen lekker drankje, wanneer de dood iemand vlak onder het oog treedt. Ook komt de dood niet, zonder wet en zonde met zich mee te brengen. Daaraan kan men dan wel zien, dat de heiligen martelaars moeten zijn. Want ze moeten in doodsgevaar zweven en met de dood worstelen en strijden. Geschiedt dat niet door tirannen en goddelozen met vuur, zwaard, kerkerstraf en dergelijke vervolgingen, dan geschiedt het door de duivel zelf. Die kan het Woord van God niet verdragen, noch hen allen, die het in ere houden en onderwijzen. Hij valt hen aan, hetzij in leven of sterven. In 't leven doet hij het met de grote aanvechtingen van het geloof, de hoop en de liefde tot God. Daarbij kan hij een hart zo belegeren en met schrik, twijfel, versagen, bestormen, dat het tegenover God schuw en vijandig wordt en lastert, dat het het ellendige geweten niet anders schijnt, dan alsof God, duivel, dood, zonde en hel en alle schepselen één zijn geworden, allen zijn eeuwige, hem niet loslatende vijanden. Noch Turk noch keizer kan een stad met zulk een geweld bestormen, als de duivel ons geweten bestormen kan.
Bij het sterven en op het doodsbed kan hij het ook, wanneer God hem de ruimte laat. Daar is hij een meester in 't opblazen van de zonden en in 't wijzen op de goddelijke toorn. Hij is een wonderbaar machtige geest, die uit een geringe zonde zulk een angst kan aanrichten en zulk een hel kan opbouwen. Want dat is zeker waar, dat de mens nooit zijn eigenlijke hoofdzonden ziet, zoals daar is ongeloof, verachting van God, die hem God niet doet vrezen, vertrouwen en liefhebben, zoals het behoorde te zijn, en dergelijke zonden van het hart, waarin de eigenlijke moeilijkheden gelegen zijn. 't Ware ook niet goed, dat de mens die

zou zien. Want ik weet niet, of er op aarde een geloof gevonden wordt, dat daartegen bestand zou zijn en niet zou vallen en vertwijfelen. Daarom laat hij hem (de duivel) ruimte ten aanzien van de zonden, die de werken betreffen. Daar zal hij u dra een hel en verdoemenis aanrichten daarover, dat u wellicht eens wat te veel gedronken hebt of te lang hebt geslapen, zodat u van gewetenskwelling en treurigheid ziek wordt en van hartzeer zou willen sterven.

En wat nog erger is: hij zal u over uw beste werken onder handen nemen en ze u in uw geweten drijven en steken en ze u laten zien als zo schandelijk vernietigd en verdoemd, dat u al uw zonden niet zo beangst maken als nu uw beste werken, die toch werkelijk heel goed zijn; maar dan zou u wel willen, dat u enkele grote zonden in plaats van zulke werken had gedaan. En daarmee zoekt hij te bewerken, dat u ze zou verloochenen als niet in God gedaan, opdat u op deze wijze God zou lasteren. Daar is de dood dan ook niet ver en de hel komt u dan ook zeer nabij. Maar wie kan al zijn kunsten opsommen, hoe hij u zonde, dood en hel kan bereiden? Dat is zijn handwerk en hij heeft het meer dan vijfduizend jaar uitgeoefend en hij is maar al te zeer een meester in het vak. Zo is hij ook even lang een vorst van de dood geweest: dus moet hij het wel vaak geprobeerd hebben en er terdege in geoefend zijn, een arm geweten een doodsdrankje toe te dienen. De profeten en vooral onze beminde David hebben dat wel goed gevoeld en 't proefondervindelijk ervaren. Want ze klagen. onderwijzen en spreken daarover veel, alsof ze er dikwijls zelf bij geweest zijn; ze spreken nu eens van de poorten van de dood, dan weer van de hel, dan weer van de toorn van God.

Nu, het moge dan komen wanneer en waar het wil, wij horen het hier goed. dat de heiligen met de duivel bakkeleien en met de dood bitter vechten moeten. De vervolger komt met oorlog of pest, of met een andere ziekte of een ander levensgevaar. Maar bij zulk een strijd is het het allerbeste en de naaste weg ter overwinning, dat men dit lied van de heiligen leert zingen, dat is: zichzelf te verloochenen en zich vast te klampen aan Gods rechterhand. Hiermee wordt de duivel een grote poets gespeeld, dat hij leeg stro vindt om te dorsen. Namelijk aldus: ik wil niets zijn, de Heere zal al mijn macht zijn, zoals dat hierboven uiteengezet is. Wanneer ik het aldus aanleg, dan ben ik van mijzelf gereinigd en ontledigd van alles wat het mijne is en kan ik zeggen: Duivel, wat vecht je toch? Poog je mijn goede werken en mijn eigen heiligheid voor God te gispen, - wat wil je toch, ik heb ze niet. Mijn macht is niet mijn macht: de Heere is mijn macht. Vrind, pluk maar eens veren uit mijn hand, of tel eens geld uit een lege buidel. Maar wil je tegen mijn zonden een aanklacht inbrengen, wel, ik heb er geen: hier werkt de macht van de Heere; die mag je mijnentwege aanklagen tot je het beu wordt. Ik weet noch van zonden, noch van heiligheid in mij. Niets, niets weet ik, behalve dat Gods kracht in mij woont.

Ik beweer, dat het een kostelijk iets zou zijn, als iemand zo van zichzelf af kon zien en de duivel met zijn lege zak kon bespotten, zoals die arme huisheer de dief bespotte, die hij 's nachts in zijn huis greep en tot wie hij zei: dwaze dief, wil je in duistere nacht hier iets vinden, terwijl ik er bij klaarlichte dag niets vinden kan? Want wat zal de duivel beginnen, als hij zo'n ledige ziel vindt, die hem noch ten aanzien van zonde noch ten aanzien van heiligheid te woord wil staan: Daar moet hij al zijn kunst laten varen, zowel het zonde opblazen als ook het schenden van goede werken, en wordt hij naar de rechterhand van God verwezen: die moet hij wel met rust laten. Maar wanneer u dit lied ontrouw wordt en hij u aangrijpt in uw zonden of goede werken; wanneer u hem laat disputeren en hem uw aandacht schenkt en naar hem luistert, dan zal hij u geheel naar zijn wens zo bewerken, dat u God met Zijn rechterhand en al vergeet en verliest.

Maar het is, zoals wij gehoord hebben, een kunst, zichzelf te verloochenen: daaraan hebben wij te leren zolang wij leven, evenals alle heiligen, die vóór ons geweest zijn, met ons zijn en na ons zullen komen. Derhalve zullen wij, zolang als wij nog de zonde in ons weten, ook de dood in ons moeten voelen. En zoals wij moeten strijden om van onze zonden verlost te worden en de rechterhand van God, die ons Zijn Woord verkondigt, vast te houden, zo moeten wij ook met de dood en de vorst van de dood of zijn drost, de duivel,

vechten, tot wij ons geheel aan hen hebben ontworsteld. Want zie, hoe dit vers wijst op zulk een strijd. De duivel of vervolger dringt met de dood ook op de heiligen aan, maar wat doen zij ? Zij wenden de ogen, ja zichzelf geheel van hem af, ze ontledigen zichzelf, houden zich aan de hand van God en spreken: Ik moet niet sterven, zoals jij, duivel of tiran, voorgeeft: je liegt; ik zal leven. Want ik wil niet van mijn of van mensenwerken spreken: ik weet niets van mijzelf noch van mijn heiligheid, maar de werken van de Heere, die heb ik voor de geest; daarvan wil ik spreken; die roem ik, daarop verlaat ik mij; hij is het, die mij van zonde en dood verlost. Kan je die werken ten val brengen, dan heb je ook mij ten val gebracht.

Zo vat dit vers de bovengenoemde twee stukken, in 't zesde en zevende vers, n.l. de troost en de hulp, waarmee God de vrome en rechtvaardige weldoet, samen. Want hier ziet u, hoe de rechterhand van God het hart opricht en midden in de dood zo machtig troost, dat het zeggen kan: en of ik al sterf, zo sterf ik toch niet; of ik al lijd, zo lijd ik toch niet; of ik al val, zo ben ik toch niet neergeworpen; of ik al geschonden word, zo sta ik toch niet voor schande enz. Dat is de troost. Verder spreekt hij van de hulp aldus: "Maar ik zal leven", Is dat niet een wonderbare hulp, dat de stervende leeft, dat wie lijdt vrolijk is, dat wie valt opstaat, dat de geschondene in ere is, zoals ook Christus in Joh. 11: 25 zegt: "Wie in Mij gelooft, die sterft niet, en al ware hij ook gestorven, zo zal hij toch leven". Op deze manier spreekt Paulus ook 2 Cor. 4: 8: "Wij zijn beangst, maar wij versagen niet; wij lijden, maar wij zijn niet verlaten; wij delven het onderspit, maar wij gaan niet te gronde" enz. Dat alles zijn woorden, die geen menselijk hart verstaat.

En hier ziet u dat deze troost en deze hulp is het eeuwige leven, dat is de ware eeuwige weldaad van God. Dit verkondigt ook de gehele Psalm. Want daar hij de groep van de vromen van de drie andere groepen afzondert en toch deze drie groepen alles geeft wat in dit leven op aarde te vinden is, namelijk wereldlijke heerschappij, geestelijk regiment, en de goederen, het voordeel en het gebruik van al het geschapene, zo moet noodzakelijk de weldaad voor dit groepje vromen een ander leven, n.l. het eeuwige leven zijn, aangezien de drie andere groepen hun de weldaad van dit leven, die hun geschonken is, noch gunnen noch laten. Daarom moet deze troost de eeuwige troost en deze hulp de eeuwige hulp zijn. En wat kan het uiteraard ook anders zijn, daar de dichter roemt in de Heere Zelf en Hem stelt boven en buiten alle goederen van vorsten en mensen, die de anderen bezitten? Want de Heere is immers een eeuwig goed. Dienovereenkomstig kan ieder er wel op rekenen, dat, wanneer het hart een genadige God gevoelt, er vergeving van zonde moet zijn. Is de zonde weg, dan is de dood ook weg en er moet dan troost en vertrouwen op de eeuwige gerechtigheid en het eeuwige leven zijn. Dat kan niet missen.

Laten wij daarom hier in dit vers een meesterstuk opmerken, n.l. *hoe geweldig de dichter de dood uit zijn gezichtsveld verjaagt en van sterven en zonden niets wil weten.*

Daarentegen roept hij het leven sterk voor zich op en wil daar alleen van weten. Wie echter de dood niet ziet, die leeft eeuwig, zoals Christus in Joh. 8: 51 spreekt: "Wie Mijn Woord houdt, die zal nimmer de dood zien". Hij verzinkt zo geheel in het leven, dat de dood in het leven verslonden wordt en geheel verdwijnt. Dat komt daar vandaan, dat hij zich met vast geloof aan de rechterhand van God vastklampt. Zo hebben alle heiligen dit vers gezongen en zo moeten zij het geheel tot aan het einde zingen. Dat zien wij in het bijzonder aan de beminde martelaren: zij sterven voor 't oog van de wereld en toch spreekt hun hart met vast geloof: Nochtans zal ik niet sterven, maar leven.

En hier moeten wij het nu als een regel leren, dat waar in 't Psalmboek en in de Schrift de heiligen aldus met God over troost en hulp in hun noden handelen, daar zeker van het eeuwige leven en de opstanding van de doden gehandeld wordt, en dat zulke teksten alle tot het artikel van de opstanding en het eeuwige leven behoren, ja tot het gehele derde artikel van het geloof, n.l. dat van de Heilige Geest, van de heilige Christenheid, van de vergeving van de zonden, van de opstanding, van het eeuwige leven. En alles vloeit voort uit het eerste gebod, waar God spreekt: "Ik ben uw God", enz. Dit woord geeft het derde

artikel van het geloof in een grootse vorm. Want aangezien ze klagen, dat ze in dit leven sterven en nood lijden en ze toch getroost zijn met een ander dan dit leven, namelijk met God Zelf, Die boven en buiten dit leven is, daar is het niet mogelijk, dat ze geheel en al zouden sterven en niet integendeel eeuwig leven. En dat wel niet alleen daarom, omdat God, aan wie zij zich vasthouden en in wie zij getroost zijn, niet sterven kan en ze dus in Hem moeten leven, maar ook daarom, omdat God niet een God van doden en van hen, die niet meer zijn, kan wezen, maar veeleer, zoals Christus zegt, een God van levenden en niet van doden moet zijn.

Daarom moeten ze eeuwig leven, anders was Hij niet hun God en konden ze zich niet aan Hem vasthouden, wanneer ze n.l. niet leefden. Zo blijft dan de dood bij dit groepje niet meer dan een slaap.

Maar wanneer het dan waar is, dat zij in God leven, dan moet daaraan de waarheid voorafgaan, dat ze vergeving van zonden hebben. Hebben zij geen zonde, dan hebben ze voorzeker de Heilige Geest, die hen heiligt. Zijn ze heilig, dan zijn ze de ware, heilige, christelijke kerk en het kleine groepje en beheersen zij alle macht van de duivel en moeten dus weder opstaan en eeuwig leven. Zie, dat zijn de grote, verheven werken van de rechterhand van de Heere. Wat beduiden daarbij vergeleken toch de werken van alle mensen en vorsten, waarop iedereen bouwt en prat gaat? Spinnenwebben zijn het (zegt Jesaja), die noch tot kleding noch tot sieraad dienstig zijn; alleen de dwaalzieke, dolle muggen en vliegen, de lichtvaardige zielen, worden daarin gevangen en voor eeuwig geworgd.

Nu leven zulke heiligen niet alleen in het toekomstige leven, maar ze beginnen er hier reeds mede in het geloof. En waar geloof is, daar heeft ook 't eeuwig leven een aanvang genomen. En de teksten van de Schrift over het geloof behoren ook tot alle bovengenoemde artikelen. Want bij de drie andere groepen heeft men voor dit leven nergens het geloof nodig; want de goddelozen moeten het het meest van dit leven hebben. Maar het geloof kan aan niets hangen of zich vasthechten wat in dit leven als waardevol geldt: maar het breekt zich los uit dit leven en hangt aan dat, wat boven en buiten dit leven is, dat is God Zelf. Dat nu de heiligen zulk een leven hier reeds beginnen en in 't sterven nochtans leven, betuigt dit vers met de woorden: "En ik zal de werken des Heeren verkondigen". Wie de werken des Heeren zal moeten prediken, die zal toch levend moeten zijn. Ofschoon, ook als ze dood zijn, toch hun geest en bloed predikt, zoals Abel's bloed tegen Kaïn getuigt, Genesis 4: 10 en Hebr. 11: 4 heet het, dat de gestorven Abel nog spreekt door zijn geloof.

En dit is voor de tirannen en heiligenmoordenaars het allerergste en allerverdrietigste vers, zoals ik er nauwelijks een ander weet in de Schrift, dat de dode heiligen, van wie zij menen dat hun stem tot zwijgen is gebracht en versmoord, juist beginnen te leven en te spreken. Bij de duivel, het is een kwaad ding met de heiligen te strijden, wanneer ze juist na de dood terdege beginnen te getuigen en wel juist dat openbaar maken, waarom ze gedood zijn geworden. En ze zullen er niet mee ophouden en in eeuwigheid er niet van aflaten, en ze zullen ook voortaan niet gedood en niet tot zwijgen gedwongen zijn, maar eeuwig de werken des Heeren verkondigen.

De paus heeft Johannes Huss en vele heiligen verbrand, kort geleden nog Leonard Kaiser (1527) en vele anderen. Maar wat heeft hij mooi zijn doel getroffen en hen monddood gemaakt: Hun bloed schreeuwt nu voortdurend tegen hem, tot hij al zijn macht heeft verloren, zodat hij moet gaan bedelen, en vreemde machten, keizer en vorsten, moet aanroepen, die hij vroeger in eigen kracht met voeten trad. Wanneer die er niet waren om hem te helpen, dan zou deze arme bedelaar reeds lang door de motten gevreten zijn; ofschoon ook zulke afgebedelde hulp hem weinig baat en hem ten laatste toch in de steek moet laten, terwijl hij Johannes Huss zijn heer en meester moet laten blijven.

Het achttiende vers is ook een meesterstuk in dit lied en het bedient zich van een rhetorische kunstvorm, die confutatio (weerlegging), tapeinosis (sierloosheid), interpretatio

(uitlegging) heet, waar het zegt: ***"De Heere tuchtigt mij wel, maar levert mij niet over aan de dood".***

Wat is dat? De dichter heeft geroemd: Ik zal niet sterven, maar leven. Daarop antwoorden vlees, wereld, mensen en vorsten, om hem week en moe te maken: heet dat dan soms niet sterven, wanneer je verbrand, onthoofd, verdronken, geworgd, verdoemd, verjaagd wordt? Ik zou toch menen, dat u moest gevoelen, hoezeer er reden is tot de vraag, of dat soms leven heten mag: *Waar is nu uw God? Laat Hem u helpen.* Och arme: Elias zal zeker komen om u van het kruis af te nemen. -

Daarop antwoordt de dichter, houdt zich kloek en getroost: dat sterven heeft niets te beduiden. 't Is alleen een vaderlijke roede; 't is geen toorn, het is een zachte gesel; 't is niet ernstig; Hij tuchtigt mij zoals een vader zijn dierbaar kind kastijdt. 't Doet wel wat pijn en is geen pure suiker, maar het is een roede. Maar ze doodt niet, integendeel, ze helpt des te eerder tot het leven. –

Welaan, dat is een goede vertolker en een sterke confutatio (weerlegging), die uit het woord "dood" een heilzame roede maken kan. Deze kunst moet de Heilige Geest en de rechterhand van God ons leren. Want het doet bovenmate pijn, wanneer men aan het lijden nog lastering en spot toevoegt, het hoofd schudt en ons onvriendelijk bejegent, zoals de Joden deden tegenover Christus aan het kruis. Vlees en bloed doen het tegendeel: ze maken uit een heilzame roede de dood en de hel; want ze hebben de neiging, aldra te vertwijfelen en te versagen, al is het ook slechts omdat zij een stuk brood ontberen moeten. Aan deze gezindheid is een zuivere uitlegging slecht toevertrouwd.

Maar een veel grotere kunst is het, wanneer iemand dit vers kan zingen, als de duivel zo hardvochtig is en dreigt, dat de dood nabij is; zoals hij tegenover onze beminde Job en zoveel andere heiligen deed. Die kan een hart de dood zo geweldig schilderen, niet eenvoudig weg, zoals een mens zegt: U wordt verbrand, verdronken, enz., maar het opblazen en de dood beschrijven als een verschrikkelijk, gruwelijk, eeuwig ding en daarbij werken met Gods toorn, die met uitbundige voorstellingen de mensen in het hart drukken en stoten, zo dat het onverdraaglijke en niet te verduren is. Hier is daarom waarlijk een goede uitlegger van node, die de duivel met dit vers moge overstemmen en overwinnen en zeggen: Het is toch niet de dood of de toorn, 't is tòch genadige tuchtiging en vaderlijke bestraffing. Toch weet ik, dat Hij mij niet aan de dood overgeeft en ik wil het niet geloven, dat het toorn is, en al zouden ook alle duivels bij elkaar, ja al zou zelfs een engel van de hemel het zeggen, dan zou het nog een vervloekte onwaarheid zijn (Gal. 1: 8). En als God Zelf het zei, dan zou ik nog geloven, dat Hij mij verzoeken wilde zoals Hij 't Abraham deed, en Zich alleen maar toornig hield zonder dat het Hem ernst was. Want Hij herroept Zijn Woord niet. Het blijft erbij: Hij tuchtigt mij aldus, maar Hij wil mij niet doden. Daarbij blijf ik en dat laat ik mij niet ontnemen, noch 't anders verklaren, vertolken en uitleggen.

De dichter voelt de dood wel, maar hij wil hem niet voelen en hij wil hem niet dood noemen; maar hij houdt zich vast aan de genadige rechterhand van God; hij loochent ook niet, dat God hem zulk een dood toezendt; maar hij is het eens met God: beiden willen het niet dood noemen en het voor dood laten gelden, maar het moet worden beschouwd als vaderlijke roede en kinderstraf. Welaan, dat zijn alles verheven woorden, die niet in mensen- of vorstenharten zijn, noch er in opkomen kunnen, zoals St. Paulus zegt: Cor. 2: 7: 'Wij spreken van de geheime verborgen wijsheid Gods, die geen vorst dezer wereld kent". Zoveel voor ditmaal over dit mooie lied van de beminde heiligen. Nu volgt verder:

19. ***Doet mij open de poorten der gerechtigheid, opdat ik binnentrede en de Heere danke.***

Hoe nu, heeft de dichter de gehele Psalm door niet gedankt en was het niet één en al dank? Hoe kan hij dan hier bidden, de poorten van de gerechtigheid open te doen, opdat hij moge danken? Dat alles is in de geest van de beminde vaderen in het Oude Testament gesproken, die hartelijk verlangd hebben naar het rijk van Christus en de openbaring van

het evangelie, waarvan hij in het volgend lied heeft geprofeteerd. Dus wil hij hier zeggen: *Ach, Heere God, ik zou ook gaarne onder de schare zijn, die zulk een lied zullen zingen van de werken en de weldaden van Christus en zou mee willen doen aan hun danken, loven en prediken: o, hoe blij zou ik dan zijn: Ach, wie opent mij de deuren en laat mij daar binnen, waar allereerst het ware, vrije, blijde danken en loven op zijn plaats is.* Maar nu is nog alles toegesloten en 't evangelie en het Christendom nog niet geopenbaard, zoals Psalm 42: 5 zegt: "Ik wilde gaarne heengaan met de schare en met hen wandelen naar het huis van God, met liederen van lof en dank, onder de feestvierende menigte".

Zo spreekt ook Christus tot Zijn jongeren: "Zalig zijn de ogen, die zien, wat gij ziet, en de oren, die horen, wat gij hoort. Want Ik zeg u, vele koningen en profeten hadden gaarne gezien wat gij ziet, en hadden gaarne gehoord wat gij hoort, maar hebben het niet gehoord".

Dus is dit vers een gebed vol verlangen naar het rijk van Christus en het evangelie en naar het opgeheven worden van de zware last van de wet van Mozes, waarvan Petrus in de Handelingen der Apostelen, hoofdstuk 15: 10 zegt: "Welke wij noch onze vaderen vermochten te dragen". Maar hij noemt het Nieuwe Testament "de poorten der gerechtigheid", naar de Hebreeuwse spreekwijze, volgens welke men onder "poorten" raadhuizen, scholen, synagogen, gerechtshoven en publieke plaatsen verstaat, waar men voor de gemeente openbare kwesties uitmaakt, zoals het heet Spreuken 31: 23: "Haar man is geëerd, als hij in de poort onder de raadsheren des lands is gezeten", en zoals er van dien aard hier en daar in 't Oude Testament veel gevonden wordt. Daarom zijn de poorten van de gerechtigheid niets anders dan de kerspels en bisdommen, waarin de openbare ambten van de Christenheid worden verzorgd, zoals prediken, God loven, danken, zingen, dopen, het sacrament uitreiken en ontvangen, straffen, troosten, bidden en wat verder tot de zaligheid dienstig is. Want daar zetelen de raadsheren van 't geestelijk rijk van Christus, n.1. de voorgangers van de gemeente, predikers, bisschoppen, leraren en andere zielszorgers.

"Poorten der gerechtigheid" noemt de dichter ze, in tegenstelling tot het Oude Testament. Want in het Nieuwe Testament is enkel leer van vergeving van de zonden, van de genade, van het geloof, dat rechtvaardig en heilig maakt, en niets van de werken van de wet, noch ook van eigen werken. De wet evenwel drijft in haar poorten en scholen tot werken en maakt zondaren, vermeerdert zonde en toorn, zoals St. Paulus zegt in zijn Romeinenbrief en in die aan de Galatiërs, en ze kan de gerechtigheid niet geven, zodat het haast zou mogen heten: "poorten der zonde of der ongerechtigheid". Want wet is geen genade. Daar nu genade alleen rechtvaardig maakt, zo is het onmogelijk, dat de wet rechtvaardig zou maken; ze moet integendeel zondaars maken en toorn verwekken. Rom. 4: 15. Daarom durft ook St. Paulus 2 Cor. 3: 9 de wet van Mozes stoutmoedig "een ambt des doods" te noemen en Gal. 2: 17 "een ambt der zonden", en 1 Cor. 15: 56 zegt hij: "De wet is de kracht der zonde en de zonde is de prikkel des doods". Daarom behoren ook thans onze leraars van de goede werken (waar de wereld vol van is), dat zijn bijna alle bisschoppen en geestelijken, in het Oude Testament thuis en hebben ze ook de poorten van de gerechtigheid weer gesloten en poorten van de zonde ervan gemaakt. En bovendien zijn ze tot niets anders goed dan om door pure mensenwetten de gewetens met valse, onnodige, uitgedachte zonden te bezwaren en te verwarren, zoals Christus en de apostelen van hen hebben getuigd. Nochtans blijven er toch enige poorten van de gerechtigheid.

20. ***Dit is de poort des Heeren, waardoor de rechtvaardigen binnengaan.***

Zoals de dichter het Oude Testament in het voorafgaande vers van het Nieuwe Testament gescheiden heeft en wat leer en prediking betreft heeft afgeschaft, zo scheidt hij het hier ook af ten aanzien van de eredienst, waarop de Joden pochten, maar niets te roemen hadden dan hun heilige tempel en hun offers en reukwerk, waarvoor het gehele priestergeslacht van de Levieten was aangesteld. Hier, hier (zeiden ze) te Jeruzalem, is 's Heeren tempel, hier is de ware poort, waardoor men tot de Heere moet gaan, hier is het, dat men moet offeren, zijn reukwerk ontsteken, God dienen en vroom worden. Want daar de

dichter het niet alleen "poorten", maar "de poort des Heeren" noemt en slechts van één poort spreekt, meent hij de poort van de tempel. waar de Heere in het bijzonder woont (als in Zijn slot of raadhuis) en waar de godsverering in de hoogste graad en het meest wordt uitgeoefend. Maar waar de ware tempel, de ware poort, de ware godsverering, het ware offer is, daar heeft men met geen tempel, geen reukwerk, geen offers iets uit te staan. 't Ware offer is dankoffer; daarover spreekt de dichter in het volgende vers en zal hij later meer spreken.

Ook gingen daar door de poort van de tempel veel booswichten, huichelaars en zondaars binnen. Maar door deze poort gaan alleen rechtvaardigen en heiligen in, om God te dienen. Want niemand kan in de Christengemeente of een lid van de Christenheid zijn, tenzij hij rechtgelovig is, dat is: rechtvaardig en heilig, zoals het geloofsartikel getuigt: "Ik geloof aan één heilige, christelijke kerk". Wie evenwel niet werkelijk gelovig, noch ook heilig en rechtvaardig is, die behoort in de christelijke kerk niet thuis en kan door deze poort des Heeren niet ingaan; hij kan ook niet bidden, dank offeren, loven of God dienen; hij kent God ook niet, al leeft hij, wat zijn lichamelijke wandel betreft, ook onder Christenen, en al heeft hij zelfs ook een ambt onder Christenen, zoals voorganger van de gemeente, prediker, bisschop, en al geniet hij ook de sacramenten uiterlijk mede; zoals ook 1 Joh. 3: 6 zegt: "Wie in Hem blijft, die zondigt niet; maar wie zondigt, die heeft Hem niet gezien noch gekend". En verder: "Wie zonde doet, die is van de duivel".

En dit is het artikel, dat op het hoogloffelijke Concilie te Constanz is veroordeeld, tezamen met dit vers en de gehele Heilige Schrift. Want Johannes Huss beleed toenmaals, *dat er één heilige christelijke kerk was;* wanneer de paus niet vroom en heilig was, dan kon hij, volgens Huss, niet lid en nog veel minder hoofd der heilige kerk zijn, al bekleedde hij ook het hoogste ambt in haar. Daarom is Huss als ketter verbrand en vervloekt. Maar St. Petrus is nog veel meer vervloekt, daar hij ze in 2 Petrus 2: 13 een schande en een smet van de christelijke kerk noemt. Leefde hij nog, dan zou de duivel hem bij deze heilige moordenaars aanklagen; en ook Johannes, die immers ronduit zegt: "Wie zonde doet, die is van de duivel". Maar zij protesteren daartegen en zeggen: Wanneer de paus, de bisschoppen en zij allen in dezelfde bedenkelijke mate zondigen, dan zijn ze toch niet van de duivel, noch van zijn synagoge, maar zij zijn van Christus en van God, leden en hoofden van de heilige Christenheid. Ja zeker, ze zijn leden van de kerk, zoals speeksel, snot, etter, zweet, hoofdzeer, pokken, en alle besmettelijke ziekten leden van het lichaam zijn; die zijn ook in en aan het lichaam, maar als vlekken en vuil, die het lichaam met groot gevaar, moeite en onbehagen moet dragen.

Maar ik hoop, dat nu wel ieder zoveel weet, dat, wie roemen wil een Christen te zijn, ook moet roemen, een heilige en rechtvaardige te zijn. Want een Christen moet rechtvaardig en heilig zijn, of hij is geen Christen. Daar de Christenheid heilig is en de gehele Heilige Schrift de Christenen heiligen en rechtvaardigen noemt, zoals dit vers doet, en zoals ze in Daniël 7: 18 dikwijls genoemd worden; en dat is geen hovaardij, maar een noodzakelijke belijdenis en een artikel van het geloof. De huichelaars in het pausdom roemen in hun valse, lasterlijke deemoed, zondaars te zijn en willen geen heiligen heten, maar roemen nochtans hun standen, orden, regels en levenswijze als heilig, en verkopen ook hun werken als heilig. Ofschoon, ze zouden waarlijk niet liegen, wanneer zij zeiden, zichzelf voor zondaars te houden, wanneer ze het slechts met ernst en van harte zouden doen, maar dat doen ze niet. Maar ze liegen tegen zichzelf: zij zijn zondaars voor God en al hun doen is onrecht. Dat willen zij evenwel niet toegeven, maar ze willen heilig zijn, terwijl ze zich toch met hun mond als zondaars verootmoedigen. Dat is een dubbele leugen en godslastering.

Maar wij behoren te weten, dat wij voor onze persoon als Adam's kinderen wel verdoemde zondaars zijn en geen eigen gerechtigheid en heiligheid hebben; maar in Christus en met Christus zijn wij rechtvaardig, aangezien wij zijn gedoopt en in Christus geloven, die onze zonden van ons genomen en ons met Zijn heiligheid begenadigd, bekleed en getooid heeft. Dus is de gehele christelijke kerk heilig, niet in zichzelf noch door haar eigen werk, maar in Christus en door Zijn heiligheid, zoals Paulus Ef. 3: 26 zegt: "Hij heeft ze gereinigd door het

bad in 't woord des levens". Wie nu ervoor terugschrikt te roemen en te belijden, dat hij rechtvaardig en heilig is, die doet juist alsof hij zei: Ik ben niet gedoopt, ben geen Christen, geloof ook niet in Christus; geloof ook niet, dat Christus voor mij gestorven is; geloof ook niet, dat Hij mijn zonden op Zich genomen heeft; geloof ook niet, dat Zijn bloed mij gereinigd heeft of reinigen kan; kortom: ik geloof geen woord van datgene, wat God van Christus heeft getuigd en de gehele Heilige Schrift zegt. Maar wat is dat wel voor een man, die zo denkt of spreekt? Welke Turk of Jood is zo'n wanhopig slecht mens ? Maar nu denken en geloven zo voorzeker al degenen, die door werken vroom en zalig willen worden, zoals de monniken, de papen en 't gehele pausdom; want ze verloochenen Christus, zegt Petrus in 2 Petrus 2: 1 en Paulus in Gal. 6: 12.

Daarnaast doelt de dichter ook op alle ander uiterlijk aanzien des persoons en wil zeggen, dat in de christenheid géén aanzien des persoons geldt; maar dat ieder, die gelooft en rechtvaardig is, door deze poort binnengaat, afgezien van het feit, of hij Jood, Griek, man, vrouw, maagd, gehuwd, knecht, dienstbode, rijk, arm, koning, vorst, edele, burger, boer, sterk of zwak is. Want de Joden roemden er zeer op, dat ze Abraham's zaad waren en de wet hadden, alsof ze daarom God het naast stonden. Zoals ook thans onze geestelijken de besten willen zijn en de nonnen bijzondere bruiden van Christus. Maar het heet: de rechtvaardigen gaan hier binnen, monniken en nonnen gaan niet binnen, tenzij ze tevoren rechtvaardigen en christenen worden. Wanthet rijk van Christus bestaat niet in uiterlijk vertoon, zegt Christus Luc.17: 20. En men moet niet zeggen: Zie hier, ziedaar is het; 't is inwendig in het hart. Maar het is ook moeilijk te geloven, dat dit waar zou zijn. En 't is ook een van de verdoemde ketterse artikelen.

21. ***Ik dank U, dat U mij verootmoedigt, en dat Gij zijt mijn heil.***
Dat zijn de offeranden en godsdienstige praktijken, die in het Nieuwe Testament in de poort des Heeren verricht worden door de rechtvaardigen en Christenen, namelijk dat ze God danken en loven met prediken, leren, zingen, belijden. En van deze offers zijn er twee: 't eerste is *onze verootmoediging,* waarvan David in de 51ste Psalm (19) spreekt: "Een bedroefd en bekommerd hart versmaadt Gij niet". Dat is een groot, vèr- strekkend, lang, dagelijks en eeuwig offer, als God ons door Zijn Woord straft in al onze werken, en onze heiligheid, wijsheid, kracht maakt tot niets, zodat wij schuldigen en zondaars voor Hem moeten zijn (Rom. 3); als hij nadruk legt op dat Woord en het geweten verschrikt en met allerlei droefenis plaagt, opdat wij naar de oude, zondige Adam murw en gaar worden, tot onze trots en troost en ons vertrouwen op ons doen en weten geheel dood zijn, hetgeen eerst aan het einde van ons leven is voleindigd. Zie, wie dat lijden, dulden en vasthouden en daarin volharden kan, en daarenboven God ervoor kan loven en danken, omdat Hij het in deze dingen goed met ons meent, die zingt dit vers: "Ik dank U, dat Gij mij verootmoedigt". Hij zegt niet: De duivel verootmoedigt mij, maar: U, U: het is Uw genadige wil, ten mijnen beste; zonder Uw wil zou de duivel het wel nalaten.

Het andere offer is, *dat wij vrolijk voor en in Hem zijn, wanneer God ons tegenover die verootmoediging ook weer troost en helpt,* opdat de geest en de nieuwe mens zoveel toeneemt als het vlees en de oude mens afneemt, en wanneer God hoe langer hoe groter en rijker gaven geeft en ons steeds helpt overwinnen en de overhand behouden; zoals de dichter Psalm 53: 15 zegt: "Roep Mij aan in de nood, dan zal Ik u helpen en gij zult Mij prijzen. Offer uw God dankoffers en betaal Hem uw geloften". Wie dat doet, die zingt dit vers: "Ik dank U, dat Gij mijn heil, Helper en heiland zijt". Dit is ook een eeuwig, groot, dagelijks offer bij de rechtvaardigen in de poort des Heeren. En hiermee verwerpt hij alle offers van het Oude Testament en heft ze op; dat zijn beelden en gelijkenissen geweest van deze dankoffers, die zowel door vromen als door slechten konden worden gebracht. Maar deze dankoffers kan niemand brengen, tenzij de vromen en rechtvaardigen of de Christenen. Dat kan men zien in de ervaring, hoe onze werkheiligen, evenals de Joden ten tijde van de apostelen, razen, omdat men hun werken en wijsheid verwerpt. Zij willen niet gedeemoedigd worden; zij lasteren in plaats van te danken; zij schelden, vervolgen, moorden; en dan menen ze, dat hun woeden een God zeer aangenaam offer is. Joh. 16: 2.

Zo is dit vers dan blij gestemd en zingt het van ganser harte uit: *Bent U niet een wonderbaar, liefderijk God, die ons zo wonderbaar en vriendelijk regeert? U verhoogt ons, wanneer U ons vernedert; U maakt ons rechtvaardig, wanneer U ons tot zondaren maakt; U voert ons ten hemel, wanneer U ons ter helle stoot; U geeft ons de overwinning, wanneer U ons het onderspit laat delven; U maakt ons levend, wanneer U ons laat doden; U troost ons, wanneer U ons laat treuren; U maakt ons blij, wanneer U ons laat schreien; U doet ons zingen, wanneer U ons laat wenen; U maakt ons sterk, wanneer wij lijden; U maakt ons wijs, wanneer U ons tot dwazen maakt; U maakt ons rijk, wanneer U ons armoe zendt; U maakt ons tot heren, wanneer U ons laat dienen; en dergelijke talloze wonderen meer, die alle in dit vers zijn begrepen en in de Christenheid bij menigte worden geroemd met deze korte woorden: "Ik dank U, dat U mij verootmoedigt, maar mij ook weer helpt".*

22. ***De steen, die de bouwlieden verworpen hebben, is tot een Hoeksteen geworden.***
Hier komt de dichter nu aan het Hoofd van de heilige Christenheid en stelt Hem, in de toekomst schouwend, ook ons ten voorbeeld, omdat ook Hij evenzeer en nog meer dan alle heiligen verootmoedigd en verhoogd is, opdat het ons niet zonderling en verwonderlijk moge voorkomen, wanneer ook wij verdriet en aanvechting te verduren hebben. Hebben zij de Huisvader Beëlzebub genoemd, hoeveel te meer zullen zij Zijn huisgenoten zo noemen? Een knecht is niet beter dan zijn heer. Maar hij vat kortelijks in deze tekst Christus' lijden en opstanding samen. Want daarin, dat de steen verworpen is, wijst hij het lijden, het sterven, de smaad en de hoon aan, waaraan Christus is onderworpen; daarin, dat Hij tot een Hoeksteen geworden is, wijst de dichter Christus' opstanding aan, Zijn leven en heerschappij tot in eeuwigheid. Dat stelt hij dan voor in het beeld van een gebouw, waarbij zich een steen niet in de muur wil schikken, noch ook met de andere stenen harmoniëren wil, maar het gehele gebouw ontsiert, een steen, die ondeugdelijk en onnut is, zodat men hem moet wegwerpen; - en alsof er dan een andere, vreemde bouwmeester kwam, die de steen wèl wist te gebruiken, en sprak: Wacht eens even, jullie dwazen; zijn jullie bouwmeesters en heeft die steen het bij jullie verkorven? In mijn oog is 't een goede steen, en ik zal er niet maar een gaatje mee stoppen en hem niet als vulsteen gebruiken, of als gering gewoon materiaal laten dienen, maar hij zal een hoeksteen zijn in 't fundament, die niet één muur, maar er twee zal dragen en meer zal presteren dan enige andere steen, en meer dan alle stenen in 't gehele gebouw.

Zo was er nooit overeenstemming tussen Christus en het doen en laten en de heiligheid van de Farizeeërs, noch ook met de gehele wereld. Zij mochten Hem niet lijden; Hij ontsierde hun hele gebouw, bestrafte en berispte hun mooi, uiterlijk, heilig gedoe. Toen werden ze toornig en verdoemden en verwierpen Hem; want ze wisten niet, waarvoor Hij zou deugen. Maar toen nam God Hem aan, de ware Bouwmeester, en maakte Hem tot een fundamentele Hoeksteen, waarop de gehele Christenheid, uit Joden en heidenen saamgebracht, staat. Zo gaat het Hem nog steeds; want de steen wordt verworpen, heet verworpen, blijft verworpen. Maar desalniettemin blijft Hij de rechtvaardigen en gelovigen dierbaar, edel en waardevol, daar zij niet op eigen mensenwerk, noch op vorstenmacht bouwen, maar alleen op die steen.

Maar let er nu eens op, wie het zijn, die deze Steen verwerpen.

't Zijn niet de gewone mensen, maar de allerbesten, namelijk de heiligsten, schrandersten, geleerdsten, grootsten en edelsten; die moeten zich aan die steen stoten. Want de ellendige, arme zondaars, de bedroefden, dwalenden, verachten, geringen, ongeleerden verheugen zich in Hem en hebben Hem van harte gaarne. Genen echter heten: bouwlieden, dat zijn degenen, die het volk opbouwen, verbeteren en tot hun bestwil regeren met onderwijs en prediking. Zij hebben niet de naam, dat zij verwoesters, schadelijke en ondeugdelijke elementen zouden zijn; ze heten veeleer bouwlieden, de nodigste, nuttigste, beste mensen ter wereld, zodat, wanneer zij er niet waren, de hemel, zeker vóór het nog avond werd, zou invallen en land en volk zouden worden vernietigd. Dat zijn de regenten, zowel in geestelijke als in wereldse standen, die met hun rechten land en volk besturen, zo, dat alles goed in elkaar zit, en ze willen bovendien ook God nog bemeesteren. Juist deze

waren het in het Joodse volk, de hogepriesters en vorsten te Jeruzalem en Pilatus uit Rome en Herodes uit Galilea: die moesten deze steen verwerpen en konden hem in hun gebouw of regiment niet verdragen; want zij wisten het wel beter.

Is het dan te verwonderen, wanneer koningen, vorsten, bisschoppen, heren, heiligen, wijzen, verstandigen, rijken, geleerden het evangelie vervolgen? Wie zouden het anders doen? Niemand anders kan het immers: Zal er vervolging zijn, dan moeten zij het doen; want zij zijn de bouwlieden. En zij doen het ook van ambtswege; want zij moeten toezien, dat er in hun gebouw geen gat, geen scheur, geen misvorming komt. Daarom kunnen ze Gods Woord en degenen, die het verkondigen, niet dulden; want zo iemand misvormt hun gebouw en maakt er gaten en scheuren in; die is een oproerling en verleidt het volk, dat zij zo mooi opgebouwd, geordend en aan hun systeem onderworpen hebben; - die pakt het alles anders aan dan zij.

Merk daarbij wel op, tot uw grote vertroosting, dat hier twee gebouwen tegenover elkaar staan: het ene verwerpt het andere. Maar dat, wat verworpen wordt, heeft een machtige Bouwmeester, die in plaats van één steen twee vaste, eeuwige muren opricht. Waar blijven ondertussen het gebouw en de bouwlieden, die dat hebben verworpen? Over hen wordt geheel gezwegen: God weet niets van hen. Dat is een teken, dat zij met hun gebouw in 't niet verdwijnen; want Hij spreekt alleen van de verworpen steen en 't verworpen gebouw: daarover erbarmt Hij Zich. Wacht u er daarom voor, dat u gevonden wordt in het bouwsel, waarin men gaarne verdoemt, verwerpt en de tegenstanders onderdrukt. En wees ook niet bevreesd, te zijn in het gebouw, dat verworpen wordt; want God wil niet, dat u verworpen wordt, en Hij wil uw verwerpers niet kennen, zodat zij te gronde moeten gaan, maar u eeuwig blijft. Want er zal geen gerechtigheid, geen werk, geen heiligheid voor God bestaan, behalve de enige ware, die Christus, deze Hoeksteen, is: want er is geen andere hoeksteen. Onze eigen werken moeten noodzakelijk, ook al bouwt men er eeuwig aan, niet deze hoeksteen, maar kaf zijn voor de wind daarvan kan niets anders worden. Het heet: deze verworpen steen is de Hoeksteen of eerste grondsteen. 1 Cor. 3: 10.

23. ***Dit is van de Heere geschied en het is een wonder in onze ogen.***
De Heere Zelf, zegt de dichter, is deze merkwaardige Bouwmeester, die de wijzen en bouwmeesters van de gehele wereld tot dwazen maakt en uitverkiest en verhoogt wat zij verwerpen, zoals St. Paulus zegt 1 Cor. 1: 27: "Wat dwaas is voor de wereld, dat heeft God verkoren, opdat Hij de wijzen te schande maakte", en Habakuk 1: 5: "Ziet rond onder de heidenen en verwondert u; want ik verricht ten uwen tijde een werk, dat gij niet zult geloven, wanneer men het u zeggen zal". Ofschoon, zoals dit vers zegt, God altijd zulke werken doet, die geen goddeloze gelooft, maar waarbij deze lieden veeleer tot dwazen worden, zo is het in dit geval toch een bijzonder wonder, dat Hij hier deze verworpen steen tot de uitverkoren Hoeksteen maakt; wat een zo groot en wonderbaar werk is, dat niet alleen alle heidenen met hun wijsheid en verstand daardoor tot dwazen geworden zijn, maar ook Zijn eigen volk (de Joden) zich daaraan gestoten en geërgerd heeft, zodat het daardoor geheel en al te gronde gegaan en beiden, zowel koninkrijk als priesterdom, en hemel en aarde heeft verloren en door geen wondertekenen, hoe veel en tastbaar ze ook geweest zijn, is gered en nog tot op de huidige tijd ondanks alle straf en plagen niet weer tot een beter inzicht gebracht kon worden.

En wat veroorzaakt onder ons Christenen tegenwoordig nog zulk een tweedracht, zoveel ketterij en sectarisme? Wie maakt thans het pausdom zo razend, woedend, blind, dol en dwaas, dat het de leer niet dulden kan, dat het geloof zonder werken vroom, zalig, levend en van zonden, dood en duivel vrij maakt, terwijl het toch met de mond bekent, dat Christus deze verworven en uitverkoren Hoeksteen is? Nochtans wil het dit niet laten gelden noch het metterdaad erkennen. Zal het ons dan verwonderen, dat vleselijke lieden en valse huichelaars hieraan aanstoot nemen? David zegt het hier toch zelf, dat het in onze ogen wonderlijk is . Want ofschoon de beminde heiligen en Christenen zich hieraan niet ergeren, zo is het toch wonderlijk in hun harten en moeilijk te geloven; ze moeten hun leven lang leren, het te geloven. Wat anderen gevoelen, dat weten zij het best. Ik houd mij echter

desondanks voor een Christen. Ondertussen weet ik heel goed, hoe moeilijk en zwaar het mij viel en nog dagelijks valt, deze Hoeksteen te grijpen en vast te houden. Men mag mij Luthers noemen, maar men doet mij daarmee groot onrecht; in elk geval ben ik maar een minderwaardige, zwakke Lutheraan: God sterke mij:

Ja, die woorden: "Christus is ons heil", "Hij is onze gerechtigheid", "Onze werken redden ons niet van zonde en dood", "De enige verworpen Hoeksteen moet het doen" enz., ze zijn gauw geleerd en gezegd, en hoe wel en goed ook ik ze ken, dat tonen en betuigen mijn boeken. Maar als het tot een treffen komt, dat ik met de duivel, met zonde, dood, nood en wereld verwoed vechten moet, en er dan voor mij geen hulp, raad en troost is behalve alleen de Hoeksteen, dan ontdek ik wel wat ik kan en wat een kunst het is, in Christus te geloven. Want ik zie wel, wat David met het woord: "Het is een wonder in onze ogen" meent. Ja, waarlijk dunkt het ons wonderlijk en bijna ergerlijk en zo goed als niemendal. Maar mijn papisten zingen aldus: 't Is in onze ogen een kleinigheid en iets heel gemakkelijks. Wat geloof? Geloof? zeggen zij. Meent u soms, dat wij heidenen of Joden zijn? Niemand kan dit vers maar even aanhalen, of ze hebben 't in een ogenblik uitgeloofd. Ja helaas: zo volkomen uitgeloofd, dat ze noch voor ons noch voor iemand anders er ook maar iets van hebben overgelaten.

Welaan, de gehele Schrift zegt, dat God wonderbaar is in al Zijn werken en ze noemt Hem een Wonderdoener. Maar de wereld gelooft het niet, totdat ze het ervaart; maar ieder fantaseert zich in zijn hart omtrent God wat hem goed lijkt en stelt zich voor, dat God zus en zo zal handelen; men dicteert Hem alle woorden en werken, waaraan Hij Zich te houden heeft; niemand denkt bij zichzelf: Mijn lieve, wanneer Hij deed wat ik denk en begrijp, dan zou het toch niet wonderbaar zijn. Hoe zou het zijn, wanneer Hij het eens in groter stijl en hèèl anders deed, dan ik het denk? Nee, dat denkt er niet één, zegt Jesaja: zij laten hun denken niet varen; ze timmeren en schaven zich een God, zoals ze er graag een hadden. Een monnik timmert zich een God, die daar boven zit en aldus redeneert: Wie de regel van de heilige Franciscus houdt, die wil Ik zalig maken. Een non timmert aldus: Wanneer ik een maagd ben, dan is God mijn bruidegom. Een paap, die de mis opdraagt en zijn horae (urengebeden) bidt, die zal God de hemel geven. Niet één denkt: God verkiest alleen de verworpen Hoeksteen en verdoemt al hun getimmer en gebouw. Zo moet God Zich altijd laten timmeren, bemeesteren en leiden, van 't begin van de wereld tot aan het einde. De Hoeksteen, waarop Hij ons bouwt en timmert, die duldt men niet.

24. ***Dit is de dag, die de Heere gemaakt heeft: verheugen wij ons daarover en laat ons vrolijk zijn.***

Dit is de tijd van het Nieuwe Testament: een andere dag dan die, die de lieve zon dagelijks maakt; de Heere Zelf is hier de de zon, en maakt deze dag met Zijn schijn en glans. En 't is zulk een dag, dat er geen nacht op volgt; hij licht ook niet in het lichamelijk oog, maar in het hart. 't Is ook niet het licht van het verstand, dat ook een zon is en uiterlijke werken en rechten voor de wereld aanwijst en leert, maar dit licht leert genade, vrede, vergeving van zonden voor God, waarvan geen verstard iets weet. Zo heet dan ook Christus "sol justitiae". Mal. 4: 2: "U, die Mijn Naam vreest, zal de zon opgaan van gerechtigheid en heil onder Zijn vleugelen". Deze zon zal gerechtigheid aan de dag brengen; dat betekent: van zonden verlossen en allen rechtvaardig maken, die in Hem geloven. En ze zal heil geven of helpen uit de dood allen, die onder Zijn vleugelen of stralen zich begeven en toevlucht zoeken. En zulk een glans is niets anders dan de klaarheid en openbaring van het evangelie in de gehele wereld, welke van Christus uitgaat, schijnt en de harten van de gelovigen verlicht, zoals de glans van de zon opgaat en de lichamelijke ogen en de uiterlijke wereld verlicht.

En 't is ook een vreugdevolle dag, zoals hij hier roemend zegt: "Laat ons vrolijk zijn"; want zulk een licht en leer van de genade geeft het hart vrede, rust en vreugde in Christus, omdat het daardoor erkent, dat zijn zonden zonder eigen verdienste vergeven zijn en dat het van de dood is verlost en voortaan eeuwig een genadige Vader door Christus in God heeft, zoals St. Paulus in Rom. 5 zegt: "Nu wij gerechtvaardigd zijn door het geloof, hebben wij vrede met God door onze Heere Jezus Christus" enz. Dan weidt hij daar verder uit over

die vreugde en vrede, en stelt in het licht, dat ze ook in droefenis stand houden en moed geven. Van zulk een vreugde en vrede kan geen ongelovige iets afweten; ook niet al diegenen, die ijverig trachten vroom te worden en de zonden te delgen door hun werken; ofschoon ze dit mooie vers bijna uithuilen, vooral op het Paasfeest, als zij vrolijk zijn bij het pannenkoeken eten, maar niet om de genade en verlossing van Christus.

Maar het is wel nodig, dat de profeet deze dag zo hoog roemt door te zeggen, dat het de dag des Heeren zelf is, en dat hij ons tot vreugde maant. Want naar het uiterlijk aanzien is er geen duisterder dag dan deze, en hij heeft het voorkomen, zoals men zegt, van modder in de lantaarn. Hij moet voor de wereld ook wel duisternis, dwaling, ketterij en de nacht van de duivel heten en gewoonweg verworpen zijn, zoals ook zijn zon, de edele Hoeksteen, waaraan hij zijn glans ontleent, verworpen moet zijn. Daarom is ook de vreugde en vrede, waarvan hij hier zingt, meer een droefenis, onvrede en één en al ongeluk, omdat hij door iedereen zo schandelijk gehaat en vervolgd wordt, zoals Christus onze lieve Zon, Zelf spreekt in Matth. 10: 22: "Gij moet door alle mensen gehaat worden omwille van Mijn Naam". Daarom is ook, evenzeer als het licht van deze dag heimelijk en voor de wereld verborgen is, zijn vreugde geestelijk en onbekend aan het vlees, ofschoon het het edelste licht en de hoogste vreugde is. Want wat zou er beminnelijkers of edelers bestaan dan een hart, dat verlicht is, God en alle dingen kent en voor God over alles met zekerheid oordelen en op de juiste wijze spreken kan? En waar zou hogere, grotere vreugde zijn, dan in een vrolijk, zich veilig wetend, moedig geweten, dat zich op God verlaat en wereld noch duivel vreest ? En daarentegen, waar treft men meer treurigheid en is men zwaarmoediger, dan bij een boos, versaagd, schuldig geweten? En wat is ellendiger en jammerlijker dan een dwaalziek en onzeker hart, dat over niets juist oordelen kan?

25. ***O Heere, help; o Heere laat het wèl gelukken:***
Op deze plaats staat het Hosannah, dat het volk Christus toezong, toen Hij op Palmzondag Jeruzalem binnenreed. Want dit en het volgende vers hebben zij toen aan deze Psalm ontleend, zodat het duidelijk is, dat deze Psalm aan het volk welbekend geweest is. "Hosia" nu betekent "help" of "doe ons hulp toekomen". Het "nah", dat er aan toegevoegd is, heeft een smekende klank en betekent: hartelijk vragen, zoals men zegt: Och, help toch: mijn lieve vriend, help, toe nu, help, dus evenals wij met "och" of "toch" ons innig smeken aanduiden en degene, wie wij iets vragen, daarmee graag willen overhalen. Zulk een werking heeft het "na" in het Hebreeuws ook, wanneer het als achtervoegsel aan "Hosia" wordt toegevoegd; dan beduidt: "Hosianna, Heere", "O Heere, help"; of *"Och lieve Heere, help."* En van dit woord "Hosiah" komt in 't Hebreeuws de naam Jezus, die Helper of Heiland betekent, zoals de engel Matth. 1: 21 zegt tot Jozef: "Gij zult Zijn Naam Jezus heten, want Hij zal Zijn volk redden van hun zonden". Zo hebben dan "Hosiah" en "Jozua" en "Jezus" dezelfde klank en Jozua is dezelfde naam als Jezus. In de loop van de tijd werd evenwel het woord "Hosia" veranderd en "Hosanna" daarvan gemaakt en tenslotte werden vrouwen en klokken met de naam "Hosanna" (Suzanna) gedoopt en daarnaar genoemd.

Zo is dit vers dus een gebed of vreugdewens, evenals men iemand geluk of heil wenst, wanneer hij iets nieuws begint of hem iets goeds wedervaren is; zoals de vrouwen deden, die Elisabeth, de moeder van Johannes de Doper, vrolijk met haar zoontje gelukwensten, Lucas 1: 58. En zoals deze zelf ook met grote vreugde de Maagd Maria, toen zij tot haar kwam, gelukwenste.

Zo ook hier; omdat de blijde dag van het evangelie aanbreekt en het rijk van de genade begint, waarin zonde en dood ophouden en gerechtigheid leeft en heerst, springt hij op van vreugde, stort zijn hart uit en zegt: "Hosianna", "Heere", ach, zo besture het God, God zij daarvoor geprezen; zalig en gezegend zij de dag, waarop het licht opgaat: Nu zinge en springe met ons hemel en aarde en alles wat daarin is, omdat wij dit beleefd hebben, enz.

Daarnaast wenst en bidt hij, dat het zo moge voortgaan zoals het is begonnen en zegt: Ach Heere, laat het wèl gelukken, zoals men bij zulk een vreugdewens pleegt te doen,

zeggende: God geve, dat het zo blijft en stand houdt, dat het goed afloopt en nooit meer anders wordt.

Want het rijk van Christus moet van de duivel, van de wereld en het vlees veel tegenstand lijden, en het staat daarbij steeds zo, alsof het op het ogenblik zelf moet vallen en ondergaan, wanneer de woedende tirannen de overhand hebben. Maar daartegenover staat dan dit woord vast: "Hosia, Hosia, Hosia", - "help, help, help" en het andere: "Hazelicha, hazelicha, hazelicha", - "laat het wèl gelukken, laat het wèl gelukken, laat het wèl gelukken." Deze woorden staan vast en de vreugdewens moet blijven en de zege behalen. En wij hebben reden te over, om thans ook zulk een "Hosianna" te zingen tegen onze papisten, Turken en sekten. En niemand zingt het dan wij; want zij hebben geen Hosia, noch Jezus nodig: ze hebben vuisten en kunst genoeg voor zichzelf. Ze zingen veel liever het woord: "Heach, Heach", Psalm 35: 21. Daar, daar, er onder, er onder de ketters; juich, juich, gewonnen, gewonnen: - Welaan, laat ze juichen. Ik heb niet lang geleefd, maar heb toch velen van zulke juichers eindelijk zien huilen, en het "Hosianna" met ere zien standhouden.

26 ***Geloofd zij die daar komt in de Naam des Heeren: Wij zegenen u vanuit des Heeren huis.***

Dit behoort alles nog tot de vreugdewens, dat de Koning van de genade, Christus door Zijn evangelie binnenrijdt en komt in de Naam des Heeren. En zulk een vreugdewens hebben wij thans wel nodig. Want velen komen in hun eigen naam aangeslenterd, die niet het woord van de genade, maar de leer van de werken en de dromen van hun eigen hersens brengen. Die allen ontvangen tezamen met de gehele wereld deze koning aldus: vervloekt zij die daar komt in de naam van alle duivels; sla dood, sla Hem dood, zoals de Joden riepen: "tolle, tolle", d.i. "weg, weg met Hem, snel, kruisigt Hem." Want Hij moet de verworpen en verdoemde Hoeksteen zijn en Zijn Woord een vervloekte ketterij van de duivel. Zo zingen de stiften en kloosters thans dit woord. Maar de gelovigen zingen: "Geloofd en gezegend zij die daar komt in de Naam des Heeren:"

Zulke zangers gaat het aldus: "Wij zegenen u vanuit het huis des Heeren". Dat beduidt: zulk een vreugdewens brengen wij niet alleen de koning, maar ook u allen, die de dienaren van Zijn huis zijt, die in Hem gelooft en Hem aanneemt: geloofd, zalig, gezegend en vol van alle genade en zaligheid bent u, omdat u bent van het huis van de koning. U bent geen gasten en vreemdelingen, maar dienaren van het huis van God, u die u op deze verworpen Hoeksteen laat opbouwen. Het schaadt niet, of u daarom al verworpen wordt en duivelsdienaars moet heten: laat ze lasteren en vloeken; laat het u genoeg zijn, dat wij u zegenen, zalig en rijk prijzen. Ons getuigenis is Gods getuigenis en dat van alle engelen, alle heiligen en alle creaturen van God wat bekommert u zich om duivel en wereld?

Ik houd het ervoor, dat men wel weet, wat het huis van de Heere is, waar Hij woont, en dat Hij woont, waar Zijn Woord is, hetzij op het veld, in de kerk of op de zee. Daarentegen waar Zijn Woord niet is, daar woont Hij niet, daar is ook Zijn huis niet, maar daar woont de duivel, al was het ook een gouden kerk, door alle bisschoppen gezegend. Maar waar Zijn huis is, daar moet louter zegen, genade en leven zijn, zoals hij hier zegt: "Wij zegenen u vanuit het huis des Heeren; omdat u in het huis des Heeren bent, bent u zalig". Zo zegt God ook Exodus 20: 24: "Aan welke plaats Ik Mijns Naams gedachtenis (dat is: Mijn Woord) zal stichten, daar zal Ik tot u komen en u zegenen". Uit deze tekst is ook dit vers voortgekomen, dat, waar God Zijn Woord heen zendt, waardoor Zijn Naam en werk, niet onze naam en ons werk, geprezen wordt, Hij zeker Zelf zal volgen en komen met louter zegen en al Zijn genade, zoals in Exodus is gezegd. Maar waar de duivel zijn woord heen zendt en het wordt aangenomen, daar volgt hij met vloek en eeuwig verderf, hoewel de wereld daarvan niets gelooft en de vloek voor zegen, de duivel voor God en de leugen voor de waarheid houdt en haar looft.

27. ***De Heere is God, Die ons verlicht. Versiert het feest met meitakken tot aan de hoornen van het altaar.***

Hier noemt de dichter het kind bij zijn naam en spreekt duidelijk uit, wie de Koning is, die zo binnenrijdt in de Naam des Heeren, waar hij zegt: "'t Is God de Heere Zelf, die ons verschijnt en verlicht. Hij is wel een verworpen steen, maar toch is Hij God; want de dichter spreekt van Hem, die ons verschenen is en verlicht heeft, Wiens evangelie wij met Zijn glans in ons hart gevoelen. Deze verlichter is God de Heere Zelf, en er is geen andere God. Hoe zou hij anders zo triomfantelijk kunnen roemen." De Heere is God", omdat toch geen Jood dit betwijfelt als het niet van een mens wordt gezegd. Maar hier komt het er op aan, te geloven, wanneer men zegt: de verworpen Hoeksteen, die de wereld met een nieuwe dag verlicht, die is God en Heere. Ware Hij geen mens, dan kon Hij niet de verworpen Hoeksteen zijn; want God op Zichzelf is niet verworpen; maar toch is Hij ook niet alleen mens, maar ook God Zelf. Hiermee treedt de Psalmist op tegen de afschuw en de ergernis van de Joden en van al diegenen, wie het een gruwel is te horen, dat een mens waarachtig God zou zijn en die beducht zijn voor afgoderij, als wilde de dichter zeggen: Vreest niet, hier bestaat geen gevaar voor afgoderij: Hij is de ware God Zelf. Want niemand anders dan God Zelf kan de zegen van de verlossing van zonde en dood brengen of geven, noch de harten verlichten; zodat ook het werk betuigt, dat Hij God moet zijn.

Daarna beveelt hij, *dit feest en de nieuwe dag met meitakken te versieren.* Hiermee heft hij het Oude Testament op. Want de Joden hadden een feest Sukkoth, Loofhuttenfeest genaamd, waarop zij acht dagen feestvierden ter gedachtenis aan het feit, dat de kinderen van Israël veertig jaren in de woestijn in tenten gewoond hadden. Leviticus 23: 34. Daarop zinspeelt de dichter hier en hij wil ermee zeggen: ‘Wat pronkt u nog voort met uw meitakken en loofhutten? Thans is wat anders gekomen en met uw doen is het uit. Hier is een andere dag, een ander huis van God, een ander altaar, een ander feest, een andere geest. Komt hier en versiert dit feest met meitakken, want de nieuwe Koning en God Zelf rijdt binnen met genade en zegen en door Zijn Woord verschijnt Hij aan alle volk. Hier, steekt hier meitakken, niet buiten op het veld of in uw tuinen, maar in het huis van de Heere. Ja, tot aan de hoornen of hoeken van het altaar, zodat alles vol meitakken zit en er blij uitziet. Want er is nu geen onderscheid meer tussen Levieten en volk: ieder die gelooft, mag tot het altaar treden, hetgeen in de wet niet veroorloofd was.’

Daarnevens verklaart hij dan, wat meitakken en looftooi beduiden: dat men Gods Naam tooien, prijzen, versieren en loven moet met vrolijke, frisse, groene, schone prediking en gezangen. Dat zijn de meitakken, die van de schone bomen zijn gesneden, n.l. van de profeten. En hij voegt er aan toe: Tot aan de plaatsen of hoeken, die heten hoornen van het altaar, dat is van het dankaltaar, waar men nu dankoffers opdraagt met zulke meitakken en waar men niet meer kalveren, schapen, vogels en dergelijke op slacht. Thans wordt alles met danken en loven, prediken en leren verricht, wat vroeger door de Levieten in uiterlijkheid geschiedde.

28. ***Gij zijt mijn God, U wil ik danken. Mijn God, ik wil U verhogen.***

Hiermee besluit hij deze Psalm; 't is met een krachtige belijdenis en een opkomen tegen alle ergernissen en voorbeelden van de ongelovigen; hij wil dit zeggen: welaan, men wil u niet voor God houden; U moet een verworpen Hoeksteen en een gekruisigde misdadiger onder de misdadigers heten, Uw Woord en dienst van God moet duivelswoord en duivelsdienst zijn, en ik moet er allerlei schande en gevaren om verduren. Maar het zij zo: toch wil ik in U geloven en ik weet zeker en gewis, dat Uj mijn God bent. Daarom weg met wet, tempel, altaar en alle Jeruzalemse godsverering; weg met vriend en vijand; weg met alle wijsheid, heiligheid, sterkte, goed, eer en alles wat niet bestemd is te blijven noch blijven mag, U alleen wil ik bezitten; U zult mij inplaats van dat alles meer dan genoeg zijn. Ik wil Uw geringe dienaar en priester zijn en het rechte offer brengen, de ware eredienst verrichten, namelijk het dankoffer en lofgezang. Dat moet mijn priesterambt, mijn meienfeest of Loof-hutten zijn, dat ik niets anders weet te prediken of te roemen dan U, de verworpen Hoeksteen, de gekruisigde God. Daarbij wil ik blijven; dat moet het einde zijn van het lied;

dat heb ik met deze Psalm gezocht en bedoeld. Niemand spreke mij van iets anders, men late mij ongemoeid (zegt St. Paulus in Gal. 6: 17): "Ik wil de littekenen van mijn Heere Jezus Christus aan mijn lichaam dragen". Amen, Hosianna, Amen.

29. ***Dankt de Heere, want Hij is vriendelijk en Zijn goedheid duurt in eeuwigheid.***
Zo pleegt men de goede liederen, wanneer zij uit zijn, weer van voren af aan te beginnen, vooral wanneer ze met lust en liefde gezongen zijn. Zo vlecht ook een bruid haar bruidegom de krans, het begin en het einde tezamen; zo wordt het een schone krans, en versiert hij zijn hoofd.

Zo doet David met deze Psalm. Nadat hij alle weldaden van God uitgezongen en in het bijzonder de laatste en eeuwige genade heerlijk geprezen heeft, spreekt hij: Ach, wie zou ooit de Heere genoeg voor Zijn goedheid kunnen danken; 't is, zoals ik in het begin zei: Zijn goedheid duurt eeuwig, en dat wel bovenal ten aanzien van het vierde arme groepje; wanneer men 't maar wilde geloven: Mensen doen ook wèl. Maar dat is geen weldaad, die altijd duurt; want de menselijke natuur kan geen ondankbaarheid verdragen. Ook doet geen mens wèl om Gods wil of omwille van de deugd, maar hij doet alles omwille van zichzelf.

Dat kunt u licht bemerken, wanneer geacht slaat op iemand, die veel mensen weldoet. Wanneer zij later ondankbaar worden of iets zeggen of doen, wat hem verdriet, dan zult u zien, hoe hij er de brui aan geeft en alles in lichte laaie zet, uitvaart, veroordeelt en verwijt en zegt: Welaan, ik heb dit en dat voor hem gedaan, laat hem gaan en niet weerkomen: En dan, wanneer er zich een gelegenheid voordoet om zich te wreken, of als hij bemerkt, dat men hem nodig heeft, dan houdt hij zich stijf als een stok of als een weerbarstig paard. Kan hij niet meer doen, dan hindert hij de ander toch waar hij hem hinderen kan en laat na wat hij de ander goeds kon doen. Nochtans houdt hij zichzelf voor vroom, staande in zijn recht, en gevoelt daarbij niets van gewetensbezwaren, is ook niet in staat zich op een zo voornaam standpunt te plaatsen, dat hij denkt: Kom, ik ben met mijn weldoen niet begonnen omwille van zijn verkeerdheid, laat ik het nu ook daarom niet staken: Hoeveel weldaden bewijst God dagelijks aan mij, terwijl ik toch mijn hele leven niets heb gedaan dan wat Hem heeft bedroefd: Nee, zulke gedachten ontleent hij niet aan het voorbeeld, dat zijn ondankbare (beweldadigde) hem toont; hij trekt zichzelf niet aan het oor en denkt niet aan eigen ondankbaarheid.

Wat is nu menselijke weldaad per slot van rekening anders dan een drievoudige misdaad, in zover als men daarmee dank en eer zoekt, ja heerschappij over hen, wie men weldoet? Het is een hoogmoedige, roemzuchtige, wraakgierige, zelfzuchtige weldaad, waarover men later toornig wordt en altijd leed en schade doet, waar men slechts kan, zodat men bij mensen dit vers aldus zou kunnen veranderen in het tegendeel. Foei over de mensen, dat ze zo slecht zijn. Want hun schade doen duurt tot in eeuwigheid en hun weldoen is zo kort, zo tijdelijk en geldt alleen degene, die hen aanbidt en prijst. Geen weldaad willen ze doen om niet of aan de verkeerde. Maar God en Zijn kinderen doen goed om niet; zij verliezen gaarne hun weldaad aan ondankbaren, zoals geschreven staat: De Heere doet alles om Zijns zelfs wil; daarom laat Hij van Zijn doen ook niet af wegens de verkeerdheid van de mensen. Daarmee bewijst Hij ook, dat Zijn goedheid echte, natuurlijke goedheid is, die zich niet richt naar een anders deugd of ondeugd, noch met haar staat of valt, zoals de goedheid van de mensen zich naar de deugd van anderen richt en met haar staat of omwille van een anders ondeugd valt en bedenkelijker wordt dan deze. Hiervan spreekt de gehele 37e Psalm. En zo is hiermee ook dit vers voor ditmaal voldoende uitgelegd.

Christus, onze Heere, make van ons, mensen, ware, volkomen Christenen. *Hem zij lof en dank in eeuwigheid. Amen.*

UITLEGGING VAN DE 127ste PSALM

AAN DE CHRISTENEN TE RIGA IN LIJFLAND
1524

M. LUTHER

DE HONDERD ZEVEN EN TWINTIGSTE PSALM

TOELICHTING

De steden Riga, Reval en Dorpat hadden reeds vroeg de zuivere leer van het evangelie aangenomen, nadat Andreas Knepke of Cnophius, die met Bugenhagen om het evangelie uit Treptow verdreven was, hun dit verkondigd had.

De secretaris van de stad Riga, Johann Lomoller, zond hiervoor aan Luther een bericht, gedateerd 20 augustus 1522, en vroeg hem tegelijk, uit naam der Lijflandse kerk, haar in zijn geschriften te willen gedenken, en haar met zijn troost te bemoedigen.

Luther antwoordde hierop vooreerst in het begin van het jaar 1523, *dat de hoofdzaak van het Christendom het geloof in Christus is en de liefde jegens de naaste.* Zij moesten aflaat-kramerij, heiligenverering en dergelijke werken, die men als nodig tot zaligheid voorschreef, schuwen als vergif.

In het volgende jaar, 1524, wijdde hij hun dan onderstaan geschrift.

Hoe een Christen zich moet houden ten opzichte van het verwerven en het gebruik van tijdelijk goed.

Martinus Luther, aan alle lieve vrienden in Christus te Riga en in Lijfland.

Genade en vrede van God, onze Vader, door onze Heere Jezus Christus.

Men heeft er reeds lang bij mij op aangedrongen, lieve vrienden, u iets christelijks te schrijven; ik zou het ook al wel gaarne gedaan hebben, gelijk ik verplicht was, maar ik ben door allerlei verhinderd geworden. Bovendien wist ik niets bijzonders te schrijven, aangezien God, onze Vader, u zó rijkelijk begenadigd heeft met Zijn heilig Woord, dat u uzelf onder elkaar beide leren en vermanen kunt, sterken en troosten, allicht beter dan wij. Maar daar ik zulks hartelijk begeer, heb ik mij dan nu de nodige tijd genomen, om mijn geest met de uwe door een geestelijk, goddelijk gezang op te wekken, en mij er toe gezet, de 127ste Psalm te verklaren.

En ik heb dat daarom gedaan, omdat deze Psalm bijzonder wèl de harten aftrekt van de hebzucht en van de zorg[629] om tijdelijke nooddruft en bezit, ten einde ze te brengen tot het geloof in God, en in het kort leert, hoe men zich als een Christen heeft te gedragen bij het verwerven en bezitten van tijdelijk goed. Want naar alle waarschijnlijkheid zal het evangelie het noch bij ons, noch bij u beter hebben, dan het het gehad heeft ten tijde van Christus en de apostelen, ja, vanaf het begin van de wereld. Want niet alleen de evangelisten, maar ook alle profeten klagen er over, dat de hebzucht en de zorg om tijdelijke goederen de vrucht van het evangelie nagenoeg verhindert. Het kostelijk Woord van God valt immers ook onder de doornen en wordt verstikt, zodat het geen vrucht voortbrengt, gelijk helaas de ondervinding ons dagelijks maar al te duidelijk leert. En Paulus klaagt ook, dat ieder het zijne zoekt, en niet wat van Jezus Christus is.

Nu heb ik veel gepredikt en geschreven, dat men in de steden goede scholen moet oprichten, ten einde geleerde mannen en vrouwen te vormen tot christelijke, goede predikanten en huismoeders, en opdat men zodoende in alles met het Woord van God rekening blijft houden, maar men staat daar zo lui en onverschillig tegenover, dat het wel de schijn heeft alsof men er aan wanhoopt, dan nog in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien. Ik geloof, dat het nog eenmaal daartoe komen zal, dat beiden, schoolmeesters en predikanten, zullen moeten verdwijnen en één of ander handwerk gaan uitoefenen, en het Woord van God laten varen, om zich tegen de honger te verweren, evenals de Levieten de godsdienst moesten laten liggen en het land bebouwen, gelijk Nehemia schrijft.

---

[629] Luther gebruikt "Sorge" doorgaans in de zin van "bezorgdheid". Dit blijkt telkens duidelijk uit het zinsverband.

Is het echter niet een erbarmelijke jammer? Tot nu toe heeft een stad, die ongeveer vier of vijfhonderd burgers telt, wel voor een waarde van vijf-, zes-, zevenhonderd gulden alleen aan de bedelmonniken kunnen geven, afgezien nog van wat de bisschop of zijn plaatsvervanger en andere afzetters geroofd hebben. Bovendien moet nog heden ten dage zulk een stad wel vijf- of zeshonderd gulden jaarlijks geven voor het telkens weer aanschaffen van "mutsen" voor de geestelijkheid, om nu maar te zwijgen van wat reukwerk, zijde, goud, paarlen en allerlei onnutte dingen kosten. Ja, wat wordt er een bier en wijn verbrast. Alles bij elkaar genomen werpt zo'n stad jaarlijks ver over de duizend gulden in het slijk. Zulk een arm, ellendig, verloren bestuur is er nu in Duitse landen. Maar moet zij één- of tweehonderd gulden geven voor goede scholen en een preekstoel, ja, dan zou men daardoor arm worden en tot bedelaar gemaakt, dan hebben wij niets, dan regeert hebzucht en zorg om het onderhoud; men zou van honger omkomen:

Maar wat zal God ten slotte daarop zeggen?

Hij zal dit zeggen: *wat de goddeloze vreest, dat zal over hem komen.* Honger vrezen wij, honger zal ons treffen en daartegen zal geen zorg helpen. En omdat wij geheel onnodig, evenals de ongelovige heidenen zó bezorgd zijn, dat wij Zijn Woord en werk niet bevorderen met datgene wat Hij er ons toe gegeven heeft, zo zal Hij voor ons een tijd laten komen, waarin wij genoeg te zorgen zullen hebben, en nochtans ons zelf niet zullen vermogen te helpen. En wanneer het gebeurt, gelijk het zich laat aanzien, dat er een gruwelijke duurte komt, zo geschiedt ons recht; want wij willen het zo hebben:

Nog niet lang geleden hebben wij aan de verleiders, priesters en monniken, die onze moeders, vrouwen, dochters en zusters onteerd hebben, die ons met geweld hebben onderdrukt, zodat wij moesten zuchten als onder duivelen, en die op de koop toe met hun giftige leer lichaam en ziel vermoord en in de hel gedreven hebben, aan zulken hebben wij niet alleen alles in overvloed gegeven, maar ook land en mensen, steden en paleizen, wij hebben hen tot grotere heren gemaakt dan wij zelf zijn.

Nu echter God ons vrome, trouwe, geleerde mensen zendt, die met woord en werk helpen tot tucht en kuisheid, die door het goddelijk huwelijk de ontucht minder maken, die daartoe ons aan lichaam en ziel met alle ijver dienen en de rechte weg ten hemel wijzen, hen laten wij aan hun lot over: Degenen, die wij eigenlijk ten koste van alles van het einde van de wereld moesten halen, die behandelen wij, zo als de rijke man de arme Lazarus, en wij vermogen nu niet eens drie vrome, geleerde en gehuwde predikanten te onderhouden, terwijl wij te voren honderd ontuchtigen in alle pracht onderhielden: Welaan, welk behagen God daarin zal hebben, dat zullen wij spoedig ervaren. Daar wij het ons niet laten gezeggen, zal Hij ook weer eens de oren toestoppen, en niet horen. Er zijn er nog enigen in leven, wanneer die het hoofd neerleggen, zal men het gewaar worden:

Niets is beter dan dat maar een ander en erger pausdom wordt opgericht, dat ons zo mogelijk nog gruwelijker verderft dan dit pausdom gedaan heeft: Wij willen immers bedrogen, verleid, geschonden en geschandvlekt zijn. Gelijk de Wijsheid klaagt in Spreuken 1: Omdat Ik roep, en gij weigert, Mijn hand uitstreken niemand daar op acht geeft, en gij al Mijn raad verwerpt en u niet laat bestraffen, zo zal Ik om u lachen, als gij te gronde gaat, en u bespotten, wanneer over u komt, hetgeen gij vreest Dan zullen zij tot Mij roepen, maar Ik zal niet antwoorden; en zo zullen zij eten van de vruchten van hun doen, en van hun raadslagen verzadigd worden.

Daarom wil ik nog een liedje zingen ten dienste van zulk een hebzucht, opdat er nog enigen mogen worden opgewekt om ons te helpen, Gods toorn langer op te houden; en dat moet deze Psalm zijn, die het opschrift draagt: ***Een lied van Salomo in het hoge koor.***

Waarom deze Psalm en ook enige andere heten "een lied in het hoge koor" of "in de hoogte" weet ik niet. Sommigen menen: daarom, omdat de priesters en de Levieten zulk een Psalm gezongen hebben, wanneer zij opgingen in de tempel, op de trappen of treden; daarom noemen zij hem een treden- of trappenlied. Maar die mening is onjuist, vindt ook

geen grond noch aanwijzing in de Schrift: zij hebben ook niet op de trappen, maar in de tempel gezongen.

Wanneer 't echter om een mening gaat, dan zou 't mij dunken, dat deze Psalmen met een hoge stem gezongen zijn, zoals jongens of vrouwen zingen, in tegenstelling met de mannenstem; zoals ook verscheidene Psalmen heten: Lamnazeah, d.i. hoog gezongen. Maar aangezien men niet meer weet, op welke manier de Levieten zongen, is er niets met zekerheid van te zeggen. Van zoveel belang is het niet; de hoofdzaak is, de Psalm zelf recht te verstaan.

Salomo heeft deze Psalm gemaakt en is niet alleen door de Geest daartoe verlicht, maar heeft ook dikwijls, geoefend als hij was in het regeren en in het omgaan met vele mensen, de ervaring opgedaan, hoe geheel vergeefs het ongeloof zich afmat met zorgen voor het lichaam, terwijl alles toch gelegen is aan Gods zegen en hoede. Want, waar Hij niet behoedt, daar helpt geen zorg. En hij spreekt aldus:

Zo de Heere het huis niet bouwt, zo arbeiden vergeefs wie daaraan bouwen; wanneer de Heere de stad niet bewaart, zo waakt de wachter vergeefs.
Het is vergeefs, dat gij vroeg opstaat, en laat opblijft, en uw brood met zorgen eet; want Hij geeft het Zijn vrienden in de slaap.

Zie, kinderen zijn een gave des Heeren en de vrucht van het lichaam is een geschenk.

Gelijk de pijlen in de hand van een held, zó zijn de zonen der jeugd:

Gelukkig is hij, die zijn koker daarvan vol heeft; zij worden niet te schande, als zij met hun vijanden een geschil hebben in de poort.

De inhoud van deze Psalm.
Dit is een leer-Psalm, want hij leert, dat aards bestuur en huishouden louter Gods gaven zijn, en alleen in Zijn hand staan. Want waar Hij geen vrede en goed bestuur geeft, daar helpt geen wijsheid, verordening, strijd of toerusting om de vrede te bewaren. Waar Hij geen geluk geeft met vrouw, kind en dienstboden, daar is alle zorg en arbeid vergeefs.

Vooreerst moeten wij weten: het huis bouwen betekent hier niet alleen, hout en stenen oprichten, opdat men muren en dak, kamers en vertrekken heeft, maar veeleer alles, wat in een huis behoort, zoals wij spreken van: huishouden; evenals Aristoteles schrijft "de oeconomia" d.i. over de huishouding, waartoe vrouw en kind, knecht en dienstmaagd, vee en voedsel behoort; gelijk Mozes schrijft Ex. 1, dat God de twee vroedvrouwen wèl deed, en haar huizen bouwde, daarom, omdat zij Hem vreesden, en de kinderen van Israël niet ombrachten, dat is: Hij hielp haar, dat zij genoeg mannen, zonen en dochters kregen, en al wat daarbij behoort. Want Salomo wil een christelijk huwelijk beschrijven, en onderwijst een ieder, hoe hij een christelijk echtgenoot en huisheer moet zijn.

Het verstand en de wereld zijn van mening, dat een huwelijksleven en huishouden zo moet gaan, als zij het zich voornemen. Alles moet afhangen van hun eigen keuze en arbeid, alsof er daardoor alleen iets bereikt kon worden. Nee, zegt Salomo, en hij trekt ons opwaarts tot God en leert ons, om dit alles, met waar geloof, van God te bidden en te verwachten. En de ondervinding leert het ook zo. Vaak gaan er twee met elkaar trouwen, die nauwelijks een hemd hebben, om aan te trekken, en zij voorzien toch zo stil en keurig in hun onderhoud, dat het een lust is. Wederom zijn er, die veel bijeen weten te brengen, en toch slijt het onder hun handen weg, zodat zij zich nauwelijks staande kunnen houden. Insgelijks trouwen er twee met elkaar uit grote liefde; alles gaat naar wens; en toch hebben ze later geen goede dag meer met elkaar. Sommigen hebben grote zorg en zijn bedrukt; zij zouden zo gaarne kinderen hebben, maar zij krijgen ze niet. Sommigen, die er niet aan denken, krijgen het huis vol kinderen. Zo zijn er ook, die een kalm huishouden met hun gezin zouden wensen, maar op eens komt er een keer, en het ene ongeluk volgt op het andere. Om kort te gaan, het gaat in de wereld wonderlijk toe.

Maar, wie is het, die aldus rumoert met het huwelijk en het huishouden, en er zo'n zonderlinge keer aan geeft? Dat is Hij, van wie hier Salomo zegt: waar de Heere niet huishoudt, daar is het huishouden verloren. Deze spreuk wil Hij waarmaken en in stand houden. Daarom laat Hij in de wereld zulke dingen gebeuren, om het ongeloof te prikkelen en om de vermetelheid van het verstand met al zijn wijsheid en moeite te schande te maken, en om hen te dringen tot het geloof.

Nu moest toch redelijkerwijze deze spreuk alleen reeds de mensen voldoende verlokken tot het huwelijk, en allen, die getrouwd zijn, troosten, en de hebzucht krachteloos maken. Want dat schrikt de jonge mensen van het huwelijk af, dat zij zien, hoe wonderlijk het toegaat en zij zeggen: Er is veel nodig in een huis: en: met een vrouw (als gezellin) is 't goed leven. Zo komt het, dat zij niet zien, wie zulks doet, en waarom Hij het doet; en omdat zij in hun menselijke wijsheid en kracht de rijkdom, die er in is, niet zien, willen zij niet tot het huwelijk komen.

Daardoor vervalt men dan in onkuisheid, wanneer men ongehuwd blijft, of in schrielheid en zorgen, als men gaat trouwen. Maar hier staat de troost: Laat de Heere het huis bouwen en huishouden. Grijp in Zijn werk niet in. Hem betaamt het, er voor te zorgen, maar u niet. Want wie de huisheer is en huishoudt, laat die zorgen. Is er veel nodig in een huis, welnu, God is toch groter dan een huis: Hij, die hemel en aarde vervult, zal toch ook een huis kunnen vullen, vooral omdat Hij er Zich mee belast, en het van Hem laat lofzingen.

Wat wonder, dat er in een huis veel nodig is, waar God de Huisheer niet is. Omdat u Hem, die het huis moet vullen, niet ziet, daarom moeten inderdaad alle hoeken u ledig toeschijnen. Wanneer u echter Hem aanziet, dan wordt u het nooit gewaar, dat er een hoek leeg is: alles dunkt u vol te zijn, en het is ook alles vol. Is het echter niet vol, dan ligt dat aan uw ogen, zoals bij een blinde, die de zon niet ziet. Wie echter goed ziet, voor die keert God het woord om, en zegt niet: Er behoort veel in een huis; maar: Er gaat veel uit een huis. Zo zien wij, dat het huishouden in het geloof moet geschieden, dan is er genoeg, en men erkent, dat het niet ligt aan ons doen, maar aan Gods zegen en bijstand.

Maar men moet dit nu niet zó verstaan, alsof Hij zou verbieden te arbeiden. Arbeiden moet men, wis en zeker, maar men moet het voedsel en de overvloed van het huis niet aan de arbeid toeschrijven, maar alleen aan de goedheid en de zegen van God. Want waar men het aan de arbeid toeschrijft, daar verheft zich al spoedig de hebzucht en de zorg, die menen, met veel arbeid veel te kunnen verwerven. Zo bevindt men het tegenovergestelde, dat sommigen ontzaglijk hard werken, en toch nauwelijks brood hebben om te eten, terwijl het een ander, die rustig met zijn werk voortgaat, toevloeit. Dit alles gebeurt, omdat God de eer hebben wil, als Degene, die alleen het gedijen geeft. Want al zou u ook honderd jaren ploegen, en alle mogelijke arbeid verrichten, dan zou het u toch niet mogelijk zijn één halm uit de aarde voort te brengen; maar God maakt, zonder al uw werk, en terwijl u slaapt, uit een korreltje een halm en daar zoveel korreltjes op als Hij wil.

Daarom wil Salomo hier de arbeid bevestigen, maar de bezorgdheid en de hebzucht wijst hij af. Want hij zegt niet: De Heere bouwt het huis, opdat niemand daaraan arbeiden zal, maar hij spreekt aldus: ***Waar de Heere het huis niet bouwt, daar arbeiden tevergeefs zij, die het bouwen;*** alsof hij zeggen wilde: arbeiden moet men, maar dat is tevergeefs, als het alleen de arbeid is, waardoor men meent zich te kunnen voeden: de arbeid doet het niet, God moet het doen. Daarom, arbeidt zó, dat u niet tevergeefs arbeidt. Dan arbeidt u tevergeefs, wanneer u zich zorgen maakt, en wanneer u er zich op verlaat, dat uw arbeid u wel zal voeden: Arbeiden betaamt u; maar voeden en huishouden komt God alleen toe. Daarom moet u deze twee, arbeiden en bouwen van het huis of onderhouden, ver van elkaar afzonderen, zover als hemel en aarde, God en mens van elkaar gescheiden zijn.
Daarom leest men dikwijls in de Spreuken van Salomo, hoe de luiaards gestraft worden, omdat zij niet werken willen, b.v. Spr. 10: 4: Een trage hand maakt arm, maar de hand der vlijtigen maakt rijk. Deze en soortgelijke spreuken klinken, alsof het aan de arbeid ligt, dat men zich voeden kan, terwijl hij daar toch, evenals ook in deze Psalm zegt: het ligt aan

Gods zegen of zoals men bij ons zegt: God deelt uit, God verzorgt: Wij moeten hieraan vasthouden: God heeft Adam geboden, zijn brood te eten in het zweet van zijn aangezicht, en wil, dat de mens werken zal, en zonder arbeid wil Hij hem ook niets geven. Maar Hij wil hem ook niets op grond van zijn arbeid geven, maar enkel en alleen door Zijn goedheid en zegen; want de arbeid in dit leven moet zijn oefening zijn tot het bedwingen van het vlees. Wanneer hij Hem hierin gehoorzaamt, dan wil Hij hem ook genoeg geven, en goed onderhouden.

Want God voedt de mens op geen andere wijze dan waarop Hij de dieren voedt. Zoals de Psalm zegt: Die aan het vee zijn voeder geeft, aan de jonge raven, als zij tot Hem roepen (Ps. 147: 9). Evenals in Psalm 145: Aller ogen, Heere, zien op U, en Gij geeft hun spijs te rechter tijd; Gij doet Uw hand open, en verzadigt al het gedierte met zegen, dat is met volheid en overvloed. Nu arbeidt geen dier om zijn voeding; maar élk dier heeft zijn werk, en overeenkomstig daarmee zoekt en vindt het zijn spijs. Het vogeltje vliegt en zingt, bouwt nesten en brengt jongen voort; dat is zijn arbeid, maar daarvan voedt het zich niet. Ossen ploegen, paarden dragen en strijden, schapen geven wol, melk en kaas, dat is hun arbeid; maar daarvan voeden zij zich niet: maar de aarde brengt gras voort, en voedt hen door Gods zegen, zoals ook Christus zelf in Mattheüs 6 ons beveelt naar de vogelen te zien, die niet zaaien, oogsten noch inzamelen, en toch door God gevoed worden; dat is, zij doen hun werk wel, maar zij doen geen enkel werk waardoor zij gevoed worden.

Alzo zal en moet de mens ook arbeiden en iets doen, maar daarbij toch weten, dat hij door iets anders dan door zijn arbeid gevoed wordt, n.l. door de zegen van God, ofschoon het hem toeschijnt, alsof zijn arbeid hem voedt, omdat God hem, zonder zijn arbeid, niets geeft. Hoewel het vogeltje niet zaait noch oogst, zou het echter toch van honger moeten sterven, wanneer het niet uitvloog, om naar voedsel te zoeken. Dat het echter voedsel vindt, komt niet door zijn arbeid, maar door Gods goedheid. Want wie heeft zijn spijs daar gelegd, zodat het haar vinden kan? Zonder twijfel God alleen, gelijk Hij spreekt Genesis 1: Zie, Ik heb u allerlei zaadhebbend kruid gegeven, u en alle dieren tot spijs. Kortom, al zou de Schrift zulks ook niet leren, dan bewijst de ervaring het toch; want waar God niets neerlegt, daar vindt niemand iets, al moest ook iedereen tot zijn dood toe arbeiden en zoeken. Wij zien het met onze ogen en grijpen het met onze handen, en toch geloven wij het niet: Eveneens, als Hij niet spaarzaam is en bewaart, dan blijft er niets over; al zou het met honderdduizend sloten afgesloten zijn: het verstuift en vervliegt, zodat niemand weet, waar het blijft.

Want, zeg mij, wie legt het zilver en het goud in de bergen, zodat men het daar vindt? Wie legt in de akker zulk een groot goed, als er uit opwast aan koren, wijn en allerlei vruchten, waar al het gedierte van leeft? Doet mensenwerk dat? Zeker, de arbeid vindt het wel, maar God moet het daar neerleggen en het geven, wil de arbeid het vinden. Wie legt de kracht in het vlees, dat het voortteelt, en er een wereld vol vogels, dieren en vissen geboren wordt? Doet onze arbeid en zorg dat? In 't geheel niet: God is daar tevoren en geeft heimelijk Zijn zegen daarin, en dan komt het er in alle volheid uit. Zo erkennen wij dan, dat al onze arbeid niets is dan Gods gaven vinden en opnemen, en dat wij niets vermogen te maken of te onderhouden.

Hier zien wij nu, hoe Salomo in dit ene vers in 't kort behandeld heeft de allergrootste vraag onder de mensenkinderen, waarover men zoveel boeken heeft geschreven, zovele uitspraken gedaan en manieren verzonnen, om de arme buik te voeden.

Salomo wijst dat alles af, beschouwt het alles in het geloof, en zegt: Gij arbeidt tevergeefs, wanneer gij het bij uw arbeid daarop toelegt, u te willen voeden en uw huis te bouwen. U maakt u wel veel zorg en moeite; maar tevens zult u door zulk een vermetelheid en schandelijk ongeloof God zeker vertoornen, zodat u slechts des te armer zult worden, en geheel te gronde gaan, omdat u zich voorneemt te doen, wat Hem alleen toekomt, om te doen. En zo het u al gelukken mocht, met zulk een ongeloof in alle dingen rijk te worden, het loopt toch ten slotte uit op het eeuwig verderf van uw zielen, want God laat u blind worden en laat het u welgaan in uw ongeloof. Maar wilt u zich rustig en behoorlijk voeden, en op de rechte wijze huishouden, luister dan toe: Neem een werk op u, waarmee u veel te

doen hebt, opdat u uw brood eet in het zweet van uw aangezicht; en maak er u verder geen zorg over, hoe u gevoed zult worden, en hoe u met zulk een arbeid uw huis bouwen en behouden zult: geef dat alles over aan God, en laat Hem zorgen en bouwen, vertrouw dat Hem toe. Hij zal precies en rijkelijk voor u neerleggen, hetgeen uw arbeid vinden en u brengen zal. Want als Hij het niet voor u neerlegt, dan zult u toch tevergeefs arbeiden en niets vinden.

Alzo onderwijst dit volmaakt evangelische vers meesterlijk het geloof tegenover de ellendige hebzucht en zorg voor wat u eten zult, welke hebzucht en zorg nu, helaas, overal de vrucht van het evangelie verhindert. Verstaat men de zin van dit vers, dan is de gehele Psalm verder gemakkelijk, en wij willen nu de andere verzen in 't kort ook doorlopen.

Zo de Heere de stad niet bewaart, zo waakt de wachter vergeefs.

In het eerste vers heeft Salomo de hebzucht, de zorg en het ongeloof bestraft, wat betreft ieder huis afzonderlijk: in dit vers doet hij hetzelfde wat betreft een gehele gemeente. Want een gemeente in haar geheel is niets anders dan vele huizen tezamen: daaronder zijn ook begrepen allerlei vorstendommen, heerschappijen en koninkrijken, en hetgeen een gewone mensengroep is.

Nu houdt de blinde wereld het ervoor, omdat zij God en Zijn werk niet kent, dat het afhangt van haar inzicht en verstand en kracht, of een gemeente of heerschappij voorspoed heeft en blijft bestaan. Daarom verzamelen zij grote schatten, gieten buksen, bouwen sterke torens en muren, voorzien zich van harnassen en voorraden, maken wijze wetten, en pakken het dapper en slim aan en gaan daarheen in hun vermetelheid, en hebben voor God zelfs geen groet over; zoals die mensen deden, die de toren van Babel bouwden.

Intussen is God hierboven gezeten, en ziet toe, hoe de mensenkinderen wijselijk en vermetel hun weg gaan, en Hij laat uit de 33ste Psalm zingen: *God maakt de raad der volken te niet.* En wederom: *God kent de gedachten der mensen, dat zij ijdel zijn.* En wederom: *Hij ontneemt de vorsten de moed, en gaat wonderlijk om met de koningen op aarde.* Want Hij laat zulke steden en heerschappijen wel een weinig opkomen en in aanzien stijgen, maar eer zij er erg in hebben stort Hij hen terneer, en doorgaans des te eerder, naarmate de koninkrijken groot zijn. En ofschoon zij ook wat langer in stand blijven, voor God is dat toch nauwelijks als een begin, en nog nooit is er één zover gekomen als het getracht heeft te komen.

Wanneer men let op de geschiedenis van de koninkrijken in Assyrië, Babylonië, Perzië, Griekenland, Rome en van alle andere, dan vindt men daarin toch niets anders dan hetgeen dit vers zegt, en al hun pracht is niets anders dan een spel van God, die hen een weinig heeft laten opkomen, en steeds weer het ene koninkrijk na het andere heeft omvergestoten; en gelijk zij in korte tijd door mensenwijsheid en vermetelheid omhoog zijn gestegen, zo zijn zij nog veel sneller weer omlaag gestort. Niet, dat het ontbroken heeft aan mensen, geld, goed en allerlei voorraad; maar de rechte Wachter hield op met bewaren, en liet zien, wat mensenwijsheid en kracht vermag, zonder Zijn waken en bewaren: zo bleek dan, dat hun zaak niets was dan een vergeefse opzet en een nutteloos voornemen, waarbij zij niet konden blijven, noch het ten uitvoer brengen.

Dat hebben zij ook zelf gevoeld en erkend. Want aldus schrijft de heiden Vergilius van Troje, dat de dode Hector tot Aeneas sprak in de slaap: Had Troje beschermd moeten worden, dan zou het ook door mijn hand zijn beschermd. En Lucanus: "Magnisque negatum stare diu", aan grote rijken is het niet gegeven lang te bestaan. Hoe openlijk treedt Gods werk aan de dag. Toch kent men het niet, ofschoon men er met het hoofd tegenaan loopt. Ook de soldaten erkennen, dat de overwinning niet ligt aan de menigte noch aan de sterkte van het leger, maar, zoals zij zeggen, aan het geluk. De Schrift zegt echter: Het ligt aan God, gelijk Psalm 24 zegt: *Hij is de Heere, machtig in de strijd;* en Psalm 147: *Hij heeft geen lust aan de sterkte der paarden;* en: *Paarden helpen niet met hun sterkte, en de sterken*

kunnen hen niet helpen. Ook Prediker 9: *Ik zag, dat tot het lopen de snelheid niet helpt noch tot de strijd de sterkte.*

Zo wil nu Salomo met dit vers in 't kort alle koningen, vorsten, raadsheren en wie er te regeren hebben leren, hoe zij een vreedzaam, gelukkig bewind moeten voeren en behouden, waarbij het alles goed toegaat. Zij moeten n.l. in de eerste plaats waken en zich beijveren, zoals hun ambt het vereist. Want hij zegt hier niet, dat zij niet waken moeten, noch zich beijveren; evenmin als hij in het vorige vers de arbeid verbiedt; ook zegt Paulus in Romeinen 12: *Regeert iemand, zo zij hij zorgvuldig of naarstig;* maar hij wil, dat hun waken niet vergeefs zij, noch verloren moeite, maar nuttig en goed.

In de tweede plaats moeten zij zulk waken in het geloof geheel aan God overlaten, en Hem er voor laten zorgen, hoe Hij behoeden zal, opdat zij zich niet vermeten, te denken, dat de stad door hun waakzaamheid en ijver bewaard wordt. Maar zij moeten zonder zorg zijn: God zal de stad wel bewaren, het land en de mensen beschutten: Doe van uw waken weg de vermetelheid en de zorg, en laat het geschieden, vrij, in het geloof. Want ofschoon God niets wil bewaren, tenzij men ijverig is en waakt, zo wil Hij toch niet, dat men denkt: ons waken en onze ijver doen datgene, wat alleen Zijn goedheid en genade doet.

Want als wij waken, in vertrouwen op ons zelf, dan moet dit een van tweeën ten gevolge hebben, òf vermetelheid òf zorg. Gaat het goed en is alles veilig, dan verstouten wij ons op ons waken; gaat het slecht, en loopt het verkeerd, dan is er zorg en angst en twijfel. Nu kan God geen van die beide verdragen, noch vermetelheid, noch bezorgdheid. Hij wil niet, dat wij bezorgd zijn, wanneer wij onzeker zijn, of vermetel, wanneer wij zeker zijn. Maar Hij wil, dat wij waken zullen in een vrij en waar geloof, en doen, wat ons ambt meebrengt, en evenmin bezorgd zijn, wanneer het slecht gaat, als vermetel zijn, wanneer het goed gaat.

Zoiets nu doet niemand dan wie een gelovig hart heeft, gelijk David spreekt tegen de bezorgdheid, Psalm 3: *Ik vrees niet voor vele honderdduizenden, die zich rondom tegen mij legeren;* en Psalm 27: *De Heere beschut mij, voor wie zou ik vrezen?* Al *ontstond er oorlog tegen mij, zo verlaat ik mij op Hem.* Wederom spreekt hij tegen de vermetelheid, Ps. 44: *Ik verlaat mij niet op mijn boog, en mijn zwaard kan mij niet helpen.*

Waarom gebiedt Hij dan te arbeiden en te waken, en wil hij dat men muren heeft en harnassen en allerlei voorraad, zoals Hij de kinderen van Israël gebood, het harnas aan te trekken en te strijden tegen de Kanaänieten? Moet men geen voorraad maken, moet men poort en venster open laten, en zich zelfs niet verdedigen, maar op zich laten steken, als op dode lichamen, zoals zij deden, van wie in het boek van de Makkabeeën sprake is? Wis en zeker niet: U hebt nu gehoord, dat de overheid moet waken, en ijverig zijn, en alles doen, wat bij haar ambt behoort, de poort sluiten, torens en muren bewaken, het harnas aandoen, voorraden maken, en juist doen, alsof er geen God was, en alsof zij zichzelf redden moest en zelf regeren, evenals een huisheer arbeiden moet, als wilde hij zich door zijn arbeid onderhouden.

Maar daarvoor zal hij zich wachten, dat zijn hart zich ooit verlaat op zulk een doen; daarvoor zal hij zich wachten, vermetel te zijn, wanneer het goed gaat, of bezorgd te zijn, wanneer het verkeerd gaat. Maar hij moet al zulke gereedheid en toerusting een vermomming laten zijn van God onze Heere, waaronder Hij zelf alleen werkt en volvoert, wat wij gaarne zouden wensen. Want Hij beveelt ook daarom zulk een toerusting, ten einde Zijn werk er onder te verbergen, en degenen, die vermetel zijn, er tegenaan te laten lopen, maar hen, die zorgzaam zijn, te sterken, opdat men Hem niet verzoeke. Zo heeft Hij alle oorlogen van David, de koning, gevoerd in het Oude Testament, en van het gehele volk van Israël, en Hij voert ze ook nu nog, waar er zulk een gelovige overheid is. Evenzo heeft Hij Abraham, Izak en Jakob door hun arbeid rijk gemaakt, zodat men gerust zeggen kan: de loop van de wereld en in 't bijzonder de levensloop van Zijn heiligen is Gods vermomming, waaronder Hij Zich verbergt en in de wereld zo wonderlijk regeert en rumoert.

Het is vergeefs, dat gij vroeg opstaat, en laat opblijft, en uw brood met zorgen eet; want Hij geeft het Zijn vrienden in de slaap.

Dit wordt alles gezegd tegen de vermetelheid en de bezorgdheid, als wilde hij zeggen: Het is verloren moeite, dat u vroeg opstaat en laat naar bed gaat, en denkt, hoe meer u arbeidt, des te meer zult u hebben. Want Gods zegen moet het toch doen: En of u zich al meer zou verwerven dan een ander, die zich om zijn goed en zijn bescherming niet zo angstig maakt, het reikt toch niet zover als dat van de anderen, die niet zo bevreesd zijn, en het verdwijnt toch onder uw handen. Zoals Psalm 37 zegt: *Het weinige, dat een rechtvaardige heeft, is beter dan het grote goed van vele goddelozen;* en Salomo in zijn Spreuken: *Beter is een gerecht van moes met liefde dan een gemeste os met haat.*

Dat hij er echter dit mee bedoelt, en niet verbiedt te arbeiden of vlijtig te zijn, blijkt hieruit, dat hij zegt: En uw brood met zorgen eet. Dat betekent zoveel als: U maakt u uw brood en voedsel hard en zuur, en dat is niet de schuld van uw arbeid, maar van uw angstig en ongelovig hart, dat niet gelooft, dat God u voeden zal; maar het zet er alles op, om eerst kast, buidel, kelder en zolder vol te hebben, en het rust niet eerder, voordat er een voorraad is, die in vele jaren niet verteerd kan worden. Maar wie op God vertrouwt, die is niet bezorgd voor de andere morgen, die heeft genoeg aan het heden, en verricht zijn arbeid met vreugde en met een rustig hart. Hij gedraagt zich, zoals Christus in het evangelie zegt: *Wees niet bezorgd voor de dag van morgen, want de dag van morgen zal zijn eigen plaag hebben; het is genoeg, dat elke dag zijn kwaad heeft.* Zie, zulken wordt hun voedsel niet hard noch zuur. Want, hoewel zij ook voor het uitwendige hun brood eten in het zweet van hun aangezicht, zo doen zij het toch innerlijk met geloof en een blij geweten.

Hij besluit met te zeggen, hoe God dat alles geeft, en spreekt: *Want Hij geeft het Zijn vrienden in de slaap*. Alles, beide het huis te bouwen en de stad te bewaren, dat geeft Hij aan Zijn vrienden als in de slaap. Dat wil zeggen: Hij laat hen wel arbeiden en vlijtig zijn, maar toch zó, dat zij niet bezorgd noch vermetel zijn; maar zij gaan vrolijk hun weg, en maken zich nergens zorg over, maar laten het alles Hem bevolen zijn, en leven zo stil voort, meteen rustig hart; zoals iemand, die veilig en heerlijk slaapt, en zich ook van geen ding iets aantrekt, en toch wel bewaard en in leven blijft. Want zij hebben genoeg, en moeten genoeg hebben, en bewaard worden, omdat zij het aan God toevertrouwen, zoals Psalm 55 zegt: *Werp uw bekommering op de Heere, die zal u verzorgen;* en 1 Petrus 5: *Werpt al uw zorg op Hem, en weet, dat Hij voor u zorgt.* Het gaat hier slechts om die ellendige bezorgdheid, om de hebzucht en het ongeloof, niet om de arbeid.

Zie, kinderen zijn een gave[630] des Heeren, en de vrucht van het lichaam is een geschenk[631].

Dit is geheel op Hebreeuwse wijze gesproken. "Erfdeel des Heeren" en "loon" is één ding, evenals "kinderen" en "vrucht van het lichaam" één is. Het wil dit zeggen: Wat nut het u, dat u er u zo bezorgd en angstig over maakt, hoe u aan uw nooddruft zult komen, en hoe u zich beschermen zult? De kinderen en wat uit vrouwen geboren wordt, en die er in een huis en in een stad toch behoren te zijn, hebt u immers niet in uw macht: Als er geen kinderen en lichaamsvruchten waren, dan zou noch huis, noch stad blijven bestaan. Maar wanneer zij dan Gods erfdeel en loon zijn, dat wil zeggen, Gods gaven en geschenk, waarvoor u zich zoveel zorg maakt, terwijl de hele wereld met al haar kracht toch niet maken kan, dat er één enkel kind in het lichaam van een vrouw ontvangen en geboren wordt, maar het is alles Gods werk alleen, waarom wikt en weegt u dan, en maakt u zorgen om bezit en bescherming, zo u niet eens dat in uw macht hebt, waarvoor u zulk een nooddruft en bescherming zoekt? Daarom moest een huisvader en huisheer billijkheidshalve aldus spreken: ‘Ik wil arbeiden en het mijne doen; maar Hij, Die de kinderen in huis en de mensen in de stad, die allemaal lichaamsvruchten zijn, schept en maakt, Hij zal ze ook voeden en

---

[630] Een erfdeel.
[631] Het loon.

bewaren.' Zie, zo zou de één zijn arbeid, en de ander zijn waken niet zuur zijn, maar alles zou zo rustig in het geloof toegaan.

Ditzelfde, waar het in nagenoeg deze gehele Psalm om gaat, heeft ook Christus innerlijk bewogen. Want Hij spreekt Matth. 6: *Is het lichaam niet meer dan de kleding, en het leven niet meer dan de spijs?* Alsof Hij zeggen wil: Voor kinderen en de vruchten van het lichaam hebt u niet te zorgen; wat maakt u zich dan bezorgd voor hun onderhoud en bescherming? Want wie kan ooit zeggen, hoe dat toegaat, dat alle mensenkinderen uit het lichaam van de vrouw voortkomen? Wie heeft zulk een grote menigte mensen in het arme vlees verborgen, en brengt hen zo wonderbaarlijk daaruit tevoorschijn, dan Hij alleen, die de kinderen tot erfdeel geeft, en de vrucht van het lichaam tot loon aan Zijn vrienden, als in de slaap? Men zegt: God schenkt Zijn gaven bij nacht, en dat is soms werkelijk waar.

Gelijk de pijlen in de hand van een held, zó zijn de zonen der jeugd.

Hij vergelijkt de kinderen en mensen met pijlen in de hand van een sterke held; deze schiet de pijlen, wanneer en waarheen hij wil. Zo zien wij ook, hoe God met ons omgaat. Merk toch op, hoe wonderlijk Hij man en vrouw tot een paar maakt, terwijl niemand het kon voorzien; hoe komen zij tot een merkwaardige levensstaat, waarnaar zij nooit gestreefd hebben, zodat men er een wonder in ziet, want het is heel anders gegaan, dan vader en moeder en ook een ieder van hen zelf het zich heeft kunnen denken; alsof God metterdaad dit vers wilde verklaren, en zeggen: Ik wil de plannen van alle mensen verijdelen, en met de kinderen van de mensen omgaan naar Mijn wil, zodat zij in Mijn hand zijn als pijlen in de hand van een sterke reus. Wat helpt het dan, of wij ons vele zorgen maken en van te voren beramen, hoe het met ons gaan zal, daar het toch niet anders gaan zal dan zoals Hij het wil? Daarom is het het beste: arbeiden, en Hem voor de toekomst laten zorgen:

In 't bijzonder noemt hij *de zonen der jeugd,* die er nog geen huishouden op nahouden, noch wachters in de stad zijn, en van wie wij menen, dat zij geheel en al op ons overleg zijn aangewezen. Maar Hij leidt hen in huis en stad zoals Hij wil, en richt met hen uit wat Hij wil; opdat wij zien zullen, dat Hij voor alle dingen zorgt, en aan ons niets anders wil overlaten dan de arbeid. Opdat wij niet denken zullen, dat God alleen over de jonge kinderen in de wieg de leiding heeft, terwijl Hij de groten maar laat begaan, naar hun eigen inzicht en naar wat zij zelf willen. Hier zegt Hij, dat Hij over de groten met evenveel macht regeert als over de kleinen: zij zijn pijlen in Zijn hand, en moeten gaan, waar en hoe Hij wil. Het staat voor Hem gelijk, verstand en onverstand, hemel en aarde, jong en oud, schrander en wijs.

Ja, met de schranderen en verstandigen gaat Hij wonderlijker om; met hen heeft Hij veel meer te doen, ten einde hun overleggingen en hun verstand tot dwaasheid te maken. Hij leidt hen anders dan zij van plan zijn.

Daarom luidt dit vers, dat Hij niet de kinderen en de vruchten van het lichaam, welke het Gods erfdeel en gave noemt, maar de zonen der jeugd, die nu groot en verstandig zijn, in Zijn hand heeft, zoals een reus zijn pijlen; hoewel het de schijn heeft, alsof Hij hen het allerminst in Zijn hand heeft, en hen maar laat regeren door hun eigen verstand en schranderheid, en onderwijl voor de kinderen zorgt. Het is er Hem om te doen, ons de leiding uit handen te nemen, en te beletten, dat wij ons over ons zelf bezorgd maken, opdat wij weten zullen, hoe Hij Zelf alleen ons regeert en voor ons zorgt, en ons laat arbeiden en bezig zijn met het onze.

Gelukkig is hij, die zijn koker daarvan vol heeft; zij worden niet te schande, als zij met hun vijanden een geschil hebben in de poort.

Hij wenst, dat zulk een jeugd, door God gegeven en gekend, talrijk zij. Dan zou het in de wereld goed gaan. Het is ook waar, wanneer alles goed zal gaan, dan moet de jeugd, die na ons tot besturen geroepen zal worden en in het leven op aarde leiding zal geven, dienovereenkomstig opgevoed worden. Evenals de reus behoorlijk toegerust is en stand

houdt, wanneer hij zijn koker vol pijlen heeft: zo is de huisheer en is de stad goed voorzien, die veel van zulke jeugd heeft, door God gegeven; want daar voert God Zelf het huishouden en bewaart de stad.

Maar bij zulk een grote genade kan vervolging niet uitblijven; want waar het goddelijk toegaat, daar moet ook aanvechting van de duivel zijn. Het ongeloof en de hebzucht in de wereld kan het niet verdragen, dat men aldus leert en leeft. Daarom zullen zulke huisheren en steden ook steeds vijanden hebben, die hen belasteren en beledigen. Maar daartegenover staat hier de troost, dat zij eindelijk toch met ere stand zullen houden, en hun vijanden in de poort, dat is, in het openbaar, te schande zullen maken.

Hij noemt echter geen harnas of wapen, maar alleen het woord, en zegt: *Zij zullen spreken met hun vijanden in de poort;* alsof Hij zeggen wil: Met het woord zullen zij kunnen aantonen, dat het recht aan hun zijde is, hoezeer ook de tegenpartij dit mag aanvechten.

Geliefde vrienden in Christus, ik heb dit geschreven, om u te vermanen, dat u met ons des te naarstiger zijn zult, opdat het evangelie bij ons allen rijk en vruchtbaar worde, in allerlei verstand en goede werken, waartegen de vrucht van het ellendige ongeloof, de hebzucht, zo geweldig zich verzet. Onze lieve Heere Jezus Christus sterke en helpe ons. Want wanneer wij reeds te zwak zijn, om de bezorgdheid voor de nooddruft van het lichaam achterwege te laten, hoe zullen wij dan het woeden van de wereld, de dood, smaad en alle overige ongeluk kunnen verdragen? Ja, hoe willen wij standhouden, wanneer de valse geesten op ons aankomen, gelijk zij zich nu reeds roeren en er mee beginnen?

Maar God, de Vader van alle barmhartigheid, die met Zijn Woord en werk bij u een aanvang heeft gemaakt, Hij moge zinnen en harten bewaren in de eenvoudige en onvervalste kennis van Jezus Christus, onze Heiland, aan Wie lof zij en dank in eeuwigheid. Amen.

VERKLARING VAN PSALM 90

VOORREDE OP DE PSALMEN. 1528.

Vele heilige vaderen hebben het Psalmboek boven andere boeken van de Schrift geprezen en bemind. Het werk prijst zelf zijn meester genoeg, maar ook wij moeten het onze lof en dank bewijzen.

Men heeft in vroeger jaren zeer veel heiligen-legenden en Passionalia[632], exempelboeken[633] en historiën verspreid en de wereld er zó mee vervuld, dat het Psalmboek in stof en duisternis verborgen lag en men bijna geen enkele Psalm goed verstond, terwijl het Psalmboek toch een zeer goede en liefelijke geur verspreidde, dat alle vrome harten ook uit de onbekende woorden stichting en kracht putten en daarom van dit boekje hielden.

Ik houd het echter daarvoor, dat er geen mooier exempelboek of heiligen-legende op aarde verschenen is of ooit verschijnen zal dan het boek van de Psalmen. En indien men zou willen, dat uit alle exempelen, legenden en historiën het beste uitgezocht, bijeengebracht en samengevoegd zou worden, dan zou daaruit het huidige Psalmboek moeten ontstaan. Want hierin vinden wij niet alleen wat één of twee heiligen gedaan hebben, maar wat het Hoofd van alle heiligen zelf gedaan heeft en wat nog alle heiligen doen: hoe zij zich stellen tegenover God, tegenover vrienden en vijanden, hoe zij zich gedragen in alle gevaar en lijden en er zich in schikken; bovendien bevat het nog allerlei goddelijke, heilzame leringen en geboden.

Alleen daarom al zou het Psalmboek ons lief en dierbaar moeten zijn, dat het over Christus' dood en opstanding zó duidelijke beloften geeft en van Zijn Rijk en het wezen van de gehele Christenheid reeds een zó duidelijk beeld tekent, dat het bijna een kleine Bijbel genoemd zou kunnen worden, waarin alles, wat in de Bijbel staat, zo goed en kort mogelijk wordt weergegeven en in een keurig handboekje is samengebracht. Mij dunkt, de Heilige Geest heeft zelf de moeite willen nemen een korte Bijbel en een exempelboek van de gehele christenheid of van alle heiligen bijeen te brengen, opdat, wie de gehele Bijbel niet zou kunnen lezen, hierin toch bijna de gehele hoofdsom zou bezitten, samengevat in één boekje.

Maar bovendien is het edele karakter en de eigenaardigheid van het Psalmboek hierin gelegen, dat andere boeken veel ophef maken over de werken van de heiligen, maar heel weinig over hun woorden zeggen: het Psalmboek is juist daarin zo voortreffelijk, dat het een goede en liefelijke geur verspreidt, wanneer men daarin leest, omdat het niet alleen de werken van de heiligen meedeelt, maar ook hun woorden: hoe zij met God gesproken en gebeden hebben en nog spreken en bidden; m.a.w. dat de andere legenden en exempelen, vergeleken bij het Psalmboek ons slechts stomme heiligen voorhouden, terwijl liet Psalmboek ons echte, wakkere, levende heiligen voor ogen tekent.

Een zwijgend mens is immers tegenover een sprekend mens te achten als een half-dode. Het spreken van de mens is dan ook zijn grootste en edelste gave, want daardoor onderscheidt hij zich het meest van de dieren, meer nog dan door zijn gestalte of anderszins; ook een stuk hout kan de gestalte van een mens hebben en een dier kan zien, horen, ruiken, zingen, gaan, staan, eten, drinken, vasten, honger en. dorst lijden, koude en een harde legerstede verdragen, evenals een mens.

Bovendien geeft het Psalmboek ons nog meer, doordat het niet de gewone, alledaagse woorden van de heiligen weergeeft, maar de allerbeste, die zij met grote ernst in de allerhoogste zaak met God Zelf gesproken hebben. Daardoor geeft het ons niet alleen hun woord over hun werk, maar legt ook hun hart en de diepste schat van hun zielen voor ons

---

[632] Voorstellingen van het lijden van Christus, in houtsnede uitgevoerd en met tekst voorzien.

[633] Boeken, waarin het leven van de heiligen als voorbeeld van vroom, christelijk leven verhaald wordt.

bloot, zodat wij de grond en de bron van hun woorden en werken, d.i. hun hart kunnen aanschouwen en zien, welke gedachten zij gehad hebben, hoe hun gemoedsgesteldheid was in allerlei dingen, in gevaar en nood. De legenden en exempelen doen dat zo niet en kunnen het ook niet, omdat zij alleen de werken en wonderen van de heiligen roemen. Ik kan toch immers niet weten, hoe iemands hart tegenover God staat, al zie en hoor ik nog zoveel voortreffelijke werken van hem.

En evenals ik veel liever een heilige zou horen spreken dan zijn werken zien: zo zou ik nog veel liever zijn ziel en de schat van zijn hart zien dan zijn woord horen. Dat nu toont ons het Psalmboek allerovervloedigst aan alle heiligen, zodat wij zeker kunnen weten, hoe hun hart zich verhouden heeft en hun woorden geluid hebben tegenover God en tegenover iedereen.

Immers, het menselijk hart is als een schip op een woeste zee, door stormen uit alle hemelstreken heen en weer gedreven. Hier barst vrees en bezorgdheid los over toekomstig ongeluk, ginds stormt verdriet en droefenis aan door moeiten in het heden. Hier waait hoop en stout verwachten over toekomstig geluk, ginds is het windesuizen van zekerheid en vreugde over het blijde heden. Zulke stormen leren in ernst te spreken en het hart te openen en de diepste grond van het hart bloot te leggen. Want wie in vrees en nood zit spreekt heel anders over ongeluk dan wie in vreugde leeft; en wie in vreugde leeft spreekt en zingt heel anders over vreugde dan wie in angst verkeert. Het gaat niet van harte, zo zegt men van een treurig mens, die lachen, of van een vrolijk mens, die wenen moet, d.w.z. het diepste van zijn hart ligt niet open en treedt niet naar buiten.

Wat is er echter meer in de Psalmen dan juist zulk ernstig spreken over de stormen van het leven? Waar vindt men fijnere woorden over vreugde dan in de lof- en dankPsalmen? Daar wordt ons een blik gegund in het hart van de heiligen als in een mooie, rijke tuin, ja als in de hemel zelf, en wij zien, hoe daarin heerlijke, blijde bloemen opbloeien als goede, dankbare gedachten jegens God om Zijn weldaden. En evenzo, waar vindt men dieper klacht en sterker jammer uitgedrukt dan in de klaagPsalmen? Ook daar een blik in het hart van alle heiligen, maar als in de dood zelf, ja als in de hel. Hoe donker en duister is het daar door treurigheid over het zien van Gods toorn. Zo ook, waar zij van vrees en hoop spreken, gebruiken zij zulke woorden, dat geen schilder de vrees en hoop zó zou kunnen uitbeelden en geen Cicero of redenaar het zó zou kunnen zeggen.

En zoals gezegd, dit is het allerbeste, dat zij zó tot God en met God spreken, dat er in dubbele zin ernst en leven in de woorden zit. Want gewoonlijk, als men tot mensen over zulke dingen spreekt, gaat het niet zo recht van harte: de gloed, het leven, de innige overtuiging ontbreekt. Vandaar, dat het Psalmboek het boekje voor alle heiligen is en dat ieder, in welke omstandigheden hij ook verkeert, daarin Psalmen en woorden vindt, die, als op zijn toestand slaande, zich daaraan zó volkomen aanpassen, dat zij alleen om hem daar zó gezet schijnen en dat hij ze zelf niet beter zou kunnen vinden of wensen. Dit is juist daarom ook zo heerlijk, omdat de mens, op wiens toestand zulke woorden passen, zekerheid krijgt, dat hij in de gemeenschap der heiligen is en dat het alle heiligen zo gegaan is als hem zelf, omdat zij allen hetzelfde lied zingen: en vooral, wanneer hij ook zó tot God kan spreken als zij deden, hetgeen in het geloof geschieden moet; want een ongelovig mens kunnen ze niet behagen.

Tenslotte geeft het Psalmboek een goed en veilig geleide ter navolging van de heiligen. Immers, andere exempelen en legenden over de "stomme" heiligen tonen ons vele werken, die men niet kan nadoen; ja, zij noemen zelfs vele werken, die gevaarlijk zijn om na te volgen en die aanleiding geven tot secten en scheuringen en uit de gemeenschap der heiligen voeren. Maar het Psalmboek houdt u ver van de secten in de gemeenschap der heiligen; want het leert u in vreugde, vrees, hoop en treurigheid zó gezind te zijn en te spreken, als alle heiligen deden.

Kortom, wilt u de heilige, christelijke kerk getekend zien in levendige kleur en vorm, samengevat in één klein beeld, neem dan het Psalmboek voor u; dan hebt u een fijne,

heldere, reine spiegel, die u tonen zal, wat de christenheid is. Ja, u zult ook uzelf daarin vinden en het rechte "Ken u zelf", en bovendien God Zelf en alle schepselen.

Laten wij ons daarom in acht nemen, dat wij God danken voor deze onuitsprekelijke gave en ze met ijver en ernst aannemen, gebruiken en beoefenen, Gode tot lof en prijs, opdat wij niet met onze ondankbaarheid iets ergers verdienen. Want voorheen, in de tijd van de duisternis, wat zou het een grote schat geacht zijn, indien men één Psalm goed had kunnen verstaan en in goed Duits had kunnen lezen en horen, maar zij hebben dat voorrecht niet gehad. Nu echter zijn zalig de ogen, die zien hetgeen wij zien, en de oren, die horen wat wij horen. Laten wij er ons voor wachten (zoals wij het helaas zien gebeuren), dat het ons gaat als de Joden in de woestijn, die spraken over het hemelsbrood: "Onze ziel walgt van deze minderwaardige spijs." Maar wij moeten óók weten, dat er bij staat, hoe zij geplaagd en gestorven zijn, opdat het ons niet ook zó verga.

Daartoe helpe ons de Vader van alle genade en barmhartigheid door Jezus Christus, onze Heere, Wie zij lof en dank, eer en prijs voor dit Duitse Psalmboek en voor al Zijn ontelbare, onuitsprekelijke weldaden in eeuwigheid. Amen, Amen.

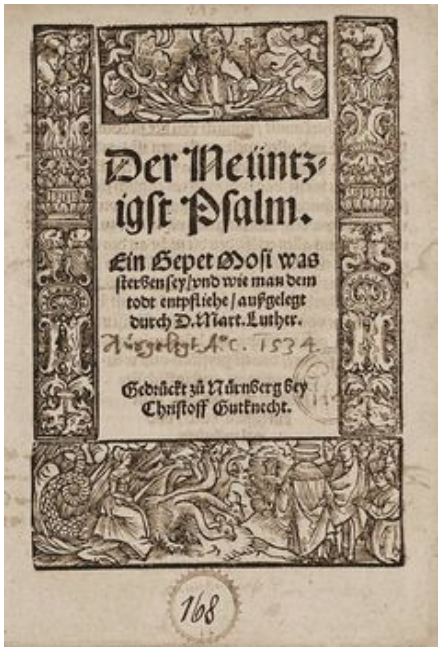
Der Neüntzigst Psalm.

Ein Gebet Mosi was sterben sey/vnd wie man dem todt entpfliehe/ auffgelegt durch D. Mart. Luther.

Augsbürg A°. C. 1534.

Gedruckt zů Nürnberg bey Christoff Gutknecht.

168

PSALM 90[634]

1. Een gebed van Mozes, de man Gods. Heere, Gij zijt ons geweest een Toevlucht van geslacht tot geslacht.
2. Eer de bergen geboren waren, en Gij de aarde en de wereld voortgebracht hadt, ja, van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God.
3. Gij doet de mens wederkeren tot verbrijzeling, en zegt: Keert weder, gij mensenkinderen.
4. Want duizend jaren zijn in Uw ogen als de dag van gisteren, als hij voorbijgegaan is, en als een nachtwake.
5. Gij overstroomt hen, zij zijn gelijk een slaap; in de morgenstond zijn zij gelijk het gras, dat verandert;
6. In de morgenstond bloeit het en het verandert; des avonds wordt het afgesneden en het verdort.
7. Want wij vergaan door Uw toorn, en door Uw grimmigheid worden wij verschrikt.
8. Gij stelt onze ongerechtigheden voor U, onze heimelijke zonden in het licht Uws aanschijns.
9. Want al onze dagen gaan heen door Uw verbolgenheid; wij brengen onze jaren door als een gedachte.
10. Aangaande de dagen onzer jaren, daarin zijn zeventig jaar; ofzo wij zeer sterk zijn, tachtig jaar; en het uitnemendste van die is moeite en verdriet; want het wordt snellijk afgesneden, en wij vliegen daarheen.
11. Wie kent de sterkte Uws toorns en Uw verbolgenheid, naar dat Gij te vrezen zijt?
12. Leer ons alzo onze dagen tellen, dat wij een wijs hart bekomen.

Heere, Gij zijt ons geweest een Toevlucht van geslacht tot geslacht.

Dit begin ademt meteen ook het leven en heeft betrekking op de vaste hoop op de opstanding en het eeuwige leven, omdat Mozes God, Die eeuwig is, onze woning noemt of, om het duidelijker te zeggen: een schuilplaats waarnaar wij kunnen vluchten en waar wij veilig kunnen zijn. Als God onze woning is en het leven en wij Zijn bewoners zijn, volgt daaruit dat wij in leven zijn en eeuwig zullen leven. Dat dit alles de beste en zekerste gevolgtrekking is, weten wij op grond van het eerste gebod. Want wie zal God een toevlucht voor de doden noemen? Wie zal Hem voor een graf aanzien of voor een kruis? Hij is het leven. Daarom zullen ook degenen voor wie Hij een toevlucht is, leven. Op deze manier troost Mozes meteen aan het begin de angstige mensen al bij voorbaat, nog voordat hij verschrikkelijk begint te donderen en te bliksemen, opdat zij zullen vasthouden dat God een levende Toevlucht voor levenden is, wanneer zij tot Hem bidden en op Hem vertrouwen.

Het is echter een wonderlijke manier van spreken om God een 'toevlucht' te noemen. Dit vindt men verder nergens in de Heilige Schrift. Ja, de Schrift zegt op andere plaatsen het tegenovergestelde. Hij noemt de mensen een 'tempel Gods', waarin God woont. Paulus zegt: 'Gods tempel is onder u' (1 Kor. 6:19). Mozes keert dit om en zegt dat wij de bewoners en heren in dit huis zijn. Want het Hebreeuwse woord maoon betekent eigenlijk `woning'. En wanneer de Schrift zegt: 'In Sion is Zijn woning' (Ps. 76:3), gebruikt zij dit woord. Omdat echter een huis er is ter beschutting, gebeurt het dat dit woord wordt uitgelegd als een toevlucht of een plaats om naartoe te vluchten. Mozes heeft echter met opzet zo willen spreken, om daarmee aan te tonen dat alle hoop voor ons in God vast verankerd ligt en dat zij die tot deze God willen bidden eraan vast moeten houden dat zij in de wereld niet tevergeefs lijden en sterven, omdat God voor hen een schuilplaats is en de Goddelijke Majesteit een woning, waarin zij tot in eeuwigheid veilig mogen rusten.

Bijna op dezelfde manier spreekt Paulus, wanneer hij tegen de Kolossenzen zegt: 'Uw leven is met Christus verborgen in God" (Kol. 3:3). Want de zin is veel duidelijker en mooier, wanneer ik zeg dat de gelovigen in God wonen dan dat God in hen woont. Hij woonde ook lichamelijk in Sion, maar de plaats is veranderd. Maar het is duidelijk dat wat in God is, niet veranderd en ook niet verplaatst wordt, want God is een woning die niet kan vergaan.

---

[634] UITGAVE DEN HERTOG, HOUTEN

Daarom wilde Mozes het allerzekerste leven aanwijzen, toen hij zei dat God onze toevlucht is, en niet de aarde, de hemel of het paradijs, maar eenvoudigweg God Zelf, en wel

...VAN GESLACHT TOT GESLACHT

Dit betekent dat God de Zijnen vanaf het begin der wereld tot het einde daarvan nooit heeft verlaten. Adam, Eva, de aartsvaders, de profeten en de vrome koningen slapen in deze woning. Want als zij met Christus (naar ik meen) nog niet zijn opgestaan, rust weliswaar hun lichaam in het graf, maar hun leven is met Christus verborgen in God en zal op de jongste dag in heerlijkheid geopenbaard worden. Zo wijst Mozes op de opstanding der doden en de hoop op het leven na de dood, weliswaar niet onomwonden, maar toch in betekenisvolle bewoordingen. Want het moest eigenlijk aan Christus voorbehouden blijven om in het Nieuwe Testament openlijk de vergeving der zonden en de opstanding der doden te prediken, die in het Oude Testament

z8 als het ware in een omhulsel in het vooruitzicht gesteld werden. Mozes roert deze dingen weliswaar aan en legt er de vinger bij, maar verderop, wanneer hij de toorn van God inprent, is hij veel breedsprakiger en duidelijker. Want hij tracht voornamelijk te bereiken dat de mensen leren God te vrezen en, geschrokken door de toorn van God en de dood, zich voor God verootmoedigen en zo op de genade worden voorbereid. Want het is onmogelijk dat een mens ertoe gebracht wordt God te vrezen als hem niet eerst de toorn van God voorgehouden is. En hoe kan die toorn aangetoond worden, als niet eerst de zonde wordt aangetoond, die daarna, zoals Paulus zegt, "toorn bewerkt"? (Rom. 4:15; Jak.

Zo begon het volk bij de berg Sinaï te vrezen voor de donderslagen en het verschrikkelijke onweer (Ex. 19:16), die hun de zonden in herinnering brachten en de majesteit van God voor hen onverdraaglijk maakten. Deze verootmoediging oftewel vrees was de Heere aangenaam. Want dit is de manier waarop met verstokte en zelfvoldane zondaars omgegaan moet worden, die niets geven om het Woord van God, maar evenmin om alle straffen op de goddeloosheid en beloningen van de vroomheid. Daarom beveelt Paulus ook om het Woord recht te snijden (2 Tim. 2:15), zodat de beloften en de bedreigingen niet met elkaar vermengd worden, zoals vroeger de Joden pleegden te doen en tegenwoordig de papisten. Want hoewel de profeten de Joden alle plagen aankondigden, negeerden zij deze bedreigingen toch en bleven op de beloften steunen. Zo blusten zij de vrees voor God uit en werden verwaand en halsstarrig. Daarentegen hebben in het pausdom de tirannieke geleerden en kwelgeesten van de zielen alle toorn en berisping over de bekommerde gewetens uitgestort, terwijl deze juist bemoedigd en op de zachtst mogelijke wijze behandeld hadden moeten worden. Men zondigt dus naar twee zijden, wanneer men het Woord van God niet recht snijdt.

Die overvloed aan dreigingen die Mozes later gebruikt, heeft dus eigenlijk betrekking op diegenen die Paulus "de ongevoeligen" noemt (Ef. 4:19), die opzettelijk, net als ruwe soldaten plegen te doen, de gedachten aan de dood en de toorn van God uit hun ziel gebannen hebben. Zulke mensen kunnen niet op de weg teruggeleid worden als men hun de toorn van God niet nadrukkelijk voorhoudt, en zo de wortel afhouwt die gif en alsem draagt, zoals in Deuteronomium geschreven staat (Deut. 29:18). Daarentegen hebben de zeer liefelijke dingen die hij hier aan het begin zegt betrekking op degenen die voor de dood vrezen, opdat zij op de goedheid van God zullen vertrouwen en zich zullen verheugen dat zij zoveel leven en gevoel in zich hebben, dat zij hun zonden erkennen en niet behoren tot het getal van hen die hun zonden zelfvoldaan negeren of daarmee de spot drijven. Want zij laten zich onderwijzen en tonen zich welwillend om de troost aan te nemen.

Wanneer u de Psalm op deze wijze opvat, dan zal hij u bekoren en zal blijken dat hij in al zijn delen buitengewoon nuttig is. Toen ik een monnik was, is het mij in elk geval dikwijls overkomen dat ik, als ik deze Psalm las, het boek terzijde moest leggen. Maar ik wist ook niet dat deze dreigingen niet aan een verschrikt gemoed worden voorgehouden. Ik wist niet dat Mozes voornamelijk tegen de verstokte en hoogmoedige massa preekte van hen die

zich om de toorn van God, de dood en al hun ongeluk niet bekommeren en die ook niet inzien.

Maar laten wij hier opnieuw naar het opschrift kijken. Mozes heeft deze Psalm als opschrift meegegeven dat het een gebed is. En hier blijkt dat de eerste deugd van een waar en oprecht gebed is, dat het de hoop op de zaligheid aangrijpt, vasthoudt dat God genadig is en daarom erop vertrouwt dat er bij Hem bescherming is tegen de dood. Want als dit niet zo zou zijn, waarom zou hij Hem dan een Toevlucht noemen? Daarom spreekt uit deze woorden het allergrootste vertrouwen en de aller-volmaaktste hoop om het leven te zullen ontvangen. Want midden in de ervaring van toorn en zonde waagt hij het te zeggen: "O Heere, hoewel U terecht tegen ons toornt vanwege onze zonden, hebt U toch het menselijke geslacht nooit zo verlaten, dat er niet altijd voor U een kerk in stand bleef, dat U niet de haven en de toevlucht was van degenen die hun hoop op de zaligheid op U gevestigd hadden." Dit is de eerste deugd van het gebed, dat het God aangrijpt omdat Hij barmhartig is en genadig, en bereid om te helpen.

Wie zou nu willen ontkennen dat de Heilige Geest in de Zijnen de beste bidder is? Want Mozes verkrijgt in deze zeer moeilijke zaak, waarin hij zichzelf en de gehele wereld voor God schuldig verklaart, op een uiterst gepaste wijze de welwillendheid van God, en neemt de Rechter voor de zaak in door zijn geloof in de barmhartigheid van God, die Hij in alle eeuwen aan de kerk heeft bewezen. Zonder dit geloof kan een gebed geen gebed zijn. Want hoe kan iemand bidden die niet gelooft dat bij God zoveel goedheid te vinden is en dat Hij degenen die tot Hem bidden verhoort, maar die óf God veracht óf aan Hem twijfelt? Dit karakter hebben alle gebeden van het pausdom. Want zij kunnen niet alleen niet in geloof bidden omdat zij het geloof niet begrijpen, maar ook omdat zij naderhand het gebed bederven door op de verdiensten en de voorbeden van de heiligen te steunen. Laten wij daarom deze leermeester volgen, die in de Heilige Geest, dat wil zeggen: in het ware geloof van het hart, bidt en spreekt:

GIJ ZIJT ONZE TOEVLUCHT

Dit kan niemand van harte zeggen zonder het geloof, zonder de gave van de Heilige Geest. Het is echter een noodzakelijke leer die ons hier in het voorbeeld van Mozes voorgehouden wordt. Wij zien dat in een echt gebed het geloof noodzakelijk is. Wanneer dit aanwezig is, triomferen wij. Want vanwege het geloof in Christus is het gebed God aangenaam en welgevallig, en verkrijgt het alles wat het vroeg. Wanneer u gelooft dat God uw Toevlucht is, dan is Hij voor u werkelijk een Toevlucht. Wanneer u dat niet gelooft, is Hij het niet. Daarom bidden degenen die geen geloof hebben niet alleen vruchteloos, maar wordt hun gebed ook tot zonde en wekken zij bij God alleen maar meer toorn op. Want het is een godslastering om met een gebed voor God te verschijnen en toch staande te houden dat men tevergeefs bidt en God niet zal verhoren.

De tweede deugd van een oprecht gebed is, dat het zich tot God richt en niet tot een andere, vleselijke beschermer. Dit is ook een werk van het geloof, dat ons niet alleen met God verzoent, maar ons tegelijk ook beschermt tegen alle goddeloze leringen en menselijke hulpmiddelen. Want dit zijn twee verschillende deugden: God hebben en Hem behouden. Wie geloof heeft, heeft een genadig God; daarom zijn zowel zijn gebed als alle andere werken die hij vanuit zijn roeping doet God welgevallig. Maar grote nauwgezetheid en zorg, ja, zelfs Gods grote goedheid hebben wij nodig om God zo vast te houden en ons niet te laten overweldigen door satan, die ons op velerlei wijze aanvecht, of hij ons niet op de een of andere manier van de ware God kan afleiden en ertoe kan brengen om op menselijke hulpmiddelen te vertrouwen. Daarom zegt Mozes hier uitdrukkelijk: "Gij, Heere, zijt onze Toevlucht."

Maar waarom voegt hij eraan toe: "VAN GESLACHT TOT GESLACHT"?

Ongetwijfeld om daarmee aan te duiden dat er één kerk is vanaf het begin, toen de mens werd geschapen, tot aan het einde der wereld. Dit is wat hij zegt: "Van de dag af dat er een

generatie begon of een tijdperk, bent u onze Toevlucht", alsof hij wilde zeggen: Er is altijd een kerk geweest, altijd is er een volk van God geweest, van de eerste mens Adam af tot aan de laatste, hoewel de kerk soms zo zwak en verstrooid is geweest, dat zij nergens meer waarneembaar was (Matth. 9:36). Dit was het geval in de tijd van Elia, toen de goddeloze koning Achab de ware dienst aan God verboden had en de profeten in groten getale had laten doden (1 Kon. 19:10), zodat Elia klaagde dat hij van alle dienaren van de ware God alleen overgebleven was. Toen was de kerk dus zo verborgen, dat zij nergens meer bestond dan alleen in de ogen van God, Die zei dat Hij er zevenduizend voor zich had behouden, die de knieën voor de Baäl niet gebogen hadden (1 Kon. 19:18).

Zo bleef de kerk ook in stand onder het pausdom, maar zij was werkelijk zo verborgen dat, als men op haar uiterlijke verschijning zou afgaan, zij nergens leek te bestaan. Maar dit moeten wij goed en nauwgezet in het oog houden: in de eerste plaats, dat er altijd mensen waren, zijn en zullen zijn die God loven en Hem op de juiste wijze leren, ook al zijn het er maar heel weinig. In de tweede plaats, dat de kerk niet volmaakt heilig is, zonder elke ergernis of vlek, zoals de papisten dromen. Wanneer zij in de Geloofsbelijdenis horen dat de kerk heilig genoemd wordt, denken zij aan een volk dat zonder enige zonde of aanstoot is. Wanneer zij dan vervolgens hun eigen volk in ogenschouw nemen, moeten zij toch wel in twijfel trekken of dit wel een kerk is! Wanneer zij naar ons kijken en de aanstootgevende dingen zien waarmee de satan onze gemeenten besmeurt, ontkennen zij ook dat wij een kerk zijn; en zo kunnen zij zich uit deze paradox niet losmaken.

Vers 2-6 zie originele uitgave

Vers 7

WANT WIJ VERGAAN DOOR UW TOORN EN DOOR UW GRIMMIGHEID WORDEN WIJ VERSCHRIKT.

Hier komen we, zoals ik al gezegd heb, aan de hoofdzaak van het betoog. Mozes laat het verschil zien tussen de mens en de andere schepselen. Dat de mens zo vergaat en door de toorn van God in snelle vaart naar de ondergang gedreven wordt, dat ondergaan niet het gras, niet de bloemen, niet de vogelen des hemels en de dieren der aarde, maar alleen de mens. De mens ervaart dat met zijn dood en met de andere ellendigheden van dit leven ook de zonde en de toorn van God verbonden zijn, terwijl daartegenover het vee, de schapen en alle andere levende wezens vervolgens sterven niet vanwege hun zonde of de toorn van God, maar naar de orde van God, die voorkomt uit Zijn vrije welbehagen.

Dit wijst bijna op een neiging tot blasfemie bij Mozes, want als hierin niet het licht der genade getoond wordt, is het onvermijdelijk dat hier wanhoop en ernstige blasfemie volgen. Want wie kan zonder morren aan de toorn van God denken? Ook het onschuldige schepsel kan zijn lijden met bezwaar dragen. Wanneer men een varken slacht, toont het door zijn geschreeuw zijn ongeduld en pijn; wanneer een boom wordt omgehakt, valt hij niet zonder veel gekraak neer. Hoe zou dan de menselijke natuur deze gedachte aan de toorn van God zonder tranen, zonder morren, zonder het grootste ongeduld verdragen? Hoe zou zij onverschillig kunnen staan tegenover de dood, waarvan zij weet dat zij die moet ondergaan vanwege de zonde en als gevolg van Gods toorn?

Daarom slaat het verstand óf de weg van de verachting óf die van de laster in. De Colloquia van Erasmus"" bevatten een dialoog, waaraan hij de titel `Epicurus" heeft meegegeven. Daarin wordt gedisputeerd over de christelijke godsdienst, dat deze de steen van Tantalus" bevat, omdat na de ellende van dit leven ook nog het eeuwige vuur dreigt. Wat kan nu, zegt Erasmus, een geëigender middel zijn tegen dit kwaad dan het ongeloof of de dwaasheid, zodat men niet gelooft dat dit waar is? Op deze manier redeneert het verstand. Want het lijkt onverdraaglijk en de Goddelijke wijsheid en goedheid onwaardig, dat men na de moeiten van dit leven ook nog de eeuwige dood te vrezen heeft, en wel vanwege de toorn, omdat God over de toch al zo ongelukkige mens ook nog toornt. Het verstand kan deze gedachten niet staande houden zonder in blasfemie te vervallen. Daarom raadt Epicurus u

aan om hetzij waanzinnig hetzij ongelovig te worden, en uzelf zo te bevrijden van de ervaring van de toorn en de zonde in ongeluk en dood.

Maar wat een waardeloze raad! Want stel dat u niet ongelovig kunt zijn en bang bent dat u na dit leven zult merken dat datgene wat u hier veracht, waar is? Of wanneer u niet zo dwaas kunt zijn, dat u nooit meer aan dit toekomstige gevaar denkt? Daarom kan de natuur niets anders dan huiveren en knarsetanden, dat er een Heere boven ons staat Die wij ook na de dood nog gedwongen zijn te vrezen, zoals Velleius bij Cicero zegt: "Op deze wijze zet Hij ons een tijdloze tiran op de nek.

Daarom moeten wij het voorbeeld van Mozes nauwkeurig bekijken, opdat wij leren om dit gejammer van ons hart te matigen en te beteugelen, wanneer wij de toorn van God en de dood ervaren. Want het is niet slecht om op deze manier de toorn van God te ervaren, als wij maar niet in de dwaasheid vervallen om God te verachten of te lasteren voor onze ellende (Ps. 14:1), hoewel het haast niet te voorkomen is dat ook het zuchten van de heiligen te midden van hun grote verzoekingen iets van laster in zich heeft. Zullen wij Job soms verontschuldigen, die de dag waarop hij geboren werd "een vervloekte dag" noemde? (Job 3:1, 3). Of de boze Jeremia, omdat hij niet gestorven was in de schoot van zijn moeder? (Jer. 20:17). Zo doet ook Hieronymus een zeer harde uitspraak, wanneer hij zegt dat de mensen minder gelukkig zijn dan alle dieren, omdat zij na alle ongeluk in dit leven ook nog de eeuwige dood tegemoet zien of op z"n minst zich genoodzaakt zien ervoor te vrezen. Dit zijn woorden die voortgekomen zijn uit een hart dat boos is geworden en in verwarring is gebracht door de ervaring van het kwaad. Het is echter geen slecht teken wanneer iemand zo boos is; men moet alleen deze gemoedsbeweging matigen en in vaste banen leiden.

Een jongeman ervaart seksuele begeerte. God vergeeft hem die als hij deze ervaring matigt en beheerst, of trouwt. Zo worden ook christenen voortdurend geplaagd door de bewegingen van het morrende, lasterende en twijfelende hart. En die moeten in toorn gehouden worden, zodat zij niet, net als bij de goddelozen, uitlopen op de verachting van God of de vertwijfeling.

Augustinus zegt: "Het is eenvoudigweg beter om te zijn, dan om niet te zijn. Maar wanneer u bij uzelf te rade gaat, zult u zeggen dat het tegenovergestelde beter is."2° Deze gedachten zijn niet ver verwijderd van blasfemie, vooral wanneer u ze de vrije teugel laat. Dikwijls gebeurt het - en ik heb dat in vele gevallen gezien - dat onervaren mensen, wanneer zij deze blasfemische gedachten ervaren, bijna sterven.21 Daarom is het noodzakelijk om ze te beheersen. En de juiste beheersing daarvan is, dat u staande houdt dat u om die reden niet door God verworpen bent, wanneer u die gedachten ervaart. Want ook al zijn er in onszelf oorzaken aan te wijzen voor zulke gedachten omdat zij gevolg van de erfzonde zijn, toch worden zij ook bevorderd en vermeerderd door de verleider, satan. Zo gebeurt het vaak met gelovige jonge mannen en vrouwen dat zij, tegen hun wil in, in vuur en vlam geraken door seksuele begeerten. Wanneer een mens door dat verlangen gegrepen wordt, wordt hij zo volledig gegrepen, dat hij niets anders kan zien, horen en denken dan wat dat verlangen hem ingeeft. Zo worden harten ook in beslag genomen door boosheid, angst, haat en soortgelijke gevoelens.

In zulke verzoekingen is zelfbeheersing noodzakelijk, zodat wij ons door de Heilige Geest vermannen en bedenken dat wij echt niet verloren zullen gaan omdat wij dergelijke dingen ervaren. Want het is niet altijd de schuld van de eigen begeerte en zwakheid, dat een jong mens van verlangen brandt, dat het hart in beroering raakt door boosheid en andere zondige neigingen. Dikwijls komen die dingen van satan, die de harten door zijn prikkels opjaagt en het vlees tegen de eigen wil opzet. Het gebeurt immers dikwijls dat men van harte wenst bevrijd te worden van de onreine bewegingen van het hart, maar daarin toch niet slaagt. Dan moet men deze raad volgen: allereerst dat men om die reden niet moet wanhopen aan de zaligheid; in de tweede plaats dat wij zulke gedachten moeten weerstaan en ze niet moeten billijken of botvieren, en tegelijk door ernstig gebed God om hulp moeten

smeken. Want zulke gedachten komen niet daarom bij u op opdat u ernaar zult oordelen en ze zult opvolgen, maar opdat u ze zult weerstaan en ertegen zult strijden door het gebed.

Wat ik hier nu zeg over de zwaardere verzoekingen van de begeerte en de toorn, moet men ook betrekken op de verzoeking van de lastering. Want de satan verandert zich in een engels des lichts (2 Kor. 11:14) en in een gestalte van God om ons weg te leiden van het gebed en het Woord van God, en ons zo als naakte mensen aan te vallen en te overwinnen. Zodra hij ons tot een lasterlijke gedachte verleid heeft, klaagt hij ons aan: "Kijk", zegt hij, "hoe het met je hart gesteld is. Ben je niet een zondaar?" Dit moet het hart wel bevestigen. Vervolgens voegt hij nog iets anders toe: "Heb je dan niet een toornig God tegenover je? Want hoe zou God niet over de zonde kunnen toornen?" Wanneer je hier maar een klein beetje aan toegeeft, overweldigt hij je. Op deze manier heeft satan werkelijk al velen gedood.

Daarom is een bewuste houding nodig om u tegenover de vijand op te stellen, en vast te houden dat uw zwakheid God bekend is en Hij daardoor niet beledigd wordt zolang u er niet de vrije teugel aan geeft. Dat u echter een zondaar bent en dat in een nederige belijdenis erkent, dat is een verootmoediging die God aangenaam is, zoals Hij ons ook geleerd heeft door Mozes en de Profeten. Hij heeft Zijn wet dan ook geopenbaard, opdat wij ons op deze manier zouden verootmoedigen. Wat satan echter ter verootmoediging ingeeft, hetzij om tot vertwijfeling te brengen, hetzij tot verachting of lastering, moet u als gemoedsaandoeningen beschouwen en niet als reëele dingen die voortkomen uit het oordeel van God. Zo weet ook een zoon, wanneer hij door zijn vader gestraft wordt, dat de roede niet een teken is dat hij onterfd wordt; ook al ondergaat hij die roede, toch houdt hij eraan vast dat de vader zijn vader is en blijft. Zo kan ook degene die een ernstige ziekte heeft de gedachte aan zijn ziekte opzij zetten en op genezing hopen. Zo beschouwd zijn die lasterlijke gedachten weliswaar verschrikkelijk, maar toch zijn zij ook goed, als u ze maar beheerst en ten goede gebruikt. Want zij sluiten dat "onuitsprekelijke zuchten" in (Rom. 8:26), dat tot de hemelen doordringt (Sir. 35:21) en de Goddelijke Majesteit als het ware dwingt om te vergeven en zalig te maken. Deze gedachten kan men ervaren zoals andere geestelijke gedachten, maar ze kunnen niet uitgesproken en alleen door ervaring geleerd worden. Daarom wordt Dionysius22, die geschreven heeft over de bevestigende en de ontkennende theologie, terecht uitgelachen. Verderop in zijn werk beschrijft hij de bevestigende theologie als: "God is er." De ontkennende theologie beschrijft hij als: `God is er niet." Wanneer wij echter de ontkennende theologie juist willen beschrijven, moeten wij vaststellen dat zij gevormd wordt door het heilige kruis en de aanvechtingen, waarin God weliswaar niet waargenomen wordt, maar waarin toch die verzuchting aanwezig is waarover ik zojuist gesproken heb.

Het is goed om dit de mensen dikwijls voor te houden en in te prenten, ter wille van hen die hetzij zelf zulke verzoekingen ervaren, hetzij anderen moeten troosten die zich daarin bevinden. De Schrift draagt ons op de kleinmoedigen te troosten (1 Thess. 5:14) en de rokende vlaswiek niet uit te blussen (Jes. 42:3) maar te koesteren. Want de Heilige Geest weet dat de duivel op verschillende wijzen is uitgerust en elk uur ons met dergelijke gedachten van vertwijfeling en treurigheid probeert aan te vallen. Daarom waarschuwt Hij ons en spoort Hij ons overal aan om als christenen, op Gods gezag, elkaar te onderwijzen en te troosten. Daarom moet ook onder ons alle nauwgezetheid en ijver erop gericht zijn, dat u naar mij luistert volgens het gebod van God en ik u vertroost wanneer u in droefenissen of gevaar terechtgekomen bent; en dat u mij gelooft en ik andersom u, wanneer ik mij in soortgelijk gevaar bevind.

Weliswaar ben ik doctor in de theologie en bekennen velen mij dat zij door mij niet weinig geholpen zijn bij het lezen van de Heilige Schrift, maar het is mij vaak overkomen dat ik ondervond hoe ik geholpen en opgericht werd door een woord van een broeder, die op geen enkele wijze meende aan mij gelijk te zijn. Groot van gewicht is het woord van een broeder dat ons, ten tijde van het gevaar, uit de Schrift wordt voorgehouden. Want de Schrift heeft de Heilige Geest als onafscheidelijke metgezel, Die de harten op velerlei wijzen ontroert en opricht door het Woord. Zo hebben Timothes, Titus en Epafroditus de heilige

Paulus getroost (1 Thess. 3:6-To; 2 Kor. 7:6; Filipp. 2:25; Hand. 28:15). Dit geldt ook voor de broeders die hem vanuit Rome tegemoet kwamen, hoewel hij in vele opzichten geleerder en geoefender was in het Woord van God dan zij. Want ook de grootste heiligen hebben momenten waarop zij zwak zijn en anderen juist weer sterker. Dit is nu de vaste wet en regel van Christus: dat de sterken de zwakken moeten dragen (1 Kor. 12:22), zoals de beenderen het vlees dragen. Want zoals niemand zijn neus daarom weggooit, omdat zij vol vieze afscheiding zit en als het ware de beerput van de hersenen is, zo zijn ook de zwakken ten tijde van hun zwakheid een deel van het rijk van Christus en daarom niet verwerpelijk. Zij moeten verzorgd, genezen en opgericht worden.

Maar laten wij naar Mozes terugkeren. Hij is nu werkelijk bij de hoofdzaak van zijn betoog. Daarom legt hij zijn gedachten vrijuit voor God neer, om Hem verderop in zijn gebed er makkelijker toe te bewegen hem te vergeven en te redden. "Wat zijn wij mensen," zegt hij, "die door Uw toorn worden gedood?" Werkelijk, onze dood is verschrikkelijker dan al het sterven en dan alle rampen, niet alleen die van andere levende wezens maar ook van de mensen. Wat houdt het in dat Epicurus sterft? Niet alleen weet hij niet dat er een God is, maar hij onderkent ook het ongeluk niet dat hij met zich meedraagt. Maar de christenen en de mensen die God vrezen weten dat de dood, samen met de andere ellendigheden van dit leven, de toorn van God is. Daarom worden zij gedwongen met de toornige God te vechten en te strijden om hun zaligheid te behouden. Maar wat zijn wij mensen, die al van tevoren door de ellendigheden van dit leven overstelpt en terneergeslagen worden? Als die dingen er niet zouden zijn, zou evengoed alleen al de angst voor de dood een grote ramp zijn. Want geen enkele levende soort wordt zo door angst voor de dood gekweld als de mens.

Maar wat moet ik zeggen over de redeloze dieren? Overweeg het leven van de goddeloze mensen, van Epicurus en de zijnen. Met hen staat het, zoals Job zegt in hoofdstuk <Zij wonen in huizen die veilig en vredig zijn, en de roede Gods is niet op hen. Zij brengen hun dagen door in voorspoed en in een ogenblik dalen zij af in de hel" (Job 21:9, 13). Maar de vromen en heiligen worden hun leven lang door allerlei zorgen om de dood en om andere dingen gekweld. Zij worden door satan dagelijks bestookt met angsten en met de onzekerheid van het leven (2 Kor. 6:4). Zij weten dat God toornt over de zonde en dat de zonde de oorzaak van alle ellende is. Het verstand weet dit niet, en de heidenen weten het ook niet.

Wanneer ook wij dergelijke angstige gedachten over de toorn van God ervaren, moeten wij daarom niet wanhopen, alsof dit een slecht teken zou zijn. Want in het vervolg zullen wij horen dat Mozes ook van God bidt dat hij deze toorn mag "overdenken". Wij zien echter hoe verschrikkelijk de zelfverzekerdheid in de harten van de mensen is, dat zij, hoewel zij door de dagelijkse en harde ellende van henzelf en van anderen gewaarschuwd worden, toch niet naar God vragen, zoals het bij Jesaja staat: "En het volk is niet teruggekeerd tot Hem, Die het slaat (Jes. 9:12). Zij zijn als de varkens en hebben geen enkel gevoel. Ook nemen zij niet waar dat hun ellende van Godswege wordt opgelegd.

Maar God wil dat wij op zijn minst onze ellende inzien en ons door die plagen laten beteren. Wanneer u dus merkt dat u op vele wijzen aangevochten wordt vanwege Gods toorn over de zonde, en u daardoor ongeduldig wordt en soms zelfs tegen God mort, verlies dan daarom de moed niet. Want de oorzaak ligt niet alleen bij u; ook de duivel speelt daarin een rol, die de mens in het paradijs leerde om niet tevreden te zijn met wat God geboden had, maar ook naar de oorzaak te vragen (Gen. 3a). Hier ontstaan vanuit ongeduld vragen als: "Waarom zijn wij geboren? Waarom is onze situatie niet zoals die van de dieren?"

Door deze aanvechting worden ook de oprecht vrome mensen geplaagd. Ook in de kloosters was deze aanvechting niet geheel onbekend, want men noemde die de geest van de lastering, en Gerson heeft vele vertroostingen daartegen geuit:3 Hij gebruikt daarbij bepaalde vergelijkingen: zoals wij geen aandacht schenken aan het geluid van ganzen, zo moet men ook deze dingen, wanneer men ze ervaart, negeren en uit het hart bannen. En zoals een blaffende hond alleen maar bozer wordt en nog heftiger tekeergaat, hoe meer u hem probeert in toorn te houden, zo geeft men ook de raad om dergelijke gedachten niet te

stimuleren door eraan toe te geven. Iets soortgelijks kan men lezen in de Levensbeschrijvingen van de kerkvaders. Daarin zegt iemand dat deze gedachten zijn als vogels die door de lucht vliegen, en dat het niet in onze macht ligt om hen het vliegen hierheen of daarheen te beletten, maar dat het wel in onze macht ligt om te voorkomen dat ze hun nest bouwen in ons haar.

Zo zijn ook die gedachten door een andere oorzaak ontstaan die buiten onszelf ligt, namelijk door de duivel. Daarom is het niet te voorkomen dat zij ons invallen. Hiervoor kunnen wij echter wel zorgen: dat wij er niet aan toegeven en zo tot zonde verleid worden. Dit is verstandig gezegd, en ons overgeleverd vanuit een grote ervaring in geestelijke zaken. Daarom moeten ook wij ons op deze manier troosten, wanneer satan zijn "pijlen" in ons hart schiet (Ef. 6:16). Wij moeten ons realiseren dat dit gedachten van de duivel zijn en van onze zwakheid, die van nature geneigd is tot ongeduld en gemopper. De satan heeft dus een open raam ter beschikking, waardoor hij ons kan aanvallen.

Men moet echter niet alleen op het drijven van de duivel letten, maar ook op de raad van God. Want Hij heeft harten die zo verwond zijn genade beloofd, en laat toe dat wij verootmoedigd worden, omdat Hij wil dat wij tot Hem zuchten en bidden. Zo leidde Hij Mozes in die grote nood aan de Rode Zee, niet om hem daar te laten omkomen en de Egyptenaren, nadat zij de Israëlieten verslagen hadden, ongedeerd naar hun land te laten terugkeren, maar opdat Mozes zou bidden en bevrijd zou worden - hij die alleen de schuld droeg, alsof het volk door zijn wil in zo"n grote nood was geraakt (Ex. 14, is). En Mozes ondergaat het gevaar. Hoewel hij met de mond zweeg, sprak de Heere toch tot hem: "Wat roept gij tot Mij?" (Ex. 14:15).

Mozes ging aan dat gevaar niet ten onder en werd ook niet om die reden aangevochten opdat hij te gronde zou gaan, maar opdat hij geholpen zou worden door de Geest en hij met zijn hele hart tot God zou roepen en bevrijd zou worden. Zo zullen ook zij niet ten ondergaan maar bevrijd worden, die die blasfemische gedachten wel ervaren, maar ze in goede banen leiden en in toorn houden, zoals ik hierboven gezegd heb.

Want zoals jonge mensen een neiging tot begeerte hebben, zo is de duivel in geestelijke mensen altijd bezig om hen tot vertwijfeling te brengen. Want wanneer hij ziet dat de mensen zich met hun zaligheid bezighouden, beukt hij op de harten met gedachten aan de toorn van God en schrikwekkende voorbeelden van Zijn oordeel, dat ons onderwerpt aan zonde en dood. Dan redeneren zij bij zichzelf: "Waarom heeft God ons zo met eeuwige ellende overladen?"

Wanneer iemand aan deze redenering zijn hart en oren leent, wordt hij langzamerhand zo door de ervaring van de toorn van God vervuld, dat hij vanwege zijn angst en schrik nergens rust meer heeft. Daarom moeten wij staande houden dat, wanneer men die dingen ondervindt, de tijd gekomen is niet om te wanhopen maar om te zuchten. Zucht daarom voor uw redding, die zeker zal komen. En beveel satan dat hij zelf God naar de oorzaak vraagt, waarom Hij toelaat dat al die dingen zo gebeuren. Want ons wordt die ellende en alle andere aanvechting opgelegd, opdat wij verootmoedigd "en niet veroordeeld worden" (i Kor. 11:32).

En dit is ook voor Mozes de reden om zijn preek hier zo scherp op te richten en de ellende van de mens groter voor te stellen dan alle andere ellende, omdat die met de toorn van God verbonden is. Daarom zullen degenen die zich niet in vertrouwen op Gods barmhartigheid weer oprichten, niets anders ondervinden dan vertwijfeling of lastering. Gods wil is echter niet dat wij wanhopen, maar dat wij door Christus deze dingen overwinnen zullen, zoals de apostelen en andere heiligen soortgelijke aanvechtingen hebben overwonnen.

Zo hebben de heilige maagden gevoeld dat ze vrouw waren, de martelaren hebben de pijn van de kwellingen gevoeld, maar allebei hebben ze dit gevoel weten te beheersen en overwonnen. Zo ondervinden alle heiligen deze toorn van God, maar overwinnen zij die ook door Christus. Deze ervaring hoort bij de doding van het vlees. Het is een al te groot kwaad om verteerd te worden, maar verteerd te worden door de toorn van God, dat is werkelijk iets

wat het menselijke verstand niet de baas kan worden, tenzij het door het Woord van God onderwezen en door de Heilige Geest geholpen wordt.

Het tweede deel van dit vers, "***en door uw grimmigheid worden wij verschrikt",*** spreekt eigenlijk over de angst voor de dood. Als die angst er niet zou zijn, zou de dood werkelijk een soort slaap zijn. Want zoals een dode slang de gedaante van een slang behoudt, maar geen gif meer heeft en niet kan schaden, zo zou de dood werkelijk dood zijn wanneer deze angst, die als het ware het gif van de dood is, niet bestond. Daarom moeten wij bidden dat wij deze angst niet in ons laatste uur hoeven te dragen, maar liever tijdens ons leven, hoewel het niet mogelijk is die zonder gemor te verdragen.

Zo zegt Paulus: "Vanbuiten strijd, vanbinnen vrees" (2 Kor. 7:5). Deze vrees is echter het hele leven nodig om de oude mens te doden en op te wekken, opdat hij niet in een zelfvoldane slaap blijft snurken. Zoals men dus de kinderen die door de roede niet ten goede veranderen, straffen moet met stokken, zo moet men degenen die door lichamelijke straffen niet ten goede veranderen en die ook de vrees voor God niet leren, met het hellevuur en de ervaring van de toorn van God breken, opdat zij niet gevoelloos zullen blijven. Zodra zij echter de toorn van God voelen, moet men hen opwekken om te hopen en hen oprichten. Dit is nu de ene ramp die ons ellendiger maakt dan alle andere schepselen. Ook al zijn zij veranderlijk en onderworpen aan de dood, zij worden toch niet door de toorn van God veranderd zoals wij, die altijd in angst voor de toorn van God leven. Hierna volgt de andere ramp, namelijk dat wij ook met zonden beladen zijn. Ook dit ervaren de andere levende wezens niet en evenmin lijden zij eraan.

Vers 8

GIJ STELT ONZE ONGERECHTIGHEDEN VOOR U, ONZE HEIMELIJKE ZONDEN IN HET LICHT VAN UW AANSCHIJN.

Mozes heeft gezegd dat de mens in angst voor de dood leeft. Waarom? Omdat wij zonde hebben, "en het loon op de zonde is de dood" (Rom. 6:2.3). Wanneer derhalve het geweten zich van de zonde bewust wordt, kan het niet anders voelen en concluderen dan dat het een toornig God heeft en daarom moet sterven. Het Hebreeuwse woord almenu betekent "verborgen" of "heimelijk". Deze dingen, zegt hij, hebt Gij als het ware in helder zonlicht geplaatst, Gij ziet ze en "houdt mij niet onschuldig", zoals Job zegt (Job 9:28).

Ook dit is niet ver verwijderd van laster, vooral wanneer u het hart in ogenschouw neemt dat zulke dingen overdenkt. Het laat weliswaar zien dat het vrij wenst te zijn van zonden, maar het zegt ook: "Dat is mij onmogelijk." Wiens schuld is dit? Van God natuurlijk, Die onze meest verborgen dingen ziet, niets vergeeft, alles in de gaten houdt en alles, ook de kleinste dingen, in Zijn boekhouding optekent. Deze gedachte maakt dat ook onze beste werken ons mishagen, omdat hemel en aarde gevuld lijken te zijn met onze zonden.

Dit is de hoofdzaak van het stuk dat God met ons opvoert: dat wij ons steeds bewust zullen zijn van onze zonden en onze dood. Want het is geen slechte zaak, zoals ik hierboven ook al gezegd heb, dat men dit ondervindt, zichzelf beklaagt vanwege zijn ellende en tot het oordeel komt dat er bij ons niets dan veroordeling is. U zou werkelijk zo moeten klagen en zuchten, en vervolgens moeten trachten om in overeenstemming met deze verzuchting uw leven in te richten en te leiden. Dan zult u het heil ervaren.

Verder moeten we hier vooral letten op de uitspraak, dat niemand al zijn zonden kan zien, vooral niet wanneer men de ernst van de erfzonde in ogenschouw neemt. Dit hoeft niet te verbazen. Want wie kan die ene zonde van de begeerte, die iedereen bekend is, afdoende beschrijven, zelfs al waren wij allen dichters als Ovidius en Vergilius? Daarom zegt ook Salomo dat de weg van een man bij een jonge vrouw niet na te speuren is (Spr. 30:19), dat wil zeggen: de gevoelens van geliefden kunnen door niemand uitgelegd of afdoende omschreven worden. Hoeveel te minder kunnen dan de andere, zwaardere en geestelijke

zonden voldoende erkend worden, zoals daar zijn: ongeduld in tegenspoed, lasteringen, gemor tegen God, enzovoort? En hoe diep is alleen al de afgrond van het ongeloof? In werkelijkheid is dus de zonde zo groot als Hij, Die door de zonde beledigd wordt. En Hem kunnen hemel en aarde niet bevatten. Terecht noemt Mozes daarom de zonde een heimelijke zaak, waarvan het hart de ernst niet kan bevatten. Want evenals de toorn van God oneindig is en ook de dood, zo is ook de zonde oneindig.

Mozes wil echter dat wij deze dingen leren en geloven opdat wij, eenmaal verschrikt, tot God zullen zuchten om genade, en niet onder het getal van de verachters van God zullen zijn maar, verslagen en verootmoedigd tot stervens toe, door de genade van God zullen hopen op het eeuwige gewicht der heerlijkheid.

Wie zo verslagen en verootmoedigd zijn door de moker van de wet, kunnen gevormd en onderwezen worden, zodat die pijlen van satan afgewend worden wanneer hij ons bestookt om de reden te weten waarom God zo met ons omgaat, en waarom Hij al Zijn macht "tegen dit dorre blad" (Job 13:25) uitoefent, zoals Job zegt. Deze redeneringen kunnen in uw hart opkomen, maar laat u daardoor niet verschrikken. Houdt het er maar op dat ook dit straffen op de zonde zijn en pijlen van de duivel, die met het schild van het geloof (Ef. 6:16) afgeweerd worden en ertoe dienen om onze zelfvoldaanheid en hoogmoed, waartoe de erfzonde ons gebracht heeft, te onderdrukken.

Zoveel als er derhalve gezegd kan worden over de ellende van de mens, zoveel zegt Mozes ook hier, en ik geloof niet dat deze dingen nog beter of ernstiger in woorden uitgelegd kunnen worden. Want hij heeft zijn betoog naar de hoogste trap geleid, wanneer hij zegt dat de zonde de oorzaak is van deze ellende. Ook al is de zonde voor ons en voor de hele wereld verborgen, toch wordt deze voor het aangezicht van God en in een helder licht geplaatst. Wat kan nog ernstiger zijn om te zeggen? Toch verschilt Mozes van die andere lasteringen, omdat hij nog steeds dat kinderlijke zuchten jegens God de Vader bewaart. Hij wendt zijn gezicht niet van God af, hij onderschat God niet en lastert Hem niet, maar mort en klaagt met een open blik en op kinderlijke wijze.

Dit doen de goddelozen niet wanneer zij de toorn van God voelen, maar omdat zij alle hoop op de goedheid van God verwerpen, zoals Judas, Kaïn en Saul, ontbranden zij in een buitengewoon hevige haat tegen God, lasteren Hem in hun hart en zondigen meer en meer.

Nu volgt:

Vers 9

WANT AL ONZE DAGEN GAAN VOORBIJ DOOR UW TOORN, WIJ VOLEINDIGEN ONZE JAREN ALS EEN ENKEL WOORD.

Het werkwoord phanu, dat wij vertaald hebben met "voorbijgaan", bevat een opvallende vernedering of geringschatting van het menselijke leven. Want het betekent dat het leven ons niet zijn gezicht laat zien, alsof het naar ons toe komt, maar veel meer zijn rug, omdat het in grote vaart voorbijvliegt, zoals een dichter heel fraai zegt: "De beste tijd van het leven, de eerste, ontglipt de arme stervelingen; daarna volgen ziekten, enz. Als u zo alle jaren optelt, vanaf de zonde van Adam tot aan het laatste ogenblik toe, dan zult u zien dat al die jaren, samen met het hele menselijke geslacht, niets anders zijn dan terugtrekken en vluchten. Er is geen vaste of vastgestelde duur, maar zoals een dichter zegt: "De tijd vervliegt en wij worden oud terwijl de jaren stil voorbijgaan."

Mozes heeft dit niet als eerste en als enige geleerd, maar hij ontving het van de oude vaderen, die het hele leven vergeleken met een snelle vlucht. Maar verreweg het belangrijkste is, dat hij niet alleen zegt dat het leven wegvlucht, maar dat die vlucht ook een straf is die door een toornig God is opgelegd. Ook de andere levende wezens verdragen de ellende dat hun leven niet lang duurt, maar bij de dieren is dat niet te wijten aan de toorn van God. Daarom oefent Mozes hier op zijn eigen wijze zijn ambt uit en herinnert hij ons aan onze ellende, opdat onze harten, geschrokken door zulke grote gevaren, alle zelfverzekerdheid afleggen en leren om, in de vrees voor God, tegelijk ook te bidden.

Dat hij eraan toevoegt: "Wij voleindigen onze jaren als een enkel woord" of een spreuk, dient er ook toe om ons ellendige leven klein voor te stellen.

Zoals een gedicht of versje van Vergilius als het ware voorbijgaat wanneer het wordt opgezegd, zo gaat ook ons leven voorbij. Verder is deze vergelijking naar twee zijden buitengewoon treffend, of u die nu opvat als betrekking hebbend op het wezen of op de beweging. Wat het wezen betreft: niemand weet wat een woord is. Het is een geluid dat tot de oren doordringt. Maar men kent niet het begin ervan of het einde, wat het is of waar het vandaan komt. Voordat u begint te spreken is er niets, en wanneer u opgehouden bent te spreken is er ook niets; afgezien van het geluid, weten wij niet wat een woord eigenlijk is. Zo, zegt Mozes, is ons leven: het is een soort echo, die in de kortst mogelijke tijd eindigt en afbreekt. Wanneer u de vergelijking liever wilt betrekken op een beweging, kan dit ook heel goed. Want wat is sneller dan de menselijke stem? De blik is weliswaar sneller, maar hecht zich maar aan één object. Hij kan niet in hetzelfde ogenblik op meerdere objecten gericht worden en die op de juiste wijze waarnemen. Maar de spraak klinkt in één oogopslag en op volmaakte wijze op uit de mond en gaat binnen dezelfde tijdspanne ieders oren binnen. Dit is de reden waarom de dichters Mercurius vleugels hebben gegeven. Bekend is ook de uitdrukking van Homerus: "gevleugelde woorden." En Ovidius zegt: "Een woord dat weggevlogen is, is onherroepelijk."

Of men de vergelijking nu opvat van het wezen of van de beweging van het woord, het is een hoogst ernstige geringschatting van ons korte leven, dat wij noch het begin noch het einde ervan kennen. Integendeel: evenals lawaai of geluid verdwijnt naar een plek waar tevoren niets was en naderhand ook niets zal overblijven, zo is ons leven, zegt Mozes. De nachtegaal is maar een klein vogeltje, en toch vult het met zijn stem hemel en aarde. Maar waar deze stem vandaan komt, waar hij begint of waar hij ophoudt, dat weet u niet. Zo is ook ons leven. Wie zou daarom nog trots zijn op zijn rijkdom, macht en waardigheid, aangezien niet alleen die dingen vluchtig zijn, maar ook ons leven zo uiterst kort is?

Vers 10

DE DAGEN VAN ONZE JAREN ZIJN ZEVENTIG JAREN, OF OP ZIJN HOOGST TACHTIG; EN WAT DAARIN HET BESTE IS, IS MOEITE EN PIJN, WANT HET IS SNEL VOORBIJGEGAAN EN WIJ VLIEGEN DAARHEEN.

Wanneer wij een vergelijking maken tussen onze jaren en die van God, wegen zeventig jaren zelfs niet op tegen een moment of ogenblik. Maar Mozes wil onze jaren onderling vergelijken; daarom zegt hij "daarin". En dan zijn die zeventig jaren moeite en pijn. Verder moet men die zeventig en tachtig jaren zien in hun fysieke en niet in hun mathematische betekenis. Want het betekent niet exact zeventig of tachtig, alsof daar niets onder of boven kan zitten; maar omdat mensen over het algemeen deze leeftijd bereiken, kiest hij deze termijn in algemene zin. Wat daarbovenuit gaat, verdient de naam "leven" niet, omdat dan alle dingen die bij het natuurlijke leven horen, ophouden. Mensen genieten niet meer van het eten en drinken, zijn niet meer in staat om wat dan ook te doen en worden tot hun straf in leven gehouden. Maar de jaren die daaraan voorafgingen zijn, vanuit God gezien, als een geluid dat uit de mond komt en heel snel verdwijnt. Van ons uit gezien zijn zij als een vlucht, waarin wij niets anders ervaren dan moeite en pijn.

Bedenk hier eens met mij, of het niet een grote ramp is dat, hoewel wij die dingen allemaal ondergaan en ervaren, er toch maar heel weinig mensen zijn die zich om zo te zeggen bewust zijn van wat zij ervaren. Of zoals een Duits spreekwoord het zegt: "Geen betere dwaas dan een ouwe dwaas." Want de hoeveelste zal het wel zijn die, ook wanneer hij tot de ellende van deze hoge leeftijd gekomen is, inziet dat de ouderdom, de dood en soortgelijke dingen straffen zijn? Ja, door een wonderbaarlijke dwaasheid worden zij weer jong, niet alleen in hun gevoel maar dikwijls ook in hun begeerte. O, ellende op ellende!

Maar hier komt de vraag naar boven of in onze tijd de levensjaren lager liggen dan in de tijd van Mozes en of in de tijd van Mozes iedereen de zeventig of tachtig jaar wel bereikte. Mozes werd weliswaar honderdtwintig jaar (Deut. 34:7), maar David nog geen tachtig.

Daarom neemt hij dit vaste aantal jaren als een bepaald gemiddelde, dat de mensen in het algemeen bereiken. Onze leeftijd is heden ten dage niet veel minder geworden. Als wij maar eens net zo matig zouden leven als de mensen in die tijd, en onze gezondheid en ons leven niet zouden bederven door wellust en overdaad. Zij hebben matig geleefd en in de grootste eenvoud. Daarom waren de onkosten voor hen ook makkelijk te dragen en bereikten zij een rechtvaardige leeftijd. Wij zouden wellicht ook die leeftijd bereiken, als wij ons lichaam met eenzelfde matigheid zouden beheersen, hoewel ik het niet helemaal oneens ben met degenen die van oordeel zijn dat ook in onze tijd de leeftijd van de mens wat is afgenomen. Vóór de zondvloed was het fysieke gemiddelde dat de mensen over het algemeen bereikten vijfhonderd of vierhonderd jaar. De oude vaderen kwamen wel tot achthonderd en negenhonderd jaar. Maar zoals na de zondvloed de leeftijd van de mens sterk gedaald is, zo is waarschijnlijk in onze tijd de leeftijd weer iets gedaald ten opzichte van de tijd van David.

Zoals Mozes dus als gemeenschappelijke termijn zeventig jaar neemt, kunnen wij voor onze tijd veertig of vijftig jaar nemen. Want het zijn er maar weinigen die zestig jaar worden, en zij worden gezien als mensen op gevorderde leeftijd. En dat behoeft niet te verwonderen. Want gerekend naar onze onmatige levenswijze in vergelijking met het matige en eenvoudige leven van die mensen, is het veel verwonderlijker dat er in onze tijd mensen zijn die in staat zijn de zestig jaar te bereiken. Want uit ouders die onmatig leven, moeten wel kinderen geboren worden die een zwak lichaam hebben. En zo is alleen al vanuit het onmatige eten en drinken eenvoudig op te maken dat de leeftijd van de mens gedaald is. Maar wat hier gezegd kan worden over lichamelijke gebreken als gevolg van de invloed van de sterren, dat laat ik over aan de filosofen en de wiskundigen. Voor ons is de dagelijkse ervaring voldoende.

Het is hier niet nodig om te spreken over de ongemakken van de ouderdom, waarvan Cato in de geschriften van Cicero stellig beweert dat zij te verwaarlozen zijn. Maar feiten wegen zwaarder dan woorden en de algemene ervaring leert het tegenovergestelde. En is het niet een zware last voor een oud mens om beroofd te worden van bijna alles wat het leven de moeite waard maakt? Uit de werken van Plato vertelt Cicero het verhaal over Sophocles. Toen iemand deze Sophocles, die reeds op leeftijd gekomen was, vroeg of hij zijn hartstocht nog uitleefde, antwoordde hij: "Dat verhoede de goden! Daaraan ben ik met plezier ontkomen, als aan een onbehouwen en woeste meester." Cicero prijst deze uitspraak uitbundig. Maar als wij de zaak op de juiste wijze beoordelen, zullen wij zien dat in de plaats van die ene jeugdige hartstocht bij oude mensen om zo te zeggen honderd ergere en slechtere hartstochten optreden: jaloezie, boosheid, bezorgdheid, ongeduld, het leed dat zij veroorzaken en de slechte voorbeelden die zij geven. De blijspeldichter zegt dan ook terecht: "Ouderdom is op zichzelf reeds een ziekte."

Naar waarheid wordt het dan ook een bezwaarlijk leven genoemd, zowel voor henzelf als voor anderen. En als er al sommigen geweest zijn wier hoge leeftijd niet belastend was voor anderen en niet onaangenaam voor henzelf; wat betekenen deze enkelingen dan nog tegenover de menigte die overblijft? Want zoals het spreekwoord zegt: "Een zwaluw maakt nog geen zomer."

De twee Hebreeuwse woorden *amal en aven* worden over het algemeen overdrachtelijk opgevat, maar hebben hier hun eigenlijke betekenis, zoals in Job 5: "De mens wordt tot moeite (amal) geboren", zoals de vogel tot vliegen (Job 5:7). De Schrift gebruikt deze woorden elders voor een verzonnen godsdienst of afgoderij, en wel hierom, omdat alle bijgeloof en afgoderij de mensen werkelijk plaagt. Zo spreken wij in het Duits over de "martelaren van de duivel", die zichzelf zonder noodzaak vele lasten opleggen. Ook is er een Duits gezegde, dat het veel meer moeite en arbeid kost om in de hel te komen dan in de hemel. Want valse godsdienst of afgoderij kan het hart geen vreugde bieden en geen vrede in de Heere. Het brengt het hart onvermijdelijk in onrust en verwarring. Daarom passen deze aanduidingen heel goed bij afgoderij. Zo is het hele leven moeite en pijn, tenzij

dit kwaad gematigd wordt door het geloof en de hoop op de barmhartigheid die in de wedergeborenen aanwezig is; zij zijn nieuwe mensen (EL 4:24) en kunnen niet oud worden.

Het tweede deel van dit vers: "Want het is snel voorbijgegaan en wij vliegen daarheen", heeft geen uitgebreide verklaring nodig. Want de ervaring leert ons dat deze uitspraak waar is. Toen ik een kind was, werd mij dit verhaal verteld: een aartsvader had gebeden of hem van Godswege duidelijk gemaakt mocht worden hoe lang hij zou leven. Toen hij begrepen had dat hij nog vijftienhonderd jaar zou leven, begon hij in afzondering een hutje te bouwen, groot genoeg voor hemzelf alleen, en niet een huis. Wie dit verhaal ook verzonnen heeft, hij wilde er ongetwijfeld mee aantonen dat ook een leven dat zovele jaren duurt niets is dan een vlucht en een doorgaans snelle overgang. Maar tegenwoordig bouwen de mensen hun huizen zo, alsof zij hier het eeuwige leven hebben.

Vers 11

WIE KENT DE KRACHT VAN UW TOORN, EN WIE VREEST UW GRIMMIGE GRAMSCHAP?

Dit is een samenvatting, waarmee Mozes dit betoog afsluit. Er zijn maar heel weinig mensen die stilstaan bij de grootheid van Uw toorn en Uw afschrikwekkende gramschap. Anderen leven onbezorgd, terwijl Uw toorn altijd aanwezig is, over hen heerst en hen bedreigt. Zij staan er niet bij stil dat ze in zonde leven en dat U toornig op hen bent. Zij voelen hun ongeluk wel, maar erkennen het niet en geloven het evenmin. Zij leven als de redeloze dieren, alsof precies het omgekeerde met hen het geval was en zij zich in de hoogste genade, in het eeuwige leven bevonden. Zo bannen zij alle ongemakken van het leven uit hun ogen en hart. Zelfverzekerd lasteren of verachten zij God. Ze leven zeventig jaren, en beoordelen die alsof het de eeuwigheid is.

Ja, men kan mensen vinden die dit ellendige bestaan verkiezen boven het andere leven en die verontwaardigd zijn over het feit dat ze voor de onsterfelijkheid geschapen zijn. Zo gaat het verhaal over een zekere boer, die zijn predikant lang hoorde spreken over de hemel en de gemeenschap van de gezaligden. Hij zei: "Wat sta je te preken over de hemel? Hadden we maar meel!" Zulke mensen voelen niets van de dood. Ze zijn werkelijk zonder verstand, net als het vee, en beschouwen alles als waardeloos.

Mozes betreurt deze blindheid, waardoor de mensen zo dwaas zijn, dat zij hun grootste ongeluk niet begrijpen - ook al voelen zij die wel. Zoals slaven gewend zijn om slaag te krijgen, zo worden zij door de roede van God niet gestraft. Zulke mensen, zegt Mozes, zijn wij allemaal. Wij lijden aan een ongelofelijke gevoelloosheid van het hart, zodat we het kwaad, dat we wel voelen, niet begrijpen.

Hier laat Mozes zien waarom en voor wie hij dit betoog hield: namelijk voor de onverstandige zondaren, om hen tot de kennis van hun ellende te brengen. Want dit is wel de grootste ellende, dat wij mensen leven te midden van zulke grote en ontelbare noden, in een kort en gevaarlijk bestaan, in de zekerheid dat de eeuwige dood zal komen, en dat toch niet voelen en ook niet voldoende begrijpen. Wie kan deze ongevoeligheid afdoende verklaren? De filosofen beschrijven de mens als een redelijk wezen. Maar wie zegt dat dit in de theologie ook waar is? Daar is de mens immers een zoutpilaar (Gen. 19:26), evenals de vrouw van Lot, omdat hij de grote toorn van God niet kent en zich zonder inzicht in duizend doodsgevaren stort en dat nog wel willens en wetens.

Mozes houdt ons hier deze ellende voor ogen, opdat wij voor Gods aangezicht beschuldigd en veroordeeld zullen worden, opdat wij de ogen zullen openen en in geloof deze zelfverzekerdheid zullen afleggen en bidden om verlossing. Want we worden zozeer door de eeuwige dood en de zonden in beslag genomen, dat we dit niet voelen als we niet gewaarschuwd worden, en als we gewaarschuwd worden geloven we het niet. Want wanneer wij die tijdelijke dingen, die met de ellende van dit leven gepaard gaan, niet begrijpen

en evenmin geloven, hoeveel te minder zullen wij dan de geestelijke dingen geloven die met de eeuwige dood en het eeuwige leven te maken hebben? Dit zijn grote dingen, zegt hij, maar wie gelooft ze?

WIE VREEST UW GRIMMIGE GRAMSCHAP?

Uw gramschap is even groot als U Zelf bent. Zij is dus een oneindige gramschap en Uw toorn is een toorn die niet te meten is. Toch voelt de mens die niet. Zoals in het bekende drama iemand de donderende Jupiter op gelijke manier tegemoet treedt, zo verachten deze mensen God in de grootste zelfverzekerdheid. "Midden in het leven zijn wij door de dood omgeven." En toch zijn we niet bang, toch geloven we niet. Integendeel, we vervolgen onze weg in grote onbezorgdheid, ook als al die gevaren al op onze nek liggen.

Deze klacht van Mozes bevat echter een gebed. Hij wenst namelijk vurig dat deze verderfelijke zelfverzekerdheid uit zijn eigen hart en uit dat van andere mensen weggenomen mag worden en dat de harten in geloof mogen ontbranden, zodat zij zullen geloven dat deze dingen waar zijn en zij zullen terugschrikken voor de toorn van God, die zo groot is. Want zij die dit erkennen en voor vast en zeker houden dat dit waar is, verbeteren zich en tonen zich bereid om zich door hun leraren te laten onderwijzen. Anderen blijven in het oordeel en verachten zorgeloos de gevaren die hen bedreigen, totdat zij die ondergaan. Daarom is dit aanvoelen van de dood en de toorn van God een begerenswaardige zaak, alsook de verootmoediging en het berouw.

Vers 12

LEER ONS HET GETAL VAN ONZE DAGEN TE KENNEN, OPDAT WIJ ONZE WEG VERVOLGEN MET EEN WIJS HART.

Tot nu toe hebben wij gehoord dat Mozes vanaf het begin heeft aangetoond dat er na dit leven een ander leven is. En niet zomaar een ander leven, maar een leven onder de toorn van God óf onder de genade. Het zou anders ook tevergeefs zijn om deze Koning, Die zich buiten dit leven, ja, zelfs buiten deze wereld bevindt, aan te roepen, wanneer er geen ander leven en geen andere wereld zou zijn. Want God kan door menselijke ogen niet waargenomen worden, zoals de keizer, en ook niet gehoord worden, zoals een mens. Hij valt buiten het bereik van onze ogen, ja, zelfs buiten de overwegingen van het menselijke hart, zoals blijkt uit de boeken van de heidenen. Hoewel zij wel over God spreken, doen zij dat niet anders dan op een twijfelende manier. En al wat zij ondernemen aan verering van God, ondernemen zij slechts ter wille van dit tegenwoordige leven. Over het toekomstige leven denken ze niet na.

In theologische scholen is de gebruikelijke opvatting dat er in het Oude Testament niet veel gesproken wordt over het eeuwige leven en de opstanding der doden. Maar wanneer men ziet hoe de profeten en de andere heiligen God aanroepen, Die zich buiten alles bevindt wat wij met de ogen waarnemen, dan zal men al spoedig inzien dat zij, juist door dit bidden tot God, belijden dat er na dit leven een ander leven is, of het nu een leven onder de genade of onder de toorn is.

Op deze manier is ook de eerste tafel van de wet glashelder, wanneer zij leert dat God bestaat en zowel barmhartig is voor degenen die Hem vrezen, alsook een strenge rechter voor de zelfverzekerde en onboetvaardige mensen. Daaruit blijkt niet alleen dat er na dit leven een ander leven volgt, maar ook dat de omstandigheden van het toekomstige leven zo zullen zijn, dat het óf onder de genade óf onder de toorn zal staan. Dergelijke getuigenissen zijn onmiskenbaar en komen zeker niet zo zelden voor als de scholastieke theologen droomden.

Hiervóór hebben wij eraan herinnerd met welke bedoeling Mozes niet alleen ons hele leven, maar ook de dood in verband brengt met de onzichtbare God, Die Zich buiten alle zichtbare dingen bevindt. Hij wilde ons namelijk ertoe brengen de onzichtbare God te vrezen en te eerbiedigen, en eveneens in ons de vrees voor de komende toorn en de hoop op het

eeuwige leven te ontsteken. In dit stuk van zaken verschillen de boeken van de heidenen van de boeken van de Heilige Schrift. De heidenen kunnen niet met zekerheid vaststellen dat God bestaat en ook na dit leven voor de mensen zorgt, zoals Mozes hier laat zien en in het vervolg nog breder en duidelijker zal aantonen. Want nu komen wij bij het tweede deel van de Psalm.

In het eerste deel heeft Mozes ons alle ellende van het menselijke geslacht bijzonder nauwgezet voor ogen gesteld. Hij ziet echter dat onder al die andere noden dit beslist niet de geringste is, dat het kwaad of ook de straf van de erfzonde zo groot is, dat wij deze kwalen waaraan wij lijden niet eens voelen. Daarom worden de profeten en de allerheiligste mensen gedwongen om te bidden dat de mensen toch op z"n minst deze ellende zouden mogen erkennen. Of wij de erfzonde nu een eigenschap of een ziekte noemen, dit is werkelijk wel het allergrootste kwaad, dat wij niet alleen aan de dood en de eeuwige toorn onderworpen zijn, maar vooral dat we niet eens erkennen waaraan we lijden. Daarom is voor het hele menselijke geslacht het gebed noodzakelijk, opdat het mag bedenken wat het voor ogen ziet, ja, wat het daadwerkelijk ervaart, namelijk dat dit leven niet alleen heel kort is, maar ook aan allerlei kwaad onderworpen, en dat ná deze lichamelijke noden eeuwige noden te verwachten zijn. Het zou al ernstig genoeg zijn wanneer alleen de erfzonde verborgen was; maar dat juist ook de straf op de zonde zelf verborgen is, dat is niet maar een melaatsheid die niets meer voelt, maar de hardheid van een steen.

Daarom bidt Mozes dat de Heere ons mag leren onze dagen te tellen. Dit moet men niet zo opvatten alsof hij graag wil dat hem de dag of het uur van zijn dood zou worden bekendgemaakt. Mozes wenst dat de mensen werkelijk zullen nadenken over hun leven: hoe ellendig en jammerlijk het is, dat het ons als een schaduw ontvlucht en dat men de eeuwigheid óf onder de toorn óf onder de genade moet ondergaan. Hij wenst dat wij allen zulke rekenaars worden, dat wij ons niet ontelbare jaren zullen toedichten zoals vooral tirannen plegen te doen, die óf op een heel lang leven bedacht zijn, óf hopen dat zij in één ongelukkig uur aan alle gevaren kunnen ontkomen. Dit is wel de allergrootste ellende, dat de dood aanwezig is met al het andere drukkende leed, en wij dat niet eens in de gaten hebben of er minachtend over spreken.

Tegen deze ellende bidt hij, dat wij door de Heilige Geest mogen leren om onze dagen te tellen, en dat wij door de aanvechtingen van de dood en andere gevaren geplaagd mogen worden, opdat wij over onszelf zullen nadenken wie wij eigenlijk zijn, en ook de honderd jaren van ons leven gelijk zullen stellen aan een wiskundige punt en een kort ogenblik. Want zo is het in werkelijkheid, wanneer wij ons leven beoordelen op de juiste wijze die Mozes ons hier leert. Als ik niet had ontdekt dat Mozes hier zo ernstig en vurig om deze dingen bad, zou het nooit bij mij opgekomen zijn dat men daarom moet vragen. Want ik meende dat de harten van de mensen net zo bang waren en vreesden voor de gevaren van de dood als het mijne. Maar wie dit nauwkeuriger bekijkt, zal ontdekken dat er onder tienduizend mensen nauwelijks tien te vinden zijn die er zo over denken.

De grote menigte leeft alsof er geen dood of geen God bestaat. Dit is de grootste en beklagenswaardigste ellende, dat mensen die midden in de dood liggen dromen van het leven, dat zij die zich in een zee van ellende bevinden dromen van geluk. Te midden van de grootste gevaren maken zij zich nergens zorgen om. Daarom wordt ons terecht geleerd dat we moeten bidden dat onze dagen geteld mogen worden. Niet om de tijd die ons gesteld is te weten te komen, maar om te overwegen hoe ellendig en kort ons leven is vanwege de dood en de eeuwige toorn van God, die elk moment over ons kan losbreken. Men kan bij tijden aangevochten mensen aantreffen die dit gevoel toch al sterk hebben, zonder dat zij daarom bidden. Maar het merendeel heeft dit niet, omdat vrijwel iedereen zo leeft dat hij denkt dat dat ene moment dat het leven duurt een eeuwigheid is. Voor hen is het gebed dat Mozes hier voorschrijft wel het meest noodzakelijk.

Maar luister naar wat hij eraan toevoegt:

...OPDAT WIJ ONZE WEG VERVOLGEN MET EEN WIJS HART.

De gebruikelijke betekenis van het werkwoord nabic is: verdergaan. Want het ziet op wat wij aanduiden als: dingen uitvoeren, zaken doen, iets regelen. Het is alsof hij wil zeggen: dit leven is van dien aard, dat men niet kan blijven staan of met de handen over elkaar kan gaan zitten. Men moet verder. Dat wil zeggen: men moet iets om handen hebben, hetzij in de huishouding, hetzij in het openbare leven. "Geef ons dus genade, opdat we dit op een verstandige manier mogen doen, dat wil zeggen: in ootmoed en in de vrees voor U. Dat wij eraan mogen denken dat wij vanwege onze zonden onder Uw toorn liggen, en niet zullen behoren tot het uitvaagsel van de mensen die noch hun leven, noch hun dood onderkennen of daar zorg voor dragen, maar alleen hun buik dienen door eer en macht na te jagen. Deze mensen vervolgen hun weg in de grootste verachting van God, Die over hen toornt. Zij bekommeren zich niet om genade of toorn, en leven daarom in grote dwaasheid en ongevoeligheid. Bewaar ons daarom in deze wijsheid, dat wil zeggen: in de vrees voor U". Want het begin van de wijsheid, of liever gezegd: van de hoogste wijsheid, bestaat in de vreze des Heeren (Spr. 9:10), zodat men de toorn van God erkent, in overeenstemming daarmee leeft en alle dingen in ootmoed doet.

Op deze manier prijst de Schrift de vrees voor God aan, namelijk wanneer de mensen zo leven, dat zij elk uur de toorn van God vrezen en aanvoelen dat ze de dood verdiend hebben. Want dit is het eerste stuk van de zaligheid: dat men geen enkel heil ziet vanwege de zonde. En dit is de hoogste wijsheid: dat men zijn weg vervolgt terwijl men weet heeft van de toorn van God. Want zo worden wij, als de aarde door de ploeg, voorbereid om het Goddelijk zaad op te nemen, waarvan de vrucht het eeuwige leven is. Farao (Ex. 5:2), Sanherib (2 Kon. 18:35) en anderen missen deze wijsheid, en daarom komen ze om nog voordat ze begrepen hebben dat ze omkomen. Want ze zijn verblind door hun macht en door hun sterke strijdkrachten. Hizkia daarentegen, die in Jeruzalem belegerd werd (2 Kon. 19:35), en Mozes en de Joden aan de Rode Zee (Ex. 14:27) ondervonden een zekere en heerlijke bevrijding.

Daarom moeten wij vaststellen dat het niet verwerpelijk is wanneer u de toorn van God ervaart, maar dat dit het begin van de zaligheid is, die men niet kan ontvangen dan alleen door een voortdurend gebed. Want het is een bijzondere gave van God, die het verstand niet kan bevatten of begrijpen, anders zou Mozes niet zo vurig gesmeekt hebben dat hem deze wijsheid gegeven mocht worden.

Vers 13

KEER WEDER, HEERE! HOE LANG NOG?EN WEES UW KNECHTEN GENADIG.

Dit is het belangrijkste gedeelte van het gebed van Mozes. Hij ziet dat er maar weinig mensen zijn die leven in de vrees voor God, die hun dagen tellen en wijs met de dingen omgaan. Voor deze paar mensen, die hij "knechten van God" noemt, bidt hij dat God hen zal willen troosten. Zoals hij echter hiervóór (vers 7) het hele menselijke geslacht aan de dood prijsgaf en sprak over de dood en de eeuwige toorn van God, zo spreekt hij ook hier niet over de een of andere vleselijke troost in deze wereld, maar over het eeuwige leven. Daar bidt hij niet alleen om, maar hij belooft het ook tegelijk aan diegenen die de eerste genade hebben, dat zij de toorn van God erkennen en het Goddelijk oordeel voelen. Daarom omvat dit gebed op een verborgen wijze de profetie van de komende Christus, omdat de eeuwige zaligheid immers alleen door Christus bereid kon worden. Dit geheimenis van de zaligheid moest echter ter wille van de Epicureeërs en andere zelfvoldane mensen verborgen blijven, tot aan de komst van Christus, in Wie de schatten van Gods barmhartigheid zijn geopenbaard.

De betekenis is daarom eenvoudig: Gij hebt ons met rampen verdrukt. U hebt ons deze eerste wijsheid gegeven, dat wij Uw toorn erkennen. Welnu, lieve God, houd op! U hebt ons genoeg gedood, genoeg verdrukt, genoeg verootmoedigd; keer U nu toch eindelijk om en wees ons genadig, toon ons ook hoe genadig en barmhartig U bent, opdat wij in staat zullen zijn om ons hart in deze verschrikkingen te troosten."

Want Mozes spreekt over de afwending van de toorn en de dood in hun geheel, niet van de tijdelijke, maar van de eeuwige dood. Want wat zou hij anders vragen dat in de plaats zou kunnen komen van al die verschrikkingen? Wat voor troost zou erin gelegen zijn dat wij een of twee dagen in vrolijkheid zouden doorbrengen? Daarom spreekt hij over een onvergankelijk leven en een onvergankelijke zaligheid. "Wanneer anderen hun dagen niet willen tellen, wees dan toch Uw knechten genadig die ze voortdurend tellen en U vrezen, die hun werk met een wijs hart verrichten en Uw toorn overdenken. Want U bent de God Die de doden weer levend wil maken."

Overigens heb ik hierboven ook aan deze mening herinnerd. Want omdat Mozes bidt tot een God Die Koning is buiten ons lichamelijke leven, bidt hij zonder aarzeling om de gave van het eeuwige leven. Wanneer er buiten dit lichamelijke leven geen leven zou zijn, waarvoor zouden we God dan nodig hebben? Wij hebben de heerschappij over alle andere schepselen, over de vissen, de vogels en de dieren van het veld (Gen. 1:2.8). Dat zou voldoende zijn voor dit lichamelijke leven, als staat en huishouding maar goed ingericht zouden zijn. Maar Mozes toont aan dat er na dit leven een ander leven is, omdat hij in deze nood bidt tot die God, Die buiten deze wereld woont en onzichtbaar is. En daaruit volgt ook dat Zijn genade en het leven dat wij van Hem begeren, onzichtbaar is en bij een ander leven hoort, voorzover het ons betreft en niet het vee. Want daarover zegt Paulus: "Zorgt ook God voor de ossen?" (1 Kor. 9:9).

Nu Mozes op deze manier leert dat men de eeuwige zaligheid in God moet verwachten, toont dat op een verborgen manier aan dat God mens moest worden. Wanneer de Joden dit niet allemaal begrepen hebben, wat gaat ons dit aan? Want ook heden ten dage kennen lang niet allen onze godsdienst en bekommeren lang niet allen zich daarom. Zoals er dus ook bij ons velen zijn die deze Psalm zingen en hem toch niet begrijpen, zo hebben onder de wet alleen de geestelijk gezinde mensen deze bedekt aangeduide geheimen gezien. Zij hebben erkend dat God, Die zij in de tabernakel vereerden en van Wie zij geloofden dat Hij op de genadetroon zetelde, te Zijner tijd mens zou worden en de mensen deze zaligheid zou brengen tegen de toorn van God en de eeuwige dood. De anderen waren, net als de varkens, slechts bedacht op hun eigen begeerten en op tijdelijke zaken, zoals vandaag de dag velen het Evangelie misbruiken, alsof alles zou afhangen van tijdelijke dingen. Maar ons past het om uit te zien naar een ander leven en een ander rijk, dat Mozes hier aanduidt als een eeuwig rijk. En zonder twijfel had hij, toen hij dit vers schreef, het oog op het geheimenis van onze zaligheid en kreeg hij een voorsmaak van het eeuwige leven. Hij leert immers degenen die verschrikt zijn door hun zonden op deze manier bidden en op de zaligheid hopen.

Vers 14

VERVUL ONS IN DE VROEGE MORGEN MET UW BARMHARTIGHEID, EN WIJ ZULLEN JUICHEN EN VROLIJK ZIJN ONS LEVEN LANG.

Onder barmhartigheid verstaat Mozes die genade die betrekking heeft op de zaak die hij behandelt, dat wil zeggen: niet een bepaalde, bijzondere vorm van barmhartigheid, maar juist de algemene, die betrekking heeft op deze hele ziekte, waarover hij tot nu toe steeds geklaagd heeft. Nu heeft hij echter niets gezegd of geklaagd over de een of andere ramp of ziekte in het bijzonder, zoals bijvoorbeeld de uittocht uit Egypte of Babel, maar over de algemene ellendige staat van het hele menselijke geslacht, en over de zonde en de toorn van God waaronder de gehele wereld gebonden ligt. Aangezien hij nu om genade bidt, volgt daar onvermijdelijk uit dat hij om die barmhartigheid bidt, die een geneesmiddel is voor dit algemene en gemeenschappelijke kwaad. Want waarom zou hij tegenover een zo groot, oneindig kwaad vragen om een geringe en kleine weldaad, die maar een paar jaren zou duren?

De Schrift gebruikt weliswaar "barmhartigheid" dikwijls in verband met bijzondere en tijdelijke weldaden, maar hier dwingt de tekst en de samenhang ons, om de barmhartigheid op te vatten in een algemene zin, namelijk van de algemene zaligheid tegenover het

algemene verderf door de zonde en de dood. Daarom is de betekenis: Geef een overvloedige barmhartigheid, niet een bijzondere, waardoor het koninkrijk of onze gezondheid instandgehouden wordt. Wij bidden om de volheid en de overvloed van Uw barmhartigheid. Want in dit onheil dat het gehele menselijke geslacht terneerdrukt, hebben wij niet genoeg aan een barmhartigheid die ons om zo te zeggen druppelsgewijs ten deel valt, maar wij hebben als het ware een zondvloed nodig en een zee die ons moet verzadigen. Dan zullen we juichen en vrolijk zijn. Want alleen die barmhartigheid, die ons van de zonde bevrijdt en ons verzekert van de eeuwige zaligheid, brengt een voortdurende en echte vreugde voort, dankbaarheid en dankzegging.

Vers 15

VERBLIJD ONS OPNIEUW NA EEN LANGDURIGE VERDRUKKING, OVEREENKOMSTIG DE JAREN WAARIN WIJ VERDRUKKING GEZIEN HEBBEN.

Uit het voorafgaande is bekend over welke vernederingen of over welke verdrukkingen Mozes spreekt. Want hij heeft gezegd: "U doet de mens tot niets terugkeren" (vers 3), "onze dagen gaan voorbij door Uw toorn en gramschap" (vers 9). Daar spreekt hij over het kwaad dat wij gezien hebben tijdens ons leven, ja, dat het hele menselijke geslacht van het begin der wereld af tot aan het einde toe moet verdragen. Mozes zegt: "Voor dit kwaad, waarmee U ons meteen vanaf onze geboorte vernederd hebt, en voor de jaren waarin wij vanwege de zonde een algehele vernietiging hebben gezien, bid ik U nu." Hij maakt daarmee duidelijk dat hij bidt om een eeuwig geneesmiddel tegen al het kwaad dat tegelijk met ons geboren is en ons altijd aankleeft, namelijk tegen de erfzonde en haar straffen. "Tegen dit kwaad", zegt hij, "bidden wij, en we bidden om een eeuwige vergeving der zonden tegen het almaar voortdurende kwaad, niet om een vergeving die is voorgeschreven door de wet."

En dus bidden we ook om bevrijding van de straf, opdat wij niet alleen rechtvaardig, maar ook vrolijk en welgemoed zullen zijn. Wij bidden dat de ootmoed en de zonde weggenomen mag worden door de vergeving der zonden en dat het gezicht van het kwaad, zoals Mozes het noemt, mag ophouden als gevolg van onze vreugde en zaligheid. En dit is de bevrijding van de straf.

Verder is het wel duidelijk dat de profeet in deze algemene bewoordingen bidt om de komst van Christus in het vlees. Want deze verlossing kon op geen andere manier tot stand gebracht worden dan door het enige, gezegende "zaad" (Gen. 3:15). Het was nodig om dit geheimenis in zulke bedekte termen te tonen, opdat de heiligen zouden begrijpen op welke manier zij zalig gemaakt zouden worden. En dit doet het licht van de Heilige Geest. Want de noodzakelijke samenhang van de tekst bewijst dat Mozes bidt om een geneesmiddel tegen de algehele toorn tegen de zonde. Omdat alleen de Messias daarover beschikte, sluit dit gebed ook Christus in.

De heiligen begrepen dit door de bijstand van de Heilige Geest. De massa van ruwe en vleselijke mensen zag dit niet, ook al omdat de Schrift vaak dezelfde woorden gebruikt voor een lichamelijke en een bijzondere bevrijding. Wie dus geen aandacht schenken aan de samenhang van de tekst, zullen nooit begrijpen dat hier gebeden wordt om de komst van Christus in het vlees en de verlossing van de wereld van zonde en dood. Dit is die volheid en overvloed van barmhartigheid, die in Psalm 13o vers 7 "veel verlossing" genoemd wordt. Want door dit losgeld, dat voor de zonden betaald is, zouden ontelbaar veel werelden verlost kunnen worden.

Vers i6

TOON UW WERK AAN UW KNECHTEN, EN UW HEERLIJKHEID AAN HUN KINDEREN.

Deze woorden horen bij hetzelfde gebed dat hierboven is begonnen. Het Hebreeuwse woordje poal is bekend en wordt meestal vertaald met "werk", maar dan wel zo, dat men daaronder een werk van vergelding of beloning dient te verstaan, zoals bij Jesaja: "Zijn loon is bij Hem" (Jes. 40:10), waar ook goal staat. In Psalm 109 vers 20 staat: "Dit hun werk", evenals in Job: "Dit is het deel van de goddelozen" (Job 20:29). Het betekent: dit is de

beloning, dit is hun erfenis of hun vergelding. Op deze wijze wordt ook hier het werk van God opgevat als een beloning of als loon dat God betaalt aan degenen die, in vertrouwen op Zijn barmhartigheid, de vrees voor de dood en andere gevaren, waarover Mozes had gesproken, hebben doorstaan. Daarom lijkt het alsof Mozes wil zeggen: "Wij zijn door de zonden geplaagd en door de dood verdrukt, wij zijn de schandelijkste slaven van demonen geweest; geef ons daarom nu Uw werk tegen het werk van de satan." Het woordje "Uw" houdt een nadrukkelijke tegenstelling in.

Daarom komt de manier van spreken en de betekenis overeen met wat Johannes in zijn eerste brief zegt: "Christus is gekomen om de werken van de duivel te verbreken (1 Joh. 3:8). Het werk van de duivel bestaat hierin, dat hij ons met voeten getreden heeft en ons door de zonde vanuit het leven in de dood geworpen heeft. Daarom noemt de brief aan de Hebreeën de duivel "de auteur van de dood" (Hebr. za4). Tegenover dit werk van de duivel is Christus gekomen met Zijn werk. Hij heeft de dood zijn macht ontnomen en het leven aan het licht gebracht. Want dat zijn werkelijk Goddelijke werken: rechtvaardig, levend en zalig maken.

God neemt weliswaar ook het werk op Zich om te doden, zoals wij hierboven in het gebed van Mozes gehoord hebben. De Schrift zegt eveneens heel duidelijk van God dat Hij doodt en levend maakt. Maar Jesaja maakt hier een onderscheid en zegt dat sommige werken van God vreemde werken zijn, terwijl andere Zijn eigenlijke werk zijn. Die eigenlijke werken zijn de werken van barmhartigheid: dat Hij de zonden vergeeft, dat Hij degenen die in Christus geloven rechtvaardig verklaart en zalig maakt. Vreemde werken zijn: dat Hij richt, veroordeelt en de onboetvaardige en ongelovige mensen straft. God moet deze werken op Zich nemen en de Zijne noemen vanwege onze hoogmoed, opdat wij Hem ootmoedig als onze Heere zullen erkennen en Zijn wil zullen gehoorzamen.

En verder moet Hij dit ook doen in verband met het feit waarop wij hiervóór al hebben gewezen, namelijk dat wij ons niet naar het voorbeeld van de Manicheeërs zullen inbeelden dat er meerdere goden zijn: een die het goede veroorzaakt en een die de bron van alle kwaad is.34 God wil dat wij voor vast aannemen dat het kwaad dat ons wordt toegevoegd, ons toegevoegd wordt omdat Hij het toelaat. Want als Hij het niet zou toelaten, had de duivel Job nooit zoveel schade kunnen berokkenen. Hij laat het echter toe opdat wij ons verootmoedigen en ons op Zijn barmhartigheid zullen verlaten.

Zo betekent dus het woord dat Mozes hier gebruikt een soort vergelding, zodat de betekenis is: "Toon Uw werken", dat wil zeggen: Maak ons, die door de dood verootmoedigd zijn, levend. Maak ons, die door de zonde geplaagd werden, rechtvaardig, en toon ons zo Uw eigenlijke werk: leven en gerechtigheid.

"Maar", zult u zeggen, "Mozes heeft eerder ook al om hetzelfde gebeden, toen hij verlangde om met barmhartigheid verzadigd te worden (vers 14)."

Dat is waar. Maar dit gebed is vooral hierop gericht, dat hij vraagt of het werk van de barmhartigheid getoond mag worden, zodat men het ook ervaart. Het is immers niet genoeg om een geschenk te krijgen, als niet ook de ogen opengaan om het te zien, zoals Paulus zegt tegen de Korinthiërs: "De Geest heeft het ons geopenbaard, opdat wij zouden weten wat ons geschonken is" (i Kor. 2:12).

Alle mensen hebben het leven, maar hoevelen zijn er die het als een gave van God beschouwen, die Hem daarvoor danken en Hem vragen om het ook in stand te houden? Dit vers dient er daarom toe de harten te doordringen met de ervaring van deze weldaad, zodat zij niet zullen twijfelen aan de vergeving der zonden, en dat het werk van God of Zijn barmhartigheid zich zo zal bewijzen, dat de harten zeker zullen zijn van hun verlossing en ze hun leven, zaligheid en gerechtigheid ook zullen zien, zoals David bidt in Psalm 51, dat hij bevestigd mag worden door een vaste geest (Ps. 51:12). Maar het is bijzonder mooi dat Mozes dit werk van God de "heerlijkheid" van God noemt, wanneer hij eraan toevoegt: "En Uw heerlijkheid aan hun kinderen". Zo legt hij een verband met Psalm 19, waar staat: "De hemelen vertellen Gods heerlijkheid en het firmament verkondigt het werk van Zijn handen"

(Ps. 19:2). Weliswaar staat in onze tekst het woord hadar, dat een prachtig en schitterend versierd, kostelijk gewaad betekent, zoals ook in Psalm 1o4: "Gij hebt U met majesteit en luister bekleed." De Schrift gebruikt deze taal en kent aan God een schitterend gewaad toe, om te tonen dat God verschijnt en Zich openbaart in de harten van de mensen door Zijn heerlijke en schitterende werken, waarin Hij Zich als het ware toont alsof Hij gekleed is in een prachtig gewaad. En deze werken zijn de volgende: "Christus is ons van God geworden onze gerechtigheid, wijsheid, heiligheid, verlossing" (1 Kor. 1:3o), licht, vreugde en al het goede. Hij is onze Weg, onze Waarheid en ons Leven (Joh. 14:6).

Wanneer God ons in deze werken van het leven, van de zaligheid en de gerechtigheid verschijnt, dan verschijnt Hij ons werkelijk in Zijn heerlijkheid. Maar voordat Hij Zich zo vertoont, is Hij werkelijk, zoals Mozes zegt, "onder de duistere wateren." Daarom vrezen de bange gewetens voor Hem, die de werken van Zijn heerlijkheid niet zien, en beelden zij zich in dat Hij de duivel is; zij kunnen zich Hem niet voorstellen in liefelijke gedaante of kleding. Zij bewapenen Hem met zwaarden en met de bliksem, zodat inderdaad noch in de hemel, noch op aarde iets verschrikkelijkers of afschuwelijkers kan bestaan dan de toornende God. Zo verscheen Hij op de berg Sinaï. Zo heeft Mozes Hem hierboven ook beschreven. Maar hier bidt hij of hem een andere gestalte getoond mag worden, die wij met vreugde zouden kunnen aanschouwen en waarover wij ons zouden kunnen verblijden.

En zo is God in werkelijkheid, wanneer we Hem aanschouwen in de Persoon van Christus. Want in Hem is de hoogste barmhartigheid, is leven, zaligheid en redding. In Hem wordt God in Zijn heerlijkheid gezien, dat wil zeggen: bekleed met zijn heerlijke en liefelijke werken. En Mozes bidt: "Toon Uzelf op deze wijze aan ons, ellendige en veroordeelde zondaren."

Dit is het eerste gedeelte van het gebed, waarin hij vraagt om de vergeving der zonden, de gerechtigheid en het eeuwige leven. Maar hij bidt zo om deze dingen, dat wij er ook zeker van zijn en ons hart er op geen enkele manier aan twijfelen kan. Omdat dit echter alleen in Christus geschiedt, omvat dit gebed eigenlijk ook de komst van Christus in het vlees.

Wat nog volgt en het gebed besluit, heeft feitelijk betrekking op onze werken.

Vers 17

DE LIEFELIJKHEID VAN DE HEERE ONZE GOD ZIJ OVER ONS. EN BEVESTIG GIJ HET WERK VAN ONZE HANDEN OVER ONS, JA, HET WERK VAN ONZE HANDEN, BEVESTIG DAT.

In het woordje naam ligt als het ware een overvloed aan genade opgesloten. Mozes zegt: "Tot nu toe, Heere, hebben wij gebeden om Uw werk. Als U werkt, doen wij niets. Wij zijn slechts toeschouwers en ontvangers van Uw geschenken; wij zijn louter passief. Want in deze werken maakt U Uzelf aan ons bekend en U maakt ons alleen zalig door het werk dat U verricht, wanneer U ons van die ziekte bevrijdt, die de duivel via Adam in het hele menselijke geslacht heeft ingebracht, namelijk de zonde en de eeuwige dood.

Na dit werk dat U gedaan hebt, komen we nu ook toe aan ons werk, wanneer we eenmaal gerechtvaardigd zijn en heilig leven in de gehoorzaamheid aan Uw Woord. En dat is U welgevallig en aangenaam. Maar toch is ook dit een zaak die voortkomt uit Uw genade en voortvloeit uit het werk dat U Zelf eerst gedaan hebt. Laat daarom de liefelijkheid van de Heere onze God op ons mogen rusten, opdat wij Hem zullen behagen, nadat wij door de dood van Zijn Zoon met Hem verzoend zijn."

Mozes wenst dat de Heere Zich zal verheugen en liefelijk zal zijn tegenover degenen aan wie Hij Zijn werken heeft getoond, opdat wij niet zullen vrezen voor Zijn aangezicht, maar er vast op zullen vertrouwen dat wij met alles wat van ons is Hem zullen behagen. En dit bidt hij hierom: hoewel wij van de dood gered zijn, blijven toch ook in de heiligen nog restanten van de zonde over, die nog diverse andere overtredingen tot gevolg hebben, en zo blijft er nog veel lijden en aanvechting in ons en buiten ons. Als God derhalve alles streng zou willen beoordelen, zou Hij ieder moment in toorn ontsteken.

Het gebed komt er dus op neer of God niet toornig wil worden om wat er vanwege het vlees nog aan zonde in ons is overgebleven. Of Hij daarom ons het leven en de vergeving der zonden niet wil ontnemen, maar veeleer vriendelijk en liefdevol tegenover ons wil blijven, en wij omgekeerd vriendelijk en liefdevol tegenover God. Want dit betekent het dat God Zich in Zijn heerlijkheid toont: niet dat Hij laat zien Wie Hij in Zichzelf is, maar dat Hij tegenover ons vriendelijk, heerlijk en vreugdevol is. En dat God Zich over ons verheugt, wordt gezegd wanneer wij er vast op vertrouwen dat God niet toornig op ons is, maar vriendelijk en liefelijk.

Dit is toch een bijzonder noodzakelijk gebed. Omdat ons vlees zwak is (Matth. 26:41), ons hart bang en ons geweten uiterst gevoelig, schrikken wij bij de geringste aanleiding. Vervolgens is er genoeg reden tot treurigheid en tot zwakheid in het geloof, omdat de zonden en de straf op de zonden dagelijks weerkeren. Wanneer nu ons hart bedroefd wordt, zegt men dat God Zelf treurig wordt, terwijl Hij gestorven is opdat wij rechtvaardig, heilig en blij zouden zijn. Daarom hoort deze bede erbij, dat wij zeggen: "Heere, U hebt ons uw Zoon gegeven. Bewaar ons bij dit Geschenk. Dikwijls komen wij ten val door een woord, dikwijls door een werk, vaker nog door een gedachte. Dat ontneemt ons deze vreugde. Hetzij wij dan zondigen, hetzij wij nalatig en ondankbaar zijn, blijf Gij dan toch onze God, en wel zo, dat U noam blijft, liefelijk en vriendelijk, dat wil zeggen: om ons te bewaren in de vreugde en in de vrede van de Heilige Geest."

Het tweede deel van dit vers herhaalt tot tweemaal toe dat het werk van onze handen bevestigd mag worden, misschien wel om daarmee het onderscheid tussen het geestelijke en het tijdelijke rijk aan te tonen, want zo worden ook onze werken van elkaar onderscheiden. Sommige verrichten wij in de kerk en andere thuis, in de economie of in de politiek. In de kerk doen we wat betrekking heeft op de ziel en het geestelijke leven. Thuis, in de economie en in de politiek, doen we we wat betrekking heeft op het natuurlijke leven. Daarom lijkt Mozes in het eerste deel te zeggen: "Bevestig Gij het werk van onze handen alenu - over ons", om het werk aan te duiden waarin wij door God geleid worden, maar toch ook zelf actief zijn door te onderwijzen, te troosten, te bestraffen, te oordelen, te dopen, het Avondmaal te bedienen, enzovoort. Dit zijn de werken waarmee we de kerk regeren en het volk leiden in geestelijke dingen.

Wij weten hoe noodzakelijk dit werk is, opdat er geen sekten in de kerk binnendringen, die de sacramenten en de bediening ervan bederven, het Woord vervalsen, enzovoort. Daarom is het werkelijk noodzakelijk dat God dit werk bij ons regeert en leidt, aangezien wij van onze kant ook iets doen en niet alleen maar passief zijn, zoals dit het geval is bij het eerste werk van God. In deze zin vat ik het op, dat hij zegt: "Bevestig het werk van onze handen over ons." Dit betekent: "Nu wij dan gerechtvaardigd zijn, verleen Gij ons dat de leer zuiver mag blijven zodat niet, zoals ten tijde van de wet de wet van Mozes door huichelaars terzijde werd geschoven, heden ten dage het Evangelie wordt vervalst en zo God en de Heilige Geest, Die in ons woont, wordt bedroefd."

Het werkwoord koon betekent "vastmaken", zoals Petrus zegt in Petrus 5 vers 10: "God zal u volmaken en versterken." Zo noemt David de geest "een vaste, sterke geest" (Ps. 51), die helemaal niet twijfelt en met grote moed het Woord aanvaardt, opdat, zoals Petrus zegt: "wanneer iemand spreekt, hij woorden spreekt als van God" (1 Petr. 4:11). Daarom behoort er geen twijfel in de leer te zijn, en mogen de harten niet onzeker zijn over de genadige wil van God jegens hen. Wanneer iemand bidt om de vergeving der zonden en de belofte van Christus hoort, moet hij er niet aan twijfelen dat hem, zoals het Woord luidt, de zonden waarachtig vergeven zijn; ook moet hij erop vertrouwen dat dit niet maar het werk van mensen, maar het werk van God is. Op deze wijze moet datgene wat in de kerk gedaan wordt, zeker en vast zijn; het mag niet zomaar een slag in de lucht zijn (1 Kor. 9:26).

Dit is de eigenlijke betekenis van het woord dat Mozes hier gebruikt; wij vertalen het doorgaans met "bevestigen". Dit gebed is werkelijk buitengewoon nodig, omdat het werk van God dat wij in onze dienst verrichten, van buitenaf aangevallen wordt door de duivel en van binnenuit door ons eigen hart. Daarom is het moeilijk om dit vertrouwen vast te houden

dat God ons vriendelijk gezind is, en wij in geen enkel opzicht twijfelen aan het werk van God. Want wie twijfelt, is niet geschikt om te onderwijzen en evenmin om te leren, maar is onstandvastig op al zijn wegen (Jak. 1:8) en wordt heen en weer geslingerd. Daarom bidt Mozes niet zonder reden om de versterking of bevestiging van de werken van onze handen, opdat er zekerheid zal zijn, zowel bij degenen die onderwijs geven als bij degenen die het ontvangen. Dat in de kerk het vaste fundament zal blijven, waartegen de poorten van de hel (Matth. 16:18) niets vermogen en daarmee iedereen zeker zal zijn van het Woord en het werk van God.

De zinsnede die Mozes nu herhaalt: "En het werk van onze handen, bevestig dat", betrek ik op het politieke en economische werk, namelijk dat God een algemene vrede zal willen geven, opdat er geen verwarring zal ontstaan. Zo vermaant ook Paulus dat men voor de koningen moet bidden, opdat wij een rustig en stil leven mogen leiden (1 Tim. 2). De vrede is echter niet alleen nodig om het lichaam te verzorgen, maar ook om de jeugd op te voeden en de gemeenten te onderwijzen. En voornamelijk hierom is de burgerlijke overheid ingesteld, opdat door haar bemoeienis, werk en hulp de vrede instandgehouden zal worden, om daarmee te voorkomen dat de opvoeding gehinderd wordt door wanorde, of dat door oproer en oorlog de gemeenten niet goed meer onderwezen kunnen worden, wat in tijden van oorlog wel gebeurt. Want bij mannen die oorlogvoeren vindt men geen geloof of vroomheid, en onder de wapenen zwijgen de wetten.

Kortom: de hele harmonieuze orde van het wereldlijk rijk wordt door wapens ontbonden. Daarom moet men met Mozes om vrede bidden, dat God de werken van onze handen, die niet boven ons maar in onze handen liggen, zal leiden. Want de dingen die bij het wereldlijk rijk en de economische orde horen, zijn onderworpen aan ons redelijk inzicht, volgens de spreuk: "Heers over de vissen der zee..." (Gen. 1:28).

Zo bidt Mozes om de dingen die in dit leven noodzakelijk zijn. Allereerst om de vergeving der zonden en het eeuwige leven. En omdat wij in dit leven niet zonder bezigheden zijn, de ziel tot aan onze dood versterkt moet worden door het Woord van God en het lichaam in vrede verzorgd moet worden, bidt Mozes vervolgens dat de vroomheid recht geleerd en de vrede bewaard mag worden. Wanneer wij deze dingen hebben, namelijk de vaste hoop op het eeuwige leven, vervolgens de zuivere kerkelijke bediening en ten slotte een rustig of vredig leven, dan hebben wij alles. Dan leven wij met lichaam en ziel in vrede en groeien wij dagelijks in het geloof, totdat wij naar de hemel opstijgen. Dit is echter niet alleen een gebed, maar ook een belofte, zoals wij elders ook gezegd hebben van de gebeden die de Heilige Geest in de Heilige Schrift heeft voorgeschreven.

Hier hebt u nu de Psalm zoals ik die heb uitgelegd naar wat de Heere mij heeft gegeven. Hierna zullen wij, indien de Heere ons een langer leven geeft, het boek Genesis uitleggen, opdat wij zo uiteindelijk gelukkig zullen sterven in Gods Woord en werk. Dat geve God en onze Verlosser, Christus Jezus. Amen.

17. HET HOGEPRIESTERLIJK GEBED

DOOR

MAARTEN LUTHER

1530

Verschenen in:
Stemmen uit Wittenberg
Preken, artikelen, brieven enz.
Van Dr. Maarten Luther en zijn tijdgenoten
Deel I
BUNDEL XVI

De Gereformeerde Bibliotheek te Goudriaan (Z.-H.)
1973

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2012

TOELICHTING LUTHERS VERKLARING VAN JOHANNES 17

Deze uitlegging van Johannes 17 dateert uit 1528 of 1529. Toen was Luther plaatsvervangend stadspredikant te Wittenberg. In 1530 bezorgde Cruciger de uitgave, in 1536 verscheen de Latijnse vertaling van Vincentius Obsopoeus.

In de voorrede merkt Luther op, dat hij de verzorging en de redactie van het gedrukte stuk gaarne aan Cruciger had overgelaten, die dat naar zijn mening beter kon. Hij had hem wel gevraagd, zijn preken over Johannes 17 zo welverzorgd mogelijk uit te geven, waar hemzelf de tijd daartoe ontbrak. "Want ik weet, dat voor de ware christen, die naar de gerechtigheid hongert en dorst, deze bete en deze dronk koud water aangenaam en nuttig zijn zullen; hiermede willen we hem dan ook gaarne van dienst zijn".

Julius Köstlin merkt op, dat Luther zich een voortreffelijk vertolker toont van en goed ingeleefd blijkt in de innige geschriften van Johannes. Wie zich aan Luther stichten wil, hij vindt hier rijke stof. Hier en daar misschien naar ons besef enigszins breedsprakig, toont Luther zich hier een betrouwbare en zekere gids, zijwegen mijdend en steeds het oog op Christus gericht. Fijnzinnig, maar beslist zijn zijn uitspraken. Hij juicht of klaagt, al naar de Heiland hem het lied in de mond legt. Geduldige belangstelling vindt bij hem overvloedig bemoediging en troost.

UIT JEZUS" HOGEPRIESTERLIJK GEBED

1530 (1528?)

Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, de alleen ware God en die Gij gezonden hebt, Jezus Christus. Johannes 17: 3.

In deze woorden drukt Hij uit, wat het eeuwige leven is en hoe het er mee geschapen staat. Want omdat Hij gezegd heeft, dat Hij de macht heeft het eeuwige leven te geven, zou iemand kunnen vragen: Waarin bestaat nu het eeuwige leven - of hoe geschiedt het, dat wij het ontvangen? Daarop wil Hij antwoorden en Hij spreekt: Zo geschiedt het en daardoor of op deze wijze zullen ze het ontvangen, wanneer ze U kennen, de alleen ware God en die U gezonden hebt, Jezus Christus.
Deze tekst hebben de vaderen nu met grote kracht aangevoerd tegen de ketterij van de Arianen[635], die de godheid van de Heere Jezus Christus loochenden. Het is dan ook een schone en machtige tekst en ieder Christen moet zich beijveren, dat hij het evangelie van de heilige Johannes goed verstaat en vat en zich toerust met zulke teksten met het oog op toekomende ketterij. Joden, Turken en ketters hebben dan ook te allen tijde tegen dit artikel gelasterd en ook nu nog vertoont zich dezelfde duivel in sommige leraars[636] en waar hij ruimte en lucht kreeg, zou hij (wat God verhoede:) spoedig met geweld zijn dwaling verbreiden. Want dat is ons hoogste en allerbeste artikel, ja de grondslag en rotssteen, waarop alle andere artikelen van het geloof moeten rusten. Daarom laat de duivel het niet met rust, maar gebruikt hij al zijn kunst en list en verwekt hij allerhande ergernis en sektegeest om het om te werpen en te ondermijnen. Ja, hier toont hij zich een meester

[635] Aanhangers van Arius, wiens leer in 325 op het concilie van Nicea verworpen is.
[636] Hier moet gedacht worden aan de tegenstanders van het trinitarisch leerstuk: Ludwig Hetzer, Johannes Denck, Joh. Campanus e.a.

boven alle meesters, want hij kan toch zulke schone gedachten vormen en ze met zulk een schone schijn opblazen, dat alle verstand, wijsheid en kunst zich gevangen moet geven.

Daarom, wie zeker wil gaan, die zij maar op zijn hoede voor alles, wat verstand en menselijke gedachten over dit artikel bedillen. Hij moet weten, dat niets helpt om staande te blijven tegen de verleiding van de duivel dan alleen dat men zich houdt aan het loutere klare woord van de Schrift en niet verder denkt en speculeert. En hij sluite eenvoudigweg de ogen en zegge: "Wat Christus zegt, dat moet vast en zeker waar zijn, ook al kan ik of geen ander mens het verstaan en begrijpen, of weten hoe het waar kan zijn: Hij weet wel, wie Hij is en wat of hoe Hij over Zichzelf spreken moet". Wie dat niet doet, die moet zijn hoofd stoten en vallen. Want het is niet mogelijk ook maar het geringste artikel van het geloof door menselijke rede of nadenken te begrijpen. Zodat ook geen mens op aarde zonder Gods Woord ooit een juiste gedachte of zekere kennis omtrent God heeft kunnen vormen en vatten, hetwelk ook de heidenen zelf hebben moeten getuigen. Want zo wordt bericht van een geleerde dichter Simonides[637], dat hem eens gevraagd werd te zeggen, wie God toch was, of wat hij over God dacht en geloofde. Toen bedong hij drie dagen uitstel, om zich daarop te bezinnen. Toen die om waren en hij moest antwoorden, begeerde hij nog eens drie dagen om nog beter na te denken; en daarna herhaalde hij telkens zijn verzoek tot hij het ten laatste niet langer kon of wilde. Hij sprak: "Wat zal ik zeggen? Hoe langer ik erover nadenk, des te minder weet ik ervan". Hiermede is aangetoond, dat hoe hoger de menselijke rede stijgt om Gods wegen, werk, wil en raad na te vorsen en te doorgronden, zij er des te verder van af dwaalt en ten slotte zo diep zinkt, dat zij God voor niets houdt en helemaal niets meer gelooft, zoals er dan ook heden veel van die mensen zijn onder de haarklovende geleerden. Zo moet het allen vergaan, die zich aan het loutere Woord van God niet laten gelegen zijn en vooraf met hun verstand te rade gaan bij de geloofsartikelen en nagaan, hoe de rede overeenkomt met de Schrift - zo is het met de dwaalgeesten van onze tijd ten aanzien van het sacrament, doop en andere leerstukken gegaan.

Waar wij nu hier zulk een schone en machtige tekst hebben, laten wij ons daaraan dan goed vasthouden en met geen verkeerde greep van het verstand hem denken te verbeteren of duister maken of stuk maken en anders uitleggen. Want daar staan de duidelijke en sobere woorden, die iedereen vernemen en verstaan kan: Christus geeft allen, die geloven, het eeuwige leven. Daar nu niemand het eeuwige leven geven kan dan God alleen, moet daaruit nu onweersprekelijk volgen, dat Christus waarachtig en naar Zijn natuur God is. Verder daar Hij het eeuwige leven daarop grondt, dat men Hem met de Vader kenne, dat zonder Hem te kennen niemand het eeuwige leven ontvangen kan, dat het derhalve enerlei kennis is, Hem en de Vader te kennen - zo moet Hij ook van één wezen en natuur met de Vader zijn, dat is: dezelfde waarachtige God zijn, doch in persoon van de Vader onderscheiden.

Dit nu, zeg ik, blijkt zo klaar en krachtig uit deze tekst, hetgeen ook de rede niet kan tegenspreken Dit is echter de fout, dat zij niet bij de woorden blijft, maar die woorden uit het oog verloren en uit de weg geruimd heeft en ondertussen boven de woorden uitgaat en er omheen draait. De rede wil eenvoudig niet geloven, dat de woorden waar zijn, maar wil ook doorgronden en begrijpen hoe het geschiedt of mogelijk is en omdat ze dat niet begrijpen kan wijkt ze daarom van de woorden af en maakt zich eigen gedachten. En naar die gedachten verdraait ze de woorden en legt ze uit zoals het haar goeddunkt.

Daarom hebben ook de Arianen zich in bochten gewrongen en deze tekst naar hun zin willen uitleggen en de nadruk gelegd op het woordje "alleen", als Hij spreekt: dat Gij alleen de ware God zijt; als zou Hij Zichzelf daarmede uitgesloten en de Vader alleen de godheid toegeschreven hebben. Dat is echter niet bewijzen, maar de Schrift verkeerd uitleggen. Want dat zeggen wij ook, dat het waar is en rechte leer, dat er geen andere God is dan Hij

---

[637] Beroemd lyrisch dichter van Keos, gest. 469 v. Chr. De hier berichte historie is te vinden bij Cicero, De natura deorum 2, 22, 60.

alleen. Maar ze willen niet inzien wat daarmede samenhangt n.1. hoe Christus Zich de Vader volkomen gelijk maakt en zo spreekt als degene, die ook Zelf waarachtig God is, omdat Hij, zoals gezegd, het eeuwige leven tegelijk in de kennis van Hem en in de kennis van de Vader laat bestaan en het kennen van beiden vereenzelvigt. Hij gebruikt echter de woorden: dat Gij alleen waarachtig God zijt, omdat Hij altijd de Vader de eer wil geven, omdat Hij alles van Hem heeft en zo ons door Zichzelf tot de Vader brengen en trekken wil, gelijk men overal in het evangelie van Johannes ziet.

Toch mengt en vlecht Hij Zich in het enig Goddelijk Wezen, in de Goddelijke macht en kracht in, omdat Hij met de Vader aldus wil gekend worden, als die het eeuwige leven geeft; hoewel het zo gekend worden niemand dan de waarachtige God toekomt.

Ja, deze woorden zijn bijzonder krachtig gesproken tegen de Arianen en alle ketters, Joden en heidenen, die zeggen en zich erop beroemen, dat ze slechts aan één God geloven, die hemel en aarde geschapen heeft en om dat artikel ons Christenen verdoemen, als zouden wij een andere God leren. Want Hij wil aantonen, dat zij niet de echte waarachtige God kennen, ook al menen ze het en al beroemen zij zich erop. Want zij zien niet in wie Hij is, ook weten zij niet hoe Hij moet gekend worden, namelijk dat Hij is de enige en waarachtige God, Die Jezus Christus gezonden heeft enz. En dit wil zeggen: *Wie de ware enige God goed wil kennen, die moet Hem alleen in de Heere Christus zoeken, want er is anders werkelijk geen God buiten Hem, Die Christus gezonden heeft.* Wie nu Christus niet heeft, die moet ook de echte waarachtige God missen, ook al weet en gelooft hij, dat er maar één waarachtig God is. Want hij gelooft niet aan Hem, die Christus gezonden heeft en door Deze het eeuwige leven geeft.

Daarom valt de nadruk op het woordje "U", dat zij U kennen, dat Gij alleen de waarachtige God zijt. Welke "U"? "U", Die Jezus Christus gezonden hebt. Als zei Hij: "De Joden en de anderen hebben ook slechts één God, naar ze menen; maar U kennen ze niet, U, die alleen waarachtig God zijt, omdat zij Jezus Christus, door U gezonden, niet kennen en zich onderwijl een God naar eigen goeddunken inbeelden, die werkelijk geen God, maar louter niets is". Zo ziet u, hoe het woordje "alleen" daar niet staat om Hem van de Vader te scheiden wat betreft het goddelijk wezen (omdat dat door de andere woorden al genoeg wordt voorkomen), maar juist om Hem en de Vader aan elkaar te verbinden, ja de Vader met Zich te verenigen tegenover allen, die zich een andere God inbeelden of Hem ergens anders zoeken dan in de Heere Christus.

Daar zij nu genoeg over gesproken, hoe de evangelist het artikel van de Godheid van Christus fundeert. Nu moeten we ook iets meer zeggen over de kennis, waarin het eeuwige leven bestaat, wat het is en vermag, opdat wij deze tekst als één van de waarlijk edelste hoofdspreuken in het Nieuwe Testament goed en grondig leren verstaan. Weliswaar hebben onze oude leraren deze en dergelijke teksten eenzijdig betrokken op het leven hiernamaals, net alsof hij ons hier op aarde niet aanging. Wij moeten echter er mede hier beneden blijven en ons zulke teksten leren te nutte te maken, omdat zij tot onderwijzing in het geloof geschreven zijn en bovenal tot dit leven behoren. Want het moet juist hier op aarde begonnen en door het geloof gekend en gegrepen worden wat wij hiernamaals voor eeuwig verwerven en bezitten zullen.

Zo is nu deze kennis geen andere dan dat wij weten wat men van Christus en van de Vader geloven moet; waarover de heilige Petrus in 2 Petrus 3: 18 vermanende zegt: Wast in de genade en de kennis van onze Heere Jezus Christus, alsof hij wilde zeggen: Denkt hierover en laat dit alleen onderwerp voor uw onderzoek van uw gedachten en van uw zorg zijn, dat u slechts die Mens goed leert kennen en niemand zoeke iets anders of beters. Want dat is alleen onze wijsheid en kunst, die een christelijke kunst of leer heet. Wat men overigens buiten of naast haar leren kan moet men niet voor een christelijke kunst houden en als iemand zou vragen wat de Christenen toch kennen of leren, dan moet men niets anders antwoorden dan dat men Christus kent, Die gezonden is door de Vader. Wie dat niet kent noch leert of houdt, die moet zich op geen christelijke kennis beroemen. Want ofschoon iemand alles zou weten wat onder de zon is, hoe God hemel en aarde geschapen heeft en

alle werken en wonderen, die Hij ooit gedaan heeft - ja, ook al kende hij de 10 geboden en hield ze, kortom, al wist en kende hij zoveel als de engelen - toch maakt dat alles niemand tot een Christen. Derhalve zij hier geheel weggelaten en uitgesloten alles, wat men prediken of weten, noemen of doen kan van allerlei goede leer en leven, en niets blijve of gelde dat iemand een Christen zou kunnen maken behalve hetgeen Hij hier zegt: *dat zij U kennen en die Gij gezonden hebt. Jezus Christus.*

Van deze kennis en haar kracht hebben ook de profeten heerlijk gesproken en duidelijk geprofeteerd. Zo Jesaja 53: 11: Door Zijn kennis zal Hij, Mijn knecht, de Rechtvaardige velen rechtvaardig of vroom maken - dat betekent: Hij zal ze van zonden verlossen en ze uit de muil van de duivel losrukken, alleen daardoor, dat men Hem kent en weet wie Hij is. Evenzo spreekt ook Jeremia 9: 23: Niemand beroeme zich op zijn wijsheid of sterkte of rijkdom - kortom niemand beroeme zich ook maar ergens op; wil iemand zich ergens op beroemen, hij beroeme zich hierop, dat hij Mij kent en weet dat Ik de Heere ben, Die barmhartigheid, recht en gerechtigheid oefen op aarde, enz.

Zie, dat wil deze tekst ook zeggen: Wilt u het eeuwige leven hebben, dan hebt u geen andere weg, wijze of middel daartoe dan dat u de Vader kent, de alleen ware God, door Christus Zijn Zoon, Die Hij gezonden heeft. Wie u wat anders voorlegt, die zal u zeker van "t goede spoor brengen. Daarom hebben ze de edele en schone tekst geweld en onrecht aangedaan, ja hem van al zijn kracht en sap beroofd door hem van de leer en van het geloof los te maken en hem te houden voor een profetie aangaande het leven hiernamaals. Dat komt omdat zij niet verstaan hebben wat Christus kennen betekent. Want zij zijn niet hoger gekomen en hebben niet verder geleerd dan dat men zo en zo moet leven en vroom zijn, opdat men daardoor het eeuwige leven verkrijge. Zij hebben alles zo laten aankomen op ons werk en doen, dat wij Christus geheel verloren en de weg naar het eeuwige leven gemist hebben. Want u moet wel nauwkeurig onderscheid maken tussen dit kennen en wat men daarbuiten zo noemen kan. Kortom wat niet Christus kennen heet, kan niet het eeuwige leven brengen noch van zonde en dood redden. Want gelijk het waar is, dat Hij alleen doordat wij Hem kennen het eeuwige leven geeft zo moet ook dit waar zijn, dat wie deze kennis niet bezit, in dood en verdoemenis moet blijven.

Wat betekent nu: *de Vader en Christus kennen? Hoe komen wij er aan?*

Antwoord: Dat staat nu juist in het woord: die Gij gezonden hebt. Wie dat verstaat en zonder twijfeling gelooft, die heeft gewis het eeuwige leven. Wat betekent nu: die Gij gezonden hebt? Denk daar zelf over na en zie waartoe Christus gekomen is en wat Hij hier op aarde gedaan heeft[638]. Hij is van de hemel gekomen en mens geworden om het werk te volbrengen, dat de Vader Hem bevolen had (zoals Hij spoedig hierna Zelf zal zeggen), namelijk om de zonde van de wereld op Zich te laden en daarvoor te sterven, om de toorn van de Vader te verzoenen en dood en duivel te overwinnen door Zichzelf in eigen persoon, en om ons tot Zijn eigen te maken. Want omdat Hij Zelf door God gezonden wordt kan het geen gering, vergeefs werk zijn, maar geschiedt het krachtens een verheven bevel en is het een werk zo nodig en groot, dat geen engel of heilige, alleen de eniggeboren Zoon het heeft kunnen uitrichten. Want wat zulk een Persoon Zelf uitrichten moet, dat moet voorzeker iets eeuwigs betekenen en tot stand brengen tussen God en ons. Daarom ligt de schat geheel en al opgesloten in het woordje: gezonden zijn. Want dat openbaart ons de gedachten, het hart en de wil van God de Vader jegens ons en omvat alles wat Christus gedaan, gepredikt, geleden, bewerkt en ons gebracht of gegeven heeft. Het bewijst ook duidelijk, dat deze tekst niet over het toekomstig leven spreekt, omdat Christus kennen als door de Vader gezonden niets anders betekent dan geloven en weten, dat Hij op aarde gekomen is, voor onze zonden is gestorven, uit de dood is verrezen, vergeving van zonden ons heeft verworven en geschonken, hetgeen alles tot dit leven behoort.

---

[638] Vergelijk Melanchthon's bekende woord: Christus kennen betekent Zijn weldaden kennen.

Dit moeten wij nu ook met alle ijver verkondigen en inprenten om het geloof te wekken en te versterken, dus niet zoals tot nu toe veronachtzamen en ter zijde zetten. Want daarop berust waarlijk ons heil en troost in alle noden, dat men weet, dat er geen andere raad in de hemel of op de aarde tegen de zonde en alle aanvechting is dan deze kennis of dit geloof. Bedenk zelf eens wat zulk geloof vermag en bewerkt. Daar moet toch uit volgen: Als ik weet, dat Christus om mijnentwil door de Vader gezonden en mij gegeven is, dan mag ik vrij en vrolijk daaruit afleiden, dat Hij mijn genadige en vriendelijke Vader is en van geen toorn meer weet. Want daardoor, dat Hij Zijn Zoon zendt, heeft Hij ons, zoals reeds gezegd is, heel Zijn hart en wil geopend, zodat men niets ziet dan enkel overvloedige en ondoorgrondelijke liefde en barmhartigheid. Als ik nu het hart van de Vader heb, dan heb ik Hem helemaal met Zijn goddelijke macht en kracht. Waarvoor zou ik dan vrezen of schrikken? Heb ik aanvechtingen van zonde, dood, wereld en duivel en willen zij mij de moed ontnemen en tot vertwijfeling brengen, zo weet ik, dat ik een genadige en almachtige Vader heb door Christus, dat zij beiden mij bijstaan en voor mij strijden, zodat ik vrolijk en welgemoed de duivel met al zijn macht telkens weer durf trotseren, ja om hem lach en met hem spot.

Merk nu op, wat het geloof voor een voortreffelijke en almachtige kracht is tegen alle macht, die ons aanvecht. Als u het beproeft en beoefent, zult u ervaren, wat voor een grote en moeilijke kunst het kennen van Christus is. Want hier voelt ieder bij zichzelf hoe weinig geloof hij heeft en hoe zwak hij door het leven gaat en hoe volstrekt niets daarvan weten beide, de predikers van goede werken, die het geloof geringschatten, noch de onrijpe zelfgenoegzame haarklovers, die er zo gauw aan uitgestudeerd zijn en nu trachten veel hoger te stijgen.

Als men in deze school komt, waar het op strijden en worstelen aankomt, leert men wel hoe men met werken of menselijke kracht niet tegen zonde, dood en andere aanvechtingen kan staande blijven en overwinnen. Daarom raast de duivel, die dat voelt en weet, zo geweldig tegen deze leer en roept hij al zijn trawanten, papisten en ketters op, die, ofschoon ze wel veel over het geloof horen of er zelf over spreken en prediken, er toch nooit iets van begrijpen of ervaren. Zij weten en leren niets meer dan van de eigen deugd en werken, die ze begrijpen en volbrengen kunnen.

Nu is het waar, zoals ik ook altijd geleerd heb, dat God gaarne vrome lieden wenst van onberispelijke levenswandel, heilig en onstraffelijk voor de wereld. Maar dat kan voor God niemand tot Christen maken, d.i. het kan het eeuwige leven niet bewerken of aanbrengen. Tot deze eer kan geen menselijke levenswandel noch heiligheid het brengen, maar het moet als een schoon en heerlijk leven hoog en ver boven alle werken zweven. Onze werken en ons leven moeten hier beneden in deze bedeling blijven en aardse vroomheid heten, welke God ook van ons eist en die Hem ook behaagt als ze in het geloof geschiedt en die Hij zowel hier als in het hiernamaals belonen wil. Datgene echter, waarover wij hier spreken, is een hemelse en goddelijke vroomheid, die het eeuwige leven bewerkt. Want die vroomheid staat niet in mensenkracht en vergankelijke werken, maar ze heeft een andere en eeuwige grond, waarop ze ook eeuwig blijven moet.

Daarom houd ik zoveel van deze tekst, omdat hij zo rechtstreeks en beslist alle werken uitsluit en ondergeschikt maakt, daardoor, dat hij alleen vraagt naar het kennen. Want wat voor werk is kennen? Het is vasten noch waken, kastijden noch iets wat men met het lichaam doen of ondergaan kan, maar het ligt helemaal binnen in de diepste grond van het hart. Dus: kennen is niet een zaak van ons werken, maar het resultaat van wat Christus gedaan heeft en het gaat aan al onze werken vooraf. Want de werken komen na het kennen en volgen eruit. Werk is dat wat wij doen, kennis komt voort uit wat wij ontvangen en nemen. Zo is door het enkele woordje "kennen" als door een geweldige donderslag neergeslagen alle leer, die op mensenwerk, geestelijke orden en vrome praktijk gegrond is, als zou men daardoor van zijn zonden bevrijd kunnen worden, God verzoenen en genade verwerven.

Let er nu op en vergeet niet, dat ik boven aangetoond heb, hoe Christus in deze tekst het kennen van Hem en de Vader in elkaar vlecht en samenvoegt, zo dat men door en in Christus de Vader kent. Want dat heb ik dikwijls gezegd en zeg ik nog altijd, dat men ook als ik dood ben, daaraan moet denken en zich moet hoeden voor leraars, die door de duivel bezeten en verleid zijn[639], die beginnen met "t allerhoogste te leren en prediken over God, alleen en afgescheiden van Christus. Zo heeft men tot heden op hogescholen gespeculeerd en gebazeld over Zijn werken daarboven in de hemel, wat Hij is, denkt en doet bij Zichzelf, enz. Maar wilt u zeker gaan en God goed aanduiden of vastgrijpen, zodat u genade en hulp bij Hem vindt, laat u dan niet overhalen Hem ergens anders te zoeken dan in de Heere Christus, ga u ook geen andere gedachten en zorgen in uw hoofd halen of naar een ander werk vragen dan dit, dat Hij Christus gezonden heeft. Vang bij Christus uw kunst en studeren aan, laat ze bij Hem ook blijven en toeven en waar uw eigen gedachten en verstand of wie ook u andere wegen willen doen inslaan, doe dan maar uw ogen dicht en spreek: "Ik mag en wil van geen andere God weten dan in mijn Heere Christus".

Zie Hem hier in het Aangezicht, hoe Hij Zich allerduidelijkst en allerlieflijkst u toont in dit woord van Christus: ***dat zij U kennen en die Gij gezonden hebt, Jezus Christus.*** Daar verenigt Hij de Vader geheel en al met Zich, zodat niemand de waarachtige God verstaan kan tenzij uit dat ene woord, dat Hij spreekt; want hoe zou Hij anders tot u en u tot Hem kunnen komen, dat u Hem zou kunnen ontvangen en grijpen? U moet steeds al uw aandacht richten op de mond, waarheen Hij u wijst, en zien hoe Hij u door het woord leidt en alles in u werkt. Niemand gelooft, hoe nodig en welk een grote kunst het is, waarin ook vele hoge en voortreffelijke mensen tekort geschoten zijn en dat nog voor alle hooggeleerden verborgen is, dat ze n.1. niet weten, hoe ze hun zinnen en gedachten aan de mens Christus binden moeten opdat ze alleen zien op Hem, wat Hij spreekt en doet als op Gods Woord en werk daarboven in de hemel. Dat komt omdat ze niet letten op het woord: die Gij gezonden hebt. Als ze dat goed in ogenschouw namen en geloofden dan zouden zij oren, ogen en hart daarop richten en zeggen: "Zie, is Hij door de Vader gezonden dan moet Hij waarlijk wat tot stand brengen en tot ons te zeggen hebben uit de wil en het bevel van de Vader, zodat wij naar Hem als de majesteit zelf moeten luisteren". Nu horen wij geen ander woord dan dat Hij de wereld helpen en ons de Vader tot vriend zal maken. Wij zien ook geen ander werk dan dat Hij heengaat en dat bewerkstelligt, predikt, lijdt en tenslotte aan het kruis sterft. Zie, daar staat mij "s Vaders hart, wil en werk open en ik ken Hem. En dat kan niemand ooit zien of recht beschrijven, hoe hoog hij ook stijgt en filosofeert met zijn eigen knappe en scherpzinnige gedachten.

Als u dit goed begrijpt, kunt u gemakkelijk afleiden welk een jammerlijke ellende, ja vervloekte gruwel de leer van de paus en de monniken is, die onbeschaamd hun venijn spuwen, alsof Christus niet alles geleerd en gezegd, gedaan en uitgericht heeft, maar nog veel overgelaten heeft om te leren, te gebieden, te ordenen en te doen, lijnrecht tegen deze tekst in, als wilden zij zeggen: U moet niet alleen op Hem zien als de door God gezondene, maar ook op ons, aan wie veel meer gegeven en bevolen is te doen en te leren dan Hij geboden heeft. Christus zegt: *het eeuwige leven bestaat in het kennen van Hem;* - zij zeggen: dat is niet genoeg, er behoort veel meer toe, men moet ook de concilies gehoorzamen, de leer van de heilige vaders, hun leven en exempel volgen, enz.

Het is hoog tijd, dat alle vrome Christenen zich daarvan ontdoen en spreken: Waarde heren, wij willen graag horen en letten op wat u zegt en gebiedt of doet, maar we slaan dat niet hoger aan dan wanneer de meid het huis keert of de koe melk geeft. Het werk laten wij in zijn waarde, maar dat het zoveel bewerkt als het woord van Christus, dat, als ik er naar hoorde en er naar deed, ik daar zalig door zou worden - daarop zeggen wij: Nee. De tekst zegt hier niet: Dat is het eeuwige leven, als u zo leeft en doet, besluit of vaststelt, maar dat men Christus kent als door de Vader gezonden. Hij wil niet dat men op Mozes of Johannes de Doper of op anderen ziet, die toch ook gezonden zijn, een grote opdracht gehad en veel

[639] N.l. de scholastieken.

gedaan en bewerkt hebben - maar niemand is daartoe gezonden, dat hij door hem te kennen het eeuwige leven aanbrengt en geeft dan deze Christus alleen.

Zie, dat is de strijd, die wij tegen de leer van de paus voeren; hij heeft ons dat afgenomen en wil de kennis niet zuiver en ongerept laten, anders zou ik hem nooit met één woord hebben aangevallen. Want we willen gaarne toelaten, dat ze besluiten nemen, inzettingen maken en geboden geven en daarbij zeggen, dat het wel gedaan is en wij willen ook gaarne meehelpen. Maar één ding moeten ze ons vrij laten: dat wij het niet daarvoor houden dat dat in enig opzicht tot het eeuwige leven dienstig of bevorderlijk zou zijn, want dat komt Christus te na, dat is Zijn Woord verloochenen en met voeten treden.

Maar veel duidelijker toont deze tekst, wat heilloze en jammerlijke boeven het zijn, die hun orden en geestelijke stand zo roemen en uitbazuinen als standen en werken van de volkomenheid, veel hoger en beter dan ander gewoon christelijk leven en stand. Dit is niet woord en leer van een mens, maar van de ellendige satan uit de hel en één van die lasteringen, waarom men alle kloosters als de hellemuil van de duivel moet vlieden en vervloeken. Hoe zouden wij er toe kunnen komen uw zelfgekozen leven en werk voor volkomener en zaliger te houden dan het leven en werk van Christus, Gods Zoon? Hij zal heus wel met Zijn heiligheid verheven blijven boven alle Karthuizers[640], ja boven het werk van alle heiligen, ook al zouden ze al hun levensdagen vasten op water en brood, geen nacht meer dan één uur slapen, ja al wekten ze alle uren tien doden op. Alles tezamen genomen: wat u voor een heilig leven prijzen of roemen of verkrijgen kunt, het haalt niet bij het gewone christenleven, ja het is niet waard een voetwis van de Heere Christus te zijn. Daarom moet men uittrekken en met voeten treden de oude leer en gedachten, waardoor men zulke onderscheidingen in de christenheid gemaakt heeft en in haar zo menigerlei standen en werken aangenomen heeft. In de wereld en in de staatshuishouding is het wel zo - daar moet verschil zijn, de ene stand en het ene werk hoger, edeler en beter dan het andere. Maar het leven en de stand van de Christenen gaat hoog en ver boven dat alles uit, zodat alles daar ver onder blijft, zo diep als de aarde onder de hemel ligt en geen ding op aarde daarmee gelijk gesteld kan worden. Want die schat, hierin bestaande, dat men slechts door de man Christus God de Vader en het eeuwig leven grijpen kan, is te hoog en te groot dan dat het hart van een mens het ooit ten volle kan verstaan.

Daarom gaat het er ook zo moeilijk in en stoot iedereen zich eraan en komt iedereen op wat anders, dat het verstand begrijpen en verkrijgen kan. Want het blijft toch altijd vreemd en verborgen voor het verstand, zodat het dit niet voor iets groots noch voor waar houden noch er zich geheel op verlaten kan, omdat het verstand het niet voelt of tast en altijd iets hebben wil en tot grondslag wil maken, dat het bij zichzelf vindt of voor het zijn kan laten doorgaan en zeggen: Zoveel heb ik gedaan en gearbeid, enz., ik hoop nochtans (d.i. hoewel ik overigens een zwak en zondig mens ben), dat het van enige waarde zal zijn. Zo leest men ook van oude heilige vaders, als b.v. van de kluizenaar Hilarion[641], wie een boos woord begon te ontglippen, toen hij ging sterven. Mijn lieve ziel, sprak hij, waarom vreest u voor de uitvaart? U hebt toch bijna zeventig jaar de Heere gediend, zou u dan nu voor de dood vrezen? Indien hij in zulk een overtuiging gestorven is als deze woorden luiden, dan is het niet goed met hem afgelopen. Want dat betekent, dat hij de vaste grond niet gezocht heeft in Christus, de door de Vader gezondene, door wie Hij ons het eeuwige leven gebracht en gegeven heeft, maar in zijn eigen werken grote godsdienstigheid. Dat is het verkeerde van de natuurlijke mens, dat hij alle goed leven en werken, die anders Gode aangenaam en welgevallig zouden zijn, met zulk vuil besmeurt en daardoor Christus en het eeuwige leven verliest.

---

[640] De bijzonder strenge orde van de Karthuizers is ± 1086 bij Chartreuse (Grenoble) door Bruno van Keulen gesticht.

[641] Volgens Hiëronymus zou deze Hilarion 22 jaar als kluizenaar in Syrië geleefd hebben.

Dat zeg ik hierom, opdat niemand zich door deze en dergelijke voorbeelden late afleiden, ook al stelt de heilige Hiëronymus[642], die zelf ook diep in dat vuil gezeten heeft, ze voortreffelijk en groot voor en al weet hij ze niet genoeg te verheffen. Ze schijnen dan ook zo prachtig, dat het ook de goed onderlegde Christen moeilijk wordt zich daar voor rein te bewaren. Hoewel ik niettemin voor de bovengenoemde oude vader wil hopen, dat hem een ander licht en een andere blik van het geloof in zijn laatste ogenblikken is ten deel gevallen - op zijn woord durf en wil ik niet sterven noch met hem heengaan. Want zou men hem gevraagd hebben: Lieve vader, waarom eet u toch zoveel jaren lang enkel wortels en kruiden uit het woud en waarom ligt u op de blote harde aarde? Meent u soms, dat God u daarom het eeuwige leven en een bijzondere kroon in de hemel zal geven? - zo zou hij het niet kunnen loochenen en hij zou moeten zeggen. Waarlijk, ik hoop toch, dat het niet voor niets gedaan is; waarom zou ik anders mijn leven lang met moeilijke en zware arbeid mij aftobben in de wildernis?

Zie, waar blijft zo Christus met Zijn werk en verdienste?

Ik hoor het wel, men wil het niet laten meetellen, maar, als ware alles nutteloos wat Hij eraan ten koste gelegd heeft om het eeuwige leven te verwerven en ons te schenken, zou Hij moeten goedvinden, dat wij het eerst opnieuw door onze werken zouden verdienen. Daarom zijn zulke legenden en exempelen van de vaderen louter scheermessen[643], ja het schandelijkst gif op aarde, gericht tegen het geloof en het kennen van Christus, omdat ieder toch van nature met dit vuil besmet is, dat niet nalaten kan aan hem te blijven hangen. Hoewel het gif is, heeft de hele wereld zich erop geworpen en er ijverig voor gezwoegd, en zijn vele mensen, die het (werk van de monniken) niet gedaan hadden of konden doen, tot wanhoop gedreven.

U ziet dus, hoe nodig het is deze tekst goed te prediken en in te prenten als het ware hoofdstuk en fundament van onze leer, hoe men Christen wordt en het eeuwige leven goed vat en niet mist. Want het is, dat zeg ik nogmaals, een hoog en zeldzaam begrip en het is bijzonder moeilijk die kennis rein te bewaren en daarop geheel zijn vertrouwen te vestigen en zich daarop te verlaten. Wij bezitten het, God lof, in het woord en in de leer, maar nog weinig en zwak in het hart. De anderen, papisten en dwepers, hebben helaas het woord en het juiste inzicht erin verloren en begaan ondertussen deze jammerlijke daad, dat zij zichzelf en anderen met hun eigen gedachten er van afbrengen.

Zo hebt u dan deze rijke en gulden spreuk, zoals zij het artikel over Jezus Christus, de waarachtige Zoon van God, fundeert, bovendien de vruchten en het nut ervan leert en aantoont, opdat men weet, wat wij aan Hem hebben en door Hem God goed kennen en tot Hem leren komen, ook blijmoedig met alle toeverzicht op Hem vertrouwen, hetgeen geen andere leer op aarde ooit geleerd heeft.

Johannes 17: 20 - 26. ***Ik bid niet alleen voor hen, maar ook voor degenen, die door hun woord in Mij geloven zullen.***

Deze tekst moeten wij eigenlijk met enkel gouden letters schrijven, omdat hij bijzonder ons aangaat. Want wat Hij tevoren gesproken heeft kon alles nog zo luiden als had Hij Zijn apostelen alleen bedoeld; hoewel Hij toch te kennen heeft gegeven, dat het van wijder strekking is; toen Hij n.l. gezegd heeft: *Gelijk Gij Mij gezonden hebt zo zend Ik hen in de wereld,* enz. Doch opdat niet een versaagd geweten mocht twijfelen en zeggen: Ja, Hij heeft wel voor de apostelen en Joden (tot wie de apostelen gezonden waren) gebeden - maar waar blijf ik? - zo voorkomt Hij dat, noemt en omvat ook ons, heidenen, en sluit zo de gehele christenheid tot op de jongste dag in dit gebed in, zodat het gaat door de gehele wereld, waarheen het woord en de prediking van de apostelen komt en door het geloof

---

[642] Hiëronymus, de meest geleerde onder de Latijnse kerkvaders, is gestorven. Luther heeft niet veel met hem op.

[643] Ze nemen, als scheermessen, de wol, het beste, weg.

aangenomen wordt, geen plaats of persoon uitgesloten. Dit is onze trots en troost, schat en kleinood, dat er zeker voor ons, heidenen, geen vertroostender woord in de Schrift staat dan dit.

En merk nu goed op in deze tekst, hoe Christus de prediking van de apostelen verheft en prijst, dat wij dáárdoor tot Hem moeten komen en geloven. Hiertegen keert zich thans een duivelsgebroed door zijn sektegeesten[644], die leren het uitwendig woord te verachten en voorgeven, dat de Geest het alles alleen moet doen, dat uitwendige dingen, tekenen en mondelinge prediking niets toedoen tot het ontstaan van het geloof in het hart, dat de innerlijke mens een inwendig woord hebben moet, enz. Schrijf hun slechts deze tekst "die door hun woord in Mij geloven zullen" met grote letters onder de neus en vraag hen of het woord "geloven" de uiterlijke of de innerlijke mens aangaat, of ook de apostelen een uitwendig of inwendig woord gepredikt hebben, zo zullen ze niet kunnen loochenen, dat dit woord "geloven", dat alleen aangaat het hart en de innerlijke mens, en "door hun woord" bij elkaar behoren en een innerlijke mens vormen.

Want dat mag een innerlijk mens heten, die gelooft en het vertrouwen van zijn hart geheel en al op God stelt; uiterlijk echter betekent, dat hij eet en drinkt, ziet, hoort, gaat, staat, arbeidt, zich zus of zo gedraagt en allerlei werken van het lichaam verricht. Het geloof echter is geen werk van het lichaam b.v. van oren, mond, handen of voeten, maar van de allerinnerlijkste grond van het hart. Omdat nu Christus zegt, *dat ze geloven moeten,* dat is, innerlijke of geestelijke mensen worden door het woord van de apostelen, zo volgt hieruit onweersprekelijk, dat zulk een woord niet bestemd is voor de uiterlijke, maar voor de innerlijke mens en het is onzin als zij bazelen, dat het mondelinge woord of de prediking tot niets nut zijn, behalve tot een uitwendig getuigenis of belijdenis van de innerlijke mens.

Zeggen ze: Indien het uitwendig woord zoiets tot stand bracht, dan moesten zij allen gelovig en zalig worden, die het horen; dan luidt mijn antwoord: *Dank daarvoor!* Want dat betekent reeds half toegegeven, wat zij niet kunnen loochenen, dat er toch sommigen tot geloof komen. Want dat zeggen wij ook: Hoewel niet allen gelovig worden, zo zijn er toch velen, die geloven. Christus zegt ook niet, dat ze allen geloven zullen, - maar daaruit volgt nog niet, dat daarom niemand zou geloven. Wat is dat nu voor redenering om de gevolgtrekking te willen maken en te besluiten: Zij geloven niet allen, daarom komt het geloof niet door het woord? Zo zou ik ook wel goochelend kunnen besluiten: Niet allen zijn gehoorzaam aan de vorsten, heren of ouders, daarom zijn ook overheid, vorsten en ouders onnut en onnodig en is Gods gebod vergeefs gegeven!

Daarom keren wij het om en zeggen: Wij weten dat sommigen tot geloof komen, die het woord horen en wij kunnen het door vele woorden en voorbeelden uit de Schrift bewijzen. Daarom besluiten wij, dat het woord nuttig en nodig is, niet alleen voor de oren, maar ook voor het hart of de innerlijke mens.

Dat nu sommigen niet geloven, ook al horen ze het woord, daar is het woord niets minder om en het blijft even goed waar, dat het het middel is, waardoor het geloof in het hart komt en er niemand tot geloof kan komen zonder het woord. Zoals de aarde geen vrucht dragen of voortbrengen kan zonder het zaad, hoewel het zaad niet altijd wortel schiet of opkomt, hetwelk niet de schuld van het zaad is maar van de aarde, - zoals het niet aangaat hieruit af te leiden: de aarde draagt geen vrucht zonder het zaad, daarom moet alle aarde, waarop het zaad valt, vrucht dragen -: zo volgt hieruit evenmin, dat iedereen gelovig zou worden, die het woord hoort, ook al moet het geloof door het woord komen. Laat die dwazen maar schieten, want zij verdienen niet, dat we roeren in het vuil dat ze over zulk een heerlijke en kostelijke tekst uitgieten. Laat ons daarom de tekst aangrijpen en gebruiken tot onze troost en zien waarom Hij voor ons bidt en wat dit tot stand brengen en bewerken kan.

Opdat zij allen één zijn.

---

[644] N.l. de Wederdopers.

Dit woord hebben wij ook boven[645] behandeld en verklaard, wat het betekent, één of één ding te zijn en wat het bewerkt, n.l. dit, dat al onze bescherming, verlossing van zonden, dood, wereld en van de macht van de duivel in dit ene woord vervat is. Want wie door het woord van de apostelen tot geloof gekomen is, hem moet van Christuswege en uit kracht van dit gebed toegezegd zijn, dat hij met de gehele christenheid één lichaam en brood moet zijn, dat wat hem als een lid van het lichaam aangenaam is of zeer doet, het gehele lichaam zal aangenaam zijn of zeer doen en dat niet één of twee heiligen, maar alle profeten, martelaren, apostelen, alle Christenen hetzij op aarde, hetzij bij God met hem lijden en overwinnen, voor hem vechten, hem helpen, beschermen en redden en in zulk vriendelijk verkeer staan, dat zij al zijn nooddruft, lijden en ongemak dragen en dat hij daarentegen al hun goed, troost en vreugde deelachtig wordt.

Hoe kan nu iemand iets zaligers wensen dan dat hij in deze gemeenschap of broederschap mag komen en een lid mag worden van dat lichaam, dat christenheid heet? Wat is zulk een lichaam (de christenheid), waaraan God Zich met al Zijn weldaden in eigendom gegeven heeft, in één woord een machtige vrouw en keizerin in hemel en op aarde, wie duivel en wereld, dood en hel moet te voet vallen als zij een woord spreekt. Want wie wil een mens, die hierop bogen kan, afbreuk of schade doen? Aangezien hij weet, dat hemel en aarde, alle engelen en heiligen wenen, als hem maar het kleinste lijden treft. Overvalt hem een zonde, die het geweten wil beangstigen, bijten, verdrukken en met duivel, dood en hel dreigt, dan zegt God met de ganse schare[646]: Lieve zonde, bijt hem niet; dood, worg hem niet; hel, verslind hem niet: Maar daar behoort geloof toe, want in de ogen en voor "t verstand van de wereld schijnt het geheel anders, ja, juist het tegendeel waar te zijn.

Gelijk Gij, Vader, in Mij en Ik in U, dat ook zij in ons één zijn.

Hier raakt Hij wederom het hoge artikel van Zijn godheid aan, waarover we boven enige malen gehandeld hebben en stelt Hij Zich en de Vader tot een gelijkenis en voorbeeld, om duidelijk te maken wat voor een eenheid Hij bedoelt. "Ik en Gij zijn één, wil Hij zeggen, in één goddelijk wezen en majesteit, naar dit voorbeeld moeten zij onderling ook één zijn. En wel zo, dat die eenheid in ons één zij, dat is in Mij en U ingelijfd - kortom, dat zij allen één zijn en slechts één in ons beiden, als één brood, zodat zij alles hebben, wat Gij en Ik vermogen". Zo dat wij ook de goddelijke natuur deelachtig worden, zoals de heilige Petrus zegt 2 Petrus 1: 4: Want hoewel de Vader en Christus op een andere, hogere en onbegrijpelijke manier één zijn, daar zij één goddelijk wezen zijn, zo hebben wij toch dit alles, is het het onze en mogen wij het gebruiken.

Dit is nu ook weer zo ingesteld tot onze troost en bemoediging tegenover de wereld en de macht van de duivel. Want of hij nu ook al een enkel zwak lid van de christenheid aanvalt en meent, dat hij het al verslonden heeft - ja, of hij al de hele christenheid wil aanvallen en verachten en zeggen: Wat maal ik om de christenheid, wat zijn ze meer dan vlees en bloed? - toch moet hij telkens weer horen en voelen, dat hij niet ons, maar Christus in ons aanvalt, ja ook niet Christus alleen, maar de Vader, dat is de almachtige en eeuwige majesteit, waarvoor hij beven en ter aarde vallen moet.

Zie, zo is hier in alles een samenhang, zodat wie het geringste stuk aanraakt, hemel en aarde en alle creatuur in beweging brengt. Kortom, u kunt geen Christen verachten, smaden, vervolgen of geweld aandoen of ook eren en weldoen - of u doet het God Zelf . Daarom zal Christus Zelf in Zijn majesteit op de jongste dag oordelen zowel de vromen als de goddelozen: Wat gij één van deze mijn minste broeders hebt gedaan, dat hebt u Mij gedaan. Want God heeft alles wat Hij heeft aan de Heere Christus gegeven, Christus weer aan Zijn bruid. Zo is ieder Christen als een schakel daarmede verbonden en sluit alles in elkaar als een ketting en vormt het één grote ronde cirkel, ja een lieflijke en schone krans.

---

[645] N.l. in de hier niet afgedrukte uitlegging van Joh. 17: 11.

[646] N.1. van engelen en heiligen.

Opdat de wereld gelove, dat Gij Mij gezonden hebt.

Dit is de vrucht, die door en uit zulk één-zijn moet volgen, n.l. dat Christus" Woord verder doorbreekt en in de wereld aangenomen wordt als Gods Woord, dat een almachtige, goddelijke, onoverwinnelijke kracht en eeuwige schat van alle genade en zaligheid in zich sluit. Dat is, zoals reeds dikwijls gezegd is, de hoge en bijzondere kunst, die zo diep verborgen en zeldzaam is en waarvan men nooit uitgeleerd raakt; daarom kan Hij niets anders zeggen en zegt Hij het bijna in alle woorden. Want het wil er bij geen mensenhart in, dat men uit zichzelf uittreden en alles niets moet achten wat men weet of vermag en dat men bloot en naakt zich moet inhullen in Christus" gerechtigheid, heiligheid en wijsheid, in het zwakke en geringe woord vervat en voorgedragen.

Ik verzeker het bij mijn ziel, zoveel ik gezien en ervaren heb: Beiden, predikers en geleerden, die nu de besten willen en moeten zijn (heel weinigen uitgezonderd), - weten toch van dit stuk helemaal niets. En of ze nu soms al eens iets vermoeden en goed inzien, zo is het toch als in een droom gesproken of gehoord. Op paus, monniken en papen schelden kunnen ze allen wel, maar van de rechte argumenten, waarmede men het pausdom en allerlei valse leer omstoten moet, daarvan weten er maar weinigen onder hen.

Daarom moet ik ook zo ijverig vermanen, dat men toch zulke teksten en dit hele hoofdstuk goed leert beschouwen, want ik weet geen andere plaats waar dit belangrijkste stuk van de gehele christelijke leer zo overvloedig en toch zo kort en met zulke machtige woorden wordt gepredikt, n.l. dat wij in Christus alles hebben wat wij hebben moeten en niets in onszelf of in enig mens. Eenvoudig en sober zijn de woorden; daarom lopen de geleerden er overheen en verachten ze, als hadden ze het al methun kinderschoenen vertreden, en ondertussen schrijven en prediken ze de wereld vol met hun dromerij en eigen gedachten.

En Ik heb hun de heerlijkheid gegeven, die Gij Mij gegeven hebt, opdat zij één zijn, gelijk wij één zijn, Ik in hen en Gij in Mij.

Merk toch op, hoelang Hij stilstaat bij en spreekt over één ding, als wilde Hij "t wel gaarne inhameren en zó inprenten, dat men het hield voor de hoogste, nodigste en meest troostvolle leer, die ooit gepredikt is. Ik heb hun Mijn heerlijkheid gegeven, zegt Hij. Dat is een voortreffelijk, heerlijk ding of goed; boven alle majesteit en heerlijkheid uitgaande, niet alleen als rijkdom en schat, maar met recht heerlijk te roemen en te prijzen. Want dat noemt de Schrift heerlijkheid of eer, niet alleen de grote roep en het aanzien, maar datgene wat voortreffelijk, roemwaardig, dierbaar en waard geacht moet worden, zoals Christus Matthéüs 6: 29 de heerlijkheid van koning Salomo noemt al zijn koninklijke schatten, rijkdom, macht en eer, enz. Wat is het nu voor een heerlijkheid, die Christus heeft en geeft? Juist dat wat Hij kort te voren gezegd heeft: dat zij allen één zijn, zegt Hij, gelijk de Vader en Ik één zijn. Dat is de voortreffelijke schat en bronwel, ja de ware schatkamer van alle goddelijke goed, leven, troost en zaligheid voor wie het maar geloven kan.

Het geloof is echter niet een holle en ledige gedachte, maar een levend, ernstig, troostrijk en boven twijfel verheven vertrouwen van het hart op die voortreffelijke heerlijkheid, waardoor wij met Christus en door Hem met de Vader één zijn en wel zo één, dat, zomin Christus van de Vader gescheiden of afgezonderd kan worden, evenmin de christenheid en elk lid van Christus" Lichaam van Hem gescheiden kan worden en alles alzo samenhangt en met elkaar verbonden is, zoals genoeg is gezegd.

Vanwaar komt nu die heerlijkheid, dat zij allen één worden in Christus en de Vader? Niet door onze werken of waardigheid, maar door het Woord, dat Hij ons gegeven heeft. Het kan niet worden verdiend noch door menselijke arbeid, krachten en vermogens verworven en tot stand gebracht worden, maar het wordt door Christus ons toegebracht, geschonken en gegeven. Want de werken maken wel Farizeeërs en velerlei sekten en scheuringen, daar de één zus en de ander zo werkt, zoals in het wereldlijk leven en bestuur velerlei ambten en

standen moeten zijn, waar ieder zijn eigen werk verricht. Maar door het Woord wordt het alles één in het geloof en daardoor één geheel en een geestelijk lichaam, hoewel de werken van de afzonderlijke delen of leden niet dezelfde zijn. In ons natuurlijk lichaam zijn de verrichtingen menigerlei en onderscheiden, zodat elk lid zijn werk heeft en geen het werk van de anderen doet of uitoefent en toch alle tezamen één zijn in wezen en wat betreft de goederen, want het kleinste en zwakste lid is van hetzelfde bloed en vlees, heeft dezelfde gezondheid en leven als het alleredelste en sterkste en toch is ook het werk van elk dáárop gericht, dat ze alle lichaamsdelen en het gehele lichaam tegelijk dienen en elk lid voor het andere zorgt en arbeidt. Zo is het ook hier, dat het geloof alle werken bijeenhoudt, samenbindt en één maakt, dat alle harten gelijk met de éne Christus en de Vader verbonden zijn en alles wat zij werken en leven, uit de eenheid van het geloof vloeit en voortkomt.

Opdat ze volkomen één zijn.

Zie, hoe Zijn mond overvloeit van steeds dezelfde woorden en het Hem zo behaagt, dat Hij Zich als "t ware daaraan tegoed doet en niet anders kan spreken. En toch klinkt het zo kinderlijk in de ogen van het scherp verstand, dat ik wel kan zeggen en vaak gezegd heb, dat ik nooit een boek gelezen heb, dat zo eenvoudig spreekt en met zo sobere woorden zulke heerlijke en onuitsprekelijke dingen uitdrukt. Het is niet genoeg, spreekt Hij, dat ze één zijn, maar ze moeten ook volkomen één zijn. Als wilde Hij zeggen: Ik heb een christenheid, die moet en zal volkomen één zijn, maar dit mankeert er aan, dat daaronder nog velen zwak zijn; de eenheid is er, maar ze bestaat alleen in het geloof; voorzover men geloof heeft, zover heeft men ook die eenheid. Daarom bidt Hij, dat zij ook toenemen en altijd sterker worden in het eenmaal begonnen geloof en zo volkomen, geheel en al één worden in Christus.

Zo spreekt ook de heilige Paulus Kol. 2: 10: Gij zijt volkomen in Hem, dat is: gij hebt het alles in Christus, zodat gij niets verder behoeft te zoeken. Aan Hem ontbreekt niets, ons echter ontbreekt het aan geloof. Daarom wie Christus heeft, die heet "consummatus" of volkomen; dat betekent: hij heeft een volmaakte, volkomen schat van alle goeds, wat hij maar wensen en begeren kan, eeuwig leven, gerechtigheid, wijsheid en alle goddelijke dingen en niets ontbreekt hem dan dat hij toezie en er stevig aan vasthoude. De schat ligt daar opgehoopt, maar het vat is zwak, het kan hem niet zo volkomen bewaren. Want wij dragen, zoals Paulus 2 Kor. 4: 7 zegt, onze schat in aarden vaten. Daarom moet ons dagelijks bidden, prediken en vermanen, allerlei lijden en verzoekingen daarop gericht zijn, dat wij die heerlijke schat niet verliezen, noch hem ons laten ontnemen door de duivel, die met al zijn kracht, listen en streken daarnaar tracht, maar hem hoe langer hoe sterker en steviger vasthouden en bewaren en lichaam, leven en alle dingen daarvoor wagen en op het spel zetten.

En opdat de wereld erkenne, dat Gij Mij gezonden hebt.

Dat zijn de twee stukken, waar Hij altijd op aangedrongen heeft: ten eerste, dat wij, die door het woord van de apostelen gelovig zijn geworden en nog dagelijks tot het geloof nader moeten komen, allen samen één worden door het geloof; ten tweede, dat door die eenheid bekend en openbaar worde in de wereld, dat Christus door de Vader is gezonden en wij door Hem bemind worden. Want op deze twee stukken: op het woord en het geloof komt alles aan; wie die verliest of laat vallen, die heeft alles verloren; daar is geen raad, hulp noch troost; er helpt ook geen vroomheid, werk noch leven meer. Want er is geen eenheid en geen Christus, dus ook geen woord en kennis van de Vader. In "t kort, het licht is uitgegaan, zodat men geen weg kan vinden en in duisternis rondtast en jammerlijk verdwaalt, door de duivel naar al zijn willekeur gejaagd en gedreven, gelijk wij ook, helaas, tot nu toe hebben ervaren.

En hen liefhebt gelijk Gij Mij liefhebt.

Dit is nu, wat eindelijk volgen moet uit de kennis en uit het woord: dat onze harten vrolijk en zonder te twijfelen zeggen kunnen, dat zij Gods geliefde kinderen zijn en een vriendelijke en genadige Vader hebben. Want dat hoort bij Christus en Zijn ambt, dat Hij ons door Zijn Woord daar zeer zeker van maakt, dat men van God verwacht alle liefde en genade en wel die liefde, waarmede Hij Christus, Zijn enige Zoon, van eeuwigheid tot eeuwigheid heeft liefgehad, zodat het mag heten een liefde in Christus en om Christus" wil, kortom een onmetelijke, eeuwige liefde, die geen mensenhart begrijpen kan. Zie, dat is de heerlijke en onuitsprekelijke heerlijkheid, ons in Christus gegeven - maar alleen in het Woord en in het geloof, zolang, totdat wij het in "t leven hiernamaals voor onze ogen tegenwoordig zien zullen, zoals volgt.

Vader, Ik wil, dat waar Ik ben ook zij bij Mij zijn, die Gij Mij gegeven hebt.

Dat is het laatste, maar meest troostrijke gedeelte van dit gebed voor allen, die Christus aanhangen, dat wij er vast van verzekerd zijn, wat wij ten slotte te hopen hebben, waar wij rust vinden en blijven zullen, omdat wij hier in de wereld vreemd en verstoten zijn en geen vaste blijvende stad hebben.

Want wij hebben gehoord, dat wie een Christen is, van alle wereldse gunst, genade, zekerheid, gemak en rust moet afzien en voetveeg van de duivel moet zijn, dat hij onafgebroken in gevaar van lijf en leven moet verkeren en alle uren de dood moet verwachten. Nu is de dood iets zeer verschrikkelijks en afschuwelijks, inzonderheid wanneer hij altijd voor ogen staat en de mens niet weet waarheen hij de volgende schrede zal richten of lopen en de nacht zal doorbrengen. Daarom zorgt Christus voor ons als een liefdevolle en dierbare Heiland en Hij zegt ons toe, dat Hij ons woning zal bereiden, zodat wij bij Hem zullen zijn en het zo goed hebben als Hij het heeft bij Zijn Vader. Alsof Hij wilde zeggen. Weest getroost en hebt er maar geen zorg over, waar u blijven of gaan zult; laat de wereld maar razen en woeden, moorden, branden en u de wereld uitstoten, u zult goed bezorgd zijn en daar komen, waar u begeert te zijn en waar u trots de wereld en alle duivels veilig rusten en blijven kunt.

Waar mag dat nu zijn of hoe heet die plaats? Waar Ik ben, spreekt Hij, dat is in de schoot en armen van de Vader, waarheen alle engelen moeten toesnellen en ons opnemen en dragen - alleen het heeft geen naam en laat zich niet met de vinger aanwijzen of uittekenen, maar het moet in het Woord door het geloof worden aanvaard.

Daarom moeten wij deze tekst een peluw voor ons hoofd laten zijn en een donzen bed voor onze zielen, en met vrolijke harten daarop (rustend) heengaan, wanneer ons laatste uur is gekomen, waarop wij, aan zonde en alle ongeluk, aan de wereld en de macht van de duivel ontrukt, geleid zullen worden tot de eeuwige rust en vreugde.

Boven is reeds dikwijls gezegd, wie Christus bedoelt met deze woorden: die Gij Mij gegeven hebt. Zij gelden n.l. ons en zijn ons tot grote troost gegeven, als wij ons aan Zijn Woord houden en vastklemmen, vooral in noden en aanvechtingen, wanneer de wereld ons om dat Woord smaadt en vervolgt, goed, eer, lijf en leven afneemt, dan moeten wij die belofte vrijmoedig aannemen en er niet aan twijfelen, dat Christus ons tot Zich in Zijn heerlijkheid opnemen wil, ook al zijn we nog zondaren, zwak en gebrekkig. Want deze woorden zijn gezegd tot ons, die op aarde leven als mensen van vlees en bloed, niet gezegd tot engelen in de hemel of tot de gestorven heiligen. En let bijzonder op het woord, dat Hij spreekt: "Ik wil", en dat Hij zo treffend spreekt tot de Vader, omdat Hij onvoorwaardelijk eist, dat de belofte gewis en vast is als van Hem, die niet liegen en bedriegen kan. Dat alles om ons, die zo lui en zwak zijn in het geloof, op te wekken, dat wij niet twijfelen of wankelen, maar er zo verzekerd van zijn als zagen wij het voor onze ogen aanwezig.

Opdat zij de heerlijkheid zien, die Gij Mij gegeven hebt.

Daartoe moeten zij, mijn lieve Christenen, komen, dat zij niet alleen bij Mij zijn, maar ook tot een klaar en helder aanschouwen Mijner heerlijkheid komen, waarvan Hij kort tevoren met andere woorden gezegd heeft: *Ik heb hun de heerlijkheid gegeven, die Gij Mij gegeven hebt.* Want nu, op aarde, hebben en kennen wij die heerlijkheid in het geloof, zien ze echter niet dan, zoals de heilige Paulus 1 Kor. 13: 12 zegt, door een *spiegel en in een donker woord,* n.l. dat wij daarvan horen prediken en in het hart aannemen, dat Christus opgestaan is van de doden, ten hemel is gevaren en Zich gezet heeft in de heerlijkheid en majesteitvan de Vader als een enig en machtig Heere boven alle creatuur. Maar het is nog een duistere kennis, als had zich een dikke wolk voor de zon geschoven. Want het is te groot voor een mensenhart en geen verstand kan begrijpen dat de heerlijkheid zo groot is, inzonderheid, omdat Christus nu in Zijn Christenen nog zo weinig van Zich laat zien. Daar echter zal een ander licht schijnen, zodat wij het niet meer geloven en prediken en met woorden voordragen, maar het zeer duidelijk en tegenwoordig voor onze ogen zien zullen met onuitsprekelijke en eeuwige vreugde.

Daar staat nu de hoge troost, - en wanneer een mens geloven kon, dat het waar was, - dan zou hij niet veel vragen naar dit tijdelijke leven en naar alle wereldse goed en eer, ja hij zou gaarne afzien van alles wat op aarde is. Want welke schade kan de wereld ons aandoen, als ze ons goed, eer, lichaam en leven afgenomen heeft, als ze ons zo toelaat[647] tot Christus te komen en de heerlijkheid te zien in vergelijking waarbij al haar goed en heerlijkheid volstrekt niets is. Maar wij zijn te koud en te traag om dat te geloven, zodat wij de troost, het sap en de kracht van die woorden niet voelen. Daarvoor is ook de heerlijkheid van de zaak te groot, zodat, zoals gezegd, ons hart het niet in zich opnemen kan Want het is te ver van de zinnen af en te hoog boven het menselijk verstand dan dat ons arme vergankelijke lichaam daar kan komen, waar het de goddelijke heerlijkheid eeuwig en altijd voor ogen zien zal, ja dat ook door die heerlijkheid mijn en uw lichaam, in de aarde verteerd en door de wormen gegeten, vele malen klaarder en helderder zijn zal dan de zon en de sterren. Want dit alles brengt het aanschouwen van de heerlijkheid met zich mede, bovendien alles, wat wij in het eeuwige leven en de zaligheid hebben en genieten zullen, hetgeen geen mens uitspreken noch met gedachten bereiken kan.

Want Gij hebt Mij liefgehad eer de grond der wereld gelegd was.

Ze moesten die heerlijkheid eens zien, dat Ik Uw Zoon ben, niet alleen als in de wereld gezondene en uit de maagd geborene, maar ook van eeuwigheid af als Uw enige Zoon bemind voor de aanvang van de wereld, dat is dat Ik gelijk enig God ben met U, van eeuwigheid geboren. Want God kon Hem geen hoger geschenk van Zijn liefde geven dan dat Hij Hem gelijke eeuwige godheid geeft. Dat wordt nu wel gepredikt en geloofd, maar het is nog bedekt en straalt niet uit; daarom moet het goed verklaard en altijd gepredikt worden door het Woord (zoals tot nu toe geschied is), zo lang tot wij het zonder deksel en voorhangsel voor ogen zien.

Rechtvaardige Vader, de wereld kent U niet.

Dat is een noodzakelijk bijvoegsel en een betekenisvol woord, waarmede Hij de ogen heenwendt naar de wereld en uit de diepte van het hart spreekt: *Ach, lieve Vader, wat laat de wereld zich toch niets zeggen of prediken, dat ze het ook mocht kennen.*

Waarom begint Hij hier eerst bij het slot de Vader te prijzen met deze titel, dat Hij Hem noemt "rechtvaardige Vader" en niet meer "goede" of "barmhartige" of zoals boven "heilige Vader"? Of wat is dat voor grote zaak, dat Hij daarover predikt en er zoveel nadruk op legt, wie weet dat reeds van tevoren niet?

---

[647] Ironisch gezegd.

Antwoord: Zoals gezegd, het hart heeft Hem in dit uur gebrand, toen Hij omzag naar de wereld, die het Woord heel niet horen of dulden wil. Integendeel, hoe meer men het predikt des te dwazer wordt zij, terwijl ze toch billijkerwijze er barrevoets heen moest snellen, ja op de knieën kruipen tot aan het einde van de wereld - maar men verkondigt het haar geheel tevergeefs, ja bovendien als onverdiende vergelding voor grote en zware zonde, waardoor ze slechts toorn en eeuwige straf verdiend heeft, en toch wil ze het niet aannemen noch er voor danken, maar ze vervolgt het tot het uiterste, lastert het en behandelt het schandelijk. Zodat Hij moet roemen en zeggen: "U bent toch een rechtvaardig God, U doet wel en recht als U zulk een onderscheid maakt tussen hen, die van de wereld zijn en hen, die U Mij gegeven hebt, namelijk dat U dezen afzondert en tot Mij brengt, dat zij blijven waar Ik ben en dat U de anderen laat heengaan naar de plaats, waar ze behoren, omdat ze toch niet te raden of te helpen zijn."

Want zo moeten ook wij zelf ten slotte roemen tegenover de wereld, omdat wij het evangelie zo openlijk en overvloedig verkondigd hebben en alles daartoe gedaan hebben wat ons betaamde en niets nagelaten hebben wat zou kunnen helpen om ze tot bekering te brengen: prediken, vermanen, liefhebben, dienen, wagen, waarschuwen, schrik aanjagen en dreigen, daarenboven allerlei lijden, vergeving en voorbede. Kortom op allerlei wijze hebben we "t beproefd met onze zure zware moeite en arbeid, kosten en gevaar - en nu krijgen we geen andere beloning dan ondank, verachting, laster, vervolging van de openbare en erkende waarheid. Wat kan nu iemand anders zeggen dan dat haar recht wedervaart, als God zulke gruwelijke, verstokte zonde en lastering straft en vergeldt met pestilentie, oorlog, Turken, duivel en allerlei plagen zonder ophouden, omdat toch alle weldaad aan haar verspild is en goed noch genade helpen kan? Want God is te veel verzocht en er is te veel gezondigd dan dat Hij het kan of zal door de vingers zien, omdat Hij Zich zo geheel en al geeft en ons begiftigt met alle goederen en met Zijn dierbaarste, liefste en hoogste schat, en in ruil daarvoor van de wereld moet dulden, dat ze Hem terugstoot, ja in "t aangezicht spuwt en Zijn Woord met voeten treedt.

Daarom besluit Hij nu en zegt: "Lieve Vader, de wereld kent U nog niet en wil U niet kennen, ofschoon het haar zeer duidelijk gepredikt en zo helder voorgedragen wordt, dat het haar klaar voor ogen staat en ze niet kan loochenen, dat het de waarheid is. Ikpredik en zeg hun alles wat het rechte kennen van God is, namelijk dat voor U niets geldt dan enkel vertrouwen op Uw genade en goedheid, om niet geschonken, en hoe ze door Mij alles moeten ontvangen. Toch willen ze Mij noch Mijn Woord zien of horen, dat alles betekent voor hen niets, maar hun doen, wijsheid, gerechtigheid en werk moet alleen gelden en alles uitrichten. Daarom hebt U groot gelijk, dat U ze in hun verstokte blindheid naar hun vader de duivel laat varen, zodat ze niets van Mijn heerlijkheid, hetzij in Woord of in kennis van het geloof, hetzij in aanschouwing van het toekomende leven zullen zien."

Maar Ik ken U en dezen erkennen, dat Gij Mij gezonden hebt.

Dat is: Ik weet, dat Ik Uw Woord en alleen het Uwe als dat van de enige ware God predik, zoals U wilt beschouwd en geloofd worden, opdat men U eert en prijst om Uw goedheid en genade, welke de wereld niet aanneemt, maar verwerpt en vervloekt. Maar deze, Mijn Christenen, die U Mij gegeven hebt, opdat zij het aannemen, die kennen U ook, namelijk als degene, die Mij gezonden hebt - waarmede, zoals nu door dit hele hoofdstuk heen aldoor gezegd is, het kennen van de Vader onafscheidelijk verbonden is.

En Ik heb hun Uw Naam bekend gemaakt en zal hem bekend maken.

Het Woord heb Ik hun gegeven, waardoor Uw Naam hun bekend geworden is, hoe U heet en wat U bent, opdat men weet voor wie men U houden en hoe men U eren moet.

Het is nu wel genoeg gezegd, dat "de Vader kennen" niet betekent, dat men alleen weet, dat Hij hemel en aarde geschapen heeft, de vromen helpen en de bozen straffen wil, maar dat Hij de Zoon in de wereld gezonden en ons gegeven heeft om zonde en dood weg te nemen, de gunst en genade van de Vader te verwerven en te schenken. Dat is de ware Naam van God, Die ons toont, wat Hij bedoelt en Zijn Vaderhart ontsluit en Zijn wil, gedachten en welbehagen doet kennen. Wie Hem zo niet kent, die kent Hem niet goed, die weet ook niet, hoe hij Hem dienen of eren moet. Want heidenen, Joden en Turken geloven ook, dat er een God is, Die hemel en aarde geschapen heeft; zij willen ook allen de ware God dienen, maar dat geloven en weten ze niet, dat het de enige gedachte, wil en "t welbehagen van God is, dat men Christus kent als Die door Hem gezonden en overgegeven is tot onze verlossing. Daar willen noch het pausdom noch de andere sekten aan; daarover moeten wij met hen en met de duivel bovendien zonder ophouden strijd voeren, twisten en slaags zijn, omdat het gaat over ons enig hoofdpunt en kort begrip van het ganse christendom.

En let nu hierop, dat Hij niet alleen spreekt: "Ik heb hun Uw Naam bekend gemaakt, - maar dat Hij er bij voegt: Ik zal hem bekendmaken - dat betekent: Ik wil er niet alleen mee beginnen en het daarbij laten, maar Ik wil het onafgebroken prediken door Woord en Geest, dat men niets anders of hogers zoeke, maar zich alleen hierom bekommere, dat men het steeds beter en dieper versta." Want dat is de hoofdzaak, dat men de Vader goed leert kennen door het geloof, zo, dat men vertroost van hart en met blijmoedig vertrouwen op Zijn genade voor Hem staat en voor geen toorn vreest. En er is zeker geen moeilijker kunst in de hemel of op de aarde, zodat niemand moet denken, dat het iets is, waaraan men spoedig uitgestudeerd is als men het één of twee maal gehoord heeft, zoals onze onverstandige haarklovers en duisterlingen daarvan dromen.

Opdat de liefde, waarmede Gij Mij liefhebt in hen zij en Ik in hen.

Dit is "t nu, waarover gesproken is, waarom het alles gaat, n.l. de wil en het hart van de Vader te kennen, nu door het Woord verkondigd, later duidelijk in het toekomende leven te aanschouwen, hoe Hij ons heeft liefgehad en nog in eeuwigheid liefheeft alleen door Zijn Zoon Jezus Christus. Wanneer we dat hebben dan bezitten we de hoogste schat van heil en troost; dan blijven we in Hem en Hij in ons, zodat wij in die eenheid innig met elkaar verbonden zijn; waarover boven uitvoerig is gehandeld.

Christus onze Heere beware en sterke ons bij die loutere kennis en eenheid van het geloof tot op de dag van Zijn heerlijke toekomst: Hem zij lof, eer en prijs met God de Vader en de Heilige Geest in eeuwigheid: Amen.

18. De Lutherroos

 Het binnenste is een kruis, geheel in zwart; het staat in een hart, dat zijn natuurlijke kleur heeft - om mijzelf steeds in herinnering te brengen dat het geloof in de gekruisigde ons zalig maakt. Want wie van harte gelooft, wordt gerechtvaardigd. Al is het een zwart kruis, dat doet afsterven en pijn moet doen, toch laat 't dat hart zijn kleur behouden, het verderft de natuur niet dat is, het maakt ons niet dood, maar behoudt ons ten leven.	De rechtvaardige leeft immers door zijn geloof, maar alleen door zijn geloof in de gekruisigde. Zulk een hart nu moet midden in een witte roos staan om aan te duiden dat het geloof vreugde, troost en vrede geeft, en ons zonder meer in een witte vreugdevolle roos zet. Dit is een andere vreugde en vrede dan de wereld geeft, daarom moet de roos ook wit en niet rood zijn, want wit is de kleur van de geesten en van alle engelen. Zo'n roos staat in een hemelsblauw veld om duidelijk te maken dat we in de geest en in het geloof reeds nu deel hebben aan de komende hemelse vreugde: we zijn er reeds in, levende in de hoop, al is het nog niet openbaar. En om dat blauwe veld een gouden ring, waarmee gezegd wordt dat die zaligheid in de hemel eeuwig duurt en geen einde heeft en zoveel kostelijker is dan alle aardse vreugde en genot, als het goud schoner en kostbaarder is dan alle andere metalen. **Maarten Luther 1530 (in een brief aan Justus Jona**

Lutherzwaan en Lutherroos hebben in elk geval één ding gemeen: ze worden allebei hardnekkig versleten voor het wapen van Luther. En dat zijn ze in geen geval. Luthers familie voerde als wapen een halve handhoog in goud, met een zilveren beugel en een zilveren koord, en links ervan twee rozen, eveneens in zilver, het geheel op een rood veld. Dit wapen was in 1904 (mogelijk nu nóg wel) te zien boven de hoog van een poort van een der bijgebouwen van Luthers vaderhuis in Mansfeld.

Het was niet in kleur uitgevoerd en droeg als inscriptie 'J(akob) L(uther) 1530'. Jakob Luther, de broer van de hervormer, nam nanielijk na de dood van zijn en Maartens vader Hans Luther in 1530 diens huis over. Het wapen komt ook elders voor: zoals op een gedenkteken in de Slotkerk van Zeitz voor kanunnik Johan Ernst Luther en op kopergravures van de decaan en raadsheer Johan Maarten Luther en diens zoon. Intussen schijnt dit niet het oorspronkelijk familiewapen van de Luthers te zijn geweest. Tot 1413 voerde de gehele familie ook de tak in Möhra waartoe Luthers vader behoorde als wapen een rood veld waarop een rechtsopstaand zilveren mes voor het krenten van druiven, met een gouden handgreep. Zo'n mes vormde ook het helmteken, dat drie veren droeg goud, rood en wit terwijl de helmkleden rood en goud gekleurd waren. Een overlevering wil dat in 1413 dit wapen door keizer Sigismund vernieuwd en verbeterd werd voor Maarten Luthers overgrootvader Fabian Luther, die aan het keizerlijk hof in Praag het ambt van keizerlijk hof- en paltsgraaf bekleedde en in 1465 stierf. Zo ontstond het wapen met de handboog. Van de Lutherroos weten we nu dus wat ze niet is: Luthers wapen. Hij zou het trouwens niet in zijn hoofd hebben gehaald het familiewapen daarvoor naar eigen goeddunken te wijzigen!

Wat is ze dan wél? Wat de Lutherroos wel is, zegt Luther zelf 'Das Sinnbild meiner Theologie' en elders: 'das Merkzeichen meiner Theologie'. Een theologisch embleem. Hij heeft het in 1516 zelf bedacht en het merkwaardige is dat hij daarbij niet alleen elementen aan zijn familiewapen ontleende de witte roos en, behalve wit, de kleuren rood en goud maar ook van het wapen der Augustijner orde

het rode hart gebruikte. Het resultaat was: in een gouden ring op een hemelsblauw veld een witte roos, in het midden waarvan een rood hart staat, dat een zwart kruis draagt.

Ter verklaring diende een rijm, mogelijk van Luther zelf:

Des Christen Herz auf Rosen geht

wenns mitten unterm Kreuze steht.

Uitvoeriger is de verklaring die Luther van zijn embleem geeft nadat hij tijdens zijn verblijf op de Coburg van keurprins Johan Frederik een gouden zegelring met de Lutherroos ten geschenke had gekregen en op 8 juli 1530 aan Lazarus Spengler, de stadssecretaris van Neurenberg waar het cachet gegraveerd werd, schrijft:

'Nu je wilt weten of mijn lakzegel goed is uitgevallen, zal ik je meteen vertellen welke denkbeelden ik in dit cachet wilde samenvatten als een merkteken van mijn theologie. Ten eerste moet het een kruis zijn, een zwart kruis in een hart met zijn natuurlijke kleur, omdat ik mijzelf er steeds aan wil herinneren dat het geloof in de Gekruisigde ons zalig maakt. Want de rechtvaardige zal uit zijn geloof leven, uit zijn geloof in de Gekruisigde. Maar al is het dan een zwart kruis, dat wondt, dat pijn doet; het laat het hart zijn kleur behouden: het bederft de natuur niet: het doodt niet, maar houdt in leven. Zo'n hart moet echter midden in een witte roos staan om aan te duiden dat het geloof vreugde, troost en vrede schenkt: kortom in een witte, vrolijke roos ziet, niet zoals de wereld vrede en vreugde geeft. Daarom moet die roos wit zijn en niet rood, want wit is de kleur der geesten en van alle engelen. En deze roos staat in een hemelsblauw veld omdat die vreugde in de geest en in het geloof het begin vormt van de komende hemelse vreugde. En daaromheen dan een gouden ring, die zegt dat deze zaligheid in de hemel eeuwig duurt en geen einde heeft, en zoveel kostelijker is dan alle aardse vreugde en goed, als goud edeler en kostbaarder is dan alle andere metalen'.
Typisch Luther: kort daarna, in september 1530, schrijft hij aan Melanchton over dezelfde ring: 'De vorst heeft mij een gouden ring geschonken, maar opdat ik goed weten zou dat ik niet geboren ben om goud te dragen, ben ik hem al gauw verloren, want hij is iets te ruim en te groot voor mijn duim'.

Luther zegelt zijn brieven met dit lakstempel, maar geeft het ook aan zijn boeken mee als een waarmerk dat ze echt van hem zijn en niet van mensen die onder zijn naam als dekmantel een valse leer rondbazuinen. Nadat Luther van keurvorst Johan de Standvastige in 1532 het Zwarte Klooster als woonoord in eigendom gekregen had, liet zijn vrouw Katharina von Bora er in 1540 als geschenk aan haar man een ingangsportaal van Pilnaer zandsteen aan bouwen. Dit heeft links en rechts een nis om in te zitten en bovenin de linkse nis draagt een soort baldakijn in steen gehouwen een Lutherroos waaromheen het woord VIVIT staat: HIJ LEEFT (namelijk Christus).

Ook in andere uitvoeringen van het embleem komen we dit woord tegen: het ziet er naar uit dat Luther het als een soort lijfspreuk heeft beschouwd. Johannes Manlius vertelt ervan: 'Hij - Christus namelijk - leeft. Luther bedoelt: als Hij niet zou leven, zou ik geen uur langer willen leven. Maar deze letters bevatten ook nog een geheim, dat Luther nimmer heeft prijsgegeven'. Voor zover ik kon nagaan heeft nog niemand dit geheim ontraadselt, al mag misschien aan een acrostichon gedacht worden. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat Melanchton deze lijfspreuk in gedachten had, toen hij aan de binnenkant van een hem toebehorend boek na Luthers dood een randschrift maakte bij een treffende pentekening die daar in 1545 van Luther gemaakt werd door zijn famulus Johan Willem Reifenstein, tijdens een van de laatste colleges die Luther gaf. Het is ook de laatste afbeelding van Luther bij zijn leven: vol vastbeslotenheid na veel strijd, met een vleug humor en van een grote goedheid. Melanchton besluit zijn randschrift bij de tekening met deze drie betekenisvolle woorden: 'Et mortuus vivit' (En al is hij gestorven, hij leeft).

J. K. Schendelaar

.